ייווא בלעטער

חודש-שריפט פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

אינהאלט פון נומער

ד״ר צמח שאַבאַד 1

יעקב לעשטשינסקי:
ייִדישע סטודענטן נאָך דער וועלט-מלחמה 4

ד״ר ר. מאַהלער:
ווען און ווי אַזוי זענען ייִדן געוואָרן אַ האַנדלספאָלק? 27

ד״ר ר. שיפער:
קולטור-געשיכטלעכער פאָן פון דער עלטסטער ייִדישער ליטעראַטור 44

ד״ר מ. הענדעל:
מעזריטשער פּנקסים 61

רעפעראַטן און רעצענזיעס:

ש. דובנאָוו:
אַ מאָנאָגראַפיע וועגן קרעמיע 68

ד״ר י. שאַצקי:
לאַנדקענטעניש 70
Salomon Resnik. Esquema de la literatura Judia 73
Dr. Jos. J. Gielen. De Wandelende Jood in volkskunde en letterkunde 75

/ המשך פון אינהאַלט אויף דער צווייטער זייט הילע /

2210

המשך פון אינהאלט:

מאטעריאלן און נאטיצן:

פ. קאן:
יידן אין אינדוסטריע און האנדל אין וילנע אנהייב 19טן י"ה 78

ד"ר ב. ווינריב:
וועגן דער ערשטער אויסגאבע פון די חומשים מיט מענדלסאנס איבערזעצונג אין ווילן 85

ח. ליבערמאן:
וועגן אריגינאל פון „משל ומליצה" 88

נ. מארק:
אברהם-חיים פ"ץ (אחי"ך) און זיין העברעישע איבערזעצונג פון „פוילישן ינגל" 90

ד"ר י. שאצקי:
וועגן דער צייטשריפט „דער בלומענגארטן" 92

י. עלזעט:
נו דער געשיכטע פון צוואנג-רו אום זונטאג אין ווילן 92

ש. ווינטער:
נו דער געשיכטע פון צוואנג-רו אום זונטאג אין ווילן 92

הוספה צו ד"ר י. רובין: „העברעיש בני דערווקסענע אין א"י" 93

אנגעקומען אין רעדאקציע 93

ידיעות פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט 1 (50)

דער אבאנעמענט-פריז פון די יוואָ-בלעטער אויפן יאָר 1935 באטרעפט:

אין פוילן — 18 גילדן א יאָר (מען קען דאס געלט אײַנצאָלן אויך אין 4 ראטעס: צום 1טן יאנואר — 6 ג', צום 1טן אפריל—4 ג', צום 1טן יולי—4 ג', צום 1טן סעפטעמבער—4 ג'); אין אויסלאנד — 70 פראנצויזישע פראנק (אין ראטעס: צום 1טן יאנואר—25 פ"ק, צום 1טן אפריל—15 פ"ק, צום 1טן יולי—15 פ"ק, צום 1טן סעפטעמבער—15 פ"ק).

פאר מיטגלידער פון געזעלשאפטן „פריינד פון ייוואָ": אין פוילן — 12 ג' (אין ראטעס: צום 1טן יאנואר—4 ג', צום 1טן אפריל—3 ג' צום 1טן יולי—3 ג', צום 1טן סעפטעמבער—2 ג'); אין אויסלאנד—50 פראנצ' פ"ק (אין ראטעס: צום 1טן יאנואר—20 פ"ק, צום 1טן אפריל—10 פ"ק, צום 1טן יולי—10 פ"ק, צום 1טן סעפטעמבער— 10 פ"ק).

אנאנסן-פריז: אין פוילן: א גאנצע זײַט 100 ג', א האלבע—50 ג', א פערטל—30 ג'
אין אויסלאנד: א גאנצע ז' 350 פר' פ"ק, א האלבע—180 פ"ק, א פערטל—95 פ"ק

אין אייגצל-פארקויף ווערט דער זשורנאל ניט ארויסגעלאָזט

אדרעס:

יִוואָ-בלעטער, יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, וויווולסקי-גאס 18, ווילנע
Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
Konto czekowe P.K.O. 81.396 פק"א-קאנטע

אין צפון-אמעריקע אבאנירט מען די „יִוואָ-בלעטער" נאר אין דעם אמעריקאנער אפטיילונג פון יִוואָ אין ניו-יארק:

ד"ר צמח שאַבאַד

דעם 20סטן יאַנואַר 1935 איז נאָך לאַנגע און שווערע יסורים געשטאָרבן אין ווילנע ד"ר צמח שאַבאַד.

זײַן טויט איז אַ שווערע אַבידה פאַר דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט און קולטור-באַוועגונג בכלל, פאַר דער יידישער וויסנשאַפט און איר צענטער דעם ייִוואָ בפרט.

אַ רייכע אינטענסיווע און שעפעריש לעבנס-אַרבעט האָט ד"ר צ. שאַבאַד אַוועקגעגעבן דעם פאָלק; גרויס איז זײַן וירקונג אויף אַלע געביטן פון דעם יידיש לעבן: פון שולבוי, פון געזונטשוץ, פון סאָציאַלער הילף, פון דער פרא־דוקטיוויר-באַוועגונג, פונעם פאָליטיש-געזעלשאַפטלעכן קאַמף פאַר די בירגערלעכע, נאַציאָנאַלע און עקאָנאָמישע רעכט פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פוילן בכלל, אין ווילנע בפרט.

און די דאָזיקע אויפטוען ד"ר שאַבאַדס זענען אָפגעשאַטן געוואָרן פון דער גאַנצער באַוווסטזיניקער יידישער געזעלשאַפט, האָבן געשאַפן צו דעם מנוח אַ באַציִונג פון טיפסטער אַכטונג און אָנערקענונג. דער צער, וואָס זײַן טויט האָט אַרויסגערופן אין דער גאַנצער יידישער וועלט, איז געווען אַן אײַנדרוקספולע מאַניפעסטאַציע פון אַן אַלגעמיינעם פאָלקסטרויער איבער דעם אָפשייד פון אייגער פון די שענסטע פערזענלעכקייטן.

דעם דאָזיקן טרויער לעבן טיף און וויטאָלעך איבער אויך די פרײַנד פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. ד"ר צ. שאַבאַד איז געווען אייגער פון די באַגרינדערטסטע מיטשאַפער פון דעם אינסטיטוט און אין משך פון די צען יאָר זײַנט זײַן גרינדונג — אַ נאָענטער אַקטיוויער און איבערגעגעבענער בויער פון אונדזער צענטער פאַר דער יידישער וויסנשאַפט.

זײַן מיטווירקונג פאַר דעם ייִוואָ איז געווען פונקט אַזוי אַלזײַטיק, ווי ברייט עס איז בכלל געווען דער אינטערעסן-קרײַז פון דעם דאָזיקן פאַרדינסטפולסטן יידישן כלל-טוער און קולטור-בויער. אַלס מיטגליד פון אויספיר-ביוראָ און פון דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג האָט ד"ר צ. שאַבאַד געגומען אַ טעטיקן אָנטייל אין אַלע אינעווייניקסטע ענינים פון אינסטיטוט, אין די געלט-אַקציעס אין לאַנד און אין אויסלאַנד (האָט אַגב אַליין פינאַנציעל אַרויסגעהאָלפן דעם ייִוואָ אין אַ סך גרעסערער מאָס ווי זײַנע מיטלען האָבן עס אים געקענט דערלויבן!), אין די פאַרשיידענע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען פאַרן ייִוואָ.

אָבער ניט נאָר אין דער אָרגאַניזאַציאָנעלער אַרבעט,—אויך ריין וויסנשאַפטלעך האָט ד"ר צ. שאַבאַד מיטגעווירקט אין יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט סײַ מיט זײַן רייכער דערפאַרונג, סײַ מיט דעם פאַטאָס זײַנעם אין הילכות פאַרשפרייטן קולטור און וויסן אין דער יידישער סביבה, סײַ מיט זײַן הויכער קוואַליפיצירט-קייט אויף פאַרשיידענע געביטן פון דער וויסנשאַפט. זײַנע אַרבעטן אין די „ייִוואָ-בלעטער" זענען אַ וויכטיקער צושטײַער צו דער יידישער סאָציאַלער מעדיצין, יידישער ביאָלאָגיע און פאַטאָלאָגיע, ראַסן-טעאָריע, עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק, וואָס אויף די געביטן איז ער אין יידיש געווען אייגער פון די פּיאָניערן און

אויפטוער (זײַנע אָפהאַנדלונגען אין די „ווילנער זאַמלביכער", אין „פנקס" א״ר פון ז. רייזען, אין „דער סאָציאַליסט מעדיצין", זײַן רעדאַקטירן אין משך פון 11 יאָר אַזאַ יִידישן מוסטער-זשורנאַל פאַר מעדיצין און היגיענע ווי „פאָלקס-געזונט" אאַז״וו). אָלס מיטגליד פון דער טערמינאָלאָגישער קאָמיסיע פאַר מעדיצין און היגיענע האָט ער אַליין אָפגעטאָן דעם גרעסטן טייל אַרבעט פון דער דאָזיקער קאָמיסיע—האָט געשאַפן אַן אוצר פאַר אַ קאָרעקטער און פינקטלעכער יִידישער שפראַך פאַר די דאָזיקע ווייטיגן צווייגן פון דער וויסנשאַפטלעכער לִיטעראַטור אין יִידיש.

זײַן טיפע און אינטימע געטרייַשאַפט דער יִידישער קולטור און וויסנשאַפט, וואָס האָט אים אינספּירירט צו אַזוי פיל מעשים און אויפטוען, איז אויך געקומען צום אויסדרוק אין זײַן שיינער רירנדיקער רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטן בײַם לייגן דעם גרונדשטיין פאַרן בנין פון יִיוואָ בשעת דער ערשטער קאָנפערענץ פון דעם יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט דעם 26סטן אָקטאָבער 1929.

אָט איז דער טעקסט פון דער דאָזיקער רעדע:

„טײַערע פרייַנד פון יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט!

אין די פאַר זיצונגען, וואָס מיר האָבן שוין די טעג געהאַט, איז קלאָר געוואָרן פאַר אַלעמען, אַז דער געדאַנק פון דער וויכטיקייט פון אַ יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט האָט דורכגעדרונגען די בריי־טסטע שיכטן פון יִידישן פאָלק. אָבער הײַנטיקן טאָג הערט אויף דער דאָזיקער געדאַנק צו זײַן בלויז אַ אידעע. ער ווערט פאַרקערפערט אין מעשים, אין אַ יש, וואָס באַקומט שוין זײַן אויסדרוק אין אַ בנין, אין פיזישע פאָרמען, וואָס יעדערער קען דאָס זען מיט זײַנע אייגענע אויגן.

מיר לייגן הײַנט דעם גרונטשטיין צו אַ בנין, וואָס דאַרף וואַקסן און זיך אַנטוויקלען, וואָס דאַרף דינען דער יִידישער וויסנשאַפט אין אַלע צווייגן פון דעם יִידישן קולטור־לעבן. הײַנטיקער טאָג איז נאָר אַן אָנהייב פון דער גרויסער זאַך, וואָס באַגײַסטערט אונדז אַלעמען.

איר זעט דאָ דאָס באַשיידענע הילצערנע, פאַרלאָזענע הויז, וואָס דאַרף פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ בנין פון דעם יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. אָבער אונטער אים טיף אין דער ערד ווערט אַרונטערגעלייגט אַ שטאַרקער מויערנער פונדאַמענט, געבויט פון בעטאָן און פון אײַזן. אונטער דעם דאָזיקן שווּאַכן הויז ווערט געבויט אַ שטאַרקע פעסטונג, געשיצט פון פײַער און פון וואַסער, וווּ ס׳ווילן ווערן געזאַמלט און באַוואָרנט אַלע אוצרות פון יִידישן גײַסט, פון יִידישן שאַפן.

און אָט אויף דער דאָזיקער אייביק שטאַרקער פעסטונג וועט ווערן וואָס וויַיטער געבויט דער בנין פון יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. מיר ווילן בויען אַ פאַלאַץ, אַ טעמפּל, אַ טורעם, וואָס וועט לײַכטן וויַיט, וויַיט אַרום אים, אומעטום, וווּ ס׳זײַנען נאָר פאַראַן יִידישע ישובים, יִידישע פאָלקס-מאַסן, וואָס רײַדן און פילן אויף יִידיש.

דאָס וועט זײַן אַ טורעם, אָבער ניט דער טורעם בבל, וואָס זאָל צעטײַלן די מענטשן אויף הונדערטער שפראַכן, אַז זיי זאָלן ניט פאַרשטיין אײנער דעם אַנדערן. אונדזער טורעם וועט האָבן איין שפראַך, אונדזער נאַציאָנאַלע שפראַך—

יידיש! דער דאָזיקער טורעם, דער דאָזיקער טעמפּל וועט זײַן דאָס האַרץ און דער מאַרך פון יידישן פאָלק. צו אים וועלן זיך ציען טויזנטער נערוון און אָדערן פון דער גאַנצער וועלט. דורך די אָדערן וועלן פליסן מיליאָנען בלוט-קערפערלעך, דורך די נערוון וועלן שטראָמען גייסטיקע זאַפטן פון פאָלק צום צענטער און פון צענטער צוריק צום פאָלק.

טייערע פרײַנד! מיר אַלע דאָ זײַנען שטערבלעך, מיר זײַנען מערניט ווי מענטשן, און קיינער ווייס ניט, וואָס וועט מיט אים זײַן מאָרגן. אָבער אָט די דאָזיקע געמויערטע וואַנט, דער בנין, וואָס מיר בויען דאָ, וועט אונדז אַלעמען איבערלעבן און בלײַבן א זכר לדורות. צו אײַך, יידישע שולן-יוגנט, וואָס האָט זיך דאָ אויפן פלאַץ פאַרזאַמלט אין די טויזנטער, וועגד איך זיך אין דעם הײַנטיקן היסטאָרישן מאָמענט מיט א רוף: העלפט אונדז בויען דעם טורעם, שטיצט אונדזער יידישע קולטור, פירט ווײַטער די אַרבעט פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, ווען מיר, די אַלטע טויער, וועלן שוואַך ווערן און אַוועקגיין פון אײַך!

טיף אין באָדן איז אַרײַנגעלייגט דער גרונדשטיין פון אונדזער בנין. טיף אין פאָלק זיצן די וואָרצלען פון דער אידעע פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. און איך בין שטאָלץ מיט מײַן ווילנע, וואָס גראָד דאָ אין דער פאַראָרעמטער ווילנע ווערט געשאַפן אַזאַ הערלעכער אינסטיטוט, וואָס וועט באַשײַנען און באַ-פרוכפערן דאָס יידישע לעבן פון דער גאָרער וועלט.

לעבן זאָל דער יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט! זאָל ער בליען און וואַקסן!״

און פאַר דעם דאָזיקן וווקס פון יוואָ איז ד״ר צ. שאַבאַד געווען אומדער-מידלעך ביז די לעצטע מאָמענטן פון זײַן לעבן.

אין דער אָנערקענונג פון זײַנע גרויסע פאַרדינסטן פאַרן יוואָ האָט די צענטראַלע פאַרוואַלטונג פאַראַיאַרן באַשלאָסן: צו פאַרצייכענען דעם 70-יאָריקן געבורטסטאָג פון ד״ר צ. שאַבאַד (5טן פעברואַר 1934) דורך א גרינדונג וואָס זאָל אויך א באַזונדערס בולטן אופן פאַרפּיקסירן די לעבנסאַרבעט פון ד״ר צמח שאַבאַד אַלס איינעם פון די שענסטע רעפרעזענטאַנטן פון אונדזער קולטור-באַוועג-גונג — צו שאַפן אַן אַספּיראַנטור א״נ פון ד״ר צ. שאַבאַד אויף אויסצובילדן נײַע אַרבעטער אויפן פעלד פון דער יידישער וויסנשאַפט.

אויפן קראַנקנבעט, עטלעכע טעג פאַר זײַן טויט, האָט ד״ר צ. שאַבאַד זיך ניט אויפגעהערט צו אינטערעסירן מיט דער אַספּיראַנטור, ווי מיט דער גאַנצער אַרבעט פון יוואָ, האָט זיך גלאָזט פירלייענען די אָנגעקומענע אַפּלי-קאַציעס פון די קאַנדידאַטן (איבער 60), געמאַכט באַמערקונגען און אַרויסגעזאָגט געדאַנקען.

אים איז ניט באַשערט געווען צו דערלעבן די עפענונג פון דער אַספּי-רַאַנטור. אָבער דורך זײַן טויט איז די דאָזיקע גרינדונג געהייליקט געוואָרן, פונקט ווי די גאַנצע יידישע קולטור-באַוועגונג איז געהייליקט געוואָרן דורך זײַן שיינעם לעבן אין דינסט פון דעם יידישן פאָלק!

יִידישע סטודענטן נאָך דער וועלט־מלחמה

פון יעקב לעשטשינסקי (וואַרשע)

I

בילדונגס־אינפלאַציע, אינטעליגענץ־פאַרפלייצונג—דאָס זענען וועגן וועלכע מען טרעפט איצט אין צייטונגס־אַרטיקלען און אויך אין ערנסטע ביכער און זשורנאַלן. און אין דער אמתן האָט זיך די צאָל סטודענטן אין די לעצטע יאָרן פאַרגרעסערט אין אַלע לענדער, און אין אַזאַ מאָס, ווי דאָס איז קיין מאָל ניט געווען. אָט איז אַ טאַבעלע, וועלכע וויזט, ווי פאַר דער צייט פון 1913, פון ערב דער וועלט־מלחמה, האָט זיך אומעטום די צאָל סטודענטן כמעט פאַרטאָפּלט, און אין אייניקע לענדער מער ווי פאַרטאָפּלט[1].

טאַב׳ 1

דער וווקס פון דער צאָל סטודענטן אין פאַרשיידענע לענדער

לאַנד	1913	1932	1913=100
עסטרייך	18.749	25.092	131,2
שווייץ	3.609	5.194	143,9
דייטשלאַנד	77.143	129.609	168,0
איטאַליע	28.026	47.723	170,0
שוועדן	6.363	11.302	172,6
דענעמאַרק	4.808	8.575	178,3
פראַנקרייך	41.044	73.088	178,7
שפּאַניע	19.858	35.992	181,2
נאָרוועגיע	2.169	4.830	222,6
האָלאַנד	5.500	12.725	224,1
גריכנלאַנד	3.345	8.409	251,4
פוילן	15.000	49.770	331,8
לעטלאַנד[2]	2.088	8.584	411,1
ליטע[2]	[3]925	4.100	443,2

אין די לעצטע דריי לענדער, וווּ ס׳לעבן קרוב $3^1/_2$ מיליאָן יידן, איז דער וווקס פון דער צאָל סטודענטן באַזונדערס גרויס. אָפּגעזען פון ליטע, וווּ פאַר דער

---

[1] „פראַנקפורטער צייטונג" פון 25. 3. 1934.

[2] אין ליטע און לעטלאַנד זענען די דאָטן נאָר פאַר די אוניווערסיטעטן; אין אַלע איבעריקע לענדער — פאַר אַלע הויכשולן.

[3] 1922 — יאָר פון גרינדונג פון קאָוונער אוניווערסיטעט.

מלחמה איז גאָרנישט געווען קיין אוניווערסיטעט, און די ליטווינער האָבן זיך געלערנט נאָר אין די רוסישע אוניווערסיטעטן, האָט זיך די צאָל סטודענטן אין פוילן פאַרגרעסערט מער ווי אין דרייַ מאָל, און אין לעטלאַנד מער ווי אין פיר מאָל.

דער דאָזיקער וווּקס פון דער צאָל שטודירנדיקע שטייט געוויס אין קיין שום צוזאַמענהאַנג ניט מיט דעם וווּקס פון דער באַפעלקערונג. ס'איז לחלוטין אוממיגלעך צו געפינען אַ וועלכע ניט איז געזעצמעסיקייט אין דעם וווּקס פון דער צאָל שטודירנדיקע אין פאַרשיידענע לענדער. איינס קאָן מען זאָגן אויף זיכער, אַז די לענדער, וועלכע האָבן זיך ערשט נאָך דער מלחמה באַפרייַט, האָבן אין די נאַציאָנאַלע אינטערעסן פון דער מערהייט-באַפעלקערונג אַ סך אינטענסיווער אַנטוויקלט בייַ זיך העכערע בילדונג, ווי פרייַע לענדער פון פריער. און ס'איז געוויס ניט קיין צופאַל, וואָס פוילן, וועלכע האָט אַ קלענערע באַפעלקערונג ווי איטאַליע, האָט מער סטודענטן ווי איטאַליע. און ס'איז אויך ניט קיין צופאַל, וואָס לעטלאַנד האָט שוין אַזוי פיל שטודירנדיקע ווי דענעמאַרק.

ניט לאַנג זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן דאַטן וועגן דער צאָל סטודענטן אין דער גאַנצער וועלט. זי האָט באַטראָפן לערך 2.350.000. פון דעם זענען געווען אין די פאַראייניקטע שטאַטן קרוב צו אַ מיליאָן סטודענטן און אין סאָוועט-רוסלאַנד— 272.125. אַ חידוש איז, וואָס אין ענגלאַנד, אין רייַכסטן אייראָפּעיִשן לאַנד, וואָס שפּילט שוין אַ פּאָר יאָרהונדערט די פירנדיקע ראָלע אין דער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג פון דער וועלט, זענען געווען אין 1932 סך-הכּל 37.438 סטודענטן, בכן ווייניקער מיט העכער צוועלף טויזנט סטודענטן ווי אין פוילן, כאָטש די באַפעלקערונג איז דאָרט מיט אַן ערך אַזוי פיל מיליאָנען גרעסער ווי אין פוילן.

צי זענען אין די אין דער טאַבעלע אויסגערעכנטע לענדער פאַראַן צו פיל סטודענטן? אויף דער דאָזיקער פראַגע קאָן געבן אַ תשובה אַ פאַרגלייַך מיט די פאַראייניקטע שטאַטן: אין אַלע לענדער פון אונדזער טאַבעלע לעבן בערך אַ 250 מיליאָן מענטשן, ד"ה צוויי מאָל אַזוי פיל ווי אין די אַמעריקאַנער פאַראייניקטע שטאַטן, אָבער אין די פאַראייניקטע שטאַטן זענען פאַראַן העכער צוויי מאָל מער שטודירנדיקע איידער אין אַלע אָנגערופענע לענדער. אַנדערש געזאָגט, די אייַנ-וווינער פון די פאַראייניקטע שטאַטן פאַרמאָגן רעלאַטיוו כמעט פינף מאָל מער שטודירנדיקע און ממילא אויך באַשעפטיקטע אין אינטעליגענטע פּראָפעסיעס, ווי די אויסגערעכנטע לענדער. און פאַרגלייַכט מען אין דער טאַבעלע גופא למשל די קליינע עסטרייַך מיט איטאַליע, מיט שפּאַניע אָדער מיט פוילן, וועט מען אויך זען, אַז די צאָל שטודירנדיקע איז אָפּהענגיק ניט בלויז פון דער צאָל אייַנוווינער, נאָר אויך פון דער רייַכקייט פון לאַנד, פון דעם קולטורעלן צושטאַנד פון דער באַפעלקערונג, פון דער פּאָליטישער אַנטוויקלונג, וואָס דאָס לאַנד האָט דורכגעמאַכט, און פון נאָך אַ סך אַנדערע סיבות.

ס'איז דעריבער אוממיגלעך צו רעדן וועגן אַ בילדונגס-אינפלאַציע, וועגן אַ פאַרפלייצונג פון אינטעליגענץ, כאָטש ס'איז אַ פאַקט, אַז אין אַלע לענדער האַלט די אַרבעטלאָזיקייט אין די אינטעליגענטע פּראָפעסיעס שטאַרק אין וואַקסן, כאָטש

ס׳איז אַ פּאַקט, אַז די פּראָלעטאַריזירונג פון דער אינטעליגענץ גייט גאַנץ גיך פאָרויס. און ווי ס׳איז צינגיש און אפשר נאָך ערגער צו רעדן וועגן איבער-פּראָדוקציע פון ווייץ און קאָוווע, כאָטש מען האָט די לעצטע יאָרן פאַרברענט ניט ווייניק ווייץ אויף די פעלדער און מען האָט אַרײַנגעווארפן אין ים הונדערטער טויזנטער זעק קאָוווע, אַזוי איז צינגיש צו רעדן וועגן בילדונגס-אינפלאַציע און אינטעליגענץ-פאַרפּלייצונג, וועו אַפילו אין דײַטשלאַנד למשל זענען נאָך פאַראַן טויזנטער דערפער, וואָס האָבן ניט קיין אייגענע דאָקטוירים, און מען מוז פאָרן אין דער נאָענטסטער שטאָט נאָך מעדיצינישער הילף. און אָט איז פוילן, וווּ די באַפעלקערונג איז נאָר צוויי מאָל קלענער ווי אין דײַטשלאַנד, אָבער מעדיצין-דאָקטוירים האָט זי פינף מאָל ווייניקער, און די אַרבעטלאָזיקייט צווישן די דאָקטוירים איז אפשר נאָך גרעסער ווי אין דײַטשלאַנד.

די סיבות פון דער אַרבעטלאָזיקייט און פון דער פּראָלעטאַריזירונג פון דער אינטעליגענץ שטעקן בכן גאָר וווּ אַנדערש. אָבער ניט דאָ איז דאָס אָרט זיך דערויף אָפּצושטעלן. פאַר אונדזער טעמע איז וויכטיק געווען פעסטצושטעלן, אַז אין די לעצטע יאָרן האָט שטאַרק געשטיגט דער צושטראָם צו די אינטעליגענטע פּראָפעסיעס, און באַזונדערס שטאַרק האָט ער געשטיגט אין די לענדער, וווּ די ייִדישע פּראָפעסיאָנאַלע אינטעליגענץ פאַרנעמט אַ גאָר אָנזעעוודיקן אָרט אין די ליבעראַלע פּראָפעסיעס, און וווּ די אַרבעטלאָזקייט אין די דאָזיקע פּראָפעסיעס מוז פאַרשאַרפן אויך דעם נאַציאָנאַלן קאָמף צווישן פאַרשיידענע גרופּעס פון דעם דאָזיקן ווירטשאַפט-צווייג.

פאַר אונדזער טעמע איז אָבער נאָך אויך וויכטיק פעסטצושטעלן, אַז דער סאָציאַלער באַשטאַנד פון דער סטודענטנשאַפט און בכן אויך פון דער אינטעליגענץ האָט זיך שטאַרק געביטן. ס׳זענען ליידער פאַראַן גאָר וויניק דאָטן וועגן דער סאָציאַלער אָפּשטאַמונג פון דער אינטעליגענץ, ס׳איז אָבער גאָר קיין ספק ניט, אַז אויב צוריק מיט אַ וועלכע 30—40 יאָר איז נאָך די אינטעליגענץ באַשטאַנען אין איר גרעסטער מאָס פון קינדער פון די העכערע קלאַסן (רייכע פריצים, גרויסע פאַבריקאַנטן, רייכע סוחרים און גאָר אַסך קינדער פון דער אינטעליגענץ גופא), איז דאָס כּאַראַקטעריסטישע פון די לעצטע צענדליגער יאָרן, און באַזונדערס פון דער נאָך-מלחמהדיקער צייט, דער גרויסער צושטראָם פון קינדער פון מיטל-און קליינבירגערלכע קלאַסן. און אויך אין דעם פּרט, ווי אין גאָר אַסך אַנדערע פּרטים, זענען ייִדן געווען רביים פון דער ניט-ייִדישער באַפעלקערונג. ייִדן ניט רייכע, נאָר קוים-קוים פאַרמעגלעכע און אַפילו ניט-פאַרמעגלעכע האָבן געשיקט זייערע קינדער אין די גימנאַזיעס און אין די אוניווערסיטעטן, ווייל זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז בילדונג איז מאַכט, אַז בילדונג איז איינער פון די וויכטיקסטע פאַקטאָרן פאַר עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטלעכן אויפשטיג. פאַר די געווען אונטערדריקטע פעלקער, ווי פאָלאַקן, טשעכן, ליטווינער, לעטן א״א, איז די בילדונג געווארן איינער פון די וויכטיקסטע און נייטיקסטע פאַקטאָרן אויף צו שאַפן דעם אייגענעם מלוכה-אַפּאַראַט, כּדי אָנצוויאָגן אין נאַציאָנאַלן שאַפן די

העכער שטייענדיקע שטאָטישע נאַציאָנאַלע מיעוטים, כדי צו נאַציאָנאַליזירן דאָס פנים פון די שטעט, צו אָרגאַניזירן דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן, וואָס פאָדערט אין די איצטיקע צייטן אַסך מער אינטעלעקטועלע כוחות, ווי פאַר דער מלחמה. און אַזוי ווי דאָס רוב פון די דאָזיקע פעלקער זענען פויערים־פעלקער, איז אין די דאָזיקע לענדער גאָר שטאַרק דער צושטראָם אין די אוניווערסיטעטן מצד די העכערע פויערשע קלאַסן, מצד קינדער פון די גאָר פאַרמעגלעכע און האַלב פאַרמעגלעכע פויערים, וועלכע האָבן אַזוי גוט און געשיקט אויסגענוצט די נאַציאָנאַלע באַפרייונג און האָבן באַקומען אין זייערע הענט פאַקטיש די פאָליטישע מאַכט. און אין די נייַ אויפגעקומענע מלוכות טראָגט דער צושטראָם פון די קליין־ און מיטל־בירגערלעכע קלאַסן אין די אוניווערסיטעטן ניט קיין אָרגאַנישן כאַראַקטער פון אַפאַמעלעכדיקן שטייגן פון געוויסע קלאַסן, ווי דאָס איז אין מערב־ און מיטל־אייראָפּע, נאָר אַן אָרגאַניזירטן כאַראַקטער: די מלוכה שאַפט גינסטיקע באַדינגונגען פאַר די דאָזיקע עלעמענטן און נעמט אָן מיטלען צו פאַרהאַלטן דעם ווזקס פון אינטעליגענץ בייַ די נאַציאָנאַלע מיעוטים, באַזונדערס בייַ יידן, בייַ דער פאָליטיש שוואַכסטער גרופּע, אָבער דער שטאַרקסטער אין זינען פון קאָנקורענץ.

מיר פאַרמאָגן ליידער כּמעט גאָר קיין ידיעות ניט וועגן די פראָפּעסיעס פון די עלטערן פון די סטודענטן, און דערביבער איז אַזוי שווער צו באַווייזן דעם קלאַסן־אָפשטאַם פון דער אינטעליגענץ פון אונדזער דור. צום גליק האָט די לעטישע סטאַטיסטיק אין די לעצטע פאָר יאָר פאַרעפנטלעכט דאַטן, וואָס באַלייכטן גלענצנד די געשטעלטע פראַגע.

טאַב׳ 2

באַשעפטיקונג פון די עלטערן בייַ סטודענטן פון לעטישן אוניווערסיטעט (לערניאָר 1933/34)

באַשעפטיקונג	לעטן		יידן	
	אַבס׳	%	אַבס׳	%
לאַנדווירטשאַפט	2.834	40,0	11	1,4
אינדוסטריע און האַנטווערק .	1.036	14,6	124	16,2
האַנדל	610	8,6	434	56,8
קאָמוניקאַציע און טראַנספּאָרט.	321	4,5	3	0,4
אַדמיניסטראַציע	797	11,3	4	0,5
פריַיע פראָפעסיעס	645	9,1	60	7,9
געז׳ היגיענע	136	1,9	62	8,1
באַדינטע	104	1,5	8	1,1
אַנדערע און אומבאַקאַנטע . .	600	8,5	58	7,6
צוזאַמען . .	7.083	100,0	764	100,0

די לעטן, וואָס גיבן מער פון 80 פּראָצ׳ פון אַלע סטודענטן, האָבן גאַנצע 40 פּראָצ׳ סטודענטן פון פויערים; גרויסע גרונטבאַזיצער זענען כּמעט ניטאָ אין לעטלאַנד. אינדוסטריע און האַנדל, פּאַקטיש צום גרעסטן טייל האַנטווערקער און קליינקרעמער, וואָרעם די לעטן, וואָס האָבן דערוויל גאָר וויניק גרויסע אינדוסטריעלער און גרויסע סוחרים, גיבן גאַנצע 23,2 פּראָצ׳ פון אַלע סטודענטן. אַ גאָר הויכן פּראָצענט גיבן די באַאַמטע (אַדמיניסטראַציע)—11,3, וועלן צווישן די באַשעפטיקטע בכלל מאַכן זיי אויס מאַקסימום 3 פּראָצ׳. דאָס באַאַמטנטום גיט 4 מאָל מער סטודענטן, ווי ס׳קומט דעם לויט זיין פּלאַץ אין עקאָנאָמישן אַפּאַראַט פון לאַנד. דאָס זעלבע קען מען זאָגן וועגן די אינטעליגענטע פּראָפעסיעס. גאַנץ קלאָר ווערט די דאָזיקע פּראָגע, ווען מען שטעלט קעגן אַנאַנד די דאַטן וועגן דער פּאַרטיילונג פון דער עקאָנאָמיש אַקטיווער באַפעלקערונג בײַ די לעטן און וועגן די סטודענטן-עלטערן.

טאַב׳ 3

די פּאַרטיילונג פון דער לעטישער עקאָנאָמיש-אַקטיווער באַפעלקערונג[4] און פון די לעטיש סטודענטן-עלטערן לויט די באַשעפטיקונגען

באַשעפטיקונג	פון הונדערט עקאָנאָמיש אַקטיווע	פון הונדערט סטודענטן-עלטערן	% וויניקער אָדער מער אין צווייטער רובריק
לאַנדווירטשאַפט	70,1	40,0	— 42,9
אינדוסטריע און האַנטווערק . . .	12,4	14,6	+ 17,7
האַנדל	3,3	8,6	+ 160,6
באַאַמטע און ליבעראַלע פּראָפעסיעס	4,7	20,4	+ 334,0

דאָס שטאָטישע קליין- און מיטל-בירגערטום, וואָס שטייט נאָך אין אַלעלכע לענדער ווי לעטלאַנד אין גאָר נאָענטער משפּחהדיקער און סאָציאַלער קרובהשאַפט מיטן פויערטום, נאָר איז אָבער ענערגישער, אימפּעטיקער און באַוואָנטער אין קאַמף פאַר אַ הצכערן פּלאַץ אויפן סאָציאַלן לייטער, מאַכט אויס מער פון 43 פּראָצ׳ פון אַלע לעטישע סטודענטן, בעת ווען צווישן די עקאָנאָמיש אַקטיווע האָבן זיי נאָר 20,4 פּראָצ׳. בײַ יידן פאַרנעמען די העכסטע צווישן די סטודענטן אַ גרעסערן אָרט, ווי זיי קומט אויס לויט זייער פּראָצענט אין דער באַפעלקערונג—56,8 פּראָצ׳ צווישן די סטודענטן קעגן 48,6 פּראָצ׳ צווישן די עקאָנאָמיש אַקטיווע. די אינטעליגענטע פּראָפעסיעס און באַאַמטנטום גיבן בײַ יידן 16,5 פּראָצ׳ און 12,9 פּראָצ׳, ד״ה צווישן סטודענטן אַסך מער. באַוואוסט ווערט בײַ יידן די גרופּע אינדוסטריע און האַנטווערק, 16,2 פּראָצ׳ קעגן 28,8 פּראָצ׳, ווייל די האַנטווערקער, וועלכע מאַכן אויס דעם גרעסטן טייל פון דער דאָזיקער וירטשאַפט-גרופּע, זענען צו אָרעם אויף צו שיקן די קינדער אין אוניווערסיטעט.

[4] לויט דער צײלונג פון 1930.

דער סאָציאַלער באַשטאַנד פון די סטודענטן אין לעטלאַנד איז בלי-ספק טיפיש אויך פאַרן באַשטאַנד פון די סטודענטן אין ליטע, אין טשעכאָסלאָוואקיי און אין אַ קלענערער מאָס אין פוילן און אין רומעניע. אָבער אויך אין די לעצטע צוויי לענדער, ווו די הערשנדיקע מערהייט האָט בירושה אַן אייגענע גרויס-אַגראַרישע בורזשואַזיע, איז דער פראָצענט סטודענטן—קינדער פון שטאָטישן מיטל-בירגערטום, באַזונדערס פון באַאַמטע און לייבערלע פראָפעסיעס, גצווייס ניט קלענער ווי אין לעטלאַנד.

אַזוי ווי בײַ יידן באַשטייט אויך די סטודענטנשאַפט פון קינדער פון מיטל-און קליין-בירגערטום, קאָן מען איצטער שוין רעדן וועגן אַן אויסגלײַך אין סאָציאַלן באַשטאַנד פון יידישע און ניט-יידישע סטודענטן. און דאָס איז גראָד לרעה פון די יידישע סטודענטן. די ניט-יידישע פאַרמלחמהדיקע סטודענטנשאַפט, וואָס איז באַשטאַנען אין גרעסטן רוב פון קינדער פון העכערן באַאַמטנטום, אינטעליגענץ און גרויס-בורזשואַזיע, האָט גאָר געהאַט אַנדערע שטרעבונגען — איר צוקונפט-אידעאַל איז געווען די הויכע אַדמיניסטראַציע און געריכט, די הויכע אַמטן אין מיליטער, די פראָפעסור און לערערשאַפט, הכלל די קאָמאַנדירנדיקע הייכן פון פאָליטישן און גייסטיקן לעבן, וואָס צו זיי האָט מען יידן גאָר נישט צוגעלאָזן. די מעדיצין און אַדוואָקאַטור, די צוויי צווייגן, ווו דער מאָמענט פון קאָנקורענץ איז צום שטאַרקסטן, און אין וועלכע די אינדיווידועלע פעיקייטן און אויך פעיקייטן צוצוציען דעם פאַציענט און דעם קליענט שפילן אַ גרויסע ראָלע, זענען אויף אַנאַטירלעכן אופן געוואָרן די פעסטונגען פון יידן. ערשט מיטן צושטראָם פון ניט-יידישע סטודענטן פון מיטל-בירגערטום, וועלכע זענען קלענערע מפונקים און שוואַכערע איבערקלייבער, און מיטן אַריינמישן זיך פון דער מלוכה אין עקאָנאָמישן לעבן און מיט איר שטעלן זיך אויפן צד פון „שוואַכן", פון דעם וויניקער פעיקן און וויניקער צוגעגרייטן צום קאַמף ניט-יידישן פויערשן סטודענטן, ערשט דעמאָלט הייבט זיך אָן דער שטורעם אויף די „יידישע" לייבערלע פראָפעסיעס. דערבײַ, פאַרשטייט זיך, בלייבן די אַמאָליקע, פון דער הערשנדיקער גרויס-בורזשואַזיע מאָנאָפאָליזירטע קאָמאַנדירנדיקע הייכן פון אַדמיניסטראַטיוון און גייסטיקן לעבן וויטער פאַרשלאָסן פאַר יידן.

ווי שטאַרק ס׳האָט זיך אויסגעלייכט דער סאָציאַלער באַשטאַנד און דער סאָציאַלער ניוואָ פון דער יידישער און ניט-יידישער סטודענטנשאַפט, איז צו זען פון די דאַטן, וואָס עס זענען פאַראַן מכוח דער מאַטעריעלער לאַגע פון די סטודענטן.

טאַב׳ 4

מאַטעריעלע לאַגע פון די סטודענטן אין לעטלאַנד (לערניאָר 34/1933)

	לעטן		יידן	
	אַבס׳	%	אַבס׳	%
האַלטן זיך אויס אַליין	3.116	44,0	241	31,5
„ „ „ טיילווײַז אַליין . .	771	10,9	191	25,0
ווערן אויסגעהאַלטן דורך די עלטערן	3.196	45,1	332	43,5
צוזאַמען . .	7.083	100,0	764	100,0

דער פּראָצענט סטודענטן, וואָס ווערן אויסגעהאַלטן פון די עלטערן, איז בערך אייגער און דער זעלבער בײַ יידן (43,5) און בײַ ניט-יידן (45,1). בײַ די לעטן איז באַדײַטיק גרעסער דער פּראָצענט פון די, וואָס האַלטן זיך אויס אין גאַנצן אַליין—44,0 פּראָצ' קעגן 31,5—דאָס זענען סטודענטן, וועלכע האָבן אָפּט אָפּיציעלע שטעלעס.

דאָס אַלץ שפּילט גרויס גאָר נישט קיין קלײנע ראָלע אין דעם באַוונדערס ראַפינירט אויסגעקלײגטן און פֿלומרשט וויסנשאַפטלעך באַגרינדעטן כאַראַקטער פון דעם אַנטיסעמיטיזם פון דעם לעצטן פערטל יאָרהונדערט; אָבער אויב די אָנגעוויזענע מאָמענטן האָבן באַשטימט אַזוי צו זאָגן דעם קוואַליטאַטיוון כאַראַקטער פון דער אַנטיסעמיטישער באַוועגונג פון אונדזער עפּאָכע, האָבן פון דער צווייטער זײַט דער מאַסן-וווקס פון די באַשעפטיקטע און פון די שטרעבנדיקע צו די ליבעראַלע פּראָפעסיעס און דער נײַער מיטל- און קליין-בירגערלעכער באַשטאַנד פון די דאָזיקע עלעמענטן באַשטימט דעם קוואַנטיטאַטיוון פאַרנעם, דעם מאַסן-פאַרנעם פון דער באַוועגונג. די סטודענטישע פּאָגראָמען, וואָס האָבן פאַרכאַפּט כמעט אַלע לענדער פון מזרח- און מיטל-אייראָפּע; די פּירנדיקע ראָלע, וואָס די פּאַרטרעטער פון די ליבעראַלע פּראָפעסיעס שפּילן אין אַלע פאַשיסטיש-אַנטיסעמיטישע באַוועגונגען; די קליינלעכע קנאה און קליינקעפּלדיקע שנאה צום מאַטעריעלן און גייסטיקן קאָנקורענט—דאָס אַלץ געפינט זיך אין ענגסטן צוזאַמענהאַנג מיטן נײַעם באַשטאַנד פון די באַשעפטיקטע אין די ליבעראַלע פּראָפעסיעס און מיט דעם קאָלאָסאַלן קוואַנטיטאַטיוון וווקס פון דעם דאָזיקן קלאַס מענטשן.

מיר ווייסן זייער גוט, אַז די אינטעליגענץ, אַפילו נאָר די פּראָפעסיאָנעלע, איז ניט קיין זעלבשטענדיקער סאָציאַלער קלאַס און געפינט זיך שטאַרק אונטער דער השפּעה פון די קלאַסן, וואָס די אָדער יענע טיילן אירע שטראָמען אַרויס פון זיי, און וואָס צו זיי פילט זי זיך צום נאָענטסטן עקאָנאָמיש, קולטורעל און געזעלשאַפטלעך. פאַר אונדזער טעמע איז געווען וויכטיק אויסצוטיילן און בוילט אַרויסצושטעלן דעם ספּעציפישן כאַראַקטער פון דער אינטעליגענץ פון אונדזער עפּאָכע, יענעם ספּעציפישן כאַראַקטער, וואָס מאַכט זי פאַר אַן אָרגאַנישן טייל פון דעם אַווי גערופענעם נײַעם מיטלשטאַנד; און ניט בלויז פאַר אַן אָרגאַנישן טייל, נאָר פאַרן אַקטיוסטן און באַוווסטזינקסטן טייל, פאַרן אָנפירנדיקן און אָרגאַניזירנדיקן כוח אין דער פאַשיסטישער באַוועגונג, אין דער דאָזיקער ריין מיטלשטאַנדישער באַוועגונג. די אַטאַקע, וואָס גייט אויף די יידישע ליבעראַלע פּראָפעסיעס; די באַגרענעצונגען, וואָס ווערן געשאַפן פאַר יידישע סטודענטן אין די אוניווערסיטעטן פון כמעט אַלע לענדער פון מזרח- און מיטל-אייראָפּע; די צוימען, וואָס מיט זיי פאַרשטעלט מען פאַר יידן באַזונדערס די מעדיצין און די אַדוואָקאַטור, וו.ז יידן האָבן געהאַט די גרעסטע נצחונות און פאַרנומען די בריטסטע פּאָזיציעס, — אָט דאָס אַלץ איז אַנאַטירלעכער טייל פון דער באַוועגונג, וואָס עקאָנאָמישער נאַציאָנאַליזם און נאַציאָנאַלע אָפּזונדערונג און אויסטיילונג זענען אירע וויכטיקסטע פונקטן.

II

גייט מען צו צו דער פראַגע געשיכטלעך, מוז מען מודה זיין, אַז יידן האָבן אין 19טן יאָרהונדערט אויפן געביט פון לימבראַלע פראָפעסיעס געהאַט קאָלאָסאַלע דערגרייכונגען.

מען דאַרף געדענקען, אַז נאָך אָנהייב 18טן יאָרהונדערט האָבן דאָס רוב אוניווערסיטעטן פון אייראָפּע ניט אָנגענומען קיין יידישע סטודענטן. אין די אויסנאַם-אוניווערסיטעטן, וווּ מען האָט שוין יאָ צוגענומען יידן, איז נאָר אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט. די גרעסטע צאָל יידישע סטודענטן האָט געהאַט פאַדוע, וווּ ס'האָבן פראָפאָווירט אויך מעדיצין-דאָקטאָר פון 1517 ביז 1619 בערך 80 יידן פון 1619 ביז 1721 ניט וויניקער פון 149 יידן[5]. אין דער פרייַער האָלאַנד האָבן די אוניווערסיטעטן פון די שטעט לייַדן, גראָנינגען און איטרעכט אָנגעהויבן אָנצוגעמען יידן אין דער צווייטער העלפט 17טן יאָרהונדערט. אין דייַטשלאַנד האָבן אייניקע אוניווערסיטעטן סוף 17טן יאָרהונדערט אָנגענומען אייניצלנע יידן, אָבער ערשט אין יאָר 1721 איז צוגעלאָזן געווארן צום דאָקטאָר-עקזאַמען דער ערשטער יוד אין דער אוניווערסיטעט אין פראַנקפורט-אָדער (דער אוניווערסיטעט איז 1811 געשלאָסן געווארן). אין דעם דאָזיקן אוניווערסיטעט האָבן אין משך פון 73 יאָר — פון 1721 ביז 1794 — אויסגעהאַלטן דעם דאָקטאָר-עקזאַמען סך-הכל 28 יידן[5]. אַפילו אָנהייב 19טן יאָרהונדערט זענען אין אַלע דייַטשע אוניווערסיטעטן געווען נאָך גאָר ווייניק יידישע סטודענטן. ערשט נאָך דער רעוואָלוציע פון 1848 ווערן די טויערן פון די אוניווערסיטעטן ברייט געעפנט. און אין 1885 מאַכן שוין יידן אויס 9,61 פּראָצ' פון אַלע סטודענטן[6]. בייַם קלייניעם דייַטשן יידנטום פון אַזאַ האַלבן מיליאָן נפשות, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט אין פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג, איז שוין געווען אין דעם יאָר קרוב צו 2000 סטודענטן. אין 1911 זענען שוין געווען אין דייַטשלאַנד מער פון 3.000 יידישע סטודענטן, און אין 1932—5.233, וועלכע האָבן אָבער שוין אויסגעמאַכט נאָר 4,02 פּראָצ' פון אַלע סטודענטן, וויַל דער ווּקס פון די ניט-יידישע סטודענטן, באַזונדערס אין די גאָר לעצטע יאָרן, איז געווען שטאַרקער ווי דער ווּקס פון די יידישע סטודענטן.

אין ווינער אוניווערסיטעט האָט מען אָנגעהויבן צולאָזן יידן צום מעדיצינישן שטודיום ערשט אין יאָר 1782. אין 1771 האָט דער לייב-דאָקטאָר פון מאַריע טערעזיע געשריבן דער קייזערין, אַז ס'איז „גאַנץ אומווערדיק און העכסט איבעריק" צוצולאָזן יידן אין אוניווערסיטעט. צו יוריספרודענץ זענען יידן אין ווין פריַ צוגעלאָזן געווארן ערשט אין דער צווייטער העלפט 19טן יאָרהונדערט.

---

[5] Prof. Guido Kisch. Der erste in Deutschland promovierte Jude: Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 1934, H. 3.

[6] Jakob Lestschinsky. Das wirtschaftliche Schicksal des deutschen Judentums, 1933, p. 165.

און אָט זענען אייניקע דאַטן, וואָס אילוסטרירן די רעזולטאַטן. אין 1869 זענען געווען יידן אין דער ווינער אַדוואָקאַטן-קאַמער—33, און שפּעטער מיט 20 יאָר—אין 1889—שוין 394, צוועלף מאָל מער, און זיי האָבן שוין אויסגעמאַכט 57,9 פּראָצ' פון אַלע אַדוואָקאַטן[7], און אין 1933 זענען געווען אויף 520 אַרישע אַדוואָקאַטן 1.339 נישט-אַרישע, ד"ה יידישע און משומדים[8]. אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט פון ווינער אוניווערסיטעט האָבן יידן אויסגעמאַכט אין 1887—61,0 פּראָצ' פון אַלע סטודענטן. און באַלד נאָך דער מלחמה — אין 21/1920 — האָבן יידן אויסגעמאַכט 42,0 פּראָצ' פון אַלע סטודענטן אין ווינער הויכשולן.

אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט זענען געווען אין 1829 733 סטודענטן, און פון זיי סך-הכל 4 יידן אָדער קוים 0,5 פּראָצ'. אין 22/1921 איז די צאָל יידישע סטודענטן אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט געווען 2.362, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט גאַנצע 31,4 פּראָצ' פון אַלע סטודענטן. די צאָל איז ביז 32/1931 געפאַלן אויף 1968 און אויף 22,8 פּראָצ', אָבער אין פאַרגלייך מיט 1829 איז דאָס נאָך אויך אַ פּיינער פּראָצענט. וועגן די רוסישע אוניווערסיטעטן איז אָפּגעריידט—דאָרטן האָט זיך אין די דרייסיקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט ערשט באַווייזן דער ערשטער יידישער סטודענט. אין יאָר 1843 זענען אין וואַרשע געווען 11 יידישע מעדיצין-דאָקטוירים; איצט דערגרייכט די צאָל יידישע דאָקטוירים אין וואַרשע ביז 1.000, וועלכע מאַכן אויס בערך אַ העלפט פון אַלע דאָקטוירים אין דער הויפּטשטאָט פון פוילן.

וואָס שיטערער די יידישע באַפעלקערונג איז געווען אין אַלאַנד, אַלץ העכער איז געווען איר סאָציאַלער מצב און אַלץ גרעסער איר אָנטייל אין די פריע פראָפעסיעס. אין דעם פּרט איז די בעסטע אילוסטראַציע איטאַליע. אָט וואָס עס שרייבט אַ יידיש-איטאַליענישער קענער פון דער פראַגע:

„אַפערטל פון אַלע יידיש-איטאַליענישע מאַנסביליאַן, עלטער פון 20 יאָר, שטודירן אָדער האָבן שטודירט. אין די אוניווערסיטעטן ליגן גאָר שטאַרק, אָפט אַפילו אין דער מערהייט, אין יידישע הענט פיל לימודים, ווי פינאַנץ-וויסנשאַפט, האַנדלסרעכט, אויך פאָליטישע עקאָנאָמיע, אינטערנאַציאָנאַל רעכט, רעכט-פילאָסאָפיע און מאַטעמאַטיק"[9].

פון די פאָר געבראַכטע בייַשפּילן איז קלאָר, וואָס פאַר אַ גרויסע און וויכטיקע פאַזיציעס יידן פאַרנעמען אין לעצטן יאָרהונדערט אין די ליבעראַלע פראָפעסיעס, אין די געביטן, וואָס גיבן אַסך מער ווי ווילשטאַנד און פרנסה, זיי גיבן אָנזען,

---

[7] Hans Tietze. Die Juden Wiens. Wien 1933, p. 212.

[8] די לעצטע דאַטן זענען גענומען פון מעמאָראַנדום פון דייטש-אַרישן אַדוואָקאַטן-פאַראיין אין ווין, און זיי האָבן מסתמא אַרייַנגערעכנט אייניקע אַריער, וואָס האָבן התּובה געהאַט מיט יידישע פרויען.

[9] Roberto Bachi. La demografia degli Ebrei Italiani. Roma, 1931, p. 39. Robert Michels. Umschichtungen in den herrschenden Klassen : ציטירט לויט nach dem Kriege. Stuttgart 1934, p. 75.

אַ העכערע געזעלשאַפטלעכע לאַגע און מאַכט, ניט כסדר גראָד פּאָליטישע מאַכט, אָבער אָפּט מער פון דעם.

מיר וועלן וויַיטער פרוּוון געבן אַן איבערבליק איבער דער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער סטודענטנשאַפט–דער עיקר פאַר די נאָכמלחמהדיקע יאָרן אין פאַרשיידענע לענדער.

III

מיר וועלן אָנהייבן פון פוילן. אין 22/1921 זענען געווען אין פוילן אין אַלע הויכשולן 34.266 סטודענטן; און אין 49.727–34/1933; פון דעם זענען געווען ייִדן: אין 8.426–22/1921 און אין 8.439–34/1933. דער פּראָצענט ייִדן האָט בכן בּאַטראָפן: אין 2.460–22/1921 און אין 1.695–34/1933. דער פּראָצענט ייִדישע סטודענטן האָט זיך בכן פאַרקלענערט מער ווי אויף אַ פּערטל. די אַבסאָלוטע צאָל ייִדישע סטודענטן איז פאַר די געזונמענע יאָרן גאָרנישט געוואַקסן, בעת ווען די צאָל ניט־ייִדישע סטודענטן איז אויסגעוואַקסן פאַר דער זעלבער צייט אויף העכער 15 טויזנט. פון 100 ניט־ייִדישע סטודענטן אין 22/1921 איז געווארן ביז 145–34/1933; פון 100 ייִדישע סטודענטן איז פאַר דער זעלבער צייט געבליבן די זעלבע 100.

מיר האָבן געזונמען אַלע ניט־ייִדן צוזאַמען, אָבער זיי באַשטייען דאָך פון פאַרשיידענע פעלקער. לאָמיר זשע זען, ווי איז געווען דער באַשטאַנד פון דער סטודענטנשאַפט לויט נאַציעס. מיר וועלן דערבּיי רעכענען אַלע קאַטאָליקן פאַר פּאָלאַקן; אַלע עוואַנגעליקער פאַר דייטשן; אַלע גריכיש־קאַטוילישע און פּראַווָסלאַווּנע פאַר אוקראַינער און ווייסרוסן.

טאַב׳ 5

די פאַרטיילונג פון דער באַפעלקערונג און פון די סטודענטן לויט נאַציאָנאַליטעט

נאַציע	באַפעלקערונג לויט דער צייַלונג 1921	סטודענטן		
		1921	1926	1934
פּאָלאַקן	62,0	67,0	68,9	72,5
ייִדן	10,0	24,6	20,1	16,9
אוקראַינער און ווייסרוסן	23,0	2,1	6,3	7,4
דייטשן	4,0	2,5	2,2	2,6
אַנדערע	1,0	3,8	2,5	0,6
צוזאַמען . .	100,0	100,0	100,0	100,0

נעמט מען אָן, אַז די פאַרטיילונג לויט די נאַציעס איז געבליבן די זעלבע,– און מסתּמא איז דאָס אַזוי, ווייל דער נאַטירלעכער צוואַקס איז בייַ אַלע פעלקער, חוץ דייטשן און ייִדן, אייגנער און דער זעלבער,– קומט מען צום אויספּיר, אַז די

פּאָלאַקן האָבן צווישן סטודענטן מער מיט 17 פּראָצ׳ ווי אין דער באַפעלקערונג, און יידן מער ווי $1\frac{1}{2}$ מאָל מער. די אוקראַינער און ווײַסרוסן האָבן 3 מאָל ווייניקער סטודענטן, ווי זייער פּראָצענט אין דער באַפעלקערונג. פּאָרקלענערט האָט זיך אָבער נאָר דער פּראָצענט יידן; בײַ די דײַטשן איז דער פּראָצענט געבליבן דער זעלבער, כאָטש אין ערשטן צײַטאָפּשניט האָט ער זיך אַ ביסל פּאַר-קלענערט; בײַ די אוקראַינער און ווײַסרוסן האָט ער זיך אין ערשטן צײַטאָפּשניט דרײַ מאָל פּאַרגרעסערט און ער האָלט ווײַטער אין וואַקסן. געווײַנטלעך רעכנט מען זיך אָבער בײַ העכערער בילדונג דער עיקר מיט דער שטאָטישער באַפעלקערונג. דעמאָלט באַקומט זיך, אַז יידן, וועלכע האָבן אין דער שטאָטישער באַפעלקערונג קרוב צו 30 פּראָצ׳, האָבן צווישן די סטודענטן נאָר 16,9 פּראָצ׳; די פּאָלאַקן, וועלכע האָבן 60,0 פּראָצ׳ פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג, האָבן 72,5 פּראָצ׳ צווישן די סטודענטן. דער אויספּיר איז קלאָר: די פּוילישע מערהייט געפינט זיך אין אַ בעסערער לאַגע ווי די מיעוטים; די טענדענץ גייט אין דער ריכטונג פון אָפּשוואַכן די פּאָזיציעס פון יידן.

רעכנט מען אויף הונדערט טויזנט נפשות פון יעדער נאַציע, באַקומט מען סטודענטן:

בײַ יידן	303,0
„ פּאָלאַקן	185,8
„ דײַטשן	113,3
„ אוקראַינער און ווײַסרוסן	44,5

קלאָר, אַז די בילדונגס-אינטענסיווקייט שטייט בײַ יידן אַסך העכער, ווי בײַ אַלע פעלקער, העכער אפילו ווי בײַ די פּאָלאַקן: אָנדערטהאַלבן מאָל העכער ווי בײַ די לעצטע, כמעט דרײַ מאָל העכער ווי בײַ די דײַטשן און זיבן מאָל העכער ווי בײַ אוקראַינער און ווײַסרוסן, וועלכע זענען נאָך גאָר אַן אַגראַריש-דאָרפישע באַפעלקערונג. מיר האָבן די דאָזיקע בילדונגס-אינטענסיווקייט אויסגערעכנט לויט דער צאָל סטודענטן אין 1933,—וואָלטן מיר געגומען די דאַטע פון 1921, וואָלט דער חילוק לטובת די יידן געווען נאָך גרעסער.

מען דאַרף נאָך נעמען אין אַכט, אַז די פּוילישע יידן האָבן אין אויסלאַנד אַסך, אַסך מער סטודענטן, ווי וואָסער עס איז אַנדער פאָלק. אַזוי זענען אין טשעכאָסלאָוואַקיי געווען פון 5.239 יידישע סטודענטן גאַנצע 2.249 אויסלענדער אָדער 43,0 פּראָצ׳. און ס׳איז גאָר קיין ספק ניט, אַז מער פון טויזנט פון די דאָזיקע אויסלענדישע יידישע סטודענטן זענען פון פוילן. ניט ווייניקער לערנען זיך מסתמא אין די הויכשולן פון פראַנקרײַך, און עטלעכע הונדערט יידישע סטודענטן פון פוילן לערנען זיך אין די איטאַליענישע און שווייצערישע הויכשולן. מיר וועלן זיין גאָר נאַענט צום אמת אויב מיר וועלן אָננעמען, אַז ניט ווייניקער פון 2.500 יידישע סטודענטן פון פוילן לערנען זיך אין אויסלענדישע הויכשולן. דער בילדונגסגראַד בײַ די פּוילישע יידן וועט דעריבער פאַקטיש זיין נאָך העכער, ווי ס׳ווײַזן אונדז די אויבן געבראַכטע אויסרעכענונגען.

צוויי פאַקטאָרן ווירקן אויף דער צאָל ייִדישע סטודענטן אין די פוילישע הויכשולן: א) די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער ייִדישער באַפעלקערונג; ב) די באַציִונג פון דער פוילישער רעגירונג און פון דער אוניווערסיטעט-מאַכט צו די ייִדן, וואָס ווילן אָנקומען אין די הויכשולן. אין דער ווייַטערדיקער טאַבעלע, וואָס גיט די דאַטן פון דער צאָל סטודענטן ייִדישע און ניט-ייִדישע, קאָן מען געפינען די ווירקונג פון ביידע פאַקטאָרן.

טאַב' 6

דער וווקס פון דער צאָל ייִדישע און ניט-ייִדישע סטודענטן אין פוילן

יאָר	ייִדן		ניט-ייִדן	
	אַבס' צאָל	%	אַבס' צאָל	%
22/1921	8.426	24,6	25.840	75,4
23/1922	9.130	24,0	29.002	76,0
24/1923	9.579	24,4	29.676	75,6
25/1924	8.173	21,5	29.811	78,5
26/1925	7.768	20,7	29.688	79,3
27/1926	8.198	20,1	32.536	79,9
28/1927	8.258	19,8	33.476	80,2
29/1928	8.711	20,0	34.896	80,0
30/1929	8.796	19,3	36.690	80,7
31/1930	8.923	18,5	39.232	81,5
32/1931	8.982	18,0	40.788	82,0
33/1932	9.694	18,7	42.076	81,3
34/1933	8.439	16,9	41.288	83,1

די ערשטע דרייַ יאָר, ווען דער גייַסט פון דער באַפרייַונג האָט נאָך געווירקט אויף דער פאָליטיק, איז דער וווקס פון דער ייִדישער סטודענטנשאַפט געגאַנגען פאַראַלעל מיטן וווקס פון דער צאָל ניט-ייִדישע סטודענטן. אין 25/1924, ווען די אינפלאַציע האָט שוין באַוויזן אָנצומאַכן גרויסע חורבנות, און פון דער צווייטער זייַט האָט מען גענומען ריידן וועגן נומערוס-קלאַוזוס און דערווייַל פאַקטיש שוין גענומען באַגרענעצן די צאָל צוגענומענע ייִדן, פאַלט די צאָל ייִדישע סטודענטן אויף גאַנצע 14,7 פראָצ'; ביידע דערמאָנטע פאַקטאָרן ווירקן אין ווייַטערדיקן יאָר ווייַטער, און בייַ ייִדן פאַלט ווידער די צאָל סטודענטן אין דרייַ מאָל שטאַרקער ווי בייַ ניט-ייִדן (בייַ ייִדן 5,0 פראָצ'; בייַ ניט-ייִדן 1,4 פראָצ'). דער פראָצענט ייִדישע סטודענטן, וועלכער האָט זיך ביז 25/1924 געהאַלטן כמעט אויף איין הייך, פאַלט אין די דאָזיקע צוויי יאָר אויף גאַנצע 15,1 פראָצ' און אין פאַרגלייַך מיט 22/1921 אויף גאַנצע 16,0 פראָצ'. אין לערניאָר 27/1926 קומט אַן איבער-

בראָך אין עקאָנאָמישן און אין פּאָליטישן לעבן פון פּוילן. ס'הייבט זיך אָן אַן עקאָנאָמישער אויפבלי, וואָס אויך ייִדן האָבן פון אים גענאָסן. די אַלגעמיינע צאָל סטודענטן האַלט אין איין וואַקסן, און דאָס וואַקסן שטעלט זיך ניט אָפּ אַפילו אין די ערשטע קריזיס-יאָרן. פאַר די יאָרן פון 26/1925 ביז 1933 איז די צאָל ניט-ייִדישע סטודענטן, דער עיקר פּוילישע, אויסגעוואַקסן אויף גאַנצע 41,7 פּראָצ'; די צאָל ייִדישע סטודענטן האָט זיך אויך פאַרגרעסערט, אָבער נאָר אויף 24,9 פּראָצ'.

אין גאָר לעצטן יאָר—34/1933—איז געפאַלן די צאָל סטודענטן אויף 2043; פון דעם נאָר בײַ ייִדן אויף 1255; ייִדן האָבן בכן מער פון 61 פּראָצענט פון דער גאַנצער פאַרקלענערונג. די צאָל ייִדישע סטודענטן איז געפאַלן צום שטאַנד פון 22/1921.

ווער ס'איז באַקאַנט מיטן פאַקטישן לעבן און קאָן אַרויסלייענען פון ציפערן זייער אמתן דינאַמישן אינהאַלט, דער וועט גרינג דערפילן אין דעם אײַנגעהאַל-טענעם, מיט געוואַלד פאַרלאַנגזאַמטן וווּקס פון די אַבסאָלוטע צאָלן פון די ייִדישע סטודענטן און אין דעם איבערגעהאַקטן פאַלן פון דעם פּראָצענט ייִדישע סטודענטן ניט בלויז דאָס שטרעבן אײַנצוצוימען דעם טעמפּ פון דער ייִדישער יוגנט און אַראָפּצושטויסן איר באַדײַטיקן אָנטייל אין דער סטודענטנשאַפט, נאָר אויך דאָס ראַנגלען זיך פון דער דאָזיקער יוגנט פאַר אויסגעקעמפטע פּאָזיציעס און דאָס דורכרײַסן פון די אויפגעשטעלטע צוימען. די ייִדישע ציפערן גייען ניט פּאַראַלעל מיט די ניט-ייִדישע, וועלכע האַלטן ביזן גאָר לעצטן יאָר אין איין אומאויפהער-לעכן שטײַגן: זיי בלײַבן אָפט שטיין, גיבן זיך אַ ריס און אַ שטײַג, און ווידער ווערט אַרויפגעוואָרפן אַ צוים, און זיי בלײַבן פאַרגליווערט. און בשעת פאַר ייִדן קומט אַ פאַרגליווערט יאָר, גייט דערווײַל ווײַטער דער וווּקס פון דער צאָל ניט-ייִדישע סטודענטן, און דער פּראָצענט ייִדן מוז פאַלן. דער גראָדער שטײַג-ליניע פון דער צאָל ניט-ייִדישע סטודענטן, וועלכע ווערט נאָר אין איין און איינציקן יאָר 26/1925 עטוואָס דורכגעריסן, שטייט אַנטקעגן די ייִדישע ליניע, וועלכע ווערט אָט איבערגעבראָכן און אָט רײַסט זי זיך ווידער אַרויף, אַזוי ווי עפּעס אַ האַנט וואָלט זיך באַמיט ניט צו דערלאָזן זי צו וואַקסן פּאַראַלעל מיט דער ניט-ייִדישער ליניע. איבערגעבראָכן ווערט די ליניע צום ערשטן מאָל אין די יאָרן 1925 און 1926; אין די שפּעטערדיקע יאָרן גיט זיך צוערשט אײַן צו פאַרהאַלטן דאָס פאַלן, אָבער ניט אויפצושטעלן די פּאָזיציעס פון 1921. און אַלע פּאָר יאָר קומט אַ דורכרייס אין דער ייִדישער ליניע. אין דעם שפּרינגענדיקן כאַראַקטער פון די רעלאַטיווע צאָלן קומט זייער קלאָר צום אויסדרוק אָט דאָס לאָזן לויפן זיך מצד דער ייִדישער יוגנט און דאָס שטופּן צוריק מצד די אויסווייניקסטע אומשטאַנדן.

אַ באַזונדערס שטאַרקן שטויס צוריק האָבן ייִדן באַקומען אין יאָר 34/1933, ווען זייער אַבסאָלוטע צאָל איז געפאַלן אויף העכער צוועלף הונדערט סטודענטן, און זייער רעלאַטיווער אָנטייל איז געפאַלן אויף גאַנצע צען פּראָצענט. און ס'איז

גאָר קיין ספק ניט, אַז הײַנטיקס יאָר איז נאָך מער געפֿאַלן דער פּראָצענט יִידישע סטודענטן, וואָרעם וואָס מער מיר דערווײַטערן זיך פון יאָר 1926, אַלץ קלאָרער ווערט די טענדענץ אַראָפּצושטופן דעם אָנטייל פון יִידן אין דער אינטעליגענץ.

IV

אייִדער מיר גייען אַרײַבער צום אַנאַליז פון דעם בוי פון דער יִידישער סטודענטשאַפט און פון דער אַנטוויקלונג, וואָס זי האָט דורכגעמאַכט אין דעם פּרט פֿאַר די לעצטע 12—13 יאָר, וועלן מיר מאַכן אַ קורצן שפּאַציר איבער דער לאַגע פֿאַר דער מלחמה אין די אוניווערסיטעטן, וואָס געהערן איצט צו פוילן, און פּרזון מאַכן אַ פאַרגלײַך מיט דער אַנטוויקלונג אין די לעצטע יאָרן. אונדז וועט אויס־קומען צוערשט זיך אָפּצושטעלן אויף אייניקלענע אוניווערסיטעטן, וואָס האָבן דאָך געהערט צו פאַרשיידענע מלוכות.

טאַב׳ 7

דער ווּקס פון דער צאָל יִידישע און ניט-יִידישע סטודענטן אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט

יאָר	יִידן		ניט-יִידן	
	אַבס׳ צאָל	%	אַבס׳ צאָל	%
1878	68	13,5	434	86,5
1883	208	17,4	987	82,6
1888	121	10,5	1.030	89,5
1893	216	19,9	869	80,1
1898	188	16,9	926	83,1
1903	185	12,3	1.317	87,7
1905	86	38,7	136	61,3
1906	7	50,0	7	50,0
1908	67	8,6	711	91,4
22/1921	2.362	31,4	5.156	68,6
24/1923	2.970	31,5	6.449	68,5
25/1924	2.207	27,1	5.938	72,9
30/1929	2.187	24,0	6.934	76,0
33/1932	2.552	25,7	7.381	74,3

פאַר דער מלחמה האָט דער נומערוס קלאָזוס באַשטימט דעם פּראָצענט יִידן אין די רוסישע אוניווערסיטעטן, וואָס צו זיי האָט אויך געהערט דער וואַרשעווער אוניווערסיטעט. דאָך זעט מען, אַז יִידן פּלעגן פּסדר דורכריסן די 10-פּראָצענטיקע נאָרמע און האָבן כּמעט תּמיד געהאַט אַ העכערן פּראָצענט. אָבער בכלל איז דעמאָלט די צאָל סטודענטן געווען אַ קלייניע, פון 10 ביז 12 מאָל וויניקער ווי אין דעם זעלבשטענדיקן פוילן, און אויך די צאָל יִידן איז געווען בערך אַזוי פיל מאָל קלענער. די דאַטן פון 1905 און 1906 דאַרפן ניט געמומען ווערן אין באַטראַכט, ווײַל דאָס זענען געווען אומנארמאַלע יאָרן, ווען די פוילישע און יִידישע יוגנט

האָבן באָיקאָיטירט דעם אוניווערסיטעט. פאַרגלייכט מען די פאַרמלחמהדיקע סיטואַציע מיט דער איצטיקער, האָבן, פאַרשטייט זיך, ביידע טיילן פון דער באַפעלקערונג, אי די יִדישע, אי די ניט-יִדישע, געמאַכט גרויסע ערפאָלגן, און די יִדישע ניט וויניקער פון דער ניט-יִדישער. ס'וואַרפט זיך אָבער אין די אויגן, אַז אין פריַען זעלבשטענדיקן פוילן חזרט זיך איבער די זעלביקע ערשיינונג, וואָס אין אַמאָליקן רוסלאַנד: יִדן וועלן אַיינגעצוימט אין זייער שטרעבונג צו העכערער בילדונג, זיי וועלן מיט גצוואַלד צוריקגעשטופט. אין 24/1923 זענען שוין געווען אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט פּמעט דרַי טויזנט יִדישע סטודענטן און זיי האָבן אויסגעמאַכט פּמעט אַדריטל פון אַלע סטודענטן. פאַר די וויטערדיקע יאָרן האָט זיך די צאָל יִדן באַדייטיק פאַרקלענערט, בעת ווען די צאָל ניט-יִדישע סטודענטן האָט זיך שטאַרק פאַרגרעסערט, און דער פּראָצענט פון די יִדן איז געפאַלן פון 31,5 אויף 25,7. דאָ קומט אין דער בּולטסטער פאָרם צום אויסדרוק די גוט באַקאַנטע ערשיינונג, ווי די יִדישע כּוחות, וואָס רייסן זיך פון געטאָ, רייסן זיך צו סאָציאַלן און קולטורעלן אויפשטיג און צו אַפּאָזיציע אין דער געזעלשאַפט, אין דער לאַנד-געזעלשאַפט, וועלן אַיינגעהאַלטן אין זייער לויף, וועלן צוריקגעוואָרפן אין געטאָ, צוריק אין דער יִדישער סאָציאַלער, אָבער ניט תּמיד יִדיש-קולטורעלער סביבה. אָט די דאָזיקע קאַנדידאַטן אויף העכערער בילדונג און על-פי-רוב אויף פולער אסימילאַציע בילדן איצט און וועלן וואָס וויטער אַלץ מער בילדן אַ גרויסע אַרמיי אומצופּרידענע, פאַרביטערטע, ניט-דערפאָרענע, האַלב און דרַי פערטל אַסימילירטע יִדן, מיט געוואַלד אָפּגעשטויסענע פון דער אַרומיקער וועלט און קענן זייער ווילן אַרײַנגעשטויסענע אין געטאָ, וואָס צו אים זענען זיי פסיכיש און קולטורעל פרעמד און אָפּט אַפילו פיַינדלעך. צו דער דאָזיקער ארמיי קומט נאָך צו ניט קיין קלענערע ארמיי פאַרביטערטע און אומצופּרידענע פון די, וואָס האָבן שוין דורכגעמאַכט די שווערע ארבעט פון אוניווערסיטעט-בילדונג און זענען געבליבן בּיי דער זעלבער צעבראָכענער שיסל.

לאָמיר נאָך ברענגען די דאַטן וועגן אָנטייל פון יִדן אין לעמבערגער און קראָקעווער אוניווערסיטעטן. פאַר דער מלחמה זענען דאָס געווען קלייניע פּראָווינציעלע אוניווערסיטעטן, און אַ גרויסע צאָל יִדישע יוגנט פון גאַליציע פלעגט שטודירן אין ווין.

טאַב' 8

דער ווּקס פון דער צאָל יִדישע און ניט-יִדישע סטודענטן אין לעמבערג און קראָקע

יאָר	לעמבערג				קראָקע			
	יִדן		ניט-יִדן		יִדן		ניט-יִדן	
	אַבס' צאָל	%	אַבס' צאָל	%	אַבס' צאָל	%	אַבס' צאָל	%
1/1880	88	8,3	978	91,7	67	8,9	689	91,1
1891	193	16,5	976	83,5	171	14,9	976	85,1
1901	402	20,4	1.570	79,6	184	14,6	1.071	85,4
1914	1.468	28,2	3.738	71,8	395	15,2	2.210	84,8
22/1921	2.226	46,6	2.547	53,4	1.339	29,6	3.192	70,4
24/1923	2.643	43,4	3.448	56,6	1.716	31,9	3.663	68,1
25/1924	2.271	39,3	3.511	60,7	1.600	26,8	4.377	73,2
30/1929	1.945	31,9	4.155	68,1	1.741	26,1	4.920	73,9
33/1932	2.241	30,4	5.117	69,6	1.771	24,1	5.583	75,9

די טאַבעלע איז ביז גאָר אינטערעסאַנט אין אַ סך פרטים. זי אילוסטרירט נלענצנד דעם גיכן וווקס פון דער צאָל סטודענטן בכלל, און גאַנץ באַזונדערס פון די יידישע, — פון 8 פראָצ' אין 1881 דערגרייכט דער פראָצענט יידן אין 1914 אין לעמבערג, אין דער הויפטשטאָט פון דער אוקראַינישער גאַליציע, ביז העכער 28 פראָצ' און אין קראָקע, אין צענטער פון דער פוילישער גאַליציע, ביז 15 פראָצ' ערב דער מלחמה. אָבער באַלד נאָך דער מלחמה גיט דער פראָצענט יידן מיט אַ מאָל אַ שפרונג ביז כמעט אַ העלפט פון אַלע סטודענטן אין לעמבערגער אוניווערסיטעט און ביז כמעט 30 פראָצ' אין קראָקעווער. די צאָל ניט־יידן בלייבט אין לעמבערג בערך די זעלבע, וואָס פאַר דער מלחמה; אין קראָקע שטייגט זי באַדייטיק. דאָס יאָר 24/1923 איז דאָס רעקאָרד־יאָר פאַר דער אַבסאָלוטער צאָל יידישע סטודענטן, און פון 25/1924 הייבט די דאָזיקע צאָל אָן צו פאַלן: אין לעמבערגער אוניווערסיטעט אַבסאָלוט און רעלאַטיוו, אין קראָקעווער—נאָר רעלאַטיוו.

נעמט מען די יידישע באַפעלקערונג ווי אַזעלכע, האָבן זיך אין די באַטראַכטע דריי אוניווערסיטעטן געלערנט אין 81/1880 קוים 237 סטודענטן, און אין יאָר 24/1923—7329 אָדער 30 מאָל מער, בעת ווען די יידישע באַפעל־קערונג האָט זיך פאַרגרעסערט נאָר אויף איין דריטל פאַר דער אייגענער צייט. אין 33/1932 האָבן זיך געלערנט אין די דריי אוניווערסיטעטן 6564 יידישע סטודענטן, ד"ה 28 מאָל מער ווי אין 81/1880. די צאָל ניט־יידישע סטודענטן אין די זעלבע דריי אוניווערסיטעטן האָט באַטראָפן אין 81/1880—2189, אין 24/1923—13560, און אין 33/1932—18081, זי האָט זיך בכן פאַרגרעסערט וויניקער ווי נייַן מאָל.

V

מיר האָבן ביז אַהער באַהאַנדלט די כמותדיקע זייַט פון דער יידישער סטודענטנשאַפט. לאָמיר איצט איבערגיין צום בוי פון דער יידישער און ניט־יידישער סטודענטנשאַפט. אַזוי ווי די רוימיש־קאַטוילישע סטודענטן (די פוילישע) מאַכן אויס מער פון 70 פראָצ' פון אַלע סטודענטן, און מיט די יידישע מער פון 90 פראָצ', איז נענוג צו פאַרגלייכן צווישן אַנאַנד די דאָזיקע צוויי גרופעס.

טאַב' 9

די פאַרטיילונג פון יידישע און פוילישע סטודענטן לויט פאַקולטעטן

פאַקולטעט	יידן			פּאָלאַקן		
	4/1923	30/1929	4/1933	4/1923	30/1929	4/1933
פילאָזאָפיע	43,8	36,0	31,2	26,2	26,9	24,4
יורידיש־פאָליטישער	26,4	35,3	39,2	25,5	22,0	29,9
מעדיצין, וועטערינאַריע . . .	15,4	8,8	9,5	12,2	10,6	10,6
פאָליטעכניק (מעכאַניק, עלעקטראָ־ טעכניק, כעמיע א"א)	9,5	9,3	10,6	19,6	16,8	15,7
האַנדלס־וויסנשאַפט	1,9	7,3	2,4	4,6	9,9	5,1
פארמאַציע	1,4	1,0	2,7	1,2	2,2	2,8
דענטיסטיק	1,2	1,0	1,2	0,6	1,0	1,0
אַנדערע	0,4	1,3	3,2	10,1	10,6	10,5
צוזאַמען . . .	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

דער בוי פון דער ייִדישער סטודענטנשאַפט שיידט זיך אונטער אין אַ גאַנץ נרויסער מאָס פונעם בוי פון דער ניט-ייִדישער סטודענטנשאַפט. דאָס ווערפט זיך אין די אויגן אין אַלע דרייַ צייַטפונקטן, וועלכע מיר ברענגען דאָ אין דער טאַבעלע. די ערשטע שורה פון דער טאַבעלע שרייַבט שוין גאַנץ הויך וועגן דעם חילוק צווישן ייִדן און פּאָלאַקן. אין 24/1923 האָבן כּמעט אַ העלפט ייִדישע סטודענטן (43,8 פּראָצ') זיך געלערנט אויפן פילאָזאָפישן פאַקולטעט, בעת ווען בייַ די פּאָלאַקן האָט דער פּראָצענט פילאָזאָפן אויסגעמאַכט נאָר עפּעס מער פון אַ פערטל. בייַ די פּאָלאַקן בלייַבט דער פּראָצענט פילאָזאָפן סטאַביל פאַר אַלע צען יאָר; בייַ ייִדן, פאַרקערט, האָלט ער אין איין פאַלן, אָבער אַפילו שוין נאָכן פאַלן בלייַבט ער דאָך אַלץ העכער, ווי בייַ די פּאָלאַקן. בייידע מאָמענטן — דער צו הויכער פּראָצענט פילאָזאָפן צווישן די ייִדישע סטודענטן און דאָס פאַלן פון דעם דאָזיקן פּראָצענט — באַווייזן, אַז דער בוי פון דער ייִדישער סטודענטנשאַפט, איר פאַרטיילונג לויט פאַקולטעטן, איז אַ „ניט-נאַטירלעכער", אַרויסגערופן ניט פון דער נאָרמאַלער אָרגאַנישער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער סטודענטנשאַפט ווי אַזעלכער, מיט אַלע אירע מעגלעכקייטן און אויסזיכטן אויף אַן אָרט אין דער קומענדיקער אינטעלעגענץ פון לאַנד, נאָר ער ווערט מער סטימולירט און פאָרמירט דורך דרויסנדיקע פאַקטאָרן. אין די ערשטע יאָרן פון דער פויליישער זעלבשטענדיקייט האָט זיך נאָך געדאַכט, אַז ייִדן וועלן קאָנען פאַרנעמען פּלעצער צווישן די לערער פון די מיטלשולן, צווישן די פּראָפעסאָרן פון די הויכשולן, צווישן די געלערנטע און פאָרשער, וואָס דאָס באַפרייט לאַנד האָט זיך אַזוי גענייטיקט אין זיי. און ייִדן האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אויף דעם פאַקולטעט, וואָס גיט די שאַנסן אויף די אויסגערעכנטע פּלעצער, — ס'האָבן זיך אַ לאָז געטאָן מענער און פרויען, די לעצטע נאָך מער ווי די ערשטע. אַזוי זענען געווען אין 24/1923 פון 4188 ייִדישע פילאָזאָפיע-סטודענטן: מענער 1898 אָדער 45,3 פּראָצ' און פרויען 2290 אָדער 54,7 פּראָצ'.

אָבער גאָר גיך איז קלאָר געוואָרן, אַז די דאָזיקע האָפענונגען זענען ניט מער ווי אילוזיעס, און ס'נעמט פאַלן די צאָל ייִדן-פילאָזאָפן, באַזונדערס פון די מענער. אַזוי איז פון 1898 ייִדן מצנער-פילאָזאָפן אין 24/1923 געוואָרן סך-הכּל 892 אין 33/1932, בכן מער אויף אַ העלפט געפאַלן. בייַ די ייִדישע פרויען איז דאָס פאַלן געווען אַ סך קלענער, — פון 2290 אין 24/1923 אויף 2064 אין 33/1932. ייִדישע פרויען האָבן פאַרנומען דאָס ביסל פּלעצער, וואָס זענען פאַראַן אין די ייִדישע פריוואַטע מיטלשולן. דאָך אָבער איז אַפילו בייַ ייִדישע פרויען די אַבסאָלוטע צאָל שטודירנדיקע אויפן פילאָזאָפישן פאַקולטעט געפאַלן, בעת ווען בייַ די פויליש פרויען האָט זי גאָר שטאַרק געשטיגט. אַזוי זענען געווען פאַלאַקן אויפן פילאָזאָפישן פאַקולטעט:

	24/1923	33/1932
מענער	3491	3837
פרויען	3372	5235

אין דעם ערשטן צייטפונקט האָבן די פרויען אויסגעמאַכט 49,1 פראָצ׳ און אין 33/1932 – שוין 57,7 פראָצ׳.

באַטראַכט מען די וויטערדיקע צווויי פאַקולטעטן – יורי און מעדיצין — איז ווידער גרינג צו מערקן, אַז ביי די פאַלאַקן זענען די וואַקלונגען פון איין צייטאָפשניט צום צווייטן ניט-באַדייטיק, בעת ווען ביי יידן שפרינגען זיי. באַזונדערס ווארפט זיך דאָס אין די אויגן ביי דער מעדיצין. ביי די פאַלאַקן איז דער פראָצענט מעדיקער געפאַלן אין ערשטן צייטאָפשניט אויף 1,6 פונקטן און איז שוין געבליבן אויף ווייטער סטאַביל; ביי יידן איז ער געפאַלן אויף גאַנצע 6,6 פונקטן, וואָס עס מאַכט אויס אַ פאַלן פון מער פון 40 פראָצ׳, און אין צווייטן צייטאָפשניט האָט ער אַ ביסל געשטיגט. די דאָזיקע פראָצענטן פאַרווישן אָבער אַ ביסל דאָס בילד. קלאָרער ווערט די זאַך, ווען מען נעמט די אַבסאָלוטע צאָלן. ס׳זענען געווען יידן-מעדיקער:

אין	24/1923	1469 — 100
	30/1929	763 — 52
	34/1933	803 — 55

די צאָל יידישע סטודענטן מעדיקער האָט זיך כמעט אויף אַ גאַנצער העלפט פאַרקלענערט אין ערשטן צייטאָפשניט; אין יאָר 34/1933 איז געווען אַ קלייניער צוזוואָקס, אָבער דאָך האָט זיך די צאָל יידישע מעדיקער אין אַלגעמיין פאַרקלענערט אויף גאַנצע 45 פראָצ׳. גאָר אַנדערש איז געווען די אַנטוויקלונג ביי די פאַלאַקן. פאַלאַקן מעדיקער זענען געווען:

אין	24/1923	3186 — 100
	34/1933	3831 — 120

דער פראָצענט סטודענטן יוריסטן און עקאָנאָמיסטן איז ביי יידן געוואַקסן פון 26,4 פון אַלע יידישע סטודענטן אויף 39,2. דאָס דערקלערט זיך געוויס ניט מיט דעם, וואָס די לאַגע פון די יידישע יורי-סטודענטן איז אַזוי אויסזיכטריך. ניט ווי אַ ריכטער, ניט ווי אַ פראָקוראָר, ניט ווי אַן אויספאָרש-ריכטער, און שוין געוויס ניט ווי אַ הויכער באַאַמטער קאָן ער ניט אָנקומען — אין דעם פרט זענען אַלע אילוזיעס שוין לאַנג אויסגערונען; אָבער אויך אָנקומען אין דער אַדוואָקאַטור איז שוין מער ניט אַזוי גרינג, ווי נאָך צוריק מיט אַ פאָר יאָר. דער הויכער פראָצענט יידן אויף דעם דאָזיקן פאַקולטעט, ווי אויך אויפן פילאָזאָפישן, דערקלערט זיך גאָר מיט אַנדערע טעמים: מען שטופט זיך אין אוניווערסיטעט על-פי טראַדיציע; אין געוויסע בירגערלעכע יידישע קרייזן איז דאָס געוואָרן אַ מין מאָדע, און מען קריכט דורך דאָרטן, ווו ס׳לאָזט זיך; און לאָזן לאָזט זיך אָנקומען דאָרטן, ווו דער אוניווערסיטעט-דיפלאָם איז נאָך ניט קיין גאַראַנטיע פאַר

קאָנען אויסנוצן די באַקומענע ידיעות פּראַקטיש, און דאָס איז אין דער גרעסטער מאָס בײַ די צוויי דערמאָנטע פאַקולטעטן. פאַרקערט, בײַם מעדיצינישן פאַקולטעט, וווּ דער דיפּלאָם פון אוניווערסיטעט גיט שוין כּמעט די מיגלעכקייט צו פּראַקטיקירן, און די צוימען אויף צו פאַרהאַלטן דעם יידן אין זײַן דראַנג פּראַקטיש אויסצונוצן זײַנע קענטענישן זענען נאָך ניט אַזוי פאַרפולקומט, ווי בײַ אַנדערע פּראָפעסיעס,— דאָרטן איז דאָס אָנקומען גופא גאַנץ גוט אַרומגעצוימט.

אויף די דריי פאַקולטעטן, וואָס מיר האָבן ביז איצט געראַדט וועגן זיי, זענען געווען פון 80 פּראָצ' ביז 85 פּראָצ' פון אַלע יידישע סטודענטן, בעת ווען בײַ די פאָלקן האָבן געלערנט אויף די זעלבע דריי פאַקולטעטן נאָר פון 60 ביז 65 פּראָצ' פון אַלע סטודענטן.

בײַ די פאָלקן מאַכן אויס די סטודענטן פון פאָליטעכניק פון $1^1/_2$ ביז 2 מאָל אַ העכערן פּראָצענט. אָבער אַ חידוש איז דאָס, וואָס די אַנדלס-וויסנשאַפט פאַרנעמט בײַ די פאָלקן מער ווי צוויי מאָל אַ העכערן פּראָצענט, ווי בײַ די יידן. און שוין גאָר אַ חידוש איז דאָס, וואָס דענטיסטיק איז בײַ די פאָלקן פאָרגעשטעלט בערך ניט וויניקער ווי בײַ יידן, און אין פאַרמאַציע האָבן פאָלקן אפילו אַריבערגעיאָגט די יידן.

לאָמיר צוערשט זיך אָפּשטעלן אויף פאַרמאַציע. די צאָל סטודענטן אויף פאַרמאַציע איז בכלל אין פוילן שטאַרק געוואַקסן. אין 22/1921 זענען געווען סך-הכל 293 פאַרמאַציע-סטודענטן; אין 31/1930 זענען שוין געווען 968 פאַרמאַציע-סטודענטן, און אין 34/1933 — 1343, בכן מער ווי פיר מאָל מער. ווי-זשע איז געוואַקסן די צאָל יידן אויף דעם דאָזיקן פאַקולטעט? אין 24/1923 זענען געווען 138 יידישע פאַרמאַציע-סטודענטן, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט 29,9 פון אַלע סטודענטן פון דאָזיקן פאַקולטעט; אין 31/1930 — נאָר 112, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט סך-הכל 11,6 פּראָצ' פון אַלע פאַרמאַציע-סטודענטן. דאָס הייסט: פאַר די זעלבע יאָרן, וועו די אַלגעמיינע צאָל פאַרמאַציע-סטודענטן האָט זיך פאַרגרעסערט מער ווי דריי מאָל, האָט זיך די צאָל יידישע סטודענטן אַפּסאָלוט פאַרקלענערט. מען האָט זיך, וויזוז אויס, געכאַפּט, אַז מען האָט אַריבערגעכאַפּט די מאָס, און אין די לעצטע יאָרן האָט מען שוין צוגעלאָזן מער יידן, — אין 34/1933 זענען שוין געווען 225 יידישע פאַרמאַציע-סטודענטן, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט 16,8 פּראָצ' פון אַלע פאַרמאַציע-סטודענטן, כּמעט צוויי מאָל אַ קלענערן פּראָצענט ווי אין 24/1923 אָבער, $1^1/_2$ מאָל אַ גרעסערן ווי אין 31/1930.

נאָך שרײַענדיקער און ממש אומדערהערט איז די לאַגע אין דער דענטיסטיק. דאָ איז די טענדענץ אַרויסצונעמען אַ פּראָפעסיע פון יידישע הענט אַזוי בוֹלט און שאַרף און אַזוי גרונטיק דורכגעפירט געווארן, אַז ס'איז כּדאַי צו ברענגען אויספירלעכע ציפערן. ס'זענען געווען יידן אין דענטיסטישן אינסטיטוט:

יאָר	אַבס׳ צאָל	% פון אַלע סטודענטן
22/1921	352	70,4
23/1922	249	62,9
24/1923	111	41,1
25/1924	124	35,4
26/1925	85	25,0
27/1926	65	18,2
29/1928	85	19,2
30/1929	90	20,0
31/1930	87	19,7
32/1931	93	19,8
33/1932	110	22,4
34/1933	102	20,6

די דאָזיקע טאַבעלע איז בײַ גאָר אינטערעסאַנט. די רעגירונגען בײַזן יאָר 1926 האָבן פאַרקלענערט די אַבסאָלוטע צאָל יִידישע סטודענטן-דענטיסטן מער ווי אין פינף מאָל. בײַם נײַעם רעזשים האָט זיך דער פראָצענט אָפגעשטעלט, און מען האָט אפילו צוגעלאָזט אַ קלײנעם צוווּאַקס, אָבער דעם דאָזיקן צוווּאַקס לאָזט מען נישט פאַרלויפן צו ווײַט און מען רעגולירט אים אַזוי, אַז די צאָל יידישע דענטיסטן זאָל ניט אײַבערשטײַגן קיין מאה און ניט אַריבערוואַקסן אײַבער אַ פינפטל פון אַלע סטודענטן. אַ פראָפעסיע, וואָס איז לאַנגע יאָרן געלעגן כמעט אויסשליסלעך אין יִידישע הענט, ווערט אין איין צענדלינג יאָר כמעט אָפגענומען.

טאַב׳ 9א

דער ווּוקס פון די יִידישע און ניט-יִידישע סטודענטן אויף פאַרשיידענע פאַקולטעטן

פאַקולטעט	יִידן			פּאָלאַקן		
	4/1923	30/1929	4/1933	4/1923	30/1929	4/1933
פילאָזאָפיע	100	75	63	100	121	128
יורידיש-פּאָליטישער . .	100	122	131	100	102	161
מעדיצין, וועטערינאַריע .	*100	48	50	100	102	120
פאָליטעכניק (מעכאַניק, עלעקטראָטעכנ׳,כעמיע א״א)	100	89	98	100	101	110
האַנדלס-וויסנשאַפט . . .	100	349	112	100	252	152
פארמאַציע	100	65	163	100	219	321
דענטיסטיק	*100	26	29	100	217	232
אַנדערע	100	284	708	100	124	144
צוזאַמען . .	100	91	88	100	118	138

* יאָר 22/1921 (בײַ יִידן).

טאַב׳ 10

די צאָל און דער פּראָצענט יידן אויף פּאַרשיידענע פּאָפּולאַציעס

פּאָפּולאַציע	24/1923		30/1929		34/1933	
	אַבס׳ צאָל	%	אַבס׳ צאָל	%	אַבס׳ צאָל	%
פּילאָזאָפּיע	4188	35,4	3178	24,4	2636	21,1
יורידיש-פּאָליטישער . .	2525	24,6	3122	26,2	3305	21,5
מעדיצין, וועטערינאַריע .	1469	29,0	763	16,5	803	15,5
פּאָליטעכניק (מעכאַניק, עלעקטראָטעכנ׳, כעמיע א״א)	913	14,0	809	12,2	896	12,4
האַנדלס-ווירטשאַפט . .	182	12,0	642	16,3	203	7,0
פּאַרמאַציע	138	29,9	90	10,5	225	16,8
דענטיסטיק	111	41,1	90	20,0	102	20,6
אַנדערע	53	1,6	102	2,5	269	5,8
צוזאַמען . .	9579	24,4	8796	19,3	8439	16,9

די טאַבעלעס 9א און 10 דערגאַנצן דאָס בילד, וואָס מיר האָבן באַקומען פון טאַבעלע 9. פון טאַבעלע 9א זעט מען, וויי פּאַרשיידן ס׳אַנטוויקלט זיך דער גורל פון דער יידישער און פוילישער סטודענטנשאַפט. טאַבעלע 10 ווייזט, אַז דער פּראָצענט יידן לגבי דער אַלגעמיינער צאָל סטודענטן איז פאַר די געזונמענע צען יאָר געפאַלן אין אַלע פאָקולטעטן: אין מעדיצין כּמעט אויף אַ העלפט — פון 29,0 אויף 15,5; דאָס זעלבע אין דענטיסטיק און פּאַרמאַציע. בכן גראָד אין די דריי צווייגן, וואָס אין זיי האָבן זיך יידן צום מיינסט קאָנצענטרירט, ווייל צו אַנדערע ליבעראַלע פראָפעסיעס לאָזט מען דאָך אָדער גאָר ניט צו אָדער נאָר אויף אַ רפואה, האָט מען צום שטאַרקסטן אַ קוועטש געטאָן און דערגרייכט גוטע רעזולטאַטן. אויך אין פאָקולטעט פון האַנדלס-ווירטשאַפט איז דער פּראָצענט יידן שטאַרק געפאַלן — פון 12,0 אויף 7,0. אין אַלגעמיין איז דער פּראָצענט יידישע סטודענטן געפאַלן פון 24,4 אין 24/1923 אויף 16,9 אין 34/1933.

VI

די טאַבעלעס 11 און 11א גיבן אונדז די דאַטן, וואָס באַלייכטן דעם אָנטייל פון דער פרוי אין דער אוניווערסיטעט-בילדונג בייַ יידן און ניט-יידן. דער פּראָצענט פרויען איז בייַ יידן אַ סך העכער, ווי בייַ פּאַלאַקן: אין 24/1923 איז ער געווען מער ווי $1^1/_2$ מאָל גרעסער — 33,2 פּראָצ׳ בייַ יידן קעגן 20,6 פּראָצ׳ בייַ פּאַלאַקן. די צאָל אָבער פון די פרויען אין דער אוניווערסיטעט-בילדונג איז בייַ די פּאַלאַקן שטאַרקער געוואָקסן: פון 5388 אין 24/1923 איז געוואָרן בייַ די

פּאָלאַקן 10077, בכן כמעט צוויי מאָל מער, בעת וועו בײַ די יידישע פֿרויען איז צוגעקומען פֿאַר די צען יאָר סך־הכל אַזעלכע 500 סטודענטקעס. פֿאַרשטייט זיך, אַז דאָס נעמט זיך ניט דערפון, וואָס די יידישע פֿרוי געגייטיקט זיך ניט אין קיין זעלבשטענדיקער פּראָפעסיע, אָדער זי זוכט ניט אַזעלכע. פֿונקט פֿאַרקערט,—

טאַב׳ 11

צאָל מענער און פֿרויען צווישן יידישע און פוילישע סטודענטן

פֿאַקולטעט	יידן				פּאָלאַקן			
	24/1923		33/1932		24/1923		31/932	
	מענער	פֿרויען	מענער	פֿרויען	מענער	פֿרויען	מענער	פֿרויען
פֿילאָזאָפֿיע	1898	2290	892	2064	3491	3372	3837	5235
יורידיש־פּאָליטישער .	2175	350	3175	952	6180	514	8792	1499
מעדיצין, וועטערינאַריע	1208	261	686	148	2617	569	3038	571
פּאָליטעכניק (מעכאַניק,								
עלעקטראָטעכ׳, כעמ׳א״א)	838	75	850	78	4945	216	5813	283
האַנדלס־וויסנשאַפֿט .	165	17	154	166	1002	210	2122	757
פֿארמאַציע	57	81	81	102	191	121	391	550
דענטיסטיק	20	91	34	76	22	126	59	269
אַנדערע	24	14	149	87	2374	260	3023	913
צוזאַמען	6385	3179	6021	3673	20822	5388	27075	10077

טאַב׳ 11א

דער פּראָצענט פֿרויען סטודענטקעס בײַ יידן און פּאָלאַקן

פֿאַקולטעט	יידן		פּאָלאַקן	
	24/1923	33/1932	24/1923	33/1932
פֿילאָזאָפֿיע	54,7	69,8	49,1	57,7
יורידיש־פּאָליטישער . .	13,9	23,1	7,7	14,6
מעדיצין, וועטערינאַריע .	17,8	17,7	17,9	15,8
פּאָליטעכניק (מעכאַניק,				
עלעקטראָטעכ׳, כעמ׳ א״א)	8,2	8,4	4,2	4,6
האַנדלס־וויסנשאַפֿט . .	9,3	51,9	21,0	26,3
פֿארמאַציע	56,7	55,7	38,8	58,5
דענטיסטיק	82,0	69,1	85,1	81,5
אַנדערע	36,8	36,9	10,3	23,2
צוזאַמען .	33,2	37,9	20,6	27,1

אי זי געגייטיקט זיך מער, אי זי זוכט ענערגישער. אָבער דאָס אַלץ איז נאָך וויניק—מען דאַרף קאָנצן אַריבערשפרינגען די צוימען, וואָס פאַרשטעלן דעם וועג צו דער העכערער בילדונג, און דאָס איז שווער און אָפט גאָר אוממיגלעך.

די פרויען זענען קאָנצענטרירט אין אַ פאָר פאַקולטעטן. בייַ פאָלאַקן מאַכן די פרויען אויס מער פון אַ העלפט אין דריי פאַקולטעטן (אין 34/1933); בייַ יידן — אין פיר. ס׳איז אינטערעסאַנט, וווי ס׳האָט זיך שטאַרק פאַרגרעסערט זייער פראָצענט אויפן פאַקולטעט פון האַנדלס-וויסנשאַפט בייַ יידן — פון 9,3 פראָצ׳ אין 24/1923 אויף 51,9 אין יאָר 33/1932.

*

אין צווייטן אַרטיקל וועלן מיר רעדן וועגן יידישע סטודענטן אין אַנדערע לענדער.

ליטעראַטור (חוץ די אָנגערופענע אין טעקסט)

1. Roczník Statystyki R. P., I—VIII, Warszawa, 1921—1930.
2. Statystyka Szkolnictwa 1932/33 (Statystyka Polski, Serja C, Zeszyt 9), Warszawa, 1934.
3. Wiadomości Statystyczne G. U. S., XII, 25, Warszawa, 1934.
4. Dr. S. Langnas, Żydzi a studja akademickie w Polsce, Lwów, 1933.
5. Annuaire Statistique de la Lettonie, XIV, Riga, 1934.
6. Oesterreichisches Statistisches Handbuch, 1—34, Wien, 1883 - 1916.

ווען און ווי אַזוי זענען ייִדן געוואָרן אַ האַנדלס-פאָלק?

פון ד"ר ר. מאַהלער (וואַרשע)

פון דער רעדאַקציע: מיר גיבן דאָ דעם סוף פון ד"ר ר. מאַהלערס אַרטיקל וועגן אָטאָ העלערס טעאָריע, אַז ייִדן זיינען כמעט אין משך פון זייער גאַנצער היסטאָרישער אַנטוויקלונג געווען אַ האַנדלס-קאַסטע. זע „ייוואָפּלעטער" VII ז"ז 20 א"וו.

ייִדן אין אַלטערטום אין די גלות-לענדער

אויב העלער האַלט נאָך פאַר זיין חוב בנוגע פאַלעסטינע צו מאַכן געוויסע הנחות פאַר די „פּויערישע רעשטן פון פאָלק", איז ער גאָר שטרענג און עקשנות-דיק בנוגע דער פראַגע וועגן דער ווירטשאַפטלעכער סטרוקטור פון ייִדן אין אַלטערטום אין די גלות-לענדער.

ייִדן אין די גלות-לענדער שטעלן פאָר, לויט די אויספירן פון העלער, זינט גלות בבל, און אַפילו נאָך זינט גלות אַשור, נאָר אַ האַנדלס-קאַסטע. אין דעם דאָזיקן סאָציאַל-עקאָנאָמישן כאַראַקטער דערהאַלטן זיך די ייִדן אין אַלע גלות-לענדער ביז דעם אונטערגאַנג פון דער אַנטיקער קולטור, די דאָזיקע פונקציע נעמען זיי איבער אין דער תקופה פון מיטלעלטער אַריין.

אַז העלער ווייַזט דאָ ווידער אַרויס — ווי מיר וועלן עס באַלד באַ-ווייַזן — אַ מוראדיקע אומקענטעניש אויפן געביט פון ייִדישער געשיכטע, דאַרף אונדז שוין נישט אַזוי ווונדערן, נאָכדעם ווי מיר האָבן שוין געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט זיין בקיאות אויף דער פאָן פון דער געשיכטע פון די ייִדן אין פאַלעסטינע. וואָס עס ווונדערט אונדז אָבער יאָ, דאָס איז דער אומשטאַנד, אַז די דאָזיקע טעאָריע ווערט אַרויסגעשטעלט ווי אַ מאַרקסיסטישע, כאָטש אין אמתן שטעלט זי דעם מאַרקסיזם אויפן קאָפּ! וואָרעם אַ מאַרקסיסט, וועלכער זאָל אַפילו נישט זיין באַקאַנט מיט דעם פאַקטישן פאַרלויף פון דער ייִדישער געשיכטע, וואָלט פאַרשטאַנען, אַרויסגייענדיק בלויז פון די פּרינציפּן פון היסטאָ-רישן מאַטעריאַליזם, אַז די ווירטשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון אַ פאָלק אין משך פון העכער טויזנט יאָר (פון 722 פ"ק ביז 500 נ"ק) און אויף דעם אומגעהייַערן שטח, וועלכער נעמט אַרום ריזיקע מלוכות פון אינדיע ביז גיבראַלטאַר, גייט נישט אומעטום אַדורך לויט דער זעלבער פשוטער סכעמע. ווער עס איז אַ מאַרקסיסט — דער פאַרשטייט, אַז די ווירטשאַפט פון אַ פאָלק (פּונקט אַזוי ווי פון יעדער סאָציאַלער גרופּע), וואָס איז צעזייט צווישן אַלע פעלקער, איז נישט איין מאָל פאַר אַלע מאָל באַשטימט דורך אַ נטיה צו אַ געוויסן באַרוף (האַנדל). אַ מאַרקסיסט פאַרשטייט אין דעם פאַל, אַז די ווירטשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון אַזאַ פאָלק איז אָפּהענגיק פון די פאַרשיידענע געאָגראַפיש-ווירטשאַפטלעכע באַדינגונגען פון די

לענדער פון זײַן צעזייונג, און אַז די דאָזיקע באַדינגונגען גופא האַלטן זיך כּסדר אין בייטן. אויב העלער שאַצט אָפּ אַזוי הויך די באַדינגונג פון די געאָגראַפישע פּראָדוצירן־באַדינגונגען אין דער אַמאָליקער פּאָלעסטינע — אַגב שאַצט ער זיי אָפּ פּאַרקערט, ווי מען דאַרף — דעמאָלט האָט ער דאָך געמעגט פּאַרשטיין, אַז די גע־ גראַפישע פּראָדוצירן־באַדינגונגען פון די לענדער פון גלות האָבן אויך אַ השפּעה אויף דער ווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון די דאָרטיקע יידישע ישובים.

אָנשטאָט אָבער דאָס צו פּאַרשטיין, טראַכט העלער פונקט אין דער זעלבער ריכטונג, ווי די בירגערלעכע ראַסנטעאָרעטיקער אָדער סאָציאַל־פּסיכאָלאָגן (מאַקס וועבער) אין שייכות מיט יידישער געשיכטע. אויך די דאָזיקע טעאָרעטיקער זענען געניי מדקדק אין דעם אַנאַליז פון דער השפּעה, וועלכע עס האָבן געהאַט די געאָגראַפישע באַדינגונגען פון פּאַלעסטינע אויף דער אויסבילדונג פון דעם יידישן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, פון דער יידישער רעליגיע; דערנאָך שטעלן זיי אָבער אַוועק די דאָזיקע נאַציאָנאַלע פּסיכאָלאָגיע ווי דעם אייניציקן spiritus movens פון דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון יידישן פּאָלק. די דאָזיקע „מעטאָדע פון פּאָרשן" פירט העלער אַדורך ניט בלויז אין זײַנע אויספירן וועגן דעם „אָנהייב פון יידנטום" אין אַלטערטום, נאָר אויך אין זײַן דערקלערונג פון דער ווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון יידן אין מיטלעלטער.

לאָמיר אָבער אַראָפּנידערן פון די הויכענישן פון דער אַבסטראַקטער טעאָריע אין דעם טאָל פון היסטאָרישע פאַקטן. צי איז עס אין הספּם מיט די היסטאָ־ רישע פאַקטן, וועלכע זענען אונדז באַקאַנט, אַז יידן אין די גלות־לענדער זענען נאָך אין אַלטערטום געווען אַ האַנדלס־פאָלק, אַדער גאָר אַ האַנדלס־קאַסטע.

לאָמיר קודם־כּל זען, וועלכע זענען עס געווען די סיבות פון דעם יידישן צעשפּרייטונג־פּראָצעס, וועלכער האָט זיך אָנגעהויבן אַרום דעם יאָר 720 פ״ק און וועלכער איז בײַם סוף פון דער תקופה פון אַלטערטום נאָך אַלץ נישט געווען פאַרענדיקט.

די סיבות זענען געווען צווייערליי, פּאָליטישע און עקאָנאָמישע: געצווונ־ גענע עמיגראַציע, ד״ה גירושים, און פריוויליקע עמיגראַציע איבער עקאָנאָמישע מאָטיוון. די ערשטע סיבה, די גירושים, איז טאַקע נישט געווען די איינציקע, אָבער דערפאַר טאָר מען זי אויך נישט צו קליין שאַצן, ווי עס טוט העלער[1]. די ערשטע סיבה האָט געשפּילט גאָר אַ גרויסע ראָלע דווקא אין שייכות מיט די געאָגראַפישע באַדינגונגען פון פּאַלעסטינע, וועלכע האָבן אויך אין דער פראַגע פון גלות געהאַט אַ ווירקונג.

---

1 העלער וויס נאָר צו דערציילן וועגן דעם אשורישן גלות פון די צען־שבטים (אַרום 720 פ״ק) און וועגן גלות־בבל (586 פ״ק). דעד צווייטער חורבן פון ירושלים (אין יאָר 70 נ״ק) איז, לויט זיין מיינונג, נישט געווען קיין שום „קאַטאַסטראָפע", וועלכע זאָל האָבן געהאַט א דע־ צידירנדיקע השפּעה אויף דער ווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון פּאַלק, ער האָט נישט באַטייט קיין שום „אייַנבראָך אין דער יידישער געשיכטע".

די געאָגראַפישע לאַגע פון פאַלעסטינע, וועלכע איז געווען אַן אַרײַנגאַנג־טויער קיין מצרים פון איין זײַט און קיין סיריע און מעסאָפּאָטאַמיע פון דער צווייטער זײַט, האָט גורם געווען, אַז דאָס לאַנד איז תמיד געווען אויסגעשטעלט אויף אָנפאַלן מצד זײַנע מעכטיקע שכנים.

אין דער צייט פון ערשטן חורבן ביזן צווייטן חורבן איז ירושלים אָן אַ שיעור מאָל אײַנגענומען געוואָרן דורך פרעמדע הערשער. די זיגער פלעגן אָבער יעדער מאָל נעמען טויזנטער געפאַנגענע, וועלכע זיי פלעגן אַרויספירן פון לאַנד. אַזוי האָט למשל דער עגיפּטישער מלך פּטאָלעמיי דער I טער — לויט ווי מיר דערוויסן זיך פון דעם „בריוו פון אַריסטעאַס" — נאָך דעם אײַננעמען ירושלים אַוועקגעפירט 100.000 יידישע געפאַנגענע קיין מצרים. אין די יאָרן 323 ביז 500 פ"ק[2] איז ירושלים לכל הפחות זעקס מאָל אַריבערגעגאַנגען פון איין הערשער צו אַ צווייטן.

נאָך דעם צווייטן חורבן פון ירושלים אין יאָר 70 האָבן די רוימער אַוועק־געפירט מער ווי 900.000 געפאַנגענע[3]. און וויפיל יידן זענען פריער, למשל אין יאָר 66 פ"ק, נאָך דעם ווי פומפיוס האָט אײַנגענומען ירושלים, פאַרטריבן געוואָרן ווי געפאַנגענע קיין איטאַליע און אין אַנדערע לענדער פון דער רוימישער אימ־פּעריע? גאָר גרויס האָט אויך געמוזט זײַן די צאָל יידישע געפאַנגענע נאָך דעם דורכפאַל פון בר־כוכבהס אויפשטאַנד, אין יאָר 135, אויב דער רוימישער היסטאָ־ריקער קאַסיוס דיאָ באַרעכנט בלויז די צאָל געפאַלענע ייִדן אויף 580.000!

די פּאָליטישע, געצוווּנגענע עמיגראַציע, די פאַרטרײַבונג, האָט אָן ספק גע־שפּילט אַ גוואַלדיקע ראָלע ווי אַ סיבה פון דער יידישער צעשפּרייטונג בעת דעם אַלטערטום. צו די דאָזיקע פּאָליטישע סיבות פון דער יידישער עמיגראַציע פון פּאַלעסטינע זענען אָבער שוין גאָר פרי צוגעקומען עקאָנאָמישע סיבות, וועלכע האָבן נאָך מער פאַרשטאַרקט דעם פּראָצעס פון צעשפּרייטונג.

אין וואָס זענען באַשטאַנען די דאָזיקע עקאָנאָמישע סיבות? פאַר העלערן איז נישטאָ קיין ספק, אַז דער אויפבלי פון דעם יידישן האַנדל, אָדער בעסער געזאָגט, די מכלומרשטע אַנטוויקלונג פון יידן אין פּאַלעסטינע צו אַ האַנדלספאָלק, איז געווען די איינציקע סיבה, וועלכע האָט זיי באַוווּיגן אויסצוואַנדערן פונעם לאַנד. אָבער עס איז גענוג בלויז צו נעמען אין אַכט די גרייס פון לאַנד, אָדער אייגנטלעך פון יענע טיילן לאַנד, וועלכע זענען געווען באַוווּינט דורך ייִדן (יהודה, דערנאָך אויך גליל), כדי צו פאַרשטיין, וואָס אַזוינס האָט געצוווּנגען די ייִדן פון פּאַלעסטינע, זיי זאָלן זיך לאָזן זוכן ברויט אין דער פרעמד. דאָס לאַנד איז געוואָרן אַלץ ענגער פאַר דער צאָל ייִדן, וועלכע האָט געהאַלטן אין איין

---

2 פג"ל יוסף פלאַוויוס „יידישע מלחמות" VI, 9. די צאָל וועלכע עס גיט אָן פלאַוויוס האַלט אויך גרעץ פאַר באַגלייבט.

3 פון 323 ביז 300 פ"ק האָבן גערוערט די מלחמות אַרום דער ירושה פון אלכסנדר מוקדון.

וואַקסן[4]. די ריכטיקייט פון דער דאָזיקער דערקלערונג פון דער יידישער עמי־גראַציע ווערט אַפילו בפירוש באַשטעטיקט דורך אַן עדות, וואָס זײַן באַגלויבטקייט ווערט דורך קיינעם נישט געשטעלט אין ספק: „איין לאַנד — זאָגט פילאָן — קאָן ייִדן נישט דערנערן איבער זייער גרויסער צאָל"[5].

אויב מיר נעמען אין אַכט די אייגנטלעכע סיבות פון דער יידישער צע־שפרייטונג אין אַלטערטום, ווערט שוין אויף דעם יסוד קלאָר, אַז ייִדן אין די גלות־לענדער האָבן נישט געקאָנט זײַן קיין האַנדלס־פאָלק. לרוב און קודם כל האָבן זיי אין די אַלע לענדער פון זייערע נײַע ישובים זיך גענומען צו דעם באַרוף, וועלכער איז געווען זייער הויפטבאַשעפטיקונג אין פאַלעסטינע, דאָס הייסט צו לאַנדווירטשאַפט. מיט דער צײַט האָט זיך אַחוץ ערדאַרבעט אין דעם רוב לענדער פון דער ייִדישער צעשפרייטונג אַלץ מער אַנטוויקלט די ייִדישע מלאכה, ייִדישע פרײַע פראָפעסיעס, ייִדישער האַנדל, אָבער דווקא דער לעצטער אין דער קלענסטער מאָס, פונקט אַזוי ווי ער האָט אין פאַלעסטינע געשפילט אַ קליינע ראָלע[6]. די דאָזיקע הנחה וועגן די צווײַגן פון ייִדישע באַשעפטיקונגען אין די גלות־לענדער בעת דעם אַלטערטום ווערט אויך באַשטעטיקט דורך יענע ייִדישע און נישט־יידישע היסטאָרישע מקורים פון דער דאָזיקער תקופה, וועלכע האָבן זיך אויפגעהיט ביז הײַנט.

לאָמיר קודם־כל געבן אַ בליק אויף בבל, אויף דעם לאַנד, וואָס האָט אין אַלטערטום קאָנצענטרירט די גרעסטע צאָל יידן מחוץ פאַלעסטינע און איז דער־פאַר שוין אַרום דעם יאָר 200 געוואָרן דער צווייטער ייִדישער קולטורעלער צענטער. אויף דער ווירטשאַפטלעכער סטרוקטור פון ייִדן אין בבל וואַרפט אַ העלע שײַן דער תלמוד בבלי דורך זײַנע תקנות און געזעצן, שוין אָפּגערעדט פון אַפאָריזמען, גלײַכווערטלעך אד"גל, וועלכע האָבן אויך אין דעם פרט אַ ווערדע.

די הויפט־באַשעפטיקונג פון ייִדן אין בבל איז געווען לאַנדווירטשאַפט, כאָטש די לאַגע פון די ייִדישע פויערים איז געווען זייער אַ טרויעריקע. נאָר אַ מיעוט פון די ייִדישע פויערים זענען געווען בעלי־בתים אויף דעם באָדן וואָס זיי האָבן באַאַרבעט. דאָס־רוב זענען זיי געווען אַרענדאַרן פון קליינע נחלאות, און זיי פלעגן געוויינטלעך אָפּצאָלן אַרענדע דעם פריץ פון $^2/_3$ ביז $^3/_4$ פון דער

---

4 שטיצנדיק זיך אויף יוסף פלאַוויוסן נעמט אַן Juster (אין זיין ווערק Les Juifs dans l'empire romain), אַז די צאָל יידן אין פאַלעסטינע פאַר דעם גרויסן אויפשטאַנד קעגן די רוימער האָט באַטראָפן 5 מיליאָן.

5 In Flaccum, 7.

6 אַפילו הערצפעלד, וואָס אויף זיין Handelsgeschichte der Juden im Altertum שטיצט זיך העלער דורכויס (אַפילו דאָרט, ווו ער ציטירט אים נישט בפירוש!), איז געצוווּנגען צום סוף צו מאַכן דעם אויספיר: „ווו עס האָט זיך נאָר געלאָזט, האָבן זיי [יידן אין די גלות־לענדער] נאָך אַלץ גערן זיך געווענדט צו דער באַשעפטיקונג, וועלכע איז געווען אַזוי צו זאָגן אַ ירושה־פאַך, דהײַנו צו לאַנדווירטשאַפט, ווי למשל אין עבר־הירדן, בבל, סיריע, מצרים און מסתמא אויך אויף קיפּראָס" (דצ"וו, ז' 271).

הכנסה[7]. נישט ווייניקער ווי די אַרענדע-אָפּצאָלן פאַר די פּריצים האָבן געדריקט אויף די פּויערים די אומגעהײַערע שווערע שטײַערן[8]. אַז דער גרעסטער טייל פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין בבל האָט ניט געקוקט אויף די אַלע שווע-ריקייטן זיך פאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפט, באַווײַזט די תקנה פון תלמוד, וועלכע דערלויבט נישט צו באַשטימען דין-תורות אין די חדשים ניסן און תשרי, ווײַל אין ניסן געפאַלט דער שניט און אין תשרי דאָס אײַנזאַמלען ווײַנטרויבן[9].

דעם צווייטן פּלאַץ האָט בײַ ייִדן אין בבל פאַרנומען מלאכה. עס איז כמעט נישטאָ קיין צווײַג פון מלאכה, פון די וואָס זײַנען געווען פאַרשפּרייט אין דער אַלטער בבל, וועלכער זאָל ניט זײַן דערמאָנט אין תלמוד בבלי. צום מיינסט פאַרשפּרייט איז געווען וועבערײַ. די ייִדישע שטאָט נהרדעא איז מקדמונים געווען באַרימט איבער די דאָרטיקע שטאָפן. עס איז דערפאַר אויך באַגרינדעט די השערה, אַז די ייִדישע וועבערס אין פאַלעסטינע און אין אַנדערע לענדער פון דער רוימישער אימפּעריע האָבן זיך אויסגעלערנט דעם דאָזיקן פאַך פון די בבלישע וועבערס[10]. אין די גרויסע באַזאַרן פון נהרדעא זענען געווען באַזונ-דערע אָפּטיילונגען פון די איינצלנע מלאכות, ווי למשל קצבים, גאַרבערס, שוס-טערס, רימערס אאַז"וו.

עס איז נאַטירלעך, אַז אויך דער ווײַט פאַרצווײַגטער האַנדל פון די בבלישע ייִדן געפינט זײַן אָפּשפּיגלונג אין דעם תלמוד בבלי. מיר ווערן דאָרט געוואָר וועגן גרויסע קאַראַוואַנען פון ייִדישע סוחרים, וועלכע לאָזן זיך פאָרן אין ווײַטע מדינות, וועגן ייִדישע נסיעות אויפן ים, וועגן ייִדישע סוחרים אויף די גרויסע ירידן, ווי אויך וועגן ייִדישע הענדלערס און קרעמערס. דער דאָזיקער סוחרים-שטאַנד, וואָס זײַן עשירות און זײַנע פּאַלאַצן ווערן גענוי געשילדערט אין תלמוד, האָט דווקא מחמת דער דאָזיקער סאָציאַלער שטעלונג נישט געקאָנט אַרומנעמען מער ווי אַ קליינעם טייל פון ייִדישן פאָלק אין בבל. ווי קאָן מען אַנדערש דערקלערן דעם פאַקט, וואָס אויך דער תלמוד בבלי (פּונקט ווי די משנה) דריקט אויס זײַן ווידערווילן קעגן האַנדל, וואָס דווקא לאַנדווירטשאַפט און מלאכה

---

7 פג"ל פונק, Die Juden in Babylonien, I, ז' 15, אויפן יסוד פון בבא מציעא ק"ג ע"ב, גטין ע"ד ע"ב. אויך די ייִדישע פּריצים זענען על פי רוב געווען נישט מער ווי אַרענדאַרן בײַ דער פּערסישער מלוכה, וועלכע האָט דערקלערט דעם גאַנצן באָדן פאַר איר אייגנס. געווען ייִדישע פּויערים, וועלכע פלעגן דינגען ערד דירעקט בײַ דער מלוכה אין באַאַרבעטן זי אויף קאָ-אָפּעראַטיווע יסודות.

8 דער ערד-שטײַער, וועלכער פלעגט באַטרעפן פון אַ זעקסטל ביז אַ דריטל פון דער הכנסה, פלעגט אויפגעמאָנט ווערן מיט דער גרעסטער אכזריות; די פּויערים, וועלכע האָבן נישט אײַנגעצאָלט דעם שטײַער ביז צום סוף יאָר, פלענט מען מיט געוואַלד פאַרטרײַבן פון זייער ערד.

9 פג"ל בבא קמא קי"ג ע"א. (ציטירט אויך בײַ פונק, דצ"וו).

10 פג"ל Juster, דצ"וו II ז' 308.

ווערן אין תלמוד גאָר הויך געשאַצט און זיי ווערן רעקאָמענדירט ווי סאָלידע, זיכערע פאַכן? [11]

אין מצרים, דעם צווייטן גלות=צענטער נאָך בבל לויט דער צאָל ייִדן, איז געווען אַ ייִדישער ישוב נאָך פאַר דעם ערשטן חורבן פון ירושלים. דער דאָזיקער ישוב איז נאָך אין די עלטסטע צײַטן באַשטאַנען פון געדונגענע זעלנערס, פון מילי=טערישע קאָלאָניסטן. אין די צײַטן פון מלך פסאַמעטיך דעם II=טן (594 ביז 589 פ"ק) האָבן ייִדן אין מצרים געקעמפט ווי געדונגענע זעלנערס קעגן עטיאָפּיע. אַ מיליטערישע קאָלאָניע איז געווען דער ייִדישער ישוב אין עלעפאנטינע (יִב), וועלכער האָט געהאַט אַן אייגענעם בית=המקדש, נאָר איידער מצרים איז אײַנגע=נומען געוואָרן דורך די פּערסער. אין דער העלעניסטישער תקופה, און אויך שפּעטער אין דער רוימישער צײַט, רוקט זיך אַרויס אין פאָדערגרונט די גרויסע ייִדישע קהלה אין אַלכּסנדריאַ: אַז יידן אין אַלכּסנדריאַ האָבן געהאַט גאָר אַ גרויסן חלק אין דעם גוואַלדיקן אויפבלי פון האַנדל פון דער שטאָט, איז קלאָר פון דעם אַליין, ווען מען נעמט נאָר אין אַכט די ווירטשאַפטלעכע ראָלע פון דעם דאָזיקן יורש פון דער פעניקישער צור. דאָס ווערט אָבער אויך בפירוש באַשטעטיקט דורך די היסטאָרישע מקורים. ס'איז געווען אין אַלכּסנדריאַ אַ מעכטיקע ייִדישע פּלוטאָקראַטיע, וועלכע איז באַשטאַנען פון גרויסע סוחרים, באַנקירן, מוכסים אדג"ל. מיר ווייסן אָבער אויך פון דער אַנדער זײַט, אַז ייִדישע בעלי=מלאכות זענען דאָרט געווען אין אַזאַ גרויסער צאָל, אַז זיי האָבן געהאַט אין דער גרוי=סער שול פון אַלכּסנדריאַ באַזונדערע אָפּטיילונגען לויט די פאַרשיידענע צעכן [12].

אַחוץ אַלכּסנדריא זענען ייִדן אין מצרים, וואָס פילאָן ניט אָן זייער צאָל אויף אַ מיליאָן, געווען פאַרשפּרייט אין גאַנצן לאַנד. און דאָ ווײַזט זיך ווידער אַרויס, אַז כמעט אַלע פּאַפּירוסן און שערבלעך ווו עס ווערן דערמאָנט ייִדן זײַנען נוגע ייִדישע ערדאַרבטער, לרוב אַרענדאַרן פון מלוכהשער ערד, און בלויז אין צוויי פאַלן זענען עס בעלי=מלאכות און אין דרײַ פאַלן הענדלערס (אַ פערד=הענדלער) און סוחרים [13]. די ייִדישע קאָלאָניע אין לעאָנטאָפּאָליס, וועלכע האָט געהאַט אַן אייגענעם בית=המקדש, דעם א"ג „מקדש חוניו", איז באַשטאַנען פון געדונגענע זעלנערס, וועלכע האָבן אין צײַטן פון שלום באַאַרבעט זייערע פעלדער [13]. וועגן דער פאַרשיידנאַרטיקעד ווירטשאַפטלעכער סטרוקטור פון ייִדן אין מצרים שוין אין דער רוימישער תקופה זאָגט אויך עדות, מסיח לפי תומו, פילאָן. שילדערנדיק די שאָדנס, וועלכע עס האָבן גורם געווען די פּאָגראָמען אויף ייִדן אין די צײַטן פון

---

11 פג"ל למשל דעם צפאָריים פון רב: „בעסער אַ מאָס אַקערלאַנד איידער אַ גרויסער לאַגער מיט סחורות" (פסחים ק"ג ע"א); „ווער עס פאַרמאָגט נישט קיין אייגן שטיק ערד, איז נישט קיין מענטש" (יבמות ס"ג ע"א); „זיבן יאָר מעג געדויערן אַ הונגער, און אין דער טיר פון אַ בעל=מלאכה וועט ער נישט אָנקלאָפּן" (סנהדרין כ"ט ע"א). (די אַלע שפּריכווערטער זענען אויך ציטירט בײַ פונק, דצ"וו).

12 פג"ל סוכה נ"א ע"א, ערבין י' ע"ב, יומא ל"ח.

13 פג"ל ד"ר א. טשריקובר „היהודים והיונים בתקופת ההתיונות", ז' 276. תל־אביב 1930.

קיסר קאַליגולא, דערקלערט ער: „דער מלווה האָט פאַרלאָרן זײַנע משכּנות, דער ערדאַרבעטער, דער מאַטראָס, דער סוחר, דער בעל־מלאכה — האָבן זיך נישט געקאָנט אָפּגעבן מיט זייער באַרוף" [14].

אויך אין אַלע אַנדערע לענדער אַרום דעם מיטללענדישן ים איז לאַנד־ווירטשאַפט געווען איינע פון די הויפּט־באַשעפטיקונגען בײַ ייִדן ביז צום סוף אַלטערטום, אין טייל לענדער (איטאַליע, שפּאַניע) אַפילו נאָך אין די ערשטע יאָר־הונדערטער פון מיטלאַלטער. אוודאי זענען מיר מסכּים מיט העלערן, אַז דווקא צו לאַנדווירטשאַפט איז אין דער פרעמד געווען שווער צוצוקומען. העלער מאַכט זיך אָבער דאָ ווידער צו לײַכט זײַן אויפגאַבע, ווען ער מאַכט דערפון דעם אויספיר, אַז די לאַנדווירטשאַפט איז פאַר יידן אין די גלות־לענדער געווען לגמרי נישט צוטריטלעך.

ווי עס ווײַזט זיך אַרויס פון די מקורים, זײַנען געווען פאַרשיידענע אופנים ווי אַזוי ייִדן אין דער פרעמד האָבן געקאָנט גובר זײַן די דאָזיקע מניעות. קודם־כּל זענען געווען ייִדישע שקלאַוון, וועלכע פלעגן אין די טויזנטער פאַרקויפט ווערן אין דער פרעמד און וועלכע פלעגן באַנוצט ווערן דורך זייערע בעלי־בתּים צו ערדאַרבעט. געווען אויך יידישע קאָלאָנען, ערד־אַרענדאַרן, וועלכע פלעגן זיך באַזעצן אויף געדונגענע נחלאות. דער מיליטער־דינסט פון יידן אין די העלעניס־טישע מלוכות און שפּעטער אויך אין דער רוימישער מלוכה האָט געגעבן די מעגלעכקייט פאַר טויזנטער פון זיי צו פאַרנעמען זיך מיט לאַנדווירטשאַפט ווי מיליטערישע קאָלאָניסטן. עס זענען אויך געווען ייִדישע גרויסע ערד־באַזיצער, וועלכע האָבן געלאָזט באַאַרבעטן זייערע מאַיאָנטקעס סײַ דורך ייִדישע, סײַ דורך נישט־ייִדישע אַרבעטס־הענט. מיר וועלן זיך באַנוגענען עס צו אילוסטרירן מיט עטלעכע גאָר כאַרקטעריסטישע פּרטים.

אַנטיוכוס דער III־טער האָט באַזעצט 2000 ייִדישע פאַמיליעס פון מעסאָ־פּאָטאַמיע אין קליין־אַזיע (לידיע און פריגיע) ווי מיליטערישע קאָלאָניסטן [15]. דער קיסר טיבעריוס האָט באַזעצט אין סאַרדיניע 4000 יידישע זעלנערס פון רוים [16]. אין 4טן י"ה הערן מיר וועגן יידישע קאָלאָנען אין סיריע, וועלכע אַרבעטן אויף די מאַיאָנטקעס פון אַ סירער זינט פיר דורות. נאָך אין יאָר 594 הערן מיר וועגן ייִדישע קאָלאָנען, וועלכע באַאַרבעטן ערד פון דער קירך אין סיציליע. דער פּויפּס גרעגאָריוס דער Iטער זאָגט זיי צו אַ הנחה פון דעם יערלעכן צינז, פון אַ פערטל ביז אַ דריטל, אויב זיי וועלן אַריבערגיין צום קריסטלעכן גלויבן. דער זעלבער פּויפּס פאַרבאָט די יידישע ערדבאַזיצער אין לונאַ (אין דער פּראָווינץ טאָסקאַנאַ) צו באַשעפטיקן קריסטלעכע שקלאַוון. אין 5טן י"ה ווערט איבערגעגעבן

---

14 פג"ל פילאָן In Flaccum 8 (ציטירט אויך בײַ Juster, דצ"וו, II, ז' 311).

15 פג"ל ד"ר א. טשריקובר, דצ"וו, ז' 344.

16 פג"ל Juster, דצ"וו, II, ז' 265.

וועגן יידישע פויערים אויף די באלעארער אינדזלען מאלארקא און מענארקא. אונטער דער הערשאפט פון די וועסטגאטן אין שפאניע וועלן ארויסגעבן דורך דער קירך פארשיידענע גזירות קעגן יידישע ערדבאזיצער און ווינגערטנער.

אויך די פראגע וועגן דעם אנטייל פון יידן אין די גלות־לענדער אין דער אינדוסטריע פון אלטערטום פטרט העלער אף מיט א לאקאנישער דערקלערונג, אז „יידן האבן קיינמאל נישט געהאט קיין נטיה צו אינדוסטריעלער טעטיקייט". א גאנץ אנדער בילד אנטפלעקט זיך אבער פאר אונדזערע אויגן, וועלן מיר ווילן פארענטפערן די פראגע אויפן יסוד פון היסטארישע מקורים, מיר ווערן געוואר, אז יידן פלעגן זיך דעמאלט נישט בלויז אויסצייכענען אין געוויסע אינדוסטריע־צווייגן, נאר אז אין טייל געגנטן איז די דארטיקע אינדוסטריע פמעט געווען מאנאפאליזירט אין יידישע הענט.

אפגערעדט פון דער יידישער אינדוסטריע אין בבל און אין מצרים, וועלכע מיר האבן שוין געשילדערט, פארמאגן מיר אויך נאטיצן וועגן יידישע האנט־ווערקער אין פארשיידענע לענדער ארום דעם מיטלעלענדישן ים. עס ווערן אין די מקורים דערמאנט יידישע האנטווערקער אין רוים, אין קלייניאזיע (שוסטערס, פארבערס), אין סיריע (זיידנווענערס, גלאז־פאבריקאנטן), אין קאנסטאנטינאפאל (גלאז), אין צפון־אפריקע (וועבערס). דער קירכן־פאטער אריגענעס דערמאנט יידישע שמידן און מויערערס (צפון־אפריקע). עס ווערן אויך דערמאנט יידישע גאלדשמידן און קופערשמידן. צום מערסטן בארימט איז געווען די יידישע וועבערייַ, פארבערייַ און גלעזערייַ. נאר אין 7טן י"ה נ"ק באריימען זיך גריכישע בעלי־מלאכות אין פראנקריַיך, אז זיי פאבריצירן גלאז „לויט דער יידישער סיסטעם" [17].

מיר ווילן פארשטייט זיך דערמיט לחלוטין נישט באהויפטן, אז האנדל האט בייַ יידן אין לענדער פון זייער צעשפרייטונג אין אלטערטום בכלל נישט גע־שפילט קיין שום ראלע. אויב יידן אין פאלעסטינע האבן זיך באשעפטיקט אויך מיט האנדל — כאטש זיי האבן דארט אויף דעם דאזיקן געביט פארנומען גאר א באשיידענעם פלאץ אין פארגלייַך מיט די סירער — איז קלאר ממילא, אז אויך אין די לענדער פון דער צעשפרייטונג האט זיך א היפשער טייל פאלק אפגעגעבן דעם דאזיקן בארוף. דער שכל איז מחייב די דאזיקע הנחה, ווען אפילו די מקורים (ביזן 5טן י"ה נ"ק), וועלכע זענען צו אונדז דערגאנגען, דער־מאנען בלויז געציילטע יידישע סוחרים. אחוץ אלכסנדריא, דעם איינציקן גרויסן יידישן האנדלס־צענטער, וועלן דערמאנט בלויז איינציקע יידישע סוחרים אין סארדעס (קלייניאזיע), רוים און סיריע. באזונדערס זענען מיר געצוואונגען אנצו־נעמען די דאזיקע הנחה, וועל מיר נעמען אין אכט, אז דער דאזיקער ווירק־שאפטלעכער צווייג איז פאר יידן ווי פרעמדע געווען איינער פון די געביטן ווו מען האט געקאנט צוקומען צום גרינגסטן (פונקט ווי מלאכה, פריַיע פראפעסיעס

17 סג"ל Juster, דצ"ו, II, ז' 305.

אאז"ו). אַ טעות ניט מוחל צו זיין איז אָבער פון דער אַנדער זייט, אויב הערצפעלד (און מיט אים זיין תלמיד העלער) דערגייט ביז דער דערקלערונג, אַז האַנדל איז געווען די אייניציקע באַשעפטיקונג פון יידן אין אלטערטום אין דער צעשפרייטונג אַרום דעם מיטלענדישן ים. אַזוי ווי הערצפעלד איז ניט אין שטאַנד בשום אופן די דאָזיקע הנחה צו באַווייזן אויפן יסוד פון היסטאָרישע מקורים, באַנוגנט ער זיך דערמיט, וואָס ער וויזט אָן אויף דער אויסערגעווייניטלעך גרויסער צעשפרייטונג פון יידן אין אלע עקן פון דער דעמאָלטיקער וועלט. צולייב דעם צווינג ברענגט הערצפעלד ציטאַטעס פון די אַנטיקע שרייבערס (און העלער חזרט זיי איבער!), וועלכע זאָגן זיך אַרויס וועגן דער יידישער צעזיונג און צעשפרייטונג.

מיר שטעלן נישט אויף קיין רגע אין ספק די באַגלויבטקייט פון ססרא-באָן, פילאָן אָדער יוסף פלאַוויוס, אויב זיי דערציילן אלע דעם זעלבן פאַקט, אַז יידן זענען געווען צעשפרייט אין אלע עקן פון דער דעמאָלטיקער קולטורעלער וועלט. צעשפרייטונג באַטייט אָבער נישט מער ווי צעשפרייטונג. נאָר אין פאַל וועלן די צעשפרייטונג לאָזט זיך נישט אַנדערש דערקלערן ווי נאָר דורך אַ באַדערפעניש פון האַנדל, איז דערלויבט פון דער צעשפרייטונג גופא אַרויסצודרינגען וועגן דער פאַרשפרייטקייט פון יידישן האַנדל. אָפגערעדט אָבער פון דער גע-צווונגענער, פאָליטישער צעזיונג, לאָזט זיך אַפילו די „פריוויליקע" דערקלערן— ווי מיר האָבן אויבן אויסגעפירט — דורך אַנדערע עקאָנאָמישע מאָטיוון (ענג-שאפט פון פאַלעסטינע!). ריכטיק באַמערקט זשיסטער, דער מחבר פון דעם מא-נומענטאַלן ווערק „יידן אין דער רוימישער אימפעריע", אַז סיי דער פאַקט, וואָס יידן האָבן געווינט אין שטעט, סיי אפילו דער פאַקט, וואָס אַ בערך גאָר גרויסע צאָל יידן האָט זיך געפונען אין די האַוונשטעט, איז נישט קיין ענוגער באַווייז דערויף, אַז יידן האָבן זיך באַשעפטיקט מיט האַנדל. די איינווינער פון די אַנטיקע שטעט, פונקט ווי אין דעם רוב שטעט אין מיטלעלטער, האָבן זיך אָחוץ האַנדל און מלאכה גאָר אַ סך פאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפט. יעדע אַנטיקע שטאָט אַרומגענומען אָחוץ געדיכט באַווינטע גאַסן אויך גרויסע שטחים אַקערלאַנד [18]. דעם פאַקט, אַז יידיטע ישובים האָבן זיך געפונען אין אלע וויכ-טיקסטע האַוונשטעט, טאָרן מיר אויך נישט דערקלערן — ווי זשיסטער באַמערקט מיט רעכט — בלויז דורך דער צוציקראַפט פון די דאָזיקע פונקטן פאַר סוחרים. פאַר יידן האָט געקאָנט זיין דעצידירנדיק דער מאָמענט, וואָס די האַוונשטעט האָבן זיך לרוב באַצויגן צו פרעמדע מיט מער טאָלעראַנץ איידער אַנדערע שטעט.

לאָמיר אויך אַריינקוקען אין די מיטלעלטערלעכע מקורים צו דער געשיכטע פון יידן אין דער לענדער אַרום דעם מיטלענדישן ים. אויף וויפיל די דאָזיקע

---

18 כדאי דא צו דערמאָנען, אז אין די היסטאָרישע מקורים פון אלטערטום זענען אויך פצרצייכנט דאַרפס-יידן!

מקורים וואַרפן אַ רעטראָספעקטיוו שטיין אויף דער עקאָנאָמישער סטרוקטור פון יידן אין אַלטערטום, ווערט פולקום באַשטעטיקט די השערה, אַז יידן אין די האַווג־שטעט זענען דווקא אין זייער רוב געווען בעלי־מלאכות. דער יידישער רייזנדער פון 12טן י"ה, דער באַרימטער בנימין פון טודעלאַ, רעכנט אויס צווישן די יידישע קהילות, וועלכע ער האָט באַזוכט, אויך אַ גאַנצע רייַ האַווגשטעט. און אָט וואָס ער דערציילט וועגן די דאָרטיקע יידן:

אין ברינדיזי (דרום־איטאַליע) ווויגען 10 יידישע משפחות, וועלכע פאַרנעמען זיך מיט פאַרבערייַ. אין סאַלאָניק לעבן יידן פון זיבעבערג־וועבערס. אין קאָנסטאַנ־טינאָפאָל זענען פאַראַן צווישן די רייַכע יידן סיי סוחרים, סיי זיבעבערס־וועבערס, בדרך כלל איז דער יידישער קווארטאַל באַקאַנט ווי אַ שטאָטטייל, וועלכער איז באַוווינט דורך גאַרבערס. אין אַנטיוכיא און אין צור (סיריע) ציען יידן זייער עיקר חיונה פון דער גלאָז־פאַבריקאַציע. אין דער האַווגשטאָט פון פאַלעסטינע, יפו, פונקט ווי אין אַלע אַנדערע שטעט אין פאַלעסטינע, פאַרנעמען זיך יידן מיט פאַרבערייַ [19]. צי זאָלן מיר אָננעמען, אַז אין אַלטערטום איז די לאַגע אין דעם דאָזיקן פרט געווען אַנדערש, אויב מיר ווייסן, אַז יידן אין אַלטערטום האָבן דווקא געשמט ווי ספעציאַליסטן אין די דאָזיקע אינדוסטריע־צווייגן?

אויב העלער באַצייכנט די יידישע אויפשטאַנדן קעגן די רוימער אין פאַלע־סטינע, לויט זייער סאָציאַלן אינהאַלט, ווי פויערים־אויפשטאַנדן, וואָלט ער דאָך געמעגט דערמאָנען, אַז אַחוץ פאַלעסטינע זענען אין לענדער פון דער דיאַס־פאָרע אויך געווען יידישע אויפשטאַנדן קעגן די רוימער. לאָמיר זיי דאָ בלויז אויסרעכענען כראָנאָלאָגיש: אין די יאָרן 87—86 פ"ק (בעת דער מלחמה פון רוים קעגן מיטרידאַטעס) האָט אויסגעבראָכן אַן אויפשטאַנד פון יידן אין קירענאַיקע (צפון אַפריקע). אין יאָר 73 נ"ק, נאָך דעם דורכפאַל פון דעם גרויסן יידישן אויפ־שטאַנד אין פאַלעסטינע, האָט אויסגעבראָכן אַ יידישער אויפשטאַנד אין מצרים און קירענאַיקע אונטער דער אָנפירונג פון אַ געוויסן יונתן (אַ וועבער פון פאַך!). אין די צייטן פון דעם קיסר טראַיאַנוס האָט ווידער אויפגעפלאַקערט אַן אויפ־שטאַנד פון יידן אין קירענאַיקע קעגן די רוימער. די יידן האָבן חרוב געמאַכט גאַנצע שטעט אין ליביע און אין מצרים. אין דער זעלבער צייט האָבן יידן אויפן אינדזל קיפראָס אויסגעהרגעט זייערע שכנים אין דער שטאָט סאַלאַמיס. גאָר גע־פערלעך איז געווען פאַר דעם זעלבן קיסר טראַיאַנוס דער אויפשטאַנד פון יידן אין דער שטאָט נציבין (ניסיביס) אין לאַנד בבל. בעתן אויפשטאַנד פון בר־כוכבא האָבן יידן אין מצרים נאָכגעטאָן דעם ביישפיל פון די פאַלעסטינער יידן און זיינען אָנגעפאַלן אויף די רוימער. צי זענען אפשר די אַלע אויפשטאַנדן פון די גלות־יידן, וועלכע די רוימער האָבן אונטערדריקט נאָך אַ לאַנגן, עקשנותדיקן קאַמף פון זייערע לעגיאָנען, געווען נישט מער ווי קינדערשפילן פון אַ יידישער סוחרים־

19 פג"ל מסעות בנימין (ed. Grünhut), ז' 12, 13, 15, 19, 21, 44.

קאַסטע? צי האָבן רײַכע, בכבודיקע סוחרים געדאַרפט נייטיק כסדר אויפסנײַ אָנ־הייבן אַ פאַרביטערטן קאַמף קעגן די רוימער?

אַ נויטווענדיקע באַגלייט־ערשײַנונג פון דער עקאָנאָמישער דיפערענצירונג פון ייִדן אין אַלע זייערע ישובים איז געווען די סאָציאַלע דיפערענצירונג, וועלכע ווערט באַשטעטיקט סיי דורך די ייִדישע, סיי דורך די נישט־ייִדישע היסטאָרישע מקורים. וואָרעם אַזעלכע דערקלערונגען, ווי למשל סטראַבאָנס, אַז ייִדן זענען אומעטום רײַך און פאַרמאָגן אַ גרויסע השפעה (אין געזעלשאַפטלעכן לעבן), טאָרן מיר פונקט אַזוי נישט נעמען ווערטלעך און גענעראַליזירן, ווי מיר נעמען נישט ערנסט די הײַנטיקע טענות פון אַנטיסעמיטן (כאָטש סטראַבאָן איז דווקא נישט געווען קיין אַנטיסעמיט) וועגן דעם מכלומרשטן עשירות אין לשער פון „אַלע ייִדן". אוודאי זענען געווען אומעטום — איבערהויפט אין אַלכסנדריאַ, דעם וווינ־אָרט פון סטראַבאָן — רײַכע ייִדישע סוחרים, גרויסע ערד־באַזיצער און אינדו־סטריעלע אונטערנעמער, און דער דאָזיקער שיכט האָט זיך די נישט־ייִדן צום מערסטן געוואָרפן אין די אויגן. מיר ווייסן אָבער, אַז אין דער זעלבער אַלכסנדריאַ, וועלכע האָט געגלאַנצט מיטן עשירות פון די ייִדישע אַלאַבאַרכן, ייִדישע סוחרים און באַנקירן, איז געווען „אַ וועלט מיט אָרעמע ייִדן" [20]. אין רוים, גלייך ווי אין אַלכסנדריאַ, ווערן אַחוץ רײַכע ייִדן אויך דערמאָנט ייִדישע בעלי־חובות, וועלכע לײַען געלט ביי נישט־ייִדן. די רוימישע סאַטיריקער מאַרציאַל און יוווענאַל קוקן אויף ייִדן פון אויבן אַראָפּ מיט דער זעלבער פאַראַכטונג, ווי למשל הײַנט אַ בכבודיקער בירגער אויף ציגײַנער [21]. זשיסטער האַלט, אַז אין דער ייִדישער קהילה אין רוים זענען אין 1טן און 2טן י"ה נ"ק אויף איין קאַפּיטאַליסט אויס־געפאַלן לכל הפחות צוויי קבצנים [22]. די זעלבע קירכן־פאָטערס, וועלכע טאַדלען די ייִדישע געלט־תאווה, דערציילן וועגן ייִדישע בעטלערס ווי וועגן אַן אָפטער ערשײַנונג. פון די תקנות פון פויפס גרעגאָריוס דעם Iטן ווערן מיר געוואָר נישט בלויז וועגן ייִדישע ערד־באַזיצערס פון איין זייט און וועגן ייִדישע קאָלאָנען פון דער אַנדערער זייט, נאָר אויך וועגן איטאַליענישע ייִדן, וועלכע זענען אַזוי אָרעם, אַז זיי האָבן נישט קיין העמד אויפן לײַב [23].

אין תלמוד און אין מדרש ווערט דלות פשוט באַטראַכט ווי אַ ספּעציפישער שטריך פון ייִדישן פאָלק. כדאי דאָ צו ברענגען די וויכטיקסטע ציטאַטעס. ר' ישמעאל (אין 2טן י"ה) זאָגט: „שיין זענען די טעכטער פון ישראל, נאָר וואָס

---

20 פג"ל Juster, II, ז' 318: פילאָן זאָגט צו די אָרעמע יידן, אַז זיי וועלן געהאָלפן ווערן, אויב זיי וועלן מקיים זײַן די תורה פון משה. אין דריטן י"ה נ"ק ווערט אין אַ געזעץ פון דער שטאָט אַלכסנדריאַ בפירוש דערמאָנט וועגן אָרעמע ייִדן.

21 אין מאַרציאַלס סאַטירישע לידער איז אַ ייִד דער סינאָנים פון אַ בעטלער. יוווענאַל מאַכט חוזק פון ייִדישע וואָרזאָגערינס, וואָס זייערע נביאות זענען אָפּהענגיק פון דער מטבע, וועלכע מען וואַרפט זיי צו.

22 Juster, דאָרט.

23 Juster, דאָרט.

קומט אַרויס, אַז זיי ווערן פאַרשוואַרצט פון דלות!" [24] זיין חבר ר' עקיבא זאָגט: „די אָרעמקייט פאַסט צו יידן אַזוי, ווי אַ רויטער נאַקנבאַנד אויף אַ ווייס פערד" [25]. ווי אַ פירוש צו אַ פסוק אין ישעיה [26] זאָגט דער תלמוד: „גאָט האָט געזוכט פאַר יידן אַלע מידות־טובות אין האָט נישט געפונען קיין בעסערע מידה ווי נאָר דלות!" [27]

מיר האָבן נאַטירלעך נישט בדעה צו געגנעראַליזירן די דאָזיקע באַשרייבונגען פון יידישן דלות, פונקט ווי מיר שרייבן נישט צו קיין צו גרויסע באַדייטונג די דערקלערונגען פון די קירכן־פאָטערס וועגן יידישן עשירות אָדער יידישער גלט־תאווה. פעסט ניט אָפצולייקענען איז אָבער פון די אַלע מקורים געדרונגען דער פאַקט, אַז דאָס יידישע פאָלק איז אין אַלטערטום סיי אין די גלות־לענדער, סיי אין פאַלעסטינע, געווען שטאַרק דיפערענצירט הן עקאָנאָמיש, הן סאָציאַל.

ווי אַזוי זענען יידן געווארן אַ האַנדלספאָלק?

נישט בלויז אין דער תקופה פון אַלטערטום, נאָר אפילו בעת די שפעטערע תקופות, אין מיטלאַלטער און אין דער צייט פון פריען קאַפיטאַליזם, איז דאָס יידישע פאָלק נישט דעגענערירט געווארן צו אַ סאָציאַלער קאַסטע. אויך אַז יידן אין דער הינטיקער צייט שטעלן פאָר אַן עקאָנאָמיש און סאָציאַל דיפערענצירט פאָלק, מיט אַן איבערוואָג פון אַרבעטנדיקע מאַסן (וואָס דאָס איז אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע ערשיינונג בײַ אַלע פעלקער), באַווייזן געניוע סטאַטיסטישע ציפערן. פונקט אַזוי איז אָבער אויך אַ פאַקט, וואָס איז גאָרניט מוטל בספק, אַז נאָך אין אָנהייב מיטלאַלטער גייט אַ גרויסער טייל פון יידישן פאָלק איבער צום האַנדל (דאָס באַטייט נישט, אַז דאָס גאַנצע יידישע פאָלק, און אַז דאָס קומט פאָר אין אַלע לענדער!) און אַז דער דאָזיקער ווירטשאַפטלעכער צוויג ווערט זינט דעמאָלט דער דאָמינירנדיקער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון דעם יידישן עקאָנאָמישן לעבן.

ווי אַזוי און פאַר וואָס איז פאָרגעקומען דער דאָזיקער שינוי אין דער יידישער ווירטשאַפט?

דער דורכבראָך אין דעם יידישן עקאָנאָמישן לעבן איז פאָרגעקומען צום סוף פון אַלטערטום און איז טיילוויז אַ דירעקטער רעזולטאַט פון די געביטענע עקאָנאָמישע און סאָציאַלע פאַרהעלטנישן אין דער אַרומיקער סביבה, טיילוויז אַן אומדירעקטער פועל־יוצא, אין שייכות מיט די נייע רעכטלעכע פאַרהעלטנישן.

די פאַרשפרייטונג פון קריסטנטום אין דער רוימישער אימפעריע און זיין אָפיציעלע אָנערקענונג ווי אַ מלוכישע רעליגיע אין 4טן י"ה איז געווען אַ פועל־

---

24 בבלי נדרים ס"ו ע"א.
25 חגיגה ט עמוד ב'.
26 ישעיה מ"ח 10.
27 חגיגה ט' ע"ב.

יוצא פון די געביטענע סאָציאַל־עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן. די רוימישע מלוכה האָט געזוכט אין דער רעגולערער אָרגאַניזאַציע פון די קריסטלעכע געמיינדעס אַ שטיצע פאַר דעם צערודערטן היעראַרכישן אַפּאַראַט, וועלכער האָט זיך שוין נישט געקאָנט אויפהאַלטן אויפן אייבערפלאַך פון דער אַלגעמיינער עקאָנאָמישער ירידה אַנדערש ווי נאָר דורך אַ מוראדיקן דרוק פון שטײַערן, דורך צושמידן דעם פּויער צום אַקער און דעם בעל־מלאכה צום פאַך. קוים אָבער האָט דער רוימישער אַבסאָ־לוטיזם דערקלערט דאָס קריסטנטום בכלל און דעם קאַטויליציזם בפרט פאַר אַ מלוכישער רעליגיע, האָבן געמוזט אויסברעכן רדיפות אויף אַנדערע רעליגיעס דורך אויסנאַם־געזעצן.

ייִדן (און אויך די נישט־ אָרטאָדאָקסישע קריסטן, ווי אַריאַנער און אַנדערע סעקטעס) זענען קודם־כל דערווײַטערט געוואָרן פון אַלע אַמטן [28]. ייִדן זענען אויך געוואָרן אויסגעשלאָסן פון מיליטער־דינסט. די גזרות וועלכע האָבן פאַרבאָטן ייִדן צו פאַרנעמען זיך מיט פרײַע פּראָפעסיעס — אַזוי איז למשל אין יאָר 425 פאַרבאָטן געוואָרן ייִדן אַדוואָקאַטור — האָבן פאַרמאַכט דעם וועג פאַר ייִדישע קינסטלער, דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן אאַז״וו, וואָס נישט איינער פון זיי האָט פריער געשמט אויף זײַן געביט. די וויכטיקסטע איז אָבער די גזרה, וועלכע האָט פאַר־באָטן ייִדישע ערד־באַזיצער צו באַנוצן קריסטלעכע שקלאַוון. אַזוי ווי גלײַכצײַטיק איז געוואָרן באַשטימט, אַז יעדער שקלאַוו וועלכער אַרבעט בײַ אַ ייִדן גייט אַרויס פרײַ מיטן מאָמענט, ווען ער נעמט אָן דאָס קריסטנטום, איז געוואָרן אוממעגלעך פאַר אַ ייִדישן ערד־באַזיצער צו האַלטן בײַ זיך אַנדערע שקלאַוון אַחוץ ייִדישע.

די דאָזיקע אויסנאַם־געזעצן האָבן געבראַכט דערצו, אַז נאָך אין 5טן י״ה האָט זיך דער דאָזיקער רײַכסטער שיכט בײַ ייִדן געמוזט נעמען צו האַנדל. אין דער זעלבער צײַט זענען אָבער אויך געצווונגען געוואָרן אַלץ גרעסערע מאַסן פון די אָרעמערע סאָציאַלע שיכטן בײַ ייִדן — מחמת דער נײַער עקאָנאָמישער און רעכטלעכער לאַגע — אַריבערצוגיין צו האַנדל ווי צו דער איינציקער פּרנסה, וועלכע איז נאָך געווען מעגלעך. שוין בלויז פון די מקורים וועגן די ייִדישע קאָלאָנען אין דער צײַט פון פּויפּס גרעגאָריוס דעם Iטן, וועלכע מיר האָבן אויבן ציטירט, קאָן מען לײַכט אַרויסדרינגען, וואָס פאַר אַ שווער לעבן עס האָבן געהאַט די דאָ־זיקע ייִדישע ערד־אַרענדאַרן וועלכע האָבן זיך נישט געלאָזט באַקערן צום קריסט־לעכן גלויבן. די ירידה פון די שטעט אין דער מערב־רוימישער אימפּעריע, אויפן פאָן פון דער אַלגעמיינער ירידה פון דער געלט־ווירטשאַפט, האָט גורם געווען, אַז דער פרײַער שטאָטישער בעל־מלאכה איז געוואָרן אַלץ זעלטענער, בפרט אַז די גרויסע ערד־באַזיצער זענען געוואָרן אין שטאַנד צו דעקן זייער געברויך אין אינדוסטריע־אַרטיקלען דורך זייערע אייגענע הויף־האַנטווערקער, קאָלאָנען. בײַ אַזאַ לאַגע איז אַלץ ענגער געוואָרן אויך דער פּלאַץ פאַר די ייִדישע פרײַע בעלי־

---

28 אַן אויסנאַם איז נאָר געמאַכט געוואָרן פאַר עטלעכע כיבודים־אַמטן, ווי למשל פאַר דעם דעקוריאָנאַט, וועלכע זענען געווען אין תּוך privilegia odiosa, ווײַל זיי האָבן בדלות גע־שטעלט דורך די שווערע שטײַערן.

מלאכות, און אַ סברה, אַז דאָס רוב פון זיי האָט געזוכט פאַר זיך אַן אויסגאַנג אין האַנדל[29].

די אַלע רעכטלעכע באַגרענעצונגען פאַר יידן זענען אויך געווען חל אין די נייע גערמאַנישע מלוכות, וועלכע זענען אויפגעקומען אויף דער טעריטאָריע פון דער מערב-רוימישער אימפעריע. אַחוץ דעם זענען נאָך דאָ צוגעקומען נייע רעכטלעכע באַגרענעצונגען, וועלכע האָבן נאָך מער צוגעאיילט דעם פראָצעס פון אַריבערגיין פון אַ גרויסן טייל יידן צום האַנדל. אין דער פעאָדאַלער מלוכה-אָרדענונג איז נישט געווען מעגלעך צו באַזיצן מאַיאָנטקעס און נישט צו זיין אַרייַנגעסדרט אין דער פעאָדאַלער היערארכיע. אין דער דאָזיקער אָרדענונג האָבן יידן נישט געהאַט קיין רעכטלעכן שוץ פאַר זייער ערדבאָזיץ. דער אָפשטאַם פון דעם אויסקער-קאַפיטאַל אין די הענט פון די יידישע גרויסע סוחרים אין אָנ-הייב מיטלעלטער קאָן אויך דערקלערט ווערן נאָר אויף דעם אופן, אַז די אַמאָליקע יידישע גרויסע ערד-באַזיצער פלעגן מאַסנווייז פאַרקויפן זייערע מאַיאָנטקעס[30]. די ווירטשאַפטלעכע ירידה פון דער רוימישער אימפעריע צום סוף אלטערטום, אין פאַרבינדונג מיט דער אַלץ וואַקסנדיקער באַגרענעצונג פון יידן אין זייערע בער-געער-רעכט, האָט גורם געווען דערצו, אַז אַלץ מער יידן האָבן פאַרלאָזט די גרע-נעצן פון דער וואָס אַמאָל מער אייגנשרומפענער מערב-רוימישער אימפעריע און האָבן זיך באַזעצט אין די נייע גערמאַנישע מלוכות. דאָס אַנטלויפן פון דער רוי-מישער אימפעריע אין די לענדער פון די „בארבארן" איז איבעריקנס אין יענע צייטן געווען אַן אַלגעמיינע ערשיינונג אויך בייַ דער נישט-יידישער באַפעלקע-רונג; מען פלעגט אַנטלויפן אין גאַנצע מאַסן, מחמת דעם מוראדיקן שטייער-דרוק פון דער רוימישער מאַכט[31].

די ווירטשאַפטלעכע סטרוקטור פון די נייע יידישע גלות-לענדער, ד"ה פון די גערמאַנישע מלוכות, האָט נאָך מער איידער די רעכטלעכע באַגרענעצונגען מיטגעהאָלפן דעם איבערגאַנג פון יידן צו האַנדל. בשעת אין די לענדער אַרום דעם מיטלענדישן ים (שפאַניע, דרום-פראַנקרייַך, איטאַליע און נאָך מער גריכנ-לאַנד) האָט די געלטווירטשאַפט זיך געהאַלטן און ניט געקוקט אויף דער אַלגעמיינער ירידה נאָך אין פריען מיטלעלטער זיך וויייטער אַנטוויקלט, איז אין מערב-אייראָפּע פאָרגעקומען אַ צוריקגאַנג צו דער נאַטוראַלער ווירטשאַפט; און מיטל-אייראָפּע איז נאָך טיפער געווען פאַרזונקען אין דער נאַטוראַלער ווירטשאַפט, וועלכע איז

---

29 די דאָזיקע ערשיינונג פון דעקלאַסירונג פון ארבעטנדיקע עלעמענטן בייַ יידן אין צייַטן פון א ירידה פון דער ווירטשאפט קענען מיר גוט פון אייגענער ערפארונג היינט אין דער תקופה פון קריזיס פון קאפיטאליזם. פארגן למשל אין וואַרשע א סך יידישע ארבעטלאָזע, וועלכע באמיען זיך צו פארדינען אויף א שטיקל ברויט דורך גאסן-האנדל.

30 די דאָזיקע טעאָריע וועגן דעם מקור פון יידישן האנדלס-קאפיטאל באגרינדעט ד"ר שי-בער אין זיין ארבעט: Die Anfänge des Kapitalismus bei den abendländischen Juden (אויך אין יידיש) אין 1907, קאפי I.

31 פגל למשל: Salvius Salvianus, De gubernatione Dei, V, 5,

דאָרט אַפילו אין די רוימישע צייטן געווען בלויז דין איבערגעקאַלעכט דורך א האַנדלס־פאַרקער. אין די דאָזיקע לענדער פון מערב־ און מיטל־איראָפע זענען עס יידן געוואָרן די פיאָניערן פון האַנדל, און דערמיט אויך פיאָניערן פון דער סחורה־ווירטשאַפט.

הייסט עס, אויב דער יידישער האַנדל האָט אָנגעהויבן צו שפּראָצן שוין צום סוף אַלטערטום מחמת דער נייַער רעכטלעכער לאַגע — איז אָבער די וויג פון יידישן האַנדל געשטאַנען אין מערב־איראָפע ערשט אין אָנהייב מיטלעלטער. די דאָזיקע לאָקאַליזירונג פון דער וויג פון יידישן האַנדל — הן בנוגע דער צייט, הן בנוגע דעם שטח, געפינט אויך א פולקומע באַשטעטיקונג אין די ידיעות, וועלכע מיר פאַרמאָגן וועגן דער יידישער וירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג אין שפּעטער־דיקן מיטלעלטער. פון וואַנען נעמט זיך עס, וואָס אין 12טן י"ה פאַרנעמט זיך דער וויכטיגרעסטער רוב יידן אין דרום־איטאַליע [82], גריכנלאַנד און סיריע מיט האַנטווערק [83], בעת די מערב־איראָפעישע יידן זענען אונדז אין דער זעלבער צייט באַקאַנט ווי סוחרים און וואָכערניקעס? וויזוז אויס, אַז דאָרט וווּ עס האָבן געהאַנדלט די איטאַליענער און די גריכן, איז פאַר דעם יידישן האַנדל געבליבן בלויז א באַגרענעצטער געביט פון טעטיקייט, אָדער עס איז בכלל פאַר אים נישט געבליבן קיין פלאַץ. דער מאַסנדיקער איבערגאַנג פון יידן צו האַנדל איז נאָר געווען מעגלעך אין מערב־ און מיטל־איראָפע, וווּ דער האַנדל גופא איז ערשט אַנטוויקלט געוואָרן דורך יידן.

אין שייכות מיט די דאָזיקע אויספירן וועלן מיר אויך קלאָר די אייגנצייקע תשובה אויף דער פראַגע, וועלכע עס שטעלט העלער: „פאַר וואָס זענען גראָד יידן געוואָרן דאָס האַנדלספאָלק פון דער וועלט, פאַר וואָס עפעס נישט די פעניקער אָדער די גריכן?" [84] דעם פאַרגלייך מיט די פעניקער איז בכלל נישט שייך צו מאַכן, אויב מיר האָבן באַווייזן, אַז יידן זענען אייגנטלעך ערשט אין אָנהייב מיטלעלטער געוואָרן א האַנדלספאָלק אין עצם זינען פון וואָרט, ד"ה אין א תקופה, וועלכע פון די פעניקער איז שוין פמעט נישט געבליבן קיין זכר. אויף דער פראַגע וועגן די גריכן געפינען מיר לייכט אַן ענטפער, וועלכן מיר נעמען אין אַכט די פאַרשיידענע געאָגראַפישע ספערע פון האַנדלס־טעטיקייט און פון צעשפּרייטונג בייַ גריכן און יידן אין אָנהייב מיטלעלטער. אין מזרח־געביט פון מיטלענדישן ים איז טאַקע דער האַנדל געבליבן בייַ די גריכן אין די הענט כמעט אין משך פון גאַנצן מיטל־עלטער, און ער איז צום טייל באַהערשט דורך זיי ביזן היינטיקן טאָג. אין מערב־און מיטל־איראָפע, וווהין יידן האָבן אָנגעהויבן צו שטראָמען, לרוב פון איטאַליע, נאָך בייַם סוף אַלטערטום, איז דער האַנדל אין פריען מיטלעלטער לרוב געווען באַזעצט דורך יידן. אין מזרח־איראָפע איז דער האַנדל ביזן 11טן י"ה אייגנע־

---

32 אין די שטעט פון צפון־איטאַליע האָט בנימין פון טודעלא אָנגעטראָפן בלויז צו עס־לעכע געציילטע יידישע פאַמיליעס.

33 פג"ל די נסיעות פון בנימין פון טודעלא.

34 ז' 52

שטאנען אין די הענט פון די ארבאבער און פון די נאָרמאנער, און ערשט זינט דער עמיגראציע פון די דייטשע יידן אין די פוילישע, ליטווישע און רייסישע לענדער ארײַן הייבט זיך דאָרט אָן די בלי־תקופה פון דעם יידישן האנדל. אַוודאי איז די יידן אין מערב־אייראָפּע אין זייער האנדל צו־נוץ געקומען זייער צעשפרייטונג אויף דעם דאָזיקן שטח, ווי אויך אין די מזרח־לענדער. די דאָזיקע דיאספּאָרע איז אָבער נישט געווען קיין רעזולטאַט פון יידישן האנדל, נאָר פאַרקערט: זי האָט זיך אָנגעהויבן נאָך מיט עטלעכע יאָרהונדערטער פריער איידער יידן זענען געווארן אַ סוחרים־פאָלק.

העלערס קאָמפּליצירטע פרוון צו פאַרענטפערן די פראגע, פאַר וואָס יידן האָבן זיך אויפגעהיט ווי אַ באַזונדערער קיבוץ, ענדיקן זיך סוף כל סוף מיט אַ דערקלערונג, אַז יידן האָבן פון איין זײַט פארמאָגט אַן איינהייטלעכע רעליגיע מיט ספעציפישע שטריכן, וועלכע האָט געפעלט די פעניקער, און אַז זיי האָבן פון דער אַנדער זײַט נישט פאַרגעשטעלט קיין נאַציע, ווי למשל די גריכן. אין דער אמתן אָבער באַווײַזן די פאקטן קלאָר, אַז יידן אין אלטערטום האָבן נישט אויסגעפילט קיין שום באַזונדערע סאָציאל־עקאָנאָמישע פונקציע און דערפאַר איז אויך די יידישע רעליגיע נישט געווען קיין רעפלעקס פון אַ מפלומרשטער סאָציאל־עקאָנאָמישער ספעציפישער לאַגע.

די יידישע רעליגיע האָט אין אלטערטום, פונקט ווי שפעטער אין מיטלעלטער און אין די ערשטע יאָרהונדערטער פון דער נייַער צײַט, געשפילט די ראָלע בלויז פון אַ סעקונדערן, צווייטראַנגיקן פאקטאָר אין פראָצעס פון אויפהיטן די יידישע נאַציע. די פרימערע סיבות פון דעם דאָזיקן, אין פלוג וווּנדערלעכן פאקט קענען מיר פאַר דער תקופה פון אלטערטום זוכן בלויז אין די פאָליטישע און קולטורעלע באַדינגונגען פון דעם יידישן לעבן אין די גלות־לענדער.

יידן האָבן כמעט ביזן סוף פון דער תקופה פון אלטערטום נישט פארלאָרן זייער נאַציאָנאַלע באַזע אין לאַנד פאַלעסטינע. אויך נאָך דעם חורבן פון דער אייגענער מלוכה און נאָך דעם חורבן פון בית־המקדש (וואָס פאַר אים האָבן אויך די גלות־יידן געצאָלט דעם שקל) האָט פאַלעסטינע מיט איר סנהדרין און אירע ישיבות, מיט איר אויטאָנאָמיע (די יידישע נשיאים) נאָך ביז אין 5טן י"ה 85 אויפגעהיט איר ראָלע פון אַ קולטורעלן צענטער פאַר אַלע יידן 85. אין דעם דאָזיקן פרט זענען יידן בכלל נישט געווען אין קיין ערגערער לאַגע, אַיידער די גריכן. גראָד פאַרקערט: פאַלעסטינע האָט אין פרט פון קולטור מער באַטייט פאַר די צעזייטע יידן, אַיידער גריכנלאַנד פאַר די גריכן אין אויסלאַנד. ביי יידן אין די לענדער פון דער דיאַספּאָרע איז נאָך אָבער צוגעקומען די רעכטלעכע אָפּגרונדערטקייט, וועלכע האָט לגמרי געפעלט ביי די גריכן און וועלכע האָט פאַר־

---

35 אין 3טן י"ה הייבט זיך שוין אָן די קולטורעלע העגעמאָניע אריבערצורוקן קיין בבל. דאָך האָט פאַלעסטינע נאָך ביזן סוף פון 11טן י"ה, ביז די קרייצצוגן, אויפגעהיט די איגאסטיטציע פון „גאונים", וועלכע האָבן פרעטענדירט צו זיין קאָמפעטענטער אייַדער די גאונים אין בבל,

שטאַרקט די ייִדישע נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט. שוין אין דער העלעניסטישער עפּאָכע האָבן די ייִדן אין ערגעץ נישט געהאַט קײַן שטאָטיש בירגעררעכט אין די שטעט, וועלכע זיי האָבן באַוווינט [36]. אין דער רוימישער אימפּעריע זענען ייִדן געווען מחויב, אַחוץ די אַלגעמיינע שטײַערן, אָפּצוצאָלן נאָך אַ גאַנצע ריי ספּע־ציעלע ייִדישע שטײַערן. עס איז בכן נישט קײַן חידוש, וואָס די נאַציאָנאַל־רעליגיעזע אייגנאַרטיקייט פון ייִדן איז אויך אין אַלטערטום געווען אין אַ גרוי־סער מאָס אַ פּועל־יוצא פון דער ספּעציפישער רעכטלעכער לאַגע.

אויך פאַר דער תקופה פון אַלטערטום איז בכן גילטיק דאָס באַרימטע וואָרט פון קאַרל מאַרקס, אַז „דאָס ייִדנטום האָט זיך אויפגעהיט דורך דער געשיכטע און נישט אויף צו להכעיס דער געשיכטע" [37]. העלער ווערט אָבער אומגעטרײַ דעם אמתן זינען פון מאַרקסיזם, אויב ער טענהט, אַז די היסטאָרישע באַדינגונגען, וועלכע האָבן אויפגעהיט דאָס ייִדישע פאָלק, זענען אין אַלע עפּאָכעס פון דער געשיכטע, אין אַלטערטום, פּונקט ווי אין פעאָדאַלן מיטלעלטער און אין דער צײַט פון קאַפּיטאַליזם, געווען אידענטיש און אומפאַרענדערלעך.

וואָס האָט אין אַלטערטום אָפּגעראַטעוועט ייִדן פון נאַציאָנאַלן אונטערגאַנג? פון איין זײַט דער קולטורעלער צוזאַמענבונד מיט פּאַלעסטינע, פון דער אַנדערער זײַט די ספּעציפישע רעכטלעכע לאַגע. ערשט זינט דער תקופה פון מיטלעלטער הייבט אָן ווירקן ווי אַ נאַציאָנאַל־איזאָלירנדיקער פאַקטאָר אויסשליסלעך די עקאָ־נאָמישע און רעכטלעכע ספּעציפישקייט

---

36 פג"ל א. טשריקובר „היחודים והיונים.."

37 Karl Marx „Zur Judenfrage". (Rowohlt Verlag, 1920), p. 45.

קולטור־געשיכטלעכער פאָן פון דער עלטסטער יידישער ליטעראַטור

(דער לעבן־שטייגער פון די דייטשע יידן אין דער צייט פון די ערשטע קרייצ־צוגן ביז דעם „שוואַרצן טויט")

פון ד״ר י. שיפער (וואַרשע)

מיר פאַרמאָגן צווייערליי מינים מאַטעריאַלן, וואָס באַלייכטן דעם לעבן־שטייגער פון די דייטשע יידן אין דער באַהאַנדלטער תקופה: איין מין, וועלכן מיר קענען באַצייכענען ווי אַ סטאַטישן, און אַ צווייטן — אַ דינאַמישן. דער סטאַטישער מין באַשטייט פון אָנאָמאַטישע מקורים, דהיינו פון נעמען, וועלכע דייטשע יידן האָבן געטראָגן אין דער צייט פון 11טן ביז העלפט 14טן י״ה. דער דינאַמישער מין נעמט ווידער אַרום כּלערליי אויפגעהיטע ידיעות וועגן די ווירטשאַפטלעכע, סאָציאַלע און קולטורעלע פאַרהעלטנישן, וואָס האָבן געהערשט צווישן די דייטשע יידן אין דער תקופה, וואָס אינטערעסירט אונדז דאָ.

די דינאַמיק פון געשעענישן און קולטור־פּראָצעסן, וואָס ווערט באַלויכטן דורך דעם צווייטן מין מאַטעריאַלן, געפינט אַן אָפּשפיגלונג אין דעם ערשטן מין מקורים, וואָרעם נעמען זענען באין אופן נישט קיין צופעליקע צוטראַכטענישן, נייערט ווי אַ שפּיגל, וואָס מען קאָן אין אים דערזען אין אַ רוענדיקן צושטאַנד אַלע די לייַדן און פּריידן, בענקשאַפטן און האָפענונגען, מנהגים און קאַפּריזן, וואָס כאַראַקטעריזירן אַ באַשטימטע תקופה. נעמען זענען ווי שפּורן פון צייט, זיי ענדערן זיך ווי די צייט, גייען אונטער און קומען אויף ווי מאָדעס, פאַרמאָגן גלאַנץ־פּעריאָדן, אין וועלכע זיי זענען שטאַרק באַליבט, און פאַרשווינדן, ווען די צייט זייערע — די מאָדע גייט פאַרבײַ. דער דאָזיקער איבעוויניקסטער צוזאַמענהאַנג צווישן נעמען און צייט, נעמען און מאָדע איז לגמרי נישט קיין נײַ אַנטדעקטע „אַמעריקע". די וויסנשאַפט, וואָס באַשעפטיקט זיך מיט אויספּארשן נעמען, די אָנאָמאַטאָלאָגיע, קאָן זיך רימען מיט אַן אַלטער טראַדיציע. אויך בײַ אונדז יידן זענען פאַראַן אַ ריי באַדײַטיקע פאַרטרעטער פון דעם דאָזיקן וויסנשאַפט־צווייג (געווען צו דערמאָנען דעם נעסטאָר פון דער יודאַיסטישער וויסנשאַפט, לעאָפּאָלד צונצן און פון די יינגערע פּאָרשער ד״ר ז. זאַלפעלדן). קיינער האָט אָבער נישט געפרוווט אויסצונוצן דעם אָנאָמאַטישן מאַטעריאַל פאַר אַ טעמע, ווי די איצטיקע. דאָ טוען מיר דאָס צום ערשטן מאָל און מיר

מערקן בלויז אָן, אַז מיט יאָרן צוריק האָבן מיר אויף דעם זעלביקן וועג דער־גרייכט געוויסע רעזולטאַטן בנוגע אַזאַ פראָבלעם, ווי „דער אָנהייב פון לשון אשכנז" (פאַרגל' „יידישע פילאָלאָגיע" 1924, העפטן 2—3 און 4—6). נאָכדעם ווי מיר וועלן האָבן אויפן סמך פון דעם אָנאָמאַטישן מאַטעריאַל אויסגעמאַלט דאָס סטאַטישע בילד, וועלן מיר זיך וועגדן צו די מאַטעריאַלן, וואָס באַלייכטן דעם דינאַמישן מאָמענט, דהיינו צו די אויפגעהיטע ידיעות, וואָס גיבן אונדז אַ באַגריף וועגן דעם וויכטשאַפטלעכן, סאָציאַלן און קולטורעלן לעבן פון די דייטשע יידן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה.

דעם אָנאָמאַטישן מאַטעריאַל שעפן מיר פון די וויסנשאַפטלעכע דריי מקורים־זאַמלונגען: 1) נאָמענטלעכע רשימות פון דייטשע יידן, וואָס זענען אין דער ציים פון 1096 ביז 1348 געשטאַרבן אויף קידוש־השם (מוסטערהאַפט אַרויסגעגעבן דורך ד"ר זאַלפעלד אין דעם ווערק Das Martyrologium des Nürnberger Me-morbuches — בערלין 1898). 2) אַ זאַמלונג העברעישע שטרות, וואָס באַלאַגען צו די יידן פון קעלן בײם ריין און שטאַמען פונעם 13טן און פון אָנהייב 14טן יאָרהונדערט (אַרויסגעגעבן פון ר. העניגער און מ. שטערן אונטערן טיטל: Das Ju denschreinsbuch der Laurenzpfarre zu Köln — בערלין 1888). 3) אַ זאַמלונג לאַטיינישע דאָקומענטן, וואָס באַלאַגען צו דער געשיכטע פון דייטשע יידן ביז דעם יאָר 1273 (אַרויסגעגעבן פון י. אַראָניוס אונטערן טיטל: Regesten zur Geschichte der Juden im fränkischen und deutschen Reiche bis 1273 — בערלין 1899).

די נעמען, וואָס קומען פאַר אונדזער פאָרשונג אין באַטראַכט, לאָזן זיך איינטיילן אין דריי גרופעס: 1) נעמען וואָס האָבן אַ שייכות צום אָריענט און בפרט צום אָריענט־האַנדל פון די יידן. 2) נעמען וואָס זענען אָן אָפשפיגלונג פון דייטשע העלדן־סאָגעס און 3) נעמען וואָס זענען געזומען פון דער ריטער־וועלט און פון ריטער־ראָמאַנען.

1) ערשטע גרופּע:

צו איר רעכענען מיר צו אַזעלכע נעמען, ווי גימא — איידלשטיין (פון מיטל־הויכדייטשן gimme), פנטיר — איידלשטיין (פון מיטלהויכדייטשן pantier), יכנט — איידלשטיין, געוראָפן הינאַצינט (פון מיטלהויכדייטשן jachant), גולדא, רכנגולט — גאָלד, ריינגאָלד, פערלא — פערל (פון ראָמאַנישן perla), נגלין — אַ געווירץ (פון מיטל־הויכדייטשן negellin).

דאָס זענען לויטער פרויען־נעמען און דער קולטור־פסיכאָלאָגישער טייטש זייערער איז, אַז טאַטע־מאַמע האָבן געקוקט אויף זייערע טעכטערלעך, ווי אויף טייערע איידלשטיינער און זעלטענע מזרח־בשמים, ווי אויף גאָלד און פערל. אַן אַסאָציאַציע, וואָס זאָגט עדות פון אַ ציים, ווען דייטשע יידן האָבן נאָך געהאַט האַנדלס־באַציִונגען מיטן ווייטן אָריענט און געפירט פון דאָרט טייערע לוקסוס־

סחורות (איידלשטיינער און בשמים) פאַר דער רײַכער אייראָפּעִישער ריטער=וועלט.

צווישן מאַנסבילשע נעמען האָבן מיר געפונען בלויז איינעם, וואָס איז אויפ=געקומען אין דעם זעלביקן צוזאַמענהאַנג. דאָס איז פּפעפרקורן — פעפערקאָרן, און מיר באַגעגענען אים צווישן די קדושים פון 13טן י״ה (זאַלפעלד). זײַן צוזאַמענ=האַנג מיטן ייִדישן אָריענט=האַנדל וועקט נישט קײַן שום ספקות, פעפער איז גע=ווען דער הויפּטאַרטיקל פון צווישן די געווירצן, וועלכע די ייִדישע אָריענט=הענדלער פלעגן אין יענער צײַט אימפּאָרטירן פון אַזיע קײַן אייראָפּע.

2) צווייטע גרופּע:

זי ווערט אילוסטרירט דורך ווײַטערדיקע מאַנסבילשע און ווײַבערשע נעמען:

א) בײַם געבוירן=ווערן פון זין האָבן זיך טאַטע=מאַמע געוווּנטשן, אַז פון זיי זאָלן אויסוואַקסן זיגעריכס, דהײַנו מלכים וואָס קעמפן אויס נצחונות (דער נאָמען איז צוזאַמענגעזעצט פון sig און rich — ראָמאַנישער rex — קיניג [1], הער=צאָגן, דהײַנו פירשטן, וואַלטערס, דהײַנו אַרמיי=פירער, באַפעל=האָבער [2], בער=טאָלדס, וואָס געוועלטיקן גלענצנד (צוזאַמענגעזעצט פון beraht+wald — גלענצנדער געוועלטיקער), בורק(ה)אַרטס, וואָס קאָנען מעשה גיבור פאַרטיידיקן פעסטונ=גען (—בורגען) [3], דורבַלדס (פון אַלטהויכדײַטשע tiur+balde), וואָס זענען אומ=דערשראָקענע קעמפער [4], ורומלטס (פון vrum+balde), וואָס פאַרמאָגן ביידע אַלט=דײַטשע העלדן=מעלות, גבורה און אומדערשראָקנקייט, ורומַנס (פון vrum — טיכטיק, מוטיק), וואָס זענען מוטיק, גומפּרעכטס (פון gund+beraht), וואָס זענען גלענצנד אין קאַמף, רומלינס, וואָס ווערן גערימט איבער זייערע העלדישע מעלות, וולצמוטס (אַ זאַץ=נאָמען: Wohl zu Muthe), וואָס זענען תּמיד מוטיק, למלינס (פון land+peraht), וואָס גלענצן, שמען איבער דער גאָרער מדינה.

באַזונדערס אינטערעסאַנט זענען די ייִדישע מענער=נעמען, וואָס זענען גענומען דירעקט פון די דײַטשע העלדן=סאַגעס, זיי זאָגן עדות, אַז טאַטע=מאַמע זענען געווען אַזוי שטאַרק צוגעבונדן צו געוויסע העלדן=געשטאַלטן פון די נעהערטע אָדער געלייענטע העלדן=מעשיות, אַז זיי האָבן זיך געוווּנטשן, אַז די בנים זייערע זאָלן זײַן געראָטן אין די פאַרערטע העלדן. על=פּי=רוב זענען די טאַטע=מאַמעס געווען אַנטציקט פון די העלדן=געשטאַלטן פון דעם ציקל סאַגעס אַרום דיטריך פון בערן. מיר קאָנען דאָס אַרויסדרינגען פון די ווײַטערדיקע פּאָפּולערע נעמען, וועלכע מיר באַגעגענען צווישן די דײַטשע ייִדן אין 12טן און 13טן י״ה: אין די רשימות קדושים פון די יאָרן 1148 און 1298 טרעפן מיר

---

1 R. Kleinpaul: Die deutschen Personennamen (1921), p. 41—46.
2 Ibidem, p. 30.
3 Ibidem, p. 35.
4 Ibidem, p. 33.

עפּטערס דעם נאָמען „תּעדריך" — Teodrich, ווי עס האָט געקלונגען דער לאַטיניזירטער נאָמען פון דיטריך פון בערן. אין י׳ 1161 ווערט אין אַ לאַטיינישן דאָקומענט דערמאָנט אַ דיטשער ייִד מיטן נאָמען Helpetich — העלפּעריך (פרגל׳ אַראָניוס, רעגעסטן נומער 288), דהיינו מיט אַ נאָמען, וואָס אים טראָגט אַ פּאָפּוּלערע העלדן-געשטאַלט פון דער „ראַבן-שלאַכט" (אַזוי ווערט אָנגערופן אייגע פון די דיטריך-סאַגעס). צו דערמאָנען זיינען אויך די נעמען Ecke און Eckebret, וועלכע מיר באַגעגענען צווישן קעלנישע ייִדן פונעם 12טן י״ה (אַראָניוס, רעגעסטן נר׳ 230 — 231). בײַם געבוירן-ווערן פון אָט די ייִדישע „עקעס", „עקעבערעטס" האָבן זיך זייערע עלטערן אפּנים געווינטשן, אַז עס זאָלן פון זיי אויסוואַקסן ריזן, ווי דער ריז „עקע", וואָס דיטריכן פון בערן איז אויסגעקומען אויסצוהאַלטן אַ שוועריקן קאַמף מיט אים. אַגב זאָגן אויך די ייִדישע „עקעס" עדות, אַז צווישן די דײַטשע ייִדן איז שוין אַרום יאָר 1135 (פון אָט דעם יאָר שטאַמט די ערשטע ידיעה וועגן ייִדישן אַ „עקע") פאָפּולער געווען די סאַגע וועגן „עקע", וואָס איז אַ באַשטאַנדטייל פונעם סאַגעס-ציקל אַרום דיטריך פון בערן. דאָס זעלבע קאָן אויך געזאָגט ווערן וועגן אַן אַנדער סאַגע פונעם זעלביקן ציקל, דהיינו וועגן דער „פאַסאַלט" = סאַגע. אַ ראַיה דער ייִדישער נאָמען „וושולט" — Vasolt, וואָס ווערט דערמאָנט אין אַ העברעישן מקור פון אָנהייב 13טן י״ה (אור זרוע I 215, נומער 751).

צו דערמאָנען איז צום סוף אַ באַזונדער מין נעמען, וואָס זענען געווען אַ מאָדע-זאַך בײַ די דײַטשע ייִדן בעת דער באַהאַנדלטער תּקופה. דאָס זענען די נעמען פון דעם אַזוי גערופענעם „טאָטעמיסטישן" מין, ווי בער, וואָלף — וואָלפֿלין, עבערלין, דהיינו חיות-נעמען. די מאָדע אויף אַזעלכע נעמען איז זיכער אויפגעקומען אין דעם זעלביקן השפּעה-קרײַז פון די העלדן-סאַגעס, וואָרעם בערן, וועלף, עבערס (און לייבן) זענען געווען באַליבטע אָבות-בילדער אָדער „טאָטעמס" פון די פרי-מיטלעלטערלעכע העלדן[5].

ב) דעם זעלביקן „העלדישן" השפּעה-קרײַז אַנטפלעקן אונדז אויך אַ רײַ נעמען, וואָס זענען געווען פאָפּולער בײַ די ייִדישע פרויען אין דײַטשלאַנד. אין די מקורים פון 12טן און 13טן י״ה באַגעגענען מיר אַ היפּשע קאָלעקציע „העלדישע" פרויען-נעמען אין די דײַטשע ייִדן-גאַסן, ווי אַ שטייגער: הילדא, גוטהילדא, גוטרט, טובא, הילכא, יוטא. די ייִדישע טאָכטער, וואָס האָט באַקומען דעם נאָמען הילדא אָדער גוט-הילדא, האָט קינדווײַז אויס-גענומען אין די אויגן פון טאַטע-מאַמע ווי אַ צוקונפטיקע הילדע-וואַלקירע (פון אַלטהויכדײַטש hilta — קאַמף), דהיינו ווי אַ גערמאַנישע קריגס-געטין, וואָס מישט זיך אַריין אין די קאַמפן פון די העלדן. מיט גוטרט — Guderat, Gutrat איז געווען צונויפגעבונדן דער ווינטש פון טאַטע-מאַמע, אַז זי זאָל זײַן געבענטשט מיטן אַלטדײַטשן ragin — פּאַרשטאַנד, חכמה. איבער אָט דער מעלה האָבן די

5 Kleinpaul, l. c. 35.

דײַטשן אַ מאָל גערופן די געטער מיט דער באַצייכענונג regin. דערמאָנט זאָל אויך ווערן דער קלוגער קאַרליק פון דער „ניבעלונגען=סאַגע", וואָס אים איז אָנגעטרויט געוואָרן די דערציונג פון דעם באַרימטן זיגפריד און וואָס האָט מחמת זײַן קלוגשאַפט געהייסן Regin[6]. אויך די ייִדישע „טובא" = טויבע איז אַ דײַטש טײַבעלע. אין די ייִדן=גאַסן האָט מען זי גענומען פון די אַלטדײַטשע העלדן, וואָס פלעגן פאַרלאַנגען פון זייערע טעכטער, אַז זיי זאָלן זײַן מילד ווי טויבן און פלײַסיק ווי בינען[7].

פון די געבראַכטע פרויען=נעמען פאַרדינען באַזונדער אויפמערקזאַמקייט די לעצטע צוויי: הילכא און יוטא. זיי אַנטפּלעקן אונדז די היים פון וואַנען עס זענען געקומען צו די דײַטשע ייִדן זייערע הילדעס, גוטראַטס און טויבעס. סײַ כילכא, סײַ יוטאַ זענען — ווי מיר וואָלטן דאָס הײַנט געזאָגט — „ליטעראַ=רישע" נעמען. זיי זענען גענומען געוואָרן פון די פאָפּולערע דיטריך=סאַגעס און פון דעם אַלט=דײַטשן „הילדעבראַנד=ליד". הילכא—Helche האָט געהייסן די ווײַב פון דעם קיניג עצל, וואָס טרעט אַרויס אין די דיטריך=סאַגעס. יוטא—Utta — אַזוי האָט זיך ווידער גערופן האָדובראַנדס מוטער און איינצײַטיק די ווײַב פון הילדעבראַנדן, דעם הויפּט=העלד פון דעם „הילדעבראַנד=ליד".

3) דריטע גרופּע:

די דאָזיקע גרופּע ווײַזט אַרויס צוויי פאַרצווײַגונגען: א) נעמען, וואָס זענען גענומען פון דער ראָמאַנישער (פראַנצויזישער און איטאַליענישער) ריטער=וועלט און ב) נעמען, וואָס שטאַמען פון דער דײַטשער ריטערוועלט.

צום פּונקט א): די ראָמאַנישע נעמען וואָס קומען פאַר אונדז אין באַ=טראַכט זענען לויטער פרויען=נעמען. אַ שטריך וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש, וואָרעם ער אַנטפּלעקט אונדז די גרויסע און אפשר גאָר אַנטשיידנדיקע ראָלע פון ייִדישע פרויען בײַם איבערנעמען מנהגים און געוויינהייטן פון דער ריטערוועלט.

צום אינטערעסאַנטסטן זענען פאַר אונדז אייניקע „ליטעראַרישע" נעמען, וואָס זענען געווען שטאַרק אָנגענומען בײַ די ייִדישע טעכטער אין דײַטשלאַנד בעת דער באַהאַנדלטער תקופה. מיר ברענגען זיי דאָ ווײַטער מיט דעם געהעריקן אויסטײַטש:

צווישן די ייִדישע פרויען פון קעלן בײַם ריין, וואָס ווערן דערמאָנט אין אויפגעהיטע העברעיִשע שטרות פון 13טן י"ה, באַגעגענען מיר עפטערס אַזעלכע, וואָס האָבן געטראָגן דעם נאָמען דיוועלע, דייוולאַ, וואָס דאָס באַדײַט: טײַוול, טײַוועלע, אין פלוג אַ דײַטשער נאָמען, אין דער אמתן אָבער איי=נער פון אַזוי גערופענע „באַסטאַרדירטע" נעמען, וואָס זענען אויף דײַטש איבערגע=

---

6 Ibidem 36—37

7 Ibid. 38.

זעצט פון אַנדערע שפראַכן. אין דעם געגעבענעם פאַל איז דער נאָמען אַריבער־געקומען פון פראַנצויזישע ריטער־ראָמאַנען, בייַ די מחברים פון די דאָזיקע ראָמאַנען — די טרובאַדורן האָט אַמאָל געטראָפן, אַז זיי האָבן געוואָלט אויסבאַהאַלטן דעם אמתן נאָמען פון דער געליבטער פרוי (פון דער מינע־האַרין, דאָס הייסט דער ליבע־האַרן). אין אַזעלכע פאַלן פלעגן זיי פאַר זייערע דאַמען צוטראַכטן פאַנטאַסטישע נעמען, און אָט באַגעגענען מיר אין די ראָמאַנען פון די טרובאַדורן צווישן אַזעלכע פאַנטאַסטישע נעמען אייניעם, וואָס האָט געקלונגען "Mon diable" — „מײַן טײַוועל" 8. אונדזערע קעלנישע יידישע טעכטער — די „דיוועלעס", „דייוולס" זענען טאַקע געווען אַזעלכע פאַרשלייערטע ליבע־דאַמען, „טײַוועלעך" פון פאַרליבטע יונגעלײַט...

אין די זעלבע קעלנישע שטרות פיגורן אויך יידישע פרויען מיט נעמען, ווי איזאַבעלא (איזאַבעלא) — ליזבילא — עליזאַבעט. אַל די נעמען זענען אידענטיש מיט דעם נאָמען פון דער באַרימטער עלזע פון בראַבאַנט, וואָס טרעט אַרויס אין די ריטער־ראָמאַנען וועגן זילבער־באַפאַנצערטן לאָהענגרין. בכן אַ ווײַטערדיקער בײַשפּיל פון „ליטעראַרישע" נעמען, וואָס זאָגט עדות וועגן דער השפּעה פון די ריטער־ראָמאַנען אויף דעם לעבן־שטייגער אין די דײַטשע יידן־גאַסן.

אַ ליטעראַרישן נאָמען האָבן אויך געטראָגן יענע יידישע פרויען פון דײַטש־לאַנד וואָס זענען געשטאָרבן אויף קידוש־השם אין די יאָרן 1171 און 1298 (פרגל' די רשימות קדושים אין דעם "Nürnberger Memorbuch") און וואָס האָבן זיך גע־רופן אוגלא — אוגלינא, ד"ה Ugolina—Ugla, וואָס דאָס איז אידענטיש מיט Hugo ne. אייניע פון די דאַמען, וועלכע די טרובאַדורן האָבן באַזונגען אין די ריטער־ראָמאַנען, האָט טאַקע געהייסן — Hugonne de St. Usiére 9.

אַן אַנדערער דורך די טרובאַדורן געריטטער פרויען־נאָמען איז געווען דער נאָמען אָדיליא (Odilia), וועלכן ס'האָט געטראָגן די פאַטראָנעסע פון עלזאַס 10. און אָט אַנטפלעקן אונדז די עפּטערס שוין דערמאָנטע קעלנישע שטרות פון 13טן י"ה, אַז דער נאָמען איז אין יענער צײַט באַליבט געווען אויך אין דער יידישער וועלט. מען האָט אים דאָ געשריבן אָדיליא אָדער אין אַ פאַרקלענער־פאַרם דיליא.

פון די „ליטעראַרישע" נעמען פירט אונדז אַ קורצער וועג צו אַזעלכע פרויען־נעמען, ווי בילא — בילכינדא, דילצא — טאָלק, פרמושא, יויאַ, ינטא — יינטיל, גרסייא, ריינא און שפּרינצא.

אין דער דאָזיקער קאָלעקציע יידישע פרויען־נעמען, וועלכע קומען פאָר זייער אָפט אין די מקורים פון דער באַהאַנדלטער צײַט, האָבן מיר אַ וווּנדערלעכע

---

8 E. Engel: Geschichte der franz. Literatur (Leipzig 1912), p. 54.

9 A. v. Gleichen-Russwurm: Der Ritterspiegel (Stuttgart 1923), p. 275.

10 Kleinpaul, l. c. 46.

אָפּשפּיגלונג פון מאַנירן און מאָדעס אין דער ריטערלעכער וועלט, בפרט פון דער ראָמאַנישער. אָט איז דער אויסטייַטש זייערער:

ב י ל א (אונדזער ב י י ל ע) איז גענומען פון דער פאָרמולע ma belle, וואָס מיט איר פלעגט מען אין דער ריטערוועלט אָפּגעבן כבוד הויכגעשטעלטע דאַמען. לגבי ריטערלעכע האַרן האָט די פאָרמולע געקלונגען Monsieur [11]. בילכינדא איז אַ צו־זאַמענגעזעצטער נאָמען פון ב י ל א און כ י נ ד א — קינד.

נעמען, ווי ד ו ל צ א (טאָלץ — טעלצע) — Dolce, פ ר מ י ש א — Formosa, ג ר ס י י א — Grazia און ש פ ר י נ צ א — Esperanza אילוסטרירן אונדז די קאָמפּלימענטן „זיסע" „שלאַנקע" „גראַציעזע" און „האָפענונג", וואָס מיט זיי פלעגן ריטערסלייַט זיך ווענדן צו פאַרערטע דאַמען.

דעם פרויען־נאָמען י ו י א — Joia, Yoya, Joie באַגעגענען מיר אין די קעל־נער שטרות פון 13טן י"ה און אין אַ רשימה קדושים פון י' 1288. דאָס איז דאָס פראַנצויזישע וואָרט le joy וואָס מיט דעם פלעגט די ריטערוועלט אויסדריקן דעם העכסטן אידעאַל אירן, דהייַנו אַ צושטאַנד פון עסטעטישער התפּעלות און באַגייַסטערונג, אַן איידעלן פלאַם פייַער, וואָס פאַרטיליקט דאָס מיאוסע און געמיינע און איז, ווי די פאַרכישופטע שווערד, גערופן Joyeuse, וואָס האָט צעשמע־טערט גרויסע מחנות געמיינע פייַנט [12].

י נ ט א — י י נ ט ל — Jenta — Gentil דערמאָנט אונדז אָן די אַזוי גערופענע „ליבע־הויפן" פון דער ריטערצייַט, ווו אַ טריבונאַל ריטער און דאַמען פלעגט משפּטן אין ענינים פון ליבע — „מינע". די „מינע" = האַרין האָט אין דעם אַמאָ־ליקן פראַנצויזיש געהייסן gentille damme [13] און ווי אַזעלכע פאַרערטע מינע־האַרינס האָבן אויך געוואָלט ערשייַנען אונדזערע ייִדישע יענטעס און יענטילס.

פון דער ריטערוועלט איז אַריבערגעקומען צו די ייִדישע פרויען דער נאָמען ר י י נ א (פון איטאַליענישן reina — קיניגין, אידענטיש מיט דער לאַטייַנישער regina — רעגינע). אַזאַ ר י י נ א איז געווען אַ „קיניגין" בעת פאַרוויַילונגען און זי האָט אויפגעפּאַסט, אַז די פאַרוויַילונג זאָל טראָגן אַן איידעלן כאַראַקטער. אין געדיכט פון באָקאַטשיאָ ווערן די דאָזיקע ריינאס געשילדערט מיט קרוינען אויף די קעפּ אָדער מיט „וווּנדערלעכע קרענץ פון ליליען, רויזן און פייַלכל־בלומען" [14].

צ ו ם פ ו נ ק ט ב): די זעלבע אַטמאָספערע פון ריטערסלייַט און מינע־דאַמען נעמט אונדז אויך אַרום, ווען מיר באַטראַכטן די ווייַטערדיקע קאָלעקציע ד ייַ ט ש ע נעמען, וואָס מיט זיי האָבן ייִדישע פרויען שטאָלצירט אין דער צייַט וואָס אינטערעסירט אונדז דאָ.

---

11 Gleichen-Russwurm: Gotische Welt, p. 69—70.
12 Gleichen-Russwurm: Riettrspiegel, p. 240—241.
13 Ibidem, p. 271—2.
14 Idem: Gotische Welt, p. 191—192.

מיר הייבן אָן פון דרײַ „ליטעראַרישע" נעמען, וואָס זענען דעמאָלט געווען אַ מאָדע־זאַך. עס זײַנען דאָס: אַדלא (אַדלקינט, אַדל־ליבא אָדער אַדליפ), בלומא און רוזא. און אָט איז דער יחוס־בריוו פון אונדזערע הײַנטיקע אָדלס, בלומעס און רויזעס: אַדלא באַצייכנט דעם פּעאָדאַלן יחוס און אין פאַרבינדונג מיטן צוגאָב „הייד" דערמאָנט זי אונדז אָן אַדעלהייד, דער מוטער פון דעם הערצאָג ערנסט, וואָס די דיכטונגען וועגן אים זענען געווען נאָך אין 16טן י"ה שטאַרק פאָפולער בײַ יידן. די בלומען־ און בפרט רויזן־נעמען זענען אימפּאָרטירט געוואָרן קײן דײַטשלאַנד פון דעם וויַיטן מזרח און האָבן אויס־גענומען באַזונדערס אין די ריטערלעכע קריַיזן. אין 13טן י"ה זענען רויזן געוואָרן אַזוי באַליבט, אַז מען קאָן רעדן ממש וועגן אַ רויזן־מאָדע. יונגע לײַט און יונגע דאַמען פלעגן זיך באַצירן מיט רויזנקרענץ און דאָס זעלבע פלעגן אויך טאָן הויכגעשטעלטע האַרן. אַ גוט דערצויגענע דאַמע האָט געמוזט קענען די מלאכה פון פלעכטן שיינע בלומענקרענץ. רויזנוואַסער האָט נישט געטאָרט פעלן אין קײן פײַנער קיך. די גרויסע רויזן־מאָדע האָט אַרום 1237 אינספּירירט צוויי טרובאַדורן (Guillaume de Lorris און Jean de Meun) אָנצושרײַבן דעם באַרימטן רויזן־ראָמאַן (Roman de la rose), וואָס האָט מער ווי אַ גאַנץ יאָרהונדערט געהאַלטן די ריטערוועלט אין שפּאַן[15]. אין דעם זעלביקן צוזאַמענהאַנג איז אויך צו דערמאָנען דער ריטער־ראָמען „Floris ende Blancefloer", וואָס איז אין דער צײַט פון די קרייצצוגן אַרײַנגעוואַנדערט פון מזרח קיין מערב־ און מיטל־אייראָפּע און וואָס שטיצט זיך אויף אַליבע־מאָטיוו צווישן בלום און וויַיס־בלום (לילי)[16]. אַגב איז דער דאָזיקער ראָמאַן אונטערן טיטל „מעשה ליבשפט פון פלאָרוס אוו' פלאַנקיפלער" אַרײַבערגעוואַנדערט אויך אין דער אַלט־יידישער ליטעראַטור.

וויַיטער קומען אַ ריי „באַסטאַרדירטע" נעמען, וואָס זענען איבערגעזעצט פון די אונדז שוין באַווּסטע צירלעך־מאַנירלעכע ראָמאַנישע נעמען דהיַינו: ווּרוד א (Froide — פרײַדע, די וואַריאַנטן דערפון ורומיט—פּראָמעט, ורוקינט), וואָס שטייט קעגן דער פראַנצויזישער „נויא", זלקיט, זילקט (פון מיטלהויכדײַטש saelikeit — פולקומענקייט, גראַציעזקייט), וואָס שטייט קעגן דער ראָמאַנישער „פרמושא" אָדער „גרסייא", קרונלין (— איטאַליענישע reina), ואנא (פון אַלט־הויכדײַטש wân — האָפענונג), וואָס איז אַזוי האָפענונגס־פול, ווי די איטאַליענישע שפרינצע — esperanza, וונא (פון מיטלהויכדײַטש wunne — טעם, באַטעמט), וואָס איז פונקט אַזוי פול מיט חן, ווי די ראָמאַנישע „דולצא"—„טאָלץ". צו דערמאָנען זענען אויך אַזעלכע ריטערלעכע נעמען־קאָמפּלימענטן פאַר שיינע דאַמען, ווי זילדא (פון מיטלהויכדײַטש saelde — גליק), שונא (פון מיטלהויכדײַטש schône — שיין־קייט. פאַראַן אויך אַזעלכע וואַריאַנטן פון דעם דאָזיקן נאָמען, ווי שונורוא — שיינע פרוי און שונווּיפּ — אַ שיין ווייב), וענגלא — פייגעלע, דהיַינו איינס

---

15 Idem: Ritterspiegel, p. 416 sq.

16 P. Piper: Spielmannsdichtung, I Teil, p. 299 sq.

פון יענע פייגעלעך, וואָס זענען אין די ריטער־ראָמאַנען די שליחים צווישן ליבּ־האָבער און געליבטער, בנקיא (פון מיטלהויכדייטש banekie — פאַרווייַלונג).

אַ באַזונדערן אינטערעס וועקן די וויטערדיקע צוויי נעמען פון ייִדישע טעכטער פון דער באַהאַנדלטער צייט: ליבּא (פון אַלטהויכדייטש liuba—ליבּע) און מינאַ (מיטן זעלבּיקן טייטש „ליבּע"). מיר באַגעגענען אויך פלעקלי וואַרי־אַנטן און צונויפבינדונגען מיט „ליבּא" און „מינא", ווי אַ שטייגער ליבּשטאַ — ליבּסטע, ליבּהייט — ליבּהייַט, ליבּרטרוט — ליבּערטרויט, מינגוט — מינע + גוט וכדומה. כאַראַקטעריסטיש איז דערבּיַ דאָס אויפטרעטן פון צוויי נעמען — באַצייכנונגען פאַר „ליבּע". אַ שטריך, וואָס לאָזט משער זיין, אַז אין דעם וועלטל פון דייטשע ייִדן זענען דעמאָלט אַרייַנגעדרונגען ליבּע־באַגריפן פון דער ריטער־וועלט, וואָרעם אין דער לעצטער האָט מען נאָך אין 12טן י"ה געמאַכט אַ שטרענגן אונטערשייד צווישן גלוסטיקער ליבּע, וועלכע מען האָט באַצייכנט מיט וואָרט liebe, און געטרייַער, זעלישער פאַרבינדונג, וועלכע מען האָט געוופן minne. די צונויפבינדונג פון ליבּע מיט מינע האָט — לויט אַ שפּעטערדיקער עוואָלוציע פון די ריטערלעכע באַגריפן — פאָרגעשטעלט מיט זיך די אמתע, פולקו־מענע ליבּע [17].

לסוף דערמאָנען מיר נאָך דעם ייִדישן פרויען־נאָמען טרוט און זייַנע פאַרקלענער־פאָרמען טרוטלין — טרוטל. מיר באַגעגענען דעם נאָמען זייער אָפט אין די דאָקומענטן פון 13טן י"ה, ער שטייט קעגן דעם מיטלהויכדייטשן trût — איבערגעגעבן, פאַרטרויענסווערט און ער שפּיגלט אָפּ געוויסע מנהגים פון דער ריטערוועלט. ריטערסלייט און זייערע וויבּער פלעגן צו זיך רעדן, אָנגעהויבּן מיט דער צערטלעכער באַצייכענונג trût — ליבּלינג, פאַרטרויטער. ווען ייִנגלעך און מיידלעך האָבן זיך צוזאַמען געשפּילט, פלעגן איינס דאָס אַנדערע רופן מיט דעם וואָרט trût gespil אָדער trût geselle — שפּיל־פאַרטרויטע(ר), פאַרטרויטע(ר) חבר(טע) [18].

עס בליַבן אונדז נאָך צו באַהאַנדלען אַ ריי נעמען פון ייִדישע מאַנספאַרשוינען, וואָס טראָגן דעם שטעמפּל פון אַדאָפּטירטע שפּראָצונגען פון דער ריטערוועלט. זיי לאָזן זיך אייַנטיילן אין וויטערדיקע מינים:

א) נעמען, געשאַפענע פון ריטערלעכע פרויען־נעמען מיטן צוגאַב „מאַן", ווי אַ שטייגער: מינמן (— דער מאַן פון „מינא"), שונמן (— דער מאַן פון „שונא" — שיינע), זילקמן (— דער מאַן פון זלקיט — זעליגקייט), זושמן (— דער מאַן פון „זושא"—זיסע), הזמן (—דער מאַן פון „הזן" — אַלטהויכדייטש hasan. — שיין) וכדומה.

---

17 Victor Junk: Die Epigonen des höfischen Epos (Berlin 1913), p. 61 פאַרגל' אויך Gleichen-Russwurm: Ritterspiegel l. c., p. 122—129.

18 J. Dieffenbacher: Deutsches Leben im 12. und 13. Jahrh. (Leipzig 190) II 144.

ב) דימינוטיווע נעמען, געשאַפענע פון ריטערלעכע פרויען-נעמען, ווי אַ שטייגער: לוביל, לובל (— פרויען-נאָמען „ליבא" (ליבע) + פאַרקלענער-טראַף „יל", „ל") און ליבריך (—ליבע + רייַך).

ג) נעמען, וואָס שפּיגלען אָפּ געוויסע מאָמענטן פון דעם ריטער-לעבן. צו זיי באַלאַנגט אַ שטייגער דער ייִדישער נאָמען, וואָס ווערט אין די לאַטייַנישע דאָקומענטן פון 13טן י"ה געשריבן Valkinouge — Valke און וואָס דערמאָנט אונדז אָן די געיעגן, בייַ וועלכע די ריטערסלייַט פלעגן באַנוצן רויב-פויג-לען, פאַלקן. אגב איז דער פאַלק אויך געווען אַ נויטווענדיקער צוגאָב צו דעם טואַלעט פון ריטערסלייַט און זייערע דאַמען. מען פלעגט אים טראָגן אויף דער האַנט, וואָס איז געווען באַדעקט מיט אַ רייַך אויסגעהאָפטענער הענטשקע. די פאַלקן-מאָדע איז אַריבערגעקומען קיין אייראָפּע פון פּערסיע און דער פאַלק איז אין גיכן געוואָרן אַ סימבאָל פון דעם פעאָדאַלן אַדל[19]. אין דעם זעלבן צוזאַמענהאַנג זענען נאָך צו דערמאָנען אַזעלכע ייִדישע מענער-נעמען, ווי זלמן (—פון מיטלהויכדייַטשן salman דאָס הייסט „שוצהאַר", פעאָדאַלער געוועלטיקער) און וידמן (—פון אַלטהויכדייַטשן widu — וואַלד, ד"ה אַ מאַן, וואָס פאַרמאָגט— ווי אַ פעאָדאַלער האַר — וועלדער).

ד) „ליטעראַרישע" נעמען, גענומענע פון פּאָפּולערע ריטער-ראָמאַנען. סך-הכל האָבן מיר אין די מקורים פון דער באַהאַנדלטער תקופה געפונען צוויי אַזעלכע מענער-נעמען, און דאָס זענען: אַקסיל (פאַראַן דערפון נאָך אַזעלכע וואַרי-אַנטן און פאַרקלענער-פאָרמען, ווי אכסלרד, אקסילרדא און זנדרלין —סענדער-לין) און דער צוזאַמענגעזעצטער נאָמען ויזרויל — wie-es-er-will — ווי ער וויל.

דער ערשטער נאָמען נעמט זיך פון „אַלעקסאַנדער", ער איז געוואָרן אַ מאָדע-נאָמען אין דער ריטערוועלט אונטערן רושם פון דעם פאַנטאַסטישן אלכסנדר-מוקדון-ראָמאַן. דער אלכסנדר-ראָמאַן איז אויפגעקומען אין גריכנלאַנד נאָך אין 3טן י"ה, אָבער אין מיטל- און מערב-אייראָפּע האָט מען זיך מיט אים אָנגעהויבן צו באַקענען ערשט אין 11טן און 12טן י"ה, ווען עס זענען אויפגעקומען זייַנע ערשטע פראנצויזישע און דייַטשע באַאַרבעטונגען לויטן נוסח פון ריטער-ראָמאַנען. ס'ווייַזט אויס, אַז דער ראָמאַן איז געווען שטאַרק פּאָפּולער אויך בייַ די ייִדן.

דער טשיקאַווער זאַץ-נאָמען וויזרויל איז — ווייַזט אויס — אַן עלטע-רער נוסח פון וידוילט (—ווי דו ווילסט) און דערמיט אַנטפּלעקט זיך אויך זייַן „ליטעראַרישער" מקור, וואָרעם וידוילט הייסט דער הויפּטהעלד פון דעם טייַטש-ייִדישן „אַרטור"-ראָמאַן, וואָס איז — ווי באַוווּסט — אַ באַאַרבעטונג פון דעם דייַטשן ריטער-ראָמאַן „וויגאַלואַ" (— Wigalois) פון ווירנט פון גראַפענ-בערג (1204—1210).

מיר האָבן מיט די אויביקע אויספירן אויסגעשעפּט דעם אָנאָמאַטישן מאַטע-

---

19 Gleichen-Russwurm: Ritterspiegel l. c., p. 86—87, 151,

ריאַל און מיר רעזומירן די עיקרדיקסטע פעסטשטעלונגען, צו וועלכע מיר זענען דערגאַנגען אויפן סמך פון די דאָזיקע מקורים:

1) אין דער תקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען, לאָזן זיך פעסטשטעלן צוויי גרויסע קולטור־שטראָמען, וואָס האָבן משפּיע געווען אויפן לעבן־שטייגער פון די דייטשע יידן: איין שטראָם, אַן עלטערער, וואָס האָט זיך געצויגן פון דעם גער־מאַנישן קוואַל, און אַ צווייטער, אַ ינגערער, וואָס איז געפלאָסן פון דער ראָמא־נישער קולטור.

געטראָגן דורך דעם ערשטן שטראָם, האָבן דייטשע יידן אַדאָפּטירט אַ ריי אַלטגערמאַנישע מידות, ווי די פאַרערונג פון זיגרייכע מלכים, הערצאָגן, „וואַל־טערס"—באַפעלהאָבערס און העלדישע פאַרטיידיקערס פון פעסטונגען און זיי האָבן זיך אויסגעמאָלט אַן אידעאַל פון מענלעכן לעבן, וואָס אין אים האָבן זיי אַרײַנ־געווובט אַזעלכע מעלות, ווי גבורה, פלינקייט, גלאַנץ און רום. אַן ענלעכע בא־פאַרבונג האָט אונטערן דאָזיקן אײַנפלוס באַקומען אויך דער פרויען־אידעאַל: יידישע מענער און פרויען אין דייטשלאַנד האָבן זיך געווויגטשן, אַז זייערע טעכ־טער זאָלן זײַן געבענטשט מיט מעלות פון גערמאַנישע געטינס און העלדישע פרויען, מיט דער גבורה פון הילדעס—וואַלקיריעס, מיט דער חכמה פון די „רעגינס", מיט דער מילדקייט פון „טויבן", מיט דער געטרישאַפט פון „הילכעס" און „יוטעס".

מיטן אַרײַנדרינגען פון דעם צווייטן, ינגערן קולטור־שטראָם, וואָס האָט זיך געטראָגן פונעם ראָמאַנטישן קוואַל, פון פראַנקרייך (דער עיקרשט פון דער פראָווואַנס) און פון איטאַליע, האָט דער לעבן־שטייגער פון די יידן אין דייטש־לאַנד באַקומען אַ סך מילדערע פאָרמען און ער איז געווארן — ווי אין דער ריטערוועלט — אַ צירלעך־מאַנירלעכער. אין פאָדערגרונט פון דאָזיקן לעבן־סטיל רוקט זיך אַרויס דער „פרויען־דינסט". די פרוי ווערט די קרוין (קרונלין), די פאַרקערפערונג פון אַל דער פולקומענקייט, גראַציעזקייט (גרסייא, זלקיט), האָפענונג (ואנא — שפרינצא), שיינקייט (שונא), באַטעמטקייט (וונא) און זיסקייט (דולצא — זיסא), וואָס לאָזט זיך דערגרייכן אויף דער ערדישער וועלט, זי איז דאָס גליק (זילדא) פון דעם לעבן, די ליבסטע פאַרווירלונג (בנקיא), די גרויסע פרייד (וורודא) פון דעם מאַן. דער מאַן קוקט צו איר ארויף, ווי צו אַ „מינע־האַרין", ווי צו אַ קוואַל פון זעלישער דערהויבונג אָדער ווי צו אַ קוואַל פון העכסטן קערפערלעכן גענוס (ליבא — ליבע) און עס שוועבט פאַר זיינע אויגן דער אידעאַל פון אַ צונויפגאָס פון ביידע קוואַלן. ער — דער מאַן איז בלויז דער דינער פון דער פרוי, אַזוי ווייט אַז ער איז אַמאָל מוותר אויפן אייגענעם נאָמען און ער באַצייכנט זיך ווי דער מאַן פון זיין ליבע, מינע, זיסע, שיינע, פון זיין זעלינקייט (זילקמן). דורך דער פרוי דערנעענטערט זיך דער מאַן צו דעם העכסטן ריטערלעכן אידעאַל פון „יויא" — (le joy) פון „וורודא" — פרייד, דהיינו צו אַ צושטאַנד פון התפעלות און באַגייסטערונג, וואָס וועקן זיך אין אַן אמתן ריטער בלויז דעמאָלט, וועז ער דערגרייכט אַ נצחון איבער דאָס מיאוסע און געמיינע אין לעבן.

2) ביידע גרויסע קולטור=כוואַליעס, וואָס טראָגן זיך אין דעם לעבן פון די דייטשע יידן, טרעפן זיך צונויף מיט אַן אַלטן קולטור=שטראָם, וואָס זיינע קוואַלן האָבן זיך געפונען אין דעם נאָענטן און ווייטן מזרח, אין ביזאַנץ, קליין=אַזיע און אינדיע. דער דאָזיקער מזרח=שטראָם פון קולטורלע השפעות קומט אָן צו די דייטשע יידן אין שייכות מיט זייער אָריענטאַלישן וועלט=האַנדל, וואָס די עלטסטע שפורן פון אים לאָזן זיך אויפזוכן שוין אין 7טן י"ה. דער אָנאָמאַטישער מאַטעריאַל, וואָס איז אויפגעקומען אונטער דער ווירקונג פון אָט דער מזרחדיקער קולטור=וואַנדערונג, אַנטפלעקט אונדז אַן עקזאָטיש בילד פון פּראַכט און לעבנס=גענוס: די פאַנטאַזיע צינדט זיך אָן אין דעם כישופדיקן פייער, וואָס שטראָלט פון אירדלשטיינער, ריין=גאָלד און פערל, דער לעבנס=גענוס ווערט געווירצט מיט טייערע און זעלטענע — ווי פאַר יענע צייטן — געווירצן, מיט „נעגעלעך" און „פעפער=קערנדלעך".

3) צום סוף האָבן מיר פעסטגעשטעלט אַ ריי „ליטעראַרישע" נעמען בייַ יידן, וואָס פירן אונדז אַרויף אויף שפורן פון גערמאַנישע העלדן=סאַגעס און אַדאָפּטירטע, ראָמאַנישע ריטער=רומאַנען. באַזונדערס וויכטיק זענען יענע נעמען, וואָס לויט זייַ לאָזן זיך געוויס באַשטימען די „ליטעראַרישע" מקורים זייערע. אויפן סמך פון אַזעלכע נעמען קאָנען מיר מיט אַ גרויסער וואַרשיינלעכקייט אָנגענעמען, אַז צווישן דייטש=יידישע מענער און פרויען זיינען שוין אין 12טן און 13טן י"ה געווען פאַרשפרייט העלדן=סאַגעס פון דעם ציקל דיטריך פון בערן (פאַרגלייך די נעמען: תעדריך, העלפריך, עקע, וושולט) און הערצאָג ערנסט (אַלדהייד, אדלא), וויי אויך די אַלט=דייטשע הילדעבראַנד=סאַגע (יוטא). פונקט אַזוי לאָזט זיך אויך משער זיין, אַז אין די דייטשע יידן=גאַסן זענען אין דער זעלבער צייט באַקאַנט געווען אַזעלכע ריטער=רומאַנען, ווי די רומאַנען וועגן לאַהענגרין (עלייזאַבעט, ליזבילא), אַלכסנדר מוקדון (אַקסיל, אַקסלראַד, זנדרלין), וויגאַלאָאַ (ווייזרויל), פלאָריס און בלאַנקע=פלער (בלומא) און מסתמא אויך דער רויזן=רומאַן (roman de la rose).

עד כאָן די פעסטשטעלונגען, וואָס מיר זענען דערגאַנגען צו זיי אויפן סמך פון דעם אָנאָמאַטישן מאַטעריאַל. מיר געבן זיך אָפּ אַ דין=וחשבון, אַז זיי קאָנען אַרויסרופן פלערלייַ ספקות, וויבאַלד מיר וועלן פאַר זיי נישט געפינען קיין פעסטן אָנלען אין זיכערע מקורים=ידיעות וועגן דעם לעבן=שטייגער פון די דייטשע יידן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה. דעריבער וועלן מיר דאָ וויטער פונאַנדערוויקלען אַ פאַראַלעל קולטור=בילד, באַנוצנדיק זיך מיט פרטים, וואָס זענען צונויפגעקליבן געווארן דורך די באַווופסטע קולטור=היסטאָריקער מ. גידעמאַן, א. בערלינער, מ. קויפמאַן, י. פערלעס, י. אייבערהעמס א"א. אין דעם בילד וועלן מיר אַרייננעמען בלויז אַזעלכע פרטים, וואָס שפיגלען אָפּ די אַדאָפּציע פון ריטערלעכע אידעאַלן און געזעלליקייט=פאָרמען.

א) ריטערלעכע געזעלליקייט=פאָרמען און מנהגים בייַ יידן:

מיר נעמען דאָ אין אַכט דעם לעבן־שטייגער סיי ביי די דייטשע, סיי ביי די פראַנצויזישע (בפרט פראָוואַנסאַלישע) יידן, וואָרעם דאָס דייטשע יידנטום האָט אין דער באַהאַנדלטער תקופה מחמת דער כסדרדיקער איינוואַנדערונג פון די פראַנצויזישע יידן (צרפתים) קיין דייטשלאַנד איבערגענומען אַ סך שטריכן פון זייער קולטור. בכלל האָבן אין דער דאָזיקער צייט ביידע יידישע צענטערס, דער פראַנצויזישער און דער דייטשער, פאָרגעשטעלט מיט זיך א י י ן קולטור־משפחה, אַן ערשיינונג, וואָס ווערט אונטערגעשטראָכן דורך אַלע אונדזערע קולטור־ און לייטעראַטור־היסטאָריקער.

דאָס ריטערלעכע וועזן פון אָט דער קולטור־משפחה ווערט באַלויכטן דורך וויטערדיקע ידיעות וועגן די געזעלליקייט־פאָרמען און מנהגים, וואָס האָבן אין איר געבליט.

ביי רש"י און אַנדערע דייטש־פראַנצויזישע מפרשים פון תג"ך אין 11טן און 12טן י"ה געפינען מיר אויספירלעכע שילדערונגען פון אַזעלכע ריטערלעכע פאַרווילונגען, ווי ג ע י ע ג ן, פ י ש־פ אַ נ ג ן און ט ו ר נ י ר ן. ר' שמשון בן אברהם (רשב"א), וואָס האָט געלעבט סוף 12טן י"ה, גיט איבער אַן אינטע־רעסאַנטן מנהג אין צוזאַמענהאַנג מיט די חתונה־צערעמאָניעס פון זיין צייט. ער דערציילט, אַז דעם חתן פלעגן צו דער חופה באַגלייטן זיבעג חברים פון דער ישיבה, רייטנדיק אויף פערד און נאָכמאַכנדיק די קאַמפן פון ריטערספּיל בעת טורנירן. ר' שמואל בן מאיר (רשב"ם), וואָס האָט געלעבט צווישן 1080 — 1150, ווייזט אַרויס איז זיבעג שריפטן אַ באַהאַוונטקייט אין די צערעמאָניעס, וואָס הערשן אין די קיניגלעכע און ריטערלעכע הויפן. אין יידישע היזער וועלן אויף די וועגט אויפגעהאַנגען שפּיזן און שוועדן. יידישע סוחרים ערשיינען אויף זייערע נסיעות מיט שפּיזן (דערפון אויך דאָס וואָרט „יודנשפּיז", וואָס קומט דעמאָלט אויף) און אַנדערע קריגס־כלי־זיין. אין פראָוואַנס האָבן יידן געהאַט געלעגנטע רויב־פייגל (פאַלקן), וועלכע זיי פלעגן מיטנעמען אויף געיעגן.

לויטן ריטערלעכן שטייגער וועלן ביי די יידן געפראָווען פאַמיליע־פייער־לעכקייטן. מען אָרדנט אײַן פראַכטפולע און טיעפע מאָלצייטן און אָפט טרייבט מען דערביי אַזאַ לוקסוס, אַז די רבנים וועלן דערפון אויפגערעגט און נעמען אָן תקנות קעגן דעם מין פירונג. בעת שמחות פאַרווילן דעם עולם ספעציעלע וויצלערס און קאַטאָווע־טרייבערס. צום פריסטן וועלן זיי דערמאָנט פון ר' אליהו בן יצחק פון קאַרקאַסאָן (13טער י"ה), וועלכער באַצייכנט זיי ווי „לצים". זיי זענען גייס־טיקע בריידער פון די „היסטריאָנען" און „נארן", וואָס פעלן נישט ביי קיין שום שמחה אין ריטערלעכע פאַלאַצן. ווי עס איז געדרונגען פון אַן אַלט־יידישער גלאָסע אין אַ העברעיש־יידישן כתב־יד (מינכענער ביבליאָטעק, כתב־יד נומער 66), וואָס שטאַמט פון 13טן י"ה, פלעגן די דייטשע יידן רופן די קאַטאָווע־טרייבערס מיט דער מיטלהויכדייטשער באַצייכענונג „שינפּאַרא" (פון "schimphaere" — אָפּ־שפּאָטער, שפּאַסמאַכער). צו יידישע שמחות וועלן אויך געפונען — לויטן ריטער־לעכן שטייגער — קאָפּעלעס פון „שפּיל־לייט". אויף אַ איטאַליעניש־אילומיניר־

טער הגדה פון 14טן י"ה באַגעגענען מיר אַ מיניאַטור-געמעל, וואָס שטעלט פאָר אַזעלכע יידישע שפּיללייט מיט פלייטן, פידלען און האַנטאַרגלען, אַ גרויסן לוקסוס האָט מען אויך געטריבן מיט טיש-כלים. אין 11טן י"ה איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ תקנה, צו באַגרענעצן די צאָל טיש-כלים, וואָס יעדער ייד מעג האָבן.

פון דער ריטעראוועלט האָבן יידן איבערגענומען די ליידנשאַפט צו שפּילן אין באַלעם (פילקע) און די „וועריפל-שפּיל". נישט בלויז קינדער האָבן זיך געשפּילט מיט פילקעס, נאָר אויך יונגעלייט און „פילצעלס" — פריילייגס. די פילקעס פלעגן זיין פאַרצירט מיט פלערלי געמעלן. אין פאַרבינדונג מיט דעם באַל-שפּיל זענען אויפגענומען פאַרשיידענע טענץ, וואָס האָבן פאָרגעשטעלט פילקעס, ווי זיי פלעגן אַהין און אַהער. די לידער, וועלכע מען האָט געזונגען בעת אַזעלכע באַלעם-טענץ, האָט מען גערופן באַל-אַדן. אין יעדער גרעסערער קהילה האָבן עקסיסטירט ספעציעלע „טאַנצהייזער", וווּ בחורים און „פילצעלס" פלעגן זיך צונויפקומען, צו טאַנצן און צו פאַרוויילן זיך מיט געזעלשאַפטלעכע שפּילן. דאָס האָט נישט איין מאָל אַרויסגערופן אַ גרימצאָרן בײַ פרומע לײַט. אַזוי אַ שטייגער לייענען מיר אין דעם באַרימטן „ספר חסידים" (12טער און 13טער י"ה) האַרבע מוסר-רייד קעגן די „יונגלעך און מיידלעך, וואָס קומען זיך צוזאַמען און שפּילן זיך מיט אַנאַנד". דער מוסר האָט אָבער — ווי־זט אויס — ווייניק וואָס געהאָלפן. אַ טשיקאַווער שטריך פון דער צייט וואָס אינטערעסירט אונדז דאָ איז אויך דער מנהג, וואָס בײַ פאַרוויילונגען און בײַ מאָלצײַטן זענען די מענער נישט געווען צעשיידט פון די פרויען. דער מנהג איז זיכער אַן אַדאָפטירטער פון דער ריטער-וועלט. איבערגענומען האָבן אים נישט בלויז יידן, נאָר אויך די דײַטשן, וואָס פלעגן פריער אײַנאָרדענען באַזונדערע „טישן" פאַר מענער און באַזונדערע פאַר פרויען. דאָס פראַווען אַ שותפישן „טיש" וועלט אין די דײַטשע מקורים בפירוש באַצייכנט ווי אַ „פרענקישער (ד"ה פראַנצויזישער, ריטערלעכער) מנהג".

ב) ריטערלעכער „פרויען-דינסט" בײַ יידן:

די ריטערוועלט האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַן עקסקלוסיוע געזעלשאַפט, וואָס האָט געלייגט די גרעסטע אַכט אויף דער רייגקייט פון דער „ריטערלעכער" ראַסע. דערפון נעמט זיך טאַקע די פאַרהערלעכונג פון דער „איידעלער" פרוי, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער ריטערלעכער פאָעזיע. בלויז אַן „איידעלע" פרוי איז געווען די גאַראַנטיע פאַר דער אויפהיטונג פון אַ גוטער „ריטערלעכער" ראַסע. מיט אַגדערע ווערטער: די פראַגע פון יחוס איז געשטאַנען אויבנאָן. אין די אויגן פון אַ ריטערסמאַן האָבן קורטיזאַנעס און בכלל מיידלעך פון נידעריקן יחוס קיינמאָל נישט געקאָנט אויסנעמען ווי ליבע-דאַמען. נאָך מער: ליבע-שידוכים, וווּ די כלה איז נישט געווען פון אַ געהעריקן יהוס, פלעגן באַטראַכט ווערן, ווי אַ פעלשונג לגבי דעם גאַנצן ריטערקלאַס. מען האָט זיך אין דער ריטערוועלט פאָרגעשטעלט, אַז מינע און ליבע זענען צוויי באַזונדערע זאַכן. צו דער מינע-דאַמע האָט מען זיך נישט באַצויגן ווי צו אַ קוואַל פון ליבע-לײַדנשאַפט, נאָר ווי צו אַ מוטערלעכער פרײַנדין און צו אַ באַשיצערין

פון דער אַמביציעזער ריטערלעכער יוגנט. די מינע־דאַמע איז געווען אַ מין פֿאַרקערפֿערלעכונג פון מיסטישער שיינקייט און חכמה, וואָס טרייבט צו אידעלע מעשים און איז גורם צו העלדישע „אַוואַנטורעס".

פֿאַרגלייכן מיר די דאָזיקע ריטערלעכע באַגריפֿס־וועלט וועגן מינע און ליבע — טיט דער השגה וועגן פֿאַמיליע־לעבן, וועלכע מיר באַגעגענען אין דעם ייִדיש־דייטשן און ייִדיש־פֿראַנצויזישן קולטור־צענטער פון דער באַהאַנדלטער תקופה, אַזוי געפינען מיר אַ רייַ באַרירפֿונקטן, וואָס וואַרפן אַ נייַע שיין אויף דער גע־רימטער צניעות אין דעם משפּחה־לעבן פון די מיטלאַלטערלעכע ייִדן.

אין דער תּלמודישער תקופה איז דער קוק אויף ליבע געווען אַסך פריַער, אַ סך „מאָדערנער", ווי אין דעם מיטלאַלטערלעכן פעריאָד, וואָס אינטערעסירט אונדז דאָ. דער תּלמוד זאָגט: „קיינער טאָר נישט חתונה מאַכן זיין טאָכטער קלייניערהייט, נאָר דאַרף וואַרטן, ביז זי וועט אויסוואַקסן און זאָגן: דעם און דעם ווייל איך!" — און דאָס קלינגט ממש הײַנטצײַטיק. גאַנץ אַנדערש געמען אויס די דיבורים פון די פרי־מיטלעלטערלעכע גדולי־הדור. אייניער פון זיי האַלט, אַז „ס'איז נישטאָ קיין גרעסערע פֿאַרשײַטקייט און חציפות פֿאַר אַ ייִדישער טאָכטער, ווי צו זאָגן אַ דעה, אַז דעם אָדער ייענעם וויל איך, נאָר זי דאַרף זיך סומך זיין אויפן פֿאָטער". דער זין איז קלאָר: וועגן דעם צונויפבונד טאָר נישט אַנטשיידן ליבע, נײַערט דער יחוס־מאָטיוו, די ראַסע־אידלקייט, און וועגן דעם איז דער פֿאָטער — דער היטער פון דער משפּחה — דעד באַרופנסטער צו זאָגן אַ דעה. פירט מען זיך טאַקע אַזוי אין דער ריטערוועלט און מען מאַכט חתונה קינדער, ווען זיי זענען זייער יונג, און דאָס ליבע־לעבן איז פאַר זיי נאָך לגמרי פרעמד. צווישן ריטערסלייט פלעגן פֿאַרקומען חתונות צווישן „געליבטע", וואָס האָבן געציילט קוים פון 8 ביז 12 יאָר — און אַן ענלעכע ערשיינונג זענען מיר אויך בײַ די ייִדן פון יענער צייט. אַנאַלאָגיע אָדער בעסער געזאָגט: באַריר־פונקטן לאָזן זיך אויך אויפזוכן אין די תנאים־ און חתונה־צערעמאָניעס פון יע־נער תקופה — אָבער דאָס וואָלט אונדז שוין צו ווייט געפירט. מיר וועלן דאָ בלויז באַמערקן דעם מנהג, וואָס איז באַשטאַנען אין די דייטשע געטאָס פון מיטל־עלטער, אַז דער חתן פלעגט נאָך פאַר דער חתונה באַקומען דאָס קידושין־פינגערל. אַן ענלעכער מנהג לאָזט זיך אויך פעסטשטעלן בײַ די דייטשן פון 12טן און 13טן י"ה. דער אונטערשייד איז געווען בלויז דער, וואָס בײַ די דייטשן פלעגט דאָס פינגערל באַקומען נישט דער חתן, נאָר די כּלה [20].

די מינע־אַנאַלאָגיע לאָזן זיך שפּינען אויך בנוגע די שפּעטערדיקע עטאַפּן, וועלכע עס האָט דורכגעמאַכט דער מינע־באַגריף. וואָס פֿאַרגעשריטענער (און דעקאַדענטער) ס'איז געווארן די ריטערלעכע קולטור, אַלץ שטאַרקער פלעגן די ריטערסלייט צונויפפלעכטן דעם מ י נ ע־באַגריף מיטן באַגריף פון קערפֿערלעכער ל י ב ע. אין 13טן י"ה איז די עוואָלוציע שוין אַזוי ווייט אויסגעצייטיקט, אַז

---

20 J. Dieffenbacher l. c. II 108.

מען שטעלט אַוועק פאַר אַן אידעאַל אַ מינע־דאַמע, וואָס איז גלײַכצײַטיק אויך אַ ליבע־דאַמע. אמתע ליבע — אַזוי האַלט מען — ווערט ערשט דעמאָלט דערגרייכט, ווען ליבע (גלוסטיקייט) קומט זיך צונויף מיט מינע. אַזוי זעט עס אויס אין דער ריטערוועלט. און אַ פאַראַלעלע עוואָלוציע זעען מיר אויך אין דעם ייִדיש־פראַנצויזישן און ייִדיש־דײַטשן קולטור־צענטער. שוין אין 12טן י״ה באַקלאָגן זיך די בעלי־התוספות, וואָס מען איז זיך נוהג מקדש צו זײַן די טעכטער קליינערהייט — און זיי פאַרענטפערן דעם מנהג מיטן וויימוטיקן תירוץ, אַז דער גלות פאַרשטאַרקט זיך מיט יעדן טאָג און „אויב עמעץ איז אין שטאַנד צו געבן זײַן טאָכטער נדן, איז מעגלעך, אַז אין אַ צײַט אַרום וועט ער נישט קענען און זײַן טאָכטער וועט בלײַבן זיצן ביזן גרויען צאָפּ". מיט אַנדערע וועטער: די בעלי התוספות האָבן דעם מנהג באַהאַנדלט ווי אַ „נויטווענדיקע צרה" (malum necessarium), וואָרעם אין תוך גענומען האָט מען געדאַרפט וואַרטן, ביז די טעכטער וועלן ווערן „ליבע־צײַטיק" און זיי וועלן זיך אַליין קאָנען אויסקלײַבן די „באַשערטע" חתנים. זייער בולט ווערט דער ליבע־מאָטיוו אונטערגעשטראָכן אין דעם באַרימטן „ספר חסידים", וואָס איז אַ קאָלעקטיוו ווערק פון 12טן און 13טן י״ה. מיר לייענען דאָרט אַ שטייגער אַזעלכע מוסר־רייד: „דו זאָלסט נישט זײַן קיין שדכן, וואָס וויל צונויפפּאָרן אַ יונג מיידל מיט אַן אַלטן מאַנספּאַרשוין אָדער מיט איינעם וואָס זי האָט ניט ליב"—אָדער „אַן אַלטער מאַנספּאַרשוין (וואָס וויל חתונה האָבן) זאָל זיך נישט פאַרבן די האָר, כדי אויסצוזען ווי אַ יונגערמאַן" און אויסצונאַרן אַ ליבע...[21].

די עוואָלוציע פון „מינע" צו „ליבע" אַנטפּלעקט זיך אויך אין די צוואות פון די דעמאָלטיקע גדולי הדור, ווען זיי מוסרן אין זיי זייערע קינדער, אַז זיי זאָלן נישט נאָכגיין נאָכן גלוסטיקן ליבע־טריב, נײַערט זיך ציכטיק אויפפירן, ווי אין די צײַטן — אַזוי קאָנען מיר צוגעבן — פון ריינער מינע. אַזוי אַ שטייגער לייענען מיר אין דער צוואה פון ר׳ אלעזר בן שמואל (געשטאָרבן 1357 אין מאַינץ): „מײַנע טעכטער זאָלן אין פאַרקער מיט מענטשן אויסמײַדן אַלץ, וואָס קאָן פירן צו פאַרשײַטקייט. זייער וועלט זאָל זײַן די שטוב! זאָלן זיי ניט לויפן אין גאַס און נישט שטיין אין דער טיר און נישט קוקן אויף די פאַרבײַגייער מיט נײַגעריקע בליקן... זייער באַשעפטיקונג זאָל זײַן: שפּינען, נייען און קאָכן!"[22] פּונקט אַזוי האָבן געחלומט וועגן זייערע טעכטער אויך די אַלטע גערמאַנען, אָבער אין דער ריטערוועלט איז דאָס לגמרי געוואָרן אַנדערש, די ווערטער פון דער צוואה האָבן אין דער צײַט, ווען זיי זענען געשריבן געוואָרן, זיכער שוין געקלונגען ווי אַן עכאָ פון יענע „אַלטע, גוטע צײַטן", וואָס קערן זיך נישט אום... ייִדישע „פּילצעלס" פון יענער צײַט זענען געווען פאַרנומען מיט גאַנץ אַנדערע

---

21 מיר ציטירן לויט מ. גידעמאַנס:

Quellenschriften zur Geschichte des Unterrichts bei den deutschen Juden (1891).

22 Ibidem, 24.

אידעאַלן, ווי „שפּינען, נייען און קאָכן". אַ כאַראַקטעריסטישן פּרט וועגן זייער אמתן אידעאַל געפינען מיר אין אַ יידישן כּתב־יד פון מיטלעלטער, וואָס אַנט־האַלט כּלערליי סגולות און רפואות און צווישן זיי אַזאַ... סגולה צו אומגליקלע־כער ליבע: מען דאַרף באַגראָבן אַ שפּיגל „אין פּרוי וניש (וועגוס) גאָמען" און זאָגן דערבּיי: „אל הי בעגראָב איך דיזן שפּיגל אין דער ליבע, די פּרוי וניש (וועגוס) צו דעם דנהוייזער (=טאַנהייזער)האט" [23]. דער באַרימטער ריטער טאַנהייזער אין דעם כישוף־קריז פון דער ליבע־געטין וועגוס! — אָט אין וואָס עס האָט זיך אָנגעצונדן די פאַנטאַזיע פון יידיש „ורומע בחורות"...

עד כּאַן דאָס בינטל קולטור־געשיכטלעכע ידיעות, וואָס באַשטעטיקן דעם אויספיר, וועלכן מיר האָבן געמאַכט אויפן סמך פון די אָנאָמאַטישע מאַטעריאַלן.

בלייבט אָבער נאָך תמיד אָפן די פראַגע פון יענע דינאַמישע כוחות, וואָס האָבן גורם געווען צו דעם געשיכלדערטן לעבן־שטייגער, בפרט צו זיין „ריטערלעכן כאַראַקטער. די דאָזיקע פראַגע וועלן מיר זען צו פאַרענטפערן אין אַ ווייטערדיקן אַרטיקל.

23 ציטירט לויט מ. עריקס: געשיכטע פון דער יידי׳ליטעראַטור, ז. 46.

מעזריטשער פּנקסים

פון ד"ר מ. העכדעל (מעזריטש, פּאָדליאַשיע)

נאָך לאַנגע באַמיונגען און זוכענישן אין אַלמערס צווישן אַלטע ספרים, נאָך אַ ריי שמועסן מיט עלטערע יידן און לענגערע פּאַרהאַנדלונגען מיט די מענטשן וואָס האָבן אַ דירעקטע שייכות צום ענין, האָט זיך מיר אײַנגעגעבן אָנצוזאַמלען אַ געוויסע צאָל מער אָדער ווייניקער וויכטיקע פּנקסים, וועלכע אַנטהאַלטן מאַטעריאַל צו דער געשיכטע פון יידן אין מעזריטש אין די לעצטע צוויי הונדערט יאָר [1].

איך וויל דאָ געבן אַ קורצע באַשרײַבונג פון די מאַטעריאַלן. אין דער ערשטער ריי גייט דער פּנקס פון דער קהילה, וועלכער אַנטהאַלט דאָקומענטן פּאַר דער צײַט פון 1747 ביז 1821. (פון אַ שפּעטערדיקער צײַט געפינט זיך נאָר איין נאָטיץ פון יאָר 1850.) די בלעטער פון פּנקס זענען בײַם אײַנבינדן פּאַרמישט געוואָרן, אַזוי אַז זיי גייען איצט ניט אין געהעריקן סדר פון די יאָרן, אויך האָבן די סופרים, וועלכע האָבן געפירט דעם פּנקס, נישט תמיד מדקדק געווען אַרײַנצושרײַבן אַ נאָטיץ דווקא אויף יענעם בלאַט, וווּ זי געהער אַרײַן לויט דער צײַט. אַזוי אַרום געפינען מיר אויף דעם זעלבן בלאַט פּאַרשרײַבונגען פון פּאַר־שיידענע יאָרן; אַ טייל פון פּנקס איז פּאַרלוירן געגאַנגען, און אין זײַן הײַנטיקן פּאַרנעם אַנטהאַלט ער בלויז די בלעטער פון 92 ביז 217, אויך פון דער מיט פעלט אַ סך. אַ סך בלעטער זענען געבליבן לײַדיק.

דעם אינהאַלט פון פּנקס קאָן מען צעטיילן אויף אַזעלכע גרופּעס: א) קהלשע תקנות און החלטות פון פּאַרשיידענע יאָרן; ב) קהלשע אָפּמאַכן מיט שכנותדיקע קהילות (ראַדזין, לוקאָוו, רישאָש), מיט מעזריטשער חברות (חברה חייטים, חברת בעלי גמרא), מיט די כלי־קודש (פּאַראַן אַן אָפּמאַך מיט אַ רב, מיט אַ חזן, וועגן שחיטה); ג) רשימות פון דער קהל־פּאַרוואַלטונג מיט די החלטות און אָנווײַזונגען פון די בוררים [2]; ד) ידיעות וועגן קהלשע פינאַנצן: בודזשעטן

---

1 ס'רעדט זיך דאָ נאָר וועגן יידישע מאַטעריאַלן. חוץ דעם האָט זיך מיר אײַנגעגעבן אָנצוזאַמלען אַ ביסל מאַטעריאַלן (האַנטשריפטלעכע) נישט־יידישע, אָנגעהויבן פון 1017 ט"ה, וועלכע האָבן אויך אַ שייכות צו יידן — נאָר וועגן דעם אין אַנדערש מאָל.

2 אין דער פּאַרוואַלטונג גפּינען מיר אין פּאַרשיידענע יאָרן די וויכטיקסטע צמט־טיסלען: ראשים, טובים, מנהיגים, גבאים, רואי־חשבון, משגיחים, עיקורים, יושבי תמידין, שמונה קרואי עדה, בעלי סכומות גבוהים, שומרי תיקונים, גבאי נשים, גבאים פון שול און בית המדרש, דיינים קבועים, דיינים; אַ חוץ דעם די „בוררים" (וואָל־קאָמיסיעס) און „שמאים" (שאַצונגס־קאָמיסיעס).

(פראַגמענטן פון די בודזשעטן פון יאָר 1756/7, 1758/9, דער גאַנצער בודזשעט פון יאָר 1759/60 און 1760/61 [3], אַ רייסטער פון די קהלשע שטייַער־צאָלערס „טקסא", „סכום" פון יאָר 1759/60 [4], אַ רשימה פון קהלשע חובות פון יאָר 1752 (בערך 33 טויזנט פוילישע גילדן בייַ אַ יערלעכן בודזעט פון 7—8 טויזנט גילדן), פאַרשיידענע קוויטאַנציעס; ה) ידיעות וועגן סיכסוכים צווישן קהל און דער פאַר־וואַלטונג פון הויף [5]. ו) ווייַטער גייען פאַרשרייַבונגען פון פאַרשיידענע מינים, עפנטלעכע און פריוואַטע: אינווענטאַרן [6], ענינים פון אַרענדעס, צוואות, קויף־ און פאַרקויף־קאָנטראַקטן, חזקה־ענינים א"אַנד. אַ חידוש איז, וואָס עס געפינט זיך ניט אין פנקס כמעט קיין זכר פון דער עלילת דם פון 1816; די מעשה האָט זיך געשלעפט בערך פינף יאָר, און דער איינציקער סימן וואָס איז געבליבן פון איר אין פנקס איז אַ נאָטיץ, אַגב אורחא, אַז קהל האָט אויסגעגעבן 200 גילדן וואָס „עבור אכילת השבויים בק"ק לובלין" (די אָנגעקלאָגטע זייַנען געזעסן אַ צייַט אין לובלינער תפיסה).

דער פנקס איז געפירט אין העברעיִש. ס'געפינען זיך אין אים נאָר 4 דעקרעטן פון הויף אין פוילישׁ און איין פאַרשרייַבונג אין ייִדיש פון יאָר 1793 [7].

אין אַ געוויסער מאָס ווי אַ הוספה צום קהל־פנקס קאָן דינען דער פנקס פון רב, וועלכער אַנטהאַלט דאָקומענטן און פאַרשרייַבונגען פון סוף 18טן י"ה ביז אין די אַכציקער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט. אויך דאָ גייען די בלעטער ניט אין כראָנאָלאָגישן סדר.

דער אינהאַלט צעפאַלט אויף ווייַטערדיקע גרופּעס: א) אַקטן פון ציווילער

---

3 1759/60 האָבן די הכנסות באַטראָפן 7610 פוילישע גילדן, דערין פאַרנעמען די אומ־דירעקטע שטייַערן „קרופּקי" — גאַנצע 4675 גילדן. די הוצאות דעקן זיך מיט די הכנסות, דערין באַטרעפן די הוצאות אויף דעקן חובות און צאָלן פראַצענטער—גאַנצע 3084 גילדן, העכער 40 פראַצ'.

4 אויף 171 צאָלערס זיינען געווען 127 תושבים, וואָס האָבן געצאָלט פון א האַלבן פוילישן גילדן (15 גראָשן) ביז 5 גילדן.

5 ביזן יאָר 1731 האָבן זיך די אייגנטימער פון מעזריטש געהאַלטן אין איין בייַטן. זינט 1731 געהער מעזריטש צו די טשאַרטאָריסקיס, און זינט 1844 צו די פּאָטאָצקיס.

6 אין איין איווענטאַר ווערן דערמאָנט צוויי פריווילעגיעס, וואָס איינע פון זיי ווערט אָנגערופן „הפראַווי ליהודים". ליידער איז קיין שום פריווילעגיע נישט אויפגעהיט געוואָרן. אין אַ באַשרייַבונג פון מעזריטש, וועלכע געפינט זיך אין וואַרשעווער Archiwum akt dawnych (פון יאָר 1820), הייסט עס, אַז יידן האָבן דאָ געהאַט אַלטע פריווילעגיעס וועלכע זיינען פאַרלוירן געגאַנגען, און אין דעם יאָר האָבן זיך געפונען אין רשות פון דער יידישער קהלה איין פריווילעגיע פון יאָר 1718 און אַ צווייטע פון יאָר 1790. אפשר זייַנען דאָס טאַקע די צוויי, וואָס ווערן דערמאָנט אין פנקס.

7 קהל נעמט אויף אַ רב און לייגט אים פאַר צו חתמען אויף אַ ריי פונקטן. די שמשים וואָס האָבן איבערגעגעבן דעם רב די פונקטן, פאַרשרייַבן דערנאָך אין פנקס, אַז דער רב האָט געזאָגט: „איך וועל בודאי האַלטין אַלי פונקטין און וואָש עש איז אַרושגיגנגין פון כבוד אלופי הקהל מען האָט צי מיר ניט בדאַרפט בחרם צישיקן איך וועל אָן דעם אויך האַלטין די פונקטין".

יוריסדיקציע: צוואות[8], קויף-קאָנטראַקטן, אָפּמאַכן, קרעדיט-ענינים, יתומים-פאַרזאָרגונג; ב) קהלשע באַשלוסן און אָפּמאַכן; ג) רשימות פון קהל-פאָרשטייער[9]; ד) פאַרשיידנס (צווישן דעם פאַרשרײַבונגען פון יונגע מיידלעך וואָס האָבן דורך אַן אומגליקספאַל פאַרלאָרן זייערע בתולים, מוכת עץ).

וויכטיקע מילואים צו די צוויי אויבן דערמאָנטע פנקסים ברענגט דער פנקס פון דער „חברא קדישא גומלי חסדים"[10].

פון דעם שער-בלאַט פון דעם פנקס ווערן מיר געוויר, אַז אין די עלטערע צייטן האָט די חברה געהאַט אַ פנקס, וואָס איז באַשטאַנען פון דרײַ טיילן; אין ערשטן זענען געווען די פראָטאָקאָלן וועגן די וואָלן פון פאַרוואַלטונג, אין צווייטן האָט מען פאַרשריבן די מיטגלידער (און מסתמא אויך די תקנות און באַשלוסן פון דער חברה), דער דריטער טייל איז געווען די רשימה פון די מתים. אין יאָר 1767 האָט מען דעם פנקס צעטיילט אויף דרײַ באַזונדערע ספרים. אײנער האָט געהייסן: „ספר התמנות", דער צווייטער — „חברה קדושה גומלי חסדים" (דאָס איז געווען דער אייגנטלעכער פנקס), דער דריטער, וועלכער איז געווען בעצם דער פנקס פון בית-עולם, האָט געטראָגן דעם נאָמען „פנקס השחור", אין אים האָט מען פאַרשריבן די מתים, דאָ האָבן געזאָלט פאַרשריבן ווערן אויך די יעניקע, וואָס זענען אַרײַנגעלייגט געווארן אין חרם. דער פנקס, וואָס מיר רעדן וועגן אים דאָ, איז טאַקע אָט דער שוואַרצער פנקס. ער אַנטהאַלט אַבער נאָר רשימות פון די געשטאָרבענע[11]. ער הייבט זיך אָן אין יאָר 1767 און אויף זײַנע ערשטע

---

8 אין דער צוזאַה פון א געוויסן אחרן וואָלף מינץ (1831), וועלכער לאָזט איבער אויף עולמות א גאַנץ הויז, איז פאַראַן א פונקט וואָס גיט אָנצוהערן וועגן די רעליגיעזע קאַמפן אין שטאָט. דער פונקט זאָגט: „ידעו הממונים (הינו די אויספירער פון דער צוואה) למנות תחתיהם רק אנשים בעלי תורה יראי ד' וגם בטוחים אפס לא מאנשים מנהיגי מנהג ספרד (ד"ה ניט קיין חסידים; מיין אונטערשטרײַכונג), גם מהבתי דירות לא יחכרו על בית התאספות מנהיגי ספרד".

9 פון דער מיט 19טן יאָרהונדערט. אין דער פאַרוואַלטונג ווערן דערמאָנט: משגיחים-דאָזאָרצעס, טובי העיר, רואי חשבון.

10 אין תוך געוונען טראָגן אַלע חברות דעם צונאָמען „קדישא", נאָר אַזוי ווי די חברה „גומלי הסדים" האָט זיך אַפּגעגעבן מיט דער פונקציע פון דער חברה וואָס הייסט אומעטום סתם חברה קדישא, איז דער צונאָמען „חברא קדישא" געווארן מיט דער צייט אויך בײַ איר דער אייגענ-נאָמען.

11 זוכנדיק מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון יידן אין מעזריטש האָב איך זיך אויך געווענדט אין די נאָענטע שטעט ראַדזין און ביאַלע. דער פנקס פון דער ביאַלער חברה קדישא הייבט זיך אָן אין יאָר 1800 און אַנטהאַלט די זעלביקע באַשטאַנדטיילן, א חוץ דער רשימה פון די מתים, ד"ה תקנות, באַשלוסן, חשבונות, ידיעות וועגן וואָלן פון פאַרשטייער, רשימות פון מיטגלידער און אויך נאָטיצן וועגן וויכטיקע געשעענישן אין לעבן פון דער חברה. דער ראַדזינער פנקס מיידער אנטהאלט בלויז תקנות און נאָטיצן וועגן וויכטיקע פאַסירונגען אין דער חברה און אויפן בית עולם, עס איז אָבגעהויבן געווארן אין יאָר 1869 וויא המשך פון אָן עלטערן פנקס — דוכט זיך — פון יאָר 1816.

בלעטער זענען איבערגעשריבן די נעמען פון די מתים פון אַן עלטערן פנקס פון יאָר 1704 און פון די מתים פון אַ פריערדיקער צייט. בײַ יעדן מת איז אָנגעגעבן נאָר די דאַטע פון טויט, בײַ חשובע לײַט איז פאַרשריבן אַ גרעסערע אזכרה. בײַ אַ טײל איז פאַרשריבן אַ גאַנצער מאמר וועגן דעם יאָרצײַט; געוויסע זענען אויך פאַרשריבן ניט־געווײנטלעכע פאַלן פון טויט, בריטערע נאָטיצן זענען פאַראַן וועגן מגפות און אַ שרפה פון 19טן י"ה. פון דער רשימה פון די מתים קאָן מען דערגיין צום טײל וואָסערע פּראָפּעסיעס האָבן זיך געטראָפן בײַ מעזריטשער יידן [12] און פון וואָסערע מקומות זענען זיי געקומען [13]. די פּנקסים פון די אַנדערע חברות וועלן מיר פאַרטיילן לויט ווײַטערדיקע גרופּעס: 1) פּראָפעסיאָנעלע, 2) לערן־חברות, 3) צדקה־חברות, 4) פאַרשיידענע.

פון די פּראָפּעסיאָנעלע חברות איז פאַראַן אַ פּנקס פון שנײַדערס און פון גייערס „הולכי דרכים" [14]. אַ שנײַדער־צעך האָט עקסיסטירט אין מעזריטש נאָך אין 18טן י"ה, אַ סך ידיעות וועגן אים אַנטהאַלט דער קהילה־פּנקס. דער פּנקס, וואָס מיר רעדן וועגן אים, שטאַמט פון יאָר 1834, די תקנות שטאַמען אָבער פון אַ פיל פריערער צייט [15]. צו דער חברה געהערן אויסער שנײַדערס אויך קירזש־נערס, קעמלמאַכערס, סטאָליערס און — ווײַזט אויס — אויך אַנדערע בעלי־מלאכות.

דער פּנקס אַנהאַלט: א) אַ כּתב החרות", בכן אַ מין פּריוויליגיע וועלכע דערקלערט דעם צוועק פון דער חברה (דאָ רעדט זיך מער וועגן עטיש־רעליגיעזע געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער פון דער חברה); ב) תקנות פון יאָר 1834, אויף 30 פאַראַגראַפן זײַנען פאַראַן 12, וואָס זײַנען שײַך צו אָרגאַניזאַציאָנעלע פראַגעס, 11 באַשטימונגען פון פּראָפּעסיאָנעלן כאַראַקטער, 2 באַשטימונגען מכח בקור חולים, איין פונקט רעדט וועגן געזעלשאַפטלעכע באַציונגען און 4 תקנות זענען שוין אַזוי פאַרלאָסט, אַז מ'קען זיי שוין נישט איבערלייענען; ג) אַ הסכמה אויף די

---

12 מיר געפינען אין 18טן און אָנהייב 19טן י"ה: שנײַדערס, קעסלערס, קירזשנערס, רופאים, שמוקלערס, דרעקסלערס, בעקערס, גלעזערס, אײַנבינדערס, זאָקנמאַכערס, ציצית־שפּינערס, שוסטערס, וואַסשלעגערס, נאַרבערס און אַן אפּטייקער. אין יאָר 1779 איז געשטאָרבן איינער „וואָס ער איז איין בעקיר און מען האָט איים גיפלמעסט" (אין דעם יאָר זײַנען פאַראן עטלעכע אײַנשרײַבן אויף ייִדיש).

13 בײַזן יאָר 1830 געפינען מיר אין דער רשימה געשטאָרבענע פון ווײַטערדיקע מקומות: ראָדזין, לוברטוב, „שהיא בין פרשעוואָרסק ובין פרעמסלי", קוטנא, דאָברומיל, „מארץ זאמוט", שקלאב, „ממרינת פודוליא", טשעכאָנאָוצי, קראקא, בראד, דראהאביטש, טורובין, פוזנא, מאשטשיסק, לענטשנא, סטוצין, זאמאשטש, שידלאָוצע.

14 אנדערע חברות פון דעם מין זיינען אין מעזריטש נישט געווען.

15 ס'הייסט אין „מכתב חרות", וועלכער איז אַנגעשריבן אויפן שער־בלאט, אַז מ'איז דאָ מחדש אלטע תקנות „אשר היו מימי קדם". דער פּנקס און זיין איגהאַלט איז דערמית אינטערעסאַנט, וואָס בעצם זענען אין יאָר 1816 אלע צעכן פון אלטן טיפ אָפּגעשפּט געוואָרן און יידן איז דערלויבט געוואָרן — מיט געוויסע באַגרענעצונגען אריינצוטרעטן אין די אלגעמיינע „בעלי מלאכה פּראָזאַמלונגען" (zgromadzienie rzemieślnicze). דאָ אין פּנקס זיינען אין די פּראָפּעסיאָנעלע תקנות נאָך אויפגעהיט אלע באַשטימונגען פון אלטן כאַראַקטער.

תקנות מצד דעם קהל און רב מיט אַ פּוילישן שטעמפל: Dozór Bożniczy Okręgu Międzyrzeckiego; ד) נייע תקנות (נאָר אָרגאַניזאַציאָנעלע) פון יאָר 1859; ה) נאָטיצן וועגן וואָלן פון פאַרוואַלטונגען; ו) אייגנשריבונגען פון נייע מיטגלידער, ס'רוב פון די יאָרן 1848 — 1850.

פון דעם פנקס זענען געבליבן נאָר אַ פאָר לויזע בלעטלעך, די שריפט איז שוין שטאַרק אָפּגעבלאַסט. דער גאַנצער פנקס איז געפירט אויף העברעיש.

די גייערס זיינען יידן, וואָס פלעגן גיין האַנדלען אָדער אַרבעטן ווי בעלי־מלאכות אין די דערפער. די חברה איז — דוכט זיך — געגרינדעט געווארן אין יאָר 1836. אין וואָס איז באַשטאַנען דער פראָפעסיאָנעלער כאַראַקטער פון דער חברה, איז שווער צו באַשטימען, ווייל פון די תקנות זיינען נאָר געבליבן אַזעלכע וואָס האָבן אַ שייכות צו אָרגאַניזאַציע און צו צדקה (ביקור־חולים, גמילות־חסדים). דער פנקס אַנטהאַלט: א) תקנות (נישט קאָמפּלעטע, ס'פילט זיך אַרויס, אַז ס'פעלט נאָך אַ בלאַט מיט תקנות), ב) רשימות פון מיטגלידער לויטן א"ב[16], ג) אַ רשימה פון געשטאָרבענע מיטגלידער, ד) וואָלן פון פאַרוואַלטונגען, ה) אַ ביסל חשבונות, ו) רשימה פון קינדער און בחורים וועלכע ווערן פאַרשריבן אין דער חברה פאַר דער צייט און זיי ווערן פולע מיטגלידער נאָך דער חתונה.

פון די לערן־חברות גייט אין דער ערשטער רייע די עלטסטע, הייסט די חברה ש"ס בייַ אייגעם פון די בתי־מדרשים. אַ חברה „בעלי גמרא" ווערט דערמאָנט אין פנקס פון קהל נאָך אין אַכצנטן יאָרהונדערט; דער פנקס, וואָס מיר ריידן דאָ ווענן אים, איז אָנגעהויבן אין יאָר 1857, ער אַנטהאַלט אָבער תקנות פון אַן עלטערן פנקס פון יאָר 1812 פון דער חברה ש"ס וואָס האָט עקסיסטירט בייַם גרויסן בית־מדרש[17]. דער פנקס אַנטהאַלט: א) עטלעכע אַרייַנפירן לכבוד דעם תלמוד, ב) ברכות און שירים לכבוד די גרינדער פון דער חברה, ג) תקנות[18] פון יאָר 1812, 1816 און 1857 (ס'רוב אָרגאַניזאַציאָנעלע), ד) די מיטגלידער לויטן א"ב. — דער שרייבער פון פנקס האָט אַרייַנגעלייגט אין זיין אַרבעט אַ סך מי, ער זאָגט אַליין וועגן זיך „שינה לעיני לא נתתי... פניתי את עצמי מכל עסקי וצרכי ביתי השלכתי אחרי גווי". ער האָט אים אויך זייער שיין באַצירט און באַמאָלט.

דערנאָך גייט דער פנקס פון דער חברה „מנורת המאור". די חברה איז געגרינדעט געווארן אין יאָר 1843 און שטעלט זיך דעם ציל אויסצוהאַלטן אַ רבין,

---

16 די לעצטע פאַרשרייבונג פון א מיטגליד איז פון יאָר 1925, דאָס איז אָבער שוין נישט קיין גייער, נאָר מסתמא סתם א דאַווענער אין דעם מנין פון די אַמאָליקע גייערס. די חברה האָט עקסיסטירט ביז פאַר דער מלחמה.

17 דאָס איז באַשטימט די חברה, וואָס רופט זיך אין 18טן יאָרהונדערט בעלי גמרא. די חברה, וואָס וועגן איר רעדן מיר אויבן, איז אין א געוויסער מאָס דער יורש פון דער אלטער חברה.

18 דער ציל פון דער חברה ווערט באַשטימט צו לערנען יעדן טאָג א בלאַט גמרא.

וועלכער זאָל מיט די מיטגלידער לערנען עדן שבת דעם „מנורת המאור" פון ר' יצחק אבוהב. די חברה ש"ס איז באַשטימט פאַר יידן לערנערס, די „מנורת המאור"= חברה — פאַרן פשוטן פאָלק; געפינען מיר טאַקע צווישן אירע מיטגלידער שניי= דערס, שוסטערס. סטאָליאַרעס, האָלצהעקערס א"א. דער פנקס אַנטהאַלט: א) עט= לעכע אַרייַנפירן וועלכע דערקלערן די באַדייטונג פון ספר און די גרונט=פּרינציפן פון דער חברה, ב) תקנות — ס'רוב פון אָרגאַניזאַציאָנעלן כאַראַקטער, ג) רשימות פון פאַרוואַלטונגען פאַר 10 יאָר (די ערשטע פון יאָר 1844, די לעצטע פון יאָר 1896), ד) א רשימה פון מיטגלידער=קינדער און בחורים. ה) פאַרשרייבונגען וועגן מתנות פאַר דער חברה, ו) אַן אָפּטייַלונג פאַר חשבונות — קיין שום חשבונות זענען אָבער ניט פאַרשריבן.

ענלעך צו דער חברה „מנורת המאור" איז די חברה „מדרש", וואָס האָט עקסיסטירט בייַם בעלי=עגלהשן בית=מדרש. די חברה איז געגרינדעט געווָארן אין 1844. אירע מיטגלידער קלייבן זיך צונויף שבת און יום=טוב צו הערן תורה פון דעם מלמד, וועלכן די חברה האַלט אויס. דער פנקס — אָנגעהויבן אין יאָר 1874 — אַנטהאַלט די אָרגאַניזאַציאָנעלע תקנות פון דער חברה און דעם מקומות= קאַטאַסטער פון דעם בית=מדרש; עס ווערט אין אים דערמאָנט אַן עלטערער פנקס, וועלכער איז פאַרברענט געווָארן [19].

די לעצטע לערן=חברה איז די „חברא קדישא תהלים ושומרים לבוקר". דער פנקס הייבט זיך אָן אין יאָר 1880, ער איז אָבער איבערגעשריבן פון אַן עלטערן „קונטרס", וואָס פון אים זענען נאָך געבליבן לויזע בלעטלעך. אָנגעהויבן פון יאָר 1823. צווישן די מיטגלידער געפינען מיר אויך בעלי=מלאכות. דער ציל פון דער חברה איז זאָגן תהלים. צווישן די תקנות זענען פאַראַן געוויע באַשטימונ= גען וועגן אופן פון פייַערן שבועות דעם יאָרצייט פון דוד המלך „אשר עד הנה מפיו אנו חיים". אויסער די תקנות און רשימות פון מיטגלידער געפינען מיר נאָך אין פנקס פאַרצייכענונגען פון פאַרוואַלטונגען פאַר עטלעכע יאָר, די לעצטע פון יאָר 1914.

פון די צדקה=חברות איז געבליבן א פנקס פון „לינת הצדק ועזרת החולים" פון יאָר 1852. דער ציל פון דער חברה איז צו שיקן נאַכט=משמרות אין שפּיטאָל, נעכטיקן בייַ פריוואַטע קראַנקע און בכלל מעדיצינישע הילף פאַר דער אָרעמער באַפעלקערונג. בייַ דער חברה האָט אויך עקסיסטירט א געוויסע צייט א הילפס= קאַסע פאַר נויטבאַדערפטיקע מיטגלידער און סתם אָרעמע יידן. דער פנקס אַנט= האַלט: א) אַן אַרייַנפיר, וועלכע דערקלערט דעם מהות פון קעגנזייַטיקער הילף אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, ב) א קורצע געשיכטע פון אָרטיקן שפּיטאָל, ג) די געשיכטע און די גלגולים פון דער חברה פון יאָר 1852 ביזן יאָר 1927, וועגן ס'איז אָנגענומען געווָארן דער אויבן אָנגעוויזענער נאָמען, ד) באַשלוסן

---

19 אין דעם נאָענטן שטעטל ראַדזין איז אויפגעהיט א פנקס פון אַן עלטעכער חברה, מיטן נאָמען „מקרא" פון יאָר 1836.

פון דער חברה, ה) מתנות פאַר דער חברה, ו) רשימות פון מיטגלידער און קינדער־פאַרשרײַבונגען, ז) פאַרוואַלטונגען פון עטלעכע יאָר.

צום סוף זאָל נאָך קורץ באַשריבן ווערן דער פנקס פון דער חברה „נר תמיד", וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1839 מיטן ציל, ווי דער נאָמען באַווײַזט — אונטערצוהאַלטן דעם נר־תמיד אין דער גרויסער שול. די איניציאַטיוו צו גרינדן די חברה שטאַמט פון די אָרטיקע בעלי־מלאכות, דערפאַר איז פאָרויסגעזען אין די תקנות, אַז אין דער פאַרוואַלטונג (ח"י אנשים) מוזן תמיד זײַן 6 בעלי־מלאכות. דער פנקס אַנטהאַלט: א) אַן אַרײַנפיר ווען דער באַדײַטונג פון נר תמיד. דער אַרײַנפיר ענדיקט זיך מיט ווײַטערדיקן שיר:

I	II
יקבץ שוכן שחקים עדתו,	זאת ירצה פני שומע עתירתנו,
הלא אז נעבוד עבודתו;	עד אשר יקום הכהן לאורים,
ואם עתה ידנו קצרה,	לכנס נדחי עמו המפוזרים —
שי להקריב ולהביא תשורה:	יעלו אז עולות וזבחים,
עליות נר תמיד בבית תפלתנו —	גם קרבן מנחה ונסכים.

ב) אַ וועגדונג פון דער חברה צו קהל ווען באַשטעטיקן די תקנות [20], ג) די הסכמה פון קהל, ד) די תקנות פון דער חברה [21], ה) מיטגלידער־פאַרצייכעניש [22], ו) פאַרוואַלטונגען פון עטלעכע יאָר, ז) פאַרשרײַבונגען פון בחורים און קינדער [23].

דער רוב פון די אויבן דערמאָנטע חברות האָבן עקזיסטירט ביז פאַר דער מלחמה, פון זיי אַלע איז געבליבן ביז היינט נאָר די חברה „לינת הצדק ועזרת החולים".

די פנקסים געפינען זיך ביי פריוואַטע פערזאָנען.

---

20 די בקשה איז געהאַלטן: „מאת אחיכם, החוסים תחת כנפיכם והסרים אל משמעתכם".

21 איין פונקט פון די תקנות באַשטימט, אַז אין טאָג, ווען ס מיטגליד פירט צום ערשטן מאָל זײַן קינד אין חדר אַריין, צאָלט ער 6 גראָשן.

22 סייל נעמען זיינען אויסגעמאַכט און דערביי ס באַמערקונג „יצא חוץ לעדתנו הקדושה על מעשה רע אשר פעל ולא יבוא בקהל". ענלעכע באַמערקונגען געפינען מיר אויך אין אַנדערע פנקסים.

23 דער נוסח איז אזא: דער נאָמען און דערביי: „יתגדל לתורה, לחופה ולמעשים טובים".

רעפעראַטן און רעצענזיעס

א מאָנאָגראַפיע וועגן קרעמיע

S. Posener. Adolphe Crémieux (1796—1880). Tome I—II. Paris, 1933—34.

מיט א יאָר דרייַסיק צוריק האָט א יונגער מיטאַרבעטער פון פּעטערבורגער „וואָסכאָד", ש. פּאָזנער, געפֿאָרשט אין גרויסן נאַציאָנאַלן אַרכיוו אין פּאַריז און געפונען א סך מאַטעריאַל צו דער יידישער נעשיכטע אין פֿראַנקרייַך אין דער נאַפּאָלעאָנישער צייַט. א דייַ ארטיקלען אין „וואָסכאָד", אונטער זייַן נאָמען אָדער א פּסעוודאָנים ס ט א ל י ן, האָט באַווייזן דעם לייזער, אז מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַן ערנסטן קענער פון דער פֿראַנצויזיש־יידישער נעשיכטע און ליטעראַטור. אין פּעטערבורג פֿאָר דער מלחמה האָט פּאָזנער געשריבן רוסיש אויך פֿאַרשיידענע היסטאָרישע און פּובליציסטישע טעמעס (הויפּטווערק: „יידן אין דער רוסישער שול", 1913). נאָך דער רעוואָלוציע האָט פּאָזנער זיך באַזעצט אין פּאַריז און דאָ האָט ער געפונען זייַן ריכטיקן וועג: פֿאָרשן און באַאַרבעטן די נייַע געשיכטע פון יידן אין פֿראַנקרייַך. ער שרייַבט זייַנע ווערק אין דער פֿראַנצויזישער שפּראַך, און ס׳איז קיין ספק נישט, אז אין ניכן וועלן מיר זוכה זייַן צו זען, ווי איינער פון אונדזער מזרח־יידישער אינטעליגענץ וועט מיטהעלפֿן צו דער באַלעבונג פון דער געפֿאַלענער פֿראַנצויזיש־יידישער ליטעראַטור, וואָס וועט אויפגעריכט ווערן דורך אונדזער פֿאָליטישער עמיגראַציע.

אין לעצטן יאָר האָט ערשיינט א צווייַ־בענדיקע מאָנאָגראַפיע וועגן דעם גרויסן פֿראַנצויזישן און יידישן פּאָליטיקער אדאָלף קרעמיע, וואָס אונדזער פּאָרשער האָט געשריבן אויפן גרונד פון אַלע נעדרוקטע און ארכיוואַליש מקורים. קרעמיע איז אין 19טן י״ה געשטאַנען אין צענטער פונעם פֿראַנצויזישן פֿאָליטישן לעבן, און דערייַבער איז זייַן ביאָגראַפיע ממילא א שטיק געשיכטע. אין פּאָזנערס בוך פֿאַרנעמט דער פֿראַנצויזישער קרעמיע מער פּלאַץ, ווי דער יידישער, אזוי ווי ס׳איז נעווען אין לעבן. געבאָרן אין דרום־פֿראַנקרייַך עטלעכע יאָר נאָך דער פֿראַנצויזישער רעוואָלוציע, האָט קרעמיע אין זיך אַיינגעזאַפּט דעם גייַסט פון דער „דעקלאַראַציע פון מענטשנרעכט", וואָס איז פֿאַר אים געבליבן אזוי הייליק, ווי די עשרת־הדברות פון בארג סיני. ער איז זייַן גאַנץ לעבן געבליבן דער איידעלער „זשיראָנדיסט", דער יורש פון די גרויסע אידעאַליסטן פון יאָר 1789. ער איז נעווען אן אדוואָקאַט ניט אַליין פון פּריוואַטע רעכט און אינטערעסן, נאָר אויך פון מענטשנרעכט. זייַן גלענצנדער רעדנער־טאַלענט האָט באַצויבערט די ריכטער, אזוי ווי שפּעטער די פּאָליטיקער אין פֿאַרלאַמענט. אין דער צייַט פון דער מאָנאַרכיסטישער רעאַקציע האָט ער איין מאָל פֿאַרטיידיקט אין געריכט א גרופּע יונגע לייַט, וואָס האָבן עפּעטלעך געזונגען די פֿאַרבאָטענע „מאַרסעלייזע", און אין זייַן רעדע האָט ער דאָ גופּא דעקלאַמירט דאָס רעוואָלוציאָנערע ליד מיט אזא באַגייַסטערונג, אז די ריכטער אַליין זייַנען באַגייַסטערט געוואָרן און האָבן פרייגעלאָזן די באַשולדיקטע (1819).

נאָך דער יולי-רעוואָלוציע פון 1830 האָט זיך קרעמיע באַזעצט אין פּאַריז, און דאָ הייבט זיך אָן זיין ברייטע פּאָליטישע טעטיקייט. פון אָנהייב איז ער באַפרייַנדט מיט דעם בירגער-קיניג לוי פיליפּ און איז זיך משתדל ביי אים אויך וועגן ייִדישע ענינים; אָבער ווען די יולי-מאָנאַרכיע איז אַוועק אויף פאַלשע דרכים (די רעאַקציע פון גיזאָס מיניסטעריום), גייט קרעמיע אַריבער צו דער אָפּאָזיציע, וואָס האָט געבראַכט צו דער רעוואָלוציע פון 1848. אין יאָר 1834 גייט ער אַרייַן אין פּרעזידיום פון דער ייִדישער צענטראַלער קאָנסיסטאָריע אין פּאַריז, אָבער אין יאָר 1845 מוז ער זיך אָפּזאָגן פון דעם פּרעזידענטן-טיטל איבער אַ געוויסנס-פראַגע: קרעמיעס פרוי האָט נאָכגעמאַכט דער מאָדע פון יענער צייַט און האָט אָפּגעשמדט אירע קינדער אין קאַטוילישן גלויבן. עס איז געוואָרן אַ רעש אין די קהילות, און קרעמיע אַליין האָט פאַרשטאַנען, אַז ער קאָן ניט בלייַבן פירער פון אַ ייִדישער רעליגיעזער אָרגאַניזאַציע, ווען זייַנע קינדער זייַנען אַוועק פון ייִדישן גלויבן (באַנד I, 193—194).

ווי זייַן גאַנצער דור, איז קרעמיע פאָרמעל געווען פאַרבונדן מיטן ייִדישן פאָלק נאָר אַלס „גלויבנסגענאָסן", corréligionnaires, אָבער צום אונטערשייד פון אַנדערע אַסימי-לאַטאָרן האָט ער געהאַט אַ חוש פאַרן נאַציאָנאַלן ייִדנטום אין דער פאָרם פון אַ וועלט-פאָלק. זייַן רייַזע אין מזרה און זייַן גרויסער אויפטו אין דעם דמשקער פּראָצעס (עלילת דמשק) פון 1840 האָבן אים באַוויזן, אַז ס'איז דאָ עפּעס מער ווי רעליגיע וואָס פאַראייניקט ייִדן אויף דער גאַצער וועלט. שפּעטער, אין יאָר 1860, האָט זיך דער דאָזיקער געדאַנק פון „כל ישראל הברים" פאַרווירקלעכט אין דער „אַליאַנס איזראַעליט" פון דער ערשטער תקופה, ווען דער הויפּט-לאָזונג פון דער אָרגאַניזאַציע איז געווען: קאַמף פאַר ייִדישער עמאַנסיפּאַציע אין אַלע לענדער. דאָס האָט געבראַכט צו דער אַרייַנמישונג פון „אַליאַנס" אין דער פראַגע וועגן גלייַכבאַרעכטיקונג אין רומעניע און די באַלקאַנישע לענדער אויפן בערלינער קאָנגרעס 1878.

אָבער, ווי שוין געזאָגט, איז דער אַלגעמיינער טייל פון קרעמיעס ביאָגראַפיע פיל רייַכער ווי דער ייִדישער. אויספירלעך זייַנען באַאַרבעט די קאַפּיטלעך וועגן קרעמיעס אָנטייל אין ביידע רעוואָלוציאָנערע רעגירונגען — פון 1848 און 1870. עס איז פּשוט צו באַוווּנדערן די רייַכקייט פון די מקורים, מיט וועלכע דער מחבר באַנוצט זיך. ער ציטירט אויף יעדער זייַטל, חוץ אַרכיוו-מאַטעריאַל און אַלערליי ביכער, אויך אַרטיקלען פון טאָג-בלעטער פון יענער צייַט. די בעסטע מעלה פון פּאָזנערס באַשרייַבונג זייַנען די הונדערטער ציטאַטן, וואָס ער ברענגט אין יעדן קאַפּיטל, אַזוי אַז ער רעדט מיט דער שפּראַך פון יענער צייַט.

דאָס רוב ציטירט ער פון קרעמיעס רעדעס — און דאָס איז טאַקע אַן אמתער גענוס פאַרן לעזער. מען הערט ווערטער פון אַ געניאַלן רעדנער, קורצע לאַפּידאַרע פראַזעס וואָס שנייַדן זיך אייַן אין זכרון. אַזוי למשל האָט קרעמיע אַמאָל אַ זאָג געטאָן אין פּאַרלאַמענט פון דער יולי-מאָנאַרכיע, וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַרן קאַפּיטאַליסטישן לאָזונג: „ווערט רייַך" (enrichissez vous): „איר [די מיניסטאָרן] רעדט וועגן מאָראַל און גוטע מידות, איר, וואָס איר האָט אויפגעוועקט אין פאָלק דעם אַפּעטיט צו געלט און געבראַכט דערצו,

אַז מענטשן האַלטן ניט פון דעם פּרינציפּ, אַז כבוד איז דאָס בעסטע פון אַלע גיטער, נאָר פאַרקערט — יאָגן זיך נאָך גיטער כדי דערנאָך קומען צו כבוד" (II, 17). אָדער אַזאַ וואָרט אין אַ תשובה צו רענאַנען, וואָס האָט אין זייַן „לעבן פון יעזוס" באַליידיקט די יהדות פון יעזוסעס צייַט: „רענאַן, וואָס האָט געמאַכט פון יעזוסן אַ מענטשן, בעט מחילה דערפאַר בייַ די קאַטאָליקן דורך באַליידיקן די יִידן, וואָס האָבן געמאַכט פון יעזוסן אַ מאַרטירער" (II, 157).

ווי הויך עס האָבן געשעצט קרעמיען די גרעסטע מענטשן פון זייַן דור, באַווייַזט דער בייַשפּיל פון זייַן פרייַנד וויקטאָר הוגאָ. אין 1872 האָט דער זקן קרעמיע אַרויסגע־שטעלט זייַן קאַנדידאַטור צום פאַרלאַמענט ווי אַ דעפּוטאַט פון אַלזשיר. ווען ער האָט זיך דערוווּסט, אַז הוגאָ שטעלט אויך אַרויס דאָרטן זייַן קאַנדידאַטור, האָט ער בייַ אים געפרעגט אין אַ בריוו: „וועסטו זייַן מייַן געגענער?" באַלד איז אָנגעקומען אַ תשובה פון וויקטאָר הוגאָ: „צווישן קרעמיע און וויקטאָר הוגאָ גיב איך אָפּ מייַן שטים פאַר קרעמיע".

פון דעם גאַנצן בוך פּאָזנערס ציט עפּעס אַ פרישע לופט פון יענע הערא̇ישע צייַטן, ווען די ווערטער „פרייַהייט", „מענטשנרעכט" פלעגן אויפטרייסלען די הערצער אין געריכט, אין פאַרלאַמענט, אויף די באַריקאַדן. עס לעבט אויף דער גאַנצער 19טער יאָרהונדערט מיט זייַן קאַמף פאַר די „רעכט פון מענטשן און בירגער", מיט זייַן ברייטן הומאַניזם, מיט זייַן טיפן גלייבן אין פּראָגרעס פון דער מענטשהייט.

ש. פּאָזנער גרייט איצטער צום דרוק נייַע מאָנאָגראַפיעס וועגן דער פראַנצויזיש־יִידישער געשיכטע: „יִידן אין דער ערשטער (נאַפּאָלעאָנישער) אימפּעריע", „דער אַבאַט גרעגואַר" (קעמפער פאַר עמאַנסיפּאַציע אין 1789—1791) און „דער פּראָצעס פון דמשק" (1840). נעמענדיק אין אַכט זייַן גרויסע ערודיציע אויף דעם דאָזיקן געביט, קען מען רעכענען, אַז די היסטאָרישע ליטעראַטור וועט באַרייַכערט ווערן מיט אַ ריי וויכטיקע ווערק. זאָל אין דעם פּרט אויך אין פראַנקרייַך מקויים ווערן דער פּסוק: Ex Oriente lux (דאָס ליכט קומט פון מזרח)...

ש. דובנאָוו

לאַנדקענטניש. אָרגאַן פון דער יִידישער געזעלשאַפט פאַר לאַנד־קענטעניש, געווידמעט די פראַגן פון לאַנדקענטעניש און טוריסטיק, די יִידישע ישובים, פאָלקלאָר און עטנאָגראַפיע. וואַרשע. נומ' 1 (1933) 97 + 15 (פּויליש) זייַטן, נומ' 2 (1934) 80 + 15 (פּויליש) זייַטן.

פון דער לאַנגער הקדמה פון דער רעדאַקציע ווערט קלאָר, אַז אַ דאַנק דער טוריסטישער באַוועגונג צווישן די יִידן אין פּוילן איז אויסגעוואַקסן דער אינטערעס פאַר פאָרשערישער אַרבעט וועגן דעם עבר פון די יִידישע ישובים אין פּוילן. צוליב דעם צוועק איז געשאַפן געוואָרן אַן אָרגאַן, וואָס זייַן אויפגאַבע וועט זייַן צו באַהאַנדלען די אַלע ענינים, וואָס ווערן אויסגערעכנט אין דעם אונטערקעפּל פון דעם רעצענזירטן זשורנאַל.

דער ערשטער נומער עפנט זיך מיט אַן אַרטיקל פון מ. בורשטיין: „אַ נייַער פאַקטאָר אין יִידישן לעבן", אַן אַרטיקל מער אַ פּובליציסטישער, ווי אַ וויסנשאַפטלעכער — אָבער ווייַזט אויס, אַז ער איז נוצלעך פאַר געוויסע יִידישע קרייַזן, אויב מען האָט אים

פאַרעפֿנטלעכט ווי אַ לייט־אַרטיקל. דער צווייטער אַרטיקל איז פון ה. רעגענוועטער וועגן „אינסטרוקטאָרן־קורסן" בײַ דער לאַנדקענטעניש־געזעלשאַפט.

דעם גרעסטן אינטערעס שטעלן פאָר מיט זיך אָבער די פײַן־קאָנסטרויִרטע אַרבעטן וועגן דער געשיכטע פון יִידישע ישובים אין פּוילן. אליעזר פרידמאַן שרײַבט וועגן דעם „עלטסטן יִידישן קוואַרטאַל אין קאָליש" (אַ סך חידושים!). ד"ר מאַהלער איז פאַרטראָטן מיט אַן אַרבעט וועגן דער געשיכטע פון יִידן אין קאָוועל — געשריבן ענציקלאָפּעדיש — מיט אַ סך אַרכיוו־חידושים. ש. טרונק האָט אין זײַן אַרבעט: „ווען און ווו האָבן זיך יִידן באַזעצט אין מאַזאָוושע?" אָנגערירט אַ געביט, וואָס חוץ ד"ר רינגעלבלום האָט נאָך קיינער ביז איצט ווי געהעריק ניט באַאַרבעט. די דרײַ אַרבעטן פאַרשאַפן אַן אמתן נחת־רוח. יעדער איינער, וואָס וויל זיך באַקענען מיט אונדזער עבר אין פּוילן ניט לויט די אויסגעדראָשענע פּאָפּולאַריזאַציעס, נאָר לויט נײַע מקורים, דאַרף לייענען די דאָזיקע אַרבעטן. צו דער אַרבעט פון טרונק וויל איך צוגעבן נאָך אַ מקור, און דאָס איז: Gawarecki. Pisma historyczne. Warszawa 1824 (באַהאַנדלט פּלאָצק און ווישעגראָד).

ד"ר יצחק שיפּער האָט מיט זײַן אַרטיקל „אַרײַנפיר־ווערטער אין דער יִידישער פאָלקסקענטעניש" (ז"ז 61—71) — ניט אַזוי „אַרײַנגעפירט", ווי „פאַרפירט". ווײַל זײַן טעאָריע, אַז פאָלקלאָר איז דאָס רעשטל פון אַ „רײַכן" טיש, וואָס פאַלט אַראָפּ דעם אָרעמאַן, אָדער אַז פּאָעזיע, וואָס ווערט אויס מאָדע בײַ אַ „העכערן" קלאַס ווערט מאָדע בײַ אַ „נידעריקן", אָדער אַז פאָלקלאָר איז ניט אינטערעסאַנט עסטעטיש, נאָר קולטור־היסטאָריש — אָט די אַלע טעזיסן זענען לחלוטין ניט ריכטיק. דער ענין אָבער פאָדערט אַ גרינדלעכע אָפּהאַנדלונג מיט באַווײַזן, און איך האָף, אַז אונדזערע פאָלקלאָריסטן וועלן דאָס טאָן. (אויף וויפיל עס איז מיר באַקאַנט, האָט פרײַנד י. ל. כהן בדעה דאָס צו טאָן). איך וויל נאָר אָנווײַזן ד"ר שיפּערן, אַז די פאָלקספּאָעזיע איז פון פאָלק געקומען אין סאַלאָן אַרײַן און אַז פּראָספּער מערימע, פּושקין, בעראַנזשע, היינע, מיצקעוויטש, רישאַרד בערווינסקי א"אַ האָבן עסטעטיש גענאָסן זייער אַ סך פון פאָלקלאָר.

זייער אינטערעסאַנט איז דער אַרטיקל פון נחום באָמזע וועגן דעם שטעטל סאַסאָוו, אַ יִידיש אַרבעטשטעטל אין גאַליציע, וואָס איז געווען באַרימט מיט דער אויסאַרבעטונג פון עטרות. ווי מילואים צו דעם אַרטיקל קען דינען די אינפאָרמאַטיווע רעצענזיע פון נ. ווײַניג וועגן אַ פּוילישן ביכל מכוח דער קונסט־אַרבעט פון סאַסאָוו.

ש. זײַטשיק באַשרײַבט די שול אין אָדעלסק (ביאַליסטאָקער געגנט), וואָס איז רעסטאַוורירט געוואָרן און אויף אַזאַ אופן אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פון אונטערגאַנג. די באַשרײַבונג איז אַ פאַכמענישע (מיט אַ סך בילדער) און ווען מען פאַרגלײַכט זײַטשיקס אַנאַליז מיט די דילעטאַנטישע באַשרײַבונגען פון א. מ. בערסאָן, למשל, זעט מען בפּועל ממש, וואָס פאַר אַ פּראָגרעס עס האָט געמאַכט אין פּוילן די פאָרשונג פון יִידישע אַלטערטימלעכקייטן.

דער צווייטער נומער פון „לאַנדקענטעניש" איז אַרויס מיט אַ יאָר שפּעטער. — אָבער עס האָט געלוינט אויף אים צו וואַרטן.

דער ערשטער ארטיקל איז פון נ. וו ײַ נ י ג און פארנעמט זיך מיט דער „ארגאניזאציע און ארבעט פון אן עטנאָגראפישן קרײַז". דער מחבר גיט א קלאָרן איבערבליק איבער די געביטן און גרענעצן פון פאָלקלאָר-פאָרשונג. זײַנע דעפיניציעס זענען אָבער ניט אַלעמאָל נעראָטן. אַזוי למשל, דערקלערט ער, אַז „פאָלקס-מעדיצין פארנעמט זיך מיט אָפּווענדן קראַנקהײַטן סײַ דורך באַבסקע רפואות, סײַ דורך סגולות" (ז' 10). דאָס איז לחלוטין פאַלש! פאָלקס-מעדיצין איז דער טייל פון פאָלקלאָר-וויסנשאַפט, וואָס פאָרשט די מעדיצין פון פאָלק. דאָם פאָלק האַלט אָבער ניט זײַן מעדיצין פאַר א „פאָלקס-מעדיצין" און זײַנע רפואות פאַר „באַבסקע רפואות". ווײַטער: דער פאַראַגראַף 14 (פאָלקס-היגיענע) דאַרף ניט זײַן באַטראַכט ווי א באַזונדער אָפּטייל, נאָר ווי אַן אינטעגראַלער טייל פון פאָלקס-מעדיצין (זע מײַן ארבעט וועגן „ספר החשק" אין די „יִוואָ-בלעטער באַנד IV, 223—235). איין זאַך איז מיר ניט קלאָר פון ווײַניגס ארטיקל: פאַר וועמען זאָל מען קלײַבן דעם פאָלקלאָר? פאַרוואָס ווערט אין דעם ארטיקל כמעט ווי פאַרשוויגן דער יִוואָ? אויב די געזעלשאַפט פאַר לאַנדקענטעניש וויל דובלירן די ארבעט פון אינסטיטוט, דאַרף זי זיך קודם-כל פאַרטראַכטן, אויב עס איז כדאַי בײַ דער אָרעמקייט אין כוחות ראָס צו טאָן. עס וואָלט געווען א סך בעסער, ווען די געזעלשאַפט וועט העלפן דעם אינסטיטוט ניט בלויז אין זאַמלען, נאָר אויך אין אויסבילדן פאָלקלאָריסטן, ווײַל פאָלקלאָר, דער רײַכסטער געביט פון דער יִדישער קולטור, איז שטאַרק אָפּגעלאָזן דערפאַר, ווײַל עס פעלן בײַ אונדז טיכטיקע, וויסנשאַפטלעך און אַרגאַניזאַציאָנעל אויסגעשולטע פאַרשער אויף דעם געביט.

פון די היסטאָרישע ארטיקלען אין דעם נומער איז כדאַי צו דערמאָנען קודם-כל די ארבעט פון ד"ר ר. מ א ה ל ע ר א"נ „צאָל און צעשפּרייטונג פון די יִדן אין וואַרשע אין 18טן יאָרהונדערט" (II, ז' 40—50). דער מחבר האָט קלאָר ארויסגעבראַכט דעם וווּקס פון יִדן אין וואַרשע — אויפן סמך פון ארכיוו-אַקטן. מאַהלער ווײַזט אָן, אַז פאַר א סך יאָרן פעלן אין גאַנצן סטאַטיסטישע ציפערן אָדער זיי זײַנען ניט קאָמפּלעט. וויל איך אויפמערקזאַם מאַכן, אַז אין די באַריכטן פון 19טן י"ה (באַזונדערס אין די מעמאָראַנדומס פון קאָמיטעט פון 1855) קען מען זיך אָנשטויסן אויף סטאַטיסטישע דאַטעס פון סוף 18טן י"ה.

ד"ר פ. פ ר י ד מ א ן, דער היסטאָריקער פון יִדישן ישוב אין לאָדזש, איז פאַרטראָטן מיט אַן ארבעט וועגן דעם ישוב אין דער לאָדזשער פאָרשטאָט באַלוט (ז' 51—62).

ד"ר ע. ר י נ ג ע ל ב ל ו ם דערציילט מיט אַן ענציקלאָפּעדישער קנאַפּקייט די געשיכטע פון יִדן אין קרעמעניץ ביזן סוף 18טן י"ה (ז' 68 — 73). די ערשטע ידיעה וועגן יִדן אין קרעמעניץ שטאַמט פון 1438 (ז' 68). פאַראַן אָבער א סברה, אַז יִדן זײַנען שוין געווען דאָרטן א סך פריער, ווײַל דער דאָקומענט פון 1438 זאָגט בפירוש, אַז דאָס איז ניט קיין אינקאָלאַציע, נאָר א יוריסדיקציע איבער

„русином, и над ляхами, и над нѣмцем, н над волошином и над жидовином и над татарином" (Архив Ю.-З. Россіи), V, I, Nr. 1)

דאָס מיינט, אַז אין 15טן י"ה איז קרעמעניץ געווען א שטאָט פון עטלעכע נאַציאָ-נאַליטעטן (ווי לעמבערג). רעדנדיק וועגן קאַמף צווישן די מעשטשאַנעס און די יִדן אין

קרעמעניץ אין כדאַי אָנצוווייַזן אויף דעם קאַמף פון 1781, ווי עס ווערט דערציילט אין אַ מיטצייַטלערישער רייַזע־באַשרייַבונג

(Möller. Reise von Warschau nach der Ukraine, 1804, 13-14).

פאַר דער ייִדישער קולטור־געשיכטע אין קרעמעניץ וואָלט מען באַדאַרפט דערמאָנען 1) ר׳ אברהם ב״ר יהודה חזן (געשטאָרבן 1610), דעם מחבר פון „חבורי לקט״ (לובלין 1612), 2) ר׳ יששכר בער בר׳ משה פתחיה, דעם מחבר פון „אמרי בינה״ (פראָג 1611), 3) אליעזר הכהן הרופא, דעם זיידן פון טוביה הרופא א״א.

רינגעלבלום דערמאָנט אויך דרך־אַגב דעם באַרימטן ליציי, וואָס טשאַצקי האָט געגרינדעט אין קרעמעניץ, און אַז אויך ייִדישע קהילות האָבן געגעבן געלט כדי אים אויסצוהאַלטן. וויל איך ווענדן די אויפמערקזאַמקייט אויף אַ מקור, ווו עס זייַנען פאַראַן וויכטיקע ידיעות מכוח דעם ענין. דאָס איז:

F. Kojsiewicz. Kołłątaja listy w przedmiotach naukowych. Kraków 1844, tom I, 86; tom II, 287, 289. וועגן דעם זעלבן ליציי קען מען לייענען בייַ:

Cieszkowski Henryk. Notatki z mojego życia. Poznań 1873.

וועגן קרעמעניץ זע אויך: Orient 1840, 5—7. אין אַלגעמיין ברענגט רינגעלבלומס אַרטיקל אַ סך נייַע מאַטעריאַלן. אַ שאָד אָבער, וואָס דער אַרטיקל איז אַזוי קורץ.

גאָר ניט אויפן פלאַץ איז דער אימפּרעסיאָניסטיש־מליצהדיקער אַרטיקל פון מ. בורשטין א״נ „ווילנער רעמינעסצענצן״.

אין סך־הכל: צוויי אינטערעסאַנטע נומערן מיט וויכטיקע צושטייַערס.

עס ווילט זיך זען אַזאַ אויסגאַבע וואָס אָפטער. מען וואָלט זי באַדאַרפט פאַר־וואַנדלען אין אַ פעריאָדישן זשורנאַל. פון די דערמאָנטע אַרטיקלען איז צו זען, אַז די יונגע פאָרשער אין פּוילן גייען ניט אויף די אַלטע דרכים, נאָר זיי באַמיען זיך קודם־כל אויסצופאָרשן די קלענערע ייִדישע קהילות, כדי צוצוגרייטן מאַטעריאַלן פאַר אַן אַלגע־מיינער געשיכטע פון ייִדן אין פּוילן. די דאָזיקע אַרבעט קען קלעקן פאַר אַ דור פאָרשער. דערפאַר איז געוווּנטשן צו זען די ווייַטערדיקע נומערן פון „לאַנדקענטעניש״ וואָס גיכער.

עס בלייַבט צו האָפן, אַז די דאָזיקע אויסגאַבע וועט געפינען אַ ברייטע אוידיטאָריע צווישן דער ייִדישער אינטעליגענץ בכלל און אין פּוילן בפרט!

ד״ר יעקב שאַצקי

Salomon Resnik. Esquema de la literatura Judia. M. Gleizer Editor. Buenos Aires, 1933. 148 pp.

אין יאָר 1931 האָט דער מחבר פון דעם דאָזיקן איבערבליק איבער דער ייִדישער ליטעראַטור אַרויסגעגעבן אַ בראָשורע אויף דער זעלבער טעמע, נאָר ער האָט זיך באַגרענעצט מיט דער נאָכמלחמה־תקופה (זע: ייִוואָ־בלעטער V, 168). אין דער איצטיקער אויסגאַבע איז צוגעגעבן געוואָרן אַן איבערבליק איבער דער אַלטער ליטעראַטור (אַלט־ייִדיש), די קלאַסיקער, און די אַרבעט איז אַזוי־אַרום דערפירט געוואָרן ביזן הייַנטיקן טאָג.

ווי אין אַלע אַרבעטן פון דעם מין, איז אַ געוויסע סכעמאַטישקייַט אומפאַרמייַדלעך, און אייניקע ענינים ווערן באַהאַנדלט איבער אָדער אונטער דער פּראָפּאָרציע, ווי זיי פאַרדינען. דאָך מוז מען מודה זייַן, אַז רעזניקן איז געראָטן איבערצוגעבן אין אַ קלאָרער שפּראַך און אויף אַן ענציקלאָפּעדישן אופן כמעט אַלץ, וואָס איז כדאַי, אַז עמיצער וואָס קען ניט די ייִדישע ליטעראַטור זאָל וויסן. זייַן אַרבעט קען זיכער סטימולירן דעם לייענער, זיך צו באַקענען דירעקט מיט די ווערק, וואָס וועגן זיי רעדט זיך אין זייַן אַרבעט.

פון די ענינים, וואָס האָבן באַדאַרפט אויסגעטיילט ווערן אין באַזונדערע קאַפּיטלעך און ניט אַרייַנגעפלאָכטן ווערן אין אַנדערע, זייַנען: די ייִדישע פאָלקסשאַפונג, די השכלה-ליטעראַטור און די יונגע ייִדישע וויסנשאַפט (אַגב, איז דער ייִוואָ געגרינדעט געוואָרן אין 1925 און נישט אין 1924, ווי עס שטייט אין דעם בוך אויף ז׳ 144).

די אינפאָרמאַציעס זייַנען בדרך-כלל קאָרעקטע, אייניקע ציפערן, ווי למשל וועגן דער פּרעסע, זייַנען פאַרעלטערטע (די סאָוועטישע ייִדישע פּרעסע האָט געהאַט אין 1933 אַ גרעסערע צירקולאַציע, ווי רעזניק גיט אָן אויף ז׳ 108).

אין רעזניקס אַרבעט זייַנען אַרייַנגעפאַלן עטלעכע קאַרדינאַלע טעותים, וואָס דאַרפן אין אַ צווייטער אויפלאַגע קאָרעגירט ווערן.

רבקה טיקטינער האָט ניט איבערגעזעצט אויף ייִדיש דעם ספר „חובות הלבבות" (ז׳ 18), דאָס האָט קייזערלינג און אַלע וואָס האָבן גענומען פון אים געמאַכט דעם טעות. שרה-בת-טובים איז ניט מער ווי אַ לעגענדאַרע פיגור. אין קאַפּיטל וועגן מענדלסאָן וואָלט באַדאַרפט דערמאָנט ווערן יצהק אייכל און אהרן וואָלפזאָהן (וועלכער ווערט דערמאָנט אין קאַפּיטל טעאַטער). בייַ דעם רוב שרייַבער ווערט ניט אָנגעגעבן די שטאָט, ווו זיי זייַנען געבוירן געוואָרן, נאָר דאָס לאַנד („פּרץ איז געבוירן אין פּוילן", „אַנ—סקי—אין רוסלאַנד" אאַז"וו). דאָס געבוירניאָר פון ד"ר ש. עטינגער איז ניט זיכער 1801, ווי רעזניק גיט אָן—אַ סברה, אַז 1803; ער האָט אָנגעשריבן נאָך צוויי קאָמעדיעס, וואָס זייַנען פראַגמענטאַריש באַקאַנט פון ד"ר מ. ווייַנרייַכס אויסגאַבע (ווילנע 1925).

אָרדיטשעוו (ז׳ 56) איז דער פּסיידאָנים פון ד"ר הלל זאָלאָטאַרעוו. צווישן די געלערנטע ווערט ניט דערמאָנט דער יונג פאַרשטאָרבענער סאָוועטישער פילאָלאָג מ. ווייַנגער. די עלטסטע ייִדישע צייַטונג אין אַמעריקע איז אַרויס אין 1870 (ז׳ 105). טייטלבוימס נאָמען איז ניט ט., נאָר א. (אברהם) (ז׳ 87). צווישן די קריטיקער פעלט דער נאָמען פון לעאָן פינקעלשטיין (וואַרשע); צווישן די געלערנטע—ז. קלמנאָוויטש, פּ. קאָן און נ. ווייַניג.

דאָס זייַנען אַלץ קליינע טעותים.

אין אַלגעמיין אַ גוטע, מיט אַ סך ליבע און וויסן געשריבענע אויפקלערונגס-שריפט וועגן דעם גאַנג פון דער ייִדישער ליטעראַטור.

הלוואַי וואָלטן מיר געהאַט אין אַנדערע שפּראַכן ענלעכע פּובליקאַציעס. די ייִדישע ליטעראַטור איז נאָך אַלץ אַ גרויסער סוד פאַר דער וועלט!

ד"ר יעקב שאַצקי

Dr. Jos. J. Gielen. De Wandelende Jood in volkskunde en letterkunde. De Spieghel, Amsterdam, 1931. XII+254 pp.

די טעמע, וואָס איז באַאַרבעט געוואָרן אין דעם דאָזיקן בוך (דער אייביק וואַנ-דערנדיקער ייִד אין פאָלקלאָר און ליטעראַטור), האָט אַ ריזיקע ליטעראַטור. ווער האָט זיך געקענט פאָרשטעלן, אַז נאָך אַזוי פיל גרונטיקע פאָרשונגען פון נויבויער (Neubauer), זערגעל (Soergel), פּראָסט (Prost) און צירוס (Zirus) וועט נאָך זייַן עפּעס נייַס צוצוגעבן אָדער אויסצוטייַטשן וועגן דעם אויפקום און אַנטוויקלונג פון דער דאָזיקער אינטערנאַציאָנאַל באַקאַנטער לעגענדע פון אַ האַסווער, דעם ייִד וואָס איז פאַרמשפּט צו זייַן אַן אייביקער וואַנדערער?

דער מחבר פון דעם דאָזיקן בוך איז אַ באַקאַנטער האָלענדישער פאָלקלאָריסט. זייַנע אַרבעטן זייַנען אַרויס אין האָלענדיש און פראַנצויזיש. אייניקע פון זיי, ווי די שטודיע וועגן דער טעמאַטאָלאָגיע אין פאָלקס-מעשיות (over thematologie) אָדער די אַרבעט וועגן „פאָלקלאָריסטישע מעטאָדן בייַם אויספאָרשן פאָלקס-מעשיות" (Folkloristische methoden bij't onderzoek der volksvertalen. — Studien 1931, 321 pp.) זייַנען מוסטערהאַפטע און אָנרעגנדיקע אַרבעטן אויף דעם דאָזיקן געביט.

דאָס בוך באַשטייט פון דרייַ טיילן. אין ערשטן טייל ווערט באַהאַנדלט דער אויפקום און די פאַרשפּרייטונג פון דער אַהאַסווער-לעגענדע. די עלטסטע ווערסיע שטאַמט פון אַ מאָנאַך פון אינדזל קיפּראָס, דאַטירט פון 7טן יאָרהונדערט. די רוסישע וואַריאַנטן זייַנען דירעקט באַאייַנפלוסט געוואָרן פון די גריכישע. אויך די איטאַליענישע טעקסטן זייַנען געקומען פון מזרח. אַזוי אַרום ווערט פעסטגעשטעלט דער וואַנדערוועג פון דער לעגענדע: פון קליין-אַזיע איז זי געקומען קיין גריכנלאַנד, רוסלאַנד און אויך קיין איטאַליע; אין די עלטסטע טעקסטן איז אַהאַסווער: קין, אין שפּעטערדיקע: קאַיאַפאַ, חנוך, אליהו. לויט אַנדערע מפרשים איז די לעגענדע געבוירן געוואָרן אין אינדיע, פון דאָרטן האָט זי „עמיגרירט" קיין אַרמעניע און אַן אַרמענישער ביסקופּ האָט זי געבראַכט קיין מערב-אייראָפּע.

לויט גילענס אויספאָרשונגען קומט אויס, אַז די געשטאַלט פון פּינדאַלאַ, דעם נע-ונדניק פון דער אינדישער ווערסיע, איז אַ בודיסטישע איבערפאָרמירונג פון אַן אַהאַסווער-פיגור און איז פון קליין-אַזיע „אימפּאָרטירט" געוואָרן קיין אינדיע.

אין לאָקאַלע וואַריאַנטן, ווי למשל אין וועסטפאַלישע, איז אַהאַסווער — אַ ווילדער יעגער וואָס מוז אייביק לעבן און אייביק זיך יאָגן נאָך חיות.

אין יאָר 1505 באַווייַזט זיך די לעגענדע אין אַ געדרוקטער פאָרם אין בעמען.

זייער אינטערעסאַנט זייַנען די לעטישע וואַריאַנטן, וואָס דער מחבר ברענגט לויט די פאַרצייכענונגען פון לעטישן פאָלקלאָר-אַרכיוו.

אין צווייטן קאַפּיטל פון ערשטן טייל דערציילט דער מחבר וועגן דעם פאָלקסבוך און דעם פאָלקסליד וועגן אַהאַסווער. אין דעם פאָלקסבוך איז די פיגור פון אַהאַסווער אַ מין צונויפגאָס פון קריגסקנעכט מאַלכוס און דעם אַפּאָסטאָל יוחנן. די דאָזיקע לעגענדע באַווייַזט זיך אין דרוק-פאָרם שוין אין 1550 אין אַ קראָניק. אויסגענוצט האָט מען זי אָבער פאַר אַ זעלבשטענדיקער מעשה ערשט אין 1602 אין דעם ביכל א"נ: Kurtze Beschreibung und Erzehlung von einem Juden mit Namen Ahasverus, Leyden 1602

אין משך פון איין יאָר האָבן ערשײַנט 20 אויסגאַבעס. אין 1608 ערשײַנט אין דרוק די פראַנצויזישע ווערסיע, אין 1620—די האָלענדישע. אין 1640 קען שוין גאַנץ אייראָפּע די דאָזיקע לעגענדע אין אַ דרוק-פאָרמע. (אַגב איז אין דער עלטסטער מסורה דער העלד פון דער לעגענדע גאָר ניט קיין ייִד. זיין נאָמען איז Cartaphilus, אַ רוימער, אַ טויער-היטער בײַ פּילאַטוסן. די שטראָף וואָס הענגט איבער דעם העלד שטימט ניט מיט דער עוואַנ-געלישער קריסטוס-לעגענדע, נאָר גיכער מיט אַ מיטלעלטערישער ריטער-מעשה. (זע: Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908, 348—349). אין דער ליטעראַטור ווערט די דאָזיקע לעגענדע אויסגענוצט צום ערשטן מאָל אין אַ שפּאַנישער דראַמע פון Antonio de Huerta ווי אַ דאָן-כואַן-מאָטיוו (Don Juan). וואָס איז שייך דעם פאָלקליד, איז דער מאָטיוו פאַרטראָטן ניט זייער אימפּאָזאַנט. סך-הכל ציילט אָן גילען 19 טעקסטן אין פאַרשיידענע שפּראַכן.

דער דריטער קאַפּיטל פאַרנעמט זיך מיט דער לעגענדע אין שײַן פון שפּריכווערטער און פאָלקסבילדער.

רעזומירנדיק דעם ערשטן טייל קומען מיר צו אַזעלכע אויספירן (ז׳ 45—46): 1) דאָס פאָלק איז ניט געווען מסופּק אין דער עקסיסטענץ פון אַהאַסווער; די אינטעלעקטועלע שרײַבער האָבן פאַרווישט די היסטאָרישקייט פון דער געשטאַלט און געגעבן איר אַ מין סימבאָל פון אַ „טעאָלאָגישן זכרון". 2) אין אָנהייב זײַנען די געלערנטע אויך ניט געווען מסופּק אין אַהאַסווערס עקסיסטענץ. דער גײַסט פון 18טן י״ה האָט די דאָזיקע שטעלונג געענדערט. 3) די פאַרשפּרייטונג פון דער דאָזיקער לעגענדע האָט געבראַכט פאַרבינדונגען מיט דער געשטאַלט פון יהודה איש קריות. 4) די אויסטײַטשונג פון דער אַהאַסווער-געשטאַלט זײַנען אַזעלכע: א) ער איז אַן אייביק לעבנדיק געצײַג פון יעזוסן (אין די טעקסטן פון פאַר 1602); ב) אַהאַסווער דער נביא און תשובה-פּרעדיקער; ג) דער סימבאָל פון ייִדישן פאָלק; ד) אַהאַסווער, אַ טעכנישער מיטל אויסגענוצט צום שלעכטן אין דער פּאָליטיק; ה) אַ צעשטערער אין דער וועלט-געשיכטע; ו) אַהאַסווער, דער וואָס זוכט זײַן טויט און קאָן אים ניט געפינען (דאָס איז זײַן שטראָף).

אין צווייטן טייל באַהאַנדלט דער מחבר די אָפּשפּיגלונג פון דער אַהאַסווער-געשטאַלט אין דער ליטעראַטור. פון זײַן אַרבעט איז קלאָר, אַז די האָלענדישע ליטעראַטור האָט זייער אַ סך מאָטיוון אַרײַנגעבראַכט אין דער דאָזיקער לעגענדע און זי איז אפשר די רײַכסטע אין דער וועלט. זייער אינטערעסאַנט זײַנען די פאַקטן, וואָס גילען ברענגט מכוח די השפּעות פון צײַט און פּערזענלעכקייט אויף די טראַנספאָרמאַציעס פון „אייביק וואַנדערדיקן ייִד". די ליטעראַרישע באַהאַנדלונג פון דער געשטאַלט דאַטירט ערשט פון 1744. מיר האָבן צווישן די אינספּירירטע דיכטער אויך געטען.

דער דריטער טייל, באַטיטלט: אַלגעמיינע באַטראַכטונגען, גיט זיך אָפּ מיט דער פראַגע, צי די אַהאַסווער-דערציילונג איז אַ לעגענדע, וועגן איר ווירקונג אין דער ליטע-ראַטור און וועגן דער קרובהשאַפט פון דער אַהאַסווער-געשטאַלט מיט אַנדערע, ווי פאַוסט, דער פליענדיקער האָלענדער, פּראָמעטעוס, יהודה איש קריות א״א.

דער סאַמע וויכטיקער טייל פון בוך איז די ביבליאָגראַפיע. זי פאַרנעמט קנאַפּע 90 זײַטן און רעפּרעזענטירט מיט זיך אַ רשימה פון 1521 נומערן. די ביבליאָגראַפיע איז אַן אַנאַליטישע און פאַרטיילט אין רובריקעס, ווי: 1) אויפקום פון דער לעגענדע, 2) וואַריאַנטן,

3) פאלקס-ביכער, 4) פאלקס-דרוקן, 5) אלגעמיינע אפהאנדלונגען, 6) ווירקונגען אין דער ליטעראטור, 7) ליטעראריש אפהאנדלונגען, 8) דער באטייט פון דער דערציילונג, 9) די טעאלאגיע פון אהאסווער, 10) ענציקלאפעדיע און ביבליאגראפיע.

אין דער ביבליאגראפיע פעלט די ארבעט פון ד"ר א. י א ר מ א ל י נ ס קי וועגן די סלאווישע וואריאנטן פון דער לעגענדע (אין פריידוס מעמאריאל-באנד Studies in Jewish Bibliography 1929, 319—328 זז: „יוואַ-בלעטער" I, 253—54). בכלל איז דער סלאווישער טייל פון דער ביבליאגראפיע זייער שוואך.

צום נומער 432 פון דער ביבליאגראפיע דארף צוגעגעבן ווערן, אז די זעלבע לעגענדע וועגן דעם „באַנדזשנדיקן יידן" איז נעדרוקט אין ב ר א ג א ס (Braga) בוך As lendas christás, Porto 1892, 232—254.

און אז דער מאטעריאל איז גענומען פון Gaston Paris, וועגן א מאלטעזישער לעגענדע פון „אייביקן יידן" רעפעריט די Zeitschrift d. Vereins für Volkskunde, 1909, 308.

דער טעקסט נומער 532a איז נעדרוקט אין: Le Folklor Brabançon, 1929, VII, 47; עס פעלט אויך אין דער ביבליאגראפיע די ארבעט פון Bushnell: The Wandering Jew and the Pardoners Tale (of Chaucer), Studies in Philology, XXVIII, 1931, 450—60.

די ציטאטע פון נומער 969 דארף אויסגעשטראכן ווערן, ווייל דאס בוך האט א מעטאפארישן טיטל (ס. הערשס פראנצויזיש ווערק וועגן עמיגראציע).

נומער 1022 דערמאנט פ י נ ס קי ס „היהודי הנצחי" פון א צייטונגס-נאטיץ, אז די „הבימה" האט עס נעשפילט אין 1927 (?). פינסקיס פיעסע האט נאהניט צו טאן מיט דער לעגענדע פון אהאסווער, ווי מיר האבן זי אין דעם אינטערנאציאנאלן פאלקלאר.

ביכער מיטן מעטאפארישן טיטל: דער יוד-נע-וונד, אייביקער וואנדערער, אייביקער יוד זיינען פארן א סך. דער מחבר האט וויזוס אויס א סך ווערק וואס זייערע טיטלען שטייען אין זיין ביבליאגראפיע ניט געזונן, — וויל אנדערש וואלט ער זיי ניט דערמאנט.

די נומערן 1330 און 1416 זיינען אידענטיש. צום נומער 1141 דארף מען צוגעבן, אז דער המשך פון דער ארבעט פון Carolina Michaelis de Vasconcellos וועגן דעם „וואנדערנדיקן יידן אין פארטוגאל" האט זיך נעדרוקט אין דעם זעלבן „ארכיוו", וואס מיר געפינען דערמאנט אין דער ביבליאגראפיע (1893—95, 74—76).

אין פארגלייך מיט דער ביבליאגראפיע פון נייבויער (L. Neubauer), וואס איז ארויס אין 1893, איז די דאזיקע א סך א ריכערע, הגם פון שטאנדפונקט פון ביבליאגראפישער מעטאדע א פעלערהאפטע (שוויר אפצושיידן די געזעצענע ביכער פון די ניט-געזעצענע; ניט אלעמאל ווערן אנגענעבן דאטעס, צאל פון זייטלעך אא"וו). אין טעקסט גופא חזרט זיך דער מחבר איבער אויף ז' 58 און 105 (וועגן ה ע י ע ר מ א נ ס — Hejermans — „אהאסווער").

ד"ר יעקב שאצקי

מאַטעריאַלן און נאָטיצן

ייִדן אין אינדוסטריע און האַנדל אין ווילנע אָנהייב 19טן י״ה

א

די ערשטע ייִדישע פאַבריק אין ווילנע

מיר האָבן ווייניק ידיעות וועגן דער התחלה פון ייִדישן אָנטייל אין דער פריוואַטער שטאָטישער אינדוסטריעלער באַוועגונג, וואָס איז אויפגעקומען אין ליטע סוף 18טן און אָנהייב 19טן י״ה.

אַלעקסאַנדער דעם ערשטנס געזעץ פון 9טן דעצעמבער 1804 וועגן אייַנאָרדענען די ייִדן[1] האָט באַזונדערס געהאַט אויפן אויג אַרייַנצוציען ייִדן אין דער אינדוסטריע. די דאָזיקע „אַ־בערשיכטונג״, ווי מיר רופן דאָס אָן איצט, איז געווען אַ וויכטיקער באַשטאַנדטייל פון דער געפלאַנטער רעפאָרם, און דאָס געזעץ פון 1804 האָט ספּעציעל אויסגעטיילט די אַרטיקלען 20—25 אונטערן טיטל „פריווילעגיעס פאַר (ייִדישע) פאַבריקאַנטן און האַנטווערקער״. דערבייַ האָט דער אַרט׳ 21 פון געזעץ אַפילו פאָרגעזען, אַז כדי צוצוגעגעבן די ייִדן חשק צו פאַרלייגן פאַבריקן פון געוואַנט, לייַוונט, לעדער א״א, וועט יעדערע פון די גובערניעס, וואָס האָבן אַמאָל געהערט צו פוילן, האָבן אַ יערלעכן פאָנד פון 20.000 רובל און דער גובערנאַטאָר וועט אין הסכם מיטן מיניסטער פאַר אינעווייניקסטע ענינים דאַרפן אַרויסגעבן ייִדישע פאַבריקאַנטן הלוואות אָן אַ משכון, נאָר בלויז אויף אַ געוויינטלעכער גאַראַנטיע.

די פּעולה דערפון איז אָבער לכתחילה געווען זייער אַ שוואַכע, ווי עס באַווייַזט די רשימה פון די פאַבריקן אין די ליטווישע גובערניעס, וואָס דער מיניסטער פאַר אינעווייניקסטע ענינים האָט צוגעשטעלט דעם 30טן יוני 1808 אַלעקסאַנדער דעם ערשטן. די ידיעות זייַנען נוגע דאָס יאָר 1806, און ייִדישע פאַבריקאַנטן זייַנען דעמאָלט אַ זעלטענע ערשייַנונג: פון גאַנץ ווילנער גובערניע איז דעמאָלט ניט פאַר־צייכנט קיין אייַן פאַבריק בכלל.

די ערשטע ידיעה וועגן אַ ייִדישן פאַבריקאַנט אין ווילנע האָב איך געפונען אין די ענינים פון ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר פון יאָר 1815[2]. דאָס איז אַ געוויסער לייב קלאַטשקאָ, אָדער ווי ער שרייַבט זיך אונטער אויף די בקשות צום גענעראַל־גובערנאַטאָר: אַרי׳ ליב במהור״ר דוד פרץ קלצע.

דעם 20טן אַווגוסט 1815 האָט דער דאָזיקער ייִד — וואָס גיט זיך אָן פאַר אַ ווילנער קליינבירגער און האָט משמעות געהערט צו דער באַקאַנטער משפּחה פון ווילנער סוחרים און עסקנים קלאַטשקאָ — זיך געווענדט צום ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר רימסקי־קאָרסאַקאָוו מיט אַ בקשה. ער שרייַבט, אַז ער האָט אין ווילנע מיט אייגענע מיטלען און כוחות געגרינדט אַ פאַבריק פון געוואַנט (суконную фабрику) און בעט דעריבער פון דער רעגירונג אַ געוויסע אונטערשטיצונג, דהיינו: אַז דער בנין, ווו די פאַבריק געפינט זיך, זאָל באַפרייַט ווערן פון אייַנקוואַרטירן מיליטער־לייַט, אַז מען זאָל אים געבן בתורת אַ הלוואה אויף אַ משכון אַ סומע געלט, וואָס איז נייטיק פאַר דער פאַבריק, אַז עס זאָל אים זייַן דערלויבט צוצונעמען

---

[1] זע וו. אָ. לעוואַנדעס „פולע כראָנאָלאָגישע זאַמלונג געזעצן בנוגע ייִדן״ (רוסיש), פּעטערבורג 1874 ז״ז 75—76.

[2] מלוכישער אַרכיוו אין ווילנע, זאַמלונגען פון גענעראַל־גובערנאַטאָר, פאַסצ׳ 160 פון יאָר 1815.

צו דער ארבעט אין פאבריק קיגדער פון יידישע ארעמע-לײַט[3] (וויייזט אויס אויף א צוואנגס-אופן), דערבײַ זאל די פאליציי זײַן אים בײַהילפיק, און אז די אויסגעארבעטע סחורות זאל ער מען אומעטום פארקויפן.

דער ענין פאבריקן בכלל און א פאבריק פון א ייד בפרט איז נאך דעמאלט געווען א נײַס, און דער געגעראל-גובערנאטאר האט תיכף די בקשה איבערגעשיקט צו דער ארטיקער גובערניאלער מאכט מיט א פארארדענונג צו קאנטראלירן, צי האט קלאטשקע באמת פארלייגט א פאבריק און פון וואסער פארנעם. פעסטצושטעלן דאס אלץ האט אויף זיך גענומען דער ווילנער פאליציימייסטער שליקאוו, וועלכער איז בכבודו ובעצמו אהער אנקומן קלאטשקאס פאבריק. אין באריכט, וואס שליקאוו האט דעם 29טן אקטאבער יענעם יאר צוגעשיקט דעם גענעראל-גובערנאטאר, האבן מיר א בײַגל אינפארמאציעס וועגן דער פאבריק, איבערגעגעבן פון אן עד-ראיה.

אט וואס שליקאוו דערציילט:

דער בנין, אין וועלכן עס געפינט זיך קלאטשקאס פאבריק, ליגט אין דער פארשטאט היגטערן טראקער טויער (וווּ איצט איז אנהייב גרויס-פאהולאנקע), הויז-נומער 1152. דער בנין געהער צו די גלחים-דאמיניקאנער, וואס בײַ זיי האט קלאטשקע אים אפגעדונגען. דער פאבריק-בנין האט פינף אויוונס און פינף צימערן. קלאטשקע האט טאקע באמת איינגעארדנט דארט א פאבריק, אין וועלכער ער ארבעט אויס פשוטן קארט און בײַקע. די פאבריק האט ער געשאפן אלײן און מיט אייגענע מיטלען. דער גאנצער בנין איז פארנומען פון דער פאבריק אויף אזא אופן: אין ערשטן צימער וועט די וואל געריניקט און געקאכט, אין צווייטן — שטייט דער וועבשטול (станокъ), וואס אויף אים וועלן די סחורות אויסגעארבעט, אין דריטן — וועלן די וואל געשפונגען און אויפגעוויקלט, אין פערטן — וועלט די סחורה פארטיק געמאכט, אפגעטירט, און אין פינפטן — געפינען זיך די ארבעטער. סך-הכל 16 מענטשן, פון זיי 6 מאנספארשוינען און 10 פרויען.

א שאד וואס עס בלײַבט אומבאווסט, צי די ארבעטער זײַנען געווען יידן.

קלאטשקע, וועלכער האט דערווײַל ניט געהאט באקומען קיין תשובה, האט זיך נאך א מאל געווענדט צום גענעראל-גובערנאטאר און זיך באקלאגט דערויף, וואס ער באקומט ניט די געבעטענע הנחות, באזונדערס שטערט אין דער ארבעט דאס איינקוואַרטירונג מיליטער-לײַט, און בעט דעריבער לכל-הפחות באפרײַען די פאבריק פון מיליטערישער איינקוואַרטירונג דערווײַל, ביז די מאכט וועט אָנגענעמען א באשלוס וועגן די הנחות פאר זײַן פאבריק בכלל.

---

[3] אין אכצנטן י״ה זײַנען געווען באווסט די אזוי גערופענע צדקה-פאבריקן. דאס זײַנען געווען אונטערנעמונגען האלב אינדוסטריעלע און האלב „דערציערישע". עס האט דעמאלט אין גאנץ איראפע געהערשט די מינונג, אז עס איז נוציק צו פירן פאבריקן, וואס וועלן באדינט דורך ארבעט פון יתומים, בעטלערס, ארעסטאנטן און מאראליש פארוואַרלאָזטע קינדער. זייער ארבעט—האט מען געהאלטן — כמעט אן אומזיסטע, דערף זײַן ריווחדיקער פאר דער פאבריק וויי באצאלטע. דערבײַ האט מען געוואלט דער פאבריק שטעלן אויך א פילאנטראפיש דערציערישע אויפגאבע. אנהייב 19טן י״ה דריינגט שוין אומעטום א ריין אינדוסטריעלע-קאמערציעלע אונטערנעמונג. דאס האט אים אבער ניט געשטערט צו וועלן גענישן זיך דער הנחה פאר צדקה-פאבריקן.

כדי צוצוגעבן זײַן בקשה מער חשיבות, האָט ער בײַגעלייגט אַ באַשטעטיקונג פון ווילנער קהל וועגן זײַן פאַבריק, וואָס — אַגב געשריבן פּויליש — לייענט זיך אַזוי:

באַשטעטיקונג. ווילנער קהל באַשטעטיקט, אַז דער בן דת משה לייב בן דוד פּרץ קלאַצקי איז ווירקלעך אַ היגער קליינבירגער, ער האַלט אַ פאַבריק צום אויסאַרבעטן איינפאַכן קאָרט פאַר סאָלדאַטן און בייעס אין הויז פון די גלחים דאָמיניקאַנער נומער 1152, וועגן וואָס קהל גיט אַרויס די דאָזיקע צײַגעניש מיט דער אונטערשריפט פון די מיטגלידער און מיט דער חתימה פון קהלס געוויינלעכן זיגל. אַרויסגעגעבן אין ווילנע, יאָר 1815, 27 טאָג אין יולי.

(—) ב. פּע־צאָוויטש, (—) ל. צעמאַכאָוויטש, (—) י. ראָזענסאָן[4].

קיין תשובה האָט קלאַטשקאָ נאָך אַלעמען אַזוי גיך פאָרט ניט באַקומען. סוף־כל־סוף האָט מען אים געהייסן זיך ווענדן קיין פּעטערבורג אין מיניסטעריום פאַר אינעווייניקסטע ענינים, וואָס קלאַטשקאָ האָט אויך געטאָן. בינו לבינו האָט קלאַטשקאָ, אפשר כדי פּטור צו ווערן פון מיליטערישער אײַנ־קוואַרטירונג, זײַן פאַבריק אַריבערגעטראָגן פון שטאָט אין ווילנער קרײַז, אין מאַיאָנטעק פון אַ פּריץ, דעם פּאָדקאָמאָרי בוטשינסקי[5].

זײַן בקשה צום מיניסטער האָט קלאַטשקאָ פאָרמולירט אין פיר פּונקטן: 1. אַ הלוואה אויף אַ משכון, 2. דערלויבן אים צו נעמען צו דער אַרבעט אין פאַבריק ייִדישע אָרעמע ייִנגלעך, וועלכע האָבן ניט קיין שום באַשעפטיקונג, 3. דערלויבן אים צו פאַרקויפן די פּראָדוקציע אין גאַנץ רוסלאַנד און 4. כדי אײַנצוקויפן פאַר דער פאַבריק די נייטיקע מאַטעריאַלן זאָל קלאַטשקאָ אָדער זײַנע באַפולמעכטיקטע באַקומען אַ געשריבענעם באַווײַז אויף צו פאָרן פרײַ קיין מאָסקווע און דאָרט זיך אויפצוהאַלטן.

דעם 23טן יאַנואַר 1818 האָט דער מיניסטער, נאָך דעם ווי קלאַטשקאָס בקשה איז באַטראַכט געוואָרן אין דעפּאַרטאַמענט פאַר מאַנופאַקטור און אינעווייניקסטן האַנדל, צוגעשיקט דעם ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר אַן ענטפער פאַר קלאַטשקאָן על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, הײַנו: 1. קיין הלוואה קען מען איצט קלאַטשקאָן ניט אַרויסגעבן, מחמת די פאָנדן, וואָס דאָס מיניסטעריום האָט געהאַט אין זײַן רשות אויף צו שטיצן פאַבריקאַנטן זינט דעם יאָר 1812, זענען געוואָרן אַריבערגעטראָגן אין דער אַלגעמיינער מלוכישער קאַסע און דאָס אַרויסגעבן הלוואות איז געוואָרן אָפּגעשטעלט, 2. דערלויבן צו באַנוצן אָרעמע ייִדישע ייִנגלעך געהער ניט צום מיניסטעריום פאַר אינעווייניקסטע ענינים, נאָר קלאַטשקאָ דאַרף זיך וועגן דעם צונויפריידן מיט די ייִדישע געזעלשאַפטן אָדער מיט קהל, 3. פאַרקויפן זײַנע אויסאַרבעטונגען מיט געזעצלעך רעגיסטרירטע צייכנס מעג ער, אויב לויט דעם אָרטיקן אײַנזען וועלן ניט זײַן דערצו קיין געזעצלעכע מניעות, און 4. אַרויסגעבן קלאַטשקאָן אַ דערלויבעניש צו פאָרן פרײַ

---

[4] ב. פּערצאָוויטש — איז דער גרויסער ווילנער סוחר פון ערשטער גילדע בנימין בן מאַרקוס פּערעץ (פּערצאָוויטש), ל. צעמאַכאָוויטש איז דער ראש הקהל לייב בן צמח דײַכעס, יוסף ראָזנסאָן — פּרנס און באַוווסטער משכיל, געווען פון די ווילנער יחידים, וואָס האָבן שטודירט מעדיצין אין אַמאָליקן ווילנער אוניווערסיטעט.

אַגב איז דאָ זייער טשעקאַווע דער ווילנער חותם הקהל: אַ מלוכה־אָדלער מיט דער יאָרצאָל 1814.

[5] לויטן געזעץ פון 1804 (אַרט' 21—22) האָבן ייִדן געהאַט רעכט צו פאַרלייגן פאַבריקן אויך אויף פּריצישער ערד לויט אַ פרײַען אָפּמאַך, דערבײַ האָבן די פּריצים באַקומען פון דער מאַכט פאַרשיידענע הנחות.

געהער אויך ניט צום מיניסטעריום, נאָר צו די געהעריקע אַמטן, וואָס צו זיי דאַרף קלאַטשקאָ זיך ווענדן. דערבײַ האָט דער מיניסטער צום סוף אָנגעוויזן דעם גענעראַל-גובערנאַטאָר, אַז דער לעצטער פּונקט פון קלאַטשקאָס בקשה פאַרדינט יעטווידע אויפמערקזאַמקייט, מחמת די מיגלעכע שווערקייטן בײַם אײַנקויפן מאַטעריאַלן פאַר דער פאַבריק קענען גורם זײַן שטערונגען אין דער פּראָדוקציע און די פאַבריק קען זיך אָפּשטעלן, דעריבער לייגט ער פאָר איבערגעבן וועמען מען דאַרף און זען, אַז קלאַטשקאָ זאָל אין דעם פּונקט באַקומען „אַ געזעצלעך באַגרינדעטע באַפרידיקונג, וואָס איז נאָר מעגלעך".

דאָס איז געווען די איינציקע הנחה, וואָס קלאַטשקאָ האָט אויסגעפּועלט. דער גענעראַל-גובערנאַטאָר האָט דעם 1טן כעברואַר 1818 דורך דער פאַרמיטלונג פון דער פּאָליציי געמאָלדן קלאַטשקאָן די תשובה פון מיניסטער און צוגעגעבן, אַז ווען נאָר קלאַטשקאָ גופאָ אָדער זײַנער אַ באַפולמעכטיקטער וועט דאַרפן פאָרן אין די ענינים פון דער פאַבריק קיין מאָסקווע און דאָרט זײַן, קען ער באַקומען דערויף אַ שריפטלעכע דערלויבעניש פון דער ווילנער גובערניאַלער מאַכט. אַ קאָפּיע דערפון איז גלײַכצײַטיק צוגעשיקט געוואָרן דעם ווילנער גובערנאַטאָר.

ב

ייִדישע גילדע-סוחרים אין ווילנע

אין ווילנער האַנדל האָבן ייִדן פון שטענדיק אָן געהאַט אַ גרויסן חלק, אָבער אויך וועגן דעם פאַרמאָגן מיר ניט קיין סטאַטיסטישע ידיעות פון פאַרצײַטנס.

אַ ביסל ציפערן וועגן ייִדישע גילדע-סוחרים אין ווילנע אָנהייב 19טן י"ה געפינט זיך אין שארית הפּלטה פון ווילנער קהלס-אַרכיוו[6].

אין 1810 און 1811 האָט ווילנער קהל אין אַ געוויסן ענין געדאַרפט האָבן גענויע ידיעות וועגן די ייִדישע גילדע-סוחרים אין שטאָט און האָט זיך וועגן דעם געווענדט צום שטאָטראַט, מחמת פירן די רייסטערס פון אַזעלכע סוחרים האָט געהערט צו דער קאָמונאַלער מאַכט. דערויף האָט קהל באַקומען צוגעשיקט די געבעטענע רשימות.

לויט דעם האָט אין 1810 דער רייסטער ייִדישע סוחרים, וועלכע זענען געווען פאַרשריבן אין די באַזונדערע גילדעס אין ווילנע, געציילט סך-הכּל דרײַסיק סוחרים[7], דערפון זענען 6 געווען פאַרשריבן אין דער ערשטער גילדע, 5—אין דער צווייטער און 19—אין דער דריטער גילדע, הײַנו:

אין דער ערשטער גילדע:

1. אַבעל בן יצחק סאָלאָווייטשיק, 2. בנימין פּערעץ, 3. ישראל פימבערג, 4. שמשון (בן אברהם) סימסאָן, 5. מיכל בן פײַוויש זעטל, 6. זאַנוול בן פּסח גערמײַזע.

אין דער צווייטער גילדע:

7. ישעיה בן אַברהם ציפּקין, 8. משה סלוצקי, 9. שמואל קלאַטשקאָ, 10. לייב דײַכעס, 11. בנימין נאַטאַנסאָן.

---

[6] מלוכישער אַרכיוו אין ווילנע, זאַמלונגען פון אַמאָליקן ווילנער קהל, באַנד 3 בל' 64.

[7] לויט דער סטאַטיסטיק פון דער צאָל סוחרים אין ווילנע, וואָס עס ברענגט פון אַ געדרוקטן מקור וואָלף דובנאָוו אין די עקאָנאָמישע שריפטן פון יוואָ ב' I (ז' 95), זײַנען אין ווילנע געווען בכלל סוחרים אין 1810—65 און אין 1811—63. די דאָרט אָנגעגעבענע צאָלן ייִדישע סוחרים אין 1810 און אין 1811 זײַנען קלענערע ווי בײַ אונדז, דערבײַ דאַרף מען אָננעמען פאַר ריכטיקער אונדזערע ציפערן, וועלכע שטיצן זיך אויף נאָמענטלעכע רשימות פון יענער צײַט.

אין דער דריטער גילדע:

12. יצחק דאנציגער, 13. זלמן ראדונסקי, 14. מאיר ראזענבוים, 15. זלאטע, נחס וויב (Noechowa), 16. לעווין עליאש, 17. שמואל לאנדא, 18. זלמן בן אורי אוריזאן, 19. זלמן בן הירש אנאנאס, 20. יאכעל מאנאסעוויטש, 21. מארקוס הימאן, 22. יונה בראדיס, 23. דוד לעווינסאן, 24. דוד בן מתתיה סטראשונסקי (סטראשון), 25. בעניא, ליבאשיצער וויב (Liboszycowa), 26. בער בן תנחום בעהאגא (?), 27. ליב פעטרוך, 28. יוסף בן טוביה זאקהיים, 29. אליהו זאמבערג, 30. סאלאמאן בן הערץ הימאן.

א יאר שפעטער האט די צאל יידישע גילדע-סוחרים אין ווילנע זיך פארגרעסערט אויף 3 און די רשימה פון אוגוסט 1811[8] רעכנט אויס 33 סוחרים, פון זיי 7 אין דער ערשטער גילדע, 5—אין דער צווייטער און 21—אין דער דריטער. בכי א טאל סוחרים זענען אנגעגעבן אויך זייערע זין, וועלכע האבן, משמעות, געהאלפן אין מסחר.

אין 1811 זענען געווען פארשריבן

אין דער ערשטער גילדע:

1. שמשון אברהם (בן אברהם?), 2. זאנוול בן פסח גערמיזע (זיין זון: בער), 3. משה בן דוד סלוצקי, 4. ישראל בן שלמה פינבערג, 5. יצחק בן יודל אדעלסאן, 6. יצחק בן מאיר, 7. מיכל בן פייוויש זעטל.

אין דער צווייטער גילדע:

8. שמואל בן חיים קלאטשקא (זיינע זין: דוד, חיים און יהודה), 9. אבעל בן יצחק סאלאוויטשיק (זיינע זין: ישראל, יצחק, לייזער, וואלף, אליהו און בער), 10. בנימין בן מארקוס פערעץ, 11. ישעיה בן אברהם ציפקא [ציפקין], 12. ליב בן צמח דייכעס.

אין דער דריטער גילדע:

13. שמואל בן חיים לאנדא (זיינע זין: יאנקל, אברהם, יצחק, לייזער), 14. בנימין בן נתן נאטאנזאן (זיינע זין: מארקוס און פיש...), 15. לעווין בן בער עליאש (זיין זון: יאנקל), 16. זלמן בן אורי אוריזאן (זיין זון: יצחק), 71. ליב בן בנימין נאטאנזאן (זיין זון: אהרן בן-ציון), 17. בער בן אהרן לאפ[9] (זיינע זין: צמח, יהודה, יוסף, בנימין), 19. מאיר (בן) דניאל ראזנבוים, 20. יצחק בן אברהם דאנציגער (זיין זון: אליהו), 21. בעניא בת ירמיה (?) ליבאשיצעס וויב, 22. דוד בן מתתיהו סטראשונסקי (זיינע זין: הירש, חיים, משה), 23. גרשון בן לייזער בן ציון (זיינע זין: בן ציון, יודל), 24. יונה בן יודל בראדיס (זיינע זין: שמואל און יאסל), 25. ליב בן בצלאל אלטערשטיין, 26. זלאטע נחס, אלמנה, 27. ליב בן מרדכי פעטרוך (זיינע זין: משה, בער, פייוויש), 28. אליהו בן דוד סלוצקי, 29. מארקוס הימאן, 30 סאלאמאן בן הערץ הימאן, 31. דוד בן ליב לעווינסאן, 32. יאסל בן טוביה זאקהיים, 33. אליהו בן נתן זאמבערג.

וי מיר זעען, זענען דעמאלט געווען אין ווילנע 2 יידישע פרויען, וועלכע האבן געפירט מסחרים אין א בריטערן פארנעם און זענען געווען פארשריבן אין דער דריטער גילדע.

די צאל יידישע גילדע-סוחרים איז אין ווילנע אין די צווי יאר 1810 און 1811 ניט געווען קיין גרויסע, דערפאר זענען אבער צווישן זיי געווען ניט וויניק אזעלכע, וואס האבן א חוץ האנדל זיך

---

[8] מלוכישער ארכיוו אין ווילנע, זאמל' פון אמאל' ווילנער קהל ב' 4, בל' 29—31.

[9] ער האט שפעטער געענדערט זיין פאמיליע-נאמען אויף אלאפין.

פארנומען מיט קהלשע ענינים און עסקנות. לויט פארשיידענע מקורים גיבן מיר ווייטער הענן זיי א ביסל אינפארמאציעס:

בנימין פערעץ—א גרויסער סוחר און פרנס-הקהל, א זון פון ר' מרדכי ב"ר יעקב פערעץ, געשטאמט פון א מיוחסדיקער ווילנער משפחה סוחרים און עסקנים.

ר' יחיאל מיכל ב"ר שרגא פייוויש זצטל — מען האט אים גערופן אין שטאט "ר' מיכל קצין", געשטאמט פון זשעטל (Zdzięcioł), א שטעטל אין ווילנער געגנט, דערפון זיין פאמיליע-נאמען, א גביר און כלל-טוער, גבאי פון פארשיידענע חברות, אין זיין הויף האט ער איינגעארדנט א קלויז.

ר' שמואל זאנוול ב"ר פסח גערמיזע — גרויסער סוחר, באקומען פון דער רעגירונג א גרויסן גאלדענעם מעדאל פאר זיינע פארדינסטן אויפן געביט פון האנדל, וויכטיקער ווילנער פרנס און עסקן, זיין חתימה גענוג זיך אונטער תקנות פון פארשיידענע חברות. צוזאמען מיט זיין שוואגער ר' דוד לעווינסאן האט ער אין זייער בשותפותדיקן הויף בתים פערד-מארק ("זאוולס הויף") אויפגעשטעלט א הילצערנעם בנין אויף א קלויז. נאכדעם ווי אין 1817 האט די קלויז אפגעברענט, האט ער געהאלפן אויפבויען זי פון דאס נס. די קלויז עקסיסטירט נאך אין ווילנע ביזן הינטיקן טאג ("זאוולס קלויז"). אין דעם קלויז איז אייזיק-מאיר דיקס פאטער ר' נח געווען חזן.

ר' שמואל ב"ר חיים קלאטשקא — פרנס-הקהל, נדבן און גרויסער עסקן. באווסט אין אמאליקער ווילנע ווי "ר' שמואל יהודהס" אויפן נאמען פון זיין שוער ר' יהודה קלאטשקס. שמואל-יוסף פין רופט אים אן "הרב הגביר, המפואר, המופלא הצדיק". אין זיין הויף האט ער צוזאמען מיט ר' זלמן ר' אוריס (זע ווייטער) געשאפן א קלויז. זיין זון ר' דוד קלאטשקא איז שוין געווען א משכיל און איינער פון די גרינדער פון דער משכילישער שול "טהרת הקודש". פון דער פאמיליע האט געשטאמט יוליאן קלאטשקא. די אויפשריפט אויף ר' שמואלס מצבה האט פארפאסט אד"ם הכהן לעבענזאן, זי איז אפגעדרוקט אין "שירי שפת קודש".

ר' לייב בן ר' צמח דמיכעס ("ר' לייב צמחס") — פרנס-הקהל און גבאי, פון די גרויסע ווילנער נכבדים. א זקן פון 85 יאר האט ער זיך געקליבן קיין ארץ-ישראל, איז אבער (1840) געשטארבן אין ועזה.

ר' בנימין ב"ר נתן-נטע נאטאנזאן — געשטאמט פון פלונגיאן, גרויסער יחסן ("מגזע הש"ך"), גבאי פון יידישן שפיטאל אין משך פון 33 יאר. נאך זיין טויט (1841) האט מרדכי-אהרן גינצבורג אפגעדרוקט ווענן אים א נעקראלאג אין "פרחי צפון".

ר' יצחק דאנציגער — זון פון בעל "חיי אדם", געווען א סך יארן פון די גדולי הפרנסים אין ווילנע. א גרויסער למדן און עסקן.

ר' אריה-לייב ב"ר דוב-בער עליאש — באווסט ווי "ר' לייבעלע ר' בערס", איינער פון די גרויסע ווילנער גבירים און עסקנים. ער, דער אויבן דערמאנטער ר' שמואל קלאטשקא און ר' זלמן ר' אוריס (זע ווייטער) זענען אגגערופן געווארן בשעתם "די דרײ זיילן פון ווילנע".

ר' שמואל ב"ר חיים לאנדא — ש. י. פין שרימבט ווענן אים: "מיקירי נכבדי קהילתנו, חכם בתורה ומופלא במעשה הצדקה".

ר' זלמן בן ר' אורי אוריזאן ("ר' זלמן ר' אוריס")—ראש-הקהל אין משך פון א סך יארן, איינער פון די "דרײ זיילן" אין ווילנע, גרויסער בעל-צדקה, געשאפן גמילות-חסדימס פאר נויטבאדערפטיקע, געווען א גרויסער אויטאריטעט אין דער רבנישער וועלט, האט אונטערגעשריבן די הסכמה צו גרינדן די וואלאזשינער ישיבה און געווען איינער פון די גרינדער און עסקנים פון ראמיילעס ישיבה אין ווילנע האט אויך געגרינדעט א קלויז אין זיין הויף.

מאַרקס היימאַן — סוחר, געשטאַמט פון פרייסן, אַ „דייטש", געקומען קיין ווילנע פון בערלין אין 1799.

ר' דוד בן ר' אַריה־ליב לעווינסאָן – אַ שוואָגער פון ר' מיכל זעטל (זע אויבן).

ר' דוד בן מתתיהו שטראַשון אַ שווער פון באַוווסטן גאון ר' שמואל שטראַשון און זיידע פון ר' מתתיהו שטראַשון.

בעניאַ ליבאָשיץ — משמעות די פרוי פון באַרימטן ווילנער דאָקטאָר יעקב ליבאָשיץ.

ר' יוסף בן טוביה זאַקהיים — געווען אַ חלפן, גרויסער עושר און נדבן „מהנכבדים המצוינים בדורו, מלא תורה ויראת שמים", האָט געגרינדעט אַן אייגענע קלויז. געווען אַן אייניקל פון ר' ישראל, איינעם פון די „ראָזשינאָיער קדושים", וואָס זענען אומגעקומען מחמת אַ בילבול אין 1760 אויף קידוש השם (דערפון זיין פאַמיליע־נאָמען: זאַקהיים=זקה"ם=זרע קודש הם), פון אים האָט געשטאַמט דער פעטערבורגער גביר און קאָלעקציאָנער משה לייב פרידליאַנדסקי, וועלכער האָט אין 1892 זיין גרויסע־ביבליאָטעק אַוועקגעשאָנקען דעם אַזיאַטישן מוזיי אין פעטערבורג („ביבליאָטעקאַ פרידלאַנדיאַנאַ"). זיין זון, ר' אַברהם זאַקהיים, איז געווען אַ באַוווסטער ווילנער משכיל און מעצענאַט, האָט אַרויסגעגעבן אין 1834 חיים־זעליג סלאָנימסקיס „מוסדי חכמה".

סאַלאָמאָן היימאַן — אַ ברודער פון אויבן דערמאָנטן מאַרקוס היימאַן, וואָס מיט אים צוזאַמען איז ער געקומען קיין ווילנע, געווען דער ערשטער באַנקיר אין ליטע. 1803 איז ער געוואָרן דער איידעם פון ד"ר ליבאָשיץ. די היימאַנס, טיכטיקע סוחרים, אָבער פאַרביסענע אַסימילאַטאָרן, באַזונדערס סאַלאָמאָן, האָבן מיט דער ווילנער ייִדישער סביבה זיך ניט צונויפגעלעבט. סאַלאָמאָן האָט אַליין אָפּגעשמדט זיינע קינדער[10].

ר' לייב בן ר' בנימין נאַטאַנזאָן — גערופן „ר' לייבעלע פישלס" אויפן נאָמען פון שווער, געווען אַ גרויסער למדן און נדבן, איינער פון זיינע איידעמס איז געווען דער גאון ר' דוד לוריא (ר' דוד ביכעווער), דער באַרימטער תפוס פון שליסלבורגער פעסטונג.

* * *

צום סוף נאָך אַ ביסל ציפערן וועגן ייִדישע גילדע־סוחרים אין ווילנע פון שפּעטערדיקע יאָרן, גענומען פון אַנדערע אַרכיוואַלישע מקורים.

לויט די ייִדישע סקאַזקעס־רשימות פון 1816, ווו די גילדע־סוחרים זענען געווען באַזונדער אויסגעטיילט, זענען אין יענעם יאָר געווען אין ווילנע סך־הכל 32 ייִדישע סוחרים פון אַלע גילדעס[11].

אין 1825 זענען אין ווילנע געווען 76 ייִדישע גילדע־סוחרים און אין 1826—92 אַזעלכע סוחרים, דערפון אין דער ערשטער גילדע—3, אין דער צווייטער—15 און אין דער דריטער 74[12].

---

[10] וועגן די ברידער היימאַן זע פ. קאָן „ייִדישע פרויען אין דער אַקושעריע־שול בייַם ווילנער אוניווערסיטעט" אין די „היסטאָרישע שריפטן" פון יוואָ באַנד I.

[11] מלוכישער אַרכיוו אין ווילנע, זאַמלונגען פון דער פינאַנץ־קאַמער, באַנד 275. (סקאַזקעס־רשימות פון 1816). אינטערעסאַנט איז אַ נאָטיץ, וואָס איז דאָ פאַראַן בייַ דער רשימה פון סוחר זלמן בן הירש סאַקער: „מחמת דעם, וואָס ער האָט זיך געפונען אין אויסלאַנד בייַ דער הויפּט־קוואַרטיר פון זיין מאַיעסטעט, איז סאַקער ניט אַרייַנגעטראָגן געוואָרן אין די „סקאַזקעס" פון דער לעצטער רעוויזיע [1813]". די נאָטיץ איז נוגע דער צייט פון די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות.

[12] מלוכ' אַרכ' אין ווילנע, זאַמלונג פון ווילנער קהל, באַנד 24.

אין 1834 איז די צאָל ייִדישע גילדע־סוחרים אין ווילנע געווען אַ קלענערע (משמעות מחמת דער אומרויקער צײַט נאָכן פּוילישן אויפשטאַנד) און באַטראָפן צוזאַמען 78, דערפון אין דער ערשטער גילדע—2, אין דער צווייטער—2 און אין דער דריטער—74[13].

פ. קאָן

וועגן דער ערשטער אויסגאַבע פון די חומשים מיט מענדלסאָנס איבערזעצונג אין פּוילן

אין זײַן אַרטיקל וועגן די מענדלסאָן־אויסגאַבעס אין פּוילן[1] באַהאַנדלט פּראָפ׳ מ. באַלאַבאַן אויך די חומש־אויסגאַבע מיטן ביאור און מענדלסאָנס איבערזעצונג, וואָס האָט דערשײַנט אין וואַרשע אין די יאָרן 1836—37. באַלאַבאַן האָט געזען די „אָנקינדיגונג״, וואָס דער משכּיל משה טענענבוים האָט אַרויסגעלאָזט 1835 וועגן דער אויסגאַבע פון די חומשים און איז זיך אַוודאי משער [באַלאַבאַן זאָגט ניט, אַז עס איז נאָר אַ השערה], אַז די מודעה איז גוט אויפגענומען געוואָרן פון די „ברייטע מאַסן״ פּוילישע ייִדן און מ׳האָט געשמאַק באַשטעלט די חומשים; והאָ־ראַיה—מ׳האָט זיי טאַקע אָפּגעדרוקט. ווען מען שטעלט זיך אָבער פאָר, ווי די ברייטע יידישע מאַסן אין פּוילן האָבן דעמאָלט אויסגעזען, קומט באַלד אויס אַ ביסל קשה, אַז זיי זאָלן זיך אַזוי גוט האָבן באַצויגן צו דער דאָזיקער חומש־אויסגאַבע. נאָר אין וואַרשע, ווו ס׳האָבן געוווינט די ייִדישע באַנקירן, פאַבריקאַנטן, גרויסע סוחרים און דאָקטוירים, וועלכע האָבן זיך געפירט „דײַטש״ און זײַנען אָפט געשטאַנען אין געשעפטלעכע און משפּחהדיקע פאַרבינדונגען מיט די ייִדן אין פּרײַסן, האָט זיך געפונען אַ גרעסערע גרופּע משכּילים. אַקעגן האָט מען נאָך אויף דער פּראָווינץ געשטעקט ראשו ורובו אין דער טראַדיציע, און לערנען „משה דעסערס פּשט״ איז געווען אַ גרויסע עברה. משכּילים זײַנען דאָרט געווען זייער זעלטן און האָבן געקענט לערנען אַ שטיקל „ביאור״ נאָר בגנבה.

דעם דאָזיקן אונטערשייד צווישן וואַרשע און דער פּראָווינץ זעט מען בולט אין דער באַצויגונג פון די ייִדן צום פּוילישן אויפשטאַנד פון 1830—31. אין וואַרשע, ווו מ׳איז שוין נאָך פריער געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון די משכּילים אין פּרײַסן[2], האָבן זיך געפונען גרופּעס ייִדן, וואָס זײַנען געווען פאַר דעם אויפשטאַנד, האָבן זיך אָנגעגעבן פאַר פּרײַוויליקע און האָבן אַפילו געוואָלט גרינדן אַ באַזונדערן ייִדישן לעגיאָן; די ייִדן אויף דער פּראָווינץ זײַנען געשטאַנען ווײַט פונעם אויפשטאַנד און ניט געוואָלט גיין צום מיליטער[3]. נאָך 1840 האָט אַ משכּיל אין טאָמאַשעוו געמוזט אָנקומען צו טוגענדהאָלדס הילף,

---

[13] מלוכ׳ אַרכ׳ אין ווילנע, זאַמל׳ פון דער פינאַנץ־קאַמער, באַנד 542 (סקאַזקעס־רשימות פון דער רעוויזיע 1834).

[1] Zeitschrift f. d. Geschichte d. Juden in Deutschland 1929, p. 267.

[2] זע מײַן אַרטיקל „צו דער געשיכטע פון דער השכּלה בײַ ייִדן״ אין Monatsschrift f. Geschichte u. Wissenschaft d. Judentums, 1932, p. 139—152. זע אויך ווײַנריב אין עקאָנאָמישע שריפטן פון ייִוואָ ב׳ II ז׳ 36.

[3] זע Еврейская Старина 1909 ז׳ 145; 1910 ז׳ 237. ש. דובנאָוו: „וועלטגעשיכטע דעס ייִדישען פאָלקעס״ (דײַטש) ב׳ 9, ז׳ 242.

כדי ער זאָל פּטור ווערן פון די רדיפות, וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטיין אין זיין שטאָט[4]. ס'איז טאַקע דעריבער שווער מסכים צו זיין צו באַלאַבאַנס הנחה, אַז די „ברייטע ייִדישע מאַסן" אין פּוילן זיינען געווען אַזוי להוט נאָך מענדלסאָנס חומש-איבערזעצונג. אַז ס'איז געווען אַנדערש, קען מען זען פון אַקטן וואָס מיר האָבן געפונען אין וואַרשע[5].

ווי באַקאַנט, האָט דער דעמאָלטיקער וואַרשעווער נגיד טעאָדאָר (טעוועלע) טעפּליץ פינאַנסירט די אויסגאַבע פון מענדלסאָנס חומש-איבערזעצונג[6]. טעפּליץ איז געווען אַ שוואָגער פונעם וואַרשעווער גביר און דאָזאָר עפּשטיין און איז רייך געוואָרן פון דער אַרענדע פון פאַרשיידענע שטייערן, פון דעם אָפּצאָל אויף זאַלץ און כשר פלייש. ביים לעצטן איז ער משמעות ניט געווען גאַנץ ערלעך, אַזוי אַז די רעגירונג האָט פאַרבאָטן אים צו דינגען ווייטער די „קאַראָבקע". זיין שוואָגער עפּשטיין האָט אָבער גענומען די אַרענדע אויף זיין נאָמען (צוזאַמען מיט שלמה פּויזנער) און האָט זי אָפּגעגעבן טעפּליצן, וועלכער האָט ווייטער—לויט די ווערטער פונעם צענזאָר יעקב טוגענדהאָלד—גענומען צו טייערע פּרייזן פאַרן פלייש און די געלטער ניט אָפּגעגעבן פאַר די ייִדישע אינסטי טוציעס[7]. מען קאָן זיך דעריבער משער זיין, אַ טעפּליץ איז ביי זיין חומש-אויסגאַבע ניט אויסן געווען טובת הכלל, נאָר האָט געהאַט אַנדערע פּערזענלעכע פּנוּת. זיינע אייגענע ווערטער אין דער בקשה צו דער רעגירונג (זע ווייטער) גיבן אָנצוהערן: ער איז געווען אויסן צו ווייזן דער רעגירונג, אַז ער וויל שטיצן אירע השכלה-טענדענצן בנוגע ייִדן, אַוודאי כדי שפּעטער צו באַקומען פון איר פאַרשיידענע קאָנצעסיעס.

אין די דערמאָנטע אַקטן געפינט זיך אַ קאָפּיע פון אַ בקשה, וואָס טעפּליץ האָט אָנגעגעבן צו דער קאָמיסיע (מיניסטעריום) פאַר אינעווייניקסטע און קולט-ענינים אין וואַרשע וועגן דער חומש-אויסגאַבע. די בקשה איז געשריבן דעם 9/21טן אויגוסט 1837, בשעת דער דריטער באַנד פונעם חומש איז שוין געווען אָפּגעדרוקט. ווי טעפּליץ דערציילט דאָרט, איז ער אויסן אָפּצוגעוויינען די ייִדן פונעם „זשאַרגאָן" און זיי אויסצולערנען די ריינע דייטשע שפּראַך. דורך דעם וועלן זיי ממילא אָנהייבן צו לערנען פּויליש, ווי די רעגירונג וויל עס. ער, טעפּליץ, איז אויסן מיט זיין אויסגאַבע צו העלפן דער רעגירונג אין איר פּלאַן בנוגע ייִדן. די הוצאות מאַכן אויס ביי 50 000 גילדן, וועלכע ער דעקט. ס'איז ניט פאַראַן קיין אַנדער מיטל צו פאַרשפּרייטן דאָס ווערק, נאָר ווען די קאָמיסיע וועט באַפעלן די קהילות (Dozór Boż-niczy), אַז זיי זאָלן באַשטעלן צו איין—און די גרעסערע שטעט צו מער—עקזעמפּלאַרן פון דעם חומש פאַר די בתי-מדרשים.

מען קען דערפון זען, ווי די „ברייטע מאַסן" האָבן געקויפט די חומשים! נאָך דעם ווי דער 3טער באַנד איז שוין געווען אָפּגעדרוקט, האָט טעפּליץ דערזען, אַז מ'קויפט ניט די חומשים, האָט ער געמוזט אָנקומען צו דער רעגירונג, אַז זי זאָל נייטן די פּוילישע ייִדן צו קויפן דאָס ווערק.

צום באַדויערן האָט זיך ניט אָפּגעזוכט אין די וואַרשעווער אַרכיוון דער ענטפער פון דער רעגירונג[8]. משמעות האָט אָבער די רעגירונג אויסגעפאָלגט טעפּליצעס בקשה און האָט געצווונגען די ייִדן צו קויפן די חומשים. דאָס זעט מען פון

---

4 טוגענדהאָלד-אַקטן ב' 2 (געפינט זיך אין דער ביבליאָטעק פון דער ייִדישער קהילה אין וואַרשע).

5 אַקטן פון דער „ייִדישער געמיינדע" (אין דער דערמאָנטער ביבליאָטעק).

6 דער ווילנער משכיל קליאַטשקאָ האָט אויך צושטייער געגעבן אַ ביסל געלט צו דער דאָזיקער אויסגאַבע (זע פּ. קאָן אין היסטאָרישע שריפטן פון יוואָ ב' I ז' 777).

7 טוגענדהאָלד-אַקטן ב' 5.

8 אַ יישר כוח קומט פרל' מגר' צ. וואַסערמיל – וואַרשע, וואָס איז מיר געווען באַהילפיק ביים זוכן.

א טראדיציע, וואס האט זיך אויפגעהיט אין דער פאמיליע דאווידזאן אין ווארשע[9], אז מען האט געניטט דעם ווארשעווער רב דאווידזאן (אדער זיין זון) צו קויפן די חומשים מיט מענדלסאנס איבערזעצונג. אינעם דאזיקן צוואנג פון דער רע־ גירונג ליגט טאקע דער סוד, וואס אויך אנדערע פוילישע רבנים האבן דעמאלט באשטעלט דאס דאזיקע ווערק, ווען וואס באלאבאן וויס צו דערציילן.

די בקשה פון טעפליק איז שוין אלמן אן אינ־ טערעסאנטער דאקומענט און מיר ברענגען דאָ די יידישע איבערזעצונג דערפון.

איבערזעצונג:

צו דער רעגירונגס־קאמיסיע פאר אינעווייניקסטע, גייסטיקע און בילדונגס־ענינים.

די לאנגיעריקע ערפארונג אין פארשיידענע לענדער האט געהייזן, אז די ישועהדיקע פונות פון א רעגירונג בנוגע דער מאראלישער אויפקלע־ רונג פון די יידן ווערן דער עיקר צייטיק און ברענגען די גרעוועטשענע פרוכט נאר דעמאלט, ווען מען באנוצט ווירקזאמע מיטלען אפצוגעווינען די יידן פון דער פארדארבענער שפראך, ד״ה פון יידישן זשארגאן, אקעגן איז דאס ווירקזאמסטע מיטל ביים באקענען זיי מיט דער לאנדשפראך, פריער זיי צוגעווינען ריכטיק צו רימדן די דייטשע שפראך, ווייל צו איר איז די יידישע שפראך זייער נאענט. אויך איז ניט פארגן קיין שום ספק, אז וי נאר דער יוד קען שוין דייטש, נעמט ער זיך געהרן צו דער שפראך פון דעם לאנד, ווו ער ווויינט, בינדט זיך אזוי אראם מיט מער אויפריכטיקייט צו צו דער רעגירונג, צו די געזעצן פון לאנד וי אויך צו די לאנדסלייט פון אן אנדער אמונה. אבער די ווירקזאמקייט פון די דערמאנטע מיטלען קען דערגרייכט ווערן דעמאלט, ווען די איבער־ זעצונג אין דער רייגער דייטשער שפראך זאל זיך געפינגען לעבן דעם טעקסט פון די ביכער, וואס האבן א רעליגיעזע חשיבות און זענען צום מינסט פארשפרייט צווישן יידן, ווייל די [ביכער] לייענען זיי פון באדארף גערן און כמעט ניט וויל־נדיק לערנען זיי זיך אויס די רייגע שפראך. זייענדיק דערין איבערצייגט און וועלנדיק וויזן, אז איך פיל מיין חוב מיטצוווירקן בייַ די ישועהדיקע פונות פון דער רעגירונג, האב איך מיט 2 יאר צוריק אונטערגענומען אין אייגענעם פארלאג אין ווארשע א נייע אויפלאגע פונעם חומש מיט דער אויסגעצייכנטער דייטשער איבערזעצונג פונעם באריימטן מענדלסאן, וועלכע האט געקראגן די לויבפולע אפרובירונג פון דער גאנצער וועלט פון די געלערנטע, און וועלכע אויסער דעם וואס זי פארבייגט א טייל פאנאטישע אויסטשטשונגען פון דער הייליקער שריפט, העלפט זי מיט, אז יידן זאלן זיך באקענען מיט דער דייטשער שפראך.

איך שפאר ניט קיין מי און איך קיין שום הוצאות, כאטש זיי זענען זייער גרויס, זיי מאכן אויס בייַ 50,000 פוילישע גילדנס, וועגן וואס מען קען זיך גרינג איבערצייגן—און מיט א פאר וואכן צוריק איז שוין דער 3טער באנד ארויס פון אונטער דעם פרעס; ווי א באווייז הערן דאָ בייַ־ געלייגט 3 בענד פונעם חומש, וועלכע זענען גע־ דרוקט מיט דער דערלויבעניש פונעם צענזור־ קאמיטעט לויט דער פארארדענונג פון דער הויכער רעגירונגס־קאמיסיע פאר אינעווייניקסטע, גייסטיקע און בילדונגס־ענינים פונעם 14/26 אויגוסט 1835 נומער 10114/38822.

כדי אבער מ׳זאל קענען דערגרייכן דעם דער־ מאנטן ציל דורך פארשפרייטן דעם דאזיקן רעלי־ גיעזן ווערק—איז ניטא קיין אנדער מיטל ווי צו בעטן די הויכע רעג׳־קאמ׳ פאר אינעו׳, גייסטיקע און בילדונגס־ענינים, אז זי זאל באפעלן די „דאזאר באזשניטשיס״ [קהילה־פארוואלטונגען] אין

---

[9] פרענק־זאגארדאסקי, די פאמיליע דאווידזאן. ווארשע 1924.

פּוילן, אז זיי זאָלן פון די עקסטרא־אַרדינערע סומעס, וואָס זיי האָבן אין זייער בודזשעט, אַבאָנירן אָדער קויפן לכל הפחות 1 עקזעמפּלאַר, די גרעסערע קהילות צו א פּאָר עקזעמפּלאַרן, פּאַר זייערע עפנטלעכע ביבליאָטעקן, וואָס געפינען זיך אין די אַזוי גערופענע בתּי־מדרשים.

דאָס דאָזיקע מיטל וועט ניט אַרויסרופן קיין שום תּרעומות אָן עס רעקאָמענדירט אים די באַמערקונג גופּא, אז דאָס דערמאָנטע ווערק האָט א רעאַלן ווערט, אָן אז דער דערמאָנטער שריפט איז דאָס ווירקאַמסטע מיטל צו פֿאַרווירקלעכן די כוונות פון דער רעגירונג, וואָס זענען אויסן די מאַראַלישע טובה פון דער יידישער פּאָלקס־מאַסע.

די גוט דענקענדיקע יידן וועלן אין דעם דאָזיקן שריפט זען אָן אייגלען באַווײַז פון דער זאָרג פון דער רעגירונג פּאַר דער רעליגיעז־מאָראַלישער פֿאַרבעסערונג פון זייערע גלויבנסבריידער אָן וועלן זיכער אַליין מיטהעלפֿן דער דאָזיקער כוונה אָן וועלן אויך זען צו איבערצײַגן זיי אין דער שטענדיקער זאָרגעוודיקייט פון דער רעגירונג צו פֿאַרבעסערן דעם גורל פון די אײַנוווינער.

דערוואַרטנדיק א גנעדיקן אָן גיכן רעזולטאַט, פֿאַרבלײַב איך מיט גרויס דרך־ארץ

טעאָדאָר טעפּלין.

וואַרשע 9/21 אויגוסט 1837.

ד"ר ב. ווײַנריב

וועגן אָריגינאַל פון „משל ומליצה"

אין זײַן אַרטיקל „צו דער געשיכטע פון דער ייִדישער פּאָלקס־ליטעראַטור" (יוואָ־בלעטער ב׳ III ו׳ 240) שרײַבט דזיק וועגן די סודיקאָווער יידּ׳ „ספורי מעשיות" שטעלט זיך ז. ריישען אַפּ לענגער אויף דער פּאָעמע „משל ומליצה", וועלכע איז געשריבן אין מאַקאַמען־סטיל, און זאָגט אַרויס דערבײַ זײַן השערה, אז דאָס זאָל זײַן ניט קיין אָריגינעל יידיש ווערק, נאָר אַן איבערדיכטונג פון העברעיש. מפּוח דער אַראָגע וועגן דעם העברעישן מקור ברענגט ער אייניקע השערות און בלײַבט אָבער בײַ תּיקו.

די השערה וועגן א העברעישן מקור פון דער פּאָעמע איז טאַקע א ריכטיקע. עס איז אויך ריכטיק ד״ר י. צינבערגס השערה, אז דער העברעישער טעקסט איז געשאַפֿן געווארן אין דער צווייטער העלפט 18טן י״ה. ס׳וואַקסט אָבער ניט פון די קרײַזן פון די פֿאָרגייער פון דער השכּלה־תּקופה, וי צינבערג ווי׳ל האָבן, נאָר פון מגידישן־רבנישע קרײַזן, און דער מאַקאַמען־סטיל איז דאָ נאָר א צופעליקער (אפשר האָט דאָ געווירקט די מגידישע פּראָפּעסיע פונעם מחבר, וואָס מחמת דעם האָט ער מן הסתּם אָפּטער אַרײַנגעקוקט אין דער מיטלעלטער־לעכער מוסר־ און משלים־ליטעראַטור). דער מחבר פון דער דאָזיקער פּאָעמע אין העברעיש האָט געהייסן ר׳ אהרן בר׳ יהודה הלוי מברעזאַן און איז געווען א שטאָט־מגיד אין אַלעקסניץ (וואָלין) און איז שפּעטער געזעסן אין א קלויז אין ברעאָד. ער איז אויך א מחבר פון אייניקע ספּרים ווי א פּירוש אויף פּרקי־אבות, א פּירוש אויף דער הגדה א״א. דאָס וועלן, וואָס פון דעם איז די יידישע „משל ומליצה" איבערגעדיכט, הייסט „זאת תורת האדם" און איז אָפּגעדרוקט געוואָרן א לענגערע צייט נאָכן מחברס טויט דורך זײַנס אַן אייניקל, אין יאָר תקע״ט (דער דרוקאָרט איז ניט אָנגעוויזן, ס׳איז אָבער ערגעץ וווּ אין וואָלין). דאָס איז א קליין ספּרל, האַלט 22 בלעטלעך אַקטאַוו כּמעט אין גאַנצן געשריבן אין מאַקאַמען־סטיל (אייניקע משלים וווּ אויך א שיר זײַנען שוין אַרײַן אין זײַן ספר „חסדי אבות", געדרוקט אין זשאָלקווע תקכ״ה אָדער תקל״א). די פּאָעמע „משל ומליצה" הייסט אין העברעישן אָריגינאַל „תורת אדם וקורותיו" און פֿאַרנעמט אין דעם ספּרל נאָר די לעצטע פּאָר בלעטלעך.

פּדי צו פֿאַרגלײַכן די איבערזעצונג מיטן אָריגינאַל וי׳ל איך דאָ ברענגען אין העברעישן אָריגינאַל דעם אָרט, וואָס ז. ריישען האָט אין זײַן אַרטיקל געבראַכט אין דער יידישער איבערזעצונג.

אמר ידידי״ה בן לאדוני אבי אל״י מלך, אמרתי להודיע לבנו אדם אשר בכל עיר ופלך, מהתרפּתקאות דעדו על״י בהיותי בדרך, למען ידעו כל עמי הארץ ויתנו בלבם מורך.

ויהי בנסעי מבית מקום מנוחתי, מבית שמוא״ל הרמת״י, עיר גדולה לאלקים חיים, ומגדול עוז וראשו בשמים, קריה נאמנה, אלחנ״ן יסדה ובנה.

והנה אחר תשעה ירחים, באתי אל כרשת דרכים, דרך אחד הולך וסובב על פני הישימון, ושם ששי תלמי ואחימן, אנשי מדות רעות, חמודי המד וחפצי שעשועות, אוכלי מעדנים, ושותים יין גפנים, לבושי שנים, ואחר, עיניהם ולבם זנים, פניהם פני להבים, עזי פנים ככלבים, גוזלים וחומסים, ונשים מתחת בעליהם אונסים.

ודרך אחד הולך קדמת אשור, אשר יושביה אנשי חסד ויושר. פני אל חי מתלוננים בצל שדי, תורת אמת בפיהם ועבודת הבורא מודיעים לכל הבא לעבוד עבודת עבד ועבודת משא, לאל רם ונשא, ששים ושמחים לעשות רצון קונם, מעת תירושם רב ודגנם.

והנה בעמדי על הדרך, עלה בלבי מורך ועיני משוטטות בכל פינה, כי לא ידעתי לאיזה דרך אפנה ובאיזה דרך אלך, אם בדרך המלך, מלכו של עולם, יודע כל נעלם, אם בדרך הרבים שבכל יום שחרית וערבים, רצים אל המחי׳ והכלכלה, ולאל יתברך אינם נותנים תהלה.

ויהי כי ארכו זמותי ומורשי לבבי, ותגדל צערי וכאבי ואשא עיני ואראה, עיר גדולה למראה, ארץ נחלי מים, וארץ רחבת ידים, פונה קדמה מורחה צפונה וימה, בני לבנה כאלפים אמה, מוקפת חומה דלתים ובריח, לבינה ע״ג לבינה אריח ע״ג אריח, ובתוכו מגדל אדר והוד, וישיבתה טובה מאד, קרי׳ עליזה עיר הומי׳, על תלה בנוי׳, ושמח מר״ח, ואנשי׳ אנשי מעשה כסדום ועמורה.

ואקרב אל הקיר אשר סביב לעיר, עד בואי אל השער, בדאגה ובצער, והנה שם איש זקן בשנים, מלובש שריונים, ועליו כלי זין, מלוטשים מתובל קין, חרב וחנית ערוכים, חץ וקשת דרוכים, רוכב על סוס אדום, וחרבו מלאה מדם, כנען בידו מאזני מרמה, תרמית וערמה, ושמו כוש״ל, לכל ברכים מכשול, וכאשר אותו ראיתי, לאחורי נרתעתי. ויהי אלי בקרבו, בפיו שלום ידבר ובקרבו ישים ארבו, ויאמר אלי בן מי אתה העלם, הגד נא לי ואל תתעלם, ומה שמך הודיעני למען אדעך. ואומר אליו אני ידידי׳ עבדך, באתי לשחר פניך, איש תם ממשפחת רם, ומקומו מיתק״ה שמה יקרה ואת האלקים אני ירא, ולגור בארץ באתי הנה אל אשר אמצא בעיניו חניגה, ועתה באתי אל המקום הזה ואין דורש ואין שואל מה זה ועל מה זה, ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך, קרבני אליך, ואהי׳ לך עבד עולם, במצותיך אהי׳ זריז ושלם ואתן קולי בבכי וילללה, ודמעתי על לחי נגללה. וכשמוע כוש״ל דברי התמה, וימלא חמן חמה, ויאמר אלי בוא ברוך ה׳ למה בחוץ תעמוד, ואנכי פניתי הבית מבית תלמוד, ושם אעשה לך בית משתה מפתי תאכל ומכוסי תשתה, ועל מטתי תשכב, ושם תמצא מנוח...

ש. ווינער (קהלת משה גר׳ 3348) פֿאַרצייכנט שפּעטערע אויסגאַבעס פֿונעם „זאת תורת האדם״ און באַמערקט דערבײַ, אַז די ערשטע אויסגאַבע איז מעגלעך געווען געדרוקט אין אַלעקסינץ אָדער אין זשאַלקווע, און אַז ראַסט פֿאַרצייכנט אַן אויסגאַבע תקע״ט אָן דרוק־אָרט. נישט האַבנדיק געזען די אויסגאַבע תקע״ט, האָט ווינער געמײנט, אַז דאָס איז א שפּעטערע אויסגאַבע און די ערשטע אויסגאַבע זאָל זײַן אַלעקסינץ אָדער זשאַלקווע. פּרידבערג אין „בית עקד ספרים״ האָט שוין געמאַכט פֿון ווינערס ספק אַוודאי און פֿאַרצייכנט אַן אויסגאַבע אַלעקסינץ תקכ״ט און א צווייטע זשאַלקווע תק״ס. ווי עס איז צו זען פֿון דער הסכמה אויף דער אויסגאַבע תקע״ט, איז דאָס די ערשטע אויסגאַבע, במילא קען קיין רייד נישט זײַן וועגן אויסג׳ אַלעקסינץ תקכ״ט און זשאַלקווע תק״ס.

ח. לִיבּערמאַן (וואַרשע)

אברהם חיים כץ (אחי"ך) און זײַן העבּרעיִשע איבּערזעצונג פון „פּוילישן ייִנגל"

1

אין אַ נאָטיץ פון א. ר. מלאכי אין די יוואָ-בּלעטער ב' I ז' 282 ווערט גערעדט וועגן אברהם חיים כץ פון פּיאַטראַ ווי דעם איבּערזעצער פון לינעצקיס „פּוילישן ייִנגל" אין העבּרעיִש און עס ווערט אַרויסגעזאָגט די מיינונג, אַז די איבּערזעצונג איז געבּליבּן אין כּתב-יד. אויף דעם סמך האָב איך גענומען זיך נאָכפרעגן און זוכן און נאָך גרויסער מי האָט מיר אָפּגעגליקט דעם כּתב-יד צו געפינען*. דאָס איז אַ העפטל פון 114 נומערירטע עמודימלעך (13×11), באַשריבּן אויף ביידע זײַטן מיט אַ קלאָרן רשי-כּתב; אייניקע בּלעטער (24—37 און 112—113) פעלן. דער שער-בּלאַט לייענט זיך אַזוי: נער פלוני [!] /המגיד/ לאדם מה שיחו. מאז לילה אמר הורה גבר, עד שובו אל /עפר. ומלמד לאנוש בינה, לזרות ולהזר דרכי כסל וסכלות, ולחנך הנערים לא על פי דרכי הדור הישן, בדרך ספור יפה אף נעים./ מורק משפת יהודית אשכנזית אל השפה העבּריה, מאת /הצעיר אברהם חיים בן יהודה ליבש הכהן/ המכונה אחי"ך /עם הערות נוספות על דברים אחדים בסוף הספר. /לתועלת/ נערי ישראל אוהבי שפה הקדושה וחפצים קרבתה. /בשנת/ והחכמה תחייה בעליה לפ"ק [1874], נדפס בהוצאת המעתיק Nachdruk vorbehalten.

נאָכן שער גייט אַ דעדיקאַציע-בּלאַט לכּבוד בּנימין פראַנקלין פּעיקסאָטאַ[1], דעם אַמעריקאַנער גענעראַל-קאָנסול אין בּוקאַרעשט און זײַן אַדמיניסטראַטאָר (בּן משק ביתו) קלמן מאיר-זאָהן העהמער קאָרפּעראַל און עקיבא חשמל[2]. נאָך דער דעדיקאַציע גייט אַ פיר-שורהדיקער „מכתם אל המבקר!":

אל עומק דעת המבקרים באתי
מאז „מלפני מבהמות ארץ" קראתי,
ע"כ יאמר ההמון בשפתי דעת
גם החתול תוכל להביא מגרעת.

די איבּערזעצונג גופא פון „פּוילישן ייִנגל" איז געמאַכט לויט אַ לעמבּערגער אויסגאַבּע. אונדזער כ"י דערגייט ביז ז' 54 פון ייִדישן טעקסט און רײַסט זיך איבּער אין מיטן זאַץ.

2

אברהם-חיים כ"ץ, מיטן פּסעוודאָנים „אחי"ך" האָט נאָך זענענדיק אַ יונגערמאַן מיטגעאַרבּעט אין די דעמאָלטיקע ייִדישע און העבּרעיִשע צײַטשריפטן, דאָך איז ער אין גאַנצן פאַרגעסן געוואָרן. די סיבּה — דער גלות פון זײַנע „גײַסטיקע קינדער". ער האָט ניט באַוויזן זײַנע צעוואָרפענע ווערק צונויפצוזאַמלען אין בּוכפאָרם, און דערפאַר איז אויך פון זיי, ווי פון זײַן נאָמען קוים אַ שריד-ופּליט געבּליבּן. וואָלט ער ניט געווען אַן אָרעמען מלמדס אַ זון, וואָלט זיך געפונען אַ פאַרלאַג אָדער אַ נדיב-לב אים צו סובּסידירן — וואָלט זײַן נאָמען הײַנט זיכער ניט ווייניקער באַקאַנט געווען, ווי דער נאָמען פון אַנדערע משכּילישע שרײַבּער פון יענעם דור.

ער האָט מיטגעאַרבּעט אין „המליץ", „הצפירה", „המגיד" און צום אַקטיווסטן אין „העברי" וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אין בּראָד. געווען דער

---

* דעם כּתב-יד האָט דער חשובער מחבּר פון דער נאָטיץ געשאָנקען דעם אַרכיוו פון יוואָ. דערפאַר זאָל אים אויך אין דעם אָרט אַרויסגעזאָגט ווערן אַ יישר-כּוח. — ר ע ד אַ ק צ י ע.

[1] Peixotto איז באַשטימט געוואָרן פאַרן אַמעריקאַנער גענעראַל-קאָנסול אין יאָר 1870. אַ דאַנק זײַן מי און ענערגיע איז אויף דעם בּערלינער קאָנגרעס 1878 געשטעלט געוואָרן אויפן סדר-היום די פראַגע פון דער ייִדן-עמאַנציפּאַציע אין רומעניע.

[2] עקיבא חשמל, אַ זון פון אַ פּשוטן ייִד אַ גלעזער, זײַן הויז אין בּוקאַרעשט איז געווען אַ בּית-ועד לחכמים, אַ מין „בּוקאַרעשטער סאַלאָן". בּײַ אים זענען געווען בּני-בּית: פּראָפּ' שלמה שעכטער, אלעזר רוקח און אַלע געהויבּענע געסט האָבּן ניט אויסגעלאָזט זיך בּײַ אים צו פאַרווײַלן.

נאענטסטער מיטארבעטער פון „דער אפענוג", א חובבי-ציוניסטיש בלאט, ארויסגעגעבן אין באטאשאן פון אלעזר רוקח; פונעם „יזרעאל" — קודם אין בוקארעשט, דערנאך אין גאלאץ, און אין דעם יידישן וואכנבלאט „היועץ".

זיין ארבעט-געביט איז געווען דער עיקר צו באשרייבן די יסורים פון די יידן — און ניט נאר פון יידן — אין דער פארם פון בריוו. די דאזיקע קארעספאנדענץ צוזאמענגענומען וואלט געגעבן א געטרייַ בילד פונעם לעבן און קאמף פון א באדייטיקן וויגקל אין מאלדאוויע.

ער האט אויך געשריבן בעלעטריסטיק, געמאכט איבערזעצונגען און אליין ארויסגעגעבן יידישע צייטשריפטן, וויי אויך געמאכט עטלעכע חיבורים, וועלכע זענען געבליבן אין כתב-יד.

*

יונגלוויז, דערציילן זיין פאטערס תלמידים, פלעגט ער אין טאנץ חדר צוזאמענגענעמען א חברה בחורים און מיט זיי לערנען דיקדוק, מורה נבוכים, עקדה א"א, און חוץ דעם זיי באקענט מיט די דעמאלטיקע יידישע און העברעישע זשורנאלן. אין דעם פרט האט א פיאטרער משפיל געהאט א בעסער מזל פון משכילים און אנדערע שטעטלעך. דאהי אין ביהמ"ד איז ניט געווען קיין חטא צו לערנען אויף דער גמרא דעם מורה-נבוכים און אויף דעם יורה-דעה צו שרייבן א ליד אדער א „מכתב מרומניה".

אברהם-חיים פ"ץ (אחי"ך) איז געבוירן (לויטן עדות פון זיין זון) אין סטאניסלעוו (גאליציע) אין יאר 1855. בעתן ארויבערקומען קיין רומעניע מיט זיינע עלטערן, וועלכע האבן זיך באזעצט אין ראמאן, איז ער אלט געווען בערך 5 יאר. מיט א צען יאר שפעטער איז ער געקומען קיין פיאטרא. די לעצטע יארן האט ער פארבראכט אין בוקארעשט, וווּ ער איז געשטארבן אין עלטער פון 53 יאר.

זין זיין פריוואטן לעבן איז ער געווען דער אמתדיקער טיפ פונעם יידישן באהעם אין יענער צייט: תחונה געהאט עטלעכע מאל, ארומגעוואנדערט פון שטעטל צו שטעטל, נעגליזשירט אין דער הלבשה און אלע זיינע יארן—א קבצן מיט א טרלל.

נאטאן מארק (פיאטרא-ניאמץ, רומעניע).

אויף ממלא צו זיין ברענגען מיר דא נאך די נאטיץ, וואס דער באוווסטער פיאניער פון דער יידישער און העברעישער פרעסע אין אלט-רומעניע לוי סג"ל האט צוגעשיקט פאר ז. רייזענס „לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאגיע": אברהם-חיים פ"ץ איז געבוירן געווארן אין פיאטרע. דורכגעמאכט ש"ט און פוסקים, האט ער התונה געהאט קיין הוש, וווּ ער איז געווארן מלמד און דיטשער לערער, 1886 געקומען קיין בוקארעשט, געגעבן דא פריוואטע לעקציעס. ער האט זיער פיל געשריבן אין „המגיד", „המליץ", „העברי", שפעטער רעדאקטירט דעם „וואהרהן היועץ", האט אויך אליין ארויסגעגעבן א יידישע צייטשריפט „דער קאלאניסט". האט אלע זיינע יאר ביטער געלעבט אין גרויס ענויות און איז געשטארבן פתאום אויף דער גאס, אבער נאך דעם טויט האבן אים בוקארעשטער יידן געמאכט א שיינע לוויה.

וועגן דער צייטשריפט „דער בלומענגאַרטען"

אין זײַן נאָטיץ איבער „דעם בלומענגאַרטען" שרײַבט ח. ל י ב ע ר מ א ן („יִוואָ-בלעטער", I, VI), אַז די דאָזיקע צייטשריפט איז די בײַבליאָגראַפֿן לחלוטין ניט באַקאַנט.

דאָם איז ניט ריכטיק.

א ל י ה ו ה ר פ ב י האָט אין 1880 פֿאַרנאָטירט די דאָזיקע צייטשריפט אין זײַן בײַבליאָגראַפֿיע פון פּעריאָדיקע, געדרוקט אין דער „Еврейская Библіотека" (ב׳ VIII, באַזונדערע פֿאַגינאַציע, ז׳ 26).

דאָרטן געפֿינען מיר אָם די נאָטיץ:

„דער בלומענגאַרטען" צום אָנגענעמען צײַט-פֿאַרטרײַב — א צווײַ-וועכנטלעכע אויסגאַבע, מיט אילוסטראַציעס, אַרויסגעגעבן פון י. ק א צ ע נ ע ל-ב א ג ע ן און ג. ר א ו י ט ש, אונטער דער רעדאַקציע פון ס ט ר י ק ע ס, לעמבערג 1878. 4°.

„פון דער וועדליג פֿאַרן זשאַרגאָן גאַנץ אַנ-שטענדיקער אויסגאַבע זײַנען אַרויס סך-הכל צוויי העפֿטן צו דרײַ דרוקבויגן", עס איז דעריבער זיכער, אַז מער ווי צוויי העפֿטן האָבן ניט דער-שיינט, ווײַל הרכבי האָט די דאָזיקע אויסגאַבע געזען.

ד״ר י. שאַצקי

צו נ. פּרילוצקיס נאָטיץ וועגן א דיבוק אין ראַדאָשיץ

(יִוואָ-בלעטער, באַנד I, נומ׳ 4, ז׳ 381)

דער בריוו איז אויך אינערגעדרוקט אין „ספֿר נפלאות הסבא קדישא" פּיעטרקוב, שנת: זכותו יגן עלנו (sic) [וע]כי״א, ד״ה תרפ״ט, נאָך אַלע הקדמות, אויף דער צוויי־טער זײט פון צוויי־טן פּאַדערבלאַט, אײַדער עס הייבט זיך אָן דער טעקסט פון ספֿר גופֿא.

עס ווײַזט זיך אַרויס דאָס דער ראַדאָשיצער רבי (דערנאָך געווען אין פּשעדבאָרזש) האָט ניט געהייסן דובעריש, נאָר ישכר בער. און דאָ האָבן מיר אויך דעם סוף פּונעם בריוו, וועלכן פּרילוצ-קיס מקור האָט ניט.

עס איז אינטערעסאַנט, וואָס בכלל הייבן זיך בריוו אָן מיט א העברעישער הקדמה און ענדיקן זיך מיט א העברעישער פֿאַרמולע, אין אונדזער בריוו אַבער איז די מעשה לְהיפֿך. ער הייבט זיך אָן מיט ייִדיש און ענדיקט זיך מיט ייִדיש („וויטער בלייב ג ע ז י נ ד"), ווײַל דאָס ייִדיש איז געשריבן צום וויצ, דאָס העברעישע אַבער איז צו זײַנע פּריַנד די חסידים—וא׳ מאהבי אקרא בקול...

דער דאָזיקער ספֿר נפלאות איז אויך אינטערע-סאַנט, ווײַל איבערחזרנדיק די מעשיות פון רבין אין לשון-קודש ברענגט ער אַבער אין ייִדיש די טיפּיש ייִדישע אויסדריקען, אידיאָמען אד״ג אין זייער גערעדטער פֿאָרם.

יהודה עלזעט (וואַנקוווער, קאַנאַדע)

צו דער געשיכטע פון צוואַנג-רו אום זונטאָג אין פּוילן

די פּראָגע פון זונטאָג-רו איז שוין אַפּנים גאָר אַן אַלטע אין פּוילן. אין א מאַנאַגראַפּיע וועגן קוּיאַווי, זשעמיע קוּיאַווסקא פון באַריצקי (ווארשע 1882/1881) ציטירט דער מחבר פֿאַרשיידענע אינסטרוקציעס, וואָס דער פֿראָווינץ-סיימיק אין ראַדזשעוע (פּויליש: ראַדזשיוויוו, שטאָמט טאָקע פון דער ווײַט-פֿאַרגאַנגענהייט, ווען ראַדזשיוויוו האָט געהערט צו דער ראַדזשיוויוו-משפּחה) האָט אויסגעגעבן אין 1818 אויף דער פּוילישער שפּראַך. אין דער ציטירטער אויסגאַבע איז אויך אַ ספּעציעלער פּונקט וועגן דער פֿרעג פון זונטאָג-רו. דער פּונקט לויט דער ציטירונג איז אַזוי:

„אין דער ווײַט-פֿאַרגאַנגענהייט האָבן אַלע ייִדן אין פּוילן, אַפֿילו אַלע ייִדן אין דער וועלט, אָנגענומען אַלע יום-טובֿים, וואָס זענען אָנגענומען אין דער הייליקער שריפֿט, אַזוי ווי שבת, ראָש-השנה, יום-כיפּור, סוכות, שמיני-עצרת, שמחת-תורה, פּסח, שבועות, אַזוי אויך אַלע יום-טובֿים, וואָס זענען אָנגענומען נאָר אין דער ייִדישער היסטאָריע, אַזוי ווי חנוכה, פּורים, תענית-אסתר, שבעה-עשר בתמוז, תשעה באב, ווי אויך אַלע יום-טובֿים, וואָס זענען אָנגענומען

(ס'איז פדאי צו דערמאנען, אז צו יענער צייט איז געווען וואויאדע אין לעסלע אנדזשעי זאמאיסקי, דער מחבר פונעם בארימטן „רעפארם"-פראיעקט, וואס ער האט אריינגעטראגן אין סיים 1780/1778 פון 29 אקטאבער 1764 איבערצושיקן אזעלכן צום סיים קיין וואַרשע (טאקע דורכן אויבן דערמאנטן „רעפארמער" זאמאיסקי!), וווּ ס'איז פארגאן צווישן אנדערן אזא בקשה:

„Nie może spodziewać się Rzeczpospolita błogosławieństwa Bożego, tylko przy zachowaniu mandatorum Dei. Więc gdy nietylko w Województwach naszych, ale prawie w całym kraju ten invaluit zwyczaj przeciwko Boskiemu o święceniu świąt i niedziel przykazaniu, że w dni takowe chwale Boskiej należące po miastach i miasteczkach targi i jarmarki sprawować się zwykły, starać się będą JWPanowie posłowie, aby to lege publica sub poenis na przestępców rigorissimis było zakazane i nazawsze w dni powszednie w całem Królestwi targi i jarmarki były naznaczone".

איבערזעצונג: די רעפובליק קען ניט האפן אויף גאטס ברכה, סיידן זי זאל אפהיטן גאטס געבאטן. וויי באלד אבער ניט בלויז אין אונדזערע וואיעוודשאפטן, נאר אין גאנצן לאנד הערשט דער מנהג אפצוהאלטן מערק און ירידים אין שטעט און שטעטלעך קעגן גאטס בפעל וועגן פייערן יום-טוב און זונטאג, אז די טעג דארפן זיין אפגעגעבן צו לויבן גאט, וועלן די הארן דעפוטאטן זיך מיען, אז דאס זאל וועלן פארבאטן דורך אן עפנטלעכן געזעץ אונטער די שטרענגסטע שטראפן פאר די וואס וועלן עובר זיין דערויף און אז שטענדיק זאלן אין גאנצן קיניגריך וועלן באשטימט מערק און ירידים אין וואכעדיקע טעג.

ש. ווינטער (וואלאזשין)

העברעיש בייַ דערוואקסענע אין ארץ-ישראל

(הוספה צו ד"ר י. רובינס ארטיקל, „יוואָ-בלעטער" VII, 3, ז' 216-228)

דער סאציאלער באשטאנד פון די 862 סובייקטן, וואס וועלן דערמאנט אין ד"ר י. רובינס ארטיקל, איז געווען אזא:

לוין-ארבעטער 413, לאנדווירטשאפטלעכע (קבוצה-חברים אריינגערעכנט) 206, שטאטישע 207, בעלי-מלאכות 204, פריי פרופעסיעס 63, העגדלער 54, פארשיידענע 128.

אנגעקומען אין רעדאקציע

טייל פון די אויסגאבעס, וואס זיינען דערמאנט, וועלן רעצענזירט ווערן אין די ווייטערדיקע נומערן יִיווָאָ-בלעטער

בן-גוריון, דוד. די אויסערלעכע און אינערלעכע פאליטיק פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע. וואַרשע: ליגע פאַר ארבעטנדן ארץ-ישראל 1934. 32 ז'.

דאבושינסקי, ב. קאראקטער, זייער קולטיווירונג און באמיסטקונג. וואַרשע: פ' פאריין פון יידישע אינזשיניערן-אגראנאמען אין פוילן 1934. 22 ז'. (פאפולערע לאנדווירטשאפטלעכע ביבליאטעק נומ' 1).

האלטער, מרדכי. ד"ר נחמן סירקין. קאפיטלעך פון זיין לעבן און לערע. וואַרשע: אדויסגעגעבן דורכן וואַרשוער קאמיטעט פון דער י. ס. א. פ. פועלי ציון 1934. 27 ז'.

חיות, שאול. אוצר בדוי השם הוא מפתח השמות הבדויים של המחברים בספרות ישראל בעברית ובאידית — כנוייהם, סימניהם וגוטריקניהם עם פתרונותיהם — מתקופת הגאונים עד העת החדשה. וינא: בהוצאת ד"ר היינריך גלאנץ, תרצ"ג–1933. XIV+366+י"ג+66 ז'. (ספרים יוצאים לאור על ידי קרן הפרסים על שם הרב צבי פרץ חיות ז"ל בבית מדרש הרבנים בוינא).

טרטקובר, אריה דב. העם היהודי בזמננו. ספר־לימוד לבתי־הספר התיכונים ולהסתדרויות הנוער. לודז: הוצאת החברה ליסוד בתי־ספר עברים בלודז. תרצ"ד [1934]. 138 ז'.

ידיעות הארכיון והמוזאון של תנועת העבודה. חוברת ב'. תל־אביב: הוצאת ארכיון העבודה, תרצ"ה. 65 ז'.

מאזנים. ירחון של אגודת הסופרים. יוצא בעריכת פ. לחובר ויעקב פיכמן. חוברת ו' (י"ב) אלול תרצ"ד.

מלאכי, א. ר. אגרות סופרים. נערכו בצרוף מבואות והערות. ניו־יארק: הוצאת ד"ר שמואל מילר, תרצ"ב (1931). קמ"ד [144] ז'.

מלוני ועד הלשון העברית, ה. מלון לעבודות עץ. תל־אביב: תרצ"ד. 28+XLIV ז'.

ספר השנה. האם והילד. תרצ"ה, שנה שניה להוצאה. בעריכת ד"ר מאיר וד"ר י. רבקאי. תל־אביב: הוצאת „משמר הבריאות" על־יד מרכז קופת־חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל. 246 ז'.

ספר השנה של ארץ־ישראל לשנת תרצ"ד. העורך פ. לחובר. [תל־אביב:] הוצאת „שם". 394 ז'.

ציון, מאסף החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה. ספר חמישי. יצא לאור ע"י ועד החברה בהשתתפות „דרום". ירושלים: תרצ"ג. ר"י [217] ז'.

ציון, מאסף החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה. ספר ששי. יצא לאור ע"י ועד החברה בהשתתפות „דביר". ירושלים: תרצ"ד. רכד [224] ז'.

ר' בנימין. פרצופים. רשימות ומאמרים. תל־אביב: הוצאת ספרים „מצפה" תרצ"ד. 294, I ז'.

שלום, גרשם. פרקים לתולדות ספרות הקבלה. ירושלים: תרצ"א. 162 ז'.

שלום, גרשם. למעשה ר' יוסף דילה רייגה. הוצאה מיוחדת מהמאסף „ציון", ספר חמישי. ירושלים: תרצ"ג. קכה–קל ז'.

שלום, גרשם. לאחר גרוש ספרד. לתולדות הקבלה. הדפסה מיוחדת מ„דבר". תל־אביב תרצ"ד. 10 ז'.

Archives suisses des traditions populaires. Revue trimestrielle. 1934 Tome XXXIII, Nr. 1—2.

Baratz, Léon. Réalités et Rêveries de Ghetto. Extrait de „La Revue Juive de Genéve". Genéve: 1934. 20 p.

Boggs, Ralph Steele. The Halfchick Tale in Spain and France. Helsinki Academia Scientiarum Fennica 1933. 105 p. (FFC Nr. 111).

Books Abroad, An International Quarterly. Norman, Oklahama Vol. 8. Number 4. October 1934.

Bovet, Pierre. Vingt ans de vie, L'institut J. J. Rousseau de 1912 à 1932. Paris: 195 p.

Bulletin of the New York Public Library. V. 38, Nr. 10, 11. 1934.

Chajes, H. P. Reden und Vorträge. Herausgegeben von Moritz Rosenfeld. Wien 1933. 343 p.

Chapin F. Stuart. The Measurement of Social Status. Minneapolis: The University of Minnesota Press. 1933. 16 p.

Дубнов, С. М. Книга жизни. Воспоминанія и размышленія. Матеріалы для исторіи моего времени. Том первый (до 1903 года). Рига: Издательство „Jaunatnes Gramata" 1934. 420 p.

Dubnow, Simon. Manual de la Historia Judia. <desde la hegemonia de Grecia hasta la edad media> Versión castellana de Salomon Resnick. Buenos Aires: Editiones de Judaica 1934. 169 p.

Finkelstein, Z. F. Schicksalsstunden eines Führers. Sieben Bildnisse um Theodor Herzl. Wien-Amsterdam: Sawitra-Verlag. S. a. 123 p.

Friedman, David. Geschichte der Juden in Humenné vom 13 Jahrhundert bis auf die Gegenwart. Nach den Quellen bearbeitet. Humenné: 1933. 86 p.

Gaster, Moses. Ma'aseh book. Book of Jewish Tales and Legends. Translated from the Judeo-German. Volume one. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America 1934. XLIII+316 p. Volume two. X+317-694 p

Genss, Nosson. Zur Geschichte der Juden in Eesti. I. Die Revaler Synagoge im Zusammenhang mit der Geschichte der Juden in Reval. Mit 4 Abbildungen. Tartu: 1934. 56 p.

Государственная Центральная Книжная Палата РСФСР. Печать РСФСР. в 1933 году. Статистические материалы. Составлены под руководством и со вступительной статьей К. И. Прониной. Под редакцией Б. И. Соловьева. Москва: 1934. 82 стр.

Granqvist, Hilma. Marriage Conditions in a Palestinian Village. Helsingfors: 1931. 200 p. (Societas Scientiarum Fennica. Comentationes Humanarum Litterarum. III S.).

די מיטגלידער פון די וויסנשאַפטלעכע סעקציעס פון ייוואָ:

פילאָלאָגישע סעקציע: א. האַרקאַווי, מ. ווײַנרײַך, יודא א. יאָפע, י. ל. פּהן, א. לאַנדוי, ש. ניגער, נ. פרילוצקי, ז. קלמאַנאָוויטש, ז. רייזען; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: מ. ווײַנרײַך.

היסטאָרישע סעקציע: ח. בּאַראַדיאַנסקי, י. ברוצקוס, ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, א. טשערי-קאָווער, א. מענעס, פּ. קאַן, פּ. קורסקי, ע. רינגעלבלום, י. שאַצקי, י. שיפער; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: א. טשעריקאָווער.

עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע: ב. ברוצקוס, ש. גאָלדעלמאַן, ל. הערש, ה. לאַנדוי, י. ליפּאָווסקי, יעקב לעשטשינסקי, י. קאַראַלניק, מ. קראָל, א. ראָזין (בן-אדיר), מ. שאַליט; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: יעקב לעשטשינסקי.

פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָגישע סעקציע: א. גאָלאָב, ל. לעהרער, ש. לעווין, ר. סימכאָוויטש, ה. קאָוארסקי, ח. ש. קאָזדאַן, ל. קאַנעל, א. א. ראַבּאַק; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: ל. לעהרער.

די ייוואָ-בלעטער ווערן רעדאַקטירט דורך די סעקרעטאַרן פון די סעקציעס
פאַראַנטוואָרטלעכע קאָלעגיע: מ. ווײַנרײַך, ז. קלמאַנאָוויטש, ז. רייזען

פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: משה קאַנטאָר
אַרויסג': פאַר דער געזעלש' „פרײַנד פון יידיש וויסנש' אינסטיטוט"—מ. ווײַנרײַך

עס ווערט אָנגענומען דער אַבאָנעמענט **ייוואָ-בלעטער**
אויפן פינפטן יאָרגאַנג (1935) פון די
חודש-שריפט פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט
מיט שטענדיקע אָפּטיילונגען פאַר געשיכטע, עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק,
שפּראַך- און ליטעראַטור-פאָרשונג, פאָלקלאָר, פסיכאָלאָגיע און פעדאַגאָגיק.
צו יעדן נומער ווערן בײַגעלייגט די **ידיעות פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט** מיט אינפאָרמאַציעס וועגן דער אַרבעט פון ייוואָ און וועגן אויפטוען פון דער וויסנשאַפט אין אַלגעמיין.

דער אַבאָנעמענט-פּריז באַטרעפט:
אין פוילן — 18 גילדן אָדער 18 יאָר.
אין אויסלאַנד — 70 פראַנצ' פראַנק.

פאַר מיטגלידער פון גרופּ' „פרײַנד פון ייוואָ", פאַר ביבליאָטעקן, געזעלשאַפטן א"אַ:
אין פוילן — 12 גילדן אָדער 12 יאָר.
אין אויסלאַנד — 50 פראַנצ' פראַנק.
דאָס געלט קען אויך אײַנגעצאָלט ווערן אין 4 ראַטעס.
אין אײַנצל-פאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט פֿאַרויסגעלאָזט.

Jiwo-Bleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
P. K. O. 81.396 פּק"אָ-קאָנטע
אין צפון-אַמעריקע אַבאָנירט מען די ייוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפּטיילונג פון ייוואָ אין ניו-יאָרק
Society Friends of the Yidisch Scientific Institute, 1133 Brodway, Room 432
New York C.

ידיעות

פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

1 (50) וויליִנע יאַנואַר 1935

רעזולטאַט פון דעם קאָנקורס פון דער יוגנט-פאָרשונג אויף ז׳ 8

יודל מאַרק אין שליחות פון ייִוואָ אין אַמעריקע

אויף דער פאַרבעטונג פון דעם אַמאָפּטייל פון ייִוואָ איז קיין אַמעריקע אַרויסגעפאָרן דער מיטגליד פון דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט–דער באַוווסטער ייִד׳ פובליציסט, פּעדאַגאָג און קולטור-טוער יודל מאַרק. פ׳ מאַרק וועט דורכפירן אַן אַקציע פאַר דעם אינסטיטוט אין די פאַראייניקטע שטאַטן, קאַנאַדע, מעקסיקע און קובע. אָנהויב דער לויפיקער אַרבעט האָט איצט דער ייִוואָ צו רעאַליזירן אַזעלכע פאַר דער גאַנצער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפט וויכטיקע אונטערנעמונגען ווי די אַספּיראַנטור א״נ פון ד״ר צ. שאַבאַד אויף צוצוגרייטן ייִדישע פאָרשער און דעם צוזאַמענפאָר פון דער ייִדישער וויסנשאַפט און קולטור. עס איז גאָר קיין ספק ניט, אַז די ייִדישע געזעלשאַפט אין אַמעריקע וועט זיך וואַרעם אָפּרופן אויף דער אַקציע פון פ׳ י׳. מאַרק און וועט מיטהעלפן דעם ייִוואָ צו רעאַליזירן זייַנע וויכטיקע אויפגאַבעס.

פ׳ י׳. מאַרק האָט מיט זיַין נסיעה קיין אַמעריקע געבראַכט אַ גרויסן קרבן פאַרן ייִוואָ, ער האָט געמוזט אויף דער צייט איבערריסן זיַין טעטיקייט אויף אַן אָנפירנדיקן פּאָסטן אין דער ייִדישער קולטור-באַוועגונג און געזעלשאַפטלעכקייט אין ליטע. די פרייַנד פון דער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפט אין אַמעריקע וועלן דאָס וויסן אָפּצושאַצן, בפרט אַז י׳. מאַרקס אַרויסטרעטונגען אין דער נייַער וועלט וועלן זיַין אַ גרויס געווינס אויך פאַר דעם ייִדישן קולטורבוי און פאַר דער אויפקלערונג פון די ייִדישע פראָבלעמען אין אַמעריקע גופא.

מ. שורס אַקציע אין די פאַר׳ שטאַטן, קאַנאַדע און קובע

דעם 8טן דעצעמבער פ״י האָט פאַרלאָזן אַמעריקע דער שליח פון ייִוואָ מ. שור, וועלכער האָט דאָרטן פאַרבראַכט כּמעט אַ יאָר צייט. פאַר זיַין אָפּפאָר האָט דער אַמאָפּטייל אייַנגעאָרדנט אין דער וויינונג פון ד״ר א. מוקדוני אַ גלעזל טיי. עס האָבן געריעדט וועגן ייִוואָ ד״ר י׳. שאַצקי, נ. פיינערמאַן, אברהם רייזען, מ. שור א״א. די רעדנער האָבן אונטערגעשטרעכן, אַז דער ייִוואָ האָט געשלאָגן טיפע וואָרצלען אין אַמעריקע. די איבערגעגעבענע פרייַנד פון אינסטיטוט אין די פאַרשיידענע פונקטן האָבן מיטגעהאָלפן דעם ערפאָלג פון דער אַקציע. דער אַרבעטער-רינג, דער

נאַציאָנאַלער אַרבעטער-פּאַרטאַנד, פּאַרשיידענע געזעלשאַפטן און אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דער אַקציע. די פּרעזידענד פון יִוואָ אויף די צרטער פּאַרשטייען די וויכטיקייט פון די פּראָבלעמען, וואָס שטייען פּאַרן אינסטיטוט אין דעם נאָענטסטן יאָר און האָבן אויסגעדריקט זייער גרייטשאַפט מיטצוהעלפן דעם ערפּאָלג פון דער נייַער אַקציע, וואָס פּ׳ יודל מאַרק וועט דורכפירן אין י׳ 1935.

מ. שור האָט אָנגעוויזן, אַז אויב די אַקציע וואָס האָט זיך אָקאָרשט פּאַרענדיקט האָט געגעבן צופרידנשטעלנדיקע רעזולטאַטן, איז דאָס נאָר אַדאַנק דעם, וואָס דער אַמאָפּטייל האָט אין משך פון די פּאַרגאַנגענע יאָרן געפירט אַ אינטענסיווע טעטיקייט און האָט געמאַכט פּאָפולער די אידעע און די אַרבעט פון אינסטיטוט צווישן די פּאַרשיידענע שיכטן פון דער ייִדישער באָפעלקערונג אין אַמעריקע. צום סוף האָט ער אין נאָמען פון יִוואָ איבערגעגעבן דורכן אַמאָפּטייל אַ האַרציקן דאַנק די הונדערטער פרייַנד אין די שטאַטן, קאַנאַדע, קובע, וואָס האָבן אַרויסגע-וויזן זייער פּאַרשטענדעניש און איבערגעגעבנקייט דעם צענטער פון דער וויסנשאַפט אין ייִדיש—דעם ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

אויסער די פונקטן וואָס זיינען אויסגערעכנט אין די „ידיעות" נומער 47–48 האָט מ. שור באַזוכט נאָך די וויטערדיקע שטעט: אַטלאַנטע, בירמינגהעם, טשאַטאַנוגע, נעשוויל, מעמפיס, סאַוואַננאה, וועסט פּאַלם ביטש, מיאַמי, דזשעקסאַנוויל, האַוואַנע. אַחוץ דעם זיינען נאָך צוגעקומען בייַשטייַערונגען פון אייניקע אַנדערע פונקטן, ווייל די פרשטע רשימה איז געווען געשלאָסן אויפן 20טן יולי 1934. די איצטיקע רשימה נעמט אַרום די בייַשטייַערונגען, וואָס זיינען אַריַנגעגאַנגען פונעם 22טן יולי ביזן 23טן נאָוועמבער 1934.

אין אַטלאַנטע (דזשאָרדזשיאַ) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: מיכל און פרוי מערלין, ל. דאָרין, פרוי טאַבאַטשניק, ק. ראַסקין, נ. סטאָלאַר, מ. קרעמער, מר׳ און מרס׳ פיינסטאָון און ראַבי העררי עפשטיין. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: א. איזראַעלס, י. קרוגער, י. ד. ווייס, י. ל. סאַלאָמאָן, ל. איזראַעלס, ל. פּראָגער, ה. קאָהען, ל. סלאָאָן, פעלדמאַן, מ. מאַלדאָוו, ה. מענדעל, ב. רייזמאַן, י. בלאַנק, י. פאַראדייז, ח. ווינטראָוב, נ. איידעלמאַן, ס. טשאַרטער, א. לעוויט א. ליווי, ל. קאַרפּ, ה. בערגמאַן, ו. קוניאַנסקי, מ. סענקער, י. ווינבערג, א. גאָלדען, ל. מיסלאָוו, ל. מערלין, מ. מייזער, מאַררעט, פּיאַסעק, ל. קוניאַנסקי, מ. י. מאַלדאָוו, י. גילמאַן, ד״ר י. יאַמפּאָלסקי, י. גאָלדמאַן, י. געשאָוו, נ. סטאָלאַר, מ. קרעמער, ל. דאָרין, י. לאַנדאָ, י. שאַמעס, ח. גלאַזער, מ. ראָס, א״ר ברענטש 207, א״ר ברענטש 207ב, א״ר ברענטש 1008, ד. מערלין, מ. י. מערלין, ק. ראַסקין, ב. פיינסטאָון, פּ. טענענבוים, ס. פיטערמאַן, י. בערקאָוויטש, י. קוניאַנסקי.

אין בירמינגהעם (אַלאַבאַמאַ) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: הערי סאָקאָל, נ. סאָקאָל, פילייפּ בירנבוים, ל. ראָט, י. ספערלינג, ראַבי ליווי. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: טש. פלאַנדערס, ס. בערמאַן, פילייפּ רעזדמאַן, ל. רובין, א. קעסלער, י. לעווינסאָן, מ. גרינוואַלד, י. גאָלדשטיין, י. דעמבי, ס. מילער, ל. פיזיק, שיינמאַן, י. סמאָלין, א. שעווינסקי, א. בלומבערג, י. פיידעלסאָן, ו.

וויינשטיין, ר. בערמאַן, פ. אייבעלסאָן, ה. הורוויטש, י. וויינבערג, א. גאָלדבערג, ברידער סאָקאָל, מ. טענענבוים, י. גרינבערג, טווענטי סענטשורי בייקערי, י. דענענבערג, א״ר ברענטש 303, ס. לואיס, ד״ר ה. שוגערמאַן, ד״ר קליין.

אין טשאַטאַנוגע (טענעסי) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: סעם פיידזש, ב. מאַרגאָלין, י. פרעס, פרוי קאַסעט, נ. האָפערמאַן, י. ראַבין, וו. צדיקאָוו. באַשטייַערט זיך פאַר דער אַקציע האָבן: פ. דובראָוו, ה. ראַדין, וו. גאָרדאָן, נ. האָפערמאַן, פ. פרעס, י. עלסאָן, ס. טראָץ, מ. צדיקאָוו, מ. ה. סילווערמאַן, מ. גיל, נ. פאלאנסקי, ס. פרידמאַן, קאַסעט, מ. אייבעלסאָן, א. שוגערמאַן, י. ראַבין, ב. טאַנדעטאַ, ד. פאַוולאָוו, י. סאַלוק, ה. עלסאָן, טשעסין, י. פאַרקער, ח. עפשטיין, י. קרעס, פרוי בערמאַן, ה. שטיין, ל. גאָלד, ס. פאַרקער, ג. בוירקי, ג. ווינער, נאַצ. אַרב. פאַרב. ברענטש 157, פרויען-קלוב פון נאַצ. אַרב. פאַרב. נומ׳ 30, י. שאַפיראָ, מ. ווייס, וו. צדיקאָוו, וו. פעלדמאַן, פרוי פרומין, נ. נאָנין, אַ״ר ברענטש 495.

אין נעשוויל (טענעסי) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: פרוי קלאָט, פרוי שאַפיראָ, פרוי שימלאַק, פרוי קראַוז, ה. שטערן. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: ס. ראָטשטיין, ס. דזשאַרקיי, י. לובאָוויץ, ס. גראָס, ל. דושין, ב. דושין, ס. קאָמיסאַר, נ. לערמאַן, פילסק, י. קאָמיסאַר, ל. לובינאָוו, קולטור-קלוב, פרוי קלאָט, פרוי עסקינד, אייגלער, וו. סענדערסאָן, פרוי ראָזענבוים, י. ווייס.

אין מעמפיס (טענעסי) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: פ. פערלמאַן, ר. ראָזענבלום, י. און פרוי שיינבערג, פרוי זאַנגוויל, נ. שעכטמאַן, פרוי פאַרבער. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: ס. פארטאס, מ. מייזעל, י. סיגעל, א. מעלצער, מ. לעווין, נאצ׳ אַרב׳ פאַרב׳ ברענטש 165, פראָגרעסיווער פרויען פאַראיין, א. גרין, אַרב׳ רינג ברענטש 312, י. פעלט, א. קיפער, מ. טורעצקי, ל. ראָזענבלום, פ. פערלמאַן, י. שיינבערג, ס. שיינבערג, ר. ראָזענבלום, ס. סילווערשטיין, י. ראָזענבלום, פ. זאַנגוויל, י. שיין, י. גלעזער, א. שניידער, ה. שיינבערג, האַרדוויג פערעס, סעם אייבראַהאַם, ראַבי מ. טאקסין, א. ה. סאלטץ.

אין סאַוואַננאַה (דזשאָרדזשיאַ) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: ראַבי סאַלאָמאן, ראַבי מ. מאַקס, ס. איזאַרד, וו. שיר, ה. אַפעלבוים. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: מפיצי השכלה, ה. אַפעלבוים, ה. האָפמאַן, נ. קאָרן, נ. פעסינג, מ. ברייאַן, מ. אָאַסט, ב. גערבער, ס. איזאַרד, א. קאַפלאַן, פרוי ס. וואָלפין, ב. ווייטמאַן, י. בערנשטיין, וו. לאַנג, מ. ליווי, לעווי און זון, י. קענטציפער, וויקטאָרס, ס. פרידמאַן, י. קאָן, מ. שוב, א. אָדרעזין, ה. וואלסאָן, י. באַרנעט, מ. סילווער, אַרב׳ רינג ברענטש 383, ד״ר ראַבי דזש. סאַלאָמאָן, ס. פארטמאַן, מ. סלאָטין.

אין וועסט פאַלם ביטש (פלאָרידע) האָבן געהאָלפן אין דער אַקציע: א. און פרוי לאַנדאַו, מר. און מרס. דזשייקאָבס, מ. מאָסס. באַשטייַערט זיך פאַר דער אַקציע: ב. ריידער, י. קאַץ, ד. העריס, ס. גאָלדבערג, פרוי מ. מעי, א. לאַנדאַו, מ. טעסלער, א. וואַקסמאַן, דזשייקאָבס, ב. וואַקס, א. גרונער, נ. דובין.

אין מ י אַ מ י (פלאָרידע) האָבן געהאַלפן אין דער אַקציע: א. פיינבערג, ה. און פרוי צייטלין. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: ב. סילווער, י. לעווין, ה. קאַצאָוו, ל. סילווער, ל. לעוויט, ה. צייטלין, ב. טשערטקאָוו, מ. קא־ווענסקי, ל. מינצער, סאַמבערג, ה. ראָז, ל. באַר, א. פיינבערג, ל. עלקין, ראַבי י. ה. קאַפלאַן.

אין דזשאַקסאָנוויל (פלאָרידע) האָבן געהאַלפן אין דער אַקציע: מ. סאַוויץ, א. ראַבין, ראַבי קאַזאַטשקאָוו, מ. מירקעס, י. מ. ליבערמאַן. פאַר דער אַקציע האָבן זיך באַשטייַערט: י. מ. ליבערמאַן, ראַבי קאַזאַטשקאָוו, מר. מזרחי, מ. מירקעס, י. בעקער, י. בארקלי, א. לעסק, טש. דזשייקאַבס, א. ראַבין, ס. סאפיאַן, מ. בערנ־האַנט, ב. ראָבערטס, מארגאָל, ס. קאַרלטאָן, י. פרייס, מ. אייזנבערג, י. אייזיקס, ל. בערנהאַנט, פ. לאָוויטש, פרוי ביסקאָן, ה. היימאַן, מ. סייפער, ב. וויטען, ה. פערלאָווסקי, ס. גאלינסקי, י. ליפסאָן, אינדעפענדענט דראג קא., ל. קלעפער, י. דאָמב, י. עדלשטיין, פרוי ווארמאַן, מ. געלערטער, י. העקעל, דזשעקסאָנוויל באטל סופליי, מ. קאָהען, מ. וויטען, ד. לאזאריס, ד. מאָסקאָוויטש, מ. שיינבוים, א. קארנאָט, ב. בעקער, מ. סאַוויץ, א״ר ברענטש 441, ראַבי מ. ד. מאַרגאָליס.

אין ה א ו א נ ע (קובע) האָבן געהאַלפן אין דער אַקציע: אברמי, ד. אוטי־אַנסקי, א. אַראנאָווסקי, י. בוימגאַרטן, ל. דזשוריק, פ. וואלבע, א. סטוטשינסקי, י. א. פינעס, ס. קאנא, ד. קורלאַנד, קרוטקאָוויטש, ראווינסקי, שאַמעס, פרוי שאַמעס, ל. יארמוס, ד. בליס, א. באָכנער, ד. סרעבניק. עס האָבן אויך מיטגעהאַלפן דער יידישער צענטער, די לינקע פועלי־ציון גרופע. עס האָבן זיך באַשטייערט:

מאַקס פוקס, כ. בליט, מ. שעכטער, כ. זינגער, מ. הימלשטיין, מ. פאָפעל, מ. שלעזינגער, ב. ווייַנטרויב, מיס האַרטמאַן, ס. זאיאַנץ, בערעזדיווין, ע. קאָפעט, ברידער אַבראַנאַל, חביב, שוכמאַן, קליינמאַן, מאַקס בייגעלמאַן, א. ווייַנשטיין, ב. מוקאסעי, שפיצבערג, ס. קאַץ, מ. שוסטער, ש. שוסטער, ש. שאַמעס, ס. שלאַפאָטשניק, כ. רינקיעוויטש, ס. קאַנא, י. א. פינים, בעקער און בלום, כ. זיידענשטאַט. מ. ראָזענבלום, ע. גילדע, עליאַס טשערוואָני, עקיבא סרולמאַן, ניסל קרוגלאַק, כאָסע רעזניק, ר. שטיין, ר. בלאָך, י. עטמאַן, הערש שטיין, י. ווייץ, הערש וואַקסמאַן, שמואל גארטנבוים, דאַוויד בענדער, ז. פעיסאַטע, ב. קירזשנער, כאַקאָבאָ נעימאַן, בלעכמאַן און זילבערמאַן, מאַנוס אַדעלסאָן, קראַנץ און ביגעלמאַן, ראָזע אָפאַטאָווסקי, חיים יאַטלאָוויצקי, סאַשע עפשטיין, משה בעקער, סאַלאָמאָן גאַמפעל, זיידל האָכמאַן, מאיר רובינשטיין, אַקאסטע 44, ישעיה בראַווערמאַן, ב. קאַלמאַנאָוויטש, ברידער ראָזנבלום, נאַטאַן גאַלל, מ. פערקאָוויטש, פ. מוקאָסעי, רובין סאַפליצקי, לייבקע ריבאַק, ברוך געלבפס, קארלאָס לעיוואַ, זעליק גריבאַ, כ. וואַנגראָווסקי, כ. גלאַזער, ה. פעלדמאַן, כ. שיינבוים, מאַקס שוואַרץ, מ, קלע־פאַטש, דאָרא סאַטראַן, ברידער הערצבערג, א. קליינמאַן, ברידער אַרלוק, ראָזנ־בערג און אַמדורסקי, מ. לערמאַן, מאַקס סאָסנער, ווייַנבערג און סאָלאָמאָן, גאַדלעס, כ. סינגער, ט. מאַן, גענפטער, א. שמוק, ל. שומאַן, כ. האַוז, ברענער, א. קאַלמא־נאָוויטש, ב. אַקערמאַן, ענריקע בן ריי, כאַקאָבאָ אירא, כאַמעס פריעד, י. גאַרבוז,

ס. אַלטשון, ברידער כהן, ניעדזוועדאָוויטש, ה. הינדאָווסקי, ס. שוועד, ל. לוואָוויטש, לאַסקער, א. קאַמיאָנער, איגנאַסיאָ פעלבערג, קאַלער, א. קאָקעל, א. טשערניאַק, י. סאַק, פ. הערשקאָוויץ, ס. זילבערמאַן, קריווטשאַק, ל. גראַן, ס. גראַן, ס. דאָן, ברידער פעלדמאַן, שאַצקי, מ. זאַווילעווסקי, פ. גלעזער, א. רייך, מ. ביק, י. גאָלד-ריטש, מ. גאָלדבערג, ע. קאָזאָלטשיק, כ. בולבאַנק, צ. פאַרבער, א. קאָזאָלטשיק, ס. קאַץ, כ. באַס, כ. קאָזאָלטשיק, כ. קערבעל, ל. גלאַסטאָן, כ. רעזניק, א. סאַפּאָזשניק, כ. געלמאַן, יעלין, כ. סמאָל, פרידמאַן און קויפמאַן, ס. באָלטיאַנסקי, ה. טשערוואָני, מ. הערץ, פ. גאָלוואַטער, ל. יאַרמוס, יאַרמוס און ווינאָגראַד, מ. לוצקי, כ. פעדער, כ. ריפּס, י. שטאַטנער, י. טיקאָשינסקי, ד. קורלאַנד, ג. סמאָלאַרטשיק, כ. ברוך, ב. פאראָ און ע. מילער, בערלין און רעזניק, האַוואַנע 204, לעאָן לינעצקי, ל. בערמאַן, טש. הערשקאָוויטש, ה. סאַק, קאַץ און עלבוים, א. באַקאַלטשוק, ראב און לאַנדוי, מ. גימבלער, מאָיסעס שלעזינגער, ברידער קאָריטי, חיימאָוויטש, טש. ניימאַן, ס. בורשטיין, ס. שוכמאַן, כאָסע באַומגאַרד, א. קאַץ, מעלאַמעדאַס און קאָ., שניידער און שאַפּיראָ, מאַקס פּראַטשניק, נ. קובילון, ז. מ. שאַפטעל, איזראַעל באָרנשטיין, מאַרקעז קראָנפעלד, כאָסע טאַובער, קאָוויטש און מאַלער, אברהם ליפּקאָוויטש, פישל גלאַזער, זיידנער, באַלאַסני און פּערקאַל, ראָזנפעלד און קאָטלאַר, קאַסאַ לעוויס, סרעברעניק, ל. פּערלמוטער, ברידער קאַנטאָר, אָלענבערג און גראַ-באָווס׳י, ברידער בלאָך, סאַפיר און טייטלבוים, א. טאָפּ, שוכמאַכער און פוקס, ג. פּאָרטנאָי, ח. לוסקי, נוטיס און גוריאַן, ה. ליבמאַן און י. אַבראַמאָוויטש, ס. גאַלפאָנד, גוטמאַכער און שולמאַן, מאַקס סטאָן, מ. מאַיאָרקעס, שטשוקין און גוטמאַן, א. אַראָנאָווסקי, ב. צ. מאַרגאָלין, כאַקאָבאָ וויניאַקאָנסקי, באָרענשטיין און שאַפּיראָ, כ. פּראַטשניק, ס. קאַלמאַנאָוויטש, ג. שניידער און כ. סעגאַל, נאַטאַליאָ לעוו און אשר שטוטשינסקי, צלאל פעטערמאַן, טש. שאַפּירא, בען דיזיק, ייִדישער סטודענטן-קרייַז, א. פּאָלאַקאָוו, שלום קראַוועץ, וויינשטיין און קאַלושאַנסקי, ברידער בערעזדיווין, אַנטי-טובערקולאָז-קאָמיטעט, פרויען-פאַראיין, עדת ישראל און חסד-של-אמת, לואיס דזשוריק, לינקע פּועלי-ציון גרופּע, ייִדישער צענטער, עליאַס זאָלל, ברידער קריגער, א. רימסקי, לעאָן גליק, ברידער פעלדמאַן, מאַזור און פריד, י. מושקאַט, ענריקא קאַלושין, י. גאַסעוויטש און ד. ראַווינסקי.

ניו-יאָרק. — י. רמבם, בעלא ראג, י. לעוויט ד. בערעזער, ד״ר כידעקעל, מ. דוואָרקין, ל. דוואָרקין, לייבאָוויטש, פ. גיי, א״ר-ברענטש 247, נאַצ. אַרב׳-פאַרב. ברענטש 8, ווילנער בענעוואלענט אסס׳ן אָוו ברוקלין, מ. זאַלצבורג, פאָרווערטס-אַססן, א. פרידבערג, ד״ר ה. ס. קאַץ, א. אַבראַמסאָן, ליפּע לעהרער, ס. פינקוס י. באָרנשטיין, י. פעלדמאַן, מ. באָגדאַנאָוו, משה אָדאָנער, ב. געבינער, ל. קאָברין, ד״ר א. ב. יאַרמאָלינסקי, ל. וואָלפּאָוו, נאַצ. אַרב.-פאַרב. ברענטש 24, נאַצ. אַרב.-פאַרבאַנד ברענטש 130, י. ווייסמאַן, חוה דאָבקין, י. שיינמאַן, א. לעוויטאץ, טשאַרלס אייזענבערג, משה שטאַרקמאַן, אסתר קאָדער, פעני האַלפּערין, לעאָן מאָיסעיעוו, ב. וולאַדעק, וויידענפעלד, ל. שטיין, ה. סעניצקי, י. לעווין, מענדל עלקין, י. דאום, פעני גלאַנץ, א. גרינבערג, חיה שעלובסקי, קעמפּ נייוועלט, קעמפּ בויבריק, ל. מעלצער, דאנדי.

לאָס־אַנזשעלעס — גלאזבאַנד, אַרבעטער־רינג שולן, בני ברית נ. 1028 (סאַנטא מאָניקא).

טאָראָנטאָ — י. כייקעס.

סקאַנעקטיידי — (ניו־יאָרק), — אַרב.־רינג ברענטש 117.

אורווינגטאָן (ניו־דזשוירזי) — נ. ווייסבערג.

וואַשינגטאָן — משה פראַנק.

פילאַדעלפיע — טשאַרלז סאָלטץ, ס. שארליפ, מ. בערעזין, פ. סיימאָן.

פּאָרט־עמבאי (ניו־דזשוירזי) — א. גרינהויז.

נארטה־ברענטש (ניו־יאָרק) — מאדס זומעריי.

קאלגארי (קאַנאַדע) — ס. יאפע.

דיטראיט (מיטשיגען) — ראַבי פראם.

פאטאלומא (קאליפאָרניע) — יידישער קאָמיוניטי צענטער.

פליינפילד (ניו־דזשוירזי) — י. שטיינבוים (היימשול).

תיקון־טעות: אין באַריכט, וואָס איז געווען געדרוקט אין „ידיעות" 47—48 (שורה 16 פון אונטן), דאַרף זיין ס. קאָפּעל פון קאָלומביא, מיזורי (ניט פון סעמינאָל, אָקלאָאמא).

פראָפאַגאַנדע־טור פון פ. היילפערין

צו פאַרשטאַרקן די אַרבעט פאַרן ייוואָ אויף דער פראָווינץ, האָט דער באַוווסטער שריפטשטעלער פאַלק היילפערין באַזוכט גראָדנע, ביאַליסטאָק, בריסק, פינסק, באַראַנאָוויטש, שטוביץ. די אויפגאַבע פון אונדזער דעלעגאַט איז געווען צו פאַרבינדן זיך מיט די עקסיסטירנדיקע גרופּעס, באַקענען זיי מיט די אַרבעט־פּלענער פון ייוואָ אין דער נאָענטסטער צייט, אינסטרוירן די וויסנשאַפטלעך־זאַמלערישער אַרבעט אויף די ערטער, ווי אויך אָרגאַניזירן געזעלשאַפטן פריינד פון ייוואָ און זאַמלער־קרייזן דאָרט, ווו אַזוינע זיינען ניט געווען.

די געזעלשאַפטלעכע קריזיז אין די באַזונדערע שטעט האָבן אַרויסגעווייזן וואַרעמען אינטערעס פאַר דער שליחות פון פ. היילפערין. אין די אַלע ערטער האָבן זיך געגרינדט קאָמיטעטן צו שאַפן הילף פאַרן ייוואָ, וועראַבירן אַבאָנענטן פאַר די „ייוואָ־בלעטער" און די אַנדערע אויסגאַבעס. צום ערפאָלג פון דער דאָזיקער אַקציע האָבן אין די באַזונדערע ערטער מיטגעווירקט צענדלינגער פריינד, וועמען מיר דריקן דאָ אויס אונדזער דאַנק.

אונדזער שליח האָט זיך געווענדט נאָך שטיצע פאַרן ייוואָ אויך צו די אָרטיקע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און קערפערשאַפטן, און אין דער ערשטער רייַ—צו די ייד׳ קהילות, שטאָט־פאַרוו׳, געזעלשאַפטל׳ בענק. אין אייניקע ערטער האָבן זיך די קהילות גלייַך אָפּגערופן, אַנדערשוווּ ווערט די פראַגע ערשט באַהאַנדלט ווערן בייַם צונויפשטעלן די בודזשעטן. עס איז אָבער צו האָפן, אַז אומעטום

וועלן די ווענדונגען וועגן אַסיגנירונגען פאַרן אינסטיטוט באַשלאָסן ווערן פאָזיטיוו און די פרײַנד אויף די ערטער וועלן זיך געבן די מי צו זאָרגן, אַז די באַטיי־ליקונג אין דער אַרבעט פאַרן ייִוואָ סײַ מצד אָרגאַניזירטע קערפערשאַפטן סײַ מצד ברייטע קרײַזן יחידים זאָל רעאַליזירט ווערן אין דער געהעריקער מאָס.

אין גראָדנע האָט זיך געשאַפן אַ קאָמיטעט וואָס גייט דורכפירן די לעגאַ־ליזאַציע פון אַ געזעלשאַפט פרײַנד פון ייִוואָ. אין דער עקזעקוטיווע פון קאָמיטעט זײַנען אַרײַן: פאָרזיצער אַדוו׳ י. גאָזשאַנסקי, סעקרעטאַר ל. גלעזער, מיט־גלידער: ד. מאַנסקי, י. אַלעקסאַנדראָוויטש און רחל זילבערפעניג. בײַ דער אַקציע האָבן באַזונדערס מיטגעהאָלפן אַדוו׳ י. גאָזשאַנסקי, דיר׳ י. אַלעקסאַנדראָוויטש, דיר׳ ד. מאַנסקי, דיר׳ י. לאַס, אַפל׳ ר. זילבערפעניג, ד״ר אַ. ליפניק, ד״ר קאַלעצקי, ל. גלעזער. פון די געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס אין גראָדנע האָבן זיך באַשטײַערט: די ייִדישע קהילה, פאָלקס־באַנק, סוחרים־באַנק, דער קאָמיטעט צו שטיצן סצענישע קונסט.

אין ביאַליסטאָק איז די אַקציע דורכגעפירט געוואָרן מיט דער הילף פון דער אָרטיקער געזעלשאַפט פרײַנד פון ייִוואָ. עס האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט ל. קאַנעל, פסח קאַפלאַן, פ. מעלניצקי, ד״ר גראָספעלד, י. ווײַנשטיין, ד״ר ד. קאַגאַן, גאָלדמאַן, וויסאָצקי, פרוי טאַבאַטשינסקי, מ. זאַבלודאָווסקי, ד״ר שולמאַן. אויך דאָ האָבן די אָרגאַניזאַציעס זיך פאַראינטערעסירט מיט דער שליחות פאַרן ייִוואָ: דער האַנטווערקער־פאַראיין האָט אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון די צעכן, וואָס איז פאָרגעקומען אונטערן פאָרזיץ פון פ׳ פלאָנסקי, אָנגענומען אַ באַשלוס, אַז יעדער סעקציע פון פאַראיין זאָל זיך פאַרשרײַבן פאַר אַ מיטגליד פון דער געזעלשאַפט פרײַנד פון ייִוואָ אין ביאַליסטאָק מיט אַ שטענדיקער יערלעכער באַשטײַערונג. חוץ דעם האָבן זיך באַשטײַערט די ייִדישע קהילה, די לוינקעטניקעס־סעקציע, דער קצבים־פאַראיין, די פײַענבאַנק, די באַנק פון הויז־אייגנטימער, די באַנק פאַר האַנדל און אינדוסטריע א״אַ.

אין בריסק האָט זיך אין רעזולטאַט פון פ. היילפערינס באַזוך געגרינדט אַ קאָמיטעט, אין וועלכן עס גייען אַרײַן פאַרטרעטער פון אַלע געזעלשאַפטלעכע גרופירונגען. פאָרזיצער פון קאָמיטעט איז ד״ר נחמן לאַנדוי, דעם סעקרעטאַריאַט האָבן איבערגענומען פרוי ש. לעוו־טענענבוים און פ. שטריקמאַן. מיטגעהאָלפן צו דער אַקציע האָבן חוץ די דערמאָנטע מ. דראַכלע (רעדאַקטאָר פון „פאָלעסיער נײַס״), צאָן־ד״ר י. גאַנדז, פרל׳ קאָרמאַן און די פ״פ גיטעלמאַן און שניידער. אויך י. מאַסטבוים, דער וויצע־פרעזידענט פון דער בריסקער שטאָט־פאַרוואַל־טונג, האָט געשטיצט פ. היילפערנס אַקציע. די געזעלשאַפט פרײַנד האָט אויך געמאַכט אַ ווענדונג צו דער קהילה וועגן אַ סובסידיע פאַרן אינסטיטוט אויפן נײַעם בודזשעט־יאָר.

אויך אין פינסק האָט זיך געבילדעט אַן אָרגאַניזיר־קאָמיסיע פאַר אַ געזעלשאַפט פרײַנד פון ייִוואָ. אין פרעזידיום פון דער קאָמיסיע זײַנען אַרײַן ד״ר מאָנדעלבוים, י. בוקסבוים, י. האָלצמאַן, א. פעלדמאַן און ב.

גאָלדבערג (סעקרעטאַר). מיט דער מיטהילף פון דעם שטענדיקן זאַמלער פון ייִוואָ, פ׳ נ. פורמאַן, האָט זיך אויך געשאַפן אַ גרופּע זאַמלער, וואָס אין צוגעטראָטן צו דער אַרבעט לויט די אינסטרוקציעס פון די וויסנשאַפטלעכע סעקציעס פון ייִוואָ.

אין דער אַקציע האָבן אָנטייל גענומען יהודית לעווין, א. פעלדמאַן, י. האָלצמאַן, פ. גאַרבוז, ד״ר מאַנדעלבוים, י. בוקסבוים און ג. לוריע.

אין באַראַנאָוויטש האָבן אין דער אַרבעט אָנטייל גענומען די פ״פ וואָראָביאָווסקי, דזיענצעלסקי, רעד׳ מאַלאַכאָווסקי, א. גאָרפינקעל, פרוי סטערנין, ד״ר י. סקווירסקי, מאַג׳ באָגין, ד״ר י. קאַגאַן. עס האָט זיך אויך געשאַפן אַ שטיצגרופּע, וואָס זאָגט צו אַקטיוו צו אַרבעטן להבא.

אין שטויבץ האָבן געאַרבעט די פ״פ חיים קאַפּלאַן, חיים אָקון און ח. דוואָרעצקי, מ. מאַכטיי און ב. זאַרעצקי. די לעצטע האָבן אין נאָמען פון דער אָרטיקער פאָלקס-באַנק צוגעזאָגט אַרײַנצושטעלן אַ סובסידיע פאַרן אינסטיטוט. די פרײַנד האָבן אויך אונטערגעשריבן אַ השתדלות וועגן אַ סובסידיע פון דער שטויבצער קהילה.

רעזולטאַט פון דעם קאָנקורס אויף דער בעסטער אויטאָביאָגראַפיע פון אַ ייִדישן יוגנטלעכן

צום קאָנקורס אויף דער בעסטער אויטאָביאָגראַפיע פון אַ ייִדישן יוגנטלעכן, וואָס דער ייִוואָ האָט אויסגעשריבן אין 1934, זײַנען אַרײַנגעקומען 264 אַרבעטן. עס האָבן זיך באַטייליקט 214 בחורים און 50 מיידלעך פון 143 שטעט אין 8 לענדער.

די ווײַט גרעסטע מערהייט, 234 אָנטיילנעמער, זײַנען פון פּוילן (126 שטעט), 8 פון לעטלאַנד (4 שטעט), 7 פון ליטע (6 שטעט), 6 פון ארץ-ישראל (4 שטעט), 6 פון רומעניע (3 שטעט), צו איינעם פון טשעכאָסלאָוואַקײַ, פראַנקרײַך און סיריע (פאַר אַמעריקע ווערט געפּלאַנט אַ באַזונדער קאָנקורס). די אויטאָביאָגראַפיעס האַלטן צוזאַמען העכער 15.000 זײַטן העפט. לויט דער שפּראַך טיילן זיך די אויטאָביאָגראַפיעס אַזוי: ייִדיש 197, פּויליש 53, העברעיִש 12, רוסיש 1, דײַטש 1.

דער צוגעשיקטער מאַטעריאַל האָט אַריבערגעשטײַגט אַלע וואַרטונגען ניט נאָר אין כמות, נאָר אויך אין איכות. ניטאָ בפּועל ממש קיין איין אויטאָביאָגראַפיע וואָס זאָל ניט האָבן קיין אינעווייניקסטן ווערט; גאָר אַ גרויסע צאָל וועלן זײַן וויכטיקע מקורים פאַר דער יוגנט-פאָרשונג.

דער ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט דריקט אויס זײַן האַרציקן דאַנק אַלע אָנטיילנעמער און אויך אַלע רעדאַקציעס, אָרגאַניזאַציעס און יחידים וואָס האָבן מיטגעהאָלפן צו פּאָפּולאַריזירן דעם קאָנקורס.

נאָכן באַקענען זיך מיט די אַרײַנגעשיקטע אַרבעטן איז געבליבן בײַ די מיטגלידער פון דער זשורי, אַז די צאָל פּרעמיעס דאַרף פאַרגרעסערט ווערן.

בהספּם מיטן אויספיר-ביוראָ פון ייוואָ איז צוגעגעבן געוואָרן נאָך אַ זיבעטע געלט-פּרעמיע; די צאָל ביכער-פּרעמיעס איז געהעכערט געוואָרן פון 14 אויף 20.

אַלע פּרעמיעס וועלן פונאַנדערגעשיקט ווערן ביז סוף יאַנואַר 1935.

חוץ דעם ווערט צו אַ געוויסער צאָל אָנטיילנעמער פון קאָנקורס, וואָס זייער וויסנשאַפטלעכע מיטאַרבעט בייַ דער יוגנט-פּאָרשונג איז ספּעציעל געווינטשן, פונאַנדערגעשיקט ווערן ד״ר מ. ווייַנרייַכס בוך „דער וועג צו אונדזער יוגנט״, וווּ די פּרינציפּן, מעטאָדן און די פּלענער פון דער דאָזיקער פּאָרשונג זיינען פונאַנדערגעווויקלט.

נאָכדעם ווי די זשורי האָט פאַרענדיקט איר אַרבעט און באַשטימט, וועלכע אַרבעטן עס דאַרפן באַקומען די פּרעמיעס, זיינען אויפגעעפנט געוואָרן די קאָנווערטן, אין וועלכע עס זיינען געווען אָנגעוויזן די אמתע נעמען פון די מחברים. דערבייַ האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז פּרעמיעס זיינען אָנגערקענט געוואָרן פאַר די וויטערדיקע פּערזאָנען:

ערשטע פּרעמיע, 150 גילדן, י. דאַווידאָוויטש, סולעוו (סימן: עמבריאָ).
צווייטע פּרעמיע, 100 גילדן, שמואל מאַטיס, ליטע (סימן: היערוגליפן).
דריטע פּרעמיע, 60 גילדן, יצחק קאַלמאַנאָוויטש, ווילנע (סימן: קאַיעמאָזעס).
פערטע פּרעמיע, 40 גילדן, איטשע, בריסק (פּסעוודאָנים ניט אויפגעדעקט).
פינפטע, זעקסטע און זיבעטע פּרעמיע, צו 25 גילדן, ראָמע טאָלכינסקי, וואַרשע (סימן: ראַמאַדאַן), יעקב פליישער, ירושלים (סימן: יאַלף סען בייי), חיים קראַוויעצקי, קאָזלוישטשינע בייַ סלאָנים (סימן: וויטאַ).

די וויטערדיקע פּרעמיעס — צו איין באַנד פון די ייוואָ-אויסגאַבעס — האָבן באַקומען (אויסגעשטעלט לויטן אלף-בית):

ס. בארשאַוו, ליפקאַן, בעסאַראַביע (סימן: סאַם בי); בער ברעוודאַ, לאַכעוויטש בייַ באַראַנאָוויטש (סימן: בן-אדם); ברכה גאָדינער, טעלעכאַן, פאָלעסיע; ב. גאָפּטעט, פּולטוסק (סימן: אַרצאַנין); הירש גאָצמאַן, טורעק בייַ לאָמזש (סימן: ה. מאַרקע); חנה הויכמאַן, ריגע (סימן: אַ יונגטלעכע אַרבעטערין); אַנע הערשטיין, וואַרשע; שלמה זשיטניצקי, בעלכאַטאָוו (סימן: האָפּער); יערוכעמזאָן, יאַשינעווקע בייַ ביאַליסטאָק (פּסעוודאָנים ניט אויפגעדעקט); יחיאל לוואָווסקי, וואַרשע (סימן: ה. עלסקי); זלמן עלישקעוויטש, אָשמענע (סימן: שילע); גרשון פיפע, סאָניק; בער קאָוונער, ווילנע (סימן: שושנה תחיה); בנימין קאַפּלינסקי, זשעטל (סימן: האָמאָ נאָווויס); זאָסיע ראָזענבערג, קראָקע (סימן: זען—רא); אַנע רויכווערגער, טשערנאָוויץ (סימן: אַ יידישע מיידל); קרעטיע שאָר, קאַלאָמיי (סימן: Lechem Mamrij); לודוויק שטעקער, טויסט בייַ זאַלעשטשיק; שלמה שטערן, וואַרשע; שיע שטערנפעלד, קעלץ (סימן: אַ. גריינאָ).

די אָנטיילנעמער, פאַר וועלכע עס איז באַשטימט געוואָרן מ. ווייַנרייַכס בוך, באַקומען וועגן דעם צוגעשיקט אַ באַזונדער מעלדונג צוגלייַך מיט דעם דאָזיקן קאָמוניקאַט.

ווי עס איז געווען אָנגעוויזן אין דער ערשטער מעלדונג וועגן קאָנקורס, בלײַבן אַלע אויטאָביאָגראַפיעס אַן אייגנס פון ייִוואָ. אַ פאַרלאַנג וועגן אָפּשיקן צוריק די מאַנוסקריפּטן וועט דעריבער ליידער ניט קענען באַפרידיקט ווערן. עס איז אָבער יאָ פאַראַן אַ מיגלעכקייט, אַז אָדער די מחברים גופא, אָדער זייערע באַפול-מעכטיקטע, זאָלן קאָפּירן דעם מאַנוסקריפּט אין בנין פון ייִוואָ.

צו אַ היפּשער צאָל לעבנסבאַשרײַבונגען זענען געווען בײַגעלייגט טאָגביכער (בײַ 10.000 זײַטן), בריוו, ליטעראַרישע פּרוּוון אאַז״וו. לויטן צוזאָג דאַרפן די דאָזיקע אַלע דאָקומענטן אומגעקערט ווערן זייערע אייגנטימער. די וויסנשאַפטלעכע באַאַרבעטונג פון אַזעלכע גרויסע און וויכטיקע מאַטעריאַלן קען אָבער ניט פאַרענדיקט ווערן פון הײַנט אויף מאָרגן, און דערנאָך וועט מען זיך אויך כסדר דאַרפן צו זיי אומקערן. מיר ווענדן זיך דעריבער צו די אַלע וואָס האָבן צוגעשיקט צוגאָב-מאַטעריאַלן מיט דער דרינגלעכער בקשה, זיי זאָלן אויך די דאָזיקע הוספות אַוועקגעבן לצמיתות דעם אָפּצווײַג יוגנט-פאָרשונג פון ייִוואָ. אויב אָבער דאָס איז זיי בשום אופן ניט מיגלעך, זאָלן זיי יעדנפאַלס איבערלאָזן זייער אייגנס אין ייִוואָ, ביז וואַנען מען וועט זיי דאָס קענען אומקערן אָן שאָדן פאַר דער פאָרשונג.

דער קאָמוניקאַט וועגן קאָנקורס האָט צוגעזאָגט אומצוקערן יעדן אָנטיילנעמער די פּאָסט-הוצאות. דער דאָזיקער צוזאָג בלײַבט, און יעדערן ווער עס וועט אַרײַנשיקן וועגן דעם אַ פּאָסטקאַרטל וועט דער באַטרעף באַלד אַרויסגעשיקט ווערן. מיר בעטן אָבער די אָנטיילנעמער פון קאָנקורס, זיי זאָלן אויף דער דאָזיקער סומע מוותר זײַן. ווי שווער עס זאָל ניט זײַן געווען פאַר אַ סך צושיקער אויסצוברענגען די פּאָסט-הוצאות, גייט פאָרט בײַ יעדער איינעם נאָר וועגן אַ גילדן, צוויי. פאַרן אינסטיטוט האַנדלט זיך אָבער וועגן גאָר אַ גרויסער הוצאה. בײַם אויסשרײַבן דעם קאָנקורס האָט מען זיך פאָרגעשטעלט, אַז די צאָל אַרײַנגעשיקטע אַרבעטן וועט יט אַריבערשטײַגן די צענדלינגער. מחמת דעם אומגעריכט גרויסן ערפאָלג פון קאָנקורס וואָלט אָבער דער אינסטיטוט אויף צו דעקן אַלע פּאָסט-הוצאות פון די אַרײַנשיקער געדאַרפט אויסגעבן בײַ 500 גילדן. די סומע וואָס וועט אײַנגעשפּאָרט ווערן וועט אַוועקגיין אין גאַנצן אויף אויסצופאָרשן די אויטאָביאָגראַפיעס.

אַן אומדירעקטע וויכטיקע פּעולה פון קאָנקורס איז געווען דאָס, וואָס עטלעכע הונדערט ענערגישע און אַקטיווע יונגע מענטשן האָבן זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט דער צענטראַלער ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוציע. דער ייִוואָ קוקט אַרויס אויף זייער מיטאַרבעט סײַ בײַ דער יוגנט-פאָרשונג, סײַ אויף אַלע אַנדערע געביטן פון זײַן טעטיקייט.

ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט

אָפּצווײַג יוגנט-פאָרשונג.

דער ייוואָ רופט אַלע אָנטיילנעמער אין דעם קאָנקורס פון אויטאָ-ביאָגראַפיעס אָנצוהאַלטן מיט אים דעם קאָנטאַקט אויך אויף להבא.

ווער עס וועט אויסדריקן זײַן פאַרלאַנג און אונדז צושיקן זײַן געניויען אַדרעס, וועט קריגן רעגולער און אָן גענאָלט צוגעשיקט די „ידיעות פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט", וואָס אינפאָרמירן וועגן דער טעטיקייט פון ייוואָ אין אַלע אירע צווייגן.

דער ייוואָ באַשטייט פון 4 סעקציעס: פילאָלאָגישע, היסטאָרישע, פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָגישע און עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע. פון 1934 איז אויך טעטיק אַ ספּעציעלער אָפּצווייג יוגנט-פאָרשונג. אין דער פילאָלאָגישער סעקציע זײַנען פאַראַן דרײַ קאָמיסיעס: די פאָלקלאָריסטישע, טערמינאָ-לאָגישע און לינגוויסטישע. חוץ דעם פאַרמאָגט דער אינסטיטוט 4 העלף-אינסטיטוציעס: ביבליאָגראַפישע צענטראַלע, אַרכיוו, ביבליאָטעק און מוזיי (דערין דער טעאַטער-מוזיי אויפן נאָמען פון אסתר-רחל קאַמינסקי).

יעדער אָפּצווייג פון אינסטיטוט האָט אויסגעאַרבעט אינסטרוקציעס פאַר זאַמלער און מיטהעלפער. די דאָזיקע אינסטרוקציעס ווערן אַרויס-געשיקט יעדערן ווער עס פאַרלאַנגט.

מיר ציען דעם ספּעציעלן אויפמערק פון די פרײַנד צו דער אינסטרוקציע „וויסנשאַפטלעכע אַרבעט אויף די ערטער", וואָס ווערט געדרוקט אין דעם איצטיקן נומער „ידיעות".

דער יובל פון ד״ר יצחק שיפער

אין לאָקאַל פון ייוואָ אין ווילנע איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ וויסנשאַפטלעכע זיצונג לכבוד דעם 50-יאָריקן יובל פון באַקאַנטן היסטאָריקער, מיטגליד פון דער צענטר׳ פאַרוואַלטונג און פון דער היסטאָרישער סעקציע פון ייוואָ, ד״ר י. שיפער. וועגן י. שיפער דעם היסטאָריקער האָבן געריידט י. טשערניכאָוו און ז. קלמאַוויטש. פּ. קאָן האָט געמאַכט אַ זייער אינטערעסאַנטע מיטטיילונג, אויפן יסוד פון אַרכיוו-מאַטעריאַלן, וועגן צווייטן רעוואָלוציאָנערן קריזיס אין ווילנע פון יאָר 1878. דער העברעיִשער שריפטשטעלער י. א. טריווש, וואָס איז געווען אַ מיטגליד פון דעם קריזיס, האָט ממלא געווען דורך פערזענלעכע זכרונות וועגן די ערשטע ייִדישע סאָציאַליסטן אין ווילנע, אהרן ליבערמאַן, דאַווידאָוויטש (בן-דוד) א״א און וועגן קריזיס בכלל.

אין וואַרשע האָט דער היסטאָריקער-קריזיס בײַם ייוואָ צוזאַמען מיט דער געז׳ פרײַנד פון ייוואָ אָפּגעהאַלטן אַ פײַערלעכע זיצונג לכבוד דעם יובל פון ד״ר שיפער אונטערן פאָרזיץ פון י. יאַשונסקי, דעם פאָרזיצער פון דער געז׳ פרײַנד פון ייוואָ. וועגן ד״ר שיפערס וויסנשאַפטלעכע אויפטוען און זײַן באַדײַטונג פאַר דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפיע האָבן געהאַלטן רעפעראַטן ד״ר ר. מאַהלער און ד״ר ע. רינגעלבלום.

וויסנשאַפטלעכע אַרבעט אויף די ערטער

1. די ביזאיצטיקע פּראַקטיק פון ייוואָ האָט געוויזן, אַז פּאַר אינטעלּיגענטע גרופּעס און אַפּילו פּאַר יחידים זײַנען פאַראַן גרויסע מעגלעכקייטן פון וויסנשאַפטלעכער אַרבעט אויף דער פּראָווינץ.

2. דער צוועק פון אַזאַ אַרבעט קען בדרך־כּלל פאָרמולירט ווערן אַזוי: דער קענען די אייגענע סביבה. אָט זײַנען עטלעכע פונקטן וואָס זײַנען וויכטיק; לויט דעם קען מען זיך אָריענטירן און צוגעבן נאָך פראַגעס.

3. אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק פון ייִשוב (שטעטל אָדער שטאָט): באַפעלקערונג, וויפל אין דעם ייִדן, ווער זײַנען די אַנדערע. צי ווּוינען ייִדן אין באַשטימטע שטאָטטיילן אָדער אויסגעמישט. פלאַן פון ייִשוב, מיט באַצייכענונג, ווּו איז די ייִדישע באַפעלקערונג גרעדיכטער. צי פאַראַן גאַסן מיט ייִדישע נעמען? צי אין דער לעצטער צייט פאַרגרעסערט דעם שטח פון ייִשוב דורך אינקאָרפּאָרירן דערפער; צולייב וואָסערע מאָטיוון (פלומרשטע, פאַקטישע).

4. אַדמיניסטראַציע און באַפעלקערונג. שטייַערן, מיליטער־דינסט און באַצונג צו דעם. ווירקונג פון מיליטער־דינסט אויף די יונגעלײַט.

5. שטאָטישע זעלבסט־פאַרוואַלטונג און דער אָנטייל פון ייִדן אין איר. דער שטאָטישער בודזשעט און דער אָנטייל פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין די הכנסות און הוצאות. צי האָט זיך געביטן די באַצונג צו ייִדן אין משך פון די לעצטע יאָרן. דיפערענצירונג פון די ראַטמענער און מאַגיסטראַט־מיטגלידער, בכלל און ספּעציעל די ייִדישע, לויט פאַרטיייען און גרופּעס. ייִדישע אָנגעשטעלטע אין דער שטאָט־פאַרוואַלטונג.

6. די ייִדישע קהילה. כּוחות־פאַרהעלטענישן, פונקציעס, אָנזען. סטאַטיס־טיק פון דער באַפעלקערונג לויט די ידיעות פון דער פאָלקסציילונג. אין קלענערע פונקטן קען מען מאַכן אַ זעלבשטענדיקע ציילונג לויט ספּעציעל אויסגעאַרבעטע רובריקן (זע די אויסגאַבע פון ייִוואָ: „דער מצב פון ייִדישן שטעטל").

8. כאַראַקטעריסטיק פון עקאָנאָמישן מעמד פון דער באַפעלקערונג בכלל און פון דער ייִדישער בפרט. פאַרבינדונג מיט דער דרויסנדיקער וועלט: באַן, טײַך, בעלי־עגלות, אויטאָבוסן. קאָמף צווישן בעל־עגלות און אויטאָבוסן (קאָנ־קרעטע פאַלן). ייִדן אלס באַלעבאַטים, אלס אַרבעטער בײַ די אויטאָבוסן.

9. מלאָכה. באַלעבאַטים, געזעלן, לערניינגלעך. פאַכן, קוואַליטעט פון דער אַרבעט. געדויער פון אַרבעטסטאָג. קאָנקורענץ־פעיקייט. קראַנק־קאַסע. טערמינאָלאָגיע און פאָלקלאָר פון די פאַכן.

10. האַנדל. מינים (מאַרק, קלייניהאַנדל, הורט). דיפערענצירטקייט פון סחורה. ייִדישע שילדן? שטאָטישע און דאָרפישע קונדשאַפט. קאָאַפּעראַטיוון.

11. קרעדיט (גמילות־חסדים, פּאָלקסבאַנק, קאָמונאַלע באַנק). אָפּשפּאָרונגען. איבערבליק פון די באַלאַנסן. פּריוואָטע מלווים. הייך פון פּראָצענט.

12. צי פאַראַן וועלכע עס איז גרעסערע אונטערנעמונגען? צי זיינען דאָרט פאַראַן ייִדישע אַרבעטער, צי קומט אָן שוואַר אַרײַנצודרינגען אַהין?

13. צי פאַראַן ייִדן אין די פריַע פּראָפעסיעס (דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן). ייִדישע באַאַמטע?

14. ערדאַרבעט ווי אַן עיקר־פרנסה און ווי אַ צוגאָב־פרנסה. אַנדערע צוגאָב־פרנסות.

15. עמיגראַציע. ווּהין, וויפל. פאַרבינדונגען פון די אויסגעוואַנדערטע מיט דער אַלטער היים. צי פאַרנעמט מאַטעריעלע הילף פון אויסלאַנד אַ גרויסן פּלאַץ אין די הכנסות.

16. בודזשעטן פון עטלעכע פאַמיליעס פאַר אַ חודש, פאַרשריבן טאָג פאַר טאָג הכנסות און הוצאות.

17. הכשרה־פונקטן, חלוצים. זייער אַרבעט, זייער שטייגער לעבן. אויב אָנגעפאָרענע, באַציונגען מיט דער אָרטיקער יוגנט, מיט די אָרטיקע אַרבעטער.

18. ווּוין־ און געזונט־באַדינגונגען. ווי אַזוי זיינען געבויט די הייזער, איינגעטיילט די צימערן. ווי אַזוי זעט אויס דער פּלאַץ אַרום דעם הויז. פאָטאָ־גראָפיעס פון עטלעכע כאַראַקטעריסטישע הייזער. גרייס און הייך פון די צימערן. וויפל מענטשן אויף אַ דירה, אויף אַ צימער, אויף אַ בעט. סטאַטיסטיק פון הייזער און דירות. פּלאַנען פון עטלעכע הייזער און צימערן. מעבל. באַפּוצונג פון די וועגן. באַלייכטונג. באַהייצונג. וואַסער־פאַרזאָרגונג. קלאָזעטן. באָד. זייף. ציין־ בערשטלעך, צי גייען זיי הינט מער ווי אַמאָל (נאָכפרעגן זיך אין אַפּטייק־קראָם, אייגענע אָבסערוואַציעס). שערן זיך די האָר, ראַזירן. קראַנקייטן, וואָסערע אָפּ־טער (סטאַטיסטיק). דאָקטוירים, רופאים, הייבאַמען. אָפּשפּרעכענישן, פּאָלקס־מעדיצין. שפּיטאָל (הקדש). קאָליקעס. בעטלער. צדקה־חברות׳ און אינדיווידועלע צדקה. אָפּגעשטאַנענע. משוגעים.

19. דערנערונג. וואָס און וועמ עסט מען אין דער וואָכן, אום שבת, אום יום־טוב. ווי האַלט עס מיט כשרות. די ראָלע פון קאַרטאָפל, הערינג, פלייש אין דער דערנערונג. געוויע מעניוען פאַר אַ חודש צייט אין אַן אָרעמער, מיטע־לער, פאַרמעגלעכער שטוב.

20. סעקסועלע אויפקלערונג און באַציונגען. פלירט. ליבע. חתונה האָבן. שדכנות, נדן. כאַראַקטעריסטיק פון קאָנקרעטע פאַלן. מיידלעך־מוטערס, באַציונג צו זיי. אומגעזעצלעכע קינדער, באַציונג צו זיי.

21. פאַמיליע. צאָל קינדער. גרייס פון די פאַמיליעס אין פאַרגאַנגענעם און איצטיקן דור בײַ אָרעמע, מיטלע, פאַרמעגלעכע. קינדער־שטאַרביקייט (סטא־

טיסטיק). געבורטן־קאָנטראָל; וואָסערע מיטלען פון געבורטן־קאָנטראָל ווערן באַנוצט. צי פאַרקויפן זיך עפנטלעך פרעוועניטיוועס מיטלען און וואָסערע. אַבאָרטן.

22. באַציונגען צווישן די עלטערן. צי זעט זיך אַ חילוק פון די חתונות פון ליבע ביז די חתונות מיט אַן אויסרעכענונג. קאָנקרעטע פאַלן. אַרבעט־צעטיילונג. קאָנפליקטן. געטרייַשאפט און פאַרראַט.

23. באַציונג פון עלטערן צו קינדער. געבורט. איינגלייבענישן. ווי אַזוי האלט די מוטער דאָס זייגקינד, ווי אַזוי פירט זיך די מוטער גופא. באַלעוונען און שטרענגקייט אין דערציונג (פאַרשיידענע באַציונג צו יינגלעך און מיידלעך, צו עלטערע און יינגערע קינדער?). וואָס טראַכטן די עלטערן וועגן זייער דערציער־עריישער אויפגאַבע, וועגן דער צוקונפט פון די קינדער. שטוביקע אַרבעט פון די קינדער. באַציונג פון די עלטערן צו דער שול.

24. באַציונג פון קינדער צו עלטערן. צוגעבונדנקייט צום טאַטן, צו דער מאַמען. די פראַגע פון אויסלערנען זיך אַ פאַך, פון געפינען אַרבעט. קאָנפליקטן מיט די עלטערן צוליב מאַטעריעלע טעמים. באַציונג צו אַלטע עלטערן.

25. באַציונג פון די קינדער צווישן זיך. נאָענטקייט און ווייטקייט צווישן מיטקינדער. ווירקונג פון עלטער, פון די באַדינגונגען פון דערציונג, פון דער באַציונג מצד די עלטערן. באַציונגען צווישן יינגלעך און מיידלעך אין דער פאַמיליע: אין די קינדערשע יאָרן, אין די יאָרן פון ציטיקונג און שפעטער. קעגנזייטיקע הילף, קאָנפליקטן.

26. באַציונגען צו קרובים. דעה פון זיידן און באָבען, פון אַנדערע קרובים אין דער דערציונג, אין באַשטימען די שול, דעם פאַך אאַז"וו. אָרעמע און ריַיכע קרובים.

27. באַציונגען צווישן פאַמיליע. גיין צו גאַסט. לשון־הרע און רכילות. קעגן וועמען דער עיקר געווענדט, אויף וואָס פאַר אַ באַזיס. צונעמענישן, שפּאָט־לידלעך.

28. רעליגיע אין דער פאַמיליע. כלי־קודש און ווי אַזוי זיי ווערן אויס־געהאַלטן. בתי־מדרשים, קלויזן, שטיבלעך, שולן. דער בית־מדרש ווי אַ געזעל־שאפטלעכער צענטער. אַנטי־רעליגיעזע איינפלוסן. אינדיווידועלע פרומקייט און אפיקורסות. קאָנפליקטן אויף דעם באַזיס. צי באַמערקט זיך אַ טענדענץ פון פאַרשטאַרקטער אָדער פאַרקלענערטער פרומקייט.

29. דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן, ספעציעל ביי דער יידישער באַפעלקע־רונג. א) פאַרטיייען (מיט וואָס נעמט אויס די אָדער יענע פאַרטיי און ביי וועמען?); ב) פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען; ג) בילדונגס־און אַנדערע געזעלשאַפטן; ד) אַנדערע חברות.

30. שולן, חדרים, אָוונטקורסן, דראַמקריזן, ביבליאָטעקן. ווירקונג פון די אינסטיטוציעס אויף דער סביבה.

31. פאַרווייַלונגען, טאַנצאָוונטן.

32. קינאָ, ספאָרט.

33. דאָס לייענען צייטונגען און ביכער.

34. קליידונג. צי זעען זיך שינויים, צו באַמערקט זיך אַ שטרעבונג מיט־צוהאַלטן מיט דער מאָדע, צו פראַוועען עלעגאַנץ?

35. שפראַך. צי זײַנען פאַראַן יידישע הײַזער ווו מען רעדט ניט יידיש, נאָר אַן אַנדער שפראַך. וואָסערע? צו זײַנען פאַראַן הײַזער ווו די עלטערן ריידן צווישן זיך יידיש און מיט די קינדער אַן אַנדער שפראַך. קאָנקרעטע פאַלן. וואָסערע מאָטיוון גיבן די עלטערן אויף? וואָס פאַר אַ ווירקונג האָט דאָס אויף די קינ־דער? צי לערנען זיך אַזוינע קינדער אויס יידיש וועט זיי ווערן עלטער? אויב חוץ דער מלוכה־שפראַך ווערט געריעדט אין אײַער געגנט נאָך אַ שפראַך, איז ווי ווײַט קענען יידן, דערוואַקסענע און קינדער, די דאָזיקע שפראַך?

36. דיאַלעקט. וואָסערע ווירקונגען האָט די ליטעראַטור־שפראַך, די צײַ־טונג־שפראַך, די יידישע שול אאַז"ו אויף דער אויסשפראַך, אויפן אויסוואַל פון די ווערטער און פאָרמען.

37. לידער, מעשהלעך, שפריכווערטער וואָס זײַנען פאַרשפרייט אין דעם יישוב.

38. די פאַרגאַנגענהייט. ווי אַלט איז דער יישוב. וואָסערע דאָקומענטן זײַנען פאַראַן אין שטאָטישן אַרכיוו. יידן אין דעם יישוב. פנקסים פון דער קהילה און פון חברות. בנינים. מצבות אויפן בית־עלמין. צי דערציילט די טראַדיציע עפּעס ווען דעם עלטער פון יישוב און פון יידן אין דעם יישוב. מוסטער פאַר אַן אַרבעט וועגן דער פאַרגאַנגענהייט: „פנקס פון דער שטאָט פרוזשענע", 1930.

*

עטלעכע מעטאָדישע באַמערקונגען

I. אין די 38 פונקטן איז אָנגעוויזן אַ גרויסער פאַרנעם פון אַרבעט. אויב די אָרטיקע קאָרעספּאָנדענטן ווילן אויספירן די גאַנצע פראָגראַם איז געוויס גוט. אָבער אַ גרויסן ווערט וועלן האָבן אויך ט י י ל = באַשרײַבונגען: די דערציונג־סיסטעם, אַ געוויסער פאַך, אַן אינסטיטוציע אד"גל. מען דאַרף אַפילו האָבן אין זינען: בעסער באַשרײַבן גרונטיק אײַן געביט פון לעבן אײַדער געבן צו ביסלעך פון אַלץ.

II. וועגן עטלעכע פון די דערמאָנטע געביטן האָט דער יוואָ נאָך פריער פובליקירט ספעציעלע אַנקעטעס: דער מצב פון יידישן שטעטל; יידישע יום־טובים; דער חדר; דאָס יידישע שולוועזן; פאַרגאַנגענהייט פון קהילות; טערמינאָלאָגישע און לינגוויסטישע פרעגבויגנס אאַז"ו. ווער עס אינטערעסירט זיך מיט די דאָזיקע טיילגעביטן זאָל אַרויספאָדערן יענע אַנקעטעס.

III. שרײַבן דאַרף מען ניט וואָס עס וואָלט געדאַרפט אָדער געקאָנט זײַן, נאָר דאָס וואָס עס איז, וואָס מען האָט געזען און געהערט. וווּ עס איז מיגלעך

JEDIES — BIULETYN ŻYD. INSTYTUTU NAUKOWEGO
Styczeń 1935 Adres: Wiwulskiego 18, Wilno

צו באַקומען ציפער זאָל מען ניט זשאַלעווען קיין טירחא זיי צונויפצוגעמען; אָבער פון יעדער זאַך דאַרף מען אויך געבן אַ לעבנספולע באשרייבונג. בייַם נעמען אינטערוויוען — און דאָס דאַרף מען טון וואָס מער — פאַרשרייבן ווי וויַיט מיגלעך וועדטערלעך, ניט באַפוצנדיק מיט אייגענע צוגאָבן.

IV. בייַ טייל פראַגעס איז בפירוש אָנגעוויזן: „קאָנקרעטע פאַלן“. דאָס איז שייך צו אַלע פונקטן — וואָס ווינציקער חקירה, וואָס מער קאָנקרעטקייט אין די באַשרייבונגען. אונדז גייט ניט אין די נעמען — עס איז געגוג אָנצוויַיזן איניציאַלן. בייַם פובליקירן די מאַטעריאַלן וועלן אַפילו די איניציאַלן אויך ניט דערמאָנט ווערן, אויב די קאָרעספאָנדענטן וועלן דאָס פאַרלאַנגען.

V. שרייבן אויף אייגנציקע זייטלעך העפטפאָרמאַט, פון איין זייַט.

VI. אין גאַנג פון דער ארבעט פאַרשטענדיקט זיך כסדר מיטן יינוּאָ וועגן אַלע אייַערע ספקות און נייַע פלענער.

אַספיראַנטור א״נ פון ד״ר צ. שאַבאַד

עס האָבן זיך שוין געמאָלדן איבער 50 קאַנדידאַטן. היות ווי עס זייַנען אַרייַנגעקומען נאָך אַ סך אָנפרעגן, איז באַשלאָסן געווָארן צו פאַרלענגערן דעם טערמין פון אָנגעבן אַפליקאַציעס ביזן 15טן פעברואַר ד״י.

דער איבערגעבליבענער מאַטעריאַל: דער באַריכט פון דער אַקציע פון ה. גילישענסקי אין דרום-אַמעריקע און אויך קבלות פון די וויסנשאַפטלעכע זאַמלונגען וועט זיין געדרוקט אין נאָענטסטן נומער „ידיעות“.

אַדרעסן
צענטראַלע, ווילנע:
Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno
פּאַריז:
E. Tscherikower, 34, Rue Dombasle, Paris (15e)
ניו-יאָרק:
Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York
בוענאָס-איירעס:
Instituto Cientifico Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Aires
צו דער פילאַלאָגישער און פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָג' סעקציע שרייבן אויפן ווילנער אַדרעס
צו דער היסטאָרישער סעקציע — אויפן פאַריזער אַדרעס
צו דער עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישער סעקציע — אויפן אַדרעס:
J. Leschtschinski, Żabia 9/34, Warszawa

druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

N. Mark
A. Ch. Katz i jego tłumaczenie „Dos pojliše jingl" na język hebrajski.
A. Ch. Kats and His Hebrew Translation of "Dos pojliše jingl".

Dr. J. Shatzky
O czasopiśmie „Der Blumengartn".
On the Periodical „Der Blumengartn".

J. Elzet
Przypisek do notatki N. Pryłuckiego o dybuku w Radoszycach.
On N. Pryłucki's Note Concerning the dibuk in Radoszyce.

Sz. Winter
Z dziejów przymusowego odpoczynku niedzielnego w Polsce.
Concerning the History of the Compulsory Sunday Rest in Poland.

Przypisek do artykułu Dr. J. Rubina: Język hebrajski u dorosłych w Palestynie.
A Note on Dr. J. Rubin's Paper: The Hebrew of Adults in Palestine.

WYDAWNICTWA NADESŁANE / *NEW PUBLICATIONS RECEIVED*

Dodatek: „Jedies" — Biuletyn Żydowskiego Instytutu Naukowego Nr. 1 (50).
Enclosed: „Jedies" — The Bulletin of the Yiddish Scientific Institute No. 1 (50).

PRINDET IN POLAND
druk. d. krejnesa wilno rudnicka 2

320

JIWOBLETER Miesięcznik Żydowskiego Instytutu Naukowego Nr. VIII,
The Monthly of the Yiddish Scientific Institute 1 9 3

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

Dr. Cemach Szabad (Nekrolog).
Dr. Cemach Szabad (Obitu ry).

Jakob Lestschinsky
Żydowska młodzież akademicka po wojnie światowej.
Jewish University Students after the World War.

Dr. R. Mahler
ieły i w jaki sposób Żydzi zostali narodem handlowym?
When and how have the Jews Become a Trade People?

Dr. I. Schipper
Tło kulturowo-historyczne literatury starożydowskiej.
The Cultural and Historical Background of the Old Yiddish Literature

Dr. M. Hendel
Pinaksy międzyrzeckie.
The Pinaxes of Mezerich (Międzyrzec).

ROZBIORY I SPRAWOZDANIA / *REVIEWS:*

S. Dubnow
Monografja S. Posenera o Crémieux'u.
S. Posener's Monograph on Crémieux.

Dr. J. Shatzky
Landkenteniš, Organ fun der jidišer gezelšaft far landkenteniš.
Salomon Resnik. Esquema de la literatura judia.
Dr. Jos. J. Gielen. De wandelende Jood in volkskunde en letterkunde.

UWAGI / *MISCELLANEA:*

P. Kon
Żydzi w przemyśle i handlu wileńskim na początku w. XIX.
The Jews in the Trades of Wilno at the Beginning of the 19th c.

Dr. B. Wajnryb
O pierwszem wydaniu Pięcioksięgi z przekładem Mendelssohna w Polsce.
Concerning the First Edition of the Pentateuch with Mendelssohn's Translation in Polan

Ch. Liberman
O oryginale "Mošl Umlitse".
On the Original of "Mošl Umlitse".

Dalszy ciąg treści na stronie odwrotnej.
Continued on the next page.

ŻYDOWSKI INSTYTUT NAUKOWY / THE YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUT
Wilno, ul. Wiwulskiego 18

ייוואָ בלעטער

חודש-שריפט פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

אינהאַלט פון נומער

דער צוזאַמענפאָר פון ייִוואָ אין אויגוסט 1935

י. מאַרק:
די שפּראַך-טעאָריעס פון אַקאַדעמיקער נ. מאַר 97

פּראָפ׳ ל. הערש:
עקאָנאָמישע עוואָלוציע און דעמאָגראַפישע עוואָלוציע 107

פּראָפ׳ מ. שור:
בן-יעקבס „אוצר הספרים" 138

ד״ר י. שאַצקי:
וועגן די נעמען פאַר ייִדיש 148

ד״ר בערנהאַרד וואַכשטיין 155

שאול חיות 162

רעפעראַטן און רעצענזיעס:

ד״ר י. שאַצקי:
Publications of the American Jewish Historical Society. Number 34 163
A travers le dialecte Judéo-Alsacien... par Honel Meiss 166

/ המשך פון אינהאַלט אויף דער צווייטער זייט הילע /

המשך פון אינהאלט:

י. לעוויטאטן:

M. Burstein. Self Governement of the Jews in Palestine since 1910 168

ד"ר י. שאצקי:

Simon Ginzburg. The Life and Works of Moses Hayyim Luzzato 172

ז. קלמנאוויטש:

דער רמב"ם ... פון חיים קרוגער 179

ד"ר פ. פרידמאן:

Г. Лурье. Красная Лодзь 181

נ. ז.:

Handbook of Central and East Europe. 1934 182

מאטעריאלן און נאטיצן:

ד"ר ח. ארמיאן:

ערשטער צוואמענפאר פון פוילישע פסיבאלאגן וואס ארבעטן אויפן פעלד פון דערציונג 183

י. ל.:

יידן אין פוילן לויט די דערוויליקע רעזולטאטן פון דער פאלקסציילונג 186

תיקונים 187

אנגעקומען אין רעדאקציע 187

ידיעות פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט 2 (51)

דער אבאנעמענט-פרייז פון די יִווא-בלעטער אויפן יאר 1935 באטרעפט:

אין פוילן — 18 גילדן א יאר (מען קאן דאס געלט אריינצאלן אויך אין 4 ראטעס: צום 1טן יאנואר — 6 ג', צום 1טן אפריל — 4 ג', צום 1טן יולי — 4 ג', צום 1טן סעפטעמבער — 4 ג'); אין אויסלאנד — 70 פראנצויזישע פראנק (אין ראטעס: צום 1טן יאנואר — 25 פ"ק, צום 1טן אפריל — 15 פ"ק, צום 1טן יולי — 15 פ"ק, צום 1טן סעפטעמבער — 15 פ"ק).

פאר מיטגלידער פון געזעלשאפטן „פרייַנד פון יִווא": אין פוילן — 12 ג' (אין ראטעס: צום 1טן יאנואר — 4 ג', צום 1טן אפריל — 3 ג', צום 1טן יולי — 3 ג', צום 1טן סעפטעמבער — 2 ג'); אין אויסלאנד — 50 פראנצ' פ"ק (אין ראטעס: צום 1טן יאנואר — 20 פ"ק, צום 1טן אפריל — 10 פ"ק, צום 1טן יולי — 10 פ"ק, צום 1טן סעפטעמבער — 10 פ"ק.

אנאנסן-פרייז: אין פוילן: א גאנצע זשט 100 ג', א האלבע — 50 ג', א פערטל — 30 ג';
אין אויסלאנד: א גאנצע ז' 350 פר' פ"ק, א האלבע — 180 פ"ק, א פערטל — 95 פ"ק.

אין אייגצל-פארקויף ווערט דער זשורנאל ניט ארויסגעלאזט

אדרעס:

יִווא-בלעטער, יִדישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, ווִיווולסקי-גאס 18, ווילנע

Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno

Konto czekowe P.K.O. 81.396 פק"א-קאנטע

אין צפון-אמעריקע אבאנירט מען די „יִווא-בלעטער" נאר אין דעם אמעריקאנער אפטייל פון יִווא אין ניו-יארק:

Society of Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 432, New York C.

דער צוזאַמענפאָר פון ייִוואָ אין אויגוסט 1935

אין מיטן חודש אויגוסט — די גענויע דאַטע וועט געמאָלדן ווערן דעם 1טן יוני — קלייַבט זיך אויף אין ווילנע דער צוזאַמענפאָר פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

עס וועט זייַן דער ערשטער ברייטערער צונויפקום פון ייִוואָ נאָך אַ לאַנגער הפסקה. דער באַשלוס פון דער קאָנפערענץ פון 1929, אַז דער נאָענטסטער צוזאַמענפאָר זאָל פאָרקומען אין דרייַ יאָר אַרום, איז ניט מקוים געוואָרן; די הפסקה האָט געדויערט צוויי מאָל אַזוי לאַנג.

ניט פון וווילטאָג האָט די צענטראַלע פאַרוואַלטונג אָפּגערוקט דעם טערמין אַזוי ווייַט. די אויספיר-אָרגאַנען פון ייִוואָ האָבן שוין לאַנג געשפּירט די באַדערפעניש אָפּצוגעבן אַ דין-וחשבון פון זייער טעטיקייט און צוריק איבערצוענטפערן זייערע מאַנדאַטן אין די הענט פון יענע וואָס האָבן זיי אויסגעקליבן. אָבער פריִער פאַרווירקלעכן דעם צוזאַמענפאָר איז ניט געווען מיגלעך.

די קאָנפערענץ פון 1929 איז פאָרגעקומען אין אַ צייַט, ווען דער וועלטקריזיס האָט זיך שוין געהאַט אָנגעהויבן. אין די יאָרן וואָס נאָך דער קאָנפערענץ איז נאָך מער צעטרייסלט געוואָרן דער פונדאַמענט, אויף וועלכן עס האַלט זיך די עקאָנאָמישע סטרוקטור פון די ייִדישע מאַסן; און אין זייער זכות, מיט זייער כוח איז דאָך דער ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט געשאַפן געוואָרן. איז ממילא אויך דער אינסטיטוט צוגעשטיקט געוואָרן דורך דער מאַטעריעלער נויט, און צייַטנווייַז איז די נויט געוואָרן אַזוי גרויס, אַז זי האָט געשטעלט אין סכנה די עצם עקסיסטענץ פון אינסטיטוט.

די פּאָליטישע איבערקערענישן פון די לעצטע יאָרן האָבן זיך אויך שווער אָפּגערופן אויפן ייִוואָ. וויכטיקע טוער האָבן געמוזט עוֹקר זייַן פון זייערע ערטער, און דורך דעם האָט שטאַרק געליטן די פּראָדוקטיווקייט פון זייער אַרבעט. גאַנצע לאַנד-אָרגאַניזאַציעס וואָס האָבן פאַרנומען אַן אָנזיכטיקן אָרט אין אונדזער אָרגאַניזיר-סיסטעם זייַנען דורך די אומשטאַנדן אייַנגעבראָכן געוואָרן.

שווערע אַבדות האָבן מיר געהאַט צו פאַרצייכענען אין מענטשן. עטלעכע פון אונדזערע בעסטע האָט דער טויט אַרויסגעריסן פון אונדזערע רייען.

אָבער דער יִוואָ, דאָס זענען שוין איצטער אַלע קלאָר, האָט איבערגעטראָגן דעם שטורעם און איז אַרויס פון אים געקרעפטיקט און פאַרפעסטיקט. נייע מענטשן האָבן אונטערגעשטעלט אַ פלייצע. אָנשטאָט די שטיצפונקטן וואָס זיינען אײַנגעפאַלן זיינען געווענען געוואָרן נייע ייִדישע ישובים. און אויך די מאַטעריעלע נויט האָט אונדז ניט צעבראָכן, כאָטש די פריינד אָון די מיטאַרבעטער פון יִוואָ האָבן געהאַט די גאַנצע צייט צו טראָגן שווערע קרבנות.

אַוודאי האָבן אַ סך זאַכן געקענט געמאַכט ווערן בעסער, אַיידער זיי זיינען געמאַכט געוואָרן. אָבער וועו מען פאַרגלייכט אונדזער איצטיקן סך-הכּל מיט דעם, ווי אַזוי עס זיינען דורכן קריזיס געטראָפן געוואָרן אַנדערע אינסטיטוציעס פון אַן ענלעכן פאַרנעם, האָבן מיר געוויס ניט וואָס אַראָפצופאַלן בייַ זיך. די צענטראַלע פאַרוואַלטונג וועט האָבן אָפצוגעבן דעם צוזאַמענפאָר אַ סך אַ גרעסערן אָון אַ בעסער באַוואָרנטן פאַרמעגן אַיידער זי האָט איבערגענומען מיט זעקס יאָר צוריק.

אין צענטער גופא האָט דער יִוואָ זיך אײַנגעפונדעוועט מיט דעם, וואָס עס איז געראָטן צו פאַרענדיקן דעם אייגענעם בנין. אויף אַזאַ אופן איז געשאַפן געוואָרן אַ זיכערער אויפהיטאָרט פאַר די כּסדר וואַקסנדיקע זאַמלונגען אונדזערע.

די אָרגאַניזאַציע פון יִוואָ האָט זיך פאַר די לעצטע יאָרן שטאַרק אויסגע-בריייטערט. די קאָרעספּאָנדענץ פון צענטראַלן סעקרעטאַריאַט פאַר די ערשטע פינף חדשים 1935 נעמט אַרום 41 לענדער.

געמערט און פאַרגרעסערט האָט זיך אויך פאַר די זעקס יאָר צייט די וויסנ-שאַפטלעכע אַרבעט פון אינסטיטוט. פלענער זיינען געווען אַ סך מער ווי דאָס וואָס עס האָט זיך געלאָזט רעאַליזירן, און אַפילו עטלעכע אויסגאַבעס וואָס זיינען שוין כּמעט ווי גרייט צום דרוק האָבן צוליב פינאַנציעלע און רעדאַקציאָנעל-טעכנישע טעמים נאָך ניט דערזען די ליכטיקע שיין. אָבער לאָמיר ציילן ניט נאָר די בלויזן, לאָמיר זיין געראכט צו זיך אַליין און ציילן די אויפטוען אויך. עס זיינען אַרויס עטלעכע נייע בענד שריפטן און אַנדערע ביכער. דורך דער גאַנצער צייט זיינען אַרויסגעגאַנגען כּמעט ווי רעגלמעסיק די „יִוואָ-בלעטער", און זיי האָבן ניט נאָר אַרויסגעבראַכט פאַר דער עפנטלעכקייט אַ שלל פאַרשונגען און מאַטעריאַלן, נאָר אויך, וואָס דאָס איז אפשר נאָך וויכטיקער, געשאַפן אַ שטענדיקע טריבונע, אַ צענטראַלן אָרגאַן פאַרן ייִדישן וויסנשאַפטלעכן געדאַנק. עס איז אָפּגע-

טאָן געווָארן אַ גרויסער טייל אַרבעט אין דער ריכטונג פון פאַראייניהייטלעכן דעם יִידישן אויסלייג. עס האָט זיך היפש אַרויס געטאָן פאָרויס די אויספאָרשונג פון גראַמאַטישן מין אין יִידיש, און אויף אַזאַ אופן איז געמאַכט געווָארן אַ גוטער אָנהייב פאַר דער נאָרמאַטיוויזירונג פון יִיווָאָ אין פּרט פון רעגולירן די יִידישע שרייבשפּראַך. די יוגנט-פאָרשונג וואָס האָט באַלד אין ערשטן יאָר אַרויסגערופן אַזאַ גרויסן אינטערעס און צוגעציונגן צום יִיווָאָ פיל צענדליגער נייע ווערטפולע מיטאַרבעטער האָט אָנגעריכט גאָר אַ נייעם קאָמפּלעקס פראָבלעמען און פאַרקניפט די וויסנשאַפטלעכע אַרבעט פון אינסטיטוט מיט די ברענענדיקע ענינים פון אונדזער ווירקלעכקייט.

בייַ דעם פאַרנעם וואָס די אַרבעט פון יִיווָאָ האָט באַקומען איז ניט קיין חידוש, וואָס אי עס האַלט אין איין וואַקסן זיין באַטייט צווישן די יִידישע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, אי עס ווערט אויך וואָס ווייטער שטאַרקער דער אינטערעס צו דער יִידישער וויסנשאַפט און דער ניט־יִידישער וויסנשאַפט־לעכער וועלט.

דער צוזאַמענפאָר וועט באַשטיין פון צוויי זעלבשטענדיקע גלייכווערטיקע טיילן. ער וועט אָפּגעבן אויף די אָרגאַניזאַציאָנעלע ענינים אַזוי פיל צייט און אויפמערק וויפל מען וועט באַדאַרפן. אָבער עס וועט אויך אָפּגעהאַלטן ווערן אַ גאַנצע רייַ עפּנטלעכע וויסנשאַפטלעכע זיצונגען, וווּ די מיטגלידער פון די וויסנשאַפטלעכע סעקציעס און אַנדערע געלערנטע וואָס שטייען נאָענט צום יִיווָאָ וועלן אין זייערע רעפעראַטן באַלויכטן וויכטיקע פראָבלעמען פון דער היינטיקער צייט און פון דער פאַרגאַנגענהייט.

דער צוזאַמענפאָר וועט אויך שטאַרקן מיט זיין וואָג די נייַסטע וויכטיקע גרינדונג פון יִיווָאָ — די אַספּיראַנטור אויפן נאָמען פון ד"ר צמח שאַבאַד. נאָך בייַם סאַמע אָנהייב פון אינסטיטוט האָט מען געהאַט אין זינען צו שאַפן בייַם יִיווָאָ „אַ קרייַז צוהערער וואָס לערנען זיך"; דער באַריכט פאַר צוויי יאָר אַרבעט רעדט שוין בפירוש וועגן „אַ צוגרייט-אַנשטאַלט פאַר יונגע וויסנשאַפטלער"; די קאָנפערענץ פון 1929 האָט פראָקלאַמירט די נייטיקייט פון אַ יִידישער הויכשול בייַם יִיווָאָ. די ד"ר צמח שאַבאַד-אַספּיראַנטור וואָס הייבט אָן פונקציאָנירן פון 1טן אויגוסט 1935 איז דער ערשטער פראַקטישער טריט צו דעם דאָזיקן ציל, און דער צוזאַמענפאָר וועט האָבן צו באַהאַנדלען פּלענער וועגן שטאַרקן די דאָזיקע אינסטיטוציע אונדזערע סייַ אָרגאַניזאַציאָנעל און סייַ וויסנשאַפטלעך.

אין פאַרבונד מיטן צוזאַמענפאָר וועלן פאָרקומען נאָך עטלעכע אַנדערע וויכטיקע אונטערנעמונגען. מיר וועלן דאָ אָנרופן נאָר איינע פֿ זיי. דאָס איז דער „טאָג פון דער יִידישער לִיטעראַטור", אַ צונויפקום פון יִידישע שרײַבער, וואָס די אָרגאַניזאַציע דערפון האָט איבערגענומען דער יִידישער פענקלוב.

אַלע מיטבויער און פרײַנד פון יִוואָ, וואָס וועלן נאָר האָבן די מינדסטע מיגלעכקייט, וועלן געוויס קומען קיין ווילנע אויף דעם צוזאַמענפאָר, אויף דעם יום־טוב פון אַרבעט און אויפטו.

אָנהייב מאַי 1935

די צענטראַלע פאַרוואַלטונג
פון יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

ד׳ שפראַך־טעאָריע פון אַקאַדעמיקער נ. מאַר

פון יודל מאַרק (קאָוונע)

דעם 19טן דעצעמבער 1934 איז אין לענינגראד אין עלטער פון 70 יאָר געשטאָרבן פראָפעסאָר ניקאָלַי יאקאָוולעוויטש מאַר, וויצעפּרעזידענט פון דער וויסנשאפט־אקאדעמיע פון פּסס״ר און פּאַרזיצער פון דער מלוכישער אקאדעמיע פאַר געשיכטע פון דער מאַטעריעלער קולטור. מאַר איז דער באַגרינדער פון דער א״ג יאפעטידאָלאָגיע, וואָס האָט אירן צייט, אַרום 1930, נעהאַלטן אין וועלט אין ראַטן־פאַרבאַנד די אָפּיציעל אָנערקענטע מאַרקסיסטישע שפּראַך־וויסנשאפט. שפעטער אָבער האָט זיך קעגן מאַרן אויפגעהויבן אן אָפּאָזיציע, אויבערהויפּט מצד דער גרופּע „שפּראַכפראָנט״ („יאזיקפראָנט״), און די פראגע וועגן דעם, צי האָט מאַר יאָ געפונען אָדער ניט געפונען דעם אמתן דיאַלעקטיש־מאַטעריאַליסטישן צוגאַנג, איז געבליבן אָפּיציעל ניט פאַרענטפערט.

יודל מאַרק גיט אין זײַן איצטיקער ארבעט אן אויבער־בליק אויבער נ. י. מאַרס אנטוויקלונגס־גאנג. אין הײַנטיקן נומער גייט דער ערשטער טייל; א צווייטער ארטיקל קומט.

גלײַך אין אָנהייב זאָל אויפמערקזאם געמאַכט ווערן: ניט קיין טעאָריע פון אַקאַדעמיקער נ. מאַר, נאָר טעאָריעס, אַ גאַנצע ריי טעאָריעס.

אמת, זייער באַשאַפּער און זײַנע געטרייע תּלמידים האַלטן אַלע טעאָריעס פאַר באַשטאַנדטיילן פון אייניאיינציקער אַלץ אַרומנעמענדיקער שיטה, וואָס דערקלערט אַלץ אין דער געשיכטע פון שפּראַך אָדער וואָס וועט אַלץ דערקלערן. פאַר זיי זײַנען ניטאָ קיין באַזונדערע, פאַרזיכדיקע טעאָריעס, נאָר ציגל פון איין בנין. אין שוין דער נאָמען פון מײַן אַרטיקל אַן אַרויסווײַז פון אַן אײַנשטעל. דאָ וועט זײַן אַפשוטע איבערדערציילונג טאַקע פון די וויכטיקסטע טעאָריעס, וואָס אַקאַדעמיקער נ. י. מאַר האָט אַרויסגעשטעלט, אַן איבערדערציילונג מיט געוויסע פאַרגלײַכן און באַמערקונגען. איך וויל פריער, ווי אַזוי עס האָט זיך אַנטוויקלט בײַ מאַרן דער באַגריף „יאַפעטיטישע שפּראַכן״ און ווי אַזוי ער איז געקומען צו זײַן קוק וועגן די גוואַלדיקע קולטור־אויפטוען פון די יאַפעטיטישע פעלקער. דערנאָך, אין דער צווייטער העלפט פון מײַן ארבעט, אַנאַליזיר איך קודם כל אַ ריי טעאָריעס, וואָס ניט מאַר איז זייער באַשאַפּער, נאָר וואָס ער האָט זיך פאַר זיי אײַנגעשטעלט מיטן גאַנצן כוח. איך פרוּוו אויסגעפינען, אויף ווי פיל מאַר איז געווען אין זײַן קריטיק פון

דער „אַלטער לינגוויסטישער שול" בנוגע דער אינדאָאיראָפּעיִשער אורשפּראַך, בנוגע סאָציאַלישקייט פון שפּראַך אאז"וו. צולעצט שטעלט איך זיך אָפּ אויף די לעצטע צוויי טעאָריעס מאַרס: וועגן דעם אויפקום פון שפּראַך בייַ מענטשן און וועגן די פיר אורווערטער, וואָס פון זיי וואַקסן אַלע ווערטער פון אַלע שפּראַכן. עס קומט מיר אויך אויס צו ריידן באַריכות וועגן די שאַרפע שפּראַכן-וויכוחים אין ראַטן-פאַרבאַנד, צי האָט מאַר יאָ באַשאַפן אָדער ניט באַשאַפן די מאַרקסיסטישע לינגוויסטיק.

I. יאַפעטישע שפּראַכן

סוף 18טן און אָנהייב 19טן יאָרהונדערט איז פאַר די לינגוויסטן צוגעקומען אַ שלל נייַער מאַטעריאַל. מען האָט אָנגעהויבן שטודירן די אינדישע שפּראַכן, בעיקר סאַנסקריט; מען האָט אַנטדעקט פאַר דער אייראָפּעיִשער וויסנשאַפט די אַרבעט פון די אַלטע אינדישע גראַמאַטיקער. דער דאָזיקער נייַער מאַטעריאַל האָט געגעבן אַ גוואַלדיקן שטויס פאָרויס די וויסנשאַפט און אַ דאַנק אים איז געוואָרן מיגלעך אַ באמת וויסנשאַפטלעכע פאַרגלייכנדיקע לינגוויסטיק. אָן דעם דאָזיקן נייַעם מאַטעריאַל וואָלטן ניט מיגלעך געווען פראַנץ באָפּפּ אַרבעטן און די גאַנצע ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער אינדאָאיראָפּעיִשער לינגוויסטיק אין 19טן י"ה.

שוין דער ערשטער, פונזיכדיקער פאָרדינסט פון נ. מאַרן באַשטייט אין דעם, אַז ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך אַ גוואַלדיק גרויסן און דערבייַ אַ כּמעט נייַעם שפּראַך-מאַטעריאַל. ער איז דער ערשטער גרויסער לינגוויסט וואָס שטאַמט פון קאַווקאַז. זיין מוטערשפּראַך איז געווען גרוזיניש, ער האָט געהאַט אַ געלעגנהייט נאָך אין זיַנע יונגע יאָרן זיך צו באַקענען מיט אַ ריי אַנדערע קאַווקאַזישע שפּראַכן, און זיין גאַנץ לעבן לאַנג, זינט 1888, האָט ער זיך פאַרנומען מיט באַארבעטן דעם דאָזיקן קאַווקאַזער מאַטעריאַל. עס איז דאָך אָן ספק, אַז זיין קענען גרוזיניש און אַרמעניש איז אומפאַרגלייכלעך טיפער און אַלזייטיקער ווי דאָס קענען פון דייַטשישע אָדער פראַנצייזישע לינגוויסטן וואָס האָבן נאָר טעאָרעטיש, אָן לייַדנשאַפט און אָן פאַרלייבטקייט, געשטודירט די דערמאָנטע שפּראַכן. זיין קענען די פאַרשיידענע לעבעדיקע דיאַלעקטן פון קאַווקאַז האָט אים געגעבן זייער פיל נייַעם רוי-מאַטעריאַל, וואָס די לינגוויסטיק ביז אים האָט גאָר ניט פאַרמאָגט.

און פונקט ווי דער אינדישער מאַטעריאַל האָט געמאַכט מיגלעך דעם אויפבלי פון דער אינדאָאיראָפּעיִשער לינגוויסטיק, אַזוי האָט דער נייַער קאַווקאַזער מאַטעריאַל געמאַכט מיגלעך דעם אויפקום פון אַ יאַפעטישער לינגוויסטיק.

דער ערשטער גרויסער אויפטו פון נ. מאַרן איז געווען זיין גרויסע אַרבעט ווענן דער קרובהשאַפט צווישן דער אַלט-גרוזינישער שפּראַך און די סעמיטישע שפּראַכן. אויפן סמך פון די טאַבעלעס פון בייגן די אַלט-גרוזינישע צייַטווערטער איז נ. מאַר געקומען צום אויספיר, אַז עס איז פאַראַן אַ קרובהשאַפט צווישן אַלט-גרוזיניש אוו די סעמיטישע שפּראַכן, און מיט דעם גופא האָט ער אַריבערגעווארפן אַ בריק צווישן די ביז אים אָפּגעזונדערטע קאַווקאַזער שפּראַכן און די סעמיטישע.

דער ווייטערדיקער עטאַפּ איז באַשטאַנען אין אויסגעפּינען אַפּיל ענגערע און נענטערע מיטשייכות צווישן די קאַווקאַזער שפּראַכן גופא. מיט אָט די דאָזיקע קאַווקאַזער שפּראַכן איז שווער געווען זיך צו געבן אַן עצה. מען פלעגט די אַלע שפּראַכן אויסטיילן אין אַ באַזונדער גרופּע און מען האָט גלייכצייטיק זיי אַלעמען באַהאַנדלט ווי שטיפקינדער; דאָס איז געווען אַ מין כּל-הנערים-גרופּע. ביים אייַנטיילן די שפּראַכן לויט משפחות נאָך פלעגט מען זיך באַנוגן מיט אַן אָנווייז, אַז די קאַווקאַזער שפּראַכן פאַלן זיך פונאַנדער אין אַ צפונדיקן און אין אַ דרומדיקן צווייג. אָבער מען האָט ניט געקאָנט מיט זיכערקייט באַהויפטן, אַז עס איז טאַקע פאַראַן אַ קרובהשאַפט צווישן די צפונדיקע און דרומדיקע שפּראַכן פון קאַווקאַז. נאָך מער, צווישן די באַזונדערע שפּראַכן פון צפונדיקן צווייג האָט מען ניט געקענט מיט זיכערקייט פעסטשטעלן אַ קרובהשאפט[1].

גאָר האַרב איז געווען דער ענין מיט ארמעניש. מען האָט פרי באַמערקט, אַז ארמעניש האָט פיל שותפותדיקס מיט די אינדאָאייראָפּעישע שפּראַכן, אָבער עס האָט זיך ניט געלאָזן אריינפאַסן די ארמענישע שפּראַך אויף דעם ריכטיקן אָרט אין דער סיסטעם פון די דאָזיקע אינדאָאייראָפּעישע שפּראַכן. ס׳רוב פלעגט מען אריינגרופקן ארמעניש צווישן די איראַנישע שפּראַכן. אָבער נאָך דעם האָט מען פעסטגעשטעלט, אַז דאָס לאָזט זיך ניט. אין זיין קלאַסישן ווערק „אריינפיר אין דער פאַרגלייכיקער גראַמאַטיק פון די אינדאָאייראָפּעישע שפּראַכן" באַשטייט מעיע אויף דעם, אַז ארמעניש איז אַן אינדאָאייראָפּעישע שפּראַך, דאַרף אָבער געהערן צו אַ באַזונדערער, אַן אייגענער גרופּע. באָדוין-דע-קורטענע פלעגט אָנווייזן אויף ארמענישע ווי אויף אַ בייישפיל פון אַ געמישטער שפּראַך, פון אַ געמיש צווישן אינדאָאייראָפּעיש מיט נאָך אַן עלעמענט — אַן אומבאַקאַנטן.

נ. מאַר האָט דערווייזן, אַז אָט די אַלע קאַווקאַזער שפּראַכן זיינען צווישן זיך געקניפט און געבונדן, אַז זיי שטעלן צונויף איין גרויסע משפחה. ער האָט די דאָזיקע שפּראַכן אַ נאָמען געגעבן יאַפעטיטיש. דער נאָמען נעמט זיך פון דעם תּנכישן יפת, נחס זון. דער דאָזיקער נאָמען איז אויסגעקליבן געווארן ניט צופעליק. צו שם און חם זיינען שוין געווען צוגעפעסטיקט די סעמיטישע און די כאַמיטישע שפּראַכן. דער נאָמען יפת איז געווען אַזוי גוט ווי פריי. פּדי אונטערשטרייכן די קרובהשאַפט צווישן די קאַווקאַזער שפּראַכן מיט די סעמיטישע, וואָס זיינען פון זייער זייט פאַרבונדן מיט די כאַמיטישע, האָט נ. מאַר זיי געגעבן דעם נאָמען — יאַפעטיטישע.

צום טייל האָט זיך דער נאָמען יפת שוין געהאַט אַסאָציירט מיט די אַ־ייער. און איבערהויפט טאַקע בייַ אונדז יידן: די משפּילים האָבן געשטרעבט פידוע אריינצוברענגען די שיינקייט פון יפת אין די געצעלטן פון שם, און וועג מען האָט זיך געחקירהט וועגן די באַציונגען צווישן דער יידישער און דער גריכיש-רוימישער

---

[1] פאַרגלייך צום בייישפּיל פון דער רוסישער לייטעראַטור: באָגאָראָדיצקי, „לעקציעס וועגן אלגעמיינעם שפּראַכוויסן", קאַזאַ 1911, זייט 224.

וועלט, האָט מען ליב געהאַט בײַ אונדז צו באַנוצן די ווערטער שם און יפת. אָבער אין דער לינגוויסטיק איז יפת פּאָרט געווען פרײַ, האָט נ. מאַר געמעגט אים רוּק צונעמען פֿאַר זיך.

מיט אַ כיוון האָט נ. מאַר ניט געוואָלט פֿאַרבלײַבן בײַם טערמין קאַווקאַזער שפּראַך. ער האָט בינו לבינו פֿאַרבריטערט דאָס געביט פֿאַר זײַנע פֿאָרשונגען. ער האָט פעסטגעשטעלט, אַז די שפּראַך פון די באַסקן אין די פּירענעישע בערג געהער אויך צו דער זעלביקער משפּחה שפּראַכן, וואָס ער האָט אַנטדעקט. מיט דעם האָט נ. מאַר פֿאַרענטפערט אַ האַרבע שאלה. צוזאַמען מיט דער שפּראַך פון די באַסקן האָט ער אַרײַנגענומען אין זײַן יאַפעטיטישער משפּחה די שפּראַך פון די אַמאַליקע איבערער. די באַסקיש-איבעריש רעטענישׂ איז געווען באַשיידט.

און אַזוי אויך האָט נ. מאַר געפונען אַן ענטפער אויף דעם רעטענישׂ וועגן די עטרוסקער, וואָס האָבן נאָך פֿאַר די רוימער געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָלע אין איטאַליע און זײַנען שפּעטער, צום סוף 3טן י״ה פ״ק, דורך די רוימער באַצוווּנגען געווארן. פון עטרוסקיש זײַנען פֿאַרבליבן אַ סך דענקמעלער, אָבער קיין שפּראַכלעכער שליסל צו זיי איז ניט געווען. ניט מען האָט געקענט פֿאַרשטיין עטרוסקיש, ניט מען האָט געוווסט, ווהין אַרײַנצוגלידערן עטרוסקיש אין דער קלאַסיפיקאַציע פון שפּראַכן. אויך עטרוסקיש, איז לויט מאַרס טעזיס, אַ יאַפעטיטישע שפּראַך.

אָבער אויך בײַ דעם בלײַבט נ. מאַר ניט שטיין. ער באַהויפּט, אַז צו דער זעלביקער משפּחה געהער אויך די שפּראַך פון די חתים, די שפּראַך פון די שומערער, די שפּראַך פון די בני-עילם, אַזוי אויך ווי שפּראַכן פון נאָך פיל פֿאַרשטאָרבענע פעלקער. באַקומט זיך, אַז די יאַפעטיטישע משפּחה וואַקסט ווײַט אַרויס פון קאַווקאַז. די לעבעדיקע שפּראַכן פון אָט דער משפּחה געפינט מען חוצן קאַווקאַז אין די בערג פון די פּירענעען אין מערב און אין די בערג פון פֿאַמיר אין מזרח (די ווערשיקישע שפּראַך). און די טויטע שפּראַכן פון דער זעלביקער משפּחה האָבן געשפּילט מיט טויזנטער יאָרן צוריק אַ גוואַלדיקע קולטור-היסטאָרישע ראָלע.

האָט נ. מאַר פֿאַר זיך באַקומען אַ גרויסע און פֿאַרצווײַגטע משפּחה שפּראַכן, כדי זיך בעסער צו אָריענטירן אין די דאָזיקע שפּראַכן און כדי בולטער אַרויס-צוהייבן די באַזונדערקייטן פון איינע לגבי די אַנדערע, האָט נ. מאַר זיי איינגעטיילט אין צוויי הויפּט-גרופּעס: אַסיביליאַנטישע און אַספּיראַנטישע. די סיביליאַנטישע גרופּע האָט נ. מאַר צעטיילט אין צוויי אונטערגרופּעס: אַפּיפּנדיקע און אַשיפּענדיקע, אָדער אין אַן s-גרופּע און אַ ш-גרופּע (דער רוסישער אות פֿאַר š), און האָט פעסטגעשטעלט אַ געוויסע שטרענג-אויסגעהאַלטענע ריי פון מיטשייכותן, פון אַ קלאַנגישן פֿאַראַלעזם צווישן די דאָזיקע גרופּעס.

די פֿאַראַלעלע ריען קלאַנגען פון די פֿאַרשיידענע גרופּעס זײַנען אויפגעשטעלט אינהאַלטלעך אַנדערש, אָבער פֿאַרמעל אויפן זעלביקן שטייגער ווי יענע פֿאַראַלעלע רייען, וואָס דאָס אויפשטעלן זיי איז געווען די הויפּט-אויפגאַבע פון דער פֿאַרגלײַכיקער אינדאָאיראָפּעישער לינגוויסטיק.

נ. מאַר האָט אַגב אָנגעמערקט אויך אַ דריטע גרופּע אין די יאַפעטיטישע שפּראַכן, די סאָנאָרע. ער האָט אָבער ניט אויסגעאַרבעט פאַר איר אַזוינע פאַראַלעלע רייען קלאַנגען און שפּעטער צו האָט ער בכלל אויפגעהערט צו ריידן וועגן אָט דער דריטער גרופּע.

דאָס אַלץ וואָס איז ביז איצט דערציילט איז אייגנטלעך די ריינע יאַפעטיטישע טעאָריע. נ. מאַר פירט ווייַטער די אַרבעט פון דער לינגוויסטיק פון 19טן י"ה; ער האָט נאָר געפונען אַ נייַעם מאַטעריאַל, האָט אויפן סמך פון דעם מאַטעריאַל אַנטדעקט אַ שפּראַכן-משפּחה, וואָס ציט זיך איבער אַ שטח פון די פירענעען ביז פאַמיר, וואָס וואָרצלט זיך אין דער טיפער עלטער און וואָס האָט מיליאָנען לעבעדיקע ריידער אויך בייַ הייַנטיקן טאָג.

נ. מאַר האָט חוץ דעם זיך פאַרטיפט אין דער לערע וועגן מישונג פון שפּראַכן. ער שטרייַכט אונטער באַזונדערס שאַרף, אַז עס זייַנען ניטאָ קיין ריינע, קיין איינבאַשטאַנדיקע שפּראַכן. ער שיידט אונטער די קרייצונג און די מישונג פון שפּראַכן. קרייצונג רופט ער דאָס צונויפפּאָרן זיך פון שפּראַך-עלעמענטן פון פאַרשיידענע צווייַגן פון דער זעלביקער משפּחה, מישונג הייסט דאָס צונויפגיסן זיך פון שפּראַך-עלעמענטן פון פאַרשיידענע משפּחות. נ. מאַר ווייַזט אָן, ווי צונויפגעקרייצט עס זייַנען צווישנאַנאַנד די שפּראַכן פון קאַווקאַז. ער פאָרשט באַזונדער גענוי אויס דעם מיש-כאַראַקטער פון אַרמעניש און טיילט פונאַנדער די יאַפעטיטישע און די אינדאָאייראָפּעיִשע עלעמענטן אין אַרמעניש. ער גייט אויך ווייַטער אויף דעם זעלביקן וועג, און אין דער אַלטגריכישער שפּראַך ווייַזט ער אָן די איבערגעבליבענע יאַפעטיטישע עלעמענטן אין שפּראַך פון דער פריערדיקער יאַפעטיטישער באַפעלקערונג, אַזוי אַז אויך אַלטגריכיש פאַררעכנט ער צו די געמישטע שפּראַכן, ענלעך אין טיפּ צו אַרמעניש. מאַר מיינט, אַז לויט די עלעמענטן פון מישונג זייַנען גריכיש און אַרמעניש פולקום ענלעך, נאָר די פּראָפּאָרציע פון יאַפעטיטיש און אינדאָאייראָפּעיִש איז אַן אַנדערע: אין אַרמעניש—מער יאַפעטיטיש, אין גריכיש—מער אינדאָאייראָפּעיִש.

דאָס אַרויסהייבן די קרייצונגען און די מישונגען שפּילט אַ גרויסע ראָלע אין נ. מאַרס אַלע אַרבעטן. ער טוט אָבער ניט אויף קיין פּרינציפּיעל נייַס. בייַ אַלע גרויסע לינגוויסטן סוף 19טן י"ה איז פאַראַן דאָס אייַנזען, אַז מען קען גאָרניט געפינען קיין פולקום ריינע שפּראַכן, אַז די השפּעה פון איין שפּראַך אויף דער צווייטער דריקט זיך אויס ניט בלויז אין אַנטלייַען ווערטער, ניט בלויז אין איבער-אַרבעטן שטיקלעך פרעמדן שפּראַך-מאַטעריאַל, נאָר עס ווערט באַווירקט אויך דאָס וואָס הומבאָלדט און שטיינטאַל האָבן אָנגערופן „אינעווייניקסטע שפּראַכפאָרם", עס ווערט באַווירקט די מאָרפאָלאָגיע, דער סינטאַקסיס, די סעמאַנטיק און אַפילו די פאָנעטיק. עס איז גענוג אָנצוווייַזן אויף אַלע אַרבעטן וועגן מיששפּראַכן פון שוכאַרדטן. אַזוינע קאַטעגאָרישע זאַצן וועגן דער ראָלע פון קרייצונגען און מישונגען ווי בייַ מאַרן געפינט איר אויך בייַ פאַול, מעיע, באָדוען-דע-קורטענע א"אַ. אויך אין דער פראַגע וועגן שפּראַך-מישונג גייט נ. מאַר אויפן וועג פון דער לינגוויסטישער טראַדיציע. איז עס ניט קיין ספּעציעלע מאַריסטישע טעאָריע.

II. די קולטור-אויפטוען פון די יאַפעטיטישע פעלקער

ספּעציעל מאַריסטיש איז די טעאָריע וועגן דעם „דריטן עטנישן עלעמענט" אין שאַפן די מיטנלענדישע קולטור. נ. מאַר האָט פריער צונויפצעמענטירט אַ יאַפעטיטישן קאַווקאַז, נאָך דעם האָט ער געפונען יאַפעטיטישע שפּראַכן אַרום דעם מיטלענדישן ים. נ. מאַר וואַרפט אויף די אינדאָאייראָפּעער, אַז זיי האָבן געשטערט צו דערזען די שעפערישע ראָלע פון דעם יאַפעטיטישן עלעמענט אין דער קולטור פון אַרום מיטנלענדישן ים. דעריבער האָבן זיי ניט געקענט דערקלערן די רעטעניש פון עטרוסקיש און ניט פאַרשטאַנען די אייגנטימלעכקייט פון אַזאַ טיפּ פון אַן אייגענער אינדאָאייראָפּעישער שפּראַך ווי דאָס איז גרוזיש.

די דענקמעלער פון דער מאַטעריעלער קולטור, די „זאַכן", אויסגעפאָרשטע דורך די אַרכעאָלאָגן, האָבן שוין געשטופּט דעם געדאַנק צו דער הנחה, אַז חוץ די אינדאָאייראָפּעער און די סעמיטן-כאַמיטן איז געווען אַ דריטער עטנישער עלעמענט אין אויפבויען די מיטנלענדישע קולטור.

אויפן סמך פון פאָרשן באַסקיש און איבעריש, אויפן סמך פון צונויפבינדן עטרוסקיש מיט די קאַווקאַזער שפּראַכן, אויפן סמך פון אויפדעקן דעם געמישטן כאַראַקטער פון גריכיש, פון דערקלערן די פּעלאַסגער (פּלשתּים) פאַר אַ יאַפעטיטישן פאָלק, אויפן סמך פון שטודירן די נעמען פון לענדער, טייַכן, בערג פון גאַנצן געביט פון מיטנלענדישן ים — קומט נ. מאַר צום אויספיר, אַז די יאַפעטיטן זייַנען געווען אין אַלע לענדער אַרום מיטנלענדישן ים פריער פאַר די אינדאָאייראָפּעער. זיי זייַנען אויך, פריער פאַר די סעמיטן-כאַמיטן, די לייַבלעכע קרובים פון די יאַפעטיטן. נ. מאַר שטרייַכט אונטער, אַז מיטן אָנערקענען אָדער ניט-אָנערקענען די קרובהשאַפט צווישן די יאַפעטיטישע שפּראַכן מיט די סעמיטיש-כאַמיטישע האַלט זיך אָדער פאַלט זייַן גאַנצע שפּראַכן-סיסטעם.

מאַרס לערע דעקט זיך ניט נאָר מיטן פּסוק פון חומש וועגן די דרייַ זין נחס, ער האַלט אויך, קומט אויס, פון דעם מדרש, אַז דער עלטסטער זון איז יפת. לויט דעם אָפּשטאַם און לויט דער פאָרם, מיינט נ. מאַר, זייַנען די יאַפעטיטישע שפּראַכן עלטער. זיי האָבן געהאַט איין נחישע באַזע. די סעמיטישע שפּראַכן האָבן זיך אָפּגעטיילט פון די יאַפעטיטישע לפי-ערך שפּעט; אַ גרויסן טייל פון זייער היסטאָרישן וועג האָבן זיי דורכגעמאַכט בשותּפות. בייַ די סעמיטן איז אָבער פאַרבליבן ווייניקער פון זייער פאַרהיסטאָרישער סטאַדיע, בעת בייַ די יאַפעטיטישע שפּראַכן האָט זיך אויפגעהיט זייער פיל פון די עלטערע צייַטן.

נ. מאַר שטעלט אויף אַן אימפּאָזאַנט בילד פון די יאַפעטיטישע קולטור-אוצרות, וואָס די בני שם און בני חם און שפּעטער אויך די אינדאָאייראָפּעער האָבן געירשנט.

ער באַהויפּט, אַז פיל לעגענדעס און מיטן בייַ די סעמיטן זייַנען גענומען פון די בני יפת. די מעשה מיטן מבול איז אַ יאַפעטיטישע, און ניט אומזיסט איז זי פאַרבונדן מיטן קאַווקאַזישן אַררט. דער שורש פון וואָרט יהוה איז יאַפעטיטיש, נאָר דאָרטן, בייַ די יאַפעטיטן, האָט עס דעם טייַטש: שד, בייזער גייסט. דער שורש

פון וואָרט חוה איז, לויט נ. מאַרן, ווידער אַמאָל יאַפעטיטיש. די מעשה, אַז חוה איז באַשאַפן פון אָדמס ריפּ, בויט זיך אויף אַ יאַפעטיטישן וואָרטשפּיל: זייט, ריפּ, פרוי, מיידל — איז אין יאַפעטיטיש איין וואָרט. הפלל נ. מאַר זאָגט:

„די מיטן וועגן וועלטשאַפונג וואָס זיינען פאַרבליבן אין דער שריפטלעכער מסורה פון תנך זיינען אַלע פון אַ ריין יאַפעטיטישן מקור. דער פראָפעטיפ פאַר די אַלע דערציילונגען אין תנך וועגן וועלטשאַפונג איז אַנטשטאַנען, וועדליק מיר קומען דערצו אויפן סמך פון אַן עטנאָלאָגיש-לינגוויסטישער קאָמבינאַציע, אין דער מעטאַלצייט, גענויער אין דער אייזנצייט. די מאַטעריעלע און רעאַלע פאָרשטעלונג וועגן געווליב פון הימל וועלט קלאָר דורכן יאַפעטיטישן שורש ר ק וואָס שטעקט אין ר ק י ע. דער שורש רק באַטייט אייזן, און פון דעם, ניט פון רקע (שטאַמפן, אויסבאַרייטן), קומט דאָס וואָרט „רקיע". בכן, באַטייט „רקיע השמים" אַזוי גוט ווי הימלאייזן"[2].

כדי צו שאַפן אַ לעבעדיקע פאָרשטעלונג וועגן דעם אופן פון באַווייזן, וואָס נ. מאַר באַנוצט פאַר זיין טעאָריע וועגן דער גוואַלדיקער יאַפעטיטישער השפּעה אויפן תנך, זאָל דאָ אויך צוגעגעבן ווערן, אַז גליַיך נאָכן דערקלערן רקיע פאַר אַ יאַפעטיטיש וואָרט, מעלדט נ. מאַר, אַז אויך קין און תובל-קין זיינען יאַפעטיטישע ווערטער. דער שורש פון וואָרט „קין" שטייט אין אַגענעטישן צוזאַמענהאַנג מיט דעם דערמאָנטן שורש פון רקיע. אין דער ספּיראַנטישער גרופּע פון די יאַפעטיטישע שפּראַכן איז דער שורש „קין" ווידעראַמאָל אייזן, און דעריבער טוט גאַנץ גליַיך דער תנך, ווען ער פאַרבינדט מיטן נאָמען קין די פאָרשטעלונג וועגן אַן אייזנפאָלק. אמת, דער תנך פאַרבינדט עס מיטן טאָפּלנאָמען תובל-קין, אָבער די ערשטע העלפט פון אָט דעם טאָפּלנאָמען איז דער נאָמען פון דעם יאַפעטיטישן קופערפאָלק[3].

האָבן מיר שוין בייַ נ. מאַרן אַ באַשטעטיקונג פאַר נאָך אַ פסוק: תובל-קין לוטש כל חרש נחשת וברזל.

וועגן דער יאַפעטיטישער השפּעה אויף די אינדאָאיראָפעער רעדט נ. מאַר פיל בפרוטרוטער. וועגן דעם געמישטן כאַראַקטער פון גריכיש האָבן מיר שוין געדעדט. דער עצם נאָמען פון גריכישן שבט יאָנען איז אַ יאַפעטיטישער. jon — דאָס איז דער נאָמען פון אַן אוראַלטן יאַפעטיטישן שבט, נאָך גענויער פון דעם טאָטעם פון אַ שבט. די אַרמענער גופא האָבן זיך גערופן jonbask (מיט דעם טאָפּעלן נאָמען זאָלן זיי אַגב האָבן געוואָלט באַצייכענען זייער צוויי-רַסיקייט), און די גריכן האָבן בייַ די אַרמענער געהייסן iberijon—ווידער אַ טאָפּעלער נאָמען און טאַקע אויך מיט דער זעלביקער כוונה[4].

---

[2] N. Marr. Der japhetitische Kaukasus u. das dritte ethnische Element im Bildungsprozess der mittelländischen Kultur. Leipzig 1923, p. 57-58.

[3] דאָרטן, ז' 58.

[4] דאָרטן, ז' 59.

די גריכישע מיטן וועגן פּראָמעטעוסן זײַנען יאַפעטיטישע, און ניט אומזיסט זײַנען זיי, ווי די תּנכישע וועגן מבּול, פאַרבּונדן מיטן קאַווקאַז. ווען פּראָמעטעוס-דער זון פון טיטאַן יאַפּעטאָס, שאַפט פון ליים דעם מענטשן, דאַרף מען די דערקלערונג צו דער גאַנצער מעשה זוכן אין דעם יאַפעטיטישן שורש kϑ וואָס באַטײַט גלײַכצײַטיק ליים און מענטש[5]. אַגב געפינט מען אויפן קאַווקאַז די זעלבע לעגענדעס וועגן טיטאַנען ווי בײַ די גריכן.

נ. מאַר רעכנט, אַז האָמערס שאַפונגען, וואָס זײַנען געווען אין גאַנצן פרעמד די אינדאָאייראָפּעער פאַרן צונויפמישן זיך מיט די יאַפעטיטן, האָבּן געהאַט אַ פּראָטאָטיפּ בײַ די יאַפעטיטישע פעלקער אַרום אייגעיִשן ים און פון טראָיע. פון די יאַפעטיטן הייסט עס האָבּן די אינדאָאייראָפּעער גענומען דאָס שענסטע פון זייער עפּאָס. די נעמען פון די גריכישע און פון די רוימישע געטער זײַנען כמעט אַלע יאַפעטיטישע. אויך דער נאָמען פון גאָט מיטראַ איז אַ יאַפעטיטישער טערמין.

מאַטריאַרכאַט איז אַ וויכטיקער באַשטאַנדטייל פון דער יאַפעטיטישער קולטור. ניט אומזיסט איז אַזוי שפּעט אויפגעהאַלטן געוואָרן דער מאַטריאַרכאַט בײַ די באַסקן. אַפילו דער ריטערלעכער פרויענדינסט פון מיטלעלטער ציט זיך פון דער יאַפעטיטישער קולטור-השפּעה. דער מאַדאָנע-קולט איז לויטן אָפּשטאַם אַ יאַפעטיטישער.

די יאַפעטיטן האָבּן אויסגעלערנט די אינדאָאייראָפּעער בּויען הײַזער. דאָס גריכישע megaron און דאָס רוימישע atrium זײַנען יאַפעטיטישע נעמען[6]. די אַרכיטעקטור פון קלאַסישן אַלטערטום איז לויטן מקור יאַפעטיטיש. נאָך וויכטיקער: די יאַפעטיטן האָבּן געבּראַכט דאָס באַאַרבּעטן מעטאַלן!

וועגן די יאַפעטיטישע נעמען פון פעלקער, לענדער, טײַכן, ערטער איז שוין געווען דערמאָנט. לאָמיר זשע פאַרענדיקן דאָס פאַרקירצטע איבערדערציילן מאַרס טעאָריע וועגן ערשטן עטנישן עלעמענט אין אויפבּויען די מיטנלענדישע קולטור, מיט אַנדערע ווערטער: בכלל די אייראָפּעיִשע קולטור, מיט אַ בינטל מאַרס עטימאָלאָגיעס. ער זעט אומעטום די נעמען פון יאַפעטיטישע הויפּט-שבטים.

נ. מאַר צעגלידערט אַזוי די ווײַטערדיקע נעמען:

a) fi–liш–ti / pa–les–ti
b) k–rē–ta / t–res–ta
c) ko–rs / ko–rt–on–a
d) sa–rd / шo–rd
e) Py–rh–en / Pu–rs–en
f) P–ruh–t / B–reh–t

a) איז דער נאָמען פון די פּלשתּים, b) פון אינדזל קרעטע, c) פון קאָרסיקע, d) פון סאַרדיניע, e) פון די פּירענעען, f) אַזש פון ברעטאַניע. אומעטום זעט דאָ מאַר דעם יאַפעטיטישן שורש אין זײַנע וואַריאַנטן:

re–res–rs–rt–rd–rh–ruh–reh

---

[5] דאָרטן, ז' 57.

[6] Известия Академии Наук, 1924, стр. 225-237.

דעם זעלביקן וואָס ער געפינט בײַ די עטרוסקער, די זעלביקע נעמען געפינט מאַר אויפן קאָווקאַז. נעמען פון יאַפעטיטישע שבטים לויט אין די שרשים פון

I–span–ia
I–ber–ia
I–tal–ia
Θ–tal–ia

דאָס לעצטע איז דאָס גריכישע געביט טעסאַליע. דער נאָמען פּלעבעער איז אויך יאַפעטיטיש:

p–lē–be / p–les–be / p–les–ber

דאָ זאָלן זײַן די שרשים פון נעמען פון צוויי יאַפעטיטישע שבטים. בכלל, און דאָס ווערט געבעטן צו פאַרגעדענקען פאַר שפּעטער, דערפירט נ. מאַר אין זײַנע עטימאָלאָגישע אַנאַליזן די טאָפּאָנימיק פון אַרום און אַרום דעם מיטלענדישן ים צו די פיר שרשים, נעמען פון די יאַפעטיטישע הויפּט-שבטים: 1) sal, 2) ber, 3) jon און 4) roш.

*

אַז אין דער טעאָריע וועגן דעם יאַפעטיטישן עלעמענט אין דער מיטלענדישער קולטור שטעקט שעפּערישע וויסנשאַפטלערישע אינטויִציע, אָבער אויך פילפול און גוומא—דאָס פילט יעדער ניט-מומחה. די דאָזיקע טעאָריע פאַרענטפערט אַ רײַ ביזאיצטיקע תיקוס, זי שטעלט בריט אַוועק די פראַגע וועגן די פאַר-אינדאָאייראָפּעיִשע אײַנווינער, זי גיט אָנרעגונגען, זי פאַרבינדט אַ רײַ אויס-פירן פון אַרכעאָלאָגיע מיט לינגוויסטישע פאָרשונגען. די טעאָריע איז זייער אַ דרייסטע. אָבער דער עצם אויפּבוי אירער איז ניט פרינציפּיעל אַנדערש ווי די פאַרמאַרישע טעאָריעס. דאָס איז אַן אַרבעט-היפּאָטעזע, וואָס קען זײַן נוציק צו שטופּן דאָס פאָרשן פאַרויס אין אַזוינע געביטן, וועלכע זײַנען גענוג אומבאַרירט פון דער אינדאָאייראָפּעישער לינגוויסטיק.

אָננעמענדיק אי די טעאָריע וועגן דער יאַפעטיטישער שפּראַכן-משפּחה אי אין אַלגעמיין די טעאָריע וועגן אַ דריטן עטנישן עלעמענט, בויט פ. ברַאָון אויף זייער אַן אינטערעסאַנטע היפּאָטעזע וועגן אָפּשטאַם פון די גערמאַנער און פון גערמאַניש. ענלעך צו דעם ווי מאַר דערקלערט די באַזונדערקייט פון גריכיש מיט אַ מישונג צווישן יאַפעטיטיש אין אינדאָאייראָפּעיִש, האַלט דער גערמאַניסט פ. ברַאָון די באַזונדערקייטן פון גערמאַניש פאַר אַ רעזולטאַט פון אַזאַ מישונג.

דער ערשטער קלאַנגען-איבערזעץ, דאָס בינדן דעם לכתחילה פריַען מוזיקאַלישן וואָרטאַקצענט צום טראָף פון שורש, דאָס פאַרלירן אַ גאַנצע רײַ אינדאָאייראָפּעיִשע פלעקסיעס, דער גערמאַנישער פרעפיקס גע-, די עטימאָלאָגיע פון אַ רײַ ווערטער, וואָס לאָזן זיך שווער דערפירן צו אַלגעמיינע אינדאָאייראָפּעיִשע שרשים (ווי Hand, Faust, Rind, Schaf, See, Beere, Erbse, Gerste, Schilf, Hütte, Leich) — דאָס אַלץ באַטראַכט פ. ברַאָון ווי דאָס יאַפעטיטישע אין גערמאַניש און קומט צום אויספיר וועגן דעם מישאָפשטאַם פון די גערמאַנער[7].

[7] Friedrich Braun. Die Urbevölkerung Europas u. Herkunft der Germanen, 1922.

פ. בראַון באַהאַלט ניט, אַז זײַן טעאָריע איז אַרויסגעוואַקסן פון מאַרס. פ. בראַון איז דער וואָס פירט מאַרן אַרײַן אין דער געזעלשאַפט פון די דײַטשע לינגוויסטן.

וואָס שייך מאַרס עטימאָלאָגיעס, האָבן זיי אַרויסגערופן זייער גרויסע טענות. נאָך פריער, ווען מאַרס האָט זיך פאַרנומען מיטן אויפשטעלן זײַן יאַפעטיטישע שפּראַכן-משפּחה, האָט מעיע, וועלכער האָט אַליין אויך געשטודירט אַרמעניש, שטאַרק זיך אָנגעבייזערט אויף מאַרן פאַר זײַנע צו דרייסטע אַרמענישע עטימאָ-לאָגיעס. שוין ביי דער דאָזיקער טעאָריע רופן אַרויס אַ היפּשן ספק מאַרס עטימאָ-לאָגיעס, וואָס זײַנען שפּעטער געוואָרן טויזנטער מאָל אײַנשטעלערישער, אומגעצוימטער.

מירן זיך דערלויבן אָנצוווײַזן אויף דעם, ווי דער שאַפער פון דער יאַפע-טיטישער טעאָריע ווערט רק שטאָלצער און זיכערער מיט זײַנע יאַפעטיטישע שפּראַכן. פריִער האָט ער זייער ווייטאָגדיק געשפּירט די פאַררוקטקייט פון די קאַווקאַזער שפּראַכן. אַ פּראָטעסט קעגן דעם, צוזאַמען מיט דער נאַטירלעכער פאַרליבטקייט אין זיין גרוזינישער מוטערשפּראַך, שטעקט אין די יאָרנלאַנגע אַרבעטן צו דער-ווײַזן די קרובהשאַפט צווישן גרוזיניש מיט די סעמיטישע שפּראַכן. און מיט וואָסער האַרצווייטאָג דערמאָנט ער זיך, אַז מען האָט אים יאָרן לאַנג צוליב פּאָלי-טישע מאָטיוון ניט געלאָזן לייענען אין פּעטערבורגער אוניווערסיטעט גרוזיניש! ווען ער האָט זיך שוין געהאַט דערשלאָגן צו דאָצענטור, איז אים גראָד אויסגעקומען צו לייענען אַרמעניש און ניט גרוזיניש, וואָס איז אים געווען פיל בעסער באַקאַנט און פיל ליבער.

שפּעטער צו וואַקסט אַרויס דער פּראָטעסט. אבן מאסו הבונים היתה לראש פּינה. מאַר שטרײַכט שוין אונטער, אַז דאָס יאַפעטיטישע איז עלטער פאַר דעם סעמיטישן, עלטער פאַר דעם אינדאָאייראָפּעִישן. אָט דאָס פאַרגעסענע, באַעוולטע יאַפעטיטיש איז לויט דער צײַט דער ערשטער און לויט זײַן מיינונג אויך טאַקע וויכטיקסטער עלעמענט אין דער גאָרער אייראָפּעִישער קולטור. נ. מאַר ווייטאָגט פאַר אַלע רדיפות קעגן יאַפעטיטישע שפּראַכן. פון צווישן זײַנע טרוקענע, לאַנגע, טיילמאָל געפּלאָנטערטע זאַצן און עטימאָלאָגישע חקירות רײַסט זיך אַרויס אַ פּראָטעסט קעגן די פּרוּוון צו פאַרטיליקן באַסקיש. ווי אַ טרייסט איבער דעם אונטערגעגאַנגענעם שלל יאַפעטיטישע שפּראַכן קלינגען זײַנע ווערטער, אַז אין דער שפּראַכשאַפונג גייט קיין זאַך ניט אונטער, נאָר לעבט ווײַטער אונטער אַנדערע פאָרמען.

עס הויכט אַרויס פון אומעטום אַן אַזוי צו זאָגן יאַפעטיטישער פּאַטריאָטיזם, ווי בײַ פיל אינדאָאייראָפּייער זייער אַרישע גדלות. אָבער די לכתחילהדיקע פאַר-ליבטקײַט אין זײַן מוטערשפּראַך און שפּעטער צו דאָס אָננעמען זיך פאַר אַלע געקריוודעטע יאַפעטיטישע שפּראַכן צעוואַקסט זיך בײַ מאַרן סוף-כל-סוף אין אַ ניט-אײַנגעהאַלטענעם יאַפעטיטישן אתה-בחרתנו! עס קומען אויף אַזוינע מאַרישע טעאָריעס, וואָס זאָגן וועגן דער גאַנצער וועלט, וועגן אַלע שפּראַכן פון דער וועלט: בראשית היה יפת, אָדער נאָך שטאַרקער: עס איז אייגנטלעך פאַראַן נאָר דאָס יאַפעטיטישע, און אַל דאָס איבעריקע איז — וואַריאַנטן פון דעם יאַפעטיטישן.

עקאָנאָמישע עוואָלוציע און דעמאָגראַפישע עוואָלוציע

אַן עיקרדיקע כּתירה אין דער היינטיקער געזעלשאַפט

פון פראָפ׳ ל. ה ע ר ש (זשענעוו)

1. בײַ פאַרשיידענע געלעגנהייטן האָב איך געהאַט די מיגלעכקייט אָנצוּמערקן, פאַר ווי גרויזיק איך האַלט מאַלטוסעס „באַפעלקערונגס-פרינציפ", און ממילא אויך די אויספירן וואָס מאַלטוס איז געקומען צו זיי. עס דוכט זיך מיר אָבער, אַז מאַלטוס איז געווען טיף געראָטן אָננעמענדיק פאַר אַן אויסגאַנגספונקט די פאַרהעלטעניש צווישן עקאָנאָמיק און באַפעלקערונג. געווײַנטלעך, ניט ער האָט אויסגעפונען דעם דאָזיקן מעטאָד; אָבער ער האָט אים אַרויסגערוקט פאָרויס און אָנגעוועגדט מער ווי ווער עס איז אַן אַנדערער. סיסמאָנדי, דער אויפמערקזאַמסטער און דורכדרינגלעכסטער אָבסערוואָטאָר פון עקאָנאָמישן לעבן אין דער צײַט פון דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע, ווארפט אין גאַנצן אָפּ מאַלטוסעס דאָקטרינען, אָבער דעם עיקרפונקט פון זײַן מעטאָד האָט ער אויפגעהיט און אים אַפּילו אַוועקגעשטעלט ווי אַן אונטערקעפל פאַר זײַן ווערק: „נײַע פרינציפּן פון דער פאָליטישער עקאָנאָמיע, אָדער וועגן רײַכקייט אין איר פאַרהעלטעניש צו באַפעלקערונג". בכן זײַנען מאַלטוס און סיסמאָנדי געווען גיכער אויפן ריכטיקן וועג אײדער אַ היפּשע צאָל מער אָדער ווייניק באַרימטע עקאָנאָמיסטן, אַפילו „קלאַסיקער", ביז היינטיקן טאָג, וואָס איבער פראַקטישע טעמעס, אָדער צוליב די באַדערפענישן פון וויסנשאַפטלעכער ספעציאַליזאַציע, האָבן זיי זיך אונטערגענומען אויסצומאָלן א כוללדיק בילד פון עקאָנאָמישן לעבן, פון זײַן פאַרגאַנגענער און צו מאָל אַפילו פון זײַן קומענדיקער אַנטוויקלונג, און דערבײַ האָבן זיי אין גאַנצן פאַרלאָרן פון אויג, אַז עקאָנאָמיק און באַפעלקערונג זײַנען אומצערײַסלעך פאַרבונדן.

אָט דער אָפּריס איז געווען געדאַנק אי פאַר דער פאָליטישער עקאָנאָמיע, אי פאַר דער באַפעלקערונגס-וויסנשאַפט. די דעמאָגראַפּיע, אויב זי באַגרענעצט זיך כּמעט אויסשליסלעך מיט אָבסערווירן די ערשיינונגען פון דער באַפעלקערונג, ווערט מגולגל אין א ריין דעסקריפּטיוועך דיסציפּלין וואָס איז ניט בכוח צו דערקלערן אַפילו די גרונטיקסטע, די אַלגעמיינסטע ערשיינונגען, וועלכע זי האָט פעסטגעשטעלט אויפן וועג פון מאַסנדיקער אָבסערוואַציע. די עקאָנאָמישע וויסנשאַפט ווידער איז אין א גרויסער מאָס א דעדוקטיוועס וויסנשאַפט, אָנגעשטעלט אויף אַקציע. וועגן זי פאַרלירט פון אויג אייגעם פון די עיקרדיקע עלעמענטן

אינעם סכום פּראָבלעמען וואָס זי זוכט צו פאַרענטפערן, איז זי אויסגעשטעלט אויף דער סכנה צו קומען צו באַשלוסן, וואָס זיינען גאָר ווייט פון דער ווירקלעכקייט; ממילא וועט זי ווידער אַנטוישן יענע מענטשן, וואָס האָבן זיך געהאַט פאַרלאָזן אויף אירע פּראַקטישע עצות.

מען וואָלט זיך געקענט שטעלן די פראַגע, צי די עקאָנאָמיק באַווירקט שטאַרקער די באַפעלקערונג, אָדער פאַרקערט. ווי די זאַך זאָל ניט זיין, לאָזט זיך ניט לייקענען, אַז צווישן די ביידע מינים ערשיינונגען איז פאַראַן אַ ווירקונג און אַ קעגנווירקונג, און דאָס אין גאָר אַ הויכער מאָס. מיר ווייסן אַ שטייגער אויף זיכער, אַז דער גראַד אָרעמקייט, אָדער פאַרמעגלעכקייט ווירקט זייער שטאַרק אויף דער שטאַרביקייט און געבורטיקייט (הגם גאָר אויף אַן אַנדער אופן, איידער עס האָט משער געווען מאַלטוס אין זיין „באַפעלקערונגס-פרינציפ", אָדער לאַסאַל אין זיין „אייזערנעם געזעץ"), אַז די עקאָנאָמישע סיטואַציע איז משפיע אויף דער צאָל חתונות, אַז זי רופט אָרויס אָנזיכטיקע וואָלונגען אין דער עמיגראַציע-באַווע-גונג אאַז"ו. אויך איז קלאָר, אַז דער אומפאַרגלייכלעכער וווקס פון דער באַפעל-קערונג אין די מערבדיקע לענדער אין משך פון 19טן י"ה און ביז דער וועלט-מילחמה איז מיגלעך געווארן נאָר אַ דאַנק דעם וווקס פון דער פּראָדוציר-קראַפט, וועלכער האָט אויך ניט קיין גליכן צו זיך אין דער געשיכטע. עס איז אויך כמעט קיין ספק ניט, אַז דער איבערוי פון די קאָמוניקאַציע-מיטלען און דער עקאָנא-מישער איבערקער, וואָס איז אַרויסגערופן געווארן דורך דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע אין דער קלייין-אינדוסטריע און צווישן די דאָרפישע מאַסן, איז געווען אַ דעציידירנדיקע סיבה פון דער גרויסער עמיגראַציע פון אייראָפּע אין משך פון לעצטן יאָרהונדערט. דורך דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע זיינען די פויערים, וואָס האָבן פריער, קען מען זאָגן, פּראָדוצירט אַלצדינג, פאַרוואַנדלט געווארן כּמעט דורכויס אין צושטעלער פון לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן. אָנגעהויבן האָט זיך דאָס אין צענטער פון אייראָפּע און האָט זיך דערנאָך אַריבערגעטראָגן קיין מיזרח און קיין דרום. אָט די איבערקערעניש צוזאַמען מיט די נייע קאָמוניקיר-מיטלען האָבן עס געבראַכט דערצו, אַז פון אייראָפּע האָט זיך אַ לאָז געטאָן אַן עמיגראַציע, וואָס די וועלט האָט נאָך ניט געהאַט געזען. די וואַנדערונג איז טאַקע נאָכגעגאַנגען דעם מאַרשרוט פון דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע: תחילת האָט זי אַרומגענומען גרויס-בריטאַניע און אירלאַנד, גיך פאַרכאַפט דייטשלאַנד און די סקאַנדינאַווישע לענדער, ווייטער אַרומגעכאַפט עסטרייך-אונגארן, איטאַליע און די רוסישע אימפעריע, ביז וואַנען זי האָט, ערב דער וועלט-מילחמה, אַרייַנגעצויגן די באַלקאַנישע פעלקער.

אַזוינע בייַשפּילן וואָלט מען געקענט ברענגען נאָך. פון דער אַנדער זייט האָט די פאָליטישע עקאָנאָמיע גופא אַנאַליזירט דעם איינפלוס פונעם וווקס פון דער באַפעלקערונג אויף דער באָדן-רענטע, זי האָט אויך געפרוווט פעסטשטעלן (כאָטש מען מוז מודה זיין, אַז מיט אַ סך ווינציקער ערפאָלג) די באַציונג צווישן דער צאָל באַפעלקערונג און דער הייך פון די שכירות אאַז"ו. די צאָל באַפעלקערונג

איז לכל הדעות איינע פון די דעציזירנדיקע פאקטארן פונעם פראדוציר-כוח פון א לאנד, פון זיין פארברויך, פון דער מיגלעכער מדרגה פון דער סאציאלער ארבעט-צעטיילונג און פון דער אינדיווידועלער ספעציאליזאציע; די צאל פון דער באפעלקערונג באשטימט די וויכטיקייט פונעם לאנד ווי אן אפזאץ-פלאץ און ווי א קאנקורענץ-כוח אויפן אינטערנאציאנאלן מארק. די צאל באפעלקערונג פון א געגנט איז איינע פון די דעציזירנדיקע סיבות פון דעם, צי עס רענטירן זיך (און ממילא, צי ס'ווערן געשאפן אדער ניט געשאפן) געוויסע גרויסע אונטערנעמונגען: צי מען בויט אייזנבאנען, קאנאלן, שיף-ליניעס, עלעקטרישע און הידראולישע סטאנציעס אזש"ו אאז"ו, וואס זיי ווידער פון זייער זייט באאיינפלוסן דעם גאנצן עקאנאמישן כאראקטער פון א געגנט, אפילו פון א גאנצן לאנד. דער ווקס פון דער באפעלקערונג איז געווים געווען א דעציזירנדיקע סיבה, אפשר אפילו די הויפט-סיבה, פון ארבערגיין פון געיעג-צושטאנד צום האדעווען בהמות, פון דער נאמאדישער עקאנאמיק צו דער זיציקער, פון דער נאטוראלער ווירטשאפט צו געלט-ווירטשאפט, פונעם אגראר צושטאנד צום אינדוסטריאליזם; יעדער מאל איז דער אינערגאנג געווארן אי מיגלעך, אי נייטיק דערפאר וואס די באפעלקערונג איז אויסגעוואקסן. וועו עס זאלן ניט געווען איינוואנדערן צענדליגער מיליאנען מענטשן, וואלט דער מער ווי לעגענדארישער עקאנאמישער אויפשטייג פון צפון-אמעריקע געווען אבסאלוט אוממיגלעך. און אזוי ווייטער.

מאלטוס איז געווען אומגערעכט מיט זיין טעזיס, אז שטענדיק און אומעטום האט די מענטשלעכע באפעלקערונג א טענדענץ צו וואקסן גיכער איידער די אויפהאלט-מיטלען. די פארהעלטעניש צווישן עקאנאמיק און באפעלקערונג זיינען א סך קאמפליצירטער, פארשיידענער און בייטעוודיקער. אבער אויב די גריינס פון דער פראבלעם בייטן זיך לויט צייט און ארט, די פראבלעם גופא ווענן דער פארהעלטעניש צווישן עקאנאמיק און באפעלקערונג בלייבט א פראבלעם פאר יעטווידער מענטשלעכער געזעלשאפט.

2. די דאזיקע פראבלעם שטעלט זיך און ווען זיך שטעלן אין אונדזער תקופה פאר די מערבדיקע לענדער אין סילפאכיקע פארמען. מיר ווילן דא ניט קענען סקיצירן אפילו די וויכטיקסטע צווישן זיי. מיר ווילטן נאר ווילן ציען די אויפמערקזאמקייט צו יענעם אספעקט פון דער פראבלעם, וואס ווייזט אויס צו זיין דער עיקרדיקער און וואס מיר ווילן רעזומירן באלד פון אנהייב אין אזא מין זאך:

בשעת ווען די פראדוציר-קראפט פון די מערבדיקע לענדער האט א טענדענץ צו וואקסן מיט א פארגיכערטן ריטם, האט פארקערט די באפעלקערונג פון די דאזיקע לענדער הינטיקע צייטן די טענדענץ צו ווערן שטייק און זי גרייט זיך אפילו ארייינצוטרעטן אין א סטאדיע פון אבסאלוטער פארמינערונג. מיט אנדערע ווערטער, אונדזערע טעכנישע פראדוציר-מיטלען וואקסן אלץ גיכער און גיכער און דער ווקס פון דער באפעלקערונג שטרעבט גיך צו ווערן גלייך נול און אפילו נעגאטיוו.

3. די ערשטע טענדענץ, דער וווּקס פון אונדזער פּראָדוצירן־קראַפט, וואָרפט זיך אין די אויגן. לאָמיר שוין אַראָפּלאָזן די (אין גאַנצן אַמעריקאַנישע) גוזמות פון טיילּ באַהויפּטונגען פון די „טעכנאָקראַטן". לאָמיר שוין אָננעמען, אַז אויף צו פּאַרווירקלעכן מיט מעלּ די גאַנצע אַמעריקאַנער אוניע וואָלט ניט קלעקן קיין 18 מילּיאָנער־אַרבעטער, און אַז מען וואָלט געדאַרפט האָבן 50 אָדער 100 מאָלּ אַזוי פיל. לאָמיר אָננעמען, אַז אַן אַרבעטער הייַנט קען ניט אויסאַרבעטן אין אייַן שעה אַזוי פיל ווי מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק אין 650 שעה, נאָר וויפּיל אין 65 שעה, אָדער אַפילּו „בלויז" וויפּיל דעמאָלט אין 13 שעה. אָלץ וועט קיינער ניט לייקענען דעם עצם פאַקט, אַז אונדזער טעכנישע פּראָדוצירן־קראַפט איז געוואַלדיק אויסגעוויקסן און אַז דאָס גייט וויטער מיט שווינדלדיקער גיכקייט. אָבּר, איז די דאָזיקע טענדענץ אַזוי אַלט ווי די אינדוסטריאַליזאַציע פון אונדזער עקאָנאָמיק. אין דער מאָס ווי די טעכניק פון דער פּראָדוקציע איז געוואָרן וויסנשאַפטלעכער, האָט דער וווּקס פון איר פּראָדוצירן־קראַפט אַריבערגעשטיגט אין גיכקייט אַפילּו דעם עצם פּראָגרעס פון דער וויסנשאַפט. אין דער וויסנשאַפט, קען מען זאָגן, קומט יעדע נייַע קענטעניש צו צו אונדזערע פריערדיקע קענטעניש און פאַרגרינגערט פאַר אונדז אויפצודעקן נייַע אמתן. אָבער אין דער טעכניק כּפלט יעטווידע אויפּדעקונג, יעטווידער נייַ אויסגעפינס אין א געוויסן געביט די פּראָדוצירן־מעגלעכקייט, וואָס אונדזערע פריערדיקע קענטענישן האָבן צוגעשטעלט; אַפילּו אין אַנדערע געביטן כּפלען זיך די מיגלעכקייטן, אָפטמאָל אין אַ מאָס, וואָס איז ממש ניט אָפּצושאַצן. די אויפדעקונגען און אויסגעפינסן אין מעכאַניק, עלעקטראָ־דינאַמיק, כעמיע, אַפילּו אין ביאָלאָגיע, דאָס אויפדעקן די נייַע נאַטירלעכע רייכקייטן (נאַפט, פאָטאָס, ראַדיאָ־אַקטיוווע קערפערס אאַז"וו) קאָמבינירן זיך איינס מיט דאָס אַנדערע, באַפרוכפערן זיך איינס דאָס אַנדערע. דאָס האָט טעאָרעטיש דערבאַכט צו אַזאַ מין פּראָדוצירן־קראַפט, אַז מיר אַליין, וואָס מיר זיצנען די עדות און די באַשעפער פון דעם דאָזיקן פּראָצעס, בלייבן פאַרגאַפט און זיצנען ניט אין שטאַנד צו באַנעמען זיין פאַקטישן באַטייט; מיר קענען ניט משיג זיין אונדזער אייגענע מעכטיקייט.

ביז ניט לאַנג צוריק האָבן זיך די אָנווענדונגען פון וויסנשאַפטלעכן פּראָגרעס אין דער פּראָדוצירן־טעכניק באַגרענעצט כמעט אין גאַנצן מיטן געביט פון אינדוסטריע און טראַנספּאָרט. הייַנט ווערט ניט נאָר אָט דער פּראָגרעס אַלץ געשווינדער מיט יעדן טאָג, נאָר ער דרינגט אויך אַריין אין אַנדערע געביטן פון עקאָנאָמישן לעבן. גראָד איצטער האָלט ער אין רעוואָלוציאָנירן די לאַנדווירטשאַפט; ער רייסט זיך אַריין אפילּו אין די ביורעאָן, אין האַנדל, אין דער אַדמיניסטראַציע אין דער פּאָרם פון טעלעפאָנען, שרייב מאַשינעס, רעכן־מאַשינעס אאַז"וו. אַזוי שפּרייט ער זיך אויס כסדר אין דער בריט און אין דער טיף.

דער פּראָגרעס פון דער וויסנשאַפט איז איבעריקנס ניט געווען דער איינציקער פאַקטאָר אין אָט דעם פּראָגרעס פון דער פּראָדוצירן־טעכניק. די וויסנשאַפט האָט מיגלעך געמאַכט דעם טעכנישן פּראָגרעס; דער עקאָנאָמישער אינטערעס האָט

סטימולירט זײַן רעאַליזאַציע. די פּיל ווינציק פּרײַע קאָנקורענץ, וואָס געוועלטיקט ניט געקוקט אויף אַלץ ביז הײַנטיקן טאָג אין אונדזער געזעלשאַפט, וואָס איז ביז הײַנט די פּאָרם, וואָס אין איר דריקט זיך אויס דער עקאָנאָמישער אינטערעס, האָט באַשטימט די ריכטונג פונעם טעכנישן פּראָגרעס און די אינטענסיווקייט פון זײַן רעאַליזאַציע אין פאַרשיידענע געביטן פון עקאָנאָמישן לעבן. אײַנער פון די עיקרדיקע סימנים, וואָס די סיסטעם פון קאָנקורענץ האָט אַרויפגעלייגט אויפן טעכנישן פּראָגרעס, איז לויט אונדזער קוק דאָס וואָס אָט דער פּראָגרעס האָט קודם כל אַ קוואַנטיטאַטיוו ריכטונג. אויב מיר באַטראַכטן מיט וואָס די מאָדערנע מערבדיקע עקאָנאָמיק שטיצט אַזוי אומעגלעך אַריבער די פּראָדוקציע פון פּאַר־גאַנגענע יאָרהונדערטער, זענען מיר, אַז ס׳איז דערהויפט אין פּרט פון כּמות (אין טיל געביטן אַפילו אויסשליסלעך אין כּמות) און ווינציקער אין פּרט פון איכות פון די אויסאַרבעטונגען. אויף צו זיגן, אָדער אַפילו פשוט אויף אײַנצוהאַלטן זיך אויפן אייבערפלאַך פון עקאָנאָמישן קאַמף, איז יעדער פּראָדוצירער געצוווונגען קודם כל צו פּראָדוצירן וואָס וועלט־ער, און דאָס מיינט אינעם רוב פאַלן: וואָס מער. אָט דאָס פּאָדערט מען קודם כל פונעם טעכנישן פּראָגרעס. און וואָס מער די קאָנקורענץ סײַ צווישן יחידים, סײַ צווישן נאַציעס ווערט שווערער, אַלץ מער זעט זיך די פּראָדוקציע אויך געצוווונגען צו קאָנצענטרירן איר אָנשטרענגונג אויפן קוואַנטיטאַטיוון פּראָגרעס, טיל מאָל אַפילו אויפן חשבון פון דער קוואַליטעט פון די אויסאַרבעטונגען. די „סטאַנדאַרדיזירטע" אויסאַרבעטונג ווערט דער מוסטער, דער לאָזונג פון דער הײַנטיקער פּראָדוקציע.

4. אַ סך ווייניקער אָנצעוודיק און ווײַט ניט אַזוי אַלט איז די טענדענץ פון דער באַפעלקערונג אין די מערבדיקע לענדער צו ווערן שטייק, מיטן אויס־קוק, אַז פאַר טיל לענדער קומט אָט־אָט דער מאָמענט, ווען זי וועט אַפילו נעמען זיך פאַרקלענערן. היפּש מענטשן ווילן דאָס אַפילו ניט גלייבן; היפּש עקא־נאָמיסטן ווילן אויך זײַן צווישן זיי. דאָס איז אַ ספעציעל שווערער סימפּטאָם פונעם פּריער דערמאָנטן אײַנרײַס צווישן פּאָליטישער עקאָנאָמיע און דעמאָגראַפיע. און אין דער אמתן, אויב מיר מאַכן אַפילו אַוועק מיט דער האַנד מאַלטוסס „נאַטירלעכן געזעץ", וואָס לויט אים זאָל די באַפעלקערונג אַלעמאָל וואַקסן גיכער אײדער די אויפהאַלט־מיטלען—צי זענען מיר ניט, אַז נאָך אַ יאָרהונדערט פון דער שטאַרקסטער עמיגראַציע איז די באַפעלקערונג פון אייראָפּע דערגאַנגען פון ווינציקער ווי 200 מיליאָן אין 1800 ביז 400 מיליאָן אין 1900? מיט אַנדערע ווערטער, צי האָט זיך נישט די אייראָפּעיש באַפעלקערונג אין איין 19טן י״ה פאַרגרעסערט מער אײדער אין משך פון דער לאַנגער ריי פון אַלע פריערדיקע יאָרטויזנטער פון זינט דער מין מענטש האָט זיך באַווײַזן אויף דער ערד פון אייראָפּע? צי זײַנען ניט צוגעקומען נײַע 50 מיליאָן אין משך פון פֿרשטן יאָרצענדליג (1901—1910) פון 20טן י״ה? צי דערגרייכט זי ניט הײַנט, ניט געקוקט אויף דער שרעקלעכסטער פון אַלע מילחמות וואָס אייראָפּע האָט דורכגעמאַכט, די צאָל פון 500 מיליאָן? צי האָבן ניט די אייראָפּעיש באַפעלקערונגען, מיט זייערע אָפּשטאַמלינגען,

באַפּעלקערט אין משך פון פּאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט נאָך אַנדערע קאָנטינענטן, בײדע אַמעריקעס, דרום-אַפריקע, אויסטראַליע? ווי אַזוי קען מען פּנים אל פּנים מיט די דאָזיקע פּאַקטן רײדן וועגן אַטענדענץ פון דער באַפּעלקערונג זיך אָפּצושטעלן אויף אַן אָרט, אָדער גאָר אַפּילו זיך צו פּאַרקלענערן? צי זײַנען ניט פּאַרקערט אַ סך נעענטער צום אמת יענע פּובליציסטן און עקאָנאָמיסטן, וואָס פלעגן ווײַזן און ווײַזן נאָך איצט (איבערהויפּט אין די אַנגלאָסאַקסישע לענדער) דעם שד פון אַבסאָלוטער איבערבאַפעלקערונג אויף דער ערד, אויב אַלצדינג וועט גיין ווײַטער אויפן הײַנטיקן שטייגער?

די אַלע צאָלן שטימען. פונדעסטוועגן איז די טענדענץ פון די מערבדיקע באַפּעלקערונגען צו ווערן מער און מער שטייַק אַן אומאָפּרעגלעכע און אומאויסמײַדלעכע רעאַליטעט. פריער פּאַר אַלץ קען ניט דער נאַטירלעכער וווקס פון די מערבדיקע באַפּעלקערונגען גיין ווײַטער אויפן זעלבּיקן שטייגער, און דאָס ניט נאָר אין דער צוקונפט, נאָר אַפילו הײַנטיקן טאָג. וואָרעם דער אויסערגעווײנטלעכער וווקס פון די דאָזיקע באַפּעלקערונגען פון זינט מער ווי אַ האַלבן יאָרהונדערט נעמט זיך ניט אויף קיין האָר פון אַ העכערונג פון דער געבורטריקייט, נאָר אויסשליסלעך פון אַפּאַרמינערונג אין דער שטאַרבּיקייט, וואָס האָט ניט אירס גלײַכן אין דער געשיכטע. בכדי מען זאָל באַקומען אַ שטיקל פּאַרשטעלונג דערפון, לאָמיר פּאַראַייכענען, אַז הײַנט שטאַרבן אין אייראָפּע בערך $7^1/_2$ מיליאָן מענטשן אַ יאָר, און אַז אויב די אייראָפּעיִשע באַפּעלקערונגען וואָלטן געהאַט געבליבן בײַ דער שטאַרבּיקייט-הייך פון 1871 ביז 1880, וואָלט די יאָריקע צאָל טויטן אין אייראָפּע הײַנט געווען פון $13^1/_2$ ביז 14 מיליאָן. עס שטאַרבן הייסט עס הײַנט אין אייראָפּע אַ וואָסערע 6 מיליאָן מענטשן אַ יאָר ווייניקער, אידער לויט די צאָלן פון אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק. דער פּראָגרעס פון דער וויסנשאַפט, דער פּראָגרעס פון דער פּאָלקסבילדונג, אין איינעם מיט אַן אומאָפּפרעגלעכער פּאַרבעסערונג פון דער מאַטעריעלער לאַגע פון די פּאָלקסמאַסן, האָבן אין אַ לפּי ערך קורצער צײַט געבראַכט צו דעם דאָזיקן שינוי אין געזונט און אין דער וויטאַליטעט פון דעם כּלל. אָבער די פּאַרמינערונג פון דער שטאַרבּיקייט קען זיך ניט ציען אומענדלעך אויפן זעלבּיקן שטייגער, מחמת מיר זײַנען ניט אומשטאַרבלעך. און אויב מען האָט געקענט אין משך פון אַ האַלבן יאָרהונדערט רעדוצירן די יאָריקע צאָל טויטן בײַ געוויסע באַפּעלקערונגען פון 14 מיליאָן אויף 7, מאַכנדיק אויף אַזאַ מין אופן „אויף הורט" אַ יאָריקע עקאָנאָמיע פון 7 מיליאָן מענטשלעכע לעבנס, וועט אָבער ניט זײַן מעגלעך, ניט אין אַ יאָרהונדערט און ניט אין אַ יאָרטויזנט, צו מאַכן נאָכאַמאָל אַן אָפשפּאָרונג אויף 7 מיליאָן און אַראָפּצודריקן אויף אַזאַ אופן די צאָל טויטן פון 7 מיליאָן אויף נול. עס איז קלאָר, אַז סאיז פּאַראַן אַ מינימום-שטאַרבּיקייט, וואָס אונטער אים וועט מען קיין מאָל ניט אַראָפּ. וועט מען וועט זיך האָבן געגוג דערנעענטערט צו דעם דאָזיקן מינימום, וועט דער ווײַטערדיקער פּראָגרעס אינעם פּאַלן פון דער שטאַרבּיקייט זיך דאַרפן שטאַרק פּאַרלאַנגזאַמען; און ער וועט וועלן אַלץ פּאַמעלעכער, וואָס

אַלוועלטלעכער
צוזאַמענפאַר

פון ייִדישן ווִיסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

אויגוסט 1935 ווילנע

צום 10-יאָריקן
יובל פון ייִוואָ

דעם 24סטן מערץ הייַער איז געווארן 10 יאָר זינט דער גרינדונג פון דעם יידישן ווי־סנשאַפטלעכן אינסטיטוט. צו באַצייכענען די דאָזיקע דאַטע האָט די צענטראַלע פאַרוואַלטונג פון יִיווָאָ באַשלאָסן צונויפצורופן קיין ווילנע אין אויגוסט 1935 אַן אַלוועלטלעכן צוזאַמענפאָר פון דעם יידישן ווי־סנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

דער צוזאַמענפאָר וועט אונטערפירן אַ סך־הכל פון אונדזער ווי־סנ־שאַפטלעכער אַרבעט, וועט אָנמערקן אירע פערספעקטיוון און אויפגאַבעס אויף ווייטער און וועט איבערווייַלן די צענטראַלע אָרגאַנען פון יִיווָאָ.

אויך דעם צוזאַמענפאָר וועלן געהאַלטן ווערן רעפעראַטן אויף אַלע געביטן פון דער יידישער ווי־סנשאַפט מיט אַן איינשטעלונג אויף די אַקטועלע פראָבלעמען פון דעם יידישן לעבן און דער יידישער קולטור.

אין פאַרבינדונג מיטן צוזאַמענפאָר וועט אָפגעהאַלטן ווערן אַ „טאָג פון דער יידישער ליטעראַטור", אויף וועלכן די יידישע שריפטשטעלער וועלן באַהאַנדלען די קינסטלערישע און אָרגאַניזאַציאָנעלע פראָבלעמען פון דער יידישער ליטעראַטור. די אָרגאַניזירונג פון דעם טאָג האָט איבערגענומען דער יידישער פענקלוב.

עס איז אויך פאָרויסגעזען אַ „טאָג פון דער יידישער געזעלשאַפט־לעכקייט", אויף וועלכן יידישע צענטראַלע אָרגאַניזאַציעס זאָלן קענען אָפגעבן באַריכטן וועגן זייער טעטיקייט.

אין דער צייט פון צוזאַמענפאָר וועט אַראַנזשירט ווערן אַן אויס־שטעלונג פון די אוצרות פון יידישן ווי־סנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

עס ווערט אויך צוגעגרייט אַן אויסשטעלונג פון יידישער פלאַסטישער קונסט פון קינסטלער אין פוילן און מחוץ פוילן.

די ווילנער יידישע אינסטיטוציעס אַראַנזשירן צו דעם צוזאַמענפאָר אַ ריי אימפרעזעס אוֹן עקסקורסיעס צו באַקענען די דעלעגאַטן און געסט מיט דער יידישער קולטור־סביבה פון ווילנע, דעם זיצאָרט פון יידישן ווי־סנשאַפטלעכן אינסטיטוט. אַ ספּעציעלער אויפנעם־קאָמיטעט געשאַפן

דורך דער וועלט־נער געזעלשאפט פריינד פון ייוואָ, וועט זען צו באַזאָרגן אויפן בעסטן אופן די געסט אויפן אָרט און אויך אויסצופועלן די מעגלעכע הנחות אויף די באַנען.

דער צוזאַמענפאָר וועט זיין אַ נייער וויכטיקער עטאַפּ אין דער אַנטוויקלונג פון ייוואָ, אַן אויסגאַנגספונקט פאַר אַ נייעם אויפשטייג אין זיין וויסנשאפטלעכער און אָרגאַניזאַציאָנעלער אַרבעט. ער וועט אויך זיין אַ רייכע איבערלעבונג פאַר אַלע טוער און פריינד וואָס וועלן זיך צונויפקומען אויפן יום־טוב פון דער יידישער וויסנשאַפט און קולטור.

פון די ביזאיצטיקע מעלדונגען איז צו זען, אַז ניט נאָר פון פוילן און די שכנישע מדינות, פון צענטראַל־אייראָפּע און פון דער מערב־אייראָפּעישע לענדער, פון צפון־אַמעריקע און פון ארץ־ישראל, נאָר אויך פון די וויטסטע ישובים אין דרום־אַמעריקע, בפרט פון אַרגענטינע, פון דרום־אַפריקע א"א — וועלן זיין פאַרטראָטן אויפן צוזאַמענפאָר דעלעגאַציעס און געסט.

אלע אונדזערע לאַנד־אָרגאַניזאַציעס, געזעלשאַפטן, פריינד, שטיצגרופּעס, און טוער פון ייוואָ אויף די ערטער דאַרפן ענערגיש מיטווירקן, אַז די באַטייליקונג אין צוזאַמענפאָר זאָל זיין וואָס גרעסער. געווייס פאָדערט אַזאַ צוזאַמענפאָר ביי די היינטיקע פאַרהעלטענישן גאָר גרויסע אָנשטרענגונגען; אָבער דווקא אין דער איצטיקער שווערער צייט איז באַזונדערס נייטיק אַן אַלוועלטלעכער צונויפקום פון די טוער און פריינד פון דער יידישער קולטור־באַוועגונג, וויל ער קען ווערן גאָר אַ וויכטיקער סטימול פאַר אַ פאַרשטאַרקטער אַרבעט אויף אַלע געביטן פון דער יידישער וויסנשאַפט און קולטור.

צענטראַלע פאַרוואַלטונג
פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

(דער ענויער טערמין פון צוזאַמענפאָר
וועט געמאָלדן ווערן ביזן 1טן יוני).

ערן־פּרעזידיום פון קוראַטאָריום:

אַלבערט אײַנשטיין, פּרינסטאָן; משה גאַסטער, לאָנדאָן; שמעון דובנאָוו, ריגע; בערנהאַרד וואַכשטיין, ווין, חיים זשיטלאָווסקי, ניו־יאָרק; עדוואַרד סאַפּיר, ניו־הייוון; זיגמונד פרויד, ווין.

צענטראַלע פאַרוואַלטונג:

יצחק גיטערמאַן, וואַרשע; מאַקס ווײַנרײַך, ווילנע; אליהו טשעריקאָווער, פּאַריז; יוסף יאַשונסקי, וואַרשע; ישראל יעפרויקין, פּאַריז; ברוך כהן־ווירגילי, ווילנע; יעקב לעשטשינסקי, וואַרשע; יודל מאַרק, קאָוונע; נחמן מײַזיל, וואַרשע; נח פּרילוצקי, וואַרשע; זעליק קלמנאָוויטש, ווילנע; באָריס קלעצקין, ווילנע; זלמן רייזען, ווילנע; צמח שאַבאַד, ווילנע, יעקב שאַצקי, ניו־יאָרק; יצחק שיפּער, וואַרשע.

מיטגלידער פון די וויסנשאַפטלעכע סעקציעס פון ייִוואָ:

פילאָלאָגישע סעקציע: אַ. האַרקאַווי, מ. ווײַנרײַך, יודאַ א. יאָפע, י. ל. כהן, אַ. לאַנדוי, ש. ניגער, נ. פּרילוצקי, ז. קלמנאָוויטש, ז. רייזען; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: מ. ווײַנרײַך.

היסטאָרישע סעקציע: ה. באָראָדיאַנסקי, י. ברוצקוס, ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, מ. א. הלוי, א. טשעריקאָווער, א. מענעס, פּ. קאָן, פּ. קורסקי, ע. רינגעלבלום, י. שאַצקי, י. שיפּער; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: א. טשעריקאָווער.

עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישע סעקציע: ב. ברוצקוס, ש. גאָלדעלמאַן, ל. הערש, ה. לאַנדוי, י. ליפּאָווסקי, יעקב לעשטשינסקי, י. קאָראַלניק, מ. קראָל, אַ. ראָזין (בן־אַדיר), מ. שאַליט; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: יעקב לעשטשינסקי.

פּסיכאָלאָגיש־פּעדאַגאָגישע סעקציע: אַ. גאָלאָמב, ל. לעהרער, ש. לעווין, ר. סימכאָוויטש, ה. קאָוואַרסקי, ח. ש. קאַזשדאַן, ל. קאַנעל, אַ. אַ. ראָבאַק; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: ל. לעהרער.

אַדרעסן:

צענטראַלע:

Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno

פאַר צפון־אַמעריקע:

Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York

פאַר דרום־אַמעריקע:

Instituto Cientifico Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Aires

DRUK. D. KREJNESA, WILNO, RUDNICKA 2. TEL. 18-63.

שטאַרקער עס זײַנען געווען די פריערדיקע פאַרגיכערונגען. די שטאַרביקייט אין די לענדער פון אונדזער מאָדערנער ציוויליזאַציע דאַרף הייסט עס פאָרשטעלן אַן אַראָפּגייענדיקע קרומע, וואָס איר פאַלן פאַרמינערט זיך אין דער מאָס ווי זי דערנעענטערט זיך צו אַ געוויסן ניוואָ, וואָס דינט איר פאַר אַ מינימום. מיט אַנדערע ווערטער, די שטאַרביקייט גייט בדרך כלל לויט אַן אַראָפּגייענדיקער קאָנקאַווער קרומער.

ס׳איז שוין הייסט עס קלאָר, אַז אַזוי ווי דער נאַטירלעכער וווקס פון די מערבדיקע באַפעלקערונגען שטאַמט אויסשליסלעך פון אַ פאַרמינערונג פון דער שטאַרביקייט, דאַרף ער אין דער צוקונפט זיך פאַרלאַנגזאַמען, און פאַרלאַנגזאַמען זיך וואָס אַמאָל מער. לאָמיר אָנגיין ווײַטער מיט אונדזער אַנאַליז.

5. אין וואָס פאַר אַ מאָס האָט זיך שוין די אַלגעמיינע הייך פון שטאַרביקייט (ד״ה די יאָריקע צאָל טויטן אין פאַרהעלטעניש צו דער אַלגעמיינער צאָל באַפעל-קערונג) דערנעענטערט צו דער מינימום-הייך?

לאָמיר פריער באַקלערן וואָס פאַר אַ הייך שטאַרביקייט עס דאַרף זיך רעכענען פאַר אַ מינימום-הייך.

באַשטימען דאָס איצטער מיט אַ צופרידנשטעליקער זיכערקייט קען מען ניט: מיר האָבן נאָך ניט די פּראַקטיק, און חוץ דעם איז די דאָזיקע אַלגעמיינע הייך געווענדט ניט נאָר אין דעם שטאַרביקייט-קאָעפיציענט פאַר יעדן עלטער, נאָר זי דאַרף זיך אויך אונטערשיידן בײַ פאַרשיידענע באַפעלקערונגען וועדליק זייער עלטער-צוזאַמענשטעל. פאַר אונדזער באַטראַכטונג וועט אָבער קלעקן צו נעמען אַ לפי-ערכדיקע מינימאַל-הייך; מיר וועלן אָננעמען אויף דערווײַל אַ הייך וואָס ווײַזט אויס, אַז אויף אַ לענגערער צײַט וועט זי זײַן אונטער, און אַפילו שטאַרק אונטער, דער אמתער מינימאַל-הייך. בכן וועט זײַן כמעט ווי זיכער, אַז די רעאַלע שטאַרביקייט-הייכן קענען בשום אופן ניט פאַלן נידעריקער פון אונדזער פּראָוויזאָרישער מינימאַל-הייך.

פאַראַן זייער ערנצטע סימנים, וואָס מען קען פון זיי דרינגען, אַז דער „נאָרמאַלער״ געדויער פון מענטשלעכן לעבן ווײַזט אויס צו זײַן 75 יאָר, און די טויטפאַלן פאַר און נאָך דעם דאָזיקן עלטער נעמען זיך פון אינדיווידועלע, מער אָדער ווייניקער גינציקע אָדער אומגינציקע באַדינגונגען, וועלכע זײַנען בטבע פיל ווינציק צופעליק. (איך רייד דאָ דערווײַל ניט וועגן קינדערשער שטאַרביקייט, וואָס דאָס איז אַ קאַטעגאָריע פאַר זיך). לאָמיר אָננעמען אַ קיבוץ, ווו דאָס ערדישע לעבן געדויערט 100 יאָר און ווו קיינער שטאַרבט ניט ייִנגער פון הונדערט. הייסט עס, אין אַ שטייִקער באַפעלקערונג, ווו די צאָל געבורטן איז גלײַך צו דער צאָל טויטפאַלן, און ווו קיינער שטאַרבט ניט אין אַן אַנדער עלטער ווי צו 100 יאָר, וואָלט יעדער יאָר אַוועקגעשטאָרבן 1 אויף 100 פון דער באַפעלקערונג, דהײַנו דער עלטער-קלאַס, וואָס האָט דערגרייכט 100 יאָר. מיט אַנדערע ווערטער, פאַר אַזאַ מין אידעאַלער באַפעלקערונג וואָלט די אַלגעמיינע שטאַרביקייט-הייך געווען 10 טויט-פאַלן אויף 1000 אײַנוווינער.

אַ דאַנק געוויסע ספּעציעלע אומשטענדן (אַ שטייגער, אימיגראַציע פון יונגע עלעמענטן, שטאַרקע געבורטיקייט, וואָס איז באַגלייט דורך אַ מינימאַלער שטאַרביקייט פון עופעלעך, אַ באַזונדערס גינציקע עלטער-סטרוקטור, וואָס וואָקסט פון פריִערדיקע דעמאָגראַפישע באַדינגונגען) קען די רעאַלע שטאַרביקייט-הייך אויף אַ ווייַלע פאַלן אַפילו נידעריקער פון דער דאָזיקער אידעאַלער הייך. אָבער דאָס קען געשען מער ניט אַ דאַנק אין גאַנצן אויסנאַמיקע און פאַרבײַגייענדיקע אומשטענדן[1]. אַ שטאַרביקייט-הייך נידעריקער פון 10 אויף 1000 איינוווינער קען זיך הייסט עס טרעפן נאָר זייער זעלטן, און דאָס וואָלט עפּעס אויך געווען מער ניט אַ פאַרבײַגייענדיקע ערשיינונג. אָבּ, איז מען נאָך אומעטום זייער וויט פון דעם דאָזיקן אידעאַלן צושטאַנד, וווּ קיינער זאָל ניט שטאַרבן יינגער פון 100 יאָר, אַפילו וועַן מיר זאָלן אָננעמען, אַז וועַן עס איז וועט דאָס יאָ זײַן אַזוי.

טאַבעלע I (ז' 115) וויַזט, ווי אַזוי ס'איז אין דער אמתן געאַנגען די עוואָלוציע פון די אַלגעמיינע שטאַרביקייט-הייכן אין די פאַרשיידענע אייראָפּעיִשע לענדער פון זינט מער ווי אַ האַלבן יאָרהונדערט און אויף וואָס פּאַר אַ ניוואָ די שטאַרביקייט געפינט זיך היינט. דעם דעמאָגראַפישן פעריאָד פון דער וועלט-מלחמה לאָזן מיר דערבײַ אויסן.

מיר זעען אין דער דאָזיקער טאַבעלע די געוואָלדיקע סיסטעמאַטישע און אַלגעמיינע ירידה פון די שטאַרביקייט-הייכן אין די אייראָפּעיִשע לענדער. מיר זעען אָבער אויך, אַז ניט אומעטום און גיט אַלעמאָל איז די דאָזיקע ירידה געגאַנגען מיט דער זעלבער אינטענסיווקייט, און אַז דער דערגרייכטער ניוואָ וואָקלט זיך שטאַרק פון לאַנד צו לאַנד. מיר זעען אַ היפּש חילוק צווישן דעם מיטן און דעם צפון-מערב פון אייראָפּע פון אײַן זײַט און צווישן מיזרח- און דרום-אייראָפּע פון דער צווייטער זײַט. אין מיזרח און אין דרום פון אייראָפּע, און ספּעציעל אין ראַטן-פאַרבאַנד, אויף די באַלקאַנען, אויפן פירענעיִשן האַלב-אינדזל, אין איטאַליע, אין אונגאַרן און אין פראַנקרייך, איז נאָך די שטאַרביקייט-הייך פיל ווייניק וויַט פונעם מיגלעכן מינימום, און האָט ממילא פאַר זיך אַ לפּי ערך לאַנגע צוקונפט פון מיגלעכער פאַרמינערונג. פוילן, פונקט ווי די אַנדערע נייַע מלוכות, פיגורירט ניט אין דער דאָזיקער היסטאָרישער טאַבעלע; נאָר זי געהער אויך צו דער דאָזיקער לענדער-גרופּע, מחמת זי האָט אין די יאָרן 1926—1930 געהאַט אַ דורכשניטלעכע יאָריקע הייך פון 17,0 טויטן אויף 1000 איינוווינער. פאַרקערט אין די צפונדיקע און צענטראַל-מערבדיקע לענדער, איבערהויפּט אין האָלאַנד, אין די דריַ סקאַנדינאַווישע לענדער, אין ענגלאַנד, אין דײַטשלאַנד און אין שווייץ, איז די אַלגעמיינע שטאַרביקייט-הייך שוין געפאַלן ביזן

---

[1] אַ ביסל מער פרטים וועגן דעם גאַנצן סכום פראַגעס, וואָס זײַנען אָנגערירט אין דעם איצטיקן פאַראַגראַף, קען מען געפינען אין אונדזער ארטיקל: La stabilisation du taux général de la mortalité, Etudes Economiques et Sociales (Genève, juillet 1932).

ניוואָ פון 10—12 טויזן אויף 1000 איינוווינער און דאָרף שוין האַלטן ביי סטאַביליזירן זיך. די אַנדערע לענדער זיינען נאָך אויפן האַלבן וועג.

פון דער זעלבער טאַבעלע קען מען זען, אַז די פראָגנאָזן וועגן דער נאָענטער צוקונפט פון די שטאַרביקייט-הייכן אין די דאָזיקע צוויי גרופעס לענדער זיינען ניט קיין פשוטע דעדוקציעס אַפריאָרי, נאָר זיי האַלטן אין מקום וועלן.

באמת, פון 1921—1925 ביז 1926—1930 איז די שטאַרביקייט-הייך נאָך היפש געפאַלן אין די לענדער, וואָס געפינען זיך בײַם סוף פון אונדזער טאַבעלע,

טאַבעלע I

דורכשניטלעכע יאָרצאָל פון טויטפאַלן אויף 1000 איינוווינער אין פאַרשיידענע לענדער פון אייראָפּע (1871 — 1930)

1	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	1908–1913	1921–1925	1926–1930
	2	3	4	5	6	7	8
נידערלאַנד	24,3	21,0	18,4	15,1	13,6	10,4	9,9
נאָרוועגן	17,0	17,0	16,3	14,2	13,5	11,5	11,0
דענעמאַרק	19,4	18,6	17,5	14,2	13,3	11,3	11,1
דייטשלאַנד	27,2	25,1	22,2	18,7	16,6	13,3	11,8
שוועדן	18,3	16,9	16,4	14,9	14,0	12,1	12,1
שווייץ	23,4	20,8	19,0	16,7	15,2	12,4	12,1
ענגלאַנד	21,4	19,1	18,2	15,4	14,1	12,2	12,1
שאָטלאַנד	21,6	19,2	18,7	16,6	15,6	13,9	13,6
בעלגיע	22,6	20,5	19,2	16,4	15,5	13,4	13,6
פינלאַנד	22,2	21,1	19,7	18,0	16,4	15,0	14,1
אירלאַנד	18,3	17,9	18,2	17,4	16,9	14,6	14,4
עסטרייך:							
פריערדיקע טעריטאָריע	31,5	29,5	26,6	23,3	21,5		
איצטיקע טעריטאָריע					19,6	15,8	14,4
איטאַליע	29,9	27,3	24,2	21,6	20,4	17,0	15,7
פראַנקרייך	23,7	22,1	21,5	19,4	18,6	17,2	16,8
אונגארן:							
פריערדיקע טעריטאָריע		32,5	29,9	25,7	24,6		
איצטיקע טעריטאָריע					22,9	19,8	17,0
סערביע	34,3	25,2	27,0	23,3	21,8		
בולגאַריע			26,0	23,2	24,2	20.8	17,7
שפאַניע		31,7	29,5	25,2	22,8	20,3	18,3
פאָרטוגאַל		22,6	21,3	20,2	20,5	21,0	19,8
רומעניע	31,3	27,5	29,2	25,8	25,7	23,0	21,2
רוסלאַנד (פסר״ר)			34,1	30,0[1]	27,1[2]	24,5[3]	22,1[4]

[1] 1901—1909. [2] שאַצונג לויט דער יריידה פון 1901—1909. [3] 1924—1925. [4] 1926—1927.

ד"ה אין די מיזרחדיקע און דרומדיקע לענדער, וואָס האָבן נאָך אַ היפשע שטאַר־
ביקייט־הייך; אָבער די פֿאַרמינערונג אין משך פון דעם דאָזיקן צענדלינג יאָרן
איז געווען זייער אַ קלייניע אין די צפון־לענדער און אין שווייץ, וווּ די שטאַר־
ביקייט־הייך איז שוין אין 1921—1925 געווען 12 טויטן אויף 1000 איינווינער,
אָדער נאָך נידעריקער.

נאָך דייטלעכער זעט מען אָט דעם אונטערשייד צווישן די לענדער וואָס האָבן
שוין זייער אַ נידעריקע שטאַרביקייט־הייך אין די לענדער מיט אַ גרויסער שטאַרבי־
קייט, אויב מען פֿאַרגלייכט ניט די פינפיאָריקע דורכשניטן, נאָר די יאָריקע וואַקלונגען
פון דער שטאַרביקייט־הייך אין משך פון די לעצטע יאָרן, אָנגעהויבן פון 1926.

דאָס יאָר 1931 איז כּמעט אין גאַנץ אייראָפּע געווען באַציכנט דורך אַ פֿאַרשאַר־
פונג פון דער שטאַרביקייט; נעמען נעמט זיך דאָס מסתּמא דערהויפּט פון
עקאָנאָמישן קריזיס. אָבער אַפּילו ווען מיר לאָזן אין אַ זייט אָט דאָס יאָר און מיר
קאָנצענטרירן אונדזער אויפּמערקזאַמקייט אויף די יאָרן 1926—1930, קענען מיר
קאָנסטאַטירן די ווייטערדיקע פאַקטן. אין אַלע לענדער וואָס פיגורירן אין ערשטן
טייל פון דער טאַבעלע II, ד"ה אין אַלע אייראָפּעיִשע לענדער, וואָס האָבן נאָך

טאַבעלע II

יאָרצאָל פון טויטפאַלן אויף 1000 איינווינער אין פֿאַרשיידענע לענדער פון אייראָפּע אין די יאָרן 1926 ביז 1931

	1926	1927	1928	1929	1930	1931
רומעניע	22,0	22,9	20,2	21,4	19,4	
פּאָרטוגאַל	20,9	20,0	20,0	19,1	18,8	18,6
שפּאַניע	19,0	18,8	18,4	18,0	17,3	17,8
בולגאַריע	17,2	20,2	17,5	17,8	15,8	16,3
אוקראַיניש סר"ד	17,9	17,8	16,3	17,6	16,2	
אונגארן	16,7	17,8	17,2	17,8	15,5	16,6
פּויליִן	18,1	17,6	16,7	16,7	15,6	15,5
פראַנקרייַך	17,4	16,5	16,5	18,0	15,7	16,3
איטאַליע	16,9	15,8	15,8	16,1	13,8	14,8
טשעכאָסלאָוואַקיי	15,6	16,0	15,1	15,5	14,1	14,4
עסטרייַך	14,9	14,9	14,4	14,5	13,5	14,0
אירלאַנד (פרייע מלוכה)	14,1	14,8	14,2	14,6	14,1	14,5
שאָטלאַנד	13,1	13,6	13,4	14,6	13,3	13,3
בעלגיע	13,3	13,5	13,2	15,0	13,3	13,2
ענגלאַנד	11,6	12,3	11,7	13,4	11,4	12,3
שווייץ	11,8	12,4	12,0	12,5	11,6	12,1
שוועדן	11,8	12,7	12,0	12,2	11,7	12,5
דייטשלאַנד	11,7	12,0	11,6	12,6	11,1	11,2
דענעמארק	11,0	11,6	11,0	11,2	10,8	11,4
נאָרוועגן	10,8	11,2	10,9	11,5	10,4	10,8
נידערלאַנד	9,8	10,2	9,6	10,7	9,1	9,6

אַ גרויסע שטאַרביקייט-הייך, האָט די דאָזיקע הייך בפירוש אַ טענדענץ זיך צו פאַרמינערן אין משך פון די דערמאָנטע 5 יאָר. זי פאַלט פון 22 אויף 19 אין רומעניע, פון 21 אויף 19 אין פאָרטוגאַל, פון 19 אויף 17 אין שפאַניע, פון 17 אויף 16 אין בולגאַריע, אונגאַרן און פראַנקרייך, פון 18 אויף 16 אין אוקראַינע (מיר האָבן ניט קיין ידיעות וועגן דעם גאַנצן סאָוועטן-פאַרבאַנד) און אין פוילן, פון 17 אויף 14 אין איטאַליע, פון 16 אויף 14 אין טשעכאָסלאָוואַקיי. פאַרקערט אין די לענדער, וואָס זיינען אויסגעשטעלט אין דער צווייטער העלפט טאַבעלע II און וואָס האָבן שוין אַ שוואַכע שטאַרביקייט, וויגט זיך קענטיק די שטאַרביקייט-הייך, הגם זי בייט זיך אויך פון יאָר צו יאָר, אַרום אַ לפי-ערך סטאַביל ניוואָ: אַרום 18 אין האָלאַנד, אַרום 11 אין נאָרוועגן און דענעמאַרק, צווישן 11 און 12 אין דייטשלאַנד, אַרום 12 אין שוועדן, שווייץ און ענגלאַנד, צווישן 13 און 14 אין בעלגיע [2].

און וועז די שטאַרביקייט-הייכן פריער אין איטאַליע און פראַנקרייך, דערנאָך פון די איבעריקע פעלקער און פון די סלאָוון וועט זיין געפאַלן ביזן ניוואָ פון די היינטיקע שטאַרביקייט-הייכן פון צפון- און צענטראַל-אייראָפּע, וועלן זיי אויך מוזן גיין מיטן זעלבן וועג: די פאַרמינערונג וועט ווערן פאַמעלעכער און וועט זיך סוף כל סוף אָפשטעלן אין גאַנצן.

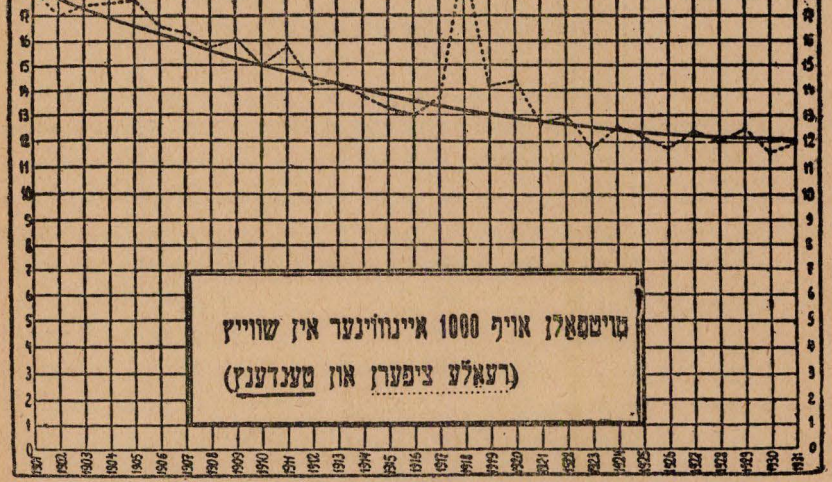

דיאַגראַם 1

[2] כדי אויסצומיידן יעטווידער אומפאַרשטייענישן לאָמיר באַמערקן בפירוש, אַז דאָס וואָס די פאַרמינערונג פון דער אַלגעמיינער שטאַרביקייט-הייך האָט זיך אָפגעשטעלט, קען ניט צוגעשריבן ווערן צום קריזיס. דער קריזיס האָט געבושעוועט שוין אין 1930, און גראָד דאָס יאָר 1930 האָט אומעטום געבראַכט אַ ירידה פון שטאַרביקייט לגבי דעם פאָרדעמדיקן יאָר.

אָט איז די קרומע פון דער יאָריקער שטאַרבֿיקייט-הייך אין דער שוויץ פון זינט אַנהייב 20טן י"ה. די שוויץ, לאָמיר זיך דערמאָנען, איז איינס פון יענע לענדער פון דער גרופּע צענטער און צפון, וווּ די פּאָרויסגערוקטע עוואָלוציע פון די שטאַרבֿיקייט-הייכן וויזט אָן דעם וועג פאַר די לענדער פון דרום- און מיזרח-אייראָפּע.

מען זעט דאָ, אַז די רעאַלע שטאַרבֿיקייט-הייך וויגט זיך באמת טאַקע אַרום אַן אַראָפּגייענדיקער קאָנקאַוואר קרומע, וואָס האָט זיך שוין בײַ הינטיקן טאָג פּיל ווינציק סטאַביליזירט אויפן ניוואָ פון 12 טויטן אויף 1000 איינוווינער[3].

צי דאַרף די דאָזיקע סטאַביליזאַציע באַטראַכט ווערן פאַר ענדגילטיק? זיכער איז דאָס בשום אופן ניט.

פון איין זײַט קענען זיך די שטאַרבֿיקייט-קאָעפֿיציענטן פון פאַרשיידענע עלטער-גרופּעס, וואָס זײַנען שוין שטאַרק רעדוצירט, נאָך מער פאַרמינערן, הגם זייער פאַמעלעך[4].

פון דער אַנדער זײַט איז אָבער דער איצטיקער עלטער-צוזאַמענשטעל פון דער באַפעלקערונג אויסנאַמיק גינציק פאַר אַ רעדוצירטער שטאַרבֿיקייט-הייך. די פראָפאָרציע פון עלטערע און אַלטע מענטשן איז לפּי ערך שוואַך מחמת דער שטאַרקער שטאַרבֿיקייט, וואָס האָט נאָך געווען אַלטיקט מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק. פאַרקערט, די פראָפאָרציע פון

---

[3] די דאָזיקע קרומע איז אַ פאַראַבאָלע, וואָס איר פאַרמוּלע איז:

$$y = 13{,}63 - 0{,}2\,x + 0{,}006643\,x^2$$

x באַטײַט דאָ די צאָל יאָרן נאָך (+) אָדער ביז (—) 1916; דאָס דאָזיקע יאָר איז דאָס מיטלסטע פון די 31 יאָר, וואָס זײַנען אַרײַנגענומען אין חשבון. אויב מיר לאָזן אין אַ זײַט די יאָרן פון אויסנאַמיקער שטאַרבֿיקייט, וואָס האָט אומדירעקט געשטאַמט פון דער מילחמה, זענען מיר, אַז די רעאַלע שטאַרבֿיקייט-הייכן, הגם זיי וויגן זיך פון יאָר צו יאָר, דערווײַטערן זיך פון די אַרדינאַטעס פון דער פאַראַבאָלע אין דורכשניט ניט מער ווי אויף $\frac{1}{40}$. די פאַראַבאָלע דערגרייכט איר מינימום אין 1931 מיט דער צאָל 12,1; וועג מען זאָל זי פאַרלענגערן נעמט זי ווײַטער צו פאַמעלעך שטײַגן. אָבער אין די 15 יאָר 1924 ביז 1938 וואַריִירט זי אין די ענגע גרענעצן פון 12,1 ביז מינימום און 12,5 ביז מאַקסימום. — זע אונדזער ארטיקל:

L'évolution du taux général de la mortalité en Suisse depuis le début du XXe siècle et les perspectives de l'accroissement naturel de la population suisse, Journal de Statistique et Revue Economique Suisse (1932, fascicule II).

[4] למשל די קינדער-שטאַרבֿיקייט אין ערשטן לעבנסיאָר (זייער אַ וויכטיקער עלעמענט אין דער אַלגעמיינער שטאַרבֿיקייט), וואָס איז אין דער שוויץ געווען 19 טויטן אויף 100 לעבעדיק געבאָרענע אין 1876 — 1880, איז געפאַלן ביז 11 אין 1908 — 1913 און ביז 5,4 אין 1926 — 1930. אין 1931 איז די צאָל דערגאַנגען ביז 4,9. עס איז קלאָר, אַז אַ ווײַטערדיקע פאַרמינערונג פון דער דאָזיקער שטאַרבֿיקייט קען זיך נאָר זייער אַ שוואַכע און אויסערגעווינטלעך לאַנגזאַמע.

דערוואַקסענע, יונגע און אין צייטיקן עלטער, איז אויסנאַמיק גרויס מחמת דער שטאַרקער געבורטיקייט פון פאַר 30—40 יאָרן. אָבער עס לייגט זיך אויפן שכל, אַז דער דאָזיקער ספעציעל גינציקער צוזאַמענשטעל וועט זיך ניט קענען אײַנהאַלטן. די צאָל און די פּראָפּאָרציע פון די אַלטע לייט וועט זיך היפש פאַרגרעסערן אין דער מאָס ווי ס׳וועלן זיך עלטערן די מיטלאָריקע און יונגע פון הײַנט; און נאָך מער וועט דאָס געשען, אויבער דעם, וואָס זייער שטאַרביקייט האָט זיך היפש פאַרמינערט און האַלט זיך נאָך אין פאַרמינערן, אין דער זעלבער צייט וועט זיך פאַרמינערן — און עס פאַרמינערט זיך שוין — אין אַ געוואַלדיקער מאָס די צאָל און די פּראָפּאָרציע פון דערוואַקסענע, יונגע און מיטלאָריקע, וויל עס פאַלט אַזוי געוואַלדיק און אָן אַן אויפהער די געבורטיקייט, אויבערהויפט פאַרן לעצטן דריטל יאָרהונדערט. עס איז דעריבער ניט אויסצומיידן, אַז די באַפעלקערונג פון מאָרגן וועט צייגן מער אַלטע און אַסך ווינציקער יונגע. דאָס איז עס וואָס מיר רופן, אין דעמאָגראַפיע, די פאַרעלטערונג פון די מערב-דיקע באַפעלקערונגען. די דאָזיקע פאַרעלטערונג דריקט זיך אויס אין דעם, וואָס דער דעמאָגראַפישער צענטער פון דער באַפעלקערונג (זײַן מיטלסטער, אָדער דורכשניטלעכער עלטער) רוקט זיך היפש גיך אַריבער צו די עלטערע עלטער-קלאַסן. אין דער דורכשניטלעכער שטאַרביקייט-הייך וואָלט זיך דאָס אויסגעדריקט נאָך שטאַרקער, אויב זי וואָלט ניט אַראָפגעדריקט געווארן דורך ווייטערדיקע לאַנג-זאַמע פאַרמינערונגען אין דער שטאַרביקייט פון פאַרשיידענע עלטער-גרופּעס. מען דאַרף דעריבער אָננעמען, אַז דער סטאַביליזירטער ניוואָ פון דער אַלגעמיינער שטאַרביקייט-הייך, וואָס מען געפינט הײַנט אין שוויץ און אין אַנדערע לענדער פון צענטראַל- און צפון-אייראָפּע איז ניט קיין ענדגילטיקער. גיכער מעג מען משער זײַן, אַז הײַנט האָבן מיר פאַר זיך אַ מינימום, און אַז אויף להבא וועט זיך די שטאַרביקייט-הייך פאַמעלעך נעמען הײבן. דאָס מיינט, אַז אונדזער פאַראַבאַלע וואָלט געוויזן דעם אַלגעמיינעם גאַנג פון דער שטאַרביקייט-הייך אין דער שוויץ ניט נאָר פאַרן אַוועקגעגאַנגענעם דריטל יאָרהונדערט, נאָר נאָך אויף אַ צענדלינג יאָרן פאָרויס. דער אויפהייב אין דער שטאַרביקייט דאַרף אָבער בכל אופן זײַן זייער אַ שוואַכער, ווייל ער וועט זיך אָנשטויסן אויף אַ קעגנוואָג.

אָבער ווי אַזוי עס זאָלן ניט זײַן די לייכטע שינויים, וואָס זײַנען מיגלעך אין דער אַלגעמיינער שטאַרביקייט-הייך אויף להבא, מעגן מיר האַלטן פאַר פעסט-געשטעלט, אַז אָט די הייך, וואָס האָט זיך האַסטיק אַראָפגעלאָזן אין די מערבדיקע לענדער, שטרעבט צו אַ מינימאַל-ניוואָ. ווייטער האָבן מיר געזען, אַז אין דער מאָס ווי זי דערנעענטערט זיך צום דאָזיקן מינימום, ווערן די ווייטערדיקע פאַר-מינערונגען לאַנגזאַמער, און אַז אינעם רוב פאָרויסיקסטע לענדער פון דער מערב-דיקער ציוויליזאַציע איז די שטאַרביקייט-הייך שוין אויפן וועג צו סטאַביליזירן זיך, אויב זי האָט זיך נאָך ניט סטאַביליזירט.

6. לאָמיר איצט וואַרפן אַ האַסטיקן בליק אויך אויף דער מאָדערנער עוואָלוציע פון דער געבורטיקייט.

ס׳איז אַ דבר ידוע פֿאַר גאָר דער וועלט, אַז אין די מערבדיקע לענדער האָלט די געבורטיקייט אין איין פֿאַלן. די דאָזיקע ירידה איז אָן אמתע רעווא־לוציע אין דער געשיכטע פון די מערבדיקע פֿעלקער, פונקט אַזוי אַלגעמיין ווי טיף. מען וואָלט גצמעגט זאָגן, עס איז אַ רעווואָלוציע אין זייער נאַטור־געשיכטע. אין זייערע לעבנס־כוחות, אין די גרונט־תּנאים פון זייער רעפֿראָדוקציע.

פֿראַנקרייך איז געווען דאָס ערשטע לאַנד, וואָס האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויפן וועג פון ירידה. איר געבורטיקייט־הייך האָט אין משך פון גאַנצן 19טן י״ה ניט אויפגעהערט צו פֿאַלן פון יאָרצענדלינג צו יאָרצענדלינג. דאָס איז געווען אַ סיסטעמאַטישע ירידה, נאָר אַ לפּי ערך לאַנגזאַמע, אײַנגעהאַלטענע. ביזן לעצטן פערטל פון פֿאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט איז דאָס, חוץ דעם, פֿאַר די מערבדיקע לענדער געווען אַן אויסנאַמיקע ערשײַנונג. האָט מען טאַקע די ירידה פון דער געבורטיקייט אַ לאַנגע צײַט געהאַלטן פֿאַר אַ פֿראַנצויזישער ספּעציאַליטעט. נאָר אַנגעהויבן פון לעצטן פערטל פון 19טן יאָרהונדערט האָט די ערשײַנונג אַנגעהויבן זיך צו פֿאַרשפּרייטן אויך אַנדערשוואו. פֿאַרשיידענע מערבדיקע לענדער נעמען איינס נאָכן אַנדערן אַרויפטרעטן אויף דעם זעלביקן וועג: צוערשט די לענדער פון צפון־מערב־ און פון צענטראַל־מערב־אייראָפּע, שפּעטער (זינט דעם אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט) די דרומדיקע לענדער און צולעצט (נאָך דער וועלט־מלחמה) אויך די סלאַווישע פעלקער; די מערבדיקע לענדער פון מערב־לים און קודם כּל די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָבן מיטגעמאַכט די זעלביקע באַוועגונג. די ירידה פון דער געבורטיקייט, תּחילת נאָך אַ שוואַכע, האָט זיך אַרויסגעוויזן קודם כּל אין די שטעט, באַזונדערס צווישן די העכערע קלאַסן פון דער באַפעלקערונג. נאָר באַלד האָט זי זיך פֿאַרשטאַרקט און פֿאַרשפּרייט: אין דער סביבה וואָס זי איז צוערשט באַפאַלן האָט זי זיך בולטער אַרויסגעוויזן און האָט זיך גיך אויסגעברייטערט אויף דער רעשט פון דער געזעלשאַפט; פון די שטעט שפּרייט זי זיך אויס אויף די דערפער; פון די גוט סיטואַרטע קלאַסן אויף די מיטעלע שיכטן, אויף די אָרעמע קלאַסן, אויפן פֿראָלעטאַריאַט. און מען האָט געקאָנט קאָנסטאַטירן, אַז וואָס שפּעטער אַ פּאָלק אָדער אַ סאָציאַלע שיכט איז אַרויפגעטראָטן אויפן וועג פון אָט דער ירידה, אַלץ גיכער איז בדרך כּלל געווען בײַ איר דער „פֿראָגרעס״ פון דער דאָזיקער ירידה. די פעלקער וואָס זײַנען געבליבן „הינטערשטעליק״ זוכן אין אַ געוויסן זינען אַזוי ווי אָנצויאָגן די פֿאַרלאָרענע צײַט. אַזוי למשל אין דײַטשלאַנד, וווּ די ירידה פון דער געבורטיקייט האָט זיך אָנגעהויבן ערשט אַרום סוף פון 19טן י״ה, איז אין משך פון די 10 יאָר פֿאַר דער מלחמה די געבורטיקייט געפֿאַלן כּמעט אויף אַזוי פיל ווי אין פֿראַנקרײַך אין משך פון גאַנצן 19טן י״ה. אין אַ מער אָדער ווייניקער פֿאַרשיידענער מאָס, אין מער אָדער ווייניקער פֿאַרשיידענע מאָמענטן חזרט זיך די זעלביקע ערשײַנונג איבער אויך אַנדערשוואו. און ניט מער פון יאָרצענדלינג צו יאָרצענדלינג, נאָר פון יאָר צו יאָר, כּמעט אָן שום הפּסקה פֿאַלט די אַלגעמיינע הייך פון דער געבורטיקייט אין די דאָזיקע לענדער אָן אָפּהאַלט.

אט איז א טאבעלע וואס ווייזט די אלגעמיינע הייך פון דער געבורטיקייט אין פארשיידענע לענדער פון איראפע בײַם אנהייב פון לעצטן פערטל פון 19טן י"ה, ערב דער וועלט-מלחמה און בײַ הײַנטיקן טאג:

טאבעלע III

לעבעדיק געבאָרענע אויף 1.000 איינוווינער א יאָר

	1885—1876	1913—1908	1930—1926	1931
סאקסן*	42,6	27,1	15,9	12,8
שוועדן	29,8	24,4	15,9	14,8
ענגלאנד	34,2	24,9	16,7	15,8
שווייץ	30,0	24,7	17,5	16,7
עסטרייך	38,4	31,9	[1]17,6	[1]16,4
נארוועגן	31,3	26,0	18,0	16,7
פראנקרייך	24,9	19,5	18,2	17,4
דײַטשלאנד*	38,1	29,6	18,4	16,0
בעלגיע	31,7	23,4	18,3	18,2
דענעמארק	32,1	27,1	19,4	18,0
שאטלאנד	33,8	26,2	19,9	19,0
אירלאנד	24,7	22,4	[2]20,1	[2]19,3
פינלאנד	36,2	29,5	22,8	20,6
נידערלאנד	35,9	29,1	23,2	22,2
אונגארן	44,4	36,0	[1]26,0	[1]23,2
איטאליע	37,3	32,4	26,8	24,9
שפאניע	36,2	32,1	28,5	28,3
בולגאריע		41,0	32,7	29,3
פארטונאל		34,6	33,3	33,0
רומעניע	44,4	43,1	35,2	
רוסלאנד		45,6	[3]42,7	

ערב דער מלחמה איז פראנקרייך נאָך געווען דאס לאנד פון דער שוואכסטער געבורטיקייט אין איראפע. איצט, הגם די געבורטיקייט-הייך אין פראנקרייך איז פסדר געפאלן, געפינען מיר נאָך נידעריקערע געבורטיקייט-הייכן אין שוועדן, אין ענגלאנד, אין שווייץ, אין עסטרייך, אין נארוועגן און אפילו אין דײַטשלאנד, ווו ערב דער מלחמה (1908—1913) איז די געבורטיקייט-הייך נאָך געווען העכער ווי די געבורטיקייט אין פראנקרייך אין 1831—1840.

עס וואלט געווען א טעות צו זאגן, אז די דאזיקע ירידה פון דער געבורטיקייט אין דײַטשלאנד איז פשוט א רעזולטאט פון דער מלחמה (ווי אייניקע האבן דאס

---

* סאקסן איז ארײַנגענומען אין דער רובריק דײַטשלאנד; נאָר זי איז אויך דערמאנט באזונדער, מחמת די ירידה פון דער געבורטיקייט איז אין דעם לאנד געהאלטן באזונדערס שטארק.

1 די נײַע טעריטאָריע.

2 פריַע מלוכה.

3 פסרר (איראפעישער טייל), 1927.

געווָאלט האָבן אין דײַטשלאַנד): ראשית, אין פּראַנקרײַך האָט די מלחמה ניט ווינציקער אומגעבראַכט פון דער יונגער און דערוואַקסענער באַפעלקערונג ווי אין דײַטשלאַנד; והשנית קאָן מען, ווי מיר האָבן געזען, קאָנסטאַטירן פונקט די זעלביקע עוואָלוציע אין די נייטראַלע לענדער, ווי נאָרווועגן און שווייץ; און צולעצט האָט זיך אין דײַטשלאַנד גופא געהאַט דײַטלעך אָנגעמערקט די האַסטיקע ירידה פון דער געבורטיקייט-הייך שוין פאַר דער מלחמה, ווי עס איז צו זען קלאָר פון דער ווײַטערדיקער דיאַגראַם[5]:

לעבעדיק נעבאָרענע אויף 1000 איינוווינער אין דײַטשלאַנד
בעת דעם פערטל יאָרהונדערט פאַר דער וועלט-מלחמה

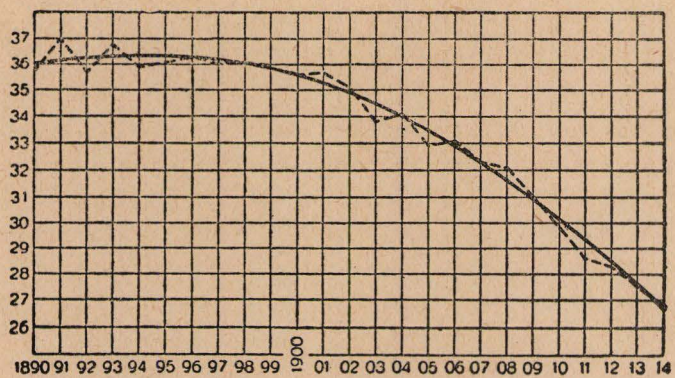

דיאגראם II

די דאָזיקע דיאַגראַם איז פאַר אונדז אינטערעסאַנט נאָך אין אַן אַנדער פּרט: זי שטעלט פאָר אַ רעאַלן בײַשפּיל און צוגלײַך אַ סכצמאַטיש בילד פון דעם גאַנג פון די געבורטיקייט-הייכן אין די לענדער, וואָס זײַנען שפּעטער אַרויף אויפן וועג פון ירידה. די געבורטיקייט, וואָס איר ירידה, צוערשט אַן אײַנגעהאַלטענע, ווערט וואָס ווײַטער אָלץ שטאַרקער און פאַרשפּרייטער (ווי מיר האָבן דאָס געזען אין אָנהייב פון דעם דאָזיקן פאַראַגראַף), דאַרף פאָרשטעלן אַן אַראָפּשטײַגנדיקע קרומע, וואָס איר אַראָפּשטײַג האַלט אין בולטער ווערן און נעמט אָן ממילא די פאָרם פון אַן אַראָפּשטײַגנדיקער קאָנווועקסער קרומע. און אַזוי האָט טאַקע פאַקטיש די ליניע, וואָס עס צייכענען אָן די געבורטיקייט-הייכן פון דײַטש-לאַנד אין דער תקופה וואָס ווערט דאָ באַטראַכט, די פאָרם פון

---

[5] זי איז גענומען פון אונדזער ארטיקל: Der Rückgang der Geburtenziffer in Deutschland und seine mathematische Formulierung אין Allgemeines Statistisches Archiv 1932, p. 179 sq.

אַזאַ פאַראַבאָלע[6]. זי איז בכן כאַראַקטעריסטיש אויך פאַר אַנדערע לענדער. נאַטירלעך איז די גיכקייט פון דער עוואָלוציע ניט אומעטום איינע און די זעלבּיקע. חוץ דעם, געפינען זיך דאָך ניט אַלע לענדער אויף דער גלײַכער סטאַדיע פון זייער דעמאָגראַפישער עוואָלוציע, פונקט ווי זיי געפינען זיך ניט אויף איין און דער זעלבּיקער סטאַדיע פון זייער אַלגעמיינער עוואָלוציע. פון שטאַנדפונקט פון זייער אַלגעמיינער געבורטיקייט-הייך געפינען זיך די צפונדיקע לענדער און שווייץ, וואָס זײַנען געווען „פּאָרויס" לגבי דײַטשלאַנד, איצט כמעט אויף דעם זעלבּיקן שטאַנד וואָס דײַטשלאַנד; איטאַליע, נידערלאַנד, טשעכאָסלאָוואַקיי, אונגאַרן געפינען זיך איצט כמעט אויפן ניוואָ פון דײַטשלאַנד בּאַלד נאָך דער מלחמה; שפּאַניע, פוילן, בולגאַריע, אוקראַינע געפינען זיך כמעט אויפן שטאַנד פון איטאַליע בּאַלד נאָך דער מלחמה אָדער פון דײַטשלאַנד ערב דער מלחמה, און אַזוי ווײַטער. נאָר אומעטום צייכנט די געבורטיקייט-הייך אַן אַראָפּשטײַגנדיקע קרומע, וואָס איר אַראָפּשטײַג ווערט אַלץ דײַטלעכער מיט דער צײַט.

מען האָט דעם אײַנדרוק פון אַ באַוועגונג, וואָס ווערט געשטופט דורך אַ מין סטיכישער קראַפט. עס זײַנען באַווּסט למשל די אָנשטרענגונגען וואָס מאַכט די פאַשיסטישע רעגירונג אויף צו הייבן די געבורטיקייט אין איטאַליע; און פונדעסטוועגן איז די געבורטיקייט אין איטאַליע אַזוי האַסטיק ניט געפאַלן קיינמאָל ווי דווקא אונטער דעם איצטיקן רעזשים: די געבורטיקייט-הייך, וואָס איז אין 1911–1913 געשטאַנען אויף 32 און וואָס איז נאָך 1921–1925 געווען 30, איז געפאַלן אין 1926–1930 ביז 27 און אין 1931 ביז 24,9. מען וואָלט געקאָנט משער זיין, אַז די דאָזיקע ירידה פון דער געבורטיקייט איז כאַראַקטעריסטיש נאָר פאַר קאַפּיטאַליסטישע געזעלשאַפטן. די דאַטעס בנוגע דער סאָוועטישער אוקראַינע זײַנען מחמת דעם באַזונדערס אינטערעסאַנט; און אָט וואָס זיי ווײַזן אונדז: די אַלגעמיינע געבורטיקייט-הייכן פון דעם דאָזיקן לאַנד זײַנען געווען:

1921—1925	42,7
1926	41,6
1927	40,3
1928	37,1
1929	33,9
1930	30,1

אַזאַ שאַרפע ירידה פון דער געבורטיקייט איז נאָך אין ערגעץ אין גאָר דער וועלט ניט געווען פאַרצייכנט; אַפילו דײַטשלאַנד האָט באַאַראָפּט האָבן (זינט דעם אָנהייב פון דער ירידה) כמעט אַ האַלבן יאָרהונדערט אויף דורכצופירן אַזאַ אַראָפּשטײַג.

---

[6] די דאָזיקע פאַראַבאָלע האָט די פאָרמולע: $y = 34{,}8 - 0{,}4x - 0{,}025x^2$; וואָס דערמיט איז x די צאָל יאָרן נאָך (+) אָדער פאַר (—) דעם מיטעלן יאָר 1902. בײַ אַלע יאָריקע וואַקלונגען פון די רעאַלע געבורטיקייט-הייכן, איז דער אונטערשייד אין דורכשניט פון דער טעאָרעטישער פאַראַבאָלע ווינציקער ווי $^1/_{100}$ (אָדער 0,009). — דאָרט גופא.

לאָמיר פאַרצייכענען נאָך אַ וויכטיקן פאַקטאָר, וואָס זיצט רעזולטאַטן וועלן זיך לאָזן פילן אין דער צוקונפט נאָך שטאַרקער ווי היינט: דאָס איז די פאַר-עלטערונג פון די מערבדיקע באַפעלקערונגען, וואָס וועגן דעם איז שוין געקומען צו רייד בײַ דער שטאַרבקייט-הייך. די פאַרגרעסערונג פון דער פראָפּאָרציאָנעלן טייל פון די יונגע (וואָס זי האָט מיטגעווירקט צו פאַרהאַלטן די ירידה פון דער אַלגעמיינער שטאַרבקייט-הייך און פון אַ גצוויסן מאָמענט איז זי מן הסתם עלול די שטאַרבקייט-הייך צו העכערן) ווירקט בײַ דער געבורטיקייט פאַרקערט צו פאַרשטאַרקן די ירידה. אַזוי אַרום איז לאָ די וואָס די געבורטיקייט (דער „קאָעפֿיציענט פון דער פרוכפּערקייט") האָט די טענדענץ האַסטיק צו פאַלן בײַ דער איצטיקער באַפעלקערונג, וווּ דער דערוואַקסענער און יונגער עלעמענט איז פאַרגעשטעלט אויסנאַמלעך שטאַרק, נאָר אַ דאַנק אָט דער ירידה גופא (צוזאַמען מיט דער ירידה פון דער שטאַרבקייט) בײַט זיך אויך דער עלטער-צוזאַמענשטעל פון דער באַפעלקערונג אין אַן אומגינציקן זינען פאַר דער אַלגעמיינער געבורטיקייט-הייך. און אין דער מאָס ווי די ניי-געבאָרענע פון פאַר 20 יאָר, פון פאַר 10 יאָר, פון פאַר 5 יאָר, פון היינט, וואָס זייער צאָל ווערט אַלץ קלענער, וועלן דערגרייכן צום דערוואַקסענעם עלטער צו האָבן קינדער, ווערט דער עלטער-באַשטאַנד פון די מערבדיקע באַפעלקערונגען ווערן בהכרח אַלץ מער אומגינציק פאַר דער אַלגעמיינער געבורטיקייט-הייך. די פאָרם פון אַראָפּשטײַגנדיקער קאָנווּעקסער קרומע, וואָס שטײַגט אַראָפּ מיט אַ פאַרגיכערטן ריטם, וועלכע עס נעמט אָן, ברייט געמומען, די אַלגעמיינע געבורטיקייט-הייך, איז בײַ די תנאים מער ווי פאַרשטענדלעך.

מען קאָן שטעלן די פראַגע, צי איז ניט פאַראַן אַ געבורטיקייט-מינימום, וואָס שטעקט אין דער עצם נאַטור פון די מענטשלעכע געזעלשאַפטן און וואָס נידעריקער פון דעם מינימום קאָן ניט פאַלן. די עקסיסטענץ פון אַזאַ מינימום איז פון לכתחילה ווינציקער זיכער ווי די עקסיסטענץ פון אַ שטאַרבקייט-מינימום. וואָרעם אין דער אמתן האָט מען געזען אַ סך מענטשן וואָס האָבן גאָר קיין קינדער ניט, בעת ווען מען האָט אויף דער ערד נאָך ניט געזען קיין מענטשן וואָס איז ניט געשטאָרבן. דאָך איז מיגלעך, אַז אַ מינימום פון געבורטיקייט איז פאַראַן, און מיר האַלטן, אַז דאָס איז קרוב לאמת. עס קאָן זײַן, אַז אין גצוויסע סאָציאַלע קרײַזן זעט מען שוין אייניקע רעאַלע סימנים וואָס ווײַזן אויף אַזאַ מינימום[7]. אויב אַזאַ מינימום זאָל פאַקטיש עקסיסטירן, וואָלט די ירידה פון דער געבורטיקייט-הייך באַדאַרפט סוף-כל-סוף פאַרלאַנגזאַמט ווערן, ווען מען וועט זײַן געגנוג נאָענט צוגעקומען צום דאָזיקן מינימום[8]. ווי דאָס זאָל ניט זײַן, האָט מען

---

[7] זע וועגן דעם ענין § 5 פון אונדזער מיטטיילונג אויפן אינטערנאַציאָנאַלן קאָנגרעס צו שטודירן די באַפעלקערונג: Situation sociale et natalité d'après les statistiques de la Ville de Paris (Roma 1932).

[8] פרג׳ס: Der Rückgang der Geburtenziffer in Deutschland.

נאָך פאַר קיין איין לאַנד ניט באַמערקט קיין סימן דערפון וואָס מען וואָלט געקאָנט באַטראַכטן ווי אַ נאַטירלעכן מינימום פון דער געבורטיקייט-הייך; מען זעט ניט קיין שום פאַרלאַנגזאַמונג אין דער ירידה פון דער רעאַלער געבורטיקייט-הייך אין קיין איין לאַנד, אַפילו אין יענע ווו זי איז צום נידעריקסטן. בדרך-כלל ווערט די ירידה אָלץ בולטער. אויב עס איז בכן טאַקע פאַראַן אַ מינימום פון דער געבורטיקייט-הייך, איז ער בכלל אופן נאָך זייער וויַט פון אונדז און דאַרף זיך געפינען שטאַרק אונטער דעם מינימום פון דער שטאַרבקייט-הייך, וואָס אין אַ סך לענדער איז זי שוין משמעות דערגרייכט. די רעאַלע קרומע פון דער געבורטיקייט-הייך בלייבט אומעטום זייער שטאַרק אַראָפשטייגנדיק און, לויט איר סכעמאַטישער פאָרם, קאָנווקס.

7. עס איז ניט שווער צו באַנעמען, וואָס עס ווערט בייַ די תּנאים דער נאַטירלעכער צוואָקס פון דער באַפעלקערונג, די דיפערענץ צווישן דער געבורטיקייט און דער שטאַרבקייט.

אין פראַנקרייַך, וווּ די ירידה סיַ פון דער געבורטיקייט און סיַ פון דער שטאַרבקייט זיַנען שוין אַלטע דערשיַינונגען און וווּ ביידע גייען דערבייַ מיט אַן אויסשליסלעך לאַנגזאַמען טעמפּ, איז די דיפערענץ צווישן דער געבורטיקייט-הייך און דער שטאַרבקייט-הייך שטענדיק אַ קליינע, נאָר זי וויַזט אַרויס די טענדענץ, אויך אַן אויסשליסלעך פאַמעלעכדיקע, אינגעשרומפן צו ווערן; בייַ הייַנטיקן טאָג איז די דאָזיקע דיפערענץ בדרך כלל ניט באַדייטיק. אין די אַנדערע מערבדיקע לענדער, וווּ די ירידה פון דער געבורטיקייט און שטאַרבקייט איז געקומען אַ סך שפּעטער, איז די עוואָלוציע פון דעם נאַטירלעכן צוואָקס פון דער באַפעלקערונג געווען אַ גאַנץ אַנדערע. אין בריטע שטריכן קאָן מען אַרויסזען אָט די עוואָלוציע לויט דער סכעמע פון דיאַגראַם III.

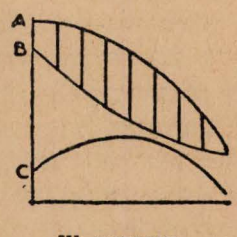

דיאגראם III

די אייבערשטע קרומע (A), וואָס שטעלט פאָר די געבורטיקייט-הייך, לאָזט זיך אַראָפּ אין אָנהייב שוואַך, נאָר שפּעטער אָלץ שטאַרקער; זי האָט אַ קאָנווקסע פאָרם; די אונטערשטע קרומע (B), וואָס שטעלט פאָר די שטאַרבקייט-הייך, לאָזט זיך אַראָפּ צוערשט האַסטיק, דערנאָך אָלץ לאַנגזאַמער; זי האָט אַ קאָנקאַווע פאָרם און צום ענד פון דער דיאַגראַם שטרעבט זי צו ווערן האָריזאָנטאַל. דער אָפשטאַנד צווישן ביידע, וואָס שטעלט פאָר דעם נאַטירלעכן צוואָקס פון דער באַפעלקערונג, דעם עודף פון די געבורטן איבער די טויטפאַלן, ווערט צוערשט אָלץ גרעסער, דערגרייכט אין אַ געוויסן מאָמענט צו זיַן מאַקסימום און דערנאָך ווערט ער אָלץ קלענער און קלענער, ביז ער פאַרשווינדט אין גאַנצן אין דעם מאָמענט, ווען ביידע קרומעס וועלן זיך האָבן באַגעגנט; די גרייס פון אָט דעם אָפשטאַנד איז אויך פאַרגעשטעלט

באַזונדער דורך דער קרומע C, וואָס וויזט אונדז בכן די אַלגעמיינע עוואָלוציע פון דעם נאַטירלעכן צווואַקס פון דער באַפעלקערונג. בײַ דער געגעבענער ריכטונג פון די קרומעס A (וואָס לאָזט זיך אַראָפּ אַלץ האַסטיקער) און B (וואָס שטרעבט צו ווערן האריזאָנטאַל) איז ניט אויסצומײַדן, זיי זאָלן זיך איבערשנײַדן, און מען מוז אויך אָננעמען פאַר קרוב לאמת, אַז די קרומע A וועט זיך אַראָפּלאָזן נידעריקער פאַר דער קרומע B; C וועט דעמאָלט פאַלן אונטער O און דער עודף פון די געבורטן איבער די טויטפאַלן וועט ווערן אַ נעגאַטיוו צאָל: די באַפעלקערונג וועט זיך אַבסאָלוט פאַרמינערן.

די פאַרשיידענע מערבדיקע באַפעלקערונגען, וואָס זײַנען אַלע מער וועניקער אַרויפגעטראָטן אויפן וועג פון דער ירידה פון דער שטאַרבקייט און געבורטיקייט, קאָנען זייער פאַרשיידן זײַן איינס פון אַנדערן בנוגע זייער איצטיקן נאַטירלעכן צווואַקס, געוועדט אָן דער סטאַדיע פון זייער דעמאָגראַפישער עוואָלוציע, געוועדט אָן דעם פונקט וואָס זיי פאַרנעמען אויף די צווויי קרומע: די איינע, די מער „פאָרגעשריטענע" אין דער דאָזיקער עוואָלוציע, קאָנען שוין האָבן אַ נאַטירלעכן צווואַקס, וואָס איז ניט שטאַרק וויניט פון נול (זיי געפינען זיך בײַם ענד פון אונדזערע סכעמאַטישע קרומעס); אַנדערע קאָנען נאָך האָבן אַ וויכטיקן צווואַקס, נאָר ער שטרעבט שוין צו פאַרלענערן זיך (זיי געפינען זיך אין יענעם אָרט פון דער דיאַגראַם, וווּ דער מאַקסימום פון C איז שוין דורכגעגאַנגען); אַנדערע ווידער קאָנען אַרויסווײַזן אַ מאַקסימום פון נאַטירלעכן צווואַקס, וואָס זיי זײַנען נאָך אים ניט אַריבערגעטראָטן און וואָס האַלטן זיך משמעות איצט אַ דאַנק דער גלײַכער ירידה פון דער געבורטיקייט און שטאַרבקייט (זיי געפינען זיך אין מאַקסימום פון דער קרומע C; צולעצט בײַ אַנדערע קאָן דער נאַטירלעכער צווואַקס נאָך ווערן גרעסער (זיי געפינען זיך נאָך אין ערשטן פאַזיס פון דער דאָזיקער עוואָלוציע, ווען די שטאַרבקייט פאַלט נאָך האַסטיקער ווי די געבורטיקייט). נאָר מען דאַרף קיין טעות ניט האָבן: אַלע די אונטערשיידן, ווי גרויס זיי זאָלן אויך זײַן, זײַנען אונטערשיידן פון צײַט און פון דערגרייכטע סטאַדיעס אין דער עוואָלוציע: איין מאָל אַרויפגעטראָטן אויפן וועג פון דער צווייענדיקער ירידה, קומט מען אָן בהכרח צו אַ פונקט, וועלן די ירידה פון דער שטאַרבקייט ווערט פאַרלאַנגזאַמט, בעת די ירידה פון דער געבורטיקייט גייט ווײַטער און פאַרגיכערט זיך אָפטמאָל, און אַזוי אַרום ווערט דורכגעמאַכט דער גאַנצער ציקל פון דער עוואָלוציע, וואָס מיר האָבן אָנגעצייכנט. „דער נעכטן פון איינע איז דער הײַנט פון די צווייטע, דער מאָרגן פון די דריטע און אפשר דער איבערמאָרגן פון יענע, וואָס זײַנען הײַנט נאָך קוים אָנגעריט פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע"[9].

---

[9] דעם דאָזיקן געזעץ פון דער מאָדערנער דעמאָגראַפישער עוואָלוציע פון די באַפעלקערונגען פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע, וואָס גייט לויט דער סכעמע פון צווי קרומעס, איינע אַ קאָנווקסע, די צווייטע אַ קאָנקאַווע, בין זיי שוין דער איבער, האָבן מיר ניט אויפגעהערט אונטערצוהאַלטן עפנטלעך

אט זיינען אגב עטלעכע ידיעות וועגן דעם נאטירלעכן צווואקס פון דער באפעלקערונג אין אייניקע אירופעישע לענדער, וואס געפינען זיך אויף מער אדער וויניקער פארשיידענע סטאדיעס פון דער עוואלוציע וואס מיר סקיצירן. מיר לאזן אן א זיט דעם דעמאגראפישן פעריאד פון דער וועלט-מלחמה).

טאבעלע IV

נאטירלעכער צווואקס פון דער באפעלקערונג אויף 1000 איינוווינער אין א יאר

	שחיין	דייטש-לאנד	דענע-מארק	שוועדן	נארוועגיע	איטאליע
1891 — 1895	7,9	13,0	11,9	10,8	11,8	13,3	10,5
1896 — 1900	10,3	14,7	13,6	10,8	11,5	15,0	11,0
1901 — 1905	10,3	14,4	14,3	10,6	12,0	15,4	10,7
1906 — 1910	10,0	14,1	14,6	11,2	11,6	15,2	11,4
1911 — 1913	9,1	11,8	13,3	9,1	10,2	14,9	12,6
1921 — 1925	7,0	8,8	10,9	7,1	7,7	15,1	12,0
1926 — 1930	5,4	6,6	8,3	3,8	4,6	13,3	10,7
1931	4,6	4,4	6,6	2,3	3,5	12,5	10,1

מען וועט קודם כל זיך אפשטעלן אויף די ציפערן וואס באצייכענען דעם וועג, וואס עס האבן דורכגעמאכט די לענדער וואס געהערן צו דער גרופע פון צפון און פון צענטער-מערב, א וועג וואס אויף אים פארנעמען זיך אויך די איבע-ריקע פעלקער פון דער מערבדיקער ציוויליזאציע. בייַם אנהייב פון דער דאזיקער עוואלוציע האבן מיר א פעריאד פון א שטארקן נאטירלעכן צוווקס פון דער באפעלקערונג, וואס האלט אפילו אין פארגרעסערן זיך ביזן אנהייב פון אונדזער יארהונדערט (ווי א פועל-יוצא פון דער שטארקער ירידה פון דער שטארביקייט). אט דער צוווקס האט פארגרינגערט דעם אינדוסטריעלן אויפשטייג פון סוף 19טן און אנהייב 20סטן י"ה און האט גצלאזט וויידער אויפקומען די געדאנקען וועגן אן איבער-באפעלקערונג פון דער ערד. נאר דערנאך זעען מיר, ווי אט דער צוווקס גיט א פאל ארופ מיט א ניט קיין געהערטער האסטיקייט: עס איז אן אמתדיק געלאף צום נול, מיטן אויסקוק אויף דעם מאמענט, וועלן אט דער צוווקס וועט ווערן לויט אלע סימנים נעגאטיוו.

זינט 1927, און איסלעכס יאר האבן די ידיעות וועגן דער נאטירלעכער באוועגונג פון די מערבדיקע באפעלקערונגען סיי אין אירופע און סיי אין צפון-אמעריקע כסדר באשטעטיקט אונדזער שטאנדפונקט. זע באזונדערס קאפיטל VIII און IX פון אונדזער שטודיע: Problèmes de Population et Chômage du Chômage en 1931 (Bureau International du Travail, 1931).

8. אָט דאָס איז דער ווידעראַנאַנד אין דער הײַנטצײַטיקער געזעלשאַפט, וואָס אויף אים האָבן מיר אָנגעוויזן אין אָנהייב: אַנטקעגן אַ טעכנישער מעכטיקייט פון דער פּראָדוקציע, וואָס אויב זי זאָל ניט פאַרהאַלטן ווערן דורך קיין שום שטער, האָט זי די טענדענץ צו וואַקסן לויט אַ פּראָגרעסיע, וואָס עס וואָלט געוויס ניט געווען קיין גוזמא זי אָנצורופן אַ גאָמעטרישע און וואָס דאַרף אין פּלוג זיך פאַרטאָפּלען אין אַ סך וויניקער צייט ווי אַלע פינף און צוואַנציק יאָר, געפינען מיר הײַנט אין די מערבדיקע לענדער אַ באַפעלקערונג, וואָס לאָ די וואָס זי שטרעבט ניט צו וואַקסן לויט אַן אַריטמעטישער פּראָגרעסיע, נאָר איר צוואַקס ציט זיך האַסטיק צו נול און לויט אַלע סימנים וועט זי זיך נעמען פאַרמינערן אין צאָל.

געקומען צו אַזאַ איבערקער פון מאַלטוסעס „פּראָגרעסיע", קאָן מען אפשר זאָגן: איז דאָך אַוודאי גוט; אויב די רײַכטימער האָבן די טענדענץ צו וואַקסן גיכער ווי די באַפעלקערונג, מוז די באַפעלקערונג ניט אַנדערש ווערן אַלץ רײַכער. אין דער אמתן אָבער זעט דאָס אַנדערש אויס: אין אונדזער געזעלשאַפט איז דער ענין ניט אַזוי פשוט. אין אונדזער געזעלשאַפט פּראָדוצירט מען בדרך כלל נאָר צוליב פאַרקויפן; די קויפקראַפט פון די בריייטסטע פאָלקשיכטן, בפרט פון די אַרבעטנדיקע קלאַסן, וואָס האָבן ניט קיין אַנדער מקור פון חיונה, חוץ זייער אַרבעטלוין, איז קודם כל אַ סך נידעריקער ווי זייער קאָנסומירקראַפט; די פּראָדוקציע, וואָס איז אָנגעוויזן אויפן באַראָט פון דער „פּריַיער קאָנקורענץ", פאַרטיילט זיך צווישן די פאַרשיידענע ווירטשאַפטצווייגן אויף אַן אַנאַרכישן שטייגער; זי ווערט קודם כל דורך דער זעלביקער קאָנקורענץ געשטופט אָן אַ שיעור מער צו אַ פאַרמערונג אין כּמות, איידער צו אַ פאַרבעסערונג אין איכות פון פּראָדוקט. אין אַזאַ געזעלשאַפט, ווען דער צוואַקס פון דער באַפעלקערונג ווערט כסדר פאַרהאַלטן, און אַפשיטא שוין ווען ער שטעלט זיך אָפּ, בעת ווען די מעכטיקייט פון דער פּראָדוקציע האַלט אין וואַקסן, קאָן דאָס באַטײַטן נישט אַנדערש ווי אַ שטענדיקע אַלץ וואַקסנדיקע איבערשרומפונג פון די מעגלעכקייטן צו פאַרשפּרייטן די פּראָדוקטן, ניט אַנדערש ווי אַן איבערצאָמונג, אַ שטענדיקער אויפהער וואַקסנדיקער שטער פאַר דעם עקאָנאָמישן אויפשטיג.

מיר זאָגן: אַ שטער. מיר געפינען זיך בכן ווידער אין דעם אידעען-קרײַז פון דעם אַלטן שאָלענדער עקאָנאָמיסט. נאָר אין דער הײַנטיקער געזעלשאַפט האָבן די ראָלן זיך איבערגעביטן. ניט דער אויספל פון די מיטלען פון חיונה שטערט דעם שטענדיק גרייטן וווקס פון דער באַפעלקערונג, ווי אין מאַלטוסעס אייבקן און ניט-פאַראַנדערלעכן „פּרינציפּ"; פאַרקערט: די אַלץ שטאַרקערע פאַרלאַנגזאַמונג פון דעם צוואַקס פון דער באַפעלקערונג ווערט אַ שטענדיקער שטער פאַרן עקאָנאָמישן אויפשטיג[10]. מיר האָבן

[10] לאָמיר דאָ דרך אגב פאַרציכענען, אַז פאַר דער מאַדערנער געזעלשאַפט (און ניט בלויז פאַר דער הײַנטצײַטיקער) לאָזט זיך די איינשטימונג צווישן דער צאָל פון דער באַפעלקערונג און די חיונה-מיטלען אין דירעקטן זינען פון דעם וואָרט (די דערנער-מיטלען, די פּראָדוקטן פון דער

דאָ בכן ניט די סיבה פון אַ פאַרבײַגייענדיקער אָדער אַפילו פעריאָדישער מחלה, נאָר אַ כראָנישן מאַראַזם, וואָס מאַכט מאָגערער און קירצער די פעריאָדן פון אויפבלי און שאַרפער און דויערנדיקער די פעריאָדן פון קריזיס און שטילשטאַנד, און אין דער צוקונפט מוז אָט דער שטער פאַרהאַלטן דעם עקאָנאָמישן אויפשטײַג נאָך שטאַרקער ווי הײַנט.

9. פירנדיק ווײַטער אונדזער געדאַנקען-גאַנג אין מאַלטוסעס שפּראַך, וועלן מיר זאָגן, אַז דער דאָזיקער שטער פאַר דעם עקאָנאָמישן אויפשטײַג פון אונדזערע הײַנט-צײַטיקע געזעלשאַפטן קאָן אָננעמען צוויי פאָרמען: ער קאָן ווירקן ווי אַ „רעפּרע-סיווער" שטער אָדער ווי אַ „פּריוואַטיווער" שטער. אין ערשטן פאַל באַצייכנט ער אַ צעשטערונג פון די פּראָדוקטיווע קרעפטן און פון די געשאַפענע פּראָדוקטן, וואָס דורך דעם ווערט דער אויפשטײַג „אַראָפּגעדריקט"; אין דעם צווייטן פאַל שטערט ער צו פּראָדוצירן נײַע קאָנסומיר-גיטער און צו שאַפן נײַע פּראָדוציר-מיטלען.

דער רעפּרעסיווער שטער אַנטפּלעקט זיך אין זײַן פולער צעשטע-רערישער קראַפט אין אַ פעריאָד פון קריזיס, אָבער ער לאָזט זיך שפּירן, הגם שוואַכער, אויך אין אַנדערע מאָמענטן. זײַן ווירקונג באַווײַזט זיך בײַ הײַנטיקן טאָג איז אַ סך פאַקטן: גוואַלדיקע סכומים אַגראַר-פּראָדוקטן ווערן פאַרברענט, גוואַלדיקע סכומים קאַווע ווערן אַרײַנגעוואָרפן אין וואַסער, אאַז"וו, בכדי ניט צו לאָזן צו שטאַרק פאַלן דעם פּרײַז; דיווידענדן פון אַקציעס ווערן צו נישט, די אַקציעס גופא פאַרלירן זייער ווערט, וואָס דאָס איז אַ סימפּטאָם און אַ סיבה פון דער דעוואַלאָריזאַציע פון די קאַפּיטאַלן וואָס זײַנען אַרײַנגעלייגט אין דער פּראָ-דוקציע פון סחורות, וואָס געפינען קיין קונים ניט; פאַבריקן ווערן פאַרמאַכט, מאַשינעס ווערן אָפּגעשטעלט, וואָס דאָס ברענגט יעדן טאָג היזקות פאַר די אַרײַנ-געלייגטע קאַפּיטאַלן, וואָס לאָזן זיך גאָרניט אויסחשבונען; מאַסן אַרבעטער גייען אַרום ליידיק און בלײַבן אַזוי אָן מיטלען צום לעבן; און די אַרבעטלאָזיקייט, וואָס פאַרמינערט די קויפקראַפט פון די פאָלקסמאַסן, מאַכט נאָך שאַרפער די דיס-

---

ערד) דערקלערן אין פונקט אַ היפּוכדיקן זינען ווי דער, וואָס אויף אים האָט מאַלטוס באַגרינדעט זײַן טעאָריע: ניט די חיונה-מיטלען (אין אָנגעוויזענעם זינען) באַשטימען בדרך כלל די צאָל פון דערבאַפעל-קערונג, נאָר פאַרקערט די צאָל פון דער באַפעלקערונג באַשטימט דעם סכום פון די דערנער-פּראָדוקטן וואָס ווערן געשאַפן. אין דער אמתן די דערנער-פּראָדוקטן, די פּראָדוקטן פון דער ערשטער נויטווענדיקייט, וואָס זייער קאָנסומירונג איז ווינציק „עלאַסטיש", און אין דער זעלביקער צײַט זײַנען זיי שטאַרק פאַרנעמיק און גרינג עלול קאַליע צו ווערן, ווײַזן פּרײַז-וואַריאַציעס, וואָס זײַנען מער ווי פּראָפּאָרציאָנעל (אומגעקערט) צו זייער אָנבאָט. ווען די פּראָדוקציע פון די דערנער-מיטלען פאַרקלענערט זיך אַזוי, אַז עס פעלט אויס ווי ווינציק צו באַשפּײַזן די באַפעלקערונג, שטײַגן באַלד שטאַרק די פּרײַזן, און דאָס גיט שוין אַ גרויסן שטויס אויף צו פאַרגרעסערן די פּראָדוקציע; ווען די פּראָדוקציע גיט אַן עודף, אַפילו גאָר אַ שוואַכן, מוזן די פּרײַזן פאַלן אַזוי, אַז עס מוז בהכרח אַרויסרופן אַ פאַרקלענערונג פון דער פּראָדוקציע. בכן איז דאָ די טענדענץ צו אַ גלײַכוואָג אפשר נאָך מער רעאַל ווי אין אַ וואָסער עס איז אַנדער צווײַג. אויף אַ לענגערן משך צײַט קאָן דער וווּקס פון די דאָזיקע פּראָדוציר-צווײַגן זיך ניט אָפּשיידן פון דעם וווּקס פון דער באַפעלקערונגס-צאָל.

פּראָפּאָרציע צווישן דער טעכנישער מאַכט פון דער פּראָדוקציע און צווישן דער עקאָנאָמישער קאָנסומיר-מאַכט פון דער באַפעלקערונג. דער געשטערטער עקאָנאָמישער אויפשטייַג שאַפט נאָך די רעאַלע סכּנה פון אַ מלחמה; און דאָס איז ניט בלויז דערפאַר, ווייַל אַ ניצחון וואָלט געעפנט נייַע אינוועסטיציע-פּלעצער פאַר קאַפּיטאַלן און וואָלט פאַרשאַפט נייַע מערק, נאָר אויך דערפאַר, ווייַל אַ מאָדערנע מלחמה דורך דעם גופא, וואָס זי ציט אָפּ פון פּראָדוקטיווער אַרבעט הונדערטער טויזנטער און מיליאָנען יונגע מענטשן און פאַרנוצט רייַכטימער, מען מעג זאָגן, אָן אַ שיעור און אָן אַ גרענעץ, איז מסוגל אייַנצושטעלן (לכל-הפּחות אין געוויסע בראַנזשעס) גלייַכוואָג צווישן די פּראָדוקטיווע קרעפטן און דעם פאַרנוץ, אויפצוהייבן די פּרייַזן און „אַוועקצולאָזן די געשעפטן" אויף אָן אַן ערך אַ ראַדיקאַלערן שטייגער ווי די וואַסערן פון אַנטלאַנטישן אָקעאַן אָדער ווי די נעבעכדיקע שייטערהויפנס פון די אַמעריקאַנער פאַרמערס (דערפאַר טאַקע האָט די וועלט-מלחמה געקאָנט געדויערן אַזוי לאַנג, אויף להכעיס די פאָרויסזאָגן פון אַזוי פיל אָנגעזעענע עקאָנאָמיסטן). אונדז דוכט, אַז צווישן דעם שרעקלעכן עקאָנאָמישן קריזיס וואָס מיר מאַכן דורך און דער סכּנה פון מלחמה וואָס הענגט איבער אונדזערע קעפּ איז פאַראַן מער ווי אַ צופעליקער צוזאַמענהאַנג: לא די וואָס די אומזיכערקייט פאַרשאַרפט דעם קריזיס, נאָר די שאַרפקייט פון קריזיס פאַרשטאַרקט דעם חשק צו מלחמה.

איבעריקנס, פּונקט ווי אַלצדינג אין אונדזער געדאַנקען-גאַנג איז אַ סך ווינציקער אַבסאָלוט ווי בייַ מאַלטוסן, אַזוי איז אויך די אונטערשיידונג צווישן רעפּרעסיוון און פּריוואַטיוון שטער בייַ אונדז דורכויס אַ רעלאַטיווע. געוויסע ערשייַנונגען, וואָס מיר האָבן באַצייכנט ווי אַרויסווייַזן פון דעם רעפּרעסיוון שטער, האָבן אויך אַ פּריוואַטיווע (אָדער פּרעווענטיווע, פאַרהיטנדיקע) זייַט. אַרבעטלאָזיקייט פאַר זיך איז קודם כּל אַן אָפּשטעל פון דער פּראָדוקציע, אָבער אַ מאָביליזאַציע איז דאָס ניט ווינציקער. אין אַנדערע ערשייַנונגען פון דער מאָדערנער ווירטשאַפט איז די „פּרעווענטיווע", פאַרהיטנדיקע אַקציע די עיקרדיקע, אויב ניט די איינציקע. דאָס זייַנען קודם כּל די פאַרשיידענע פאָרמען פון פאַרקירצן די אַרבעטצייַט (אַלץ קירצערער אַרבעטסטאָג, וואַקאַציעס אַלע יאָר אאַז"וו), וואָס זייַנען ניט בלויז הומאַניטאַרע מיטלען צו פאַרגרינגערן דעם אַרבעטער דאָס לעבן, נאָר אויך פאַרהיט-מיטלען אָפּצושאַפן די אַלץ וואַקסנדיקע עקאָנאָמישע אומגלייַכוואָג, וואָס שטאַמט פון דעם ווידעראַנאַנד אין דער עוואָלוציע פון דער באַפעלקערונגס-צאָל און פון דער טעכנישער מאַכט פון דער פּראָדוקציע. צו דער זעלביקער קאַטעגאָריע געהערן די באַגרענעצונג פון דער פּראָדוקציע און די העכערונג פון דעם דיסקאָנטפּרייַז בייַם פאָרויסזען אַ קריזיס וואָס דאַרף אָנקומען. מען וואָלט געקאָנט, כאָטש טיילווייַז, צורעכענען אַהער נאָך די פּאָליטיק פון הויכע שכירות צזאַמען מיט אַ קאַמפּאַניע אין דער עפנטלעכער מיינונג קעגן דער שפּאָרפּראַקטיק, וואָס זינט דער מלחמה און ביזן איצטיקן קריזיס האָט זי זיך אין קאָמפּעטענטע קרייַזן פון אַמעריקע גערעכנט פאַר דער אמתער סגולה פאַר „פּראָספּעריטי". דאָס שפּאָרן, די פון דורות געהייליקטע מידה טובה, דאָס דאָזיקע ריינע

גאָלד וואָס די פּאָליטישע עקאָנאָמיע האָט צו דעם אַזוי פיל שבחים געזונגען, דער דאָזיקער קוואַל פון רייכקייט, וואָס איז דער סינאָנים פון עקאָנאָמיע גופא און וואָס האָט געדינט ווי די עיקר-באַרעכטיקונג פאַר נעמען פּראָצענט פון קאַפּיטאַל (פּרעמיע פאַרן שפּאָרן) און פאַר די סאָציאַלע אומגלייכקייטן אין דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט,—איז אַוועקגעוואָרפן געוואָרן ווי אַ שברי-כּלי צום אַלטן אייזן אַזוי ווי אייגנער פון יענע גרויסאַרטיקע אויטאָמאָביל, וואָס נעכטן נאָך האָט זיך אויסגעדוכט, אַז זיי לאַכן זיך אויס פון רוים און צייט, און איצט ליגן זיי פאַרלאָזענע, אויסגענוצטע און אַרויס פון דער מאָדע, בייַ די זייטן שליאַכן פון די אַמעריקאַנער פליינען.

די דאָזיקע פּאָליטיק האָט אגב ניט בלויז געזוכט צו האַמעווען אַ קאַפּיטאַליסטישע וואָס האָט אַריבערשטייגט די נייטיקע מאָס, זי האָט אויך קודם כּל געשטרעבט צו פאַרגרעסערן די קויפקראַפט פון דער באַפעלקערונג. זי האָט זיך בכן גענומען פאַר דער איצטיקער עקאָנאָמישער אומגלייכוואָג פון צוויי זייטן: זי האָט געזוכט צו באַגרענעצן די אויסבילדונג פון נייַע קאַפּיטאַלן און צוגלייך ממלא צו זיין דאָס וואָס עס פעלט אויס אין דער צאָל פון דער באַפעלקערונג דורך הייבן איר קויפקראַפט און ממילא איר קאָנסומיר-קראַפט.

די דאָזיקע המצאה וואָלט געווען ריכטיק (הגם פּאָרט אין אַ באַגרענעצטער מאָס), אויב איטלעכער וואָלט זיך געלאָזט פירן אין זיין עקאָנאָמישער טעטיקייט דורך דעם אינטערעס פון כּלל. אָבער אין אַ געזעלשאַפט, וואָס איז באַגרינדט אויף דער קאָנקורענץ פון אינדיווידועלע ווירטשאַפטן, האָט זי וויניק ממשות: עס וואָלט געווען שווער צו זאָגן, אַז אַן אַרבעטער, וואָס האָט אַלצדינג אויסגעגעבן וואָס ער האָט פאַרדינט אין דער גוטער צייט, געפינט זיך אינדיווידועל אין אַ בעסערן מצב אויף קענען אויסהאַלטן די צייט פון אַרבעטלאָזיקייט, ווי זיין קאָלעגע וואָס האָט געמאַכט אָפּשפּאָרונגען; עס איז אויך אַ גרויסער ספק, צי אַן אונטערנעמער וואָס צאָלט העכערע לוינען איז שטענדיק בעסער באַוואָפנט פאַרן קאַמף מיט אַ קאָנקורענט וואָס אַרבעט מיט קלענערע לוינען, בפרט וען עס האַנדלט זיך מכּוח אַ בראַנזשע וואָס אַרבעט אויס ניט קאָנסומיר-אַרטיקלען נאָר פּראָדויצירן-מיטלען. אָבער אין דער איצטיקער געזעלשאַפט דעציידירן דעם אַלגעמיינעם גאַנג פון דער פּאָלקסווירטשאַפט דורכויס נאָר מאָטיוון פון דער אינדיווידועלער ווירטשאַפט. אין אַ געזעלשאַפט וואָס ווערט באַהערשט דורך דער קאָנקורענץ קאָן אַ פּנים אַ פּאָליטיק פון הויכע פרייַזן, אויפן אַמעריקאַנער שטייגער, האָבן נאָר אַ זייער באַגרענעצטע אָנווענדונג. אונדזער געזעלשאַפט בליבט בכן אונטער דער צעשטערערישער ווירקונג פון דעם רעפרעסיוון שטער.

10. בלויז אַ רעגולירטע ווירטשאַפט איז משמעות מסוגל אָנצוווענדן אין אַ בריטערן מאָסשטאָב דעם פרעווענטיוון שטער און אַזוי אַרום צו מאַכן אין אַ געוויסער מאָס אומשעדלעך די שטענדיק אַלץ האַרטערע קלעפ פון דעם רעפּרעסיוון שטער. אַ רעגולירטע ווירטשאַפט (וואָס דאַרף ניט זיין דווקא אַ סאָציאַליסטישע ווירטשאַפט, טעאָרעטיש לכל הפחות קאָן זי באַנומען ווערן ווי אַ פולקום

קאַפּיטאַליסטישע ווירטשאַפט) קאָן אין אַ סך אַ ברייטערער מאָס אָנווענדן אַ פּאָליטיק פון הויכע לוינען, הגם עס איז נאָך אַ גרויסער ספק, צי אַ טרעסט אָדער אַ קאַר-טעל וואָס נעמט אַרום אַפילו אַ גאַנצע אינדוסטריע מוז טאַקע ניט אַנדערש זיך שטעלן גיכער אַ הויפּטציל צו העכערן דעם אַרבעטלוין (און דורך דעם אומדי-רעקט צו הייבן דעם פאַרברויך), איידער צו העכערן דעם ריווח פון קאַפּיטאַל (מיט אַנדערע ווערטער, צו פאַרשטאַרקן די קאַפּיטאַליזירונג און די פּראָדוקטיווע מאַכט). אַ רעגולירטע קאַפּיטאַליסטישע ווירטשאַפט קאָן בכל אופן אָנווענדן דעם פּריוואַטיוון שטער, און זי טוט עס פאַקטיש אין אַ ברייטן מאָסשטאַב, באַגרע-נעצנדיק די נאָרמאַלע פּראָדוקציע אין די מער אָדער ווייניקער מאָנאָפּאָליזירטע צווייַגן, בכדי אויסצומיידן אַן איבערפּראָדוקציע און די ווירקונג פון דעם רעפּרע-סיוון שטער, וואָס איז פון איר געדרונגען. אָט אין דעם דאָזיקן עקאָנאָמישן נעאָ-מאַלטוסיאַניזם איז די מאָדערנע געזעלשאַפט געקומען זוכן די צופּאַ-סונג צו איר סתם נעאָ-מאַלטוסיאַניזם.

נאָר עס איז נאָך זייער ווייַט דערפון, אַז די רעגולירטע ווירטשאַפט זאָל ווערן דער אַלגעמיינער אָדער אַפילו דאָמינירנדיקער רעזשים אין דער הייַנטצייַ-טיקער ווירטשאַפט. עס איז אַפילו גענוג פּראָבלעמאַטיש, צי דאָס קאָן גאָר בכלל געשען אין דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט, און בפרט ווען מען האָט אין זינען, אַז אַ רעזשים פון רעגולירטער ווירטשאַפט, בייַ דעם אַלוועלטלעכן כאַראַקטער פון דער מאָדערנער עקאָנאָמיק, וואָלט פאַרלאַנגט לא די וואָס אָפּצו-שאַפן מער ווייניקער פולקום די פרייַע קאָנקורענץ אין איטלעכן לאַנד גופא, נאָר אויך אַן אַלגעמיינע עקאָנאָמישע אָנפירונג אין אינטערנאַציאָנאַלן, אַפילו אינטערקאָנטי-נענטאַלן פאַרנעם, דאָס הייסט אָפּצושאַפן אויך יעטווידער נאַציאָנאַלע קנאה-שנאה, פּונקט ווי די אינדיווידועלע. אין דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט קאָן די רעגו-לירטע ווירטשאַפט פאַקטיש אייַנגעפירט ווערן נאָר טיילווייַז, און אין בעסטן פאַל קאָן זי ברענגען נאָר אַ טיילווייַזע רפואה, באַזונדערס דורך באַגרענעצונג פון דער פּראָדוקציע. פון דער אַנדער זייַט טאָרן מיר ניט פאַרגעסן, אַז ווי ווייַט אָט דער עקאָנאָמישער נעאָ-מאַלטוסיאַניזם לאָזט זיך פאַרווירקלעכן, פאַרקלענערט ער סיסטעמאַטיש די פּראָדוקציע פון סחורות נידעריקער פון דער מדרגה פון די טעכנישע מיגלעכקייטן און נוצט ניט גענוג אויס די קאַפּיטאַלן און בכלל אַלע עקסיסטירנדיקע פּראָדוקטיווע קרעפטן. ער איז גורם אַ העכערונג פון די פּראָדוציר-קאָסטן און אַ העכערונג פון די פּרייַזן (דאָס איז אין גרעסטן טייל פאַלן טאַקע דער צוועק, צוליב וואָס די פּראָדוקציע ווערט פאַרקלענערט). דער פּועל-יוצא דערפון איז, וואָס עס ווערט פאַרקלענערט די קויפקראַפט און עס שטעלט זיך אייַן אַ לעבנס-ניוואָ, וואָס איז נידעריקער פאַר דעם, ווי עס דערלויבט די טעכניק. ממילא ווערט פאַרהאַלטן דער אויפשטייַג פון דער טעכניק, מהמת עס ווערט אָפּגענומען אַ וויכטיקער סטימול פאַר נייַע וויסנשאַפטלעכע אויסגעפינסן און אַנטדעקונגען. צי באַדאַרף מען נאָך מוסיף זייַן, אַז אַ פאַרקלענערונג פון דער פּראָדוקציע, וואָס איז געדרונגען פון קאַפּיטאַליסטישע חשבונות (ד"ה פון די אינ-

טערעסן פון אונטערנעמער), קאָן זייער אָפט זײַן פאַרבונדן מיט דער פאַרקלע-נערונג פון דער צאָל פאַרנומענע אַרבעטער, ד"ה מיט דער פאַרגרעסערונג פון אַרבעט-לאָזיקייט? אַזוי אַרום האָט די סיסטעמאַטישע פאַרקלענערונג פון דער פּראָדוקציע, וואָס עס פירט דורך אַ קאַפּיטאַליסטישע רעגולירטע ווירטשאַפט, משמעות די טבע צו פאַרהיטן פון דער באַזונדערס פאַרשאַרפטער אַרבעטלאָזיקייט פון דעם קריזיס-פּעריאָד, אָבער זי מוז פאַרגרעסערן, הגם אין קלענערע פּראָפּאָרציעס, די כראָנישע, די שטענדיקע אַרבעטלאָזיקייט. דער פּריוואַטיווער שטער, ווי ווײַט ער קען אָנגע-ווענדט ווערן אין דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט, האָט פאַר זיך אַ רעפּרע-סיווע זײַט.

איבעריקנס, וועדליג מיר האָבן געזען, איז שווער צו גלייבן, אַז דער פּרעווענטיווער, פאַרהיטנדיקער שטער זאָל אין דער איצטיקער געזעלשאַפט קאָנען ווערן דער דאָמינירנדיקער פאַקטאָר אויף אײַנצושטעלן די כסדר אַלץ מער געפע-לערטע גלײַכוואָג צווישן דער פּראָדוקטיווער מאַכט און דער באַפעלקערונג. בכל אופן, בײַם איצטיקן רעזשים פון קאָנקורענץ האָבן מיר אַלץ מער צו לײַדן פון דער ווירקונג פון דעם רעפּרעסיוון שטער.

11. דער איצטיקער מצב ווערט נאָך באַזונדערס שווער (פּונקט ווי דאָס טרעפט אָפט דאָרט, ווו עס הערשט קאָנקורענץ) דורך דעם פאַקט, וואָס די אינדי-ווידועלע ווירטשאַפטן אָדער גרופּעס פון אינדיווידועלע ווירטשאַפטן, וועלנדיק זיך אַרויסראַטעווען פון אַ לאַגע, וואָס ווערט אַלץ מער קריטיש, זוכן אַרויס אַזעלכע מיטלען, וואָס קאָנען זײַן אויפן מאָמענט נוציק דעם אָדער יענעם טייל פון זיי— אויפן חשבון פון די איבעריקע,—אָבער ווען מען פאַרברייטערט זייער אָנווענדונג, מאַכט מען די לאַגע בכלל נאָך ערגער. אַזוי אַ שטייגער, בכדי צו זיגן אין דער קאָנקורענץ, וואָס ווערט מיט יעדן טאָג אַלץ פאַרביטערטער, זײַנען די אינדיווי-דועלע ווירטשאַפטן געצוווּנגען כסדר אײַנצופירן אַלץ נײַע טעכנישע אײַנפאַלן און אויסבעסערונגען, וואָס אין דער אונטערשטער שורה אַקצענטירן זיי נאָך שטאַרקער די אומגלײַכוואָג צווישן דער טעכנישער מאַכט פון דער פּראָדוקציע און צווישן דער צאָל פון דער באַפעלקערונג. ווײַטער, בכדי צו פאַרקלענערן די פּראָ-דוציר-קאָסטן, נעמט מען זיך רעדוצירן די שכירות פון די אַרבעטער, אָבער דורך דעם פאַרקלענערט מען זייער קויפקראַפט, און ממילא ווערט ווידער פאַרשטאַרקט די אומגלײַכוואָג, וואָס שטאַמט פון דעם וואָס עס קלעקט ניט קיין קאָנסומיר-פעיִקע באַפעלקערונג. בכדי זיך צו שיצן קעגן קאָנקורענץ פון אויסלאַנד, רינגלט מען זיך אַרום מיט אַ כינעזישער מויער פון גרענעץ-אָפּצאָל, און אַ דאַנק דעם ווערט אין לעצטן סך-הכל דער אַלגעמיינער סכום פון דעם סחורות-אויסבײַט אײַנגעשרומפן, און מחמת עס שטײַגן די פּרײַזן אויף סחורות, ווערט ווידער אַראָפּגעדריקט די קויפקראַפט פון דער באַפעלקערונג. מחמת מורא שווערער צו מאַכן די אַרבעט-לאָזיקייט, בכדי צו האַלטן הויך די אַרבעטלוינען אין לאַנד אָדער איבער פּאָלי-טישע טעמים, פאַרמאַכט מען די גרענעצן פאַר אויסלענדישע אַרבעטער און מען פאַרשטופּט זיי אין זייערע אָפּשטאַמלענדער, וואָס זײַנען על פּי רוב צו אָרעם אין

קאפיטאַלן אויף צו געבן זיי באַשעפטיקונג, און פון דער אַנדער זייט דערלאָזט מען ניט, עס זאָל וואַקסן די באַפעלקערונג אין רייכע לענדער, און באַזונדערס אין נייע לענדער, ווו נאָר אַן אימיגראַציע וואָלט געקאָנט ממלא זיין וואָס עס גייט זיי אָפּ אין דער צאָל פון דער באַפעלקערונג און אין איר נאַטירלעכן צוווּוקס[11]. די המצאות פון דער עפנטלעכער מאַכט בײַ הײַנטיקן טאָג העלפן בכן מיט נאָך קינסטלעך צו פאַרשטאַרקן די אומגלייכוואָג, וואָס איז געקומען פון זיך מחמת דער ניט-אויסגע-שטימטקייט צווישן דער עקאָנאָמישער עוואָלוציע און דער דעמאָגראַפישער עוואָ-לוציע פון די הײַנטצייטיקע מערבדיקע געזעלשאַפטן.

12. פאַרשטעלן זיך אַן אײַנשטעלונג פון גלייכוואָג, אַפילו אַ רעלאַטיווער, קאָן מען זיך נאָר אויף צוויי אופנים: 1) דורך אַראָפּדריקן די פּראָדוצירן-מאַכט ביז צום ניוואָ פון דער באַפעלקערונג; און 2) דורך הייבן די באַפעלקערונג און איר פאַרבורויך ביז צום ניוואָ פון די פּראָדוקטיוויט קרעפטן. די „שטערן" און די אַקציע-מיטלען וואָס מיר האָבן דאָ בקיצור געשילדערט געהערן דער עיקר צו דער ערשטער קאַטעגאָריע, און מיר האָבן געזען, אַז די „שטערן" ברענגען צו אַן אַלץ וואַקסנדיקן מאַראַזם, און אַז די מיטלען קענען וויניק וואָס העלפן לאָמיר נאָך וואַרפן אַ בליק אויף דעם צוויייטן אופן צו געפינען די גלייכוואָג.

אין פלוג קאָן אויסזען, אַז דער פשוטסטער פאַרצנטפער איז צו הייבן די **געבורטיקייט**. אַ צוריקקער צו דער שטאַרקער געבורטיקייט פון אַמאָל צוזאַמען מיט דער שוואַכער שטאַרבּיקייט פון הײַנט וואָלט אַוודאי געווען אַ מעכטיקער פאַקטאָר פון גלייכוואָג.

אָבער צי איז אַ צוריקקער צו אַ שטאַרקער געבורטיקייט מיגלעך?

אין אייניקע לענדער, באַזונדערס אין פראַנקרייך, אין איטאַליע, אין דייטשלאַנד, ווערט געפירט אַ שטאַרקע פּראָפּאַגאַנדע פאַר הייבן די געבורטיקייט: געזעלשאַפטן וואָס גרופירן אַרום זיך הונדערטער טויזנטער מיטגלידער, קאָנגרעסן, עפנטלעכע פירטראָגן, צייטשריפטן, בראָשורעס, וויסנשאַפטלעכע פּארשונגען, קינאָמאַטאָגראַפישע פאַרשטעלונגען, אאַז"וו, ווערן אויסגענוצט צוליב אָט דער פּראָפּאַגאַנדע. עס ווערן אָנגענומען געזעצגעבערישע און אַדמיניסטראַטיוועמיטלען: מען לייגט אַרויף ספעציעלע שטייערן אויף ניט-באַווייבטע; מען נעמט אַראָפּ שטייערן, מען באַפרייט פון מיליטער-דינסט פאַמיליעס מיט פיל קינדער; די מלוכה און די מוניציפּאַליטעטן גיבן אַרויס וויכטיקע פּרעמיעס פאַר יעדן נייגעבאָ-רענעם, אָנגעהויבן פון דריטן קינד; פאַמיליעס מיט פיל קינדער באַקומען באַזונדערע פאַרגיטיקונגען אין דער פאָרם פון הוספה-לוינען, זיי האָבן אומזיסטע שולן, זיי געניסן פון סטיפענדיעס, זיי האָבן די בכורה בײַם פאַרנעמען עפנטלעכע פּאָסטנס, מען גרינדט אינסטיטוציעס צו העלפן מוטערס, אאַז"וו אאַז"וו. מען קאָן ניט זאָגן, אַז די דאָזיקע גאַנצע פּאָליטיק איז געבליבן לחלוטין אָן רעזולטאַט; דאָ

[11] וועגן עניַן אימיגראַציע אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פּראָדוקציע, פאַרבעסלאָזיקייט און לוינען זע Population et Chômage, באַזונדערס קאַפּ' XI.

און דאָרט, צווישן באַפעלקערונגען וואָס האָבן כּמעט גאָר קיין קינדער ניט, קאָן מען געפינען אייניקע קינדער-רייכע פאַמיליעס, וואָס שעמען זיך ניט צו דערקלערן זייער פרוכפערקייט טאַקע דורך אָט די פּרעמיעס און אַנדערע טובות, וואָס זיי געניסן. אָבער נאָך אַלעמען קאָנען מיר קאָנסטאַטירן, אַז אין אַלע מערבדיקע לענדער אָן אַן אויסנאַם האַלט די געבורטיקייט אין איין פאַלן, בדרך כּלל אין אַ פאַרגיכערטן טעמפּ, פאַראַלעל מיט דער דאָזיקער פאָליטיק, וואָס שטיצט קינדער-רייכע פאַמיליעס. דער בייַשפּיל פון איטאַליע איז אין דעם פּרט באַזונדערס באַלע-רעוודיק: אין דעם דאָזיקן לאַנד האָט דער „דוטשע" אַליין מיט גאָר זיין אויטאָריטעט זיך אַרײַנגעוואָרפן און דער קאַמפּאַניע פאַר העכערן די געבורטיקייט, און וועדלינג מיר האָבן שוין געזען, פאַלט די געבורטיקייט אין דעם דאָזיקן לאַנד אונטער דעם פאַשיסטישן רעזשים האַסטיקער ווי וועג עס איז. אָן ערשטינונג, וואָס איז אַזוי אַלגעמיין פאַר די לענדער פון אונדזער ציוויליזאַציע, אָן ערשטינונג, וואָס טרעט אַרויס אין אַלע די לענדער אָן אויסנאַם כּסדר און מיט אַ קראַפט וואָס האַלט אין וואַקסן, אַזאַ ערשטינונג איז ניט פאַרבונדן מיט וואָסערע עס איז לאָקאַלע, אויבנאויפיקע סיבות, נאָר זי שטאַמט פון די עצם וואָרצלען פון אונדזער ציוויליזאַציע, און ממילא קאָן מען זי ניט באַזייטיקן דורך שיינע רייד, דורך וואָסערע קלייניע רעפאָרמלעך, דורך וואָסערע אַדמיניסטראַטיווע מיטלען.

אייניקע דעמאָגראַפן, און צווישן זיי די באַדייטיקסטע, האָבן פון אָט דער ירידה פון דער געבורטיקייט, וואָס האַלט אָן כּסדר און פאַרשפּרייט זיך אומעטום מיט אַזאַ אימפעט, געוואָלט אַרויסדרינגען, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַן אָפּשוואָכונג פון דער רעפּראָדוציר-פעיקייט פון דער וויסער ראַסע. מיר זיינען מיט אָט דער מיינונג ניט מסכּים; מיר האַלטן אַז די וואָרצלען פון אָט דער ירידה שטעקן וויניקער אין דער ביאָלאָגיע, ווי אין דער סאָציאָלאָגיע, אַ סך וויניקער אין דער נאַטור פון דער וויסער ראַסע, איידער אין דער טבע פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע.

עס איז דאָ ניט דער אָרט אויסצופּאָרשן די סיבות פון דער ירידה פון דער געבורטיקייט, וואָס זיינען זיכער זייער פאַרשיידענע. מיר האַלטן, אַז די גרונט-סיבה ליגט אין דער עמאַנסיפּאַציע פון דער פרוי. ניט אַזוי אין איר פּאָליטישער עמאַנסיפּאַציע, וואָס איז די אויבנאויפיקסטע און די צום ווינ-ציקסטן וויכטיקע פון אַלע פאָרמען פון דער פרויען-עמאַנסיפּאַציע, נאָר אין איר גאַנצער סאָציאַלער עמאַנסיפּאַציע, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אונדזער מאָדערנער ציוויליזאַציע. פריערדיקע צייטן זיינען די סאָציאַלע פונקציעס פון די צווויי געשלעכטער געווען שטאַרק דיפערענצירט. דער מאַנסביל האָט זיך אָפּגעגעבן דער עיקר מיט אַן אינדיווידועלער טעטיקייט, די פרוי האָט געדאַרפט דער עיקר זאָרגן פאַר דער רעפּראָדוקציע פון דעם מין מענטש. אַ דאַנק דער פאַראַלגעמיי-נערונג פון דער עפנטלעכער בילדונג, דער דעמאָקראַטיזירונג פון די פאַרגעניגנס, פאַרווילונגען און פון דער קולטור, דער אינטענסיפיצירונג פון עקאָנאָמישן און סאָציאַלן לעבן, איז די פרוי געקומען צום באַווסטזיין פון איר פערזענלעכקייט,

פון איר אינדיווידואַליטעט: צוערשט די פרוי פון דער העכערער געזעלשאַפט, שפּעטער די פרוי פון פאָלק; צוערשט די שטאָטישע אײַנוווינערין, שפּעטער אויך די פרוי פון דאָרף. זי וויל לעבן פאַר זיך איר אינדיווידועל לעבן, זי וויל געניסן פון די וועלטלעכע פאַרגעניגנס, קולטיווירן קונסט, ליטעראַטור, וויסנשאַפט, און אפשר פריער פאַר אַלץ זיך פאַרנעמען מיט אַ פּראָפעסיע, וואָס זאָל איר געבן עקאָנאָמישע זעלבשטענדיקייט, אַ טעטיקייט, וואָס אין די פאָלקסמאַסן צווינגט איר אָפט אַרויף דאָס מאָדערנע עקאָנאָמישע לעבן. קיינער קאָן שוין מער ניט אָפּזאָגן דער פרוי דאָס רעכט צו לעבן איר פערזענלעך לעבן. פון אַן אינסטרומענט פון דעם מין איז זי געוואָרן אַן אינדיווידואַליטעט; נאָר דאָס רופט זיך אָפּ בהכרח אויף דער פאַרמערונג פון דעם מין.

בכדי צו קומען צוריק צו דער שטאַרקער געבורטיקייט פון פאַרצײַטן, וואָלט מען באַדאַרפט צוריק אַוועקזעצן דאָס יונגע מיידל און די יונגע פרוי בײַם שפּינדל און הויז-וועבשטול. דאָס איז משמעות אַזוי מיגלעך צו פאַרווירקלעכן, פּונקט ווי מען קאָן צוריקברענגען אונדזער אינדוסטריע צו האַנטאַרבעט און מאַכן אונדזערע גרויסע שטעט פאַר קליינע פאַרשלאָפענע שטעטלעך, וואָס קאָמוניקירן צווישן אַנאַנד דורך אַ דיליזשאַנס.

נאָר וואָס עס זאָלן ניט זײַן די סיבות פון דער ירידה פון דער געבורטיקייט, איז דער גאַנג גופא פון אָט דער ירידה לאָזט ניט איבער, דוכט אונדז, קיין שום אָרט פאַר אַן אילוזיע, אַז מען קאָן הייבן די אַלגעמיינע געבורטיקייט אין די לענדער פון אונדזער ציוויליזאַציע.

13. וואָס איז דערפון געדרונגען?

דערפון איז געדרונגען, אַז עס איז ניטאָ קיין אַנדער אויסוועג, ווי צו הייבן די קאָנסומיר-קראַפט פון דער באַפעלקערונג ביז צום ניוואָ פון איר פּראָדוציר-קראַפט, און דאָס איז ווײַזט אויס מיגלעך נאָר אונטער אַ רעזשים פון רעגו-לירטער ווירטשאַפט, נאָר רעגולירט ניט פון שטאַנדפּונקט פון מאַקסימום ריווח פאַר די בעלי-בתים פון די קאַפּיטאַלן, נײַערט מיטן צוועק צו פאַרזיכערן דעם בעסטן פאַרברויך פאַר דער גאַנצער באַפעלקערונג, ד"ה אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט. פאַר וואָס?

אַזאַ געזעלשאַפט וואָלט געקאָנט צוערשט אָנווענדן דעם פּרעווענטיוון שטער אָן צו שאַפן אַרבעטלאָזיקייט, פּשוט דורך פאַרגרעסערן די פרײַע צייט, דורך רעדוצירן אין קענטיקע פּראָפּאָרציעס דעם טאָג, די וואָך אָדער דאָס יאָר פון אַרבעט (מיר לאָזן איבער אויפן באַראָט פון די „טעכנאָקראַטן" אויסצוחשבונען, ביז וויפיל שעה אַ יאָר קאָן רעדוצירט ווערן די אַרבעטצײַט בײַ דעם געגעבענעם שטאַנד פון דער טעכנישער מעכטיקייט, וואָס די מערבדיקע געזעלשאַפטן האָבן דערגרייכט). פון דער אַנדער זײַט וואָלט אַזאַ רעגולירטע ווירטשאַפט געקאָנט אײַנשטעלן די עוואָלוציע פון דער טעכניק ווינציקער אין דער ריכטונג פון קוואַנ-טיטאַטיוון פּראָגרעס און אַ סך מער אויף צו פאַרבעסערן די קוואַליטעט פון די פּראָדוקטן. אַזאַ ווירטשאַפטלעכער רעזשים וואָלט געקאָנט אײַנשטעלן די ווירטשאַפט

קודם כל אויף צו פּראָדוצירן קונסט-אָביעקטן, וואָס פאָדערן מער אַרבעט, אויף צו פאַבריצירן זאַכן וואָס באַפרידיקן העכערע באַדערפענישן (דער עיקר פון אַ גייַסטיקן כאַראַקטער), וואָס קאָנען בטבע אַ סך שטאַרקער וואַקסן ווי די עלעמענ-טאַרע באַדערפענישן (פון אַ פיזישן כאַראַקטער). אַ פוריע אָדער אַ זשול-ווערן (וואָס מיר גיבן זיי דאָ גערן דאָס וואָרט, בכדי זיך ניט צו פיל צו קאָמפּראָמי-טירן) וואָלטן אונדז געזאָגט, אַז אין אַזאַ געזעלשאַפט קאָן די אומזיסטע אָדער כלומרשט אומזיסטע פאַרטיילונג פון גוטס פאַרמערט ווערן; אַז עס וועט ניט זייַן קיין נויטווענדיקייט אָפּצושטעלן די אומזיסטע (אָדער כמו אומזיסטע) פאַרטיילונג נאָר בייַם טרינקוואַסער, נאָר אַז מען וועט קאָנען זי אויסשפרייטן אויך אויף געוויסע אַנדערע אָביעקטן פון דער ערשטער נויטווענדיקייט, אַ שטייגער ווי דאָס טעגלעכע ברויט, די נייטיקע דירה, באַהייצונג, באַלייַכטונג; אַז אין אַזאַ געזעל-שאַפט וואָלט מען געקאָנט ניט בלויז באַנוצן די וועגן פאַר אומזיסט, נאָר אויך פאָרן מיט דער באַן אָדער מיט דער שיף. פון דעם מאָמענט אָן, ווען די פּראָבלעם איז מער ניט: ווי אַזוי געפינט מען אַלע פּראָדוקטן וואָס זייַנען נייטיק פאַרן לעבן פון דער באַפעלקערונג? — נאָר: ווי אַזוי העכערט מען די קאָנסומיר-קראַפט פון דער באַפעלקערונג ביז צום ניוואָ פון דער וואַקסנדיקער מאַכט פון דער פּראָ-דוקציע? — פון דעם מאָמענט אָן זעט קיין זאַך ניט אויס צו דרייסט.

להיפוך צו מאַלטוסן, וואָס האָט געמיינט, אַז ער האָט אויסגעפונען דעם אַבסאָלוטן און אוניווערסאַלן באַפעלקערונגס-געזעץ, האָט מאַרקס געלייקנט, אַז עס זאָל עסקיסטירן אַזאַ געזעץ, וואָס זאָל זייַן גילטיק שטענדיק און אומעטום, און האָט באַהויפּט, אַז איטליכער פּראָדוציר-אופן האָט זייַן באַזונדערן באַפעל-קערונגס-געזעץ. אונדז דוכט, אַז די דאָזיקע קאָנצעפּציע ווערט באַשטעטיקט דורך דער היסטאָרישער ווירקלעכקייט. נאָר צי הייסט דאָס, אַז דער פּראָדוציר-אופן באַשטימט אַלעמאָל דעם באַפעלקערונגס-געזעץ? מיר האָבן שוין אָנגעוויזן, אַז צווישן דער באַפעלקערונג און דעם פּראָדוציר=אופן עקסיסטירט אַ קעגנזייַטיקע ווירקונג. אין אַ תקופה, ווען די פּראָבלעם איז געשטאַנען, ווי אַזוי צו אַנטוויקלען די באַשיי-דענע פּראָדוציר-קרעפטן ביז צום ניוואָ פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָט געהאַלטן האַסטיק אין וואַקסן, איז די פרייַע קאָנקורענץ געווען דער צום בעסטן צוגעפּאַס-טער רעזשים פאַר דער ווירטשאַפט. אין אַ תקופה, ווו עס שטעלט זיך די פּראָבלעם, ווי אַזוי צו הייבן די קאָנסומיר-קראַפט ביז צו דעם אַלץ שטייַגנדיקן ניוואָ פון דער פּראָדוציר-קראַפט, איז די ראַציאָנעלסטע פאַרענטפערונג ווייַזט אויס: דער וועג צום סאָציאַליזם.

נאָר צי איז אין דער איצטיקער היסטאָרישער סיטואַציע גרינגער מיגלעך צו פאַרווירקלעכן דעם סאָציאַליזם ווי דעם רעזשים פון שפּינראָד און פון דיליזשאַנס?

לאָמיר אַפילו אָננעמען, אַז ניט. נאָר אַ געגעבענע סיטואַציע איז דאָך ניט אַלץ. און אויב עס איז זיכער, אַז מיר שרייַבן ניט פאַר דער אייביקייט, האָבן מיר דאָך די דרייסטקייט צו מיינען, אַז אונדזערע פאָרשונגען און זוכענישן באַדאַרפן ניט זייַן באַגרענעצט מיטן ענגן און זיך בייַטנדיקן קרייַז פון הייַנטיקן טאָג.

(איבערגעזעצט פון פראַנצויזיש אין דער רעדאַקציע „ייַוואָבלעטער").

בן־יעקבס „אוצר הספרים"

(באַריכט מכוח דעם איצטיקן צושטאַנד פונעם מאַטעריאַל און דער צוגרייטונג פון אַ נייער אויסגאַבע פונעם גרויסן ייִדישן ביבליאָגראַפישן ווערק)

פון פראָפ' ד"ר משה שור (וואַרשע)

I

אין יאָר 1880 האָט אין ווילנע דערשיינט אונטער דעם טיטל „אוצר הספרים" די ערשטע ייִדישע סיסטעמאַטישע ביבליאָגראַפיע, פאַרפאַסט פון יצחק אייזיק בן־יעקב [1]. דער „אוצר הספרים" נעמט אַרום די גאַנצע העברעיִשע ליטעראַטור, ווי

---

1 יצחק אייזיק בן־יעקב, געב' אין יאָר 1800, געשט' 2 יולי 1863, איינער פון די פירנדיקע גייסטער פון דער השכלה־באַוועגונג אין רוסלאַנד, האָט געלעבט אין דער ערשטער העלפט פונעם 19טן יאָרהונדערט אין ווילנע.

אויסער דער זאַמלונג פון אייגענע שירים „מכתמים ושירים" (1842), האָט ער אויך באַזונדערע פאַרדינסטן בייַם אַרויסגעבן ווערק פון דער עלטערער העברעיִשער ליטעראַטור. ער פאַרעפנטלעכט אַזולאיס „שם הגדולים" (ווילנע, 1853), דע־ראָסיס „מאור עינים" (ווילנע, 1863—66) און צוזאַמען מיט אַדאָלף יעלינעק — בחייס „חובות הלבבות" (לייַפּציק, 1846). יעלינעק שרייַבט צום „חובות הלבבות" אַ דייַטשע הקדמה, אין וועלכער ער רופט אָן דעם אַרויסגעבער „אַן אויסגעצייכנטער געלערנטער אויף דעם פעלד פון ייִדישער ביבליאָגראַפיע און העברעיִשער פּאָעזיע".

אַלס הויפּט־פאַרדינסט פון יצחק אייזיק בן־יעקב דעם קולטור־טרעגער ווערט באַצייכנט דאָס אַרויסגעבן מענדעלסאָנס ביבל־איבערזעצונג מיט די עלטערע און פרישערע ביאורים (ווילנע, 1845) צוזאַמען מיט אַ. לעבענזאָהן.

מיר גיבן דאָ אויך איבער אַן אויסצוג פון דעם אַרטיקל פון א. ל. שיינהויז (מעמעל) אין „הָעוֹלָם" נר' 46 פון 15/XI 1934 אד"ט „נשכחים" (יעקב בן־יעקב), אין וועלכן דער לעזער וועט געפינען עטלעכע וויכטיקע דאַטן וועגן יצחק אייזיק בן־יעקב.

„... דער ביבליאָגראַף יצחק אייזיק בן־יעקב (געבוירן כ"ה טבת תקס"א—געשט' י"ד תמוז תרכ"ג אין ווילנע)—אַרויסגעבער פון כתבי הקודש מיט דער איבערזעצונג פון מענדעלזאָהן אין ייִדישע אותיות מיט זייַן „ביאור" און פון אַלטע ספרים, שעפער פון ייִדישן „אוצר הספרים" — איז אויסער מיט זייַן אַלגעמיינער ערודיציע און אַלזייַטיקער פעדער געווען באַקאַנט מיט זייַן טעטיקייט צו פאַרשפּרייטן וויסן און לערע צווישן זייַנע גלויבנסברידער. איינער אַ בן־דור זייַנער (ר' מרדכי פּלונגיאַן), אַ באַוווסטער געלערנטער, שרייַבט וועגן בן־יעקבן אין „המגיד", 7טער יאָרגאַנג: ער איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט פאַרשפּרייט וויסן אין ליטע, ער איז געווען דער פּיאָניער, וועלכער האָט דערהויבן די פאָן פון דער העברעיִשער שפּראַך אין זייַן פאָלק". אָבער די הויפּטאַרבעט זייַנע, זייַן לעבנסווערק איז געווען די ביבליאָגראַפישע אַרבעט, דער „אוצר הספרים" — אַ זאַך וועלכע איז נאָך ביז דעמאָלט נישט געווען. און ווען דאָס ווערק איז נאָך געווען אין כתב־יד, האָט עס שוין צום גוטן דערמאָנט ריוט"ל צונץ (אין יאָר 1845); און ווען עס איז אין יאָר תר"מ אָפּגעדרוקט געוואָרן דורך זייַן איינציקן זון יעקב בן־יעקב, האָט עס אַרויסגערופן אויסערגעוויינטלעכע אָנערקענונג בייַ אַלע ייִדישע געלערנטע אין מערב־אייראָפּע. אַלע לעקסיקאָנען, ווי בראָקהויז אד"גל, האָבן דערמאָנט מיט אָנערקענונג דעם מחבר בן־יעקב און זייַן ווערק, דעם „אוצר הספרים", וועלכס האָט עדות געזאָגט פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז עס עקסיסטירט אַ ליטעראַטור בייַ ייִדן, וועלכע נעמט אַרום 17 טויזנט ביכער". (די 2טע אויפלאָגע אין כתב־יד נעמט אַרום אַ צאָל פון 60 טויזנט ביכער).

אויך אַלע דרוקאַכן, אָנגעהויבן פון דער עלטסטער צייט און אויסגעלאָזט מיט דעם יאָר תרכ"ג=1863 (וועו דער מחבר איז נפטר געוואָרן). אין דער ביבליאָגראַפיע געפינען זיך אויך אַלע ביז דעמאָלט באַקאַנטע העברעישע כתבי־יד.

אַרויסגעגעבן געוואָרן איז דער „אוצר הספרים" דורך דעם מחברס זון — יעקב בן־יעקב (ווילנע, 1880, ז"ז 678, פאַרמאַס 8).

מער ווי 4 יאָרצענדליגער האָט דאָס ווערק געדינט פאַר אן אומאויסשעפלעכן מקור און אָריענטירונגס־מיטל וועגן א ליטעראַטור פון קרוב 3000 יאָר, וואָס נעמט אַרום פאַרשיידענע לענדער און ערדטיילן, און אַלערליי ליטעראַטור־צווייגן פון דער ייִדישער וויסנשאַפט. עס איז נישט געווען קיינער, וועלכער זאָל זיך פאַרנעמען מיט ייִדישער ליטעראַטור און נישט באַנוצן דעם „אוצר־הספרים" פאַר א מקור צו זיינע שטודיעס און אַרבעטן.

אָבער ביי דער אומגעווייניגלעך לעבעדיקער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער וויסנשאַפט און ליטעראַטור אין די לעצטע צענדליגער יאָרן, ווי אויך ביי דער אַנטפלעקונג פון נייַע ייִדישע כתבי־יד, איז די פולע איבערארבעטונג פון דעם ווערק געוואָרן א דרינגלעכע נויטוועניקייט.

דער אַרויסגעבער יעקב בן־יעקב האָט אויך שטענדיק געהאַלטן פאַר די אויגן דעם דאָזיקן ציל און שוין בעתן דרוקן דאָס ווערק האָט ער אָנגעהויבן זאַמלען נייַע מאַטעריאַלן אין די ראַמען פון דעם אויבן־דערמאָנטן משך צייט און איז מיט דער אַרבעט אָנגעגאַנגען סיסטעמאַטיש לאַנגע יאָרן, פירנדיק דערביי א וויסנשאַפטלעכע קאָרעספאָנדענץ מיט די גרעסטע מומחים אין ביבליאָגראַפיע אויף דער וועלט. דער סיסטעמאַטישער המשך פונעם ווערק איז געוואָרן נאָך מער נויטוועניק, וועו ערשט פאַר די לעצטע זעכציק יאָר זענען פובליקירט געוואָרן ספעציעלע קאַטאַלאָגן פון די קאָלעקציעס העברעישע דרוקן און כתבי־יד אין די גרויסע וועלט־ביבליאָטעקן.

דאָס איבערזען, די קריטישע איבערארדענונג און די אָרגאַנישע איינגלידערונג פון דעם גרויסן מאַטעריאַל אין דער נייַער, אויף מעטאָדישע פרינציפן געשטיצטער איבערארבעטונג, איז געווען די אויפגאַבע, וועלכע עס האָט אויף זיך genומען יעקב בן־יעקב.

איבער דער פאַרווירקלעכונג פון דעם דאָזיקן אידעאַל האָט ער געאַרבעט ביז איבער 45 יאָר [2].

---

2 יעקב בן־יעקב, א זון פון פריעריקן, געבוירן אין ווילנע 6 אויגוסט 1858, געשטאָרבן אין צאָפאָט ביי דאַנציק 7 מערץ 1926 (כ"א אָדר תרפ"ז). קוים 22 יאָר אלט גיט ער אַרויס דאָס מאַנומענטאַלע לעבנסווערק פון זיין פאָטער — דעם „אוצר הספרים" און שרייבט אויך אַליין אַן אַנאויסירלעכע ביאָגראַפיע פון זיין פאָטער. יעקב בן־יעקב גיט אָפ זיין גאַנצע פריע צייט דער איבערארבעטונג פון פאָטערס ווערק און צו דעם צוזעק פירט ער א יאָרן לאַנג דויערנדיקע קאָרעספאַנדענץ מיט די בעדייטיקע ייִדישע גלעלרנטע אין פאַרשיידענע לענדער, איבערהויפט מיט שטיינשנייַדערן, וועלכער פאַרשריבט אים אויך אין זיין צוואה אלע זיינע ביבליאָגראַפישע מאַטעריאַלן.

בן־יעקב איז אויך געווען איינער פון די פירנדיקע ציוניסטישע פערזענלעכקייטן אין רוסלאַנד. אין יאָר 1903 איז סעאָדער הערצל, בעת זיין גלעלגנהייטלעכן אויפהאַלט אין ווילנע, געווען

פיל פון דעם נײַעם מאַטעריאַל האָט יעקב בן־יעקב אויך אַליין געזען. ער איז אויך געשטאַנען אין שטענדיקן בריוו־בײַט מיט אַ סך געלערנטע ספּעציאַליסטן און באַזיצער פון זעלטענע כתבי־יד און דרוק־אויסגאַבן אין איירָאָפּע און אין אַנדערע וועלט־טיילן.

יעדע אָנווײַזונג פון אַ זאַכלעכן כאַראַקטער האָט ער אויך אין זײַן אַרבעט קריטיש אָנגעוואָנדן. אין משך פון זײַן לאַנגיעריקער אַרבעט האָט בן־יעקב (יוניאָר) דעם געזאַמלטן מאַטעריאַל פּעריאָדיש פאָרגעשטעלט דעם מײַסטער און נעסטאָר פון דער אַלטער העברעיִשער ביבליאָגראַפיע משה שטיינשנײַדערן, וועלכער האָט עס קאָנטראָלירט און פלעגט עס באַרײַכערן מיט פּירושים (אין די יאָרן 1880—1907).

מיט דער צײַט איז דער מאַטעריאַל געוואָרן אַזוי פאַרגרעסערט און פאַר־ברייטערט, אַז די נײַע אויסגאַבע וועט באַשטימט זײַן גרעסער ווי די ערשטע 4 ביז 5 מאָל. שוין דער מאַנוסקריפּט אַליין פון דער נײַער באַאַרבעטונג פאַר־נעמט 12 בענד אין 4° פאָרמאַט און צו דעם מוזן נאָך גענומען ווערן אין אַכט די אויסשעפּנדיקע אינדעקסן אויף איבער 20.000 צעטלען.

ווײַטער קומען אייניקע באַמערקונגען צו דער לײַכטערער אָריענטירונג אין דעם בוי פון דער נײַער צוקונפטיקער אויסגאַבע.

דער סדר פון „אוצר הספרים"

אין הסכם מיט דער טראַדיציאָנעלער באַצייכענונג פון העברעיִשע ווערק איז די ביבליאָגראַפיע געבויט לויטן א"ב־סדר פון די טיטלען פון די ווערק. זי נעמט אַרום די אַלע ווערק, וואָס זענען געשריבן אָדער געדרוקט אין העברעיִש, ייִדיש און אויך אין פרעמדע שפּראַכן (למשל: אַראַבישע, פּערסישע, שפּאַנישע, דײַטשע אאַז"וו) מיט העברעיִשע אותיות.

אַ באַזונדער באַאַכטונגסווערטער פאָרשריט אין דער נײַער באַאַרבעטונג איז די צוליב דורכזיכטיקייט־מאָטיוון אַרײַנגעברענגטע נײַע איבערגעשטאַלטונג פון געזאַמלטן ביכערשטאָף, וועלכע העלפט זייער פיל צו בײַם בלעטערן די פאַר־וויקלטסטע ביבליאָגראַפישע געביטן. אַזוי למשל זענען דאָ ספּעציעלע אַרטיקלען

דער גאַסט פון בן־יעקבס הויז, ווו עס האָבן זיך אויך פאַרזאַמלט די פּני־העיר צו פײַערן הערצלס וויזיט. הערצל האָט דעם דאָזיקן עפּיזאָד פאַראייביקט אין זײַנע „טאָגביכער" (3טער באַנד, זײַט 488) און אויך דערמאָנט דעם גאַסטגעבער מיט גרויס כבוד. די מלחמה־יאָרן און שפּעטער וווינט בן־יעקב אין ציריך, באָרדאָ, לעמבערג, און די לעצטע יאָרן אין צאָפּאָט. אומעטום מיט אומדערמידלעכער ענערגיע און פלײַס אַרבעט ער איבער דער פאַרפולקומונג פון זײַן לעבנס־ווערק. עס איז אים אָבער ליידער נישט באַשערט געווען אַרויסצוגעבן דעם איבערגעבויטן „אוצר הספרים" אונטערן אייגענעם נאָמען. אין מיטן דער אָנגעשטרענגטסטער אַרבעט — זײַנע לעצטע טעג זײַנען געווען אָפּגעגעבן ספּעציעל דעם „אוצר הספרים" — איז ער אַוועקגעריסן געוואָרן אין 68טן לעבנסיאָר דעם 7טן מערץ 1926. (פאַרגלײַך „העולם", יאָר תרצ"ה, נר' 46, אַרטיקל פון א. ל. שיינהויז „נִשְׁכָּחִים").

צו די וועלטער: זוהר, פירושים צום תנך, ווי אויך צו אינצלנע ספרים פונעם תנ"ך אדער צו אנדערע באדייטיקע ווערק, ליטורגיע, רמב"ם, משנה, תלמוד וכדומה.

סיסטעם פונעם ווערק

א) נאמען פונעם בוך. ב) נאמען פון מחבר, עוועניטועל אויך פון איבער־זעצער. ג) אינהאלט און איינטיילונג. ד) אויסגאבע־ארט און יאר, פארמאט. בכי פתבי־יד אויך דער באזיצער, עוועניטועל די סיגנאטור. ה) נאמען פונעם ארויס־געבער. ו) צייט פון פארפאסונג, עוועניטועל פון דער איבערזעצונג. ז) פירושים, הוספות אד"גל. ח) רעצענזיעס, פאר־ און קעגן־שריפטן. ט) רעפעטיטאריען אאז"וו.

רשימות

א) שליסל פון מחברים, איבערזעצער און ארויסגעבער לויט דעם א"ב־סדר מיט געניאלאגישע (שלשלת היוחסין) נאטיצן. ביאגראפישע מאטעריאלן און אנווייזן אויף זייערע ווערק און אויסגאבן אין טעקסט. (קאראימער, שומרונים, ארמענער און קריסטלעכע העברעיסטן פארצייכנט באזונדער).

ב) רעגיסטער פון אלע פאמיליע־נעמען און אנדערע כינויים און באצייכענונגען.

ג) רעגיסטער פון לענדער, שטעט, מקומות אאז"וו.

ד) כראנאלאגישע באצייכענונג פון דרוקאכן.

ה) רעגיסטער לויטן א"ב פון שפראכן, אין וועלכע און פון וועלכע העב־רעישע ווערק זענען איבערגעזעצט געווארן, מיט אנווייזן אויף דעם טעקסט.

ו) שליסל לויטן א"ב פונעם תוכן לויט ווייסנשאפטלעכע און אנדערע טיילן.

אין יאר 1922 האט יעקב בן־יעקב דערלאנגט דער קראקעווער ווייסנשאפט־אקאדעמיע א מעמאראנדום ווענן סובוועניצירן די דרוק־אונטערנעמונג פונעם ווערק. נעמענדיק אין אכט די ווייסנשאפטלעכע באדייטונג פונעם ווערק האט די אקאדעמיע אויף א זיצונג פון דעם וועלט־אוניען פון ווייסנשאפטלעכע אקאדעמיעס אין בריסל אין יאר 1922 געגעבן דורך איר פרעזידענט פראפעסאר ק. מאראווסקי א רעפעראט און אויך די הספמה און רעקאמענדאציע צו דער פארעפנטלעכונג. די זאך איז איבערגעגעבן געווארן א ספעציעלער קאמיסיע, וועלכע האט נאך פיידער ביז איצט נאכנישט אויפגעטאן ממשותדיקס.

ס'איז געווען צו האפן, אז עס ווילן זיך געפינען די נייטיקע פינאנציעלע מיטלען מצד די קאמפעטענטע קרפערשאפטן, ווייסנשאפטלעכע און אנדערע, כדי צו שאפן די מיגלעכקייט פאר דער פובליקאציע פון דעם סטאנדארט־ווערק פון דער ידישער ביבליאגראפיע, און מחמת דער אומגעהיערער באדייטונג פאר דער ידישער פארשונג פארדינט דאס ווערק אוודאי דעם דאזיקן נאמען.

פּראָפעסאָר מאַרקס פון ניו־יאָרק האָט אין יאָר 1923 (XII/13) אין אַ בריוו צום שרײַבער פון די דאָזיקע שורות זיך צ"אַ אויסגעדריקט: „...דאָס פאַרעפנט־לעכן דעם כּתב־יד, וועלכן איך האָב מיט יאָרן צוריק באַנוצט אין שטייגשנייַדערס הויז, וועט זײַן אייגנס פון די גרעסטע פאַרדינסטן פאַר דער ייִדישער וויסנשאַפט".

II

אין יאָר 1928 האָט זיך דער שרײַבער פון די דאָזיקע צײַלן געווואָנדן אין אַ געוויסע מעמאָריאַל צו דער „געזעלשאַפט צו שטיצן די וויסנשאַפט פון יודן־טום" אין בערלין מיט אַ פּאַרשלאָג, אַז די געזעלשאַפט זאָל איבערנעמען די אויפ־זיכט איבער דער נײַער אויסגאַבע פון „אוצר־הספרים", עוועגטוועל אויך אַליין דאָס ווערק אַרויסגעבן נאָכן איבערקוקן עס און צוגעבן דערצו די נייטיקע מילואים. דעם 17טן און 18טן אַפּריל 1929 האָט דער פּאַרשטאַנד פון דער געזעלשאַפט אויף אַ זיצונג אין דער בערלינער מלוכה־ביבליאָטעק באַשלאָסן איבערצונעמען דאָס אַרויס־געבן דאָס ווערק בײַ דער פּינאַנציעלער מיטהילף פון דער „אַמעריקאַנער ראַבינער־קאָנפערענץ" (Central Conference of American Rabbis). ראַבינער ד"ר ענגעלאָו ז"ל, וועלכער איז געשטאַנען בראש פון דער צענטראַלער קאָנפערענץ פון די אַמעריי־קאַנער ראַבינער, האָט צוגעזאָגט צו דעם צוועק צו שאַפן אַ פּאָנד פון 6.000 דאָ־לאַר אין משך פון 5 יאָר, אין וועלכע דער דרוק וואָלט פאָרגעקומען.

די געזעלשאַפט האָט דעריבער באַשלאָסן צו וועגן זיך צו די באַדײַטיקסטע געלערנטע אויף דעם ייִדיש־ביבליאָגראַפישן געביט, צו די פּראָפעסאָרן א. פריימאַן (פּראַנקפורט), ז. זעליגמאַן (אַטטערדאַם), דוד סימאָנסען (קאָפּענהאַגן), אַלעקסאַנ־דער מאַרקס (ניו־יאָרק) און ד"ר שפּאַניער (בערלין) מיט דער בקשה צוצושיקן אָפּ־שאַצונגען און וויסנשאַפטלעכע הספּמות וועגן דעם כּתב־יד. יעדערן פון די אויבן דערמאָנטע געלערנטע איז געוואָרן צוגעשיקט ווי אַ מוסטער אַ טייל פונעם כּתב־יד, וועלכער האָט געדאַרפט אַרויסגעגבן ווערן. בתשובה האָבן די אויבן דער־מאָנטע געלערנטע צוגעשיקט געניוע הספּמות, וואָס פון זיי גיבן מיר איבער די ווייטערדיקע אויסצוגן:

א) חוות־דעת פון פּראָפעסאָר א. פריימאַן (פּראַנקפורט אַם מיין)

פּראַנקפורט, דעם 7טן מאי 1929 (אויסצוג)

צו דער געזעלשאפט צו אונטערשטיצן די וויסנשאפט פון ייִדנטום
אין בערלין

... עס מוז אויסגעזוכט ווערן איין טיכטיקער ביבליאָגראָף, וועלכער זאָל דעם גאַנצן מאַטעריאַל צוגרייטן צום דרוק. עס וועט זײַן אַן ארבעט פון יאָרן, אָבער דאָס מוז פאַרן דרוק געמאַכט ווערן.

עס איז אַן ערן־חיוב פאַר די וויסנשאַפטלעכע פּאַראַיינען דאָס בוך פון בן־יעקבן צו שיצן פון אונטערגאַנג. דער מחבר האָט אַנטוויקלט א הפלאדיקן פלייס, און עס וועט זײַן שטענדיק צו באַווייַרן, ווען עס זאָל נישט קומען צום גוץ דער ייִדישער וויסנשאַפט...

(—) א. פריימאַן

פראנקפורט, דעם 13טן מאי, 1929.

... איך זאג עס נאך אמאל, אז איך האב זיך איבערצייגט אין דעם גרויסן ווערט פון „אוצר הספרים", און די געזעלשאפטן צו שטיצן ייִדישע וויסנשאפט וועלן דאס קיינמאל נישט קאנען פאר־ענטפערן, ווען בן־יעקבס ווערק וועט נישט געדרוקט ווערן...

(—) א. פריימאן

ב) חוות־דעת פון פראָפעסאָר ד. סימאָנסען (קאָפּענהאַגן)

קאָפּענהאגן, דעם 14טן מאי 1929 (אויסצוג)

זייער געערטער הער פראָפעסאָר זאָבערנהיים! [8]

... די פאר מיר ליגנדיקע פראָבע פון אות „ד" ווייַיט, ווי עס איז איבעריקס געווען צו דערוואַרטן, די גרויסע פלייַסיקייט און גענויקייט פון פאַרפאַסער. בן־יעקבס ווערק איז פון אזא גרויסן נוצן, אז דער דרוק פון מאַנוסקריפּט איז אומבאַדינגט ווערט געשטיצט צו ווערן. שוין דערפאַר, ווייַל דאס ווערק נעמט אויך אַרום אַלע כתבי־יד, האַלט איך עס פאַר זייער נוציק. ערשטנס וועט עס זיין זייער א גרויסע הילף פאַר די וואס אַרבעטן אויף דעם געביט, און פון דער אַנדערער זייַט האָט עס א באַדייַטונג, ווייַל ביז איצט איז נאָך אַזעלכס אין אַזא גרויסן פאַרנעם ניט געווען. איך ראָט אַלזאָ אומבאַדינגט אונטערצושטיצן די נייַע אויסגאַבע פון „אוצר הספרים"...

(—) ד. סימאָנסען

קאָפּענהאגן, 31. x. 1929 (אויסצוג)

זייער געערטער הער פראָפעסאָר זאָבערנהיים!

... פון די דרייַ פאַרגעשלאָגענע עווענטואַליטעטן קומט — לויט מייַן מיינונג — אין באַטראַכט נאָר די 2טע, וואָרעם עס וואָלט געווען זייער א גרויסער שאָדן, ווען דאָס לעבנסווערק פון דעם פאַרדינסטפולן מענטשן זאָל נישט באַניצט ווערן. איך האַלט אַלזאָ, אַז מען דאַרף נאָר דעם גרויסן מאַטעריאַל איבערזען און דעמאָלט וועט עס זייַן א ווירקלעך ווערטפול ווערק און עס וועט אויך דער געזעלשאפט [צו שטיצן די וויסנשאפט פון ייִדנטום] צו כבוד זייַן...

(—) ד. סימאָנסען

ג) חוות־דעת פון פראָפעסאָר ז. זעליגמאַן (אַמסטערדאַם)

אַמסטערדאַם, דעם 16טן מאי 1929 (אויסצוג)

זייער געערטער הער פראָפעסאָר זאָבערנהיים!

... עס איז העכסט געוווּנטשן, אַז די אַרבעט בן־יעקבס זאָל ערשייַנען אין דרוק. דאָס ווערק איז געווען און איז איצט פאַר יעדן געלערנטן א ווירקלעך־אומפאַרבייַטלעך האַנטבוך... אין דעם האַלבן יאָרהונדערט זינט דער ערשייַנונג פונעם ווערק איז, פאַרשטייט זיך, אונדזער וויסן וועגן די ביז צום יאָר 1863 (בן־יעקבס אָפּשלוס־יאָר) באַקאַנט געוואָרענע און ערשינענע העברעיִשע ווערק באַדייַטיק פאַרמערט געוואָרן, עס איז אַלזאָ שטאַרק נוציק די נייַע באַאַרבעטונג פונעם ווערק פון וויסנשאפטלעכן שטאַנדפּונקט... [עס קומט ווייַטער א ריי וויסנשאַפטלעכע זאַכלעכע באַמערקונגען].

... איך באַטאָן עס נאָך א מאָל צום סוף, אַז די אויסגאַבע פון דער נייַער באַאַרבעטונג, אין וועלכער עס שטעקט יאָרנלאַנגע אַרבעט, האַלט איך פאַר העכסט געוווּנטשן און באַגריס עס אויך פונעם וויסנשאפטלעכן שטאַנדפּונקט...

(—) ז. זעליגמאַן

---

[8] פראָפ' מאָריץ זאָבערנהיים (געשט' פעבר' 1933) איז פיל יאָרן געווען דער פאָרזיצער פון דער „געזעלשאפט".

ד) חוות־דעת פון ד"ר שפאַניער (ביבליאָטעקאַר אין דער מלוכה־ביבליאָטעק אין בערלין)

בערלין, 5 יוני 1929 (אויסצוג)

הערן פראָפעסאָר ד"ר זאָבערנהיים

פאָרזיצער פון דער געזעלשאַפט צו שטיצן די וויסנשאַפט פון ייִדנטום

... דער באַאַרבעטער האָט אַנטוויקלט זייַן פאָטערס ווערק לויט די פאָרשריטן פון דער וויסנשאַפט, אין עס איז אים דאָס אויך אין גרויסער מאָס געראָטן... [ווייַטער גייען פיל זאַכלעכע וויסנשאַפטלעכע באַמערקונגען].

... איך האָף, אַז עס וועט דאָך געראָטן די פאַרדינסטפולע אַרבעט פון בן־יעקבן צו ברענגען צו אַ ווערדיקן גמר...

(—) א. שפאַניער

ה) חוות־דעת פון פראָפעסאָר אַלעקסאַנדער מאַרקס (ניו־יאָרק)

ניו־יאָרק סיטי, דעם 14טן נאָוועמבער 1929 (אויסצוג)

הערן פראָפעסאָר זאָבערנהיים

געזעלשאַפט צו שטיצן די וויסנשאַפט פון ייִדנטום, אין בערלין

זייער געערטער הער קאָלעגע!

איך האָב גענוי דורכגעלייענט דעם באַריכט פון פראָפ' ווייל וועגן בן־יעקבס „אוצר הספרים"... לויט מייַן מיינונג איז דער דריטער פאָרשלאָג דער צום מיינסט אַננעמבאַרער... די געוויסנהאַפטע אַרבעט פון לענגערע יאָרצענדלינגער צו לאָזן אומפרוכפעריק ליגן וואָלט געווען אַ גרויסער אָנווער... אַ פולשטענדיקע איבעראַרבעטונג וואָלט צו פיל צייַט פאַרנימען.

... און ווען די געזעלשאַפט [צו שטיצן די וויסנשאַפט פון ייִדנטום] וועט דעם „אוצר הספרים" אַרויסגעבן, בין איך איבערצייגט, אַז זי וועט דערמיט אויפטאָן זייער פיל פאַר דער וויסנשאַפט.

מיט גרויס דרך־ארץ

(—) אַלעקסאַנדער מאַרקס

אויפן סמך פון די דערמאָנטע חוות־דעתן האָט פראָפעסאָר גאָטהאָלד ווייל, מיטגליד פון פאָרשטאַנד פון דער „געזעלשאַפט", אויסגעאַרבעט אַן אַרומנעמענדיקן אַלגעמיינעם באַריכט, וואָס פון אים גיבן מיר דאָ דעם ווייַטערדיקן אויסצוג אין זייַנע הויפּט־מסקנות:

באַריכט פון פראָפעסאָר ווייל (בערלין)

וועגן דעם גאַנג פון די ביזאַהעריקע אַרבעטן וועגן דעם מאַנוסקריפּט פון „אוצר הספרים" פון בן־יעקב (אויסצוג)

בערלין, דעם 23טן אָקטאָבער 1929

... אויפן סמך פון די הסכמות פון די פראָפעסאָרן פריימאַן, שפּאַניער, זעליגמאַן און סימאָנסען און נעמענדיק אויך אין אַכט, אַז די געזעלשאַפט [צו שטיצן די וויסנשאַפט פון ייִדנטום] און די צענטראַלע קאָנפערענץ פון אַמעריקאַנער ראַבייס, ווען זיי זאָלן שטיצן דעם דרוק פון ווערק, נעמען אויך אויף זיך אַ געוויסע אַחריות, שלאָג איך פאָר די ווייַטערדיקע 3 מיגלעכקייטן, ווי אַזוי צו פאַרענטפערן די פראַגע פון אַרויסגעבן דעם כתב־יד:

1. ווער עס שטייט אויפן שטאַנדפּונקט, אַז נאָר דאָס אָפּדרוקן איז דער איינציקער ציל, ווייַל ער נעמט אָן, אַז די פון בן־יעקב געלאָזענע מאַטעריאַלן זענען צייַטיק צום אַרויסגעבן, דער

וועט נאטירלעך הייסן אפשטעלן די פארפולקומונג פון ווערק און וועט ראטן באלד צוצוטרעטן צו דער ארויסגעבונג.

2. אן עקסטרעם אנדערער וועט זיין דער שטאנדפונקט וויטטער צו פירן די ארבעט איך בן־יעקבס גייסט און וועזן. אין דעם פאל מוז די ארבעט נאך א מאל איבערקאנטראלירט ווערן, און דאס צופירן צו א גמר קאן געדויערן אן ערך ביז 5 יאר.

3. א פארמיטלענדיקן שטאנדפונקט וועט דער פארנעמען, ווער עס האלט, אז מען דארף נישט קיין פארענדיקונג בתכלית השלמות, וועלכע וועט צו לאנג געדויערן, און וויל מען קאן נישט לאזן אונטערגיין די מאטעריאלן, וועלכע זענען דורכן מחבר מיט אזויפיל פארשטענדעניש און פליס געזאמלט געווארן, דארף מען קומען צו דער החלטה, אז דעם מאנוסקריפט דארף מען פארזארגן מיט די אומבאדינגט נייטיקע מילואים און שינויים און דערנאך צוגרייטן צום דרוק.

דער לעצטער פאל, וועלכער זעט מיר אויס צו זיין דער ריכטיקסטער, וועט איינשלינגען פון $1\frac{1}{2}$ ביז 2 יאר.

(—) ו י ל

III

ליידער אבער, צום גרויסן באדויערן פונעם שרייבער פון די דאזיקע שורות און צום גרויסן שאדן פון דער וויסנשאפט, האט ד"ר ענעלאוו זיך אפגעזאגט צו געבן די צוגעזאגטע פינאנציעלע אונטערשטיצונג, באגרינדנדיק דעם אפזאג מיט דעם מאטיוו, אז די „קאנפערענץ פון אמעריקאנער ראבינער" גיט פאנדן נאר פאר ווערק, וואס זענען פולקום גרייט צום דרוק און נישט פאר ווערק, וועלכע געניי־טיקן זיך נאך אין א באארבעטונג, וואס איז פארבונדן מיט א געוויסער צייט.

ד"ר ענעלאוס שטאנדפונקט איז זאכלעך געווען נישט באגרינדעט, ווייל דער ערשטער באנד (די אותיות פון א—ד) איז שוין דעמאלט, אפילו לויט פראפעסאר וויילס שטרענגער באהויפטונג, געווען פולקום פארטיק צום דרוק. (די לעצטע מילואים אין דעם באנד האט לויטן אויפטראג פון דער געזעלשאפט געמאכט ד"ר פראבסט, דעמאלט אין בערלין, אויפן גרונט פון א פארגלייכונג מיט פריד־בערגס „עקד הספרים"). ווען מען נעמט אין אכט, אז דאס דרוקן דעם ערשטן באנד, וועלכער פארנעמט 25 דרוקבויגן, וואלט זיכער געדויערט ביז א יאר צייט און אז דורך דער צייט וואלטן דערווייל געווארן צוגעגרייט צום דרוק אנדערע בענד, דעמאלט זעט מען דייטלעך, אז וען ד"ר ענעלאוו וואלט דעמאלט געווען צוגעשטימט צו דער פינאנציעלער מיטהילף, וואלט שוין היינט דאס ווערק אין זיין גרעסערן טייל ארויסגעגעבן געווארן צום נוצן פון דער ייִדישער וויסנשאפט און אויך צום רום פון דעם אמעריקאנער ראבינער־פארבאנד.

איך בין חס וחלילה נישט פוגע בכבוד אין ד"ר ענעלאוס פערזענלעכקייט, וועלכער האט פארגעשטעלט מיט זיך א גרויסן געלערנטן און וויסנשאפט־אפוטרופס. איך דערקלער נאר דאס, וואס פון די פארהאנדלונגען האט זיך גאר־נישט אויסגעלאזט, דורך דעם אומשטאנד, וואס ער האט מיט די אייגענע אויגן נישט געזען דעם גאנצן מאטעריאל און האט זיך אין גאנצן פארלאזן אויף דער א ביסל צו שטרענגער אפשאצונג־מעטאדע פון פראפעסאר וויילס באריכט, וועלכע איז אין א שטיקל סתירה מיט די וואראמע. און אזוי לויבפולע אויבן דערמאנטע

הסכמות פון די ביבליאָגראַפן=ספּעציאַליסטן אין דער ייִדישער וויסנשאַפט. „תפשׂת מרובה לא תפשׂת" קאָן מען אויך דאָ אין אַ געוויסן זינען אָנווענדן.

אַזוי אַרום האָבן זיך אַלזאָ די לאַנגע אונטערהאַנדלונגען צווישן דעם שרייַבער פון די דאָזיקע שורות און דער „געזעלשאַפט" אין בערלין געענדיקט אָן אַ פּאָזיטיוון רעזולטאַט.

אין יאָר 1932 האָט זיך דער אונטערגעצייכנטער געוואָנדן מיט אַן אויס=פירלעכן מעמאָראַנדום צו דעם העברעיִשן אוניווערסיטעט אין ירושלים, וועלכער האָט פון זייַן זייַט די זאַך איבערגעוויזן דער העברעיִשער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק.

אָבער אויך דאָ איז דער ענין פון אַרויסגעבן בן=יעקבס מאָנומענטאַלן „אוצר הספרים" געבליבן אָן רעזולטאַט איבערן אויספעל פון פינאַנציעלע מיטלען, וואָס זענען נייטיק אויף אייניקע יאָר פאַר אַ גרינדלעכער באַאַרבעטונג פונעם ווערק, כדי עס זאָל ווערן געבראַכט צום דרוק אַ דבר מתוקן און אויף דער גע=העריקער וויסנשאַפטלעכער מדרגה לויט דעם הייַנטיקן שטאַנד פון דער ביבליאָ=גראַפישער פאָרשונג.

*

נישט געקוקט אויף די אַלע שווערקייטן האָט דער שרייַבער פון די דאָזיקע שורות בדעה צוצוטרעטן איצט צו די צוגרייטונגען צו דרוקן דעם ערשטן באַנד פון „אוצר הספרים". דער אונטערגעצייכנטער האָפט אויך, אַז געזעלשאַפטלעכע און וויסנשאַפטלעכע פאַקטאָרן (ווי קהילות, וויסנשאַפט=פאַרבאַנדן אד"גל) אין לאַנד און אויסלאַנד, וועלכע האָבן פאַרשטענדעניש פאַר דער אומגעהייַער גרויסער באַדייַטונג פון דעם ווערק פאַר דער ייִדישער וויסנשאַפט וועלן אים דערבייַ דינען מיט הילף.

די פאַראינטערעסירונג פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן דעת הקהל אין פּוילן און אין אַנדערע לענדער מיט דער וויכטיקער פראַגע פון דער נייַער אויסגאַבע פון „אוצר=הספרים" — איז אויך דער הויפּט=צוועק פון די דאָזיקע שורות אין די „ייוואָ=בלעטער".

8. **אב ואם** או ס' „היחש". יהודה אבן קריש. מונר נ"ל טרב נפש „כתאב אלחדאיק" (תרגומו: ס' הגנרת) וטוב לנרת מוסר לעדת יהודי פאס לשורש על הועלת ידיעת נ' תורות לענרית, ועל נחילת קריאת תרגום פונקוס; וגלוס לה מהנדת על כלל הדבר שכן! נ' ערבי וענרי ויחס ענרית לערבית.

מכיון הראב"ע בפקס"ו „באזנים". — נקוט"ם ממנו נדפסו פ"י שניערר ועוואלד באללע. ביבליאט. די ביבלישען ליט. נ' להתקנ"ח ובייטראגע דוקטע א' דקי"ז, וטוב נדפס בפס „רפלה" פי' זה. — וע': „שרשים" (פ' 1554). [1

7. **אבא ואם.** בקנלה. כ"י רד"ק (ק"נ דתרמ"נ) [בהשמות כד"ק לה נמלה. ש.]

9. **אבהאנדלונג.** על תועלת מי סיבוסה בקיסטינגען. נעתק מנ"ל נע"ט עם בקדמת המעתיק ומחרית דנר מפרופ' פריד. ערדמאן בדארפאט: ווילנא 1836 תקצ"ו 12.

10. **אבודרהם** או „פירוש סדר תפלות" ונסיבו נקרא „חבור פירוש הברכות והתפלות" דוד ן' אבודרהם ב יוסף. נתור סדר פתפלות מכ"ס, מ"מ וסדר הפרשיות והסדרות, וכנס"ל, וסדר הענרונית וסתוספות, ולוחות המולדות ממחור רס"ם — רפ"ו, וברכתו נ' בערים לנמר מנות ק"ם תפלה וברכת המלות; ונסופו סל' ברכות כהנין ומנות סהין לכן זמן קנוע, ופעם מנהנים.

ומנלגי מו מריד"ם מסדור רב עמ"ם גאון ומסדור רס"ג ומחטיבים קדמונים שולתם, ופירוש י' ג מדות דר' יכמעאל כהן — רוסו ע"פ פרם' ומע"ס פ"ם פירוש רס"ג, לסדור מכפרם ע"ם הראב"ד. — ס' נתרים, ת נכר כתי"ג נפ' ס"ם ק' (1340 . ויסבורנ, צדקנ"ו (ר"ן) 2° קטן:

וכנלר כדפים תסרים נ' דפים כפרק „נמם מדליקין".

2) פס בנייס, ונלי סדר ענרונית ולוחות המולדות: קושטנטינה, עד"ר (רע"ר) 2° קטן.

3) כ. ו', דף נדף ומלה נמלה: פאס, נכלו עו"ה (לפ"ק: רע"ז) 4.

[נתותיות ליסתלן: לפ"ד המדפים לא יכלו להבין נייל לדפים, כי ממלת תסרה למסול נייל ליהודים (פת' די"ל; ופס כפרש „ר פ"כ" טעות, פי' לה נ' כ' ד' ודק"ן)]

4) פס סדר ע"ר"ת, כלי ליתות כתולדות ווינציא, ש"ו—ז 2° קטן.

5) כתו 4, ווינציא, שכ"ו 4.

6) נלי סדר ענרונית, ונתוספת מפרשות אב"ד, דפ"ו 8.

7) פראג תקל"ז.

8) פראג, ותצל"ח (תקס"ד).

9) כתו 8. תס"ר (ברדישוב) תקע"ח 4.

10) סדילקוב, תקע"ח 4.

11) לבוב, תרי"ז.

12) ווארשא תרל"ח 8.

א) סימוך כתפילות, — ע' תפילת 772.

ב) סימוך הנדפס בל פסח לנפר, ע' הנ"פ..., מהוכר...

ג) תקונים על הנדפס — נפ' „ביאור האוצר" לנב"ג דמ"ח;

ד) הנהות כ"י על דפ"ס 2 — קל ו;

ה) סיכום הערות נכ"י יבן סנדלי וסנ"ל — מלל הוואלוון.

ו) עם הוספות: כ"י נדפס 1;

ז) נת סנת מרומה על הנדפס בפרם בסדר הענרונית ו סוכו: כ"י (תורי 274) נ ר' 905.

ח) פרוכו נם על פיוסי הסס"דים רשם (דדו"ד ס' דק"ת הע"ג גרעניץ ס' דפ"ג).

ט) וע': תשלום אבודרהם.. [5

18. **אבות דרבי נתן** [תדנ"ן]. נתן הבבלי. ע' תלבוה, כפ"ך.. [16

30. **אהן נר בן נר.** בלב אפינדופולו ק. מליצה נחרוזים ורהס נוסחים: אבנר בן נר, שאול, דוד, בת שבע, אבישג השונמית, מלכת שבא, ורנים זולתם — לתלר רוח בני דורו, קייתם ותכוניהם, כמעט כ"ד מרי הע"י הן „מחברות עכנואל" ו„התחכמוני" בנין, מבל נופל כוח מהם נכח כהנין ותוות הלשון ובכלר נסיו וסלינה הענין. לולם ס' כזה כוח הכסיון הרמתין כמיני נספרת כקרמים. כמלם כ"נ סיון רפ"ד (מ"ת ד כפלו רמ"ט). פ"ת דפים 80 כ' פירק. ת) ספ נ 818 (מדד כ' דע"ו)

ומנלגי כו נס על שה"ש, כת ס סתכנ נעלמו נכפלו „עשרה מאמרות" מ"מ כ' [וזה כתוב לת כעל תלן לכתיב: „אבנר בן נר" ע' שה"ש. ש.] ולגלת כהכעדת יפסל בגל"י כי דפס"ו בזה כוח ספרו „עשרה מאמרות". וסרק ממנו מהתלתו וסופי לגדונתו — נדפס בגנ"י נ' דכ"ה; ויקלת ממנו עכשו ס"ב

וועגן די נעמען פאַר יידיש

פון ד"ר יעקב שאַצקי (ניו־יאָרק)

אין דער „יידישער פילאָלאָגיע" I (ז' 386—388) האָט נ. שטיף פאַר־עפנטלעכט אַ וויכטיקע נאָטיץ מכוח די נעמען, וואָס ווערן באַנוצט אין דער אַלט יידישער ליטעראַטור צו באַצייכענען די יידישע שפראַך. ער ברענגט דאָרט פיר נעמען: 1) לשון אשכנז (נאָך בײַ רש"ין), 2) טײַטש, 3) יידיש, 4) אונדזער שפראַך (לשוננו).

1. יידיש. דעם נאָמען יידיש געפינט שטיף ניט פריִער ווי 1597, אין דער קראָקעווער אויסגאַבע פון „זיגענאָט", ווו מיר לייענען צום סוף אַזאַ צושריפט: „אויז גינומן פון גלחות אונ' אויף יודש ור טיישט"[1].

(וועגן „גלחות" זע ווײַטער אונטן, אונטער „יהדות").

שטיף האָט משמעות פאַרזען, אַז עס איז שוין אָנגעווויזן געווארן אויף אַן עלטערן מקור, ווו דער נאָמען „יידיש" ווערט באַנוצט[2].

2. אונדזער שפראַך (לשון). דער נאָמען „אונדזער שפראַך" באַנוצט דער חזן אליהו בן אליעזר קאטנהיים (קוטנים) אין זיין איבערזעצונג פון תלמיד צחקן פון לשון פון אריה דע מודינה (אַמסטערדאַם 1697); דײַטש באַצייכנט ער מיט אלמאנייה אָדער גלחות לשון אלמאנייה און אויך לשון הוך דייטש.

יידיש ווי „אונדזר לשון" באַצייכנט יוסף בן יעקב מארשן אין זיין איבערזעצונג פון „יהושע בן סירק" (אַמסטערדאַם 1712).

3. יהדות. דעם טערמין „יהדות" פאַר יידיש געפינען מיר אין דער צוואה פון שמואל אָפענהיימער פון ווין, פון יאָר 1709[3].

דעם זעלבן טערמין פאַר יידיש געפינען מיר אין: קוריאַטער אַנטיקווַ־ריוס, נייוויד 1752, ווו מיר לייענען, אַז עס איז „אויז בעווהרטע אויטארעס פון ווארט צו ווארט אויף יהדות צום ערשטן מאהל איבער זעצט". אין דער הקדמה

---

[1] זע אויך: Schüler, Festschrift der Realschule zu Fr. a. M. 1929, 97 sq.

[2] אין מײַן רעצענזיע אויף ווײַנרײַכס „שטאַפּלען" (צוקונפט, 1925 מײַ, ז' 319)—לויט דעם בוך פון: B. Walde. Christliche Hebraisten Deutschlands. Münster 1916

די זעלבע נאָטיץ ברענגט י. ריבקינד אין „צוקונפט" (יאַנואַר 1931, ז' 65) לויט M. Stern. Die israelitische Bevölkerung der deutschen Städte, III, 301-302.

זע אויך: V. Michels. Studien über die ältesten deutschen Fastnachtspiele. Strassburg, 1896, 237.

[3] Taglicht. Nachlässe der Wiener Juden, Wien 1917. p. 13 העברעיִשער אָפּטייל.

געפינען מיר, אַז, „...מאן זיך בפּליסן אלי אותיות אויף יהדות זא צו זעצען וויא זיא אייגענדליך מיט דענען אויף (גלחות) להבדיל אין דער אויז שפּראך איבר איינס שטיממען אונ׳ קומט נור דרויף אן דאז דער זא עס לייאענד רעכט בוכשטאבירעט״[4].

אַ גענויסע אומקלאָרקייט הערשט בנוגע דעם טערמין „גלחות״, וואָס שריפטן פון אָט דער שפּראַך זיינען גענוואָרן איבערגעזעצט אין יידיש. שולמאַן, למשל, טייטשט דעם טערמין גלחות — לאַטיין (ז׳ 51). דאָס איז ניט ריכטיק. ערשטנס זיינען אין דער יידישער ליטעראַטור ניט באַקאַנט קיין שום איבערזעצונגען פון לאַטיין. ווייטער, האָבן מיר שוין אויבן בייַם „זיגענאָט״ געזעבן אַ בייַשפּיל, וווּ דייטש ווערט אָנגערופן מיטן טערמין גלחות. פון די הקדמות צו יהושע בן סירק (אַמסטערדאַם 1712) און צו די „שיני ארטליכי גישיכטין״ (אַמסט׳ 1711) איז קלאָר, אַז אויך האָלענדיש ווערט באַצייכנט מיטן נאָמען גלחות. אין „די וואונדרזעלזאמי קורצווייליגי לושטיגי אונ רעכט לאכירליכי גישיכטי אונ ראטין דר וועלט ביקאנטן שולד בורגר״ (פּירט 1798) ווערט „האָך טייטש״ אָנגערופן: גלחות.

דער זאַץ פון דער הקדמה צום „קוריאעסער אַנטיקווואַריוס״ מאַכט אונדז ענדגילטיק קלאָר, אַז גלחות מיינט אַלצדינג וואָס איז געדרוקט מיט „גויִשע״ אותיות.

4. פּראָסט יִדיש. דעם טערמין „פּראָסט יידישע שפּראַך״ געפינען מיר אין דער הקדמה (ז׳ 4) צו דער דערציילונג: „דער דאָרן״, היסטאָרישע אַלעגאָריע פון יאָאַכים זילבערשטיין (ווארשע 1887).

5. Jüdisch — און וואָס מיינט דאָס. דער גלח פּעטער שוואַרץ, באַקאַנט אונטערן נאָמען ניגרוס, געבוירן אין בעמען אַן ערך 1435, געווען פּראָפעסאָר (אַגב דער ערשטער) פון העברעיש אין דעם אוניווערסיטעט פון אינגאָלשטאַט, האָט אין 1478 געהאַלטן דרשות קעגן יידן אין נירנבערג. עס ווערט וועגן אים דער־ציילט, אַז ער האָט געקענט gut ebreisch, jüdisch reden und der juden pücher lesen און אַז ער האָט געפּרייזיקט פון די העברעיש ביכער און שפּעטער אַלץ „אויסגעלייגט אויף דייטש״. (ער האָט דאָס זעלבע געטאָן אויך אין רעגנסבורג). אין 1475 האָט ער אַרויסגעגעבן אין עסלינגען אַ טראַקטאַט קעגן יידן (Tractatus contra Judaecs. 49 pp), וואָס איז לעצטנס אויספירלעך באַהאַנדלט געוואָרן אין דער ערשטער נאַציסטישער דיסערטאַציע אויף אַ יידישער טעמע[5].

דעם טערמין jüdische Sprache געפינען מיר אין די דאָקומענטן פון סוף 18טן יאָרהונדערט אין עסטרייך.

אַז אַמאָל פלעגט מען פאַרבייטן יידיש מיט העברעיש, איז צו זען פון דעם באַריכט פון 1781, אַז אין לעמבערג ווערט אין די יידישע שולן געלערנט

---

[4] שאצקי אין די „יהוא־בלעטער״ III, 406. שולמאן, שפת יהודית־אשכנזית וספרותה. 1913, 127, גיט עס איבער מיט „יהודית״.

[5] W. Grau. Antisemitismus im späten Mittelalter 1934, 59 — 76 (א מאַנאַגראַפיע וועגן רעגנסבורג).

אין העברעיִש, און עס ווערט מיט רעכט קאָרעגירט, אַז עס איז געמיינט in jüdischen Jargon.[6]

אין טאָלעראַנץ-פּאַטענט פון 1782 לייענען מיר וועגן:
hebräisch mit deutsch vermengte, sogenannte jüdische Sprache

אין דעם דעקרעט פון 1794, וואָס לויט אים ווערט פאַרבאָטן אין עסטרייַך זיך צו באַנוצן מיט העברעיִש און ייִדיש אין עפנטלעכע דאָקומענטן, ווערט אויך גערעדט וועגן געשעפטסביכער אָדער שריפטן in hebräischer oder jüdischer Sprache.

אין אַ דעקרעט פון 1814 לייענען מיר וועגן ייִדיש ווי וועגן sogenannten jüdischen Sprache[7]

אויף דער ייִדישער אויסגאַבע פון „חק לישראל" פון ישראל הלוי לאָנדאָן, געדרוקט אין פּראָג אין 1798, לייענען מיר, אַז עס איז:
Uebersetzt in deutscher Sprache nach jüdischer Mundart אַ טערמין אַגב וואָס מען באַגעגנט אין דער ליטעראַטור צום ערשטן מאָל.

בערנע באַצייכנט מיטן טערמין Jüdische Sprache אַ שלעכט דייַטש, ווי דאָס איז צו זען פון זייַנע אינטערעסאַנטע נאָטיצן[8].

דאָס וואָרט jüdisch קען אָבער האָבן נאָך אַן אַנדער טייַטש.

אין אַ באַריכט פון אַ דייַטשן רב פון סוף 18טן י"ה מכוח דערציִונג געפינען מיר דעם טערמין iüdisch. עס ווערט דאָרטן געזאָגט, אַז מען לערנט די קינדער לייענען, שרייַבן און רעכענען אין ייִדיש און דייַטש[9] (in lesen, iüdisch und deutsch schreiben und rechnen). וואָס איז דאָס אָבער געווען פאַר אַ ייִדיש?

פון די מקורים פון 18טן און אָנהייב 19טן י"ה איז צו זען, אַז אונטערן וואָרט jüdisch האָט מען פאַרשטאַנען שרייַבן דייַטש מיט העברעיִשע אותיות.

אין 1798 האָט מען אין האַמבורג געלערנט אין דער ייִדישער מיידלשול דייַטש און שרייַבן ייִדיש (jüdisch)[10].

אין דער שול-אָרדענונג פון דער „חברה חנוך נערים" אין דעסע, פון 1802, לייענען מיר, אַז: Schreiben deutsch und jüdisch, wobei sowohl

---

[6] Wolf. Lehrerseminare in Galizien. (Z. f. G. d. J. in Deutschland V (1890), 147.

[7] Pribram. Urkunden und Akten zur Geshichte der Juden in Wien, 498; II, 40, 251.

Wolf. Unterschriften in jüdischer Sprache Al. Z. d. J. 1870, 723 sq. :פאַרגלייַך

[8] Z. f. G. d. J. in Deutschland V (1890) 217.

בערנע האָט זיך געלערנט ייִדיש פון וואַגענזיילס בוך.

[9] Mitt. f. jüd. Volkskunde, 1905, 161.

[10] Grunwald. Hamburgs deutsche Juden. 1904, 130.

auf Schön- als auf Rechtschreiben gesehen wird[11] אַלזאָ קאַליגראַפישע געניטונגען מיט העברעזישע אותיות אויף אַ דייטשן טעקסט האָט מען דעמאָלט גערופן jüdisch.

דער היסטאָריקער יאָסט דערציילט אין זיינע זכרונות, וואָס זיינען שייך צום יאָר 1820, אַז די קינדער האָבן זיך געלערנט שרייבן אויף יידיש דייטשע בריוו און פלעגן באַנוצן אויסדרוקן פון די נייערע יידישע ביבל-איבערזעצונגען (מסתמא מענדעלסאָנס):

...bemühten sich schon einige, in ihren jüdisch geschriebenen deutschen Briefen gewählte Ausdrücke zu gebrauchen, die man aus der Bibelübersetzung und aus einigen neueren jüdisch-deutschen Schriften kannte[12].

חיים (הערמאַן) שטיינטאַל דערציילט אין זיינע זכרונות, וואָס נעמען אַרום די יאָרן 1830–1840, אַז בייַ זיי אין שול פלעגט מען יעדן טאָג לערנען שרייבן יידיש. דער נידעריקער קלאַס האָט געשריבן נאָר יידיש (schrieb nur jüdisch), דער מיטלער יידיש און דייטש. אַגב דערציילט ער, אַז בייַ זיי אין שטוב האָט מען נאָך געריידט יידיש[13].

אויך אין האָלאַנד האָט מען געלערנט יידיש, ניט נאָר שרייבן נאָר אויך לייענען.

אַזוי געפינען מיר אין אַ באַריכט פון אַן „איזראַעליטישער גאָטעסדינסט שול" אין ראָטערדאַם פון יאָר 1851, אַז אין די מיטלע קלאַסן האָט מען געלערנט יעדער וואָך צוויי אָן האַלבע שעה en joodsch-duitsch lezen schrijven, אין די העכערע קלאַסן האָט מען געלערנט „יידיש-דייטש און רשי לייענען און שרייבן אָנדערטהאַלבן שעה אַ וואָך"[14]. אונטער „רשי" דאַרף מען פאַרשטיין: רשי-כּתב.

אויך אין פוילן האָט מען געלערנט אַזאַ יידיש. אַזוי לייענען מיר אין באַריכט פון דעם וואַרשעווער שול-אינספעקטאָר פאַר יידישע שולן עלזענבערג

---

[11] Mitt. für jüdische Volkskunde, 1911,83.

[12] Jost. Vor einem halben Jahrhundert. (Sippurim, VII, 294).
געשריבן אין 1853. אַגב דערציילט יאָסט, אַז ביז 16 יאָר האָט ער קיין בריוו מיט דייטשע אותיות ניט געקענט שרייבן.

[13] H. Steinthal. Die jüdische Volksschule in Anhalt von 1830 – 1840. (Z. f. G. J. in D. IV, 1890, 72).
Über Juden und Judentum. 1906, 295. אויך איבערגעדרוקט אין זיינע עסייען: אז דער ענין פון יידיש שרייבן איז געווען וויכטיק נאָך צו יענער צייט, איז צו זען פון דעם ארטיקל: Das Jüdisch-Schreiben in unserer Zeit (Orient, 1843, 47).

[14] Tijdschrift van de Maatschappij tot nut der Jsraelieten in Nederland III (1857) 90.

(פון 28 סעפּטעמבער 1854), אַז אין דער שולע פאַר מיידלעך פון יוליאַ פּאַפּראָצקאַ קענען די תּלמידות „שרייַבן דייַטשע זאַצן מיט העברעיִשע אותיות" (umieją[15] pisać głoskami hebrajskiemi zdania niemieckie).

אויך אין אַ דערציילונג פון 1865 געפינען מיר דערמאָנט, אַז עס איז וויכטיק פאַר אַ מיידל צו האָבן אַ שיינע „ייִדיש-דייַטשע" האַנטשריפט.

Mehr jedoch als Alles schlug Rothschild die allbekannte Geschicklichkeit seiner Erwählten an, die nicht nur eine Schriftgelehrte im Kleinen (Lamdones) war, sondern auch namentlich eine ausgezeichnet schöne jüdisch-deutsche Handschrift besass[16].

פון די אַלע בייַשפּילן איז קלאָר, אַז ווען מען באַגעגנט אין אַ טעקסט דעם טערמין jüdisch, דאַרף מען זייַן זייער אָפּגעהיט: ס'קען מיינען טאַקע ייִדיש, ס'קען אַבער אויך מיינען פּשוט דייַטש מיט ייִדישע אותיות.

6. Corrumpirt ebräisch. אין אַן אָפיציעלן דאָקומענט פון 1736 האָב איך געפונען פאַר ייִדיש אַ באַצייכענונג: Corrumpirt ebräische Sprache[17].

7. Judaice? אַ באַזונדער אָרט דאַרף אָפּגעגעבן ווערן די שפּראַך-טערמינען, וואָס מיר באַגעגענען אין די מיטלעלטערישע פּאַסיאָנס-שפּילן. דאָרטן באַגעגענען מיר די טערמינען: judaicum און ebraice. אַזוי, למשל, לייענען מיר אין דעם Murier Osterspiel: Die Juden tanzen zu Pilato und singen jüdisch[18].

אין פראַנקפורטער פּאַסיאָנס-שפּיל (פון 1493) לייענען מיר:

Judei murmurant ebraice.

אַקעגן אין אינסבּרוקער שפּיל געפינט זיך גאָר:

Judaei cantant judaicum.

און אין אַן אַנדער טעקסט:

Judaei cantabunt ebreice[19].

---

[15] Archiwum Kuratora w Warszawie. Akta wizytacyjne. 1854.

[16] Simon Krämer. Auch ein Rothschild, ein Lebensbild. Achawa Jahrbuch für 1865. Leipzig, p. 62.

[17] Fr. Költsch. Kursachsen und Juden in der Zeit Brühls. Leipzig 1928, 63,204.

[18] K. Hase. Das geistliche Schauspiel. Leipzig 1858,81. L. Wirth. Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI. Jahrhundert, Halle, 1889 מיר לייענען דאָרט אויף ז' 204, אַז: Um den Gesang der Juden wiederzugeben und zugleich lächerlich zu machen, konstruiren sich die Verfasser einen Text, ein Mischmasch von lateinischen, griechischen, hebräischen, deutschen etc. Wörtern, was als Ganzes betrachtet ein barer Unsinn ist.

[19] F. J. Mone. Altdeutsche Schauspiele. 1841 passim; Heinzel. Beschreibung des geistlichen Schauspiels im deutschen Mittelalter. 1898, 76, 187.

אורטיילנדיק לויט די טעקסטן איז דאָס געווען אַ ווילד געמיש פון איבער-געדרייטע העברעיִשע ווערטער מיט דייטשע. עס איז זיכער ניט די ייִדישע שפראַך פון יענער תקופה. דערגיין דעם אונטערשייד צווישן ebraice און judaicum איז דעריבער אוממיגלעך.

דאָס זעלבע קען מען זאָגן וועגן דעם באַראָק-ייִדיש אין דער קאָמעדיע פון Andreas Gryphius (1616–64) א"נ Horribilicribrifax, וווּ עס ווערט אַרויסגעפירט דער ייִד ישׂשכר[20].

8. Idioma. אין 1453 באַגעגענען מיר אַן אויסדרוק idiomate, וואָס דערמיט איז זיכער געמיינט ייִדיש, ווי עס איז צו זען פון דעם קאָנטעקסט. אין יענעם יאָר האָט מען אין ברעסלע אַרעסטירט צוויי ייִדן איבער עפעס אַ בילבוך, און ווי דער דאָקומענט דערציילט אונדז, האָבן זיי פריוויליק און ניט געצוווונגען (libere et voluntarie) אָפּגעגעבן שריפטלעך אַ הודאה idiomate. עס איז זיכער ניט העברעיִש, נאָר „לשון אשכנז" (בראַן רופט עס אָן: deutsch in hebräischen Schriftzügen[21]).

אַז אזעלכע דאָקומענטן זיינען באַקאַנט פון נאָך פרי‌ערע צייטן, איז שוין אין דער ליטעראַטור פעסטגעשטעלט געוואָרן[22]. אין דעם פרט איז אָבער וויכטיק צו פאַרצייכענען דעם אָפּיציעלן טערמין פאַר „לשון אשכנז" ווי אַן אידיאָם.

דעם זעלבן אויסדרוק (ipsorum idiomate) געפינען מיר בייַ עמנואל טרעמעלי‌וס, אַ משומד-מיסיאָנער פון XVI יאָרהונדערט, וועלכער זאָגט אין זיין „ספר חנוך בחירי יה", געדרוקט אין 1544, אַז ייִדן לייענען ניט קיין פרעמד-שפראַכיקע שריפטן, נייַערט נאָר די וואָס ווערן אַרויסגעגעבן אין זייער אייגענעם דיאַלעקט; אָבער פונעם קאָנטעקסט זעט מען, אַז בייַ אים מיינט עס פשוט העברעיִש[23].

---

[20] Aaron Schaffer. The Hebrew Words in Gryphius Horribilicribrifax The Journal of English and Germanic Philology, XVIII (1919, 92–96).

W. Fleming. A. Gryphius und die Bühne. 1921, 327.

Idem. Die deutsche Barrekomödie. Leipzig 1931.

דעם פרווו צו „זשאַרגאָניזירן" אין דער אָפּערע געפינען מיר אין דער „commedia harmonica" פון Orazio Vecchi א"נ L'Amfiparnasso (1597), וווּ מען זינגט באַראַדיעס אין אַ סך דיאַלעקטן, אויך אויף „ייִדיש". אַסקאַרי ב' (Bie) רופט עס אָן אין זיין בוך Die Oper (בערלין 1919, זייט 15): Kontrapunktik auf hebräischem Jargon.

[21] Brann. Geschichte der Juden in Schlesien 1907, 130–131.

[22] שיפער אין אַרכיוו פאַר ייִדישער שפראַכפאָרשונג I (1926–33), ז' 79-90. 1121–107. Z. f. h. B. XI,

אויספירלעכער אין דער אַ־בעט וואָס איך גרייט וועגן די עלטסטע ייִדישע שפראַך-דענקמעלער.

[23] זע גייגער Zs. f. Gesch. d. Juden in Deutschland, IV (1910), p. 163.

9. Židovský. ניט לאַנג איז געפונען געוואָרן דער טשעכישער אָריגינאַל פון דער פריוויליגיע, וואָס דער קעניג רודאָלף II האָט אין 1589 געגעבן דעם באַווינסטן פּראָגער דרוקער גרשון. דאָרט ווערט געזאָגט, אַז ער האָט דאָס רעכט צו דרוקן ביכער אין יידיש און אין העברעיש. (aby knihy židovsky neboližto hebrajsky do živnosti své tisknouti mohe).

ווי באַקאַנט, האָט זיך פּראָג באַרימט געמאַכט מיט אירע דרוקן, און אַ סך ביכער אין יידיש זיינען דאָרטן אַרויסגעגעבן געוואָרן[24].

10. Жидовскій. אין רוסיש געפינען מיר פאַר יידיש דעם טערמין жидовскій языкъ (להיפוך צו еврейскій פאַר העברעיש) אין דער וויליגער אויסגאַבע פון צאינה וראינה פון 1836: Тсцена а Рена т. е. пять книгъ Мойсеевыхъ на жидовскомъ языкѣ[25].

11. האָלענדישע טערמינען. אין אַ האָלענדישן ווערטערבוך האָב איך געפונען אַזעלכע טערמינען:[26]

לשון אשכנז = Oud Duitsch, Yiddisch
מאַמע לשון = Duitsch = Moedertaal, Joodsch
לשון ישן = יידיש

אַזעלכע נעמען ווי „לשון קלילה", „לשון עלגים" אאַז"וו זיינען אייגנטלעך ניט קיין טערמינען, נאָר דעסקריפּטיוועּ פאַרצייכענונגען, אָדער לשבח (לשון קלילה—גרינגע שפראַך) אָדער לגנאי (לשון עלגים—שטאַמלער-לשון)[27].

די דאָזיקע נאָטיצן פּרעטענדירן ניט אויסצושעפן די טעמע. עס וואָלט נעווען זייער וויכטיק אויסצוגעפינען וואָס מער טערמינען און דעפיניציעס פאַר דער יידישער שפראַך אין איר געשיכטלעכער אַנטוויקלונג. דאָס וואָלט געווען אַ וויכטיקער צושטייער צו דער יידישער קולטור-געשיכטע.

צוגאָב

דער טערמין העברעיש-דייטש געפינט זיך אויפן שער-בלאַט פון בוך פון Franciscus Halsbauer: Kurtzer Inhalt des Christlichen Gesätzes. In 100 Unterweisungen, allen Kindern Israel, welche von Gott erleuchtet an Jesum Christum den wahren Messiam glauben wollen auf Hebraeisch-teutsch vorgestellt. Prag, 1729—30. (ציטירט אין באַריכט פון דער ביבליאָטעק פון יוד טעאַ' סעמינאַר, ניו-יאָרק, 1928, ז' 150).

---

[24] די פריוויליגיע האָט פאַרעפנטלעכט Jaroslav Rokycana אין Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslov. Republik, V (1933) p. 440.

[25] פרילוצקי. יידישער קונסטנאַטיזם, ז' 209.

[26] Voorzanger & Polak. Het Joodsch in Nederland 1915, 185.
אַגב ווערט דערקלערט אין דעם ווערטערבוך, אַז אין ענגלאַנד און אין צפון-אַמעריקע ווערט יידיש אַנגערופן זשאַרגאָן [!] (ז' 313).

[27] שולמאַן, 77.

ד״ר בערנהאַרד וואַכשטיין

19. I. 1868 — 15. I. 1935

פֿון מ. ווײַנרײַך (ווילנע)

מיט ד״ר בערנהאַרד וואַכשטיינען, וואָס איז נאָך אַ לענגערער שווערער קרענק אַוועק פֿון דער וועלט דעם 15טן יאַנואַר ד״י, האָט די ייִדישע וויסנ=שאַפֿט פֿאַרלוירן איינעם פֿון אירע אמתע גדולים. ער איז אַלט געוואָרן 65 יאָר, און זײַנע ערשטע שרײַבערשע טריט האָט ער געשטעלט נאָך אין 1898. אָבער וואַכשטיין איז ניט געווען פֿון די מענטשן מיט שטאַרקע עלנבויגנס, וואָס לייגן זיך דורך אַ פּלאַץ צו דעם אָרט וואָס עס קומט זיי און זעצן זיך ברייט אַוועק. דער אָפּקלײַב פֿון זײַנע טעמעס און זײַן אופֿן פֿון מסביר זײַן זײַנען אויך ניט געווען אַזעלכע וואָס זאָלן אים צושאַנצן די גרויסע מאַסן לייענער. דעריבער האָט מען אים ערשט לפֿי־ערך שפּעט דערקענט אין זײַן גאַנצער חשיִבֿות, און ביזן סאַמע סוף פֿון זײַן לעבן האָט דער ברייטערער עולם געקענט מער זײַן נאָמען איידער זײַנע ווערק.

ער האָט דאָס גוט געוווּסט, און דער ניטגענוגער אָפּקלאַנג האָט אַמאָל געקענט אַרויסרופֿן בײַ אים אַ מאָמענטאַלע ביטערקייט. אָבער פֿון דעם גלײַכן וועג וואָס ער האָט זיך געהאַט אָנגעצייכנט איז ער ניט אָפּגעטראָטן אויף קיין שפּאַן. ס׳איז געווען ווי ער וואָלט זאָגן: איך טו מיר מײַנס; ווער עס וויל זאָל מיטגיין מיט מיר.

אַרויסגעוואַקסן איז בער וואַכשטיין פֿון דער סאַמע געדיכטעניש פֿון מיִזרח־גאַליציע, פֿון יענעם ווינקל, פֿון וואַנען דער בעשט האָט געשטאַמט. די אויגן פֿלעגן בײַ אים נעמען גלאַנצן איטלעכס מאָל, ווען ער פֿלעגט דערציילן וועגן זײַן לעבן ווי אַ „פּויליש ייִנגל״. אין זײַנע יונגע יאָרן האָט זיך וואַכשטיין אָנגעזאַפּט מיט גמרא און מיט אַלץ וואָס אַרום דעם אַזוי פֿיל, אַז ער האָט געשמט פֿאַר אַן עיִלוי אין דער גאַנצער געגנט און מען האָט אים פֿאָרויסגעזאָגט, אַז ער וועט ווערן אַ גרויסער רבֿ. אָבער עס איז ניט באַשערט געווען. ווי פֿיל אַנדערע פֿון זײַן דור, איז ער אויך „נכשל געוואָרן״. זײַן וועג פֿון חסיִדות צו השכּלה איז געווען אַ וועג פֿון שווערע ספֿקות, פֿון דראַמאַטישן קאַמף, פֿון רײַסן מיט דער סבֿיִבֿה, פֿון שטעלן אויף זיך. ער האָט אײַנגעשטעלט און איז אַוועק שיִער ניט צו פֿוס קיין טשערנאָוויץ. טשערנאָוויץ האָט געהאַט אַ דײַטשן אוניווערסיטעט, אין טשערנאָוויץ זײַנען שוין געווען אַ סך ייִדישע אַקאַדעמיקער, בײַ וועלכע מען האָט זיך געקענט לערנען. די חסיִדים פֿון זײַן שטעטל האָבן אים פֿאַררעכנט צווישן די אָפּטריניקע. ער האָט זיך ניט אומגעקוקט אויף זייערע תּרעוּמות.

זײַן שטודיום איז געגאָנגען ברייט און טיף. פֿאַרכאַפּט האָט אים די

גרויסע דייטשע ליטעראַטור מיט איר פֿילאָסאָפֿישן תּוכן, און צוזאַמען מיט דער ליטעראַטור האָט ער זיך טאַקע באַלד אַרײַנגעטאָן אין פֿילאָסאָפֿיע גופֿא. די ליב־שאַפֿט צו ספּינאָזען איז געבליבן ביַ אים ביז צו לעצט. אָבער אין אוניווערסיטעט איז ער געגאַנגען אויף יוריספּרודענץ. ער האָט קיינמאָל ניט אויפֿגעהערט צו אינ־טערעסירן זיך מיט דער וויסנשאַפֿטלעכער אויספֿאָרשונג פֿון דער עלטסטער יידישער קולטור, וועלכע ער האָט יונגערהייט דערקענט, אַזוי צו זאָגן, אויפֿן נאַיוון וועג. און מפֿורסם איז ער גאָר געוואָרן ווי אַ היסטאָריקער פֿון מיטל־עלטער און פֿון דער נייַער צייַט. סאָראַ פֿאַרנעם פֿון פֿאַראינטערעסירונגען, און סאָראַ עמקות ער האָט אַרויסגעוויזן אין יעדערן פֿון די דאָזיקע פֿאַכן!

פֿון טשערנאָוויץ איז ער אַריבער קיין ווין, ווו דאָס פֿעלד איז פֿאַר אים געווען ברייטער אי אויף נעמען אי אויף געבן. נאָך גאָר אַ יונגער, מיסתמא אידער ער האָט נאָך אָנגעשריבן אַ שורה, איז ער שוין אין די סטודענטישע קאַפּעען געווען אַ געבאַר מיט אַ ברייטער האַנט, און מער ווי איין חיבור פֿון אַנדערע האָט זיך געהאַט אָנגעצונדן פֿונעם בליץ פֿון וואַכשטיינס אַן אַגב־אורחה־דיקער באַמערקונג.

ער האָט פֿון אָנהייב אָן געהאַט אין זינען אָפּצוגעבן זיך דער וויסנשאַפֿט אין גאַנצן. די פּראָפּעסאָרן האָבן אים געעצהט צו ווערן אַ דאָצענט אויף פֿילאָ־סאָפּיע; נאָר דאָס איז ניט קיין באַזיס פֿון חיונה, און קיין פֿאַרמעגן האָט ער ניט געהאַט. ער האָט געוואָלט באַקומען אַרבעט אין דער „קייזערליך־קעניגלעכער האָף־אונד שטאַטס־ביבליאָטעק", אָבער ניט געקוקט אויף די גוטע רעקאָמענדאַציעס פֿון די פּראָפֿעסאָרן האָט זיך דאָרטן פֿאַר אַ יידן ניט געפֿונען קיין וואַקאַנסיע. יצמאָלט האָט אים אייגנער פֿון זײַנע פּראָטעקטאָרן פֿאַרשאַפֿט דעם פּלאַץ פֿון אַ דירעקטאָר אין דער ווינער קהילה־ביבליאָטעק, און אַזוי איז ער שוין געבליבן פֿון 1903 אָן, מער ווי דורך 30 יאָר, דער הויפּט פֿון דער דאָזיקער ביבליאָטעק. ער איז געווען אַ געטרייַער דירעקטאָר. מיט אַ כּתּב־יד פֿון דער ביבליאָטעק, מיט אַן אינקונאַבל פֿלעגט ער שטאָלצירן ווי מיט אַ געראָטן קינד. און ער איז געווען באַרעכטיקט דערצו. ער איז ניט געווען פֿון יענע מיטלמעסיקע פֿאַרוואַלטערס, וואָס מען גיט זיי איבער קהלס אייגנס און זיי היטן נאָר אָפּ בשלמות, וואָס מען האָט זיי אָנגעטרויט. אויף וואַכשטיינען קען מען זאָגן אָן אַ האָר גוזמא, אַז ער האָט די ווינער קהילה־ביבליאָטעק אויפֿגעבויט. ווען ער איז אַרײַן אַהין, איז דאָס געווען אַ קליין זאַמלונגל אָן אַ פּנים און אָן אַמביציעס. אַדאַנק וואַכשטיינס שפּיר־אויגן, אַדאַנק זײַן זיכערער האַנט און זײַנע אומגעוויינטלעכע קענטענישן, איז די ביבליאָטעק אויף פֿערדינאַנד־שטראַסע געוואָרן איינע פֿון די שענסטע יידישע ביכער־זאַמלונגען אין דער גאַנצער וועלט. וואַכשטיינען קומט דערפֿאַר דער גאַנצער וויסנשאַפֿטלעכער און אָרגאַניזאַטאָרישער קרעדיט, הגם עס טאָר אַוודאי אויך ניט געמינערט ווערן דער שבח פֿון דער ווינער קהילה־פֿאַרוואַלטונג וואָס האָט מיט אירע אַלץ וואַקסנדיקע אַסיגנירונגען אויף אײַנשאַפֿונגען געוויזן, אַז זי וויס ווי אָפּצושאַצן די וועדע פֿון אירע אוצרות.

מיט איין מאָל האָט זיך די ביבליאָטעק געגעבן אַ ברייטער אויס, בשעת עס איז וואַכשטיינען געראָטן אַרײַנצובאַקומען די גרויסע ביכער-זאַמלונג וואָס האָט געהאַט געהערט צום סאַדעגורער רבין נחום-בער פֿרידמאַן. אין ווין האָט זיך געפֿונען אַ נדבֿן וואָס האָט באַצאָלט די געפֿאָדערטע סומע, און וואַכשטיין איז אַליין געפֿאָרן איבערנעמען די זאַמלונג און זי געבראַכט קיין ווין. אָבער ער האָט זיך ניט באַנוגנט מיטן טריִומף פֿון קענען שפּיגלען זיך אין די נײַ צוגעקומענע פּאָליצעס. ער האָט אַרויסגעגעבן צוויי גרויסע בענד פֿון אַ קאַטאַלאָג וואָס נעמט אַרום די דאָזיקע גאַנצע זאַמלונג, [1]) און ער האָט זיך דאָ צום ערשטן מאָל אַנט-פּלעקט פֿאַר אַן ערשטקלאַסיקן ביבליאָגראַף וואָס האָט די פֿעיִקייט אַרויסצוברענגען דעם מאַקסימום אינהאַלט אין אַ מינימום ווערטער, וואָס ווייס אַ ים און זאָגט קיינמאָל ניט קיין טראָפּן מער איידער ער ווייס.

אין די דאָזיקע קאַטאַלאָגן האָט וואַכשטיין ניט נאָר אָפּגעטאָן אַ גרונטיקע וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט, נאָר אויך געצאָלט אַ חוֹב. עס האָט געלעבט אין אים אַ געפֿיל, אַז ער איז מחויב צו פֿאַרגרינגערן דער וועלט דעם צוטריט צו יענע אוֹצרות פֿון דער פֿאַרגאַנגענהייט, וואָס די ביכער האַלטן אין זיך. פֿון יענע קאַטאַלאָגן האָט זיך אָנגעהויבן אַ גאַנצע סעריע פּובליקאַציעס וואַכשטיינס, וואָס האָבן אַזאַ גרויסן אָריענטירנדיקן ווערט. אָבער די פּובליקירטע זאַכן זײַנען נאָר אַ קליינער טייל פֿון דער סיסטעמאַטיזירנדיקער און רעגיסטרירנדיקער אַרבעט וואָס איז אָפּגעטאָן געוואָרן פֿון וואַכשטיינען פּערזענלעך אָדער לויט זיינע פּרטימדיקע אָנווײַזונגען און אונטער זײַן דירעקטער השגחה. ווער עס האָט געזען דעם אַרבעט-צימער פֿון דער ווינער קהיִלה-ביבליאָטעק, דער ווייס, וואָס פֿאַר אַ געוואַלדיקע ביאָגראַפֿישע, ביבליאָגראַפֿישע און געאָגראַפֿישע קאַרטאָטעקעס עס זײַנען דאָרטן אָנגעשפּײַכלערט. עטלעכע נײַע אויסגאַבעס זײַנען שוין געווען אין דרוק בשעת וואַכשטיין איז קראַנק געוואָרן, אַנדערע האָט ער נאָך ערשט געהאַלטן אין שלײַפֿן (און שלײַפֿן האָט מען זיך געדאַרפֿט לערנען ביי אים!) בשעת די קראַנקייט האָט אים אָפּגעריסן פֿון זײַן אַרבעטסטיש.

עפּעס אַ צווייִקער געפֿיל פֿלעגט אַלע מאָל באַהערשן וואַכשטיינען, בשעת אַ זײַטיקער פֿלעגט וועלן צוקומען צו די דאָזיקע ביבליאָגראַפֿישע בריקן וואָס די התמדה און די אײַנפֿעליקייט זײַנע האָבן געהאַט אויסגעבויט. מיט דער שטרענגער מאָס, מיט וועלכער ער פֿלעגט מעסטן, און בײַ דער טרויעריקער פּראַקטיק וואָס ער האָט אַזוי אָפֿט געהאַט מיט איבערשרײַבערס בשוֹגג און במזיד, פֿלעגט אים אָפֿט פֿאַרדריסן, וואָס ניט גענוג פֿאַרלאָזלעכע מענטשן וועלן כאַפּן דאָ אַ לעק און דאָ אַ שמעק און צונויפֿסטריגעווען אַן אַרטיקל אָדער אַ בוך. אָבער גוֹבֿר זײַן פֿלעגט דער געפֿיל פֿון חוֹב: איך האָב די בריק אויסגעבויט און ס'איז ניט שייך צו וועלן, אַז נאָר סאַמע מושלמים זאָלן גיין איבער איר.

---

[1]) דער צווייטער באַנד נעמט אַרום אַ צווייטע קאָלעקציע; זי האָט אַמאָל געהערט צו ש. ז. ח. האַלבערשטאַמען (שזח"ה).

פֿלעגט זיך אָבער מאַכן אַ מענטש, צו וועלכן ער האָט יאָ געהאַט צוטרוי, האָט זיין גרייטקייט צו העלפֿן ניט געהאַט קיין שיעור.

דאָס זעלבע וואָס וועגן ביכער האָט וואַכשטיין געפֿילט אויך וועגן אַנדערע איבערבליבן פֿון דער פֿאַרגאַנגנהייט. קיינער האָט ניט אַזוי געצערטלט אַן אַלט בריוועלע פֿון אומבאַקאַנטע פערזאָנען ווי ער, און די אויסגאַבע פֿון די פּראָגער בריוו פֿון 1619, וועלכע ער האָט פובליקירט אין 1911 צוזאַמען מיט זיין לאַנג-יאָריקן פֿרײַנד ד״ר אַלפֿרעד לאַנדוי, איז ממש קלאַסיש. מיט אויפֿשריפֿטן אויף מצבֿות האָט מען זיך פֿאַרשטייט זיך אינטערעסירט פֿריִער אויך, אָבער עס איז ניט געווען און עס ניטאָ בײַ יידן קיין צווייטער געלערנטער וואָס זאָל האָבן אַרײַנ-געלייגט אַזוי פֿיל לעבן אין דעשיפֿרירן פֿאַרווישטע אויפֿשריפֿטן פֿון בית-עלמין-שטיינער. זײַנע גרויסע בענד וועגן די מצבֿות אויף די בית-עלמינס פֿון ווין און פֿון אײַזנשטאָט וועלן אויף שטענדיק בלײַבן סטאַנדאַרדווערק פֿאַר דעם מין פֿאָרשונג.

ווער עס האָט וואַכשטיינען ניט געקענט פערזעלבן, בײַ דעם האָט אפֿשר געקענט אויפֿקומען דער געדאַנק, אַז דאָס איז אַ מענטש וואָס שיידט זיך אָפּ פֿון דער ווירקלעכקייט און אַנטלויפֿט צו דער טויטער רויִקייט פֿון די קבֿרים. דאָס איז פונקט דער היפוך פון דער ריכטיקייט. ער האָט זיך קיינמאָל ניט אָפּגעריסן פֿון לעבן. נאָר אין די לעצטע יאָרן, וועגן זײַן קאָפּ איז שוין געווען אין גאַנצן גרוי, האָט ער טיף איבערגעלימען די היטלער-איבערקערעניש אין דײַטשלאַנד, די פֿאַשיזירונג פֿון עסטרײַך. זײַן קלוגע, סאַרקאַסטיש-ווייטאָגפֿולע בראָשור: „דיסקו-טיר-שריפֿטן וועגן דער יִידן-פֿראַגע—דער נײַער פּרצוף פֿון אַנטיסעמיטיזם״ (אַרויס 1933) איז די בעסטע ראיה דערויף. נאָר וואָס דען—אין ביכער האָט ער זיך פֿאַרטיפֿט (און וואָס ווײַטער אַלץ מער) דערפֿאַר ווײַל ער איז געקומען צו שפּירן, אַז אויף צו באַנעמען דאָס לעבן פֿון הײַנט איז ניט genug די לעבנס-געניטשאַפֿט פֿונעם יחיד. ער האָט זיך טאָג אויס טאָג אײַן געלערנט לעבנס-חכמה בײַם עבֿר. ער איז געווען אַ פֿאָרשער מיט טעמפּעראַמענט, און ער האָט אַפֿילו אין די אָפּגעריבענע און מיט מאָך פֿאַרצויגענע מצבֿה-קריצונגען אויך אַרײַנגעבלאָזן לעבן. מיט אַ זעלטענער חריפֿות האָט ער דערגאַנצט די אותיות וואָס די צײַט האָט געהאַט אָפּגעריבן, מיט אַן אומפֿאַרגלײַכלעכער בקיאות האָט ער אידענטיפֿיצירט מענטשן פֿון נאָענט און פֿון ווײַט. טיילמאָל פֿלעגט זיך שאַפֿן דער אײַנדרוק בײַם קוקן אין זײַנע ביכער אָדער בײַם שמועסן מיט אים, אַז ער איז ניט נאָר קלאָר אין דער גענעאַלאָגיע פֿון עקיבֿא אייגער אָדער פֿון קאַרל מאַרקסן, נאָר אַז ער האַלט אויפֿן קאָפּ אַלע יִידן פֿון פֿאַרגאַנגענע יאָרהונדערטער אין די עסטרײַכיש-בײַמיש-מערישע לענדער מיט אַלע זייערע מחותנים און גליד-שוועסטערקינדער. און אַ מענטש וואָס האָט אויבנאויפֿיק געבלעטערט אין זײַנע גראָבבײַקיקע ווערק האָט געקענט פֿרעגן: וואָס איז דער תּכלית פֿון דעם אַלעם? וועמען אַרט עס סוף כּל סוף, פֿון וועלכע פּסוקים און מימרות עס איז צונויפֿגעשטעלט אַן אויפֿשריפֿט

אויף אַ מצבה און צי עס שטייט אָנגעשריבן חוה צי חנה אויף אַ שטיין וואָס איז שוין געווען כמעט אין גאַנצן פֿאַרזונקען אין דער ערד?

אָבער וואַכשטיין האָט געהאַלטן, אַז וויסנשאַפֿט דאַרף מען אויפֿבויען פֿון די סאַמע יסודות און אַז דער גאַנצער בינין דאַרף זיין דורכזיכטיק ווי קרישטאָל, כדי יעדער איינער זאָל קענען אין יעדן מאָמענט אַרויסזען די איינציקע ציגל פֿונעם גאַנצן בינין. די גערוסן וואָס ער ברענגט אונדז פֿון די בית-עלמינס אין ווין און אייַזנשטאָט זייַנען בעצם אַ געשיכטע פֿון די דאָזיקע קהילות. ווי נאָר ער טרעפֿט אָן אויף אַ מענטשן וואָס האָט געשפּילט וועלכע עס איז ראָלע, שפּרייט ער באַלד אויס פֿאַר אונדז זיין גאַנצע ביאָגראַפֿיע. טאָמער האָט דער מאַן געשריבן אַ ספֿר אָדער ער ווערט דערמאָנט אין אַ ספֿר, קענט איר זיין זיכער, אַז איר וועט דאָס דאָ געפֿינען מיט אַלע פּרטים. אויב אין די מלוכישע אַרכיוון איז פֿאַראַן עפּעס אַ זכר פֿון דעם מענטשן, ווערט ווידער אַ מאָל אויפֿגעדעקט דער צוזאַמענ-האַנג. מער ווי דאָס, אַפֿילו וועגן די קינדער און קינדסקינדער פֿון דעם אָ מענטשן וועלן מיר געפֿינען לעבנספֿולע שילדערונגען. און ווען איר לייענט אַ זייַטל נאָך אַ זייַטל די געשיכטע פֿון דער משפּחה און פֿון די אינסטיטוציעס וואָס זי האָט געשאַפֿן, אַנטפּלעקט זיך פֿאַר אייַך אַ גאַנצע עפּאָכע.

נאָר וואַכשטיינען דאַרף מען קענען לייענען. די גאַנצע גבֿורה פֿון זייַנע קענטענישן און זיין קונסט האָט ער אַרייַנגעלייגט אין זייַנע הערות. אַנדערע מחברים האָבן דערנאָכדעם פֿון וואַכשטיינס הערות געמאַכט ביכער וואָס דער עולם האָט געלייענט און די רעצענזענטן האָבן געלויבט. לייענען וואַכשטיינען אַליין איז ניט פֿון די גרינגע זאַכן. מיט אַ חידושדיקער עקשנות האָט ער געשריבן ביכער מיט טיטלען וואָס האָבן דורך זייער וואָגיקייט אָנגעיאָגט אַ מורא אויפֿן קורא נכבד, און די גאַנצע רייַכקייט פֿון זיין פֿעדער, זיין גאַנצע פּלאַסטישע שטאַלטיקונגס-קראַפֿט האָט ער ווייַטער אַרייַנגעלייגט אין די הערות און הקדמות.

פֿון דעם אָ טיפּ איז אויך דאָס גרויסע בוך וועגן דער העברעישער פּובלי-ציסטיק אין ווין, וואָס איז אַרויס אין 1930. דער אַרייַנפֿיר וואָס האַלט 85 זייַטן איז מיסתּמא דאָס טיפֿסטע וואָס עס איז ווען עס איז אָנגעשריבן געוואָרן וועגן די עפּיגאָנען פֿון דער השכּלה, און אין אַ געוויסער מאָס וועגן דער השכּלה בכלל. אָבער ס'איז אַן אַרייַנפֿיר, פּאַגינירט מיט רוימישע ציפֿער, אין דער בחינה פֿון יענע אַרייַנפֿירן וואָס דער דורכשניטלעכער לייענער איז נוטה איבערצוהיפּערן, כדי צוצוקומען באַלד צום עינין. וואָס זשע איז אָבער דער „עינין" אין דעם ווערק? אַ רשימה פֿון אַלע מחברים וואָס האָבן אָנטייל גענומען אין אַלע העברעישע צייַטשריפֿטן וואָס זייַנען פֿון 1820 ביז די אַכציקער יאָרן אַרויסגעגאַנגען אין ווין. בייַ יעדן מחבר זייַנען אָנגעוויזן אַלע אַרטיקלען וואָס ער האָט פּובליקירט, עס זייַנען אויך געגעבן ביאָגראַפֿישע ידיעות וועגן יעדן שרייַבער, אויב עס איז נאָר געווען אַ מיגלעכקייט עפּעס אויסצוגעפֿינען וועגן אים. אַזאַ רשימה איז ניט קיין מאַטעריאַל צום לייענען, און דער אַרייַנפֿיר ווערט „פֿאַרפֿאַלן" אין דער רשימה.

ווי ניט-אויסשעפּיק עס זאָלן ניט זײַן די איצטיקע געדענק-שורות וועגן אַ פֿול מענטשלעך לעבן, מוז מען נאָך אָבער אָנווײַזן אויף וואַכשטיינס טעטיקייט ווי אַ פֿאָרזיצער פֿון דער היסטאָרישער קאָמיסיע בײַ דער ווינער קהילה פֿאַר דער געשיכטע פֿון ייִדן אין דײַטש-עסטרײַך. אַלע אויסגאַבעס פֿון דער דאָזיקער קאָמיסיע שטייען אויף אַ הויכער וויסנשאַפֿטלעכער מדרגה.

פֿון יענע יאָרן ווען וואַכשטיין האָט זיך באַשלאָסן „אַוועקצוגיין קיין אייראָפּע" איז אין אים געבליבן אַ טיפֿער רעספּעקט צו דער דײַטשער שפּראַך און צו דער דײַטשער קולטור. ניט על-פּי לאָגיק געוויינטלעך, נאָר דורך פּסיכאָלאָגישע פֿעדעם וואָס זײַנען שטאַרקער ווי לאָגיק, איז פֿאַר אים דײַטש און וועלטקולטור כּמעט ווי הײַנו הך. ער איז געווען קיל צו דעם אַלעם וואָס מען רופֿט ייִדישע נאַציאָ-נאַלע באַוועגונג. דער דראַנג פֿון די ייִדישע פֿאָלקסמאַסן איבערצושאַפֿן פֿאַר זיך די וועלטקולטור אין ייִדיש האָט אויך ניט אין גאַנצן אַפּעלירט צו אים פֿון דער לאָגישער זײַט. אָבער להיפּוך צום גרעסטן טייל מענטשן וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פֿון געטאָ צו געטע, איז בײַ וואַכשטיינען ניט איבערגעבליבן קיין ביטול און קיין פֿאַרפֿרעמדטקייט. פֿאַרקערט, דאָס אמת פֿאָלקסטימלעכע האָט אים אַלעמאָל צו-געצויגן. דערפֿון האָט זיך גענומען זײַן גרויסער אינטערעס צו ייִדישע שפּריכווער-טער, צו ייִדישע וויצן; ער האָט וועגן די עינינים פּובליקירט שיינע אַרבעטן. און ווען עס האָט זיך געגרינדעט דער ייִוואָ, האָט אים די פֿאָלקסטימלעכע זײַט פֿון אונדזער אַרבעט באַלד געמאַכט פֿאַר אונדזערן אַ פֿרײַנד. עס האָט זיך אויך אַרויס-געוויזן יעמאָלט, אַז דאָס ייִדיש וואָס ער האָט געבראַכט פון זײַן היימישן שטעטל האָט זיך גוט קאָנסערווירט, און ער האָט אַפֿילו געפּרוווט עטלעכע אַרבעטן זײַנע פֿאַר די אויסגאַבעס פֿון ייִוואָ שרײַבן אַליין אין ייִדיש. דאָס איז געגאַנגען ניט אין גאַנצן גלאַטיק, וואָרעם יענער סכום ווערטער און בילדער, מיט וועלכן ער איז אַרויס פֿון בית-מדרש, האָט ניט געקלעקט אויף איבערצוגעבן עינינים וואָס שטייען מחוץ דעם גדר פֿון בית-מדרש. אָבער אַ פֿײַנעם פּערזענלעכן צוגאַנג צו ייִדיש האָט וואַכשטיין יאָ געהאַט, און ניט איין מאָל איז ער געווען גערעכט מיט זײַנע פּרעטענזיעס אַנטקעגן יענע ייִדיש-שרײַבער, וואָס עס איז בײַ זיי רעכט יעדער דײַטש וואָרט ווי עס שטייט און גייט אַריבערצושלעפּן אין ייִדיש און אַוועקצו-זעצן אויבנאָן.

ווען עס איז אויף דער ייִוואָ-קאָנפֿערענץ פֿון 1929 געשאַפֿן געוואָרן דאָס ערן-קוראַטאָריום, האָבן מיר אויך ד"ר וואַכשטיינען געבעטן אונדז אָנטון דעם כּבוד צו זײַן אַ מיטגליד אין קוראַטאָריום. פון דעם אופֿן, ווי אַזוי ער האָט רע-אַגירט אויף אונדזער בקשה, האָבן מיר געזען, אַז אויך ער איז זייער גערן געווען צו פֿאַרבינדן זיך פֿעסטער מיטן אינסטיטוט.

און אַזוי איז ער געבליבן פֿאַרבונדן מיט אונדז ביזן סוף. נאָך אין 1934 האָבן מיר געהאַט דעם פֿאַרגעניגן צו קענען דרוקן אין די „ייִוואָ-בלעטער" זײַנע אַ גרעסערע אַרבעט „אַ ייִדיש קהל אין 18טן יאָרהונדערט". מער ווי איין מאָל האָבן מיר געשמועסט וועגן אַרויסגעבן אין ייִוואָ, מיט די געהעריקע תּיקונים,

אַ נײַע אויסגאַבע פֿון די פּראָגער בריוו. מיר האָבן אויך געהאַט אַ פּרינציפּיעלן צוזאָג פֿון אים, אַז צו דער אויסגאַבע פֿון יוסף פּערלס ייִדישע כּתבֿים וואָס דער ייִוואָ לאָזט אַרויס וועט ער אָנשרײַבן דעם אַרײַנפיר. אָבער זײַן אַרבעטצײַט איז אַלעמאָל געווען אויסגעפּלאַנירט אויף חדשים פֿאָרויס, און מיר האָבן געהאַט אָפּגערעדט, אַז ערשט נאָך זומער נעמט ער זיך דערצו. ס׳איז שוין ניט מקוים געוואָרן. נאָך זומער האָט ער זיך שוין צו קיין שום אַרבעט ניט געקענט נעמען. אויף אַ קורצער צײַט איז ער נאָך אויפֿגעשטאַנען פון זײַן קראַנקנבעט, אָבער אין גיכן איז אים ווידער געוואָרן ערגער.

מיט זײַן טויט האָט דער ייִוואָ פֿאַרלוירן אַן אמתן גוטן פֿרײַנד. די דינע רייען פֿון ערנצטע ייִדישע געלערנטע זײַנען נאָך שיטערער געוואָרן. אָבער זײַן אַרבעט וועט ניט גיין אין ניוועץ. אַזוי לאַנג ווי עס וועט זײַן אַ ייִדישע וויסנ-שאַפֿט, וועלן בערנהאַרד וואַכשטיינס ווערק אַלעמאָל בלײַבן אַ לײַכטנדיקער באַווײַז, אַז נאָר דורכן פּרט קען מען צוקומען צו אַ כּלל.

ד״ר בערנהאַרד וואַכשטיינס וויכטיקסטע ביכער:

Katalog der Salo Cohn'schen Schenkungen. I, 1911; II, 1914.

Jüdische Privatbriefe aus dem Jahre 1619.. her. von Dr. Alfred Landau und Dr. B. Wachstein, 1911.

Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien I, 1912; II, 1917.

Die Grabinschriften des alten Judenfriedhofes in Eisensta t, 1922.

מפתח ההספדים. Zur Bibliographie der Gedächtniss-und Trauevorträge in der hebräischen Literatur. I, 1922; II, 1927; III, 1930; IV, 1932.

Die ersten Statuten des Bethauses in der inneren Stadt [Wien], 1926.

Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt und den Siebengemeinden (1690 – 1861), 1926.

Die hebräische Publizistik in Wien, 1930.

Literatur über die jüdische Frau, 1931.

ד״ר בערנהאַרד וואַכשטיינס אַרבעטן אין ייִדיש:

די אויסברייטערונג פֿון איגנאַץ בערנשטיינס לעבנסווע־ק. אין: פֿיל׳ שריפֿטן ייִוואָ I (לאַנדויבוך), זז׳ 27—38. תיקונים: פֿיל׳ שריפֿטן ייִוואָ II, ז׳ 516.

וועלוועלע זבאַראַזשערס בריוו צו זײַן ברודער מאיר. אין: פיל׳ שריפֿטן ייִוואָ II, זז׳ 1—42. תיקונים: פֿיל׳ שריפֿטן ייִוואָ III, זז׳ 608—609.

שבּוּעה חמורה על ברדאן. אין: היסט׳ שריפֿטן ייִוואָ I, זז׳ 703—706.

ר׳ עזריה דע ראָסיס „הדרת זקנים" אין ייִדישער איבערזעצונג. אין: פֿיל׳ שריפֿטן ייִוואָ III, זז׳ 367—374.

די פּראָגער תקנות פֿון 1767 קעגן לוקסוס. אין: ייִוואָ-בלעטער I, 4, זז׳ 335—354.

אַ ייִדיש קהל אין 18טן י״ה (פּנקס רונקל). אין ייִוואָ-בלעטער VI, I, זז׳ 84—116. תיקונים, ייִוואָ-בלעטער VIII, 2, ז׳ 187.

אַ ביבליאָגראַפיע פֿון וואַכשטיינס שריפֿטן ביז מיטן 1933, וואָס נעמט אַרום 146 נומערן, האָט צונויפֿגעשטעלט ש. חיות:

Bibliographie der Schriften Bernhard Wachsteins anlässlich seines dreissigjährigen Dienstjubiläums (1. Juli 1903—1. Juli 1933) von Saul Chajes. Wien 1933 23 pp.

שאול חיות

בײַם אָפּשליסן דעם נומער קומט אָן די טרויעריקע בשורה פון ווין וועגן פריצײַטיקן טויט פון שאול חיות, דעם אַרכיוואַר פון דער דאָרטיקער ייִדישער געמיינדע. אין דעם פאַרשטאָרבענעם פאַרלירט די ייִדישע וויסנשאַפט אַ חשובן טוער. ער איז יאָרן לאַנג געווען אַ מיטאַרבעטער פון ד״ר ב. וואַכשטיין ז״ל און האָט צונויפגעשטעלט אַ ביבליאָגראַפיע פון זײַנע ווערק. פאַר קורצן איז אַרויס זײַן ווערק „אוצר בדויי השם" (לעקסיקאָן פון פּסיידאָנימען פון העברעיִשע און ייִדישע מחברים). אין איינעם פון די נאָענסטע נומערן פון די ייִוואָ-בלעטער וועט זײַן געדרוקט אַ רעצענזיע אויף דעם ווערק. דער פאַרשטאָרבענער איז געווען אַ שטענדיקער פריינד פון ייִוואָ און מיטאַרבעטער פון זיינע שריפטן. ער האָט נאָך פאַרעפנטלעכט זיין לעצטע אַרבעט אין די ייִוואָ-בלעטער (ב׳ VII ז׳ 229—242): „נעמען פון גאַליצישע ערטער אין ייִדישע מקורים און אינעם פאָלקס-לשון".

שאול חיות איז געבוירן געוואָרן דעם 15טן מאַי 1884 אין בראָד. נאָכן אויסבראָך פון דער וועלט-מלחמה איז ער געקומען קיין ווין און איז אויפגענומען געוואָרן פאַר אַ געהילף-ביבליאָטעקאַר אין דער געמיינדע-ביבליאָטעק, אויף דעם פּאָסטן איז ער פאַרבליבן ביזן טויט.

כבוד זיין אָנדענק.

רעפעראַטן און רעצענזיעס

Publications of the American Jewish Historical Society, Number 33.
Published by the Society 1934. XXXIII+292+12 pp.

אין פאַרגלייַך מיטן פריִערדיקן באַנד (זע מייַן רעצענזיע אין די „ייִוואָ־בלעטער" באַנד IV, 439—444) איז דער דאָזיקער באַנד 33 אַ סך רייַכער אין אינהאַלט און בעסער אויסגעפירט אין זינען פון מעטאָדאָלאָגישער באַאַרבעטונג. דאָס בוך באַשטייט פון די ווייַטערדיקע אַרבעטן: 1) ראַפאָרטן און „אַדרעסן" פון פרעזידענט פון דער געזעלשאַפט א. ס. ראָזענבאַך (A. S. W. Rosenbach) און מוזיי־קוראַטאָר יונער (Huhner); 2) ג. א. קאָהוט: סיירוס אַדלערס צושטייַער צו דער אַמעריקאַניש־ייִדישער געשיכטע (ז"ז 17—42); 3) ה. בלום (Bloom)—אַ שטודיע וועגן דער ייִדישער געשיכטע אין בראַזיל אין די יאָרן 1623—1654 (לויט אַרכיוו־מקורים, ז' 43—126); 4) פעני בראָדי (Brody)—אַ ביבליאָגראַפיע פון דער העברעיִשער פרעסע אין אַמעריקע פון 1871 ביז 1931 (ז' 127—170); ע. קאַלמאַן (E. Coleman)—פּיעסעס פון ייִדישן אינהאַלט אויף דער אַמעריקאַנער בינע אין די יאָרן 1752 — 1821 (ז' 171 — 198). ווייַטער קומען אַ ריי מיסצעלן, גראָד ניט קיין וויכטיקע, מיטן אויסנאַם פון צוויי. (יעלינעק און אַמעריקע פון קאָהוט און ד"ר בלאָכס אַ נאָטיץ וועגן חיים סאָלאָמאָן, וועלכער ווערט דער־מאָנט אין אַ ספר מיט שאלות־ותשובות). (דער פאַקט איז נאָך ניט זיכער).

זייער אינטערעסאַנט זייַנען די „אַדרעסן" פון פרעזידענט ראָזענבאַך. זיי גיבן אונדז אַ באַגריף, ווי עס האַלט בכלל מיט דער ייִדיש־אַמעריקאַנער היסטאָריאָגראַפיע.

אין זייַן ערשטן „אַדרעס" מאַכט דער פרעזידענט אויפמערקזאַם אויף דעם פאַקט, אַז עס איז געוואָרן פופציק יאָר זינט דער גרויסער רוסיש־ייִדישער אימיגראַציע קיין אַמעריקע (ד"ה פון 1881 ביז 1931). „עס איז ניט געווען קיין גרעסערע געשעעניש לויט איר ווייַט גרייכנדיקער השפעה ווי די דאָזיקע"... באַמערקט ראָזענבאַך מיט רעכט. ווייַטער ווייַזט ער אָן, אַז עס איז נאָך עד היום ניט אָנגעשריבן געוואָרן די געשיכטע פון דער דאָזיקער גרויסער באַוועגונג. סך־הכל איז אין די דרייַ און דרייַסיק בענד פון די „פובליקאַציעס" פאַראַן נאָר איין אַרבעט וועגן די רוסישע ייִדן. ראָזענבאַך שלאָגט פאָר דעריבער, מען זאָל זען זאַמלען די נייטיקע מאַטעריאַלן, כדי אַזאַ געשיכטע זאָל קענען ווען עס איז אָנגעשריבן ווערן. מיט גרויס צופרידנקייט פאַרצייכענען מיר דעם דאָזיקן פאַקט און מיר דאַרפן ניט פאַרלייקענען, אַז די השפעה פון דעם אַמאָפּטייל פון ייִוואָ און זייַנע אַרבעטן האָבן אין אַ געוויסער מאָס געווירקט אין דער ריכטונג אַרויס־צורופן דעם אינטערעס פאַר דער געשיכטע פון די מזרח־אייראָפּעיִשע ייִדן אין אַמעריקע.

די צרה איז אָבער—דערציילט אונדז ראָזענבאַך אין זייַן צווייטן „אַדרעס" (ז' 15), וואָס דאָס פעלד פון דער ייִדישער געשיכטע אין אַמעריקע איז פאַרלאָזן, ווייַל עס פעלן פאַכמענישע פאָרשער. ער אַפּעלירט צום יונגן דור פון די מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט, זיי זאָלן באַטראַכטן דעם ענין פון שטודירן די אַמעריקאַניש־ייִדישע געשיכטע ווי אַ „לעבנס־אַרבעט און זיך נעמען צו איר ווי צו אַ באַרוף". „עס איז אַ ווייטאָג (pity),

אַז אין משך פון 41 יאָר, וואָס די געזעלשאַפט עקסיסטירט, האָט זיך ניט באַוויזן אַפילו קיין איין מענטש, וואָס זאָל האָבן דעם חשק אָפּצוגעבן איר זייַן לעבן". זייער אַ טרויעריקער און אין דער זעלבער צייַט אַ באַלערנדיקער פאַקט! ווייַל די שולד פון ניט קענען אַרויס-ברענגען פון דער אייגענער סביבה פאַכמענישע היסטאָריקער טראָגט די געזעלשאַפט גופא. די אַרבעטן פון דער געזעלשאַפט טראָגן אַן ענגן, אַמאַטאָרישן, שטאַרק אַפּאָלאָגעטישן כאַראַק-טער. עס איז דאָרט פאַראַן מער עץ-היחוס פון דער ייִדיש-אַמעריקאַנישער פּלוטאָקראַטיע, פון חנ'פהדיקן פּאַטריאָטיזם, פון טעאָלאָגישן גייַסט—אייִדער געשיכטע אין אמתן זינען פון וואָרט. ווו זייַנען די אַרבעטן וועגן דער ראָלע פון די ייִדן אין דער אַמעריקאַנער אַרבע-טער-באַוועגונג, אין בויען יוניאָנס, אין שאַפן אַ ליטעראַטור, אַ פּרעסע, אַ טעאַטער? די געזעלשאַפט איז אַ פּסיידאָ-וויסנשאַפטלעכע אַגענטור פון דעם „אַמעריקאַניש-ייִדישן קאָמיטעט" (American Jewish Committee). וואָס אַן אייראָפּעיִשער דרשן האָט געשריבן וועגן אַמעריקע, ווערט דאָרטן דווקא פאַרצייכנט, אָבער ווי אַזוי שפּיגלט זיך אָפּ אַמעריקע אין דער ייִדישער ליטעראַטור, ווערט ניט דערמאָנט אַפילו ניט מיט קיין איין וואָרט! עס איז אַ קלייַזל-אַרבעט, און דערפאַר קען אַזאַ מין „פאָרשונג" ניט צוציען קיין פאַכלייט, באַזונדערס פון דעם יונגן אַמעריקאַנער דור, וועלכער באַקומט אַזאַ גלענצנדע סאָציאָלאָ-גישע שולונג. דער רעזולטאַט איז, אַז אין פאַרשיידענע אַמעריקאַנער אַלגעמיינע אינסטי-טוציעס, ווי אוניווערסיטעטן, סעמינאַרן און אויך אין דער הויכשול פאַר ייִדישער סאָצי-אַלער פאָרשונג (זע „ייִוואָ-בלעטער" V, 97—108, אַרטיקל פון ד"ר מ. קאַרפּף) ווערט געטאָן מער פאָרשאַרבעט וועגן ייִדן אין אַמעריקע, ווי מיר געפינען אין די לעצטע שריפטן פון דער דאָזיקער געזעלשאַפט. עס איז גענוג צו לייענען די רשימות פון דיסערטאַציעס אויף אַמעריקאַניש-ייִדישע טעמעס, וואָס ווערן פאַרעפנטלעכט אין דער קוואַרטלשריפט American Journal of Sociology, כדי זיך צו איבערצייגן, אַז דער צענטער פון דער דאָזיקער פאָרשונג איז ניט אין דער געזעלשאַפט, וואָס איז דאָך פאַר דעם צוועק באַרופן געוואָרן, נאָר אין די „גוייִשע" לערנאַנשטאַלטן. נאָך מער: געלערנטע, וואָס פאַרנעמען זיך מיט דער אַמעריקאַניש-ייִדישער געשיכטע און געהערן ניט צו דער געזעלשאַפט, ווערן אַפילו ניט פאַרבעטן מיטצואַרבעטן. פאַרוואָס דאָס איז אַזוי, איז שווער צו אורטיילן. מיט איין וואָרט, די געזעלשאַפט מוז דעמאָקראַטיזירט ווערן.

איבערגייענדיק צו די אַרבעטן גופא, דאַרף מען קודם כל אַוועקשטעלן אין צענטער פון דעם באַנד די וויכטיקע אַרבעט פון בלום וועגן די ייִדן אין בראַזיל.

די זאָזיקע אַרבעט איז געבויט אויף די מאַטעריאַלן, וואָס דער פאַרשטאָרבענער Samuel Oppenheim, איינער פון די טיכטיקסטע מיטאַרבעטער פון דער געזעלשאַפט, האָט אָנגעזאַמלט אין פאַרשיידענע אַרכיוון, משמעות פאַר אַן אייגענער שטודיע, וועלכע אים איז ניט באַשערט געווען אָנצושרייַבן.

דער מחבר, בלום, האָט זיך אָבער ניט באַגרענעצט מיט אָפּענהיימס מאַטעריאַלן. ער האָט געפאָרשט די האָלענדישע אַרכיוון, שטודירט די גענוג רייַכע געדרוקטע ליטעראַטור און האָט אין זייַן אַרבעט געגעבן אַ סך נייַע פאַקטן וועגן דער עקאָנאָמישער חשיבות פון די ייִדן אין בראַזיל אין דער תקופה פון דער האָלענדישער אָקופּאַציע.

עס ווערט אַרויסגעבראַכט די ראָלע פון די ייִדן אין דער West India Company

(זאמבארט האט דעם ענין שטארק מגזם געווען), וועגן די מארראנען אין בראזיל און וועגן דעם כאראקטער פון דער יידישער עמיגראציע פון יענער צייט (אגב, זיינען אין 1637 געקומען קיין בראזיל יידן פון פרי׳ן), דער קאמף פון די יידן קעגן אומטאלע ראנק א״א.

אינטערעסאנט זיינען די ידיעות וועגן דעם פארטוגעזישן אויפשטאנד און דער ראלע, וואס די יידן האבן געשפילט אין יענער קריטישער שעה פאר דער האלענדישער מאכט אין בראזיל. די יידן זיינען געווען פראי־האלענדיש. אזוי האט זיי דיקטירט דער עקאנאמישער אינטערעס, ווייל זיי האבן געהאט אינוועסטירט א סך געלט אין לאנד, און ווייל פארטוגאל האט געמיינט פאר זיי א נייע אינקוויזיציע. די האלענדער האבן אבער פארשפילט, און נאך דעם ווי Recief איז אריינגענומען געווארן פון די פארטוגעזער, האבן זיי באשולדיקט די יידן אין בגידה. א סך יידן האבן זיך אומגענקערט קיין אמסטערדאם.

די ארבעט איז געשריבן זייער לעבעדיק און איז באמת א ווייכטיקער צושטייער צו דער נאך אלץ ווינציק באקאנטער געשיכטע פון די יידן אין בראזיל. בראזיל ווערט אנגערופן אין די מיטצייטלעריש מקורים א יידנלאנד. א היסטאריקער, וואס זיין ארבעט האט בלום ליידער פארזען J. S. da Silva Rosa, Uit het Heden en Verliden der) (Portug. Israel. Gemeente te Amsterdam. s. a., זאגט (אין קאפיטל 7) אין שייכות מיט דער יידישער עמיגראציע אזוי:

„Van Brazilie kan men, zonder zich aan overdrijving schuldig te maken, spreken als van een Judenland“ (וועגן בראזיל קען מען אן גוזמאות רעדן ווי וועגן א יידיש לאנד).

א ביסל סטאטיסטיק וועגן דעם יידישן קאפיטאל אין בראזיל צו יענער צייט וואלט דער מחבר געקענט געפינען אין האלענדישן זשורנאל: Navorscher, Vol. 63, 64 (א רשימה פון אקציאנערן אין דער West India Company פון נאוועמבער 1658).

עס איז ניט אויסגענרצט געווארן דאס בוך פון F. Leite: Os Judeus no Brazil, געדרוקט אין Rio de Janeiro 1923, ווי אויך דאס בוך פון S. Brakel:

De Hollandsche handelscampagnien der 17-e eeuw. Haage 1908.

בייַ דער לאטיינישער כראניק פון Barlaeus, וועלכע ווערט ציטירט פון א האלענדישער איבערזעצונג, איז ניט אנגענעבן, אז די איבערזעצונג איז פון L' Honoré Naber און אז דאס בוך איז נעררוקט אין ה א ג, אין 1923.

די ארבעט פון פעני ב ראדי איז א מוסטער־האפטע ביבליאגראפיע וועגן דער העברעישער פרעסע אין אמעריקע אין די יאָרן 1871—1931.

צו דער ביבליאגראפיע דארף מען צוגעבן, אז: 1) דער „הצופה בארץ החדשה“ וועלט דערמאנט אין ה ר כ ב י ס רשימה (Еврейская Библіотека, VIII, 1880) און אין „חכמי ישראל באמריקא“ פון בן־ציון אייזנשטאט, ניו־יאָרק 1913, ז׳ 22. 2) דער „היכל העבריה“ (1877—79) וועלט דערמאנט אין דעם זעלבן מקור (באנד VII) און אין אמערי־קאנער „פנקס“ (באנד I, 49).

וועגן דער העבּרעיִשער פּרעסע אין אַמעריקע האָבן געשריבן: פּעטריקאָווסקי אין „כראָניקאַ וואָסכאָדאַ" (1889 און אַנדערע) און Ф. Л—нъ אין „וואָסכאָד" 1893.

לעצטנס איז צוגעקומען נאָך אַ מקור: ס. מענוס, „די העבּרעיִשע פּרעסע אין שיקאַגאָ" („אינדריטץ'ס יום-טוב שריפטן" 1933. שיקאַגע, ז' 36—39).

אינטערעסאַנט צו וויסן: איז פאַראַן פּלאַץ אין די Publications פאַר אַן ענלעכער ביבליאָגראַפיע פון דער ייִדישער פּרעסע, וואָס וואָלט זיכער פאַרנומען אַ גאַנצן באַנד?

קאָלמאַן (Coleman) האָט מיט זײַן כאַראַקטעריסטישער דעטאַלישקייט געגעבן אוגדז אַ שטודיע וועגן ייִדישע טיפּן אין די פּיעסעס, וואָס זײַנען געשפּילט געוואָרן אויף די אַמעריקאַנער בינעס אין משך פון די יאָרן 1752—1821.

דער מחבר, באַקאַנט מיט זײַן גלענצנדער ביבליאָגראַפיע וועגן דער ביבל אין דער ענגלישער דראַמע (The Bible in English Drama. 1931), האָט אויפגעזוכט באמת טשיקאַווע פאַקטן וועגן פאַרשיידענע, שוין לאַנג פאַרגעסענע דראַמאַטורגען און פּיעסעס מיט אַ ייִדישן אינהאַלט (טיילווײַז אָדער אין גאַנצן).

אינטערעסאַנט זײַנען די פאַקטן וועגן קומבערלאַנדס (Cumberland) פּיעסע The Jew, ווײַל אין דײַטשלאַנד האָט די אויפפירונג אַרויסגערופן כמעט אַ ליטעראַטור מכוח דער פראַגע, צי דאַרף דער אַקטיאָר וואָס שפּילט דעם ייִדן ריידן ייִדיש אָדער דײַטש. (וועגן דעם זע: „אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון ייִדישן טעאַטער און דראַמע" באַנד II).

די דרײַ אַרבעטן פון בלום, בראָדי און קאָלמאַן גיבן צו חשיבות דעם באַנד און באַווײַזן, אַז דער פאָרשערשער ניוואָ פון דער געזעלשאַפט הייבט זיך און די טעמעס ווערן מער אינטערעסאַנט.

ד"ר יעקב שאַצקי

Á travers le dialecte Judéo-Alsacien. Traditions populaires alsaciennes. Par Honel Meiss, Grand Rabbin. Nice. [1929]. 232 pp.

דער מחבר פון דעם דאָזיקן בוך וויל ראַטעווען פון אונטערגאַנג די רודימענטן פון דער ייִדישער שפּראַך אין עלזאַס, וואָס וועגן איר איז שוין פאַראַן אַ גאָר היפּשע ליטעראַטור. ליידער איז דאָס געטאָן געוואָרן לכתחילה אומוויסנשאַפטלעך שוין מיט דעם אַליין וואָס די טראַנסקריפּציע איז גיט געמאַכט לויט די אָנגענומענע כללים און דער טעקסט איז ניט אָפּגעדרוקט מיט העבּרעיִשע אותיות.

די גאַנצע זאַמלונג פון ייִדישע שפּריכווערטער, מנהגים, אײַנגלייבענישן און לעגענ-דעס איז צונויפגעשטעלט לויט דעם ניט-ייִדישן א"ב, און עס באַקומט זיך אַזאַ געמיש פון די פיר עלעמענטן פון פאָלקלאָר, אַז אין סך-הכל איז שווער הנאה צו האָבן פון אַזאַ ווערק, אַפּשיטא אַז עס לאָזט זיך ניט דורכקאָנטראָלירן די טעקסטן און פאַרגלײַכן זיי מיט אַנדערע.

אַ גרויסן טייל פון מאַטעריאַל, וואָס געפינט זיך אין דער דאָזיקער זאַמלונג, האָט שוין באַאַרבעט Weiss אין זײַנע אַרבעטן, געדרוקט אין Jahrbuch für die Geschichte,

Sprache und Literatur in Elsass (1896 sq.); Loewy Hist. Liter. Zweigverein des Vogesen-Clubs, (Jahrbuch XIV, 1882) און צום אויספירלעכסטן Weill אין זייַנע אַרבעטן געדרוקט אין Revue des études Juives (באַנד 70 און 71 און שפּעטער־דיקע), ווו עס זייַנען אויך פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ סך מילואים, דער עיקר עטימאָלאָגיעס פון ווערטער (אין עלזאַסער ייִדיש).

אַ גאַנצע ריי אַנדערע, קלענערע נאָטיצן געפינט מען אין די „יאַרביכער" פון דער שטראַסבורגער געזעלשאַפט און אין אַנדערע צייַטשריפטן, אַרויסגעגעבן אין עלזאַס. זייער ביבליאָגראַפיע וואָלט געווען אַ געווינס פאַר דער ייִדישער פילאָלאָגיע.

דער ראַבינער מייסס איגנאָרירט אין גאַנצן די ליטעראַטור פון זייַן טעמע און דערפון נעמט זיך, אַז ער חזרט זיך איבער, גיט וואַריאַנטן צו מאַטעריאַלן וואָס זייַנען שוין לאַנג פאַרעפנטלעכט געוואָרן.

איך וועל דאָס באַווייַזן מיט אַ פּאָר בייַשפּילן:

דאָס שפּריכוואָרט: „ס'גייט אים, ווי אַ הונט אין אַרבע־כנפות" (וואָס ווערט אַנב בייַ אים אַזוי טראַנסקריבירט: S'gheit ihm wie im á Hund án Arwé Kanfess) איז פאַראַן בייַ ווייַלן (נומער 45 פון ווייַלס קאָלעקציע).

דאָס זעלבע קען מען זאָגן וועגן צענדלינגער שפּריכווערטער און גלייַכווערטלעך אין דער דאָזיקער זאַמלונג.

זייער ווילד איז זייַן אופן פון טראַנסקריפּציע; למשל, ווער וואָלט געקענט וויסן, אַז Tforém beteilen מיינט „דברים בטלים" (אַנב בייַ ווייַלן איז דאָס ווערטל געבוכט, נומער 148, ווי „דברים בטלים און לערע כלים").

פון אַ „פאַרטנער" ווערט בייַ אים appartener, אָדער: zülüwes מיינט צוליב; און פון וואָרט חובות ווערט בייַ אים haufess, און פון וואָרט נעביך: newisch.

ווער זאָל פאַרשטייַן, אַז: A „Hochem" von Uttena — זאָל מיינען „אַ חכם פון מה נשתנה"?

אַ קוריאָז פון אויסטייַטשונג איז דאָס שפּריכוואָרט: „שמועס פאַר יענטעס: די גענז גייען באָרפיסיק", וואָס האָט אַזאַ פּנים אין זייַן „לאַטייַנישער" טראַנסקריפּציע:

Schmuess pariéntes: die Gäns ghein barfissig

און ער טייַטשט אויס: parientes פון איטאַליענישן: per niente (!)

אייניקע גלייַכווערטלעך ווערן איבערגעחזרט צוויי מאָל (ז"ז 133—166).

אין אייניקע געבראַכטע ווערטלעך קען מען זען רודימענטן פון געזונגענע פאָלקס־לידער. אַנב זייַנען אויך אין דעם בוך פאַראַן עטלעכע שורות פון עלזאַסער ייִדישע פאָלקסלידער.

אייניקע שפּריכווערטער צייכענען זיך אויס מיט זייער אָריגינאַליטעט, ווי למשל:

ווען ס'מזל קומט, שטעל אים אַ פאָטעל.

ס'האָרנל (שופר) לאָזט זיך הערן, ד"ה דער ווינטער איז שוין נאָענט.

עשו גיבט'ס מעשר פון שטרוי.

וואָרמסער נסים (האָט אַ קולטור־היסטאָרישן ווערט אין שייַכות מיט די מעשיות פון וואָרמסער ציקל, וואָס זייַנען שטאַרק פאַרשפּרייט אין יענע מקומות).

דער טויט איז בחינם, אָבער עס קאָסט די לוויה.
דער קצין ווייסט ניט, ווי דער דלפן מיאוס איז.
אַ ברייטער פוס (אַזוי זאָגט מען אין עלזאַס אויף אַ שדכן).
דער כוח טוט מיר וויי.
ווען די חסידים רייזן, גייט אַ רעגן.
פון אַ באַרנעבוים פאַלט קיין עפּל ניט אַראָפּ.
אַלע חס־ושלומס זײַנען מעגלעך.
ווי דער רבי פאָרט (אַוועק), לאָזט זיך די קהילה שמדן.
דער סמבטיון האָט אויך אַ רו.
און אַ סך אַנדערע.

אַ סאָלדאַט הייסט: אַ ריק (a Reck) (געבוכט אויך בײַ ווײַלן, נומער 891); רעגירונג—ס'מלכות.

עס האָבן זיך אָפּגעהיט אין דער שפּראַך אַזעלכע אַלטע דײַטשע אויסדרוקן, ווי: עטע (פאָטער), פראַלע (באָבע).

אָנשטאָט אונדזער ספר הפּראַלניק (אַ נישט עקסיסטירנדיקער ספר) געפינען מיר אין עלזאַס: ספר טרעלהאָלץ (טרעלן — נאָך הײַנט באַנוצט אין פּוילן — זאָגן ליגן, אויס־טראַכטן מעשיות).

אין דעם בוך זײַנען פאַראַן ווערטפולע מאַטעריאַלן, אָבער עס איז שלעכט באַאַרבעט און, ווי איך האָב שוין באַמערקט, אַ גרויסן טייל פון די מאַטעריאַלן געפינען מיר בײַ די פריערדיקע פאָרשער פון עלזאַסער יִדיש.

פאַר דעם יִדישן פאָלקלאָריסט איז דאָס בוך אַ וויכטיקער מקור, ער וועט קיין סך אָריגינעלע מאַטעריאַלן ניט געפינען, אָבער עס איז דאָך כדאַי, אַז מען זאָל דעם גאַנצן מאַטעריאַל דורכזיפּן.

פאַרן לינגוויסט איז דאָס בוך אָן ווערט: טאַקע איבער דעם קאַרדינאַלן פעלער פון דער טראַנסקריפּציע, וואָס איז לחלוטין ניט פאַרלאָזלעך.

ד"ר יצקב שאַצקי

M. Burstein. Self-Government of the Jews in Palestine since 1900. Tel-Aviv, 1934. 298 pp.

(משה בורשטיין. די אַליינפאַרוואַלטונג פון די יִדן אין ארץ־ישראל זינט 1900).

דאָס בוך איז אַ דאָקטאָר־דיסערטאַציע אין דעם אָפּטייל פאַר יִדישער געשיכטע אונטער דעם אָנפיר פון פּראָפעסאָר ש. באַראָן אין קאָלומביאַ־אוניווערסיטעט אין ניו־יאָרק. דער מחבר האָט געשעפּט זײַן רײַכן מאַטעריאַל אין פאַרשיידענע ניו־יאָרקער ביבליאָטעקן און אין אַרכיוון פון יִדישע ישובים און אינסטיטוציעס אין ארץ־ישראל. ער איז אויך פּערזענלעך באַקאַנט מיטן לעבן אין דעם לאַנד ווו ער האָט געקראָגן זײַן דערציונג.

דאָס ווערק באַשרײַבט די ייִדישע אַליינפאַרוואַלטונג אין ארץ־ישראל פאַר די לעצטע 30 יאָר מיט עפּעס, אַן ענין וואָס איז נאָך ביז איצט פון קיינעם ניט באַאַרבעט געוואָרן. דאָס בוך איז אײַנגעטיילט אין 3 טיילן: 1) די קערפּערשאַפטן פון וועלט־ייִדנטום אין ארץ־ישראל, 2) די צענטראַלע אַליינפאַרוואַלטונג פון פּאַלעסטינער ייִדנטום און 3) די לאָקאַלע ייִדישע געמיינדע. אין דעם ערשטן טייל ווערן געגעבן די געשיכטע און די שיל־דערונג פון דער טעטיקייט פון א) פילאַנטראָפּישע אָרגאַניזאַציעס ווי די „חלוקה", די „אליאַנס", די „אַנגלאָ־דזשויִש אַסאָסיִיישן", דער „הילפספאַראיין" און „ייקאַ"־„פּיקאַ"[1]; ב) נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציעס ווי חובבי ציון, די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע (לעצטנס די אַגענץ) און ג) אַזעלכע אָרגאַניזאַציעס ווי מזרחי, הדסה אאַז"וו.

אָט דער טייל פון בוך באַהאַנדלט בדרך כלל באַקאַנטע זאַכן. דאָס אָריגינעלע הייבט זיך אָן מיט די אַנדערע צוויי טיילן.

פאַר דער בריטישער אָקופּאַציע האָבן די ארץ־ישראלדיקע ייִדן ניט געמאַכט קיין פּרוּוו צו שאַפן זייער אייגענע צענטראַלע אָרגאַניזאַציע.

יעדער קהילה האָט געמאַכט שבת פאַר זיך. ייִדישע פירער פון חוץ־לארץ האָבן געמאַכט עטלעכע פּרוּוון צו שאַפן צענטראַלע קערפּערשאַפטן, אָבער ס'האָט זיך זיי ניט אײַנגעגעבן. נאָך דער מלחמה מיט דער פאַרעפנטלעכונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע האָבן זיך די פּאַלעסטינער ייִדן גענומען אָרגאַניזירן. אָבער דאָס שאַפן די צענטראַלע אָרגאַני־זאַציע, וואָס האָט געקראָגן דעם נאָמען „כנסת־ישראל", האָט באַגעגנט אַ סך אינעוויינינקסטע שטערונגען. „ארץ־ישראל איז אַן אויסערגעוויינטלעכער שמעלצטאָפּ פון ייִדנטום, דער ישוב באַשטייט פון ייִדן וואָס קומען פון כמעט אַלע טיילן פון דער וועלט, ייִדן וואָס זײַנען פאַרשיידן אין זייערע עקאָנאָמישע, פּאָליטישע, סאָציאַלע און רעליגיעזע מיינונגען און גלייבונגען, פון די לעצטע אָפּגעשטאַנענע און רעאַקציאָנערע ביז די העכסט פאָרגעשריטענע און ראַדיקאַלע" (ז. 80). עס איז דעריבער קיין וווּנדער ניט, וואָס דאָס לאַנד האָט אַזאַ גרויסע צאָל ייִדישע פּאַרטייען.

שוין אין דער צײַט, ווען נאָר אַ טייל פון לאַנד איז געווען אײַנגענומען דורך ענגלאַנד, האָבן די ייִדן געפילט, אַז זיי דאַרפן זײַן פאַראייניקט און אָרגאַניזירט. דרײַ צוגרייט־פאַרזאַמלונגען (אסיפה מכוננת) זײַנען גערופן געוואָרן אין 1917 און 1918, יעדע פון זיי האָט אויסגעקליבן אַ צײַטווײַליקן קאָמיטעט אָנצופירן די אַרבעט אין דער צווישנ־צײַט. די פראַגע פון צונויפרופן אַ גרינדונגס־פאַרזאַמלונג (אסיפה מיסדת) איז פֿיל מאָל אָפּגעלייגט געוואָרן, ווײַל מען האָט ניט געוואָלט אָננעמען קיין פּערמאַנענט בינדנדיקע באַשלוסן. דער נאָמען איז דעריבער געביטן געוואָרן אויף „די פאַרזאַמלונג פון אויסגע־וויילטע" (אסיפת הנבחרים). דרײַ אַזעלכע אַסיפות זײַנען פאָרגעקומען זינט 1920. יעדע פון זיי איז באַשטאַנען פון עטלעכע זיצונגען[2]. די ערשטע אַסיפת הנבחרים האָט פּראָקלאַמירט, אַז זי „האָט געלייגט דעם פונדאַמענט פון אַליינפאַרוואַלטונג פון ייִדישן

---

[1] אין 1924 איז „ייקאַ" אין פּאַלעסטינע רעאָרגאַניזירט געוואָרן, און זינט דעמאָלט רופט זי זיך דאָרט „פּיקאַ".

[2] אין 1920, 22', 25', 26', 29', 31', און 1932.

פאָלק אין ארץ-ישראל" און האָט זיך דערקלערט פאַרן „העכסטן אָרגאַן אָנצופירן די קהלשע און נאַציאָנאַלע ענינים פון ייִדישן פאָלק אין א״י און פאַר זיַין איינציקן פאָר-שטייער אין לאַנד און אין חוץ-לארץ" (ז׳ 100). די ערשטע צוויי פאַרזאַמלונגען האָבן נאָך ניט געהאַט די סאַנקציע פון דער רעגירונג. די דריטע אסיפת הנבחרים האָט שוין געהאַט פולע יורידישע רעכט, ווייַל סוף 1927 איז געוואָרן גילטיק די רעגירונגס-קאָנסטיטוציע פאַר די ייִדן מיטן נאָמען „די רעגולאַציעס פון דער ייִדישער געמיינדע".

אין די לאַנגע פעריאָדן צווישן די אסיפות האָט דער נאַציאָנאַלער ראַט (ועד לאומי) געהאַט די אַדמיניסטראַטיווע מאַכט. ביז 1932 איז דער בודזשעט פון ועד לאומי ניט געווען באַשטעטיקט פון דער רעגירונג און עס איז אים אויסגעקומען צו אַרבעטן אונטער שווערע באַדינגונגען. פונדעסטוועגן האָט דער ראַט אויסגעפירט וויכטיקע פאָלי-טישע, אָרגאַניזאַציאָנעלע, עקאָנאָמישע און אַנדערע טעטיקייטן.

נאָך איין צענטראַלע אויטאָנאָמיע קערפערשאַפט איז דער ועד הרבנים, וואָס עקסיס-טירט שוין זינט 1921.

כאָטש די לאָקאַלע ייִדישע געמיינדע איז עלטער ווי די צענטראַלע קערפערשאַפטן, פונדעסטוועגן האָט עס לאַנג געדויערט ביז זי איז אָרגאַניזירט געוואָרן. „די סותרדיקע אינטערעסן פון ספרדים און אַשכנזים, אולטראַ-אָרטאָדאָקסן און ליבעראַלן, אייגנטימער און אַרבעטער" (ז׳ 185) האָבן פאַרצוינגן די אָרגאַניזירונג. בעת ווען די שטאָטישע קהלות זייַנען געווען צעטיילט אין אָפּגעזונדערטע גרופּעס, איז אין די דאָרפישע ישובים געווען אַ פיל מער געבונדן צוזאַמענלעבן, ווייַל דער יחיד איז דאָרט פיל מער אָפּהענגיק פון דעם כלל. איצט האָט די אסיפת הנבחרים לויטן געזעץ די השגחה איבער די לאָקאַלע געמיינדעס, און מיט דער צייַט וועט אַרייַנגעבראַכט ווערן מער איינהייטלעכקייט אין זייער אָרגאַניזאַציע.

ש. דובנאָוו האָט דער ערשטער אייַנגעזען דעם צענטראַלן פּלאַץ, וואָס אויטאָנאָמיע פאַרנעמט אין דער ייִדישער געשיכטע. עס האָט אָבער געפעלט די נייטיקע מאָנאָגראַפישע ליטעראַטור. מחמת דער וויכטיקייט פון דעם ענין אַליינפאַרוואַלטונג בייַ ייִדן איז נייטיק, אַז אַזאַ ליטעראַטור זאָל געשאַפן ווערן. וועגן די פּרווון צו שאַפן אויטאָנאָמיע פאַר די ייִדן אין די מזרח-אייראָפּעיִשע לענדער נאָך דער מלחמה איז געשריבן געוואָרן אַ היפּש ביסל[3]. עס איז נאָך אָבער ניטאָ קיין ווערק וועגן דער געשיכטע פון אויטאָנאָמיע בייַ ייִדן אין אַלע צייַטן. עס פעלן אויך גרונט-אַרבעטן צו באַלייַכטן דעם ענין פון יורידישן און סאָציאָלאָגישן שטאַנדפּונקט. יעדער וואָס שרייַבט מכוח ייִדישער אַליינפאַרוואַלטונג מוז דעריבער אַליין אויסטרעטן פאַר זיך אַ וועג.

בורשטיינס בוך קאָן באַטראַכט ווערן ווי אַ חשובע באַרייַכערונג פון דער ליטעראַ-טור אויך וועגן ייִדישער אויטאָנאָמיע אין אַלגעמיין. עס האָט זיך אים אייַנגעגעבן צו

---

[3] זע די דייַטשע „ענציקלאָפּעדיאַ יודאַיִקאַ" און „ייִדישעס לעקסיקאָן" אין די אַרטיקלען וועגן „אויטאָנאָמיע" און „געמיינדע". אַ. יאַנאָווסקיס בוך וועגן מינאָריטעטן-רעכט און די ייִדן (O. Janowsky, The Jews and Minority Rights, N. Y. 1933) איז איינס פון די נייַסטע ביכער אויף דער טעמע. (זע די רעצענזיע פון ד״ר י. שאַצקי, ייִוואָבל׳ VII, 243 א״וו). דער שרייַבער פון די שורות האַלט איצט אין שרייַבן אַ בוך וועגן ייִדישער אויטאָנאָמיע אין רוסלאַנד ביז 1855.

שאַפן אַ זייער געראָטענעם סינטעז פון דער שפע מאַטעריאַלן וואָס ער האָט באַנוצט. זייַן שילדערונג איז אַ קלאָרע און פינקטלעכע. ווי גוט דער מחבר האָט דורכגעטראַכט און אָרגאַניזירט זייַן קאָמפּליצירטן מאַטעריאַל, קען מען צום בעסטן זען אין דעם דריטן טייל פון זייַן בוך, וווּ אויפן סמך פון הונדערטער פאַרשיידענע קליינע ידיעות וועגן די צענ־דלינגער ישובים אין לאַנד האָט ער געשאַפן אַ קלאָרע איבערזיכט איבער זייער אַליינ־פאַרוואַלטונג, וווּ די וויכטיקסטע און טיפּישסטע מאָמענטן זייַנען בולט אַרויסגעגעבן. ווי אַ בייַשפּיל קענען דינען די טאַבעלעס פון די בודזשעטן פון געמיינדעס (ז׳ 276), וואָס זייַנען צונויפגעשטעלט לויט פאַרשיידענע מקורים.

בייַ נאָר זייַן גרונטיקייט האָט דער מחבר דאָך ניט אויסגעשעפּט די פראַגע פון דער ייִדישער אויטאָנאָמיע אין א״י אין אַלע אירע פאַרצווייַגונגען. אין ערשטן טייל האָט געזאָלט מער אונטערגעשטראָכן און געשטודירט ווערן דער פאַקט, וואָס די אויטאָנאָמיע אין ארץ־ישראל איז אַן אויסנאַם און אַ נייַע דערשייַנונג אין דער ייִדישער געשיכטע מיט דעם, וואָס קערפּערשאַפטן פון וועלט־ייִדנטום האָבן אַן אינטערנאַציאָנאַל אָנערקענט געזעצלעך רעכט אָנטייל צונעמען אין דעם אינעווייניקסטן ייִדישן לעבן פון לאַנד.

אינעם גאַנצן בוך ווערן נאָר באַשריבן פאַקטן. זעלטן ווען דער מחבר דריקט אויס זייַן אייגענע מיינונג וועגן זיי. אין אַ פראַגע וואָס איז נוגע דעם איצטיקן טאָגטעגלעכן לעבן פון פאַלעסטינער ייִדנטום זייַנען נייטיק די מיינונגען פון פאַכלייט. אַן אַרבעט, וואָס זאָל באַנוצן דעם רייַכן היסטאָרישן מאַטעריאַל וואָס בורשטיין האָט אָנגעזאַמלט און זאָל אויף דעם סמך באַטראַכטן די מיגלעכקייטן און רעקאָמענדירן וועגן פאַר דער ווייַטער־דיקער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער אַליינפאַרוואַלטונג אין ארץ־ישראל פון יורידיש־סאָ־ציאָלאָגישן שטאַנדפּונקט—איז זייער געוווּנטשן.

עס וואָלט ניט געשאַט, ווען דאָס בוך וואָלט אַנטהאַלטן אַ קאַפּיטל פון קריטיק פון די מקורים וואָס דער מחבר האָט באַנוצט. די דערפאַרונג פון איינעם וואָס האָט דורכגע־זיפּט די מקורים פאַר געוויסע צוועקן איז זייער וויכטיק פאַר דעם שפּעטערדיקן פאָרשער. עס איז כדאַי, אַז אין דער העברעיִשער איבערזעצונג, וואָס וועט, ווי איך פאַרשטיי, אין גיכן דערשייַנען, זאָל בורשטיין מאַכן הוספות לויט די דאָ אָנגעוויזענע באַמערקונגען.

איין קליינער חיסרון אין דעם רוב היסטאָרישע ווערק, וואָס האָבן אַ שייַכות מיט פּאָליטישע ענינים איז דאָס, וואָס צופיל פּלאַץ ווערט אָפּגעגעבן פאַר די געזעצן און צו ווייניק פאַרן לעבן גופאָ. יעדן איז באַקאַנט, אַז די פאַקטן, די רעאַליטעטן פונעם פאָלקס־לעבן זייַנען אָפט אינגאַנצן אַנדערש ווי דער וווּנטש פון דעם געזעצגעבער, דער עיקר אין אַן עפּאָכע, ווען אינסטיטוציעס האַלטן זיך ערשט אין אויספאָרמירן. כאָטש בורשטיין גיט יעדער מאָל אַן איבערבליק איבער די רעאַלע פאַקטן, פונדעסטוועגן גיט ער אויך אָפטמאָל אָפּ מער פּלאַץ פאַרן געזעץ ווי פאַרן לעבן, אָבער אין אַן אַרבעט פון אַזאַ מין איז דאָס אפשר אומפאַרמייַדלעך.

דאָס בוך גיט אַן אָביעקטיוון, אומפּאַרטייִשן איבערבליק איבער שטרייַטיקע פראַגן. עס ווערן איבערגעגעבן די שטאַנדפּונקטן פון יעדערער פון די פאַרשיידענע פּאַרטייען און ריכטונגען אין לאַנד, ניט צו לויבן אָדער פאַרמשפּטן קיינעם.

איין זאַך איז קלאָר פון בוך: אין דער צייַט ווען אין גאַנץ מזרח־אייראָפּע איז די אויטאָנאָמיע געגאַנגען באַרג אַראָפּ, איז אין ארץ־ישראל די אַליינפאַרוואַלטונג געגאַנגען באַרג אַרויף. ווייניק מענטשן חלומען נאָך דאָרט וועגן פולער זעלבשטענדיקייט; אָבער אַ געמיינדע וואָס האָט אַ רעכט אַרויפצולייגן צוואַנג־שטייַערן, וואָס איז צענטראַליזירט און אָנגעפירט פון אַ נאַציאָנאַל־ראַט און אסיפת הנבחרים און איז אויך אָנערקענט פון דער רעגירונג און פון די נאַציעס פון דער וועלט דורך דער פעלקער־ליגע — איז אַ גרויסער פּראָגרעס אין דער ייִדישער געשיכטע.

בורשטיינס בוך דאַרף דינען ווי אַ מוסטער פאַר אַלע וואָס וועלן שרייַבן אין דער צוקונפט אויף ענלעכע טעמעס.

י. לעוויטאַטץ (גיו־יאָרק)

Simon Ginzburg. The Life and Works of Moses Hayyim Luzzatto, Founder of Modern Hebrew Literature. Philadelphia. 1931. Dropsie College. V+190 pp.

זינט מ. ש. גירונדי האָט פאַרעפנטלעכט זייַן שטאַרק אַפעקטירטע ביאָגראַפיע פון משה חיים לוצאַטאָ (אין כרם חמד 1836) און יוסף אלמגצי האָט אין צוויי יאָר שפּעטער אָפּגעדרוקט אין דעם זעלבן זשורנאַל אַ סך אַ „קילערע", אָבער אויך ניט אין גאַנצן קיין אָביעקטיווע לעבנס־באַשרייַבונג פון דעם מחבר פון „מגדל עז"—איז קיין נייַע אַרבעט, וואָס זאָל אַרומנעמען זייַן לעבן און שאַפן, כמעט ווי ניט געשריבן געוואָרן. (אברהם כהנאס ביאָגראַפיע, וואָס איז אַרויס אין 1899, איז אַ קאָמפּילאַציע).

אמת, עס האָבן זיך באַוויזן דאָ און דאָרטן קלענערע צושטייַערס צו לוצאַטאָס ביאָגראַפיע, ווי בריוו, ניט־געדרוקטע כתבים אאַז"וו, אָבער אַ פּרווו צו שרייַבן אַ נייַע וויסנשאַפטלעכע ביאָגראַפיע פון אָט דעם עסאָטערישן דיכטער, וואָס עפנט מיט זיך אַ תקופה אין דער העברעיִשער ליטעראַטור, האָט קיינער ניט געמאַכט.

ד"ר שמעון גינזבורג האָט אָפּגעגליקט צו געפינען אַ שלל מיט נייַע מאַטעריאַלן, דער עיקר אין דער ביבליאָטעק פון דעם ייִדישן טעאָלאָגישן סעמינאַר (איבער 130 דאָ־קומענטן), צווישן זיי אויך דעם טייל פון דעם עד היום ניט פאַרעפנטלעכטן כתב־יד פון לוצאַטאָס רעטאָרישן ווערק „לשון למודים", וואָס צו דעם איז צוגעגעבן געוואָרן די דראַמע „מעשה שמשון" (געשריבן צו 17 יאָר).

אין 1927 האָט גינזבורג אַרויסגעגעבן די דאָזיקע דראַמע באַזונדער, ווי אויך די איבעריקע צוויי, „מגדל עז" און „לישרים תהלה" (וועלכע זייַנען אַ סך מאָל געווען געדרוקט).

אויפן סמך פון די דאָזיקע מאַטעריאַלן און אויסנוצנדיק כמעט אַלץ, וואָס עס איז ביז איצט געשריבן געוואָרן וועגן לוצאַטאָ, האָט גינזבורג אָנגעשריבן זייַן מאָנאָגראַפיע, וואָס נעמט אַרום דאָס לעבן און שאַפן פון דעם דיכטער דעם מקובל.

צו שרייַבן אַ ביאָגראַפיע פון אַזאַ אינטערעסאַנטער, ווויל קאָמפּליצירטער געשטאַלט, ווי משה חיים לוצאַטאָ, וואָס איז געווען אַ מקובל אין אַ ראַציאָנאַליסטישער תקופה,

איז ניט פון די גרינגע זאכן. די מעטאָדאָלאָגישע שוועריקייט באשטייט אין דעם קענען ארויסברענגען די דאָזיקע דיאָלעקטיק פון משיחיזם און ראַציאָנאַליזם, אויפצודעקן די דאָזיקע coincidentia oppositorum, דאָס צוזאַמענווירקען פון היפוכים, וואָס איז דאָך אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער תקופה (בײַ יעדן און ניט־יעדן). וואָס לוצאַטאָ האָט אין איר געלעבט.

עס זײַנען פאַראן צוויי מעטאָדן, ווי אַזוי צוצוגיין צו אַזא פראָבלעם: אָדער מען אַנאַליזירט די געשיכטערטע פערזאָן און איר שאַפן ווי א שפּיגל, וואָס דער דאָזיקער דואַליזם פון דער צייַט געפינט אין אים זײַן אויסדרוק, און מען באַווײַזט, אַז דער זעלבער פּראָצעס פון צוויי היפוכים גייט דורך דורך זײַנע ווערק (זײַן „מיסטיש", בעת מען שרײַבט וועגן קבלה, און ייעלן ראַציאָנאַליזירן אין אַנדערע ווערק, האָבן צוויי סטיל־אַזש). דאָס איז אָן אינטערעסאַנטער מעטאָד פון א דיאָלעקטישער אינטערפרעטאַציע. פאַראָן אָבער א צווייטער מעטאָד, אַריין פסיכאָגראַפישער. מיר נעמען אָן, אַז עס איז פאַראָן אַזא פסיכיק ווי א מיסטישע, א פסיכיק, וואָס האָט וויניציק וואָס צו טאָן מיט דער השפּעה פון צייַט און סביבה (אינעווייניק, ניט אויסווייניק). די דאָזיקע מענטאַליטעט האָט איר אייגענעם פּראָצעס פון דענקען און אויפנעמען, וואָס דאַרף אַנאַליזירט ווערן לויט די נעזעצן פון דער דאָזיקער פסיכישער אײַנשטעלונג, אָן בשום אופן ניט מיט אנדערע מעטאָדאָלאָגישע קריטעריעס און מאָסן. אין ערשטן פּלאַן קען מען שרײַבן א ביאָגראַפיע פון א מענטשן, וואָס איז איר ווען אַלע דרויסנדיקע פאקטן זײַן וויכטיק ווי פשוט באַווײַז־מאַטעריאַלן, אין צווייטן פּלאַן לאָזט זיך שרײַבן נאָר א ביאָגראַפיע פון א פסיכיק, אָבער ניט פון א קינד פון א תקופה, ווײַל אין דעם פּרט זײַנען די דרויסנדיקע וויידקוקנדן דיין צופעליק.

בײַשפּילן אין דער ביאָגראַפישער ליטעראַטור קען מען נעפינען גענוג. טאָווי־אַנסקי למשל. פאַר דעם ראַציאָנאַליסטישן ביאָגראַף (און א ביאָגראַף קען אַנדערש ניט ווי ראַצי־אָנאַליזירן פאקטן, א פסיכאָגראַף ראַציאָנאַליזירט דעם מענטאַלן פּראָצעס פון דער געשטאַלט, ד״ה ער ווײַל אים פאַרשטיין, אָבער ניט פאַרשטיין) איז ער גענוען א מאניאַק, א פסיכאָפאַט; פאַר דעם פסיכאָגראַף איז ער א „נאַטזוכער", וואָס זײַן דענק־ פּרי־פּראָצעס איז פון „יענער זײַט" פון ראַציאָנאַליסטישער אפּערצפּציע און פאַרמאָגט זײַנע אויטאָנאָמע טענדענצן פון אַנטוויקלונג און אפּילו... פאַרגליווערונג. אזעלכע פאַרשיי־ דענע אינטערפרעטאַציעס קען מען געפינען אין דער רייכער ביאָגראַפישער ליטעראַטור וועגן פּאַסקאַל, יעקב בעהמע, אַנגעלוס סילעזיוס, מײַסטער עקהארדט (ווי גוסטאַוו לאַנדויער האָט אים אויפגענומען).

יעדע תקופה האָט אירע איינגענע אינטערפרעטאַציעס. באַזונדערס אין אונדזער צייַט, ווען פסיכאָאַנאַליז האָט געמאַכט אזעלכע גוואַלדיקע שריט פאָרויס און האָט אנטדעקט נייַע וועלטן, נייַע מעטאָדן, וואָס, אַנגעווענדט אין דער ליטעראַטור־פאָרשונג, האָבן זיי געגעבן גרויסע רעזולטאַטן, איז דער פסיכאָגראַפישער מעטאָד דער איינציקער, וואָס קען קלאָרער מאַכן אַזא נעשטאַלט ווי משה חיים לוצאַטאָ.

אומשעפעריש איז א ביאָגראַף, וואָס ווײַל עקלע קטיזירן, ד״ה צאָלן צינז דעם „נייַסט" פון ראַציאָנאַליזם און איז דער זעלבער צייַט „באַוונדערן" אין היפערבאָליש אויסדרוקן די

„מיסטישע טיפקייטן" פון דעם „געטלעכן" מאן. עס איז א מין שלום מאכן צווישן דעם „שכל איז מחייב" און צווישן דעם ניט-מאָטיווירטן יראת הכבוד פאַר דער רמזים-פולער, פאַרנעפּלטער פראַזעאָלאָגיע פון דעם מקובל. אין אַזאַ עקלעקטישן צוגאַנג ווערן ביידע ווירקלעכקייטן פאַרשמירט און עס באַקומט זיך מער קולט פאַר דער געשטאַלט, איידער לאָגישע באַווייַזן, אַז דער דאָזיקער קולט איז באַרעכטיקט.

דער גרויסער ענגלישער ביאָגראַף Lytton Strachey האָט אַזוי פאָרמולירט די אויפגאַבע פון אַ ביאָגראַף: „אָפּצוהיטן אַ פּאַסיקע קורצקייט, אַ קורצקייט, וואָס שליסט אויס אַלץ, וואָס איז איבעריק און שליסט גאָרנישט אויס וואָס איז וויכטיק,—דאָס איז דער ערשטער חוב פון אַ ביאָגראַף. דער צווייטער, ניט ווינציקער וויכטיקער, איז אָפּצוהיטן די אייגענע פרייַהייט פון גייסט, עס איז ניט זייַן (ד"ה דעם ביאָגראַפס.—י. ש.) אויפגאַבע צו זייַן הכנעהדיק; עס איז זייַן אויפגאַבע אויפצודעקן די פאַקטן פון דעם ענין, ווי אַזוי ער פאַרשטייט זיי".

בנוגע ד"ר גינזבורג קען מען ניט זאָגן, אַז ער האָט אָפּגעהיט די „פרייַהייט פון גייסט". ער באַאַרבעט ריין אויסווייניק די מאָגערע ביאָגראַפישע קאַנווע פון דעם משורר לוצאַטאָ און קען בייַ זיך ניט באַשטימען וווהין צו גיין: פאַרראַציאָנאַליזירן זייַן העלד אָדער פאַרמשיחירן. ער וויל צופרידן שטעלן ביידע ריכטונגען. אי ער שטימט אייַן מיט די משכילים (ז' 5), וואָס האָבן גענומען אַ נעגאַטיווע שטעלונג צו דער קבלה, אי ער האַלט די ראַציאָנאַליסטישע טענדענצן פון לוצאַטאָ אין „מגדל עז" פאַר אַ פעלער (ז' 24). ער פאַרזיכערט דעם לייענער, אַז אין דעם סיכסוך צווישן אים און זיינע געגנער האָט לוצאַטאָ געהאַנדלט מיט אַ קלאָרן שכל, הגם ער נעמט זיך ניט אונטער צו באַשיידן דעם סוד פון לוצאַטאָס גלייבן אין זייַן משיחישער געזאַלבטקייט (ז' 38—39). ער זוכט פּסיכאָ-לאָגישע מאָטיוון, פאַר וואָס די רבנים האָבן גערודפט לוצאַטאָן (ז' 44), און אין דער זעלביקער צייַט שטעלט ער אויף די באַהויפּטונג, אַז אויב לוצאַטאָס מיסטישע באַוועגונג וואָלט ניט אייַנגעהאַלטן געוואָרן דורך די רבנים, וואָלט „דער שטראָם פון דער ייִדישער געשיכטע זיך אַ באַוועג געטאָן אין אַן אַנדער ריכטונג" (ז' 29). ער קען שרייַבן וועגן לוצאַטאָס „פרוטלאָזע קאַבאַליסטישע ספּעקולאַציעס" (ז' 28), מיט אַ „מיסטישן" יראת-הכבוד ניט אַנאַליזירן דעם ליבע-עפּיזאָד פון זייַן פאַרגעטערטן דיכטער, ווייַל ער (גינזבורג) „רעספּעקטירט דעם ווילן פון אַ גרויסן גייסט" (ז' 52), און פאַראַלעל צו דעם רעדן וועגן לוצאַטאָס „משיחישער מאַניע" (ז' 150).

גינזבורג איז פול מיט גוזמא און מליצה. לוצאַטאָס טויט האָט באַוויינט די גאַנצע ייִדישע נאַציע (ז' 73), בעת אפשר אַ פּאָר מנינים מענטשן האָבן וועגן דעם געוווּסט. זייַן אמתע פּאָפּולאַריטעט, סייַ צווישן משכילים (איבער די דראַמעס) און סייַ צווישן די חסידים (איבער זייַנע קבלה-ווערק), איז דאָך געקומען אַ סך שפּעטער.

אין סך-הכל אַ פאַרשמירטער פּאָרטרעט פון לוצאַטאָ, אַ געמיש פון אַ מין „אַקטאַ סאַנקטאָרום", לעבנס-באַשרייַבונג פון אַ הייליקן מיט אַ ביסל אויבנאויפיקער ראַציאָנאַ-ליזאַציע.

און עס איז באמת אַ שאָד, ווייַל מיט אַזאַ מאַטעריאַל קען מען אָנשרייַבן אַ פאַר-טיפטע פאָרשונג פון אַ געשטאַלט פון אַ מערב-אייראָפּעיִשן ייִדן, וואָס האָט באמת פייַנט

נישהוט דעם „גליק". (פרנקט וויי שמואל דוד לוצאטא איז געווען דער ערשטער „אנטי־מערבניק" אין דער העברעישער ליטעראטור[1]. א ביאגראפיע פון מ. ח. לוצאטא קאן מען ניט שרייבן אויפן סמך פון אומבאקאנטע מאטעריאלן,—מען דארף זיך אויך באנוצן מיט באקאנטע פסיכאלאגישע פאקטן. אזא שטודיע וואלט באדארפט שרייבן א פסיכאאנאליטיקער.

אין דעם פרט האט זיך בייַ גינזבורגן באקומען אן אויבנאויפיקער שפאציר איבער א פאר כראנאלאגישע דאטעס און לאנגע ציטאטעס, וואס ווערן ניט אויסגעטיילטשט, נאר פשוט צונויפגענייט מיט דינע פעדים.

ניט בעסער איז דער צוויישטער טייל: די אפשאצונג פון לוצאטא ווי א דראמא־טורג און משורר. גינזבורג איז פארכליניעט פון לוצאטאס „נאונוח". „דער גרעסטער העברעישער פאעט נאך דער שפאנישיש־אראבישער הקופה", זאגט Cecil Roth, S. A. G. Review, 8, No 37, (1927), און גינזבורג האט די זעלבע מיינונג. ער האלט לוצאטאן פאר דעם בויער פון „דער נייַער העברעישער ליטעראטור, פאר איר גאון, איר העכסטן אויס־דרוק[2]. קומט אבער צום ליטעראריש אנאליז פון זיין ווערק, באקומט זיך אט וואס: „מסלח ישרים", דאס עטישע ווערק פון לוצאטא—ברענגט ניט קיין שום נייַע נעדאנקען, (ז' 70). „מנדל עז", די אלעגאריש דראמע, איז זייער מאגער אין דעם סיפור־המעשה (plot) אין פארגליַיך מיט גוארינים (Guarini) דראמע Pastor Fido, וואס נאך איר איז זי נאכגעמאכט. ניט נאר דער סיפור־המעשה, נאר אפילו די אנטוויקלונג פון דער אקציע און אפילו די טעכנישע אויספירונג איז ווייט פון גוארינים. אזוי פסקנט גינזבורג אליין (ז' 103). די טעמע איז גענומען פון Guarini, דאס איז גינזבורג מודה (אנדערע גייען צו ווייט און זאגן פשוט: פלאגיאט), אבער זי איז נאך דערצו פארדריייט The plot itself, mostly borrowed from Guarini, is rather mutilated in : געהאלן Migdal Oz. (ז' 103). און דאס איז א דראמע, וואס איז, לויט גינזבורגן, „די ערשטע צייטיקע פרי פון זיין דראמאטישן זשעני" (of his dramatic genius)—ווי מיר לייענען אויף ז' 102. איז וואס זשע איז פארט געבליבן אריגינעלס פון „מנדל עז"? „א מאדאלישע ירידישע אטמאספערע"! (ז' 103) פסקנט דער קריטיקער גינזבורג. הייַנט גיי ווייס, וואס זאל דאס מיינען. פשוטע מליצה!

בעת מיר ווייסן, אז Guarini גופא פארנעמט א זייער קליינעם אָרט אין דער איטאליענישער ליטעראטור, הייַנט וואס פאר א ווערט קען האבן א דראמע, וואס איז אזוי

---

[1] ש. ד. לוצאטא האט מיט אן אמת פייַנט געהאט אייראפע און ניט געגליבט אין איר צוקונפט. ער איז אייגנער פון די סאמע רעאקציאנערסטע געשטאלטן אין דער ייִדישער געשיכטע פון 19טן י"ה. זע די אינטערעסאנטע אויספירן, הגם מיט א כך רעזערוו געשריבן, פון M. Wiener. Jüdische Religion im Zeitalter der Emanzipation. Berlin 1933, 63 sq.

[2] יוסף קלויזנער האלט ניט לוצאטאן פאר דעם אָנהייבער פון דער נייַער תקופה אין דער העברעישער ליטעראטור, הגם ער האלט אים פאר א „בעל כשרון גדול". „אדם, שעסק כמעט רוב ימיו בקבלה ושעשה עצמו—בזה כמעט אין ספק כיום!—משיח, אינו רוצה ואינו מוכשר ליצור ספרות חדשה, חילונית וחיה" (זע זיין: היסטוריה של הספרות העברית החדשה. ירושלים, תר"ץ, ז' 1—2).

שקלאפיש קאפירט פון אזא מיטלמעסיקייט, ווי דער מחבר פון Pastor Fido. אפילו די פראנצ פון דער השפעה, אין תוך א וויכטיקע, ווערט ניט אנגעוירט. דאס האט שוין אנב אנגעוויזן און מיט רעכט ד"ר שפינגל (אין „שבילי התנוך" באנד IV). גארדנר איז טעכניש נעוועז בעסער, ווי, למשל, טאסא, אבער ווי א פאעט איז ער א סך קלענער פון אים[3].

בכלל איז דער ענין פון דער איטאליעניישער דראמע פון יענער תקופה און איר דירעקטע השפעה אויף די העברעישע „דראמאטורגן" אין איטאליע אפילו ניט באוירט נעוואָרן אין דער דאזיקער ארבעט. עס האט דאך נעמוזט זיין א קרובהשאפט שוין מחמת דער רייכקייט פון דער ביבלישער טעמאטיק אין דער איטאליעניישער קלאסישער און פאסטאראלער דראמע, ווי דאס איז צו זען פון: Petro Napoli-Signorelli Storia critica de teatri antichi e moderni. Napoli, 1790, VI, 244 sq. אדער פון די A. Mazzoleni [6], G. Guerzoni [5], E. Masi [4] און באזונדערס פון וועלך Vittorio Rossi א"נ 1886 B. Guarini et il Pastor Fido. Torino דער מאנאגראפיע פון אן ווי נעשיקט זיך דאס ניט, אז לוצאטא, וועלכער האט אנגעשריבן א טאריע פון ליטעראטור (רעטאריק)—לשון למודים—וווּ ער האט אויך א דעפיניציע פון דראמע, זאל ניט לייענען גראווינאס (Gravina 1718—1664) אפהאנדלונג Della tragedia, וואס איז ארויס אין 1715[7]. און וווּ איז די השפעה פון Pietro Metastasio (1782—1698), וועלכער האט אנגעשריבן 27 פיעסעס, צווישן זיי א סך ביבלישע? אפילו אין ענין פארמעלע השפעות, ווי מעטער, סטיל און פראזעאלאגיע וויל א גוטער קענער פון דער העברעישער פאעזיע זוכן שפורן אין די ווערק פון זכות אדער יוסף פענסא (מארקוס אין Jewish Quarterly Review, N. S. (XIX, 503).

אויך די צווייטע אלענארישע דראמע „לישרים תהלה" באקומט ביי גינזבורגן אזא אורטייל: „רייטבלוטיקע מענטשלעכע ליידנשאפטן אריינגעבראכט אין א געקינסטלטער סביבה פון אלענארישע אבסטראקציעס" (ז' 111).

וואס זשע בלייבט פון דעם ארעמען לוצאטא? געוויס א „משיהישער מאניאק", לויט ד"ר גינזבורגן, אין איין דראמע א שקלאף פון אזא מיטלמעסיקייט ווי Guarini, אין א צווייטער נעקינסטלט און פול מיט „אלענארישע אבסטראקציעס", אין די מיסטישע ווערק נארנישט ניט מחדש נעווען, די מזמורי-תהילים זיינע האבן לויט גינזבורגן, אויך א קנאפן ווערט, הגם לוצאטא גופא האט נעגלייבט, אז זיי וועלן פארבייטן דעם תהילים פון דוד המלך.

---

[3] Guarini, superiore al Tasso, come construttore ed uomo di teatro, gli e di molto inferiore come poeta. Cf. L. Tonelli, Il teatro italiano. Milano. 1924, 87.

[4] Sulla storia del Teatro Italiano nel secolo XVIII. Firenze 1891.

[5] Il teatro Italiano nel sec. XVIII, Milano, 1876.

[6] La poesia drammatica pastorale in Italia. Bergamo, 1888.

[7] איז לעצטנס ציטירט געוואָרן פון דעם כראנקפורטער כתב-יד אין שירמאנס ארטיקל אין „מאנאטשריפט" 1931, 117.

וואָס זשע בלײַבט פאָרט פון לוצאַטאָ, ווי אַ דיכטער? שפּראַך. הוילע שפּראַך. איז דאָס גענוג פאַר אַ „גאון"?

צו די ביאָגראַפישע דאַטן זײַנע איז כדאַי צו מאַכן עטלעכע קאָרעקטיוון.

ז' 9. אין די יאָרן 1619—1721 זײַנען געווען מער ווי אַ פּאָר פּוילישע ייִדן—סטודענטן אין פּאַדוע, לויט מײַנע מאַטעריאַלן אַ קנאַפּע 20%. דאָס איז אַ סך! אַגב האָבן אין די יאָרן 1517—1619 שטודירט—80 ייִדן אין פּאַדוע, פון זיי אויך אַ סך פּוילישע.

ז' 14. שמעון לוצאַטאָ איז וויכטיק ניט אַזוי מיט זײַן איטאַליעניש געשריבענעם טראַקטאַט ווענן סאָקראַטעסן, נאָר מיט זײַן זייער אינטערעסאַנטער Discorso circa l Stato degli Hebrei. Venezia, 1638

לוצאַטאָס חתונה איז לויט אַלמנצי געווען אין 1732 אָדער 1733, בשום אופן אָבער ניט אין 1731 (ז' 52) (פאַר דער דאַטע האָט גינזבורג בכל אופן ניט קיין באַווײַזן).

דער סאַמע ווערטפולסטער טייל פון גינזבורגס בוך איז די ביבליאָגראַפיע און די דאָקומענטן, אָפּגעדרוקט צום סוף in extenso. די ביבליאָגראַפיע איז געגלידערט לויט ווערק (אָנגעגעבן אַלע אויסגאַבעס און איבערזעצונגען), ביאָגראַפישע מקורים (דירעקטע און אומדירעקטע). זי באַשטייט פון 176 נומערן און פאַרנעמט קנאַפּע 40 זײַטן. (יעדער טיטל איז אַ נומער, אַזוי אַז אַלע אויסגאַבעס פון אַ ווערק זײַנען אין ביבליאָגראַפישע איינס).

די ווײַטערדיקע מלואים זאָלן דערגאַנצן גינזבורגס וויכטיקע רשימה.

צו נומער 11: מסלת ישרים די אויסגאַבע: אַמסטערדאַם 1740, 63 זײַטן—פאַרמאָגט הערות פון דוד בן רפאל מעלדאָלא און י. באַסאַגאָ. עס פעלן די אויסגאַבעס: 1) לײַפּציק 1844, 2) וואַרשע 1890 (מיט אַ ייִדישער איבערזעצונג), 176 ז"ז, 3) בודאַפּעשט 1906 מיט אַ דײַטשער איבערזעצונג פון O. Sachariasohn, 4) אַ פראַגמענטאַרע ייִדישע איבערזעצונג פון א. ז. פרידמאַן אין זשורנאַל „פלאַקער" I, 1926.

צו נומער 19: מגדל עז—פעלט: וואַרשע 1885.

צו נומער 20: לישרים תהלה פעלן די אויסגאַבעס: 1) לעמבערג 1790, 2) לעמבערג 1850, 3) זשיטאָמיר 1859, 4) וואַרשע 1860, 5) לעמבערג 1869, 6) וואַרשע 1883. פאַראַן אַ דײַטשע איבערזעצונג פון J. Heinemann, געדרוקט אין: Allgemeines Archiv des Judenthums, 1839

די ייִדישע איבערזעצונג פון בייליינסאָן איז אַרויס ניט 1860, נאָר אין 1867 (תרכ"ז). עס איז אַפילו ניט קיין איבערזעצונג, נאָר אַ באַאַרבעטונג, די נעמען זײַנען פאַרייִדישט געוואָרן. מחמת דער זעלטנקייט פון דער דאָזיקער אויסגאַבע גיבן מיר דעם שער-בלאַט (לויטן עקזעמפּלאַר פון דער האַרוואַרדער ביבליאָטעק): „ספר לישרים תהלה / איין טהעאַטער אין 3 אַקטין / דאָס גערימטע ספר האָט גישריבין אין לשון קדש דער גרויסער מליץ הרב הגאון החסיד מוהר"ר משה חיים לוצאַטו זצ"ל אונ' האָט עס אַליין גירדוקט אין אַמשטרדם (בשנת תק"ג) / איצונד איז עס איבערגיזעצט גיוואָרין אין דער יודישער שפּראַך נייא בעאַרבייט און פיל פערמעהרט / אדעסא. בדפוס מ. א. בייליינסאָן, תרכ"ז/ נאָך דרוקק איז פערבאָטטען". 72 ז"ז, קליין 8⁰. דאָס ביכל האָט אויך אַ געגראַמטע

הקדמה פון איבערזעצער מאב"ן. (בית פרידבערגן ניט פאַרצייכנט: דערמאָנט אין ווינערס געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור, ז' 168).

פאַראַן נאָך א יידישע איבערזעצונג און כתב-יד פון נדליה בן דוד הכהן בערגער מדובנא, דאַטירט: 1876; 81 זײַטן. דער כ"י געפינט זיך אין דער New York Public Library[8]. פאַרצייכנט אין פריידוסעס רשימה פון דראַמעס, 1907, נומער 286a. די אויסגאַבע יוזעפאָף 1826 האָט אַן אינטערעסאַנטע הקדמה, וווּ דער פאַרלעגער (דרוקער) זאָגט, אַז היות ווי די רבנים פון זײַן דור זײַנען קעגן משוררים, דעריבער דרוקט ער איבער די אַלטע הסכמות (פון 1799).

צו דער ליטעראַטור וועגן לוצאַטאָן

עס פעלן:

1) El. Carmoly, M. Ch. Luzzato. Revue Orientale II (1842).

2) Roest, De Hebreewsche poezy in Nederland. Ned. Isr. Jaarb. I, 1855, 67 sq.

3) S. Bernfeld. M. H. Luzzatto. Jahrbuch für jüd. Geschichte und Literatur. Berlin, X, 172—201.

4) Ahron Marcus. Krakauer Jüdische Zeitung II, N. 3, p. 8—10, № 4, 5, 6, 8, 12, 21—22. (המשך אין זײַן „דמיונות")

5) Idem. Hartmann's inductive Philosophie im Chassidismus, 2 Heft. Krakau 1890. 147 sq.

6) N. Slouschtz. La renaissance de la litterature hebraïque. Paris, 1903, 13—16.

7) G. Karpeles. The Jewish Stage (Jewish Literature and other essays). Philadelphia, 1895, 239—241.

8) E. G. Hirsch. R. M. H. Luzzato's „Path of the Righteous" (Studies in Jewish Literature issued in honor of Prof. K. Kohler. 1913).

9) J. Abrahams. Short history of Jewish Literature 1906, 107, 118, 152 (מיט א ריכטיקער באַמערקונג, אַז לוצאַטאָס דראַמעס זײַנען אין תוך „מאַראַליטעטן-שפּילן").

10) Ph. Bloch. Die jüdische Mystik und Kabbala (Winter-Wünsche, III, 286) („viel verfolgte und jung verstorbene M. Ch. L., der den Soharstil täuschend nachzuahmen verstand").

11) Jac. Zwarts. Doornburgh, het joodsche buitenverblijf, waar Luzzattos „Lajschareem Tehila" ontstand. De Vrijdagavond. Aug. 10. 1928, 294—298.

---

[8] אגב פאַרמאָגט די זעלבע ביבליאָטעק אַן איבערגעשריבענעם טעקסט פון דער ערשטער אויסגאַבע (אַמסטערדאַם 1743). די דאַטע פון פרעזענטירן איז: 1859. דער כתב-יד שטאַמט פון אַמסטערדאַם. (זע פריידוסעס רשימה). אויך פּעלט א שיר, געדרוקט אין „כוכבי יצחק" (VIII, 99— ציטירט לויט: Wachstein. Die hebräische Publizistik in Wien, 195. אגב, איז דאָ מסתמא א טעות (ז' 267) אין דער דאַטע פון ליצאַטאָס טויט: דאַרף זיין 1746 און ניט 1747.

ליטעראַטור אין ייִדיש

12) א. טאַנענבוים אין „אַמעריקאַנער", 1908 (?)

13) י. שיפּער, געשיכטע פון ייִדישער טעאַטער-קונסט און דראַמע. וואַרשע. 1923, I, 176—177.

14) פּ. קאָן, אין די „ייִוואָ-בלעטער" I, 59. (וועגן יקותיאל גאָרדאָן).

15) י. שאַצקי, דאָרטן III, 284—85 (זע אויך: 28, Hebr. Bibl. XX).

צו די דירעקטע השפּעות פון לוצאַטאָ אויף דער העברעיִשער דראַמע דאַרף מען, חוץ די בייַשפּילן וואָס ד"ר גינזבורג ברענגט (ז' 114), נאָך צוגעבן די דראַמע פון מענדל ברעסלוי ילדות ובחרות (בערלין 1786).

צום סוף זייַנען צוגעגעבן די תקנות פון לוצאַטאָס שטודיר-קרייַז, בריוו, דער טעקסט פון חרם קעגן זייַנע כתבים און אַנדערע זייער וויכטיקע דאָקומענטן.

ד"ר יעקב שאַצקי

דער רמב"ם, זייַן לעבען און שאַפען... פון חיים קרוגער. אַרויסגעגעבען פון „קענעדער אָדלער". מאָנטרעאָל, קאַנאַדע 1933.

אין צוזאַמענהאַנג מיט די פייַערונגען, וואָס ווערן אָפּגעריכט אין שפּאַניע, דעם רמב"מס געבוירנלאַנד, לכבוד זייַן 800-יאָריקן געבוירנסטאָג, האָט זיך אויך אין דער ייִדישער וועלט אויפגעוועקט אַ ניט-געוויינטלעכער אינטערעס צו דעם דאָזיקן מאַן, וואָס אין זייַן שאַפן האָט די היסטאָרישע ייִדישקייט געקראָגן איר העכסטן אויסדרוק ווי אַ לעבנס-שיטה און וועלטבאַנעם. אַ באַווייַז דערפאַר זייַנען אַשטייגער אויך די אָנפרעגן וואָס קומען אָן אין ייִוואָ מכוח ליטעראַטור וועגן רמב"ם אויף ייִדיש. און מען מוז צום באַדויערן קאָנסטאַטירן, אַז וועגן אַזאַ צענטראַלער פיגור אין דער ייִדישער געשיכטע איז אויף ייִדיש במעט ווי ניט געשריבן געוואָרן, ניט אין דער מאָדערנער ליטעראַטור און אויך ניט אין דער פאַרצייַטיקער.

די סיבה דערפון איז אַ פּשוטע. אין דער פרומער ייִדישער וועלט האָט מען פון רמב"ם שטאַרק געהאַלטן און מען האַלט אים הייליק ביזן הייַנטיקן טאָג פאַר זייַן גרויסן קאָדיפיקאַטאָרישן ווערק „יד החזקה" און פאַר זייַן פירוש אויף משניות. פון דער אַנדער זייַט האָט מען שטענדיק געקוקט מיט חשש און ציטערניש אויף זייַנע פילאָסאָפישע ווערק און געמיט זיך ווי ווייַט מיגלעך צו מאַכן שווער דעם צוטריט צו זיי. איז דער נאָמען פון רמב"ם דערגאַנגען צו די מאַסן דורך די רבנים, איז ער אַרומגערינגלט געוואָרן מיט אַ קראַנץ פון לעגענדעס, האָט מען דערציילט וועגן זייַן גרויסקייט אין חכמת הדאָקטאָריע, וועגן זייַן חשיבות בייַ מלכים ושרים, וועגן זייַנע גרויסע אויפטוען אין דער תורה. אָבער זייַנע ווערק גופא זייַנען פאַרן פאָלק ניט געווען באַשטימט, און דעם מהות פון זייַן אויפטו האָט עס ניט געקאָנט פאַרשטיין.

אויך די משכילים האָבן ניט געמאַכט קיין פרוו צו דערנעענטערן דעם רמב"ם צו זייַן פאָלק, הגם זיי גופא האָבן אין גאָר אַ גרויסער מאָס זייַנע ווערק שטודירט און

אויסגענוצט. עס איז ניט קיין גוזמאָ צו זאָגן, אַז פאַר אַלע גרויסע און קלענערע שרייַבער און טוער פון דער השכלה-צייַט, אָנגעהויבן פון משה מענדעלסאָן און שלמה מייַמון, האָט דער „מורה נבוכים" געדינט ווי אַן אויסגאַנג פון זייער משכילישן לעבנסוועג. דאָס נעמלעכע קאָן געזאָגט ווערן פאַרן גרעסטן טייל טוער און שרייַבער פון דער איצטיקער תקופה. אָבער פאַרן פאָלק האָט די לעצטע תקופה איבערגעלאָזט נאָר אַ בראָשור פון ב. פייגענבוים וועגן רמב"ם, אַרויסגעגעבן אין ניו-יאָרק.

גוטע אינפאָרמאַציע וועגן רמב"ם קאָן דער ייִדיש-לייענער געפינען נאָר אין צוויי זאַמלונגען פון דער לעצטער צייַט: 1) ד"ר א. גינזבורג, „ייִדישע דענקער און פאָעטן אין מיטלעלטער" ב' I, ז"ז 206 — 298, און 2) י. צינבערג, „די געשיכטע פון דער ליטעראַטור בייַ ייִדן" ב' I, ז' 190 — 217 און ב' II, ז"ז 137—176 (די השפעה פון רמב"מס פילאָסאָפיע און דער קאַמף קעגן איר אין 13טן י"ה). אָבער קיין מאָנאָגראַפיע וועגן רמב"ם האָבן מיר ביז איצט ניט געהאַט.

דאָס ווערק פון חיים קרוגער איז, בכן, דער ערשטער פרוּוו פון אַזאַ מאָנאָגראַפיע. עס באַשטייט פון אַ סעריע צייַטונגס-אַרטיקלען, וואָס זייַנען צונויפגענומען געוואָרן אין איין בוך. אָט דער אויפבוי פון דעם ווערק שטערט אַ ביסל זייַן סיסטעמאַטישקייט (למשל, די קאַפּיטלען „אַרייַנפיר אין מורה נבוכים" און „דער רמב"ם אין אַלעגאָריע" גייען אַרייַן אין דעם אָפּטייל „רמב"ם און הלכה", וכדו'). אָבער דערפאַר האָט עס די מעלה, וואָס עס איז געהאַלטן דורכויס פאָפּולער. די שפּראַך איז אַ ריין, פשוט ייִדיש; עס ווערן גענוצט, אמת, אַ סך טערמינען אין העברעיִש, נאָר אַלע ווערן זיי אין די געהעריקע ערטער אויסגע-טייַטשט און דערקלערט ווי ווייַט מיגלעך קלאָר און פאַרשטענדלעך. קרוגערס אופן פון הסברה איז אַזאַ, אַז ער גיט איבער אָפּטמאָל דעם רמב"מס אייגענע ווערטער, אויסגעברייטערט און אויסגעטייַטשט. אָט איז אַ מוסטער (ז' 127): „דאָס זעלבע איז בנוגע די מעלות: „רצון", און „יכולת". וואָרעם עס לאָזט זיך דאָך ניט זאָגן: „נאָט האָט זיך געוואָלט" אָדער „ער האָט זיך געקענט", דאָס זייַנען דאָך ווערטער אָן אַ שום שכל, נאָר אַז דאָס באַווייַזט די שייַכות צווישן אים און זייַנע באַשאַפענע, דאָס מיינט: ער „קען" באַשאַפן די וואָס ער האָט באַשאַפן, און „געוואָלט" די באַשאַפענע אַרויספירן פון גאָרנישט צו עקסיסטענץ".

דאָס בוך איז אייַנגעטיילט אין ווייַטערדיקע אָפּטיילן: 1) אַן אַרייַנפיר אָן אַ טיטל, ווו עס ווערט געגעבן דעם רמב"מס לעבנס-באַשרייַבונג און דער תמצית פון זייַנע ערשטע ווערק, 2) רמב"ם און הלכה, ווו עס ווערט גערעדט דער עיקר וועגן „יד החזקה", 3) רמב"ם און פילאָסאָפיע — דער תמצית פון דעם אינהאַלט פון „מורה נבוכים", 4) קריטיק אויפן רמב"ם, ווו עס ווערט דערציילט וועגן דעם קאַמף קעגן רמב"מס פילאָסאָפיע אין 13טן י"ה און צום סוף ווערט איבערגעגעבן דער אינהאַלט פון אחד-העמס אַרטיקל „שלטון השכל".

אין דעם היסטאָרישן טייל איז דאָס ווערק קאָמפּילירט פון פריערדיקע אַרבעטן. באַזונדערס איז אויסגענוצט צינבערגס ווערק, וואָס פון דעם זייַנען איבערגעשריבן מיט קליינע שינוים אין סטיל גאַנצע זייַטן (למשל, די ז"ז 236 — 237 זייַנען גענומען פון צינבערג II, 123 — 124; ז' 245 — פון ז"ז 154 — 155). דער מחבר פרעטענדירט ניט אויף אַ זעלבשטענדיקער פאָרשאַרבעט, ער וויל נאָר פאָפּולאַריזירן. אויך בייַם רעפערירן דעם רמב"מס פילאָסאָפישע שיטה האַלט ער זיך אָפּ פון קריטיק, הגם ער האָט זייַן אייגענע

מיינונג. ער איז אַ טראַדיציאָנעלער יוד מיט אַ גוסט און פֿאַרשטאַנד פֿאַר חקירה, נאָר ער איז נישט קיין פּילאָסאָף. זײַן פּילאָסאָפישע בילדונג בכלל איז אַ צו קנאַפּע, דאַרט וווּ ער פֿרוּווט זוכן שײַכותן צווישן רמב״מס שיטה און דער אַלגעמיינער פּילאָסאָפיע (ווי למשל ז״ז 92—93) קומט ער צו קורץ. ווי אַ פֿרומער יוד איז ער אָוודאי ניט צופֿרידן מיט אַלצדינג אין רמב״מס פּילאָסאָפיע, אַזוי שרײַבט ער אין דעם קאַפּיטל „אַלגעמיינער אויבערבליק אויבערן „מורה נבוכים״: „אַ טייל ענינים זײַנען אויסן געלאָזן פשוט, מחמת זייער אינהאַלט קען אַ פשוטן יידנס אמונה אָנגרײַפֿן״ (ז׳ 224), אָבער צו קריטיקירן דעם רמב״ם שטעלט ער זיך ניט אײַן: „אונדזער אויפגאַבע איז דאָ ניט צו פרענן קשיות, נאָר צו אויבערגעבן זײַן שיטה״ (ז׳ 157).

די דאָזיקע אויפגאַבע זײַנע האָט דער מחבר אויסגעפֿירט אויף אַ שטייגער, וואָס קאָן געוויס באַפֿרידיקן דעם עלעמענטאַרן באַדאַרף פון דעם יידישן לייענער צו וויסן, ווער איז געווען דער רמב״ם, וואָס איז געווען זײַן שיטה און זײַן באַטײַט אין דער יידישער געשיכטע.

ז. קלמנאָוויטש (ווילנע)

Г. Лурье. Красная Лодзь. Москва 1934.

דאָס ביכל איז אַ פּאָפּולאַריזאַטאָרישע באַאַרבעטונג פון די געשעענישן אין לאָדזש אין יאָר 1892, מיט אַ בריטן אריינפֿיר וואָס שילדערט די עקאָנאָמישע און סאָציאַלע לאַגע פון די לאָדזשער אַרבעטער זינט די 60ער יאָרן. דער הויפּטצוועק פונעם ביכל איז, אַז די רוסישע רעגירונג האָט אויסגענוצט די שנאה צו יידן ווי אַ בלינד־אָפּפֿירער פֿאַר דער אויפֿרעגונג פון דעם פּראָלעטאַריאַט קעגן די פאַבריקאַנטן און דער רעגירונג. די פּאָגראָמען וואָס זײַנען פּאָרגעקומען אין מאַי 1892 זײַנען געווען אַ טאַקטישער מיטל אין די הענט פון דער רעגירונג, כדי צו ברעכן דעם אימפּאָזאַנטן 1 מאַי־שטרײַק פון דעם לאָדזשער פּראָלעטאַריאַט.

הנם דאָס ביכל איז נישט אַ ריין וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט, האָט עס דאָך אַ ווערט פֿאַר דעם וויסנשאַפֿטלער, ווײַל עס איז דאָרט צונויפֿגענקליבן די גאַנצע רוסישע ביבליאָגראַפֿיע וועגן דעם ענין און עס ווערן געבראַכט פון דער דאָזיקער ליטעראַטור געוויסע אונדז וויניק באַקאַנטע פּרטים. אַזוי למשל דערצײלט לורייע (נאָך יאַשינסקיס בוך וועגן דעם „אינדוסטריעלן פּראָלעטאַריאַט אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין פוילן״), אַז בשעת דעם פּוילישן אויפֿשטאַנד אין יאָר 1863 זײַנען אין לאָדזש געוואָרן געבילדעט נישט נאָר פּוילישע, נאָר אויך יידישע און דײַטשע הונדערטשאַפֿטן פון אויפֿשטאַנדלער. לורייע דערצײלט אינטערעסאַנטע פּרטים, ווי אַזוי ס׳האָט זיך אָנגעהויבן דער פּאָגראָם פון יאָר 1892. אינטערעסאַנט זײַנען אויך די אויסצוגן פון דער מיטצײַטלעריישער סאָציאַליסטישער פּרעסע וועגן דער סאָציאַלער פּאָליטיק פונעם באַקאַנטן יידישן פּאָבריקאַנט י. ק. פּאָזנאַנסקי. ווײַטער דערצײלט לורייע, אַז די פּוילישע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי „פּראָלעטאַריאַט״ האָט אָנגעהויבן אין אָנהייב פון די 80ער יאָרן אַרויסצוגעבן פּראָקלאַמאַציעס אין יידיש, נאָר זי האָט באַלד אָפּגעשטעלט די אויסגאַבע, זעענדיק, אַז די פּראָפּאַגאַנדע האָט קיין פּעולה

ניט צווישן ייִדישע אַרבעטער, וואָס זײַנען ס׳רוב באַשעפטיקט אין די קליינע און מיטעלע פאַבריקן. אויך אין דעם יאָר 1892 האָט מען נישט אַרויסגעגעבן קיין ייִדישע פּראָקלאַ־מאַציעס. ערשט אין יאָר 1893 איז צום 1טן מאַי ווידער אַרויס אַ פּראָקלאַמאַציע אין ייִדיש.

זייער אינטערעסאַנט זײַנען די ידיעות וועגן די באַדינגונגען, וואָס אין זיי האָבן געלעבט די ייִדישע אַרבעטער בײַ די „לוינקעטניקעס" אין לאָדזש אין די 90ער יאָרן. די דאָזיקע ידיעות שעפּט לוריע פון די זכרונות פון אַ באַקאַנטן ייִדישן אַרבעטער־טוער אַברהם שטערן (איצט אין רוסלאַנד), וועלכע זײַנען נאָך בכלל נישט געוואָרן געדרוקט. אינטערעסאַנט זײַנען אויך די פּרטים וועגן דעם באַקאַנטן רעוואָלוציאָנערן טוער אַדאָלף וואַרסקי (געוו׳ סיים־דעפּוטאַט, אַ קאָמוניסט), וועלכער האָט געאַרבעט אין די רעוואָלוצי־אָנערע קרײַזן אין לאָדזש אין יאָר 1891.

די פּוילישע ליטעראַטור האָט לוריע ווייניק אויסגענוצט, בכלל איז צו באַדויערן, וואָס ער האָט פאַרזען די ברייטע מאָנאָגראַפֿיע פון אַדאַם פּרוכניק[1], וועלכע באַהאַנדלט די זעלביקע טעמע.

ד״ר פ. פרידמאַן (לאָדזש)

Handbook of Central and East Europe 1934. Edited by D. R. P. Stephen Taylor. Published by The Central European Times Publishing Co. Ltd, Zürich. 850 pp. $ 1.50, öSch 8, kç 45.—, zł 8—, Lei 200.—

ס׳איז אַ בוך מיט אינפאָרמאַציע וועגן אַלבאַניע, עסטרײַך, בולגאַריע, טשעכאָסלאָ־וואַקײַ, עסטלאַנד, פינלאַנד, גריכנלאַנד, אונגאַרן, לעטלאַנד, ליכטנשטיין, ליטע, פּוילן, רומעניע, טערקײַ, יוגאָסלאַוויע. אַזוי ווי דער סדר פון די לענדער איז געגעבן לויטן ענגלישן אַלף־בית, כדי קיינעם ניט פּוגע בכבוד צו זײַן, אַזוי האָט מען זיך אויך געפלײַסט צו האַלטן די ידיִעות גופא אויף דער מדרגה פון אָביעקטיווקייט. די סטאַטיסטיק פון באַפעלקערונג, אינדוסטריע, אַגריקולטור, האַנדל איז גענומען ווי ווײַט מיגלעך פון די נײַסטע מקוֹרים.

וועגן דעם ייִדישן לעבן אין מיטל־מיזרח־אייראָפּע קען מען זיך פון דעם בוך גאָרניט דערוויסן. אין די קאַפּיטלעך „פּרעסע" איז ניט פאַרצייכנט קיין איין ייִדישע צײַטונג ניט אין פּוילן, ניט אין ליטע, ניט אין לעטלאַנד. וועגן ייִדישער ליטעראַטור, ייִדישע געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע אינסטיטוציעס אויך קיין איין וואָרט ניט. מען וואָלט עס אין דער קומענדיקער אויפלאַגע געדאַרפט פאַרריכטן.

נ. ז.

---

[1] A. Próchnik: Bunt Łódzki 1892 r. Łódż 1931 r.

מאַטעריאַלן און נאָטיצן

ערשטע קאָנפערענץ פון פּוילישע פּסיכאָלאָגן, וואָס אַרבעטן אויפן פעלד פון דערציִונג

דער פּאָסטולאַט פון פּסיכאָלאָגישער השגחה איבער דער שוליוגנט, וואָס איז זייער ברייט פאַרווירקלעכט געוואָרן אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון צפון-אַמעריקע און אין ראַטן-פאַרבאַנד, און אין אַ געוויסער מאָס אויך אין ענגלאַנד אין דייטשלאַנד, האָט אין פּוילישן שוללעבן געפונען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג. אויב איך בין זיך נישט טועה, איז פּרוי פּראָפ' יאָטייקאָ געווען די ערשטע, וואָס האָט אַרייַנגעפירט די דאָזיקע פּראָבלעם אין דער פּוילישער פּסיכפּעדאַגאָגישער ליטעראַטור [1]. אָרגאַניזאַציאָנעל האָט דער דאָזיקער פּאָסטולאַט באַקומען זיין אויסדרוק דורך אייַנפירן דעם פּאָסטן פון אַ שול-פּסיכאָלאָג בייַ די עלעמענטאַרע און מיטעלע שולן פון פאַרשיידענע טיפּן.

מיט דער פּראָבלעם האָט זיך פאַרנומען די שולמאַכט און אייניקע געזעלשאַפטן פאַר פּסיכאָלאָגיע, בעיקר די „וואַרשעווער פּסיכאָלאָגישע געזעלשאַפט א"נ פון י. יאָטייקאָ", וועלכע האָט געשאַפן אַ סעקציע פון שול-פּסיכאָלאָגן. די צענטראַלע בילדונגס-מאַכט האָט פאַרנומען אַ שטעלונג, וואָס מען וואָלט געקענט באַצייכענען ווי פרייַנדלעכע נייטראַליטעט. די אויספיר-אָרגאַנען ווידער פון דער שול-אַדמיניסטראַציע (וויזיטאַטאָרן און שול-אינס-פּעקטאָרן) פאַרנעמען אַ בפירוש פּאָזיטיווע שטעלונג, שטיצנדיק זיך דערבייַ אויף די אָנווייַזונגען וואָס זייַנען פאַרעפנטלעכט אין אָפיציעלן זשורנאַל פון בילדונגס-מיניסטעריום דעם 9 נאָוועמבער 1933. פון דער אַנדער זייַט זייַנען געמאַכט געוואָרן אַ ריי פּרוּוון מצד שולן, דערציִונגס-אַנשטאַלטן, פּסיכאָלאָגישע, פּעדאַגאָגישע און פּראָפעסיאָנעלע קאָנסולטאַציעס. אייניקע קוראַטאָריומס (בעיקר אין וואַרשע) האָבן אייַנגעפירט ווי אַ פּרוּוו, אָדער אויף שטענדיק, עטאַטן פאַר שול-פּסיכאָלאָגן. די עצם פּראָבלעם איז געוואָרן אַן אָפטע טעמע פאַר נאָטיצן אויף די שפּאַלטן פון צייַטשריפטן, און נאָך עפטער די טעמע פאַר דיסקוסיעס אין פּסיכאָלאָגישע, פּעדאַגאָגישע א"אַנד געזעלשאַפטן. פון דעם איז אויך אַרויסגעוואַקסן די באַדערפעניש צו ברענגען צו אַ הסכּם די אַלע פאַקטאָרן וואָס ווירקן איינער לעבן צווייטן, אָפּצוגעבן זיך אַ דין-וחשבון וועגן מהות פון דער אַרבעט אויף די ערטער און צו דיסקוטירן די אַלטע און נייַע פּראָבלעמען.

צוליב דעם ציל האָט די „פּסיכאָלאָגישע געזעלשאַפט א"נ פון יאָטייקאָ" אין וואַרשע אויפגערופן דעם 3 נאָוועמבער 1934 די ערשטע קאָנפערענץ פון פּוילישע פּסיכאָלאָגן, וואָס אַרבעטן אויפן פעלד פון דערציִונג. די באַראָטונגען האָבן געדויערט כמעט דרייַ טעג און געבראַכט צום געהעריקן אויסדרוק די ראַנגלענישן און זוכענישן, אַרויסבאַוויזן די פּאָזיטיווע און נעגאַטיווע מאָמענטן פון דער פּראָבלעם און פון דער פּראַקטישער אַרבעט און אויך מיגלעך געמאַכט צו שאַפן זיך אַ קלאָר

---

[1] זע אירע אַרבעטן: O metodzie eksperymentalnej w pedagogice, Przegl. Pedag. 1922; Metoda testów umysłowych i jej wartość naukowa, 1924; O konieczności stworzenia w Polscé urzędu psychologo-szkolnego, ; PAPS 1 (1926/27) אויך די מאַטעריאַלן וואָס זייַנען געדרוקט אין דעם דורך איר רעדאַקטירטן Biuletyn Koła Psychologicznego 1924

בילד פון די אַנטוויקלונגס-טענדענצן אין דעם דאָזיקן נײַעם צווײַג פון פּעדאַגאָגישער אַרבעט.

נאָך דעם אַרײַנפיר-וואָרט פון פר׳ גזשעגאָ-זשעווסקאַ, דער דירעקטאָרין פון מלוכהשן אינסטיטוט פאַר ספּעציעלער פּעדאַגאָגיק, האָט סט. באַלײ, פּראָפעסאָר פאַר פּעדאַגאָגישער פּסיכאָלאָגיע אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט, פירגעטראָגן אויף דער טעמע: „דער הײַנטיקער מצב פון דער פּעדאַגאָגישער פּסיכאָלאָגיע אין פּוילן און די אויפגאַבע אויף דער נאָענטסטער צוקונפט". דער רעפערענט האָט באַגרינדעט זײַן קוק אויף דער פּעדאַגאָגישער פּסיכאָלאָגיע; דעם תוך אירן בילדן די פּעדאַגאָגישע פּראָצעסן געזען פון פּסיכאָלאָגישן קוקווינקל [2]. מען דאַרף ווענדן דעם אויפמערק אויף דער ניי. טיקייט צו שאַפן אַ טעאָרעטישן אונטערבוי פאַר די פּראַקטישע פּסיכפּעדאַגאָגישע התחלות. די וויכטיקסטע און אַקטועלסטע פּראָבלעם פון דער פּוילישער פּעדאַגאָגישער פּסיכאָלאָגיע איז די פראַגע פון שול-פּסיכאָלאָגן. דער פראַגע האָט דער רעפערענט אָפּגעגעבן פיל אויפמערק, פאַררופנדיק זיך דערבײַ אויף די אַמעריקאַנער מוסטערן. באַלד נאָך דעם רעפעראַט זײַנען געקומען באַריכטן פון באַזונדערע אינסטיטוציעס, אויך פון ייִדישע; טייל פון זיי האָבן געבראַכט טשיקאַווע אָבסערוואַציעס.

אמת, די דאָזיקע באַריכטן האָבן פאַרנומען כמעט דעם ערשטן טאָג פון דער קאָנפערענץ. קיין גרויס נוצן האָבן זיי ניט געבראַכט. אויסגעפינען שותפישע פּונקטן אין די באַזונדערע באַריכטן איז זייער שווער מחמת אייניקע טעמים (פאַרשיידנאַרטיקן כאַראַקטער פון די אינסטיטוציעס, פאַרשיידענע טיפּן באַריכטן). צום סוף פון ערשטן טאָג האָט גערעדט סט. שומאַן, פּראָפעסאָר פון פּעדאַגאָגישער פּסיכאָלאָגיע אין קראָקעווער אוניווערסיטעט, אויף אַ טעמע, וואָס איז ניט געווען געבונדן מיט דער עיקר-פּראָבלעם פון דער קאָנפערענץ („די פּסיכיק פון קוקווינקל פון צופאַסונג").

דעם צווייטן טאָג האָט מען געאַרבעט אין דרײַ סעקצ עס: א) די פּראָבלעמען פון שול-פּסיכאָלאָגן, ב) די טעסטאָלאָגישע פּראָבלעמען, ג) פאַרשיידענע אַנדערע ענינים. צוויי רעפעראַטן האָט מען אַריבער-געטראָגן אויף דער פּלענאַרער פאַרזאַמלונג, וואָס איז פאָרגעקומען דעם דריטן טאָג. די רעפערענטן האָבן באַהאַנדלט: די אויפגאַבעס פון שול-פּסיכאָלאָג; דעם אָבסערוויר-בויגן; די שײַכות פון אינטעליגענץ-פּרוּוו צו דער שול-פּראַקטיק; פּסיכאָלאָגישע פּראָבלעמען פון אינדיווידועלער און סאָציאַלער דערציונג אאַז״וו.

דער דריטער טאָג פון דער קאָנפערענץ איז געווען אָפּגעגעבן פאַר אָרגאַניזאַציאָנעלע פראַגעס. מען האָט באַשלאָסן, אַז די קומענדיקע קאָנפערענץ זאָל פאָרקומען אין קראָקע 1936 און וועט זיך דאַרפן פאַרנעמען מיט די אַרבעט-פּראָבלעמען פון פּסיכאָלאָג אויפן פעלד פון דערציִונג. די קאָנפערענץ האָט אויסגעוויילט אַ פּרעזידיום, וואָס דאַרף אָנפירן די אַרבעטן ביז דער קומענדיקער קאָנפערענץ, און די קאָנפערענץ גופא וועט ערשט אײַנשטעלן פעסטע אָרגאַניזאַציע-פאָרמעס פאַר די פּסיכאָלאָגן, וואָס אַרבעטן אויפן פעלד פון דערציִונג. דער פאַרבינדער צווישן די באַזונדערע גרופּעס און אינסטיטוציעס און דעם פּרעזידיום דאַרף זײַן אַ ביולעטען, וואָס זאָל דערשײַנען רעגלמעסיק. עס איז באַשלאָסן געוואָרן זיך צו ווענדן צום בילדונגס-מיניסטעריום אין די ענינים, וואָס זײַנען שייך צו די פּראָפעסיאָנעלע קוואַליפיקאַציעס און דער טעטיקייט פון די שול-פּסיכאָלאָגן. ס׳איז גענומען געוואָרן צו קענטעניש, אַז עס האָט זיך געבילדעט אַן אָרגאַניזיר-קאָמיסיע פון אַ פּראָפעסיאָנעלן פאַר-איין פון פּסיכאָלאָגן-פּראַקטיקער.

---

[2] אַזוי דעפינירן אויך די זאַך האָלינגוואָרט און טומלירץ; זע: Der gegenwärtige Stand der pädagogischen Psychologie, Die Quelle 1934

די ארגאניזאציע פון דער קאנפערענץ איז געווען בדרך כלל א גוטע; דער ניוזא פון דער דיסקוסיע (אויף וויפיל זי איז געפירט געוואָרן) איז געווען ניט געוואָלדיק הויך. דער אנטיסעמיטישער ערויס־טריט פון ה' יאקסא ב־קאָוסקי, דעם געוועזענעם פראָפעסאָר פון פוילזענער אוניווערסיטעט, איז ניט אויפגענומען געוואָרן ערנסט, ער האָט גיכער ארויסגערופן א ביסל הומאָר[3]. צו דער כאַראקטעריסטיק פון דער קאָנפערענץ מוז מען זיכער שרייבן אונטערשטרייכן, אז דער ערשטער טאָג איז אריבער געווארן אין דיסקוסיעס, הגם אין דעם טאָג זענען דאָך אָנגעוואָרפן געוואָרן די גרעסטע צאָל כראָצלעמען צום פאקטישן מצב פון דער פעדאָגאָגישער פסיכאָלאָגיע אין פוילן. דרך אגב, איז דאָס אויך שייך צו דער קאָנפערענץ בכלל. מען האָט פיל דיסקוטירט וועגן ענינים פון פאָר־מעלן, טעכנישן און ארגאניזאציאנעלן כאַראקטער און וויניק וועגן די עיקר־פראָבלעמען פון דער קאָנפערענץ.

איין טייקאוון מאָמענט פון דער דיסקוסיע וואָלט אך געוואָלט באַרירן. אייניקע אָנטיילנעמער אין דער דיסקוסיע אין דער סעקציע שול־פסיכאָלאָגן האָבן זיך אין זייערע אויסזאָגן מיט גרויס אומצוטרוי באַצויגן צו דער עצם דערצי־ערישער השפעה פון די לערער. דערביבער, האָבן זיי ארויסגעדרונגען, איז אין שול נייטיק א פערזאָן מיט פסיכאָלאָגישער אויסבילדונג, וואָס זאָל זיך קענען אָפגעבן מיט דעם געביט ארבעט. קעגן דער דאָזיקער שטעלונג איז זייער אנטשיידן, הגם אייגל, ארויסגעטראָטן פרוי גזשעגאָזשעווסקא. אירע ווערטער זענען געווען א וואָרענונג אויפן אָדרעס פון די צו היציקע, אָבער וויניציק גענוג ענטוזיאסטן, וואָס וואָלטן געוואָלט ארויסשטויסן דעם לערער פון זיין דער־ציערישער ארבעט און אים צוריק דעגראָדירן צו דער ראָלע פון א לעקטאָר פון לערנשטאָף.

אין סך־הכל האָט די קאָנפערענץ איבערגעלאָזן אן אינדרוק, אז ס'טוט זיך א ביסל אויף דעם פעלד, אז נאָך מער איז דאָ וואָס צו טאָן און אז עס פילט זיך די נייטיקייט צו ראַציאָנאַליזירן אָט דעם צוזאָג ארבעט.

נאָך א באַמערקונג—אין דער קאָנפערענץ האָבן אויך אָנטיילגענומען פסיכאָלאָגן, וואָס ארבעטן אין דער יידישער סביבה, ווי אין „צענטאָס", אין פראָפעסיאָנעלע און פעדאָגאָגישע קאָנסולטאַציעס. אייניקע פון זיי האָבן זיך צו מיר געוענדט אין דער פראָגע פון א מאָסגיביקן יידישן טעקסט פאר בינע־טערמאָן־טעסטן, וואָס דער פראַקטישער פסיכאָלאָג מוז צו זיי אָנקומען. די פראָגע האָט מיר אויסגעזען און זעט מיר איצט אויס צו זיין נאָר איין קליינער אויסנים פון אן אקציע, וואָס איר ציל דארף זיין צו סטאַנדאַרדיזירן טעסטן פאַרן יידישן קינד אין זיין מוטערשפראָך. איך האַלט, אז דאָס איז זייער א וויכטיקע און דרינגלעכע ארבעט, איין מענטש קאָן עס אָבער ניט באַהייבן. דערביבער האָב איך פאָרגעלייגט די פראָבלעם דער פסיכפעדאָגאָגישער סעקציע פון יוזוא. איך בין משער, אז ס'וועט אונדז גערָאטן א רוק צו טאָן דעם דאָזיקן ענין, וואָס זעט מיר באמת אויס צו זיין א געבאָט פון דער שעה.

ח. אָרמיאַן

---

[3] בפרטיותדיקער האָט ביקאָוסקי ארויסגעברַאכט זיין קוק אויף דער זאַך אין דעם ענין פון דער פויזענער צייטשריפט Psychometrja אונטערן טיטל Poziom intelektualny młodzieży polskiej i żydowskiej w naszych gimnazjach. דער זעלבער געדאַנקען־גאַנג איז אין א קיצור איבערגעחזרט געוואָרן אין דער היסטאָריזירטער Zeitschrift für pädagogische Psychologie und Jugendkunde פון יאנואר 1935 אונטער א ביסל אן אַנדערן טיטל: Untersuchung des intellektuellen Niveaus der arischen und jüdischen Schüler in den polnischen Gymnasien. דעם תמצית פון דער „וויסנשאפטלעכער ארבעט" וועלן איך זיך באמיען צו באַהאַנדלען אין איינעם פון די נאָענטסטע נומערן „יוזוא־בלעטער".

יידן אין פּוילן לויט די דערוויילִיקע רעזולטאַטן פון דער פאָלקסציילונג

די עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע פון יוּוצ"א האָט צונויפגענומען די ידיעות וועגן די ביז איצט פֿאַרענדטע דערוויילִיקע רעזולטאַטן פון דער פּוילישער פאָלקסציילונג אין יאָר 1931.

דערהיי וועלן פֿאַרענדטע בלויז די טיילוויזע רעזולטאַטן פֿאַר באַזונדערע פּאָוויאַטן, און קיין אַלגעמיינע אויספירן קאָן מען נאָך אויפן סמך פון די פֿאַרענדטע דאַטעס ניט מאַכן. עס לאָזט זיך אויך דערווייל ניט דורכפירן קיין פֿאַרגלייך מיט די רעזולטאַטן פון דער פאָלקסציילונג אין יאָר 1921, ווייל אין משך פון די צען יאָר האָט זיך געענדערט די גרענעץ פון די באַזונדערע פּאָוויאַטן, אזש פֿאַרגלייך וועט מיגלעך זיין ערשט נאָך א גרינדלעכער אויספֿאָרשונג.

איינס קאָן מען אָבער שוין פעסטשטעלן, גלײַך אויף די ביז איצט פֿאַראַנדנע מאַטעריאַלן. עס איז פֿאַר די צען יאָר זייער שטאַרק אויסגעוואַקסן דאָס נאַציאָנאַלע באַוווסטזיין פון די יידישע מאַסן, און דאָס איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם אָנגעבן די מוטערשפּראַך.

אין יאָר 1921 האָט די פאָלקסציילונג אָנטהאַלטן פֿראָגן וועגן דער רעליגיע און וועגן נאַציאָנאַליטעט. וויּ באַקאַנט, האָט א גרויסער פּראָצענט יידן אָנגעגעבן יידישע רעליגיע און פּוילישע אָדער רוסישע נאַציאָנאַליטעט, און דערפֿאַר האָט די צאָל יידן לויט רעליגיע שטאַרק אריבערגעשטיגט די צאָל יידן לויט נאַציאָנאַליטעט.

אין יאָר 1931 האָט די ציילונג אָנטהאַלטן פֿראָגן וועגן רעליגיע און וועגן מוטערשפּראַך, די צאָל יידן, וואָס האָבן אָנגעגעבן יידישע אָדער העברעישע מוטערשפּראַך (די רעזולטאַטן וועלן פֿאַרענדטלעכט צוזאַמען פֿאַר בידע שפּראַכן), אונטערשיידט זיך דאָס מאָל זייער ווייניק פון דער צאָל יידן, וואָס האָבן אָנגעגעבן יידישע רעליגיע, און דאָס זאָגט זיכער עדות וועגן וווקס פון נאַציאָנאַלן באַוווסטזיין.

מיר וועלן ברענגען עטלעכע בײַשפּילן פון פֿאַרשיידענע שטעט און פּאָוויאַטן אין וואַרשעווער און פּאָלעסער וואָיעוואָדשאַפֿט. אָזוי למשל זײַנען אין דער שטאָט וולאָדאַוועק אין יאָר 1921 געווען 9595 יידן לויט רעליגיע און בלויז 8322 יידן לויט נאַציאָנאַליטעט,—13,3 פּראָצענט יידן האָבן דעמאָלט זיך אָנגעגעבן פֿאַר פּאָלאַק. אין יאָר 1931 זענען געווען 10209 יידן לויט רעליגיע און 9797 לויט מוטערשפּראַך, ד"ה אז אין יאָר 1931 האָבן פֿאַרלייקנט זייער יידישע נאַציאָנאַליטעט שוין נאָר 4,0 פּראָצענט. נאָך אינטערעסאַנטער זענען די דאַטעס וועגן דער שטאָט פּינסק, אין יאָר 1921 זענען דאָרט געווען 21438 יידן לויט רעליגיע און 19708 לויט נאַציאָנאַליטעט. און אין יאָר 1931—20220 יידן לויט רעליגיע און 20181 לויט מוטערשפּראַך, ד"ה אז אין 1921 האָבן פֿאַרלייקנט זייער יידישע נאַציאָנאַליטעט 8,1 פּראָצענט יידן, און אין 1931 האָט דער פּראָצענט אויסגעמאַכט בלויז 0,2.

די זעלביקע ענדערונג איז פֿאַרגעקומען אויך אין די קלענערע שטעט און דערפער. למשל, אין די שטעטלעך פון מאָקאָווער פּאָוויאַט זענען אין יאָר 1921 געווען 5051 יידן לויט רעליגיע און 615 פון זיי האָבן אָנגעגעבן ניט-יידישע נאַציאָנאַליטעט. אין יאָר 1931 זענען דאָרט געווען 5483 יידן לויט רעליגיע און בלויז 13 פון זיי האָבן אָנגעגעבן ניט-יידישע מוטערשפּראַך. אין די דערפער פון כולטוסקער נאָוויאַט זענען אין יאָר 1921 געווען 1145 יידן לויט רעליגיע און בלויז 262 יידן לויט נאַציאָנאַליטעט, ד"ה אז מער פון דרײַ פערטל פון די דאָזיקע יידן האָבן זיך פֿאַרשריבן פֿאַר פּאָלאַקן. אין יאָר 1931 איז דאָרט געווען 819 יידן לויט רעליגיע און 783 לויט נאַציאָנאַליטעט.

ענלעך איז די לאָגע אין אַלע אַנדערע פּאָוויאַטן, וואָס פֿאַר זיי זענען שוין פֿאַראן דאַטעס פון יאָר 1931.

י. ל.

תיקונים

צו ד״ר ב. וואַכשטיינס אַרטיקל: „אַ ייִדיש קהל אין 18טן י״ה״ (פנקס רונקל) ייִוואָ-בל׳ VI, 84-116

	שטייט	דאַרף שטיין
ז׳ 89 (סעפּאַראַט ז׳ 6) שורה 8	5	ז
„ „ 31	וג״מ=וג״מ	וג״מ
ז׳ 90 (סעפּאַראַט ז׳ 7) שורה 34	י׳ ע״א	ה׳ ע״ב ו׳ ע״א
ז׳ 92 (סעפּאַראַט ז׳ 9) שורה 18	בעלן	בעל
ז׳ 93 (סעפּאַראַט ז׳ 10) שורה 26	עזות	עלות
„ „ 29-30	אַפּנים צו לייענען קאַליעס מאַכן	אַזוי צו לייענען: אַפּנים כּליות פון לשון כּלה, פאַרדאַרבּן, צונישט מאַכן
ז׳ 94 (סעפּאַראַט ז׳ 11) שורה 14	לאוס ופי	לאוספי
ז׳ 105 (סעפּאַראַט ז׳ 22) שורה 16	איסורלין	איסרלין
ז׳ 106 (סעפּאַראַט ז׳ 23) שורה 35	מפורשים	מפרשים
ז׳ 114 (סעפּאַראַט ז׳ 31) שורה 27	צוויי	די צוויי

ז׳ 116 (סעפּאַראַט ז׳ 33) נאָכבּאַמערקונגען, „ז׳ 94, הערה 41״ — מײַן דערקלערונג איז ריכטיק, אָבּער דער אויסדרוק שטיצט זיך אויף מדרש איכה א׳ אין די דערציילונגען „חד מאתינס״ — את בפרוטך ואנא ברגלי (דעם אָנווײַז אויף דעם מאמר פאַרדאַנק איך להרב ר׳ דוד פרענקיל, ווין). — „צו ז׳ 113 שורה 1״ — אָנשטאָט „באַשטימט אויף הזכּרת נשמות״ לייענען: „אײַנגעשטעלט אויף צו דערמאָנען אָן שווערע היסטאָרישע פּאַסירונגען״. — שורה 2 פון אונטן: אָנשטאָט Jahrbücher לייענען Jahrbuch.

אָנגעקומען אין רעדאַקציע

טייל פון די אויסגאַבּעס, וואָס זײַנען דערמאָנט, וועלן רעצענזירט ווערן אין די ווײַטערדיקע נומערן ייִוואָ-בלעטער

אויסלייג-תּקנות פון ייִדיש. ווילנע: ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט 1935. 32 ז׳. (סעריע „אָרגאַניזאַציע פון דער ייִדישער וויסנשאַפט״ נומ׳ 14).

בוגדן, א. הסתּדרות העובדים. ייִדיש: מ. ה. וואַרשע: פ׳ „ליגע פאַרן אַרבּעטנדן א״י אין פּוילן 1935. 133 ז׳.

גאָראָכאָוו, ג. לענינ וועגנ פראַגעס פונ פּעדאַגאָגיק אונ שול-בּויונג. קיעוו: פאַרלאַג פון דער אַלאוקראַיִנישער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע 1934. 55 ז׳. (אַלאוקראַיִנישע וויסנשאַפטלעכע אַקאַדעמיע, אינסטיטוט פאַר ייִד׳ פּראָלעטאַרישער קולטור, פּעדאַגאָגישע סעקציע).

גאָרדאָן, ב. דער מענש. אַנאַטאָמיע, פיזיאָלאָגיע, היגיענע און גיכע הילף. ערשטער טייל. וואַרשע: פ׳ „יהודיה״ 1935. 144 ז׳.

גאָרקי, א. מ. וועגנ דער סאָוועטישער ליטעראַטור. פאָרטראָג אַפּנ ערשטנ אַלפאַרבּאַנדישנ צוזאַמענפאָר פונ סאָוועטישע שרײַבּער. מאָסקווע: פ׳ „עמעס״ 1934. 40 ז׳.

גרינבוים, יצחק. געשיכטע פון ציוניזם. צווייטער טייל ⟨הערצל׳ס תקופה⟩. וואַרשע: פ׳ א. גיטלין 1934. 77 ז׳.

דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן, וואַרשע. צייטשריפט פאר עקאָנאָמיק־סטאַטיסטישע פראַגן פון יידישן לעבן אין פוילן. נ׳ 8–9 (נאָוו׳–דעצ׳) 1934.

דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַל און די פאַריזער קאָמונע. ניו־יאָרק: פאַרלאַג אינטערנאַציאָנאַלער ארבעטער־אָרדן 1933. 47 ז׳.

דרויאַנאָוו, מ. די יי דישע אוטאָנאָמע געגנט ⟨בירעבידזשאַן⟩ מאָסקווע: פ׳ „עמעס״ 1934. 62, II ז׳.

דרוק, דוד. די מפרשים פון דער תורה. זייער לעבן, זייער שאַפן און זייער ווירקן. ערשטער טייל. בובל, שפּאַניען, פּראָוואַנס. וואַרשע: תרצ״ג (1933) 351 ז׳.

הערץ, י. ה. ד״ר. דאָס בוך פון אידיש געדאַנקען און געפֿאַנקען אידענטום. וואַרשע: פערבאַנד פון רבנים מיט העכערער בילדונג אין פוילן. 1935. 427 ז׳.

וואַרשאַווסקי, א. לבית הלוי. די חכמי התלמוד. א היסטאָריש־וויסנשאַפטלעכע אָפּהאַנדלונג. וואַרשע: 1934. 181 [192] ז׳.

וויינטרויב, משה. וועגען יודישען רעליגיעז־עטישען סאָציאַליזם ⟨„דת ועבודה״⟩. וואַרשע: פ׳ מרכז עולמי לתנועת „דעת ועבודה״ 1934. 29 ז׳.

יונג לעבן. אַרויסגעגעבן פון די שיקאַגער ארבעטער־רינג־שולן לכבוד דעם פופצניאָריקן יובילי אָן אַכטן גראַדואיר־יום־טוב. שיקאַגע: מאי 1934. 74 ז׳.

לאַנדויער, גוסטאַוו. די רעוואָלוציע. יידיש פון י. נ. שטיינבערג מיט א פאַרוואָרט פון מאַקס נעטלוי. וואַרשע: פ׳ ח. בזשאזא 1933. 160 ז׳.

לעווין, גרשון, ד״ר מצד. געזונטשוץ און אייגעניק אין ביבל און אין תלמוד. וואַרשע: פ׳ „טאָז״ 1931. 44 ז׳.

נאָוויק, פ. די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי, איר געשיכטע און איר רעאָרד. ניו־יאָרק: פאַרלאַג פון דער אידישער ביוראָ בײַם צענטראַל־קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון די פאראייניקטע שטאַטן. 1935. 176 ז׳.

נאַטאַנסאָן, וו. צו דער רעוויזיע פון נאַציאָנאַל־רעדיקאַלן געדאַנק. פאַרלאַג ל. מ. שטיין. שיקאַגאָ. 1935. 72 ז׳.

סטאַלין, י. וו. וועגן דער אָקטיאָבער־רעוואָלוציע ⟨אַרטיקלען אוו רעדעס⟩. צונויפגעשטעלט מ. קיפער. כאַרקאָוו—קיעוו: מעלוכע־פאַרלאַג פאַר די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין אוסס״ר 1932. 399, III ז׳.

סולטאַן, י. רעוואָלט־מאָמענטן אין דער אמעריקאַנער געשיכטע. ניו־יאָרק: פ׳ אינטערנאַציאָנאַלער ארבעטער־אָרדן 1934. 128 ז׳.

סולטאַן, י. לענינס לערע וועגן מלחמות אין דער עפּאָכע פון אימפּעריאַליזם. ניו־יאָרק: פאַרלאַג אידביורא 1934. 196, III ז׳.

סעגאַל, ל. פּאָליטישע עקאָנאָמיע. קורצער קורס פאַר מארקסיסטיש־לענינישע קרייזלעך אוו פאַר זעלבסטבילדונג (יידיש—א. קאַנטאָר). מאָסקווע: פ׳ „עמעס״ 1934. 354, II ז׳.

צינבערג, ישראל. די געשיכטע פון דער ליטעראַטור בײַ ייִדן. פינפטער באַנד. זיבעטער טייל: דער דײַטש-פּוילישער קולטור-צענטער. ווילנע: פ׳ „טאָמאָר״ 1935. 368 זז׳.

צינבערג, ישראל, ד״ר. די געשיכטע פון דער ליטעראַטור בײַ ייִדן. זעקסטער באַנד. (אַכטער טייל. אַלט-ייִדישע ליטעראַטור פון די עלטסטע צײַטן ביז דער השכּלה-תּקופה). ווילנע: פ׳ „טאָמאָר״ 1935. 435+5 ז׳.

צענטראַל-קאָמיטעט פון די אידישע קאָאָפּעראַטיוון אין רומעניע. די אידישע קאָאָפּעראַציע אין רומעניע. איבערזיכט וועגן דער טעטיקייט פון די אידישע קאָאָפּעראַטיוון אין רומעניע פאַרן יאָר 1933. קעשענעוו: 1934. 31 ז׳.

ראַדעק, קאַרל. די הײַנטצייטיקע וועלט-ליטעראַטור און די אויפגאַבן פון דער פּראָלעטאַרישער קונסט. מאָסקווע: פ׳ „עמעס״ 1934. 62, 1 ז׳.

שטיינבערג, י. נ. 30 יאָר סאָציאַליסטישע אידעען אין רוסלאַנד. וואַרשע: פ׳ ח. בזשאָזאַ 1935. 34 ז׳.

שטילמאַן, א., ד״ר. לײַב און לעבן. געשפּרעכן פון אַ דאָקטאָר איבער לײַבלעך-נאָענט ענינים. וואַרשע: פ׳ „קולטור-ליגע״ 1932. 298 ז׳.

אוצר תרגומים עברים מספרות הגרמנית. Bibliography of Hebrew Translations of German Works. By Israel Schapiro, PhD. New York. Bloch Publishing Company. 1934. 79 pp.

אבינרי, יצחק. מלון חדושי ח. נ. ביאליק. תל-אביב, ה׳ תרצ״ה.

במה. דו-ירחון לעניני אמנות תיאטרונית ה—ו. תל-אביב: הוצאת חוג-הבימה. טבת תרצ״ה. 74 ז׳.

הטבע והארץ. כרך ג׳ חובות ג׳, ד.

השדה. כרך טו, חוברת ה׳. שבט תרצ״ה. תל-אביב.

ניב הסטודנט. בהוצאת הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית. ירושלים: כסלו תרצ״ה. 80 ז׳.

ספר היחש מן משפחת שטיינבערג. ...מאת חיים דובעריש פריעדבערג. אנטוורפּן תרצה. 8, 16 ז״ז+8 פאָטאָטיפּיעס. 4⁰.

קרית ספר. שנה יא. ספר ד׳. ירושלים. טבת תרצ״ה.

תולדות ההלכה. כולל שלשלת הקבלה והתפתחות התורה שבעל פה מתוך שרשיה ומקורותיה תראשיתה עד חתימת התלמוד. מאת חיים טשרנוביץ (רב צעיר). כרך ראשון, חלק ראשון: מבוא כללי, מקופת התנ״ך. ניו-יארק תרצ״ה. XVI, 336 ז׳.

תולדות הדפוס העברי בפולניא. מראשית התפתחותו בשנת רצ״ד, השתלמותו, דברי ימיו השתלשלותו עד היום. מאת חיים דובעריש פריעדבערג. אנטוורפּן: תרצ״ב 1932. 119 ז׳.

תולדות הדפוס העברי במדינות איטליה, אכפּמיה-פּורטוגליה, תוגרמה וארצות הקדם... מאת חיים דובעריש פריעדבערג. אנטוורפּן תרצ״ד. 8, 140 ז״ז, 28 פאַקסימילעס, 1 ז׳. 4⁰.

תולדות משפחת הורוויץ. ...מאת חיים דובעריש פריעדבערג. אנטוורפּן תרפ״ח. הוצאה שניה מתקנת. נדפס בתור כתב-יד במספר ק״נ אכסמפּלרים. 32 ז״ז+טאַבעלע.

תכניות חנוכיות. מתוך עבודת הסמינריונים שבמושבת המנהלים ה-VII. ורשה: בהוצאת ההנהגה הראשית של ה„נוער הציוני״ תרצ״ד. 29 ז׳.

Friedman, Filip Dr. Ludność żydowska Łodzi do roku 1863 w świetle liczb. Odbitka z Kwartalnika Statystycznego 1933. Tom X, zeszyt 4. str. 461-485.

Всеукраінська Академія Наук. Річние українського театрального музею. За редакцією П. Руліна. І. Кіив: 1929. 236 p.

Bulletin of the New York Library. Vol. 38. Number 10, 11, 12, 1934; Nr. 1, 2. 1935.

Internationales Archiv für Ethnographie. Band XXXII, Heft III–VI; Leiden: E. I. Brill. 1934.

Jewish Quarterly Review. Vol. XXV. Nr. 3. (January 1935).

Judaica. Zeitschrift für Literatur, Kunst u. Bibliographie. Bratislawa. Heft 5–6 (Januar–Februar), 7–8 (April–Mai) 1935.

Judaica. Publicación mensual. Buenos Aires. 1934. Nr. 15, 16, 17.

Judaica. Nr. 18 (diciembre de 1934) Buenos Aires. (אַ ספּעציעלער נומער וועגן דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע).

Judaica. Nr. 19, 20 Buenos Aires. 1935.

Jüdische Familien-Forschung. Jgg X 1934. Heft 37 der gesamten Folge.

Jüdische Wohlfahrtspflege und Sozialpolitik. Berlin. Jgg 4 (1934) Heft 12; Jgg 5 (1935) Heft 1, 2.

Miesięcznik Żydowski. Rok 5, 1-2. Styczeń-Luty 1935.

Modern Language Notes. L, 2 (February) 1935.

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums. November-Dezember 1934. Januar-Februar 1935.

Palestyna i Bliski Wschód. Rok III. Nr. 10, 11. Warszawa 1934.

Revue des Études Juives. t. XCV, Nr. 189; t. XCVI, Nr. 190; t. XCVI. Nr. 191-192; t. XCVIII, Nr. 193-194.

Sprawy Narodowościowe, Czasopismo poświęcone badaniu spraw narodowościowych. Rok VIII. Warszawa 1934. Nr. 1 (Styczeń-Marzec); Nr. 2-3 (Kwiecień-Czerwiec); Nr. 4 (Lipiec–Wrzesień), Nr. 5 – 6 (Październik-Grudzień).

Scripta Mathematica, A Quarterly Journal. Jekuthiel Ginsburg Editor. New York: Vol. I Nr. 3 (March), Nr. 4 (June).

Scripta Mathematica. A Quarterly Journal. Vol. II. Nr. 4, August 1934.

Schweizer Volkskunde. 24 Jgg. Heft 2, 3, 7–8.

Studii Teologige. Publicatie a facultatii de teologie din Bucuresti. Anul IV. Bucuresti: 1933. 168 p.

Vox. Mitteilungen aus dem phonetischen Laboratorium der Universität Hamburg. 20 Jgg. Heft 3–4, 5–6. 1934.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Neue Folge. Band 13. Leipzig: 1933.

Zeitschrift für die Geschichte der Juden in die Tschechoslowakei. 4 Jgg. Prag 1934. № 1.

Политехнічна Школа. Масовій педагогічный і методичний журнал, орган МНО УСРР. Харків. № 1. Січень 1934.

Gulkowitsch, Lazar. Die Entwicklung des Begriffes Hāsid im alten Testament. Tartu: 1934. 38 p. (Acta Seminarii Universitatis Tartuensis Judaici).

Hail, Hitler! The Nazi Speaks to the World. Illustrated by Mendoza. London: Christophers (1934) 93 p.

Handbook of Central and East Europe 1934. Edited by Dr. R. P. Stephen Taylor. Published by The Central European Times Publishing Co. Zürich: 1934. 850+XV p.

Imber, S. J. Asy czystej rasy. Kraków: Bibljoteka S. J. Imbera 1934. 220, I str.

Instytut Gospodarstwa Społecznego. Pamiętniki bezrobotnych № 1-57. Warszawa: 1933. XXXVII, 604 p.

Indeks do Urzędowego Wykazu Druków wydawanych w Rzeczypospolitej Polskiej. Rok 1931. Warszawa: 1934. 146 p.

Kisch, Guido. Die Rechtsstellung der Wormser Juden im Mittelalter. Halle: 1934. 14 p.

Kon, Pinchas, Mgr. Z doby Berka na Litwie. Odbitka z „Księgi Pamiątkowej ku czci Berka Joselewicza". Warszawa: 1934. 91-124.

Liberman, Kopel. Le Role des Juifs dans l'Économie Nationale de l'Allemagne. Bruxelles: 1933. 21 p.

Liberman, Kopel. Le Boycottage Économique de l'Allemagne. Bruxelles: [1934] 30 p.

Naje jidiše Dichtung. Kleine Antologie. Ojsgeklibn un tsunojfgeštelt: Chaim Ginninger, Note Helfer, Hersch Segal, Itzik Schwarz. Černovitz: Seminar far Jid. Literatur un Šprachkenteniš. 1934. 96 p.

Das Palästina-Bilder-Buch. 96 Photographien von Hans Casparius. Vorwort und Text zu den Bildern von Arthur Rundt. Leipzig-Wien: E. P. Tal Verlag 1934.

די מיטגלידער פון די וויסנשאפטלעכע סעקציעס פון יִיוואָ:

פילאלאגישע סעקציע: א. הארקאווי, מ. ווײַנרײַך, יודא א. יאפע, י. ל. כהן, א. לאנדוי, ש. ניגער, נ. פרילוצקי, ז. קלמנאוויטש, ז. רייזען; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאר: מ. ווײַנרײַך.

היסטאָרישע סעקציע: ח. באראנאסקי, י. ברוצקוס, ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, מ. הלוי, א. טשערייקאָווער, א. מענעס, פ. קאָן, פ. קורסקי, ע. רינגעלבלום, י. שאצקי, י. שיפער; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאר: א. טשערייקאָווער.

עקאָנאָמישע-סטאַטיסטישע סעקציע: ב. ברוצקוס, ש. גאָלדעלמען, ל. הערש, ה. לאנדוי, י. ליפאָווסקי, יעקב לעשטשינסקי, י. קאַראַלניק, מ. קראָל, א. ראָזין (בן-אדיר), מ. שאָליט; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאר: יעקב לעשטשינסקי.

פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָגישע סעקציע: א. גאָלאָמב, ל. לעהרער, ש. לעווין, ר. סימכאָוויטש, ה. קאָוואַרסקי, ח. ש. קאזשדאָן, ל. קאנעל, א. א. ראָבאק; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאר: ל. לעהרער.

די יִיוואָ-בלעטער ווערן רעדאַקטירט דורך די סעקרעטאָרן פון די סעקציעס
פאַראַנטוואָרטלעכע קאָלעגיע: מ. ווײַנרײַך, ז. קלמנאָוויטש, ז. רייזען

פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: משה קאַנטאָר
אַרויסג': פאָר דער געזעלש' „פרײַנד פון יִידישן וויסנ' אינסטיטוט"—מ. ווײַנרײַך

עס ווערט אָנגענומען דער אַבאָנעמענט אויפן פינפטן יאָרגאַנג (1935) פון די

יִיוואָ-בלעטער

חודש-שריפט פון יִידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

מיט שטענדיקע אָפטיילונגען פאַר געשיכטע, עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק, שפראַך- און ליטעראַטור-פאָרשונג, פאָלקלאָר, פסיכאָלאָגיע און פעדאַגאָגיק.

צו יעדן נומער ווערן בײַגעלייגט די ידיעות פון יִידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט מיט אינפאָרמאַציעס וועגן דער אַרבעט פון יִיוואָ און וועגן אויפטוען פון דער וויסנשאפט אין אַלגעמיין.

דער אַבאָנעמענט-פרײַז באַטרעפט:

אין פוילן — 18 גילדן — 8 יאָר.
אין אויסלאַנד — 70 פראַנצ' פראַנק.

פאַר מיטגלידער פון גענ' „פרײַנד פון יִיוואָ", פאַר ביבליאָטעקן, געזעלשאפטן א"א:

אין פוילן — 12 גילדן — 8 יאָר.
אין אויסלאַנד — 50 פראַנצ' פראַנק.

דאָס געלט קען אויך אײַנגעצאָלט ווערן אין 4 ראָטעס.

אין אײַנצל-פאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט פֿאַרויסגעלאָזט.

Jiwo-Bleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
P. K. O. 81.396 פק"א-קאָנטע

אין צפון-אַמעריקע אַבאָנירט מען די יִיוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפּטיילונג פון יִיוואָ אין ניו-יאָרק
Society Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 432
New York C.

ייִדיעות

פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

2 (51) וויליִנע מערץ 1935

10 יאָר ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט

דעם 24סטן מערץ איז אין זאַל פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע אָפּגעהאַלטן געווָארן אַ וויסנשאַפטלעכע זיצונג לכּבוד דעם 10-יאָריקן יובל פון אינסטיטוט.

דער מיטגליד פון דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג ב. כהן-ווירגילי האָט איבערגעלייענט דעם פּראָטאָקאָל פון דער פאַראייניקטער זיצונג פון צב"ק און פון קאָמיטעט פון ווילבּיג מיט פאַרבעסערונגען עסקנים אין ווילנע דעם 24סטן מערץ 1925, וווּ עס איז לויט דעם פּאָרשלאָג פון ד"ר מ. ווײַנרײַך, אָנגענומען געווָארן אין פּרינציפּ דער פּראָיעקט פון נחום שטיף צו גרינדן אַ ייִדישן אַקאַדעמישן אינסטיטוט. דער טאָג איז באַשטימט געווָארן ווי די גרינדונגס-דאַטע פון ייִוואָ.

עס ווערט באַצערט דורך אויפשטיין דער אָנדענק פון דעם איניציאַטאָר פון ייִוואָ נ. שטיף, די מיטגלידער פון דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג, פון ערן-פּרעזידיום און פון אַנדערע אַקטיוויסטן פון ייִוואָ, וואָס זײַנען פאַר דער זיצונג אַוועק פון דער וועלט.

די וויטערדיקע זיצונג ווערט געפּירט אונטערן פּאָרזיץ פון ד"ר ה. קאָוואַרסקי.

ז. קלמאַנאָוויטש האָט אין אַ פּאָרטראָג „צען יאָר ייִוואָ, יסודות און אויפּטוען" באַוויזן, אַז דער אינסטיטוט האָט אין די באַזונדערע תּנאים פון דער ייִדישער ווירקלעכקייט אויסגעאַרבעט און אָפּגעהיט שטענדיק די פּולע וויסנשאַפטלעכע אָביעקטיווקייט, האָט זיך געהאַלטן פעסט אויף דעם וועג וואָס די ערשטע גרינדער האָבן אָנגעמערקט און אויסגעאַרבעט אייגענע פּאָרש-מעטאָדן צוגעפּאַסט צו דער אַרומיקער סביבה.

ד"ר מ. ווײַנרײַך האָט אין זײַן פּאָרטראָג: „די יוגנט-פּאָרשונג — אַ טויער צו דער ווירקלעכקייט" אויסגעפירט, אַז פון די מאַטעריאַלן, וואָס דער צווייג פאַר יוגנט-פּאָרשונג בײַם ייִוואָ האָט צונויפגעקליבן דורך דעם קאָנקורס אויף אויטאָביאָגראַפיעס, לאָזט זיך קאָנסטרוִירן אַ בילד, וואָס קאָן געבן אַ קווערשניט אין ייִדישן לעבן און דענקען פון דער היינטיקער צייט. דורות געלערנטע, פסיכאָלאָגן, סאָציאָלאָגן, פעדאַגאָגן, וועלן קאָנען אַרבעטן אויף דעם מאַטעריאַל. און אָט דער קאָנקורס, וואָס זײַן צוועק איז געווען צו זאַמלען די מאַטעריאַלן, איז נאָר אַן אָנהייב פון דער יוגנט-פּאָרשונג, וואָס וועט נאָך ווײַטער סיסטעמאַטיש געפּירט ווערן און אויסגעאַרבעט צו איינעם פון די רייכסטע צווייגן פון ייִוואָ. ד"ר

ווײַנרײַכס פאָרטראָג איז געווען רײַך אילוסטרירט מיט אויסצוגן פון די געזאַמלטע מאַטעריאַלן.

אויף דער זיצונג זײַנען פּראָקלאַמירט געוואָרן די אויסלייג-כּללים פון ייִדיש, וואָס די פילאָלאָגישע סעקציע פון ייִוואָ האָט אויסגעאַרבעט, און עס זײַנען געטיילט געוואָרן די צו דעם טאָג אָפּגעדרוקטע בראָשורן מיט די כּללים.

עס איז אויך פּראָקלאַמירט געוואָרן די עפענונג פון דעם שטודיר-צימער אויפן נאָמען פון ד״ר פּ. ראָזענטאַל-אַנמאַן, וואָס איז נײַ אײַנגעאָרדנט געוואָרן אין בנין פון ייִוואָ.

אויך אין וואַרשע איז (אין דעם לאָקאַל פון די ייִדישע דאָקטוירים און אינזשעניערן) פאָרגעקומען אַ פײַערלעכע אַקאַדעמיע צו דעם 10-יאָריקן יובל פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, אַראַנזשירט פון דער „געזעלשאַפט פרײַנד פון ייִוואָ״. דער פאָרזיצער פון דער געזעלשאַפט דיר׳ י. גיטערמאַן האָט זיך באַזונדערס אָפּגעשטעלט אויף די טעטיקייט-געביטן פון ייִוואָ, וואָס האָבן אַ נאָענטע שײַכות מיט די אָנגעווייטאָגטע פראַגן פון דעם ייִדישן עקאָנאָמישן לעבן.

ד״ר גרשון לעווין, דער פאָרזיצער פון דעם „אינטעלעקטועלן-קרײַז פאַרן ייִוואָ״, האָט אָנגעוויזן, אַז ניט נאָר מיט זײַן אַרבעט אויפן געביט פון די טאָג-טעגלעכע נויטן פון דעם ייִדישן לעבן איז דער אינסטיטוט אַזוי וויכטיק. ניט ווייניקער באַדײַטונג האָט דער ייִוואָ אַלס צענטער פאַר ייִדישער קולטור.

ד״ר יצחק שיפּער האָט רעפערירט אויף דער טעמע „די אויפגאַבן פון דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפיע״. נאָך לענגערע אויספירונגען קומט דער רעפערענט צום אויספיר, אַז די מאָדערנע ייִדישע היסטאָריאָגראַפיע זוכט אין דער ייִדישער געשיכטע ניט דעם שבת, נאָר די זעקס טעג פון דער וואָך, דאָס ייִדישע מאַסן-לעבן, דעם אומבאַקאַנטן העלד פון דער ייִדישער היסטאָרישער אַנטוויקלונג. אין אָט דער ריכטונג גייט אויך די אַרבעט פון די היסטאָריקער, וואָס גרופירן זיך אַרום דעם ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

ז. רייזען, דער דעלעגאַט פון אויספיר-ביוראָ, האָט רעפערירט וועגן די שע-פערישע אידעען, וואָס האָבן מיגלעך געמאַכט דעם אויפבוי פון אַזאַ איינציקאַרטיקן אַלוועלטלעכן צענטער פון דער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפט ווי דער ייִוואָ. דאָס איז קודם-כּל די אידעע פון דער גײַסטיקער און קולטורעלער פאַרבונדנקייט צווישן די צעזייטע און צעשפרייטע ייִדישע קיבוצים, ווײַטער—דער אויפגעוואַכטער באַוווסטזײַן פון פאָלק אין דער איצטיקער חורבן-צײַט צו פאַרהיטן די ווערטן פון ייִדישן קולטור-שאַפן, ווי אויך די אויפגאַבע, וואָס דער ייִוואָ פאַרווירקלעכט, אַרײַנצופירן די קאָמפּליצירטע און זייער אייגנאַרטיקע ייִדישע פּראָבלעמען אין דעם אינטערעסן-קרײַז פון דער אַלגעמיינער וויסנשאַפט, וואָס דאָס קען ווערן אַ גרויסע הילף אין דעם שווערן קאַמף פאַר דער ייִדישער עקסיסטענץ.

נח פרילוצקי האָט אין זײַן רעפעראַט וועגן שלמה זלמן וועצלאַרס ספר „חקירת הלב״ אַנטפּלעקט פאַר דער אוידיטאָריע אַ מערקווערדיקן אַלט-ייִדישן

שריפטשטעלער, וואָס מעג פרעטענדירן אויף איינעם פון די ערשטע ערטער אין דער אַלטער יִידישער לִיטעראַטור.

נחמן מײַזלְ האָט אין זײַן רעדע „דער יִידישער שריפטשטעלער און דער יִיווָאָ" אָנגעוויזן אויף אַ גאַנצער רײַ מאָמענטן אין דער טעטיקייט פון י. ל. פּרץ, שלום-עליכם, מרדכי ספּעקטאָר, ש. גינזבורג, ש. אַנ-סקי א"אַ, וואָס מאַכן זיי פאַר די פאָרגייער פון דעם יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

וו. לְאַצקי-בערטאָלְדי שטעלט זיך אָפּ אין זײַן רעדע אויף דער באַדײַטונג פון אינסטיטוט פאַר דער הייבונג פון פּרעסטיזש פון דער יִידישער קולטור-שאַפונג. צום סוף רעדט ער וועגן דער אַספּיראַנטור א"נ פון ד"ר צ. שאַבאַד—אויסצווואָ-לִיפּיצירן אַ יונגן דור יִידיש פאָרשער און געלערנטע—און רופט אַלעמען צו העלפן אין דער אַקציע פאַר דער אַספּיראַנטור.

אין משך פון 3 שעה האָט דער גרויסער עולם, וואָס האָט איבערפולט דעם זאַל, זיך מיט שפּאַנונג צוגעהערט צו די רעדעס און רעפּעראַטן. דער רושם פון דער אימפּאָזאַנטער מאַניפעסטאַציע פאַר דער יִידישער וויסנשאַפט און קולטור איז נאָך פאַרשטאַרקט געוואָרן דורך דער קלײנער אויסשטעלונג פון די יִיווָאָ-אויסגאַבעס, וועלכע דער עולם האָט זייער אויפמערקזאם באַטראַכט. אַ רײַ פערזאָנען האָבן זיך דעקלאַרירט פאַר מיטגלידער. פילְ האָבן אויסגעדריקט די גרייטשאַפט מיטצוהעלפן די טוער פון יִיווָאָ אין זייער וויכטיקער אַרבעט.

אויסלייג-תקנות פון יִידיש

נאָך אַן אינטענסיווער דיסקוסיע אין משך פון עטלעכע יאָר האָט די פילאָלאָגישע סעקציע דורך אַ רעפערענדום איינגעשטעלט 150 פּלְים פון יִידישן אויסלייג, וואָס זײַנען דורך אַ באַשלוס פון דער סעסיע פון דער צענטראַלטוונג פון 3טן אָקטאָבער 1934 אָנערקענט געוואָרן פאַר אויסלייג-תקנות פון יִיווָאָ. צום 10טן גרינדונגסטאָג פון אינסטיטוט, דעם 24טן מערץ 1935, זײַנען די דאָזיקע אויסלייג-תקנות אָפּגעדרוקט און פּראָקלאַמירט געוואָרן.

איצטער הייבט זיך אָן אַ נײַער וויכטיקער עטאַפּ: די אויסלייג-תקנות דאַרפן דורכגעפירט ווערן אין לעבן. יעדער לערער, יעדער זשורנאַליסט, יעדער זעצער, יעדער אָנגעשטעלטער אין אַן אינסטיטוציע, יעדער פריוואָטמאַן וואָס שרײַבט יִידיש קען און מוז מיטהעלפן, אַז די אינהייטלעכע יִידישע אָרטאָגראַפּיע זאָל וואָס גיכער אַרײַן אין לעבן.

צו דעם 20סטן יאָרצײַט נאָך י. ל. פּרץ

ווי ס'איז שוין בשעתו געווען געמאָלְדן, האָט די צענטראַלע פאַרוואַלטונג פון יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט אין זוזאַמענהאַנג מיט דעם 20סטן יאָרצײַט נאָך דעם גרויסן יִידישן דיכטער, וואָס איז אויסגעפאַלן הײַנטיקן חולְ-המועד-פּסח, באַשלאָסן צו עפענען אין יִיווָאָ אַ פּרץ-צימער, וווּ עס זאָלן קאָנצענטרירט ווערן

אַלע מאַטעריאַלן, וואָס זײַנען פאַרבונדן מיט דעם לעבן און שאַפן פון דעם דיכטער. די אַקציע אין דער ריכטונג האָט שוין געגעבן געוויסע רעזולטאַטן. די אַלמנה פון דעם דיכטער, פרוי העלענע פרץ, האָט אַוועקגעשאָנקען פאַר דעם פרץ-צימער בײַם ייוואָ אַרכיוו (ווערטפולע אָביעקטן פון ׳עם דיכטערס עזבון, צ״א אַ דיפלאָם פון דער פאַרוואַלטונג פון דער קאַסע פון ייִדישע סטודענטן בײַם וואַרשעווער אוניווערסיטעט, אַז זיי האָבן אויסגעקליבן י״ל פרץ פאַר אַן ערן-מיטגליד (מיט אילוסטראַציע - מאַטיוון פון פרצעס ווערק פון יעקב ווײַנלעז) לכבוד פרצעס 25 יאָר קן יובל 1901 ; אַלבאָמען מיט אַדרעסן פון ווילנער, לאָדזשער, פולאַווער, קיעווער א״א געזעלשאַפטן, פאַראיינען און אָרגאַניזאַציעס ; פרצעס פערזענלעכע חפצים, בילדער פון זײַן משפחה אאז״ו. אויך דעם דיכטערס שוועסטער, פרוי העסע גאָלדשטיין, האָט געשאָנקען אייניקע אָביעקטן פאַר דעם פרץ-צימער. ייִדישע שריפטשטעלער, צווישן ז׳ דוד פינסקי, די אַלמנה פון ב. גאָרין, ברוך גלאַזמאַן, יוחנן טווערסקי, די פאַמיליע יהואש א״א, האָבן איבערגעגעבן דעם ייוואָ פרץ-בריוו ; העלענע פראַנק און האַננאַ בערמאַן, די איבערזעצערינס פון י. ל. פרץ אין ענגליש, האָבן צוגעשיקט זייערע איבערזעצונגען. עס ווערן אויך געפירט או-טערהאַנדלונגען ווענן באַקומען פאַרן פרץ-צימער דעם קאַבינעט פון דעם דיכטער מיט זײַן ביבליאָטעק. דערמיט, צוזאַמען מיט די פאַרשיידענע פרץ-מאַטעריאַלן, וואָס דער ייוואָ האָט שוין געהאַט פריער צונויפגעזאַמלט, איז שוין געמאַכט דער אָנהייב אויפצובויען בײַם ייוואָ אַ נאַציאָנאַלע אינסטיטוציע צום אָנדענק פון אייניעם פון די שעפער פון דער ייִדישער לִיטעראַטור און קולטור-באַוועגונג. דער ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט ווענדט זיך צו אַלע וואָס פאַרמאָגן ווי־לכע עס איז פרץ-מאַטעריאַלן, ווי בריוו, כתב-ידן, בילדער, איבערזעצונגען אין פרעמדע שפראַכן, זעלטענע אויסגאַבעס פון פרצס ווערק, אַז זיי זאָלן דאָס איבערשיקן דעם ייוואָ, מיטצוהעלפן דערמיט צו פאַרוואַנדלען דעם פרץ-צימער אין אַ פרץ-מוזיי. די וואָס ווייסן ווענן ווי־לכע עס איז פרץ-מאַטעריאַלן וואָס געפינען זיך אין רשות פון זייערע פרײַנד און באַקאַנטע, ווערן געבעטן מיטצוטיילן ווענן דעם דעם ייוואָ (ווילנע, וויווילסקע 18).

גלײַכצײַטיק ווענדט זיך דער ייוואָ צו אַלע אַנשטאַלטן פון דער גאַנצער וועלט, ווי שולן, ביבליאָטעקן, דראַמאַטישע קרײַזן, בילדונגס-אינסטיטוציעס אאז״ו, ווי־לכע טראָגן דעם נאָמען פון י. ל. פרץ, צוצושיקן פאַר דעם פרץ-צימער כלערליי מאַטעריאַלן פון זייער טעטיקייט, ווי באַריכטן בילדער, דרוקזאַכן אדג״ל.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם 20סטן יאָרצייט פון י. ל. פרץ ווערט אויך צוגעגרייט צום דרוק אַ ספעציעל פרץ-בוך פון די ייוואָ-בלעטער.

טרויער־אָוונט צום אָנדענק פון ד״ר צמח שאַבאַד

דעם 17טן פעברואַר איז אין לאָקאַל פון ייוואָ אָפגעהאַלטן געוואָרן אַ טרויער-זיצונג צום אָנדענק פון ד״ר צ. שאַבאַד, דעם מיטבויער פון אינסטיטוט. דער מיטגליד פון ראַט פון ייוואָ י. טשערניכאָוו, וואָס איז געווען דער פאָרזיצער

פון אָוונט, האָט געגעבן אַ כאַראַקטעריסטיק פון דעם גרויסן נפטר ווי אַ מענטש און טוער. ז. רייזען און ז. קלמאַנאָוויטש האָבן געריידט וועגן די אויפגאַבן פון דער אַספיראַנטור א״נ פון ד״ר צ. שאַבאַד בײַם ייוואָ. יעקב לעשטשינסקי האָט געהאַלטן אַ פירטראָג וועגן די פראָבלעמען פון דעם ייִדישן עקאָנאָמישן לעבן און וועגן דעם מעטאָדן, ווי אַזוי זיי צו פאָרשן, אויספירנדיק, אַז אויך אין דעם פרט קען די אַספיראַנטור אַ סך אַרײַנברענגען.

פראָפ׳ שמעון דובנאָוו וועגן דער ד״ר צ. שאַבאַד־אַספיראַנטור

דער באָרימטער ייִדישער היסטאָריקער האָט פאַרעפנטלעכט אַ וועגדונג צו דער ייִדישער געזעלשאַפט:

„דער ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט אין ווילנע וויל זיך נישט באַנוגענען מיט זאַמלען אוצרות פון וויסנשאַפט,—ער וויל אויך צוגרייטן לעבעדיקע פאָרשער און שאַפער אויף אַלע געביטן פון דער ייִדישער וויסנשאַפט. דאָס איז דער געדאַנק פון דער אַספיראַנטור, וואָס ווערט איצט געגרינדעט בײַם אינסטיטוט אויפן נאָמען פון אונדזער אומפאַרגעסלעכן ד״ר שאַבאַד. מיר שאַפן איצט די ערשטע קאַדרען פון מאָדערנע וויסנשאַפטלער, וואָס זאָלן אַרבעטן פאַרן פאָלק און אין זײַן לעבעדיקער שפראַך. די ייִדישע געזעלשאַפט איז מאַראַליש פאַרפליכטעט קומען צו הילף אונדזער נייַער אונטערנעמונג, וואָס געהער צו די וויכטיקסטע אויפגאַבן פון אונדזער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג״.

ווילנער קהילה

האָט באַווילליקט סטיפענדיעס פאַר 2 אַספיראַנטן אין משך פון לערניאָר 36/1935.

פילאָלאָגישע סעקציע

דער מין פון סובסטאַנטיוו אין ייִדיש

דער מיטאַרבעטער פון ייוואָ חיים מוניץ האָט פאַרענדיקט דאָס קאַרטאָגראַפירן דעם גאַנצן מאַטעריאַל, וואָס איז אַרײַנגעקומען אין דער לינגוויסטישער קאָמיסיע וועגן דעם מין פון סובסטאַנטיוו אין ייִדיש (זע „ידיעות״ נומ׳ 49, ז׳ 10).

די באַאַרבעטונג פון דעם מאַטעריאַל האָט זיך שוין אָנגעהויבן.

מיטאַרבעט מיט דער ווילנער לערערשאַפט

עס זײַנען פאַרגעקומען עטלעכע באַראַטונגען פון די ייִדיש־לערער אין ווילנע מיט די מיטגלידער פון דער פילאָלאָגישער סעקציע. עס איז צו שטאַנד געקומען:

דעם 4 אָקטאָבער פ״י אַן אַלגעמיינער שמועס וועגן דעם מיט וואָס די פילאָלאָגישע סעקציע קען העלפן דעם ייִדיש־לימוד (פראָטאָקאָל פון דער באַראַטונג געדרוקט אין „שולוועגן״, וואַרשע, נומ׳ 6—7, פעברואַר—מערץ 1935, ז״ז 178—184).

דעם 25 אָקטאָבער פ"י אַ זיצונג געווידמעט דעם מין פון סובסטאַנטיוו אין ייִדיש. אַריינפיר-וואָרט פון מ. ווײַנרײַך.

דעם 8 נאָוועמבער פ"י וועגן קאָרעקטער אויסשפּראַך אין דער שול.

דעם 2 דעצעמבער פ"י וועגן דער ייִדיש-פּראָגראַם פאַרן IV און V לערניאָר.

דעם 19 מערץ וועגן די אויסלייג-תּקנות פון ייוואָ.

אין משך פון דעם לעצטן יאָר האָבן אַ גאַנצע רײַ ייִדיש-לערער זיך סיסטעמאַטיש באַנוצט מיט דער זאַמלונג ייִדישע לערנביכער, וואָס זײַנען פאַראַן אין דער ביבליאָטעק פון ייוואָ.

אָפּצווײַג יוגנט-פּאָרשונג

דער סך-הכּל וואָס איז געמאַכט געוואָרן אין דעם אָפּצווײַג יוגנט-פּאָרשונג פון דעם פּאָנד פּערזענלעכע דאָקומענטן האָט געוויזן, אַז דעם 1טן מערץ 1935 האָט דער אָפּצווײַג פאַרמאָגט אויטאָביאָגראַפישע דאָקומענטן פון 328 יוגנטלעכע פון 12 לענדער (163 פונקטן). אין דעם פון פוילן 278 פערזאָנען (134 פונקטן); עסטרײַך 9 (4); לעטלאַנד 8 (4); ליטע 7 (6); ארץ-ישראל 7 (4); רומעניע 6 (3); דײַטשלאַנד 4 (3); טשעכאָסלאָוואַקיי 3 (3); אונגאַרן, פראַנקרײַך, סיריע, פאַר' שטאַטן פון צפון-אַמעריקע צו 1 (1).

אין אויפטראָג פון אָפּצווײַג יוגנט-פּאָרשונג ווערט איצט אין עטלעכע ווילנער ייִדישע שול-ביבליאָטעקן דורכגעפירט אַן אויספּאָרשונג וועגן קינדערשן לייענען. וועגן די רעזולטאַטן פון דער אויספּאָרשונג אין איינער אַזאַ שול האָט דעם 7טן מערץ ה"י, פאַר אַ קרײַז לערער, שול- און ביבליאָטעק-טוער רעפעריערט פ' חיים יאַוויטש. נאָכן רעפעראַט איז פאָרגעקומען אַ לעבעדיקע דיסקוסיע, אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט ש. באַסטאָמסקי, מ. גראָסמאַן, מ. ווײַנרײַך, מ. חיימסאָן, ש. לאַסטיק, מ. לעווין, י. קאַץ, א. ראָזענטאַל.

דער אָפּצווײַג יוגנט-פּאָרשונג זאַמלט מאַטעריאַלן וועגן די לייען-אינטערעסן פון קינדער און יוגנטלעכע. פערזאָנען, וואָס האָבן אַ שײַכות צו ביבליאָטעקן אין וועלכע עס לייענען קינדער און יוגנטלעלע, ווערן געבעטן זיך צו פאַרבינדן מיטן אָפּצווײַג יוגנט-פּאָרשונג וועגן שײַכותדיקע פּאָרשונגען אין זייער שטאָט.

אין פערטל-יאָריקן זשורנאַל Przegląd Socjologiczny, אַרויסגעגעבן פון פוילישן סאָציאָלאָגישן אינסטיטוט אין פויזן, איז אָפּגעדרוקט מ. ווײַנרײַכס אַן אַרבעט וועגן דער יוגנט-פּאָרשונג פון ייוואָ (באַנד III, העפט 1-2, 1935, ז"ז 30-82). די אַרבעט האַלט אַזוינע קאַפּיטלען: 1. די גרופּע, 2. קולטור-פּראָבלעמען, 3. פּראָבלעמען פון פערזענלעכקייט, 4. דער אַלגעמיינער באַטייט פון דער פּראָבלעם, 5. יוגנט-פּאָרשונג, 6. די גרונט-פראַגעס, 7. די פערזענלעכקייט ווי די סטראַטאַגישע פאָזיציע, 8. די לעבנס-געשיכטע ווי אַן אינסטרומענט פון פערזענלעכקייט-פּאָרשונג, 9. פּאָרם און פונקציע, 10. עטנישע עלעמענטן פון דער פערזענלעכקייט, 11. פערזענלעכקייט ווי אַ גאַנצהייט, 12. דאָס קאָנסטרוירן אַ לעבנס-געשיכטע, 13. „באַווײַסטזיניקע" לעבנס-געשיכטע און אַנאַליטישער ווידוי, 14. מענטשלעכע טעכנאָלאָגיע.

ס׳איז אַ קיצור פון דעם בוך „דער וועג צו אונדזער יוגנט", וואָס גייט אַרויס בקרוב אין פאַרלאַג פון ייוואָ אין פאַרנעם פון אַ 250 זײַטן.

די פוילישע אַרבעט איז אויך אַרויס, אין אַ באַגרענעצטער צאָל עקזעמפלאַרן, אין אַ באַזונדער בראָשור (55 זײַטן) אונטערן נאָמען: Studjum o młodzieży Żydowskiej. Program i metoda Wydziału badania młodzieży Żydowskiego Instytutu Naukowego. פּרײַז פון דער בראָשור 1 גילדן. פאָרטאָ 25 גראָשן. מיט באַשטעלונגען זיך וועגדן צום ייוואָ.

די אָנטיילנעמער פון קאָנקורס פון אויטאָביאָגראַפיעס, וועמען עס איז צוגעזאָגט געווארן מ. ווײַנרײַכס „דער וועג צו אונדזער יוגנט", וועלן באַקומען צוגעשיקט דאָס בוך תיכף ווי עס וועט אַרויס פון דרוק.

אַרכיוו און ביבליאָטעק

עס זײַנען אַרײַנגעקומען די ווײַטערדיקע אָביעקטן:

פון ד. קאָפּלאַן-קאָפּלאַנסקי, ווילנע: סליחות מיט ייִדישער איבערזעצונג 1805, עיט צבוע א״אַ. י. א. טריוווש: זײַן ווערק „פּסיעות קטנות" און זײַן איבערזעצונג ספורי הרצל; סדר תולדות משפחת גינזבורג פון דוד מגיד. משה בוקסבוים, קראָקע (באַקומען פון דער אָרטיקער בונדישער אַרגאַניזאַציע): בונדישע בראָשורן, עלטערע סאָציאַליסטישע צײַטשריפטן (צוו״אַ „די פרייַע יוגענד", טשערנאָוויץ-קראָקע), דאָס יודישע וואָרט פון א. רייזען, קראָקע 1905, ביכער, פּלאַקאַטן. פון דער צענטראַלער ביכער-פאַלאַטע מאָסקווע: קאָמפּלעקטן „קניזשנאַיאַ לעטאָפּיס". פון פראָפ׳ לעאָן באַראַץ, פאַריז: סעפאַר׳ אָפּדרוק פון זײַן אַרטיקל Réalités et rêveries de Ghetto.

פון ש. דובנאָוו: זײַן וועלט-געשיכטע פון ייִדישן פאָלק—10 בענד אין דייַטש, זיין תולדות החסידות. פון האַננאַ בערמאַן, לאָנדאָן: אַ ברייוו פון ישראל זאַנגוויל, בילדער פון דעם דזשייקאָב שיף-אַזיל אין לאָנדאָן פאַר די אַנטלאָפענע ייִדן פון בעלגיע בשעת דער מלחמה, ייִדישע אַבדאריטן פון דער ליטע, שלום-עליכם-מאַטעריאַלן, אַרײַכע קאָלעקציע ענגלישע-ייִדישע צײַטשריפטן מיט אירע איבערזעצונגען פון ש״ע, פרץ, אברהם רייזען און אייגענע אַרטיקלען.

ש. רובינשטיין, אָטוואָצק, וועלכער האָט שוין אַוועקגעשענקט פאַר דער ביבליאָטעק און די אַרכיוון פון ייִוואָ אַ סך ווערטפולע אָביעקטן, האָט איצט, בשעת זײַן באַזוך אין ווילנע, ווידער געבראַכט אַ ריי שיינע מתנות פאַרן ייִוואָ, צ״א: „מײַן ספר הזכרונות" פון ליניעצקיס כתבים (אָדעס 1882—83, ה״ה 1, 2, 5, 6, 8); „דער גראַנער", „דער אַפיקומן" (פון דער זעלבער סעריע „ליניעצקיס כתבים" 1888); אַלכסנדר האַרקאַווי, „היש משפט לשון לשפת יהודית", ניו-יאָרק תרנ״ו, „תעלומות סופרים" פון ווילהעלם צייטלין, פראַנקפורט 1905 א״אַ, נומערן פון המביט, שערי ציון, העברי, עברי אנכי, הצפירה; משה בירושלים פון דוד גאָרדאָן, דער יובעליר, זכר רב, שלום-עליכם—ספורים ומעשיות, שלמה מאַנדעלקערן—בת-שבע, Davar איטאַל׳ צײַטשריפט, זאַמלונג פון זײַנע אַרטיקלען אין רוסיש מיט עטנאָגר׳ באַשרײַבונגען פון צפון-רוסלאַנד.

באַקומען דורכן אַמאָפּטייל: פון ד״ר צבי כהן, נ״י: צייטשריפטן, בריוו, פאָטאָגראַפיעס, דאָקומענטן פון דער צייט פון דייטשער אָקופּאַציע אין פוילן (פון זײַן אַרכיוו). פון ד״ר י. שאַפּיראָ, וואַשינגטאָן: זײַן ווערק אוצר תרגומים עברים מספרות האנגלית, פּתגמים של חכמים און משל הקדמוני פון טף שאַפּיראָ, בקשתיך— נהידה רות לצרוס, איבערז׳ פון י. שאַפּיראָ, זשורנאַל „הדרור״ 1911 א״אַ. פון י. קאָפּעלאָפּס אַרכיוו: כתב-יד פון דעם המשך פון זײַנע זכרונות, אַרטיקלען, רעצענזיעס וועגן זײַן ווערק. פון ש. מענדעלסאָן, נ״י: אַ קאָלעקציע בריוו פון יידישע שרײַבערס צו אים. פון פערלשטיין, קליוולענד: פאַרשיידענע דאָקומענטן און בריוו. פון י. סטעף: אַ בריוו פון שלום-עליכם. פון דוד פּינסקין (דורך ד״ר י. שאַצקי): בריוו און דאָקומענטן פון מ. ספּעקטאָרס אַרכיוו; מאַטעריאַלן פון ב. גאָרינס אַרכיוו (דורך ד״ר י. שאַצקי).

ה. מ. קייזערמאַן (מאָנטרעאָל), סעקרעטאַר פון קאַנאַדער ייד׳ קאָנגרעס, שיקט סיסטעמאַטיש די מאַטעריאַלן פון דער טעטיקייט פון קאָנגרעס. פון די יורשים פון פאַרשטאָרבענעם העברעיש-יידישן שריפטשטעלער נ. זאַבלודאָווסקי, ביאַליסטאָק— זייער ווערטפולע ביכער און דאָקומענטן, צ״אַ: מקל נועם 3טער טייל פון וועלוול זבאַרעזשער, מחזה מול מחזה פון אמ״ד, בחינת עולם מיט ייד׳ איבערזעצונג, יוזעפאָף 1844, אַ צירקולאַר פון דער ציונ׳ אָרגאַניזאַציע וועגן הערצלס נסיעה קיין פט״ב, אין דער פינסטערניש פון פ. ח. מאַלײַ, אב תרנ״ח, „הנשר״ 1864.

ש. אַלמאַן, מוזיק-דירעקטאָר פון דער גרויסער שול אין לאָנדאָן, קאָמפּאָזיטאָר פון דער ערשטער יידישער אָפּערע „מלך אחז״, האָט צוגעשיקט זײַן בוך סינאַגאָגאַלע קאָמפּאָזיציעס „שירי בית-הכנסת״ (חלק א׳ — לשבת ולימי חול״, פאַרלאַג „יובל״, בערלין—תל-אביב ה׳תרפ״ה), ווי אויך אַ ריי קלענערע מוזיקאַליש ווערק זײַנע.

ה׳ יוסף סילין, ווילנע, וועמען דער ייוואָ האָט שוין צו פאַרדאַנקען אַ סך זעלטענע מתנות, האָט ווידער געשאַנקען פאַר דער ביבליאָטעק און אַרכיוו פון אינסטיטוט וועלט זאַכן, הײַנט: די קליאַטשע—ממו״ס, ווילנע 1873; דאָס פוילישע יינגל, אָדעס 1875, דער פריטשעפּע, אָדעס 1876, ביידע ליניעצקיס; הנאהבים והנעימים—יעקב דינעזאָן, ווילנע 1875; די יידישע ביבליאָטעק—י״ל פרץ, I באַנד די יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק—ש״ע, I און II באַנד, דער סולטאַן—א״מ דיק א״אַ, אַ כ״י „מכירת-יוסף״-שפּיל.

פון ח. ליבערמאַן, וואַרשע: פאָטאָגראַפיע פון אַ כ״י פון ר׳ שניאור-זלמן, דאָטירט תק״ע; אויפרוף פון דער יידישער דעמאָקראַטישער פאַראייניקונג בשעת די וואַלן צו דער שטאָט-דומע, מאָסקווע 1917.

ש. גאָלדפאַדען, ניו-יאָרק (דורך זלמן זילבערצוויג): 2 נאָטיצביכלעך פון זײַן ברודער אברהם גאָלדפאַדען מיט סענטענצן, באַטראַכטונגען, ציטאַטן, חשבונות, געדאַנקען, יידישע און העברעישע לידער אדג״ל.

אָסקאַר י. טייטלבוים, אַנטווערפן, האָט צוגעשיקט די נומערן פון דעם האָלענדיש-יידישן וואָכנבלאַט De Vrydagavond (1928, 48-52), ווו ס׳איז פאַרעפנט-לעכט זײַן אַרבעט „סערף בערנהערץ מעדעלסהיים — אַ פּאָרלויפער פון דער

עמאַנציפאַציע", באַאַרבעט אויפן גרונד פון די מאַטעריאַלן אין שטראַסבורגער אַרכיוו. פון ד"ר שלאַגער (דורך ז. וויס: ריישע: Monumenta Judaica, St. Gruiński. Materjały do kwestyi żydowskiej w Galicyi, 1910.

מאַרק באַרוכין, ווילנע: אַ קאָלעקציע יִידאַיִקאַ אין רוסיש, צ"א: די סטאַטיסטיש-עקאָנאָמישע אויספֿאָרשונגען פון דער ייקאַ (4 ביכער), ווערק פון מענדעלע, פרץ, ש"ע, אַלמאַנאַך פון דער יונגער יִידישער ליטעראַטור א"א.

העלענע פראַנק, לאָנדאָן, די באַוווסטע פֿאָלקלאָריזאַטאָרין פון דער יִידישער ליטעראַטור אין ענגליש, האָט צוגעשיקט פאַר דעם פרץ-צימער איר בוך איבערזעצונגען פון י. ל. פרץ Stories and Pictures (פילאַדעלפיע 1906, ז"ז 456, מיט אַן אַרײַנפיר פון דער איבערזעצערין וועגן דער יִידישער ליטעראַטור).

די זאַמל-אַרבעט אין רומעניע

דער פאָרזיצער פון דער „געזעלשאַפט פרײַנד פון יִיווָא אין בוקאַרעשט" פראָפ' ד"ר מ. א. הלוי האָט אַריבערגעשיקט 2 קאַסטנס מאַטעריאַלן פאַר דער ביבליאָטעק און די אַרכיוון פון יִיווָא, צ"א אַ זייער רײַכע און ווערטפולע קאָלעקציע צײַטשריפטן יִידישע און רומעניש-יִידישע, געזאַמלט דורך פ' ש"ס-ראַמאַן.

פ' חיים ראַבינזאָן, יאַס, האָט (דורך ז. זילבערצווײַג) צוגעשיקט אַ זייער ווערטפולע קאָלעקציע, וועלכע אַנטהאַלט צ"א:

54 אַפישן, פראָגראַמען פון דער ניו-יאָרקער פאַראייניקטער יִידישער שויספילער-געזעלשאַפט פון רומעניע העלמאַנעסקו — זילבערט — שהנגאָלד — אַדלער — לעוויצקי און אַנדערע טרופּעס, פון די טעאַטערס קעלים-האָל, טאַליא-טעאַטער, וועגנדזאָר-טעאַטער, צענטאַל-טעאַטער — אין די יאָרן 1893—94—95, אין ניו-יאָרק, פילאַדעלפיע, בראָנזוויל א"א. דראַמעס: עלילת-דם, אַלעקסאַנדער דער טירען, דער בעל-נס אָדער טילע בענדיט, גלות מאָסקווע, די שלאַנגע אין פאַראַדיז, צדקת אלהים, יפת תאר אָדער בלעם הרשע, מחמד אונד די יודן אין אַראַביען, דער יוד' גלח א"א.

פ' ראַבינזאָן האָט אויך צונויפגעזאַמלט זייער וויכטיקע מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון די יִידן אין רומעניע, וואָס ער האָט צוגעזאָגט בײַ דער ערשטער מעגלעכקייט אַריבערצושיקן פאַרן יִיווָא.

מ. שיינבוים, פאַלעשט (בעסאַראַביע), דורך ז. זילבערצײַג: ד"ר ק. ליפפע: געזאַמלטע אויפזעצע (דײַטש), אויסוויז מבנין בית הת"ת מסטראַצא, יאַס 1913, אויפרופן, פלאַקאַטן, וואַל-מאַטעריאַל א"א.

פאַרלאַג „שלום-עליכם", בוקאַרעשט (דורך פראָפ' ד"ר א. מ. הלוי): די נאָר וואָס ערשינענע רומענישע איבערזעצונג פון מענדעלע מוכר-ספרים „פישקע דער קרומער".

צום 100סטן געבוירנסטאָג פון ה. מ. באַראַץ

וואָס איז אויסגעפאַלן דעם 15טן מערץ ד"י האָט זײַן זון פראָפ' ל. באַראַץ, פאַריז, צוגעשיקט נײַע מאַטעריאַלן צו זײַן ביאָגראַפיע, וואָס זײַנען צוגעלייגט געווָארן צו דער זאַמלונג מאַטעריאַלן וועגן דעם פראָמינענטן געלערנטן און השכלה-טוער, וואָס געפינען זיך אין באַראַץ-צימער פון יִיווָא.

אָפּצוויג פֿאַר דער יִידישער ספּאָרט־באַוועגונג

דער נייַער אָפּצוויג בײַם יִיוואָ שטעלט זיך אַ ציל אויסצופֿאָרשן די יִידישע ספּאָרט־באַוועגונג און צו דינען איר מיט וויסנשאַפֿטלעכע אָנווייזן. אויף צונויפּצוקלײַבן ידיעות וועגן ספּאָרט־צושטאַנד בײַ יִידן אין פּוילן וועט פֿונאַנדערגעשיקט די אַנקעטע:

1. נאָמען פֿון ספּאָרט־קלוב
2. שטאָט
3. וואָיעוואָדשאַפֿט
4. אַדרעס
5. ווען געגרינדעט
6. צי זײַנען געווען איבערריסן אין דער אַרבעט
7. אויב יאָ, איבער וועלכע סיבות
8. צי איז דער קלוב אָנגעשלאָסן אָן אַ ספּאָרט־צענטראַלע
9. נאָמען פֿון דער צענטראַלע
10. צי איז דער קלוב אַ זעלבשטענדיקע אָרגאַניזאַציע (אויפֿן סמך פֿון אַן אייגענעם סטאַטוט, באַשטעטיקט דורך דער מאַכט)
11. אויב ניט, בײַ וועלכער געזעלשאַפֿט, פֿאַראיין א״אַ איז דער קלוב לענאַליזירט

12. צאָל אַקטיוע מיטגלידער ... מענער ... פֿרויען
13. צי זײַנען בײַם קלוב פֿאַראַן אויך קינדער־גרופּעס, אויב יאָ, וויפֿיל קינדער
14. צאָל פֿאַסיוע מיטגלידער
15. באַשעפֿטיקונג פֿון די מיטגלידער (אָנווייזן די צאָל לויט באַזונדערע פֿראָפֿעסיעס)
16. ווי גרויס איז דער חודשדיקער מיטגלידּ־אָפּצאָל ... מינימום ... מאַקסימום
17. וועלכע סעקציעס זײַנען טעטיק בײַם קלוב:

סעקציע	צאָל מיטגלידער	אויב עס איז פֿאַראן אַ צוגאַב־אָפּצאָל פֿאַר דער סעקציע, אָנווייזן די גרייס
א) גימנאַסטיק		
ב) לײַכט־אַטלעטיק		
ג) פוטבאָל		
ד) באַדעמלעכע שפּילן		
ה) שווימען		
ו) וואַסערבאָל		
ז) קאַראַטע		
ח) רודערן		
ט) טעניס		
י) פּינגפּאָנג		
יא) גליטש		
יב) שלעדלען		
יג) נאַרטעס		
יד) אײַזהאָקי		
טו) באָקס		
טז) פּעכטן		
יז) שווער־אַטלעטיק		
יח) מאָטאָציקלען		
יט) ציקלוסטן		
כ) טוריסטן		

18. וועלכע סעקציעס זײַנען אָנגעשלאָסן אָן אַלפּוילישע ספּאָרט-פאַרבאַנדן .....

19. וועלכע סעקציעס זײַנען ניט אָנגעשלאָסן (סיבות) .....

20. האָט דער קלוב אַ לאָקאַל, אַן אייגענעם בנין, אַ געדונגענעם לאָקאַל אָדער געדונגען אויף באַשטימטע שעהן ביי אַן אַנדער אָרגאַניזאַציע .....

21. ביי וועלכער אָרגאַניזאַציע .....

22. צי האָט דער קלוב אַ גימנאַסטישן זאַל .....

23. טורן- און ספּאָרט-מכשירים .....

24. צי האָט דער קלוב אַ ספּאָרטפּלאַץ (אָן אייגענעם, אַרענדירטן אָדער געדונגען אויף באַשטימטע שעהן), ווי גרויס איז דער פּלאַץ (אין קוואַדראַט-מעטער) .....

25. צי האָט דער קלוב אַ רודער-סטאַנציע .....

26. צי האָט דער קלוב אַ שווימבאַסיין (אָן אייגענעם אָדער געדונגענעם אויף באַשטימטע שעהן) .....

27. צי האָט דער קלוב אַ טעניסקאָרט (אָן אייגענעם אָדער געדונגענעם אויף באַשטימטע שעהן) .....

28. צי אָרדנט דער קלוב אײַן ווינטער אַ גליטש .....

29. צי אָרדנט דער קלוב אײַן זומער-, ווינטער-לאַגערן (קאָלאָניעס) .....

30. צי נוצט דער קלוב אויס די אײַנריכטונגען און הנחות פון P.U.W.F. (וועלכע) .....

31. מקורים פון הכנסה (מיטגליד-אָפּצאָל, אונטערנעמונגען, זאַמלטעג) .....

32. צי באַקומט דער קלוב סובסידיעס (מאַגיסטראַט, קהילה, ספּאָרט-צענטראַלע א״א אינסטיטוציעס) .....

33. צי האָט איר קוואַליפיצירטע ספּאָרט-אינסטרוקטאָרן (יידן אָדער ניט-יידן). אויב יאָ, וואָס פאַר אַ פאַכבילדונג האָבן זיי באַקומען .....

34. אין וואָס פאַר אַ שפּראַך ווערט געפירט די קאָמאַנדע .....

35. צי איז פאַראַן אַ קלובדאָקטאָר, אויב יאָ, אויף וועלכן אופן ווערט געפירט די מעדיצינישע קאָנטראָל .....

36. צי נוצן די מיטגלידער אויס דעם מעדיצינישן באַראַטפונקט (Poradnia lekarska)

37. צי האָט דער קלוב אַ לייענזאַל ספּאָרט-ביבליאָטעק .....

38. צי פירט דער קלוב אַ קולטור-אַרבעט אין וואָס באַשטייט זי .....

39. אין וואָסער שפּראַך ווערט זי געפירט .....

40. צי האָט דער קלוב אַן אָרקעסטער אַ כאָר אַ דראַמ׳ קרײַז .....

41. צי ווערט געפירט אַ טאָגבוך פון קלובלעבן .....

42. צי איז פאַראַן אַן אַרכיוו צי ווערט ער אויפגעהיט .....

43. צי האָט דער קלוב פאַרעפנטלעכט אויסגאַבעס (פעריאָדישע אָדער איינמאָליקע) וועלכע .....

אָרגאַניזאַציע

פון דער געז' פרײַנד פון יִיווָאָ אין וואַרשע

דעם 26סטן פעברואַר איז אין לָאָקאַל פון דער לָאַנדקאָנטאָניש-געזעלשאַפט אונטערן פאָרזיץ פון פ' צידאָראָוויטש פאָרגעקומען די יערלעכע פאַרזאַמלונג פון דער געז' פרײַנד פון יִיווָאָ אין וואַרשע. דער פאָרזיצער פון דער געז' פ' י. יאַשונסקי האָט אָפגעגעבן דעם באָריכט פון איר טעטיקייט, ז. רייזען—דעם באָריכט פון דער צענטראַלע, ד"ר ע. רינגעלבלום—דער באָריכט פון דעם היסטאָריקער-קרײַז בײַם יִיווָאָ. נח פרילוצקי האָט רעפעריִרט דעם אַרבעטספּלאַן פון דער געז' אויף דער נאָענטער צוקונפט.

נאָך אַ לעבעדיקער דיסקוסיע זײַנען אין דער נייער פאָרוואַלטונג אויסגעווײלט געוואָרן: י. באָרנשטיין, י. ברוידע, י. גיטערמאַן, ד"ר ל. ווולמאַן, ד"ר מ. וויַיכערט, יוסף יאַשונסקי, יעקב לעשטשינסקי, ד"ר ר. מאַהלער, נחמן מייזיל, זלמן מייזנער, אַדוו' מ. סורין, נח פרילוצקי, לעאָ פינקעלשטיין, ד"ר ע. רינגעלבלום, ד"ר י. שיפער.

די נייע פאָרוואַלטונג האָט אויסגעטיילט אַ פרעזידיום אין אָט דעם צוזאַמענשטעל: י. גיטערמאַן—פאָרזיצער, ד"ר ל. ווולמאַן—וויצעפאָרזיצער, י. באָרנשטיין—נאמן, ד"ר ע. רינגעלבלום—סעקרעטאַר, ד"ר י. שיפער—פאָרזיצער פון דער היסטאָרישער קאָמיסיע, נח פרילוצקי—פון דער פילאַלאָגישער, פראָפ' פ. שניאורסאָן—פון דער פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָגישער.

די אַקציע פאַרן יִיווָאָ אין וואַרשע

אויף דער אײַנלאַדונג פון דער געזעלשאַפט פרײַנד פון יִיווָאָ אין וואַרשע האָט דער מיטגליד פון אויספיר-ביורָאָ ז. רייזען אין מערץ—אַפּריל דורכגעפירט אין דער הויפּטשטאָט אַ אינטענסיווע פראָפּאַגאַנדע-אַקציע פאַר דעם יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט צו זײַן 10-יאָריקן יובל און בפרט פאַר דער צ. שאַבאַדאַספיראַנטור בײַם יִיווָאָ. אין משך פון די איבער זעקס וואָכן צײַט, וואָס ז. רייזען האָט פאַרברַכט אין וואַרשע, זײַנען דורכגעפירט געוואָרן אַ גאַנצע רײ פאָרזאַמלונגען און אימפּרעזעס געווידמעט דעם יִיווָאָ, מיט דעם אָנטייל פון יִידישע געלערנטע, שריפטשטעלער און קולטור-טוער. די גאַנצע יִידישע פרעסע פון וואַרשע האָט זיך וואַרעם אָפּגערופן מיט אַרטיקלען און נאָטיצן. אַ רײַ געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס, ווי די יִידישע קהילה פון וואַרשע, די צענטראַלע פאַר די גמילת-חסדים-קאַסעס, די הויפּט-פאָרוואַלטונג פון דער לָאַנדקאָנטאָניש-געזעלשאַפט אין פוילן האָבן באַווילִיקט גרעסערע סומעס פאַר דער אַספּיראַנטור. אויך „טאָז", „אָרט", דער יִידישער אַרטיסטן-פאַראיין א"אַ האָבן צוגעזאָגט מיטצוווירקן פאַר דער רעאַליזירונג פון דער אַספּיראַנטור. די אַספּיראַנטור האָט אויך געפונען די וואַרעמסטע אונטערשטיצונג בײַ אַ גאַנצער רײַ יחידים, וועלכע האָבן זיך באַשטײַערט פאַר דער דאָזיקער נײַער וויכטיקער גרינדונג פון יִיווָאָ. די אַקציע איז נאָך ניט פאַרענדיקט, אָבער עס איז צו האָפן, אַז אַ דאַנק דער דורכגעפירטער

פּראָפּאַגאַנדע וועט ענדלעך די ייִדישע וואַרשע נעמען דעם געהעריקן אָנטייל אין דער אַרבעט פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

אַחוץ די פאַרוואַלטונגס-מיטגלידער פון דער געז׳ פרײַנד האָבן בײַ דער אַקציע מיטגעווירקט די פ״פ: ראַטמאַן מ. בורקא, א. וואָלפאָוויטש, ד״ר גרשון לעווין, ש. וואָלקאָוויטש, יוסף טונקעל, מאַרק טורקאָוו, וו. לאַצקי-בערטאָלדי, ד״ר כאַיִן, רעד׳ מ. מאָזעס, ד״ר פ. מאַצקעוויטש, ד״ר י. מילייקאָווסקי, ל. מי-כעלסאָן, ד״ר א. סאָלאָווייטשיק, ד״ר י. סקאָרעצקי, ה׳ פּאָדלישעווסקי, א. פעלדמאַן, אַדוו׳ א. צייטלין, נ. קאָוואַרסקי, ד״ר ל. קאָרמאַן, מ. קרימסקי, י. ראַבינאָוויטש, א. רודניצקי, ד״ר ה. שאָשקעס א״אַ.

די אַקציע פון ה. גילישענסקי אין דרום-אַמעריקע

איז איצט פאַרענדיקט, און דער שליח פון ייִוואָ איז אָפּגעפאָרן קיין אייראָפּע. פ׳ גילישענסקי האָט באַזוכט 12 פּונקטן אין אַרגענטינע, 1 פּונקט אין אורוגווײַ, 2 פּונקטן אין טשילי, 5 פּונקטן אין בראַזיל. אומעטום איז די אַקציע געוואָרן דורכגעפירט מיט אַ גרויסן מאָראַלישן און מאַטעריעלן ערפאָלג, די ייִדישע געזעלשאַפט האָט זיך מיט אַ וואַרעמען אינטערעס אָפּגערופן אויפן אַפּעל פון ייִוואָ. וועגן דער אַקציע אין בוענאָס-אײַרעס, מאָנטעווידעאָ און טוקומאַן האָבן מיר שוין געבראַכט באַריכטן אין די „ידיעות". פון די ווײַטערדיקע פּונקטן פאַרצייכענען מיר:

אין קאָרדאָווע האָט די אַקציע אָנגעפירט די קולטור-אָרגאַניזאַציע „ביבליאָטעק ייִדישע יוגנט" בראש מיט די אויסגעפּרוווטע פרײַנד פון דער ייִדישער קולטור לעאָן שטיין, ד״ר סאָלאָמאָן רויטמאַן, מ. בלעכער, מ. באָריס, י. שפּילפויגל, פ. לאַפּיד, ב. יאָליס.

אין מענדאָסע האָבן אין דורכפירן די אַקציע זיך באַטייליקט די פ״פ וו. פּעליכאָף, א. לעווין, דער ייִדיש-שפּאַנישער דיכטער אליעזר קאַרדונער, דער דיכטער י. בלומשטיין, ה׳ לעווינסקי, ד״ר י. פליישמאַן, דוד וויאַדלאַווסקי.

ה׳ משה טובערט, אַ באַקאַנטער פילאַנטראָפּ אין מענדאָסע, האָט זיך פאַרשריבן פאַר אַ גרינדער פון דעם ייִוואָ-בנין און האָט אויף דעם חשבון אײַנגע-צאָלט אַ געוויסע סומע.

די אַקציע אין טשילי האָט געוווּנען פאַר דעם ייִוואָ אַ נײַעם אַקטיוון און לעבעדיקן ייִדישן ישוב. דער אַקציע-קאָמיטעט אין סאַנטיאַגאָ איז באַשטאַנען פון די פ״פ: אינזש׳ י. פרידמאַן—פּרעזידענט, ע. פלאַטאַו—וויצעפּרעזידענט, י. פּילאָווסקי—נאמן, מ. ד. גיסער—גענעראַל-סעקרעטאַר, נ. וויטאַל, ל. דימענט, ד״ר מ. באַלטיאַנסקי, נ. גערשטנער, י. גאָלדשטיין, א. יודעלעוויטש, ע. סוּוואַלסקי, ס. באָרכאַרד—מיטגלידער פון קאָמיטעט.

עס האָבן געשטיצט די קאַמפּאַניע די הויפּט-אָרגאַניזאַציעס פון סאַנטיאַגאָ: „סירקולאָ איזראַעליטאַ", „ביקור חולים", „חברה קדישא", „פרויען-שוץ-פאַראיין".

שטאַרק מיטגעווירקט דעם ערפאָלג האָט דאָס אָרטיקע וואָכנבלאַט „ייִדישע פּרעסע" מיט פ׳ ל. דימענט אַלס רעדאַקטאָר. דער נומ׳ 249 פון דער צײַטונג איז

כמעט אין גאַנצן אָפּגעגעבן דעם ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט און אַנטהאַלט אַרטיקלען, אינטערוויוען, באַריכטן וועגן דער טעטיקייט פון ייִוואָ, ווי אויך אַרטיקלען און לידער פון משה־דוד גיסער, יעקב פילאָווסקי א״אַ. אויך די אָרטיקע שפּאַנישע פּרעסע האָט געשאָנקען געהעריקע אויפמערקזאַמקייט דער שליחות פון פ׳ גילישענסקי.

בכלל האָט דער ייִדישער ישוב אין טשילי אַרויסגעוויזן אַ לעבעדיקן אינטערעס צו דער אַרבעט פון ייִוואָ, און עס איז צו האָפן, אַז עס וועט אײַנגעשטעלט ווערן אַ שטענדיקער קאָנטאַקט צווישן אים און דעם צענטער פון דער ייִדישער וויסנשאַפט. עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ געזעלשאַפט פרײַנד פון ייִוואָ און אויסגעקליבן אַ פאַרוואַלטונג אין דעם באַשטאַנד פון די פ״פ: י. פילאָווסקי (גענעראַל־סעקרעטאַר), י. גאָלדשטיין (סעקרעטאַר פאַר שפּאַניש), י. פרידמאַן (נאמן); מיטגלידער: מ. ד. גיסער, ד״ר מ. באלטיאַנסקי, ב. ראפפע, ע. פלאַטאו און ש. באַכראַך.

אין וואַלפּאַראַיסאָ האָבן מיטגעהאָלפן דער יוניאָן איזראַעליטא און די פ״פ מ. אַבראַמסאָן און ד. ראָמבאָן.

אויף דער אײַנלאַדונג פון פוילישׁ־ייִדישן פאַראיין האָט ה. גילישענסקי באַזוכט ראָזאַריאָ. די טוער פון דעם פוילישׁ־ייִדישן פאַריין א. מיטעלבערג, מ. קראיער, א. טופמאַן, ל. שוואַרצבערג און א. גרין האָבן גענומען אַ באַזונדערס אַקטיוון אָנטייל אין דער אַקציע. אין דעם אַקציע־קאָמיטעט זײַנען אַרײַן די פ״פ: ש. יאַרסקי — פאָרזיצער, א. מיטעלבערג — סעקרעטאַר, ל. שוואַרצבערג — טעכנישער סעקרעטאַר, מ. קראַיער—קאַסיר, ס. רודאָי, מ. סטאַריקאָוו, א. טופמאַן, י. ריפפאַ, א. גרין, ד״ר מ. ליטמאַנאָוויטש, ס. פרידמאַן, ד״ר ל. לאַפּאַקאָ, י. שעכטער. עס מוז באַזונדערס אונטערגעשטראָכן ווערן די איבערגעגעבענע אַרבעט פון פ׳ ש. יאַרסקי. אויך אין דער אַקציע פון ז. רייזען אין 1932 האָט פ׳ יאַרסקי, ווי אויך ש. רודאָי, אַרויסגעוויזן די גרעסטע מאָס אַקטיוויטעט.

מאָזעסוויל. אין דעם קאָמיטעט פאַר דער אַקציע זײַנען אַרײַן: די געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעק „באַראָן הירש״, באָריס טרומפּער, י. לאַנגער, י. פײַער־שטיין, י. זאַלצמאַן, מ. כאַרמאַץ, ד״ר מעלאַמוד און ד״ר נאָוויק.

קאָריענטעס. אין דעם קאָמיטעט פאַר דער אַקציע זײַנען אַרײַן: קולטור־פאַראיין „שלום־עליכם״, א. פינסקער, אברהם שוועץ, מ. ליבערמאַן, ה׳ גרינבערג, ש. שערמאַן, מ. סיני, ב. צימערמאַן. פון דער געזאַמלטער סומע 303 פּעזעס איז 120 פּעזעס געשאַפן געוואָרן אויפן באַנקעט, אַראַנזשירט פון די ייִוואָ־פרײַנד לכבוד ה. גילישענסקי בײַ פ׳ מ. לעווין אין הויז.

דער אַקציע־קאָמיטעט אין רעסיסטענסיע: סאָלאָמאָן קאָהאַן, ד״ר ראובן ראָוונער, ש. טוניק, ח. סיקאָרסקי, ברידער איידעס. הויפּט־טוערס: ס. קאָהאַן און ש. טוניק.

דער אַקציע־קאָמיטעט אין סאַנטאַ־פע: א. וואָראָביאָוו—נאמן, ר. שוכמאַן, א. רעכטשײַד, ד. ווײַנמאַן, י. סוועטליצער.

דער אַקציע־קאָמיטעט אין פּאַראַנאַ: קאָמיטעט פון ייִדישן קולטור־צענטער בראש מיט ל. גלעמבאָצקי.

דער אַקציע-קאָמיטעט אין טשאַרנאָטע (טשאָקאָ): לעאָן ראַבין, מאיר בורסוק, נ. גורמאַן און י. קופערמאַן. אין באַגלייטונג פון די מיטגלידער פון אַקציע-קאָמיטעט און דעם קאָאָפּעראַטיסט נ. סטראָק האָט ה. גילישענסקי אויך באַזוכט דאָס דערבייַקע שטעטל פּינעדע.

אין בראָזיל איז איצט צום ערשטן מאָל דורכגעפירט געוואָרן אַן אַקציע פאַרן ייוואָ. אויך אין דעם לאַנד האָט דער ייִדישער קיבוץ אַרויסגעוויזן זיין פאַראינטערעסירטקייט מיט דער אַרבעט פון אינסטיטוט. געזעלשאַפטלעכע טוער האָבן געטאָן זייער חוב אין דעם אַקציע-קאָמיטעט, די ייִדישע פּרעסע („ייִדישע פּאָלקסצייטונג", רעד׳ ש. קאַראָקושאַנסקי, און די „ייִדישע פּרעסע", רעד׳ א. בערגמאַן, אין ריאָ, „סאַן פּאַולער יידישע צייטונג", רעד׳ י. רייזמאַן, און די פּאָרטוגעזיש-ייִדישע צייטונג „ציוויליזאַציאָן" אין ס. פּאָולאָ) האָבן געבראַכט אַרטיקלען און נאָטיצן, אינפאָרמירט ווענן גאַנג פון דער אַקציע, גערופן צו באַשטייַערן זיך; אויך אין דער אַלגעמיינער פּרעסע זיַנען געווען אַרטיקלען ווענן ייוואָ און ווענן דער אַקציע. דער אַקציע-קאָמיטעט אין ריאָ-דע-זשאַנייראָ איז באַשטאַנען פון די פ״פ: ד״ר ש. מאַלאַמוד (פאָרזיצער), ד״ר נ. בראָנשטיין (וויצע-פאָרזיצער), פיני גערשטיין (קאַסיר), י. דינעס (סעקרעטאַר), אינזש׳ סאָלאָ בראַנד (פאָרטוג׳ סעקרעטאַר), מיטגלידער: א. בערגמאַן, נ. יאָפּע, שמעלצינגער, א. שערמאַן, י. ראָזענטאָל, ל. מינציס, ס. געוועלדנער, נ. בעקער, ש. כהן, ה׳ לעווינזאָן, ב. שקאָלניק.

אין סאַן-פּאָולאָ איז דער אַקציע-קאָמיטעט באַשטאַנען פון די פ״פ: י. לעפקאָוויטש (פאָרזיצער), י. רייזמאַן (סעקרעטאַר), ה. אָסטראָוועצקי (קאַסיר), מיטגלידער: נ. גאָלדפאַרב, א. מייערָוויטש, פראָפ׳ ישראל פּעלאָווסקי, א. אייזנגאַרט, ש. גרין, ה׳ בערנשטיין. אין סאַנטאָס האָט די אַקציע געפירט דער ייִדישער פּאָלקסקלוב, באַזונדערס אַקטיוו האָבן מיטגעאַרבעט זיַנע פּאַרשטייער די פ״פ ר. בייגעלמאַן, ס. קריס און ה׳ סאַנדלער. אין דער אַקציע האָט זיך באַטייליקט אויך דער קולטור-צענטער „ד״ר חיים זשיטלאָווסקי".

נאָכן אָפּשלוס פון דער אַקציע האָט זיך קאָנסטיטוירט אַ ייוואָ-אָפּטייל פאַר בראָזיל און עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ צענטראַלער קאָמיטעט אין ריאָ אין באַשטאַנד פון די פ״פ: ד״ר ש. מאַלאַמוד, ד״ר נ. בראָנשטיין, א. בערגמאַן, י. דינעס, י. ראָזנטאָל, נ. יאָפּע, ס. געוועלדנער, שרה ראָזין-טאָבאַק, ל. מינציס, ש. כהן, ה׳ לעווינזאָן, אינזש׳ סאָלאָ בראַנד, ה׳ שמעלצינגער. אין סאַן-פּאָולאָ איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ סוב-קאָמיטעט אין באַשטאַנד פון די פ״פ: י. לעפקאָוויטש (פאָרזיצער), י. רייזמאַן (סעקרעטאַר), ד״ר י. טעפּערמאַן (פאָרטוג׳ סעקרעטאַר), ה. אָסטראָוועצקי (קאַסיר), פרל׳ ב. פאָפאָווסקי, פראָפ׳ י. פעלאָווסקי, א. אייזנגאַרט, ש. גרין. — אין סאַנטאָס האָט די פונקציע פון סוב-קאָמיטעט איבערגענומען דער קולטור-צענטער „ד״ר חיים זשיטלאָווסקי".

אין באַהיאַ איז די אַקציע געפירט געוואָרן זעלבשטענדיק פון דרייַ אָרגאַניזאַציעס: 1) דער יוגנט- און סטודענטן-פאַראיין (לויט זיַן פאַרבעטונג איז פ׳ גילישענסקי געקומען קיין באַהיאַ), אַקטיוו מיטגעאַרבעט האָבן די פ״פ:

JEDIES—BIULETYN ŻYD. INSTYTUTU NAUKOWEGO
Marzec 1935 Adres: Wiwulskiego 18, Wilno

מ. קערצמאַן, יוסף רויזן, יעקב פיכמאַן, חיים ראַבינאָוויטש, דוד פיכמאַן און ל. ראַשקאָווסקי, געזאַמלט 1220 מיל. 2) באָראָכאָוו-שול, אַקטיוו זיך באַטייליקט די פ"פ: ש. פאַסטערנאַק און א. כאַראַמאָוויטש, געזאַמלט 540 מיל; 3) ייִדיש-פוילישער פאַרבאַנד, פרעזידענט י. באַוער, סעקרעטאַר ח. שאַניצקי, געזאַמלט 95 מיל.

אין רעסיפע, פערנאַמבוקאָ, איז די אַקציע דורכגעפירט געוואָרן לויט דער איניציאַטיווע און פאַרבעטונג פון דעם ייִדישן קולטור-צענטער, צוזאַמען מיטן ציוניסטישן צענטער, דעם סטודענטן-פאַראיין, דער פרויען-אָרגאַניזאַציע „וויצאָ“, דער ייִדישער שול און אַ גרופע פרײַנד פון ייִוואָ. דער אַקציע-קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון די פרײַנד: יעקב בערנשטיין (פאָרזיצער), לויִס פעלדמיס (קאַסיר), אברהם זאַסלאַווסקי (סעקרעטאַר), שלמה בערנשטיין, פיני פאַלאַטניק, ישראל רו-זשאַנסקי, לעאָן וולאַדאוי, בערנאַרדאָ קעלנער, אהרן גאָרנשטיין, בערל כ"ץ, ג. מ. ערליכמאַן—מיטגלידער פון קאָמיטעט.

די רשימות פון די מנדבים וועלן געדרוקט ווערן אין די ווײַטערדיקע נומערן „ידיעות“. מיר גיבן דאָ אַן אַלגעמיינעם סך-הכל. געזאַמלט אין בוענאָס-אײַרעס—13.453 פעזעס, טוקומאַן — 725 פ', קאָרדאָווע — 781.50 פ', מענדאָסע — 452 פ', ראָזאַריאָ—854.50 פ', מאָזעסוויל—235 פ', סאַנטאַ-פע—172 פ', פאַראַנאַ—109 פ', קאָריענטעס—303 פ', רעסיסטענסיע—360 פ', טשאַראַטע-פינעדע—258 פ'; מאָנטעווידעאָ—821.50 אורוגוו' פעזעס; סאַנטיאַגאָ—15.132 טשיל' פעזעס, וואַלפאַ-ראַיסאָ—2120 טשיל' פעזעס; אין ריאָ-דע-זשאַניירא—8156 מיל, אין סט' פאַולאָ—4460 מיל, סאַנטאָס—550 מיל, באַהיאַ—1855 מיל, רעסיפע—4990 מיל.

קאָפּענהאַגן

פ' א. קראָטאָשינסקי האָט דורכגעפירט אַן איינמאָליקע זאַמונג לטובת דעם ייִוואָ אין קאָפּענהאַגן, עס ווערן דאָ קוויטירט די ווײַטערדיקע סומעס: פון פאַר-איינען: אגודת הציונים בדנמרק — 50 גילדן, קאָפּענהאַגענער „הזמיר“ 50 ג', ייִדישער פאַראיין פון 1930 — 50 ג', ייִדישער האַנטווערקער-פאַראיין 50 ג', ייִדישער פאָלקס-פאַראיין — 50 גילדן. פון פערזאָנען: חיים ריטערבאַנד — 10 דענ' קראָן, י. צירילאָוו 10 ד' קר', א. קראָטאָשינסקי — 10 ד' קר', א. שענבוים — 5 ד' קר', א. קורלאַנד — 5 ד' קר', ט. קאָמיסאַרטשיק — 5 ד' קר.

צענטראַלע, פילסעקציע, פסיכפעד סעקציע ווילנע:
Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno
עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע:
J. Leschtschinski, Żabia 9/34, Warszawa
היסטאָרישע סעקציע, פאַריז:
E. Tscherikower, 34, Rue Dombasle, Paris (15e)
ניו-יאָרק: Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York
ב'-איירעס: Instituto Cientifico Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Aires

Printed in Poland. druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

„דער אַמעריקאַנער"

דאָס גרעסטע ייִדישע וואָכנבלאַט אין דער וועלט

געדרוקט אין ניו-יאָרק, אַמעריקע,

קאָסט 4 דאָלער אַ יאָר. אויסער אַמעריקע 5 דאָלער.

אַדרעס:

Jewish American, 77 Bowery, New York, U. S. A.

עס ווערט אָנגענומען דער אַבאָנעמענט

אויפן צווייטן יאָרגאַנג פון

„באָדן"

פערטל-יאָר שריפט

אונטער דער רעדאַקציע פון נ. ב. מינקאָוו

קיין איינצל-פאַרקויף

מען קאָן קריגן דעם „באָדן"

בלויז דורך אַבאָנירן זיך אויף אים

דער אַבאָנעמענט-פרייז באַטרעפט:

1 דאָלער אַ יאָר פאַר 4 נומערן.

„BODN" 329 w. 22nd st. New York, N. Y.

„ליד"

פערטל-יאָריקע שריפט

פאַר ליד און איבער ליד

אונטער דער רעדאַקציע פון

יחזקאל א. מ. בראָנשטיין

דער איינציקער זשורנאַל אויף ייִדיש,

וואָס ווידמעט זיך אויסשליסלעך דער ייִדישער דיכטונג.

25 סענט אַ קאָפּיע 1 דאָלער אַ יאָר

„LEED", 2710 Wintch str. Los Angeles, Calif. U. S. A.

קונסט-דרוקערי

ד. קריינעס

רודניצקער 2 — ברייטע 47

ווילנע. טעלעפאָן 18-63

פירט אויס פאַרשיידענע דרוק-

אַרבעט פון אַ וויזיט-קאַרטע

ביז דעם גרעסטן חיבור אין

אַלע אייראָפּעאישע שפּראַכן.

צו ביליגע פרייזן

אויסגאבעס פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

פילאלאגישע שריפטן, באנד I: לאנדוי-בוך.
XVI+428+XXVIII שפאלטן גרויס-קוואדרט. ווילנע 1926. פרייז 14 גילדן, אין אויסלאנד 3 דאלאר.

פילאלאגישע שריפטן, באנד II.
XVI+516+XXXVI שפאלטן גרויס-קוואדרט. ווילנע 1928. פרייז 20 גילדן.

פילאלאגישע שריפטן, באנד III.
XVI+622+XXIV שפאלטן גרויס-קוואדרט. ווילנע 1929. פרייז 26 גילדן.

שריפטן פאר עקאנאמיק און סטאטיסטיק, באנד I.
XVI+524+34 שפאלטן גרויס-קוואדרט. בערלין 1928. פרייז 25 גילדן.

עקאנאמישע שריפטן, באנד II.
4+202+XV זייטן גר' קוואדרט. פרייז 18 גילדן.

היסטארישע שריפטן, באנד I.
XX+828+L שפאלטן גרויס-קוואדרט. וואר-שע 1929. פרייז 30 גילדן.

ארכיוו צו דער געשיכטע פון יידישן טעאטער און דראמע, באנד I.
VIII+536 זייטן גרויס-אקטאוו. ווילנע 1950. פרייז 25 גילדן.

פנקס פון פערטל-יאריקער זשורנאל פאר דער יידישער ליטעראטור-געשיכטע, שפראכפארשונג, פאלקלאר און ביבליאגראפיע. ערויסגעגעבן פון אמעריקאנער אפטייל פון ייוא"ו.
באנד I, העפט 1—4. 400 זייטן גרויס-אקטאוו. ניו-יארק 1927—1928. פרייז 3 דאלאר.
באנד II, העפט 1, 96 זייטן. ניו-יארק 1929. פרייז 75 סענט.

ביבליאגראפישע יארביכער פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט באנד I—1926.
XXIV+446+XXVI זייטן גרויס-אקטאוו. וואַרשע 1928. פרייז 17 גילדן.

פראפ' ש. דובנאוו: געשיכטע פון חסידיזם,
אויפן יסוד פון אריגינעלע מקורים, געדרוקטע און כתב-ידן.
באנד I. XVI+276 זייטן 8°. ווילנע 1930. פרייז 8 גילדן.

די ערשטע יידישע שפראך-קאנפערענץ.
באריכטן, דאקומענטן און אפקלאנגען פון דער טשערנאוויצער קאנפערענץ, 1908.
XVI+288 זייטן, 8°. ווילנע 1931. פרייז 10 גילדן.

באריכט פון דער קאנפערענץ פון דעם יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט,
אפגעהאלטן אין ווילנע פון 24טן ביזן 27טן אקטאבער 1929.
172+IV זייטן 8°. ווילנע 1930. פרייז 3 גילדן.

דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג.
מאטעריאלן און פראיעקטן צו דער ארטאגראפישער קאנפערענץ פון ייוא"ו.
ערשטע זאמלונג. VIII+124 זייטן, 8°. ווילנע 1930. פרייז 2.50 גילדן.

מענדל לעפין: „קהלת".
אריגינאל /פירוש/ יידישע איבערזעצונג.
פאטאגראפישער איבערדרוק לויט דעם כתב-יד פון דער יוסף-כערל-ביבליאטעק אין טארנאפאל. ווילנע 1930. פרייז 2 דאלאר.

מיט באשטעלונגען זיך ווענדן:

Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego, 18, Wilno

Konto P. K. O. 81.396 פאסט-טשעק-קאנטא

UWAGI / *MISCELLANEA:*

Dr. H. Ormian
rwsza polska konferencja psychologów pracujących na polu wychowania.
First Convention of Polish Educational Psychologists.

J. L.
dzi w Polsce na podstawie tymczasowych wyników spisu ludności 1931 r.
Jews in Poland according to the Preliminary Returns of the Census of 1931.

rrigenda.

WYDAWNICTWA NADESŁANE / *NEW PUBLICATIONS RECEIVED*

datek: „Jedies" — Biuletyn Żydowskiego Instytutu Naukowego Nr. 2 (51).
closed: „Jedies" — The Bulletin of the Yiddish Scientific Institute No. 2 (51).

321

Opłata pocztowa uiszczona ryczał

JIWOBLETER Miesięcznik Żydowskiego Instytutu Naukowego
The Monthly of the Yiddish Scientific Institute

Nr. VII
Marzec

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

Zjazd Żydowskiego Instytutu Naukowego w sierpniu 1935 r.
Convention of the Yiddish Scientific Institute, August 1935.

J. Mark
Teorje językoznawcze akademika N. Marra.
N. Marr's Linguistic Theories.

Prof. L. Hersch
Ewolucja gospodarcza a ewolucja demograficzna.
Economic Evolution vs. Evolution of Population.

Prof. M. Schorr
Bibliografja hebrajsko-żydowska (Oṣar hasfarim) Ben-Jakoba.
Ben Jakob's Thesaurus of Hebrew and Yiddish Bibliography (Oṣar hasfarim).

Dr. J. Shatzky
Nazwy języka żydowkiego w przeszłości.
On Former Names of Yiddish.

Dr. Bernhard Wachstein

Saul Chajes

ROZBIORY I SPRAWOZDANIA / *REVIEWS:*

Dr. J. Shatzky
Publications of the American Jewish Historical Society. Number 34.
A travers le dialecte Judéo-Alsacien, par Honel Meiss.

I. Levitats
M. Burstein. Self Governement of the Jews in Palestine since 1910.

Dr. J. Shatzky
Simon Ginzburg. The Life and Works of Moses Hayyim Luzzato.

Z. Kalmanowicz
Ch. Kruger. Der Rambam.

Dr. F. Frydman
G. Lurje. Krasnaja Lodz.

N. Z.
Handbook of Central and East Europe 1934.

Dalszy ciąg treści na stronie odwrotnej.
Continued on the next page.

ŻYDOWSKI INSTYTUT NAUKOWY / THE YIDDISH SCIENTIFIC INSTITU
Wilno, ul. Wiwulskiego 18

ייווא בלעטער

חודש-שריפט פון יידי
וויסנשאפטלעכן אינסטיט

אינהאלט פון נומער

באַגריסונג ד״ר חיים זשיטלאָווסקי צו זײַן יובל . . . . . .

פּראָפ׳ ש. דובנאָוו:
דער רמב״ם אין דער ייִדישער געשיכטע . . . . . .

י. מאַרק:
מאַרקסיסטישע אָדער מאַריסטישע לינגוויסטיק . . . . . .

פּראָפ׳ מ. באַלאַבאַן:
ר׳ פֿײַבֿוש דער דיקטאַטאָר פֿון קראָקעווער קהל . . . . . .

ל. לעהרער:
דערציִונג און לעבן . . . . . .

ד״ר מ. ווײַנרײַך:
אַלפֿרעד לאַנדוי . . . . . .

רעפעראַטן און רעצענזיעס:

ד״ר י. שאַצקי:
א. לעווין. קאַנטאָניסטן . . . . . .

ד״ר פֿ. פֿרידמאַן:
S. B. Weinryb. Neueste Wirtschaftsgeschichte der Juden in Russland und Polen I

ד״ר מ. ווײַנבערג:
פֿון פּסיכאָאַנאַליטישע זשורנאַלן . . . . . .
די מאָס פֿון ייִדישע קינדער אין איטאַליע . . . . . .

/ המשך פון אינהאַלט אויף דער צווייטער זײַט הילע /

המשך פון אינהאַלט:

267 . . . . . E. Zicans. Arabieši Vecaj

268 . . . . . י. מלון חדושי ח. נ. ביאַליק

268 . . Ruth. Tagebuch über die Entwicklung eines Mädchens... von Vilhelm R

לן און נאָטיצן:

ברוצקוס:

269 . . . . . בליאָטעק פֿון דעם קיעווער רב׳ ר׳ משה הגולה פֿון 15טן י״ה

גינזבורג:

273 . . . . . וג דער פֿראַנצויזן״

275 . . . . . טעריאַלן אין מײַן אַרכיוו

. יאָפֿע:

276 . . . . . ע אײַנפֿלוסן אין ייִדיש

יג:

278 . . . . . ציע איבער די ליטווישע ייִדן סוף 18טן י״ה

282 . . . . . ן אין רעדאַקציע

ון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט 3 (52)

אַבאָנעמענט-פּרײַז פון די ייִוואָ-בלעטער אויפן יאָר 1935 באַטרעפט:

לן — 18 גילדן א יאָר (מען קאָן דאָס געלט אײַנצאָלן אויך אין 4 ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר — 6 ג׳,
יל — 4 ג׳, צום 1טן יולי — 4 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער — 4 ג׳); אין אויסלאַנד - 70 פראַנצויזישע פראַנק
צום 1טן יאַנואַר — 25 פ״ק, צום 1טן אַפּריל — 15 פ״ק, צום 1טן יולי — 15 פ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער — 15 פ״ק).

לידער פון געזעלשאַפטן „פרײַנד פון ייִוואָ״: אין פּוילן — 12 ג׳ (אין ראַטעס: צום 1טן
׳, צום 1טן אַפּריל — 3 ג׳, צום 1טן יולי — 3 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער — 2 ג׳); אין אויסלאַנד — 50 פראַנצ׳ פ״ק
צום 1טן יאַנואַר — 20 פ״ק, צום 1טן אַפּריל — 10 פ״ק, צום 1טן יולי — 10 פ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער — 10 פ״ק.

ייַז: אין פּוילן: א גאַנצע זײַט 100 ג׳, א האַלבע — 50 ג׳, א פערטל — 30 ג׳;
אין אויסלאַנד: א גאַנצע ז׳ 350 פר׳ פ״ק, א האַלבע — 180 פ״ק, א פערטל — 95 פ״ק.

אין איינצל-פאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט אַרויסגעלאָזט

אַדרעס:

עטער, ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט, וויוווּלסקי-גאַס 18, ווילנע
Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18,
Konto czekowe P.K.O. 81.396 פּק״אָ-קאָנטע

ן-אַמעריקע אַבאָנירט מען די „ייִוואָ-בלעטער״ נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפּטייל
פון ייִוואָ אין ניו-יאָרק:
Society of Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Ro
New York C.

באַגריסונג ד"ר חיים זשיטלאָווסקין צו זײַן יובֿל

טײַערער פֿרײַנד ד"ר חיים זשיטלאָווסקי,

צו דער פֿײַערונג פֿון אײַער יובֿל, וואָס איז דער יום-טובֿ פֿון דער נײַער יידישער קולטור אויף גאָר דער וועלט, שיקט אײַך דער יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט זײַנע ברידערלעכע גרוסן און די וואַרעמסטע ברכות. מירווינטשן אײַך אַריכת ימים און געזונט. הלוואי זאָל אונדז און דעם גאַנצן יידישן פֿאָלק נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרן זײַן באַשערט צו געניסן פֿון די פֿרוכטן פֿון אײַער שטענדיק יונגן, דערפֿרישנדיקן און דערהויבנדיקן גייסט. הלוואי זאָלט איר דערלעבן, אַז די אידעען פֿון אַ יידישער פּראָגרעסיווער קולטור, וואָס איר האָט מיט אַזאַ שפּאַ אַרײַנגעבראַכט אין אונדזער סביבֿה, זאָלן אַלץ מער ווערן אַ קאָנקרעטע ממשותדיקע ווירקלעכקייט און זאָלן אַלץ מער באַהערשן די נשמות פֿון די יידישע מאַסן צו וועגנדן זייער ווילן צו דעם אידעאַל, וואָס איר האָט פֿאַר אים אָפּגעגעבן אײַער רײַך, שעפּעריש לעבן.

מיר פֿאַרשפּאָרן מאַריך צו זײַן וועגן דעם אינטימען, לעבעדיקן פֿאַרבונד וואָס עקסיסטירט צווישן דעם יידישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט און צווישן אײַך און אײַער לעבנסווערק. דאָס איז ניט נאָר דער פֿאַקט, וואָס אײַער נאָמען באַשיינט די אַרגאַניזאַציע פֿון דעם אינסטיטוט דורך אײַער אָנטייל אין ערן-פּרעזידיום פֿון קוראַטאָריום פֿון יִיווא. דער אינסטיטוט באַטראַכט זײַן עצם עקסיסטענץ ווי אַ רעזולטאַט פֿון יענעם אויפֿשטייג פֿון די סאָציאַל-קולטורעלע כוחות פֿון די יידישע אַרבעטנדיקע מאַסן, וואָס איר מיט אײַער לײַטעראַרישער און געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט אין משך פֿון אַ האַלבן יאָרהונדערט האָט צו אים אַזוי פֿיל גרויס און שיינס צוגעטראָגן. איר האָט דער ערשטער בײַם אָנהייב פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג אין מזרח-אײראָפּע געזומען וועקן דאָס געוויסן פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער אינטעליגענץ, זי זאָל „כאָטש אַ צענטן חלק פֿון איר ענערגיע שענקען אויף צו פֿראָפּאַגאַנדירן דעם סאָציאַליזם צו די יידישע אַרבעטער-קלאַסן" („יעווריי ק' יעוורעיאַם"—1892). איר זײַט געווען דער ערשטער אָנזאָגער פֿון דער נײַער אויפֿלעבונג פֿון דער יידישער שפּראַך ווי אַ פֿאַקטאָר פֿון יידישן נאַציאָנאַלן שאַפֿן פֿאַר די קומענדיקע דורות און אַ וועג-ווײַזער פֿאַר די טויזע וואָס האָבן געדאַרפֿט אויסנוצן דאָס פֿאַרשטויסענע מאַמע-לשון ווי אַ אינסטרומענט פֿון אַ פּראָגרעסיווער אַלמענטשלעכער קולטור. אײַער רוף: „צו דער אַרבעט, יונג און אַלט! אונדזער אייגן פֿעלד וואַרט אויף זײַנע אַקערער!" („פֿאַר וואָס דווקא יידיש?" – 1897) האָט געפֿונען אַ באַגייסטערטן אָפּ-קלאַנג אין גאַנצן דור יידישער אינטעליגענץ און געווען דעם ווילן צו שאַפֿן אַ פּובליציסטישע און וויסנשאַפֿטלעכע לייטעראַטור אין יידיש. מער ווי פֿאַר איין יונגן פֿילאָלאָג איז אײַער זאַץ: „די יידישע שפּראַך האָט קיין איין מינוט ניט געלעבט אויף דער וועלט אָן אַ גראַמאַטיק" — ווי אלף-בית-אמתדיק ער קלינגט אונדז הײַנט,— געווען ממש אַן אָנטפּלעקונג, און אונטער דער השפּעה פֿון אײַער

וועקנדיקן געדאַנק האָבן זיי אַרײַנגענומען אין זייער מוח און האַרץ אײַער אָנזאָג: „אַ שריפֿטשפּראַך איז ווי אַ בלומען-גאָרטן. מען דאַרף זי שטענדיק היטן, מען דאַרף שטענדיק אַרומגיין נאָך איר, אויסראָטן פֿרעמדע און ווילדע פּלאַנצן, וואָס וואַקסן אויף איר אָן פֿון די קערנדלעך וואָס דער אַרומיקער ווינט פֿאַרטראָגט, אײַנזייען און אויסבעסערן די בלומען און פּלאַנצן וואָס געפֿינען חן אין אונדזערע אויגן״ („דאָס יידישע פּאָלק און די יידישע שפּראַך״—1904). פֿאַר וואָר, מען מעג אָט די דאָטע רעכענען פֿאַרן אָנהייב פֿון דער נײַער יידישער פֿילאָלאָגישער וויסנשאַפֿט, וואָס איז פֿאַר אונדזערע אויגן אויסגעוואַקסן אין דער אַרבעט פֿון יאָרן.

איר האָט אויך געלערנט אונדזער דור צו קוקן מיט נײַע אויגן אויף דער אַלטער קולטור-ירושה, וואָס האָט אויסגעדוכט צו זײַן אויף אייביק פֿאַרשאָטן און פֿאַרגעסן. איר האָט אונטער דער פֿאַרוואַקסענער און פֿאַרחושכטער „קליפּה״ אַרויס-געזוכט און אָנטפּלעקט די „ניצוצות״ פֿון די אייביקע ווערטן אמת, יושר און שיינקייט. איר האָט געוויזן, אַז אונטער די מפּולתן פֿון אַ פֿאַרגאַנגענער וועלט טלייעט אַ פֿאַרשטיקטע קולטור-ענערגיע, און איר האָט אונדז געלאָזט וויסן, אַז „אַזאַ ענערגיע, אַזאַ באמת וווּנדערלעכער כּוח קאָן ניט שטאַמען פֿון אַ פֿאַר-כישופֿטן בר-מינן. פֿון אַ הויפֿן מיסט רײַסן זיך ניט אַרויס קיין דונערן און בלײַצן״ („בריוו פֿון אַ יידישן סאָציאַליסט״—1906). דערמיט האָט איר צוגליַיך אויפֿגעגעבן אַ ציל דער יידישער וויסנשאַפֿט זיך צו פֿאַרטיפֿן אין דעם פֿאַרציטיקן שטייגער, פֿאַרשן די טראַדיציאָנעלע ליטעראַטור, באַקענען זיך מיט איר אידעען-וועלט, דערמיט איז געגעבן געוואָרן אַ נײַער שטויס פֿאַר דער יידישער פֿאָלקלאָריסטיק און עטנאָגראַפֿיע.

נאָר איר זײַט ניט בלויז אַ נאה דורש, איר זײַט אויך אַ נאה מקיים. אין אײַערע שריפֿטן האָט איר אין אײַער לויטערער, קלאָרער הסברה אויפֿגעלעגט פֿאַר אונדז די האַרבע און טיפֿע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען פֿון אונדזער צײַט, בפֿרט די פּראָבלעמען פֿון יידישן פֿאָלק, איר האָט באַלויכטן אונדזער געשיכטע, באַווײַזן אונדז די טיפֿקייטן און שיינקייטן פֿון אונדזער ליטעראַטור און פֿון דער וועלט-ליטעראַטור, אַרײַנגעפֿירט אונדז אין די פּראָבלעמען פֿון דער פֿילאָסאָפֿיע. אין יידיש האָט איר כּמעט אויף די אַלע געביטן געמוזט זײַן דער מתחיל במצווה, איר האָט אַליין קודם כּל געמוזט שאַפֿן דעם שפּראַכיקן אויסדרוק—און דאָ האָט איר געווײַזן אַ הויכן מוסטער פֿון אַ יידישן וויסנשאַפֿטלעכן סטיל. אין דער ריכטונג, ווי איר האָט אָנגעהויבן, האָפֿן מיר, וועט זיך אויך ווײַטער אָנט-וויקלען אונדזער יונגע יידישע וויסנשאַפֿט.

זײַט אונדז נאָך אַ מאָל האַרציק געגריסט.

אין נאָמען פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג פֿון יִיווא
דאָס אויספֿיר-ביורא:

י. גיטערמאַן, מ. ווײַנרײַך, א. טשעריקאָווער,
ב. כהן-וויריניל, ז. קלמאַנאָוויטש, ב. קלעצקין, ז. ריזיזן.

דער רמב"ם אין דער יידישער געשיכטע

אַ רעדע, געהאַלטן אויף דער יובל-פֿאַרזאַמלונג אין ריגע
דעם 15טן אַפּריל 1935

פֿון ש. דובנאָוו

ער שטייט פֿאַר אונדזערע אויגן ווי אַ ריז אין דער יידישער וועלט-געשיכטע, ווי אַ הויכער לייכטטורעם, וואָס מען באַמערקט אים אויף אַלע היסטאָרישע וועגן. וווהין איר טוט זיך אַ קער, זעט איר די גראַנדיאָזע פֿיגור פֿון דעם דענקער און סיסטעמאַטיקער, וואָס האָט אַרײַנגעטראָגן לייכט און אָרדענונג אין דעם כאָאָס פֿון דער אַלטער טראַדיציע און האָט פֿאַרבונדן דעם יודאַיזם מיט אַ סיסטעם פֿון אוניווער-סאַלער פֿילאָסאָפֿיע. ער האָט אָנגעמאַכט אַ גאַנצע רעוואָלוציע אין דער יידישער געדאַנקען-וועלט, און דאָס האָט אַרויסגערופֿן שאַרפּע רעאַקציעס אין משך פֿון יאָרהונדערטער.

דער רמב"ם אָדער משה בן מיימון, ווי ער האָט געהייסן מיטן פֿולן נאָמען, איז געקומען אויף דער וועלט אין שפּאַניע פֿון 12טן יאָרהונדערט, דעם איינציקן אייראָפּעיִשן לאַנד ווו עס האָבן זיך נאָך געקאָנט צונויפֿלעבן דריי פֿעלקער, דריי קולטורן און דריי רעליגיעס: קריסטן, מוסולמענער, יידן. אַראַבער און יידן האָבן דאָ געשאַפֿן אַ ליטעראַרישן רענעסאַנס, וואָס האָט געדויערט פֿון 10טן ביזן 12טן יאָרהונדערט. זיי האָבן געהאַט אַ געמיינזאַמע שפּראַך — אַראַביש, אָבער אין דער זעלבער צייט האָט אויך אויפֿגעלעבט אין דער ליטעראַטור די אַלטע העב-רעיִשע שפּראַך. די גרעסטע יידישע דענקער און דיכטער האָבן אָפֿט געשריבן זייערע ווערק אין ביידע שפּראַכן: פֿילאָסאָפֿישע און וויסנשאַפֿטלעכע ווערק אין אַראַביש און דיכטערישע אָדער רעליגיעזע — אין העברעיִש. אַזוי האָבן געשריבן שלמה אבן גבירול, בחיי אבן פקודה (די פֿאָפּולערע עטיק „חובות הלבבות"), משה אבן עזרא און צולעצט דער רמב"ם אַליין. דאָס איז געווען ווי אַ לעבעדיקער סימבאָל, וואָס צוויי גרויסע פֿון פֿילאָסאָפֿישע סיסטעמעס אויפֿן גרונט פֿונעם גרי-כישן אַריסטאָטעליזם, דער יידישער דענקער משה בן מיימון און דער אַראַבישער אָוועראָעס (אבן ראשד) זיינען געבאָרן אין קאָרדאָווע, האָבן געלעבט אין איין צייט, האָבן ביידע געמוזט פֿאַרלאָזן שפּאַניע און באַזעצן זיך אין אַפֿריקע. מיט זיי האָט זיך געשלאָסן די תקופֿה פֿון אַראַביש-יידישן רענעסאַנס און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גייַסטיקע רעאַקציע אין דער מוסולמאַנישער ווי אין דער יידישער וועלט: אָנשטאָט ראַציאָנאַליזם איז געקומען מיסטיק, אָנשטאָט רעליגיעזער טאָלע-ראַנץ — וויילדער פֿאַנאַטיזם.

שוין אין די יונגע יאָרן האָט דער רמב"ם פֿאַרזוכט דעם טעם פֿון מוסול-מאַנישן פֿאַנאַטיזם. אין קאָרדאָווע האָבן זיך אַרײַנגעריסן די אַפֿריקאַנער פֿאַנא-טיקער, די אַלמאָהאַדן, און האָבן חרוב געמאַכט די שטאָט. אומעטום, ווו זיי האָבן געהערשט, האָבן זיי געגייט יידן אָנצונעמען דעם איסלאָם. דער רמב"ם מיט זײַן פֿאַמיליע

האָבן געמוזט אַרומוואַנדערן אין די קריסטלעכע לענדער פֿון שפּאַניע און שפּעטער אין אַפֿריקע, ווו ער האָט זיך צולעצט באַזעצט אין עגיפּטן, אין אַראַבישן מצרים. גראָד צו יענער צייט, אין יאָר 1187, האָט דער גרויסער הערשער פֿון עגיפּטן און סיריע, דער סולטאַן סאַלאַדין, אָפּגענומען פֿאַלעסטינע בײַ די קריסטלעכע קרייצפֿאָרער, די פֿאַנאַטיקער פֿון מערבֿ-אייראָפּע, און האָט אַוועקגעשטעלט זײַן גרויסע מלוכה אויף די יסודות פֿון רעליגיעזער טאָלעראַנץ. דער רמב"ם איז געווען הויפּטאָקטאָר בײַ דעם סולטאַן, וואָס האָט אים געמאַכט פֿאַר אַ פֿירער, אַ „נגיד", פֿון אַלע יִידישע קהילות אין מצרים.

דעם וואַנדערער פֿון מערבֿ קיין מזרח איז אָבער באַשערט געווען צו ווערן אַ פֿירער אין ביידע טיילן פֿון דער יִידישער וועלט, און אין אַ געוויסער מאָס ווירקן אויך אויף דער ניט-יִידישער וועלט, אויף מוסולמאַנישע אָדער קריסטלעכע דענקער, וואָס האָבן אים געקענט אונטער דעם נאָמען מ א י מ א נ י ד ע ס, מיימונס זון.

וואָס האָט דער רמב"ם אויפֿגעטאָן אין דער גייסטיקער וועלט פֿון מיטלעלטער?

דער רמב"ם האָט געהערט צו יענע קלאָרע שפּעפּערישע נאַטורן, וואָס קענען ניט פֿאַרטראָגן קיין תּוהו ובֹוהו, קיין גייסטיקן כאַאָס, און פֿילן אַ באַדערפֿעניש אַרײַנצוטראָגן אַהין לֵיכט און אָרדענונג, אַזוי ווי דער בורא עולם האָט דאָס געטאָן בײַם באַשאַפֿן די וועלט. וועגן ער האָט זיך אַרומגעקוקט אויף דער צוויי-טויזנט-יעריקער אַנטוויקלונג פֿון יודאַיזם, יִידישקייט, האָט ער געזען פֿאַר זיך בערג מיט היסטאָרישע שיכטן, אָנגעוואַקסן אײנע אויף דער אַנדערער: די גרונט-שיכט, די הייליקע ת ו ר ה פֿון משה רבנו און די נביאים; די צווייטע תּורה פֿון די פּרושים און תּנאים, די מ ש נ ה, וואָס איז געבויט ווי אַ צווייטער גאָרן אויפֿן פֿונדאַמענט פֿון תּורת משה אין דער פֿאָרם פֿון נייַע געזעצן, אָבער נאָך מער אין דער פֿאָרם פֿון פֿאַרשיידענע „הלכות", טעאָריעס אָדער מיינונגען. די דאָזיקע הלכות, וואָס האָבן אָפֿט סותר געווען איינע די אַנדערע, האָט מען געמוזט דער-קלערן און אויסגלייכן. דאָס האָט געזאָלט מאַכן די ג מ ר א ווי אַ פּירוש, אַ קאָמענטאַר צו דער משנה. אָבער אין די תּלמודישע שולן פֿון ארץ-ישראל און בבל, ווו מען האָט געלערנט די משנה, האָבן זיך באַווײַזן נייַע מיינונגס-פֿאַרשיידנהייטן, חילוקי דעות אין יעדער הלכה. מען האָט זיך דאָרטן מער פֿאַרנומען מיט אַנאַליז אײדער מיט סינטעז, מען האָט געשאַפֿט דעם מוח אין פּילפּול, אין שאַפֿן נייַע קאָמבי-נאַציעס; יעדע שול און יעדער לערער האָבן זיך געהאַלטן בײַ זייערע מיינונגען, מען האָט זיך געאַמפּערט, געקריגט און מען האָט אָפֿט פֿאַרגעסן, אַז מען דאַרף דאָך מאַכן אַ פּראַקטישן אויספֿיר פֿון די אַלע שאַרפֿזיניקע פּילפּולים און פֿעסט-שטעלן אַ געזעץ, אַ נאָרמע פֿאַרן לעבן. אין די ווייטערדיקע דורות, אין די מזרח-לענדער און אין אייראָפּע, איז דער ת ל מ ו ד — די פֿאַראייניקטע משנה און גמרא—געוואָרן אַ לערנפֿאַך אין די שולן; מען האָט געלערנט גמרא מיט אַ סך פּירושים, „תּוספֿות" און אַנדערע, ווו מען האָט זיך מפֿלפּל געווען וועגן די פֿאַרשיידענע מיינונגען און אַרויסגעזאָגט נייַע מיינונגען אָדער „סבֿרות". דאָס איז געוואָרן אַ מין גייסטיקער ספּאָרט, געניטונגען פֿאַרן מוח; מען האָט ווידער געשאַפֿט די קעפּ אין

פּירושים צו פּירושים, ביזוואַנען מען האָט מיט דער שאַרפֿקייט צעשניטן אויף שטיקער דעם גאַנצן געוועב פֿון תּלמוד, און ס׳איז געבליבן אַ הויפֿן טאָריעס און סבֿרות, אָן אַ סיסטעם, אָן אַ פּראַקטישן וועג.

דאָ איז געקומען דער יונגער רמב״ם און געזומען טראַכטן: די גמרא האָט ניט פֿאַרווירקלעכט איר אויפֿגאַבע, ניט געשאַפֿן קיין קלאָרן פּירוש צו דער משנה און האָט זי נאָך קאָמפּליצירטער געמאַכט; לאָמיר נעמען און מאַכן אַ פּשוטן פּירוש צו דער משנה, כּדי אַרײַנצובערענגען אַ געוויסע סיסטעם אין דעם מישמאַש פֿון פֿאַרשיידענע מיינונגען. אַזוי האָט ער אָנגעהויבן שרײַבן זײַן פּירוש אונטער דעם טיטל „דאָס בוך לויכט״ (אַראַביש, דערנאָך איבערגעזעצט אין העברעיִש) — אַ רמז, אַז ער וויל אַרײַנטראָגן לויכט אין דער פֿינצטערניש פֿון דער תּלמודישער סכאָלאַסטיק. אין זײַן הקדמה זאָגט דער רמב״ם קלאָר, אַז ער וויל מאַכן אַזאַ קאָמענטאַר צו דער משנה, אַז מען זאָל קענען אויסקומען אָן דער „אַריכות״ פֿונעם תּלמוד, פֿון דער גמרא, און פֿון יעדער משנה אַרויסנעמען אַ „פּסק הלכה״, אַ פֿעסטגעשטעלטן אויספֿיר אָדער געזעץ. דאָ האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף דעם פּרק „חלק״ אין דער משנה (אין טראַקטאַט סנהדרין), ווו עס ווערט געזאָגט: „אַלע ייִדישע קינדער האָבן אַ חלק אין עולם הבא״, ד״ה זיי וועלן ווײַטער לעבן אויף יענער וועלט, חוץ אַפּיקורסים, וואָס מיינען, אַז אין דער תּורה רעדט זיך גאָר ניט פֿון יענער וועלט, גלייבן ניט אין תּחית המתים און בכלל אַז עס איז דאָ אַ „תּורה מן השמים״, געגעבן פֿון גאָט אַליין. די גמרא צו דער דאָזיקער משנה רעדט באריכות וועגן עולם הבא, שכר ועונש, גן-עדן און גיהנום, משיחס קומען און דער גאולה פֿון גלות. דאָ האָט זיך דער רמב״ם געשטעלט די פֿראַגע: וועלכע זײַנען די גרונטדאָגמעס, די עיקרים, פֿון דער ייִדישער אמונה, וואָס אָן זיי קאָן מען דעם מענטשן ניט האַלטן פֿאַר אַ גלייביקן ייִדן? מ׳קען דאָך ניט אַלע תרי״ג מצוות (613 געבאָטן און פֿאַרבאָטן) פֿון דער תּורה האַלטן פֿאַר אַזוי וויכטיק, אַז אָן זיי איז דער ייִד קיין ייִד נישט. און ער האָט געשאַפֿן זײַן „גלויבנס-סימבאָל״, דעם „אֲנִי מַאֲמִין״, מיט די דרײַצן דאָגמעס פֿון ייִדישקייט. מען מוז גלייבן, אַז עס איז פֿאַראַן אַ גאָט אויף דער וועלט, אַז ער איז אין אײנציקער, עקסיסטירט פֿון אייביק אָן און האָט ניט קיין געשטאַלט פֿון אַ גוף, אַז נאָר צו אים קאָן מען מתפּלל זײַן, אַז ער פֿירט די וועלט און וויס אַלע געדאַנקען פֿון מענטשן, אַז ער האָט געגעבן זײַן תּורה דורך משה רבנו און אָנגעזאָגט דעם אמת דורך די נביאים, אַז ער באַשטראָפֿט מענטשן וואָס פֿאַלגן ניט זײַנע מצוות און באַלוינט יענע וואָס פֿאַלגן, אַז משיח וועט ווען עס איז קומען און מען דאַרף אויף אים ווארטן, אַז ווען עס איז וועט גאָט לעבעדיק מאַכן די געשטאָרבענע (תּחית המתים). די לעצטע דרײַ עיקרים האָט דער רמב״ם פֿאָרמולירט זייער קורץ, ווײַל ער האָט ניט געוואָלט אַרײַנברענגען אין רעליגיע יענע אָבערגלויבנס, מיט וועלכע דער המון האָט זיי אויסגעצירט.

אָבער דעם רמב״ם שעפּערישער גײַסט איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז ער האָט געקאָנט נעמען אויף זיך נאָך אַ גרעסערע אויפֿגאַבע: שאַפֿן פֿון דעם תּלמודישן

בוי-מאַטעריאַל אַ בנין, געבויט לויט אַ געניאַלן אַרכיטעקטאָנישן פּלאַן. דער תּלמוד-ווו עס זײַנען געווען צוגעפּגעמישט הלכה און אגדה, געזעץ-פּראָיעקטן און פּראָטאָ, קאָלן פֿון דעבאַטן אין די שולן, איז קיין מאָל ניט געווען אַ געזעצבוך, אַ קאָדעקס. אַזאַ קאָדעקס האָט מען געדאַרפֿט שאַפֿן — און דאָס האָט געמאַכט דער רמב"ם אין זײַן „משנה תורה" אָדער „יד החזקה" („די שטאַרקע האַנט"), וואָס ער האָט גע-שריבן אין דעם שיינעם העברעיִשן סטיל פֿון דער משנה. פֿאַר אַזאַ ריזיקער אַרבעט האָט מען געדאַרפֿט האָבן ניט בלויז אַ שטאַרקע האַנט, נאָר נאָך מער אַ שטאַרקן קאָפּ. אין פֿערצן ביכער האָט דער רמב"ם צוטיילט דעם גאַנצן מאַטע-ריאַל פֿון תורה און תּלמוד. דאָ זײַנען געווען באַזונדערע אָפּטיילונגען פֿאַר רעלי-גיעזע מצוות, דינים און ענינים פֿון משפּחה און עקאָנאָמישן לעבן, סאָציאַלע און מאָראַלישע געזעצן. אין דער שפּיץ איז געשטאַנען דאָס ערשטע בוך, דער „ספֿר המדע" („בוך פֿון וויסן"), וואָס באַהאַנדלט די דאָגמעס, די עיקרים פֿון יִידישן גלויבן, און די מאָראַלישע געזעצן פֿאַרן יחיד און כּלל. דאָ זײַנען אויספֿירלעך אַנטוויקלט די קורצע פֿאָרמולעס פֿון „אני מאמין". די רעליגיעזע פֿאַרשטעלונגען פֿון תורת משה זײַנען דערקלערט אין אַ ריינעם פֿילאָסאָפֿישן גייסט, ראַציאָנאַ-זירט. דער גאָטבאַגריף איז דורכאויס אַבסטראַקט, פּולו רוחניות, אָן שום פּאָעטישער מיטאָלאָגיע. אַלע געזעצן פֿון דער תורה האָבן נאָר איין זינען: דעם מענטשן קלֵיגער, בעסער און געזינטער צו מאַכן. דער מענטש דאַרף שטרעבן אי צו גייס-טיקער אי צו פֿיזישער געזונטהייט. אָבער אויף יענער וועלט איז שוין נישטאָ קיין מאַטעריעל לעבן, דאָרטן איז נאָר רוחניות — אַ וועלט פֿון נשמות, ניט פֿון גופֿים. משיחס קומען וועט ענדערן נאָר די פּאָליטישע לאַגע פֿון יִידישן פֿאָלק, וואָס וועט אויסגעלייזט ווערן פֿון פֿרעמדער הערשאַפֿט.

ווען עס האָבן זיך פֿאַרשפּרייט די האַנטשריפֿטלעכע קאָפּיעס פֿון דער „משנה תורה", האָבן די געבילדעטע יִידן אין אייראָפּע באַגריסט דעם גרויסן קאָמענטאַטאָר, וואָס איז געווען קאָדיפֿיקאַטאָר. דער דיכטער אַלחריזי האָט געשריבן וועגן דעם רמב"ם: „ער האָט דורכגעזיפט דעם גאַנצן תּלמוד ווי מיט אַ זיפּ און אַרויסגענומען דאָס פֿיינע מעל", ד"ה אַרויסגעווארפֿן דאָס פּסולת. אָבער גראָד דאָס האָט אַרײַנגעבראַכט אין כּעס די קאָנסערוואַטיוו רבנים, וואָס האָבן געהאַלטן פֿאַר הייליק יעדער וואָרט פֿון תּלמוד. זיי זײַגען געווען אויפֿגעבראַכט קעגן דעם מענטשן, וואָס האָט געוואָלט פֿאַרקירצן דעם לימוד פֿון גמרא און האָט אָפֿן אַרויס-געזאָגט: „אויב איך וואָלט געקענט דעם גאַנצן תּלמוד אַרײַנלייגן אין איין קאָפּיטל, וואָלט איך פֿאַר אים ניט אָפּגעגעבן צוויי קאָפּיטלעך". ער האָט מיט אַן אמת געוואָלט, אַז דער לימוד פֿון גמרא זאָל ניט פֿאַרשלינגען די גאַנצע גייסטיקע קראַפֿט פֿון געלערנטע און שוליוגנט, כּדי זיי זאָלן זיך קענען אָפּגעבן אויך מיט וועלטלעכע וויסנשאַפֿטן. דער רמב"ם אַליין האָט ביי זײַנע גרויסע ארבעטן אויפֿן טעאָלאָגישן געביט געפֿונען צײַט צו באַשעפֿטיקן זיך מיט מאַטעמאַטיק, אַסטרא-נאָמיע, נאַטור-וויסנשאַפֿטן און דער עיקר מעדיצין, וווּ ער איז באַרימט געוואָרן וויַ אַ טעאָרעטיקער און פּראַקטיקער. חוץ דעם האָט ער דורכגעשטודירט די אַראַבישע

פֿילאָסאָפֿישע לִיטעראַטור און דורך איר איז ער געוואָרן אַ שטאַרקער אָנהענגער פֿון אַריסטאָטעלס פֿילאָסאָפֿיע, וואָס איז דעמאָלט אַרײַן אין דער מאָדע אין אַלע צעבילדעטע קרײַזן פֿון מיטלעלטער. דאָס האָט אים געבראַכט צו זײַן וועלט-באַרימטן ווערק „מורה נבוכים״—„פֿירער״ פֿון די וואָס זוכן אַ וועג צווישן גלויבן און וויסן, צווישן אמונה און שכל.

וועגן רמב״ם שיטה אין פֿילאָסאָפֿיע דאַרף מען ריידן באַזונדער — איך וועל זיך באַנוגענען בלויז מיט אַ קורצער הִיסטאָרישער כאַראַקטעריסטיק פֿון דער דאָזיקער שיטה. דער שטרענגער דענקער, וואָס האָט אויפֿגעשטעלט די „הערשאַפֿט פֿון שכל״ איבער דעם גלויבן, האָט געשאַפֿן אַן אַבסטראַקטן באַגריף פֿון גאָט אָנשטאָט דעם קאָנקרעטן און פֿאָלקישן בילד פֿון גאָט אין דער ביבל און אין דער תּלמודישער אַגדה. ראַציאָנאַליזם אָנשטאָט מיסטיציזם — דאָס איז דער גרונט-גיזדאַנק פֿון „מורה נבוכים״. אָבער „אָנטראָפֿאָמאָרפֿיזמען״ פֿון דער ביבל — די פֿאַרגלייכונגען פֿון גאָט צום מענטשן, אַזוי ווי די אויסדרוקן: „גאָט האָט געערעדט״, „גאָט האָט געהערט״ אד״ג — דאַרף מען פֿאַרשטיין ניט לויטן פּשוטן פּשט, נאָר בדרך משל, ווי אַ פֿאַרגלייך, וואָרעם גאָט האָט ניט קיין מענטשלעכע אָרגאַנען. דאָס איז אַן אומבאַגרײַפֿלעכע קראַפֿט, וואָס רעגירט איבער דער וועלט דורך געזעצן פֿון שכל. אַ טייל פֿון דעם געטלעכן שכל געפֿינט זיך אין דער מענטשלעכער נשמה, און נאָר אָט דער טייל איז אומשטאַרבלעך, וועַן דער גוף שטאַרבט. די מענטשן שיידן זיך אונטער איינער פֿון דעם אַנדערן לויט דעם גראַד פֿון דעם געטלעכן שכל: וואָס מער שכל — אַלץ נעענטער צו גאָט, וואָס ווייניקער — אַלץ נעענטער צו אַ בהמה. גאָט קאָן מען דערקענען נאָר דורכן שכל, און דאָס איז דער גרעסטער געבאָט פון יִידישקייט: „ודעת את ה׳ אלהיך!״ — דו זאָלסט ויסן, פֿאַרשטיין, וואָס גאָט איז. ווי אַ שטרענגער ראַציאָנאַליסט האָט דער רמב״ם ניט אויפֿגעדעקט דעם טיפֿערן פּסיכאָלאָגישן קוואַל פֿון גלויבן: דעם געפֿיל פֿון אמונה, די באַדערפֿעניש פֿון דער מענטשלעכער נשמה צו גלייבן אין אַ העכערער אָרדענונג און דערמיט דערקלערן זיך אַלץ, וואָס טוט זיך אויף דער וועלט. אין דעם פּרט האָט ער זיך אָפּגעטיילט פֿון זײַן פֿאָרגייער ר׳ יהודה הלוי, וואָס האָט אין זײַן טעאָלאָגישער סיסטעם „כּוזרי״ אַוועקגעשטעלט דעם רעליגיעזן געפֿיל און די היסטאָרישע טראַדיציע אויפֿן פּרשטן אָרט אין יִידישקייט. יהודה הלוי, דער דענקער און דיכטער, האָט געוואָלט דערוואַרעמען די הערצער פֿון מענטשן; דער רמב״ם, דער דענקער און וויסנשאַפֿטלער, האָט געוואָלט באַלײַכטן די קעפּ מיט דעם קאַלטן ליכט פֿון שכל, פֿאַרשטאַנד. דער רמב״ם אַליין האָט זיך מודה געווען, אַז ער שרײַבט זײַן „מורה נבוכים״ נאָר פֿאַר די העכערע גײַסטיקע מענטשן, און ניט פֿאַרן המון. זיין גײַסטיקער אַריסטאָקראַטיזם איז געווען מער צוגעפּאַסט צו די פֿרײַזיניקע רויקע מענטשן, אײדער צו יענע וואָס האָבן געזוכט אין אמונה אַ טרייסט אין לעבן, אין די צרות פֿון יִידישן פֿאָלק.

דערפֿאַר האָט דער „מורה נבוכים״ אַרויסגערופֿן אַזאַ שטורעם פֿון פּראָטעסטן בײַ די פֿרומע, וואָס האָבן געזאָרגט פֿאַר דעם פּשוטן מענטשן, דעם המון.

מען האָט בײַ זיי אָפּגענומען דעם מיטאָס פֿון גלויבן, די לעגענדע, די לעבעדיקע בילדער פֿון גאָט, מלאכים, שדים, די עמאָציאָנעלע פֿאַרבונדנקייט מיט גאָט און מיט „יענער וועלט". מען האָט ניט געקענט מוחל זײַן דעם רמב"ם, וואָס ער האָט אַזוי אַבסטראַהירט דעם יידישן מאָנאָטעיזם אין זײַן „מורה נבוכים" און אַריינגעפֿירט פֿילאָסאָפֿישע באַגריפֿן אַפֿילו אין ערשטן בוך פֿון זײַן קאָדעקס, אין „ספֿר המדע"—וועגן די דאָגמעס פֿון דער יידישער אמונה. אַנטקעגן די ביסל פֿרײַדענקער, די פֿאַרערער פֿון מיימוני, האָבן זיך אויפֿגעהויבן די פֿרומע רבנים, און נאָכן טויט פֿון דעם גרויסן לערער (1204) האָט זיך דער קאַמף פֿאַרשטאַרקט. אין שפּאַניע און דרום-פֿראַנקרײַך האָבן זיך געביל̈דעט צוויי פֿאַרטיען: מיימוניסטן און אַנטימיימוניסטן. מען האָט זיך אַזוי לאַנג געקריגט אין די קהילות, ביז עס האָט זיך אַרײַנגעמישט די קאַטולישע קירך, וואָס האָט זיך געשטעלט אויף דער זײַט פֿון די יידישע פֿאַנאַטיקער. אין 13טן יאָרהונדערט, באַלד ווי עס האָט זיך געשאָפֿן אין פֿראַנקרײַך אַן אינקוויזיציע פֿאַר קריסטלעכע קאָפּיעס פֿון „מורה נבוכים" און „ספֿר המדע", ווײַל אַ פּאָר פֿאַנאַטישע רבנים האָבן געמסרט, אַז אין ביידע ספֿרים געפֿינט זיך אַפֿיקורסות קעגן רעליגיע בכלל (1233). אָבער אין דער זעלבער צײַט האָבן די גרעסטע קריסטלעכע טעאָלאָגן, אַלבערט מאַגנוס און טאָמאַס אַקווינאַטוס, געשטודירט דעם „מורה נבוכים" אין אַ לאַטײַנישער איבערזעצונג און גענוכט אַ וועג, ווי אַזוי צוצופֿאַסן דעם אַריסטאָטעליזם צו דער קריסטלעכער אמונה.

אין דער ווײַטערדיקער אַנטוויקלונג פֿון יודאַיזם האָבן זיך אַלע ראַציאָנאַליסטן געשטיצט אויפֿן רמב"ם און אַלע מיסטיקער זײַנען געווען קעגן אים. שוין אין 13טן יאָרהונדערט האָט ווי אַ רעאַקציע קעגן דעם ראַציאָנאַליזם אויפֿגעבליט די טעאָרעטישע קבלה, וואָס האָט געשאַפֿן איר אייגענע ביבל — דעם „זוהר". שפּעטער איז געקומען די פּראַקטישע אָדער משיחישע קבלה און נאָך שפּעטער—דער חסידיזם, וואָס האָט דעם שכל, דאָס ראַציאָנאַלע, אין גאַנצן פֿאַרטריבן פון דער רעליגיע און האָט פּראָקלאַמירט די הערשאַפֿט פֿונעם איררַאַציאָנאַלן, מיסטישן. דאָס איז שוין געווען אין 18טן יאָרהונדערט, וועו דער פֿרײַזינניקער ראַציאָנאַליזם אין דער קריסטלעכער וועלט האָט אָנגעהויבן זײַן טריומפנאַנג פֿון פֿראַנקרײַך איבער אַלע לענדער. פֿון יענער צײַט אָן איז דער רמב"ם געווארן אַ פֿאָן פֿאַר אַלע פֿרײַדענקער. דעם פֿאָטער פֿון דער יידישער „אויפֿלעבונג" משה מענדעלסאָן האָט אין דער יוגנט געפֿונט די אויגן דאָס שטודיום פֿון „מורה נבוכים"[1]. די משפּילים אין רוסלאַנד אין 19טן יאָרהונדערט האָבן אויך אין זייער קאַמף מיט די אָרטאָדאָקסן אַרויסגעשטעלט די פּאָן פֿון דעם גרויסן מיטלעלטער-לעכן משפּיל.

---

1 מענדעלסאָן, וואָס איז ווי באַקאַנט געווען הויקערדיק, האָט אַמאָל געזאָגט, אַז זײַן הויקער פֿאַרדאַנקט ער אין אַ געוויסער מאָס דעם שטודיום פֿון „מורה נבוכים", וואָס ער פֿלעגט זיצן אויף אים אָנגעבויגן טאָג און נאַכט. דערויף האָט אַ יידישער היסטאָריקער באַמערקט, אַז דער „מורה נבוכים", וואָס האָט געקרימט מענדעלסאָנס רוקן, האָט אויסגעגליכט זײַן קאָפּ.

פֿאַרשטייט זיך, אַז בײַ אַ היסטאָריש-קריטישן צוגאַנג צום רמב״ם דאַרף מען ניט פֿאַרגעסן, אַז ער, ווי אַ מיטלעלטערלעכער דענקער, האָט ניט געקאָנט זײַן אַ פֿרײַגייסט אין אונדזער מאָדערנעם זינען. דאָס איז געווען אַ יאָנוס-קאָפּ, מיט איין פּנים געווענדט צו דער אַריסטאָטעלישער פֿילאָסאָפֿיע און מיט דעם אַנדערן— צו דער אוראַלטער טראַדיציע, תּורה שבעל פּה, וועלכע ער האָט דורך זײַן קונסט פֿון קאָדיפֿיקאַציע באַפֿעסטיקט, אַרײַננעמענדיק דעם גאַנצן ריטוס פֿונעם תּלמודיש־יודאיזם. מען דאַרף אויך געדענקען, אַז דער רמב״ם איז געווען נאָר איין רינגל אין דער טויזנט-יעריקער קייט פֿון דעם ייִדישן געדאַנק, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן פֿון די נבֿיאי האמת והצדק אין דער ביבלישער צייט, איז דורכגעגאַנגען די אַנטיקע ייִדיש-העלעניסטישע תּקופֿה (קוהלת, פֿילאָן) און דעם אַראַביש-ייִדישן רענעסאַנס ביז צו ספּינאָזען, מענדעלסאָנען און די דענקער פֿון 19טן יאָרהונדערט. פֿאַרוואָס אָבער פֿייערן מיר הײַנט מיט אזא באַגייסטערונג דעם אָנדענק פֿונעם רמב״ם?— דערלויבט מיר צו געבן דערויף אַ פּסיכאָאַנאַליטישע תּשובֿה.

מיר פֿייערן איצטער אויף דער גאַנצער וועלט דעם אָנדענק פֿון יענעם ליכטיקן גייסט, וואָס האָט אין דער פֿינצטערניש פֿון מיטלעלטער געוויזן אַ וועג צו ברייטערע, העלע האָריזאָנטן, — און מיר פֿילן אַ באַדערפֿענישׂ צו דערמאָנען וועגן דעם גראָד אין אונדזער צייט, וועגן אַ נייַער פֿינצטערער מיטלעלטער רוקט זיך אָן אויף דער אייראָפּעיִשער וועלט. גראָד איצט, וועגן אין אַ גרויסן אייראָפּעיִשן לאַנד הערשט די ראַטיסטישע טעאָריע, וואָס טיילט די מענטשן, אַזוי ווי פערד, אויף בלוטראַסעס און שטעלט אַוועק דאָס עלטסטע קולטור-פּאָלק אויף אַ מדרגה פֿון אַ נידעריקער ראַסע, איז כדאַי צו דערמאָנען, אַז נאָך מיט 800 יאָר צוריק האָט געלעבט אַ מענטש פֿון אָט דעם פֿאָלק, וואָס האָט געטיילט אַלע מענטשן ניט אין פֿערדישע ראַסעס, נאָר אין גייַסטיקע קאַטעגאָריעס: די וואָס האָבן אין זיך אַ גרעסערן אָדער אַ קלענערן טייל פֿון דעם מצטיקן שפּעריש גייַסט, וואָס בײַ אים הייסט דאָס גאָט. וואָלט אונדזער רמב״ם געלעבט בײַ היינטיקן טאָג, וואָלט ער אָנגעוויזן דעם געהעריקן פּלאַץ פּאַר די נייַע ראַסן-טעאָרעטיקער.

קענן דעם דאָזיקן בעסטיאַליזם אָדער אַנטי-הומאַניזם, וואָס גייט איצטער אַרום ווי אַ מגפּה אויף דער וועלט, זײַנען מיר געגונג אימוניזירט. אוראייניקלעך פֿון די נבֿיאי האמת והצדק, וואָס האָבן כּמעט מיט דרײַ טויזנט יאָר צוריק געשאַפֿן די אידעאַלן פֿון הומאַניזם און גערעכטיקייט; אייניקלעך פֿון אַזעלכע דענקער ווי דער רמב״ם, וועלן מיר קיינמאָל ניט פֿאַרגעסן, אַז מיר זײַנען דורכגעגאַנגען דורך דער גאַנצער געשיכטע פֿון דער מענטשהייט ווי אַ פֿאָלק פֿון גייַסט, מיט דער קראַפֿט פֿון גייַסט. און וועגן די נייַע געצנדינער פֿון וואָטאָן, די פֿאַרערער פֿון ווילדער פֿויסטקראַפֿט, ווילן אונדז פֿאַרטיליקן, וועלן מיר זיי דערמאָנען, אַז מיר זײַנען אַמאָל בײַגעשטאַנען אַ פֿיל פֿײַנערע געצנדינערײַ פֿון זעווס און אַפּאָלאָן און די אײַזערנע פֿויסט פֿון אַלטן רוים — און האָבן זיי אַלעמען איבערגעלעבט.

מאַרקסיסטישע אָדער מאַריסטישע לינגוויסטיק

פֿון יודל מאַרק (קאָוונע)[1]

I

די קריטיק פון דער „אַלטער לינגוויסטישער שול"

נאָר איידער מיר וועלן קומען צו די טשיקאַווע טעאָריעס וועגן אָפשטאַם פֿון שפּראַך און צו דער אַזוי גערופֿענער פּאַלעאָנטאָלאָגיע פֿון שפּראַך, לאָמיר זיך נאָך אָפשטעלן אויף אַזוינע טעאָריעס, וואָס ניט מאַר איז זייער באַשאַפֿער, נאָר וואָס ער האָט זיך פֿאַר זיי איינגעשטעלט שטאָל און אייזן און וואָס דאָס האָט אים געהאָלפֿן פֿאַררעכנט צו ווערן פֿאַר אַ מאַרקסיסט.

מאַר טרעט אַרויס קעגן דער באַגרענעצטקייט פֿון דער אינדאָאייראָפּעיִשער לינגוויסטיק. ער נעמט זיך אָן פֿאַר די אַלע ניט-אינדאָאייראָפּעיִשע שפּראַכן, וואָס זײַנען געווען פֿאַררוקט אין שאָטן, וואָס די לינגוויסטיק, וווּ עס האָט געהערשט דער אינטערעס פֿאַר די גרויסע קולטור-שפּראַכן פֿון עבֿר און הווה, האָט ניט געהאַט פֿאַר זיי קיין צייט און קיין גינציקע באַציונג. מאַר ווײַזט אָן אויף דער סתּירה וואָס שטעקט אין דעם, אַז פֿון איין זײַט מאַכט מען אַ פּאַראַד פֿאַר יעדן געפֿינס פֿון אַ שטיין צי פֿון אַ פּאָפּירוס וואָס דערציילן וועגן לאַנג פֿאַרפֿאָסענע צייטן, און פֿון דער אַנדער זײַט שטיקט מען און מען דריקט גאַנצענע פּעלקער און מען שטויסט זיי צו אַסימילאַציע. נ. מאַר נעמט זיך אָן פֿאַר די גערודפּטע שפּראַכן, פֿאַר די שפּראַכן פֿון אונטערדריקטע פּעלקער, פֿאַר די שפּראַכן פֿון די אָנגעבּרידיקע פּעלקער. ער שטרײַכט אונטער דעם וווּרט פֿון מוטערשפּראַך פֿאַר דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פון פֿאָלק. ער וויזט בכלל אָן אויף דער גוואַלדיקער ראָלע פֿון שפּראַך בשײַכות מיטן אַנטפּלעקן און פֿונאַנדערווּיקלען די כּוחות פֿון די ביז איצט פֿאַרשלאָפֿענע, אין גולמל-צושטאַנד-קאָנסערווירטע פּעלקערשאַפֿטן. מאַר באַגריסט די נאַציאָנאַלע פּאָליטיק פֿון דער סאָוועטישער רעגירונג און מיט זיך איר מיטצוהעלפֿן.

חוץ דעם טרעט מאַר זייער שאַרף אַרויס קעגן די ראַסיסטישע עלעמענטן, וואָס עס האָבן אַרײַנגעטראָגן אין דער אינדאָאייראָפּעיִשער לינגוויסטיק געווייסע פֿאָרשער, קעגן דעם אתּה-בחרתנו-בייגעשמאַק און דער אַריערישקייט, וואָס שטאַרצט אַרויס בײַ פּיל צווייטראַנגיקע דײַטשישע לינגוויסטן. כאָטש מאַר איז דאָ שטענדיק געראַטן, טוט ער ניט אויף דערבײַ קיין שום חידושים. אַלע גרויסע קעפּ אין לינגוויסטיק, אָנגעהויבן מיט הומבאָלדט, יאַקאָב גרים, פֿראַנץ באָפּ ביז צו די יונג-גראַמאַטיקער פֿון סוף 19טן י"ה – אַלע שטייען זיי אויף אַ בריט אַלגעמיין

---

1 זע „יִיוואָ-בלעטער" VIII, העפט 2, זז' 97 – 106.

מענטשלעכן שטאַנדפונקט. און כאָטש זייער צוגאַנג צו שפּראַך איז אַ פֿאַר-שיידנאַרטיקער, קען מען זיי קיינעם ניט באַשולדיקן אין מיטשייכות צו דער פֿאַלִיטיק פֿון אימפּעריאַליזם, פֿון אונטערדריקן קליינע פֿעלקער און פֿון קאָלאָניזאַטאָרישער אַכזריות.

וועג נ. מאַר טרעט אַרויס קעגן דעם ראַסן-מאָמענט אין שפּראַך-ענינים, וועג ער וויזט אָן, אַז שפּראַך און ראַסע דעקן זיך ניט, אַז אינדאָ-אייראָפּעער זײַנען ניט קיין ראַסע, אַז ראַסע איז ניט קיין ערשטיקער יסוד פֿאַר שפּראַכאַפֿונג — חזרט ער איבער וועדטער גוט באַווּסטע, שוין ביז אים צענדלינגער מאָל געזאָגטע. מען קען גרינג אָנהויבן א גאַנצן באַרג זאַצן מיט די שאַרפֿסטע פֿאַראורטיילונגען קעגן צונויפֿמישן ענינים און פּראָבלעמען פֿון שפּראַך מיט ענינים און פּראָבלעמען פֿון ראַסע. נאָר עם-הארצות אָדער בכיוונדיקע בייזווילליקייט באַוועגן איצטיקע צייטן מענטשן, וועלכע מישן צונויף, מיט א פֿלומרשט וויסנשאַפֿטלעכן אָנשטעל, אין איין געדיכטער שאָוויניסטישער קאַשע אי שפּראַך אי ראַסע.

מאַרס איראָנישע באַמערקונגען וועגן דער קינסטלעך קאָנ-סטרוירטער אינדאָאייראָפּעישער אורשפּראַך, אויף וועלכער א. שלייכער האָט אַפֿילו מעשהלעך געשריבן, זײַנען טרעפֿיקע, אָבער ניט אָריגינעל. נאָך אין דער צוויטער העלפֿט 19טן יאָרהונדערט האָט מען עס געהאַלטן פֿאַר א שפּילעריי.

באָדוען-דע-קורטענע זאָגט: „די דאָזיקע אורשפּראַכן זײַנען נאָר היפּאָטישע שפּראַכן, מען דאַרף זיי ניט פֿאַרשטיין ווי קאָנקרעטע היסטאָרישע פֿאַקטן, נייַערט ווי וויסנשאַפֿטלעכע אַבסטראַקציעס, ווי זאַמלונגען אָדער ווי קאָמפּלעקסן פֿון שפּראַכלעכע פּרטים, קען זײַן אָפֿילו פֿון אַזוינע פּרטים, וואָס האָבן גאָר ניט עקסיסטירט אין דער צעלבּיקער צייט, נאָר פֿון אַזוינע פּרטים, וואָס האָבן פֿרייער אָדער שפּעטער געדאַרפֿט זײַן אין דער שפּראַך פֿון די לינגוויסטישע אָבות. אַזוי למשל רייַדנדיק וועגן דער אַריאָאייראָפּעישער אורשפּראַך זאָגן מיר, אַז זי איז געווען א פּלעקסישע, א צענטראַליזירטע, וויל נאָר אַזא שטאַנד אין דער שפּראַך קען אונדז דערקלערן די וויטערדיקע לאַנגע רייַ עוואָלוציע-שינויים... אָבער אַזא מין צושטאַנד זעט שוין פּאָר א לאַנגע פֿרייַערדיקע אַנטוויקלונג".[2]

און א. מעיע שרייבט, באַטראַכטנדיק דעם מעטאָד פֿון דער פֿאַרגלייַכיקער גראַמאַטיק פֿון די אינדאָאייראָפּעישע שפּראַכן: „די פֿאַרגלייַכיקע גראַמאַטיק האָט פֿאַר זיך נאָר א רייַ מיטשטימונגען. די דאָזיקע מיטשטימונגען מאַכן מיגלעך זיך משער צו זײַן אַן אַלגעמיינעם יסוד, אָבער דער דאָזיקער אַלגעמיינער יסוד בלייַבט אומבאַוווּסט, און זיך פֿאַרשטעלן אים קען מען נאָר אויפֿן וועג פֿון א היפּאָטעזע, דערביי נאָך א היפּאָטעזע וואָס מוז בלייַבן ניט דערווייַזן. דערביבער זײַנען נאָר די

---

2 אין דעם אַרטיקל Языкознание פֿון בראָקהויז-עפראָנס ענציקלאָפּעדיע, באַנד 41, זז' 525 — 526.

מיטשטימונגען דער אָביעקט פַּאַר דער וויסנשאַפֿט. אויפֿן וועג פֿון פֿאַרגלייכן קען מען ניט אויפֿשטעלן אַ פֿאַרשוועדענע שפּראַך".[3]

די דאָזיקע ציטאַטעס מאַכן איבעריק וואָס ניט איז צוצוגעבן, זיי זיינען זייער קלאָרע פֿאַרמולירונגען, ווי אַזוי מען דאַרף זיך באַציען צו די „אורשפּראַכן". קעמפֿנדיק קעגן דער אינדאָאייראָפּעישער אורשפּראַך ווי קעגן אַ קאָנקרעטן היסטאָרישן כּמו-פֿאַקט, ברעכט זיך אַקאַדעמיקער מאַר בעצם אין אָפּענע טירן.

בכלל מוז מען אָנמערקן, אַז בײַ מאַרן שוויבלט מיט מאָדנע באַהויפּטונגען וועגן דער „אַלטער לינגוויסטישער שול", וואָס דאָס מיינט בײַ אים די גאַנצע לינגוויסטיק ביז אים. אָט למשל האָט ער ליב איבערצוחזרן, אַז „די אַלטע לינגוויסטיק שול האָט געלערנט, אַז די פֿאָרם איז סטאַביל, ניטבײַטעוודיק, אַז עס בײַט זיך נאָר דער ווערטערבוך. דאָס איז אָפּגעפֿאַלן. אין דער שפּראַך איז קיין זאַך ניטא, וואָס עס זאָל ניט זײַן בײַטעוודיק, די פֿאָרם און דער פּשט בײַטן זיך ביידע".[4] און דאָרטן גופֿא מיט אַ זײַט ווײַטער קומט ווידער אַזאַ משונהדיקע באַהויפּטונג: „די אַלטע לינגוויסטישע שול האָט געלערנט, אַז מען נעמט איבער ווערטער, אָבער ניט קיין פֿאָרמען. דאָס פֿאַלט אויך אָפּ, ווײַל פֿאָרמען נעמט מען אויך איבער, און דערבײַ קען מען איבערנעמען בײַ אַ מאַסנדיקן און לאַנגדויערנדיקן פֿאַרקער דעם בוי פֿון דער שפּראַך און צוזאַמען מיט אים דעם אופֿן דענקען, בכן אויך די מאָרפֿאָלאָגיע קען זיך איבערגעבן פֿון איין שבט צום צווייטן, אַזוי ווי דער ווערטערבוך". וואָס איז דאָ צו זאָגן? אַנטדעקן פּולווער איז איצט פּונקט אַזוי גרינג. מען קען אָבער אויך זאָגן, אַז עס שטעקט אַ געוויסע אומקאָרעקטקייט אין דעם אָנהענגען כּלערליי געפֿגרטע קעץ אויף דער „אַלטער לינגוויסטישער שול" און אין דעם טרוימפֿירן נאָך דעם — „דאָס פֿאַלט אָפּ".

די סאָציאַלקייט פֿון נ. מאַרס שפּראַך-טעאָריע, וואָס וועגן איר רײדן אַזוי פֿיל מאַר אַליין און זײַנע אָנהענגער, איז אויך ווײַט ניט אַלעמאָל אָריגינעל. מאַר ווײַזט אָן, אַז ער שטייט צו דער שיטה פֿון נואַרע, וואָס האָט געלערנט, אַז דער אָפּשטאַם פֿון שפּראַך איז פֿאַרבונדן מיט דער קאָלעקטיווער אַרבעט פֿון אורמענטשן. מאַר גופֿא האָט אָבער, ווי מיר וועלן זען שפּעטער, אַן אַנדער טעאָריע וועגן אָפּשטאַם פֿון שפּראַך. און ער האָלט, אַז נואַרעס פֿאָרמולירונגען זײַנען פּוסט אין פֿאַרגלײַך מיט זײַנע, און נאָך מער האָלטן אַזוי מאַרס תּלמידים.

אויך די מאָדערנע שיטה פֿון זשענעווער לינגוויסט דע-סאָסיר, וואָס טיילט פֿונאַנדער אינדיווידועלע רײד און קאָלעקטיווישע שפּראַך, וואָס פֿאַרשטייט אונטער שפּראַך נאָר דעם רײדפּראָצעס מיט אַ סאָציאַלן ציל, וואָס שטרײכט אונטער דעם מאָמענט פֿון דיסציפּלין אין דער שפּראַך, די אונטערגעוואָרפֿנקייט פֿון דעם יחיד אונטער דעם כּלל — וועט פֿון מאַרס תּלמידים געשטעלט פֿיל

---

3 ציטירט לויט דער רוסישער איבערזעצונג פון פּראָפּ׳ קודריאַווסקי, יוריעוו 1914, ז׳ 40.

4 Н. Я. Марр. Яфетическая Теория. Баку, 1928, p. 62.

נידעריקער איידער דאָס סאָציאַלע בײַ זייער רבין.[5] מעיעס סאָציאָלאָגישע ריכטונג, וואָס שטרײַכט אומעטום אונטער, אַז שפּראַך איז ניט נאָר אַ פֿיזיאָלאָגישע און אַ פּסיכישע דערשײַנונג, נאָר דערעיקרשט אַ סאָציאַלע, וואָס זוכט די סיבות פֿון די שפּראַכלעכע שינויים אויך צווישן די אונטערשיידן אין די סאָציאַלע גרופּירונגען און אין זייער געזעלשאַפֿטלעכן אָרגאַניזירט-זײַן, — האָט אויך ניט קיין בעסערן מזל. ווי אַזוי נ. מאַר „פֿאַרטיפֿט" די סאָציאָלאָגישע שול, וועט קומען צו רייד שפּעטער. מיר קאָנסטאַטירן דאָ נאָר, אַז מיטן אַרײַנטראָגן דאָס סאָציאַלע בײַם באַהאַנדלען שפּראַך-ענינים איז נ. מאַר ניט קיין בן-יחיד און ניט קיין בכור.

II

די „איינהייט פֿון גלאָטאָגאָנישן פּראָצעס"

זייער שטאַרק האָט אויסגענומען נ. מאַרס אָפֿט איבערחזרן וועגן דער איינהייט פֿון גלאָטאָגאָנישן פּראָצעס, וועגן איין אַלגעמיינער שפּראַך-אַנטוויקלונג פֿון דער גאַנצער מענטשהייט. מאַר, און נאָך מער זײַנע תּלמידים, ריידן מיט שטאָלץ קעגן דעם „קאָמפּאַראַטיוויזם", אַרויסהייבנדיק דעם פּרינציפּ, אַז עס זײַנען פֿאַראַן אַלגעמיינע געזעצן פֿאַר אַלע שפּראַכן, אַז די שפּראַכן, אין זייער גאַנצער פֿילגעשטאַלטיקייט, האָבן אין זיך שותּפֿותדיקס, אינאיינעמדיקס אין זייער אַנטוויקלונג, אַז די שפּראַכן מאַכן דורך פֿאַרשיידענע ענלעכע סטאַדיעס, אַז אין אַלע שפּראַכן שטעקט די דיאַלעקטיק פֿון כּסדרדיקן באַוועגן זיך, פֿון פֿליסן, פֿון אַנטוויקלען זיך.

ווי האַלט עס מיט אָט די הנחות? ווען נ. מאַר מיינט, אַז אַלע שפּראַכן פֿון דער וועלט שטאַמען פֿון איין איינציקן שורש, האָט ער ניט פֿאַר זיך די צושטימונג פֿון דער מערהייט גרויסע לינגוויסטן פֿון דער לעצטער צײַט. ווען נ. מאַר באַהויפּט, אַז די אוראַלטע היים פֿאַר אַלע שפּראַכן אין דער וועלט איז אַ גאַנץ קאָנקרעטער אָרט, דער מערבֿדיקער טייל פֿון אייראָפּע, דער אַרום פֿון מיטנלענדישן ים[6] — פֿאַלט ער אַריין אין אַ שרײַיִקער סתּירה צו זײַן אייגענער טעאָריע וועגן אויפֿקום פֿון שפּראַך. אָבער ווען נ. מאַר רעדט וועגן אַלגעמיינע פּרינציפּן פֿון שפּראַך-אַנטוויקלונג, קען ער ניט זאָגן וועגן דעם בעסערס אָדער טיפֿערס פֿאַרן אַלטן יונג-גראַמאַטיקער הערמאַן פּאַול. פּאַולס גרונטיק ווערק טראָגט דעם נאָמען „די פּרינציפּן פֿון שפּראַך-געשיכטע". און שוין דער נאָמען אַליין זאָגט עדות, אַז נ. מאַר איז ניט מחדש, שטעלט ניט אויף קיין נײַע טעאָריע וועגן אַלגעמיינע מאָמענטן פֿאַר אַלע שפּראַכן. זײַן דערמאָנט ווערק הייבט ה. פּאַול אָן מיטן אָנווײַז, אַז „באַגלײַך מיט דער שפּראַך-געשיכטע דאַרף זײַן אַ וויסנשאַפֿט, וואָס פֿאַרנעמט זיך מיט די אַלגעמיינע לעבנסבאַדינ-

---

5 זע יאַקאָבינסקיס אַרטיקל וועגן דע-סאָסירן אין צווייטן באַנד — Языковедение и материализм, Москва—Лгр 1931. זז' 91—99 און ספּעציעל דאָס פּאָרוואָרט אין דערמאָנטן זאַמלבוך זז' 7—8.

6 זע דאָס בוך Яфетическая теория ז' 28.

גונגען פֿון די געשיכטלעך זיך אַנטוויקלענדיקע שפּראַכן, וואָס פֿאָרשט די גלײַכמעסיק פֿאַראַנענע פֿאַקטאָרן, זייער נאַטור און זייער ווירקעוודיקייט בײַ אַלע בײַטענישן".[7] איבער געוויסע טעמים וויל ה. פּאַול ניט אָנרופֿן די דאָזיקע דיסציפּלין מיטן נאָמען שפּראַך-פֿילאָסאָפֿיע, גיט ער איר אַ לענגערן נאָמען. אמת ה. פּאַול איז פּסיכאָלאָגיסטיש און נ. מאַר איז אַנטיפּסיכאָלאָגיסטיש, אָבער וואָס שייך דעם סיסטעמאַטישן אַוועקשטעלן די אַלגעמיינע פּראָבלעמען פֿאַר דער לינגוויסטיק איז גראָד ה. פּאַול אין זײַן דערמאָנטן ווערק לאָגישער, אויסגעהאַלטענער, אַרומנעמענדיקער, איידער נ. מאַר מיט זײַן וואַרפֿן זיך, מיט זײַן מאָזאַיִק-שטייגער.

הכלל — „איינהייט פֿון גלאָטאָגאָנישן פּראָצעס" איז ניט קיין מאַר-טעאָריע, ווי עס איז ניט קיין מאַר-טעאָריע דאָס אַרויסהייבן די באַזונדערקייטן פֿון דער לעבעדיקער גערעדטער שפּראַך לגבי דער שרײַבשפּראַך. אין דעם אָקאָרשט דער-מאָנטן ווערק פּאַולס איז דאָ אַ קאַפּיטל 21 מיט אַ סובטילן אַנאַליז פֿון די שײַכותן צווישן שפּראַך און שריפֿט.[8]

ס'איז דאָ נאָך אַ זאַך, און דערבײַ גראָד אַ גאַנץ וויכטיקע, וואָס נ. מאַר האַלט זי אין איין איבערחזרן און וואָס זײַנע תלמידים גיבן אַרויס ווי אַ באַזונ-דערן פֿאַרדינסט פֿון זייער רבין. דאָס איז דאָס צונויפֿבינדן די שפּראַכלעכע פֿאָר-שונגען מיטן שטודירן די געשיכטע פֿון דער מאַטעריעלער קולטור, דער זיוווג פֿון לינגוויסטיק און אַרכעאָלאָגיע. אין דעם לשון פֿון דער סאָוועטישער לינג-וויסטישער ליטעראַטור הייסט אָט דער זיוווג увязка, אָבער ס'קומט דאָך אויס... דער טאַטע האָט די מאַמען גענומען! צוזאַמען מיט דער אַרכעאָלאָגיע אויפֿצובויען די אַלטע אינדאָאייראָפּעיִשע קולטור איז דאָך די אַלטע אַמביציע פֿון דער אינדאָ-אייראָפּעיִשער לינגוויסטיק. ווער פֿון די לינגוויסטן וואָס האָט זיך נאָר פֿאַרנומען מיט פֿאָרגעשיכטע האָט ניט געזוכט, האָט ניט געשטרעבט צו דער „אוויאַזקאַ"? און ווען נ. מאַר האָט בײַם אויפֿשטעלן זײַן טעאָריע וועגן דער יאַפֿעטיטישער שפּראַכן-משפּחה זיך געשטיצט אויף אַרכעאָלאָגישע געפֿינסן, ווען ער האָט זיי גענומען צו הילף בײַם בויען זײַן טעאָריע וועגן יאַפֿעטיטישן עלעמענט אין דער מיטנלענדישער קולטור—איז ער געגאַנגען געטרײַ אויפֿן דרך פֿון די לינגוויסטן ביז אים. מער ניט איין זאַך: נ. מאַר פֿאַרלאָזט זיך מער אויף דער אַרכעאָלאָגיע; אַנדערע פֿאַרלאָזן זיך אויף איר ווינציקער און האָבן מורא פֿאַר דער וואַקלדיקייט פֿון די ביז איצטיקע אויספֿירן פֿון דער אַרכעאָלאָגישער וויסנשאַפֿט.

און אחרון אחרון חבֿיבֿ אין דער ריי פֿון מאַרס ניטמאַרישע טעאָריעס: די טעאָריע וועגן די דרײַ טיפּן שפּראַכן.

---

7 H. Paul. Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle 1920, p. 1.

8 כדי ניט צו ווערן פּאַלש פּאַרשטאַנען: דאָ איז ניטאָ קיין כוונה אַרויסצוגעבן עפּעס פּאַר ה. פּאַולס אויסגעפינס. מיטן פּאַררופֿן זיך אויף ה. פּאַולן דאַרף דאָ נאָר אָנגעוויזן ווערן אויף דאָס ביז-מאַרישע אין נ. מאַרס אַרויסזאָגונגען.

פֿון שטאַנדפּונקט פֿון מאָרפֿאָלאָגיע אָדער פֿון סטרוקטור פֿון שפּראַך טיילט מען אײַן די שפּראַכן פֿון דער וועלט אין דרײַ גרופּעס:

1) סינטעטישע, אַמאָרפֿע, איינטראַפֿיקע גרופּע. אין די דאָזיקע שפּראַכן איז זיך יעדער וואָרט אַ שורש און די פֿאָרמעלע שײַכותן ווערן אויסגעדרוקט אויך דורך באַזונדערע ווערטער (צו דעם מין געהערן די כינעזישע שפּראַכן);

2) אַגלוטינאַטיווע, ד"ה צוקלעפּנדיקע גרופּע. דאָ ווערט יעדער פֿאָר-מעלע שײַכות אויסגעדריקט שטענדיק און איינציק דורך איין סופֿיקס און דעריבער קלעפּט זיך דאָרטן צו צום שורש אַ גאַנצע ריי סופֿיקסן. אַ בײַשפּיל פֿאַר דער גרופּע איז טערקיש;[9] לסוף

3) פֿלעקסישע שפּראַכן.

נ. מאַר ווײַזט אָן אויף דעם, אַז דאָס זײַנען ניט קיין דרײַ אָפּגעזונדערטע טיפּן שפּראַכן מיט אַ באַזונדערן, איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל אײַנגעשטעלטן בוי, אַז די דאָזיקע גרופּעס זײַנען ניט אָפּגעריסן איינע פֿון די אַנדערע און אַז מען דאַרף באַטראַכטן די דאָזיקע סטרוקטור-גרופּעס ווי שטאַפּלען. ער האַלט, אַז אַלע שפּראַכן, די וואָס זײַנען איצט פֿלעקסישע און אַגלוטינאַטיווע, האָבן ווען ניט איז אין זייער ווײַטער פֿאַרגאַנגענהייט דורכגעמאַכט די תקופֿה פֿון סינטעטישקייט אָדער אַמאָרפֿישקייט. מאַר האַלט אַשטייגער, אַז די סעמיטישע, כאַמיטישע און יאַפֿעטיטישע שפּראַכן האָבן דורכגעמאַכט אין איינעם די סינטע-טישע און די אַגלוטינאַטיווע תקופֿה; אָפּגעטיילט האָבן זיך די סעמיטישע שפּראַכן שוין נאָך דעם ווי זיי האָבן געהאַט דערגרייכט די פֿלעקסישע תקופֿה.

די דאָזיקע שיטה ווערט שטענדיק אַרויסגעהויבן ווי אַ באַזונדערער אויפֿטו פֿון דער נאָכאָקטאָבערשער לינגוויסטיק. דאָס איז דער יסוד פֿון מאַרס טעאָריע וועגן די שפּראַך-סטאַדיעס. שוין אָפּגערעדט פֿון אַזאַ באַגייסטערטן תלמיד מאַרס ווי עס איז מעשטשאַנינאָוו, וואָס אין זײַן אַרטיקל Яфетическая теория אין דער סאָוועטישער ענציקלאָפּעדיע ווערטיקט ער די דאָזיקע אײַנשטעלונג ווי אַ באַזונדערן דערגרייך, נאָר אַפֿילו אין אַ פּאָפּולאַריזירנדיקער בראָשור פֿון קוזנעצאָוון „די יאַפֿעטיטישע טעאָריע", וואָס איז אַרויס אונטער דער רעדאַקציע פֿון נ. מאַרס מאַרקסיסטישן געגענער ווי דאַנילאָוו, איז אויך פֿאַראַן די זעלביקע פֿאַרערונג פאַר אָט דעם צונויפֿבינדן אין איין ריי די דרײַ סטרוקטור-מינים.[10]

אָבֿער ווי איז די זאַך אין דער אמתן?

בײַם אויפֿשטעלן די דאָזיקע מאָרפֿאָלאָגישע קלאַסיפֿיקאַציע איז טאַקע געווען דער געדאַנק, אַז די דאָזיקע גרופּעס זײַנען פֿעסטע, איין מאָל פֿאַר אַלע

---

9 כדי צו מאַכן דעם ענין אַ ביסעלע קלאָרער ברענג איך אַ בײַשפּיל: el באַטײַט אויף טערקיש אַ האַנט, ler איז דער סימן פֿון מערצאָל, im איז מײַן, de הייסט אין, זיך געפֿינען הייסט ki — איז „דער וואָס געפֿינט זיך אין מײַנע הענט" — el-ler-im-de-ki. דער בײַשפּיל איז פֿון באָגאָראָדיצקיס „לעקציעס וועגן אַלגעמיינעם שפּראַכוויסן".

10 П. С. Кузнецов. Яфетическая теория. М.—Л. 1932, p. 5[illegible].

מאל איינגעשטעלטע און אז א שפראך פון איין גרופע קען זיך ניט ארויסאנט-
וויקלען אין אן אנדער גרופע ארײן. אבער היינט איז גאר עפעס אנדערש. לאמיר
אויפמישן די אלטע ברקהויז-עפרון-ענציקלאפעדיע און אט וואס עס שרײבט
וועגן די דאזיקע דרײ גרופעס באדויען-דע-קורטענע אין ארטיקל Языкознаніе
וואס איז שוין געווען דערמאנט:

„אלע שפראכן, פאראשטאנען ווי אן אומאיבערריסלעכע ריי שינויים אויף
דער ליניע פון געשיכטלעכער פסדרדיקייט, גייען דורך דורך פארשיי-
דענע מרפאלאגישע צושטאנדן [מײן קורסיוו]. דער צענטראליזירטער
וועלטערבוי טרעט אף זײן ארט פארן דעצענטראליזירטן וועלטערבוי; און דעצענט-
ראליזירטע וועלטער וואקסן זיך צונויף, עס קומט א נײע צענטראליזאציע, וואס רופט
ארויס א נײע דעצענטראליזאציע. אפילו אין די ראמען פון איין און דעם זעלבן
געזעטישן צווײג קען זיך אין גאנצן בײטן דער מארפאלאגישער בוי פון וועלטער
און פון זאצן. צווישן דעם בוי פון דער שפראך פון די וועדן און דעם בוי פון
דער ענגלישער שפראך איז פארן פיל וויניקער ענלעכקייט ווי צווישן דעם בוי
פון די איטיקע סלאווישע שפראכן און דעם בוי פון די אוגראפינישע אדער
אוראל-אלטאישע. ניטא קיין ספק, אז אין געוויסע גרופעס שפראכן (למשל אין דער
אריא-איראפעישער משפחה) איז דער טעמפ פון היסטארישע עוואלוציעס אין
מארפאלאגישן בוי געגאנגען פיל גיכער ווי דער טעמפ פון היסטארישע עוואלוציעס
אין מארפאלאגישן בוי פון אנדערע גרופעס. די מארפאלאגישע כארעקטעריסטיקעס
פון געוויסע שפראכן אדער פון געוויסע גרופעס שפראכן נעמען נאר אין אכט
זייער גלייכצייטיקן שטאנד, זיי זיינען איינזייטיק און ניטגענוגיק... אין בוי פון
פארשיידענע שפראכן קענען מיר געפינען די גלייכצייטיקע
אנווענדונג פון צוויי און אפילו פון דרײ מארפאלאגישע פרינציפן" [מײן קורסיוו].

דאס הייסט ניט געווײנטלעך, אז אלע לינגוויסטן שטימען איין מיט מארס
סברות וועגן דער אנטוויקלונג פון דער אדער יענער קאנקרעטער גרופע שפראכן
(אשטייגער סעמיטיש און יאפעטיטיש); אבער וואס שייך דער פרינציפיעלער
אנערקענונג, איז אין באדויען-דע-קורטענעס ארטיקל פארן אפילו מער פון דעם
וואס נ. מאר זאגט וועגן די פארשיידענע מארפאלאגישע צושטאנדן. און דאס האט
דאך געשריבן אן איינגעזעסענער פסיכאלאגיסט. אויפן באנד פון דער ענציקלא-
פעדיע איז אנגעוויזן: יאר 1904!

III

„סטיכישער מארקסיזם"

וואס זשע האט זיך געלוינט אזוי לאנג אפצושטעלן אויף מארס באהויפטונגען
וואס זיינען איבערחזרונגען פון די לינגוויסטיק-דערגרייכונגען ביז אים? ווייל

גראָד מיט די דאָזיקע באַהויפּטונגען האָט נ. מאַר זיך קונה שם געווען, ווײַל גראָד זיי האָבן פֿאַר אים געעפֿנט די טירן אין היכל פֿון דעם מאַרקסיזם-לעניניזם! ווען מאַר האָט אויפֿן סמך פֿון די קאָניו-גאַציע-טאַבעלעס פֿון אַלט-גרוזינישן ווערב פֿעסטגעשטעלט די קרובֿהשאַפֿט צווישן אַלט-גרוזיניש און סעמיטיש; ווען ער האָט אַרויסגעפֿונען די אינעווייניקסט-לינג-וויסטישע פֿאַרבונדנקייט צווישן די שפּראַכן און דיאַלעקטן פֿון קאַווקאַז; ווען ער האָט אַפֿילו באַהויפּט, אַז אַפֿילו דער נאָמען פֿון די באַסקן חזרט זיך איבער אין אַבכאַזן, וואָס וווינען בײַם ברעג פֿון שוואַרצן ים, און אַז בשכנות מיט די דאָזיקע אַבכאַזן חזרט זיך אויך איבער דער נאָמען פֿון די איבערן; ווען נ. מאַר טיילט פונאַנדער זײַן גרויסע יאַפֿעטיטישע שפּראַכן-משפּחה אין אונטערגרופּעס און שטודירט די קרייצונגען צווישן זיי; ווען ער דערקלערט די יאָנען פֿון העלאַס פֿאַר אַ יאַפֿעטיטישן שבט; ווען ער האַלט די שפּראַך פֿון די חתים און פֿון די בני-עילם פֿאַר יאַפֿעטיטישע שפּראַכן; ווען ער שטעלט אויף די טעאָריע וועגן דער גרויסער ראָלע פֿון די יאַפֿעטיטן אין דער מיטנלענדישער קולטור,—מיט וואָס איז ער „אַנדערש" אין תּוך און מיט וואָס קען ער דאָ נעמען? אָבער ווען דער זעלבי-קער נ. מאַר טוט איבערחזרן אמתן וואָס מען קען געפֿינען אַפֿילו אין פּאָפּולער-וויסנשאַפֿטלעכע ווערק פֿון דער „אַלטער" לינגוויסטיק; ווען ער פֿאַרנעמט זיך אי מיט באַרעכטיקטער אי מיט אומבאַרעכטיקטער קריטיק פֿון דער דאָזיקער „אַלטער לינגוויסטיק"—גראָד יעמאָלט ווערט ער אַ נאָענטער, יעמאָלט פֿאַראינטערעסירט מען זיך מיט אים, און דער שטערן פֿון אַקאַדעמיקער נ. מאַר הייבט אָן צו שײַנען.

עס ווערט דערקלערט, אַז נ. מאַר איז אַ „סטיכישער מאַרקסיסט". דעם אויסדרוק איז אויסגעקומען אַזוי פֿיל מאָל צו באַגעגענען וועגן נ. מאַרן אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור, אַז כ'ווייס ניט אויף זיכער, ווער האָט דער ערשטער אַרויסגעבראַכט די דאָזיקע באַשטימונג: צי פֿריטשע, צי פּאָקראָווסקי, צי עמעצער אַן אַנדערער. אָבער דאָס האָט געהאַט אַ בייזע השפּעה אויף נ. מאַרן. זינט די יאָרן 1925—26 מיט ער זיך מיט אַלע כּוחות צו דערווײַזן, אַז ער איז טאַקע דער אמתער סטיכישער מאַרקסיסט, און נאָך מער—אַז ער גייט פֿון סטיכישן מאַרקסיזם צום ניטסטיכישן.

סאָציאָלאָגיש אײַנגעשטעלט איז ער שוין פֿון פֿריִער, די פֿאַרבונדנקייט מיט דער געשיכטע פֿון דער מאַטעריעלער קולטור שפּילט שטענדיק בײַ אים אַ גרויסע ראָלע, און אַגבֿ האָט ער שוין אין 1907 געשריבן אַ בוך מיט אַן אײַנשטעל פון סימפּאַטיע צו די גרוזינישע באָלשעוויקעס—איז דאָס ווײַטערדיקע איצט אַ פֿראַגע פֿון טערמינאָלאָגיע. מען באַנוצט די אויסדרוקן „אידעאָלאָגישער איבערבוי" און „קלאַסן-מאָמענט", מען נעמט אַרײַן די מאַרקסיסטישע טערמינען בײַם קריטי-קירן די אַלטע לינגוויסטיק און בײַם איבערגעבן דאָס אַלץ וואָס מיר האָבן באַרירט אין אָפּשניט: „די קריטיק פֿון דער אַלטער לינגוויסטישער שול", און—עס

גייט אויף אַ דרך. און דאָך איז ביי נ. מאַרן פֿאַראַן אַ פּלאָנטער אין דער טערמינאָלאָגיע.[11]

צו אַ בשלמותדיקן, הונדערטפּראָצענטיקן ניטסטיכישן מאַרקסיסט איז דער אַקאַדעמיקער נ. מאַר ניט דערוואַקסן. אַזוי פּסקענען די פֿאָרזיכטיקע אָנהענגער זײַנע. און דערפֿאַר אָבער האָט ער מיט זײַן קלאַסן-פֿרינציפּ ווײַט אַריבערגעיאָגט ענגעלסן און קומט אַפֿילו אין אַ סתירה צו ענגעלסן. מאַר בייגט שוין אַריבער דעם שטעקן. ענגעלס זאָגט בפֿירוש, אַז די שפּראַך האָט אָנגעהויבן זיך צו פֿאָרמירן אין די פֿריסטע סטאַדיעס פֿון מענטשלעכער אַנטוויקלונג; דאָס קומט נאָך פֿאַר אין דער תּקופֿה ווען די מאַפּע פֿאַרמענטשלעכט זיך. קען קיין רייד ניט זײַן וועגן וואָסערע ניט איז קלאַסן אין אַזאַ פֿרי֫ער תּקופֿה. און נ. מאַר זאָגט גאַנץ קאַטעגאָריש, מיטן פֿולן אַפּלאָמב פֿון אַ „סטיכישן", אַז די שפּראַך האָט זיך געענדערט מען אַנטוויקלען שוין אין אַ קלאַסן-געזעלשאַפֿט, אַז פֿרי֫ער זײַנען שוין געווען קלאַסן, און ערשט נאָך דעם איז געקומען שפּראַך.

די יונגע מאַרקסיסטן-לינגוויסטן פֿון דער גרופּע „שפּראַכפֿראָנט" (1930—язык фронт) איז געווען זייער רוסישער נאָמען—האָבן נ. מאַרן ניט פֿאַרשווינגן אַזאַ מין קאָנטרא-ענגעלס. זיי האָבן זיך ניט געשעמט צו געבן אָנצוהערן, אַז דער אַקאַדעמיקער מאַר האָט במחילה אַ גאַנץ מטושטשע פֿאַרשטעלונג וועגן קלאַסן און אַז ער שטעלט אַרײַן דאָס וואָרט „קלאַס" אין אַזוינע פֿאַרבינדונגען וואָס דאָס שיקט זיך ניט על פּי דער מאַרקסיסטישער לערע.

ס׳וועט זיכער זײַן אינטערעסאַנט אָנצוווײַזן, אַז מאַר האָט אַזוינע הייסע חסידים, וואָס דערוועגן זיך בפֿרהסיא צו מעלדן, אַז מאַר קען זײַן געערכטער פֿאַר ענגעלסן. אין יאַפֿעטיטישן אינסטיטוט פֿון דער וויסנשאַפֿטלעכער אַקאַדעמיע האָט דעם 30טן מאַי 1928 ס. קאָוואַליאָוו געלייענט אַ רעפֿעראַט אויף דער טעמע „מאַרקסיזם און די יאַפֿעטיטישע טעאָריע". אין טעזיס 64 פֿון דעם דאָזיקן רעפֿעראַט ווערט געזאָגט: „וואָס שייך מאַרס הנחה, אַז עס איז געווען אַ קלאַסן-דיפֿערענצירונג אויף די פֿרי֫ע מדרגות פֿון געזעלשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג, טאָ איז ניטאָ אין דעם קיין סתירה צום מאַרקסיזם. עס רעדט זיך דאָך וועגן אַ פֿאַקט [מײַן קורסיוו.—י. מ.], און אויף וויפֿיל דער גרויסער נײַער מאַטעריאַל, וואָס די וויסנשאַפֿט האָט צונויפֿגעקליבן פֿאַר די לעצטע יאָרן, צווינגט אָפּצורוקן די גרעפֿנעצן פֿון דער ביזקלאַסנדיקער געזעלשאַפֿט ווײַטער, ווי מען האָט עס ביז איצט דערלאָזן—איז נייטיק קען זײַן איבערצוקוקן די ריין פֿאַקטישע באַהויפּטונג פֿון ענגעלסן". דאָ איז פֿאַראַן אַ גמיש פֿון נאַיוווקייט (ווען עס רעדט זיך וועגן נײַעם וויסנשאַפֿט-„פֿאַקט") מיט גוואַלדיקער אָפּיקורסות (ווען עס רעדט זיך וועגן נײַעם וויסנשאַפֿט-

---

11 אַזוי פּסקנט מ. נ. פּאָקראָווסקי. פֿרגל׳ H. Марр. К вопросу об историческом процессе в освещении яфетической теории. 1930 דאָס איז אַ רעפֿעראַט אין דער געזעלשאַפֿט פֿון היסטאָריקער-מאַרקסיסטן. נאָכן רעפֿעראַט איז געווען אַ דעבאַטע, וואָס אין איר האָט זיך באַטייליקט אויך פּאָקראָווסקי. זע ז׳ 41 פֿון דער דערמאָנטער בראָשור.

לעכן מאַטעריאַל וואָס דאַרף צווינגען צו קאָרעגירן ענגעלסן!). אָבער ס׳איז זייער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער חסידיש-דבקותדיקער באַציונג פֿון געווייסע תּלמידים צו מאַרן, אַז זיי דערוועגן זיך מורד צו זיין אַפֿילו אין ענגעלסן.

נ. מאַר זוכט צו פֿאַרבינדן די אָדער יענע שינויים אין שפּראַך מיט שינויים אין די קלאַסן-באַציונגען, מיט שינויים אין די פּראָדוציר-פֿאַרהעלטענישן. ווי געזאָגט, טייטשט אויך נ. מאַר אויס די סינטעטישע, אַגלוטינאַטיווע און פֿלעקסישע צושטאַנדן אין מאָרפֿאָלאָגישן בוי ווי סטאַדיעס, ווי מדרגות אין איין פּראָצעס. מאַר דערקלאַרירט, אַז די דאָזיקע איבערגאַנגען זיינען פֿאַרבונדן מיט דער אַנטוויקלונג פֿון געזעלשאַפֿטלעכע פֿאָרמען. דעם דאָזיקן דעקלאַראַטיוון פּסוק קען מען צעגלידערן אין נ. מאַרס אַרבעטן. אָבער ווי אַזוי? אומזיסט וועט איר זוכן אַ קאָנקרעטערן אָנווייז. וואָס איז דער פּראָדוקציע-יסוד פֿאַר די אַגלוטינאַטיווע אָדער פֿאַר די פֿלעקסישע שפּראַכן? פֿאַר וואָס זיינען כינעזער, וואָס האָבן דורכגעלעבט אַ בונטע געשיכטע פֿון געזעלשאַפֿטלעכע פֿאָרמבייטן, פֿאַרבליבן בייַ דעם סינטעטישן שפּראַכבוי, בעת די אינדאָאייראָפּעער זיינען אין זייער געלאָף דערגאַנגען צו פֿלעקסישקייט? און פֿאַר וואָס זיינען די אינדאָאייראָפּעער געבליבן שטעקן בייַ זייער פֿלעקסישקייט, כאָטש עס האָט זיך בייַ זיי אַזוי פֿיל געביטן אין פּראָדוקציע-פּראָצעס און אין די קלאַסן-פֿאַרהעלטענישן? מען קען דאָ שטעלן פֿראַגעס אויף פֿראַגעס, ממש אָן אַן ענד, וויל די גאַנצע טעאָריע באַשטייט אין אַ סתם-אין-דער-וועלט-ארײַן-דעקלאַראַציע, און גאָר.

דאָס אייגענע איז מיט די קלאַנגען-געזעצן. אויך זיי ווערן דעקלאַראַטיוו צוגעבונדן צום אופֿן פֿון פּראָדוקציע און צו געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַרהעלטענישן. זוכט זייַט מוחל ניט, ווי אַזוי דאָס בינדט זיך צונויף, ווי אַזוי דאָס אַנטוויקלט זיך מיטשייכותדיק, פֿאַראַלעל. איר וועט ניט געפֿינען. אָט באַהויפּט נ. מאַר, אַז די ספּיראַנטישע גרופּע פֿון די יאַפּעטישע שפּראַכן איז עלטער, די סיבילאַנטישע קומט שפּעטער, אַנטוויקלט זיך ערויס בייַ אַנדערע געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַרהעלטענישן. אָבער בייַ וואָסערע אַנדערע?

אָדער נאָך איין איינציקן בייַשפּיל פֿון פּאָנעטישן געביט. נ. מאַר מעלדט, אַז די רוסישע וועריאַנט рука און река (האַנט און טייַך) נעמען זיך אין תּוך פֿון איין שורש. פֿאַר וואָס זשע איז אין איין וואָרט דאָ דער קלאַנג y און אין צווייטן וואָרט דער קלאַנג e? עס איז געווען, זאָגט ער, איין גרופּע וואָס האָט „געעקט" און די צווייטע גרופּע וואָס האָט „געאוקט", און פֿון די דאָזיקע ביידע גרופּעס זיינען פֿאַרבליבן צוויי פֿאַרשיידענע נוסחאות. מיינט ניט, אַז די דאָזיקע באַזונדערע גרופּעס זיינען געווען פֿאַרשיידענע שבטים, אָדער אַז עס האָבן דאָ געשפּילט אַ ראָלע וואָסערע ניט איז פֿיזיאָלאָגישע סיבות. ניין, דאָס זיינען געווען צוויי פֿאַרשיידענע סאָציאָלע גרופּירונגען. וועלכע? וואָסער סאָציאָלער אונטערשייד איז געווען צווישן זיי? תּיקו.

IV

פֿאַרגלײַך-גראַדן און גראַמאַטישער מין

דערפֿאַר קען שוין נ. מאַר זײַן פֿיל קאָנקרעטער, וועַן ער קומט צו אַזאַ דערשײַנונג ווי פֿאַרגלײַכגראַדן. זיי בעטן זיך אַליין צו פֿאַרגלײַכן מיט פֿאַרשיידענע גראַדן אין דער געזעלשאַפֿט, מיט שטאַפֿלען אין סאָציאַלן לייטער. טוט מאַר אַזוי. נאָך אין יאָר 1925 בײַם פֿאָרמולירן די „עיקרדיקע דערגרייכונגען פֿון דער יאַפֿעטישער טעאָריע" שרײַבט נ. מאַר: „די פֿאַרגלײַכגראַדן פֿון דער גראַמאַטיק האָבן זיך אַרויסגעוויזן: דער אונטערשטער גראַד, דער יסוד-גראַד, פֿאַר אַן אָפּשפּיגלונג פֿון נאָמען פֿון נידעריקסטן שטאַנד; דער מיטלער גראַד, דער קאָמפּאַראַטיוו — פֿון נאָמען פֿון מיטלסטן שטאַנד; און דער העכסטער גראַד, דער סופּערלאַטיוו — פֿון נאָמען פֿון העכסטן שטאַנד".

אין יאָר 1931, אין אַרטיקל „צו דער סעמאַנטישער פּאַלעאָנטאָלאָגיע אין די שפּראַכן פֿון ניטיאַפֿעטישע סיסטעמען", געדרוקט אין די ידיעות פֿון אַקאַדעמיע פֿאַר דער געשיכטע פֿון דער מאַטעריאַלער קולטור (באַנד 7, העפֿט 7–8 זײַט 45), גיבט ער אַזאַ חקירה:

„די פֿאַרגלײַכגראַדן האָבן אַ סאָציאַלן אָפּשטאַם. זיי זײַנען אַן איבערבוי איבער אַ קלאַסן-, אַ שטאַנדן-סיסטעם; דערבײַ האָט דאָס וואָרט, וואָס דינט איצט צו בילדן דעם העכערן גראַד, אַלץ איינס צי דאָס איז קאָמפּאַראַטיוו אָדער סופּערלאַטיוו, לכתחילה גאָרניט אויסגעדריקט ניט דעם און ניט יענעם גראַד פֿון דעם באַגריף, וואָס איז אויסגעדריקט דורכן אַדיעקטיוו, צו וועלכן עס איז באַהאָפֿטן,— נאָר דאָס וואָרט וואָס דינט צו בילדן דעם העכערן גראַד האָט אָנגעוויזן אויף דער צוגעהעריקייט צום העכערן שטאַנד אָדער קלאַס. הפּלל דאָס וואָרט וואָס האָט אָנגעוויזן אויפֿן גראַד איז געווען דער נאָמען פֿון הערשנדיקן קלאַס, זײַן טאָטעם; און דער סופֿיקס, דאָס וואָרט וואָס האָט נאָך דעם געקראָגן די פֿונקציע צו שאַפֿן דעם העכערן גראַד, האָט באמת באַטײַט די צוגעהעריקייט צום הערשנדיקן שיכט".

אין זײַן שלוסוואָרט בעת דעם דערמאָנטן רעפֿעראַט אין דער געזעלשאַפֿט פֿון היסטאָריקער-מאַרקסיסטן דערקלערט נ. מאַר, אַז ווי באַלד ער זעט פֿאַר זיך אַ שפּראַך וואָס פֿאַרמאָגט פֿאַרגלײַכגראַדן, וויסט ער פֿון דעם אויף זיכער, אַז דאָרטן זײַנען געווען קלאַסן. אין רוסיש זײַנען דאָ אייגנטלעך צוויי גראַדן: דער יסוד-גראַד און דער ערשטער פֿאַרגלײַכגראַד, וויל דער רוסישער סופּערלאַטיוו איז ס׳רוב אַן אַרומגעשריבענער און ער איז אַ דערשײַנונג נאָר אַ צווייטיקע; אָבער אין גריכיש זײַנען פֿאַראַן עכטע דרײַ גראַדן. „אויב, זאָגט נ. מאַר ווײַטער, עס וועט קומען אַ היסטאָריקער און וועט מיר זאָגן, אַז דאָרטן זײַנען ניט געווען קיין דרײַ שיכטן, וועל איך אים זאָגן: הייסט עס איר האָט ניט קיין מאַטעריאַל, הייסט עס איר ווייסט ניט וואָס עס איז פֿאָרגעקומען מיט דעם דאָזיקן פֿאָלק. בײַ זיי

זײַנען געווען דרײַ דיפֿערענצירטע שיכטן, ווײַל פֿאַר יעדן שיכט זײַנען געווען באַזונדערע גרופּעס ווערטער.[12]

דאָ איז פֿאַראַן אַזאַ פֿעלדון פֿעסטע זיכערקייט! דער אויפקום פֿון די פֿאַרגלײַך-גראַדן ווערט פּאַרבונדן מיטן זײַן פֿון פֿאַרשיידענע סאָציאַלע שיכטן. מענטשן זאָלן ניט האָבן געהאַט די מיגלעכקייט שפּראַכלעך אויסצודריקן הייס–הייסער, קאַלט–קאַלטער, סײַדן בײַ זיי האָבן זיך פֿריער געהאַט געשאַפֿן פֿאַרשיידענע סאָציאַלע גרופּעס. פֿאַר וואָס זשע ווערן אין פֿיל מאָדערנע שפּראַכן די פֿאַרגלײַכגראַדן אויסגעדריקט ניט אין זייער ערשטיקער פֿאָרם, נאָר אין אַ צווייטיקער, אין אַן אומגעשריבענער? אָט האָט מען אויף לאַטײַן געזאָגט פֿרײַ – פֿרײַער: liber – liberior, אויף פֿראַנצויזיש זאָגט מען libre און plus libre (=מער פֿרײַ). איז וואָס, זײַנען בײַ די פֿראַנצויזן אָפּגעשאַפֿט געווארן אונטערשיידן צווישן סאָציאַלע גרופּעס אָדער די דאָזיקע אונטערשיידן זײַנען שוואַכער געווארן, וויניקער קאַנטיק געווארן, ווען דער פֿרײַער סינטעטישער אופֿן פֿון שאַפֿן דעם פֿאַרגלײַכגראַד איז פֿאַרביטן געווארן דורך אַן אַנאַליטישן אופֿן? און אויב עס זײַנען ניטאָ קיין ענטפֿערס אויף אַזוינע און ענלעכע פֿראַגעס, בכן פֿונוואַנען איז דאָס אַזוי זיכער, אַז ווי באַלד די גריכן האָבן געהאַט דרײַ פֿאַרגלײַכגראַדן — האָבן זיי אויך געהאַט דרײַ סאָציאַלע שיכטן?

מיר גייען אַריבער צו דער טעאָריע וואָס דאַרף דערקלערן די דרײַ גראַמאַטישע מינים. וואָס אמת: איז אמת — איז אמת: איך טו דאָס ניט אָן אַ געוויסער שרעק, ווײַל עס איז — גאָט איז אַן עדות — שוועור זיך פֿונאַנדערצוקלײַבן אין אַזאַ מין טעאָריע ווי די מאַרישע טעאָריע וועגן מין. הגם ציטאַטעס פֿאַרמאַטערן, זאָל בעסער אין דער פֿראַגע רעדט מאַר אַליין.

אין יאָר 1926 האָט נ. מאַר אָפּגעדרוקט אין די „מיטטיילונגען פֿון דער אַקאַדעמיע פֿאַר דער געשיכטע פֿון דער מאַטעריעלער קולטור" אַן אַרבעט אונטערן נאָמען „די לינגוויסטיש אָנגעמערקטע עפּאָכעס אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער מענטשהייט און זייער צונויפֿבינד („אוויאַזקאָ") מיט דער געשיכטע פֿון דער מאַטעריעלער קולטור". דאָרטן געפֿינען מיר אַזאַ דערקלערונג, פֿונוואַנען עס נעמען זיך די דרײַ מינים אין דער גראַמאַטיק:

„די סימנים פֿון גראַמאַטישן מין זײַנען אַרויסגעאַנגען פֿון דעם מנהג צו טיילן אַלע זאַכן אין קאַטעגאָריעס פֿון דרײַ ווערטן: אייבערשטע ווערט, ערדישע אָדער מיטלסטע ווערט און אונטערווערט, וואָס אָט די דרײַ ווערטן האָבן זיך געפֿונען יעדערע אין רשות פֿון דעם געהעריקן גאָט".[13] וואָסער מין עס קער זיך אָן מיט וואָסער ווערט דאָס דערוויסן מיר זיך ניט. אָבער די דאָזיקע טעאָריע איז אַרויסגעוואָרקט געווארן בײַם סאַמע אָנהייב פֿון דער דערמאָנטער „סטיכישקייט" און זי האָט נ. מאַרן אַפּנים ניט באַפֿרידיקט, וואָרעם —

---

12 זע די אין דער פֿריערדיקער באַמערקונג דערמאָנטע בראָשור, ז׳ 47.

13 Сообщения Гос. Академии Истории Материальной Культуры. 1926, T. I. p, 59,

אין יאָר 1929, אין דער אַרבעט „די אַקטועלע פּראָבלעמען און די לויפיקע אויפגאַבעס פון דער יאָפעטיטישער טעאָריע", זאָגט שוין מאַר:

„דער גראַמאַטישער מין ווײַזט ניט אויפן געשלעכט און איז ניט קיין סימן פון דער זאַך גופא, נאָר בלויז אַ סימפּטאָם פון דעם קלאַס, צו וועמען די זאַך געהערט [מיין קורסיוו. — י. מ.]; דאָס איז אַ קלאַסן-סימן, וואָס איז געווען אַ סימן פון מין און אַפילו אַ סימן פון געשלעכט אַ דאַנק אַ געוויסן סאָציאַלן סדר—דעם מאַטעריאַרכאַלן סדר, וואָס די מענטשהייט איז דורך אים דורכגעגאַנגען".[14] הייסט עס, אַז מיר קענען דרינגען, אַז דאָס איז אַ נײַע שיטה, אַן אָפּזאָג פון דער פריערדיקער, וואָס איז, ווי מען פלעגט זיך אויסדריקן בײַ פּאָלעמיקעס אַרום מאַרס טעאָריעס, „אַן אָפּגרעפּס פון זײַן פריערדיקן אידעאַליסטישן צוגאַנג". און די דאָזיקע נײַע שיטה ווערט פאַרשיידנאַרטיק באַפּעסטיקט דורך אַזאַ ראַיה, אַז האַנט איז פון ווײַבלעכן מין, ווײַל אין דער תקופה פון מאַטריאַרכאַט איז דער הערשנדער עלעמענט געווען דער ווײַבלעכער, אַז קופּער איז אין אַ פאָר אַלטע שפּראַכן פון ווײַבלעכן מין — אויך איבער דער „געבראַכטער סיבה", אַז דאָס וואָרט andere וואָס אין באַסקיש באַטײַט עס „פרוי" האָט געגעבן דעם שורש פאַרן גריכישן וואָרט aner „מאַן" אאַז"וו. אויב מען זאָל אָננעמען די אַלע ראַיות און די גאַנצע טעאָריע, פעלט דאָ פאָרט די דערקלערונג, ווי אַזוי האָט געקענט אויפקומען דער דריטער מין: וואָסער דריטער קלאַס איז דאָס געווען? און וואָסער דריטער קלאַס איז דאָס אויפגעקומען אין דער תקופה. פון פאַטריאַרכאַט, ווען עס איז לויט מאַרן אויפגעקומען דער מיטעלער מין?

אָבער די זאַך איז ניט אַזוי פשוט. מאַר האָט זיך נאָך ניט אָפּגעזאָגט פון דער דריי-וועלטן-טעאָריע.

אין יאָר 1930, אין דעם שוין עטלעכע מאָל דערמאָנטן רעפעראַט פאַר די היסטאָריקער-מאַרקסיסטן, זאָגט נ. מאַר:

„ווי באַלד שפּראַך איז אויפגעקומען סאָציאַל, און ווי באַלד דערשײַנונגען, אַפילו פאָנעטישע, אַפילו מאָרפאָלאָגישע, זײַנען פון אַ סאָציאַלן כאַראַקטער, טאָ אַזוי האָבן זיי געקענט אָפּשפּיגלען דאָס, וואָס דער מענטשלעכער קאָלעקטיוו האָט ניט פאַרבאַוווסטזיקט? עס איז ניט געווען קיין שום אונטערשייד — מאַן אָדער פרוי, עס שטייט בראָש — און מער גאָר ניט! און ווען נאָך דעם האָט זיך באַקומען אַזאַ געזעלשאַפט, ווו מענער און פרויען האָט מען שוין פונאַנדערגעטיילט, יעמאָלט האָט זיך באַוויזן ניט נאָר דער מענלעכער מין, נאָר אויך דער מיטעלער. נו, זאָגט, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין דער מיטעלער? מען דאַרף זײַן גאָר אַ נאַיווער מענטש כדי צו אָנערקענען דעם מיטלן מין. אַ קלאָרע זאַך — דאָס איז אַן איבער-בלײַב פון דעם, וואָס עס איז געווען בײַ דער קאָנצעפּציע פון סאָציאַלע פאַר-העלטענישן פון דרײַקע מינים, וועלכע האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אין וועלטבאַנעם

14 Н. Марр. Актуальные проблемы и очередные задания яфетической теории. Москва 1929, р. 19.

וועגן דרײַ וועלטן, אַן אויבערשטער, אַן ערדישער און אַן אונטערוועלט. דאָס איז אויך מער אָדער ווייניקער אויפֿגעקלערט, און דאָס איז – אַ לחלוטין עלעמענ-טאַרע זאַך"... יאָ, אויב צוויי פֿאַרשיידענע טעאָריעס וועגן מין בנשימה אחת — איז עלעמענטאַר.

נאָך די דאָזיקע דרײַ ציטאַטן, וואָס זײַנען איבערגעזעצט ווי ווײַט עס האָט זיך געלאָזן פּינקטלעך (דער נרויסער לינגוויסט האָט אַ סטיל וואָס עס איז גאָר שווער אײַנצובײַסן), וועט מען ניט זײַן אַזוי מיטל-מיניק נאַיִוו צו קומען פֿרעגן: פֿאַרוואָס האָבן די מערהייט שפּראַכן פֿון דער וועלט בכלל ניט קיין מין? איז דאָרטן ניט געווען קיין סאָציאַלע דיפֿערענ-צירונג? האָבן די פֿעלקער מיט די שפּראַכן אָן מין אויך קיין שום פֿאָרשטעלונג ניט וועגן פֿאַרשיידענע וועלטן? און ווי אַזוי און פֿאַר וואָס האָט מען פֿאַרלאָרן צום טייל דעם מיטעלן מין (למשל פֿראַנצויזיש אָדער איטאַליעניש אַנטקעגן לאַטײַן)?

מיר ענדיקן די טעאָריע וועגן מין מיט נאָך אַ ציטאַטע: „אַ קלאָרע זאַך, אַז די אַזוי גערופֿענע נײַע שפּראַכן, אַפֿילו די אייראָפּעיִשע (פֿראַנצויזיש, דײַטש, ענגליש) זײַנען גלאָטאָגאָניש עלטער סײַ פֿאַר די טויטע קלאַסישע שפּראַכן פֿון אייראָפּע, לאַטײַן און גריכיש, מיט זייערע בייגונגען, סײַ פֿאַר דער לעבעדיקער רוסישער שפּראַך"[15]. דאָס איז דער סך-הכּל פֿון גאַנצן אַנאַליז אין דער פֿאַרגלײַכנ-דיקער מאָרפֿאָלאָגיע, און איינער פֿון די מאָטיוון וואָס האָבן געפֿירט צום סך-הכּל איז — שפּראַכן מיט צוויי מינים שפּיגלען שטענדיק און זיכער אָפּ אַן עלטערן שפּראַכצושטאַנד איידער שפּראַכן מיט דרײַ מינים.

נאָך איין איינציקע אילוסטראַציע צו נ. מאַרס קאָנקרעטן סאָציאַלן צוגאַנג, און עס וועט זײַן דיינו פֿאַר דער „אוויאַזקאַ" צווישן דערשיינונגען פֿון שפּראַך און דערשײַנונגען פֿון קלאַסן-פֿאַרהעלטענישן, דאָס איז דער רעזולטאַט פֿון אַן עטימאָלאָגישער אויספֿאָרשונג פֿון וואָרט פּאָסיידאַאָן, דעם נאָמען פֿון גריכישן ים-גאָט.[16]

נ. מאַר קומט צום אויספֿיר, אַז דאָס וואָרט באַשטייט פֿון צוויי טיילן possei און daon, וואָס יעדער פֿון זיי צעפֿאַלט זיך ווידער אויף צוויי באַשטאַנד-עלעמענטן. אין גאַנצן באַשטייט דער נאָמען פֿון גריכישן ים-גאָט פֿון פֿיר עלעמענטן: po+sei+da+on און יעדער עלעמענט פֿאַר זיך באַטײַט וואַסער. ווי אַזוי דאָס ווערט – לאָזן מיר דורך. ס'איז נאָך טשיקאַווער פֿאַר דער עטימאָלאָגיע דער אויספֿיר, אַז די דאָזיקע פֿיר עלעמענטן ווײַזן „אויף אַ קלאַסן-שפּראַך", אויף אַ „שפּראַך-מאַטעריאַל פֿון סאָציאַלע גרופּירונגען" און „ס'איז וויכטיק פֿאַר דער געשיכטע צו דיסקאָנטירן דעם רעאַלן סאָציאַל-עקאָנאָמישן פֿאַקט [מײַנע קורסיוון. — י. מ.], וואָס ווערט סיגנאַליזירט דורך דער געשיכטע פֿון דער

---

15 Н. Марр. Язык и мышление. 1931, p. 21.

16 Н. Марр. К вопросу об историческом процессе... p. 10—13.

פון דאָרטן אויך די ווײַטערדיקע ציטאַטן וועגן די אויספֿירן.

פֿאַרמעלער אַנטוויקלונג פֿון posseidaon, דורך דער געשיכטע, אַז אָט דער טערמין איז ניט דירעקט צונויפֿגעשטעלט פֿון פֿיר עלעמענטן, נאָר פֿון צוויי צונויפֿגעצטע, וואָס זיינען פֿריער געווען אין גאַנג ווי זעלבשטענדיקע צוויי-עלעמענטיקע ווערטער" אאַז"וו. פֿאַר וואָר, עס איז אַ גרינגע זאַך אַזאַ מין מאַרק-סיסטישע לינגוויסטיק.

...יאָרן לאַנג האָט נ. מאַר געשטודירט די יאַפֿעטיטישע שפראַכן און אויפֿ-געשטעלט אַ טעאָריע וועגן זיי. איז אָבער געשען אַן אומגליק: מען האָט אים אויפֿמערקזאַם געמאַכט אָדער ער האָט אַליין עס אויסגעפֿונען, אַז די גרונט-הנחות פֿון זיין טעאָריע האָבן זיך אַרויסגעוויזן פֿאַר באַגרינדעט אויפֿן היסטאָרישן מאַטעריאַליזם און דיאַלעקטיזם" (оказавшиеся обоснованными на исто-рическом материализме и диалектизме[17], זיי האָבן זיך פון זיך, סטיכיש אַרויסגעווויזן פֿאַר מאַרקסיסטיש. פֿון יעמאָלט אָן מיט זיך נ. מאַר צו ווערן אַ ניט-סטיכישער מאַרקסיסט און האָט אויפֿגעשטעלט די אַלע טעאָריעס (און נאָך פֿיל ענלעכע צו זיי) וואָס מיר האָבן אין דעם איצטיקן אָפּשניט באַהאַנדלט.

צי האָט ער געבראַכט מיט דעם נוצן דער לינגוויסטיק? איז ער מיט דעם טאַקע נוציק געווען פֿאַרן היסטאָרישן מאַטעריאַליזם?

דער יונגער היסטאָריקער-מאַרקסיסט אַ. מוכאַרדזשי, וואָס האָט זיך באַטייליקט אין דער דעבאַטע נאָך מאַרס רעפֿעראַט אין דער געזעלשאַפֿט פֿון היסטאָ-ריקער-מאַרקסיסטן (שוין פֿיל מאָל דערמאָנט וועגן דעם), פֿאַרענדיקט זיין וואָרט מיט אַזאַ פּאַטעטישן שלוסאַקאָרד:

„אַזוי ווי חבֿר מאַר אָנערקענט די דיקטאַטור פֿון פּראָלעטאַריאַט, איז זיין טעאָריע אַ באָלשעוויסטישע טעאָריע פֿון פֿילאָסאָפֿיע, און מיר, רעוואָלוציאָנערע פּראָלעטאַרישע היסטאָריקער, באַגריסן זי". (ז"ז 36–37 פֿון דער בראָשור, וואָס איז אָנגערופֿן אין באַמערקונג 11).

V

פֿיר מאַגישע ווערטער

עס בליבט אונדז איבער איבערצוגעבן נאָך צוויי גרונט-טעאָריעס, וואָס מאַר האָט זיי אויסגעאַרבעט שוין אין דער לעצטער תקופֿה, בעת ער איז אַוועק פֿון די יאַפֿעטיטישע שפראַכן צו שפראַך בכלל. דאָס איז די מאַרישע טעאָריע וועגן אויפֿקום פֿון שפראַך און די אַזוי גערופֿענע פּאַלעאָנטאָלאָגיע פֿון שפראַך. מאַר לערנט:

קלאַנגנעשפראַך איז ניט אויפֿגעקומען צוזאַמען מיט מענטשלעכער אַרבעט, אויך ניט צוזאַמען מיט דער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט. נאָך פֿאַר דער תקופֿה פֿון קלאַנגנעשפראַך איז געווען אַ לאַנג-דויערנדיקע תקופֿה פֿון זשעסט: זשעסטנשפראַך אָדער האַנטשפראַך. אָט די תקופֿה פֿון האַנטשפראַך האָט זיך געצויגן טויזנטער-

17 Н. Марр. Яфетическая теория. Баку 1928, стр. V.

טויזנטער יאָרן. די מענטשלעכע קלאַנגענשפראַך איז אויפֿגעקומען יעמאָלט, ווען די מענטשהייט האָט געהאַט דורכגעמאַכט אַ היפֿשן מהלך אין דער שטיינצייט, און אָט די דאָזיקע קלאַנגענשפראַך האָט זיך אויסגעבילדעט ווי אַ רעזולטאַט פֿון מאַגישע האַנדלונגען. דער אורמענטש האָט געגלייבט, אַז די מאַגישע סגולות קענען אַרויסרופֿן די דערשיינונגען וואָס ער האָט געוואָלט. איז ער געגאַנגען אויף גייאַג, האָט דער מאָג געדאַרפֿט מיט זיין הייליקן טאַנצן, זינגען און אַרויסברענגען אַרטיקולירטע קלאַנגען אים מיטהעלפֿן אין זיין גייאג. האָט ער געוואַרט אויף אַ גערעטעניש, האָט דער מאָג געדאַרפֿט דורך די זעלביקע מיטלען זען, עס זאָל זיין רעגן צו דער צייט, זון צו דער צייט. פֿון אָט די ריטמישע באַוועגונגען פֿון מאָג, פֿון זיין רעליגיעזן טאַנץ, פֿון זיין זינגען האָט זיך ביסלעכווײַז אַרויסאַנטוויקלט די קלאַנגענשפראַך. און ניט דער גאַנצער אַרבעטנדיקער קאָלעקטיוו האָט געוומען אָן אָנטייל אין באַשאַפֿן די ערשטע ווערטער פֿון אַרטיקולירטע קלאַנגען, נאָר בלויז די הערשנדיקע שיכט פֿון די מאַגן, די כּישוף-מאַכערס, די בעלי-שמס. און די קלאַנגענשפראַך איז די ערשטע צייַטן גאָר ניט געווען קיין באַנוץ פֿון אַלעמען, נאָר פֿון דעם שיכט מאַגן און מכשפֿים. די מאַסע איז יעמאָלט געווען ניט-עבערידיק אין קלאַנגען, ווי זי איז געווען ניט-עבֿרידיק אין שריפֿט, ווי איצט נאָך אין 20סטן י"ה זיינען פֿאַראַן אַזוינע ניט-עבֿרידיקע אין שריפֿט. אַזוי ווי מיליאָנען מענטשן קענען איצט ניט שרײַבן, אַזוי האָט מען פֿשוט ניט געקענט ריידן. די ריידשפראַך האָט זיך פֿאַרשפרייט אָדער האָט זיך ניט פֿאַרשפרייט, ווײַל מען האָט געהאַט אַן אינטערעס זי ניט צו פֿאַרשפרייטן, ווי מען האָט געהאַט אַן אינטערעס ניט צו פֿאַרשפרייטן די עבֿרידיקייט.

אין דער שפראַך פֿון די מאַגן, וואָס איז אויך לכתחילה געווען ניט קיין גענוג בולט ארטיקולירטע שפראַך, האָבן זיך ביסלעכווײַז אויסגעקריסטאַליזירט פֿיר קלאַנגען-גרופּעס. דאָס זיינען די ערשטע פֿיר ווערטער פֿון דער מענטשלעכער שפראַך. די דאָזיקע ווערטער באַשטייען פֿון אַ קאָנסאָנאַנט, אַ וואָקאַל און אַ קאָנסאָנאַנט. די דאָזיקע ווערטער האָבן לכתחילה קיין זאַך ניט באַטײַט. דאָס זיינען געווען סתם כּישוף-שפראָכן, סתם מאַגישע ווערטער. און ווײַל זיי האָבן קיין זאַך ניט באַטײַט, האָבן זיי געקענט באַטײַטן אַלץ וואָס איר ווילט. אַזוי אָבער ווי דאָס זיינען געווען ווערטער בײַ אַ הייליקער פּראָצעדור, האָבן זיי באַקומען סוף-כּל-סוף דעם באַטײַט פֿון טאָטעם פֿון שבּט. דער טאָטעמיזם איז געווען פֿאַרשפרייט אַבסאָלוט אומעטום. און אָט די ווערטער, וואָס האָבן באַטײַט דעם טאָטעם פֿון שבּט, האָבן אויך אַ ביסל שפּעטער באַטײַט דעם נאָמען פֿון שבט, אָדער פֿון דעם פּראָדוצירער-קאָלעקטיוו (דער טערמין שבט איז ניט קיין כּשרער). צי קען זיך די וויסנשאַפֿט דערגרונטעווען צו דעם, וואָסערע פֿיר ווערטער זיינען עס? יאָ. דאָס זיינען די ווערטער:

sal, ber, jon, roш

דאָס זיינען לויט מאַרן נעמען פֿון אוראַלטע יאַפֿעטיטישע שבּטים, נאָך געוויער — נעמען פֿון די טאָטעמען פֿון די דאָזיקע שבּטים.

פֿריער האָט נ. מאַר געהאַלטן, אַז אין יסוד פֿון די ווערטער פֿון אַלע יאַפּעטישע שפּראַכן לויגן אָט די דאָזיקע פּיר קלאַנגען-קאָמבינאַציעס. די דאָזיקע ווערטער, מיינט ער, האָבן געהאַט די כּלערליי־קסטע באַטייטן. בכלל איז יעדער וואָרט געווען פֿאַרבונדן מיט אַ גאַנצן פּעקל באַטייטן, מיט אַ בינטל באַטייטן.

דאָס וואָרט האַנט למשל האָט באַטייט אויך שפּראַך, אויך רופֿן, רעדן, זיך צונויפֿרעדן. נ. מאַר ווייזט אָן, אַז אין די אַלטע יאַפּעטישע שפּראַכן האָט האַנט געקענט באַטייטן: איינס, צווויי, פֿינף, צען, קראַפֿט, מאַכט, רעכט, התחייבות, גנאָד, ברכה, רייַך, מעכטיק, זייַט, געגנט, שטיק, ענלעך, דורך, ביז, האַלטן, כאַפּן, באַקומען, געבן, זיגן, ליידן; שפּעטער אויך: הערשער, פֿירשט, קיניג, גאָט. אַזוי ווי איין וואָרט האָט אַזאַ פּאַק באַטייטן און אַזוי ווי דער קלאַנגענבייט אין די יאַפּעטישע שפּראַכן איז זייער אַ פֿרייַער (די וואָקאַלן גייען אַריבער אייגער אין אַנדערן, די סאָנאָרע קענען זיך אויך בייטן צווישן זיך; די דענטאַלע, די ספּיראַנטן קענען זיך בייטן צווישן זיך און אויך זיך קרייצן), האָט נ. מאַר זיך פֿאַרנומען מיטן אַריסקאָנסטרוירן די פּיר באַשטאַנדטיילן אין אַלע יאַפּעטישע ווערטער. דאָס „וואָרט" sal איז דער שורש פֿון דעם שבט טעסאַליער; ber פֿון די איבערן און בערבערן; jon – פֿון דעם אַלטגריכישן שבט יאָניער, און roш – אַ וואַריאַנט פֿון דעם נאָמען פֿון די עטרוסקער.

דאָס גופֿא, אַז ביסוד פֿון אַזוי פֿיל פֿאַרצווייגטע און איבערן שטח פֿון ערד און געשיכטע צעוואָרפֿענע יאַפּעטישע שפּראַכן זאָלן לויגן נאָר פּיר קלאַנגען-סכומים, וואָס באַטייטן די נעמען פֿון פּיר טאָטעמס, איז פֿאַר זיך גענוג אויסטערלישע. אָבער פֿאַר נ. מאַרן האָט זיך דאָס אַרויסגעווינען פֿאַר צו באַשיידן.

אַזוי ווי ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פֿון זיין שיטה וועגן אַ יאַפּעטישער שפּראַכן-משפּחה און האָט עס פֿאַרביטן מיט דער שיטה וועגן אַ יאַפּעטישער סיסטעם און געלערנט, אַז יאַפּעטישקייט איז אַ געוויסער צושטאַנד, וואָס אַלע שפּראַכן אין דער וועלט מוזן אים דורכמאַכן, איז נ. מאַר געקומען צום געדאַנק, אַז די פּיר קלאַנגען-סכומים, די מאַגישע sal, ber, jon, roш, זיינען די אורווערטער, די עיקרדיקע און אייביקע יסודות פֿאַר אַלע ווערטער פֿון אַלע שפּראַכן אין דער וועלט!!

אָט דאָס איז עס דער אַזוי גערופֿענער פֿאַלאָאַנטאָלאָגישער מעטאָד פֿון נ. מאַרן. ער באַשטייט אין אַרויסגעפֿינען די פּיר מאַגישע ווערטער אין אַלע ווערטער פֿון אַלע שפּראַכן! די פּיר כּישוף-„ווערטער" ווערן אַ מיסטעריעזע דערשיינונג. אַ מין יאַפּעטישע מעטאַפֿיזיק ווערט אויפֿגעבויט. נ. מאַר שטרייכט אונטער מיט יענער קאַטאַריסקייט און אָנספּקולתדיקייט, וואָס איז פֿאַר אים כאַראַקטעריסטיש, אַז אין קיין איין שפּראַך פֿון דער וועלט קען מען ניט געפֿינען קיין איין אייגנציקן עלעמענט מער, ווי נאָר די דערמאָנטע פּיר עלעמענטן. וואָסער וואָרט ער זאָל ניט נעמען און פֿון וואָסער שפּראַך ער זאָל עס ניט נעמען – ווייַט ער פֿון דאָרטן אַרויסהאָבן אָדער די עלעמענטן אין זייער ריינער פֿאָרם אָדער צונויפֿגעזעצט צווישן זיך. זיך פֿאַרנעמען מיט עטימאָלאָגיע פֿון ווערטער ווערט אַ מין האָקוס-פֿאָקוס, און דערבייַ

וויס מען פֿון לכתּחילה, וואָס עס וועט אַרויסקומען!

און וואָס איז דער קונץ? אַז די פֿיר „ווערטער" זײַנען פיר כישוף-שטע-קעלעך! אָט רעכנט נ. מאַר אַליין איבער, אַז

sal

קען זײַן אין דער געשטאַלט פֿון:

zal, tal, dal, ʒal, sol, zol, tol, ʒol

און מיט אַנדערע וואָקאַלן. ווײַטער קען פֿון sal אַרויסקומען:

Шor, jor, tor, zor; hal, gal, kor, gur, kur אאַז"וו.

עס קען אויך אָפּפֿאַלן דער לעצטער קאָנסאָנאַנט, די קאָנסאָנאַנטן קענען זיך בייַטן מיט די פֿלעצער, אויך דער ערשטער קאָנסאָנאַנט קען מגולגל ווערן אין אַ h און שפּעטער גאָר ניט ווערן.

VI

לינגוויסטיק און מאַגיע

נאָך די אַלע דערקלערונגען איז נאָר איין זאַך אומפֿאַרשטענדלעך: צו וואָס האָט מאַר געדאַרפֿט פֿיר עלעמענטן, אַז מען קען אויף אַזאַ באַקוועמען אופֿן אַלץ דערפֿירן צו איין אייניקן עלעמענט? איז פֿאַר וואָס דווקא פֿיר עלע-מענטן—ווערן מיר פֿון מאַרן אַליין אויך ניט געווויר. ער חקירהט זיך וועגן דעם אין די §§ 38 — 40 פֿון זײַן „יאַפֿעטיטישער טעאָריע" (באַקו, 28, זז' 109—114) און געפֿינט ניט קיין טיפֿערן גרונט, ווי דאָס פֿאַררופֿן זיך אויף דער „טעכניק פֿון מאַגישע האַנדלונגען" (גאַנץ פּשוט, ניט אמת?) און אויף דעם, אַז אין גרוזינישן פֿאָלקספּאָס באַשטייט די סטראָפּע פֿון פֿיר שורות.

נאָך דעם אַנטדעקן דעם פּאַלעאָנטאָלאָגישן מעטאָד ווערט בכלל די לינג-ויסטיק פֿאַרביטן דורך אַ קונצנמאַכערײַ. יעדע ערנצטע אונטערזוכונג ווערט מגולגל אין אַ שפּיל.

אָט למשל פֿאַרנעמט זיך מאַר מיט דעם אַנאַליז פֿון וואָרט Волга. פֿון-וואַנען נעמט זיך דער נאָמען פֿון דעם גרויסן רוסישן טײַך? זאָגט מאַר, אַז „וואָלגאַ" נעמט זיך פֿון בּאָלגאַר, אַז די וואָלגע-באָלגאַרן, דער שבט וואָס האָט אַמאָל געווויינט בײַ דער וואָלגע, האָט אַ נאָמען געגעבן דעם טײַך נאָך זיך נאָך. מעגלעך, אפֿשר שיקט זיך עס. בכל אופֿן קען מען ניט פֿון לכתּחילה מבטל זײַן אַזאַ עטימאָלאָגיע. צריך עיון, און קאָן זײַן עס זאָל אַרויסקומען, אַז נ. מאַר איז געראַטן.

אָבער עס איז דאָך דאָ דער פּאַלעאָנטאָלאָגישער מעטאָד, טאָר מען זיך ניט אָפּשטעלן דערבײַ. וואָל-גאַ מאַכט באָל-גאַר; הייסט עס דאָס וואָרט איז צוויי-עלעמענטיק. פֿון וועלכע עלעמענטן? באָל–בעל–בער און גאַר–גאַל–סאָל. בכן באַשטייט „וואָלגאַ" פֿון 2טן און פֿון 1טן פּאַלעאָנטאָלאָגישן עלעמענטן די פֿאָרמולע פֿון וואָלגאַ איז BA. דער דאָזיקער „וויץ" מאַכט שוין חשודיק די קען זײַן ריכטיקע עטימאָלאָגיע פֿון „וואָלגאַ" – „באָלגאַר".

אָדער נאָך אַ ביישפּיל פֿון אַ פּאָלעאָנטאָלאָגיש-סעמאַנטישער חקירה. נ. מאַר דערציילט, אַז אין די יאַפּעטיטישע שפּראַכן האָבן די ווערטער ניט איין באַטייט, נאָר בינטלעך באַטייטן. אַז ווערטער קענען זיין פֿילבאַטייטיק, ווייסן מיר. אַ שטריך פֿון פֿילבאַטייטיקייט איז דאָ ביי די סינטעטישע שפּראַכן, ביי כינעזיש. מאַר דערציילט ווען אַזאַ בינטל באַטייטן: קאָפּ+באַרג+הימל. נעמען מיר אָן, אַז ער איז געראָטן. ער גייט ווייטער און גיט איבער, אַז דאָס זעלביקע ווארט האָט נאָך אַ בינטל באַטייטן: האַנט+פֿרוי+וואַסער. און אַזוי ווי דאָ זיינען די באַטייטן ווייטער איינע פֿון די אַנדערע, דערקלערט ער, אַז דאָ ווערט דער באַטייט אַריי-בערגעטראָגן לויט דער פֿונקציע: די האַנט אַרבעט, פּראָדוצירט; די פֿרוי פּראָ-דוצירט קינדער; וואַסער איז אַ מיטל צו פּראָדוקציע, העלפֿט דער גערעטענישן, איז אַ באַדינג פֿאַרן לעבן. דאָס קלינגט אַ ביסל מאָדנע, אָבער וועגן דאָס אַלץ ווערט דערציילט וועגן אַן אַלטער יאַפּעטישער שפּראַך, און מען קען דאָס אַליין ניט איבערקאָנטראָלירן, טראַכט מען זיך ווייטער: אפֿשר איז מאַר טאַקע גערעכט.

אָבער דאָס איז צו באַשיידן. ער דרינגט ווייטער אַרויס, אַז ווי באַלד ער געפֿינט אַזאַ בינטל באַטייטן אין יאַפּעטישן, מוז ער דעם זעלביקן בינטל באַטייטן געפֿינען אויך אין אַלע אַנדערע שפּראַכן!

נעמט נ. מאַר אַזוינע דרייַ רוסישע ווערטער: вода+женщина+рука און ער „געפֿינט" אויך דאָ אַרויס דעם זעלביקן בינטל באַטייטן. ווי אַזוי?

אָנשטאָט вода נעמט ער אײַך דאָס ווארט река, דערווײַזנדיק, אַז אין פֿיל אַלטע שפּראַכן איז דער נאָמען פֿון טײַך אָפּשטאַמיק פֿון לשון וואַסער. נו — און река? האָבן מיר שוין דערמאָנט, ווי אַזוי מיט אַ חקירה ווען צוויי סאָציאַלע גרופּירונגען וואָס איינע האָט געאוקעט און די אַנדערע האָט געעקעט — ווערן דערקלערט די ביידע ווערטער פֿאַר גלײַך. און צום סוף: אַל תקרא женщина אלא русалка. און אין ווארט русалка איז צוויי מאָל פֿאַראַן וואַסער: ру איז וואַסער און сал (דער באַרימטער ערשטער עלעמענט) באַטייט אויך וואַסער. איז דאָך русалка לויטן באַטייט וואַסער+וואַסער, אָדער אויך פרוי+פֿרוי, אָדער וואַסער+פֿרוי.

און אַלץ וואָס מען האָט געוואָלט באַווײַזן איז דערוויזן!

*

די פּאָלעאָנטאָלאָגיע פֿון שפּראַך איז געווג צו באַשרײַבן. קריטיקירן זי איז איבעריק. צי האָט דען אַ זינען זיך צו פֿאַרנעמען מיט עטימאָלאָגישע האָרשפּאָל-טעריַען, אַז דער היצא-מדברינו איז פֿון פֿריער באַווּוסט? און וואָס האָט אויפֿ-געטאָן די גאַנצע מענטשהייט אין איר שפּראַכלעכער אַנטוויקלונג פֿאַר טויזנטער יאָרן, ווען זי קען ניט אַווּעק פֿון די פֿיר כישוף-שפּראָכן?

צי האָט אויך די פּאָלעאָנטאָלאָגיע פֿון שפּראַך געהאָט אין זינען מ. נ. פּאָקראָווסקי, ווען ער האָט געשריבן אין „פּראַוודאַ" (אין יאָר 1928, ביים פֿייערן דעם 40יאָריקן יובל פֿון נ. מאַרס לינגוויסטישער ארבעט): „אויב צווישן אונדז

וואָלט געלעבט ענגעלס, וואָלט זיך מיט מאַרס טעאָריע פֿאַרנומען יעדער קאָמוניסט, וויל זי וואָלט אַרײַן אין אײַזערנעם אינווענטאַר פֿון מאַרקסיסטישן פֿאַרשטיין די געשיכטע פֿון מענטשלעכער קולטור"?

און וואָס שייך מאַרס טעאָריע וועגן אויפֿקום פֿון שפּראַך? זי איז זייער אומבאַקווֹעם אויך פֿאַר די וואָס האַלטן פֿון נ. מאַרס סאָציאָלאָגישע שפּראַך-שיטות. וואָס הייסט דער אָפּשטאַם פֿון שפּראַך איז אַ מאַגישער, אַ קולטישער? צי קען דען אַזאַ טעאָריע זײַן אַ מאַרקסיסטישע? און ווי וועט דאָס אויסגעשיידט די מאַסע פון אָנטייל אין שפּראַכבאַשאַף? דער דערמאָנטער „שפּראַכפֿראָנט" האָט שטורמיש אַטאַקירט אַזאַ טעאָריע. און אַפֿילו געטרייע תּלמידים פֿון נ. מאַרן, ווי דאָס זײַנען וו. אַפּטעקאַר און ס. ביקאָווסקי, האָבן געמוזט אין אַ בראָשור וואָס איז אַרויס אין 1931 מודה זײַן, אַז זייער רבי באַנוצט אָפּט ניט ריכטיק דעם באַגריף קלאַס און איז מגזם די רעלע פֿון דער אוראַלטער מאַגיע.

דאָס זײַנען זייער אייגענע אופּנים פֿון זיך ציען צוריק. אין דעם זעלביקן סטיל קען מען אָנווײַזן אויף אַ גוזמא בײַם אָפּרוקן אַזוי שפּעט דעם אָנהייב פֿון שפּראַך, אויף דער גוזמא בײַ שילדערן די רעלע פֿון דער זשעטנשפּראַך און אויף נאָך גוזמאות און אומפֿאַרשטייענישן.

אַבּ זאָל זײַן דערלויבט נאָך אַ באַמערקונג: אויך דאָס אָנווײַזן אויף דער זשעטנשפּראַך איז ניט אָריגינעל-מאַריסטיש. אַ גאַנצע רײַ לינגוויסטן, וואָס האָבן זיך פֿאַרנומען מיט דער טעאָריע פֿון שפּראַכאויפֿקום, ווײַזן אָן אויף דער רעלע פֿון זשעטן. אין ערשטן באַנד פֿון וווּנדטס „פֿעלקער-פסיכאָלאָגיע" איז דאָ אַ בריטע, טיפֿזיניקע באַטראַכטונג וועגן דער זשעטנשפּראַך. פֿאַרשטייט זיך, אָן אַזאַ מאָדנער סברא, אַז מען האָט געקענט אויסבאַהאַלטן פֿון דער מאַסע די נייע קלאַנגענשפּראַך און זי צווינגען זיך ווײַטער צו באַנוצן מיט דער פֿרימיטיווער זשעטנשפּראַך. אַזאַ געדאַנק אַנטפּלעקט באמת טשיקאַווע אַלגעמיינע שפּראַך-פֿאַרשטעלונגען, וואָס ס'איז אַ חידוש, אַז זיי קענען זיך צונויפֿפּאַרן מיט אַזוינע גראַנדיאָזע קענטעניש פֿון שפּראַך-מאַטעריאַלן, מיט אַזוי פֿיל ערודיציע און מיטן שאָפֿן די טעאָריע וועגן די יאָפּעטיטישע שפּראַכן. גאַנץ אויסטערלישע סתּירותדיקע קאָמבינאַציעס געפֿינט מען בײַ מענטשן, און אַפֿנים אויך בײַ גרויסע לינגוויסטן.

דער עלטערער דור געלערנטע אין סאָוועט-רוסלאַנד האָט ניט געקאָנט נעמען ערנצט מאַרס טעאָריע וועגן אויפֿקום פֿון שפּראַך און וועגן די פֿיר מאַגישע עלעמענטן. פּראָפֿ' קודריאַווסקי, וואָס איז שוין געשטאָרבן (אַבּ איז ער געווען קאָמוניסטיש געשטימט), פּראָפֿ' פּעטערסאָן, פּראָפֿ' פֿאָליוואַנאָוו, פּראָפֿ' אושאַקאָוו, פּראָפֿ' סערגיעווסקי און בכלל אַלע „קאָמפּאַראַטיוויסטן"; די רעפֿלעקסאַלאָגישע שול פֿון פּאַווֹלאָוו וואָס פּרווּוט אויפֿבויען איר לינגוויסטישע שיטה, דער עטנאָלאָג פּראָפֿ' פּרעאָבראַזשענסקי, אויך אַרכעאָלאָגן און היסטאָריקער באַציען זיך נעגאַטיוו צו די ביידע מאַרס טעאָריעס וויי צו פֿיל אַנדערע אַרויסזאָגונגען זײַנע. און אַפֿילו דער אָפּיציעלער מומחה אין שפּראַך-ענינים ראָזע שאָר איז מער ווי זייער פֿאָרזיכטיק אין איר באַציונג צו מאַרס פּאַלעאָנטאָלאָגיע און טעאָריע וועגן אויפֿקום פֿון שפּראַכן.

זי איז אי אַהין אי אַהער. אין דעם אַרטיקל Язык אין דער סאָוועטישער ענציקלאָפּעדיע, וואָס זי האָט צונויפֿגעשטעלט בשותּפֿות מיט נאָך צוויי (איינער פֿון אירע שותּפֿים איז אַזאַ הייסער מאַריסט ווי מעשטשאַנינאָוו), ווערן ציטירט אי מאַרקס, אי ענגעלס, אי לענין, עס איז דאָ אַ זאַץ פֿון סטאַלינען, עס ווערט זייער פֿיל ציטירט לאַפֿאַרג — און פֿאַר מאַרן איז קיין אָרט ניטאָ. אין איר אייגענעם אַרטיקל Языковедение רעדט זי ליבערשט וועגן דער מערבדיקער לינגוויסטיק, וואָס עס איז באַקוועם צו קריטיקירן, און די מאַרישע ליגוויסטיק ווערט פֿאַרשוויגן.

אַז אַרויסטרעטן קעגן נ. מאַרן איז מיט אַ פּאָר יאָר צוריק, אין דער צײַט פֿון מאַרס גלאַנץ, ניט שטענדיק געווען אומגעפֿערלעך, איז צו זען למשל פֿון דער פֿאָדערונג צום סוף פֿון אַרטיקל פֿון א. בעסקראָווני „קעגן געפֿאַר פֿון אָבסקוראַנטיזם אין דער הויכשול". נאָכן אָפּרעכענען זיך אויף אַ שאַרפֿן פּאָלעמישן אופֿן מיט אַלע געגענער פֿון מאַרס טעאָריעס און נאָכן אויפֿדעקן, אַז אין פֿיל הויכשולן און פּעדאַגאָגישע טעכניקומס פֿירט מען אַ שטילן קאַמף קעגן מאַריזם, — ווערט דאָרטן געמאָלדן:

„די פֿאַקטן [ד"ה די פֿאַקטן פֿון קאַמף קעגן נ. מאַרן] פֿאָדערן זייערע אָרגאַניזאַציאָנעלע אויספֿירן".[18] ודי לחכּימא ברמיזא.

---

18 Языковедение и материализм. Выпуск II. Москва-Ленинград 1931, p. 54.

ר׳ פֿייבֿוש דער דיקטאַטאָר פֿון קראָקעווער קהל[1]

(פֿון דער גאַלעריי קהלשע תקיפֿים)

פֿון פּראָפֿ׳ מאיר בּאַלאַבּאַן (וואַרשע)

דער פּעריאָד פֿון ירידה פֿון דער פּוילישער מלוכה איז צוגלײַך דער פּעריאָד פֿון אונטערגאַנג פֿון די יִידישע עפּנטלעך-רעכטלעכע אָרגאַניזאַציעס. ביזן יאָר 1764 עקסיסטירן נאָך די אייבערגעבּיטן פֿון דער יִידישער קהילה: דער וועד הגליל און דער וועד אַרבע אַרצות, אָבער טאַקע אין דעם זעלביקן יאָר ווערן זיי אָפּגעשאַפֿט דורך דער קאָנסטיטוציע פֿון דעם קאָנוואָקאַציע־סיים, איידער סטאַניסלאַוו אויגוסט איז געוואָרן אויסגעקליבן, און לויט דער באַשטימונג פֿון דער זעלביקער קאָנסטי־טוציע פֿאַרנעמען זיך באַזונדערע קאָמיסיעס מיט דער ליקווידאַציע פֿון די ריזיקע חובֿות, וועלכע זײַנען איבערגעבליבן נאָך די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס.

אַזוי אַרום עקסיסטירט זינט דעם יאָר 1764 בלויז דער יסוד פֿון דער יִידישער אָרגאַניזאַציע אין פוילן: דער קהל, וואָס איז אָבער—לכל הפּחות וואָס איז שייך קראָקע—אין גאַנצן צעפוילט און ניט פֿעיק צום לעבן. אַלע פֿרוון וואָס זײַנען געמאַכט געוואָרן סיי מצד די יִדן גופֿא סיי מצד דער מלוכה־מאַכט צו רעאָרגאַניזירן דעם קהל גיבן ניט קיין שום פּעולה. די קלײגסטע פֿראָיצקטן וועלן צעקלאַפּט דורך דער תּקיפֿות פֿון יִידישע משפּחות און יחידים, וואָס פֿאַראַזיטירן אויף דעם דלות פֿון זייערע גלויבנס־ברידער. די מוראדיקע פֿאַר־חובֿעטקייט פֿון קהל מאַכט אומעמגלעך אײַנצושטעלן אַ גלײַכוואָג פֿון בודזשעט און איז גורם צו די פֿאַרשיידנסטע פֿעלשונגען מצד די וואָס האָבן געדאַרפֿט שטיין אויף דער וואַך פֿון יושר און אָרדענונג.

אין דעם מאָמענט וועלן די עסטרײַכער זײַנען אָפּגעטראָטן אויפֿן רעכטן ברעג פֿון דער ווײַסל (זומער 1776) און האָבן אָפּגעגעבן דער פּוילישער מאַכט דעם קוזמיר, און צוזאַמען מיט איר אויך די יִידישע שטאָט—איז בראָש פֿון דער יִידישער קהילה געשטאַנען דער אונדז שוין פֿון פֿריערדיקע צײַטן באַקאַנטער ר׳ פֿײַבֿוש (פֿעבוס אַבראַהאַמאָוויטש), דער איידעם פֿון אַבֿיגדור בן משה גומפּרעכט (Wiktor Mojżeszowicz), וועלכער איז אונדז אויך באַקאַנט. פֿייבֿוש האָט זיך ניט געקענט קיין עצה געבן מיט די עסטרײַכישע באַאַמטע, וועלכע פֿלעגן טאַקע אויך נעמען אין יד אַרײַן, אָבער מחמת מורא פֿאַר דעם לעמבערגער גובערניום און פֿאַר דער ווינער מאַכט פֿלעגן זיי גאָרנישט קענען אויפֿטאָן; פֿאַרקערט, מיט די פּוילישע באַאַמטע איז פֿײַבֿוש געווען גוט אויסגעקומען. בעת דער באַרער קאָנפֿעדעראַציע איז ער געווען דער פֿאַקטער פֿון מאַרשאַלעק

---

[1] א קאַפּיטל פֿון צוזייטן באַנד פֿון מײַן בוך Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu, וואָס ערשטענט די נאָענטסטע צײַט אין פּאָלאַג פֿון דער גענ׳ Nadzieja.

דזשיעזשאַנאָווסקי און האָט אים צוגעטראָגן אַ סך געלט, וואָס ער האָט אַרויס-געפּרעסט בײַ די ייִדישע סוחרים; ער האָט אויך גוט געקענט דעם ריכטער קורדוואַנאָווסקי, וואָס האָט דעמאָלט זיך צוריקגעקערט קיין קוזמיר, און אויך דעם אונטערוואָיעוואָדע לענטאָווסקי און גאָר גיך האָט ער אויך געפֿונען אַ וועג צום וואָיעוואָדע לובאָמירסקי, וועלכער האָט נאָך זשעוווסקין פֿאַרנומען דעם זעלביקן אַמט אין קראָקע. אויך קיין וואַרשע איז אים געראָטן צו קריגן אַ צוטריט און דאָרטן האָט ער באַקומען דעם טיטל הויפּפֿאַקטער פֿון דעם מלך סטאַניסלאַוו אויגוסט (1778)[2], וואָס האָט אים באַפֿרײַט פֿון דער קהלשער און וואָיעוואָדישער יוריסדיקציע און ער איז אונטערגעפֿאַלן נאָר אונטערן משפּט פֿון קיניג אָדער פֿון דעם קרוין-מאַרשאַלעק.

די וועגן, וואָס דורך זיי פֿלעגט פֿײַבֿוש זיך צושלאָגן צו די שררות, זײַנען געווען שוין פֿון לאַנג אויסגעטראָטענע; אין זיי זײַנען געגאַנגען זײַנע פֿאָרגייער צווישן די קהלשע פּרנסים, אין די וועגן איז ער אויך געגאַנגען. זינט דורות האָבן דער וואָיעוואָדע און זײַנע באַאַמטע געקראָגן פֿון דער קהלשער קאַסע הויכע פּענסיעס, און היות ווי זשעוווסקי האָט יאָרן לאַנג פֿאַרבראַכט אין רוסישער געפֿאַנגענשאַפֿט, און די ייִדן האָבן ניט געהאַט אויסגעצאָלט ניט אים און אויך ניט דעם ייִדישן ריכטער דאָס געלט, וואָס זיי איז געקומען, האָט זיך אין משך פֿון יאָרן אָנגעקליבן אַ חובֿ, וואָס האָט באַטראָפֿן צוזאַמען מיט די פּראָצענטער פֿאַר דער פֿאַרזאַמטער צײַט: 47.510 גילדן.

דער ענין האָט אָנגעשפּאַרט אין אַסעסאָרן-געריכט אין וואַרשע, וואָס האָט באַשטימט אויף דעם 26טן יוני 1777 אַ קאָמיסיע. אָבער דער ייִדישער ריכטער קורדוואַנאָווסקי האָט ניט געוואַרט ניט אויפֿן טערמין און אויך ניט אויף דער החלטה פֿון די קאָמיסאַרן, נאָר ער האָט אַרעסטירט די רײַכסטע קראָקעווער ייִדן, צווישן זיי דעס בעל-קאָראָבקע משה דעם רופֿא און אויך צוויי פּרנסים: ר׳ מענדל קאַלאַהאָראַ און משה בראַציעיוווקאַ. די דעלעגאַציע פֿון קהל, וואָס איז אַרויס-געשיקט געוואָרן צום וואָיעוואָדע אין שעדליסק, האָט געבראַכט זייער שווערע באַדינגונגען, וואָס דער קהל האָט זיי ניט געוואָלט און ניט געקענט אָננעמען, און עס איז אין דער ייִדישער שטאָט ווידער געקומען צו אומרוען, וואָס פֿײַבֿוש האָט באַשלאָסן צו מאַכן אַ סוף פֿון זיי.

און אַז ער קען מאַכן אַ טאָלק, וועגן דעם האָט מען געדענקט נאָך פֿון די צײַטן פֿון דער באַרער קאָנפֿעדעראַציע און פֿון דער עסטרײַכישער אָקופּאַציע. האָט אויך איצט קיינער זיך ניט דערוועגט אַנטקעגנצושטעלן זיך, בפֿרט אַז ער האָט גיך און ענערגיש זיך אָפּגערעכנט מיט זײַנע שונאים פֿון צד פֿון די יעקע-לעסעס, באַזונדערס מיט ישראל אַראָנאָוויטש[3]; ער האָט אויך ניט מוחל געווען

---

[2] Arch. Gł. Warsz. Oblaty grodu warsz. Nr I r. 1778.

[3] ער האָט באַפֿוילן אַרײַנצולייגן אין חרם ישראלן, שמידן אים אין שווערע קייטן און זײַן שטאָט אין שול באַשלאָגן מיט קרעפּ, ווי נאָך אַ פֿאַרשטאָרבענעם, און אַרומשטעלן מיט ליכט, און אַלע

זײַנע פֿאַרשטאָרבענע געגנער און פֿלעגט זיך נוקם זײַן פֿאַר „זײַן עוולה" אין זייערע יורשים[4].

די נקמה אין שונאים, לעבעדיקע און געשטאָרבענע, איז אָבער געווען בלויז אַ הקדמה צו דער וויטערדיקער אַקציע פֿון דאָזיקן תקיף. פֿייבוש פֿאַרמאָגט אַ גרויס פֿאַרמעגן, וואָס ער האָט געמאַכט פֿון אַרויספֿירן טאַבאַק אין די קיסרלעכע לענדער[5], ער האָט דעם טיטל הויפּפֿאַקטער פֿון זײַן קיניגלעכער מאַיעסטעט, ער האָט תּביעות צו קהל אויף דער ריזיקער סומע פֿון 144.000 גילדן[6], וואָס ער זאָל פֿלומרשט האָבן אויסגעגעבן אין די אינטערעסן פֿון דער קהילה, ווען ער האָט אין 1772 געפֿירט די מחלוקת מיטן צד פֿון די יעקעלעסעס. איצט איז געקומען די צייט אַרויסצוקריגן דאָס געלט, וואָס ער האָט אויסגעגעבן אויף שוחד פֿאַר די רוסישע און עסטרייכישע אָפֿיצירן און באַאַמטע און איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל צו באַזײַטיקן פֿון קהילה די יעקעלעסעס, וועלכע האָבן וויידער אין איר באַקומען די מאַכט.

כדי צו דערגרייכן אָט דעם ציל האָט פֿייבוש אויסגעקלערט אַ נייעם קהלשן אַמט; ער האָט באַשלאָסן צו ווערן אַ „יידישער פּרעמיער", אַ מין ראָש איבער די ראָשים, וואָס ניט ער ווערט אויסגעוויילט יערלעך דורך דעם קהל, נאָר ער ווערט באַשטימט דורכן וואָיעוואָדע.

ווי ער האָט זיך פּירגענומען, אַזוי האָט ער אויסגעפֿירט. ער האָט דער-קלערט דעם וואָיעוואָדע, אַז די קראָקעווער יידן ווילן איבער זיך אַ דיקטאַטור און אַז זיי האָבן אים שוין אויסגעקליבן אויף זעקס יאָר פֿאַר אַ ראָש-הקהל. דער וואָיעוואָדע, וואָס האָט געהאַט צו אים דעם פֿולן צוטרוי, האָט אים דורך אַ דעקרעט פֿון 12טן סעפּטעמבער 1779 געגעבן דעם דאָזיקן טיטל און האָט אין אַ גאַנצער ריי פֿאַראַגראָפֿן פֿעסטגעשטעלט די קאָמפּעטענצן פֿון נייעם באַאַמטן:

זײַנע זאַכן פֿון שטוב צונעמען. ישראלס וויטב האָט געגעבן פֿייבושן 300 דוקאַטן, און ער גופֿא האָט געמוזט שווערן, אַז ער וועט ניט מאַנען דורכן געריכט קיין באַפֿרידיקונג פֿאַר דער עוולה. Archiwum miasta Krakowa, fasc. Żydzi.

[4] Janas Rabinowicz contra Kahał Krak. t. j. Febus Abrahamowicz i Pinkus Markowicz, a właściwie contra Frajda Mendlowa, wdowa po Mendlu Kalahora o sumę 30.000 zł. AGZ rel. 211, pg. 923.

[5] Ibidem Rel. 200, pg. 1865, r. 1779. Febus Abrahamowicz S. R. Majestatis servus priviligiatus factor, primus senior et incola syn. casimir. contra Jan Antoni Marja Cossa w sprawie wywozu tytoniu, detto Rel. 210, pg. 1892. קאָסא האָט אַרעסטירט בײַ הערשלען (סטאָבניצקין), פֿייבושעס שותף, אַ סומע פֿאַר אַ כלומרשט ניט געהאַלטענעם קאָנטראָקט; דערפֿון איז געווען אַ היזק אויף 2.000 דוקאַטן. Ibidem Rel. 210, pg. 2.142. קאָסא מאָנט בײַ פֿייבושן 500 דוקאַטן פֿאַר צוגוגעבראַכטע צענעס און פֿאַרקויפֿטן טאַבאַק.

[6] זע דעם אַריגינאַל: Likwidacja pretensji starozakonnego Fajwisza Abrahamowicza przeciwko synagodze kazim. AIGW. 1.772, אין דעם צוזייטן אַריגינאַל פֿון 1780, דאָרט פּאָזיציע 1—10, וואָס גיבן בסך-הכל 8.000 דוקאַטן, אָדער 144.000 גילדן.

§ 1. Aby (premier) corocznie znajdował się (z ramienia mego) podczas elekcji starszych i całego kahału, a wakujące po niektórych z kahału losy w moc jego do rozdawania oddane być mają. I tak ma uważać, aby takowa elekcja nastąpiła w czasie zwyczajnym, w zupełnej skromności, podług ustaw i religji żydowskiej. Gdyby zaś jakowe bunty, tumulty, jak się zwykły praktykować w kahałach następowały, tedy dla uśmierzenia tego jurysdykcji wojewodzińskiej dawać powinien wiadomość.

§ 2. Sesje kahalne, osobliwe co do składek pieniężnych lub inne, które niespodzianie trafiają, aby on jako najstarszy z kahału zasiadał na nich, a któraby bez jego przytomności była czyniona, tedy żadnej ważności mieć nie powinna.

§ 3. Tenże starozakonny Faybuś wiedzieć powinien o wszelkich dochodach wojewody i grzywnach, któreby ze sądów żydowskich wynikały i dlatego u s t a n a w i a s i ę g o i n t e n d e n t e m p r o w e n t ó w w o j e w o d z i ń s k i c h.

§ 4. Expensa kahalna na żadne potrzeby być czyniona nie ma, ani jej rachmistrze w rachunkach przyjmować nie mają, póki tenże Faybuś na każdym, nie podpisze się, kwicie, jako i na kontraktach wszelkich kahalnych akcydensów.

§ 5. Ile razy będzie potrzebował do pomocy żołnierzy wojewodzińskich, tych mu jurysdykcja bronić niema.

§ 6. W sądach żydowskich, p.ócz ich religji tyczących się, odpowiadać nie ma, tylko w jurysdykcji wojewodzińskiej, od której dopuszczona ma być apelacja do samego wojewody.

§ 7. Na spełnienie powinności Faybuś wykona jurament. Ktoby się sprzeciwił tej mojej powinności, w sądzie moim ukarany będzie.

איבערזעצונג

§ 1. דער (פרעמיער) דארף זיך אלע יאר (לויט מײַן פוח-הרשאה) געפינען בײַם אויסקלײַבן די ראשים און דעם גאנצן קהל, און די אין קהל פרײַ געבליבענע גורלות ווערן געגעבן אין זײַן רשות צו פאַרטיילן; ער דארף אויך אכטונג געבן, אז די וואָס זאָל פאַרקומען אין דער געווינטלעכער צייט, אין פולער שטילקייט לויט די תקנות פון דער יידישער רעליגיע. אויב עס זאָלן אבער אנשטיין וואָסערע עס איז בונטן, מהומות, ווי דאָס טרעפט געווינטלעך אין די קהילות, דעמאָלט דארף ער צו ווײַסן געבן דער וואַיעוואָדישער יוריסדיקציע, כדי דאָס אײַנצושטילן.

§ 2. אויף די אסיפות פון קהל, באזונדערס צוליב געלט-הערכות אדער אנדערע, וואָס טרעפן זיך אומגעריכט, דארף ער, ווי דער עלטסטער פון קהל, בײַזײַן אויף זיי, און אזעלכע, וואָס ווערן פאַרקומען אן זײַן ווײַסן, זאָלן ניט האָבן קיין שום גילטיקייט.

§ 3. דער זעלביקער יד פאַבוש דארף ווײַסן ווען אלע הכנסות פון וואַיעוואָדע און פון שטראָף-געלטער, וואָס קומען פון די יידישע געריכטן און דערפאַר ווערט ער באשטימט פאַרן אינטענדאַנט פון די וואַיעוואָדישע הכנסות.

§ 4. עס טאָרן ניט געמאכט ווערן קיין שום קהלשע הוצאות אויף קיין שום באַדערפענישן און די רואי-חשבונות טאָרן זיי ניט אָננעמען אין די חשבונות, ביז דער זעלביקער פֵּייבוש וועט זיך ניט חתמענען אויף איטלעכער קבלה, פונקט ווי אויף די קאָנטראקטן פון אַלע זייטיקע הכנסות פון קהל.

§ 5. איטלעכס מאָל ווען ער וועט פֿאַרלאָנגען צו הילף וואיעוואָדישע זעלנערס, טאָר אים דערין די יוריסדיקציע ניט אָפּזאָגן.

§ 6. פֿאַר די יידישע געריכטן, חוץ די וואָס האָבן א שייכות צו זייער רעליגיע, טאָר ער ניט געלאָדן ווערן; בלויז אין דער וואיעוואָדישער יוריסדיקציע, און אויך פון איר ווערט דערלאָזן אַפּעלאַציע צום וואיעוואָדע אַלין.

§ 7. אויף אויסצופֿירן זיין חוב גיט פֵּייבוש אָפּ א שבועה. דער וואָס וועט זיך אַנטקעגנשטעלן קעגן מײַן פֿאַרארדענונג וועט באשטראָפט ווערן אין מײַן געריכט.

לובאָמירסקיס באַשטימונג האָט וואָרט אין וואָרט באַשטעטיקט זיין ממלא-מקום וואיעוואָדע סטאַניסלאַוו דעמבינסקי דורכן דעקרעט פון 30טן יאַנואַר 1780[7], און האָט אין אַ באַזונדער צירקולאַר פון 26טן פֿעברואַר פון זעלביקן יאָר[8] צוגעגעבן די ווייטערדיקע אויפקלערונגען:

§ 1. פֿרייַע אַמטן מעג פֵּייבוש לויטן אייגענעם אײַנזען פֿונאַנדערטיילן, אַבי ניט צווישן זײַנע קרובים.

§ 2. ווען ער וועט ניט קענען בײַזײַן אויף אַן אַסיפּה פון קהל, וועט די וואיעוואָדישע יוריסדיקציע באַשטימען אַ באַאַמטן.

§ 3. שטראָף-געלט אין דער וואיעוואָדישער קאַסע און די הכנסות פון וואיעוואָדע טראָגט ער אַרײַן יעדער קוואַרטאַל לויט אַ קבלה אין דער דאָזיקער קאַסע.

§ 4. מילימעריש באַגלייטונג באַקומט ער אויסשליסלעך בײַ שטייַערן-עקזעקוציעס, אָבער ניט צוליב אַנדערע צוועקן, איבעריקנס, וועט ער שטענדיק האָבן מיט זיך איין שמש פון קהל.

די פֿאַראַגראַפן 5 און 6 טראָגן קיין שום נײַס ניט אַרײַן. דער פֿאַראַגראַף 7 זאָגט, אַז אַלס אינטענדאַנט פון וואיעוואָדע טאָר ער ניט קיינעם באַעוולען; טאָמער וואָלט מען געהאַט אים אויפצוווײַזן עוולות אָדער פֿעלשונגען—פֿאַרלירט ער זײַן אַמט.

באַוואָפֿנט מיט די נאָמיניר-פֿריוויליגיעס פון צוויי וואיעוואָדעס, האָט פֵּייבוש דעם 7טן פֿעברואַר 1780 צונויפֿגערופֿן אַן ערך 200 קראָקעווער יידן, בתוכם די ראָשים פון קהל, די טובֿים, גבאים, פון צדקה רואי-חשבונות און אויך די עלטסטע פון די יידישע צעכן, האָט זיי באַווײַזן ביידע דעקרעטן און געגעבן זיי אונטערצוחתמענען אַ העברעיִשן פּתב[9], פֿלומרשט אַ וואַל-אַקט פון

---

[7] Ibidem, pg 156—9.

[8] Ibidem, pg 456.

[9] וועטשטיין: „דברי חפץ", № 55.

גאַנצן קהל, און האָט דערנאָך געהייסן דעם זעלביקן אַקט איבערזעצן אין פּוילי
און אַרײַנשרײַבן אין די קראָקעווער גראָד-ביכער. דער זייער טשיקאַווער דאָקומענט
לייענט זיך ווי ווײַטער שטייט:

„Zasiadłszy razem starszeństwo całe na walnej sesji, przyszli do tego, abyśmy do skutku przyprowadzili, cośmy żądali od lat kilku i naznaczyli jednego między sobą władnego. Tedy wiedząc, że starozakonny pan Faybus Abrahamowicz, z wielkiej familji człowiek doskonały w nauce, w interesach roztropny, przed monarchami i panami stawić się może i we wszystkiem szczęści mu się, jako już przez jego subjektum nam dobrze uczynił, opuszczając swoje interesa, a starał się o zaszczyt dobry synagogi naszej. Więc stanęło na sesji naszej uczynić i obrać jego za najstarszego generalnego w synagodze i mieć mu tego honoru, czego my dotąd nie mieli, tę moc ponawia takiego interesu, co przedtem nie był bez wiadomości JWPanów wojewodów krakowskich. Teraz chwała Bogu, że dał w serce pana naszego miłość w affekcie, że przez jego łaskawość pozwolił mieć tę zwierzchność według instrumentu tego starozakonnego, pana Faybusia od JW. wojewody krakowskiego danego. Dlatego my wszyscy naznaczamy tego starozakonnego pana Faybusia, aby był nad nami wszystkimi urzędnikami i całej synagogi naszej starszym generalnym, któremu wszelkie posłuszeństwo i powagę w sprawach i rządzeniu być powinno na lat sześć... nieodmienno...“[10]

איבערזעצונג

„זיך צונויפגעקליבן צוזאַמען אויף דער אַלגעמיינער אַסיפֿה, זײַנען אַלע עלטסטע אײַנגעגאַנגען
דערויף, אַז מיר זאָלן דערפֿירן צו אַ גמר דאָס, וואָס מיר האָבן פֿאַרלאַנגט זינט עטלעכע יאָר און
האָבן באַשטימט איינעם פֿון צווישן אונדז פֿאַר אַ מושל. און אַזוי וויסנדיק, אַז דער ייִד דער האַר פֿייבוש
בן אבֿרהם פֿון גרויסן יחוס, אַ מושלם אין תּורה, אַ געניטער אין עסקים, ער שטעלט זיך פֿאַר מלכים און
שרים און איז מצליח אין אַלצדינג, און ער האָט שוין פֿריער אונדז טובֿות געטאָן, פֿאַרלאָזנדיק זײַנע אײ-
גענע געשעפֿטן און האָט געשטרעבט צום גוטן כּבֿוד פֿון אונדזער קהילה, אַזוי איז געבליבן אויף אונדזער
אַסיפֿה צו טאָן און אויסצוקלײַבן אים פֿאַר דעם עלטסטן מנהיג אין דער קהילה, און זאָל ער
האָבן דעם כּבֿוד, וואָס מיר האָבן ביז אַהער ניט געהאַט, יענע מאַכט, וואָס איז פֿריער ניט געווען אָן
דעם וויסן פֿון די האַרן קראָקעווער וואָיעוואָדעס. איצטער געלויבט איז גאָט, וואָס ער האָט אַרײַנגעגעבן
אין האַרץ פון אונדזער האַר גנאָד, אַז דורך זײַן חסד האָט ער דערלויבט, עס זאָל געגעבן ווערן פֿון
לויכטיקן קראָקעווער וואָיעוואָדע די אייבערהערשאַפֿט צו פֿײַבֿושן. און דערפֿאַר באַשטימען מיר אַלע
דעם האַר פֿײַבֿושן דעם ייִד, אַז ער זאָל זײַן איבער אונדז אַלע באַאַמטע אין דער גאַנצער קהילה
אונדזערער דער עלטסטער מנהיג, וואָס אים מוזן אַלע פֿאָלגן אין אַלע ענינים און אין דער פֿירונג
אויף זעקס יאָר... ניט צו ענדערן...“

---

[10] AGZ. Rel. 211, pg. 524, dd. Kraków, 6, II. 1780.

אַרויסבאקומען פון די יידן די דאָזיקע „אָנערקענונג", האָט זיך פֵּייבוש גלייך אַ נעם גענומען, פֿישל בן אברהם, דעם אַרענדאַטאָר פון דער פּליש-קאַראָבקע, 2.500 גילדן אין אַדערויף[11] און האָט עס איבערגעשיקט דעם וואָיעוואָדע ווי אַ donum gratiosum[12] (מתנה), דערנאָך האָט ער זיך געלאָזט מאַכן אַ זיגל, וואָס אויף אים זיינען געווען אויס-געקריצט: די זון, די לבנה און 11 סנאָפּעס, וואָס בוקן זיך צו דער זון, און געלאָזט אַרויסהענגען אויף די טירן פון די קראָקעווער שולן הודעות, געשטעמפּלט מיט אָט דעם ביבלישן זיגל, און אין די הודעות האָט ער באַפוילן:

1. אַז אַלע שטאָטישע הכנסות מוזן געמאַכט ווערן נאָר מיט זיין וויסן.

2. דער קהלשער בורמיסטער (פרנס) האָט אַ קרעדיט בלויז אויף 8 גילדן; וואָס מער—מוז ער קריגן די הספמה פון ראש.

3. אַלע קהלשע דעקרעטן אָדער בריוו זיינען אומגילטיק אָן דער חתימה פון ראש.

4. בלויז דער ראש האָט דאָס רעכט צו אַסיגנירן און באַשטעטיקן די שכירות אָדער תמיכות.

שוין די הודעה גופּא, וואָס איז אַרויסגעהאַנגען געוואָרן דעם 7טן מערץ 1780[13], האָט אַרויסגערופֿן אַ רעש אין דער יידישער שטאָט; מען האָט זיך גלייך אַרומגעזען, אַז פֵּייבוש האָט אויסגענארט דעם כתב פון קהל, כדי מיט זיין הילף צו פֿאַרפּעסטיקן די אייגענע שטעלונג בײַם וואָיעוואָדע און אָן רחמנות צו שטיקן די רייכע און אָרעמע יידן.

אָנגעהויבן האָט ער דאָס פון דעם פריער דערמאָנטן אַרענדאַטאָר פון דער קאַראָבקע, פֿישל בן אברהם, וואָס ער האָט אים געצוווונגען צו נעמען אים פֿאַר אַ שותף, הגם עס האָט עקסיסטירט אַן אַלטע תקנה, אַז די פרנסים איז פֿאַרבאָטן צו אַרענדירן קהלשע הכנסות אָדער אַפֿילו צו זיין שותפֿים מיט דער אַרענדע פון קהלשע הכנסות. פֵּייבושן האָט קנאַפּ וואָס געאַרט אָט דער פֿאַרבאָט, און ער האָט געהייסן זיך אויסצאָלן אַן אַדערויף פון די הכנסות פון דער שותפות 50 דוקאַטן, ד״ה 900 גילדן. דערפֿאַר האָט ער צוגעהאָלפֿן פישלען און האָט בײַ דער

---

[11] Puukta na Fajwisza Abrahamowicza podane pod jedyny sąd wielmożnej i miłościwej jurysdykcji woj. Krak. AIGW, Oryginał. Punkt 1. זע אויך I Rozkaz Lubomirskiego, dd. 25. IX. 1779. Rel. 211 : די באַפֿעלן פון די וואָיעוואָדעס pg. 1224—5, II. Wojewody Dembińskiego, 30. I. 1780, Rel. 211, pg. 1003—4. III. Ejusdem, 14 VI 1780, ibidem, pg. 1462,

[12] AIGW.

[13] .AIGW אַריגינאַל

קומענדיקער ליציטאַציע אָנגענומען זײַן אָפּערטע, כאָטש זי איז געווען נידעריקער פֿון אַן אַנדערער אויף 2.000 גילדן יערלעך.[14]

דאָס איז אָבער אַלץ געווען בלויז אַ פֿאָרשפּיל צו דעם, וואָס האָט ערשט געדאַרפֿט קומען. „אָט האָט ער זיך אַרומגערינגלט מיט קהלשע שמשים, צונעמענ-צו די פֿריערדיקע צוויי נײַע שמשים. איינער איז אַ טערק (טערקישער יִיד), וואָס איז דאָ 16 יאָר ניט געווען און איז פֿריער געווען אַ גובֿה, אָבער היות ווי ער האָט ניט געקאָנט זיך אויסרעכענען לויט די רייסטערס, איז ער אַנטלאָפֿן. איצט האָט אים פֿײַבֿוש אָנגענומען פֿאַר אַ גובֿה, צוליב וואָס? בכדי ער זאָל אים זײַן אַ „יאָר-עדות". וואָרעם וואָס ער וויל, וועלן אים שטענדיק די צוויי עדות זאָגן, דער טערק איז איינער און זיסקינט דער אַנדערער. גייענדיק איבער די בעלי-בתּים טוט ער זיי אָן צרות, און אַז עמעצער זאָגט אים עפּעס, זײַנען באַלד פֿאַראַן די „עדות". דערפֿון קומען אַרײַן צו פֿײַבֿושן אין זײַן קעשענע שטראָף-געלטער[15]". „און אַזוי האָט ער זיך אויסגעקלערט אַ נײַע מאָדע אויסצופּרעסן פֿאַר זײַן זעקל געלט. ער האָט געלאָזט רופֿן די רבנים און געהייסן אויספֿאָרשן מעשים פֿון פֿאַר 30 יאָר, פֿאַר 20 יאָר; דערויף האָט ער אַרויסגעקראָגן אַ פּסק-דין, און אַז דער פּסק-דין איז געוואָרן באַשטימט, האָט ער געשיקט אבֿיגדורן זײַן פֿאָטער (שווער) און ער האָט בשתּיקה זיך מפֿשר געווען... מחמת מורא האָט יענער (איטלעכער), וואָס האָט געזען זײַן גרויסע מאַכט, אויסגעקויפֿט פֿאַר אים משכּנות אויף עטלעכע צענדלינג דוקאַטן, און פֿײַבֿוש האָט אים בשתּיקה צוגעזאָגט דעם דאָזיקן פּסק-דין אַרויסצוגעבן..."[16]

„ווען יאָאַכים איזאַק פֿישער האָט זיך אומגעקערט פֿון לײַפּציק אַ קראַנקער, האָט פֿײַבֿוש אים געשיקט רופֿן, ער זאָל תּיכּף קומען אין דער קהלשער קאַנצע-לאַריע. ווען יענער האָט זיך פֿאַרענטפֿערט, אַז ער איז קראַנק, האָט פֿײַבֿוש אַוועקגעשיקט צו אים אַהיים אויף יענעמס חשבון (6 גילדן) אַ רופֿא און שפּיטאָל-וואַרטערס, און שפּעטער ווידער אַ קאַפּראַל מיט זעלנערס און זיי האָבן אים אַ קראַנקן אָפּגעפֿירט אין תּפֿיסה, ווו מען האָט אים געשמידט אין שווערע קייטן. פֿײַבֿוש האָט געהייסן שליסן און פֿאַרחתמענען די קראָם פֿישערס און האָט דעם קראַנקן אַזוי לאַנג געהאַלטן אין תּפֿיסה, קעגן דעם ווידערשטאַנד און די בקשות פֿון די ראשים, ביזוואַנען פֿישערס ווײַב האָט אים ניט געבראַכט 4,5 גאָלדרערן צו 22 גילדן אַ גאָלדרער. אַן אַנדער יִידן, מיכל ליבראָוויטש, האָט פֿײַבֿוש אויך געהאַלטן אַ לענגערע צײַט אין תּפֿיסה, ביזוואַנען ער האָט זיך ניט אויסגעקויפֿט מיט אַ וועקסל אויף 400 גילדן, 6 גילדן מזומנים און אַ טאָפּ מעד פֿאַרן שווער פֿון דעם האַר פּרעמיער וויקטאָר בן משה. פּונקט אַזוי איז ער זיך באַגאַנגען מיטן סוחר יעקבֿ קאָזשוכאָווסקי, וואָס אים האָט זײַן פֿרוי אויך אַרויס-באַקומען פֿון תּפֿיסה און קייטן דורך אַרויסלייגן מזומנים און וועקסלען; אָבער דערמיט האָט זיך נאָך ניט געענדיקט. ער האָט נאָך געמוזט זיך אויסקויפֿן מיט

---

[14] Punkta na Fajwisza, 2. .1780 פֿישלס גבֿית-עדות אונטער אַ שבֿועה, מערץ

[15] Punkta, № 9. [16] Ibidem № 10—11.

מעד בײַ וויקטאָרן. און וועַן ער האָט געוואָלט אַרויספֿאָרן אויפֿן יריד אין לײַפּציק, האָט ער געמוזט פֿאָר אַ קאָפּראַל אין די אויגן געבן וויקטאָרן אַ וועקסל אויף 10 גילדן"[17].

קוים צוויי חדשים האָט געדויערט די ממשלה פֿײַבושעס אין דער יִידישער שטאָט, אָבער זי איז אַלעמען אַזוי אַרײַן אין די ביינער, אַז ניט געקוקט אויפֿן מערָאָר און שפּיאָנאַזש האָט זיך געמוען אָרגאַניזירן אַן אָפּאָזיציע. איר אָנפֿירער איז געווען ש מ ו א ל ל ַא נ ד ו י, אַ זון פֿון ר' שאול דעם פּשעדבאָזשער רבֿ, וואָס הגם ער איז ניט געווען קיין לוי, האָט ער פֿונדעסטוועגן געהערט צו דער משפּחה פֿון די לאַנדויס פֿון קראָקע און אַנדערע שטעט פֿון קליינפּוילן. דערצו, אַז ער וועט ניט קענען באַשטיין אַנטקעגן פֿײַבושן, איז לאַנדוי אַנטלאָפֿן אַהיים קיין פּשעדבאָזש און האָט פֿון דאָרטן אויס געמוען שטורעמען די וואָיעוואָדישע יוריס-דיקציע און דעם וואָיעוואָדע אַליין[18]. אויך די ראָשים פֿון קראָקע האָבן זיך אָנגענומען מיט מוט און האָבן דעם 11טן מאַי אַריינגעטראָגן אַן אָנקלאָג דעם וואָיעוואָדע, וווּ זיי האָבן אויפֿגעקלערט, אַז אין קראָקע איז קיינמאָל ניט געווען קיין אַמט פֿון קיין עלטסטן מנהיג און אַז דער הסכם פֿון קהל אויף דער „פּרע-מיערשאַפֿט" איז געווארן אויפֿגעצוווּנגען און אויסגענאַרט.[19]

„מיר האָבן בלויז געמיינט—לייענען מיר אין דעם אָנקלאָג—אַז ער (פֿײַבוש) זאָל זיך שטעלן און וואַכן איבערן וויסל פֿון דער גאַנצער שטאָט, אָבער ער זאָל קיי-נעם ניט עוולען... און ער ווי באַלד ער האָט זיך נאָר אַרויפֿגעכאַפּט, האָט ער זיך מיט אונדז באַגאַנגען ווי אַן אַפּיקורס און האָט פֿון אונדז די הויט געשונדן. דעם קהל און די גאַנצע יִידישע עדה האָט ער פֿאַרטשעפּעט; וווּ ער האָט נאָר געקענט אויסזוכן אַ מיטל אָדער אַ קונץ אויף חרובֿ צו מאַכן די גאַנצע שטאָט—האָט ער בלויז וועגן דעם געטראַכט. ער האָט אַפֿילו ניט דערלויבט אָפּצושטימען, און די וואָס זיינען ניט בײַגעווען אויף דער אסיפֿה פֿלעגט ער הייסן פֿאַרהאַלטן בײַ דער טיר און זיי סטראָשען, אָדער ער פֿלעגט טיילמאָל אַהיים אַוועקשיקן, זיי זאָלן ניט אַנדערש אונטערשרײַבן..."

„סוף-כל-סוף האָט ער אין יענעם כּתבֿ ניט געהאַט פֿון אונדז, אַז ער מעג זיך דערלויבן אונדז צו באַפֿעלן און איבער אונדז צו שאַפֿן, וואָס אַזעלכע באַפֿעלן האָט אונדז קיין שום וואָיעוואָדע און קיין שום יוריסדיקציע, זינט וועלט איז וועלט און שטאָט איז שטאָט, ניט געגעבן. און אָט ווי מיר האָבן שוין פֿון קדמונים אָן אַן אַלטן רשות פֿרײַ אויסצוקלײַבן, געגעבן פֿון די לויכטיקע הערן וואָיעוואָדעס און ער האָט אונדז נאָר בכּתבֿ צוגעשיקט אַ באַפֿעל, מיר זאָלן אים פֿריער מודיע

---

17 פּראָטאָקאָל, אַריגינאַל, AIGW.

18 פֿון פּראָטאָקאָל פֿײַבוש קאָנטרע לאַנדוי 1780, AGZ. rel. 211 pg 1317 dd.18.VI ווי אויך דעם אָנקלאָג לאַנדויס.

19 פּראָטאָקאָל, AIGW.

זײַן, ווער עס וועט זײַן בורמיסטער, זיי זאָלן אים ווילגעפֿעלן און וויניקער זאָרגן וועגן גורלות, פֿונקט ווי עפּעס אַ מאַנאַרך!"[20]

זייער אָנקלאָג האָבן די פֿרנסים אונטערגעשטיצט מיט אייניקע מתּנות פֿאַרן וואיעוואָדע און פֿאַר זײַן אַמט[21]. האָט טאַקע גאָר גיך דער יידישער ריכטער לענטאָווסקי אַרויסגעגעבן דעם 13טן יוני אַ פֿאַראַרדענונג דורכצופֿירן אַן אויספֿאָרשונג אין דעם ענין, און האָט צוגלײַך מתּרה געווען, „אַז קיינער זאָל זיך ניט דערוועגן קעגן פֿײַבושן אויפֿצוהייבן אַ בונט, שאָדן צו ברענגען זײַן געזונט אָדער לעבן און אדרבא, אַז די גאַנצע עדה דאַרף אים ווי אַ ראש חשוב האַלטן"[22]...

אויפֿן סמך פון לענטאָווסקיס צווייטער פֿאַראַרדענונג (דעם 25טן יוני 1780) איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ קאָמיסיע, וועלכע איז באַשטאַנען פֿון אַ רב, דריי דיינים און אַ דעלעגאַט פֿון פֿאָלק. זי האָט פֿאַרהערט אַ סך עדות (די אַנקעטע נעמט אַרום 30 פֿונקטן) און האָט דערלאַנגט דעם וואיעוואָדע: Punkta poda- ne przeciwko Żydowi Fajwusza Starszego[23]; און אין זיי זײַנען געווען אַ ריי אָנקלאָגן אויף דער פֿירונג פֿון „פּרעמיער" ווי אויך פֿון זײַן שוואַר וויקטאָר גאָמבריכט, „וואָס איז געווען אַ געצײַג אין זײַנע שמוציקע פּוונות".

איבערגעלייענט די „פּונקטן", האָט וואיעוואָדע דעמבאָווסקי באַפֿוילן די פֿרנסים תּיכף צו אַרעסטירן דעם פּרעמיער, וואָס יענע האָבן זייער געזן אויסגעפֿירט, ניט געקוקט אויפֿן יידישן יום-טובֿ.

אויפֿן וועג צו דער תּפֿיסה אין קראָקע האָט פֿײַבוש געסטראַשעט די פֿרנסים און געשריען צו זיי: „איר זײַט בהמות; אַז ווי איך וועל גיין קיין קוזמיר און זיך פֿאַרשרײַבן, וועט איר אַלע מוזן אַנטלויפֿן פֿון אײַערע קראָמען פֿאַרן טויער, איר וועט מוזן זיצן הינטערן טויער!" און מיט מאַטערניש האָבן זיך די קהלשע שמשים מיט אים אַן עצה געגעבן. אָבער וועמען ער איז שוין געזעסן אין תּפֿיסה, האָבן זיך אויף אים אַ שאָט געטאָן נייַע אָנקלאָגן, צווישן זיי אַן אָנקלאָג פֿון צוואַנציק קראָקעווער יידן, וואָס האָבן צוליב האַנדל געווינלט אין וואַרשע. פֿון דער וויטנס האָבן אים די דאָזיקע יידן ניט געקענט מוחל זײַן, „וואָס ער איז קיין קראָקע געקומען פֿון אַ פֿרעמדער שטאָט, וואָס ער האָט געווען לטיקס אין גאַנצן אַליין, האָט בײַ יעדערן געצאַפּט דאָס בלוט און שרעקלעך געקריוודעט דאָס האָב און גוטס, און האָט אויף אַן אומדערהערטן אופֿן דורך זײַן פֿאַלשקייט געפּועלט, מען זאָל אים חתמענען דעם כּתב, אַז ער ווערט אַן עלטס-טער, האָט געבעלי-בתּעווט און באַפֿוילן יעדער ווילע אַן אַנדער נייס, און האָט אומשולדיק געמאַטערט די קהילה, באַוואולט אַנדערע באַהאַלטענערהייט, אַנדערע באַראַבעווט עפּעלעך, און דער גאַנצער פּלאַן פֿון דעם הולטײַ איז געווען

---

20 די בקשה צום וואיעוואָדע. קאָנצעפּט AIGW.

21 די חשבונות פֿון קהל פֿאַרן יאָר 1780, AIGW.

22 דאָרט.

23 עטלעכע עקזעמפּלאַרן פֿון די דאָזיקע „פּונקטן" אין AIGW.

רק אונדז אַוועקצונעמען דאָס פֿאַרמעגן. דערפֿאַר זײַנען מיר געצוווּנגען געווען... בכדי צו קענען אָפּרייניקן די שטייגער פון אונדזער גאָרטן, און דעם דאָזיקן רויבער פֿון אונדזער קאָרק אַראָפּצוזעצן, וויל מיר וואָלטן ניט געקענט פֿון וואַרשע זיך צו אונדזער אייגנס אין קוזמיר אומקערן"[24].

גלײַכצײַטיק מיט די אָנקלאָגן האָבן זיך אַ שאָט געטאָן „אַרעסטן" אויף פֿײַבושעס אייגנס. אויף דער פֿאַראָרדענונג פֿון קרײַזהויפּטמאַן באָום דעם 12טן יוני און אויף דער פֿאַראָרדענונג פֿון צוויי יידן פֿון דאָבראָמיל (שמואל אושערא-וויטש און דוד שיאָוויטש) האָט דאָס קראָקעווער געריכט געלייגט אַן אַרעסט אויף זײַנע סחורות, מעבל און אויף די חובֿות, וואָס עס קומט אים[25], און אין אַ קאַרגן חודש שפּעטער (דעם 2טן יולי) האָט לענטאָווסקי געלייגט אַ צווייטן אַרעסט אויף די זעלביקע זאַכן און אויך פֿאַרחתמעט זײַנע ברויו און האַנדלס-ביכער[26].

פֿײַבוש האָט זיך פֿאַרטיידיקט מיט אַלע כּוחות, אַרויפֿגעוואָרפֿן די שולד פֿאַר דער אומאָרדענונג אין דער קהילה אויף זײַן געגנער, שמואל פֿון פּשעד-באָזש א"א.

אָבער די פֿאַרטיידיקונג האָט פֿײַבושן קנאַפּ וואָס געהאָלפֿן[27]; במשך פֿון אַכט יאָר איז ער געווען דער ראש און דער הערשער אין קהילה און האָט זיך פֿאַר דער צײַט אײַנגעקויפֿט אַזוי פֿיל שונאים, אַז פֿאַרן פסק-דין פֿלעגט ער גיין (פֿון תּפֿיסה צו דער אויספֿאָרשונג) אַרומגערינגלט מיט זעלנער און וועכטער, „מורא האָבנדיק פֿאַר דער נקמה פון המון און נאָכן פסק-דין האָט ער געסטראַשעט מיט נקמה און אַפֿילו מיט אונטערצינדן די שול"[28]. דעם 16טן נאָוועמבער 1780 איז אַרויסגעגעבן געווָארן דער פסק-דין, וואָס האָט אים פֿאַרמשפּט צו באַזײַטיקן „לעולם ועד" פון יעטווידער קהלשן אַמט און צו באַצאָלן דער קהלשער קאַסע אין אַלע געלטענע. דעם זעלביקן טאָג האָט אים לענטאָווסקי באַפֿרײַט פון תּפֿיסה. און אַזוי—לייענען מיר אין דעם אָנקלאָג פון אסתּר בת אבֿיגדור, פֿײַבושעס ווייב ווי אויך איר פֿאָטער אבֿיגדור — אין דעם מאָמענט ווען דער גצוועזענער ראש-

---

24 Warszawa 30. VI, 1780, oryg. AIGW.

25 דער גבֿית-עדות פֿון גערייכטס-דינער, דעם 12טן VI, 1780, AIGW. אָפּשריפֿט פֿון די גראָדישע אַקטן.

26 AMK, fasc. Żydzi.

27 וואָס שייך דעם פֿאַרוורף, אַז ער האָט בײַם רב אויסגעפּרעסט מזומן און א וועקסל, האָט פֿײַבוש אויפֿגעקלערט, אַז דער רב האָט פֿאַרן אַמט באַצאָלט דעם וואָיעוואָדע לובאָמירסקי 100 דוקאַטן און געגעבן א כתּב אויף נאָך אמאָל אזוי פֿיל. אָבער לובאָמירסקי איז געווען בלויז איין יאָר וואָיע-וואָדע, האָט ער אויף פֿײַבושעס בקשה אומגעקערט דעם רב צוריק א טייל פֿון אָפּצאָל. פֿאַר אָט דער שתּדלנות האָט זיך פֿײַבוש געלאָזט באַצאָלן עטלעכע הונדערט גילדן. (AIGW דער אָריגינאַל-פּראָטאָקאָל פֿון דער אויספֿאָרשונג).

28 AGZ. Rel. 211. pg 2534. דער פּראָטעסט פֿון קהל קעגן אסתּר און אבֿיגדורס פֿאַרוורפֿן.

הקהל האָט פֿאַרלאָזן די קראָקעווער תּפֿיסה, האָבן אים יִדן געפּאַקט און געוואָלט מיט גוואַלד פֿאַרשלעפּן אין דער יִדישער שטאָט אַרײַן. אָבער פּײַבוש האָט זיך אַרויסגעריסן און איז אַנטלאָפֿן צוזאַמען מיטן ווײַב אין וורובלעווסקיס מויער, און נאָכדעם ווי ער איז דאָרט אין פֿירהויז אָפּגעזעסן די גאַנצע נאַכט, איז ער פֿאַרטאָג אַנטלאָפֿן פֿון קראָקע און אַוועקגעפֿאָרן קיין ווארשע. די יִדן האָבן געלייגט אַן אַרעסט אויף זײַן מויער אין דער יִדישער שטאָט און דער רב האָט אים אַרײַנגעלייגט אין חרם[29]. קעגן דעם האָט פּײַבוש פּראָטעסטירט שוין פֿון ווארשע[30] און דער וואָיעוואָדע האָט באַפֿוילן די פּרנסים, זיי זאָלן אַראָפּנעמען פון פּײַבושן דעם חרם. דאָס האָט געדויערט אייניקע וואָכן, ביזוואַנען דער רב איז צוריקגעקומען פֿון ווארשע און האָט דעם 17טן דעצעמבער פּײַערלעך אַראָפּגענומען פֿון אים דעם חרם[31].

מיט דעם דאָזיקן אַקט ענדיקט זיך אין קהלשן, גראָדישן און שטאָטישן אַרכיוו פּײַבושעס ענין, וואָס האָט במשך צען יאָר צײַט באַשעפֿטיקט די קראָקעווער יִדן און די מלוכהשע מאַכט-אָרגאַנען. זינט דעמאָלט פֿאַרשווינדט פֿון די אַקטן און פֿון לעבן אין דער יִדישער שטאָט דער „האַר פּרעמיער" און צום רודער אין קהל רײַסן זיך צו אַנדערע מענטשן; דער מצב האָט זיך אָבער אַפֿילו אויף אַ האָר ניט פֿאַרבעסערט.

די פֿאַרקירצונגען אין דעם אַרטיקל לייענען זיך אַזוי:

AGZ.=Akta grodzkie i ziemskie w Archiwum ziemskiem w Krakowie.

AIGW.=Archiwum izrael. gminy wyznaniowej w Krakowe.

AMK.=Archiwum akt dawnych miasta Krakowa.

---

29 Ibidem 211, pg. 2388. Manifest Wigdora i jego córki Fstery Febusowej דאָרט איז אָנגענעבן, אז מען האָט דעם רב אויפֿגעצוהעצט אַרײַנצולייגן פּײַבושן אין חרם און מען האָט אים געגעבן א כתב, אז ער וועט דערפֿאַר ניט דאַרפֿן ענטפֿערן פֿאַר דער מאַכט. די קהילה טייטשט די זאַך אויס אָנדערש, דהיינו, אז דער רב האָט פּײַבושן אַרויסגערופֿן צו זײַן בית-דין, און וען יענער איז ניט געקומען, האָט דער רב אים אַרײַנגעלייגט אין חרם.

30 Ibid. Rel 211, pg. 2536.

31 אויפֿן אַקט, וואָס נעמט אַראָפּ דעם חרם און איז איבערגעזעצט אויף פּויליש פֿאַרן געברויך פֿון דער פּוילישער מאַכט, איז אונטערגעשריבן דער קראָקעווער רב יצחק לעוויטאָס לעמבערגער, (ר' יצחק הלוי בהג"ר מרדכי הלוי — זע פֿרי ע ד ב ע ר ג: לוחות זפֿרון זײַט 36 נו' 21) 13 דיינים און פּרנסים. קאָנצעפּט AIGW.

דערציונג און לעבן

פון לייבוש לעהרער (ניו-יאָרק)

דאָס וואָרט „לעבן" ווערט טיילמאָל פֿאַרשטאַנען בלויז אין טערמינען פֿון געניסן, און די פֿאַלשקייט פֿון אַזאַ אויפֿנעמען ליגט אין דעם וואָס „געניסן" הייסט דעמאָלט אַ גענוסער סטאַטישער מאָמענט, און ניט קיין דינאַמישער פּראָצעס. דער פּראַקטישער פֿילאָזאָף[1], וואָס איז געלאָפֿן קיין פּאַריז כדי צו ראַטעווען זיך פֿון „אַרבעט" און אָנהייבן אויף אַן אמת צו „לעבן", האָט קלאָר אײַנגעזען דעם דאָזיקן טעות אין זײַן דענקען. פֿאַרשטייט זיך, אַז אין פּאַלעמיק קען מען „לעבן" אַנטקעגנשטעלן אַנטקעגן יעדער ספּעציעלער טעטיקייט. דער חילוק באַשטייט בלויז אין דעם, וואָס אין דער טעטיקייט, וואָס מען וויל גרינגשטן, שטרײַכט מען אונטער דער פּראָצעס, דעם פֿליסנדיקן גאַנג, בעת אין „לעבן" שטרײַכט מען אונטער דעם לעצטן צו דערגרייכנדיקן מאָמענט, און מען לאָזט אין גאַנצן אויס דעם פּראָצעס וואָס האָט געפֿירט צו אים. ממילא איז דאָס לעצטע זאַפֿטיקער און נעענטער צו די דירעקטע פֿאַרלאַנגען.

עס איז פֿאַראַנען נאָך אַזינען, אין וועלכן מיר באַנוצן דאָס וואָרט „לעבן", וואָס פֿירט צו ניט ווינציקער שעדלעכע טעותן. מיר טראַכטן אָפּטמאָל פֿון לעבן ווי פֿון אַ פּסדרדיקן, שטענדיק אָנהאַלטנדיקן שטראָם, וואָס שפּעט זײַנע כּוחות פֿון זיך אַליין, פֿון „אינעווייניק". אָבער עס איז אויך אַרומגערינגלט מיט אַ „דרויסן" וואָס זוכט זיך אַרײַנצורײַסן, ווי אַ פֿרעמדער שטאָף, אין שטראָם פֿון לעבן. זוכן מיר תּמיד צו ציען די ליניע צווישן דעם „אינעווייניק" און דעם „דרויסן", דאָס ערשטע האַלטן מיר פֿאַר גוט, דאָס צווייטע פֿאַר שלעכט. דאָ ליגט אייגנטלעך דער אונטערשייד צווישן „נאַטירלעך" און „קינסטלעך", וואָס מיר מיינען, אַז דאָס איז טאַקע אַן אַבסאָלוטער אונטערשייד צווישן צווישן אין גאַנצן אַנדערע עלעמענטן.

אין דער אמתן באַשטימען מיר ניט, אין וואָס עס באַשטייט דער „אינעווייניק" און אין וואָס — דער „דרויסן", כדי זיך צו באַזאָרגן מיט אַ מאָס צו מעסטן מיט איר דערשיינונגען. מיר מאַכן דעם ענין אַסך לייכטער: דאָס וואָס געפֿעלט אונדז, שרײַבן מיר צו צום „אינעווייניק", און דאָס וואָס געפֿעלט אונדז ניט שרײַבן מיר צו צום „דרויסן". מענטשן וואָס קענען ניט פֿאַרטראָגן קיין פּודער אָדער רוזש אויפֿן פּנים פֿון אַ מיידל דערקלערן, אַז זיי האָבן פֿיינט געקינצלטע שיינקייט, זיי האָבן ליב בלויז די נאַטירלעכע. זיי וועט אָבער ניט איינפֿאַלן, אַז פּונקט דאָס זעלביקע וואָס מען זאָגט וועגן פּודער און רוזש—אויב קינסטלעכקייט איז דער אייגנציקער אַרגומענט — קען מען אויך זאָגן וועגן פֿאַרקעמען די האָר, אָפּשערן די נעגל און אַפֿילו וועגן טראָגן קלײַדער.

---

[1] זע יחזקאל-בלעטער, באַנד IV, נומ׳ 2, 240.

אַחוץ דעם לויגט דאָ די געפֿאַר צו מאַכן „לעבן" פֿאַר אַ הויפֿער אַבסטראַקציע, וואָס האָט אַ קנאַפּע שייכות צו די לעבעדיקע. וואָרעם אויב דאָס וואָס מיר גיבן צו, טראַכטן אויס, שאַפֿן אָפּ און בייזן, אויב דאָס אַלץ — דאָס לעבעדיקסטע אין אונדז—איז בלויז קינסטלעך און דרויסנדיק, בליבט שוין גאַנץ וויניק איבער פֿון די מאַניפֿעסטאַציעס פֿון טאָג טעגלעכן לעבן, וואָס מען זאָל קענען אָנרופֿן נאַטירלעך. דאָס לעבן וועלט דעמאָלט אַ הויפֿע אַבסטראַקציע וואָס גייט פֿון זיך אַליין, אַזוי צו זאָגן, און איז ניט נויטוועניק פֿאַרבונדן מיטן לעבעדיקן אָרגאַניזם. סוף-כּל-סוף קומט אויס, אַז דורך אַרויסטרייבן יעדע פֿאָרם פֿון „קינסטלעכקייט" אין „דרויסן" האָט מען דערמיט אַליין דאָס לעבן גופֿא אַרויסגעטריבן פֿונעם „אינעוויניק". מיר קומען דעמאָלט צו אַזאַ אַבסורד, אַז דער אינעווייניק פֿון לעבן שפּילט זיך אָפּ אין דרויסן פֿון די לעבעדיקע.

דערנעענטערן מיר זיך אָבער צו די קאָנקרעטע ראַמען פֿון לעבן און באַמיען זיך צו פֿאַרשטיין, ווי אַזוי די פּראָצעסן דריקן זיך אויס אין אונדזער באַוווּסטזיין, באַקומט זיך אַ בילד, וואָס וויזט אונדז אָן קלאָרער און בולטער די אמתע פּראָבלעמען פֿון דערציונג. וואָרעם די צעטיילונג צווישן „קינסטלעך" און „נאַטירלעך" האָט זייער אָפֿט געפֿיגורירט אין דער פֿאַלעמיק פון דער נייער שול אַנטקעגן דער אַלטער, און ממילא האָט אַזאַ אַרגומענטאַציע געמוזט פֿירן צו די דערמאָנטע שווערקייטן.

וואָס מער מיר טראַכטן זיך אַריין אין מענטשלעכן לעבן, אַלץ מער זענען מיר, אַז עס ווערט באַשטימט פֿון די רעזולטאַטן וואָס מיר רייסן זיך צו זיי און פֿון די מיטלען וואָס מיר נעמען אָן כדי זיי צו דערגרייכן, אין פֿאַרבינדונג מיטן סאָציאַלן געווּעב, וואָס אין אים זענען מיר אַריינגעפֿלאָכטן. אָבער מיטלען און ענד-רעזולטאַטן זענען ניט כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן קינדערשן באַוווּסטזיין אין דער ערשטער צייט, זאָגן מיר, אין ערשטן האַלבן יאָר, אָדער אַ ביסל מער, פֿון לעבן. בייַם געבוירן ווערן זענען די נערוון-פֿעדעם נאָך ניט פֿאַרענדיקט. די נערוון וואָס פֿאַרענדיקן זיך אין דער הויט האָבן נאָך ניט דערגרייכט זייער צייטיקן צושטאַנד, אין די געשטרייפֿטע מוסקלען (וואָס מיט זיי פֿירן מיר דורך האַנדלונגען, וואָס מיר האַלטן זיי פֿאַר אָפּהענגיק פֿונעם ווילן) זענען נאָך ניט אַנטוויקלט. דאָס קינד פֿאַרמאָגט נאָך ניט דעם פֿאַרשטאַנד, קאָנטראָל און אָפּהאַלט-פֿעיקייט, וואָס זענען נייטיק פֿאַר שכלדיקע האַנדלונגען. וואָרעם קאָנטראָל און אָפּהאַלט זענען פֿאַר-בונדן מיט העכערע מאַרך-צענטערס[2], און די זענען נאָך אין אַרויען צושטאַנד.

באַלד אין אָנהייב קען אַפֿילו אַקינד ניט זען, ניט הערן, עס קען קוים דערפֿילן דעם ווייטאָג פֿון אַשטאָך. אמת, די אַנטוויקלונג פֿון די חושים קומט פֿאַר גאַנץ גיך, בעת די העכערע פֿונקציעס, ספּעציעל די וואָס האָבן צו טאָן מיטן אינטעליגענטן אָריענטירן זיך, וואַקסן און אַנטוויקלען זיך אַסך פּאַמעלעכער. אָבער טעטיקייטן וואָס זענען אָרגאַניזירט אין מער אָדער ווינציקער געפֿורעמטע

---

[2] זע יקוס-בלעטער, באַנד VII, נומ' 1—2.

סעריעס, אָדער סיסטעמען, וואָס הייבן זיך אָן מיט אַזעלכע וואָס מיר רופֿן „מיטלעס" און שליסן זיך מיט „ענד-רעזולטאַטן", דאָס איז שוין די אַרבעט פֿון העכערע פֿונקציעס.

דעריבער זעען מיר, אַז די אַנטוויקלונג פֿון טעטיקייטן בײַ קינדער גייט טאַקע פֿון אַ מער אָדער ווייניקער כסדר אָנהאַלטנדיקן שטראָם, ביז עס קומען אַרויס געשלאָסענע סעריעס, וואָס זענען, אמת טאַקע, גאַנץ ענג פֿאַרבונדן צווישן אַנאַנדער, אָבער אין דער זעלביקער צײַט האָט אויך יעדע סעריע איר אייגענעם כאַראַקטער. לכתחילה שנײַדן זיך אַרויס פֿונעם גאַנצן פרימיטיוו געפֿורעמטן שטראָם פֿון באַוועגונגען די מאָטאָרישע קאָאָרדינאַציעס. עס קומט פֿאָר ניט בלויז אַן אָפרוף פֿון אַ סך מוסקלען אויף אַ שפּירעריש סטימול, נאָר דער אָפרוף איז באַשטימט, אַרגאַניזירט, געציילט אַרויסצובערעגענען אַן אָפּגעקליבענע האַנדלונג. דאָס אַלץ איז געראַטן וועגן קאָאָרדינאַציעס וואָס קומען פֿאָר אויף דער רעפּלעקסיוווער פּלאַן. זיי געהערן צו די איינפֿאַכסטע פֿונעם אַרגאַניזם און וועלן קאָנטראָלירט פֿון די נידעריקערע מאָטאָרישע צענטערס. צו אַ העכערער פּלאַן געהערן די וויילנדיקע באַוועגונגען וואָס זייערע צענטערס געפֿינען זיך אין דער קאָרע פֿון מאַרק. דער כאַראַקטער פֿון יעדער פֿאָרם פֿון קאָאָרדינאַציע באַשטייט—אַחוץ אַנדערע זאַכן—אין דער גרופּירונג פֿון רעפּלעקסיוון און אַנדערע אָפּרופֿן, אַזוי אַז יעדער באַוועגונג ווערט אַ טייל פֿון אַן אַרגאַניזירטער גאַנצקייט[3]. אָבער די העכערע גרופּירונגען שליסן שוין אין זיך אײַן דאָס באַוווסטזײַן פֿון באַשטימטע רעזולטאַטן, וואָס צוליב זיי ווערט אָנגעפּירט די גאַנצע אַרבעט פֿון געוויסע מעכאַניזמען.

די ערשטע טעטיקייט פֿון קינדער זענען: זויגן, רײַסן זיך צו אַלץ מיט די הענט, נעמען זאַכן אין מויל אַריין, דרייען זיך מיטן קערפּער אין פֿאַרשיידענע זײַטן, פֿאַרשיידענע באַוועגונגען מיט הענט און פֿיס, אַרויסבערענגען קלאַנגען, קריכן, שלעפּן אד"גל. לאָמיר דאָס אַלץ אָנרופֿן ספּאָנטאַנע באַוועגונגען. יעדער פֿון

---

[3] פֿאַראַן אויך אזעלכע וואָס לייקענען אין גאַנצן אָפּ, אז ס'איז פֿאַראַן אזא זאַך ווי ירושה, לויט זיי קען מען אַפּילו די אזוי גערופֿענע „אומבאַדינגטע רעפּלעקסן" דערקלערן דורך פֿאַקטאָרן, וואָס שפּילן זייער ראָלע אין דער עמבריאָנישער אַנטוויקלונג. ממילא איז אַפּילו דער עלעמענטארסטער רעפּלעקס אויך ניט מער ווי א מעכאַניזם וואָס שטאַמט אָפּ פֿון געוויסע ענדערונגען, וואָס וועלן ארײַנגעבראַכט אין פֿריערדיק „סתם באַוועגונגען".

כאָטש עס איז זייער שווער שלום צו מאַכן מיט אזא בליק אויף ירושה, איז אָבער דער רעזולטאַט דער זעלביקער פֿון שטאַנדפונקט פֿון אונדזער קלאַסיפֿיקאַציע. אזוי למשל שרײַבט האָלט, דער „ראַדיקאַלער עמפּיריסט", אז: „אָבער פֿון אונדזער ערבעט וועגן סתם באַוועגונגען זענען מיר, אז ארײַנקומענדיק [שפּ־רעריש] אימפּולסן שפּרייטן זיך אויס אויף א צעשוועמענעם אופֿן פֿון אָנהייב אָן, און די ארבעט פֿון נערוון-פֿאַרבינדונג איז, פונקט פֿאַרקערט, צו פֿאַרשמעלערן דעם פֿאַרנעם פֿון מאָטאָרישן אויסשטראָם, און זי פֿירט די ארײַנקומענדיקע אימפּולסן אויף א באַשטימטערן וועג פֿון ספּעציפֿיש פֿאַרקלענערטן ווידערשטאַנד".

Holt, E. B. Animal Drive and the Learning Process, 1931, 36.

אָט די באַוועגונגען איז אַ טייל פֿון אַ גאַנצער סיסטעם און האָט אירע סיבות אין דער סיסטעם, וואָס זי איז אַ טייל פֿון איר, אָבער על־פּי־רוב זענען זיך די סיבות ניט אָן, און מיר זענען מיט זיי ניט באַקאַנט. מיגלעך, אַז יעדערע פֿון זיי האָט, אָביעקטיוו גענומען, איר באַשטימטן ציל אין דער פּסיכאָ־פֿיזישער אַנטוויקלונג פֿונעם אָרגאַניזם. אָבער, ווידער אַ מאָל, מיר מוזן זיך דאָ בלויז באַנוגענען מיט טעאָרעטישע השערות. אַלץ וואָס מיר זענען איז: אַ שפּיל פֿון באַוועגונגען פֿון פֿאַרשיידענע גלידער און קערפּער־טיילן, וואָס רייסן זיך אַרויס און פֿאַרשווינדן, אַזוי ווי די כוואַליעס אויף דעם אייבערפֿלאַך פֿון אַ טײַך אין אַ ווינטיקן טאָג.

פֿון אָט דער פֿילאָסאָפֿישער פֿון פֿאַרשיידענע און פֿאַרשיידנאַרטיקע באַוועגונגען נעמען זיך מיט דער צייט אַרויסשיילן סיסטעמען פֿון געבונדענע האַנדלונגען פֿון אַ קלאָר דעפֿינירטן טיפּ. עפּעס ענלעכס קומט פֿאָר אַנאַטאָמיש אין דער עמבריאָנישער אַנטוויקלונג. עס פֿרוכפּערן זיך און מערן זיך קעמערלעך, וואָס לכתחילה זעט מען אין זיי ניט קיין שום סימן פֿון עפּעס אַ באַשטימטער בריאה. אָבער שפּעטער קומט פֿאָר דער פּראָצעס פֿון דיפֿערענציאַציע, עס הייבן זיך אָן אַרויסשיילן גלידער און אַלע אַנדערע טיילן, און מיט דער צייט וואַקסט דערפֿון אַרויס דאָס קלאָרע אָנזען פֿון אַ מענטשלעך קינד.

דער איבערגאַנג פֿון ספּאָנטאַנע צו צוועקמעסיקע באַוועגונגען לאָזט זיך על־פּי־רוב גאַנץ לייכט באַשטימען. אַ קינד פֿון אַ האַלב יאָר קען אָן שווערקייט וואַרפֿן אַ פּילקע. דעמאָלט איז עס אָבער לויט אונדזער דעפֿיניציע ספּאָנטאַנע באַוועגונג. אָבער שפּעטער, וועז אַ קינד וואַרפֿט אַ פּילקע מיטן צוועק, אַז אַן אַנדער קינד זאָל זי כאַפּן, דאָס איז שוין אַ טעטיקייט מיט אַ צוועק. אין לעצטן פֿאַל דאַרף דאָס קינד זען, אַז די פּילקע זאָל ניט פֿאַלן צו ווייט, און ניט אָן אַ זייט, כּדי דער געשטעלטער צוועק זאָל דערגרייכט ווערן. דער אמתער חילוק צווישן ספּאָנטאַנער באַוועגונג און צוועקמאָסיקער טעטיקייט באַשטייט אין דעם, וואָס די לעצטע האָט אין זיך אַ באַוווסטזיניקן „כּדי", וואָס באַשטימט איר זינען און איר כאַראַקטער. דאָס זעלביקע קומט פֿאָר אין דער שפּיל מיט קלעצלעך. גאָר ברעקלעך קינדער קענען אָננעמען קלעצלעך, וואָרפֿן זיי, אָדער לייגן זיי אייַנס אויף ס׳אַנדערע. אָבער וען אַ קינד דערגרייכט שוין די מדרגה, אַז עס לייגט צוזאַמען קלעצלעך, כּדי עס זאָל דערפֿון אַרויסקומען אַ שטול, אַ טיש, אַ הויז, דעמאָלט איז פֿון ספּאָנטאַנער באַוועגונג געוואָרן צוועקמעסיקע טעטיקייט.

די צוועקמעסיקע טעטיקייט גייט דורך אַ ווייטערדיקע אַנטוויקלונג און פֿאַרנעמט אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אין יעדן עלטער. דער אונטערשייד איז נאָר דאָס, וואָס עלטערע קינדער נעמען אונטער אויך אַזעלכע צוועקמעסיקע טעטיקייטן, וואָס געדויערן אַ לענגערע צייט, וואָס דער מהלך פֿון די מיטלען ביז צום צוועק איז אַסך גרעסער, די אַרבעט־מאַמענטן וואָס רופֿן זיך „מיטלען" זענען אין אַגרעסער־רער צאָל און פֿאַדערן מער אָנשטרענגונג און פֿעיקייט. אויפֿצושטעלן אַ הויז פֿון קלעצלעך קען געדויערן אַ פֿערטל שעה, אָבער בלויז לענגערע ערפֿאָרונג קען פֿירן אַ קינד אונטערצונעמען בויען אַזאַ בנין, וואָס זאָל פֿאַרטיק ווערן ערשט נאָך אַן

אַרבעט פֿון עטלעכע טעג. בײַ דערוואַקסענע מענטשן געפֿינען מיר צוועקן, וואָס עס נעמט אַ סך יאָרן, ביז זיי ווערן דערגרייכט.

אָבער די אַנטוויקלונג קומט ניט בלויז פֿאָר בנוגע פֿאַרנעם פֿון צײַט און קאָמפּליצירטקייט פֿון די מיטלען, נאָר אויך אין אַן אַנדער ריכטונג, וואָס איז פֿאַר אונדז באַזונדערס וויכטיק. יעדער צוועקמעסיקע טעטיקייט שטעלט מיט זיך פֿאָר אַ גלײַכע ליניע, וואָס ציט זיך פֿון די מיטלען צום צוועק. אַ גלײַכע ליניע אין דעם זינען וואָס יעדער טראָט איז מחייבֿ דעם קומענדיקן טראָט אין דער זעלביקער אַלגעמיינער ריכטונג (וואַרפֿן פּילקעס, לייגן קלעצלעך, אאַז"וו), און בלויז דער לעצטער טראָט פֿאַרענדיקט די גאַנצע סעריע, ד"ה ווען דער צוועק ווערט דער-גרייכט. לאָמיר אָבער אָנכאַפּן אַן אַנדער פֿאַל. אַ קינד זעגט אויס ברעטלעך, כּדי פֿון זיי צוזאַמענצושטעלן אַ הויז. צום ערשטן קומט פֿאָר די אַרבעט פֿון זעגן. אָבער פֿון דעם אַליין קען נאָך קיין הויז ניט ווערן. כּדי פֿון די צעזעגטע ברעט-לעך זאָל ווערן אַ הויז, איז נייטיק צו טאָן אַן אַרבעט אין גאָר אַן אַנדער ריכ-טונג: בויען, צונויפֿשטעלן. בעת דאָס קינד איז פֿאַרנומען מיטן זעגן, איז אויך יעדער טראָט מחייבֿ דעם קומענדיקן טראָט, אָבער אויב דאָס קינד וועט ניט בײַטן די גאַנצע ריכטונג פֿון דער אַרבעט, וועט קיינמאָל דערפֿון קיין הויז ניט ווערן. וואָרעם דאָס זעגן איז בלויז איין טייל, דער ערשטער טייל, פֿון דער אַרבעט, און זי וועט אין גאַנצן פֿאַרענדיקט ווערן ערשט דעמאָלט, ווען אויך דער צווייטער טייל וועט פֿאַרענדיקט ווערן. אויף אַזאַ אופֿן קומט אויס, אַז בעת אין ערשטן פֿאַל האָבן מיר אַ צוועקמעסיקע טעטיקייט וואָס איז איין-טייליק, איז אין צווייטן פֿאַל די טעטיקייט צוויי-טייליק.

אָבער דאָס איז בשום אופֿן ניט דער גאַנצער אונטערשייד צווישן די צוויי פֿאַלן. ווען מיר זעען אַ קינד עפּעס בויען פֿון קלעצלעך, דאַרף מען אייגנטלעך גאָר ניט פֿרעגן בײַם קינד וואָס עס טוט. דער פּראָצעס איז אַזאַ, אַז קוקנדיק אויף אים פֿון דרויסן קען מען גלײַך זען, אַז דאָ בויט זיך אַ הויז, אַ בענקל, אַ טיש. לכל-הפּחות קען מען זען, אַז דאָס קינד וויל „עפּעס" מאַכן, ווען אַפֿילו מען ווייס ניט וואָס דאָס איז. וואָרעם די קלעצלעך ווערן געלייגט פּלאַנמאָסיק, און ניט סתם געוואָרפֿן אין דער וועלט אַרײַן. און פּלאַנמאָסיקייט זעט זיך גלײַך אָן; עס איז ניט נייטיק, אַז דאָס קינד זאָל אונדז דערציילן וועגן דעם. ווען מיר קוקן זיך אָבער צו ווי אַ קינד זעגט ברעטלעך, איז טאַקע פֿון דרויסן אוממיגלעך צו דערגיין וואָס דאָס קינד וויל דאָ טאָן. ווען מען זאָגט אונדז ניט קלאָר, וואָס מען וויל דאָ מאַכן, וואָלט מען גאַנץ לײַכט געקענט דרינגען, אַז דעם קינד ווילט זיך גלאַט אַזוי אַ ביסל זעגן. וואָרעם פֿון דרויסן קוקנדיק וועט אונדז דאָס זעגן קיין זאַך ניט דערציילן, אַלץ ליגט אינעם קינדס כּוונה, און כּוונות זענען שוין בטבֿע אַזוי, אַז ווען מען דערציילט אונדז ניט וועגן זיי, איז אָפֿטמאָל אוממיגלעך זיך צו דערשלאָגן צו זיי.

נאָך אַן אונטערשייד איז פֿאַראַן צווישן די צוויי פֿאַלן, וואָס איז ניט ווינ-ציקער וויכטיק. אין ערשטן פֿאַל איז יעדער טראָט אַ צוגרייטונג פֿאַרן ווײַטערדיקן

טראָט. אָבער אַזוי באַלד ווי די גאַנצע סעריע ווערט פֿאַרענדיקט, קען זי באַ־
טראַכט ווערן ווי אַ זעלבשטענדיקע גאַנצקייט. אָבער אין צווייטן פֿאַל זענען מיר,
ווי אַ גאַנצע, געשלאָסענע סעריע (ווען דאָס זענען די ברעטלעך איז שוין פֿאַר־
ענדיקט) האָט קיין שום ווערט און קיין שום זינען ניט, סײַדן עס ווערט אויך
פֿאַרענדיקט די צווייטע סעריע, דאָס צוזאַמענשטעלן די זאַך. אויב די ערשטע
סעריע האָט פֿאַר דעם קינד יאָ אַ ווערט, איז דאָס בלויז ווי אַ צוגרייטונג, ווי
אַ מיטל צו אַ רעזולטאַט וואָס דאַרף ערשט שפּעטער געשאַפֿן ווערן; און אָט דער
לעצטער רעזולטאַט ליגט בלויז אינעם קינדס כוונה, אָבער ניט אין דער זע־
אַרבעט, וואָרעם כדי אים צו דערגרייכן פֿאָדערט זיך אַן אַרבעט פֿון גאָר אַן
אַנדער סאָרט—צונויפֿקלאַפּן אַ הויז. אויף אַזאָ אופֿן האָבן מיר האַנדלונג־סעריעס,
וואָס פֿאַרענדיקן זיך אין זיך אַליין, און אַנדערע וואָס האָבן בלויז אַ צוגרייטנדיקן
ווערט.

איך האָב ביז איצט גערעדט ווענן איין־טייליקע און צוויי־טייליקע סעריעס.
אָבער אין דער אמתן דאַרפֿן מיר זיך ניט אָפּשטעלן בײַ צוויי טיילן. אַזוי באַלד
ווי מיר פֿאַרלאָזן דאָס פֿעלד פֿון איין־טייליקע טעטיקייטן, קענען מיר די צאָל
טיילן פֿאַרגרעסערן אָן אַן אויפֿהער. ווען דאָס קינד זאַמלט קעסטלעך, כדי צו
זענען ברעטלעך, כדי צו בויען אַ הויז—האָבן מיר שוין דרײַ טיילן. ווען עס זאַמלט
געלט, כדי צו קויפֿן קעסטלעך, כדי צו זענען ברעטלעך, כדי צו בויען אַ הויז—
האָבן מיר שוין פֿיר טיילן, און אַזוי קען זיך דער „חד־גדיא" ציען ווײַטער, אָן
אַ ברעג. מיר האָבן, הייסט עס, איין־טייליקע און פֿיל־טייליקע טעטיקייטן. וועלן מיר
די ערשטע אָנרופֿן טעטיקייטן מיט אַ צ ו ע ק און די צווייטע—טעטיקייטן מיט אַ צ י ל.

פֿאַרשטייט זיך, אַז צילן זענען אַ העכערע מדרגה ווי צוועקן. אמת, ווי שוין
באַמערקט, קענען אויך צוועקן זײַן אי אײַנפֿאַך, אי זייער קאָמפּליצירט. דאָך זענען
זיי בטבע איינפֿאַכער פֿון צילן, ווײַל זיי פֿאָדערן ניט קיין שום איבערגענג פֿון
ריכטונג צו ריכטונג, פֿון טייל צו טייל, זיי זענען ניט פֿאַרבונדן מיט אַזאַ פּלאָנטער
פֿון כוונות און געניטיקן זיך ניט אין אַזאַ קאָמפּליצירטער פֿאָרם פֿון פֿאָרויסזען.

מיר זענען, אַז דאָס לעבן באַשטייט ניט פֿון אַ צאָל גלײַכאַרטיקע באַוועגונגען,
וואָס טראָגן זיך מיט אַן אײַנטאָניק אימפּעט דורכן גאַנצן לויף פֿון די יאָרן, נאָר
אַז דער לעבנסגאַנג איז אין אונדזער באַוווסטזײַן אָרגאַניזירט סעריעסוויז, און
יעדער סעריע האָט איר אייגענעם כאַראַקטער און איר אייגענע גאַנצקייט, כאָטש
זיי זענען, נאַטירלעך, אַלע פֿאַרבונדן אין שטענדיקע קעגנזײַטיקע שײַכותן. און
ניט בלויז די טעטיקייטן, וואָס מיר זענען אַליין פֿאָרווויקלט אין זיי, נאָר דעם
גאַנצן גאַנג פֿון דער וועלט זענען מיר געניגט אָוועקצושטעלן אין אַזעלכע סער־
יעס, מיר ריידן למשל ווענן דעם תכלית פֿון דער וועלט, פֿון לעבן, פֿונעם
מענטשן, אַלץ איינס צי מיר טוען דאָס אין רעליגיעזע, פֿילאָזאָפֿישע אָדער וויסנ־
שאַפֿטלעכע טערמינען. מיר זוכן אומעטום אויפֿצוהאַלטן דעם סעריע־כאַראַקטער.
אַ תכלית איז אַן ענד־רעזולטאַט, אַ „סוף", וואָס צו אים ציט זיך דער גאַנצער
וועג, וואָס הייבט זיך אָן מיט אַ געוויסן „אָנהייב". אויף אַן ענלעכן אופֿן טראַכטן

מיר וועגן די מענטשן וואָס מיר זענען מיט זיי פֿאַרבונדן אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. מיר קוקן אויף זייערע האַנדלונגען פֿון שטאַנדפונקט פֿון פֿאָרויסגעזעענע ענד-מאָמענטן—אַ סוף, אַ תּכלית—צו וועלכע זיי פֿירן, כאָטש מיט די האַנדלונגען גופֿא האָבן מיר גאָרניט וואָס צו טאָן.

אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן -- אין שייכות צו האַנדלונגען, וואָס פֿאַרנעמען אַ לענגערן לעבנסלויף און האָבן אַ באַזונדערע לעבנסווערט פֿאַר די באַטייליקטע, כאָטש מיר אַליין זענען מיט זיי ניט פֿאַרבונדן—אין אַזעלכע האַנדלונגען באַנוצן מיר געווײַנטלעך דאָס וואָרט „סוף" פֿאַר פֿאָרויסגעזעענע שלעכטע רעזולטאַטן, בעת פֿאַר גוטע באַנוצן מיר „תּכלית". וועט מיר זאָגן למשל: „מען קען לייכט זען וואָס זײַן סוף וועט זײַן", מיינען מיר, אַז ער וועט האָבן אַ „שוואַרצן סוף". בכלל „סוף" שמעקט מיט אָפּגעהאַקטקייט, מיט אַ געוויסער לייכטערער פֿאָרם פֿון טויט. „תּכלית" האָט שוין אין זיך עפּעס פֿאָזיטיוס. ווען מיר פֿרעגן: „וואָס וועט זײַן דער תּכלית?"—ווילן מיר דערמיט אייגנטלעך אויסדריקן, אַז יענער גייט ניט אין דער געווינטשענער ריכטונג, וווּ גוטע רעזולטאַטן זענען מיגלעך. ווידער דאָס וואָרט „רעזולטאַטן" איז אַן אַלגעמיינער טערמין פֿאַר ענד-מאָמענטן און האָט ניט קיין שום ספּעציפֿישקייט אין זיך. איז דאָכט זיך מיר דאָס גלייכסטע אויפֿצוהאַלטן אַזאַ וואָרט ווי „תּכלית" צו באַצייכענען יענע ענדלעכע מאָמענטן, וואָס מיר זענען אין טעטיקייטן, אין וועלכע מיר אַליין באַטייליקן זיך ניט, ד"ה סיי אַזעלכע וואָס זענען בכלל איבער אונדזער קאָנטראָל-מעגלעכקייט (ווי למשל דער תּכלית פֿון דער וועלט, פֿון לעבן, אאז"וו), סיי אַזעלכע וווּ אונדזער איינפֿלוס קען שפּילן אַ גרויסע ראָלע, נאָר זיי ליגן ניט אויפֿן וועג פֿון אונדזערע אייגענע צוועקן און ציל (ווי למשל מיר קענען זײַן פֿאַראינטערעסירט אינעם לעבן פֿון אַ פֿרײַנד און אים העלפֿן, כאָטש אונדזערע צוועקן און ציל קענען בלויז ליגן אין דער הילף וואָס מיר זוכן צו געבן, אָבער ניט אין די שווערקייטן, וואָס די הילף האָט אַ שייכות צו זיי).

פֿאַרשטייט זיך, אַז פֿאַר אונדז ליגט אַ געוואָלדיקע נפֿקא-מינה צווישן די אַלגעמיינע וועלט-תּכליתים און די וואָס מיר זענען אויפֿן וועג פֿון מענטשן, וואָס מיר זענען געזעלשאַפֿטלעך מיט זיי פֿאַרבונדן. עס וועט דעריבער ניצלעך זײַן, מיר זאָלן זיך אויף אַ ווײַלע אָפּשטעלן אויפֿן ווויקס פֿון געזעלשאַפֿטלעכקייט בייַ קינדער. דאָס וועט אונדז נעענטער באַקענען מיט דער ראָלע פֿון תּכליתים אין אָט דעם פּראָצעס.

אין ערשטן חודש פֿון לעבן זעט מען ניט, אַז קינדער זאָלן מאַכן אַן אונטערשייד צווישן דער מענטשלעכער שטים און סתּם קלאַנגען, וואָס זיי הערן אַרום זיך. פֿאַרקערט, די „סתּם קלאַנגען" מאַכן נאָך אַ קלאָרערן אײַנדרוק. אָבער בײַם סוף פֿון ערשטן חודש זעט זיך שוין אַרויס די באַזונדערע ראָלע פֿון דער מענטשלעכער שטים. שפּעטער אַ ביסל, נאָכן צווייטן חודש, וועט שוין ניט יעדער מענטשלעך קול אַזוי לייכט קענען באַרוִקן דאָס קינד ווי דער מוטערס שטים. דאָס הייסט, אַז אַרום דער צייט איז די דיפֿערענציאַציע צווישן קלאַנגען געגאַנגען נאָך ווײַטער.

מיט דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג הייבט שוין דאָס קינד אָן צו מאַכן אַן אונטערשייד צווישן מענטשן און זאַכן. מענטשן ווערן שוין אינטערעסאַנטערע און וויכטיקערע „זאַכן", אָדער עפעס אַ ספּעציעלער סאָרט „זאַכן", וואָס האָבן באַזונדערע סטימולירן-כּוחות. עס איז נאָך אָבער אַלץ פֿאַראַן אַ ווייטער מהלך, ביז פֿאַרן קינד ווערט אַ מענטש — אַן אַנדער קינד אָדער אַ דערוואַקסענער — אַ געוועלשאַפֿטלעכער אָביעקט. וואָרעם דער באַגריף „געזעלשאַפֿטלעכער אָביעקט" איז מחייב, מען זאָל פֿילן, אַז אַ מענטש איז אַ מיטגליד פֿון זעלביקן מין, וואָס פֿון אים איז דאָס אייגענע לעבן אָפֿהענגיק אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים, און דאָס איז שוין גאָר אַן אַנדער ענין. אָבער אויך דאָס לאָזט אויף זיך צו לאַנג ניט ווארטן. מענטשן סטימולירן קינדער אָפֿטער און פֿאַרשיידנאַרטיקער ווי אַנדערע זאַכן. די שטענדיקע פֿיל-פֿאַרמיקע שפּיל פֿון אַ מענטשלעך פּנים, פֿון מענטשלעכע הענט, פֿון אַ מענטשלעך קול, דאָס אַלץ שאַפֿט נייַע מוסטערן פֿאַר אויג, אויער און הויט. אַחוץ דעם זענען מענטשן דער וויכטיקסטער קוואַל פֿון פֿאַרגעניגן פֿאַרן קינד. זיי גיבן עסן, באַזייטיקן פּיזישע אומבאַקוועמקייט, דריקן אויס זייער ליבע אויף פֿאַרשיידענע אָנגענעמע אופֿנים, בקיצור, זיי זענען די וויכטיקסטע און אָפֿטסטע פֿאַרמיטלערס און באַפֿרידיקן פֿאַרלאַנגען. ממילא איז קיין וווּנדער ניט, וואָס זיי ווערן גיך דער צענטער פֿון קינדס אויפֿמערקזאַמקייט.

פֿון דער אַנדער זייט זענען די קינדער אַקוואַל פֿון אינטענסיוסטן פֿאַרגעניגן פֿאַר דערוואַקסענע. אין דער אמתן ניט בלויז קינדער, נאָר בכלל קלייניע באַשעפֿענישן, פֿאַרקלענערטע זאַכן, ווי קלייניע טעלעפֿאָנען, הייזלעך, בענקלעך, און אַפֿילו שפּראַכלעכע „קינדער", דימינוטיוון, רופֿן בייַ אונדז אַרויס צארטע געפֿילן. די אומבאַהאַלפֿנקייט פֿון קינדער, זייער עקאָנאָמישע אָפֿהענגיקייט און זייער פּיזישע שוואַכקייט רופֿן אַרויס ליבע און סימפּאַטיע, וואָס איז אַזוי ווערעם און טיף. קינדער זענען אויך מעכטיקע פֿאַקטאָרן אין אונדזער קאָנטראָל און אָפֿהאַלט אין שייכות צו זייערע קאַפּריזן און פֿאַרלאַנגען. אָט די שטענדיקע נויט זיי צו פֿאַרזאָרגן און שאַפֿן די געהעריקע פּיזישע באַדינגונגען פֿאַר זייער נאָרמאַלן וווּקס, צוזאַמען מיט דעם אמתן פֿאַרגעניגן וואָס דאָס גיט אונדז, פֿירט אונדז צו זוכן דערגרייכונגען פֿאַר קינדער, וואָס זענען אָפֿהענגיק פֿון זייערע טעטיקייטן, אָבער ניט פֿון זייער באַווּסטזיין. אַזוי למשל, ווען אַ פּרימיטיווער מענטש דערציילן דעם קינד אַ מעשה און האָבן אין זינען אַ מאַראַלע לעקציע, בעת בייַם קינד בלייבט בלויז דער זינען, און דאָס פֿאַרגעניגן, פֿונעם גאַנג פֿון די געשעענישן. דאָס הייסט, אַז דאָס באַווּסטזיין איז בייַם דערציילער און הערער ניט גלייַך, כאָטש די טעטיקייט פֿונעם ערשטן — דאָס דערציילן — איז אָפֿהענגיק פֿון דער טעטיקייט פֿונעם צווייטן—דאָס הערן. דאָס איז אייגנטלעך כאַראַקטעריס-טיש אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן בכלל. דאָרט וווּ אַסך קינדער פֿאַרבראַנגען, און ס׳איז פֿאַראַן אַן אָנזעצוודיקער אונטערשייד אין פֿעיִקייטן, אָדער עלטער, קומט פֿאָר פונקט דאָס זעלביקע. אויך צווישן דערוואַקסענע איז אַזוי, און דאָ זעט זיך אַרויס די ראָלע פֿונעם פֿירער. עס איז אַ שייכות פֿון ביידע זייטן, נאָר ווען די

שייַכות קומט פֿאָר צווישן קינדער און זייערע פֿאַרזאָרגער, זעט זיך דאָס אַרויס קלאָרער און בולטער.

אָט די שייַכות איז אין דער אמתן אַ שייַכות פֿון צוויי צדדים, ווו די ספּאָנטאַנע טעטיקייטן, די צילן און די צוועקן פֿון איין צד ווערן באַטראַכט פֿון שטאַנדפּונקט פון תּכלית בייַם צווייטן. און דאָ קומט אַרייַן די שפּראַך און הייבט אָן צו שפּילן איר אומגעהייַער וויכטיקע ראָלע. שפּראַך איז בטבֿע לימודיסטיש. מיט דער הילף פֿון שפּראַך קען מען שאַפֿן סיטואַציעס וואָס זענען שוין ניטאָ, וואָס זענען דאָ ניטאָ, אָדער וואָס זענען נאָך ניטאָ, עס איז אַן אינסטרומענט אויף קינסטלעך אויפֿצובויען אַ לעבן, כּדי צו אָרגאַניזירן און סטימולירן אָפּרוף-מעגלעכקייטן, וואָס דער תּכלית גענייטיקט זיך אין זיי. דער תּכלית איז די העכסטע מדרגה פֿון די האַנדלונג-סעריעס, וועלכע איך האָב דערמאָנט. דער צוועק איז אַ גאַנצקייט, ווען ער שטייט באַזונדער. ווען ער איז פֿאַרבונדן מיט אַ ציל, איז ער אויך אַ געוויסע גאַנצקייט אין זיך אַליין, אָבער דער עיקר אַ תּנאי און אַ מיטל פֿאַר אַ העכערער גאַנצקייט, פֿאַרן ציל. נאָר פֿון שטאַנדפּונקט פֿון תּכלית איז אַלץ תּנאַי, אַלץ איז מיטל פֿאַר העכסטן דערגרייך-פּונקט, פֿאַרן ווייַט פֿאָרויסגעזעענעם תּכלית. אַ חוץ דעם איז דער תּכלית, דער געזעלשאַפֿטלעכער תּכלית, טיף און ווייַט פֿאַרפֿלאָכטן אינעם גאַנצן סאָציאַלן געוועב, ער שטייַגט אַריבער די גרענעצן פֿונעם אינדיווי-דועלן באַוווּסטזייַן און אַנטהאַלט אין זיך די אידעע פֿון אַן אָביעקטיווער נויט-ווענדיקייט, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט דער סאַמע טבֿע פֿון לעבנס-פּראָצעסן. אַזוי למשל פֿילט דער פּרימיטיווער מענטש בייַם דערציילן אַ מעשה מיט אַ געוויסער מאָראַל ניט בלויז דאָס פֿאַרגעניגן פֿונעם דערציילן גופֿא, נאָר אויך, אַז דאָס וועט שוין ממילא פֿירן דאָס קינד אין דער געוווּנטשענער עטישער ריכטונג, אָדער אַז אַזוי איז גוט פֿון זייַן זייַט צו טאָן. אַ חוץ דעם איז דער תּכלית אַזוי כאַראַק-טעריסטיש פֿאַר אַ געזעלשאַפֿטלעכער פֿאַרבינדונג, וואָס איז ניט קיין פֿאָרם פֿון פֿיזישן צוזאַמענלעבן, נאָר אַן אָרגאַנישע איינהייט פֿון שטענדיקן קעגנזייַטיקן ווירקן און באַאייַנפֿלוסן.

דער געזעלשאַפֿטלעכער תּכלית וואָלט ניט געקענט אַרויסשווימען אין לעבן פֿון מענטשן אָן דער הילף פֿון שפּראַך. ווען מיר פֿילאָזאָפֿירן וועגן דעם תּכלית פֿון דער וועלט אָדער דעם „תּכלית הבריאה", האַנדלט זיך עס וועגן פֿאָרויסזען געוויסע ענד-מאָמענטן אין אַ פּראָצעס, וואָס מיר האָבן איבער אים קיין שום דעה ניט. מיר קענען אים העכסטנס פֿאָרויסזען, וויסן וואָס אונדז איז באַשערט און זיך צופּאַסן. גאַנץ אַנדערש איז, ווען מיר זעען אַזעלכע ענד-מאָמענטן אין לעבן פֿון די וואָס רינגלען אונדז אַרום, ווו די ליניע צווישן זייער לעבן אין אונדזער אייגענעם ווערט אַזוי אָפֿט אָפּגעווישט. דאָ איז פֿאָרויסזען ניט קיין פּאַסיווער ענין. מיר קענען זיך ניט באַפֿרידיקן בלויז מיט ווייַט-זעערייַ און מיט דער באַשאָנקענער חכמה צו טרעפֿן וואָס דער מאָרגעדיקער טאָג קען ברענגען. פֿאָרויס-זען הייסט אין אַזעלכע פֿאַלן וואָרענען, ענדערן, אָדער פֿאַרשטאַרקן. די תּכליתים וואָס מיר זעען אינעם לעבן פֿון די וואָס זענען מיט אונדז געזעלשאַפֿטלעך פֿאַר-

בונדן, רירן אָן אונדזערע אייגענע צוועקן און צילן. אָט די אידענטיפֿיקאַציע צווישן די ענד-מאָמענטן פֿון יענעמס לעבן — וואָס יענער מעג וועגן זיי אַפֿילו קיין שום השגה ניט האָבן — און די אייגענע דערגרייך-פונקטן, וועלכע מען זעט פֿאַרויס מיטן פֿולן באַווופֿסטזיין, אָט דאָס וויזט אונדז אָן די ארגאַנישע באַהעפֿטונג וואָס ליגט אין סאָציאַלן לעבן. און וואָס מער מיר קוקן זיך צו צו דער דאָזיקער כאַראַקטעריסטיק אין די שיכּותן צווישן דערוואַקסענע און קינדער, אַלץ בולטער זעט זיך אַרויס די טבֿע פֿון די דאָזיקע תכלית, און ווי אוממיגלעך עס וואָלט געווען, זיי זאָלן שפּילן זייער געזעלשאַפֿטלעכע ראָלע אָן דער הילף פֿון שפּראַך

די תכלית, וואָס מיר זעען אינעם לעבן פֿון אונדזערע אייגענע קינדער, זענען נאָך טיפֿער און ענגער פֿאַרבונדן מיט אונדזערע אייגענע צוועקן און צילן. אונדזערע שכנים אידענטיפֿיצירן אונדזערע קינדער מיט אונדז, אַפֿילו ווען זיי האָבן ניט דעם מינדסטן באַגריף וועגן דער ראָלע פֿון ירושה און סביבה. מען בענטשט אונדז פֿאַר גוטע קינדער, מען שעלט אונדז פֿאַר שלעכטע. צו האָבן גוטע קינדער וועלן, אויף אַזאַ אופֿן, אַ ציל אין לעבן, פונקט ווי פרנסה, אָדער כּבוד, אָדער עסטעטישע פֿאַרגעניגנס. ממילא וועלט דאָס אַקטיוו אַרײַנמישן זיך אין לעבן פֿון די קינדער אַ טיל פֿון די אַלגעמיינע אַקטיוו פּראָצעסן וואָס מיר גייען דורך אין אייגענעם פּערזענלעכן לעבן. דאָס וועלט נאָך פֿאַרשטאַרקט דורך די נאַטירלעכע געפֿילן פֿון ליבע צו די קינדער, דורך דער שטענדיקער זאָרג פֿאַר זיי איבער זייער אומבאַהאָלפֿנקייט און אָפּהענגיקייט פֿון אונדז. ממילא הייסט פֿאָרויסזען תכלית אין זייער לעבן דאָס זעלביקע ווי פֿאָרויסזען אייגענע „לעצטע" רעזולטאַטן. און פֿאָרויסזען, ווי גענוג, הייסט עפּעס טאָן, ענדערן, פֿאַרשטאַרקן, אָדער זיך באַמיען אָפּצושאַפֿן. דאָס קען אָבער בלויז געטאָן ווערן דעמאָלט, ווען עס איז פֿאַראַן אַ מעגלעכקייט אַרויסצורײַסן די פֿאָרויסגעזענע סיטואַציע פֿון דער צוקונפֿט און אַוועקשטעלן זי ווי אַן איצטיקן אָביעקט זיך אָפּצורופֿן אויף אים די שפּראַך פֿירט אויס אָט די פֿונקציע. ווען איך זאָג צו אַ קינד: „האַלט פֿעסט דאָס גלאָז, וועסט עס נאָך צעברעכן", וואָלט די צווייטע העלפֿט פֿונעם זאַץ קיין ווערט ניט געהאַט, סײַדן די סיטואַציע „צעברעכן", וואָס געפֿינט זיך ווי אַ מיגלעכקייט אין דער צוקונפֿט, ווערט שוין איצט אויפֿגענומען פֿונעם קינד, און דאָס ווירקט ממילא, אַז דאָס קינד זאָל בײַטן דעם אופֿן פֿון אָפּרופֿן זיך אויף דער סיטואַציע „האַלטן אַ גלאָז".

אויף פּראָסט ייִדיש הייסט עס, ווען מען שטעלט אַוועק פֿאַרן קינד, אין איצטיקן מאָמענט, אַ מיגלעכן שאָדן וואָס קען פֿאָרקומען אין דער צוקונפֿט, קלאָמערט דאָס קינד שוין איצט אַרום די האַנט פֿעסטער אַרום דעם גלאָז, כּדי דורך אַן איבטיקן אַקט צו פֿאַרמײַדן אַן אומאָנגענעמעמ פֿאַסירונג אין אַ שפּעטערדיקער צײַט. דאָס איז די אומגעהײַער וויכטיקע מעלה פֿון שפּראַך, און דאָס איז אייגנטלעך דער פּשט פֿון דעם וואָס איך האָב פֿריער באַמערקט, אַז שפּראַך איז בטבע לימודיסטיש.

ספּאָנטאַנע טעטיקייט, צוועקן, צילן, תכלית — אַזוי זעט אויס דאָס בילד פֿון לעבעדיקער טעטיקייט. געווויסע פֿרטים פֿונעם דאָזיקן בילד זענען דאָ צוליב

קלאָרקייט אַ ביסל פֿאַראיינפאַכט געוואָרן. אָבער שוין איצט קען מען אַרויסזען, ווי אומזיניק עס איז צו מאַכן אַ ווייט-גייענדיקן אונטערשייד צווישן דערציונג און לעבן. וועמען דערציילט אונדז, אַז בייַ פּרימיטיווע שבטים איז זעלטן צו געפֿינען אַ וואָרט פֿאַר „דערציונג", איז עס דאַכט זיך מיר גאַנץ קלאָר און פֿאַרשטענדלעך. ווייַל סוף-כּל-סוף איז אַלץ דערציונג, ווייַל אַלץ איז לעבן. יעדער פֿאָרם פֿון לעבן איז מחייבֿ דערציענדיקע פֿונקציעס, פֿונקט ווי יעדער פֿאָרם פֿון דערציונג מוז זיך אויסדריקן אין צוועקן, צילן, תּכלית—לעבן. די גאַנצע פֿראַגע באַשטייט בלויז אין דער ספּעציעלער שייכות וואָס עקסיסטירט צווישן די תּכלית פֿון איין זייט און די צילן און צוועקן פֿון דער אַנדערער.

כּדי דער דערציונג-פּראָצעס זאָל פֿאָרקומען אויף אַ געזונטן אופֿן, איז נייטיק, אַז די אויפֿגאַבן וואָס שטעלן זיך די דערציער און די נאַטירלעכע אויפֿגאַבן פֿון די קינדער זאָלן אין גאַנצן צוזאַמענפֿאַלן, ד"ה, ניט אַז דאָס באַוווּסטזיין פֿון די ענד-דערגרייכונגען זאָל זיין בייַ בידן גלייַך—דאָס איז אוממיגלעך—נאָר אַז די טבֿע פֿון דער טעטיקייט זאָל אויסדריקן די פֿאַרלאַנגען פֿון ביידע צדדים. דאָס וואָלט געווען דער אידעאַלער צושטאַנד, ווייל יעדער צווועק פֿונעם קינד וואָלט געווען פונקט די פּאַסיקע אַרבעט וואָס פֿאַרזיכערט אויך אין דער זעלבּיקער צייט דעם תּכלית פֿונעם דערוואַקסענעם. דער דאָזיקער אידעאַלער צושטאַנד וועט קיין מאָל ניט דערגרייכט ווערן, שוין דערפֿאַר אַליין וואָס עס וועט אייביק מוזן זיין אַ טיפֿער אונטערשייד צווישן דערוואַקסענע און קינדער, ניט געקוקט אויף זייערע אינטימע קעננזיטיקע שייכותן. אָבער דאָס איז, און דאַרף זיין, אונדזער שטרעבונג, און אין דעם באַשטייט טאַקע איינע פֿון די הויפּט-פֿראָבלעמען אין דערציונג.

אין דער פּרימיטיווער געזעלשאַפֿט קען מען אַסך נעענטער צוקומען צום דאָזיקן אידעאַל. אָבער אין די באַדינגונגען פֿון אונדזער ציוויליזאַציע מוז מען אָנקומען צו פֿאַרשיידענע אויסגעטראַכטע מיטלען, און מען דאַרף כּסדר קלייגן זיך, כּדי כאָטש ווי ווייט מעגלעך אויסצוגלייַכן די תּכלית פֿון די גרויסע מיט די צילן און צוועקן פֿון די קלייניע.

איך האָב שוין פֿריער אָנגעוויזן, אַז צוועקן און צילן זענען פֿאַרבונדן מיט פֿאַרויסזען, מיט כוונות. כוונות זענען אָבער ניט סתּם אַזוי זיך, אַ געוויסער גלייַכ-גילטיקער צושטאַנד פֿון באַוווּסטזיין; זיי דריקן אויס אַן אַקטיוויטעט שטרעבונג, אַ רייַסן זיך צו עפּעס, און אָט די דאָזיקע געפֿילן זענען ניט בלויז פֿאַרבונדן מיטן לעצטן צו דערגרייכנדיקן מאָמענט, נאָר זיי שפּרייטן זיך אויס אויפֿן גאַנצן פּראָצעס, און באַפֿאַרבן יעדן טראָט. וועמען דער צוועק איז צונויפֿגשטעלן אַ הויז פֿון קלעצלעך, דעמאָלט שפּרייט זיך אויס דאָס פֿאַרגענגן פֿונעם צוועק אויף יעדן קלעצל וואָס מען לייגט אַוועק, אויפֿן גאַנצן פּראָצעס. ממילא איז יעדער טראָט אויך שוין פֿאַרן קינד אַ וויכטיקער ענין, אַ באַפֿרידיקונג און אויסדרוק פֿון אָנגענעמע געפֿילן, אַזוי אַז די פּערזענלעכקייט וואַקסט מיט און דורך דער אַרבעט וואָס דאָס קינד טוט. די אַרבעט פֿון צונויפֿגשטעלן אַ הויז פֿון קלעצלעך קען אָמאָל פֿאַרקערפּערן אין זיך סיי דעם צוועק פֿונעם קינד, סיי דעם תּכלית פֿון אַ דער.

וואַקסענעם, זאָגן מיר, פֿון אַ לערערין אין אַ קינדער-גאָרטן. ביים קינד איז דאָרטן דער צוועק דאָס הויז גופֿא, ביי דער לערערין איז דער תּכלית די אַנטוויקלונג פֿון חושים, פֿון מוסקלען און שכל, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט אַזאַ אַרבעט. אין דעם פֿאַל איז די טעטיקייט אַזאַ, אַז תּכלית און צוועק פֿאַלן ביידע צונויף אין דער זעלביקער טעטיקייט. דאָס, ווי שוין באַמערקט, איז אַ אידעאַלער צושטאַנד. אין אַנדערע פֿאַלן ווערן אָנגעוועדט פֿאַרשיידענע מיטלען כדי אַרויסצוברענגען אַזאַ מין צונויפֿפֿאַל.

ווען מיר רעדן וועגן מיטלען אין שול-דערציונג, האָבן מיר נאַטירלעך אין זינען מעטאָדיק, אָבער מעטאָדיק ניט אין ברייטן זינען פֿון אַן אַלגעמיינעם צוגאַנג צום אַרגאַניזירן שול-טעטיקייטן, נאָר אינעם ענגערן זינען פֿון דורכפֿירן קלענערע אויפֿגאַבן וואָס שווימען תּמיד אַרויס אויפֿן וועג צו גרעסערע ציל. אָט די מיטלען קענען אין אַלגעמיין צעטיילט ווערן אין דרײַ קלאַסן. לאָמיר זיך פֿאָרשטעלן, אַז אַ לערער וויל אויסלערנען אַ גרופּע קינדער אויסלייגן דעם נאָמען „בערל". דאָס איז גראָד וויכטיק פֿאַר זײַנער אַ געשטעלטער אויפֿגאַבע, ממילא ווערט דאָס זײַן תּכלית[4], ער וויסט אָבער, אַז קינדער געפֿינטיקן זיך ניט אינעם הויפֿן אויסלייגן אַ נאָמען. דאָס קען בײַ זיי קיין צוועק ניט ווערן, ווײַל זיי זענען פֿסיכיש ניט גרייט דערפֿאַר. דער לערער, לאָמיר אָננעמען, איז געניג אינטעליגענט צו פֿאַר-שטיין, אַז אין אַזאַ לאַגע קען בײַ קינדער ניט געשאַפֿן ווערן די נייטיקע געפֿיל-באַצונגען, וואָס זאָל זיך אויסשפּרייטן אויף יעדן מאָמענט פֿונעם פּראָצעס. אין אַזאַ פֿאַל איז זייער שווער, אַז די קינדער זאָלן זיך בכלל אויף אַן אמת עפּעס אויס-לערנען. פֿאַלט ער אויף אַ המצאה און פֿאַרוואַנדלט זײַן תּכלית אין אַ שפּיל. ער שרײַבט אויף דעם נאָמען „בערל", און ווײַזט אָן דעם ריכטיקן סדר פֿון די אותיות. דערנאָך מאַכט ער איין קינד פֿאַר אַ „ב", דאָס צווייטע פֿאַר אַן „ע", דאָס דריטע פֿאַר אַ „ר" און דאָס פֿערטע פֿאַר אַ „ל". די שפּיל באַשטייט אין דעם, וואָס בעת ער רופֿט אויס: „אײַנס, צוויי, דרײַ", דאַרפֿן די פֿיר קינדער-אותיות צולויפֿן צו אַ גצווויסן פּלאַץ און זיך אַוועקשטעלן אין געהעריקן סדר, לויט דעם נאָמען „בערל". און דערנאָך רופֿט ער ווידער אויס „אײַנס, צוויי, דרײַ", און די אותיות צעלויפֿן זיך אין פֿאַרשיידענע ריכטונגען. אַזוי האַלט עס אָן עטלעכע מינוט: זיי קומען זיך צוזאַמען און לויפֿן זיך פֿונאַנדער.

אַזאַ שפּיל קען זײַן גאַנץ אינטערעסאַנט, דאָס צוזאַמענלויפֿן, פֿונאַנדערלויפֿן, אויסשטעלן זיך אין אַ סדר, געלעכטער און פֿרייד פֿון דער גאַנצער טעטיקייט, דאָס זענען אָנגענעמע מיטלען פֿאַר אַן אָנגענעמען צוועק—אינטערעסאַנט. זײַן תּכלית און די קינדערס צוועק פֿאַלן זיך צונויף דערמיט, וואָס אויסלייגן „בערל" ווערט

---

[4] איך וויסט, אַז דאָס וואָרט „תּכלית" קלינגט מאָדנע, ווען מען באַנוצט עס אין איצטיקן פֿאַל. אָבער פֿון שטאַנדפּונקט פֿון דער געגענבענער דעפֿיניציע איז עס גאַנץ ריכטיק. קענטיק, אַז מען קען אַזעלכע מאָדנעקייטן ניט אויסמײַדן, ווען מען וויל צופּאַלן ווערטער, אַז זיי זאָלן זיך ארײַנפּאַסן אין א וויסנשאַפֿטלעכער טערמינאָלאָגיע.

אַ נויטוועגדיקער ענד-מאָמענט אין אַ שפּיל-סיסטעם. לאָמיר די דאָזיקע מעטאָדע אָנרופן „פֿאַרוואַנדלונג". זי באַשטייט אין דעם, וואָס דער גאַנצער תּכלית ווערט פֿאַרוואַנדלט אין גאָר אַן אַנדער זאַך—אין דעם פּאַל, אין אַ שפּיל—אָבער די רעזול-טאַטן בלייבן די זעלביקע. פֿאַרוואַנדלונג איז זיכער דער בעסטער אויסוועג פֿון דער לאַגע, כאָטש מען מוז מודה זיין, ניט אַלעמאָל איז דאָס מיגלעך.

פֿאַראַן נאָך אַ קלאַס מיטלען וואָס מען קען אָנווענדן, כדי צו געפֿינען אַן אויסוועג פֿונעם תּכלית-צוועק-קאָנפֿליקט. דעם דאָזיקן קלאַס וועלן מיר אָנרופֿן „סאָציאַלע סטימולירונג". דאָ קומט ניט פֿאָר קיין שום ענדערונג אינעם פּראָצעס גופֿא. ער לערנט מיט די קינדער אויסלייגן דעם נאָמען „בערל" אויף אַריין פֿאַרמאַלן אופֿן. ער זעט אָבער צו שאַפֿן אַ ליבע אַטמאָספֿערע, אַזאַ וואָס מאַכט ליבער די אַרבעט, און אין וועלכער עס ווילט זיך פֿאַרברענגען. דאָס קען דער-גרייכט ווערן דורך אַ שמייכל, דערציילן אַנעקדאָטן און וויצן, מאַכן פֿרייַלעכע באַוועגונגען, אד"גל. אַ ליבע אַטמאָספֿערע היפּנאָטיזירט, סטימולירט און שאַפֿט אַ גרייטקייט צו טאָן אַסך זאַכן, אַפֿילו אַזעלכע וואָס וואָלטן אונטער אַנדערע אומשטאַנדן ניט געטאָן געווארן. די אָנגענעמקייט פֿון אַזעלכע סאָציאַלע באַדינ-גונגען שפּרייט זיך אויס אויף דער טעטיקייט און שוואַכט אָפ דעם וויידערשטאַנד. אָבער דאָ ווערט די אויפֿמערקזאַמקייט צעטיילט — סיי דעם לערערס אויפֿמערק-זאַמקייט, סיי דעם קינדס, — צווישן די אָנגענעמע מאָמענטן פֿון די באַדינגונגען און דער אַרבעט וואָס דאַרף געטאָן ווערן. דעם לערערס אויפֿמערקזאַמקייט ציט זיך אַלץ מער צו דער אַרבעט, ווייל דאָרטן, און בלויז דאָרטן, ליגט דער תּכלית, דעם קינדס אויפֿמערקזאַמקייט ציט זיך אַלץ מער צו די באַדינגונגען, שמייכלען, אַנעקדאָטן, באַוועגונגען, ווייל דאָ ליגט זיין צוועק. ממילא שאַפֿט זיך ווידער דער אַלטער קאָנפֿליקט, וואָס דער לערער האָט לכתחילה זיך באַמיט אויסצומיידן. עס איז אָבער אַסך אויפֿגעטאָן געווארן. דער קאָנפֿליקט איז שוין ניט אַזוי שארף, כאָטש עס קען זיך מאַכן, אַז דאָס קינד זאָל גיך מיד ווערן און ערשטן פֿאַל.

פֿאַרשטייט זיך, וועט מען רעדט וועגן סאָציאַלער סטימולירונג קען דאָס פֿאָר-קומען אויך דורך נעגאַטיווע מיטלען, דורך שאַפֿן שלעכטע באַדינגונגען וואָס זייער עובֿדא זאָל זיין אויסצומיידן אַ דורכפֿאַל. מען קען למשל דורכפֿירן אַ געוויסן תּכלית דורך שטרענגקייט, מורא, שרעק, זידלערייַען אד"גל, אָבער די אויפֿגאַבע איז שוין דאָ גאָר אַן אַנדערע. וואָרעם מיט אַזעלכע מיטלען וויל מען בלויז דורכפֿירן אַ תּכלית, אָבער ניט שאַפֿן אַ פֿונקט וווּ תּכלית, צוועקן און ציל פֿאַלן צונויף.

די מעטאָדן פֿון פֿאַרוואַנדלונג און סאָציאַלער סטימולירונג מוזן ניט דווקא אויסגעטראַכט ווערן באַוווּסטזיניק. זיי דאַרפֿן אויך ניט אויסשליסן איינס ס'אַנדערע. אין אַ פֿאַרלענגערטן לערן-פּראָצעס וווּ עס קומען פֿאָר דירעקטע שייכותן צווישן דערוואַקסענע און קינדער, ווערן ממילא געבוירן אַסך מיטלען און שפּילן וייַער ראָלע אין פֿאַרשיידענע מאָמענטן. אָבער וועט מיר אַנאַליזירן אַזעלכע פּראָצעסן, קען מען לייכט אויסגעפֿינען, אַז די מיטלען קענען קלאַסיפֿיצירט ווערן אויפֿן אָנגעוויזענעם אופֿן.

איצט וועלן מיר אַנאַליזירן דעם דריטן קלאַס, מיטלען וואָס איך האָב נאָך ניט דערמאָנט. לאָמיר וויטער באַנוצן דעם זעלביקן ביישפיל פון לערנען אַקינד אויסצולייגן אַוואָרט, זאָל זיין „בערל". כדי דאָס צו דערגרייכן דאַרף דער לערער, ווי שוין באַמערקט, געפינען אַזעלכע מיטלען, וואָס מיט זייער הילף זאָל זיין תכלית וועלן בייַם קינד אַצוועק. נו, לאָמיר אָננעמען, אַז אין איצטיקן בייַט זיך ניט דער פּראָצעס—ווי בייַ דער פֿאַרוואַנדלונג,—און דער לערער בייַט אויך ניט די באַדינגונגען — ווי בייַ דער צווייטער מעטאָדע, — נאָר ער גיט עפּעס צו צום פּראָצעס וואָס איז פֿאַר זיך אַליין אָננעמעס פֿאַר אַקינד. ער זאָגט אַזוי: „קינדער, איך וועל אייך געבן אַלעקציע און אויסלערנען דאָס וואָרט ‚בערל'. וועט עס וועט באַווייזן, אַז ער קען עס, וועל איך אים נאָך דער לעקציע געבן אַ שטיקל שאָקאָלאַד".

„בערל" מיט שפּיל קענען האָבן אַ שייכות. „בערל" מיט „באַדינגונגען"— זיכער. אָבער „בערל" מיט שאָקאָלאַד—וואָס? די לעצטע שייכות איז ריין קינסטלעך. געקומען אַמענטש און זיי אַוועקגעשטעלט צוזאַמען, און געמאַכט איינס פֿאַרן פֿאַרדינסט פֿונעם צווייטן. שאָקאָלאַד האָט ניט קיין שייכות ניט צום פּראָצעס פון לערנען, ניט צו די באַדינגונגען, אונטער וועלכע דער לערן-פּראָצעס מוז פֿאָרקומען, עס איז בלויז אַזייטיקער צוגאָב כדי צו פֿאַרזיסן אַביטערן טראָפן. לאָמיר דעריבער רופן די דאָזיקע מעטאָדע – די מעטאָדע פון זייטיקן צוגאָב.

אַזייטיקער צוגאָב צו אַפּראָצעס שאַפט אויף אַזאַ אופן אַצוויי-טייליקן ציל. דער ערשטער טייל באַשטייט אין אויסלערנען „בערל", דער צווייטער טייל – אין באַווייזן, אַז מען קען, און באַקומען די נאַשערייַ. אמת, די אָנגענעמקייט פונעם פֿאַרדינסט שפּרייט זיך אויס אויף דער אַרבעט, וויל אַלץ וועט דאָך געטאָן מיט דער כוונה, אַז עס וועט ברענגען אַזיסע זאַך. דאָך איז די אויסשפּרייטונג אַדינג, וויל דאָס פֿאַרדינסט וועט בלויז געגעבן פֿאַרן לעצטן מאָמענט פון דער סצריע, אָבער ניט פֿאַרן פּראָצעס. ממילא וועט דאָס אַרויסברענגען ביים תּלמיד די ערשיינונג וואָס מען רופט אָן „פֿאַרגאַפּיען זיך", אָדער ער קען באַשטיין אין זוכן אָפּצונאַרן און דערנאָך זיך פֿאַרלאָזן אויף „טרעף אָדער פּעל".

וואָרעם פון די צוויי טיילן פונעם ציל איז דער ערשטער כמעט הוילע אָנשטרענגונג, און דער צווייטער כמעט, הוילער גענוס. דער דאָזיקער פֿאַקט צווינגט צו זוכן מיטלען אויף אויסצומיידן דעם ערשטן טייל, און דאָך זיין פֿאַרזיכערט מיט דעם צווייטן. דאָס טוען אייגנטלעך אַסך קינדער דאָרט וווּ זיי זענען שטאַרק אָנגעוויזן אויף עקזאַמענס, מעדאַלן, אָדער אַנדערע גוטע הבטחות, ד"ה דאָרט וווּ זיי זענען אָפּהענגיק פון אַזייטיקן צוגאָב. אויב דער פּראָצעס שפּילט אַזאַ קליינע ראָלע, און דער עיקר איז די דערגרייכטע קענטעניש, דעמאָלט קען מען, וויי וויט מיגלעך, אויסמיידן די פּסדרדיקע מאַטערנדיקע אָנשטרענגונג, און אויסקומען – אין דער לעצטער רגע – מיט דורכשווינדלען זיך, מיט מעכאַניש עפּעס אויסלערנען אויף דערווייל, אָדער זיך פֿאַרלאָזן, אַז „מסתמא וועט גאָט העלפֿן".

אחוץ דעם קומט דאָ אויך פאָר די צעשפּאַלטונג פֿון דער אויפֿמערקזאַמקייט צווישן די צוויי טיילן פֿונעם ציל. פֿאַרן לערער איז וויכטיק דער ערשטער טייל, דאָס לערנען אויסלייגן אַ נאָמען, פֿאַרן קינד איז וויכטיקער דער צווייטער טייל, די נאַשערייַ. דאָס רופֿט אַרויס די אַלט-באַקאַנטע תּלמיד-לערער-מלחמה, וואָס טוט אָן אַזוי פֿיל צרות אין שולעבן. און דאָ, מחמת דער מעטאָדע פֿון זייַטיקן צוגאַב, מוז די מלחמה נאָך שאַרפֿער ווערן, וואָרעם דער צוגאַב ווי אַ קינסטלעכע, אויסגעטראַכטע צוטשעפּעניש לאָזט זיך פֿיל בעי דער ערשטער געלעגנהייט. דאָס קינד פֿילט זיך אָפּהענגיק ניט פֿון אָביעקטיווע באַדינגונגען און פֿאַקטן, נאָר פֿון לערערס קאַפּריזן. די ווירקונג דערפֿון אויף די שייכותן צווישן לערער און תּלמיד איז גאַנץ קלאָר.

פֿון די אַלע אַרויסגעבראַכטע מעטאָדן איז די לעצטע אַזאַ וואָס מען קען זיך צום ווינציקסטן אָנשפּאַרן אויף איר, כאָטש – און דאָס דאַרף מען אָפּן און הויך מודה זיין – מען קען זי ניט אויסמיידן, אין אַזאַ אָדער אַן אַנדער פֿאָרם. מען מוז צו איר טיילמאָל אָנקומען ווילנדיק אָדער ניט ווילנדיק, סוף-כּל-סוף זענען זיי אַלע אַן אָנשטרענגונג צו געפֿינען מיטלען, וואָס דורך זיי זאָלן תּכליתים, צווקן און צילן צונויפֿפֿאַלן. אין דעם פּרט שטייען זיי גאַנץ ווייט פֿון יענע מעטאָדן וואָס שטיצן זיך אויף באַשטראָפֿן און אָפּהאַלטן די נאַטירלעכסטע נייגונגען פֿון קינדער.

די אַלע געדאַנקען פֿירן אונדז צו אַ בעסערער פֿאַרשטענדעניש פֿאַר די שייכותן צווישן דערציונג און לעבן, און דאָס וויזט אונדז שוין אויך אָן, אין וואָס עס באַשטייט די פֿראָבלעם פֿון דערציונג. די דאָזיקע פֿראָבלעם באַשטייט אין די אומגעהייַערע שוועריקייטן וואָס מיר האָבן, בעת מיר זוכן אַרויסצוברענגען אונדזערע תּכליתים דורך די קינדערס טעטיקייטן, זייערע צווקן און צילן.

אַלפֿרעד לאַנדוי

1935/III/27 — 1850/XI/25

פֿון מ. ווײַנרײַך (ווילנע)

דער עלטסטער, דער גרעלערנטסטער, דער ענציקלאָפּעדיקסטער צווישן אונדזערע פֿילאָלאָגן איז אַוועק פֿון אונדז. ס׳איז ניט מיגלעך איצטער, ווען דער ווייטאָג פֿונעם אָנווער איז נאָך אַזוי פֿריש, צו געבן דאָס געהעריקע בילד פֿון לאַנדויס היסטאָרישן אויפֿטו פֿאָר דער יידישער שפּראַך-וויסנשאַפֿט. זײַן אַרבעט גופֿא דאַרף נאָך אויך ווערן אָביעקט פֿון פֿאָרשן, און די ראָלע זײַנע אין שטופן פֿאָרויס אונדזער קענטעניש פֿון יידיש וועלן מיר נאָך שאַצן און איבערשאַצן. דערווײַל נאָר עטלעכע ווערטער פֿון אַ תּלמיד וועגן רבין.

„אויב עס האָט זיך לאַנג ניט געפֿונען קיינער וואָס זאָל אָנטון דער דאָזיקער שפּראַך [יידיש] דעם כּבֿוד פֿון אַ וויסנשאַפֿטלעכער באַטראַכטונג, האָט לאַנדוי געשריבן 1904, שטעקט די סיבה דערפֿון קודם-כל אין די פֿאַדערונגען, וואָס עס שטעלט צום פֿאָרשער דאָס שטודיום פֿון דער דאָזיקער ערשיינונג. יידיש איז אַ יחיד-במינו אויפֿן פֿעלד פֿון שפּראַכלעבן, וואָרעם דאָ דרינגען אַדורך איינס דאָס אַנדערע דרײַ אַזוי העטעראָגענע שפּראַכקריזן ווי דײַטש, סלאַווויש און העברעיש. אַזאַ פֿאָרשער דאַרף פֿאַרמאָגן קענטענישן, וואָס ניט אַזוי גרינג געפֿינט מען זיי פֿאַראייניקט אין איין מענטשן: באַהערשן אַ יידישן דיאַלעקט, זײַן אָנגעלייענט אין דער עלטערער יידישער ליטעראַטור און זײַן גערמאַניסטיש געשולט קלאָקט נאָך ניט. חוץ דעם מוז אַזאַ פֿאָרשער זײַן באַהאַוונט אין די דײַטשע דיאַלעקטן, ער מוז קענען פֿויליש, רוסיש און אוקראַיִניש ניט נאָר אין זייער שרײַבשפּראַכיקער פֿאָרם, נאָר ווי ווײַט מיגלעך פֿון מויל פֿון פֿאָלק. צו לעצט דאַרף ער קענען אויך העברעיש און גמרא-לשון אין דער פֿאָרם און אין דער אויסשפּראַך וואָס זיי האָבן אָנגענומען בײַ היינטיקע יידן אין מויל. אַ גוואַלדיקער סכום האַרמאָנט, וועט אַן אַנדערער זאָגן, כּדי צו טרעפֿן אַ פּיטשינק שפּערלע!"

אַלפֿרעד לאַנדוי אַליין האָט אָבער ניט אײַנגעשטימט מיט דער זאָג פון דעם דאָזיקן „אַנדערן". אַדרבא, ער איז ניט אָפּגעטראָטן. מיט די באַצײַכנונגען צווישן יידיש און דײַטש האָט ער זיך פֿאַראינטערעסירט נאָך אין די יינגלשע יאָרן; וועגן ער האָט אין 1894 אָפּגעדרוקט אין די ווינער Deutsche Mundarten זײַן ערשטע גרעסערע אַרבעט, דעם אַרטיקל וועגן די פֿאַרקלענער-פֿאָרמען אין גאַליצישן יידיש, האָט ער שוין געהאַט הינטער זיך צום ווינציקסטן צוויי צענדליג יאָר סיסטע-

---

1 רעצענזיע אויף גערצאָנס „די יידיש-דויטשע שפּראַכע", אין Zeitschrift für deutsche Philologie. 36 ז׳ 262.

מאַטישע אַרבעט אויפֿן פֿעלד פֿון יִידישער פֿילאָלאָגיע. און די יוגנט-ליבע צו דער יִידישער שפּראַך איז געבליבן אַ ליבע אויפֿן גאַנצן לעבן. זײַן שטודירן יוריס-פּרודענץ, זײַן אַדוואָקאַטישע פּראַקטיק זײַנען געבליבן אומוויכטיקע עפּיזאָדן. 1887 האָט ער אַפֿילו פֿאָרמעל געמאַכט אַ סוף צו אַלע זײַטיקע בינדונגען, און פֿון יעמאָלט אָן האָט ער דורך אָנגעשטרענגטער אַרבעט טאָג אויס טאָג אײַן געשטרעבט דערגיין צו יענעם אידעאַל פֿון אַ יִידישן פֿילאָלאָג אַ מושלם, וואָס ער האָט אָנגע-צייכנט אין די אָקאָרשט ציטירטע זאַצן. ער איז געבליבן געטרײַ דער יִידיש-אַרבעט — טאַקע אַרבעט ממש! — ביז די לעצטע וואָכן פֿון זײַן לעבן.

וואָס האָט אים דאָ אַזוי געצויגן און געהאַלטן? בײַ די פֿילאָלאָגן וואָס זײַנען געוואַקסן אין אונזער קולטורקרײַז, פֿון אַלכּסנדר האַרקאַווין אָן, איז ניט שייך צו פֿרעגן: זיי האָבן געהאַט פֿאַר זיך דעם יִידישן קִיבוץ, וואָס יִידיש איז דער מכשיר און דער מעסטער פֿון זײַן קולטורעלער דערהייבונג. די וואָס האָבן זיך אַוועק-געשטעלט מחוץ אונדזער מִיזרח-יִידישן גדר, אַשטייגער לעאָ ווינער און שײַנעאַנו, האָבן טאַקע באַלד געלאָזן צו רו דאָס „פּיטשינקע שפּערעלע" און זיך גענומען יאָגן נאָך אָדלערס און שפּאַרבערס. אין פֿלוג האָט געקענט זײַן אַ חִידוש, וואָס לאַנדוי איז ניט אַוועק פֿון דער יִידישער שפּראַכפֿאָרשונג. ווען מען פֿלעגט ריידן אויפֿן פֿלאַך פֿון לאָגיק, פֿלעגט ער גיין מיטן גאַנג פֿון אַ משכּיל, אָפּגעריסענער-הייט פֿון לעבן, ניט צו רעכענען זיך ניט מיט די פּאָליטישע און ניט מיט די סאָציאַל-קולטורעלע באַדינגונגען: „אַזוי ווי יִידיש איז צום נאָענטסטן צו דײַטש, וואָלט מען געדאַרפֿט אויסנוצן אָט דעם גינציקן פֿאַקט, כּדי אין די פֿאָלקסשולן אַרײַנצופֿירן די קינדער דורך יִידיש אין דײַטש; אָבער לערנען יִידיש דאַרף מען ניט, מחמת זיי לערנען שוין דאָס אין דער היים."[2] און ער פֿלעגט דערמאָנען די באַצִיונג פֿון די קראָאַטן צו זייער שפּראַך, איידער זייער נאַציאָנאַלער אויפֿשטײַג האָט זיך אָנגעהויבן: קראָאַטיש איז געווען פֿאַר זיי די lingua del cuore — די שפּראַך פון האַרצן, פֿון דער פֿאַמיליע, און איטאַליעניש איז געווען די lingua del pane, די שפּראַך פֿון ברויט.

דאָ האָט ער זיך מיט אונדז ניט געקענט אויפֿריידן, אין די ד׳ אַמות פֿון זײַן שטילער ווינער דִירה האָט ניט געגרייכט די פּראָבלעמאַטיק פֿון אויפֿגע-טרייסלטן יִידישן לעבן.

אָבער די גאַנצע אידעאָלאָגישע ווײַטקייט האָט ניט געהאַט קיין באַטרעף, וואָרעם ניט דאָס איז געווען דער עִיקר. ניט אין נאַציאָנאַלע טעאָריעס האָט לאַנדוי אַרײַנגעלייגט זײַן גבֿורה, ניט דאָ האָט ער געהאַט די אַמביציע עפּעס מחדש צו זײַן און אויף עמעצן משפּיע צו זײַן. און ווי נאָר מען פֿלעגט צוקומען צום תּוך, צו דער שפּראַכפֿאָרשונג, פֿלעגט דער כּלומרשט ווײַטער זיך באַלד אַרויס-ווײַזן פֿאַר לײַבלעך נאָענט. אין דער צײַט וואָס אַנדערע, פֿלאַכערע, האָבן נאָר געזען אין וואָס יִידיש און דײַטש זײַנען געגליכן צווישן זיך, האָט לאַנדוי נאָך

---

2 פון אַ פּריוואַטן בריוו, בערך פון 1920.

אַ יינגל זייענדיק מיט זיין אינטויציע דערשפירט די וויכטיקייט פון די פֿאַר-שיידנקייטן. וואָס ער האָט אין די אייבערשטע קלאַסן גימנאַזיע אָנגעהויבן לערנען מיטל-הויכדייטש, האָט ער דערקענט די היסטאָרישע שיכותן, און וואָס וויייטער ער האָט זיך פֿאַרטיפֿט אין די דייטשע דיאַלעקטן, אַלץ מער האָט זיך פֿאַר אים אָנטפּלעקט די איינמאָליקע פֿאַרזיכדיקייט פון יידיש. זיין געפֿיל האָט אים געפֿירט צום זעלבן פונקט וווּ מיר שטייען.

זיין לאָגיק האָט זיך געמאַפּערט, זיין לאָגיק איז געווען אַ וויינעריש. ער איז געקומען פון בראָד קיין וויין צו 14 יאָר און פון דער שטאָט שוין כּמעט ניט אַרויסגעפֿאָרן. ער האָט האַלט געהאַט די שטאָט. אָבער זיין אינטימע גייסטיקע וועלט האָט ער זיך געשאַפֿן דורך יידיש, דורך זיין פֿילאָלאָגישער ביבליאָטעק, דורך די צענדליקער טויזנטער צעטעלעך פון זיינע זאַמלונגען פֿאַרן וועדטערבוך פון בראָדער יידיש. פֿאַר אים איז יידיש באמת געווען די lingua del cuore, די שפּראַך פון די גאָלדענע קינדערשע יאָרן, דאָס מאַמע-לשון וואָס איז אַזוי טייַער ווי די מאַמע, כאָטש דאָס איז ניט קיין טעמע פֿאַר פּובליציסטיק.

די גרויסע אַרבעט ד"ר לאַנדויס, דאָס יידישע וועדטערבוך, איז געבליבן ניט פֿאַרענדיקט. ניט דערפֿאַר וואָס ס'איז קיין פֿאַרלאַגער ניט געווען. אין 1928 האָט זיך יאָ גענומען ניט געווען, און פֿאַרט איז דאָס וועדק אַרויסצוגעבן, און פֿאַרט איז דאָס ניט צו שטאַנד געקומען. די סיבה האָט געשטעקט אין ד"ר לאַנדוין גופֿא. ער האָט געלייטן פון אימתא דציבורא און ער האָט רק מורא געהאַט, אַז עס איז נאָך אַלץ „האַלבע אַרבעט". אָבער די אַרבעט פון אַ לעבן, פון אַזאַ לעבן, טאָר ניט גיין אין ניווענ. עס איז דאָ אַ גוואַלד. די פֿילאָלאָגישע סעקציע פון יידיש דאַרף איבערנעמען מען דאָס ווערק און עס דערפֿירן צו אַ גמר.

koilin swv. den Hals abschneiden, rituell schlachten, sowohl Vieh als Geflügel, übtr zugrunde richten. p. *kóć*, 1. Sg. *kolę*. klr колоть, r. колоть stechen, Vieh schlachten. Der slaw. Ursprung geht schon aus dem Vokal der Infinitivendung hervor, da dieser in einem Verbum deutschen Stammes stumm sein müßte. Auch würde dann die 1. Sg *ech koil* und nicht *ech koili* lauten. Gratzens Unkenntnis des Slawischen hat ihn zu der unrichtigen Zusammenstellung der ihm allein bekannten lit. j. Form *kejlen* mit nhd. *kehlen* veranlaßt 111. Die Berliner Judenliste von 1743, Grätz 2, 84 und die 1787 verfaßte des Generalprivilegiums der (preuß.) Judenschaft von 1750 sowie dieses selbst Ulrich 328, 339, Grätz 285 nennen unter den „publiquen Bedienten" Koller und Fleischhacker. In Deutschösterreich und westlich davon gilt nur schächten (so auch noch in den Krakauer Tekanoth von 1595—1604). Das christliche Schlachten heißt *kâln* s. das.

kâln I. swv. das christliche Schlachten, sowohl des Rindviehs als das Abstechen von Schweinen. rj. *keiln*, Habr. 303. *Kâla* m. in Polen der christliche Fleischer im Gegensatz zum jüdischen *Katsiw*; nur in Warschau bedeutet *Kâlo* den jüdischen Fleischer und *Katsiw* ist weniger gebräuchlich. Patz 100 f. Zugrunde liegt wohl ein nhd. *keulen*, mit einer Keule schlagen, bei Gr 5, 650 nur aus Camps angeführt, bei Sand, Grg. W. 300 • als österr. „mit Seuchen behaftetes Vieh von Amts wegen töten".

kâln II. swv. nur in der RA. *tsukâlt* in *tsibâlt*, verprügelt, voll Beulen, *tsukeilt un tsubeilt* allgemein pj. und rj. *keiln* prügeln, Habr. 303. lit. j. *der Rebi flegt keiln un beiln far jedes Wort*. Hausfr. 8, 299. d. *keilen*, *zer-*, schlagen, prügeln 17. Jh., in Niederösterreich und Mitteldeutschland allgemein unter dem Volk. Gr. 5, 650. *ausbeulen* richtiger als Gr. 1, 830 erklärt Sand. 1, 123 •: heraus- oder hervortretende Beulen in etwas schlagen. *zerbeulen* zerschlagen, so daß Beulen entstehen, ib.

Chawar m. pl. *Chaweirim*, Gefährte, Genosse, Freund. f. *Chawerti* pl. *-is*, scherzhaft *Chawertûrn* nach Analogie von *Kimpitûrn* u. dgl. rj. die allgemein gebräuchliche Form. *Chawertorin* Bernst., M G. bb. חַבְרָתָא, ch. חַבְרָא.

Chewri f. Gesellschaft, Verein; Bande. bh. חֶבְרָה. *Waschewri* f. coll. Gassenjungen. *W-nik* m. Gassenjunge. rj. *weise Chewre*, w. *Ch-nikes*. Dreis. 654, 656, 662, Habr. 156, Sp. B. 80. Ursprünglich wohl auf die Chassidim gemünztes Schmähwort, deren von Baer von Mizdzyrzeka eingeführte weiße Kleidung durch den Bau der Brodyer Gemeinde von 1772 verboten wurde. Graetz 11, 602 n. Hurw. 101 sieht darin einen Euphemismus für *swortsi Chewri* = r. черныя, черномо народа, das gemeine Volk, der Pöbel.

Chawrûs f. Gesellschaft, Gemeinschaft, *'r et gimacht mit êm Ch. sei zenin Ch.* (wohl aus *be-Ch.*) Kompagnons. ch. חבְרוּתָא.

Eltstar m. pl. *-ti*, Offizier. *Zê nor dêm jingn Eltstn!* פּראָבע-שפּאָלט פון דער (ניט צושטאַנדגעקומענער) אויסגאָבע פון אַלפֿרעד לאַנדויס וועדטערבוך, 1928

רעפֿעראַטן און רעצענזיעס

א. לעווין. קאַנטאָניסטן. וועגן דער ייִדישער רעקרוטשינע אין רוסלאַנד אין די צײַטן פֿון צאַר ניקאָלאַי דעם ערשטן, 1827–1856. וואַרשע 1934. IV, 360 זײַטן.

אין דער הקדמה צו זײַן בוך שרײַבט א. לעווין, אַז דאָס דאָזיקע ווערק איז „א בוך פון פֿאָלק פֿאַרן פֿאָלק", און דערפאַר איז „מעגלעך, אַז פֿאַר היסטאָריקער און וויסנשאַפֿטס־פֿאַכלײַט [!] וועט מײַן אַרבעט קיין גרויסע באַדײַטונג נישט האָבן".

איך מיין, אַז דער מחבר איז א ביסל ניט גערעכט צו זיך אַליין. זײַן בוך האָט אויך א ווערט פֿאַרן היסטאָריקער, הגם געשריבן איז עס פֿאַרן פֿאָלק. חוץ א גרויסער צאָל געדרוקטע מקוֹרים, וואָס זײַנען דעם אַלגעמיינעם לייענער ניט באַקאַנט, ווײַל צעוואָרפֿן אין פֿאַרשיידענע הײַנט שוין זעלטענע זשורנאַלן און ביכער, האָט דער מחבר אויסגענוצט, ליידער ניט ביזן סוף, א ריי אַרכיוו־מאַטעריאַלן פֿון וואַרשע און ווילנע.

דאָס בוך איז אײַנגעטיילט אין קאַפּיטלען, ווי: וועגן כפּעציעלן רעקרוטן־געזעץ פֿאַר ייִדן, ווי אַזוי האָבן די ייִדן אויפֿגענומען די רעקרוטן־גזירה, די רעקרוטשינע אין ליכט פון זכרונות און פֿאַקטן, ייִדישע פֿאָלקס־לידער וועגן רעקרוטשינע, זכרונות פֿון געוועזענע קאַנטאָניסטן אאַז"וו.

דאָס בוך איז געשריבן אויף אַזאַ אופֿן, אַז דער מחבר לאָזט ריידן די דאָקומענטן גופֿא און ער אַליין באַמיט זיך אַפֿילו ניט צו אַנאַליזירן די דאָזיקע דאָקומענטן. דעריבער מאַכט דאָס בוך אַן אײַנדרוק גיכער פֿון א היסטאָרישער כרעסטאָמאַטיע, איידער פֿון א מאָנאָגראַפֿיע.

דאָרט ווו דער מחבר וויל כאַראַקטעריזירן זײַנע מקוֹרים, איז ער ניט אַלעמאָל קאָרעקט. אַזוי למשל (אויף ז' 33) ציטירט ער דעם פּוילישן קריטיקער מוירי צי מאָכנאַצקי און רופֿט אָן זײַנע א מיינונג אַן „אָביעקטיווע". דאָס איז ניט ריכטיק. די פּובלי־ציסטיק אין פּוילן האָט צו יענער צײַט שטאַרק מגזם געווען מכּוֹח דער לאַגע פֿון די ייִדן אין רוסלאַנד, כּדי אָפּצוווענדן דעם אויפֿמערק פֿון דער שווערער ייִדישער לאַגע אין פּוילן. א סך ייִדישע היסטאָריקער זײַנען געפֿאַלן קרבנות פֿון מאָכנאַצקיס „פּראָ־ייִדישע" סענטי־מענטן, וועלכע זײַנען אין תּוך גענומען מער אַנטירוסישע, איידער פֿילאָסעמיטישע.

אויף ז' 119 לייענען מיר, אַז מאָנטעפֿיאָרע האָט בעת זײַנע באַזוכן אין רוסלאַנד ניט גערעדט וועגן דער רעקרוטשינע. דאָס איז ניט ריכטיק. אין הסכּם מיטן קוק פֿון די משכּילים, וועלכע האָבן געוואָלט אויסנוצן די רעקרוטשינע בכּדי אויסצופּוֹעלן געוויסע בירגערלעכע רעכט, האָט אויך מאָנטעפֿיאָרע אַרײַנגעגעבן ניקאָלאַי דעם ערשטן „אין נדן אַרײַן" דעם פֿאַקט וואָס ייִדן דינען אין מיליטער, און געבעטן, אַז מען זאָל זיי העכערן די „טשיִנעס", ד"ה אַז ייִדישע סאָלדאַטן זאָלן קענען אַוואַנסירן (Diaries of Sir Moses Montefiore I, 372, 383).

אויך איז ניט ריכטיק די מיינונג פֿון דעם מחבר, אַז די מערב-אייראָפּעיִשע ייִדישע פּרעסע האָט ניט געשריבן וועגן דער רעקרוטשינע אין רוסלאַנד-פּוילן. דערבייַ שרייַבט לעווין ווידער בטעות, אַז די דאָזיקע פּרעסע איז געווען אָרעם אין כּמות און איכות. זי איז געווען דווקא גאָר רייַך צו יענער צייַט און האָט געשריבן וועגן ייִדן-סאָלדאַטן. די דייַטשע משכּילים זייַנען געווען צופֿרידן, וואָס ייִדן אין רוסלאַנד און פּוילן וועלן ווערן אַדאַנק דעם מיליטער-דינסט „קינדער פֿון פֿאָטערלאַנד" (Orient, 1843, N 2). די „אַלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס" האָט געשריבן, אַז עס איז דאָ אַ האָפֿענונג אָפּצושרייַען די גזירה אין פּוילן (1843 נומ' 5). וועגן כאַפּן קינדער פֿאַר סאָלדאַטן האָט די זעלבע צייַטונג געשריבן מיט יאָרן שפּעטער אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון קאָליש (1854 נומ' 10). אויך די פּוילישע עמיגראַציע אין פּאַריז האָט גענומען אַ שטעלונג צו דער פֿראַגע פֿון מיליטער-דינסט פֿאַר ייִדן אין פּוילן. וועגן דעם האָט געשריבן דער עמיגראַנט J. Czyński (זע Archives Israélites 1843). נאָך מער: עס זייַנען אין אויסלאַנד געווען כאַפּערס, וואָס פֿלעגן העלפֿן דער רוסישער רעגירונג אַרויסגעבן די אַנטלאָפֿענ: ייִדן. דאָס איז באַקאַנט למשל פֿון פּרייַסן (Orient 1843, 48, 49). ענלעכע ייִדישע כאַפּערס האָט רוסלאַנד געהאַט אין גאַליציע (W. Łożiński. Szkice z dziejów Galicyi, 1910). באַזונדערס איז אינ-טערעסאַנט די בראָשורע: Die Mysterien Russlands. Regensburg 1844 און אַ קאָרעס-פּאָנדענץ פֿון 1840 אין דער Allg. Zeitung des Judentums. בכלל איז די מערב-אייראָ-פּעיִשע ייִדישע און ניט-ייִדישע פּרעסע פֿול מיט באַריכטן און קאָרעספּאָנדענצן וועגן דער רעקרוטשינע. דערבייַ איז כּדאַי צו באַמערקן, אַז די רוסישע קאָרעספּאָנדענטן זייַנען פֿול מיט האָפֿענונגען, אַז מיליטער-דינסט וועט זייַן אַ שטאַפּל צו בירגערערעכט, אַקעגן די אויס-לענדישע שרייַבערס זייַנען ווייַט פֿון אַזעלכע געדאַנקען. אַז די פּוילישע עמיגראַציע האָט פֿאַרטיידיקט די ייִדן, איז קלאָר, אָבער דאָס איז געווען מער אַן אַנטירוסישער קאַמף, איידער אַ פּראָייִדישער סענטימענט.

וועגן דעם אַז רוסלאַנד האָט זיך גערעכנט מיט די שטימען פֿון אויסלאַנד, איז צו זען פֿון פּאַסקעוויטשעס אַבריוו צו ניקאָלאַי דעם ערשטן (פֿון 10 דעצעמבער 1842), אין וועלכן עס ווערט דערציילט, אַז באַלד ווי מען האָט זיך אין אויסלאַנד דערוווּסט, אַז דער מיליטערישער פּראָיעקט פֿון פֿעלדמאַרשאַל בנוגע די פּוילישע ייִדן איז באַשטעטיקט געוואָרן און אַז ייִדן פֿון קינגרייַך פּוילן „וועלן דעפֿיניטיוו און באַשטימט זייַן אונטער-געוואָרפֿן דעם רעקרוטן-נאַבאָר, האָט זיך תּיכּף באַנייַט מיט נאָך אַ גרעסערער ענערגיע אין דער פּרייַסישער און דייַטשער פּרעסע די שאַרפֿע אַטאַקע (рѣзкія клеветы) אויף רוסלאַנד און אויף איר רעגירונג". באַראָן מייַענדאָרף, דער רוסישער אַמבאַסאַדאָר אין בערלין, האָט זיך אָפיציעל באַקלאָגט פֿאַר דעם פּרייַסישן קאַבינעט אויף די דאָזיקע טאַקעס אין דער פּרעסע (Татищевъ. Фельдмаршалъ Паскевичъ, Томъ V 288-289).

אויף ז' 139 גיט דער מחבר אַ סטאַטיסטיק פון ייִדישע משומדים. די צאָל 30.000 פֿאַר מאָסקווע און פּעטערבורג איז אַ גוזמא. קיין שום מקור באַשטעטיקט ניט די דאָזיקע ציפֿערן. דער מחבר גיט אָן, אַז אין די יאָרן 1837—1897 האָבן זיך אין רוסלאַנד אויס-געשמדט 58.582 ייִדן. אַשכּנזי גיט אָן פֿאַר די יאָרן 1825—50 אַ ציפֿער פֿון 22.00 (Askenazy S. Rosya-Polska, 1907, p. 26).

אויף ז' 161 דערמאָנט א. לעווין די באשרײַבונג פֿון דער „התחונות־בהלה" פֿון יענער צײַט און פֿאַרזעט א ווייכטיקן מקור—דיקס „הבהלה", וואָס ש. גינזבורג האָט אירבער־געדרוקט אין „העבר" (II, 34—44).

צו דער סטאַטיסטיק פֿון געשמדטע קאַנטאָניסטן אין סאַראַטאָוו (לעווין, ז' 135) איז כּדאי אָנצוווײַזן אויף אן אויספֿירלעכער באשרײַבונג, ווי אַזוי מען האָט דורכגעפֿירט אין 1845 א פֿײַערלעכן שמר פֿון 130 רעקרוטן (דאָס איז געווען דער צוויישטער טראַנספּאָרט אין דעם זעלבן יאָר). וועגן דעם האָט מען אַרויסגעשיקט א קאָמוניקאַט, און ער איז נעדרוקט אין Kurjer Warszawski, 1845, N 207.

אין דער רשימה פֿון מעמואַרן, וואָס אין זיי וועלן באשריבן די לײַדן פֿון יונגע־קאַנטאָניסטן, האָב איך ניט געפֿונען ווײַטערדיקע מקורים.

רוסישע מקורים

1) А. Г. (Ковнер). Изъ записокъ еврея. Историческій Вѣстникъ, 91, 1903, 1004-1005. (וועגן כאפּערס)

2) М. Кулишеръ. Кто виноватъ? Евр. Библіотека IV, 217—243. (וועגן א זון פון א יידישן קאַלאַניסט, וואָס מען גיט אים אָפּ פֿאַר א סאָלדאַט, און מחמת דעם גייט אונטער א יידישע קאַלאַניע).

3) Любавскій. Уголовные процессы. 1870 (וועגן א יידישן פּײַקלער—א קאַנטאָניסט).

4) И. Оршанскій. Исторія выключки. Евр. Библіотека VI, 1878, 15-36.

5) Д. В. Ѳедоровъ. Игрушечная армія. Истор. Вѣстникъ 1899, Томъ 78, 162—168, 565. (פֿון וואָזנעסענסק, כערסאָנער גובערניע)

6) Алексѣевъ А. Автобіографія Христіанина изъ евреевъ. Нов. Губ. Вѣд. 1868, 7-24.

7) Петрищев А. Б. Кантонисты особого разряда. Евр. Лѣтопись II (1923), 55-72.

8) Д. Бродьский, Як до христа приводили кантоністів - евреїв. Записки Іст.-Філ. Відділу Укр. Ак. Наук, XII, (1927)

9) С. Григорьев. Берко кантонист. Повесть. Москва 1927.

(באַזירט אויף די זיכרונות פֿון דעם באַוווסטן זעמסקי סטאַטיסטיקער קלינגער (Клингер), א קאַנטאָניסט. צום סוף פֿון בוך א רײַכע ביבליאָגראַפֿיע פֿון מקורים, וואָס איך דערמאָן זיי דאָ ניט).

פּויליש מקורים

10) J. Gordon. Sołdat czyli 6 lat w Orenburgu i Uralsku. Lipsk. 1865, 144—154.

11) J. Ruciński. Konarszczyk. Pamiętniki zesłania na Sybir. Lwów, 1895, 35.

12) M. Dubiecki. Z przeszłości. Kijów, 1910, 161—2.

13) Ewa Felińska. Wspomnienia z podróży do Syberyi. Wilno. 1852—57, II, 233.

14) R. Dyboski. Pamiętniki (Biblioteka Warszawska, 1907, II, 214—215) (וועגן קאַנטאָניסטן אין מינסק).

15) Tokarzewski. Siedem lat katorgi. 1907, 110—120.

16) Agaton Giller. Podróż więźnia etapem do Syberyi. Lipsk 1866. (לעווין, 125—127 ברענגט נאָר איין פֿראַגמענט פֿון באַנד I ז׳ 216—218. פֿאַראַן נאָך וויכטיקע טיילן, ווי ז׳ 181—182)

17) A. Giller. Opisanie Zabajkalskiej krainy na Syberji. Lipsk. 1867, Tom I.

18) Jasieńczyk (Jabłoński). 10 lat niewoli moskiewskiej. Lipsk 1867, p. 212.

19) Rufin Piotrowski. Pamiętnik z pobytu na Syberyi. Poznań 1861, III, 168.

20) Dr. Jan Struś-Sawicki. Moje wspomnienia. Lwów 1921.

21) J. Talko-Hryncewicz. Z przeżytych dni. Warszawa 1930, p. 174, 181.

(זע מײַן רעצענזיע אין די „ייִוואָ־בלעטער״ VII, 128—130).

22) J. Szacki. Kantoniści żydowscy w świetle polskich wspomnień. „Nasz Kurjer", 1922.

ייִדישע און העברעיִשע מקורים

23) צונזערס ביאָגראַפֿיע געשריעבען פֿון איהם אַליין. ניו־יאָרק 1905, 15—19, 21—24. (צונזער האָט אויך פאַרפֿאַסט אַ ליד „דער פּאָיימאַניק״).

24) פֿ. ג. גולדנשטיין. מײַן לעבענס געשיכטע. פּתח תקוה, תרפּ״ח (1929). (וועגן כאַפּן קינדער, 55—58).

25) לעשטשינסקי. זכרונות פון אַ קאַנטאָניסט (געדרוקט אין „פֿאָרווערטס״ אין יאָר 1927 אין דער באַאַרבעטונג פֿון מ. אָשעראָוויטש, לויט אַ רוסישן כתב־יד, צוגעשיקט פֿון לאָנדאָן).

26) פֿ. חורגין. תפֿלת הכלל. האומה, 1915, נ׳ 18 (אַ קדיש פון אַ קאַנטאָניסט).

27) טשעליקאָווער אין „היסטאָרישע שריפטן״ I. 789—792.

28) ש. גינזבורג אין „צוקונפֿט״ 1924 און שפּעטער אין „פֿאָרווערטס״ 1933.

29) אוליאַנאָוואַ־יעליזאַראָוואַ. דערינערונגען וועגן אַלעקסאַנדער איליטש אוליאַנאָוו. כאַרקאָוו 1932.

איך קען ניט דעם רוסישן אָריגינאַל, דעריבער באַנוץ איך די ייִדישע איבער־זעצונג. אויף ז׳ 48—49 דערציילט אַן אַלטער פּויער דער מחברטע אין איר ברודער די געשיכטע פון די „זשידעניאַטאַס״, די שרײַבערין, לענינס אַ שוועסטער, מיינט, אַז פֿאַר

איר ברודער איז דאָס געווען איינער פֿון די פֿאַקטן, וואָס האָבן נאָך אין די קינדערשע יאָרן אויפגעוועקט אין אים אומצופֿרידנקייט מיט דער עקסיסטירנדיקער אָרדענונג.

30) Beck K. S. Epistel an den Zaren. 1854.

איבערגייענדיק צו אַנדערע פּרטים פון לעווינס אינטערעסאַנטן בוך וויל איך אָנווייַזן, אַז נאָך איידער מען האָט ייִדן גענומען פֿאַר סאָלדאַטן אין רוסלאַנד, האָט אַלעקסאַנדער I באַשאָנקען אַ סך פּרייַסיש־ייִדישע פֿרייַוויליקע מיט אַ געאָרגישן קרייץ (Philippsohn. Der Anteil d. jüd. Freiwilligen an den Befreiunskriege 1813—1814. Mon. für Gesch. und Wiss. des Jud. 1906, 1—21, 220-247. Brann. Ibidem, 1915, 131—141).

דער וויכטיקסטער קאַפּיטל פון היסטאָריאָגראַפֿישן שטאַנדפּונקט איז דער לעצטער: וועגן מיליטערדינסט אין קינגרייַך פּוילן. דאָרטן האָט דער מחבר געגעבן אַ סך נייַע פֿאַקטן און דאָקומענטן, אַרויסגענומען פֿון אַרכיוון.

צו דעם קאַפּיטל לאָזט זיך באַמערקן אָט וואָס:

ייִדן ווי פֿרייַוויליקע האָבן געדינט אין דער עסטרייַכיש־פּוילישער מלחמה פֿון 1809. אין די שאלות־ותשובות ברית אברהם פֿון אַ ב ר ה ם צ ב י ה י ר ש אבד״ק פּיליץ ודק״ק פּיעטרקוב (דיהרנפֿורט 1818) געפֿינען מיר אַ תקנת ענונות (דף ס׳) וועגן אַ ייִדן, וואָס מען האָט אים גענומען אין מיליטער אין 1809.

פון אַ וויכטיקן אַרכיוו־דאָקומענט פֿון 1812 פון ליטע, פון דער צייַט פֿון דער פֿראַנצויזישער אָקופּאַציע, איז צו זען, אַז די סאָלדאַטן האָט מען שוין דעמאָלט גערופן קאַנטאָניסטן, און ייִדן האָבן געמוזט צאָלן אַ רעקרוטן־שטייַער, און ווי שווער עס איז אָנגעקומען דאָס געלט אייַנצומאָנען. דער דאָזיקער דאָקומענט, אויך אַנדערע פון דעם מין, האָבן די היסטאָריקער פֿאַרזען—הגם זיי זייַנען געדרוקט פֿון: J. Obst אין Litwa i Ruś, Wilno 1912

אויף ז׳ 350 דערמאָנט לעווין וועגן דעם, אַז אין פּוילן האָט אַ פֿאָטער געקענט פאַרבייַטן אַ דערוואַקסענעם זון מיט אַ ייִנגערן. וועגן דעם איז אַפּילו אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ קאָמוניקאַט, געדרוקט אין דער פּרעסע (Kurjer Warszawski, 1845, № 194).

וועגן דעם באַשלוס פון 1808 בנוגע מיליטערדינסט פֿון די ייִדן אין פּוילן זע אויך:

Sz. Askenazy. Książe Józef Poniatowski p. 136—137, 324—325.

אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז דעם רעקרוטן־אויפֿרוף פֿון 1827 האָט דער נ אַ מ י ע ס ט נ י ק ק אָ נ ס ט אַ נ ט י ן אַרויסגעגעבן א ו י ף י ִ י ד י ש אין וואַרשע („היסטאָרישע שריפֿטן פֿון ייִוואָ, באַנד I, 786).

בעת מען האָט גענומען פּוילישע ייִדן אין מיליטער, איז געווען אַ פּראָיעקט אַרויסצוגעבן 400 קוויטאַנציעס (Зачетныя квитанціи), וואָס סייַ ייִדן, סייַ קריסטן האָבן געקענט קויפן און דערמיט באַפֿרייַט ווערן פון מיליטערדינסט. (Protokoły Rady Administracyjnej 1842, tom IV.) ניקאָלאַי דער ערשטער האָט זיך אָבער אַנטקעגנגעשטעלט דעם דאָזיקן פּראָיעקט, „וואָס איז ענלעך צו אַ האַנדל מיט מענטשן" (Ibidem, 1843, 28 יולי tom II. 1843).

עס איז צו באַדויערן, וואָס אין דעם קאַפּיטל זייַנען ניט אויסגענוצט די סאַמע וויכטיקסטע אַרכיוו־מאַטעריאַלן, וואָס געפֿינען זיך אין דער „קאַנצעלאַריע פון נאַמיעסט־

ניק", ווי למשל די אקטן וועגן קאנטאניסטן אין קראקעווער וואיעוואדשאפט (№369) און אנדערע. עס איז אמת, אז די צאל פון די מאטעריאלן איז אזוי גרויס, אז עס קען קלעקן פאר א בוך וועגן דעם ענין רעקרוטן בכלי יכדן אין פוילן.

וועגן דעם יידישן פאלקשטייער בכלל נעמען רעקרוטן אין וואלש זיינען אפגעדרוקט ווייכטיקע מאטעריאלן אין דער וואלשוואר טעגלעכער צייטונג „נייעס" (1912).

אין סך־הכל דארף מען פעסטשטעלן, אז דער מחבר האט צוזאמענגעשטעלט א שפאנענדיק בוך, וואס לייענט זיך מיט גרויס אינטערעס. ער האט א סך מקורים פאראיזן, אנדערע, ווי די ארכיוו־מאטעריאלן, וואס זיינען אים באקאנט, נית אויסגענוצט ווי עס דארף צו זיין. דאך קומט אים א יושר־כוח פאר זיין ארבעט. דער יידישער לייענער וועט זיכער האבן הנאה פון דעם בוך, און דער מחבר וועט, לאמיר האפן, מיט דער צייט אריבערבן א מער ווייטשאפטלעכע ארבעט אויף דער זעלבער טעמע און וועט אויסמיידן דעם צו פיל סענטימענטאלן טאן, וואס לאזט זיך הערן פון די בלעטלעך פון זיין ארבעט. די דעקרוטשינע אין צארישן רוסלאנד קען שוין זיין אן אביעקט פון א רויקער אקאדעמישער פארשונג, אויב דער פארשער וועט קענען די דאזיקע טעמע ארייגפלעכטן אין די ראמען פון דער אלגעמיינער רוסישער געשיכטע, ווי א קאפיטל רוסלענדישע פאליטיק בימי ניקאלאי דעם ערשטן.

די שפראך פון בוך איז א זויבערע. דער דרוק א גוטער, ליידער איז די קארעקטור אן אפגעלאזענע.

דאס בוך איז א גרויסע פאר דער יידישער היסטאריישער ליטעראטור און וועט זיכער נושא־חן זיין ביים ליינער.

ד"ר יעקב שאצקי

S. B. Weinryb. Studien zur Wirtschaftsgeschichte der Juden in Russland und Polen im 18/19 Jahrhundert. Breslau 1933.

די ווירטשאפט־געשיכטע פון די פוילישע און רוסישע יידן אין 19טן יארהונדערט איז א זייער ווייניק אויסגעפארשט קאפיטל פון אונדזער ווייסנשאפט. דערפאר האבן מיר טאקע מיט גרויס פרייד באגריסט דאס דערשיינען פון ווייניריבס „נייסטער ווירטשאפט־געשיכטע פון די יידן אין רוסלאנד און פוילן". עס איז דערווייל ארויס דער ערשטער באנד, וואס נעמט ארום די תקופה ביז צום טויט פון אלעקסאנדער דעם צווייטן (1881). דער צווייטער באנד וועט בקרוב דערשיינען און וועט ארומנעמען די תקופה ביז צו דער וועלט־מלחמה. מיר וועלן זיך דערווייל אפשטעלן אויף דעם ערשטן באנד.

ווייניריבס ארבעט איז א זייער פלייסיקע קאמפילאציע, זי ברענגט אויך א סך נייע מאטעריאלן און ווערטפולע ידיעות. ס'פעלט אין אבער ליידער דער סינטעז, וואס דער מחבר האט אזוי געשטרעבט צו אים. דער אויספעל פון סינטעז לאזט זיך בפרט פילן אין דעם קאפיטל: „סטרוקטור־אומבייטן". מיר האבן געהאפט צו געפינען אין דעם דאזיקן קאפיטל א סינטעטיש בילד פון דער עקאנאמישער אנטוויקלונג פון רוסיש־פוילישן יידישן

קיבוץ. דער מחבר גיט פֿאַרשיידענע— טאַקע זייער אינטערעסאַנטע — דעמאָגראַפישע ידיעות, אַ ביסל צעזייטע סטאַטיסטישע פּרטים; באַהאַנדלט די פּראָבלעמען פֿון דער נאַטירלעכער באַוועגונג, פֿון קאַפּיטאַליזאַציע און פּאַופּעריזאַציע, נאָר אַ קלאָר בילד באַקומט זיך פֿון אַל דעם נישט.

פֿון דעם קאַפּיטל „סטרוקטור-אומבייַטן" ווערן מיר אין דער אמתן גאָרנישט געוואָר, וואָס פֿאַר אַ סטרוקטור-אומבייַטן זייַנען פֿאָרגעקומען בייַ ייִדן אין יענער צייַט.

איך וועל קודם כּל זיך פֿאַרנעמען מיט דער געשיכטע פֿון די פּוילישע ייִדן. די מעשה איז די, וואָס אין וויַינריבס אַרבעט, וואָס זאָל זייַן אַ געשיכטע פֿון די פּוילישע און רוסישע ייִדן, איז פֿאַראַן אַ געוויסע אומגלייַכמאָסיקייט: וועגן פּוילישע ייִדן שרייַבט ער באַנוצנדיק אייגענע אַרכיוואַלישע פֿאָרשונגען, ברענגט אַ סך נייַע מאַטעריאַלן; אַקעגן איז זייַן ווירטשאַפֿט-געשיכטע פֿון די רוסישע ייִדן אין גאַנצן אויפֿגעבויט אויף געדרוקטע אַרבעטן און מקורים, ער איז דאָרט—לויט מייַן מיינונג — גאָר נישט מחדש. די קאַפּיטלען וועגן די פּוילישע ייִדן — כאָטש זיי זייַנען אין כּמות אַ סך קלענער — זייַנען זיי דאָך דערפֿאַר אַ סך ווערטפֿולער, און עס איז כּדאַי קודם כּל אויף זיי זיך אָפּצושטעלן.

אַזוי ווי מיר האַ טן בייַ דער מעטאָדישער זייַט פֿון דער אַרבעט, איז כּדאַי נאָך וועגן דער דאָזיקער זייַט אין וויַינריבס בוך צו מאַכן אַ פּאָר באַמערקונגען: אין וויַינריבס בוך זייַנען פֿאַראַן סתּירות, וועלכע וואָלטן געקאָנט אויסגעמיטן ווערן. אויף ז׳ 114 למשל ציטירט ער די צאָל ייִדישע בעלי-מלאָכות און אַרבעטער אין יאָר 1857 לויט ג. גליקסמאַנס L'aspect économique de la question juive en Pologne און אויף ז׳ 125 וואַקסן פּלוצים אַרויס אַ היפּשע צאָל ייִדישע בוי-אַרבעטער אין דעם זעלביקן יאָר, וועלכע זייַנען פֿריער בכלל ניט דערמאָנט געוואָרן (די דאָזיקע ידיעה שעפּט וויַינריב פון אַן אַנדער מקור; אָבער די פֿאַרשיידענע מקורות מוז מען פֿריער צוזאַמענשטעלן און פֿאַרגלייַכן, איידער מען גייט מאַכן אויספֿירן). אויף ז׳ 134 שרייַבט וויַינריב, אַז אַ ייִדישער קרעטשמער האָט געהאַט סוף 18טן יאָרהונדערט גאָר קליינע רווחים און אַ גאַנץ קליינעם אומזאַץ, למשל 1320 גילדן יערלעך (אגבּ באַנוצט ער דערבייַ נישט ריכטיק אַ ציטאַט פֿון מייַנס אַ אַרבעט; איך האָב אין מייַן אַרבעט בפֿירוש געשריבן,[1] אַז די דאָזיקע ייִדישע קרעטשמע איז געווען אין יאָר 1793 דאָס רענטאַבלסטע געשעפֿט אין דער שטאָט לאָדזש: ברענגט וויַינריב דערפֿון אַ ראיה, אַז די רווחים פֿון ייִדישע קרעטשמערס זייַנען געווען גאָר קליינע. ווי אַזוי?), און אויף דער זעלבער זייַט שרייַבט ער, אַז די ייִדישע קרעטשמערס אין אַ קליינעם שטעטל האָבן געצאָלט דעם פּריץ אין די 70קער יאָרן פֿונעם 18טן יאָרהונדערט אַזש 63.000 גילדן יערלעכן אַרענדע-אָפּצאָל.

ווי אַזוי איז דאָס מעגלעך? אין איין שטאָט אַ יערלעכער אומזאַץ פֿון 1320 גילדן יערלעך, און אין אַן אַנדער קליין שטעטל כּמעט אין דער זעלבער צייַט 63.000 גילדן בלויז פֿון אַרענדע-אָפּצאָל? — מיר מיינען, אַז די צוויי בייַשפּילן זייַנען גענוג.

נאָך וויכטיקער זייַנען אָבער די פֿעלערן אין וויַינריבס סטאַטיסטישן מעטאָד. אויף

---

1 פֿ. פֿרידמאַן: די ערשטע ייִדן אין לאָדזש. כראָניק פֿון דער ייִדישער קהילה אין לאָדזש. 1932, נר׳ 4–5.

ז׳ 76—77 גיט ווײַניריב א פּאָר טאַבעלעס וועגן דער יידישער אינדוסטריע אין פּוילן אין יאָר 1867. אזעלכע פֿאַבריקן, וואָס בײַ זיי האָט ווײַניריב נעקאָנט פֿעסטשטעלן די נאַציאָנאַלע צוגעהעריקייט לויט דעם נאָמען פֿון דעם פֿאַבריקאַנט, זײַנען געווען סך־הכל 1578; אָבער די צאָל פֿאַבריקאַנטן אין קינגריידְ פּוילן אין יאָר 1867 איז געווען 6.005. אזוי אַרום האָבן ווײַניריבס אויסרעכענונגען אַרומגענומען נאָר 26,2 פּראָצענט פֿון אַלע פֿאַבריקן. צו קען מען דערפֿון האָבן א בילד אין מאַכן מסקנות וועגן דעם אָנטייל פֿון יידן אין דער גאַנצער פּוילישער אינדוסטריע? ס׳איז דאָך נאָר א פֿערטל חלק פֿון דער פּוילישער אינדוסטריע. אנד שרײַבט ווײַניריב (ז׳ 80 הערה 2), אז אין זײַנע טאַבעלעס פֿעלן נאָר 9.221 אונטערנעמונגען. ער איז מבֿטל די דאָזיקע צאָל, ווײַל דאָס זײַנען — ווי ער שרײַבט — די נאָר קלײנע אונטערנעמונגען, אָבער קלײנע פֿאַבריקלעך זײַנען דאָך אויך אונטערנעמונגען, און אזוי ווי מיר ווערן נאָרנישט געוואָר וועגן דעם פּראָצענט יידן אין דער דאָזיקער גרויסער צאָל אונטערנעמונגען (און יידן זײַנען דאָך נראָד געווען מער פֿאַרטראָטן אין די קלײנע און מיטלע אונטערנעמונגען, איידער אין די גרויסע!), האָט די פֿלײַסיקע אויסרעכענונג פֿון די יידן צווישן דעם קנאַפּן ביסל 1.578 פֿאַבריקאַנטן נישט דעם נעהעריקן סטאַטיסטישן ווערט. ווײַניריב שרײַבט, אז אין קינגריידְ פּוילן זײַנען געווען אין יאָר 1867—430 יידישע פֿאַבריקן פֿון די דערמאָנטע 1.578 (אין טאַבעלע III און V רעכנט ער אויס 430 פֿאַבריקן, אין טאַבעלע 1—434). פֿונוואַנען וויסט ער דאָס? ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, דערקענט ווײַניריב דעם יידישן פֿאַבריקאַנט לויט דעם נאָמען. דאָס איז א נעפֿערלעכער מיטאָד, און דאָס זאָנט ווײַניריב בפֿירוש אַליין אין זײַן בוך (ז׳ 74 הערה 5).

מיר וועלן דאָ קאָרעגירן א פּאָר ווירטיקערע פֿעלערן, וועלכע ווײַניריב האָט באַנאַנגען. אזוי שרײַבט ער, אז אין לאָדזש זײַנען געווען אין יאָר 1867 94 יידישע פֿאַבריקן, ד״ה 19,9 פּראָצענט, מיט 1.193 אַרבעטער (18,1 פּראָצענט) און מיט א פּראָדוקציע אין ווערט פֿון 792.000 רובל יערלעך (15,9 פּראָצענט). באַוצנדיק די זעלבע אַרכיוואַלישע מאַטעריאַלן וואָס ווײַניריב, שטעלן מיר פֿעסט, אז אין לאָדזש זײַנען געווען אין יאָר 1867 בלויז 56 (און אפֿשר נאָר 53) יידישע פֿאַבריקן (11,8 פּראָצענט) מיט 757 אַרבעטער (11,5 פּראָצענט) און מיט א פּראָדוקציע פֿון 463.540 רובל (9,3 פּראָצענט). אין זגערזש זײַנען געווען נישט 8 יידישע פֿאַבריקן—ווי עס שרײַבט ווײַניריב—נאָר 2 אָדער 3, אין קאָנסטאַנטין נישט 9, נאָר קיין איינציק נישט, אין פּאַביאַניץ נישט 14, נאָר 10 אָדער 9, אין זדונסקא־וואָליע נישט 15, נאָר 10 אָדער 11, אאז״וו.[2] פֿונוואַנען נעמען זיך די דאָזיקע טעותן אין ווײַניריבס בוך? גאַנץ פּשוט דערפֿון, וואָס ווײַניריב האָט „מנייר״ געווען לויט דעם קלאַנג פֿון נעמען נאָמען א סך דײַטשע, עוואַנגעלישע פֿאַבריקאַנטן. מיר ניבן דאָ א פּאָר נעמען פֿון עוואַנגעליש־קריסטלעכע פֿאַבריקאַנטן (לויט לאָדזשער און זגערזשער אַרכיוו־מאַטעריאַלן), וואָס קלינגען אזוי „יידישלעך״ ווי: אפֿרים ישראל, דניאל איל, בנימין פּיטש, שמואל יודע, גאָטליב גרינבערג, שמואל וואַלמאן. פֿעסטשטעלן די נאַציאָנאַליטעט פֿון די פֿאַבריקאַנטן לויט דעם נאָמען איז בכן א גאַנץ ריזיקאַלישער מעטאָד; דער אינציקער וועג איז

---

[2] וועגן די יידן אין דער פּוילישער טעקסטיל־אינדוסטריע פֿאַרגלײַך אין מײַן אַרבעט: F. Friedman: Dzieje Żydów w Łodzi. Łódź 1935. p. 259—266, 366—369.

צו פֿאַרגלײַכן די נעמען פֿון די פֿאַבריקאַנטן מיט די רשימות פֿון די ייִדישע קהילה־שטײַערן. (און אויך דעמאָלט זײַנען מיר נישט זיכער בײַ אַ פּאָר נעמען, ווײַל נישט אַלע ייִדן זײַנען געווען שטײַער־צאָלערס אין דער קהילה).

ווײַנריב האָט געדאַרפֿט ברענגען אַ פֿולע רשימה פֿון אַלע כלומרשטע ייִדישע פֿאַבריקאַנטן מיט זייערע נעמען, אַזוי ווי דאָס טוט למשל יודיצקי אין זײַן אַרבעט „ייִדישע בורזשואַזיע און ייִדישער פּראָלעטאַריאַט אין דער ערשטער העלפֿט XIX יאָר־הונדערט", וואָלט מען געקאָנט נאָכקאָנטראָלירן און אויסבעסערן זײַנע אויסרעכענונגען. ליידער האָט ער דאָס נישט געטאָן, און דערפֿאַר איז דער נוצן פֿון זײַן זייער פֿלײַסיקער סטאַטיסטיק אַ סך קלענער, ווי מיר וואָלטן עס געוווּנטשן, ווײַל מיר ווייסן דאָך נישט וויפֿיל ניט־ייִדן עס שטעקן צווישן זײַנע 430 „ייִדישע" פֿאַבריקאַנטן.

אין דער סטאַטיסטיק פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין קיניגרײַך פּוילן (ז' 223—227) רעכנט דער מחבר אויס אין טאַבעלע I נאָר פֿינף וואָיעוואָדשאַפֿטן און די שטאָט וואַרשע. עס פֿעלן די קאָלישער, שעדלעצער און קעלצער וואָיעוואָדשאַפֿטן. האָבן דאָרטן קיין ייִדן נישט געוווינט? עס איז דאָך נישט מיגלעך. לויט פֿרענקס סטאַטיסטיק[3] האָבן געוווינט אין יאָר 1843: אין דער קאָלישער וואָיעוואָדשאַפֿט 52.000 ייִדן, אין דער שעדלעצער 53.000 און אין דער קעלצער 36.500. דער מחבר דערקלערט אונדז אָבער נישט מיט קיין וואָרט דעם דאָזיקן עיִנין. אַגב נאָך דער אַדמיניסטראַטיווער רעפֿאָרם פֿון יאָר 1868 זײַנען אין פּוילן געווען 10 גובערניעס.

דער טעזיס וועגן די קאַפּיטאַליזירונג־טענדענצן בײַ ייִדן וואָלט געדאַרפֿט געשטיצט ווערן לכל־הפּחות מיט אַ פּאָר קאָנקרעטע בײַשפּילן; אַזוי למשל וואָלט מען געקאָנט ברענגען גענויע ידיעות וועגן דעם פֿאַרמעגן פֿונעם באַרימטן ייִדישן באַנקיר בערעק שמול (זע Gazeta Warszawska 1824 № 61) אאַז"וו, אָדער די אויספֿירונגען פֿון גראַף אָסטראָווסקי (Pomysły o potrzebie reformy towarzyskiej Izraelitów. Paryż 1834), וועלכער ברענגט אַ פּאָר ציפערן וועגן די קאַפּיטאַלן פֿון ייִדישע הענדלערס. ווײַנריבס אויספֿירן וועגן די ייִדישע האַנדלס־קאַפּיטאַלן זײַנען ריין ווערבאַלע (ז' 50) און פֿאַר אַ מקור באַנוצט ער ידיעות אין דער בעלעטריסטיק פֿון יענער צײַט. דער דאָזיקער מקור ווי אַן איינציקער מקור איז נישט גענוג פֿאַרלאָזלעך. וועגן ייִדישע ליוועראַנטן ברענגט ווײַנריב צו ווייניק ידיעות (זע I. Schipper: Żydzi Królestwa Polskiego w dobie powstania listopadowego, p. 134). וועגן ייִדישע באַנקגעשעפֿטן און גרויסע ייִדישע באַנקירן ווי עפּשטיין, ווערטהיים, פֿרענקל און אַנדערע, וועגן זייערע גרויסע הלוואות פֿאַר דער מדינה (אין יאָר 1835 האָט למשל עפּשטיין צוזאַמען מיט פֿרענקלען רעאַליזירט אַ מלוכישע הלוואה פֿון 150 מיליאָן גילדן) ווערט אויך גאָר ווייניק דערמאָנט.

ווײַנריב רעדט ברייט אַרום דעם ייִדישן שמוכל און די ייִדישע שמוכל־געזעלשאַפֿטן (ז' 16—17), און עס באַקומט זיך כמעט דער אײַנדרוק, אַז די שמוכלערס זײַנען געווען

---

[3] ע. נ. פֿרענק. די צאָל ייִדן און זייערע באַשעפֿטיקונגען אין די שטעט און דערפֿער אין קיניגרײַך פּוילן אין 1843 יאָר. „בלעטער פֿאַר אידישע דעמאָגראַפֿיע, סטאַטיסטיק און עקאָנאָמיק", בערלין 1923, נר' 3

לויטער יידן. אין דער אמתן האָבן נעהאַט א נאַנץ גרויסן חלק אין דעם שמוכל־נעשעפֿט די קריסטלעכע פּויערים און די באַאמטע.

די ראָלע פֿון דער פֿאַרלאַנג־אינדוסטריע וויִ א פֿונקציע פֿון דער אויפֿקומענדיקער קאַפּיטאַליסטישער ווירטשאַפֿט־אָרגאַניזאַציע ווערט נישט קלאָר נענוג באַטאָנט בײַ ווײַנריבן. מיט זײַן טעזיס, אז יידן זײַנען נעווען די ערשטע פֿאַרלאַנגער אין דער פּויליש־ישער טעקסטיל־אינדוסטריע, קאָנען מיר נישט מסכים זײַן, ווײַל ס׳זײַנען פֿאַראן א סך ידיעות ווענן קריסטלעכע פֿאַרלאַנגער פֿון דער גאָר ערשטער צײַט (זע F. Friedman: Początki przemysłu w Łodzi, 85). ווײַנריבס מיינונג, „אז די עקאָנאָמישע קריזיסן אין קינגריַיך פּוילן זײַנען נעווען א פּראָדוקט פֿון דעם ווידערנאַנד צווישן דער זיך אנטוויקלענדיקער אינדוסטריע און דער נאַטוראַלער ווירטשאַפֿט אין קינגריַיך פּוילן און פֿון די צו קלײנע אָפּזאַץ־מיגלעכקייטן" (ז׳ 67) איז ריכטיק נאָר טיילווײַז. די עקאָנאָמישע קריזיסן זײַנען אַן אַלגעמיינע דער־שײַנונג אין דער קאַפּיטאַליסטישער ווירטשאַפֿט־סיסטעם; אין קינגריַיך פּוילן זײַנען זיי נישט נעווען—ווי ווײַנריב מיינט—בלויז א פּועל־יוצא פֿון דעם ענג באַגרענעצטן אָפּזאַץ־מאַרק (א ראיה, אז אויך נאָך דער עפֿענונג פֿונעם גרויסן רוסישן אָפּזאַץ־מאַרק פֿאַר דער פּויליש־ישער אינדוסטריע האָבן זיך די עקאָנאָמישע קריזיסן בסדר איבערגעחזרט), נאָר קודם כל א נאַטירלעכער גליד אין דעם אַלגעמיינעם ריטם פֿון דער אויפֿקומענדיקער קאַפּיטאַליסטישער ווירטשאַפֿט.

אין דעם קאַפּיטל ווענן דעם אָנטייל פֿון די יידן אין דער אינדוסטריע (ז׳ 71 און ווײַטער) פֿעלן ידיעות ווענן די ערשטע יידישע פֿאַבריקאַנטן. ווײַנריבן זײַנען אומבאַקאַנט א דיי ווייכטיק יידיש טעקסטיל־פֿאַבריקן פון דער גאָר אַלטער צײַט, ווי למשל די גרויסע טוכפֿאַבריק פֿון פּרענקעל, די באַוול־פֿאַבריק פֿון בערעקסאָן, די גרויסע טוכפֿאַבריק פֿון דיינהערץ און לאַנדוי אין זגערזש, די גאָר גרויסע טוכפֿאַבריק פֿון א. ליבראַך אין אָזאָר־קאָוו אאז״ו״ר.

דער יידישער אָנטייל אין דער בערגבוי־אינדוסטריע ווערט בײַ ווײַנריבן דערמאָנט נאָר פֿאַרבײַגייענדיק. דאָ איז צו באַמערקן, אז יידן האָבן אַרענדירט און נעהאַט זייער אייגנס באַדײַטיקע בערג־גרובן.[4] יידן האָבן אויך נעשפּילט א היפּשע ראָלע אין דער אײַזן־אינדוסטריע. זייער ווייכטיק איז בפֿרט די ראָלע פון די יידן אין דער אײַזנבאַן־אינדוסטריע. וואָס ווענן דעם דערמאָנט ווײַנריב נישט קיין ווארט (די עפֿשטיינס, קראָנענבערג, יאָן גאָטליב בלאָך). א נעוויסע ראָלע האָבן יידישע פֿירמעס נעשפּילט אויך אין דער קאָמוני־קאַציע אויף דער ווײַסל. די יידישע צוקער־פֿאַבריקן זײַנען נעווען זייער פֿילצאָליק: אַהרון דער פֿאַבריק פֿון עפֿשטיין „הערמאַנאָוו"—ווילכע ווײַנריב דערמאָנט — זײַנען נעווען נאָך א סך אַנדערע יידישע פֿאַבריקן (ווי למשל די פֿאַבריקן פון עפֿשטיין, די פֿאַבריקן פון קראָטשענבערג, י. ג. בלאָך, פון פֿאַמיליע בערסאָן, פֿאַמיליע לעסטער, פֿאַמיליע יאָנאַש און

---

4 N. Gąsiorowska: Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskiem, Warszawa 1922, p. 40—41, 75, 432, 247. X. A. Wóycicki: Dzieje robotników przemysłowych w Polsce. Warszawa 1929, p. 203. A. Haftka—I. Schipper: Żydzi w przemyśle polskiem. Żydzi w Polsce Odrodzonej. t. II p. 489, 544.

אַנדערע). די פֿאַבריק פֿון בלום אין די 30קער יאָרן, וועלכע ווײַנריב דערמאָנט, איז נישט געווען קיין ייִדישע פֿאַבריק. אויך אַ ריי פּאַפּיר־פֿאַבריקן האָבן געהערט צו ייִדן.[5]

וועגן ייִדישן האַנטווערק און אַרבעט ברענגט ווײַנריב זייער אינטערעסאַנטע און רײַכע מאַטעריאַלן. וועגן ייִדישע האַנטווערקער און אַרבעטער אין וואַרשע וואָלט דער מחבר געקאָנט געפֿינען אַ סך מאַטעריאַלן אין י. וואַרשאַווסקיס אַרבעט.[6] די רעגירונגס־פּאָליטיק לגבי די ייִדישע אַרבעטער איז אַ אינטערעסאַנט קאַפּיטל, וואָס האָט געדאַרפֿט באַלויכטן ווערן דורכן מחבר. די רעגירונג און די פּוילישע אינדוסטריעלער האָבן געפּרוּווט שאַפֿן אַ ייִדישן אינדוסטריעלן אַרבעטער־קלאַס, כדי אַזוי אַרום צו האָבן אַ קעגנוואָג קעגן די גוט אָרגאַניזירטע און טײַערע אײַנגעוואַנדערטע דײַטשע אַרבעטער.[7]

אינטערעסאַנט זײַנען די פּרוּוון פֿון ייִדן אַרײַנצודרינגען אין בערגבוי ווי אַרבעטער,[8] וועלכע זײַנען ווײַנריבן נישט באַקאַנט געווען. אויך האָבן מיר אַ סך ידיעות וועגן ייִדישע אַרבעטער אין דער טעקסטיל־אינדוסטריע. ווײַנריב האָט נישט גענומען אין אַכט דעם וויכטיקן צענטער פֿון דער ייִדישער טעקסטיל־אינדוסטריע אין טשענסטאָכאָוו, ווו ס'זײַנען שוין אין יאָר 1836 געווען 25 ייִדישע וועבער־מײַסטערס און אין יאָר 1840 32 מײַסטערס און 200 ייִדישע געזעלן. (י. שאַצקי: אַן אומבאַקאַנטער פּראָיעקט צו גרינדן אַ שולע פֿאַר ייִדישע בעלי־מלאָכות אין וואַרשע אין יאָר 1836. ייִוואָ־בלעטער 1931, באַנד I, ז' 52).

זייער אינטערעסאַנט און גרונטיק איז דאָס קאַפּיטל וועגן לאַנדווירטשאַפֿט (ז' 156—218, דערפון זײַנען 37 זײַטן אָפּגעגעבן די פּוילישע און 25 די רוסישע ייִדן). בפֿרט איז אינטערעסאַנט די סטאַטיסטיק פֿון די ייִדישע קאָלאָניעס אין קיניגרײַך פּוילן אין די יאָרן 1854—1865. שוין נאָך דעם ערשײַנען פֿון ווײַנריבס אַרבעט האָט י. שאַצקי פֿאַרעפנט־לעכט אַן אַרבעט אד"ט: „צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער קאָלאָניזאַציע אין קיניגרײַך פּוילן". ייִוואָ־בלעטער, ווילנע, 1934. באַנד VI נר' 2, וועלכע גיט אַ בעסערע סינטעטישע איבערזיכט פֿון דער פּראָבלעם און ברענגט אויך נײַע מאַטעריאַלן.

רעזומירנדיק דאַרף מען באַגריסן ווײַנריבס אַרבעט ווי אַן ערשטן פּרוּוו צו קאָנסטרויִרן אַ בילד פֿון ייִדישן עקאָנאָמישן לעבן אין פּוילן און רוסלאַנד אין 19טן יאָרהונדערט. הגם אַ פֿולע סינטעטישע באַאַרבעטונג פֿון דער דאָזיקער פּראָבלעם איז נאָך הײַנט בײַ דעם איצטיקן שטאַנד פֿון אונדזערע אַרכיוו־פֿאָרשונגען און מאָנאָגראַפֿישע אַרבעטן אויף דעם דאָזיקן געביט נישט מיגלעך, ברענגען דאָך אַזעלכע אַרבעטן ווי ווײַנריבס אַ סך נײַע בוישטיינער צו דעם קומענדיקן בנין און וואַרפֿן אויף וויכטיקע וויסנשאַפֿט־לעכע פּראָבלעמען, וואָס דאַרפֿן ערשט סינטעטיש און גרונטיק באַאַרבעט ווערן.

ד"ר פ. פרידמאַן (לאָדזש)

---

[5] A. Potujański: Opis losów Królestwa Polskiego. Warszawa 1854—55. t. I. p. 315.

[6] I. Warszawski: Struktura gospodarcza i społeczna żydostwa Warszawskiego w 1840 r. Miesięcznik Żydowski, Warszawa, II. p. 245—262.

[7] A. Ostrowski: l. c. p. 153. A. Wóycicki: l. c. p. 131.

[8] N. Gąsiorowska: l. c. p. 223—224, 225—226, 258, 261.

פֿון פסיכאָאַנאַליטישע זשורנאַלן

M. D. Eder. The Jewish Philacteries and other Jewish Ritual Observations. In: The International Journal of Psychoanalysis, XIV (1933), Part 3. pp. 341–375.

דער שרײַבער שטעלט זיך פֿאָר אַן אויפֿגאַבע צו באַהאַנדלען יידישן ריטואַל אירערהויפּט פֿונעם קלינישען פסיכאָאַנאַליטישן שטאַנדפּונקט. ער נעמט אויף די פֿראַגע פֿון א) תּפֿילין; ב) ארבע־כנפֿות; ג) טלית און ד) מזוזה. ער האַלט מיט גלאָווערן (Glower), אז פֿאַראייניקן ריטואַל־פֿאָרשונג מיט אנטראָפּאָלאָגישע פֿאָרשונגען וואָלט געקענט ברענגען פֿרײַ נוצן, און אז די יידישע צערעמאָניעס זײַנען באַזונדערס ווייכטיק פֿאַר דעם מין שטודיום, ווײַל ערשטנס שטאַמען די צערעמאָניעס פֿון אַלטע מקורים, און צווייטנס ליווערט דער יידישער עולם א גרויס מאַטעריאַל פֿון נעראָוזע פֿאַציענטן.

ער באַטראַכט דערנאָך די תּפֿילין אַז־וו אין אַלע איינצלהייטן.

די חיינטיקע אַרטאָדאָקסן, זאָגט דער שרײַבער, זײַנען מודה, אַז אין די פֿריסטע צײַטן זײַנען תּפֿילין באַנוצט געוואָרן אלס א סגולה קעגן בייז. נעלערנטע באַטראַכטן תּפֿילין ווי א מין קמיע וואָס האָט נעדיינט אויף צו באַשיצן זיך און אויך אויף פֿאַרויסצוזאָגן די צוקונפֿט. ער איז זיך סומך אויף אזעלכע נעלערנטע ווי באַדזש (Budge), רידזשוויי (Ridgway), ראָבערטסאָן סמיטה (Robertson Smith) און פֿרייזער (Frazer). ווי מען קען זיך ריכטן פֿון א פסיכאָאַנאַליטיקער, ווײַזט ער אָן אויף דעם באַטײַט פֿון תּפֿילין ווי א געשלעכט־סימבאָל.

ווײַטער ברענגט דער פֿאַרפֿאַסער קלינישען מאַטעריאַל ווי א באַשטעטיקונג פֿון די טעאָריעס וואָס ער האָט פֿריער אָנגעוואָרפֿן.

מכוח תּפֿילין

ער ציטירט א גרויסע צאָל חלומות פֿון יידישע פּאַציענטן וואָס האָבן אין זייער יונגט געלייגט תּפֿילין. איין פּאַציענט איז א מאַן פֿון 34 יאָר וואָס האָט געליטן פֿון סאָדיסטישע טענדענצן, פֿלעגט אָפֿט, ווען ער האָט זיך נעפֿילט אנטאָנאָניסטיש צום דאָקטאָר, חלומען ווענן תּפֿילין, אז ער בייסט זיי, און טאָקע גלײַך צוגעבן: „אָט איז דאָס, איך האָב נאָר וואָס אָפּגעבויגן אײַער שיינעם פּענים״.

דער מחבר קומט אין זײַנע פסיכאָאַנאַליטישע אינטערפּרעטאַציעס צום באַשלוס, אז דער שלי־יד רעפּרעזענטירט אין דער פֿאַנטאַזיע דעם ווײַבלעכן געשלעכט און דער של־ראש דעם מענלעכן געשלעכט. דער שרײַבער גייט ניט אַרײַן אין צו פֿיל איינצלהייטן; ווי בכלל דער מאַטעריאַל אין די פסיכאָאַנאַליטישע פֿאָכשונגען, איז דער אַרטיקל אויך געשריבן פֿאַר פֿאָכלײַט, פֿאַר פסיכאָאַנאַליטיקער, און ביי א זײַטיקן קומט אויס, אז ער מוז א סך זאָכן גלייבן אויפֿן וואָרט.

דער ארבע־כנפֿות

די ציצית, נעפֿינט דער שרײַבער, ווײַזן אָן מער די באַציונג פֿון פּאַציענט צו דער מוטער. ער רעכנט, אז דאָס קומט פֿון דעם וואָס ציצית ווערן נעטראָגן פֿון קינדהייט אָן, און אזוי ווי די מוטער העלפֿט דעם קינד זיך אָנטאָן, זײַנען אלע פֿאַנטאַזיעס בנוגע די

ציצית אין פאַרבינדונג מיט פֿרויען פֿון דער פֿאַמיליע. אויך דאָ וואַרפֿט דער שרייַבער אָן באַמערקונגען, נאָר ער ציטירט ליידער ניט דעם מאַטעריאַל.

דער טלית־חלום

ווען עס קומט צו באַהאַנדלען דעם טלית, גיט שוין דער פֿאַרפֿאַסער אָן אַ חלום פֿון איינעם פֿון זייַנע פּאַציענטן. אין דעם חלום פֿאַלט ער אָן אויף צוויי באַקאַנטע, ווייַל זיי האָבן געוואָלט, ער זאָל אָנטאָן אַ טלית אין בית המדרש. ער טייַטשט אויס דעם אָנפאַל וואָס דער פּאַציענט האָט געזען אין חלום ווי אַ פּרוּוו מסרס צו זייַן דעם פאָטער.

דער מחבר געפֿינט, אַז פֿיל האָמאָסעקסועלע פֿאַנטאַזיעס זייַנען פֿאַרבונדן מיטן בית המדרש. אין אַלגעמיין גיט ער מער באַווייַזן פֿאַר זייַנע טעאָריעס בנוגע דעם טלית ווי אַ געשלעכט־סימבאָל, נאָר ער באַזירט דאָס אַלץ אויפֿן שטודיום פֿון איין פּאַציענט.

דער מזוזה־חלום

די מזוזה איז, לויט אידערן, אויך אַ סימבאָל פֿון פּעניס. ער גיט אָן אַ חלום פֿון אַ פּאַציענט און טייַטשט דעם חלום אויס לויט דער פּסיכאָאַנאַליטישער טעכניק.

דער מחבר באַטאָנט, אַז ער האָט געקליבן דעם מאַטעריאַל פֿון זייַן פּראַקטיק מיט אַ ייִדישער פּאַציענטין אין משך פֿון אַכט יאָר צייַט און אַז אין איינִיקע פֿאַלן האָט ער באַנוצט ייִדיש אָדער ייִדיש און דייַטש צוזאַמען.

אינעם זעלבן אַרטיקל גיט דער שרייַבער אויך צוויי לענגערע אַבסטראַקטן פֿון צוויי אַרטיקלען וואָס זייַנען געווען געדרוקט אין Imago און באַהאַנדלען אויך דעם עינין טלית און תּפֿילין פֿון פּסיכאָאַנאַליטישן שטאַנדפּונקט:

1) Th. Reik: Gebetmantel und Gebetriemen der Juden. Imago, XVI, 1930, 388—434. 2) Georg Langer: Die jüdischen Gebetriemen, Imago, XVI, 1930, 435—485.

Dr. Immanuel Velikovsky. Can a Newly Aquired Language Become the Speech of the Unconscious? Word Plays in the Dreams of Hebrew Thinking Persons. In: The Psychoanalytic Review, XXI, (1934) No. 3, pp. 329—335

דער פֿאַרפֿאַסער, אַ פּסיכאָאַנאַליטיקער וועלכער פּראַקטיקירט אין תּל־אביב, שטעלט די פֿראַגע, צי קען אַ נייַ אוסגעלערנטע שפּראַך ווערן די שפּראַך פֿונעם אומבאַוווּסטזייַן. אַחוץ דעם באַהאַנדלט ער אויך די פֿראַגע פֿון ווערטערשפּיל אין דעם חלום פֿון מענטשן וואָס טראַכטן אויף העברעיִש.

דער אַרטיקל איז אַ גאַנץ קורצער, נאָר פֿון זייער אַ גרויסן ווערט הן פון פּסיכאָ־אַנאַליטישן, הן פֿון שפּראַכלעכן שטאַנדפּונקט. ליידער קענען מיר ניט פֿאַרנעמען צו פֿיל פּלאַץ און ציטירן פֿונעם אַרטיקל. מיר וועלן בלויז געבן איינִיקע בייַשפּילן.

דאָס רוב פֿון די פּסיכאָאַנאַליזן ברענגט ד״ר וועליקאָווסקי אין העברעיִש. נאָר ווייַל די ייִדישע באַפֿעלקערינג אין ארץ־ישראל באַשטייט פֿון מענטשן פֿון פֿאַרשיירענע

לענדער, געפֿינט ער זייער אָפֿט ווערטערשפּריך געמישט פֿון צוויי שפּראַכן, ווי העברעיש און רוסיש, העברעיש און דײַטש אָדער ייִדיש, און העברעיש און אַראַביש.

אָט איז איין בײַשפּיל. איין פּאַציענטקע האָבן זיך נעהאַלטן מײַן דורך דער נאַכט ערב דעם טאָג ווען די לאָטעריע, אין וועלכער זי האָט נעהאַט אַ צעטל, האָט געזאָלט געווינען ווערן. וועליקאָוסקיס אַנאַליז איז אַזוי: מײַזלעך אין ייִדיש (מערצאָל פֿון דעמי־נוטיוו); אין העברעיש: מזלך=דײַן מזל. זי האָבֿט צו געווינען אין דער לאָטעריע. (אַנד אורחא, איר נומער האָט טאַקע געווינען).

אַן אַנדער בײַשפּיל בלויז אין העברעיש. איין פּאַציענט האָט נעהאַט אַ חלום וואָס האָט צו טאָן מיט וואַסער. ער זעט זיך אין חלום דער־לאַנגענדיק אַ שטריק צו איינעם וואָס באָדט זיך. דער אַנאַליז איז אַזוי: דער וואָס באָדט זיך דערמאָנט אים אין זײַן מוטער. שטריק אין העברעאיש איז חבל. געבורטוויין זײַנען חבלי־לידה. דער חלום וועגן וואַסער איז אַ געבורט־חלום.

אַ צווייטער חלום מיט ווערטערשפּריך בלויז אין העברעיש זעט אויס אַזוי: דער פּאַציענט זעט זיך זייער אָפֿט אין חלום ווי אַ רײַזנדער אויף אַ שיף, נוסע באניה. די זעלבע קלאַנגען בלויז אַ ביסל אויבערגעאַנדערשט מיינען: נשא—חתונה געהאַט, עניה—אַ קבצנטע. דאָס וואַרפֿט ער עס אויף זײַן פֿרוי, וואָס זי האָט אים ניט געגעבן קיין נדן; זײַן ברודער פֿאַרקערט האָט חתונה געהאַט מיט זייער אַ רײַכער מיידל. (דער מחבר איז אויך מדמז אויף דער פֿאַנעטישער אַסאָציאַציע מיט אָנאַניזם).

וועליקאָוסקי ברענגט פֿיל אַנדערע אַזעלכע אינטערעסאַנטע פֿאַלן, נאָר, ווי געזאָגט, מיר קענען זיי ניט אירבערגעבן. ער קומט צום באַשלוס, אַז אַ נײַ אויסנעלַרנטע שפּראַך—אַפֿילו אין די עלטערע יאָרן—קען יאָ ווערן די שפּראַך פֿונעם אומבאַווּסטזײַן.

ד״ר מאַקס ה. ווײַנבערג (פּיטסבורג)

די מאָס פֿון ייִדישע קינדער אין איטאַליע

Mafalda Pavia. Prime ricerche antropometriche sul bambino ebreo italiano. In: Rivista di Clinica Pediatrica, XXXI (1933) Fasc. VIII, 897—905.

וועגן ייִדיש־איטאַליענישע קינדער געפֿינט מען זייער זעלטן עפּעס אין דער ליטע־ראַטור. דער פֿאַרפֿאַסער אַליין באַטאָנט עס, אָנווײַזנדיק אויף די שוועריקייטן וואָס ער האָט געהאַט בײַם צוזאַמענצוקלײַבן דעם קלײַנעם מאַטעריאַל. ער האָט געשטודירט ייִדישע קינדער אין 4 שטעט, פֿלאָרענץ, וועראָנע, מילאַן אוּן טורין (אין מילאַן געפֿינט זיך דער איינציקער ייִדישער יחומים־אַנשטאַלט).

אינטערעסאַנט איז דער פֿאַקט, וואָס דער מחבר האָט קיים נעקענט צוזאַמענקלײַבן אַ מאַטעריאַל פֿון 190 קינדער אינעם עלטער פֿון 3, 4, 5 און 6 יאָר.

די קינדער פֿון יעדן עלטער זײַנען געווען אַזוינע: 40 קינדער דרײַיאָריקע; 50 פֿיריאָריקע; 50 פֿינפֿיאָריקע און 50 זעקסיאָריקע. ייִנגלעך און מיידלעך זײַנען געווען גלײַך אויף גלײַך.

פֿאַרגלײַכנדיק די ייִדיש-איטאַליענישע קינדער מיט די פֿאַדוּער קינדער (געשטו-דירט פֿון ד״ר ווילאַאָ און ד״ר בערגהינז) וועלכע ווערן פֿאַרעכנט אַלס דער נאָרם פון איטאַליענישע קינדער, געפינט דער אויטאָר, אַז די ייִדישע קינדער אין עלטער פֿון 3 יאָר ביז 5 יאָר (אַרײַנגערעכנט) ווײַזן אַ גיכערן וווּקס (אָנטאָעוואָלוטיוון) פֿאַר דעם עלטער. דאָס איז אַן אינטערעסאַנטער פֿאַקט. אָבער דער שרײַבער גיט צו, אַז זײַן מאַטעריאַל איז צו קליין צו מאַכן דערפֿון פֿאָזיטיווע אויספֿירן.

ד״ר מאַקס ה. ווײַנבערג (פּיטסבורג)

E. Zicans. Arabieši Vecajā Deribā... Rigā 1934. VIII, 256 pp.

דאָס איז אַ דיסערטאַציע פֿון פֿריוואַט-דאָצענט פֿון ריגער אוניווערסיטעט ד״ר ע. זיצאַנס אויף דער טעמע: די אַראַבער אין תנ״ך און זייערע באַציִונגען מיט די בני ישראל. אַ ביז גאָר פֿלייסיקע אַרבעט. דער מחבר האָט אַרויסגענומען און צונויפֿגעשטעלט אַלצדינג וואָס איז געזאָגט אין חומש און אין אַנד׳ ספֿרים פֿון תנ״ך מכוח די שבֿטים, וואָס מען קאָן וועגן זיי משער זײַן, אַז זיי געהערן צום אַראַבישן פֿאָלק; אויף צו דער-קלערן די פּסוקים פֿון תנ״ך האָט ער אויסגענוצט אַ גאַנצע ריי ווערק פֿון ביבל-קריטיקער, היסטאָריקער, רײַזנדער, עטנאָגאַפֿן, לינגוויסטן (ער ברענגט אַ ביבליאָגראַפֿישע רשימה פֿון 203 נומערן, דערפֿון דער גרעסטער טייל אין דײַטש); ער שטעלט אַנטקעגן די פֿאַרשיידענע מיינונגען פֿון די געלערנטע און קלײַבט אויס די מיינונג, וואָס לייגט זיך אים בעסער אויפֿן שכל, קיין אייגענע השערות מאַכט ער כמעט ניט. אַוודאי איז וועגן די איינציקע פּונקטן אין דעם ווערק אַ סך געשריבן געוואָרן, און קיין חידושים האָט אונדזער מחבר ניט אויפֿגעטאָן. אָבער דאָך וואָלט אַזאַ צונויפֿשטעלונג געווען נוציק אויך אין אַ שפּראַך, וואָס פֿאַרמאָגט מער ליטעראַטור וועגן ביבל-וויסנשאַפֿט ווי לעטיש. בפֿרט דאַרפֿן די ליבהאָבער פֿון תנ״ך אין לעטלאַנד זאָגן אַ יישר-כוח דעם מחבר פֿאַר זײַן אַרבעט. ער האָט זיך געמיט צו שרײַבן קלאָר אויך פֿאַרן ניט-ספּעציאַליסט: מען דערקענט גרינג, ווו עס איז פֿאַראַן היסטאָרישער מאַטעריאַל, ווו אַ לעגענדע, ווו אַ השערה. און די ענינים וואָס זענען פֿאַרבונדן מיט דער טעמע פֿון דער אויספֿאָרשונג זײַנען גאַנץ וויכטיקע אין דער ביבל-פֿאָרשונג. גענוג צו דערמאָנען, אַז די מדינים ווערן באַטראַכט ווי אַן אַראַבישער שבֿט און מיט די מדינים האָבן די בני ישראל דאָך געהאַט אַ סך צו טון. ממילא קומט שוין אויס צו באַהאַנדלען משה רבנו, די וויזיע אין סנה, דעם מעמד-הר-סיני. אויך קין איז אַן אַראַבישער שבט — קומט אויס צו רעדן וועגן דער קין-און-הבֿל-לעגענדע, וועגן אות-קין (אגבֿ, איז אַ חידוש וואָס דער מחבר האָט ניט באַנוצט די אַרבעט פֿון אַאַז״וו. שוין (R. Eisler, Das Qainzeichen u. die Qeniter, Le Monde Oriental 1929 אָפּגערעדט וועגן אַזעלכע ענינים, ווי הגר און קטורה; ישמעאל, מלכת שבֿא וכדומה.

ז. ק.

יצחק אבינרי. מלון חדושי ח. נ. ביאליק. תל-אביב ה׳ תרצ״ה.

אין דעם אָקאָרשט אַרויסגעגאַנגענעם ביכל האָט דער מחבר צונויפגעקליבן די נייַע ווערטער, וואָס ח. נ. ביאַליק האָט אַרייַנגעבראַכט אין דער העברעיִשער שפּראַך: סייַ די גייַע וואָרט-פאָרמען וואָס ער האָט געשאַפן פון אַלטע העברעיִשע שרשים (ס״ה 443; צווישן דעם אויך אַן אָנאָמאַטאָפּאָעטישער נייַער שורש רשרש) און סייַ אַלטע וואָרטפאָרמען אין אַ באַנייַטן טייטש (ס״ה 113). דער לעקסיקאַלישער מאַטעריאַל ווערט גענעבן אין דער פאָרם פון אַ ווערטערביכל אויסגעשטעלט לויטן א״ב מיט די געהעריקע דער-קלערונגען און באַווייַזן; ווייַטער גייט אַ מאָרפאָלאָגישער אַנאַליז פון די משקלים (ווערטער-גרופּעס) וואָס ביאַליק האָט באַנוצט בייַם שאַפן זייַנע חידושים, און עס ווערט אין טאַבעלעס געוויזן די צאָל פון די פאַרשיידענע מיגים נייע שאַפונגען; צולעצט גייט אַ ביבליאָגראַפיע פון דער אויסגענוצטער ליטעראַטור. עס איז אַ פלייסיקע אַרבעט, דורכגעפירט מיט ליבשאַפט און מעטאָדע. קאָן זייַן נוציק ניט נאָר בייַם שטודיום פון ביאַליקן, נייַערט אויך בייַם שטודיום פון מאָדערנעם העברעיִש בכלל.

ז. ק.

Ruth. Tagebuch über die Entwicklung eines Mädchens von der Geburt bis zum 18. Lebensjahr von Vilhelm Rasmussen. Aus dem Manuskript übersetzt von A. Rohrberg. 303 Seiten mit 1 Tafel und 96 Abbildungen darunter 8 farbigen. 8⁰. R. Oldenburg, München und Berlin 1934. Broschirt M. 7.50.

דער מחבר, אַ פסיכאָלאָגיש אָריענטירטער פעדאַגאָג אין קאָפּנהאַוון, האָט אין איינעם מיט זייַן פרוי געפירט נאָטיצן וועגן זייער עלטסטער טאָכטער, פון איר געבוירן ביזן 18טן יאָר. פון די דאָזיקע נאָטיצן איז אויפגעשטעלט דאָס בוך: אין אַ פאָר זאַצן ווערט געמאָלט אַ סיטואַציע, דערנאָך ווערט איבערגעגעבן, וואָס רות האָט געזאָגט אָדער געטאָן.

קיין פירושים זייַנען כמעט ניטאָ, אָבער דערפון ווערט דאָס בוך נאָך פרישער און לעבעדיקער. די פרעכטיקע רעפּראָדוקציעס פון רותס צייכענונגען גיבן צו דער אויסגאַבע אַ ספּעציעלן חן.

פון דער דאָזיקער „פסיכאָגראַפיע״ זעט זיך באמת אַרויס די אַנטוויקלונג פון אַ סך זייַטן פון רותס פערזענלעכקייט, אַ שטייגער די כסדרדיקע ריוואַליטעט מיט איר שוועסטער וואָס איז מיט דרייַ יאָר ייִנגער. ס׳איז אַ וויכטיקער צושטייַער צו דער קינדער-פסיכאָלאָ-גישער ליטעראַטור. אָבער פאַר איינס באַווייַזט זיך דאָ, אַז די 300 זייַטן באַריכטן זייַנען נאָך אַלץ ניט גענוג אויף צו זען דעם מענטשן אין גאַנצן. נאָך מער פרטים וואָלטן געווען נאָך בעסער. און ס׳איז אַ טעות, אויב מען מיינט, אַז ס׳וואָלט געווען צו נודנע. דער שטאָף איז אַזוי אינטערעסאַנט, אַז עס ווילט זיך האָבן וואָס מער.

צי זייַנען פאַראַן ערגעץ ווו ייִדישע טאַטע-מאַמע, וואָס האָבן אויף אַזאַ מין אופן געפירט אַ טאָגבוך וועגן זייערע קינדער?

מ. וו.

מאַטעריאַלן און נאָטיצן

פֿון דער ביבליאָטעק פֿון דעם קיעווער רבֿ ר' משה הגולה פֿון 15טן יאָרהונדערט

אין 15טן יאָרהונדערט האָט געלעבט אין קיעוו דער בארימטער רבֿ ר' משה בן יעקבֿ, וועלכער האָט שפּעטער באקומען דעם נאָמען הגולה, ווײַל אין יאָר 1495 האָט ער געמוזט מיט זײַן גאַנצער קהילה אויסוואַנדערן קיין קרים. זײַן פֿאָטער ר' יעקבֿ מרוסיא אָדער מכיובֿ איז אויך געווען אַ רבֿ אין קיעוו און האָט אין יאָר 1470 איבערגעלאָזן דעם כּסא הרבנות זײַן זון משה, וועלכער האָט פֿריער געהאַט געלערנט בײַ די בארימטע רבנים פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל. די בּאַגראָפֿיע פֿון דעם גרויסן געלערנטן איז אויספֿירלעך באַשריבן פֿון ישראל צינבערג אין „יעוורעיסקאָיע סטאַרינא" 1911. איך וויל דאָ ניט איבערחזרן די ידיעות ווען זײַן לעבן און זײַנע שריפֿטן. איך וויל אַבּ אורחא אָנווײַזן אויף אַ טעות פֿון די מחברים, וועלכע האָבן שלעכט איבערגעלייענט אַן אויפֿשריפֿט אויף אַן אַלטן כּתבֿ-יד און מיינען, אַז ר' משה הגולה איז געווען געוואָרן אין שדובֿ, ריכטיק דאַרף מען לייענען — פּיובֿ. דאָסזעלבע איז פֿאַלש, אַז ער איז געשטאָרבן אין לידי (לידע), ריכטיק איז צו לייענען אָדי—דאָס איז דער נאָמען פֿון קראַזימישע און רבניטישע שריפֿטשטעלער.

מיר ווילן דאָ אָנווײַזן אויף אײניקע כּתבֿ-ידן, וועלכע האָבן פֿריער געהערט צו ר' משה בן יעקבֿ און האָבן איצט געפֿונען אַ מקום-מנוחה אין דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק פֿון ווין. אין דעם קאַטאַלאָג פֿון ארטור זכריהו שוואַרץ[1] אונטערן נומער 183 געפֿינען מיר פֿאַרצייכנט זעקס פֿאַרשיידענע געשריבענע העפֿטן, וועלכע זײַנען אין אײנעם געבונדן. אויפֿן לעצטן בלאָט פֿון זעקסטן העפֿט געפֿינען מיר אין אינטערעסאַנטע אויפֿשריפֿט:

„לעולם יחתום אדם על ספרו — אני משה ב"ר" יעקבֿ מ"כ ז"ל קניתי זה הספר בל' לבנים מר' שמריא שלוניקי בי"ג בכסליו שנת לכו ונעלה א"ל ה"ר השם יזכני ללמוד בו וללמדו לאחי יחידי ר' ישראל אמן ואמן". ד"ה אין יודיש: „שטענדיק זאָל אַ מענטש אויפֿשרײַבן זײַן נאָמען אויף זײַן ספֿר, איך משה ב"ר יעקבֿ מ"כ ז"ל (מפיובֿ זכרונו לברכה) האָב געקויפֿט דעם ספֿר פֿאַר דרײַסיק וויַסט (זילבערנע) בײַ ר' שמריא פֿון שאָלאָניק דעם 13 כּסלו פֿון יאָר לכו ונעלה א"ל ה"ר (דאָס הייסט ה" רל"א—1471). גאָט זאָל מיך מזכּה זײַן צו לערנען אין אים און אויסצולערנען מײַן אייניקן ברודער ר' ישראל, אמן ואמן".

ווי מיר זעען פֿון דער אויפֿשריפֿט איז אין יאָר ה' רל"א דער פֿאָטער פון ר' משה ר' יעקבֿ מכיובֿ שוין געווען געשטאָרבן, און ר' משה האָט פֿאַרנומען דעם פֿאָטערס אָרט, הגם ער איז געווען אין גאַנצן 22 יאָר אַלט. אינטערעסאַנט זײַנען די ביכער, וועלכע דער יונגער רבֿ קויפֿט צונויף אָדער לאָזט איבערשרײַבן.

דאָס ערשטע העפֿט איז דאָס בארימטע אַסטראָנאָמישע ווערק פֿון דעם שפּאַניש געלערנטן רב אַבֿרהם בר חייא הנשיא מיטן נאָמען „צורת הארץ". עס באַשטייט פֿון 61 בלעטער באַשריבן פֿון בײַדע זײַטן. אויפֿן לעצטן דף שרײַבט דער סופֿר אָט וואָס: „אל הכופֿר תן מנוח תם ונשלם על ידי ל' יוסף בכ"ר מושה הכוהן והשלמתיו ביום ד' כ"ז לחודש סיון בשנת ה'ר'ל'ב' ליצירה וכתבתיו למורי ורבי ההכ"ר מושה בן כ"ר יעקבֿ הרושי ת'נ'צ'ב'ה. השם יזכהו להגות בו הוא וזרעו וזרע זרעו עד סוף

---

[1] A. Z. Schwarz. Die hebräischen Handschriften der Nationalbibliothek in Wien. Wien-Leipzig 1925.

כל הדורות כקרא דכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרע זרעיך אמרי יי מעתה ועד עולם, אמן וכן יהי רצון". דער מליצהדיקער שרייבער האָט איבערגעשריבן דאָס בוך פאַר זיין מורי ורבי משה בן יעקב הרושיי אין יאָר 1472. ווי מיר זעען, האָט דער פאָטער ר' יעקבס זיך גערופן הרושיי, דאָס הייסט ער האָט געשטאַמט פון רוסלאַנד.

דאָס צווייטע העפט באַשטייט פון אַ באַרימטן אַסטראָנאָמישן ווערק פון דעם אַראַבער אַל-פערגאַני, איבערגעזעצט פון יעקב אַנאַטאָלי. זייער אינטערעסאַנט איז די אויפשריפט פון דעם שרייבער: „ע"י זכריה ב"ר אהרון הכהן ז"ל כ' בשבט ה'ר'כ'ח ליצירה בקיוב". דער שרייבער איז אָבער אויך אַליין אַ קענער אין אַסטראָנאָמיע און מאַכט הוספות צום טעקסט. אַזוי למשל רעכנט ער אויס די ענדערונגען אין דער לענג פון די טעג און נעכט. מיר ווייסן פון דער רוסישער ליטעראַטור, אַז מיט צוויי יאָר שפּעטער, אין 1470, איז צוזאַמען מיט עטלעכע חברים געקומען פון קיעוו קיין נאָווגאָראָד אַ ייִד זכריה, וואָס האָט געהאַט גרויסע ידיעות אין הלכות אַסטראָנאָמיע. ער האָט באַקומען אַ גרויסע השפּעה אויף די געבילדעטע קרייזן פון דער געזעלשאַפט און זיי צוגעצויגן צום ייִדישן גלויבן. עס איז דעמאָלט אין נאָווגאָראָד אויפגעקומען די סעקטע פון די „זשידאָווסטוויושציע", וואָס האָט זיך שטאַרק פאַרשפּרייט אויך אין מאָסקעווע. לויט ווי זיינע רוסישע געגנער גענאַדי און יאָסיף וואָלאָצקי דערציילן, איז זכריה געווען אַ גרויסער קענער פון אַסטראָנאָמיע און האָט געבראַכט קיין נאָווגאָראָד דאָס בוך „שעסטאָקריל", דאָס איז דאָס אַסטראָנאָמישע ווערק פון עמנואל בן יעקב—שש כנפים. מען מעג משער זיין, אַז דער „פאַרשאָלטענער שטערנזעער און שוואַרץ-ספרניק זאַכאַריאַ" און דער קיעווער געלערנטער זכריה בן אהרון הכהן - זיינען איין און די זעלביקע פערזאָן.

דאָס דריטע העפט איז ספר החכמה לר' אברהם אבן עזרא. מיר ווייסן פון די שריפטן פון ר' משה הגולה, אַז ער איז געווען אַ גרויסער חסיד פון אבן עזרא. פון דעם סופרס אויפשריפט זעען מיר טעקע, אַז ער האָט די קאָפּיע באַשטעלט. אויפן בלאַט 35 איז אויפגעשריבן לויט דעם שטייגער פון די אַלטע שרייבערס די מליצה: „ונשלם ע"י נבזה אנשים ושפל אישים מצפה לתשועת יי טוביה בר יעקב. וכתבתי לר' משה — הש' ית' מדלותי אותי ימשה—בכ"ר יעקב—הש' ית' יציליני מאיש העקוב ולטובה אותו יכתוב ויזכה להגות בו לו לבניו עד עולם".

דאָס פערטע העפט אַנטהאַלט אַ פירוש צו דעם באַרימטן ווערק שש כנפים פון עמנואל בן יעקב, וואָס האָט געשפּילט אַזאַ ראָלע אין נאָווגאָראָד, בעת עס האָט זיך געדאַרפט ענדיקן דער זיבעטער יאָרטויזנט לויט דעם רוסיש-גריכישן קאַלענדאַר. ר' משה הגולה האָט אַליין אָנגעשריבן אַ פירוש צו דעם ווערק און חתמעט זיך אַזוי: „תם ונשלם ע"י משה ב"י בחודש כסליו ליל ה' י"ו בו ר'ל'א לפק". די רוסישע איבערזעצונג פון „שש כנפים" (שעסטאָקריל) איז אָפט באַשריבן געוואָרן אין די קאַטאַלאָגן, אָבער זי איז קיין מאָל ניט געווען אָפּגעדרוקט. אפשר איז עס נאָר אַן איבערזעצונג פון ר' משהס פירוש. דאָס בוך שש כנפים איז אויך געוואָרן דער גרונטשטיין פון דעם קאַראַימישן קאַלענדאַר לויט דעם פירוש פון באַשיאַצי. דעריבער האָט אברהם א. הרכבי געוואָלט מאַכן די קיעווער קאַראַימער פאַר די גרינדער פון דער רוסישער סעקטע. ווי מיר זעען פון אונדזער כתב-יד, האָט די השערה פון הרכבי קיין יסוד ניט.

דאָס פינפטע העפט באַשטייט פון דריי מאמרים. דער ערשטער געהער ווידער דעם אַסטראָנאָם אברהם בר חייא הנשיא און אַנטהאַלט אַ פירוש וועגן ליקוי-חמה און ליקוי-לבנה און וועגן דער געשטאַלט פון דער ערד. דער צווייטער מאמר איז אַ וויכוח וועגן דער נשמה. מער אינטערעסאַנט איז דער דריטער מאמר, ווו דער מחבר באַקעמפט פאַרשיידענע אַפּיקורסישע מיינונגען. אפשר איז דאָס

אַן אָפּקלאַנג פֿון די שאַרפֿע וויכּוחים, וועלכע ר׳ משה האָט געפֿירט אין לויצק און טראָק מיט די קאַראַיִמער. מכּוח דעם ווערט דערציילט אין די בריוו פֿון באַשיאַצי צו דער טראָקער קהילה פֿון יאָר 1484.

דאָס זעקסטע העפֿט באַשטייט ווידער פֿון 4 מאמרים. דער ערשטער „ספר השמים והעולם" פֿון דעם אַראַבישן אַסטראָנאָם אבן סינא (אַוויצענאַ). די איבערזעצונג איז געמאַכט פֿון לאַטײַן דורך שלמה בן משה אַלגואַלי.

מער אינטערעסאַנט פֿאַר אונדז איז דער צווייטער מאמר — „שער הכּרת הפּרצוף שחבר אריסטוטליס לאליכסנדרו תּלמידו". דאָס איז אַ בוך וועגן פֿיזיאָנאָמיסטיק, וואָס ווערט פֿאַלש צוגעשריבן אַריסטאָטעלעסן. הגם דער ספֿר האָט קיין שום וויסנשאַפטלעכן ווערט ניט, דאָך איז ער זייער פֿאַרשפּרייט געווען אין מיטלעלטער אין פֿאַרשיידענע שפּראַכן. אין רוסלאַנד געפֿינען מיר אויך אַן איבערזעצונג אונטע דעם נאָמען „טאַינאַיאַ טאַיניך", ד״ה סוד־סודות. אויף דער זײַט 18 פֿון העפט געפֿינט זיך די ווײַטערדיקע הוספֿה: „אמ׳ להם תּלמידי כּבר ידעתּי כּי יש לי פּרצוף רע עד מאד, אבל מרוב שהשתּדלתּי בלימוד וביסורים שיסרוני רבותי נהפֿך הטבע". ד״ה „האָב איך געזאָגט צו זיי: מײַנע תּלמידים, איך ווייס גוט, אַז איך האָב זייער אַ מיאוס פּנים, אָבער ווײַל איך האָב זיך באַפֿלײַסיקט אין לערנען און איך האָב פֿיל געליטן יסורים פֿון דער שטראָף וואָס מײַנע לערערס האָבן מיך געשטראָפֿט, האָט זיך מײַן טבע איבערגעביטן". די באַמערקונג האָט געוויס געמאַכט ר׳ משה וועגן זיך אַליין, ווײַל מיר ווייסן אויך פֿון דער באַשרײַבונג אין דעם פּאָלעמישן בריוו פֿון באַשיאַצי, אַז ר׳ משה האָט געהאַט אַ זייער ניט שיין פּנים.

ווײַטער געפֿינען מיר אין דעם העפֿט אַ בריוו פֿון ר׳ משה בן מיימון צו זײַן זון ר׳ אברהם. דער בריוו איז גוט באַקאַנט און איז איבערגעדרוקט אין דעם קובץ תּשובות הרמב״ם, וואָס איז אַרויס אין לײַפּציק (II, ז׳ 39). צום סוף געפֿינט זיך אַן אַפּאָקריפֿישער בריוו פֿון רמב״ם צו רבי יוסף עקנין—„אגרת שלוחה מהרב הגדול מורה צדק לתּלמידו החשוב ר׳ יוסף נקראת מגלה עמוקות". דעם פֿאַלשן בריוו, וואָס רעדט פֿיל וועגן לערנען קבלה, האָבן די ייִדן אין מיטלעלטער אָפֿט געהאַלטן פֿאַר עכט. וועגן אים דערמאָנט אויך ר׳ משה הגולה אין זײַן ווערק „שושן הסודות", וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין זשיטאָמיר (ז׳ 19).

חוץ די זעקס אויבן באַשריבענע צוזאַמענגענייטע העפֿטן, וואָס האָבן בלי ספֿק געהערט דעם קיִעווער רב ר׳ משה בן יעקב, געפֿינען מיר אין דער ווינער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק נאָך צוויי כּתב־ידן, וועלכע שטאַמען מן הסתּם פֿון דעם זעלבן מקור. דאָס ערשטע אַנטהאַלט די מילות ההגיון (לאָגיק) פֿון רמב״ם אין דער איבערזעצונג פֿון אבן־תּבון. דער כּתב־יד איז אין קאַטאַלאָג פֿון שוואַרץ באַצייכנט אונטערן נומער 135 מיט אַ באַמערקונג, אַז ער איז אײַנגעשאַפֿט געוואָרן פֿון דער זעלביקער זאַמלונג פֿון אַ געוויסן טענגנאַגעל, וואָס צו אים האָבן געהערט אויך די דערמאָנטע כּתב־ידן פֿון ר׳ משה הגולה. קיין שום אויפֿשריפֿט געפֿינען מיר דאָ ניט, אָבער דאָך מעגן מיר משער זײַן, אַז דאָס העפֿטל שטאַמט אויך פֿון קיִעוו. מיר געפֿינען אין רוסלאַנד אַן אַלטע איבערזעצונג פֿון דעם בוך, וואָס איז באַוווּסט אונטער דעם נאָמען „Логика Жидовствующих", די לאָגיק פֿון די נאָוואָראָדער גרים פֿון 15טן יאָרהונדערט. דער רוסישער געלערנטער א. סאָבאָלעווסקי האָט זי אָפּגעדרוקט אין יאָר 1899—Памятники древней письменности №133. ער האָט אַרויסגעפֿונען, אַז די רוסישע איבער־זעצונג איז געמאַכט געוואָרן אין דער שפּראַך, וואָס מען האָט דעמאָלט גערעדט אין גאַנץ מערב־רוסלאַנד און וואָס איז מער ענלעך צו ווײַסרוסיש. דער איבערזעצער האָט אָפֿט ניט געקענט געפֿינען קיין

פּאסיקע רוסישע אויסדרוקן און האָט איבערגעלאָזן העברעישע וועדטער. אזוי וויַ די גאַנצע תורה און לימטערַאטור פון די גרים האָט געשטאַמט פון קיעוו, מעגן מיר רעכענען, אז דער כתב־יד פון דער וויענער ביבליאָטעק איז אויך געקומען פון דעם זעלבן מקור, וויַ די פּריערע 6 העפטן פון דער זאַמלונג טענג אַנגעלי.

די זעלבע השערה מעג מען אויך מאַכן וועגן דעם כתב־יד נומער 168. דאָרטן געפינען מיר די פּרקים פון דעם אַראַבישן פּילאָזאָף אר־ראזי אל מאנצורי אין דער העברעישער איבערזעצונג פון שם טוב בן יצחק טורטוזי צוזאַמען מיט א ריי מעדיציניש טראַקטאַטן פון רמב״ם. די זעלבע קאַמבינאציע געפינען מיר אין די אויבן דערמאָנטע רוסישע זאַמלביכער "Тайная Тайных", אָבער חוץ דעם איז נאָך צוגעגעבן דער אַפּאָקריפישער בריוו פון אריסטאטעלעס, וואָס מיר האָבן פריער געפונען אין דעם כתב־יד פון ר׳ משה הגולה. דאָס וואָס אר־ראזי און רמב״ם זיינען צונויפגעפּאַרט סיַ אין דער רוסישער איבערזעצונג, סיַ אין דעם כתב־יד נומ׳ 168 (אין קאטאלאָג שוואַרץ) באַווייזט, אז דאָס לעצטע בוך האָבן אויך געהאט אין זייערע העגט די קיעווער רבנים פון די רוסישע גרים.

אלוז דרסי כתב־ידן מיט א גאַנצער רי מאמרים, וועלכע—וויַ מיר האָבן דאָ אויסגערעכנט,—שטאַמען פון קיעוו. דער ערשטער נומ׳ 183 מיט די זעקס העפטן און מאמרים האָט געהערט דעם קיעווער רב׳ ר׳ משה בן יעקב הרושי. די אנדערע צוויי (נ׳ 168 און 135) שטאַמען אויך פון קיעוו, און האָבן מן הסתם אויך געהערט צו דער ביבליאָטעק פון דעם זעלבן געלערנטן, וואָס האָט, וויַ מיר ווייסן אויך פון אַנדערע מקורים, זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט אַסטראָנאָמיע און פּילאָסאָפּיע.

חוץ דעם באַריימטן רב זיינען אין דער קיעווער קהילה געווען נאָך אַנדערע לומדים, וויַ זכריה בן אהרון הכהן דער רבי פון די גרים, זיינע חברים יוסף, שמואל, משה און חנוך, די סופרים טוביה בן יעקב און יוסף בן משה הכהן. אייניגע פון די קיעווער לומדים דניאל איז געשטרויכלט געוואָרן און האָט אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן. ער איז אויסגעפּאָרן קיין מאַסקוע, געוואָרן אַן ארכימאַנדריט און צום סוף אַן ארטיקער הילקער. ער האָט אַנגעשריבן אויף רוסיש א פּאָלעמישן מאמר קעגן דער יידישער אמונה[2]. די גרויסע לומדות פון די קיעווער יידן האָבן אויך אַנערקענט די קאראימער, וועלכע האָבן געהאַט אין קיעוו א באַזונדער קהילה. אין א בריוו פון קאפּא קיין קיעוו שרייבט דער פּאר־שטייער פון דער דאָרטיקער קאראימישער געמיינדע אין יאָר 1481 אט וואָס: „וכבר סופר לי בעד הקהילות הנמצאות שם, הן מעדת בני מקרא הן מאחינו בני הרבנים בני משנה שדורשים הלימוד והידיעה״[3]. מען דאַרף זיך ניט ווונדערן, וואָס די קיעווער יידן האָבן דעמאָלט באקומען אזא השפעה אויף דער רוסישער געזעלשאפט און האָבן ארויסגערופן א גאַנצע אויפקלערונגס־באַוועגונג אין מאַסקווער רוסלאַנד.

ד״ר י. ברוצקוס (פּאַריז)

---

[2] Чтенія Московскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ за 1902 годъ; новые матеріалы о жидовствующихъ.

[3] A. Neubauer. Aus der Petersburger Bibliothek, Leipzig 1866 p. 141.

וועגן „ריקצוק דער פראנצויזין"

איינע פון די גאר גרויסע יידישע ביבליאגראפישע זעלטנהייטן איז דאס ביכל „ריקצוק דער פראנצויזין" (1813), וועגן דעם אומגליקלעכן סוף פון נאפאלעאן דעם ערשטן פעלדצוג קיין רוסלאנד. דער „ריקצוק" געפינט זיך ניט אין בריטיש מוזעום און אין קיינער פון די גרויסע וועלט-ביבליאטעקן; ער איז אויך ניט פארצייכנט בײ בן-יעקבן, שטיינשנײדערן און אין די אנדערע קלאסישע ביבליאגראפישע קאטאלאגן. ביז דער לעצטער צײט איז געווען באוווסט בלויז איין עקזעמפלאר פון דעם ביכל, וואס איך פארמאג אין מײן ביבליאטעק. מיט עטלעכע יאר צוריק האט זיך אויסגעפונען נאך איין עקזעמפלאר, ער געהער צו דער ביבליאטעק פון ייוא. מער עקזעמפלארן זײנען דערווײל נאך ניט באקאנט.

די בראשור איז געדרוקט מיט „וויבערשע טײטש"-אותיות, זי האלט 25 זײטלעך, און איר פולער שער-בלאט איז אזא:

ריקצוק דער פראנצויזין, דא ווערט בשריבן דער איריין גאנג פון דיא פראנצויזין אין רוסלאנד ניין מיל נאך ביז איבר (מסקוא): און דר אומגליקליכר ארויס גאנג פון דארט ביז קאוונא: (איבר גיזעצט פרן לשון פוליש) ברשיון הצענזור דאקדמיע פה ק"ק ווילנא יע"ה. שנת תקע"ג לפ"ק.

ד"ר י. שיפער ברענגט דעם ארויסגאנג פון דעם ביכל אין צוזאמענהאנג מיט דעם באוווסטן פאקט, וואס איינער א ווילנער משכיל האט זיך אין יאר 1813 פרובירט צו גרינדן א יידישע צײטונג אין ווילנע. אזוי ווי דאס איז אים ניט געלונגען, באמערקט שיפער, האט ער דערווײל ארויסגעגעבן דעם „ריקצוק דער פראנצויזין"[1].

ז. רײזען (אין „ייוא-בלעטער", מערץ 1931) נעמט ארײן דעם „ריקצוק" אין אקטיוו פון דער יידישער השכלה-לײטעראטור; ער געפינט, אז דאס ביכל „איז גאנץ כאראקטעריסטיש סײ מצד דעם אינהאלט—דעם ריין וועלטלעך אינפארמאטיוון, וואס דאס איז דאך א סימן מובהק פון דער השכלה-לײטעראטור אין אירע פרימיטיווע אנהייבן, סײ מצד דער שפראך". ער אונטערשטרײכט אויך דאס „שגעלע רעאגירן אויף געשעענישן", וואס עס האט דא ארויסגעווען די יידישע השכלה-לײטעראטור: „איידער נאפאלעאן האט נאך פארלאזן די גרענעצן פון רוסלאנד, האבן מיר אזוינ שוין געהאט א גענויעם באריכט וועגן זײן צוריקצוג אין א יידישער אויסגאבע"[2].

איך מוז, לײדער, דעם פרײנד ז. רײזען פארשאפן אן אנטוישונג: דער „ריקצוק" האט צו דער השכלה-לײטעראטור קיין שײכות ניט; זײן ערשײנונג איז פון שטאנדפונקט פון דער יידישער לײטעראטור-געשיכטע אינגאנצן א צופעליקער פאקט, וואס האט זיך געגומען פון זײטיק אומשטענדן, וועלכע האבן נישט געהאט צו טאן מיט השכלה-שטרעבונגען. די בראשור האט בכלל אן אינטערעסאנטע היסטאריע און זי האט אין איר ציט ארויסגערופן קײ טומל אין גאנץ איראפע.

באלד נאך נאפאלעאנס אפטרעטן פון מאסקוע האט דער דײטשער אפיציר ע. פפויל (Ernst v. Pfuell) פארפאסט א בראשור: Der Rückzug der Franzosen. דאס איז געווען די ערשטע ידיעה, וואס איראפע א צופעליקער פאקט, וואס האט באקומען וועגן דער שרעקלעכער מפלה, וועלכע האט אין רוסלאנד געטראפן נאפאלעאנען אין סוף יאר 1812. אין די אפיציעלע באריכטן פון דער פראנצויזישער מילײטער-לײטונג האט מען דעם אמת סיסטעמאטיש באהאלטן. און אפילו אין די אינטימע בריוו צו זײן פרוי, דער

---

[1] Żydzi w Polsce odrodzonej, II, 93.

[2] „ייוא-בלעטער", באנד I, נומ' 3, זז' 203—204.

קייזערין מאַריע לואיזע, האָט נאַפּאָלעאָן כּסדר געשריבן, אַז אַלץ גייט אין אָרדענונג. פּפֿולס בראָשור האָט געזאָלט עפֿענען אייראָפּע די אויגן און אויפֿדעקן דעם בוטערן קלאַפּ, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט באַקומען. ווי עס ווייַזט אויס, איז גלייַך געשאַפֿן געוואָרן אַ געהיימע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך געשטעלט דעם צוועק — וואָס ברייטער וועגן דעם צו אינפֿאָרמירן די אייראָפּעיִשע געזעלשאַפֿטלעכע מיינונג און וואָס מער פֿאַרשפּרייטן פּפֿולס ביכל אין פֿאַרשיידענע אויסגאַבן. די בראָשור איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר 1813 אין אַלע אייראָפּעיִשע הויפּטשפּראַכן. ווי ענערגיש די אַרבעט איז געפֿירט געוואָרן, איז צו זען פֿון דעם, וואָס די פּעטערבורגער מלוכה-ביבליאָטעק האָט אין איר באַזיץ 23 פֿאַרשיידענע אויסגאַבן פֿון פּפֿולס בראָשור, און א. קאָלאָדעיעווס באַוווסטע זאַמלונג פֿון דרוקזאַכן און מאַטעריאַלן וועגן דעם קריג פֿון יאָר 1812 (אין נייַ-באָריסאָוו, מינסקער גוב׳) האָט פֿאַרמאָגט 36 אויסגאַבן פֿון דעם זעלבן ביכל. וואָרשייַנלעך זייַנען געווען נאָך אַנדערע אויסגאַבן, פֿון וועלכע עס איז ניט געבליבן קיין איין עקזעמפּלאַר.

דער „קאָרסיקאַנער לייב״ איז אמת געווען שטאַרק פֿאַרוווּנדעט, אָבער ניט אומגעוואָרפֿן, ער איז נאָך דערווייַל געווען בייַ דער מאַכט, און דעריבער האָט די אינפֿאָרמאַטיווע אַגיטאַציע קעגן אים נאָך געמוזט געפֿירט ווערן זייער פֿאָרזיכטיק. בייַ אַלעמען אין זכּרון איז נאָך געווען פֿריש, ווי נאַפּאָלעאָן האָט אין יאָר 1806 געהייסן דערשיסן דעם דייַטשן פֿאַרלעגער פּאַלם, דערפֿאַר וואָס יענער האָט געהיים אָפּגעדרוקט אין אויגסבורג אַ בוך מיט שאַרפֿע באַשולדיקונגען קעגן דעם פֿראַנצויזישן קייזער. די אַרויסגעבער פֿון פּפֿולס בראָשור האָבן אָפּגעהיט די שטרענגסטע פֿאָרזיכטיקייט; זיי האָבן ניט אָנגעוויזן די ריכטיקע ערטער, ווו דאָס ביכל איז געדרוקט געוואָרן, און זיי פֿלעגן שטעלן פֿאַלשע נעמען פֿון פֿאַרשיידענע שטעט (צ״ב סמאָלענסק, שטאָקהאָלם, ווילנע, טריעסט), גאָר ניט באַצייכענען דעם דרוק-אָרט, אָדער אָנווייַזן סתּם: „דייַטשלאַנד״.

די צוויי ייִדישע עקזעמפּלאַרן פֿון פּפֿולס ביכל, וואָס זייַנען דערגאַנגען ביז איצט, באַווייַזן, אַז די געהיימע אָרגאַניזאַציע האָט אַרויסגעגעבן זייַן ביכל אויך אויף ייִדיש. מען קאָן אָבער צווייפֿלען דערין, צי זי איז איבערגעזעצט און געדרוקט געוואָרן טאַקע אין ווילנע. עס איז זייער מיגלעך, אַז אויך דאָ איז דער דרוק-אָרט אָנגעוויזן געוואָרן אומישנע ניט ריכטיק, כדי צו פֿאַרווישן די שפּורן. ווען איך האָב מיט אַ יאָר צוואַנציק צוריק מייַן עקזעמפּלאַר פֿון „ריקצוק״ באַוויזן דעם באַוווסטן ביבליאָגראַף שמואל ווינער, האָט ער מיר געזאָגט, אַז יענער טאָג איז פּאַר אים געווען אַ גרויסער יום-טוב: ער האָט דערזען אַ ייִדיש בוך, פֿון וועלכן ער האָט קיינמאָל נאָך ניט געהערט. לויט זייַן בקשה האָב איך פֿאַר אים באַשטעלט אַ פֿאָטאָגראַפישע קאָפּיע פֿון דעם גאַנצן ביכל. דער פּאַרשטאָרבענער גרויסער ביבליאָגראַף איז ניט געווען באַקאַנט מיט דער געשיכטע פֿון פּפֿולס בראָשור, וואָס איך האָב דאָ איבערגעגעבן. אָבער בייַם ערשטן בליק אויפֿן „ריקצוק״ האָט ער מיר גלייַך אַרויסגעזאָגט זייַן מיינונג, אַז וועדליג די אותיות איז דאָס ביכל געדרוקט נישט אין ווילנע. מיר דוכט, אַז די שפּראַך און דער גאַנצער סטיל פֿון „ריקצוק״ בעשטעטיקן אויך די השערה פֿון דעם באַרימטן ביבליאָגראַף.

נאָר אויב דער „ריקצוק״ האָט אַפֿילו קיין שייַכות ניט צום אָנהייב פֿון דער ייִדישער השכּלה-ליטעראַטור, איז ער אָבער זייער אינטערעסאַנט אין אַן אַנדער, היסטאָרישער הינזיכט: צווישן די פֿעלקער, ווו די געהיימע אַנטי-נאַפּאָלעאָנישע אָרגאַניזאַציע האָט דורך דעם „ריקצוק״ געפֿירט איר אינפֿאָרמאַטיווע פּראָפּאַגאַנדע, האָט זי ניט פּאַרגעסן אויך אָן ייִדן. זי האָט געפֿונען פֿאַר נייטיק צו ווירקן אויך אויף דער ייִדישער געזעלשאַפֿטלעכער מיינונג, מיר האָבן אַלזאָ דאָ פֿאַר זיך נאָך אַ באַווייַז פֿון דער באַדייַטנדער ראָלע, וואָס די ליטוויש-רוסישע ייִדן האָבן געשפּיִלט אין דער צייַט פֿון דער רוסיש-פֿראַנצויזישער מלחמה.

שאול גינזבורג (לינקאָלן)

ווילנער מאַטעריאַלן אין מײַן אַרכיוו

צווישן פֿאַרשײדענע מאַטעריאַלן, וועלכע געפֿינען זיך אין מײַן אַרכיוו, זײַנען פֿאַראַן אַזוינע, וואָס האָבן אַ שײַכות צו דער געשיכטע פֿון ייִדן אין ווילנע און צו אײניקע פֿון די אַמאָליקע ווילנער ייִדישע טוער. איך האַלט פֿאַר ניט איבעריק צו געבן דאָ אַ קורצן רײסטער פֿון אָט די מאַטעריאַלן:

1) פּנקס מהוצאות על קבֿורות מתים ושכירות למשמשין ושארי הוצאות הח״ק גחש״א (ווילנער הבֿרה קדישא). 3 געשריבענע העפֿטן, אין העברעיִש מיט אַ פּאַראַלעלער פּוילישער איבערזעצונג. די הוצאות זײַנען דאָ פֿאַרשריבן טאָג בײַ טאָג, פֿון אדר ביז ניסן תקפ״ח (פֿעברואַר—מערץ 1828).

2) פֿאַרשײדענע געדרוקטע פּובליקאַציעס פֿון דער ווילנער אַדמיניסטראַציע, אין רוסיש מיט אַן איבערזעצונג אויף ייִדיש אָדער העברעיִש (פֿון די 30ער און 40ער יאָרן פֿון 19טן יאָרהונדערט).

3) אַ פֿאָרשריפֿט פֿון דער ווילנער שטאָט-דומע, פֿון 22סטן מאַי 1861, צו דעם ווילנער ראַבינער י. שטײנבערג, וועגן דער רעליגיעזער פּראַקטיק פֿון די געענדיקטע אין ווילנער ראַבינער-שול בײַ דעם אַנטאָקאָלער רב.

4) דער קאָנטראַקט, פֿון 31טן מאַי 1861, צווישן דער ווילנער געמײנדע און דעם ראַבינער י. שטײנבערג (אַ קאָפּיע).

5) אַן אָנפֿראַגע פֿון דעם ווילנער גענעראַל-גובערנאַטאָרס קאַנצעלאַריע, פֿון 8טן יולי 1868, צו דעם ווילנער צענזאָר י. שטײנבערג וועגן אַן „אומפּאַסיקן״ אַרטיקל אין דער צײַטונג „הכּרמל״, נומ׳ 15 פֿון 10טן יוני 1868.

6) זיבן און דרײַסיק בריוו פֿון ל. לעוואַנדאָ צו י. ל. גאָרדאָן, פֿון 1873—1875 און 1885.

7) זיבן בריוו צו ל. בינשטאָק פֿון ניקאָלאַי ווינאָגראַדאָוו, פֿון 1862—1866, על פּי רובֿ פֿון ווילנע. נ. ווינאָגראַדאָוו, אַ רוסישער שריפֿטשטעלער און געזעלשאַפֿטלעכער טוער, האָט זיך איין צײַט שטאַרק אינטערעסירט מיט דער פֿראַגע וועגן דער ייִדישער בילדונג אין רוסלאַנד; ער האָט פֿאַר ל. לעוואַנדאָ געדינט פֿאַר דעם פּראָטאָטיפּ פֿון דובאָוון—אײנעם פֿון די העלדן פֿון זײַן ראָמאַן Горячее время[1].

8) פֿיר בריוו פֿון י. שטײנבערג צו י. ל. גאָרדאָן, פֿון 1867—1878.

9) אַ קאָלעקציע בריוו פֿון ש. י. פֿין צו פֿאַרשײדענע פּערזאָנען, פֿון 1838—1846.

10) בריוו צו ש. י. פֿין פֿון פֿאַרשײדענע שריפֿטשטעלער, וועגן ליטעראַרישע ענינים.

11) י. ל. גאָרדאָנס „פּאָסעמײני ספּיסאָק״, וואָס ער האָט אײגנהענטיק אָנגעשריבן אין יולי 1882. דעם „ספּיסאָק״ האָט גאָרדאָן צונויפֿגעשטעלט וואָרשײנלעך דערפֿאַר, ווײַל זײַן זון אָסקאַר, וועלכער איז געווען צוגעשריבן צו ווילנער געמײנדע, איז דאַן געוואָרן 20 יאָר אַלט.

12) דער שײַן, וואָס דער איספּראַווניק פֿון דער שטאָט פּודאָזש (אָלאָנעצער גוב׳) האָט דעם 26טן אויגוסט 1879 אַרויסגעגעבן י. ל. גאָרדאָנען, אַז ער מעג זיך פֿון דער פֿאַרשיקונג אין פּודאָזש אומקערן צוריק קײן פּעטערבורג.

---

[1] אויספֿירלעך וועגן ווינאָגראַדאָוון און זײַן באַציִונג צו דער ייִדן-פֿראַגע האָב איך געשריבן אין מײַן אַרטיקל „Еврейская Мысль“, II, 246—261. Изъ общественныхъ настроеній 60-ыхъ годовъ.

13) בריוו פון דעם ווילנער רב ישראל גאָרדאָן און אברהם דוד שטראשון צו ל. מאַנדעלשטאַם, פון יאָר 1852.

14) א בריוו פון די רעדאקטאָרן, פון דעם אָדעסער רוסיש-יידישן וואָכנבלאַט Cionъ, פון 1861, צו דעם לערער-פערסאָנאַל פון ווילנער ראַבינער-שול מיט דער בקשה, זיי זאָלן זיך באטייליקן אלס מיטאַרבעטער אין זייער אויסגאַבע.

15) א בריוו פון מרדכי פלונגיאן צו א. י. פאַפירנא, פון יאָר 1870.

16) אן אינגעבונדענע זאַמלונג העברעישע שירים, נאָך ניט פאַרעפֿנטלעכטע, פון שמעון ראָזענטאל. דער נאָמען פון מאַנוסקריפט איז: „לקט פרחים", מתלמי ריח אשר בעמק השושן אריתי בשנת תקפ"ז הקטן שמעון בכמה"ר אליעזר ראָזענטהאל מיעשינאָווקע, בזאגער חדש". דער פאַרפאַסער שמעון ראָזענטאל („שמעון יעשינאָווקער") איז געווען אייגער פון די וויכטיקסטע אמאָליקע ווילנער משפּילים און גרעזלשאַפֿטלעכע עסקנים; געבוירן אין 1810 און געשטאָרבן אין 1853 אין בערלין[2].

אויסער דעם געפֿינען זיך בײַ מיר צוויי גרויסע זאַמלונגען, וואָס אנטהאלטן אין זיך: מ. א. גינצבורגס מאַנוסקריפטן און בריוו, און ב) א גרויסע קאָלעקציע בריוו פון פאַרשיידענע ווילנער שריפֿטשטעלער און משפּילים, פון די 30ער—50ער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט. די בײדע זאַמלונגען האָבן אָבער אזא גרויסע היסטאָרישע און ליטעראַרישע ווערדע, אז זיי פאַרדינען, מען זאָל זיי באַזונדער און גענוי באשרײַבן. איך האָף צו זיי אומצוקערן זיך.

שאול גינזבורג

די סלאָווישע איינפֿלוסן אין יידיש

אָנפֿאַנג מערץ דעם יאָר איז מיר אָנגעקומען א קאָנווערט, אין וועלכן עס איז געלעגן ד"ר משה אלטבויערס בראָשורע פון 16 זײַטלעך „די קעגנזײַטיקע פֿויליש-יידישע השפּעות אויפֿן שפּראַך-געביט. פאָפּולערער סקיץ. ווילנע 1934. ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין".

פון די פאַרדרוסטע 13 זײַטן (3—16) האָט דער ערשטער טייל (השפּעה פון פויליש אויף דער יידישער שפּראַך) פאַרנומען דעם ערשטן פֿינפֿטל, קנאַפּע 5 זײַטלעך, און אויב מען רעכנט ארונטער די הקדמהדיקע ריידן, וואָס פאַרענדיקן זיך אויף זײַט 5, בלײַבט איבער נאָר 2 זײַטלעך פון אן ערך 300 ווערטער יעדערע, פאַר דעם א טייל פון דעם רעפֿעראַט גופֿא.

אין אָט די קאַרג 600 ווערטער זאָגט דער רעפֿעראַנט:

1) „די גרעסטע טייל פאַרשער (ס'גנהערן צו זיי טאָוויאָוו, יעזשי אָר, י. א. יאָפֿע, פראָפֿעסאָר א. לאַנדוי, נ. שטיף, מ. מיזעס און אנדערע) האָבן צו פאַרמעלט באַגריפֿן די השפּעות; „זיי האָבן זיך באַנוגנט מיט א מעכאַנישן אויסצײלן די עטלעכע הונדערט „ווערטער, וואָס יידיש פאַרדאַנקט דער פויליש-ער שפּראַך (ז' 5, קורסיוו מײַנער.—י. א. י.).

2) „דער אײַנפֿלוס אַנטפּלעקט זיך אָבער ניט נאָר אין דעם וואָרטשאַץ, נאָר אויך „אין דער פאָנעטיק, מאָרפֿאָלאָגיע און סינטאַקס און דרינגט דורך די „גאַנצע שפּראַך-סטרוקטור." (ז' 5—6, קורסיוו מײַנער.—י. א. י.).

---

[2] דער נוסח פון ש. ראָזענטאָלס מצבה איז אָפּגעדרוקט אין י. לאַפּינס „קסת הסופר", ז' 135 (בערלין, 1857).

3) „איך גיב זיי [די געלייענע פוילישע ווערטער] דאך נאך יאפען [קורסיוו מיינער.—י. א. י.] אין פארשידענע גרופעס:

„מלבושים: קאפאטע, ספאדניצע, קאלנער, פאלע, פאדשוועס;

„מאכלים: בולבעס, פאסולעס, קוילעטש, כריין, קאשע;

„חיות, עופות, ביימער: שקאפע, קאזע, טכויר, קאטשקע, סאווע, בושאזע, סאסנע;

„שטוב, קיך: פאדלאגע, לאפעטע, שטשירקע, פאליצע;

„נעמען, וואס האבן אשייכות צום מענטשלעכן קערפער: פלייצע, קישקעס, טשופרינע;

„משפחה און הויז: באבע, כאוען, מיזיניק, ליובעניו, דושעניו, אזש״ו (ז׳ 7).

4) „ס׳איז כדאי אויך צו באמערקן, אז אסך אינטערנאציאנאלע ווערטער זיינען אריבער אין „ייִדיש דורך פויליש דערהויפט אויף דער עטנאגראפישער טעריטאריע, ווי למשל: דעציזיע, פראקלא-מאציע, קאמפאזיציע און אסך אנדערע״ (ז׳ 7).

אויב דער לייענער ווייס עס ניט, וועל איך אים זאגן, אז נאטירלעך מיינט דער מחבר מיין אומפארגעסליכטן ארטיקל „דער סלאווישער עלעמענט אין ייִדיש״, וואס פארנעמט 39 גרויס-פארמאט-זיינען (ארום 600—650 ווערטער יעדערע) אין ניו-יארקער פנקס פון 1927—28 (זז׳ 235—256 און 296—312).

לאמיר אקארשט זען, ווי איך האב „צו פארמעל באגריפן די השפעות און האב זיך באנוגנט מיט א מעכאנישן אויסצייכלן די עטלעכע הונדערט [סלאווישע] ווערטער [אין ייִדיש]״. איך וועל ענטפערן פונקט נאך פונקט:

1) אויף ז׳ 240 האב איך געשריבן: „ווארט-אוצר, דער אומוויכטיקסטער עלעמענט אין „אינפלוס אויף א שפראך. עס איז אבער ניט די הויפטזאך וויפל ווערטער פון א געוויסן עלעמענט עס „קומען ארײַן אין א שפראך: אין ענגליש איז דא 60 פראצענט ראמאנישע ווערטער און דאך איז ענגליש „א גערמאנישע שפראך, כאטש פון גערמאנישן אפשטאם פארמאגט ענגליש מער ניט ווי 30 פראצענט „ווערטער... איך וועל שפעטער ווייזן, אז אויב עס וואלט שוין יא געלונגען די רייניקער פון ייִדיש „אויסצורעכטן אלע סלאווישע ווערטער (וואס מיט זיי איז אנגעפילט יעדער „וינקעלע פון ייִדישן לעבן) וואלטן זיי גאנץ ווייניק אויסגעפירט״.

2) „אדער עס וואלטן געבליבן לעכער אין דער געבויעד פון ייִדיש, אדער זיי וואלטן „פארשטעקט און פארשמירט די לעכער מיט לייַם און ציגל פון איין קאליר. נאר דערנאך וואלטן, „ערשטנס, נאך אלץ פארבליבן טויזנטער ווערטער אין געשטאלטן וואס זיינען עכט סלאוויש, נאר „זיי אלײַן (די רייניקער) באמערקן עס גאָרניט; און צוויטנס, וואלט דער גאנצער קערפער „פון מאמע-לשון פארבליבן דורכגעפלאכטן און דורכגעדרונגען מיט „סלאווישן איינפלוס אזוי ווייט אין פאנעטיק, מארפאלאגיע און סינטאק-„סיס, אז כדי פון אים פטור צו ווערן, וואלטן זיי געדארפט צעפאסטעען און „צעפיצלען, דאס הייסט, איבערארנדערשן אונדזער גאנצע שפראך״.

און דערנאך האב איך באהאנדלט II. וואַרטבוי (זז׳ 254—256); III. סלאווישע אײַנפלוסן אין דער ייִדישער פאנעטיק (זז׳ 296—300); IV מארפאלאגיע (זז׳ 300—312) און פארענדיקט דאס זיבעטע 312 מיט „שלוס קומט״, ד״ה אז עס האט נאך געדארפט זיין וועגן וואַרט-

סדר, סעמאַנטיקע און סינטאַקסיס אאַז״וו, נאָר דער פּנקס האָט אויפֿגעהערט אַרויסצוגיין.

3) איך האָב געזאָגט וויַטער: „פֿון טויזנטער, טויזנטער סלאַווישע ווערטער, וואָס זיַנען אַריַן „אין ייִדיש, וועל איך אַרויסכאַפּן עטלעכע הונדערט און וועל זיי קלאַסיפֿיצירן אונטער פֿאַרשיידענע „קעפּלעך כדי צו באַוויַזן, אַז עס איז ניטאָ כמעט קיין איין ווינקעלע אין דעם ייִדנס לעבן ווו די „סלאַווישע ווערטער זיַנען ניט אַריַנגעדרונגען אין די טיפֿע טיפֿענישן״ (ז׳ 241).

און איך האָב געגעבן אָט די קלאַסן:

1) קליידער (47); 2) מאַכלים און עסנוואַרג (73); 3) חיות, פֿייגל, ביימער (37 ווערטער); 4—5) שטוב און קיך (55); 6) טיילן פֿון קערפּער (21); 7) פֿאַמיליע און היים (39); 8) גאַס, מאַרק, געשעפֿט (26); 9) רעליגיעז לעבן, מנהגים, שמחות (32 ווערטער); 10) טאָג־טעגלעך לעבן (31); 11) גראַמאַטישע פּאַרטיקלען און אויסרופֿס־ווערטער (39); 12) אות־באות־איבערזעצונגען פֿון סלאַוויש—סלאַוויזמען (5), ד״ה אַ סך־הכל פֿון 405 ווערטער, און פֿון די לעצטע צוויי קלאַסן געהער די מערהייט שוין אין אַנדערע טיילן—ניט שטרענג באַגרענעצט וואָרט־אוצר.

פֿון אָט די אַלע האָט ד״ר אַלטבויער אַרויסגענומען 5, 3, 4, 7, 5, 5 ווערטער פֿון די ערשטע 7 קלאַסן.

4) אויף די אינטערנאַציאָנאַלע ווערטער האָב איך אַוועקגעגעבן 12 זיַטן (243—254); דאָרט געפֿינען זיך אָט די שורות:

„אַפֿילו אויב מיר זאָלן קענען אויסמעקן דעם גאַנצן וואָרט־אוצר וואָס שטאַמט פֿון סלאַווישע „שפּראַכן, וואָלטן מיר נאָך אַלץ ניט פּטור געוואָרן פֿון סלאַווישע ווערטער. זיי זיַנען די אַזוי „גערופֿענע אינטערנאַציאָנאַלע פֿרעמדווערטער, וואָס באַטרעפֿן אין ייִדיש איבער דריַי־פיר „טויזנט, אויב ניט מער. אַ פּאָר וויכטיקע פֿאַקטן אין די פֿאָנעטישע דערשיַנונגען וועלן וויַזן „גאַנץ קלאָר, אַז די אַלע ווערטער קומען צו אונדז דורך די סלאַווישע שפּראַכן און ניט „דורך דיַטש״ (ז׳ 244).

נעמט ד״ר אַלטבויער און גיט 3 אילוסטראַציעס: דעציזיע, פּראָקלאַמאַציע, קאָמפּאָזיציע (פֿאַר־בייגייענדיק, ייִדן זאָגן פּראָקלאַמאַציע, ניט פּראָקליאַמאַציע, הייסט עס דאָס וואָרט קומט אַריַן אין ייִדיש ניט פֿון פּוילישׁ!) און פֿאַרטיקט אָפּעט דעם ענין מיט מיַין „מעכאַנישן אויסצייילן ווערטער״.

און אָט אַזאַ סקיצע רייַסט אַרונטער מיַין אַרבעט, וואָס האָט דעם מחבר געגעבן זיַין גאַנצן וויסנשאַפטלעכן באַגאַזש, און עס ווערט פֿון איר אַ „רעפֿעראַט, געהאַלטן דעם 22טן נאָוועמבער 1933 אויף אַ „ליטעראַרישן מיטוואָך״ אין פּוילישן ליטעראַטן־פֿאַראיין אין ווילנע״, און מען דרוקט אָפּ אַ בראָשורע...

ג״י, 35/XII/19

יודא א. יאָפֿע

די יוריסדיקציע איבער די ליטווישע ייִדן סוף 18טן י״ה

דורך פֿאָרשונגען אין די ווילנער אַרכיוון אין משך פֿון יאָרן האָב איך אַרויסגעפֿונען מאַטער־יאַלן, וואָס מאַכן קלאָר די פֿראַגע וועגן דער יוריסדיקציע איבער די ליטווישע ייִדן. בײַ די ייִדישע היסטאָריקער, וואָס האָבן געהאַט קנאַפּ מאַטעריאַלן, האָט זיך געשאַפֿן דער אײַנדרוק, אַז נאָך דער לובלינער אוניע איז די יורידישע לאַגע פֿון ייִדן אין ליטע אויסגעגלײַכט געוואָרן מיט דער לאַגע

פֿון די ייִדן אין פּוילן. די אַרכיוו־אַקטן וואָס איך האָב דורכגעאַרבעט באַווײַזן אָבער, אַז דאָס איז ניט אַזוי. אין די אַרבעטן, וואָס איך האַלט בײַם פֿאַרעפֿנטלעכן, דערווײַז איך, אַז די געריכט־רעפֿאָרמען אין ליטע פֿון יאָר 1566, הגם זיי האָבן טאַקע געשטרעבט אויסצוגלײַכן ליטע מיט פּוילן, האָבן גראָד בנוגע צו דער יוריסדיקציע איבער די ייִדן ניט אַרײַנגעבראַכט קיין עיקרדיקע שינויים לגבי דעם פריערדיקן צושטאַנד. לויט די ליטווישע געזעצן האָט די יוריסדיקציע איבער דער ייִדישער באַפֿעלקערונג געהערט צו די זעלביקע שלאָסגעריכטן, וואָס האָבן געמשפּט די קריסטלעכע באַפֿעלקערונג אין די אַזוי אָנגערופענע קיניגלעכע שטעט. בראש פֿון די דאָזיקע געריכטן זײַנען אין די וואָיעוואָדישע שטעט געשטאַנען די וואָיעוואָדעס אָדער די אונטער־וואָיעוואָדעס, אין די סטאַראָסטישע שטעט די סטאַראָסטעס אָדער אונטער־סטאַראָסטעס. אָט דער מצבֿ האָט אָנגעהאַלטן ביזן אונטערגאַנג פֿון דער פּוילישער מלוכה. אויב עס זײַנען געווען פֿאַלן, ווען ייִדישע ענינים זײַנען אָנגעקומען צו אַנדערע געריכטלעכע אינסטי־טוציעס, ווי צום ליטווישן הויפּט־טריבונאַל, לאַנדגעריכט, גראָדגעריכט א״א—און אַזעלכע פֿאַלן זײַנען געווען ניט זעלטן, ווי עס ווײַזן די אַקטן—איז דאָס געשען קעגן בפֿירושן געזעץ און איז נאָר מיגלעך געווען מחמת דער ספּעציפֿישער לאַגע פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג. די אַלע אויסנאַמפֿאַלן פֿאַרדינען, מען זאָל זיי באַזונדערס באַהאַנדלען, די דאָזיקע אויספֿאָרשונג קאָן בכלל וואַרפֿן אַ ליכטיקע שײַן אויף די סאָציאַלע פֿאַרהעלטענישן פֿון די ייִדן אין ליטע. מיט דער איצטיקער נאָטיץ בין איך אויסן אָנצו־ווײַזן אויף יענע געזעצגעבערישע שינויים, וואָס זײַנען אַרײַנגעטראָגן געוואָרן אין דער יוריסדיקציע איבער די ליטווישע ייִדן האַרט פֿאַרן סוף פון דער פּוילישער מלוכה.

די ערשטע צעטיילונג פֿון פּוילן אין יאָר 1772 האָט געעפֿנט די אויגן פֿון דער פּוילישער געזעלשאַפט אויפֿן כאַאָס און אַנאַרכיע, וואָס הערשן אין לאַנד. די אויפֿגעקלערטע שיכטן פֿון דער פּוילישער געזעלשאַפֿט האָבן געפּרוּווט זיך ראַטעווען דורך אײַנפֿירן רעפֿאָרמעס אין מלוכה־לעבן. אין דער טעאָרעטישער באַהאַנדלונג פֿון די פֿאַרשיידענע רעפֿאָרם־פּראָיעקטן זײַנען אויך צום טייל גענומען געוואָרן אין אַכט די פֿראַגן פֿ ן ייִדישן לעבן. אָבער בײַם פּראַקטישן דורכפֿירן די רעפֿאָרמעס האָט מען אָן די ייִדן לחלוטין פֿאַרגעסן.

אַזוי האָט די קאָנטסיטוציע פֿון 3טן מאַי 1791 אין גאַנצן אויסגעמיטן די ייִדן־פֿראַגע. דאָך אָבער האָבן טייל פֿון די אָנגענומענע געזעצן, הגם זיי האָבן ניט געהאַט קיין דירעקטע שייכות צו די ייִדן, נישט אין אַ קליינער מאָס משפּיע געווען אויך אויפֿן ייִדישן לעבן. דאָס „געזעץ וועגן די שטעט", וואָס איז אײַנגעפֿירט געוואָרן אין נאָר וואָס דערמאָנטן יאָר,[1] קאָן בלי ספֿק באַטראַכט ווערן ווי אַ ווענדפּונקט אין דער געשיכטע פון די פּוילישע שטעט. זײַן ציל איז געווען אויפֿצוהייבן די שטעט פֿון דער מוראדיקער געפֿאַלנקייט, וואָס זיי האָבן זיך געפֿונען אין איר,[2] און צו מאָדערניזירן

---

1 פֿגל׳ Volumina Legum באַנד IX ז׳ 217.

2 ס׳איז טשעקאַווע, אַז סוף 18טן י״ה האָט אַ גרויסער טייל פֿון דער קריסטלעכער באַפֿעל־קערונג אין די שטעט אין ליטע זיך פֿאַרנומען מיט ערדאַרבעט, מחמת מלאכה און האַנדל האָט קיין חיונה נישט געטראָגן. С. А. Бершадскій. Литовскіе Евреи, Петербургъ 1883, p. 3—4 דעם דאָזיקן בײַשפּיל פֿון די שטאָטלײַט פֿלעגן אויך נאָכטון די ייִדן. אַזוי למשל האָבן אין ווילנע אין דער זעלבער צײַט אַ היפּשע צאָל האַנטווערקער פֿון פֿאַרשיידענע צעכן געוואָרפֿן זייער מלאכה און זײַ־נען איבערגעגאַנגען צו ערדאַרבעט.—ווילנער מלוכישער אַרכיוו Ревизская сказка по пятой ре-визіи по виленскому уѣзду Евреевъ ремесленниковъ города Вильны № 1790. אויף אַנטאָקאָל, אַ פֿאָרשטאָט פֿון ווילנע, האָבן זיך אין יאָר 1801 אַן ערך 100 ייִדישע משפּחות באַשעפֿטיקט מיט ערדאַרבעט. דאָרט Ревизская сказка יאָר 1801 נר׳ 178

דאָס שטאָטישע לעבן לויטן מוסטער פֿון מערב־אייראָפּע. קודם־כּל האָט דאָס דאָזיקע געזעץ אַרויסגענומען די שטעט פֿון אונטער דער יוריסדיקציע פֿון פֿאַרשיידענע שליאַכטישע געריכטן: פֿון טריבונאַל, לאַנד־, גראָד־ און שלאָס־געריכטן; גלײַכצייטיק זײַנען אָפּגעשאַפֿט געוואָרן די קלאַסישע מיטלעלטערלעכע שטאָטישע אינסטיטוציעס: די יוריסדיקעס, וואָס פֿלעגן צעברעקלען די שטעט אויף אָן אַ שיעור באַזונדערע עקסטעריטאָריאַלע איינסן און שאַפֿן די גרעסטע אַנאַרכיע אויפֿן געביט פֿון דער שטאָטישער אַדמיניסטראַציע, און די באַפֿעלקערונג וואָס האָט באַוווינט די יוריסדיקעס (אַחוץ דער שליאַכטע) איז איבערגעגעבן געוואָרן אין דער מאַכט פֿון די מאַגיסטראַט־געריכטן.[3] אַזוי אַרום איז אויך צו דער יוריסדיקציע פֿון די לעצטע איבערגעגאַנגען די שטאָטישע ייִדישע באַפֿעלקערונג אין ליטע, וואָס האָט פֿון 1566 ביז 1791 יוריסדיקציאָנעל געהערט צו די שלאָסגעריכטן. די דאָזיקע ענדערונג, אויב מען נעמט נאָך אין אַכט דאָס וואָס די גאַנצע מאַכט איבער די שטעט איז איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פֿון די שטאָטלײַט, ד״ה צו די מאַגיסטראַטן, האָט געמוזט ברענגען טרויעריקע רעזולטאַטן פֿאַר דער ייִדישער באַפֿעלקערונג.

כּידוע האָבן די ייִדן אין די שטעט פֿון אַמאָליקן פּוילן געקאָנט אויסשטיין דעם פֿאַרביסענעם קאַמף מיט די שטאָטלײַט נאָר אַדאַנק דעם, וואָס אויף זייער זײַט פֿלעגט זיך געפֿינען דער דעצידירנדיקער פֿאַקטאָר אין דער מלוכה — די שליאַכטע, וואָס האָט שטענדיק געשטיצט די ייִדן אין זייער קאָנקורענץ מיט די שטאָטלײַט. אָבער מיטן מאָמענט, ווען די מאַכט פֿון דער שליאַכטע איבער די שטעט איז בטל געוואָרן און ווען די איינציקע דעה־זאָגער זײַנען געוואָרן די מאַגיסטראַטן, האָט די ייִדישע באַפֿעלקערונג אין די שטעט מיטאַמאָל פֿאַרלאָרן איר שטיצפּונקט. יעצט האָבן די שטאָטלײַט געקאָנט אומגעשטערט זיך אָפּרעכענען מיט זייערע קאָנקורענטן אויפֿן לעגאַלסטן אופן, ווײַל אין זייערע הענט איז אַריבער די יוריסדיקציע איבער די ייִדן, וועגן וואָס זיי (די שטאָטלײַט) האָבן אַפילו קיינמאָל נישט געחלומט...

די ייִדן זײַנען נישט געזעסן מיט פֿאַרלייגטע הענט און האָבן אַלץ געטאָן, כּדי אָפּצושרײַען די גזירה, אָבער עס האָט ניט געהאָלפן. „די ליטווישע פּאָליציישע קאָמיסיע״, וואָס האָט אָנגעפֿירט די אַדמיניסטראַציע פון לאַנד און וואָס צו איר האָבן זיך די ייִדן געווענדט וועגן צוריקשטעלן זיי אין זייערע רעכט, האָט מיט איר באַשלוס פֿון 1794.I.17 אָפּגעוואָרפן די ייִדישע בקשה און באַשטעטיקט דאָס מאַגיסטראַט־געריכט ווי דאָס איינציקע קאָמפּעטענטע געריכט פאַר דער ייִדישער באַפֿעלקערונג.[4]

סך הכּל קאַרגע 4 יאָר האָבן די שטאָטישע מאַגיסטראַט־געריכטן אין ליטע אויסגעפֿירט די יוריסדיקציע איבער די ייִדן. אין קורצן איז אויסגעבראָכן דער קאָשציושקאָ־אויפשטאַנד (1793), וואָס תאָט זיך געענדיקט מיט פּוילנס פּאָליטישן אונטערגאַנג (1795), און די ליטווישע ייִדן זײַנען אַרונטערגעפֿאַלן אונטער דער ממשלה פון שוואַרצן צווייקעפּיקן אָדלער.

אונטער די געענדערטע פּאָליטישע אומשטאַנדן האָבן די ליטווישע ייִדן פון דאָס נײַ געמאַכט אַ פּרווו פּטור צו ווערן פֿון דער מאַגיסטראַטישער יוריסדיקציע. קורץ נאָכדעם ווי די רוסן האָבן אײַנגענומען דאָס ליטווישע פירשטנטום, האָבן זיך פֿאָרשטייער פֿון די ליטווישע ייִדן[5] געווענדט דעם 15טן יאַנואַר 1795 צום ליטווישן גענעראַל־גובערנאַטאָר פֿירשט ניקאָלאַי רעפּנין מיט אַ בקשה וועגן

---

3 Volumina Legum, t. IX, p. 217.

4 אַרכיוו פון אַלטע אַקטן אין ווילנע נ׳ 4809 ז׳ 792.

5 צו צוויי פּרנסים פֿון ווילנער און גראָדנער קהילה.

ארויסנעמען זיי פון אונטער דער מאגיסטראטישער יוריסדיקציע און וועגן באפרייען זיי צייטווייליק פון צאלן שטייערן, מחמת די רעוואלוציע האט זיי בדלות געשטעלט.[6] דעם 24טן דעם זעלבן חודש האבן די יידן אויף זייער בקשה באקומען אוז תשובה: „היות ווי אין הספם מיט די אוניווערסאלן און דעם מאניפעסט וואס איז ארויסגעגעבן דורך זיין עקסעלענץ (ד״ה דורך רעפנינען — ז. ה.) פארגלייבן די געזעצן אין אינריכטונגען וואס האבן עקסיסטירט אין ליטווישן גרויספירשטנטום גילטיק ווי פאר דעם לעצטן אויפשטאנד, דעריבער מעגן און דארפן די יידן וואס האבן זיך געווענדט מיט דער בקשה בלייבן בייַ די זעלבע רעכט זייערע, וועלכע זיי האבן גענאסן ביזן לעצטן אויפשטאנד״.[7]

אזוי ארום איז די יידישע באפעלקערונג אין ליטע אריבער פון דאס נייַ צו דער יוריסדיקציע פון די שלאסגעריכטן. דער ווילנער מאגיסטראט האט זיך אבער געמאכט נישט וויסן פון רעפנינס באשלוס און אויסגונצדיק די אומרוקע צייט, פלעגט ער וויטער ארויסרופן די יידן צו זיין משפט.[8] אויף דעם האבן זיך די לעצטע אייניקע מאל געקלאגט פאר דער רוסישער מיליטערישער מאכט, אבער אן פעולה.[9] ערשט אין יאר 1797, וועז ס׳איז געגרינדעט געווארן דאס ליטווישע גובערניאלע הויפגעריכט וויז אן אפעלאציע-אינסטאנץ פאר די גערישטן פון ערשטער אינסטאנץ, האבן דארט די וילנער יידן אנגעקלאגט דעם מאגיסטראט פאר זיין אומגעזעצלעכער האנדלונג. דער לעצטער האט זיך פארטרופן אויף א ריי קיניגלעכע פריוילעגיעס פון יאר 1539, 1552, 1605, אויפן אקט פון דער „לובלינער אוניע״, אויף 2 דעקרעטן פון אסעסאריישן גערישט פון יאר 1783 און 1787 און צום סוף אויפן באשלוס פון דער „ליטווישער פאליציישער קאמיסיע״ פון יאר 1794.[10] אויך די יידן האבן פארגעשטעלט זייערע קיניגלעכע פריוילעגיעס. דאס גערישט האט נאכן באקענען זיך מיט די דאקומענטן פון ביידע צדדים פעסטגעשטעלט, אז א טייל פון די דאקומענטן וואס דער מאגיסטראט האט פארגעשטעלט האבן לחלוטין נישט קיין שייכות צו די יידן, די אנדערע ווייטער וואס זיינען יא נוגע די יידן אנטהאלטן לגמרי ניט קיין באשטימונג וועגן דעם, אז די יידן זאלן געהערן צו דער יוריסדיקציע פון מאגיסטראט.[11] אקעגן האבן אלע דאקומענטן פון צד שפנגד אנערקענט דאס שלאסגעריכט פאר דער אינציקער קאמפעטענטער גערישט-אינסטיטוציע פאר דער יידישער באפעלקערונג.

שטיצנדיק זיך אויף די פארגעשטעלטע דאקומענטן האט דאס ליטווישע גובערניאלע הויפגעריכט ארויסגעטראגן אין יאר 1797 אן אורטייל וואס האז אנערקענט די יוריסדיקציאנעלע צוגעהערקייט פון דער יידישער באפעלקערונג אין ליטע צו די גראד-געריכטן.[12] דאס האט ענדגילטיק באזטעטיקט די

---

6 אקטן ארויסגענעבן פון דער וילנער ארכעאגראפישער קאמיסיע (רוסיש). באנד XXIX (אקטן וועגן יידן) נ׳ 244. דער דאזיקער דאקומענט איז אפגעדרוקט אין Сборникъ документовъ касающихся административнаго устройства сѣверо-западнаго края при императрицѣ Екатеринѣ II (1792—1796), Вильно 1903, № 136.

7 דארט.

8 ארכיוו פון אלטע אקטן אין וילנע נ׳ 4809 ז׳ 793.

9 דארט זיט 791.

10 דארט. 11 דארט זיט 792.

12 אזוי פלעגט מען אויך נישט זעלטן אנרופן די שלאסגעריכטן.

אומגעזעצלעכע פרעטענזיעס פון ווילנער מאגיסטראט.[13] וואס איז שייך די אזוי-גערופענע „ריין יידישע" משפטים (וועגן רעליגיעזע ענינים אדע" אזעלכע וווּ בימדע צדדים, דער מאנער און דער געמאנטער, זיינען געווען יידן), האט דאס גערירט באשטעטיקט דעם סטאטוס קוואָ: זיי קומען פארן בית-דין פון דער קהילה. דאס זעלבע גערירט האט אויך אנגענומען א באשלוס וועגן אויפפאדערן דעם מאגיסטראט איבערצושיקן אלע יידישע ענינים, וואס ער האט אנגעהויבן, צום שלאס-גערירט. אקעגן איז אפגעווארפן געווארן די בקשה פון די יידן וועגן אפהאלטן דאס אויספירן די אורטיילן אין די ענינים, וואס וועגן זיי האט דער מאגיסטראט שוין געהאט ארויסגעטראגן דעם פסק.[14] אזוי ארום זיינען די ליטווישע יידן צוריקגעשטעלט געווארן אויפן געביט פון יוריסדיקציע אין די זעלבע רעכט, וואס זיי האבן גענאסן פון זיי אין די פוילישע צייטן. דער דאזיקער מצב האט אנגעהאלטן ביזן יאר 1808, וועו ס'איז ארויס-געגעבן געווארן „דאס שטאטישע געזעץ" (Городовое Положеніе), וואס האט אריינגעפירט אן אינהיימלעכע יוריסדיקציע פאר דער גאנצער שטאטישער באפעלקערונג אן אויסנאם.

ז. האניג (ווילנע)

אנגעקומען אין רעדאקציע

טייל פון די אויסגאבעס, וואס זיינען דערמאנט, וועלן רעצענזירט ווערן אין די ווייטערדיקע נומערן ייווא-בלעטער

אונזער שול. ניו-יארק, 5 י"ג 1935, נ' 5 (מאי). אין דעם נומער: געווצזענע תלמידים וועגן די א. ר. שולן.

די ארבעטער-באוועגונג אין ענגלאנד פאר וועלט-קריג. פארלאג אינטערנאציאנאלער ארבעטער-ארדן 1933, 47 ז'.

אלדזשאניקידזע, פ. באריכט-פארטראג פונעם פאלקס-קאמיסאר פאר שווערער אינדוסטריע פון פסטר <געהאלטן אפן VII אלפארבאנדישן ראטנצוזאמענפאר> מאסקווע: פ' „עמעס" 1935.

ביאלין, א. ה. מאריס שוארץ און דער אידישער קונסט-טעאטער. ניו-יארק: פ' בידערמאן (1934) 124 ז'

גורעוויטש, ל. איג אונטערערד 1920–1919. נאטיצן פון אן אנטיילנעמער. מינסק: מעלוכע-פארלאג פון וויסרוסלאנד, נאצטעקטער 1933, 38 ז'.

גלאטט-פרייליך, נחום. ארץ-ישראל—דאס יידישע לאנד. געאגראפישע, עקאנאמישע, היסטאריש און פאליטישע אפהאנדלונגען. ווילנע: 1935, 112 ז'.

גראניטשטיין, משה. די מאסע און אירע דערלייזער <ווערטן-איבערשאונג> בוענאס-איירעס: 1935, 111 ז'.

דינער, מארקאס ד"ר. וועגן וועגעריש און געשלעכטלעכע קראנקהייטן. בוענאס-איירעס: פ' ג. קאפלאנסקי 1935. 91 ז'.

---

[13] ארכיוו פון אלטע אקטן אין ווילנע נ' 4809 ז' 793.

[14] דאָרט זעט 794.

ווַארשַאווסקי, א. די חכמי־התלמוד. א היסטאַריש־ווייסנשאַפֿטלעכע אַפּהאַנדלונג. וואַרשע: 1934. 181 ז׳.

ווילנע. א זאַמלבוך געווידמעט דער שטאָט ווילנע. רעדאַקטירט פֿון יעפֿים ישורין. אַרויסגעגעבן פֿון ווילנער ברענטש 367 אַרבעטער־רינג לכבוד זײַן 25־יאָריקן יובילעאום 1909—1934. ניו־יאָרק: אַפּריל 1935. 1012 ז׳.

זילבערפֿאַרב, משה ד״ר. געזאַמלטע שריפֿטן, ערשטער באַנד. וואַרשע—פּאַריז: פּ׳ זילבערפֿאַרב־פֿאַנד 1935. 486 ז׳. אַפּטיילונגען אין בוך: I נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. II סאָציאַל־עקאָנאָמישע פֿראגן. III פּאָליטיק, געזעלשאַפֿטלעכקייט, קולטור.

זעצער, ש. צ. צוויי עסייען. א. ח. נ. ביאַליק ב. מיט דעם שאַרף פֿון שוערד. ניו־יאָרק: אַרויסגעגעבן פֿון „ש. צ. זעצער געזעלשאַפֿט״ 1934. 28 ז׳. („דאָס וואָרט ביבליאָטעק״ נומ. 7).

די צוואה פֿון בעל־שם. העפֿט 2. אידיש: ש. צ. זעצער. ניו־יאָרק: אַרויסגעגעבן פֿון „ש. צ. זעצער געזעלשאַפֿט״ 1934. („דאָס וואָרט ביבליאָטעק״ נר. 2).

אידישע מוזיק. זשורנאַל. דערשיינט יעדע צוויי חדשים. רעדאַגירט און אַרויסגעגעבן פֿון יעקב בימעל. ניו־יאָרק. באַנד 2 (1935) נו׳ 1 (מערץ—אַפּריל); נו׳ 2 (מאי—יוני). [ייִדיש, העברעיש, ענגליש].

ייִדישער ווייסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט. אויסלייג־תקנות פֿון ייִדיש. פּראָיעקט. ווילנע: (1935) 32 ז׳. (סעריע „אַרגאַניזאַציע פֿון דער ייִדישער ווייסנשאַפֿט״ נומ׳ 14).

הירש מעלאַמעד. דער רמב״ם. קאָוונאָ 1935. 60 זז׳.

סאָציאַלע מעדיצין. וואַרשע 1935, נומ׳ 3—4 (מערץ—אַפּריל).

סילאַנע, איגנאַצע. דער פֿאַשיזם. זײַן אַנטשטייונג אוז אַנטוויקלונג. ייִדיש י. כמורנער. וואַרשע: 1935. 376 זז׳.

פּועלי־ציון אין דער איצטיקער תקופֿה. תל־אביב: 1934. 51 זז׳

צענ יאָר „יעאַס״ 1934—1924. באַריכט פֿון דער ייִדישער צענטראַלער עמיגראַציע־געזעלשאַפֿט. אין פּוילן <„יעאַס״>. אא״י [וואַרשע 1935] 68 זז׳.

שאַבאַד, צמח ד״ר. אויטאָביאָגראַפֿיע. ווילנע: 1935. I,91 זז׳. (ביבליאָטעק פֿון ייִוואָ, ייִדישער ווייסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, ד״ר צ. שאַבאַד־אַספּיראַנטור).

שאַפּיראָ, ש. ח. נ. ביאַליק. [קאָוונע] פּ׳ הסתדרות—„צעירי ציון״ 1935. 54 זז׳.

שוואַרץ, ד. מ. ד״ר. זכרונות און איבערלעבונגען פֿון דער וועלט־מלחמה. 1918—1914. איבערזעצט פֿון רוסישן ר. צרפֿת. קאָוונאָ: 1935. 236 זז׳.

שול אַלמאַנאַך. די אידישע מאַדערנע שול אויף דער וועלט. דערשיינט צו דעם 15־יאָריקן יובילי פֿון די פֿילאַדעלפֿיער אַרבעטער־רינג־שולן. רעדאַקציע: פּ. געליבטער, ד״ר ח. זשיטלאָווסקי, ה. נאָוואַק, ש. ניגער, פּ. סיימאָן, ד״ר י. שאַצקי. פֿילאַדעלפֿיע: אַפּריל 1935. 416 זז׳.

שניאורסאָן, פּ. פּראָפּ. ד״ר מעד. אינטימע היגל־פּעדאַגאָגיק <די באַהאַנדלונג פֿון קינדער־נירוון און די רעפֿאָרם־לערע וועגן דער שול־פּויזע> מיט צוויי צוגאָבן. וואַרשע: פּ׳ „טאָז״ (1935) II,186 זז׳.

הירשבערג, עמנואל. צו דער לעהרע פון די בני־עליה, בעלייכטונגען צו דער לעהרע פון ר' שמעון בן יוחאין און זיין זוהן ר' אלעזרן מיט פערגלייכונגען צו דער לעהרע פון רבי עקיבאן און געשיכטלעכע בעמערקונגען. ורשטער טייל. דאַנציג: פ' „דעת" [1934] 64 ז'. [דאָס זעלבע ווערק איז ערשינען אויך אין העברעיש].

טוטשינסקי, ב. בין חשמשות און שטורעמוינטן <ד. בערגעלסאָן>. טשערנאָוויץ: פ' „טשערנאָוויצער בלעטער" 1935 ! [1934]. 81, I ז'.

טרונק, ש., מגר. א יידישע קהלה אין פוילן בײם סוף XVIII יאָרהונדערט. קוטנא. <מאַגאַזין גראַפישע סטודיע>. וואַרשע: אַרויסגעגעבן דורכן היסטאָריקער קרייז בײ דער געזע. יחוא אין וואַרשע מיט דער הילף פון דער יידישער קהלה־פאַרוואַלטונג אין קוטנא. 1934. 54 ז'.

לעני. אויסגעוויילטע ווערק אין זעקס בענדער. באַנד III. 1914—1917. מאַסקוע: פ' „עמעס" 1934. X, 1091, X ז'. (מארקס—ענגעלס—לענינ־אינסטיטוט באַם צ—ק אלקפ <ב>).

נאָוויק, פ. פאַשיזם און אַנטיסעמיטיזם אין אַמעריקע. ניו־יאָרק: 1934. 64 ז'.

ספיוואַק, ע. מארקס און ענגעלס ווערן שפראַך־פראַבלעמען. קיעוו: פ' פון דער אוקראַינישער וויסנשאַפטלעכער אקאדעמיע 1934. 97, I ז'. (אוקראַינישע וויסנשאַפטלעכע אקאדעמיע, אינסטיטוט פאַר יידישער פראַלעטאַרישער קולטור, פילאַלאָגישע סעקציע).

עריק, מאַקס. עטיודן צו דער געשיכטע פון דער האַסקאַלע <1881—1789> (ערשטער בוך: עטיודן צו דער געשיכטע פון דער האַסקאַלע אין דייטשלאַנד און גאַליציע 1848—1789) מינסק: מעלוכע־פאַרלאַג פון ווייסרוסלאַנד, נאַצטעקטער 1934. 205, I ז'.

ראָזע, הלל. היגיענע פון שטימע־בילדונג און דער סוד פון געזאַנג. לעהרע. וואַרשע: 1934. 28 ז'.

ראָזענצווייג, א. סאָציאַלע דיפערענציאַציע אינעם מדישן פאַלקלאָר. ליד. אונטער דער רעדאַקציע פון מ. עריק. קיעוו: פאַרלאַג פון דער אוקראַינישער וויסנשאַפטלעכער אקאדעמיע 1934. 60, I ז'. (אוקראַינישע וויסנשאַפטלעכע אקאדעמיע. אינסטיטוט פאַר יידישער פראַלעטאַרישער קולטור. עטנאָגראַפישע סעקציע).

שאַראַנד, מ. א דרימל יאָרהונדערט אידישע קאָאָפעראַציע אין בעסאַראַביע 1933—1901. קעשענעוו: אַרויסגעגעבן דורכן פאַרבאַנד פון די אידישע קאָאָפעראַטיוון אין בעסאַראַביע 1934. 176 ז'.

שפילפאָגל, י. צוכט פון בהמות <וועגן האַדעוון און דערנערן בהמות>. וואַרשע: פ' פאַרײַן פון יידישע אינזשיניערן־אגראָנאָמען אין פוילן 1934. 62 ז'. (פאָפולערע לאַנדווירטשאַפטלעכע ביבליאָטעק נומ' 2).

בנשלום, בנציון. אורי ניסן גנסין. מונוגרפיה. קרקוב: הוצאת התאגדות הסופרים העברים „מפלט" תרצ"ה. קטו [115] ז'.

המשפט— תל־אביב. דו־שבועון משפטי בעריכת ד"ר ש. איזנשטדט וע"ד פ. דיקשטיין. כרך ח'. חוברת א, ב, ג.

ביאליק, ח. נ. דברי ביאליק על האוניברסיטה העברית ירושלים: אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית בארץ-ישראל תרצ"ה. [1935] 56 ז'.

בכרך, י. הרמב"ם שיטתו ועקרי דעותיו. בילגוריי: הוצאת הקהלה העברית 1935. 61, I ז'.

במה לענייני אמנות תיאטרונית ז. הוצאת חוג-הבימה תל-אביב. סיון תרצ"ה.

הסוקר. נערך ויצא לאור בתמיכת ד"ר צדוק העוועשי, ע"י ד"ר אפרים העוועשי, ד"ר דוד שמואל לאוויגער וד"ר דוד צבי פרינד. שנה ראשונה, חוברת א' ב' ג', בודאפעשט תרצ"ג, שנה שניה, חוברת א', בודאפעשט תרצ"ד.

הרצל, תיאודור. יומן הנעורים. פרי קריאה בספרים. תרגם יעקב שטיינברג. תל-אביב: "מצפה" תרצ"ד, פ' (80) ז'.

חנוך. יוצא ארבע פעמים בשנה. נערך על ידי צבי שאַרפשטיין. שנה א' חוב' א'. ניסן תרצ"ה. ניו-יאָרק.

כתבי-יד בקבלה הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם. תיארם וחקרם גרשם שלום בהשתתפות יששכר יואל. הוספה מיוחדת ל"קרית ספר" שנה ז'. ירושלים תר"צ. XII, 258 ז'.

לעווין, אהרן. ספר שאלות ותשובות אבני חפץ ובו ק"ב תשובות על ארבעה חלקי הש"ע. בילגורייא: תרצ"ד. 204 ז'.

מאזנים. כרך ג' חוברת ו' (י"ח). אדר ב' תרצ"ה. תל-אביב.

ספר השנה ליהודי אמריקה. בעריכת מנחם ריבולוב וד"ר ש. ברנשטיין. הוצאת ההסתדרות העברית באמריקה. ניו-יורק תרצ"ה.

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. הועד הפועל. מחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה. סיכומים חוברת ז'. מאי 1935. תל-אביב.

קרית ספר. שנה יב, ספר א'. ירושלים, ניסן תרצ"ה.

תרביץ למדעי הרוח. שנה ו', ספר ג'. ניסן. ספר הרמב"ם. ירושלים תרצ"ה.

Almanach des Schocken-Verlags auf das Jahr 5695. Berlin: Schocken-Verlag 1934/35 p.

Bulletin of the NewYork Public Library Vol. 39 № 4, 5. April, May 1935.

Liebmann Hersch. Évolution économique et évolution démographique (Une antinomie fondamentale de la société contemporaine et quelques-uns de ses consequences). Extrait des „Mélanges Edgard Milhaud". Paris. Les Presses Universitaires de France. 1934. Pp. 133—168.

Liebmann Hersch. Professeur à l'Université de Genéve. Essai sur les variations périodiques et leur mensuration. Roma. 1935. 184 p. [„Metron„

Library. Studies of Statistics and Social Science: Serie B N.9.] Printed for private circulation.

Instytut Gospodarstwa Społecznego. Warunki życia robotniczego w Warszawie, Łodzi i Zagłębiu Dąbrowskiem w świetle ankiet 1927 roku. Warszawa 1929. 333 p.

Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Statystyka Druków 1933. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego 1934. 288 p.

Иркутская ссылка. Сборник Иркутского землячества под редакцией и с предисловием В. В. Бустрема. Москва: Издательство Всесоюзного общества Политкаторжан и Ссыльно-Поселенцев. 1934. 308, I p. (Историко-революционная библиотека 1934 №4—5 (XCIII—XCIV).

Jüdisches Jahrbuch für Österreich. Herausgegeben von Löbel Taubes und Chaim Bloch. Wien: 5693, 240 p.

Kisch, Guido Prof. Dr. Universitätsgeschichte und jüdische Familienforschung. Sonderausgabe aus der Zeitschrift „Jüdische Familien-Forschung". Halle: 1934. 15 p.

Lieblich, Karl. Was geschieht mit den Juden? Öffentliche Frage an Adolf Hitler. Stuttgart: Zonen-Verlag 1932, 96 p.

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums 79. Jgg Heft 2 (März/April), 1935.

Neuburger, Chaim. Das Wesen des Gesetzes in der Philosophie des Maimonides. Danzig: 1933. 163 p

Polska Akademja Umiejętności. Kultura Staropolska. W Krakowie. Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1932, VII, 762 pp.

Polska Akademja Umiejętności. Pamiętnik zjazdu naukowego im. Jana Kochanowskiego w Krakowie 8 i 9 Czerwca 1930. W Krakowie. Nakladem Polskiej Akademji Umiejętności 1931. IV, 505, 1 pp. (173 ז' VI יוהאבלעטער ב' ז')

Press, Jasaias. Neues Palästina-Handbuch. Führer durch Palästina. 18 mehrfarbige, 3 schwarze Karten und Planbeilagen, 18 Pläne im Text. Unter Mitarbeit von Hugo Herrmann. Wien: Fiba-Verlag 1934. 552 p.

Preuss, Walter. Zagadnienia Żydowskiego Ruchu Robotniczego w Palestynie. Autoryzowany przekład z niemieckiego Mgra Izaka Korkisa. Lwów: 1934. 201, II p.

Posener, S. Adolphe Crémieux (1796–1880). Tom I (1796–1840), Tom II (1840–1880). Paris: Libraire Félix Alcan 1933. 263+280 p.

Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wydział nauk matematycznych i przyrodniczych. Tom VIII. 1933. Wilno: Wydano częściowo z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej 1934. 590 p.

Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1933 ‹XXVII rok istnienia› Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie z zasiłku Ministerstwa Wyznań Relig. i Ośw. Publicznego. 1934. 42 p.

Zicāns, E. Arabieši vecajā derība un vinu attiecības pret israēliešiem. Rigā: Autora izdevums 1934. 256 p.

Documentation Internationale. La persécution des Juifs en Allemagne. Lois et ordonnances. Union Suisse des Communautés Israélites. Genève 1933. 37 pp. in f°.

Documentation Internationale. La persécution des Juifs en Allemagne. Attitude des Églises Chrétiennes. Union Suisse des Communautés Israélites. Genève: Septembre 1933. 27 pp. in f°.

Documentation Internationale. La persécution des Juifs en Allemagne. Lois et ordonnances. II. Union Suisse des Communautés Israélites. Genève: 1934. 81 pp. in f°.

Jewish Colonisation Association. Rapport de la Direction Générale au Conseil d'Administration pour l'année 1933. Paris 1934. VIII, 205 pp.

Publication of the American Jewish Historical Society. Nr. 33. (Philadelphia): Published by the Society 1934. 292 p.

The Jewish Year Book 1935 (39th Year of issue). Edited by the Rev. S. Levy, Ma., and Dr. Cecil Roth. London: Office of the "Jewish Chronicle". 1935. XVI, 517 pp.

Советская библиография. Сборник I, 1934. Москва: Государственная Центральная Книжная Палата РСФСР 1934. 171 стр.

Советская библиография. Сборник I-III. 1933. Москва: Государственная Центральная Книжная Палата РСФСР. 1933. 354 стр.

Kurt Ranke. Die zwei Brüder. Eine Studie zur vergleichenden. Märchenforschung. Helsinki 1934. 390 p. [FFC. Vol. XLIV № 114].

Dr. E. Ringelblum. Projekty i próby przewarstwowienia Żydów w epoce stanisławowskiej. Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych. Warszawa 1934. 83 p. [=Bibljoteka „Spraw Narodowósciowych" Nr. 20].

די מיטגלידער פון די וויסנשאפטלעכע סעקציעס פון ייוואָ:

פילאָלאָגישע סעקציע: א. האַרקאַווי, מ. ווײַנרײַך, יודא א. יאָפע, י. ל. כהן, א. לאַנדוי, ש. ניגער, נ. פרילוצקי, ז. קלמאַוויטש, ז. ריזען; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאַר: מ. ווײַנרײַך.

היסטאָרישע סעקציע: ח. באַראַנסקי, י. ברוצקוס, ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, מ. הלוי, א. טשעריקאָווער, א. מענעס, פ. קאָן, פ. קורצקי, ע. רינגעלבלום, י. שאַצקי, י. שיפער; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאַר: א. טשעריקאָווער.

עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע: ב. ברוצקוס, ש. גאָלדעלמאַן, ל. הערש, ה. לאַנדוי, י. ליפאָווסקי, יעקב לעשטשינסקי, י. קאַראַלניק, מ. קראָל, א. ראָזין (בן-אדיר), מ. שאַליט; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאַר: יעקב לעשטשינסקי.

פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָגישע סעקציע: א. גאָלאָמב, ל. לעהרער, ש. לעווין, ר. סימכאָוויטש, ה. קאָוואַרסקי, ח. ש. קאָזשדאַן, ל. קאַנעל, ז. ז. ראַבאַק; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאַר: ל. לעהרער.

די ייוואָ-בלעטער ווערן רעדאַקטירט דורך די סעקרעטאַרן פון די סעקציעס
פאַראַנטוואָרטלעכע קאָלעגיע: מ. ווײַנרײַך, ז. קלמאַוויטש, ז. רייזען

פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: משה קאַנטאָר
אַרויסג': פאַר דער געזעלש' „פרײַנד פון ייִדישן וויסנש' אינסטיטוט"—מ. ווײַנרײַך

עס ווערט אָנגענומען דער אַבאָנעמענט אויפן פינפטן יאָרגאַנג (1935) פון די

ייוואָ-בלעטער

חודש-שריפט פון ייִדישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

מיט שטענדיקע אָפּטיילונגען פאַר געשיכטע, עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק, שפראַך- און ליטעראַטור-פאָרשונג, פאָלקלאָר, פסיכאָלאָגיע און פעדאַגאָגיק.

צו יעדן נומער ווערן בײַגעלייגט די ידיעות פון ייִדישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט מיט אינפאָרמאַציעס ווענן דער אַרבעט פון ייוואָ און ווענן אויפטוען פון דער וויסנשאפט אין אַלגעמיין.

דער אַבאָנעמענט-פרייז באַטרעפט:

אין פוילן — 18 גילדן א יאָר.
אין אויסלאַנד — 70 פראַנצ' פראַנק.

פאַר מיטגלידער פון געזעלשאַפטן א"א:

אין פוילן — 12 גילדן א יאָר.
אין אויסלאַנד — 50 פראַנצ' פראַנק.

דאָס גאַנצע קען אויך אײַנגעצאָלט ווערן אין 4 ראַטעס.

אין איינצל-פאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט פֿאַרויסגעלאָזט.

Jiwo-Bleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
P. K. O. 81.396 פּק"א-קאָנטע

אין צפון-אמעריקע אַבאָנירט מען די ייוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אָמעריקאַנער אָפּטיילונג פון ייוואָ אין ניו-יאָרק
Society Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 432
New York C.

ייִדיִשע

פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

3 (52) וויליִנע יולי 1935

דער יובל־צוזאַמענפאָר פון ייִוואָ

פון 14–19טן אויגוסט ד״י קלײַבט זיך צונויף אין ווילנע דער צוזאַמענפאָר פון ייִוואָ. נאָך דער קאָנפֿערענץ אין סעפּטעמבער 1929 וועט דאָס זײַן דאָס ערשטע מאָל, וועט די פֿרײַנד פון ייִוואָ פון גאָר דער וועלט וועלן זיך צונויפֿקומען אויסצוהערן אַ באַריכט וועגן דער טעטיקייט פון אינסטיטוט פֿאַר דער אָפּגעלאָפֿענער צײַט און אויסצואַרבעטן אַ פּלאַן פֿאַר דער ווײַטערדיקער אַרבעט. אופֿן צוזאַמענפֿאָר זײַנען פֿאַרטראָטן מיט שטימרעכט די מיטגלידער פון ערן־פֿרעזידיום פון קוראַטאָריום פון ייִוואָ, די מיטגלידער פון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג און פון די סעקציעס, די מיטגלידער פון ראַט פון ייִוואָ און פֿאָרשטייער פון די געזעלשאַפֿטן פֿרײַנד פון ייִוואָ אין פֿאַרשיידענע שטעט און לענדער. מיט באַראָטרעכט באַטייליקן זיך די שטענדיקע מיטאַרבעטער פון ייִוואָ, די פֿאַרוואַלטונגס־מיטגלידער פון די געזעלשאַפֿטן פֿרײַנד פֿין ייִוואָ, ספּעציעל פֿאַרבעטענע פערזאָנען און פֿאָרשטייער פון פֿאַרבעטענע געזעלשאַפֿטן.

עס ווערן דערוואַרט אויפֿן צוזאַמענפֿאָר דעלעגאַטן, געסט און רעפֿערענטן פון אויסלאַנד: פון די פֿאַראייניקטע שטאַטן און קאַנאַדע, פון אַרגענטינע, דרום־אַפֿריקע, ענגלאַנד, פֿראַנקרײַך, שווייץ, עסטרײַך, דײַטשלאַנד, ליטע, לעטלאַנד, עסטלאַנד, ארץ־ישראל, רומעניע, טשעכאָסלאָוואַקיי, דענעמאַרק א״א.

חוץ די געשעפֿטלעכע זיצונגען זײַנען באַשטימט צוויי פּלענומס און עטלעכע סעקציע־זיצונגען פֿאַר וויסנשאַפֿטלעכע רעפֿעראַטן. ביז איצט זײַנען געמאָלדן די ווײַטערדיקע רעפֿעראַטן:

עקאָנאָמיק, סטאַטיסטיק, סאָציאָלאָגיע: י. גיטערמאַן, וואַרשע: וועגן דער פּראָדוקטיווירונג פון דער יידּ, באַפֿעלקערונג אין פּוילן; יעקב לעשטשינסקי, וואַרשע: די איצטיקע סטאַדיע אין דער ווירטשאַפֿט און די פערספּעקטיוון פון דער ייִדישער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג; ד״ר ה. לאַנדוי, פּאָנעוועזש: די נאַציאָנאַל־עקאָנאָמישע פֿאַרהעלטנישן אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע (1919–1935), זייערע טענדענצן און די עקאָנאָמישע פערספּעקטיוון פון ייִדישן קיבוץ; פּראָפֿ׳ ש. גאָלדעלמאַן, פּראָג: די געזעצמעסיקייט אין ייִדּ׳ עקאָנאָמישן לעבן; א. דיזשור, פּאַריז: די אַלגעמיינע לאָגע פון דער ייִדּ׳ עמיגראַציע; ד״ר אריה טאַרטאַקאָווער, לאָדזש: מהות און אויפֿגאַבע פון אַ ייִדּ׳ סאָציאָלאָגיע; פּראָפֿ׳ ל. הערש, זשענעווע, האָט די טעמע פון זײַן רעפֿעראַט נאָך ניט מיטגעטיילט.

געשיכטע: פּראָפֿ׳ ש. דובנאָוו, ריגע: דער איצטיקער מצבֿ פֿון דער יידישער היסטאָרישער וויסנשאַפֿט; ד״ר י. שאַצקי, ניו־יאָרק: די יידישע היסטאָריאָגראַפֿיע אין אַמעריקע; א. טשעריקאָווער, פּאַריז: מעטאָדן צו פֿאָרשן דעם אַנטיסעמיטיזם; ד״ר פֿ. פֿרידמאַן, לאָדזש: 1) די צילן און אויפֿגאַבן פֿון אונדזער היסטאָרישער וויסנשאַפֿט, די וועגן צו זייער רעאַליזירונג; 2) פּראָצעסן פֿון ווירטשאַפֿטלעכן איבערבוי און פֿון אינדוסטריאַליזאַציע בייַ די יידן אין קאָנגרעס־פּוילן אין די יאָרן 1800 — 1870; ד״ר ר. מאַהלער, וואַרשע: אַרייַנפֿיר צו דער געשיכטע פֿון די קראַיִם; ד״ר ח. בּאָראָדיאַנסקי, בערלין: די קולטורעלע טענדענצן און שטרעמונגען אין דעם מזרח־יידנטום ערב דער פֿראַנצויזישער רעוואָלוציע אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אייראָפּעיִשער קולטור־אַנטוויקלונג; ד״ר ע. רינגעלבלום, וואַרשע: צו דער קולטור־ און שטייגער־געשיכטע פֿון די וואַרשעווער יידן אין 18טן י״ה; ד״ר ר. גלאַנץ, ווין: סאַציאַלע גלידערונג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין דייטשלאַנד אין דער השכלה־צייט; ד״ר מ. העלער, ווילנע: אַ יידיש שטעטל אין ליטע אין 18טן י״ה; פּ. קאַן, ווילנע: די אינוואַנטאַריזירונג פֿון יידישע מאַטעריאַלן אין אַלגעמיינע און יידישע אַרכיוון אין מזרח־אייראָפּע; ד״ר ר. נאָטיק, ווילנע: צו דער געשיכטע פֿון יידישע מלאכה אין ליטע; ד״ר מ. א. הלוי, בוקאַרעשט: די יידישע אויטאָנאָמיע אין רומעניע אין 19טן י״ה און דער קאַמף פֿאַר בירגערלעכער עמאַנסיפּאַציע; ד״ר י. ברוצקוס, פּאַריז: געשיכטע פֿון די יידן אין קרים; ד״ר ג. פּאַץ, ווילנע: די יידישע פֿראַגע אין דער אידעאָלאָגיע פֿון דער רוסישער אינטעליגענץ אין 19טן י״ה; י. ליפֿשיץ, ניו־יאָרק: די אַמעריקאַנער רעגירונג און די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד אין יאָר 1881. עס וועט נאָך זיין אַ רעפֿעראַט פֿון א. מענעס פּאַריז, וואָס זיין טעמע איז נאָך ניט באַשטימט.

פּסיכאָלאָגיע, פּעדאַגאָגיק, פּסיכיאַטריע: פּראָפֿ׳ פֿ. שניאורסאָן, וואַרשע: די דרינגענדיקע גורל־פּראָבלעמען אין דער יידישער וויסנשאַפֿט; ד״ר א. א. ראַבאַק, קעימברידזש: אָפּשטאַם און אויסדרוק־שטייגער; ד״ר ח. אָרמיאַן, לאָדזש: דער היינטיקער מצבֿ פֿון דער יידישער פּסיכאָלאָגיע און אירע אַנטוויקלונגס־מיגלעכקייטן; ל. לעהרער, ניו־יאָרק: לערער און שולן אין פֿאַרשיידענע קולטורעלע און פּסיכאָלאָגישע סיטואַציעס; ד״ר י. רובין, תל־אביב: דאָס יידישע קינד אין ארץ־ישראל; ד״ר ז. בערנפֿעלד, ווין: אייניקע טיפּן פֿון פּובערטעט בייַ יינגלעך; ל. קאנעל, ביאַליסטאָק: וועגן יידישן פּראָפּעסיאָנעלער קאָנסולטאַציע; ש. לעווין, קאָווונע: אַ פּסיכאָלאָגישע אויספֿאָרשונג פֿון די קינדער פֿון קאָווונער יידישע קאַמערץ־גימנאַזיע; ו. לעווין, ווילנע: וועגן דערציִונגס־אַנשטאַלטן פֿאַר אָפּגעשטאַנענע קינדער; ד״ר מ. ווייַנבערג, פּיטסבורג: אויסזיכטן פֿאַר יידישע פֿאָרשונגען אויפֿן פּסיכיאַטרישן פֿעלד; ד״ר ר. בעקער, אָטוואָצק: פּסיכישע קראַנקייטן בייַ יידן אין פּוילן; ראָזע סימכאָוויטש, וואַרשע: צו דער פּסיכאָלאָגיע פֿון יידישן קינד.

פֿילאָסאָפֿיע: פּראָפֿ׳ ל. גולקאָוויטש, דערפּעט: רמב״ם דער מענטש און דאָס ווערק; לעאָ פֿינקעלשטיין, וואַרשע: מיטאָס, אַלעגאָריע און מעטאַפֿיזיק.

עטנאָגראַפּיע און פּאָלקלאָר: ד"ר מ. דיאַמאַנט, טשערנאָוויץ: וועגן ייִד' פּאָלקסקונסט; ד"ר י. דאַווידזאָן קאָפּנהאַוון: וועגן דער פֿאַרגלייכנדיקער מעטאָדע אין קולטור־פֿאָרשונג אָנגעוועדט אויפֿן ייִד' מאַטעריאַל; נ. ווײַניג, ווילנע: געשיכטע און פּראָבלעמען פֿון דער ייִד' פֿאַרעמיאָלאָגיע.

שפּראַכוויסנשאַפֿט: נ. פּרילוצקי, וואַרשע: צו דער פֿראַגע וועגן דעם, מיט וואָס איז ייִדיש אַ זעלבשטענדיקע שפּראַך לגבי דייטש; ד"ר פֿר. באַראַנאָק, נייהויז (טשעכאָסלאָוואַקיי): ייִדיש אין דער טשעכ' רעפובל'; א. ש. קאַמענעצקי, לאָדזש: וואָרטשפּיל אין תנ"ך; ד"ר י. נאַדעל, ריגע: סינטאַקטישע פֿאָרשונגען אין העברעיש מיטן אויסקוק אויף דער ווירקונג פֿון העברעיש אויפֿן ייִד' סינטאַקסיס; ד"ר מ. ווײַנ־ רײַך, ווילנע: די פּראָבלעמאַטיק פֿון דער ייִדישער קולטור־שפּראַך; יודא א. יאָפֿע: כאַראַקטעריסטיקעס פֿון ייִדיש אין אַמעריקע.

טעאַטראָלאָגיע: ד"ר מ. וויכערט: פּראָבלעמען פֿון דער ייִד' טעאַטער־ פֿאָרשונג.

אַ טייל פֿון די וויסנשאַפֿטלעכע רעפֿעראַטן וועלן געהאַלטן ווערן פֿלענום, די איבעריקע אין די שייכותדיקע סעקציעס. איין טאָג פֿון צוזאַמענפֿאָר איז אָפּגעגעבן דער ייִד' לִיטעראַטור. צו אָרגאַניזירן דעם „טאָג פֿון דער ייִד' לִיטעראַטור" האָט געזאָלט אויף זיך דער ייִד' פּענקלוב אין וואַרשע.

דער צוזאַמענפֿאָר פֿון דער ייִד' לאַנדקענטשאַפֿט־געזעלשאַפֿט אין פּוילן האָט באַשלאָסן צו רעקאָמענדירן די אָפּטיילונגען אײַנצוארדנען עקסקורסיעס קיין ווילנע צום צוזאַמענפֿאָר. עס זײַנען אָנגענומען שריט אויסצופּועלן הנחות אויף די באַנען פֿאַר די אָנטיילנעמער פֿון צוזאַמענפֿאָר.

וויסנשאַפֿטלעכע פֿאַרבינדונגען

קאָמיסיע פֿאַר די געזעלשאַפֿטלעכע באַוועגונגען אין פּוילן

אין דעצעמבער 1933 האָט זיך געגרינדעט, אונטער דער אָנפֿירונג פֿון פּראָפֿ' סטאַפֿאַן טשאַרנאָווסקי וואַרשע, די „פּוילישע קאָמיסיע פֿאַר דער געשיכטע פֿון די געזעלשאַפֿטלעכע באַוועגונגען פֿון 18טן און 19טן י"ה", ווי אַ סעקציע פֿון דער אינטערנאַציאָנאַלער קאָמיסיע מיטן זעלבן נאָמען. די קאָמיסיע אַרבעט איצטער דערעיקרשט אויף די אַרבעטער- און פּויערים-באַוועגונגען אין דער צווייטער העלפֿט 19טן י"ה.

לויט אַ וועגדונג פֿון דער קאָמיסיע איז אָנגענומען געוואָרן אַ קאָנטאַקט צווישן איר און דעם ייִוואָ אויפֿן פֿעלד פֿון פֿאָרשן די געשיכטע פֿון דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג.

צוזאַמענפֿאָר פֿון פּוילישע סאָציאָלאָגן

דער ייִוואָ האָט באַקומען פֿון פּוילישן סאָציאָלאָגישן אינסטיטוט אַ מעלדונג, אַז דעם 1טן, 2טן און 3טן נאָוועמבער 1935 וועט אין וואַרשע פֿאָרקומען דער

צווייטער צוזאַמענפֿאָר פֿון פּוילישע סאָציאָלאָגן. פֿאָרזיצער פֿונעם אָרגאַניזיר-קאָמיטעט איז פּראָפֿ׳ ל. קשיוויצקי, סעקרעטאַר ד״ר י. כאַלאַשינסקי, מיטגלידער: פּראָפֿ׳ י. ביסטראָן, דיר׳ ק. קאָרנילאָוויטש, פּראָפֿ׳ וו. מאַקאָווסקי, ד״ר סט. ריכליווסקי, פּראָפֿ׳ פֿ. זנאַניעצקי.

דער סדר-היום: א) סאָציאָלאַגראַפֿישע פֿאָרשונגען וויי אַ יסוד פֿאַר פּלאַנירונג אויפֿן פֿעלד פֿון אָרגאַניזירן דאָס געזעלשאַפֿטלעכע לעבן, ב) באַפֿעלקערונגס-פֿראַגעס, ג) סאָציאָלאָגיש-פּעדאַגאָגישע פֿראַגעס.

די ביכער-קאַמער אין מאָסקווע

שיקט דעם ייוואָ אויף אויסבייט איר זשורנאַל „קניזשנאַיאַ לעטאָפּיס״.

דער אוקראַינישער איסטיטוט אין וואַרשע

וואָס גיט אַרויס אַ פּולע זאַמלונג פֿון שעווטשענקאָס ווערק, האָט זיך געווענדט צום ייוואָ נאָך אינפֿאָרמאַציעס וועגן די איבערזעצונגען פֿון שעווטשענקאָ אויף ייִדיש.

די סלאַווישע ביבליאָטעק, פּראָג

איז אַריינגעטראָטן אין אויסבייט מיטן ייוואָ און שיקט רעגולער דעם חודש-זשורנאַל „סלאַוואַנסקי פּרזשעהלעד״

נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען אויף די האַווייִשע אינזלען

די האַווייִ-אינזלען זיינען פון לאַנג אָן באַווּסט וויי א „שמעלצטאָפּ פֿון ראַסעס״: אַלטגעזעסענע, יאַפּאַנער, כינעזער, אַמעריקאַנער, איראָפּעער לעבן דאָרט אין איינעם אויף א קלייניער טעריטאָריע. זינט 1927 פֿירט די סאָציאָלאָגישע אָפּטיילונג פֿון „אוניווערסיטעט פֿון האַווייִ״ אין האָנאָלולו אונטער דער אָנפֿירונג פֿון פּראָפֿ׳ ר. אַדאַמס אינטערעסאַנטע אויספֿאָרשונגען אויף דעם פֿעלד. צווישן דעם דערמאָנטן אוניווערסיטעט און דעם ייוואָ האָט זיך לעצטנס אײַנגעשטעלט אַ פֿאַר-בינדונג, און מיר האָבן באַקומען צוגעשיקט אַן אינטערעסאַנטן באַריכט, צונויפ-גענשטעלט פֿון פּראָפֿ׳ א. וו. לינד, וועגן דעם, וויי אַזוי די אַרבעט וועלט דאָרט געפֿירט. פֿון די טעמעס וואָס זיינען שוין באַאַרבעט אָדער האַלטן אין באַאַרבעט ווערן וועלן מיר דערמאָנען: געמישטע חתונות אויף האַווייִ; ראַסנדיקע היבריד; דאָס אַריינדרינגען פֿון קאַפּיטאַליזם אויף די אינזלען און די ווירקונגען אויף דער באַפֿעלקערונג; טראַנספֿאָרמאַציעס פון דער פֿאַמיליע אין פֿאַרשיידענע ראַסנ-דיקע קיבוצים; די אַנטוויקלונג פֿון די יאַפּאַנישע (נאָכמיטאָגדיקע) שפּראַכשולן.

פֿון די דאָזיקע עטלעכע זאַצן באַקומט מען שוין אַ געמעל, ווי שטאַרק וויכטיק עס איז פֿאַר אונדז מעטאָדאָלאָגיש דער קאָנטאַקט אַפֿילו מיט אַזעלכע ווייַטע וויסנשאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס.

דער ייוואָ פֿון זיין זייט האָט אַרויסגעשיקט מאַטעריאַל וועגן דעם סאָציא-לאָגישן אַספּעקט פֿון דער יוגנט-פֿאָרשונג.

דער ירושלימער אוניווערסיטעט און די אַבסאָלוועטן פֿון די ייִדישע גימנאַזיעס אין פּוילן

האַרבסט 1914 האָט זיך געווענדט צום ייִוואָ אַן אַבסאָלוועט פֿון דער געוועזענער סאָפּיע גורעוויטש-גימנאַזיע אין ווילנע מיט דער בקשה צו אינטער-וועניրן פֿאַר אים ביים ירושלימער אוניווערסיטעט. ניט אָפּשאַנדיק די ספּעציעלע מעלות אָדער חסרונות פֿון יענעם קאַנדידאַט, האָט דאָס אויספֿיר-ביוראָ באַשלאָסן צו אינפֿארמירן דעם אוניווערסיטעט וועגן דעם כאַראַקטער פֿון דער דערמאָנטער שול. דעם 9טן נאָוועמבער 1934 האָט דער ייִוואָ אָוועקגעשריבן אַ בריוו צום קאַנצלער פֿון אוניווערסיטעט ד״ר י. ל. מאַגנעס מיט אַן אויפֿקלערונג, אַז „אָט די גימנאַזיע מיט דער ייִדישער לערנשפּראַך האָט געשטימט לויט איר טיפּ און לערן-פּראָגראַם אין אַלע אופֿנים מיט די אַנדערע מיטלשולן פֿון דער פּוילישער רעפּובליק״. דער בריוו האָט ווייטער אָנגעוויזן דערויף, אַז דאָס זעלבע איז שייך אויך צו דער ווילנער רעאַל-גימנאַזיע (מאַטעמאַטיש-נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע גימנאַזיע), וואָס האָט ערשט 1934, נאָך 15 יאָר עקסיסטענץ באַקומען מלוכה-רעכט און וואָס ביים ערשטן עקזאַמען פֿאַר דער מלוכישער עקזאַמענער-קאָמיסיע, האָבן אַלע אַביטוריענטן אירע אויסגעהאַלטן די מאַטורע-עקזאַמענס. דער בריוו האָט זיך געענדיקט אַזוי: „אויפֿן סמך פֿון אונדזער צענויער באַקאַנטשאַפֿט מיט דער סיטואַציע ערלויבן מיר זיך דעריבער אַרויסצוזאָגן אונדזער איבערצייגונג, אַז די אַבסאָלוועטן פֿון ביידע דערמאָנטע גימנאַזיעס זיינען ראוי צום אוניווערסיטעטישן שטודיום אין דער זעלבער מאָס ווי די אַבסאָלוועטן פֿון אַלע מיטלשולן אין פּוילן, און מיר בעטן אייך נעמען דאָס אין אַכט, אויב אַזוינע קאַנדידאַטן זאָלן זיך מעלדן אין ירושלימער אוניווערסיטעט״.

דערויף איז אונטער דער דאַטע פֿון 19טן נאָוועמבער 1934 (י״ב כסלו) אָנגעקומען אַ תשובה פֿון ד״ר י. ל. מאַגנעס בזה הלשון:

„בכדי אָנגענומען צו ווערן פֿאַר אָרדנטלעכע סטודענטן, פֿאָדערן מיר אַ פֿולישע מלוכישע מאַטורע אָדער אַ סיום-צייגעניש פֿון אַ שול, וואָס אין איר איז העברעיִש געווען די לערנשפּראַך. די אויבנעם-קאָמיסיע האָט ניט געפֿונען פֿאַר מיגלעך צו באַשטעטיקן דאָס אָננעמען אַן אַבסאָלוועט פֿון ניט-העברעיִשע שולן, וואָס האָט ניט קיין מאַטורע. אויב די „מאַטעמאַטיש-נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע גימנאַזיע״ גיט אַרויס מאַטורע-צייגעניש, און ס׳שטייט אין זיי געשריבן ווי אין אַלע פֿולישע מאַטורע-צייגעניש, אַז דער אַבסאָלוועט האָט דאָס רעכט אָנצוקומען אין הויכשולן, איז ניטא וואָס איבערצוקלערן, אַז די אויבנעם-קאָמיסיע וועט אָפּוואַרפֿן אַזאַ בקשה, אַנדערש איז מיט דער גימנאַזיע סאָפּיע גורעוויטש, וואָס אַפֿילו פֿון אייַער בריוו ווערן מיר געווויר, אַז זי האָט קיין איין מאָל ניט אַרויסגעגעבן קיין מלוכישע מאַטורע-צייגניש״.

אין זײַן ענטפֿערבריוו האָט דאָס אויספֿיר-ביוראָ נאָך אַ מאָל אויפֿגעהויבן די פֿראַגע און געשריבן אַזוי:

„די ספּעציפֿישע סיטואַציע פֿונעם ייִדישן שולוועזן אין פּוילן האָט דערפֿירט דערצו, אַז די טירן פֿון די פּוילישע אוניווערסיטעטן זײַנען געווען פֿאַרשלאָסן פֿאַר די אַבסאָלוועטן פֿון די דערמאָנטע ביידע גימנאַזיעס ביז 1934. אַ גאַנצע רייַ אויסלענדישע אוניווערסיטעטן אָבער אין פֿראַנקרײַך, דײַטשלאַנד און בעלגיע האָבן זיך געוואָלט ניט מיט דער פֿאָרמעלער זײַט, נאָר מיט דער פֿאַקטישער מדרגה פֿון אונדזערע גימנאַזיעס און האָבן צוגענומען אונדזערע אַבסאָלוועטן אָן שווערי-קייטן. ווען מיר שרײַבן דעם דאָזיקן בריוו, לײגט פֿאַר אונדז אַ רשימה נעמען, מיט אַ געוויסן אָנווײַז פֿון הויכשול און פֿאַקולטעט, ווו אונדזערע אַבסאָלוועטן האָבן שטודירט. טייל פֿון זיי זײַנען שוין אויסגעשטודירטע דאָקטוירים און אינזשעניערן, עטלעכע זײַנען געבליבן בײַ זייערע אוניווערסיטעטן ווי וויסנ-שאַפֿטלעכע אַרבעטער.

מיר קענען ניט גלייבן, אַז דער העברעישער אוניווערסיטעט זאָל זײַן אַ גרעסערער מחמיר בײַם אָפּשאַצן די אַטעסטאַטן פֿון ייִדישע גימנאַזיעס, אידער די אוניווערסיטעטן פֿון בערלין, פּאַריז, שטראַסבורג, בריסל, לייפּציג אאַז"וו".

אויף דער זיצונג פֿון אויספֿיר-ביוראָ, ווו ס'איז באַהאַנדלט געוואָרן די פֿראַגע, איז אויך בײַגעווען דער מיטגליד פֿון ראַט פֿון ייִווואָ וו. לאַצקי-בערטאָלדי. ווי פּ' לאַצקי האָט אינפֿאָרמירט דאָס אויספֿיר-ביוראָ, האָט ער פֿון זיך אָנגעשריבן וועגן דעם ענין אַ בריוו צו ב. קאַצענעלסאָן, מיטגליד פֿון קוראַטאָריום פֿון העב-רעיִשן אוניווערסיטעט, און ענערגיש אונטערגעשטיצט דעם פֿאַרלאַנג, אַז די אַטעסטאַטן פֿון די ייִדישע גימנאַזיעס ביז 1934 זאָלן אין ירושלים אָנערקענט ווערן.

דערויף איז אָנגעקומען אַ מעלדונג פֿון געוואַלד-סעקרעטאַריאַט פֿון אוני-ווערסיטעט, אַז דער אינהאַלט פֿונעם בריוו וועט באַטראַכט ווערן אין דער אויפֿ-נעם-קאָמיסיע נאָך די פּסח-וואַקאַציעס. דעם 5טן מאַי 1935 האָט דער אוניווערסיטעט (אונטערגעשריבן: ש. גינצבורג, געוואַלד-סעקרעטאַר) אַרויסגעשיקט דעם ייִווואָ אַזאַ מין תשובה:

„אײַער בריוו צום קאַנצלער פֿון אוניווערסיטעט איז פֿירגעבראַכט געוואָרן פֿאַר דער אויפֿנעם-קאָמיסיע וואָס האָט נאָך אַ מאָל באַטראַכט די פֿראַגע ווען דער שול „סאָפֿיע גורעוויטש". די אויפֿנעם-קאָמיסיע האָט ניט געפֿונען פֿאַר מיגלעך אַרײַנצוטראָגן אַ שינוי אין דער ריכטונג וואָס איר האָט פֿאָרגעלייגט און האָט באַשטעטיקט דעם שטאַנדפּונקט וואָס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן אין דעם קאַנצלערס בריוו צו אײַך פֿון י"ב כסלו ה"י".

דאָס אויספֿיר-ביוראָ האָט באַשלאָסן איבערצוגעבן דער עפֿנטלעכקייט דעם אינהאַלט פֿון דער דאָזיקער קאָרעספּאָנדענץ.

טערמינאָלאָגישע קאָמיסיע

וויַיטערדיקע טערמינאָלאָגישע מאַטעריאַלן האָבן צוגעשיקט:

זאַמלונגען ייִדישע נעמען פֿון שטעט, שטעטלעך און דערפֿער פֿון ווילנער וואיעוואָדשאַפֿט — חיים מוניץ (ברעסלאַוו), יצחק ברעסלאָ (ווילנע), רחל שערעשעווסקי (ווילנע).

פֿון נאָוואַרעדקער וואיעוואָדשאַפֿט – ב. קאָסאָווסקי (קאָזלוישטשינע).

פֿון פּאָלעסיער וואיעוואָדשאַפֿט – איטשע פֿייערמאַן (בריסק).

פֿון ביאַליסטאָקער וואיעוו׳ – ביאַליסטאָצקי (אַמסטיבעווע).

פֿון וואָלינער וואיעוו׳ – גיטעלמאַן דוד (לאָזישטש).

פֿון קעלצער וואיעוו׳ – לייב אַקערמאַן (דרילטש).

פֿון וואַרשעווער, לובלינער וואיעוו׳ — ר. שערעשעווסקי (ווילנע).

פֿון סטאַניסלאָווער, טאַרנאָפּאָלער וואיעוו׳ —אַבֿרהם שיינהאָלץ (טשאַרטקאָוו).

מ. טאָלפּין (אָסטרע)–ייִדישע נעמען פֿון גאַסן אין אָסטרע.

ניסל פֿורמאַן (פינסק) – ייִדישע נעמען פֿון גאַסן, געבייַדעס און אַנדערע מערקווערדיקייטן פֿון פינסק און אומגעגנט; נעמען און פּאָלקלאָר פֿון הייַלגעוויסקן.

עוזר פּיפּע (פּפֿר סבא) האָט צוגעשיקט פֿון א״י אַ ריי נייַע זאַמלונגען: 1) טערמינאָלאָגיע פֿון ערדאַרבעט, 2) טערמ׳ פֿון שנייַדעריי אין מעריש אָסטרע (טשעכאָסלאָוואַקיי), 3) טערמ׳ פֿון טעפּעכעריי (אויסאַרבעטונג פֿון קיליעמען) אין קאָסאָווע, מזרח-גאַליציע, 4) נעמען פֿון שטעט און דערפֿער אין טראַנסילוואַניע (רומעניע).

משה בוקסבוים (קראָקע)–רייַכע זאַמלונג פֿון גנבֿים-שפּראַך און קלעזמער-לשון.

לייזער פּייקין (לאָמזשע) – זאַמלונג קלעזמער-לשון.

ש. שאַיעוויטש (באַראַנאָוויטש) – זאַמלונג העברעיִשע עלעמענטן פֿון סוחרים-לשון און בוכפֿירונג.

יוסף ראָזענסקי (שאַרקוישטשינע) — אינטערעסאַנטע זאַמלונג פֿון מאַרק-לשון.

וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט אויף די ערטער.

אין נומ׳ 50 „ידיעות פֿון ייִוואָ״ איז פֿאַרעפֿנטלעכט געווואָרן אַן אינפֿורמאַציע פֿאַר „וויסנשאַפֿטלעכער אַרבעט אויף די ערטער״. אין 38 פונקטן איז פֿאַרמולירט אַ גרויסער פֿאַרנעם פֿון סאָציאַל-עקאָנאָמישער און קולטור-שטייגערישער פֿאַרשונגס-אַרבעט פֿון דער ייִדישער סביבה. יחידים און גרופּעס וואָס ווילן זיך באַטייליקן אין דער דאָזיקער וויכטיקער אַרבעט דורך זאַמלען מאַטעריאַלן און

באַשרייבן דאָס יידישע לעבן פון זייער אייגענער שטאָט, שטעטל, דאָרפישן ישוב, אָדער איינצלנע אינסטיטוציעס, אָרגאַניזאַציעס פון זייער ווויניאָרט, זאָלן זיך וועלן צום ייוואָ, וועט זיי באַלד אַרויסגעשיקט ווערן דער סעפּאַראַט-אָפּצוג פון דער דערמאָנטער אינסטרוקציע.

די אַרבעט איז צוטריטלעך יעדן איינעם, עס דאַרף נאָר זיין דער אינטערעס פאַר דער זאַך. דער אינסטיטוט העלפט מיט זיינע קאָרעספּאָנדענטן מיט אָנווייזונגען ווי צו פירן די אַרבעט.

דער רוף פון ייוואָ צו די אָנטיילנעמער פון קאָנקורס אויף דער בעסטער אויטאָביאָגראַפיע פון אַ יידישן יוגנטלעכן אַקטיוו זיך צו באַטייליקן, יעדער לויט זיינע מיגלעכקייטן און אינטערעסן, אין דער וויסנשאַפטלעכער אַרבעט אויף די ערטער, האָט געפונען בייַ דער יוגנט אַ ווידערקלאַנג. אין משך פון די לעצטע 2—3 חדשים האָבן זיך געווענדט צום ייוואָ 120 יוגנטלעכע און פאַרלאַנגט, מען זאָל זיי שיקן רעגולער די „ידיעות", בכדי צו זיין אינפאָרמירט וועגן דער ייוואָ-אַרבעט. קרוב 70 קאָרעספּאָנדענטן האָבן פאַרלאַנגט, מען זאָל זיי שיקן אַנקעטעס און אינסטרוקציעס צו דער זאַמלערישער אַרבעט. אַ גרויסער טייל פון זיי האָבן שוין באַווייזן אַרייַנצושיקן אין די צוויגן פון ייוואָ ווערטפולן מאַטעריאַל. טייל שיקונגען וועלן קוויטירט אין דעם נומער „ידיעות". עס איז כדאַי צו פאַרצייכענען, אַז דורך די קאָרעספּאָנדענטן פון אָפּצוויג יוגנט-פּאָרשונג האָבן זיך מיט דעם ייוואָ ביז איצט פאַרבונדן 19 פונקטן, וווּ עס וועלן צוגעגרייט באַשרייבונגען פון שטעטלעך.

פאַר דעם פּרץ-מוזיי און פאַר דעם פּרץ-בוך

ווי ס׳איז שוין געווען געמאָלדן, האָט די צענטראַלע פאַראוואַלטונג פון יידישן ווייסנשאַפטלעכן אינסטיטוט באַשלאָסן צו עפענען אין ייוואָ אַ פּרץ-צימער, ווו עס זאָלן קאָנצענטרירט ווערן אַלע מאַטעריאַלן וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דעם לעבן און דעם שאַפן פון דעם דיכטער. אין דעם פאָריקן נומער פון די „ידיעות" האָבן מיר קוויטירט די מאַטעריאַלן און אָביעקטן, וואָס זיינען אַרייַנגעקומען אין ייוואָ פאַר דעם פּרץ-צימער. אין משך פון די לעצטע וואָכן זיינען אַרייַנגעקומען נייַע ווערטפולע פּרץ-מאַטעריאַלן, הייַנט:

פון משה לאָנדאָן, לאָדזש: איוב, שיר השירים און קהלת, איבערזעצט פון יהואש (ניו-יאָרק 1910), מיט פּרצעס אייגנהענטיקע תיקונים און שינויים צו דער איבערזעצונג אויף די גליונות פון דעם בוך.

פון אינזש׳ ש. מרגליות, לאָדזש: אַ זעלטענע, אין גאַנצן נאָך אומבאַקאַנטע אָריגינאַל-פּאָטאָגראַפיע פון דעם דיכטער, פון זאַמאָשטש 1890.

פון פּוילינע און משה אַלטבערג, פּלאָצק: אַן אָריגינאַל-פּאָטאָגראַפיע פון דעם דיכטער, זאַמאָשטש 1885; אַן אָריגינאַל-פּאָטאָגראַפיע, ווארשע 1890 (?), מיט דעם דיכטערס אַ נאָך קיינמאָל ניט פאַרעפֿנטלעכטער עפיגראַם. צוויי אָריגינאַל-בריוו

פֿון י. ל. פּרץ צו משה אַלטבערג (אין העברעיש) פֿון דער צייט וועו מען האָט בייַ אים אַוועקגענומען דאָס רעכט צו פּראַקטיצירן אַלס אַדוואָקאַט. (די כּתבי-יד פֿון פּרצעס פּאָעמען „מאָניש" און „די געשמיסענע אמת", וואָס דער דיכטער האָט געשאָנקען אַ מתנה פֿרוי פוילינע אַלטבערג, האָבן די אַלטבערגס אַוועקגעשאָנקען אין ייִוואָ נאָך מיט אַ פּאָר יאָר צוריק).

פֿאַר דעם פּרץ-בוך פֿון די „ייִוואָ-בלעטער" זײַנען דערווײַלע אַרײַנגעקומען די ווײַטערדיקע אַרבעטן:

זכרונות פֿון פּראָפֿ׳ שמואל דיקשטיין, פּוילינע און משה אַלטבערג, אינזש׳ ישעיה מרגליות; 23 נאָך ניט פֿאַרעפֿנטלעכטע בריוו פֿון י. ל. פּרץ, צוגעגרייט צום דרוק פֿון ד״ר יעקב שאַצקי (צו יצחק גוידא-גאָרין, צו יהואש, צו די זילבערס אין ניו-יאָרק, צו דוד פּינסקי, צו יעקב דינעזאָן, צו מאָריס ווינטשעווסקי, צום ייִדיש-נאַציאָנאַלן אַרבעטער-פֿאַראַנד, צו דער „דזשוּיש פּאבליקיישאן סאָסייעטי" אין פֿילאַדעלפֿיע); אַן אומבאַקאַנטער פּראָיעקט פֿאַר אַ זאַמלבוך א״ר פֿון י״ל פּרץ, מ. ספּעקטאָר און דוד פּינסקי (1894); „נעקראָלאָגן נאָך פּרצן אין דער ענגליש-ייִדישער פּרעסע"—פֿון אליהו שולמאן; פּרציאַנאַ (אַן אַנקעטע וועגן פּרצעס ווערק אין „אַרבייטער פֿרײַנד" 1903; פּרצעס באַזוך אין קראָקע און לעמבערג 1907; העלענע פֿראַנק וועגן פּרצן; פּרץ אין האָלענדישן טעאַטער)—פֿון ד״ר יעקב שאַצקי; פּרצעס אינטערוויו אין דער לעמבערגער Jedność; אַ צושטײַער צו אַ פּרץ-ביבליאָגראַפֿיע און הוספֿות צו דער באָראָכאָוו-גורשטיין-ביבליאָגראַפֿיע—ד״ר י. שאַצקי; פּרץ אין ענגליש—פֿון מאיר הורוויץ; פּרץ אין שפּאַניש—פֿון יוסף מענדעלסאָן.

אין דעם פּרץ-בוך וועלן אויך פֿאַרעפֿנטלעכט ווערן פּרצעס ביז אַהער נאָך ניט געדרוקטע וואַריאַנטן פֿון אייניקע זיינע ווערק, ווי אויך זײַן נאָך ניט פּובלי-קירטע איבערזעצונג פֿון די ערשטע 3 קאַפּיטלעך איוב.

אַרכיוו און ביבליאָטעק

זאַמלונג פון נתן הוליאַק

פֿ׳ ה. גילישינסקי האָט פֿון זײַן רײַזע איבער דרום-אַמעריקע מיטגעבראַכט אַ קאַסטן מיט מאַטעריאַלן געזאַמלט אין די יאָרן 1923—1935 (ס״ה 1894 נומערן) – אַ מתנה פֿון פֿ׳ נתן הוליאַק אין ריאָ-דע-זשאַניירא פֿאַרן אַרכיוו פֿון ייִוואָ. פֿ׳ נ. הוליאַק שרײַבט: „מיט אַ געטרײַשאַפֿט אָן גרענעצן צום „בונד" שיק איך די דורך מיר געזאַמלטע מאַטעריאַלן פֿאַרן ייִוואָ אין ווילנע, צום כּבוד פֿון „בונד" אין פּוילן און צום אָנדענק פֿון זײַנע ניט-פֿאַרגעסלעכע פֿירער וולאַדימיר מעדעם און בייניש מיכאַלעוויטש". די זאַמלונג אַנטהאַלט פֿאַרשיידענע דרוקזאַכן פֿון ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכע אָרגאַניזאַציעס אין בראַזיל, טעאַטער-מאַטעריאַלן, פֿאָטאָ-גראַפֿיעס, בריוו, בראָשורן.

פֿון אַרג׳ אָפּטייל פֿון יִוואָ (דורך ה. גילישינסקי): צייטשריפֿטן נייַע און עלטערע (יִידישער קאָלאָניסט 1911–פֿון ש. קיציס, באַסאָ-ווילבאַסאָ, יִידישע האָפֿנונג 1913, א״א), אויפֿרופֿן, פּלאַקאַטן אאז״וו; פֿראַטאַקאָל פֿון די באַראַכאָוו-שולן.

פֿון ש. סלוצקי, דורך ש. מענדעלסאָן, ניו-יאָרק: מאַטעריאַלן פֿון ראָוונער רעליף פֿון די יאָרן 1919—1922.

די רעשטן פֿון דער ביבליאָטעק פֿון זלמן גורלאַנד (געשט׳ 1922), ווילנע, האָבן געשאָנקען זייַנע קינדער אביגדור און שרה גורלאַנד, צוו׳ דעם ש״ס אין אייניקע אויסגאַבעס, משניות, פּוסקים, חומש דובראָוונער דרוק און פֿיל אַנד׳ ספֿרים. פֿון קרעמענעץ דורך מ. געשטיין: קאָמפּלעקט „הקול״ פֿון ראָדקינסאָן, יאָרגענג „הצפירה״, 1 י״ג „רוסקי יעוורעי״ א״א. פֿון די יורשים פֿון סאָבאָל אָזשאַר–אַ פּעקל ביכער און מאַנוסקריפּטן. פֿון א. פּעקלער לוצק–חידושי אגדות פֿון מהרשא פֿראַנקפֿורט 1682.

א. ראָזענפּעלד, וואַרשע: די יִידישע פּרעסע (דייַטש), בערלין יאָרגאַנג 1887; אַרכיוו פון פֿאַראייניקטן קאָמיטעט פֿאַר ענינים פֿון יִידּ׳ מלאָכה, וואַרשע: די שייכותדיקע ליטעראַטור און דרוקזאַכן; נ. פּריללוצקי: טאָשן-נאָטיציבוכל מיט פּראַקטישע אָנווייזן–דייַטש מיט יִידּ׳ אותיות, לייפּציק 1820 א״א. פֿאַנינאַ (פֿרוי יאַקוב אָווויטש)–טעאַטער-מאַטעריאַלן, פּאָטאָגראַפֿיעס פֿון אירע ראָלן; מאָלער פ. פֿרידמאַן, וואַרשע: 1 בריוו צו אים פֿון ח. נ. ביאַליק, פּאַריז 28. 8. 1926; אלמנה פֿון פֿאַרשטאָרבענעם רעד׳ א. גאָלדבערג וואַרשע: 3 בריוו און אַרטיקל „אַלט-וואַרשע״ פֿון נחום סאָקאָלאָוו; ד״ר גרשון לעווין, וואַרשע: „תולדות ישו״, וואָס ער האָט באַקומען פֿון משומד ד״ר גראָסשטערן אַרום 1898 (דער „תולדות ישו״ איז דער 18טער אין דער יִיוואָ-זאַמלונג); אלמנה פֿון פֿאַרשטאָרבענעם רעדאַקטאָר לאַזאַר פֿוקס, לאָדזש: נאָטיצן, אַלבאָם „רעוואָלוציע וו ניצמטשעך״ לאָדזש 1919, פּוילישער טעקסט פֿון יוליאַן טוביים, צייכענונגען פֿון אַרטור שיק.

דורך א. איוועניצקי פון זיין אַקציע אין דובנע: דובנער קהילה: קאָפּיע פֿון אַ בקשה צום יִידישן מיניסטער אין אוקראַינע פֿון 1919; יואל עלבערט: פּרי-וואַטע דאָקומענטן פֿון סוף 18טן י״ה; אברהם כהנא: דאָקומענטן פֿון 18טן און אָנהייב 19טן י״ה; א. טשערקעס: סליחה דובנע 1822 און פּראָטאָקאָלן פֿון קאָוונער צוזאַמענפֿאָר פֿון יאָר 1905. פֿון קרעמענץ: פֿון א. ראָזענטאַל–ברעשורן, בלעט-לעך, פֿאָטאָגראַפֿיעס; פֿון מ. געשטיין–פֿאָטאָגראַפֿיעס.

פון ל. ראָזענבערג, רידזשיינע: זייַנע ווערק „צו דער יִידישער סטאַטיסטיק אין קאַנאַדע״, וואָס זיינען פֿאַרשפּנטלעכט אין The Jewish Standard, טאָראָנטאָ, פּסח-אויסגאַבע (יִידישע צרדאַרבעט אין קאַנאַדע); The Jewish Post, ווינניפּעג, ראש-השנה-אויסגאַבע (גרים און משומדים אין קאַנאַדע; אַ קאָפּיטל פון זיין בוך, וואָס ווערט אַרויסגעגעבן פון קאַנאַדער יִידישן קאָנגרעס); The Jewish Standard, טאָראָנטע, ראש-השנה-אויסגאַבע (די געשיכטע פון יִידן אין ברידזש). מאַנוסקריפּט פון זיין רעפעראַט „אַנטיסעמיטיזם אין מערב-קאַנאַדע״, געהאַלטן פֿאַר דער פֿאַרזאַמלונג פון קאַנאַדער יִידישן קאָנגרעס אין טאָראָנטאָ.

נ. מײַזיל, וואַרשע: 2 בריוו פון נ. שטיף, בערלין, צו ז. מלמד (רעד׳ „ליט. בל.") וועגן זײַן פּראָיעקט פון אַ ייִדישן אַקאַדעמישן אינסטיטוט, יאָר 1925; פאָטאָ-גראַפיעס פון ייִדישע שרײַבער, מאָלער און אַרטיסטן, רעפּראָדוקציעס פון קונסט-ווערק א״אַ; 2 בענד פון דער Oost-joodsche Bibliothek אין האָלענדיש: De Gast פון שלום-עליכם און De Kabalisten פון י״ל פּרץ.

צבי ליברמן, נהלל, וועלכער האָט באַזוכט דעם ייִוואָ, האָט איבערגעלאָזט זײַנע צוויי ספּורים („עודד הנודד" און „הכנור") און צוגעזאָגט צו באַזאָרגן אַלע אויסגאַבעס פון „קופּת הספר" פאַר דער ביבליאָטעק פון ייִוואָ.

פון אינזש׳-אַרכיטעקט י. סמאָרגאָנסקי, ווילנע—זײַן ווערק: Metoda szybkiego rysunku perspektywicznego. פון א. ראָזענפעלד, וואַרשע: מודעות פון אָרטאָדאָקסישע אָרגאַניזאַציעס. לילי פרישמאַן און ירמיה שאַפּיראָ, ווילנע: דוד פרישמאַן—„בריוו פון רוסלאַנד", 2 בענד, פאַרלאַג לילי פרישמאַן. לילי פֿרישמאַן: פֿיר בריוו פֿון דוד פֿרישמאַן; שאול קורץ, לעמבערג: מאַטעריאַל פֿון די שטאָטראַט-וואַלן א״אַ דרוקזאַכן. פרוי קאָטלער, ווילנע: מאַטעריאַלן פון דער צײַט פון דער דײַטשער אָקופּאַציע (צ״אַ באַריכט פון דער ייִדישער לערער-געז׳ אין ווילנע).

נ. שטראַשון, ווילנע: „שירת דודי", ווענעציע תע״ט, זשאַבאָטינסקיס רעדע אויף דעם קבלת-פּנים צו דער ציוניסטישער דעלעגאַציע אין ניו-יאָרק.

ד״ר מ. שולוואַס, וואַרשע: פאַרשיידענע דרוקזאַכן. י. ח. וואַסער, סאָסנאָוועץ: אויפרופן פון מזרחי, אגודה, בונד א״אַ דרוקזאַכן. ש. באַסטאָמסקי, ווילנע: ד״ר פ. מעיער: פּראָפ׳ וו. פ. זאַלעסקי קאַק סטאָראָנניק קראָוואַוואָוואָ נאַוויעטאַ, ווילנע 1913; יו. ד. ברוצקוס: פּערעסעלעניע וו פּאַלעסטינו אי קאָאָפּעראַציאַ, פּעטראָגראַד 1918 און 7 אַנד׳ ביכער; אַ כתב-יד וואָס האַלט 50 זײַטן דקדוק-הערות אויף תורה און חמש מגילות אויך 29 זײַטן רפואות, סגולות, קונצן, הויז-רעצעפּטן א״אַ.

פאַמיליע טשאַרנאָ, ווילנע: די ווערק פון ד״ר ש״י טשרנא: לתולדות החנוך בישראל" (3 העפטן), „הסתכלות בילדי בתי ספרנו", „גיאוגרפיה קצרה של ארץ ישראל", „חוברת פּדגוגית, הוצאת הקורסים הסימינריוניים של הד״ר טשרנא".

ד״ר ז. יאַסוואָינסקי, קאָוונע: געהיימער צירקולאַר פֿון דער רוסישער מיליטער-מאַכט פֿון י. 1915. נ. גענויער, סאַסאָוו: כתב-ידן, פּורים-ליד.

דער העברעיִש-ייִדישער זשורנאַליסט ל. פֿייגין פֿון ביאַליסטאָק האָט איבער-געגעבן אַ ניט-געדרוקטן כתב-יד פון דעם פּאָעט קאָנסטאַנטין (אבא) שאַפּיראָ, אַ סאַטירישע פּאָעמע „המהלך החדש" און זײַן טאָגבוך פֿון יאָר 1897, געשריבן אין דײַטש מיט ייִדישע אותיות וועגן זיינע באַגעגענישן מיט שפֿ״ר (שאול פּנחס ראַבינאָוויטש), א. ש. פֿרידבערג, מ. ספּעקטאָר א״א אין וואַרשע; אויך אַ העברעיִש ביכל „נאקת חלל" פֿון אַ געוויסן בן-ציון דאַווידזאָהן, געדרוקט אין כאַרבין 1923.

דער באַוווסטער זשורנאַליסט און פּאָליטישער טוער אַדוו׳ ה. ערליך, וואַרשע, האָט אַוועקגעשאָנקען אַ טייל פֿון דער ביבליאָטעק פֿון זײַן פֿאַרשטאָרבענעם פֿאָטער, משה ערליך, אַ באַוווסטן לובלינער משכיל, און זײַן אַרכיוו מיט זײַנע כתב-ידן און בריוו פֿון אחד-העם, ש. דובנאָוו און ראובֿן ברײַנין.

פון מ. חסיד, העלסינגפאָרס: בילדער פון אַלטן ייִדישן מאַרק אין העלסינג-פאָרס (באַקומען פון ל. ליובינסקי), „הצהר"—זשורנאַל, אַפישן (אין ייִדיש מיט לאַטײַנישער שריפט, שוועדיש און פיניש), פּראָגראַמען און אַפישן (וועגן חיהלע גראָבערס קאָנצערטן אין פינלאַנד, וועגן רעוויזיאָניסטישע מיטינגען, יוגנט-טעג); מאַטעריאַלן צו דער אויפפירונג פון ש. אַנ–סקיס „דיבוק" אין פינישן טעאַטער א"אַ.

פון י. צדקוני, תל-אביב (דורך ד"ר י. רובין): דרוק-מאַטעריאַלן און אויפרופן פון פּועלי-ציון תל-אביב, פון התאחדות הארגונים בענפי המלאכה וכו׳, פון ממשלת פּלשתינה, The Palestine Gazette 1932, Palestine Commercial Bulletin 1933, פאָלקלאָר-מאַטעריאַלן א"אַ. א. שאַבאַן, יאָהאַנעסבורג (דרום-אַפריקע): זײַן בוך „היימלאָזע טעג". מ. ערליכמאַן, וואַרשע: דוד דרוקס בוך „די מפרשים פון דער תורה". פון מ. שעכטער, קראָקע: קב הישר און דרך הישר לעולם הבא (ייִדיש), מסכת פּורים, אַ זאַמלונג פאָלקלאָר. יוסף מ. לעווינסאָן, ניו-יאָרק: „דער אייביקער פלעק" (דראַמע. ענגלישער כ"י), „טעגלעכע שפּײַזצײַטונג", 2 פאָטאָסטאַטן פון סמיכות און רעקאָמענדאַציע געשריבן פון ר׳ יצחק אלחנן ספּעקטאָר צו לעווינסאָנס פאָטער אין יאָרן תרנ"ג, תרנ"ד. ש. לאַקערמאַן, ווילנע: אַ פּעקל מעדיצינישע ליטעראַטור א"אַ דרוקזאַכן. יהודה פישער, קאָוונע: ספר שארית החיים, קאָוונע, תרפ"ז, געזעץ וועגן ריווח-שטײַער, פּראָגראַם פון עקזאַמענס פון אַ ייִנגערן לערער, קאָוונע 1923, פאָטאָגראַפיעס פון אַלטע שולן, קונסטבילדער א"אַ דרוקזאַכן. אינזש׳ ש. שוואַרץ (דורך ז. מינקאָוו), ליסאַבאָן: זײַן בוך וועגן די פּאָרטוגעזישע מאַראַנען אין פּאָרטוגעזיש, אַ כ"י פון אַ פראַנצויזישער איבערזעצונג פון דעם בוך און בוקסטאָרפס העברעיִשע גראַמאַטיק, ערשטע אויפלאַגע.

פון משה שאַפּיראָ, סטרי: אַ פאָטאָגראַפיש בילד פון דעם פאַרשטאָרבענעם העברעיִש-ייִדישן שרײַבער אברהם לעבנסאַרט, „כתבי אברהם לבנסארט", סטאַניסלע תרע"ב; „הירדן" ע"י אליעזר רוקח, יצחק פֿרנהוף, אברהם לבנסארט, סטאַניסלע תרס"ו ח׳ א׳ ב׳ ג׳). עזריה דאָברושקעס, ווילנע: אַ מעלדונגסבוך פון דער ליטווישער ממשלה-צײַט אין ווילנע אין דרײַ שפּראַכן: ליטוויש, פּויליש און ייִדיש.

נחמן ראָזענבערג, ווילנע: „די ייִדן אין וואַרשע בשעת דעם לעצטן פּוילישן אויפשטאַנד" (סקיצע פון ייִדישן לעבן, ווילנע דרוק ראָם 1869, ז"ז 78, רוסיש); מוהמע פרומעט–זיטטענבילד פון לעאָפּאָלד פריינד, בודאַפּעשט 1885, ז"ז 170, א"אַ דרוקזאַכן.

יעקב פעפער, דאָבראָמיל: אַ געדרוקטע „דרשה פאַר קינדער וואָס פאַנגען אָן חומש צו לערנען", אויסדרוקן פון קאָרטנשפּילער. יצחק פינקל, ראַקאָוו: פאָלקלאָר-מאַטעריאַלן (מנהגים פון שטעטל), דרוקזאַכן, בילדער. מ. פײַפער, ריקי: דרוקזאַכן. מ. ד. קשינסקי, זײַנע ווערק: שירי השירים (1908) און חזות קשה (1907). שאַלקאָ-וויטש, ווילנע: הזמיר הקטן, שירים ופרוזה, וואַרשע תרע"א. פריידע לעוויטאַן, ווילנע: מטמון אופיר בארבעה מערכות. מערכה ראשונה: חנוכי נערים, מערכה שניה: תכונות העט למסחר, מערכה שלישית: תכונות אדם וקיצו, מערכת ארבעת מצות עשה ול"ת עם תרגום אשכנזי... מאת ארי׳ ליב בן אברהם ליאן דאר. ווילנא 1853. (כתב-יד).

יעקב באָטאָשאַנסקיס 40-יאָריקער יובֿל

אין בוענאָס-אײַרעס האָט זיך געשאַפֿן אַ געזעלשאַפֿטלעכער קאָמיטעט צו פֿײַערן דעם 40-יאָריקן יובילײ פֿון דעם אָנגעזעענעם שריפֿטשטעלער, זשורנאַליסט און קולטור-טוער יעקב באָטאָשאַנסקי. אויך פֿאַר דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינ-סטיטוט האָט דער יובילאַר גרויסע פֿאַרדינסטן אַלס איינער פֿון די מיטבויער פֿון דעם אַרגענטינער אָפּטייל און אַקטיווסטער אָנטיילנעמער אין די אַקציעס פֿאַרן ייִוואָ אין דרום-אַמעריקע סײַ מיט פּראָפּאַגאַנדע אין וואָרט און שריפֿט סײַ מיט פּערזענלע-כער מיטווירקונג. דאָס אויספֿיר-ביוראָ האָט איבערגעשיקט דעם געפֿײַערטן שריפֿט-שטעלער די האַרציקסטע וווּנטשן און גרוסן.

רשימות פֿון די בײַשטײַערער

צו דער אַקציע פֿון ה. גילישענסקי אין דרום-אַמעריקע

טוקומאַן (אַרגענטינע)

ע. מיניערסקי, ס׳ אי׳ דע דאַמאַס, א. צ. ק. אַשכנזי—צו 25 פּ׳; ב. קאָהאַן—20 פּ׳; ד. ליס, פּויליש-ייִד׳ פֿאַראיין, ב. פּאָזנאַנסקי, ייִד׳ באַנק—צו 15 פּ׳; י. טאַבאַטשניק, ז. גאָרבאַן, ס. דימאָנד, האַסקעל, ש. שוגורענסקי, צענטער ד. צ.—צו 10 פּ׳; ס. קאָן, נ. טיבערג, פּ. וועדיטשאַנסקי, ס. עלי-כעס, י. סאַנסאָן, י. ראָזענבערג, ל. ראַסקאָווסקי, שולמאַן-מילמאַן, ל. רעזניק, י. ווײַזינגער, מ. לעקמאַן, א. ווײַסמאַן, י. קאַלימאַן, ש. קירשבוים, י. אײַזיקסאָן, י. סאַבראַנסקי, י. ווערכאָוו, א. דיטינעס, י. סאָ-קאָלסקי, ע. זוסלער, מ. מילעגיר, י. לעצמאַן, י, מאַלעמעד, ל. ראָזענבערג, ל. מאַלקינד, א. שטיינבערג, ד. דיזענפֿעלד, י. קאַלימאַן, בראַדי און קופּערמאַן, גוסמאַן, ג. צימערמאַן, י. פּאָזנאַנסקי, מ. מאַלדאָ-וואַנטשיק, ב. נעמיראָווסקי, ד״ר ווענדיטשאַנסקי, ד״ר גאָלדמאַן, נ. פֿירשטאַטער, אַוורודסקי, פֿערדמאַן, קאַלימאַן, ש. לייפֿער, י. באָבראָוו, א. לייפֿער, א. שטיינבערג, פֿערדמאַן, קאָטלער, ד. ליס, א. ליס, דאַווידאָוויטש—צו 5 פּ׳; י. קאָנסעוויק—4 פּ׳; י. קראַווצאָוו, ב. סאָלעטסקי, מ. זעליקאָוויטש, י. סאַ-מיסער, א. ריקליס, ב. ערליך, י. פּרוסקין, א. ס. אַראַנאַוויטש, י. נודעלמאַן, ס. קאָהאַן, מ. גראָבערמאַן, מ. שפּינדלער, ש. קאַלימאַן, י. ראָזענטאַל, מ. פּינדלער, מ. איידענזאָן, נ. פּעק, נ. דאָלינקי, ג. ראַס-קאָווסקי, מ. זעליקאָוויטש, א. דוגלאַטש, סירקאָוויטש, ש. בראַילאָווסקי, קרויט, ש. דיקער, טאַבאַנסקי, י. מאַכלין, א. געלבאַרד, ש. שטיינבערג, מאָסטאַסלאַווסקי, פּאָלאָנסקי, פֿלאָמענבוים, ד״ר פערדמאַן, י. קוטין—צו 3 פּ׳; י. אייזינבערג, א. טייטעלבוים, א. זעליקאָוויטש, י. מאַלי, ד״ר א. קאַפּלאַן, י. בלומענפֿעלד, י. סטיסמאַן, מ. מאַלסער, י. שילמאַן, וו. ראַדוצקי, גרינבלאַט, ד. קאָסטער, אָ. פּעניק, א. קאָהאַן, ד. קאָהאַן, א. רעזניק, ד. אַסקעל, ז. רעזניק, מ. פֿעלדמאַן, פֿלאָמענבוים, אַדלער, טענער, סקאָלניק, סירקאָוויטש, ד. שילמאַן, מ. שאַרף, מ. פֿינקעלמאַן, סירקאָוויטש, א. פֿיליפּאָווסקי, ש. זאַנגער, שאַכניק, ב. גרינשפּון, זעמריק, מאַרקענזאָן, כ. בלומענקראַנץ, גוזמאַן, קאָסטער, ל. קעסטלמאַן, נ. בער-גאָבאָי, פּ. ראַבאָי, י. פֿאַרבער, פֿעלדמאַן און קויפֿמאַן, י. פֿירשטאַטער, י. שפּינדלער, י. האַסקעל, י. וועקסלער, מ. רינטיינשטיין, י. ליס, מ. טייטעלבוים, סטיסמאַן, ב. רויזמאַן, נאַפּאַדענסקי, ליפּאָנעסקי, פֿייטעלעוויטש, זעליקאָוויטש, פֿעלער, סירקאָוויטש, שקאָלניק, ליפּניק—צו 2 פּ׳; א. אַדלער, ל. אײַזענ-בערג, ל. פּרודיצקי, ס. מירקין, א. קאַץ, י. פֿאַקטער, מ. קעסטלמאַן, מ. אַדלער, ס. פּעניאָק, ע. גלאַס,

י. טראַנאָוסקי, מ. ליפּניק, קופּער, פּ. סאָלאָמאָן, מ. יעלין, דינערשטיין, ח. בערדיטשעווסקי, מ. אָקסמאָן, א. מאַטוש, ב. פּילימאָוסקי, מירקין, כ. פּײַן, מ. פֿישמאָן, י. סטאָלייאר, מ. יורקאָוויטש, י. נורוויץ, י. ליפּעלד, א. גאָלדמאָן, א. שטאָרך, ש. מעסטמאָן, י. קאָפּמאָן, ב. עלינאָכע, ל. טשאָרנאָרעקא—צו 1 פּ׳.

קאָרדאָוע

בר׳ פֿיגין—70 פּ׳; ר. העלמאָן — 30 פּ׳; יחד׳ קרעדיט־קאַסע פֿון בעלי־מלאכות און קליינ־העגדלער, יחד׳ באַנק פֿאַר קעגנזײַטיקן קרעדיט, יחד׳ צענטראַלע אוניע—צו 25 פּ׳; מ. בלעכער, ד״ר ש. רויטמאָן—צו 20 פּ׳; ע. קאָנאָף, ב. אימאַס—צו 15 פּ׳; מ. רודא, ל. שטיין, א. דוכאָוונע, א. סאָלאָוויי, מ. קאָזאַקאָוו, ל. דיקאָוסקי, ד. ליטוואַק, י. געלערמאָן, ס. העלמאָן, א. מארכביין, ב. שאַפּירא, א. גליקמאָן, פּ. ראַשעווסקי, י. בלאָנק, א. נײַשטאַט—צו 10 פּ׳; י. שעבאַקאָוו, פֿירבאַנק און קעסעלמאָן, ב. לעסניק, פּ. ליפּיד, י. גרינבערג, ל. גראָס, ס. יוסוק, י. פֿליידערמאָן, האָלצמאָן, מ. קאָפּלאָן, ס. בע־לאָוס, כ. קנאַבעל, מ. דוקאַט, ה. העלמאָן, א. יאַבלאָטשניק, בר׳ פרייבערג, ד״ר י. מאַלץ, מ. גראָס־וואַלד, ב. נעמיראָווסקי, י. דינין, מוניטשאַר און לעמפערט, ש. נאָרענבערג, ש. פֿרידלייאַנדסקי, ר. ווײַנטרוב, א. מלינאַרזשעוויטש, ל. מאיראָוו, ד״ר מ. ריין, ז. שיחט, ס. רויטמאָן, י. קלאָר, ד״ר וואָלאָך, נ. דוכאָונע, בר׳ בראַסלאָווסקי, ש. גרינפֿעלד, י. דיקאָוסקי, ע. בראַנשטיין, מ. ברוכמאָן, ד״ר ל. ליבעשיץ, ל. קאָזאַקעוויטש, א. אייזענבערג, ש. לערנער, ס. אבראַמסאָן, מ. גרינבערג, ד״ר ל. ליס־קאָוויטש, מ. קראָוועץ, וו. קליינמאָן, ד״ר ר. דוקאַטש, ד״ר י. ברעסטאָוויסקי—צו 5 פּ׳; בר׳ גינזבורג, מ. באַריס, ה. בלעכער, י. יאַבלאָנקא, י. סאָוויטש, א. ראַבינאָוויטש, מ. קאָרין, נ. פֿעלדענדלער, ה. קא־וואַלאָ, ס. לעווין, י. אולפאָן, ש. רייזין, י. שעבאַקאָוו, י. בעלאָוס, ק. רויז, ס. ראָזענהעק, ב. פֿישמאָן, מ. זלאַטאָגורא, ל. סירקאַ, א. שוועדסקי, י. פּימאָנאָוושיק, א. קאָנאָר, ד. ראַבינאָוויטש, י. רייזין, י. גערפֿיל—צו 3 פּ׳; י. פֿרענקעל—2,50 פּ׳; י. קוילער, ז. כייסוק, מ. גילמאָן, י. לעווין, י. ראָט־שטיין, ר. רויטער, מ. מאיראָוו, ל. טשערניקאָוו, מ. ליכטענשטיין, ז. ווייטמאָן, מ. זאַלקאָוויטש, ב. שפּענר, ב. יאַליס, מ. ברוסילאָווסקי, ג. מאַנילאָוו, בענדיקטיס, ג. לעסניק, מ. יודאַסין, י. מאַגאַריל, מ. גענוט, י. דוקאַטש, י. קאָנאָר, ל. ווייגער, א. אייניס, א. זאַלאַטקי, א. שאַפּער, ל. קעניס, ל. אדא־מאָוסקי, ס. קריגער, י. באָראָוסקי, ס. שערעשעווסקי—צו 2 פּ׳; י. רויזמאָן, פּ. ניעוויידאָוסקי, א. סאָניק, א. קאַליקא, י. קלאָר, נ. שאַפּירא, י. סעבסאָוויטש—צו 1 פּ׳.

מענדאָסע

מ. טובערט—50 פּ׳ (ערשטע ראַטע פֿון א גרינדער־באַשטײַערונג); מ. דערינאָוסקי, וו. פערלי־כאָוו—צו 25 פּ׳; הילפֿספֿאַראײַן, י. גרינפֿעלד—צו 20 פּ׳; ד״ר פֿליישמאָן—15 פּ׳; פּ. סאַפּאָסניק, ד. מאַרטשעווסקי, י. אַבראַמאָוויטש, בר׳ בריימטאָן, א. לעווין, ל. כהן, בעקערמאָן און קלעצער, ל. רייטש, ע. לעווינסקי, ד״ר ערשעווסקי, ש. פֿליטשמאָן—צו 10 פּ׳; ר. גוטקין, ע. באַמבער, א. אַל־שעוויצקי, כ. בראַדסקי, י. גראַדאָן, י. שוואַרצמאָן, מ. דלוגאַטש, ד״ר שטילערמאָן, מ. גראַדאָן, ב. אַל־טאַראָפֿאָוסקי, א. ווערקלער, י. פּריליוצקי, י. קאָקעוויטש, ג. פֿײַנזילבער, ד״ר י. דימאָף—צו 5 פּ׳; א. שוואַרץ—4 פּ׳; י. פּאַרטנאָי, ש. פּוקס, מ. וואַסערמאָן, מ. פֿייערמאָן, מ. מארטשעווסקי, ס. אײַשער, ש. שאַפּלע, נ. רויטמאָן, ל. קושניר, א. טערניקאָוויטש, א. גראַדאָן, ל. קאָהאָן, י. בלומשטיין, מ. בור־שטיין, י. זעלצער, י. בורסוצקי—צו 3 פּ׳; פּ. גאָטפריד, וו. שפּרינגער, ד. אָפּינים, פּ. שקליאַר, א. גראַדאָן, מ. ראַדוסינסקי, י. מילשטיין, א. סופֿר, ש. גראַדאָן, מ. א. פֿליט, כ. שוויטער, י. גינס, ה. באַמדער, ס. קאַטליק, י. רויטמאָן, ד. סמעטניקאָוו, י. מאַניס, ד. ווראַצלאָווסקי, ז. סטאַראָבינסקי,

י. זינשטיין, מ. שטאַרקמאַן, י. האָפֿפֿענגער, א. קעמעלמאַכער, ל. קאַפּלאַן, ע. ליפּטשענקאָ, ח. בעקערמאַן, ז. חייט, א. לאַנדוי, י. מאַרקאָוויִטש, מ. קלינגער, מ. בוביס, מ. צורף—צו 1 פּ׳.

ראָזאַריאָ

ייִדישע קאָמערץ-באַנק—50 פּ׳; אויפֿן באַנקעט פֿון גילישענסקי—42,50; אַסאָסיאַסיאָן איזראַעליטאַ, ס. יאַרסקי, מ. קליינמאַן- צו 25 פּ׳; ה. יאַשפּאַן, י. בלעגער, מ. סיגאַנעוויטש, ד. י. כאַראַף, באַנקאַ קאָאָפּעראַטיוואַ—צו 20 פּ׳; צ. גוטמאַן, דאַמען-פֿאַראיין—צו 15 פּ׳; י. פֿרומקין, פּ. פֿעלדמאַן, אַ. וואַקסעמבערג, מ. קויפֿמאַן, י. כּץ, י. שמואלאָוויטש, ש. רודאָי, צ. קופּערשטיין, א. ראָזענבלאַט, ד״ר מ. וויינשלבוים, ח. גרינשטיין, ד״ר לעווין, א. טערעספּאָלסקי, ל. גוטמאַן ד״ר ל. לאַפּאַקאָ, א. פֿרידמאַן, ד. בריל, מ. מאַכלין, א. מאַסקיווקער, י. סלעפּאָי, ריפּא און סלעפּאָי, י. קליינמאַן, ז. מישמאַן, א. טאקמאַן, יוניאָן קאָאָפּעראַטיוואַ, ד״ר מ. ליטמאַנאָוויטש—צו 10 פּ׳; מ. קרייער, א. מיטעלבערג, ע. עטקין, ע. פּשעוואָזניק, ל. פּיסקאָרץ, ל. אַלטשולער, מ. רייכמאַן, ע. שיינעס, מ. מאַסקיווקער, ג. מיטעלבערג, ב. מיטעלבערג, נ. קאָהן, י. פּאָזנער, י. פֿייער, ד. קליינמאַן, ב. רייזמאַן, מ. אַווערבוך, ג. גאָלדבעט, ל. טאקוס, ח. סמאָלאַרענקאָ, י. רויזמאַן, ה. לעוויט, י. שעכטער, ש. וויינשטיין, מ. גראָסמאַן, ד״ר שוכמאַן, ד״ר סלוזשיטעל, מ. שטיינשלייגער, ז. פּאָרטנאָי, ל. שטיינמאַן, י. מאַרכאסע, ד״ר קאַמינסקי, מ. בייטמאַן, קאָאָפּעראַטיוו פֿראטערנאַל, ע. שיין, א. גליקשטיין, ז. קליינמאַן, מ. רודאַי, פּ. עלבערט, י. ריפּא, ד. לודמער, מ. מעדזשעבאָווסקי—צו 5 פּ׳; ב. קליינמאַן, מ. גאַווער, ח. קראַוויטשיק—צו 4 פּ׳; א. עפּשטיין, ח. דלאָגאָוויצקי, מ. נאַטאַנסאָן, אייזבונד און עפּשטיין, ז. רייכמאַן, מ. נודענבערג, י. ליפֿשיץ, א. גרין, י. שקליאַרסקי, ל. ברונשטיין, ש. פֿליישמאַן, י. טשאַצקין, ס. פֿרידמאַן, ב. פּאָליאַק, קאַמערגאראדסקי, ב. באַסקין,—צו 3 פּ׳; א. ראָזענטאַל, א. קנאָבעל, ע. ניסענבוים, ש. לומער, ל. גראוומאַן, ל. נעמקאָווסקי, ב. ניימאַן, מ. זעדין, א. קאציזשנע, י. גורעוויטש, י. וויגאָדנער, פּ. אלמוס, מ. כאַסין—צו 2 פּ׳; פּ. פּעסאטשינסקי—1 פּ׳.

מאָזעסוויל

„גאַנאדעראס אונידאס״—25 פּ׳; י. לאַנגער, ד״ר מ. מעלאַמעד, ב. ש. טרומפּער—צו 10 פּ׳; א. הרכּבי, ב. כ. טרומפּער, שיינין און מולער, ברידער וויגדאָראָוויטש, א. טרומפּער, י. סטאַראָוואָלסקי, א. וואַקסענבערג, י. ברענער, י. פֿליישער, ל. בלאָך, ש. לעווין, ד״ר ר. נאָוויק, ל. טיסענבוים, י. צ. זאַליאסניק, מ. הרכּבי, ש. אבארזשאניק, ב. טרומפּער, י. דראָזנין, נ. קאַצאָוויטש, מ. נ. טיסנבוים, י. קאַפּלאַן, א. גראָדעק—צו 5 פּ׳; ד״ר א. רינסקי, א. חפֿץ, מ. כאַרמאַץ, ט. קאַפּלאַן, מ. בלומענפֿעלד, מ. זאַלצמאַן, א. קאַפּלאַן, ח. ראַכאָוויצקי, ד״ר ב. קאלער, ד. וואַקסענבערג, ד״ר י. פֿינק, פֿ. בראָקין, י. פֿייערשטיין, נח קאַצאָוויטש, י. נעכאַמקין—צו 3 פּ׳; ד. קאַפּלאַן, ה. רענאָוויצקי, טיסנבוים, ג. מאַלענקי, א. שילמאַן, ברידער גאָלדבערג, מ. פּרעסס, י. באָראָף, ש. אָרליאַן, י. מאָנאַסטירסקי, ברידער קראָפּאטקין—צו 2 פּ׳; מ. גאָלדמאַן, ב. שקליאַר, ג. קליינמאַן—צו 1 פּ׳.

סאַנטאַ-פֿע

נ. געלער, דאַמען-פֿאַראיין, י. גאָלדין, ברידער קאַמינסקי, מ. טשאַקלער—צו 10 פּ׳; א. וואָראָביאָוו—6 פּ׳; גוטמאַן-איטערמאַן, ברידער שענקער, א. אַווראַטין, א. קערסאָן, „טרוסטראַ פֿעראַ״, י. איטערמאַן, נ. אוסאַטש, כ. נילבערט, י. סקולניק, ר. שוכמאַן, ד״ר דאַלינסקי, ד״ר טיסנבוים, י. סוועטליצקי, ד. וויינמאַן—צו 5 פּ׳; ס. שפּילער, א. רעכטשייט, א. קריוואָי, פּ. לאַנדמאַן, ר. סווערדלאָוו, א. קאהן, א. קעסלער—צו 3 פּ׳; י. ראָכקינד, י. פֿורמאַן, ע. ריטוואָ, א. טייטעלבוים, ל. אַבראַמאָוויטש, ז. וואָלקאָף, ל. מאַרניאַנסקי, מ. טאטאו, ס. זוסמאַן, י. קרייטשיק—צו 2 פּ׳; אַ. פֿעפֿערמאַן, ג. וואָלקאָף, א. גאַליק, א. גרוגלייט, ש. שאַנכעלאָוו—צו 1 פּ׳.

JEDIES – BIULETYN ŻYD. INSTYTUTU NAUKOWEGO
Lipec 1935 Adres: Wiwulskiego 18, Wilno

פּאַראַנאַ

ברידער ראָכקינד, ד״ר שאָפּירא, ב. זאַסלאַווסקי—צו 10 פּ׳; י. גאָוואָדוואָרסקי, מ. שלימאָוויטש, ס. ראָטנבערג, ד״ר אידעלסאָן, א. גבאי, ח. ל. גלעמבאָצקי, ד. זאניס, ה. שטיינבערג, ד״ר ל. זיידנבערג, מ. סאָקאָלאָווסקי—צו 5 פּ׳; מ. לאַנדסמאַן, מ. ווינגאַרטען, א. פּרעסמאַן, ח. שוואַרצבערג—צו 3 פּ׳; ל. ספּעקטאָר, מ. גינזבורג, י. שלימאָוויטש, מ. שווייצער, מ. ראָטנבערג, ש. קויפמאַן, מ. זיצערמאַן—צו 2 פּ׳; מ. פּינעצקי, י. נירנבערג, י. טראָכטנבערג—צו 1 פּ׳.

קאָרריעספּאָנדענטן

מ. לעווין, מ. עפּענדאָוויטש, ייִדישע פּרויען הילפס־אַרגאַניזאַציע—צו 15 פּ׳; י. שוועדק, ש. גוטניצקי, א. שוועק, א. רודניק—צו 10 פּ׳; גרינבערג־מאַרגולים—60 פּ׳; ברידער טאַפּעל, פּ. גאָלדשמידט, פּ. בלומכערמאַן, א. פּידעל, ברידער טאַפּעל, א. פּינסקער, אזש, ק. מאַלאַכאָוויטש, ל. ראָבינאָוויטש, ד״ר מוטשניק, ברידער בלאַנקא, א. פּשעפּיורקע, ג. לייפּשיץ—צו 5 פּ׳; מ. קופּערשטיין—4 פּ׳; י. כוסיד, ברידער ביללענקא, י. צימערמאַן, מ. ח. סיני, י. גערשאָוויטש, ח. וויגאָקור, ר. צימבאַליס, ש. שערמאַן, ג. ראָבינאָוויטש, ע. ביינערמאַן, ל. קעסלער, מ. ח. יאָשפּע, י. אבראָהאָ, ס. שוואַרץ, מ. מאַרנפּעלד, נ. פּריד—צו 3 פּ׳; א. אַלפּערן, י. ראָטשטיין, נ. קאהן, ש. טשאַרני, מ. קראָסנאָף, ד. לייפּשיץ, ס. סוועדנויך, מ. בודמאַן, ו. האַמבורג, ש. וויידעמליאַנסקי, ע. מוצמאַן, ראָזנבוש, מ. לייבערמאַן, א. קאַלטונאָו, מ. בלאָווישטיין, ב. רעזניק, ד. סלוצקי, ז. ראָזנטור, ח. ווישניאַרסקי, י. קראָסנוויצקי, ש. טשערוויץ, י. זאַלץ, ס. פֿיין, כ. מעסעל, ח. טשערוויץ, י. ריבא, ל. מענאַקער, ל. בלעכערמאַן, י. יאַבלאָנקא, ח. סערעבריאַניק—צו 2 פּ׳; מ. קאָפּלאַן—1,50 פּ׳; א. קאַרטשאַק, י. גוטניצקי, ג. רענדע, נ. סאד, מ. קאָסאָווסקי, ס. בראָיערמאַן, כ. פֿרידמאַן, כ. מעשמאַן, מ. פֿורמאַן, מאַרגענשטערן, כ. וויש־ניעווסקי, כ. זאגראַניטשני, ב. קאַרנבלום, מ. ברעגמאַן, י. ברייטבאַרד, ס. פּערקאַנסקי, ח. קאַרנפּעלד, ק. שוועק, ר. גאָלדמאַן, ל. ברעגמאַן, י מענדעלעוויטש, ד. מוטשניק, נ. סאלטינאָווסקי, ב. רעדקאָזוב, ז. ציבעלמאַן, ל. קוקסא, ע. אפּען, ש. גרא, ש. שמולעוויטש, ס. קרויטער, ל. וויטניאָווסקי, נ. שעכטמאַן, א. אשכנזי – צו 1 פּ׳; קאָפּלאַן—0,50 פּ׳.

המשך פֿון די רשימות אין די ווייטערדיקע נומערן

צענטראַלע, פילסעקציע, פּסיכפּעד סעקציע ווילנע:
Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno
עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישע סעקציע:
J. Leschtschinski, Żabia 9/34, Warszawa
היסטאָרישע סעקציע, פּאַריז:
E. Tscherikower, 34, Rue Dombasle, Paris (15e)
ניו־יאָרק: Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York
בוענאָס־איירעס: Instituto Cientfico Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Airres

Printed in Poland. druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

PRINTED IN POLAND.
druk. d. krejnes wilno, rudnicka 2

Opłata pocztowa uiszczona ryczał

JIWOBLETER Miesięcznik Żydowskiego Instytutu Naukowego
The Monthly of the Yiddish Scientific Institute

Nr. VIII
Wrzesień

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

Doktorowi Chaimowi Żytłowskiemu z okazji 70-lecia.
To Doctor Chaim Zhitlowsky on the Occasion of His 70th Birthday.

Prof. S. Dubnow
Maimonides w dziejach Żydów.
Maimonides in Jewish History.

J. Mark
Językoznawstwo marksowskie a marrowskie.
Marxism vs. Marrism in Linguistics.

Prof. M. Bałaban
Reb Fajwisz, dyktator kahału krakowskiego.
Reb Fayvish, the Dictator of the Kahal of Cracow.

L. Lehrer
Wychowanie a życie.
Education and Life.

ROZBIORY I SPRAWOZDANIA / *REVIEWS:*

Dr. J. Shatzky
A. Lewin. Kantonistn.

Dr. F. Friedman
S. B. Weinryb. Neueste Wirtschaftsgeschichte der Juden in Polen und Russland I.

Dr. M. Weinberg
Z czasopism psychoanalitycznych.
From Psychoanalitic Reviews.

Dzieci żydowskie w Italji.
Jewish Children in Italy.

Z. K.
E. Zīcans. Arabieši Vecajā Derībā...
J. Avinari. Milōn hidduše H. N. Bialik.

M. W.
V. Rasmussen. Ruth.

UWAGI / *MISCELLANEA:*

Dr. J. Brutzkus
Z bibljoteki rabina kijowskiego z 15-go st. R. Moše Hagola.
From the Library of the Kiev Rabbi of the 15th Century R. Moše Hagola.

S. Ginzburg
O książce „Rikcug der francojzn" (1813).
On the Pamphlet "Riktsug der frantsoizn" (1813).

Vilniana w mojem archiwum.
Vilniana in My Archives.

Z. Honig
Jurysdykcja nad Żydami litewskiemi na końcu 18-go w.
The Jurisdiction concerning the Lithuanian Jews on the End of the 18th Century.

WYDAWNICTWA NADESŁANE / *NEW PUBLICATIONS RECEIVED*

Dodatek: „Jedies" — Biuletyn Żydowskiego Instytutu Naukowego Nr. 3 (52).
Enclosed: „Jedies" — The Bulletin of the Yiddish Scientific Institute No. 3 (52).

ייִוואָ בלעטער

חודש-שריפט פון ייִדישן ווייסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

אינהאַלט פֿון נומער

פראָפֿ׳ ש. דובנאָוו:
דער איצטיקער צושטאַנד פֿון דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפֿיע 289

ד״ר אַ. אַ. ראָבאַק:
אָפּשטאַם און אויסדרוק-שטייגער 295

ד״ר ר. מאַהלער:
וועגן נאַציאָנאַל-סאָציאַלן כאַראַקטער פֿון דער קאַראַיִמישער באַוועגונג אין איר אָנהייב-תקופֿה . 304

ד״ר מ. ווײַנבערג:
אויסזיכטן פֿאַר ייִדישע פֿאָרשונגען אויפֿן פּסיכיאַטרישן פֿעלד 323

ד״ר א. טאַרטאַקאָווער:
וועגן דעם מהות און די אויפֿגאַבעס פֿון אַ ייִדישער סאָציאָלאָגיע 335

נ. ווײַניג:
געשיכטע און פּראָבלעמען פֿון דער ייִדישער פֿאַרעמיאָגראַפֿיע 357

ש. ווינטער:
אַ קונטרס חשבונות פֿון לובראָנצער קהל פֿון 19/1818 371

אָנגעקומענע ביכער 383

דער אַבאָנעמענט-פּרײַז פון די ייִוואָ-בלעטער אויפן יאָר 1935 באַטרעפט:

ין פּוילן — 18 גילדן אַ יאָר (מען קאָן דאָס געלט אײַנצאָלן אויך אין 4 ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר — 6 ג׳,
ם 1טן אַפּריל—4 ג׳, צום 1טן יולי—4 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—4 ג׳); אין אויסלאַנד - 70 פראַנצויזישע פראַנק
ן ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—25 פ״ק, צום 1טן אַפּריל—15 פ״ק, צום 1טן יולי—15 פ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער—15 פ״ק).

אַר מיטגלידער פון געזעלשאַפטן „פרײַנד פון ייִוואָ״: אין פּוילן — 12 ג׳ (אין ראַטעס: צום 1טן
נואַר—4 ג׳, צום 1טן אַפּריל—3 ג׳, צום 1טן יולי—3 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—2 ג׳); אין אויסלאַנד—50 פראַנצ׳ פ״ק
ין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—20 פ״ק, צום 1טן אַפּריל—10 פ״ק, צום 1טן יולי—10 פ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער — 10 פ״ק.

נאָנסן-פּרײַז: אין פּוילן: אַ גאַנצע זײַט 100 ג׳, אַ האַלבע—50 ג׳, אַ פערטל—30 ג׳;
אין אויסלאַנד: אַ גאַנצע ז׳ 350 פר׳ פ״ק, אַ האַלבע—180 פ״ק, אַ פערטל—95 פ״ק.

אין איינצל-פאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט אַרויסגעלאָזט

אַ ד ר ע ס:

וואָ-בלעטער, ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט, וויוולסקי-גאַס 18, ווילנע
Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wiln
Konto czekowe P.K.O. 81.396 פק״אָ-קאָנטע

ין צפון-אַמעריקע אַבאָנירט מען די „ייִוואָ-בלעטער״ נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפּטייל פון ייִוואָ אין ניו-יאָרק:
Society of Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 43
New York C.

Printed in Poland.
druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

רשימה פֿון די וויסנשאַפֿטלעכע רעפֿעראַטן צום צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ

14–18 אויגוסט 1935

די דאָזיקע רשימה אַנטהאַלט די רעפֿעראַטן וואָס זיינען צוגעזאָגט געוואָרן פֿאַרן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ. פֿון זיי זיינען געהאַלטן געוואָרן 33, 14 זיינען צוגעשיקט געוואָרן אין מאַנוסקריפּט, 6 זיינען צו דער צייט ניט צוגעשטעלט געוואָרן. ס״ה געפֿינען זיך איצט אין אונדזער רשות 31 כתב־ידן, וואָס ווערן פֿאַר־עפֿנטלעכט ווערן צום גרעסטן טייל אין די ייִוואָ־בלעטער און אַנדערע אין די שריפֿטן פֿון ייִוואָ. אין דעם איצטיקן נומער ווערן געדרוקט 7 פֿון די דאָזיקע רעפֿעראַטן.

I. אַלגעמיינע טעמעס

1. ד״ר י. דאווידזאָן (קאָפּנהאַוון): פֿאַרגלייַכנדיקע מעטאָדע אין דער פֿאָרשונג פֿון קולטור־ענינים.
2. ד״ר מ. ווייַנרייַך (ווילנע): אַקטואַליזירונג פֿון דער וויסנשאַפֿטלעכער אַרבעט (קאָרעפֿעראַטן פֿון נ. פּרילוצקי און י. לעשטשינסקי.)
3. ד״ר א. טאַרטאַקאָווער (לאָדזש): וועגן דעם מהות און די אויפֿגאַבעס פֿון אַ ייִדישער סאָציאָלאָגיע.
4. ל. פֿינקעלשטיין (וואַרשע): מיטאָס, אַלעגאָריע, מעטאַפֿיזיק.
5. פּראָפֿ׳ פֿ. שניאורסאָן: די גרונט־פּראָבלעמעס פֿון דער ייִדישער וויסנשאַפֿט.

II. אויפֿן געביט פֿון דער פֿילאָלאָגישער סעקציע

6. ד״ר פֿ. בעראַנעק (ייִנדריכאָוו הראַדעץ): ייִדיש אין דער טשעכאָסלאָוואַקייַ.
7. נ. גאָלדבערג (ניו־יאָרק): די סביבה און דער ייִדישער שרייַבער.
8. ד״ר מ. דיאַמאַנט (טשערנאָוויץ): ייִדישע פֿאָלקס־קונסט.
9. ד״ר מ. ווייַכערט (וואַרשע): פּראָבלעמעס פֿון דער ייִדישער טעאַטראָלאָגיע.
10. נ. ווייַניג (ווילנע): געשיכטע און פּראָבלעמעס פֿון דער ייִד׳ פּאַרעמיאָגראַפֿיע.
11. ד״ר מ. ווייַנרייַך (ווילנע): גרונט־פּראָבלעמעס פֿון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַטור־שפּראַך.
12. יודאַ א. יאָפֿע (ניו־יאָרק): ייִדיש אין אַמעריקע.
13. ד״ר י. נאַדעל (ריגע): פֿאָרשונגען וועגן העברעיִשן סינטאַקסיס.
14. נ. פּרילוצקי (וואַרשע): מיט וואָס איז ייִדיש אָפּגעשיידט פֿון דייַטש?
15. ז. קלמנאָוויטש (ווילנע): די ייִד׳ ליטעראַטור־שפּראַך אין אָנהייב 19טן י״ה (יוסף פּערל און זייַן קרייַז).
16. ז. רייזען (ווילנע): די ייִדישע פֿאָלקס־ליטעראַטור אין 19טן י״ה.

III. אויפֿן געביט פֿון דער היסטאָרישער סעקציע

17. ד״ר י. ברוצקוס (פּאַריז): די עלטסטע געשיכטע פֿון ייִדן אין קרים.
18. פּראָפֿ׳ ש. דובנאָוו (ריגע): דער איצטיקער צושטאַנד פֿון דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפֿיע.
19. ד״ר ר. גלאַנץ (ווין): די אונטערשטע שיכטן פֿון דייַטשן ייִדנטום אין 18טן י״ה.
20. פּראָפֿ׳ מ. הלוי (בוקאַרעשט): די ייִדישע אויטאָנאָמיע און דער קאַמף פֿאַר דער עמאַנסיפּאַציע אין רומעניע אין 19טן י״ה.
21. ד״ר מ. העלער (ווילנע): אַ ייִדיש שטעטל אין דער ליטע אין 18טן י״ה.
22. ש. ווינטער (וולאָצלאַוועק): אַ קונטרס מיט חשבונות פֿון לובראָנצער קהל פֿון 19/1818.
23. א. טשעריקאָווער (פּאַריז): די מעטאָדן צו פֿאָרשן די אַנטיסעמיטישע באַוועגונג.

24. י. ליפשיץ (ניו־יאָרק): די אַמעריקאַנער אינטערוועניציעס וועגן די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד אין די 1880ער יאָרן.
25. י. לעוויטאַץ (ניו־יאָרק): דער דובנער פּנקס.
26. ד״ר ר. מאַהלער (וואַרשע): וועגן נאַציאָנאַל־סאָציאַלן כאַראַקטער פֿון דער קאַראַיִמישער באַוועגונג אין איר אָנהייב־תקופֿה.
27. מ. מיזעש (וואַרשע): ייִדישע בעלי־מלחמות אין פּוילן אין 17טן און 18טן י״ה.
28. א. מענעס (פּאַריז): נבֿיאים און פֿאָלקס־פֿאַרזאַמלונג.
29. ד״ר ר. נאָטיק (ווילנע): צו דער געשיכטע פֿון האַנטווערק בײַ ליטווישע ייִדן.
30. ד״ר נ. פּאַץ (ווילנע): די ייִדישע פֿראַגע אין דער אידעאָלאָגיע פֿון דער רוסישער אינטעליגענץ אין 19טן י״ה.
31. ד״ר פ. פֿרידמאַן (לאָדזש): אָרגאַניזאַציע פֿון דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפֿיע.
32. ד״ר פ. פֿרידמאַן (לאָדזש): אינדוסטריאַליזירונג פֿון ייִדן אין קיניגרײַך פּוילן אין די יאָרן 1800—1870.
33. פּ. קאָן (ווילנע): די אינווענטאַריזירונג פֿון אַרכיוו־מאַטעריאַלן מכּוח ייִדן אין אַלגעמיינע און ייִד׳ אַרכיוון אין מזרח־אייראָפּע.
34. ד״ר ע. רינגעלבלום (וואַרשע): צו דער קולטור־ און שטייגער־געשיכטע פֿון די וואַרשעווער ייִדן אין 18טן י״ה.
35. ד״ר י. שאַצקי (ניו־יאָרק): די ייִדישע היסטאָריאָגראַפֿיע אין אַמעריקע.
36. ב. שטיינבערג (ניו־יאָרק): די אַנראַריזירונג פֿון די ייִדן אין אַמעריקע פֿאַר 1880.
37. ד״ר י. שיפּער (וואַרשע): מקורים צו דער געשיכטע פֿון וועד־אַרבע־אַרצות.

IV. אויפֿן געביט פֿון דער עקאָנ׳־סטאַטיסטישער סעקציע

38. י. גיטערמאַן (וואַרשע): די פּדאָדוקטיווירונג פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין פּוילן.
39. פּראָפֿ׳ ל. הערש (זשענעוו): וועגן דער קרימינאַליטעט צווישן ייִדן אין פּוילן.
40. ד״ר ה. לאַנדוי (פּאָנעוועזש): די עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג אין דער אומאָפּהענ־גיקער ליטע (1918—1935) און די פּערספּעקטיוון פֿון דער ייִדישער עקאָנאָמיק.
41. י. לעשטשינסקי (וואַרשע): דער איצטיקער צושטאַנד פֿון דער וועלט־ווירט־שאַפֿט און די פּערספּעקטיוון פֿון דער ייִדישער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג.
42. ל. קאַנעל (ביאַליסטאָק): פֿאַך־קאָנסולטאַציע און דער יודישער עקאָנאָמישער אויפֿבוי.

V. אויפֿן געביט פֿון דער פּסיכ׳־פּעדאַגאָגישער סעקציע

43. ד״ר ח. אָרמיאַן: די הײַנטיקע ייִדישע פּסיכאָלאָגיע און אירע באַדערפֿענישן.
44. ד״ר ז. בערנפֿעלד (ווין): וועגן דער פּשוטער מאַנסבילשער פּובערטעט.
45. א. גאָלאָמב (בן־שמן): שיפֿלות־פּסיכאָלאָגיע.
46. ל. לעהדער (ניו־יאָרק): לערער און שולן אין פֿאַרשיידענע קולטורעלע און פּסיכאָלאָגישע סיטואַציעס.
47. ד״ר מ. ווײַנבערג (פּיטסבורג): אויסזיכטן פֿאַר ייִדישע פֿאָרשונגען אויפֿן פּסיכיאַטרישן פֿעלד.
48. ש. לעווין (קאָוונע): טיפּאָלאָגישע אויספֿאָרשונג פֿון די שילער פֿון קאָוונער קאָמערץ־גימנאַזיע.
49. ר. סימכאָוויטש (וואַרשע): אַן אויספֿאָרשונג וועגן דער מאָראַליטעט פֿון די ייִדישע שולקינדער אין ווילנע.
50. ד״ר וו. עליאַסבערג (ווין): דעמאָקראַטישע פּראָפּאַגאַנדע.
51. ד״ר ה. קאָוואַרסקי (ווילנע): נערוועזקייט בײַ קינדער.
52. ד״ר א. א. ראָבאַק (קעימברידזש, מאַס): אָפּשטאַם און אויסדרוק־שטייגער.
53. ד״ר י. רובין (תּל־אָבֿיבֿ): ייִדישע קינדער אין ארץ־ישראל.

דער איצטיקער צושטאַנד פֿון דער יִידישער היסטאָריאָגראַפֿיע

(רעפֿעראַט געהאַלטן אויפֿן צוזאַמענפֿאָר פֿון יִיווא 14—19 אויגוסט ד"י)

פֿון פּראָפֿ' שמעון דובנאָוו

ניט צום ערשטן מאָל קומט מיר אויס צו רעפֿערירן וועגן דעם צושטאַנד פֿון דער יִידישער וויסנשאַפֿט, באַזונדערס אין איר וויכטיקסטן טייל—היסטאָריאָגראַפֿיע. איך האָב שוין אַליין איבערגעלעבט אַ פּאָר תקופֿות אין דער אַנטוויקלונג פֿון אונדזער געשיכטע-שרייבונג. און ווען איך קום הײַנט צו מאַכן אַ קורצן איבערבליק איבער דעם לאַנגן וועג פֿון דער דאָזיקער אַנטוויקלונג, מוז איך מאַכן אַ ברכה „שהחיינו", וואָס איך קען איצט אָנמערקן אין איר אַ נייע פֿאַזע – אַ סימן, אַז אונדזער וויסנשאַפֿטלעכער געדאַנק שטייט ניט אויף איין אָרט, אַז מען הערט ניט אויף צו פֿאָרשן אַפֿילו אין אונדזערע קאַטאַסטראָפֿאַלע צײַטן.

די „יִידישע וויסנשאַפֿט" האָט געהאַט אַ פֿאַרשיידענעם אינהאַלט אין פֿאַר-שיידענע צײַטן. אַמאָל איז דאָס געווען „תורה" אין טראַדיציאָנעלן זינען, דערנאָך איז דאָס געוואָרן „וויסנשאַפֿט דעם יודענטומס", ד"ה פֿאָרשונגען וועגן יהדות, יִידישקייט און לִיטעראַטור, און ערשט אין דעם לעצטן האַלב-יאָרהונדערט ווערט דאָס אַלץ מער וויסנשאַפֿט פֿון יִידישן פֿאָלק, אַ פֿאַרצווײַגטע סאָציאָלאָגישע דיסציפּלין—פֿאָלקסיטישע און סאָציאַל-עקאָנאָמישע דינאַמיק פֿון יִידישן פֿאָלק, קולטור, טנאָגראָפֿיע און פֿאָלקלאָר.

אין דער תקופֿה פֿון „תורה", וואָס האָט געדויערט יאָרהונדערטער, האָט מען נאָר געלערנט „תורה" און געפֿאָרשט אין אַלטע הייליקע אָדער האַלב-הייליקע ספֿרים, מאַכנדיק צו זיי „פּירושים", קאָמענטאַרן, וויל קריטיקירן די אַלטע טראַדיציעס האָט מען ניט געטאָרט. פּירוש און פּילפּול, קאָמענטאַר און סכאָלאַס-טיק—זײַנען געווען די איינציקע פֿאָרמען פֿון „פֿאָרשונג". און טאָמער האָט ווער עס איז געפֿרוווט זאָגן אַ פֿרײַע קריטישע מיינונג, אַזוי למשל ווי ר' עזריה מן האדומים אין זײַן „מאור עינים" אָדער אַריה די מודינא אין „אַרי נוהם", האָט מען דעם ספֿר מחרים געווען אָדער נישט געלאָזט אים דרוקן. ערשט אין אָנהייב 19טן יאָרהונדערט האָט זיך באַווײַזן אין מערב-אייראָפּע אַ נייע פֿאָרם—די „חכמת ישראל" אָדער „וויסנשאַפֿט דעם יודענטומס", ווי דאָס האָט געהייסן בײַ דײַטשע יִידן.

מען האָט אָנגעהויבן פֿאָרשן די געשיכטלעכע עלעמענטן אין דער אַלטער לִיטעראַטור, צוערשט אַנאַליטיש און דערנאָך קריטיש. די מעסיקע פֿאָרשער האָבן זיך באַנוגנט מיט אַנאַליזירונג פֿון דער מיטלאַלטערלעכער לִיטעראַטור; זיי האָבן פּעסטגעשטעלט כראָנאָלאָגישע דאַטעס, אַנטדעקט צײַט און אָרט פֿון אַנאָנימע שריפֿטן (מדרשים, תפֿילות, קינות), אָבער זיי האָבן מורא געהאַט צו באַרירן די

גאָר אַלטע הייליקע שריפטן, די „כתבי הקודש", און די תורה שבעל פה—דעם תלמוד. די ראַדיקאַלערע פּאָרשער, פון דער רעפּאָרמיסטישער ריכטונג, האָבן זיך שוין איינגעשטעלט צו קריטיקירן די אַלטע טראַדיציעס ביז צום תלמוד. אָבער ביבל-קריטיק האָט זיך קיינער פון די יידישע פּאָרשער ניט דערלויבט. ערשט צום אָנהייב 20טן יאָרהונדערט איז געקומען די צייט פון פרייער קריטיק אויף אַלע געביטן פון אונדזער געשיכטע.

אויפן וועג פון דער בלינדער טראַדיציע צו וויסנשאַפטלעכער קריטיק האָט זיך געביטן דער באַנעם פון דער יידישער געשיכטע, ד"ה די פּאָרשטעלונגען וועגן איר אינהאַלט און איר צוועק—פֿיר אַזעלכע באַנעמען זײַנען געקומען כסדר איינע נאָך דער אַנדערער אין משך פון לעצטן יאָרהונדערט: דער טעאָלאָגישער און דער ספּיריטואַליסטישער (ליטעראַטור-געשיכטלעכער), דער סאָציאָלאָגישער און סאָציאַל-עקאָנאָמישער. די ערשטע צוויי גייען אַרויס פון דעם געדאַנק, אַז דער עיקר איז געשיכטע פון יודאַיזם, פון זײַן רעליגיע אָדער ליטעראַטור, און ניט פון יידישן פֿאָלק, מיינענדיק, אַז יידן זײַנען אין גלות געווארן אויס פֿאָלק אָדער עפּעס אַ סוראָגאַט פון אַ נאַציע. די לעצטע צוויי שיטות באַטראַכטן די געשיכטע פון יידישן פֿאָלק ווי אַ געשיכטע פון אַן אייגנאַרטיקן נאַציאָנאַלן און סאָציאַלן אָרגאַניזם, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט אַנדערע פֿעלקער און פֿירט אויס אַלע פֿונקציעס פון אַ לעבעדיקער נאַציע.

די ערשטע עפּאָכע פון היסטאָריישער פֿאָרשונג (1820—1860) איז פֿאַרבונדן מיט די נעמען פון צונץ—ראַפּאָפּאָרט—קראָכמאַל. מען האָט דורכגעלייגט וועגן אין דעם אורוואַלד פון אונדזער טויזנטיעריקער ליטעראַטור, אויפגעדעקט די קוואַלן פון מדרש, תפילות, פיוטים און דער הלכיסטישער ארבעט פון די גאונים; מען האָט געשאַפֿן אַ פילאָסאָפישע סיסטעם פון דער יידישער געשיכטע (קראָכמאַלס „מורה נבוכי הזמן"), אייגנטיילדיק זי אין באַשטימטע פעריאָדן פון גייסטיקער אַנטוויקלונג. דאָ איז שוין געווען אַן אָנהייב פון פרייער קריטיק אין אַ פאַרשטעלטער פּאָרם. אָפּענער איז געווען די קריטיק פון דער תלמודישער טראַדיציע אין די ווערק פון דעם רעפֿאָרמיסט אברהם גייגער. אָבער אַלע פּאָרשער פון יענער צייט, וואָס מיר וועלן זי אָנרופֿן די „צונץ-עפּאָכע", זײַנען ניט אַרויס פון דעם געביט פון טעאָלאָגיע און ליטעראַטור-געשיכטע. די פּאָליטישע און סאָציאָלע היסטאָריאָגראַפֿיע האָט זיך אָנגעהויבן ערשט אין דער גרעץ-עפּאָכע (1860—1890).

גרעץ האָט שוין געהאַט פֿאַר זיך אַסך באַאַרבעטן מאַטעריאַל און האָט אַליין אויך געפֿאָרשט אויפן געביט פון פּאָליטישער און געזעלשאַפֿטלעכער געשיכטע, אַזוי אַז ער האָט געקאָנט נעמען אויף זיך די גרויסע אויפגאַבע—בויען אַ סיסטעמאַטישע געשיכטע פון יידישן פֿאָלק. ער האָט זיך נאָך ניט אײַנגעשטעלט אין יענער צייט פון אַסימילאַציע אָנצורופן זײַן ווערק מיט דעם דאָזיקן נאָמען, נאָר האָט עס באַטיטלט באַשיידן: „געשיכטע דער יודן", אָבער אין תוך איז דאָס געווען אַ פֿאָלקס-געשיכטע מיט אַ צו גרויסן עלעמענט פון טעאָלאָגיע און ליטעראַטור-געשיכטע. די צעטיילונג פון די תקופות (פעריאָדיזאַציע) איז אין גאַנצן

געווען אַ טראַדיציאָנעלע (ביבל־תקופה, משנה- און גמרא-צייַט, גאונים-צייַט, רבנים- און מקובלים-תקופות אאַז"וו). אין די עלטערע פּעריאָדן פֿון די „הייליקע שריפֿטן" און תּלמוד לאָזט גרעץ צו נאָר מעסיקע אַנאַליטישע אָדער טעקסט-קריטישע באַמערקונגען. אָבער אין דער אָפּשאַצונג פֿון רבנות, קבלה און חסידות איז ער אָפֿט קריטיש שאַרף. אין זייַנע וועגן זייַנען געגאַנגען די ווינער געלערנטע ווי ס („דור דור ודורשיו"—געשיכטע פֿון תּורה שבעל פּה) און ג י ד ע מ א ן (געשיכטע פֿון דער מיטלעלטערלעכער קולטור). בכלל האָט אונדזער ערשטער היסטאָריאָגראַף אויפֿגעשטעלט אַ גאַנצן דור פֿאָרשער, וואָס האָבן שוין געאַרבעט אויפֿן גרונט פֿון זייַן סיסטעמאַטישן ווערק. מען האָט געשריבן מאָנאָגראַפֿיעס וועגן פֿאַרשיידענע קהילות און לענדער, צוערשט אין מערב-איירָפּע, דערנאָך אין מזרח–פוילן און רוסלאַנד. עס האָבן זיך געדרוקט פֿאָרשונגען און אַרכיוו-מאַטעריאַלן אין פּעריאָדישע אויסגאַבעס: „מאָנאַטסשריפֿט פֿיר געשיכטע און וויסנשאַפֿט דעס יודענטומס" אין דייטשלאַנד, „רעווי דעז עטיוד זשוויוו" אין פֿראַנקרייַך און אַנדערע). גרעסצע ווערק שטייט אויפֿן גרענעץ פֿון דעם ספּיריטואַליסטישן און סאָציאָלאָגישן באַגריף פֿון דער יִידישער היסטאָריאָגראַפֿיע.

אין יענע צייַטן איז פֿון דרויסן אַריין אַ נייַער עלעמענט אין דער יִידישער וויסנשאַפֿט: די ביבל-קריטיק. קריסטלעכע טעאָלאָגן, דער עיקר אין דייטשלאַנד, האָבן זיך אין זייער אַנאַליז פֿון די „הייליקע שריפֿטן" ניט אָפּגעשטעלט פֿאַר די אויספֿירן, וואָס האָבן אָפּגעשראָקן יִידישע היסטאָריקער. וועלהויזענס ראָפּפֿינירטע טעקסט-קריטיק האָט געשאַפֿן גאָר אַ נייַ בילד פֿון אונדזער ביבלישער אורגעשיכטע. אַ סך שטריכן אין דעם דאָזיקן בילד זייַנען געווען ריכטיק און ניט אָפּצופֿרעגן, אָבער אין פֿיל פּרטים איז די נעגאַציע פֿון אַלטע טראַדיציעס שוין געגאַנגען צו ווייַט און עס האָט געהאַלטן דערבייַ, אַז מען זאָל די גאַנצע אורגעשיכטע ביז די מלכים-צייַט באַהאַנדלען ווי אַ ריי פֿון לעגענדעס. אָבער דאָ זייַנען געקומען די נייַע אַנטדעקונגען אין דער אַלט-אָריענטאַלישער וויסנשאַפֿט און האָבן באַווויזן, אַז עס זייַנען פֿאַראַלעלן צו דער העברעישער טראַדיציע אין די דענקמעלער פֿון אַשור, בבל און מצרים. די תּל-אַמאַרנא-טאָוועלעך (אַנטדעקט 1896) מיט די בריוו פֿון די קלייניע מלכי כנען צום גרויסן עגיפּטישן פּרעה אין 15טן יאָרהונדערט פֿאַר דער קריסטלעכער ערַא און אַ ביסל שפּעטער (1902) די אַנטדעקונג פֿון האמוראַביס געזעצבוך–זאָגן עדות, אַז ס׳איז געווען אַ יציאת-מצרים, אַ חאַבירי-עברים-פֿאָלק, וואָס זייַנען אַריינגעדרונגען אין כנען, און אַ געזעץ-קאָדעקס פֿון 20טן יאָרהונדערט פּ״ק, וואָס איז אינהאַלטלעך זייער ענלעך צו דעם עלטסטן טייל פֿון תּורת משה אין דער סדרה משפּטים („ספֿר הברית"). אַשורלאָגן ווי ווינקלער און אַנדערע האָבן אַרויסגעגעבן טעקסטן פֿון אַלט-אַשורישע מלכים, וואָס האָבן באַשטעטיקט די ביבלישע באַשרייבונגען אין די ביכער „מלכים" וועגן די באַציונגען פֿון אַשור און פֿאַלעסטינע. נייַע היסטאָריקער (ווי קיטעל און אַנדערע) האָבן אַריינגענומען די רעזולטאַטן פֿון די אָריענטאַלישע אַנטדעקונגען אין זייערע „געשיכטן פֿון פֿאָלק ישראל" אָדער „אייניִיטונגען צום אַלטן טעסטאַמענט". דורך

דער דאָזיקער קאָמבינאַציע פֿון טעקסט-קריטיק מיט אָריענטאַליסטיק איז די טעאָלאָגישע ריכטונג שוואַכער געווארן און האָט געמוזט אָפּראַמען אַ שטיק פּלאַץ דער קריטיש-היסטאָרישער.

אויף דער גרענעץ פֿון 19טן און 20טן יאָרהונדערט איז צייטיק געווארן דער סאָציאָלאָגישער באַגעגענ פֿון דער יידישער געשיכטע. פֿיל האָט גורם געווען דערצו דאָס, וואָס אין דער וויסנשאַפֿטלעכער ארבעט זיינען ארײַנגעצויגן געווארן קרעפֿטן פֿון מזרח-אירופּעישן יידנטום, רוסלאַנד און פוילן, וואָס האָבן געזען פֿאַר זיך ניט קלייניע אָסימילירטע רעשטן פֿון א „געוועזענער נאָציע", נאָר אַ לעבעדיק יידיש פֿאָלק אין פֿאָרם פֿון געדיכטע מאַסן. דער אויסגאַנגפּונקט פֿון די נייַע היסטאָריקער איז דער פּשוטער געדאַנק, אַז ניט יודאַיזם האָט געשאַפֿן דאָס יידישע פֿאָלק, נאָר פֿאַרקערט—ער איז אַ פּראָדוקט פֿון פֿאָלקשאַפֿונג און ענדערט זיך אויף יעדער מדרגה פֿון קולטור; צווייטנס—איז די אַנטוויקלונג פֿון יידישקייט, יהדות ניט דער גאַנצער אינהאַלט פֿון דער געשיכטע, נאָר אַ טייל פֿון איר: די וואָכעדיקע, ניט נאָר די שבתדיקע היסטאָריע דארף באַהאַנדלען אַלערלײ פּאָליטישע, סאָציאַלע און עקאָנאָמישע דערשיינונגען פֿון יידישן לעבן אין פֿאַר-בינדונג מיט דעם אײַנפֿלוס פֿון דער ניט-יידישער סביבה; די היסטאָריע פֿון יידישן וועלט-פּאָלק איז אַזוי אַרום אַן אָרגאַנישער טייל פֿון דער וועלט-געשיכטע. די דאָזיקע סעקולאַריזאַציע פֿון אונדזער היסטאָריאָגראַפֿיע איז איצט אָנגענומען אין דער וויסנשאַפֿט, חוץ יענע קרײַזן אין מערב-אייראָפּע, וואָס האָבן זיך פֿאַר-עקשנט און ווילן ניט אָנערקענען אַ וואָכעדיק יידיש פֿאָלק, ד"ה אַ נאָרמאַל פֿאָלק מיט אַ גרעסערער נייגונג צו גײַסטיקער קולטור, נאָר ווילן אין דעם זען פּוילו רוחניות.

צו דער דאָזיקער סאָציאָלאָגישער ריכטונג זיינען אין די לעצטע פּאָר צענדלינג יאָרן צוגעשטאַנען און האָבן זי ראַדיקאַליזירט אַ גרופּע היסטאָריקער, וואָס האָבן זי געוואָלט רעפֿאָרמירן אין אַ סאָציאַל-עקאָנאָמישער ריכטונג. די גרופּע באַשטייט פֿון צוויי טיילן: איין טייל געפֿינט, אַז דער עקאָנאָמישער פֿאַקטאָר איז פֿאַרזען געווארן דורך די פֿריערדיקע יידישע היסטאָריקער און אַז מען דארף זיך נעמען פֿאַר אַ גרינטלעכער פֿאָרשונג אויף דעם דאָזיקן געביט. אַזוי האָבן געטאָן קאַרע און שיפּער אין זייערע ווערק וועגן דער ווירטשאַפֿטלעכער געשיכטע פֿון יידן אין מיטלעלטער—און האָבן דערמיט אויסגעפֿילט אַ בלייַ אין אונדזער היסטאָריאָגראַפֿיע. אַנדערע אָבער האָבן, אונטער דעם אײַנפֿלוס פֿון „היסטאָרישן מאַטעריאַליזם" אָדער מאַרקסיזם, געוואָלט שאַפֿן אַ נייַעם עקאָנאָמיס-טישן באַגעגענ פֿון דער גאַנצער יידישער געשיכטע, ד"ה שטעלן דעם עקאָנאָמישן פֿאַקטאָר העכער פֿון אַלע אַנדערע און אין גאַנצן מאַטעריאַליזירן די היסטאָרי-אָגראַפֿיע. איך קען ניט מספּים זיין מיט דעם דאָזיקן אײַנזײַטיקן שטאַנדפּונקט, אָבער איך מוז דאָך מודה זיין, אַז אונדזערע „יונג-היסטאָריקער" האָבן אונדז געגעבן עטלעכע זייער וויכטיקע היסטאָרישע פֿאָרשונגען (ריגאַלבלום אין זיין געשיכטע פֿון יידן אין דער „פֿאָרהיסטאָרישער" וואָרשע פֿון 15טן יאָרהונדערט און

פֿרידמאַן אין זײַנע מאָנאָגראַפֿיעס, באַזונדערס אין דער אָקאָרשט אַרויסגעגאַנ-גענער „געשיכטע פֿון יִדן אין לאָדזש"—ביידע אויפֿן גרונט פֿון אַרכיוואַלישע מאַטעריאַלן).

איך האָב ניט בדעה צו באַרירן דאָ אַלע דערשײַנונגען פֿון אונדזער היסטאָריאָגראַפֿיע אין דער לעצטער צײַט: טיילווײַז וועלן וועגן דעם רעדן אונד-זערע מיטאַרבעטער פֿון יִוואָ אין פֿאַרשיידענע לענדער. עס וואָלט געווען זייער וויכטיק אויסצוהערן אויך אַ באַריכט וועגן די אויפֿטוען פֿון יִדישע פֿאָרשער אין סאָוועט-רוסלאַנד, ווו אונדזער יִוואָ געפֿינט זיך אונטער אַ חרם. אַדרבא, לאָמיר הערן, ווי מען שאַפֿט געשיכטע דאָרטן, אונטערן יאָך פֿון אַן אָפֿיציעלער דאָגמע, וואָס איז אַ מוז פֿאַר יעדער פֿאָרשער... דאָ וויל איך נאָר פֿאַרגלײַכן צוויי סיסטע-מעס פֿון וויסנשאַפֿטלעכער פֿאָרשונג אין צוויי אינסטיטוציעס, וואָס איך האָב דערמאָנט אין מײַן עפֿענונגס-רעדע פֿון אונדזער צוזאַמענפֿאָר: אין ירושלימער אוניווערסיטעט און אין ווילנער אינסטיטוט. אַ פּעריאָדישע אויסגאַבע איז שטענדיק דער לעבנסנערוו פֿון יעדער וויסנשאַפֿטלעכער אָרגאַניזאַציע, איז אָט נעם איך צוויי ביכלעך פֿון צוויי צײַטשריפֿטן—דעם „תּרביץ למדעי הרוח" אין ירושלים און די „יִוואָ-בלעטער" אין ווילנע—ביידע פֿון יאַנואַר 1935, און גיב דאָ אַ רשימה פֿון די הויפּט-אַרטיקלען פּאַראַלעל:

תּרביץ	יִוואָ-בלעטער
ד. סגל. הפּזמון בשירה המקראית.	יעקב לעשצינסקי. יִדישע סטודענטן נאָך דער וועלט-מלחמה (בילדונגס-אינפֿלאַציע, סטאַטיסטיק).
ע. מלמד. השפּעת התורה בס' שופטים.	ר. מאַהלער. ווען און ווי אַזוי זײַנען יִדן געוואָרן אַ האַנדלס-פֿאָלק.
פֿ. בער. הערות חדשות לס' „שבט יהודה".	שיפּער. קולטור-געשיכטלעכער פֿאָן פֿון דער עלטסטער יִדישער ליטעראַטור (יִד' נעמען אין מיטלאַלטער).
גטלר. כ"י חדש לליקוט הלטיני של ס' „מקור חיים".	חענדעל. מעזריטשער פּנקסים (18-19 יה").
סוקניק. מערת קברים יהודית בנחל קדרון.	
הייל פּרן. חשבונות ועד ד' ארצות בפּולין (מפּנקס טיקטין).	

דער אונטערשייד איז בולט. דאָרטן—פֿאָרשונגען פֿאַר ספּעציאַליסטן, דאָ—פֿאַר יעדן דענקענדיקן מענטשן, וואָס אינטערעסירט זיך מיט פּראָבלעמען פֿון דער איצטיקייט און דער פֿאַרגאַנגענהייט. קענען מיר אָבער זאָגן, אַז דאָס איז נייטיק און יענס איז ניט נייטיק? ניין, ביידע פֿירן אויס די וויסנשאַפֿטלעכע פֿונקציע, יעדערער אויף זײַן שטייגער. אויך די אַרצי-ספּעציאַלישע פֿאָרשונגען וועלן מיט דער צײַט באַנוצט ווערן דורך פּאָפּולאַריזאַטאָרן, וואָס וועלן דאָס צוטריטלעך מאַכן פֿאַרן פֿאָלק. דאָ זאָל דערמאָנט ווערן, אַז חוץ דעם אַקאַדעמישן „תּרביץ" דערשײַנט פּעריאָדיש אין ארץ-ישראל דאָס זאַמלבוך „ציון" פֿון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפֿישער געזעלשאַפֿט, וואָס האָט אַ רײַכן אינהאַלט אויך פֿאַר דורכשניט-לעזער. דער עיִקר איז דאָ די פּאַלעסטינישע אַרכעאָלאָגיע און היסטאָריע. די נײַע

אויסגראָבונגען אין ארץ-ישראל האָבן שוין געגעבן וויכטיקן מאַטעריאַל פֿאַר אונד-זער עלטסטער געשיכטע, און עס איז פֿאַראַן אַ האָפענונג, אַז מיט דער צייַט וועט פֿאַר אונדז אויפֿלעבן די אַלטע יידישע קולטור אין פּאַלעסטינע, אַזוי ווי די אַנ-טיקע רוימישע קולטור אין די חורבֿות פֿון פּאָמפּיי און הערקולַנום. די קלאַסישע ביבל-צייַט וועט באַקומען לעבן און פֿאַרב.

אמתע געשיכטע-שרייַבונג איז אַן אַקט פֿון „תחית-המתים": דער היסטאָריקער דאַרף אויפֿן גרונט פֿון מאַטעריאַלן מאַכן אויפֿלעבן די בילדער פֿון אַלטע צייַטן, ווי זיי זיַנען ווירקלעך געווען, אָבער ניט באַפֿאַרבן זיי מיט מאָדערנע טענדענצן, ניט שאַפֿן מאַריאָנעטקעס פֿאַר דער אָדער יענער אידעאָלאָגיע אַ פּריאָרי. די אידעאָלאָגיע דאַרף זיַין דער פּועל-יוצא אַ פּאָסטעריאָרי פֿון דער היסטאָרישער פֿאָרשונג, אָבער ניט אַ טעאָריע, וואָס מען מוז דווקא באַווייַזן דורך קינסטלעכע היסטאָריאָגראַפֿישע קאָמבינאַציעס. עס דאַרפֿן ניט זיַין רעכטע און לינקע היסטאָ-רישע סיסטעמען, אַזוי ווי מיר זענען דאָס היינט אין פֿאַרשיידענע לענדער. אַזוי ווי עס איז קעגן יושר קלאַסן-יוסטיץ אין איין לאַנד און ראַסן-יוסטיץ אין דעם אַנדערן, אזוי דאַרפֿן מיר ניט דערלאָזן קלאַסן- און ראַסן-סיסטעמען, וואָס זיַינען נאָר מיט-לען פון פּאָליטישער דיקטאַטור. „וועלט-געשיכטע איז וועלטגעריכט" — זאָגן די אַלטע חכמים, און ריכטער מוזן זיַין אָביעקטיוו, משפטן אָן פּניות צו דעם אָדער יענעם צד. די יידישע וועלט-געשיכטע וועט אויך זיַין אַ וועלט-געריכט איבער אַלע עוולות און רדיפֿות, וואָס מען טוט אָן דעם געפּלאָגטן פֿאָלק. אין דעם באַ-שטאַנד פֿון דעם דאָזיקן געריכט האָפֿן מיר צו זען די בעסטע און די הומאַנסטע פֿאַרטרעטער פֿון אַלע פֿעלקער.

ווילנע, 16טער אויגוסט 1935.

אָפּשטאַם און אויסדרוק־שטייגער

פֿון א. א. ראָבאַק (קעימברידזש)

זינט דער צײַט וואָס די קאָלעקטיווע פּסיכאָלאָגיע איז געוואָרן אַ צווײַג פֿון דער אַלגעמיינער וויסנשאַפֿט, האָט זיך אַרויסגערוקט אין פֿאָדערגרונט פֿון דער קולטור־פֿילאָסאָפֿיע און פֿון די ראַסן־פּראָבלעמען די פֿראַגע, צי עס איז פֿאַראַן בײַ די יחידים פֿון אַ ראַסע אַ כאַראַקטעריסטישער אויסדרוק־שטייגער. דאָרטן ווו די געהעריקע יחידים וווינען אויף אַ טעריטאָריע, ווו זייער ראַסע בילדעט אַ קאָמפּאַקטע גרופּע, קאָן מען די פֿראַגע גרינג פאַרענטפֿערן, וואָרעם דאָס ריזיקע ווערק וועגן פֿעלקער־פּסיכאָלאָגיע פֿון וו ו נ ד ט ן אַליין איז אַ גענוגער ענטפֿער, שוין אָפּגערעדט פֿון דער ברייטער ליטעראַטור וועגן דער שאַפֿונג פֿון פֿעלקער און ראַסעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט לאַצאַרוס און שטיינטאַלס „צייטשריפֿט פֿיר פֿעלקערפּסיכאָלאָגיע אונד שפּראַכוויסענשאַפֿט".

אַ כאַראַקטעריסטיש קאָמפּליצירטן פּנים באַקומט דער דאָזיקער ענין, ווען ס'האַנדלט זיך וועגן יחידים וואָס לעבן זיך ניט אויס אין דער מיט פֿון זייער פֿאָלק, נאָר זיי האָבן זיך דערווײַטערט, אָדער בעסער נאָך, זײַנען געבוירן געוואָרן אין אַ פֿרעמדער סבֿיבֿה.

דעם בעסטן בײַשפּיל פֿון דעם דאָזיקן מין ליווערן מסתּמא די ייִדן. וואָס מער זיי ווערן עמאַנציפּירט, אַלץ מער אַסימילירן זיי זיך, און הגם זיי קענען שטאַרק סימפּאַטיזירן מיט זייערע ראַסן־ברידער און אַפֿילו אַרויסווײַזן די אייגענע אינטערעסן, פֿונדעסטוועגן זאַפּן זיי אין זיך אַרײַן מער און מער די אייגנשאַפֿטן פֿון זייער סבֿיבֿה וואָס זיי געפֿינען זיך אין איר. די סאַמע הייסטע אָנהענגער פֿון ייִדישן נאַציאָנאַליזם וועלן ניט אָפּלייקענען אָט דעם פֿאַקט.

דעם עצם ענין דערגרייכן מיר ערשט אָבער, ווען מיר פֿרעגן זיך, צי אין סאַמע ברען פֿון דער אַסימילאַציע קאָן זיך ניט אָפּשטעלן אַ רעשטל וואָס לאָזט זיך ניט פֿאַרשמעלצן, ניט געקוקט אויף אַלע פּרווון, און וואָס מוז דערפֿאַר באַטראַכט ווערן פֿאַרן שטענדיקן תּוך פֿון נאַציאָנאַלן אויסדרוק.

אַז מען זאָל דעם טעאָרעטישן נאַציאָנאַליסט צודריקן, ער זאָל באַגרינדן זײַן פּאָזיטיווע השערה, וואָלט ער מסתּמא געזוכט די דערקלערונגען אין דער פֿאַרשיידנקייט פֿון די כאַראַקטער־איינסן (unit character), וואָס ווערן איבער־געגעבן בירושה אין דער זרע־פּלאַזמע. עס קאָן זײַן, אַז אין די טיילכעלעך וואָס מען קאָן שוין באַטראַכטן דורך אַ מיקראָסקאָפּ זאָל ליגן דער סוד ניט בלויז פֿון יחידישע מעלות און חסרונות, נאָר אויך פֿון ראַסע־שטריכן.

דערווײַל מוז נאָך גילטן דער וויכוח צווישן די מעכאַניסטן, מאַטעריאַליסטן און ביהייוויאָריסטן פֿון אײַן זײַט און די מענטאַליסטן, אייגעניסטן און אָרטאָדאָקסע ביאָלאָגן פֿון דער אַנדער זײַט. בײַ די ערשטע איז די סבֿיבֿה ניט בלויז דער עיקר, נאָר דער גאַנצער תּוך; די אַנדערע וועלן מודה זײַן, אַז די סבֿיבֿה שפּילט אַ היפּשע ראָלע בײַם פֿורעמען אונדזער געדאַנקען-שטייגער, אָבער זיי ווילן האָבן, אַז קיין יחיד קאָן ניט אַנטלויפֿן פֿון דעם נאַציאָנאַלן עלאַן (élan), פֿונקט ווי דער גאָלפֿשטראָם לאָזט זיך ניט אײַנשלינגען פון די וואַסערן, דורך וועלכע ער פֿליסט.

די פֿראַגע וועגן דער ריינקייט פֿון דער יידישער ראַסע איז עלול נאָך ווײַטער צו קאָמפּליצירן דעם אויספֿיר; און עס פֿאַרשטייט זיך, אַז אַן אַכטל אָדער זעכצנטל יידן קאָן בשום אופֿן ניט באַטראַכט ווערן פֿאַר אַ מוסטער אין אונדזער פֿאַל. זאָלן מיר אָבער אַפֿילו אָננעמען, אַז אַ געוויסע אויסמישונג איז יאָ פֿאַרגעקומען אין משך פֿון יאָרהונדערטער, בלײַבט נאָך אַלץ די פֿראַגע שטיין בנוגע אַ באַרימטן יחיד וואָס, אַזוי ווײַט ווי אונדז איז באַקאַנט, איז זײַן יחוס דורכויס יידיש.

פֿון די ערשטע, וואָס האָבן באַהאַנדלט די פֿראָבלעמע מפֿוח דער יידישער ספּעציפֿישקייט אין קולטורעלע פֿראָדוקציעס, איז געווען ד״ר זשיטלאָווסקי אין זײַן אָפּהאַנדלונג „יידן און מענטש״, וואָס איז געדרוקט געווארן מיט אַ פֿערטל יאָרהונדערט צוריק. אין אָט דעם לכתּחילהדיקן רעפֿעראַט האָט ער זיך געשטעלט די אויפֿגאַבע אויסצוגעפֿינען, צי יידישע דענקער אין פֿאַרשיידענע לענדער און עפּאָכעס ווײַזן אַרויס אַ בשותּפֿותדיקן שטייגער אין זייער צוגאַנג צו אַ פֿראָבלעמע, אַפֿילו ווען די אידעאָלאָגיע איז אַ פֿאַרשיידענע.

אויף דער פֿראַגע ענטפֿערט ער „יאָ״. נעמענדיק פֿאַר זײַנע מוסטערן אַזעלכע איינער פֿון אַנדערן אָפּגעזונדערטע גייסטער ווי אבן גבירול, ספּינאָזע, מאַרקס און בערגסאָן, גיבט ער, אַז זיי אַלע ווײַזן אַרויס אַ נייגונג אויסצוטיילן דעם יסוד-באַגריף פֿון זייער פֿעלד אין צוויי אונטערקלאַסן און דערנאָך מאַכן אַ נײַעם סינטעז.

אָט די וווּנדערלעכע פֿעיקייט—צו מאַכן פֿון אַן אײַנהייט אַ טאָפּלקייט און דורך דעם ווידער קומען צו אַ נײַער איינהייט — איז איינער פֿון די קלאָרסטע שטריכן וואָס כאַראַקטעריזירן די פֿיזיאָנאָמיע פֿון דער יידישער טעאָרעטישער שאַפֿונגסקראַפֿט, דרינגט זשיטלאָווסקי. די אילוסטראַציעס וואָס ער ברענגט זײַנען אַ ביסל צו מאָנער און איבערצײַגן ניט, אָבער דאָך האָט ער אַוועקגעלייגט אַ פֿונדאַמענט און אפֿשר אויך אָפּגערייניקט דעם וועג.

וואָס עס איז נאָך מער סוגעסטיוו, איז וואָס ער ווײַזט אָן, אַז דער דײַטשער פּסיכיאָטער און פֿאָטאָגראַף מ ע ב י ו ס זאָל האָבן מצרף געווען די יידישע מאָטאָמאָטיקער צו די פֿראַנצויזישע וואָס זײַנען אַנאַליטיקער און גיבן זיך על פּי רובֿ אָפּ

מיט אַלגעברע, בעת די דייטשע מאַטעמאַטיקער ווערן באַטראַכט פֿאַר אינטויִטיוו גייסטער וואָס צייכענען זיך דערפֿאַר אויס אין געאָמעטריע.

אָט די אָנווייזונג האָב איך בייַ מעביוסן ניט געקאָנט געפֿינען, כאָטש מיט עטלעכע יאָר צוריק, וועלנדיק קאָנטראָלירן זשיטלאָווסקיס באַמערקונג, האָב איך אין מעביוסעס „אַנאַגע צור מאַטעמאַטיק" ערגעץ אָנגעגעבן אַ צעטיילונג וואָס איז בייַ אים מוטל בספֿק. אויפֿזוכן דעם אָרט האָט זיך מיר איצטער ניט אַיינגעגעבן. וואָס איז שייך די יידן, האַלט זיך מעביוס צוריק פֿון זאָגן עפּעס באַשטימטס אויף אַזוי ווייט, אַז כאָטש „מען האָט פּסדר אָנגעוויזן, אַז צווישן די יידן האָבן זיך געפֿונען אַ סך אויסגעצייכנטע מאַטעמאַטיקער, פֿונדעסטוועגן איז שווער צו קומען צו צוועלכן עס איז אויספֿיר אויף דעם סמך" (Anlage zur Mathematik p. 111–122).

עס קומט בייַ מיר אויס, אַז מיר וועלן קיינמאָל ניט קומען צו קיין טאָלק, אויב מיר וועלן פֿון אייגצלנע פֿאַלן מאַכן אַן אַלגעמיינעם כלל, אָבער אַרויס־דרינגען אַ פּועל־יוצא post factum.

טעאָרעטיש איז דער שכל מחייב, ווי איך האָב שוין געטענעט בייַם אָקס־פֿאָרדער קאָנגרעס פֿון פֿילאָסאָפֿיע,—אין אַ רעפֿעראַט וואָס האָט געהייסן „וועט איז אָפּגעשטאָרבן די יידישע פֿילאָסאָפֿיע?" — אַז עס איז ניט קיין יושר צו מאַכן מיט די יידן אַן אויסנאַם, אין דער צייט וואָס די געשיכטע פֿון פֿילאָסאָפֿיע ווערט אַרומגענומען אין נאַציאָנאַלע פּערספּעקטיוון, און אַז דער יידישער דענקער קאָן ניט באַפֿרייען זיך פֿון דער ביאָלאָגישער משא וואָס די ראַסע זייַנע האָט אַרויפֿגעלייגט אויף אים, פונקט ווי דער דייטש אָדער דער פֿראַנצויז קאָן זיך ניט באַפֿרייען פֿון זיין געדאַנקען־פֿורעם.

עס איז אמת, אַז דעמאָלט בייַם קאָנגרעס האָט דער באַרימטער ספּינאָזע־פֿאָרשער, דער פּאַרשטאָרבענער פּראָפֿעסאָר געבהאַרדט, אָפּגעפֿרעגט דעם דאָזיקן טעזיס אויף דעם סמך, וואָס די יידן זייַנען ניט קיין אייגהייטלעך פֿאָלק, נאָר באַשטייען פֿון צוויי באַזונדערע גרופּעס: די ספּרדים און די אַשכנזים. דאָך אַז מען דערקענט דעם יידן פֿאַר אַ יידן בייַ וואָכעדיק און אפֿשר נאָך צרהדיק געלעגנהייטן, איז, ווי איך האָב אים דעמאָלט געענטפֿערט, אַ שכל אַז מען זאָל אָננעמען דעם יידן פֿאַר אַ יידן, וועט עס האַנדלט זיך וועגן קרעדיט פֿאַר אַ טעאָריע, געזעץ, פּרינציפּ אָדער אויסקלער. מיט אַנדערע ווערטער, מען קאָן פֿון אונדז ניט מאַכן אַ קאַץ צי אַן אינדיק, ווי מען וויל.

עס איז אַ מאָדנער פּאַראַדאָקס וואָס די גרעסטע יידישע פֿילאָסאָפֿן פֿון אונדזער צייט וויללן ניט מודה זיין, אַז זייער פֿילאָסאָפֿיע האָט געהאַט אַ יידישע השפּעה. בערגסאָן, וואָס איז אָפּט מאָל באַפֿאַלן געווארן פֿון אַן אַנטיסעמיטישן געגנער, האָט אין אונטערריידט לחלוטין געלייקנט, אַז עס איז עפּעס פּאַראַן

סעמיטישס סיי אין זיין געדאנקען-גאנג, סיי אין זיין סטיל.[1] אגב זיין בילדלעכקייט ווערט אין פילאסאפישע קריזיזן באטראכט פאר א ניצוץ פון אריענטאלישקייט.

אזוי האט מיר אויך געשריבן לעווי-ברילל, דהיינו אז זיין פילאסאפיע איז באשטימט א פראצויזישע, און דער פארשטארבענער עמיל מאירסאן האט אויך געהאלטן, אז די טראדיציע פון דער סביבה האט אויסגעפורעמט זיין פילא-סאפישע סיסטעם. אויף אלע מיינע טענות האט ער גענואלט, איך זאל אים גיבן קלארע באווייזן, אבער פדי צו גיבן באווייזן מוז מען פריער מאכן א גרונטיקע אויסאארשונג, בפרט נאך אז די נאציאנאלע טראדיציע פון דער סביבה וועגט אריבער נאטירלעך די פיינערע השפעה פון דער ראסע. און חוץ דעם וועגדט זיך א סך אן דער פארטיישטשונג. אונטער אזעלכע אומשטאנדן קאן זיך די פלוגתא ציען ווער ווייס ווי לאנג, און מען זאל ניט קומען צו קיין באשטימטן, ווער רעדט שוין, ענדגילטיקן פועל-יוצא.

ביז אהער האט זיך עס גערעדט וועגן צוויי מעטאדעס פעסטצושטעלן די ספעציפישקייט פון דער ראסע און קולטורעלע שאפונגען מצד יחידים, וואס שאפן אין אידיש-ייִדישער סביבה:

1) די דעדוקטיווע מעטאדע, וואס טיילט זיך אויס פון דעם באגריף ראסע גופא;

2) די אנאליטישע מעטאדע, ד"ה דורכן אנאליז און פארגלייך פון א) ייִדישן דענקען אין פארשיידענע לענדער און ב) די ווערק פון ייִדישע און ניט-ייִדישע דענקער אין א באשטימטן לאנד.

עס איז קלאר, אז די ערשטע מעטאדע פון דעם א-פריאָרי-מין ווערט גאר-ניט אויסנעמען ביי די וואס באציען זיך סקעפטיש צום געדאנק, אז אין דער ראסע

---

1 ווי הערמאן בערנשטיין גיט איבער אין א באריכט (26 אקט׳ 1934,) וואס איז סינדי קאטירט, האט זיך בערגסאן אויף זיין פראגע אזוי אויסגעדריקט: „איך האב ניט קיין שטארקע אמונה אין אייביקע ספעציפישע אייגנשאפטן פון א ראסע. די נאטור איז גאנץ אפט ניט מער ווי געוויינהייט און דערציונג. עס זיינען פארן ראסן-אונטערשיידן צוישן דער ווייסער, געלער און שוואַרצער ראסע, אבער אין דער ווייסער ראסע גופא איז ניטא קיין פארשיידנקייט. מענטשן קאנען אויפנעמען די מעלות, די חסרונות און די געוויינהייטן פון פאלק צוישן וועלכן זיי לעבן.... עס איז א טעות אין דער פסיכא-לאגיע, וואס מען שרייבט צו אזוי פיל זאכן צו דער נאטור, וואס מען דארף גיכער צושרייבן צו רגילות.

איך בין מסופק, צי די יידן האבן וועלכע עס איז ספעציפישע חסרונות אדער מעלות בירושה, ווען מען נעמט אין אכט, אז זייער בלוט איז אזוי געמישט — א סך מער געמישט ווי מען מיינט. גאנצע שבטים אין רוסלאנד זיינען באקערט געוואָרן צום יידנטום״.

עס איז באמת דער גרעסטער חידוש, ווי אזוי דער מחבר פון דער „שעפערישער עוואָלוציע״ האט געקאנט פארלייקענען זיינע אייגענע פרינציפן אין דער פילאסאפיע, בעת ער האט דאָ געלייגט דעם גאנצן טראָפ אויף סביבה און דערציונג, מאכנדיק דאָ יד אחת מיט זיינע געשווירענע שונאים, די מכאניסטן און מאטעריאליסטן. אבער אייגנטלעך אט אין דעם ליגט דער פארדאָקס, און בערגסאן איז דאָ דער סימבאל פון דעם אייביקן פארלייקענער, וואס קאן דאס לעבן אבער ניט פארלייקענען.

בכלל זײַנען פֿאַראַן אינעווייניקסטע אייגנשאַפֿטן און ירושה-כּוחות. די צווייטע מעטאָדע, הגם מער צופֿרידנשטעלנק, קאָן אונדז ניט ליווערן קיין ענדגילטיקע באַווײַזן, ביזוואַנען די אויספֿאָרשונג וועט ניט ווערן אויסגעפֿירט אין אַ ריזיקן מאָסשטאַב, און אַפֿילו יעמאָלט וואָלטן זיך נאָך אַלץ געפֿונען אַזעלכע ספּקנים, וואָס וועלן דאָ זען אַ צוזאַמענטרעפֿעניש בלויז אָדער דאָרטן אַ יחידישן אייגנטימלעכן דריי, אָפּ-שטויסנדיק דערבײַ די סבֿרה פֿון ספּעציפֿישע ראַסן-שטריכן.

עס איז נאָך אַבער פֿאַראַן אַ דריטע מעטאָדע, וואָס מען קאָן אָנוועגדן און וואָס אויב מען זאָל עס דורכפֿירן טיכטיק אין פֿאַרשיידענע צווייגן פֿון דער קולטור און אין משך פֿון יאָרן, וואָלט דער אויסגאַנג געמוזט ווערן קלאָר פֿאַר אונדז. אָט די מעטאָדע קאָן אָנגערופֿן ווערן דער עקספּערימענטאַלער אָדער פֿראַגמא-טישער צוגאַנג.

ביז אַהער האָט זיך מיר אײַנגעגעבן אָנצוגיין מיט דער מעטאָדע נאָר בדרך פֿאָראַרבעט; פֿונדעסטוועגן וועט זיך לוינען דאָס צו באַשרײַבן צום נוצן פֿון די וואָס וואָלטן געוואָלט אויספֿרובירן די זעלבע מעטאָדע אויף אַ געוויסן שניט אונטער גינציקערע באַדינגונגען.

שוין אַ שטיק צײַט ווי איך האָב געטראַכט, אַז די אמתע פֿראָבע אין אונדזער ענין ליגט אין קאָנען אויפֿדעקן יידישע שטריכן אין אַזאַ מאַטעריאַל, וואָס די מחברים דערפֿון זײַנען דעם פֿאָרשער ניט באַקאַנט. מיט אַנדערע ווערטער, אַז אַנטשיידן זאָל דעם אויסגאַנג פֿון אונדזער פֿראָבלעם דער ראַסן-דיאַגנאָז אָדער אויסשפּירעניש אין אַ היפּש גרויסער צאָל פֿאַלן, ווו די עלעמענטן זײַנען געמוג פֿאַרשיידן איינס פֿון אַנדערן.

אמת, אַמאָל קאָן דער תוכן פֿון דעם מאַטעריאַל געבן אַ שפֿור פֿון דער נאַציאָנאַליטעט פֿון שרײַבער אָדער קינסטלער, מהאי טעמא דאַרף מען טאַקע עקספּערימענטירן מיט פֿראָזישן וואָכעדיקן מאַטעריאַל. וואָס קאָן אַשטייגער זײַן נאָך מער פֿאַרבלאָזן ווי אַן עקזאַמען-העפֿט, ווו דער סטודענט גיט אָפּ צוריק דאָס וואָס ער האָט אַסימילירט און אפֿשר אָפּטמאָל ניט גוט פֿאַרדייט פֿון לערנבוך און פֿון לעקטאָרס רעפֿעראַטן?

אָט דאָ לכל הפּחות קאָנען מיר געפֿינען אַן אָביעקטיוון קוואַל פֿאַר אונדזער פֿאָרשונג, און אויב די יידישע עקזאַמען-העפֿטן, נאָכדעם ווי מען האָט פֿון זיי אַראָפּגענומען אַלע אידענטיפֿיצירסימנים, קאָנען ווערן אויסגעטיילט פֿון די אַנדערע, די ניט-יידישע — דענסטמאָל קאָן מען אַרויסדרינגען מיט אַקל וחומר, אַז אמת שעפֿעריש ווערק דאַרפֿן גיכער נאָך דערשפּירט ווערן פֿון דעם פֿאָרשער. דאָ קאָנען מיר געפֿינען אָנווײַזן פֿאַר באַשטימונג פֿון דעם אײַנפֿלוס פֿון דער ראַסע.

מײַן קאָלעגע און פֿרײַנד פּראָפֿעסאָר אָלפּאָרט (Allport) פֿון האַרוואַרד-אוניווערסיטעט איז געווען אַזוי פֿרײַנדלעך צו שטעלן אין מײַן רשות צוליב אַזאַ אויספֿאָרשונג די עקזאַמען-העפֿטן פֿון זײַן קורס אויף פּסיכאָלאָגיע פֿון דער פּער-זענלעכקייט סײַ פֿון האַרוואַרד-אוניווערסיטעט און סײַ פֿון רעדקליף-קאָלעדזש. סך הכל זײַנען דאָס געווען 64 עקזאַמען-העפֿטן. ד״ר אָלפּאָרט האָט אויסנומעריירט

אלע העפֿטן — אין אַ סך פֿאַלן זײַנען דאָס געווען צווייִקע און דרײַקע העפֿטן — און האָט אַראָפּגעריסן די טאָוולעך, וואו עס זײַנען געווען פֿאַרצייכנט דער נאָמען און די מדרגה פֿון דעם סטודענט, אַזוי אַז עס איז ניט געבליבן קיין אויסווייניקסטער סימן פֿון דעם שרײַבער. אַן ערך 20 פּראָצענט פֿון די סטודענטן זײַנען געווען ייִדן, אָבער דעם אויספֿאָרשער איז דאָס לכתּחילה ניט געווען באַוווּסט. מען מוז אויך האָבן אין זינען, אַז די ייִדישע סטודענטן פֿון האַרוואַרד-אוניווערסיטעט און פֿון רעדקליף-קאָלעדזש, באַזונדערס פֿון די העכערע קורסן, סײַ די מענער און סײַ די פֿרויען, געהערן, מחמת אַ שטרענגער סיסטעם פֿון אָפּקלײַב (מען קאָן כּמעט זאָגן: נאַטירלעכן אָפּקלײַב), צו די וואָס באַנוצן ניט קיין פֿרעמדשפּראַכיקע אויסדרוקן אָדער באַראַריזמען אין זייער שפּראַך, אַזוי אַז די שפּראַך פֿון געשריפֿטס וואָלט דאָ ניט געקאָנט אַרויסגעבן די ייִדישקייט פֿון די שרײַבערס. מען האָט זיך געמיט ווי ווײַט מעגלעך צו עלימינירן אַלע טעלדיקע סימנים, וואָס וואָלטן געקאָנט פֿעלערן דעם רעזולטאַט אָדער לכל הפּחות שטעלן אים אונטער אַ ספֿק. פּראָפֿעסאָר אָלפֿאַרט האָט אַפֿילו געהאַלטן, אַז די באַווּסטע אויסגעצייכנט-קייט פֿון די ייִדישע עקזאַמען-העפֿטן וואָלט געקאָנט דינען פֿאַר אַ שליסל צו דער-קענען די מחברים, אָבער דער אויספֿאָרשער האָט זיך קודם כל אינגעשטעלט דע-רויף—און אַזוי דאַרף דאָס זײַן אין אַלע אַזעלכע פֿאַלן—ניט צו נעמען אין אַכט די קוואַליטעט פֿון די ענטפֿערס, און צווייטנס, איז שפּעטער אויפֿגעקלערט געוואָרן, אַז אייניקע פֿון די ייִדישע אַרבעטן האָבן געהערט צום דריטן גראַד, בעת וועלן אַ סך ניט-ייִדישע אַרבעטן זײַנען געווען פֿון ערשטן און צווייטן גראַד. אַזוי אַז ס׳וואָלט טאַקע געווען ריזיקאַליש צו דרינגען וואָסערע עס איז מסקנות אויפֿן סמך פֿון אַזאַ אומדירעקטן, אויב ניט וואַקלדיקן גרונט.

די רעזולטאַטן

די רעזולטאַטן, הגם ניט קיין אַנטשיידנדיקע, זײַנען דאָך כאַראַקטעריסטיש. פֿון די 64 עקזאַמען-העפֿטן זײַנען אַלע חוץ דרײַצן ריכטיק באַשטימט געוואָרן וויַ אַרבעטן פֿון ייִדן אָדער ניט-ייִדן. ד״ר אָלפֿאַרט, וואָס האָט באַצייכנט די העפֿטן מיט זײַנע סימנים, וואָס נאָר ער אַליין האָט געוווּסט זייער באַטײַט, האָט דערויף באַמערקט:

די קאָרעלאַציע איז געווויס אַ סך העכער ווי אַ צופֿאַל.

אמת, אַ טעסט פֿון אַזאַ מין, און זאָלן אַפֿילו זײַן ניט 64, נאָר 300 העפֿטן, וואָלט נאָך ניט געקאָנט געבן קיין לעצטגילטיקן רעזולטאַט. די פֿאַרלאָזלעכקייט פֿון די רעזולטאַטן איז אין אַ גרויסער מאָס געוועזט אָן דעם, צי די קאָרעלאַציע בײַ עטלעכע טעסטן וועט זײַן אַן ערך די זעלביקע. דער פּראָצענט פֿון ריכטיקע ענטפֿערס איז ניט מחויב צו זײַן דווקא אין אַלע פֿאַלן אַבסאָלוט איין און דער זעלביקער, אָבער רעלאַטיוו גלײַך הויך מוז עס זײַן. דעריבער האָט דער מחבר געמוטמעט צום טרעפֿן אַ צווייטן גאַנג עקזאַמען-העפֿטן, פֿון אַ קורס פֿון סאָציאַלער פּסיכאָלאָגיע, דאָס מאָל צעטיילט העלפֿט אויף העלפֿט לויט אָפּשטאַם פֿון די סטודענטן

און לויט זייער מדרגה. מען מוז מודה זיין, אַז די רעזולטאַטן אין דעם פאַל זיינען געווען נעגאַטיוו, קוים בעסער ווי עס וואָלט געקאָנט אַרויסקומען אויפן יסוד פון „טרעף־אָדער־פעל". מכוח דעם אונטערשייד צווישן די צוויי גאַנג העפטן וועט קומען צו רייד שפעטער. אַזוי ווי דע־ צווייטער שריט פון דעם עקספּערימענט וואָלט באַדאַרפט זיין אַ וואַריאַציע פון דעם ערשטן שריט, האָבן די נעגאַטיוו רעזולטאַטן געוויס וואָס צו זאָגן. אָבער נאָר מער פרווון מיט ענלעכע וואַריאַציעס קאָנען באַשטימען די פראַגע וועגן דער ווירקונג פון אָפשטאָם אויף די קולטור־פּראָדוקטן פון אַסימילירטע יחידים.

די ספּעציפישע סימנים

וואָס זיינען די סימנים אין די עקזאַמען־העפטן, וואָס וואָלטן געקאָנט געבן דעם לייענער די מיגלעכקייט צו באַשטימען, אַז זיי זיינען פאַרפאַסט פון יידן? אַוודאי קענען מיר דאָס ניט אָפּפטרן מיט אַזעלכע פראַזעס אַן אַ נענויעם אינהאַלט, ווי אַן „אַזיינגעניט געפּיל", אַ „געווייסער אומבאַשטימטער עפעס" אָדער זיך פאַר־רופן אויף יענעם „כל־בו" פון דער פילאָסאָפיע און פסיכאָלאָגיע, וואָס הייסט „אינטוִיציע". דער אַלטער טיפ פון אַ „משפּיל", וואָס איז נוטה צו זען אין אַ סך שאַפונגען פון אַ ניט־יידישן אָפשטאָם דעם יידישן „טעם", דאָס „פינטעלע יידּ" אָדער דעם „יידישן קוועטש", דאַרף ניט געזונמען ווערן ערנסטער ווי אַ פאַליטיקער פון די חכמי־לעזשאַנקע. מיר מוזן האָבן באַשטימטע קריטעריומס, וואָס זאָלן אָנגעווענדט ווערן דורך געניטע פאָרשערס — ערשט דעמאָלט קאָנען מיר באַקומען איינטיטשיקע רעזולטאַטן.

בייַם איצטיקן צושטאַנד פון דעם עקספּערימענט קאָן מען אויך ניט־ווי חידושדיק דאָס זאָל ניט אויסזען — פּאַסטשטעלן, אין וואָס באַשטייען די סימנים מובהקים פון דעם יידישן אויסדרוק־שטייגער. איך קאָן דערווייל נאָר געבן דאָס, וואָס איך האָב באַשטימט לפּי ערך, דערבייַ פאַרשפּאָר איך צו זאָגן, אַז אין דעם ספּעציעלן טיפ פון אויספּאָרשונג, וואָס איז בכלל אַ פּיאָנערן־אַרבעט, בין איך נאָר אַן אָנהייבער. אַרויסגאַנגען בין איך פון אַ געוויסער „שפּירונג", פון אַ געוויסן „שטופ" פונוואַנען צו זוכן; און די צאָל פון די פּעלערן אין דעם אורטייל וועגן דעם סכום פון די אָפשטאָם־סימנים איז אפשר אַ ראַיה, אַז מיין „שפּירונג" אָדער „אָריענ־טאַציע" איז ניט געווען אין גאַנצן גוט באַגרינדעט. מיט אַנדערע ווערטער, די היפּאָטעזע דאַרף ווערן מאָדיפיצירט אין שיין פון ווייטערדיקע אויספּאָרשונגען.

מיין גאַנג איז געווען אַזוי:

1) האָב איך באַמערקט, אַז דאָרט וווּ עס זיינען געווען טעמעס צום אויס־קלייבן, האָבן טייל סטודענטן אויסגעקליבן די בריייטערע, מער היסטאָרישע פראַגעס, און ניט די פראַגעס מיט אַ טעכנישן און באַגרענעצטן כאַראַקטער.

2) די יידישע סטודענטן, האָב איך געקלערט, זיינען מער עקספּאַנסיוו, ניט וואָס זיי זיינען מער באַריידעוודיק, נאָר זיי ברענגען אַריין אילוסטראַציעס פון זייער לעקטור און ערפאַרונג. די ניט־יידישע סטודענטן, האָב איך געמיינט, האַלטן זיך מער בייַ די טרוקענע פאַקטן.

3) ייִדישע סטודענטן פֿאַרמאָגן ווײַזט אויס אַ שטאַרקערע בייגעוודיקייט און עלאַסטישקייט פֿון סטיל.

4) אין די ענטפֿערס פֿון די ייִדישע סטודענטן איז פֿאַראַן מער סובי̇עק-טיוויטעט. איך וואָלט געווען אַ בלען צו געבן אָנצוהערן מכּוח אונטערשיידן אין דער האַנטשריפֿט, אויב דער ענין וואָלט ניט געווען אַזוי קאָמפּליצירט. איך האָב געקראָגן דעם אײַנדרוק, אַז די ייִדישע סטודענטן שרײַבן אַ מער איינהײַטלעכע, פּשוטערע אין קלאָרערע האַנט, איידער די ניט-ייִדישע. אָדער עטוואָס אַנדערש אויסגעדריקט: בײַ די ניט-ייִדישע סטודענטן איז צו מערקן אַ לפֿי ערך שטאַר-קערער אָפּנייג פֿון דער נאָרמאַלער שריפֿט אין שול-העפֿטן. אין איינעם אָדער צוויי פֿאַלן, ווען איך האָב געהאַט ספֿקות, האָב איך געפּסקנט, אַז אַן אָפּגעלאָ-זענער סטיל אָדער ניט געוויינטלעך גרויסע אותיות זײַנען ניט כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער שריפֿט פֿון אַ ייִד.

די נידעריקע קאָרעלאַציע אין די רעזולטאַטן בײַם צווייטן גאַנג עקזאַמען-העפֿטן באַדאַרף מען דערקלערן דערמיט, וואָס דאָרט זײַנען געווען מער פּרעציזע און טעכנישע פֿראַגעס. די טעמע האָט דערלאָזט ווינציקער ברייטקייט. מיר דאַרפֿן אויך געדענקען, אַז דאָרט זײַנען געווען נאָר צוועלף העפֿטן, זעקס פֿון ייִדישע סטודענטן און זעקס פֿון ניט-ייִדישע.

דער צווייטער שריט אויף אײַנצוגעניטן דעם פֿאָרשער וואָלט באַדאַרפֿט זײַן אַ שטודיום פֿון יענע עקזאַמען-העפֿטן, וואָס זײַנען ניט ריכטיק קלאַסיפֿיצירט געוואָרן. נאָר דורך אַזאַ פֿאַרגלײַך קענען מיר האָפֿן אויפֿצודעקן די ספּעציפֿישע סיִמנים פֿון ייִדישקייט און ניט-ייִדישקייט. איידער מיר זײַנען עטלעכע מאָל דורכגעפֿאַלן, זײַנען מיר ניט באַרעכטיקט צו לייקענען, אַז אַזעלכע סיִמנים זײַנען פֿאַראַן. אויב אַפֿילו עקזאַמען-העפֿטן זאָלן זיך אַרויסווײַזן פֿאַר אַ שלעכטן מאַטעריאַל פֿאַר דער אויספֿאָרשונג, קאָן מען נאָך אַלץ ניט האַלטן דאָס פֿאַרן לעצטן וואָרט, וואָרעם די ענטפֿערס אויף עקזאַמענס זײַנען עלול אָפּצושפּיגלען די קלאַסן-לעקטור אָדער דאָס לערנבוך.

מיר וואָלטן דאָך געקאָנט צוקלערן אַ קאָנטראָלירטע מעטאָדע פֿאַר קלאַסיפֿיצירן קורצע דערציילונגען, לידער, עסייען, פֿעליעטאָנען, מוזיק-פּיעסעס אאַז״וו לויט אָפּשטאַם-סיִמנים. אַזעלכע שאַפֿונגען דאַרפֿן נאַטירלעך זײַן לפֿי ערך נײַ, לכל הפּחות פֿון פֿריער ניט באַקאַנט די פֿאָרשערס.

אויך שולן, וואָס האָבן צווישן זייערע שילער אַ גרויסן טייל פֿרעמדע עלע-מענטן, קאָנען דורכפֿירן אויספֿאָרשונגען אויף די אויפֿזאַצן פֿון די שילער. עס איז צו באַדויערן, וואָס עס זײַנען ניטאָ קיין ייִדישע פֿאָנדן, וואָס מען קאָן זיך ווענדן צו זיי נאָך שטיצע פֿאַר אַזעלכע אויספֿאָרשונגען. ווו נאָר מען הייבט אָן צו אַרבעטן אויף אַ פּראָבלעם פֿון דעם ענין, מוז דאָס דער פֿאָרשער אויסטראָגן אויף זײַנע אייגענע פּלייצעס: ווען מען קומט צו אַמעריקאַנער אַלגעמיין-מלוכהשע פֿאָרש-אינסטיטוציעס און פֿונדאַציעס, שיקן זיי אָפּ צו ייִדישע אָרגאַניזאַציעס, יענע אָבער זענען בלינד פֿאַר אַזעלכע פּראָבלעמען.

בכדי מען זאָל קיין טעות ניט האָבן מפּוח מײַנונג וועגן די אָפּשטאָם־אונטערשיידן אין אינדיווידועלע שאַפֿונגען, וויל איך נאָך צום סוף אויפֿקלערן, אַז איך האַלט ניט, אַז דער אונטערשייד איז באַגרענעצט אין דער אַנטקעגנשטעלונג יחיד—ניט־יחיד. אַזעלכע אונטערשיידן וואָלט מען געדאַרפֿט זוכן אומעטום, וווּ אינדיווידן פֿון פֿאַרשיידענעם אָפּשטאָם שאַפֿן אין אַ בשותּפֿישער סביבה. דער שכל טראָגט אויס, אַז טייל שטאַמען וועלן זיך אונטערשיידן שטאַרקער אייניע פֿון אַנדערע, און די צעטיילונג יחיד — ניט־יחיד בלײַבט קולטורעל באַשטיין, אַפֿילו ווען אַסימילאַציע זאָל גצוועלן גיין מיט אַ שטאַרקערן אימפּעט, ווי בײַ הײַנטיקן טאָג.

וועגן נאַציאָנאַל־סאָציאַלן כאַראַקטער פֿון דער קאַראַימישער באַוועגונג אין איר אָנהייב־תּקופֿה

(רעפֿעראַט געלייענט אויפֿן צוזאַמענפֿאָר פֿון יוּתא, אויגוסט 1935)

פֿון ד"ר ר. מאַהלער (וואַרשע)

די אייגנאַרטיקייט פֿון דער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פֿון יידישן פֿאָלק, די ספּעציפֿישע באַדינגונגען פֿון זײַן סאָציאַל־עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און קולטורעלן קיום האָבן אונדז איבערגעלאָזט יענע פֿאַרפֿלאָנטערטע און אָנגעוויטאָגטע ירושה, וועלכע רופֿט זיך אָן „די יידישע פֿראַגע". די זעלביקע ספּעציפֿישקייט פֿון דער יידישער היסטאָרישער אַנטוויקלונג האָט אויך אַרויפֿגעלייגט איר חותם אויף דער יידישער היסטאָריאָגראַפֿיע. דאָס וואָס די יידישע היסטאָריקער האָבן קאָנצענטרירט זייער אויפֿמערק גראָד אויף די ספּעציפֿישע מאָמענטן פֿון דער יידישער געשיכטע, האָט גורם געווען דערצו, אַז עס איז אין אַ גאָר גרויסער מאָס אַטראָפֿירט געוואָרן די נטיה אָנצוווענדן אויף די דערשײַנונגען פֿון דעם יידישן עבֿר די זעלבע סאָציאָלאָגישע געזעצן, וועלכע זענען חל אויף די שײַכותדיקע געביטן פֿון געזעל־שאַפֿטלעכן לעבן אין דער וועלט־געשיכטע בכלל. פֿונקט אָבער ווי די אַקטועלע יידישע פֿראַגע קאָן בײַ איר גאַנצער אויסטערלישקייט געפֿינען איר פֿאַרענטפֿערונג נאָר אויף דעם זעלבן וועג פֿון דער אַלגעמיין־מענטשלעכער סאָציאָלער אַנטוויקלונג, וואָס אויף אים קאָן פֿאַרענטפֿערט ווערן די סאָציאָלע און נאַציאָנאַלע פֿראַגע אין גאָר דער וועלט, אַזוי קענען די פּראָבלעמען פֿון דער יידישער געשיכטע, ווי משונהדיק זיי זאָלן אין פֿלוג ניט אויסזען, נאָר פֿאַרענטפֿערט ווערן דעמאָלט, וען זיי ווערן לכתּחילה באַטראַכט פֿון שטאַנדפונקט פֿון דער אַלגעמיינער סאָציאָלער געזעצ־מאָסיקייט.

אייגנאַרטיק, אָבער ניט קיין יוצא מן הכּלל אין דער וועלט־געשיכטע, זענען אויך די רעליגיעזע שטרעמונגען אין דער יידישער געשיכטע, אָנגעהויבן פֿון די נבֿיאים און אויסגעלאָזן מיט דער לעצטער יידישער רעליגיעזער באַוועגונג, דעם חסידיזם.

די טעאָלאָגישע ריכטונג אין דער יידישער היסטאָריאָגראַפֿיע האָט אין גאַנצן פֿאַרשטעלט פֿאַר אונדז דעם אמתן סאָציאָלן מהות פֿון די רעליגיעזע באַוועגונגען אין דער יידישער געשיכטע, פֿירשטעלנדיק זיי ווי טעאָרעטיש־סכאָלאַסטישע סיכסוכים אַרום דאָגמעס און ריטואַלן, אָדער ווי אָפּנייגן פֿון דער „נאָרמאַלער" ליניע פֿון דעם אַנטוויקלונגס- און לייטערונגס-פּראָצעס פֿון דער יידישער רעליגיע (גרעץ). דער פֿאָרשטייער פֿון דער נאַציאָנאַלער ריכטונג אין דער יידישער היסטאָריאָגראַפֿיע, דובנאָוו, באַטראַכט, ווי באַווּסט, די שטרעבונג אויפֿצוהאַלטן זיך ווי אַ נאַציע ווי די צענטראַלע אַקס פֿון דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג פֿון

ייִדישן פֿאָלק. אין הסכּם מיט דער דאָזיקער קאָנצעפּציע שאַצט דובנאָוו אָפּ די רעליגיעזע באַוועגונגען בײַ ייִדן אָדער ווי שטרעמונגען, וועלכע האָבן געהאַט אַ ציל די נאַציאָנאַלע איזאָלירונג פֿון דעם ייִדישן כּלל, אָדער ווי פּרוּוון – ניט געראָטענע – פֿון רעאַקציע קעגן דעם דרוק פֿון דער נאַציאָנאַל-קאָלעקטיווער רעליגיע. באַטראַכטן מיר אָבער די רעליגיעזע באַוועגונגען בײַ ייִדן ניט ווי אַן אָפּגעריסענע דערשײַנונג פֿון דער ייִדישער קולטור-אַנטוויקלונג, נאָר אויפֿן פֿאָן און לויט דער אַנאַלאָגיע פֿון די רעליגיעזע באַוועגונגען אין דער וועלט-געשיכטע בכלל, דעמאָלט ווײַזט זיך אַרויס, אַז ניט געקוקט אויף די ספּעציפֿישע שטריכן, וועלכע שפּיגלען אָפּ די ספּעציפֿישע באַדינגונגען פֿון דעם קיום פֿון ייִדישן פֿאָלק, פֿאַרמאָגן זיי דעם זעלבן סאָציאַלן מהות, ווי די רעליגיעזע פֿאָלקס-באַוועגונגען בײַ אַלע אומות העולם.

אין דער תּקופֿה ווען די רעליגיעזע וועלט-באַנעמונג איז געווען די הערשנדיקע אידעאָלאָגיע פֿון דער געזעלשאַפֿט, האָט יעדער אָפּאָזיציע קעגן דער הערשנדיקער געזעלשאַפֿטלעך-פּאָליטישער סיסטעם ניט געקאָנט געפֿינען פֿאַר זיך קיין אַנדער אידעאָלאָגישן אויסדרוק, ווי נאָר רעליגיעזן סעקטאַנטיזם. די סאָציאַל-פּאָליטישע אָפּאָזיציע פֿלעגט זיך אַנטפּלעקן ווי אַ רעליגיעזער קאַמף קעגן דער אָנגענומענער, אָרטאָדאָקסער רעליגיע. דער קאַמף פֿאַר פּאָליטישער מאַכט מצד גאַנצע גרופּעס פֿון די פֿאַרמעגלעכע קלאַסן (קאַלווינִיסטן) קעגן דער קירך און קעגן דער מלוכה-מאַכט, דער קאַמף פֿון אונטערדריקטע פּויערים און שטאָטישער אָרעמשאַפֿט פֿאַר דעמאָקראַטיזירן די פּאָליטישע אָרדענונג און פֿאַר סאָציאַלן יושר (בעגהאַרדן, לאָלאַרדן, אַנאַבאַבטיסטן אאַז"וו), וועלכער איז אָפֿט געווען פֿאַרבונדן מיט אויפֿשטאַנדן קעגן דער נאַציאָנאַלער אונטערדריקונג (הוסיטיזם) — די אַלע סאָציאַל-פּאָליטישע שטרעבונגען האָבן געזוכט פֿאַר זיך אַ באַגרינדונג אין אַ נײַער רעליגיעזער פּראָגראַם.[1]

אין דער ייִדישער געשיכטע, אין דער גלות-תּקופֿה, זענען די סאָציאַלע דיפֿערענצירונגען מחמת דער אומנאָרמאַלער סאָציאַל-עקאָנאָמישער סטרוקטור פֿון

---

[1] פֿאַרשטייט זיך, ניט אַלע פּאָליטישע גרופּירונגען אין מיטלאַלטער און אין אָנהייב פֿון דער נײַער צײַט האָבן זיך קאָנסאָלידירט ווי באַזונדערע רעליגיעזע שטרעמונגען, און שוין דערפֿאַר אַליין טאָר מען ניט סכעמאַטיש אידענטיפֿיצירן די ראָלע פֿון די אַמאָליקע רעליגיעזע סעקטעס מיט דער ראָלע פֿון די הײַנטיקע פּאָליטישע פּאַרטייען; די סאָציאַל-פּאָליטישע אָפּאָזיציע פֿלעגט זיך קאָנסטיטוירן ווי אַ סעקטע ערשט דעמאָלט, ווען פֿון איין זײַט זענען די סאָציאַל-פּאָליטישע ווידעראַנאַנדן שטאַרק פֿאַר-שאַרפֿט געוואָרן, און פֿון דער אַנדער זײַט איז די פּאָזיציע און דער אויטאָריטעט פֿון דער הערשנדיקער רעליגיע מחמת גרויסע אויפֿטרייסלונגען אין לאַנד אָדער אין גאָר דער וועלט געוואָרן אָפּגעשוואַכט. די סעקטעס פֿלעגן אויך מחמת זייער רעליגיעז-דאָגמאַטישער פּראָגראַם אַרײַנציען אין זייער ווירקונגס-קרייז עלעמענטן פֿון דער געזעלשאַפֿט, וועלכע זענען לויט זייער סאָציאַל-פּאָליטישער לאַגע ניט געווען באַהעפֿט מיט דער סאָציאַלער גרופּע, וואָס זייער פֿאָנען-טרעגער איז געווען די סעקטע. דער דאָזיקער אומשטאַנד איז איינע פֿון די הויפּט-סיבות פֿון אינעווייניקסטע רײַסענישן אין די סעקטעס און פֿון זייערע דיפֿערענצירונגען און שפּאַלטונגען.

יידישן פֿאָלק ניט געווען אַזוי שטאַרק אָנגעצייכנט, ווי בײַ די טעריטאָריאַלע אומות העולם. הוץ דעם פֿלעגן די רדיפֿות, וועלכע עס האָט אַזוי אָפֿט געהאַט אויסצושטיין דאָס גאַנצע יידישע פֿאָלק, אַ סך מיטהעלפֿן צו פֿאַרווישן אין דעם באַווּסטזיין פֿון די יידישע פֿאָלקסמאַסן די סאָציאַלע סתירות און די עוולות מצד די „אייגענע" הערשנדיקע קלאַסן. ניט געקוקט אָבער אויף די דאָזיקע ספּעציפֿישע מאָמענטן האָט אויך די יידישע פֿאָלקסמאַסע אין אַלע תקופֿות אויסגעדריקט איר שטרעבן צו נאַציאָנאַלער באַפֿרײַונג און סאָציאַלן יושר דורכדעם, וואָס זי האָט אַנטקעגנגעשטעלט איר רעליגיע, די פֿאָלקס-רעליגיע, דער הערשנדיקער, אָרטאָ-דאָקסער יידישער רעליגיע.

אין די תקופֿות, וועלכע די נאַציאָנאַלע אונטערדריקונג מצד די הערשנדיקע פֿעלקער און די סאָציאַלע נויט פֿון די יידישע מאַסן פֿלעגט דערגרייכן דעם הויכפּונקט, פֿלעגט אויפֿקומען משיחישע באַוועגונגען, די יידישע נאַציאָנאַל-סאָציאַלע באַפֿרײַונג-באַוועגונגען אין אַ רעליגיעזן לבוש. דער דאָמינירנדיקער כאַראַקטער פֿון שיבת-ציון-שטרעבונגען פֿון די משיחישע באַוועגונגען טאָר פֿאַר אונדז ניט פֿאַר-שטעלן זייער סאָציאַלן תוכן און זייערע רעליגיעז-רעפֿאָרמאַטאָרישע פֿראַגאַמענט. אויף דעם סאָציאַלן יסוד פֿין די דאָזיקע באַוועגונגען אין דער יידישער געשיכטע וויזט אָן ניט נאָר דער פֿאַקט, וועלכער איז דאָקומענטאַריש פֿעסטגעשטעלט, אַז אין זיי האָבן זיך באַטייליקט בעיקר די אָרעמע פֿאָלקסמאַסן.[2] בנוגע טייל משיחישע באַוועגונגען האָבן מיר בפֿירושע ידיעות וועגן די סאָציאַלע רעפֿאָרמען, וועלכע עס האָבן געפֿרווט אַדורכצופֿירן זייערע אָנפֿירער, די אַ"ג „פֿאַלשע משיחים".[3] דער ביטול, די פֿאַראַכטונג און שנאה, וואָס די יידישע הערשנדיקע קלאַסן מיט די רבנים בראש פֿלעגן אַרויסווייזן קעגן די דאָזיקע באַוועגונגען, די רדיפֿות אויף זייערע פֿירער, וועלכע פֿלעגן אויך דערפֿירן ביז צום איבערנעטפֿערן זיי דעם הערשנדיקן מלכות[4], באַשטעטיקן אויך פֿון זייער זייט דעם כאַראַקטער

---

[2] לויט דער מיטטיילונג פֿון קירקיסאַני ווייזט זיך אַרויס, אַז נאָך אבו עיסי, דעם „פֿאַלשן משיח" פֿון איספֿאַהאַן אויף דער שוועל פֿון 7טן און 8טן י"ה, איז נאָכגעגאַנגען דער „המון". אבו עיסי אַליין איז געווען א „פֿשוטער שנײַדער" (פֿאַרגל' הרכבי „לקורות הכתות בישראל"—הוספֿה צו דער יידישער געשיכטע פֿון גרעץ, העברעישע אויסגאַבע ב' 3, ז' 501). די משיחישע באַוועגונג פֿון דעם גר עובדיה אין טיריע און פֿאַלעסטינע אַרום דעם י. 1122 האָט געפֿונען אָנהענגער צווישן „קלײנע אַרעמע מענטשן". לויט דער מיטטיילונג פֿון שמואל אבן יחייא וועגן דוד אַלרואי, דעם „פֿאַלשן משיח" פֿון אזערבײדזשאַן אין 12טן י"ה, האָבן זיך זײַנע אָנהענגער רעקרוטירט פֿון פּערסישע יידן „פּראָסטע קעסט". (פֿאַרגל' יעקב מאַן „התנועות המשיחיות בימי מסעי הצלב", התקופֿה, ב' 24, תרפ"ו).

[3] וועגן דעם „פֿאַלשן משיח", וועלכער איז אַרויסגעטראָטן אין תימן אַרום דעם י. 1170, ווערן מיר געווואָר פֿון דעם רמב"ם „אגרת תימן", אַז ער האָט געהייסן די רבנים יידן צעטיילן דאָס גאַנצע פֿאַרמעגן די אָרעמע. דער רמב"ם איז אויף דעם דאָזיקן פֿאַקט געווען שטאַרק אויפֿגעבראַכט.

[4] אַזוי איז למשל איבערגעגעבן געווארן דעם מלכות דוד אַלרואי; דער משיח פֿון קאַרדאָווע אבן אריה (אַרום די י. 1102—1107) איז דורך די פֿרנסים באַשטראָפֿט געווארן מיט מלקות און דערנאָך אַרײַנגעלייגט געווארן אין חרם.

פון די דאזיקע באוועגונגען בײַ יידן. די הערשנדיקע קלאסן פון יידישן פאלק, וועלכע האבן זיך ווי עס איז איינגעפונדעוועט אין די גלות־לענדער, האבן ניט נאר ניט געפילט די נויט פון דער נאציאנאלער אונטערדריקונג, נײַערט זיי האבן זיך אויך געשראקן פאר די „רעוואלוציעס", וועלכע עס האבן יעמאלט מיט זיך פארגעשטעלט די משיחישע פאלקס־באוועגונגען. עס איז דערפאר אויך פארשטענד־לעך, וואס די משיחישע באוועגונגען, וועלכע זענען געווען געטראגן פון דעם געדאנק וועגן דער סאציאלער און נאציאנאלער אויסלייזונג, זענען אויך געווען פארבונדן מיט רעפארמאטארישע שטרעבונגען אויפן געביט פון רעליגיע.

די משיחישע באוועגונגען זענען אבער די קריטישע מאמענטן פון איבער־בראך אין דער יידישער געשיכטע, וועלכע באלייכטן די סאציאלע און אידעאלע־גישע דינאמיק פון דעם עוואלוציאנערן וועג, וועלכער האט געדויערט גאנצע תקופות פאר און נאכן אויסברוך פון די דאזיקע באוועגונגען. די נאציאנאל־סאציאלע אויסלייזונג־שטרעבונגען פון די יידישע פאלקסמאסן פלעגן קיינמאל ניט אפשטארבן נאך דער מפלה פון א משיחישער באוועגונג, נאר זיי פלעגן זיך דערנאך אויסגיסן אין ברייטן שטראם פון א רעליגיעזער פאלקס־באוועגונג. אזוי האט נאך דער מפלה פון די משיחישע באוועגונגען פון שבתאי צבי און זײַנע תלמידים אויפגעשפראצט די רעליגיעזע פאלקס־באוועגונג פון חסידיזם. נאך דעם פאל פון די מעכטיקע אויפשטאנדן—משיחישע באוועגונגען פון שריני (סערענע) און אבו־עיסי איז אין 8טן י"ה אויפגעקומען די רעליגיעזע נאציאנאל־סאציאלע באוועגונג פון די קאראימער.

דער שטאנדפונקט פון דער יידישער היסטאריאגראפיע אין דער אפשאצונג פון די סיבות פון דעם אויפקום פון קאראימיזם און פון זײַן געשיכטלעכער ראלע—איז געווען דיקטירט כמעט בײַ אלע היסטאריקער פאר דובנאוון—דורך די זעלבע אלגעמיינע טעאלאגיש־אידעאליסטישע הנחות, וועלכע זענען געווען דער יסוד פון זייער שטעלונג לגבי די רעליגיעזע באוועגונגען בכלל. דערבײַ האט אויך די אביעקטיווקייט פון דער פארשונג א סך געליטן מחמת די אפטע אפאלאגעטישע טענדענצן; די קאראימער זענען דאך אין איראפע די איינציקע יידישע סעקטע, וועלכע האט זיך אויפגעהיט ביזן היינטיקן טאג.

צווישן סיבות האבן ארויסגעבראכט די שפאלטונג פון די קראימ—דאס וואס דער באגרינדער פון דער באוועגונג ענן האט זיך געפילט באליידיקט אין זײַן כבוד, וויל ער איז ניט אויסגעקליבן געווארן פאר א ריש־גלותא, און צווייטנס די נאך ניט אויסגעלאשענע טראדיציע פון דער אלטער פארחורבנדיקער סעקטע צדוקים—אזוי האלט דער יידישער קראניק־שרײַבער פון 12טן י"ה, אברהם אבן דאוד (דער ראב"ד) אין זײַן „ספר הקבלה", און די דאזיקע „דערקלערונג" חזרט זיך איבער אין פארשיידענע ניואנסן כמעט בײַ אלע יידישע היסטאריקער פון קאראימיזם. באטראכטנדיק דעם קאראימיזם ווי א רעצידיוו אדער המשך פון צדוקיזם, האלטן אויך אלע יידישע היסטאריקער כמעט אינשטימיק (מיטן אויסנאם פון פינסקערן!), אז דער אויסגאנגספונקט און עצם אינהאלט פון דער נײַער

רעליגיע איז געווען דער פרינציפ אומצוקערן זיך צום תנך און אָפצוווארפן דעם תלמוד און די תורה שבעל-פה בכלל. קאָנסטרוירנדיק אַזאַ רעליגיעז-דאָגמאַטישן פונדאַמענט פון קאראַימיזם, האָבן זיינע היסטאָריקער געהאַט גאָר א לייכטע אויפגאַבע אויפצוויזן, ווי ניט לעבנספּעזיק עס איז געווען דער דאָזיקער „קאָנסער-וואַטיזם" פון די קאראַימער און מיט וואָס פאַר אַן אײַזערנער קאָנסעקווענץ עס האָט זיך געמוזט אַרויסווײַזן בײַ די קאראַימער די נויטווענדיקייט אָפצוטרעטן פון דעם פרינציפ פון „ריינעם תנך": שוין דער ערשטער באַגרינדער פון דער סעקטע, ענן-אַזוי ווערט אַנגענומען—וואָס געמוזט אָנקומען צו אַן אייגענעם תלמוד (אַן „אומגעלומפּערטן", „שווערן" קאָדעקס), און פון די שפּעטערדיקע פירער פון די קאראַימער איז ניטאָ קיין איינער, וועלכער זאָל ניט האָבן מחבר געווען א „ספֿר המצוות", א סוראַגאַט פון דער תורה-שבעל-פה פון דער רבנישע יידן.

אויב אין דער גרונטפראַגע וועגן די סיבות פון דעם אויפקום פון דער קאראַימישער סעקטע זענען מסכים אַלע פאָרשטייער פון דער אַלטער היסטאָרישער שולע, זענען דאָך פאַראַן געווסע אונטערשיידן צווישן די איינציקע מחברים אין דעם אופן, ווי אַזוי זיי דערקלערן די פאַרשפּרייטונג און דעם וווקס פון דער סעקטע. אויף אָט די אונטערשיידן וועלן מיר זיך בקיצור אָפשטעלן.

ש. פינסקער, דער פאַרדינסטפולער באַגרינדער פון דער מאָדערנער פאָרשונג פון קאראַימיזם, דער מחבר פון „ליקוטי קדמוניות", האַלט, אַז א שטילע אָפאָזיציע קעגן תלמוד, בעיקר פון פאַרבאַהאַלטענע צדוקים, האָט געמוזט עקסיסטירן נאָך פאַר עננען. ענן איז געווען דער, וועלכער האָט צונויפגעזאַמלט אַרום זיך די אַנטי-תלמודיסטן אין דער פּראַקטיק און געשאַפן פאַר זיי א טעאָריע, וויל „א נייע סעקטע וואָקסט ניט ארויס פון דער ערד אין איין טאָג". דער עיקר פון דער נייער רעליגיע איז ניט באַשטאַנען אין דער געגנערשאַפט צו דער תורה-שבעל-פה—אין דער דאָזיקער מיינונג איז פינסקער, ווי מיר וועלן זען, פאָרויסגעלאָפן אַלע שפּעטערע יידישע היסטאָריקער פון קאראַימיזם—נאָר דווקא אין די נייע דינים און געזעצן. פינסקער זאָגט אויך ארויס די מיינונג, אַז די נייע רעליגיע האָט פאַר זיך קודם כל געפונען אָנהענגער צווישן דעם פראָסטן פאָלק, פרויען און יוגנט.[5]

פירסט, דער מחבר פון דער אויספירלעכער געשיכטע פון די קאראַימער, וועלכע שטיצט זיך אויף דער דאָקומענטן-זאַמלונג פון פינסקערן (ער נעמט אַגב אַריבער אויך די טעותים פון פינסקערן, וועלכע שטאַמען פון פירקאָוויטשן), איז אין זיין אָפשאַצונג פון דער ראָלע פון קאראַימיזם און אין דער דערקלערונג פון די סיבות פון זיין אויפקום ניט ווייניק באַווירקט דורך די דעמאָלטיקע שטרע-בונגען פון א טייל דייטשע יידן צו רעפאָרמירן די טראַדיציאָנעלע יידישע רעליגיע. ער האַלט, אַז „די אָפּענע שפּאָלטונג האָט געהאַט איר מקור אין דעם טויזנט-יאָריקן נאַטירלעכן ווידערווילן קעגן די אוזורפאַציעס פון אַפוטרופּסישער סינא-גאָגע, וועלכע האָט געהאַלטן, אַז נאָר זי אַליין איז באַרופן און באַרעכטיקט

---

[5] פרגל' ש. פינסקער „ליקוטי קדמוניות", ז' י"ג—ט"ו.

אויסצוטיילטשן און ממלא צו זיין דאָס וואָרט פון דער געטלעכער אַנטפלעקונג אין תנך". פֿירשט מיינט דערבי, אַז דער קאַראַימיזם, איז „אַ פֿאַרשיידנאַרטיק איבערגעפֿורעמטער גילגול פון צדוקיזם". פונקט ווי די אַמאָליקע צדוקים, זענען אויך די קאַראַימער אַרויסגעטרעטן סיי קעגן די חומרות, סיי קעגן די קולות פון די רבנים.[6]

אַברהם גייגער באַקעמפֿט עקשנותדיק די מיינונג, וועלכע איז בײַ יידן אײַנגעבירגערט נאָך פון די צײַטן פון מיטלעלטער, אַז די פערזענלעכע אַמביציע פון ענן האָט געזאָלט זיין די סיבה פון דער קאַראַימישער רעליגיעזער שפּאַלטונג. ער האַלט, אַז די צדוקישע אָפּאָזיציע האָט זיך אויפֿגעהיט ביז אין די צײַטן פון די גאונים און אַז „די קאַראַימער זענען–בקיצור–די גייסטיקע און קערפערלעכע יורשים פון די צדוקים". קאַראַימיזם איז—ווי ער דריקט זיך אויס וויײַטער–בלויז אַ נײַער נאָמען פון צדוקיזם. היות אָבער די צדוקים זענען געווען אַ קאָנסערוואַטיווע פֿאַרטיי פון כוהנים, זענען אויך די קאַראַימער געווען קאָנסערוואַטיוו, מיטן אויסנאַם פון עטלעכע נײַע געדאַנקען, וועלכע זיי האָבן אַרויסגעזאָגט. אַפֿילו אַזעלכע דינים פון די קאַראַימער, ווי דער פֿאַרבאָט צו גענייסן פֿלייש און ווײַן אין גלות אָדער דאָס אָפּהיטן די געזעצן פון ריטועלער טומאה און טהרה פֿרווט גייגער צו דערקלערן דערמיט, וואָס די קאַראַימער זענען פונקט ווי די צדוקים געווען אַ כוהנישע סעקטע. פֿלייש און ווײַן האָבן זיי געאַסרט דערפֿאַר, וואָס אין גלות האָט מען דערפון ניט געקאָנט ברענגען קײַן מתנות פֿאַר דעם בית־המקדש. די דינים פון טומאה און טהרה זענען לכתחילה געווען באַשטימט טאַקע נאָר פֿאַר די כוהנים.

גייגערס באַגעם פון קאַראַימיזם איז אַ קאָנסעקווענטער פרט פון זײַן שיטה אין דער געשיכטע פון דער יידישער רעליגיע. לויט גייגערן איז דער פּראָגרעס פון דער יידישער רעליגיע באַשטאַנען אין דעם, וואָס די פרושים האָבן אײַן זײַט אויסגעשפּרייט אויף דעם גאַנצן כּלל יידן אַלע מצוות און איסורים, וועלכע זענען לכתחילה געווען חל נאָר אויף די כוהנים, פון דער אַנדער זײַט צוגעפּאַסט כסדר די רעליגיעזע געבאָטן צו די פֿאָדערונגען פון דער צײַט. דער קאַראַימיזם איז ממילא ניט מער ווי אַ היסטאָרישע רעאַקציע, וועלכע האָט זיך אַנטקעגן-

---

[6] פֿגל. Fürst, „Geschichte des Karäertums", Leipzig 1862. Bd. I, p. 4–5 „Geschichte des Judentums" דער ניכטערער און פֿאָרזיכטיקער יאָסט באַנוגנט זיך אין זײַן בלויז מיט איבערגעבן דעם סיפור־המעשה פון דעם אויפֿקום און אַנטוויקלונג פון קאַראַימיזם, ניט אַרײַנצולאָזן זיך אין קיין סכּרות וועגן די סיבות פון דעם אויפֿקום פון דער דאָזיקער סעקטע. אָבער גראָד אין דער שילדערונג פון דער איצטיקער קאַראַימישער רעליגיע און אירע מנהגים גיט ער אַ טרעפֿיקע פּסיכאָלאָגישע כאַראַקטעריסטיק פון דעם גײַסט פון אָסקעטיזם, אָבלות און ערנסטקייט, וואָס מיט אים איז אַוודאי צוגעדרונגען דער קאַראַימיזם. אויף דער דאָזיקער כאַראַקטעריסטיק וועלן מיר זיך נאָך אין אַנדער שיכות געניי אָפּשטעלן.

געשטעלט דעם פּראָגרעס, הגם גראָד פֿון אים איז אַרויסגעגאַנגען די איניציאַטיוו אויפֿן געביט פֿון שטודיום פֿון תּנך.[7]

גרעץ האַלט זיך אין דער אַלגעמיינער אָפּשאַצונג פֿון דער היסטאָרישער ראָלע פֿון קאַראַיִמיזם אָן זײַן היסטאָריאָסאָפֿישער קאָנצעפּציע וועגן דער ייִדישער געשיכטע, וועלכע ער האָט טיילווײַז איבערגענומען פֿון העגעליאַניזם. דער יודאַיִזם, האַלט גרעץ, אַנטוויקלט זיך צום קלאָרן באַוווּסטזיין וועגן זיך דורך קעגנזאַצן.[8] די באַוועגונג פֿון קריסטנטום, וועלכע האָט דורך איר פֿאָרשטייער, דעם אַפּאָסטאָל פּוילוס, אָפּגעשאַפֿט די מצוות און איסורים און געשטעלט די רעליגיע בלויז אויפֿן גלויבן, האָט געווירקט באַפֿרוכפּערנדיק אויף דעם ייִדנטום, וועלכער האָט זיך פֿאַרשטאַרקט דורך נײַע מצוות און ריטואַלן און געשאַפֿן דעם תּלמוד. די פֿאַרשטיינערונג פֿון תּלמוד אין די צײַטן פֿון די גאונים און דאָס פֿאַרלאָזן די ביבל אין דער דאָזיקער תּקופֿה האָט אַרויסגערופֿן אַן אָפּאָזיציע פֿון די פֿאַלשע משיחים און רעליגיעזע רעפֿאָרמאַטאָרן שריני און אבו-עיסי. די דאָזיקע אָפּאָזיציע האָט ניט איבערגעלאָזט קיין רושם סײַ מחמת דער טרוימערישער פֿאַנטאַסטיק, וואָס אין איר זענען געווען אײַנגעטונקען די משיחישע באַוועגונגען, סײַ דערפֿאַר, וואָס די פֿירער זענען ניט געווען קיין אויסגעצייכנטע פּערזענלעכ-קייטן, וועלכע זאָלן קענען אַרויסרופֿן צו זיך אַ גרויסע אַכטונג. ערשט די באַוועגונג פֿון ענן האָט דערגרייכט איר היסטאָרישן ציל, ווײַל זי האָט אַרײַנגעבלאָזן אַ פֿרישן גייסט אין דעם מעכאַניזירטן שטודיום פֿון תּלמוד און געגעבן דעם שטויס צום שטודיום פֿון תּנך.

---

[7] פֿגל׳ A. Geiger, „Das Judentum und seine Geschichte“, Breslau 1865, p. 53

פֿאַר דער אומבאַהאָלפנקייט פֿון דער טעאָלאָגיש-אַפּאָלאָגעטישער היסטאָריאָגראַפֿיע פֿון קאַראַי-מיזם איז כאַראַקטעריסטיש דער פֿאַקט, וואָס איינער פֿון אירע פֿאָרשטייער, אַדאָלף נייבויער, האַלט אונטער די טעזע, וועלכע עס צעשטערט גייגער, וועגן דער פּערזענלעכער אַמביציע ווי אַ מאָטיוו פֿון קאַמף פֿון ענן קעגן תּלמוד, שטיצנדיק זיך דווקא אויף גייגערס אָפּשאַצונג פֿון די פּרושים ווי אַ פּראָ-גרעסיווע פּאַרטיי. עס איז שווער אָנצונעמען—האַלט נייבויער—אַז אַזאַ געלערנטער ווי ענן זאָל פֿון איבערצײַגונג אָפּוואַרפֿן דעם פּראָגרעס און פּריידיקן רעאַקציע. דער ראב״ד איז בכן גערעכט—לויט אים—ווען ער גיט אָן, אַז ענן האָט געהאַנדלט מחמת באַליידיקטער אַמביציע.

פֿגל׳ Adolf Neubauer, Aus der Petersburger Bibliothek. Dokumente zur Geschichte des Karäertums und der Karäischen Literatur, Leipzig 1866, p. 4.

[8] בדרך כּלל איז גרעץ אין זײַן „געשיכטע פֿון די ייִדן״ געבליבן געטרײַ דער היסטאָרי-אָגראַפֿישער קאָנצעפּציע, וועלכע ער האָט אַנטוויקלט אין זײַן יוגנט אין דער אָפּהאַנדלונג „Die Construction der jüdischen Geschichte“. (פֿגל׳ אונדזער אָפּהאַנדלונג: Teorje żydowskiej historjografji o rozwoju dziejowym kultury żydowskiej, — פּוילישע איבערזעצונג פֿון רעפֿעראַט אויף דעם VIIטן אינטערנאַציאָנאַלן היסטאָריקער-קאָנגרעס אין וואַרשע—„Miesięcznik Żydowski“, 1933, דעצעמבער-העפֿט.

די דאָזיקע אָנערקענונג פֿון דער באַפֿרוכפּערנדיקער ראָלע פֿון קאַראַימיזם אין דער יִידישער קולטור-אַנטוויקלונג פֿאָרט זיך ביי גרעצן אויף אַ משונהדיקן אופֿן מיט אַ פּולקומען ניט-פֿאַרשטיין דעם אויפֿטו פֿון ענן און דעם עצם מהות פֿון דער קאַראַימישער באַוועגונג. אין דעם פּרט איז גרעץ ניט ווייט אַוועק פֿון די אַנדערע היסטאָריקער פֿון דער טעאָלאָגישער ריכטונג.

דער הויפּטמאָטיוו פֿון דעם באַגרינדער פֿון דער נייַער רעליגיע ענן איז, לויט גרעצן, געווען די שנאה צום תּלמוד, וועלכע איז ביי אים געווען שטאַרקער ווי דער שכל הישר. דערפֿאַר האָט ער אויפֿגעפֿרישט אַלטע, לאַנג פֿאַרגעסענע מנהגים און דינים, אויסגעטראַכט נייַע דינים, אײַנגעשטעלט חומרות, וועלכע האָבן ווייַט אַריבערגעשטיגט די חומרות פֿון תּלמוד אַז"ו. גרעץ האַלט אויך, אַז דער פּרינציפּ פֿון האַלטן זיך דאָגמאַטיש אָן די אותיות פֿון דער תּורה האָט ביי ענענן און זײַנע נאָכגייער דערפֿירט צו אַ הפֿקרות אין מתקן זײַן נייַע דינים און מצוות. די אַסקעטישע טענדענץ פֿון קאַראַימיזם, וועלכע קומט אויף, לויט זײַן מיינונג, ערשט אין 10טן י"ה, איז אויך ניט מער ווי איינע פֿון די עקסצענטרישקייטן, וואָס צו זיי איז דערגאַנגען דער קאַראַימיזם, וויבאַלד ער האָט פֿאַרלאָרן דעם פֿונדאַמענט אונטער די פֿיס, דורכדעם וואָס ער האָט איבערגעריסן דעם פֿאָדעם פֿון דער טראַדיציע פֿון פֿאָלק.[9]

אויך ביי א. הרכבי, וועלכער האָט אַזעלכע געוואַלדיקע פֿאַרדינסטן פֿאַר דער אויספֿאָרשונג פֿון קאַראַימיזם, האָט די אַפּאָלאָגעטישע טענדענץ פֿאַרמאַכט דעם וועג פֿאַר אַ ריכטיקער דערקלערונג פֿון דעם אויפֿקום פֿון קאַראַימיזם און פֿאַר אַן אָב־עקטיווער אָפּשאַצונג פֿון זײַן מהות.[10]

דעם טעזיס, אַז דער קאַראַימיזם איז אַן אידעאָלאָגישער המשך פֿון צדוקיזם, פֿרוווט הרכבי נאָך צו באַפֿעסטיקן דורך דער השערה, אַז ביז אין די צייַטן פֿון ענן האָט זיך אויפֿגעהיט אַ קאָדעקס פֿון די צדוקים און אַז די צדוקים האָבן זיך אויפֿגעהיט ביז צום אַריסטאָרעטן פֿון ענענן. חוץ דעם צדוקיזם האָט ענן געשעפּט פֿון די דינים און מנהגים פֿון די סעקטעס פֿון אבו-עיסי און יודגאן, וואָס זייַערע אָנהענגער זענען געבליבן געטרייַ דעם נייַעם גלויבן ניט געקוקט אויף דער מפּלה פֿון די משיחישע באַוועגונגען. אַ סך מצוות פֿון די רבנישע יִדן האָט ענן געענדערט מיט דער טענדענץ מחמיר צו זײַן, אַנדערע האָט ער אָפּגעשאַפֿט אָדער געענדערט סתּם מחמת אָפּאָזיציע צו דער רבנישער תּורה. דעם פּלל פֿון אַריסדרינגען פֿון דער תּורה דורך אַנאַלאָגיע (היקש) האָט ענן דערפֿירט ביז צום אַבסורד און אויך אויף דעם יסוד אויפֿגעשטעלט אַ ריי נייַע מצוות. געוויסע

---

9 פֿגל' גרעץ „דברי ימי ישראל" ב' III, באַזונדערס קאַפּיטל 7 און ציון 17, אָפּשניט 6.

10 פֿגל' בעיקר די אַרבעטן פֿון הרכבי:

Историческіе очерки Караимизма, Восходъ 1896—1898, Ананъ, Восходъ 1900. „Anan, der Stifter der karäischen Sekte" אין „Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur", Bd. II, Berlin, 1899.

דאָגמעס און מצוות האָט ענן איבערגענומען פֿון די מאַכמעדאַנישע סעקטעס (אבו-חניפֿא, ראַוועגדיטן).

בײַ דעם גאַנצן בפֿרטיותדיקן אַנאַליז פֿון עננס נײַער רעליגיע באַשטייט בײַ הרכּבי דער יסוד פֿאַר דער דערקלערונג פֿון דעם אויפֿקום פֿון קאַראַיִמיזם אין די פּערזענלעכע מאָטיוון פֿון עננען; די פּסיכאָלאָגיע פֿון עננס אַרויסטריט אין שפּיגל פֿון די אויספֿירן פֿון הרכּבי שטעלט זיך פֿיר בקיצור אויף אַזאַ אופֿן:

די דאָמינירנדיקע שטרעבונג פֿון עננען איז געווען די אַמביציע צו ווערן אַ ראש-הגולה. היות ווי ער האָט ניט געקאָנט דערגרייכן דעם דאָזיקן כּבֿוד, האָט ער זיך פֿאַרבונדן מיט די געגנער פֿון די רבנים, מיט די משיחישע סעקטאַנטן און צדוקים. אַפֿילו דעם כּלל פֿון אומקערן זיך צו דער תּורה און פֿון אָפּוואַרפֿן די תּורה-שבעל-פּה האָט ער אויפֿגעשטעלט איבער פּערזענלעכע מאָטיוון: פֿון איין זײַט האָט ער דורכדעם געוואָלט געפֿינען אָנהענגער צווישן די סעקטאַנטן, פֿון דער אַנדער זײַט האָט ער אַזוי אַרום געהאָפֿט צו באַפֿעסטיקן זײַן שטעלונג כּלפּי דער מוסולמאַנישער מאַכט. דער מאָטיוו פֿון חנפֿענען דעם הערשנדיקן איסלאַם האָט לויט הרכּבין אויך דעצידירט בײַ עננען אין דער ענדערונג פֿון דעם קאַלענ-דאַר, אַז דער אָנהייב חודש זאָל אַלע מאָל ווערן באַשטימט דורך אַכטגעבונג אויף די פֿאַזעס פֿון דער לבֿנה (ראית החודש).

אויב ענן האָט בכן קאָנסטיטוירט דעם פּרינציפּ פֿון אומקערן זיך צו דעם תּנך נאָר איבער פּערזענלעכע מאָטיוון, איז ניט קיין חידוש—האַלט הרכּבי—אַז ער האָט ניט געקאָנט זיין קאָנסעקווענט אין אַדורכפֿירן דעם דאָזיקן טעזיס און ער האָט געמוזט אָנקומען צו מצוות, וועלכע ער האָט ניט געקאָנט דערקלערן אויפֿן יסוד פֿון דער תּורה, סײַדן אויף אַ געקינצלטן אופֿן. די מכּלומרשטע הפֿקרות פֿון ענן אין אויסטראַכטן נײַע דינים און מצוות איז פֿאַר הרכּבין פּשוט אַן אָביעקט פֿון שפּאָט און חוזק.[11] די אָפּשאַצונג פֿון דער נײַער תּורה פֿון ענן, ווי אַן אייגנ-וויליקע פֿאַרדרייוּנג פֿון די דינים פֿון די רבנים, איז נאָך מער חידושדיק, בעת ער אַליין האָט אַנטדעקט נײַע מקורים, וועלכע באַלײַכטן די אַסקעטישע ריכטונג פֿון עננס שיטה, אָדער באַצייכענען אים אָפֿן ווי אַן אַסקעט און אָנהענגער פֿון די אבֿלי-ציון.[12]

---

11 פֿגל׳ בעיקר די ציטירטע אָפּהאַנדלונג פֿון הרכּבי אין „וואָסכאָד“: וועגן עננס דין, אַז מען דאַרף פֿאַסטן צוויי טעג פּורים, מאַכט הרכּבי אַ באַמערקונג: „אַ שיינער יום-טובֿ!“ אין שײַכות מיט דעם דין, אַז ווער עס איז מל ניט מיט קיין שער איז חייבֿ מיתה, מאַכט הרכּבי חוזק: „ווײַזט אויס, אַז ענן האָט ניט ליב צו טרײַבן קאַטאָוועס!“ (זע „וואָסכאָד“ 1897, מאַי-העפֿט).

12 הרכּבי האָט, ווי באַוווּסט, אַנטדעקט און אַרויסגעגעבן פֿראַגמענטן פֿון עננס „ספֿר המצוות“ און אויך „דאָס בוך וועגן די סעקטעס“ פֿון קירקיסאַני. הרכּבי איז אויך דער ערשטער, וועלכער מאַכט אויפֿמערקזאַם אויף דעם אַנאָנימען קאַראַיִמישן מקור פֿון 14טן—15טן י״ה, וועלכער דערציילט, אַז „ענן איז געווען פֿון די אבֿלי-ציון און איז געגאַנגען אין די וועגן פֿון פּרישות“! (פֿגל׳ די ציטירטע אָפּהאַנדלונג אין „וואָסכאָד“ 1898, פֿעברואַר, ז׳ 109).

וועגן דער ווײַטערדיקער אַנטוויקלונג פֿון אַסקעטיזם אין דער קאַראַיִמישער באַוועגונג, נאָכן טויט פֿון ענן, רוקט הרכּבי אַרויס די ווײַטערדיקע סבֿרה: די געטרײַע אָנהענגער פֿון עננען, די אַ״ג ענניטן, האָבן זיך באַזעצט אין ירושלים און דאָרט געפֿירט אַן אַסקעטיש לעבן. די איבעריקע קאַראַיִמער, וועלכע האָבן זיך ניט געוואָלט אָפּזאָגן פֿון עולם הזה, האָבן זיך אָפּגעזאָגט פֿון ענניזם און האָבן אָפּגעהיט פֿון אים בעיקר די אַנטירבנישע טענדענץ, אַחוץ עטלעכע אַנדערע פּרינציפּן.[13]

דער וויכטיקסטער שליסל צו דער דערקלערונג פֿון דעם אָפּשטאַם פֿון קאַראַיִמיזם און פֿון דער ריכטונג, וואָס אין איר איז געגאַנגען זײַן אַנטוויקלונג, איז געלעגן אין הרכּבים הענט! ווײַזט אויס, אַז די אַפּאָלאָגעטישע צילן אין קאַמף מיט די קאַראַיִמער און דער אויספֿעל פֿון אַן אויסגעהאַלטענער סאָציאָלאָגישער שיטה אין דער באַטראַכטונג פֿון די רעליגיעזע באַוועגונגען בײַ ייִדן, האָבן אים געשטערט צו ציען די ריכטיקע קאָנסעקווענצן פֿון די ווערטפֿולע מקורים, וואָס ער אַליין האָט אַנטדעקט![14]

אויך דער צווייטער פֿאַרדינסטפֿולער פֿאָרשער פֿון קאַראַיִמיזם אין דער לעצטער צײַט, ש. פּאָזנאַנסקי, איז אין פּרינציפּ מסכּים מיט גייגערן (און הרכּבין), אַז דער קאַראַיִמיזם איז אַ שפּראָצונג פֿון דער סעקטע צדוקים. גלײַך ווי אַלע דערמאָנטע היסטאָריקער האַלט אויך פּאָזנאַנסקי, אַז דער לאָזונג פֿון ענן „זוכט גוט אין דער תּורה...“ האָט געהאַט פֿאַטאַלע קאָנסעקווענצן פֿאַר דעם גורל פֿון קאַראַיִמיזם.[15]

די שטעלונג פֿון דובנאָוו צו דער פּראָבלעם וועגן אָפּשטאַם פֿון קאַראַיִמיזם איז—בעיקר אין פּרינציפּ—לחלוטין פֿאַרשיידן פֿון די אַפּאָלאָגעטישע טעאָריעס פֿון די טעאָלאָגישע היסטאָריקער. לא די וואָס ער ווענדט אָן זײַן אַלגעמיינע טעאָריע וועגן דער ייִדישער געשיכטע אויף דער דערשײַנונג פֿון קאַראַיִמיזם, נאָר ער נעמט אויך אין אַכט אַלע נײַסטע פֿאָרשונגען וועגן די ערשטע קאַראַיִמער, וועלכע זענען יענע היסטאָריקער ניט געווען באַקאַנט. אָבער אויך דובנאָוו האָט איבערגענומען אין דער דאָזיקער פֿראַגע געוויסע סבֿרות פֿון דער אַלטער היסטאָרישער שולע, בעיקר פֿון גרעצן.

---

13 פֿגל׳ די ציטירטע אָפּהאַנדלונג אין „Jahrbuch“, בד׳ II 1899, ז׳ 116.

14 דער בפֿירושער ביטול פֿון הרכּבי אין דער אָפּשאַצונג פון עננס פּערזאָן און דער ביטערער פֿאַרדראָס אויף דער קאַראַיִמישער באַוועגונג בכלל לאָזט זיך אין אַ גרויסער מאָס דערקלערן דורך די באַציונגען פֿון די קאַראַיִמער און ייִדן אין צאַרישן רוסלאַנד. דאָס וואָס געוויסע פֿירער פֿון די קאַראַימער האָבן זיך גאַוהדיק אָפּגעגרענעצט פֿון כּלל ייִדן און זײַנען דערגאַנגען אַפֿילו ביז צום קאָקעטירן מיטן קריסטנטום, דאָס וואָס די מלוכה האָט זיי פּראָטעזשירט—דאָס אַלץ האָט הרכּבי אַריבערגעטראָגן אויף צוריק אויף די ערשטע קאַראַימער און אויף דעם באַגרינדער פֿון דער דאָזיקער סעקטע.

15 זע: S. Poznański, Anan et ses écrits אין Revue des Études juives בד׳ 44, ז׳ 171—180.

אין הסכם מיט זײַן טעאָריע, אַז דער תּלמוד איז אויפֿגעקומען ווי אַ נאַצי-אָנאַלע שוצמויער קעגן אַסימילאַציע אין די באַדינגונגען פֿון גלות-לעבן, האַלט דובנאָוו, אַז די עיקרדיקע סיבה פֿאַר דעם אויפֿקום פֿון קאַראַימיזם איז געווען די אָפּאָזיציע פֿון דעם דאָזיקן טיילּ פֿון יידישן פֿאָלק, וועלכער האָט ניט געוואָלט שלעפּן די אַלץ שווערערע משא פֿון דער „צווייטער תּורה".[16] אַ געוויסע השפּעה אויף דעם אויפֿקום פֿון קאַראַימיזם האָט אויך געהאַט די שפּאַלטונג אין איסלאַם, דער ביישפּיל פֿון די שיאיטן, וועלכע האָבן ניט אָנערקענט די „סונאַ", די בעל-פּה-טראַדיציע, וועלכע איז אָנגעוואַקסן ווי אַ הוספֿה צום קאָראָן.[17] דער אינע-ווייניק-פּאָליטישער גורם איז געווען דער סיכסוך אַרום דעם אַמט פֿון ראש-הגולה. פֿון די אַלטע יידישע סעקטעס האָבן אַחוץ די צדוקים משפּיע געווען אויף דער קאַראַימישער תּורה אויך די אסיים. (אויף דער דאָזיקער השפּעה ווײַזט שוין אָן הרכבי). אין דער אַנטוויקלונג פֿון דעם קאַראַימיזם שיידט דובנאָוו אונטער צווישן די ענניטן און די קאַראַימער אין פּאַלעסטינע און צווישן די איבעריקע קאַראַימער. פֿאַר די ערשטע איז כאַראַקטעריסטיש די בענקשאַפֿט נאָך ציון און דער אַסקע-טיזם. די שטרענגע פֿרומקייט פֿון דער דאָזיקער ריכטונג, דאָס אָפּזונדערן זיך פֿון ניט-יידן אין אַ נאָך גרעסערער מאָס ווי די רבנישע יידן, אַפֿילו דאָס אומקערן זיך צום תּנך—דאָס אַלץ איז אַרויסגעדרונגען פֿון דער משיחישער טענדענץ צו-צואיילן די גאולה און אומצוקערן זיך קיין ארץ-ישראל. דערפֿון נעמט זיך אויך דער מנהג בײַ דער דאָזיקער ריכטונג צו באַזעצן זיך אין ארץ-ישראל.

דאָס אַלץ איז אָבער נוגע ניט דעם קאַראַימיזם בכלל, נאָר אַ גרופּע אינעם קאַראַימיזם, בעצם בלויז די ווינציק קאַראַימער נאָך עננען, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין פּאַלעסטינע. פֿאַר דעם קאַראַימיזם בכלל איז—לויט דער מיינונג פֿון דובנאָוו—כאַראַקטעריסטיש דווקא דאָס אָפּוואַרפֿן דעם תּלמוד און דאָס אָנער-קענען דעם תּנך ווי דעם איינציקן געשריבענעם, אויטאָריטאַטיוון מקור פֿון דער יידישער רעליגיע. די קאַראַימער זענען אַזוי אַרום געוואָרן אַ סעקטע, וועלכע איז לויט איר גייסט פֿון קאָנסערוואַטיזם ענלעך צו אַלע איבעריקע סעקטעס פֿון „אַלטגלייביקע". אָנשטאָט נאָכצוגיין די נייע פֿאָדערונגען פֿון דעם לעבן, האָבן די קאַראַימער געמאַכט משועבד דאָס לעבן צו די אותיות פֿון דער תּורה. אין הסכם מיט גרעצן, פֿאָנאַנסקין און כּמעט אַלע איבעריקע היסטאָריקער פֿון קאַראַימיזם האַלט דובנאָוו, אַז דאָס קלאַמערן זיך אָן דעם תּנך האָט געהאַמעט דעם היסטא-רישן גורל פֿון די קאַראַימער. אָן דעם צופֿלוס פֿון די לעבנס-זאַפֿטן פֿון דעם היסטאָרישן באָדן פֿון יידישן פֿאָלק, וואָס פֿון אים האָט ער זיך אָפּגעריסן, אַנט-

---

16 פֿגל׳ דובנאָוו „Weltgeschichte des jüdischen Volkes" בד׳ III, ז׳ 462 און 518—519, ווי אויך „געשיכטע פֿון חסידיזם" בד׳ I, ז׳ 3.

17 וועגן דער השפּעה פֿון די שיאיטן אויף ענננען דערמאָנען כּמעט אַלע היסטאָריקער פֿון קאַראַימיזם. ווײַטער וועלן מיר זיך נאָך אָפּשטעלן אויף דער פֿראָגע, אויף וויפֿיל דער דאָזיקער פֿאַקטאָר האָט געשפּילט אַ ראָלע בײַ דעם אויפֿקום פֿון קאַראַימיזם.

קעגנשטעלנדיק זיך דערבײַ דער דינאַמיק פֿון לעבנס־פּראָצעס, איז דער קאַראַיִמיזם געוואָרן פֿאַרדאַרט און פֿאַרשטיינערט.

צי גיבן אונדז אָבער אַלע דערמאָנטע טעאָריעס אַ באַפֿרידיקנדיקן ענטפֿער אויף דער פֿראַגע וועגן די סיבות פֿון דעם אויפֿקום פֿון קאַראַיִמיזם?

מיט דער אַלטער, אָבער נאָך אַלץ שטאַרק פֿאַרוואָרצלטער טעאָריע וועגן די פּערזענלעכע אַמביציעס פֿון עננען ווי אַ סבה פֿון דער גרינדונג פֿון דער קאַראַיִמישער סעקטע פֿאַרשפּאָרן מיר הײַנט צו פּאָלעמיזירן. זייער טרעפֿיק באַמערקט שוין אבֿרהם גייגער, אַז פֿאַר דער דאָזיקער פּראָבלעם איז כּלל ניט וויכטיק פֿעסטצושטעלן, צי דער באַריכט וועגן דער פּערזענלעכער שנאה פֿון עננען צו די גאונים שטימט מיטן היסטאָרישן אמת: „איינס איז זיכער—דערקלערט גייגער—אַ יחיד, מעג ער זײַן ווי גרויס, מעג ער זיך אַפֿילו אויסצייכענען דורך דער געוואַלדיקסטער קראַפֿט פֿון גײַסט אָדער דורך אַ פֿאַרכאַפּנדיקן רעדנער־טאַלענט, אַ יחיד אַליין מאַכט ניט קיין נײַע ריכטונג און גרינדעט ניט קיין נײַע סעקטע". [18]

דערפֿון איז אָבער ניט געדרונגען, אַז גייגערס טעזיס וועגן דעם, אַז דער קאַראַיִמיזם איז געווען אַ המשך פֿון דעם צדוקיזם, אַ טעזיס, וואָס חזרט זיך איבער כּמעט בײַ אַלע ציטירטע היסטאָריקער, גיט אַ ריכטיקע און גענוגע דערקלערונג פֿון אונדזער פּראָבלעם.

קודם כּל מוז מען נעמען אין אַכט, אַז ווען אַפֿילו דער קאַראַיִמיזם וואָלט איבערגענומען די גאַנצע תּורה פֿון די אַמאָליקע צדוקים, אָן שום ענדערונגען, אָפּנייגן אָדער צוגאָבן—וואָס דאָס איז לכתּחילה אַ ריינער אומזין, ווײַל אין דער געשיכטע חזרט זיך ניט איבער קיין שום דערשײַנונג אָן מאָדיפֿיקאַציעס, צוגעפּאַסט לויט דער צײַט און די נײַע אומשטאַנדן—וואָלט אויך דעמאָלט ניט געווען פֿאַר־ענטפֿערט די פֿראַגע וועגן די סיבות, וועלכע האָבן געווירקט, אַז פּונקט אין דער געגעבענער תּקופֿה איז אויפֿגעקומען אַ שטרעמונג, וועלכע האָט באַנײַט דעם צדוקיזם. אין אמתן איז אָבער דער קאַראַיִמיזם שוין לויט זײַן סאָציאַלן באַזיס פּונקט דער היפּך פֿון דעם אַמאָליקן צדוקיזם. דער צדוקיזם איז ניט בלויז אויפֿן סמך פֿון דער בפֿירושער עדות פֿון יוסף פֿלאַוויוס, נאָר אויך לויט דעם גײַסט פֿון זײַן שיטה אַ רעליגיעזע שטרעמונג פֿון דער כּוהנישער אַריסטאָקראַטיע, בעת דער קאַראַיִמיזם איז—ווי מיר וועלן עס ווײַטער זיך באַמיען צו באַווײַזן—לכתּחילה געווען אַ רעליגיעזע באַוועגונג פֿון אונטערדריקטע פֿאָלקסמאַסן. סײַ ווען מיר וועלן נעמען פֿאַר אַ יסוד פֿון פֿאַרגלײַך די דאָגמאַטיק בײַ ביידע סעקטעס, סײַ די דינים און מנהגים, וועלן מיר געפֿינען ניט בלויז אונטערשיידן, נאָר בפֿירושע קאָנטראַסטן.

דער גלויבן אין השארת הנפֿש און עולם הבא, דער גלויבן אין משיח בן

---

18 פֿגל׳ אַ. גייגער, דצ״וו, ז׳ 53.

דוד בײַ די קאַראַיִמער איז אַ בפֿירושע סתּירה צו דער דאָגמאַטיק פֿון די צדוקים.[19] דער קאַלענדאַר פֿון די קאַראַיִמער איז געבויט אויף דער סיסטעם פֿון לבֿנה-חודש, בעת די צדוקים האָבן גערעכנט די יאָרן לויט דער זון און באַשטימט די לענג פֿון אַלע חדשים אין יאָר צו 30 טעג. און וווּ געפֿינען מיר בײַ די צדוקים די אַלע תּעניתים, וועלכע עס האָבן מתקן געוועזן די קאַראַיִמער, דעם איסור פֿון עסן פֿלייש פֿון רינדער און הינער[20] און ענלעכע איסורים?

אַוודאי זענען אויך פֿאַראַן אַ גאַנצע ריי ענלעכע און אַפֿילו אידענטישע מצוות און איסורים בײַ ביידע סעקטעס (חומרות פֿון שבת, דאָס באַשטימען שבועות נאָר אויף זונטיק, שטרענגקייט אין דינים פֿון טומאה און טהרה[21], חתונה און ירושה-רעכט), אָבער עס זענען דאָך אויך פֿאַראַן ענלעכקייטן צו די מנהגים פֿון די אסיים (אויף דעם מאַכט ריכטיק אויפֿמערקזאַם דובנאָוו), ווי אַסקעטישע טענ-דענצן, געוויסע דינים פֿון געשלעכט-לעבן אאַז"וו. נאָך מער, אין געוויסע געביטן פֿון דער קאַראַיִמישער רעליגיע קאָן מען מיט דעם זעלבן רעכט אָנווײַזן די ענלעכקייט צו די מנהגים פֿון די אסיים, ווי פֿון די צדוקים (חומרות פֿון שבת, דינים פֿון טומאה און טהרה). און אויב עס איז דווקא אַ חובֿ צו זוכן מוסטערן און אַנאַלאָגיעס פֿאַר געוויסע דינים פֿון די קאַראַיִמער, קענען מיר זיי אויך געפֿינען בײַ בית-שמאי (חומרות פֿון שבת, פֿאַרבאָט פֿון גטן די פֿרוי, חוץ אין פֿאַל פֿון פֿעלשונג, שטרענגע אָפּזונדערונג פֿון ניטיידן אדג"ל)! עס לייגט זיך בכן אויפֿן שכל, אַז פּונקט ווי די אַנאַלאָגיע פֿון געוויסע קאַראַיִמישע דינים און מנהגים צו דער סיסטעם פֿון בית שמאי און פֿון די אסיים איז ניט קיין רעזולטאַט פֿון אַ דירעקטער ליטעראַרישער השפּעה, אַזוי איז אויך די ענלעכקייט צו דער שיטה פֿון די צדוקים ניט אויפֿגעקומען דווקא אויף דעם וועג, אַז די קאַראַיִמער האָבן דירעקט איבערגענומען פֿון די צדוקים. היות אָבער ווי עס איז אויסגעשלאָסן אין די אַלע אַנאַלאָגיעס אַ געוויינטלעכער צופֿאַל, מוזן מיר אָננעמען, אַז די זעלבע רעליגיעזע טענדענץ האָט געווירקט, אַז בײַ די אַלע סעקטעס און ריכטונגען זאָלן זיך געפֿינען אַנאַלאָגישע דינים און מנהגים. די דאָזיקע בשותּפֿותדיקע טענדענץ איז באַשטאַנען, ווי מיר וועלן ווײַטער באַריכות אויספֿירן, קודם כל אין רעליגיעזן ריגאָריזם (אויך בײַ די צדוקים), חוץ דעם אין שטרענגער עטיק (קאַראַיִמער, בית-שמאי און אסיים) און אַסקעטישער באַטראַכטונג פֿון לעבן (קאַראַיִמער און אסיים).

---

19 לויט דעם פֿראַגמענט פֿון „ספֿר ברית דמשק", וואָס עס האָט פֿאַרעפֿנטלעכט שעכטער, קומט אויס, אַז די צדוקים האָבן געגלייבט אין אַ משיח פֿון בית לוי. (פֿגל' משה צבֿי סגל „ספֿר ברית דמשק", השלוח, ב' 26, 1912).

20 דאָס וואָס די שפּעטערע קאַראַיִמער האָבן מבטל געמאַכט דעם דאָזיקן איסור פֿון ענן, קומט דאָ בכלל ניט אין באַטראַכט, ווײַל עס גייט דאָ דווקאָ וועגן דעם קאַראַיִמיזם און זײַן אויפֿקום-תּקופֿה.

21 די דאָזיקע אַנאַלאָגיע האָט בלויז אַ שײַכות צו די שפּעטערע קאַראַיִמער; ענן האָט—להיפּך צו די צדוקים!—כּמעט אין גאַנצן מבטל געמאַכט די דינים פֿון טומאה און טהרה.

דירעקטע ליטעראַרישע השפעות (תלמוד וועגן די צדוקים) האָבן געשפילט אַ טפל־ראָלע.[22]

צי זאָגן אָבער ניט עדות סיי די רבנישע סיי די קאַראַימישע מקורים וועגן דעם, אַז דער קאַראַימיזם איז אַ המשך פון צדוקיזם?

וואָס איז שייך די רבנישע מקורים, דאַרף מען נעמען אין אַכט, אַז דער טערמין צדוקים האָט בכלל גענדינט ווי אַ באַצייכענונג פון אַלע כופרים, וועלכע האָבן געלייקנט אין תלמוד. די רבנישע געגנער פון די קאַראַימער האָבן, אָנשטאָט מדקדק צו זיין אין דער טערמינאָלאָגיע, באַצייכנט זיי מיט אַזאַ נאָמען, וועלכער זאָל כאַראַקטעריזירן זייער אַפיקורסות, וואָס וועלט פאַראורטיילט אין תלמוד.[23] פון די קאַראַימישע מקורים דערמאָנט דער ערשטער קירקיסאַני (ערשטע העלפט פון 10טן י"ה), אַז „צדוק האָט אַנטפלעקט אַ טייל פון אמת און ענן דעם גאַנצן אמת".[24] ווי מיר זעען, וויל קירקיסאַני דערמיט כלל ניט אידענטיפיצירן דעם קאַראַימיזם מיט דעם צדוקיזם; זיין בפירושע כוונה איז אויפצוווייזן דעם אַלטן יחוס פון די קאַראַימער, פונקט ווי סהל בן מצליח—וועלכער לעבט אויך אין 10טן י"ה—וויל ציען דעם יחוס פון קאַראַימיזם פון די „זיפּצער און קרעכצער" („גאנחים ונאנקים"), וועלכע ווערן דערמאָנט אין יחזקאל (יחזקאל ט', 4) און די שפּעטערע קאַראַימער[25] דערפּירן דעם יחוס פון דער סעקטע אַזש ביז צו די צייטן פון דער שפּאַלטונג פון ישראל און יהודה, ווי עס דערמאָנט שוין וועגן דעם אויך קירקיסאַני. איבעריקנס, האָט זיך אויפגעהיט פון דער זעלבער צייט, וואָס פון איר שטאַמט די אויבּיקע נאָטיץ פון קירקיסאַני (10 י"ה), אַ שאַרפּע באַצייכענונג צדוקים דורך אַ קאַראַימישן שרייבער, ווי גנבים, וועלכע פאַרשוויגן אַ סך דערפון, וואָס עס שטייט אין דער תורה![26]

---

22 דאָס וואָס די היסטאָריקער פון קאַראַימיזם האָבן זיך אַזוי פיל אָפּגעשטעלט אויף דער אנאַלאָגיע פון קאַראַימער און צדוקים און, מיט וויניציק אויסנאַמען, אויסגעלאָזט בית־שמאי און די אסיים, שטאַמט פון דעם עיקרדיקן טעות, וואָס מיר וועלן וויטער באַרירן, אז דאָס אָנערקענען בלויז די תורה און דאָס אָפּוואַרפן דעם תלמוד האָט געזאָלט זיין דער עצם אינהאַלט פון קאַראַימיזם.

23 דער ארגומענט פון הרכבי, אז די רבנים וואָלטן ניט געווען פאַראינטערעסירט צוצוגעבן די קאַראַימער אויטאָריטעט דורך מודה זיין אין זייער אַלטן יחוס, אז זיי שטאַמען פון די צדוקים, איז גאָר א שוואכער. די באַצייכענונג „צדוקים" האָט די קאַראַימער אין די אויגן פון די פרומע רבנישע יידן לא די וואָס ניט צוגעגעבן קיין יחוס, נאָר זי האָט זיי לכתחילה געשטעמפלט פאַר פושעים, וועלכע מען דארף וויכן. צוליב דער זעלבער כוונה וועלן די קאַראַימער אויך אָנגערופן אין דער רבנישער ליטעראַטור „מינים" (בני אברהם אבן עזרא, בנים רמב"ם).

24 פּגל' הרכבי „לקורות הכתות בישראל", „דברי ימי ישראל" פון גרעץ, בד' III, ז' 495.

25 דער מחבר פון „חילוק הקראים והרבנים".

26 יפת בן עלי אין זיין פירוש אויף זכריה (אין פּתב־יד, ציטירט בייַ פּאָזנאַנסקי, J. R. E. בד' 44, ז' 171).

אַוודאי איז פּוּלקום ריכטיק די השערה פֿון פּינסקערן, הרכבי א"א, אַז נאָך פֿאַר דעם אויפֿטרעטן פֿון ענענן האָט געמוזט עקסיסטירן אין בבל אַן אָפּאָזיציע קעגן דעם תּלמוד און די רבנים. וועגן אַזאַ אָפּאָזיציע זענען פֿאַראַן שפּורן אַפֿילו אין תּלמוד גופֿא.[27] לויט דעם וואָס מיר האָבן אויבן אויסגעפֿירט וועגן די כּסדרדיקע רעליגיעזע יוירונגען צווישן די פּאָלקסמאַסן, האָט גאָר נישט געקאָנט זיין אַנדערש! אָבער וועגן מיר זאָלן אַפֿילו אָננעמען, אַז די דאָזיקע אָפּאָזיציע פֿלעגט זיך אַליין באַצייכענען מיט דעם נאָמען „צדוקים", אָדער, וואָס עס לייגט זיך גיכער אויפֿן שכל, אַז זי פֿלעגט אַנגערופֿן ווערן דורך די געגנער, איז דער-פֿון נאָך ניט געדרונגען, אַז זי איז טאַקע געווען אַ יורש פֿון דער אַלטער סעקטע צדוקים. פֿאַרקערט, גיכער פֿון אַלץ איז די אַלטע סעקטע צדוקים אונטערגעגאַנגען, נאָכדעם ווי עס איז פֿאַרשווונדן דער פּאָליטישער פֿונדאַמענט פֿון איר עקסיס-טענץ[28] און די אָפּאָזיציע קעגן די רבנים האָט געהאַט אַ שייכות צו די רעליגיעזע סעקטעס, וועלכע האָבן זיך גרופּירט אַרום די רעליגיעזע באַוועגונגען.

די היסטאָריקער, וועלכע האָבן דערקלערט דעם אויפֿקום פֿון קאַראַימיזם, ווי אַ פּערזענלעכן אויפֿטו פֿון ענענן, האָבן סוף כּל סוף ניט געקאָנט געפֿינען קיין שום סיסטעמאַטישקייט און קאָנסעקווענץ אין דער נייַער קאַראַימישער לערע. זיי האָבן זיך דעריבער געמוזט באַנוגענען מיט אויפֿצייכן ענענס חידושים, באַטראַכטנ-דיק זיי ווי אַן אייגנווילקע, אָדער גאָר בייזווילקע פֿאַרדרייונג פֿון דער רבנישער טראַדיציע. די היסטאָריקער פֿון דער זעלבער טעאָלאָגישער ריכטונג, וועלכע האָבן זיך געשטעלט אויפֿן שטאַנדפּונקט, אַז דער קאַראַימיזם איז אַ המשך און באַנייַונג פֿון צדוקיזם, האָבן ווידער ניט געקאָנט אַרייַנקוועטשן די גאַנצע קאַראַימישע רעליגיעזע סיסטעם אין די ראָמען פֿון דער שיטה פֿון די אַלטע צדוקים, און דערפֿאַר האָבן זיי פֿון איין זייַט געמוזט אָננעמען, אַז דער צדוקיזם איז שוין אין די צייַטן פֿון ענן געווען פֿאַרענדערט (הרכבי) און פֿון דער אַנדער זייַט געמוזט אָנקומען צו אַ גאַנצער ריי פֿאַקטאָרן, וועלכע האָבן אָחוץ דעם צדוקיזם משפּיע געווען אויף דער לערע פֿון דער נייַער סעקטע (משיחישע באַוועגוננען, טענדענץ צו חומרות, נייַע אויסטייטשונג פֿון תּנך אאַז"וו). קיין שום אינהייטלעכע דער-קלערונג פֿון קאַראַימיזם קענען מיר שוין דאָ ניט געפֿינען!

אָבער אויך די טעאָריטישע הנחות דובנאָוס העלפֿן אונדז ניט אויפֿצוקלערן די פּראָבלעם פֿון דעם אָפּשטאַם פֿון קאַראַימיזם. אויב עס איז ריכטיק די טעאָריע פֿון דובנאָוו, אַז דער קאַראַימיזם איז אויפֿגעקומען ווי אַן אָפּאָזיציע קעגן דעם דרוק פֿון דער שוועכער משא פֿון די תּלמודישע מצוות און איסורים, דעמאָלט וואָלט דער קאַראַימיזם געדאַרפֿט דורכויס זיך אַרויסווייזן ווי אַ פֿאַראייניפֿאַכונג און פֿאַרגרינגערונג פֿון דעם טאָגטעגלעכן לעבן אין פֿאַרגלייך מיט דער רעליגיע

---

27 פֿגל' אין א ווייטערן ארטיקל.

28 דער דערמאָנטער פּתב"יד וועגן דער סעקטע אין דמשק, וואָס שעכטער האָט אָנטדעקט, איז כּמעט לכל הדעות פֿאַרפֿאַסט געווארן נאָך פֿאַרן חורבן בית שני.

פֿון די רבנישע ייִדן! און אויב אַפֿילו מיר זאָלן מסכּים זײַן מיט דובנאָוון, אַז דער קאַראַיִמיזם האָט אין משך פֿון דער צײַט ניט געקאָנט בלײַבן שטיין בײַ זײַן פּרינציפּיעלן שטאַנדפּונקט און געמוזט נאָכגעבן די רבנישע ייִדן אין פּרט פֿון אַ סך מצוות און מנהגים, אָדער אַפֿילו שאַפֿן אייגענע אַנאַלאָגישע רעליגיעזע דינים, האָט דאָך על כּל פּנים אין דער אויפֿקום-פֿאַזע די נײַע רעליגיע געדאַרפֿט באַפֿרידיקן די באַדערפֿעניש און אַראָפּצוואַרפֿן דעם עול פֿון די האַרבע סייגים און פֿון די חומרות! אַלץ וואָס מיר ווייסן אָבער וועגן דער רעליגיע פֿון ענן און פֿון די ערשטע קאַראַיִמער—אַלץ וואָס דובנאָוו אַליין ווייס וועגן דעם צו דערציילן—באַווײַזט פּונקט דעם היפּך פֿון דעם, וואָס מיר האָבן געדאַרפֿט דער-וואַרטן!

צי דאַרף מען אויסרעכענען די חומרות וואָס ענן האָט אײַנגעשטעלט אויף אַלע געביטן פֿון דעם לעבן, אין פֿאַרגלײַך מיטן תּלמוד?

אויפֿן געביט פֿון עסן—פֿאַרבאָט פֿון פֿלייש פֿון אַלע חיות (אַחוץ דעם הירש) און אַלע עופֿות (אַחוץ דער טויב)[29], פֿאַרבאָט פֿון טרינקען ווײַן און אַלע שיכּור-געטראַנקען. דעם כּלל פֿון תּלמוד, אַז די פֿאַרבאָטענע מאַכלים דאַרפֿן דערגרייכן די גרייס פֿון אַן איילבירט („כּזית"), כּדי דער געניסער זאָל האָבן באַגאַנגען אַן עבֿרה, אָדער דעם כּלל, אַז אַ פֿאַרבאָטן מאכל, וואָס ווערט אויסגעמישט צווישן דערלויבטע מאכלים, ווערט „בטל בששים", שטעלט ענן אַנטקעגן דעם כּלל „אָסור במשהו" (אַפֿילו אַ מינימום)! די דיני שחיטה האָט ענן פֿאַרשאַרפֿט, באַשטימענדיק פֿיר סימנים, אַנשטאָט די רבנישע צוויי. פֿון די נײַע תּעניתים, וועלכע ענן האָט אײַנגעפֿירט, איז גענוג צו דערמאָנען דעם תּענית פֿון 70 טעג (פֿון 13טן ניסן ביז צום 23סטן סיון)! ווען מיר גיבן נאָך צו די חומרות פֿון שבת, די פֿאַרשווערונג פֿון חתונה-רעכט, די נײַע באַגרענצונגען פֿון געשלעכטלעכן לעבן, דעמאָלט האָבן מיר פֿאַר זיך אויף אַלע וויכטיקסטע געביטן פֿון לעבן, וועלכע ווערן בכלל רע-גולירט דורך דער רעליגיע, אַן אויסטערלישע פֿאַרפֿילפֿאַכונג פֿון דער משא, וועלכע עס שטעלן פֿאָר די תּלמודישע געזעצן!

איינער פֿון די קאַרדינאַלע טעותים פֿון דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפֿיע אין איר אופֿן פֿון באַנעמען דעם קאַראַיִמיזם באַשטייט אין דער פֿאַלשער אויסטײַטשונג פֿון דעם קאַראַיִמישן פּרינציפּ וועגן אומקערן זיך צום תּנך. אין דעם פּרט איז זיך באַשײַמפּערלעך נוקם אָן דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפֿיע דאָס באַטראַכטן די דערשײַנונגען און פּראָצעסן פֿון דער ייִדישער געשיכטע ווי איינציקאַרטיקע, דאָס ניט אָנווענדן אויף זיי די אַלגעמיינע סאָציאָלאָגישע כּללים.

דער פּרינציפּ פֿון אומקערן זיך צו דער „הייליקער שריפֿט", ווי צו דעם איינציקן אומפֿאַרפֿעלשטן מקור פֿון דער רעליגיע, איז דאָך כאַראַקטעריסטיש כּמעט

---

29 ריכטיק באַמערקט הרכּבי, אַז דערפֿאַר וואָס ענן האָט געאַסרט כּמעט יעדער מין פֿלייש, האָט ניט געהאָט קיין שום פּראַקטישע באַדײַטונג זײַן היתּר פֿון בשר בחלב (פֿלייש מיט מילך).

פֿאַר אַלע סעקטעס און רעליגיעזע באַוועגונגען, וועלכע זענען אונדז באַקאַנט אין דער גענוי־ציטלעלטער און אָנהייב נייער צייט!

מיט דעם לאָזונג פֿון אומקערן זיך צו דער ביבל זענען אַרויסגעגאַנגען די וואַלדענסער און אַלביגענסער אין 12טן י"ה, די בעגהאַרדן און לאָלאַרדן אין דעם 14טן י"ה, די הוסיטן אין 15טן י"ה; מיט דעם כּלל פֿון אָפּוואַרפֿן די קירכלעכע טראַדיציע און אָנערקענען בלויז די „הייליקע שריפֿט" באַגרינדן די שפּאַלטונג פֿון קריסטנטום מאַרטין לוטער, צווינגלי און קאַלווין. די פֿאָדערונג צו פּריידיקן די „ריינע, אומפֿאַרפֿעלשטע עוואַנגעליע" האָט אַרויסגעשטעלט דער פּויערים־אויפֿשטאַנד אין דייטשלאַנד, און אויף דעם יסוד פֿון דער ביבל האָט ער באַגרינדעט זיינע באַרימטע 12 אַרטיקלען! אַפֿילו נאָך אין דער ענגלישער רעוואָלוציע פֿון 17טן י"ה האָבן אַלע פּאַרטייען, פֿון די מאָנאַרכיסטן ביז צו די קאָמוניסטיש־ראַדיקאַלע לעוועלערן, באַגרינדעט זייער פּאָליטישע שטעלונג אויפֿן יסוד פֿון דער ביבל![30]

די דאָזיקע ביישפּילן פֿון דער געשיכטע באַווייזן אומצוויידיטיק, אַז דאָס אומקערן זיך צום תּנך איז פֿאַר זיך אַליין ניט קיין שום פּראָגראַם, אַפֿילו אויף דעם רעליגיעזן געביט גופֿא. אין דער ביבל לאָזן זיך אַרײַנלייענען און אַרײַנטײַטשן די פֿאַרשיידנסטע פּראָגראַמעס און לאָזונגען. דער לאָזונג פֿון אומקערן זיך צו דער ביבל דינט נישט מער ווי אַ באַגרינדונג און פֿאַרמעלער אָנשפּאַר אויף אַן אָנערקענטן אויטאָריטעט פֿאַר די אַלע באַוועגונגען, וועלכע האָבן געשטרעבט צו רעפֿאָרמירן די רעליגיע און דורך דער רעליגיע אויך די סאָציאַל־פּאָליטישע פֿאַרהעלטנישן![31] אויך בײַ דעם אויפֿקום פֿון דער קאַראַימישער סעקטע האָט דער לאָזונג פֿון אומקערן זיך צו דער תּורה („חפֿישו באורייתא שפּיר") ניט געקאָנט שפּילן קיין אַנדער ראָלע ווי די ראָלע פֿון אַ פֿאָרמעלער באַגרינדונג פֿון אַ נייער רעליגיעזער און סאָציאַל־פּאָליטישער פּראָגראַם! בקיצור: ניט דערפֿאַר ווּאָס ענין האָט אָפּגעווּאָרפֿן דעם תּלמוד און איז געבליבן בײַ דער ביבל, האָט ער געשאַפֿן אַ נייע סיסטעם פֿון געבאָטן און איסורים, נאָר פֿאַרקערט:

---

30 כּאַראַקטעריסטיש איז, אַז אַפֿילו אויף צו פֿאַרמשפּטן קאַרל דעם 1טן צום טויט דורך דער רעוואָלוציע האָט מען געזוכט אַ סמך אין דער ביבל: מען האָט זיך פֿאַררופֿן אויף דעם בײַשפּיל פֿון דעם שופֿט אהוד, וועלכער האָט דערשטאָכן דעם מלך פֿון מואב עגלון!

31 אַ געוויסע אַנאַלאָגיע צו דער דאָזיקער ראָלע פֿון דער ביבל אין באַגרינדן פּראָגראַמעס אין מיטלעלטער און אין אָנהייב פֿון דער נייער צייט קענען מיר געפֿינען אין 18טן י"ה אין די לאָזונגען פֿון די ראַציאָנאַליסטן וועגן אומקערן זיך צום „שכל הישר", אָדער אין די לאָזונגען פֿון די פֿיזיקראַטן און פֿון רוסאָ וועגן אומקערן זיך צו דער נאַטור! מיר וועלן דאָך ניט האַלטן, אַז די פֿיזיאָקראַטן האָבן דערפֿאַר אויפֿגעשטעלט זייער עקאָנאָמישע פּראָגראַם פֿון לייבעראַליזם, וויל דווקא די דאָזיקע שיטה שטימט מיט דער נאַטור, נאָר פֿאַרקערט: די דאָזיקע עקאָנאָמישע פֿאָליטיק, וועלכע האָט געשטימט מיט זייערע באַדערפֿענישן, האָבן זיי דערקלערט פֿאַר דער אייניציקער, וועלכע איז אין הסכם מיט דער „נאַטור" און מיט דעם „שכל הישר".

כדי צוצוגעבן אויטאָריטעט זײַן נײַער רעליגיעזער שיטה, האָט ער פּראָקלאַמירט דאָס אומקערן זיך צו דער „ריינער" ביבל, וועלכע די רבנים האָבן לויט זײַן מיינונג פֿאַרפֿעלשט! דער פֿאַקט וואָס שוין ענן אַליין און דערנאָך כמעט אַלע אָנפֿירער פֿון די קאַראַיִמער ביז צום 15טן י"ה (אליהו בשיאצי) האָבן מחבר געוועזן „ספֿרי מצוות", אַ מין קאַראַיִמישן תלמוד, טאָר דעריבער ניט באַטראַכט ווערן ווי אומקאָנסעקווענטקייט, אָדער גאָר ווי אַ בהדרגהדיקע קאַפּיטולאַציע פון דער קאַראַיִמישער שיטה, ווי עס טענען אַלע ציטירטע היסטאָריקער, אַרײַנ-גערעכט גרעץ און דובנאָוו! [32]

ווי מיר זעען, איז אוממעגלעך צו באַנעמען דעם מהות פֿון קאַראַיִמיזם און די סיבות פֿון זײַן אויפֿקום אָן אַן אַנאַליז פֿון זײַן געזעלשאַפֿטלעכן אינהאַלט. דער אַסקעטיש-משיחישער כאַראַקטער פֿון דעם ענניזם און פֿון די קאַראַיִמער אין ארץ-ישראל טאָר ניט באַטראַכט ווערן ווי אַן עפּיזאָד, ווי אַ טפֿל-דערשײַנונג פֿון קאַראַיִמיזם [33], נאָר אין אים ליגט דער שליסל צום פֿאַרשטיין די טרײַבנדיקע כוחות פֿון דער קאַראַיִמישער באַוועגונג בכלל.

דער קאַראַיִמיזם איז לויט זײַנע גרונט-הנחות און לויט דעם כאַראַקטער פֿון זײַן אַנטוויקלונג אין משך פֿון גאַנצע יאָרהונדערטער געווען אַ נאַציאָנאַל-סאָציאַלע באַפֿרײַונגס-באַוועגונג. די טרויעריקע לאַגע פֿון די ייִדישע מאַסן אין די לענדער פֿון כאַליפֿאַט, די שטײַער-עקספּלואַטאַציע מצד די פֿרעמדע מושלים פֿון איין זײַט און מצד די ייִדישע אויטאָנאָמע פֿאַרוואַלטונגס-אָרגאַנען פֿון דער אַנדער זײַט, די פאַרשאַרפֿטע סאָציאַלע ווידעראַנאַנדן אין דער ייִדישער באַפֿעל-קערונג גופֿא, די עוולות מצד די גאונים און רבנים לגבי די פֿאָלקסמאַסן—דאָס איז געווען דער באָדן, וואָס אויף אים האָבן אויפגעשפּראָצט די משיחישע באַוועגונגען אין 8טן י"ה און די רעליגיעזע באַוועגונג פון קאַראַיִמיזם [34].

---

32 ווי מיר האָבן אויבן געזען, איז פּינסקער דער איינציקער פֿון די ייִדישע היסטאָריקער פֿון קאַראַיִמיזם, וועלכער דערנענטערט זיך צום ריכטיקן שטאַנדפּונקט אין דער פֿראַגע וועגן דער ראָלע פֿון דער ביבל אין דער רעליגיעזער פּראָגראַם פֿון עננען. ער האַלט, אַז די נײַע רעליגיעזע שיטה איז געווען דער פּרימערער פֿאַקטאָר בײַ עננען און ערשט סעקונדער, ווי אַ רעזולטאַט („ככל מסובב אחר סבתו"), איז געקומען די געגנערשאַפֿט צו דער תורה שבעל-פּה. ווײַזט אויס, אַז ווי אַ משכּיל, וועלכער האָט אַליין געשטרעבט צו רעפֿאָרמירן דאָס ייִדישע לעבן, איז פּינסקערן ניט געווען שווער צו דערגיין צום געדאַנק, אַז דער עיקרדיקער מאָטיוו פֿון עננס אַרויסטריט איז געווען דער דראַנג צו רעפֿאָרמעס.

33 אַזוי באַטראַכט די דאָזיקע דערשײַנונגען הרכּבי, און אויך דובנאָוו.

34 אין זײַן אויבן דערמאָנטער אָפּהאַנדלונג וועגן די „משיחישע באַוועגונגען בעת די קרייצ-צוגן" (התקופֿה, תרפּ"ה, בד' 23) באַמערקט מאַן, אַז ענן האָט אין זײַן שטרעבן צו רעפֿאָרמירן די רעליגיע געהאַט פֿאָרגייער אין די משיחישע באַוועגונגען, נאָר אַז ער האָט זיך בכּיוון געהאַלטן ווײַט פֿון דער משיחישער פֿאַנטאַזיע און דערפֿאַר האָט זיך זײַן פּרוּוו אײַנגעגעבן; ער איז ניט גערודפֿט געוואָרן דורך דער מאַכט, אַזוי ווי יענע באַוועגונגען. ווי מיר וועלן אָבער זען, איז די טענדענץ פֿון עננס רעליגיע געווען די זעלבע, ווי פֿון די משיחישע באַוועגונגען פֿאַר אים, און ניט ווי עס מיינט

מאן, אז זײן שטרעבן איז געווען „די באזע פון דער געשריבענער תורה, להיפך צו דער מסורה פון די רבנים".

אין די לעצטע טעג איז אונדז אויסגעקומען צו לייענען אן אינטערעסאנטן ארטיקל פון דעם באקאנטן פאָרשער פון די גאליציש קאראימער, ראובן פאהן, וועגן דעם אויפקום פון דער קאראימישער סעקטע. („לצמיחת הדת הקראית"—ספר הקראים, פל כתבי ראובן פאהן, חלק ראשון, בילגורייַ תרפ"ט). דער ארטיקל אנטהאלט א רייע ריכטיקע און נייע געדאנקען וועגן דעם מהות פון דער קאראימישער סעקטע. פאהן באקעמפט מיט טרעפיקע ארגומענטן די פארווארצלטע מיינונג, אז דאס אומקערן זיך צום תנך איז געווען דער אייניציקער אינהאלט און חידוש פון דער קאראימישער סעקטע, און שטעלט זיך אויפן שטאנדפונקט, אז זי איז געווען אין א גרויסער מאס א משיחישע באוועגונג. מחמת דעם אבער, וואס פאהן פארזעט אין גאנצן דעם סאציאלן יסוד פון דעם קאראימיזם (און פון די משיחישע באוועגונגען), איז ער אויך ניט אויסגעהאלטן אין זײן סברה וועגן דעם נאציאנאלן יסוד פון דער דאזיקער באוועגונג. פאהן אליין דערקלערט, אז ער קען זיך ניט דעציידירן, צי די התנגדות פון קאראימיזם צום תלמוד האט בכי זיי ארויסגערופן דאס באדערפענים צו זוכן אין משיחיזם א במקום פאר דער נאציאנאלער קולטור פון תלמוד, צי פארקערט, דער משיחיזם האט ארויסגערופן די נייטיקייט צו באקעמפן דעם תלמוד. דער אויספיר פון זײן ארטיקל באווײזט, אז ער איז גיכער נוטה אנצונעמען די ערשטע עווענטואליטעט און דערמיט צעשטערט ער זײנע אייגענע ארגומענטן, וועלכע ער רוקט ארויס תחילת.

אויסזיכטן פֿאַר ייִדישע פֿאָרשונגען
אויפֿן פּסיכיאַטרישן פֿעלד*

פֿון ד״ר מ. ווײַנבערג (פּיטסבורג)

כדי צו קענען ריכטיק אָפּשאַצן די אויסזיכטן אין דער צוקונפֿט פֿאַר ייִדישע פֿאָרשונגען אויפֿן פּסיכיאַטרישן פֿעלד, מוזן מיר פֿריער קריטיש אַנאַליזירן, וואָס עס איז ביז איצט אויפֿגעטאָן געוואָרן אויף דעם געביט, און דער בעסטער וועג איז צו פֿאָרשן די פּסיכיאַטרישע ליטעראַטור וואָס איז שוין פֿאַראַן מפּוח דער פֿראַגע. מיר מוזן אויך נאָכזוכן, צי עס מערקן זיך אָן וועלכע עס איז טענדענצן אין דער עקסיסטירנדיקער ליטעראַטור; צי עס האָבן זיך פֿאַראינטערעסירט אין דער פֿראַגע וויכטיקע פֿאַכלײַט; צי געוויסע לענדער האָבן זיך אָפּגעגעבן מער מיט דער פֿראַגע ווי אַנדערע; און צולעצט: אויף וועלכע שפּראַכן איז די ליטעראַטור געשריבן צום מיינסט.

צום באַדויערן האָב איך דאָס ניט געקאָנט טון אַזוי גרונטיק, ווי דער ענין פֿאַרדינט עס מחמת דער זייער קורצער צײַט, וואָס איך האָב געהאַט אין מײַן רשות צוצוגרייטן דעם רעפֿעראַט, אַזוי אַז עס האָט גאָר קיין פֿראַגע ניט געקענט זײַן פֿון אַנאַליזירן די גאַנצע ביז איצטיקע ליטעראַטור בנוגע ייִדן. איך האָב דעריבער געמוזט זיך באַגרענעצן אויף דער ליטעראַטור פֿון אַן ערך די לעצטע צען יאָר. דאָס האָב איך געטאָן איבער צוויי טעמים. ערשטנס, איז אין די לעצטע צען יאָר בכלל מער געשריבן געוואָרן וועגן פּסיכיאַטריע און צווייטנס האָט דער ערשטער מקור, וואָס צו אים האָב איך זיך געוועגדט, ביז מיט גענויע צען יאָר צוריק ניט געהאַט קיין ספּעציעלע רובריקע פֿאַר דער ייִדישער מעדיצינישער ליטעראַטור. איך רעד דאָס וועגן דעם Quarterly Cumulative Index פֿון דער אַמעריקאַנישער מעדיצינישער געזעלשאַפֿט, אַ ביבליאָגראַפֿישער זשורנאַל, וואָס אין אים ווערט רעפֿערירט דער גרעסטער טייל אַרבעטן, וואָס דערשײַנען אין דער מעדיצינישער וועלט. די סאַמע וויכטיקסטע זשורנאַלן אין דער וועלט-ליטעראַטור ווערן איבערגעקוקט און יעדער אַרטיקל, וואָס האָט אַ וואָסער עס איז וויסנשאַפֿטלעכן וואָרט, ווערט דערמאָנט. ביז מיט אַריבער נײַן יאָר צוריק האָט דער רעדאַקטאָר אַפֿילו ניט געפֿונען פֿאַר נייטיק צו האָבן אַ באַזונדערע רובריקע פֿאַר ייִדן. אויך פֿאַר דער צײַט האָט דער „אינדעקס״ געפֿונען פֿאַר ראַוי צו פֿאַרצייכענען סך-הכּל בלויז 23 פּסיכיאַטרישע אַרטיקלען בנוגע ייִדן.

מחמת אָט דער זייער קלײנער צאָל אַרטיקלען אין דעם „אינדעקס״ האָב איך זיך געוועגדט צו אַ צווייטן מקור, און דאָס איז ר. בעקערס ביבליאָגראַפֿישער אַרטיקל, אין וועלכן ער פֿאַרצייכנט די פּסיכיאַטרישע ליטעראַטור ביז סוף 1931. דאָ האָב איך געפֿונען 50 אַרטיקלען, וואָס זײַנען אין „אינדעקס״ ניט דערמאָנט

---

* רעפֿעראַט, געלייענט אויפֿן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ, אויגוסט 1935.

געווארן, און דאָס אין משך פון בלויז זעקס יאָר. בעקער האָט אָנגעזאַמלט אַ פּיל גרעסערן מאַטעריאַל ווי דער „אינדעקס", נאָר ער האָט לחלוטין אויסגעלאָזט די פּסיכאָאַנאַליטישע ליטעראַטור. דער „אינדעקס", פון זיין זײַט, פֿאַרצייכנט זייער וויניק פון דער פּויליש־ליטעראַטור, די דײַטשע בצמצום, און די ייִדישע בכלל ניט.

פֿאַרט מיין איך, אַז די צוויי מקורים גיבן אונדז די מעגלעכקייט זיך פֿונאַנדער־צוקלײַבן אין דעם ענין ווי געהעריק איז.

עס שטעלט זיך אַרויס, אַז פֿאַר דער צײַט האָבן דערשײַנט 73 אַרטיקלען בנוגע ייִדן. דער „אינדעקס", ווי געזאָגט, פֿאַרצייכנט בלויז 23 אַרטיקלען. איך מוז אָנמערקן, אַז דער „אינדעקס" האָלט זיך צו שטרענג אין זײַן אָפּשאַצונג פון דעם מאַטעריאַל, דאָך מוז מען מודה זײַן, אַז עס איז אַ צו קלײינע צאָל אַרטיקלען פֿאַר אַזאַ וויכטיקן ענין, און וואָס איז שייך צום וויניקסטן דער נאָענטער פֿאַר־גאַנגענהייט, איז דער מצב פון דער פֿאַרשונג אויפֿן פּסיכיאַטרישן געביט בנוגע ייִדן, מעג מען זאָגן, אַ קלאָגעדיקער.

נעמען מיר אַפֿילו די רשימה פון בעקערן, וועלכער איז מער ליבעראַל און נעמט אַרײַן אַרטיקלען, וואָס האָבן דערשײַנט אויך אין ליטעראַרישע זשורנאַלן, אין צײַטונגען, אויך אַרטיקלען וואָס באַהאַנדלען די פֿראַגע פון פֿאַרזאָרג־אַנשטאַלטן פֿאַר גייסטיקע קראַנקע, האָבן מיר נאָר נאָך 50 אַרטיקלען. דער סך־הכּל איז אַ גאַנץ קלײינער: 73 אַרטיקלען. אמת, אַז בעקערס ביבליאָגראַפֿיע נעמט אַרײַן נאָר זעקס יאָר פון דעם משך וואָס דער „אינדעקס" האָט געגעבן, נאָר אָנגענומענדיק, אַז די זעלבע פּראָפּאָרציע האָט אָנגעהאַלטן אויך די לעצטע יאָרן, וואָלטן מיר אפֿשר געהאַט בלויז נאָך 25 אַרטיקלען, אַ סומע, וואָס מיר קענען מיט איר זיך ניט איבערנעמען.

נעמען מיר אַנאַליזירן דעם מאַטעריאַל אַליין, שטעלט זיך אונדזער אָרעמקייט נאָך מער אַרויס. דאָס איז אמת הן בנוגע דעם מאַטעריאַל, הן בנוגע די צאָל וויסנשאַפֿטלער, וואָס זײַנען פֿאַראינטערעסירט אין דעם ענין. און פֿאַרדראָסיק איז דאָס, וויל מיר ווייסן גאַנץ גוט, אַז ייִדן זײַנען שטאַרק פֿאַרטראָטן אין דער פּסיכיאַטרישער ספּעציאַליטעט.

אַנאַליזן פון מאַטעריאַל

איך האָב קלאַסיפֿיצירט די אַרטיקלען לויט זייער אינהאַלט, ווי ווײַט מען קען אורטיילן לויט די קעפּלעך פון די אַרטיקלען. צווישן די פֿאַרצייכנטע אַרטיקלען זײַנען געווען:

1.	מיט אַ סטאַטיסטיש־פּסיכיאַטרישן אינהאַלט	. .	14	אַרטיקלען
2.	„ „ פּסיכאָאַנאַליטישן „	. .	7	„
3.	„ „ ביאָלאָגיש־פּסיכיאַטרישן „	. .	3	„
4.	„ „ פּסיכאָלאָגיש־פּסיכיאַטרישן „	. .	12	„
5.	„ „ אַנטראָפּאָלאָגיש־פּסיכיאַטרישן „	. .	4	„

6.	מיט אַ יורידיש-פסיכיאַטרישן אינהאַלט	. .	3	אַרטיקלען
7.	„ „ נעוראָלאָגיש-פסיכ׳	„	8	„
8.	„ „ פֿאַרגלייכנדיק-פסיכ׳	„	5	„
9.	„ „ מצדיציניש-פסיכ׳	„	2	„
10.	וועגן פֿאַרזאָרגונג פֿון פסיכ׳ קראַנקע	. .	9	„
11.	מיט אַ פסיכאָ-פאַטאָלאָגישן אינהאַלט	. .	6	„

ס״ה 73 אַרטיקלען

וועַן מיר קלאַסיפֿיצירן די אַרטיקלען לויט די שפּראַכן, אין וועלכע זיי זײַנען געשריבן געוואָרן, שטעלט זיך גלײַך אַרויס, אַז דער צוויײַג פֿאָרשונג איז אַזוי ווי באַגרענעצט אין אַ פּאָר לענדער אין מזרח- און צענטראַל-אייראָפּע. דאָס איז זייער וויכטיק, ווי איך וועל אַרויסבאַרעגענען שפּעטער, וועַן עס וועט אויפֿגענומען ווערן די פֿראַגע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן.

אײַנגעטיילט לויט שפּראַכן האָבן מיר: דײַטש	. . .	33	אַרטיקלען
פּויליש	. . .	19	„
יידיש	. . .	7	„
ענגליש	. . .	7	„
רוסיש	. . .	5	„
פֿראַנצויזיש	.	1	„
שפּאַניש	.	1	„

ס״ה 73 אַרטיקלען

די צאָל מחברים, וועלכע אינטערעסירן זיך מיט דעם ענין, איז לפּי-ערך גרויס, נאָר אויך דאָ ווײַזט זיך אַרויס, אַז דער גרעסטער טייל פֿון די אַרטיקלען זײַנען געשריבן פֿון עטלעכע מענטשן. צוויי פֿון זיי האָבן געשריבן מער ווי 25% פֿון די אַרטיקלען, נעמלעך:

ר. בעקער	10
א. ווירשובסקי	9

חוץ די דערמאָנטע מחברים, זײַנען פֿאַראַן עטלעכע שרײַבער, וואָס האָבן צו צוויי און דריי אַרטיקלען.

אַזוי אַרום מען קאָנסטאַטירן, אַז נאָר גאָר אַ קלײנער קרײַז פסיכיאַטאָרס האָט דערווײַל זיך פֿאַראינטערעסירט מיט אונדזער ענין.

עס איז כּדאַי נענטער זיך צו באַקענען מיט דעם מאַטעריאַל, כּדי אָפּצושאַצן זײַן וויסנשאַפֿטלעכן ווערט און אויף וויפֿיל די ביז איצטיקע פֿאָרשונגען האָבן געהאָלפֿן צו באַלײַכטן די פֿראַגע. מען מעג בדרך כּלל זאָגן, אַז דער מצב איז ווײַט פֿון צופֿרידן צו שטעלן. איך ווייל בקיצור אָנווײַזן די וויכטיקסטע חסרונות.

א. אַ גרויסע צאָל פֿון די אַרטיקלען זײַנען געדרוקט ניט אין פֿאַכצײַט-שריפֿטן. אַזעלכע אַרטיקלען מוזן געשריבן ווערן פּאָפּולער און צוטריטלעך פֿאַר ברייטע לייענער-קרײַזן. פֿאַרשטייט זיך, אַז פֿון פֿאָרשונג קען דאָ קיין רייד ניט זײַן. דער שרײַבער מוז זיך באַנוגענען מיט אַן אויבנאויפֿקן איבערבליק איבער דעם ענין. אַפֿילו אַ גוטע לימערישע צײַטשריפֿט איז ניט דער אָרט פֿאַר וויסנשאַפֿטלעכע אַרטיקלען, און דער שרײַבער מוז זיך רעכענען מיט דעם.

ב. די טוזשעטן חזרן זיך צו פֿיל איבער. דאָ רעד איך שוין פֿון די מער וויסנשאַפֿטלעכע אויסגאַבעס. אַז מען קוקט איבער די טיטלען, זעט מען, אַז פֿיל שרײַבערס באַהאַנדלען דעם זעלביקן ענין, און עס באַקומט זיך, אַז זאָכן, וועלכע זײַנען שוין פֿעסטגעשטעלט געוואָרן זינט אַ לענגערער צײַט, ווערן איבערגעחזרט נאָך אַמאָל און נאָך אַ מאָל, למשל די פֿראַגע פֿון „אַלקאָהאָל בײַ יִדן" איז באַהאַנדלט געוואָרן זעקס מאָל. עס איז איטלעכן באַווּסט, אַז יִדן טרינקען בכלל זייער ווייניק אין פֿאַרגלײַך מיט אָנגעהעריקע פֿון אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן, און אַז דערײַבער לײַדן זיי ווייניקער ווי אַנדערע פֿון דעם מין קראַנקייטן, וועלכע זײַנען פֿאַרבונדן מיט אַ גרויסן באַנוץ פֿון שטאַרקע משקאות.

ג. עס איז בכלל פֿאַראַן צו פֿיל ענלעכקייט אינעם מאַטעריאַל. ווי עס איז צו זען פֿון דער ערשטער טאַבעלע, זײַנען 14 אַרטיקלען סטאַטיסטישע. אָט איז אַ בײַשפּיל פֿון די טיטלען פֿון אייניקע פֿון די אַרטיקלען:

גײַסטיקע קראַנקע בײַ יִדן . . . . . בעקער.
גײַסטיקע קראַנקייטן בײַ יִדן . . . . . גוטמאַן.
גײַסטיקע קראַנקייטן צווישן יִדן . . . . . גאָלדבערג
און מאַלצבערג.
גײַסטיקע קראַנקע צווישן יִדן אין פוילן . . . . . בעקער.
סטאַטיסטיק פֿון גײַסטיקע קראַנקע צווישן יִדן אין פוילן . . בעקער.

בלויז אייניקע אַרטיקלען גיבן זיך אָפּ מיט איין ספּעציעלער קראַנקייט אָדער גיבן צו נאָך אַ פונקט צו זייער שטודיום. אָט זײַנען אייניקע בײַשפּילן:

אַלגעמיינער פּראַליז צווישן יִדן . . . . . בערנשטיין.
גײַסטיקע קראַנקע צווישן יִדן מיט אַן אָנמערקונג וועגן דער
פֿאַרשפּרייטונג פֿון אָפּגעשטאַנענע און עפּילעפּטיקער. . מאַלצבערג.

עס באַקומט זיך דעריבער דער אײַנדרוק, אַז דער רובֿ פון די שרײַבערס געפֿינען ניט פֿאַר נייטיק צו זײַן איניציאַטאָרס און באַנוגענען זיך מיט גיין אויף אויסגעטראָטענע וועגן.

ד. ווען פֿאָרשונגען ווערן שוין יאָ געמאַכט אויף אַ מער וויניקער אָריגינעלן אופֿן, זײַנען די אונטערזוכונגען ניט אויסגעפֿירט שטרענג וויסנשאַפֿטלעך. מען פֿאַרלאָזט זיך אויף אַנקעטעס און מען פֿאַרגעסט לחלוטין, אַז צו שטעלן אַ פּסיכיאַטרישן דיאַגנאָז מיינט סוף כל סוף אַ מדיצינישן דיאַגנאָז. קיין ריכטיקער קאָנטראָל ווערט אויך ניט אָנגעהאַלטן, ווי עס פֿירט זיך אין שטרענג וויסנשאַפֿטלעכע קריזן.

ה. קראַנקייטן, וועלכע האָבן אַ ספּעציעלן אינטערעס פֿאַר אונדז יידן — איך מיין דאָ קראַנקייטן, וועלכע זײַנען כּמעט ספּעציפֿיש פֿאַר יידן — און וועלכע זײַנען פֿאַר אונדז פון גרויס וויכטיקייט, ווערן כּמעט ווי ניט אויסגעפֿאָרשט. עס זײַנען בלויז פֿאַראַן אַ פּאָר אַרטיקלען, וואָס באַרירן די ספּעציעלע קראַנקייטן. און עס לייגט זיך, דוכט זיך, אויפֿן פשוטן שכל, אַז די פֿאָרשונג פון איינער אַזאַ קראַנקייט איז פֿיל וויכטיקער ווי כּסדר איבערחזרן זאַכן, וועלכע זײַנען כּמעט אַלעמען באַווּסט.

ו. נאָך אַ סיבה, פֿאַר וואָס די ליטעראַטור איז אַזוי ניט צופֿרידנשטעלנדיק, מוזן מיר דערמאָנען, און דאָס איז, וואָס די אַזוי גערופֿענע פֿירערס פון דעם פֿאַך זײַנען, וויַזוי אויס, לחלוטין ניט פֿאַראינטערעסירט אין דער פֿראַגע. דאָס איז דער עיקר אמת מפּוח די אַמעריקאַנער יידישע פסיכיאַטאָרס, וועלכע זײַנען ניט בנמצא אין דער ליטעראַטור פון אונדזער ענין.

עס וואָלט בפֿירוש כּדאַי געווען צו דיסקוטירן דעם גאַנצן מאַטעריאַל און אַרויסברענגען די פּאָזיטיוו ווערטן. אויך וואָלט איך גערן געוואָלט אַרומרעדן די פֿראַגע, פֿאַר וואָס עס ווערט לפּי ערך אַזוי פֿיל געשריבן אין דײַטש און אין פויליש און אַזוי ווייניק אין אַנדערע שפּראַכן. נאָר דאָס מאָל זײַנען מיר מער פֿאַראינטערעסירט פֿונעם שטאַנדפּונקט פון אויסזיכטן, און ניט פון קוואַליטעט פון דעם, וואָס איז געטאָן געווארן ביז איצט. דער עיקר די פּסיכאָאַנאַליטישע ארטיקלען האָבן פֿאַרדינט אַ ברייטערע דיסקוסיע, נאָר דאָס מוז איבערגעלאָזט ווערן אויף אַן אַנדער מאָל.

רעדן מיר וועגן די אויסזיכטן פון אַ זעלבשטענדיקער יידישער פסיכיאַטרישער פֿאָרשונג, מוזן מיר, בײַ אונדזער מצב, קודם כל באַשטימען, צי מיינט דאָס אַן אויספֿאָרשונג און פֿאַרעפֿנטלעכונג דווקא אין יידיש, אָדער עס גייט וועגן דער באַהאַנדלונג פון יידישן מאַטעריאַל, אַלץ איינס אין וואָסער שפּראַך.

נאַטירלעך, פון אונדזער שטאַנדפּונקט וואָלט געווען פֿיל בעסער, ווען די גאַנצע פסיכיאַטרישע ארבעט זאָל געטאָן ווערן אין יידיש. דאָס וואָלט אונדז געהאָלפֿן אין מער ווי איין אופֿן. עס וואָלט באַרײַכערט אונדזער שפּראַך מיט אַ גרויסער צאָל נייַע טערמינען, שוין אָפּגערעדט דערפון וואָס מיר וואָלטן געהאַט כּמעט אַ נייַע וויסנשאַפֿט פֿאַרטראָטן אין אונדזער ליטעראַטור. צווייטנס, וואָלטן מיר אַ זייער אָנגעזעענע גרופּע וויסנשאַפֿטלער ווי די פסיכיאַטאָרס און נעוראָלאָגן פֿאַראינטערעסירט אין יידיש, און דאָס וואָלט ממילא געווען אַ גרויס געווינס פֿאַר יידיש ווי אַ שפּראַך. דריטנס, וויַל יידן זײַנען שטאַרק פֿאַרטראָטן אין דער פסיכיאַטרישער וויסנשאַפֿט, וואָלט דאָס געבראַכט אַ טיל פון דער אויסערער פסיכיאַטרישער וועלט זיך אויסצולערנען יידיש, ערשטנס כּדי צו קאָנען נאָכגיין די אַלגעמיינע אַרבעטן פון די יידישע פסיכיאַטאָרס, און, צווייטנס, זיך צו באַקענען מיט דער ספּעציפֿישער יידישער פֿאָרשונג.

נאָר אָנגענומען, אַז דערווייַל איז נאָך ניט די צייט פֿאַר דעם, און אַז יידישע פֿאָרשונג אויפֿן פסיכיאַטרישן פֿעלד מוז ניט ווערן געפֿירט דווקא אין

ייִדיש, דאָס קאָן געטאָן ווערן אויך אין אַלע אַנדערע שפּראַכן. אָבער דערמיט אַליין איז נאָך אַלץ די פּראָבלעם ווײַט ניט פֿאַרענטפֿערט. עס שטייען נאָך אַלץ גרויסע שוועריקייטן אונדז אין וועג.

מיר האָבן געזען אויבן, אַז פֿאַר די לעצטע 9 יאָר זײַנען אין ענגליש געווען געדרוקט בסך־הכל 7 אַרטיקלען, וואָס באַהאַנדלען ייִדישע פּסיכיאַטרישע פֿראַגעס. עס איז בײַם איצטיקן מאָמענט שווער צו זאָגן, וויפֿיל ייִדישע פּסיכיאַטאָרס עס זײַנען פֿאַראַן אין די ענגליש רעדנדיקע לענדער, נאָר אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן אַליין געפֿינט זיך זייער אַ גרויסע צאָל ייִדישע פּסיכיאַטאָרס — בלויז אין דער אַמעריקאַנער געזעלשאַפֿט פֿאַר פֿאָרשונג אויפן געוואָלאָגישן און פּסיכיאַטרישן געביט זײַנען אין 1932 געווען 52 ייִדישע מיטגלידער. חוץ דעם זײַנען נאָך פֿאַראַן ייִנגערע ייִדישע ספּעציאַליסטן, וואָס האָבן נאָך ניט באַווײַזן אַרײַנצוטרעטן אין דער אַרגאַניזאַציע. הײַנט וווּ איז גרויס־בריטאַניע? דאָך איז קיין ענגליש לייטעראַטור, וואָס גיט זיך אָפּ מיט ייִדישער פֿאָרשונג אויף דעם געביט, כּמעט ווי ניטאָ. וווּיניקער ווי איין אַרטיקל אַ יאָר איז געשריבן געוואָרן וועגן דעם ענין פֿאַר די לעצטע צען יאָר, און לאָמיר אײַך פֿאַרזיכערן, אַז די ייִדישע פּסיכיאַטאָרס זײַנען זייער שטאַרק פֿאַרטראָטן אין דער פּסיכיאַטרישער לייטעראַטור בכלל. שטעלט זיך די פּראָגע: פֿאַר וואָס אַזאַ קלײַנער אינטערעס צווישן די אַמעריקאַנער ייִדישע פֿאָרשער צו ייִדישע אינטערעסן בכלל און צו דער ייִדישער פּסיכיאַטרישער פֿאָרשונג בפֿרט? קיין גאָר גרויסע סודות שטעקן דאָ ניט, און די פֿון אונדז וואָס ווײַנען אין אַמעריקע קענען געבן דעם ענטפֿער גאַנץ לײַכט.

דער אמת איז, אַז אונדזער אַמעריקאַנער ייִדישע אינטעליגענץ איז בכלל זייער אַפּאַטיש צו ייִדיש. אַ גאָר גרויסער טייל קוקן אויף ייִדיש מיט ביטול און אַפּילו שנאה. „עס איז דאָך ניט קיין שפּראַך, עס איז דאָך אַ זשאַרגאָן", ווי צלען זיי זיך, וועט מען ווי זיי פֿאַראינטערעסירן. אויב אַפּילו זיי קענען רעדן ייִדיש, שעמען זיי זיך דערמיט און עס איז אַ רחמנות אָנצוזען זאָס סאָרט ייִדישן דאָקטאָר, וואָס באַשטייט דורכויס, אַז זײַנער אַ פּאַציענט, אַ פּשוטער ייִד וואָס קען ניט רעדן קיין ענגליש, זאָל רעדן דווקא ענגליש. אַז אַזעלכע מענטשן זאָלן זיך פֿאַר־אינטערעסירן מיט ייִדישער פֿאָרשונג, איז שווער זיך צו ריכטן.

נאָר מיר האָבן אויך אַ גרויסע צאָל ייִדן, וואָס שעמען זיך ניט נאָר מיט ייִדיש, נאָר אויך מיט דעם וואָס זיי זײַנען ייִדן. און די חבֿרה ווי דאָך אַוודאי ניט וויסן פֿון אַזאָ מין זאָך ווי ייִדישע פֿאָרשונג.

מיר האָבן אויך אין אַמעריקע געוויסע אַנדערע שוועריקייטן, וואָס מען קאָן כּמעט אָנרופֿן טעכנישע. קיין ייִדישער צענזוס איז כּמעט ניטאָ אין אַמעריקע. אַ גרויסע צאָל ייִדן גיבן זיך ניט אָן פֿאַר ייִדן, און זיי ווערן פֿאַרשריבן ווי רוסן, עסטרײַכער, פּוילישע אדג"ל. מיר ווייסן דעריבער קיינמאָל ניט אויף ריכטיק, ווי גרויס איז די ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿון אַ שטאָט אָדער פֿונעם גאַנצן לאַנד. די אַלע ציפֿערן וואָס ווערט אָנגעגעבן זײַנען ניט מער ווי השערות. למשל, אין מײַן שטאָט פּיטסבורג ווערט די ייִדישע באַפֿעלקערונג געשאַצט אַן ערך פֿון 45.000,

נאָר אַנדערע זאָגן, אַז עס זײַנען פֿאַראַן 60.000. דאָס שטערט אין גענוגעם סטאַטיסטישע און פֿאַרגלײַכנדיקע פֿאָרשונגען.

דאָס אַליין וואָלט אפֿשר פֿאָרט ניט געשטערט אַזוי פֿיל, נאָר עס רופֿט זיך אויך אָפּ פֿון אַן אַנדער שטאַנדפונקט. אָט פונקט אַזוי ווי יידן וועלן ניט פֿאַרשריבן אין אַלגעמיינעם צענזוס ווי יידן, אַזוי זײַנען זיי אויך ניט רעגיסטרירט ווי יידן אין די שפּיטאָלן און אַנשטאַלטן, ווו זיי קומען אָן ווי פּאַציענטן. און וועגן למשל, אַ וויסנשאַפֿטלער זאָל זיך אונטערנעמען אונטערצוזוכן אַ געוויסע קראַנקייט און זי שטודירן, וועט ער זיך גלײַך אָנשטויסן אויף דער שוועריקייט, וואָס די רעקאָרדס אין שפּיטאָל וועלן אים ווייניק וואָס העלפֿן צו באַשטימען די ריכטיקע צאָל יידישע פּאַציענטן.

די נעמען קענען אים אויך ניט העלפֿן, ווײַל אַ סך יידן אין אַמעריקע האָבן זייערע נעמען אַמעריקאַניזירט. מיר האָבן ליווינגסטאָנס, און ריטשאַרדס און טשײַלדס–אָלץ אַזעלכע נעמען וואָס קלינגען עכט אַמעריקאַניש. די סיטואַציע באַגרענעצט דעם פֿאָרשער צו אַ קליינער צאָל פּאַציענטן, מיט וועלכע ער אַליין קומט אין באַרירונג, און נאָר אויב ער איז באַשעפֿטיקט אין אַ גרויסן אַנשטאַלט, וווּ עס זײַנען בכלל דאָ זייער פֿיל פּאַציענטן, קען ער שטודירן אַ ספּעציעלע יידישע פֿראַגע.

מיר געפֿינען זיך דאָ אין דער מאָדנער לאַגע, וואָס גראָד אין דעם לאַנד, וווּ עס געפֿינט זיך איצט די גרעסטע יידישע באַפֿעלקערונג און וווּ די יידן זײַנען זייער שטאַרק פֿאַרטראָטן אין דער פסיכיאַטרישער ספּעציאַליטעט, זײַנען די אויסזיכטן פֿאַר יידישער פֿאָרשונג זייער אומגינסטיק.

עס קען זײַן, אַז איר טראַכט בײַ זיך: „איז מה רעש? איז אָן די אַמעריקאַנער יידן. אָט זעען מיר דאָך, אַז אין אַ טייל פֿון דער אייראָפּעישער פסיכיאַטריע ווערט יאָ געפֿאָרשט און געשריבן ווענן יידן". מוז איך גלײַך באַטאָנען, אַז דאָס איז אַ פֿאַלשער צוטריט צו דער פראָבלעם. אָפּגערעדט דערפֿון, וואָס אין אַמעריקע האָבן מיר מער פֿון 25% פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג פֿון דער וועלט, זײַנען אָבער דאָ מער וואָגיקע סיבות, וואָס איבער זיי איז די יידישע פֿאָרשונג אין אַמעריקע דרינגענדיק נייטיק, כדי צו פֿאַרפֿולקומען אונדזער אַלגעמיינעם יידישן שטודיום. איך וועל בלויז אָנגעבן אייניקע פֿון די סיבות.

ווי עס איז באַווּוסט, איז דער סטאַנדאַרד פֿון לעבן אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן אין אַלגעמיין פֿיל העכער, און איך מוז מוסיף זײַן, אַז אויך דער יידישער לעבן-סטאַנדאַרד איז לפּי ערך פֿיל העכער ווי אין איראָפּע. עס איז דעריבער פֿון גרויס וויכטיקייט צו וויסן, וואָס איז די ווירקונג פֿון אָט דעם לעבן-סטאַנדאַרד אויפֿן פסיכישן און נערוועזן צושטאַנד פֿון די יידן אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן.

צי זײַנען פֿאַראַן מער אָדער וויניקער פֿאַלן פֿון נערוועזקייט אָדער פסיכאָזן בײַ די אַמעריקאַנער יידן? דאָס איז אַ פֿראַגע וואָס וואָלט באַדאַרפֿט באַלויכטן ווערן. אַן אַנדער פֿראַגע איז: ווי אַזוי רופֿט זיך אָפּ די אַמעריקאַנער „האַרי-אָפּ-סיסטעם" — דאָס אײַלעניש און יאָגעניש—אויף די יידן וואָס זײַנען אַריבערגע-

קומען פֿון אייראָפּע, ווו זיי האָבן געפֿירט אַ שטיל בעל־הבתיש לעבן? צי למשל די פֿראַגע: ווי אַזוי רופֿט זיך אָפּ דער נידערעריקערער מאָראַלישער שטאַנד פֿון די אַמעריקאַנער יידן? עס איז אָנגענומען אין דער פּסיכיאַטריע, און דאָס ווערט באַגרינדעט אויף שטודיעס, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן על פּי רובֿ אויף מזרח־אייראָפּעישע יידן, אַז פּסיכאָזן וואָס זיינען פֿאַרבונדן מיט וועגעריש קראַנקייטן זיינען פֿיל ווייניקער פֿאַרשפּרייט צווישן יידן אייבער צווישן ניט־יידן. עס וואָלט געווען כּדאַי אויסצוגעפֿינען, צי איז דאָס אמת אויך אין אַמעריקע. איך פּערזענלעך האָב אַ חשד, אַז וועגעריש קראַנקייטן בכלל און פּסכאָזן פֿון דעם מין בפֿרט זיינען פֿיל מער פֿאַרשפּרייט צווישן אַמעריקאַנער יידן ווי צווישן די יידן אין מזרח־אייראָפּע, אָדער ניפֿילו אין מערב־אייראָפּע, ווו די פֿראָפֿאָרציאָנעלע צאָל פֿון אַזעלכע קראַנקע איז אויך העכער ווי אין מזרח־אייראָפּע.

נאָך אַ פּראַגע, וואָס וואָלט באַדאַרפֿט באַלויכטן ווערן, איז: די צאָל פֿון יידישע פֿאַרברעכערס און די מדרגות פֿון פֿאַרברעכן. ווי אייך איז אַלעמען בקאָנט, האָבן מיר אין אַמעריקע דעם טיפּ וואָס מען רופֿט אָן דעם „רעקעטיר", און אַפֿילו יידישע געדונגענע מערדערס האָבן מיר אויך. דאָס איז אַ גרויסע זעלטנהייט צווישן מזרח־אייראָפּעישע יידן, און אַלע פּסיכיאַטרישע פֿאָרשער וואָס באַריכטן וועגן קרימינאַליטעט בייַ יידן באַטאָנען דאָס.

מע מוז צוגעבן דעריבער, אַז אָן דער געוויסער פּסיכיאַטרישער פֿאָרשונג פֿון יידן אין אַמעריקע קריגן מיר ניט קיין ריכטיק בילד פֿונעם יידישן לעבן. עס איז דרינגענדיק נייטיק, אַז מיר זאָלן וויסן די סיבות, וואָס האָבן געבראַכט צו די שינויים אין יידישן לעבן און ווי אַזוי זיי רופֿן זיך אָפּ און ווירקן אויף דער יידישער באַפֿעלקערונג.

עס איז קלאָר, אַז די אַמעריקאַנער יידישע פֿאָרשונג אויפֿן פּסיכיאַטרישן געביט איז זייער וויכטיק ניט בלויז, כּדי צו פֿאַרפֿולקומען די אַלגעמיינע יידישע פֿאָרשונג, נאָר אויך קלאָר צו מאַכן, צי האָבן יידן געוויסע פּסיכישע קראַנקייטן איבער איינגעבוירענע סיבות, אָדער די קראַנקייטן זיינען צום גרעסטן טייל אַ פּועל־יוצא פֿון די אומשטאַנדן, אונטער וועלכע זיי לעבן. כּל זמן די יידישע פֿאָרשונג אין אַמעריקע הינקט אונטער, קאָנען מיר די פֿראַגע ניט פֿאַרענטפֿערן.

כאָטש מיין אויפֿגאַבע אין דעם רעפֿעראַט איז ניט אָנצוווייזן די מיטלען, ווי אַזוי די לאַגע אויסצובעסערן, מיין איך דאָך, אַז עס איז כּדאַי זיך אָפּצושטעלן אויף דעם און צום וויניקסטן אָנצומערקן, וואָס עס וואָלט באַדאַרפֿט געטאָן ווערן, ערשטנס ערייַנצובראַנגען אַ ביסל נייקייט אין דער יידישער פּסיכיאַטרישער פֿאָרשונג בכלל, צווייטנס, מיגלעך צו מאַכן אַזאַ מין פֿאָרשונג אויך אין אַמעריקע. און אויב מיר האַלטן שוין בייַ פֿאָרלייגן פֿאַרבעסערונגען, מיין איך, אַז מיר דאַרפֿן זיך ניט באַגרענעצן און אַרויסגיין פֿונעם שטאַנדפונקט פֿון יידישער פֿאָר־שונג אויף יידיש.

לויט מיין מיינונג איז דער בעסטער וועג צו דעם ציל אַ ספּעציעלער זשורנאַל אין יידיש, וואָס זאָל זיך אָפּגעבן מיט דער פֿאָרשונג אויף דעם

פסיכיאַטרישן און פסיכאָאַנאַליזשן געביט. אַוודאי איז דאָס ניט פֿון די גרינגע זאַכן. ניט מיר האָבן די לעזער פֿאַר אַזאַ מין זשורנאַל, און ווי איך האָב פֿריער אָנגעוויזן, ניט מיר האָבן די פֿאַכלײַט וואָס זאָלן דאָס דורכפֿירן. נאָר עס קען זײַן, אַז אויב אַזאַ זשורנאַל וואָלט צו שטאַנד געקומען, וואָלט ער סטימולירט אַ געוויסע צאָל פֿון אונדזערע פּאָרשער, זיי זאָלן פֿאַרעפֿנטלעכן זייערע אַרבעטן אין יידיש.

דערווײַל דאַרף געפֿירט ווערן אַ שטילע קאַמפּאַניע צווישן די יידישע פסיכיאַטאָרס, נעוראָאָגען און נעוראָ-פּאַטאָאָגען, זיי צו פֿאַראינטערעסירן אין יידישע פֿראַגן און זיי צו סטימולירן אויפֿצונעמען אַרבעטן אויף דעם פֿעלד. די נעוראָ-פּאַטאָאָגן זײַנען דורכויס נייטיק, ווײַל די פסיכאָזן, וואָס זײַנען פֿאַרבונדן מיט אָרגאַנישע נערוון-קראַנקייטן, מוזן געשטודירט ווערן באַזונדערס גרונטיק דערפֿאַר, ווײַל דאָס רובֿ פֿון זיי ווערן פֿאַררעכנט פֿאַר ספּעציפֿיש יידישע קראַנקייטן, און די נעוראָ-פּאַטאָאָגן זײַנען די ערשטע, צו וועמען מען דאַרף זיך וועגן צו באַלײַכטן די פֿראַגע.

לעת-עתה וואָלט אפֿשר געווען גענוג, אַז אונדזער זשורנאַל—די יִוואָ-בלעטער—זאָל אָפּגעבן מער פּלאַץ פֿאַר פסיכיאַטרישער לִיטעראַטור און אַזוי אַרום צוגרייטן אונדזער אינטעליגענץ צו אַ זשורנאַל, וואָס וועט זיך אָפּגעבן ספּעציעל מיט דער פֿראַגע. דאָס איז אַ זאַך, וועגן וועלכער מיר דאַרפֿן זיך פֿאַרטראַכטן און טאַקע אויך עפּעס טון וועגן דעם.

א ו י ס פּ י ר ן

א. די אויסזיכטן פֿאַר יידישער פֿאָרשונג אויפֿן פסיכיאַטרישן געביט זײַנען ווײַט ניט גלענצנד, ווײַל

1. דער גרעסטער טייל יידישע ספּעציאַליסטן אויף דעם פֿעלד, איבערהויפּט די אַמעריקאַנער, זײַנען ניט פֿאַראינטערעסירט אין יידישע פֿראַגן.

2. זייער ווייניק פֿון זיי קענען יידיש און די וואָס קענען יאָ יידיש שעמען זיך מיט דעם.

3. מיר האָבן ניט גענוג לעזער פֿאַר אַזעלכע אַרבעטן. דער גרעסטער טייל פֿון אונדזערע מענטשן וואָס זײַנען פֿאַראינטערעסירט אין די פֿראַגן זײַנען באַהאַוונט אין אַנדערע שפּראַכן און לייענען ניט קיין יידיש.

4. די יידישע פסיכיאַטאָרס אין מערב-אייראָפּע און אין אַמעריקע שטייען נאָך מחוץ למחנה און אָן זייער מיטאַרבעט און הילף קענען מיר ניט קריגן קיין פֿולקומען בילד פֿון די פסיכישע קראַנקייטן צווישן יידן.

ב. עס דאַרפֿן אָנגענומען ווערן מיטלען פֿון אַזאַ קערפּערשאַפֿט ווי דער יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט צוצוציען וויסנשאַפֿטלער אויף דעם פֿעלד, זיי זאָלן זיך פֿאַראינטערעסירן מיט דער יידישער פסיכיאַטרישער פֿאָרשונג.

וועגן דעם מהות און די אויפֿגאַבעס פֿון אַ יִידישער סאָציאָלאָגיע

פֿון ד״ר אַריה טאַרטאַקאָווער (לאָדזש)[1]

1

אין דער אַנטוויקלונג פֿון די סאָציאַלע וויסנשאַפֿטן לאָזט זיך שוין לעצטנס באַמערקן אַ מין קריזיס פֿון „היפּערפּראָדוקציע". סך-הכּל זײַנען אַוועק אַ פּאָר צענדלינגער יאָרן, זינט ס׳איז געמאַכט געוואָרן דער פּרוּוו אויפֿצושטעלן די ערשטע געזעצן פֿון סאָציאַלער אַנטוויקלונג און אַריבערצוטראָגן אין דער אָדער יענער פֿאָרם די נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע פֿאָרשמעטאָדן אויפֿן שטח פֿון סאָציאַלן לעבן, כּדי צו דערקענען זײַן רעגלמעסיקייט, און פֿאָרט שטייען מיר הײַנט פֿאַר אַ גרויסן אוצר פֿון געדאַנקען און פֿאָרשונגען אויף דעם דאָזיקן געביט, און די „סאָציאָלאָגיזאַציע" פֿון לעבן האָט זיך געוואַלדיק אַנטוויקלט אויפֿן חשבון פֿון אַנדערע סאָציאַלע וויסנשאַפֿטן און קודם-כּל אויפֿן חשבון פֿון געשיכטע און פֿון דער אינדיווידועלער און סאָציאַלער פּסיכאָלאָגיע. ניט קיין וווּנדער. דער פֿאַקט, וואָס אויך דאָס לעבן פֿון דער געזעלשאַפֿט געפֿינט זיך אונטער דער ממשלה פֿון געוויסע געזעצן ענלעך צו די געזעצן פֿון דער נאַטור, און די האָפֿענונג אַרויסצוקומען פֿון דעם תּוהו-ובֿוהו פֿון איינצלנע געשעענישן אויף אַ גרויסן וועג פֿון באַשטימטער אַנט-וויקלונג אין דער פֿאַרגאַנגענהייט און אפֿשר אויך אין דער צוקונפֿט, האָבן באַ-הערשט די מוחות און די הערצער, בפֿרט וואָס אויף געוויסע געביטן פֿון דער נײַער פֿאָרשונג (קודם-כּל אויפֿן געביט פֿון דער מאַסן-פּסיכאָלאָגיע) זײַנען אויפֿ-געדעקט געוואָרן חידושדיקע פֿאַקטן, וואָס האָבן געעפֿנט נײַע האָריזאָנטן פֿאַרן מענטשלעכן פֿאָרשגעדאַנק. פֿון דער אַנדער זײַט האָט אויך די נײַע וויסנשאַפֿט פֿון פּסיכאָאַנאַליז שטאַרק אַקטיווירט די סאָציאָלאָגיע, עפֿענענדיק פֿאַר איר נײַע וועגן.

ווי געזאָגט, לאָזט זיך לעצטנס שוין פֿאַרצייכענען אַ געוויסע רעאַקציע קעגן אָט דעם מצבֿ. געוויסע סאָציאָלאָגישע מעטאָדן, און קודם-כּל דער היסטאָ-רישער מאַטעריאַליזם אין זײַן פּרימיטיווער פֿאָרם, האָבן זיך שוין לאַנג אָנגע-שטויסן אויף אַ מער אָדער ווייניקער קלאָרן ווידערשטאַנד, און לעצטנס טרעט די וויסנשאַפֿטלעכע פֿאָרשונג אַרויס אויך קעגן דער אוניווערסאַליסטישער שיטה, וואָס כאַפּט אַריבער די מאָס אין אונטערשטרײַכן די אינעווייניקסטע באַצִיונגען אין דער געזעלשאַפֿט און קעגן די פּרוּוון צו מאַכן אַ חילוק צווישן דער פֿאָרם

---

[1] צוגעשיקט געוואָרן ווי אַ רעפֿעראַס צום ערשטן אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ, 14טער—19טער אויגוסט 1935.

פון סאציאלן לעבן און זיין אינהאלט. אין דאזיקן קאמף פון מיינונגען פארשטארקן זיך פסדר די ספקות, צי זיינען טאקע די „געזעצן" וואס זיינען פעסטגעשטעלט געווארן פארן סאציאלן לעבן אמתדיקע געזעצן און צי ווי־לן פון מענטשן און בפרט אין דער היינטיקער תקופה, ווו די רעגלמעסיקייטן אין סאציאלן לעבן קומען צום אויסדרוק א סך וויניקער איידער אין די פריערדיקע יארהונדערטער.

ווי עס זאל ניט זיין, ס׳איז ניטא וואס צו ספקן ווען דעם ווי־סנשאפטלעכן ווערט פון דעם וואס איז ביז היינט דערגרייכט געווארן. ארבייטערינגענדיק אין די פארשיידנסטע געביטן פון עקאנאמישן, פאליטישן און קולטורעלן לעבן און אנאלי־זירנדיק דאס דאזיקע לעבן פון שטאנדפונקט פון די באצויגונגען צווישן מענטש און מענטש און צווישן מענטש און געזעלשאפט, האט די סאציאלאגיע באווויזן צו אנטדעקן נייע וויכטיקע פאקטן און ערשיינונגען וואס עס ווערט ארבייטערט דעם מענטשלעכן געדאנק אומאפהענגיק פון דעם, וואס עס ווערט זיין דער ענדגילטיקער גורל פון דער דאזיקער ווי־סנשאפט.

אט אין דער ווי־סנשאפטלעכער ארבעט איז די יידישע געזעלשאפט גאר שוואך רעפרעזענטירט. די יידישע סאציאלאגיע איז נאך היינט מער א באגריף איידער א פאקט. אמת, אויך בייַ אנדערע פעלקער איז די צאל סאציאלאגישע אויספארשונגען, וואס זיינען אפגענעבן דעם ספעציעלן לעבן פון דעם אדער יענעם פאלק, ניט גאר גרויס אין צאל, בכלל אופן זיינען זיי א סך זעלטענער, איידער די פארגלייכן צווישן פעלקער־גרופען אדער צווישן ראסעס און קולטור־קיבוצים. אבער דאס יידישע פאלק לאזט זיך ניט פארגלייכן מיט אנדערע פעלקער אין דעם פרט אויך. די אונטערשיידן צווישן פעלקער זיינען אויף די מערסטע שטחים פון לעבן ניט גאר גרויס. וועגן עקאנאמישע און פאליטישע געזעצן קאן מען זיכער ריידן גאנץ אלגעמיין, אומאפהענגיק פון נאציאנאלע און פאליטישע גרענעצן. פונדא־מענטאלע ווי־סנשאפטלעכע פארשונגען וועגן לעבן פון דארף און לעבן פון שטאט, וועגן דעם באטייט פון עקאנאמישע פאקטארן אין דער אנטוויקלונג פון דער גע־זעלשאפט, אדער וועגן דער קרימינאליטעט אין לעבן פון דער געזעלשאפט, וועגן די פארשיידענע פארמען פון פאליטישן לעבן אא״וו, וועלן זיך ניט שטארק דארפן מאדיפיצירן, אויב מיר וועלן ריידן וועגן דעם ענגלישן פאלק צי וועגן דעם איטאליענישן פאלק; און אוודאי וועט ניט זיין קיין גרויסער אונטערשייד צווישן פעלקער־גרופען, וואס זיינען נאענט צווישן זיך לויט זייער ראסע. נאר אויפן געביט פון קולטור־לעבן לאזן זיך באמערקן טיפערע אונטערשיידן צווישן די איינצלנע פעלקער. אבער דווקא דאס קולטור־לעבן איז וויניקער אונטערגע־וואלפן אונטער סאציאלע געזעצן און נייטיקט זיך וויניקער אין באזונדערע סא־ציאלאגישע אויספארשונגען.

גאר אנדערש איז די סיטואציע בייַ יידן, וואס שטעלן פאר א באזונדער גרופע צווישן די פעלקער פון דער וועלט, אונטערשיידנדיק זיך פון זיי אין אלץ: אין זייער נאטור און זייערע מנהגים, אין זייער עקאנאמישן, פאליטישן און

קולטורעלן לעבן, אין זייער פאַרגאַנגענהייט און זייער איצטיקייט. דער באַקאַנטער פּאָלקסווירט וועגן דעם יידישן פּאָרשער, וואָס טרעט צו צו באַהאַנדלען אַלע פּראַגעס לויט זייער פאַרהעלטענים צו יידן און יידישקייט, איז ניט הומאָריסטיש ווי ער זעט אויס אין פּלוג. עס איז טאַקע פאַראַן אַ תּהום צווישן יידישן לעבן און דעם לעבן פון אַנדערע, און ס׳איז זיכער כדאַי אַראָפצושטייגן אין די טיפענישן פון דאָזיקן תּהום אין זיי צו סאָנדירן מיט וויסנשאַפטלעכע מכשירים.

און פונדעסטוועגן איז ניט קיין סך אויפגעטאָן געווארן אויפן דאָזיקן געביט ביז היינט. קאָן זיין, אַז איינע פון די סיבות פון דער דאָזיקער ערשיינונג איז, וואָס מיר האָבן וויניק ידיעות וועגן דעם יידישן לעבן אין זיינע פאַרשיידענע פאָרמאַציעס. אַ גרונטיקע אויסמאָלונג פון לעבן פון דער געזעלשאַפט איז, ווי באַקאַנט, אייגנער פון די הויפּט-באַדינגען, כדי דאָס דאָזיקע לעבן צו אַנאַליזירן. אָט דערפאַר האָט זיך שטאַרק אָנטוויקלט די סאָציאָגראַפיע און די סטאַטיסטיק אין די לעצטע פאָר צענדלינגער יאָרן, באַשטימענדיק דעם אָנטוויקלונגס-וועג פון דער סאָציאָלאָגישער פאָרשונג. דאָס יידישע געזעלשאַפטלעכע לעבן איז נאָך ביז מיט אַ קורצער צייט צוריק געווען אַ „טעראַ אינקאָגניטאַ", און דאָס וואָס איז אונדז באַקאַנט געווארן פון דאָזיקן לעבן פון אַלגעמיינע סטאַטיסטישע אויספאָרשונגען האָט ניט געהאַט קיין גרעסערן באַטייט, ווייל יענע אויספאָרשונגען האָבן ניט געהאַט די מיגלעכקייט צו רעכענען זיך מיט די ספּעציפישע טימנים פון יידישן לעבן.

דער ערשטער טריט צו אַ יידישער סאָציאָלאָגיע איז מחמת דעם געווען דער פונאָנדערבוי פון אַ יידישער סטאַטיסטיק, און אין דעם פּרט איז זיכער אָפּגעטאָן געווארן די לעצטע יאָרן אַ גרויסע אַרבעט, וואָס דאַרף נאָך אַגב פאַרפולקומט ווערן אויף אַ סך געביטן. אָבער דאָס אַליין איז אַוודאי ניט גענוג. דער עיקר-באַטייט פון דער סטאַטיסטיק באַשטייט פּאָרט אין דעם, וואָס זי בויט דעם וועג פאַר סאָציאָלאָגישע אויספאָרשונגען; אין די פּריערדיקע יאָרן האָבן די סאָציאָלאָגישע אויספאָרשונגען מער געהאַט דעם כאַראַקטער פון טאַפּן אין דער פינסטער אָדער אין בעסטן פאַל פון פסיכאָלאָגישע שטודיעס, וואָס זיינען געווען באַזירט מער אויף דער אינטויציע פון פּאָרשער איידער אויף רעאַלע פאַקטן.

איצט איז הייסט עס געקומען די צייט פאַר אַ יידישער סאָציאָלאָגיע. לאָמיר קודם כל אַנאַליזירן דעם היקף פון איר געביט, אַזוי ווי ער שטעלט זיך פאָר פאַר אונדזערע אויגן אין איצטיקן מאָמענט.

2

דער אויסגאַנגפונקט פאַר אַ יידישער סאָציאָלאָגיע דאַרף זיין איר איינטיילונג: אַ היסטאָרישע און אַ סיסטעמאַטישע. דער פאַקט וואָס די באַציונגען צווישן דעם יחיד און דער געזעלשאַפט און די פּאָזיציע פון דער געזעלשאַפט אין דער וועלט האָבן אין יידיש לעבן אַ ספּעציפיש פנים, לאָזט זיך ניט דערקלערן נאָר

מיט דעם נאציאנאלן כאראקטער; און עס קאן אפילו זיין, אז דער דאזיקער כא-
ראקטער שפילט ניט קיין אנטשיידנדיקע ראלע. דאס יידישע לעבן פון היינט מיט
אלע זיינע כאראקטעריסטישע סימנים און מיט די באצוינגען צווישן יידן און
אנדערע פעלקער איז א רעזולטאט פון א סך גורמים. צווישן זיי האט דער היס-
טארישער גורם – דאס לעבן פון פאלק אין ארץ-ישראל, זיינע ארומוואנדערונגען
אין די גלות-לענדער און זיין קאמף פאר אויסלייזונג — זיכער לכל הפחות דעם
זעלבן באטייט ווי דער נאציאנאלער כאראקטער און די אויסוויניקסטע באדינ-
גונגען, אין וועלכע דאס יידישע פאלק געפינט זיך היינט.

ס'איז א פאקט, אז דאס יידישע פאלק טרעט ארויס אויף דער טריבונע פון
דער געשיכטע שוין ווי א באזונדערער פאלקסקערפער, וואס שיידט זיך אונטער
פון אנדערע פעלקער סיי מיט זיין עלטער און סיי מיט זיין לעבנסוועג. וועגן
דעם יוגנט-עלטער פון יידישן פאלק האבן מיר כמעט ניט קיין ידיעות, עס באַ-
וויזט זיך כמעט תיכף ווי א דערוואקסן פאלק להיפך כמעט צו אלע אנדערע
פעלקער פון יענער תקופה. פון דאנען נעמט זיך די באזונדערע עטיק פון פאלק,
פון דאנען דער תהום צווישן דעם פארמעלן געזעץ און די כללים פון עטיק, וואס
ווערט אזוי שארף אונטערגעשטראכן אין דער יידישער אלטער ליטעראטור און
וואס איז כמעט ווי ניט באקאנט ביי אנדערע פעלקער אין יענער צייט. אט דער
דאזיקער טיפער אונטערשייד צווישן יידן און די אנדערע פעלקער אין אלטערטום
דערקלערט אונדז שוין אין א גענויסער מאס די שנאה צו יידן, וואס איז ניט
נאר א פועל-יוצא פון זייער שפעטערדיקער צעשפרייטונג איבער די לענדער פון
דער וועלט, הגם זי איז זיכער דורך דער דאזיקער צעשפרייטונג א סך פאר-
שטארקט געוואָרן.

אט דא שטייט די ערשטע אויפגאבע פאר דער יידישער סאציאלאגיע: צו
דערקלערן די באזונדערע שטעלונג פון יידן אין אלטערטום און די פועל-יוצאס
וואס דרינגען דערפון ארויס.

וואס האט געבראכט דערצו, אז דאס יידישע פאלק זאל פריער צייטיק
ווערן? וואס האט משפיע געווען אויף די פארמען פון זיין קולטור-לעבן? די
יידישע וואנדערונגען, נאך איידער די יידישע מדינה איז אויפגעבויט געוואָרן?
די נאטור פון לאנד? די ענגשאפט אין לאנד? דער מאנאטאנער און פרימיטיווער
כאראקטער פון עקאנאמישן לעבן? די פאליטישע שוואכקייט? וואס איז געווען די
השפעה פון אט די פאקטן אויף די באציונגען צווישן דעם יחיד און דער געזעל-
שאפט? ווי אזוי לאזט זיך דערקלערן די סתירה צווישן דעם שטארקן סאציאלן
באווסטזיין וואס לעבט אין פאלק און צווישן די אינדיווידואליסטישע שטרעבונגען
פון יחידים, ווי זיי קומען צום אויסדרוק אין פאליטישן און קולטורעלן לעבן?
פאר וואס האבן יידן ניט באוויזן צו ווירקן דירעקט אויף די אנדערע פעלקער?
ווי אזוי לאזט זיך דערקלערן דער פאקט, וואס די יידישע געזעצן זיינען געבליבן
געזעצן פון א קליין פאלק, בשעת די רוימישע געזעצן האבן אריינגענומען די
וועלט, און בשעת וועג, פארקערט, די יידישע עטיק איז געוואָרן דער יסוד פון

מענטשלעכן קולטור-לעבן? ווי אַזוי האָט די דאָזיקע עקספּאַנסיע פֿון דער יידי-שער עטיק משפּיע געווען אויף די באַציִונגען צווישן יידן און אַנדערע פֿעלקער? פֿאַר וואָס האָט זי ניט גורם געווען צו פֿאַרקלענערן דעם תּהום, נאָר פֿאַרקערט זי האָט אים אין אַ סך פּאַלן נאָך פֿאַרגרעסערט?

אָט דאָס זיינען די הויפּטפראַגעס וואָס דאַרפֿן אויסגעפֿאָרשט ווערן פֿון סאָציאָלאָגישן שטאַנדפּונקט.

אמת, עס זיינען געמאַכט געוואָרן אין די לעצטע צענדלינגער יאָרן אַ סך פּרווון צוצוגיין צו אָט די פֿראַגעס, אָבער דאָס מאָל איז דער ציל אַן אַנדערער. ניט וועגן פֿאַקטן אַליין גייט דאָ און אויך ניט וועגן דערקלערן זיי פֿון דעם אָדער יענעם קוקפּונקט (למשל פֿון קוקפּונקט פֿון רעליגיעזן לעבן, הגם אויך דער דאָזיקער קוקפּונקט האָט זיכער אַ גרויסן באַטייט), נאָר וועגן זייער סאָציאָלאָגישן באַטייט, ד״ה וועגן זייער השפּעה אויפֿן לעבן פֿון דער געזעלשאַפֿט אין יענער צייט און אויף פֿאַר דער צוקונפֿט.

וויל נאָכן אויסלאָז פון יענעם פּעריאָד הייבט זיך דאָך אָן אַ נייער פּעריאָד אין פֿאָלקסלעבן, וואָס אויך ער דאַרף פֿון דעם זעלבן שטאַנדפּונקט אויסגעפֿאָרשט ווערן: דער פּעריאָד פֿון גלות-לעבן וואָס ציט זיך ביז היינט. וואָס פֿאַר אַ באַטייט האָט געהאַט פֿאַרן יידישן לעבן דאָס אָנווערן די דרײַ הויפּטווערטן פֿון אַיעדער געזעלשאַפֿט: דאָס אייגענע פֿאָליטישע לעבן, דאָס לאַנד און די שפּראַך? אַיעדער פֿון די דאָזיקע דרײַ גורמים האָט אַן ערשטקלאַסיקן סאָציאַלן באַטייט. ער באַשטימט אין אַ גרויסער מאָס די באַציִונגען צווישן מענטש און מענטש מענטש און געזעלשאַפֿט; און פֿאַרקערט ווידער ווערט ער אויך שטאַרק באַווירקט דורך דעם סאָציאַלן לעבן. וואָס איז דער סאָציאַלער באַטייט פֿון די יידישע וואַנדערונגען פֿון לאַנד צו לאַנד? וויִ ווייט האָבן זיי באַווײַזן צו פֿאַרשטאַרקן די געפֿילן פֿון צוזאַמענגעהעריקייט אין פֿאָלק גופֿא און פֿון דער אַנדערער זײַט צו פֿאַרגרעסערן דעם תּהום צווישן יידן און ניטיידן? וויִ אַזוי האָט געווירקט אויפֿן סאָציאַלן באַוווסטזײַן פֿון יידן דער פֿאָלק, וואָס זיי זיינען תּמיד געווען אַ מינאָריטעט צווישן די פֿעלקער פֿון דער וועלט? צי איז דאָס לאָקאַלע צונויפֿשמופֿן זיך פֿון יידן אַ פּוּעל-יוצא פון דער פֿרעמדקייט צווישן זיי און די אַנדערע פֿעלקער, אָדער איינע פון אירע סיבות? און דאָס באַזונדערע רעליגיעזע לעבן, וואָס צווינגט די באַפֿעלקערונג זיך צונויפֿצוזאַמלען מער אַיידער בײַ אַנדערע פֿעלקער, צי איז דאָס אַ פּוּעל-יוצא פון גלות-לעבן אָדער, פֿאַרקערט, ס׳האָט פֿאַרשטאַרקט דעם באַזונדערן כאַראַקטער פֿון גלות-לעבן? און ווי אַזוי האָט דאָס דאָזיקע רעליגיעזע לעבן באַווירקט די סאָציאַלע באַציִונגען אין יידישן פֿאָלק? צי איז פֿאַראַן אַ צוזאַמענהאַנג צווישן דעם יידישן פֿאַמיליע-לעבן און דעם גורל פֿון יידן אין מיטלעלטער?

נאָך איין מאָל: די אַלע פֿראַגעס אינטערעסירן אונדז קודם-כל ווי סאָציאַלע פֿראַגעס, וואָס זייער אויפֿגאַבע איז צו דעקלערן די געזעלשאַפֿטלעכע אַנטוויקלונג פֿון יידישן פֿאָלק און זיין מצב אין איצטיקן מאָמענט. און ס׳איז אַ גרויסער חילוק

פון דער סאציאליסטישער פון אנדערע פעלקער ביז דער יידישער סאציאליסטיע. אמת, אויך דאס סאציאליסט לעבן פון אנדערע פעלקער איז דער פועל-יוצא פון א בא-שטימטער היסטארישער אנטוויקלונג, וויל אלע סאציאליסט באציונגען אין דער מענטשהייט האבן זיך אנטוויקלט פאמעלעך אין משך פון טויזנטער יארן: פון דעם אינצלנעם מענטשן ביז ספעציעלע ניט-ארגאניזירטע גרופעס און פון זיי ביז די באגריפן פון שבטים, פעלקער און מדינות. אבער אויף דעם א אנטוויק-לונגס-וועג זיינען אויפגעקומען די הויפטשטריכן פון סאציאליז לעבן פון דער מענטשהייט; דאס וואס איז צוגעקומען דערנאך אין באזונדערן לעבן פון יעדן פאלק האט ניט קיין גרויסן באטייט אין פארגלייך מיט אט דעם פרינציפיעלן באגאזש. גאר אנדערש זעט עס אויס ביי יידן. ביי אונדז זיינען די הויפט-שטריכן פון סאציאליז לעבן לכל הפחות אין דער זעלבער מאס א פועל-יוצא פון היסטא-רישער אנטוויקלונג אין אלטערטום און אין די שפעטערדיקע יארהונדערטער, ווי פון אונדזער נאציאנאלן כאראקטער אדער פון די באזונדערע בדינגונגען, אין וועלכע מיר געפינען זיך איצט.

3

און אט שטייען מיר פאר דער עיקר-אויפגאבע אויסצופארשן די יידישע סאציאליסטיע פון היינט אין אירע כאראקטעריסטישע שטריכן און לויט די באזונ-דערע באשטאנדטיילן פון סאציאליז לעבן. אזא סאציאליסטיע נייטיקט זיך קודם כל אין אן ארייניפיר וואס זאל אונדז אנווייזן אויף די עיקר-פראגעס פון יידישן סא-ציאליז לעבן.

עס דארף קודם כל פעסטגעשטעלט ווערן, צי דארף מען אין דאזיקן לעבן זען א פאטאליסישע ערשיינונג וואס פליסט ארויס פון געוויסע נעגאטיווע גורמים, אין וועלכע דאס יידישע פאלק האט זיך געפונען אין משך פון הונדערטער און טויזנטער יארן און אין וועלכע עס געפינט זיך אין א גרויסער מאס נאך היינט, אדער מיר שטייען פאר א ספעציעלער סאציאליסישער ערשיינונג וואס דרינגט ארויס פון פאלקס-כאראקטער און פון די וועגן פון פאלקס-לעבן.

ס׳איז קלאר, אז אין די גרענעצן פון יידישן סאציאליז לעבן טרעפן מיר ערשיינונגען, וועלכע מיר זעען ניט ביי אנדערע פעלקער. יידן זיינען אפגעשלאסן פון אנדערע פעלקער ניט נאר, און אפשר טאקע ניט בעיקר, איבער דעם דרוק פון אנטיסעמיטיזם (פארקערט: אייגער פון די ווארצלען פון אנטיסעמיטיזם ליגט זיכער אין דעם וואס יידן זונדערן זיך אפ פון אנדערע פעלקער), נאר איבער די באזונדערע סאציאלע בינדונגען אינעווייניק אין פאלק און צוליבן פעלן פון אזעל-כע בינדונגען כלפי חוץ. פון דאנען נעמט זיך דער קנאפער ערפאלג פון אסימי-לאציע, פון דאנען אויך די שטארקע אנטוויקלונג פון יענע באווענונגען וואס שטרעבן צו פארשטארקן די באציונגען אינעווייניק אין פאלק (די משיחישע בא-ווענונגען, דער חסידיזם, דער ציוניזם, די מאדערנע יידישע ארטאדאקסיע).

אין פאלק אינעווייניק שטויסן מיר זיך אן אויף פארשיידענע מערקווערדיקע

היפּוכים. פֿון אײַן זײַט דאָס שטרעבן צו אַ מין „טאָטאַלער מדינה", צו אַ געזעלשאַפֿטלעכן לעבן וואָס זאָל אַרומנעמען דעם יחיד פֿון אַלע זײַטן, ניט צו לאָזן אים קיין פֿרײַהייט אין זײַן אינדיווידואַלן לעבן; פֿון דער אַנדער זײַט אַ פֿאַר-שפּיצטער אינדיווידואַליזם, וואָס דערגרייכט ביז נעגירן אַלע בינדונגען אינעווײניק אין דער נאַציאָנאַלער געזעלשאַפֿט אָדער אין דער געזעלשאַפֿט בכלל (ײִדן ווי טרעגער פֿון קאָסמאָפּאָליטישע אָדער פֿון אַנארכיסטישע שטרעבונגען). פֿון אײַן זײַט איז ניטאָ נאָך אַזאַ אָרגאַניש געזעלשאַפֿט ווי די ײִדישע, און פֿון דער אַנדער זײַט איז ניטאָ בײַ קײן אַנדער פֿאָלק אַזוי פֿיל פֿאַלן פֿון בגידה און פֿון מבֿטל זײַן די אייגענע נאַציאָנאַלע ווערטן ווי בײַ ײִדן. דאָס זעלבע אויך אויפֿן געביט פֿון מאַסן-פּסיכאָלאָגיע. די „ײִדישע מעגאַלאָמאַניע", דאָס מבֿטל זײַן אַנדערע פֿעלקער איז ניט וויניקער באַקאַנט אײדער דאָס אונטערוואַרפֿן זיך אונטערוויי בײַ נאַציאָנאַלער און אַפֿילו פערזענלעכער זעלבסט-פֿאַרלייקענונג.

ניט וויניקער וויכטיק איז אויסצופֿאָרשן דעם יידישן פֿאָלקס-כאַראַקטער. וואָס איז דער ײִד: אַ מענטש פֿון עקאָנאָמישן לעבן אָדער אַ מענטש פֿון גײַסט? אויף בײידע געביטן איז שטאַרק די ײִדישע השפּעה און אויף בײידע געביטן פֿלײסט זי אַרויס פון באַשטימטע סאָציאַלע גענעבנקייטן. ניט מיט דער פּסיכאָלאָגישער סאָנדע וועלן מיר אויסגרונטעווען די פֿראַגע (הגם ס׳איז אויך דעם דאָזיקן געביט זיכער עפּעס אויפֿגעטאָן געוואָרן אין די לעצטע יאָרן); בלויז די אויספֿאָרשונג פֿון סאָציאַלן לעבן קאָן פֿאַרענטפֿערן די פֿאַרוויקלטע פֿראָבלעמען פֿון דער ײִדי-שער געזעלשאַפֿט.

אָט דאָ איז דער אַריבערגאַנג צו די באַזונדערע באַשטאַנדטיילן פֿון דער ײִדישער סאָציאָלאָגיע. קודם-כל אויפֿן געביט פֿון פֿאָלקס-באַוועגונג. מיר שטויסן זיך דאָ אָן אויף דעם פֿאַקט פֿון ײִדישע וואַנדערונגען, וואָס איז איינע פֿון די אייגנאַרטיקסטע ערשײַנונגען אין לעבן פֿון פֿאָלק.

די דאָזיקע וואַנדערונגען זײַנען וויכטיק קודם כל פֿאַר זיך אַליין. זיי רײַסן איבער די באַציִונגען, צווישן ײִדן און די אַנדערע פֿעלקער און שאַפֿן אויף זייער אָרט נײַע באַציִונגען. זיי נעמען צו בײַם ײִד יענעם פּסיכישן און סאָציאַלן גורם וואָס הייסט פֿעסטע צונויפֿגעבונדנקייט מיט באָדן און מיט אַ לאַנד. זיי שוואַכן אָפּ בײַם יחיד דעם צוזאַמענהאַנג מיט זײַן סבֿיבֿה, זיי ווירקן הייסט עס אַנטי-סאָציאַל. אָבער פֿון דער אַנדער זײַט פֿאַרשטאַרקן זיי די באַציִונגען אינעווײניק אין פֿאָלק, וואָרעם דער וואַנדערנדיקער יחיד דאַרף האָבן אַ שטיץ אין ערשטן פּעריאָד פֿון זײַן נײַעם לעבן, און דעם דאָזיקן שטיץ קאָן ער באַקומען נאָר אין דער ײִדישער געזעלשאַפֿט, וואָס איר שפּראַך פֿאַרשטייט ער און וואָס אירע מנהגים זײַנען אים באַקאַנט.

לְהיפּך צו דעם שטייט דער פֿאַקט פֿון איבערריסן די באַציִונגען אינע-וויניק אין פֿאָלק וויי אַ פּוּעל-יוצא פֿון דער וואַנדערונג. די וואַנדערונג שאַפֿט גרויסע שינויִם אין עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און קולטורעלן לעבן פֿון פֿאָלק, זי צעשטערט די טראַדיציעס פֿון דער פֿאַרגאַנגענהייט ניט שאַפֿנדיק קיין נײַע ווערטן

אויף זייער ארט. עס בייט זיך מחמת דעם דער סאציאלער פרצוף פון פאלק, און דאס מוז האבן א שטארקע השפעה אויף אויף זיין כאראקטער און אויף זיין לעבן-שטייגער.

אבער די יידישע וואנדערונג איז ניט סתם אזוי א וואנדערונג. זי נעמט אן אין די לעצטע צענדליגער יארן אלץ מער די פארם פון א וואנדערונג פון לענדער מיט א נידעריקער עקאנאמישער און גייסטיקער קולטור אין לענדער, וואס זייער קולטור-מדרגה איז א סך העכער. און אויך דער דאזיקער פאקט ווירקט שטארק אויפן סאציאלן לעבן פונעם יידן. אין די עמיגראציע-לענדער איז דער יידגאר ווייניק פארבונדן מיט דער מאסע פון דער באפעלקערונג, וואס אינעם רוב פאלן שטייט ער העכער פון איר קולטורעל. פארקערט, אין די אימיגראציע-לענדער שאפן זיך נייע מיגלעכקייטן פון באציונגען מיט זייער באפעלקערונג אויפן חשבון פון די אינעווייניקסטע נאציאנאלע בינדונגען.

אבער ניט נאר דאס. די וואנדערונג פון יידן איז א וואנדערונג פון שטעטל אין שטאט און פון דאנען צו דער גרויסער שטאט ארײן (אין די מערסטע פאלן אפילו אין דער הויפטשטאט). פון א קליינשטעטלדיקן מענטשן אין די פריערדיקע יארהונדערטער ווערט דער יידישער אלץ מער מגולגל אין א גרויסשטאט-איינווינער. דאס איז א סאציאלאגישער פאקט פון ערשטקלאסיקן באטייט, וואס מיר זענען ניט אזוינס בייַ אנדערע פעלקער. די גרויסע שטאט איז דאך אין ערשטער ריי א סאציאלאנישער באגריף: א באזונדערער אופן פון עקאנאמישן און קולטורעלן לעבן, באזונדערע באציונגען צווישן דעם יחיד און דעם כלל, א נייער וועלטבאנעם און א נייע עטיק — מיט איין וואָרט א באזונדערע וועלט, אין וועלכער דער יידישער גייסט ארײן ניט ווי אן אומבאשריבן בלאט, נאר באלאדן מיט דעם באלאסט פון זיין באזונדער סאציאלן לעבן.

מחמת דעם איז טאקע די השפעה פון דער גרויסער שטאט אויפן יידישן ניט געגליכן צו איר השפעה אויף אנדערע טיילן פון דער באפעלקערונג. דער גרויס-שטאטישער יידישער איז א באזונדערער סאציאלער טיפ. ער איז דער טרעגער פון ראציאנאליזאציע אין עקאנאמישן און קולטורעלן זינען פון וואָרט, די נעראוועניש-קייט פון דער גרויסשטאט קומט בייַ אים צום אויסדרוק א סך שטארקער איידער בייַ ניט-יידן, און פונדעסטוועגן איז זיין קרימינאליטעט א סך קלענער. די צאל יידישע פארברעכער איז קלענער איידער די צאל פארברעכער פון אנדערע פעלקער אפילו אין די לענדער ווו דער רוב פון דער באפעלקערונג איז קאנצענטרירט אין דארף, הגם בדרך כלל זעט מען אין דער שטאט דעם הויפטצענטער פון פארברעכנס. אט דא עפנט זיך א ברייט פעלד פאר סאציאלאגישע אונטערזוכונגען, וואס דארפן ארײנדרינגען אין יענע ערשײַנונגען און זיי אויסטײַטשן.

א באזונדער קאפיטל אין סאציאלאגישן זינען איז דער נאטירלעכער צוואקס בייַ יידן. יידן זײַנען נאך ביז מיט א פאר צענדליג יאר צוריק געווען די טרעגער פון דער שטארקסטער נאטירלעכער פארמערונג; היינט געפינען זיי זיך אין דעם פרט כמעט אויפן סאמע לעצטן ארט אין די מערסטע לענדער פון דער וועלט,

אַזוי אַז זייער רעלאַטיווע צאָל, און אין טייל לענדער אַפֿילו זייער אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרקלענערט זיך כסדר. פֿון וואַנען נעמט זיך דאָס? וווּ איז דער צוואַמענהאַנג צווישן דעם און צווישן דעם עקאָנאָמישן און קולטורעלן לעבן? ווי וויט קאָן מען דאָ זען די השפּעה פֿון שטאָטישן לעבן אָדער אפֿשר אַ השפּעה פֿון אַן אָפּשוואַכונג פֿון די רעליגיעזע געפֿילן? און אַחרון אַחרון, ווי אַזוי ווירקט די דאָזיקע כסדר-דיקע פֿאַרקלענערונג פֿון דער צאָל יידן אויף זייער סאָציאַלן באַוווסטזיין און אויף די באַציונגען צווישן זיי און צווישן די פֿעלקער פֿון דער וועלט?

דעם וויכטיקן סאָציאָלאָגישן פֿאַקט פֿון דער עקסיסטענץ פֿון יידן וויי אַ מי-נאָריטעט אין אַלע לענדער האָבן מיר שוין דערמאָנט. אָבער דער באַגריף פֿון נאַציאָנאַלער מינאָריטעט איז אויך ניט דער זעלבער אין אַלע פֿאַלן. פֿאַראַן מינא-ריטעטן וואָס באַמיען זיך גובר צו זיין די ניט-נאָרמאַלקייט פֿון זייער קיום און צו ווערן אַ רוב אין דער אָדער יענער פֿאָרם; פֿאַראַן ווידער אַזעלכע, וואָס אָט דער וועג פֿון סאָציאַלער און פּאָליטישער אויסלייזונג איז פֿאַר זיי פֿאַרמאַכט. יידן געהערן בלי ספֿק צו אָט דער צווייטער קאַטעגאָריע, און חוץ דעם קאָמפּליצירט זיך זייער סיטואַציע כסדר מחמת דער פֿאַרקלענערונג פֿון זייער צאָל און מחמת דער וואַקסנדיקער כוואַליע פֿון אַנטיסעמיטיזם. דאָ האָבן מיר איינעם פֿון די בולטסטע ביישפּילן פֿון די קעגנזייטיקע באַציונגען צווישן דער צאָל און צווישן די סאָציאַלע ערשיינונגען וואָס וואַקסן פֿון איר אַרויס.

אין צוזאַמענהאַנג דערמיט עטלעכע ווערטער וועגן דער יידישער פֿאַמיליע. דער סאָציאָלאָגישער באַטייט פֿון דער דאָזיקער ערשיינונג אין יידישן לעבן איז קלאָר, און פֿונדעסטוועגן איז זי ניט גענוג אויסגעפֿאָרשט געוואָרן ביז היינט. און ס׳גייט ניט וועגן אַ טעאָרעטישער פֿראַגע. אמת, פֿון טעאָרעטישן שטאַנדפונקט איז אויך פֿדאַי אויפֿצוקלערן דעם כוח פֿון יידישן פֿאַמיליע-לעבן. צי איז דאָס דאָזיקע לעבן נאָר אַ פּועל-יוצא פֿון געוויסע רעליגיעזע אָדער בכלל קולטורעלע אַנשויונגען אָדער ס׳האָבן געווירקט אויף דעם כוח פֿון דער יידישער משפּחה אויך זייטיקע גורמים, און קודם כל דער קליינער היקף פֿון יידישן לעבן און די אַטמאָספֿער פֿון שנאה, וואָס מיט איר זיינען יידן ארומגערינגלט? די יידישע משפּחה איז דאָך געווען די הויפּטשטיץ פֿון יידישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן אין די פֿריערדיקע יאָרהונדערטער און איז געבליבן אַ וויכטיקע שטיץ ביז היינט. זי האָט שטאַרק באַווירקט די יידישע וואַנדערונגען און דורך דעם אויך דעם גורל פֿון יידן (פֿאַמיליע-וואַנדערונג); און פֿאַרקערט האָט די אָפּשוואַכונג פֿון יידישן פֿא-מיליע-לעבן אַ שטאַרקן חלק אין דער ירידה פֿון נאַטירלעכן צוווּאַקס בײַם יידישן פֿאָלק אין די לעצטע יאָרן. איז לאָמיר פֿרעגן נאָך אַ מאָל: צי איז די דאָזיקע אָפּשוואַכונג פֿון משפּחה-לעבן אַ פּועל-יוצא נאָר פֿון קולטור-ערשיינונגען (דער עיקר אָפּשוואַכונג פֿון רעליגיעזע געפֿילן), אָדער זי ווערט באַאיינפֿלוסט דורך סאָציאָלע גורמים אויך (וואַנדערונגען, קאָנצענטרירונג אין די גרויסע שטעט, אינטענסיווער קאָנטאַקט מיט אַנדערע פֿעלקער)? די פֿראַגע דאַרף און קאָן זיכער אויפֿגעקלערט ווערן.

דאָ איז דער איבערגאַנג צו דער סאָציאָלאָגיע פון יידישן עקאָנאָמישן לעבן. די הויפטפראָבלעם איז דאָ, ווי אַזוי טייטשט מען אויס די אייגנזייטיקייט פון דער פּראָפּעסיאָנעלער סטרוקטור פון יידישן פּאָלק. די פּאָפולערע אויסטייטשונג, וואָס לויט איר האָבן יידן געמוזט מגולגל ווערן אין א פּאָלק פון הענדלער און פּאַר־מיטלער, וויל אַלע אַנדערע פרנסות זיינען פאַרמאַכט געווארן פאַר זיי, האָט זיכער א סך אמת אין זיך, אָבער זי שעפט פּאָרט ניט אויס דעם גאַנצן אמת. ניט אין אַלע לענדער איז דאָס נאָרמאַלע עקאָנאָמישע לעבן פאַרמאַכט געווארן פאַר יידן, און פונדעסטוועגן איז דער פּראָצעס פון פּראָפּעסיאָנעלע שינויים פּאָרגעקו־מען אין יענע לענדער אויך. צווייטנס וויסן מיר דאָך, ווי ביטער שווער עס קומט פאָר די אַזוי גערופענע יידישע פּראָדוקטיוויזאַציע הײַנט, הגם זי ווערט אויפגעצווונגען דורך עקאָנאָמישער נויט און הגם עס זיינען ניטאָ קיין באַזונדערע יורידישע באַגרענעצונגען אויף דעם דאָזיקן געביט, לכל הפחות ניט אין אַלע לענדער פון יידישן מאַסן־ישוב.

די סיבות פון דער איינפּאָרמיקייט פון יידישן פּראָפּעסיאָנעלן לעבן ליגן הייסט עס א סך טיפער. עס קאָן זיין, אַז דער זעלבער וועג פון אינעווייניקסטער אַנטוויקלונג פירט פון דעם פסיכישן פּראָצעס, וואָס האָט געפונען זיין אויסווי־ניקסטן אויסדרוק סיי אין דעם גלויבן אין איין גאָט, סיי אין דער איינזייטיקייט פון יידישן פּראָפּעסיאָנעלן לעבן; און דער דאָזיקער וועג פון זיין זייט איז באַ־דינגט פון געווויסע נאַטירלעכע גורמים (דאָס לעבן אין מדבר) און פון געווויסע סאָציאַלע (אָפּגעשלאָסנקייט כלפי די פעלקער פון דער וועלט). ס׳איז אויך אַוודאי קיין צופאַל ניט, וואָס ביידע: אי דער גלויבן אין איין גאָט און אי די פּראָפּע־סיאָנעלע איינזייטיקייט זיינען פונדעסטוועגן פאַרבונדן מיט א גרויסער גייסטיקער אָנשטרענגונג. דער וועג צו א מאָנאָטעיִסטישן וועלט־באַגעם איז בלי־ספק א סך קאָמפּליצירטער אידער דער וועג צו פּילגעטעריי, און די גייסטיקע אָנשטרענגונג וואָס ווערט ארויסגעלייגט אין האַנדל און פאַרמיטלעריי איז א סך גרעסער אידער די אָנשטרענגונג וואָס פאָדערט זיך אין לאַנדווירטשאַפט און אין אַנדערע אר־בעטצווייגן.

אָט אויף אַזא אופן דאַרף מען פרווון ארויסדרינגען אין די פראָבלעמען. פון דער אַנדער זייט איז זיכער פאַראַן א שטאַרקער צוזאַמענהאַנג צווישן דעם שטא־טישן לעבן פון יידישן פּאָלק און זיין פּראָפּעסיאָנעלער סטרוקטור, אַזוי אַז מען דאַרף זיך פרעגן, וווּ עס הייבט זיך אָן בייַ די דאָזיקע צוויי ערשיינונגען די קעגנזייטיקע באַווירקונג און מען דאַרף געניי אויספאָרשן די סאָציאַלע גורמים פון זיי ביידע.

די צווייטע גורל־פראַגע וואָס שטייט פאַר אונדז אויפן דאָזיקן שטח איז די פראַגע פון דער שטעלונג פון יידן אין עקאָנאָמישן לעבן בכלל. ס׳איז באַקאַנט די גרויסע באַטייליקונג פון יידן אין שאַפן די נייַע ווירטשאַפט־פאָרמען. דער מאָדערנער קאַפּיטאַליזם איז זיכער אין א גרויסער מאָס א רעזולטאַט פון די גייס־טיקע פעיקייטן פון יידן. עס קאָן זיין, אַז זייער באַזונדער שטעלונג אין האַנדל

און געלטגעשעפטן האָט זיי צוגעגרייט צו אַזאַ אויפֿגאַבע, אָבער דאָס אַלײן איז געוויס ניט גענוג, והאָ ראיה: פֿאַראַן אַנדערע פֿעלקער אין דער וועלט, וואָס שטײַגן אַריבער יידן מיט זייערע סוחרישע פֿעיִקײטן (גריכן, אַרמענער), און פֿונ־דעסטוועגן זעט מען בײַ זיי ניט קיין באַזונדערע סימנים פֿון קאַפּיטאַליסטישע דערגרייכונגען. די גרויסע ראָלע פֿון יידן אויפֿן געביט פֿון קאַפּיטאַליזם האָט הייסט עס טיפֿערע סיבות אײדער זייערע סוחרישע פֿעיִקײטן.

דער גרויסער דײַטשער סאָציאָלאָג מאַקס וועבער האָט געמאַכט אַ פֿרוו־אויסצוטײַטשן דעם באַטײַט פֿון אַן אַנדער גרופּע אויף דעם זעלבן געביט פֿון עקאָנאָמישן לעבן: דאָס זײַנען די ענגלישע און אַמעריקאַנישע פּוריטאַנער. דער אויסגאַנגפּונקט פֿון זײַן פֿאָרשונג איז געווען זייער לעבן־שטייגער און זייערע רע־ליגיעזע אָנשויונגען. ס׳איז ניטאָ קיין ספֿק, אַז צום דערקלערן די שטעלונג פֿון יידן דאַרף מען אויך צוגיין פֿון דעם זעלבן שטאַנדפּונקט. ס׳איז צווישן אַנדערע זאַכן כדאי אַ פֿרעג צו טון, ווי וויַט דער באַגרענעצטער היקף פֿון זייער לעבן און די קנאַפּע מיגלעכקייט פֿון הנאה האָבן פֿון די פּאַרדינסטן פֿון זייער פּראָפֿעסיאָנעלער אַרבעט האָבן פֿאַרשטאַרקט אָדער גאָר אַרויסגערופֿן דעם דראַנג צו נייַע פֿאָרמען אין עקאָנאָמישן לעבן, וואָס האָט זיך געניטיקט קודם כל אין גרויסע קאַפּיטאַל־אינוועסטיציעס.

פֿון דער אַנדער זייַט טאָר מען אָבער ניט פֿאַרגעסן, אַז יידן זײַנען אויך די שאַרפֿסטע געגנער פֿון קאַפּיטאַליזם. די גרויסע באַטייליקונג פֿון יידן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג איז ניט וויניקער בולט איידער זייער באַטייליקונג אין פּראָצעס פֿון קאַפּיטאַליסטישער קאָנצענטראַציע. צי חזרט זיך דאָ איבער דער גזעזע פֿון עקסטרעמען אין יידישן גזעזלשאַפֿטלעכן לעבן, אָדער אפֿשר קומען דאָ צום אויסדרוק אַנדערע גורמים וואָס דראַפֿן נאָך ספּעציעל אויסגעפּאָרשט ווערן?

פֿון גרויסע זײַטן איז געמאַכט געוואָרן דער פּרוו צו דערקלערן די גרויסע באַטייליקונג פֿון יידן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג דורך זייער אונטער־געפֿאָדנטער סיטואַציע אין הײַנטיקן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. אַנדערע זוכן אַ פֿאַר־בינדונג צווישן דער דאָזיקער באַטייליקונג און דער אַלטער העברעישער קולטור, וואָס איז אויך געווען אַדורכגעזאַפּט מיט טענדענצן פֿון סאָציאַלע רעפֿאָרמען. די דאָזיקע ביידע היפּאָטעזעס זײַנען זיכער אַ ביסל גערעכט, ביידע האָבן אויך אַ סאָציאָלאָגישן באַטײַט (בײַ דער ערשטער איז דאָס קלאָר, אָבער אויך דער צו־זאַמענהאַנג צווישן דער אַלטער העברעישער קולטור און צווישן דעם סאָציאַלן לעבן פֿון פֿאָלק וואַרפֿט זיך אין די אויגן). אָבער מען דאַרף זיך מיט דעם ניט באַנוגענען, בפֿרט נאָך וועג מען נעמט אין אַכט, אַז די באַטייליקונג פֿון יידן סײַ אין פּראָצעס פֿון דער קאַפּיטאַליסטישער קאָנצענטראַציע און סײַ אין סאָציאַליזם האָט אַ ספּעציפֿישן כאַראַקטער, וואָס דרינגט אַרויס פֿון באַזונדערע קוואַלן. דער יִיד איז אַ homo oeconomicus ניט בלויז מחמת זײַנע שטאַרקע פֿאַרבינדונגען מיט דעם עקאָנאָמישן לעבן און זײַן וויכטיקער פּאָזיציע אין דעם דאָזיקן לעבן, נאָר אויך און אפֿשר אין דער ערשטער ריי מחמת זײַן דראַנג צו נייַע פֿאָרמען

אין עקאנאמישן לעבן און דורך זיינע פיאנערישע אויפטוען אין זייער אויס-קריסטאליזירונג.

מען דארף אגב באמערקן, אז אט די שטרעבונג צו נייע עקאנאמישע פארמען דערלויבט דעם ניט יידן, דווקא מחמת איר אינטענסיווקייט, זיך צו באטייליקן אויף א געהעריקן אופן אין דער פארפעסטיקונג און ארגאניזירונג פון עקאנאמישן לעבן. ס׳איז באוווסט, אז דער אנטייל פון יידן אין דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג פון קאפיטאליזם (בפרט אין ארגאניזירטן קאפיטאליזם פון די לעצטע צענדלינגער יארן) און אין איינפונדעוועג די סאציאליסטישע ווירטשאפט איז א סך קלענער איידער אין די ערשטע עטאפן פון די דאזיקע ווירטשאפט-פארמען (א ראיה איז סאווועט-רוסלאנד, וווּ דער יידּ ווי דער פירער פון עקאנאמישן לעבן איז כמעט ווי פארשוווּנדן געווארן די לעצטע יארן, הגם קיין שום נאציאנאליע באגרענע-צונגען זיינען דארט ניטא. אויך דא עפנט זיך הייסט עס א נייער וועג פאר סאציאלאגיש באנעמען די יידישע געזעלשאפט.

די פראגע פון ארגאניזאציע אין עקאנאמישן לעבן, וואס דרינגט דא ממילא ארויס, פארדינט אויך אויסגעפארשט צו ווערן. דער געדאנק פון ארגאניזאציע איז בדרך כלל ניט זייער טיף ארייגעדרונגען אין דער יידישער סביבה; הגם ס׳איז זיכער ניט באארעכטיקט די מיינונג, וואס זעט אין יידן די טרעגער פון כאאס אין געזעלשאפטלעכן לעבן און וואס דאס איז איינער פון די הויפט-ארגו-מענטן אין דער שנאה-קאמפאניע קעגן יידן, איז אבער די קנאפע ארגאניזאטארישע נייגונג פון יידן געווויס אויך ניט מוטל בספק. דער סאציאלאגישער קוואל פון דער דאזיקער ערשיינונג איז געווג קלאר: א באגרענעצטע און אין איר פראפעסיאנעלן לעבן געווג איינזייטיקע געזעלשאפט נייטיקט זיך ניט אין קיין שטארקערער ארט-גאניזירונג. אין דער זעלבער ריכטונג ווירקט אגב אויך דער פאקט, וואס להיפך צו דער שטארקער ארגאניזירונג פון עקאנאמישן לעבן אין מיטלעלטער (די כמעט אומבאגרענעצטע הערשאפט פון פראפעסיאנעלע פאראיינקונגען) זיינען יידן קאנ-צענטרירט געווארן אדער האבן זיך אפשר אליין קאנצענטרירט אין פראפעסיעס, וווּ די ארגאניזירונג איז כמעט ווי ניט געווען באקאנט.

פסיכאלאגישע גירמים קרייצן זיך דא אויף שריט און טריט מיט סאציאלע פאקטן און מיט היסטארישע אנטוויקלונג-טענדענצן, אזוי אז ס׳איז שווער צו באשטימען, וווּ ס׳ענדיקט זיך די ממשלה פון די ערשטע און עס הייבט זיך אן די הערשאפט פון די צווייטע. קלאר איז בכלל אופן, אז אין היינטיקן עקאנאמישן לעבן פון יידישן פאלק קומט גאנץ בולט צום אויסדרוק דער דאזיקער שוואכער חוש פאר ארגאניזירונג. פון דאנען נעמט זיך די קנאפע אנטוויקלונג פון קאפא-ראציע בייַ יידן, דאס הייסט פון דער ווירטשאפטלעכער פארם וואס שטרעבט צו פארבעסערן דאס עקאנאמישע לעבן אויפן וועג פון ארגאניזאציע, און נאר אויף אזא אופן.

דער דאזיקער פאקט איז נאך מצרקווערדיקער דערפאר, וואס אבסאלוט געמומען האט די קאפאפראציע בלי שום ספק א גרויסן באטייט פאר אייַנפונדעוועג

דאָס ייִדישע עקאָנאָמישע לעבן. און פֿונדעסטוועגן, דער בעסטער באַווייַז, אַז נאָר סאָציאַלע גורמים זייַנען דאָ מכריע און ניט דער פֿאָלקס-כאַראַקטער, איז די גע-וואַלדיקע אַנטוויקלונג פֿון דער ייִדישער קאָאָפּעראַציע אין ארץ-ישראל, וועלכע שטייט אין דעם פּרט אין דער שפּיץ פֿון אַלע לענדער אין דער וועלט.

דאָס זעלבע קאָן אויך געזאָגט ווערן וועגן דער ייִדישער פּראָפֿעסיאָנעלער באַוועגונג, וואָס צייכנט זיך אויס דורך גאַנץ באַזונדערע סימנים, דהייַנו דורך איר שוואַכער אָרגאַניזאַציע ניט געקוקט אויף אָדער אפֿשר דווקא מחמת איר קעמפֿערישער אייַנשטעלונג (דער ייִדישער אַרבעטער איז אַ גוטער שטרייַקער, אָבער אַ שלעכטער מיטגליד פֿון פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיין), דורך איר אידעאָלאָגישער אוניפֿאָרמיטעט און דורך דעם באַזונדערן היקף פֿון איר טעטיקייט (זע וועגן דעם מייַן אַרטיקל: „צו דער סאָציאָלאָגיע פֿון דער ייִדישער פּראָפֿעסיאָנעלער אָרגאַ-ניזירונג", אין די שריפֿטן פֿון יודאַיִסטישן אינסטיטוט אין וואַרשע, יובֿל-בוך לכבֿוד פּראָפֿ' ד"ר מ. שאָר, וואַרשע 1935).

און צולעצט: דער סאָציאָלאָגישער פּרצוף אין דער פֿראַגע פֿון פּראָפֿעסיאָ-נעלער איבערגרופּירונג. דער עקאָנאָמישער צוואַנג ווירקט דאָ אַפּנים קעגן דעם אינעווייניקסטן אייַנשטעל פֿון פֿאָלק. וואָס איז זייַן כאַראַקטער און ווי אַזוי ווערט ער באַווירקט דורך דעם גאַנג פֿון דער געזעלשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג און דורך פּסיכאָלאָגישע גורמים? וואָס זייַנען די באַציִונגען צווישן די ייִדישע וואַנדערונגען און צווישן דער פּראָפֿעסיאָנעלער איבערגרופּירונג? ווי ווייַט זייַנען אויף דעם דאָזיקן פּראָצעס משפּיע די באַציִונגען צווישן ייִדן און אַנדערע פֿעלקער? וואָס איז דער געזעלשאַפֿטלעכער יסוד פֿאַר דער אידעאָלאָגיע פֿון דער פּראָדוקטיווירונג? און אויך די קנאַפּע ערפֿאָלגן פֿון דער פּראָדוקטיוויר-אַרבעט וואָס באַווייַזן זיך אין די איינצלנע לענדער דאַרפֿן אויסגעפֿאָרשט ווערן פֿון זייער סאָציאָלאָגישן אַספּעקט.

4

אויב אין עקאָנאָמישן לעבן פֿון ייִדישן פֿאָלק שטויסן מיר זיך אָן אויף שריט און טריט אויף גאָר באַזונדערע סאָציאָלאָגישע פֿאַקטן, איז אין פּאָליטישן לעבן די סיטואַציע נאָך מער קאָמפּליצירט. אין עקאָנאָמישן לעבן איז בייַ אונדז מכריע דער פֿאַקט, ווי ווייַט די ייִדישע געזעלשאַפֿט גייט זיך פֿונאַנדער מיט די אַנדערע פֿעלקער. להיפּוך דערצו דאַרף אויפֿן געביט פֿון פּאָליטישן לעבן אויסגעפֿאָרשט ווערן, ווי ווייַט האָבן ייִדן פֿאַרשטאַנען צו שאַפֿן עפּעס אויפֿן אָרט פֿון נאָר-מאַלן פּאָליטישן לעבן. ווייַל דער יסוד פֿאַר אַזאַ לעבן: אַן אייגענע מדינה, אָדער לכל הפּחות אַ קלאָר שטרעבן צו אַזאַ מדינה, פֿעלט אין דער ייִדישער געזעלשאַפֿט.

ס'דאַרף אַגבֿ באַמערקט ווערן, אַז דער באַזונדערער פּרצוף פֿון ייִדישן פּאָליטישן לעבן נעמט זיך ניט בלויז פֿון דעם וואָס ייִדן האָבן ניט קיין אייגענע מדינה; והאָ ראַיה, אַז אויך אין אַלטערטום איז פֿאַראַן אַ גרויסער אונטערשייד צווישן ייִדן און צווישן די אַנדערע פֿעלקער אויף דעם דאָזיקן געביט. די גרויסע

שוואַכקייט פֿון דער ייִדישער מדינה און די הערשאַפֿט פֿון די פֿאַרשיידנסטע זײַ-טיקע גורמים אין איר (צווישן זיי דער וויכטיקסטער: דער רעליגיעזער גורם), וואָס האָבן אַ סך מאָל געווירקט קעגן די לעבנס-אינטערעסן פֿון דער מדינה, באַווײַזן, אַז ס׳איז פֿאַראַן אַן אָרגאַנישער פֿעלער אין דעם פּאָליטישן באַנעם פֿון ייִדישן פֿאָלק. אָדער, בעסער געזאָגט: ס׳פֿעלט דעם ייִדישן פֿאָלק די פֿעיִקייט צו שאַפֿן אַן אייגן פּאָליטיש לעבן געגליכן צום פּאָליטישן לעבן פֿון אַנדערע פֿעלקער, דאָס הייסט אַ לעבן וואָס שטיצט זיך נאָר אויפֿן פּאָליטישן כּוח, ניט געקוקט אויף זײַן אידעיִשן מהות. אָט דער דאָזיקער פּרצוף פֿון ייִדישן פּאָליטישן לעבן איז געבליבן ביז הײַנט, עס זײַנען אָבער נאָך צוגעקומען אַנדערע כאַראַקטעריסטישע שטריכן, וואָס דרינגען אַרויס פֿון דער טענדענץ צו שאַפֿן אַ מין „במקום" פֿאַר אַן אייגן מלוכיש לעבן פֿון דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט דאַרף אויסגעפֿאָרשט ווערן דער סאָציאָלאָגישער מהות פֿון דער ייִדישער קהילה און אויך דער געדאַנק פֿון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע אין זײַן באַזונדערער אַנטוויקלונג אין ייִדישן פֿאָלק.

מען קאָן אַפֿילו זאָגן, אַז דער געדאַנק פֿון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, ווי די טענדענץ צו רעגולירן די אייגענע ענינים אין אַ פֿיל-ווינציק באַגרענעצטן היקף אונטער דער אָנפֿירונג פֿון אַ פֿרעמדן פּאָליטישן כּוח, איז טאַקע אַ ייִדישער געדאַנק. אַ פֿאָלק מיט אַ נאָרמאַלער פּאָליטישער סטרוקטור וועט אַזאַ אויטאָנאָמיע ווי אַ שטענדיקן פֿאַקט ניט אָנערקענען. עס וועט תּמיד שטרעבן צו אַן אייגן מלוכיש לעבן מיט אַלע דערלויבטע אָדער ניט-דערלויבטע מיטלען. גאָר אַנדערש זעט עס אויס בײַם ייִדישן פֿאָלק, וואָס פֿאַר דעם איז די נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע אַ פֿונדאַמענטאַלער פֿאַקט, וואָס קאָנצענטרירט אַרום זיך אין גאַנצן דעם פּאָליטישן אינטערעס פֿון פֿאָלק.

אמת, מען פּרוּווט אויסטײַטשן דעם דאָזיקן פֿאַקט מיט דער צעשפּרייטקייט פֿון ייִדן, וואָס נעמט בײַ זיי ממילא אַוועק די האָפֿענונג אויף אַן אייגן מלוכיש לעבן, און די דאָזיקע טענה איז זיכער גערעכט אין אַ באַשטימטער מאָס. נאָר פֿונדעסטוועגן שעפּט זי ניט אויס דעם גאַנצן אמת. אַזאַ פֿונדאַמענטאַלער פֿאַקט, ווי די אידעאָלאָגיע פֿון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע מיט דעם גאַנצן אַפּאַראַט פֿון די פֿאַרשיידנסטע פֿאָרשלאָגן און געדאַנקען שאַפֿט זיך ניט נאָר מחמת דעם דרויסנ-דיקן דרוק. די זאַך איז זייער נאָענט צום ייִדישן באַוווּסטזײַן, און נאָענט דווקא אין איר קולטור-פֿאָרם, וואָס קאָן באַצייכנט ווערן אין אַ געוויסן זינען ווי אַן אומ-פּאָליטישע, בכל אופֿן אָבער אַ סך ווייניקער פּאָליטיש איידער די טעריטאָריאַלע אויטאָנאָמיע, וואָס צו איר שטרעבן אַנדערע פֿעלקער.

קאָן זײַן, אַז דאָ ליגט אויך די סיבה פֿון דער קנאַפּער הצלחה פֿון די באַמיִונגען צו שאַפֿן אַן אינטערטעריטאָריאַלע אָרגאַניזאַציע פֿון ייִדישן פֿאָלק, ניט געקוקט אויף דעם שטאַרקן געפֿיל פֿון נאַציאָנאַלער סאָלידאַריטעט אין די מאַסן פֿון פֿאָלק, פּונקט ווי די פּרוּוון צו שאַפֿן אַן איינהייטלעכע אָרגאַניזאַציע פֿון ייִדישן פֿאָלק מיט אַ פּאָליטישן כאַראַקטער פֿאַר דער אַרבעט אין די גלות-לענדער האָבן זיך קנאַפּ וואָס אײַנגעגעבן. די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע איז דער איינציקער

אויסנאַם אויף דעם דאָזיקן געביט, און דווקא די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע קאָנצענטרירט זיך נאָר אַרום ארץ-ישראל, הייסט עס מחוץ די פּאָליטישע אינטערעסן פון יידישן פּאָלק אין די גלות-לענדער.

אָט דער פּאַקט פון קנאַפּע פּאָליטישע פּעיקייטן געפּינט זיין בולטסטן אויסדרוק אין יידישן פּאַרטיי-לעבן. דער באַגרענעצטער היקף פון די דאָזיקע פּאַרטייען, ווי וויט זיי האָבן אַ קלאָרן פּאָליטישן פּרצוף, זייער נייגונג זיך צו שפּאַלטן איבער ניט-וויכטיקע חלוקי-דעות און זייער קליינער כוח ניט געקוקט אויף זייער שטאַרקער השפּעה אויפן לעבן פון זיערע חברים,—דאָס אַלץ זאָגט עדות וועגן אַ געווישן אָרגאַנישן פּעלער אין דער פסיכיק פון דער יידישער געזעלשאַפט. איינער פון די כאַראַקטעריסטישע סימנים פון דער פּאַרטיי איז דאָך איר פּעיקייט צו קאָנצענטרירן אַרום זיך גרויסע מאַסן מיט דעם כוח פון אַ שטאַרקן און איינפּאַכן לאָזונג, און דווקא דער דאָזיקער סימן פּעלט בייַ יידישע פּאַרטייען.

דער דאָזיקער פּאַקט דרינגט אַגב אַרויס ניט בלויז פון קנאַפּע פּאָליטישע פּעיקייטן. ס׳איז דאָ פּאַראַן עפּעס פון נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, עס שפּיגלט זיך דאָ אָפּ די גרויסע קאָמפּליצירטקייט פון פּאָלקסלעבן און די באַצויונגען צווישן יידן און אַנדערע פּעלקער. פון די אַלע ערשיינונגען צוזאַמען שאַפּט זיך די סאָציאָלאָגישע פּראָבלעם, וואָס הייסט יידישע פּאַרטיי און וואָס דאַרף אויסגעפּאָרשט ווערן סיי דורך דעם סאָציאָלאָג און סיי דורך דעם פּסיכאָלאָג (זע וועגן דעם מיין אַרטיקל: „צו דער סאָציאָלאָגיע פון פּאַרטיי-וועזן אין מאָדערנעם יידנטום", Miesięcznik Żydowski 1930, 1).

אָט דאָ איז אויך דער איבערגאַנג צו די פּראָבלעמען פון קולטור-לעבן פון זייער געזעלשאַפטלעכן שטאַנדפונקט. די יידישע פּאַרטיי שטרייכט אונטער אין איר טעטיקייט אַ סך מער די קולטורעלע מאַמענטן איידער די פּאָליטישע, ווייל אין לעבן פון דער יידישער געזעלשאַפט פּאַרנעמען די דאָזיקע מאָמענטן אַ סך אַ גרעסערן פּלאַץ.

דער צוזאַמענהאַנג צווישן דעם סאָציאָלן לעבן און צווישן דער מענטשלעכער קולטור קומט בייַ קיין שום פּאָלק ניט אַזוי בולט צום אויסדרוק ווי בייַ יידן. צום בעסטן זעט מען דאָס אין רעליגיעזן לעבן. ווי משונהדיק עס זאָל ניט קלינגען: די רעליגיע, וואָס לויט איר מהות איז זי אַסאָציאַל, ווערעם זי פּאַרבינדט דעם מענטש מיט אויסווייניקסטע כוחות, און וואָס נאָר אויף אומווונגן ווערט זי אַ געזעלשאַפטלעכער פּאַקטאָר, שפּילט בייַ יידן די ראָלע פון אַזאַ פּאַקטאָר.

עס זיינען דאָ צוויישן די רעליגיעס פון דער וועלט אַזעלכע וואָס זיינען בפּירוש אַנטיסאָציאַל (דער בודיזם), עס זיינען אויך דאָ נייטראַלע רעליגיעס פון געזעלשאַפטלעכן שטאַנדפונקט (דאָס קריסטנטום), וואָס מען קען זיי אויסטייטשן אויף אַ פּאַרשיידענעם אופן און אויך זייער השפּעה אויף דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן איז ניט קיין קלאָרע; ניטאָ אָבער נאָך אַזאַ סאָציאַלע רעליגיע ווי די יידישע. אין אַ געוויסן פּרט שטייט צו איר נאָענט דער איסלאַם (אַגב אויך אַ רעליגיע פון סעמיטישע פּעלקער), ניט דערגרייכנדיק אָבער איר סאָציאַלע אינטענ-

סיווקייט. שוין דאָס שטאַרקע „יאָ" זאָגן אויפֿן לעבן, וואָס דאָס איז איינער פֿון די בולטסטע סימנים פֿון דער ייִדישער רעליגיע, איז דאָך אַן ערשטקלאַסיקער געזעלשאַפֿטלעכער פֿאַקטאָר. און אויב מיר וועלן לאָזן אָן אַ זייַט די קאָמפּליצירטע פֿראַגע פֿון געזעלשאַפֿטלעכן מקור פֿון דער ייִדישער רעליגיע, איז דאָך קלאָר איר שטאַרקער סאָציאַלער פּרצוף (דאָס אונטערשטרייַכן די באַציִונגען צווישן מענטש און מענטש איז איינער פֿון די הויפּט-באַשטאַנדטיילן פֿון תנ"ך). קלאָר איז אויך איר שטאַרקע השפּעה אויפֿן לעבן פֿון פֿאָלק און, צוריק, די השפּעה פֿון געזעל-שאַפֿטלעכן לעבן אויף איר אַנטוויקלונג. ניטאָ קיין פֿאָלק, ווו דער כּוח פֿון דער רעליגיע זאָל זייַן אַזוי טיף אַרייַנגעדרונגען אין אַלע פּרטים פֿון געזעלשאַפֿטלעכן לעבן ווי בייַ ייִדן. און אַפֿילו די אָפּשוואַכונג פֿון כּוח פֿון דער רעליגיע אין די לעצטע צענדלינגער יאָרן און די רעאַקציע קעגן דעם אין דער פֿאָרם פֿון נייַע רעליגיעזע שטרעבונגען, זייַנען אויך געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַקטאָרן פֿון ערשטקלאַ-סיקן באַטייַט.

5

ניט ווייניקער אינטערעסאַנט איז די ייִדישע שפּראַך-סאָציאָלאָגיע. דער געזעלשאַפֿטלעכער פּראָצעס וואָס האָט צוגעפֿירט אַ גאַנץ פֿאָלק צו פֿאַרלאָזן זייַן שפּראַך און אויפֿצונעמען אויף איר אָרט אַנדערע שפּראַכן וואָס זייַנען פֿאַרשיידן פֿון איר מיט זייער גייַסט און זייערע געזעצן, איז טאַקע אַן איינציק-אַרטיקע ערשייַנונג. פּונקט אַזוי איינציק-אַרטיק איז אויך דער צווייטער פּראָצעס וואָס האָט באַוויזן צו שאַפֿן פֿון אַ פֿרעמדער שפּראַך דורך געוויסע אינעווייניקסטע איבער-אַנדערשונגען און דורך אַרייַנטראָגן אין איר גענוג מעכאַניש העברעיִשע עלע-מענטן אַ נייַע פֿאָלקשפּראַך מיט אירע אייגענע געזעצן און מיט אַ געוואַלדיקער שטעלונג אין פֿאָלקסלעבן. ניטאָ קיין בעסערער באַווייַז ווי דאָס פֿאַר דעם סאָציאָ-לאָגישן כאַראַקטער פֿון דער שפּראַך, וואָס אַנטוויקלט זיך צוזאַמען מיט דער געזעלשאַפֿט און שטאַרבט אויך צוזאַמען מיט איר אַוועק.

פֿון דער אַנדער זייַט וואָלט נאָך געדאַרפֿט אויסגעפֿאָרשט ווערן די פֿראַגע, ווי ווייַט די העברעיִשע שפּראַך איז אַ געזעלשאַפֿטלעכע שפּראַך par excellence, ווייַל זי שטרייַכט אונטער מער די סאָציאַלע באַגריפֿן איידער די נאַטורוויסנ-שאַפֿטלעכע; אַזאַ אויספֿאָרשונג דאַרף געמאַכט ווערן ניט נאָר דורך אַ פֿילאָלאָג, נאָר אויך, און אפֿשר נאָך מער, דורך אַ סאָציאָלאָג.

נאָר אַ סאָציאָלאָג וועט אויך קענען אויפֿקלערן די באַציִונגען וואָס זייַנען פֿאָרט געבליבן צווישן דער העברעיִשער שפּראַך און די מאַסן פֿון פֿאָלק, וועלכע האָבן געמאַכט פֿון דער דאָזיקער שפּראַך די שפּראַך פֿון שריפֿט און פֿאַרזיכערט איר השפּעה אויף דער אַנטוויקלונג פֿון דער ייִדישער שפּראַך. די קעגנזייַטיקע באַציִונגען פֿון די דאָזיקע צוויי שפּראַכן, זייער שטעלונג אין לעבן פֿון פֿאָלק און די השפּעה וואָס זיי האָבן געהאַט און וואָס זיי האָבן ביז הייַנט אויף דעם דאָ-זיקן לעבן, דאָס אַלץ דאַרף נאָך גרונטיק אויפֿגעקלערט ווערן. דאָס וועט וואַרפֿן

אַ שטאַרקע שיין אויף דער אַנטוויקלונג פֿון מענטשלעכן דענקען אין זײַנע אויס־ווייניקסטע פֿאָרמען אונטער דעם דרוק פֿון געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

נאָך איין סאָציאָלאָגישער קאַפּיטל אויף דעם דאָזיקן געביט. דאָס איז די סאָציאָלאָגיע פֿון דער יידישער יוגנט. די יוגנט ווי אַזעלכע איז אין דער גאַנצער וועלט אַ באַזונדער סאָציאָלאָגישער טיפּ. דאָס בונטעוועזן זיך קעגן דער עקסיס־טירנדיקער אָרדענונג, דאָס שטרעבן צו שאַפֿן נייַע פֿאָרמען פֿון צוזאַמענלעבן, די געזעלשאַפֿטלעכע באַגלייט־ערשיינונגען פֿון אויפֿוואַכנדיקע סעקסועלע אינסטינקטן,— דאָס אַלץ צוזאַמען מאַכט פֿון דער דאָזיקער שיכט באַפֿעלקערונג אַ באַזונדערן גוף, וואָס איז פֿאַרשיידן פֿון אַנדערע ניט נאָר מיט זײַן עלטער, נאָר אויך מיט זײַן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

אָבער די יידישע יוגנט האָט פֿאָרט נאָך אַחוץ דעם אירע באַשטימטע כאַ־ראַקטעריסטישע אייגנטימלעכקייטן. דער דרוק פֿון עקאָנאָמישן און קולטורעלן לעבן וואָס קומט שטאַרקער צום אויסדרוק בײַ דער יוגנט איידער אין אַנדערע טיילן פֿון דער באַפֿעלקערונג, און בפֿרט די השפּעה פֿון אַנטיסעמיטיזם וואָס גראָבט זיך טיפֿער אַרײַן אין באַוווּסטזײַן פֿון אַ יונגן מענטשן, דאָס אַלץ מאַכט אים פֿאַר אַ באַזונדערן טיפּ, וואָס שיידט זיך אונטער ניט ווייניקער פֿון דער יוגנט פֿון אַנדערע פֿעלקער, איידער פֿון יידישן דערוואַקסענעם דור. פֿונדאַנען נעמט זיך די באַקאַנטע צײַטיקייט פֿון דער יידישער יוגנט, פֿונדאַנען איר פֿאַר־טיפֿטע דיפֿערענצירטקייט, פֿונדאַנען איר שטאַרקע שטעלונג אין לעבן פֿון פֿאָלק ניט געקוקט אויף די ספּעציפֿישע לאָזונגען פֿון דער יוגנט, הגם אין לעבן פֿון דער יידישער יוגנט גופֿא קעמפֿן די דאָזיקע לאָזונגען זיך אויך אויס אַ פּלאַץ.

פֿון דאַנען דריגנט אויך אַרויס דער ספּעציפֿישער כאַראַקטער פֿון די שטרעבונגען צו בייטן די געזעלשאַפֿט, וועלכע נעמען דווקא דאָ אָן אַ בולטן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער (די שטאַרקע באַטייליקונג פֿון יוגנט אין ציוניזם!), להיפּך צו אַ סך אַנדערע יוגנט־באַוועגונגען. אַ יוגנט־באַוועגונג אין ספּעציפֿישן זינען פֿון וואָרט עקסיסטירט בײַ יידן גאָר שוואַך און זי קאָנצענטרירט אַרום זיך אַ סך וווניקער עלעמענטן לגבי יוגנט־אָרגאַניזאַציעס מיט אַ קלאָרן געזעלשאַפֿטלעכן כאַראַקטער און מיט אַ קלאָרער שטעלונג אין דער פּראָבלעמאַטיק פֿון פֿאָלקסלעבן.

מיר האָבן שוין אַ פּאָר מאָל דערמאָנט דעם אַנטיסעמיטיזם. אַן אייגנציק־אַרטיקע סאָציאָלאָגישע פּראָבלעם! ניט פֿאַרשטייענדיק גענוי די סאָציאַלע פֿראַגעס, וועט מען קיינמאָל ניט פֿאַרשטיין דעם אַנטיסעמיטיזם, אַזוי ווי מען וועט אויך ניט פֿאַרשטיין די השפּעה פֿון אַנטיסעמיטיזם אויף דעם לעבן פֿון דער יידישער געזעלשאַפֿט. אַ שאָד, וואָס מען האָט ביז היינט אַזוי ווינציק געפֿאָרשט דעם אַנטיסעמיטיזם דווקא פֿון זײַן געזעלשאַפֿטלעכן שטאַנדפּונקט. מען האָט בעיקר געפֿרעדט וועגן אים פֿון פּסיכאָלאָגישן קוקווינקל, אין בעסטן פֿאַל פֿון קוקווינקל פֿון אַ מאַסן־פּסיכאָ. אָבער די דאָזיקע דערקלערונג קלעקט ניט. אַנטיסעמיטיזם איז ניט נאָר מאַסן־פּסיכאָ, ווײַל ער ווירקט אַפֿילו דעמאָלט, ווען ס׳איז ניטאָ קיין דירעקטער קאָנטאַקט צווישן די פֿאַרשיידענע טיילן באַפֿעלקערונג.

מיר האבן דאָ פאַר זיך אַ געזעלשאַפטלעכן כּוח, וואָס קומט זיכער אַרויס פון גאָר טיפּע קוואַלן און ווערט פון זיי געשפּיזט כסדר. וואָס איז אַנטיסעמיטיזם: רער בלינדער כּוח פון אַ פאַריאושטער מענטשהייט („רער סאָציאַליזם פון די נאַראַנים"), אַ פּועל-יוצא פון רער גרויסער גייַסטיקער און געזעלשאַפטלעכער פֿרעמד-קייט צווישן יידן און ניט-יידן, רער רעזולטאַט פון קאָנקורענץ אין עקאָנאָמישן לעבן, אַן אָפּקלאַנג פון אַטאַוויסטישע אינסטינקטן וואָס לעבן אין רער נשמה פון פאָלק (רער נצחון פון אינטערעס פון יחיד איבער די אינטערעסן פון כּלל אין זיין ברוטאַלסטער פאָרם)? ס׳איז שוין אַ סך וועגן דעם געריעדט געוואָרן און מען דאַרף נאָך ווייטער די פראַגע אויספֿארשן, און דווקא פון איר סאָציאַלער זייט. צווישן דעם יִד וויִ אַ יחיד און דעם ניט-יִד וויִ אַ יחיד איז ניטאָ קיין שום בא-ציונג; דער כּוח פון שנאה וואַקסט ערשט אַרויס פון די באַציונגען פון גרופּעס, און אין די דאָזיקע באַציונגען דאַרף מען זיך אַרייַנקלערן.

ניט ווי׳ניקער וויכטיק איז די השפּעה פון אַנטיסעמיטיזם אויף דעם פאָלקס-לעבן. די באַציונגען צווישן אַנטיסעמיטיזם און אַסימילאַציע (צי דאַרף מען זען אין אַסימילאַציע דאָס אַנטלויפן פאַר דעם דרוק פון שנאה? צי פאַרשטאַרקט די אַסימילאַציע דעם אַנטיסעמיטיזם אַרייַנטראָגנדיק פֿרעמדע באַשטאַנדטיילן אין דער קולטור פון די פֿעלקער?), צווישן דעם אַנטיסעמיטיזם און יִידישער פסיכיק (די אָפּגעשוואַכטע גלייַכווואָג אין דער נשמה פון יִד, דאָס פאַרצווייפֿלטע אַנטלויפן פון אַן ערנצטן לעבנס-אינהאַלט ניט האָבנדיק קיין אויסזיכט צו דערשלאָגן זיך צו אַ תּכלית אין לעבן) און צום סוף צווישן אַנטיסעמיטיזם און דער יִדישער נאַציאָנאַלער באַוועגונג, יעדערע פון די דאָזיקע פּראָבלעמען פאַרדינט באַזונדער אויסגעפֿאָרשט צו ווערן. און ווער וויים, צי דאָ וועט ניט אויסגעפונען ווערן איינע פון די הויפּט-סיבות פון אַ סך ערשיינונגען, וועגן וועלכע ס׳איז פֿריער גערעדט געוואָרן.

לאָמיר פאַרענדיקן די קאַפּיטלען וועגן די סאָציאָלאָגישע פּראָבלעמען אין לעבן פון פאָלק. אַ פּאָר ווערטער נאָך וועגן איין ערשיינונג, וואָס אויך זי ווערט אַ כאַראַקטעריסטישע שיַין אויף די אינעוויניקסטע באַציונגען אין לעבן פון דער יִדישער געזעלשאַפט און זי פאַרדינט זיכער אויסגעפֿאָרשט צו ווערן פון סאָציאָ-לאָגישן שטאַנדפונקט: די יִדישע פילאַנטראָפּיע. די ליניע פון אויספֿאָרשונג וועט דאָ אויף דאָס ניַי פּירן צוריק ביזן אַלטן פּעריאָד אין לעבן פון פאָלק, וויַיל די באַזונדערע באַציונג צו די אָרעמע פאָלקשיכטן איז ניט וויניקער כאַראַקטע-ריסטיש פאַרן יִדישן אַלטערטום, אייַדער די באַציונג צום אַרבעטמענטש.

עס דאַרפן אויסגעפֿאָרשט ווערן די מאָטיוון פון יִדישן רחמנות-געפֿיל, אָדער בעסער געזאָגט פון געפֿיל פון חובֿ לגבי די אָרעמע. פאָלקשיכטן אין יענער צייַט, וועו בייַ אַנדערע פֿעלקער איז אַזאַ געפֿיל כּמעט אין גאַנצן ניט געווען באַקאַנט. און די דאָזיקע מאָטיוון האָבן זיך נאָך צעוויקלט אין משך פון דער צייַט. די באַציונגען פון דעם יִד צו דער פּראָגע פון צדקה איז הייַנט ניט די זעלבע ווי פאַר צוויי אָדער דריַי טויזנט יאָר. צו די רעליגיעזע מאָטיוון, וואָס

ווירקן אָן ספֿק אויך הײַנט נאָך זייער שטאַרק, זײַנען צוגעקומען נאָך אַנדערע: די ייִדישע מאַסן-אָרעמקייט, דאָס געפֿיל פֿון נאַציאָנאַלער סאָלידאַרישקייט ווי אַ פּועל-יוצא פֿון אַנטיסעמיטיזם, די נײַע באַגריפֿן פֿון סאָציאַלער פּאָליטיק. אָט דאָס אַלץ צוזאַמען מאַכט אויס דעם ספּעציעלן באַגריף פֿון ייִדישער פֿילאַנטראָפּיע הײַנט.

אויך די ייִדישע אָרעמקייט אין אירע באַזונדערע ערשײַנונגען פֿאַרדינט אַוודאי אויסגעפֿאָרשט צו ווערן. די ייִדישע קבצנישקייט איז ניט געגליכן צו דער קבצנישקייט פֿון די אַנדערע פֿעלקער, ניט מיט אירע סיבות, ניט מיט איר היקף און ניט מיט אירע קאָנסעקווענצן אין לעבן פֿון יחיד און פֿון כּלל. אויך דאָ עפֿנט זיך אַ רײַכער קוואַל פֿאַר אויספֿאָרשונגען וועגן דער פּסיכיק פֿון יחיד און דער פּסיכיק פֿון פֿאָלק (פּרטים זע אין מײַן אַרטיקל: „צו דער פֿראַגע פֿון ייִדישער אָרעמקייט און ייִדישער צדקה", „הסנה" תּרפּ"ט, 1).

צי איז נאָך פֿאַראַן אַ ספֿק נאָך אַלעמען וואָס איז דאָ געזאָנט געוואָרן וועגן דער נויטווענדיקייט פֿון אַ ייִדישער סאָציאָלאָגיע און וועגן די אוצרות וואָס קאָנען און דאַרפֿן געשעפּט ווערן פֿון ייִדישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן? און מיר האָבן דאָך דאָ צו טון ניט נאָר מיט טעאָרעטישע פֿראַגעס, הגם אויך אַזעלכע פֿראַגעס דאַרפֿן זיכער געפֿאָרשט ווערן. די סאָציאָלאָגיע איז ניט נאָר אַ פּאַפּירענע זאַך, זי איז אויך אַ לעבנס-וויסנשאַפֿט און זי דאַרף ווײַזן דעם וועג אין דער צוקונפֿט אַרײַן. ניט נאָר דאָס וואָס באַשטייט דאַרפֿן מיר אויספֿאָרשן, נאָר אויך דאָס וואָס דאַרף געבויט ווערן אין דער צוקונפֿט. די ייִדישע פֿאָלקס-פּאָליטיק אין ברייטסטן זינען פֿון וואָרט וועט זיך אויך דאַרפֿן אַ סך לערנען בײַ דער אויספֿאָרשונג פֿון פֿאָלקס-לעבן. דאָס גרויסע פֿעלד פֿון מעשים וועט זיך ניט באַדעקן מיט גרינס, אויב ס'וועט ניט באַזייט ווערן מיט זוימען פֿון קלאָרער דערקענטעניש. דאָס איז דער זינען פֿון לעבן, וואָס ליגט אין דער וויסנשאַפֿט.

6

אַזוי ווײַט די פֿראַגע פֿון מאַטעריאַל. און איצט נאָך אַ פּאָר באַמערקונגען וועגן דעם וועג וואָס פֿירט צום מאַטעריאַל, הגם דער דאָזיקער וועג פֿאַרדינט זיכער אַ ספּעציעלע אויספֿאָרשונג. ס'איז קלאָר, אַז אָן אַ גרויסער צוגרייט-אַרבעט וועט ניט אויפֿגעבויט ווערן דער בנין פֿון אַ ייִדישער סאָציאָלאָגיע, און ביז הײַנט איז גאָר ווייניק אויפֿגעטאָן געוואָרן. דער עיקר איז אָן ספֿק דאָס אויספֿאָרשן דעם הײַנטיקן מצב, ווײַל די מיגלעכקייטן אַראָפּצושטײַגן אין די טיפֿענישן פֿון דער פֿאַרגאָנגענהייט מיט אַ סאָציאָלאָגישער סאָנדע זײַנען פֿאָרט באַגרענעצט. און פֿונדעסטוועגן קאָן און דאַרף נאָך עפּעס געטאָן ווערן אויף יענעם געביט אויך.

עס איז אונדז שוין געראָטן גובֿר צו זײַן די איינזײַטיקייט פֿון דער ייִדישער געשיכטע-פֿאָרשונג פֿון די פֿריערדיקע יאָרן. די יידישע געשיכטע איז הײַנט שוין ניט קיין געשיכטע פֿון ליטעראַטור און פֿון רדיפֿות, ווי אין גרעצס גרויסן ווערק. דער פּאָליטישער און דער עקאָנאָמישער גורם האָבן זיך שוין אויסגעקעמפֿט אַן

אנזעעוודיקן פלאץ, און ממילא איז אויך דאס בילד פון דער פארגאנגענהייט געקומען צום אויסדרוק אויף א בעסערן אופן. נאר א סאציאלאגישע באזירונג פון דער יידישער געשיכטע-פארשונג איז ביז היינט ניט דערגרייכט געווארן, און ס׳איז ניטא קיין ספק, אז אויב מיר וועלן צוטרעטן מיט דער נייער מאס צו דעם פאראנענעם מאטעריאל, וועלן מיר באווייזן נאך א סך פון אים ארויסצושעפן.

אבער ווי געזאגט, דער עיקר איז אויספארשן דעם היינט, און דא זיינען נאך זיכער פארען גרויסע מיגלעכקייטן און גרויסע אויפגאבעס. מיר האבן שוין אין די ארייגפיר-זאצן דערמאנט דעם גרויסן באטייט פון דער סטאטיסטישער ארבעט וואס איז געמאכט געווארן אין די לעצטע צענדלינגער יארן און די בא-צוגנגען צווישן דער דאזיקער ארבעט און דער סאציאלאגיע. און זיכער דארף נאך אונדזער סטאטיסטיק פארפולקומט ווערן, כדי זי זאל קאנען מיט ערפאלג יוצא זיין אנטקעגן אירע אויפגאבעס.

די יידישע סטאטיסטיק האט זיך באשעפטיקט ביז היינט בעיקר מיט דער פאלקס-באוועגונג (וואנדערונגען, נאטירלעכע פארמערונג, שמד-באוועגונג וכדומה), און אין דעם פרט איז געווייס אויפגעטאן געווארן א גרויסע ארבעט וואס האט אויך א גרויסן סאציאלאגישן באטייט. וויניקער אנטוויקלט איז די סטאטיסטיק פון עקאנאמישן לעבן און פון דער סאציאלער ארבעט, נאר שוואך זעט עס אויס מיט דער סטאטיסטיק פון פאליטישן און קולטורלן לעבן. די מאראל-סטאטיסטיק (אין דער ערשטער ריי די יידישע קרימינאל-סטאטיסטיק) איז נאך אויך ביז היינט ניט ארויס פון די ערשטע עטאפן פון איר אנטוויקלונג, הגם וועגן איר סאציאלאגישן באטייט איז ניטא קיין שום ספק.

מיר מוזן דאך קענען געוויס דעם ציפער-כוח פון די יידישע פארטייען און פון יידישע פראפעסיאנעלע פאראיינען, ווי אויך דעם היקף פון זייער טעטיקייט, מיר מוזן אויך האבן געוויס ידיעות וועגן די רעליגיעזע און אנטירעליגיעזע שטרעמונגען אין יידישן פאלק אאז״ו, כדי מיר זאלן זיך קאנען אויף דעם סמך שאפן א געוויס בילד וועגן די כוחות-פארהעלטענישן; פון דעם בילד וועלן ממילא ארויסדרינגען סאציאלאגישע מסקנות.

ווי עס זאל ניט זיין אויפן געביט פון סטאטיסטיק, איז דא פארט עפעס אויפגעטאן געווארן אין די לעצטע צענדלינגער יארן. גאר אנדערש זעט עס אויס מיט די אנדערע מיטלען פון סאציאלאגישער פארשונג, וואס האבן זיך קנאפ וואס אנטוויקלט אין דער יידישער וויסנשאפט. מיר האבן אפילו ניט פארשטאנען צו אבטערווירן געוויס דאס וואס עס קומט פאר אין יידישן לעבן. און די פארוויקלטע ערשיינונגען אין פאליטישן און קולטורלן לעבן פון יידישן פאלק און אפילו אין זיין עקאנאמישן לעבן, ווי ווייט דאס דאזיקע לעבן געפינט זיך אין פראצעס פון טראנספארמאציע (בייט פון פראפעסיעס, עקאנאמישע ירידה, איבערגאנג פון א נארמאלן עקאנאמישן לעבן צו א מצר אדער וויניקער פראפעסיאנעלער קבצניש-קייט), קאן מען ניט גובר זיין דורך אן אויבנאויפיקער אבסטראקציע.

בייַ אנדערע פעלקער זיינען געמאכט געווארן גענויסע פרווון פון דירעקט

אויספֿאָרשן באַשטימטע שיכטן פֿון דער באַפֿעלקערונג צופֿאַסנדיק זיך צו זייער לעבן, זייער אַרבעט און זייערע מנהגים (סאָציאָלע פֿאָרשער וואָס האָבן אַליין גע־ אַרבעט ווי אַרבעטער, פּויערים אאַז"וו). בײַ אונדז איז ניטאָ קיין זכר פֿון אַזעלכע פֿאָרשונגען, אויב מיר וועלן ניט נעמען אין אַכט די קלײינע „סעטלמענטן" אין בערלין און לאָנדאָן; דער צווײַק פֿון יענע פֿאָרשונגען איז אויך געווען פֿריער פֿאַר אַלץ אַ פּילאַנטראָפּישער, און פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן איז וועגן דעם אַגב ניט קיין סך. ס׳איז אָבער קלאָר, אַז כדי גוט צו פֿאָרשטיין די פּסיכאָלאָגיע פֿון אַ קליינהענדלער וואָס קעמפֿט שווער פֿאַר זײַן עקסיסטענץ אָדער וואָס זוכט פרנסה פֿאַר זיך און פֿאַר זײַן משפּחה, פֿון אַן אַרבעטמענטש, וואָס שטיקט זיך אין זײַן אַרבעטלאָזיקייט אָדער אין זײַנע שווערע לעבנס־באַדינגונגען, פֿון פֿאַרטיימענטש אָדער פֿון אַ מיטגליד פֿון אַ פֿראַפֿעסיאָנעלן פֿאַראײַן און אַפֿילו פֿון דעם באַקאַנטן ייִדישן „שנאָרער", דאַרף מען טיף אַרײַנדרינגען אין זײַן פֿראָפֿעסיאָנעלן און זײַן געדאַנקלעכן לעבן און מען דאַרף דאָרט אויפֿדעקן אַ סך פֿאַקטן וואָס כלפּי חוץ קומען זיי ניט צום אויסדרוק, און אַוודאי ניט אין זייער ריכטיקער סאָציאָלאַ־ גישער פֿאָרם.

פֿאַראַן נאָך אַ וועג וואָס פֿירט צו אַזאַ ציל, וויניקער זיכער, אָבער אויך ער טאָר ניט פֿאַרזען ווערן, און בפֿרט נאָך וואָס ער איז ניט פֿאַרבונדן מיט אַזאַ אָנשטרענגונג. דאָס איז דער וועג פֿון דער אַנקעטע. מען דאַרף פּשוט פֿרעגן דעם „מאַטעריאַל", אַרויסבאַקומען פֿון אים אַלץ, וואָס מיר ווילן אַרויסבאַקומען און וואָס ער איז מסוגל און גרייט אונדז צו געבן.

אָבער מען דאַרף וויסן וואָס צו פֿרעגן און מען דאַרף וויסן וויַ אַזוי צו פֿרעגן. געראָטענע אַנקעטעס זײַנען ניט קיין אָפּטע ערשײַנונג אַפֿילו בײַ נאָרמאַלע פֿעלקער און על אָחת כּמה וכמה בײַ אונדז. אַ מענטש וועלכן מען פֿרעגט וויס אַ סך מאַל ניט וואָס צו ענטפֿערן, און אַ סך מאַל ווילּ ער ניט ענטפֿערן. דאָס איז שייך נאַטירלעך אויך צו ייִדישע אַנקעטעס.

אָבער דאָ קומט נאָך צו אַ דריטער גורם: דאָס זײַנען די אינעוויניקסטע קאָמפּליקאַציעס אין דער נשמה פֿון ייִד, וואָס ער אַליין קאָן זיך אַ סך מאַל ניט זיי קיין עצה ניט געבן און וועלכע מען דאַרף צוקומען מער ניט דער מאָס פֿון פּסיכאָאַנאַליז אַיידער מיט פֿראַגעס סתם. אָט מחמת דעם וועט דאָ אַ סך מאַל ניט העלפֿן אַפֿילו קיין מינדלעכע פֿראַגע, הגם זי איז זיכער בעסער און צוועק־ מעסיקער אַיידער אַ שריפֿטלעכע אַנקעטע. נאַטירלעך איז אויך אַ סך געווענדט אין דער פֿערזענלעכקייט פֿון דעם וואָס פֿרעגט, דהיינו צי ער האָט געניג קוואַ־ ליפֿיקאַציעס פֿאַר זײַן אַרבעט און דעם נייטיקן געזעלשאַפֿטלעכן טאַקט, און אין אונדזער פֿאַל, צי ער איז באַהאַוונט אין די גרונטפֿראַגעס פֿון ייִדישן געזעלשאַפֿט־ לעכן לעבן און צי ער אַליין פֿאַרשטייט געניג די פֿראַגע וואָס ער דאַרף זי אויס־ פֿאָרשן. אַזעלכע פֿרעגערס זײַנען זיכער ניטָ קיין סך, און אויך דאָס באַשווערט צו פֿאַרבריטערן דעם היקף פֿון דער אַנקעטע, וואָס דאָס איז פֿאָרט אַ וויכטיקער עיקר פֿון אַיידער סאָציאָלאָגישער פֿאָרשונג.

צו אַזאַ אַרבעט דאַרפֿן קודם כּל צוגעצויגן ווערן יונגע כּוחות נאָך אַ גע-וויסער קוואַליפֿיצירונג זייערער; נאָר די יוגנט איז פֿעיק צו דער שוואַרצער אַרבעט פֿון גיין פֿון הויז צו הויז, וואָס איז טאַקע אַן עבֿודת קודש אין אונדזער פֿאַל, אָבער זי פֿאַדערט אַ גרויסע פֿיזישע און גייַסטיקע אָנשטרענגונג. ביז היינט האָט זיך ניט אײַנגעגעבן צו מאָביליזירן די יוגנט פֿאַר אַזעלכע אויפֿגאַבעס, אַזוי ווי נאָר אין ווינציק פֿאַלן האָבן מיר באַוויזן צו שטעלן די יוגנט אין דינסט פֿון דער סאָציאַלער ארבעט. אַפֿילו קיין ערנצטע פרוּוון פֿון אַזאַ מאָביליזירונג זײַנען ביז היינט ניט געמאַכט געוואָרן. די רעזולטאַטן פֿון דער ייִדישער סאָציאָלאָגישער פֿאָרשאַרבעט דורך דער פֿאַרמיטלונג פֿון דער אַנקעטע זײַנען הייסט עס ניט קיין גרויסע, הגם מען דאַרף צוגעבן, אַז געוויסע פרוּוון וואָס זײַנען פֿאָרט געמאַכט געוואָרן (למשל אַריי אַנקעטעס וועגן דער ייִדישער אַרבעטנדיקער יוגנט אין פּוילן אין די לעצטע יאָרן) האָבן באַוויזן אויפֿצוקלערן וויכטיקע פֿאַקטן.

פֿון דער אַנדער זײַט, אויב אויפֿן געביט פֿון דירעקטער אָבסערוואַציע און פֿון אַנקעטעס איז אונדזער סיטואַציע ערגער אײדער די סיטואַציע פֿון אַנדערע פֿעלקער, עפּענען זיך אָבער געוויסע מיגלעכקייטן פֿאַר אונדז אויף אַן אַנדער געביט וואָס איז פֿאַר זיי פֿאַרשלאָסן. איך האָב אין אויג דעם סאָציאַלן עקספּערימענט. אַ וויכטיקער אונטערשייד צווישן די נאַטור-וויסנשאַפֿטן און די סאָציאַלע וויסנשאַפֿטן איז דער, וואָס בשעת דאָרט קאָן מען מאַכן פֿאַרשיידענע עקספּערימענטן, פּדי צו באַווײַזן די ריכטיקייט אָדער ניטריכטיקייט פֿון אַ באַשטימטן געזעץ, באַשטייט אַזאַ מיגלעכקייט כּמעט אין גאָנצן ניט אויפֿן געביט פֿון דער סאָציאַלער וויסנשאַפֿט. מען קאָן דאָך ניט מאַכן קיין עקספּערימענטן מיט מענטשן-גרופּעס, ווײַל דאָס קאָסט צו טייַער און וואַרפֿט ערויף אַ צו גרויסע אַחריות, אַז עמעצער זײַן און אַפֿילו אַ וויכטיקע אינסטיטוציע זאָל זיך דאָס קאָנען דערלויבן צולייב וויסנשאַפֿטלעכע צוועקן.

אין דעם פּרט איז די סיטואַציע בײַ ייִדן אַ בעסערע, ווײַל בײַ אונדז מאַכט מען סאָציאַלע עקספּערימענטן אַ סך, אמת ניט מיט נחת-רוח פֿון אַ וויסנשאַפֿט-לעכער אַרבעט, נאָר אונטער דעם שוערן דרוק פֿון לעבן אָדער איבער אידעיִשע סיבות, וואָס דריגען פֿון זייער זײַט אַרויס פֿון לעבן אין דער אָדער יענער פֿאָרם. אָבער סוף כּל סוף אַן עקספּערימענט בלײַבט אַן עקספּערימענט, אַפֿילו ווען ער ווערט ניט געמאַכט לשם וויסנשאַפֿט, און מען קאָן זיך מיט אים פֿאָרט באַנוצן צולייב וויסנשאַפֿטלעכע צוועקן. די ייִדישע לאַנדווירטשאַפֿטלעכע באַזעץ-אַרבעט אין די לעצטע פאָר צענדלינגער יאָרן, די פֿאַרשיידנסטע פרוּוון צו אָרגאַניזירן אינ-דוסטריעלע און האַנטווערקער-קאָאָפּעראַטיוון, די פּיזישע צוגרייטונג פֿאַר דער אַרבעט אין ארץ-ישראל, שוין ניט צו רעדן וועגן דעם אוצר פֿון נייַע לעבנס-פֿאָרמען אין ארץ-ישראל, דאָס אַלץ וואָלט געקאָנט זיכער שטאַרק באַווירקט ווערן פֿון דרויסן, בכלל-אופֿן אַ סך שטאַרקער אײדער דאָס נאָרמאַלע טאָג-טעגלעכע לעבן, ווו עס הערשט דאָס געזעץ פֿון אינערציע, וואָס פֿאַרשווערט איטלעך נייַס און על אַחת כּמה וכמה אַזאַ נייַס, וואָס זײַנע ממשותדיקע רעזולטאַטן וואַרפֿן זיך ניט איז די אויגן.

אָבער ווען איז דאָס געזאָגט געוואָרן,—אויב ס׳איז דאָ אַ ווילן און אַ פֿעיִקייט צו אַזאַ באַווירקונג. די דאָזיקע צוויי מעלות קומען זיך צונויף נאָר אין זעלטענע פֿאַלן, און ס׳טרעפֿט, אַז קיינע פֿון זיי ביידע איז ניטאָ. ס׳אַראַ אוצר סאָציאָלאָ-גישע מיגלעכקייטן איז באַגראָבן אַשטייגער אין דער ייִדישער לאַנדווירטשאַפֿט אין פּוילן און רוסלאַנד, אין אַרגענטינע און די פֿאַראייניקטע שטאַטן! און פֿונ-דעסטוועגן ווער האָט געזאָרגט אים אויסצוגראָבן? ס׳איז אַ גרויסער שאָד!

צום סוף אַ פּאָר ווערטער וועגן נאָך איין קוואַל פֿון סאָציאָלאָגישער פֿאָר-שונג, וואָס אויך ער וואָלט געקאָנט האָבן אַ גרויסן באַטייַט פֿאַר דער ייִדישער סאָציאָלאָגיע. דאָס איז די אויטאָביאָגראַפֿיע. דער דאָזיקער קוואַל האָט אַ באַטייַט שוין פֿאַר די פֿריערדיקע יאָרהונדערטער. ווי וואָלטן מיר געהאַלטן אין אויס-פֿאָרשן דאָס ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכע לעבן אין יענע יאָרהונדערטער, ווען מיר זאָלן ניט געווען האָבן די מסעות פֿון בנימין פֿון טודלא, די זכרונות פֿון גליקל האַמיל, פֿון שלמה מייַמון און אַנדערע, וואָס זייַנען אַ טייַערער מקור, וואָס מיר האָבן שוין אַ סך געשעפּט פֿון אים און נאָך מער וועלן מיר שעפּן אין דער צוקונפֿט?

ניט ווייניקער וויכטיק איז די אויטאָביאָנראַפֿיע פֿון הייַנט. לאָז אונדז דערציילן דער ייִדישער קליינהענדלער, דער ייִדישער האַנטווערקער, דער ייִדישער אַרבעטער, דער ייִדישער יוגנטלעכער וועגן זייַן לעבן. לאָז ער דערציילן וועגן זייַן פּראָפֿעסיאָנעלער אַרבעט, וועגן זייַן דערציִונג, זייַן פֿאַמיליע, די באַציונגען צווישן אים און זייַנע חבֿרים פֿון פֿאַך אָדער פֿון אָנשויונגען, וועגן דער צרה פֿון זייַן ייִדישקייט, לאָז ער דערציילן וועגן זייַנע פּאָליטישע און זייַנע קולטורעלע שטרעבונגען, וועגן זייַנע הלומות און זייַן שנאה, וועגן זייַנע נאַציאָנאַלע און זייַנע קלאַסן-אָנשויונגען. פֿון אַזעלכע זכרונות, אַפֿילו ווען זיי האָבן ניט קיין ליטעראַרישן ווערט, און על אַחת כּמה וכמה אויב זיי זייַנען געשריבן אינטעלי-גענט און מיט אַן אַליין-קריטיק, וועט אַרויסוואַקסן דאָס בילד פֿון הייַנטיקן ייִדישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. אויב מיר וועלן דערנאָך צוגעבן אַ בילד צו אַ בילד און אויב מיר וועלן דאָס קאָמביניִרן מיט די אַנדערע מעטאָדן פֿון סאָציאָלאָגישער פֿאָרשונג, וועלן מיר סוף כּל סוף דערגרייכן דעם וויסנשאַפֿטלעכן אמת, וואָס וועט פֿון זייַן זייַט דינען ווי אַ יסוד פֿאַר דער סאָציאַלער פּאָליטיק אין ברייטן זינען פֿון וואָרט. ס׳קומט טאַקע אַ גרויסער יישר-כּוח דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינס-טיטוט פֿאַר דעם ערשטן גרויסן טריט וואָס ער האָט געמאַכט אויף דעם דאָזיקן געביט. אָבער די באַמיִונגען דאַרפֿן ווייַטער געפֿירט ווערן און דווקא אין אַ גרויסן פֿאַרנעם.

קלאָר, אַז נאָר דער מאַטעריאַל אַליין וועט ניט קלעקן. ניט ווייניקער וויכ-טיק איז, ווי אַזוי מיר וועלן דעם מאַטעריאַל באַנוצן, כּדי אים גוט צו עקספּלואַ-טירן. מען דאַרף צוגיין צום מאַטעריאַל מיט אַ גוטן קריטישן חוש, כּדי אָפּצושיידן דעם וויכטיקן תּוך פֿון דעם איבעריקן שאָלעכץ. מען דאַרף אים אויך גוט אָר-דענען, פֿאַראייניקן פֿאַקטן און זיי אָפּשיידן און געפֿינען דעם אינעווייניקסטן צוזאַמענהאַנג צווישן איין ערשייַנונג און דער אַנדערער. די דאָזיקע אַלע זאַכן

האָבן אַפילו אַ גרעסערן באַטייַט אין די גרענעצן פון דער ייִדישער סאָציאָלאָגיע, איידער אין דער אַלגעמיינער, ווייַל דער מאַטעריאַל איז דאָ אַ סך מער קאָמפּלי-צירט איבער סיבות, וואָס עס איז פריער גערעדט געוואָרן וועגן זיי. אויך די דאָזיקע אַרבעט וועט אַלזאָ ניט געטאָן ווערן אָן אַ צוגרייטונג און אָן אַ געפיל פון אַחריות. און פונדעסטוועגן איז דאָס נאָר אַ פראַגע פון אַרבעט, וואָס וועט זיכער געמאַכט ווערן. דער עיקר איז דער מאַטעריאַל.

לאָמיר הייסט עס זאַמלען די בוישטיינער פון דער ייִדישער סאָציאָלאָגיע איינס נאָכן אַנדערן, ביז ס׳וועט צונויפגעקליבן ווערן דער מאַטעריאַל פאַר אַ גרויסן בנין, וואָס וועט דאַרפן דינען ניט נאָר ווי אַ מוזיי, נאָר אויך ווי אַ לאַבאָראַ-טאָריע פאַר דער צוקונפט. ניט קיין לייַכטע אַרבעט איז עס און ניט אַזוי גיך וועט זי געמאַכט ווערן. און פונדעסטוועגן דאַרף מען צוגיין צו איר און זי מאַכן אין אַ סך אַ גרעסערן פאַרנעם איידער דער קליינטשינקער פאַרנעם פון הייַנט. עמעצער מוז אויף זיך נעמען די שווערע מיסיע צו פאַרזייען דאָס פעלד מיט טרערן. דער שניט מיט געזאַנג וועט געוויס קומען.

יולי 1935

געשיכטע און פראָבלעמען פון דער ייִדישער פּאַרעמיאָגראַפֿיע*

פון נ. ווייניג (ווילנע)

א יובל

אין יאָר 1936 דאַרף די ייִדישע וויסנשאַפֿט פֿייַערן דעם 100סטן געבוירנטאָג פון יצחק (איגנאַץ) בערנשטיין, דעם אייגנטלעכן גרינדער פון דער ייִדישער פּאַרעמיאָגראַפֿיע, וואָלכער האָט געזאַמלט ייִדישע שפּריכווערטער מיט זאָרגפֿעלדיקער לייבשאַפֿט, ניט קאַרגנדיק דערבייַ קיין מי און הוצאות. די פּראַכטפֿולע אויסגאַבע פון זיין לעבנסווערק האָט אין פּרט פון טעכניק נישט זיינס גלייַכן און לויט זיין באַאַרבעטונג און דורכגעטראַכטקייט געהערט עס צו די געצייַלטע ווערק פון דעם מין.

בערנשטיינס „ייִדישע שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן" (1908) דערהייבט זיך ווי אַ פּעלדז פון צוויישן די פּאַרעמיאָגראַפֿישע פובליקאַציעס, און עס שייַנט ביז אויפֿן הייַנטיקן טאָג מיטן ראַמאַנטישן ליכט פון אַ לייַכטטורעם. באמת ראָמאַנטיש זייַנען געווען יאָרן פון די ערשטע טריט פון דער עטנאָגראַפֿיע בייַ אַלע פּעלקער. נאַציאָנאַלער אויפֿבוי און פּאָלקסטימלעך-נאַציאָנאַלער פּאַטאָס האָבן אַרויס-געוראָפֿן דעם אינטערעס פּאַר דער גייַסטיקער פּראָדוקציע פון די אַזוי גערופֿענע נידעריקע שיכטן. פון צוויישן זיי האָט מען זיך געפֿלייַסט אויפֿצוזוכן די אור-מקורים פונעם נאַציאָנאַלן זיין און אין שפּריכווערטער האָט מען אייַנגעזען און אייַנגעפֿונען די טיפּע און אוראַלטע חכמה און לעבנס-פֿילאָסאָפֿיע פונעם פּאָלק.

מיר זייַנען זיי מוחל די גראָבע טעותים אין פּרט פון אינטערפּרעטאַציע, וועו מיר דערמאָנען זיך, אַז זייער ראָמאַנטישער כּוח הדמיון האָט זיי געגעבן מוט און אויסדויער נישט צו יאָגן זיך נאָך לייַכטע עפֿעקטן, נאָר שאַפֿן מאָנומענטן, וואָס קוקן צו אונדז ווי ביישפילן פון אַ הערלישער תקופֿה אין דער וויסנשאַפֿט.

איינער פון יענעם דור איז אויך בערנשטיין, וועלכער האָט זיך אייַנגע-שפּאַרט אין די ד' אמות פון דער פּאַרעמיאָגראַפֿיע און מיט עפּעס אַ ספּאַרטלער-אַמביציע, מיט אַ ברען פון אַ קאָלעקציאָנער געזאַמלט אַלץ, וואָס האָט נאָר אַ שייַכות צום שפּריכווואָרט–פּתגי-יד, ביכער, ביכלעך, בראָשורן, אַזויערנאָך איז אויסגעוואַקסן אַ קאָלאָסאַלע אייניקאַרטיקע פּאַרעמיאָגראַפּישע ביבליאָטעק מיט שפּריכווערטער-ביכער פון אַלע שפּראַכן, צייטן און פֿעלקער, איבער פּינף טויזנט בענד, וואָס געפֿינט זיך בייַם הייַנטיקן טאָג אין רשות פון דער יאָגעלאָנישער אוניווערסיטעט-ביבליאָטעק אין קראָקע. דעם דאָזיקן גרויסן אוצר האָט בערנשטיין

---

* רעפֿעראַט, געהאַלטן אויפֿן צוזאַמענפֿאָר פון ייִוואָ, אויגוסט 1935.

אַליין קאַטאַלאָגירט, ביבליאָגראַפֿיש באַשריבן און אַרויסגעגעבן אין צוויי בילדערייכע, סאָלידע בענד א"ט Katalog dzieł treści przysłowiowej, אויך מיט אַ פֿראַנצויזישן טיטל: Catalogue des livres parèmiologiques composant la bibliothèque de Ignace Bernstein. בלויז אַדאַנק דער דאָזיקער וועלטבאַרימטער ביבליאָטעק האָט למשל געקאָנט צו שטאַנד קומען דאָס באַווונדערנדיקע פּאָרעמיאָגראַפֿישע ווערק פֿון סאָמועל (שמואל) אַדאַלבערג וועגן פּוילישע שפּריכוווערטער.

בערנשטיינס קאַטאַלאָג האָט דערזען די ליכטיקע שיין אין יאָר 1900, האָבן מיר, הייסט עס, הייַנט דאָס רעכט צו פֿייַערן אַ באַשיידענעם יובל פֿון אַ גרויסן אויפֿטו.

ביבליאָגראַפֿיע פֿון ייִדישע שפּריכווערטער

אין זיין רעצענזיע אויף בערנשטיינס קאַטאַלאָג (Mitt. d. Ges. f. jüd. Volksk. 1901, 115–121) האָט שוין אַלפֿרעד לאַנדוי באַמערקט, אַז „ס'איז זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אַז אַ ביבליאָטעק־קאַטאַלאָג קאָן נישט דערגרייכן די פֿולקומקייט פֿון אַ ביבליאָגראַפֿיע". דאָס האָט נישט געקאָנט דערגרייכן אַפֿילו בערנשטיין, וועלכער האָט פֿאַרמאָגט אַלע מעלות פֿון אַ געניטן, פֿאַכמענישן זאַמלער, און דערביי נישט געקאָרגט קיין געלט זיך צו באַזאָרגן מיט אַלעם געווינטשענעם. דעריבער האָט לאַנדוי, איבערדרוקנדיק די „ייִדיש-דייטשע" פּאָזיציעס פֿון בערנשטיינס רשימה, געקענט זיי באַרייכערן מיט נאָך עטלעכע גענדיקע.

דאָך זיינען אַפֿילו די 50 נומערן פֿון לאַנדויס רשימה, הגם זיי נעמען אַרום דעם משך צייט בלויז ביזן יאָר 1900, נישט פֿולקום, אַפֿילו פֿאַר יענער צייט. די צאָל פּאָזיציעס וועט זיך אָבער נאָך פֿאַרגרעסערן אַ סך מאָל, וועט מיר וועלן אַריינגענעמען די פּאָזיציעס ביז דעם היינטיקן טאָג און דערגאַנצן יענע רשימה מיט אויסגעפּינסן פֿון גרעסערן פֿאַרנעם, צעזייטע און צעשפּרייטע איבער ייִדישע צייטשריפֿטן פֿונעם פֿאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט אין פּלערליי שפּראַכן.

אַזאַ מין ביבליאָגראַפֿישע אַרבעט האָט איר זינען נישט דווקא ווי אַ אינווענטאַריזאַציע פֿונעם שפּריכווערטער־פֿאַרמעגן, זי קאָן אויך זיין אַ צושטייער צו דער געשיכטע פֿון ייִדישן שפּריכוואָרט, וועט געבן מיגלעכקייטן אויסצופֿאָרשן דעם אויפֿקום, די אַנטוויקלונג און דעם טויט סיי פֿון אייניקלנע שפּריכווערטער און רעדנסאָרטן סיי פֿון גאַנצע גרופּעס.

אין אַזאַ פֿאַל וואָלט מען גרייַלעך צו דער ביבליאָגראַפֿיע און אינווענטאַריזאַציע געדאַרפֿט אויך צורעכענען אויסזוגן פֿון שפּריכווערטער און רעדנסאָרטן פֿון די ווערק פֿון דער אַלט-ייִדישער ליטעראַטור, וואָס איז (מיט גאַנץ קנאַפּע אויסנאַמען, און דערצו פֿראַגמענטאַריש) נישט געטאָן געוואָרן, כאָטש די לעצטע יאָרן האָבן צו פֿאַרצייכענען אַן אויפֿשטייג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור-פֿאָרשונג. עס וואָלט געווען אַ יושר, אַז די אַספּיראַנטור בייַם ייִוואָ זאָל ווערן אויסגענוצט

פֿאַר דער דאָזיקער נוצלעכער און נויטוועניקער אַרבעט, לויטן מוסטער פֿון ענלעכע אויפֿטוען בײַ די אומות-העולם, ווו למשל דער דײַטשער שוסטער-פּאָעט האַנס זאַקס האָט זיך דערוואַרט אַזש אויף צוויי מאָנאָגראַפֿיעס וועגן די שפּריכוערטער אין זײַנע שאַפֿונגען.

נישט אָן באַטײַט וואָלט געווען אויך צוצורעכענען צו דער ביבליאָגראַפֿיע פֿון ייִדישע שפּריכווערטער יענע פֿאַרשייִדענערליי ספֿרי הפּתגמים. הגם זייער אָפּט זײַנען זיי אַ פּראָדוקט פֿון דער לוסט צום ווערסיפֿיצירן, קענען זיי טיילמאָל געבן אַן אָנצוהערעניש, ווי אַזוי אַ שפּריכווארט איז אויפֿגעקומען, אויפֿקלערן זײַן געגנזץ און זײַן וועג צום פֿאָלקסמויל.

אַ באַזונדער קאַפּיטל, לויט מײַן מיינונג, דאַרפֿן אין דער ביבליאָגראַפֿיע פֿאַרנעמען יענע שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן וועגן ייִדן פֿון אַנדערע פֿעלקער, וואָס מיט זיי האָט דער היסטאָריישער גורל צונויפֿגעהאָפֿטן טיילן פֿון אונדזער פֿאָלק. כּלאָחר יד וואָלט מען געקאָנט אויפֿציילן אַ שפּאָר ביסל אַזעלכע קלעפּערע און גרעסערע זאַמלונגען, אַרטיקלען און קאַפּיטלעך פֿון עטנאָגראַפֿישע מאָנאָגראַפֿיעס. אַזוי למשל דער באַווּסטער פּוילישער עטנאָגראַף פּראָפֿ׳ Bystroń היפּט קיינמאָל נישט איבער די דאָזיקע טעמע אין כּמעט אַלע זײַנע ווערק, בשעת Seiler אין זײַן Deutsche Sprichwörterkunde האַלט זיך פֿון דעם לחלוטין אָפּ.

דרײַ תקופֿות פֿון דער ייִדישער פּאַרעמיאָגראַפֿיע

אין דער ביז-איצטיקער זאַמלערישער אַרבעט פֿון ייִדישע שפּריכווערטער לאָזן זיך גאַנץ דײַטלעך באַמערקן דרײַ שאַרף אָפּגעגרענעצטע תקופֿות. אייגנטלעך דאַרפֿן מיר דאָ אַרײַננעמען, אָחוץ די זאַמלונגען פֿונעם רויזען מאַטעריאַל, אויך די באַאַרבעטונגען פֿון דעם דאָזיקן מאַטעריאַל, אמת גאַנץ קנאַפּע אין דער צאָל. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט וועט זיך נישט לאָזן אויפֿשטעלן אַ סכמעמ, פֿון וועלכער ס׳דאַרף זײַן געדרונגען, אַז בלויז אין דער נײַערער צײַט, אין דער דריטער תקופֿה וועלן זיך ווײַזן מער מאָנאָגראַפֿישע, וויסנשאַפֿטלעכע באַאַרבעטונגען אָדער סתם אויסטײַטשערישע סטודיעס וועגן שפּריכווערטער. ווײַל שוין אין דער ערשטער תקופֿה ווײַזן זיך אַזעלכע מיני אַרבעטן, ווי למשל (לויט לאַנדויס ביבליאָגראַפֿיע נומ׳ 24) קאָן-ביסטריצס ביכלע מיט דער דערקלערונג פֿונעם שפּריכווארט „ווען חסידים וואַנדערן, רעגנט עס", אָדער פּאַראַלעלן זוכנדיקע צוזאַמענשטעלונגען פֿון ייִדישע און רומענישע שפּריכווערטער פֿון מ. שוואַרצפֿעלד לשם פּאַראַלעלן (דאַרט נומ׳ 40).

אונדזער אײַנטיילונג אויף דרײַ תקופֿות איז באַערטיקט בלויז פֿונעם כּראָנאָלאָגישן שטאַנדפּונקט, און אין אַ געוויסער מאָס אויך דורכדעם, וואָס עס האָבן זיך דערבײַ געענדערט טיילווײַז די אופֿנים פֿון סיסטעמאַטיזירן דעם מאַטעריאַל.

אַרויסגייענדיק פֿון די דאָזיקע הנחות איז באַרעכטיקט די דרייטיילונג אויף: א) דעם פֿאַרבערנשטיינישן פּעריאָד, ב) בערנשטיינס ווערק און ג) דער נאָכ-בערנשטיינישער פּעריאָד.

ס׳איז כּדאַי צו כאַראַקטעריזירן אין אַלגעמיינע שטריכן יעדערן פֿון זיי באַזונדער, סיי אין כּמות, סיי אין איכות.

א. דער פֿאַרבערנשטיינישער פּעריאָד

אויפֿן שוועל פֿונעם דאָזיקן פּעריאָד, און אפֿשר טאַקע אַן אָנהייב פֿון דער אייגנטלעכער יידישער פּאָעזיע, איז דאָס קאַרדינאַל ווערק פֿון אברהם טענדלוי Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit. Als Beitrag zur Volks, Sprach, und Sprichwörter-Kunde, אַרויס אין יאָר 1860.

דאָס וואָרט Vorzeit כאַראַקטעריזירט גענוג בולט דעם צוגאַנג פונעם מחבר צו זיין מאַטעריאַל און אויפֿגאַבע. מען קאָן דעם דאָזיקן צוגאַנג אָנרופֿן אַרכעאָלאָגישער. ער באַטראַכט זיין זאַמלונג ווי אַן עכּטע פֿון אַמאָליקע צייטן, וואָס ווערט גאָנץ זיכער בקרובֿ אין גאַנצן אַנטשוויגן ווערן, וויל די צייט פֿון דער יידישער עמאַנציפּאַציע און רעפֿאָרמאַציע, ווען טענדלוי האָט געלעבט, ווערט דאָך ראַדיקאַל ענדערן דעם לעבן-שטייגער פֿון די דייטשע יידן. דעריבער האַלט ער פֿאַר נייטיק זיך מתנצל צו זיין פֿאַר זיינע מיטצייטלער, פֿאַר וואָס ער פֿאַרעפֿנט-לעכט די דאָזיקע ווערטלעך, און דערצו נאָך אין דער אָריגינעלער אויסשפּראַך:

„אַוודאי ווערט איטלעכער זאָגן, מען זאָל אָט דעם זשאַרגאָן, די דאָזיקע מוישעלייען, בעסער לאָזן פֿאַרשווינדן און אָפּשטאַרבן אָנשטאָט זיי צו פֿיקסירן און אויפֿסניי באַלעבן. אמת, אויך מיר ווינטשן זיך פֿונעם גאַנצן הארצן, אַז אַלע מוישעלייען, וווּ נאָר זיי געפֿינען זיך, זאָלן וואָס גיכער פֿאַרשווינדן פֿון דער שפּראַך און פֿונעם לעבן; אָבער זאָל דערפֿאַר פֿארגעסן וועלן אַלדאָס קרעפֿטיקע און טרעפֿיקע, וואָס דאָס פֿאָלק האָט זינט יאָרהונדערטער געטראַכט און געערדט אינעם דאָזיקן דיאַלעקט נישט נאָר אין דייטשלאַנד, נאָר אין אַלע יידישע קיבוצים, וואָס שטאַמען פֿונדאַנען?" (ז׳ VI). און אויף נאָך צוויי פֿולע דרוקזייטן זוכט ער פֿאַר זיך און זיין בוך אַ זכות אין דעם, וואָס אייגנטלעך געפֿינען זיך אין אָט דעם „זשאַרגאָן" שפּורן פֿון אַלט-דייטש און דייטשע פּראָווינציאַליזמען, וואָס ווערן על פּי טעות, נישט פֿאַרשטאַנענערהייט באַטראַכט פֿאַר זשאַרגאָניזמען, דערביי שטיצט ער זיך און שיצט זיך מיט די אויטאָריטעטן פֿון דייטשע ווערטערביכער און פֿון צונץ אַליין.

מיט אַזעלכע פֿאַרענטפֿערונגען פרווט ער פֿאַרדעקן דעם אמת, אַז אַליין איז ער נאָך אַ פּאָלקסטיפּ, וואָס איז גאָנץ היפּשלעך אייגנעטונקען אין דער פֿאָלקסטימלעכקייט און אַז די ליבע צו אָט דער אונטערגייענדיקער פֿאָלקסטימ-לעכקייט הייסט אים אויפֿהיטן די רעשטלעך פֿונעם פֿאָלקסדענקען און פֿאָלקסאַפּן. אפֿשר האָט אויך פֿאַר אים געשוועבט דעם דיכטערס פערז: Verweile noch, o Augenblick! du bist so schön!

הגם טענדלויס זאַמלונג איז אין פֿלוג דערעיקרשט אַ זאַמלונג שפּריכווער־טער, איז זי אָבער אַזוי צונויפֿגעשטעלט, אַז יעדער שפּריכווָארט צי ווערטל גיט אים אַ געלעגנהייט צו וויטערע עקסקורסיעס אויפֿן געביט פֿון פֿאָלקלאָר, עטנאָ־גראַפֿיע אָדער שפּראַך. אַזוי־ערנאָך ווערט שוין קלאָר דעם מאַטעס פּוונה, וואָס ער האָט איר געגעבן אַ תּיקון אינעם אונטערקעפּל פֿונעם בוך.

ער האָט זיך געמוען צו דער דאָזיקער אַרבעט דערפֿאַר, ווייל ער האָט אײַנגעזען, אַז פֿון טאָג צו טאָג ווערן אַלץ מער פֿאַרשוווּנדן די שפּריכווערטער פֿונעם מויל פֿון דייטש־ייִדישן שטאַם, און לאָזן זיך שוין זעלטן הערן אַפֿילו בײַם עלטערן דור.

די מקורים פֿאַר טענדלויס זאַמלונג זײַנען געווען ס׳רובֿ מינדלעכע, דירעק־טע. טיילווײַז האָט דער מחבר אויסגענוצט זײַנע אייגענע ידיעות פֿון דער יוגנט־צײַט, טיילווײַז האָט ער אויסגעפֿאָרשט אַלטע מענטשן (versteinerte Personen). בלויז שפּראָכן און רעדנסאָרטן, וואָס האָבן אַ געוויסע שייכות צו מעשׂיות און לעגענדעס, האָט ער אויך אין אַ געוויסער מאָס געזוכט אין אַלטע ספֿרים, ווי „מעשה־בוך" און „שמחת הנפֿש" (ז׳ IV).

גאַנץ ריכטיק האָט ער אויך פֿאַרשטאַנען אַרײַנצונעמען ווערטלעך, וואָס געפֿינען זיך אין דער רבנישער ליטעראַטור, אויב ער האָט געהאַט גראַנטיעס, אַז זיי ווערן געברויכט דורכן פֿאָלק און זײַנען געווָארן זײַן טאָג־טעגלעך אייגנס.

לײַדער אָבער האָט ער אויסגעלאָזט—און דערין איז ער קיין יוצא מן הכּלל ניט—עראָטיקא און רוסטיקא, צולאָנדיק נאָר בלויז טיילמאָל אייניקע גרעב־לעכע ווערטער. אָבער דעם אמתן שאָדן פֿאַר די קומענדיקע פֿאָרעמיאָגראַפֿן האָט ער געבראַכט דערמיט, וואָס ער האָט, און דווקא בכּיוון, ניט אַרײַנגענומען לאָקאַלע ווערטלעך און שפּריכווערטער, וואָס מיר רופֿן זיי הײַנט גאָר אַגראַפֿישע שפּריכווערטער; (זיי זײַנען פֿאַרבונדן מיט מקומות, גאַסן, אַפֿילו איינצלנע טיפֿן און כאַראַקטעריזירן טיילמאָל אַ גאַנצן כּלל אָדער גרופּע.) וואָרעם פֿון די דייטש־ייִדישע אַמאָליקע קיבוצים זײַנען אין דעם פּרט פֿאַרבליבן נישטיקע שפּורן, זיי וואָלטן דאָך אָבער געקאָנט זײַן אַ וויכטיקער צושטייער צו דער קולטור־געשיכטע פֿונעם אַמאָליקן ייִדיש־רייִדנדיקן קיבוץ אין דייטשלאַנד.

טענדלוי האָט געהאַט וויטגרייכדיקע אַמביציעס. נישט נאָר אַ זאַמלונג האָט ער געוואָלט זײַן, נאָר אַ פֿאַרגלייכדיקע שטודיע. דעריבער האָט ער זיך סומן געווען אויף זאַמלונגען פֿון עלטערע און נייערע דייטשע, שווייצערישע און ענגלישע, ווי אויך ביבלישע און תּלמודישע שפּריכווערטער, כּדי צו באַווײַזן ענלעכקייטן און אַנאַלאָגיעס. און ווי עס ווײַזט אויס, האָט אים דערצו באַוויליגן נישט אַזוי דער ריין וויסנשאַפֿטלעכער אינטערעס, נאָר די דעמאָלטיקע משפּילישע כּוונה, צו באַווײַזן, אַז ייִדן אין זייער דענקען זײַנען גלייך צו אַלע אַנדערע אויפֿגע־קלערטע פֿעלקער, און זיי האָבן זיך נישט וואָס צו שעמען לגבי יענע.

בסך־הכּל האָט ער צונויפֿגענעקליבן 1070 שפּריכווערטער. אָבער די דאָזיקע ציפֿער לאָזט זיך לײַכט נאָך פֿאַרגרעסערן, ווייל טענדלוי ציטירט אין זײַנע

באַמערקונגען און הערות טיילמאָל נאָך אייניקע רעדנסאַרטן, וואָס דאַרפֿן אַרויסווײַזן אַנאַלאָגיעס, צי נוסחאות, און דעריבער שטעלט ער זיי נישט אַרויס באַזונדער.

וואָס שייך דער פֿונאַנדערטיילונג און אונטערשיידונג פֿון אַזעלכע מינים ווי שפּריכוואָרט, רעדנסאַרט, שפּראָכן, ווערטלעך, ברכות און קללות, איז ער נישט הינטערשטעליק לגבי דער מיטצײַטלערישער וויסנשאַפֿט, וועלכע האָט אַזאַ פֿײַנע ניואַנסירונג נאָך נישט פֿאַרשטאַנען.

דאָס גלײַכן איז זײַן סיסטעם פֿון אײַנטיילן דעם צונויפֿגעקליבענעם מאַטע-ריאַל נישט קיין פּאַרעמיאָגראַפֿישער לויט די איצט אָנגענומענע כללים, וועלכע זײַנען שוין אײַנגעפֿירט געוואָרן דורך וואַנדער אין זײַן דײַטשן שפּריכווערטער-לעקסיקאָן אין 1863, אַלזאָ מיט דרײַ יאָר שפּעטער, ווי טענדלוי האָט אַרויסגע-געבן זײַן בוך.

קודם-כל פֿירט טענדלוי אײַן פֿיר הויפּטגרופּעס, דהײַנו: I. שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן, וואָס האָבן אַ שײַכות צו תּנכישע און תּלמודישע פּערזענלעכקייטן און פּאַסירונגען; II. שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן פֿונעם לעבן; III. פּראַקטישע חכמה (Klugheistsregeln) און דערפֿאַרונגען; IV. שפּריכווערטער און רעדנס-אַרטן, וואָס באַציען זיך אויף מיטן, מסורות, לעגענדעס און אַנעקדאָטן. די דאָזיקע הויפּטגרופּעס טיילט ער ווידער אײַן אויף אונטערגרופּעס לויט אַזעלכע קאַטעגאָריעס, ווי שכל און נאַרישקייט אָדער עשירות און אָרעמקייט וכדומה, און אַלץ פּאָרווײַז אין קעגנזעצלעכקייטן.

מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אַ ביסל לענגער בײַ טענדלויס ווערק, ווײַל עס איז פֿאַר אונדז וויכטיק צוליב דעם מאַטעריאַל גופֿא, וועלכער האָט טיילווײַז אַן אַרכעאָלאָגישן ווערט בײַ הײַנטיקן טאָג, טיילווײַז אויך, ווײַל עס קאָן אונדז דינען פֿאַר היסטאָריש-גענעטישע שטודיעס. און דערבײַ מוזן מיר האַלטן אין זינען, אַז זײַנע פֿעלערן און מעטאָדישע חסרונות קאָנען בשום אופֿן ניט זײַן קיין גרונד אויף מבֿטל צו זײַן דעם אויפֿטו זײַנעם.

ב. יצחק בערנשטיין

די פּאָפּולאַריטעט פֿון בערנשטיינס שפּריכווערטער-זאַמלונג האָט עטלעכע סיבות. צוערשט, ווײַל ס'האָט זיך אײַנגעבירגערט צווישן דעם ברייטערן עולם די מיינונג, אַז דאָס איז דאָס איינציקע ווערק אין ייִדיש פֿונעם דאָזיקן מין. צו דער דאָזיקער מיינונג האָבן אַ סך בײַגעטראָגן כמעט אַלע פֿאָרשער, וועלכע האַלטן זיך בײַם ציטירן שפּריכווערטער רק לויט בערנשטיינען. ספּעציאַל-פֿאָרשער ווידער, ד"ה פּאַרעמיאָגראַפֿן, טוען שטענדיק פֿאַרגלײַכן זייערע זאַמלונגען מיט בערנשטיינען, און אַזויערנאָך קאָנטראָלירן זיי זיך נאָך. נישט קיין חידוש דערי-בער, וואָס בערנשטיינס זאַמלונג איז כמו ווי קאַנאָניזירט געוואָרן.

עס קלינגט אומגלויבלעך, אָבער דאָך לייגט זיך עס אויפֿן שכל, אַז אויך די טיפּאָגראַפֿישע זײַט, די אויסשטאַטונג פֿונעם בוך האָבן שטאַרק גורם געווען

צו זײַן דערפֿאָלג. מיר זײַנען דעמאָלט נישט געווען צוגעוווינט צו אַזעלכע שיער ניט לוקסוסדיקע אויסגאַבעס אין יידיש, בפֿרט וויסנשאַפֿטלעכע, וואָס זײַנען אַגב אויך געווען אַ גרויסע זעלטנהייט. נעמענדיק בערנשטיינס בוך אין דער האַנט אַרײַן, האָט מען גלײַך אויפֿן ערשטן בליק געקראָגן אַכטונג און צוטרוי. דער דאָזיקער פּסיכאָלאָגישער מאָמענט דאַרף ווערן אויך דערמאָנט בײַ דער אָפּשאַצונג פֿון בערנשטיינס פּאָזיציע אין דער געשיכטע פֿון דער יידישער פֿאַרעמיגראַפֿיע.

ערשט דער מעטאָדישער ווערט פֿונעם ווערק באַשטימט זײַן וואָגיקייט, און דאָס האָט געגעבן דעם שטויס די שפּעטערדיקע זאַמלער צו גיין אין זײַנע דרכים. דערהויפּט זײַנען עס די צוויי עיקרדיקע פּרינציפּן, וועלכע מאַכן עס פֿאַר אַ וויסנשאַפֿטלעכן סטאַנדאַרדווערק, ראשית איז עס די סיסטעמאַטיק, והשנית דער מפֿתח.

בײַם אויסדרן די שפּריכווערטער האָט ער אָפּגעוואָרפֿן דעם פֿאַרעלטערטן און נישט-פּראַקטישן אופֿן פֿון סדר אַלף-בית, און טאַקע לויטן ערשטן וואָרט, נאָר אײַנגעפּירט דאָס אַזוי גערופֿענע שלאָגוואָרט, ד״ה איין וואָרט אינעם שפּריכוואָרט, וואָס קאָנדענסירט אין זיך דעם גאַנצן תּמצית און מאַכט אויס דעם גאַנצן זינען זײַנעם. די דאָזיקע סיסטעם איז פּראַקטישער דערפֿאַר, ווײַל דער זוכער פֿאַרלירט נישט קיין איבעריקע צײַט בײַם נאָכקאָנטראָלירן, אויב ער פֿאַרשטייט ריכטיק צו געפֿינען און פֿאַרשטיין דאָס שלאָגוואָרט פֿון זײַן שפּריכוואָרט, איז אים שוין גאָר גרינג אויסצוגעפֿינען בײַ בערנשטיינען דאָס פּאַסיקע און אַנאַלאָגישע, און אַזויערנאָך גיך דערגיין, צי דאָס קאָנטראָלירטע שפּריכוואָרט געפֿינט זיך אָדער נישט אין דער זאַמלונג.

ס׳קאָן אָבער פּאַסירן, ווי למשל בײַם שפּריכוואָרט „פּורים איז ניט קיין יום-טובֿ, קדחת איז נישט קיין קרענק״, אַז עס לאָזן זיך אויסגעפֿינען אַזוי צוויי שלאָגווערטער, דעמאָלט טוט בערנשטיין אַזוי, אַז ער שטעלט עס אינעם טעקסט גופֿא אונטער איינעם פֿון די ביידע שלאָגווערטער, און דאָס צווייטע שלאָגוואָרט טראָגט ער אַריבער צום סוף בוך, צום מפֿתח, וועלכער נעמט אָט די אַלע טאָפּלט-קייטן, און ער וויזט אָן דעם וועג אויף אויסצוגעפֿינען דאָס געזוכטע און פּאַסיקע.

די דאָזיקע גרויסע מעלות קאָנען אָבער בײַ היינטיקן טאָג נישט פֿאַרדעקן געוויסע חסרונות פֿון בערנשטיינס שפּריכווערטער-זאַמלונג.

נישט אָפּצושוואָכן איז דעם איינדרוק, אַז בערנשטיין האָט זײַנע מאַטעריאַלן געזאַמלט במשך פֿון 35 יאָר און אָנגעזאַמלט, ווי פֿאַר יענער צײַט און ווי פֿאַר אַ יחיד, אַ גאַנץ בכּבֿודיקן אייגנס פֿון קרובֿ 4000 נומערן. געזאַמלט האָט ער זיי פֿונעם פֿאָלקסמויל, גלײַך בײַם קוואַל, און דערצו בײַם לעבעדיקסטן און פֿאָלקס-טימלעכסטן קיבוץ, בײַ די מזרח-יידן פֿון רוסלאַנד, פּוילן און גאַליציע. אָבער די דאָזיקע טעריטאָריע איז אַזוי גרויס און אויסגעשפּרייט, וויזט אַרויס אַזוי פֿיל אונטערשיידן סײַ שפּראַכלעכע, סײַ קולטורעלע, אַז עס איז אוממעגלעך צו באַהאַנדלען זיי ווי פּל הנערים, בשעת דיפֿערענצן זײַנען גאָנץ זיכער פֿאַראַן, צי אין דער גרענעצן פֿון פֿאַרשפּרייטקייט פֿון אַ געוויסן שפּריכוואָרט, צי אין דער פֿאַרשפּרייט-

קייט און ניואַנסירונג פֿון די וואַריאַנטן. פֿון דעם דאָזיקן וויכטיקן שטאַנדפונקט אַרויסגייענדיק, פֿילן מיר דעם אויספּעל פֿון ידיעות וועגן די מקומות, פֿונוואַנען אַ געווויס שפּריכוואָרט שטאַמט. דער אַלגעמיינער פּרינציפּ, אַז אַלע שטאַמען פֿונעם מזרח-יידישן קיבוץ, איז צו קנאַפּ, ווייל וווּ וועלן מיר צוריקנעמען אַזעלכע שטאַמען, ווי קורלענדישע יידן, אונגאַרישע, קאַרפּאַטאָ-רוסישע און אויך למשל סיבירער יידן? דעם דאָזיקן פּעלער וועט מוזן פֿאַרריכטן די היינטצייטיקע יידישע פּאַרעמיאָגראַפֿיע און ווי וויַיט מיגלעך דורכקאָנטראָלירן בערנשטיינס זאַמלונג.

בערנשטיין גייט אויך אין די דרכים פֿון זיינע פֿאָרגייער און מיטצייטלער, בשעת ער נעמט נישט אַריין אין דער אַלגעמיינער זאַמלונג גראָבע און ערָאטישע שפּריכווערטער, נאָר ער האָט זיי אויסגעטיילט באַזונדער און געדרוקט אין דעם זעלביקן יאָר 1908 אין אַ באַזונדערער אויסגאַבע אַלס Erotica et rustica. צום מיינטט פּירט זיך, אַז אַזעלכע אויסגאַבעס ווערן נישט פֿאַרשפּרייט פֿראַנק און פֿרַיי צווישן דעם ברייטן עולם, נאָר זיי ווערן פֿאַרשפּרייט בלויז צווישן די פֿאַראינטערעסירטע, אַלס פּריוואַטדרוק, משמעות האָט בערנשטיין געטראַכט, אַז זיין הויפּטווערק זאָל זיין נישט נאָר פֿאַר די ענגע קרייזן וויסנשאַפֿטלער, נייערט אויך אַ פֿאָלקסבוך, און דעריבער האָט ער אויסגעשלאָסן יענעם ערָאטישן מאַטעריאַל, וועלכער איז מסתּמא, לויט זיין מיינונג, נישט דערציערישׂ. אַ ראַיה דערויף איז, אַז חוץ דער גרויסער אויסגאַבע מיט אַ לאַטיינישער טראַנסקריפּציע און טיפּאָגראַפֿיש גלענצנד אַרויסגעבענער האָט ער גדרוקט, אויך אין דעם זעלביקן יאָר, אַ פֿאָלקסטימלעכע, אַ ביליקערע, אָן דער טראַנסקריפּציע און אָן דעם גלאָסאַר. אַלס נאָך איין באַווייז קאָן דינען אויך דאָס, וואָס דאָס לעבנסוועלט זיינס האָט בערנשטיין „דעם יידישן פֿאָלק געווידמעט".

ג. נאָכבערנשטיינישער פּעריאָד

מיט בערנשטיינס זאַמלונג איז אָבער וויַיט נישט אָפּגעשלאָסן געוואָרן די פּאַרעמיאָגראַפֿישע זאַמל-אַרבעט. פֿאַרקערט! איבער כּמה וכּמה סיבות האָט אַ פּלייץ געטאָן אַ שטראָם פֿון פֿאַרשיידענערלייַ צושטייַערס, וועלכע וואַרטן נאָך אויף זייער קאָדיפֿיקאַטאָר, וועלכער זאָל זיי אַלע צוזאַמענענעמען און טעזאַירירן אין אַן אייניהייטלעכן קאָרפּוס.

כּדי צו כאַראַקטעריזירן דעם דאָזיקן פּעריאָד, וועלן מיר מוזן אונדזער איבערבליק פֿונאַנדערטיילן אין געוויסע קאַטעגאָריעס און לכל הפּחות אונטער-שטרייכן דאָס וויכטיקסטע. אַנדערש וואָלט אויסגעקומען צו געבן אַ ביבליאָגראַפֿיע מיט אַ קירצערער אָדער לענגערער אָפּשאַצונג פֿון יעדער באַזונדערער פּאָזיציע.

מיר וועלן פֿרוון איינטיילן דעם גאַנצן מאַטעריאַל אין דרַיי הויפּט-קאַטעגאָריעס: א) זאַמלונגען, ב) זאַמלונגען לויט שלאָגווערט און ג) פּאַרעמיאָלאָגישע סטודיעס.

א) זאַמלונגען טרעפֿן מיר סײַ אין באַזונדערע בוך-אויסגאַבעס, ווי אַזעלכע חשובֿע פֿון ש. באַסטאָמסקי, סײַ אין עטנאָגראַפֿישע געמישטע אויסגאַבעס, סײַ אַפֿילו צעשאָטן אין פּעריאָדישע צײַטשריפֿטן און צײַטונגען. אָבער דאָס שותפֿישע אין זיי איז דאָס שטרענגע געאָגראַפֿישע אָפּגרענעצן טעריטאָריאַלע שפּריכווערטער-גרופּעס. אין די Mitteilungen איז שוין אינעם קעפּל איבער יעדער באַזונדערער זאַמלונג אָנגעמערקט, פֿון וועלכע מקומות זיי שטאַמען, צי פֿון ביימען, אונגערן, מזרח-גאַליציע, ליטע, אַפֿילו אירקוטסק. דאָס איז אַוודאי אַ גרויסער געווינס, מיר ווייסן למשל גענוי, אַז אַ. לאַנדויס זאַמלונג „שפּריכווער-טער און רעדנסאַרטן" (Jahrbuch für Jüdische Volkskunde 1923) שטאַמט פֿון בראָד, גאַליציע, פֿון מיטן פֿאַרגאַנגענעם י"ה. און אַדאַנק דער פֿילאָלאָגישער געניטקייט פֿונעם זאַמלער האָבן מיר זיי באַקומען פֿאַרצייכנט דיאַלעקטיש. שמואל רובינשטיין און שמואל לעהמאַן גייען אַגבֿ נאָך ווײַטער: זיי באַנוגענען זיך ניט מיט באַצייכענען דאָס אָפּשטאַמלאַנד, נאָר זיי פֿאַרצייכענען גענוי אויך דעם אָפּ-שטאַמאָרט. און בײַ אַנדערע זאַמלונגען, וועלכע זײַנען נישט אַזוי פּעדאַנטיש פּינקטלעך, ווייסן מיר (באַסטאָמסקי) אָדער מיר זײַנען זיך משער (פּיראָזשניקאָוו), פֿונוואַנען די שפּריכווערטער שטאַמען.

אַ נײַס אין דער תקופֿה איז דאָס אויסטיילן דורך פּרילוצקי-לעהמאַן די געאָגראַפֿישע שפּריכווערטער און ווערטלעך באַזונדער.

דער געהעכערטער אינטערעס פֿאַר פֿאָלקלאָרישע דערשײַנונגען האָט ניט אייי-נעם באַוויגן אויפֿצוכאַפּן ווערטלעך פֿון אַמאָל ייִדיש-ריידנדיקע מקומות, ס'רובֿ אין מערבֿ-אייראָפּע. אַזויערנאָך האָבן מיר איצט אַ גאַנץ היפּשע צאָל נאָטיצן, וואָס קאָנען שטאַרק צו נוץ קומען פֿאַר דער ווײַטערדיקער פֿאָרשונג. אויך אין דער טעגלעכער פּרעסע קען מען זייער אָפֿט געפֿינען, אמת גאַנץ מאָגערע, זאַמלונ-גען שפּריכווערטער, זיי טראָגן אָבער גיכער אַ פֿאַרווײַלנדיקן אָדער פֿעליעטאָניס-טישן כאַראַקטער. פֿאַר דער קאָדיפֿיקאַציע פֿון אַלע שפּריכווערטער האָבן זיי אַ קנאַפּן ווערט, ווײַל מען ווייס קיינמאָל נישט, פֿונוואַנען זיי שטאַמען, צי אפֿשר זײַנען זיי בלויז איבערגעשריבן פֿון שוין באַקאַנטע מקורים. עס איז אונדז אַפֿילו אויסגעקומען צו טרעפֿן אין אַ טאָגצײַטונג אַזאַ מין זאַמלונג אונטערן קעפּל „ייִדישע שפּריכווערטער", און שוין בײַם ערשטן בליק האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער אויטאָר האָט געגעבן אַ בינטל, מסתּמא אייגענע, אַפֿאָריזמען, וואָס האָבן ניט קיין שום שײַכות מיט שפּריכווערטער. איז אַפֿילו בײַם צונויפֿשטעלן אַ ביבלי-אָגראַפֿיע פֿון שפּריכווערטער מוז מען אויך זײַן שטאַרק געוואָרנט.

מיר דאַרפֿן באַטראַכטן די דאָזיקע אַלע צושטײַערס ווי רוי-מאַטעריאַל פֿאַרן קומענדיקן גרויסן טעזאַורוס פֿון ייִדישע שפּריכווערטער, און דעריבער נעמען מיר זיך נישט אַזוי צום האַרצן, וואָס ס'רובֿ זאַמלער זײַנען נישט געגאַנגען אין די דרכים פֿון בערנשטיין בנוגע סיסטעמאַטיק. מיר טרעפֿן דאָ אַלע מיגלעכע, פֿאַר-עלטערטע און נײַע אופֿנים פֿון סיסטעמאַטיק, אָנגעהויבן פֿון פּשוטן צוזאַמענשטעל לויט אַלף-בית פֿונעם אָנהייב-וואָרט, איבער פֿעליעטאָנאַרטיקע באַגריף-באַשטימונ-

גען, ווי גאָט, ייִדן, ווי איינס אַזוי דאָס צווייטע, אַ ביסל און אַ ביסל ופּדומה, ביז די ריכטיקע–לויט שלאָגווערטער.

לויט דער צאָל פֿון צוזאַמענגעקליבענעם מאַטעריאַל זיינען זיי אויכעט פֿאַר־שיידנאַרטיק: זייער צאָל באַטרעפֿט פֿון עטלעכע צענדלינג נומערן ביז אין די טויזנטער.

עס בלייבט אונדז אַ טרייסט פֿאַר דער צוקונפֿט, אַז דער דאָזיקער מאַטע־ריאַל וועט נאָכן איבערקאָנטראָלירן שטאַרק צו נוץ קומען, לויט דעם ווערטל „אַ ביסל און אַ ביסל גיט אַ פֿולע שיסל".

ב) אונטער שלאָגוואָרט־זאַמלונגען דאַרפֿן מיר פֿאַרשטיין אַזעלכע מיני קאָלעקציעס, וועלכע ווערן קאָאָרדינירט אַרום איינצעלנע באַגריפֿן, ווי למשל אַלע ווערטלעך, שפּריכווערטער, רעדנסאַרטן ופּדומה, וואָס האָבן אַ דירעקטע אָדער מעטאַפֿאָרישע שייכות צום ענין מסחר, גליק און דאָסגלייכן. שווער איז זיי אַריינ־צורעכענען אין די כּל המיני פּשוטע זאַמלונגען, וויל די פֿוונה פֿון זייער מחבר אָדער צוזאַמענשטעלער, ווי אויך דער עפּעקט, זיינען גאָר אַנדערע. פֿון אַ דורכשניטלעכער זאַמלונג מאַטעריאַלן שיידט זיי אָפּ דער שיער נישט מאָנאָגראַפֿישער כאַראַקטער זייערער. בכלל געפֿינט מען זיי דעם אײַנדרוק ווי אַ צוגרייטונג צו אַ גרויסער שפּריכווערטער־זאַמלונג, נעמען צוזאַמען אונטער אײַן באַגריף דעם גאַנצן שייכותדיקן מאַטעריאַל. אַזעלכע זיינען למשל די אַרבעטן פֿון חיים ספּיוואַק. גאָר אַ סך אין דעם האָט אויפֿגעטאָן לעהמאַן, אין זײַן אַרבעט וועגן „גנבֿה און גנבֿות", אָבער דאָס פֿאָפּולערסטע פֿון דעם מין איז דאָס בוך פֿון יהודה עלזעס „דער ווונדער־אוצר פֿון דער ייִדישער שפּראַך". לויט אַזעלכע קאַטעגאָריעס, ווי שבתים און ימים־טובים, אכילה, בעלי־מלאָכות שטעלט ער צו־זאַמען דעם גאַנצן שפּראַכלעכן מאַטעריאַל, וואָס געפֿינט זיך אין פֿאָלקסמויל (ציטירט לויט בערנשטיין פֿון אייגענעם קענען) און אין דער עלטערער און קלאַסישער ייִדישער ליטעראַטור. להיפוך צו ספּיוואַק און לעהמאַן, וועלכע סעגרע־גירן בלויז דעם מאַטעריאַל, גיט עלזעס אַ לויפֿנדיקן טעקסט, וואָס ער וועבט אין דעם אַריין דעם מאַטעריאַל.

ג) שטודיעס וועגן שפּריכווערטער געהערן אייגנטלעך שוין צום געביט פֿון פֿאַרעמיאָלאָגיע. אויב מיר קענען זיך נאָך אַ ביסל גרייזן מיט דעם געזאַמלטן מאַטעריאַל, מוזן מיר אָבער מיט אַ האַלב מויל רעדן וועגן דער דאָזיקער גרופּע, וועלכע איז–לאָמיר זיך טרייסטן, בלויז דערווייל נאָך–זייער נישט אָנזעצוודיק. כאָטש, צוריק געשמועסט, איז בײַ די אומות־העולם לערך אויך נישט קיין סך בעסער. די דײַטשן קאָנען זיך באַרימען מיט אײַן גרויס ווערק זײַלערס Deutsche Sprichwörterkunde, און די פּאָלײַקן מיט יאָן סטאַניסלאַוו ביסט־ראָנס Przysłowia polskie. די רעשט זיינען קלענערע שטודיעס, אָבער אויך נישט איבעריקס פֿיל אין צאָל. פּאַרעמיאָלאָגיע איז אַ גאַנץ יונגע וויסנשאַפֿט בכלל, אַפֿשיטא–די ייִדישע פּאַרעמיאָלאָגיע.

ווען מיר זאָלן זײַן שטרענג, וואָלטן מיר צו די פּאַרעמיאָלאָגישע פֿאָרשונ-גען געקענט צורעכענען בלויז מ. ווינערס „די ראָל פֿון שפּראַך-פֿאָלקלאָר אין דער ייִדישער ליטעראַטור" („שריפֿטן", קיעוו 1928), אי דאָס אויך מיט אַ געוויסער באַוואָרעניש, ווײַל דער ציל, וואָס ווינער האָט זיך געשטעלט, איז אַ גאַנץ אַנדע-רער און נאָר מחמת אַרגומענטאַציע לענט ער זיך אָן אויפֿן שפּראַכפֿאָלקלאָר. די טענדענץ זײַנע איז צו באַווײַזן, אַז אין דער עלטערער ייִדישער ליטעראַטור האָט שפּראַכפֿאָלקלאָר געדינט פֿאַר אַ מיטל פֿון קריטיק, וואָס דערמיט האָבן זיך באַנוצט די מחברים אין זייער משכּילישן קאַמף קעגן דער אָפּגעשטאַנענקייט פֿון דער ייִדישער סבֿיבֿה.

אינטערעס דערוועקט דער טיטל פֿון ש. רודניאַנסקיס אַרטיקל „די פֿילאָזאָפֿיע פֿון די ייִדישע שפּריכווערטער" („לעבן און וויסנשאַפֿט", ווילנע 1912, נומ׳ 8 – 9). אָבער ער אַנטוישט, ווען מיר ווערן געוווֹיר, אַז דער מחבר פֿלײַסט זיך מיט דער הילף פֿון עטלעכע ייִדישע שפּריכווערטער צו באַווײַזן זייער קרובֿהשאַפֿט אַזש מיט ספּינאָזעס פֿילאָסאָפֿיע.

צו דער פּאַרעמיאָלאָגישער קאָלעקציע אונדזערער ווילט זיך אויך צורעכענען לייבל טויבשעס ביכל „תּלמודישע עלעמענטען אינם ייִדישן שפּריכוואָרט", ווײַל ווי גרײַזיק און טיילמאָל נישט זיכער עס זאָלן נישט זײַן סײַ די מעטאָדיק, סײַ געוויסע אויספֿירן זײַנע, דאָך איז עס אַ גאַנץ וואָגיקער צושטײַער פֿאַר דער פֿילאָלאָגיש-גענעטישער אויספֿאָרשונג פון אַ סך ייִדישע שפּריכווערטער. אַן ענלע-כער כאַראַקטער האָט דאָס לעצטנס דערשינענע בוך: „השפּעת ספֿרותנו העתּיקה על פּתגמי העם", פֿון חיים-שלמה סאַמעט, וואַרשע 1935.

דער פּאַרעמיאָלאָגישער פֿאַרמעג אונדזערער איז זיכער נישט קיין חשובֿער, אָבער עס איז צו האָפֿן, אַז מיטן וווּקס פֿון דער עטנאָגראַפֿישער אַרבעט וועלן זיך אויך קלײַבן מער פּאַרעמיאָלאָגישע פֿאָרשונגען. אַ כּוללדיקער טעזאַורוס פֿון ייִדישע שפּריכווערטער וואָלט אין דעם פּרט געווען די שטאַרקסטע אָנרעגונג און די גרעסטע הילף.

ייִדישער שפּריכווערטער-לעקסיקאָן

איידער מען טרעט צו צוצוגרייטן אַ לעקסיקאָן פֿון ייִדישע שפּריכווערטער, מוז מען זיך אָפּגעבן אַ גאַנץ קלאָרן דין-וחשבון וועגן דעם פּלאַן און דעם ציל פֿון אַזאַ לעקסיקאָן. צי דאַרף עס ווידער זײַן בלויז אַ זאַמלונג פֿון רויוואַרג, וואָס עמעצער וועט שפּעטער אויסנוצן לויט זײַן אײַנזען, אָדער ער דאַרף זײַן אויפֿגעבויט לויט געוויסע פּרינציפּן, וואָס וועלן שוין באַלד געבן אַן ענטפֿער אויף געוויסע פּאַרעמיאָגראַפֿישע פּראָבלעמען. אונדז דאַכט זיך, אַז דער לעצטער אופֿן איז דער צוועקמעסיקערער, וואָרעם סײַ-ווי-סײַ פֿאָדערט ער נישט קיין באַזונדערע אַרבעט און ענערגיע, נאָר די צוגרייט-אַרבעטן קאָנען און דאַרפֿן ווערן אַזוי אַוועקגעשטעלט, אַז זיי זאָלן טאַקע גלײַך פֿאַרענטפֿערן די געהעריקע שאָלות.

דריי עיקרדיקע פֿראַגן שטעלן זיך קודם-כל אַוועק פֿאַר אונדז און פֿאָדערן אַ פּרעציזן ענטפֿער, דהיינו: א) וואָס דאַרפֿן מיר אַרײַננעמען אין דעם לעקסיקאָן, ב) פֿונוואַנען זאָלן מיר שעפּן דעם מאַטעריאַל, ג. ווי אַזוי אים צו סיסטעמאַטיזירן.

א. בײַ די מיינסטע שפּריכווערטער-זאַמלונגען איז אָנגענומען דער פּלל, וואָס גלײַכט דאָס רובֿ אויך זײַן אויסדרוק אין זייער נאָמען „שפּריכווערטער און רעדנסאָרטן". די מחברים האָבן אינטוִיטיוו דערפֿילט, אַז ס'איז שווער די צוויי קאַטעגאָריעס פֿונאַנדערצושײדן, אַפֿילו נישט כּדאי דאָס צו טון, כאָטש זיי האָבן זיך נישט גרינדלעך פֿונאַנדערגעקליבן אין די דאָזיקע צוויי קאַטעגאָריעס.

און דאָך שטייט פֿאַר אונדז די דאָזיקע פֿראַגע אין איר גאַנצער האַרבקייט. צי דער גלעפֿלאָנטער לעקסיקאָן דאַרף אַרײַננעמען בלויז בולטע שפּריכווערטער, צי אויך רעדנסאָרטן, וואָס דיפֿערענצירן זיך אין שפּריכווערטערלעכע רעדנסאָרטן, געגראָמטע סענטענצן, שפּריכווערטערלעכע פֿאָרמולעס, ברכות, קללות וכדומה. די ביזאיצטיקע פּראַקטיק האָט גלעפּסקנט, אַז שפּריכווערטער און שפּריכווערטערלעכע רעדנסאָרטן זײַנען קרובֿים און דעריבער קאָנען זיי הויזן בשכנות. אַ שפּריכוואָרט ווערט באַטראַכט פֿאַר אַ גאַנצן, פֿאַרענדיקטן געדאַנק מיט אַן אייגענעם סוב-יעקט. די שפּריכווערטערלעכע רעדנסאָרט ווידער פֿאָרמאַגט נישט קיין אייגענעם סוביעקט און ווערט ערשט קלאָר און פֿאַרשטענדלעך אין דער פֿאַרבינדונג מיט אַן אַנדער זאַץ בשעתן שמועס. הייסט עס, אַז דער סוביעקט איז ערגעץ דרויסן. אָבער עס קאָן גרייַלעך גלעמאָלט זײַן, אַז אַזאַ רעדנסאָרט קאָן לייכט פֿאַרוואַנדלט ווערן אין אַ שפּריכוואָרט. למשל: ער קוקט ווי אַ האָן אין בני-אדם—איז אַ רעדנסאָרט, אָבער קוקן ווי אַ האָן אין בני-אדם—ווערט שוין אַ שפּריכ-וואָרט, אָדער: ער טאַנצט אויף צוויי חתונות, לגבי: טאַנצן אויף צוויי חתונות.

איז פֿאַרשטענדלעך, אַז די ביידע מינים פֿאָרן זיך ראשית-כל אינעם בא-ווּסטזײַן פֿונעם זאַמלער אַלס שפּריכווערטערלעכער מאַטעריאַל. אָבער פֿונדעסטוטעגן דאַרפֿן פֿאַררעכנט ווערן פֿאַר שפּריכווערטער און רעדנסאָרטן אין בריייטסטן זינען פֿון וואָרט אויך אַלע אַנדערע מיני שפּראַכלעכע פֿאָרמאַציעס, וואָס זײַנען פּעטרי-פֿיצירט און אין שטענדיקן געברויך. צו אַזעלכע געהערן אַזוי געראָפּענע שפּריכ-ווערטערלעכע פֿאָרמולעס (לויט זיילערס טערמינאָלאָגיע), ווי: „טויט אָדער ברויט", „קינד און קייט", „ווי ער לייבט און לעבט", „האָבן צו זינגען און זאָגן". חוץ דעם נאָך ברכות און קללות, וועלכע זײַנען דאָך סוף-כל-סוף נישט קיין פּליסיקער שפּראַכלעכער מאַטעריאַל, נאָר זײַנען אויך פּעטרי-פֿיצירט און קאַנאָניזירט, ווי דער איבעריקער מאַטעריאַל פֿון שפּריכווערטער-לעכן מין.

דעריבער דאַרף דאָס אַלץ זיך געפֿינען אין אַ שפּריכווערטער-לעקסיקאָן, וואָס נעמט אַרײַן אַלץ, וואָס האָט דעם טעם און זינען פֿון אַ שפּראָך.

ב. מקורים פֿאַר אַזאַ גרויס ווערק דאַרפֿן ווערן געזוכט אומעטום, ווו עס לאָזט זיך נאָר עפּעס פֿאַסיק געפֿינען, אין דער ערשטער ריי, נאַטירלעך, געהער

דאָ אַהער דאָס פֿאָלקסמויל. כאָטש מיר פֿאַרמאָגן אַ גאַנץ היפּש ביסל אָנגעזאַמלטע און פּובליקירטע מאַטעריאַלן, דאָך וועט מען זיך מוזן ווענדן נאָך אַמאָל צום פֿאָלק גופֿא. דאָס דאָזיקע וועט זיכער נישט אָפּשלעפּן אין דער לאַנגער באַנק די גאַנצע אונטערנעמונג, ווייַל במשך פֿון דער צייַט, וואָס מען אָרדנט אייַן די קאַר-טאָטעק לויט די ביז-איצטיקע מאַטעריאַלן, קאָן מען דערגאַנצן אָדער קאָנטראָלירן טייל פּרטים אָדער אַפֿילו גאַנצע פּאַרטיעס דורך דורכפֿירן אַנקעטעס.

אַ מער ווייניקער גענויע ביבליאָגראַפֿיע וועט אונדז ווייַזן, וואָס מיר האָבן אין אונדזער רשות, וואָס שייך דעם שוין געדרוקטן מאַטעריאַל. אָבער מיט דעם וואָלט זיכער נאָך נישט אַ סגעשעפּט געוואָרן דער גאַנצער פֿאַרמעג. מיר מוזן זיך ווענדן צו וואָגיקע און ערשטראַנגיקע מקורים, וואָס וועלן גאַנץ באַשטימט ממלא זייַן זייער חוב. חוץ אין דער אייגנטלעכער שפּריכווערטער-ליטעראַטור, געפֿינט מען אויך אַ סך שפּריכווערטער-מאַטעריאַל אין סתם עטנאָגראַפֿישע זאַמ-לונגען, ווי אויך אין טייל ווערטערביכער, בפֿרט דיאַלעקטישע, אַשטייגער אין ווייַלס „דאָס ייִדיש פֿון עלזאַס-לאָטרינגען" און ענלעכע. נישט אָן אַ זייַט דאַרף מען לאָזן די כּלערליי לערנביכלעך פֿאַר ייִדיש סייַ פֿון ייִדן סייַ פֿון נישטייִדן, בפֿרט פֿון די פֿריערע יאָרן, ווו ס'געפֿינט זיך נישט איין שפּריכוואָרט פֿון אינ-טערעס. אייניקע בייַשפּילן וועלן דאָס קלאָר אילוסטרירן.

גאָטפֿריד זעליג אין זייַן Lehrbuch zur gründlichen Erlernung dèr jüdischdeutschen Sprache, Leipzig 1792, גיט, ווי ער פֿאַרזיכערט אין דער הקדמה, אַ „Vocabularium... in welchem, die unter den Juden allge-mein üblichen Worte uud Redensarten gesammlet sind". און כאָטש דאָרט זייַנען דער עיקר העברעיִשע ווערטער אָדער ווענדונגען מיט העברעיִשע עלעמענטן, דאָך וואַרפֿן זיך אויך דורך שפּריכווערטערלעכע אויסדריקן, בפֿרט קללות, פֿון אַ נישקשהדיקן ווערט.

אין זוסיא וואהל, אנלייטונג צו יודישער שפּראַכלעהרע, אָדעסא תרנ"ב (1892) געפֿינען מיר אַזעלכע (צווישן אַנדערע) גאָר אינטערעסאַנטע ווערטלעך, און דערצו מיטן מחברס פּירושים:

ז' 40: געשמיי מיר פֿערפֿילע! — ס'איז א אלט יודיש ווארטעל. אין אונזערע צייטען נוטצען עס נור דיא אלטע פּראסטע יודען ווען זייא ווילען זאגען אז ס'הארט זייא ניט ווען עמעצער וועט געגען זייא א שלעכטע מיינונג האבען.

ז' 54: עס האָט זיך שוין צונויפֿגענאהמען גאנץ קעקעלע קהל! ד.ה. דיא גאנצע כּנופֿיא, ס'פֿעלט ניט קיין פּיטצעלע.

אַזויערנאָך דאַרף מען אויך דורכנישטערן די גאַנצע עלטערע ייִדישע ליטע-טעראַטור, דעם קלאַסישן פּעריאָד פֿון מענדעלע, שלום-עליכם, פּרץ, דינעזאָן, ספּעקטאָר וכדומה. איך וואָלט אַפֿילו זיך אייַנגעשטעלט פֿאָרצולייגן געוויסע מחברים פֿון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַטור, ווו נישט איין אינטערעסאַנטער רעגיאָנאַלער פּרט לאָזט זיך געפֿינען. חוץ דעם איז אַזאַ נישטערן אין דער ליטעראַטור זייער און זייער באַהילפֿיק בייַם באַשטימען די געאָגראַפֿישע פֿאַרשפּרייטקייט פֿון

אַ ווערטל, און בינו-לבינו כאפט מען אויך עפעס נייס אָדער אידיאָמאטישס. און דאָס איז שייך ניט נאָר די עלטערע שריפטשטעלער, נאָר אויך די מאָדערנע, ווי אַשטייגער עזור וואַרשאַווסקי, וואָס אין זיין ראָמאַן „שניטצייט" געפינען זיך למשל אַזעלכע שיינע ווערטלעך, ווי: „וו אַ שלאַק, אַ טריפֿהנער צאָז...", „נישט מינער און נישט דינער", „ס'פּנים איינרייבן מיטן וואָכנדיקן בעזעם!", „אַ פּייער, מיט זיד און מיט זאָט!" און נאָך אַ סך.

פֿאַרשטייט זיך, אַז ס'איז אַ גאַנץ שווער שטיקל אַרבעט אַזעלכס צו זוכן און נישט ווערן דערבייַ געשטרויכלט, אַרויסכאַפּנדיק סתם לייטעראַרישע פֿראַזעס אָדער סענטענצן, און באַטראַכטן זיי פֿאַר שפּריכווערטערלעכן מאַטעריאַל, ווי ס'קען גרייַלעך פּאַסירן בייַם שטודירן שלום-עליכס. נאָר אַרויסהעלפֿן דערבייַ קאָן דאָס, וואָס אַדעלבערג רופֿט אָן nervus paremiologicus, דער חוש פֿאַר שפּריכווערדיקייט, וואָס אַנטוויקלט זיך פון אַ געוויסער גענויטקייט.

און צום סוף וואָלט אויך נישט געשאַדט אַרייַנצוקוקן אין שפּריכווערטער-זאַמלונגען אין פֿרעמדע לשונות, וווּ מ'קאָן אָנטרעפֿן—אמת זעלטן—אייניקע ייִדישע שפּריכווערטער, דערהויפט פֿרעמדשפּראַכיקע, אָבער אין דייַטשע זאַמלונגען טייל-מאָל אויך ייִדישע.

ג) דעם דאָזיקן מאַטעריאַל דאַרף מען צום סוף ברענגען אין אַ געוויסן סדר. בייַם פֿעסטשטעלן דעם סדר-מעטאָד וועלן מיר זיך זיכער לאַנג נישט דאַרפֿן קווענקלען, ווייל דער וועג איז אָנגעצייכנט אין דער אינטערנאַציאָנאַלער פֿאַרע-מיאָגראַפֿיע. די שלאָגוואָרט-סיסטעם איז בלתי שום דיסקוסיע און איז די אייניציק פּאַסיקע.

אָבער צוויי מאָמענטן מוזן נאָך געזונדן ווערן אין אַכט. ערשטנס צי שפּריכווערטער, רעדנסאָרטן, פֿאָרמולעס, קללות, ברכות דאַרפֿן גיין אונטער באַזונ-דערע, אָפּגעטיילטע רובריקעס, אָפּגעשיידט שטרענג אייניג פֿון דער אַנדערער, אָדער פֿאַרקערט, זיי זאָלן ווערן אויסגעשטעלט אין אייניעם אונטער איין שותפֿישן שלאָגוואָרט?

אונדז דאַכט, אַז דער ערשטער וועג איז לגמרי נישט פּראַקטיש, שוין מחמת דער אייניער סיבה, וואָס זי'ער אָפּט איז שווערלעך מבחין צו זיין צווישן שפּריכוואָרט און רעדנסאָרט, וואָס זייערע גרענעצן פֿאַרווישן זיך טיילמאָל, ווי מיר האָבן עס פֿריער אָנגעוויזן. ווייטער איז זייער אָפּט מטושטש דער גרענעץ צווישן רעדנסאָרט און פּשוטער מעטאַפֿער. וואָס שייך ברכות און קללות, קומט זייער אָפּט אויס זיי צו באַנוצן נישט ווי אַ דירעקטע, אימפּעראַטיוו וועגדונג, נאָר ווי אַ שפּריכווערטערלעכע באַציִרונג.

קומט דעריבער אויס, אַז דער צווייטער אופֿן איז בעסער צוגעפּאַסט, הייַנט-אַרייַנגעמען ז נטער איין שלאָגוואָרט אַלע שייכותדיקע שפּריכווערטערלעכע פֿאַרמען.

צווייטנס וועלן אונטער איין שלאָגוואָרט, פֿאַרשטענדלעך, גיין אַלע וואַריאַנטן פֿון שפּריכווערטער-פֿאָרמען, אָבער ביי יעדער פּאָזיציע, צי ביי אַ גרופּע נומערן,

מוז אומבאַדינגט פֿאַרמערקט ווערן דער מקור, ווי אויך דער געאָגראַפֿישער אָפּ-שטאַם זייערער. עס מוזן אויך, לויט מיגלעכקייט, אָנגעגעבן ווערן דערבײַ אַלע מקורים אָדער אַלע ערטער, ווו מען האָט אַ געוויסע פֿאָרם אָנגעטראָפֿן. אַזויערנאָך וועט זיך שאַפֿן אַ דײַטלעך בילד פֿון דער פֿאַרשפּרייטקייט און באַנוץ פֿון אַ ווערטל, זײַן געאָגראַפֿישער שטח, און זייער אָפֿט זײַן געשיכטלעכע אַנטוויקלונג.

ווי זאָגט עס אַ ייִדיש ווערטל: „די חלה איז טײַער, אָבער זי איז עס ווערט".

אײַ, דורכדעם וועט געטאָן ווערן אַ שטיקל אַרבעט, וואָס בעצם וואָלט זי דאַרפֿן אויסטראָגן דער פּאַרעמיאָלאָג? אָבער אַזויערנאָך וואָלט געשאַפֿן געוואָרן אַ ווערק, וואָס אויף דעם וואַרט שוין אַזוי לאַנג די ייִדישע פֿילאָלאָגיע.

אַ קונטרס מיט חשבונות פֿון לִיבראָנצער קהל פֿון 19/1818

פֿון ש. ווינטער (וולאָצלאַווער)

(רעפֿעראַט צום צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ, אויגוסט 1935)

דורך דער מיטהילף פֿון פֿרײַנד מאיר קוטשינסקי איז דער וולאָצלאַווקער געזעלשאַפֿט „פֿרײַנד פֿון ייִוואָ" געראָטן אַרויסצובאַקומען פֿון ה. י. בושוסטאָווסקי, לִיבראָנען, אַ העפֿט פֿון דאָרטיקן קהל פֿון די יאָרן 19/1818, וווּ מיר געפֿינען אַ רשימה פֿון שטײַער-צאָלערס מיט די חשבונות פֿון זייערע צאָלונגען.

לִיבראָנץ (פּוילישׁ: Lubraniec), אַ שטעטל, וואָס לִיגט עטלעכע און צוואַנציק קילאָמ׳ פֿון וולאָצלאַווער, איז פֿאַראַן אַ מאָנאָגראַפֿיע פֿון אַ לִיבראָנצער קאַטולישן גײַסטלִיכן א״ט Ks. St. Muznerowski, Lubraniec /Monografia/ zebrał אַרויסגעגעבן אין וולאָצלאַווער אינעם יאָר 1910. פֿון דער דאָזיקער מאָנאָגראַפֿיע נעמען מיר אַרויס די ווײַטערדיקע היסטאָרישע ידיעות וועגן דעם שטעטל.[1]

די ערשטע ידיעה וועגן יִידן אין לִיבראָנץ שטאַמט פֿון יאָר 1691, וועלכער דער אָרטיקער פּריץ זיגמונט דאָמבסקי האָט מיטן אויסרייד, אַז ער בויט פֿאַר די יִידן אַ שול און נײַע ווינהײַזער, זיך אָפּגעזאָגט צו צאָלן מעשר פֿאַרן קלויסטער, און דאָס האָט געפֿירט צו אַ פּראָצעס. די דאָזיקע שול האָט משמעות אָפּגעברענט, וויַיל אין די קאַפּיטול-אַקטן אין וולאָצלאַווער (בוך 85) איז פֿאַראַן אַ נאָטיץ, אַז די לִיבראָנצער יִידן האָבן באַקומען אין יאָר 1750 אַ דערלויבעניש פֿון וולאָצלאַווקער

---

[1] לויט מוזנעראָווסקין איז לִיבראָנץ אײַנער פֿון די עלטסטע ישובֿים אין פּוילן, כאָטש אַ שטאָט איז זי געווארן ערשט אין יאָר 1509. אַ ישובֿ איז לִיבראָנץ שוין אין 12טן י״ה. אין די עלטערע אַקטן הײַסט דער מקום: Lubrancz און Ludbrancz. גאָר אַמאָל זאָל דער ישובֿ האָבן געהײַסן: Lutprand. מוזנעראָווסקי טײַטשט אויס דעם נאָמען לוטפּראַנד—אַ שטאַרקער שטראָם: lut הײַסט אין אַלט-פּוילִיש: אַ שאַרפֿער, אַ שטרעמגער, אַ געוואַלדיקער. (דערפֿון אויך דער נאָמען פֿון חודש לוטי); prand איז דער הײַנטיקער prąd. אָפּנים, אַז דאָס טײַטל זגלאָוויאַנטשקי (Zgłowiączki), וואָס לִיבראָנץ לִיגט בײַ דעם, איז אַמאָל געווען אַ גרויסער טײַך.

דער יִידישער נאָמען האָט באַהאַלטן מער ענלעכקייט מיטן אַמאָלִיקן נאָמען וויַי דער איצטיקער פּוילישער: לִיבראָנץ=Lubrancz.

אַגב, נאָכדעם, ווי איך האָב פֿאַרעפֿנטלעכט אין דריטן באַנד „פֿילאָלאָגישע שריפֿטן" מײַן זאַמלונג: „אַ ביסל פּוילִיש-יִידישע געאָגראַפֿיע", האָט מיר געשריבן ד״ר אַלפֿרעד לאַנדוי בזה הלשון: „צו אײַער זאַמלונג פֿון די אָרטסנעמען וויל איך באַמערקן, אַז וועג מ׳וויל דערקלערן די דאָזיקע נעמען, מוז מען צוריקגיין צו זייערע עלטסטע פֿאָרמען. אַ סך מקומות האָבן אין אָנהייב געהאַט דיסטשע נעמען און פֿון זיי קענען שטאַמען די יִידישע באַצייכענונגען. וועג אין גרויסן Słownik Geograficzny זאָלן נישט זײַן אָנגענעבן די עלטסטע פֿאָרמען, דעמאָלט מוז מען אַ זוך טאָן אין אַלטע אַקטן".

ביסקופ וואַלענטי טשאַפסקי אויסצובויען אַ שול און איינצוואָרדענען אַ בית-הקבֿרות. אַגב, איז אין דער דאָזיקער דערלויבעניש פֿאַראַן אַ תּנאי, אַז די „שול מעג מען בויען נאָר פֿון האָלץ און זי מוז זיין אָפּגערוקט לכל הפּחות 300 טריט פֿון דער קירך". די הייַנטיקע שול שטאַמט פֿון אָנהייב 19טן יאָרהונדערט און שטייט אויפֿן אייגענעם פּלאַץ, וווּ די אויבן דערמאָנטע הילצערנע שול.

דער ליבראָנצער קלויסטער האָט געבאָרגט דער שול אין יאָר 1774 1300 גילדן, דערפֿאַר האָבן די יידן געצאָלט 5% אויף אַ תּפֿילה פֿאַר דער נשמה פֿון מיכאל ווישניעווסקי. לויטן אַקט פֿון 14 סעפּט׳ 1779 האָבן די ליבראָנצער יידן געמוזט געבן יערלעך אַ האַלבן שטיין צעגאַנגענעם חלב פֿאַר לאָמפּן אין דער קירך, פֿולווער פֿאַרן מערזשעל צו דער רעזורעקציע (דער צערעמאָניע לכּבוד דער תּחית-המתים פֿון יעזוסן אין דער פּאַסכע-נאַכט) און 15 פּוילישע גילדן במזומנים. אַחוץ דעם האָבן זיי געמוזט צושטעלן דעם קלויסטער צוויי פּערטל רינדפֿלייש: איין פּערטל אויף פּאַסכע און דאָס צווייטע אויף ניטל. די דאָזיקע אָפּצאָלן זיינען בטל געוואָרן אין יאָר 1826, וויל עס האָבן געפֿעלט שריפטלעכע התחייבֿותן. אונטערן שוץ פֿון די פּריצים, די דאָמבסקיס, האָבן די יידן זיך שטאַרק פֿאַרמערט און האָבן געביל̈דעט אַ רוב אין שטעטל. ניט געקוקט אויף די דערמאָנונגען און בקשות פֿונעם קלויסטער-עלטסטן האָבן די יידן כסדר געהאַלטן אָפֿן זייערע שענקען און געוועלבער בשעת די תּפֿילות אין דער קירך. די גלחים האָבן דערלויבט די יידן, לויטן אַקט פֿון 23 סעפּט׳ 1789, צו מאַכן אַן עירוב, מיטן תּנאי אַז די דראָטן טאָרן זיך נישט געפֿינען איבערן פּלאַץ פֿון קלויסטער און זיי מוזן זיין אויפֿגעהאָנגען אַזוי הויך, אַז מ׳זאָל בשעת אַ פּראָצעסיע ניט דאַרפֿן אַיינבייגן די פֿענער. אין אייגענעם יאָר 1789 האָט קסאַווערי דאָמבסקי באַנייט די יידן דעם פּריוויליעג, וואָס זיין פֿאָטער האָט זיי געגעבן אין יאָר 1780. אין דעם פּריוויליעג זיינען אָבער אַרײַנגעטראָגן שינויים אין די יידישע אָפּצאָלן, ביז דעמאָלט האָבן די יידן געצאָלט דעם פּריץ 1600 גילדן, פֿון הייַנט אָן מוזן זיי צאָלן יערלעך 4000 ג׳. די סומע איז אָבער שוין כּולל דעם צינז פֿון לאָפֿאַטקאָווע, כּלעבאָווע, סטודניאָווע און די פּראָוויזיע פֿון די 300 רויטע גילדן, וועלכע פֿאַווע דאָמבסקי האָט געהאַט געשאָנקען דער שול. חוץ דעם זיינען שוין פּטור פֿון צאָלן דעם פּריץ: די בעקערס, שנייַדערס, קצבֿים, דער רב און גבאי.[2] אויך פֿון בית-עולם-שטייַער זענען די יידן געוואָרן באַפֿרייט. די פּרנסים זיינען מחויב געווען יעדן קוואַרטאַל צוזאַמענצונעמען 1000 ג׳ און איינצוצאָלן דעם פּריץ. אַלע דין-תּורות דאַרף משפּטן דער רב. די צדדים האָבן אָבער געקענט אַפּעלירן צום פּריץ. דער אַפּעלאַנט האָט געמוזט אין דעם פֿאַל באַצאָלן 15 גילדן פֿאַר דער שול און 15 ג׳ פֿאַרן הויף. אַ פּרנס האָט ניט געקאָנט ווערן דער יידָ, וואָס האָט ניט געצאָלט לכל הפּחות 3 גילדן פֿון הונדערט. די אויסגעקליבענע פּרנסים האָבן געמוזט ווערן באַשטעטיקט דורכן פּריץ. די פּרנסים האָבן געמוזט איין מאָל אין

[2] שקאָלני הייסט געווייַנטלעך: שמש. אָבער דאָכט זיך, אַז מוזנעראָווסקי מיינט דאָ דעם גבאי.

דריי חדשים אָפּגעבן אַ דין-וחשבון פֿאַר צוויי עטאַט-צאָלערס (פּאָדאַטניצי) און פֿאַר אַ דריטן, ווָאס עס האָבן אויסגעקליבן די אָרעמע און דער המון, כאָטש ער האָט ניט געצאָלט קיין דריי גילדן פֿון הונדערט, נאָר ער האָט געמוזט זיין אַ למדן (אוטשאָניי). אַ פֿאַקטאָר צום האַנדל, אַ רב און אַ גבאי (שקאָלניי) האָבן די יידן אויך געקליבן מיט דער הסכמה פֿון פּריץ. קרובֿים האָבן ביי וואָלן ניט געהאַט קיין שטימרעכט. דער רב און דער גבאי (שקאָלניי) דעצידירן ביי די וואָלן, נאָכדעם ווי זיי האָבן אָפּגעגעבן אַ שבֿועה. האָבנדיק ריכטיקע סיבות מעג די אַסיפּה אַראָפּזעצן סיי דער רב און סיי דעם גבאי (שקאָלניי). וועלן אַ ייד זאָל זיך אַנטקעגנשטעלן די דאָזיקע תּקנות, קען אים די אַסיפּה באַשטראָפֿן מיט אַ געלט-שטראָף, וואָס אַ העלפֿט דערפֿון גייט פֿאַר דער שול און די צווייטע העלפֿט פֿאַרן שלאָס. חוץ דעם קען מען דעם וויידערשפּעניקן אַרײַנלייגן אין חרם. דער פּריץ פֿון זײַן זײַט זאָגט צו צו האַלטן אין אָרדענונג דריי ברוינעמער און אויסצובויען אַ פֿערטן. וועלן לײַבראָנץ זאָל ווערן אָפּגעגעבן אין אַרענדע, האָט דער אַרענדאַר ניט קיין שום יוריסדיקציע איבער די יידן. אין יאָר 1822 האָבן די יידן באַצאָלט דעם פּריץ 1779 גילדן מיט 13 גראָשן. חוץ דעם האָבן זיי געגעבן דריי פֿערטל פֿלייש אָדער 30 גילדן. „אין יאָר 1814 איז געקומען קיין לײַבראָנץ דער פּרעפּעקט פֿון בידגאָשטשער דעפּאַרטאַמענט. האָט קהל אַנטליען פֿאַר זיַינעטוועגן 100 טאָלער. נאָכן אַוועקפֿאָרן האָט דער עולם ניט געוואָלט געבן אויף דעם צוועק קיין געלט, און קהל האָט געהאַט פֿון דעם גרויסע צרות".

איך האָב דאָ אַזוי באַריכות ציטירט מוזנעראָווסקיס מאָנאָגראַפֿיע, בכדי אַ סך פּרטים פֿון געפֿונענעם דין-וחשבון זאָלן אונדז ווערן קלאָרער.

דער געפֿונענער קונטרס אַנטהאַלט דריי צאָלער-רשימות („צעטיל מגבֿיינא") פֿון פֿאַרשיידענע אָפּצאָלן, מלוכהשע אוּן ספּעציעל קהלשע. צו איין רשימה איז פֿאַראַן נאָך אַ הוספֿה, מחמת די ערשטע הערכה האָט ניט גענקלעקט און מ׳האָט געמוזט יעדערן העכערן דעם סכום אויף גאַנצע הונדערט פּראָצענט.

דער קונטרס אַנטהאַלט ניט קיין רשימות פֿון אַלע שטײַערן, וואָס די לײַבראָנצער יידן האָבן דעמאָלט געצאָלט, אָבער פֿונדעסטוועגן זענען מיר פֿון אים אַרויס בולט, ווי די יידן האָבן זיך געבויגן אונטער דער משא פֿון די פֿאַרשיי-דענע אָפּגאָבן.

ווי גרויס איז דעמאָלט געווען די יידישע באָפֿעלקערונג אין לײַבראָנץ? די גרעסטע רשימה (גבֿיינא להצטרכות הקהלה) אַנטהאַלט 128 נעמען. כאָטש די קלענסטע סומע איז געווען בלויז 14 גראָשן, האָט פֿונדעסטוועגן געמוזט זיַין אַ געוויסע צאָל יידן, וועלכע זיַינען אין גאַנצן געווען באַפֿרייט אַפֿילו פֿון דער דאָזיקער גבֿיינא. איך רעד שוין ניט פֿון די פּלי-קודש, וועלכע ווערן דערמאָנט אין קונטרס, אָבער וועלכע זיַינען נישטאָ אין קיין שום רשימה: דער רב, דער גובֿה, דער חזן, צוויי שמשים, משרת הקהלה, שמחה מלמד און לייביש מלמד, (עס זענען דאָך געווויס געווען לכל הפּחות צוויי שוחטים, אַ קברן, אַ דיין און אַ סופֿר), נאָר עס האָבן דאָך זיכער חוץ דעם געמוזט אויך זיַין אַזעלכע אָרעמע

לייט, וועלכע זענען באַפריים געווען פון וועלכן ס׳איז שטייער. ממילא מעגן מיר צו די אויביקע 128 שטייער-צאָלערס צוערעכענען 12—13 כּלי-קודש און לכל הפחות 10%, בכן 12—13 אָרעמע לייט: צוזאַמען 152—154 פאַמיליען-פאָטערס אָדער 760—770 נפשות. פאַר דעמאָלטיקע צייטן שוין אַ גרויסע קהילה: אין וואָלאָזשין זענען געווען אין יאָר 1821 נאָר 248 נפשות.

פון די רשימות קען מען אויך באַקומען אַ שטיקל באַגריף וועגן די פרנסות פון די דעמאָלטיקע ליבראָנצער יידן: פאַרצייכנט זיינען 23 שניידערס, דרייַ שמוקלערס, דרייַ קירזשנערס, 1 קאַפּעלוש-מאַכער, 1 שוסטער, וואָס האָט געדאַרפט באַצאָלן בסך-הכל איין שטייער פון 23 גראָשן און דערפון האָט מען אים אויך באַפרייט (אַפּנים, אַז שוסטערייַ איז דעמאָלט ניט געווען קיין יידישע מלאָכה), 3 גלעזוערס, 2 קצבים, 2 בעקערס, 2 בעלי-עגלות, 1 רופא, 1 פישער און 1 מצק-לער. סך-הכל הייסט דאָס, עטלעכע און פערציק בעלי-משפחה האָבן געהערט צו די אַרבעטנדיקע עלעמענטן.

פון די אַלגעמיינע קולטור-געשיכטלעכע ידיעות, וואָס מען קאָן אַרויסנעמען פון דעם קונטרס, איז כּדאַי אָנצוווייזן אויף דעם צושטייער צו דער געשיכטע פון יידישע נעמען. ווי באַוווסט, זיינען אין פויליין איינגעפירט געוואָרן פאַמיליע-נעמען פאַר יידן שוין אין יאָר 1797. אין אונדזער קונטרס זיינען די פאַמיליע-נעמען נאָך ניט פעסט. אַזוי למשל הייסן די צאָלערס אין איין רשימה: וואַרשער, גאָמ-בינער, קרושינער, איזשביצער, סטריקעווער, זשאַלאָשינער (באַשיימפערלעך לויט די ערטער פון וואַנען זיי שטאַמען) און אין אַ צווייטער פון אַ ביסל שפעטער הייסן די אייגענע צאָלערס: וואַרשאָווסקי, גאָמבינסקי, קרושינסקי, איזשביצקי, סטריקאָווסקי און זשאַלאָשינסקי. מענטשן פון דער מאַסע ווערן נאָך בכלל ווייניק באַצייכנט מיטן פאַמיליע-נאָמען: אָדער מען גיט צו צום נאָמען דעם פאָטערס נאָמען אָדער מען פאַרצייכנט דאָס פאַך זיינעם: חייט, בעל-עגלה אאז״וו. פאַראַן אויך אייניקע צונעמען ווי: חיגר (מסתמא געווען אַ לאָמער), חרש (טויבער), אָרוך, יון און פורים-קטן (נאָך הייַנט זיינען פאַראַן אין ליבראָנץ פורים-קטנס!). מיגלעך, אַז שפעטער האָבן זיך די קינדער געגומען די פאַמיליע-נעמען אויפן סמך פון די דאָזיקע צונעמען: פון חרש איז געווארן: טאָבער, פון אָרוך: לאַנגער אאז״וו, פון ייוון—איוואַנאָוויטש (נאָך הייַנט פאַראַן אַזאַ פאַמיליע-נאָמען אין ליבראָנץ).

אינטערעסאַנט זיינען די טיטלען, מיט וועלכע יעדער צאָלער איז באַטיטלט: מהור״ר, מוה״ר און אַ פשוטער רב. דעמאָלט האָט דער טיטל „מורנו״ געווויס נאָך גאָר אַ שטיקל קלאַנג. ווי באַקאַנט, האָט אין אָנהייב געקענט באַקומען דעם טיטל „מורנו״ נאָר דער, ווער עס האָט געהאַט היתר-הוראה. דער טיטל-געבער ווידער האָט אויך געמוזט האָבן היתר-הוראה; דער געבער האָט דעם טיטל-באַקומער אַרויסגעגעבן אַ כתב וועגן דעם. אין די רשימות שטייען די צאָלערס מיט טיטלען אין אָנהייב, ווייטער גיט דער סדר לויט דער גרייס פון דער שטייער-סומע.

די פרנסים זיינען ניט אַלע געווען רייכע און מהור״רס: מהור״ר הערש נאַ-שעלסקי האָט למשל געצאָלט ביי אַ גבייגע 22 ג׳; מו״ה געציל ענגעל 12 ג׳; מהור״ר

נחמן נאָווער 3 ג׳ מיט 18 גראָשן; רב אַהרן דיאַמאַנט 6 ג׳ און ר׳ אַבֿרם איזשביץ 4 ג׳ מיט 15 גר׳ (ס׳זײַנען נאָך געווען רואי חשבונות, נאמנים און שמאים, ווערן אָבער ניט דערמאָנט מיט די נעמען).

צוויי פֿון די פֿרנסים: דער גבֿיר נאָשעלסקי און דער מורנו נאָווער האָבן זיך וויניק געמישט אין די קהלשע ענינים. הנחות אָרעמע-לײַט האָבן געגעבן רב אַהרן דיאַמאַנט און רב אַבֿרם איזשביץ. די גרעסטע „קהילה-גראָבֿערס" זײַנען געווען די צוויי צולעצט דערמאָנטע. רב אַהרן דיאַמאַנט האָט אָבער פֿון קהלן זיך אָפּגעלעקט אַ ביינדל: ער האָט אַרענדירט די „קרופקי" (פּליש-קאָראָבקע).

דער עיקר אָבער גיט דער קונטרס אַ פּאָרשטעלונג וועגן די פֿינאַנצן פֿון קהל אין אַ קליין שטעטל.

דעם גרעסטן טייל פֿונעם קונטרס האָט געשריבן דער גובֿה ר׳ שלום וויי־לאַנד (אַ באַצאָלטער באַאַמטער: אין קונטרס זײַנען פֿאַראַן בסך הכּל דרײַ סומעס, וועלכע ער האָט געזומען „לעת עתּה על שכירות הגובֿה", צוזאַמען 174 גילדן). על פּי רובֿ חתמעט ער זיך מיט לאַטיניניש אותיות, געמוזט זײַן אַ גרויסער פּע־דאַנט, אַ בעל-חשבון און אַ שטיקל משכיל. ער באַנוצט שטענדיק דאָס לאַטיניניש: לאַטוס פּאַר „איבערטראָג".

דער סדר פֿונעם קונטרס איז אַזעלכער: צוערשט קומט אַ רשימה פֿון 125 צאָלערס, וועלכע האָבן געדאַרפֿט באַצאָלן צוזאַמען 323 ג׳ מיט 18 גר׳. די דאָזיקע גבֿיינא איז געווען באַשטימט דעם זעקסטן חשון תקע״ט. שוין אין דרײַ טעג שפּעטער, דעם נײַנטן חשון, האָבן די פֿרנסים געהאַלטן אַ גבֿיינא אין צווייען: 100 רײַכסטאָלער. לויט דער ערשטער הערכה וואָלטן באַצאָלט: אײנער 22 ג׳; 1—14 ג׳ 8 גר׳; 1—13 ג׳; 3 צו 12 ג׳; 1—9 ג׳; 1—8 ג׳ 8 גר׳; 1—7 ג׳ 15 גר׳; 1—7 ג׳; 1—6 ג׳ 18 גר׳; 4 צו 6 ג׳; 1—5 ג׳ 12 גר׳; 1—5 ג׳ 8 גר׳; 1—5 ג׳; 1—4 ג׳ 15 גר׳; 1—4 ג׳ 6 גר׳; 4 צו 3 ג׳ 18 גר׳; 2 צו 3 ג׳ 9 גר׳; 4 צו 3 ג׳; 2 צו 2 ג׳ 21 גר׳; 7 צו 2 ג׳ 12 גר׳; 1—2 ג׳ 6 גר׳; 2 צו 2 ג׳ 3 גר׳; 1—2 ג׳; 1—1 ג׳ 24 גר׳; 16 צו 1 ג׳ 15 גר׳; 5 צו 1 ג׳ 6 גר׳; 24 צו 1 ג׳; 36 צו 27 גר׳; בכן 65 צאָלערס (מער ווי די העלפֿט) וואָלטן געצאָלט וויניקער ווי צו אָנדערטהאַלבן גילדן.

אָבער שוין אין עטלעכע וואָכן שפּעטער, כ״ה כסלו, האָט מען ווידער געטאָפּלט דעם סכום: מ׳האָט שוין געדאַרפֿט איינקאַסירן צוזאַמען 200 רײַכס־טאָלער אָדער 1200 גילדן. דער גובֿה וויילאַנד שרייבט אַזוי: „אנכי הח״מ באתי להודיע שאלופי פרנסי בצירוף אלופי רואי חשבונות נאמני הקהלה שכאשר השגתי הרצפעטאציע ע״פ סכום פאסטווייערדזייעט מהקאמיסייע אבוואדאווי ובחתימת הפרנסי׳ ונאמני׳ לגבות עוד מאה ר״ט אזי כתבתי הקויטן להבעלי סכומות לגבֿיינא שני׳ מיום ך״ה כסלו לסך מאה ר״ט ע״פ סכום דגבֿיינא ראשונה מיום ט׳ חשון תקע״ט".

דערנאָך קומט די פֿאַרטאָפּלטע רשימה. אָבער שוין בלויז מיט 110 נעמען, אויף 1120 ג׳ 15 גר׳. אויף דער צווייטער זײַט איז פֿאַראַן אַ באַזונדערע רשימה

פֿון די 15 אַדורכגעלאָזענע און פֿון נאָך 17 צאָלערס, וועלכע האָבן ניט באַצאָלט דעם גאַנצן סכום. אַ סך אָנגעזעבענע סיבות זײַנען אַזוי אינטערעסאַנט, אַז מ׳דאַרף זיי ציטירן. בײַ איינעם שטייט: מגיע לו בעד יין שלקח הדאזער מייאסט ד״ד דצעמבר חאגי בייז גיבורין.[3] אייניקע זײַנען צוועקגעפֿאָרן: נסע לבריסק אחר סוכות, נסע מפה לעיר חאָטש. עטלעכע האָבן זיך אָפּגעזעטן, אַז זיי וועלן אָפּ-אַרבעטן דעם שטײַער: בפקודת ר׳ אברם ליתן לו הרווחה עד שיהי׳ מן הצורך לשולחו בשליחות הקהלה כרצונו (דער דאָזיקער צאָלער ר׳ לייב חייט האָט געהאַט צו באַצאָלן בסך-הכל 2 ג׳ 18 גר׳). בײַ נאָך איינעם: רצונו לרכוב בשליחות הקהלה כי השעה דחוקה עליו. בײַ איינעם שטייט: בפקודת ר׳ אברם שיהי׳ הוא מן החוץ לסכומות; בײַ אייניקע ווידער פשוט: הנחה על ידי הפרנסים. בײַ איינעם (געדאַרפֿט צאָלן 21 גילדן) שטייט: בפקודת הפרנסים שלא לתבוע אותו כידוע. דער דאָזיקער צאָלער פֿרענקעל האָט געמוזט געהערן צו אַ משפחה „שטאַרקע״. בײַ אַן אַנדער שטײַער איז פֿאַראַן אַ באַמערקונג אויך בײַ אַ פֿרענקעל: הוא לא רצה ליתן. (דער אינציקער פֿאַל, אַז איינער זאָל נישט באַצאָלן פּשוט, ווײַל ער ווילל נישט!). בײַ אייניקע האָט מען פֿאַרנומען חפצים: משכן א׳ שיסל של בדיל; משכן שיסעל טעלֿיר פּולמיסקי.

נאָך אינטערעסאַנטער זײַנען די הוצאה-פּאָזיציעס: פֿון זיי ווערט מען גע-ווָאָר גאָר טשעקאַווע פֿרטים פֿון דעמאָלטיקן שטעטלדיקן יידישן לעבן. דערפֿאַר איז כדאַי עטלעכע פֿון זיי דאָ צו ציטירן.[4]

גאָר אַ גרויסן טייל פֿון די הוצאות פֿאַרשלינגען די „לאַפֿווקעס״, וואָס עס האָבן געמוזט פֿאַרשיידענע באַאַמטע, מקטן ועד גדול. די פֿראָשעניע-שרײַבערס האָבן דעמאָלט היפש פֿאַרדינט: פֿאַר אָנשרײַבן וועלכע ס׳איז וועגדונג צו אַן אַמט האָט מען געצאָלט שווערע געלטער.

כּמעט 50% פֿון די הוצאות פֿון דער דאָזיקער גבֿיינא זײַנען געגאַנגען אויף עקזעקוציע-קאָסטן און שתדלנותן וועגן שטײַערן. פֿון די קויטיז ווערט מען געוואָר, אַז די קהילה איז שולדיק געווען „משנים העבֿרים״ 1900 גילדן, „על מעות בשר כשר״, און מען איז כסדר געפֿאָרן קיין וולאָצלאַווסק וועגן אַ „וויצאַנג מדעקרעט אודות הנחה״ פֿון 800 גילדן. אין די קויטן רעדט זיך אויך וועגן עפּעס אַ קנס פֿון אלף זהובים עבור ר׳ וואלף משאמשיץ (אַ דאָרף בײַ אַלעקסאַנדריע): מ׳האָט באַצאָלט פֿאַר „שכר כתיבת האפּעלאַטציע לשרי המלוכה בווארשי 42 גילדן וגם שני זה׳ עשרה גדולים על נייר שטעמפּיל שטייער וגם שני זה׳ וח׳ פאסט געלד מכתב הנ״ל״.

---

[3] פֿרגל׳ מען אַרטיקל אין די פּיל׳ שריפֿטן פֿון יוואָ ב׳ I ז׳ 319.

[4] אין קונטרס זײַנען די הוצאה-פּאָזיציעס גאָר קאַרג אין ווערטער: בײַ יעדער פּאָזיציע פֿאַר-רופֿט זיך דער גובֿה אויפֿן קויט פֿון פּרנס. צום גליק האָט פּ׳ קוטשינסקי, בעצת זײַנער אַ צוהייטער עקספּעדיציע קיין ליבראַנץ, געפֿונען צווישן אַ פּאַק פֿאַרגעלטע קויטן, טאַקע די אייגענע, וואָס ר׳ שלום פֿאַררופֿט זיך אויף זיי.

פֿון די שטײַערן, וואָס קהל האָט געהאַט אויפֿצומאָנען בײַ ייִדן, ווערט אָפֿט דערמאָנט דער שטײַער „אָסאָביסטע"[5]. אין איין קוויט לייענען מיר: „קוויט מווראנאווייעצקי שקיבל ך"ו זה' וחצי בעד אכילה ושתי' ואבראק ודשא משני בע"מ [בעלי מלחמות] עם סוסי' שעמדו על עקזקוציע שלשה ימים בגין הטאבעלליס מאסא-ביסטע", און אויף דער צווײַטער זײַט שטייט: „נתתי ד' ר"ט בעד ג' ימים עקזקוטנע עבור ב' שאסערס שבאו אודת טאבעלי... מאסאביסטע וגם מפאטענטאווי". אין אַ צווייטן קוויט: „קוויט ניתן לר' שלום איך שנתן עשרה רייכשטאהלער למ' הירש גאמבין שנתן לראש עצה בידיעת הראשי' בעלי סכומות עבור עשיות הטאבעליס מאסאביסטע וגם עשיות הטאבעליס מרעקרוטאווי כאשר הי' הפקודה מווארשי משרי המלובה... גם נתן... שבעה רייכשטאהליר להסעקרעטאר גם כן שכר כתיבה בענינים הנ"ל". אין נאָך אַ קוויט: „קוויט ניהן למ' שלום על סך ארבעה ועשרים זה' שנתן לאוירבאך שכר טרחתו מהטאבעליס מאסאביסטע". און ווײַטער: „על שלשה זה' שנתן לר' ליב סאחאטשעווסקי שהלך לווראצלאוועק עם הטאבעליס מאסאביסטע".[6] וויפיל האָט באַטראָפֿן אָט דער „אָסאָביסטע"-שטײַער פֿון לובראָנ-צער ייִדן, איז פֿון דעם קונטרס ניט צו זען.

וואָס איז שייך דעם רעקרוטן-שטײַער[7], איז ער געוואָרן באַשטימט פֿון וואַרשע אויס. דאָס איז צו זען פון דעם ווײַטערדיקן קוויט: „קוויט ניתן לר' שלום על זה' וחי גד' בעד שני ליברעס ניר לכתיבות טאבעלליס לשלחם לווארשי שיעשו הערכה מרעקרוטין געלט על שנת 1819". די הערכה פֿון רעקרוטאווי איז געווען גאָר נישט אין אַלע יאָרן גלײַך: אין 1818 האָבן די ליבראָנצער ייִדן געמוזט באַצאָלן חודשלעך 152 גילדן מיט 19 גראָשן און אין יאָר 1819 נאָר 81 גילדן מיט 8 גראָשן אַ חודש.

אַחוץ דעם שטײַער רעקרוטאָווי האָבן די ליבראָנצער יידן נאָך געמוזט צושטעלן עטלעכע מענטשן, וועלכע האָבן געדאַרפֿט טראַנספּאָרטירן רעקרוטן פֿון וולאָצלאַוועק קיין וואַרשע. פֿאַראַן דערוועגן אַ באַפֿעל צום קהל אין פּויליש, ר' שלום האָט צוגעשריבן אויף אים: „נאקאז לשלוח ה' אנשים לטראנספּורט עם הרעקרוטין מווראצלאוועק לע' מ' [עיר מלוכה] ווארשי... שילכו עם רעקרוטין טראנספּארט...

---

5 דאָס איז אַ קאָפּשטײַער, וואָס איז אײַנגעפֿירט געוואָרן פֿאַר דער גאַנצער לאַנד-באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן לויטן באַשלוס פֿון סיים דעם 23. XII. 1811, ד"ה אין די צײַטן פֿון וואַרשעווער הערצאָגטום. לויט דער גרייס איז ער געווען אײַנגעטיילט אין 10 קלאַסן, פֿון 500 ג' ביז 1 ג' אויף אַ קאָפּ.

6 די „טאַבעליס" זײַנען די פּערזאָנען-רשימות פֿון די שטײַער-צאָלערס, וואָס קהל האָט באַ-דאַרפֿט צושטעלן צו דער קרײַז-קאָמיסיע אין וולאָצלאַוועק. פֿון יעדער שטײַער איז געווען אַ באַזונדער טאַבעלע. די השגחה אויפֿן אָרט איבער דעם האָט געהאַט דער „ראש עצה", דער וואָיט פֿון ישוב. הוץ דעם פֿלעגן אַראָפּקומען באַזונדערע באַאַמטע צוליב דער עקזעקוציע.

7 דאָס איז געווען אַ ספּעציעל ייִדישער שטײַער, וואָס דורך אים פֿלעגן זיי זיך באַפֿרײַען פֿון מיליטער-דינסט. ער איז נעוואָרן אײַנגעפֿירט אין וואַרשעווער הערצאָגטום לויט אַ דעקרעט פֿון 29. I. 1812.

ושיהי׳ להם מזון על שני שבועות וצדה... ושיעמדו בקאמיסייע לא יאוחר...״ איין מאל האט דער רעקרוטן־טראנספארט געקאסט קהל 205 ג׳ מיט 9 גר׳, און דאס צווייטע מאל 90 גילדן.

אז די צאלערס האבן ניט באצאלט אפילו די גביינא להצטרכות הקהלה האט דער ראש עצה געמאכט עקזעקוציעס: ״קוויט ניתן לר׳ שלום על שלשה זה׳ וגד׳ שנתן לשני גארדיסטען שכר הליכה להתרות להבעלי בתים שיתנו להשני מאות ר״ט הנגבה ע״פ סכום... גם נתן זהב וחצי לסעקרעטאר פונט מכתיבות הרעפעטאציע על שני מאות ר״ט הנ״ל״. אין א צווייטן קוויט: ״גם נתן שני זה׳ לשאסער שהלך על עקזקוציייע בגין הגבייגא להצטרכות הקהלה״. אין א דריטן קוויט ווידער: ״איך שנתן ארבעה זה׳ לשני מהגארדיסטען שהלכו בפקודת אלופי קהל וגם בפקודת הראש עצה אודת הגבייגא להצטרכות הקהלה... והנתינה היתה עבור הליכתם א׳ יום וחצי״.

קהל איז שולדיק געבליבן א נאכטוועכטער שכירות, און דער וועכטער האט דאס אויפגעמאנט דורך אן עקזעקוציע: ״קוויט ניתן לר׳ שלום על סך שלשה זה׳ שנתן לשני גארדיסטען שהיו על עקזקוצייע אצל אלופי קהל לשלם להוועכטר המותרות שמגיע לו עבור שלשה רבע שנה שהי׳ שומר לילה אצל היהודים לויט קאנטראקט״. און אין א צווייטן קוויט לייענען מיר: ״ידידי מ׳ שלום וויל דער וועכטר טאג טעגליך איבר מיר לויפט אונד דער ראש עצה וויל ג״כ עוד עקזקוצייע שיקען, וויל דעם שומר לילה קומט מאלופי קהל נאך צ״א זה׳ וחצי לתשלום ג׳ רבע שנים שעבד עבודתו עבור אלופי הקהל ע״כ צי טוהן וויא עש מיגליך איז אונד איהם צי בעפרידיגען אונד דיא קבלה זאל מען אין דעם קונטראקט איין שרייבען״.

ס׳האט אויך געקאסט שליחות־געלט אלע מאל, וועז מ׳האט געמוזט שיקן בריוו צו דער פאסט קיין בריסק: ״מ׳ שלום זאל געבין אן ר׳ שבתי שני זה׳ וויל ער רייט בלילה נאך בריסק עם ששה איגרות על הבי׳ דואר ששלחו אלופי הקהל לווארשי ולהבדיל הר״ע [ראש עצה]״.

אין איין קוויט לייענען מיר: ״קוויט ניתן למו״ה שלום איך שנתן ששה ושלשים זה׳ לכומר בעד רבע בשר המגיע להם מדי שנה בשנה על חאגי יום הולדת הנוצרי וקוויט של הכומר נחתם בפנקס הקהל בין שארי הקוויטן מהכומר הנ״ל״. און אין א צווייטן קוויט: ״איך שנתן י״ב זהובים בעד בשר לקצבים שלקחו אלופי קהל למתנות על חאגי שלהם ב׳ז גיבאהרין״.

וועגן צינז פארן פריץ איז אין קונטרס נאר דא די ווייטערדיקע פאזיציע: ״קוויט ניתן לר׳ שלום איך שנתן שלשה זה׳ עקזקוציאן גיביהרן להבעל מלחמה ששלח הר״ע [ראש עצה] על עקזקוצייע לאלופי הקהל לשלם הצינז המגיע לחצר. גם נתן להבע״מ הנ״ל א׳ זהב על שהלך לאסוף אסיפה בגין להתייעץ איך לעשות עם הצינז הנ״ל״.

פון אנדערע הוצאה־פאזיציעס איז כדאי צו פארצייכענען: ״איך שנתן חמשה זה׳ על עגלה לבריסק עם החזן האשכנזי עם שני משוררי׳ שלו״, ״איך שנתן ששה

זה, לעזר החייטין שהלכו לק"ק קאוואהל לעשות שם מלאכת חייטין אצל הבע"מ [הבעלי מלחמה] העומדי' שם לויט בפעהל מהקאמיסיע".

קהל איז געווען מחויב אָפצושיקן געכאַפטע גנבים קיין בריסק. קהל האָט טאַקע געהאַט צרות צרורות, ווייל איינער אַ גנב איז אַנטלאָפן, און מ'האָט קהל געמאַכט דערוועגן אַ פּראָצעס.

קהל האָט בייַ יעדער גבייַנא געהאַט "היזק מטבע": ס'זיינען געווען אין אומלויף פּאַלשע מטבעות, וועלכע מ'האָט אַרייַנגעשטעקט די שמשים, וואָס האָבן אייַנקאַסירט געלט.

אין קונטרס געפינט זיך אויך אַ רייסטער פון דעם אַזוי גערופענעם "שאַר-ווארק": "הכנסה מה שהוגבה על ידי לשלוח אנשים לתיקון הדרכי' בראטע ייעשעני [אַפּנים, אַז דאָס האָט מען געצאָלט אין צוויי ראַטעס: אין פּריליגן און אין האַרבסט] 1819/1818 הייַנו תשרי חשון תקע"ט", אַזוי באַטיטלט דער גובֿה דעם דאָזיקן אָפּצאָל. דעם שטייַער האָט מען געצאָלט, פונקט ווי דעם פּאָדימנע, פון יעדער הויז צו 10 גילדן. עס שטייט אָבער ניט דערמאָנט אין קונטרס, צי מ'האָט נאָך דעמאָלט געצאָלט אויך דעם פּאָדימנע-שטייַער. בסך-הכל זיינען געווען 77 הייַזער-בעלי-בתים (בכן, אַ העלפט פון די יידישע פאַמיליען-פּאָטערס האָבן געהאַט אייגענע הייַזלעך!), אָבער אַפּנים אַז צווישן זיי זיַינען געווען אויך היפּשע קבצנים, וויַיל בייַ אייניקע שטייט פאַרנאָטירט: "הנחה על ידי הפרנסים על ידי שהוא עני". בסך-הכל האָבן דרייַצן בעלי-בתים באַקומען הנחות, אָנגעהויבן פון אין גאַנצן באַפרייט ווערן, ביז אַ הנחה פון 1 גילדן. אין גאַנצן זיַינען געווארן באַפרייט: דאָס הויז וווּ דער רב האָט געווינט, דער בית-המדרש של קהל, די מקווה, די בעלי-בתים האָבן באַקומען הנחות איבער די ווייטערדיקע טעמים: "בחצי חלק השני איננו דר שום איש"; "הנחה להקדש מאן"; "פטרוהו הפרנסים עבור זוגתו חולנית"; "טענתו שיש לו נומר אחד עם גיסו"; בייַ אייניעם שטייט: "הוכרח ליתן להעובדי אדמה כידוע"—וואָס דאָס איז, ווייסן מיר ניט.

חוץ געלט, האָבן יידן געמוזט משמעות צושטעלן אויך אַרבעטער, ווי מ'זעט עס פון די ווייטערדיקע קוויטן: "קוויט ניתן לר שלום איך שנתן זה' וחצי להשני בעלי מלחמות משארווארק שלא ינגשו את היהודי' העושים מלאכת תיקון הדרכי' ע"פ פקודת המלך", און אין אַ צווייטן קוויט לייענען מיר: "ר שלום זאל געבין אן די עקזקוצייע וועלכי דער פאן אדאם האָט גישיקט דאש מען זאָל געבין ך' אנשים מיט העק אונד רידלעס צי האקין אין וואלד זאלט איהר זייא געבין שני זה' פוליש"; נאָך אין אַ קוויט: "קוויט ניתן לר שלום איך שעשה היזיק סך שמנה זה' פוליש על השמנה רידלעס שקניתי אצל מ' ליב ווארשר לתיקון הדרכי' ומ' ליב הנל קנה אותם בחזרה בהיזיק זהב מכל רידלע"; "גם נתן על ידי זהב ויוד גדולים דערלייגט להדגים שקנה האדון אדאם מיראָסלאווסקי קאמיסאר משארווארק". נאָך אין אַ קוויט שטייט דער גאַנצער חשבון פון שאַר-ווארק: "להווי ידוע לאלופי הקהל שכל אחד מאנשים... שכרנו אני ור' אברם איזביץ אַ שני זה' ליום נמצא עולים הסך 406 מענשין 312 זהוב פוליש מזה

אב ציג 36 זה׳ מה שנתן במתנה האדון אדאם עבור עניי עמינו, דיטא 24 זה׳ מאותן ך״ד אנשים שקניתי אצל הוערזאנט ומסעקרעטער אַ זהב ליום לחסר מזה ס׳ זה׳ 60—סך הקוויט 812

לחסר מזה	60
נמצא בטרעפט	752 זה׳

עס זיינען נאך גענוען צוויי מאל צו 15 גראשן „על ייש". בסך הכל האט דער הארבסט-שארוואַרק (ראטע עשעניני) געקאסט די ליבראנצער יידן 766 ג׳ און 3 גראשן.

דערנאך גייט אין קונטרס: „חשבון הגובה ממעות רעקרוטין מחודש חשון וכסליו תקע״ט 1818: הערכה מהחודש בטרעפט 157 ג׳ מיט 25 גר׳." דערפון גייט ארא׳פ: 8 ג׳ מיט 16 גר׳ וואס 6 יידן האבן דירעקט באצאלט אין דער שטאטישער קאסע. אין וולאצלאווטק איינגעצאלט אַ חודש 144 ג׳ מיט 3 גר׳, דער רעשט פון דער הערכה איז געגאנגען: שליחות-געלט קיין ווראצלאווטק מיטן געלט, פארן שמש, מסתמא פארן איינקאסירן און היזק „מטבע".

ווייטער גייט אין קונטרס אַ רייסטער: „גבייגא ע״פ סכום על סך מאה וחמישים זה׳ הנגבה להצטרכות הקהלה, נעשה ג׳ ניסן תקעט". ליוט דער רשימה וואלט געדארפט איינפליסן 163 ג׳ מיט 24 גר׳. צום סוף שרייבט דער גובה: „לאחר העיון... עלה במוסכם שלא לגבות להצטרכות הקהלה כי אם סך מאה וחמישים ולא יותר". אינטערעסאנט זיינען די נאטיצן וועגן די צאלערס, וואס זיינען שולדיק געבליבן. ביי איינעם שטייט: „פטרוהו מחמת שהוא מן החוץ לסכומות ולא הי׳ ג״כ בביתו לעת הגבייגא"; ביי אַ צווייטן: „הרווחה עד אחר י״ט" (עס גייט בסך הכל וועגן פערצן גראשן!).

אינטערעסאנט ביז גאר איז, אויף וואס ס׳איז געגאנגען די לעצטע גבייגא: 6 ג׳ „מכתיבות הקונטראקט על הקרופקי להחוכר ר׳ אהרן דימאנט"; 6 ג׳ „שכר דירה מאורחים"; „לר׳ יודא משרת הקהלה שני זה׳ גם ז גד׳ על ייש כשהלך לגבות המעות רעקרוטין מארבעה חדשים"; „קנס שטעמפלאווי להראש עצה ליוט מאנדאט עבור שאיחרו להראות הקויצע קוויט ממעות רעקרוטין משנת 1182 נתתי יוד זה״"; „לרב יוסף קצב עבור בשר לקלויסטער על חגא בפסחם 1819 נתתי חמשה ר״ט; נתתי שלשה זה׳ פסק געלט נידן המשפט עם ר׳ משה שמש"; „נתתי שלשה זה׳ וחצי ע״י יעקב שמש שכר כתיבות הקונטראקט מהמקווה"; „נתתי לר׳ ישראל חוטב עצים טו גדולים צידה לדרך לילך עם צירקלער ב׳ פרסאות וחצי"; „נתתי ך״ד גדולים עבור ליברע נייר לכתיבות הצטרכות הקהלה"; „למוה״ר ליב ווארשר נתתי ד׳ זה׳ וחצי בעד ג׳ ביטעליער פארטער ששלחו אלופי קהל למתנה ביום שבת בהר למו״ה משה במו״ה לייזר מלעסלא"; „נתתי לר׳ ליב הנל חמשה זה׳ בעד ב׳ קווארט יין למתנה לראש עצה על חאגי שוואנטקיס. גם נתתי חמשה זה׳ עבור בשר לראש עצה על חאגי הנ״ל". בסך הכל זיינען געווען הוצאות 162 ג׳ מיט 26 גר׳.

דערנאך קומט אַ בלאט: הכנסת הגובה מקיץ תקע״ט, בסך-הכל אויף 182 ג׳: „מאשה ריינה קבלתי על הכירות המקווה עבור חודש אייר תק״ע ג׳ ר״ט טוג״פ [טית

וואָוו גדולים פוילישׁ, אַלזאָ 18 גילדן מיט 15 גראָשן]; פֿאַר סיוון אויך אַזוי פֿיל; פֿאַר תמוז נאָר 13 גילדן (די הכנסות אין תמוז זײַנען אַ סך געפֿאַלן אַקעגן די אַנדערע חדשים, מסתמא ווײַל מען האָט זיך געבאָדן אין טײַך).

דערנאָך גייט ווײַטער אין קונטרס אַ ספּעציפֿיקאַציע: „הוצאות הגובֿה מקיץ תקע"ט... נתתי בפקודת ר' אַבֿרם זה לר' יוסף פּאקיר שרכֵּב לקלאבייע חושים עם איגרת מאדיונקט גרייבער לאדון באגאטקי; נתתי... זהבֿ וחי גד' לאותן שנשאו עצים ונסורת מבהכנ"ס להברוני של ר' מאיר קוגייץ לכסות אותה; נתתי שני זה' לר' עזרא לעזר העגלה שנסע לבריסק אודת למצוא הפסק שפּטורי' אלופֵי הקהל מנתינת ה' אבנים חלֵב לכומרי' מדי שנה בשנה כמו שתבֵּעו הכומרי' עם הקאמיסאר; נתתי יוד זה' עבֿור שעפּיל דגן שנתתי יום עש"ק בכניסת השבת עבֿור הסוסי' של אדון דאזער מייאסט; נתתי לבוטשקאווסקי זה' על שהלך ביום שבת לסבֵּב אצל הבעלי בתים לאסוף אותם לדאזער מייאסט כמו שהיתה הפקודה מראש עצה; נתתי לר' ליב ווארשר ששה ר"ט לעת עתה על המשקות וקאפּע ציקר שלקח ר' אבֿרם עבֿור דאזער מייאסט [צום סוף קונטרס איז אויסגערעכנט געווען, וואָס מ'האָט אַלץ געגעבן דעמאָלט דעם „שטאָט-אויפֿזעער"]; נתתי לר' אבֿרם ל"ה זה' שנתן להדאזער מייאסט ולכותבֵּו; נתתי ך' גדולים עבֿור חבל שלקח השליסער החבֵּל מאותן שהלכו עם הגנבֵּ לבריסק; נתתי שכר שליחות... שני זה' שהלך בפקודת האדון גרייבערט עם איגרות רזאנדאווע לסטראָסטע; נתתי לר' ישראל יון זה' על שהלך לאיזבּיץ עם איגרות להודיע שהאדון נאמייעשניק יבֿוא שם בחצות היום; והפקודה היתה לשלוח רכבֵּ, אך שלא היתה ביכולת להשיג; למ' יוסף חזן נתתי בפקודת ר' אהרן י"א זה' מה שלקח ר' אבֿרם השני ר"ט מעות חיטין המגיע למ' יוסף ונתנם לגבאי צדקה; נתתי לר' זיסקינד חי גדולים צידה לדרך שהלך עם איגרות לאיזבּיץ ולא הי' לו אפֵילו פרוטה אחת לקנות לו לחם; נתתי זה' ויוד גד' לכתיבת הפּירשטעלינג לראש עצה לנגוש את השמאים לשבֵּועה ולעשות הסכום לויט פקודה מהקאמיסאר; נתתי לגוראנאווסקי שבא עם טערמין אודת אותן שעזבֵּו לברוח הגנבֵּ ב' זה' 15 גד'; נתתי על ידי קוויט מגוראנאווסקי שבא על עקזקוצייע בנידן הקנס 911 זהובֵּים ועל מעות רעקרוטין מחודש וורזעשין 29 זהבֵּ; נתתי לוואָזני וועסאלאווסקי שבא עם טערמין שנית שאבֵּוא עם האנשים שעזבֵּו לברוח הגנבֵּ על טערמין לבריסק שלשה זה' פּ'; נתתי ע"י ר' יודא וועכטר... בכניסת קבלת שבת זהבֵּ על נרות לשמירות הרעקרוטן. גם ט גד' על י"ש; נתתי שני זה' וג' לערל שימעק שהלך ביום שבת עם אקטין קונצעסינע וגם דזעניקעס לאיזבּיץ לויט הפקודה מראש עצה". בסך-הכל האָבן די הוצאות באַטראָפֿן: 212 ג' מיט 22 גר'.

נאָכדעם קומט אין קונטרס: „חשבון הגובֿה ממעות הרעקרוטין על שנה תמימה מן א' שטיצען 1819 למספּרם עד א' שטיצען 1820 לויט קוויטן מהקאַסע ולויט קוויטאַריוש". אויפֿן צווייטן דף קומט: „חשבון ההוצאה ממעות רעקרוטן משנת 1819 הנ"ל": יעדן חודש איינגעצאָלט צו 81 גילדן מיט 8 גראָשן; „עבֿור דפּוס הקווי-טאַריוש" 18 ג' מיט 22 גר'; „שכר שליחות עם המעות לווראצלאווסק" פֿאַר-שיידן: פֿון 17 גראָשן ביז דריי גילדן; אָנדערטהאַלבן גילדן אַ חודש האָבן

גענומען „משרתי הקהלה שהלכו לגבות"; „היזיק מטבע" פֿאַרשיידן: 18 גראָשן, 20 גר' אאַז"וו, בסך הכל הוצאות: 1047 גילדן מיט 10 מיט אַ האַלבן גראָשן.

אויף דער לעצטער זייַט איז פֿאַראַן אַזאַ נאָטיץ: „יעלה לזכרון שעל הפֿויר-שוס שעשה ר' אברם... כמבֿואר בדף הקודם על זה קיבל מגבֿיינא שהוגבה אלף זהבֿ על סילוק הקנס מחודש כסליו תק"פ קיבל ארבעה ועשרים זה". מ'האָט, בכן, די 911 גילדן סוף כל סוף געמוזט באַצאָלן.

און גאָר צולעצט: „יעלה לזכרון שלקחתי יום ח' שבֿט מאשה ריינה המחזקת חכירות המקוה סך עשרה זה' והמעות הנ"ל נתתי עבֿור הדזעניקעס פרא-נומעראטע על שנת 1820 תק"פ כמבֿואר בקוויט המכורך למטה על דף זה". ס'איז טאַקע צוגעהאָפֿטן אַ קוויט אויף פּויליש: אַז קהל פֿון ליבראָנץ האָט באַצאָלט פּרענומעראַט פֿאַרן „דזיענניק וואָיעוווּדסקי" 10 גילדן פֿאַרן נאַנצן יאָר 1820.

צי אַנטהאַלט דער קונטרס אַלע שטייַערן, וועלכע די דעמאָלטיקע ליבראָנ-צער ייִדן האָבן געצאָלט? דאַכט זיך, אַז מ'קען אויף געוויס ענטפֿערן אויף דער דאָזיקער שאלה: ניין.

בכל אופֿן שטייט פֿעסט, אַז די דעמאָלטיקע קהילה אין ליבראָנץ, וואָס איז באַשטאַנען פֿון אומגעפֿער 152—154 פֿאַמיליעס, האָט געהאַט הוצאות:

1. בייַ דער גביינא שני מאות רייַכסטאַלער (ר' שלום רעכנט אויס נאָך נעבן-הכנסות אַחוץ פֿון די 1120 ג' מיט 15 גר' פֿון דער גבֿיינא)	1433 גילדן	24 גר'
2. רעקרוטאָווי אין 1818 (אין קונטרס פֿאַראַן נאָר וועגן צוויי חדשים, אָבער ער שרייַבט: הערכה לחודש 154 ג' מיט 25 גר')	1858 „	
3. תיקון הדרכים (בלויז ראַטע יעשענני!)	766	3
4. מגבֿיינא להצטרכות הקהלה אויסגעגעבן	162	26
5. הוצאות הגובֿה מקייץ	212	22
6. צינז פֿאַרן פּריץ (לויט מוזנעראָווסקי)	4000	
7. אָסאָביסטע (אַז מ'זאָל דורכשניטלעך רעכענען צו 2 גילדן פֿון אַ קאָפּ. און אַז 20% פֿון דער באַפֿעלקערונג האָט גאָר נישט באַצאָלט: בכן, אַן ערך 600 צו 2 גילדן	1200	
צוזאַמען	9633 ג' מיט 15 גר'	

ס'זייַנען אָבער שטענדיק מסתּמא צוגעקומען אומגעריכטע הוצאות: ווי דער קנס פֿון 911 ג'; די 1000 קנס פֿאַרן ייִד פֿון סאמשיץ; 1900 גילדן פֿון בשר כשר פֿון פֿאַרגאַנגענע יאָרן; מעות חיטין, וואָס ווערט דערמאָנט. יעצט בלייַבן אומ-דירעקטע אָפּגאָבן: די קרופּקי אאַז"וו.

אפֿשר וועט דער ליבראָנצער קונטרס מיטהעלפֿן אַרייַנצוברענגען אַ ביסל מער קלאָרקייט אין דער פֿראַגע וועגן די ייִדישע שטייַערן נאָענט בייַם אונטערגאַנג פֿון קהל. צוויי יאָר שפּעטער, אין 1822, איז דאָס לעצטע רעשטל פֿון דער אַמאָ-ליקער ייִדישער אויטאָנאָמיע פֿאַרשוווּנדן. ס'איז אָפּגעשאַפֿט געוואָרן דער קהל, און ס'איז געגרינדעט געוואָרן אין קאָנגרעס-פּוילן דער „דאָזאָר בוזשניטשי".

אָנגעקומען אין רעדאַקציע

הילקוויט, מאָריס. דיֿ לעבענס־געשיכטע פֿון מאָריס הילקוויט. דערציילט פֿון אים אַליין און איבערזעצט פֿון א. מילמאַן. ניו־יאָרק: ארויסגעגעבן פֿון אידישען סאָציאַליסטישען פֿאַרבאַנד 1935. 413 ז׳.

ווילנע. אַזאַמלבוך געווידמעט דער שטאָט ווילנע. רעדאַקטירט פֿון יעפּים ישורון. ארויסגעגעבען פֿון ווילנער ברענטש 367 אַרבייטער רינג לכּבוד זיין 25־יאָהריגען יובילעאום 1909—1934. ניו־יאָרק: אפּריל 1935. 1012 ז׳.

נפתּלי, פּריץ. פּרקים בכלכּלה מדינית ובתורת הקוניונקטורה. סדרת הרצאות של פּריץ נפתּלי. תורגמו לעברית והותקנו לדפוס בידי דן פּינס. הקדמה מאת ש. קפּלנסקי. הוצאת אגודת הסטודנטים של התכניון העברי בחיפה תרצ״ה 1935. VI, 212, III ז׳.

סאַנדלער, ג. נייזלאַטאַפּלער ראיאָנ. מאָסקווע: פֿ׳ „עמעס״ 1935. 160 ז׳.

ראָגאָווי, א. א. דער מענטש און זיין לעבנס־וועג. לויט די „שמונה פּרקים״ פֿון רמב״ם. לאָדזש: פֿ׳ „בית יעקב״ תרצ״ה כד [24] ז׳.

עפּשטיין, מלך. די געשיכטע פֿון אַרבעטער־קלאַס אין אַמעריקע ‹מט בילדער› צווייטער בענדער. צווייטער בוך. ניו־יאָרק: פֿ׳ אינטערנאַציאָנאַלער אַרבעטער אָרדן 1935. 508 ז׳.

פּאַמעראַנצ, אַלעקסאַנדער. פּראַלעטאַריישער ליטעראַטור איז אַמעריקע ‹פֿ. א. א.› קיעוו: פ׳ פֿונ דער אַלוקראַיִנישער ווייסנשאַפֿטלעכער אקאַדעמיע 1935. 247, I ז׳.

רובינשטיין, נ. דאָס ייִדישע בוך אין סאָוועטנפֿאַרבאַנד אין 1933 ‹ביבליאָגראַפֿיע› . מינסק: מעלוכע־ביבליאָטעק אונ ביבליאָגר. אינסטיטוט פֿונ ווסס״ר א. נ. לענינ 1935. VIII 86 ז׳.

ראַפּאָפּאָרט, י. גוסטאַוו לאַנדויערס טראַגיש לעבן ‹צו זיין פֿופֿצנטן יאָרצייט› וואַרשע: אַאויסגעגעבן דורכן מחבר 1934. 31 ז׳.

אונזערע גייסטיגע ריעזען. זיבצן יאָרהונדערטער אידישע געשיכטע. פֿון גרשם באַדער 1טער טייל: די חכמים פֿון דער משנה. ניו יאָרק, תרצ״ד. 416 ז׳.

אונזערע גייסטיגע ריעזען. זיבצן יאָרהונדערטער אידישע געשיכטע. פֿון גרשם באַדער. 2טער טייל: די אמוראים פֿון ארץ־ישראל און דער תלמוד ירושלמי. ניו יאָרק, תרצ״ו. 253 ז׳.

הענדריק דע מאַן. די פּסיכאָלאָגיע פֿון סאָציאַליזם. ייִדיש: א. יאָסעלסאָן. 1טער באַנד. פֿאַרלאַג: ח. בושאַזא. וואַרשע, 1935, 203 ז׳.

ח. וואָלף. עטישער סאָציאַליזם. פֿאַרלאַג ח. בושאַזא. וואַרשע, 1935. 256 ז׳.

רמב״ם אין ייִדיש. געקליבענע שריפֿטן. איבערזעצט פּטח קאַפּלאַן. ביאַליסטאָק 1935. 160 ז׳.

70 יאָריקער יובילי פֿון ד״ר חיים זשיטלאָווסקי. מתנה־בוך. ‹או סגאָבע פֿון שיקאָגער יובילי־קאָמיטעט.› שיקאָגע 1935. 74 ז׳.

„פֿאַרווערטס״ אַלמאַנאַך 1935. רעדאַקטירט פֿין ב. וולאָדעק. ‹ארויסגעגעבן פֿון פֿאַרווערטס אַסאָציאַיישאַן.› ניו יאָרק 1935. 411 ז׳.

די מיטגלידער פון די וויסנשאַפטלעכע סעקציעס פון יִוואָ:

פילאָלאָגישע סעקציע: א. האַרקאַווי, מ. ווײַנרײַך, יודאַ א. יאָפע, י. ל. כהן, [א. לאַנדוי.]
ש. ניגער, נ. פרילוצקי, ז. קלמנאָוויטש, ז. רייזען; וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: מ. ווײַנרײַך.

היסטאָרישע סעקציע: ח. באָראָדאַנסקי, י. ברוצקוס, ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, מ. הלוי,
א. טשעריקאָווער, ר. מאַהלער, א. מענעס, פ. קאָן, פ. קורסקי, ע. רינגעלבלום, י. שאַצקי, י. שיפער;
וויסנשאַפטלעכער סעקרעטאַר: א. טשעריקאָווער.

עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע: ב. ברוצקוס, ש. גאָלדעלמען, ל. הערש, ה. לאַנדוי,
י. ליפאָווסקי, יעקב לעשטשינסקי, י. קאָראַלניק, מ. קראָל, א. ראָזין (בן-אַדיר), מ. שאַליט; וויסנשאַפט.
לעכער סעקרעטאַר: יעקב לעשטשינסקי.

פסיכאָלאָגיש-פעדאַגאָגישע סעקציע: א. גאָלאָמב, ל. לעהרער, ש. לעווין, ר. סימכאָוויטש,
ה. קאָוואַרסקי, ח. ש. קאַזשדאַן, ל. קאַנעל, אַ. אַ. ראָבאַק, י. רובין, פ. שניאורסאָן; וויסנשאַפטלעכער
סעקרעטאַר: ל. לעהרער,

די יִוואָ-בלעטער ווערן רעדאַקטירט דורך די סעקרעטאַרן פון די סעקציעס
פאַראַנטוואָרטלעכע קאָלעגיע: מ. ווײַנרײַך, ז. קלמנאָוויטש, ז. רייזען

פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: משה קאַנטאָר
אַרויסג': פאַר דער געזעלש' „פרײַנד פון יִידישן וויסנש' אינסטיטוט"—מ. ווײַנרײַך

עס ווערט אָנגענומען דער אַבאָנעמענט **יוואָ-בלעטער**
אויפן פינפטן יאָרגאַנג (1935) פון די
חודש-שריפט פון יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט
מיט שטענדיקע אָפטיילונגען פאַר געשיכטע, עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק,
שפּראַך- און ליטעראַטור-פאָרשונג, פאָלקלאָר, פסיכאָלאָגיע און פעדאַגאָגיק.
צו יעדן נומער ווערן בײַגעלייגט די ידיעות פון יִידישן וויסנשאַפטלעכן
אינסטיטוט מיט אינפאָרמאַציעס וועגן דער אַרבעט פון יִוואָ און, וועגן אויפטוען
פון דער וויסנשאַפט אין אַלגעמיין.

דער אַבאָנעמענט-פרײַז באַטרעפט:
אין פוילן — 18 גילדן אַ יאָר.
אין אויסלאַנד — 70 פראַנצ' פראַנק.

פאַר מיטגלידער פון געז' „פרײַנד פון יִוואָ", פאַר ביבליאָטעקן, געזעלשאַפטן א"אַ:
אין פוילן — 12 גילדן אַ יאָר.
אין אויסלאַנד — 50 פראַנצ' פראַנק.

דאָס געלט קען אויך אײַנגעצאָלט ווערן אין 4 ראַטעס.
אין איינצל-פאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט אַרויסגעלאָזט.

Jiwo-Bleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
P. K. O. 81.396 פק"אָ-קאָנטע

אין צפון-אַמעריקע אַבאָנירט מען די יִוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפטייל פון יִוואָ אין ניו-יאָרק
Society Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 432
New York C.

ידיעות

פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

4 (54) וויליִנע דעצעמבער 1935

צו דער ייִדישער עפּנטלעכקייט

דער אַלוועלטלעכער צוזאַמענפאָר פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, אָפּגעהאַלטן אין ווילנע אין די טעג פון 14טן — 19טן אויגוסט 1935, האָט געפּונען אַ הילכיקן אָפּקלאַנג אין דער גאַנצער ייִדישער וועלט, ווי אויך אין די קרייזן פון דער אַלגעמיינער וויסנשאַפט. דער צוזאַמענפאָר האָט ניט נאָר אונטערגעפירט אַ סך-הכל פון די אויפּטוען פון ייִוואָ פאַר די פאַראַנגענע 10 יאָר פון זײַן טעטיקייט און מאַניפעסטירט די הויכע מדרגה פון זײַן וויסנשאַפטלעכער אַרבעט, נאָר האָט אויך געבראַכט צום אויסדרוק די גרויסע סימפּאַטיעס פון דער ייִדישער געזעלשאַפט צו דעם אַלוועלטלעכן צענטער פאַר דער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפט. דער מאַסנדיקער אָנטייל אין דעם צוזאַמענפאָר (איבער 150 דעלעגאַטן פון אַ אָנדערטהאַלבן צענדליִנג לענדער און פֿיל הונדערטער גאַסט), די הונדערטער באַגריסונגען פון אַלע עקן וועלט, די זייער לעבעדיקע דעבאַטן אויפן צוזאַמענפאָר האָבן אָנטפּלעקט די טיפּע פאַראינטערעסירטקייט פון דער ייִדישער געזעלשאַפט-לעכקייט אין דער אַרבעט פון ייִוואָ. דורך די רעזולטאַטן פון די וואָלן אין די אָרגאַנען פון אינסטיטוט איז פאַסטגעשטעלט געוואָרן, אַז דער ייִוואָ איז געבליבן געטרייַ די ציל, וואָס זײַנען אָנגעצייכנט אין זײַן גרינדונגס-דעקלאַראַציע—צו ווערן דער צענטער פון דער ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אַרבעט, דער אָרט, ווו עס בילדן זיך אויס נייַע אַרבעטער אויפן געביט פון דער ייִדישער וויסנשאַפט און קולטור, דער צענטראַלער רעגיסטריר-פונקט פון דעם ייִדישן קולטור-לעבן אין אַלע עקן וועלט. נאָך מער—ס׳איז אויך קלאָר געוואָרן, אַז אין דעם פּראָצעס פון זײַן אָנטוויקלונג און וווקס האָט דער ייִוואָ וויַיט פאַרברייטערט זײַן לכתּחילה-דיקע אַרבעטס-פּראָגראַם און אַלץ נייַע און נייַע אויפגאַבן געמוזט אַרײַנציען אין דער ספּערע פון זײַן טעטיקייט. בלויז דער דוחק אין מיטלען האָט די גאַנצע צייַט געליימט דעם פאַרנעם פון דער ייִוואָ-אַרבעט, ניט געלאָזט דעם ייִוואָ אין דער פולער מאָס רעאַליזירן די פּלענער, וואָס דרינגען אַרויס פון דעם עצם פון דער דאָזיקער אייניקאַרטיקער אַנשטאַלט, אויפגעבויט אַדאַנק דעם מסירת-נפֿש פון די ייִדישע וויסנשאַפטלייַט און די אָנשטרענגונגען פון דער ייִדישער אינטעליגענץ און פון די ייִדישע פאָלקסמאַסן.

בייַ גאָר די גרויסע אויפּטוען פון דעם ייִוואָ פאַר דער ייִדישער וויסנשאַפט מוז מען דאָך מודה זײַן, אַז אַרײַנטרעטנדיק אין צווייטן יאָרצענדליִנג פון זײַן עקסיסטענץ שטייט דער אינסטיטוט ערשט בײַם אָנהייב פון דעם וועג וואָס איז

פֿאַר אים אָנגעצייכנט, ער האָט ערשט געמאַכט די ערשטע טריט צו זײַן ציל: צו שאַפֿן דעם וויסנשאַפֿטלעכן סינטעז פֿון דעם ייִדישן לעבן אין אַלע זײַנע אַרויסווײַזן אין גאָר דער וועלט, אויסצושמידן דעם וויסנשאַפֿטלעכן אינסטרומענט, וואָס דאַרף דינען די ייִדישע פֿאָלקסמאַסן אין דעם קאַמף פֿאַר זייער קולטורעלער עמאַנסיפּאַציע.

אין אָט דער אײַנזעענישׂ האָט דער אַלוועלטלעכער צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ אויפֿגעגעבן דער נײַ אויסגעקליבענער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג צו פֿאַרטיפֿן און פֿאַרברייטערן די אָנגעהויבענע אַרבעטן: די וויסנשאַפֿטלעכע פֿאָרשונג דאַרף נאָך ענגער ווערן פֿאַרבונדן מיט די אַקטועלע פּראָבלעמען פֿון דער ייִדישער ווירקלעכקייט, די אָרגאַניזירונג פֿון די ייִדישע פֿאָרשער אַרום דעם ייִוואָ דאַרף פֿאַרשטאַרקט ווערן, די פֿאַרלעגערישע אַרבעט דאַרף ווערן פֿאַרגרעסערט און סיסטעמאַטיזירט, די אַספּיראַנטור א״ג פֿון ד״ר שאַבאַד אויסצובילדן ייִדישע וויסנשאַפֿטלער דאַרף ווערן אויסגעבויט אין אַ שטענדיקער אינסטיטוציע און בילדן דעם אָנהייב פֿון אַ ייִדישער הויכשול, עס דאַרף אינטענסיוו ווײַטער גענפֿירט ווערן די אַזוי געראָטן אָנגעהויבענע אַרבעט אין דעם צווײַג יוגנט-פֿאָרשונג, עס דאַרף געשאַפֿן ווערן די סעקציע פֿאַר ייִדישער קונסט.

אויספֿירן אָט די אויפֿגאַבעס וועט דער ייִוואָ זײַן בכוח נאָר מיט דער ברייטער הילף מצד דער ייִדישער געזעלשאַפֿט.

דאָס פּרעזידיום פֿון דעם ערן-קוראַטאָריום, די צענטראַלע פֿאַרוואַלטונג און דער ראַט פֿון ייִוואָ רופֿן אַלע פֿרײַנד פֿון דער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפֿט, אַלע די וואָס זײַנען פֿאַראינטערעסירט אין דעם אויפֿשטײַג פֿון די ייִדישע פֿאָלקס-מאַסן, אין שטאַרקן זיי מאַראַליש, אין העלפֿן זיי בייצוקומען די שווערע עקאָנאָמישע און קולטורעלע נויטן – צו שטיצן אַקטיוו און סיסטעמאַטיש דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט.

אין די איצטיקע שווערע צײַטן, ווען פֿון אַלע זײַטן לויערן אויף אונדזער פֿאָלק סכנות פֿון צעפֿאַל און חורבן, איז דער חובֿ פֿון אַלע פֿאָלקספֿרײַנד צו שטאַרקן דעם גײַסט, צו הייבן די קולטור פֿון פֿאָלק, אונטערהאַלטן דעם מוט, כדי עס זאָל קאָנען מיט כּבֿוד אויסהאַלטן ביז בעסערע צײַטן.

אין דעם באַווּסטזײַן פֿון דער לעבנס-וויכטיקייט פֿון זײַן אַרבעט האָפֿט דער ייִוואָ, אַז די ייִדישע געזעלשאַפֿט וועט זיך בריייטהאַרציק אָפֿרופֿן און וועט אים געבן די נייטיקע הילף אויסצופֿירן זײַנע גרויסע אויפֿגאַבן.

פּרעזידיום פֿון ערן-קוראַטאָריום,
צענטראַלע פֿאַרוואַלטונג און ראַט
פֿון ייִד׳ וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

די נײַ אויסגעוויילטע צענטראַלע פאַרוואַלטונג און דאָס אויספיר-ביוראָ

דער אַלוועלטלעכער צוזאַמענפאָר פון ייִוואָ האָט אויסגעוויילט אין דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג די ווײַטערדיקע מיטגלידער: אַבֿרהם גאָלאָמב, תּל-אָבֿיבֿ; יצחק גיטערמאַן, וואַרשע; שלמה גילינסקי, וואַרשע; הערץ גילישענסקי, טשער-נאָוויץ; יעקבֿ העלמאַן, וואַרשע; לייב ווולמאַן, וואַרשע; מאַקס ווײַנרײַך, ווילנע; ברוך וולאַדעק, ניו-יאָרק; אליהו טשעריקאָווער, פּאַריז; יוסף יאַשונסקי, וואַרשע; ישראל יעפֿרויקין, פּאַריז; ברוך כּהן-ווירגילי, ווילנע; יעקבֿ לעשטשינסקי, וואַרשע; יודל מאַרק, קאָוונע; נחמן מײַזיל, וואַרשע; נח פּרילוצקי, וואַרשע; נפֿתּלי פֿײַ-נערמאַן, ניו-יאָרק; חיים-שלמה קאַזשדאַן, וואַרשע; זעליק קלמנאָוויטש, ווילנע; באָריס קלעצקין, ווילנע; זלמן רייזען, ווילנע; עמנואל רינגעלבלום, וואַרשע; יעקבֿ שאַצקי, ניו-יאָרק; יצחק-נחמן שטיינבערג, לאָנדאָן; יצחק שיפּער, וואַרשע.

אויף דער ערשטער סעסיע פון דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג דעם 20סטן אויגוסט איז אויסגעוויילט געוואָרן דאָס אויספיר-ביוראָ פון ייִוואָ אין אָט דעם באַשטאַנד: יצחק גיטערמאַן, מאַקס ווײַנרײַך, אליהו טשעריקאָווער, ברוך כּהן-ווירגילי, יעקבֿ לעשטשינסקי, זעליק קלמנאָוויטש, זלמן רייזען.

דער ראַט פון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

דער אַלוועלטלעכער צוזאַמענפאָר פון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט האָט באַשלאָסן צו פאַרברייטערן דעם ראַט פון ייִוואָ בהסכּם מיט דער פאַרשטאַר-קונג פון דער טעטיקייט פון ייִוואָ בכלל און פון זײַנע לאַנד-אָרגאַניזאַציעס בפֿרט.

אין ראַט פון ייִוואָ ווערן אויסגעוויילט פאָרשטייער פון די אַלע לענדער, ווו דער ייִוואָ האָט זײַנע געזעלשאַפֿטן פֿרײַנד.

פאַר דער איצטיקער קאַדענץ פון ראַט זײַנען אויסגעוויילט געוואָרן אַלס מיטגלידער:

אויסטראַליע: שמחה בריליאַנט, מעלבורן.

אַרגענטינע: יעקבֿ באָטאָשאַנסקי, בוענאָס-אײַרעס; מ. רעגאַלסקי, בוענאָס-אײַרעס.

ארץ-ישראל: וו. לאַצקי-בערטאָלדי, ירושלים; ד״ר ישראל רובין, תּל-אָבֿיבֿ.

בראַזיל: ד״ר ש. מאַלאַמוד, ריאָ-דע-זשאַניירא,

טשילי: י. פּילאָווסקי, סאַנט-יאַגאָ.

כינע: לאַזאַר עפּשטיין, טיענטזין.

ליטע: ד״ר ה. לאַנדוי, פּאָנעוועזש; ד״ר מ. מאַטיס, קאָוונע; ד״ר מ. סו-דאַרסקי, קאָוונע.

לעטלאַנד: י. ח. ראָזענבוים, ריגע (נאָך אַ פּלאַץ רעזערווירט).

ענגלאַנד: נ. באַרו, לאָנדאָן; ד״ר י. קרופּעניאַ, לאָנדאָן.

עסטלאַנד: ד״ר יוליוס גענש, טאַרטו; ד״ר יעקבֿ פּאַיענסאָן, טאַרטו.

עסטרײַך: ד״ר רודאָלף גלאַנץ, ווין.

פּוילן: ש. באַסטאָמסקי, ווילנע; ד״ר י. בראָס, קראָקע; יעקבֿ הענעפֿעלד, קראָקע; ש. ווינטער, וולאָצלאַוועק; א. זײַנפֿעלד, לעמבערג; שמואל לעהמאַן, וואַרשע; ד״ר גרשון לעווין, וואַרשע; זלמן מײַזנער, וואַרשע; ישראל סאָלאָוויי, לאָדזש; ג. פּלודערמאַכער, ווילנע; אַנאַטאָל פֿרומקין, לאָדזש; ד״ר הערץ קאָוואַר-סקי, ווילנע; ירמיהו שאַפּיראָ, ווילנע; יעקבֿ שולמאַן, לאָדזש.

פֿאַראייניקטע שטאַטן: י. באַסקין, פֿ. געליבטער, י. ל. כּהן, לייבוש לעהרער, ד״ר א. מוקדוני, ד״ר י. א. מעריסאָן, ש. ניגער, דוד פּינסקי, אַבֿרהם רייזען, ב. צבֿיון, יוסף שלאָסבערג, ניו-יאָרק; ל. מ. שטיין, שיקאַגע.

פֿראַנקרײַך: שלום אַש, בן-אַדיר (אַבֿרהם ראָזין), פּאַריז; דניאל טשאַרני.

רומעניע: ד״ר מ. דיאַמאַנט, טשערנאָוויץ; ד״ר מ. א. הלוי, בוקאַרעשט (אַ דריטער פּלאַץ רעזערווירט).

שווייץ: פּראָפֿ׳ ל. הערש, זשענעווע; ל. פֿעלדשטיין, צירך.

פֿאַר אַ ריי לענדער, ווי אורוגווײַ, בעלגיע, דרום-אַפֿריקע, מעקסיקע, קאַנאַדע, קובע א״אַ וועלן די פֿאָרשטייער אין ראַט בֿאַשטימט ווערן נאָך אַ פֿאַרשטענדיקונג מיט די ייִוואָ-פֿרײַנד אויף די ערטער.

*

דער פֿולער באַריכט פֿון אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ וועט ערשײַנען פֿון דרוק סוף דעצעמבער.

עס ווערן אויך אַרויסגעגעבן באַריכטן פֿון דער ייִוואָ-טעטיקייט פֿאַר די פֿאַרגאַנגענע 10 יאָר און פֿון צוזאַמענפֿאָר אין פּויליש און ענגליש.

פֿאַר דעם ייִדישן קונסטמוזיי בײַם ייִוואָ

בשעת דעם אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט, דעם 18טן אויגוסט 1935, איז פֿאָרגעקומען די פּראָקלאַמירונג פֿון דעם ייִדישן קונסטמוזיי בײַם ייִוואָ. די פֿײַערונג איז געווען פֿאַרבונדן מיט עפֿענען דעם נײַ אויסגעבויטן זאַל פֿאַר דעם קונסטמוזיי צום אָנדענק פֿון ריווע אייטינגאָן אין בנין פֿון ייִוואָ. דער זאַל האָט זיך געעפֿנט מיט אַן אויסשטעלונג פֿון גראַוויורן פֿון מאַרק שאַגאַל—אין דער געגנוואַרט פֿון דעם באַרימטן קינסטלער. נאָך דעם ווי י. סאָלאָוויי, דער פֿאָרשטייער פֿון דער פֿאַמיליע אייטינגאָן, וואָס אַדאַנק אים איז רעאַליזירט געוואָרן דער פֿאָנד אויף דעם אויפֿבוי פֿון בילדערזאַל, האָט איבערגעשניטן דעם באַנד צום אַרײַנגאַנג אין זאַל, האָבן געהאַלטן רעדעס פּראָפֿ׳ ש. דובנאָוו, ז. רייזען, יעקבֿ שער, ד״ר מ. דיאַמאַנט, יעקבֿ באָטאָשאַנסקי און אַבֿרהם מאָרעווסקי. גלײַכצײַטיק האָט זיך אין די זאַלן פֿון ייִוואָ אויך געעפֿנט די אויסשטעלונג פֿון ייִדישע פּלאַסטיקער לכּבֿוד דער פּראָקלאַמירונג פֿון דעם קונסטמוזיי. אין דער אויסשטעלונג האָבן זיך באַטייליקט די קינסטלער: יאַנקל אַדלער, דיסלדאָרף (איצט וואַרשע); בענגיס, וואַרשע; הדסה גורעוויטש, ווילנע; מאָטל גלאָצער, ווילנע; האַררי דאַניעלס, ניו-יאָרק; בער האָראָוויץ, סטאַניסלאָוו; לייב הערשדערפֿער, סקאָלע; וואָלף וויטאַל (קאַפּלאַנסקי), ווילנע;

יעקבֿ ווײַנלעזע, וואַרשע; בער זאַלקינד, ווילנע; זאַמעטשעק, ווילנע; ה. חײַמאָוויטש, לאָדזש; יעקבֿ טשאַרנאָצקי, ווילנע; רפֿאל כוואַלעס, ווילנע; משה לייבאָווסקי, ווילנע; יצחק ליכטענשטיין, פּאַריז; אליהו לעבעד, ווילנע; אברהם מאַניעוויטש, ניו-יאָרק; האָרסט מאָראַן, בערלין; יעקבֿ מאַרקעל, לאָדזש; י. מיטלער, לאָדזש; בענציע מיכתּם, ווילנע; מאָוריצי מינקאָווסקי ע״ה; רחל סוצקעוור, ווילנע; יוסף סערלין, יאַלעווקע; שיינע עפּראָן, ווילנע; משה פּרעזמאַן, ווילנע; ש. פֿינקעל-שטיין, לאָדזש; בנציון צוקערמאַן, ווילנע; שמואל ציגלער, בענדין; יאָסל קאַגאַנס, ווילנע; יוסף קאָוונער, לאָדזש; אסתּר קאַרפֿ, וואַרשע; א. ראָזאַנאָצקי, ביאַליסטאָק; איסר ראָזשאַנסקי, ווילנע; אַרטור שיק, לאָדזש; יעקבֿ שער, ווילנע; נתן שפּיגעל, ראַדאָמסק.

די אויסשטעלונגען זײַנען באַזוכט געוואָרן פֿון פֿיל הונדערטער מענטשן, פֿון די יידישע שולן און געפֿונען וואַרעמע אָפּקלאַנגען אין דער פּרעסע.

אויף דער ערשטער סעסיע פֿון דער נײַ אויסגעווײַלטער צענטראַלער פֿאַר-וואַלטונג פֿון ייִוואָ איז אויסגעווײַלט געוואָרן אַ קונסט-קאָמיסיע אין אָט דעם באַשטאַנד: יאַנקל אַדלער, וואַרשע; נחום אַרנסאָן, פּאַריז; רחל בערנשטיין-ווישניצער, בערלין; יוליוס גענש, טאַרטו; בער זאַלקינד, ווילנע; אַברהם זײַנפֿעלד, לעמבערג; י. מ. נײַמאַן, וואַרשע; י. א. עליאָוויטש, וואַרשע; בנציון צוקערמאַן, ווילנע; נח פּרילוצקי, וואַרשע; מאַרק שאַגאַל, פּאַריז, דער איניציאַטאָר פֿון דעם קונסטמוזיי, האָט צוגעזאָגט זײַן אַקטיוועס מיטאַרבעט.

די ערשטע אויפֿגאַבע פֿון דער קאָמיסיע איז אויסצוארבעטן אַ געוויסע פּלאַן, ווי אַזוי דער יידישער קונסטמוזיי ביים ייִוואָ זאָל אָרגאַניזירט ווערן, און מאָביליזירן אַלע פּרײַנד פֿון דער יידישער קונסט פֿאַר דעם נײַ געשאַפֿענעם צענטער פֿון דער יידישער קונסט און דעם יידישן קינסטלער.

אַ גאַנצע ריי יידישע קינסטלער מיט מאַרק שאַגאַל בראש האָבן שוין גע-שענקט זייערע ווערק פֿאַר דעם קומענדיקן קונסטמוזיי ביים ייִוואָ; די פּרײַנד פֿון ייִוואָ אין לאָדזש האָבן לויט דער איניציאַטיווע פֿון ק. קאַבאַקער דערוואָרבן פֿאַר דעם מוזיי דאָס באַווסטע בילד פֿון יאַנקל אַדלער „יידישע זעלנער״; אַברהם זײַנפֿעלד האָט אָנגעהויבן אַן ארגאַניזיר-אַרבעט פֿאַרן קונסטמוזיי אין לעמבערג און קראָקע און אַוועקגעשאָנקען פֿאַרן קונסטמוזיי פֿון זײַנע זאַמלונגען בילדער פֿון די קלאַסיקער פֿון דער יידישער קונסט, שמואל הירשענבערג און מאָריץ גאָטליב; משה בראָדערזאָן האָט אַוועקגעשאָנקען בילדער פֿון אַרטור שיק; עס האָבן געשאָנקען זייערע בילדער אַברהם מאַניעוויטש, יעקבֿ ווײַנלעז, ש. פֿינקעל-שטיין, י. קאָוונער, נ. שפּיגל, י. מיטלער, ל. הערשדערפֿער, בער האָראָוויץ, א. ראָזאַנאָצקי, ש. ציגלער, ה. דאַניעלס. אסתּר קאַרפֿ א״א. מעטשיסלאָוו זאַגײַסקי האָט צוגעזאָגט פֿאַר דעם קונסטמוזיי אָביעקטן פֿון זײַן רייכער זאַמלונג. עס איז צו האָפֿן, אַז אַלע פּרײַנד פֿון דער יידישער קונסט וועלן איצט אָנהייבן אַ ענערגישע טעטיקייט מיטצוהעלפֿן דער קונסט-קאָמיסיע ביים ייִוואָ צו רעאַליזירן דעם צענטראַלן מוזיי פֿאַר יידישער קונסט און יידישן קינסטלער.

צום אָפּפּאָר פֿון מאַרק שאַגאַל פֿון ווילנע איז אין ייִוואָ אַראַנזשירט געוואָרן אַ גלעזל טיי לכּבֿוד דעם באַרימטן קינסטלער און זײַן פֿרוי. עס איז געקומען אַ גרויסער עולם קינסטלער, שרײַבער און פֿרײַנד פֿון דעם גאַסט. אין די רעדעס איז געקומען צום אויסדרוק די גרויסע פֿאַרערונג פֿאַר שאַגאַלן און עס זײַנען באַרירט געוואָרן די פּראָבלעמען פֿון דער ייִדישער קונסט בכלל. די ווילנער יונגע ייִדישע קינסטלער האָבן איבערגעגעבן שאַגאַלן אַן אַדרעס. מאַרק שאַגאַל און פֿרוי האָבן געענטפֿערט מיט אײַנדרוקספֿולע רעדעס.

דעם 18טן אָקטאָבער האָט דער מיטגליד פֿון דער קונסט־קאָמיסיע א. זײַנפֿעלד באַזוכט קראָקע און אָפּגעהאַלטן אַ קאָנפֿערענץ פֿון קונסטקענער און קונסט־היסטאָריקער וועגן דעם פּראָיעקטירטן קונסטמוזיי בײַם ייִוואָ. נאָך דעם רעפֿעראַט פֿון א. זײַנפֿעלד און אַ לענגערער דיסקוסיע איז באַשלאָסן געוואָרן צו שאַפֿן אַ קאָמיטעט, וועלכער וועט אין די ראַמען פֿון דער געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון ייִוואָ אין קראָקע אָנהייבן אַ וויסנשאַפֿטלעכע און זאַמלעריש ארבעט פֿאַרן מוזיי.

דער קאָמיטעט פֿאַר דעם קונסטמוזיי אין קראָקע האָט זיך קאָנסטיטוירט אַזוי: ד״ר שינאַגל — פֿאָרזיצער, פֿרוי ד״ר אַלעקסאַנדראָוויטש — וויצעפֿאָרזיצערין, א. בורשטין — סעקרעטאַר, ד״ר י. בראָס, ד״ר בערעס, פֿרל׳ ראָזע אַלעקסאַנדראָוויטש, ד״ר ליבעסקינד, רעד׳ וועבער, ה׳ לעווקאָוויטש און ה׳ פֿעפֿערבערג—פֿאָרוואַלטונגס־מיטגלידער. דער קאָמיטעט איז צוגטראָטן צו זאַמלען בילדער פֿון די ייִדישע קינסטלער אין קראָקע, זייערע ביאָגראַפֿיעס, ווערטפֿולע בריוו, פֿאָרשיידענע מאַטעריאַלן, פֿאָטאָגראַפֿיעס אאַז״וו.

75־יעריקער יובל פֿון פּראָפּ׳ שמעון דובנאָוו

דעם צווייטן טאָג ראש־השנה האָט דער באַרימטער ייִדישער היסטאָריקער פּראָפּ׳ שמעון דובנאָוו, ערן־פֿאָרזיצער פֿון דער היסטאָרישער סעקציע און מיטגליד פֿון פּרעזידיום פֿון ערן־קוראַטאָריום פֿון ייִוואָ, געפֿײַערט זײַן 75סטן געבוירנסטאָג. דאָס אויספֿיר־ביורא פֿון ייִוואָ, די גענ׳ פֿרײַנד און דער היסטאָריקער־קרײַז אין וואַרשע האָבן איבערגעשיקט דעם חשובן בעל־יובֿל באַגריס־בריוו. די געזעלשאַפֿטן פֿרײַנד פֿון ייִוואָ אין פֿאַרשיידענע לענדער און שטעט אַראַנזשירן פֿײַערונגען לכּבֿוד דעם יובילאַר.

אין פּאַריז האָט די פֿײַערונג אָרגאַניזירט דעם 25סטן אָקטאָבער די אָרטיקע גענ׳ פֿרײַנד צוזאַמען מיט דעם „דובנאָוו־פֿאָנד״, וואָס גיט אַרויס די „אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע״ אויף ייִדיש. עס האָבן רעפֿעריערט: ישראל יעפֿרויקין — „דובנאָוו דער שפֿעער פֿון אויטאָנאָמיסטישן געדאַנק״, ר. אַבראַמאָוויטש — „דובנאָוו און די ייִדישע פֿאָלקסמאַסן״, א. טשעריקאָוער — „דובנאָוו און גרעץ״, א. ראָזין (בן־אַדיר) — „דובנאָווס השפּעה אויף אונדזער פּאָליטישער און גײַסטיקער אַנטוויקלונג״, מאַרק שאַגאַל — „דובנאָוו און די געשיכטע פֿון דער ייִדישער קונסט״, א. מענעס — „דובנאָוו דער היסטאָריקער פֿון דעם וואַנדערפֿאָלק״.

צום הונדערטסטן געבורנסטאָג פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים

ווי דער יִידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט האָט שוין בשעתו פֿעסטגעשטעלט אין דעם קאָמוניקאַט פֿון זײַן פֿילאָלאָגישער סעקציע, דאַרף פֿאַר דעם געבורנסטאָג פֿון דעם זיידן פֿון דער יִידישער ליטעראַטור, לוּיט מענדעלעס אייגענער טראַדיציע, געהאַלטן ווערן דער 20סטער דעצעמבער (אַלטן סטיל) 1835, אַזוי אַז דעם 1טן יאַנואַר 1936 גלעפֿאַלט דער 100־יעריקער יובל פֿון ממו״ס געבורט.

צו דער דאָזיקער דענקווערדיקסטער דאַטע אין דער גלעזיכטע פֿון דער יִידישער ליטעראַטור גרייט דער יִידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט צו אַ מענדעלע מוכר־ספֿרים־אויסשטעלונג. עס ווילן אויסגעשטעלט ווערן: כּתב־ידן פֿון מענדעלעס ווערק, בריוו, דאָקומענטן, בילדער פֿון מענדעלען, אויך פֿון די ערטער און פּערזאָנען, וואָס מיט זיי איז ער געווען פֿאַרבונדן, מענדעלעס ווערק אין יִידיש, העברעיִש א״א שפּראַכן, מענדעלע אויף דער סצענע, ווערק וועגן מענדעלען, מענדעלע אין דער שול אאַז״וו.

אַלע פּערזאָנען און אינסטיטוציעס, וועלכע באַזיצן אָביעקטן, וואָס האָבן וועלכע עס איז שייכות צו מענדעלען, ווערן גלעבטן איבערצושיקן זיי אין יִיווָאָ אָדער אַלס מתּנות אָדער צום אויסלייַען (נאָך דער אויסשטעלונג וועלן זיי מיט דאַנק אומגעקערט ווערן די אייגנטימער).

די אויסשטעלונג וועט זיך עפֿענען חנוכּה, דעם 21סטן דעצעמבער 1935.

עס איז געווינטשן, אַז די יִידישע לאַנדקענטעניש־געזעלשאַפֿטן זאָלן צו דער צייט אַראַנזשירן עקסקורסיעס קיין ווילנע צו דער מענדעלע אויסשטעלונג אין יִיווָאָ.

אויך ווערן אַלע יִידישע קולטור־אָרגאַניזאַציעס אין דער גאַנצער וועלט אויפֿגעפֿאָדערט צו אַראַנזשירן פּייַערונגען צו דעם הונדערטסטן געבורנסטאָג פֿון דעם שפֿעפֿער פֿון דער נייַער יִידישער ליטעראַטור.

די אינסטיטוציעס וואָס טראָגן דעם נאָמען פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים ווערן גלעבטן צוצושיקן דעם יִיווָאָ זייערע באַריכטן, אויסגאַבעס, בילדער אאַז״וו.

ד״ר יצחק־נחמן שטיינבערג אין שליחות פֿון יִיווָאָ קיין דרום־אַפֿריקע

דער מיטגליד פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג, דער באַוווסטער שריפֿטשטעלער און קולטור־טוער, רעדאַקטאָר פֿון די זאַמלביכער „פֿרייַע שריפֿטן״ און פֿון וואָכנבלאַט „דאָס פֿרייַע וואָרט״, לאָנדאָן, ד״ר יצחק־נחמן שטיינבערג האָט אַלס גאַסט פֿון יִיווָאָ פֿאַרבראַכט אַ פּאָר וואָכן אין ווילנע. דאָס אויספֿיר־ביוראָ פֿון יִיווָאָ האָט אַראַנזשירט לכּבוד אים אַן אָוונט, אויף וועלכן אַ ריי רעדנער האָבן כאַראַקטעריזירט די פערזענלעכקייט פֿון ד״ר י. נ. שטיינבערג און זײַן ליטעראַרישן־געזעלשאַפֿטלעכע אַרבעט. אין זײַן ענטפֿער האָט ד״ר יצחק־נחמן שטיינבערג זיך אָפּגעשטעלט אויף די אויפֿגאַבן, וואָס שטייען פֿאַר דעם אינסטיטוט אין דעם שווערן היסטאָרישן מאָמענט, וואָס אונדזער פֿאָלק לעבט איצט איבער.

ד״ר יצחק־נחמן שטיינבערג האָט אָנגענומען דאָס שליחות דורכצופֿירן אַ פּראָפּאַגאַנדע־אַקציע פֿאַרן יִיווָאָ אין דרום־אַפֿריקע. דאָס וועט זײַן דער ערשטער

באַזוך פון אַ יִיווָא־דעלעגאַט אין די לעצטער פון דרום־אַפריקע, און עס איז גאָר קיין ספק ניט, אַז דער דרום־אַפריקאַנישער יִידישער ישוב וועט מיט דער גרעסטער ריקער גאַסטפרײַנדלעכקייט אויפנעמען דעם באַרימטן שריפטשטעלער און קולטור־טוער און וועט מיט אַלע מיגלעכקייטן מיטווירקן, אַז זײַן שליחות זאָל געקרוינט ווערן מיט ערפאָלג. עס איז שוין די העכסטע צײַט, אַז אויך די יִידישע דרום־אַפריקע זאָל האָבן אַ חלק אין דעם אויפבוי פון דעם אַלוועלטלעכן צענטער פאַר דער יִידישער קולטור און וויסנשאַפט.

דעם 18טן אָקטאָבער האָט ד״ר יצחק־נחמן פאַרלאָזט לאָנדאָן אויפן וועג קיין דרום־אַפריקע. די געזעלשאַפט פרײַנד פון יִיווָא אין לאָנדאָן האָט אַראַנזשירט לכּבֿוד אים אַן אָפשייד־אָוונט אונטערן פאָרזיץ פון ד״ר קרופעניאַ. עס זײַנען געהאַלטן געוואָרן רעדעס וועגן ד״ר שטיינבערג און דעם יִיווָא.

אָנהייב נאָוו׳ איז ד״ר שטיינבערג אָנגעקומען קיין יאָהאַנעסבורג און איז זייער פרײַנדלעך אויפגענומען געוואָרן סײַ פון דער יִידישער באַפעלקערונג סײַ פון דער אַלגעמיינער פרעסע. אין דעם אַקציע־קאָמיטעט פאַרן יִיווָא זײַנען אַרײַן די פירנדיקסטע פערזענלעכקייטן פון דעם יִידישן ישוב בראש מיט הרב הכולל ד״ר י. ל. לאַנדוי, אַדוו׳ פרענקס, פאָרזיצער פון דערצײַונגס־ראַט, ד״ר וו. זאַקס, וויסנשאַפטסמאַן, ד״ר זאָנאַבענד, אָנפירער פון דער סטאַטיסטישער אָפטיילונג בײַם וועד הקהילות, ר׳ בענדער (קייפטאָון) א״א.

אויף אַ זיצונג פון דעם דרום־אַפריקאַנישן „באָארד אָף דעפיוטיס״ (וועד הקהילות), דער אָפיציעלער פאַרטרעטערשאַפט פונעם ישוב, האָט ד״ר י. נ. שטיינ־בערג אָפגעגעבן אַ באַריכט פון יִיווָא און דער „באָארד״ האָט אָנגענומען אַ ספע־ציעלע רעזאָלוציע וועגן אונטערשטיצן אַקטיוו און מאָראַליש די נאַציאָנאַל־וויכטיקע אַרבעט פון יִיווָא.

ה. גילישענסקי אין שליחות פון יִיווָא אין צפון־אַמעריקע

דער באַוווסטער יִידישער געזעלשאַפטלעכער טוער און זשורנאַליסט, מיטגליד פון דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג ה. גילישענסקי איז דעם 1טן נאָוועמבער אָפגעפאָרן קיין ניו־יאָרק אין שליחות פון דעם יִידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. ה. גילישענסקי וועט באַזוכן אַ ריי יִידישע ישובֿים פון די שטאַטן, פון קובע, פון מעקסיקע. אַלע פרײַנד פון דער יִידישער קולטור און וויסנשאַפט, יחידים און אָרגאַניזאַציעס וועלן געווים טון אַלץ וואָס איז מעגלעך, כדי צו פאַרזיכערן דעם מאַקסימאַלן ערפאָלג פון ה. גילישענסקיס אַקציע פאַר דעם אינסטיטוט.

מ. ווײַנרײַכס שטודיען־רײַזע אין ארץ־ישראל

מ. ווײַנרײַך, אָנפירער פון דעם אָפצווײַג יוגנט־פאָרשונג בײַם יִיווָא, איז אָפגעפאָרן אין די אינטערעסן פון דער יוגנט־פאָרשונג קיין ארץ־ישראל. אויף דער אײַנלאַדונג פון דער געזע׳ פרײַנד פון יִיווָא אין צירעך מיט ה׳ ל. פעלדשטיין בראש האָט ער דאָ דורכגעפירט אַן אַקציע פאַרן יִיווָא, האָט אויך געהאַלטן אַ רעפעראַט וועגן מענדעלע מוכר־ספֿרים און זײַן עפאָכע אין פרץ־פאַראיין פון צירעך.

צום אָנדענק פֿון לאַזאַר פֿוקס

דעם 30סטן יאַנואַר איז אין לאָדזש געשטאָרבן דער רעדאַקטאָר פֿון „נײַעם פֿאָלקסבלאַט״, דער אומדערמידלעכער ייִדישער קולטור-טוער, פֿאָרזיצער פֿון דער געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון ייִוואָ אין לאָדזש לאַזאַר פֿוקס. די אַלמנה האָט איבערגע-געבן דעם ייִוואָ אַ טייל פֿון דער ביבליאָטעק און פֿון דעם אַרכיוו פֿון דעם פֿאַרשטאָרבענעם און אין איינעם פֿון די אַרבעטס-צימערן פֿון ייִוואָ איז אַוועקגע שטעלט געוואָרן אַ שאַנק אויף זײַן נאָמען מיט זײַן בילד איבער דעם.

אַרכיוו און ביבליאָטעק

ה׳ פֿיליפּ ליבערמאַן, דער פֿאָטער פֿונעם מיטגליד פֿון ראַט פֿון ייִוואָ ד״ר בערנאַרד ליבערמאַן, סטאַניסלאָוו, האָט געשאָנקען פֿאַר דעם שטודיר-צימער פֿון ייִוואָ די 10 ערשינענע בענדער פֿון דער Encyklopaedia Judaica, פֿאַרלאַג „אשכּל״, בערלין 1928–1934. מיר זאָגן דאָ אַרויס די פֿ״פֿ ליבערמאַנס דעם דאַנק פֿון ייִוואָ פֿאַר דער דאָזיקער פּרעכטיקער מתּנה.

שאָקען-פֿאַרלאַג, בערלין, האָט צוגעשיקט פֿאַר דער ביבליאָטעק פֿון ייִוואָ אַ ריי פֿון זײַנע נײַסטע אויסגאַבעס, צ״אַ: שמואל-יוסף עגנון—ספּור פּשוט, בשובֿה ונחת; כל שירי החול לרבי משה אבֿן עזרא, יוצאים לאור ע״י חיים בראָדי (פּראַכט-אויסגאַבע); שלמה מײַמאָן — Geschichte eines Lebens; ערנסט סימאָן — Chajjim Nachman Bialik; לודוויג אויגוסט פֿראַנקל — Nach Jerusalem; פֿילאָן פֿון אַלכּסנדריה — Von den Machterweisen Gottes; מאַקס דינעמאַן — Midraschim der Klage und des Zuspruchs; מיכה יוסף בן גוריון — Die zehn Märtyrer; Almanach des Schocken Verlags auf das Jahr 5696

בוכהאַנדלונג מ. ערליכמאַן, וואַרשע: דוד דרוק — „די מפֿרשים פֿון דער תּורה״; א. וואַרשאַווסקי, „חכמי התּלמוד״.

פֿון אַמאָפּטייל זײַנען אָנגעקומען 4 קאַסטנס מיט ביכער, צײַטשריפֿטן א״אַ מאַטעריאַלן, צ״אַ: אַ צאָל בריוו פֿון ש. טשערניכאָווסקין צו פֿאַרשיידענע שריפֿט-שטעלער אין נאָמען פֿון „התּקופֿה״-רעדאַקציע; רעדעס, וואָס זײַנען געהאַלטן געוואָרן אין מעדיסאָן-סקווער-גאָרטן אויפֿן היטלער-משפּט דעם 7טן מערץ 1934; טעקסט פֿון דער באַגריס-טעלעגראַמע פֿון ניו-יאָרקער פּענקלוב צום פֿאָרזיצער פֿון ווציק מיכאַיִל קאַלינין צום פּראָקלאַמירן בירעבידזשאַן ווי אַ ייִדישע אויטאָ-נאָמע געגנט; כ״י פֿון אַבֿרהם רייזענס ליד לכּבֿוד דעם ייִוואָ „מיר זאַמלען״ א״אַ; זאַמלונג איינמאָליקע אויסגאַבעס און דרוקזאַכן פֿון פֿר׳ איטשע בידערמאַן; אַ גרויסע קאָלעקציע אויסשניטן פֿון דער ייִדישער וועלט-פּרעסע, וואָס האָט אַ שײַכות צו יהואָשן: זײַן לעבן, אַרבעט און טויט; מאַטעריאַלן פֿאַרן טעאַטער-מוזיי אאַז״וו.

וויעראַ זשיטלאָווסקי, בערן: 16 בריוו פֿון ש. אָנ-סקין במשך די יאָרן 1897—1913 פֿון פֿאַרשיידענע וווינערטער זײַנע: פּאַריז, פּעטערבורג, טעריאָקי (פֿינלאַנד), ווילנע. אין די בריוו שרײַבט אַנ-סקי, ווי צו אַ נאָענטסטן פֿרײַנד, פֿון זײַן אינטימסטן לעבן: וועגן דער אַרבעט בײַ לאַוואָוון, ליבע, שטימונגען, אָרבעטספּלענער, מיינונגען וועגן געשעענישן, מענטשן, ליטעראַטור אאַז״וו.

סערל סירקין, פֿון הויז גערמאָנט—ווילנע: צוויי אָריגינאַל-פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון מאַרק אַנטאָקאָלסקי און דרײַ אָריגינאַל-פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון מ. אַנטאָקאָלסקיס פֿרוי העלענע (אַ טאָכטער פֿון יודל אָפּאָטאָוו). משה מאָדזשעווסקי, טאָמאַשאָוו: צירקולאַר פֿון דער ייִדישער קאָלאָניאַלער באַנק אין העברעיִש, ייִדיש און רוסיש פֿון י. בן-יעקבֿ, ווילנע; פּראָגראַם פֿון אַ הזמיר-אָוונט וואַרשע 1913. הירש אַבראַ-מאָוויטש, ווילנע: אַ בילד פון שעף פֿון צאַרישן גענעראַל-שטאַב גענ׳ יאַנושקע-וויטש, דעם פֿאַראַנטוואָרטלעכן פֿאַר די שוידערלעכע מאַסן-גירושים און רדיפֿות אויף די ייִדן בשעת דער וועלט-מלחמה. העסע גאָלדשטיין, שוועסטער פֿון י. ל. פּרץ, זאַמאָשטש: אַ פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון זייער זיידן משה פּרץ. מ. באַרקום, ווילנע: ספֿרים. אפֿרים מאָסעוויצקי, ווילנע (דורך ש. רובינשטיין): ביכער א״אַ מאַטעריאַלן. מאיר זײַדשנור, ווילנע: וואַל-מאַטעריאַל. ד״ר באַגינסקי, אימיגראַנט פֿון דײַטשלאַנד אין סאַנט-יאַגאָ, טשילי (דורך י. פּילאָווסקי): אַ פֿאַמיליען-בריוו אין ייִדיש-דײַטש פֿון אָנהייב 19טן י״ה. ש. אָדעסמאַן, תּל-אָבֿיב: דרוקזאַכן פֿון די פּועלי-ציון אין ארץ-ישראל. דוד פּוכאַלניק, בערעסטעטשקאָ: „דער נײַער בריוושטעלער״, פֿון מאַשאָ-וועצקי, וואַרשע 1885. נתן גענש, טאַרטו: אַ בילעט אויף אַ שלום-עליכם-פֿאָרלעזונג אין ווין, 4טן מערץ 1906. ח. לונעווסקי, פּאָדבראָדזש: אַרכיוו-מאַטעריאַלן.

פֿון ד״ר י. ראַפֿאַלאָוויטש, אייבערראַבינער אין ריאָ דע זשאַניירא (דורך י. עפֿרויקין): אַ קאָלעקציע פּאָרטוגעזישע ביכער צו דער געשיכטע פֿון די ייִדן אין פּאָרטוגאַל, צ״אַ די פֿאַרשיידענע אַרבעטן פֿון מ. ב. אַמזאַלאַק, אייניקע זעל-טענע ספֿרים און זײַנע אייגענע ווערק.

ד״ר יעקבֿ בראָס, קראָקע: צ״אַ אַ דרוק מיט דער רעזאָלוציע אין ענין פֿון הענריק ג[illegible]סמאַן, דעם מיטשאַפֿער פֿון דער ייִדישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי פֿון גאַליציע און בוקאָווינע און שפּעטער פּראָפֿעסאָר פֿון פֿראַנקפֿורטער אוניווערסיטעט; אויפֿרוף פֿון דעם אויספֿיר-קאָמיטעט פֿון Ż. P. S. D. פֿון 29טן אָקטאָבער 1913 נאָך דער פֿאַראייניקונג פֿון דער דאָזיקער פּאַרטיי מיט דער Ż. S. D. פֿון דער P. P. S. D. י. גיטערמאַן, וואַרשע: מחזור זולצבאַך תּקכ״ב מיט ייִדישער איבערזעצונג. נתן מילשטיין, וואַרשע: עספּעראַנטישער אָרגאַן Heroldo מיט נאָטיצן וועגן ייִוואָ און איבערזעצונגען פֿון ייִדישע שרײַבער. קאַנאַדער ייִדישער קאָנגרעס, מאָנטרעאַל: אַלע זײַנע צירקולאַרן, בולעטענען אאַז״וו. שלום-עליכם-פֿאָלקס-אינסטיטוט, ניו-יאָרק: זײַנע מיטטיילונגען, י. קראָטאָשינסקי, קאָפּנהאַוון: דרוקזאַכן, צ״אַ אויפֿרוף אין ייִדיש צו די וואַלן אין פּאַרלאַמענט (צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פֿון די ייִדן אין דענעמאַרק). „פֿאָרווערטס״-ביבליאָטעק, כשאַנאָוו: צײַטשריפֿטן (ייִדישער סאָציאַלדעמאָקראַט א״אַ) און בראָשורן, טעאַטער-פּיעסעס. י. הירשאָווסקי, ווילנע: ביכער, הצפֿירה 1901, אַרכיוו-דאָקומענטן. ראַבי ד״ר פֿ. מענדעלסאָן (דורך ל. מ. שטיין) שיקאַגאָ: יידישער כ״י „וויטץ און הומאָר״, דײַטשער שוצבריוו פֿון 1714. ד״ר י. שאַצקי, נ״י: „ספֿר המידות״ אַמשטערדאַם 1735; „בן המלך והנזיר״ אין ייִד׳ איבערזעצונג, פ״פ דמיין 1769; שמחת הנפֿש, זולצבאַך 1798. ש. בערקאָן, ווילנע: דאָקומענטן פֿון דער אָקופּאַציע-צײַט-

י. ג. עפילמאַן (דורכן אַמאָפטייל), סאַנפראַנציסקאָ: אַ כתובה א״אַ פריוואַטע דאָקומענטן פון 18טן י״ה. ר. ווייַנער, טאָרנע: דרוקזאַכן. פון מ. טאָלפין, אָסטרע: קאָפיע פון פנקס פון חבֿרה מתעסקים בח״ק, געדענקבלאַט פון זייַן זון שמואל-בער טאָלפין, אומגעקומען אין אַ פאָגראָם 1919. ל. מ. שטיין, שיקאָגאָ: פאַרשיידענע דרוקזאַכן. א. פרידמאַן, ריגע: „שיחת-חולין״ פון מ. בראָדערזאָן א״אַ דרוקזאַכן. י. שרייַער, לודמיר (דורך א. איוועניצקי) דרוקזאַכן. מאַרק באַרוכין, ווילנע: יודאַיקאַ אין רוסיש און דייַטש, צווישן זיי—אַ סך יקר-המציאותן. אַהרן און חוה איינגעלצין, פאָדבראָדזש: 12 בילדער-קאַרטלעך פון מענדעלע מוכר-ספרים און אַ פראָגראַם פון אַ מענדעלע-אָוונט אין פאָלטאַווע 1920. מרדכי ראָזנער, כשאַנאָוו: „ספר ליקוטי צבי״, פירט.

ה. זאַבלודאָווסקי, אַלבערטין: אַ בילד פון שלום-עליכם מיט זייַן אייגנ-האַנטיקער אונטערשריפט, ביאַליסטאָק 1914. וואָלשטיין, תל-אָביב: הגדה, זולצבאַך תקס״ב.

מ. קאַפלאַן, „צענטראַל״, וואַרשע: בריוו פון דוד קאַסעל; פאַרלאַג „צענט-ראַל״ וואַרשע: בילדער פון ייִדישע שרייַבער; קאָלעקציע בילדער-קאַרטלעך מיט שאַרזשן אויף ייִדישע שרייַבער, אַרטיסטן און קינסטלער געצייכנט פון שאול ראַסקין.

אינדוסטריע-האַנדלס-קאַמער, ווילנע: באַריכטן פון איר טעטיקייט און פון עקאָנאָמישן מצבֿ פאַרן יאָר 1931.

דער „באַלטישער אינסטיטוט״, טויערן, האָט זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיטן ייִוואָ און צוגעשיקט זייַנע באַריכטן און זייַן אויסגאַבע Baltic Countries.

> די פאַרוואַלטונג פון אַרכיוו פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט ווענדט זיך צו אַלע פרייַנד און זאַמלער, ספּעציעל צו די דרוקערס, אַריבֿער-צושיקן אין ייִוואָ עקזעמפּלאַרן פון די אַלע דרוק-מאַטעריאַלן, וואָס זייַנען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פוילן בשעת דער לעצטער וואַל-קאַמפּאַניע צום סיים און סענאַט.

פאַר דער פאָלקלאָר-קאָמיסיע האָבן לעצטנס צוגעשיקט: עוזר פיפע, כפר-סבא, א״י: וויגליד. ח. און אַ. איינגעלצין, פאָדבראָדזש: ליבע-לידער, נ. גענויער, סאַסאָוו: תורה-ליד. ל. לאַס, שעברעשין: מעשיות. פראָפ׳ מ. שוחט, טעקוף, רומעניע: פלוידער-מעשה, רפאל אָלעווסקי, אָשענטשין: זאַמלונג ווערט-לעך, זאַבאָבאָנעס, סגולות א״אַ. פ. היילפערין, ווילנע: 2 פאָלקסלידער. נחמה עפשטיין, ווילנע: ציילענישן. ב. קאָסאָווסקי, שאַרקוישטשינע: שפריכווערטער און גלייַכ-ווערטלעך. מרדכי-זאבֿ שעכטער, קראָקע: אַ גרעסערע זאַמלונג (478 נומערן) פאָלקס-ווערטלעך, עם-הארצישער לשון-קודש, ברכות, קללות א״אַ. נ. שמיגעלסקי, גראָדנע: אַ זאַמלונג חסידישן פאָלקלאָר. ב. בראַווערמאַן, בילסק: ענטפער אויף דער אַנקעטע „חומש-חדר״, פאַפירענע קינדערשפילעכלעך און קינדערלידלעך. יוסף לאַנדוי, כשאַנאָוו: אַ גרעסערע זאַמלונג צונעמענישן (160 נומערן), אַ גרעסערע זאַמלונג קינדער-פאָלקלאָר. מרדכי ראָזנער, כשאַנאָוו: אַ גרעסערע זאַמלונג קינדערשפילן, פאָלקס-רפואות א״אַ. יצחק פינקל: פאָלקלאָר-מאַטעריאַל. מ. עלמער, ווילנע, דורך נ. גענש, טאַלין: אַ הומאָריסטיש ליד פון דער רוסיש-יאַפאָנישער מלחמה צו זינגען מיטן ניגון פון אַקדמות. אורי סג״ל, סאַסאָוו: וויצן. יצחק-שמעון פייַפער, הרובעשויוו: אַ פורים-ליד.

פֿאַרן עטנאָגראַפֿישן מוזיי האָבן צוגעשיקט: ש. ווי
וולאָצלאָווטק: אַ אינטערעסאַנטער אילוסטרירטער ספֿירות-לוח געמאַלט אויף פּאַ
יוסף לאַנדוי, רומעניע: בשמים-ביקסל, ברוסטטיכל און אַ „מזרח". ב. ברעווע
בילסק: אַ קידוש-טישטעכל.

רשימות פֿון די ביישטייערער

צו דער אַקציע פֿון ה. גילישענסקי אין דרום-אַמעריקע

(ה מ ש ך)

רעסיסטענסיאַ

ד״ר ר. ראָזענער—100 פּ׳; ד״ר י. שוואַרצבײַן—25 פּ׳; ס. קאָהען—20 פּ׳; ש.
ח. סיקאָרסקי—צו 15 פּ׳; ברידער אומדעס, י. מוטשניק, ד״ר א. סיידי, כ. זאַסלאַווסקי, מיטשע
צו 10 פּ׳; ס. מעלניק, מ. גלאָמבאָוצקי, א. פֿעלדמאַן, ד״ר פֿעלדעסמאַן, א. זאַק, פּ. ק
מ. אייזנבוד, י. קאַץ, י. עזריאַלאָוויטש, א. קאַהאַן, ד. הענקין, א. האָראָוויץ, י. כאַמוט, נ.
ס. בענטאַלילאַ—צו 5 פּ׳; א. פֿאַוון, ה. גובערמאַן, מ. נאָוויק, אינזש׳ מ. שיינאָוו, י. גא
מ. סטאָראָסעלסקי, י. פֿילצמאַן, מ. עלבוים, נ. איידיס, א. לאַסקין, מ. טוטון, מ. זאַס — צו
ח. לאַווינטמאַן, א. גאָטליב, י. וויינצמאַן, ס. שעכטער, ש. בענדער, י. גאָראַן, י. קאָזאַק, מ. שו
י. ברענער, מ. קוטץ, ד. גורפֿינקעל—צו 2 פּ׳.

טשאַראַטאַ

ל. פֿוקסמאַן—50 פּ׳; ברידער מאַקאָוואַ, ל. ראָבין, ח. וואַרשאָווסקי, א. האָכבערג—צו 0
נ. גורמאַן, י. ל. מאַריאָש, א. סצלוין, נ. בענדערסקי, ל. בורין, א. סטאַניסלאָווסקי, ש. וואַלא
צו 5 פּ׳; י. קופּערמאַן, ס. טאַלסקי, ג. מאַנדעל, י. גורעוויטש, מ. קאַהאַנאָף, ה. לעוויצקי, י. ט
ש. קאָהען—צו 3 פּ׳; ש. גורמאַן, ל. בערקאָוויטש, כענטאָוו, י. קאַנטאָר, י. גובערמאַן, פּ.
אשר בורסוק—צו 2 פּ׳; י. ראָפּוטאָף, ל. רייף, פּ. נאראגען, נ. קופּערמאַן, י. חייטאָוויטש, י. ב
איסאַק בורסוק, ז. פֿיינגלאַס—צו 1 פּ׳.

פּינעדאַ

י. כּאַראַסט—25 פּ׳; ו. מעזשערסקי, י. באַריסיאַניק, אהרן האָכבערג—צו 10 פּ׳; ב
ראָבין, י. מארקאָוואז, ב. שיכוואַרגער, ש. בערקאָוויטש, ר. שעכטמאַן—צו 5 פּ׳; א. דובק
ד. ראָפּאָפּארט—צו 3 פּ׳; מ. הירשפֿעלד, א. מעלניק, ע. קאַניעווסקי, ש. בערקאָוויטש, מ. מאַרי
נ. סטראָק—צו 2 פּ׳; א. דובאָסארסקי—1 פּ׳.

מאָנטעוויידעאָ (אורוגווי)

ש. קאָברין, ח. לעוו—צו 25 פּ׳; מ. טינסקי, י. שאָפּירא, ש. באָוניק, נ. גאָלדבערג—צו 0
פֿערבער-טוגענדער-גזשיוואָטש, ב. מיאָדאָוניק, מ. שעפּס, מ. גאָלדמאַן, סאָסיעדאָד דע דאַמאַס
א. האָפֿשטעטער, סטאַראָסטא—צו 15 פּ׳; באַנקעט—13,50 פּ׳; סאָסיעדאָד דע קאָמער׳ איסר׳, סאָ
ליט׳-לעט׳ איסר׳, ש. ליפֿאָוויטש, מ. ווירעך, ד. רעזניק, י. מאַנטאָג, נ. ליבמאַן, נ. ראָז
מ. גאָלד, ל. האַלפּערן, י. בעקערמאַן, ח. קוריאַן ה. באַגי—צו 10 פּ׳; בערגשטיין און שוץ—

גוקאַטאָווסקי—7 פּ׳; מ. בידערמאַן, ב. מעלניצקי, א. מינסטער, י. וויווערמאַן, ח. מיגדאַל, ה. שפּי-
אַלניק, נ. בזוראָווסקי, ש. אָרענשטיין, ש. לאַנגלייב, ח. לערנער, ב. חסיד, י. געניס, ב. וואַסער,
רייכער, ל. זיבערשטיין, י. שוואַרץ, בוקשטיין און ביסטער, י. טראַפּונסקי, י. שפּאָרער, בר׳ גאָלד,
מידט, י. וועסאָכאַנסקי, בר׳ זאַלצמאַן, מ. גאָלדפֿאַרב, לובינסקי און וויינגאַרט, ע. שערשענער, י. מיל-
ר, פּ. קרופּין, ד״ר י. אַראָנשטאַם, בר׳ קאָהען, י. ביאַלאָאוס, ד״ר א. מילעס, ל. דראַכמאַן, י. פֿיש-
יש, י. קויפֿמאַן, ש. ראַבינאָוויטש, י. גאָלדוואַג, א. זאַלקינד, ע. זעלמאַן, מ. קרעל, ש. פֿלאָם,
קאָרניאַנסקי, י. לונשין, ד. וושעבאָר, מ. נאָוואָגרובעלסקי, ש. שימשעלעוויטש, י. גאָלובאָוו, ל. וויטקינד
יאַנקעלעוויטש, ב. געפֿין, מ. שאַפּיראָ — צו 5 פּ׳; ח. טאָקמאַן, בר׳ קלאַנג, ש. קוזניצקי, ב. ראָזאַנסקי,
גלומכער, ה. סטראַווטשיסקי, ב. עפּשטיין, מ. עפּשטיין, י. ליבערמאַן, נ. כאָרבערג, ב. פֿרידער,
שקאָלניק, ק. מאַכלין, ח. זינאָוויטש, ל. ראַדאָסקאָוויטש, ש. אייזענבערג, מ. באָרקאַטאָווסקי, א. טענענ-
ים, כ. גלייַכער, י. איזראַעלסאָן, בר׳ ווילוזאַנסקי, ל. ראָזענגורט, ב. ליטוואַן, ל. נאָאַך, ברוידער,
ווייַסבאָרד, י. זיסלער, י. בערנאַי, טראָסמאַן און פֿרוי, ח. באַלטער, מ. סוכאַרסקי, י. וואַנדעל,
גאָטליב, ל. קלעצקי, מ. שיפּער, ג. ווייַרעך, ש. שאָר, ע. ווייַראַך — צו 3 פּ׳; ש. פּיאַטיגאָרסקי,
לאַמפּערט, ל. שנייַדער, י. סאָקאָראָוויטש, מ. בורד, ש. פּשעפּיורקאַ, י. כ״ץ, כ. גאָראָוויטש, אַ. וויסאָקי,
בירנבוים, ש. נייַמאַן, י. הירשהאָרן, ז. טאַובע, ל. האַבערקאָרן, ש. מערמעלשטיין, כ. לעווי,
רויטמאַן, ג. שמיט, מ. זיוואַטאָווסקי, ה. גאָרי, ק. ראָזענקאָפּ, — צו 2 פּ׳; י. זימנער, ח. וויטקינד,
ביאַלאָסטאָצקי, ל. גערבער, נ. נ., ר. גלייזער, י. ערליכמאַן, ש. אייזענבערג, מ. פּשעשעלעניץ און
רשטין, מ. לובאַרטאָווסקי, מ. שוואַרץ, מ. קאַנער — צו 1 פּ׳.

סאַנט-יאַגאָ (טשילי)

א. קרענאָוויטש, כ. מעדווינסקי — צו 500 פּ׳; ע. פֿלאַטאַו — 400 פּ׳; ש. זאַק, סובלמאַן און
לימאַן, ס. טורטעלטויב—צו 300 פּ׳; ב. בערקאָוויטש—250 פּ׳; י. פּילאָווסקי, י. פֿרידמאַן, ה. זאַק,
פֿייַוואָוויטש, ד. יפֿה, ה. דאַווידאָוויטש, אַ. ווילענסקי, בר׳ קיינשטיין, ל. ליפֿשיץ, בר׳ אַרענסבורג—
200 פּ׳; י. מאַרקאָוויטש, ש. שלימאָוו און זין, אַ. דאָברי—צו 150 פּ׳; נ. גאָראָדישטשער—130 פּ׳;
ספּעקטאָר—125 פּ׳; ל. דימאַנד, ד״ר א. גאָרגעווסקי, מ. ליטוואַק, ד״ר מ. באַלטיאַנסקי, ש. גאָרען, י. גאָרען,
רופֿא, נ. וויטאַל, רימסקי און אוסטילאָווסקי, א. אַסערמאַן, ס. מאָטליס, ד״ר מ. ווייַנשטיין,
היגדאָרטשיק, נ. יאָדאָרקאָווסקי, ד״ר לאַמאַס, א. רודניק, י. הורוויץ, מ. רימסקי, ב. פֿינקער, מ. פֿייוואָ-
יטש, אַ. דאַווידאָוויטש, י. שטראַמוואַסער, פּראָפֿ׳ ד״ר שטוצין, י. פֿערנעבעק, י. ראָזענצווייַג, מ. פּינשטיין,
שטיינסאַפּיר, י. ש. ראַבינאָוויטש, י. טרומפּער, ז. ראָטמאַן, ב. דאָברי, א. י. דאַווידאָוויטש, י. גוראַלניק,
מעדווינסקי, אַ. ראָטער, בר׳ סאָסטין, י. כהן, י. גאָלדשטויב, פֿ. טליתניק, ל. ווייַנשטיין, ל. הערש-
ערג, ה. פֿאַסלער, קאָהען, וו. שוסטערמאַן, א. דאַוויס, ז. טליתניק — צו 100 פּ׳; ג. מעלניק,
ווילענסקי — צו 75 פּ׳; נ. גערסטנער, י. רויטבוד, ה. גרימבערג, ש. מולטמאַן, ש. אַפּטייקאַ, י. גינגיס,
אַרנאָף, נ. וואָלאָווסקי, ג. אַלכסנדראָוויטש, אַ. ראַפּאָפּאָרט, מ. פֿריסמאַן, רבי א. מאַגענצאָ, נ״נ,
טרומפּער, י. קאַפּלום, מ. גערמאַן, י. פֿישער, ע. שוואַרצמאַן, ל. קאַץ, ז. רויטמאַן, אַ. קיבליצקי,
גילאָף, ש. גאָרדאָן, י. גייַסינסקי, נ. פֿרענקעל, א. יודעלעוויטש, א. שנאַפּיר, ר. פֿינקעלשטיין,
יודעלעוויטש, י. פּרנס, ד. שאַטאַן, ש. רייַנשטיין, י. דראַפּקין, י. קלעצקין, ר. דימאַנט, ע. גילאָף,
גאָלדבערג, פּ. וואָרעדסקי, י. פּייַוואָוויטש, גאָמבעראָוו, ג. גרעקין, מ. רויזען, ש. וווּרגאַפֿט,
ווייַסביין, י. כ״ץ, ש. פּעטשעני, ב. מאַנדעל, מ. ראָזענבליט, ש. בכרך, י. סוסעלי, מ. קליינהויז,

E D I E S — BIULETYN ŻYD. INSTYTUTU NAUKOWEGO
udzień 1935 Adres: Wiwulskiego 18, Wilno

א. ווײַנשטיין, בר׳ לייבאָוויטש, דויקבערג און באַנק, ד״ר ל. טשעטשילניצקי, ל. בראָנשטיין, ע. פּיי
וויטש, ד״ר א. ווײַנשטיין, מ. שוסטערמאַן, י. טאַווריצקי, מ. קראַמזען, ש. בערלאַגאָווסקי, ש. פּײַוואָוו
א. ראָכקינד, ד. בערנשטיין, נ. פורמאַן, מ. גאַסמאַן, מ. פּערלמאַן — צו 50 פּ׳; דערמאַן און לאָי—40
בר׳ אַבעליוק, א. וואָלף, ב. גינערמאַן, י. אָסאַטינסקי, י. אילאָוויעצקי, י. גילאָף, ל. וועלער, י. קרא
רענקאָ, א. קורלאַט—צו 30 פּ׳; א. כהן, בר׳ מאַרקעלעוויטש, א. ראָזאָווסקי, פּ. דראַכנער, א. בער
שעווסקי, ב. בראָדסקי, ע. הערשקאָווסקי י. געלין, ל. קיבליצקי, י. דאָמב, י. קאָרנפּעלד, ל. ש
בר׳ שקאָלניק, בר׳ גענדעלמאַן, ב. אַבעליוק, מ. בערדיטשעווסקי, י. גרינשטיין, מ. שקאָלניק, מ. דוכאָוו
ש. פישער, י. סינאַי, ע. סוואַלסקי, מ. ריזענבערג, ד. דובינאָווסקי, ש. פּאָדגאַעץ, ד. דראָבני, ב. פּליז
מאַן, ש. לאַוונער, פּ. בוסאָווסקי, מ. ד. גיסער, ש. פּערלאָוויטש, נודמאַן, י. פּערנבאָק — צו 25
ב. בײַטעלמאַן, י. באָריזאָן, ל. קאַפּלום, א. אַניצקאַינסקי, ג. ניימאַן, ד״ר י. ווײַסמאַן, ש. ווײַנו
אָ. כאַכאַם, י. לעוו, מ. גרימבערג, גינערמאַן, י. העלפּאַנט, י. גאָלדשײַן, ב. איצעקסאָן, ע. איצעק
י. חמודות, ש. סאָלטאַנאָוויטש, ל. לאַוונער — צו 20 פּ׳; מ. עגגעל, מ. ראָזענבליט — צו 15
ר. מילמאַן, מיכעלאָף, מ. ראַפּאָפּאָרט, סר. גאָלדמאַן, ג. זיפּער, י. פּאַראַדיז, מ. צדיק, מ. פּרידענ
ח. פּריווער, י. דיווינעץ, א. שטיינמאַן, מ. אייזענבערג, י. לערשטיין, פּ. ליסטער, י. באָרענש
מ. פעלדמאַן, מ. ווײַס, י. ברינער, ר. קיבליצקי, ש. וואָלאָשיווסקי — צו 10 פּ׳; א. לינעצקי — 2

וואַלפּאַראַיסאָ (טשילי)

י. בלינדער — 500 פּ׳; ב. קראַמאַרענקאָ — 150 פּ׳; י. ווײַנשטיין, בר׳ גילאָף, זוריק -
100 פּ׳; מ. אַבראַמסאָן, שאַפּיראָ, ש. גרינבלאַט, ל. לאַנעל, ד. ראָמבאַן, ד. לאַיס, וו. ליפּ
וו. גרינשטיין, י. ווײַנשטיין, ד״ר מ. ווײַנשטיין, ל. לינצק, א. לעוויט, קוסטשניר, מ. שוואַרצמאַן—צו 50
ב. גרויסמאַן, י. סערעברעניק, ס. ווײַנשענקער, מ. דימענשטיין, ד״ר גילאָף — צו 30 פּ׳; מיר
ש. ווײַנשטיין, ע. לאַוונטמאַן, י. האַלפּערן — צו 25 פּ׳; כאַסין, ע. חוסיד, ל. כאַכאַם, י. קאַהאַנאָוו
עפּשטיין, א. דימינשטיין, י. ראָזאָווסקי, י. ראָזינסקי, ד. סאַליס, מ. האָכמאַן — צו 20
ה. רויזענבלאַט, פּ. אַווערבוך — צו 10 פּ׳.

צענטראַלע, פּילסעקציע, פּסיכפּעד־סעקציע ווילנע:
Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno
עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישע סעקציע:
J. Leschtschinski, Żabia 9/34, Warszawa

היסטאָרישע סעקציע, פּאַריז:
E. Tscherikower, 34, Rue Dombasle, Paris (15e)
ddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York :ניו־יאָרק
tituto Cientfico Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Aires :ב׳־איירעס

nted in Poland. druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

323

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

JIWOBLETER Miesięcznik Żydowskiego Instytutu Naukowego
The Monthly of the Yiddish Scientific Institute

Nr. VIII, 4
Grudzień 1935

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

Prof. S. Dubnow
Obecny stan historjografji żydowskiej.
The Present State of Jewish Historiography.

Dr. A. A. Roback
Pochodzenie i sposób wystawiania się.
Race and Mode of Expression.

Dr. R. Mahler
Charakter narodowo-społeczny ruchu karaickiego w czasie jego powstania.
The Ethnic and Social Character of the Karaite Movement on Its Beginnings.

Dr. M. Weinberg
Widoki żydowskich badań psychjatrycznych.
The Prospects of Research Work in Jewish Psychiatry.

Dr A. Tartakower.
O istocie i zadaniach socjologji żydowskiej.
On the Nature and the Tasks of Jewish Sociology.

N. Weinig
Dzieje i zagadnienia paremjologji żydowskiej.
The History and the Problems of Jewish Paremiology.

S. Winter
Zeszyt rachunkowy kahału w Lubrańcu za lata 1818—19.
An Account-Book of the Lubraniec Kahal of 1818 – 19.

Wydawnictwa nadesłane.
Books Received.

ŻYDOWSKI INSTYTUT NAUKOWY / THE YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUTE
Wilno, ul. Wiwulskiego 18

ייווא בלעטער

חודש-שריפט פון יידישן ויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

אינהאלט פון נומער

ברוך כהן-ווירגילי

עקב לעשטשינסקי:

י ייִדישע באַפֿעלקערונג אין פּוילן לויט דער לעצטער פֿאָלקסציילונג 1

ר"ר ר. מאַהלער:

י נאַציאָנאַל-סאָציאַלע יסודות פֿון עננס רעליגיע 31

ר"ר פֿ. בעראַנעק:

ידיש אין טשעכאָסלאָוואַקיי 63

. לעהרער:

ערער און שולן אין פֿאַרשיידענע קולטורעלע און פּסיכאָלאָגישע סיטואַציעס 76

ר"ר ר. נאָטיק:

ו דער געשיכטע פֿון האַנטווערק ביי ליטווישע ייִדן 107

רעפֿעראַטן און רעצענזיעס:

ר"ר י. שאַצקי:

Marwin Lowenthal. A World Passed by 119

ערעק יאָסעלעוויטש 123

ר"ר ח. אָרמיאַן:

אַסיסטישע „וויסנשאַפֿט" 126

/ המשך פֿון אינהאַלט אויף דער צווייטער זייט הילע /

המשך פֿון אינהאַלט:

מ. לינדער:
ווי אַזוי לעבט דער פּוילישער אַרבעטער 131

י. ווייצמאַן:
ביבליאָגראַפֿיע פֿון דער ייִדישער פּרעסע 135

פּראָפֿ׳ ל. שפּיצער:
קלאַנגען־געזעצן 138

מאַטעריאַלן און נאָטיצן:

י. ל.
די מוטערשפּראַך בײַ ייִדן אין פּוילן 140

ב. שלאָסבערג:
צוויי אויסגאַבעס פֿון הירש רייטמאַנס פּאָעמע „דער קיטל״ 143

ז. ר.
נײַע מאַטעריאַלן צו ה. רייטמאַנס ביאָגראַפֿיע 148

ד״ר י. שאַצקי:
צו דער ביאָגראַפֿיע פֿון הירש רייטמאַן 149

י. עלזעט:
ווידער מכּוח קאַטאָוועס 149

נ. מאַרק:
נאָך וועגן אַבֿרהם חיים כ״ץ (אחי״ך) 151

ד״ר ב. ווײַנריב:
אַ פּאָר באַמערקונגען צו אַ רעצענזיע 151

אָנגעקומען אין רעדאַקציע 152

דער אַבאָנעמענט־פּרײַז פֿון די ייִוואָ־בלעטער אויפֿן יאָר 1935 באַטרעפֿט:

אין פּוילן — 18 גילדן אַ יאָר (מען קאָן דאָס געלט אײַנצאָלן אויך אין 4 ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר — 6 ג׳, צום 1טן אַפּריל—4 ג׳, צום 1טן יולי—4 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—4 ג׳); אין אויסלאַנד - 70 פֿראַנצויזישע פֿראַנק אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—25 פֿ״ק, צום 1טן אַפּריל—15 פֿ״ק, צום 1טן יולי—15 פֿ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער—15 פֿ״ק).

פֿאַר מיטגלידער פֿון געזעלשאַפֿטן „פֿרײַנד פֿון ייִוואָ״: אין פּוילן — 12 ג׳ (אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—4 ג׳, צום 1טן אַפּריל—3 ג׳, צום 1טן יולי—3 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—2 ג׳); אין אויסלאַנד—50 פֿראַנצ׳ פֿ״ק (אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—20 פֿ״ק, צום 1טן אַפּריל—10 פֿ״ק, צום 1טן יולי—10 פֿ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער — 10 פֿ״ק.

אַנאָנסן־פּרײַז: אין פּוילן: אַ גאַנצע זײַט 100 ג׳, אַ האַלבע—50 ג׳, אַ פֿערטל—30 ג׳;
אין אויסלאַנד: אַ גאַנצע ז׳ 350 פֿר׳ פֿ״ק, אַ האַלבע—180 פֿ״ק, אַ פֿערטל—95 פֿ״ק.

אין איינצל־פֿאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט אַרויסגעלאָזט

אַדרעס:

ייִוואָ־בלעטער, ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, וויוולסקי־גאַס 18, ווילנע
Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
Konto czekowe P.K.O. 81.396 פּק״אָ־קאָנטע

אין צפֿון־אַמעריקע אַבאָנירט מען די „ייִוואָ־בלעטער״ נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפּטייל
פֿון ייִוואָ אין ניו־יאָרק:

פֿרײַטאָג, דעם 31טן יאַנואַר 1936, 4 אַזײגער נאָך מיטאָג, איז געשטאָרבן
אונדזער געטרײַער טײַערער חבֿר און פֿרײַנד

ברוך ווירגילי-כּהן

מיטגליד פֿון אויספֿיר-ביוראָ פֿון ייִוואָ זינט 1929,
דער שטאַרקסטער צווישן אונדז אין גלויבן און אין ווילן

פֿאַר דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג, דעם רעט, דעם קוראַטאָריום,
דער ד״ר צמח שאבאד - אספֿיראַנטור און די מיטאַרבעטער
דאָס אויספֿיר-ביורא פֿון ייִוואָ

מיט דער דאָזיקער הודעה האָט די אָנפֿירונג פֿון ייִוואָ אָנגעזאָגט דער באַפֿעלקערונג פֿון ווילנע, אז אַ גוטער פֿרײַנד, אַ מיטבויער, אַ פֿירער איז אַוועק פֿון אונדז אויף אייביק. 52 יאָר איז ער אין גאַנצן אַלט געווען.

דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט האָט פֿאַרלוירן אַ טוער, וואָס עס זעט זיך גאָרנישט, מיט וועמען מיר וועלן אים קענען פֿאַרבײַטן.

אויף יענער ווילנער זיצונג, וווּ עס איז געלייגט געוואָרן דער ווינקל-שטיין פֿאַרן ייִוואָ—דעם 24סטן מערץ 1925—איז ווירגילי געווען פֿאָרזיצער. דאָס האָט געקענט זײַן אַ צופֿאַל, אָבער עס האָט באַקומען אַ טיפֿערן זינען: אין דעם דאָזיקן פֿאַקט סימבאָליזירט זיך די ראָלע וואָס דער פֿאַרשטאָרבענער האָט געשפּילט אין אונדזער אַרבעט.

אין דעם ערשטן פּערייאָד פֿון ייִוואָ, אין דער צײַט פֿון אָרגאַניזיר-קאָמיטעט, איז ווירגילי געווען נאָר אַ נאָענטער, ניט קיין אייגענער. אָבער אויף דער קאָנפֿערענץ פֿון 1929 איז ער אויסגעקליבן געוואָרן אין דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג, ער איז אַרײַן אין אויספֿיר-ביורא, און פֿון יעמאָלט אָן האָט זיך שוין זײַן פֿאַרבונד מיטן ייִוואָ ניט איבערגעריסן.

זײַן לאָגע אין אינסטיטוט איז אין פֿלוג געווען ניט קיין גרינגע. ער האָט געקוקט אויף זיך ווי אויף אַ מאַן פֿון פּראַקטיק, ממילא פֿלעגט ער ניט וועלן זאָגן אַ דעה אין די ריין ווייסנשאַפֿטלעכע ענינים. אָבער ער האָט אויך ניט געקענט זײַן באַהאַוונט אין די קלייניע דעטאַלן פֿון דער אָרגאַניזאַציאָנעלער טעטיקייט, פֿון דער קאָרעספּאָנדענץ, פֿון דער אינעווייניקסטער פֿירונג: ער האָט די לעצטע יאָרן שווער געהאָרעוועט פֿון חיונה וועגן אויף אַ שטעלע, ער איז דאָרט געווען פֿאַרנומען אַ סך מער ווי אַ נאָרמאַלן אַרבעטסטאָג, ער איז אויך געווען אַרײַנגעטאָן אין זײַן בונדישער פּאַרטיי-אַרבעט און אין אַנדערע געזעל-שאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס. נאָר אַדאַנק די מעלות פֿון זײַן פּערזענלעכקייט איז

ער גאָר אין גיכן געווארן בײַ אונדז די צענטראַלע פֿיגור, דער מענטש, וואָס מיט זײַן מיינונג און זײַן שטעלונג האָבן מיר זיך געריכט צום מערסטן.

אויף זײַן וואָרט פֿלעגן מיר אַלעמאָל וואַרטן, ווײַל אין דעם וואָס ער פֿלעגט זאָגן פֿלעגט זײַן געפֿאָרט קיילע פֿראַקטישקייט מיט אומענדלעכער באַגײַסטערונג פֿאַר אונדזער זאַך. אויך אין די וויסנשאַפֿטלעכע פֿראָבלעמען פֿלעגט ער זיך אָריענטירן אויסגעצייכנט. ער איז געווען ניט נאָר אַ גרויסער למדן און אַ טיפֿער קענער פֿון העברעיש, נאָר זייער אַ געבילדעטער מאַן אין אַלגעמיינע קענטענישן אויך, און דער עיקר איז ער געווען אַן אויסגעצייכנטער קענער פֿון דער יידישער ווירקלעכקייט. דאָס וויכטיקסטע אָבער איז געווען זײַן חריפֿותדיקע קלוגשאַפֿט.

די דרויסנדיקע וועלט האָט ניט אַזוי שטאַרק געשפּירט זײַן ראָלע, ווײַל ער האָט געהאַט אַ טבֿע זיך צו האַלטן אין שאָטן. פֿאַר לײַטן פֿלעגט ער ריידן זעלטן, קורץ און טרוקנדלעך; ווער עס האָט אים נעקענט פֿון אָמאָל, פֿלעגט זיך חידושן: ווו האָט זיך אַהינגעטאָן דער פֿלאַמיקער טריבון פֿון 1905? אָבער מיר אינעווייניק האָבן גוט געווּסט, וועמען מיר פֿאַרמאָגן. און מיר זײַנען געווען רוּק האָבנדיק אים צווישן אונדז. אויף זײַן אָפּשאַצן אַ געזעלשאַפֿטלעכע סיטואַציע האָבן מיר זיך פֿאַרלאָזן. מענטשן האָט ער דערקענט אויפֿן ערשטן בליק. אויף זײַן וואָרט האָבן מיר געבויט ווי אויף גראַניט. ווען עס איז געגאַנגען וועגן אַ שווערער אויפֿגאַבע און וויכטיקי האָט זיך אונטערגענומען זי דורכצופֿירן, זײַנען מיר געווען זיכער, אַז די זאַך איז אין די בעסטע הענט. און ער איז ניט געווען פֿון די וואָס לאָזן זיך בעטן. אַדרבא, פֿריקרע שליחותן פֿלעגט ער גערנוויליק, מיט אַ שמייכל, אַליין נעמען אויף זיך.

די לעצטע חדשים פֿאַרן טויט האָט אים אײַנגעבראָכן די שווערע קרענק וואָס האָט אים שוין געטאָטשעט פֿון יאָרן. ער איז געלעגן צוגעשמידט צום געלעגער אין שווערע יסורים, און בשעת מיר, די אַרומיקע, האָבן נאָך געהאָפֿט אויף אַ נס, האָט ער שוין געווּסט, אַז ער איז פֿאַרמישפּט. אָבער ביז מיט אַ פּאָר מעת-לעת פֿאַרן סוף פֿלעגט ער נאָך אַלץ אַלע טאָג אָפּנעמען באַריכטן וועגן דעם וואָס עס טוט זיך אין יִוואָ און פֿלעגט זיך פֿרייען מיט יעטווידער דערגרייכונג.

עס איז אַוועק פֿון אונדז אַ מענטש מיט אַ גרויס האַרץ, מיט אַן אײַזערנעם ווילן, מיט אַ ליכטיקן שכל, מיט אַ טיפֿן גלויבן אין דער בעסערער צוקונפֿט פֿון די יידישע פֿאָלקסמאַסן און אין זייער קולטורעלן אויפֿשטײַג. אַ מענטש, אין וועלכן עס האָבן זיך אויפֿגעטראָפֿן דער ברען פֿון חסידות און די מסירת-נפֿש פֿון אַן עכטן רעוואָלוציאָנער.

דער יִוואָ ווײַל אַרויסגעבן זײַן לעבנס-געשיכטע. ווירגילי אַליין פֿלעגט ווינציק דערציילן וועגן זיך, אין זײַן שטרענגער ענווות פֿלעגט ער באַלד אַריבערפֿירן דעם שמועס אויף אַן אַנדער טעמע. טאָ זאָלן זיך אָפּרופֿן מיט זכרונות וועגן אים זײַנע מיטלערנער פֿון די ישיבֿות, זײַנע פֿריַינד פֿון זשיטאָמירער זעלבסטשוץ, זײַנע מיטקעמפֿער פֿון די לאָדזשער באַריקאַדן, זײַנע חבֿרים פֿון בונד, זײַנע מיטאַרבעטער פֿון „אָרט". לאָמיר שטעלן אַ דויערדיקן מאָנומענט אָט דער גרויסער פּערזענלעכקייט.

די ייִדישע באַפֿעלקערונג אין פּוילן לויט דער לעצטער פֿאָלקסציילונג*

פֿון יעקבֿ לעשטשינסקי (וואַרשע)

I

אין די לעצטע צען יאָר זײַנען אין ייִדישן לעבן פֿאַרגעקומען אַ סך גרינדלעכע ענדערונגען, אַ סך אַזעלכע טיפֿע שינוים, וואָס מיר קאָנען נאָך זיי גאָר ניט מעסטן און שאַצן. מיר קאָנען זיי ניט מעסטן, מחמת מיר פֿאַרמאָגן ניט דעם נייטיקן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל; מיר קאָנען זיי ניט שאַצן, מחמת דער פּראָצעס געפֿינט זיך נאָך אין סאַמע אָנהייב, און זײַנע אויסווירקונגען וועלן זיך ערשט אַנטפּלעקן אין די שפּעטערדיקע צײַטן.

מיר קאָנען נאָך ניט שאַצן גענוי די ווירקונגען, וואָס די פֿאָרקומענדיקע שינויים וועלן אַרײַנטראָגן אין ייִדישן לעבן, אָבער מיר ווייסן גאַנץ גוט, אַז די ווירקונגען וועלן זײַן וויכטיקע און וואָגיקע און פֿון נעגאַטיוון כאַראַקטער. ס'איז דעריבער פֿאַר אונדז וויכטיק און נייטיק אויסצונוצן יעדן פֿאַראַנענעם מאַטעריאַל, וואָס דעקט וויפֿיל ס'ניט איז אויף דעם שלייער פֿון די דערמאָנטע פּראָצעסן אָדער פֿון אייניקע פֿון זיי. פֿון גאָר גרויסן באַטײַט און ווערט הן פֿאַר אונדזער עקאָנאָמישער לאַגע און הן פֿאַר אונדזערע נאַציאָנאַלע פּערספּעק-טיוון און אַספּיראַציעס אין גלות איז די צאָל ייִדן: די צאָל ייִדן אין לאַנד בכלל און זייער פּראָצענט לגבי דער אַרומיקער באַפֿעלקערונג. אַז די כמותדיקע וואָג פֿון די ייִדן אין די שטעט האַלט אין פֿאַלן; אַז דאָס איז אַן אַלגעמיינע ערשײַנונג אין אַלע מזרח-אייראָפּעיִשע לענדער; אַז די דאָזיקע ערשײַנונג איז ענג געבונדן מיט דער דערגרייכטער נאַציאָנאַלער זעלבשטענדיקייט פֿון די לאָקאַלע נאַציאָנאַלע מערהייטן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אויסטיילן גרעסערע מאַסן אייגענע באַאַמטע, אייגענע פֿאַרטרעטער פֿון ליבעראַלע פּראָפֿעסיעס און אויך מער אָנטייל-נעמער אין מסחר און קרעמערײַ און אין האַנטווערק — דאָס אַלץ ווייסן מיר פֿון טאָג-טעגלעכער אָבסערוואַציע. ווי ווײַט אָבער דער דאָזיקער פּראָצעס איז פֿאַרגאַנגען און ווי גיך ער אַנטוויקלט זיך — אָט די דאָזיקע גרונט-פֿראַגן קאָנען מיר נאָך ניט פֿאַרענטפֿערן. נעמען מיר, למשל, פּוילן מיט העכער דרײַ מיליאָן ייִדן, זײַנען עד היום נאָך ניט פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אַפֿילו אַלע דאַטעס פֿון דער ציילונג פֿון 1931; פֿאַר די לעצטע פֿיר יאָר זײַנען שוין אָבער ווידער פֿאָרגעקומען טיפֿע ענדערונגען, וואָס מיר טאַפּן זיי ממש אָן מיט די הענט, ווײַל מיר פֿילן שוין איצט זייער פֿאַטאַלע ווירקונג אויף אַלע זײַטן פֿון

---

* אויפֿן סמך פֿון די מאַטעריאַלן פֿון דער עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישער סעקציע פֿון ייִוואָ.

טאַבעלע I

דער וווקס פֿון דער ייִדישער און ניט-ייִדישער באַפֿעלקערונג אין 7 וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון פּוילן

(1931—1921)

וואָיעוואָדשאַפט	ייִדן			ניט-ייִדן		
	1921	1931	1921 100,0=	1921	1931	1921 100,0=
וואַרשע — שטאָט . . .	310.322	352.659	113,6	626.391	817.460	130,5
וואַרשע — וואָיעוו׳ . . .	203.425	219.011	107,7	1.909.373	2.310.217	120,5
לעמבערג „ . . .	313.206	342.405	109,3	2.404.808	2.785.004	115,8
סטאַניסלאָוו „ . . .	145.226	139.746	96,2	1.203.354	1.340.539	111,4
טאַרנאָפּאָל „ . . .	128.965	134.117	104,0	1.299.555	1.466.289	112,8
פּאָלעסיע „ . . .	110.639	113.988	103,0	770.259	1.017.951	132,2
ווילנע „ . . .	91.784	110.796	120,7	881.620	1.165.143	132,2
	1.303.567	1.412.722	108,4	9.095.360	10.902.603	119,9

אונדזער לעבן, און דאָך האָבן מיר כּמעט קיין מאַטעריאַלן ניט אויף צו באַ-לייכטן דעם דאָזיקן ענין. בייַ אַזאַ לאַגע, בייַ אַזאַ דוחק אין סטאַטיסטישן מאַטעריאַל, האַלטן מיר, אַז מיר מוזן דערווייַל באַארבעטן דאָס ביסל מאַטע-ריאַל, וואָס מיר פֿאַרמאָגן, און ניט וואַרטן – יאָרן וואַרטן! — ביז דער גאַנצער מאַטעריאַל ווערט פֿאַרפֿנטלעכט ווערן. מיר פֿאַרמאָגן די דאַטעס פֿון 7 וואָיעוואָד-שאַפֿטן פֿון דער צווייטער פֿון 1931, און שוין די דאָזיקע דאַטעס זײַנען זייער באַלערנדיק און איגטערעסאַנט. און ס׳קאָן זייער זײַן, אַז אַלע ערשײַנונגען, וואָס ווערן קאָנסטאַטירט אויפֿן גרונט פֿון די מאַטעריאַלן פֿון די דאָזיקע וואָיעוואָדשאַפֿטן, זײַנען טיפּיש פֿאַר גאַנץ פּוילן.

II

טאַבעלע 1 גיט אונדז דעם וווּקס פֿון דער יִידישער און ניט-יִידישער באַפֿעלקערונג פֿון 1921 ביז 1931. אין די 7 וואָיעוואָדשאַפֿטן זײַנען געווען אין 1921 — 1.303.567 יִידן און אין 1931 — 1.412.722. דער צוווּקס איז צען יאָר באַטרעפֿט בייַ יִידן קוים 8,4 פּראָצענט. דער גרעסטער צוווּקס איז געווען אין ווילנער וואָיעוואָדשאַפֿט–גאַנצע 20,7 פּראָצענט. דאָס נעמט זיך מסתּמא דערפֿון, וואָס עס האָבן זיך אומגעקערט אַ סך פּליטים. אויפֿן צווייטן אָרט לויטן גרויסן צוווּקס שטייט די שטאָט וואַרשע. פֿאַרקלענערט האָט זיך די יִידישע באַפֿעל-קערונג נאָר אין איין וואָיעוואָדשאַפֿט – אין סטאַניסלאָווער. נאָר דאָס איז מסתּמא אַ רעזולטאַט פֿון אַדמיניסטראַטיווע שינויים און ניט פֿון אַנדערע סיבות.

אין די 7 באַטראַכטע וואָיעוואָדשאַפֿטן לעבן אַן ערך 46 פּראָצענט פֿון אַלע פּוילישע יִידן. וועגן דער צוווּקס אין אַלע איבעריקע וואָיעוואָדשאַפֿטן וואָלט געווען פֿון דער זעלבער הייך, ווי אין די וואָיעוואָדשאַפֿטן, וועגן וועלכע מיר האָבן די מאַטעריאַלן פֿון דער צייַלונג אין 1931, וואָלט די גאַנצע יִידישע באַפֿעלקערונג אין פּוילן באַדאַרפֿט באַטרעפֿן אין דעם יאָר בערך דרײַ מיליאָן מיט 80 טויזנט. נעענטער צום אמת וועלן מיר אָבער זײַן, ווען מיר וועלן אויסרעכענען דעם צוווּקס נאָר אין זעקס וואָיעוואָדשאַפֿטן און אַראָפּלאָזן וואַרשע, וואָס דאָרט זײַנען די באַדינגונגען פֿאַרן צוווּקס דאָך גאַנץ אַנדערע. מיר וועלן דעמאָלט באַקומען, אַז אין די 6 וואָיעוואָדשאַפֿטן איז דער צוווּקס געווען נאָר 66.818 יִידן. אָנגעווענדט דעם אויף אַזאַ אופֿן געווינענעם צוווּקס-קאָעפֿיציענט אויף די איבעריקע וואָיעוואָדשאַפֿטן אָן וואַרשע און צוגעגעבן נאָכדעם וואַרשע שטאָט, וועלן מיר באַקומען, אַז אין 1931סטן יאָר וואָלטן באַ-דאַרפֿט זײַן דרײַ מיליאָן מיט 62 טויזנט יִידן אין גאַנץ פּוילן.

אַז די נאָר וואָס געמאַכטע השערותדיקע אויסרעכענונגען זײַנען נאָענט צום אמת, קאָן מען קאָנטראָלירן דורך איבערחזרן די אַלע חשבונות בייַ דער גאַנצער באַפֿעלקערונג, וואָס וועגן איר האָבן מיר דעם סך-הכּל פֿאַר גאַנץ פּוילן. בייַ דער ערשטער קאָמבינאַציע קומט אויס, אַז אין גאַנץ פּוילן וואָלט

אין יאָר 1931 באַדאַרפֿט זיין 32.180.300 אינווווינער; בײַ דער צווייטער קאָמ־ בינאַציע קומט אויס, אַז ס׳וואָלט באַדאַרפֿט זיין—32.085.000, ווי באַקאַנט, האָט די ציילונג געגעבן 32.133.500, וויניקער מיט 47 טויזנט ווי בײַ דער ערשטער קאָמבינאַציע און מער מיט 48 טויזנט ווי בײַ דער צווייטער קאָמבי־ נאַציע. אַ דיפֿערענץ בײַ אַזאַ גרויסער צאָל ניט קיין באַדײַטיקע, און דאָס באַווײַזט, אַז אונדזערע אויסרעכענונגען האָבן אַ גענוג זיכערן פֿונדאָמענט.

בנוגע צו יידן האָט אָבער דער געמאַכטער חשבון נאָך איין חיסרון, ווײַל מוז קאָרעגירט ווערן, כדי מיר זאָלן זיין נעענטער צום אמת.

פֿון די 7 וואָיעוואָדשאַפֿטן, ווײַל מיר האָבן ווענן זיי ידיעות פֿאַרן יאָר 1931, געהערן 5 צו די מזרחדיקע און דרומדיקע, דאָס הייסט צו אַזעלכע, וועלכע באַהאַלטן געווײַס ניט זייער גאַנצן יידישן נאַטירלעכן צוווּוקס און שיקן אָפּ אַ גרויסן טייל אין די אינדוסטריאַליזירטע און קולטורעל העכער שטייגע־ דיקע וואָיעוואָדשאַפֿטן. פֿון דער צווייטער זײַט איז דער נאַטירלעכער צוווּוקס אין די אָפּגעשטאָנענע אַגראַר־וואָיעוואָדשאַפֿטן אויך בײַ יידן גרעסער, ווי אין די איבעריקע, אין די צענטראַלע און אין די מערבֿדיקע. מיר מיינען, אַז די אָפּוואַנדערונג פֿון די אָפּגעשטאָנענע וואָיעוואָדשאַפֿטן איז אַ סך גרעסער פֿונעם חילוק אינעם נאַטירלעכן צוווּוקס. אַזוי האָט, למשל, די איינע שטאָט לאָדזש געהאַט אַ צוווּוקס פֿון יידן פֿון 1921 ביז 1931 פֿון כּמעט 70 טויזנט נפֿשות— מער ווי דער צוווּוקס אין אַלע זעקס וואָיעוואָדשאַפֿטן (אָן וואַרשע). אַרויס־ גייענדיק פֿון די אַלע השערות און אויסרעכענונגען, קומען מיר צום ענד־ גילטיקן אויספֿיר, אַז אין גאַנץ פּוילן זײַנען אין 1931 געווען בערך דרײַ מיליאָן מיט 100 טויזנט יידן.

אַזוי ווי אין די גאָר לעצטע יאָרן איז בײַ יידן נאָך שטאַרקער געפֿאַלן דער נאַטירלעכער צוווּוקס און די עמיגראַציע האָט זיך, פֿאַרקערט, אַ ביסל געהויבן, מוז מען קומען צום אויספֿיר, אַז צום סוף 1935 לעבן אין פּוילן ניט מער ווי דרײַ מיליאָן מיט 150 טויזנט יידן. מיר זעען, אַז אין די לעצטע 14 יאָר, פֿון דער ציילונג פֿון 1921, זײַנען צוגעקומען אין פּוילן בערך אַ 300 טויזנט יידן. אמת, פֿאַר דער זעלביקער צײַט איז בײַ דער ניט־יידישער באַפֿעל־ קערונג צוגעקומען 6 מיליאָן מיט 300 טויזנט נפֿשות, ד״ה אַז אויף 100 יידן זײַנען פֿאַר 14 יאָר צוגעקומען 10,5 אָדער 0,75 יערלעך און בײַ דער ניט־ יידישער באַפֿעלקערונג זײַנען צוגעקומען אויף יעדע הונדערט מענטשן 25,8 נפֿשות אָדער 1,84 יערלעך, דריטהאַלבן מאָל מער ווי בײַ יידן, אָבער דאָך האַלט די יידישע באַפֿעלקערונג אין וואַקסן. דער דאָזיקער פֿאַקט אַ האָט גרויסע באַדײַטונג, כאָטש דער אָנטייל פֿון יידן אין דער גאַנצער באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן האַלט אין פֿאַלן.

אויפֿן סמך פֿון אַלע געמאַכטע השערותדיקע אויסרעכענונגען קאָן מען שוין אויך פֿעסטשטעלן דעם בערכדיקן פֿראָצענט יידן לגבי דער באַפֿעלקערונג פֿון גאַנץ פּוילן.

דער פּראָצענט ייִדן אין פּוילן אין 1921, 1931 און 1935:

	אויגוסט 1921	סוף 1931	סוף 1935
די גאַנצע באַפֿעלקערונג .	27.176.717	32.133.500	33.800.000
די ייִדישע באַפֿעלקערונג .	2.845.364	3.100.000	3.150.000
פּראָצענט ייִדן	10,5	9,6	9,3

די אַבסאָלוטע צאָל ייִדן וואַקסט, אָבער זייער אָנטייל אין דער גאַנצער באַפֿעלקערונג האַלט אין איין פֿאַלן. צי זײַנען אונדזערע אַלע אויסרעכענונגען אויף הונדערט פּראָצענט ריכטיק אָדער אויף ווייניקער, וועלן ווײַזן די מאַטע-ריאַלן, וואָס וועלן שפּעטער פֿאַרעפֿנטלעכט ווערן. ס׳איז אָבער קיין שום ספֿק ניטאָ, אַז דער נאָר וואָס געמאַכטער אויספיר איז אַבסאָלוט ריכטיק. דאָס באַווײַזט ביז גאָר קלאָר דער גאַנצער ווײַטערדיקער מאַטעריאַל.

פֿון דער טאַבעלע 1 זעען מיר, אַז אין די 7 גענומענע וואָיעוואָדשאַפֿטן איז בײַ דער ניט-ייִדישער באַפֿעלקערונג דער צוואַקס געווען כמעט דריטהאַלבן מאָל העכער. דאָס איז אַרויסגערופֿן דורך צוויי סיבות: 1) פֿון דעם, וואָס בײַ ייִדן איז דער נאַטירלעכער צוואַקס אַ קלענערער, ווי בײַ ניט-ייִדן; 2) פֿון דעם, וואָס בײַ ייִדן איז די עמיגראַציע אַ שטאַרקערע. דער צוואַקס איז בײַ דער ניט-ייִדישער באַפֿעלקערונג אומעטום, אין אַלע וואָיעוואָדשאַפֿטן אָן אויסנאַם, גרעסער, ווי בײַ ייִדן. נאַטירלעך, אַז דער פּראָצענט ייִדן האָט געמוזט אומע-טום פֿאַלן. אַזוי האָט דער פּראָצענט ייִדן לגבי דער גאַנצער באַפֿעלקערונג אויסגעמאַכט:

וואָיעוואָדשאַפֿט	אין 1921	אין 1931
וואַרשע-שטאָט . . .	33,1	30,1
וואַרשעווער	9,6	8,7
לעמבערגער	11,5	10,9
סטאַניסלאָווער . . .	10,7	9,4
טאַרנאָפּאָלער . . .	9,0	8,3
פּאָלעסיער	12,6	10,1
ווילנער	9,4	8,7
אין אַלע צוזאַמען . .	12,5	11,5

דער פּראָצענט ייִדן איז געפֿאַלן אין אַלע וואָיעוואָדשאַפֿטן—צום שטאַרקסטן אין פּאָלעסיער וואָיעוואָדשאַפֿט, ווו בײַ דער ניט-ייִדישער באַפֿעלקערונג איז דער גרעסטער נאַטירלעכער צוואַקס אין גאַנץ פּוילן.

אויפֿן גרונד פֿון די ביז איצט פֿאַרעפֿנטלעכטע דאַטעס קאָן מען נאָך ניט אָפּטיילן די קליינשטעטלדיקע געמיינדעס פֿון די ריין דאָרפֿישע. ס׳גייען דערי-בער אַרײַן אין די דאָרפֿישע פּונקטן זייער אַ סך קליינשטעטלדיקע געמיינדעס מיט ווייניקער פֿון צוויי טויזנט נפֿשות. נאָר אַפֿילו אין דער דאָזיקער פֿאָרם

טאַבעלע II

דאָרפֿמענטשן* בײַ ייִדן און ניט-ייִדן

וואָיעוואָדשאַפֿט	ייִדן				ניט-ייִדן			
	אַבסאָלוט		פּראָצענט		אַבסאָלוט		פּראָצענט	
	1921	1931	1921	1931	1921	1931	1921	1931
וואַרשעווער . . .	45.488	45.971	22,4	21,0	1.623.224	1.900.715	85,0	82,3
לעמבערגער . . .	91.694	84.590	29,3	24,7	2.033.499	2.267.084	84,6	81,4
סטאַניסלאָווער . .	47.850	36.934	32,9	26,4	1.054.771	1.148.201	87,7	85,7
טאַרנאָפּאָלער . .	47.092	39.862	36,5	29,7	1.177.659	1.288.760	96,2	87,9
פּאָלעסיער . . .	30.714	40.856	27,8	35,8	699.924	942.274	90,9	92,6
ווילנער . . .	27.927	34.578	30,4	31,2	780.933	980.089	88,6	84,1
	290.765	282.791	29,3	26,7	7.370.010	8.527.123	87,0	84,6

* אין כּלל דאָרפֿמענטשן גייט דאָ אַרײַן אויך די באַפֿעלקערונג פֿון אַלע געמיינדעס מיט ווייניקער פֿון 2000 נפֿשות.

שטעלט דער מאַטעריאַל פֿאָר מיט זיך אַ גאַנץ גרויסן אינטערעס. טאַבעלע צוויי גיט אונדז די אַבסאָלוטע צאָל דאָרף-עלעמענטן און זייער פּראָצענט בײַ יִידן און ניט-יִידן. בײַ יִידן האָבן געלעבט אין דערפֿער און אין די געמיינדעס מיט ווייניקער פֿון צוויי טויזנט נפֿשות: אין 1921 — 29,3 פּראָצענט פֿון אַלע יִידן אין די געגנומענע זעקס וואָיעוואָדשאַפֿטן און בײַ ניט-יִידן גאַנצע 87,0, כּמעט דרײַ און אַ האַלב מאָל מער; אין 1931 בײַ יִידן 26,7 און בײַ ניט-יִידן 84,6 פּראָצענט. בײַ יִידן איז דער אָנטייל פֿון דאָרף-עלעמענטן געפֿאַלן אויף מער פֿון אַכט (8,8) פּראָצענט און בײַ ניט-יִידן נאָר אויף דרײַ פּראָצענט, דער אָפּפֿלוס פֿון דאָרף אין שטאָט האָט בײַ יִידן אויפֿגעגעסן דעם גאַנצן נאַטירלעכן צוווּאַקס און נאָך אַכט טויזנט נפֿשות פונעם קרן. בײַ ניט-יִידן, פֿאַרקערט, איז אין די באַזירקטע זעקס וואָיעוואָדשאַפֿטן צוגעקומען 1.157.113 נפֿשות אין דאָרף, וואָס ס׳מאַכט אויס אַ צוווּאַקס פון 15,7 אויף 100. פֿון די נאָר וואָס געבראַכטע דאַטעס ווערט קלאָר, אַז בײַ יִידן איז די אָפּוואַנדערונג פֿון דאָרף און געווייס אויך די איבערוואַנדערונג אין די אינדוסטריאַליזירטע רײַאָנען אַ סך אַ גרעסערע, ווי בײַ דער ניט-יִידישער באַפֿעלקערונג פֿון די זעקס וואָיעוועד-שאַפֿטן. ס׳וואַרפט זיך אין די אויגן, אַז אין אַלע דרײַ מזרח-גאַליציש וואָיע-וואָדשאַפֿטן איז די אָפּוואַנדערונג פֿון דאָרף בײַ יִידן געווען געוואַלדיק גרויס. אין 1921 האָבן אין די דאָזיקע וואָיעוואָדשאַפֿטן געלעבט אין דאָרף 186.636 יִידן און אין 1931 שוין נאָר 161.386, וויניקער מיט 25.250, חוץ דעם נאַטיר-לעכן צוווּאַקס. אין וואַרשעווער וואָיעוואָדשאַפֿט, אין רײַאָן, וווּ די שטעט האָבן דאָך אַ גרעסערע צוציקראַפֿט, ווי די מזרח-גאַליציש שטעט, האָט זיך די צאָל יִידן אין דאָרף אַפֿילו אַ ביסל פֿאַרגרעסערט. אַ באַווײַז, אַז דער אָפּפֿלוס פֿון דאָרף אין מזרח-גאַליציע איז אַרויסגערופֿן ניט פֿון עקאָנאָמישע סיבות, נאָר גיכער פֿון פּאָליטישע, פֿון די רדיפֿות און נגישות, וואָס יִידן האָבן אויסצושטיין אין די דאָרטיקע דאָרף-ישובֿים. אין ווילנער און פּאָלעסיער וואָיעוואָדשאַפֿט איז די יִידישע דאָרפֿישע און קליינשטעטלדיקע באַפֿעלקערונג געוואָקסן — פֿון 27,8 פּראָצענט פֿון אַלע יִידן אין פּאָלעסיער וואָיעוואָדשאַפֿט אויף 35,8 און אין ווילנער פֿון 30,4 אויף 31,2 פּראָצענט. די אָרעמקייט פֿון דאָרף און פֿון קליי-נשטעטל אין די לעצטע צוויי וואָיעוואָדשאַפֿטן איז גוט באַקאַנט, און דאָך איז ניט געווען קיין אָפּוואַנדערונג, ווײַל ס׳איז פֿשוט ניטאָ ווּהין צו לויפֿן. אויב אין די גאַליציש וואָיעוואָדשאַפֿטן זײַנען די יִידן דאָך אין גרויסע מאַסן אַוועק פֿון דאָרף, איז דאָס נאָר, מחמת זײ האָבן קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט.

טאַבעלע 3 גיט אונדז דעם פּראָצענט יִידן אין שטאָטישע און אין דאָר-פֿישע ישובֿים. דער פּראָצענט יִידן אין די שטאָטישע פונקטן האָט זיך פֿאַר-קלענערט פֿון 37,0 אויף 32,2. די פֿאַרקלענערונג באַטרעפֿט אַקוראַט 13,0 פּראָצענט. ס׳איז גאָר קיין ספֿק ניט, אַז דאָס דאָזיקע פֿאַלן פֿון פּראָצענט יִידן אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג פֿון די זעקס וואָיעוואָדשאַפֿטן איז טיפּיש פֿאַר דער לאַגע אין דעם פּרט אין גאַנץ פוילן. דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יִידן

III טאבעלע

דער פּראָצענט יִידן לגבי דער גאַנצער באַפֿעלקערונג אין שטאָט און אין דאָרף*

וואָריאַדשאַפֿט	פּראָצענט יִידן אין שטאָט		פּראָצענט יִידן אין דאָרף		פּראָצ' יִידן אין שטאָט און דאָרף	
	1921	1931	1921	1931	1921	1931
וואַרשע – שטאָט . . .	33,1	30,1	—	—	33,1	30,1
וואַרשע	35,6	29,7	2,7	2,4	9,6	8,7
לעמבערג	37,4	33,2	4,3	3,6	11,5	10,9
סטאַניסלאָוו	39,6	34,8	4,3	3,1	10,7	9,4
טאַרנאָפּאָל	40,2	34,7	3,8	3,0	9,0	8,3
פּאָלעסיע	53,2	49,1	4,2	4,2	12,6	10,1
ווילנע	38,8	29,2	3,5	3,4	9,4	8,7
	37,0	32,2	3,8	3,2	12,5	11,5

* אין כּלל פֿון דאָרפֿישער באַפֿעלקערונג גייט דאָ אַרײַן אויך די באַפֿעלקערונג פֿון אַלע געמיינדעס מיט וויניקער פֿון 2 טויזנט נפֿשות.

אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג איז זייער פֿאַרשיידן אין פֿאַרשיידענע וואָיעוואָדשאַפֿטן. דער פּראָצענט יִידן אין די שטעט איז געפֿאַלן:

אין ווילנער וואָיעוו' . . . . . אויף — 24,9%
„ וואַרשעווער וואָיעוו' . . . „ — 16,6%
„ טאַרנאָפּאָלער „ . . . „ — 13,7%
„ סטאַניסלאָווער „ . . . „ — 12,1%
„ לעמבערגער „ . . . „ — 11,2%
„ וואַרשע שטאָט „ . . . „ — 9,1%
„ פּאָלעסיער „ . . . „ — 7,7%

אין ווילנער רײַאָן איז דער פּראָצענט יִידן אין די שטעט געפֿאַלן אַזוי אַרום כּמעט אויף אַ גאַנץ פּערטל; אין וואַרשעווער וואָיעוו' אויף אַ זעקסטל; אין טאַרנאָפּאָלער – אויף אַ זיבעטל אַזו"ו. אין 1921 האָבן יִידן נאָך אויסגעמאַכט העכער אַ העלפֿט פֿון דער גאַנצער שטאָטישער באַפֿעלקערונג אין איין וואָיעוו' (פּאָלעסיער); אין צוויי וואָיעוו'–העכער 40 פּראָצענט (פּאָלעסיער און טאַרנאָפּאָלער) און אין אַלע וואָיעוו' העכער אַ דריטל. אין 1931 איז שוין ניטאָ קיין איין וואָיעוו' מיט העכער אַ העלפֿט יִידן: מער פֿון אַ דריטל שטאָטישער באַפֿעלקערונג מאַכן שוין יִידן אויס נאָר אין דרײַ וואָיעוו' און אין אַלע איבעריקע מער פֿון אַ פּערטל.

III

די דאָזיקע אַלגעמיינע ציפֿערן פֿון גאַנצע וואָיעוואָדשאַפֿטן דעקן אָבער נאָך ניט אויף אין גאַנצן דעם פּראָצעס פֿון פֿאַלן פֿון דער וואָג פון יִידן אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג. ערשט אַ געניויער אַנאַליז פֿון דער לאַגע אין באַזונדערע טיפּן שטעט וועט פונאַנדערוויקלען פֿאַר אונדז דאָס גאַנצע בילד. לייִדער קאָנען מיר אויך אין דער דאָזיקער פּראָגע ניט ברענגען דעם פֿולן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל, ווייל ס׳זיינען נאָך ניט פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן די דאַטעס וועגן אַלע וווינפונקטן. מיר מוזן זיך באַנוגענען מיט דעם שוין גע-דרוקטן מאַטעריאַל. ער איז אָבער גאַנץ גענוג אויף צו אַנטפּלעקן פֿאַר אונדז אין דער פֿולער מאָס די כאַראַקטעריסטישע שטריכן פֿונעם שוין קאָנסטאַטירטן פּראָצעס—פֿונעם פֿאַלן פֿון פּראָצענט יִידן אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג.

אַן אמת בילד וועגן דעם אַנטוויקלונג-גאַנג פֿון אונדזער צאָל און וואָג אין די שטעט פֿון פוילן קאָן מען ניט באַקומען נאָר אויפֿן גרונד פֿון די לעצטע צוויי צייַלונגען — פֿון 1921 און 1931. די לעצטע צען יאָר שטעלן פֿאָר מיט זיך אַן איבערבראָך אין דער דאָזיקער פּראָגע, אָבער כּדי אָפּצושאַצן און אָפּצו-מעסטן די גרייס און באַטיַט פֿונעם דאָזיקן איבערבראָך, מוז מען וואַרפֿן אַ קוק אויף דער צייַט פֿון פֿאַר 1921. ערשט דעמאָלט וועט מען קאָנען פֿעסטשטעלן די עטאַפּן פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון יִידישן אָנטייל אין דער שטאָטישער באַ-פֿעלקערונג און די ענדערונגען, וואָס זיינען פֿאָרגעקומען נאָך דער וועלט-מלחמה. מיר וועלן זיך אָפּשטעלן אויפֿן וווקס פֿון דער יִידישער באַפֿעלקערונג אין די צוויי גרעסטע שטעט פֿון פוילן, אין די צוויי וויכטיקסטע און דעריבער סימפּטאָמאַטישסטע צענטערס פֿון פוילן באַריכוטדיקער און וועגן די איבע-ריקע שטעט וועלן מיר ברענגען ידיעות נאָר פֿאַר דרײַ צייַטפֿונקטן—פֿאַר 1897 (פֿאַר די שטעט פֿון געווועזענעם רוסישן טייל פֿון פוילן) אָדער פֿון 1900 (פֿאַר די שטעט פֿון געווועזענעם עסטרייַך), פֿאַר 1921 און פֿאַר 1931.

שוין צוריק מיט פֿינף יאָר האָבן מיר געשריבן אין אונדזער בוך „די עקאָנאָמישע לאַגע פֿון יִידן אין פוילן“ (בערלין 1932, ז׳ 134): „דער דאָזיקער פֿאַקט—דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יִידן אין וואַרשע—איז דער קלאָרסטער און שטאַרקסטער רמז דערויף, אַז מיטן אויפֿשטיין תחית-המתים פֿון פוילן איז פֿאָרגעקומען אַ קאַרדינאַלע ענדערונג אין גורל פֿון גאַנצן פוילישן יִידנטום“.

לאָמיר זשע זען, ווי ס׳איז געגאַנגען דער וווקס פֿון דער יִידישער באַ-פֿעלקערונג אין דער הויפּטשטאָט פֿון פוילן.

די צאָל יִידן אין וואַרשע איז געווען:

	אַבס׳	%
אין 1781	3.532	4,5
„ 1810	14.061	18,1

	אבס׳		%
„ 1846	44.149	—	26,7
„ 1882	127.917	—	33,4
„ 1897	219.128	—	32,0
„ 1914	337.074	—	38,1
„ 1917	343.263	—	41,0
„ 1921	310.322	—	33,1
„ 1931	352.659	—	30,1
„ 1934	354.000	—	29,5

חוץ איין קליינער פויזע -- צווישן 1882 און 1897—האָלט דער פּראָצענט יידן אין וואַרשע ביז סוף מלחמה אין איין שטייגן. פון אַזעלכע פּיר און האַלב פּראָצענט סוף 18טן יאָרהונדערט דערגרייכט ער צום סוף פון דער ערשטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט העכער אַ פּערטל פון אַלע איינוווינער און צום יאָר 1882 שוין העכער אַ דריטל. די האַסטיקע אַנטוויקלונג פון דער גרויס-אינדוסטריע אין די פּאָר צענדליגג יאָר פון סוף 19טן יאָרהונדערט ברענגט אַ גרויסן צושטראָם פון פוילישע אַרבעטער און איז גורם אַ קליינע פאַרקלענערונג פון פּראָצענט יידן, כאָטש די אַבסאָלוטע צאָל יידן איז אין די 15 יאָר, צווישן 1882 און 1897, גאָר שטאַרק געוואַקסן—פון קרוב 128 טויזנט אין 1882 ביז גאַנצע 219 טויזנט אין 1897. דער צוואָקס איז געווען פאַר איינע 15 יאָר מער פון 71 פּראָצענט. אָבער דער צושטראָם פון די ניט-יידישע מאַסן אין די אויפגעקומענע גרויסע פאַבריקן איז געווען נאָך גרעסער און האָט גורם געווען דאָס פאַלן פון פּראָצענט יידן—פון 33,4 אין 1882 אויף 32,0 אין 1897. דאָס ערשטע יאָרצענדליגג פון 20סטן יאָרהונדערט ברענגט אַ גרויסן אויפבלי פון דער יידישער קליין-אינדוסטריע אין וואַרשע אַ דאַנק דעם אויסגעוואַקסענעם און פאַרברייטערטן אָפּזאַץ אויף די וויטע רוסישע מערק, וועלכע האָבן ערשט נאָך דער רעוואָלוציע פון 1905 אָנגעהויבן אָפּנעמען אַ סך געברויך-ארטיקלען וויי וועש, קליידער, שיך און פאַרשיידענע גאַלאַנטעריי-ארטיקלען. פון 1897 ביז 1914 קומען צו אין וואַרשע 118 טויזנט יידן און זייער אָנטייל אין דער באַפעלקערונג דערגרייכט שוין גאַנצע 38,1 פּראָצענט. דער פּראָצענטועלער וווקס פון 1914 ביז 1917 איז שוין ארויסגערופן פון ריינע מלחמה-סיבות. דער אָפּפלוס פון אַ טייל יידן וועלכע געדענקט נאָך מיט אַן עודף דורך דעם געצוווינגענעם צושטראָם פון יידישע פליטים. בעת וועלן דער אָפּשטראָם פון די ניט-יידישע עלעמענטן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער עוואַקואַציע פון רוסישן מיליטער בלייבט ניט געדענקט. דער פּראָצענט יידן דערגרייכט דעריבער אין 1917—41,0. אָבער שוין אין 1921, נאָכן אָפּשטראָם פון די יידישע פליטים אין זייערע היימען, פאַלט אי די אַבסאָלוטע צאָל יידן אי דער פּראָצענט יידן. און פון דעם יאָר גייט שוין אַ שטענדיק פאַלן פון וואָג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין וואַרשע—פון 33,1 פּראָצענט אין 1921 אויף 30,1 אין 1931 און אויף 29,5 אין

1934. אַבסאָלוט האָלט נאָך פֿונדעסטוועגן די יידישע באַפעלקערונג אין וואַקסן, און אין די צען יאָר פֿון 1921 ביז 1931 זײַנען צוגעקומען אין וואַרשע העכער 42 טויזנט יידן. אָבער ניט-יידן זײַנען פֿאַר דער זעלביקער צײַט צוגעקומען העכער 190 טויזנט. אויף הונדערט יידן זײַנען פֿאַר די געבוירענע צען יאָר צוגעקומען 13,6 נפֿשות, בעת ווען אויף הונדערט ניט-יידן זײַנען פֿאַר דער זעלביקער צײַט צוגעקומען 35 נפֿשות, כּמעט דרײַ מאָל מער. און אין די גאָר לעצטע פּאָר יאָר, נאָך דער צײַלונג פֿון 1931 זײַנען ביז 1934 ווידער צוגעקומען 30 טויזנט ניט-יידן און נאָר אַזעלכע אָנדערטהאַלבן טויזנט יידן. יידן האָבן בכן געגעבן נאָר פֿינף פּראָצענט פֿון צוואָקס, בעת ווען זיי מאַכן דאָך אויס 30 פּראָצענט פֿון דער באַפֿעלקערונג. פֿאַרקערט, אין דער אויסוואַנדערונג פֿון וואַרשע זײַנען זיי באַטײַליקט מיט העכער צוויי דריטל, אַזוי האָבן אויסגעוואַנדערט פֿון וואַרשע:

יאָר	אין גאַנצן	פֿון דעם יידן	
		אַבס׳	%
1931	1.817	1.374	75,6
1932	1.606	1.321	82,1
1933	2.568	2.280	88,8
1934	3.332	2.944	88,3

פֿון דרײַ פֿערטל ביז העכער פֿיר פֿינפֿטל פֿון אַלע וואַרשעווער אויסוואַנדערער זײַנען יידן.

ס׳איז אַ כּלל, אַז יידן, און אויך אַנדערע פֿעלקער, צעשיטן זיך ניט גלײַכמאָסיק איבער די ראַיאָנען פֿון אַ שטאָט, נאָר זאַמלען זיך אין באַשטימטע ראַיאָנען און בילדן נאַציאָנאַלע אינזלען אַדער געטאָס. אין וואַרשע קאָן מען עס גרינג מערקן לויט דעם אויסוויניקסטן פּנים פֿון די פֿאַרשיידענע טיילן שטאָט. אָבער מען קאָן די דאָזיקע ערשײַנונג אויך סטאַטיסטיש פֿעסטשטעלן לויט דער פֿאַרטיילונג פֿון דער באַפֿעלקערונג אין פֿאַרשיידענע קאָמיסאַריאַטן. אַזוי האָבן געלעבט אין 1931 אין קאָמיסאַריאַט 4 (ראַיאָן נאַלעווקי)—55.266 יידן, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט גאַנצע 88,5 פּראָצענט פֿון אַלע אײַנוווינער פֿונעם דאָזיקן קאָמיסאַריאַט. אין 1921 האָבן די יידן אויסגעמאַכט 93,1 פּראָצענט פֿון אַלע אײַנוווינער פֿונעם דאָזיקן קאָמיסאַריאַט. אין די קאָמיסאַריאַטן 3 און 5 (דזשעלנע, נאָוואָליפּקי, נאָוואָליפּיע, לעשנע און מילע, סטאַווקי, סמאָטשע, גענשע און פּאָוויע) האָבן יידן אויסגעמאַכט אין 1931—62,5% און אין 1921—64,9. אין די נאָר וואָס דערמאָנטע דרײַ קאָמיסאַריאַטן האָבן געלעבט אין 1931סטן יאָר—48,3 פּראָצ׳ פֿון אַלע וואַרשעווער יידן, בעת פֿון דער ניט-יידי-

שער באַפֿעלקערונג האָבן אין דעם דאָזיקן טייל שטאָט געלעבט נאָר 9,4 פּראָצ׳ פֿון אַלע ניט־יִידן.

לאָדזש וועט, דוכט זיך, בלײַבן די אייניציקע אויסנאַם־שטאָט, ווו אויך אין די לעצטע צען יאָר—פֿון 1921 ביז 1931—איז דער ווזקס פֿון דער יִידי־שער באַפֿעלקערונג געווען היפּש אינטענסיווער, ווי בײַ דער ניט־יִידישער באַפֿעלקערונג, און דער פּראָצענט יִידן אין לאָדזש האָט אויך אין זעלבשטענ־דיקן פּוילן געשטיגט. ס׳איז כּדאַי אויך ווענן לאָדזש צו ברענגען אויספֿירלע־כערע דאַטעס ווענן דער אַנטוויקלונג פֿון דער יִידישער באַפֿעלקערונג — מיר ווילן אין די דאָזיקע ציפֿערן אפֿשר זען אַ באַשטעטיקונג פֿון מײַן אויספֿיר אין בוך „די עקאָנאָמישע לאַגע פֿון יִידן אין פּוילן" (ז׳ 132), ווו איך האָב געשריבן, אַז „יִידישע אַרבעטער האָבן אָפּגעהאַלטן געוויסע נצחונות, קלייניע, ווייניקע, נישטיקע אין פֿאַרגלײַך מיט די נויטן פֿון די פֿאַראָרעמטע יִידישע מאַסן, ווָאס שטופּן זיך און זײַנען נעצווונגען זיך צו שטופּן אין דער אינ־דוסטריע, אָבער דאָך נצחונות, וועלכע קאָנען מיט דער צײַט פֿאַרברייטערט און פֿאַרטיפֿט ווערן".

די צאָל יִידן און זייער פּראָצענט אין לאָדזש איז געווען:

יאָר	אַבס׳	פּראָצ׳
1793	11 —	5,7
1864	8.463 —	21,0
1897	98.671 —	31,4
1910	166.628 —	40,7
1921	156.155 —	34,5
1931*	224.144 —	37,0

דער גרויסער אַבסאָלוטער און רעלאַטיווער ווזקס פֿון דער יִידישער באַ־פֿעלקערונג צווישן 1897 און 1910 איז אַרויסגערופֿן געוואָרן פֿון די זעלבע סיבות, ווי אין ווַארשע. די מלחמה האָט אין לאָדזש, ווי אומעטום, געצווונגען יִידן מער אויסצוואַנדערן ווי ניט־יִידן, און די צאָל יִידן פֿאַלט ניט נאָר רעלאַטיוו, נאָר אויך אַבסאָלוט. פֿון 1921 ביז 1931 קומען צו אין לאָדזש העכער 68 טויזנט יִידן און זייער פּראָצענט שטייגט פֿון 34,5 אויף 37,0. ס׳איז גאָר קיין ספֿק ניט, אַז דער דאָזיקער ווזקס איז אַרויסגערופֿן געוואָרן דורכן אינטענסיוון צושטראָם פֿון יִידישע אַרבע־טער אין דער אינדוסטריע. אין ווַארשע, אין דער שטאָט פֿון באַמטע

---

* לײַדער זײַנען נאָך ניט פֿאַרענדיקט געוואָרן די אָפּיציעלע דאַטעס וועגן דער פֿאַר־טיילונג פֿון דער לאָדזשער באַפֿעלקערונג לויט רעליגיעס. מיר האָבן דעריבער לאָדזש ניט אַרײַנגע־נומען אין די ווייטער געבראַכטע טאַבעלעס. מיר האָבן אָבער פֿון גאַנץ אויטאָריטעטע קוואַלן אַ באַשטעטיקונג, אַז די אויבן געבראַכטע ציפֿערן וועגן דער צאָל יִידן זײַנען ריכטיק.

און מיליטער, האָלט דער פּראָצענט יִידן אין איין פּאָלן; אין לאָדזש, אין מאַנטשעסטער פֿון פוילן, האָט דער פּראָצענט יִידן געשטיגן.

לאָדזש איז אָבער, ווי געזאָגט, אַן אויסנאַם. אמת, אין אַ סך שטעט, ווו דער פּראָצענט יִידן איז שטאַרק געפֿאַלן, איז דאָס אַרויסגערופֿן געוואָרן דורך קינסטלעכע מיטלען—מען האָט צוגעגעבן צו די שטעט צענדלינגער דאָרפֿישע פֿאָרשטעט און אויף אַזאַ אופֿן מעכאַניש פֿאַרקלענערט די פּאָליטישע וואָג פֿון דער יִידישער באַפֿעלקערונג. ס׳איז אַ שטיקל טריסט, אָבער טאַקע ניט מער. ערשטנס, מחמת די דאָזיקע מעכאַנישע אָפּצאָציע האָט סוף כּל סוף אָרגאַנישע רעזולטאַטן, און די פּאָליטישע אָפּשוואָכונג פֿון דער יִידישער שטאָטישער באַפֿעלקערונג ברענגט אין רעזולטאַט אויך אַן עקאָנאָמישע פֿאַרשמעלערונג. די פֿאָרשטעטישע ניט-יִידישע באַפֿעלקערונג, באַהעפֿט צו דער שטאָט און צו די שטאָטישע ציוויליזאַטאָרישע און קולטורעלע אַנשטאַלטן און אינסטיטוציעס, ווערט אַ סך גיכער און אינטענסיווער באַהעפֿט אויך צו דער שטאָטישער עקאָנאָמישער קולטור און ווערט גיכער צייטיק פֿאַר דער קאָנקורענץ אין די שטאָטישע פֿרנסות, וואָס לייגן מערסטנס אין די יִידישע הענט.

מיר האָבן זיך לענגער אָפּגעשטעלט אויף די צוויי גרעסטע שטעט פֿון פוילן, מחמת זיי שפּיגלען אין זיך אָפּ צוויי וויכטיקע ערשיינונגען: צום שוואַכסטן זיינען אונדזערע פּאָזיציעס דאָרטן, ווו מיר האָבן אַנטקעגן זיך דעם אָרגאַניזירטן מלוכה-אַפּאַראַט; פֿיל בעסער איז אונדזער לאָגע אין די צוויי פֿון ווירטשאַפֿט, ווו פּריוואַטע און אינדיווידועלע איניציאַטיוועס שפּילט די הויפּטראָלע.

IV

נאָך דעם אַנאַליז פֿון דעם ווקס פֿון דער יִידישער באַפֿעלקערונג אין די צוויי גרעסטע שטעט פֿון פוילן קאָנען מיר איבערגיין צו אַ בריטערן איבער-בליק איבער דער לאַגע אין די שטעט פֿון די וואָיעוואָדשאַפֿטן, פֿאַר וועלכע מיר האָבן שוין דעם מאַטעריאַל פֿון דער ציילונג פֿון 1931.

אין די טאַבעלעס 4, 5 און 6 ברענגען מיר די דאַטעס פֿאַר 30 שטעט פֿאַר דרייַ צייַטפונקטן און מיר מאַכן אויף אַזאַ אופֿן אַ פֿאַרגלייַך צווישן דעם צושטאַנד פֿאַר דער מלחמה און נאָך דער מלחמה. מיר האָבן אין די דרייַ טאַבעלעס 4 טיפּן שטעט: 1) מיט מער פֿון 100 טויזנט אינוווינער; 2) מיט אַ צאָל אינוווינער פֿון 50 ביז 100 טויזנט; 3) מיט אינוווינער פֿון 25 ביז 50 טויזנט; און 4) פֿון 10 ביז 25 טויזנט אינוווינער. לאָמיר צוערשט ווערפֿן אַן אָלגעמיינעם איבערבליק איבער דעם אָנטייל פֿון יִידן אין פֿאַרשיידענע טיפּן שטעט אין פֿאַרשיידענע צייַטפונקטן (טאַב׳ 4; זע אויך די טאַב׳ אויף ז׳ 16).

מיר זעען דאָ אַ גאַנץ אינטערעסאַנטע ערשיינונג. אין די צוויי ערשטע גרופּעס—אין די גרויסע און מיטלע שטעט—האָט דער פּראָצענט יִידן צווישן 1897 און 1921 געשטיגן, שוואַך, שוין וויַיט ניט אַזוי ווי אין נייַנצטן יאָר-

טאבעלע IV

דער פראָצענט יידן אין 30 שטעט פון פוילן אין דרײַ צײַטפונקטן

שטאָט	1931			1921		1897 אָדער 1900	
	די גאַנצע באַפֿעלקערונג	דערפון יידן		יידן		יידן	
		אַבס׳	פּר׳	אַבס׳	פּר׳	אַבס׳	פּר׳
וואַרשע . .	1.170.119	352.659	30,1	310.322	33,1	219.128	32,0
לעמבערג . .	312.231	99.595	31,9	76.854	35,0	43.412	29,0
קראָקע . .	219.286	56.515	25,8	45.229	24,6	31.852	24,1
ווילנע . .	195.071	55.006	28,2	46.559	36,1	63.841	41,4
צוזאַמען אין שטעט מיט מער פון 100 טויזנט אײַנוווינער	1.896.707	563.775	29,7	478.964	32,6	358.233	32,0
סטאַניסלאָוו . .	59.960	24.823	41,4	23.248	45,2	14.106	46,4
וולאָצלאַווועק .	55.966	10.209	18,3	9.595	23,8	4.248	18,5
פרעמישלע . .	51.038	17.326	34,0	18.360	38,3	14.109	30,4
אין שטעט מיט 50 ביז 100 טויזנט אײַנוווינער . .	166.964	52.358	31,4	51.203	36,7	32.463	32,6
בריסק . .	48.385	21.440	44,3	15.630	53,1	30.257	65,0
באָריסלאַוו . .	41.496	11.996	28,9	7.170	44,5	5.950	55,7
טאַרנאָפּאָל . .	35.644	13.999	39,3	13.768	44,6	13.493	44,4
קאָלאָמיי . .	33,788	14.332	44,4	18.246	44,4	16.568	48,5
פּלאָצק . .	32.998	6.571	19,9	7.352	28,5	7.721	28,6
דראָביטש . .	32.261	12.931	40,1	11.833	44,3	8.683	44,7
פינסק . .	31.912	20.220	63,4	17.513	74,6	21.065	74,1
סטרי . .	30.491	10.869	35,7	10.988	40,2	8.647	37,2
ריישע . .	26.902	11.228	41,7	11.361	45,5	6.324	42,1
אין שטעט מיט 25 ביז 50 טויז׳ אײַנוו׳	313.877	123.586	39,4	113.861	46,3	118.708	50,5

IV המשך פֿון טאַבעלע

שטאָט	1931			1921		1897 אָדער 1900*	
	די גאַנצע באַפֿעלקערונג	דערפֿון יִידן		יִידן		יִידן	
		אַבס׳	פּר׳	אַבס׳	פּר׳	אַבס׳	פּר׳
קוטנע . .	23.368	6.440	27,5	6.784	42,5	5.347	47,5
יעריסלאַוו . .	22.195	6.272	28,3	6.577	32,9	4.705	25,1
סאַמבאָר . .	21.923	6.274	28,6	6.068	31,3	4.900	28,8
סקערנעוויץ .	20.143	4.445	22,1	4.333	28,4	3.069	28,6
מלאַווע . .	19.608	6.193	31,6	5.923	34,8	4.873	36,3
בראָד . . .	17.905	8.288	46,3	7.202	66,3	11.912	68,6
לוויוויטש .	17.633	4.399	24,6	4.517	28,6	3.708	30,0
טשעכאַנאָוו .	13.930	4.572	32,8	4.403	36,8	4.223	39,6
האָראָדענקע .	12.247	3.526	28,8	3.048	30,8	4.255	36,6
קאָליש . .	12.069	3.967	32,9	3.121	47,2	4.323	55,2
סאָכאַטשעוו .	10.797	3.011	27,9	2.419	47,7	3.800	62,9
פּלינצק . .	10.409	4.913	47,2	4.460	48,4	4.447	56,3
טאָרקע . . .	10.081	4.117	40,8	4.201	41,9	2.892	47,5
קאָבערין . .	10.006	5.617	56,1	5.431	65,7	6.738	64,7
אין שטעט מיט 10 ביז 25 טויזנט אײַנוווינער . .	222.314	72.034	32,4	68.487	39,1	69.192	41,8
אין אַלע אויבן אויסגערעכנטע שטעט	2.599.862	811.753	31,2	712.515	35,7	578.596	35,7

* פֿאַר די שטעט פֿונעם אמעריקן רוסלאַנד זײַנען געזומען די דאַטעס פֿון 1897 און פֿאַר די שטעט פֿון אמעריקן עסטרײַך — פֿאַרן יאָר 1900.

גרייס פֿון שטאָט	די צאָל שטעט אין דער גרופּע	דער פּראָצ׳ יידן		
		אין 1897 אָדער 1900	אין 1921	אין 1931
מער פֿון 100 טויז׳ איינוו׳	4	32,0	32,6	29,7
פֿון 50 ביז 100 „ „	3	32,6	36,7	31,4
„ 25 „ 50 „ „	9	50,5	46,3	39,4
„ 10 „ 25 „ „	14	41,8	39,1	32,4
צוזאַמען	30	35,7	35,1	31,2

הונדערט, אָבער דאָך געשטיגט; אין די צוויי גרופּעס פֿון די קלענערע שטעט האָט דער פּראָצענט פֿון פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן זיך שוין אָנגעהויבן פֿריער, שוין אפֿשר פֿאַר דער מלחמה. געוויס ווירקט דאָ דאָס, וואָס אין אייניקע שטעט האָט די מלחמה פֿאַרטריבן דעם גרעסטן טייל יידן און צו 1921 האָט זיך וויניט די גאַנצע יידישע באַפֿעלקערונג אומגעקערט. ס׳איז אָבער געווג אַן אויבנאויפֿקער קוק אויף אייניקע שטעט פֿון דער טאַבעלע, כדי צו מערקן, אַז אין אַסך שטעט, וואָס האָבן ניט געליטן דירעקט פֿון דער מלחמה, האָט זיך אויך פֿאַרקלענערט דער פּראָצענט יידן פֿון 1897 ביז 1921. די דאָזיקע הנחה, אַז אין די קלענערע שטעט האָט זיך דער פּראָצענט פֿון פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן אָנגעהויבן פֿריער ווי אין די גרויסע שטעט, ווערט אומדירעקט באַשטעטיקט דורך דעם פֿאַקט, וואָס צווישן 1921 און 1931 איז דאָס פֿאַלן פֿון אָנטייל פֿון יידן אין די קלענערע שטעט געווען שטאַרקער, ווי אין די גרעסערע. דער פּראָצענט יידן איז פֿון 1921 ביז 1931 געפֿאַלן:

אין דער ערשטע גרופּע שטעט אויף — 8,9 פּראָצ׳
„ „ צווייטער „ „ „ — 14,4 „
„ „ דריטער „ „ „ — 14,9 „
„ „ פֿערטער „ „ „ — 17,0 „

פֿאַרגלייכט מען די וואָג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין די אַלע אָנגעגעבענע שטעט צווישן 1897 אָדער 1900 און 1931, ווערט ערשט קלאָר דער גרויסער איבערבראָך, וואָס איז פֿאָרגעקומען. סוף נסיינטן יאָרהונדערט זיינען צווישן די 30 באַטראַכטע שטעט געווען 5 מיט מער פֿון 60 פּראָצענט יידן און 3 מיט אַ פּראָצענט יידן פֿון 50 ביז 60; אין 1931 איז געווען נאָר איין שטאָט מיט מער פֿון 60 פּראָצענט יידן און נאָר 2 שטעט מיט מער פֿון 50 פּראָצענט יידן. אָזוי, אין 1897 זיינען געווען אַכט שטעט מיט מער פֿון אַ העלפֿט יידן און אין 1931 נאָר 3.

די טאַבעלעס 5 און 6 (ז׳ 17–19) גיבן אונדז דעם ווקס פֿון דער יידישער און ניט-יידישער באַפֿעלקערונג פון 1897 ביז 1921 און פֿון 1921 ביז 1931. דערבי

שטאָט	ייִדן						ניט־ייִדן					
	1897 אָדער *1900	1921 אַבסאָלוט	1921 1897 (1900) 100=	1931 אַבסאָלוט	1931 1897 (1900) 100=	1921 100=	1897 אָדער *1900	1921 אַבסאָלוט	1921 1897 (1900) 100=	1931 אַבסאָלוט	1931 1897 (1900) 100=	1921 100=
וואַרשע . .	219.128	310.322	141,6	352.659	160,9	113,6	464.564	626.391	134,8	817.460	176,0	135,0
לעמבערג . .	43.412	76.854	177,0	99.595	229,4	129,6	106.139	142.534	134,3	212.636	200,3	149,2
קראָקע . . .	31.852	45.229	142,0	56.515	177,4	125,0	100.438	138.477	137,9	162.771	162,4	117,5
ווילנע . . .	63.841	46.559	73,3	55.006	86,2	118'1	90.691	82.395	90,9	140.065	154,4	170,0
אין שטעט מיט איבער 100 טויז' אײַנוווינער	358.233	478.964	133,7	563.775	157,4	117,7	761.832	989.797	129,9	1.332.932	175,0	134,7
דאָס זעלבע אָן ווילנע	294.392	432.405	146,9	508.769	172,8	117,7	671.141	907.402	135,2	1.192.867	177,7	131,5
סטאַניסלאָוו . .	14.106	23.248	164,8	24.823	176,0	106,8	16.304	28.143	172,6	35.137	215,5	124,9
וולאָצלאַוועק . .	4.248	9.595	225,9	10.209	240,3	106,4	18.659	30.686	164,5	45.757	245,2	149,1
פרעמישלע . .	14.109	18.360	130,1	17.326	122,8	94,4	32.186	29.598	92,0	33.712	104,7	113,9
אין די שטעט מיט איבער 50 טויז' אײַנוווֹנ'	32.463	51.203	157,7	52.358	161,3	102,3	67.149	88.427	131,7	114.606	170,7	129,6
אין די 2 גרופּעס .	390.696	530.167	135,7	616.133	157,7	116,2	828.981	1.078.224	130,1	1.447.538	174,6	134,3
אין די 2 גרופּעס אָן ווילנע . . .	326.855	483.608	148,0	561.127	171,7	116,0	738.290	995.829	134,9	1.307.473	177,1	131,3

* פאַר אַלע שטעט פון געוועזענעם רוסלאַנד זײַנען גענומען די דאַטעס פון דער ציילונג פון 1897; פאַר די שטעט פון געוועזענעם עסטרײַך — די דאַטעס פון דער ציילונג פון 1900.

שטאָט	ייִדן						ניט־ייִדן					
	1897 אָדער *1900	1921 אבסאָלוט	1921 1897 (1900) 100=	1931 אבסאָלוט	1931 1897 (1900) 100=	1921 100=	1897 אָדער *1900	1921 אבסאָלוט	1921 1897 (1900) 100=	1931 אבסאָלוט	1931 1897 (1900) 100=	1921 100=
בריסק . .	30.257	15.630	51,7	21.440	70,9	137,2	16.311	13.830	84,8	26.945	165,2	195,0
באָריסלאַוו . .	5.950	7.170	120,5	11.996	202,0	169,3	4.740	8.929	188,4	29.500	622,4	330,4
טאַרנאָפּאָל . .	13.493	13.768	102,0	13.999	103,9	101,7	16.922	17.123	101,2	21.645	127,9	126,4
קאָלאָמיי . .	16.568	18.246	110,1	14.332	86,5	78,5	17.620	22.851	129,7	19.456	110,4	85,1
פּלאָצק . .	7.721	7.352	95,2	6.571	85,1	89,4	19.245	18.400	95,6	26.427	137,3	143,6
דראָביטש . .	8.683	11.833	136,3	12.931	148,9	109,3	10.749	14.903	138,6	19.330	179,8	129,0
פּינסק . .	21.065	17.513	83,1	20.220	96,0	115,7	7.303	5.955	81,5	11.692	160,1	196,3
סטרי . .	8.647	10.988	127,1	10.869	125,7	98,9	14.558	16.370	112,4	19.622	134,8	119,9
ריישע . .	6.324	11.361	179,6	11.228	177,5	98,8	8.686	13.581	156,4	15.674	180,5	115,4
אין שטעט מיט 25 ביז 50 טויז׳ אײַנוווינ׳	118.708	113.861	95,9	123.586	104,1	108,5	116.134	131.942	113,6	190.291	163,9	144,2
דאָס זעלבע אָן די שטעט בריסק און פּינסק .	67.386	80.718	119,8	81.926	121,6	101,5	89.520	107.157	119,7	151.654	169,4	141,5
קוטנע . .	5.347	6.784	126,9	6.440	120,4	94,9	5.903	9.192	155,7	16.928	286,8	184,2
יעריסלאַוו . .	4.705	6.577	139,8	6.272	133,4	95,3	17.955	13.396	74,6	15.923	88,7	118,9

מלאָווע . .	4.873	5.923	121,5	6.193	127,1	104,6	8.567	11.080	129,3	13.415	156,6	121,1
בראָד . .	11.912	7.202	60,5	8.288	69,6	115,1	5,449	3.665	67,3	9.617	176,5	235,1
לוויוויטש . .	3.708	4.517	121,8	4.399	118,6	97,4	8.660	11.290	130,4	13.234	152,8	117,2
טשעכאַנאָוו . .	4.223	4.403	104,3	4.572	108,3	103,8	6.433	7.574	117,7	9.358	145,5	124,9
האָראָדענקע . .	4.255	3.048	71,6	3.526	82,9	115,7	7.358	6.859	93,2	8.721	118,5	127,1
קאָליש . .	4.323	3.121	72,2	3.967	91,7	127,1	3.506	3.498	99,8	8.102	231,1	231,6
סאָכאָטשעוו . .	3.800	2.419	63,4	3.011	79,2	124,5	2.238	2.651	118,5	7.786	347,9	293,7
פּלינצק . .	4.447	4.460	100,6	4.913	110,5	110,2	3,453	4.760	137,9	5.496	158,9	115,5
טאָרקע . .	2.892	4.201	145,3	4.117	142,4	98,0	3.188	5.829	182,8	5.964	187,1	102,3
קאָבערין . .	6.738	5.431	80,6	5.617	83,4	105,2	3.670	2.777	75,7	4.389	119,6	140,6
אין די שטעט פֿון 10 ביז 25 טויז׳ איינוווינ׳	69.192	68.487	99,0	72.034	104,1	105,2	96.195	106.852	111,1	150.280	156,2	140,6
דאָס זעלבע אָן די שטעט: בראָד, האָראָדענקע, און קאָבערין . .	46.287	52.806	114,7	54.603	118,0	103,4	79.718	93.551	117,4	127.553	160,0	136,3
אין ביידע גרופּעס .	187.900	182.348	97,0	195.620	104,1	107,3	212.329	238.794	112,5	340.571	160,4	142,6
דאָס זעלבע אָן די אויבן אויסגערעכנטע שטעט	113.673	133.524	117,5	136.529	120,1	102,3	169.238	200.708	118,6	279.207	165,0	139,1

* פֿאר אלע שטעט פֿון געוועזענעם רוסלאַנד זײַנען געגומען די דאַטן פֿון דער ציילונג פֿון 1897; פֿאר די שטעט פֿון געוועזענעם עסטרײַך — די דאַטן פֿון דער ציילונג פֿון 1900.

האָבן מיר געמאַכט די סך-הכּלל־ען באַזונדער פֿאַר די ערשטע צוויי גרופּעס— גרויסע און מיטלע שטעט, און באַזונדער פֿאַר די לעצטע צוויי גרופּעס—פֿאַר די קלײנע שטעט, מיר האָבן אויך געמאַכט סך-הכּלל־ען פֿאַר יעדער גרופּע אָן יענע אויסנאַם-שטעט, וואָס אַ דאַנק די מלחמה-געשעענישן איז זייער יידישע באַפֿעלקערונג באַזונדערס שטאַרק געפֿאַלן, און דאָס האָט געווירקט אויף די סך-הכּלל־ען פֿון דער גאַנצער גרופּע.

לאָמיר דאָ זיך צוערשט אָפּשטעלן אויף איינצלנע גרופּעס און אויף איינצלנע שטעט און שפּעטער וועלן מיר פֿאַרגלײַכן די גרופּעס צווישן זיך.

אין דער ערשטער גרופּע — מיט מער פֿון 100 טויזנט אײַנוווינער—איז פֿון 1897 ביז 1921 אומעטום דער צוואָקס בײַ יידן געווען גרעסער, ווי בײַ ניט-יידן. ווילנע שטעלט מיט זיך פֿאָר אַן אויסנאַם, ווײַל פֿון דאָרטן האָט זיך בשעת מלחמה עוואַקויִרט אַ גרויסער טייל פֿון דער באַפֿעלקערונג און דערבײַ בײַ יידן אַ סך אַ באַדײַטיקערער טייל. בײַ יידן האָט זיך פֿאַרקלענערט די צאָל פֿון 1897 ביז 1921 כּמעט אויף 27 פּראָצענט און בײַ ניט-יידן נאָר אויף אַזעלכע נײַן פּראָצענט, דרײַ מאָל ווייניקער. וועגן וואַרשע האָבן מיר שוין פֿריער גערעדט באַריכות. אין לעמבערג איז פֿון 1900 ביז 1921 געווען בײַ יידן דער צוואָקס 77 פּראָצענט און בײַ ניט-יידן נאָר 34,3. וואָלטן מיר גענומען לעמבערג אין די גרענעצן פֿון 1900, אָן די פֿאָרשטעט, וואָס זײַנען צוגעגעבן געוואָרן נאָך דער מלחמה, וואָלט די ניט-יידישע באַפֿעלקערונג באַטראָפֿן אין 1921 ניט העכער פֿון 142 טויזנט, נאָר סך-הכּל העכער 119 טויזנט, און דער צוואָקס בײַ איר וואָלט דעמאָלט שוין באַטראָפֿן נאָר אַזעלכע 12 פּראָצענט, 6 מאָל ווייניקער, ווי בײַ יידן. אָט דער פֿאַקט מאַכט נאָך וואָגיקער די ענדערונג, וואָס איז פֿאָרגעקומען אין די 10 שפּעטערדיקע יאָר פֿון 1921 ביז 1931. די יידישע באַפֿעלקערונג האָט זיך פֿאַרגרעסערט פֿון 76.854 אויף 99.595, ד״ה אויף 29,6 פּראָצ׳, בעת ווען די ניט-יידישע באַפֿעלקערונג האָט זיך פֿאַר די זעלבע צײַט יאָר פֿאַרגרעסערט פֿון 142.534 אויף 212.636, ד״ה אויף 49,2%. די ניט יידישע באַפֿעלקערונג באַשטייט אָבער פֿון צוויי קעמפֿ-דיקע עלעמענטן, און פֿאַר אונדז איז גאָר וויכטיק, ווער פֿון זיי וואַקסט אינטענסיווער. די צאָל אוקראַיִנער האָט באַטראָפֿן אין 1921—27.269 און אין 1931 שוין 49.747, ד״ה אַז איר צוואָקס האָט אויסגעמאַכט מער פֿון 82 פּראָצענט. דער צוואָקס אין לעמבערג פֿון 1921 ביז 1931 האָט באַטראָפֿן:

1) בײַ אוקראַיִנער — 82,4 פּראָצ׳
2) „ פּאָלאַקן — 40,8 „
3) „ יידן — 29,6 „

די אוקראַיִנער האָבן בכן געהאַט דעם גרעסטן געווינס—זייער צוואָקס אין די באַטראַכטע צײַט יאָר איז געווען צוויי מאָל שטאַרקער ווי בײַ דער פּאָליטיש הערשנדיקער נאַציע און כּמעט דרײַ מאָל שטאַרקער ווי בײַ דעם יידישן מיעוט. דער דאָזיקער פֿאַקט האָט פֿאַר אונדז אַ קאָלאָסאַלן באַטײַט,

ווייל יעדע פּאָליטיש שוואַכע און באַגרענעצטע נאַציע מוז קאָנצענטרירן מער כּוחות און אָנשטרענגונגען אויף פֿאַרכאַפּן נייע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, ווי אַ פּאָליטיש הערשנדיקע נאַציע. די נייַ פֿאַרנומענע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס זיינען פֿאַר דער פּאָליטיש שוואַכער נאַציע ניט בלויז נייַע פּאָליטישע פֿראָנטן, פֿונוואַנען זי קאָן בעסער און מיט מער פּועלה פֿירן איר ווייטערדיקן פּאָליטישן קאַמף—זיי זיינען פֿאַר איר די אייניקע מעגלעכקייט צו באַוואָרגן איר וואַקסנדיקע אינטעליגענץ און די פֿון פּאָלק אויפֿשטייגנדיקע קולטורעלע עלעמענטן מיט חיונה און פּאָזיציעס אין לעבן. אָבער וועגן וווקס פון די אוקראַינער אין די שטעט פֿון מזרח-גאַליציע רעדן מיר ווייטער באַריכות.

אין קראָקע איז אין די צען יאָר צווישן 1921 און 1931 דער יידישער צוווּוקס געווען אַ ביסל גרעסער ווי בייַ ניט-יידן; און אַפֿילו אין די יאָרן נאָך דער ציילונג פֿון 1931 איז דער יידישער וווקס געווען עטוואָס העכער ווי דער ניט-יידישער. אַזוי זיינען געווען יידן אין קראָקע:

אין 1900	— 31.852	24,1	פּראָצענט
„ 1910	— 38.434	23,0	„
„ 1921	— 45.229	24,6	„
„ 1931	— 56.808	25,7	„
„ 1934	— 60.209	25,8	„

די „גאַזעטאַ וואַרשאַווסקא" פֿון 6טן מערץ 1935 האָט געמאַכט אַ געוואַלד וועגן „דער פֿאַרזשידונג פֿון קראָקע". ווי מיר זעען, קאָן מען גיכער רעדן וועגן אַ געוויסער סטאַביליקייט אין פּראָצענט יידן אין קראָקע, ווָאַרעם די פֿאַרגרעסערונג פֿון פּראָצענט יידן איז ממש אַ נישטיקע.

אין ווילנע איז די לאַגע ממש קאַטאַסטראָפֿאַל — פֿון 1921 ביז 1931 איז די ניט-יידישע באַפֿעלקערונג אויסגעוואַקסן אויף 70,0 פּראָצענט און די יידישע נאָר אויף 18,0 פּראָצענט, כּמעט פֿיר מאָל וויניקער. די אַבסאָלוטע צאָל יידן האָט זיך פֿון 1897 ביז 1931 פֿאַרקלענערט אויף 9 טויזנט, אויף 13 פּראָצ', בעת ווען די ניט-יידישע באַפֿעלקערונג האָט זיך פֿאַרגרעסערט אויף גאַנצע 50 טויזנט, אויף 54,4 פּראָצענט. דער פּראָצענט יידן אין ווילנע איז געפֿאַלן פֿון 41,4 אין 1897 אויף 28,2 אין 1931. דאָס איז ניט קיין אייניצלנע ערשיינונג אויף די קרעסן. אין גראָדנע איז בערך די זעלביקע לאַגע.

נעמט מען די גאַנצע גרופּע גרויסע שטעט (אָן ווילנע) זעט מען, אַז פֿון 1897 ביז 1921 האָט די יידישע באַפֿעלקערונג זיך פֿאַרגרעסערט אויף 46,9 פּראָצ' און די ניט-יידישע נאָר אויף 35,2 פּראָצענט; גאָר אַנדערש איז שוין געווען די אַנטוויקלונג פֿון 1921 ביז 1931 — די יידישע באַפֿעלקערונג איז אויסגעוואַקסן אויף 17,7 פּראָצענט און די ניט-יידישע כּמעט צוויי מאָל שטאַרקער — אויף 31,5 פּראָצענט.

די צווייטע גרופע שטעט—דריי סך-הכל—נעמט אַרום פונקטן מיט אײנ-ווינער פון 50 ביז 100 טויזנט. פון 1897 אָדער 1900 ביז 1921 איז בײַ יידן געווען דער צוואַקס אין דער גאַנצער גרופע 57,21 פּראָצענט און בײַ ניט-יידן נאָר 31,7, אַלזאָ בײַ יידן כּמעט צוויי מאָל גרעסער; פון 1921 ביז 1931 בײַט זיך שוין דאָס בילד: בײַ ניט-יידן איז דער צוואַקס — 29,6 און בײַ יידן נאָר 2,3 פּראָצענט, דרייצן מאָל וויניקער. אין פּרעמישלע איז אַפילו געפאַלן די אַבסאָלוטע צאָל יידן. דאָ איז באַזונדערס גרויס געווען דער צוואַקס פון פּאָלאַקן – פון 21.942 אין 1921 אויף 25.154 אין 1931, אַ צוואַקס אַלזאָ פון 14,6 פּראָצענט; בײַ די אוקראַיִנער איז די פאַרגרעסערונג אויך געווען אַ גענוג באַדײַטיקע: פון 7.459 אויף 8.278—11,0 פּראָצ' און בײַ יידן אַפילו אַן אַבסאָ-לוטע פאַרקלענערונג. דער פּראָצענט יידן איז געפאַלן פון 38,3 אין 1921 אויף 34,0 אין 1931.

דער רעזולטאַט פון ביידע גרופעס פון טאַבעלע 5 (אָן ווילנע) באַקומט זיך אַזאַ: פון 1897 אָדער 1900 איז בײַ יידן געווען דער צוואַקס 48,0 און בײַ ניט-יידן נאָר 34,9, אַלזאָ בײַ יידן כּמעט אָנדערטהאַלבן מאָל גרעסער; פון 1921 ביז 1931 איז שוין דער צוואַקס געווען בײַ יידן 16,0 פּראָצענט—צוויי מאָל קלענער ווי בײַ ניט-יידן (31,3). נעמען מיר דעם אַלגעמיינעם רעזולטאַט פאַר די 7 גרויסע שטעט, פאַר וועלכע מיר האָבן מאַטעריאַל פאַר דער גאַנצער צייט, ד"ה פון 1897 אָדער 1900 ביז 1931, באַקומען מיר, אַז די יידישע באַ-פעלקערונג האָט זיך פאַרגרעסערט אויף 57,7 פּראָצענט און די ניט-יידישע אויף 74,6. דער פּראָצענט יידן אין די דאָזיקע אַלע 7 שטעט איז דעריבער געפאַלן פון 32,2 אין 1897 אויף 29,9 אין 1931.

טאַבעלע 6 גיט אונדז דעם מאַטעריאַל פון די צוויי קלענערע גרופעס שטעט—מיט אַ צאָל אײַנוווינער פון 25 ביז 50 טויזנט (9 שטעט) און פון 10 ביז 25 טויזנט (14 שטעט). לאָמיר נעמען די סך-הכּלען אָן די שטעט, וואָס האָבן באַזונדערס שטאַרק געליטן פון דער מלחמה און וואָס פאַרווישן דעריבער דעם אַרגאַנישן גאַנג פון דער אַנטוויקלונג—אַלזאָ אָן בריסק און פינסק אין דער ערשטער גרופע פון טאַבעלע 6 און אָן בראָד, האָראָדענקע און קאָבּרין פון דער צווייטער גרופע. מיר זעען דעמאָלט, אַז פון 1897 ביז 1921 איז דער צוואַקס בײַ ביידע טיילן באַפעלקערונג געווען בערך גלײַך אין דער ערשטער גרופע שטעט: 19,8 פּראָצ' בײַ יידן און 19,7 בײַ ניט-יידן; אין דער צווייטער גרופע איז שוין אַפילו אין ערשטן צייטאָפשניט פון 1897 ביז 1921—געווען בײַ ניט-יידן דער צוואַקס גרעסער—בײַ יידן 14,7 און בײַ ניט-יידן 17,4. דאָס איז, אַגב אורחא, די איינציקע גרופע פון די פיר טיפן שטעט, וואָס מיר באַטראַכטן דאָ, וווּ דער פּראָצענט פון פאַלן פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך אָנגעהויבן נאָך פאַר דער מלחמה.

מיר וועלן זיך ניט אָפּשטעלן באַריכות ניט אויף די דאָזיקע צוויי גרופעס און ניט אויף איינצלנע שטעט. לאָמיר נאָר פאַרגלייכן דעם וווקס פון דער

יידישער און ניט-יידישער באפעלקערונג פאר צווישן צייטאפשניטן (1897 – 1921 און 1921—1931) אין די אויבן דערמאנטע שטעט, וועלכע טראגן ארײן מיט זייערע אויסנאם-באדינגונגען א פארווישונג פון אמתן גאנג פון דער אנטוויקלונג. דער ווּקס פון דער יידישער און ניט-יידישער באפעלקערונג אין פארשיידענע טיפן שטעט איז געווען:

גרייס פון שטאט	פון 1897 אדער 1900 ביז 1921		פון 1921 ביז 1931	
	יידן	ניט-יידן	יידן	ניט-יידן
מיט מער פון 100 טויז' איינוו'	46,9	35,2	17,7	31,5
פון 50 ביז 100 „ „	57,7	31,7	2,3	29,6
„ 25 „ 50 „ „	19,8	19,7	1,5	41,5
„ 10 „ 25 „ „	14,7	17,4	3,4	36,3

דא איז דאס בילד בולט ביז גאר – אין ערשטן צייטאפשניט איז ביי יידן אין דריי גרופעס פון 4 דער צוואקס באדייטיק גרעסער, ווי ביי דער ניט-יידישער באפעלקערונג; אין צווייטן צייטאפשניט איז ביי יידן נאך באדײַטיקער קלענער דער צוואקס אין אלע פיר גרופעס. אין די לעצטע דריי גרופעס שטעט איז אייגנטלעך דער יידישער צוואקס כמעט ווי אפגעשטעלט, ער איז נישטיק און אבסאלוט אומבאדײַטיק. בעת ווען ביי דער ניט-יידישער באפעלקערונג מאכט ער אויס א גאנץ גרויסן פראצענט.

לאמיר אונטערפירן א סך-הכל פון דער אנטוויקלונג פון 1897 ביז 1931, אויסלאזנדיק אלע סיבות און פאקטארן, וואס האבן געווירקט אין אייניצלנע פאלן, און אינטערעסירנדיק זיך נאר מיטן לעצטן רעזולטאט. ווײַל סוף כל סוף איז דאך דער דאזיקער ענדגילטיקער רעזולטאט דאס וויכטיקסטע, וואס דארף אונדז אינטערעסירן.

דער ווּקס פון דער יידישער און ניט-יידישער באפעלקערונג פון 1897 אדער 1900 ביז 1931 אין פארשיידענע טיפן שטעט:

גרייס פון שטאט	יידן	ניט-יידן
מיט מער פון 100 טויזנט איינוו'	57,4	75,0
פון 50 ביז 100 טויזנט איינוו'	61,3	70,7
„ 25 „ 50 „ „	4,1	63,9
„ 10 „ 25 „ „	4,1	56,2
צוזאמען	40,3	71,7

דער ענדגילטיקער רעזולטאט איז בכן א גענוג טרויעריקער — אין אלע 30 שטעט צוזאמען האט זיך פאר דער גענומענער צייט די יידישע באפעלקערונג כמעט צוויי מאל שוואכער פארגרעסערט, ווי די ניט-יידישע. אין די קלענערע שטעט איז ביי די ניט-יידן די פארגרעסערונג געווען כמעט 14 און 15 מאל שטארקער ווי ביי יידן; אין די גרויסע שטעט איז דער חילוק אין

וואָיעוואָדשאַפט	די גאַנצע שטאָטישע באַפעלקערונג		פון דען:											
			יידן				פאָלאַקן				אוקראַינער			
			1921		1931		1921		1931		1921		1931	
	1921	1931	אַבס׳	%	אַבס׳	%	אַבס׳	%	אַבס׳	%	אַבס׳	%	אַבס׳	%
						1921 100=				1921 100=				1921 100=
לעמבערג	592.821	775.735	221.512	37,4	257.815	33,2	275.273	46,4	371.448	134,9	91.425	15,4	138.432	151,4
סטאַניסלאָוו	245.959	295.150	97.376	39,6	102.812	34,8	67.397	27,4	86.762	128,7	77.899	31,7	99.298	127,5
טאַרנאָפאָל	203.769	271.784	81.873	40,2	94.255	34,7	65.518	32,2	102.460	156,4	55.955	27,5	75.373	134,7
אין אַלע 3 וואָי׳	1.042.549	1.342.669	400.761	38,4	454.882	33,9	408.188	39,2	560.670	137,4	225.279	21,6	313.103	139,0
דאָס זעלבע אָן די 3 גרעסטע שטעט מיט מער ווי 50 טויז׳ אײַנוו׳*	723.812	919.440	282.299	39,0	313.138	34,1	256.028	35,4	355.714	139,7	182.110	25,2	243.944	134,0

* לעמבערג, פרעמישלע, סטאַניסלאָוו.

VIII טאבעלע

דער וווקס פון יידן, פאלאקן און אוקראינער אין די 3 גרעסטע שטעט פון מזרח-גאליציע

שטאט	די גאנצע באפעלקערונג		פון דעם											
			יידן			פאלאקן			אוקראינער					
			1921		1931	1921		1931	1921		1931			
	1921	1931	אבס׳	%	אבס׳	אבס׳	%	אבס׳	אבס׳	%	1921=100	אבס׳	%	1921=100
לעמבערג	219.388	312.231	76.854	35,0	99.995	111.860	51,0	157.490	27.269	12,4	182,4	49.747	15,9	131,9
סטאניסלאוו	51.391	59.960	23.248	45,2	24.823	18.358	35,7	22.312	8.441	16,4	121,5	11.134	18,6	111,0
פרעמישלע	47.958	51.038	18.360	38,3	17.326	21.942	45,8	25.154	7.459	15,6	114,6	8.278	16,2	160,2
צוזאמען	318.737	423.229	118.462	37,2	142.144	152.160	47,7	204.956	43.169	13,5	134,7	69.159	16,3	119,7

V

אַ גאָר באַזונדערן אינטערעס האָבן פֿאַר אונדז די טאַבעלעס 7 און 8 (ז' 24, 25), וועלכע גיבן אונדז די ענדערונגען אין די שטעט פֿון מזרח-גאַליציע פֿאַר צען יאָר—פֿון 1921 ביז 1931. ביים באַטראַכטן די דאָזיקע טאַבעלעס וויל זיך זאָגן דאָס אוקראַינישע ווערטל: „אַז די פריצים רייסן זיך, פֿליען ביי די כלאָפעס די טשובעס". די פּאָלאַקן און די אוקראַינער פֿירן צווישן זיך אַ קאַמף פֿאַרן אײַנפֿלוס אין די שטעט, פֿאַר פֿאַרכאַפּן וואָס מער פּאָזיציעס אין די שטעט, און די ייִדן ווערן איזאָלירט און אַרויסגעשטופּט. די פּאָרגעלייגטע טאַבעלעס גיבן אונדז דריי קאָמבינאַציעס: די ענדערונגען אין אַלע שטעט פֿון די דריי וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון מזרח-גאַליציע; די ענדערונגען אין די שטעט אָן די דריי גרעסטע שטעט; די ענדערונגען אין די דריי גרעסטע שטעט פֿון מזרח-גאַליציע.

שטעלן מיר זיך צוערשט אָפּ אויף דער ערשטער קאָמבינאַציע. פֿאַר צען יאָר איז די שטאָטישע באַפֿעלקערונג אויסגעוואַקסן פֿון 1.042.549 אויף 1.342.669 דאָס הייסט, אַז ס'זײַנען צוגעקומען 300.120 מענטשן.

פֿון דעם זײַנען צוגעקומען:

1) ייִדן	— 54.121	אָדער	18,0
2) פּאָלאַקן	— 152.482	„	51,0
3) אוקראַינער	— 87.824	„	29,2
	— 294.427		98,2

שטעלן מיר אַנטקעגן דעם אָנטייל פֿון יעדער נאַציע אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג לויט דער ציילונג פֿון 1921 און יעדערנס אָנטייל אין דעם צוווּאַקס פֿון 1921 ביז 1931, באַקומען מיר אַזאַ בילד:

נ א צ י ע	אָנטייל אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג אין יאָר 1921	אָנטייל אין צוווּאַקס פֿון 1921 ביז 1931
ייִדן	38,4	18,0
פּאָלאַקן	39,2	51,0
אוקראַינער	21,6	29,2

צום ערגסטן האָבן אָפּגעשניטן ייִדן — זייער צוווּאַקס איז מער ווי צוויי מאָל קלענער פֿון זייער פּראָצענט אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג. ביי די אוקראַינער, פֿאַרקערט, איז דער צוווּאַקס אויף מער פֿון אַ דריטל העכער פֿון זייער פּראָצענט אין דער באַפֿעלקערונג. ביי די פּאָלאַקן איז דער צוווּאַקס גרעסער פֿונעם אָנטייל אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג אויף 30 פּראָצענט.

אין רעזולטאַט האָט זיך באַקומען אַ גאַנץ באַדײַטיקע פֿאַרקלענערונג פֿון פּראָצענט יִידן אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג פֿון מזרח-גאַליציע און אַ צווואַקס בײַ די אַנדערע צוויי פֿעלקער.

אַזוי האָט דער פּראָצענט פֿון די פֿאַרשיידענע פֿעלקער אויסגעמאַכט:

נאַציע	אין 1921	אין 1931
יִידן	38,4	33,9
פּאָלאַקן	39,2	41,7
אוקראַיִנער	21,6	23,3

דעם גרעסטן געווינס האָבן די אוקראַיִנער – אַ צווואַקס פֿון זייער צאָליקער וואָג אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג אַכט פּראָצענט; די פּאָלאַקן האָבן אַ פֿאַרגרעסערונג אויף פֿינף מיט אַ האַלבן פּראָצענט; די יִידן, פֿאַרקערט, זײַנען שוואַכער געוואָרן אויף 11,7 פּראָצענט. די רובֿריק, וואָס ווײַזט אונדז דעם צווואַקס אויף 100 פֿון יעדער נאַציע, ברענגט גאַנץ בולט צום אויסדרוק דעם נאָר וואָס פֿעסטגעשטעלטן פּראָצעס. אויף יעדע 100 נפֿשות זײַנען פֿאַר צען יאָר צוגעקומען אין דער גאַנצער שטאָטישער באַפֿעלקערונג פֿון מזרח-גאַליציע:

1) בײַ יִידן — 13,5 מענטשן;
2) „ פּאָלאַקן — 37,3 „
3) „ אוקראַיִנער — 39,0 „

בײַ די לעצטע אַזוֿא איז געווען די פֿאַרגרעסערונג כּמעט דרײַ מאָל גרעסער ווי בײַ יִידן.

מיר האָבן ביז אַהער געריידט וועגן דער גאַנצער שטאָטישער באַפֿעלקערונג אָן חילוק פֿון דער גרייס פֿון שטאָט. אַזוי ווי די דאַטעס וועגן אייגנצלנע שטעט זײַנען נאָך ניט פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן, קאָנען מיר איצט ניט פֿאַרנעמען זיך מיט דער פֿראַגע, ווי דער אַלגעמיינער פּראָצעס פֿון פֿאַלן פֿון פּראָצענט יִידן אין די שטעט ווײַזט זיך אַרויס אין פֿאַרשיידענע טיפּן שטעט. מיר האָבן לעת-עתה אויסגעטיילט די דרײַ גרעסטע שטעט מיט מער פֿון 50 טויזנט אײַנוווינער און האָבן אויך אויסגערעכנט די פֿאַרהעלטנישן אין די וואָיעוואָדשאַפֿטן נאָכן אַראָפּרעכענען די דאָזיקע גרעסטע שטעט. מיר באַקומען אויף אַזאַ אופֿן די מעגלעכקייט זיך צו אָריענטירן, אמת, אין צו בריייטע צוויי גרענעצן, ווי שטאַרק דער אָנגעמערקטער פּראָצעס איז אין די דאָזיקע גרופּעס שטאָטישע פונקטן: אין די גאָר גרויסע שטעט (לעמבערג, פּרעמישלע און סטאַניסלאָוו) און אין אַלע איבעריקע קלענערע פונקטן. מיר באַקומען דעמאָלט אַזאַ בילד פֿון די ענדערונגען אין די כּוחות-פֿאַרהעלטנישן אין דער גרויסשטאָטישער און אין דער מיטל- און קליין-שטאָטישער באַפֿעלקערונג אין מזרח-גאַליציע.

פֿון 100 אײַנוווינער זײַנען געווען:

נאַציע	אין די גרויסע שטעט			אין די איבעריקע שטעט		
	1921	1931	+אָדער—אין פּראָצ׳	1921	1931	+אָדער—אין פּראָצ׳
יִידן	37,2	33,5	— 9,9	39,0	34,0	—12,8
פּאָלאַקן	47,7	48,4	+ 1,5	35,4	38,7	+ 9,3
אוקראַיִנער	13,5	16,3	+20,7	25,2	26,5	+ 5,1

די יִידן האָבן פֿאַרלוירן אין ביידע קאַטעגאָריעס שטעט – אין די גרעסערע שטעט איז זייער אָנטייל געפֿאַלן אויף 9,9 פּראָצענט און אין די קלענערע אויף 12,8. די אוקראַיִנער האָבן שטאַרק פֿאַרגרעסערט זייער אָנטייל אין די גרעסערע שטעט — אויף העכער ַא פֿינפֿטל. אין דער שטאָט לעמבערג האָט זיך די צאָל אוקראַיִנער כמעט פֿאַרטאָפּלט. דער אָנטייל פֿון די פּאָלאַקן האָט זיך דער עיקר פֿאַרגרעסערט אין די מיטלע און קלענערע שטעט — 9,3 פּראָצענט.

די פֿאַרטיילונג פֿון די דרײַ פֿעלקער אין מזרח-גאַליציע האָט זיך בכלל ווייניק געענדערט. די פּאָלאַקן מאַכן אויס בערך ַא העלפֿט פֿון דער באַפֿעלקערונג אין די דרײַ גרעסערע שטעט און העכער ַא דריטל אין אַלע איבעריקע שטעט; די יִידן מאַכן אויס עפּעס העכער פֿון ַא דריטל אין ביידע גרופּעס שטעט; די אוקראַיִנער מאַכן אויס ַא זעקסטל אין די גרויסע שטעט און אין די איבעריקע העכער ַא פֿערטל פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג.

VI

פֿון דעם געבראַכטן מאַטעריאַל קאָן מען מאַכן אייניקע אַלגעמיינע אויספֿירן: דער ווויקס פֿון דער יִידישער באַפֿעלקערונג אין די שטעט פֿון פּוילן האָט אין משך פֿון גאַנצן 19טן יאָרהונדערט, חוץ קליינע הפֿסקות בײַ איינצלנע שטעט, תּמיד אַריבערגעאָגט דעם ווויקס פֿון דער ניט-יִידישער באַפֿעלקערונג. צום סוף 19טן און אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט, מיטן אויפֿקומען פֿון גרויס-אינדוסטריע אין די גרויסע שטעט און מיטן צושטראָם פֿון גרויסע מאַסן ניט-יִידישע אַרבעטער, איז דאָס אַריבעריאָגן פֿאַרלאַנגזאַמט און ערטערווײַז אויך אין גאַנצן אָפּגעשטעלט געוואָרן, ווי מיר האָבן דאָס געזען, למשל, בײַ ווארשע און לאָדזש.

דער דאָזיקער אַנטוויקלונגס-גאַנג דערקלערט זיך דורך דער נאַטור פֿונעם ווואַקסן פֿון דער שטאָטישער, באַזונדערס פֿון דער גרויסשטאָטישער, באַפֿעלקערונג. די אַנטוויקלונג גייט געווייניקלעך אַזוי: לכתּחילה קאָנצענטרירן זיך אין די שטעט די האַנדלס-עלעמענטן; זיי ברענגען דאָס לאַנד אין פֿאַרבינדונג מיטן ווועלטמאַרק, וועקן אויף די באַפֿעלקערונג פֿון דאָרפֿישן און קליינשטעטלדיקן שלאָף, מאַכן וואַך די אַפּעטיטן און השגות פֿאַר העכערע לעבנס-פֿאָרמען און פֿאַר גרעסערע הנאות, הייבן דורך דעם די קויפֿקראַפֿט פֿון די מאַסן און שאַפֿן

אויף אַזאַ אופֿן די נייטיקע באַזע פֿאַר אַ היימישער אינדוסטריע. ס׳איז דעריבער גאַנץ נאַטירלעך, וואָס אין דער ערשטער סטאַדיע פֿון דעם אורבאַניזירונגס-פּראָצעס אין אַ לאַנד מיט געדיכטע ייִדישע מאַסן און מיט אַ הערשנדיקן אָנטייל פֿון ייִדן אין האַנדל יאָגט די ייִדישע קאָנצענטרירונג אַריבער די ניט-ייִדישע; אין דער צווייטער סטאַדיע, אין פּעריאָד פֿון אינדוסטריאַליזירונג, יאָגט שוין אָן די ניט-ייִדישע קאָנצענטרירונג די ייִדישע אָדער יאָגט זי צײַטווײַליק און ערטער-ווײַז אַפֿילו אַריבער. צײַטווײַליק און נאָר אין אַ גאַנץ קליינער מאָס, ווײַל די ייִדישע מאַסן בלײַבן דאָך ניט און קאָנען ניט בלײַבן אַלע אין האַנדל, נאָר זיי שאַפֿן פּאַראַלעל מיט דער גרויס-אינדוסטריע אַ קליין- און מיטל-אינדוסטריע, וואָס נעמען אַרײַן נאָך מער מאַסן, ווי דער האַנדל, און גלײַכן אויף אַזאַ אופֿן אויס די ליניע. ס׳שטעלט זיך אײַן אַ געוויסע גלײַכוואָג אין דעם ווײַטערדיקן וווּקס פֿון דער ייִדישער און ניט-ייִדישער שטאָטישער באַפֿעלקערונג. אַלע מעלות און געווינסן, וואָס די קאָנצענטראַציע און די קאָמפּאַקטקייט ברענגען פֿאַר די ייִדישע מאַסן, בלײַבן מער אָדער ווייניקער אין זייער קראַפֿט. בײַ אַן אָרגאַ-נישער און פֿרײַער אַנטוויקלונג קאָן די ייִדישע מאַסע אײַנהאַלטן אירע עקאָנאָ-מישע און אויך אירע נאַציאָנאַל-קולטורעלע פּאָזיציעס, אַמאָל אין אַן אָפּגע-שוואַכטן מאָסשטאַב דורך דעם דראַנג פֿון דער אַרומיקער מערהײַט צו שטאָטישע העכערע פּרנסות. אָבער אין אַלגעמיין אין אַ גענוג גרויסער מאָס.

דאָס איז אַלץ גערעדט בײַ באַדינגונגען פֿון פֿרײַער עקאָנאָמישער אַנט-וויקלונג, בײַ גלײַכע קאָנקורענץ-באַדינגונגען, בײַ גלײַכע אויסזיכטן פֿאַר אַלע פּאַרטנערס פֿון מאַרק-קאַמף און פֿון אַרבעטפּלאַץ. אַזעלכע באַדינגונגען זײַנען אָבער געווען נאָר ביז דער מלחמה. גלײַך מיטן אָנהייב מלחמה זײַנען זיי אָפּגעשטאָרבן און מסתּמא אויף תּמיד. די נאָכמלחמהדיקע אַנטוויקלונג האָט געשאַפֿן אַ גאַנץ נײַע סיטואַציע. די מלוכה איז געוואָרן דער גרעסטער אונטער-נעמער און דער גרעסטער אַרבעט-געבער; די מלוכה נעמט צו דעם גרעסטן חלק פֿון דער פֿאָלק-הכנסה און איז דער גרעסטער בעל-הבית איבער דעם קרעדיט=אַפּאַראַט. דורך מאָנאָפּאָלן און קאָנצערנס מיט אַ מלוכהשער מערהײַט ווירקט זי דירעקט אויפֿן עקאָנאָמישן לעבן. דורך עקספּאָרט- און אימפּאָרט-ליצענצן, דעוויזן-פֿאַרטיילונגען, האַנטווערקער - צעכן און האַנדל-רעגלאַמענ-טירונג ווירקט זי אומדירעקט אזיף אַלע זײַטן פֿון עקאָנאָמישן לעבן און אויפֿן אָנטייל פֿון פֿאַרשיידענע גרופּעס און נאַציעס אין ווירטשאַפֿט - פּראָצעס. די דאָזיקע עקאָנאָמישע מאַכט אין די הענט פֿון דער נאָכמלחמהדיקער מלוכה איז די באַפֿרײַטע פֿעלקער זייער גוט צו נוץ געקומען בײַם דורכפֿירן די נאַציאָנאַלי-זירונג פֿון די שטעט, וועלכע זײַנען אין אייניקע מלוכות געווען כמעט אין גאַנצן אין די הענט פֿון די נאַציאָנאַלע מיעוטים (ריגע, קאָוונע א״א) און אין אַנדערע שטאַרק באַפֿאַרבט פֿון די שפּראַכן און קולטורן פֿון די נאַציאָנאַלע מיעוטים. דורך מאָנאָפּאָליזירן די באַאַמטן-שטעלעס פֿאַר דער נאַציאָנאַלער מערהייט, דורך פֿאַרגרעסערן דעם אָנטייל פֿון דער מערהייט אין די ליבעראַלע

פראָפעסיעס, אין דעם האַנדל, אין דער מלאכה וועלט אויף אַן אָרגאַניזירטן אופֿן דורכגעפֿירט די דאָזיקע נאַציאָנאַליזירונג. דער מלוכה-אַפּאַראַט, אין נאַנצן אין די הענט פֿון דער מערהייט, באַוואָפֿנט מיט אַ ווירטשאַפֿטלעכער מאַכט ווי קיין מאָל אין דער מענטשהייט-געשיכטע, פֿירט ער דורך די דאָזיקע נאַציאָנאַליזירונג אין אַ טעמפּ, וואָס גיט ניט קיין מעגלעכקייטן די נאַציאָנאַלע מיעוטים זיך צוצופֿאַסן צו דער נייַ געשאַפֿענער סיטואַציע.

די ערשטע רעזולטאַטן פֿון דער דאָזיקער נאַציאָנאַליזירונגס-פּאָליטיק אין פּוילן קומען טאַקע צום אויסדרוק אין די אויבן געבראַכטע טאַבעלעס, וועלכע ווייזן אונדז, אַז כּמעט אין אַלע שטעט פֿון פּוילן איז געפֿאַלן די רעלאַטיוו וואָג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג. ס׳איז אָבער קלאָר, אַז דאָס זיינען נאָר די ערשטע רעזולטאַטן. די ווייטערע אַנטוויקלונג ביי די געגעבענע באַדינגונגען מוז ברענגען גרעסערע און טיפֿערע רעזולטאַטן, ווייל די צווייטע סטאַדיע פֿון פֿאַרנעמען דורך דער נאַציאָנאַלער מערהייט פּאָזיציעס אין האַנדל און מלאָכה, אין ליבעראַלע פּראָפֿעסיעס און באַאַמטנטום וועט געוויס זיין אינטענסיווער און ברייטער. נאָכן גובֿר זיין די ערשטע מניעות אַ דאַנק דעם פֿעלן פֿון געניטקייט און באַוועלכן קאַפּיטאַל וועט דאָס ווייטערע אַרײַנדרינגען מצד דער מערהייט אין נייַע ווירטשאַפֿטצווייגן וועלן גרינגער און מעגלעכער, אינטענסיווער און גיכער. און דאָס באַטייט דאָך אַן אינטענסיווער און גיכער אַרויסשטויסן יידן פֿון די שטאָטישע פֿרנסות, אין וועלכע זיי האָבן ביז איצט געשפּילט אַ באַדייטיקע אָדער דאָמינירנדיקע ראָלע.

אַז דאָס באַטייט אויך אַ גרינדלעכן איבערבראָך אין אונדזער נאַנצן גורל אין פּוילן, פֿאַרשפּאָרט מען צוצוגעבן.

די נאַציאָנאַל־סאָציאַלע יסודות פֿון ענגס רעליגיע*

פֿון ד״ר ר. מאַהלער (וואַרשע)

די מפּלה פֿון די פּאָליטישע משיחישע באַוועגונגען פֿון אבו־עיסי און שריני האָט נישט באַוויזן צו דערשטיקן די שטרעבונג פֿון די פּאָלקסמאַסן צו אויסלייזונג. די נאַציאָנאַלע אונטערדריקונג פֿון יידן דורך דער מוסלימישער מאַכט איז נאָך דער דערשטיקונג פֿון די משיחישע „בונטן" לא דאי וואָס נישט אָפּגעשוואַכט געוואָרן, נאָר זי האָט זיך נאָך מער פֿאַרשטאַרקט, בפֿרט אין פּערסיע. פֿון דער אַנדערער זײַט האָט דער ווירטשאַפֿטלעכער אויפֿבלי פֿון מעסאָפּאָטאַמיע אין 8טן י״ה, דער מעכטיקער פֿונאַנדערווויקס פֿון האַנדל, מיט דעם וויכטיקסטן צענטער אין דער נײַ געגרינדעטער שטאָט באַגדאַד (אין י׳ 763), אָן אַ ספֿק געבראַכט נישט בלויז צו אַ בארײַכערונג פֿון די גרויסע סוחרים, יידישע און אַראַבישע, נאָר אויך צו אַ פֿאַרטיפֿונג פֿון די סאָציאַלע ווידער־אַנאַנדן בײַ דער גאַנצער באַפֿעלקערונג אין לאַנד. וואָס איז נוגע די מאַכט־שטעלונג פֿון די רבנים לגבי דער פֿאָלקסמאַסע, האָט זי נאָך מער ירידה פֿון די אַפּיקורסישע משיחישע באַוועגונגען מסתּמא זיך נאָך מער פֿאַרפֿעסטיקט.

נאָכדעם ווי עס איז אויסגעלאָשן געוואָרן דער גלויבן אין דער דירעקטער משיחישער אַקציע, אין פּאָליטישן אַקטיוויזם, האָט די שטרעבונג צו נאַציאָנאַלער אויסלייזונג געקאָנט געפֿינען איר אויסדרוק נאָר אין דער רעליגיע. אין דער רעליגיעזער באַוועגונג האָבן אויך געמוזט געפֿינען פֿאַר זיך אַ תּיקון די פֿאַרלאַנגען פֿון די ברייטע יידישע פֿאָלקסמאַסן צו דעמאָקראַטיזירן די יידישע געזעלשאַפֿט, אָפּצושאַפֿן די סאָציאַלע עוולות און קודם כל מבטל צו מאַכן די פֿריוויליגיעס פֿון דעם רבנים־שטאַנד.

דאָס איז געווען דער נאַציאָנאַל־סאָציאַלער באָדן, וואָס אויף אים איז אויפֿגעקומען די קאָראַזמישע סעקטע. די שטרעבונג צו דער נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער אויסלייזונג אַנטפּלעקט זיך אין דער נייַער קאָראַזמישער רעליגיע,

---

* אַ קאַפּיטל פֿון דער שטודיע „וועגן נאַציאָנאַל־סאָציאַלן כאַראַקטער פֿון דער קאָראַזמישער באַוועגונג אין איר אָנהייב־תּקופֿה". (אין די יִוואָ־בלעטער, ב׳ 8, ז׳ 304—322 איז אָפּגעדרוקט די הקדמה פֿון דעם ווערק. עפּ״י טעות איז דאָרט אָנגעוויזן, אַז דאָס איז אַ רעפֿעראַט געלייענט אויפֿן צוזאַמענפֿאָר פֿון יִוואָ. דער רעפֿעראַט איז געווען אַ תּמצית פֿון גאַנצן ווערק).

פונקט ווי בײַ די אבֿלי־ציון און בײַ די משיחישע סעקטאַנטן, קודם כּל אויפֿן געביט פֿון אַסקעזע, אין די פֿאַרשאַרפֿטע חומרות בײַם אָפּהיטן רעליגיעזע געבאָטן און אין דער התּלהבֿותדיקער פֿרומקייט. אַחוץ דעם קומט דער נאַציאָנאַלער כאַראַקטער פֿון דער קאַראַיִמישער באַוועגונג צום אויסדרוק דערין, וואָס סײַ דער ריטוס, סײַ די תּפֿילות זענען ענג פֿאַרקניפּט געוואָרן מיט זכרונות וועגן ארץ־ישראל און וועגן בית־המקדש. גאָנץ פֿרי האָבן זיך אויך באַווײַזן אין דער קאַראַיִמישער באַוועגונג טענדענצן צו באַזעצן זיך אין ארץ־ישראל, וועלכע פֿאַרשטאַרקן זיך באַזונדערס אין דעם 10טן י״ה. די טענדענצן צו דעמאָקראַטיע און צו סאָציאַליזם יושר אַנטפּלעקן זיך לכתּחילה אין אַ ריי ענדערונגען פֿון דעם ציוויל־רעכט און נאָך מער אין די רעליגיעזע דרשות, ווּ עס ווערן געמוסרט די גבֿירים און רבנים, פֿאַר וואָס זיי אונטערדריקן און עקספּלואָטירן דאָס פּאָלק; די דרשנים פֿאָדערן אויך אויף דאָס פּאָלק אַרויסצוגיין אויפֿן וועג פֿון פֿרומקייט און זאָגן אָן, אַז עס דערנענטערט זיך דער גרויסער יום־הדין.

ווי אַ יסוד פֿאַר דער באַגרינדונג פֿון דער נאַציאָנאַל־סאָציאַלער פּראָגראַם און קודם כּל פֿאַר דער אָפּאָזיציע קעגן די רבנים האָט געדינט דעם קאַראַיִמיזם דער בשותּפֿותדיקער כּלל פֿון אַלע רעפֿאָרמאַציע־באַוועגונגען, דער פּרינציפּ פֿון אומקערן זיך צום תּנ״ך ווי דעם אייניקן מקור פֿון אמונה. דער כאַראַקטער־ריסטישער לאָזונג פֿון אַלע רעליגיעזע רעפֿאָרמאַציעס, דער פּרינציפּ פֿון פּריַהייט פֿון יחיד אין דער אויסטיַטשונג פֿון דער ביבל, האָט אויך אין דער קאַראַיִמישער באַוועגונג ברייט געפֿונט די פֿאָרמאַלע ראַמען פֿאַר דעם אויפֿבוי פֿון רעליגיעזן אינדיווידואַליזם און פֿאַר זײַנע סעקונדערע דערשײַנונגען, דהיַינו פֿאַר דעם רעליגיעזן קריטיציזם. לָאמיר נאָך דערמאָנען, אַז אין שײַכות מיט דעם רעליגיעזן אינדיווידואַליזם קומט אויך אויף אין קאַראַיִמיזם די טענדענץ, וועלכע איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יעדער רעפֿאָרמאַציע,—אַנטקעגנצו־שטעלן דעם רעליגיעזן פֿאָרמאַליזם דאָס פֿאַרטיפֿטע רעליגיעזע געפֿיל פֿון יחיד.

נישט אַלע אידעיִשע עלעמענטן און טענדענצן, וועלכע שטעקן אין תּוך פֿון דער קאַראַיִמישער לערע, זענען באַלד אַרויסגעטרעטן מיט איין און דער זעלביקער בולטקייט. אַ שטייגער דער כּלל פֿון רעליגיעזן אינדיווידואַליזם און קריטיציזם, וואָס איז בײַ ענענן פֿאַראַן נאָר ווי אַ שוואַכער רמז, ווערט אַ הויפּטלאָזונג ערשט בײַ בנימין נהונדי, וועלכער טרעט אַרויס אָנהייב 9טן י״ה. די שטרענגע אַסקעזע, וועלכע עס האָט געפֿאָדערט ענן, איז שטאַרק געמילדערט געוואָרן דורך זײַנע נאָכקומער און ווערט אויפֿס נײַ פֿאַרשאַרפֿט אין 10טן י״ה דורך אַן אָפּצווײַג פֿון דער סעקטע אין ארץ־ישראל. צוגלײַך מיט דער שטײַגנדיקער סאָציאַלער דיפֿערענצירונג פֿון דער קאַראַיִמישער סעקטע האָבן זיך אויך געמערט די חילוקי־דעות בנוגע דער רעליגיעז־סאָציאַלער פּראָגראַם. אין 10טן י״ה האָט זיך די סעקטאַנטישקייט אינעם שויס פֿון קאַראַיִמיזם גופֿא אַזוי שטאַרק צעוואַקסן, אַז מיר געפֿינען דעמאָלט פֿון איין זײַט ריכטונגען,

זייט	
282—278	ז. האָניג: די יוריסדיקציע איבער די ליטווישע ייִדן סוף 18טן י״ה
294—289	פּראָפ׳ ש. דובנאָוו: דער איצטיקער צושטאַנד פֿון דער ייִדישער היסטאָריאָגראַפֿיע
322—304	ד״ר ר. מאַהלער: וועגן נאַציאָנאַל־סאָציאַלן כאַראַקטער פֿון דער קאַראַיִמישער באַוועגונג און איר אָנהייב־תקופֿה
382—371	ש. ווינטער: אַקונטרס חשבונות פֿון לובראָנצער קהל פֿון 19/1818

4. ליטעראַטור־געשיכטע:

60— 44	ד״ר י. שיפּער: קולטור־געשיכטלעכער פֿאָן פֿון דער עלטסטער ייִדישער ליטעראַטור . . . .
74— 73	ד״ר י. שאַצקי: S. Resnik. Esquema de la literatura Judia
89— 88	ח. ליבערמאַן: וועגן אָריגינאַל פֿון „משל ומליצה״ . .
91— 90	נ. מאַרק: אַבֿרהם־חיים כץ (אחי״ך) און זײַן העברעיִשע איבער־זעצונג פֿון „פּוילישן ייִנגל״ . . . .
179—172	ד״ר י. שאַצקי: Simon Ginzburg. The Life and Works of Moses Hayyim Luzzato

5. עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק:

26— 4	יעקבֿ לעשטשינסקי: ייִדישע סטודענטן נאָך דער וועלט־מלחמה
137—107	פּראָפ׳ ל. הערש: עקאָנאָמישע עוואָלוציע און דעמאָגראַפֿישע עוואָלוציע
186	י. ל.: ייִדן אין פּוילן לויט די דערוויַליקע רעזולטאַטן פֿון דער פֿאָלקס־ציילונג

6. פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיק:

185—183	ד״ר ח. אָרמיאַן: ערשטער צוזאַמענפֿאָר פֿון פּוילישע פּסיכאָלאָגן וואָס אַרבעטן אויפֿן פֿעלד פֿון דערציִונג .
249—235	ל. לעהרער: דערציִונג און לעבן . . . .
266—264	ד״ר מ. ווײַנבערג: פֿון פּסיכאָאַנאַליטישע זשורנאַלן . .
267—266	„ די מאָס פֿון ייִדישע קינדער אין איטאַליע .
268	מ. וו.: Ruth. Tagebuch über die Entwicklung eines Mädchens... von Vilhelm Rasmussen . .
303—295	ד״ר א. א. ראָבאַק: אָפּשטאַם און אויסדרוק־שטייגער . .
334—323	ד״ר מ. ווײַנבערג: אויסזיכטן פֿאַר ייִדישע פֿאָרשונגען אויפֿן פּסיכיאַטרישן פֿעלד . . .

7. פֿאָלקלאָר:

77— 75	ד״ר י. שאַצקי: Dr. Jos. J. Gielen. De Wandelende Jood in volkskunde en letterkunde
92	י. עלזעט: צו נ. פּרילוצקיס נאָטיץ וועגן אַ דיבוק אין ראַדאָשיץ
370—357	נ. ווייניג: געשיכטע און פּראָבלעמען פֿון דער ייִד׳ פּאַרעמיאָגראַפֿיע

8. שפּראַך־וויסנשאַפֿט:

106— 97	י. מאַרק: די שפּראַך־טעאָריעס פֿון אַקאַדעמיקער נ. מאַר . .
154—148	ד״ר י. שאַצקי: וועגן די נעמען פֿאַר ייִדיש . . .
168—166	„ A travers le dialecte Judéo-Alsacien... par Honel Meiss
222—202	י. מאַרק: מאַרקסיסטישע אָדער מאַריסטישע לינגוויסטיק . .
268	ז. ק.: יצחק אבֿינרי. מלון חדושי ח. נ. ביאַליק . . .
278—276	יודאַ א. יאָפֿע: די סלאַווישע אײַנפֿלוסן אין ייִדיש . .

אינהאַלט

1. אַלגעמיינס: — זייט

אָנגעקומען אין רעדאַקציע . . . . . 93—95, 187—191, 282—287, 383

ד״ר צמח שאַבאַד . . . . . 1—3

ד״ר י. שאַצקי: לאַנדקענטעניש . . . . . 70—73

הוספה צו ד״ר י. רובינס אַרטיקל: „העברעיִש בײַ דערוואַקסענע אין א״י״ (ייִוואָבל׳ VII, 3, ז׳ 216—228) 93

וויַינרײַך מ.: ד״ר בערנהאַרד וואַכשטיין . . . 155—162

שאול חיות 162

נ. ז.: Handbook of Central and East Europa. 1934 . 182

באַגריסונג ד״ר חיים זשיטלאָווסקין צו זײַן יובֿל . . . 193—194

וויַינרײַך מ.: אַלפֿרעד לאַנדוי . . . . 250—252

ד״ר א. טאַרטאַקאָווער: וועגן דעם מהות און די אויפֿגאַבעס פֿון אַ ייִדישער סאָציאָלאָגיע 335—356

2. ביבליאָגראַפֿיע:

ד״ר י. שאַצקי: וועגן דער צײַטשריפֿט „דער בלומענגאַרטען״ . 92

פּראָפֿ׳ מ. שור: בן־יעקבס „אוצר הספֿרים״ . . . 138—147

3. געשיכטע:

ד״ר ר. מאַהלער: ווען און ווי אַזוי זענען ייִדן געוואָרן אַהאַנדלספֿאָלק? 27—43

ד״ר מ. הענדעל: מעזריטשער פּנקסים . . . . 61—67

ש. דובנאָוו: אַ מאָנאָגראַפֿיע וועגן קרעמיע . . . 68—70

פּ. קאָן: ייִדן אין אינדוסטריע און האַנדל אין ווילנע אָנהייב 19טן י״ה 78—85

ד״ר ב. וויַינריב: וועגן דער ערשטער אויסגאַבע פֿון די חומשים מיט מענדלסאָנס איבערזעצונג אין פּוילן . 85—88

ש. ווינטער: צו דער געשיכטע פֿון צוואַנגסרו אום זונטאָג אין פּוילן 92—93

ד״ר י. שאַצקי: Publications of the Jewish American Historical Society, Nr. 34 . . 163—166

י. לעוויטאַטץ: M. Burstein. Self Governement of the Jews in Palestine since 1910 . . 168—172

ז. קלמנאָוויטש: דער רמב״ם... פֿון חיים קרוגער . . 179—181

ד״ר פֿ. פֿרידמאַן: Г. Лурье. Красная Лодзь . . 181—182

תיקונים צו ד״ר ב. וואַכשטיינס „אַ ייִדיש קהל אין 18טן י״ה״ (ייִוואָבלעטער VI, 84—116) 187

פּראָפֿ׳ ש. דובנאָוו: דער רמב״ם אין דער ייִדישער געשיכטע . 195—201

פּראָפֿ׳ מ. באַלאַבאַן: ר׳ פֿײַבֿוש דער דיקטאַטאָר פֿון קראָקעווער קהל 223—234

ד״ר י. שאַצקי: א. לעווין. קאַנטאָניסטן . . . . 253—258

ד״ר פֿ. פֿרידמאַן: S. B. Weinryb. Neueste Wirtschaftsgeschichte der Juden in Russland und Polen I 258—263

ז. ק.: E. Zicans. Arabieši Vecajā Deribā . . . 267

ד״ר י. ברוצקוס: פֿון דער ביבליאָטעק פֿון דעם קיעווער רבֿ ר׳ משה הגולה פֿון 15טן י״ה . . 269—272

ש. גינזבורג: וועגן „ריקצוג דער פֿראַנצויזן״ . . . 273—274

„ ווילנער מאַטעריאַלן אין מײַן אַרכיוו . . 275—276

Dr. J. Brutzkus. Z bibljoteki rabina kijowskiego z 15-go st. R. Mose Hagole — *From the Library of the Kiev Rabbi of the 15th Century R. Moše Hagole* . . . . . 269—272

S. Ginzburg. O książce „Riktsug der frantsojzn" (1813) — *On te Pamphlet „Riktsug der frantsojzn"*. . . . . 273—274

„ Vilniana w moim archiwum — *Vilniana in my Archives* . 275—276

Z. Honig. Jurysdykcja nad Żydami litewskiemi na końcu 18-go wieku — *The Jurisdiction concerning the Lithuanian Jews on the End of the 18th Century* . . . . . 278—282

Prof. S. Dubnow. Obecny stan historjografji żydowskiej — *The Present State of Jewish Historiography* . . . . . 289—294

Dr. R. Mahler. Charakter narodowo-społeczny ruchu karaickiego w czasie jego powstania — *The Ethnic and Social Character of the Karaitic Movement in Its Beginnings* . . . . . 304—322

S. Winter. Zeszyt rachunkowy kahału w Lubrańcu za lata 1818–19 — *An Account-Book of the Lubraniec Kahal of 1818–19* . . . 371—382

IV. Historja literatury / *History of Literature*

Dr. I. Schipper. Tło kulturowo-historyczne literatury starożydowskiej — *The Cultural and Historical Background of the Old Yiddish Literature* . . . . . 44— 60

Dr. J. Shatzky. Salomon Resnik. Esquema de la literatura judia . . 73— 74

Ch. Liberman. O oryginale "Mošl umlitse"—*On the Original of "Mošl umlitse"* 88— 89

N. Mark. A. Ch. Katz i jego tłumaczenie „Dos pojliše jingl" na język hebrajski — *A. Ch. Katz and his Hebrew Translation „Dos pojliše jingl"* . . 90— 91

Dr. J. Shatzky. Simon Ginzburg. The Life and Works of Moses Hayyim Luzzato 172—179

V. Ekonomika, statystyka / *Economics, Statistics*

J. Lestschinsky. Żydowska młodzież akademicka po wojnie światowej. — *Jewish University Students after the World War* . . 4— 26

Prof. L. Hersch. Ewolucja gospodarcza a ewolucja demograficzna — *Economic Evolution vs. Evolution of Population* . . . . 107—137

J. L. Żydzi w Polsce na podstawie tymczasowych wyników spisu ludności 1931 r. *The Jews in Poland according the Preliminary Returns of the Census of 1931* 186

VI. Psychologja, Pedagogika / *Psychology, Pedagogics*

Dr. H. Ormian. Pierwsza polska konferencja psychologów pracujących na polu wychowania. — *The First Convention of Polish Educational Psychologists* . . . . . 183—185

L. Lehrer. Wychowanie a życie — *Education and Life* . . . . 235—249

Dr. M. Weinberg. Z czasopism psychoanalitycznych—*From Psychoanalitic Reviews* 264—266

„ Dzieci żydowskie w Italji — *Jewish Children in Italy* . 266—267

M. W. V. Rasmussen. Ruth 268

Dr. A. A. Roback. Pochodzenie i sposób wysłowienia się — *Race and Mode of Expression* . . . . . 295—303

Dr. M. Weinberg. Widoki żydowskich badań psychjatrycznych — *The Prospects of Research in Jewish Psychiatry* . . . . . 323—334

VII. Folklor / *Folklore*

Dr. J. Shatzky. Dr. J. Gielen. De wandelende Jood in volkskunde en letterkunde 75— 77

J. Elzet. Przypisek do notatki N. Pryłuckiego o dybuku w Radoszycach — *On N. Prylucki's Note concerning the Dibuk in Radoszyce* . . 92

N. Weinig. Dzieje i zagadnienia paremjologji żydowskiej — *The History and the Problems of Jewish Paremiology* . . . . . 357—370

VIII. Językoznawstwo / *Linguistics*

J. Mark. Teorje językoznawcze akademika N. Marra — *N. Marr's Linguistic Teories* . . . . . 97—106

Dr. J. Shatzky. Nazwy języka żydowskiego w przeszłości — *On Former Names of Yiddish* . . . . . 148—154

„ A travers le dialecte Judéo-Alsacien... par Honel Meiss . 166—168

J. Mark. Językoznawstwo marksowskie a marrowskie — *Marxism vs. Marrism in Linguistics* . . . . . 202—222

Z.K. J. Avinari. Milon hiduse H. N. Bialik 268

J. A. Joffe. Wpływ słowiańszczyzny na język żydowski — *The Influence of Slavonic Languages on Yiddish* . . . . . 276—278

JIWOBLETER

MIESIĘCZNIK ŻYDOWSKIEGO INSTYTUTU NAUKOWEGO
THE MONTHLY OF THE YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUTE

TOM / VOL. VIII — 1935
(STYCZEŃ—GRUDZIEŃ / *JANUARY—DECEMBER*)

ŻYDOWSKI INSTYTUT NAUKOWY / THE YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUTE

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

I. Ogólne / *General*

Wydawnictwa nadesłane — *New Publications received* . 93–95, 187–191, 282–287, 383

Dr. Cemach Szabad (Nekrolog) — *Dr. Cemach Szabad (Obituary)* . . 1— 3

Dr. J. Shatzky. Landkenteniš. Organ fun der jidišer gezelšaft far landkenteniš. 70— 73

Przypisek do artykułu Dr. J. Rubina: Język hebrajski u dorosłych w Palestynie.— *A note on Dr. J. Rubin's Paper: „The Hebrew of Adults in Palestine.* 93

M. Weinreich. Dr. Bernhard Wachstein . . . . . 155—162

Saul Chajes 162

N. Z. Handbook of Central and East Europa. 1934 182

Doktorowi Chaimowi Żytłowskiemu z okazji 70-lecia — *To Doctor Chaim Zhitlovsky on the Occasion of His 70th Birthday.* 193—194

Dr. M. Weinreich. Alfred Landau . . . . . 250—252

Dr. A. Tartakower. O istocie i zadaniach socjologji żydowskiej — *On the Nature and the Tasks of Jewish Sociology* . . 335—356

II. Bibliografja / *Bibliography*

Dr. J. Shatzky. O czasopismie „Der Blumengarten" — *On the Periodical „Der Blumengarten"* 92

Prof. M. Schorr. Bibliografja hebrajsko-żydowska (Oṣar hasfarim) Ben-Jakoba — *Ben Jakob's Thesaurus of Hebrew and Yiddish Bibliography (Oṣar hasfarim)* 138–147

III. Historja / *History*

Dr. R. Mahler. Kiedy i w jaki sposób Żydzi zostali narodem handlowym? — *When and How have the Jews Become a Trade People?* . 27— 43

Dr. M. Hendel. Pinkasy międzyrzeckie — *The Pinaxes of Mezerich (Międzrzec)* 61— 67

S. Dubnow. Monografja S. Posnera o Crémieux'u — *S. Posener's Monography on Crémieux* . . . . . 68— 70

P. Kon. Żydzi w przemyśle i handlu wileńskim na początku w. XIX — *The Jews in the Trades of Wilno at the Beginning of the 19th c.* 78— 85

Dr. B. Wajnryb. O pierwszem wydaniu Pięcioksięgi z przekładem Mendelssohna w Polsce — *Concerning the First Edition of the Pentateuch with Mendelssohn's Translation in Poland* . . . 85— 88

Sz. Winter. Z dziejów przymusowego odpoczynku niedzielnego w Polsce — *Concerning the History of the Compulsory Sunday Rest in Poland* 92— 93

Dr. J. Shatzky. Publications of the Jewish American Historical Society Nr. 34 163—166

J. Lewitatz. M. Bernstein. Self Governement of the Jews in Palestine since 1910 168—172

Z. Kalmanowicz. Ch. Kruger. Der Rambam . . . . . 179—181

Dr. F. Frydman. G. Lurje. Krasnaja Lodz . . . . . 181—182

Corrigenda 187

Prof. S. Dubnow. Maimonides w dziejach Żydów—*Maimonides in Jewish History* 195—201

Prof. M. Bałaban. Reb Fajwisz, dyktator Kahału krakowskiego — *Reb Faywish the Dictator of the Kahal of Cracow* . . . . 223—234

Dr. J. Shatzky. A. Lewin. Kantonistn . . . . . 253—258

Dr. F. Friedman. S. B. Weinryb. Neueste Wirtschaftsgeschichte der Juden in Polen und Russland I. . . . . 258—263

Z. K. E. Zicans. Arabieši Vecajā Deribā 267

ייווא בלעטער

חודש-שריפט פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

אַכטער באַנד

(יאַנואַר–דעצעמבער)

ווילנע / 1935

וועלכע דערפֿירן די רעליגיעזע חומרות ביזו צו די לעצטע גרענעצן, און פֿון דער אַנדער זייט אַזעלכע גרופּעס, וועלכע האָבן מבֿטל געמאַכט די עיקרדיקסטע יסודות פֿון דער טראַדיציאָנעלער אמונה.

געוויסע חילוקי־דעות בײַ די שפּעטערדיקע קאַראַימער קענען באַטראַכט ווערן מיט רעכט ווי אַ פּועל־יוצא פֿון די סתירות, וועלכע שטעקן אין יסוד פֿון דער שטעלונג פֿון קאַראַימיזם לגבי דער סאָציאַלער אַנטוויקלונג: דער קאַראַימיזם האָט אין עצם פֿאַרבונדן די שטרעבונג צו סאָציאַלן יושר מיט געוויסע בולט קאָנסערוואַטיווע טענדענצן.

שטעלנדיק זיך פֿאַר אַ ציל אָפּצושאַפֿן דעם אויטאָריטעט פֿון די רבנים אין רעליגיעזע פֿראַגן און געוויסע רעפֿארמען אין גײַסט פֿון סאָציאַלער גערעכטיקייט, האָט דער קאַראַימיזם אַרויסגערוקט פּראָגרעסיווע לאָזונגען פֿון אינדיווידואַליזם און קריטיציזם אין רעליגיעזע ענינים, דערהויבן די סאָציאַלע און רעליגיעזע מדרגה פֿון דער פֿרוי, געענדערט דאָס ציווילרעכט לטובת די בעלי־חובֿות און שקלאַוון, אָנגענומען זיך פֿאַר די סאָציאַל דעגראַדירטע עמי־הארצים אאַז"וו. פֿון דער אַנדער זייט האָט דווקא דער קאַמף קעגן סאָציאַלן אומרעכט, וואָס האָט זיך פֿאַרשאַרפֿט אויפֿן כּאָן פֿון ווירטשאַפֿטלעכן אויפֿשטיג, גורם געווען דערצו, אַז דער קאַראַימיזם האָט אָנגענומען אַ פֿיינטלעכע שטעלונג לגבי די פּראָגרעסיווע געזעצן פֿון תּלמוד, וועלכע זענען געווען צוגעפּאַסט צו דעם אויפֿבוי פֿון דער געלטווירטשאַפֿט; דערפֿון נעמט זיך אויך די ערשײַנונג, וועלכע מיר באַגעגענען בײַ דעם רובֿ קאַראַימישע שרײַבער אין 10טן י"ה, אַז זיי באַקעמפֿן עקשנותדיק די פֿילאָסאָפֿיע און די וועלטלעכע וויסנשאַפֿטן בכלל. אַ בפֿירושע סתירה צום גײַסט פֿון טאָציאַלן פּראָגרעס איז געווען די אַסקעטישע שטעלונג פֿון קאַראַימיזם צום לעבן, וועלכע איז אַרויסגעוואַקסן סײַ אין שײַכות מיט דער שטרעבונג צוזואַיילן די גאולה, די נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע אויסלייזונג, אויפֿן וועג פֿון אַ „היילקער" פֿירונג פֿון לעבן, סײַ ווי אַ רעאַקציע קעגן דעם „זינדיקן" לוקסוס און עשירות פֿון די רײַכע קלאַסן. די אַסקעזע פֿון דעם קאַראַימישער רעליגיע איז לויט איר סאָציאַלן כאַראַקטער און לויט איר שטייגער דורכויס ענלעך צו דער אַסקעזע, וועלכע איז געווען פֿאַרשפּרייט בײַ די קריסטלעכע סעקטעס אין מיטלעלטער און אויך דער שוועל פֿון דער נײַער צײַט.[1]

---

1 פֿאַרגלײַך די בצימצומדיקע, אָבער נישטאָליקע כאַראַקטעריסטיק פֿון די סיבות, וועלכע האָבן צרויסגערופֿן די אַסקעזע בײַ די קריסטלעכע סעקטעס אין מיטלעלטער, וועלכע עס גיט קאַרל קויטסקי:

„Wer die Gleichheit aller verlangte, der musste nicht bloss in der Üppigkeit, sondern auch in den Künsten und Wissenschaften, die ja tatsächlich vielfach nur als Dienerinnen der Üppigkeit auftraten, ein Übel sehen. Aber die Kommunisten gingen meist noch weiter. Angesichts des ungeheuren Elends erschienen ihnen nicht bloss der Übermut und die Frivolität, sondern leicht überhaupt jede Freude, jeder Genuss, auch der harmloseste, als eine Sünde".

דער רעפֿאָרמאַטאָרישער פֿאַרמעסט פֿון קאַראַיִמיזם איז באַלד אין אָנהייב פֿון זײַן אַנטוויקלונג פֿאַרהאַמעוועט געוואָרן דורך זײַן סעקטאַנטישער טענדענץ. ווי ווײַט דער דאָזיקער אומשטאַנד האָט דעצידירט וועגן גורל פֿון דער דאָזיקער רעליגיע, וועלן מיר זיך איבערצײַגן נאָך אַ גענויערן אַנאַליז פֿון די ערשטע פֿאַזעס פֿון איר אַנטוויקלונג.

לאָמיר איצט באַטראַכטן דעם אינהאַלט פֿון דעם אַמאָליקן קאַראַיִמיזם אין דער פֿאָרמולירונג, וועלכע איז געמאַכט געוואָרן דורך זײַן באַגרינדער ענן, און וועלכע איז אויפֿגעהיט סײַ אין זײַנע אייגענע שריפֿטן, סײַ אין ציטאַטן בײַ זײַנע נאָכקומער. די אויספֿירן, וועלכע מיר וועלן מאַכן פֿון זײַן שיטה, קענען מיר מיט זיכערקייט אָנווענדן אויף דער אַמאָליקער קאַראַיִמישער רעליגיע בכלל. וואָרעם נישט געקוקט אויף די ענדערונגען, וועלכע עס האָט דורכגע-פֿירט אין דער שיטה פֿון עננען זײַן ערשטער נאָכקומער אין דער קאַראַיִמישער ליטעראַטור, וועלכער איז אונדז באַקאַנט, בנימין נהונדי, נישט געקוקט אויך אויף די אָפֿענע אַרויסטרעטונגען קעגן עננען מצד עטלעכע שפּעטערע קאַראַיִמער

Kautsky, „Vorläufer des Sozialismus", Bd. I „Kommunistische Bewegungen) (im Mittelalter", 6 Aufl., Berlin—Stuttgart 1921, p. 207 מען דאַרף אָבער באַמערקן, אַז קויטסקי באַהאַנדלט דאָ די סיבות פֿון דער אַסקעזע איינזײַטיק, ווי אַ רעאַקציע פֿון אָרעמע קעגן רײַכע, נישט נעמענדיק אין אַכט דעם צווייטן מקור פֿון דער אַסקעזע: אַרויסקוקנדיק אויף דער אויסלייזונג אויסשליסלעך ווי אויף אַ געטלעכער ישועה, ווי אויף אַ „גאולה פֿון דער וועלט" פֿלעגן די סעקטאַנטן זיך אָנשטרענגען זי צוצואײַלן דורך אַ פֿרומער התנהגות, וועלכע איז באַשטאַנען קודם כל אין אָפּזאָגן זיך פֿון תענוגים און הנאה פֿון לעבן. לויט דער איבערצײַגונג פֿון די סעק-טאַנטן איז דאָס געווען דער איינציקער אופֿן איבערצובעטן גאָט ניט בלויז פֿאַר דעם זינדיקן לעבן פֿון די הערשנדיקע קלאַסן, נאָר אויך פֿאַר די אייגענע „זינד"!

אויב מיר וועלן אָנגעמען די קלאַסיפֿיקאַציע פֿון דער אַסקעזע, וועלכע עס פֿירט אַדורך דער סאָציאָלאָג מאַקס וועבער, אונטערשיידנדיק אַן עולם-הזהדיקע אַסקעזע (innerweltliche Askese) און אַן אַסקעזע פֿון וועלט-פֿרעמדקייט (weltfremde Askese), וועלן מיר מוזן אָנערקענען, אַז די אַסקעזע פֿון די קאַראַיִמער איז געווען, פּונקט ווי בײַ די קריסטלעכע סעקטעס אין מיטלעלטער, סײַ אַן עולם-הזהדיקע (ערנסטקייט און שטרענגע מידות) סײַ אַן אויסנוועלטיקע (תעניתים און פּײַניקן דעם גוף). שוין דערפֿון אַליין דאַרף פֿאַר אונדז קלאָר זײַן, אַז דער קאַראַיִמיזם איז ניט געווען קיין רעליגיע פֿון פֿאַרמעגלעכן מיטלקלאַס, נײַערט אַ רעליגיעזע באַוועגונג פֿון די פֿאָלקסמאַסן. דער שײַכותדיקער אויסדרוק פֿון דעם גײַסט פֿון שפּאָרעוודיקייט און פֿון האָרעפּאַשנעקייט בײַ דעם קאַלוויניסטיש-פּוריטאַנישן בירגערטום איז טאַקע געווען בלויז אַן אינעווייניקסטע, גײַסטיקע אַסקעזע, אָבער כלל נישט קיין וועלטפֿרעמדע אַסקעזע; פֿגל' Max Weber, „Religionssoziologie" Tübingen 1934. Bd. I, באַזונדערס ז' 119 וועגן דעם חילוק צווישן דער אַסקעזע בײַם מאָנאַך און בײַם קאַלוויניסט. אַ חילוק צווישן אינעווייניקסטער און אויסווייניקסטער אַסקעזע מאַכט אויך Otto Pfister אין זײַן אָפּהאַנדלונג וועגן אַסקעזע, וועלכע איז פֿאַרעפֿנטלעכט אין דער רעליגיעזער ענציקלאָפּעדיע: „Religion in Gegenwart und Vergangenheit", 1926.

(דניאל אל קומיסי), איז זײַן שיטה געבליבן דער פֿונדאַמענט פֿון דער קאַראַ־יִמישער רעליגיעזער באַוועגונג ביז צום הײַנטיקן טאָג.[2]

וועגן דעם לעבן און ווירקן פֿון באַגרינדער פֿון דער קאַראַיִמישער רעליגיע, עננען, ווייסן מיר ליידער ווייניק. דער עלטסטער מקור וועגן דעם איז די ווײַטערדיקע תשובֿה פֿון נטרונאי גאון (נטרונאי דער IIטער, אַרום 857–867) :

„די דאָזיקע מינים שפּאָטן אָפּ און זענען מבֿזה די רייד פֿון די חכמים, די תלמידים פֿון עננען, פֿאַרפֿוילט זאָל ווערן זײַן נאָמען, דעם זיידן פֿון דניאל, וועלכער האָט געזאָגט צו אַלע, וואָס האָבן געבלאָנדזשעט אויף זײַנע קרומע וועגן: וואַרפֿט אַוועק די רייד פֿון דער משנה און תלמוד און איך וועל אײַך מאַכן אַן אייגענעם תלמוד. און זיי זענען נאָך אַלץ געבליבן בײַ זייער טעות און זענען געוואָרן אַ באַזונדערע אומה פֿאַר זיך. און ער האָט מתקן געווען אַ תלמוד פֿון רשעות און עוולה פֿאַר זיך אָליין".[3]

דער ערשטער קאַראַיִמער, וועלכער דערמאָנט עננען און וועלכער איז דער ערשטער אונדז באַוווּסטער קאַראַיִמישער שרײַבער נאָך עננען, בנימין נהונדי (ערשטער העלפֿט 9טן י״ה), גיט קוים איין פּרט פֿון עננס שיטה און דערציילט גאָר נישט וועגן זײַן פּערזאָן.[4] ערשט דער קאַראַיִמישער שרײַבער קירקיסאַני (שרײַבט בערך אין י׳ 937), וועלכער איז זיך סומך אויף אַן עלטערן רבנישן שרײַבער, דוד אַלמקמץ, דערציילט וועגן דער צײַט פֿון עננס אַרויסטריט און וועגן זײַנע גרונטיקע ידיעות אין תלמוד, דערבײַ רופֿט ער אים אָן ראש גולה.[5]

---

2 וועגן דער שײַכות פֿון דעם שפּעטערדיקן קאַראַיִמיזם צו דער שיטה פֿון עננען שרײַבט ריכטיק יאָסט:

„Wir sind berechtigt anzunehmen, dass der Geist der Karaim seine bestimmte Richtung von ihm empfangen hat und dass demnach alles, was nicht späterhin Widerspruch gefunden, entweder geradezu von ihm ausgegangen ist, oder aus seiner Lehrweise weiter centwikelt worden".

(Jost, „Geschichte des Judentums und seiner Sekten", Leipzig 1858, Bd. II, p. 352).

וועגן דעם יראת־הכּבֿוד, וואָס די קאַראַיִמער ווײַזן אַרויס צו עננען נאָך ביז הײַנט, באַווײַזט גענוג דער פֿאַקט, וואָס אין דער תּפֿילה יזכּור פֿון שבת ווערט ענן אויסגערעכנט אויפֿן ערשטן אָרט צווישן די לערער פֿון דער סעקטע (פֿגל׳ דעם קאַראַיִמישן סידור „סדר תּפֿלות הקראיִם", ווין 1858).

3 פֿגל׳ סדור רב עמרם גאון, וואַרשע, 1865, דף ל״ח.

4 פֿגל׳ הרכּבֿי, „זכרון לראשונים", טייל VIII, העפֿט 1, „השריד והפּליט מספֿרי המצוות הראשונים לבֿני מקרא", ז׳ 127, פּעטערבורג 1903. אין די ווײַטערע ציטאַטן וועלן מיר בלויז אָנגעבן בקיצור „השריד והפּליט".

5 פֿגל׳ הרכּבֿי, „לקורות הכּתות בישראל", גרעץ, העברעיִשע אויסגאַבע, בד׳ III, ז׳ 503. ווײַטער וועלן מיר די דאָזיקע אָפּהאַנדלונג ציטירן בקיצור: הרכּבֿי, לקורות הכּתות.

די שפעטערדיקע מקורים ווערן ענגס לעבן, סיי די רבניטישע, סיי די קאראַימישע, ווייזן ארויס אַ בולטע טענדענציעזקייט צוליב אַפּאָלאָגעטישע צוועקן. די אַראַבישע מקורים, וואָס די עלטסטע פון זיי שטאַמען פון סוף 10טן י"ה, זענען זיך סומך אין זייערע באַריכטן וועגן ענגען אויף עטלעכע שריפטן רבנישע און קאראַימישע.

די וויכטיקסטע פאַקטן פון ענגס לעבן, וועלכע לאָזן זיך פעסטשטעלן אויפן סמך פון די אלע פאַרשיידנארטיקע מקורים, מיט זיכערקייט אָדער מיט דער גרעסטער וואָרשיינלעכקייט, זענען אַזעלכע.

ענן איז געקומען קיין באַגדאַד פון מזרח, ד"ה מסתמא פון פערסיע. זיין ארויסטריט געפאַלט אין דער צייט פון דער הערשאַפט פון כאַליף דושאַפאַר אַל מאַנסור (754–775), בעת אין סורא איז געווען גאון רב יהודאי. ער איז ארויסגעטראָטן ווי אַ פרעטענדענט אויפן אמט פון ראש-הגולה (ער האָט געפירט זיין יחוס פון דוד המלך), געשטיצט דורך אַ גרופּע פון זיינע אָנהענגער. די רבנים האָבן אָבער אַדורכגעפירט די קאַנדידאַטור פון זיין יינגערן גרינדער חנינה, ווייל ענן, הגם ער האָט זיך אויסגעצייכנט דורך זיין לומדות, האָט זיך שוין געהאַט באַקאַנט געמאַכט דורך זיינע נישט ארטאָדאָקסע דעות. אין דער תפיסה, ווו ער איז ארויסגעזעצט געוואָרן דורך דער מוסלימישער מאַכט ווי אַ מורד במלכות, האָט זיך ענן באַקענט מיט דעם מוסלימישן סעקטירער אבו-חניפאַ. נאָכדעם ווי ענן האָט אויפגעקלערט, אַז זיין רעליגיע איז אַן אַנדערע ווי די אַלגעמיין אָנערקענטע יידישע רעליגיע, פאַררופּנדיק זיך דערבייַ אויף דעם נייַעם קאַלענדאַר, וועלכן ער האָט אײַנגעשטעלט, איז ער ארויסגעלאָזט געוואָרן אויף דער פרי.

היות ווי דער אויפבוי פון באַגדאַד האָט זיך אָנגעהויבן אין י' 763, איז דאָס דער טערמין a quo פון ענגס ארויסטריט. דער טערמין ad quem איז דאָס לעצטע יאָר פון דער הערשאַפט פון כאַליף אַל-מאַנסור, ד"ה 775. קרוב לאמת איז די דאַטע 767, וועלכע עס גיט אָן אַ קאראַימישער שריַבער פון 14—15טן י"ה.[6] מען מעג משער זיין, אַז ענגס איבערצײַגונגען זיינען בײַ אים צײַטיק געוואָרן אונטער דער השפּעה פון דער געזעלשאַפטלעכער סביבה אין זיין היימלאַנד אין פערסיע.[7] אין פערסיע האָט נאָך נעמלעך געטליעם דאָס פּײַער פון די משיחישע סעקטעס, וואָס איז אָנגעצונדן געוואָרן דורך אָבו-עיסי און זיין תלמיד יודגאַן.[8] אַפילו פון די טענדענציעזע באַריכטן פון די רבנישע מקורים איז געדרונגען, אַז ענן איז נאָך פאַר זיין אָנקומען קיין באַגדאַד געווען

---

6 דער דאַזיקער שריַבער גיט אָן די דאַטע 150 יאָר נאָך דער העדזשרא, וואָס באַטרעפּט— וען מען נעמט אין חשבון די קירצערע יאָרן פון מוסלימישן קאַלענדאַר—767 לויט דער קריסטלעכער צײַטרעכענונג. (גגל' הרכבי, Очерки по истории Караимства, „Восход" 1898, II, p, 9—10.

7 שהרסתאני, ציטירט בײַ פינסקערן „לקוטי קדמוניות", ז' 8.

8 קירקיסאני, ציטירט בײַ הרכבי, „לקורות הכתות", ז' 503 (גרעץ, בד' III).

מחולק מיט דער אָרטאָדאָקסיע אין זײַנע רעליגיעזע מיינונגען. סײַ סעדיה גאון (ערשטע העלפֿט 10טן י"ה),[9] סײַ דער כראָניסט אברהם אבן דאוד (ראב"ד, 12 י"ה)[10] זענען מודה, אַז די רבנים האָבן נישט צוגעלאָזט ענגעס צום אַמט פֿון ראש-הגולה, צי פֿון גאונות (אבן דאוד) טאָקע דערפֿאַר, וואָס זיי האָבן אים געהאַלטן פֿאַר אַן אָפּטריניקן. אין וואָס איז באַשטאַנען די אָפּטריניקייט פֿון ענגען און זײַנע אָנהענגער, די „שלעכטע און בייזע מענטשן", וואָס זענען גענליבן פֿון דער שולע פֿון צדוק און ביתוס", ווי עס באַצייכנט זיי סעדיה גאון? וועָן מיר זאָלן אַפֿילו אַננעמען, אַז די קאַראַימישע תורה ענגס איז נאָך בײַ אים נישט געווען אויסגעקריסטאַליזירט, אייִדער עס איז אויסגעבראָכן דער סיכסוך וועגן אַמט פֿון ראש-הגולה, האָט אויך אין דער דאָזיקער פֿאַזע דער עצם עלעמענט פֿון זײַן „אָפּיקורסות" געקאָנט באַשטיין אין דער טענדענץ צו אַסקעזע און משיחיזם, וועלכע ער האָט איבערגענומען בײַ די סעקטעס אין פּערסיע. די דאָזיקע השערה ווערט באַשטעטיקט דורך דער ווײַטערדיקער נאָטיץ פֿון דעם דערמאָנטן אַנאָנימען קאַראַימישן שרײַבער פֿון 14–15-טן י"ה: „און ענן איז געווען פֿון די אבֵלי ציון, ער איז געגאַנגען אויף דעם וועג פֿון פּרישות".[11] די דאָזיקע נאָטיץ באַווײַזט בפֿירוש, אַז ענן האָט געהערט צו דער ריכטונג „אבֵלי־ציון", וועלכע האָט עקסיסטירט נאָך פֿאַר אים.

דעם פֿאַרלויף פֿון סיכסוך אַרום דעם אַמט פֿון ראש-הגולה גיבן איבער פֿון די פֿריע מקורים בלויז די רבנישע, עס דערמאָנען אָבער בכלל נישט וועגן דעם נישט די קאַראַימישע שרײַבער, נישט די אַראַבישע פֿון 10טן י"ה. פֿדאַי צו באַמערקן, אַז דער דאָזיקער סיכסוך וועלט פּלוצלינג נישט דערמאָנט בײַ דעם אויבן ציטירטן גאון נטרונאי, וואָס זײַן באַריכט איז דער עלטסטער רבנישער מקור וועגן ענגען. די מוסלימישע מאַכט האָט געקאָנט אַרײַנזעצן ענגען אין תּפֿיסה אויך בלויז פֿאַר דער אָפּאָזיציע קעגן ראש-הגולה, וואָס האָט געשטאַמט פֿון רעליעזע חילוקי-דעות, און האָט נישט באַדאַרפֿט זײַן דווקא אַ קאָמף פֿאַר דער מאַכט, בפֿרט אַז די מיינונגען פֿון ענגען זײַנען געווען נאָענט צו דער תורה פֿון דער בונטאַרישער משיחישער באַוועגונג פֿון אבו-עיסי. שוין דערפֿון אַליין איז געדרונגען, אַז דעם פֿרט וועגן ענגס פֿרעטענזיע צו ווערן אַ ראש-הגולה, מעגן מיר באַטראַכטן בלויז פֿאַר מיגלעך. אין גאַנצן לייגט זיך ניט אויפֿן שכל די מעשה, וואָס עס דערציילן די שפּעטערדיקע קאַראַימישע שרײַבער,

---

9 די דערצײלונגען פֿון סעדיה גאון וועגן ענגען ברענגט דער קאַראַימישער מחבר פֿון „חילוק הקראים והרבנים" (אַנהייב XIIIטן י"ה) — ציטירט בײַ פּינסקרן, דצ"ו נספּחים ז' 102.

10 ספֿר הקבלה לר' אברהם אבן דאוד, אין דער זאַמלונג פֿון נײַבויער „סדר החכמים וקורות הימים", בד' I, ז' 63—4.

11 „וכאן ענן מן אבֵלי ציון, סאלך טריקה אלפרושים" (פֿגל' הרכּבי, l. c. Очерки). היות ווי אין דעם ווײַטערדיקן זאַץ דערצײלט דער כראָניסט וועגן דעם איסור פֿון ענגען צו עסן פֿלייש, קען דאָס ווערט „אלפרושים" אין דעם דאָזיקן צוזאַמענהאַנג נאָר באַדײַטן פּרישות, ד"ה אַסקעזע, און נישט די אַמאָליקע ריכטונג פֿון די פּרושים אין דער צײַט פֿון בית שני.

אז ענן זאל טאקע זיין געווען ראש-הגולה און אז דער כאליף האט אים באשטעטיקט אויף דעם דאזיקן אמט. אויב דער כאליף וואלט טאקע געהאט באשטעטיקט א מאל א מין קאראימישן ראש-הגולה, וואלט אזא אויטאנאמע צענטראלע מאכט פון די קאראימער געבליבן אויך שפעטער. אויב די קאראימער פלעגן שוין אין 10טן י"ה אנרופן ענגען[12] און דערנאך אויך זיין זון שאולן און אלע די, וועלכע האבן זיך מיחס געווען פאר ענגס אייניקלעך און אוראייניקלעך ביזן 15טן י"ה,[13] ראש-הגולה, האבן זיי דאס איבער-גענומען פון די רבנים: יענע האבן דערציילט, אז ענן האט פרעטענדירט אויפן אמט פון ראש-הגולה, די קראים האבן אויף דעם סמך געהאלטן, אז דער אמט האט אים טאקע געקומט, און דערפון איז נאר א קליינער שריט צו דער באהויפטונג, אז ער איז טאקע געווען א ראש-הגולה ביי זיין סעקטע.

גאר אן א יסוד איז אויך די באהויפטונג פון דעם ארבישן שריבער מאקריזי (ערשטע העלפט 15טן י"ה) וועגן דער באזיונג פון ענגען צו קריסטוסן און מוחאמעדן, ווי אויך דאס, וואס עס גיט איבער דער מיט יארהונדערטער עלטערער שריבער שהרסתאני וועגן דער באזיונג פון די ענניטן צו קריסטוסן. מאקריזי דערציילט וועגן ענגען, אז ער פלעגט רעדן מיט יראת-הכבוד וועגן קריסטוסן און ער האט אנערקענט מוחאמעדן פאר א נביא, וועלכער איז געשיקט געווארן דורך גאט צו די ארבער, אבער די תורה איז אומפארענדערלעך.[14] שהרסתאני ווידער דערציילט וועגן די ענניטן, אז זיי האבן געהאלטן פאר אמת די דרשות פון קריסטוסן און זיינע מארכישע תורות, אז זיי האבן דער-ציילט וועגן אים, אז ער האט מקיים געווען די מצוות פון דער תורה, נאר זיי האבן נישט אנערקענט דערביי נישט זיין רעלע פון א נביא, נישט זיין געטלעכע שליחות.[15] נישט געקוקט אבער אויף א געוויסער ענלעכקייט פון דעם סאציאלן אינהאלט פון דער קאראימישער פאלקס-רעליגיע אין איר ערשטער תקופה מיט דער רעליגיע פון די ערשטע קריסטן, די „ענווים", נישט געקוקט אפילו אויף דער בשותפותדיקער ירושה פון דער טראדיציע פון די אסיים, מוזן מיר די אויבנקע דערציילונגען האלטן פאר אומבאגלייבט. די דינים פון ענגען וועגן

---

12 דער ערשטער קאראימער, וועלכער טיטולירט ענגען ראש-הגולה, איז קירקסאני. אפגע-רעדט אבער דערפון, וואס א רמי קאראימישע שריבער נאך קירקיסאני, ווי למשל סלמן בן ירוחם, דער-מאנען נישט ביי ענגען דעם דאזיקן טיטל מוזן מיר אויך אין אכט נעמען, אז קירקסאני גופא פאר-דאנקט זיינע אינפארמאציעס וועגן ענגען, פונקט ווי וועגן אנדערע סעקטעס, דעם רבניטישן שריבער דוד אלמקמץ.

13 א רשימה פון קאראימער, וועלכע פלעגן זיך אנרופן ראשי-גולה, ברענגט ש. פאזנאנסקי אין זיין ווערק: „Babylonische Geonim im nachgaonäischen Zeitalter", Berlin 1914, p. 125—134.

14 פגל' פינסקר, דצ"ו, ז' 8.

15 דאסט, ז' 9.

דעם צוזאמענלעבן מיט נישט-יידן, וועלכע האבן זיך אויפגעהיט אין די פרעג-מענטן פון זײן „ספר המצוות", וויזן ארויס א טענדענץ פון פארשארפטער איזאלאציע לגבי זיי אין פארגלײך מיט די רבנישע דינים. (פארבאטן צו גענישן אפילו וואס עס איז אנגעווארעמט געווארן דורך נישט-יידן !).[16] אויך די קארא-מישע שרײבערס פון 10טן י"ה, וועלכע דערמאנען די דאזיקע צוויי באגרינדער פון וועלט-רעליגיעס, וויזן ארויס לגבי זיי פונקט א פארקערטע באציונג, ווי די דערמאנטע צוויי אראבישע שרײבערס גיבן איבער וועגן דער שטעלונג פון ענן און זײנע תלמידים. לאמיר אויך נעמען אין אכט, אז די רבנישע שרײבערס, ווי סעדיה גאון און אברהם אבן דאוד, וואס איז זיך אויף אים סומך, וואלטן אן א ספק אויסגענוצט דעם פאקט פון א פרײנדלעכער באציונג פון ענגען צו קריס-טוסן און מוחאמעדן, כדי צו פארשווארצן אים אין די אויגן פון יידן, אויב זיי וואלטן כאטש עפעס וועגן אזא פאקט געווסט. סעדיה דערמאנט בלויז, אז ענן, וועלנדיק זיך באפרײַען פון דער תפיסה, האט דערציילט דעם כאליף וועגן דעם חילוק צווישן זײַן אייגענעם קאלענדאר און דעם קאלענדאר פון זײַן ברודער, אויף וואס זעענדיק דער כאליף, וועמענס רעליגיע האט אויך אײַנ-געשטעלט דעם קאלענדאר לויט דער נײַער לבנה, האט אים באגנעדיקט.[17]

די אומפינקטלעכקייט פון ביידע אראבישע שרײבערס אין דעם פרט נעמט זיך מן הסתם פון צווי טעותים: פון איין זײַט האבן זיי, וויזט אויס, פארביטן ענגען און אבו-עיסי און אריבערגעטראגן אויף ענגען און זײַנע תלמידים די פרטים פון דער באציונג צו קריסטוסן און מוחאמעדן, וועלכע עס גיט איבער קירקיסאני וועגן אבו-עיסי.[18] דער דאזיקער טעות ווערט בפרט פארשטענדלעך, ווען מיר נעמען אין אכט, אז סײַ שהרסתאני און סײַ מאקריזי דערמאנען גאר נישט, דערציילנדיק וועגן דער משיחישער באווגונג פון אבו-עיסי, וועגן זײַן באציונג צו די באגרינדער פון די צוויי הערשנדיקע רעליגיעס ! וואס שײַך שהרסתאני, איז אויך נישט אויסגעשלאסן, אז ער האט פארביטן די ענניטן מיט א געוויסער גרופע פון קארא׳ימער, וועלכע ווערט דערמאנט בײַ קירקיסאנין און וואס ער באצייכנט זי בפירוש ווי א קריסטלעכע (זיי האבן געהאלטן, אז משיח איז שוין געקומען, אז ער איז געשטארבן אא״ז״ו). די דאזיקע גרופע איז אויפגעקומען אין דער צײַט פון דער גרעסטער צעשפלײטערונג פון דער קארא׳ימישער באווגונג און איז געווען אן אויסדרוק פון די צענטריפוגאלע טענדענצן, וועלכע זענען געשטאנען אין א פולער סתירה צו דער פאלעסטינישער משיחישער אריענ-טאציע פון דעם רוב דעמאלטיקע קארא׳ימער.[19]

---

16 פגל׳ חיתטער וועגן ענגס לערע.

17 בײַ דעם מחבר פון „חילוק הקראים..."; ציטירט בײַ פינסקרן דצ״ו, נספחים ז׳ 103.

18 פגל׳ דאס קאפיטל וועגן „די אגנאגער פון קארא׳ימיזם" אין מײַן ווערק, וואס דארף ערשײַנען.

19 הרפלי גלימבט אן א באווארענישׂ די דערציילונגען וועגן די קאנצעסיעס, וועלכע ענן און זײַנע אנהענגער האבן געמאכט לטובת די הערשנדיקע רעליגיעס, און פארגלײַכנדיק זי מיט

פֿון עננס שריפֿטן, וועלכע זענען באַשטאַנען, לויט די באַריכטן פֿון די שפּעטערע קאַראַיִמער, פֿון „ספֿר המצוות" און פֿון אַ קיצור „פֿדלכה" (סך-הכּל),[20] זענען איבערגעבליבן בלויז פֿראַגמענטן פֿון „ספֿר המצוות", וועלכע עס האָט געפֿונען הרכּבי און צום טייל אויך שעכטער.[21] אַחוץ דעם פֿאַרמאָגן מיר ציטאַטן פֿון דער לערע פֿון ענן, וואָרט ביי וואָרט, אָדער אין איבערזעצונג, און אויך באַריכטן אין די שריפֿטן פֿון די שפּעטערע קאַראַיִמישע שרייַבערס.[22] דער פֿאַרגלייַך פֿון די דאָזיקע באַריכטן מיט די שייַכותדיקע דינים פֿון עננען, וועלכע געפֿינען זיך סיי אין די געפֿונענע פֿראַגמענטן פֿון „ספֿר המצוות", סיי אין די ווערטלעכע ציטאַטן פֿון דעם דאָזיקן ספֿר, באַווייַזן זייער פֿולע באַגלייבטקייט: מאָדיפֿיקאַציעס זענען זייער זעלטן און דערביי בדרך כּלל ניט וויכטיק.[23]

דער הויפּטלאָזונג פֿון דער לערע פֿון עננען איז אויסגעדרוקט אין דעם זאַץ: „זוכט גוט אין דער תּורה".[24] דער דאָזיקער לאָזונג באַטייַט, אַז די משנה

דער שאַרפֿער פּאָלעמיק פֿון די קאַראַיִמישע שרייַבערס קעגן די דאָזיקע רעליגיעס, קומט ער צום אויספֿיר, אַז די קאַראַיִמער זענען געווען צביעותדיק און צווייפּנימדיק: כּלפּי חוץ פֿלעגן זיי קאָקעטירן מיט די רעליגיעס פֿון די הערשנדיקע פֿעלקער, כּלפּי פּנים פֿלעגן זיי די זעלבע רעליגיעס עקשנותדיק באַקעמפֿן. (פֿגל׳ הרכּבי „Восход" 1897, II, p. 103; 1900, I, p. 97 (Очерки...) ווי מיר האָבן שוין אָבער באַמערקט אין דער הקדמה, טראָגט הרכּבי אַריבער אָן אַ גרונד אַרויסטרעטונגען פֿון די שפּעטע קאַראַיִמער (למשל פֿון אַ פֿירקאָוויטש) אויף דער גאַנצער סעקטע בכלל, אין אַלע תּקופֿות פֿון איר אַנטוויקלונג.

20 הרכּבי באַווייַזט מיט איבערצייַגנדיקע ראיות, אַז דאָס ספֿר „פֿדלכה" האָט אַנטהאַלטן בלויז דינים וועגן עריות (מדרגות פֿון קרובֿהשאַפֿט, וועלכע זענען אַ שטער פֿאַר חתונה האָבן). וועגן דעם, אַז ענן האָט געזאָלט אָנשרייַבן אַ פּירוש אויף תּנ״ך, דערמאָנט דער ערשטער שמחה לוצקי (סוף 17טן י״ה). לויט הרכּבים סבֿרא, נעמט זיך לוצקיס טעות דערפֿון, וואָס ער האָט דעם ספֿר „פֿדלכה" געהאַלטן פֿאַר אַ פּירוש אויף תּנ״ך.

21 אין י. 1880 האָט הרכּבי געפֿונען אין קאַיִראָ 6 פּאַרמעטענע בלעטער פֿון דער קאָפּיע פֿון „ספר המצוות", אין די שפּעטערע יאָרן נאָך 10 בלעטער; אין י׳ 1910 האָט שעכטער אַרויסגעגעבן נייַע פֿראַגמענטן פֿון דעם „ספר המצוות" פֿון ענן, וועלכע ער האָט געפֿונען אין דער גניזה אין קאַיִראָ, אד״ט: „Documents of Jewish Sectaries", t. II, Cambrige 1910.

22 די פֿראַגמענטן פֿון „ספֿר המצוות" צוזאַמען מיט די ציטאַטן און באַריכטן וועגן דער לערע פֿון עננען (אין אַרמישן אָריגינאַל און אין העברעיִשער איבערזעצונג) האָט אַרויסגעגעבן הרכּבי אין דעם שוין ציטירטן ווערק „השריד והפּליט".

23 אַזוי גיט למשל אָן יהודה הדסי אַן אַנדער מאָטיוו פֿאַר עננס איסור צו עסן הינער, ווי דער, וועלכן עס גיט איבער אַ צווייטער שרייַבער אין אַ ווערטלעכן ציטאַט פֿון עננען. אַן אַנדער בייַשפּיל: קירקיסאַני גיט אָן, אַז ענן האָט געאַסרט דעם געשלעכטלעכן פֿאַרקער נאָך דריי חדשים פֿון דער שוואַנגערשאַפֿט, בעת לויט אַ ווערטלעכן ציטאַט קומט אויס, אַז לויט עננען איז דער דאָזיקער איסור חל פֿון ערשטן מאָמענט פֿון דער שוואַנגערשאַפֿט.

24 אויף אַרמיש: „חפֿישו באוריתא שפּיר". דער ערשטער שרייַבער, וועלכער ציטירט דעם דאָזיקן זאַץ, איז דער קאַראַיִמער יפֿת בן עלי אין זייַן פּירוש אויף זכריה (פֿגל׳ השריד והפּליט, ז׳ 132).

און תלמוד ווערן דערקלערט פאר אויס אויטאריטעטן אין רעליגיעזע ענינים, די ביבל[25] בלייבט דער אינציקער מקור פאר רעליגיע. פונדאנעזן נעמט זיך אויך, ניכער פון אלץ, דער טראדיציאנעלער נאמען פון דער דאזיקער סצקטע: קראים, ד״ה אנהענגער פון מקרא, פון דעם תנ״ך.[26]

דער פרינציפ פון אומקערן זיך צו דעם תנ״ך, ווי צו דעם איינציקן יסוד פון דער רעליגיע, באטייט ביי ענגלן, פונקט ווי שפעטער ביי די רעפארמאטארן פון דער קריסטלעכער רעליגיע, די פארמלע אנערקענונג פון רעליגיעזן אינדיווידואליזם און קריטיציזם. אויב ענגל האט נאך אפילו דעם דאזיקן אינדיווידואליזם נישט אנערקענט אן שום באווארענישן, ווי זיין נאכקומער בנימין נהונדי, האט ער אבער פארמל זיך געמוזט שטיצן אויף דער דאזיקער הנחה: דער פרינציפ פון פרייהייט פון יחיד אין דער פארשונג און אויסטייטשונג פון תנ״ך איז טאקע געווען דורכויס נייטיק קודם כל אויף צו באערבטיקן די אפא־זיציע קעגן דער תורה פון די רבנים, וועלכע האבן געהאלטן די אויסטייטשונג

---

25 די ביבל, וויי א מקור פון רעליגיעזע דינגס, נעמט ארום ביי די קאראימער נישט נאר דעם חומש, נאר אויך די נביאים און כתובים, הכלל גאנץ תנ״ך. אמת, אויך דער תלמוד אנערקענט פארמל דעם דאזיקן פרינציפ (לויט דער אינטערפרעטאציע פון פאזנאנסקי, להיפך צו גרעצן—פגל׳ S. A. Poznanski, Renan et ses écrits", R. E. J. t. 44, p. 179, אבער אין דער פראקטיק האבן ערשט די קאראימער ארויסגעדרונגען א גאנצע רייע רעליגיעזע דינגס פון די נביאים און כתובים, פארגלייכנדיק זיי מיט דער תורה. די ראלע און די השפעה פון די נביאים אויף דער קאראימישער רעליגיע באהאנדלען מיר אין א וויטערדיקן קאפיטל.

26 דער נאמען „קראים״ געפינט זיך שוין, ווי עס מאכט אויפמערקזאם דער איבער־זעצער פון גרעצס געשיכטע, דער היסטאריקער ש. פ. ראבינאוויטש, אין תלמוד (מגילה דף כ״ד ע״ב) און ווערט דארט באנוצט לגבי אפיקורסים, וועלכע טייטשן אויס די ווערטער פון דער תורה, פון וועלכע די רבנים דריגען ארויס די מצוה פון תפילין („ושמתם לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך״) אדערש ווי דער תלמוד.

אויפן סמך פון דער אנטייטשונג פון ארבישן שרייבער מאקריזי און פון די באזונדערע פאקטן ווען דער פראפאגאנדע, וועלכע די אמאליקע קאראימער האבן געפירט פאר זייער אמונה, דער־קלערט פינסקער דעם נאמען קראים ווי „רופדזיקע״, ד״ה די וועלכע פראפאגירן זייער גלויבן. ריכטיק ווייזט אבער אן פאזנאנסקי, אז די אויספירן פון מאקריזי נעמען זיך דערפון, וואס ער האט נישט געגלויבט באהערשט די העברעישע שפראך (דערפאר באגייט ער אויך דעם טעות, וואס ער דערקלערט דעם נאמען פון די רבנים „אנשי משנה״ (אנהענגער פון דער משנה) פון די ווערטער „בית שני״ (דאס צווייטע בית המקדש). דאס וואס פינסקער פארוואלט זיך אויף דער פראפאגאנדע פון די קאראימער, איז לויט אונדזער מיינונג אויך אומבאגרינדעט, ווייל די בלי־תקופה פון דער דאזיקער פראפאגאנדע געפאלט ערשט אין 10טן י״ה, בעת שוין בנימין נהונדי, וועלכער ווירקט אין דער ערשטער העלפט פון 9טן י״ה, רופט אן זיינע גלויבנס־ברידער פסדר „קראים״ און אנשי מקרא. די גלייכבאדייטונג פון די דאזיקע צוויי באצייכענונגען איז בכן שוין צו דער דאזיקער צייט א פעסט־געשטעלטער פאקט.

פֿון תנ"ך אין דער משנה און גמרא פֿאַר דער אייגציק אויטאָריטאַטיוועד און אומפֿאַרענדערלעכער. אויף אַזאַ אינדיווידואַליסטישער הנחה זאָגט אָן אַ ספֿק עדות די ווייטערדיקע מיינונג עננס:

אָנקניפּנדיק אָן דעם פּסוק פֿון דער תורה: „איש איש כּי יקלל אלהיו ונשא חטאו", [27] דערקלערט ענן: „דאָס וואָס עס שטייט „זײַן גאָט" (אלהיו) און עס שטייט נישט „גאָט" (אֱלֹהים), [הייסט דאָס] אויב אַ מענטש האָלט אַפֿילו פֿון אַ זאַך, וועלכע איז נישט קיין מצווה, אַז עס איז אַ מצווה איז עס אַ מצווה, ווייל עס איז לויט זײַן מיינונג אַ מצווה, און ער ווערט געמשפּט, אויב ער איז אין איר מקיל". [28]

אַחוץ דעם נעגאַטיוון מאָמענט פֿון אָפּוואַרפֿן דעם אויטאָריטעט פֿון דעם רבנים-שטאַנד און פֿון תלמוד האָט דער פּרינציפּ פֿון אומקערן זיך צו דער ביבל געמוזט ממלא זײַן אויך אַ פּאָזיטיווע אויפֿגאַבע: פֿונקט ווי אַלע רעליגיעזע סעקטעס איז אויך דער קאַראַימיזם געווען געצוווּנגען צו זוכן אַ באַגרינדונג פֿאַר זײַן פֿראָגראַם אין דעם אויטאָריטעט פֿון די ווערטער פֿון דער ביבל. דער תנ"ך האָט דערפֿאַר געדינט פֿאַר ענגען און פֿאַר זײַנע אָנהענגער ווי אַ פֿאָרמעלער שטיצפּונקט צו באַגרינדן די ריכטיקייט פֿון די נײַע רעליגיעזע און נאַציאָנאַל-סאָציאַלע מיינונגען. צוליב דעם צוועק איז פֿאַרשטייט זיך דער ווערטלעכער טעקסט פֿון תנ"ך ניט געווען ענוג, דערצו האָט מען אים ערשט באַדאַרפֿט געהעריק אײַנטײַטשן. דערייבער טאָר מען ניט באַטראַכטן פֿאַר אָפּנייג פֿון זײַן הויפּטפּרינציפּ – דעם אומקער צום תנ"ך—און אויך נישט ווי אַ הנחה דער ריכטונג פֿון באַקעמפֿטן רבניזם, אויב ענן האָט אין דער אײַנטײַטשונג פֿון תנ"ך על פּי רובֿ זיך באַנוצט מיט די מידות פֿון דרשנען די תורה, וועלכע מיר באַגעגענען אין תלמוד. די עצם פּלוגתא צווישן דעם קאַראַימיזם און רבניזם האָט זיך גאָר נישט געפּירט אַרום דער פּראַגע, צי מע מען בכלל אײַנטײַטשן דעם תנ"ך דורך דרש, נאָר אַרום דעם, וועמענס פּירוש איז דער ריכטיקער.

אָן אמת איז, אַז עס איז פֿאַראַן אַ חילוק צווישן ענגען און זײַנע נאָכקומער אין דעם אויסקלײַב פֿון די מידות, וואָס לויט זיי דאַרף מען דרשנען די תורה. ענן פֿלעגט אָנווענדן אין דרש ניט בלויז דעם היקש, די אָנאַלאָגיע לויט דעם אינהאַלט, נאָר אויך די גזרה-שוה (אָנאַלאָגיע לויט ווערטער) און אַפֿילו די אָנאַלאָגיע פֿון אותיות. לויט דעם מוסטער פֿון תלמוד האָט ער געהאַלטן פֿאַר דערלאָזלעך סומך צו זײַן רעליגיעזע דינים אַפֿילו אויף איין אייגציקן וואָרט, אָדער גאָר אָן אות, אין פֿאַל אויב זיי זענען נישט געווען געווען דורכויס נייטיק צוליב פֿאַרשטיין דעם געהעריקן פּסוק. פֿונקט ווי דער תלמוד, האָט אויך ענן זיך נישט אָפּגעהאַלטן אַמאָל צו ענדערן דעם פּשט פֿון די ווערטער און פּסוקים פֿון דער תורה און אַרײַנצוטײַטשן אין זיי אַזאַ באַטײַט,

---

27 ויקרא, כ"ד 15.

28 הרמב"ן, „השריד והפליט", ז' 12, 13.

יעלכער איז אים געווען נייטיק פֿאַר דער באַגרינדונג פֿון אַ נייער מצווה דער פֿון אַ נייעם איסור.[29] ענגס תּלמידים, וועלכע זענען געווען וויַיטער ון אים אין דער אַנטוויקלונג פֿון רעליגיעזן ראַציאָנאַליזם און וועלכע זענען זוין געווען אָפּגעווייגט פֿון תּלמודישן לערנסיסטעם, האָבן עלֿ פּי רובֿ אָנגע־ יענדט אין דעם דרשנען די תּורה די מידה פֿון היקש (זאַכלעכע אַנאַלאָגיע), בער פֿונדעסטוועגן טרעפֿן זיך אויך בייַ זיי אַנדערע אופֿנים פֿון אַרויסדרינגען ינים פון דער תּורה, וועלכע זיי האָבן איבערגענומען פֿון תּלמוד.

דער פּאַקט, וואָס ענן איז גאָרנישט געווען איבערקלייַבעריש אין די וופֿנים פֿון אַרויסדרינגען דינים פֿון דער תּורה און האָט אָנגעווענדט אַפֿילו פֿון לאָגישן שטאַנדפונקט אַבסורדע מידות פֿון דרשנען און געענדערט אָפֿט אַפֿילו לחלוטין דעם אייגנטלעכן זינען פֿון די ווערטער פֿון תנ"ך, איבערצייגט ונדז באַשיימפּערלעך דערין, אַז דער עצם מקור פֿון זייַן לערע איז נישט עווען דווקא דער טעקסט פון דער תּורה, נאָר, פֿונקט ווי אי בעריקנס אין תּלמוד, דער סדר איז געווען אַ פּאַרקערטער: פֿאַר דינים און מיינונגען, וועלכע ענן האָט לכתחילה געהאַלטן פֿאַר ריכטיק, האָט ער געזוכט מיט אַלע מיטלען אַ סמך אין דער תּורה, זאָל זייַן אַפֿילו דעם שוואַכסטן. אויב ענן דרינגט למשל אַרויס אויפֿן יסוד דערפֿון, וואָס עס חזרט זיך איבער דער אות „ת" אין דעם פּסוק „לא תעשה כל מלאכה"[30] און אין דעם פסוק „לא תבערו אש...",[31] אַז מען טאָר נישט אום שבת לאָזן לייַכטן קיין לאָזן ברענען קיין פּייַער, פֿונקט ווי מען טאָר נישט ענדיקן קיין אַרבעט, וועלכע מען האָט אָנגעהויבן ערב שבת,[32] קאָן מען גאָר לייַכט באַמערקן, אַז די אייגנטלעכע מאָטיוון פֿון דעם דאָזיקן איסור שטאַמען נישט פֿון דער דאָזיקער אַנאַלאָגיע, וועלכע הענגט אויף איין אות! דאָסגלייַכן איז אויך קלאָר, אַז דעם איסור פֿון געשלעכטלעכן פֿאַרקער אום שבת האָט ענן געהאַט בייַ זיך באַשלאָסן פֿריער, איידער ער האָט באַווייזן אים אַרייַנצוטייַטשן אין דעם פסוק „בחריש ובקציר תּשבת"[33] —אין אַקערן און אין שניט זאָלסט דו רוען![34]

ווי מיר זענען, בכן, איז דער עצם ציל פֿון קאַראַימיזם נישט געווען דאָס אומקערן זיך צום תנ"ך, נאָר אַ באַשטימטע רעליגיעזע פּראָגראַם, דעריבער האָבן מיר גאָר נישט קיין גרונד צו באַטראַכטן פֿאַר אַ קאַמפּראָמיס לגבי דעם הויפּטפּרינציפּ דאָס קאָדיפֿיצירן די נייַע דינים אין אָנשפּאַר אויף דער תּורה,

---

29 די מידות פֿון דרשנען דינים פֿון דער תּורה, וועלכע עס פֿלעגט אָנווענדן ענן, באַהאַנדלט אויספֿירלעך הרפּבי אין דער הקדמה צום דערמאָנטן ווערק „השריד והפּליט".

30 שמות, כ׳, 10.

31 שמות ל״ה, 3.

32 „השריד והפּליט", ז׳ 69.

33 שמות ל״ד, 21.

34 השריד והפּליט", ז׳ 140, לויט אַ ציטאַט בייַ אברהם אבן עזרא.

וואָס עס האָבן אַדורכגעפֿירט ענן און זײַנע נאָכקומער (ווי עס מיינען גרעץ און אַנדערע). פֿון דעם דאָזיקן שטאַנדפונקט איז גאָר טרעפֿיק די מיינונג פֿון נטרונאי גאון, אַז עננס „ספֿר המצוות" איז „זײַנס אַן אייגענער תּלמוד". מען מוז דערבײַ געדענקען, אַז די „ספֿרי המצוות" פון די קאַראַימער האָבן נישט דערגרייכט בײַ זיי צו אַזאַ פֿעלזנפֿעסטן אויטאָריטעט, ווי דער תּלמוד בײַ די רבנישע יידן. דאָס באַווײַזט כאָטשבי דער פֿאַקט, וואָס עס באַווײַזן זיך כּסדר אַלץ נײַע אַזעלכע קאָדעקסן. דאָס איז געווען אַ נויטוועндיקער פּועל־יוצא פֿון דעם רעלי־גיעזן אינדיווידואַליזם, וועלכער האָט פֿאַרגעשטעלט איינע פֿון די עיקרדיקע הנחות פֿון קאַראַימיזם, ווי אַ רעליגיעזע רעפֿאָרמאַציע.

נאָך די דאָזיקע פּרינציפּיעלע באַווײַזן לאָמיר אַריבערגיין צום אַנאַליז פֿון יענע דינים עננס, וועלכע ווײַכן אָפּ פֿון די טראַדיציאָנעלע דיניס פֿון די רבניטן, און לאָמיר זען, וואָס פֿאַר אַ טענדענץ קומען אין זיי צום אויסדרוק.

צום בולטסטן אַנטפּלעקט זיך אין עננס שיטה די טענדענץ פֿון רעליגיעזן ריגאָריזם (נטיה צו חומרות), פֿון פֿאַרשטאַרקטער פֿרומקייט און אַסקעזע, וואָס זייער נאַציאָנאַלן יסוד האָבן מיר אויבן שוין געפֿרווט אויפֿקלערן.

דער פּרינציפּ פֿון פֿאַרטיפֿטן רעליגיעזן געפֿיל, פֿון נישט באַגנוגענען זיך מיט מקיים זײַן די פֿאָרמעלע מצוות — אַ לאָזונג פֿון אַלע סעקטעס אין מיטל־עלטער און פֿון אַלע רעליגיעזע רעפֿאָרמאַציעס[35] — קומט צום אויסדרוק אין עננס „ספֿר המצוות" אין דעם לאָקאָניש פֿאָרמולירטן גענאָג, אַז די תּפֿילות דאַרף מען אָפּריכטן „באימתא וברחיתא" (מיט פֿאָרכט און ציטערניש) און אַז מיט דעם זעלביקן געפֿיל דאַרף מען אויספֿירן אַלע מצוות.[36] אַ פֿאַרטיפֿונג פֿון דעם רעליגיעזן לעבן פֿאָדערן אין פֿלאַמענדיקע דרשות די קאַראַימישע שרײַבערס פֿון 10טן י"ה.

ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, זײַנען די טענדענצן פֿון ריגאָריזם און אַסקעזע אין דער קאַראַימישער רעליגיע געדרונגען סײַ פֿון איר נאַציאָנאַלן, סײַ פֿון איר סאָציאַלן כאַראַקטער. לאָמיר אָבער פֿרווון אין דעם ווײַטערדיקן אַנאַליז פֿון עננס שיטה אויסטיילן יענע דינים, וועלכע שטאַמען בלויז פֿון דער טענדענץ צו אַסקעזע און חומרות, און ערשט דערנאָך וועלן מיר אַרומרעדן די דאָזיקע געבאָטן און פֿאַרבאָטן, אין וועלכע עס איז בולט אונטערגעשטראָכן, אַחוץ יענע פֿונדאַמענטאַלע טענדענצן, די שטרעבונג צו נאַציאָנאַלער אויסלייזונג.

די אַסקעזע נעמט אַרום בײַ עננען, פֿונקט ווי בײַ אַלע אירע פֿראָפֿאַגאַטאָרן, סײַ דאָס געשלעכטלעכע לעבן, סײַ דאָס געביט פֿון עסן.

צום געשלעכטלעכן לעבן געהערן די דינים, וואָס לויט זיי איז דער געשלעכטלעכער פֿאַרקער פֿאַרבאָטן בײַ טאָג, מער ווי איין מאָל אין טאָג און

---

35 כדאי דאָ אויך צו דערמאָנען דעם לאָזונג פֿון חסידיזם, אַז דער עיקר בײַם מקיים זײַן די מצוה איז די כוונה!

36 „השריד והפליט", ז' 12.

ורך דער גאַנצער צייט פון דער שוואַנגערשאַפט. די ערשטע צוויי כלליים צפֿינען זיך אויך אין תּלמוד,[37] אָבער דער דריטער איז באַקאַנט פון פֿריער לויז בייַ אַ געוויסער גרופּע אסיים, וועלכע האָט מתיר געווען חתונה צו האָבן. ער מאָטיוו פון דעם דאָזיקן איסור בייַ די אסיים איז געווען דער פרינציפּ, ז חתונה האָבן האָט אויסשליסלעך דעם ציל פון מקיים זיין דעם מענטשלעכן ין.[38] אויך בייַ ענגען איז דער דאָזיקער מאָטיוו געווען דער דעצידירנדיקער, י עס דערקלערט בפֿירוש איינער פון די שפּעטערדיקע קאַראַימער.[39] בדרך לל האַלט ענן וועגן דעם גשלעכטלעכן לעבן, אַז דער מענטש דאַרף זיך ויף דעם דאָזיקן געביט נוהג זיין ווי מיט אַ וואָג.[40]

אַ סך שטרענגער, ווי אויף דעם געביט פון גשלעכטלעכן לעבן, איז די סקעזע, וועלכע ענן באַפֿעלט אויף דעם געביט פון עטן. אַחוץ די תּעניתים, יעלכע זענען שוין פון לאַנג געווען איינגעפֿירט בייַ יידן, האָט ענן מתקן עווען תּעניתים ביידע טעג פורים, דעם 7טן טאָג פון יעדן חודש, און ועל ולם אַ תּענית פון 70 טעג, הכלל מער ווי צוויי מאָל לענגער, ווי דער מהמדנישער נענית רמדאַן, פון 13טן ניסן ביז צום 23סטן סיוון. אַחוץ דעם האָט ענן ארבאָטן אַ גאַנץ יאָר צו עסן פֿלייש כמעט פון כל המינים (אַחוץ פֿלייש ון אַ הירש, אַ סאַרנע און פון אַ טויב) און צו טרינקען ווײַן און אַנדערע זיכור-משקאות. אויב אַפֿילו ענן האָט באַגרינדעט די אַלע תּעניתים און יסורים — ווי מיר וועלן וויַטער זען — מיט מאָטיוון, וועלכע זענען געטראָגן ון גייסט פון אַ שווערער נאַציאָנאַלער אַבלות, האָט דערבייַ אָבער אַן אַ ספֿק עצידירט בייַ ענגען אויך די אַסקעטישע נטיה צו באַגרענעצן דאָס עסן און טרינקען דורך די שאַרפֿסטע חומרות. אַזוי למשל איז אוממעגלעך צו זען עפּעס אַ שייכות מיט אַ זכר פון ארץ-ישראל און בית-המקדש אין דעם איסור פון צסן כל המיני עופות, אַחוץ טויבן און טורקעלטויבן, אין דעם פֿאַרבאָט פון צסן הינער.[41]

---

37 דער ערשטער כלל איז פֿאַרבן אין בכלי שבת, דף פ״ו, ע״א. וואָס שייך די אָפּטקייט ון געשלעכטלעכן פֿאַרקער, רעקאָמענדירט דער תּלמוד פֿאַרשיידענע כללים, אָפּהענגיק פון דער באַשאַפֿטיקונג און פון שטאַנד, פון ״משבת לשבת״ (איין מאָל אין דער וואָך) פֿאַר תּלמידי-חכמים, ביז איין מאָל טעגלעך פֿאַר פּראָסטע אײַזלטרײַבער.

38 פֿגל׳ יוסף בן מתתיהו ״ספֿר מלחמות היהודים עם הרומאים״, ספֿר שני, קאַפּיטל 8.

38 דעם דאָזיקן ריכטיקן נאָטיוו גיט אָן יעקב בן ראובן (ציטירט אין ״השריד והפליט״ פון הרפּלי, ז׳ 155); אז דער מאָטיוו פון פֿארהיטן דעם עובר פון שעדיקונג איז נישט מער ווי אן אומבאַגרינדעטע סברא, באַווײַזט דער אומשטאַנד, וואָס דער קאַראַימישער שרײַבער (לוי בן יפֿת הלוי), וועלכער רוקט אַרויס די דאָזיקע סברא, פֿאַרוואָפֿנט זיך אויף אַן אַנדער פּסוק, ווי דער, וועלכער וועט ציטירט אין אַרמישן ווערטלעכן טעקסט פון ענגען.

40 פֿגל׳ ״השריד והפליט״, ז׳ 31.

41 דעם דאָזיקן איסור איז ענן סומך אויף בראשית ח׳ 20 אין פֿאַרבינדונג מיט ויקרא א׳ 14: היות ווי די פֿויגלען, וועלכע עס האָט מקריב געווען נח, וועלן באַצייכנט דורך דער

פֿון דעם זעלביקן גייסט, וואָס די אַסקעזע, פֿון דער זעלביקער בענקשאַפֿ
נאָך אויסלייזונג, פֿון דראָנג זוכה צו זיין צו דער גאולה דורך אַ פֿרומען לעב
שפּייזט זיך דער רעליגיעזער ריגאָריזם (די נטיה צו חומרות), וועלכער א
קענטיק אין דער לערע פֿון ענענען. אמת, מיר געפֿינען טאַקע נישט אין ערגע
אין די אויפֿגעהיטע פֿראַגמענטן פֿון ענגס שריפֿטן קיין בפֿירושע מאָטיווירונ
פֿון די חומרות אין אָפּהיטן די מצוות און איסורים, אָבער דאָס דערקלערט זי
אָן אַ ספֿק דורך דעם לאַקאָנישן, קאַרגן סטיל פֿון „ספֿר המצוות", וועלכע
טראָגט אויסשליסלעך דעם כאַראַקטער פֿון אַ רעליגיזן קאָדעקס. מען קא
איבעריקנס נישט וויסן צי אין די פֿאַרלוירענע פּרקים פֿון דעם בוך, אָדער אי
דער פֿאַרלוירענער הקדמה, האָט זיך נישט געפֿונען קיין באַגרינדונג פֿון דע
טענדענץ פֿון ווערק. דערפֿאַר וויסן מיר אָבער, אַז די נאָכקומער פֿון ענענ
לאָזן נישט אַדורך קיין שום געלעגנהייט, הן אין די מוסר-דרשות און ספֿרי
המצוות, הן אין די פּירושים אויף תנ"ך, וווּ זיי זאָלן נישט איבערחזרן, אַ
דער גלות פֿון פֿאָלק ישראל און די אונטערדריקונג מצד די הערשנדיקע פֿעלקע
איז אַ שטראָף פֿון גאָט פֿאַר די זינד פֿון נישט מדקדק זיין אין אָפּהיטן ד
מצוות.[42]

אַחוץ עטלעכע געציילטע פֿאַרלייכטערונגען,[43] געפֿינען מיר ביי ענענ
אַ שטרענגע פֿאַרשאַרפֿונג פֿון די רבנישע איסורים אויף אַלע געביטן.

די דינים וועגן פֿאַרבאָטענע מאכלים האָט ענן לא די וואָס פֿאַרמערן
(איסור פֿון עסן הינער), נאָר אויך פֿאַרשאַרפֿט ביז גאָר. אויב דער תלמוד האָ
באַשטימט דעם שיעור פֿון אַ פֿאַרבאָטענעם מאכל אין דער גרייס פֿון אַן אייל
בירט (אַ „כזית"), אָדער אין טייל פֿאַלן אין דער גרייס פֿון אַ לינז („כעדשה"
און בלויז אין אויסנאַמפֿאַלן, למשל לגבי חמץ, אין דער מינימאַלסטער גריי
(„במשהו"), האָט ענן אויסגעבריטערט דעם פּרינציפּ פֿון מינימאַלן קוואַנטו
אויף אַלע פֿאַרבאָטענע מאַכלים אָן אונטערשייד. אין הספם דערמיט האָט ענ
אויך מבטל געמאַכט דעם היתר פֿון תלמוד צו עסן אַ מישונג (תערובת) פֿו
דערלויבטן אין פֿאַרבאָטענעם מאכל, אין פֿאַל ווען דער איסור, וועלכער אי
אויסגעמישט, באַטרעפֿט נישט מער ווי אַ זעכציקסטל (בטל בששים).

תורה ווי „רימע", דרינגט ענן אַרויס, אז „ריין" זענען בלויז די דאָזיקע פֿויגלען, וועלכע מע
פֿלעגט מקריב זיין אויפֿן מזבח, ד"ה אויסשליסלעך טויבן און טורקלטויבן („השריד והפליט"
ז' 67, 68). די שפּעטערדיקע קאראימער, וואָס זיי איז די דאָזיקע באַגרינדונג נישט געווען באקאנט
האָבן אויסגעטשטשט, אז ענן האָט אידענטיפֿיצירט די הון מיט „דוכיפת", וועלכע איז בפֿירוש
פֿאַרבאָטן דורך דער תורה.

42 געגויער וועגן דער היסטאָריאָסאָפֿיע פֿון די קאראימער אין אַ ווייטערן קאפּיטל.

43 צו די דאָזיקע הנחות געהערן בעיקר דאָס מבטל מאכן די מצווה פֿון ליגן תפֿילין און
דאָס דערלויבן פֿלייש מיט מילך (בשר בחלב). אין דער הקדמה האָבן מיר שוין ציטירט די ריכטיקע
באַמערקונג פֿון הרמב"ן, אז דער דאָזיקער לעצטער היתר האָט כּמעט נישט געהאָט קיין שום פּראַק-
טישע באַדייטונג, וויבאַלד ענן האָט פֿון פֿלייש ניט מער דערלויבט, ווי אַ הערש און אַ טויב.

אויך לגבי די דערלויבטע מאכלים, וועלכע שטאַמען פֿון נישט-ייִדן, ווענדט ענן אָן שטרענגערע איסורים, איידער דער תּלמוד. דער תּלמוד אַסרט פּרינציפּיעל בלויז דעם ווײַן פֿון אַ נישט-ייִדן („נסך"); אין דער תּקופֿה פֿון גרויסן אויפֿשטאַנד קעגן די רוימער האָט מען אויך גוזר געווען אויף ברויט און אייל פֿון נישט-ייִדן.[44] ענן אַקעגן אַסרט אַלע מאַכלים, וועלכע זײַנען אָנגעגרייט געוואָרן דורך דער אַרבעט פֿון נישט-ייִדן, ווי למשל האָניק פֿון אַ נישט-ייִדישן בינשטאָק, מילך, וועלכע איז געמאָלקן געוואָרן נישט דורך קיין ייִד, און אַפֿילו וואַסער, וואָס איז אָנגעוואַרעמט געוואָרן דורך אַ נישט-ייִד.[45] אויף עננס שטרענגקייט אין דעם דאָזיקן פּרט האָט אָן אַ ספֿק משפּיע געווען אַחוץ דער עיקרדיקער טענדענץ פֿון מחמיר זײַן, אויך זײַן אויבן דערמאָנטע באַציונג צו נישט-ייִדן, וועלכע דריקט זיך אויס אין דעם כּלל פֿון פֿולער איזאָלאַציע לגבי זיי.

אויפֿן געביט פֿון דינים וועגן חתונה אַנטפּלעקט זיך בולט דער רעליגע-זער ריגאָריזם פֿון עננען אין דעם אַסרן חתונה צו האָבן מיט פּערזאָנען אין אַ פֿאַרשיידענעם גראַד פֿון קרובֿהשאַפֿט און מחותּנעשאַפֿט.

אַ פֿאָרמעלן סמך פֿאַר די דאָזיקע איסורים געפֿינט ענן אין דער תּורה דורך אָנווענדן אויף דעם דאָזיקן געביט אויפֿן ברייטסטן אופֿן די מידה פֿון היקש (אַנאַלאָגיע פֿון אינהאַלט) און אַפֿילו פֿון דער גזרה-שוה. אויף אַזאַ אופֿן דרינגט ענן אַרויס פֿון דער תּורה דעם איסור פֿון חתונה האָבן מיט אַ פּלימע-ניצע (אַ ברודערס-טאָכטער און אַ שוועסטערס-טאָכטער). די אָנווענדונג פֿון דער אַנאַלאָגיע אין די איסורים פֿון חתונה האָבן מיט קרובֿים און מחותּנים פֿאָרמו-לירט ענן אויף אַזאַ אופֿן:

פֿאַר מענער איז פֿאַרבאָטן חתונה צו האָבן מיט די (געוועזענע) פֿרויען פֿון יענע קרובֿים און מחותּנים, וואָס זייער מדרגה פֿון קרובֿהשאַפֿט אָדער מחותּנעשאַפֿט איז אַ גענוגער עיכּובֿ פֿאַר חתונה האָבן (ווען זיי וואָלטן געווען פֿרויען). אַנאַלאָג איז אויך פֿאַר פֿרויען פֿאַרבאָטן חתונה צו האָבן מיט (געווע-זענע) מענער פֿון פֿרויען קרובֿות און מחותּנתטעס.[46] אויף דעם יסוד פֿירט ענן אַרויס די ווײַטערדיקע פֿאַרבאָטענע חתונות (עריות):

די פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער שטיפֿמוטער; די פֿרוי פֿון שטיפֿפֿאָטער; די פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער פֿרוי פֿון שטיפֿפֿאָטער; די טאָכטער און שוועסטער פֿון דער שטיפֿמוטער, וועלכע האָט געהאַט אַ קינד מיט דעם פֿאָטער, און די טאָכ-טער און שוועסטער פֿון דעם שטיפֿפֿאָטער, אויב די מוטער האָט מיט אים געהאַט אַ קינד; די שנור און שוועגערין פֿון דער שטיפֿמוטער און די שוועגע-רין פֿון שטיפֿפֿאָטער (מיט דער פֿריערדיקער באַוואָרעניש); די פֿרוי פֿון מאַן

---

44 פֿגל' בבֿלי שבת, דף י"ג, ע"ב; י"ז, ע"ב.

45 פֿגל' „השריד והפּליט", ז' 3, און אויך שעכטער, דצ"וו.

46 דצ"וו ז' 94 (ציטאַטן פֿון עננען געברענגט בײַ ישוע בן יהודה).

פֿון דער שוועסטער פֿון פֿאָטער און די פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער שוועסטער פֿון דער מוטער; די פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער שנור; די פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער פֿרוי פֿון ברודער און די פֿרוי פֿון דעם מאַן פֿון דער שוועסטער; די פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער פֿרוי פֿון מאַן פֿון דער שוועסטער; די שוועסטערס-טאָכטער פֿון דער פֿרוי (וועלכע איז נישט געגט) אאז"וו.[47] פֿאַרשטייט זיך, אַז ענן זעט פֿאָרויס אַנאַלאָגע איסורים פֿאַר פֿרויען חתונה צו האָבן מיט מענער אין די אַלע מדרגות פֿון קרובֿהשאַפֿט און מהותנעשאַפֿט, ווי למשל: דער מאַן פֿון דער פֿרוי פֿון שטיפֿפֿאָטער, דער איידעם און דער שוואָגער פֿון דעם שטיפֿפֿאָטער און פֿון דער שטיפֿמוטער אאז"וו.

אין דעם דאָזיקן צוזאַמענהאַנג דאַרף אויך דערמאָנט ווערן די ענדערונג פֿון דין יבום, וועלכע עס האָט אַדורכגעפֿירט ענן: נישט דערלאָזנדיק קיין אויסנאַם פֿון דעם איסור חתונה צו האָבן מיט דעם ברודערס פֿרוי, דערקלערט ענן דעם יבום, שטיצנדיק זיך אויף דער מגלה רות, ווי אַ מצווה חתונה צו האָבן מיט דער פֿרוי פֿון אַ קרוב, וועלכער איז געשטאָרבן אָן קינדער. דאָס וואָרט „אחים", וואָס ווערט געברענגט אין דער תורה בײַ דער מצווה פֿון יבום,[48] טײַטשט ענן אויס אין דער באַדײַטונג „קרובֿים", „נאָענטע".

די נײַכקומער ענגס האָבן, ווי באַקאַנט, נאָך וויַיטער אַנטוויקלט די סיסטעם פֿון ערויות (פֿאַרבאָטענע חתונה-פֿאַרבינדונגען), אַרומנעמענדיק מיט דעם איסור אַפֿילו די קרובֿים פֿון די ווייַטע מחותנים. די דאָזיקע סיסטעם, דער אַ"ג „ריכוב" (דאָס צוזאַמענזעצן), האָט זיך געשטיצט פֿאַרמעל אויף דעם פּסוק פֿון דער תורה, אַז דער מאַן און פֿרוי זײַנען איין לײַב.[49] ערשט אין 11טן י"ה איז אונטערגענומען געוואָרן אַ קאַמף קעגן דער דאָזיקער סיסטעם, וואָס האָט ביז גאָר פֿאַרשוווערט די קאַראַיִמער דאָס חתונה האָבן, מצד יוסף בן אברהם הרואה און זײַן תלמיד ישוע בן יהודה.

אַ פֿאַרשפֿרונג און אַ קאַמפּליצירונג פֿון צערעמאָניאַל זײַנען אויך אַדורכגעגאַנגען בײַ ענגען די דינים פֿון מילה (דאָס באַנוצן צוליב דעם צוועק אויסשליסלעך אַ שער, איבערריקנס אָפּגעשאַפֿט דורך ענגס נאָכקומער, דאָס באַנוצן צוויי שטיק לײַוונט, אַ גרעסערס און אַ קלענערס, דאָס באַשיטן די מילה מיט זאַלץ, דאָס באַשמירן מיט נוסאיל אאז"וו), ווי אויך די דינים פֿון שחטן בהמות: ענן פֿאָדערט אַדורכצושנײַדן בײַ דער שחיטה פֿון אַ בהמה פֿיר

---

47 מיר האָבן דאָ אַרויסגעלאָזט סײַ די ערויות, וועלכע זײַנען אָנערקענט אויך בײַ רבנישע יידן (למשל אַ שטיפֿזון, אַ שטיפֿטאָכטער אאז"וו), סײַ יענע פֿאַלן פֿון ערויות, וועלכע האָבן גאָר זעלטן אַ פּראַקטישע באַדײַטונג אויבער דעם חילוק אין עלטער, ווי למשל איסור פֿון חתונה מיט דער טאָכטער פֿון איידעם אאז"וו.

48 „כי ישבו אחים יחדו", דברים, כ"ה, 5, 6.

49 „והיו לבשר אחד", בראשית, ב', 24.

אָדערן און נישט בלויז דעם קנה מיט דעם וושט, ווי די רבנים.[50] דעם סאַקראַלן כאַראַקטער, וואָס ענן האָט צוגעגעבן די דאָזיקע צערעמאָניעס, וועלן מיר באַהאַנדלען ווייַטער, אין שייַכות מיט די נאַציאָנאַלע טענדענצן פֿון עננס שיטה. דאָרט וועלן מיר זיך אויך אָפּשטעלן אויף עננס דינים פֿון שבת, ווייַל די חומרות פֿון שבת זייַנען ענג פֿאַרבונדן מיט דעם כאַראַקטער פֿון נאַציאָנאַלער אבֿלות, וואָס דער דאָזיקער אָפּרוטאָג האָט אָנגענומען בייַ די קאַראַיִמער.

פֿון דער שטרעבונג אייַנצושטעלן נאָרמען פֿון אַ „הייליקן" לעבן זייַנען געדרונגען, אַחוץ די אויסגערעכנטע אַסקעטישע איסורים און חומרות, אויך עננס דינים וועגן ריינקייט פֿון גוף.

וואָס איז שייַך די דינים פֿון ריטועלער טומאה, וואָס דער תּלמוד, ווי באַוווּסט, האָט זיי מבֿטל געמאַכט אין גלות, האָט ענן אָנערקענט די דאָזיקע הנחה נאָר פֿאַר טומאת המת און טומאת הזבֿ (עננס נאָכקומער האָבן אַפֿילו פֿון די דאָזיקע אויסנאַמען נישט געהאַלטן). אַקעגן האַלט ענן פֿאַר גילטיק די דינים פון טומאה אין אַלע איבעריקע פֿאַלן, ווי למשל בייַם אָנרירן אַ נבֿלה,[51] אַ שרץ אאַז"וו. כאַראַקטעריסטיש איז דערבייַ, אַז דאָס געבאָט פֿון דער תּורה צו וואַשן די קליידער נאָך דעם טערמין פֿון דער טומאה האַלט ענן פֿאַר אַ מצווה, וועלכע דאַרף אויסגעפֿירט ווערן אייגנהענטיק דורך דער טמא-געוועזענער פּערזאָן.[52]

אַחוץ די דינים פֿון ריטועלער טהרה, באַשטימט ענן אַ גאַנצע ריי געבאָטן וועגן ריינקייט און טאָגטעגלעכן לעבן, וועלכע דערמאָנען בדרך כּלל די מנהגים פֿון ריינקייט בייַ די אסיים.[53] מיר פֿאַרשפּאָרן דאָ ווידער צו דערמאָנען דאָס געבאָט פֿון וואַשן הענט און פֿיס פֿאַרן אַרייַנגיין אין שול. וואָס איז אָן אַ ספֿק אַ פּועל-יוצא דערפֿון, וואָס ענן גלייַכט די שול צום אַמאָליקן בית-המקדש. די אַנדערע געבאָטן פֿון ריינקייט זייַנען אַזעלכע:

די נאַטירלעכע באַדערפֿענישן דאַרף מען אָפּטון אין אַן אָרט, וואָס איז ווייַט פֿון דער היים, אין אַ גרוב, וועלכע דאַרף ספּעציעל צו דעם דאָזיקן צוועק אויסגעגראָבן ווערן, דערנאָך דאַרף מען די גרוב צודעקן מיט הרודעס ערד.[54] פּונקט אַזוי דאַרף מען פֿאַרגראַבן און פֿאַרשיטן דאָס בלוט פֿון דער מענסטרואַציע, די לאַכעס, וועלכע זייַנען דערמיט באַדעקט אאַז"וו. נאָכן

---

50 אויך אין תּלמוד ווערט דערמאָנט די שטעלונג פֿון אַ מיעוט, וועלכער האָט געהאַלטן, אַז בייַ דער שחיטה מוזן אַדורכגעשניטן ווערן אויך די אָדערן, „ורידין". פֿגל' בבֿלי חולין, דף כ"ד, ע"א; ציטירט אויך אין הרבֿים Очерки, Восход 1897, V. 120.

51 די אומריינקייט בייַם אָנרירן אַ נבֿלה באַגרענעצט ענן בלויז צום פֿאַל, ווען די נבֿלה איז גאַנץ, נישט באַשעדיקט.

52 פֿגל' „השריד והפּליט", ז' 43.

53 יוסף בן מתּתיהו, דצ"וו.

54 פֿגל' דבֿרים כ", 13, 14: דעם דאָזיקן דין האָבן שטרענג אָפּגעהיט די אסיים.

אָפּטון די נאַטירלעכע באַדערפֿעניש דאַרף מען וואַשן די הענט, די פֿיס און די פֿאַראומרייניקטע קערפּערטיילן.

בפּרטיות באַשטימט אויך ענן דעם אופֿן פֿון וואַשן דעם קערפּער דורך מאַן און ווײַב פֿאַר דעם געשלעכטלעכן פֿאַרקער און נאָך אים.[55]

מיר קענען דאָ נישט אויסמײַדן צו ברענגען עננס באַגרינדונג פֿון די דאָזיקע דינים וועגן ריינקייט, וועלכע איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר זײַן עיקר-געדאַנק וועגן אַ הייליקן, באַפֿרײַטן ירושלים. ענן פֿאַררופֿט זיך בײַ די דאָזיקע דינים נישט בלויז אויף די שײַכותדיקע געבאָטן פֿון חומש, נאָר אויך אויף דעם בילד פֿון צוקונפֿטיקן ירושלים און פֿון באַנײַטן בית-המקדש, וואָס עס מאָלט אויס דער נבֿיא יחזקאל,[56] און אויף די נבֿיאות פֿון ישעיהו, ווו ער זאָגט אָן, אַז עס ווערן אויסגעראַמט ווערן די פֿאַרברעכנס און עוולות פֿון ירושלים אין דער ווײַטערדיקער מעטאַפֿער: „אַז גאָט וועט אָפּוואַשן די צואה פֿון די בנות ציון און דאָס בלוט פֿון ירושלים וועט ער פֿון איר אַראָפּשווענקען אין גײַסט פֿון גערעכטיקייט און אין גײַסט פֿון אויסרוימען"...[57] אָן אַ ספֿק איז בכן געווען די איבערצײַגונג פֿון עננען און פֿון זײַנע אָנהענגער, אַז די ריינקייט אין טאָגטעגלעכן לעבן סימבאָליזירט ריינקייט פֿון זינד, און איז דערמיט אַ באַדינג פֿאַר דער רעאַליזירונג פֿון דער בענקשאַפֿט נאָך ירושלים.

בפֿירוש זאָגן עדות וועגן די נאַציאָנאַלע אויסלייזונגס-טענדענצן פֿון עננס שיטה אַ גאַנצע ריי דינים, ווו עס ווערט אונטערגעשטראָכן דער זכר פֿון ירושלים און פֿון בית-המקדש.

די שול דאַרף קודם כל לויט איר נאָמען „חצר"[58] דערמאָנען דעם בית-המקדש (חצר—דער הויף פֿון בית-המקדש). פֿאַרן אַרײַנגיין אין שול איז יעדער מחויבֿ זיך צו וואַשן די הענט און פֿיס, פּונקט ווי אַמאָל די כהנים פֿאַרן אַרײַנקומען אין בית-המקדש. די תפֿילה פֿאַרגלײַכט ענן צום קטורת,[59] וואָס מען פֿלעגט דעמפּן אין בית-המקדש. אויך דאָס באַגרענעצן די תפֿילה אויס-שליסלעך מיט פֿראַגמענטן פֿון תהלים[60] שטיצט זיך מן הסתם אויף די טראַדי-ציעס פֿון בית-המקדש. להיפּך צו די רבנישע ייִדן, וועלכע לייענען די תורה

---

55 פֿגל' „השריד והפּליט", ז' 26.

56 דער מהלך צווישן דצם אָפּטריט און דעם וווינאָרט באַשטימט ענן לויט דעם שטח פֿון פּלאַץ („מגרש"), וועלכער דאַרף אַרומרינגלען דאָס צוקונפֿטיקע ירושלים אין דעם בילד פֿון יחזקאל (יחזקאל מ"ח, 17, 16); זע „השריד והפּליט", ז' 28, 29.

57 ישעיהו, ד', 4 („אם רחץ אדני את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה ברוח משפט וברוח בער"), ציטירט אין „השריד והפּליט", ז' 26.

58 „השריד והפּליט", ז' 35; וועגן דעם, אַז ענן האָט אָנגערופֿן די שול חצר, דערמאָנט אויך קירקסאַני (דאָרט, ז' 129).

59 דאָרט, ז' 36.

60 דצ"וו, ז' 203 (הערה פֿון הרכבֿי).

אום דער וואָכן בלויז צוויי מאָל אין דער וואָך, איז ענן מחייב צו לייענען די תורה אין שול יעדן טאָג.[61] אין די וואָכנטעג דאַרף אין משך פון אַ גאַנץ יאָר אין אַ שום ענדערונג געלייענט ווערן די פרשה פון דעם קרבן תמיד פון פרי-מאָרגן און פאַרנאַכט (במדבר כ"ח, 1—8),[62] נישט ווי ביי די רבניטן, וועלכע לייענען (מאָנטאָג און דאָנערשטאָג) דעם אָנהייב פון דער פרשה פון דער וואָך. די דאָזיקע דינים באַווייזן באַשיימפערלעך, אַז דאָס לייענען די תורה האָט אין ענגס סיסטעם געזאָלט פאַרטרעטן דאָס מקריב זיין דעם קרבן תמיד אין בית-המקדש. לאָמיר נאָך דערמאָנען, אַז ענן פאָדערט פון דעם דרשן, וועלכער דרשנט פאַרן קהל, ער זאָל אויסטאָן די שיך פאַרן ארײַנגיין אין דער שול,[63] פאַררופּנדיק זיך דערביי אויף דער דערציילונג פון דער תורה וועגן דעם, אַז גאָט האָט געהייסן משהן אויסטון די שיך אויף דעם הייליקן אָרט,[64] וועט ענגס טענדענץ ענלעך צו מאַכן די שול צום פאַרלוירענעם בית-המקדש פאַר אונדז ווערן פולקום קלאָר.

א רעזולטאַט פון ענגס שטרעבונג צו קולטיווירן די זכרונות פון בית-המקדש איז אויך דער כאַראַקטער פון קרבן, וועלכן עס באַקומען ביי אים די צערעמאָניעס פון מילה און פון שחיטה.

אויפן יסוד פון א בפירושן פאַרגלײַך פון דעם ברית-מילה מיטן קרבן[65] באַשטימט ענן, אַחוץ די שוין דערמאָנטע דינים,[66] נאָך ווײַטערדיקע, וועלכע זײַנען נוהג ביים מל זײַן:

דאָס אָרט פון דער מילה דאַרף באַשמירט ווערן מיט נוסאיל און באַשיט ווערן מיט זאַלץ, פונקט ווי דער אַמאָליקער קרבן מנחה האָט געמוזט אויסגעמישט ווערן מיט איל און זאַלץ. מיט דעם בלוט פון דער מילה דאַרף מען באַשמירן די פיס פון דעם געמלטן,[67] אַנאַלאָג דערצו, וואָס די בני ישראל, וועלכע זײַנען אַרויסגענגען פון מצרים, האָבן געדאַרפט באַשמירן די מזוזה מיט דעם בלוט פון קרבן פסח. ביים מל זײַן א דערוואַקסענעם דאַרף ער זיך צוגרייטן אין משך פון דריי טעג דורך וואַשן דעם קערפער, אויסוואַשן די בגדים און אַרומשניידן די האָר און די נעגל. די דאָזיקע דינים דרינגט ענן

---

61 דאָרט, ז' 38.

62 דאָרט, די ציטירטע זאַצ.

63 דצ"ו, ז' 22, 23.

64 שמות, ג' 5.

65 פגל' „השריד והפליט", ז' 75 און ווײַטער, ווי אויך ז' 88.

66 ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, באַשטימט ענן, אַז דאָס מל זײַן דאַרף פאָרקומען מיט א שער און אַז עס דאַרפן דערביי באַנוצט ווערן צוויי שטיקלעך לימונט.

67 פגל' „השריד והפליט", ז' 87; אָחוץ דער אַנאַלאָגיע צום קרבן-פסח איז זיך ענן סומך אויף דער דערציילונג פון דער תורה וועגן דעם, ווי אַזוי משהס ווײַב, צפורה, האָט מל געווען איר זון: זי האָט נאָך דעם מל זײַן „אַנגעריבן מיטן בלוט זײַנע פיס" (שמות, ד', 25).

אַרויס סײַ דערפֿון, וואָס די בני ישראל האָבן זיך געדאַרפֿט צוגרייטן דרײַ טעג צו דער קבלת-התורה אויף דעם באַרג סיני, סײַ פֿון אַ פֿאַרגלײַך מיט אַ קרבן, וועלכער האָט לויט זײַן מיינונג[68] אויך געפֿאַדערט אַ צוגרייטונג פֿון דרײַ טעג פֿאַרן מקריבֿ זײַן אויפֿן מזבח. מן הסתם שטיצט זיך ענן אויף דעם דאָזיקן דין וועגן צוגרייטונג אויך אין דער באַשטימונג, וועלכע ער דרשנט חוץ דעם אויך אַרויס פֿון שײַכותדיקע פּסוקים, אַז דערוואַקסענע מעג מען מל זײַן נאָר אין 11טן טאָג פֿון חודש: צו די אַכט טעג, וועלכע מען דאַרף וואַרטן מיטן מל זײַן פֿון נײַגעבוירענע קינדער, קומען נאָך צו דרײַ טעג פֿון צוגרייטונג.[69]

וואָס שייך די דינים פֿון שחטן בהמות און עופֿות, ווײַזט זיך אַרויס די אַנאַלאָגיע צו די קרבנות, וועלכע מען האָט מקריבֿ געווען אין בית-המקדש, אין דעם דין פֿון ענגען, אַז די עופֿות דאַרפֿן געשחטן ווערן אויף דעם זעלביקן אופֿן, ווי די קרבנות פֿון טויבן,[70] און קודם כל אין דער פּאָדערונג, אַז דער שוחט מוז קענען די עיקרים פֿון דער אמונה.[71] מן הסתם איז ענגס פֿוונה געווען, אַז דער שוחט זאָל אין לומדות זיך קענען גלײַכן מיט דעם אַמאָליקן כוהן.[72]

וועגן די מאָטיוון פֿאַר דער ענדערונג פֿון קאַלענדאַר, וועלכע ענן האָט אַדורכגעפֿירט, וועט אונדז נאָך ווײַטער אויסקומען צו רעדן. איינער פֿון די כּללים פֿון דעם דאָזיקן קאַלענדאַר האָט אָן אַ ספֿק געהאַט אַ ציל צו פֿאַרבינדן דאָס פֿײַערן ימים-טובֿים מיט דעם זכר פֿון ארץ-ישראל, דהײַנו די באַשטימונג, אַז די עיבור-יאָרן דאַרפֿן באַרעכנט ווערן לויט דעם טערמין פֿון ציײַטיק-ווערן פֿון געוועטן אין ארץ-ישראל: דאָס קאַלענדאַרישע יאָר הייבט זיך אָן, פונקט ווי אין דער תורה, פֿון ניסן, דעם „חודש האביבֿ". אויב אין ארץ-ישראל האָט נאָך דעם 12טן חודש דער געוועטן נאָך אַלץ זיך נישט געשיט פֿון די זאַנגען, האָט דאָס יאָר געדאַרפֿט דערקלערט ווערן פֿאַר אַן עיבור-יאָר. דער אַראַבישער שרייבער אל-בירוני דערמאָנט אַפֿילו צוויי לענדער פֿון דער אָריענטאַציע פֿאַרן קאַלענדאַר, סיריע און איראַק,[73] אָבער די שפּעטערע קאַראַיִמישע שרײַבערס רעדן דערבײַ בלויז וועגן ארץ-ישראל. כאַראַקטעריסטיש איז די באַגרינדונג

---

68 ענן שטיצט זיך דערבײַ אויף דער דערציילונג פֿון דער תורה, אַז אַבֿרהם האָט מקריבֿ געווען אַ שעפּס אויפֿן דריטן טאָג נאָך דעם, ווי ער איז געגאַנגען מיט יצחק צו דער עקדה.

69 פֿגל׳ „השריד והפליט", ז׳ 77, 81.

70 דאָרט, ז׳ 137, 144, 164.

71 פֿגל׳ הרבֿי „Восход" 1897, V, p. 120. הרבֿי האָלט, אַז דער דאָזיקער דין האָט אַ שײַכות צו ענגס גלויבן אין גילגול-נשמות.

72 אויף דעם סאַקראַלן כאַראַקטער פֿון די צערעמאָניעס פֿון מילה און שחיטה, וועלכע עס באַשטימט ענן, מאַכט ריכטיק אויפֿמערקזאַם דובנאָוו, וועלכער דערמאָנט אויך די אַנאַלאָגיע צוחישן תּפֿילה און קטורת. דובנאָוו גיט אויך איבער וועגן ענגס דין, אַז דער שוחט איז מחויבֿ צו זאָגן ווידוי פֿאַר דער שחיטה! („Weltgeschichte des jüdischen Volkes", B. III, p. 461).

73 פֿגל׳ הרבֿי „Восход" 1897, I, p. 92. Очерки,

פון דער דאזיקער אריענטאציע אין קאלענדאר, וואס עס גיט דער באריכטער קאראימער יהודה הדסי (12טער י"ה). ער מיינט, אז דורך איר ווערט צוגעאיילט דאס אומקערן זיך קיין ארץ-ישראל. די נויטוועגדיקייט צו באשטימען דאס ציבור-יאר, און דערמיט די ימים-טובים, לויט דעם ארץ-ישראלדיקן פרילינג מאטיווירט ער אויף אזא אופן:

„באמת, אויב מיר וועלן נישט מדקדק זיין, וועלן אונדזערע יארן זיך ענדערן, אזוי ווי עס ענדערן זיך די יארן פון די ישמעאלים און אונדזערע ימים-טובים וועלן אויספאלן אמאל אום ווינטער און אמאל אום זומער, אומאפהענגיק פון דער צייט פון פרילינג אין דיין לאנד. דעמאלט וועלן מיר געשטרויכלט ווערן אין אונדזערע הייליקע טעג. דערפאר איז ראוי מדקדק צו זיין אין דעם פרילינג פון אונדזער לאנד. אפשר וועלן מיר פארשטיין און מתקן זיין עפעס אין אונדזער גלות".[74]

פרי דער זכר פון ירושלים זאל נישט אפגעטאן ווערן אויך אין טאג-טעגלעכן לעבן, האט ענן געהעריק געענדערט דעם טעקסט פון די ברכות, וועלכע מען דארף מאכן פארן מקיים זיין די מצוות און אפילו פארן עסן און טרינקען.[75] אויף יעדן עסן און אפילו אויף א טרונק וואסער דארף מען זאגן דעם פסוק פון תהלים: „ברוך יהוה מציון שוכן ירושלים הללויה".[76] מיט דעם זעלביקן פסוק הייבט זיך אן די ברכה, וועלכע ענן הייסט מאכן נאך עסן. פאר דעם לייענען די תורה (עליה) און נאך דעם לייענען, דארף מען מאכן א ברכה, וועלכע הייבט זיך אן מיט דעם פסוק פון תהלים: „יהוה בציון גדול ורם הוא על כל העמים".[77] די זעלביקע ברכה הייסט ענן אויך זאגן פאר מקיים זיין יעדער מצווה. אין פארגלייך מיט דער טראדיציאנעלער ברכה פון די רבנישע יזדן „ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם..." איז דער דאזיקער טעקסט פון די ברכות, וואס ענן האט אינגעשטעלט, גאר סימפטאמאטיש און ווארפט א שיין אויך אויף ענגס פוונות, וועלכע האבן אים באווויגן ענלעך צו מאכן די שול און די רעליגיעזע מנהגים צום בית-המקדש און צו די קרבנות. די זעלביקע פוונה אויפצופרישן דעם זכר פון ארץ-ישראל האט אויך אן א ספק דיקטירט דעם קארעימישן דין, אז סיי אין דער תפילה דארף מען זיך וועגדן אין דער זייט פון ירושלים,[78] סיי די שול דארף געבויט ווערן מיט די פענצטער געקערט אין דער דאזיקער זייט (און נישט קיין מזרח, ווי ביי די רבנישע יזדן). מן הסתם שטאמט אויך די דאזיקע טראדיציע נאך פון ענגס צייטן.

---

74 פגל' יהודה הדסי, „אשכל הכופר", אלף בית קפט—ק"ץ, דף ע"ו ע"ב.

75 „השריד והפליט", ז' 18—20.

76 תהלים קל"ה, 21.

77 תהלים צ"ט, 2.

78 פגל' „חילוק הקראים והרבנים" (13טער י"ה), ציטירט בייַ פינסקר „ליקוטי קדמוניות", נספחים, ז' 105.

נאָך בולטער, ווי אין די אַלע דינים, קומט צום אויסדרוק דער נאַצי-אָנאַלער אויסלייזונגס-כאַראַקטער פֿון דער קאַראַיִמישער באַוועגונג אין די תּעניתים, וועלכע ענן האָט מתקן געווען אין שייַכות מיט דעם נאַציאָנאַלן טרויער, און אין די דינים פֿון שבת.

אַחוץ די טראַדיציאָנעלע תּעניתים צום זכר פֿון נאַציאָנאַלן טרויער, האָט ענן גוזר געווען אַ ריי נייַע תּעניתים, וועלכע האָבן אַלע אַ ציל צו פֿערשטאַרקן דעם טרוי-ער אויף די נאַציאָנאַלע אומגליקן. דער שווערסטער איז דער שוין דערמאָנטער תּענית פֿון 70 טעג, פֿון 13טן ניסן ביז צום 23סטן סיון, וועלכן ענן האָט מתקן געווען צום זכר פֿון דער פֿאַרטיליקונג, וואָס האָט אים נגזר געוואָרן אויף ייִדן לויט דער (אַגבֿ, לעגענדאַרער) מגלת אסתּר: דעם 13טן פֿון ערשטן חודש האָט המן אַרויסגעשיקט די בריוו וועגן פֿאַרטיליקן די ייִדן און דעם 23סטן פֿון דריטן חודש האָט מרדכי געפּועלט אָפּצורופֿן די גזירה. צום זכר פֿון דער דאָזיקער הצלה הייסט ענן פֿאַסטן ביידע טעג פּורים, ד"ה דעם 14טן און דעם 15טן טאָג אין אדר. דעם תּענית פֿון 7טן טאָג אין חודש, וואָס ענן האָט אייַנ-געפֿירט, באַגרינדעט ער אויפֿן יסוד פֿון די דינים וועגן דעם צוקונפֿטיקן בית-המקדש, וואָס ווערן געברענגט בייַ יחזקאל: אַזוי ווי יחזקאל זעט פֿאָרויס אַ „רייניקונג" פֿון בית-המקדש דעם 7טן פֿון יעדן חודש (וכפּרתם את הבית),[79] טייַטשט ענן אויס, אַז דאָס מיינט מען אַ מין יום-כּיפּור, וואָס פֿאַלט אויס יעדן חודש, אַ תּענית, וועלכער האָט דעם ציל דאָס מכפּר זייַן אויף די זינד.[80]

וואָס שייך די אַלטע תּעניתים מיט אַ כאַראַקטער פֿון נאַציאָנאַלער אַבֿלות, האָט ענן געענדערט זייערע דאַטעס, אין הסכּם מיט די דאַטעס פֿון די נאַצי-אָנאַלע קאַטאַסטראָפֿעס, וואָס זייַנען אָנגעגעבן אין תּנך.[81] ווידער קומט דאָ צום אויסדרוק עננס נטיה צו מערן תּעניתים: אַחוץ דעם 7טן אָבֿ (אָנשטאָט תּשעה-באבֿ), האָט ער אויך געהייסן פֿאַסטן דעם 10טן אָבֿ. דאָ האָט ענן זיך סומך געווען אויף אַ רבנישער טראַדיציע, וואָס לויט איר איז דער גרעסטער טייל פֿון בית-המקדש פֿאַרברענט געוואָרן ערשט אין דעם טאָג.[82]

לויט די טראַדיציעס פֿון די „אבֿלי-ציון" אַסרט ענן צו געניסן פֿלייש (פֿון בהמות) און ווייַן אין גלות, ד"ה מחוץ ארץ-ישראל און איידער דאָס בית-המקדש וועט ווידער אויפֿגעבויט ווערן. מיט דעם דאָזיקן איסור נעמט ענן אויך

---

79 יחזקאל מ"ה, 20.

80 דעם תּענית פֿון 70 טעג געפֿינען מיר דערמאָנט אויך אין די פֿראַגמענטן פֿון „ספֿר המצוות", וועלכע האָבן זיך אויפֿגעהיט („השריד והפּליט", ז' 40); וועגן אַלע אַנדערע תּעניתים, וואָס ענן האָט מתקן געווען, דער־צייַלט דער ערשטער קירקסאַני (דצ"וו, ז' 130) און זייער באַגרינדונג ברענגען לוי הלוי (דאָרט, ז' 133), יהודה הדסי (דאָרט, ז' 149) א"א.

81 וועגן די מאָטיוון פֿון דער דאָזיקער ענדערונג פֿון די דאַטעס פֿון תּעניתים, זע ווייַטער.

82 פֿגל' תּענית, דף כ"ט, ע"א; ציטירט אויך אין דער דערמאָנטער אָפּהאַנדלונג פֿון הרכּבֿי אין „וואָסכאָד" (1897).

ארום אַלע משקאות „וועלכע זיינען משכר". א פֿאַרמעלן סמך פֿאַר דעם דאָזיקן איסור געפֿינט ענן, לויט זיין שטייגער, דורך דרשנען די תורה: אין דעם ספֿר דבֿרים רעדט זיך וועגן עסן אין ירושלים די פֿראָדוקטן, וואָס זיינען געקויפֿט פֿאַרן געלט פֿון פֿאַרקויפֿטן מעשר: „און דו וועסט עסן דאָרט" („ואכלת שם"),[83] דערפֿון דרינגט ענן אַרויס, אַז נאָר „דאָרט" מעג מען עסן און טרינקען די אויסגערעכנטע פּראָדוקטן, ווי פֿלייש פֿון רינדער און שאָף און ווין, אָבער „ניט דאָרט" (מחוץ ארץ-שראל און נאָך דעם חורבן)—נישט![84] דער אייגנט-לעכער מאַטיוו פֿון דעם דאָזיקן אַסקעטישן איסור איז אָבער ביי ענענן, פֿונקט ווי ביי די אבֿלי-ציון, די אַבֿלות נאָך דעם פֿאַרלוירענעם פֿאָטערלאַנד און די האָפֿענונג איבערצובעטן גאָט דורך אָפּזאָגן זיך פֿון תענוגים. איבער דעם זעלביקן טעם אַסרט די רבנישע טראַדיציע נאָך ביז היינט צו עסן פֿלייש אין „די ניין טעג" (פֿון ראש-חודש אב ביז תשעה-באב) און די פֿרומערע יידן זאָגן זיך אָפּ פֿון פֿלייש אַפֿילו אין משך פֿון „די דרײַ וואָכן" (פֿון שבֿעה-עשר בתמוז, ביז תשעה-באב). דער פּאַקט, וואָס ענן און אַ סך פֿון זיינע נאָכקומער האָבן דעם דאָזיקן איסור אויסגעשפּרייט אויף אַ גאַנץ יאָר,[85] כאַראַקטעריזירט בולט די ראָלע פֿון דער נאַציאָנאַלער אַבֿלות אין דער קאַראַימישער רעליגיע: פֿון דעם „זכר לחורבן", וואָס ווערט אָפּגעהיט אין באַשטימטע טעג פֿון יאָר, איז געווארן אַ שווערער טרויער, וועלכער האָט אַרומגעהילט דאָס גאַנצע טאָגטעגלעכע לעבן!

די תּעניתים און די האַרבע אַסקעזע אויפֿן געביט פֿון עסן, וועלכע ענן האָט מתקן געווען אין שיכות מיט דער נאַציאָנאַלער אַבֿלות, גיבן אונדז אויך אַ שליסל צום פֿאַרשטיין זיינע דינים וועגן שבת, וועלכע שטעלן פֿאָר ביז צום היינטיקן טאָג אפֿשר דאָס צום מערסטן כאַראַקטעריסטישע געביט, וואָס שיידט אָפּ די קאַראַימער פֿון די רבנישע יידן.

---

83 דבֿרים, י"ד, 26.

84 „השריד והפליט", ז' 4; אין די פֿראַגמענטן פֿון „ספֿר המצות", וועלכע שעכטער האָט ארויסגעגעבן, ווערט דער דאָזיקער איסור אויף אן ענלעכן אופֿן ארויסגעדרונגען פֿון די ווערטער פֿון דער תורה „ואכלת בשעריך" (דבֿרים י"ב, 21) S. Schechter, Documents of Jewish Sectarie, II., p. 23.

85 די רבנישע יידן ווי אַ כלל—אָחוץ די אבֿלי-ציון—האָבן קיין מאָל נישט געהאַלטן פֿון דעם איסור צו עסן פֿלייש אין גלות. די מיטטיילונג פֿון דעם קאַראַימישן שרײַבער פֿון 11טן י"ה ישועה בן יהודה וועגן סעדיה גאון, אַז ער זאָל האָבן געהאַלטן פֿון דעם דאָזיקן איסור (פֿגל' „השריד והפליט", ז' 138, וי אויך פּינסקר, „ליקוטי קדמוניות", ז' 74) איז באַזירט אויף אַ טעות, ווי עס באָהויפּט פּאָזנאַנסקי (פֿגל' „The Karaite Literary Opponents of Saadiah Gaon" ז' 66, אין זיין אָפּהאַנדלונג אין דער „Monatsschrift für Geschichte u. Wiss. d. Jud." (XXXIX, p. 443).

שבת, דער טאָג פֿון אָפֿרו נאָך אַ גאַנצער וואָך אַרבעט און יאָגעניש נאָך פּרנסה, איז אין דער יידישער רעליגיע פֿון גאָר אַלטע צייטן געווען אַ סימבאָל פֿאַר דער אויסלייזונג פֿון עול פֿון גלות, אַ שטראַל פֿון האָפֿענונג, וועלכער האָט באַלויכטן די פֿינצטערניש פֿון דעם וואָגלעריש לעבן. די לעגענדעס פֿון תּלמוד און מדרש פֿאַרהערלעכן דעם שבת דורך פֿאַנטאַסטישע באַשרייבונגען פֿון רו פֿון דער גאַנצער נאַטור אין דעם דאָזיקן טאָג (די לעגענדע וועגן דעם טייַך סמבטיון, וועלכער וואַרפֿט שטיינער אַ גאַנצע וואָך און רוט אין שבת),[86] דורך שילדערן דעם גרויסן שכר, וועלכער איז אָנגעגרייט אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט פֿאַר די וואָס פֿייערן אים כדבעי,[87] און ועל כולם דורך דעם צוזאָג פֿון דער גאולה דעם פֿאָלק פֿאַר אָפֿהיטן די מצוות פֿון שבת.[88]

די פֿאַרבינדונג פֿון שבת מיט דער אידעע פֿון אויסלייזונג פֿון גלות און פֿון צוריקקער קיין ארץ-ישראל האָט לכתחילה אַרויסגעבראַכט צוויי סותרדיקע געפֿילן: דאָס געפֿיל פֿון פֿרייד איבער דעם געדאַנק פֿון דער גאולה און דאָס געפֿיל פֿון טרויער בײַם דערמאָנען זיך די פֿאַרלוירענע הייַם. דערפֿון זײַנען אויך געדרונגען צוויי פֿאַרשיידענע ריכטונגען פֿון פֿייערן שבת: פֿון איין זײַט וויַ אַ טאָג פֿון פֿרייד, פֿון דער אַנדער זײַט וויַ אַ טאָג פֿון טרויער.

דעם ערשטן וועג, וועלכער איז אַגב געווען אין הספּם מיט דער פֿאָלקס-טראַדיציע און מיט דעם נאַטירלעכן דראַנג צו פֿרייד און צו פֿאַרגעסן די דאָגות פֿון אַ גאַנצער וואָך, האָט אויסגעקליבן דער תּלמוד. פֿאַרוואָס זיך אויף אַ פּסוק אין ישעיה, וווּ שבת ווערט אָנגערופֿן עונג,[89] הייסט דער תּלמוד פֿייערן שבת דורך גוטע מאָלצײַטן (שלש סעודות), געשמאַקע מאכלים, ווײַן אאז"וו. אין די שפּעטערדיקע רעליגיעזע פֿאָלקס-שטרעמונגען, וועלכע געפֿינען זייער אָפּשפּיגלונג אין דער קבלה-ליטעראַטור, באַקומט דאָס פֿייערן שבת ווי אַ טאָג פֿון שמחה אַ ברייטע פֿילאָסאָפֿישע באַגרינדונג. שבת איז על פּי קבלה דער טאָג, ווען עס איז זיך מתגבר אין דער גאַנצער וועלט די מדת-הרחמים איבער דער מדת-הדין, דער טאָג פֿון דער קריינונג פֿון גאָט, אַ ליטיקער איבערריס אין דעם גלות פֿון פֿאָלק ישראל און אין דעם גלות פֿון דער שכינה, וועלכע איז פֿאַרטריבן געוואָרן צווישן מיט יידן. אַ פּאָעטישן אויסדרוק פֿאַר די האָפֿענונגען אויף דער נאַציאָנאַלער אויסלייזונג, וועלכע די קבלה פֿאַרבינדט מיט דער „מלכּה שבת", שטעלט פֿאָר דאָס ליד „לכה דודי" פֿון דעם ארץ-ישראלדיקן מקובל שלמה אלקבץ (16טער י"ה), וואָס איז אַריין אין דעם סידור פֿון יידן אויף דער גאַנצער וועלט. די חסידישע פֿאָלקס-באַוועגונג, וואָס איז אויפֿגעקומען אין דעם 18טן י"ה און האָט זיך טאָרעטיש געשטיצט אויף דער

---

86 סנהדרין, דף ס"ה; מדרש רבה, בראשית י"א.

87 שבת, דף ק"י, ק"ח, ק"ט.

88 דאָרט, דף ק"ח, ק"ט.

89 ישעיה, נ"ח, 13, 14.

קבלה, איז דאָס פֿאַרערן שבת דורך הילכיקן געזאַנג און באַרוישנדיקע טענץ צוואָרן אַן אָנגענומענע טראַדיציע.

וועמ מען נעמט אין אַכט די נאַציאָנאַלע אויסלייזונגס-טענדענצן פֿון ענגס רעליגיע, וועלן לכתחילה פֿאַרשטענדלעך זיין עצם כוונה צו דערהייבן די באַדײַטונג פֿון שבת און צו פֿאַרשאַרפֿן די דינים פֿון רו אין דעם דאָזיקן טאָג. אויב דער תלמוד דערלאָזט, אַז געוויסע מצוות זײַנען דוחה שבת, מאַכט ענן נישט קיין שום אויסנאַם אין דעם דאָזיקן פרט. דערפֿאַר איז ענן מתקן, להיפך צו די רבנים, אַז דער ברית-מילה, וועלכער געפֿאַלט שבת (דעם אַכטן טאָג), דאַרף פֿאָרקומען ערשט בין-השמשות,[90] נאָך דעם זון-אונטערגאַנג;[91] דער קרבן פסח דאַרף געשחטן ווערן ערשט אין דער צווייטער נאַכט פֿון פּסח, אויב דער ערשטער טאָג געפֿאַלט שבת;[92] אויב דער ערשטער טאָג סוכות געפֿאַלט שבת, ווערט ער נדחה אויף זונטאָג, ווײַל די סוכה דאַרף לויט ענגס דין אויפֿגעשטעלט ווערן אין דער ערשטער נאַכט יום-טובֿ. אַפֿילו רפֿואות אַסרט ענן צו מאַכן אום שבת, להיפך צום כלל פֿון תלמוד, אַז „פּיקוח נפֿש דוחה שבת".[93] די דאָזיקע שטעלונג באַגרינדעט דער קאַראַימישער שרײַבער יהודה הדסי מיט דעם אָנווײַז, אַז שבת איז די עלטסטע פֿון אַלע מצוות.[94]

די חומרות אין אָפּהיטן שבת דערפֿירט ענן אַזוי ווײַט, אַז ער דערלויבט נישט צו עסן שבת ווַארעמע מאכלים, אַפֿילו ווען זיי זײַנען אָפּגעקאָכט געוואָרן פֿרײַטאָג און באַהאַלטן אין אויוון, להיפך צו דער אַלטער יידישער טראַדיציע פֿון טשאָלנט. כדי צו פֿאַרהיטן, אַז מען זאָל זיך נישט איילן מיט עגדיקן דעם שבת און אָפּקאָכן נאַכטמאָל, הייסט ענן אָנגרייטן פֿרײַטאָג מאכלים נישט בלויז אויף שבת, נאָר אויך אויף מוצאי-שבת.

די עיקר שינויים אין פֿײַערן שבת, וואָס ענן האָט מתקן געווען און וואָס זײַנען צום מיינסט כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם גײַסט פֿון דער קאַראַימישער רעליגיע, זײַנען די וויכטערדיקע: מען טאָר נישט אום שבת לאָזן לײַכטן קיין ליכט און לאָזן ברענען פֿײַער, נאָך מער, מען איז מחויב זיי אויסצולעשן, אויב מען האָט זיי צופֿעליק געלאָזט לײַכטן אָדער ברענען![95] שבת איז פֿאַרבאָטן דער געשלעכטלעכער פֿאַרקער.[96] מען טאָר נישט שבת אַרויסגיין פֿון דער

---

90 ענן האַלט, אז „בין הערבים" באַציכנט די צײַט נאָך דעם זעצן זיך פֿון דער זון, וועלכע טיילט זיך אויף צוויי העלפֿטן: איינע געהער קאַלענדאַריש צום פֿאַרגאַנגענעם טאָג, די צווייטע צום קומענדיקן טאָג. (פֿגל׳ הרפּבי, „Восход", II, p. 11—24 ,Очерки)

91 „השריד והפליט", ז׳ 76.

92 דאָרט, ז׳ 72.

93 דאָרט, ז׳ 148.

94 דאָרט.

95 דאָרט, ז׳ 69.

96 דאָרט, ז׳ 140 (לויט דעם באַריכט פֿון אַבֿרהם אבן עזרא).

היים, אחוץ צום דאוונען אין שול, אדער צוליב די נאטירלעכע באדערפענישן אזא"וו.[97]

מיר האבן שוין דערמאנט,[98] אז די באגרינדונג פון די דאזיקע איסורים אויפן יסוד פון דער תורה איז אזוי אויבנאויפיק, אז עס וואלט געווען אן אומזין צו מיינען, אז ענן איז געקומען צו דער איבערצייגונג וועגן זייער ריכטיקייט נאר דערפאר, וואס ער האט מיט התמדה געלייענט די תורה. עס איז בכן נישט קיין ספק, אז ענן, און די קאראימישע באווענונג בכלל, האבן אויסגעקליבן דעם צווייטן וועג פון פארבינדן שבת מיט דעם געדאנק וועגן גאולה, דעם וועג פון שווערער נאציאנאלער אבלות.

די זעלביקע טענדענץ פון נאציאנאלער אבלות, וועלכע ליגט אין יסוד פון דער קאראימישער באווענונג, האט גורם געווען דערצו, אז ענן האט פארוואנדלט דעם פריילעכסטן יידישן יום-טוב פורים אין א תענית. ענן האט אויך נישט געווען קיין שטערונג מתקן צו זיין א תענית פון 70 טעג פון 13טן ניסן צום 23סטן סיון, כאטש אין דער דאזיקער צייט געפאלט פסח און שבועות! מן הסתם שטאמט אויך פון ענענען דער קאראימישער תענית, וועלכער ווערט ביז היינט געהאלטן צו מארגנס נאך דעם אכטן טאג סופות, הכלל אין זעלביקן טערמין, ווי דער פרייליעכער שמחת-תורה ביי די רבנישע יידן.[99] אזוי ארום האט ענן, דער „אבל-ציון", כמעט אלע ימים-טובים פארוואנדלט אין תעניתים! עס איז דערביבער נישט קיין חידוש, וואס ענן האט אויך ארויפגעווארפן אויף שבת דעם שווארצן טרויער און געהייסן אים פארברענגען אין דער פינצטער!

אז מען דארף די ימים-טובים לויט מעגלעכקייט פייערן דורך תעניתים, ווייל זיי זיינען טעג פון נאציאנאלער אבלות, זאגט בפירוש אן אנאנימער קאראימישער שרייבער פון 10טן י"ה:

„און היינט זיינען אונדזערע ימים-טובים אבלות און געווין און נישט קיין שמחה; ווייל איז דעם, וועלכער פייערט די ימים-טובים מיט אייפער דורך תענית, תחנונדיקע תפילות און נאכטראכטן און נישט דורך צוגרייטן זיך מאכלים".[100]

א רבניטישער שרייבער פון דער זעלביקער צייט, וועלכער האט צו ערשט געלערנט ביי די קאראימער און דערנאך האט ער זיך אין זיי אנטטוישט,

---

97 דארט, ז' 139; פגל' אויך די ציטירטע אפהאנדלונג פון הרכבי: Anan, der Stifter... אזא"וו.

98 פגל' אויבן וועגן די מדות פון דרשנען די תורה ביי ענענען.

99 דער תענית היימט „צום מחרת שמיני עצרת" און וועלכער באגרינדעט אויף דעם פאסטאג, וועלכן נחמיה האט אינגעפארדענט (נחמיה ט'), כדי מתודה צו זיין אויף די זינד.

100 פגל' יעקב מאנן: „Edarly Karaite Bible Commentaries" (Second Series), פראגמענט J. (J. Q. R.—N. S., XV, p. 388)

וארפט זיי פאר אַ שווערן חטא, אז „זיי זיינען מחלל גאטס ימים-טובים, צו-
עלייגטע אום יום-טוב, פאַרזאָרגטע און פאַרדאגהטע".[101]

שפורן פון דעם כארַאקטער פון שבת, ווי אַ טאג פון נאציאָנאלער אבלות,
עפינען מיר נאָך אין דער קאראַימישער ליטעראטור פון 12טן י"ה. יהודה
הדסי דערלויבט צו פאסטן אום שבת צוליב נאציאָנאלער אבלות,[102] און נישט
עקוקט דערויף וואָס דער כלל קאראַימער האָט צו דער דאָזיקער צייט שוין
אנג מבטל געמאכט דעם איסור פון טרינקען ווײַן אין גלות, טרעט ער ארויס
שארף קעגן די, וואָס טרינקען ווײַן אום שבת.[103] דער זעלביקער הדסי אסרט
ויך צו זינגען זמירות אום שבת.[104]

אויב די שפעטערע קאראַימער האָבן אפילו די דאָזיקע איסורים פון הדסי
אפגעשאפט, אסימילירנדיק זיך אין דעם אופן פון פרײַערן שבת צו די מנהגים
פון די רבנישע יהדן, היטן זיי אבער נאָך אלע אפ די עיקרדיקע דינים פון
שבת, וועלכע עס האָט מתקן געווען ענן, און דערמיט זיינען זיי נאָך אלץ
א לעבעדיק עדות אויף דעם כארַאקטער פון נאציאָנאלער אבלות פון קאראַי-
מישן שבת!

די רעליגיעזע רעפאָרמען ענגס, וועלכע מיר האָבן ביז איצט ארומגערעדט
און וועלכע זיינען אדורכגעדרונגען פון רעליגיעזן ריגאָריזם (חומרות), אסקעזע
און נאציאָנאלע גאולה-טענדענצן, ווײַזן אויך אָן אומדירעקט אויף דעם סאָציאלן
מהות פון דער נייער סעקטע. אויבן האָבן מיר זיך שוין באמים צו באווײַזן,
אז סיי דער רעליגיעזער ריגאָריזם, סיי די אסקעזע, זיינען געווען אן אויסדרוק
פון דער שטרעבונג פון די אונטערדריקטע סאָציאלע שיכטן צו באפרײַונג,
אדער גענויער, צוצוואַיללן די גאולה. פון דער אנדערע זייט איבערצייגט אונדז
זידער די געשיכטע פון די פאַר-קאראַימישע משיחישע באוועגונגען, אז אויך
דאס אונטערשטרײַכן די נאציאָנאלע עלעמענטן אין דער רעליגיע קומט ווי
א רעזולטאט פון דער בענקשאפט פון די בריטע פאָלקסמאסן נאָך דער בא-
פרײַונג פון יעדן מין אונטערדריקונג, נאָך דער פאַרווירקלעכונג פון אידעאל
פון סאָציאלן יושר. א דירעקטן באווײַז אויף די סאָציאלע טענדענצן פון דער
נייער רעליגיע געפינען מיר אין די דינים פון ציווילן רעכט, וואָס זיינען צו
אונדז דערגאנגען אין די אפגעראַטעווטע פראגמענטן פון „ספר המצוות". אויף
די דעמאָקראַטישע טענדענצן, וועלכע זיינען כארַאקטעריסטיש פאַר אלע רעלי-
גיעזע סאָציאלע באווועגונגען, זאָגן קלאָר עדות קודם כל די דינים פון ענגען
וועגן חתונה און גט. ענג דערלויבט חתונה צו מאכן נאָר מיט דעם באדינג פון

---

101 פגל' ש. שעכטער, "The Oldest Collection of Bible Difficulties by a Jew"
(J. Q. R., XIII, p. 345)

102 פגל' „אשפל הכופר", אלף בית 150, דף נ"ו ע"ב.

103 דאָרט, אלף בית 151, דף נ"ז ע"א.

104 דאָרט, אלף בית 146, דף נ"ה ע"א.

פֿרײַוויליקן הספּם פֿון חתן-כּלה און אַסרט בפּירוש חתונה צו מאַכן אַ זון אָדער אַ טאָכטער נישט מיט דער פּערזאָן, וואָס זיי באַגערן.[105] דער חילוק צווישן דעם דאָזיקן דין און צווישן דעם דין פֿון תּלמוד, וועלכער לייגט אַכט בלויז אויף דער פֿאַרמעלער זײַט פֿון די קידושין, איז גאָר באַשײַמפּערלעך. אויך אין ענינים פֿון גט גיט ענן דער פֿרוי די פֿולע גלײַכבאַרעכטיקונג מיטן מאַן. דער גט מוז געגעבן ווערן לויט ענגען „סײַ ווען ער וויל זי נישט, סײַ ווען זי וויל אים נישט"![106]

אין דער שפּעטערדיקער קאַראַימישער ליטעראַטור קומען גאָר בולט צום אויסדרוק די טענדענצן פֿון דער עמאַנציפּאַציע פֿון דער פֿרוי. קודם כל קומט דאָ אין באַטראַכט דאָס קאַראַימישע ירושה-רעכט. דניאל אל קומסי האַלט, אַז דער טאָכטער קומט אַ דריטל פֿון דער ירושה. לויט דעם שפּעטערן יוסף הרואה ירשנט די טאָכטער מיט דעם זון גלײַך אויף גלײַך, מיט דער באַגרינדונג, אַז „אַזוי ווי ער דערציט זיי גלײַך און האָט אויף זיי גלײַך רחמנות בײַם לעבן, אַזוי איז אויך ראוי, אַז זיי זאָלן זײַן גלײַך בײַ זײַן טויט".[107] אויך דאָ קומט קלאָר צום אויסדרוק דער היפּך צום תּלמוד, וועלכער האַלט די מיינונג, אַז די טאָכטער האָט אַ רעכט אויף ירושה, דאָרט וווּ עס איז דאָ אַ זון, אָדער אַפֿילו אַ טאָכטער פֿון זון, פֿאַר אַן אַפּיקורסות, פֿאַר אַ „מעשה צדוקים".[108] יהודה הדסי דערלויבט אַפֿילו, אַז אַ פֿרוי זאָל אויספּירן די מצווה פֿון שחיטה און מילה, אין פֿאַל ווען עס איז נישטאָ קיין מאַנספּאַרשוין.[109] להיפּך צום תּלמוד, וועלכער דערקלערט בפּירוש, אַז „נשים, עבדים און קטנים זײַנען פּטור פֿון קריאת שמע און פֿון תּפילה", דערקלערט דער מחבר פֿון „אדרת אליהו", אליהו בשיאצי (16טער י"ה), אַז „פֿרויען זײַנען גלײַך מיט מענער מחויב צו דאַוונען".[110] גאָר כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער רעליגיעז-געזעלשאַפֿטלעכער שטע-לונג פֿון דער פֿרוי בײַ די קאַראַימער איז אויך דער אומשטאַנד, וואָס אין קאַראַימישן סידור פֿעלט אין גאַנצן די ברכה „שלא עשני אשה", בשעת ווען די איבעריקע ברכות פֿון דאָזיקן צווזאַמענהאַנג (שלא עשני עבד, שלא עשני גוי) זײַנען די זעלביקע ווי בײַ די רבנישע יידן.

---

105 „השריד והפּליט", ז' 113.

106 דאָרט, ז' 119.

107 פּגלי אהרן בן אליהו „גן עדן" דף 165, אליהו בשיאצי, „אדרת אליהו", דף 173 (ציטירט בײַ פּאָזנאַנסקי „Karaite Miscellanies" J Q. R., III, p. 692) אין אויך בײַ ש. אסף „לתולדות הקראים בארצות המזרח", ציון תרצ"ו, I, העפט 2, ז' 213.

108 בבא בתרא, קט"ו ע"ב. (ציטירט אויך בײַ פּאָזנאַנסקי, אין דער דערמאָנטער אָפּ-האַנדלונג).

109 „אשכּל הכּופר", אלף בית 13, דף ט"ו ע"א.

110 ציטירט בײַ ש. האַלפּערין, „מאמר האישות", ז' 53.

אויף די סאָציאַלע טענדענצן פֿון ענגס רעליגיע וואַרפֿן אויך אַ שפּאָר
ביסל שיין זיינע דינים וועגן לוים און וועגן שקלאַפֿן.

לויט דעם דין פֿון ספֿר דבֿרים וועלן אַלע חובֿות אַנולירט אין 7טן יאָר,
אין יאָר פֿון שמיטה.[111] אמת, עס איז היינט שווער פֿעסטצושטעלן, צי איז
דער דאָזיקער דין ווען עס איז אין דער פּראַקטיק אָפּגעהיט געוואָרן, צי איז ער
געווען מער ווי אַ פֿרומער פֿאָרלאַנג פֿון די נביאים אָדער אַן אָפּקלאַנג פֿון דער
שמיטה פֿון די חובֿות, וועלכע עס האָט אַדורכגעפֿירט נחמיה אין י׳ 444. בכל
אופֿן איז דעם דאָזיקן דין שווער געווען צו רעאַליזירן אין די לעבנס-באַדינ-
גונגען פֿון אַ הויך אַנטוויקלטער געלטווירטשאַפֿט. דערפֿאַר האָט שוין טאַקע
אין 10טן י״ה פֿאָר קר׳ הלל אויסגעפֿונען אַן עצה, ווי אַזוי אויסצומיידן דעם
דאָזיקן דין, „וועלכער פֿאַרמאַכט די טיר פֿאַר דעם לווה״, ד״ה באַשווערט
געטוידט נאָרמאַלע קרעדיט-באַציונגען. הלל „פֿרוזבול״ באַשטייט, ווי באַקאַנט,
דערין, וואָס דער חוב ווערט איבערגעגעבן דעם בית-דין.[112] רבי יהודה הנשיא,
וועלכער האָט קאָדיפֿיצירט די משנה מיט העכער צוויי הונדערט יאָר שפּעטער,
נייט נאָך ווייטער און דערקלערט פּשוט, אַז די שמיטה איז לויט דער תורה
חל נאָר „בארץ״, ד״ה אין די ציינען פֿון בית-המקדש, און נאָר מדרבנן ווערט
וי אויסגעשפּרייט אויף חוץ-לארץ.[113] אומאָפּהענגיק דערפֿון נעמט די משנה
אַרויס פֿון שמיטה-רעכט די חובֿות, וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרן אויף
אַ משפּון.[114]

ענן אָנערקענט אַן אויסנאַם פֿון שמיטה בלויז פֿאַר חובות, וועלכע קומען
פֿאַר אַ פֿאַרקויפֿטער זאַך, פֿאַר דעם נישט באַצאָלטן לוין פֿון אַ לוין-אַרבעטער,
פֿאַר דירה-געלט און דגל׳, און האַלט אויף אין דער גאַנצער קראַפֿט דאָס רעכט
וועגן שמיטה פֿאַר געווייגטלעכע הלוואות, אַפֿילו אין פֿאַל וועט זיי זיינען גע-
מאַכט געוואָרן אויף אַ משפּון.[115] כדי צוגוגעבן אַ פּייַערלעכן כאַראַקטער דעם
יאָר פֿון שמיטה, טייטשט ענן אויס להיפּך צום תלמוד דעם דין פֿון דער
תורה וועגן אָנזאָגן דעם יובֿל דורך שופֿר-בלאָזן אין דעם זינען, אַז ער איז שייך
אויך צו דעם יאָר פֿון שמיטה.[116]

נישט ווייניקער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר די סאָציאַלע טענדענצן פֿון
עלטערן קאַראַיִמיזם איז די אויסטייטשונג פֿון די דינים פֿון דער תורה וועגן
עבֿדים (שקלאַפֿן). לויט דעם עדות פֿון אברהם אבן עזרא אין זיין פּירוש אויף

---

111 דבֿרים, XV, 2, 3.

112 משנה שביעית, י׳, 3.

113 קדושין, דף ל״ח; מועד קטן דף ב׳; גטין דף ל״ו.

114 שביעית, י׳, 2.

115 „השריד והפליט״, ז׳ 10—12; פֿגל׳ אויך די הערות דערצו פֿון הרמבי״ן, צום סוף פֿון
בוך, ז׳ 197, ווו עס וועלן אויך געבראַנגט די ציטאַטן פֿון תלמוד וועגן שמיטה.

116 דאַרט, ז׳ 11.

דער תורה האָבן די קאַראַימער געהאַלטן, אַז אַפילו דאָרט, ווו דער פסוק זאָגט בפירוש „עבד עברי", מיינט מען דערמיט די „בני אברהם" און נישט אַ יִיד. „זיי האָבן נישט געקאָנט משיג זיין—דערקלערט ווייטער אבן עזרא—אַז אַ יִיד זאָל קענען בליבן אַ שקלאַף אויף אייביק.[117] פאַר דער שטעלונג פון די אַמאָליקע קאַראַימער צו דער שקלאַפערי איז אויך מאָסגעביק די מיינונג פון דעם ערשטן אונדז באַקאַנטן קאַראַימישן שרייבער נאָך ענענן, דהיינו בנימין נהונדי. קירקסאַני גיט איבער, אַז בנימין אָנערקענט אין דער גאַנצער ברייט דעם איסור פון דער תורה ארויסצוגעבן אַן אַנטלאָפענעם שקלאַף אין די הענט פון זיין האַר („לא תסגיר עבד אל אדוניו"), אַפילו אין דעם פאַל ווען דער האַר איז אַ יִיד.[118] די סאָציאַלע באַדייטונג פון דער דאָזיקער אויסטייטשונג, וועלכע שטעלט צוריק דעם פשט פון פסוק, איז נישט שווער אָפצושאַצן ווען מען דערמאָנט זיך, אַז דער תלמוד און די גאונים האָבן באַגרענעצט דעם איסור ארויסצוגעבן אַ שקלאַף בלויז צו אַ שקלאַף, וועלכער איז אַנטלאָפן פון חוץ-לאַרץ קיין ארץ-ישראל.[119]

לאָמיר נאָך אין דעם צוזאַמענהאַנג דערמאָנען אַ געוויסן, אין פלוג אומ באַדייטיקן חילוק צווישן ענענן און די רבניטן, וואָס איז נוגע מצה אויף פסח לויט דעם עדות פון קירקסאַני פאָדערט ענן דורכויס, אַז מצה זאָל געבאַק ווערן פון גערשטנמעל, און ער זאָגט, אַז „ווער עס עסט פסח מצה פון ווייצנמעל, איז גלייך ווי ער וואָלט געגעסן חמץ".[120] דער שפעטערער קאַראַימישער שרייבער אהרן בן אליהו, דער מחבר פון „גן עדן", גיט איבער, אַז ענן אי זיך סומך אין דעם דין אויף דער באַצייכענונג פון דער מצה אין דער תורה ווי „לחם עני", וואָס ענן טייטשט אויס „לחם עניים" („ברויט פון ארעמע לייט").[121] אָן אַ ספק קאָן דער דאָזיקער דין ענענס באַטראַכט ווערן ווי אַ געוויסע סימבאָליש אָפשפיגלונג פון זיינע סאָציאַלע טענדענצן, פונקט ווי אַ גאַנצע ריי אויבן דערמאָנטע ריטועלע דינים דערקלערן זיך אויסשליסלעך דורך די נאַציאָנאַלע גאולה-טענדענצן פון זיין רעליגיע.

---

117 ציטירט דאָרט, ז׳ 140; מיט רעכט האָלט הרכבי, אַז די דאָזיקע קאַראַימישע אויסטייטשונג שטאַמט נאָך פון ענענן.

118 לויט קירקסאַני, אין הרכבי „לקורות הפתות בישראל", דצ״ח, ז׳ 517.

119 פגל׳ גטין דף מ״ד ע״א, און אויך די זאַמלונג פון שאלות-תשובות „שערי צדק" (אויסגאַבע סאָלאָניק), דף כ״ג, כ״ו.

120 „השריד והפליט", ז׳ 129.

121 דאָרט, ז׳ 157.

ייִדיש אין טשעכאָסלאָוואַקיַי*

פֿון ד״ר פֿ. בעראַנעק (ייִנדרזשיכאָוו הראַדעץ)

חשובֿע צוהערער!

ס׳איז מיר אַ גרויסער כּבֿוד צו נעמען אַ וואָרט אויפֿן צווייטן צוזאַמענ-פֿאָר פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט ווי דער איינציקער גאַסט פֿון דער טשעכאָסלאָוואַקישער רעפּובליק און דורך דעם זיך צו באַטייליקן אין דער קולטור-אַרבעט וואָס דער אינסטיטוט האָט זיך געשטעלט פֿאַר אַ ציל. פֿונדעסט-וועגן האָב איך אָבער ניט קיין רעכט אַרויסצוטרעטן פֿאַר אייַך ווי אַן אָפֿיצי-עלער רעפּרעזענטאַנט פֿון דער וויסנשאַפֿט פֿון ייִדנטום אין דער טשעכאָסלאָ-וואַקישער מלוכה. דער ספּעציפֿישער קולטורעלער און פּאָליטישער אייַנשטעל פֿון די טשעכאָסלאָוואַקישע ייִדן האָט געבראַכט דערצו, אַז פֿאַר די פֿאָרשצילן פֿון ייִוואָ האָבן זיי ווייניק אָדער כּמעט גאָר קיין אינטערעס ניט. זינט איך פֿאַרנעם זיך מיט ייִדיש, האָב איך זיך מיט אַלע כּוחות געפֿלייַסט צו שטעלן אין פֿאַרבינדונג מיט גלייַך פֿאַראינטערעסירטע קרייַזן אין טשעכאָסלאָוואַקיַי, פֿון וועלכע איך האָב גערעכנט צו קריגן סוגעסטיעס און אימפּולסן צו מייַן ווייַטער-דיקער אַרבעט. מייַנע באַמיִונגען זייַנען אָבער געבליבן פּראַקטיש אָן ערפֿאָלג. און דערפֿאַר זאָלט איר אויף מיר, חשובֿע צוהערער, קוקן נאָר ווי אויף אַ פּוֹעל פֿאַר זיך, וואָס באַמיט זיך מיט זייַנע וויסנשאַפֿטלעכע געצייַג, וועלכע ער האָט באַקומען פֿון אַן אַנדער מקור און אין אַן אַנדער סבֿיבֿה, מיטצואַרבעטן בייַ דער אַרבעט פֿונעם ייִוואָ.

עס וואָלט אַרויס פֿון די גרענעצן פֿון מייַן רעפֿעראַט, ווען איך זאָל וועלן אייַך, חשובֿע צוהערער, דערציילן, ווי אַזוי און דורך וואָס איך בין געקומען צו דער ייִדיסטיק, וואָס אין אירע פֿאַרשיידענע צווייַגן בין איך פֿאַר-אינטערעסירט אין אַ גלייַכער מאָס. הייַנט וויל איך אייַך מערניט עפּעס איבערגעבן וועגן די רעזולטאַטן, וואָס מייַנע פֿאָרשונגען פֿון דער ייִדישער שפּראַך אין דער טשעכאָסלאָוואַקיַי האָבן אַרויסגעבראַכט,

*

די ייִדישע ישובֿים אין דער טשעכאָסלאָוואַקישער רעפּובליק, וואָס באַשטייט אַדמיניסטראַטיוו פֿון די פֿיר לענדער ביימען, מערן-שלעזיע, סלאָוואַקיַי און

---

* רעפֿעראַט געהאַלטן אויפֿן אַלוועלט׳ צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ, זונטאָג דעם 18.VIII.1935.

קאַרפּאַטן-רוסלאַנד, געהערן צו די עלטסטע אין אייראָפּע, אַפֿילו ווען מיר זאָל אָפּוואַרפֿן ווי אומהיסטאָריש געוויסע ידיעות, וואָס עס ברענגען לעגענדעס או כראָניקעס וועגן דער ייִדישער פֿריצייַט אין די לענדער. פֿריער ווי אומעטונ טרעפֿן מיר ייִדן אין די אַ״ג „ירושה-לענדער" ביימען און מערן, ווי זיי האָב זייער פֿרי געפֿונען אַ מקום מיקלט, דערעיקרשט אין פּראָג, אין דער רעזידענ פֿון די פֿירשטן פֿון דער פּרשעמיסלידישער דינאַסטיע. דער ראַפֿעלשטעטענעו (Raffelstetten) צאָל-דאָקומענט פֿונעם יאָר 906 שטעלט אייַן: Judaei et ceteri mercatores undecumque venerint de ista patria vel de aliis patriis (ut de Boëmanis vel Moravis) justum thelaneum solvant. ער ווייַזט הייסט עס, אַז ייִדישע סוחרים זייַנען געווען אין ביימען און מער נאָך אין דער צייַט פֿון דער גרויסמערישער מלוכה.

אינעם גרינדונגסאַקט פֿון קאָלעגיאַט-קלויסטער אין לייַטמעריץ פֿונעם יאָר 1057 ווערן דערמאָנט ייִדישע סוחרים אין שייַכות מיט דער שטאָט. פֿון דער צייַט פֿון ערשטן קרייצצוג, 1096, זייַנען אויך באַקאַנט די ערשטע רדיפֿות אויף ייִדן אין די ביימישע לענדער. די ווייַטערדיקע רדיפֿות וואָס די ביימישע און מערישע ייִדן האָבן דורכגעמאַכט אין מיטלעלטער האָבן געבראַכט צו דער אויסוואַנדערונג פֿון אַ גרויסן טייל זייערן אויף מיזרח, טיילווייַז קיין אונגאַרן, צו וועלכער עס האָט געהערט דעמאָלט אויך סלאָוואַקייַ. אין מיזרחדיקסטן טייל פֿון דער טשעכאָסלאָוואַקישער מלוכה, קיין מיזרח-סלאָוואַקייַ און קיין קאַרפּאַטן-רוסלאַנד, זייַנען ייִדן געקומען ערשט לפֿי-ערך שפּעט, אין 18טן י״ה, הייַנו, אויפֿן וועג איבער די קאַרפּאַטן-דורכגענג, אַלזאָ פֿון צפֿון, פֿון מיזרח-גאַליציע. אין דרומדיקן פֿאָדערלאַנד פֿון די קאַרפּאַטן האָבן זיך הייסט עס צונויפֿגעטראָפֿן צוויי שטראָמען ייִדישע עמיגראַנטן, וואָס זייַנען געווען פֿאַרשיידן ניט נאָר אין זייער דירעקטן אָפּשטאַם, נאָר אויך אין זייער שפּראַך. דער אונטער-שייד שפּיגלט זיך נאָך הייַנט אָפּ אינעם ייִדיש פֿון סלאָוואַקייַ און פֿון קאַרפּאַטן-רוסלאַנד, ווי מיר וועלן נאָך ווייַטער זען ניט איין מאָל.

צווישן די קאַרגע 15 מיליאָן אייַנוווינער פֿון דער טשעכאָסלאָוואַקישער רעפּובליק זייַנען איבער 350,000 ייִדן, ד״ה 2,4% פֿון דער גאַנצער באַפֿעל-קערונג. די געדיכטקייט פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג שטייַגט גאַנץ היפּש פֿון מערבֿ אויף מיזרח. פֿאַר אונדזערע צילן איז גאַנץ ווייניק וויכטיק דער בדרך כּלל זייער אַקטועלער שטרייַט צוליב אָנגעבן די נאַציאָנאַלע צוגעהעריקייט, וועלכן עס פֿירן הייַנט ייִדן צווישן זיך, ספּעציעל אין די מערבֿדיקע טיילן פֿון טשעכאָסלאָוואַקייַ. אַ סך וויכטיקער איז פֿאַר אונדז די פֿראַגע פֿון דער שטוביקער שפּראַך און פֿון דער שמועס-שפּראַך פֿון די טשעכאָסלאָוואַקישע ייִדן; ספּעציעל אינטערעסירט אונדז דאָ דער אָרט, וועלכן עס פֿאַרנעמט דאָ ייִדיש.

מיר וועלן פֿריִער נעמען די פֿאַרהעלטענישן אויף מיזרח, אין סלאָוואַקייַ און קאַרפּאַטן-רוסלאַנד. מיר קענען זאָגן, אַז דאָ הערשט נאָך ייִדיש אומבאַ-גרענעצט ווי די אומגאַנגשפּראַך פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג, אַחוץ בייַ

אַ פּאָר טויזנט אַסימילאַנטן אין די גרעסערע שטעט, וואָס רעכענען אונגאַריש, סלאָוואַקיש אָדער דײַטש. דערפֿאַר זײַנען פֿאַראַן לפּחות-ערך קלײינע שוועריקייטן בײַ דער וויסנשאַפֿטלעכער אויספֿאָרשונג פֿון ייִדיש אין די אָ טיילן פֿון דער טשעכאָסלאָוואַקישער מלוכה. אין גאַנצן אַנדערש האַלט עס אויף יענער זײַט פֿונעם טײַך מאָראַווע, אין די ירושה-לענדער בײַמען און מערן. דאָ האָבן ייִדן זינט איינעם אָדער צוויי דורות אויפֿגעהערט צו רעכענען ייִדיש, וואָס איז געווען בײַ זיי אײַנגעפֿונדעוועט פֿון הונדערטער יאָרן; זיי נוצן הײַנט דאָס „לִיטעראַרישע" דײַטש, אָדער—אַ קלענערער טײל — טשעכיש. פֿונדעסטוועגן האָב איך נאָך געפֿונען אין עטלעכע מערישע ייִדישע קהילות (אַ שטייגער באָסקאָוויץ, אונגאַריש-בראָד, קאָסטעל) גרופּעלעך עלטערע מענטשן, דורכויס איבער 60 יאָר אַלט, וואָס רעכענען נאָך אַמאָל ייִדיש צווישן זיך. חוץ דעם איז מיר געראָטן צו געפֿינען פֿמעט אין אַלע בײַמישע און מערישע קהילות, אַפֿילו אין מערבֿדיקסטן בײַמען און מערן, אַ פּאָר מענטשן, וואָס קענען נאָך ייִדיש און קענען נאָך זיכער זאָגן, ווי עס האָבן געריידט זייערע עלטערן אָדער זיידעס צווישן זיך. דאָס איז אָבער אומעטום ניט מער ווי אַ הײַפֿל מענטשן, אויסנאַמען אינעם ים פֿון אַסימילאַציע. און איך מיין, אַז איך טרײַב ניט איבער, אויב איך זאָג, אַז די צאָל ייִדן אין די ירושה-לענדער, וואָס קענען ייִדיש אַזוי, אַז מען קען זיך אויף זיי פֿאַרלאָזן, גרייכט אפֿשר אין די טויזנטער, און די צאָל ייִדן וואָס רעכענען ייִדיש גרייכט אפֿשר אין די הונדערטער. צווישן די 120,000 ייִדן אין די לענדער איז דאָס אַ גאָר קלײינע צאָל.

I

חשובֿע צוהערער, ווײַטער ווילן איך פֿרוון געבן אײַך אַ בילד פֿון די רעשטן פֿון בײַמיש-מעריש ייִדיש (סודעטן-ייִדיש), אויפֿן סמך פֿון מײַנע נאָטיצן. גלײַכצײַטיק ווילן איך קלאָר מאַכן די פֿאַרהעלטעניש פֿון דעם ייִדיש אין די גביטן צום ייִדיש אין דער מיזרחדיקער העלפֿט פֿון דער טשעכאָסלאָוואַקישער מלוכה און אויך זײַן שטעלונג אין דער אַלגעמיינער סיסטעם פֿון דער ייִדישער שפּראַך.

אין גאַנץ אַלגעמיינע שטריכן, אויבן אויף, קען מען די פֿאַרהעלטעניש פֿון סודעטן-ייִדיש צו מיזרח-ייִדיש כּארַקטעריזירן אַזוי: אויב מען קומט פֿון דײַטש, איז סודעטן-ייִדיש לײַכטער פֿאַרשטענדלעך אײַדער מיזרח-ייִדיש. די שכנות זינט הונדערטער יאָרן מיט ניטייִדישע דײַטשריידער האָט דאָ זיכער איבערגעלאָזן שפּורן. אַז סודעטן-ייִדיש איז אָבער אמת ייִדיש, איז ניטאָ קיין ספֿק, ווײַל ס'האָט אַ סך שותפֿותדיקע שטריכן מיטן איבעריקן ייִדיש. למשל אין קאָנסאָנאַנטיזם: דאָס ניט איבערגעוروקטע p אין apl, kop, klopm, štrümp; דעם איבערגאַנג פֿון pf וואָרט-אײַן אין f למשל אין: p fert, flast; אָנשטאָט b אין די ווערטער: nēpl, gūpl; דעם שטימלאָזן

קלאַנג וואָרט אײַן אין די ווערטער: pauᵉ, pütᵉ, taitš; דער h איז אַרויס-
געפֿאַלן צ״ב אין: tsīə. אין וואָקאַליזם: אַ קורצער וואָקאַל אין ווערטער ווי
ligη (ליגן), lügη (שקר), špigl, tsigl, kügl, אַ לאַנגער וואָקאַל אין ווערטער ווי
x: און r פֿאַר o אין u פֿון די עפֿענונג; kēt, zōtl, būrt, gūrtn, khūrtn
gorgl, khots (קורץ), torbm (טורעם), worbm (וואָרעם), wošt (ווורשט),
kox (קיך), boxte (טשעכיש, אַ געריכט פֿון מעל), doxənə, (duchna טשעכיש
פֿערענע), אַזוי איז אויך געוואָרן פֿון i פֿאַר r און x אַן e און נאָך ווײַטער
אַן a, ווי מיר וועלן נאָך שפּעטער הערן.

כלל-ייִדיש זײַנען אויך די איבערגאַנג-קלאַנגען פֿאַר x:
būᵉx (באָך), būᵉxᵉ (בחור), rūᵉxl (רחל), īᵉx (איך), fīᵉx (פֿיך); büᵉx (בוך),
šüᵉx (שוך), züᵉxη (זוכן), rüᵉx (רוח); glaiᵉx, raiᵉx, taiᵉx; hoüᵉx, koüᵉx.
און דערפֿון קומט די פֿאָרם פֿון דער ענדונג ᵉx- אין:
ēᵉrlᵉx (ערלעך), zoiᵉlᵉx, milᵉx, kalᵉx, rētᵉx, zeistᵉx (זאַטירקע), ᵉx
(שוואַך-אַקצענטירטער „איך").

אין דער אינפֿיניטיוו-ענדונג en- איז דער וואָקאַל געבליבן נאָך m, n און η:
brenə, fēnə (דורכזיפּן), mūnə, klūlənə (קללהנען, שילטן), nemə, ziηə.
דאָס אייגענע נאָך l: mūlə, tsūlə, knelə, prēglə, wekslə
די פֿאַרקלענער-ענדונג איז l- און ələ-, אין פֿלוראַל ᵉlᵉx-:
khetslᵉx, fišəlᵉx, khindəlᵉx.

כלל-ייִדיש זײַנען אַזעלכע וואָרטפֿאָרמען ווי:
bēgη, frēgη, breηe; ēm (אים), kišn, küš (קוש), küšn (קושן), -niš;
lozn, müzn; gəhat.

דער פּרעפֿיקס dᵉ- אָנשטאָט er-;
דער צווייטער וואָרטטראַף ווערט אָפּגעשוואַכט אין:
arbət, arbəzn, lailᵉx, zaktᵉx (זאַקטעך), fatᵉx (פֿאַרטעך).

פֿאַראַן דאָ אויך אַזוינע ווערטער ווי:
ets; eηk; ādn (איידעם), šnüᵉr (שנור), šwēᵉ (שווער), šwigᵉ (שוויגער);
די ענדונג ten- אין: paiᵉtən (פּײַערטע, פּויערטע).

ətsn- אין:
napətsn (דרעמלען), rāxətsn (רייכערן), šnüpətsn (שמעקן), xoxmətsn
(חכמהן זיך), slīᵉxətsn, kōlətsn (אַרומריידן קהלשע ענינים, פֿג״ל קהלן זיך);
xütspədik, lāmədik (פֿון ליים), srūᵉxədik (סרחהדיק). :-edik

דאָ וועלן מיר פֿאַר איינס שוין דערמאָנען נאָך עטלעכע באַזונדערקייטן
פֿון סודעטן-ייִדיש, אַנטקעגן כלל-ייִדיש פֿון איין זײַט און אַנטקעגן נײַהויכדײַטש
פֿון דער אַנדער זײַט.

אין דער קלאַנגען-גרופּע rm שטעלט זיך שטענדיק אַרײַן אַ b, אַלזאָ:
orbm, torbm (טורעם), warbm, worbm.

דאָס מזרח-ייִדיש האָט אין די ווערטער געוויינטלעך דעם סוואַראַבהאַקטי-וואָקאַל. n וואָרט-אויס נאָך אַ וואָקאַל פֿאַלט אָפּ, ניט איבערלאָזנדיק קיין נאַזאַלירונג: ū, hū, bā, štā, klā, zü, grī, wāi, šē, brenᵊ, wekslᵊ (אָן, הון, ביין, שטיין, קליין, זון, גרין אאַז"וו).

סודעטן-ייִדיש האָט פֿאַרשטייט זיך, ווי ייִדיש בכלל, אין אַ היפּשער מאָס העברעיִש-אַרמישע און סלאַווישע לייַווערטער. וואָס שייך די ערשטע דאַרף מען באַמערקן, אַז אין מויל פֿון די עלטסטע ריידער איז אַן s וואָרט אייַן אוממעגלעך און עס ווערט פֿאַרביטן אויף ts:
tsēdᵊ (סדר), tsidᵊl (סידורל), tsükᵊ (סוכּה), tsoüxᵊ (סוחר), tsxoürᵊ (סחורה), tsrūrᵊ (שררה), tsrūᵊxᵊnᵊ (סרוחהנען), tsendᵊ (סענדער), tsūrl (שרהל).
און אַזוי ווייַטער.

די סלאַווישע לייַווערטער זייַנען צום גרעסטן טייל גענומען פֿון טשעכיש אָדער פֿון סלאָוואַקיש, טיילווייַז אויך פֿון דיאַלעקט:
troüp (=trouba טיפּש, טשעכיש), poüt (=pout פּראָצעסיע, טשעכיש), sxurš (טשעכיש דיאַלעקטיש schoř טכויר), trakatš (אַ טאַטשקע) אאַז"וו.
דאָ דאַרף מען גלייַך זאָגן, אַז ייִדיש האָט אין סלאָוואַקיי און אין קאַרפּאַטן-רוסלאַנד (ד"ה אויפֿן געביט פֿון אַמאָליקן אונגאַרן) אַ סך אונגאַרישע, טיילווייַז דיאַלעקטישע ווערטער, וואָס האָבן זיך פֿאָנעטיש זייער ווייניק אָדער גאָר ניט צוגעפּאַסט צו דער ייִדישער קלאַנגען-סיסטעם:
gōiǫ (gója בושל, אונגאַריש), fitsfa (= ficzfa ווערבע, אונג' דיאַל'), gerebje (gereblye אונגאַר'), ostaj (ostàly אַ קינדערשפּיל, אונגאַר'), bǫbǫ (אַ ליאַלקע, baba אונגאַריש) אאַז"וו.

איצטער וועגן דער פֿאַרהעלטעניש פֿון סודעטן-ייִדיש צום איבעריקן ייִדיש אין טשעכאָסלאָוואַקיי.

טשעכאָסלאָוואַקיי ליגט אין מיטן פֿון גרויסן ייִדישן שפּראַכגעביט, וואָס ציט זיך פֿון ריין ביזן רוסישן פּליין. די לפֿי-ערך גרויסע געאָגראַפֿישע אויס-שפּרייטונג פֿון טשעכאָסלאָוואַקיי, די פֿאַרשיידענע היסטאָרישע אַנטוויקלונג פֿון די איינציקע טיילן אירע ברענגט שוין לכתחילה צו דער השערה, אַז דאָס ייִדיש, וואָס ווערט גערעדט אין אירע גרענעצן, איז ניט איינהייטלעך. און אַזוי איז דאָס טאַקע. די דיאַלעקטישע גרענעצן, וואָס גייען דורך דורכן ייִדישן שפּראַכגעביט, שנייַדן ניט איין מאָל איבער די טשעכאָסלאָוואַקישע טעריטאָריע, צום גרעסטן טייל אין דער ריכטונג פֿון צפֿון צו דרום. דאָס איז קיין וווּנדער ניט, ווען מען נעמט אין אַכט די גרויסע אויסשפּרייטונג פֿון דער מלוכה פֿון מיזרח אויף מערבֿ. די וויכטיקסטע דיאַלעקט = גרענעצן זייַנען אָנגעגעבן אויף דער בייַגעלייגטער קליינער מאַפּע (זע ז' 68). מיר וועלן זיך באַלד באַקענען מיט זייער באַטייַט.

מאַפּע פֿון טשעכאָסלאָוואַקיי

די טשעכאָסלאָוואַקישע רעפּובליק באַשטייט פֿון 4 „לענדער": ביימען (הויפּטשטאָט: פּראָג), מערן (הויפּטשטאָט: ברין), סלאָוואַקיי (הויפּטשטאָט: פּרעשבורג), קאַרפּאַטן-רוסלאַנד (הויפּטשטאָט: אונגוואַר).

II

לאָמיר זיך באַקענען מיט די פּרטים פֿון די דיאַלעקטישע אונטערשיידן ין טשעכאָסלאָוואַקישן יִדיש גופֿא; ס׳רובֿ גייט דאָ וועגן אונטערשיידן אין י קלאַנגען.

דער גרעסטער טייל יִדן נוצן i אָנשטאָט נה״ד u; נאָר דאָס ליטווישע ידיש האָט אויך u אין אַזעלכע ווערטער ווי: און, גוט, בוך אאַז״ו. דאָס ייגענע זענען מיר די i/u-צעטיילונג אין טשעכאָסלאָוואַקישן יִדיש אויך. ין די מיזרחדיקע טיילן פֿון דער מלוכה (אויף מיזרח פֿון דער ליניע b—b) אָגט מען: kī, brīdᵉ, git; šnüᵉ, pīrim ,timᵉ (טומאה).

ער עקסטער מערבֿ (אויף מערבֿ פֿון דער ליניע a—a) זאָגט: kū, brūdᵉ, gut; šnūᵉ; pūrim; tumᵉ.

ער מיטן (צווישן דער ליניע a—a און b—b) האָט: kü, brüdᵉ, štrümp, güt, tük (טוק=מקווה); šnüᵉ, zü (זון, בן), büᵉx šmül (שמואל), pürim, xüpᵉ, mezüzᵉ, tümᵉ;

אָר די קהילה שאַפֿאַ אין דרום-מערן איז אַ יוצא מן הכלל, דאָרטן זאָגט מען אויך: kū, brūdᵉ, štrump, gut, tuk; šnūᵉ; šmul, xupᵉ, mezuzᵉ.

פֿון דער אַ אַנטוויקלונג קען מען, לויט מײַן מיינונג, ניט אָפּטיילן די אַנט- ויקלונג פֿון ה״ד o: דער מיזרח (אַלץ געראָטן אויף מיזרח פֿון דער ליניע grois, hoif, roit, ᵊzoi, hoiᵉx; moišᵊ, šloimᵊ. האָט: b—b)

דער מערבֿ (ד״ה ווידער אַ מאָל אויף מערבֿ פֿון דער ליניע a—a) האָט: grous, houf, rout, fougl, ᵊzou, houᵉx, šloufm; mouše, šloumᵊ, gouləm, šoufᵉ (שופֿר), šouxᵊt (שוחט);

דער מיטן האָט: groüs, hoüf, roüt, foügl, ᵊzoü, hoüᵉx; šloüfm; moüše, šloümᵊ, goüləm, šoüfᵉ, šoüxᵊt.

נאָר שאַפֿאַ ברעכט זיך ווידער אַרויס פֿון כלל און האָט: graus, hauf, raut, faugl, ᵊzau, hauᵉx, šlaufm; mauše, šlaume, šaufᵉ, šauxᵊt.

לויט דעם גלידערט זיך בכן דאָס טשעכאָסלאָוואַקישע יִדיש אין אַזוינע גרופּעס:

1) אַ קליינע מערבֿדיקע גרופּע, וואָס נעמט אַרום אַן ערך די געגנט צרום עגער אין ביימען און וואָס בינדט זיך, אויף וויפֿל איך ווייס, מיט יִדיש, ווי ס׳איז אמאָל געראַדט געווארן אין דרום-דײַטשלאַנד.

2) אַ מצכטיקע מיטלע גרופּע, וואָס נעמט אַרום כמעט גאַנץ ביימען, ווײַטער מערן און מערבֿ-סלאָוואַקיי.

3) אַ מיזרחדיקע גרופּע, וואָס נעמט אַרום מיזרח-סלאָוואַקיי און קאַר- פּאַטן-רוסלאַנד. וועגן אַ קלענערער אונטערגרופּע (אויף מיזרח פֿון דער ליניע c—c) וועט נאָך קומען צו רייד.

4) די קהילה שאַפֿאַ אין דרום-מערן; אירע באַזונדערקייטן דערקלערן זיך דערמיט, וואָס דאָס איז לפֿי-ערך אַ יונגער ישוב. זי איז געווָאָרן געגרינדעט דורך יידן פֿון מיזרח-אייראָפּע, וואָס זיינען אַנטלאָפֿן פֿון פוילן אין כמעל-ניצקיס צייטן.

מיר האָבן דאָ אויך די געלעגנהייט פֿעסטצושטעלן דעם גאַנג פֿון דער ווירקונג, און דורך דעם אויך דעם לפֿי-ערכדיקן אָנהייבפונקט פֿון אַ יידישן פֿאָנעטישן פּראָצעס. דער איבערגאַנג פֿון u> i און פֿון o> ou> oü> oi הייבט זיך אָן אין מיזרח און ווערט אָפּגעשוואַכט, ווי מיר האָבן געזען, צו מערבֿ צו. נאָך אַנדערע פֿאָנעטישע פּראָצעסן האָבן דעם זעלביקן אָנהייבפונקט און די זעלביקע ריכטונג, אַזוי למשל דער איבערגאַנג פֿון er אין ar:

אין מיזרח, אין מיטן, בתוכם אויך שאַפֿאַ זאָגט מען:

bark, warfm, hats (האַרץ), barxes (חלות);

אין מערבֿ אָבער: berk, werfm, herts, berx^{a}s.

אַנדערע פֿאָנעטישע שינויים האָבן זיך אָנגעהויבן אין אַ צענטראַלן טייל פֿון יידישן שפּראַכגעביט און האָבן ניט דערגרייכט ניט דעם מערבדיקן, ניט דעם מיזרחדיקן דיאַלעקט.

אַזוי למשל דער איבערגאַנג פֿון $\begin{cases} <ür \\ <ir \end{cases}$ >er ar. דער מיטן אין איינעם מיט שאַפֿאַ האָט:

gatl (גאַרטל), gewats (געווירץ), watshaus (ווירטסהויז, אַכסניה), fatl (פֿערטל), fatsik (פֿערציק), hašl (הירשל).

דער מערבֿ האָט: gertl, gewerts, wertshaus, fertl, fertsik, heršl.

דער מיזרח האָט אויך דאָס אייגענע: wertshaus, fertsik, heršl.

בערך דאָס אייגענע זענען מיר בייַ $\begin{cases} <öx \\ <ex \end{cases}$ ax: דער מיטן אין איינעם מיט שאַפֿאַ האָט: braxɳ, laxl, šlaxt, raxt, flaxtn;

דער מערבֿ—אַ מאָדנע זאַך—האָט: breᵉxɳ, leᵉxl, šleᵉxt, reᵉxt, fleᵉxtn;

דער מיזרח: brexn, šlext, rext.

III

בייַם אייַנטיילן יידיש אין דיאַלעקטן טיילט מען היינט געווייַנטלעך אָפּ דעם u-דיאַלעקט פֿון o-דיאַלעקט, וועדלייג דער אויסשפּראַך פֿון ה״ד לאַנגן a ווי אַן u אָדער ווי אַן o. מיט דער דאָזיקער o/u-לינייע פֿאַלן צונויף אין מיזרח-יידיש נאָך אַ סך אַנדערע גרענעצן פֿון דיאַלעקטישע אונטערשיידן. אין טשעכאָסלאָוואַקישן יידיש האָט דער אונטערשייד צווישן u- און o-רייַדער אַ קנאַפּן באַטייט. u זאָגט מען אין גאַנץ סלאָוואַקיי און קאַרפּאַטן-רוסלאַנד, היינט: nudl, glūs, ūn, tsūn, būrt, fūrn, prūk (פּראָג), frlūrn, tūr (איך טאָר), dūwᵊt (דוד), xūsn, rūf (רב);

o זאָגט מען אויף מערבֿ פֿון דער ליניע a—a, חוץ דעם אין פּרעשבורג און אויך אין שאַפֿאַ:
nōdl, glōs, ō (אָן), tsō (צאָן), bōrt, tōr, prōk, frlōrn, fōrn, dōwət, xōsn, rōf.

אין איבעריקן ביימען און אין מערן זאָגט מען, ווי אין וועלכן ישובֿ, u און o, דערבייַ לאָזט זיך אָבער ניט דורכציִען קיין שאַרפֿן גרענעץ צווישן די u-ישובֿים און די o-ישובֿים. בלית ברירה וואָלט מען נאָך פֿאַר ביימען געקענט אַוועק-שטעלן דעם כלל, אַז דער צפֿון האָט o און דער דרום האָט u. אין מערן אָבער געפֿינען מיר u- און o-ישובֿים אויסגעמישט אָן אַ סדר איינער לעבן אַנדערן. ס'איז אַ סבֿרה, אַז u האָט לפֿי ערך שפּעט גענומען אַרייַנדרינגען פֿון מיזרח-זייַט, בעת מיט ייִדיש האָט שוין געהאַלטן שלעכט, אַזוי אַז אין איינציקע קהילות האָט דער u גובֿר געווען, אָבער דאָס גוססדיקע סודעטן-ייִדיש איז שוין ניט געווען מער בכוח דעם דאָזיקן חידוש דורכצופֿירן אויף אַ גאַנצער געשלאָסענער טעריטאָריע. דער o אין פּרעשבורג בינדט זיך מיטן ייִדישן דיאַלעקט פֿון בורגנלאַנד; דער o פֿון שאַפֿאַ איז אפֿשר מרמז אויף דעם, אַז די היים פֿון אירע תושבֿים דאַרף מען זוכן אויף דער טעריטאָריע פֿונעם אַזוי גערופֿענעם ליטווישן ייִדיש.

אַ סך וויכטיקער איידער די o/u-ליניע, דוכט מיר, איז פֿאַר דער אייַנ-טיילונג פֿון ייִדיש דאָס אַרויסריידן דעם ה"ד אַלטן און נייַעם ei, ד"ה דעם מה"ד î און ei. טייל ייִדן ריידן אַרויס די ווערטער wein און stein ווי štein און wain, אַנדערע ווי štain און wān, נאָך אַנדערע ווי štān און wain. דער גרענעץ פֿון די לעצטע צוויי אויסשפּראַכן איז די ליניע b—b, הגם עס טרעפֿן זיך אויף ביידע זייַטן פֿון דער גרענעץ-ליניע אויך איינציקע פֿאַרקערטע פֿאָרמעס.

אויף מערבֿ פֿון דער דאָזיקער ליניע זאָגט מען, הייסט עס:
wain, tsait, wais; štān (שטיין), brāt (ברייט), ādn (איידעם), hās (הייס);

אויף מיזרח: wān, tsāt, wās, štain, brait, aidəm, hais

דער ווייַטסטער מיזרח, דאָס געביט פֿון אייבערשטן לויף פֿון טייַך טיסע (אויף מיזרח פֿון דער ליניע c—c) רעדט אַרויס די דאָזיקע ווערטער ווי:
štein, breit, eidəm, heis.

די ליניע c—c איז בכן אַ טייל פֿון דער äi/ai-ליניע, וואָס איז שוין פֿון פֿריִער אייַנגעפֿירט אין דער וויסנשאַפֿט און וואָס ציט זיך פֿון קאָלאָמיי צו דעברעצין צו און מוז דערפֿאַר דורכשנייַדן טשעכאָסלאָוואַקיי אין ווייַטסטן מיזרח. בייַ דער געלעגנהייט דאַרף מען דערמאָנען וועגן דעם, וואָס עס איז געוואָרן פֿון דעם ה"ד לאַנגן e. בכלל איז ער אין טשעכאָסלאָוואַקישן ייִדיש אַ דיפֿטאָנג. דהייַנו, אויף מערבֿ פֿון דער ליניע a—a איז ער ei (מיט אַ פֿאַרמאַכטן e) למשל:
fleidl, meil, reigη, feidᵉ, leibm.

אין מערן און ביימען הערט מען אין אַ סך ערטער אַ ריינעם ē:
flēdl, mēl, rēgŋ, fēdᵊ, lēbm.

אין די קהילות אין טיף-ביימען, ווו די ריידשפּראַך פֿון ייִדן איז הײַנט דערהויפּט טשעכיש, האָט מען אָבער אַמאָל אַרויסגערעדט ī, דאָס הייסט: flīdl, mīl, rīgŋ, fīdᵊl, lībm. דערפֿאַר איז דאָ מעגלעך אַזאַ שפּריכוואָרט ווי: iēdəs hizᵊl hot zai wīzᵊl (יעדער העזל האָט זײַן לאָנקעלע).

דער יונגער מיזרח-ייִדישער ישובֿ שאַפֿאַ זאָגט אין אַ סך ווערטער ai:
šnai, wai, bais, flai, šai (שיין), mail (מעל), raigŋ, haiwm, faidᵊ (פֿעדער), laigŋ, haibm, gai, šaikᵊ (שקר) אאַז״וו.

אויף מיזרח פֿון דער ליניע b—b, אַזוי ווי בכלל אין מיזרח-ייִדיש, זאָגט מען אין טייל ווערטער ei, אין אַנדערע — ai:
geibm, gleizl, geil, meil, jeider, eim, zein (זען), šweiər, ᵊheiər, leiərnən, אָבער:
šnai, šain, gain, naiən, draiən, tsailən, zaiər, xaidər, paisᵊx, zaidə.

אויף מיזרח פֿון דער ליניע c—c האָבן מיר אָבער אין דער לעצטער גרופּע ווערטער ei: šnei, šein, gein, tseilən, zeiər, xeidər, peisᵊx, zeidə.

IV

מיר זעען אַלץ דײַטלעכער, ווי עס ווײַזט זיך אַרויס די גרויסע וויכ-טיקייט פֿון דער ליניע b—b פֿאַר דער אײַנטיילונג פֿון ייִדיש אין טשעכאָ-סלאָוואַקײַ. אַ גאַנצע ריי אַנדערע דיאַלעקטישע אונטערשיידן מאַכן זי נאָך בולטער. אַזוי אַשטייגער טיילט זי אָפּ די אויסשפּראַך פֿון מה״ד ou. אויף מערבֿ פֿון איר זאָגט מען ā: āk, bām, kāfm, štāp, rāx;
אויף מיזרח פֿון איר — oi: oik, boim, koifm, štoip, roiᵊx;
אויך דער מה״ד ū ווערט אויף מיזרח און אויף מערבֿ פֿון דער ליניע פֿאַר-שיידן אַרויסגערעדט, דהײַנו אויף מערבֿ: haus, maus, maul, zauᵊ;
אויף מיזרח: hous, mous, moul, zouər;
אויף מיזרח פֿון דער ליניע c—c רעדט מען אָבער אַרויס דאָס לעצטע וואָרט ווי zowər.

אויף מיזרח פֿון דער ליניע b—b האָט ייִדיש סוואַראַבהאַקטי-וואָקאַלן פֿאַר s, d, t, n: למשל hūən, fūəter, nūədl, glūəz.
אויף מערבֿ פֿון איר איז די דאָזיקע דערשײַנונג ניטאָ.

דאָס וואָרט „זאַמד״ ווערט אַרויסגערעדט אויף מערבֿ פֿון דער ליניע b—b ווי zant, אויף מיזרח — zamt.

ווען ניט די קורצע צײַט, וואָלט איך געקענט ברענגען נאָך אונטערשיידן.

די שאַרפֿקייט, מיט וועלכער די ליניע b—b טיילט פֿונאַנדער דעם ייִדישן שפּראַכגעביט אין טשעכאָסלאָוואַקײַ, קען מען היסטאָריש לײַכט דער-

קלערן. דאָס איז די ליניע, ביי וועלכער עס האָבן זיך בערך אין 18טן י"ה צונויפגעטראָפן די גאַליציש-יידישע אימיגראַנטן מיט דער עלטערער יידישער באַפעלקערונג וואָס איז אָנגעקומען פון די סודעטן-לענדער. פֿאַראַן אַ לייוואָרט, וואָס אילוסטרירט באַשיידמפערלעך, פֿונוואַנען די ביידע גרופּעס זיינען געקומען. dēdᵊ, וואָס ווערט באַנוצט אויף מערב פֿון דער ליניע, שטאַמט פֿון טשעכ' dědᵊ ; zaidᵊ, וואָס הערשט אויף מיזרח פֿון איר, שטאַמט פֿון פויל' dziad.

V

ווי אַזוי זשע קענען מיר אויסניצן די דערקענטענישן, צו וועלכע מיר זיינען דערגאַנגען בייַם אויספֿאָרשן דאָס טשעכאָסלאָוואקישע יידיש, אויף צו פֿאַרשטיין די כּלל-יידישע שפּראַך? פֿריִער פון אַלץ דאַרף מען באַשטימען יענעם טייל פון מיטל-אייראָפּע, מיט וועלכן די יידישע לינגוויסטיק דאַרף זיך פֿאַר-נעמען. אויב פֿאַר דעם מערבדיקן גרענעץ פון דער אויסשפּרייטונג פון יידיש וועלן מיר אָננעמען דעם מערב-גרענעץ פון פוילן, סלאָוואקיי און פון בורגנלאַנד, קען דאָס אָנגיין פון אַ היינטצייטיקן פּראַקטישן שטאַנדפונקט. בפֿירוש גרייזיק איז אָבער די דאָזיקע אָפּגרענעצונג פון שטאַנדפונקט פון דער יידישער היסטאָ-רישער שפּראַכפֿאָרשונג. פֿאַר דער יידיסטיק מוז דער מערבדיקער גרענעץ פון יידישן שפּראַכגעביט ליגן אַ סך ווייטער אויף מערב, מסתּמא ערגעץ וווּ אויף יענער זייט ריין. אויב די יידישע שפּראַכפֿאָרשונג ווילּ קומען צו ריכטיקע שפּראַך-היסטאָרישע בליקן און מסקנות, דאַרף זי באַטראַכטן אָט דעם גאַנצן געביט פון ריין ביזן פֿינישן אײַנגוס און ביזן אַזאָווישן ים פֿאַר אַן אייניהייט-לעכער טעריטאָריאַלער פֿאָרשבאַזע. אמת, יידיש איז אין די מערב-אייראָפּעישע לענדער פּראַקטיש מער ניטאָ. דער געביט איז אָבער אַן אָרגאַנישער טייל פון גאַנצן יידישן שפּראַכגעביט און אַפֿילו זייער אַ וויכטיקער, ווייל ער איז דאָס וויגעלע און יוגנטלאַנד פון יידיש. ווי ס'האָט אויסגעזען יידיש אין די אָ לענ-דער, איז פֿאַר אונדז גוואַלדיק וויכטיק צו וויסן. אין די סודעטן-לענדער האָב איך געראַטעוועט וואָס מען האָט געקענט. אפֿשר וועט דער פֿאָרשונג נאָך געראָטן אין דער לעצטער מינוט צו פֿאַרפֿיקסירן פֿאַר די קומענדיקע דורות אויך דאָס יידיש פון עסטרייך און דייטשלאַנד.

פֿאַר דער וויסנשאַפֿטלעכער באַהאַנדלונג פון אַ שפּראַך, וואָס איז געאָ-גראַפֿיש אַזוי אויסגעשפּרייט ווי יידיש, איז נייטיק אַ טעריטאָריאַלע אײַנטיילונג פון איר אויסשפּרייט-געביט. אָפּט אָפּעירט מען מיט די באַגריפֿן „מערב- און מיזרח-יידיש", לעת עתּה האָבן נאָך אָבער די ווערטער ניט קיין איינטײַטשיקן אינהאַלט. אַוודאי איז פֿאַראַן אַן אונטערשייד צדישן מערב און מיזרח. אָבער פשוט אָפּזאָגן: מערב-יידיש איז דער אויסגעשטאָרבענער טייל, מיזרח-יידיש דאָס איז דער לעבעדיקער טייל, קען מען ניט. איך בין ניט ביכולת דורכצוציען די גאַנצע גרענעץ-ליניע צווישן מערב-יידיש און מיזרח-יידיש. וואָס שייך צו

טשעכאָסלאָוואַקיַי האָט זיך די ליניע b—b אַרויסגעוויזן פֿאַר דעם שאַרפֿסטן דיאַלעקטישן גרענעץ. און אַזוי ווי דער טייל סלאָוואַקיַי וואָס ליגט אויף מערבֿ פֿון איר שטימט אין אַלגעמיין מיט זיַין ייִדיש מיט ביימען און מערן, און דאָס געביט וואָס ליגט אויף מיזרח פֿון איר, האָט אַלע עיקרדיקע שטריכן, וואָס מיר געפֿינען אינעם גרעסטן טייל פֿון איבעריקן לעבעדיקן ייִדיש, וואָלט מען געקענט די ליניע b—b באַטראַכטן פֿאַר אַ טייל פֿון דער מערבֿ-מיזרח-דיקער גרענעץ-ליניע. פֿונדעסטוועגן איז אָבער מעגלעך, אַז די וויסנשאַפֿט וועט שפּעטער נעמען די ווערטער „מערבֿ- און מיזרח-ייִדיש" ווייניקער קאַטעגאָריש און וועט זיי אָפּשאַצן בלויז ווי ניט-עיקרדיקע העלפֿבאַגריפֿן. אין דער אמתן איז דער איבערגאַנג פֿון מערבֿ-ייִדיש צו מיזרח-ייִדיש אַ גאַנץ בהדרגהדיקער. נאָר אויפֿן געביט פֿון טשעכאָסלאָוואַקיַי איז דער גרענעץ שאַרפֿער אייַנגעקריצט, און אויף דעם זייַנען פֿאַראַן סיבות, וואָס מען קען אויסגעפֿינען, ווען מען שטודירט דעם אופֿן, ווי אַזוי ייִדן האָבן זיך דאָ באַזעצט.

פֿאַר מיזרח-ייִדיש האָט זיך די o/u-ליניע אַרויסגעוויזן פֿאַר גענוג שאַרף, ווייַל מיט איר פֿאַלן צונויף די גרענעצן פֿון אַנדערע פֿאָנעטישע דערשייַנונגען. זי האָט איר המשך, ווי איך האָב געוויזן, אויך אין מערבֿ-ייִדיש, אָבער דאָ איז זי ניט דייַטלעך און ניט אונטערגעשטראָכן דורך קיינע אַנדערע גרענעץ-ליניעס. די o/u-ליניע טויג הייסט עס ניט פֿאַר דער אייַנטיילונג פֿון גאַנץ ייִדיש. אויך די äi/ai-ליניע גייט דורך נאָר דורך מיזרח-ייִדישער טעריטאָריע. לויט מייַן מיינונג וואָלטן געקענט זיַין נוצלעכע גרענעץ-ליניעס פֿאַר דער אייַנטיילונג פֿון ייִדיש די גרענעצן פֿון די פֿאַרשיידענע געשטאַלטן פֿון מה"ד ei און ou און אויך פֿון מה"ד î און û. אויך די אויסגערעכנטע עקוויוואַלענטן פֿאַרן אַלטן u, ווייַטער די איבערבייַטן פֿון i און u פֿאַר r און x וואָלטן גע-קענט גוט אויסגענוצט ווערן פֿאַר אָפּצייכענען די גרופּעס פֿון ייִדיש. אָבער מען וועט נאָך דאַרפֿן אָפּטאָן אַ סך אַרבעט און דורכפֿירן אַ סך פּרט-פֿאָרשונגען, איידער מיר וועלן קענען קומען אין די זאַכן צו אַן אַלגעמיין אָנערקענטן און נוציקן רעזולטאַט.

*

חשובֿע צוהערער! איך האָב זיך געפֿלייַסט אייַך איבערצוגעבן—אין גבֿול פֿון דער קורצער צייַט, וואָס איך האָב געהאַט אין מייַן רשות—דאָס וויכטיקסטע פֿון די רעזולטאַטן, וואָס מייַנע פֿאָרשונגען אויפֿן געביט פֿון ייִדיש אין דער טשעכאָסלאָוואַקישער רעפּובליק האָבן אַרויסגעבראַכט. דאָס געביט פֿון מייַנע ייִדיש-פֿאָרשונגען איז דערמיט נאָך בשום אופֿן ניט אויסגעשעפּט. גרויסע פֿעל-דער זייַנען נאָך ניט באַאַרבעט. איך דערמאָן נאָר די ייִדישע נאָמען-פֿאָרשונג און דאָס זייער אינטערעסאַנטע געביט פֿון ייִדישן פֿאָלקלאָר אין טשעכאָסלאָ-וואַקיַי, וואָס איך פֿלייַס זיך אויך זינט אַ געוויסער צייַט מיט מייַנע שוואַכע

פוחות דורכצואקערן. עס וועט פאר מיר זיין דער שענסטער שכר פאר מיין איינזאמער ארבעט, אויב איך וועל אין דער דיסקוסיע קענען געווארן, אז מיין באריכט האט געפונען א פרוכפערדיקן און אויפנעמעוודיקן באדן, אז מיין ארבעט האט זיך ארײנגעפאסט אין דער ארבעט פון יידן און אויסגעפילט א בלייז. וואס איז שייך מיר אליין, קען איך אײך פארזיכערן, אז דער אנטייל אין 2טן צונויפקום פון יידן האט פאר מיר דעם גרעסטן באטײט. דאָ האב איך דאך צום ערשטן מאל די מעגלעכקייט זיך דורכצוריידן מיט וויסנשאפטלער-פאכמענער, וואס האבן די זעלביקע אינטערעסן ווי איך און איך קען דאָ אויפ-נעמען נײַע אימפולסן צו נײַער ארבעט. איך פיל און איך מוז דעם געפיל אויס-דריקן, אז מיין איינזאמקייט, וואס איז זיכער א חיסרון פאר מיין ארבעט, איז דורכגעבראכן. דערפאר איז ספעציעל האַרציק דער דאנק, וואס איך זאג דאָ דעם יידי, וויסנ' אינסטיטוט פאר פארבעטן מיך צו זיין אלוועלטלעכן צוזאמענפאר. הלוואי זאל זיין וויטערדיקע ארבעט זיין מיט מזל און הצלחה. אײַך, חשובע צוהערער, דאנק איך פאר אײַער אויפמערק און איך פארהאף, אז מיר וועלן זיך אלע זען אויפן נאענטסטן אלוועלטלעכן צוזאמענפאר פון יידן.

לערער און שולן אין פֿאַרשיידענע קולטורעלע און פּסיכאָלאָגישע סיטואַציעס

פֿון ל. ייבוש (לעהרער (ניו-יאָרק).

מיט אַ געוויסער צייט צוריק האָט אַ לערער פֿון אַ ניו-יאָרקער „פּאָבליק סקול" דורכגעפֿירט אַן אויספֿאָרשונג מיט 255 קינדער פֿון די עלטסטע צוויי קלאַסן (אין עלטער פֿון 12—14). די אויספֿאָרשונג האָט זיך געשטעלט צוויי אויפֿגאַבעס: ראשית, פֿאַרגעבן די קינדער צו שרייבן קאָמפּאָזיציעס וועגן די אייגנשאַפֿטן וואָס עס דאַרף פֿאַרמאָגן אַ אידעאַלער לערער. שנית, אויפֿן סמך פֿון די דאָזיקע קאָמפּאָזיציעס אויסאַרבעטן אַ טעסט וואָס זאָל באַשטימען וואָסערע באַגריפֿן פֿאַרשיידענע קינדער לייגן אַרײַן אין די טערמינען וואָס זיי באַנוצן פֿאַר מענטשלעכע, און ספּעציעל לערערשע, אייגנשאַפֿטן.

דער עיקר איז דאָ, פֿאַרשטייט זיך, די צווייטע אויפֿגאַבע, וואָרעם די ערשטע איז שוין אַן אַלטע אויסגעפֿרובירטע אַרבעט, ווי איך האָב דאָס שוין באַהאַנדלט אויף אַן אַנדער אָרט[1]. אָבער וועג איך האָב זיך באַקענט מיט די קאָמפּאָזיציעס און אויסגעפֿונען, אַז די וויכטיקע צאָל פֿון די קינדער זײַנען יידישע, האָב איך געפּועלט, מען זאָל מיר דערלויבן אויסצונוצן די דאָזיקע עלטערע קינדער אויף פֿאַר אַן אַנדער צוועק. וועג עס וועלן פֿאַרבײַטן אַרום צוויי חדשים נאָך דער ערשטער קאָמפּאָזיציע, זאָלן מיר די זעלביקע קינדער אָן, אויב מיגלעך, נאָך קינדער פֿון די צוויי עלטסטע קלאַסן, בעסטן צו שרײַבן קאָמפּאָזיציעס וועגן די בעסטע לערער פֿון יידישע שולן. אויב עס זײַנען פֿאַראַן אַזעלכע קינדער וואָס גייען ניט אין יידישע שולן, וועלן מיר זיי בעטן, זיי זאָלן שרײַבן וועגן אַזעלכע לערער לויט ווי זיי מאָלן זיך אויס אין געדאַנק. די קלייניע צאָל קריסטלעכע קינדער וועלן דאַרפֿן שרײַבן דאָס זעלביקע וועגן לערער פֿון די זונטאָגשולן, אָדער קירכנשולן. אויף אַזאַ אופֿן וועט זיך אָנזאַמלען אַ גאַנץ נישקשהדיקער פֿאַרגלײַך-מאַטעריאַל וואָס קען באַלײַכטן זייער אינטערעסאַנטע פֿראָבלעמען: 1) וועג קינדער גייען אין שולן פֿון צוויי באַזונדערע טיפּן מיט לערער וואָס האָבן ניט אַקוראַט די זעלביקע אויפֿגאַבן, צי טראָגן זיי אין זייער באַווּוסטזײַן די כאַראַקטעריסטישע באַזונדערקייט פֿון אַזעלכע צוויי סיטואַציעס? אויב יאָ, אין וועלכע פּרטים? 2) אַזוי ווי מיר האָבן דאָ דרײַ סאָרטן שולן, זײַנען זיי אויך אין די קינדערס לעבן דרײַ באַזונדערע סאָציאַלע און פּסיכישע דערשײַנונגען, אָדער בלויז צוויי—פּאָבליק סקול פֿון איין זײַט און נאָכמיטאָג-שול פֿון דער אַנדערער? אויב דאָס לעצטע איז ריכטיק, דעמאָלט דאַרפֿן די קינדער אַרויסווײַזן צוויי באַזונדערע פּאָדעראונגען בנוגע לערערשע אייגנשאַפֿטן, אָבער עס דאַרף ניט זײַן קיין שום

---

[1] יידאָבלעטער ב׳ IV (1932), ז׳ 97—119.

נפקא מינה צווישן די ייִדישע און קריסטלעכע קינדער אין זייערע אפשאצונגען פון אַ ייִדישן אָדער קריסטלעכן גוטן לערער. וואָס דערציילן די פאקטן? 3) ווען עס קומט צו ייִדישע קינדער און ייִדישע שולן און זייערע לערער, וואָס דאָס איז געווען בייַ מיר דער עיקר אין דער דאָזיקער ארבעט, צי קענען מיר באמערקן אין די געשריבענע קאמפאָזיציעס עפעס אייגנארטיקס, וואָס קען זיך קלאָר אפשפיגלען אין די אויפגעמען פון די קינדער? אויב יאָ, וואָלט דאָס אפשר געקענט ווארפן אַ שיין אויף אלגעמיינע ייִדישע סאציאל-פסיכישע דערשיינונגען? אויב אזאַ זאַך איז נאָר בנמצא, וואָלט זיך דאָס זיכער געדארפט ארויסזען אין די קאמפאָזיציעס פון אזעלכע עלטערע קינדער, וואָס דאָס רוב פון זיי האָט שוין אריבערגעשפאנט דעם דרייצן-יעריקן עלטער.

עס איז קלאָר, אז בייַ אזאַ ארבעט וועלדט זיך אַ סך אָן דער צאָל. וואָס גרעסער די צאָל, אַלץ זיכערער די רעזולטאטן. וויל איך מיט פרייד קאנסטאטירן, אז אין דעם פרט האָט אונדז דאָס מזל גאנץ נישקשהדיק באהאנדלט אין דער דאָזיקער אויספאָרשונג. אָט זיינען די פאקטן.

1) די צאָל קינדער וואָס האָבן זיך באטיילִיקט אין דער ערשטער קאמפאָזיציע (וועגן פאָבליק-סקול-לערער)—255.

2) די צאָל ייִדישע קינדער וואָס האָבן געשריבן ביידע קאמפאָזיציעס—240.

3) די צאָל קינדער וואָס זיינען צוגעצויגן געווארן צו דער צווייטער קאמפאָזיציע, כאָטש זיי האָבן ניט געשריבן די ערשטע,—137.

4) פון די דאָזיקע 137 זיינען 40 געווען קריסטלעכע און 97 ייִדישע.

5) דאָס הייסט, אַז אין דער צווייטער קאמפאָזיציע האָבן זיך באטיילִיקט 392 קינדער.

די וויטערדיקע טאבעלע וויזט אונדז די 392 קינדער איינגעטיילט אין ייִדישע און קריסטלעכע, לויט געשלעכט, און לויט דעם וויפיל פון זיי עס האָבן יאָ אָדער ניט באזוכט ספעציעלע ייִדישע אָדער קריסטלעכע שולן. פון דער דאָזיקער טאבעלע וועט מען אויך קענען ארויסזען, אַז פון די 392 קינדער זיינען 337 געווען ייִדישע און 55–קריסטלעכע.

טאבעלע I

	באזוכן ייִדישע אָדער קירכנשולן	באזוכן ניט	צוזאמען
ייִדישע ייִנגלעך	154	17	171
ייִדישע מיידלעך . . .	77	89	166
קריסטלעכע ייִנגלעך . .	22	8	30
קריסטלעכע מיידלעך . .	19	6	25
סך הכל . . .	272	120	392

איידער מיר גייען אויסרעכענען די אייגנשאַפֿטן וואָס די קינדער האָבן אָנגעגעבן אין די פֿאַרשיידענע פֿאַלן, איז נייטיק צו מאַכן עטלעכע באַמערקונגען.

1) די אינסטרוקציע צו די קינדער איז ניט געווען, אַז זיי זאָלן אָנגעבן אַ צעטל אַבסטראַקטע אייגנשאַפֿטן, נאָר אַז זיי זאָלן באַשרײַבן דעם בעסטן לערער וואָס זיי האָבן געהאַט און אָנווײַזן, וואָס ער האָט אַזוינס געטאָן אָדער וואָס פֿאַר אַ מענטש ער איז געווען, וואָס דערפֿאַר האַלטן זיי אים פֿאַר דעם בעסטן לערער. די זעלביקע אינסטרוקציעס זײַנען געגעבן געווָארן סײַ בײַ דער ערשטער סײַ בײַ דער צווייטער קאָמפּאָזיציע.

2) די קינדער האָבן באמת אָנגעגעבן ניט בלויז אייגנשאַפֿטן אין אמתן זינען פֿון וואָרט, נאָר פֿאַרשיידענע שטריכן און מידות. איך וועל בלויז צוליב בקָוועמלעכקייט אָנרופֿן די אַלע פּרטים מיטן נאָמען „אייגנשאַפֿטן".

3) וואָלט איך געווען פֿאַראינטערעסירט אין אייגנשאַפֿטן פֿון גוטע לערער, וואָלט נייטיק געווען צו שאַפֿן אַ געוויסע מאָס, וואָס לויט איר זאָל מען קענען אָביעקטיוו רעדוצירן די אַלע אָנגעגעבענע אייגנשאַפֿטן צו אַ באַשטימטן מינימום, אַ מינימום וואָס זאָל זיך לאָזן קאָנטראָלירן און אָנווענדן. אָבער מײַן אויפֿגאַבע איז נאָר געווען אויסצוגעפֿינען אויף אָט דעם וועג געוויסע כאַראַקטעריסטיקעס פֿון קולטורעלע און פּסיכישע סיטואַציעס, ממילא איז נייטיק געווען צו האַלטן די אייגנשאַפֿטן-רשימות אַזוי נאָענט צו די אָריגינאַלן, ווי ווײַט נאָר עס לאָזט זיך, און רעדוצירן בלויז דאָרט ווו עס איז קלאָר, אַז די זעלביקע אייגנשאַפֿט ווערט איבערגעחזרט. למשל ווען איין קינד זאָגט „זידלט ניט" און אַ צווייטס—„איז ניט קיין חצוף", איז קלאָר, אַז מיר האָבן דאָ די זעלביקע אייגנשאַפֿט, וואָס צוויי קינדער גיבן אָן. אויף אַזאַ אופֿן זײַנען די אָנגעגעבענע אייגנשאַפֿטן פֿון „פּאָבלי-סקול"-לערער, וואָס זײַנען 97 אין צאָל, רעדוצירט געווָארן צו 58, און די אייגנשאַפֿטן פֿון לערער פֿון ייִדישע שולן — 153, זײַנען רעדוצירט געווָארן צו 89, כאָטש אין ביידע פֿאַלן זײַנען דאָס אומגעלומפּערט גרויסע צאָלן, כדי אָנצוווענדן אויף קאָנדידאַטן פֿאַר דער פּראָפֿעסיע. מחמת ענלעכע טעמים האָב איך אין די רשימות על פּי רוב אויפֿגעהאַלטן די שפּראַך, אין וועלכער די קינדער באַצייכענען די פֿאַרשיידענע אייגנשאַפֿטן. בקיצור, מיר זײַנען דאָ ניט פֿאַראינטערעסירט צו באַשטימען די אייגנשאַפֿטן פֿון גוטע לערער, נאָר דער עיקר צו פֿאַרשטיין די פֿאָדערונגען וואָס די קינדער שטעלן אין פֿאַרשיידענע סיטואַציעס.

4) איבער פֿאַרשיידענע סיבות, וואָס מיר וועלן נאָך שפּעטער ריידן וועגן זיי, ווערן די קינדער צעטיילט אין 5 גרופּעס: אַלע קינדער וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער ערשטער קאָמפּאָזיציע, די ייִדישע קינדער וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין ביידע, די ייִדישע קינדער וואָס שרײַבן וועגן לערער פֿון ייִדישע שולן, כאָטש זיי באַזוכן ניט אַזעלכע שולן, ייִדישע קינדער וואָס האָבן געשריבן די צווייטע קאָמפּאָזיציע, כאָטש ניט די ערשטע, און קריסטלעכע קינדער וואָס דריקן אויס זייערע מיינונגען וועגן קירכן-לערער. ממילא איז נייטיק אָנצוגעבן

ינף באַזונדערע רשימות וואָס זיינען פֿאַרצייכנט געווָארן אויפֿן סמך פֿון ביידע קאָמפּאָזיציעס—467 אין צאָל.

5) מיט דעם אויסדרוק „יידישע שולן" מיין איך דאָ שולן פֿאַר יידישע קינדער אָן שום חילוק וועגן ריכטונג אָדער אינהאַלט. אין דער געגנט פֿון דער פּאָלניק סקול, וואָס וועגן איר רעדט זיך דאָ, געפֿינט זיך בלויז איין אייניציקע יידיש-וועלטלעכע שול, וואָס פֿאַרמאָגט ניט אַפֿילו קיין זעקסטל פֿון דער צאָל יידישע קינדער וואָס האָבן זיך באַטיילִיקט אין דער צווייטער קאָמפּאָזיציע. די וויַיט גרעסטע צאָל יידישע קינדער וואָס האָבן זיך באַטיילִיקט אין דער ערבעט, אויף וויפֿיל זיי באַקומען בכלל אַ יידישע דערציִונג, לערנען זיך אין תּלמוד-תורות.

רשימה I

אייגנשאַפֿטן פֿון די בעסטע לערער פֿון פּאָלניק סקול, אָנגעגעבן פֿון 255 קינדער

נומ'	אייגנשאַפֿט	פֿרעקוו'	נומ'	אייגנשאַפֿט	פֿרעקוו'
1	„ערלעך" (FAIR)	92	24	ניט אויפֿגערעגט	8
2	פֿרייַנטלעך	86	25	ניט הויכע באַלן	8
3	העלפֿט שוואכערע	76	26	ניט פֿריזן	8
4	הומאָר	69	27	דערציִלט מעשיות	6
5	לערנט גוט	48	28	גוטער כאַראַקטער	6
6	בעל מסביר	45	29	אָרגאַניזירט קלוּבן	6
7	אינטערעסאַנטע לעקציעס .	44	30	היפֿט פֿעיִקערע קינדער . .	6
8	שטרענג	43	31	דעקאָרירט קלאַסצימער . .	6
9	פֿון שיינעם אויסזען . . .	33	32	מאכט קינדער ליבהאָבן די סקול	5
10	ניט ניט צו פֿרי הייַמאַרבעט .	30	33	טיילט זיך מיט קינדער (בילֿ-	
11	אָנגענעם	28		דער, וכדומה)	5
12	פֿאַרשטייט קינדער	26	34	פֿירט אָן שפּיל־ערייַען . . .	5
13	נעדולדיק	23	35	ניט צו מוט	4
14	האלט זיך פֿיַין	20	36	צווינגט ניט קינדער צו נעמען	
15	זירלט ניט	19		ביכער אהיים	3
16	האָט ליב אטלעטיק . . .	18	37	לערנט וואָס נערעכט און	
17	האלט זיך צום פונקט . . .	17		אומנערעכט	3
18	ניט העכערע באַלן, ווען מ'בעט	13	38	איז אָריגינעל	3
19	מאכט סעודות	13	39	ניט ספּעצ' צייַט אויף שמועסן	3
20	דזשענטלמען	13	40	פֿירט רודדאויסלייג־קאָנטעסטן	3
21	ניט ניט קיין הייַמאַרבעט	10	41	דערציילט וויצן רייַזעס . .	3
22	ניט שטרענג	10	42	העלפֿט אין לימודים פֿון	
23	גיט געלעגנהייט, ווען מ'פֿאַלט דורך	9		אנדערע לערער . . .	3

נומ׳	איינגעשאפט	פּרעקוי׳
	באנוצט מאטעריאל הוק שול-	
43	ביכער	2
44	צווינגט ניט, מ׳זאל זיצן גלייך	2
45	האט קלאס-ביבליאטעק . .	2
	לאזט טאן היימארבעט אין	
46	סקול	2
47	מאכט היימארב׳ א פארגעניגן	2
	מאכט קינדער באגרייפן ווי-	
48	טיקייט פון אחריות . .	2
49	הייסט בעסערע לערנען שואב׳	2

נומ׳	איינגעשאפט	פּרעקוי׳
50	ווי׳ל זיך זען מיט עלטערן .	2
51	איז גוט צו מיידלעך . . .	2
52	קלוג	2
53	פרינקטלעך	2
54	ארבעט שווער	1
55	ניט שטרענג, ניט מילד . .	1
56	אפּנהארציק	1
57	האט צוטרוי צו קי-	
	דער	1
58	רעדט קלאר	1

זאל דאָ דערמאָנט ווערן, אַז די אייגנשאַפט נומ׳ 1 איז ניט קיין פינקטלעכ
איבערזעצונג פונעם דערבי דערמאָנטן ענגלישן וואָרט. אין ענגליש איז דאָ
אַ פּאָרם פון ערלעכקייט, אָדער גערעכטיקייט, וואָס שטרעבט אויסצוטיילן פאַר
דינסטן אָן שום זייטיקע פּניות. דאָס איז דעריבער אַן אייגנשאַפט וואָס הא
אַ דירעקטע שייכות צום לערערס ריין פראָפעסיאָנעלער ארבעט אין שול. אַז
מין זינען ליגט נאָטירלעך ניט אין יידישן וואָרט „ערלעך". אַ פינקטלעכע
וואָרט וואָלט אפּשר געווען „אומפאַרטייִש", אָבער עס איז עפּעס מאָדנע צו באַנוצ
אַזאַ וואָרט פאַר די באַציונגען צווישן דעם לערער און זיינע תלמידים (כאָטש אי
האָב דאָס געטאָן אויס נויט אין דער פּריער ציטירטער ארבעט). זאל אָבער פאַר
שטאַנען ווערן, אַז „ערלעך" אין אַלע רשימות האָט דעם באַגרענעצטן טייטש ווי א
ענגליש.

רשימה II

אייגנשאַפטן פון די בעסטע יידישע לערער, אָנגעגעבן פון 240 יידישע קינדער

נומ׳	איינגעשאפט	פּרעקוי׳
1	פריינטלעך	68
2	לעקציעס אינטערעסאנט . .	55
3	נוטער בעל מסביר	48
4	לערנט גוט	45
5	לערנט ווענן יידן	38
6	דערציילט מעשיות	23
7	נעדולדיק	21
8	שטרענג	21
9	הומאָר	20
10	נעבילדעט	19
11	נוטער לערער	19

נומ׳	איינגעשאפט	פּרעקוי׳
12	פרייַנדלעך	17
13	זיידלט ניט	16
14	„ערלעך"	14
15	מאכט סעודות	14
16	ניט שטרענג	12
17	אַלע האָבן אים ליב . . .	10
18	שלאָגט ניט	10
19	ווילליק צו העלפן	9
20	פון שיינעם אויסזען . . .	9
21	ניט ניט קיין היימארבעט . .	8
22	קלוג	8

נומ׳	אייגנשאפֿט	פּרעקוו׳
23	פּאַרשטייט די תּלמידים . .	7
24	רעדט קלאָר	5
25	אַלץ ניט דאָס לערנען . .	5
26	וויניק היימאַרבעט	5
27	ניט צו מוט	4
28	לערנט גרינגטלעך	4
29	אויפֿן	4
30	רעליגיעז	4
31	האָלט זיך צום פּונקט . . .	4
32	אינטערעס׳ זיך מיט תּלמידים	3
33	בריטהאַרציק	3
34	אָפּנהאַרציק	3
35	אָנגענעם	3
36	ערנסט	3
37	תּלמידים רעספּעקטירן אים .	3
38	תּלמידים פֿאָלגן אים . . .	3
39	יונג	3
40	אראַנזשירט פֿאַרשטעלונגען .	3
41	פֿיינער מענטש	2
42	דערצויגן אין ארץ־ישׂראל .	2
43	העפֿלעך	2
44	דערציילט וועגן זיינע קאָ־ לעדזש־יאָרן	2
45	העלפֿט די שוואכערע . . .	2
46	ניט מתנות	2
47	נוט צוגעגרייט	2
48	האָט מיך ליבער פֿון אַלע . .	2
49	פֿאָרט אַרויס מיטן קלאַס .	2
50	קיין פֿאַוואָריטן	2
51	ריין געקלײדט	2
52	פֿינק	2
53	טוט טובֿות	2
54	נוצט מאָדערנע מעטאָדן . .	1
55	ציוויליסטישער פֿירער . .	1
56	אמהדיק	1
57	נוטהאַרציק	1
58	שטאַרק	1

נומ׳	אייגנשאפֿט	פּרעקוו׳
59	דערציילט וועגן פּערזענלעכן לעבן	1
60	לערנט א סך	1
61	רעדט מיט מײַנע עלטערן .	1
62	פֿאַרלאָזלעך	1
63	הערט זיך צו, וועט מען רעדט צו אים	1
64	לערנט צו זײַן נערעכט . .	1
65	האָט א שיינע באָרד . . .	1
66	מאַכט, מען זאָל ליב האָבן דיר שול	1
67	רעדט וועגן כּפֿרה	1
68	באַנוצט ניט קיין מאָדערנע מעטאָדן	1
69	וויל זײַן זיכער, אז אַלע קענען דיר לעקציע	1
70	פֿאַרלירט זיך ניט	1
71	קען גוט דעם לימוד . . .	1
72	רעדט אַראַטאָריש	1
73	לאָזט יעדן האָבן א וואָרט .	1
74	סימפּאַטיש	1
75	פֿאַרדינט נריזן	1
76	שטיל	1
77	פֿעסטער כאַראַקטער . . .	1
78	מען קען אים ניט אָפּנארן .	1
79	באַטייליקט זיך אין דיר תּלמידימס עגמה־נפֿשן . .	1
80	טויג זיך צו אַלץ	1
81	טוט אַלץ אין ריכטיקער צײַט	1
82	פֿײַן אָנגעטאָן	1
83	גוטער כאַראַקטער	1
84	געזעלשאַפֿטלעך	1
85	קינסטלעריש געניינט . . .	1
86	פֿירט אײַן דעבאַטעס . . .	1
87	פֿירט דורך שפּילעריײַן . .	1
88	קיינמאָל ניט בייז	1
89	אײַנשטעלעריש	1

רשימה III

אייגנשאפֿטן פֿון בעסטע לערער פֿון יידישע שולן לויט די מיינונגען פֿון 106 יידיש קלנדער וואס האָבן אין יידישע שולן ניט געלערנט

נומ׳	איגנשאפֿט	פֿרעקוו׳
1	לערנט נוט	34
2	פֿריַינטלעך	24
3	בעל מסביר	15
4	ניט שטרענג	14
5	געדולדיק	13
6	„ערלעך“	13
7	פֿרייַלעך	12
8	אינטערעסאנט לעקציעס .	11
9	העלפֿט אין דער ארבעט .	11
10	הומאָר	10
11	וויניק היימאַרבעט . . .	10
12	גוט צו קינדער	9
13	אָנגענעם	9
14	שטרענג	4
15	לאָזט זיך ניט נאָרן . . .	4
16	נעבעלדיק	8
17	ירנג	7
18	שלאָנט ניט	6
19	קען דעם לימוד	5
20	קען האַלטן דעם קלאַס . .	5
21	בייזערט זיך זעלטן	5
22	האַלט זיך צום פֿונקט . . .	5
23	מאַן, וויַיל לערנט בעסער .	5
24	העפֿלעך	5
25	אַיַילט זיך ניט אין לערנען	4
26	שפּילט זיך	4
27	אינטערעסאַנט	4
28	אַלט, וויַיל מער געניט . . .	4
29	ניט אויפֿגערעגט	4
30	לערנט יידישע געשיכטע . .	3
31	ארבעט שווער	3
32	פֿון שיינעם אויסזען . . .	3
33	מיטלמעריק	3
34	ריין	3
35	א סך געניטשאפֿט . . .	3
36	ענטפֿערט אויף פֿראגעס . .	3
37	קיין פֿאוואָריטן	3
38	פֿאַרשטייט קינדער . . .	3
39	פֿון מיטעלן ווּקס . . .	2
40	קלוג	2
41	א סך היימארבעט . . .	2
42	נוטצר כאראקטער . . .	2
43	דערציילט מעשיות . . .	1
44	לערנט דורך מעשיות . .	1
45	ניט באריכט-קאַרטלעך . .	1
46	לערנט רעליגיע	1
47	באריכט עלטערן פֿאר ניט קומען	1
48	טונקעלע קליידער . . .	1
49	רעליגיעז	1
50	ניט היימארבעט	1
51	צייַט אויף שמועסן . . .	1
52	מאכט פֿאַרשטעלונגען . .	1
53	אָפּנהארציק	1
54	אמחדיק	1
55	פֿאָרזיכטיק אין לערנען . .	1
56	ניט אלעמען א געלעגנהייט	1
57	האַלט ניט קלאַס נאָך דער צייַט	1
58	ברייטהארציק	1
59	איידל	1
60	ברוגעט	1
61	הויך	1
62	פֿאַרריכט גרייזן	1
63	פֿרוי	1
64	גוטע געווירנהייטן . . .	1
65	אָריגינעל	1
66	שטראָפֿט ניט אלע פֿאר איינעם	1
67	קיין היימארבעט	1
68	מאָדערנע מעטאָדן . . .	1
69	ניט צו פֿיל עקזאמענס .	1

רשימה IV

מיינונגען וועגן בעסטע לערער פֿון יידישע שולן, פֿון 97 יידישע קינדער, וואָס האָבן זיך אין דער ערשטער קאָמפּאָזיציע ניט באַטייליקט.

נומ׳	אירגנשאפֿט	פֿרעקוו׳	נומ׳	אירגנשאפֿט	פֿרעקוו׳
1	לערנט גוט	31	27	ריין	2
2	פֿרײַנטלעך	24	28	איידל	2
3	בעל מסביר	16	29	האלט זיך צום פונקט . .	2
4	אינטערעסאנט	15	30	מאַדערנע מעטאָדן . . .	2
5	לערנט וועגן יידן . . .	13	31	ניט צו פֿיל היימאַרבעט .	2
6	דערציילט מעשיות . . .	13	32	נעבעלדעט	1
7	הומאָר	11	33	לערנט א סך	1
8	גוטהאַרציק	9	34	רעדט קלאָר	1
9	שטרענג	9	35	ניט קיין מאַדערנע מעטאָדן	1
10	פֿון שיינעם אויסזען . .	9	36	בריטהאַרציק	1
11	שלאָגט ניט	7	37	ניט מחנות	1
12	מאכט סעודות	7	38	רעדט אַראָפּאַריש . . .	1
13	ניט שטרענג	7	39	קיין פֿאַוואָריטן	1
14	פֿרײַלעך	7	40	גלייבט אין נאָט	1
15	בייזערט זיך ניט	6	41	אראַנזשירט פֿאַרשטעלונגען	1
16	נעדולדיק	6	42	שטאַרק	1
17	פֿאַרשטייט קינדער . . .	5	43	באַליבט	1
18	איַלט זיך ניט אין לערנען	5	44	איז רעליגיעז	1
19	וויניק היימאַרבעט . . .	4	45	גיט א סך היימאַרבעט . .	1
20	„ערלעך"	4	46	מאכט מען זאל ליב האָבן די שול .	1
21	יונג	4	47	האָט ליב צו פֿאַרבריינגען מיט קינדער .	1
22	וויליק צו העלפֿן	4			
23	אָנגענעם	4			
24	ניט אויפֿגערעגט	3	48	זעלטן אומצופֿרידן מיטן קלאַס	1
25	קלוג	3	49	ניט סאַרקאַסטיש	1
26	העלפֿלעך	3	50	קומט פֿון ארץ ישראל . .	1

זאל מען ניט מיינען, אַז די איגנשאַפֿט 35 פֿון דער דאָזיקער רשימה איז עפעס אַ טעות. דאָס האָט טאַקע איין קינד גערימט זײַן בעסטן לערער פֿאַר ניט באַנוצן קיין מאַדערנע מעטאָדן, כאָטש עס קען נאַטירלעך ניט זײַן זיכער, צי דאָס קיגד האָט ריכטיק פֿאַרשטאַנען וואָס עס זאָגט.

איצט וועלן מיר איבערגיין צו דער פֿינפֿטער און לעצטער רשימה און דערמיט זיך גרייטן צו אַנאַליזירן דאָס וואָס עס לאָזט זיך באַמערקן אין די דאָזיקע רשימות.

רשימה V

מיינונגען פֿון 55 קריסטלעכע קינדער וועגן בעסטע לערער פֿון קירכנשולן

נומ׳	אייגנשאפֿט	פֿרעקוו׳
1	פרײַנטלעך	12
2	לערנט גוט	11
3	בעל מסביר	10
4	אינטערעסאַנט	9
5	בייזערט זיך ניט	4
6	אָנגענעם	4
7	לערנט רעספעקטירן עלטערע	4
8	אַלט ניט דאָס לערנען . ,	3
9	שטרענג	3
10	דערציילט מעשיות . . .	3
11	פֿרייַלעך	3
12	רעדט קלאָר	3
13	לערנט זײַן נאָענט צו גאָט	3
14	מאכט סעודות	3
15	העלפֿעך	3
16	מחנות אויף ניטל . . .	3
17	געדולדיק	2
18	הומאָר	2
19	אינטעליגענט	2
20	לערנט זײַן גוטער קריסט .	2
21	ניט שטרענג	2
22	איידל	2
23	ריין	2
24	א גוטע מאַנאכין	2
25	באַליבט	2
26	פֿרײַנעביק	2
27	קיין פֿאוואָריטן	1
28	פֿארשטייט קינדער . . .	1
29	לערנט מאנירן	1
30	לערנט תפֿילות	1
31	וויי איינער פֿון אונדז . .	1
32	גרויסט פֿרײַנטלעך . . .	1
33	מאכט, מ׳זאָל ניין אין קירך	1
34	נעמט אויף הייקס . . .	1
35	ניט נאשוואַרג	1
36	פֿאַרבעט צו זיך אהיים . .	1
37	פֿאַראינטערעסט אין תלמידים	1
38	מעשיות וועגן גרויכן און רוימער .	1
39	מאכט העבאַטעס	1
40	דיסציפּלינירט קלאַס . . .	1
41	לערנט העלפֿן פֿאמיליע . .	1
42	ניט מחנות	1
43	אָרגאַניזירט קלובן . . .	1
44	פֿאַרבענגט מיט אונדז . .	1
45	לערנט צו זײַן גוט . . .	1
46	שלאָגט ניט	1
47	ערנסט	1
48	אַלט	1
49	ניט אויפֿנערענט	1
50	פֿאַזט זיך ניט נארן . . .	1
51	רעליגיעז	1
52	קלוג	1
53	קיין היימאַבעט	1
54	פֿרײַן געקליידט	1
55	זינגט גוט	1
56	„ערלעך“	1
57	ניט געלעגנהייט צו לערנען	1
58	לערנט ניט צו זײַן א גנב .	1
59	געניט	1

עס איז געווג איבערצולייענען מיט קאָפּ כאָטש איין רשימה, פּדי איינצוזען, אַז די אייגנשאַפֿטן לאָזן זיך צעטיילן אויף דרײַ באַשטימטע גרופּעס. פֿאַראַן אַזעלכע וואָס האָבן דירעקט צו טון מיט האַנדלונגען פֿון ריין פּראָפֿעסיאָנעל-לערערשן כאַראַקטער, ווי למשל „גוטער לערער“, „בעל מסביר“, „העלפֿט די

שוואַכערע", אַז"ו. די דאָזיקע „אייגנשאַפֿטן" דערקלערן אונדז, ווי אַזוי די פֿראָגראַם־אַרבעט ווערט דורכגעפֿירט. אַן אַנדער גרופּע „אייגנשאַפֿטן" זײַנען בלויז טיילווײַז פֿאַרבונדן מיט דער אַרבעט פֿונעם לערער ווי אַ לערער. וועגן אַ קינד שרײַבט, אַז זײַן בעסטער לערער איז פֿרײַנטלעך, אָדער שטרענג, אָדער אַז ער מאַכט סעודות, אָדער אַז ער ברענגט מתנות, אין די אַלע פֿאַלן האַנדלט זיך עס בלויז וועגן קלאַסאַרבעט, נאָר וועגן אַ מעטאָדע, וואָס איז טיילווײַז פֿאַרבונדן מיט דער אַרבעט פֿון קלאַס און טיילווײַז מיט אַן אַלגעמיינער כאַראַקטעריסטיק פֿון דער פערזענלעכקייט פֿון לערער. לסוף האָבן מיר אַזעלכע שטריכן, וואָס זײַנען טאַקע אומדירעקט פֿאַרבונדן מיטן לערערס אַרבעט—און אַנדערש קען דאָך עס זײַן — אָבער אין דער אמתן זײַנען זיי אייגנשאַפֿטן וואָס פֿונקציאָנירן אויף לייער אייגענעם חשבון, ווי למשל, איידל, ריין, פֿרײַגעביק, באַליבט אַז"ו.

ווען מיר וועלן נעמען די אייגנשאַפֿטן פֿון דער ערשטער רשימה און זיי צעטיילן אויף „דירעקט פֿאַרבונדענע", „טיילווײַז פֿאַרבונדענע" און „אומדירעקט פֿאַרבונדענע", און לאָבן יעדער אייגנשאַפֿט אַוועקשטעלן די צאָל שטימען וויפֿיל זי האָט באַקומען (פֿרעקווענצן), ווערט דאָס אונדז געבן דאָס בילד וואָס מיר באַקומען אין טאַבעלע II. (טאַב׳ II זע ז׳ 86).

מיר זעען דאָ, אַז די גרעסטע צאָל אייגנשאַפֿטן וואָס די 255 קינדער פֿאַרלאַנגען פֿון זייערע פּאָבליק־סקול־לערער געפֿינען זיך אין די „דירעקט פֿאַרבונדענע", און די קלענסטע צאָל אין די „אומדירעקט פֿאַרבונדענע", בעת די „טיילווײַז פֿאַרבונדענע" פֿאַרנעמען אַ מיטעלע פּאָזיציע. ווי ווערט זײַן, ווען מיר וועלן דורכפֿירן די זעלביקע קלאַסיפֿיקאַציע בנוגע די מיינונגען פֿון די 240 יִידישע קינדער וועגן זייערע בעסטע לערער פון יִידישע שולן? טאַבעלע III ווערט אונדזיזן וואָס דערפֿון ווערט אַרויסקומען. (טאַב׳ III זע ז׳ 87).

די נפֿקא־מינה, ווי מען קען זען, איז זייער אַ נרויסע און אין פֿלוג אַ גאַנץ מאָדנע. דאָ געפֿינען מיר, אַז די ערשטע רובריק איז די קלענסטע, די צווייטע איז די גרעסטע און די דריטע פֿאַרנעמט די מיטעלע פּאָזיציע.

כּדי דאָס בילד זאָל אַרויסשווימען נאָך בולטער, וועלן מיר אַוועקשטעלן אַ פֿאַרגלײַך־טאַבעלע ווו עס וועלן אָנגעוויזן ווערן סײַ די אַבסאָלוטע צאָלן פֿון די אייגנשאַפֿטן און פֿרעקווענצן, סײַ די פּראָצענט־פֿאַרהעלטנישן. (טאַב׳ IV זע זײַט 88).

פֿון טאַבעלע IV געפֿינען מיר אויס נאָך אַ זייער וויכטיקן פֿאַקט, וואָס די פֿריערדיקע טאַבעלע האָט ניט געקענט ווײַזן. מיר זעען, אַז ווען מיר פֿאַרגלײַכן די מיינונגען וועגן די פּאָבליק־סקול־לערער מיט די מיינונגען וועגן די לערער פֿון יִידישע שולן, דעמאָלט הערשט אַן ענלעכע פֿאַרהעלטעניש צווישן די פֿרעקווענצן ווי צווישן די אייגנשאַפֿטן, וואָס דאָס איז נאַטירלעך ניט קיין מוז. וואָרעם עס איז דאָך מיגלעך, אַז אַ געוויסע רובריק זאָל פֿאַרמאָגן אַ קליינע צאָל

טאבעלע II

אייגנשאפטן פונעם לערער וואס זיינען אויף פארשיידענע אופנים פארבונדן מי
זיין פראפעסיאנעלער ארבעט
אין פאבליק-סקול

דירעקט פארבונדענע		טיילווייז פארבונדענע		אומדירעקט פארבונדענע	
אייגנשאפטן	פרעקווענצן	אייגנשאפטן	פרעקווענצן	אייגנשאפטן	פרעקווענצן
1	92	2	86	9	33
3	76	4	69	14	20
5	48	8	43	20	13
6	45	11	28	52	2
7	44	12	26	58	1
10	30	13	23		
17	28	15	19		
18	13	16	18		
21	10	19	13		
23	9	22	10		
24	8	27	6		
25	8	28	6		
26	8	29	6		
30	6	31	6		
34	5	32	5		
36	3	33	5		
38	3	35	4		
39	3	37	3		
40	3	48	2		
42	3	53	2		
43	2	56	1		
44	2	57	1		
45	2				
46	2				
47	2				
49	2				
50	2				
51	2				
54	1				
55	1				

טאַבעלע III

אייגנשאַפֿטן פֿונעם לערער וואָס זיינען אויף פאַרשיידענע אופֿנים פאַרבונדן מיט זיין פּראָפֿעסיאָנעלער אַרבעט

אין דער ייִדישער שול

דירעקט פאַרבונדענע		טיילווייז פאַרבונדענע		אומדירעקט פאַרבונדענע	
אייגנשאַפֿטן	פֿרעקווענצן	אייגנשאַפֿטן	פֿרעקווענצן	אייגנשאַפֿטן	פֿרעקווענצן
2	55	1	68	10	19
3	48	6	23	20	9
4	45	7	21	22	8
5	38	8	21	24	5
11	19	9	20	29	4
14	14	12	17	30	4
21	8	13	16	35	3
25	5	15	14	39	3
26	5	16	12	41	2
28	4	17	10	42	2
31	4	18	10	43	2
45	2	19	9	44	2
47	2	23	7	51	2
54	1	27	4	55	1
60	1	32	3	56	1
68	1	33	3	57	1
69	1	34	3	58	1
71	1	36	3	63	1
75	1	37	3	65	1
		38	3	72	1
		40	3	74	1
		46	2	76	1
		49	2	77	1
		50	2	78	1
		52	2	79	1
		53	2	80	1
		59	1	82	1
		61	1	83	1
		62	1	84	1
		64	1	85	1
		66	1	88	1
		67	1	89	1
		70	1		
		73	1		
		81	1		
		86	1		
		87	1		

טאַבעלע IV

	דורעקט פֿאַרבונדענע		טייל־וויזע פֿאַרבונדענע		אומדירעקט פֿאַרבונדענע	
	פּאָבליק סקול	יידיש שולן	פּאָבליק סקול	יידיש שולן	פּאָבליק סקול	יידיש שולן
צאָל איינשאַפֿטן	30	19	22	37	5	32
% פֿון אַלע איינשאַפֿטן	56,71	21,59	39,67	42,04	8,62	36,37
סך הכל פֿרעקוועגצן	463	255	382	294	69	84
% פֿון אַלע פֿרעקוועגצן	50,66	40,28	41,79	46,45	7,55	13,27

באַמערקונג:

1) די אַלגעמיינע צאָל אייגנשאַפֿטן פֿאַר פּאָבליק־סקול־לערער איז 58, סך הכ
פֿרעקוועגצן—914.

2) אַלגעמיינע צאָל אייגנשאַפֿטן פֿאַר לערער פֿון יידיש שולן איז 89, סך הכ
פֿרעקוועגצן – 633.

3) דאָ ווערן גערעכנט בלויז 88 אייגנשאַפֿטן פֿאַר לערער פֿון יידיש שולן, ווי
אייגנשאַפֿט נומער 48 („האָט מיך ליבער פֿון אַלע") קען ניט פֿאַרגעכנט ווערן ווי אַן אמת
אייגנשאַפֿט.

אייגנשאַפֿטן און דאָך זאָל יעדע אייגנשאַפֿט, אָדער טייל אייגנשאַפֿטן, האָבן אַ סך שטימען, ד"ה די צאָל פֿרעקוועגצן זאָל זיין גרויס, כאָטש די צאָל אייגנשאַפֿטן—קליין.

אַפֿילו דאָס געניטסטע אויג וועט אַ סך בולטער אויפֿכאַפֿן די וויכטיקייט פֿון דער פֿאַרגלייך־טאַבעלע, ווען דאָס בילד וועט פֿאַרגעשטעלט ווערן דורך פֿיר קרומעס, צוויי פֿאַר די מיינונגען ווען די פּאָבליק־סקול־לערער (אייגנשאַפֿטן און פֿרעקוועגצן) און צוויי פֿאַר די מיינונגען ווען די לערער פֿון די יידישע שולן. פֿאַרשטייט זיך, אַז כדי די קרומעס זאָלן אונדז געבן אַ ריכטיק בילד, איז נייטיק, אַז זיי זאָלן אויסגעשטעלט ווערן ניט אויפֿן סמך פֿון אַבסאָלוטע צאָלן, נאָר פֿון פּראָצענט פֿאַרהעלטענישן. (זע די דיאַגראַמעס אויף ז' 89).

די באַזונדערע טענדענצן אין די צוויי פֿאַלן—ווען מיר האָבן צו טון מיט לערער פֿון פּאָבליק־סקול און פון יידישע שולן—איז אַזוי קלאָר און אָפן, אַז מען קען ניט האָבן דעם מינדסטן ספֿק, אַז ס'איז פּאַראַן אַ גאַנץ אָנזעעוודיקע נפֿקא־מינה. איצט ווילן מיר דאַרפן קלאַסיפֿיצירן אויף אַן ענלעכן אופן די אַנדערע קלאַסיפֿיצירטע גרופּעס צווישן די קינדער און זען, צי די רעזולטאַטן ווילן באַשטע־טיקן אָדער אָפּלייקענען די דאָזיקע טענדענצן. אָבער איידער מיר גייען איבער צו אָט די פונקטן, דאַרף מען דאָך קודם שטעלן די פֿראַגע: למאי נפֿקא מינה? עס איז דאָך נאָך וויניק צו זען געווייסע אָביעקטיוע טענדענצן אין דער גרופּירונג

ד' פֿ' = דירעקט פֿאַרבונדענע
ט' פֿ' = טילוויז פֿאַרבונדענע
א' פֿ' = אומדירעקט פֿאַרבונדענע

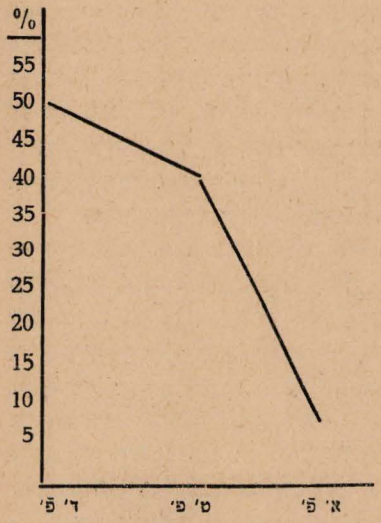

אייגנשאַפֿטן

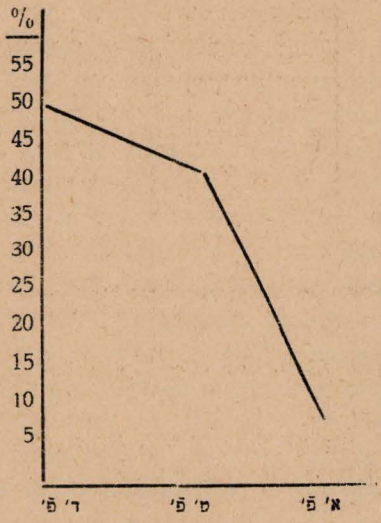

פֿרעקווענצן

וועגן לערער פֿון פּאָבליק-סקול

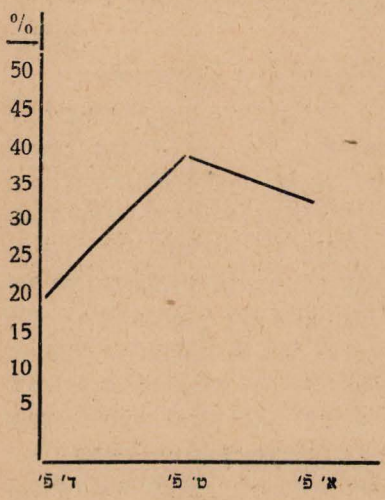

אייגנשאַפֿטן

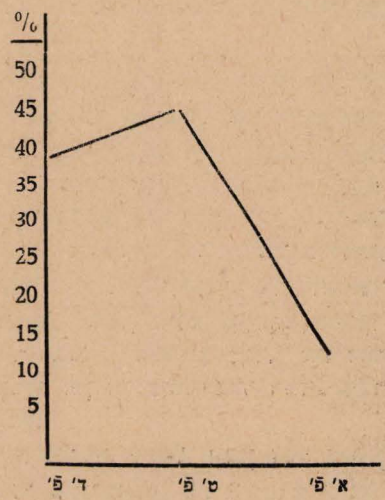

פֿרעקווענצן

וועגן לערער פֿון יידישע שולן

פֿון אייגנשאַפֿטן, דער עיקר איז דאָך צו באַשטימען דעם זינען פֿון דעם אַלעם. ווי אַזוי קען מען דאָס אויסטייטשן?

מיר דאַכט זיך, אַז אויך דאָ זיינען ניט אָפֿן פֿאַר אונדז קיין סך ברירות. וועז מיר וועלן גוט פֿאַרשטיין, וואָס מיר האָבן געטאָן דורך קלאַסיפיצירן די אייגנשאַפֿטן אין דרײַ גרופּעס אויף אַ גאַנץ באַשטימטן אופֿן, וועט ניט זײַן שווער צו כאַפּן דעם זינען פֿון די דערמאָנטע טענדענצן. מיר וועלן אויך קענען איינזען, אַז די מיינונגען פֿון די קינדער שטעלן מיט זיך ניט פֿאַר קיין אָפּגעריסענע אײַנדרוקן פֿון טאָגטעגלעכער ארבעט, נאָר אַז זיי זײַנען פֿונקציעס פֿון באַשטימטע אייגנארטיקע גאַנצקייטן, פֿון קולטורעלע און פסיכאָלאָגיש אַרגאַניזירטע סיטואַציעס.

עס וואָלט געווען אַן אַבסורד אָנצונעמען, אַז וועז מען פֿאַרגיט קינדער צו שרײַבן וועגן די אייגנשאַפֿטן פֿונעם בעסטן לערער, פֿאַרנעמען זיי זיך מיט אַ פסיכאָלאָגישן אַנאַליז פֿון אַבסטראַקטע אייגנשאַפֿטן. אַפֿילו דערוואַקסענע זײַנען דאָס ניט בכוח צו טאָן. בלויז וועז מען וועט אַרײַנפֿירן דערוואַקסענע מענטשן אין אַ פסיכאָלאָגישער לאַבאָראַטאָריע און מען וועט זיי דערקלערן די ריין טעאָרעטישע זײַטן פֿון דער אויפֿגאַבע, און אויב זיי זײַנען גענוג געבילדעט און ספּעציאַליזירט צו פֿאַרשטיין וואָס מען דאַרף טון און קענען גענוג זיך קאָנטראָלירן כדי זיך פֿעסט צו האַלטן אין די געשטעלטע ראַמען, ערשט דעמאָלט, און בלויז דעמאָלט, מעגן מיר זיך ריכטן צו געפֿינען אַ נישקשהדיקע דערנענטערונג צו אַ ריין פסיכאָלאָגישן אַנאַליז. אין אַנדערע פֿאַלן וועלן אונדז אויך דערוואַקסענע געבן אַ מין גמישׂ פון שטענדיקע אייגנשאַפֿטן, איינמאָליקע האַנדלונגען, אויבנאויפֿקע שטריכן, געווסע דרכים, וואָס לייגן מער אין דער געגעבענער סיטואַציע ווי אין דעם מענטשן, אאַז"ו. היינט אויב דאָס איז אַזוי בײַ דערוואַקסענע, מפּל שכן בײַ קינדער.

די פֿריערדיקע פֿינף רשימות לאָזן, דאַכט זיך, קיין ספֿק ניט איבער, אַז דאָס איז אַ פֿאַקט. אָט איז נאָך אַ כאַראַקטעריסטישער בײַשפּיל. אין די קאָמפּאַזיציעס געפֿינען מיר צוויי אַזעלכע ענטפֿערס: „לערנט צו זײַן נאָענט צו גאָט" און „לערנט וועגן גאָט" (אָדער „דערציילט וועגן גאָט", אָדער „גלייבט אין גאָט). פֿון די צוויי ענטפֿערס געהער איינער צו אַ קריסטלעכן קינד און דער צווייטער צו אַ יידישן. וועז מען זאָל פֿרעגן סתם אַזוי, און צופֿעליק, און אָן שום הקדמות, בײַ דורכשניטלעכע מענטשן, וועלכער ענטפֿער איז דער יידישער און וועלכער דער קריסטלעכער (דאָס האָב איך טאַקע געטאָן), וועלן אַלע אָן שום אויסנאָם ענטפֿערן ריכטיק, אַז דער ענטפֿער געהער צום קריסטלעכן קינד. איז דאָס אַ כאַראַקטעריסטיק פֿון אַ באַשטימטן לערער אָדער פֿון אַ באַשטימטער רעליגיעזער קולטור-סיסטעם? קיין ספֿק ניט, אַז דאָס לעצטע.

ממילא זענען די ענטפֿערס וועגן געוויסע לערער, למשל וועגן דעם בעסטן פּאָבליק-סקול-לערער, ניט בלויז אַ בילד פֿון די אייגנשאַפֿטן פֿון אַ מענטשן, נאָר אויך, און דער עיקר, וועגן דער אינסטיטוציע וואָס ער איז אַ טייל פֿון איר, און ניט בלויז וועגן אָט די צוויי, נאָר אויך וועגן דעם פֿלאַץ פֿון דער סקול אין דער

געגעבענער געזעלשאַפֿט, און ניט בלויז דאָס, נאָר אויך וועגן די שייכותן פֿונעם ענטפֿערער צו די דאָזיקע אַלע זאַכן, אאַז"ו. אַפֿילו אַן אויבנאויפֿקער בליק אויף די געברעכטע רשימות וועט באַווייזן, אַז דאָס איז ריכטיק.

צווישן דער פֿאָבליק סקול און די נאָכמיטאָג-שולן זענען פֿאַראַן אַ סך אונטערשיידן, אָבער ניט אַלעמאָל און ניט אַלעמען וואַרפֿן זיך אין די אויגן די זעלביקע אונטערשיידן. דערוואַקסענע מענטשן קוקן אויף דער פֿאָבליק סקול, ערשטנס ווי אַ צוואַנג-אינסטיטוציע און צווייטנס ווי אַן אינסטיטוציע וואָס שטעלט זיך פֿראַקטישע אויפֿגאַבן. אין רעדעס לטובת די יידישע שולן הער איך תמיד, ווי די רעדנער ווילן אין די עלטערנס באַווופֿהייבן די חשיבות פֿון דער יידישער שול צו דער מדרגה פֿון דער פֿאָבליק סקול, כאָטש די ערשטע איז ניט קיין לעגאַלע מוזאַך און זי גיט זיך ניט אָפּ מיט פֿראַקטישע לימודים.

ניט אַזאַ איז אָבער דער שטאַנדפונקט פֿון די קינדער. אין דער גאַנצער ערשטער רשימה איז ניט פֿאַראַן די מינדסטע אָנצוהערעניש, אַפֿילו אויפֿן אומדירעקטסטן אופֿן, וועגן דעם צוואַנג-כאַראַקטער פֿון דער פֿאָבליק סקול. וועגן דער פֿראַקטישקייט, אָדער געווינטשנקייט, פֿון די לימודים איז אויך אַפֿילו קיין ווינק ניטאָ. וויַזט אויס, אַז די פֿאָבליק סקול איז פֿאַר זיי ניט ווי אַ מוז-זאַך, נאָר גיכער ווי אַ נאַטור-זאַך. זיי גייען אין סקול ניט טראַכטנדיק וועגן געזעץ. עס איז בייַ זיי אַזוי נאַטירלעך ווי טראָגן קלייַדער, און זיי לערנען באַשטימטע לימודים איבער דעם זעלביקן טעם וואָס יינגלשע קלייַדער און מיידלעך—מיידלשע. אויף אַזאַ אופֿן איז דער לערער אַ מענטש וואָס העלפֿט דורכפֿירן די פֿונקציעס פֿון אַ געווייסן סאָרט „נאַטור". ממילא איז דער בעסטער לערער אַ מענטש וואָס העלפֿט דורכפֿירן געווייסע פֿונקציעס אויפֿן בעסטן אופֿן.

דאָס איז, דאַכט זיך מיר, די נאַטירלעכסטע אויסטייטשונג פֿון די אָנגעווויזענע רעזולטאַטן. דורך דעם וואָס מיר צעטיילן די אייגנשאַפֿטן אויף „דירעקט פֿאַרבונדענע", „טיילווייז פֿאַרבונדענע" און „אומדירעקט פֿאַרבונדענע" שאַפֿט זיך אַ מעגלעכקייט, מיר זאָלן דערזען ניט בלויז די אייגנשאַפֿטן, נאָר אויך געווייסע פֿאַקטאָרן וואָס ברענגען זיי אַרויס. אויב דער פֿאָבליק-סקול-לערער פֿירט דורך פֿונקציעס, ווי איך האָב אַ רגע פֿריער געשילדערט, דעמאָלט איז דאָך קלאָר ווי דער טאָג, אַז די „דירעקט פֿאַרבונדענע" אייגנשאַפֿטן דאַרפֿן שפּילן די הויפּט-ראָלע. אויך די „טיילווייז פֿאַרבונדענע" דאַרפֿן זיך שטאַרק אַרויסזען, אָבער די „אומדירעקט פֿאַרבונדענע", די אַלגעמיין מענטשלעכע, דאַרפֿן שפּילן די אומוויכטיקסטע ראָלע, ניט דערפֿאַר ווייַל דער לערער האָט זיי ניט, אָדער דאַרף זיי ניט האָבן, נאָר דערפֿאַר ווייַל לויט דער אַרבעט וואָס ער טוט, לויטן כאַראַקטער פֿון דער אינסטיטוציע, לויט די אינטערעסן פֿון דער געזעלשאַפֿט וואָס ער פֿאַרטרעט און לויט דעם פּסיכישן פֿעלד וואָס דאָס קינד האָלט גרייט, אַזוי צו זאָגן, אויף אויפֿצונעמען אייַנדרוקן, פֿאַסט זיך די דריטע גרופּע ניט אַרייַן אין דער פּסיכישער סיטואַציע פֿון קינד, בעת מען פֿאַרגיט דעם צו שרייַבן וועגן דעם לערער פֿון דער פֿאָבליק סקול.

פונקט ווי מיר קענען זען סיי די אינעווייניקסטע סיי די אַרומיקע מאָמענטן פון דער פּאָליטיק סקול פון די קינדערס ענטפֿערס וועגן די אייגנשאַפֿטן פון בעסטן לערער, פונקט אַזוי, און נאָך בולטער, זעט מען דאָס אַרויס, ווען עס קומט צו דער צווייטער רשימה, וועגן לערער פון יידישע שולן.

קודם כל געפֿינען מיר דאָ עפּעס וואָס איז אין גאַנצן נייַ אין פֿאַרגלייַך מיט רשימה I. אין דער ערשטער רשימה, וווּ עס ווערן אויסגערעכנט 58 אייגנשאַפֿטן, און עס באַטיילן זיך 255 קינדער, איז ניט פֿאַראַן קיין אייניקער פֿאַל ווו מען זאָל לויבן דעם לערער דערפֿאַר, ווייל ער לערנט אַ געווּיסן לימוד. אָבער אין רשימה II לייענען מיר גלייַך אין אָנהייב (אייגנשאַפֿט 5), אַז דער בעסטער לערער „לערנט וועגן יידן", און פֿונעם 38 קינדער זאָגן דאָס זעלביקע, אָדער עפּעס ענלעכס, און טאָמער קען עמעצן איינפֿאַלן, אַז דאָס איז אַ צופֿאַל, געפֿינען מיר פונקט דאָס זעלביקע אין רשימה III (אייגנשאַפֿט 30), און אויך אין רשימה IV (אייגנשאַפֿט 5). עס איז אפֿשר כּדאַי צו באַמערקן, אַז אין די רשימות II און IV זעט זיך די דאָזיקע אייגנשאַפֿט גאַנץ פֿרי אין דער ריי, ד"ה אַז זי האָט אַ גרעסערע צאָל פֿרעקווענצן, בעת אין רשימה III איז זי ערשט די דרייַסיקסטע אין דער ריי און פֿאַרמאָגט בסך הכל דרייַ פֿרעקווענצן. דער דאָזיקער פֿאַקט פֿאַרשטאַרקט נאָך מער מיין אַרגומענטאַציע, וועגן מען דערמאָנט זיך, אַז רשימה III שטאַמט פון קינדער וואָס זענען קיינמאָל אין קיין יידישער שול ניט געגאַנגען.

דער דאָזיקער פּועל-יוצא ווערט נאָך מער פֿאַרזיכערט דורך דער אייגנשאַפֿט „דערציילט מעשיות". וועגן עס קומט צו דער יידישער שול, מעג אַזאַ אייגנשאַפֿט זיכער אַרייַנגערעכנט ווערן אין דער פֿריער דערמאָנטער „לערנט וועגן יידן". איך האָב דאָס אָבער ניט געטאָן, מחמת מען קען דאָך האָבן אַ טעות. דאָך אין רשימה I, וועגן די פּאָליק-סקול-לערער, געפֿינט זיך אָט די אייגנשאַפֿט ערשט אין נומער 27 און פֿאַרמאָגט בסך הכל זעקס פֿרעקווענצן. קענטיק, אַז די גאַנצע סיטואַציע איז אַזאַ, אַז ניט מען דערציילט וויניק מעשיות, נאָר גיכער ווי אַלץ מען פֿילט ניט, אַז דאָס איז אַן אויסצייכענונג וואָס פּאַסט זיך אַהער, לויט ווי איך האָב עס שוין פֿריער דערקלערט. ממילא ווערט זי באַמערקט בלויז פֿון אַ קליינער צאָל קינדער.

קומען מיר אָבער צו רשימה II, געפֿינען מיר די דאָזיקע אייגנשאַפֿט גלייַך אין אָנהייב (נומ׳ 6), פונקט דאָס זעלביקע איז אויך אין רשימה IV. אָבער וועגן מיר קוקן אַריין אין רשימה III, ווו די קינדער האָבן אין קיין יידישער שול ניט געלערנט, געפֿינען מיר די דאָזיקע אייגנשאַפֿט כּמעט ביים סוף (44,43).

עס זענען פֿאַראַן נאָך עטלעכע אייגנשאַפֿטן וואָס זענען כּאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער צווייטער רשימה, גראָד אַזעלכע וואָס וואַרפֿן זיך ממש אין די אויגן. אָבער גלייַכער ווערט זיין זיך אומצוקערן צו דער פֿראַגע פון אַלגעמיינע טענדענצן, ווי מיר זענען דאָס אין די ביז איצט געבראַכטע טאַבעלעס.

טאבעלע VIא

אייגנשאפֿטן פֿון לערער פֿון יידישע שולן לויט די מיינונגען פֿון יידישע קינדער
וואָס האָבן אין קיין יידישע שולן ניט געלערנט

דירעקט פֿארבונדענע		טעלעוויזיע פֿארבונדענע		אומדירעקט פֿארבונדענע	
אייגנשאפֿטן	פֿרעקווענצן	אייגנשאפֿטן	פֿרעקווענצן	אייגנשאפֿטן	פֿרעקווענצן
1	34	2	24	16	8
3	15	4	14	17	7
8	11	5	13	34	3
9	11	6	13	39	2
11	10	7	12	40	2
15	4	10	10	42	2
19	5	12	9	48	1
20	5	13	9	49	1
22	5	14	4	53	1
23	5	18	6	54	1
25	4	21	5	58	1
28	4	24	5	59	1
30	3	26	4	60	1
31	3	27	4	61	1
35	3	29	4	64	1
36	3	32	3	65	1
41	2	33	3		
44	1	37	3		
45	1	38	3		
46	1	43	1		
47	1	51	1		
50	1	52	1		
55	1	63	1		
56	1				
57	1				
62	1				
66	1				
67	1				
68	1				
69	1				

טאַבעלעס II און III זענען ריין גראַפיש אַזוי אַוועקגעשטעלט געווארן, אַז די צעטיילונג פון אייגנשאַפטן לויט די דרײַ גרופעס וואַרפט זיך זייער שטאַרק אין די אויגן. וועט עס קומט צו לערער פון יידישע שולן, פאַרקלענערט זיך די ערשטע גרופע (דירעקט פאַרבונדענע), די לעצטע צוויי פאַרגרעסערן זיך, און די מיטלסטע ווערט די גרעסטע. פדי מיר זאָלן קענען באַשטימען, צי דאָס איז אַן אַלגעמיינע טענדענץ, וואָלט נייטיק געווען אויסצושטעלן פונקט אַזעלכע טאַבעלעס פון די אַנדערע רשימות און וואַרטן אויף די רעזולטאַטן.

אַזעלכע איז די קלאַסיפיצירטע טאַבעלע IVא (ז׳ 93), וואָס איז געבויט אויף דער רשימה III.

מען קען גלײַך דערקענען לויטן אויסזען פון אָט דער טאַבעלע, אַז דער גאַנצער גאַנג איז ענלעך צו טאַבעלע II, כאָטש דאָ האַנדלט זיך ניט וועגן פאָבליק-סקול-לערער, נאָר וועגן יידישע לערער. אמת די פּראָצענט-שײַכותן צווישן די „דירעקט פאַרבונדענע", „טיילווײַז פאַרבונדענע" און „אומדירעקט פאַרבונדענע" זײַנען וויַיט ניט די זעלביקע ווי אין טאַבעלע II. דער עיקר איז קענטיק דער אונטערשייד אין דעם צאָל-פאַרנעם פון די „אומדירעקט פאַרבונדענע", ד״ה די אַלגעמיין מענטשלעכע, ניט די ריין לערערשע אייגנשאַפטן. די וויַיטערדיקע טאַבעלע וועט דאָס קלאָר אַרויסברענגען.

טאַבעלע V

אייגנשאַפטן פון לערער פון יידישע שולן לויט די מיינונגען פון קינדער וואָס האָבן אין אַזעלכע שולן ניט געלערנט

	דירעקט פאַרבונדענע	טיילווײַז פאַרבונדענע	אומדירעקט פאַרבונדענע
צאָל אייגנשאַפטן	30	23	16
פּראָצ׳ פון אלע אייגנשאַפטן	43,48	33,33	23,19
סך הכל פּרעקווענצן	140	152	34
פּראָצ׳ פון אלע פּרעקווענצן	42,94	46,63	10,43

באַמערקונג:
1) אַלגעמיינע צאָל אייגנשאַפטן — 69
2) סומע פון אלע פּרעקווענצן — 326

פון דער דאָזיקער טאַבעלע קען מען אָבער ניט באַשטעטיקן און ניט אָפּפּרעגן דעם גענדאַנק וועגן עקסיסטירנדיקע טענדענצן. וואָרעם דאָ האָבן מיר צו טון מיט קינדער, וואָס האָבן אין קיין יידישער שול ניט געלערנט. זיי האָבן דעריבער געענטפֿערט פון דער פאַנטאַזיע. אַזוי ווי די גאַנצע אַרבעט איז נעטאָן געווארן אין פאָבליק-סקול, לייגט זיך אויפן שכל, אַז בעת זיי האָבן אַפֿילו געטראַכט וועגן יידישע שולן, האָבן זיי אָבער אויך געהאַלטן דעם פאָבליק-סקול-לערער ווי אַ מוסטער. ממילא איז אויסגעקומען אַ מין געמיש פון טענדענצן. אַחוץ דעם וועט מען שרײַבט פון דער פאַנטאַזיע, זײַנען בכלל מיגלעך קאָפּריזנע זאַכן וואָס לאָזן זיך ניט דערקלערן. אַז דאָס איז ריכטיק, קען מען לײַכט זען פון דער דריטער

רשימה, ווו עס ווערן אָנגענעבן אַזעלכע אייגנשאַפֿטן ווי „פֿון מיטעלן ווּקס", „זאָל טראָגן טונקעלע קלייַדער", און נאָך אַזעלכע קאַפּריזנע ענטפֿערס. ממילא איז שווער עפּעס צו דרינגען פֿון דער לעצטער טאַבעלע. אויב מען קען פֿון די דאָזיקע פֿאַקטן יאָ ברענגען אַ ראַיה, איז עס אָט וואָס: וועט יִידישע קינדער טראַכטן בלויז וועגן דער יִידישער שול — אַפֿילו וועט זיי זיַינען פֿאַקטיש און פּסיכיש אין אַ פּאָבליק-סקול-סיטואַציע — ברענגען זיי אַריַין אין די רעזולטאַטן אויף אַ שוואַכן, כאָטש גאַנץ אָנזעעוודיקן אופֿן, אַן עלעמענט וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער יִידישער שול-סיטואַציע.

מיר זענען איצט אָנגעוויזן אויף דער גבֿית-עדות פֿון די אַנדערע רשימות; לָאָמיר זען, אויף וויפֿיל זיי לייקענען אָפּ אָדער באַשטעטיקן די אָנגעוויזענע טענדענצן. מיר וועלן איצט נעמען טאַבעלע VI, וואָס גיט איבער אויף אַ קלאַסיפֿיצירטן אופֿן די פֿאַקטן פֿון רשימה IV.

טאַבעלע VI

מיינונגען וועגן אייגנשאַפֿט פֿון לערער אין יִידישע שולן פֿון קינדער וואָס זיַינען ניט פּאַרטיאָטן אין דער ערשטער קאָמפּאָזיציע

דירעקט פֿאַרבונדענע		טיילווייַז פֿאַרבונדענע		אומדירעקט פֿאַרבונדענע	
אייגנשאַפֿטן	פֿרעקווענצן	אייגנשאַפֿטן	פֿרעקווענצן	אייגנשאַפֿטן	פֿרעקווענצן
1	31	2	24	8	9
3	16	4	15	10	9
5	13	6	13	14	7
18	5	7	11	21	4
19	4	9	9	23	4
29	2	11	7	25	3
30	2	12	7	26	3
31	2	13	7	27	2
33	1	15	6	28	2
35	1	16	6	32	1
45	1	17	5	36	1
46	1	20	4	38	1
		22	4	40	1
		24	3	42	1
		34	1	43	1
		37	1	44	1
		39	1	50	1
		41	1		
		47	1		
		48	1		
		49	1		

ווי אין פֿריערדיקע פֿאַלן וועלן מיר אויך איצט איבערגעבן די דאָזיקע פֿאַקטן אין דער פֿאָרם פֿון אַבסאָלוטע צאָלן און פּראָצענט-פֿאַרהעלטענישן, ווי מיר געפֿינען דאָס אין טאַבעלע VII.

טאַבעלע VII

אייגנשאַפֿטן פֿון לערער פֿון יידישע שולן לויט די מיינונגען פֿון די יידישע קינדער וואָס זענען אין דער ערשטער קאָמפּאָזיציע ניט פֿאַרטראָטן

	דירעקט פֿאַרבונדענע	טיילווייז פֿאַרבונדענע	אומדירעקט פֿאַרבונדענע
צאָל אייגנשאַפֿטן	12	21	17
פּראָצ' פֿון אלע אייגנשאַפֿטן	24,00	42,00	34,00
סך הכל פֿרעקווענצן	79	128	51
פּראָצ' פֿון אלע פֿרעקווענצן	30,62	49,61	19,77

באַמערקונג:

1) אלגעמיינע צאָל אייגנשאַפֿטן — 50

2) סומע פֿון אלע פֿרעקווענצן — 258

דאָ זענען מיר אַזוי קלאָר ווי עס איז נאָר מיגלעך, ווי די טענדענץ פֿון רשימה II חזרט זיך איבער: די גרעסטע צאָל אייגנשאַפֿטן און פֿרעקווענצן געפֿינט זיך אין דער רובריק פֿון די „טיילווייז פֿאַרבונדענע".

גייען מיר איבער צו די מיינונגען פֿון די קריסטלעכע קינדער וועגן די קירכן-לערער, געפֿינען מיר די זעלביקע טענדענצן, אָבער אין דער עקסטרעמסטער פֿאָרם, ווי עס ווייזט אָן טאַבעלע VIII (זע זייט 97).

די עקסטרעמקייט פֿון דער דאָזיקער טאַבעלע באַשטייט אין דעם, וואָס אין פֿאַרגלייך מיט אַלע פֿריערדיקע „יידישע" טאַבעלעס איז דאָ די ערשטע רובריק די קלענסטע און די דריטע — די גרעסטע, ווי מען זעט עס נאָך קלאָרער אַרויס אין טאַבעלע IX (זע זייט 98).

פֿון שטאַנדפּונקט פֿון נאָקעטע ציפֿערן זענען מיר כסדר טענדענצן צו שטייגן און פֿאַלן אין די קלאַסיפֿיצירטע טאַבעלעס, ווו די יידישע לערער פֿאַרנעמען אַ מיטעלע פּאָזיציע. בייַ יידישע לערער דאַרפֿן לויט די קינדערס מיינונג, די „טיילווייז פֿאַרבונדענע" אייגנשאַפֿטן שפּילן די גרעסטע ראָלע. דאָס זענען די אייגנשאַפֿטן, ווו ריינע שול-אויפֿגאַבן זיינען אויפֿן אינטימסטן אופֿן פֿאַרבונדן מיט אידעאַלער מענטשלעכער נאַטור. אויך די „אומדירעקט פֿאַרבונדענע" דאַרפֿן זיין זייער אָנזעעווריק און זענען וויכטיקער ווי די אייגנשאַפֿטן וואָס טראָגן אַ ריין פֿראָפֿעסיאָנעל כאַראַקטער. די קינדער נעמען אויף די יידישע שול ווי אַ שול ווו דער לימוד געפֿינט זיין באַרעכטיקונג אין אַ געהעריקער אַטמאָספֿערע פֿון

טאבעלע VIII

מיינונגען פון אלע קריסטלעכע קינדער וועגן לערער פון קירכנשולן

דירעקט פארבונדענע		טיילווייז פארבונדענע		אומדירעקט פארבונדענע	
אייגנשאפטן	פרעקווענצן	אייגנשאפטן	פרעקווענצן	אייגנשאפטן	פרעקווענצן
2	11	1	12	4	9
3	10	5	4	6	4
8	3	9	3	7	4
30	1	10	3	11	3
40	1	12	3	13	3
50	1	14	3	15	3
53	1	16	3	19	2
57	1	17	2	20	2
59	1	18	2	22	2
		21	2	23	2
		24	2	25	2
		27	2	26	2
		28	1	29	1
		31	1	41	1
		32	1	45	1
		33	1	47	1
		34	1	48	1
		35	1	51	1
		36	1	52	1
		37	1	54	1
		38	1	55	1
		39	1	58	1
		42	1		
		43	1		
		44	1		
		46	1		
		49	1		
		56	1		

יוארעמקייט און אינטענסיוון צוואמענלעבן. די יידישע שול — און אין דעם פרט אויך די קריסטלעכע—איז אין די קינדערס פסיכיק אַ פיל קאמפליצירטערער ענין און ממילא אָנגעוויזן אויף די באזונדערע געפילן און אויפנעמען פון יעדן אייניציקן קינד. מאטעמאטיש ווייזט זיך דאס ארויס אין דעם, וואס סיי בייַ די יידישע סיי בייַ די קריסטלעכע לערער — בייַ די לעצטע נאך מער — איז די אלגעמיינע צאל אייגנשאפטן גרעסער, די פרעקווענצן זיינען מער צעשפרייט, און אַ קרומע פון אבסאלוטע צאלן וואלט זיך געהאלטן נעענטער צו דער אבסציסע און זיך געצויגן אויף אַ וויטערדיקן שטח.

טאַבעלע IX

אייגנשאַפֿטן פֿון די לערער פֿון קריסטלעכע שולן לויט די מיינונגען פֿון קריסטלעכע קינדער

	דירעקט פאַרבונדענע	טיילווייַז פאַרבונדענע	אומדירעקט פֿ רבונדענע
צאָל אייגנשאַפטן	9	28	22
פּראָצ׳ פֿון אַלע אייגנשאַפטן	15,26	47,45	37,29
סך־הכּל פֿרעקווענצן	30	57	48
פּראָצ׳ פֿון אַלע פֿרעקווענצן	22,22	42,22	35,56

באַמערקונג:

1) אַלגעמיינע צאָל אייגנשאַפֿטן — 69

2) סומע פֿון אַלע פֿרעקווענצן — 135

אַזוי למשל, ווען מיר נעמען די פֿינף קלענסטע פֿרעקווענצן: 5, 4, 3, 2 און 1 און מיר וועלן אויסשטעלן אַ טאַבעלע אָנגעהויבן מיט די פּאָבליק־סקול לערער און געענדיקט מיט די לערער פֿון קריסטלעכע שולן, וועלן מיר באַמערקן אַז פּראָצענטועל גענומען שטייַגן די צאָלן גאַנץ רעגולער כּמעט אין אַלע פֿאַלן בכל אופֿן ווייַזט זיך עס אַרויס מערקווערדיק געזעצמעסיק, ווי די לערער פֿון ד ייִדישע שולן פֿאַרנעמען די מיטעלע פּאָזיציע, ווי מיר געפֿינען דאָס אין טאַבעל X (זע זייַט 99).

כּדי דאָס וואָס מיר זעען דאָ זאָל נאָך מער באַשטעטיקט ווערן, וואָלט מיר געדאַרפֿט טרעפֿן פּונקט די פֿאַרקערטע טענדענצן בייַ די העכסטע פֿרעקווענצן ד״ה פּונקט ווי מיר געפֿינען דאָ אַ טענדענץ צו שטייַגן, וואָלט דאָרט געדאַרפֿ זייַן אַ טענדענץ צו פאַלן. דאָס ווערט טאַקע אין גאַנצן מקוים אין טאַבעלע XI (זע זייט 100).

פֿון די „ייִדישע" רשימות און טאַבעלעס איז באַזונדערס כאַראַקטעריסטי יענע וואָס האָט צו טאָן מיט ייִדישע קינדער וועלכע האָבן זיך ניט באַטייליקט אין דער ערשטער קאָמפּאָזיציע. וואָרעם איך האָב זיך כּסדר געשראָקן פֿאַר דענ פֿאַקטאָר פֿון „געוויינהייט". אויב קינדער האָבן מיט צוויי חדשים פֿריער באַהאַנדלט אַ טעמע אויף אַ געוויסן אופֿן, איז פֿאַראַן אַ מורא, אַז זיי וועלן מיט צווי חדשים שפּעטער באַהאַנדלען אַן ענלעכע טעמע אויף אַן ענלעכן אופֿן, ניט ווייַל אַזוי פֿאַרלאַנגען די פֿאַקטן, נאָר ווייַל עס וועט פֿאַרבלייַבן דער אייַנפֿלוס פֿון דער ערשטער קאָמפּאָזיציע. איך האָב דעריבער אויסגעטיילט אין אַ באַזונדער גרופּע יענע קינדער, וואָס האָבן זיך אין דער ערשטער קאָמפּאָזיציע ניט באַטיי ליקט. מיר זעען טאַקע, ווי שאַרף עס ווייַזן זיך בייַ זיי אַרויס די אָנגעוויזענע טענדענצן (טאַבעלע VI).

טאַבעלע X

	באמערקונגען אלגעמיין	5 אלצאימינג עגסטפערס	האבן נגגנבען	קינ־דער	%	4 אלצאימינג עגסטפערס	האבן נגגנבען	קינ־דער	%	3 אלצאימינג עגסטפערס	האבן נגגנבען	קינ־דער	%	2 אלצאימינג עגסטפערס	האבן נגגנבען	קינ־דער	%	צו אינגלינג עגסטפערס	האבן נגגנבען	קינ־דער	%
וועגן פּאָבליק־סקול־לערער פֿון אלע קינדער פֿון דער ערשטער קאַמפּאַניצע	255	1,14	3	1	0,39	2,82	7	11	4,31	1,98	5										
וועגן לערער פֿון ייִד' שולן פֿון ייִד' קינדער וואָס האָבן זיך באַטייל' אין ביידע קאַמפּ'	240	1,25	3	5	2,08	3,75	9	13	5,42	15,00	36										
וועגן לערער פֿון ייִד' שולן פֿון ייִד' קינדער וואָס האָבן אין ייִדישע שולן ניט געלערנט	106	5,66	6	5	4,71	8,49	9	4	3,77	25,47	27										
וועגן לערער פֿון ייִד' שולן פֿון ייִד' קינדער וואָס האָבן אין 1טער קאַמפּ' זיך ניט באַטייל'	97	2,06	2	5	5,15	3,09	3	5	5,15	19,58	19										
וועגן לערער פֿון קריסטלעכע שולן פֿון קריסטלעכע קינדער	55			3	5,45	16,36	9	10	18,18	60,00	33										

אויף אַזוי ווייט קענען מיר לערנען פֿון די נאַקעטע ציפֿערן. זיי ווייזן אונדז איין ליניע מיט דרייַ פֿאַרשיידענע פּאָזיציעס. פֿון שטאַנדפונקט פֿון ציפֿערן מוז ווײַן בלויז איין ליניע, אי מחמת די נאָענטע שייכותן צווישן די פֿאַרשיידענע סיטואַציעס, אי מחמת דעם וואָס ציפֿערן זײַנען די זעלביקע, וווּ זיי זאָלן ניט ווײַן. אָבער וועגן מיר טרעטן אָפּ פֿון די קוואַנטיטאַטיוועּ אַספּעקטן, וועגן מיר קוקן זיך צו נעענטער צו דעם וואָס שטייט הינטער די ציפֿערן, זעגן מיר דרייַ פֿאַרשיידענע סיטואַציעס און דעם כאַראַקטעריסטישן אופֿן, אויף וועלכן זיי שפּיגלען זיך אָפּ אין דער פּסיכיק פֿון די קינדער.

מיר וועלן דורכלאָזן די פּאָבליק־סקול־לערער, וועגן זיי איז שוין גענוג גערעדט געוואָרן פֿריער. מיר וועלן גלייכער איבערגיין צו די יידישע און קריסטלעכע. קודם כל דאַרף באַמערקט ווערן, אַז אין יעדער אינסטיטוציע, וווּ קינדער קומען מיטן אויסדריקלעכן ציל עפּעס צו לערנען, וועלן נאַטירלעך דעם לערערס געהויבענע לערן־אייגנשאַפֿטן זײַן די ערשטע וואָס וועלן זיך אײַנקריצן אין מוח.

טאבעלע XI

די פֿינף העכסטע פֿרעקווענצן אין די רשימות פֿון די פֿאַרשיידענע גרופּעס. פֿון I—די העכסטע פון די פֿינף פֿרעקווענצן ביז V—די נידעריקסטע

	אַלגעמיינע צאָל קינדער	I		II		III		IV		V	
		צאָל פֿאַר׳	%	צאָל פֿאַר׳	%	צאָל פֿאַר׳	%	צאָל פֿאַר׳	%	צאָל פֿאַר׳	%
וועגן פּאָליק-סקול-לערער פֿון אַלע קינדער פֿון דער ערשטער קאַטעגאָריע	255	92	36·08	86	33·73	76	29·80	69	27·06	48	18,82
וועגן לערער פֿון יידישע שולן, פֿון קינדער וואָס האָבן זיך באַטייליקט, ארן ביידע קאָמפּ׳	240	68	28·33	55	22·92	48	20·00	45	18·75	38	15,83
וועגן לערער פֿון יידי׳ שולן, פֿון יידי׳ קינדער וואָס האָבן אין יידי׳ שולן ניט געלערנט	106	34	32·08	24	22·64	15	14·15	14	13·32	13	12,26
וועגן לערער פֿון יידי׳ שולן פֿון יידי׳ קינדער וואָס האָבן זיך ניט באַטייליקט, ארן ערשט׳ קאָמפּ׳	97	31	31·95	24	24·74	16	16·49	15	15·46	13	13,40
וועגן לערער פֿון קריסטלעכע שולן, פֿון קריסטלעכע קינדער	55	12	21·82	11	20·00	10	18·18	9	16·36	4	7,27

ממילא איז קיין וווּנדער ניט, וואָס אין אַלע רשימות פֿאַרנעמען די דאָזיקע אייגנ׳ שאַפֿטן („גוטער לערער", „בעל מסביר", „ערלעך") אַ פּלאַץ אין דער סאַמע מזרח-וואַנט. אָבער אַזוי באַלד ווי די קינדער פֿאַרטיקן זיך אָפּ מיט אָט די עלעמענטאַרע פֿאָדערונגען — און אויך מיט דער געהעריקער מאָס אַלגעמיינער „פֿרייַנטלעכקייט" אָדער „צוגעלאָזטקייט" — דעמאָלט הייבן זיך אָן אַרויסווייזן די אייגנאַרטיקייטן פֿון די דריי פֿאַרשיידענע סיסטעמען פֿון שטאַנדפונקט פֿונעם קינדס פּסיכיק.

וועג מיר באַטראַכטן די „קריסטלעכע" רשימה, געפֿינען מיר צווישן די כאַראַקטעריסטישע מיינונגען אַזעלכע ווי: „לערנט רעספּעקטירן עלטערע", „לערנט צו זיין נאָענט צו גאָט", „גיט מתנות אויף ניטל", „לערנט צו זיין גוטער קריסט", „א גוטע מאַנאַכין", „לערנט מאַנירן", „לערנט צו זיין גוט", „לערנט ניט צו זיין קיין גנב", און נאָך אַנדערע. וועג מיר נעמען אַרויס די ריין רעליגיעזע באַמער-קונגען, זענען אַלע איבעריקע גאַנץ גענוג פֿאַרטראָטן אין יעדער פּאָליק-סקול,

אמת, אין יעדער שול. וועלכער לערער קען זיך, וויל זיך, אָדער דאַרף זיך
פֿהאַלטן פֿון זאָגן מוסר? אין דער אַמעריקאַנער סקול זענען אַפֿילו די מתנות אויף
יטל זייער אַ פֿאָפולערער אײַנפֿיר, דאָ פֿילט מען גאָנץ ווייניק, אַז ניטל איז
רעליגיעזער ענין. הײַנט פֿאַר וואָס זאָל אַ קינד צושרײַבן צו די מעלות פון
קירכן-לערער דאָס וואָס ער באַקומט אַזוי אָפּט אין פּאָבליק-סקול? אויך אין
פּאָבליק-סקול לערנט מען מאַנירן, הייסט מען רעספּעקטירן עלטערע, זאָגט מען,
אַז ס׳איז זייער שלעכט צו זײַן אַ גנבֿ אאַז״וו. און אין ייִדישע שולן קומט דען
יט אויס צו שמועסן וועגן אַזעלכע זאַכן? און וואָס עס איז די מיינונג פֿונעם
לערער אין אַזעלכע פֿאַלן, איז דאָך איבעריק צו פֿרעגן. אין דעם פֿרט איז דאָך
קיין נפֿקא מינה ניט פֿאַראַן צווישן שולן און לערער.

די קריסטלעכע קינדער נעמען אויף די קירכן-שולן ווי אַ קולטור-ספֿערע,
וואָס איז אין כאַראַקטער מאָראַליש און רעליגיעז. דאָס זעט מען אַרויס פֿון
רשימה V, אָבער נאָך אַ סך מער פֿון די קאָמפּאָזיציעס גופֿא. דער דאָרטיקער
לערער איז אין די קינדערס אויגן פֿאַקטיש ניט קיין לערער אין געווײַנטלעכן
זינען פֿון וואָרט, נאָר אַ מין פֿאַרמיטלער אָדער אַ פֿאַרטרעטער פֿון ניט-געזעענע
ייַן-מענטשלעכע און געטלעכע פּוחות. זײַן אויפֿגאַבע איז ניט בלויז צו אינפֿאָר-
מירן, נאָר גיכער צו שאַפֿן אַן אַטמאָספֿערע פֿון אַ מין האַרץ-פֿאַראַפֿנדיקער
נײַסטיקייט. דעריבער איז ניט געגנוג צו זאָגן, אַז דאָס קריסטלעכע קינד זעט דעם
בעסטן קירכן-לערער אין שײַן פֿון „טיילוויז פֿאַרבונדענע״ און „אומדירעקט
פֿאַרבונדענע״ אייגנשאַפֿטן; עס איז נאָך נייטיק צוצוגעבן די קוואַליטאַטיוועע
באַראַקטער-שטריכן פֿון די אייגנשאַפֿטן וואָס געפֿינען זיך אין די דאָזיקע צוויי
רובריקעס.

וועו אַ פּאָבליק-סקול-לערער האָט די טבֿע צו געבן די קינדער בילדער און
אַנדערע זאַכן, וועט דאָס קינד זאָגן, אַז דער בעסטער לערער איז אַזאַ וואָס טיילט
זיך מיט קינדער (רשימה I, 33), אָבער אין ענלעכן פֿאַל, אין דער קירכן-שול,
וועט דאָס קינד באַטיטלען דעם לערער מיט „פֿרײַגעביק״ (רשימה V, 26). „טיילט
זיך מיט קינדער״ איז אַ פֿאַקט, בעת „פֿרײַגעביק״ איז אַ מאָראַלע קאַטעגאָריע.
אויב אַ קריסטלעך קינד גייט סײַ אין פּאָבליק-סקול סײַ אין אַ קירכנשול, און אויב
עס איז אַלט און אינטעליגענט גענוג צו קענען פֿרײַער אָפּרירן מיט שפֿראַך,
וועט עס די אַלגעמיינע מאָראַלע קאַטעגאָריעס גיכער צושרײַבן דעם לערער פֿון
דער קירכנשול, כאָטש די האַנדלונג גופֿא וועט זיך ניט אונטערשיידן פֿון ענלעכע
האַנדלונגען וואָס עס זעט אָפּט ביים פּאָבליק-סקול-לערער.

די שול-סיטואַציע איז ניט קיין אַלגעמיינע צעשוווימענע זאַך, נאָר איז
געבונדן צו געוויסע קאָנקרעטע שײַכות. און אויב זי איז פֿונעם טיפּ קירכנשול,
דעמאָלט אַרגאַניזירט זי אין די קינדער אַ גאַנץ באַשטימטע סיסטעם פֿון פּסיכישע
שײַכות, אַ שײַכות-סיסטעם, וואָס אין איר שײַן ווערט געזען דאָס פֿונדאַמענטאַלע
און דאָס אייגנאַרטיקע וואָס מחמת דעם איז די קירכנשול אַזאַ ווי זי איז. דעריבער
איז מיגלעך, אַז פֿון די ענטפֿערס אויף אַזאַ זייטיקער פֿראַגע וועגן דעם בעסטן

לערער זאָל מען קענען אַרויסזען ניט בלויז דעם דירעקטן ציל וואָס די מיינונג
ווילן פֿעסטשטעלן, נאָר אויך אַלע אַנדערע אינהאַלטן און באַציִונגען פֿון
אינסטיטוציע.

מהאי טעמא זיַינען אַפֿילו די זעלביקע אייגנשאַפֿטן וואָס ווערן דערמאָ
אין אַלע רשימות דאָך ניט די זעלביקע. נעמען פֿון אייגנשאַפֿטן זענען ניט ק
מאַטעמעטישע קאָנסטאַנטעס. זיי דריקן אויס פּסיכישע פֿונקציעס פֿון פֿאַרשיידע
שיַיכות-סיסטעמעס. „פֿרייַנטלעכקייט" אָדער „צוגעלאָזטקייט" אין אַ פּאָבליק-סק
איז לחלוטין עפּעס אַנדערש, ווי די זעלביקע אייגנשאַפֿט אין אַ קירכנשול. א
ערשטן פֿאַל איז דאָס אַ פֿונקציע פֿון אַ שולמאָסיקער אַרבעט-פּראָגראַם און א
צווייטן פֿון אַ מאָראַל-רעליגיעזער ספֿערע. אין ערשטן פֿאַל, ווען אַזאַ אייגנשאַפֿ
פֿעלט, גייט אָן די אַרבעט שווערער. אין צווייטן פֿאַל, ווען זי איז ניטאָ, איז דאָ
אַ דירעקטע סתּירה צו דער גאַנצער סיסטעם, וואָס אין איר נאָמען פֿונקציאָניר
זי בכלל. אפֿשר דערפֿאַר געפֿינען מיר אין דער פֿינפֿטער רשימה (וועגן לערע
פֿון קירכנשולן), אַז „פֿרייַנטלעך" האָט די סאַמע העכסטע פֿרעקווענץ און אין דע
ערשטער רשימה (וועגן לערער פֿון פּאָבליק-סקול) איז די דאָזיקע אייגנשאַפֿט ד
צווייטע אין דער ריי. מען קען, אמת, וועגן דעם אַלעם ניט ריידן מיט וויס
שאַפֿטלעכער זיכערקייט, ווייַל די דאַטן דערלויבן דאָס ניט, און ווייַל עס איז נאָ
בכלל ניטאָ אַזאַ עקספּערימענטאַלע טעכניק וואָס זאָל דאָס קענען דערווייַזן. אָבע
דאָס איז אַ השערה וואָס ליגט אויפֿן וועג פֿון די דערגרייכונגען אויפֿן פֿעלד פֿ
פּערזענלעכקייט-טעסטן.

פֿון דעם שטאַנדפּונקט איז „פֿרייַנטלעך" אין פּאָבליק-סקול אַ „טיילווי
פֿאַרבונדענע" אייגנשאַפֿט, בעת אין דער קירכנשול וואָלט מען דאָס גיכער געדאַרפֿ
צורעכענען צו די „אומדירעקט פֿאַרבונדענע". אַזאַ קוואַליטאַטיווער אַנאַליז וואָל
אויף אַזאַ אופֿן געדאַרפֿט בייַטן די פּאָזיציעס פֿון אַ סך, אפֿשר פֿון אַלע, אייג
שאַפֿטן אין די פֿאַרשיידענע קלאַסיפֿיצירטע טאַבעלעס. צום באַדויערן קאָן מע
דאָס ניט טון בייַם איצטיקן צושטאַנד פֿון דער פּסיכאָלאָגיע פֿון אייגנשאַפֿטן. דאָ
דאַרף אונדז אָבער ניט אָפּהאַלטן פֿון דער אַוועקגעשטעלטער השערה.

ווען מיר קומען צו די מיינונגען פֿון ייִדישע קינדער וועגן דעם בעסט
לערער אין ייִדישע שולן, וועלן מיר שוין איצט זיַין גרייט צו זען ניט בלוי
אַ מיטעלע פּאָזיציע אויף אַן אַלגעמיינער ליניע, נאָר טאַקע אַ גאַנץ אייגנאַרטיק
דערשיַינונג.

איך האָב שוין פֿריער אָנגעוויזן, אַז בלויז אַ קליינע צאָל קינדער, זייע
אַ קליינע צאָל (עס זענען ניט פֿאַראַן קיין דאַטן צו באַשטימען גענוי די צאָל
קומען פֿון אַ „ייִדיש-סאָציאַליסטישער" שול אין דער געגנט, אַלע איבעריקע לערנע
אין תּלמוד-תּורות אָדער אין ערגעץ ניט. איז עס ניט מאָדנע, וואָס פֿון אַלע 31
ייִדישע קינדער איז פֿאַראַן אַזאַ נישטיקע צאָל (5) וואָס רירן אָן דעם רעליגיעז
מאָמענט? אַפֿילו פֿון די פֿינף וואָס רירן יאָ אָן דעם דאָזיקן פּונקט, איז בלוי
פֿאַראַן איינער, העכסטנס צוויי, וואָס רעדט וועגן „לערנט רעליגיע" (רשימה III

46), די איבעריקע גיבן אָן רעליגיעזקייט בלויז ווי דעם לערערס אַן אייגנשאַפֿט. אַלגעמיינע מאָראַלע אָנווייַזונגען, וואָס זעען זיך אַזוי שאַרף אָן בייַ די קריסטלעכע לערער, זענען דאָ אין גאַנצן ניטאָ. פֿאַראַן אפֿשר איין איינציקער פֿאַל וואָס מען קען אַזוי אויסטייַטשן (רשימה II, 64). און דאָך איז קלאָר, אַז סייַ רעליגיע, סייַ מאָראַל זענען זייער וויכטיקע פּונקטן אין די תּלמוד-תּורות, ווו דאָס רובֿ פֿון די דאָזיקע קינדער לערנען.

וואָלט מען אפֿשר געקענט זאָגן, אַז אין דעם פּרט זענען די מיינונגען פֿון ·· קינדער גלייַך צו די מיינונגען וועגן די לערער פֿון פּאָבליק-סקול; אויך דאָרט ווערן קיין לימודים ניט אָנגעגעבן ווי ספּעציעלע מעלות פֿון לערער. קומט אָבער דער פּונקט „לערנט וועגן יִדן", אָדער „לערנט יִדישע געשיכטע" און מאַכט צו נישט די דאָזיקע מיגלעכע טענה.

און ניט קיין קלענערער חידוש קומט פֿון אַן אַנדער ווינקל. וויפֿיל פֿון די קינדער עס קומען פֿון אַ תּלמוד-תּורה און וויפֿיל פֿון אַ יִדיש-סאָציאַליסטישער שול, ווייס איך ניט. אָבער פֿאַר וואָס זאָלן דאָס די קאָמפּאָזיציעס ניט ווייַזן? נאָך מער איז דער חידוש, ווען מיר ווייסן, אַז דאָ האָבן זיך קיין צו יונגע קינדער ניט באַטייליקט. איך שטעל מיר פֿאָר, אַז ווען מען וואָלט די פֿירער פֿון דער תּלמוד-תּורה און די פֿאַרוואַלטער פֿון דער שול אַוועקגעשטעלט פֿאַר אַן ענלעכער אויפֿגאַבע—צו באַשרייַבן דעם בעסטן לערער—וואָלט מען מסתּמא פֿון די ערשטע עטלעכע זאַצן געקענט דערקענען, ווער עס פֿאַרטרעט די תּלמוד-תּורה און ווער אַ וועלטלעכע, בפֿרט נאָך אַ סאָציאַליסטישע, שול. פֿאַר וואָס זאָל דאָס אַנדערש זייַן בייַ די קינדער?

מיר דאַכט זיך, אַז דער איינציקער אויספֿיר וואָס לאָזט זיך מאַכן פֿון די פֿאַקטן איז אַזאַ: די יִדישע קינדער נעמען אויף אין די יִדישע שולן עפּעס וואָס איז פֿאַר זיי פֿונדאַמענטאַל און כאַראַקטעריסטיש און מאַכן דאָס פֿאַר דעם פֿעלד ווו די אויסצייכענונג פֿונעם לערער רעכנט זיך אין דער געגעבענער סיטואַציע. דאָס דאָזיקע פֿונדאַמענטאַלע און כאַראַקטעריסטישע, פֿון שטאַנדפּונקט פֿון די קינדער, דאַרף זיך באין אופֿן ניט אויסגלייַכן מיט די פֿונדאַמענטאַלע און כאַראַק-טעריסטישע סימנים וואָס די דערוואַקסענע זעען אין דער זעלביקער אינסטיטוציע. אַחוץ דעם ווייַזט זיך אויך אַרויס, אַז אין דער פּסיכיק פּון יִדישן קינד איז „יִדישע שול" אַן אַלגעמיינער באַגריף וואָס זיי האָבן פֿאַר אים די זעלביקע אייַגעשטעלטע שייַכות-סיסטעם, מאַכט ניט אויס וואָסער ספּעציפֿישער אינהאַלט— אַחוץ די מאָמענטן וואָס זענען פֿונדאַמענטאַל און כאַראַקטעריסטיש — עס האָט די אָדער יענע יִדישע שול, אין וועלכער דעם געגעבענעם קינד קומט אויס צו לערנען.

די יִדישע קינדער זעען אין דער יִדישער שול אַן אינסטיטוציע, ווו מען באַקומט זאַכלעכע אינפֿאָרמאַציע. אין דעם פּרט איז זי אַנדערש פֿון דער קירכנ-שול און דערנענטערט זיך צום טיפּ פּאָבליק-סקול. ממילא איז קיין וווּנדער ניט, וואָס אויך די ריין פּראָפֿעסיאָנעלע מעלות פֿונעם לערער פֿאַרנעמען דאָ אַזאַ וויכ-

טיקן פּלאַץ. אָבער די גרויסע, די אומגעהייַערע נפֿקא מינה צווישן די צוויי טיפּ-
שולן באַשטייט אין דעם, וואָס אין ערשטן פֿאַל איז די אינפֿאָרמאַציע אַן אַלגע-
מיינע זאַך, זי דריקט אויס די ידיעות וועגן דעם נאַטירלעכן צושטאַנד פֿון זאַכן,
דעם נאַטירלעכן אָנגאַנג פֿון פּראָצעסן אין דער וועלט. אין צווייטן פֿאַל איז די
אינפֿאָרמאַציע מער פֿון אַ מענטשלעך סאָציאַלן כאַראַקטער, עס איז די אינפֿאָר-
מאַציע פֿון אַ באַשטימט מענטשלעך צוזאַמענלעבן, פֿון דעם סאָרט וואָס מיר,
דערוואַקסענע, רופֿן „נאַציאָנאַל". דערויבער ווערן אויך אַ סך ריין פּראָפֿעסיאָנעלע
אייגנשאַפֿטן אייַנגעגליידערט אין אַלגעמיין מענטשלעכן מעטאָדישן צוגאַנג און גייען
אַריין על פּי רוב אין דער רובריק פֿון די „טיילווייז פֿאַרבונדענע".

בייַ נאָרמאַלע פֿעלקער זעט מסתמא קיין קינד ניט די שול ווי אַ פֿונקציע
פֿון נאַציאָנאַלן זיין, וואָרעם באַוווסטזיין ווערט געבוירן אין קאָנפֿליקטן, און וווּ עס
זענען קיין קאָנפֿליקטן ניטאָ, וווּ עס פֿעלן אויס היפּוכדיקע צדדים, איז ניטאָ קיין
סיבה, אַז עס זאָל זיך ערגעץ וווּ אַרויפֿלייגן דער חותם פֿון עפּעס ספּעציפֿישס.
אונדזערע קינדער אין אַמעריקע האָבן צוויי סאָרטן שולן, און די גאַנצע אַרומיקייט
שניידט זיך פֿאַר זיי אַרויס אין דער פּאָרם פֿון צוויי סאָרטן לעבנס, דאָס גיט זיי
דעם פֿונדאַמענטאַלן און אייגנאַרטיקן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער פֿונעם באַגריף
„ייִדישע שול".

און אַזוי ווי דער דאָזיקער כאַראַקטער ווערט פֿאַרשטויסן פֿון דער הערשנ-
דיקער געזעלשאַפֿטלעכער אַטמאָספֿערע, איז ער דעריבער ניט בלויז אַ נייטראַלער
כאַראַקטער, נאָר אויך עפּעס וואָס האָט אַ באַזונדערן ווערט, אַ מעלה. ממילא איז
די ספּעציעלע אינפֿאָרמאַציע וואָס האָט אַ שייכות דערצו אויך אַ מעלה. איז דעריבער
קיין חידוש ניט, וואָס דער פּונקט „לערנט וועגן ייִדן", אָדער עפּעס ענלעכעס
דערצו, זעט זיך אָן אין אַלע רשימות וועגן בעסטע לערער פֿון ייִדישע שולן, כאָטש
עס געפֿינט זיך ניט קיין פּאַראַלעל דערצו אין דער רשימה וועגן די מעלות פֿון
פּאָבליק-סקול-לערער. און די דערקלערונג דערפֿון בנוגע דער פּאָבליק-סקול ליגט
ממש אויף דער האַנט: עס איז ניטאָ קיין סיבה, פֿאַר וואָס די אינפֿאָרמאַציע פֿון
דער פּאָבליק-סקול זאָל אַרויסגיין פֿון די ראַמען פֿון „נאַטירלעכער" אינפֿאָרמאַציע
און באַקומען אַן עמאָציאָנעלע און עטישע באַפֿאַרבונג אין דער פֿאָרם פֿון אַ מעלה.

דאָ קען מען אויך אַרויסזען דעם גרויסן אונטערשייד צווישן די „טיילווייז
פֿאַרבונדענע" און די „אומדירעקט פֿאַרבונדענע" אייגנשאַפֿטן אין דער ייִדישער
שול-סיטואַציע פֿון דעם וואָס זיי זענען אין דער קירכנשול. די אַלגעמיינע מענטש-
לעכע אייגנשאַפֿטן וואָס ברענגען וואַרעמקייט, עמאָציאָנעל לעבן און פֿרייד זענען
נייטיק אי דאָ אי דאָרטן. נאָר בעת אין דער קירכנשול זענען זיי אַן אויסדרוק
פֿון אַלגעמיין גייסטיקער דערהויבנקייט, פֿון העכערער אינדיווידועלער קוואַליטעט,
זענען זיי אין דער ייִדישער שול גיכער פֿון סאָציאַלן מין, דאָס וואָס ווערט
געבוירן דורך קרובישע באַציונגען, דאָס וואָס רייַסט זיך אַרויס דורכן דורותדיקן
צוזאַמענלעבן פֿון אַ חברה.

דער לעצטער פּאַראַגראַף וועט נאָך בעסער פֿאַרשטאַנען ווערן, ווען מיר וועלן אים פֿאַרבינדן מיט אַ פֿאַקט, וואָס איך האָב שוין אויף אים פֿריער אָנגע-וויזן. די צאָל אייגנשאַפֿטן וואָס ווערט אָנגעגעבן וועגן די פּאָבליק-סקול-לערער איז די קלענסטע, וועגן די קירכן-לערער — די גרעסטע, די לערער פֿון די ייִדישע שולן פֿאַרנעמען אַ מיטעלע פּאָזיציע. דאָס איז פֿאַרבונדן דערמיט וואָס גייענדיק פֿון דער ערשטער רשיטה צו דער לעצטער ווערט אַלץ גרעסער די צאָל אייגנ-שאַפֿטן וואָס האָבן קליינע פֿרעקווענצן, ספּעציעל ווערט גרעסער די צאָל וועלכע ווערט אָנגעגעבן פֿון איינצלנע קינדער. ווען מיר טראַכטן זיך אַרײַן אין דעם וואָס איז פֿריער געזאָגט געוואָרן, ווערט קלאָר, אַז די מאָראַל-רעליגיעזע אַטמאָספֿערע פֿון דער קריסטלעכער דערציִונג שפּרייט זיך אויס אויף אַזאַ ווײַטן פּערזענלעך-מענטשלעכן שטח, איז אויך אַזוי אומבאַשטימט אין אירע גרענעצן, אַז מען קען גאַנץ לײַכט פֿאַרשטיין, פֿאַר וואָס אַזוי פֿיל קינדער קענען ניט אײַנגיין אויף בשות-פֿותדיקע דעפֿיניציעס. די קריסטלעכע גרופּע קינדער איז באמת די איינציקע ווו די גרייס פֿון דער צאָל אייגנשאַפֿטן (59) שטײַגט אַריבער די צאָל קינדער (55). ווען מיר רעכענען אויס דעם פּראָצענט פֿון דער צאָל אייגנשאַפֿטן לגבי דער צאָל קינדער (רעכענענדיק אַלע „ייִדישע" רשימות צוזאַמען), באַקומען מיר אָט וועלכע צאָלן: פֿאַר די פּאָבליק-סקול-לערער — 22,74%, פֿאַר די לערער פֿון ייִדישע שולן 44,44% פֿאַר די קירכן-לערער — 107,28%, זייער כאַראַקטעריסטיש פֿון שטאַנד-פּונקט פֿון די געדאַנקען וואָס ווערן פֿאַרטיידיקט אין דער דאָזיקער אַרבעט.

עס לייגט זיך זייער לײַכט אויפֿן שכל, פֿאַר וואָס די ייִדישע שולן פֿאַרנעמען אַ גאַנץ באַזונדערע פּאָזיציע. וואָרעם בנוגע זיי האָבן די אייגנשאַפֿטן — אַפֿילו ווען זיי טראָגן די זעלביקע נעמען ווי אין דער „קריסטלעכער" רשימה — גאַנץ אַנדערע פֿונקציעס. זיי האָבן עפּעס וואָס איז מער באַשטימט און אַלגעמיין אָנגענומען צו וואָס זיך צוצוטשעפּען, ממילא קענען זיי גיכער אַרויסרופֿן די הסכּמה פֿון עטלעכע. פֿאַרשטייט זיך, אַז בנוגע פּאָבליק-סקול-לערער רופֿט די סיטואַציע אַרויס נאָך מער באַשטימטקייט, און די צאָל בשותפֿותדיקע מיינונגען איז דעריבער נאָך גרעסער.

ווי געזאָגט, ווען מיר קוקן אויף דער זאַך אין שײַן פֿון ציפֿערן און טאַבעלעס, קענען מיר זען דרײַ פֿאַרשיידענע פּאָזיציעס, נאָר אויף דער זעלביקער אַלגעמיינער ליניע. דאָס איז אָבער אַן אַלגעמיינער און דרויסנדיקער אײַנדרוק, כאָטש פֿאַר זיך אַליין איז דער דאָזיקער רעזולטאַט אויך זייער אַ וויכטיקער. אָבער ווען מיר טראַכטן זיך אַרײַן אין די קוואַליטאַטיווע אונטערשיידן צווישן די רשימות, דעמאָלט ווערן די דרײַ פֿאַרשיידענע פּאָזיציעס פֿאַרוואַנדלט אין דרײַ באַזונדערע קולטורעלע און פּסיכאָלאָגישע סיטואַציעס, וואָס יעדערע פֿון זיי זעט זיך אַרויס אין דער פּסיכיק פֿונעם קינד אין איר אייגן לעבן און אירע אייגענע און אייגנאַרטיקע פֿונקציעס.

איך מוז מודה זײַן, אַז דאָס סאַמע וויכטיקסטע פֿון די דאָזיקע רעזולטאַטן איז אַזעלכס, וואָס דערויף האָב איך זיך לכתּחילה באמת ניט געריכט. איך האָב זיך ניט געריכט, אַז דורך שריפֿטלעכע אַרבעטן וועגן בעסטן לערער וועלן זיך

אזוי קלאָר ארויסווײַזן די סאַמע כאַראַקטעריסטישע מאָמענטן פֿון די סיטואַציעס, אין וועלכע די קינדער און די שולן זענען פֿאַרוויקלט און אַז די קינדער וועלן דאָס אויף אַן אומדירעקטן אופֿן אויסדריקן. מיר ווייסן אַלע, ווי שווער עס וואָלט געווען פֿאַר די קינדער צו דעפֿינירן דאָס „אַלגעמיינע" פֿון דער פּאָבליק-סקול, די פֿאַרשפּיצטע געפֿילן פֿון נאַציאָנאַלער אָנגעהעריקייט פֿון דער קריסטלעכער שול. דאָך האָט זיך דאָס גאָנץ אָפֿן אַנטפּלעקט דורך דער מעטאָדע פֿון אַן אומווּסטן. עס לאָזט זיך פֿון דעם דרינגען, אַז די אומדירעקטע מעטאָדע טראָגט אין זיך זייער פֿרוכפּעריקע מעגלעכקייטן פֿאַר דער אויספֿאָרשונג פֿון דער פּסיכאָלאָגיע פֿון סאָציאַלע סיטואַציעס בכלל און פֿון די סיטואַציעס וואָס דריקן אויס נאַציאָנאַלע אָנגעהעריקייט בפֿרט.

זאָל מיר, צום סוף, זיין דערלויבט אויסצודריקן אַ וואַרעמען יישר-כּוח מײַנע פֿרײַנד הערשל און רבֿקה סלאָפּסקי, וואָס אָן זייער הילף וואָלט די דאָזיקע אַרבעט ניט געקאָנט ווערן דורכגעפֿירט.

צו דער געשיכטע פֿון האַנטווערק בײַ ליטווישע יידן

פֿון ד״ר רבקה נאָטיק (ווילנע)

די הויפּט-באַשעפֿטיקונג פֿון די יידן אין ליטע איז פֿון שטענדיק אָן געווען האַנדל. אָבער גלײַכצײַטיק פֿאַרנעמען זיי זיך אויך מיט מלאָכה. שוין אין 14טן י״ה האָבן די פּוילישע מלכים אַרויסגעגעבן די יידן האַנטווערקער-פּריווילעגיעס[1]. אין די שפּעטערדיקע יאָרהונדערטער האָט זיך די יידישע מלאָכה אַלץ מער פֿאַר-שפּרייט און פֿאַרפֿעסטיקט. צו אַן אויפֿבליִ האָט די יידישע מלאָכה דערגרייכט אין 17טן י״ה, נאָך דעם אויפֿשטאַנד פֿון די קאָזאַקן. די לאַנג דויערנדיקע צעשטערנדיקע מלחמות האָבן געצווונגען אַ סך סוחרים און אַרענדאַרן צו פֿאַרלאָזן זייערע פֿריִערדיקע פּראָפֿעסיעס, מסחר און אַרענדע, און וועגן זיך צו מלאָכה.

די יידישע מלאָכה ווערט רעגולירט דורך קיניגלעכע פּריווילעגיעס, דורך פּאַראָרדענונגען פֿון צעכן (קריסטלעכע און יידישע), דורך פֿאַראָרדענונגען פֿון מאַגיסטראַטן און פֿון דעם וועד ארבע הארצות.

אויף די פּריווילעגיעס פון די פּוילישע מלכים, וועלכע ווערן אַרויסגעגעבן די יידישע בעלי-מלאָכות אין פֿאַרשיידענע שטעט, מערקט זיך אַ שטאַרקע ווירקונג פֿון די שייכותדיקע צעכן. און עס איז קיין וווּנדער ניט. די קריסטלעכע האַנטווער-קער-צעכן פֿון יענער צייַט שטעלן מיט זיך פֿאָר אַ ריזיקן ווירטשאַפֿטלעכן פֿאַקטאָר. זיי האַלטן דעם האַנטווערק פֿון גאַנצן לאַנד אין זייערע הענט. האַנט-ווערקער, וועלכע פֿאַרנעמען זיך מיט מלאכה מחוץ דעם צעך, רופֿן זיי אָן מיט פֿאַראַכטונג partacz (qui sunt a parte), רודפֿן זיי אויף יעדן שריט און טריט און קאָנפֿיסקירן זייער סחורה אין הסכם מיט די פֿאַראָרדענונגען פֿון צעך.

אַ גאַנצע רייַ פֿון צעך-פֿאַראָרדענונגען דריקן אויס אַ פֿאַרבאָט פֿאַר די יידישע בעלי-מלאָכות צו פֿאַרנעמען זיך מיט מלאכה. פֿאַר אַ מוסטער קענען דינען די תקנות פֿון די צעכן אין ווילנע פֿון 17טן און 18טן י״ה:

פֿון שוסטער - צעך	אַרויסגעגעבן דעם	9טן יוני	1689[2]
„ היטלמאַכער-צעך	„ „	3טן דעצ׳	1636[3]
„ באָנדער - „	„ „	28טן מאַי	1664[4]
„ איינבינדער- „	„ „	29טן יאַנ׳	1665[5]

---

1 די פּריווילעגיעס, וועלכע האָבן געגעבן די יידן אין ליטע דאָס רעכט צו פֿאַרנעמען זיך שוין אין 14טן י״ה מיט כּלערלײ מלאָכות געפֿינען זיך אין Русско-Еврейскій Архивъ ב׳ 1.

2 דעם 20טן נאָוו׳ 1744 האָט אויגוסט III אַרויסגעגעבן דעם שוסטער-צעך אַ פּריווילעגיע אין דעם זיגען. Акты Виленской Археографической Комиссіи, Вильно 1877, X № 20, 28

3 Ibidem N 6. 4 Ibid. N 10. 5 Ibid. N 13.

פֿון מולֿער - צעך אַרויסגעגעבן דעם 3טן דעצ׳ 1687[6]
„ גאַרבער - „ „ „ 3טן נאָוו׳ 1728[7]
„ סטאָלֿער - „ „ „ 4טן נאָוו׳ 1744[8]
„ טשעסלֿער- און מולֿער-צעך פֿון 21טן מערץ 1744[9]

דער היטלֿמאַכער-צעך אין ווילֿנע מאַכט שווערייטן די בעלי-מלאָכות וואָס געהערן ניט צום צעך ניט בלויז ביים אויסאַרבעטן היטלֿעך, נאָר אויך ביים פֿאַרקויפֿן. ווי וויַט עס גרייכן די באַגרענעצונגען פֿון ווילֿנער איינבינדער-צעך, זענען מיר אַרויס פֿון דער פֿאַראָרדענונג פֿון 12טן אַפּרי׳ 1676, וואָס לויט איר ווערט פֿאַרבאָטן די כּופֿרים און דיסידענטן איינצובינדן און פֿאַרקויפֿן ביכער ניט בלויז מיט אַפּיקורסישן, נאָר אויך מיט קאַטויליש אינהאַלט[10]. אַ גאַנצע ריי קיניגלֿעכע פריווילֿעגיעס און צעך-פֿאַראָרדענונגען באַגרענעצן דעם יידישן גאָלד-אַרבעטער אין ווילֿנע. אין הספּם מיט די קיניגלֿעכע פריווילֿעגיעס (אַרויסגעגעבן דעם גאָלֿדאַרבעטער-צעך אין ווילֿנע פֿון יאַן קאַזימיר דעם 3טן יוני 1664, באַשטעטיקט פֿון אויגוסט III דעם 12טן נאָוו׳ 1744) מוז אויף די אויסאַרבעטונגען פֿון צעך פֿאַרצייכנט ווערן דער נאָמען פֿון בעל-מלאָכה („גמערק"), פּדי צוזונעמען ביי די „פֿאַרטאַטשעס" די מעגלֿעכקייט צו פֿאַרקויפֿן זייערע אויסאַרבעטונגען ווי אויסאַרבעטונגען פֿון צעך[11]. פֿאַר אויספֿירן דעם גאָלֿדשמיד-פֿאַך קומט די „פֿאַרטאַטשעס", לויט די זעלֿבע פריווילֿעגיעס (און לויט אַ פריווילֿעגיע, אַרויסגעגעבן דעם 30 נאָוו׳ 1687)[12], די שטראָף צו ווערן אַרויסגעשיקט פֿון שטאָט און זייער סחורה ווערט קאָנפֿיסקירט דורכן צעך[13].

אַרבעטן בשותפֿות מיט יידישע בעלי-מלאָכות איז די מייסטערס פֿון גאָלֿדאַרבעטער-צעך פֿאַרבאָטן (פֿאַראָרדענונג פֿון 12 נאָוו׳ 1779)[14]. דאָס קאָנפֿיסקירן גאָלֿד- און זילבער-אויסאַרבעטונגען מיט אַ נידעריקן אינהאַלט פֿון איידעלן מעטאַל מוז ביי די יידישע בעלי-מלאָכות, לויט די פֿאַראָרדענונגען, באַזונדערס שטרענג דורכגעפֿירט ווערן.[15]

דער גרעסטער טייל פֿון ווילֿנער צעכן פֿאָדערט פון די האַנטווערקער, וועלכע ווילן אויפֿנעמען ווערן אין צעך, דאָקומענטן ווען זייער אָפּשטאַם. אַזוינע פֿאָדערונגען געפֿינען מיר אין די פֿאַראָרדענונגען פֿון היטלֿמאַכער- און פּילץ-צעך פֿון 3טן דעצ׳ 1636[16], פֿון בלעכשמיד- און נאָדל-צעך פֿון 8טן סעפּט׳ 1663[17] און פֿון איינבינדער-צעך פֿון 12טן אַפּר׳ 1676[18].

„אָנפּגימותדיקער גלויבן" ווערט אַרויסגעשטעלט ווי דער ערשטער תנאי אַ נייעם מיטגליד ביים אָנקומען אין צעך. די נייע מיטגלידער מוזן געהערן צום

---

6 Ibid. N 19. 7 Ibid. N 20, 28. 8 Ibid. N 26. 9 Ibid. N 30.
10 Акты, X N 16.
11 Ibid. N. 60; Регесты и надписи, сводъ матеріаловъ для исторіи евреевъ в Россіи. I № 1022
12 Акты X, № 18. 13 Ibid. № 60. 14 Ibid. № 12. 15 Ibid.
16 Ibid. № 6. 17 Ibid. № 8. 18 Ibid. № 16.

רוימיש-קאַטולישן אָדער גריכיש-אָרטאָדאָקסישן גלויבן[19]. סטאַטוטן פֿון געוויסע צעכן שטעלן אַרויס אַ פּאָדערונג פֿון אויסשליסלעכער צוגעהעריקייט צום קאַטולישן גלויבן, אַזוי די סטאַטוטן פֿון דעם צעך פֿון די טשעסלעַרס, סטאָלערס און שניצערס פֿון די יאָרן 1637, 1746, 1742[20]. צעך-מיטגלידער פֿון רוימיש-קאַטולישן און גריכיש-אָרטאָדאָקסישן גלויבן ווערן ניט אויף אַ גלייכן אופֿן באַהאַנדלט פֿון צעך. לויט דער פֿאָרדענונג פֿון באָנדער-צעך פֿון 28טן מאַי 1664 ווערן די פֿלעצער אויף איין זײַט אָפּגענעבן די קאַטולן, אויף דער אַנדערער—די אָרטאָדאָקסן[21]. אין פֿישער-צעך האָבן די קאַטולן פֿאַרנומען אין הסכם מיט דער פֿאָרדענונג פֿון 14טן נאָוו׳ 1744 די פֿלעצער אויף דער רעכטער זײַט, די אָנגעהעריקע פֿון אַלע אַנדערע גלויבנס—אויף דער לינקער זײַט[22]. אין שוסטער-צעך זײַנען געווען 80 קאַטולישע, 40 גריכיש-אָרטאָדאָקסישע און 20 דײַטשע מיטגלידער. אויפֿן אָרט פֿון די פֿאַרשטאָרבענע מיטגלידער האָבן געקענט אויפֿגענומען ווערן נײַע נאָר פֿון דעם זעלביקן גלויבן ווי די פֿאַרשטאָרבענע[23]. (פֿריוויליגיע פֿון סטעפֿאַן באַטאָרי, באַשטעטיקט פֿון די מלכים אויגוסט II און אויגוסט III דעם 26טן אָקט׳ 1752). דער קיניג אויגוסט III פֿאָרדנט דעם ווילנער גאַרבער-צעך דעם 20טן נאָוו׳ 1744 אויפֿצונעמען נײַע מיטגלידער נאָר „פֿון בכּבֿודיקער אָפּשטאַמונג און קאַטולישן גלויבן"[24].

אַלע ווילנער צעכן האָבן געטראָגן אַ בפֿירוש רעליגיעזן כאַראַקטער. יעדער צעך האָט געהאַט זײַן הייליקן און זײַן אַלטאַר. לויט די אויבן דערמאָנטע צעך-סטאַטוטן פֿון די מולערס (3 דעצ׳ 1687), פֿון די היטלמאַכערס (3 דעצ׳ 1636), זאָקן- און טוכמאַכערס (19 אויג׳ 1684)[25] האָבן די אַלע צעך-מיטגלידער געהאַט זייער אַלטאַר אין בערנאַרדינער קלויסטער; די סאַפֿיאַנמאַכער—אין דאָמיניקאַנער קלויסטער (סטאַטוט פֿון 6טן מערץ 1666)[26], די גאַרבערס — דעם אַלטאַר פֿון הייליקן יורי (סטאַטוט פֿון 20טן נאָוו׳ 1744) אאַז״ו.

יעדער צעך האָט געהאַט זײַן פֿאָן. בײַ געוויסע פֿײַערלעכקייטן זײַנען די צעך-מיטגלידער געווען מחויבֿ צו קומען מיט זייער פֿאָן. אַזוי זײַנען די מיטגלידער פֿון בלעכשמיד- און נאָדל-צעך מחויבֿ געווען צו געפֿינען זיך אין יום-טובֿ פֿון האַרס קערפּער אויף אַ באַשטימטן פּלאַץ אין דער צײַט פֿון דעם קיניגס אָנקום[27]. יעדער צעך-מיטגלידּ האָט אַרײַנגעטראָגן אַ געוויסן אָפּצאָל אין דער צעך-קאַסע צוליב רעליגיעזע צוועקן, ווי אויסהאַלטן קלויסטערס, גלחים אדג״ל. די מיטגלידער פֿון מולער- און טשעסלער-צעך האָבן געצאָלט 2 גילדן אַ יאָר[28]. די סומע איז גילטיק ווי אַ דורכשניט-אָפּצאָל אויף פֿאַר מיטגלידער פֿון אַנדערע צעכן. די צעך-מיטגלידער זײַנען געווען מחויבֿ בײַצוזײַן דעם גאָטסדינסט, נעמען אָנטייל אין

---

19 Ibid. N. 17, 14, 16, 24. 20 Ibid. N. 24, 30, 19. 21 Ibid. N. 10.
22 Ibid. N. 26. 23 Ibid. p. 207; Регесты I, p. 605. 24 Ibid. N. 28.
25 Ibid. N. 17. 26 Ibid. N. 14. 27 Ibid. N. 8.
28 די אויבן דערמאָנטע פֿאַרדענונג פֿון 21טן מערץ 1746.

די הייליקע פּראָצעסיעס אאַז״וו. פֿאַר ניט אָפּהיטן די דאָזיקע פֿאַראָרדענונגען האָט געקומט געלט-שטראָף, אַפֿילו תּפֿיסה[29].

מחמת דעם רעליגיעזן כאַראַקטער פֿון צעך האָט אַ יידישער בעל-מלָאכה אין צעך ניט געקענט אָנקומען. ער האָט ניט געהאַט קיין רעכט אויסצופֿירן געוויסע מלָאכות און איז באַטראַכט געוואָרן ווי אַ פֿאַרטאַטש.

אמת, די קיניגלעכע פּריווילעגיעס האָבן געזומען אין שוץ די יידישע בעלי-מלָאכות, אָבער די באַגרענעצונגען און פֿאַרבאָטן פֿון די צעכן זײַנען אָפּטמאָל געווען שטאַרקער פון די פּריווילעגיעס. אויך פֿלעגן די מלכים אָפּט אַנטקעגנקומען די צעכן, וועלכע פֿלעגן זיך באַקלָאָגן אויף דער קאָנקורענץ פֿון די יידישע בעלי-מלָאכות. אַ גאַנצע ריי פּריווילעגיעס זאָגן עדות וועגן דער באַציונג פֿון די מלכים צו די צעכן און צו די יידישע בעלי-מלָאכות.

די פֿאַראָרדענונג פֿון וולָאַדיסלָאוו IV פֿון 20טן יולי 1633 נעמט אין שוץ די ווילנער צעכן. עס ווערט פֿאַרוואָרט די יידישע האַנטווערקער אין ווילנע צו פֿאַרנעמען זיך מיט אַזעלכע מלָאכות, וועלכע זײַנען דורך די פֿריערדיקע מלכים אָנערקענט געוואָרן ווי די פּריווילעגיע פֿון די צעכן. די צאָל פֿון די יידישע בעלי-מלָאכות מוז ווערן באַגרענעצט. די יידן מעגן האָבן נאָר אַזוי פֿיל בעלי-מלָאכות, אַז זיי זאָלן קענען באַפֿרידיקן זייערע אייגענע באַדערפֿענישן. לויט די קיניגלעכע פּריווילעגיעס פֿאַר ווילנער צעכן, טאָרן יידישע שנײַדערס ניט אויספֿירן קיין באַשטעלונגען פֿאַר קריסטן[30]. יידישע בעדער ווערט פֿאַרווערט צו הייצן בעדער פֿאַר קריסטן (פּריווילעגיע פֿון וולָאַדיסלָאוו IV פֿון 19טן פֿעב׳ 1633). לויט אַן אַנדער פּריווילעגיע אָבער (אַרויסגעגעבן פֿון אויגוסט II אין 1721) מוזן די יידישע בעדער געהערן צום שערער-צעך און אויספֿירן אַלע התחייבותן פֿון די צעך-מיטגלידער[31].

דעם 15 סעפט׳ 1636 שענקט וולָאַדיסלָאוו IV אַ פּריווילעגיע דעם גאַרבער-צעך אין ווילנע. די פּריווילעגיע גיט דעם צעך דאָס אויסשליסלעכע רעכט צו באַארבעטן לעדער. יידישע גאַרבערס ווערט לויט דער, עלביקער פּריווילעגיע פֿאַר-ווערט ניט בלויז אויסצוארבעטן לעדער, נאָר אָפּילו לעדער אײַנצוקויפֿן[32]. דער גאַרבער-צעך נוצט אויס די רעכט וועלכע ווערן אים געגעבן. די מיטגלידער פֿון צעך קאָנפֿיסקירן באַארבעטע לעדער בײַ יידישע גאַרבערס. זיי צו הילף שיקט אָפּטמאָל דער בירגערמײַסטער זײַנע דינערס. דעם 19 פֿעבר׳ 1669 באַקלָאָגן זיך

---

29 אויף מיטגלידער פון סאָפֿיאַן-צעך, וועלכע האָבן 3 מאָל געפֿעלט אין קלויסטער, איז ארויפֿגעלייגט געוואָרן א שטראָף פֿון א האָלבן קאָמען וואַקס; מיטגלידער פון בלעכשמידן- און נאָדל-צעך האָבן געצאָלט 2 גראָשן (די אויבן דערמאָנטע פֿאַראָרדענונג). דער מוליער- און טשעסלער-צעך האָבן געשטראָפֿט זייערע מיטגלידער פֿאַר ניט קומען צו רעליגיעזע פּראָצעסיעס מיט 2 פֿונט וואַקס; דער מאַגיסטראַט האָט געשטראָפֿט די מיטגלידער פון היטלמאַכער- און פילץ-צעך מיט תּפֿיסה.

30 Dubiński, Zbiór praw i przywilejów Wilnowi nadanych, 1788, p. 106.

31 Реестры II, N. 1623. 32 Акты X, p. 313; Реестры I, N. 809.

די יִידן אין ווילנע, אַז דער גאַרבער-צעך האָט בײַ זיי צוגענומען צוויי וועגענער מיט לעדער[33].

לויט דער פּאַראָדענונג פֿון ווילנער גלעזער-צעך פֿון 3טן דעצ׳ 1663 ווערט די יִידישע גלעזערס דערלויבט אָנצונעמען באַשטעלונגען נאָר פֿון יִידן[34]. אין הסכם מיט די פּאַראָדענונגען פֿון גלעזער- און קירזשנער-צעך (16 סעפט׳ 1669) ווערט די יִידישע גלעזערס און קירזשנערס פֿאַרווערט אויפֿצונעמען קריסטלעכע אַרבעטער-געזעלן אין זייערע ווערשטאַטן[35].

די לערנצײַט וואָס אַן אַרבעטער-געזעל פֿאַרברענגט בײַ אַ יִידישן בעל-מלאָכה ווערט אים ניט פֿאַררעכנט בײַם אָנקומען אין צעך. ער מוז די אײַנגע-שטעלטע לערנצײַט אָפּאַרבעטן בײַם צעכמײַסטער. פֿאַר אַ גרונט פֿון די דערמאָנטע פּאַראָדענונגען פֿון גלעזער- און קירזשנער-צעך גיט דער קירזשנער-צעך אָן, אַז עס פֿעלן אין שטאָט לערניִנגלעך. עס איז קוים אָנצונעמען, אַז דאָס אויספֿעלן פֿון לערניִנגלעך זאָל טאַקע האָבן גורם געווען צו אָט די פּאַראָדענונגען. גיכער מוז עס זײַן מורא פֿאַר קאָנקורענץ. דער צעך איז אָנגעשראָקן, אַז דורך קריסט-לעכע לערניִנגלעך, וואָס אַרבעטן בײַ יִידישע בעלי-מלאָכות, וועלן די יִידישע בעלי-מלאָכות פֿאַרשטאַרקן זייערע פּאָזיציעס און ווערן אַ גרעסערע ווירטשאַפֿט. לעכע קראַפֿט. דער צעך שטעלט זיך אַנטקעגן. ער שטראָפֿט די יִידישע האַנט-ווערקער, וועלכע פֿירן ניט אויס זײַנע פֿאַראָדענונגען, מיט קאָנפֿיסקירן זייער סחורה און מיט תּפֿיסה. אין זייער אָנקלאָג פֿון 6טן נאָוו׳ 1669 דערציילן די ווילנער יִידן וועגן אַ יִידישן האַנטווערקער (אַ גלעזער), אַ געוויסן Samuel Dawidowicz, וועלכער האָט זיך איינגעשטעלט צו באַווײַזן זיך אויף די גאַסן פֿון שטאָט מיט זײַנע געצײַג. אָט די איינשטעלעניש האָט אַרויסגערופֿן אַן אָנפֿאַל פֿון די צעך-מיטגלידער, וועלכע האָבן אים געשלאָגן, פֿאַרוווּנדט און אים געוואָרנט, אַז אַ צווייט מאָל וועלן זיי אים דערהרגענען[36].

די אָפּטע אָנפֿאַלן, כּלערלי שיקאַנעס און רדיפֿות מצד די צעכן רופֿן אַרויס פּראָטעסטן מצד די יִידן. דעם 4טן דעצ׳ 1669 קלאָגן אָן די יִידישע קירזשנערס, שמוקלערס און גלעזערס די שטאָטישע צעכן אין ווילנע. זיי באַווײַזן, אַז אין הסכם מיט די קיניגלעכע פּריווילעגיעס האָבן זיי רעכט צו פֿאַרנעמען זיך מיט די אויבן דערמאָנטע מלאָכות, ווײַל צו דער צײַט ווען די פּריווילעגיעס זײַנען זיי געגעבן געוואָרן, האָבן נאָך די צעכן ניט עקסיסטירט. זיי באַשולדיקן די צעכן אין אומבאַרעכטיקטע באַגרענעצונגען פֿון דער יִידישער מלאָכה.[37]

אין זייערע אָנקלאָגעס אויף רדיפֿות מצד די צעכן האָבן די יִידישע בעלי-מלאָכות אין ווילנע ניט מגזם געווען. זיי האָבן באמת זייער אַ סך געליטן פֿון די רדיפֿות און באַגרענעצונגען פֿון די צעכן, באַזונדערס פֿון די גלעזערס, קירזשנערס,

---

33 Акты X, p. 348; Регесты I, N. 1056. 34 Акты X, p. 36, Nr. 9; Регесты I, N. 1014. 35 Акты X, p. 79, N. 15; Регесты I, N. 1078.

36 Акты p. XXIX N. 23. 37 Акты XXIX N. 22.

שמוקלערס און גאַרבערס. אָבער ניט געקוקט אויף אַלע באַגרענעצונגען האָט זיך די יידישע מלאָכה אין ווילנע אַנטוויקלט אין אזא מאָס, אַז די קריסטלעכע האַנט-ווערקער פון שטאָט האָבן דערקלערט אין יאָר 1776, אַז 13 צעכן מוזן ליקווידירן זייער טעטיקייט מחמת דער יידישער קאָנקורענץ[38]. אין אַ גינסטיקערער לאַגע ווי אין ווילנע געפינען זיך די יידישע בעלי-מלאָכות אין גראָדנע, כאָטש אויך דאָרט קומען פאָר שטענדיקע קריגעריַען מיט די צעכן. דעם 26טן מערץ 1629 האָט דער קיניג סיגיזמונד III געגעבן די גראָדנער יידן די פריווילעגיע „צו פאַרנעמען זיך מיט אַלע מלאָכות וועלכע זיַינען זיי באַקאַנט, בלייבנדיק דערבייַ אומאָפהענגיק פון די צעכן". די פריווילעגיע איז באַשטעטיקט געוואָרן פון די יורשים פון סיגיזמונד III – ולאַדיסלאַוו IV דעם 15 פעבר׳ 1633 און יאָן קאַזימיר דעם 16טן פעבר׳ 1649. די צעכן אָבער רעכענען זיך ניט מיט די קיניגלעכע פריווילעגיעס און פאָדערן פון די יידישע בעלי-מלאָכות אַלערלייַ אָפצאָלן, און דאָס פירט צו קאָנפליקטן.

אין יאָר 1654 איז געקומען צו אַן אויסגלייַך צווישן ביידע צדדים. די יידישע בעלי-מלאָכות זיַינען געצוווּנגען געוואָרן צו צאָלן פאַר די רעכט, וועלכע זיַינען זיי אייגנטלעך געווען געזיכערט דורך די קיניגלעכע פריווילעגיעס. זיי האָבן זיך נעמלעך מתחייב געווען אַריַינצוטראָגן 6 זלאָטעס און 2 פונט שיספולווער אַ יאָר אין דער קאַסע פון צעך פאַר די רעכט פריַי צו פאַרנעמען זיך מיט מלאָכות. ווי אַ פאַרגיטיקונג פאַרן רעכט צו באַשעפטיקן קריסטלעכע לערניַינגלעך אין זייערע וואַרשטאַטן זיַינען די יידישע בעלי-מלאָכות אין גראָדנע זיך מתחייב צוצושטעלן די קריסטלעכע מייסטערס לויט דער ריי די לערניַינגלעך אין פאַל פון אַ טערמין-אַרבעט. בייַ די אַרבעטער-געזעלן וועלכע זיַינען פאַרנומען בייַ יידישע בעלי-מלאָכות ווערן אויפגענאָמען די זעלבע אָפצאָלן פאַרן צעך ווי בייַ אַלע איבעריקע אַרבעטער-געזעלן. די יידישע בעלי-מלאָכות ווערן באַפרייט פון די אָפצאָלן פאַר אַלטאַר-ליכט, פון דעם אָנטייל אין לוויות פון די צעך-מיטגלידער, פון דער התחייבות צו שטעלן זיך אונטער דער צעכפאָן. זיי זיַינען אומאָפהענגיק פון דער יוריסדיקציע פון צעך. ווען אַ יידישער בעל-מלאָכה האָט שלעכט אויסגעפירט אַ באַשטעלונג פון אַ קריסט, איז דער ענין לויט דעם אָפמאַך באַטראַכט געוואָרן אין אַ קאָמיסיע, וועלכע אינ באַשטאַנען פון עלטסטע פון יידישע און קריסטלעכע בעלי-מלאָכות.

ביידע צדדים האָבן זיך מתחייב געווען בייַ שטראָף פון 200 ליטווישע שאָק צו האַלטן אַלע פונקטן פון אָפמאַך[39]. דאָך האָבן די בירגער דעם אָפמאַך אָפטמאָל געבראָכן. אזוי איז אין יאָר 1706 געקומען צו אַ געריכטלעכער פאַרהאַנדלונג, וואָס אין איר זיַינען די בירגער באַפריַט געוואָרן פון געלט-שטראָף און די יידן

---

38 Акты X, N 146.

39 Акты V, p. 278, N 4 (פראָצעס-פאַרהאַנדלונג צווישן די בירגער און די יידן פון דער שטאָט גראָדנע).

זײַנען צוגעפסקנט געווָארן די רעכט און פּריווילעגיעס, וועלכע האָבן זיי געקומט לויט דעם אָפּמאַך.

די לאַגע פֿון די יידישע בעלי-מלאָכות אין גראָדנע איז בכלל געווען לפּי ערך אַ בעסערע ווי אין אַנדערע שטעט אין ליטע. אין מאָהילעוו צ״ב זײַנען די יידישע בעלי-מלאָכות אַ סך מער באַגרענעצט געווָארן פֿון די צעכן. די פּריווי-לעגיע, וועלכע דער קיניג וולאַדיסלאַוו IV האָט אַרויסגעגעבן דעם 15טן נאָוו׳ 1646 דעם מאַלץ-צעך, האָט שטאַרק באַגרענעצט די טעטיקייט פֿון די יידישע מעלצערס אין דער שטאָט. עס איז פֿאַרבאָטן געווָארן די צעך-מיטגלידער אײַנצו-קויפֿן קאָרן בײַ סוחרים, וועלכע האָבן נאָך ניט באַווײַזן צו ברענגען די סחורה אין שטאָט אַרײַן און עס פֿאַרקויפֿן יידישע מעלצערס. די פֿאַראַרדענונג האָט געהאַט דעם צוועק אָפּצושוואַכן די קאָנקורענץ, וועלכע די יידישע מעלצערס האָבן געשאַפֿן פֿאַרן מאַלץ-צעך. אַן אַנדער פֿאַראַרדענונג האָט ניט דערלויבט די צעך-מיטגלידער צו פֿאַרקויפֿן יידן מאַלץ אָפֿילו פֿאַר מזומנים, אויב זיי האָבן כאָטש איין מאָל ניט געצאָלט זייערע חובֿות. די פֿאַראַרדענונג האָט אויך פֿאַר-זאָגט די צעך-מיטגלידער צו זײַן סאָלידאַריש, ניט אַריבערציען קיין קונים, ניט מיאוס מאַכן פֿרעמדן מאַלץ פֿאַר אַנדערע יידישע סוחרים אאַז״ו[40]. פֿון אַן אָנקלאָג פֿון יידישע מעלצערס פֿון 12טן דעצ׳ 1646 דערוויסן מיר זיך, אַז די צעך-מיט-גלידער פֿאַרקויפֿן ניט יידן קיין מאַלץ, וויַיל דער מאַלץ-צעך האָט זיי דאָס פֿאַר-באָטן[41]. אַזוי פֿאַרביסן איז געווען דער קאַמף צווישן דעם מאַלץ-צעך און די יידישע מעלצערס, אַזוינע מיטלען האָט אָנגענומען דער צעך כדי צו צעברעכן זײַן געגנער.

די יידישע בעלי-מלאָכות אין דער שטאָט מינסק האָבן דעם 2טן דעצ׳ 1681 געקראָגן אַ פּריווילעגיע פֿון קיניג יאַן III. די פּריווילעגיע האָט זיי באַשאָנקען מיט רעכט פֿרײַ צו פֿאַרנעמען זיך מיט פֿלערליי מלאָכות, האָט זיי באַפֿרײַט פֿון אָפּצאָלן פֿאַרן צעך, נעמען זיי אין שוץ קעגן די רדיפֿות פֿון די צעכן און מחייב געווען די שטאָנדן אָפּצוהיטן די רעכט און פֿרײַהייטן פֿון די יידישע בעלי-מלאָכות[42]. די פּריווילעגיע איז דעם 29טן אָקט׳ 1722 באַשטעטיקט געווָארן פֿון דעם קיניג אויגוסט II, וועלכער האָט דערלויבט די יידישע בעלי-מלאָכות אויפֿצוהענגן שילדן איבער זייערע וואַרשטאַטן[43].

אין דער שטאָט פּינסק, וועלכע האָט פֿון די מלכים סיגיזמונד III, וולאַ-דיסלאַוו IV און יאַן קאַזימיר געקראָגן דאָס מאַגדעבורגישע שטאָטרעכט, האָבן די דאָרטיקע בירגער שטאַרק געוודפֿט די יידישע בעלי-מלאָכות[44]. אין בריסק איז די יידישע בעלי-מלאָכות געווען דערלויבט, אין הספּם מיט די פּריווילעגיעס פֿון דעם קיניג מיכאַל פֿון 29טן אָקט׳ 1669, יאַן III פֿון 16טן אַפּר׳ 1676 און אויגוסט II פֿון 10טן פֿעב׳ 1710, פֿרײַ צו פֿאַרנעמען זיך מיט אַלע מלאָכות, פֿאַר-

---

40 Регесты I, N 860. 41 Регесты I, N 862. 42 Акты XXIX, N 74.
43 Регесты II, N 1636. 44 Акты V, p. 294 N 12.

קויפֿן זייערע אויסאַרבעטונגען אין זייערע קראָמען און אויף די גאַסן, ניט געהערנדיק צום צעך און ניט צאָלנדיק אים קיין שום אָפּצאָלן[45].

אויפֿן סמך פון די אַלגעמיינע פריווילעגיעס, וועלכע זיינען געגעבן געווָארן אַלע יידן אין ליטווישן גרויס-פֿירשטנטום דורך דעם קיניג וולאַדיסלאַוו IV—דעם 2טן דעצ' 1646 און פֿון יאַן קאַזימיר — דעם 17טן פֿעבר' 1649, האָט דער קיניג מיכאַל אַרויסגעגעבן דעם 14טן נאָוו' 1670, אַדאַנק דער השתדלות פֿון דעם קיניגלעכן יוווועליר Izaak Fajbiszewicz, האַנטווערקער-רעכט די יידן אין דעם שטעטל וויזשאַן[46]. די פריווילעגיע איז באַשטעטיקט געווָארן דעם 3טן פֿעבר' 1676 דורך דעם קיניג יאַן III.

דעם 30טן אויגוסט 1713 האָט דער קיניג אויגוסט II אַרויסגעגעבן אַ פריווילעגיע די יידן אין שטעטל קאַלוואַריע. די פריווילעגיע אַנטהאַלט אַלערליי רעכט און פֿרייהייטן פֿאַר יידישע בעלי-מלאכות און איז אַרויסגעגעבן געווָארן אַדאַנק דער השתדלות פֿון דעם קיניגלעכן סערוויטאָר Pinkas Izaakowicz[47].

דעם 20טן יולי 1633 האָבן די יידישע בעלי-מלאָכות אין שטעטל וואַיַן געקראָגן אַ פריווילעגיע פון דעם קיניג וולאַדיסלאַוו IV (באַשטעטיקט דורכן קיניג יאַן III)[48]. דער זעלבער קיניג האָט אַרויסגעגעבן אַ פריווילעגיע וועגן האַנטווערקער-רעכט די יידן אין שטעטל ליפסק[49] (באַשטעטיקט דורך דעם קיניג יאַן III דעם 15טן מערץ 1679). די מלכים סיגיזמונד III, וולאַדיסלאַוו IV און יאַן III גיבן אַרויס פריווילעגיעס די יידישע בעלי-מלאָכות אין שטעטל קרינעק[50], קיניג מיכאַל און יאַן III די יידישע בעלי-מלאָכות אין שטעטל טשאָוס[51]. דער קיניג וולאַדיסלאַוו IV גיט אַרויס דעם 11טן דעצ' 1635 האַנטווערקער-פריווילעגיעס די יידן אין שטאָט קאַמעניעץ. די פריווילעגיעס ווערן באַשטעטיקט דורך דעם קיניג מיכאַל (1670), וועלכער לייגט אַרויף אויף די בירגער אין פאַל פון ניט פאַלגן די פאַראַרדענונגען אַ שטראָף פון 5.000 זלאָטעס[52]. די מלכים וולאַדיסלאַוו IV (20טן דעצ' 1644), יאַן קאַזימיר (31טן דעצ' 1665) גיבן אַרויס האַנטווערקער-פריווילעגיעס די יידן אין שטעטל פרוזשענע[53].

---

45 Ibid. p. 204, N 507. 46 Акты X p. 273 N 1; Реестры I N 1106.

47 Ibid. p. 291 N 10. 48 Ibid. p. 235 N 520.

49 Акты XXIX, N 45.

50 די פריווילעגיעס זיינען באַשטעטיקט געווָארן דורך אויגוסט II דעם 17טן סעפט' 1745. Акты V, p. 340 N 31; Реестры I N 1070.

51 פריווילעגיעס פון קיניג מיכאַל פון 21טן מאי 1671, פון יאַן III דעם 17טן יאַנ' 1677, באַשטעטיקט פון אויגוסט III דעם 9טן מערץ 1739. Реестры I N 1840

52 Реестры I N 807, 984; Акты III p. 374, V p. 193 N 499.

53 Акты V p. 201 N 508, p. 247 N 527.

אין דער שטאָט קיידאַן האָבן די יידישע בעלי-מלאָכות געמוזט זיך אונטער-ווארפֿן אַלע פֿאַראַרדענונגען פון די צעכן, פונקט ווי אַזוי ווי די קריסטלעכע. זיי זײַנען אָבער געווען באַפֿרײַט פֿון די אָפּצאָלן, וועלכע זײַנען פֿאַרבונדן מיט דעם קריסטלעכן גלויבן. אַלע קאָנפֿליקטן צווישן די צעכן און די יידישע בעלי-מלאָכות האָבן געזאָלט געמשפט ווערן אין גראָד-געריכט.[54]

אין אַ גרעסערער אָדער אין אַ קלײנערער מאָס זײַנען די יידישע בעלי-מלאָכות אין אַלע שטעט אָפּהענגיק געווען פֿון די צעכן. די רעכט און פריווילעגיעס, וועלכע די מלאָכים האָבן אין פֿאַרשיידענע צײַטן אַרויסגעגעבן פֿאַר יידישע בעלי-מלאכות, האָבן די צעכן זייער אָפֿט עובר געווען אויף זיך, און דערפֿאַר האָבן זיי געמוזט כמעט דורך יעדן קיניג פֿון דאָס נײַ באַשטעטיקט ווערן.

די קיניגלעכע פריווילעגיעס פֿון אין זײַט, די באַגרענעצונגען מצד די צעכן פֿון דער אַנדער זײַט באַשטימען דעם גורל פֿון יידישן האַנטווערק. דער דרוק פֿון די צעכן האָט זיך געלאָזט פֿילן אָבער נאָר אין די קיניגלעכע שטעט. אין די רישובֿים אָבער, וואָס האָבן געהערט צו די פריצים, האָבן די צעכן ניט געהאַט קיין דעה, און דעריבער האָבן זיי ניט געקאָנט אָנטאָן קיין נגישות יידישע בעלי-מלאָכות. די פריצים די בעלי-בתים פֿון די שטעט האָבן אַרויסגעגעבן די יידן פריווילעגיעס, פונקט אַזעלכע ווי עס האָבן אַרויסגעגעבן אין די קיניגלעכע שטעט די מלכים, וואָיעוואָדעס, סטאַראָסטעס. די פריוואַטע שטעט אָבער האָבן אין דעם פרט אַ קלײנעם באַטרעף, ווײַל דער גרעסטער טייל יידישע בעלי-מלאָכות האָבן זיך געפֿונען אויף דער טעריטאָריע פֿון מאַגיסטראַטן, און דאָרט האָט געפֿלאַקערט אַ פֿאַרביסענער קאַמף.

ניט געקוקט אויף אַלע שטערונגען האָבן זיך דאָך אַנטוויקלט יידישע מלאָכות פֿון פֿאַרשיידענע צווייגן. די ערשטע צײַטן זײַנען אין געטאָ געווען פֿאַרטראָטן נאָר יידישע קצבֿים און שנײַדערס, וועלכע האָבן אויסגעפֿירט זייער אַרבעט לויט די דינים פֿון דער יידישער רעליגיע אויסשליסלעך פֿאַר יידן. שפּעטער האָבן די יידישע בעלי-מלאָכות אָנגעהויבן אָנצונעמען באַשטעלונגען אויך פון קריסטן, און צוגלײַך קומען אויף אַנדערע מלאכה-צווײַגן. פֿון קיניגלעכע פריווילעגיעס קאָן מען אַרויסזען, וואָסערע מלאָכות עס זײַנען געווען פֿאַרשפּרייט צווישן יידן. קירזשנערס, שנײַדערס, שמוקלערס, גאָלדשמידן, בלעכשמידן, צינקגיסערס, מולירס און שערערס ווערן דערמאָנט אין דער פריווילעגיע, וואָס איז אַרויסגעגעבן געווארן די יידן אין מינסק דעם 2טן דעצ׳ 1681.[55] יידישע רימערס, פֿרזירערס, טאָקערס, גלעזערס, יוווועלירן קומען צו אין אַן אַנדער פריווילעגיע וואָס איז אויך געגעבן געווארן די יידן אין מינסק דורך דעם קיניג אויגוסט II.[56] די פריווילעגיע, וועלכע איז אַרויס-געגעבן געווארן פֿון דעם קיניג וולאַדיסלאַוו IV דעם מאַלץ-צעך אין דער שטאָט

---

54 Регесты II № 1042.

55 Акты XXIX, № 74.

56 Регесты II № 1636.

מאהילעוו און די סטאטוטן פון מאהילעווער מאלץ-צעך[57], זאגן עדות וועגן יידיש
מעלצערס אין דער שטאט. יידישע שניידערס, קירזשנערס און היטלמאכערס שא
קאנקורענץ די בעלי-מלאכות פון דער שטאט גראדנע, ווי עס איז ארויסצוזען פו
א מחלוקת וואס איז ארויסגעקומען אין יאר 1706[58]. די טיכטיקע יידישע גאלבערס
קירזשנערס, יוועלירן און גלעזערס אין ווילנע פארשאפט פיל זארג די ווילנע
צעכן אין משך פון 17טן און 18טן י"ה, וואס עס איז ארויסצוזען פון די קיניגלעכ
פריווילעגיעס און צעך-באנרענעצונגען פון פארשיידענע צייטן[59]. אויך אין ד
אקטן וווּ עס זיינען פארצייכנט ידיעות וועגן יידישע בעלי-מלאכות אין קלענערע
שטעט, למשל קאלוואריע, שטוסין מיר זיך אן אויף יידישע שניידערס, קירזשנערס
שמוקלערס, בלעכערס אזש"וו[60]. אפילו וואגנשמידערײ, וועלכע פאדערט באזונדערע
געשיקטקייט און קראפט, איז אויך געווען פארטראטן בײ יידן.

אין געוויסע פאכן, למשל אין קירזשנער-, שמוקלער- און גאלדשמיד-האנט
ווערק, האבן די יידישע בעלי-מלאכות ארויסגעגעבן אזוינע טיכטיקע פאכלייט, אז
די קריסטלעכע ארטיסטאקראטיע האט זיי אויסגעקליבן צו לאזן בעסער ארבעטן בײ
זיי, אײדער בײ קריסטלעכע בעלי-מלאכות. אזוי האט דער פירשט לובאמירסקי
געמאכט באשטעלונגען בײ א יידישן שניידער, א געוויסן אברהם. דער צוטרוי, וואס
די פירשטלעכע משפחה האט געהאט צו אט דעם אברהם, איז ארײבערגעטראגן
געוואָרן אויף זײנע יורשים אין משך פון דורות. די יידישע שניידערס אין קיידאן
האבן געהאט א גרויסע צאל קריסטן צווישן זייערע קונדן.

א באזונדערס הויכן גראד פון קונסט האבן דערגרייכט די יידישע יוועלירן,
וואס וועגן זיי ווערט דערצײלט, אז זיי האבן הייליק געהאלטן די סודות פון זייער
קונסט און זיי איבערגעבן בירושה פון דור צו דור[61]. די קונסט פון די יידישע

---

57 Реестры I № 860, 862.

58 Акты V № 4.

59 Ibid. XXIX № 22 (1636 פון 15. 9. פריוויליגיע צעך-פארארדנונג). X p. 36 1663. 12. 3). X p. 79 (1669. 9. 16 פון צעך-פארארדענונג), X p. 12 № 18.

60 Акты V p 291, № 10.

61 W. Łoziński. Sprawozdania komisji do badania historji sztuki w Polsce. t. V. LXXVIII. וו. לאזינסקי גיט אינטערעסאנטע ידיעות וועגן יידישע גאלדארבעטער אין דער שטאט לעמבערג. דער פירשט סוויאטאפאלק טשעטווערטינסקי האט געמאכט באשטעלונגען בײ א יידישן גאלדארבעטער, א געוויסן Pinkas Zysklowicz. אויך אנדע־ע יידישע גאלדארבעטער אין לעמבערג האבן געהאט מאגנאטן צווישן זייערע קונדן. דער אויפבוי פון יידישן גאלדארבעטער־האנטווערק האט, וויזט אויס, פארגעשטעלט א ספנה פארן שטאטישן גאלדארבעטער־צעך. דער צעך באקלאגט זיך (1721), אז „די צאל יידישע גאלדארבעטער וואקסט פון טאג צו טאג" און אז מחמת דער יידישער קאנקורענץ איז ער פארמשפט צום אונטערגאנג, פונקט אזוי ווי אנדערע שטאטישע צעכן. די צאל יידישע גאלדארבעטער אין לעמבערג איז טאקע געווען זייער א גרויסע. לויט די טאבעלעס פון יאר 1765 האבן די יידישע גאלדשמידן אין לעמבערג געבילדעט 52% פון דער גאנצער יידישער

האַנטווערקער לאָזט זיך שטודירן נאָר אויף ריטועלע חפצים (בימה, פרוכת, קמיעות אאז"וו), ווײַל אויף אַנדערע חפצים האָבן די יידישע גאָלדאַרבעטער ניט נעמאַכט קיין אויפֿשריפֿטן „גמערק"[62]. פונקט ווי אין די פוילישע שטעט, אַזוי האָבן קריסטלעכע סוחרים אויך אין די ליטווישע שטעט (אין ווילנע) געמאַכט באַשטעלונגען בײַ יידישע גאָלדאַרבעטער, ווײַל זיי פלעגן אויספֿירן זייער אַרבעט פֿאַר אַוואַלועלערן פּריזיו ווי די קריסטלעכע בעלי-מלאָכות. אויף אַזאַ אופֿן האָבן די קריסטלעכע סוחרים און האַנטווערקער אַליין מיטגעהאָלפֿן צו דער אַנטוויקלונג פֿון דער יידישער גאָלדשמידערײַ. פֿאַר ניט אויספֿירן ווי געהעריק אַ באַשטעלונג פֿון אַ פּריץ האָט דער לעצטער געשטראָפֿט מיט די שטרענגסטע שטראָפֿן, ניט זעלטן מיט תּפיסה[63].

פונקט ווי די קריסטלעכע בעלי-מלאָכות, אַזוי זײַנען אויך די יידישע געווען אָרגאַניזירט אין צעכן. כאָטש די פֿריסטע ידיעות וועגן די יידישע צעכן אין די אַקטן שטאַמען פֿון דער צווייטער העלפֿט 18טן י"ה, דאָך איז אָנצונעמען, אַז יידישע צעכן זײַנען שוין געווען אין אָנהייב 17טן י"ה, ווי דאָס איז געדרונגען פֿון די צעך-סטאַטוטן פֿון יענער צײַט. אויב די קריסטלעכע צעכן זײַנען אויפֿגעקומען דער עיקר בכדי צו באַשיצן די שותפֿישע פּראָפּעסיאָנעלע אינטערעסן פֿון די בעלי-מלאָכות, איז בײַ די יידישע בעלי-מלאָכות צוגעקומען נאָך אַ וויכטיקער טעם—די נייטיקייט אַנטקעגנצושטעלן די אין צעכן אָרגאַניזירטע קריסטלעכע בעלי-מלאָכות אַן אייגענע אָרגאַניזירטע קראַפֿט. אָן דער פֿעסטער צעך-אָרגאַניזאַציע וואָלט מען אַפֿילו ניט געקענט טראַכטן וועגן אַ פֿאַרמעסט מיט די קריסטלעכע בעלי-מלאָכות. די צעך-פּראָטאָקאָלן דערציילן וועגן יידישע האַנטווערקער אין פּרעמישלע, לוּבלין, לייסק, קראָקע, באַרדיטשעוו, פּוזין, לעמבערג, וועלעדניק[64]. דער

באַפֿעלקערונג. אײנער א יידישער גאָלדאַרבעטער (Sloma) שלמה פֿון לעמבערג האָט אַפֿילו באַקומען אַנשטאָט דעם טיטל perfidus, וואָס איז געווען אײַנגעפֿירט פֿאַר יידישע בעלי-מלאָכות, דעם טיטל famatus, וואָס מיט אים פֿלעגן גערופֿן ווערן נאָר קריסטלעכע בעלי-מלאָכות.

62 דצ"וו ב' V ז' 249.

63 פֿרגל' M. Bałaban, Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII w. pp. 479,482 וועגן דעם פֿירשט אָסטראָווסקי, וועלכער האָט באשטעלט 14 קאָלנערס בײַ יידישע קירזשנערס אין לעמבערג און זיי דערנאָך אַרײַנגעוואָצט אין זײַן שלאָס-תּפֿיסה, כאָטש דער צעך האָט אָפּגעשאָצט, אַז די אַרבעט איז א גוטע.

64 די סטאַטוטן פֿון שנײַדער-צעך אין פּרעמישלע „מלביש ערומים" שטאַמען פֿון דער צווייטער העלפֿט XVII י"ה. צעך-סטאַטוטן פֿון שערערס אין קראָקע פֿון יאָר 1640 זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין 1892 פֿון וועטשטיין. דער סטאַטוט פֿון קירזשנער-צעך אין קראָקע איז שוין אין יאָר 1613 באַשטעטיקט געוואָרן פֿון דער קהילה. אין קראָקע זײַנען די צעך-אָרגאַניזאַציעס געווען באַזונדערס שטאַרק אַנטוויקלט: שנײַדערס, קירזשנערס, שמוקלערס, יוווועלירן, ציגלסערס האָבן געהאַט זייער אײגענע אָרגאַניזאַציעס. פֿאַראַרדנונג פֿון קירזשנער-צעך פֿון י. 1764 א"א. סטאַטוטן פֿון שנײַדער-צעך אין לוּבלין פֿון 1721 זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט אין „מאסף" 1902.

איינציקער מקור, וועלכער גיט אונדז ידיעות וועגן יידישע צעכן אין ליטע, זיינע די סטאָטוטן פֿון דעם יידישן האַנטווערקער-צעך פֿון שניידערס, קירזשנערס או עמוקלערס אין קיידאַן[65].

די יידישע בעלי-מלאָכות זיינען געווען געבונדן ניט נאָר דורך די תקנות פֿון צעך, נייערט אויך דורך די תקנות פֿון וועד המדינה, וועלכע האָבן אין געוויסער מאָס געהאַמעווען די אַנטוויקלונג פֿון יידישער מלוכה. די תקנות פֿון וועד זיינען דער עיקר נוגע די שניידערס, קירזשנערס, שמוקלערס, יוווועלירן, וועלכע האָבן אויסגעאַרבעט לוקסוס-אַרטיקלען. ווי באַקאַנט, האָבן יידישע פֿרויען ליב געהאַט כלערליי צירונג פֿון גאָלד, זילבער, פּערל, איידלשטיינער, און דער וועד-המדינה האָט געפּרוווט באַגרענעצן אָט דעם גלוסט. ענלעך צו די "leges sumptuariae", וועלכע זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון די מאַגיסטראַטן און פֿון סיים, האָט אויך דער וועד אַרויסגעגעבן געוויסע קעגן בעלי-מלאָכות, וועלכע האָבן אויסגעאַרבעט לוקסוס-אַרטיקלען[66]. דער וועד האָט זיי געסטראַשעט מיט די שטראָנגסטע שטראָפֿן, אַפֿילו מיט צונעמען די „חזקה". די רייכע בעלי-מלאָכות וואָס זייער קריזיס-שטייער האָט באַטראָפֿן 2000 זל' און מער, זיינען פֿון די תקנות געווען באַפֿרייט.

די שניידערס האָבן זיך געפֿונען נאָך אונטער דער באַזונדער השגחה פֿון וועד, זיי זאָלן זיין אָפּגעהיט פֿון דעם איסור פֿון שעטנז. אַזוי פֿאַראָרדנט דער וועד אין יאָר 1676, אַז יעדער קהילה זאָל באַשטימען משגיחים, כדי צו קאָנטראָלירן די אַרבעט פֿון די שניידערס[67].

די קהילה האָט בכלל אַ השגחה איבער די ענינים פֿון צעך, איר באַציונג צו די צעכן איז ענלעך צו דער באַציונג פֿון די שטאָטישע מאַגיסטראַטן צו די מיטלעלטערלעכע צעכן. אין זייערע פּראָפּעסיאָנעלע אינטערעסן אָבער זיינען די צעכן ניט געווען אָפּהענגיק פֿון דער קהילה. מיט די ענינים האָט זיך פֿאַרנומען דער אַזוי גערופֿענער „וועד החברה", וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן פֿון די מיט-גלידער פֿון צעך[68].

---

65 די סטאָטוטן פֿון צעך אין קיידאַן זיינען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן פון ד"ר מ. ווישניצער, אין דער צייטשריפֿט „בלעטער פֿאַר אידישע דעמאָגראַפֿיע, סטאַטיסטיק און עקאָנאָמיק". די סטאָטוטן זיינען דאַטירט מיטן יאָר 1810, שטאַמען אָבער ווי עס ווייזט אויס פון אַ סך פֿריערער צייט, ווי דאָס איז צו זען פון אַ פֿאַרגלייך מיט די צעך-סטאָטוטן פֿון 17טן און 18טן י"ה, וואָס זיי זיינען צו זיי שטאַרק ענלעך. ווישניצער מיינט, אַז די פּראָטאָקאָלן זיינען איבערגעשריבן געוואָרן פון אַן עלטערן פּראָטאָקאָל-בוך.

66 תקנות פון וועד אין פּנקס מדינת ליטא, וועלכע פֿאַרבאָטן די אויסאַרבעטונג פון לוקסוס זאכן: ז' 68, 69. ז"נ 309—326, ז' 71 נ' 339, ז"נ 112, ז"נ 463—469, ז' 114 נ' 496, ז' 119 נ' 511, ז' 177 נ' 724, ז' 197 נ' 790, ז' 272, נ' 1024—1028.

67 פּנקס ז' 69 נ' 324, ז' 178 נ' 728.

68 בלעטער פֿאַר אידישע דעמאָגראַפֿיע, ז' 73

רעפֿעראַטן און רעצענזיעס

Marvin Lowenthal. A World Passed by. Scenes and memories of Jewish Civilization in Europe and North Africa. Fully illustrated. New York and London, Harper & Brothers, Publishers, 1933. XXXV+ 500 pp.

(א וועלט פֿאַרבײַגעגאַנגען. בילדער און זכרונות פֿון דער יידישער קולטור אין אייראָפּע און צפֿון-אַפֿריקע.)

דאָס דאָזיקע בוך איז אייגנארטיק אין זײַן ציל און אויספֿירונג. דער מחבר ווילּ אונדז געבן א יידיש געשיכטע, געזען דורך דער פּריזמע פֿון אָפּגעהיטע היסטאָרישע דענקמעלער אין די אלע לענדער, ווו יידן האָבן זיך באַזעצט אין משך פֿון זייער געשיכטלעכן לעבן. עס איז א מין יידישער בעדעקער, א וועגווײַזער דורך די מקומות, ווו עס זײַנען פֿאַראן שפּורן פֿון יידישן עבֿר, סימבאָלײזירט אין געבײַדעס, ביח-עלמינס, קונסט-זאַמלונגען אאז"ו.

מיט רעכט זאָגט דער מחבר אין זײַן הקדמה, אז דאָס איז צום ערשטן מאָל גע-מאַכט געוואָרן א פֿרוי צו געבן א געשיכטע פֿון יידישן פֿאָלק אין דער שײַן פֿון זײַנע היסטאָרישע דענקמעלער. די דאָזיקע היסטאָרישע „אויבערבלײַבצלען" (survivals) זײַנען אונטער דעם כישופֿדיקן סטילּ פֿון מחבר ניט סתם טרוקענע רייסטערס פֿון אנטיקוואַרישע נומע־ן, נאָר א לעבעדיקע, אויסערגעוויינטלעך עמאָציאָנעלּ „אײַנגעשטעלטע" שילדערונג פֿון פֿאַרצײַטיקן יידישן לעבן. דערבײַ ווײַזט דער מחבר אַרויס א פֿיינעם קינסטלערישן חוש פֿאַר דעם ריין עסטעטישן ווערט פֿון די דאָזיקע אנטיקן, און זײַן אנאַליז, באַגלײט מיט פֿײַנע פֿאַראַלעלן און אנאַלאָגיעס פֿון דער וועלט פֿון פֿרעמדע קונסט-פֿאָרמען—איז ניט בלויז טרעפֿיק, נאָר אָפּטמאָלּ ברענגט ער אונדז אַריין אין התפּעלות מיט אָפּאָריסטישע באַ-מערקונגן, וואָס די קונסט-היסטאָריקער פֿון „צעד" האָבן זיך קיינמאָלּ צו זיי ניט דערטראַכט.

שוין אין דעם אופֿן, ווי ער אנאַליזירט די אלטע יידישע געשיכטע, איז פֿאַראן א סך אייגנארטיקייט. ער טוט עס אין... פּאַריז, און ווי א מעדיום דינען אים די אלטע אויס-גראָבונגען און אנטיקן, וואָס געפֿינען זיך אין לוווּר (Louvre). „איך האָב ארויסגעפֿונען— שרײַבט ל ע ו י נ ט א ל—אַז אין באשרײַבן די קונסט-מאָנומענטן און די אירבערבלײַבצלען פֿון דעם יידן דעם מענטשן, וואָס האָט זיי געשאַפֿן, און די לעבנדעס, וואָס זיי דערוועקן, דערציילּ איך אויבער די יידישע געשיכטע".

דאָס איז ריכטיק, און דערפֿאַר האָט דאָס דאָזיקע בוך א חשובן קינסטלערישן און פּראַגאַנישן ווערט. עס פֿאַראיניקט נוצן מיט הנאה. עס גיט א גוטן אירבערבליק אויבער דער יידישער געשיכטע און ווען זיכער סטימולירן די וואָס זײַנען נ־ט באַקענט מיט איר, אז זיי זאָלן נאָך לעוועלּ באַקומען חשק אויספֿירלעכער צו באַקענען זיך מיט דער עקאָנאָמישער, פּאָליטישער און גייסטיקער געשיכטע פֿון יידן.

לעווענטאַלס בוך איז אַ פּלאַסטישע געשיכטע פֿון יִידן, אַ באַלעבטער עבֿר פֿון דעם פּאַטעטישן און גרויליקן אין דער יִידישער היסטאָרישער עקסיסטענץ. בייַ אים רעדן שטיינער (saxa loquuntur פֿלעגן זאָגן די רוימער), און דער אומפֿאַרמייַדלעכער פֿאַרגלייַך מיט דעם איצט מאַכט די שפּראַך פֿון די אַמאָליקע געטאָס, שולן, קירכעס, בתי־הקברות, הייַזער, בילדער, סקולפּטורען אאַז״וו—אויסדרוקפֿולער און לעבעדיקער.

דער מחבר גייט דורך אין זייַן רייזע אין יִידישן עבֿר דאָס אַלטע לעבן אין ישראל via Louvre. זייַענדיק שוין אין פּאַריז באַשרייַבט ער די יִידישע אַנטיקן פֿון דער דאָזיקער שטאָט אַמאָל און הייַנט. ער נוצט אויך אויס די יִידישע זאַמלונג אין Cluny, ווו עס זייַנען רעפּרעזענטירט אַ סך שוין לאַנג חרובֿ געוואָרענע יִידישע קהילות. ווייַטער מאַכט ער אַ רייַזע פֿון שאַמפּאַניע ביז ברעטאָניע. אַ באַזונדער קאַפּיטל איז אָפּגעגעבן דרום־פֿראַנק־רייַך מיט איר אַמאָליקן רייַכן יִידישן לעבן. אין קאַפּיטל 8 באַשרייַבט לעווענטאַל די אַנדאַלוזישע הויפֿן און טויערן, ד״ה דאָס יִידישע לעבן אין שפּאַניע. אין די ווייַטערדיקע קאַפּיטלעך ווערן באַשריבן: טאָלעדאָ, צפֿון־שפּאַניע און פּאָרטוגאַל, האָלאַנד און בעלגיע, ענגלאַנד, איטאַליע (אַ באַזונדער קאַפּיטל וועגן רוים). אין קאַפּיטל 15 מאַכט ער אַ שפּאַציר איבער טויזנט יאָר יִידישן לעבן אַרום דעם טייַך ריין. די גאַסן פֿון דרום־דייַטשלאַנד ווערן מיט גרויס מייַסטערשאַפֿט געשילדערט אין אַ באַזונדער קאַפּיטל. פּרייַסן און צפֿון־דייַטשלאַנד מיט די בלוטיקע טיילן אין דער יִידישער געשיכטע ווערן באַשריבן אויף אַ גאָר פֿייַנעם אופֿן. דערנאָך קומען באַזונדערע קאַפּיטלען וועגן בעמען, עסטרייַך און אונגאַרן, פּוילן (356—378), באַלקאַנישער האַלב־אינדזל און צום סוף די איסלאַמישע אַפֿריקע.

צום סוף פון בוך זייַנען פֿאַראַן דרייַ וויכטיקע הוספֿות: 1) אַ רשימה פֿון יִידישע אַנטיקן אין לוּוור, 2) אין בריטישן מוזיי, 3) אַ רשימה פֿון יִידישע היסטאָרישע פּלעצער, וואָס זייַנען אין טעקסט ניט דערמאָנט געוואָרן. אַן אויספֿירלעכע ביבליאָגראַפֿיע פֿון די מקורים וועגן די ענינים, וואָס ווערן דערמאָנט אין דעם בוך, פֿאַרענדיקט דאָס דאָזיקע ווערק, וואָס איז אַן ערשטקלאַסיקער מקור פֿאַר יעדערן, וואָס וויל באמת הנאה האָבן פֿון דער יִידישער געשיכטע.

דאָס בוך איז געשריבן ניט פֿאַר „פֿאַכלייַט״, נאָר פֿאַר... אינטעליגענטע לייענער, וואָס ווילן באַקומען אַ באַגריף, וואָס איז באַהאַלטן אונטער דער אַשיקער גרויקייט פֿון מצבֿה־שטיינער, אַלטע הייַזער און אַנטיקן, וואָס דרעמלען זיך רויִק אין דער שטילקייט פֿון מוזייען און וואַרטן אויף צופֿעליקע געסט־טוריסטן, וועלכע ווערן געשפּייַזט מיט „באַפּוצטע״ געשיכטעס מצד די פּראָפֿעסיאָנעלע וועגווייַזערס. לעווענטאַלס ווערק וועט אָט די צופֿעליקע וועגווייַזערס זיכער פֿאַרבייַטן.

דאָס בוך איז זייער רייַך אילוסטרירט ניט בלויז מיט בילדער, נאָר אויך מיט ציטאַטן פֿון דער היסטאָרישער און פּאָעטישער ליטעראַטור, וואָס איז שייך צו די געשעענישן, וואָס דער מחבר רעדט וועגן זיי אין זייַן חשובֿן ספֿר.

אין אַזאַ בוך, ווי לעווענטאַלס, ווו דאָס געשעענע איז דער „אור־מקור״ און די ליטעראַטור וועגן די אַנטיקן אַ סעקאָנדערער ענין, איז אומפֿאַרמייַדלעך, אַז מען זאָל געפֿינען טעותים אָדער ניט באַגרינדעטע אַרויסזאָגונגען. אַזוי ווי אַזאַ בוך וועט זיכער האָבן

אָך אויפֿלאַגעס, האַלט איך פֿאַר מײַן חובֿ אויף אייניקע אַזעלכע אומפּינקלעכקייטן דאָ אָנצוווייַזן, אין דער האָפֿענונג, אַז זיי וועלן אויסגענוצט ווערן פֿון דעם מחבר, כדי צו קאָרעגירן די גרייַזן.

אין דער הקדמה (ז׳ XVII) זאָגט לעווענטאַל:

„איך גלייב ניט, אַז דער אַזוי גערופֿענער טאַנצהויז אין ראַטענבורג איז גע־ווען אַ ייִדישער חתונה־זאַל״.

אַלע טאַנצהייַזער אין מיטלעלטער זייַנען געווען חתונה־זאַלן (זע: Allg. Zeitung des Judentums, 1863, N. 2; Mon. f. Geschichte und Wissenschaft des Jud. 1861 280; Jüd. Literaturbl., 1878, N. 16—17; Sabbath-Blatt, 1844, N. 36—38 און אויך די מאָנאָגראַפֿיעס פון פֿאַרשיידענע ייִדישע קהילות ווי אויגסבורג, וואָרמס, קעלן, פֿראַנקפֿורט־מאַין, פּראָג, נירנבערג, שפּייַער, מייַנץ, באַמ־בערג, ערפֿורט א״אַ). וואָס איז שייך דער שטאָט ראָטענבורג גופֿא, האָבן מיר וועגן דעם אַ דאָקומענט פֿון 1400, וואָס אין אים ווערט דערמאָנט der juden tantzhuse, וואָס איז אַנבֿ אין 1404 פֿאַרקויפֿט געוואָרן צו אַ קריסט פֿאַר חובֿות (זע: Zeitschrift für Geschichte der Juden in Deutschland IV (1890), 12). אַ בילד פֿון דעם ראָטענ־בונגער טאַנצהויז איז רעפּראָדוצירט אין: Jahrbuch für jüdische Volkskunde, 1925, 416.

ז׳ 148. די עטימאָלאָגיע פֿון Toledo ווי דאָס העברעיִשע תולדות איז געפּשטלט (אַזוי ווי כשדאיס Тифлис פֿון תּפֿילות אָדער באַראַצעס Киев פֿון... ציון).

ז׳ 164. עס איז מיר ניט קלאָר די אינפֿאָרמאַציע פון דעם מחבר, אַז אין 1480 זאָלן די ייִדן און די מורינען אין שפּאַניען זייַן געווען געצוווּנגען צו באַלעבן דעם יום־טובֿ פֿון Corpus Christi דורך טאַנצן זייערע נאַציאָנאַלע טענץ. וואָס פֿאַר אַ „נאַציאָנאַלע טענץ״ האָבן די ייִדן געהאַט?

ז׳ 196. אוריאַל אַקאָסטאַס טויטיאָר איז 1640, און ניט 1647.

ז׳ 197. די עלטסטע העברעיִשע דראַמע איז שוין ניט מער משה זכותס, ווי בער־לינער האָט געשריבן אין 1874 (זע: M. für Gesch. u. Wiss. d. Jud. 1931, 97 sq.)

ז׳ 199. וועגן רעמבראַנדס באַרימטן בילד: „די יידישע כלה״ שרייַבט לעווענטאַל, אַז דאָס איז רעמבראַנדס שנור. עס איז ניט ריכטיק. דאָס לעצטע וואָרט וועגן דעם ענין האָט געזאָגט דער האָלענדיש־ייִדישער היסטאָריקער Jac. Zwarts אין זייַן ענגלישער מאָנאָגראַפֿיע The Significance of Rembrands: The Jewish Bride, 1929. דאָרטן שרייַבט ער (אויף ז׳ 13). אַז דאָס פּאָרל אויף דעם בילד איז דער באַקאַנטער Don Miguel de Barrios, דער עקסצענטרישער „דיכטער״ און היסטאָריאָגראַף פֿון די האָלענ־דישע מאַראַנען, און די כלה איז זייַן פֿרוי. אויף וויפֿיל עס איז מיר באַקאַנט, האָט קיינער ביז איצט ניט אָפּגעפֿרעגט צוואַרטסעס טעזיס, וואָס איז דאָקומענטאַריש פֿעסטגעשטעלט געוואָרן.

ז׳ 212. דאָס וואָרט Starr איז ניט אידענטיש מיטן ענגלישן Star (שטערן), נאָר עס שטאַמט פֿון העברעיִשן וואָרט שטר (שטר מכירה). זע: Herlitz. Hebraismen in lat. und deut. Judenurkunden des Mittelalters. Festschrift Phillipsohn, 1916, 39 sq

ז׳ 219. די באָדלעיאַנאַ איז ניט די „גרעסטע קאָלעקציע פֿון מאַנוסקריפּטן אין דע
וועלט״, נאָר די וויכטיקסטע.

ז׳ 253. לעאָנע די סאָמיס (Leone di Sommi) בוך א״נ [Dialoghi] „Trattato
sull' Arte Rappresentativa איז ניט דאָס ערשטע ווערק וועגן די ענינים פון דע
בינע, ווי דער מחבר שרייַבט (זע די ווערק פֿון D'Ancona).

ז׳ 296. דער מחבר אָדער קאָפּיסט פֿון שמואל־בוך איז ניט אַ פֿרוי ליטא פֿו
רעגנסבורג, ווי לעווענטאַל שרייַבט נאָך קייזערלינגען, נאָר לי וו א, אַ מאַן. דאָ
האָט שוין פֿעסטגעשטעלט קאַרפּעלעס, און דאָס איז שוין לאַנג אַרייַן אין וויסנשאַפֿט
לעכן אינווענטאַר (זע: Festschrift Berliner, 1903, 190—194).

אויף דעם זעלבן זייַטל ציטירט לעווענטאַל אַ באַשרייַבונג פֿון אַ רייַכן ייִדישן הוי
אין רעגנסבורג אין 15טן יאָרהונדערט. די דאָזיקע באַשרייַבונג איז אַ פּשוט
מיסטיפֿיקאַציע פֿון דעם היסטאָריטער Hecht און זי האָט פֿאַרפֿירט כמעט אַל
היסטאָריקער, אָנגעהויבן פֿון בערלינערן, אייברעמסן (Abrahams), מינצן אַ
לעצטנס אונדזער קינסטלער אָפּאַטאָשו (אין זייַן „אַ טאָג אין רעגענסבורג״). דע
דאָזיקער „האָכמייַסטער״ שמואל בעלאַסער אין העכטס מקור איז ניט קיין עכטער
און עס איז שוין צייַט די גאַנצע באַשרייַבונג צו פֿאַרבראַקירן צווישן די היסטאָרישע
פֿאַלסיפֿיקאַטן. (זע Zeit. f. Gesch. d. Juden in Deutsch., III (1931), 280—281).

ז׳ 299. פֿאַר וואָס איז דער „ספֿר חסידים״ דער „פֿרוכפּעריקער מקור פֿון ייִדיש
מיסטיציזם״—איז ניט אין גאַנצן קלאָר.

ז׳ 321. משה מענדעלזאָן האָט געגעבן די ייִדן אַ חומש אויף דייַטש, אין
אַ שפּראַך, וואָס איז געווען די ייִדן „דערווידער״. ווי זאָל מען דאָס פֿאַרשטיין? אויך
איינע פֿון די בלאָנדזשענדיקע היסטאָרישע לעגענדעס!

ז׳ 328. רייַדנדיק וועגן דעם ייִדישן מוזיי אין דאַנציק, דאַרף דער מחבר דערמאָנען
דעם נאָמען פֿון Giełdziński, דעם זאַמלער. (וועגן אים האָט געשריבן Koszyc אין זשור־
נאַל Świat, 1909, 38).

ז׳ 353. אין אייַזענשטאַט (עסטרייַך) איז פֿאַראַן אַ וויכטיקער פּריוואַטער
ייִדישער מוזיי פֿון Sandor Wolf.

ז׳ 355. דוד קויפֿמאַנס זאַמלונג געפֿינט זיך אין בודאַפּעשטער אַקאַדעמיע פֿון
וויסנשאַפֿט.

ז׳ 357. דער מחבר שרייַבט, אַז „צוואַנג־געטאָס זייַנען אין פּוילן געווען נאָר
אַ פּאָר״. איז דאָס ריכטיק?

ז׳ 360 און 363. דער נאָמען רמ״א (ר׳ משה איסרלש) לייענט דער מחבר אויף
צוויי פֿאַרשיידענע אופֿנים: Remuh, Rema. עס ראַרף זייַן גיכער Ramo.

ז׳ 384. די סובאָטניקעס אין קאַווקאַז זייַנען ניט „די לעצטע דעשטלעך פֿון דער
כּוזריש־ייִדישער מלוכה אין טיפֿליס״, ווי דער מחבר שרייַבט, ווייַל זיי זייַנען פּשוט פֿון
אַ שפּעטערדיקן אָפּשטאַם.

אין דער טראַנסקריפּציע פֿון די פּוילישע שטעט זײַנען פֿאַראַן עטלעכע גרײַזן: עס דאַרף זײַן Hrubieszów און ניט Gniewoszów, Bielgoraj און ניט Begoria, Szargorod און ניט Zoragorod.

די ביבליאָגראַפֿיע איז זייער א דײַטלעכע און גוט צוזאַמענגעשטעלט, נאָר בנוגע פּוילן פֿעלט א סך, און צוזישן זיי אייניקע וויכטיקע, ווי, באַלאַבאַנס Dzielnica żydowska we Lwowie, וועבערס דײַטשע מאַנאָגראַפֿיע פֿון ווילנע, די פֿונדאַמענטאַלע ארבעטן פֿון Glogier און Matlakowski.

בערסאָנס ארבעטן זײַנען ארויס ניט אויף פֿראַנצויזיש (ז׳ 461), נאָר אויף פּויליש (אויך איבערגעזעצט אויף דײַטש).

וועגן דר שולן אין אוקראַינע האָט געשריבן Павлуцькій און לעצטנס Лукомскій.

פֿון דער ליטעראַטור וועגן טאָלעדאָ פֿעלט דאָס וויכטיקע פֿראַנצויזישע בוך פֿון E. Lambert, Tolède 1926 (באשרײַבט די אַלטע שולן). זע אויך דעם זעלבנס מחברס ארבעט אין Revue des Études Juives (84 ,33—15).

וועגן בילד־באַפּרוּנג אין די שולן איז פֿאַראן אן ארטיקל פֿון ש. קראָוס אין דעם אונגאַרישן יאָרבוך פֿון דעם איזראַעליטישן ליטעראַטור־פֿאַראיין (1896, 222—229).

פֿאַרשטייט זיך, או די נײַע ארבעט פֿון ס ו ק ע נ י ק (וועגן די שולן אין גליל) אַדער ג ר ו נ ו א ל ד וועגן די שולן אין פּוילן האָט דער מחבר ניט געקענט נאָך אויסנוצן.

א פֿאַרדראָס, וואָס עס פֿעלן די גלעזנצנדע ארבעטן פֿון Dr. Z. Ameisen (נע־דרוקט אויף פּויליש).

מיט די דאָזיקע עטלעכע באַמערקונגען וויל איך צאָלן מײַן חובֿ פֿון דאָנקבאַר־קייט פֿאַר דער גרויסער עסטעטישער הנאה, וואָס איך האָב געהאַט בעתן לייענען דאָס בוך און וואָס מיר געגעבן חשק צו גרײַבלען זיך אין דעטאַלן און ארויסברענגען עטלעכע קלייניע טעותים, וואָס שוואַנען אויף א האָר ניט אָפּ די וויכטיקייט פֿון דעם דאָזיקן ערשטן היסטאָרישן ־בעדעקער־ אין דער ייִדישער געשיכטע און קונסט.

ד״ר יעקב שאַצקי

בערעק יאָסעלעוויטש

Księga pamiątkowa (album) ku czci Berka Joselewicza pułkownika wojsk Polskich... Pod redakcją Dr. Majera Bałabana. Warszawa 1934. 208 pp. quarto.

דאָס דאָזיקע בוך איז דער הויפּטזאַך פֿון קאָמיטעט וועלכער האָט אָרגאַניזירט דעם יאָסעלעוויטש אָדער וועגן דער תקופֿה פֿון קאָשטושקאָ רעוואָלוציע אין שײַכות מיט ייִדן.

דעם גרעסטן טייל ארבעטן האָט געשריבן דער רעדאַקטאָר גופֿא (נאָכצע פֿיר). זיי ברענגען וויכטיק חידושים. חוץ דעם איז אין דעם בוך פֿאַרטראָטן לוכינסקי, דער ביאָגראַף פֿון בערעק יאָסעלעוויטשן, מיט א פּאָפּולערן ארטיקל, געשריבן קוקיעל (־צי האָט בערעקס פּולק עקסיסטירט?), עמיל קיפּא (וועגן בערעקס אן אומבאַקאַנטן פֿראָיעקט פֿון א פֿרײַוויליקן קאָרפּוס אין גאַליציע פֿון 1796)—אן ארטיקל אן אירבער־געדרוקטער, וויל געווען פֿאַרעפֿנטלעכט נאָך אין 1914. איך האָב וועגן דעם געשריבן

אין Nowa Gazeta (וואַרשע, 6טן מאי 1917, נומערן 218, 219). פֿאַראַן אַ קליינער צושטייַער פֿון ווילהעלם פּאָהאָרילע (Pohorille) וועגן די „מיליטער־ליווערונגען פֿון שמואל זביטקאָווער אין די יאָרן 1792—94"; אַ נאָטיץ פֿון משה העלער וועגן דער נדבֿה פֿון ווילנער קהל פאַרן אויפֿשטאַנד פֿון 1794 און אַ גאַנצע ריי מיסצעלן.

די סאַמע אינטערעסאַנטסטע אַרבעט פֿון דעם בוך איז פּינחס קאָנס אַ בינטל צושטייַערן א"נ „פֿון בערעקס תקופֿה" (91—124). אין דער דאָזיקער אַרבעט באַרירט קאָן די פֿראַגע, ווי אַזוי האָבן זיך ווילנער ייִדן באַצויגן צום אויפֿשטאַנד. ער ציטירט דעם אויפֿרוף פֿון ד"ר שלמה פּאָלאָנוס, וואָס וועגן אים האָט ער שוין געשריבן אין די „ייִוואָ־בלעטער" (IV, 134—148, V, 53—57). ווייַטער ברענגט ער די ביאָגראַפֿיע פֿון יוסף קאַפּלאַן, אַ געוועזענעם מיטקעמפֿער אין דער רעוואָלוציע פֿון 1794 און די מלחמות פֿון 1809 און 1812 (געבראַכט פֿון אַן אַלט באַקאַנטן מקור, פֿון דער Jutrzenka, 1862); ווייַטער קומען אַרכיוואַלישע נאָטיצן וועגן ייִדן־שפּיאָנען אין דינסט פֿון גע־נעראַל דאָמבראָווסקי (אין 1812), וואָס וועגן זיי האָט דער מחבר שוין געשריבן אין די „היסטאָרישע שריפֿטן" פֿון ייִוואָ, I, 764—766.

קאָנען איז געראָטן צו געפֿינען אין אַ ווילנער פּוילישער צייַטונג דעם העברעיִשן טעקסט פֿון דער קינה אויף קאָשטשושקאָס טויט, וואָס איז געזונגען געוואָרן אין ווילנער שול דעם 10טן דעצעמבער 1817. ווער איז דער מחבר פֿון דעם העברעיִשן טעקסט—איז ניט באַקאַנט. אין יענער צייַט האָט ווילנע געהאַט עטלעכע „משוררים" פֿון קאַזיאָנע קינות און אָדעס, ווי הירש קאַצענעלנבאָגען (פֿאַרפֿאַסט אין 1820 אַ שיר לכבֿוד אַלעקסאַנדער דעם ערשטן, אַבֿרהם בער לעווענזאָן, (געבוירן 1789—געשט' 1868 זיך געקענט מיטן גראַף טישקעוויטש, וואָס לכבֿוד אים האָט אדם הכהן אָנגעשריבן אַ שיר אין 1822). צווישן אָט די מחברים דאַרף מען זוכן דעם אויטאָר פֿון דער העברעיִשער עלעגיע אויף קאָשטשושקאָס טויט.

מכוח די שטימונגען פֿון ווילנער ייִדן אין יענער צייַט איז כדאַי צו באַמערקן, אַז ייִדן איז אויסגעקומען אַ סך צו לייַדן פֿון קאָנטריבוציעס, וואָס די רוסישע אַרמיי האָט אויף זיי אַרויפֿגעלייגט. אַזוי למשל האָבן ווילנער ייִדן געצאָלט אין 1772—75 טויזנט גילדן אַ וואָך דעם רוסישן חייל, בכדי מען זאָל בייַ זיי ניט אייַנקוואַרטירן קיין סאָלדאַטן (Z dziennika Gotakowskiego. Przegląd Polski 1884, 594). דאָס האָט געקענט ווירקן אויף די שינוים, וואָס זייַנען פֿאָרגעקומען אין דער אָריענטאַציע פֿון ווילנער ייִדן בעתן אויפֿשטאַנד פֿון 1794.

בנוגע ד"ר שלמה פּאָלאָנוס, וואָס וועגן אים האָט פּינחס קאָן געשריבן אין די „ייִוואָ־בלעטער" און איצט איבערגעדרוקט דאָס זעלבע אין דעם זאַמלבוך, איז קודם כל כדאַי צו באַמערקן, אַז ד"ר געלבער האָט ניט „אַנטדעקט" דעם כתבֿ־יד, ווי קאָן שרייַבט (ז' 99). פּאָלאָנוסעס פּראָיעקט איז באַקאַנט אין דער ליטעראַטור שוין זינט 1914, ווען ד"ר העלענאַ העקער האָט איבערגעגעבן זייַן אינהאַלט אין איר אַרבעט וועגן „פּראָיעקטן צו רעפֿאָרמירן דאָס ייִדישע לעבן אין פּוילן" (Еврейская Старина, 1914, VII, 335—337).

קאָן בויט גאַנצע השערות וועגן דעם, ווו ד״ר פּאָלאָנוס האָט געשטודירט מע־
יצין אאַז״וו. „מיר געפֿינען וועגן אים אין ערגעץ ניט קיין ידיעות״, באַקלאָגט ער
ך (ז׳ 103). דאָס איז אָבער ניט ריכטיק. שלמה בן יצחק פּאָלאָנוס איז דערצויגן
עוואָרן אין אַמסטערדאַם. ער האָט שטודירט מעדיצין אין דער שטאָט האַרדעווייק
Hardewijk), האָלאַנד, 31 מייַל פֿון אַמסטערדאַם. הייַנט איז דאָרט שוין קיין אוני־
ערסיטעט ניטאָ. לויט קאַשמינסקין האָט זיך פּאָלאָנוס דאָקטאָריזירט אין 1796 און
יז געשטאָרבן אין ווילנע אַן ערך אין 1820.

ער האָט געהאַט אַ ברודער שמואל פּאָלאָנוס, אויך אַ דאָקטאָר, וואָס האָט זיך
אָקטאָריזירט אין האַרדעווייק אין 1797. זייַן דיסערטאַציע (וועגן פֿעטקייט) געפֿינט
ך אין דער ביבליאָטעק פֿון קריגס־מיניסטעריום אין וואַשינגטאָן און טראָגט דעם
ויטל: Polonus Samuel Isacides, De pinguedine Harderovici, 1797, 15 pp.
איך קען עטלעכע דיסערטאַציעס פֿון דעם דאָזיקן אוניווערסיטעט געשריבן פֿון ייִדן).

לויט אַן אַנדער מקור האָט שמואל פּאָלאָנוס שטודירט אין ליידן; דאָס איז ניט
ויסגעשלאָסן, אָבער דאָקטאָריזירט האָט ער זיך אין האַרדעווייק.

סאַלאָמאָן פּאָלאָנוס ווערט אויך דערמאָנט צווישן די „כירורגן״ פֿון דער „לעבנ־
ונאַיִשער לעגיע״ (Legia naddunajska) וואָס קניאַזשעוויטש (Kniażiewicz) האָט גע־
רינדעט אין יאָר 1800.

צוזאַמען מיט אים זייַנען דאָרטן געווען בערעק יאָסעלעוויטש, דער „כירורג״
אָזענפֿעלד און אַנדערע.

פּאָלאָנוס איז אַהין געקומען דירעקט פֿון פּוילן. זע: Sz. Askenazy, Napoleon i Polska, III, 192—193

אַגב קען איך אַ צווייטע אַרבעט פֿון איינעם אַ סאַלאָמאָן פּאָלאָנוס א״נ Remarques nouvelles sur la vaccination. Metz, 1804, 22 sq. זאָל דאָס זייַן אונדזער
ד״ר שלמה פּאָלאָנוס?

וועגן די ברידער פּאָלאָנוס קען מען לייענען בייַ: Stan. Kośmiński, Słownik biograficzny znakomitych lekarzy polskich, Warszawa 1883, 619

וועגן שמואל פּאָלאָנוס בייַ:

Чистович, История первых медицинских школ в России, СПБ 1883, CCLVI.

זע אויך די פּוילישע מעדיצינישע ביאָגראַפֿישע ווערטערביכער פֿון:

1) Gąsiorowski (1839—1855), 2) Świeżawski (Medycyna, XIX 1891), 3) Giedroyć Fr. (Warszawa 1911).

אַגב, דערמאָנט קאָשמינסקי אַ געוויסן ווילנער ד״ר בער זייַדענבערג, וועלכער
האָט אין 1819 צוגעשיקט דעם ווילנער אוניווערסיטעט זייַנע באַמערקונגען וועגן די
פּוילישע ייִדן. (Cf. Dziennik wileński 1820, I, 504; Kośmiński l. c., p. 451).

צום אַרטיקל פֿון באַלאַבאַן וועגן די ייִדן אין די לעגיאָנען און אין דער אַרמיי
פֿון וואַרשעווער הערצאָגטום (167—172) וויל איך צוגעבן, אַז סקאַלקאָווסקי דערמאָנט

איינעם אַ קאַפּיטאַן בירנבוים, מסתמא אַ ייִד, וואָס האָט געקעמפֿט אויף סאַן-דאָמינג
Skałkowski, Polacy na San Domingo 1802–1809. Poznań, 78—79,
.179-180)

צווישן די דאָקומענטן וועגן בערעק יאָסעלעוויטשן פֿעלן: דאָס פּוילישע פֿאָלק
ליד, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין וואָכנבלאַט Jedność 1909, Nr. 19 און די מאַטעריאַל
וואָס הענריק שינקמאַן (Szynkman) האָט אָפּגעדרוקט אין נוסבוימס זשורנאַל ozwaga
(וואַרשע 1916).

וועגן אַן אַפּטער ייִד יאָזעפֿסטאַל, וואָס האָט געדינט אין פּאָניאַטאָווסקיס אַרמ
אין 1812, דערציילט די קראָקעווער „המצפה 1909, נומ׳ 35.

צווישן די ייִדישע אָנטיילנעמער פֿון די לעגיאָנען, וואָס ווערן דערמאָנט א
פּראָפֿ׳ באַלאַבאַנס אַרטיקל, פעלן: בערנהאַרד דוד, געבוירן אין דזשאַלאָשיץ אין 782
געדינט אין די לעגיאָנען, געווען רופֿא אין ראַדאָמסק; פֿון 1847 אין פּיעטריקאָוו
געשטאָרבן אין 1858. בערנהאַרד איז געווען אַ חסיד. (Kośmiński. Słownik le-
karzy polskich, p. 27).

סטאַניסלאַוו ראָזענפֿעלד, געקעמפֿט אין דער נאַפּאָלעאָנישער אַרמיי, שפּעטע
אָנטייל גענומען אין אויפֿשטאַנד פֿון 1831. (Patelski Józef, Wspomnienia)
wojskowe 1921, p. 175).

בכלל לאָזט זיך די רשימה פֿון ייִדן אין דער פּוילישער אַרמיי שטאַרק פֿאַר
גרעסערן, אָבער דאָס איז ניט קיין ענין פֿאַר אַ רעצענזיע.

דאָס גאַנצע בוך מאַכט אַן אייַנדרוק פֿון פּראָפּאַגאַנדע, און עס איז דאָרט פֿאַרא
מער פּאַטריאָטיזם ווי היסטאָרישע פֿאָרשאַרבעט. אַן אויסנאַם איז קאָנס אַרבעט.

די בילדער זייַנען אינטערעסאַנט, אָבער אַרויסגעגעבן איז דאָס בוך אָן געשמאַ
ווי די ביכער וואָס קומען אַרויס צום יובילייי פון אַ פּאָלק.

ד״ר יעקב שאַצקי

ראַסיסטישע „וויסנשאַפֿט"

Jaxa-Bykowski, Ludwik. Poziom intelektualny młodzieży polskiej i żydowskiej w naszych gimnazjach. In: Psychometrja II (1935) pp. 3—21;

Untersuchung des intellektuellen Niveaus der arischen und jüdischen Schüler in den polnischen Gymnasien. In: Zeitschrift für pädagogische Psychologie und Jugendkunde 36 (1935), pp. 38 — 40.

דער אַמאָליקער פּראָפֿעסאָר פֿון פּעדאַגאָגיק אין פּויזענער אוניווערסיטעט יאַקסא
ביקאָווסקי האָט פּובליקירט אין פּויליש און דייַטש אַן אַרבעט וועגן דער אינטעלעק
טועלער מדרגה פֿון דער פּוילישער און ייִדישער יוגנט אין פּוילישע מיטלשולן. ד
פּוילישע אַרבעט איז אַ גענויערע, די דייַטשע איז אַ קיצור פֿון איר. אַנב כדאי צ
באַמערקן, אַז דער טיטל פֿונעם קיצור איז אַביסל צוגעמאָסטן צו דער גייַסטיקער סביבה
און ס׳רעדט זיך שוין דאָרט וועגן אַ ר י ש ע און ייִדישע תּלמידים...

דער אַרטיקל איז פֿול מיט סטאַטיסטיק, דיאַגראַמען, ציטאַטן און אַנדערע סימנים פֿון „וויסנשאַפֿט". דערפֿאַר איז כדאַי אויפֿצוווייַזן די שאָווינִיסטישע כוונה זייַנע; ס'איז לעולם מער אַן אַנטיסעמיטישער פּאַמפֿלעט ווי אַ וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט.

ס'קען זייער געמאָלט זייַן, אַז אין דעם אָדער יענעם פּרט איז ביקאָווסקי גערעכט. ס'איז מעגלעך—כדי צו רעדן מיט זייַן לשון — אַז די יִדישע יוגנט איז ווייניקער אינטעליגענט, און ווען ביקאָווסקי וואָלט דאָס דערוויזן אויף אַן אָביעקטיוון אופֿן, וואָלט מען וועגן דעם געשמועסט ווי וועגן אַ פֿאַקט. ביקאָווסקי האָט דאָס אָבער נישט דערוויזן. ער האָט אַ פֿאַרטיקן ראַסן-טעאָרעטישן קוק, שמועסט וועגן דער „אַרישער" און דער „יִידישער" ראַסע, ניט אויפֿווייַזנדיק, צי אַזוינס איז גאָר בנימצאָ, זוכט מאַטעריאַל וואָס זאָל באַווייַזן זייַן באַנעם, דערלאַנגט דאָס כלומרשט סטאַטיסטיש, מאַכט דערבייַ קליינע גרייַזן בייַם חשבונען, גענעראַליזירט נישט איבעריקס פּינקטלעך די רעזולטאַטן, — און צום סוף האָט ער „דערוויזן" דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט דערווייַזן: — די „יִדישע ראַסע" שטייט נידעריקער, איז ערגער אאַז"וו.

ס'איז קלאָר, אַז מיר וועלן נישט גיין ענטפֿערן אויף דעם מחברס אַנטיסעמיטישן טאָן מיט אַפּאָלאָגעטיק. מיר וועלן פּרוּוון, ווי ווייַט עס לאָזט זיך, קיל אַדורכאַקערן זייַן אַרטיקל און זען, וואָס ער ברענגט.

ביקאָווסקי ברענגט אויס אָט וואָס:

אין גרעסערע שטעט איז די אינטעלעקטועלע מדרגה פֿון די פּוילישע תּלמידים אַ העכערע, אָבער נאָר דאָרט, ווו ס'וווינען אַ סך „קריסטלעכע, דאָס הייסט אין דעם פֿאַל אַרישע" אייַנוווינער. אַ גרעסערע צאָל יִדן אין אַ שטאָט דריקט אַראָפּ די אינטעליגענץ פֿון די נישטיִדישע תּושבים אויך. אין אַלע העכערע גימנאַזיע-קלאַסן האָט ביקאָווסקי אויסגעפֿונען, אַז די „אַרישע" יוגנט איז אינטעליגענטער פֿון דער יִדישער. טאָמער טרעפֿט זיך אָבער דאָרט אַ גרעסערע צאָל יִדישע תּלמידים, פֿאַלט תּיכף די אינטעלעקטועלע מדרגה פֿון דער פּוילישער יוגנט. זייַנע שטודיעס האָבן באַוויזן, אַז די צאָל גוטע און בעסערע שילער איז אַ גרעסערע צווישן פּאָלאַקן איידער צווישן יִדן. בייַ די יִנגערע תּלמידים איז דאָס נישט אַזוי בולט; אָבער פֿונעם צייַטיקונגס-פּעריאָד אָן זייַנען יִדן בפֿירוש ווייניקער אינטעליגענט. און דאָס וואָס מיר זעען, אַז אין די העכערע גימנאַזיע-קלאַסן געפֿינען זיך צווישן יִדן אינטעליגענטערע יוגנטלעכע, איז אַ מין אָפּטישער טעות; זיי האָבן גאָר אַראָפּגעדריקט די מדרגה פֿון די פּוילישע תּלמידים און דערפֿאַר דוכט זיך, אַז די יִדן זענען אינטעליגענטער. בקיצור — דער קאָרעלאַציע-קאָעפֿיצענט פֿון דער צאָל יִדן אין דער שטאָט און אין דער שול און פֿון דער אינטעלקטועלער מדרגה פֿון די „אַריער" איז אַ בולט נעגאַטיווער און אַ הויכער; ער דערגרייכט אַפֿילו „נישט זעלטן" אַזש ביז דער הייך פֿון 1—.

די סיבה דערפֿון זעט ביקאָווסקי אינעם חילוק צווישן דער פּסיכיק און דער קולטור פֿון „אַריער" און יִדן; דעם יסוד פֿון דער באַזונדערקייט געפֿינט ער אין דער באַזונדערקייט פֿון ראַסע.[1]

---

1 די פֿאַרנאַנטע „ראַסן-טעאָריע" האָט באַוויזן משפּיע צו זייַן אין דער פּוילישער פֿאַכוועלט, הגם, דוכט זיך, קודם כל אויף דעם אופֿן פֿון אויסדריקן די געדאַנקען. אַזוי למשל רעצענזירט

ער איז אָבער אַן אָביעקטיווער פֿאָרשער און וויל חס־וחלילה נישט שאַצן די ווערטיקייט פֿון ביידע קולטורן, ער האַלט נאָר, „אַז זיי זענען פֿאַרשיידן און אַז זיי שטערן און שאָדן איינע דער צווייטער; באַשטימט שטערט די ייִדישע קולטור דער פּוילישער". דאָס בנימצא־זייַן פֿון ייִדן האָט אַ נעגאַטיווע השפּעה אויף דער פּוילישער יוגנט, און דערפֿאַר פֿאַלט איר אינטעלעקטועלע מדרגה, ווען זי געפֿינט זיך צווישן ייִדן.

ביקאָווסקי הילט זיך אייַן אין אַ טאָגע פֿון אַ טעאָרעטיקער. דערפֿאַר זאָגט ער בפֿירוש, אַז ער עצהט נישט, וואָס אַזוינס עס איז פֿון זייַנע וויסנשאַפֿטלעכע אויסגע־פֿינסן געדרונגען פֿאַרן פּראַקטישן דערציער.

דאָס איז דער סך־הכּל פֿון דער אַרבעט. ביקאָווסקי האָט געפֿונען פֿאַר נייטיק צו פֿאַרעפֿנטלעכן זי צוויי מאָל. אַ פּנים אַ וויכטיקע אַרבעט.

איך וויל אָבער אויפֿווייַזן אַ ריי גרייַזן און אומפּינקטלעכקייטן אַחוץ דעם טיפּישן proton pseudos (גרונטפֿעלער) אינעם ראַסן־ענין. איך הייב אָן פֿון אַלגעמיינע פֿעלערן, און שפּעטער וועל איך רעדן וועגן פֿעלערן אין פּרטים.

1. דער ערשטער און וויכטיקסטער פֿעלער איז: אין ביידע אַרטיקלען דערמאָנט נישט ביקאָווסקי זייַן פֿאָרשמעטאָד מיט קיין איינציק וואָרט. נאָר איין מאָל זאָגט ער אַגב, אַז „די עקספּערימענטן זייַנען אַדורכגעפֿירט מיט אַ סיסטעם, וואָס שטייט נאָענט צו ראָסאָלימאָס פּראָפֿילן"; דאָס איז אַלץ. וואָס באַטייַט אַזאַ „סיסטעם", וועגן דעם גיט מען דעם לייענער קיין השגה ניט. אַן אַנדער מאָל קאָן מען זיך משער זייַן, אַז ער האָט זיך באַנוצט מיט שול־„מיינונגען"; דאָס זאָגט ער אָבער נישט בפֿירוש.

2. דעם אַרבעט־מעטאָד פֿונעם מחבר כאַראַקטעריזירט דער פֿאַקט, אַז ער ציטירט נישט דעם גרונט־מאַטעריאַל; ער באַנוגנט זיך כמעט תמיד מיט די לעצטע ציפֿער. אויף אַזאַ אופֿן איז כמעט אויסגעשלאָסן די מיגלעכקייט צו קאָנטראָלירן זייַן ציפֿער־מאַטעריאַל. ס'איז אַן עיקרדיקע פֿאָדערונג, אַז יעדער מחבר זאָל פֿאַרעפֿנטלעכן דעם געפּאָרשטן מאַטעריאַל אַזוי, אַז יעדער לייענער זאָל קאָנען איבערקאָנטראָלירן די רעזולטאַטן.

3. אַזאַ מאַסע קאָרעלאַציע־קאָעפֿיציענטן $\sigma=1$ האָב איך נאָך נישט געזען. ס'שטימט דאָ עפּעס צו גענוי. בכלל איז צו באַמערקן, אַז אַ 100 פּראָצענטיקע קאָרעלאַציע איז אַ מאַטעמאַטישע גרייס, אָבער פֿאַקטיש אַ זעלטנהייט אין פּסיכישע דערשייַנונגען.

4. ביקאָווסקי האָט געפֿאָרשט 10.211 תּלמידים אין 426 קלאַסן און 179 שולן אין פּוילן, דערפֿון 1243 ייִדן. די ציפֿער פֿון געפֿאָרשטע סוביעקטן און שולקלאַסן איז אָבער נישט אָנגעגעבן קלאָר און דייַטלעך (אַזוי האָב איך למשל געמוזט אַליין אויסרעכענען די צאָל ייִדן וועלכע ער האָט געפֿאָרשט). דערפֿאַר איז זייער שווער זיך

T. R. דעם נומער פֿונם פּויזענער Przegląd Socjologiczny פֿון 1935, ווו ס'איז געווען געדרוקט דער פּוילישער קיצור פֿון ד"ר ווייַנרייַכס בוך: „דער וועג צו אונדזער יוגנט". די רעצענזיע איז געהאַלטן דורכויס אין אַ זאַכלעכן טאָן. זי לויבט אויך די אָביעקטיווע וויסנשאַפֿטלעכקייַט פֿון ד"ר ווייַנרייַך, וועלכער וויל פֿאָרשן די פּראָבלעם פֿון קולטור און פּערזענלעכקייט בייַ... דער „סעמיטישער ראַסע" (Ruch Pedagogiczny, XXV (1934), p. 71).

אַן עצה צו געבן אינעם יסודותדיקן מענטשן-מאַטעריאַל וועלכן ער האָט באַאַרבעט.— ס'איז לגמרי אוממעגלעך צו פֿאַרשטיין, פֿאַר וואָס ביקאָווסקי באַנוצט בײַ פֿאַרשיידענע געלעגנהייטן אַ פֿאַרשיידענע צאָל סוביעקטן. די ערשטע טאַבעלע איז אויפֿגעבויט אויפֿן מאַטעריאַל פֿון דווקא 207 קלאַסן. — ז' 8 רעדט זיך ווידער וועגן 142 קלאַסן, און ז' 9 פּלוצים ווידער וועגן די קלאַסן אין „אַלע וואָיעוואָדשאַפֿטן", און אויף דער זעלביקער זײַט פֿאַרגלײַכט ער דאָס מיט אַן אויספֿאָרשונג פֿון 5832 פּאָלאַקן אין 943 ייִדן.—יעדער מאָל נעמט ביקאָווסקי אַן אַנדער צאָל סוביעקטן, — דוכט זיך אַזאַ צאָל, וואָס פּאַסט אים אין דעם מאָמענט.

5. אַזוי ווי דער מחבר האָט נישט געפֿונען פֿאַר נייטיק צו דערקלערן זײַן פֿאָרשמעטאָד, פֿאַרשטייען מיר לחלוטין נישט, וואָס עס באַטײַטן די ציפֿערן אין דער 1טער טאַבעלע. (ס'רעדט זיך דאָרט וועגן עפּעס אַ wskaźnik). אַחוץ דעם — וואָס באַטײַט דאָרט 0 (נול)? צי איז נישט געווען קיין איין ייִד (דעמאָלט עקסיסטירט נישט קיין פֿאַרגלײַך!), אָדער קיין איין ייִד איז ניט געווען בכוח צו באַשיידן די אויפֿגאַבעס?

6. ס'איז נישט מעגלעך צו פֿאַרשטיין די טאַבעלע 2 און די דיאַגראַם 1 (ז' 6), ווײַל דאָרט געפֿינען מיר אַ מאַסע ציפֿער אָן וואָסער ס'איז אויסטײַטשונג.

7. דערקלערנדיק אַן אויסנאַם, ווי אַזוי ייִדן האָבן דאָך „דיסטאַנצירט" (אַריבערגעשטײַגט) די פּאָלאַקן (ז' 7), זאָגט ביקאָווסקי, אַז דאָס איז געשען, „אפֿשר מחמת אַנדערע טיפּן קלאַסן-אָפּטיילונגען". דאָס פֿאַרשטיי איך נישט! אין אַ צווייטן ענלעכן פֿאַל דערקלערט ער דאָס זעלביקע דורך אַ „היפּשער צאָל סקויטן, וואָס האָבן געהעכערט די מדרגה פֿונעם קלאַס"—דאָס זאָל דערקלערן, פֿאַרוואָס ייִדן האָבן זיך אַרויסגעוויזן פֿאַר אינטעליגענטער??

8. אין פּויזענער געגנט און דאָרט, ווו ס'עקסיסטירן באַזונדערע ייִדישע שולן, זײַנען אינטעליגענטער די ייִדישע תּלמידים, וואָס לערנען אין פּוילישע שולן. דאָס לאָזט אים אָבער נישט רויִק שלאָפֿן. און דערפֿאַר געפֿינט ער אַ גלענצנדע דערקלערונג: דאָס איז אַ רעזולטאַט פֿון אַ סעלעקציע! פֿרעגט זיך: צי האָט דער מחבר דערוויזן, אַז די ווייניקער אינטעליגענטע ייִדן לערנען אין ייִדישע שולן און די אינטעליגענטערע אין פּוילישע?

9. פֿון דעם וואָס ביקאָווסקי זאָגט (אויף ז' 8) איז געדרונגען, אַז אויף 426 געפֿאָרשטע קלאַסן זײַנען געווען קוים 142, ד"ה 33 פּראָצ', ווו ס'זײַנען געווען צום ווינציקסטן 3 ייִדישע תּלמידים. אויב אַזוי, ווו קאָן מען דאָ רעדן וועגן אַ פֿאַרגלײַך? אַוודאי, רעכענען קאָן מען אַלץ; צי האָט דאָס אָבער אַ פּסיכאָלאָגישן זינען, איז אַ גרויסע קשיא!

10. ביקאָווסקי אידענפֿיצירט 100-פּראָצענטיק די פּעולות פֿון דער שולאַרבעט (מיינונגען) מיט אינטעליגענץ (זע ז' 8 און 9).

11. בײַ זײַן זשאָנגלירן מיט די ציפֿער קומען איין מאָל אַרויס (ז' 8) הונדערט און עטלעכע פּראָצענט (84,2 פּראָצ' פּאָלאַקן, 16,4 פּראָצ' ייִדן, און אַחוץ דעם נאָך עטלעכע תּלמידים פֿון אַנדערערע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן).

12. זײַנע אויספֿירונגען זאָלן כלומרשט „האַרמאָנירן אינעם פּרינציפּ" מיט די עלטערע עקספּערימענטאַלע פֿאָרשונגען וועגן דער פּסיכיק פֿון דער ייִדישער אין „אַרישער" יוגנט. אָבער — ראשית האָט קיינער פֿון די ציטירטע מחברים נישט געפֿאָרשט די אַרישע יוגנט. צווייטנס — די רעזולטאַטן האַרמאָנירן נישט (זע מײַנע באַמערקונגען 13—15).

13. דינה וואָלבערג האָט באַוויזן, אַז די וויזואַליטעט פֿון ייִדן איז אַן ערגערע ווי פֿון נישטייִדן. זי האָט אָבער נישט געפֿאָרשט דאָס געביט פֿון אינטעליגענץ.

14. אין רופּינס אַרטיקל און דער „צײַטשריפֿט פֿיר דעמאָגראַפֿיע אונד סטאַטיסטיק דער יודען", 1906, ז"ז 129—135, איז בפֿירוש אָנגעוויזן, אַז מען מוז זײַן געוואָרנט אין מאַכן אויספֿירן וועגן פֿעיִקייטן, מחמת זײַנע ייִדישע תּלמידות האָבן נידעריקערע מיינונגען ניט נאָר אין די לימודים, נאָר אויך אין פֿלײַסיקייט.

15. ביקאָווסקי שרײַבט (ז' 12): „ס'איז כאַראַקטעריסטיש (פֿאַר וועמען? פֿאַר וואָס?), אַז די אַמעריקאַנער אַרבעטן, למשל פֿון י. און ר. ווײַנטראָב, קומען נישט צו עפּעס עקזאַקטע רעזולטאַטן". דערווײַל שרײַבט די דערמאָנטע דינה וואָלבערג (ז' 3), אַז די ווײַנטראָבס האָבן די זאַך געפֿאָרשט אין געפֿונען, אַז ס'איז נישטאָ קיין עיקרדיקער אונטערשייד צווישן דער אינטעליגענץ פֿון ייִדישע, איטאַליענישע און דײַטשע קינדער. דאָס זײַנען דאָך, דוכט זיך, גאַנץ עקזאַקטע רעזולטאַטן!

16. פֿון איין באַמערקונג (אויף ז' 12) איז צו פֿאַרשטיין, אַז ד"ר ש. מלמד (דער מחבר פֿון „פּסיכאָלאָגיע פֿונעם ייִדישן גײַסט") האָט געשעפּט זײַנע אָנשויונגען פֿון זײַן אַרבעט אין שול. דאָס איז נישט אמת.

17. ביקאָווסקי באַצייכנט (ז' 13) בפֿירוש אַ קאָרעלאַציע-קאָעפֿיציענט $\sigma=0.246$ אַלס אַ נעגאַטיוון. באמת איז ער — מאַטעמאַטיש גענומען — אַ פּאָזיטיווער; אַגב איז דאָס סטאַטיסטיש בכלל נישט קיין קאָרעלאַציע.

18. עטלעכע רעכנפֿעלערן אויף איין זײַט (ז' 16): אָנשטאָט 0.654 דאַרף זײַן 0.68, אָנשטאָט 0.681 דאַרף זײַן 0.62, אָנשטאָט 0.395—0.307.

19. פֿאַר וואָס פֿאַרגלײַכט ביקאָווסקי די אינטעלעקטועלע מדרגה מיט דער אַבסאָלוטער צאָל פּאָלאַקן אין אַ שטאָט, אַנטקעגן אָבער מיט דער פּראָצענט-צאָל ייִדן (ז' 16)?

איך מוז נאָך באַמערקן, אַז מיט מײַנע הגהות בין איך דערגאַנגען ביז ז' 13 פֿון דער פּוילישער אַרבעט; נאָר די באַמערקונגען 18 און 19 האָבן אַ שײַכות מיט דער 16טער זײַט, די אַרבעט האַלט 21 זײַטן, און ס'איז שוין לײַכט זיך פֿאָרצושטעלן, וואָס ס'טוט זיך ווײַטער.

דוכט זיך, אַז דאָס אַלץ האָט באַוויזן אויף אַ גאַנץ קלאָרן אופֿן דעם וויסנשאַפֿטלעכן מחות פֿון ביקאָווסקיס אַרבעט.

ד"ר ח. אָרמיאַן (לאָדזש)

ווי אַזוי לעבט דער פּוילישער אַרבעטער

Warunki życia robotniczego w Warszawie, Łodzi i Zagłębiu Dąbrowskiem w świetle ankiet 1927 roku. Instytut Gospodarstwa Społecznego. Warszawa 1929. XI+333 pp.

דאָס בוך ווענן די באַדינגונגען פֿון אַרבעטער־לעבן אין ווארשע, לאָדזש און דאָמבראָווע באַסיין איז דער רעזולטאַט פֿון אַן אויספֿארשונג וואָס דער אינסטיטוט פֿאַר סאָציאַלער וירטשאַפֿט אין ווארשע האָט דורכגעפֿירט אין 1927 צווישן 343 אַרבעטער־משפּחות אין די אינדוסטריעלע צענטערס פֿון לאַנד. אין אויפֿרוף, מיט וועלכן דער אינסטיטוט האָט זיך געווענדט צו די אַרבעטער־משפּחות וואָס האָבן געדאַרפֿט אויספֿילן די רעכן־ביכלעך פֿון די משפּחה־בודזשעטן, לייענען מיר: „...די אנקעטע וועט אונדז גיבן א בילד פֿון דעם וירקלעכן לעבן פֿון דעם אַרבעטער־קלאַס אין פּוילן, וועט ווייזן, וואָס פֿאַר א לעבן · שטייגער עס קענען פֿאַרמאָגן די אַרבעטער בײַ די הײַנטיקע נידעריקע און נישט־קלעקנדיקע פֿאַרדינסטן, וועט באַלײַכטן, אויף וואָסער אופֿן עס וירקן אויפֿן געזעלשאַפֿטלעכן און משפּחה־לעבן די פֿאַטאָלע ווירקונגען פֿאַרהעלטענישן, אאז"ו. עס איז ניטאָ קיין שום ספֿק, אז דאָס פֿאַרעפֿנטלעכן די מאַטעריאַלן דורך דעם אינסטיטוט פֿאַר סאָציאַלער וירטשאַפֿט לינט נאָר אין די אינטערעסן פֿון די אַרבעטער; עס וועט צושטעלן די אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס אַן אומאָפּשאַצלעכן מאַטעריאַל צום פֿאַרבילדלעכן די רעזולטאַטן פֿון דער קאַפּיטאַליסטישער וירטשאַפֿט..."[1]. אויב מיר שרײַבן וועגן דעם בוך הײַנט — מיט א פֿארשפּעטיקונג פֿון עטלעכע יאָר, טרעפֿן מיר עס צוליב דער אויסערגעווייניקער וויכטיקייט פֿון דעם בילד וואָס דאָס בוך מאָלט און צוליב זײַן גרויסער מעטאָדישער ווערדע.

די אַרבעט איז געבויט אויף דרײַ אנקעטעס, וועלכע עס האָבן דורכגעפֿירט דער סטאַטיסטישער הויפּט־אָמט,[1] דער וואַרשעווער מאַניסטראַט און דער אינסטיטוט פֿאַר סאָציאַלער וירטשאַפֿט גופא בײַ דער אָקטוווער אונטערשטיצונג פֿון דער צענטראַלע פֿון די פּראָפֿעסיאָנעלע פֿאַראיינען (דער אינסטיטוט האָט דורכגעפֿירט נאָר א צוגאָב־אנקעטע, און נאָר צווישן א טייל פֿון די משפּחות, וועלכע עס האָט אַרומגעזוכט די אנקעטע פֿונעם סטאַטיסטישן הויפּט־אָמט). די אַרבעט — די ערשטע פֿון דעם מין אין פּוילן — שטיצט זיך אויף די דערגרייכונגען פֿון אַן אנקעטע, וועלכע עס האָט דורכגעפֿירט פֿאַר דער מלחמה (1912—1914) פּראָפֿ. שיף אין ווין, און איז ענלעך צו די פֿאַרשונגען, וועלכע מען פֿירט דורך נאָך דער מלחמה אין א גאַנצער רײַ איראָפּעיִשע לענדער.

זי שטרעבט צו פֿאַראייניקן דעם מאָנאָגראַפֿיש־באַשרײַבעריש און דעם בודזשעט־סטאַטיסטישן מעטאָד פֿון פֿאָרשן סאָציאַלע ערשײַנונגען. דער מאָנאָגראַפֿיש־באַשרײַ־

---

[1] בינגים פֿארעפֿנטלעכט, זע: Statystyka Polski, tom XL, 1. Budżety rodzin robotniczych. Wynik ankiety przeprowadzonej w Warszawie, Łodzi, Zagłębiu Dąbrowskiem i na Górnym Śląsku 1927, 49 pp., 1930; דאָס זעלבע פֿאַר די יאָרן 1928—1929. 67 pp, 1933.

בערישער מעטאָד—ער צירט זײַן יחוס־בריוו פֿון די באַרימטע משפּחה־פֿאָרשונגען פֿון לע־פּלעי (Le Play)—האָט זיך פֿאַרלוירן אין איינצלהייטן, וואָס פֿון אונטער זיי האָט מען טייל־מאָל נישט געקענט אַרויסזען דעם קאָלעקטיוון פּרצוף פֿונעם געפֿאָרשטן כלל. דער נייַער מעטאָד, דער בודזשעט־סטאַטיסטישער, אויפֿגענומען ווי אַן אַנטיטעז צום ערשטן, האָט וויידער אָפּגעירט מיט „גרויסע ציפֿער", מיט מאַסן־ערשיַינונגען און אונדז געווייזן דעם וואָלד אַזא נעדיכטן, אַז אין דעם בילד זיך האָבן פֿאַרלוירן די איינצלנע ביימער.

שוֹפֿ מעטאָד, מיט וועלכן עס האָט זיך באַנוצט דער אינסטיטוט פֿאַר סאָציאַלער ווירטשאַפֿט, שטרעבט צו געבן א סינטעז. מען נעמט א גרעסערע צאָל אָביעקטן, וואָס דאָס גיט א מינדעכקייט פֿעסטצושטעלן געוויסע געזעלשאַפֿטלעכע כללים, אָבער נישט קיין צו גרויסע, וואָס דאָס גיט די מינדעכקייט צו דערקענען די באַדינגונגען, דעם פּרצוף פֿון יעדן אָביעקט באַזונדער.

אין אונדזער פֿאַל האָט די צונאָב־אנקעטע פֿונעם אינסטיטוט, ווי דערמאָנט, אַרומגענומען 343 אַרבעטער־משפּחות, רעפּרעזענטאַטיוו פֿאַרן אַרבעטער־קלאַס אין לאַנד (פֿראָפֿעסיאָנעלע גלידערונג, הייך פֿון פֿאַרדינסט, צאָל קינדער אין א משפּחה אאז״וו). דעם פֿרעגבויגן A האָבן אויסגעפֿילט די אַרבעטער גופֿא—אָבער דער אינסטיטוט האָט זיך באַנוצט אויך מיט א געוויסער צאָל אינסטרוקטאָרן; זיי האָבן אויסגעפֿילט א פֿאַראַלעלן פֿרעגבויגן B, וועלכער איז געווען אזוי געבויט, אַז אָפּטיק דעם נייטיקן קאָנטראָל האָט ער נאָר שטאַרק פֿאַרבייטערט דעם באשרייַבערישן עלעמענט פֿון דער אנקעטע.

וועג מען שטעלט זיך די אויפֿנאָבע צו נעבן א בילד פֿון אַרבעטער־לעבן, זײַנען מעגלעך צוויי וועגן. דאָס לעבן פֿון אַרבעטער פֿאַרטיילט זיך כמעט גלײַכמאָסיק (אויב נישט אַרײַנרעכענען דעם שלאָף) אויף אַרבעטפּלאַץ (פֿאַבריק, וואַרשטאַט אאז״וו) און היים. ביידע קענען דינען ווי אויסנאַנפֿונקטן פֿאַר א מאַנאַגראַפֿיע וועגן דעם אַרבעטער־לעבן. אין ערשטן פֿאַל באַקומען מיר א דעטאַליזירטע באשרייַבונג פֿון דעם אַרבעטער־יחיד און אַרבעטער־קאָלעקטיוו אין דער נענעבענער פֿאַבריק, צו אויך אַן אנדער אַרבעטפּלאַץ, און אזא באשרייַבונג איז בהסכם מיט דער געזעלשאַפֿטלעכער ראָלע פֿונעם פֿראָלעטאַריאַט ווי א פֿראָדוצענט פֿון גיטער; אין צוויייטן—באַקומט זיך דאָס בילד פֿון אַן אַרבעטער־משפּחה, פֿון איר לעבן אויסער די אַרבעט־שעהן, פֿון איר לעבן, וואָס איז א פֿונקציע פֿון וואָס איז מענלעך נאָר אַדאַנק דער געוויסער צאָל אַרבעט־שעהן.

דער בעסטער מעטאָד, האַלט אַך, איז דער סינטעטישער, דער וואָס פֿאַרבינדט אָרגאַניש די צוויי טיילן פֿון אַרבעטערס טאָג, וואָס וויַיזט אונדז דירעקט די סיבות־חזיקע השפּעה פֿון דעם אַרבעטסטיל אין אַרבעטער־טאָג אויף דעם אינערליקן טייל פֿון טאָג. פֿאַרמעל האָט זיך דער אינסטיטוט מיט דעם מעטאָד באַנוצט, אָבער נאָר פֿאַרמעל: פֿאַר די „אַרבעט־באַדינגונגען" איז אָפּגענעבן אין נאַנצן איין קאַפּיטל פֿון 32 זײַטן, די איבעריקע 10 קאַפּיטלעך באשעפֿטיקן זיך מיטן לעבן חוץ דער אַרבעטצײַט. דער תירוץ איז אפֿשר דער, אַז בשעת דעם אַרבעט־פּראָצעס איז דער אַרבעטער נעקוויטשט סחורה וואָס „לעבט" נישט קיין זעלבשטענדיק לעבן, און דעריבער דאַרף מען ניט

ן אַ בוך וועגן די „לעבנס־באַדינגונגען" אָפּגעבן צו פֿיל פּלאַץ אויף באַשרייַבן
ם אַרבעט־פּראָצעס. אָבער דווקא בשעת דעם אַרבעט־פּראָצעס שווימען דאָך אַרויס
נאַנצע ריי ערשטראַנגיקע פּראָבלעמען, וואָס זייער פֿאַרענטפֿערונג באַשטימט די
עבנס־באַדינגונגען": די פֿראַגע פֿון לוינען, פֿאַרדינסטן (אינדיווידועלע און גלאָבאַלע
מע פֿון אַרבעטער־קלאַס), אַרבעט־שעהן, שטרייַקן, אומגליקספֿאַלן, היגיענע און
נערקייט פֿון אַרבעט, ראַציאָנאַליזאַציע, אַרבעטס־אינטענסיווקייט אאַז"וו.

דאָס וואָס דער אינסטיטוט איז געגאַנגען אויפֿן וועג פֿון מאָלן דאָס אַרבעטער־
בן עלימינירנדיק כמעט דעם אַרבעט־פּראָצעס איז אַ גרויסער פעלער. אָבער אין די
מען, וועלכע ער האָט זיך געשטעלט, האָט דער אינסטיטוט זייַן אויפֿגאַבע אָפּגעטאָן
ענצנד. מיר פֿאַרמאָגן דאָ אַ מאַטעריאַל וואָס באַלייַכט אין די קלענסטע פּרטים די
אַדינגונגען, אין וועלכע עס לעבן אין פּוילן עטלעכע מיליאָן פּראָלעטאַריער.

דאָס בילד קומט אַרויס גאָר אַ טונקלס; ס'איז אוממעגלעך איבערצוגעבן אַפֿילו
קיצור דעם אינהאַלט פֿון די קרוב 300 זייַטן, די שפּראַך, ריכטיקער דעם פּראָטעסט־
נשריי פֿון די לאַנגע קאָלאָנעס גאָר נישט טרוקענע ציפֿער, וואָס דאָמינירן אין בוך
נס פֿאַרמאָגט 203 גרויסע סטאַטיסטישע טאַבעלעס).

מיר כאַפּן אַרויס עטלעכע ציפֿער און זאָלן זיי דערציילן. אין אויסגעפֿאָרשטן
עריאָד (1926—1927) האָבן די הוצאות פֿון 0,9 פּראָצ' פֿון די אויסגעפֿאָרשטע אַרבע־
ער־משפּחות באַטראָפֿן אַ חודש ווייניקער פֿון 100 גילדן; בייַ 12,9 פּראָצ' פֿון אַלע
שפּחות—פֿון 100 ביז 150, בייַ 29,6 פּראָצ' פֿון די משפּחות—ווייניקער ווי 200 גל'.
וזאַמען האָבן 43,4 פּראָצ' פֿון אַלע משפּחות אויסגעגעבן אַ חודש ווייניקער פֿון
20 גל'. דער דורכשניטלעכער פֿאַרדינסט פֿון דעם משפּחה־ראָש האָט באַטראָפֿן 161,75
ילדן אַ חודש, אָבער אַזאַ פֿאַרדינסט איז לויט דער אַנקעטע מיט 50 פּראָצ' העכער
ון אַ דורכשניטלעכן פֿאַרדינסט פֿון אַן אַרבעטער אין לאַנד לויט די פֿעסטשטעלונגען
ון אַ רעגירונג־אַנקעטע־קאָמיסיע. אין בוך לייענען מיר דעריבער: „די אַנקעטע
ונעם אינסטיטוט פֿאַר סאָציאַלער ווירטשאַפֿט טיילט דעם גורל פֿון אַנדערע, אויס־
ענדישע אַנקעטעס פֿון דעם מין: זי שפּיגלט אָפּ אַ סבֿיבֿה וואָס געפֿינט זיך אויף
אַ העכערער לעבנס־מדרגה איידער דער דורכשניטלעכער לעבנס־ניוואָ פֿון דעם אַרבע־
טער־קלאַס אין פּוילן"[2] (ז' 40, אין אָריגינאַל פֿעט געדרוקט).

איינער פֿון די בולטסטע קריטעריומס פֿון דער לאַגע פֿונעם אַרבעטער איז די
הייך פֿון די הוצאות אויף דערנערונג. וואָס קלענער דער אַלגעמיינער סכום פֿאַרדינסט,
אַלץ גרעסער ווערט דער פּראָצענט הוצאות אויף דערנערונג—אַזוי קלינגט דער געזעץ

---

2 בכדי צו ווייַזן די דינאַמיק פֿון די אַרבעטער־פֿאַרדינסטן בשעת דעם קריזיס, גיבן מיר
דאָ עטלעכע ציפֿער וועגן די וועכנטלעכע פֿאַרדינסטן פֿון אַרבעטער־קלאַס אין פּוילן אין 1933:
אונטער 10 גילדן אַ וואָך האָבן פֿאַרדינט 22,7 פּראָצ' פֿונעם אַרבעטער־קלאַס אין לאַנד, פֿון 10
ביז 20 גילדן—29,7 פּראָצ'; פֿון 20 ביז 30 גל'—20,0 פּראָצ'; אַזוי אַרום האָבן 72,4 פּראָצ'
פֿון אַלע אַרבעטער אין פּוילן פֿאַרדינט אין 1933 ביז 30 גל' אַ וואָך אָדער 120 גל' אַ חודש.
זע: Mały Rocznik Statystyczny 1935, p. 164.

פֿון ענגעל. די אַנקעטע באַשטעטיקט אָט דעם געזעץ: אין דעם פּרט שטייען די אַרבע
טער פֿון פּוילן אַ סך נידעריקער פֿון די אַרבעטער פֿון גאַנץ אייראָפּע, ווי עס באַווייַ
די ווייַטערדיקע ציפֿער.

דער פּראָצענט הוצאות אויף דערנערונג אינעם אַרבעטער־בודזשעט (זע ז׳ 05
פֿון רעצענזירטן בוך):

פּוילן	61,0	ראַטן־פּאַרבאַנד .	44,3
טשעכאָסלאָוואַקייַ .	54,4	האָלאַנד	39,8
שווייץ	46,5	דענעמאַרק . . .	38,9

אונדזער אַרבעטער שטייט אָפּ נישט נאָר פֿון זייַנע מערבדיקע שכנים, נאָו
אַפֿילו פֿון זייַנע חבֿרים אויפֿן מזרח.* אַזוינע ציפֿער קען מען ברענגען אָן אַ שיעור
אויך אין די הוצאות אויף פֿלייש־געריכטן פֿאַרנעמען די פּוילישע אַרבעטער איינס פֿו
די לעצטע ערטער, און די באַשרייַבונג פֿון די אַרבעטער־מיטאָגן אויף זייַט 133 רעד
מער ווי גאַנצע בענד: „זופּ איז אומ־טום דער יסוד פֿון מיטאָג״. ווייַטער: נאָו
15,3 פּראָצ׳ פֿון די אויסגעפֿאָרשטע 1530 פּערזאָנען שלאָפֿן באַזונדער. 18,2 פּראָצ׳ פֿו
די אויסגעפֿאָרשטע שלאָפֿן צו דרייַ און מער נאָך אין איין בעט.

וואָס איז נוגע קראַנקייטן, שטעלן פֿעסט די אויטאָרן, אַז „...20,0 פּראָצ׳ פֿ
די לייַדן וואָס באַווייַזן זיך, זייַנען אַזוינע אָרגאַניזם־לייַדן וואָס פֿאַרבינדן זיך דירעקט
מיט דער ניטגענוגער דערנערונג פֿון אַן אַרבעטער־משפּחה... דאָס איז אַ פּועל־יוצא
פֿון דעם הונגער־ניוואָ פֿון די אַרבעטער־לוינען״.

עס ווערט אין באַזונדערע קאַפּיטלעך בפֿרטיות דערציילט וועגן דער דערנערונג
(צאָל געריכטן, וואָסערע געריכטן, פֿון וואָס באַשטייט פֿרישטיק, מיטאָג, וועטשערע).
קליידונג, היגיענע, קראַנקייטן, בעל־הבתּישקייט, פֿאַמיליע־לעבן און קינדער־דערציִונג,
געזעלשאַפֿטלעך און קולטורעל לעבן, אָפּרו, פֿאַרווייַלונגען אאַז״וו — ביז די קלענסטע
פּרטים. אַ רייַכער מאַטעריאַל, און יעדערער וואָס פֿאָרשט די פּראָבלעמען פֿון אַרבעטער־
קלאַס מוז זיך מיט אים באַקענען.

דאָס בוך איז געשריבן אין אַ וואַרעמען טאָן; מיט סימפּאַטיעס צום אַרבעטער־
קלאַס ווערט דערציילט וועגן די מוראַדיקע באַדינגונגען פֿון זייַן עקסיסטענץ. מיט
דער פֿעסטשטעלונג, אַז „פֿון אונטער די ציפֿערן קוקט אַרויס די אָרעמקייט״, טרעפֿן
מיר זיך אָפֿט. עס וווּנדערט דעריבער, וואָס אָפֿט פֿעלן אויספֿירן. צי פֿאָדערט זיך ניט,
למשל, צוצוגעבן עפּעס, ווען מען זאָגט, אַז דער געזעץ וועגן 8־שעהדיקן אַרבעטסטאָג
איז געבליבן אויפֿן פּאַפּיר? און דאָס זעלביקע מיט אורלויבן, מיט די מיטלען צו
פֿאַרהיטן פֿון אומגליקספֿאַלן אדג״ל.

---

* די ציפֿער פֿון ראַטן־פֿאַרבאַנד זייַנען גענומען פֿון אַ מאָסקווער אַנקעטע פֿון 1925,
ד״ה פֿון לאַנג איידער עס איז אייַנגעפֿירט געוואָרן די פֿרייַע ווירטשאַפֿט אויף עסנוואַרג. ס׳איז
אָבער ניט שייך צו פֿאַרגלייַכן אַ לאַנד, ווו דער אַרבעטער פֿלעגט קריגן ביליקער עסנוואַרג אין
דעם פֿאַרזאָרגפּונקט, צו וועלכן ער איז געווען צוגעפֿעסטיקט, מיט לענדער, ווו מען מוז אייַנקויפֿן
עסנוואַרג אויפֿן פֿרייַען מאַרק. — רעד׳.

מיר האָבן מער גערעדט וועגן דער מעטאָדאָלאָגישער זייַט פֿון דער אַרבעט, ווי וועגן איר אינהאַלט. דעריבער שטרייַכן מיר נאָך אַמאָל אונטער די גוואַלדיקע וויכטיקייט פֿון אָט דער פּיאָנערישער אַרבעט וואָס איז מקיים די צוזאָגן וואָס דער אינסטיטוט האָט אין זייַן אויפֿרוף געגעבן. די אַרבעט ווערט אויך געפֿירט ווייַטער. דער סטאַטיסטישער הויפּטאַמט האָט שוין אַרויסגעגעבן צוויי העפֿטן מיט „אַרבעטער־בודזשעטן", ס'איז אַרויס אַ בוך וועגן די לעבנס־באַדינגונגען פֿון די אַרבעטלאָזע, עס ווערן אויך באַאַרבעט מאָנאָגראַפֿיעס וועגן באַזונדערע פֿראַגעס; עס ווערט געטאָן אַ סיסטעמאַטישע פּלאַנמאָסיקע אַרבעט.

און בייַ אונדז? מיר זייַנען נאָך נישט אַרויס פֿונעם גדר פֿון אַלגעמיינע טעזיסן און השערות. אָבער ווי ריכטיק די השערות זאָלן ניט זייַן — בלייַבן זיי אַלץ בלויז השערות, כּל זמן זיי ווערן נישט באַקרעפֿטיקט. צי איז דען נישט מאָדנע, ווען מען מוז בייַ אונדז—בכדי אויפֿצוווייַזן די פּויפּעריזאַציע פֿון די ייִדישע מאַסן—בלית־ברירה גרייכן צו די קהילות־בודזשעטן און צו פֿעסטשטעלונגען, אַז אַזאַ און אַזאַ פּראָצענט פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין דער שטאָט x צי y געניסט פֿון פּסח־שטיצע? און וועגן דעם, ווי עס דערנערט זיך אַ ייִדישער בעל־מלאָכה, וואָס ער עסט, ווי אַזוי זעט אויס זייַן דירה, ווייסן מיר פֿון .... מענדעלע מוכר־ספֿרים! ביז איצט זייַנען דאָ ממש געציילטע אַרבעטן, פֿראַגמענטאַרישע, וועגן די אַרבעטס־ און לעבנס־באַדינגונגען פֿון די ייִדישע מאַסן אין פּוילן (ראָזאַ קאַנטאָר־ליכטענשטיינס אַרבעט וועגן דער ייִדישער דרוקער־יוגנט, מאַהלערס וועגן די בייגל־פֿאַרקויפֿער אין וואַרשע, און נאָך אַ פּאָר ענלעכע אַרבעטן אין דעם „ווירטשאַפֿטלעכן לעבן", לעשטשינסקיס אַרבעט וועגן דער אַרבעטער־יוגנט, טאַרטאַקאָווערס (אין Żydzi w Polsce odrodzonej, באַנד II), אַ גרעסערע אַרבעט וועגן די יוגנטלעכע, און קלענערע (אין „העולם", „הפּועל הצעיר")— דאָס איז אַלץ. עס איז שוין געקומען די צייַט צוצוטרעטן סוף כּל סוף צו אַזאַ אַרבעט אויך בייַ אונדז ייִדן. די ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכקייט וואַרט דערויף.

מגר' מנחם לינדער (ווילנע)

ביבליאָגראַפֿיע פֿון דער ייִדישער פּרעסע

אודאָ איוואַסק. די ייִדישע פּרעסע אין רוסלאַנד. מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער זשורנאַליסטיק. ערשטער טייל. [אויסגאַבעס] אַרויסגעגעבענע אין דער רוסישער שפּראַך. אויסגאַבע און פֿאָרוואָרט פֿון י. גענש. „געז' פֿריינד פֿון ייִד' וויסנש' אינסטיטוט", טאַללין 1935, ז"ז XV, 104, מיט 3 דיאַגראַמעס און טאַבעלעס.

מען קען ניט זאָגן, אַז די ייִדישע ביבליאָגראַפֿיע אויף רוסיש (און אויך אויף פּויליש) זאָל זייַן איבעריקס רייַך. פֿאַר איינעם פֿון די ערנצטסטע פּרווון דאַרף מען פֿאַררעכענען די אַרבעט פֿון דעם באַוווּסטן רוסישן ביבליאָגראַף וו. אי. מעזשאָוו „Библиография еврейского вопроса въ России, с. 1855 г. по 1873 г." (צולאָג צו דעם זאַמלבוך Еврейская Библиотека פֿאַר 1873—75, ז"ז 77); ווייַטער דער מיט רעכט פֿאַרגעסענער רייסטער פֿון ב. זנאַמענסקי, О евреях от конца вет-

хозаветной истории до настоящего времени“ (Полтавские Епархиальные Ведомости 1879, № 10—11, p. 28), ווי אויך זײַן ווייניק צופֿרידנשטעליקער Систематический указатель к духовным журналам и епархиальным Полесье. ווײַטער דאָס בוך; ведомостям по предмету священного писания Библиографические материалы (Северо-Западный и Юго-Западный край, Спб. 1883. p. III+X+2747)—אַן ארבעט געראָטן אויסגעפֿירט פֿון פֿרוי ז. פּענקין Систематический בײַ דער מיטהילף פֿון וו. אי. מעזשאָוו; — די קלאַסישע ארבעטן указатель литературы о евреях на русском языке... 1708—1889 г. г. Спб. 1893, p. VIII+568, וואָס אין דער דאָזיקער קאָלעקטיווער ארבעט אונטער דער רעדאַקציע פֿון ל. בראַמסאָן זײַנען אויסגערעכנט 9.579 ביכער און ארטיקלען, און דער Указатель литературы о „сионизме“ Спб. 1903 p. X+212, וווּ ט. בעלקאָוו־סקי האָט צונויפֿגעזאַמלט ארום 4.000 ביכער און ארטיקלען אויף פֿארשיידענע שפּראַכן; История еврейской печати в России און צו לעצט דאָס ווערק פֿון י. צינבערג в связи с общественными течениями, Петроград 1915 p. XI+264.

ספּעציעל אָרעם איז די ליטעראַטור צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פּרעסע אין רוסלאַנד און אין פּוילן, אויב ניט רעכענען די גאַנץ היפּשע צאָל ארטיקלען און נאָטיצן, וואָס זײַנען צעזייט און צעשפּרייט איבער פֿארשיידענע צײַטשריפֿטן און זשורנאַלן, אָנגעהויבן פֿון א. דומאַשעווסקיס ארטיקל אין Русский Инвалид 1857, („צי איז נייטיק פֿאַר די ייִדן אַ זשורנאַל בײַ דער הײַנטיקער צײַט און אויף וועלכער שפּראַך דאַרף ער ארויסגעגעבן ווערן?“). פֿון ווערק אין בוכפֿאָרם וועלן מיר נאָר דער־מאָנען די בראָשור פֿון מ. שפּאָליאַנסקי: Чаша переполнена. Кое-что о русско-еврейской прессе. יעליסאַוועטגראַד 1883, ז״ז 44, און די ארבעט פֿון יוסף יאַשונסקי Еврейская периодическая печать в 1917 и 1918, פּט״ב 1920, ז״ז 20 (איבער־געארבעט אויף ייִדיש אין „ביכער־וועלט“, וואַרשע 1922).

נאָך טרויעריקער איז די לאַגע פֿון דער ייִדישער ביבליאָגראַפֿיע אין פּוילן, הגם אין די ארבעטן פֿון עסטרײַכער, מ. בערסאָן, מ. שאָר, מאיר באַלאַבאַן, י. שיפּער, י. שאַצקי א״א זײַנען פֿאַראַן ווערטפֿולע ביבליאָגראַפֿישע ידיעות. עס פֿעלט נאָך אָבער עד־היום אַ ספּעציעל ווערק וועגן דער ייִדישער ביבליאָגראַפֿיע אין פּוילן.

דערפֿאַר איז צו באַגריסן דאָס בוך פֿון איוואַסק־גענש.

דער ביבליאָפֿיל, קאָלעקציאָנער און ביבליאָגראַף יוליוס גענש פֿאַרנעמט זיך שוין אַ יאָר 20 מיט זאַמלען ביכער, בילדער, עקס־ליבריס א״א קונסטאָביעקטן, לייגנ־דיק דער עיקר אַכט אויף ביכער צו דער געשיכטע פֿון קונסט. אין די 20ער יאָרן האָט ער זיך באַזונדערס אינטערעסירט מיט ביבליאָגראַפֿיע און אין די 30ער—מיט יודאַיקאַ. ביסלעכווײַז האָט זײַן דירה אין טאַרטו זיך צעוואַקסן אין אַ ביבליאָטעק איינציק אין אי״ר מין, און זײַן נײַע ווילע אין טאַלין דערמאָנט ענדער אַ מוזיי ווי אַ וווינונג. די שפֿע מאַטעריאַלן וואָס ער האָט אײַנגעזאַמלט באַוועגט אים צו פּובליקירן ארבעטן צו דער געשיכטע פֿון קונסט, און ביבליאָגראַפֿישע ארטיקלען און נאָטיצן—אין

רוסיש, עסטיש, דייַטש, ייִדיש, אָנגעהויבן פֿון דער 4בענדיקער באַשרייַבונג פֿון זייַן ביבליאָטעק און אויסגעלאָזט מיט זייַן „הגדה" און די „ייִדישע בוכצייכנס".

אייַנגעשאַפֿט בייַ דער אַלמנה פֿון אודאָ איוואַסק די מאַטעריאַלן וואָס דער פֿאַרשטאָרבענער ביבליאָגראַף האָט צוגעגרייט אויפֿן געביט פֿון דער ייִדישער פּעריאָדישער פּרעסע אין רוסלאַנד, האָט יוליוס גענש אין משך פֿון צוויי יאָר דורכגעאַרבעט און דערגאַנצט די דאָזיקע ווערטפֿולע ביבליאָגראַפֿיע מיט זייַנע נאָטיצן, מילואים, תיקונים, דורכגעפֿאָרשט פֿאַר דעם צוועק טויזנטער און טויזנטער זייַטן פֿון די געהעריקע אַרבעטן וואָס האָבן דערשייַנט נאָך איוואַסקס טויט, ווי די גרויסע סאָוועטישע ענציקלאָפּעדיע, די סאָוועטישע ליטעראַטור-ענציקלאָפּעדיע, דעם דייַטשן „ייִדישעס לעקסיקאָן", ז. רייזענס לעקסיקאָן, א. מעזיערס Словарный указатель, די אַרבעטן פֿון ש. דובנאָוו, יוסף יאַשונסקי, ש. באָראָוואָי א"אַ.

נאָך אַ צוויי-יעריקער גריבלערישער אַרבעט האָט י. גענש זי פֿאַרענדיקט און צו דעם אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ אין ווילנע אַרויסגעגעבן דאָס בוך און אַוועקגעשאָנקען די אויסגאַבע דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט.

דאָס העפֿט II—III וואָס י. גענש האָט אויך אייַנגעשאַפֿט פֿאַרן אינסטיטוט (איבערגעשריבן פֿון די אָריגינאַל-קאַרטלעך פֿון איוואַסקס כתב-יד) אַנטהאַלט די אויסגאַבעס אויף ייִדיש (ה' II—210 טיטלען) און די אויסגאַבעס אויף העברעיִש (ה' III—85 טיטלען); אַלע העפֿטן נעמען אַרום אַ פּעריאָד זינט דעם אויפֿקום פֿון דער פּרעסע בייַ די ייִדן אין רוסלאַנד ביזן 1טן מערץ 1917.

אין דעם ערשטן העפֿט (דעם רעצענזירטן בוך) קומט אַן אַרייַנפֿיר פֿון י. גענש מיט אַ ביאָגראַפֿישער נאָטיץ פֿון איוואַסק. געב' 1878 אין הויף קערסעל, לעבן ווילאָנדי (געוו' פֿעלין), זינט 1897 אין מאָסקווע, געענדיקט דעם מאָסקווער אַרכעאָלאָגישן אינסטיטוט מיטן טיטל „געלערנטער אַרכיוויסט", פֿאַרנומען זיך אויך מיט מאָלערייַ, זיך אָפּגעגעבן דערהויפּט מיט ביבליאָגראַפֿיע, פֿאַרעפֿנטלעכט אויף דעם געביט אַ רייַ בראָשורן, אַרטיקלען און נאָטיצן. זייַן הויפּטווערק איז „די פּעריאָדישע פּרעסע אין רוסלאַנד 1703—1917". די דאָזיקע קאַפּיטאַלע אַרבעט איז ניט געדרוקט, ווערט אויפֿגעהיט אין דער אוניווערסיטעט-ביבליאָטעק פֿון דערפּעט (טאַרטו). 1920 אַריבערגעפֿאָרן קיין עסטלאַנד, ווו ער איז געשטאָרבן דעם 15טן מאַי 1922.

אין רעם 2טן קאַפּיטל פֿון דעם אַרייַנפֿיר גיט גענש איבער דעם אַלגעמיינעם פּלאַן פֿון איוואַסקס מאָנומענטאַלן ווערק, וואָס די אויסגאַבע „די ייִדישע פּרעסע" איז אַ טייל פֿון דעם, און ברענגט אַ ריי באַמערקונגען ספּעציעל וועגן דער דאָזיקער אויסגאַבע. דערנאָך קומט דער אַרייַנפֿיר פֿון איוואַסק צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פּרעסע (אויף רוסיש, העברעיִש און ייִדיש), אַ כראָנאָלאָגישער רייסטער פֿון דער ליטעראַטור צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פּעריאָדישער פּרעסע אין רוסלאַנד (אַרום 100 פּאָזיציעס ביכער, אַרטיקלען און נאָטיצן, וואָס אַ גרויסער טייל פֿון זיי איז אויספֿירלעך באַשריבן); ווייַטער אַ כראָנאָלאָגישע רשימה פֿון ייִדישע פּעריאָדישע אויסגאַבעס אויף רוסיש פֿאַר די יאָרן 1860—1917, סך-הכל 83 נעמען, אָנגעהויבן פֿון דער ערשטער—דעם Разсвет וואָס אָסיפּ ראַבינאָוויטש האָט געגרינדעט 1860 אין

אדעס און דערנאך די זעלביקע רשימה אין אלפאבעטישן סדר מיט א מוסטערהאפטי־קער באשרייבונג פון יעדער אויסגאבע באזונדער, דער נעשיכטע פון איר אויפקום, אנטוויקלונג און אונטערגאנג, דער כאראקטעריסטיק פון איר ריכטונג און פראגראם, די נעמען פון אירע רעדאקטארן, ארויסגעבערס, מיטנלידער פון דער רעדאקטיר־קאלעגיע אאז"וו (צום סוף בוך קומט אן אלפאבעטישער זוכצעטל פון די דאזיקע נעמען—בסך־הכל 163), די סיבות פון קאנפיסקאציעס, פראצעסן, די געלטשטראפן, וואס טייל אויסגאבעס האבן געהאט אויסצושטיין, די צאל אבאנענטן (אזוי, למשל וועלן מיר נעווארן, אז דער ציוניסטישער ארגאן Разсвет האט אין 1910 געהאט 10.000 אבאנענטן)—אלץ מיט דער גענויסטער ביבליאגראפיע, וואס דערמאנט וועגנ־ראוס מעטאד אין זיין וועלך למשל, האלט איבער 100 נומערן!) Источники словаря русских писателей

פאר א מיסטערווערק אויפן געביט פון דער ביבליאגראפיע פון דער רוסישער פעריאדישער פרעסע איז פארלאנגט דאס בוך פון נ. מ. ליסאוסקי Русская периоди־ческая печать. 1703—1900 г.г. (פט"ב 1915), פאר אן אקאדעמישער ארבעט איז פארלאנגט די אויספארשונג פון א. נ. אוסטריאלאוו о Историческое розысканіе русских повременных изданіях и сборниках за 1703—1802 г. г. (פט"ב 1874). דאס בוך פון איוואסק—גענוג מען מיט רעכט פארנעמען א בכבודיקן אָרט צווישן די דאזיקע צווי ווערק.

יוליאן וויצמאן (לאדוש)

קלאנגען־געזעצן*

Vom Wesen des Lautwandels. Von Kasper Rogger. Leipzig—Paris 1933. Pp. 183.

ס'איז אן ארבעט פון אן אנהייבער וואס נעמט זיך צו די הארבסטע פראבלעמען פון דער פאנעטישער וויסנשאפט. און איך מוז מודה זיין, אז אט דער יונגער האט פארעטפערט עטלעכע פראגעס, וואס די פריערדיקע דורות האבן ניט געקענט אויס־קלערן. איך רעכן, אז דער סוד פון דעם ערפאלג שטעקט אין דעם, וואס דעם מחבר פעלט „ספעציאליזאציע" (אינעם שלעכטן זינען פון ווארט). ער האט א בריים קוק וואס ער האט זיך איינגעשאפט, מחוץ דעם לינגוויסטישן שטודיום זיינעם, אויף די פעלדער פון פילאסאפיע, פסיכאלאגיע, נאטורוויסנשאפטן. דערביבער איז ער ניט נע־שטרויכלט געווארן איבער די שטיינער, וואס עס האבן אנגעווארפנערט די „ספעציאליסטן פון קלאנגען־געזעצן".

---

* פג"ל דעם ארטיקל פון ד"ר ט. גוטמאן: „וואס איז דער מער מיט די קלאנגען־געזעצן?" ין די „יידיש־בלעטער" V, 1 (יאנואר 1933), ז"ז 7—28.

פֿון די עיקרדיקע געדאַנקען פֿונעם בוך נעם איך אַרויס עטלעכע. עס ווערט אָפּגעלייקנט שוכארדטס השערה וועגן די „אויסנאַמען" פֿון א פֿאַנעטישן נעזעץ. דער מחבר דערווייזט, אַז א פֿאַנעטישער נעזעץ קען ניט האָבן קיין אויסנאַמען (דאָס רעדט זיך נעווייניקסטנס נאָר וועגן דער צייט און וועגן דעם שפּראַכיקן קיבוץ וווּ דער נעזעץ גילט), מחמת די פֿאַנעטישע איבערפֿאָרמונג רירט אָן די גאַנצע סיסטעם פֿון א שפּראַך און קומט פֿאַר ניט מיטוויליק, נאָר טאַקע דורך דער איבערפֿאָרמונג פֿון דער סיסטעם. די דאָזיקע שפּראַך־איבערפֿאָרמונג ווידער איז אַרויסגערופֿן אָדער דורך פּסיכישע איבערפֿאָרמונגען אין דעם ריידנדיקן קיבוץ, אָדער גראָד דורך דעם פֿאַקט וואָס ער וויל רעפֿראָדוצירן די טראַדיציאָנעלע קלאַנגען. איך האָב דאָ דעם גרויסן פֿאַרנעמען, וואָס איך קען אָנווייזן אויפֿן צוזאַמענטרעף פֿון מיינער אַן אייגענער אַרבעט (וואָס דער מחבר האָט ניט נעקענט קענען) מיט זיין בוך. אין 1933 האָב איך אינעם זאַמל־בוך Zum Warum der Mélanges Salverda de Grave אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל Lautentwicklung, וואָס קומט צום זעלביקן אויספֿיר. פֿונקט אַזוי ווי אויפֿן געביט פֿון סעמאַנטיק, אַזוי כאַפּט מען בייַ די קלאַנגען אויך שטענדיק אַריבער די מאָס. בשעת מען וויל אייַנהיטן די זעלבע אינטענסיוויקייט און אַפֿעקטיוויקייט פֿון אַן אויסדרוק, בשעת מען וויל אים אויסגעבן פֿינקטלעך אַזוי ווי מען האָט אים אויסגעלערנט אָדער געהערט, בייַט מען דווקא די קלאַנגען. מען איז מחדש מהדר א געפֿיל פֿון קאָנסערווירן. מען ניצט צו פֿיל כּוח, כּדי צו דערגרייכן א ציל וואָס מען האַלט פֿאַר נאָרמאַל. אין גרונט וויַזט אונדז די עוואָלוציע פֿון באַטייַט און פֿון קלאַנג, אַז דער מענטש פֿלייַסט זיך צו בלייַבן דער זעלבער, און דווקא דורך דעם טרעפֿט ער ניט אין ציל: א קאָנסערוואַטאָר וואָס ווערט א רעוואָלוציאָנער, אַליין ניט וויסנדיק וועגן דעם. הייסט עס, ס׳איז פֿאַראן א קלאַנגען־עוואָלוציע וואָס שטעקט אין דער שפּראַך גופא, א כסדרדיקע און אומאויסמיידלעכע עוואָלוציע וואָס איז באַדינגט דורכן עצם פֿאַקט פֿון ריידן. די אַנטוויקלונג פֿון די קלאַנגען דערקלערט זיך מיטן באַנוץ פֿון דער מענטשלעכער שפּראַך, דורכן עצם זיין פֿונעם מענטשן. מיר דוכט, אַז דאָס איז א מסקנא וואָס קען נעבן צו טראַכטן די פֿילאָסאָפֿן, און מיר באַנריסן מיט פֿרייד דעם פּראָגרעס, וואָס די דאָזיקע נוט פֿאַרטראַכטע און נוט פֿאַרמולירטע ארבעט האָט נעבראַכט דער אַלנעמיינער לינגוויסטיק.

פּראָפֿעסאָר לעאָ שפּיצער (איסטאַנבול)

מאַטעריאַלן און נאָטיצן

די מוטערשפראַך בײַ יִידן אין פוילן*

(לויט דער פֿאָלקסצײלונג פֿון 1931)

בײַ דער ערשטער פוילישער פֿאָלקסצײלונג פֿון 1921 איז געפֿרעגט געוואָרן אויף רעליגיע און נאַציאָנאַליטעט פֿון יעדן געצײלטן. אין 1931 איז שוין געפֿרעגט געוואָרן אויף רעליגיע און מוטערשפּראַך. דערבײַ ווערן בײַם פֿאַרעפֿנטלעכן די מאַטעריאַלן פֿון 1931 יִידיש און העברעיש צונויפֿגעלייגט און אָנגענומען אין אַן אַלגעמיינער סומע. דאָס אַלץ מאַכט זייער שווער אַ פֿאַרגלײַך אין פּרט פֿון שפּראַך און פֿון נאַציאָנאַליטעט פֿאַר די צוויי צײַטפּונקטן. מיר מיינען אָבער, אַז אַ פֿאַרגלײַך איז דאָך דערלאָובן. מיר גיין אַרויס פֿון דער הנחה, אַז אין 1921 האָבן געוויס זיך אָנגעגעבן פֿאַר אָנגעהעריק צו דער יִידישער נאַציע יענע טײַל פֿון פוילישן יִידנטום, וועלכע האַלטן זיך בײַ אייגנער פֿון אונדזערע צוויי שפּראַכן: יִידיש אָדער העברעיש. פֿון דער צווייטער זײַט איז שוין גאָר קיין ספֿק ניט, אַז אַלע די, וואָס האָבן אין 1931 אָנגעגעבן יִידיש אָדער העברעיש פֿאַר זייער מוטערשפּראַך, האָבן געוויס דערמיט געוואָלט מאַניפֿעסטירן זייער אָנגעהעריקייט צו דער יִידישער נאַציע. מיר וועלן אָנהייבן פֿון דעם, וואָס איז בלאָ־ספֿק — פֿון דעם פּראָצענט יִידן, וואָס האָבן זיך פֿאַרעכנט צו דער יִידישער נאַציע אין 1921 און אין 1931.

דער פּראָצענט יִידן, וואָס האָבן זיך אָנגעגעבן פֿאַר אָנגעהעריק צו דער יִידישער נאַציע

וואָיעוואָדשאַפֿט	1921		1931**		
	די גאַנצע יִידישע באַפֿעלקערונג	פֿון דעם געהערן צו דער יִידישער נאַציע		די גאַנצע יִידישע באַפֿעלקערונג	פֿון דעם געהערן צו דער יִידישער נאַציע**
		אַבס׳	פּר׳		אַבס׳	פּר׳
וואַרשע שטאָט . .	310.322	252.301	81,4	352.659	333.354	94,0
וואַרשעווער . . .	203.425	163.646	80,4	219.011	214.956	98,1
לעמבערגער . . .	313.206	190.368	60,8	342.405	232.938	68,1
סטאַניסלאָווער . .	145.226	91.880	63,3	139.746	109.378	78,3
טאַרנאָפּאָלער . . .	128.965	68.967	43,5	134.117	78.932	58,9
פּאָלעסיער . . .	110.639	91.251	82,5	113.988	112.966	99,1
ווילנער	91.784	79.801	86,9	110.796	108.874	98,3
צוזאַמען .	1.303.567	938.214	71,2	1.412.722	1.191.398	84,3

* אויפֿן סמך פֿון די מאַטעריאַלן פֿון דער עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישער־סעקציע בײַם יִוואָ.

** אויפֿן סמך פֿון דער מוטערשפּראַך.

דאס נאציאנאלע באוווסטזיין איז געוואקסן בײַ די יידן פון אלע וואיעוואדשאפטן. אין אלגעמיינעם האבן אין די 7 וואיעוואדשאפטן אין 1921 אנגעגעבן נאר 71,2% יידן, אז זיי געהערן צו דער יידישער נאציע, און אין 1931—84,3%. צום שטארקסטן האט זיך פארגרעסערט דער פראצענט נאציאנאל באווווסטזינקע יידן אין טארנאפאלער וואיעוואדשאפט; צום שוואכסטן אין ווילנער. דער דאזיקער קוריאז דערקלערט זיך גאנץ פשוט: אין ווילנער וואיעוואדשאפט האבן שוין אין 1921 86,9% פון אלע יידן זיך געהערט צום יידישן פאלק, און דאס איז געווען דער העכסטער פראצענט אין גאנץ פוילן. אין טארנאפאלער וואיעוואדשאפט ווידער האבן אין 1921 זיך געהערט צום יידישן פאלק סך-הכל 43,5% פון אלע יידן, צווי מאל ווייניקער, ווי אין ווילנער וואיעוואדשאפט, און אין 1931 — 58,9, בכן נאך אלץ א סך, א סך ווייניקער ווי אין ווילנער וואיעוואדשאפט.

בכלל איז דער חילוק צווישן די גאליציש וואיעוואדשאפטן און אלע איבעריקע געביטן ווי אין 1921. דער חילוק ווידער צווישן קאנגרעס-פוילן און צווישן די קרעסן איז כמעט פארוויישט געווארן.

ביזוואנען מיר רעדן וועגן די דאטעס פון 1931 ווי וועגן מאטעריאל, וואס אילוסטרירט דאס יידישע נאציאנאלע באוווסטזיין, פארדינט ער געוויס צוטרוי. ווילן מיר אבער געפינען אין דעם דאזיקן מאטעריאל א טריפט פאר אונדזער נאציאנאלן זיך אין זינען פון מוטערשפראך, ספקן מיר שטארק, צי דער געברויכטער מאטעריאל שפיגלט טאקע אפ די וירקלעכקייט. ס'זינען פארען א סך באווייזן, אז פון איין זייט האט די אגיטאציע פון דער יידישער פרעסע שטארק געווירקט אויף דער פארגרעסערונג פון דער צאל מענטשן, וואס האבן אנגעגעבן יידיש אלס העברעיש פאר זייער מוטערשפראך. די אגיטאציע פון דער יידישער פרעסע האט געטראפן אויף צו מענטשן, וועלכע לייענען נישט די דאזיקע פרעסע, ווײל דער באדן איז געווען זייער א גינציקער — די יידישע באפעלקערונג איז פארביטערט און פארצארנט און זוכט געלעגנהייטן, ווי ארויסצווייזן איר פראטעסט. אינעם מאנעפיסטירן די אנגעהעריקייט צום אייגענעם פאלק דורך אנגעבן יידיש אלס העברעיש פאר זייער מוטערשפראך האבן גאר א סך געקילט זיך דאס הארץ און באפרידיקט די באדערפענישן אין זעלבסטאטונג. דאס טאג-טעגלעכע לעבן, דאס זיין פון דער יידישער שפראך איז זיך ווײטער געגאנגען זיין ווע — דעם ווע ן שפראך-אסימילאציע.

פון דער צוויטער זייט האט געשפילט א גרויסע ראלע דער באשטאנד פון די צייטער, פון די זאמלער פון מאטעריאלן. אין די ערשטער, ווו ס'זינען געווען א סך יידישע צייטער, ווי למשל אין די שטעט פון קאנגרעס-פוילן און אין די קרעסן, איז דער פראצענט יידן מיט יידיש אלס העברעיש אפילו גאנץ שטארק פארמינדערט אין פארגלייכט מיט פריערע צייטן. נאך קלערער ווערט דאס, ווען מען פארגלייכט דעם פראצענט יידן מיט יידיש אלס מוטערשפראך אין דער היפשטאט פון דער וואיעוואדשאפט, אין די שטעט פון דער וואיעוואדשאפט בכלל און אין די דערפער, פאקטיש אין די גמינעס מיט ווייניקער פון 2000 איינוווינער. פון לעבן ווייסן מיר גאנץ גוט, אז אין די גרעסערע שטעט האט די שפראך-אסימילאציע אנגעמאכט א גרעסערן חורבן, ווי אין די קלענערע שטעט אדער ווי אין די דערפער. דער סטאטיסטישער מאטעריאל ווײזט אונז פונקט א פארקערטע

דערשײַנונג. דער פּראָצענט יידן מיט יידיש אַדער העברעיש אַלס מוטערשפּראַך אין 1931 האָט באַטראָפֿן:

אין וואַרשע	94,0
„ די שטאָט פֿון וואַרשעווער וואָיעוו׳* . . .	98,7
„ „ דערפֿער	96,2
„ דער שטאָט לעמבערג	75,6
„ די שטאָט פֿון לעמבערגער וואָיעוו׳ . . .	71,4
„ די דערפֿער פֿון לעמבערגער וואָיעוו׳ . . .	57,9
„ דער שטאָט סטאַניסלאָוו	92,4
„ די שטאָט פֿון סטאַניסלאָווער וואָיעוו׳ . . .	78,6
„ די דערפֿער „ „ „ . . .	77,2
„ טאַרנאָפּאָל	36,0
„ „ שטאָט פֿון טאַרנאָפּ׳ וואָיעוו׳ . . .	63,2
„ „ דערפֿער פֿון „	48,6
„ פּינסק	99,8
„ שטאָט פֿון פּאָלעסיער „ . . .	99,3
„ „ דערפֿער פֿון פּאָלעסיער וואָיעוו׳ . .	98,8
„ ווילנע	99,2
„ די שטאָט פֿון ווילנער „ . . .	99,2
„ „ דערפֿער פֿון „ „ . . .	96,2

חוץ וואַרשע און טאַרנאָפּאָל איז אומעטום דער פּראָצענט יידן מיט יידיש אַדער העברעיש אַלס מוטערשפּראַך אין די גרויסע שטעט גרעסער ווי אין די קלײנע שטעט און אין די לעצטע גרעסער ווי אין דאָרף. קלאָר, אז דאָס איז א רעזולטאַט פֿון בידע דערמאָנטע פֿאַקטאָרן—פֿונעם אײַנזען פֿון די צילערס, פֿון איין זײַט, און פֿונעם ווונק פֿון נאַציאָנאַלן באַווסטזײַן, פֿון דער צוויטער זײַט.

פֿון דעם נאָר וואָס געזאָגט קאָן מען אָבער אַבסאָלוט ניט מאַכן קײן אויספֿיר, אז דער מאַטעריאַל וועגן דער מוטערשפּראַך בײַ יידן אין 1931 האָט גאָר קײן ווערט ניט. ער נעמט אַרום אַזעלכע גרויסע מאַסן, אז בײַ אַלע פֿעלערס, בײַ אַלע אויסווירקונגען פֿון די אויבן דערמאָנטע פֿאַקטאָרן, האָט ער דאָך א גאָר גרויסן ווערט. ער שפּיגלט געווים אָפּ דעם אַלגעמיינעם ווונק פֿון נאַציאָנאַלן באַווסטזײַן בײַם פּוילישן יידנטום. ער שפּיגלט אויך אַסאָלוט ריכטיק אָפּ די פֿאַרשיידענע מדרגות פֿון אַסימילאַציע אין פֿאַרשיידענע רײַאָנען פֿון פּוילן. און ער באַווײַזט צולעצט אויך, אז די שפּראַך-אַסימילאַציע, וואָס וואַרפֿט זיך אונדז אַזוי אין די אויגן אין גאָס און אין עפֿנטלעכע ערטער, איז מער א רעזולטאַט פֿון אויסערן צוואַנג, פֿון דער גויט זיך צוצופּאַסן צו דער הערשנדיקער שפּראַך פֿון דער נאַציאָנאַלער מערהײט און קומט ניט פֿון סובייקטיוון ווילן, פֿון אינעווייניקסטן שטרעבן צו אַסימילאַציע, ווי דאָס איז געווען פֿאַר דער מלחמה. די דאָזיקע אויסווייניקסטע צוואַנג-צופּאַסונג צו דער אַרומיקער סביבה אָן נשמה-חשק און אָן אידעאַלאַגישער באַרעכטיקונג, אָפּט קעגן דעם ווילן און קעגן די נאַציאָנאַלע איבערצײַגונגען, קאָן אײַגנטלעך גאָר ניט אָנגערופֿן

---

* אָן וואַרשע

ווערן „אַסימילאַציע" — דאָס איז אַ מין מאָדערנער מאַראַנענטום, אָן געזעצן און עשאַפֿאָטן, פֿאַר־גוואַלדיקטע דורך דער לופֿט פֿון דער נאַציאָנאַלער מערהייט, געצוווּנגען זיך צופּאַסן צו אירע ניט־געשריבענע געבאָטן, געטריבענע צום מזבח פֿון דער קולטור פֿון דער נאַציאָנאַלער מערהייט ניט דורך מורא פֿאַרן עשאַפֿאָט, נאָר דורך מורא פֿאַרן באָיקאָט, מען האָפֿט זיך אַרויסצודרייען פֿון אים דורך שפּראַך־מאַסקעס, כאָטש קיינער זאָגט דאָס ניט צו.

דאָס נאַציאָנאַלע באַוווּסטזיין, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק אין די הויכע צאָלן וועגן אונדזער שפּראַך, שפּיגלט אויף אַזאַ אופֿן אָפּ ניט אַזוי אונדזער שפּראַך־זיין, ווי אונדזער פּראָטעסט קעגן דעם אַרויפֿגעצוווּנגענעם פֿרעמדן שפּראַך־זיין. ווייל ביידע—סיי אונדזער זיין סיי אונדזער באַוווּסטזיין — ווערן אין אַסך אַ גרעסערער מאָס געפֿורעמט דורך דער אַרומיקער פֿרעמדער וועלט, ווי פֿון אונדזער אייגענער אָרגאַנישער אַנטוויקלונג. לאָמיר צום סוף נאָך מאַכן אַ קליינעם פֿאַרגלייך צווישן ייִדיש אַלס מוטערשפּראַך אין 1897 און אין 1931. פֿאַרשטייט זיך, אַז מיר קאָנען פֿאַרגלייכן נאָר די טיילן פֿון איצטיקן פּוילן, וועלכע האָבן פֿריער געהערט צו רוסלאַנד.

דער פּראָצענט ייִדן, וואָס האָבן אָנגעגעבן ייִדיש אַלס זייער מוטערשפּראַך, האָט באַטראָפֿן:

	אין 1897	—	אין 1931
אין וואַרשע	84,5	—	94,0
„ וואַרשעוו׳ גובערניע* . . .	99,6	—	98,1
אין ווילנע	97,0	—	99,2
„ ווילנער גובערניע** . . .	99,8	—	98,8

ס׳איז גענוג אַ גאַנץ אויבנאויפֿיקער קוק אויף דער דאָזיקער טאַבעלע, כּדי זיך צו איבער־צייגן, ווי ריכטיק ס׳איז אונדזער פֿריער געגעבענע כאַראַקטעריסטיק פֿון די מאַטעריאַלן פֿון 1931. ס׳איז דאָך באמת שווער זיך פֿאָרצושטעלן, אַז אין 1897 האָט די ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿון וואַרשע ווייניקער גערעדט פּוילִיש ווי אין 1931. ר. ל.

צוויי אויסגאַבעס פֿון הירש רייטמאַנס פּאָעמע „דער קיטל"

אין שייכות מיט אַן אַרבעט וועגן סטיל פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור־שפּראַך אין 19טן יאָרהונדערט, איז מיר אויסגעקומען נעענטער צו באַקענען זיך מיט אַ כּמעט אומבאַקאַנט ווערק פֿון אַ ווייניק באַקאַנטן מחבר.

ד״ר אַ. לאַנדוי געהער דער גרויסער פֿאַרדינסט אַרויסצונעמען פֿון דער פֿאַרגעסנקייט אַ באַדייטיקן ייִדישן השכּלה־שרייבער פון מיטן 19טן י״ה.[1]

דאָס איז הירש רייטמאַן, דער מחבר פֿון דער פּאָעמע „דער קיטל"[2] — אַ ייִדישע באַאַרבעטונג פֿון שילערס „ליד פֿאָן דער גלאָקע". ד״ר אַ. לאַנדוי זאָגט וועגן דער פּאָעמע, אַז

---

* אָן דער שטאָט וואַרשע; פֿאַר — 1931 וואַרשעוו׳ וואָיעוו׳.

** אָן דער שטאָט ווילנע, פֿאַר 1931—ווילנער וואָיעוו׳.

1 זע: ייִדישע פֿילאָלאָגיע ב׳ I, ה׳ 2—3, מערץ—יוני 1924, ז׳ 211—212.

2 מער ידיעות וועגן הירש רייטמאַנען קען מען געפֿינען אין ז. רייזענס לעקסיקאָן און אויך אין דער אַרבעט פֿון ד״ר מ. ווייַנרייך: „פֿיר אומבאַקאַנטע טעאַטער־שטיק פֿון מיטן 19טן

דאָס איז „די צײַטיקסטע פֿרוכט פֿון דער ייִדישער ליבשאַפֿט צו פֿרידריך שילערן". די דאָזיקע פּאָעמע איז בשעתּו געווען זייער פּאָפּולער און איז אַרומגעגאַנגען אין כתב־יד צווישן דער בראָדער אינטעליגענץ, נאָך איידער זי איז געווען געדרוקט.[3] לויט ד"ר א. לאַנדויס אָפּשאַצונג האָט דאָס ווערק „אַ דרײַיקע ווערדע: אי ס'איז אַ פּאָעטיש קונסטווערק, אי ס'איז אַ געטרײַ און האַרצעדיק געמעל פֿון ייִדישן לעבן, אי ס'איז אַ מוסטער פֿון מיזרח־גאַליצישן דיאַלעקט".

אַ ביסל העכער שרײַבט ד"ר א. לאַנדוי, אַז רייטמאַנס „שיר איז אַרויס (אַנאָנים)[4] 1863 אין ווין און איז איצטער געוואָרן אַ יקר־המציאות". ז. רייזען (און מ. עריק נאָך אים) רעכנט אויס אין זײַן לעקסיקאָן דרײַ עקזעמפּלאַרן פֿונעם „קיטל": איינער אין דער ווינער קהילה־ביבליאָטעק, אַ צווייטער אין דער ביבליאָטעק פֿון ייִדישן טעאָלאָגישן סעמינאַר אין ניו־יאָרק און אַ דריטער אין דער פֿראַנקפֿורטער שטאָטישער ביבליאָטעק; דעם לעצטן פֿאַרצייכנט מ. וו. אין אַ הערה צו ד"ר א. לאַנדויס נאָטיץ. וועגן אַ פֿערטן עקזעמפּלאַר, וואָס געפֿינט זיך אין דער ביבלי־אָטעק פֿון „היברו יוניאָן קאַלעדזש" אין סינסינעטי, דערוויסן מיר זיך פֿון דער דערמאָנטער נאָטיץ אין אַמעריקאַנער פּנקס.

די ביבליאָטעק פֿון ייִוואָ פֿאַרמאָגט דרײַ עקזעמפּלאַרן פֿונעם „קיטל". איינער פֿון זיי איז אַנאָנים און אויף זײַן שער איז בלויז אָנגעגעבן: דער קיטטעל /.I; אויפֿן שער פֿון צווייטן איז שוין בפֿירוש צוגעדרוקט: דער קיטטעל./ .I /פֿון /הירש רייטמאַן/ דירעק־טאַר דער איזראַעליטישען/ הויפּט־שולע אין בראַדי. ביידע עקזעמפּלאַרן האַלטן צו 48 פּאַגינירטע זײַטן.

ד"ר א. לאַנדוי און י. ש. האָבן פֿאַרשטייט זיך געהאַלטן אין האַנט אַן עקזעמפּלאַר פֿונעם ערשטן טיפּ. דערפֿאַר גיבן זיי אָן, אַז „דער קיטל" איז אַרויס אַנאָנים. דער עקזעמפּלאַר מיטן אויפֿגעדרוקטן נאָמען האָט דער ייִוואָ באַקומען במתּנה פֿון הירש רייטמאַנס אייניקל, פֿרוי דאָראָטעאַ שטיין פֿון קראָקע. אפֿשר איז אַ סבֿרה, אַז דער מחבר האָט געלאָזן אָפּדרוקן עטלעכע עקזעמפּלאַרן פֿון זײַן שיר מיט זײַן נאָמען פֿאַר דער פֿאַמיליע און פֿאַר נאָענטע פֿרײַנד און באַקאַנטע?[5]

יאָרהונדערט" „אין אַרכיוו פֿאַר דער געשיכטע פֿון ייִדישן טעעטער און דראַמע" ב' I, ווילנע־ניו־יאָרק 1930, ז' 177, 179 א"וו. איינע פֿון די פֿיר טעאַטער־שטיק שרײַבט ד"ר ווײַנרײַך צו הירש רייטמאַנען.

שוין נאָכדעם ווי די אַרבעט איז געווען אָפּגעגעבן אין רעדאַקציע, איז אונדז אָנגעקומען: „ש. עטינגער געקליבענע ווערק", אַרויסגעגעבן פֿון דער סעקציע פֿאַר ליטעראַטור און קריטיק בײַם אינסטיטוט פֿאַר ייִדישער פּראָלעטאַרישער קולטור, בײַ דער אוקראַיִנישער וויסנשאַפֿט־אַקאַדעמיע, אונטער דער רעדאַקציע פֿון מ. עריק. איז דאָרטן צום סוף בוך אָפּגעדרוקט עריקס אַ סקיצע א"נ „פּאַראַפֿראַזעס פֿונ שילערס „ליד פֿונעם גלאָק" אינ דער ייִדישער האַסקאָלע־ליטעראַטור", ז' 370—374 (אויף די זײַטן 374—383 ברענגט עריק אַן אויסצוג פֿון א. ב. גאָטלאָבערס „ליד פֿונעם קוגעל", און צוויי אויסצוגן פֿון ה. רייטמאַנס „קיטל"). אין דער סקיצע גיט איבער עריק בקיצור די ידיעות וועגן רייטמאַנען לויט ז. רייזענס לעקסיקאָן און לויט א. לאַנדויס דערמאָנטער נאָטיץ.

3 אַ באַשטעטיקונג פֿון דער פּאָפּולערקייט פֿונעם „קיטל" ברענגט י. ש. אין אַ נאָטיץ אין אַמעריקאַנער פּנקס פֿון ייִוואָ, ב' I, ה' 3, 1928, ז' 271—272.

4 אונטערגעשטראָכן פֿון מיר—ב. ש.

5 דאָס פּאַפּיר פֿונעם צווייטן עקזעמפּלאַר זעט אויס צו זײַן, מסתּמא איבער דעם זעלביקן טעם, פֿון אַ בעסערן סאָרט, עס איז גלאַטער און העלער.

*

וי שוין דערמאנט, פאראמאט אבער די ביבליאטעק פון יוהוא א דריטן עקזעמפלאר פון „קיטל", וואס געפינט זיך אין א קאנוואלוט און שיידט זיך שטארק אונטער פון די פריערדיקע צוויי. טאקע צוליב א קורצן פארגלייך פון די צוויי אויסגאבעס איז עס געקומען צו ריידד. די שער־בלעטער פון די ערשטע צוויי עקזעמפלארן האבן מיר שוין באשריבן. דער פארמאט פון דריטן עקזעמפלאר איז קלענער פון די ערשטע צוויי. אט איז זיין שער:

דער קיטעל /איז הערליך שיין אין גרימין./ עס בעלערינט וואס דער קיטעל/ טוט בטיטין ער איז פאר דעם/ יוד נישיג צו אלע צייטין. אונ/ אז מען וויל נאר דעם קיטעל גוט/ פאר שטיין. מוז מען זהן דיא/ נשמה זאל זיין כשר אונ ריין:[6]

פון קורצקייט וועגן באצייכענען מיר די ערשטע צוויי עקזעמפלארן מיטן סימן R (אויב מען זאל וועלן זיין אין גאנצן פינקטלעך וואלט מען געדארפט ארויפירן צוויי באצייכענונגען, R_1 און R_2, אבער אזוי וי די צוויי טעקסטן זיינען אידענטיש, איז גענוג דער איין סימן), דעם דריטן עקזעמפלאר מיטן סימן 1.

גלייך פון ערשטן בליק זעט מען, אז R איז ציכטיק און פינקטלעך ארויסגעגעבן, מיט א גענויער אויסטיילונג אין סטראפעס און מיט א לייטישער אינטערפונקציע. ס'איז אפילו צוגעגעבן צום סוף טעקסט: 1) א וועריאנט־ביכלע „פרעמדע וועריאנטן פערטייטשט" (ז' 41—47)—די „פרעמדע וועריאנטן" זיינען צום גרעסטן טייל סלאווישמען, וואס דער מחבר באנוצט גאנץ היפש אין טעקסט און „פערטייטשט" זיי אויף דייטש מיט ירושים אותיות; און 2) א רשימה „גרייזען (מגרעת) פערבעסערט" (ז' 47—48)—אויף דער לעצטער ווייס (48) אונטן איז מיט פעטיט אנגעגעבן: Wien, 1863. Druck von Ph. Bendiner.

די ארטאגראפיע אין R איז א שטארק דייטשמעריש, מען דערקענט גלייך דעם משכיל. אין I איז זי, וואס אן אמת, פאלקסטימלעכער, אבער דערפאר כאטש, ניט אויסגעהאלטן. א באגריף וועגן בימד ארטאגראפיע גיכן די ביישפילן, וואס מיר ברענגען וויטער אונטן.[7]

---

6 דער עקזעמפלאר פון „קיטל". וואס וועגן אים דערציילט דער מינסקער ביבליאגראף נ. רובינשטיין (אין עריקס דערמאנטער סקיצע אין דער עטינגער־אויסגאבע, ז' 373—374), וואס האלט 56 ניט־נומעריערטע זיטן און זאל זיין געדרוקט אין לעמבערג אין יאר 1863 (אלזו גלייכצייטיק מיט דער וינער אויסגאבע), שטימט ניט מיט קיין איינער פון די אויסגאבעס, וועגן וועלכע מיר ריידן דא. דאס ווערט קלאר פון נ. רובינשטיינס באשרייבונג פונעם עקזעמפלאר. די ערשטער פונעם „קיטל", וואס עריק ברענגט אין דער עטינגער־אויסגאבע (אויף די ז' 377—383), ווייכן טאקע אפ ערשטרוויז פון ב י ד ע אויסגאבעס וואס דער יוהוא פאראמאט. בכן האבן מיר דא צו טאן מיט א ד ר י ט ע ר אויסגאבע פונעם „קיטל". דאס קען זיין נאך א באווייז (צו דעם, וואס עס ברענגט י. ש. אין דער דערמאנטער נאטיץ אין אמעריקאנער פנקס) פון דער פאפולערקייט פון רייסמאנס שיר.

7 אלע ביישפילן און ציטאטעס ברענגען מיר פונקט אזוי וי זי זיינען אויסגעלייגט אין די אריגינאלן. אינעם אויסלייג פון I האבן מיר נאר אויסגעלאזן די נקודות; אגב שטייען זי דא אונטער די קאנסאנאנטן, ניט אונטער די וואקאלן.

דאס זינען די אפווייכונגען, וואס פאלן ארייו אין די אויגן נאך אן אויבנאויפקין פארגלייך פון די צוויי אויסגאבעס. א גענויערער פארגלייך פון בידע טעקסטן באווייזט אבער, אז עס זיינען פארהאן זייער א סך שינויים. עטלעכע כאראקטעריסטישע און אינטערעסאנטערע פראבעס פון די דאזיקע שינויים גיב איך דא.

די ספעציפיש דיאלעקטישע, גאליציש-יידישע ווערבאל-פארמען, ווי למשל „מיר מוזמיר, מיר זאללמיר, מיר באשאפֿמיר", וואס עס ניצט R, פארביים I אויף די אלגעמיין-יידישע „מיר מוזן, מיר זאלן, מיר באשאפֿן" (נאר זעלטן לאזט I ניט פארענדערט, למשל מהאמיר); רייטמאנס דאטיוס „דער פלה", פארביט I אויף „די פלה"; אנשטאט „אויסן גרעבסטען רינדאר—דעם איידעלסטען פרוץ", ניצט I „פון גרעבסטן רינדאר..."

ווערטער וואס דער ארויסגעבער פון I האט ניט פארשטאנען האט ער אדער פארביטן אויף פארשטענדלעכע (פאר אים אדער פאר זיין עולם ליענער), אדער גלאט צעקאליעטשט, אדער איבערגעפורעמט אויף זיין שטיגער (אויפן ערשטן ארט שטייען די ביישפילן פון R, אויפן צוויטן—די געהעריקע פון I).

ביז ס׳ זיא דענן מע וועט איבער הונדערט יאהר—ביז וועז ביז איבר הונדערט יאר

דער חתן ט י ה ע ט, די פלה קוועלט—דער חתן מ י ט די פלה קוועלט.

א זילניצע—א דיניצע.

שאכראיען—שאכערען.

דער בוים, דער בוים, וואס אום אונד אום 8 ג׳ראט—דרבוים דרבוים וום אונ אים אונ אים גראט [!]

און ע פ י ך א ביסעלע—אונ ע ס י ן א ביסעלי.

...די שוגאים, וואס האב׳ן זיך אקלעפעט — ... וום האבן זיך אן גיקלעפט.

וואראזביטקעס—פר צבירקעס [!]

אט, ויא האט ער ק ל י י ד ע ר, א הארבען דין;—אט ווי הט דר ק ל י י נ ר אהרבן דין.

דעם האט מען אויף דער ע י נ ו י גאוגען—דעם הט מן אוף דער לינע גיצויגן

זיין פ ר א ל ל אויף דיא טיהר—זיין פ א ל אויף די טיר

אין׳ם ווייסען ר א נ ד ט ו ך—אין וויסן ה א נ ט י ך.

דעם אומפערזענלעכן פראנאמען „סע" (=עס), וואס R ניצט על-פי רוב אין דער פארקירצטער פארם „ס׳", גיט I איבער דורך „עס" (אין אייניקע פאלן לאזט ער אים אין גאנצן דורך). פארשטייט זיך, אז דערפון ליידט אפט דער ריטם, וויל עס קומט צו אן איבעריקער טראף. אפילו ווו „ס׳" שטייט ביי R אנשטאט דעם פארטיקל „דאס", שרייבט I אויך „עס": אזוי׳ס בית המיקדש איז נאך געשטאנ׳ען—אז עס בית המקדש אזו׳ה.

רייטמאנס גאנץ רעגלמעסיקן ריטם צעשטערט I אפט נאך דערמיט, וואס ער שטעלט איבער אדער לאזט דורך, אדער גיט צו ווערטער (אויך דא שטייען אויפן ערשטן ארט די ביישפילן פון R, אויפן צוויטן פון I).

...דיא שיינע, די לעכטיקע פלה—די שיינע לעכטיקע פלה.

נור אלץ האט זיין צייט אבער זאגט שלמה המלך—נאר אלץ הט זיין צייט זאגט אבר שלמה המלך.

אט לאזט זיא זיך אויס—אט לאזט זיך אויס.

---

8 אומעטום.

זיא א בארשט, א פלעדזויש—דיא אבארשט, דיא אפלעדערוויש ערשט צונד, אז סע ליגט שון אויף איהם דיא נוט—ערשט צונד ליגט שון אוף אים די נוט.

ס׳זאלל זיין אויך—עס זאל אויך זיין.

קאכט העכט זי׳א—קאכט זיא העכט.

און נאך א סך אנדערע.

R שרייבט לויטן עלטערן שטיגער, „צום הויף", I—לויט דעם שפעטערדיקן מנהג: „צו נוף".

פון ז׳ 35 (איך ג׳יב אן די פאגינאציע לויט R; די זיטן אין I זיינען באצייכנט אויפן יידישן שטיגער: יעדעס בלעטל מיט איין יידישן אות. אין גאנצן האלט I כד בלעטער, ד״ה 48 זיטלעך) פעלן אין I זוייי ערטער איינציקע שורות; ווייטער פעלן פון ז׳ 37—38 12 שורות און פון ז׳ 39—40 28 שורות. בייַם דרוקלייענען די זוייי ערטער קומט אויפן גענאנק, אז זיי זיינען אפשר מיט א כיוון דורכגעלאזט. דאס זיינען גראד ערטער, וווּ רייטמאן לאכט אויס מיט א בייסיקער סאטירע דעם בעל-טאקסע, וואס האט ניט קיין רחמנות אויף אן ארעמען יידן, וועלכער קומט צו אים בעטן א נדבה אויף א שטיקל הון פאר זיין קראנקער ווייב. ס׳איז כדאי צו ברענגען די צוויי גרעסערע דורכגעלאזענע ערטער:

ז׳ 37—38 (דעם אויסלייג לאזן מיר אן שינוים):	אוג דא זאל איך עפעס אויף א געשפעטט
דער פלייישפאכטער האט פון דער אנדערע זיטן	דיא מינדסטע זאך אין הויז נור האבען,
באזונדער געריסטען דיא ארעמע לימט.	דאס הארץ איהר נעבעך צו דערלאבען.
א מאהל איז געקוממען מיט גרוס געוויין	אט, שענקט מיר א קוויטל אויף א היהן;
איין ארעם מאן צוס פאכטער צו גיין:	איהר קענט קיין גרעסערע מצוה נישט טוהן."
„מיין ווייב ליגט נעבעך אויף׳ן טוטען בעטט,	דער פאכטער איז שטיין געבליבן פארטראכט,
	האט זייער איין ערענצט פנים געמאכט...

דער אויסצוג אין I איז ארויסגעריסן אן א זיינען, איבערגעהאקט אין מיטן זאץ.

פונקט אזוי איז דורכגעלאזן דער צוויייטער גרעסערער פאסוס אויף ז׳ 39—40; די רעפליק פון ארעמאן איז איבערגעריסן 2 שורות פאר איר סוף:

„...דיא אבות האבען געמוזט זיך נאך מיהן,	אז איהר מוזט גיין ביא זיא אויף דיא טיהרע,
אוי׳ך האב געמאכט חאטש אויף א היהן."—	אט, לאז זיך אייך דאכטען איהר גייט שפאציערען,
דער פאכטער הערט אויס דעם ארעם מאנן,	אוג פריפט גייט ווייטער פון הויז צו הויז.
אוג גייט זיך ארום מיט גרוסע שפאנן;	אוג זעטצט זיא דוקא דיא קישקעס ארויס,
צונד בליבט ער פליצים פאר איהם שטיין	אוג מאכט אייך נישט ווייסענדיג, פתח שין!
און זאגט צון איהם: „זאגט איהר אליין,	דיא אבות ועלען זיך ווייטער מיהן,
נוא דארף מען זיך זירער פרעטיוטען גאר?	איהר וועט אוף א קוויטל מאכען אויך,
אט, האב זיא אכטציג שווארצע יאהר!	אוג אפשר אויף עפעס אונטער דער יויך.
איהר דארפט פאר זיא נאך בושה האבען?	נוא גייט געשווינד אוג מאכט קיין שיהות,
זיא מעגען זיך געכער אין דער ערד באגראבען,	אויף גאטט׳ס בארמהה מיט׳ן רעכטען פוס!"—

דער אָרעמאַן שטייט אין געהאַקטע ווונדן, „וויא דערשלאָגען פֿאַר בושה און צער".
דער פּאכטער דרייט זיך צום שרײַבער אויס,
און לאזט דאס גרוסע געלעכטער ארויס.
בשעת ער גלעטט זיך פֿאַר תענוג דאס ביכעל:
„אט האסט דוא קבצן, אָט האסט דוא אַ יאייכעל!"

*

גענוי לאָקאַליזירן דעם איבערדרוקערס ייִדיש איז שווערלעך, ווײַל די אָרטאָגראַפֿיע איז זייער ניט קאָנסעקווענט. פֿ' נ. פּרילוצקי האָט אָבער לויטן אויסזען פֿונעם ביכעלע אַרויסגעזאָגט די השערה, אַז עס דאַרף זײַן אַ לעמבערגער דרוק פֿון די 70ער יאָרן פֿון 19טן יאָרהונדערט.

מג"ר ב. שלאָסבערג

נײַע מאַטעריאַלן צו ה. רייטמאַנס ביאָגראַפֿיע

הירש (היינריך) רייטמאַן איז געבוירן געוואָרן אַרום 1810 אין בודזאַנאָוו, גאַליציע, אין אַ פּשוטער פֿרומער משפּחה. ביז 20 יאָר האָט ער פֿאַרבראַכט אין בית-המדרש און די חסידישע עלטערן האָבן פֿון אים געוואָלט מאַכן אַ רב, אָבער אין בית-מדרש שוין האָט ר. אָנגעהויבן צו לערנען בסוד סודות דײַטש, שטודירן די דײַטשע ליטעראַטור, זיך פֿאַרטיפֿן אין די ווערק פֿון ספּינאָזע, קאַנט א"אַ, וועלכע האָבן אים באַלד אַראָפּגעפֿירט פֿונעם „רעכטן וועג", און אין גיכן איז ער באַקאַנט געוואָרן אין ברייטערע קרײַזן מיט זײַן קאַמף קעגן די „מורדי אור". כדי צו דינען דער אויפֿקלערונג, האָט ער זיך אָפּגעגעבן דעם פּעדאַגאָגישן שטודיום, דערנאָך אײַנגעלאַדן געוואָרן פֿון יוסף פּערל קיין טאַרנאָפּאָל פֿאַר אַ לערער און דערציער אין דער פֿון אים געגרינ-דעטער שול, זיך דאָ קונה שם געווען אַלס איינער פֿון די געבילדעטסטע פּעדאַגאָגן, אין גיכן אײַנגעלאַדן געוואָרן פֿון דעם מיליאָנער ריטער פֿאָן קאַליר קיין בראָד אַלס דירעקטאָר פֿון דער נאָר וואָס לויט דעם מוסטער פֿון דער טאַרנאָפּאָלער שול געגרינדעטער „דויטש-איזראַעליטישער הויפּטשולע", וועלכע ר. האָט אַוועקגעשטעלט פֿאַר אַ מוסטער-שול אַלס אויסגעצייכנטער פּעדאַגאָג און פּסיכאָלאָג.

געשטאָרבן 1869 און געקומען צו קבֿורה אין בראָד, האָט ער איבערגעלאָזט צוויי זין און פֿיר טעכטער. בערנאַרד בלוישטיין, אַ לערער אין דער בראָדער „הויפּטשולע", האָט 1887 חתונה געהאַט מיט דער ייִנגסטער טאָכטער ר'ס, וועלכע האָט געאַרבעט אין דער זעלביקער שול אַלס לערערין פֿון האַנטאַרבעט. אויפֿן גרונד פֿון ידיעות, וואָס בלוישטיין האָט געזאַמלט בײַ די לערער מוזען און דעמאַנט*, בײַ זיין פֿרוי (געשט' 1924) און בײַ איר עלטסטער שוועסטער (געשט' אַרום 1900) האָט ער אויפגעשריבן די דאָזיקע עטלעכע נאָטיצן פֿון דעם „קיטל"-דיכטער פֿאַר דעם סופּלעמענט-באַנד פֿון ז. רייזענס „לעקסיקאָן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, פּרעסע און פֿילאָלאָגיע".

ז. ר.

---

* זע וועגן אים ז. רייזענס לעקסיקאָן ב' I.

צו דער ביאגראפיע פון הירש רייטמאן

צו די מאגערע ידיעות וועגן הירש רייטמאן, דעם גלענצנדן פארטרעטער פון דער ייִדישער השכלה-ליטעראטור אין גאליציע, וואס ווערן געברענגט אין ד"ר א. לאנדויס נאטיץ „ייִדישע פילאלאגיע", ה' 2—3, ז"ז 211—212) און פון מיר („פנקס" ניו-יארק, I 271—272) זען איך איצט צוגעבן נאך צווי נאטיצן.

1. אין דעם העברעיִשן זשורנאל „כוכבי יצחק" (ב' XVI, 1851, ז"ז 67—69) איז פארן רייטמאנס א שיר א"ט „הנותן זמירות בלילה" מיט א צושריפט: Nach dem deutschen aus der Mnemosine. 1827.

2. צווישן די פרענומעראנטן אויף די העברעיִשע שירים פון אריה-לייב קינדער-פרינד, א זאמאשטשער משורר (געשטארבן אין לעמבערג אין 1837), וואס האבן דערשיינט אין לעמבערג אין 1834 א"ט „שירים שונים" (127 ז"ז) געפינען מיר: „הירש רייטמאן פון טארנאפאל".

אגב זיינען אין דער רשימה אויך פארצייכנט די דרייַ ביקס (שמואל, איציק און מיכל) און יוסף פערל.

רייטמאן ווערט אויך דערמאנט פון גאטלאבער (אפשר קען עמעצער אנדייַטן—וויסן), צעדער-בוימען („קול מבשר" 1869) און ברוידעסן („הבקר אור" תרל"ז, ז"ז 51—52).

ד"ר יעקב שאצקי

ווידער מכוח קאטאווע

אינעם ערשטן באנד „פנקס" (נ"י 1928, ז"ז 129—134) האט יודא א. יאסע אפגעדרוקט אן אינטערעסאנטע אפהאנדלונג וועגן דעם וואלד קאטאווע. ער ברענגט צוזאמען פל המיני מינונגען און השערות און געפינט ניט פיל נחת אין זיי אלע — ביז ער לייגט פאר זיין אייגענע השערה, אז דאס וואלד שטאמט פונעם רוסישן קאטאוואסניק—קאטאוואסיע.

בין איך אבער וויט פון צו זיין צופרידן מיט דער דאזיקער עטימאלאגיע.

1. וויל דער זין פון שטיפער—שטיפערי איז ניט קיין אלגעמיינער צו די דאזיקע—בכלל ניט זייער פארשפרייטע ווערטער. דאל, למשל, יויס גארניט פון אזעלכע טייטשן. אויב אין פסקאוו צי אין טוער האבן די ווערטער אזא טייטש, איז שווער צו גלייבן, אז יידן זאלן חאבן עס פון דארטן עקספארטירט אזוי פרי ווי אינעם 15טן יאהרהונדערט (לכל המאוחר) און עס צעטרייגן בכל תפוצות ישראל.

2. אין די ערשטע מקורים—וואס יאסע ציטירט אליין—ווערט דאס וואלד געשריבן: קטפות—קטפים, אדער: כטוב—כתבות. מען וואלט פון קאטאוואסניק ניט געשונטן מיט אמאל ביז קאטאך (אדער כתב-טרייבער), מען וואלט אויך פון קאטאוואסיע געוואנט געמאכט: קאטאוואסיע — ניט קאטאווע.

צווישן אנדערע ברענגט יאסע אויך מיינע א השערה, אז דער אלט-ייִדישער קאטאך שטאמט פונעם ענגלישן caitiff, אלט-פראנצויזיש caitif, פראנצויזיש chetif, שפאניש cautivo,

[1] ווערט אויך געברענגט אין וואכשטיין, Die hebräische Publizistik in Wien. 1930, 189.

פֿאַרטוגעזיש cativo, איטאַליענישׁ cattivo. ה' יאָפּע זעט אָבער ניט קיין שייכות צווישן שפּאַנ
און שטיפֿערס מיט די דערמאָנטע ווערטער, וועלכע שטאַמען פֿון לאַטײַנישן וואָרט captivus:
געפֿאַנגענער, שקלאַף. איך וויל דאָ איצט באַגרינדן מײַן השערה וועגן דעם גילגול פֿון דעם
דאָזיקן וואָרט.

caitiff אָדער די אַלטע פֿאָרם: catif האָט לכתחילה געמײנט אַ געפֿאַנגענער אין מלחמה,
דערנאָך אַ קנעכט, און דערנאָך אַ געמײנער פֿאַראַכטער מענטש מיט מידות רעות—ווי דער ענגלישער
ווערטערבוך דריקט זיך אויס: One who is both wicked and mean.[1]

דער קאָנטעקסט אין טײַטש „קנעכט", „דינער" איז סינאָנים מיט די ווערטער droll און
droll .knave (אָדער drolé אין פֿראַנצויזיש) האָט לכתחילה געמײנט: א יונג, א משרת.[2]
דערנאָך האָט ער אָנגענומען צו הייסן אין פֿראַנצויזיש—א פֿאַרדאָרבענער יונג, אַן אויסוואָרף, פּונקט
ווי דער קאָנטעקסט. אָדער ווי א ווערטערבוך[3] דריקט עס אויס: blackguard ,scoundrel ,knave.

ווער איז knave? דאָס איז דער דײַטשער Knabe—א יונג אָדער יינגל, א משרת.[4]
אויך דאָס דאָזיקע וואָרט באַקומט אַנדער שפּעטער (ווי דער קאָנטעקסט און דער דראַמע) דעם
באַטײַט אומערלעכער, פֿאַראַכטער, שוויגדלער, אויסוואָרף: a dishonest person, a rogue,
or scoundrel.[5]

די דרײַ ווערטער האָבן בכלל ביז איצט דורכגעמאַכט אין ענגליש און פֿראַנצויזיש די זעלביקע
קאַריערע, אָנגעהויבן אַלס משרתים און געענדיקט אַלס פֿאַרדאָרבענע אויסוואָרפֿן. אָבער דאָס איז
נאָך ניט דער סוף פֿון דער אַנטויקלונג. דער knave און דער drole, ווי דינערס, האָבן אויך

---

1 זע דאָס וואָרט אין Century Dictionary. כדאי אויך צו ציטירן פֿון אַן אָנמערקונג
פֿון Charles Knight אין דער אימפּעריאַל־אויסגאַבע פֿון שעקספּירס ווערק, צו „ריטשאַרד דער
צווייטער", ערשטער אקט, צווייטע סצענע: The original meaning of the word caitif
was a prisoner. As the captive anciently became a slave, the word gradually
came to indicate a man in a servile condition — a mean creature — a dis-
honest person.

2 Drole, signifie „garçon", „fille" dans beaucoup de dialects. Harzfeld-Darmsteter, Dictionnaire générale de la langue française. Drole—garçon, sans signification mauvaise. Littré.

3 S. Spiers, Dictionnaire général français-anglais.

4 אויך אין העברעיש איז נער א יונגל, יונג און משרת. דאָס זעלביקע אין דײַטש
„יונגע", „בורשע", דאָס זעלביקע אין גריכיש. זע געזעניוסעס ווערטערבוך צום תנ"ך. אזוי באַטײַט
knight צוערשט א יונג. אין ענגליש איז עס נתעלה געוואָרן צו דעם טײַטש „העלד", „ריטער",
„בעל־מלחמות", אין דײַטש אָבער איז עס אין Knecht געפֿאַלן צו א נידעריקער מדרגה. דאָס
זעלביקע איז געשען מיט דער מוידּ—מיידל וואָס ווערט א [דינסט]מוידּ: maid אין ענגליש,
Magd אין דײַטש. און זע אין גרימבוימס כרעסטאָמאַטיע ז' 175, אז דאָס זעלביקע איז אויך געשען
מיט דער אַלט־יידישער פּוּלצעל—פּוּלצעל (פֿונעם איטאַליענישן pulcella, אַלטפֿראַנצויזישן
pulcelle)=א בתולה, א יונגפֿרוי, וואָס איז דערנאָך אין פֿאַלקסמויל פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין
א דינסט.

5 Century Dictionary.

אַ מאָל די עובדא פֿרײַלעך צו מאַכן זײערע בעלי־בתים. אַזוי קומען זיי צום דריטן גילגול, ווען דער knave און דער drole ווערט אַ jester, a buffonn[6] ער ווערט אַ וויצן־מאַכער, אַ קלאָון.

מעג מען דעריבער מיט גענוגער זיכערקייט אָננעמען, אַז דער קאַטיף איז ניט געבליבן שטיין אין דער מיטן אַלס „קנעכט", „משרת" און „פֿאַרדאָרבענע בריאה", און איז אויך ווי יענע צוויי געוואָרן אַ לץ, אַ בדחן, אַ שטיפֿער, אַזוי ווי מיר געפֿינען דעם „קטף" אין ייִדיש (בײַ טענדלוי: Katef). איך גלייב, אַז ער איז צו אונדז געקומען כונעם איטאַליענישן cattivo. דער מהר"ם מינץ (איינער פֿון די ערשטע, וואָס באַנוצט דאָס וואָרט) איז געווען פֿאַרבונדן מיט איטאַליע, פֿון אליהו בחורס „תשבי" ווײַזט אויס, אַז ס'איז געווען שכיח אין איטאַליע.[7]

אַ פּאַראַלעלע אַנטוויקלונג פֿון דעם באַטײַט האָט דורכגעמאַכט דער דײַטשער „שאַלק". דאָס וואָרט שטאַמט פֿון אַ שורש וואָס האָט באַטײַט אַ קנעכט, אַ לײַב־אייגענער, אַ נידעריקער משרת.[8] אונדז ייִדן איז עס אָבער נאָך פֿון חדר באַקאַנט אין זײַן צווייטן גילגול אַלס אַ שאַלק־האַפֿטיקער מאַן, וואָס האָט אונדז געשראָקן מיט זײַן שאַלקהאַפֿטיקייט.[9] ער איז אָבער אויך געקומען צו דער מדרגה פֿון: einer Person, die mit Heiterkeit und Freude Jemand einen Possen spielt (געטע).[10] דער שאַלק ווערט אַ לץ, הגם ער איז נאָך ניט— אַ „לץ". אָבער דער מאַר־שאַלק—דער פֿערדס־קנעכט—שטײַגט פֿון אַ פערדסיונג, אַ משרת בײַ פֿערד, צו אַן אויפֿזעער, ביז צו אַ הויף־פֿאַרוואַלטער און צערעמאָניע־מײַסטער. ער ספּעציאַליזירט זיך שפּעטער צום „האָכצײַטס־מאַרשאַל."[11] בײַ ייִדן ווידער איז ער געוואָרן דער גוט באַקאַנטער מאַרשעליק פֿון חתונות.

עס איז פּשוט צו חידושן זיך, וואָס פֿאַר אַ נאָענטע מחותנים עס זײַנען דער קייטיף—קטף—קאַטאָוועס־טרײַבער און דער שאַלק—מאַרשאַלק—מאַרשעליק=בדחן אין ייִדיש, און ווי ענלעך עס זײַנען זייערע גילגולים.

איך האַלט, אַז מיט דער דאָזיקער אַנאַלאָגיע האָב איך מײַן טעזע ענדגילטיק באַשטעטיקט.

יהודה עלזעט (וואַנקוווער, קאַנאַדע)

---

6 ווען דער קיניגלעכער בדחן, דער הויפנאַר (fool), קומט אַרײַן צום קיניג ליר, באַגריסט אים דער לעצטער: How now, my pretty knave

7 ס'איז אויך עדאַי צו האָבן אין זינען, אַז אין אַלטן רוים זײַנען אַלע קאָמעדיאַנטן און לצים ניט געווען קיין פֿרײַגעבוירענע בירגער, נאָר דווקא קנעכט, די planipedes, די באָר־וועסע חבֿרה. דער מרחק ווערט דעריבער נעענטער פֿון קאַטיף—דעם געפֿאַנגענעם און שקלאַף, צו דעם קאַטיף—דעם לץ, בדחן און פּורים־שפּילער.

8 זע: Friedrich Kluge, Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache. עלפֿטע אויפֿלאַגע, 1934, באַאַרבעט פון Alfred Gotze, דאָס וואָרט Schalk.

9 ער לעבט נאָך אין האַרקאַוויס לעצטע ווערטערביכער.

10 זע דצ"אָ אין קלוגעס ווערטערבוך.

11 אין דער דאָזיקער מדרגה באַגעגנט אים י. ליפֿשיץ אין זײַן וויכטיקער אָפּהאַנדלונג אין ערשטן באַנד „אַרכיוו פֿאַר דער געשיכטע פֿון ייִדישן טעאַטער", ז' 41. ער פֿאַרזעט אָבער זײַן ערשטן עטאַפּ אַלס „פֿערדקנעכט". אַלס Hochzeits-Marschall (בײַ שיפּער ניט ז' 10, נאָר 69—70) געפֿינט מען אים אין פּוילישן Marszałek weselny. זע פּוו"ב 3 Marszałek.

נאָך וועגן אַבֿרהם חיים כ״ץ (אחי״ך)

די באַמערקונג, מיט וועלכער די רעדאַקציע פֿון די „ייִוואָ-בלעטער״ האָט ממלא געווען מײַן נאָטיץ („ייִוואָ-בלעטער״ ב׳ VII, נו׳ 1), האָט מיך געבראַכט דערצו, איך זאָל זיך ווענדן צו אַ צווייטן זון כצ״ס,[1] בײַ וועמען ער האָט די לעצטע יאָרן געלעבט, און פֿון אים האָב איך לסוף באַקומען די ווײַטערדיקע דאַטן, אַבסאָלוט גענויע (טיילווײַז זײַנען זיי סותר מײַנע פֿריערדיקע דאַטן).

אַבֿרהם חיים כ״ץ איז געבוירן אין יאָר 1852 (ניט 1855), אין סטאַניסלאָוו, גאַליציע, (ניט ווי עס שרײַבט ה׳ לוי סג״ל—אין פּיאַטרע), געשטאָרבן כח׳ שבֿט 1907 אין בוקאַרעשט.

צו זײַן ליטעראַרישער טעטיקייט איז נאָך כדאַי מוסיף צו זײַן, אַז ער האָט מחבר געווען אַ ספֿר „זכר לצדיק״, אַרויסגעגעבן אַ העברעיִשע צײַטשריפֿט אין פּיאַטרע: „אוצר נחמד״, געדרוקט זיך נאָך אין „נוגה הירח״[2] — דאָרט געפֿינט זיך פֿון אים אַ „שיר לכבֿוד המוץ״, „זמרת הארץ״,[3] ה״ה 1 און 2, שערי ציון״,[4] נומ׳ 5 פֿון זיבעטן יאָרגאַנג (אַ „שיר תודה״ צו גאָט, וואָס האָט מציל געווען דעם שר בראַטיאַנו פֿון אַן איבערפֿאַל דורך ניהיליסטן).

צו זײַן עסקנישער טעטיקייט:

אין דער „אספֿה גדולה לצירי הועדים אשר לחובֿבֿי ציון ברומניה״, 21—22 טבֿת 1896 אין בראַילע, איז ער געווען פֿאַרטרעטער פֿונעם „וואַהרען היועץ״.

אַ צײַט געווען „גענעראַל-אַגענט״ פֿאַר רומעניע פֿון ראָדקינסאָנס „הקול״.

נאַטאַן מאַרק (פּיאַטרע—ניאַמץ)

אַ פּאָר באַמערקונגען צו אַ רעצענזיע

איך וויל דאָ געבן אַ פּאָר זאַכלעכע באַמערקונגען צו דער רעצענזיע פֿון ד״ר פֿ. פֿריד-מאַן אויף מײַן בוך („ייִוואָ-בלעטער״ ב׳ 8, ז׳ 258—63).

1. צווישן ז׳ 114 און ז׳ 125 איז נישט פֿאַראַן קיין שום סתירה אין דער צאָל פֿון די האַנטווערקער. ז׳ 114 איז (לויט גליקסמאַן L'aspect etc.) אָנגעגעבן, אַז 1857 זײַנען געווען אין פּוילן (אַחוץ וואַרשע) 119.178 ייִדן באַשעפֿטיקט בײַם האַנטווערק און ז׳ 125 געפֿינט זיך אין אַ באַמערקונג, אַז 1857 זײַנען געווען אין פּוילן 6660 ייִדן באַשעפֿטיקט בײַ די בויפֿאַכן. ווו איז דאָ די סתירה? קענען דען נישט צווישן די 119.178 ייִדן-האַנטווערקער זיך געפֿינען 6660 בוי-האַנטווערקער (געמיינט מיט געזעלן און לערניִנגלעך)?

די צווייטע קשיא, וואָס אויף ז׳ 134 געפֿינען זיך 2 באַמערקונגען: אין איינער ווערט דערציילט פֿון אַ שענק, וואָס דאָס גאַנצע לייזעכץ אין אַ יאָר האָט באַטראָפֿן 1.320 גילדן, און אין

---

1 די ביאָגר׳ פּרטים אינעם ערשטן אַרטיקעלע האָב איך אויך פֿון זײַנעם אַזון גענומען.

2 ערשינען אין טאַרנאָפּאָל, רעז׳ בעריש גאָלדענבערג.

3 ערשינען אין יאָס 1872. רעד׳ מתתיהו שמחה ראַבענער, פּסעוודאָנים: „חמשבי״ר״ (=הצעיר מתתיהו שמחה בן יהודה ראַבענער).

4 אַ העבר׳ וואָכנצײַטונג, ערשינען אין ירושלים. רעד׳ יצחק גאַשצינני. דאָס ערשטע ערשײַנונגסיאָר—1875.

אַ צוויטער באַמערקונג ווערט דערציילט פֿון אַ פֿאַל, אַז פֿאַר דער אַרענדע פֿון אַלע שענקען אין אַ שטאָט האָט מען באַצאָלט 63.000 גילדן—פֿאַלט אַוועק, ווען מ׳לייענט אויפֿמערקזאַם דעם טעקסט און מ׳זעט, אַז די באַמערקונגען דינען טאַקע אַלס באַווייז, אַז בשעת די הכנסות זײַנען נישט געווען זייער גרויס, האָט מען געמוזט געבן גרויסע אָפּצאָלן דעם פּריץ. (אַגב, פֿאַרשטיי איך נישט די תּרעומות: ווען ד״ר פֿרידמאַן מיינט, אַז 1.320 גילדן יערלעכן אומזאַץ הייסט אַ גוט געשעפֿט, טאָר איך נישט זאָגן—טאַקע ווען מען נעמט אין אַכט, אַז מ׳האָט נאָך געמוזט צאָלן אַ שפּאָר ביסל געלט פֿאַר די אַרענדע—אַז דאָס הייסט קליינע הכנסות?)

2. אויפֿן יסוד פֿון דו״ח פֿון די גובערנאַטאָרן, וואָס איך האָב בשעתו געפֿונען אין וואַר־שעווער אַרכיוו, האָב איך געפּרוווט מאַכן אַ בילד פֿונעם ייִדישן אָנטייל אין דער פּוילישער אינ־דוסטריע, איך האָב דערבײַ אין אַ קנאַפּן זײַטל פּעטיט דרוק אָנגעגעבן אַלע חסרונות פֿון דעם אָפֿיציעלן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל און אויסגערעכנט די חששות, וואָס מ׳קען האָבן. קומט איצט ד״ר פֿ. אין זײַן רעצצנזיע און געפֿינט, אַז א) נעמט די סטאַטיסטיק אַרום נאָר 26,2 פּראָצ׳ פֿון אַלע אונטערנעמונגען און די איבעריקע זײַנען אַנאָנים, און ב) איז צו דערקענען די נאַציאָנאַליטעט לויטן נאָמען אַ „געפֿערלעכער״ מעטאָד.

א) איז אָבער די מעשה וואָס פֿרידמאַן, וועלכער האָט, נאָך דעם, ווי איך האָב אין מײַן אַרטיקל אין די „עקאָנאָמישע שריפֿטן״ ב׳ II, ז׳ 35 און ווײַטער, אָנגעגעבן דעם נומער פֿון די אַקטן, געזען דעם זעלביקן אַקטנבאַנד און האָט געמערקט, אַז די צאָל פֿון אַלע אונטערנעמונגען מאַכט אויס 6005; רעכנט ער אויס, אַז פֿון 26,2=1705 פּראָצ׳ קאָן מען זיך נישט מאַכן קיין שום פֿאָרשטעלונג. וואָלט ער אָבער דעם באַנד אַקטן גענוי דודכשטודירט, אָדער וואָלט ער אַפֿילו אַ ביסל גענויער אַרײַנגעקוקט אין מײַן דערמאָנטן אַרטיקל, וואָלט ער גלײַך געזען, אַז די „קליינע אונטערנעמונגען״, וואָס זײַנען געבראַכט אַנאָנים, קענען טאַקע זײַן אינטערעסאַנט, אָבער זיי האָבן נישט קיין שײַכות צו אינדוסטריע. ס׳זײַנען געווען עפּ״י רוב האַנטווערקער מיט איינצלנע וואַרשטאַטן.

פֿון מײַן דערמאָנטן אַרטיקל, ווו ס׳געפֿינט זיך אַ באַזונדערע רובריק פֿון די אַנאָנימע אונ־טערנעמונגען, קען מען זיך גלײַך מאַכן אַ בילד, פֿון וואָס פֿאַר אַ „אונטערנעמונגען״ ס׳האַנדלט זיך דאָרט:

ז׳ 43	10	פֿון חלבֿנע ליכט און זייף, ווו ס׳זײַנען גאָר נישט אָנגעגעבן קיין אַרבעטער;	
ז׳ 44	1228	וועבער	מיט איינצלנע וואַרשטאַטן,
ז׳ „	98	טוכמאַכערס	„ „ „
ז׳ 45	107	בעלי מלאָכות	„ „ „
ז׳ 46	325	טוכמאַכערס	„ „ „
ז׳ „	1643	וועבערס	„ „ „
ז׳ „	100	אָלעיאַרניעס, איינצלנע בעלי מלאָכות	
צוזאַמען	3511		

אַחוץ דעם זײַנען נאָך דאָרט פֿאַראַן: אַ 700—800 אַנאָנימע אָלעיאַרניעס, מילן (ווינט־מילן), גאַרבאַרניעס וכדומה. ווי מ׳קען גלײַך זען לויט דער צאָל אַרבעטער און לויט דעם אומזאַץ, וואָס איז דאָרט אָנגעגעבן, האַנדלט זיך דאָרט נאָר וועגן האַנטווערקער־אונטערנעמונגען וואָס געהערן נישט צום קאַפּיטל „אינדוסטריע״. און די צאָל וואָס מיר האָבן אַרויסבאַקומען צו דער באַרעכענונג פֿון דער אינדוסטריע איז נישט 26,2 פּראָצ׳, נאָר אַרום 80—90 פּראָצ׳.

און צום סוף, ווען פֿרידמאַן האָלט טאָקע, אַז די גאָר קלײנע אונטערנעמונגען זײַנען וויכטיק, און אַז אַן זײ קען מען זיך גאָר נישט מאַכן קיין בילד פֿונעם יידישן אָנטיל אין דער אינדוסטריע, פֿאַר וואָס נעמט ער טאָקע די זעלביקע 26,2 פּראָצ׳ פֿאַר א יסוד פֿון די באַרעכענונגען אין זײַן בוך (F. Friedman, Dzieje Żydów w Łodzi, t. 264, 366—67), וואָס האָט אָבּ דערשײַנט נאָך מײַן אַרבעט, בפֿרט אַז דווקא אין די ערטער, וואָס ער ברענגט, זײַנען פֿאַראַן אַזעלכע אָנאָנימע טעקסטיל־אונטערנעמונגען אין די הונדערטער (אין לאָדזש אַליין אַרום 500 און אין דער גאַנצער פּעטריקאָווער גובערניע 1326), אַזוי אַז לויט פֿרידמאַנס שיטה מאַכט אויס דער פּראָצענט פֿון די דאָרט באַקאַנטע אונטערנעמונגען נישט 26,2 פּראָצ׳, נאָר אפֿשר 6—8 פּראָצ׳. פֿרעגט זיך טאָקע: היתכן? ווי אַזוי רעכנט טאָקע פֿרידמאַן אַליין דאָרט אויס די פּראָצענטער פֿונעם יידישן אָנטיל, ווען ער האָט נאָר 6—8 פּראָצ׳? בפֿרט, אַז ער דערמאָנט אַפֿילו נישט, אַז ס׳זײַנען נאָך פֿאַראַן אַנאָנימע פֿאַבריקן אויך.

ב) וואָס איז שייך דעם „געפֿערלעכן מעטאָד" פֿון באַשטימען לויט דעם נאָמען די נאַציאָנאַליטעט, איז דאָך פֿרידמאַן אַליין מודה, אַז „ווײַנריב זאָגט אַליין בפֿירוש אין זײַן בוך, אַז אַזאַ מין שיטה איז ריזיקאַליש". און די עצה וואָס פֿרידמאַן גיט „צו פֿאַרגלײַכן די נעמען פֿון די פֿאַבריקאַנטן מיט די רשימות פֿון די יידישע קהילה־שטײַערן", וויסט דאָך אַוודאי ער אַליין, אַז זי איז פֿראַקטיש אוממעגלעך. וו׳ זאָל מען נעמען די רשימות פֿון די יידישע קהילה־שטײַערן פֿון 1867 פֿון אַ פֿאַר הונדערט שטעט און שטעטלעך אין פּוילן? און פֿרידמאַן אַליין זאָגט דאָך, אַז „אויך דעמאָלט זײַנען מיר נישט זיכער, ווײַל נישט אַלע יידן זײַנען געווען שטײַער־צאָלערס". הייסט עס דאָך, אַז דער פֿאַרגלײַך האָט נישט קיין שום ווערט. צו וואָס ווידער די טענות? (אין מײַן בוך שטייט דאָך בפֿירוש, אַז טעותן זײַנען דערבײַ אומפֿאַרמײַדלעך). אָבּ, ווערט דער זעלביקער געפֿערלעכער מעטאָד אַפֿילו אָנגעוענדט פֿאַר דער איצטיקער צײַט, און אַ פּוילישער געלערנטער האָט צוריק מיט אַ פֿאַר יאָר געפֿרווט לויט דעם מעטאָד אויסרעכענען, ווי־פֿל יידישע געשעפֿטן זײַנען פֿאַראַן אין ווארשע.

דער רעצענזענט (וואָס באַשעפֿטיקט זיך אָבּ מיט דער געשיכטע פֿון יידן אין פּוילן אין 19טן י״ה) וואָלט געדאַרפֿט וויסן, אַז פֿאַר דער אַדמיניסטראַטיווער רעפֿאָרם פֿון 1867 איז פּוילן געווען אײַנגעטיילט אין 5 גובערניעס, און זיך נישט ווונדערן, פֿאַר וואָס איך רעכן אויס אין מײַן סטאַטיסטיק פֿון יידן אין פּוילן אין די יאָרן 1845—65 „נאָר 5 וואַיעוואָדשאַפֿטן (גובערניעס?) און די שטאָט ווארשע און עס פֿעלן די קאַלישער, שעדלעצער און קעלצער וואַיעוואָדשאַפֿטן (גובערניעס?)" אָבּ, ווען ער וואָלט אויפֿמערקזאם אָנגעקוקט מײַן סטאַטיסטיק פֿון די יידישע קאָלאָניסטן אין פּוילן (ז׳ 188—91), וואָס ער אַליין רימט אַזוי, וואָלט ער געווען געזונט, אַז קעלץ האָט געהערט צו ראָדעמער גובערניע, קאַליש צו ווארשעווער און שעדלעץ צו לובלינער גובערניע!

4. און וואָלט פֿרידמאַן געווען אויפֿמערקזאם געלעזן מײַן בוך, וואָלט ער געפֿינען, אַז וועגן האַנדלס־קאַפּיטאַל רעדט זיך נישט אויף ז׳ 50, וו׳ ס׳ווערן באַנוצט פֿאַר א מקור די ידיעות פֿון דער בעלעטריסטיק, נאָר אויף פֿאַרשיידענע אַנדערע ערטער, אַז וועגן יידישע באַנקירן איז פֿאַראַן א קלײנער פּרק, אַז שמוכל־האַנדל ווערט אַרומגערעדט נישט ז׳ 16—17, נאָר ז׳ 40—41, וו׳ ס׳איז דווקא דערמאָנט די ראָלע פֿון ניט־יידן אינעם שמוכל־האַנדל; ער וואָלט געזען, אַז די ראָלע פֿון פֿאַרלאָג איז דער אינדוסטריע איז דווקא יאָ באַטאָנט (ז׳ 67—68 און אַנד׳. אָבּ זאָגט טאָקע פֿרידמאַן אין זײַן פֿריער דערמאָנטן בוך, ז׳ 205, 207, 214 א״ה, אַז די יידן זײַנען געווען

די ערשטע און די הויפּטפֿאַרלעגער אין לאָדזש און אַנדערע ערטער, אויף דער ז׳ 85 פֿון זײַן בוך, וואָס פֿרידמאַן ציטירט, אַז דאָרט זאָל זיך געפֿינען אַן אַנדער מיינונג, שטייט גאָר נישט וועגן דעם); ער וואָלט געזען, אַז איך זאָג נישט (ז׳ 67), אַז די קריזיסן פֿון דער פּוילישער אינדוסטריע זײַנען געווען „בלויז אַ פּועל-יוצא פֿונעם ענג באַגרענעצטן אָפּזאַצמאַרק״, נאָר אַז דאָס פֿעלן פֿון אַן אָפּזאַצמאַרק האָט גורם געווען צו קריזיסן (זײַנען נישט קריזיסן אַ פּועל-יוצא פֿון איבער-פּראָדוקציע און פֿון פֿעלן פֿון אַן אָפּזאַצמאַרק? פֿגל׳ למשל דעם אַרטיקל Krisen אינעם Wörterbuch der Volkswirtschaft); ער וואָלט געזען, אַז ס׳איז נישט ריכטיק, אַז „די ראָלע פֿון די יִדן אין דער אײַזנבאַן-אינדוסטריע דערמאָנט נישט ווײַנריב מיט קיין וואָרט״, נאָר אַז ס׳ווערט וועגן דעם גערעדט אויף 5 פֿאַרשיידענע ערטער (זע רעגיסטער), און ער וואָלט געווען געמערקט, אַז עפּשטיינס צוקער-פֿאַבריקן זײַנען דערמאָנט (ז׳ 72), אַז וועגן דער רעגירונגס-פּאָליטיק לגבי די ייִדישע אַרבעטער אַלס אַ קעגנגעוויכט קעגן די דײַטשן איז פֿאַראַן אויף ז׳ 108 (ציטירט דאָרט טאַקע דער מקור וואָס פֿרידמאַן גיט אָן) אאַז״וו.

5. אין דער ליטעראַטור, וואָס פֿרידמאַן גיט אָן פֿאַר מקורים אויף זאַכן וואָס פֿעלן בײַ מיר—איז בײַ שיפּערן (Żydzi Kr. Polskiego w dobie powstania Listopadowego p. 134) געפֿינט מען נאָר אַ קליינע ידיעה וועגן ליוועראַנטן פֿאַר די פּוילישע אויפֿשטענדלער 1831; בײַ Wóycicki, Dzieje robotników przemysłowych w Polsce, p. 203 איז אַפֿילו נישט פֿאַראַן קיין רמז וועגן דעם, אַז „ייִדן האָבן אַרענדירט און געהאַט זייער אייגנס באַדײַטיקע בערג-גרובן״ (אַחוץ אַ קליינער נאָטיץ וועגן קראָנענבערגס, וואָס זײַנען געווען משומדים); אויך בײַ: Gąsiorowska, Górnictwo i hutnictwo w Kr. Polskiem, pp. 40–41, 75, 247, 432 איז ניטאָ וועגן דעם (פֿאַרקערט ז׳ 75, 432 רעדט זיך וועגן אַ געוויסן פּראָיעקט פֿון 1818, ווו צווישן אַנד׳ שטייט, אַז ייִדן האָבן נישט געטאָרט גראָבן [szurfowanie] און זוכן מעטאַלן).

ד״ר ב. ווײַנריב

אַ באַריכט וועגן דער מענדעלע-אויסשטעלונג אין ייִוואָ און אַנדערע מענדעלע-מאַטעריאַלן — אין קומענדיקן נומער

אָנגעקומען אין רעדאַקציע

טייל פֿון די אויסגאַבעס, וואָס זײַנען דערמאָנט, וועלן רעצענזירט ווערן אין די ווײַטערדיקע נומערן ייִוואָ-בלעטער

בערמאַן, ל. <לייבעטשקע> אין לויף פֿון יאָרן, זכרונות פֿון אַ ייִדישן אַרבעטער. פֿאָרוואָרט פֿון חבֿר נח. אַרײַנפֿיר—ר. אַבראַמאָוויטש. וואַרשע: אַרויסגעגעבן דורכן מעמואַרן-קאָמיטעט בײַם דווינסקער „בונד״ ברענטש 75 אַרבעטער-רינג אין אַמעריקע. 1936, 415 ז׳.

גערץ, מ. מוסרניקעס. טיפּן און געשטאַלטן. ריגע: פֿ׳ „סקאַלאַ״ 1936. 89, I ז׳.

ווינטשעווסקי, מאָריס. געקליבענע ווערק, אין זעקס בענדער. באַנד V—דראַמעס. אונטער דער רעדאַקציע פֿון ש <ס> אָגורסקי, מ. לעוויטאַנ, ק. מאַרמאָר און מ. עריק. מיט אַ ליטעראַטור-היסטאָרישנ אַרײַנפֿיר פֿון מ. עריק. מינסק: פֿאַרלאַג פֿון דער ווײַסרוסיטער וויסנשאַפֿט-אַקאַדעמיע 1935, XXIV, 248 ז׳.

זאַלצמאַן, ר. די שול פֿאַר אײַער קינד. די געשיכטע, צילן און פּראָגראַם פֿון די ייִדישע קינדער־שולן באַם אינטערנאַציאָנאַלן אַרבעטער אָרדן. ניו־יאָרק: פֿ׳ אינטערנאַציאָנאַלער אַרבעטער אָרדן 1935. 40 ז׳.

כווילי̇אַ, א. טאַראַס שעווטשענקאָ דער גרויסער דעמאָקראַט, דער דיכטער רעוואָלוציאָנער. קיעוו: פֿאַרלאַג פֿון דער אוקראַיִנישער וויסנשאַפֿטלעכער אַקאַדעמיע 1935. 144 ז׳.

מלוכה־פּרעזידענט־פֿאַראָרדנונג... וועגן קאָנווערסיע און רעגולירונג פֿון דאָרף־ווירטשאַפֿטלעכע חובֿות. איבערזעצט פֿון ד״ר צירונג. אייגענער פֿאַרלאַג. לעמבערג 1935. 51 ז׳.

רובין, משה. מײַמאָנידעס. רבי משה בֿן מײַמון זײַן לעבן און שאַפֿן. בוענאָס אײַרעס: 1935. 61, I ז׳.

רובין, משה. האַנטבוך פֿאַר אידישע געשיכטע און כראָנאָלאָגיע. דאָס לעבן און שאַפֿן פֿון גרויסע אידישע דענקער און פּערזענלעכקייטן. צווייטער טייל. פֿון ה. תרמ״ח—1788 ביז ה. תר״כ—1860. בוענאָס אײַרעס: 1933. 271, III ז׳.

רובין, משה. האַנטבוך פֿאַר אידישע געשיכטע און כראָנאָלאָגיע... דריטער טייל. פֿון ה. תרכ״ד—1864 ביז ה. תרצ״ג—1933. בוענאָס אײַרעס. 1934. 218, II ז׳.

רובינשטיינ, נ. דאָס ייִדישע בוך אינ סאָוועטנפֿאַרבאַנד אינ 1934 <ביבליאָגראַפֿיע> צונויפֿגעשטעלט... מינסק: מעלוכע־ביבליאָטעק און ביבליאָגר׳ אינסטיטוט פֿון ווסס״ר א״נ וול. א. לענינ. 1935. XXV+86 ז׳.

ריטערבאַנד, חיים. ייִדישע מעלאָדיען. 45 לידער מיט נאָטן. רעדאַקטירט פֿון א. סליעפּ. ווילנע: פֿ׳ „גרינינקע ביימעלעך״ 1935. 56 ז׳ טעקסט+[40] נאָטן.

רעזניק, א. טעאָריע און פּראַקטיק פֿון דער לערנאַרבעט אינ שול. גרונט־פֿראַגנ פֿון דידאַקטיק. עדשטער טייל. מאָסקווע: פֿ׳ „עמעס״ 1935. 254 ז׳.

שוואַרץ, פּ. יוזעף פּילסודסקי. זײַן באַצִיונג צו דער ייִדן־פֿראַגע און זײַן קאַמף קעגן „בונד״ <1893—1905> וואַרשע: 1936. 291, III ז׳.

ברגמן, הוגו. הוגי הדור. תל־אבֿיבֿ: „מצפּה״ תרצ״ה 245, V ז׳.

הטבֿע והארץ כּרך ג׳ חובֿרת ה׳—ו׳, מאַי—יוני 1935. תל־אבֿיבֿ.

סוקולובֿ, נחום. אישים. ספֿר ראשון. תל־אבֿיבֿ: הוצאת א. י. שטיבל תרצ״ה 262, I ז׳.

סוקולובֿ, נחום. אישים. ספֿר שני. תל־אבֿיבֿ: הוצאת א. י. שטיבל תרצ״ה 217, I ז׳.

ד״ר ליברמן, א. הים. ספֿר מדעי־פּופּולרי. בהוצאת „הטבֿע והארץ״ תל־אבֿיבֿ. 76+7 טאַב׳.

שונמי, שלמה. מפֿתח המפֿתחות. ביבליוגרפֿיה של ביבליוגרפֿיות ישראליות. ירושלים חבֿרה להוצאת ספֿרים על־ידי האוניבֿרסיטה העבֿרית. תרצ״ו. IX, 310, X, (1) ז״ז.

הטבֿע והארץ, כּרך ג׳, חובֿ׳ ה׳—י׳.

השדה, כּרך ט״ו, חוב׳ ו׳—י״ב.

מאזנים, כּרך ד׳ חובֿ׳ ד׳, ה׳, ו׳.

קרית ספֿר, כּרך י״א, חובֿ׳ ב׳—ד׳.

תרביץ למדעי הרוח, שנה׳ ו׳ חובֿ׳ ד׳; שנה ז׳ חובֿ׳ א׳, ב׳.

Amberg, Werner. Spółdzielnia mleczarska w Plissie. Wilno: Wydano z zasiłku związku spółdzielni mleczarskich jajczarskich w Wilnie 1936. 106, I p. (Prace zakładu ekonomji rolniczej uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie pod redakcją Prof. Dr. W. Staniewicza).

Aqila and Onkelos by A. S. Silverstone, M. A., Ph. D. Manchester University Press 1931, XII, 172 pp. [=Publications of the University of Manchester. Semitic Languages Series Nr. 1].

Norman Bentwich. The Jews and a Changing Civilisation. John Lane The Bodley Head Ltd. London 1934. XII, 146 pp. [XXth century Library 2].

Bystroń. Jan St. Szkoła jako zjawisko społeczne. 1934. 120 p. [Naukowe Towarzystwo Pedagogiczne. Bibljoteczka Nauk Pedagogicznych Nr. 1].

Bronisław Biegeleisen. Metody Statystyczne w Psychologji. Wydawnictwo Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego. 1935. VII, 304 p.

Contribution à l'étude expérimentale d'une consonne Japonaise. Par Kanai Sukuma et Joshio Tokamatsu. Faculté de Droit et de Lettres de l' Université Imperiale de Kyushu. Fukuoka, Japon. 1935. IX 64+39 planches hors texte, I.

I. Donskis. Bergson'o doros ir religijos filosofija. (Atspaudinta iš filosofijos žurnalo „Logos" [Kaunas] 1932 mt., p. 51—75).

Dr. I. Donskis. Praéjusio laiko būties problema. (Atspaudinta iš filosofiłos laikraščio „Logos" [Kaunas] 1929 m. Nr. 1, p. 1—12).

Dr. I. Donskis. Sielos reiš kiniu erdvuno klausima. (Atspaudinta iš „Logos" [Kaunas] 1930 Nr. 1, p. 89—103).

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Taimetused. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B. Humaniora, XXXII. Tartu 1934.

Feigin, Samuel J. The Captives in Cuneiform Inscriptions. Reprinted of „The American Journal of Semitic Languages and Literatures. Vol. LI, Nr. 1, 1934, pp. 22-29.

Feigin, S. I. Ḫum—Ḫum. סעפּאַראַט פֿון Miscellanea Orientalio. Dedicata Antonio Deimel, annos LXX complenti. Roma 1935. pp. 82—100.

Goldberg, I. Uzasadnienie teistycznego poglądu na świat. Lwów 1930. 63 p.

Goldberg, Mina. Die Jahre 1881—1882 in der Geschichte der russischen Juden (Diss.). Berlin 1934. 61 p.

Gulkowitsch, L. Rationale und mystische Elemente in der jüdischen Lehre. Tartu 1935. 24 p. [Scholae Seminarii Litterarum Judaearum Universitatis Tartuensae 1].

Heschel, Abraham. Maimonides. Eine Biographie. Erich Reiss Verlag. Berlin 1935, 4, 288 p.

Hylander, Ivar. Der literarische Samuel—Saul—Komplex. Dissertation Uppsala. 1932. XIII, 236 p.

Lifschitz-Golden, Manya. Les Juifs dans la littérature Française du Moyen Age (Mystéres, miracles, chroniques). Ph. D. Publications of the Institute of French Studies, Inc. Columbia University New York 1935. 211 p.

Nussbaum, Max. Kapitalismus und Marxismus in der Sozialphilosophie Max Adlers. Würzburg 1934, 104, V p.

Oison, Willard C. Problem Tendencies in Children. A method for their measurement and description. Minneapolis: The University of Minnesota Presss (1930). 92 p.

Pieter, Józef, Dr. Nowe sposoby egzaminowania. 1934. IV, 162, 5 p. [Naukowe Towarzystwo Pedagogiczne. Bibljoteczka Nauk Pedagogicznych, Nr. 2].

Pohl, Erich. Die deutsche Volksballade von der „Losgekauften". Ein Versuch zur Erforschung des Ursprungs und Werdeganges einer Volksballade von europäischer Verbreitung. Helsinki: Academie Scientiarum Fennica 1934, 361 p. (FFC Nr. 105).

Rasmussen, Vilhelm. Ruth. Tagebuch über die Entwicklung eines Mädchens von der Geburt bis zum 18. Lebensjahre, mit 1 Titelbild und 66 Abbildungen. München und Berlin: Verlag von R. Oldenburg 1934, 300 p.

Rocker, Rudolf. Socialismo constructivo. B. Aires: Ediciones „Iman" 1934, 60 p.

Rosenfeld, Moritz. Oberrabbiner Hirsch Perez Chajes. Sein Leben und Werk. Wien 1933, 280 p.

Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování. Pořádal Prof. Karel Weigner. Praha: Nákladem České Akademie Věda Umění. 1934. 147 pp. [Nová encyklopedie přírodních věd, vydává druha třída České Akademie].

Sadowsky, Solomon, Rabbi. Rabbi Joshua ben Chanania. St. Louis: Salz Gellmen Publishing Co. 1932. 108 p.

Scarlat Callimachi çi S. Cris-Cristian. Călători çi scriitori străini despre Evreii din Principatele Românesti. Jasi 1935. V, 140 p. [Biblioteca istorica „Teodor Callimachi".

Strachey, Celie and Werner, John Gustav. Fascist Germany Explains. London: Victor Gollancz, 1934, 135 p.

Stolinsky, A. Psychoanalysis: a Brief Resume of Its Meaning and Methods. Reprinted from „The Journal-Lancet". May 15. 1935, issue, Vol. LV, Nr. 10, p. 315.

Strauss, Emil. Die Entstehung der tschechoslowakischen Republik, mit 8 Abbildungen. Prag: Orbis-Verlag 1934,

Szac, Idel. Wyrąby drzewostanów a Kasy Chorych na Kresach Wschodnich <kwestja obowiązku ubezpieczenia na wypadek choroby robotników leśnych> część II. Równe: Nakładem Autora 1933. 92 p.

Tenenbaum, Joseph, Dr. Races, Nations and Jews. New York: Bloch Publishing Company 1934. 170 p.

Thompson, Stith. Motif-Index of Folk-Literature. Vol. 3: F—H; Vol. 4: I—K; Vol. 5: L—Z. Helsinki 1934—35. [=FFC Nr. 108, 109, 116].

Wettean, Max. Esboro de Historia de las Utopias. Buenos Aires: Ediciones Imana 1934, 101 p.

Wischnitzer, Mark. Die Juden in der Welt. Berlin, Erich Reiss Verlag. XVI, 416. p.

Steinitz, Wolfgang. Der Parallelismus in der finnisch-Karelischen Volksdichtung. Helsinki 1934. XIII, 219 pp. Index of FF Communications. Vol. I—XLVIII. 23 p. [FFC. Nr. 115].

Encyclopedie Tschéchoslovaque. Industrie et commerce. Rédigé par Jaroslav Veselý. Prague 1923. XXI, 594 p.

Encyclopédie Tschéchoslovaque. Communications. Rédigé par Jan Smetana. Prague 1927. XLI, 365 pp.

L'agriculture tschéchoslovaque en diagrammes. D'aprés les travaux de M. V. Brdlik. Prague 1929.

Aloïs Rašin. Les Finances de la Tschéchoslovaquie jusqu'à la fin de 1921. Paris 1923. 239 pp.

צו די אַבאָנענטן פֿון די „ייִוואָ-בלעטער"

צוליב פֿינאַנציעלע שווערקייטן האָבן די „ייִוואָ-בלעטער" פֿאַרשפּעטיקט. בכדי צו קאָמפּענסירן די אַבאָנענטן פֿאַר די פֿעליקע נומערן, שיקט די אַדמי-ניסטראַציע צו אַלע אַבאָנענטן וואָס האָבן רעגולירט זייער חוב און אַרײַנ-געטראָגן דעם אָפּצאָל אויפֿן יאָר 1936 דעם באַריכט פֿון אַלוועטלעכן צוזאַמענ-פֿאָר פֿון ייִוואַ.

אַדמיניסטראַציע פֿון „ייִוואָ-בלעטער"

די מיטגלידער פון די וויסנשאפטלעכע סעקציעס פון יִיוואָ:

פילאלאגישע סעקציע: א. הארקאווי, מ. ווײַנרײַך, יודא א. יאפע, י. ל. כהן, א. לאנד
ש. ניגער, נ. פרילוצקי, ז. קלמאוויטש, ז. רייזען; וויסנשאפטלעכער סעקרעטאר: מ. ווײַנרײַך.

היסטאריש סעקציע: ח. באראדיאנסקי, י. ברוצקוס, ש. גינזבורג, ש. דובנאוו, מ. ה
א. טשעריקאווער, ר. מאהלער, א. מענעס, פ. קאן, פ. קורסקי, ע. רינגעלבלום, י. שאצקי, י. שיפ
וויסנשאפטלעכער סעקרעטאר: א. טשעריקאווער.

עקאנאמיש-סטאטיסטישע סעקציע: ב. ברוצקוס, ש. גאלדעלמען, ל. הערש, ה. לאנ
י. ליפאווסקי, יעקב לעשטשינסקי, י. קראלניק, מ. קראל, א. ראזין (בן-אדיר), מ. שאליט; וויסנשא
לעכער סעקרעטאר: יעקב לעשטשינסקי.

פסיכאלאגיש-פעדאגאגישע סעקציע: א. גאלאמב, ל. לעהרער, ש. לעווין, ר. סימכאוי
ה. קאוואַרסקי, ח. ש. קאזשדאן, ל. קאנעל, ז. א. ראבאק, י. רובין, פ. שניאורסאן; וויסנשאפטלע
כעקרעטאר: ל. לעהרער,

די יִיוואָ-בלעטער ווערן רעדאקטירט דורך די סעקרעטאריאט פון די סעקציעס
פאראנטוואָרטלעכע קאלעגיע: מ. ווײַנרײַך, ז. קלמאוויטש, ז. רייזען

פאראנטוואָרטלעכער רעדאקטאר: משה קאנטאר
אדרעס: פאר דער רעדאקציע „פרײַנד פון ייִדישן וויסנס אינסטיטוט"—מ. ווײַנר

עס ווערט אָנגענומען דער אַבאָנעמענט
אויפן זעקסטן יאָרגאַנג (1936) פון די
יִיוואָ-בלעטער
חודש-שריפט פון ייִדישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטו
מיט שטענדיקע אָפטיילונגען פאר געשיכטע, עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק,
שפראַך- און ליטעראַטור-פאָרשונג, פאָלקלאָר, פסיכאָלאָגיע און פעדאַגאָגיק.
צו יעדן נומער ווערן בייגעלייגט די ידיעות פון ייִדישן וויסנשאפטלעכ
אינסטיטוט מיט אינפאָרמאַציעס וועגן דער אַרבעט פון יִיוואָ און וועגן אויפטוו
פון דער וויסנשאפט אין אַלגעמיין.

דער אַבאָנעמענט-פריז באַטרעפט:
אין פוילן — 18 גילדן אדער 8 יאָר.
אין אויסלאנד — 70 פראנצ' פראנק.

פאר מיטגלידער פון געזעלשאפטן א"א
אין פוילן — 12 גילדן אדער 5 יאָר.
אין אויסלאנד — 50 פראנצ' פראנק.

דאס געלט קען אויך אײַנגעצאָלט ווערן אין 4 ראטעס.
אין אײַנצל-פאָרקויף ווערט דער זשורנאל גיט אַרויסגעלאָזט.

Yiwo-Bleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
P. K. O. 81.396 פק"א-קאנטע
אין צפון-אמעריקע אַבאָנירט מען די יִיוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפטיילונג פון יִיוואָ אין ניו-יאָר
Society Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 432
New York C.

ידיעות

פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

יאַנואַר–מערץ 1936 וויליִנע (55–a54) 2–1

דער נומער פֿון דעצעמבער 1935 איז על פּי טעות געווען געצייכנט מיט 54 אָנשטאָט 53

נייַער אויפֿנעם אין דער אַספּיראַנטור

א"נ פֿון ד"ר צמח שאַבאַד

די צענטראַלע פֿאַרוואַלטונג פֿון ייִוואָ האָט באַשלאָסן צו מעלדן אַ נייַעם אויפֿנעם פֿון אַספּיראַנטן אויפֿן קומעדיקן אַרבעטיאָר (אויגוסט 1936–יולי 1937).

פֿאַר אַספּיראַנטן קענען אָנגענומען ווערן פּערזאָנען וואָס זיַינען מסוגל צו טאָן וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט און קענען דאָס אויפֿווייַזן אָדער דורך אַרבעטן וואָס זיי האָבן שוין געמאַכט אָדער דורך רעקאָמענדאַציעס פֿון קאָמפּעטענטע מענטשן. אויב די צאָל פּאַסיקע בעלָנים וועט זיַין גרעסער אייִדער די צאָל פֿרייַע ערטער, וועט די קוואַליפֿיציר-קאָמיסיע פֿון ייִוואָ מאַכן דעם געהעריקן אָפּקלייַב. בעלָנים אָנצוקומען אויף דער אַספּיראַנטור דאַרפֿן אַרויספּאָדערן אַפּליקיר-בלעטער פֿון סעקרעטאַריאַט פֿון ייִוואָ (ווילנע, וויוואָלסקי-גאַס 18) ניט שפּעטער ווי ביזן 15טן מייַ.

דער צוועק פֿון דער אַספּיראַנטור איז צו געבן די אָנטייל-נעמער אַ ווייַטערדיקע וויסנשאַפֿטלעכע אויסבילדונג און צו מאַכן זיי פֿעיִק צו טאָן דערנאָך זעלבשטענדיקע פּאָרשאַרבעט אויפֿן פֿעלד פֿון דער ייִדישער וויסנשאַפֿט. יעדער אַספּיראַנט באַקומט אַ טעמע אין גבֿול פֿון זיַין ספּעציאַליטעט, און אין משך פֿון די 10 חדשים דאַרף ער די טעמע באַאַרבעטן אונטער דער אָנפֿירונג פֿון די געהעריקע סעקציעס פֿון ייִוואָ. עס ווערן אויך אָפּגעהאַלטן סיסטעמאַטיש זיצונגען פֿון דער גאַנצער אַספּיראַנטן-קאָלעגיע, וווּ ס'ווערן אָפּגעגעבן באַריכטן און אַרומגערעדט מעטאָדאָלאָגישע און עיקרדיקע פֿראַגעס. חוץ דעם קומען פֿאַר ציקלען לעקציעס וועגן אייַנצלנע וויסנשאַפֿטלעכע פּראָבלעמען.

בכדי די אַספּיראַנטן זאָלן זיך קענען אין גאַנצן אָפּגעבן מיט זייער וויסנשאַפֿטלעכער אַרבעט, צאָלט זיי דער ייִוואָ אַ סטיפּענדיע, וואָס גיט זיי די מיגלעכקייט פֿון אַ באַשיידענער עקסיסטענץ.

דער ערשטער טורנוס אַספּיראַנטן (זייערע נעמען און טעמעס זיַינען געווען געדרוקט אין „ידיעות" נומ' 54) פֿאַרענדיקט זיַין אַרבעט דעם 1טן יוני 1936. אַ ריי וויכטיקע אַרבעטן וועלן זיַין פֿאַרטיק צום טערמין, און אויף דער סעסיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג אין פֿעברואַר האָט מען געטראַכט וועגן מיטלען אויף אָפּצודרוקן די דאָזיקע אַרבעטן.

אין משך פֿון דעצעמבער און יאַנואַר האָט די אַספּיראַנטור אײַנגעאָרדנט דרײַ ציקלען לעקציעס, וואָס האָבן צוגעצויגן אַ היפּשע צאָל צוהערער פֿון דער ווילנער אינטעליגענץ, ספּעציעל פֿון דער לערערשאַפֿט. ד״ר פּ. פֿרידמאַן (לאָדזש) האָט געלייענט וועגן דער אינדוסטריאַליזירונג פֿון פוילישע יידן אין 19טן י״ה און וועגן דער דידאַקטיק פֿון דער יידישער געשיכטע. ד״ר ח. אָר־מיאַן (לאָדזש) האָט באַהאַנדלט די גרונטפּראָבלעמען פֿון דער מאָדערנער פּסיכאָלאָגיע. נח פּרילוצקי האָט געגעבן אַ ציקל לעקציעס וועגן דער יידישער פּאָעזיע. ביזן סוף אַרבעטיאָר זײַנען נאָך פֿאַראויסגעזען ציקלען פֿון מ. ווײַנרײַך, י. לעשטשינסקי (וואַרשע), ז. רייזען און ד״ר י. שיפּער (וואַרשע).

קאָנסולטאַנט פֿון דער אַספּיראַנטור אין משך פֿון איר ערשטן אַרבעטיאָר איז געווען מ. ווײַנרײַך.

סעמיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג פֿון ייוואָ

דעם 15טן און 16טן פֿעברואַר ד״י איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ סעמיע פֿון די פּוילישע מיטגלידער פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג פֿון ייוואָ אין וואַרשע. עס האָבן זיך באַטייליקט כּמעט אַלע מיטגלידער פֿון דער צענטפֿאַרוואַלטונג אין וואַרשע און ווילנע, מיטגלידער פֿון דעם ראַט פֿון ייוואָ פֿון וואַרשע, ווילנע, לעמבערג, וולאָצלאַווע, מיטגלידער פֿון די וויסנשאַפֿטלעכע סעקציעס, מיטגלידער פֿון דער וואַרשעווער געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון ייוואָ און דער ייוואָ־אינסטרוקטאָר פּ. הײַלפּערין.

דאָס אויספֿיר־ביוראָ האָט אָפּגענעבן אַ באַריכט פֿון דער טעטיקייט פֿון ייוואָ פֿאַר דער צײַט זינט דער צוזאַמענפֿאָר.

די דעבאַטע וועגן דעם באַריכט האָט קודם־כּל אָנגעריבט די פֿראַגע וועגן דער אַלגעמיינער ריכטונג פֿון דער אַרבעט פֿון ייוואָ. עס איז אויך אָנגעוויזן געוואָרן דערויף, וואָס די פּסיכאָלאָגיש־פּעדאַגאָגישע סעקציע איז ניט אַקטיוו, וואָס די פֿאַרלאַגס־אַרבעט גייט ניט גענוג אינטענסיוו און רעגולער. די סעמיע האָט אָבער פֿעסטגעשטעלט, אַז די עיקר־מניעה שטעקט דערין, וואָס עס פֿעלן מענטשן און פֿינאַנצן, וואָס דאָס אויספֿיר־ביוראָ איז איבערגעלאָדן מיט אַרבעט. בכלל, האָט געהאַלטן די מערהייט, מוז די שטעלונג פֿון אויספֿיר־ביוראָ אָנערקענט ווערן פֿאַר ריכטיק און צוועקמעסיק.

עס זײַנען אויך בפֿרטיות אַרומגערעדט געוואָרן די פֿלענער פֿאַר דער ווײַטערדיקער אַרבעט, בפֿרט די ווײַטערדיקע אַרבעט פֿון דער ד״ר צ. שאַבאַד־אַספּיראַנטור. עס איז באַשטעטיקט געוואָרן דער אַרבעטספּלאַן פֿון דער קונסט־קאָמיסיע.

פֿון די וויכטיקסטע באַשלוסן זאָלן דאָ ווערן פֿאַרצייכנט: די אַספּיראַנטור א״נ פֿון ד״ר צ. שאַבאַד ווערט ווײַטער געפֿירט אויף די ביזאיצטיקע יסודות; עס קענען ווערן איבערגעלאָזט אויף נאָך אַ יאָר אַספּיראַנטן וואָס האָבן זיך

אויסגעצייכנט; בײַם אויפֿנעמען נײַע אַספּיראַנטן דאַרף מען האָבן אין זינען, ווי ביז איצט, ניט דווקא אַקאַדעמיקער נאָר אויך מענטשן פֿון פּראַקטישן לעבן (אַרבעטער, לערער א״אַ); ווען די טעמעס פֿאַר די אַרבעטן זיך וועלן צו די מיטגלידער פֿון דער צענטראַלוואַלטונג, דעם ראַט און די וויסנשאַפֿטלעכע מיטאַרבעטער פֿון ייִוואָ; אײַנשטעלן אַ קאָנטאַקט פֿון דער אַספּיראַנטור מיט די ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכע אָרגאַניזאַציעס סײַ בנוגע דעם אינהאַלט פֿון די טעמעס סײַ אויך בנוגע שאַפֿן בעסערע מאַטעריעלע באַדינגונגען; עס דאַרפֿן געשאַפֿן ווערן ספּעציעלע סטיפּענדיעס אַרויסצוגעבן די געראָטענע אַרבעטנע פֿון די אַספּיראַנטן. עס ווערט אויפֿגענעבן דעם אויספֿיר-ביוראָ צו געפֿינען די מיטלען, ווי אַזוי אײַנצופֿירן אין דער פּראַקטיק פֿון ייִדישן דרוק די אויסלייג-תקנות פֿון ייִוואָ. עס דאַרפֿן אַרויסגעגעבן ווערן וויסנשאַפֿטלעכע טערמינאָלאָגיעס פֿאַרן באַנוץ פֿון די שולן. ביזן ערשטן מײַ דאַרף אַרויס דער זשורנאַל פֿאַר פּראַקטישער שפּראַך-קענטעניש אונטער דער רעדאַקציע פֿון נ. פּריללוצקי. די וויסנשאַפֿטלעכע סעקרעטאַרן פֿון די סעקציעס דאַרפֿן אויסאַרבעטן אַ פּראָגראַם פֿון דער אַרבעט, איטלעכער פֿון זײַן סעקציע, אויף אַ לענגערן פּעריאָד צײַט. עס דאַרפֿן צונויפֿגעקליבן ווערן די דיסערטאַציעס אויף ייִדישע טעמעס אין די אַלגעמיינע הויכשולן. עס דאַרף פֿאַרשטאַרקט ווערן די טעטיקייט פֿון דער עקסטאַטסעקציע און געזיכערט ווערן אַ מינימום פֿון איר בודזשעט. עס דאַרף פֿאַרשטאַרקט ווערן די וויסנשאַפֿטלעכע טעטיקייט פֿון דער וואַרשעווער געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון ייִוואָ; ווי אַ באַזונדערע אויפֿגאַבע ווערט איר געשטעלט צו באַלעבן די פּסיכאָלאָגיש-פּעדאַגאָגישע אַרבעט. די וואַרשעווער היסטאָרישע קאָמיסיע דאַרף נעמען אויף זיך אַרויסצוגעבן מאָנאָגראַפֿיעס פֿון ייִדישע קהילות, צוליב דעם זיך פֿאַרבינדן מיט אָרטיקע טוער און מיט די געהעריקע אַמעריקאַנער לאַנדסמאַנשאַפֿטן. אין ווילנע ווערט געשאַפֿן אַ צענטראַלער קונסטמוזיי און אַן אַנשטאַלט פֿאַר פֿאָרשן די ייִדישע קונסט אונטער דער אָנפֿירונג פֿון דער קומעדיקער קונסט-סעקציע. עס ווערט פּראָקלאַמירט אַ ייִוואָ-חודש פֿאַר פּוילן דורכצופֿירן אַ פּראָפּאַגאַנדע- און זאַמל-אַקציע אונטערן לאָזונג: 10.000 דעלעגאַירטע פֿרײַנד—100.000 גילדן פֿאַרן ייִוואָ.

פֿאַר דעם צענטראַלן ייִדישן קונסטמוזיי בײַם ייִוואָ

בשעת דער סעסיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג אין וואַרשע איז אויך אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ באַראַטונג פֿון דער קונסט-קאָמיסיע בײַם ייִוואָ. צו דער באַראַטונג איז ספּעציעל אײַנגעלאַדן געוואָרן דער קונסט-היסטאָריקער ד״ר אָטטאָ שנײַד (בעלסקאָ). די באַראַטונג האָט באַטראַכט די פּראָיעקטן, וואָס די מיטגלידער פֿון דער קונסט-קאָמיסיע רחל בערנשטיין-ווישניצער, ד״ר יוליוס נעמש, בער זאַלקינד, אַבֿרהם זיינפֿעלד, בנציון צוקערמאַן, מאַרק שאַגאַל און ד״ר אָטטאָ שנײַד האָבן צוגעשטעלט, און האָט פֿעסטגעשטעלט אַ פּלאַן, וואָס איז באַשטעטיקט געוואָרן אויף דער סעסיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג.

עס ווערן אין דער נאָענטסטער צײַט אַרויסגעגעבן אילוסטרירטע פּראָפּאַגאַנדע־העפֿטן מיט אַ רעדקאָלעגיע פֿון יאַנקל אַדלער (וואַרשע), רעד׳ וועבער (קראָקע), י. מ. ניימאַן (וואַרשע), אַ. זײַנפֿעלד און ד״ר דבֿורה פֿאָגעל (לעמבערג), ד״ר אָטטאָ שנײַד—פֿאַכמענישער רעדאַקטאָר, נח פּרילוצקי—ליטעראַרישער רעדאַקטאָר.

ד״ר אָ. שנײַד איז אויסגעוויילט געוואָרן פֿאַרן וויסנשאַפֿטלעכן סעקרעטאַר פֿון דער קונסט־קאָמיסיע, אַ. זײַנפֿעלד—אָרגאַניזיר־סעקרעטאַר.

די קונסט־קאָמיסיע האָס פֿאַרעפֿנטלעכט דעם דאָזיקן אויפֿרוף:

צו אַלע פֿרײַנד פֿון דער ייִדישער קולטור!

מיר גרייטן צו אַ ווערק פֿון היסטאָרישער און אַקטועלער נויטווענדיקייט און ווענדן זיך צו אײַך נאָך הילף.

אין משך פֿון די לעצטע צענדלינגער יאָרן האָט דאָס ייִדישע פֿאָלק אַנטוויקלט אַ גוואַלדיקן קינסטלערישן כּוח. ייִדישע מאָלערס און סקולפּטאָרן האָבן געשאַפֿן ווערק, וואָס האָבן אַרויסגערופֿן באַוווּנדערונג אין דער גאַנצער וועלט. בשעת מען האָט אָנגעהויבן צו דערקענען די קינסטלערישע גבֿורה פֿון אונדזער הײַנטיקן דור, האָבן שוין קונסט־היסטאָריקער זיך פֿאַרנומען מיט ייִדישער קונסט פֿון אַלטע צײַטן. מ׳האָט אַנטפּלעקט שולן אויף אַ הויכער קינסטלערישער מדרגה אין אַלטן ארץ־ישראל, אין מיטלעלטערלעכן דײַטשלאַנד, אין פּוילן פֿון די שפּעטערע יאָרהונדערטער. אין די גרעסטע אייראָפּעיִשע מוזייען געפֿינען זיך אַלטע ספֿרים מיט גאָר ווערטפֿולע בילדער געמאָלט פֿון ייִדישע הענט. און אין שולן, ווי אויך אין מוזייען ווערן געהיט אומגעציילטע אוצרות, אַרבעטן אין האָלץ, אין מעטאַל און אין שטאָפֿן. אַפֿילו אונדזער באַשיידענע פֿאָלקסקונסט, באַזונדערס אין פּוילן, האָט אַרויסגערופֿן אַ וואַרעמען אינטערעס. אַזאַ ברייטע באַוועגונג פֿון שעפֿערישער לעבעדיקער קונסט און פֿון אויספֿאָרשן און זאַמלען אַלטע קונסט דאַרף האָבן אַ צענטער, אַ היים.

דעריבער האָט דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט בשעת זײַן אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר אין אויגוסט 1935, לויט דער איניציאַטיווע פֿון מאַרק שאַגאַל, פּראָקלאַמירט די גרינדונג פֿון אַ צענטראַלן מוזיי פֿאַר ייִדישער קונסט. אַדאַנק אַ בײַשטײַערונג פֿון נ. אייטינגאָן (לאָדזש) איז אויפֿגעבויט געוואָרן אין בנין פֿון ייִוואָ אין ווילנע אַ ספּעציעלער בילדערזאַל פֿאַרן מוזיי. בײַם מוזיי ווערט געשאַפֿן אַ ספּעציעלע פֿאָרשונגס־אַנשטאַלט, וואָס זאָל אויסבויען אַ פֿעסטן יסוד פֿאַר אַלע וויסנשאַפֿטלעכע באַמיִונגען וועגן דער ייִדישער קונסט. פֿאַר אַזאַ גרויס ווערק, וואָס מוז ווערן אַ ירושה פֿון אונדזער דור פֿאַר די קומעדיקע דורות, דאַרפֿן מיר די מסירת־נפֿשדיקע הילף פֿון גאַנצן פֿאָלק. פֿאַראייביקט זאָלן ווערן די נעמען פֿון אַלע וואָס וועלן העלפֿן אויפֿבויען אונדזער ווערק, וואָס וועלן אָפּגעבן פֿאַרן ייִדישן פֿאָלק אין די הענט פֿון ייִוואָ קונסטאָביעקטן, וויסנשאַפֿטלעכן מאַטעריאַל, ביכער און געלט! גרויסע און קלענערע

בײַשטײַערונגען, לעגאַטן, שטענדיקע צושיקונגען וועלן פֿאַרזיכערן די רעאַלי-זירונג פֿון דער גרויסער נאַציאָנאַלער אויפֿגאַבע. דערפֿאַר איז באַשלאָסן געוואָרן צו שאַפֿן פֿאַרן מוזיי אַ ספּעציעלן בודזשעט.

מיר ווענדן זיך צו אַלע פֿרײַנד פֿון דער ייִדישער קולטור און בעטן זיי צו שטיצן מיט אַלע זייערע כּוחות אונדזער אַקציע פֿאַר דער גרויסער זאַך.

אויף אונטערדריקונג און רדיפֿות האָט אונדזער פֿאָלק תּמיד געענטפֿערט מיט נאָך גרעסערע אָנשטרענגונגען פֿאַר גײַסט און קולטור. לאָמיר אויך איצט עפֿענען אַ מעכטיקן קוואַל פֿון לעבן פֿאַר דער ייִדישער צוקונפֿט!

די קונסט-קאָמיסיע בײַם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

יאַנקל אַדלער (וואַרשע), נחום אַראָנסאָן (פּאַריז), רחל בערנשטיין-ווישניצער (בערלין), ד״ר יוליוס גענש (טאַרטו), בער זאַלקינד (ווילנע), י. מ. ניימאַן (וואַרשע), א. עליאָוויטש (וואַרשע), נח פּרילוצקי (וואַרשע), ב. צוקערמאַן (ווילנע), א. זײַנפֿעלד (לעמבערג)—אָרגאַניזיר-סעקרעטאַר, ד״ר אָטטאָ שנײַד—וויסנשאַפֿטלעכער סעקרעטאַר.

די אויסשטעלונג פֿון י. ב. ריבאַקס צייכענונגען

אין איינעם פֿון די זאַלן פֿון ייִוואָ האָט זיך דעם 23סטן פֿעברואַר געעפֿנט אַן אויסשטעלונג פֿון צייכענונגען און גראַוויורן פֿון י. ב. ריבאַק. בײַ דער עפֿענונג האָבן וועגן דעם אַזוי פֿאַר דער צײַט פֿאַרשטאָרבענעם קינסטלער געהאַלטן רעדעס ד״ר מ. ווײַנרײַך, ז. קלמנאָוויטש, ד. קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי און וו. וויטאַל (קאַפּלאַנסקי)—אין נאָמען פֿון דעם ייִדישן פּלאַסטיקער-פֿאַראיין אין ווילנע, וואָס איז געווען באַטייליקט אין דער אָרגאַניזירונג פֿון דער אויסשטע-לונג. די אויסשטעלונג האָט צוגעצויגן אַ סך באַזוכער.

ברוך ווירגילי-כּהן

פֿרײַטאָג, דעם 31סטן יאַנואַר 1936, 4 אַ זייגער נאָך מיטאָג איז גע-שטאָרבן אין 52סטן לעבנסיאָר דער מיטגליד פֿון אויספֿיר-ביוראָ און מיטגרינ-דער פֿון ייִוואָ, דער באַוווּסטער פֿירער פֿון „בונד״, איבערגעגעבנסטער טוער פֿאַר דער ייִדישער קולטור און דער פּראָדוקטיוויזאַציע פון די ייִדישע פֿאָלקס-מאַסן ברוך ווירגילי-כּהן, „דער שטאַרקסטער צווישן אונדז אין גלויבן און אין ווילן״, ווי עס איז געשריבן געוואָרן אין דער טרויער-מודעה וואָס דאָס אויספֿיר-ביוראָ האָט אין נאָמען פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג, דעם ראַט, דעם קוראַטאָריום, דער ד״ר צ. שאַבאַד-אַספּיראַנטור און די מיטאַרבעטער פֿאַרעפֿנטלעכט אין יענעם טאָג פֿון אונדזער אַלעמענס טיפֿסטן צער.

דער טויט פֿון ב. ווירגילי-כּהן האָט שווער געטראָפֿן די גאַנצע ייִדישע אַרבעטער- און קולטור-באַוועגונג, וואָס ס׳איז געקומען צום אויסדרוק אין זײַן לוויה,

זונטאָג דעם 2טן פֿעברואַר, וועלכע האָט זיך פֿאַרוואַנדלט אין אַ מאַניפֿעסטאַציע פֿון אמתן פֿאָלקסטרויער. אויפֿן בית־עולם האָט אין נאָמען פֿון ייִוואָ די טרויער־רעדע געהאַלטן ז. רייזען. עס זײַנען אָנגעקומען אויסדרוקן פֿון מיטגעפֿיל דעם ייִוואָ פֿון די פֿאַרשיידענע אָרגאַניזאַציעס און פֿרײַנד אונדזערע, פֿון פּראָפֿ׳ ש. דובנאָוו, דעם אַמאָפּטייל, די אָפּטיילונגען אין וואַרשע, פּאַריז, דרום־אַפֿריקע א״אַ.

אויף דער סעסיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג און אויף דער אקאַדעמיע פֿון ייִוואָ אין וואַרשע איז דער אָנדענק פֿון דעם פֿאַרשטאָרבענעם באַערט געוואָרן אין די רעדעס פֿון י. גיטערמאַן, ז. קלמאַנאָוויטש, ז. רייזען. אויף דער סעסיע האָט דאָס אויספֿיר־ביוראָ פֿאַרגעלייגט צו פֿאַראייביקן דעם אָנדענק פֿון ב. כהן־ווירגילי אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם פֿאַרשטאָרבענעמס לעצטע הויפּטאויפֿטוען בײַם ייִוואָ—דער ד״ר צ. שאַבאַד־אַספּיראַנטור און דעם זאַמלבוך צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. לויט דעם פֿאַרשלאָג פֿון י. יאַשונסקי איז איינשטימיק באַשלאָסן געוואָרן איבערצוגעבן דעם אויספֿיר־ביוראָ צו רעאַליזירן אַלע פֿאָרשלאָגן וועגן פֿאַראייביקן ווירגילי אָנדענק אין ייִוואָ.

מאָנטאָג דעם 9טן מערץ איז אין אוידיטאָריע־זאַל פֿון ייִוואָ אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ טרויער־זיצונג נאָך ב. ווירגילי־כהן. עס זײַנען געווען פֿאַרזאַמלט די פֿרײַנד פֿון פֿאַרשטאָרבענעם, די פֿאַרשטייער און מיטאַרבעטער פֿון ייִוואָ. ד״ר מ. ווײַנרײַך האָט אָנגעצייכנט די ראָלע פֿון דעם נפֿטר בײַ דער גרינדונג פֿון ייִוואָ און כאַראַקטעריזירט זײַן טעטיקייט ווי אַ מיטגליד פֿון אויספֿיר־ביוראָ. אַננאַ ראָזענטאַל האָט איבערגעגעבן אייניקע מאָמענטן פֿון זײַן ביאָגראַפֿיע און דערצײלט וועגן זײַן אָנטייל אין דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. אַ קורצע כאַראַקטעריסטיק פֿון דער משפּחה, וואָס פֿון איר שטאַמט ווירגילי, האָט געגעבן ז. קלמאָוויטש. דער אַספּיראַנט ד. לערנער האָט דערציילט וועגן דער געטרײַער איבערגעגעבנקייט ווירגילִס צו דער יוגנט. אין זײַן שלוסווארט האָט ד״ר ווײַנרײַך געמאָלדן, אַז דער ייִוואָ גרייט זיך אַרויסצוגעבן אַן אויספֿירלעכע ביאָגראַפֿיע פֿון ווירגילין.

* * *

דער ייִוואָ האָט באַשלאָסן צוצוגרייטן אַ מאָנאָגראַפֿיע וועגן ב. ווירגילי־כהן און וועגדט זיך צו אַלע אָרגאַניזאַציעס און פערזאָנען, וואָס זײַנען געשטאַנען מיט דעם נפֿטר אין פֿאַרבינדונג, וואָס האָבן בכלל וועלכע עס איז מאַטעריאַלן וועגן אים, בריוו, בילדער, זכרונות, וואָס וויסן פֿרטים פֿון זײַנע קינדער־ און יוגנט־יאָרן, פֿון זײַן טעטיקייט אין דער אַרבעטער־ און קולטור־באַוועגונג אאַז״וו,—מיטצוהעלפֿן אונדז וואָס גיכער צו רעאַליזירן די ב. ווירגילי־כהן־מאָנאָגראַפֿיע.

פֿ. געלִיבטער

דעם 14טן דעצעמבער 1935 איז אין ניו-יאָרק אין עלטער פֿון 51 יאָר געשטאָרבן דער באַוווּסטער יִידישער אַרבעטער- און קולטור-טוער, דער דירעק-טאָר פֿון דעם בילדונגס-דעפּאַרטאַמענט פֿון אַרבעטער-רינג און רעדאַקטאָר פֿון זײַן זשורנאַל „אונדזער שול״ פֿ. געליבטער. מיט זײַן טויט האָט די יִידישע קולטור- און שול-באַוועגונג פֿאַרלוירן איינעם פֿון די איבערגעבנסטע אַקטיוויסטע און באַוווּסטזיניקסטע טוער. פֿ. געליבטער איז אויך געווען טעטיק פֿאַר דעם יִידישן ווִיסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט, איז געווען מיטגליד פֿון דער עקזעקוטיווע פֿון דעם אַמאָפּטייל און איז אויף דעם אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון יִיווָאָ אויגוסט 1935 אויסגעוויילט געווָארן אין דעם ראַט פֿון יִיווָאָ.

פּבֿוד דעם אָנדענק פֿון דעם געטרייַען טוער אויף דעם פֿעלד פֿון דער יִידישער קולטור, שול און אַרבעטער-באַוועגונג!

הונדערטסטער געבוירנס-טאָג פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרים

צום 100סטן געבוירנס-טאָג פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרים האָט דער יִיווָאָ אײַנגעאָרדנט אין בילדערזאַל א״נ פֿון ריווע אייטינגאָן אַ מענדעלע-אויסשטע-לונג. די אויסשטעלונג נעמט אַרום דעם גאַנצן לעבנס- און שאַפֿנס-וועג פֿון אונדזער קלאַסיקער. עס זײַנען אויסגעשטעלט געווָארן, חוץ די געדרוקטע ווערק זײַנע אין יִידיש און העברעיִש אין פֿאַרשיידענע אויפֿלאַגעס—בתוכם די עלטסטע, אויך די צײַטשריפֿטן און זאַמלביכער, ווו זיי זײַנען געווען לכתחילה געדרוקט, ביכער און אַרטיקלען וועגן אים, איבערזעצונגען, פּתב-ידן און בריוו פֿון אים (פֿונעם אַרכיוו פֿון יִיווָאָ), ביכער, אַרטיקלען, דאָקומענטן פֿון זײַנע בני-דור; דער לִיטעראַרישער מאַטעריאַל וועט אילוסטרירט דורך פּאָטאָגראַ-פֿיעס, טאָוולען, קאַרטעס, בילדער. דער גאַנצער מאַטעריאַל איז געאָרדנט כראָנאָלאָגיש, אַזוי אַז וועג מען שטודירט דורך די אויסשטעלונג, באַקומט מען אַ פֿול בילד פֿון מענדעלעס לעבן און שאַפֿן. עס איז צונויפֿגעשטעלט אַ קאַטא-לאָג פֿון דער אויסשטעלונג, וואָס וועט בלײַבן,—צוזאַמען מיט „די וויכטיקסטע פֿאַקטן און דאַטעס פֿון מענדעלעס לעבן און שאַפֿן״, וואָס דער יִיווָאָ האָט אַרויסגעגעבן,—אַ לִיטעראַטור-היסטאָרישער וועגווײַזער פֿאַרן שטודיום פֿון מענ-דעלע מוכר-ספֿרים.

די אויסשטעלונג האָט אַרויסגערופֿן אַ גאָר גרויסן אינטערעס, איז באַזוכט געווָארן פֿון טויזנטער מענטשן, פֿון די יִידישע, העברעיִשע א״אַ שולן, פֿון זייער אַ גרויסער צאָל עקסקורסיעס, בתוכם אַן עקסקורסיע פֿון דער יִידישער לאָנדקענטשאַפֿט-געזעלשאַפֿט אין וואַרשע.

אַ געגויער באַריכט פֿון דער מענדעלע-אויסשטעלונג וועט פֿאַרעפֿנטלעכט ווערן אין דעם קומענדיקן נומער „ייִוואָ-בלעטער".

צו דעם יובל פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרים האָט דער ייִוואָ אויך אַרויסגעגעבן אַ אילוסטרירט בלאַט (4 זײַטן) „די וויכטיקסטע פֿאַקטן און דאַטעס פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרימס לעבן און שאַפֿן" (2 אויסגאַבעס), וואָס איז צעשיקט געווואָרן אַלע ייִדישע פֿרעסע-אָרגאַנען, שול-אָרגאַניזאַציעס א״א, איז אויך געטיילט געווואָרן די באַזוכער פֿון דער אויסשטעלונג. אַ רייַ צײַטונגען האָבן דאָס בלאַט פֿאַרעפֿנטלעכט אויף זייערע שפּאַלטן.

לויט דער איניציאַטיווע פֿון ייִוואָ און פֿון ייִדישן פּען-קלוב אין וואַרשע זײַנען די מענדעלע-פֿײַערונגען פֿאָרגעקומען איבער צענדלינגער שטעט און שטעטלעך פֿון פּוילן און אויך פֿון אויסלאַנד. אין אַ גאַנצער רייַ ערטער האָבן די אָרטיקע ייִוואָ-אָרגאַניזאַציעס געזומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין די פֿײַערונגען.

צום ערשטן יאָרצײַט פֿון ד״ר צ. שאַבאַד

האָט די ד״ר צ. שאַבאַד-אַספּיראַנטור אָרגאַניזירט אַן אָוונט געווידמעט דעם אָנדענק פֿון איר נאָמענגעבער. די הויפּטרעדע האָט געהאַלטן נח פּרילוצקי, וועלכער האָט געגעבן אַ כאַראַקטעריסטיק פֿון ד״ר צ. שאַבאַדס פּערזענלעכקייט. עס האָבן אויך געדרוקט ז. רייזען און אין נאָמען פֿון די אַספּיראַנטן – מג״ר מ. לינדער. ד״ר מ. ווײַנרײַך האָט אָפּגעגעבן אַ באַריכט פֿון דער אַספּיראַנטור.

צום 4טן אינטערנאַציאָנאַלן קאָנגרעס פֿון לינגוויסטן

וואָס ווערט אָפּגעהאַלטן פֿון 26סטן אויגוסט ביזן 1טן סעפּטעמבער 1936 אין קאָפּנהאַגען, האָט די פּילאָלאָגישע סעקציע פֿון ייִוואָ באַקומען אַ פֿאַרבעטונג. די אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסן פֿון לינגוויסטן ווערן אָפּגעהאַלטן אין פּרינציפּ אַלע 3 יאָר, אָנהייבנדיק פֿונעם 1טן צונויפֿקום וואָס איז פֿאָרגעקומען אין 1928 אין האָג. אויפֿגערופֿן ווערן די קאָנגרעסן דורכן „שטענדיקן אינטערנאַציאָנאַלן קאָמיטעט פֿון לינגוויסטן", אין וועלכן עס גייען אַרײַן די אָנגעזעענסטע שפּראַכ-פֿאָרשער פֿון אייראָפּע און אַמעריקע און וואָס זײַן געשעפֿטס-סעקרעטאַר איז י. שרײַנען (נימוועגן, האָלאַנד). פֿאָרזיצער איינעם אָרגאַניזירן-קאָמיטעט פֿונעם הײַעריקן קאָנגרעס איז אָטטאָ יעספּערסען.

זעלטן וועלכע וויסנשאַפֿט עס פֿאַרמאָגט אַזאַ גוטע אָרגאַניזאַציע ווי די אַלגעמיינע און היסטאָרישע לינגוויסטיק האָבן זיך געשאַפֿן איינעם שטענדיקן קאָמיטעט און זייערע אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסן. להיפּך צו אַנדערע צוזאַמענפֿאָרן, וווּ פֿאַכלײַט קענען זיך פֿאַרשרײַבן לויט זייער אייגענעם אײַנזען, איז דער אינטערנאַציאָנאַלער קאָנגרעס פֿון לינגוויסטן אַ צוזאַמענפֿאָר לויט פֿאַרבעטונגען, ד״ה פֿאַר „קאָנגרעסיסטן" זײַנען פֿאַרשריבן בלויז די לינגוויסטן, וואָס זײַנען פֿאַרצייכנט אויף דער ליסטע פֿונעם שטענדיקן קאָמיטעט. דער פֿאַקט, וואָס די פּילאָלאָגישע סעקציע פֿון ייִוואָ איז פֿאַרבעטן געווארן, איז דעריבער פֿאַר איינס אַן אַקט פֿון אָנערקענונג פֿון איר ביזאיצטיקער אַרבעט.

זיגמונד פֿרוידס גרונטוועלט אין ייִדיש

צו דעם 80סטן געבוירנסטאָג פֿון פּראָפֿ׳ זיגמונד פֿרויד גיט דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט אַרויס דאָס גרונטוועלט פֿון דעם באַרימטן בא־גרינדער פֿון פּסיכאָאַנאַליז „אַרײַנפֿיר אין פּסיכאָאַנאַליז״ אין דער איבערזעצונג פֿון ד״ר מאַקס ווײַנרײַך. דער ערשטער טייל פֿון דעם ווערק וועט ערשײַנען צום 6טן מײַ, דעם טאָג פֿון פֿרוידס געבורט. זיגמונד פֿרויד, אַ מיטגליד פֿון פּרעזידיום פֿון ערן־קוראַטאָריום פֿון ייִוואָ, האָט אויטאָריזירט דעם ייִוואָ צו איבערזעצן זײַן ווערק.

באַנד שריפֿטן „דרום־אַמעריקע״

פֿאַר דעם אָפּפֿאָר פֿון ה. גילישענסקי פֿון אַרגענטינע האָט דער אויספֿיר־קאָמיטעט פֿאַר דער ייִוואָ־אַקציע אין באַשטאַנד פֿון די פֿ״פּ י. באָטאָשאַנסקי, מ. רעגאַלסקי, משה עליסאַבעטסקי, ד״ר ל. זשיטניצקי, דוד הירש, דוד גרויס־מאַן, משה עלמאַן, נ. קריטשמאַר, ד״ר חיים פֿאַוועליוקעס, ד״ר פֿרידמאַן, ד״ר י. זינגער, א. ל. שוסהיים, ש. רעזניק, ל. כאַזמאָוויטש, ד. דאָלינסקי, ה׳ מאַנ־דעלבוים, ה׳ טשערווין, יונה גאָראָדיסקי, ג. קאַפּלאַנסקי, י. גון, ד. לערמאַן, ב. קראָם, ל. קלאָצמאַן, מ. שיין צ״א באַשלאָסן צו רעאַליזירן דעם פּראָיעקט וועגן אַרויסגעבן אַ גרויס זאַמלבוך „דרום־אַמעריקע״, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען די ייִדישע ישובֿים פֿון אַרגענטינע, בראַזיל, אורוגווי, טשילי. דער פֿאַרלעגער פֿ׳ ג. קאַפּלאַנסקי האָט געמײנט אויף זיך מיטצוהעלפֿן בײַ דער אויסגאַבע און וועגן דעם איז געשלאָסן געוואָרן אַ געהעריקער אָפּמאַך צווישן דעם אויספֿיר־ביוראָ אין ווילנע און דער בוכהאַנדלונג ג. קאַפּלאַנסקי אין בועניאָס־אײַרעס. דאָס זאַמלבוך וועט אַרויסגעגעבן ווערן אין ווילנע און ס׳וועלן אויך באַאַרבעט ווערן די אַרכיוו־מאַטעריאַלן וועגן דער ייִדישער קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע וואָס געפֿינען זיך אין ייִוואָ.

יעקב באָטאָשאַנסקי, דער דעלעגאַט פֿון אַרגאָפּטייל צום אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר, האָט אויף אַ זיצונג מיטן אויספֿיר־ביוראָ צוגעזאָגט מיטצוווירקן, אַז די אַרבעטן פֿאַרן זאַמלבוך זאָלן וואָס גיכער פֿאַרטיק ווערן. עס איז צו האָפֿן, אַז די מיטאַרבעטער פון זאַמלבוך וועלן די אויפֿגאַבע באַטראַכטן פֿאַר דרינגלעך.

בײַ דער געלעגנהייט וועגדט זיך די פֿאַרוואַלטונג פֿון די ייִוואָ־אַרכיוון מיט אַ הייסער בקשה צו אַלע פֿרײַנד אין דרום־אַמעריקע איבערצושיקן דעם ייִוואָ פֿאַרשיידענע מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פֿון דעם ייִדישן ישובֿ דאָרט, עלטערע צײַטשריפֿטן און ביכער, בילדער פֿון די קאָלאָניעס אאַז״וו.

פֿאַרן אָפּפֿאָר פֿון יעקב באָטאָשאַנסקי פֿון ווילנע האָט דער ייִוואָ אַראַנ־זשירט לכּבֿוד דעם גאַסט אַ געזעגעניש־אָוונט. עס זײַנען געהאַלטן געוואָרן רעדעס וועגן י. באָטאָשאַנסקיס לייטעראַרישער טעטיקייט און זײַן אומדערמיד־לעכער אַרבעט פֿאַרן ייִוואָ אין אַרגענטינע.

צום 70סטן געבורנס־טאָג פֿון י. א. מעריסאָן

דעם 6טן מײַ ה״י וועט 70 יאָר אַלט דער באַוווסטער יידישער שריפֿט־שטעלער און געלערנטער י. א. מ ע ר י ס א ָן. מעריסאָן, איינער פֿון די פּיאָניערן פֿון דעם יידישן אַנאַרכיזם און פֿון דער יידישער אַנאַרכיסטישער פּרעסע און ליטעראַטור, האָט זיך אין משך פֿון זײַן לאַנגיעריקער פֿרוכפּערדיקער געזעלשאַפֿטלעך־ליטעראַרישער טעטיקייט אויך אָפּגעגעבן מיט ווייסנשאַפֿטלעכער אַרבעט אויפֿן געביט פֿון פֿילאָסאָפֿיע, סאָציאָלאָגיע, פֿיזיאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיק און זיך דערוואָרבן גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור און קולטור, ספּעציעל אויפֿן געביט פֿון דער ווייסנשאַפֿטלעכער ליטעראַטור אין יידיש. ער איז געווען איינער פֿון די ערשטע, אויב ניט דער ערשטער, וואָס האָט געשטרעבט אַריבערצוטראָגן אין יידיש די קלאַסישע ווערק פֿון די אירא־פּעיִשע דענקער אָנשטאָט ביליקע פּאָפּולאַריזאַציעס און האָט געשאַפֿן אַ גאַנצע רייִ אָריגינאַל־טרײַע איבערזעצונגען פֿון אַזעלכע ווייסנשאַפֿטלער, ווי טשאַרלז דאַרווין, קאַרל מאַרקס, לאַסאַל, ספּענסער, מיל, מאַקס שטירנער א״אַ. זינט דער גרינדונג פֿון ייִוואָ איז ד״ר י. א. מעריסאָן איינער פֿון זײַנע איבערגעגעבנסטע טוער און אונטערשטיצער, מיטגליד פֿון דער עקזעקוטיווע פֿון אַמאָפּטייל, מיטגליד פֿון ראַט פֿון ייִוואָ.

לויט דער איניציאַטיווע פֿון י. א. מעריסאָן איז בײַם ייִוואָ געגרינדעט געוואָרן אַ פֿאַנד אויף אַרויסצוגעבן אויף יידיש ווייסנשאַפֿטלעכע ווערק, אָריגינעלע און איבערגעזעצטע. דערמיט איז געלייגט געוואָרן אַ התחלה צו אַ וויכטיקער קולטור־אונטערנעמונג, וועלכע זאָל מיטהעלפֿן צו הייבן דאָס ניוואָ פֿון דער יידישער ווייסנשאַפֿטלעכער ליטעראַטור און אַרײַנפֿירן אין דעם יידישן קולטורקרײַז סײַ די קלאַסיקער פֿון דעם ווייסנשאַפֿטלעכן געדאַנק סײַ די סטאַנדאַרטווערק פון די פֿאַרשיידענע צווײַגן וויסן.

דאָס אויספֿיר־ביוראָ פֿון ייִוואָ האָט באַשלאָסן אַלס ערשטע אויסגאַבע פֿון דעם מעריסאָן־פֿאָנד צו פֿאַרעפֿנטלעכן דאָס ווערק פֿון הערבערט ספּענסער „די ערשטע פּרינציפּן פֿון אַסיסטעם פֿון סינטעטישער פֿילאָסאָפֿיע״ אין דער איבערזעצונג פֿון י. א. מעריסאָן. דער ערשטער טייל פֿון דער דאָזיקער איבערזעצונג איז אַרויס אין ניו־יאָרק מיט 25 יאָר צוריק. איצט, גראָד אין דעם יובל־יאָר פֿון ד״ר י. א. מעריסאָן, וועט ספּענסערס ווערק ערשײַנען אין גאַנצן.

באַריכט פֿון אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר

אין דער סעריע „אָרגאַניזאַציע פֿון דער יידישער ווייסנשאַפֿט״, נומער 15, איז אַרויס דאָס בוך „דער אַלוועלטלעכער צוזאַמענפֿאָר פֿון יידישן ווייסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט—צום 10יאָריקן יובל פֿון ייִוואָ—אָפּגעהאַלטן אין ווילנע פֿון 14טן ביזן 19טן אויגוסט 1935״ (ווילנע 1936, ז״ז 208). דאָס בוך ברענגט אַ פֿולן באַריכט פֿון דעם צוזאַמענפֿאָר מיט אָט דעם אינהאַלט:

צוגרייטונג צום צווײַטן צום צווײַמענפֿאָר. דעלעגאַטן צום צווײַמענפֿאָר. טאָג־אָרדנונג. די פֿײַערלעכע עפֿענונגס־זיצונג. באַריכט פֿון אויסקער־ביורָאָ. וועגן אַקטואַליזירן די וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט פֿון ייִוואָ. וואָלן אין די קאָמיסיעס. באַריכט פֿון דער עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישער סעקציע. באַריכט פֿון דער היסטאָרישער סעקציע. באַריכט פֿון דער פֿילאָלאָגישער סעקציע. באַריכט פֿון בוי־קאָמיטעט. די רשימה פֿון די גרינדער פֿון דעם ייִוואָ־בנין. וויכוחים וועגן די באַריכטן. באַערונג פֿון ד״ר צ. שאַבאַדס אָנדענק אויף זײַן קבֿר. ערשטער וויסנשאַפֿטלעכער פּלענום. אימפּרעזע לכּבֿוד דעם צווײַמענפֿאָר. טאָג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור. רעפֿעראַטן אין די וויסנשאַפֿטלעכע סעקציעס. פּראָקלאַמירונג פֿון דעם קונסטמוזיי בײַם ייִוואָ. צווייטער וויסנשאַפֿטלעכער פּלענום. רעפֿעראַט פֿון פּראָפֿ׳ פ. שניאורסאָן „די עמאַנציפּאַציע פֿון דער ייִדישער וויסנשאַפֿט״. באַנקעט. המשך פֿון די וויכוחים. באַראַטונג פֿון דער היסטאָרישער סעקציע וועגן רעגיאָנאַלגעשיכטלעכע פֿאָרשונג. סוף פֿון די וויכוחים. וואָלן. רעזאָלוציעס און פֿאָרשלאָגן.

אַלס הוספֿות צו דעם בוך קומען:

באַגריסונגען צום צווײַמענפֿאָר. וואָס קען דער ייִוואָ און וואָס קען מען פֿאַר אים אויפֿטאָן אין ארץ־ישראל (מעמאָראַנדום פֿון ייִדישן ליטעראַטן- און זשורנאַליסטן־קלוב אין ארץ־ישראל). נאָטיצן פֿון אַ זאַמלער. די אַרבעט פֿון דער טערמינאָלאָגישער קאָמיסיע. רשימה פֿון די וויסנשאַפֿטלעכע רעפֿעראַטן צום צווײַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ. סעסיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג. אויפֿרוף צו דער ייִדישער עפֿנטלעכקייט. וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט אויף די ערטער.

פּריַז פֿון דעם בוך 4 גל, פֿאַר פֿרײַנד פֿון ייִוואָ — 2 גל, פֿאַר פֿאַר־שפּרייטן 3 עקז׳—איינער אומזיסט.

פֿון אָפּצוויג פֿאַר דער ייִדישער ספּאָרט־באַוועגונג*

מיט קרוב 100 ספּאָרטקלובן האָט זיך דער ספּאָרטאָפּצוויג פֿאַרבונדן אין משך פֿון די לעצטע חדשים. ס׳איז פֿונאַנדערגעשיקט געוואָרן אַ אַנקעטע, וואָס האָט געדאַרפֿט דינען ווי אַ יסוד פֿאַר דער פֿאַרשאַרבעט אויפֿן ספּאָרט־געביט. צום באַדויערן האָבן זיך ביז היינט אָפּגערופֿן אַ קלייניע צאָל קלובן (48), אָבער שוין פֿון די באַקומענע תשובות קען מען האָבן אַ גענויסע פֿאָרשטעלונג וועגן דעם מהות פֿון דער ייִדישער ספּאָרט־באַוועגונג אין פּוילן, וועגן דער גרויסער אַרבעט, וואָס ווערט געטאָן אויף דעם געביט, און דער עיקר—וואָס איז נאָך נייטיק אויפֿצוטאָן, כּדי די אַרבעט צו פֿאַראיינהייטלעכן און קאָנסאָלידירן,

אויב אַלע ייִדישע ספּאָרט־קלובן וואָס זײַנען צעוואָרפֿן איבערן שטח פֿון פּוילן, וועלן צושיקן די ענטפֿערס אויף דער אַנקעטע, וועלן מיר באַזיצן אַ ווערטפֿולן מאַטעריאַל, וואָס וועט אונדז העלפֿן ניט נאָר וויסנשאַפֿטלעך צו

* זע „ידיעות״ נומ׳ 54.

צעאקערן דעם באָדן פֿון דער יִידישער פֿיזקולטור אין פוילן, נאָר וועט אונדז אויך לערנען, ווי אַזוי פּראַקטיש און מיט גרעסערע נוצן צו פֿירן די אַרבעט.

ס׳האָבן זיך ביז היינט אָפּגעראָפּן פֿאַלגנדיקע פונקטן: וואַרשע, לאָדזש, לעמבערג, לובלין, ווילנע, פוזין, טאָרנע, וואָצלאַוועק, טשענסטאָכאָוו, טויערן, דאָמבראָוע, וואָלקאָוויסק, דובנע, לידע, לוצק, קויל, לעווערטאָוו, טאָמאַשאָוו, קאָלאָמיי, באַראַנאָוויטש, כשאַנאָוו, פוסטעלניק, וואָלאָמין, רייַשע, סקאָטשעוו, סאָניק, קאָליש, מעלעץ, שישלעוויטש, אַלעקסאַנדראָוו, ווילוין, אנדריכאָוו, סטאַניסלאָוו. פֿון די 48 קלובן וואָס האָבן געענטפֿערט געהערן: 25 צום וועלט-פֿאַרבאַנד „מפּבי", 12 צום פֿאַרבאַנד פֿון די אַרבעטער ספּאָרטקלובן „מאָרגן-שטערן", 10 צו „שטערן" 1—„הפּועל". מיר וועלן זיך צו די איבעריקע קלובן, וואָס האָבן נאָך ניט געענטפֿערט, זיי זאָלן וואָס גיכער צושיקן די תשובות, כדי מיר זאָלן קענען אָנהייבן צו באַאַרבעטן דעם מאַטעריאַל.

פֿון די נאָענטסטע ציל֯ן וואָס דער ספּאָרטאָפּצוויג בײַם ייִוואָ האָט זיך געשטעלט איז די שאַפֿונג פֿון אַ צענטראַל֯ן ספּאָרטאַרכיוו. וועגן דעם ענין וועל֯ן מיר אין גיכן אַרויסשיקן די ספּאָרט-צענטראַל֯עס, ווי אויך די קלובן אַ שריפֿט-לעכע אינסטרוקציע.

וועגן בריוו פֿון אַמעריקע צו קרובֿים אין פוילן

דער שריפֿטשטעל֯ער דוד גיסנעט, סאַן פֿראַנציסקאָ, אַרבעט איצט איבער דער געשיכטע פֿון די ייִדן אין קאָל֯פֿאָרניע. פֿון די אַרכיוו-מאַטעריאַל֯ן אין די צוויי על֯טסטע אָרטיקע שול֯ן (געגרינדעט 1850) א״א מקורים וואָס ג׳ האָט אויסגעפֿאָרשט וויזיט זיך אַרויס, אַז א היפּשע צאָל֯ ייִדישע פּיאָניערן אין קאָל֯י-פֿאָרניע האָבן געשטאַמט פֿון פוילן. עס איז קיין ספֿק ניט, אַז די דאָזיקע פּיאָניערן האָבן קאָרעספּאָנדירט מיט זייערע קרובֿים אין פוילן. אייניקע אַזעל֯כע בריוו, ווי, למשל, פֿון דעם רב פֿון דער קאָנגרעגאַציע „שארית ישראל" אין סאַן פֿראַנציסקאָ, ד״ר אהרן יונתן מעסינג (פֿון יאָר 1870) געפֿינען זיך אין אַרכיוו פֿון ייִוואָ. ענל֯עכע בריוו, קען זײַן, האָבן זיך נאָך אויפֿגעהיט בײַ די קרובֿים אין פוילן. וועגן דעם וועט פֿון אַזעל֯כע בריוו פֿאַר דער געשיכטע און דער קולטור-געשיכטע פֿון די ייִדישע פּיאָניערן אין זייער נייַער וויַטער היים איז איבעריק מאָריך צו זײַן. מיר וועלן זיך דעריבער צו די אַל֯ע וואָס ווייסן וועגן אַזעל֯כע בריוו, זיי זאָל֯ן זיי איבערשיקן דעם ייִוואָ אָדער ל֯כל הפּחות מודיע זײַן וועגן זייער מציאות.

אין סעקרעטאַריאַט פֿון אויספֿיר-ביוראָ איז צו באַקומען אַ קאָל֯עקציע פֿון 19 בילדער-קאָרטל֯עך פֿון דער מענדעל֯ע-אויסשטעל֯ונג אין ייִדישן וויסנשאַפֿטל֯עכן אינסטיטוט. פּריַז 6 גל׳ מיט פּאָרטאָ.

דרום־אַפֿריקע פֿאַרן ייִוואָ

די אַקציע פֿון דעם מיטגליד פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג ד״ר י. נ. שטיינבערג אין דרום־אַפֿריקע האָט געפֿונען אַ וואַרעמען אָפּקלאַנג בײַ דער ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון לאַנד. די זאַך פֿון דעם ייִוואָ איז געוואָרן פּאָפּולאַריזירט סײַ דורך גרויסע עפֿנטלעכע פֿאַרזאַמלונגען, סײַ דורך אויפֿנאַמעס לכּבֿוד דעם שליח פֿון ייִוואָ אין פּריוואַטע הײַזער. עס האָט זיך געשאַפֿן אַ דרום־אַפֿריקאַנישער קאָמיטעט פֿאַר דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט. אין קאָמיטעט זײַנען אַרײַן די חשובֿסטע פֿאָרשטייער פֿון דער ייִדישער געזעלשאַפֿטלעכקייט, פֿאַרטרעטערס פֿון די לאָזשעס, פֿון דער יוגנט אאַז״וו, אין אָט דעם צוזאַמענשטעל: ערן־פּרעזידענט—הרבֿ הכּולל פּראָפֿ׳ ד״ר י. ל. לאַנדוי, פֿאָרזיצער—אַדוו׳ מאָריס פֿרענקס, וויצע־פֿאָרזיצערס—ס. קרוגער און ד״ר וו. זאַקס, נאמן—י. מ. העלמאַן, סעקרעטאַר—אַ. אָוועדאָוו, מיטגלידער—ד״ר י. באַלקין, מ. בלאָך, מ. גפֿן, י. דיימאָנד, ל. האָכשטאַדטער, עטל היימאַן, ד״ר ס. ווערטהיים, ד״ר ה. זאָנאַבענד, נאָרמאַן לוריע, פֿרוי ל. סאָרעזאָן, לייפּאָלד סניידער, ד. ה. עפּשטיין, י. פּאָרט, ל. ה. פּען, פּערסי פֿאָקס, מ. פֿרימאַן, ר. פֿרענקל, מ. קענטרידזש (מיטגליד פֿון פּאַרלאַמענט), מיכאל שור.

עס האָט זיך אויך געשאַפֿן אַ פֿרויען־קאָמיטעט פֿאַר דער אַקציע מיט פֿרוי פֿרענקס אַלס פֿאָרזיצערין, פֿרוי קרוגער—קאַסירערין, פֿרוי אָוועדאָוו—סעקרעטאַרין און די פֿרויען אַבעלהיים, באַלקין, גרין, דזשאָנאַס, האָכשטאַדטער, ווערטהיים, זאַקס, חגי, סײַוו, סאָרעזאָן, ראָס און שפּײַער אַלס מיטגלידער.

דער דרום־אַפֿריקאַנער קאָמיטעט פֿאַר דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט האָט אַרויסגעגעבן אַ שיין געדרוקטע און אילוסטרירטע בראָשור וועגן ייִוואָ מיט אַ פֿאָרוואָרט פֿון רבֿ־הכּולל פֿאַר דרום־אַפֿריקע פּראָפֿ׳ ד״ר י. ל. לאַנדוי און אַן אַרײַנפֿיר אין נאָמען פֿון קאָמיטעט פֿון פֿאָרזיצער מאָריס פֿרענקס און סעקרעטאַר א. אָוועדאָוו.

דער קאָמיטעט האָט אויך אַרויסגעגעבן דעם ערשטן נומער פֿון אַ ייִוואָ־בולעטען, וואָס אַנטהאַלט צ״אַ בריוו פֿון ד״ר מ. גאַסטער וועגן דעם ייִוואָ א״אַ אַרטיקלען און נאָטיצן וועגן דער ייִוואָ־טעטיקייט, ווי אויך באַריכטן פֿון דעם דרום־אַפֿריקאַנישן קאָמיטעט. אַ ענלעכער בולעטען ווערט אויך צוגעגרייט אויף ייִדיש.

צווישן די פֿאַרשיידענע פּלענער פֿון דעם קאָמיטעט איז אויך דאָ אַ פּלאַן וועגן אַרויסגעבן אַ זאַמלבוך „די ייִדן אין דרום־אַפֿריקע״ אין ייִדיש און אין ענגליש.

די רעפֿעראַטן פֿון ד״ר י. נ. שטיינבערג („ייִדיש פֿאָלק אַ באַלאַגערטע פֿעסטונג״, „ווילנע און ירושלים״ א״אַ) האָבן צוגעצויגן זייער אַ גרויסן עולם. בכלל ווערט דאָס שליחות פֿון ייִוואָ אָפּגעשאַצט ווי אַ וויכטיקער קולטור־אויפֿטו פֿאַר דעם ווײַטן ייִדישן ישובֿ אין דרום־אַפֿריקע.

אויף דעם 25סטן מערץ איז געווען באַשטימט אַ רעפֿעראַט פֿון ד״ר י. נ. שטיינבערג אין יאָהאַנעסבורגער אוניווערסיטעט („די יִידישע פֿאָלקסקולטור אין מזרח-אייראָפּע״) אונטערן פֿאָרזיץ פֿון דעם באַקאַנטן לידערמאַכער, קעמפֿער פֿאַר די רעכט פֿון די שוואַרצע הערנלע.

ד״ר י. נ. שטיינבערג האָט אויך באַזוכט אַ רייַ שטעטלעך אַרום יאָהאַנעסבורג, ווי פֿעראייניקונג, פּיטערסבורג, בענאָני, ווו זיַינע רעפֿעראַטן האָבן צוגעציגן כּמעט די גאַנצע יִידישע באַפֿעלקערונג פֿון די דאָזיקע ערטער און געווינען זיי פֿאַרן יִיווָ.

די אָרטיקע יִידישע פּרעסע אין יִידיש און אין ענגליש שטיצט וואַרעם אונטער דאָס וויכטיקע שליחות פֿון יִיווָ.

די אַקציע פֿון ה. גילישענסקי אין מעקסיקע און קובע

סוף פֿאַרגאַנגענעם יאָר האָט דער מיטגליד פֿון דער צענטראַלער פֿאַר-וואַלטונג ה. גילישענסקי באַזוכט אין שליחות פֿון יִיווָ מעקסיקע און קובע.

אין מעקסיקע איז דאָס געווען די ערשטע פּראָפּאַגאַנדע-אַקציע פֿאַרן יִיווָ. ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס די אַקציע פֿון ה. גילישענסקי איז צונויפֿ-געפֿאַלן מיט אַ רייַ אָרטיקע אַקציעס, האָט דער יִידיש-מעקסיקאַנישער ישוב זיך זייער וואַרעם אָפּגערופֿן אויף דער וועגדונג פֿון יִיווָ. די אַקציע איז אָנגעפֿירט געווָארן פֿון דער „יִידישער יוגנט-געזעלשאַפֿט״ אין מעקסיקע. אין דעם קאָמיטעט זיַינען אַרײַן: י. ראָסטנבערג—פֿאָרזיצער, אַבא ראָזענפֿעלד—סעקרעטאַר, הענריקאָ רובינשטיין—קאַסירער, יוסף רובינשטיין, יעקבֿ גלאַנץ, ט. רעזניקאָוו, מ. ראָזנבערג—רעדאַקטאָר פֿון „וועג״, מ. מינדלין, י. אייבראַמס, נ. אַקס, נ. ראָזענטאָל, א. מאַרקוס, ב. יאָלאָן, עליאַס כיניטש, ל. סאָסנאָוויטש, י. מיזנער, ה. ראַבינאָוויטש. באַזונדערס אַקטיוו האָבן מיטגעאַרבעט יוסף רובינשטיין, ענריקאָ רובינשטיין, דער דיכטער י. גלאַנץ, א. מאַרקוס, ע. כיניטש, ט. רעזניקאָוו, ל. סאָסנאָוויטש און ה. ראַבינאָוויטש.

די יִידישע צייַטונג „דער וועג״ מיט דעם רעדאַקטאָר מ. ראָזענבערג בראש האָט זייער וואַרעם און באַווּוסטזיניק געשטיצט די אַקציע.

דאָס אויספֿיר-ביורָ האָט באַשלאָסן די יִידישע פֿאָלקסבאַנק אין מעקסיקע, די יִידישע יוגנט-געזעלשאַפֿט און פּ׳ מאיר כּין צו אָנערקענען פֿאַר גרינדער פֿון דעם יִיווָ-בנין.

אויף דער אייַנלאַדונג פֿון דעם „יִידישן צענטער״ אין פּועבלאָ האָט באַזוכט דעם דאָזיקן יִידישן ישוב ה. גילישענסקי אין באַגלייטונג פֿון דעם דיכטער יעקבֿ גלאַנץ. אונטערן פֿאָרזיץ פֿון פֿרעזידענט פֿון „צענטער״ איז פֿאַרגעקומען אַ רעפֿעראַט פֿון שליח, און בייַ דער מיטווירקונג פֿון די פּ״פּ ז. קוריאַן, צמח פּאָרטנוי, ווינאָגראַד און מאַרגאָלין איז דורכגעפֿירט געווָארן אַ זאַמלונג.

ה. גילישענסקי האָט אויך באַזוכט אייניקע אַנדערע פונקטן פֿון מעקסיקע.

אין קובע איז שוין די זאַך פֿון יִיווָאָ פּאָפּולאַריזירט געוואָרן דורך דעם שליח מיכאל שור—אין יאָר 1934. אויך ה. גילישענסקיס אַקציע איז דאָ דורכגעגאַנגען מיט אַ גרויסן ערפֿאָלג. אין דער אַקציע האָבן זיך באַטייליקט צוויי פֿון די גרעסטע אָרגאַניזאַציעס אין קובע—„דער יִידישער צענטער", וואָס איז געווען פֿאַרטרעטן אין אַקציע-קאָמיטעט דורך זײַן פֿרעזידענט א. שניידער, גענעראַל-סעקרעטאַר א. ג. גאָרפֿינקעל און א. שלעזינגער, און די „געזעלשאַפֿט פֿאַר קונסט און קולטור"—פֿאַרטרעטן דורך די צוויי אָנגעזעענע טוערס י. רעזניק (וויַינשטיין) און האַרצמאַן. עס האָבן אויך אַקטיוו מיטגעאַרבעט אין אַקציע-קאָמיטעט ב. שאַמיס—פֿאָרזיצער, אַרליוק—סעקרעטאַר, א. ח. הערשמאַן—קאַסיר, מיטגלידער פֿון קאָמיטעט: אָשר סטוטשינסקי, ל. אַראָנאָווסקי, ס. מ. קאַפּלאַן, א. דובעלמאַן, אברהם ליפּקאָוויטש, ס. קאַנאַ, י. שניידער, ד. אוטיאַנסקי, כ. מוקאַסיי. אַלע מיטגלידער פֿון קאָמיטעט האָבן געאַרבעט בלאַ ונפֿש און זיי איז צו פֿאַרדאַנקען דעם ערפֿאָלג.

דער „יִידישער צענטער" האָט דורך אַ ספּעציעלער זאַמלונג צווישן זײַנע מיטגלידער געשאַפֿן אַ סומע וואָס באַרעכטיקט אים צו דעם טיטל גרינדער פֿון יִיווָאָ-בנין.

די אָרטיקע צייטונג „האַוואַנער לעבן" האָט געשענקט פֿיל אויפֿמערקזאַמקייט דער שליחות פֿון ה. גילישענסקי.

פֿון קובע איז גילישענסקי אָפּגעפֿאָרן אין די שטאַטן, וווּ ער וועט באַזוכן די וויכטיקסטע צענטערס. אַלס פֿרײַנד פֿון דער יִידישער קולטור און וויסנשאַפֿט וועלן געווויס מיט אַלע כּוחות שטיצן אים אין זײַן וויכטיקער שליחות.

געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון יִיווָאָ אין ארץ-ישראל

דעם 26סטן נאָוועמבער 1935 איז פֿאָרגעקומען אין תּל-אָבֿיבֿ די גרינדונגס-פֿאַרזאַמלונג פֿון דער געז׳ פֿרײַנד פֿון יִיווָאָ אין ארץ-ישראל. אַ רעפֿעראַט וועגן די נאָענטסטע אויפֿגאַבעס פֿון יִיווָאָ האָט געלייענט מ. ווײַנרײַך. מ. קאָסאָווער האָט געראַטן וועגן די אויפֿגאַבעס פון יִיווָאָ אין ארץ-ישראל, באַטאָנענדיק די בריטע פֿאַרש-מיגלעכקייטן און פֿאַרש-באַדערפֿענישן אין לאַנד. ער האָט אויך אָנגעוויזן אויף דער נייטיקייט צו טאָן זאַמלאַרבעט פֿאַרן יִיווָאָ און צו שטיצן אים מאַטעריעל. עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ פֿאַרוואַלטונג אין באַשטאַנד פֿון 15 פערזאָן פֿון תּל-אָבֿיבֿ, מיט דעם, אַז אין אַנדערע פונקטן זאָלן די אָרטיקע פֿרײַנד אויסקלײַבן אייגענע אָנפֿירונגען און ערשט דערנאָך זאָל געשאַפֿן ווערן די לאַנד-פֿאַרוואַלטונג פֿון דער געז׳ פֿרײַנד. אין דער פֿאַרוואַלטונג פֿאַר תּל-אָבֿיבֿ זײַנען אַרײַן די פֿ״פֿ: אַדיסמאַן, אַבראַמאָוויטש, בוימאַן, גלאַזמאַן, דראַבקין, ווערניק, זרובבל, לעאָ ליאָוו, ד. לייבל, ליסקאָווסקי, מאַלקין, גיטל מײַזל, פּערלמאַן, ראובן, רייכמאַן. חוץ דעם גייען אַרײַן עקס אָפֿיציאָ די

מיטגלידער פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג און פֿון ראַט פֿון ייִוואָ א. גאָלאָמב, וו. לאַצקי-בערטאָלדי און ד״ר י. רובין. אויף דער גרינדונגס-פֿאַרזאַמלונג זײַנען בײַגעווען בײַ פֿערטהאַלבן הונדערט מענטשן; 170 האָבן זיך פֿאַרשריבן פֿאַר מיטגלידער אין דער געזעלשאַפֿט.

מ. ווײַנרײַך האָט אויך געלייענט רעפֿעראַטן וועגן ייִוואָ און וועגן דער יוגנט-פֿאָרשונג אויפֿן קבלת-פנים פֿונעם ייִדישן לִיטעראַטן- און זשורנאַליסטן-קלוב אין תּל-אָבֿיבֿ, אין כּנרת, בן-שמן, מרחביה, עין-חרוד און אין תּל-אָבֿיבֿער אַרבעטער-קלוב.

פֿון דער פּראָיִוואָ-געזעלשאַפֿט אין ציריך

די געזעלשאַפֿט פּראָיִוואָ אין ציריך האָט אין די טעג פֿון 17טן ביזן 25סטן אָקטאָבער 1935 דורכגעפֿירט מיט דער באַטייליקונג פֿון מ. ווײַנרײַך אַ וועריר-אַרבעט. מ. ווײַנרײַך האָט געהאַלטן רעפֿעראַטן: אין פֿרץ-פֿאַראיין: מענדעלע מוכר-ספֿרים און זײַן עפּאָכע, און אין פֿאַראיין פֿאַר ייִדישער סאָציאַל-קולטורעלער אַרבעט: די ייִדישע יוגנט און אירע פּראָבלעמען (אין דײַטש). ביידע אָרטיקע דײַטש-ייִדישע ציטונגען, „די ייִדישע פּרעסצענטראַלע״ און „איזראַעליטישעס וואָכענבלאַט פֿיר די שווייץ״, האָבן געדרוקט אַרטיקלען וועגן ייִוואָ. ספּעציעלע אַקטיוויסטן אין דער אַרבעט האָבן אַרויסגעוויזן פּ׳ לייבוש פֿעלדשטיין, דער סעקרעטאַר פֿון דער געזעלשאַפֿט, און ד״ר י. צוקער. עס איז דורכגעפֿירט געוואָרן אַ זאַמל-אַקציע, וואָס אין איר האָבן זיך באַשטייַערט די וויַטערדיקע אינסטיטוציעס און פּערזאָנען: עפּאַ אַ״ג—240 פֿראַנק, פּ. בעערן—200 פֿר, ל. וועקסלער—150 פֿר, בראַן אַ״ג—120 פֿר, ייִדישע קהילה, פֿרץ-פֿאַראיין, ש. בעער—צו 100 פֿר, ה. פֿײַנשטיין און לעאָ האָפֿמאַן—צו 50 פֿר, אָ. גרין—22,50, אַ. לעזער, י. ליבער, ד״ר צימערמאַן, ד״ר ס. ריעזער, ל. פֿעלדשטיין, מ. ביעדערמאַן (ווינטערטור), א. טענענבוים א׳ קאַמפּ׳, מ. בלום, ד״ר י. צוקער, ד״ר וו. ווערשנער, פּ. גורעוויטש—צו 20 פֿר, י. קאַרפֿיאָל (סאָלאָטורן), ס. פּילניק, ג. בלאָך, ס. אַבראַהאַם, ע. ווייַלל, פּראָפּ׳ זילבערשמידט, י. מענצער, ר. לאַנדוי—צו 10 פֿר, מ. לאַנג, ר. פֿאַללער—צו 5 פֿר, מ. ביסקע—3 פֿר.

פֿאַר דער ביבליאָטעק און אַרכיוו

פּ׳ אַ. זײַנפֿעלד (לעמבערג) שפּאָרט ניט קיין מי צו באַקומען פֿאַר דער ביבליאָטעק פֿון ייִוואָ זעלטענע אויסגאַבעס און האָט לעצטנס צוגעשיקט אַ גאַנצע ריי זייער ווערטפֿולע ביכער און צײַטשריפטן, צ״אַ: טוביה פֿעדער „קול מחצצים״ לעמבערג 1853, א. מ. מאַהר „כּוס ישועות״ (אַ בראָשור אין ייִדיש וועגן די ווינער געשעענישן אין יאָר 1848), יהודה אריה-לייב שוואַרץ „שירי אמונים״ לעמבערג 1881, יוסף שרגא אָפּענהיים „פֿאָן טויט לעבעדיג״ ווילנע, „אין שיינה מעשה פֿון פֿראַנצויזין לאַנד״, משה צבי שרײַבער „קמצא בר

קמצא״ לעמבערג 1850, אייניקע י״ג ״המגיד״, לעמבערגער צייטשריפֿט ״הצפֿירה״ 1 און 2 י״ג (1870, 72), צייטשר׳ ״אור תורה״ תרל״ד, ביכלעך פֿון אייזיק־מאיר דיק א״אַ, ״שמחת הנפֿש״ לעמבערג 1862, ״שבֿט יהודה״ (ייִדיש) פֿיורדא 1724, ״רבי און תלמיד״ חומש אין פֿראַגע און ענטפֿער, ״מגיד משה״ 78—81, ״בת־קול״ 1912, משה גאלינו ״ספֿר חכמת היד״ (העברעיִש און ייִדיש) פֿ״פֿ־דאדר תקל״ו, אַ זאַמלונג תחינות, ״ברנט שפיגל״ (אָן שער. דיהרנפֿורט תס״ט?), ״מעשה בוך״ דירנפֿורט תס״ט (דעפֿעקט. כ״ז־צעריסן. פֿון דף כ״ח פֿעלט), ספֿר יוסיפֿון בלשון אשפנז (מיטן ״שארית ישראל״) נדפֿס שנית באמשטרדם [1771], ״מצח אהרון״ (ייִדיש), ״גדולת יוסף״ יוזעפֿאָוו תקצ״ח, ״שבֿחי בעל שם טוב״ זשאָלקווע תקע״ו (ייִדיש פֿון א. פֿאַוויר), ״נחלת צבי״ לבוב (1794), ״קב הישר״ (העבר׳ און ייִדיש) זולצבאַך תקנ״ה, חייקל הלוי הורוויץ ״צפֿנת פענח״, באַרדי־טשעוו 1817, מרדכי עהרענפֿריז ״לעבענס בעשרייבונג פֿון די דרייא קייזער נאַפּאָלעאָן״ לעמבערג 1885, ייִדישע מעשה־ביכלעך, ווי ״בית חוניו״, ״שושנה פֿון דער שטאָט בבל״, ״אבן עזרא״,—אַרויסגענבן פֿון דרוקער א. נ. זיס, לעמבערג 1875, ״ארחות חיים״ (מיט ייִדישער איבערזעצונג), אַרויסג׳ פֿון יוסף כהן צדק מלבוב (לעמבערג?) 1841, ״לב טוב״ לעמבערג 1796, ״ראָבינזאָהן קראזוע דער יונגערע״, ״קינצן ביכל״.

דער מחבר פֿנחס־זעליג גליקסמאַן, לאָדזש, האָט אַוועקגעשאָנקען פֿאַר דער ביבליאָטעק פֿון ייִוואָ אַ קאָלעקציע פֿון אַלע זיינע חיבורים, אין העברעיש און ייִדיש, צ״אַ: תפֿארת אדם, תאורים ביוגרפֿיים בצירוף מכתבים מאת ר׳ אברהם הירש גליקסמן ז״ל, תרפ״ד; הרב של שמחה, תולדות הרב הגדול בתורה ובחסידות רבי משה נחמיה הכהן, תר״ץ; מענה לנחום סוקולוב... ותולדות הרב החסיד ר׳ הירש טומשובר, תרצ״ב; רבי זאב ליפֿשיץ, תרצ״ד; ספֿר פֿון דער סדרה (פֿערל פֿון אַלטען אוצר), אַ זאַמלונג פֿון אינטערעסאַנטע אַריגינעלע תורה־ווערטער פֿון באַריהמטע גאונים און צדיקים אויף אַלע סדרות... און אויף אַלע ימים טובים, תרצ״ב. אַ סעריע פֿירושים אויף פֿאַרשיידענע ספֿרים פֿון תנך.

מתנה פֿון דער געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון העברעיִשן אוניווערסיטעט אין ירושלים, וואַרשע: 26 ביכער, אַרויסגענבן פֿון אוניווערסיטעט, פֿון אָט די מחברים: ארי אבן־זהב, אריסטו, אפלטון, באָדנהיימער, בענטוויטש, הוגא בערגמאַן, דעקאַרט, טויבער, טאָרטשינער, הערמאַן כהן, לאָק, לייבניץ, ד״ר מאיר, מיל, לעווין („אוצר הגאונים״), סוקעניק—ד״ר מאיר, פֿיכטע, קאַנט, רוסאָ, ראָט, רמב״ם, ג. שלום, וועגן יוסף הורוויץ ז״ל.

די געזעלשאַפֿט פֿרײַנד פֿון העברעיִשן אוניווערסיטעט אין ירושלים, לעמבערג: Tadeusz Zaderecki, Talmud w ogniu wieków.

מתנה פֿון מינ׳ לעאָן וואַשילעווסקי, פֿאַרוואַלטער פֿון אַרכיוו פֿון דער פפ״ס, דורך פּ. שוואַרץ, וואַרשע: 10 פּראָקלאַמאַציעס פֿון דער פפ״ס אין ייִדיש פֿון די יאָרן 1901—1905.

מתנה פֿון שלום אַש און זײַן פֿרוי: אַ קאָלעקציע פֿון זײַנע ווערק אין איבערזעצונג אויף העברעיִש דײַטש, ענגליש, אונגעריש, טשעכיש, פּויליש, איטאַליעניש, עספּעראַנטאָ, נאָרוועגיש, פֿראַנצויזיש און דעניש (בסך-הכּל 35 בענד).

ד״ר י. שאַצקי, ניו-יאָרק, באַזאָרגט כּסדר די ביבליאָטעק, אַרכיוון און טעאַרטער-מוזיי פֿון ייוואָ מיט ווערטפֿולע און זעלטענע אָביעקטן; פֿון זײַנע לעצטע מתנות איז צו פֿאַרצייכענען: יעקבֿ צבי סאָבעל, „שיר זהבֿ לכּבֿוד ישׂראל הזקן״—דאָס ערשטע געדרוקטע ייִדישע ביכל אין אַמעריקע (ניו-יאָרק 1877), וואָס פֿון דעם איז געווען באַקאַנט נאָר איין עקז׳ (אין דער ניו-יאָרקער עפֿנט-לעכער ביבליאָטעק); „דער 20סטער יאָהרהונדערט״ זאַמלבוך פֿון אַלעקסאַנדער האַרקאַווי, אַ נומער פֿון אַלעקסאַנדער האַרקאַוויס צײַטונג „דער פֿראָגרעס״, אויפֿרוף פֿון דעם סאָציאַליסטישן פּרעס-פֿאַראײַן (1896) און אַ ריי אַנדערע זייער וויכטיקע אַמעריקאַניקאַ; מענדעלע-מאַטעריאַלן פֿון דער „היברו פּאָבלי-שינג קאָ״, „דער מעניו צו ספּעקטאַרס קערמעשל״ (אָדעס 1890) א״א.

וועראַ גינזבורג, וואַרשע, אוראיניקל פֿון מענדעלעס ווילנער קרובֿ נחום-חיים ברוידע: פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון נחום חיימס פֿרוי, לאה ברוידע, נחום חיימס ברוידעס צוואה, אַנדערע פֿאָטאָגראַפֿיעס און דאָקומענטן פֿון דער ברוידע-משפּחה, אַ פּאַרמעטענע מגילה, אייַלבילד „ברית מילה״ א״א.

פֿון „וואָקס״ מאָסקווע 9 פֿאָטאָ-אויפֿנאָמעס פֿון „מסעות בנימין השלישי״-אויפֿפֿירונג פֿון ייִדישן מלוכה-טעאַטער.

ש. ניגער, ניו-יאָרק: דרײַ בריוו פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרים.

לאַזאַר קאַהאַן, וואַרשע: אַ בריוו פֿון יעקבֿ דינעזאָן וועגן מענדעלעס באַזוך אין לאָדזש; פּראָגראַמען פֿון מענדעלע-אָוונטן פֿון לאָדזשער „דראַמאַטישער קונסט״ יאַנואַר 1911 און פֿון נאָוואַראַדאָמסק, אַ פֿאָטאָגראַפֿישע אויפֿנאַם בשעת מענדעלעס באַזוך אין לאָדזש מיט פֿרישמאַנען, מנחם, מאַרק אַרנשטיין א״א, ווי אויך אַקטיוווע מיטגלידער פֿון „דער דראַמאַטישער קונסט״.

מתנה פֿון „ליטעראַרישע בלעטער״, וואַרשע: אַ רײַכע קאָלעקציע פֿאָטאָ-גראַפֿיעס פֿון ייִדישע שריפֿטשטעלער, אַרטיסטן א״א, פּתח-ידן, אַנקעטע פֿון די „ליט׳ בלעטער״ א״א.

יוסף קאַפּלאַן, שווידער: אַ פּראָכט-אויסגאָבע פֿון מגילת אסתר (לײַפּציק תרצ״ב) מיט זײַנע באַצירונגען און אילוסטראַציעס פֿון י. מזהר; זײַנע אַרטיקלען (דײַטש) וועגן דער העברעיִשער שפּראַך און שריפֿט און שריפֿט-רעפֿאָרם, ווי אויך אַ ריי מוסטערן פֿון זײַנע שריפֿטמאָלן א״אַנד; זײַנע לידער „אין שוועדיש צײַטן״; פֿאָטאָגראַפֿיש בילד פֿון משה העס; דאָס בוך „העברעיִש אין דער שווייץ״ (דײַטש).

פּראָפּ׳ נתן מאַרק, פּיאַטרע: קאָלעקציע פֿון 19 רבייִשע בילדער; אליהו בחור, „ס׳ הבחור״, שלום בר״י כּהן, „תורת לשון עברית״, „דער קאָלאָניסט״, ירושלים תרנ״ג, א״א.

י. יאַשונסקי, וואַרשע: סעפּאַראַטע אָפּדרוקן און מאַנוסקריפּטן פֿון ד״ר י. צינבערגס אַרבעטן אויפֿן געביט פֿון כעמיע, 1935; מאַטעריאַלן פֿון דער וואַל-קאַמפּאַניע צום סיים 1935; אויפֿרוף צו בויקאָטירן ייִדן.

העלענע סאָלאָמאָנאָוו, ווילנע: בילדער פֿון דער הילפֿסאַרבעט פֿאַר קינדער פֿון היימלאָזע בשעת דער וועלט-מלחמה.

יעקב שולמאַן, לאָדזש: זעלטענע בילדער פֿון דער פּועלי-ציון-באַ-וועגונג; יוסף זעלקאָוויטש, לאָדזש: דרוקזאַכן, כתבֿ-יד פֿון אַ „תולדות ישו״ אין העברעיִש; הערש גראָסמאַן, לאָדזש: קאַרטלעך פֿון ייִדן-לעגיאָניסטן פֿון די פּוילישע לעגיאָנען (1916).

הרבֿ משה שמעון זיוויטץ (דורך ד״ר מ. ווײַנבערג), פּיטסבורג: זײַן ספֿר „משבי״ח על תלמוד ירושלמי״, ירושלים 1929; ד״ר מ. ווײַנבערג, פּיטסבורג: דעם פּיטסבורגער ענגליש-ייִדישן זשורנאַל The Sentinel 1934—1935, א״אַ דרוקזאַכן. דוד שמידט (בירעבידזשאַן): אַ פּעקל בריוו פֿון בירעבידזשאַן קיין ווילנע; מרדכי-זאבֿ שעכטער, קראָקע: פֿאַרשיידענע דרוקזאַכן, פֿאָלקלאָר-מאַטעריאַלן; מ. באַרוכין, ווילנע: הירש לעקערט און זײַן פּראָצעס (אין רוסיש), אומלעגאַלע אויסגאַבע פֿון „בונד״, יולי 1902; שמואל רובינשטיין, ווילנע: „חטאת נעורים״, ווין תרל״ו; צבֿי הירש גרינהויז, סוואָיאַטיטש: בריוו פֿון הרבֿ תמרת. א. בולקין, ווילנע: דרוקזאַכן פֿון דער צײַט פֿון דער דײַטשער אָקופּאַציע אין ווילנע. נח פּרילוצקי, וואַרשע: זײַנע פֿילאָלאָגישע ווערק א״אַ ביכער, כתבֿ-ידן פֿון זײַן אַרכיוו. חיים גינינגער, טשערנאָוויץ: „נייע יידישע פּעסטער צייטונג״ 3טער י״ג 1886. ד״ר י. ראַבינאָוויטש, ריגע: דרוקזאַכן; י. אָפּאַטאָווסקי, מלאַווע: בריוו פֿון מ. ל. ליליענבלום א״אַ.

הרבֿ יהודה-לייב זלאָטניק, וואַנקוווער: בריוו פֿון נחום שטיף, א. ליט-ווין, א. דרויאַנאָוו. י. מ. גליקסמאַן, לאָדזש: צוויי בריוו פֿון ד״ר ט. הערצל. אַבֿרהם ליפֿשיץ, גראָדנע: „מכתמים ושירים״ פֿון י. א. בן-יעקבֿ, קאָלעקציע לוחות.

דער זאַמלערקרײַז אין כשאַנאָוו (מערבֿ-גאַליציע) אַנטוויקלט פֿאַרן ייִוואָ אַ פֿילזײַטיקע אַרבעט. זינט יאָר פֿירט דער קרײַז אַן אינטענסיווע זאַמל-אַרבעט פֿון שפּראַך-מאַטעריאַלן, פֿון ביכער, דרוקזאַכן אאַז״וו. פֿון צײַט צו צײַט פֿירט דער קרײַז אויך דורך געלטאַקציעס פֿאַרן ייִוואָ. אין נאָוועמבער חודש 1935 האָט דער קרײַז אָפּגעשלאָסן אַן אַקציע, וואָס האָט אַרײַנגעבראַכט 160 גילדן, אַ סומע אַ באַדײַטנדיקע, ווען מען נעמט אין אַכט, אַז דאָס רובֿ בײַשטײַערונגען זײַנען געמאַכט געוואָרן פֿון אַרבעטסמענטשן. מיט דער אַקציע האָבן אָנגעפֿירט די פֿ״פֿ: מרדכי ראָזנער (פֿאָרזיצער), יוסף לאַנדוי (סעקרעטאַר), מ. ווינער, ח. ברוינער, ד. גלאַס, ש. גאָלדבערג. אין דער אַקציע האָבן זיך באַטייליקט 75 פּערזאָן.

לעצטנס האָט דער קרײַז צוגעשיקט דעם ייִוואָ אַ ריי נײַע אַרבעטן:

מ. ראָזנער—1) באַשרײַבונג פֿון דעם עקאָנאָמישן לעבן פֿון כשאַנאָוו פֿאַר און נאָך דער מילחמה. 2) זאַמלונג פֿון קלעזמער-לשון. י. לאַנדוי — אַן אויס-פֿירלעכע טערמינאָלאָגיע פֿון בערשטערײַ.

דער קרײַז האָט אויך צוגעשיקט אַ גרויסע זאַמלונג ביכער און אַנדערע דרוקזאַכן.

בישקע בראַווערמאַן (בילסק) אַנטוויקלט אַן אינטענסיווע זאַמל-אַרבעט פֿאַרן ייִוואָ. געשיקט: 1) וויכטיקע דאָקומענטן און בריוו פֿון יוגנטלעכע. 2) פֿאַרטיק געמאַכט אַן אויספֿירלעכע באַשרײַבונג פֿון דעם חדר לויט דער חדר-אַנקעטע פֿון דער פּסיכאָלאָגיש-פּעדאַגאָגישער סעקציע. 3) אַ קאָלעקציע דרוק-זאַכן. 4) משפּחה-פֿאָטאָגראַפֿיעס. 5) אַ גרויסע זאַמלונג ספֿרים. 6) אַ זאַמלונג פֿאַרן געאָגראַפֿישן אינדעקס.

פֿאַר דער פֿאָלקלאָר-קאָמיסיע האָבן צוגעשיקט:

עוזר פּיפּע, כפֿר-סבא, א״י: הומאָריסטישע מעשיות, שפּיל אין נוס; א. סאַלבע, וואַרשע: אַ גרעסערע זאַמלונג צונעמענישן (495 נומ׳); ייִדישע לאַנדקענטעניש-געז׳, לודמיר: אַ גרעסערע זאַמלונג פֿאַרשיידנאַרטיקן פֿאָלקלאָר-מאַטעריאַל, געזאַמלט דורך קהת קליגער, ה. רוסטאַטשער און מגר׳ מ. שמוקלער, ח. י. פֿירסט, טאַרנעפּאָל: נאַציאָנאַל-רעליגיעזע לידער מיט נאָטן. ב. צ. סעגאַל, טריסק: מעסערל-שפּיל מיט אַ צייכענונג; פּראָפֿ׳ נאַטאַן מאַרק, פּיאַטראַ (רומעניע): פֿאָלקלאָר-מאַטעריאַלן; ז. רייזען, ווילנע: קינדערשפּילן פֿון קוידענאָוו; ב. קאָסאָווסקי, קאָזלוישטשינע: קינדערשפּילן, לידער און שפּילעכלעך; פּראָפֿ׳ יוסף לער-נער, באָטאָשאַן (רומעניע): ליבע-לידער; בערל ראַבאַך, סאָניק: פֿאָלקסלידער; ש. רובינשטיין, ווילנע: 4 פֿאָלקלאָרהעפֿטן (מעשיות, לידער און שפּריכווער-טער געזאַמלט אין יאָר 1914); ש. פֿרידלאַנד (בײַ דער מיטהילף פֿון ה׳ זאַוולס) דענעבאָרג: פֿאָלקסלידער מיט נאָטן, אַנעקדאָטן, קורלאַנדיזמען און ווערטלעך; ט. י. ווירצער, דאַמעטשעוו: לומדישע ווערטלעך און אַנעקדאָטן. ד״ר פֿ. בע-ראַנעק, ייִנדזשיכאָוו-הראַדעץ: אַ קאָלעקציע ייִדישע קינדערשפּילן פֿון דער סלאָוואַקײַ. יוסף לאַנדוי, רימענעוו: פֿאַרשיידענע פֿאָלקלאָר-מאַטעריאַלן. ר. אָלעווסקי, ראַדזשעיוּוו: גלית-שפּיל.

טעאַטער-מוזיי א״נ פֿון אסתּר-רחל קאַמינסקי

לכבֿוד דעם צענטן יאָרצײַט נאָך אסתּר-רחל קאַמינסקי, דעצעמבער 1935, האָט דער טעאַטער-מוזיי בײַם ייִוואָ אַראַנזשירט אַן אויסשטעלונג.

צענדלינגער אַפֿישן—אָנגעהויבן פֿון דעם ערשטן, ווו צווישן די אָנטייל-נעמער איז אויסגערעכנט פֿרל׳ האַלפּערין (אסתּר-רחלס מיידלשער פֿאַמיליע-נאָמען, געשפּילט דעם 14טן נאָוועמבער 1892 „די כישופֿמאַכערין״ אין וואַר-שעווער טעאַטער-זאַל „עלדאָראַדאָ״), אַפֿישן פֿון אירע אויפֿטריטן אין אָדעס, קוטנע, פּעטערבורג, קרעמענטשוג, לובלין, וויניצע, ניו-יאָרק און פֿיל אַנדערע

ביז דער טרויער־מעלדונג פֿון דעם אַרטיסטן־פֿאַראיין וועגן אסתּר־רחלס טויט. פֿיל פּאָטרעטן פֿון אסתּר־רחלען—אַליין, מיט די קינדער, פּערזענלעכע און אין ראָלן, בילדער פֿון דער פֿאַרשטאָרבענער טאָכטער, אַרטיסטין רעגינע, פֿון אסתּר־רחלס מאַן אַרטיסט אבֿרהם־יצחק קאַמינסקי, פֿון איר טאָכטער אַרטיסטין אידע און דעם איידעם ז. טורקאָוו. באַזונדערע וויטרינעס צו איר 20יעריקן יובילייי און צו איר 30יעריקן יובילייי מיט אַדרעסן, זילבערנע קרענץ, בענדער, מתּנות, אַרטיקלען א״אַ. אַ באַזונדערע אָפּטיילונג מיט באַגריסונגען צו איר, צ״אַ פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים, י. ל. פּרץ, ה. צייטלין א״אַ. ביכער־מתּנות מיט דעדיקאַציעס פֿון די מחברים, אייגנהענטיק געשריבענע זכרונות, פּערזענלעכע דאָקומענטן, מיטגלידס־קאַרטעס א״אַ. אָפּטיילן: אסתּר־רחל אין פֿילם. רעפּערטואַר פֿון אסתּר־רחל. ליטעראַטור וועגן אסתּר־רחל. דער צענטער יאָרצייט (פּרעסע־אָפּרופֿן). אין אַ גלעזערנער שאַפֿע: די גאַרדעראָבע פֿון אסתּר־רחלען אין די ראָלעס „מירעלע אפֿרת״ און „סערקעלע״. ס׳זייַנען אויך אויסגעשטעלט עטלעכע מעבלשטיק פֿון אסתּר־רחלען: איר שטול און זייגער.

דער גאַנצער מאַטעריאַל איז געאָרדנט כראָנאָלאָגיש און גיט אַ פֿול בילד פֿון דער רייַכער טעאַטראַלער טעטיקייט פֿון דער פֿאַרשטאָרבענער דראַמאַטישער קינסטלערין.

די אויסשטעלונג איז שטאַרק באַזוכט געוואָרן.

בייַ דער עפֿענונג האָט נח פּרילוצקי געהאַלטן אַ רעפֿעראַט, געבנדיק אַן אַלזייַטיקע כאַראַקטעריסטיק פֿון דער גרויסער אַרטיסטין.

*

פֿ׳ שמחה בריליאַנט, מעלבוירן (אויסטראַליע), האָט צוגעשיקט פֿאַר דעם טעאַטער־מוזיי בייַם ייִוואָ אַ זעלטענע קאָלעקציע טעאַטער־מאַטעריאַלן פֿון דעם אַרטיסט סעם (שמואל) ווייַנבערג, צ״אַ: פֿאָטאָגראַפֿיעס מיט דעדיקאַציעס פֿון אבֿרהם גאָלדפֿאַדן מיטן אַרטיסט טרייַטלער (פֿאָטאָגראַפֿירט אין גאַלאַץ), פֿון יעקבֿ אַדלער (1886), פֿון לודוויג זאַץ מיט לילי פֿייַנמאַן (לאָנדאָן 1914), מאַלווינע לאָבעל (לאָנדאָן 1903), דיינע פֿייַנמאַן, זיגמונד פֿייַנמאַן (אויף זייַן יובילייי־אָוונט אין לאָנדאָן 1907), ראָזע טרייַטלער א״אַ; אויך אַפֿישן (איינער—וועגן דער אויפֿפֿירונג פֿון לאַטיינערס אָפּערעטע „גבריאל אָדער די טרייַע ייִדישע פֿרוי״ אין סאַנטאַ־פֿע, אַרגענטינע, דעם 1טן יוני 1904), קופּלעטן, בריוו (פֿון מאָריס מאָסקאָוויטש צו ש. ווייַנבערג).

תּיקון־טעות צום „אַלוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ״

מען בעט פֿאַרריכטן אין די עקזעמפּלאַרן פֿון באַריכט: אויף ז׳ 27, שורה 9 שטייט „אויפֿן וועג״, ס׳דאַרף זייַן אויפֿן אויג״; אויף ז׳ 180 שורה 24 שטייט די אונטערשריפֿט „פֿאַזו״, ס׳דאַרף זייַן פֿאַסט.

רשימות פֿון די בײַשטײַערער

צו דער אַקציע פֿון ה. גילישענסקי אין דרום-אַמעריקע (המשך)

בראַזיל*

ריאָ-דע-זשאַנייראָ

קליענטעלשטשיקעס-פֿאַראיין, א. קויפֿמאַן—צו 200 מיל; ח. ל. לערנער, מ. פּלאָצקי—צו 150 מיל; פֿאַמ׳ גערשטיין, ש. יורקעוויטש, א. נודעלמאַן, א. שניידער, אַפּעל. קאַסטראָ, פּערלין און דאָקטאָרס, ד״ר נ. בראָנשטיין, יוסץ און פֿרוי טענענגאַוזער, יוסף און פֿרוי לערנער, ע. האָרוויץ, י. שניידער, י. אַדלער, איז. קויפֿמאַן, ס. גאָרענשטיין, וו. שינדלער, פּ. האַסאַן, ד. לעווי—צו 100 מיל; פֿאָרטראָג גילישענסקי—76 מיל; ל. שטיינבערג, צ. בראַכפֿעלד—צו 75 מיל; ברידער ריטענ-בערג—70 מיל׳; ברידער שערמאַן—60 מיל׳; ל. גאַרבאַטי, מ. הימעלשטיין, ב. בלאַנק, ברידער קויפֿמאַן, סופֿר און האָראָוויץ, ס. געלמאַן, ברידער ראָזנטאַל, מ. בערנשטיין, ש. ראָזנבליט, ב. הערצאָג, א. מילשטיין, י. בוסעלעק, ב. אַבראַמסאָן, ה. דיאַמאַנד, ל. מינציס, ד. כאַרמאַץ, ב. סניטקאָווסקי, ס. גאָלדשיין, פֿרוי ר. דיאַמאַנד, א. ברייטמאַן, מ. צווייטער, א. שעכטמאַן, ג. שניידער, ז. חיימאָ-וויטש, ש. דיין, א. כּץ, י. גולקיס, א. נוימאַן, ל. בלאָך, ד״ר מ. לייטשיק, ה. רינדער, י. בלאָך, ה. לעווין, אַרט׳ ווײַנער—צו 50 מיל׳; מ. מעסטער, ח. טענענגאַוזער, פּ. פּסח, פּ. ווײַסבערג און ברידער, קאַגאַט און מאַידאַנטשיק, ד. אײַזנבערג, ז. מעסטערמאַן—צו 40 מיל׳; ד״ר ש. מאַלאַמוד, נ. דאַכיס, ש. קאַראַקושאַנסקי, ש. כּהן, ב. אָקלאַנדער, ד. שאָסילס, נ. קאָהען, ס. ראָזנבערג, נ. בעקער, י. נײַמאַן, בר׳ אוינעף, זוסמאַן-קאָן-אײַזנבערג, מ. אַלברויט, ב. צימערמאַן, י. בראַם, ה. קנאָפּף, מ. לעווין, ר. גאָלדנבערג, י. אתרוג, נ. ראָטשטיין, אַ. גאַרבאַטי, ל. קאַרפּען, אַב. בלאַנק, מ. שערמאַן, ש. לעווקאָוויטש, חנה און חיים פֿייגעלשטיין, בר׳ זילבערג, ל. גאַנדעלסמאַן—צו 30 מיל׳; י. דינעס, י. ראָזענטאַל, אַ. קאַנטאָר, י. טײַכער, ג. האָרינד, ש. לינעצקי, ד״ר מ. קאָנסטאַנטינער, ב. טשאַרני, א. שטראַוסבערג, ש. שטראַוסבערג, ש. אלאיץ, ב. זאַגאָראָדני, ה. רײַך, נ. שערמאַן, י. ליסנע, י. ראָזנבלאַט, קאָזלאָווסקי, א. קליין, ש. כּץ, י. בוים, מ. קאַראַקושאַנסקי, י. סאַנדבאַנק, א. בינגמאַן—צו 25 מיל׳; ש. געוועלדנער, ש. שולמאַן, מ. קויפֿמאַן, ל. ראָזנטאַל, מ. קעסטעלמען, נ. יפֿה, ש. דיזוצער, ל. שערמאַן, נ. שטיינוווּרף, ב. לערנער, ב. מאָשקאָוויטש, מ. כאַניסמאַן, מ. זיבקאָוו, פּ. גרינבערג, מ. בורדמאַן, ל. גלאַזמאַן, פּ. זעקסצער, דאָרא ראָזענטאַל, נ. ווײַסמאַן, ב. דיין, ב. פּאַלאַטניק, ב. טענדלער, פּער. באַראָן, פּ. רוטמאַן, בר׳ שאַפּיראָוויטש, מ. שולמאַן, א. זובקאָוו, מ. פֿוקס, ה. שטיינבאַרג, בר׳ קאַטשעלניק, ס. ראָזנענס, י. פּערמאַן, פּ. ליפּעס, י. שול-מאַן, י. בערער, אַ. שוואַרץ, אר. שערמאַן, י. מענאַשי, אַ. קאָבלענץ, נ. פּערמאַן, מ. פֿוקס, ס. שטראַכ-מאַן, ש. סערעברעניק, ח, ספּיוואַק, ד״ר קעלער, זימלער און גאָלדוואַסער, אינזש׳ סאַלאָ בראַנד—צו 20 מיל׳; ש. מעסטערמאַן, מ. זינגער, ש. לייבזאָן, ל. ראַצקי, א. צוקערמאַן, ח. גאַנדעלמאַן, י. דין, פּ. מיטעלמאַן, ג. פֿראַנציסקאָ, ב. איידלסבערג, א. סאַפּיר — צו 15 מיל׳; חנה גאָלדצווײַג, א. עזריהו, א. טראַכט, א. דאַטעלצווײַג, מ. בערעכמאַן, א. לייציס, א. גיטניק, מ. כאַסילעוו, ב. לוטערמאַן, ש. פרידמאַן, ב. פֿײַערשטיין, אַ. שטאָלצענבערג, ל. גערשענזאָן, א. קרעסטילניצקי, א. בראַווערמאַן, דז. גלייזער, מ. מײַסטער, ראָזנבראָך, א. מ. ליבערמאַן, ש. פֿרידמאַן, ח. מיילזאַק, י. סאַמבורסקי, א. געלער, ד. ווײַסמאַן, י. ווײַנטרויב, י. קאַרגמאַן, י. שענקמאַן, מ. בראָנשטיין, מ. לאַופֿער, נ. נ., פּ. קאַפּעלער, ב. זאַדושלעווער, ב, אַבראַמאָף, ה. פֿוקס, א. אָרלאָווסקי, פּ. סטאָ-

* די אַלגעמיינע סומע איז קוויטירט אין די „ידיעות״ נומ׳ 51 (מערץ 1935).

ליאר, מ. רייטמאן, וו. טוטמאן, י. זילבערמאן, ח. בערגער, י. סקאלער, מ. גאמערמאן, מ. סאדיקאוו, מ. פורים, ז. ספיוואק, מ. רויטמאן, ש. קאראקושאנסקי, ס. שור, י. קרישפעל, י. מאלקיס, ש. שאפירא, ש. שעכטמאן, מ. פינק, ב. בערגער, ח. וואיזאראגער, א. פוסטילניק, י. פליישמאן, ג. גאלצמאן, ד. אקסעלבוים, ב. ווערניק, ד. ווייסמאן, בר' גאלעמבאווסקי, א. נוסמאן, מ. ראזנבליט, מ. מאלא־גאלינקין, אב. גורפינקעל, בורדמאן, מ. פעלדמאן, אב. גלאזמאן, ד. לערנער, ע. בערעכמאן, ג. פראנציסקא, י. ראפפאפארט, ב. שקאלניק, בראז, יצחק אבראמאוויטש, טש. זיסמאן, ד. מילשטיין—צו 10 מיל; העלענא פוקס, אל. פוקס, נ. טראוב, ב. שוארץ, מ. בערמאן, ס. זילבערמאן, זש. גוריכ־מאן, ז. קאלקער, מ. ווייסמאן, כץ, ב. שאפירא, ס. בערגמאן, א. מאזורסקי, מ. מינץ, י. ראבינאוויטש, י. קויפמאן, ח. זעלצער, א. אונגער, ז. קעסטענבערג, י. מ. מארדיקס—צו 5 מיל.

סאנט פאולא

ש. זאסלאווסקי, ה. ל. סעגאל, מ. לעווינסאן, ש. מאיראוויטש, איג. מאיראוויטש, ה. אסטראי־ווצקי, טפפערמאן, ס. רינקעוויטש, י. דארף, ג. וואַרשאוטשיק, ליבא קלאבין, ד"ר מינדלין—צו 100 מיל; ברידער קאגאן, ה. גאלעמבערג—צו 75 מיל; ל. פעפערמאן—70 מיל; בערעזין און יאנאוויטש—60 מיל; י. לעווקאוויטש, ל. פליישיק, מ. פראנקענטאל, י. טאבאקאוו, ס. קראסנער, א. פלייטשיק, י. זיגער, א. וואלף, צימטונג „ציוויליזאציאן", שעכטמאן־מוטשניק, נ. גאלדפארב, י. קופערמאן, ה. ליכטענשטיין, י. טעפערמאן, י. שאנסקי, ח. וויינצערג, וו. הובערמאן, י. מעלמאן, שפּנאגעל און העלמאן, ע. קאסאי, ח. ווינגארטען, א. בעדריקאוו, ה. מילאן, מ. שאנסקי, מ. מיל־שטיין, בר' פראצאוויניק, י. בערעזאווסקי, נ. העלצער, מ. בערעזאווסקי, ח. קאזלאווסקי, א. גארנשטיין, ב. סגיטקאווסק, י. ספיוואק, ב. לאפער—צו 50 מיל; ד"ר ה. שעכטמאן, בריידער גלייזער—צו 40 מיל; ב. סערסאן, ש. גרין, מ. יאגלי, בר' בריסטבארג, ס. פרעמדער, י. אקסעלראד, ד. סוכאדאלסקי, ל. פרידמאן, מארקוס—צו 30 מיל; י. מעסטער, ז. ראפאפארט, ה. בומאזשני, פ. אייזענבערג, א. ל. נאוואק, ק. גארנשטיין, מ. ווייגער—צו 25 מיל; ד"ר מ. קויפמאן, י. רינסקי, נאפפארסטיק, ה. בידלאווסקי, ש. בארנשטיין, ב. בערמאן, צ. שעפשעלעוויטש, נ. נ., ש. גאז, מ. שוארץ, ד"ר מ. פוקס, י. העפנער, ס. לערנער, ק. לוסטמאן, ה. פראפיס, מ. שמעונאוויטש, מ. קליאס, מאנטיק, סאנקאווסקי, ע. בלייך, ח. קארנעט, ש. פאגג—צו 20 מיל; מ. ל. רב, מ. שעפשעלעוויטש, י. פיכמאן—צו 15 מיל; מ. גראס, י. ווייסמאן, פ. סאלאוויטשיק, ס. רוטמאן, א. אייבשיץ, מ. האקרעט, א. צוקער, טומאנער, מ. האראוויץ, וו. קאדלאס, י. בעקער, י. בעקער, מ. לוסטיג, ח. ווייסקאפף, זאכטשינסקי, ד. וואלדמאן, ע. זאמשטיין, נודעלמאן, מ. מילשטיין, ס. פרידפאס, ז. גינזבורג, ס. פישמאן, מ. שטערלינג, ח. פריימאן, י. מישקעס, א. לעווי—צו 10 מ ל; ה. מערי־האלץ, י. ריכטער—צו 5 מיל.

סאנטאס

„קולטור־צענטער" ד"ר ח. זשיטלאווסקי—150 מיל; ד"ר ה. רינים, שול „. ל. פרץ", בר' היימאן — צו 50 מיל; ג. בריקמאן — 40 מיל; ל. סאנדלער, ר. בייגעלמאן, ב. קויפמאן, א. האסנעס, מ. פיינגעזיכט, א. לייענער—צו 30 מיל; י. וואסערמאן, ז. שארפשטיין, פ. זימאן—צו 25 מיל; ז. האסנעס, ה. קאגאס, מ. קאגאן, י. וואסערמאן, מ. סאלימיניק, א. ריטמאן, י. ראל, י. לעווענטאל, ד. ריכטער, ק. קאפלאן, ד. וועבערמאן, ס. רעכטהילף, ח. ש. זימאן, ש. זימאן, ה. מלינאש—צו 20 מיל; ב. צוקערמאן, ש. טשאקלער—צו 15 מיל; י. קריס, פ. וואסערמאן,

1–2 (54a–55)
JEDIES – BIULETYN ŻYD. INSTYTUTU NAUKOWEGO
Styczeń–Marzec 1936 Adres: Wiwulskiego 18, Wilno

ר. גרשונזאָן, י. שאַרפֿשטיין, א. רויזמאַן, פּ. האָפֿמאַן, ש. צוקערמאַן, י. יאַמפּאָלסקי, א. זיצער, ח. ליכטענשטיין, ש. מאַנדעלסבערג, י. אוזופּאַטער, ש. לייברודעס, י. ווײַסמאַן, ל. טריילעטער, ח. י. ווײַסמאַן, א. סקאאווקא, ד. קאַץ, בר׳ יורקעוויטש, ג. פֿײַנגעזיכט, צ. וואַגאַן, א. וואַגאַן, מ. ראָזנבוים, א. באָרנשטיין, מ. טאָרטמאַן, ד. רינג—צו 10 מיל׳; א. קאַראַלינסקי, ס. יאַמפּאָלסקי, ח. צימרינג, ל. קאָרן, ח. העלזאָן, צוקער, ח. לעווענשטיין, י. שטאָקפֿיש, ש. ד. ראָזנבערג, מ. בראָנ-שטיין, נאָרדן, ה. רינג, ז. לעווענשטיין—צו 5 מיל׳.

באַהיאַ

דורך דעם סטודענטן- און יוגנט-קלוב: יונף רויזן—100 מיל׳; מ. קערצמאַן, י. פֿיכמאַן, ע. צימעלזאָן, ב. זאַבעל, ח. פוקס—צו 50 מיל׳; ח. ראַבינאָוויטש, ח. שאַניצקי, ש. רויזן, מ. רויזן, ל. רויזן, ז, בעזנאָסיק, ח. שערקער, ד. גרויסמאַך, מ. בערמאַן, ד, פֿיכמאַן, י. בוכמאַן, יצחק סאַלטער, מ. לייבאָוויטש, א. בוכמאַן, ל. טאַבאַקאָף—צו 30 מיל׳; ג. אהוסטער—25 מיל׳, י. באַגער, ל. באַסבוים, י. נוסינקיס, ז. דערבאַרימדיקער, ז. פּעלץ, א. ווײַסמאַן, ברידער שטיינבערג, ח. וואַקס-מאַן. א. נוסינקיס, מ. פֿישער, י. בראָנשטיין, מ. באָראָדאָווסקי, ג. פּאַלאַטניק—צו 20 מיל׳; ב. אַכט—15 מיל׳; נ. פֿידעלמאַן, ש. שטיינבערג, ש. דערבאַרימדיקער, ש. ווײַנשטיין, מ. גינגאָלד, וו. קאַמאַראָף, מ. אַבראַמאָוויטש, מ. שעכטער, א. סטאַמבאָווסקי, ר. גוטמאַן, ל. שמוקלער, ל. ראָשקאָווסקי—צו 10 מיל.

דורך דעם ייִדיש-פּוילישן פֿאַרבאַנד: מ. י. מאָשקאָוויטש, י. וואָלפֿאָוויטש—צו 20 מיל׳; א, שיפּער, נ. שיפּער, י. רובינשטיין—10 מיל׳; מ. אַלבערט, ר. מילער, א. מילער, י. פֿינגערהוט, ש. אײַזנשטיין—צו 5 מיל׳.

דורך דער באָראָכאָוו-שול: א. כאַכאַמאָוויטש, י. שינדלער, מ. קריימער, מ. כץ—צו 50 מיל׳; ש. פּאַסטערנאַק, פּ. פֿוקס, י. אַדלער, א. ראַטנער, ה. גרויסמאַן—צו 30 מיל׳; ש. סערעבריאַניק, ל. באַרוך, וו. גרויסמאַן, ל. בערמאַן, בערנאַרדאָ גרויסמאַן—צו 20 מיל׳; ז. ליפּקאָוויטש, מ. פּאַסטער-נאַק—צו 15 מיל׳; מ. פֿישמאַן, י. סניטקאָווסקי, י. פּאָלישטשוק, י. שוואַרץ, מ. קוילער, מאַרייניס און גאַרדאַוויי—צו 10 מיל׳.

צענטראַלע, פֿילסעקציע, פּסיכפּעד-סעקציע ווילנע:
Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno
עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע:
J. Leschtschinski, Żabia 9/34, Warszawa

היסטאָרישע סעקציע, פּאַריז:
E. Tscherikower, 34, Rue Dombasle, Paris (15e)
Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York: ניו-יאָרק
Instituto Cientfico Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Aires: ב׳-איירעס

Printed in Poland. druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

Z. R.
Nowe materjały do biografji Rajtmana.
New Contributions to Reitmann's Biography.

Dr. J. Shatzky
Przyczynek do biografji H. Rejtmana.
Contribution to the Biography of H. Reitman.

J. Elzet
Znowu o etymologji wyrazu ‚Katowes'.
Again on the Etymology of ‚Katoves'.

N. Mark
Nowe dane o A. Ch. Kacu.
New Data on A. Ch. Katz.

Dr. B. Wajnryb
Uwagi do recenzji o mojej książce.
On a Review concerning My Book.

WYDAWNICTWA NADESŁANE / *NEW PUBLICATIONS RECEIVED:*

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Naukowego.
Bulletin of the Yiddish Scientific Institute.

PRINTED IN POLAND
druk. d. krejnesa wilno, rudnicka 2 tel. 18-63

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ego numeru dołącza się bezpłatna premja
awozdanie z wszechświatowego zjazdu Żydowskiego Instytutu Naukowego"

/OBLETER Miesięcznik Żydowskiego Instytutu Naukowego Nr. IX, 1 — 2
The Monthly of the Yiddish Scientific Institute Styczeń-Marzec 1936

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

agan-Wirgili (Nekrolog).
agan-Virgili (Obituary).

J. Lestschinsky
i w Polsce na podstawie ostatniego spisu ludności.
Jewish Population of Poland as Evidenced by the Last Census.

Dr. R. Mahler
stawy narodowo-społeczne religji Anana.
National and Social Foundations of Anan's Religion.

Dr. F. Beranek
k żydowski w Czechosłowacji.
lish in Czechoslovakia.

L. Lehrer
czyciel i szkoła w różnych sytuacjach kulturalnych i psychologicznych.
hers and Schools in different Cultural and Psychological Situations.

Dr. R. Notyk
czynek do dziejów rzemiosła wsród Żydów litewskich.
the History of Handicraft among Lithuanian Jews.

ROZBIORY i SPRAWOZDANIA / *REVIEWS:*

Dr. J. Shatzky
vin Lowenthal. A World Passed by.
ga pamiątkowa (album) ku czci Berka Joselewicza... pod red. Dr. M. Bałabana.

Dr. H. Ormian
axa-Bykowski. Poziom intelektualny młodzieży polskiej i żydowskiej w naszych gimnazjach

Mgr. M. Linder
unki życia robotniczego w Warszawie, Łodzi i Zagłębiu Dąbrowskiem.

J. Wejcman
. Iwask. Jewrejskaja periodičeskaja pečatj w Rosiji.

Prof. L. Spitzer
n Wesen des Lautwandels. Von K. Rogger.

UWAGI / *MISCELLANEA:*

J. L.
yk macierzysty Żydów polskich.
Mother-Tongue of the Polish Jews.

B. Szlosberg
a wydania poematu Hirsza Rajtmana: 'Der kitl'.
Editions of Hirsh Reitmann's Poem 'Der kitl'.

Dalszy ciąg treści na stronie odwrotnej.
Continued on the next page.

ייווא בלעטער

חודש-שריפט פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט

אינהאלט פון נומער

יעקב לעשטשינסקי:

די צאָל ייִדן אין דער וועלט 161

א. מענעס:

נביאים און פאָלקס-פאַרזאַמלונג 199

פראָפ׳ ל. הערש:

צו דער ייִדישער פאַרברעכערישקייט אין פוילן 218

ד״ר פ. שעוואַכאָווסקי

די שטאַרביקייט בײַ ייִדישע קינדער אין פאַרגלײַך צו ניט-ייִדישע 262

רעפעראַטן און רעצענזיעס:

מ. קאָסאָווער:

מפתח המפתחות... חובר בידי שלמה שונמי 272

אלמה מאסף האגודה למדעי היהדות בירושלים 282

ד״ר י. שאַצקי:

Aaron Isaaks Minnen. Autgivare: Abraham Brody och Hugo Valentin 284

/ המשך פון אינהאַלט אויף דער צווייטער זײַט הילע /

המשך פֿון אינהאַלט:

מאַטעריאַלן און נאָטיצן:

מ. ווײַנרײַך:

די מענדעלע-אויסשטעלונג פֿון ייִוואָ 288

ל. אָליצקי, ח. ש. קאַזדאַן:

די מענדעלע-אויסשטעלונג פֿון די ייִדיש-וועלטלעכע פֿאָלקסשולן אין וואַרשע 294

תיקונים 304

ידיעות פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

דער אַבאָנעמענט-פּרײַז באַטרעפֿט:

אין פּוילן — 18 גילדן אַ יאָר (מען קאָן דאָס געלט אײַנצאָלן אויך אין 4 ראַטעס; צום 1טן יאַנואַר — 6 ג׳ צום 1טן אַפּריל—4 ג׳, צום 1טן יולי—4 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—4 ג׳); אין אויסלאַנד - 70 פֿראַנצויזישע פֿראַנק אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—25 פֿ״ק, צום 1טן אַפּריל—15 פֿ״ק, צום 1טן יולי—15 פֿ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער—15 פֿ״ק).

פֿאַר מיטגלידער פֿון געזעלשאַפֿטן „פֿרײַנד פֿון ייִוואָ״:

אין פּוילן — 12 ג׳ (אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—4 ג׳, צום 1טן אַפּריל—3 ג׳, צום 1טן יולי—3 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—2 ג׳); אין אויסלאַנד—50 פֿראַנצ׳ פֿ״ק (אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—20 פֿ״ק, צום 1טן אַפּריל—10 פֿ״ק, צום 1טן יולי—10 פֿ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער — 10 פֿ״ק.

אַנאָנסן-פּרײַז: אין פּוילן: אַ גאַנצע זײַט 100 ג׳, אַ האַלבע—50 ג׳, אַ פֿערטל—30 ג׳; אין אויסלאַנד: אַ גאַנצע ז׳ 350 פֿר׳ פֿ״ק, אַ האַלבע—180 פֿ״ק, אַ פֿערטל—95 פֿ״ק.

אין איינצל-פֿאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט אַרויסגעלאָזט

ייִוואָ-בלעטער, ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, וויוווּלסקי-גאַס 18, ווילנע

Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno

P. K. O. 81.396 פּק״אָ-קאָנטע

אין צפֿון-אַמעריקע אַבאָנירט מען די ייִוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אַמעריקאַנער אָפּטייל פֿון ייִוואָ אין ניו-יאָרק

Society Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 712-16 New York C.

די צאָל יידן אין דער וועלט

פֿון יעקבֿ לעשצינסקי (וואַרשע)

I

ס׳איז גאָר ניט מקנא צו זײַן דעם יידישן סטאַטיסטיקער—ניט נאָר אַרבעט ער בײַ ערגערע מאַטעריעלע באַדינגונגען, ווײַל מיר האָבן דאָך ניט קיין עפּנטלעכע אַמטן, נאָר ער איז אויך פֿאַרמשפּט צו אָפּעריրן מיט אַן ערגערן צאָלן-שטאָף. אָפּטמאָל פֿאַלט מען פּשוט אַרײַן אין יאוש — אַזוי פֿיל קומט אויס צו מאַכן השערותדיקע און בערכדיקע אויסרעכענונגען, אַזוי פֿיל קומט אויס צו קאָמבינירן און סוף-כּל-סוף בלײַבן מיר אָפּט שטיין פֿאַר פֿיל אום-געוויסקייטן און ספֿקות. מער פֿון יעדן אַנדערן מוז דערײַבער דער יידישער וויסנשאַפֿטלער, וועלכער איז בײַם באַקומען זײַן פֿאַרשונגס-אָביעקט אַזוי שטאַרק אָפּהענגיק פֿון פֿרעמדע פֿאַקטאָרן און אויך פֿון פֿרעמדע קאַפּריזן, זיך האַלטן בײַם גמרא-כּלל: „בדליכא שאני". בײַ דער דילעמע: זיך גאָר אָפּזאָגן פֿון יידישער סטאַטיסטיק אָדער אויסקווטשן און אויסזייגן פֿון פֿאַראַנענעם מאַטעריאַל דעם רעזולטאַט, וואָס איז מאַקסימאַל נאָענט צום אמת, מוז ער זיך אָפּשטעלן אויפֿן צוזייטן אויסוועג, ווײַל: „בדליכא שאני!"

אָט זײַנען די הויפּט-שווערקייטן, וואָס ליגן אויפֿן וועג פֿון פֿעסטשטעלן נאָר די צאָל יידן אין דער וועלט צו אַ באַשטימטן צײַטפּונקט.

מיר ברענגען אין די ווײַטערדיקע טאַבעלעס דאַטעס וועגן יידן אין 74 מלוכות און לענדער, אָבער די ידיעות וועגן דער צאָל יידן אויפֿן גרונד פֿון פֿאָלקסציילונגען זײַנען פֿאַרן נאָר וועגן 41 לענדער, בלײַבט פֿאַר די איבע-ריקע 33 לענדער, וועלכע האָבן ביז 6 מיליאָן יידן צוזאַמען, אָנצונעמען שאַצונגען, געבויטע אויף די פֿאַרשיידנסטע יסודות; און אָפּט זײַנען אָפֿילו אַזעלכע שאַצונגען ניט פֿאַראַן, און ס׳קומט אויס אַליין מאַכן שאַצונגען. אָבער אויך די ציילונגען, וואָס ברענגען שוין ידיעות וועגן יידן, זײַנען דאָך אין די 41 לענדער פֿאַרגעקומען צו פֿאַרשיידנסטע צײַטפּונקטן. אָט, למשל, איז די לעצטע ציילונג אין ליטע געווען אין 1923; אין סאָוועט-רוסלאַנד אין 1926; אין טערקיי אין 1927; אין פּוילן אין 1931; אין עסטרײַך אין 1934; אין לעטלאַנד אין 1935. און די רעזולטאַטן וועגן דער פֿאַרטיילונג פֿון דער באַפֿעלקערונג אין פּוילן לויט רעליגיע אָדער שפּראַך זײַנען עד היום—מיטן 1936!—ניט פֿאַרעפֿנטלעכט. די שאַצונגען פֿאַר אייניקע אַנדערע לענדער זײַנען אויך פֿון פֿאַרשיידענע צײַטפּונקטן.

וואָלטן מיר געהאַט מער אָדער ווייניקער פּינקטלעכע ידיעות וועגן דער נאַטירלעכער באַפעלקערונג-באַוועגונג בײַ יִידן אין דעם רובֿ לענדער און אויך וועגן די וואַנדערונגען פֿון לאַנד צו לאַנד, וואָלט מען שוין געקאָנט אויסרעכענען דעם וויפֿל אָדער די פּאַרקלענערונג פֿאַר די פֿאַרשיידענע לענדער. אָבער אין דעם פּרט איז די לאַגע נאָך טרויעריקער. די צאָל לענדער, פֿאַר וועלכע מיר האָבן ריכטיקע ידיעות וועגן דער יִידישער נאַטירלעכער באַוועגונג, איז אַסך קלענער, ווי די צאָל לענדער, וואָס אין זיי ווערט די צאָל יִידן פֿעסטגעשטעלט בײַ פֿאָלקסציילונגען. אָט האָט סאָוועט-רוסלאַנד די לעצטע יאָרן אויפֿגעהערט צו דרוקן ידיעות וועגן דער געבורטיקייט און שטאַרביקייט בײַ יִידן; די דאַטעס וועגן דער געבורטיקייט און שטאַרביקייט בײַ די פֿוילישע יִידן זײַנען זייער פֿעלערדיק; וועגן די אַמעריקאַנער יִידן זײַנען כּמעט ניט פֿאַראַן קיין ידיעות אין דעם פּרט. אויב וועגן דער צאָל יִידן האָבן מיר דאַטעס פֿון פֿאָלקסציילונגען כאָטש פֿאַר העכער צען מיליאָן יִידן, האָבן מיר געניע דאַטעס וועגן דער באַפֿעלקערונגס-באַוועגונג נאָר וועגן דרײַ מיליאָן יִידן און מיט פֿוילן וועגן 6 מיליאָן.

ניט בעסער איז מיט דער יִידישער וואַנדערונג.

און אָט בײַ אַזעלכע באַדינגונגען ווילט זיך דאָך מאַכן אַסך-הכּל פֿון אונדזער צאָל אין דער גאָרער וועלט. כּדי דאָס צו מאַכן, מוז מען פֿריער דורכטראַכטן און דורכארבעטן דעם מאַטעריאַל וועגן יִדן לאַנד, גוט אָפּווענען אַלע מאָמענטן, וואָס ווירקן אויפֿן וווקס אָדער פֿאַרקלענערונג פֿון דער צאָל יִידן. נאַטירלעך, אַז נאָך דער גאַנצער שווערער און קאָמפּליצירטער אַרבעט בלײַבט בײַ דיר שטעקן אין האַרצן אַ ספֿק, צי האָסטו אומעטום געהאַלטן די וואָג ריכטיק, צי האָסטו ניט איבערגעוויגן אָדער ניט דערווויגן.

מיר האַלטן פֿאַר אונדזער חובֿ איין מאָל אַרויסצוזאָגן גאַנץ אָפֿן פֿאַרן בריטן עולם די דאָזיקע ספֿקות, ריזיקירנדיק, אַז דער לעזער וועט גאָר פֿאַרלירן דעם צוטרוי און רעספּעקט פֿאַר דער יִידישער סטאַטיסטיק, וועלכע איז אָביעקטיוו פֿאַרמשפּט אויף אַזאַ טרויעריקן גורל. אָבער דאָס וואָלט געווען אַן עוולה. וואָרעם סוף-כּל-סוף איז סטאַטיסטיק נאָר אַ אילוסטראַציע צו געוויסע ערשיינונגען אין לעבן. סטאַטיסטיק באַלייכט, פֿאַרטיפֿט, שטעלט פֿעסט די גרענעצן און מאַסשטאַבן פֿון לעבנס-ערשיינונגען, אָבער זעלטן דעקט זי אַליין אויף די ערשיינונגען. זי איז מער אַן ארשין אויף מעסטן, אַ מעטאָד צו וועגן די ערשיינונגען, ווי אַ סיסטעם פֿון זעלבשטענדיקן פֿאָרשן. און גייט מען צו מיט אַזאַ מאָס, בייט זיך שוין אונדזער באַציונג אויך צו דער יִידישער סטאַטיסטיק.

לאָמיר נעמען טאַקע אונדזער איצטיקע אַרבעט און אָפּשאַצן איר ווערט פֿון דעם נאָר וואָס אַרויסגעזאָגטן שטאַנדפּונקט. מיר ברענגען טאַבעלעס, וואָס ווייזן אונדז, אַז מיר פֿאַרמאָגן אין דער גאַנצער וועלט בערך 16 מיט אַ פֿערטל

מיליאָן יידן. פֿון דעם, וואָס מיר האָבן פֿריער געזאָגט וועגן אונדזערע מקורים, קאָן מען מיט אַ רויקן געוויסן באַהויפּטן, אַז די דאַטעס קאָנען ניט פֿרעטענדירן אויף אַבסאָלוטער גענויקייט. ס׳איז דעריבער זייער מעגלעך, אַז ס׳איז פֿאַראַן מער מיט 100 טויזנט אָדער וויניקער מיט 100 טויזנט יידן. אויפֿן גרונד פֿון אַ גוטן קענען די מקורים און פֿון די שאַצונגען און השערות-מעטאָדן דערלויבן מיר זיך צו באַהויפּטן, אַז דער אמת ליגט צווישן די גרענעצן פֿון 16 מיליאָן מיט 150 טויזנט און 16 מיליאָן מיט 350 טויזנט יידן. געוויס וואָלט בעסער געווען, ווען מיר וואָלטן געקאָנט באַקומען גענויע, אַבסאָלוט פינקטלעכע ידיעות, ווי ביים רובֿ קולטורעלע פֿעלקער פֿון דער וועלט. אָבער אַזוי ווי דאָס איז אוממעגלעך, מוז מען שטעלן די פֿראַגע אַנדערש: צי האָבן די געבראַכטע ניט גאָר גענויע ידיעות אַ פּראַקטישן ווערט? מיר קאָנען אַבסאָלוט באַהויפּטן, אַז יאָ.

וואָס ווילן מיר דען אָפּלערנען פֿון די געבראַכטע צאָלן? לאָמיר אָנוואַרפֿן נאָר אייניקע אַלגעמיינע אויספֿירן, אָפּלערנונגען, וואָס קומען אַרויס פֿון די טאַבעלעס. ערשטנס קאָן מען אָפּלערנען, אַז דאָס יידישע פֿאָלק איז אויסגעוואַקסן פֿון אַזעלכע דרײַ מיליאָן אָנהייב 19טן יאָרהונדערט ביז אַריבער 16 מיליאָן אין 1935. און עס שטערט אונדז אַבסאָלוט ניט צו מאַכן אַן אָפּטימיסטישן אויספֿיר וועגן ביאָלאָגישן וווקס פֿון יידישן פֿאָלק, כאָטש דער עודף איבער 16 מיליאָן איז ניט פֿעסטגעשטעלט מיט הונדערט-פּראָצענטיקער גענויקייט. צווייטנס, קאָן מען וויסטער אָפּלערנען, אַז אויך אין די לעצטע 10 יאָר זײַנען צוגעקומען העכער אַ מיליאָן מיט אַ פּערטל יידן. קאָן זייער זײַן, אַז ס׳זײַנען צוגעקומען נאָר איין מיליאָן מיט 200 טויזנט אָדער גאָר אַ מיליאָן מיט 300 טויזנט יידן, אָבער דער אויספֿיר פֿון אַ גענוג באַדײַטיקן נאַטירלעכן צוואָקס ביים יידישן פֿאָלק אין די לעצטע 10 יאָר איז בלתי-סטֿקידיק; און דאָס איז דאָך דער עיקר. דאָס זעלבע קאָן מען אויך זאָגן לגבי אַ גאַנץ גרויסער צאָל אַנדערע פֿרעגן, וועלכע ווערן באַלויכטן פֿון די טאַבעלעס: די פֿאַרטיילונג פֿון יידישן פֿאָלק לויט די וועלטטיילן, לויט מלוכות, לויט לענדער; דער וווקס אין איינע מלוכות און דאָס פֿאַלן פֿון דער צאָל יידן אין אַנדערע; דאָס אַריבערטראָגן דעם שווערפּונקט פֿון יידישן פֿאָלק פֿון איין קאָנטינענט אין צווייטן, פֿון איין גרופּע מלוכות אין אַן אַנדער גרופּע, אאז״וו. אַלע רעלאַטיוו צאָלן, וועלכע גיבן אַן ענטפֿער אויף די אויסגערעכנטע פֿראַגן, פֿאַרלירן גאָרנישט דורך דעם, וואָס די אַבסאָלוטע צאָלן זײַנען ניט אויף הונדערט פּראָצענט גענוי.

פֿאַרשטייט זיך, אַז ניט-גענויקייט אין די אַבסאָלוטע צאָלן שטערט ניט צו מאַכן ריכטיקע אויספֿירן, ד״ה מאַכט ניט פּסול די רעלאַטיוון צאָלן, נאָר ווען זי, די ניט-גענויקייט, שטײַגט ניט אַריבער קיין געוויסן גראַד און ווען עס האַנדלט זיך אין געגנוג גרויסע צאָלן.

טאַב׳ 1

די צאָל ייִדן אין דער וועלט

א) אייראָפּע

לאַנד	די גאַנצע און די ייִד׳ באַפֿ׳ לויט דער לעצטער ציילונג אין יעדן לאַנד				די ייִד׳ באַפֿ׳ צום סוף יאָר 1935 (שאַצונג)			
			ייִדן					
	צייטנטיפּיע	די גאַנצע באַפֿעלקערונג	אַבסאָלוט	אַבסאָלוט	אַבסאָלוט	אַבסאָלוט	אַבסאָלוט	אַבסאָלוט
פּוילן . . .	1921	27.176.717	2.845.364	10,5	3.150.000	9,3	31,9	19,4
ראַטן-פֿאַרבאַנד [1] .	1926	134.777.207	2.570.330	1,9	2.950.000	1,8	29,9	18,1
דערפֿון: רוסלאַנד [2]	„	100.775.780	588.843	0,6	880.000	0,7		
ווײַסרוסלאַנד	„	4.983.240	407.059	8,2	420.000	6,7		
אוקראַינע	„	29.018.187	1.574.428	5,4	1.650.000	4,6		
רומעניע [3] . .	1930	18.025.037	984.213	5,5	1.000.000	5,5	10,1	6,1
אונגאַרן . . .	1930	8.688.319	444.567	5,1	420.000	4,8	4,3	2,6
דײַטשלאַנד . .	1933	65.218.461	499.682	0,8	420.000	0,7	4,3	2,6
טשעכאָסלאָוואַקײַ .	1930	14.729.536	356.830	2,4	360.000	2,4	3,6	2,2
גרויס בריטאַניע .	1931	49.166.309	—	—	320.000	0;7	3,2	2,0
דערפֿון אירלאַנד	1926	2.971.992	3.686	0,1	4.000	0,1		
פֿראַנקרײַך . .	1931	41.834.923	—	—	250.000	0,6	2,5	1,5
עסטרײַך . . .	1934	6.760.233	191.481	2,8	188.000	2,7	1,9	1,1
ליטע . . .	1923	2.170.616	157.527	7,3	170.000	6,9	1,8	1,0
האָלאַנד . . .	1930	7.935.565	111.917	1,4	115.000	1,3	1,2	0,8
לעטלאַנד . . .	1935	1.950.502	93.479	4,8	93.000	4,7	1,0	0,6
גריכנלאַנד . .	1928	6.204.684	72.791	1,2	78.000	1,2	0,8	0,5
יוגאָסלאַוויע . .	1931	13.934.038	68.405	0,5	75.000	0,5	0,7	0,4
בעלגיע . . .	1930	8.092.004	—	—	60.000	0,7	0,6	0,4
בולגאַריע . .	1926	5.478.741	46.431	0,8	50.000	0,8	0,5	0,3
איטאַליע . . .	1931	41.176.671	47.825	0,1	47.000	0,1	0,5	0,3
טערקײַ—אייראָפּ׳ .	1927	1.040.669	51.726	5,0	47.000	4,7	0,5	0,3
שווייץ . . .	1930	4.066.400	17.973	0,4	17.500	0,3	0,2	0,1

1 אַזוי ווי בײַ דער ציילונג פֿון 1926 אין ראַטן-פֿאַרבאַנד האָט מען געפֿרעגט נאָר אויף דער נאַציאָנאַליטעט, איז גאָר קײן ספֿק נישט, אַז אַ געוויסער פּראָצענט ייִדן לויט זייער אָפּשטאַמונג האָט זיך ניט צוגערעכנט צו דער ייִד׳ נאַציע. מיר האָבן דעריבער צוגעגעבן 5 פּראָצ׳ צו די דאַטעס פֿון דער ציילונג חוץ דעם נאַטירלעכן צוואַקס.

2 אין דעם כלל גייען אַרײַן אויך די אַזיאַטישע טיילן פֿון רספֿר״ר.

3 בײַ אַלע ציילונגען זײַנען די דאַטעס גענומען פֿון די אָפֿיציעלע סטאַטיסטישע אויסגאַבן פֿון יעדן לאַנד, נאָר די דאַטעס וועגן רומעניע זײַנען גענומען פֿון: „Statesman's Year Book“, לאָנדאָן 1934.

לאַנד	די גאַנצע און די ייִד' באַפֿ' לויט דער לעצטער ציילונג אין יעדן לאַנד				די ייִד' באַפֿ' צום סוף יאָר 1935 (שאַצונג)			
			ייִדן					
	[illegible]	די גאַנצע באַפֿעלקערונג	אַבסאָלוט	[illegible]	אַבסאָלוט	[illegible]	[illegible]	[illegible]
דאַנציק . .	1929	407.517	10.448	2,6	12.000	2,6	0,1	0,3
שוועדן . . .	1920	5.904.439	6.469	0,1	7.000	0,1	0,4	
שפּאַניע . . .	1930	23.907.145	—	—	7.000	0,0		
דענעמאַרק . .	1931	3.550.656	5.781	0,2	6.500	0,2		
עסטלאַנד . .	1934	1.126.413	4.434	0,4	4.400	0,4		
לוקסעמבורג . .	1930	299.993	2.242	0,7	3.000	0,7		
פּאָרטוגאַל . .	1930	6.825.883	—	—	2.500	0,0		
פֿינלאַנד . . .	1932	3.720.752	1.752	0,0	1.900	0,0		
נאָרוועגיע . .	1930	2.814.194	1.359	0,0	1.700	0,0		
גיבראַלטאַר . .	1931	21.372	—	—	1.100	5,0		
ליכטענשטיין . .	1930	10.213	—	—	500	5,0		
אַלבאַניע . . .	1931	1.005.902	204	0,0	200	0,0		
אַנדערע . . .					5.000			
צוזאַמען אין אייראָפּע					9.863.300	2,0	100,0	60,6
ב) אַזיע								
ארץ־ישראל . .	1931	1.035.154	174.610	16,9	380.000	29,0	46,1	2,3
ראַטן־פֿאַרבאַנד (אַזיאַט' טיילן) *	1926	12.034.356	102.068	0,8	130.000	0,8	15,8	0,8
איראַק . .	1932	2.857.077	72.738	0,2	73.000	0,2	8,9	0,5
אינדיע און אָפּהענגיקע (בריט')	1931	263.400.000	48.282	0,0	50.000	0,0	6,1	0,3
פּערסיע . . .	1920	9.000.000	—	—	40.000	0,4	4,9	0,2
אַראַביע . . .			—	—	32.000		3,9	0,2
יעמען . . .	1935	1.000.000	—	—	30.000	3,0	3,6	0,2
טערקיי (אַזיאַט' טייל)	1927	12.607.601	30.146	0,2	27.000	0,2	3,3	0,2
כינע מיט מאַנדזשוקאָ און מאָנגאָליע .	1926	474.146.000	—	—	25.000	0,0	3,0	0,2
סיריע און לבֿנון .	1929	2.831.622	16.526	0,6	17.000	0,6	2,1	0,1
אַפֿגאַניסטאַן . .	1935	11.000.000	—	—	7.000	0,1	0,8	0,1
אַדען און פּערים .			—	—	4.000		0,5	
יאַפּאַן . . .	1930	91.724.054	—	—	2.000	0,0	0,2	
ראָדאָס . . .					2.000		0,2	
אַנדערע . . .					5.000		0,6	
צוזאַמען אין אַזיע					824.000	0,1	100,0	5,1

* זע באַמערקונג 2 צו אייראָפּע. דאָ זײַנען גענומען נאָר די אויטאָנאָמע רעפּובליקן:
1) טראַנסקאַווקאַז, 2) אוזבעקיסטאַן, 3) טורקמעניסטאַן.

ג) אַפֿריקע

לאַנד		די גאַנצע אין די ייִד׳ באַפֿ׳ לויט דער לעצטער ציילונג אין יעדן לאַנד *				די ייִד׳ באַפֿ׳ צום סוף יאָר 1935 (שאַצונג)			
			ייִדן						
		די גאַנצע באַפֿעלקערונג	אַבסאָלוט	צאָרפּ	אַבסאָלוט	רעכנט אין %	רעכנט אין %	רעכנט אין %	
מאַראָקאָ (פֿראַנצ׳) .	1926	4.229.146	107.552**	2,5	120.000	2,7	21,3	0,7	
אַלזשיר „ .	1931	2.195.097	110.127	1,7	115.000	1,7	20,4	0,7	
ד׳־אַפֿריק׳ אוניע (בריט׳)	1926	1.676.660	71.816	4,3	85.000	4,3	15,1	0,5	
עגיפּטן . . .	1927	14.217.864	63.550	0,4	70.000	0,4	12,4	0,4	
טוניס (פֿראַנצ׳) .	1931	2.410.692	56.242	2,3	60.000	2,3	10,6	0,4	
אַבעסיניע . .	1928	10.000.000	—	—	50.000	0,5	8,9	0,3	
טריפּאָליטאַניע (איטאַל׳)	1931	540.580	21.342	3,1	23.000	3,1	4,1	0,2	
מאַראָקאָ—שפּאַנ׳ .	1933	720.273	12.988	1,8	14.000	1,8	2,5	0,3	
טאַנזשיר . . .	1926	80.000	—	—	12.000	15,0	2,1		
קירענאַיִקע און עגעאָ (איט׳) .	1931	164.607	—	—	8.000	4,4	1,4		
דרום־ראָדעזיע (בריט׳)	1931	1.109.012	—	—	2.000	0,2	0,3		
אַנדערע . . .					5.000		0,9		
צוזאַמען אין אַפֿריקע					564.000	0,4	100,0	3,5	

ד) אַמעריקע

פאַראייניקטע שטאַטן .	1930	122.775.045	—	—	4.450.000	3,6	89,4	27,4	
אַרגענטינע . .	1932	11.846.655	—	—	250.000	2,1	5,0	1,5	
קאַנאַדע . . .	1931	10.376.786	155.614	1,5	165.000	1,5	3,3	1,0	
בראַזיל . . .	1920	30.635.605	—	—	45.000	0,1	0,9	0,3	
אורוגוואַי . .	1932	1.941.398	—	—	20.000	0,1	0,4	0,1	
מעקסיקע . .	1930	16.552.722	9.072	0,0	15.000	0,1	0,3	0,1	
טשילי . . .	1930	4.287.445	—	—	10.000	0,2	0,2	0,2	
קובע . . .	1931	3.962.344	—	—	9.500	0,2	0,2		
קאָלומביע . .	1928	7.851.000	—	—	2.000	0,0	0,3		
דזשאַמאַיקע . .	1921	858.188			1.500				
וועגעצועלע . .	1926	3.026.878	—	—	1.500	0,0			
פּאַראַגוואַי . .	1929	843.905	—	—	1.000	0,1			
פּאַנאַמע . . .	1930	467.459	—	—	1.000	0,2			
פּערו . . .	1927	6.147.000	—	—	1.000	0,0			
האָל׳ גוויאַנע . .	1921	128.822	—	—	800	0,5			
קאָסטאַריקע . .	1927	471.525			400	0,1			
פאַרשיידענע . .					5.000				
צוזאַמען אין אַמעריקע					4.978.700	2,1	100,0	30,6	

* אין אַפֿריקע צום טייל לויט שאַצונג.

** אין דעם גייען אַריין נאָר די מאַראָקאַנער ייִדן. מען רעכנט נאָך אייראָפּעיִשע ייִדן בערך ביז 10 טויזנט.

ה) אויסטראַליע און נײַ-זעלאַנד

לאַנד	די גאַנצע און די ייִד׳ באַפֿ׳ לויט דער לעצטער ציילונג				די ייִד׳ באַפֿ׳ צום סוף יאָר 1935 (שאַצונג)			
	[illegible]	די גאַנצע באַפֿעלקערונג	ייִדן		אַבסאָלוט	[illegible]	[illegible]	[illegible]
			אַבסאָלוט	[illegible]				
אויסטראַלישע רעפּובליק	1933	6.629.839	25.553	0,4	27.000	0,4	90,0	
נײַ-זעלאַנד . .	1926	1.344.469	2.591	0,2	3.000	0,2	10,0	
צוז׳ אין אויסטראַליע					30.000	0,3	100,0	0,2

די פֿאַרטיילונג פֿון ייִדן לויט וועלטטיילן (סוף 1935)

וועלטטייל	אַבסאָלוטע צאָל	פּראָצ׳
אייראָפּע	9.863.300	60,6
אַמעריקע	4.978.700	30,6
אַזיע	824.000	5,1
אַפֿריקע	564.000	3,5
אויסטראַליע און נײַ-זעלאַנד	30.000	0,2
	16.260.000	100,0

II

די טאַבעלע 1 גיט אונדז די צאָל יידן אין דער וועלט צום סוף 1935. ס׳באַקומט זיך, אַז די צאָל יידן איז פֿון 1925[1] פֿאַרגרעסערט געוואָרן מיט 1.430.000 נפֿשות. אין דער אמתן האָבן כּיר ניט געהאַט אַזאַ גרויסן צוואָקס פֿאַר די לעצטע 10 יאָר. גיכער קאָן מען אָננעמען, אַז דער נאַטירלעכער צוואָקס איז געווען מאַקסימום 1.300.000. דאָס איבעריקע מוז צוגעגעבן ווערן צו דער צאָל יידן אין 1925סטן יאָר. אונדזערע ידיעות וועגן דער צאָל יידן אין פֿאַרשיידענע לענדער ווערן פֿון יאָר צו יאָר רייכער און פּינקטלעכער— מיר האָבן טאַקע אין 1925 געבראַכט אין אונדזער טאַבעלע[1] ידיעות נאָר וועגן 59 לענדער[2] און איצט ברענגען מיר שוין ידיעות וועגן 72 לענדער.[2]

בכלל אופֿן איז דער נאַטירלעכער צוואָקס ביי יידן געווען אין די לעצטע 10 יאָר יערלעך ניט וויניקער פֿון 130 טויזנט גפֿשות. נעמט מען פֿינפֿיאָריקע צייטאָפּשניטן, וועט מען מוזן קומען צום אויספֿיר, אַז פֿון 1925 ביז 1930 איז דער יערלעכער דורכשניטלעכער צוואָקס געווען ביים גאַנצן יידישן פֿאָלק פֿון 140 ביז 145 טויזנט; אין די לעצטע 5 יאָר—פֿון 1930 ביז 1935—נאָר פֿון 115 ביז 120 טויזנט יידן אַ יאָר.

דאָס פֿאַלן פֿון נאַטירלעכן צוואָקס איז אַן אַלגעמיין מענטשלעכע ערשיינונג, און יידן מאַכן דאָ ניט אויס קיין שום אויסנאַם. און וועגן אַפֿילו אין גאָר לעצטן יאָר—אין 1935—איז דער נאַטירלעכער צוואָקס ביים יידישן פֿאָלק געווען מסתמא ניט מער פֿון 110 אָדער 115 טויזנט, מאַכט דאָס אויך אויס בערך 7 פּראָצענט גפֿשות, ד״ה אַז דאָס יידישע פֿאָלק אַלס גאַנצס האָט נאָך אַלץ אַ נאַטירלעכן צוואָקס, ווי דאָס דייטשע פֿאָלק, צוויי מאָל אַ גרעסערן, ווי דאָס ענגלישע פֿאָלק, 7 מאָל אַ גרעסערן, ווי די פֿראַנצויזן, אָבער דרייַ כאָל אַ קלענערן, ווי די רוסן, כּמעט צוויי מאָל אַ קלענערן, ווי די פּאָלאַקן און רומענער.

מיר רעדן דערווייַל וועגן גאַנצן יידישן פֿאָלק, אַזוי ווי ס׳איז צעשאָטן און צעוואָרפֿן איבער דער גאָרער וועלט. די לאַגע ביי פֿאַרשיידענע טיילן פֿון יידישן פֿאָלק איז זייער פֿאַרשיידן — פֿון אַ צוואָקס ביז 10 און 12 פּראָצענט טויזנט נפֿשות ביז אַ מינוס פֿון 10 אָדער 15 פּראָצענט טויזנט אַ יאָר. מיר וועלן שפּעטער רעדן וועגן איינצלנע יידנשאַפֿטן.

פֿאַרגלייכט מען אַלזאָ, אין פּרט פֿון נאַטירלעכן צוואָקס, די לאַגע פֿון גאַנצן יידישן פֿאָלק מיט דער לאַגע פֿון די קולטורעלסטע פֿעלקער פֿון אייראָפּע, האָבן מיר ניט וואָס ביי זיך אַראָפּצופּאַלן און וואָס זיך צו שרעקן: וואָס עס

---

[1] „בלעטער פֿאר אידישער דעמאָגראַפֿיע, סטאַטיסטיק און עקאָנאָמיק״, בערלין 1928, גומ׳ 5, ז׳ 6.

[2] אָן אויסטראַליע.

וועט זיין מיט אַלע ציוויליזירטע פֿעלקער, דאָס וועט אויך זיין מיט אונדז. דאָס איז געוויס אַ טרייסט, אָבער יעדער פֿאָלק מוז פֿונדעסטוועגן זאָרגן פֿאַר זיך און מוז דעריבער געניטיר וויסן זיין אייגענע אַנטוויקלונג. מיר וועלן דעריבער זיך אַ ביסל אָפּשטעלן אויף אונדזער נאַטירלעכן וווקס פֿאַר די לעצטע 50 יאָר.

אין 1880 זיינען געווען אין דער וועלט בערך אַכט מיליאָן יידן. דער יערלעכער נאַטירלעכער צוווּאַקס איז דעמאָלט געווען בערך בײַ 150 טויזנט יידן אַ יאָר. ס׳איז געווען אַקוראַט דער צײַטפונקט, וועלכן בײַ די מערבֿ-אייראָפּעישע יידן איז שוין געווען שטאַרק געפֿאַלן די שטאַרביקייט, די געבורטיקייט איז אָבער בײַ זיי נאָך געווען אַ גאַנץ הויכע, און דער נאַטירלעכער צוווּאַקס איז דעריבער געווען אַפֿילו בײַ דעם דאָזיקן טייל יידנטום אַ גאָר הויכער: 12—14 אויף טויזנט. בײַ די מזרח-אייראָפּעישע יידן, וואָס בײַ זיי איז די געבורטיקייט געווען גאָר אַ הויכע, איז דער נאַטירלעכער עודף געווען אַ סך גרעסער—פֿון 17 ביז 18 אויף טויזנט. בײַ די לעצטע האָט דער דאָזיקער הויכער צוווּאַקס אָנגעהאַלטן גאַנץ לאַנג, ביז אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט, כאָטש די פֿאַקטאָרן פֿון אָט דעם הויכן עודף האָבן זיך אַ ביסל געביטן: די געבורטיקייט איז עפּעס געפֿאַלן, אָבער די שטאַרביקייט איז אויך אויף אַזוי פֿיל געפֿאַלן. בײַ די מערבֿ-אייראָפּעישע יידן זיך האָט שוין די לאַנג פֿאַר דער זעלביקער צײַט קאַרדינאַל געענדערט, ווײַל די געבורטיקייט האָט געמוזט פֿאַלן פֿון אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט אין אַ גאָר האַסטיקן טעמפּ. דער עודף בײַ זיי איז געווען אַרום 1910 שוין ניט מער פֿון 3—4 אויף טויזנט. אין די דרײַסיק יאָר—פֿון 1880 ביז 1910—איז צוגעקומען אין דער וועלט נאָכצו 5 מיליאָן יידן; דער דורכשניטלעכער יערלעכער צוווּאַקס איז געווען פֿון 165 טויזנט ביז 170 טויזנט נפֿשות. דער גרעסטער צוווּאַקס איז אויסגעפֿאַלן אויף די יאָרן 1890 ביז 1900, ווען ס׳זיינען שוין געווען 10 מיליאָן יידן, און דער צוווּאַקס פּראָ טויזנט האָט נאָך אַלץ געהאַלטן בײַ די מזרח-אייראָפּעישע יידן 17—18 און בײַ די מערבֿ-אייראָפּעישע יידן 6—7. ערשט נאָענט צום קריג איז די געבורטיקייט אַזוי שטאַרק געפֿאַלן, אַז דער צוווּאַקס האָט בײַ די מערבֿ-יידן שוין געהאַלטן נאָר בײַ 2—3 פּראָ טויזנט יערלעך און בײַ די מזרח-אייראָפּעישע יידן בײַ 12—13 פּראָ טויזנט. בײַ די יידן פֿון די איינוואַנדערונג-לענדער, וועלכע האָבן געהאַט אַ גאָר גרויסן פּראָצענט מענטשן אין פֿרוכפּעריקן עלטער, איז דער נאַטירלעכער צוווּאַקס דעמאָלט געווען גאָר, גאָר אַ הויכער. דער יערלעכער נאַטירלעכער צוווּאַקס בײַם גאַנצן יידישן פֿאָלק האָט דעריבער ערב דעם קריג באַטראָפֿן צווישן 160 און 170 טויזנט אַ יאָר. אמת, שוין אויף אַ סך אַ גרעסערער צאָל יידן—שוין אויף כּמעט 14 מיליאָן יידן. די ערשטע יאָרן נאָך דער מלחמה קאָנען ניט דינען פֿאַר אַ ראַיה, ווײַל אַזעלכע יאָרן צייכענען זיך אויס בײַ אַלע פֿעלקער מיט אַ שפּרונג פֿון דער געבורטיקייט, ווי די נאַטור וואָלט געשטרעבט כאָטש וויפֿל ס׳ניט איז ממלא צו זיין און פֿאַרגלעטן

דעם אויספֿאַל דורך די מלחמה-קרבנות. דאָס נאַטירלעכע בילד פֿון די טענ-דענצן אין דעם פּרט שטעלט זיך אײַן ערשט אַרום 1925 אָדער 1926. פֿון דעמאָלט אָן ווערט קלאָר, אַז דאָס פֿאַלן פֿון דער געבורטיקייט יאָגט אַריבער דאָס פֿאַלן פֿון דער שטאַרביקייט אַפֿילו בײַ די מזרח-אייראָפּעישע יידן; בײַ די מערב-אייראָפּעישע יידן הייבן זיך אָן ווײַזן די רעזולטאַטן פֿון דער קלײַנער געבורטיקייט פֿון צוריק מיט 30 און 40 יאָר; דער פּראָצענט אַלטע לײַט ווערט אָנזעעוודיקער, און די שטאַרביקייט שטײגט שוין באַדײַטיק אַריבער די געבורטיקייט; בײַ די יידן פֿון די אײַנוואַנדערונג-לענדער איז שוין אַריבער די צײַט פֿונעם ערשטן עקאָנאָמישן אויפֿשטײַג, וואָס ברענגט געווײנטלעך נאָר צו אַ פֿאַלן פֿון דער שטאַרביקייט, און ס׳איז שוין אָנגעלאָפֿן די צײַט פֿון קולטורעלן אויפֿשטײַג, וואָס ברענגט אויך צו אַ פֿאַלן פֿון דער געבורטיקייט, אין רעזולטאַט באַקומט זיך, אַז אין 1935סטן יאָר, ווען מיר האָבן שוין אויף דער וועלט העכער 16 מיליאָן יידן, האָט דאָס יידישע פֿאָלק אַ סך אַ קלענערן נאַטירלעכן צוּוואַקס ווי אין 1880, בשעת ס׳זײַנען געווען אויף דער וועלט נאָר אַזעלכע אַכט מיליאָן יידן.

די פּראָבלעמען פֿון נאַטירלעכן וווּקס פֿון יידישן פֿאָלק און פֿון אײַנצלנע יידנשאַפֿטן וועלן מיר אין גיכן באַהאַנדלען אויספֿירלעך אין אַ ספּעציעלער אַרבעט. איצט לאָמיר איבערגיין צום אַנאַליז פֿון דער ערשטער טאַבעלע.

III

אין אונדזערע פֿריערדיקע אַרבעטן האָבן מיר געוויזן, ווי שטאַרק ס׳האָבן זיך געענדערט אין די לעצטע פֿופֿציק יאָר די כּמותדיקע צענטערס פֿון יידישן פֿאָלק. דער שטראָם האָט די גאַנצע צײַט געהאַט אין קלאָר אָנגעצייכנטע ברייטע ליניע—פֿון אייראָפּע קיין אַמעריקע; פֿון די מזרח-אייראָפּעישע אַגראַר-לענדער אין די מערב-לימיקע אינדוסטריאַליזירטע פֿאַראייניקטע שטאַטן. פֿאַראַ-לעל מיט דעם דאָזיקן גרויסן שטראָם זײַנען געגאַנגען אַ סך קלײנע שטראָמע-לעך, וועלכע קאָנען געטיילט ווערן אין צוויי קאַטעגאָריעס: 1) פֿון די איבער-פֿולטע מזרח-אייראָפּעישע געטאָס אין אַלע שפּאַרונעס פֿון די אינדוסטריע-לענדער—קיין ענגלאַנד, פֿראַנקרײַך, דײַטשלאַנד, דײַטש-עסטרײַך, בעלגיע און אַנדערע; 2) אין אַלע קאָלאָניאַלע און האַלב-קאָלאָניאַלע לענדער, וווהין נאָר די אײַנוואַנדערונג האָט געטראָגן גרויסע מאַסן, ווי אַרגענטינע, קאַנאַדע, בראַ-זיל, דרום-אַפֿריקע, אויסטראַליע און אַנדערע.

פֿאַר די לעצטע 10 יאָר, ריכטיקער שוין פֿון אָנהייב מלחמה אָן, איז דער גאַנצער פּראָצעס פֿון איבערוקן זיך פֿון צענטער פֿון אייראָפּע קיין אַמעריקע, פֿון די אַגראַרלענדער אין די אינדוסטריע-לענדער, פֿון סלאַווישן קולטורפּאָס אין אַנגלאָסאַקסישן שטאַרק פֿאַרלאַנגזאַמט געוואָרן. אויף וויפֿל דער דאָזיקער פּראָצעס ציט זיך ווײַטער, האָט ער שטאַרק געביטן זײַנע ריכ-

טונגען: אויפֿן חשבון פֿון דעם אָפּגעשוואַכטן שטראָם אין די אַנגלאָסאַקסישע לענדער (פֿאַראייניקטע שטאַטן) איז אויסגעוואַקסן דער שטראָם אין די שפּאַניש-פּאָרטוגעזישע לענדער (מיטל- און דרום-אַמעריקע). די יידן פֿון אייניקע הויך אינדוסטריעלע לענדער (דייטשלאַנד און עסטרייך) האָבן געמוזט נעמען דעם וואַנדער-שטעקן אין די הענט און צושטיין צו זייערע וואַנדערנדיקע מזרח-אייראָפּעישע ברידער. ענדלעך איז גאָר אין די לעצטע יאָרן ארץ-ישראל געוואָרן דער אויפֿנעם-צענטער פֿאַר צוויי דריטל פֿון אַלע יידישע וואַנדערער. דאָס אַלץ זיינען אָבער דערווייל נאָר התחלות פֿון נייע יידישע וואַנדערונג-ליניעס, וואָס זייער פֿאַרבייטערונג און פֿאַרטיפֿונג איז אָפּהענגיק דער עיקר פֿון אויסוויניקסטע פֿאַקטאָרן.

לאָמיר פֿרוון אילוסטרירן מיט ציפֿערן די נאָר וואָס פֿעסטגעשטעלטע אַלטע און נייע איבערוקונגען אין דער פֿאַרטיילונג פֿון יידישן פֿאָלק אין דער וועלט.

טאַבעלע 2: די פֿאַרטיילונג פֿון יידישן פֿאָלק לויט די וועלטטיילן (אין %)

וועלטטיילן	1880	1900	1914	1925	1935
אייראָפּע	88,3	82,0	68,0	62,8	60,6
אַמעריקע	3,4	11,1	25,0	29,5	30,6
אזיע	4,6	4,0	4,1	4,5	5,1
אפֿריקע	3,6	2,8	2,8	3,0	3,5
אויסטראַליע . . .	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

אין דער דאָזיקער טאַבעלע וואַרפֿט זיך קלאָר אין די אויגן, אַז די טיפֿסטע ענדערונג אין דער פֿאַרטיילונג פֿון יידישן פֿאָלק צווישן אייראָפּע און אַמעריקע—צווישן די צוויי קאָנטינענטן, וואָס האָבן מער פֿון 90 פּראָצענט פֿון אַלע יידן—איז פֿאָרגעקומען אין די לעצטע אָנדערהאַלבן צענדלינג יאָר פֿאַר דער מלחמה. אין די דאָזיקע 15 יאָר—פֿון 1900 ביז 1914 אין כלל—האָבן אײַנגעוואַנדערט אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן, קאַנאַדע און אַרגענטינע מער פֿון אַ מיליאָן און 600 טויזנט יידישע עמיגראַנטן. גיט מען צו די אויסוואַנדערונג פֿאַר די זעלביקע יאָרן נאָך אין אַנדערע לענדער, וועט מען מוזן קומען צום שלוס, אַז אין די דערמאָנטע 15 יאָר האָבן פֿאַרלאָזט אייראָפּע בערך איין מיט דרײַ פּערטל מיליאָן יידן, אַלזאָ בערך דער גאַנצער נאַטירלעכער צוואַקס פֿונעם אייראָפּעישן יידנטום. פֿון 1915 ביז 1935—אַ פּעריאָד שוין פֿון צוויי צענדלינג יאָרן—האָט שוין דער וווקס פֿון פּראָצענט יידן, וואָס פֿאַלט אויף

אַמעריקע, געשטיגט אַ סך ווייניקער, און צום ווייניקסטן אין די לעצטע 10 יאָר. דער פּראָצעס האָט זיך בכן ניט אָפּגעשטעלט, אָבער שטאַרק זיך פּאַר־לאַנגזאַמט.

וואָס איז שייך אַנדערע וועלטטיילן, זיינען קיין גרויסע שינויים ניט פּאַר־געקומען, אָבער דאָך וואַרפּט זיך אין די אויגן דער ווּקס פֿון פּראָצענט יידן, וואָס פּאַלט אויף אַזיע. וואָלט מען נאָך צוגעגעבן די אַזיאַטישע יידן פֿון סאָ־וועט־רוסלאַנד, וואָס גייען אַרײַן אין רספֿר"ר, קאָן מען אָננעמען, אַז אַזיע האָט שוין באַלד קרוב צו אַ מיליאָן יידן אָדער געווויס אַזעלכע 6 פּראָצענט פֿון אַלע יידן, און אייראָפּע האָט איצט שוין קנאַפּע 60 פּראָצענט פֿון אַלע יידן. אין איינע 55 יאָר האָט בכן אייראָפּע פּאַרלאָרן בערך אַ גאַנץ דריטל פֿון איר וואָג אין דער צאָל פֿון יידישן פּאָלק–פֿון 88,3 פּראָצענט פֿון אַלע יידן אין 1880 ביז קנאַפּע 60 פּראָצענט אין 1935.

די צאָל מלוכות מיט מער פֿון 100 טויזנט יידן באַטרעפֿט 17 (אין 1925 אויך 17). קיין גרויסע ענדערונגען זיינען אויך אין דעם פּרט ניט פּאָרגעקומען. ס'האָט זיך נאָר געביטן אַ ביסל דער סדר פֿון אייניקע מלוכות, און צוויי מלוכות זיינען אַרויסגעפֿאַלן און אָפּגעטראָטן זייער אָרט אַנדערע צווויי.

טאַב' 3: די פּאַרטיילונג פֿון יידן לויט מלוכות

מלוכות	אַבס' צאָל	% פֿון יידישן פּאָלק
פֿאַראיינ' שטאַטן	4.450.000	27,4
פוילן	3.150.000	19,4
ראַטן־פֿאַרבאַנד	3.080.000	18,9
רומעניע	1.000.000	6,1
אונגאַרן	420.000	2,6
דײַטשלאַנד	420.000	2,6
ארץ־ישראל	380.000	2,3
טשעכאָסלאָוואַקיי	360.000	2,2
ענגלאַנד	320.000	2,0
פֿראַנקרײַך	250.000	1,5
אַרגענטינע	250.000	1,5
עסטרײַך	188.000	1,1
ליטע	170.000	1,0
קאַנאַדע	165.000	1,0
מאַראָקאָ (פֿ־אַנצ')	120.000	0,7
האָלאַנד	115.000	0,7
אַלזשיר	115.000	0,7
צוזאַמען	14.953.000	91,9

אין די 17 מלוכות לעבן בכן מער פון 90 פראָצענט פון אַלע יידן—מער מיט עטלעכע פראָצענט, ווי אין 1925. אַרויסגעפאַלן זיינען לעטלאַנד און גריכנלאַנד און אויך זייער אָרט זיינען אַריינגעקומען מאַראָקאָ און אַלזשיר.

אין די ערשטע 4 מלוכות מיט מער פון אַ מיליאָן יידן לעבן מער פון עלף מיט אַ האַלבן מיליאָן יידן אָדער 71,8% פון אַלע יידן פון דער וועלט. אין די דאָזיקע פיר מלוכות איז פאַר די לעצטע צען יאָר צוגעקומען מער פון איין מיט אַ פערטל מיליאָן יידן—אַ באַווייז, אַז ווי ווייט דאָס יידישע פאָלק זאָל ניט זיין צעזייט און צעשפרייט איבער דער גאָרער וועלט, בלייבן דאָך עטלעכע גרעסערע מלוכות די שווערוואָגיקע צענטערס פון פאָלק.

מען דאַרף אָבער ניט פאַרגעסן, אַז דאָס איז, ליידער, ניט קיין רעזולטאַט פון דער אינהאַלטנדיקער און אַפהאַלטנדיקער צוציקראַפט פון די קאָמפאַקטע יידישע מאַסן אין די אַלטע צענטערס, נאָר פון דער אָפשטויסנדיקער קראַפט פון די נייע לענדער. די טענדענץ פון די יידישע מאַסן צו צעשפרייטן זיך, זיך צעיאָגן אין אַלע עקן וועלט, זיך אַלץ שיטערער און שיטערער מאַכן אין די אַלטע מקומות שטויסט זיך אָן אויף אומבאַזיגלעכע שטערנדיקע פאַקטאָרן פון די אויפנעמלענדער. טייל וויזן ווערן זיי דאָך דורכגעריסן, און די יידישע עמיגראַנטן פון דייטשלאַנד, למשל, האָבן שוין באַווייזן אין איינע דרייַ יאָר צו פאַרזייען צוצי-קעמערלעך אין העכער 60 מלוכות און לענדער. איצט גייט שוין די פאַמיליע- און קרובים-אויסוואַנדערונג פון דייטשע יידן בפועל ממש אין אַלע עקן וועלט.

די נאָר וואָס קאָנסטאַטירטע צעשפרייטונג-טענדענץ איז בכן ניט קיין אימאַנענטע טענדענץ פון דער יידישער וואַנדערונג, נאָר אַ רעזולטאַט פון דעם, וואָס עס פעלט אזא איינער אָדער אַזעלכע אייניקע איינוואַנדערונג-צענטערס, וועלכע זאָלן קאָנען אָדער זאָלן וועלן, ווי דאָס איז געווען מיט די פאַראייניקטע שטאַטן אין דער פריערדיקער תקופה, ווערן קאָנצענטראַציע-פונקטן פאַר די יידישע מאַסן. אויב די צעשפרייטונג איבער דער וועלט, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַרן יידישן פאָלק אין משך פון גאַנצן 19טן יאָרהונדערט, איז דעמאָלט געווען אַ רעלאַטיוו, ווייל אין די נייע מקומות איז וויטער פאָרגעקומען אַ קאָנצענטראַציע אין אַ קליינער צאָל לענדער און די קאָמפאַקטקייט, דאָס צונויפנעמען זיך אין געדיכטע מאַסן אין די גרויסע שטעט, האָט נאָך אַריבערגעיאָגט די אורבאַניזירונג און די אָנזאַמלונג אין גרויסע געמיינז עס אין די אויסוואַנדערונגס-לענדער, טראָגט די איצטיקע צעשפרייטונג אַן אַבסאָלוטן כאַראַקטער. די אַסך קלענערע צאָל אויסוואַנדערער ווערט צעווארפן און צעשאָטן איבער אַסך אַ גרעסערער צאָל לענדער און שטעט, און דערווייל זעט מען נאָך ניט קיין שפורן פון די קומענדיקע נייע מלוכה-צענטערס, ווי די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען דאָס געווארן אין משך פון איין האַלבן יאָרהונדערט, אָדער אַפילו ווי אַרגענטינע און קאַנאַדע. און דעריבער זעט מען אויך

ניט קיין שום סימנים פֿון נייַע, אויב ניט פֿון אַזעלכע גיגאַנטישע יידישע מאַסן-אָנזאַמלונגען, ווי ניו-יאָרק, איז כאָטש ווי טשיקאַגאָ, ווי פֿילאַדעלפֿיע, ווי בוענאָס-אײַרעס.

אויפֿן פֿאָן פֿון דער אַבסאָלוטער צעשפּרייטונג און צעשיטונג איבער צענדלינגער מלוכות אָן סימנים פֿון נייַע קאָנצענטראַציע-מלוכות און פֿון נייַע געמיינדע-אָנזאַמלונגען, ווי אין 19טן יאָרהונדערט, וואָקסן אויס ארץ-ישראל און תּל-אָביבֿ צו נייַע נאַציאָנאַלע צענטערס פֿון גאָר אַ נייַעם טיפּ. וויַל זיי זײַנען דאָך ניט קיין מעכאַנישע צאָל-אָנזאַמלונגען, ניט קיין ריין פֿמותדיקע קאָנצענטרירונגען, וואָס זײַנען עקאָנאָמיש, פּאָליטיש און קולטורעל אָפּהענגיק פֿון דער גרייטער אָדער וואָקסנדיקער פֿרעמדער אַרומיקער סבֿיבֿה; זיי זײַנען אייגענע, באַוווסטזיניק האַרמאָנישע סאָציאַל-עקאָנאָמישע און נאַציאָנאַל-פּאָליטישע שאַפֿונגען מיט אַ מינימום אָפּהענגיקייט פֿון דער אַרומיקער עקאָנאָמישער סבֿיבֿה, מיט אַן אַבסאָלוטער אומאָפּהענגיקייט פֿון דער אַרומיקער קולטורעלער סבֿיבֿה.

פֿון אַלעמען גענאָגטן קומען מיר צו אַזעלכע אויספֿירן: אַפֿילו די גרויסע מאַסן-אויסוואַנדערונגען אין לעצטן פֿערטל פֿון 19טן יאָרהונדערט און אין פֿרשטן צענדלינג פֿון 20סטן י"ה האָבן ניט באַדײַטיק אָפּגעשוואַכט די גרויסע יידישע צענטערס פֿון מזרח-אייראָפּע, ווײַל דער נאַטירלעכער צוווקס בײַ יידן איז געווען דעמאָלט זייער אַ הויכער און ניט קיין קלענערער ווי בײַ ניט-יידן, און נאָר אין די יאָרן פֿון די העכסטע עמיגראַציע-כוואַליעס האָבן די לעצטע אַוועקגעטראָגן מעבֿר-לים דעם גאַנצן נאַטירלעכן צוווקס. דער קרן פֿון די יידישע מאַסן-צענטערס איז אין ערגעץ ניט געירט געוואָרן. אַזוי ווי אָבער בײַ דער אַרומיקער סלאַווישער באַפֿעלקערונג איז די עמיגראַציע-קוואָטע געווען אַ סך אַ קלענערע, ווי בײַ יידן, און דער נאַטירלעכער צוווקס בכל אופֿן ניט קיין קלענערער ווי בײַ יידן, האָט שוין אין די צייַטן פֿון די גרויסע אויסוואַנדערונג-כוואַליעס (דער עיקר פֿון 1905 יאָר אָן!) דער פֿראָצענט יידן אָנגעהויבן פֿאַלן. אין די אינדוסטריע-לענדער פֿון אייראָפּע איז דעמאָלט געווען נאָך אַ צוואַנדערונג און ניט קיין אויסוואַנדערונג. איצט איז די לאָגע אין דעם פּרט גאַנץ אַנדערש. אין דײַטשלאַנד און אין עסטרײַך, ווו דער נאַטירלעכער צוווקס איז נאָר אַ נעגאַטיווער, מאַכט אָן די עמיגראַציע, וועלכע נעמט צו די אָזוי אויך וויניק פֿאַראַנטע יוגנט, ממש אַ חורבן. ס'בלײַבט אַ פֿאַרעלטערט יידנטום, וואָס קאָן נאָר ווי ס'ניט איז זיך דערשלעפּן אין נויט און אין רעכט-לאָזיקייט ביזן קבֿר. אין מזרח-אייראָפּע ' ווידער איז די יידישע עמיגראַציע איצט אַ סך גרעסער פֿון דער ניט-יידישער, ווי דאָס איז געווען פֿאַר דער מלחמה; דער נאַטירלעכער צוווקס בײַ יידן איז ווידער איצט אַ סך קלענער פֿון ניט-יידישן. אין רעזולטאַט באַקומט זיך, אַז כאָטש דער קרן פֿון די יידישע מאַסן-צענטערס בלײַבט אומבאַרירט און איז אין די לעצטע צען יאָר אַפֿילו

געוואַקסן, פֿאַלט דאָך באַדײַטיק דער פּראָצענט יידן אין אַלע מזרח-איראָפּעישע לענדער. עס פֿאַלט בכן די וואָג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג.

דאָס איז אין די אויסוואַנדערונג-לענדער. און אין די אײַנוואַנדערונג-לענדער מערקט זיך לעת-עתה ניט קיין אײַנפֿלוס צענטער, קיין איין נײַע גרויסע אָנזאַמלונג פֿון יידישע מאַסן, ווי דאָס איז געווען ביז דער מלחמה.

IV

אַ גאָר אויבנאויפֿיקער קוק אויף דער טאַבעלע 1 וויזט גלײַך די גרונד-ערשײַנונג פֿון די לעצטע יאָרן—דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן לגבי דער אַרומיקער באַפֿעלקערונג אין דעם רובֿ לענדער פֿון אייראָפּע. דאָס איז אָבער, ווי געזאָגט, ניט קיין ערשײַנונג נאָר פֿון די גאָר לעצטע יאָרן. אָט זײַנען אייניקע ציפֿערן, וואָס אילוסטרירן דעם דאָזיקן פּראָצעס און וואָס ווײַזן אויך, ווי גראָד אין די ערטער מיט די געדיכטסטע יידישע מאַסן, בכן אין די ערטער מיט די גרעסטע נאַציאָנאַל-קולטורעלע מעגלעכקייטן און האָפֿענונגען, זײַנען אונדזערע פֿאַזיציעס אָפּגעשוואַכט געוואָרן.

דער פּראָצענט יידן לגבי דער אַרומיקער באַפֿעלקערונג האָט באַטראָפֿן:

	1897	1926	1935
אין ליטע	12,9	7,3	6,9
„ ווײַסרוסלאַנד . . .	13,6	8,2	6,7
„ אוקראַינע	7,8	5,4	4,6
„ פּוילן	12,0	10,5 (1921)	9,3

אין די ערשטע דרײַ לענדער האָט זיך די צאָל-וואָג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג פֿאַרקלענערט כמעט אויף אַ העלפֿט; אין פּוילן כמעט אויף אַ פֿערטל. אין אייניקע פֿון די דאָזיקע לענדער האָבן די מלחמה-פֿאַרטרײַבונגען פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג געשפּילט אַ גרויסע ראָלע, באַזונדערס אין ליטע, אָבער די מלחמה-צרות האָבן נאָר פֿאַרשטאַרקט דעם אַרגאַנישן פּראָצעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן גאַנץ לאַנגזאַם נאָך פֿאַר דער מלחמה און וואָס זײַן אַנטוויקלונג האָט זיך נאָך מלחמה קאָלאָסאַל פֿאַרשטאַרקט. אין ווײַסרוסלאַנד און אין אוקראַינע איז דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן גאַנץ באַדײַטיק, כאָטש פֿון דאָרטן זײַנען בשעת מלחמה ניט געווען קיין אַרויסשיקונגען און קיין פֿאַרטרײַבונגען. דאָ האָבן געווירקט טיילווײַז די פּאָגראָמען, וועלכע האָבן געטריבן יידן קיין צענטראַל-רוסלאַנד, און אין די לעצטע יאָרן די פֿרײַוויליקע גרויסע אויסוואַנדערונג אין די צענטראַלע גובערניעס, באַזונדערס קיין מאָסקווע און לענינגראַד. די לעצטע צוויי שטעט האָבן געהאַט יידן:

אין 1897סטן יאָר			25.724
„ 1920	„		53.792
„ 1926	„		215.724
„ 1935	„	430.000	(שאַצונג)

אַז דער דאָזיקער וווּקס איז מעגלעך געווען נאָר דורך אַ קאָלאָסאַלן צושטראָם פֿון ייִדן פֿון די ווײַסרוסישע און אוקראַיִנישע ראַיאָנען, פֿאַרשפּאָרט מען צוצוגעבן.

מיר קאָנען זיך דאָ ניט אָפּשטעלן אויף איינצלנע לענדער און דער-קלערן בײַ יעדן די באַזונדערע סיבות, וואָס ווירקן אויפֿן פֿאַלן פֿון פּראָצענט ייִדן. מיר האַלטן אָבער פֿאַר גאָר וויכטיק און פֿאַר באַזונדערס אינטערעסאַנט זיך אָפּצושטעלן אַ ביסל באַריכותער אויף דרײַ מיטל-אייראָפּעיִשע לענדער, ווו ס׳וואַרפֿט זיך אין די אויגן דאָס גיכע פֿאַלן פֿון דער אַבסאָלוטער צאָל ייִדן. מיר מיינען דאָ דײַטשלאַנד, עסטרײַך און אונגאַרן. דאָ האָבן מיר פֿאַר זיך ערשײַנונגען, אַרויסגערופֿן ניט נאָר פֿון אויסווייניקסטע פֿאַקטאָרן, נאָר פֿון אייגענער דעגענעראַציע—פֿון אַ פֿאַלן פֿון דער צאָל געבורטן, וועלכע דעקן ניט די שטאַרביקייט. און דערצו שמדן און געמישטע חתונות, ניט געקוקט אויפֿן היטלעריזם, ניט געקוקט אויפֿן באַנקראָט פֿון אַסימילאַציע, ניט געקוקט אויף אַלע ביטערע פּעטש, וואָס מען כאַפּט פֿון דעם „עם אחר", וועמען מען וואַרפֿט אָן די „בנים און בנות". די האָפֿענונג אַנטרונען צו ווערן, נעלם צו ווערן, בטל בששים צו ווערן, אָפּגעמעקט און אָפּגעווישט צו ווערן פֿון דער וועלט אין דער ייִדישער געשטאַלט און אַרויסשווימען אין געשטאַלט פֿון אַ קאַטויל אָדער לוטעראַנער—אָט די דאָזיקע גרויסע האָפֿענונג פֿון דער ייִדי-שער בורזשואַזיע פֿון 19טן יאָרהונדערט איז אַפֿילו פֿון היטלערן ניט ליקווי-דירט געוואָרן אין גאַנצן. אין די שכנישע לענדער טובֿלען זיך ווײַטער ייִדן און זאָגן זיך ניט אָפּ פֿון ליקווידאַציע פֿון דער ייִדישער פֿראַגע דורך נאַצי-אָנאַלער אַליין-ליקווידאַציע.

לאָמיר אָנהייבן פֿון דײַטשלאַנד. אין דײַטשלאַנד זײַנען געווען ייִדן:

אין	1816	214.000	0,97 פּראָצ׳
„	1852	329.000	1,04 „
„	1880	437.000	1,09 „
„	1900	497.000	0,98 „
„	1910	539.000	0,92 „
„	1925	568.000	0,90 „
„	1933	504.000	0,76 „
„	1935	420.000	0,65 „

דײַטשלאַנד איז דאָ גענומען אומעטום אין אירע איצטיקע גרענעצן און מיטן סאַרגעביט.

מען קאָן די גאַנצע תּקופֿה פֿון 120 יאָר אײַנטיילן אין דרײַ צײַטאָפּ-שניטן: 1) ביז 1880, ווען ס׳וואַקסט ניט נאָר די אַבסאָלוטע צאָל ייִדן, נאָר זייער אָנטייל אין דער גאַנצער באַפֿעלקערונג האַלט אויך אין פֿאַרגרעסערן זיך. דאָס איז אַ רעזולטאַט פֿון אַ גרעסערן נאַטירלעכן צוּוואַקס בײַ ייִדן און פֿון אַ גע-וויסער צוּוואַנדערונג פֿון ייִדן פֿון רוסלאַנד און פּוילן, אַ צוּוואַנדערונג, וועלכע

רעקט ניט די גאַנצע אויסוואַנדערונג פֿון דייטשע יידן קיין אַמעריקע, אָבער דאָך אַ באַדייטיקן טייל אירן. 2) פֿון 1880 ביז 1925, וועלן דער פּראָצענט יידן לגבי דער גאַנצער באַפֿעלקערונג העלט אין אומאויפֿהערלעכן פֿאַלן, אָבער די אַבסאָלוטע צאָל יידן העלט נאָך אין וואַקסן. בייַ די דייטשע יידן איז שוין אין דער דאָזיקער צייט קיין שום אויסוואַנדערונג נישטאָ; פֿאַרקערט, ס׳קומט אַ צוואַנדערונג פֿון פוילישע און רוסישע יידן, בשעת דער מלחמה אַן אָנגעצווונגענע פֿון דער דייטשער רעגירונג און נאָך דער מלחמה אַ פֿרייוויליקע. די דאָזיקע צוואַנדערונג פֿון מזרח-אייראָפּעישע יידן, וועלכע מאַכן אויס באַלד נאָך דער מלחמה כמעט אַ פֿינפטל פֿון אַלע יידן אין דייטשלאַנד, דעקט טייל-ווייז דעם לאָך אין דעם נאַטירלעכן צוואַקס, וואָס באַווייזט זיך שוין ערב מלחמה און ווערט באַזונדערס ברייט אין די מלחמה-יאָרן. דער דאָזיקער שטאַרקער צופֿלוס פֿון פֿרישן בלוט פֿון מזרח-אייראָפּעישע יידן פֿאַרבעסערט באַלד נאָך דער מלחמה אַ ביסל דעם באַלאַנס פֿון געבורטיקייט און שטאַרביקייט בייַ די דייטשע יידן און פֿאַרווייזט אויף אַזאַ אופֿן דעם פֿיזישן דעגענעראַציע-פּראָצעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אויף דער שוועל פֿון דער מלחמה. 3) פֿון 1925 ביז איצט, וועלן ס׳פּאַלט שוין און מיט גאָר אַ גרויסן טעמפּ ניט נאָר דער פּראָצענט יידן לגבי דער גאַנצער באַפֿעלקערונג, נאָר אויך די אַבסאָלוטע צאָל יידן, אַ טעמפּ, וואָס נעמט אָן פֿון 1933 אַ קאַטאַסטראָפֿאַלן כאַראַקטער פֿון לִיקווידאַציע פֿון דייטשן יידנטום.

די נאָר וואָס אָנגעמערקטע דריי תקופֿות וועלן גלעענצנד אילוסטרירט דורך די צאָלן וועגן דער נאַטירלעכער באַוועגונג בייַ די פֿרייַסישע יידן, וועלכע מאַכן אויס צוויי דריטל פֿון אַלע דייטשע יידן. דורך די דאָזיקע צאָלן ווערן אָנטפּלעקט די אינווייניקסטע פּראָצעסן, וואָס האָבן געבראַכט צום דעגענעראַציע-מצב, ניט אָפּהענגיק פֿון דרויסנדיקע פֿאַקטאָרן, וועלכע האָבן אין דריי יאָר דעם דאָזיקן מצב אויף אַזוי פֿיל פֿאַרשטאַרקט, אַז דער אונטערגאַנג פֿון דייטשן יידנטום איז געוואָרן בולט און קלאָר פֿאַר אַלעמען. דער נאַטירלעכער צוואַקס האָט בייַ די יידן אין פֿרייַסן יערלעך אין דורכשניט באַטראָפֿן (פּראָ טויזנט):

יאָרן	בייַ יידן	בייַ ניט-יידן
1840—1822	13,9	10,3
1880—1876	14,1	15,2
1905—1900	4,4	16,2
1913—1911	1,6	13,1
1914	—1,4	8,8
1918—1915	—9,4	—5,1
1919	—5,5	4,3
1924—1920	1,2	9,3
1929—1925	—3,6	8,6
1933—1930	—8,1	5,5

אָט די דאָזיקע טאַבעלע דערציילט פֿאַר יעדן, ווער ס׳קאָן נאָר אַרויס־לייענען פֿון צײַכערן זייער סאָציאַלן און קולטורעלן אינהאַלט און פֿאַרשטייט דעם אַנטוויקלונג־פּשט פֿון צאָלן־שורות, די גאַנצע געשיכטע פֿון דײַטשן יידנטום.

ערשטע העלפֿט פֿון 19טן יאָרהונדערט—דאָס דײַטשע יידנטום איז נאָך קליינשטעטלדיק, קליינבירגעריש, רעליגיעז, טראַדיציאָנעל, אָבער שוין מער שטאָטיש, ווי די קריסטלעכע באַפֿעלקערונג, אויך קולטורעלער, ווי די אַרומיקע, אין דער מערהייט נאָך דאָרפֿישע באַפֿעלקערונג. האָבן יידן נאָך אַ סך קינדער, און דעם טויט גיבן זיי אָפּ וויניקער פֿון די אַרומיקע און האָבן דעריבער אַ גרעסערן נאַטירלעכן צוווּאַקס ווי די ניט־יידישע באַפֿעלקערונג. צום אָנהייב פֿון לעצטן פֿערטל פֿון פֿאָריקן יאָרהונדערט איז שוין דאָס דײַטשע יידנטום באַלאָדן מיט אַ מאָדערנער גרויס־בורזשואַזיע, מיט אַ בריטן פּאַס גרויסשטאָטישן אַסימילירטן מיטל־בירגערטום, מיט אַ גאַנץ געדיכטן שיכט פּראָפּעסיאָנעלער אינטעליגענץ, אָבער דאָס זײַנען אַלץ נאָך דער ערשטער דור פֿון אָנגעקומענע און אָנגעלאָפּענע פֿון די קליינע שטעטלעך פֿון פּויזן און בײַערן און מען קינדלט נאָך. דער נאַטירלעכער צוווּאַקס איז בײַ יידן נאָך גאָר אַ הויכער— 14,1 אויף טויזנט—אָבער שוין עטוואָס קלענער, ווי ניט דער אַרומיקער באַ־פֿעלקערונג. ס׳גייט אַווּעק איין פֿערטל יאָרהונדערט; ס׳וואַקסט אויס דער יידי־שער דור, וואָס איז שוין געבוירן געווּאָרן אין דער גרויסער שטאָט, וואָס איז שוין אויסגעווואַקסן אין עשירות אָדער ווילשטאַנד, וואָס לערנט אויף דאָקטאָר, כאָטש מען ווערט אַ סוחר, אַ קרעמער, אַ פֿאַבריקאַנט; דער שיכט פֿון דער פּראָפּעסיאָנעלער אינטעליגענץ ווערט פֿאַרטאָפּלט און מער ווי פֿאַרטאָפּלט; דער זאַטער מיטלשטאַנד־פּאַס ווערט נאָך ברייטער — און די געבורטן גיבן אַ פּראָל פֿון 31,7 אויף טויזנט אין 1876—80 אויף 15,2 אין די יאָרן 1911—13, און דער צוווּאַקס פֿאַלט בײַ יידן פֿון 14,1 אויף טויזנט ביז קוים 1,6 אויף טויזנט. פֿון דעמאָלט אָן אייגנטלעך קאָן מען שוין ניט רעדן ווען אַ נאַטיר־לעכן עודף בײַ די דײַטשע יידן, ווײַל די קליינע צוווּאַקס־פּויזע פֿון די פּאָר יאָר—1920—24—קליין אין צײַט און נישטיק אין צוווּאַקס—איז גיכער אַ רע־זולטאַט פֿון די צוגעקומענע פֿון 30 ביז 40 טויזנט מזרח־אייראָפּעישע יידן, אײדער פֿון דעם קינדער־חשק בײַ די אמתע דײַטשע יידן, וועלכע האָבן אַפֿילו נאָך די גרויסע אַבדות פֿון נאָך דער מלחמה זיך ניט געכאַפּט צום קינדלען. און מיר זעען, אַז פֿון 1925, ווי באַלד די צוווּאַנדערונג פֿון די „קולטורלאָזע" קינדלענדיקע מזרח־אייראָפּעישע יידן האָט זיך ניט נאָר אָפּגעשטעלט, נאָר, פֿאַרקערט, איז פֿאַרוואַנדלט געווּאָרן אין אָפּפֿלוס, ווערט דער חסר בײַ די דײַטשע יידן באַלד דרײַ מאָל גרעסער, ווי ערב דער מלחמה. דער נאַטיר־לעכער חסר וואַקסט פֿון יאָר צו יאָר און דערגייט נאָך פֿאַרן גירוש היטלער צו 8,1 פּראָ טויזנט.

אָבער אויך אין 1933 זײַנען נאָך געווען אויף 500 טויזנט דײַטשע יידן גאַנצע 98 טויזנט „אָסט־יידן". ס׳איז זיך גרינג פֿאַרצושטעלן, ווי דער געבור־

טיקייט-שטאַרביקייט-באַלאַנס וואָלט בײַ די „ריין" דײַטשע יידן אויסגעזען, ווען דער גורל וואָלט ניט געווען צוגעפּאַסט דאָס עיקרדיקע דײַטשע יידנטום מיט אַזאַ גרויסער פּאָרציע „קולטורלאָזע" ברידער פֿון מזרח-אייראָפּע.

ווי האָלט עס איצט מיטן נאַטירלעכן צוואַקס בײַ די דײַטשע יידן?

פֿון 500 טויזנט יידן אין דער מיט פֿון 1933 בײַ דער לעצטער פּאָלקס-צײַלונג זײַנען אָנהייב 1936 שוין געווען ניט מער פֿון 420 טויזנט יידן אין דײַטשלאַנד און צום 1טן יולי 1936 וועט שוין געוויס זײַן ניט מער פֿון אַזעלכע 400 טויזנט. ס'וואַנדערן אויס על-פּי רובֿ מענטשן אין יונגן און פֿרוכפּעריקן עלטער—בלײַבט אַ יידנטום, וואָס גיט אַ 4 און 5 מאָל מער געשטאָרבענע, ווי געבוירענע. אײדער מיר ברענגען בײַשפּילן וועגן דעם געראָטענעם שניט, וואָס דער מלאך-המוות מאַכט אין היטלער-דײַטשלאַנד צווישן יידן, לאָמיר ווײַזן אין קורצן, ווי דאָס דײַטשע יידנטום איז איבערגעלאָדן געוואָרן מיט זקנים און זקנות, נאָך אײדער די אויסוואַנדערונג האָט אַרויסגעריסן פֿון דער יידישער עלטער-פּיראַמידע די מיטעלע שיכטן.

מיר האָבן שוין צוריק מיט העכער 10 יאָר אין אונדזער דײַטשער אַר-בעט וועגן פּראָבלעמען פֿון יידישער באַפֿעלקערונג-באַוועגונג [3] אָנגעוויזן, אַז די עלטער-פּיראַמידע איז בײַ די מערב-אייראָפּעישע יידן אַן איבערגעקערטע. דער שפּיץ פֿון דער פּיראַמידע—דער זקנים-שיכט—איז ברייטער פֿון דער באַזע—פֿונעם קינדער-שיכט. איצטער איז זי שוין ניט נאָר קיין איבערגעקערטע, נאָר אויך אַ צעבראָכענע—ווי מען וואָלט איר אויסגעריסן אין דער מיט שטיקער.

דער עלטער-בוי פֿון דער יידישער און ניט-יידישער באַפֿעלקערונג אין פּרײַסן (אין %)

יאָר	יינגער פֿון 14 יאָר		פֿון 15 ביז 60 יאָר		61 יאָר און עלטער	
	יידן	ניט-יידן	יידן	ניט-יידן	יידן	ניט-יידן
1843	36,90	34,90	57,56	59,10	6,44	6,00
1925	16,20	24,40	71,20	66,40	12,60	9,20
1933	15,80	23,00	68,50	64,20	15,70	12,80
1936	13,80	23,00	64,60	64,20	21,60	12,80

לאָמיר באַטראַכטן די צוויי עקסטע גרופּעס—די יינגסטע גרופּע, די צו-קונפֿט-האָפֿענונג, און די לעצטע—די נאָענטסטע צום קבֿר, די וואָס פֿאַלט אַלס שווערע משא אויף דער געזעלשאַפֿט. צוריק מיט הונדערט יאָר איז די יידישע

[3] Probleme der Bevölkerungs-Bewegung bei den Juden. Padua „Metron" 1926, p. 11.

באַפֿעלקערונג געווען אַפֿילו אַ ביסל אין אַ בעסערער לאַגע, ווי די ניט-יִידישע: דער פּראָצענט קינדער איז געווען בײַ יִידן אַ העכערער ווי בײַ ניט-יִידן. אין 1936 פֿאַרמאָגן יִידן כּמעט צוויי מאָל וויניקער קינדער ביז 14 יאָר און כּמעט צוויי מאָל מער אַלטע ליִט פֿון העכער 60 יאָר. דער פּראָצענט קינדער איז בײַ בייִדע גרופּעס שטאַרק געפֿאַלן פֿאַר די פֿאַרגאַנגענע הונדערט יאָר. אָבער בײַ יִידן האָט זיך דער דאָזיקער פּראָצענט פֿאַרקלענערט כּמעט ביז אַ דריטל פֿון זײַן הייך אין 1843 און בײַ ניט-יִידן האָט ער זיך פֿאַרקלענערט נאָר אויף אַ דריטל.

נעמט מען די יאָרן פֿון 50 און העכער, ווײַל בײַם דײַטשן פֿאַרמעגלעכן יִידנטום זײַנען געווען ניט וויניק, וועלכע האָבן צו 50 יאָר לֵיקווידירט זייער אַקטיוון אָנטייל אין די געשעפֿטן, האָפֿנדיק צו לעבן פֿון רענטעס אָדער פֿון פּאַסיוון אָנטייל אין געשעפֿט, וועלן מיר באַקומען, אַז זיי באַטרעפֿן בײַ יִידן אַריבער 35 פּראָצענט און בײַ ניט-יִידן נאָר 20 פּראָצענט.

אָט איצט וועלן אונדז שוין קלאָר ווערן די ווײַטערדיקע דאַטעס וועגן דער שטאַרביקייט אין אייראָפּעִנע קהילות, וועלכע גיבן אונדז דאָס גאָר לעצטע בילד וועגן דעם בילאַנגישן חורבן, וואָס דאָס דײַטשע יִידנטום לעבט איבער:

קהילה אדער לאנד	יאָר	געבוירן	געשטאָרבן	חסר
בערלין	1934	473	2401	—1928
פֿראַנקפֿורט	1934	67	314	—247
"	1935	103	317	—214
מינכן	1934	29	148	—119
"	1935	20	167	—147
באַדן	1935	81	346	—265
שטעטין	1934	17	43	—26
"	1935	9	39	—30
אויגסבורג	1933—35	15	40	—25
רעגנסבורג	1933—35	8	12	—4
לימבורג	1933—35	2	11	—9
לאָנדאָן	1933—35	5	29	—24
ווירצבורג	1933—35	23	141	—118
דרעזדן	1935	23	62	—39
צוזאַמען . . .		875	4070	—3195

אין די נאָר וואָס אויסגערעכנטע קהילות מיטן לאַנד באַדן לעבן העכער אַ העלפֿט פֿון גאַנצן דײַטשן יִידנטום. מען קאָן בכן מאַכן דעם אויספֿיר, אַז

שוין איצט האָט דאָס דייטשע יידנטום אַ יערלעכן חסר פֿון בערך 6.000 נפֿשות. דער דאָזיקער חסר מוז אָבער גאָר גיך וואַקסן, ווייל די אויסוואַנדערונג פֿון מענטשן פֿון 20 ביז 50 יאָר גייט ווייטער און די פֿאַרעלטערונג מוז אַלץ וואַקסן און וואַקסן.

צו דער כאַראַקטעריסטיק פֿון דייטשן יידנטום זאָל נאָך צוגעגעבן ווערן, אַז אין 1932סטן יאָר זיינען איבערגעגאַנגען צום עוואַנגעלישן גלויבן 241 יידן און אין 1933סטן יאָר, אין ערשטן יאָר פֿון היטלערס ממשלה, איידער ס׳איז נאָך אין גאַנצן קלאָר געווארן, וואָס ס׳וועט זיין מיט די משומדים, האָבן פֿאַרלאָזט די יידישע אמונה 993 יידן. און אין דעם זעלביקן יאָר זיינען ניט נאָר אַלע פֿון געמישטע חתונות געבוירענע קינדער אָפּגעשמדט געווארן, נאָר מען האָט אַרייַנגעכאַפּט עטלעכע הונדערט קינדער פֿון געמישטע חתונות פֿון יאָר 1932 און מען האָט זיי אָפּגעשמדט.

נאָך די אַלע נאָר וואָס געבראַכטע ציפֿערן ווערט דאָס פֿאַלן פֿון דער צאָל יידן אין דייטשלאַנד, וועו ס׳וואָלט אַפֿילו ניט געווען קיין עמיגראַציע, אַבסאָלוט קלאָר.

מיר האָבן אָפּגעגעבן אַ סך פּלאַץ די דייטשע יידן און וועלן זיין גע־צוואונגען זיך באַנוגענען בייַ עסטרייַך און אונגאַרן מיט גאַנץ קורצע ידיעות און דערקלערונגען.

אָט איז דער באַלאַנס פֿון ווינער יידנטום: פֿון 1923 ביז 1935 האָט דאָס ווינער יידנטום געהאַט אַ חסר דורך דעם עודף פֿון געשטאָרבענע איבער געבוירענע און פֿון געשמדטע איבער די צוריקגעקומענע צום יידנטום פֿון 22.078 נפֿשות. אָט ווי דאָס יאָר 1935 האָט אויסגעזען:

געבורטן	735
געשטאָרבענע	2815
נאַטירלעכ׳ חסר	—2080
אַרויסגעטראָטן פֿון יידנטום	500
צוריק אַרייַנגעטראָטן	369
שמד-חסר	- 131

בכן, איז איין יאָר האָט דאָס ווינער יידנטום פֿאַרלאָרן 2011 נפֿשות אָדער 10,5 פּראָצענט טויזנט.

וועגן אונגאַרישן יידנטום וועלן מיר ברענגען נאָר איין טאַבעלע וועגן זיין נאַטירלעכן צוואַקס.

דער נאַטירלעכער צוואַקס בייַ יידן און ניט־יידן אין אונגאַרן (פּראָצענטויזנט):

יאָרן	בייַ יידן	בייַ ניט-יידן
1895—1891	16,50	8,10
1910—1906	13,40	11,10
1914	9,70	10,20

יאָרן	בײַ יידן	בײַ ניט-יידן
1921	2,10	10,10
1927	—1,26	8,10
1928	—0,27	9,15
1929	—1,76	7,36
1930	—0,86	9,88
1931	—2,40	7,20
1932	—3,37	5,63
1933	—3,00	5,00

אין די 7 יאָר פֿון 1927 ביז 1933 האָט דאָס אונגאַרישע יידנטום געהאַט אַ נאַטירלעכן חסר פֿון 5686 נפֿשות. דער עיקר חסר פֿאַלט אויפֿן בודאַפּעשטער יידנטום. בײַ די בודאַפּעשטער יידן זײַנען געבוירן געווָארן קינדער אין:

1900 — — — 4701

1933 — — — 1615

ווי גיך דאָס מזרח-אירָאָפּעִישע יידנטום וועט אָנהייבן נאָכיאָגן אין פּרט פֿון קינדערלאָזיקייט די מערבֿ-אירָאָפּעִישע ברידער, איז, פֿאַרשטייט זיך, שווער צו זאָגן. לעת-עתה גייט דאָס פֿאַלן פֿון די געבורטן בײַ די מזרח-אירָאָפּעִישע יידן זייער לאַנגזאַם. און מען קאָן מיט זיכערקייט רעכענען מיט אַ באַדײַטיקן נאַטירלעכן צוואַקס נאָך אויף אַ סך יאָרן. דאָס ענדערט אָבער ניט די לאַגע, וועלכע מיר האָבן שוין העכער באַהאַנדלט—די רעלאַטיוו וואָג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג פֿאַלט גאַנץ גיך, וויַל דער נאַטירלעכער צוואַקס בײַ די יידן פֿון די דאָזיקע לענדער, אַ זייער הויכער אין פֿאַרגלײַך מיטן צוואַקס בײַ די מערבֿ-אירָאָפּעִישע יידן, איז צוויי מאָל און דרײַ מאָל קלענער, ווי בײַ דער אָרומיקער באַפֿעלקערונג. דערבײַ נעמט צו בײַ יידן די אויסוואַנדערונג (אין פּוילן) כמעט דעם גאַנצן נאַטירלעכן צוואַקס; בכלל אופן אין די לעצטע צוויי יאָר, אַ דאַנק דער גרויסער אויסוואַנדערונג קיין פֿאַלעסטינע, איז דאָס געווען אַזוי; אָדער די איבערוואַנדערונג (אוקראַינע און ווײַסרוסלאַנד) נעמט צו נאָך מער פֿון נאַטירלעכן צוואַקס.

פֿאַראַלעל מיטן פֿאַלן פֿון דער רעלאַטיוער וואָג פֿון יידן כמעט אין אַלע לענדער פֿון אייראָפּע גייט אויך, און נאָך אין אַ אינטענסיוערן טעמפּ, דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן אין די שטעט. און ווי דאָס ערשטע איז אַ דערשיינונג פֿון די לעצטע פּאָר צענדליג יאָר, וויַל אין גאַנצן 19טן יאָרהונדערט האָט דער פּראָצענט יידן אין אַלע לענדער פֿון אייראָפּע געהאַלטן אין איין שטייגן, אַזוי איז אויך דאָס צווייטע — דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן אין די שטעט — אַ גאַנץ יונגע דערשיינונג. אַ יונגע, אָבער אַ ביז גאָר אינטענסיווע, ווי מיר וועלן דאָס באַלד באַווײַזן אין קומענדיקן קאַפּיטל.

V

מיר וועלן אָנהייבן פֿון די שטעט פֿון מיטל-אייראָפּע. בייַ די דאָזיקע שטעט איז ניט אַזוי וויכטיק דער פּראָצענט יידן לגבי דער אַרומיקער באַפֿעלקערונג, ווי די קאָמפּאַקטקייט, די אַבסאָלוטע צאָל יידן. אין דער מערהייט פֿון די דאָזיקע שטעט מאַכן יידן אויס אַ נישטיקן פּראָצענט, און ווי שטאַרק ס׳איז ניט גענומען די אַבסאָלוטע צאָל יידן אין 19טן יאָרהונדערט, למשל אין בערלין, האָבן זיי קיין מאָל ניט אויסגעמאַכט מער פֿון 4 פּראָצענט פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג. גאָר אַנדערש איז די לאַגע אין די מזרח-אייראָפּעיִשע שטעט, ווו ביידע מאָמענטן שפּילן אַ גרויסע ראָלע: אי די קאָמפּאַקטקייט, די אַבסאָלוטע צאָל יידן, אי די וואָג, דער פּראָצענט לגבי דער אַרומיקער באַפֿעלקערונג. ס׳איז ניט וויכטיק, צי מען מאַכט אויס אין אַ מיליאָנען-שטאָט 4 אָדער 5 אָדער 3 פּראָצענט, ווייל אין אַלע דרייַ פֿאַלן ווערט מען נאַציאָנאַל בטל אין דער קאָלאָסאַלער מערהייט פֿון דער פֿרעמדער באַפֿעלקערונג. ס׳איז אָבער קאָלאָסאַל וויכטיק, צי מען מאַכט אויס אין אַ שטאָט פֿון הונדערט אָדער צווויי הונדערט טויזנט צווויי דריטל פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג אָדער גאָר צווויי פֿינפטל; צי מען מאַכט אויס העכער אַ העלפֿט צי נאָר העכער אַ פֿערטל—אין ערשטן פֿאַל האָט מען אַ סך אַ גרעסערע פּאָליטישע וואָג, און ממילא אויך אַ גרויסע נאַציאָנאַלע וואָג; אין צווייטן פֿאַל פֿאַלט זי און פֿאַרמינערט זיך.

דערבייַ דאַרף מען נאָך געדענקען, אַז אין מזרח-אייראָפּע האַנדלט זיך עס וועגן צענדליגער שטעט מיט הונדערטער טויזנטער יידן, בעת וועלן אין מיטל-אייראָפּע האַנדלט זיך עס וועגן אַ פּאָר קהילות, ווייל אין דעם רובֿ שטעט מאַכן אויס די יידן גאָר אַ נישטיקן פּראָצענט—גאָר אָפֿט ווייניקער פֿון 2 פּראָצענט.

לאָמיר איבערגיין צום סטאַטיסטישן מאַטעריאַל. ס׳זיינען געווען יידן אין דייטשע שטעט:

שטאָט	1825	1880	1925	1933	[1] 1936
בערלין	4.079	53.916	172.672	160.564	150.000
ווין	1.000	73.271	201.513	[2] 176.034	170.000
פֿראַנקפֿורט . .	4.530	13.856	29.385	26.158	24.000
ברעסלע . . .	4.409	17.543	23.240	20.202	18.000
האַמבורג . . .	7.000	16.024	18.669	16.973	15.000
קעלן	[3] 132	3.172	16.093	14.816	13.000
מינכן	[4] 825	4.144	10.068	9.005	8.000
סך-הכל . . .	21.975	181.926	471.640	423.752	398.000

[1] שאַצונג. [2] 1934. [3] 1808. [4] 1830.

אין דער דאָזיקער טאַבעלע, אין איר סך-הכל און אין יעדער שורה באַזונדער, לייגט באַהאַלטן די גאַנצע גלענצנדע אויפֿשטייג-געשיכטע פֿון דייטשן יידנטום און אויך זיין קאַטאַסטראָפֿאַלע ירידה אין די לעצטע יאָרן. באַטראַכטן מיר צוערשט דעם סך-הכל פֿאַר אַלע זיבן קהילות: פֿון אַזעלכע קנאַפּע 22 טויזנט נפֿשות אין 1825 זיינען די דאָזיקע געמיינדעס אויסגעוואַקסן ביז 1880, אַלזאָ אין 55 יאָר, ביז העכער 180 טויזנט, אַ פֿאַרגרעסערונג מער ווי אַכט מאָל. אין צווייטן צייטאָפּשניט—פֿון 1880 ביז 1925—אַ שפּרונג אויף העכער 471 טויזנט, אַלזאָ ווידער מער ווי $2\frac{1}{2}$ מאָל אַ פֿאַרגרעסערונג. אָבער פֿון 1925 ביז יוני 1933, ווען די ווירקונג פֿון דער היטלער-אידערקערעניש איז נאָך געווען אין איר סאַמע אָנהייב, שוין אַ פֿאַרקלענערונג כּמעט אויף גאַנצע 50 טויזנט. און אין די לעצטע צוויי מיט אַ האַלבן יאָר—פֿון יוני 1933 ביז אָנהייב 1936—ווידער אַ פֿאַרקלענערונג אויף 25 טויזנט. דערבייַ איז גראָד אין די לעצטע פּאָר יאָר געווען די צוואַנדערונג פֿון דער פּראָווינץ אין די גרויסע שטעט באַזונדערס אינטענסיוו.

פֿון די אויבן געברַאכטע דאַטן וועגן די געבורטן און שטאַרביקייט אין עטלעכע דייטש-יידישע קהילות איז קלאָר, אַז די דאָזיקע קאַטאַסטראָפֿאַלע ירידה איז ווייט ניט קיין רעזולטאַט נאָר פֿון אויסוואַנדערונג, אַלזאָ נאָר פֿון אויסערע פֿאַקטאָרן. ליידער האָט גאָר אַ גרויסן חלק אויך די דעגענעראַציע-דער נאַטירלעכער חסר. פֿון באַזונדערע קהילות איז צום אינטערעסאַנטסטן און באַלע-רעוודיקסטן, ווייל זי איז צום שטאַרקסטן אין ספּנה, די לאַגע אין דער ווינער געמיינדע. די אויסוויניקסטע פֿאַקטאָרן האָבן דאָ געהאַט אַ מינימאַלע ווירקונג—דערפֿאַר איז בולטער די אייגענע ירידה, די אייגענע דעגענעראַציע. און ווייל דאָס שפּרינגען באַרג אַרויף איז געווען אינטענסיווער אַפֿילו, ווי אין בערלין, מאַכט דאָס פֿאַלן נאָך אַ שטאַרקערן רושם. פֿון אַזעלכע 1000 נפֿשות אין 1825 לגבי 4000 אין בערלין יאָגט די ווינער געמיינדע אַריבער די לעצטע און האָט אין 1880 שוין העכער 73.000 יידן, מיט 20.000 מער פֿון בערלין. אין 1925 שפּרינגט ווינער געמיינדע אַריבער די צוויי הונדערט טויזנט, אָבער ביז 1933 פֿאַרלירט זי גאַנצע 25 טויזנט און פֿאַלט ביז 176 טויזנט. און די ירידה, אַ נאַטירלעכע, אַן אָרגאַנישע, גייט ווייטער און וועט מסתמא נאָך וואַקסן, ווייל די שווערע משא פֿון די זקנים אויף דעם שוואַכן קינדער-באַזיס וועט ערשט אַרויסווייזן איר גאַנצן נעגאַטיוון דרוק אין די נאָענטסטע יאָרן.

דעם זעלביקן נאָר וואָס פֿעסטגעשטעלטן פּראָצעס זעען מיר אין בודאַפּעשט. ס'זיינען געווען יידן אין בודאַפּעשט:

אין	1880	—	70.227	
„	1900	—	166.198	
„	1920	—	215.512	
„	1930	—	204.371	
„	1936	—	194.000	(אין 1936 — שאַצונג).

אין די ערשטע 20 יאָר מער ווי אַ פֿאַרטאָפּלונג; אין צווייטן צענט־
פּשניט — פֿון 1900 ביז 1920—ווידער אַ באַדייטיקער וווקס, כּמעט אויף
אַ דריטל; פֿון דעמאָלט אָן שוין אַ ירידה. אייגנטלעך הייבט זיך אָן די ירידה
אויך אין בודאָפּעשט אַרום 1925, נאָך דעם ווי די געהויבענע נאָכמלחמהדיקע געבור־
טיקייט פֿאַלט אַראָפּ צו אירע נאַטירלעכע גרעניצן און נעמט גיין איר פֿאַלנ־
דיקן פֿאַרמלחמהדיקן וועג. דעם טעמפּ פֿון דער ירידה שטאַרקט זיך אין די
נאָר לעצטע יאָרן, מחמת חוץ דעם פֿאַלן פֿון די געבורטן לויפֿט דאָ אָן דער
אײַנפֿלוס פֿון די דריקנדיקע אייבערשטע זקנים־שיכטן, וועלכע ווערן בערך אין
דער אייגענער פּראָפּאָרץ ברייטער, ווי די אונטערשטע פּיראַמידע־שיכטן, די
קינדער־גרופּעס, ווערן שמעלער. ווי ווייט די דאָזיקע פּיראַמידע־קאָריקאָטור—
אַ שמאָלער באַזיס מיט אַ ברייטן קאָפּ—קאָן דערגיין, איז, פֿאַרשטייט זיך, שווער
פֿאָרויסצוזאָגן. די טראַגעדיע באַשטייט דאָך אין דעם, וואָס די נאָר וואָס באַ־
טראַכטע גרויסע געמיינדעס האָבן ניט קיין שום הינטערלאָנד, פֿונוואָנען די
ישועה זאָל קומען. דאָס ווינער יידנטום מאַכט דאָך אויס אייגנטלעך דאָס
גאַנצע עסטרייכישע יידנטום. די 6 קהילות פֿון דייטשלאַנד האָבן מער פֿון 55
פּראָצענט פֿון אַלע דייטשע יידן, און בײַ די איבעריקע 45 פּראָצענט איז די
לאָגע אַבסאָלוט ניט בעסער. סײַדן מען זאָל רעכענען פֿאַר אַ הינטערלאַנד פֿון
די דייטשע יידן די פּוילישע און רוסישע יידן.

אין אַ געוויסער מאָס וואָלט מען געקאָנט זאָגן, אַז דער באַשריבענער
נאַטירלעכער דעגענעראַציע־פּראָצעס איז ניט קיין ספּעציפֿיש יידישער, נאָר אַן
אַלגעמיינער אויך פֿאַר דער ניט־יידישער באַפֿעלקערונג פֿון די באַטראַכטע
שטעט. וועט מען זאָל פֿאַרשטיין אונטער דעם וואָרט „ספּעציפֿיש" אויסשליס־
לעכקייט און אויסנאַמלעכקייט, זײַנען, מיין איך, בכלל ניט פֿאַראַן קיין ספּע־
ציפֿיש יידישע דערשיינונגען. פֿאַרשטייט מען אָבער אונטער דעם דאָזיקן וואָרט
מדרגה און טעמפּ, דעמאָלט זײַנען די באַשריבענע פּראָצעסן בײַ די יידן פֿון
די דערמאָנטע שטעט, ריכטיקער פֿון די דרײַ לענדער—דייטשלאַנד, עסטרײַך
און אונגאַרן—ביז גאָר ספּעציפֿיש, ווײַל די ניט־יידישע באַפֿעלקערונג אַפֿילו
פֿון די דערמאָנטע שטעט האָט נאָך אין אייניקע, ווי למשל, אין בודאָפּעשט,
אַ גאַנץ באַדייטיקן נאַטירלעכן צוווּאַקס, אין אַנדערע אַ קוים, קוים באַמערקלעכן
נאַטירלעכן חסר; אין די לענדער איז אָבער בײַ דער ניט־יידישער באַפֿעלקע־
רונג דער נאַטירלעכער צוווּאַקס אַ גאַנץ היפּשער.

מיר מוזן זיך באַנוגענען מיט דער דאָזיקער אַלגעמיינער באַמערקונג,
ווײַל אַן אויספֿירלעכע באַאַרבעטונג פֿון דער דאָזיקער ברייטער פֿראַגע וואָלט
אונדז צו שטאַרק אָפּגעצויגן פֿון אונדזער צענטראַלער טעמע.

מיר גייען אַלזאָ איבער צו די שטעט פֿון מזרח־אייראָפּע. די פּראָצענט
זײַנען דאָ פֿון אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער, אָבער אויך פֿון אַ גאַנץ אַנדערן
ווערט און באַטייט אין אונדזער נאָציאָנאַלן לעבן. פֿון אַן אַבסאָלוטער פֿאַר־
קלענערונג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין וועלכן ס׳ניט איז זינען,

אַ נאַטירלעכער חסר אָדער אויסוואַנדערונג, וואָס יאָגט אַריבער דעם נאַטירלעכ
און צושטראָמווּקס, קאָן דאָ קיין רייד ניט זיין. וווּ אַזעלכע דערשיינונגע
זיינען געווען אין אייגלענע שטעט, איז דאָס געווען אַ רעזולטאַט פון מלחמה
פֿאַרטריבונגען און מלחמה-עוואַקואַציעס, וועלכע די נאָכמלחמהדיקע אַנטוויק
לונג האָט ניט אומעטום באַווּיזן אין גאַנצן ממלא צו זיין, אָבער אין אַ גרוי
סער מאָס האָט זי זיי דאָך געדעקט. אין די שטעט פון מזרח-אייראָפּע קאָ
מען נאָר קאָנסטאַטירן דאָס רעלאַטיווע פֿאַלן פון דער וואָג פון דער יידישער
באַפֿעלקערונג, אַ פֿאַלן, וואָס איז אַרויסגערופֿן: אין דער ערשטער ריי דורכן
גרעסערן צושטראָם פון ניט-יידישע עלעמענטן אין די שטעט; אין דער צווי
טער ריי דורך דער גרעסערער יידישער אויסוואַנדערונג; אין דער דריטער
ריי דורך דעם קלענערן נאַטירלעכן צוווּאַקס בײַ די יידן. פֿאַרשטייט זיך, אַז
די אַלע דרײַ מאָמענטן גיבן זיך שטאַרקער צו פֿילן אין די שטעט, וווּ די
יידן האָבן בשעת מלחמה געלימן פון ספעציעלע אַרויסשיקונגען און פֿאַרטרי-
בונגען אָדער האָבן אַליין זיך עוואַקויִרט אין אַ גרעסערער פּראָפּאָרץ ווי די
ניט-יידישע באַפֿעלקערונג.

די נאָר וואָס כאַראַקטעריזירטע פּראָצעסן אין די שטעט פון מזרח-אייראָפּע
בלײַבן אין תּוך איינע און די זעלביקע אין אַלע לענדער, ניט אָפּהענגיק פון
פּאָליטישן רעזשים. מיר קאָנען קאָנסטאַטירן די דאָזיקע דערשיינונג ניט נאָר
אין פוילן און רומעניע, אין לעטלאַנד און ליטע, נאָר אויך אין דער סאָוע-
טישער אוקראַינע און אין סאָוועטישן ווייסרוסלאַנד. ניט נאָר אין וואַרשע
פֿאַלט דער פּראָצענט יידן, נאָר אויך אין קיעוו; ניט נאָר אין ווילנע, נאָר
אויך אין מינסק, ניט נאָר אין קישינעוו, נאָר אויך אין אָדעס, ניט נאָר אין
ביאַליסטאָק, נאָר אויך אין וויטעבסק, ניט נאָר אין טשערנאָוויץ, נאָר אויך
אין קרעמענטשוג אאַז"וו. דאָס איז אַ באַווייז, אַז דער פּראָצעס איז אַרויסגערופֿן
אין דער גרעסטער מאָס פון איין און דער זעלביקער סיבה—פון דער דער-
גרייכטער פּאָליטישער זעלבשטענדיקייט פון אַלע מערהייט-פֿעלקער פון די
דאָזיקע אַלע לענדער. די דאָזיקע זעלבשטענדיקייט האָט גורם געווען, ראשית,
אַ פֿאַרגיכערטע אינדוסטריאַליזירונג פון די דאָזיקע אַלע לענדער, וועלכע ווערט
באַגלייט מיט אַ צוציען גרעסערע דאָרפֿישע מאַסן אין די שטעט; שנית, אַ קאָ-
לאָסאַלן וווּקס פון באַאַמטנטום, וואָס ווערט אין די בירגערלעכע לענדער
רעקרוטירט אויסשליסלעך פון די רייען פון דעם מערהייטפֿאָלק; שלישית,
אַ אינטענסיווערן וווּקס פון ליבעראַלע פּראָפֿעסיעס און פון אַנדערן שטאָטישן
בירגערטום פון דער מיט פון דעם מערהייטפֿאָלק.

לײַדער פֿאַרמאָגן מיר זייער ווייניק נײַע סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן וועגן
דער לאָגע אין די שטעט פון די אויסגערעכנטע לענדער, חוץ פוילן. מיר
באַנוגענען זיך דעריבער אין ווײַטערן מיט אַן אַנאַליז פון די פֿאַרהעלטנישן
אין די שטעט פון פוילן.

טאַב׳ 4 (ז׳ 188–9) און 5 (ז׳ 190–1) גיבן אונדז דעם מאַטעריאַל וועגן די
טעט מיט מער פֿון 50 טויזנט אײַנוווינער און מיט אַ צאָל אײַנוווינער פֿון
ביז 50 טויזנט. פֿון דער ערשטער קאַטעגאָריע האָבן מיר 10 שטעט; פֿון
ר צווייטער—18 שטעט. מיר האָבן, אמת, שוין אין אונדזער פֿריערדיקער
בעט וועגן דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין פּוילן[4] זיך גאַנץ אויספֿירלעך
געשטעלט אויף דער פֿראַגע פֿון פֿאַלן פֿון פּראָצענט ייִדן אין די שטעט פֿון
ילן. דער מאַטעריאַל, וואָס גייט אַרײַן אין די דאָ פֿאָרגעלייגטע טאַבעלעס,
ז נײַ, ערשטנס, ווײַל ס׳זײַנען צוגעקומען שטעט, וועגן וועלכע מיר האָבן
יער נאָך ניט געהאַט קיין אָפֿיציעלע דאַטעס, ווי למשל, לאָדזש,[5] ביאַליסטאָק,
אָדנע, סוּוואַלק, און שנית, ווײַל מיטן אַראָפּנעמען דאָס מיליטער פֿאַרן יאָר
18 פֿאַר די געוועזענע רוסישע שטעט און פֿאַרן 1900סטן יאָר פֿאַר די געווע-
נע עסטרײַכישע שטעט האָט זיך דאָס בילד באַדײַטיק געענדערט–געענדערט
ן זינען פֿון נאָך פֿאַרטיפֿערן דעם פּראָצעס פֿון פֿאַלן פֿון דער וואָג פֿון דער
ישער באַפֿעלקערונג אין די שטעט.

טאַבעלע 4 ווײַזט אונדז, אַז אין 10 שטעט מיט מער פֿון 50 טויזנט
ינוווינער האָבן ייִדן אויסגעמאַכט:

אין	1897	(1900)	—	—	35,2
„	1921		—	—	34,3
„	1931		—	—	31,2

אַלזאָ, אין די ערשטע העכער 20 יאָר איז די פֿאַרקלענערונג פון אָנטייל
ן ייִדן אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג פֿון דער דאָזיקער קאַטעגאָריע
ווען אַ מינימאַלע, סך־הכּל אויף אַזעלכע קנאַפּע דרײַ פּראָצענט; אין די
צטע צען יאָר שוין אַ פֿאַרקלענערונג אויף גאַנצע 10 פּראָצענט. די אַבסאָ-
טע צאָל ייִדן אָבער אין די דאָזיקע 10 שטעט פֿון פּוילן האָט זיך שטאַרק
אַרגרעסערט: פֿון 549.515 אין 1897 (1900) ביז 744.621 אין 1921, אַ צוּוואַקס
ן בערך 36 פּראָצענט. פֿון 1921 ביז 1931 איז די ייִדישע באַפֿעלקערונג
יסגעוואַקסן פֿון 744.621 ביז 878.954, ד״ה אויף 18 פּראָצענט.

ס׳וואַרפֿט זיך אין די אויגן, אַז אין דרײַ שטעט—ווילנע, ביאַליסטאָק,
אדנע—האָט זיך אַפֿילו די אַבסאָלוטע צאָל ייִדן פֿאַרקלענערט, מיט וואָס
ערקלערט זיך טאַקע דאָס געוואַלדיקע פֿאַלן פֿון אָנטייל פֿון ייִדן אין זייער
אַפֿעלקערונג. דאָס פֿאַלן פֿון דער אַבסאָלוטער צאָל ייִדן איז געוויס געווען

---

[4] ייִוואָ־בל׳ ב׳ IX, ז׳ 301.

[5] בײַם אָנגעבן די צאָל ייִדן אין לאָדזש אין אונדזער אַרבעט וועגן דער ייִדישער באַפֿעלקע-
נג אין פּוילן אין פֿריערדיקן העפֿט פֿון די „ייִוואָ־בלעטער״ זײַנען מיר, ליידער, פֿאַרפֿירט געוואָרן
ן אַ צײַטונגס־ידיעה, וועלכע איז אונדז באַשטעטיקט געוואָרן פֿון אַ קאָמפּעטענטן מקור, און זי
ט זיך דאָך אַרויסגעוויזן פֿאַר פֿאַלש.

טאַבעלע 4

דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט ייִד

1900] 1897)

שטאָט	1897 אָדער 1900[1]					
	ייִדן		רוימיש-קאַט'		אַנדערע	
	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	
וואַרשע	217.893	33,9	385.128	59,8	40.370	,3
לאָדזש	98.379	31,8	151.577	49,0	55.861	,0
לעמבערג	43.412	29,0	78.523	52,5	24.778	,6
קראָקע[3]	31.852	24,1	98.850	74,7	1.588	,2
ווילנע	62.918	45,4	55.797	40,3	16.494	,9
ביאַליסטאָק	41.690	66,4	12.373	19,7	4.629	,4
סטאַניסלאָוו[3]	13.862	51,2	8.332	30,8	4.397	,3
וולאָצלאַוועק	4.201	19,7	15.381	72,1	1.749	,2
פּרעמישלע	13.319	35,3	16.899	44,7	7.357	,5
גראָדנע	21.989	59,9	7.999	21,8	6.405	,5
אין שטעט מיט 50 טויזנט אײַנוווינער און מער . . .	549.515	35,2	830.859	53,3	163.628	,5

1 פֿאַר די שטעט פֿון אַמאָליקן רוסלאַנד זײַנען גענומען די דאַטעס פֿון דער ציילונג 1897; פֿאַר די שטעט פֿון אַמאָל' עסטרײַך—פֿון 1900. דערבײַ איז בײַ אַלע שטעט הן בײַ אַמאָל' רוסישע, הן בײַ די אַמאָל' עסטרײַכישע אַראָפּגערעכנט געוואָרן דאָס מיליטער, וואָס ה באַדײַטיק געווירקט אויף די פּראָצענט-פֿאַרהעלטענישן פֿון פֿאַרשיידענע פֿעלקער.

2 אין כלל פֿון „אַנדערע" גייען אַרײַן: א) בײַ די שטעט: וואַרשע, גראָדנע, וולאָצלאַוו פּלאָצק, ריישע, קוטנע און סקערנעוויץ קליינע טיילן פֿון רוסן און דײַטשן; ב) בײַ לאָדזש בעלסק זײַנען גענומען נאָר די עוואַנגעליקער, ד"ה די דײַטשן; ג) אין אַלע איבעריקע שטעט זײַנ גענומען די גריכיש-קאַטוילישע און פּראַוואָסלאַוונע, וואָס פֿון זיי זײַנען די ערשטע על-פּי ר

טאַבעלע 6

דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט ייִד

1900] 1897)

שטאָט-קאַטעגאָריע	1897 אָדער 1900					
	ייִדן		רוימיש-קאַט'		אַנדער	
	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	
10 שטעט איבער 50 טויזנט	549.515	35,2	830.859	53,3	163.628	,5
18 „ „ 20 „	160.396	48,5	104.889	31,7	72.028	,8
[illegible]	709.911	37,6	935.748	49,5	235.656	,5

ן די שטעט פֿון פוילן

(1931, 1

1	9	2	1		1	9	3	1		1	9	3	1	
ד ן	רוימיש־קאַט׳		אַנדערע [2]		די גאַנצע באַפֿעלקערונג	י י ד ן		רוימיש־קאַט׳		אַנדערע [2]	
ט	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%		אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%
3	597.798	63,8	28.593	3,1	1171898	352.659	30,1	783.933	66,9	33.834	2,9
1	241.842	53,5	48.988	10,8	604.629	202.497	33,5	340.179	56,3	56.159	9,3
	111.860	51,0	27.269	12,4	312.231	99.595	31,9	157.490	50,5	49.747	15,9
	136.241	74,2	2.236	1,2	219.286	56.515	25,8	159.372	72,7	3.399	1,5
	75.336	58,4	5.873	4,6	195.071	55.006	28,2	125.999	64,6	9.321	4,8
	29.673	38,6	4.770	6,2	91.101	39.165	43,0	41.493	45,6	7.502	8,2
	18.358	37,7	8.441	16,4	59.960	24.823	41,4	22.312	37,2	11.134	18,6
	29.015	72,0	1.671	4,2	55.966	10.209	18,3	43.671	78,0	2.018	3,6
	21.942	45,8	7.459	15,6	51.038	17.326	34,0	25.154	49,3	8.278	16,2
	12.053	34,	3.649	10,5	49.669	21.159	42,6	21.556	43,4	6.277	12,7
7	1274118	58,7	138.949	6,4	2810849	878.954	31,2	1721159	61,2	187.669	6,7

ייִנער (אין מזרח־גאַליציע) און די צוזייטע זײַנען אוקראַיִנער (וואָלין) אָדער וויסרוסן (ווילנער ביאַליסטאָקער וואיעוואדשאפֿטן). אין די שטעט, וואָס גייען אַרײַן אין די קאַטעגאָריעס ב׳ און ג׳ געגנומען ניט די גאַנצע באַפֿעלקערונג, נאָר די גרויסע נאציאָנאַלע גרופּעס, וועלכע גיבן אָבער מען אין דער מערהײט שטעט פֿון 98 ביז 99 פּראָצ׳ פֿון דער באַפֿעלקערונג.

3 אַלע שטעט זײַנען געגנומען אין די אַדמיניסטראַטיוו גרענעצן פֿונעם ציילונגסיאָר; חוץ קע, וועלכע איז געגנומען פֿאַרן יאָר 1900 לויט די גרענעצן פֿון סוף 1921, אין סטאַניסלאָוו יאָר 1921 לויט די גרענעצן פֿון אָנהייב 1926, וויל די ענדערונגען זײַנען געווען גרויסע.

ן 28 שטעט פֿון פוילן

(1931, 19

1	9	2	1		1	9	3	1		1	9	3	1	
ד ן	רוימיש־קאַט׳		אַנדערע		די גאַנצע באַפֿעלקערונג	י י ד ן		רוימיש־קאַט׳		אַנדערע	
ט	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%		אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%
3	1274118	58,7	138.949	6,4	2810849	878.954	31,2	1721159	61,2	187.669	6,7
4,8	162.389	39,3	61.985	14,0	542.186	200.648	37,0	249.436	46,0	84.644	15,6
6	1436507	55,6	200.934	7,8	3353035	1079602	32,2	1970595	58,8	272.313	8,1

טאַבעלע 5

דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יי

)01 1897)

שטאָט	1897 אָדער 1900[1]					
	יידן		רוימיש-קאַט'		אַנדערע	
	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבטאָלוט	
בריסק	30.10[illegible]	75,4	3.415	8,5	6.415	,1
באָריסלאַוו	5.950	55,7	2.858	26,7	1.870	,5
ראָוונע	13.456	69,4	1.576	8,1	4.17[illegible]	,5
טאַרנאָפּאָל	13.330	46,5	7.418	25,9	7.88[illegible]	,5
לויצק	9.224	72,1	1.250	9,8	2.135	,7
קאָלאָמיי	16.417	50,8	9.078	28,1	5.628	,4
פּלאָצק	6.480	29,2	12.970	58,4	2.741	,4
דראָהאָביטש	8.678	44,7	4.998	25,8	5.657	,2
סטרי	8.554	37,9	7.491	33,1	5.903	,1
קאָוועל	8.326	58,9	1.518	10,7	4.244	,1
ריישע	6.144	48,3	6.431	50,6	139	,1
לודמיר	5.854	66,6	907	10,3	1.903	,7
קוטנע	5.269	51,1	4.813	46,6	233	,3
בעלסק	2.439	15,0	9.155	56,3	4.658	,6
יעראָסלאַוו	5.319	30,1	8.886	50,2	3.355	,0
סאַמבאָר	4.794	29,5	8.624	53,1	2.824	,4
סוואַלק	7.165	41,0	8.477	48,5	1.130	,5
סקערנעוויץ	2.897	32,7	4.824	54,4	1.141	,9
אין שטעט מיט 20 טויזנט אייַנוווינער און מער . .	160.396	48,5	104.889	31,7	72.028	,8

[1] [2] זע באַמערקונגען צו טאַבעלע 4.

ד י ש ט ע ט פ ו ן פ ו י ל ן

(1931,

1 9 3 1							1 9 2 1				
אַנדערע[2]		רוימיש־קאַט׳		י י ד ן		די גאַנצע באַפֿעלקערונג	אַנדערע[2]		רוימיש־קאַט׳		ן
אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%		אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	
8.769	18,1	17.797	36,8	21.440	44,3	48.385	5.025	17,1	8.676	29,4	53,1
9.440	22,7	19.669	47,4	11.996	28,9	41.496	2.169	13,5	6.645	41,3	44,5
6.733	16,6	10.418	25,6	22.737	56,0	40.612	5.159	16,9	3.048	11,2	71,2
6.849	19,2	14.611	41,0	13.999	39,3	35.644	7.738	25,0	9.236	29,9	44,6
6.184	17,4	10.669	30,0	17.366	48,9	35.554	2.704	12,8	3.331	15,7	70,2
6.215	18,4	12.450	36,8	14.332	42,4	33.788	7.243	17,6	14.706	35,8	44,4
1.250	3,8	25.153	76,2	6.571	19,9	32.998	919	3,6	17.281	67,1	28,5
8.104	25,1	10.629	82,9	12.931	40,1	32.261	6.513	24,4	8.265	30,9	44,3
8.539	28,0	10.311	33,8	10.869	35,7	30.491	6.730	24,6	8.969	32,8	40,2
4.875	17,6	9.638	34,8	12.842	46,4	27.677	3.957	19,0	4.000	19,2	61,3
260	1,0	15.410	57,3	11.228	41,7	26.902	236	1,0	13.345	53,5	45,5
4.588	18,6	8.818	35,9	10.665	43,4	24.591	2.548	21,9	3.087	26,6	50,9
334	1,5	16.576	70,9	6.440	27,5	23.368	209	1,3	8.983	56,2	42,5
5.008	22,9	12.645	56,6	4.430	19,8	22.332	5.040	25,5	10.694	54,2	20,1
3.200	14,4	12.594	56,7	6.272	28,3	22.195	2.789	14,0	10.513	52,6	32,9
3.744	17,1	11.853	54,1	6.274	28,6	21.923	2.601	13,4	10.706	55,1	31,3
371	1,7	14.715	67,4	5.811	26,6	21.826	273	1,6	10.104	60,2	34,2
181	0,9	15.480	76,8	4.445	22,1	20.143	132	0,9	10.800	70,7	28,4
84.644	15,6	249.436	46,0	200.648	37,0	542.186	61.985	14,0	162.389	39,3	44,8

[2] זע באַמערקונגען צו טאַבעלע 4.

אַ רעזולטאַט פֿון די מלחמה-געשעענישן. אָבער די גרעסטע אויפֿמערקזאַמק
פֿאַרדינט ביאַליסטאָק, ווו אויך פֿון 1921 ביז 1931 איז עטוואָס געפֿאַלן
אַבסאָלוטע צאָל יידן.

פּאָלאַקן האָבן אין די באַטראַכטע 10 שטעט אויסגעמאַכט:

אין 1897	(1900)	—	—	53,3
„	1921	—	—	58,7
„	1931	—	—	61,2

פֿאַר די געבומענע העכער 30 יאָר האָט זיך דער פּראָצענט פּאָלאַקן
די 10 שטעט פֿאַרגרעסערט בערך אויף 15 פּראָצענט.

דאָס איז, אַז מיר נעמען אַלע 10 שטעט מיט מער פֿון 50 טויזנט א
ווינער צוזאַמען. די לאַגע איז אָבער שטאַרק פֿאַרשיידן אין באַזונדערע שט
לאָמיר אויסשטעלן די שטעט אין אַ סדר פֿון פֿאַלן פֿון דעם ירידה-גראַד
פּראָצענט יידן, דעמאָלט וועלן מיר באַקומען אַזאַ טאַבעלע:

דער פּראָצענט יידן אין די שטעט מיט מער פֿון 50
טויזנט איינווינער

שטאָט	1897 (1900)	1921	1931
ווילנע	45,4	36,1	28,2
ביאַליסטאָק	66,4	51,6	43,0
גראָדנע	59,9	53,9	42,6
סטאַניסלאָוו	51,2	45,2	41,4
וולאָצלאַווצק	19,7	23,8	18,3
פּרעמישלע	35,3	38,3	34,0
ווארשע	33,9	33,1	30,1
לעמבערג	29,0	35,0	31,9
לאָדזש	31,8	34,5	33,5
קראָקע	24,1	24,6	25,8

צום שטאַרקסטן האָבן געליטן די ערשטע 4 שטעט, ווו די פֿאַרקלע
רונג פֿון פּראָצענט יידן דערגרייכט, פֿאַר דער גאַנצער צייט געזונמען, ק
צו 38 פּראָצענט (ווילנע), 35% (ביאַליסטאָק), קרוב צו 29% (גראָדנע)
19% (סטאַניסלאָוו), אָבער אין די דאָזיקע 4 שטעט איז דאָס פֿאַלן פֿון ז
וואָג פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג געווען אויף 2/5 און מינימום אויף 5
אין 3 פֿון די דאָזיקע 4 שטעט האָבן יידן אויסגעמאַכט אַן אַבסאָלוטע מערה
און אין דער פֿערטער, אין ווילנע, אַ רעלאַטיוו מערהייט, ווייל אין יאָר 7
זייַנען געווען רוימיש-קאַטוליש (פּאָלאַקן און ליטווינער) נאָר 40,3 פּראָצע
איצט האָבן יידן שוין קיין שום מערהייט ניט אין קיין אייַנער פֿון די דאָזי

4 שטעט, אין סטאַניסלאָוו זײַנען די אוקראַיִנער אויסגעוואַקסן, אָבער נאָר אויפֿן חשבון פֿון די יִידן, און די פּאָלאַקן האָבן זייערע פּאָזיציעס אײַנגעהאַלטן אויף אַלע הונדערט פּראָצענט. אין ביאַליסטאָק זײַנען געווען אין 1897 צוויי דריטל יִידן און נאָר איין זעקסטל פּאָלאַקן—איצט האָבן שוין די פּאָלאַקן 45,6% און יִידן נאָר 43,0%. אמת, דאָ האָט מען פֿאַראייניקט צו דער שטאָט ביז אַ פּאָר צענדליג פֿאָרשטעט, וועלכע זײַנען געווען אויסשליסלעך באַוווינט מיט פּוילישער אָדער ווײַסרוסיש-קאַטולישער באַפֿעלקערונג און מען האָט אויף אַ מאכאַנישן אופֿן, ווי אין אַ סך אַנדערע שטעט, געשאַפֿן אַ פּוילישע מערהייט. אָבער די שטאָטישע פֿאַרוואַלטונג זאָרגט אַזוי פֿאָטערלעך פֿאַר די דאָזיקע דאָר-פֿישע פֿאָרשטעט, אויפֿן חשבון, פֿאַרשטייט זיך, פֿון דער יִידישער באַפֿעלקערונג פֿון צענטער שטאָט, אַז זיי ווערן גאַנץ גיך אָרגאַניש טיילן פֿון דער אַלטער שטאָט, און זייער באַפֿעלקערונג ווערט זייער גיך פֿאַרשטאָטישט, באַשאַנקען מיט אַלע מעלות און פֿעיקייטן פֿון אַלטע שטאָטלייט. אין זינען פֿון קאָנקורענץ פֿון נייע עלעמענטן אין די יעניקע שטאָטישע פֿרנסות, וועלכע זײַנען געווען כּמעט אַ יִידישער מאָנאָפּאָל, און אין פּרט פֿון אַרויפֿלייגן דעם נאַציאָנאַלן שטעמפּל אויפֿן כאַראַקטער פֿון דער שטאָט פֿילט זיך די מעכאַנישע פּראָצענ-טועלע פֿאַרהעלטעניש-ענדערונג אויף שריט און טריט.

פֿון אַלע צען שטעט האָט זיך נאָר אין קראָקע דער פּראָצענט יִידן פֿאַרגרעסערט; אין לעמבערג איז ער געבליבן כּמעט אויף דער זעלביקער מדרגה פֿאַר די לעצטע צען יאָר, אָבער אין פֿאַרגלייך מיט 1897 האָט זיך דער אָנטייל פֿון יִידן עטוואָס פֿאַרגרעסערט. אין לעמבערג איז אַן אייגנארטיקע לאַגע—פֿון 1900 ביז 1921 האָט זיך דער פּראָצענט יִידן שטאַרק אַ הייב געטאָן—פֿון 29,0 פּראָצ' ביז גאַנצע 35,0%; פֿון 1921 ביז 1931 אָבער איז דער פּראָצענט יִידן געפֿאַלן, כאָטש ניט באַדײַטיק.

דער פּראָצענט יִידן אין דער הויפּטשטאָט פֿון פּוילן, אין ווארשע, האָט זיך די גאַנצע צײַט פֿאַרקלענערט—פֿון 33,9 אין 1897 ביז 33,1 אין 1921 און ווײַטער ביז 30,1 אין 1931 און שוין ביז 29,0% אין 1936. דאָ פֿאַלן אַלזאָ אונדזערע פֿאָזיציעס אומאויפֿהערלעך.

טאַבעלע 5 (ז׳ 190–1) גיט מאַטעריאַל פֿאַר 18 שטעט מיט מער פֿון 20 טויזנט אײַנוווינער. אין די דאָזיקע אַלע 18 שטעט האָבן געלעבט יִידן:

אין 1897 (1900)	— 160.396	— 48,5	פּראָצענט
„ 1921	— 185.276	— 44,8	„
„ 1931	— 200.648	— 37,0	„

אויך דאָ איז די אַבסאָלוטע צאָל יִידן געוואַקסן, ניט זייער באַדײַטיק, אָבער פֿאַר די לעצטע 30 יאָר דאָך מיט בערך 40 טויזנט נפֿשות אויף אַקוראַט 25 פּראָצענט. דער פּראָצענט יִידן איז דאָ שטאַרקער געפֿאַלן, ווי אין דער ערשטער גרופּע שטעט; דאָס פֿאַלן פֿון פּראָצענט יִידן אין די קלענערע שטעט האָט זיך אויך פֿריער אָנגעהויבן, ווי אין דער גרופּע גרעסערע שטעט. דער

צושטראָם פֿון קריסטלעכע קרעמערס, בעלי-מלאָכות, ליבעראַלע פּראָפֿעסיעס און אויך באַאַמטע פֿילט זיך דאָ שטאַרקער, באַזונדערס פֿון די ערשטע צוויי סאָציאַלע גרופּעס.

פֿון די 18 שטעט פֿון דער טאַבעלע 5 האָט זיך די אַבסאָלוטע צאָל יידן פֿאַרקלענערט: אין בריסק (פֿון העכער 30 טויזנט אין 1897 ביז העכער 15 טויזנט אין 1921 און ביז העכער 21 טויזנט אין 1931), אין קאָלאָמיי און אין סוואַלק.

לאָמיר אויך די דאָזיקע שטעט אויסשטעלן אין דעם סדר פֿון פֿאַלן פֿון דער ירידה-מדרגה פֿון פּראָצענט יידן. מיר וועלן דעמאָלט באַקומען אַזאַ טאַבעלע:

דער פּראָצענט יידן אין שטעט מיט 20 טויזנט אינוווינער און מער

שטאָט	1897 (1900)	1921	1931	פֿאַרקלענערונג (1897—1931)
בּאָריסלאָוו	55,7	44,5	28,9	−48,1
קוטנע	51,1	42,5	27,5	−46,1
בריסק	75,4	53,1	44,3	−41,2
סוואַלק	41,0	34,2	26,6	−35,1
לודמיר	66,6	50,9	43,4	−34,9
סקערנעוויץ	32,7	28,4	22,1	−32,4
לויצק	72,1	70,2	48,9	−32,1
פּלאָצק	29,2	28,5	19,9	−31,8
קאָוועל	58,9	61,3	46,4	−21,2
ראָווע	69,4	71,2	56,0	−19,3
קאָלאָמיי	50,8	44,4	42,4	−16,5
טאַרנאָפּאָל	46,5	44,6	39,3	−15,5
ריישע	48,3	45,5	41,7	−13,6
דראָהאָביטש	44,7	44,3	40,1	−10,3
יעראָסלאַוו	30,1	32,9	28,3	− 5,9
סטרי	37,9	40,2	35,7	− 5,8
סאַמבאָר	29,5	31,3	28,6	− 3,0

פֿון 18 שטעט האָבן מיר געבראַכט 17, אין וועלכע דער פּראָצענט יידן האָט זיך פֿון סוף 19טן יאָרהונדערט ביז 1931 פֿאַרקלענערט. און נאָר אין איין שטאָט—אין בעלסק – האָט זיך דער פּראָצענט יידן פֿאַרגרעסערט, אָבער נאָר ביז 1921; פֿון דעם לעצטן יאָר אָן ביז 1931 האָט זיך דער פּראָצענט

יידן אויך אין דער דאָזיקער געוועזענער עסטרײַכישער שטאָט אַ ביסל פֿאַר-קלענערט—פֿון 20,1 אין 1921 אויף 19,8 אין 1931.

פֿון די 18 שטעט האָבן יידן אויסגעמאַכט סוף 19טן יאָרהונדערט אין 8 מער פֿון אַ העלפֿט; דערבײַ אין איין שטאָט פֿון די דאָזיקע אַכט מער אַפֿילו פֿון דרײַ פֿערטל און אין צוויי מער פֿון צוויי דריטל. אין 1931 איז שוין געבליבן נאָר איין שטאָט, וווּ יידן מאַכן אויס מער פֿון אַ העלפֿט (ראָוונע). אין 12 פֿון די 18 שטעט האָבן יידן אויסגעמאַכט צוריק מיט 30 יאָר מער פֿון 40%, וואָס עס האָט באַטייט אין אַלע שטעט אַ רעלאַטיוועט מערהייט, וויבל די איבעריקע זײַנען דאָך באַשטאַנען פֿון צוויי (פּאָלאַקן און אוקראַינער אָדער פּאָלאַקן און וויסרוסן) און אָפֿט אויך פֿון דרײַ פֿעלקער (וווּ דײַטשן און וווּ ליטווינער אָדער רוסן); איצט שוין נאָר אין 8. דערבײַ איז אומעטום אויסגעוואַקסן ניט די אונטערגעדריקטע מינאָריטעט, וועלכע וואָלט צוגעשטאַנען צו דער יידישער מינאָריטעט אין קאַמף פֿאַר נאַציאָנאַלער גלײַכבאַרעכטיקונג, נאָר די הערשנ-דיקע מערהייט. אַזוי האָבן די פּאָלאַקן אויסגעמאַכט אין אַלע 18 שטעט: אין 1897 (1900)—31,7 פּראָצ׳ און אין 1931—46,0 פּראָצ׳. אָבער פֿיל אינטערע-סאַנטער זײַנען די דאַטעס פֿאַר אײַנצלנע שטעט. אין בריסק האָבן די קאַטו-ליקן (פּאָלאַקן) אויסגעמאַכט:

אין 1897	—	—	8,5	פּראָצענט
„ 1931	—	—	36,8	„

אין באָריסלאַוו האָבן די פּאָלאַקן אויסגעמאַכט:

אין 1900	—	—	26,7	פּראָצענט
„ 1931	—	—	47,4	„

ס׳איז אויסגעוואַקסן אַזוֹ די קראַפֿט, וואָס שטרעבט צו אַסימילירן די מינאָריטעטן אָדער זיי דעגראַדירן.

פֿון די 18 שטעט האָט זיך אין 12 פֿאַרקלענערט דער פּראָצענט יידן שוין פֿון 1897 (1900) ביז 1921; אין 6 אָבער האָט זיך געהאַט פֿאַרגרעסערט דע-מאָלט דער פּראָצענט יידן. צווישן 1921 און 1931 האָט זיך דער פּראָצענט יידן פֿאַרקלענערט אין אַלע שטעט, אָן אויסנאַם. אין 5 שטעט האָט זיך דער פּראָצענט יידן פֿאַרקלענערט אויף מער ווי אויף אַ דריטל, דערבײַ אין 3 שטעט פֿון די דאָזיקע 5 אַפֿילו מער ווי אויף 40 פּראָצענט. אויף מער ווי אויף 30 פּראָצ׳ האָט זיך דער אָנטייל פֿון יידן פֿאַרקלענערט אין 8 שטעט.

אַז דער פּראָצענט פֿון פֿאַלן פֿון פּראָצענט יידן איז ניט קיין צופֿעליקער, ניט קיין רעזולטאַט פֿון דער מלחמה, ניט אַרויסגערופֿן פֿון איבערגייענדיקע פֿאַקטאָרן, נאָר איז אַ טיף אָרגאַנישער און אַ טיף לֵיגנדיקער אין דער נאַטור פֿון דער אָנטוויקלונג פֿון דער אָרומיקער מערהייט-באַפֿעלקערונג קאָן מען זען פֿון די ערשטע צוויי שטעט אין דער נאָר וואָס געבראַכטער טאַבעלע. באָריס-לאַוו און קוטנע האָבן ניט געליטן פֿון דער מלחמה; פֿון דאָרט זײַנען ניט געווען קיין אָרויסשיקונגען און קיין עוואַקואַציעס. די ביידע שטעט האָבן זיך

שטאַרק אַנטוויקלט אינדוסטריעל אין די לעצטע 30 יאָר און זײַנען דעריבער שטאַרק אויסגעוואַקסן: באָריסלאַוו האָט געהאַט אין 1900—סך־הכּל קנאַפּע 11 טויזנט אײַנוווינער און דעמאָלט האָבן ייִדן אויסגעמאַכט 55,7% פֿון דער באַפֿעל־קערונג; אין 1931 זײַנען שוין געווען אין באָריסלאַוו—41.496 אײַנוווינער, כּמעט 4 מאָל מער ווי אין 1900, אָבער דעמאָלט האָבן שוין ייִדן אויסגעמאַכט נאָר 28,9 פּראָצ׳—אַ פֿאַלן פֿון כּמעט אויף אַ העלפֿט. דאָס זעלבע זעט מען אין קוטנע—אין 1897 איז געווען אין דער דאָזיקער שטאָט נאָר אַזעלכע צען טויזנט אײַנ־וווינער און ייִדן האָבן דאָרט אויסגעמאַכט—51,1 פּראָצ׳; אין 1931 האָט קוטנע שוין מער פֿון 23 טויזנט אײַנוווינער, מער ווי אַ טאָפּלטע צאָל, און ייִדן האָבן שוין נאָר 27,5 פּראָצ׳. אין דער לעצטער שטאָט איז נאָך כּדאַי אָנצוווײַזן אויף די אַבסאָלוטע צאָלן, וועלכע שטרײַכן געוואַלדיק בולט אונטער, ווי אַנדערש דער גורל פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג איז פֿונעם גורל פֿון מערהייטפֿאָלק.

אין קוטנע זײַנען געווען:

פֿאָלק	אין 1897	1921	1931
ייִדן	5.269	6.784	6.440
פּאָלאַקן	4.813	8.983	16.576

פֿון 1897 ביז 1921 האָט זיך די ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿאַרגרעסערט אויף אַזעלכע 30 פּראָצענט; די פּוילישע האָט זיך כּמעט פֿאַרטאָפּלט. פֿון 1921 ביז 1931 האָט זיך די ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿאַרקלענערט אויף 344 נפֿשות, בעת ווען צו דער פּוילישער זײַנען צוגעקומען גאַנצע 7593 נפֿשות. דער הונ־דערטיאָריקער גלות־געזעץ, אַז וואָס מער גיט־ייִדן, אַלץ מער ייִדן, אַלץ מער פּרנסה אַרום דער אויסגעוואַקסענער ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג—אָט דער דאָזיקער געזעץ, וואָס איז געלעגן אין יסוד פֿון דער סאָציאַלער באַדינונג־ראָלע, וועלכע ייִדן האָבן געשפּילט אין גלות, הייבט אָן פֿאַרלירן זײַן גילטיקייט און זײַן קראַפֿט.

טאַב׳ 6 (ז׳ 188—9) גיט אונדז דעם סך־הכּל פֿאַר אַלע 28 שטעט אין איינעם. און ס׳באַקומט זיך אַזאַ בילד: דער פּראָצענט ייִדן איז געפֿאַלן פֿון 37,6 פּראָצ׳ ביז 32,2 פּראָצ׳, אַלזאָ אַ ירידה אויף 15 פּראָצ׳; די פּוילישע באַפֿעלקערונג האָט זיך געהויבן פֿון 49,5 פּראָצ׳ ביז 58,8 פּראָצ׳, אַן עליה אַלזאָ אויף אַ גאַנץ פֿינפֿטל. די „אַנדערע", ד״ה אוקראַיִנער, ווײַסרוסן און דײַטשן האָבן פֿאַרלאָרן אַ גאַנץ דריטל פֿון זייער פּראָצענט אין דער באַפֿעלקערונג פֿון די באַטראַכטע 28 שטעט—זייער אָנטייל איז געפֿאַלן פֿון 12,5 אויף 8,1 פּראָצ׳.

פֿון די אַלע נאָר וואָס אויסגערעכנטע פֿעלקער שטעלן מיט זיך פֿאָר דעם גרעסטן אינטערעס די אוקראַיִנער, אָבער מיר האָבן די דאָזיקע פֿראַגע גאַנץ אויספֿירלעך באַהאַנדלט אין פֿאָריקן ביכל פֿון די „ייִוואָ־בלעטער" און האַלטן פֿאַר איבעריק דאָ זיך איבערצוחזרן.

מיר ברענגען דאָ צום סוף (ז׳ 198) אַ קלײן טאַבעלקעלע פֿון דרײַ שורות, וואָס קאָן אונדז אָבער גאָר אַ סך לערנען אין פֿרט פֿון פֿאַרשטיין, ווי שטאַרק ס׳האָט זיך געענדערט דער גורל פֿון יידן אין דער לעצטער צײַט. די דאָזיקע טאַבעלע ברענגט סטאַטיסטישע דאַטעס וועגן ד ר ײַ שטעט, וואָס זײַנען אויסגעוואָקסן ערשט אין 20סטן יאָרהונדערט—נײַע שטעט. די ערשטע צוויי—פרושקאָוו און זשירארדאָוו, וועלכע לײגן ביידע צווישן וואַרשע און לאָדזש, אין די ראַיאָנען מיט געדיכטע יידישע מאַסן, פֿונוואַנען ס׳האָבן פֿאַר די לעצטע 20 אָדער 25 יאָר אויסגעוואַנדערט צענדלינגער טויזנטער יידן,—האָבן ביידע אַ נישטיקע יידישע באַפֿעלקערונג. צוויי שטעט, וואָס זײַנען אויסגעוואַקסן אין משך פֿון איין פֿערטל יאָרהונדערט צו גאַנץ גרויסע שטעט, האָבן ווי ניט צוגעלאָזט צו זיך קיין יידן, און נאָר אַ קלײנעם טײל עקשנים מיט גאָר באַזונדערע עלנבויגנס אָדער פֿעיקייטן האָט זיך אײַנגעגעבן דורכצורײַסן די מחיצות, וואָס זײַנען אויפֿגעשטעלט געוואָרן ניט דורך יורידישע באַגרענעצונגען, נאָר דורך דעם וווקס אין דער אַרומיקער באַפֿעלקערונג פֿון עלעמענטן, וואָס פֿירן אַליין אויס די פֿונקציעס, צוליב וועלכע מען פֿלעגט פֿריער עפֿענען פֿאַר יידן די טויערן. אין פֿרושקאָוו האָבן יידן אויסגעמאַכט אין 1921—6,4 פֿראָצ׳ און אין 1931—5,5 פֿראָצ׳; אין זשירארדאָוו—11,9 פֿראָצ׳ און 10,9 פֿראָצ׳. ביידע אויפֿגעקומענע נײַע אינדוסטריע-שטעט זײַנען ריין פּוילישע שטעט.

גאָר אַנדערש איז די לאַגע אין באַראַנאָוויטש, וואָס איז ניט קיין אינדוסטריע- נאָר אַ האַנדלסשטאָט, חוץ דעם לײגט זי ניט אין אַראַיאָן מיט אַ גע-דיכטער פּוילישער באַפֿעלקערונג, וואָס איז קולטורעל שוין דערוואַקסן איבער-צונעמען די יידישע פֿונקציעס און וואָס איז פּאָליטיש בכוח צו אָרגאַניזירן דעם דאָזיקן פֿראָצעס, נאָר אין אַראַיאָן מיט אַ ווײַסרוסישער, ד״ה מיט אַ נאָך גאָר, גאָר אָפּגעשטאָנענער באַפֿעלקערונג, וועלכע איז דערצו פּאָליטיש אין דער אייגענער לאַגע, ווי יידן. דעריבער זענען מיר טאַקע, אַז אין באַראַנאָ-וויטש מאַכן יידן אויס אין 1921 גאַנצע 57,6 פֿראָצ׳. אָבער אויך דאָ ווירקט דער פֿראָצעס, וואָס מיר האָבן קאָנסטאַטירט לגבי אַלע שטעט אין פּוילן,—אין 1931 מאַכן שוין יידן אויס נאָר 42,4 פֿראָצ׳.

די פּוילישע ציילונג פֿון 1931 איז ליידער נאָך עד היום ניט אין גאַנצן פֿאַרענדלעכט. מיר האָבן געקאָנט אויסנוצן דעם מאַטעריאַל נאָר פֿון 9 וואָי-וואָדשאַפֿטן. ס׳איז אָבער גאָר קיין ספֿק ניט, אַז דער ווײַטערדיקער מאַטעריאַל וועט נאָר באַשטעטיקן אַלץ, וואָס מיר האָבן פֿעסטגעשטעלט אויפֿן גרונד פֿון די שוין פֿאַראַנענע סטאַטיסטישע ידיעות.

די אַרבעט איז געמאַכט געוואָרן אויפֿן סמך פֿון די מאַטעריאַלן פֿון דער עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישער סעקציע פֿון ייוואָ.

טאַבעלע 7

דער פּראָצענט ייִדן אין נײַ־אויפֿגעקומענע שטעט

שטאָט	1921							1931						
	די גאַנצע באַפֿעל־קערונג	ייִדן		רוימיש־קאַט׳		אַנדערע		די גאַנצע באַפֿעל־קערונג	ייִדן		רוימיש־קאַט׳		אַנדערע	
		אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%		אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%	אַבסאָלוט	%
פּרושקאָוו . . .	15.13	971	6,4	13.820	90,3	541	3,7	23.650	1.288	5,5	21.741	91,9	566	2,3
זשיראַרדאָוו . .	21.336	2.547	11,9	16.844	78,9	1.945	9,2	25.115	2.726	10,9	20.499	81,6	1.883	7,5
באַראַנאָוויטש . .	11.471	6 605	57,6	2.142	18,7	2.686	23,4	22.818	9.680	42,4	7.792	34,2	5.182	22,7

ליטעראַטור

1) „Gemeindelexicon der im Reichsrate vertretenen Königreiche u. Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, Band XII, Galizien“, Wien 1907.

2) „Первая всеобщая перепись населенія Россійской Имперіи 1897 г.“, Петербург.

3) „Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30. IX. 1921 i innych źródeł urzędowych“, Warszawa, 1925.

4) Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, rok wyd. IV, 1925/26, Warsz. 1927.

5) „Ogólne wyniki spisu ludności w Krakowie z 30 września 1921 r.“, Biuro Stat. m. Krakowa, Kraków 1924.

6) „Wiadomości Statystyczne“ 1935/36, Warszawa.

7) אָפֿיציעלע סטאַט׳ אויסגאַבן פֿון אַלע לענדער.

נביאים און פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג

זייער אָרט אין עפֿנטלעכן לעבן בײַ ייִדן אין דער ביבלישער תקופֿה

פֿון א. מענעס (פֿאַריז)

די גרויסע ראָלע, וואָס די נבֿיאים האָבן געשפּילט אין ייִדישן לעבן אין
ער ביבלישער תקופֿה, איז גענוג באַקאַנט. ווי וואָלט אויסגעזען דאָס ייִדישע
אַלטערטום אָן די נבֿיאים? שטעלן די דאָזיקע פֿראַגע הייסט שוין געבן דערויף
אַ גענוג קלאָרע תשובֿה — קענען מיר זיך איבערהויפּט פֿאָרשטעלן די ייִדישע
עשיכטע אָן די נבֿיאים? כמעט אַלץ, וואָס אונדז איז פֿאַרבליבן פֿון די
רשטע טויזנט יאָר ייִדישע געשיכטע, טראָגט דעם בולטן חותם פֿון דער
בֿיאישער אידעען-וועלט. אַלע געביטן פֿון פּריוואַטן און עפֿנטלעכן לעבן,
פֿאָליטיק און ווירטשאַפֿט, רעליגיע און סאָציאַלע באַציִונגען, קולטור און לעבן-
שטייגער, דאָס אַלץ געהער אין דעם קרײַז פֿון נבֿיאישער טעטיקייט, אומעטום
פֿילט זיך דער אָטעם פֿון דעם נביאישן גײַסט. ניט נאָר זייער אייגענע צײַט,
אויך די שפּעטערדיקע דורות ציען נאָך לאַנג זייער גײַסטיקע יניקה פֿון דער
רושה פֿון די נבֿיאים. דערפֿאַר האָבן אַלע פֿראַגן, וואָס האָבן אַ שײַכות צו די
בֿיאים, תמיד אַרויסגערופֿן דעם גרעסטן אינטערעס אין דעם ענגערן קרײַז
פֿון די ספּעציאַליסטן און אויך אין ברייטערע קרײַזן פֿון היסטאָריש געבילדעטע
ייענער. מען קען זיך איבער דעם טעם אַוודאַי ניט באַקלאָגן אויף אַ דוחק
ײַ אין וויסנשאַפֿטלעכער סײַ אין מער פּאָפּולערער ליטעראַטור וועגן דער
אָזיקער טעמע. דאָס הייסט אָבער נאָך ווײַט ניט, אַז אַלע פֿראַגן זײַנען פֿאַר-
נטפֿערט. פֿאַרקערט, ניט געקוקט אויף דער לפֿי ערך רײַכער ליטעראַטור,
וואָס מיר פֿאַרמאָגן הײַנט וועגן די נבֿיאים, זײַנען אַ ריי עיקר-פֿראַגן כמעט ווי
יט באַרירט אָדער בכל אופֿן ניט געהעריק אָפּגעשאַצט געוואָרן. טייל זעען
ין די נבֿיאים אין דער ערשטער שורה רעליגיעזע דענקער און לערער.
ן אויבנאויפֿיקער בליק אין זער נבֿיאישער ליטעראַטור באַווײַזט, אַז דערמיט
יז די נבֿיאישע טעטיקייט ווײַט ניט אויסגעשעפּט. פּונקט אַזוי איז עס אַ טעות,
ען מען באַטראַכט די נבֿיאים בלויז ווי פּאָליטיקער. לויט זייער גאַנצן מהות
ײַנען די נבֿיאים ווייניקער ווי אַלץ פּאָליטיקער, על כל פּנים ניט אין דעם
ינען, ווי מיר פֿאַרשטייען עס הײַנט. מיר קענען ניט דערקלערן און פֿאַרשטיין
י נבֿיאים בלויז על פּי אַנאַלאָגיע. מיר האָבן דאָ פֿאַר זיך אַן ערשײַנונג, וואָס

איז איינציק אין איר מין און וואָס האָט ניט קיין גלייכן ניט אין די לענדער פון דער אַלט-אָריענטאַלישער קולטור און אויך ניט אין קיין לאַנד פון דער אַנטיקער גריכיש-רוימישער קולטורוועלט.

מיר האָבן דאָ ניט בדעה צו באַהאַנדלען די פּראַגע אין איר גאַנצער בריייט, דאָס דערלויבט ניט דער לפּי-ערך באַגרענעצטער פּלאַן, וואָס מיר האָבן אין אונדזער רשות. מיר ווילן דאָ באַהאַנדלען בלויז יענע פּראָבלעמס, וואָס פאַרדינט, וויי מיר מיינען, גאָר אַ באַזונדערן אינטערעס: דאָס עפּנטלעכע ווירקן פון די נביאים, זייער ראָלע אין סאָציאַלן און פּאָליטישן לעבן פון זייער צייט. וועלכע סאָציאַלע פונקציע האָבן די נביאים אויסגעפּירט, מיט וואָס דערקלערט זיך זייער גרויסע השפּעה, וואָס האָט זיי געגעבן די מעגלעכקייט צו שפּילן אַזאַ אויסשליסלעכע ראָלע אין לעבן פון יידישן פאָלק אין דער ביבלישער תקופה?

אין די עלטסטע טיילן פון תנך ווערן די נביאים אָפט גערופן ווי בעלי-מופתים. דער נביא היילט קראַנקע, איז מחיה מתים, זעט דאָס פאַרבאָרגענע און באַהאַלטענע, וויים און זעט אין פאָרויס די צוקונפט (דערפאַר הייסט דער נביא אויך רואה אָדער חוזה — זעער). אין דער שפּעטערדיקער נביאישער לייטעראַטור פאַרנעמען שוין די וווּנדער ניט אַזאַ וויכטיקן פּלאַץ, זיי דינען איצט אויך דעם צוועק צו באַקרעפטיקן דעם אויטאָריטעט פון נביא, בילדן אָבער ניט מער דעם עצם אינהאַלט פון דער נביאישער טעטיקייט. זייער באַליבט זיינען די וווּנדער-געשיכטעס אין דער ביאָגראַפישער לייטעראַטור, אין די לעבנס-באַשרייבונגען פון די נביאים און אַנדערע רעליגיעזע העלדן. אין די עצם ספרי-הנביאים, ווי עמוס, ישעיה, הושע, ירמיה וכו', וווּ די נביאים קומען אַליין צום וואָרט, ווערן די צייכנס און וווּנדער כמעט ווי ניט דערמאָנט. מיט דער צייט פאַרלירן די וווּנדער אויך זייער ווערט ווי אַ קריטעריום. די מופתים זיינען דאָך ניט קיין מאָנאָפאָל בלויז פון די נביאים. אויך כּשוף-מאַכערס, שטערנזעערס און מאַגיער באַווייזן אותות ומופתים. די חרטומים פון מצרים קאָנקורירן מיט משהן און אהרונען. די ביבלישע טראַדיציע דערציילט אמת, אַז משה האָט זיי ווייַט אַריבערגעשטיגן, זי לייקנט אָבער ניט, אַז אַ גרויסן טייל וווּנדער האָט זיך די חרטומים אײַנגעגעבן נאָכצומאַכן (ויעשו כן החרטומים בלטיהם). ווען קיניג שאול קריגט ניט קיין תשובה בײַ די נביאים, ווענדט ער זיך צו דער בעלת-אוב פון עין דאר. מען קען גובר זיין די געזעצן פון דער נאַטור ניט נאָר מיט דער הילף פון גאָט, נאָר אויך מיטן פּח פון טייוול. אין דברים ווערט דערפאַר בפּירוש געזאָגט, אַז מען קען זיך אויף די אותות ומופתים וואָס דער נביא באַווייזט ניט אַלע מאָל פאַרלאָזן, אַז זיי קענען ניט דינען ווי אַ סימן מובהק פאַר דער עכטקייט פון זיינע נביאות (פ"ג). די נביאים עמאַנציפירן זיך אַ דאַנק דעם וואָס וויַטער אַלץ מער פון אַלע פּרימיטיווע עלעמענטן פון וווּנדער-טוערײַ און מאַגיע, וואָס איז אין דער עלטערער צייט

צוועק אזוי ארגאניש פארבונדן מיט דער נביאישער טעטיקייט. אין דער צלביקער ריכטונג האט געווירקט נאך א מאמענט, וואס פארדינט א גענויערע אהאנדלונג.

אין דער עלטערער צייט פארנעמען זיך די נביאים דער עיקר מיט רייואטער פראקטיק. מען קומט צום נביא זוכן הילף אין פאל פון א קראנקייט דער אן אנדער צרה, מען וועגדט זיך צו אים וועגן אן עצה אין אלע שווערע יטואציעס אין פרייואטן לעבן. דערפאר באקומט דער נביא אויך זיין ה אנארא. עס שאול קען ניט געפינען די פארלארענע אייזלען, גייט ער פרעגן דעם ועער" (רואה) שמואל, וווּ מען קען זיי זוכן און ברענגט אים א מתנה א פערטל קל (שמואל א' ט', 8). אפילו נאך ביי אליהו און אלישע פארנעמט די פרי- אטע פראקטיק א היפש פלאץ. די נביאות איז א פראפעסיע, וואס מען קען ך פון איר מפרנס זיין. דער נביא פירט אויס די פונקציע פון דעם „גוטן ד", צו וועמען מען וועגדט זיך אין אלע נויטן פון פריוואטן לעבן, אין צשעפטזאכן, פאמיליע-ענינים ופדומה. אויפן גרענעץ פון פריוואטער און פנטלעכער טעטיקייט איז דאס ווירקן פון נביא אין קיניגלעכן הויף. די דאזיקע ביאים שטייען פאקטיש אין דינסט פון קיניג און ווירקן אין דער ערשטער ורה לטובת די אינטערעסן פון זייערע הארן און ברויטגעבער. דער אביעקט ן זייער טעטיקייט איז אבער גאר אפט, מחמת זייער באזונדער לאגע, געזעלשאפטלעכער און נאציאנאלער, זיי זיינען די יועצים פון הערשער אין לע וויכטיקע ענינים פון אינעווייניקסטער און אויסווייניקסטער פאליטיק.

די אזוי גערופענע „אמתע" נביאים גייען מיט דער צייט אלץ ווייטער וועק פון דער פריוואטער פראקטיק אין אירע פארשיידנסטע פארמען. דער אזיקער פאקט האט געשפילט א גוואלדיקע ראלע אין דער געשיכטע פון דער וואה און האט ראדיקאל געביטן דעם אופן און דעם אינהאלט פון דער ביאישער טעטיקייט. דער נביא, וואס פארנעמט זיך מיט פריוואטער פראקטיק, רבעט געווייניגלעך פאר א באשטימטן קליענט, אויף „באשטעלונג". דער נביא ארט אויפן קונד און שטעלט זיך אין זיין דינסט ממלא צו זיין ווונטש, ער ערט בכן ארויסגעפאדערט, זאגט זיין שפראך, גיט זיין ברכה לויט פארלאנג ן פאר געצאלט. דאס שטעלט אים נאטירלעך אין מאטעריעלער אפהענגיקייט ן זיינע קליענטן. אויך דער נביא, וואס שטייט אין דינסט פון קיניג, ארבעט יך באשטעלונג און פאר האנארארן. א טיפיש בילד פון אזא נביא ווערט נדז געשילדערט אין דער געשטאלט פון בלעם אין דער באקאנטער דער- יילונג אין חומש וועגן בלק מלך מואב. אויס מורא פארן פאלק ישראל, וואס אט זיך צעלייגט לעבן די גרענעצן פון זיין לאנד, שיקט דער הערשער פון יאב רופן דעם בארימטן נביא בלעם: „וואלעם איך וויס—לאזט אים בלק גן דורך זיינע שלוחים—ווער עס ווערט פון דיר געבענטשט איז געבענטשט ן וועמען דו שילטסט ווערט פארשאלטן (את אשר תברך מברך ואשר תאר ער). קום צו מיר און שילט דאס פאלק ישראל. אלץ וואס דו וועסט נאר

פֿאַרלאַנגען וועל איך דיר געבן". דער יִדישער דערציִילער איז איין מאָמענ
ניט מסופּק אין דער עכטקייט פֿון בלעמס נבֿיאות און אין זײַן כּח צו בענטש
און צו שילטן. עס באַווײַזט די גרויסע ליבע פֿון גאָט צו זײַן פֿאָלק, וואָס עו
האָט בלעמען ניט דערלויבט צו שילטן די יִדן. פֿאַרקערט אָנשטאָט צו שילט
האָט ער גאָר געמוזט בענטשן. קעגן גאָטס ווילן קען נאָטירלעך אויך דער
באַרימטער בלעם גאָרנישט מאַכן. עס האָבן ניט געהאָלפֿן אַלע פֿרוון, אַלע
צוזאָגן פֿון בלָקן אים צו באַצאָלן כּיד המלך, בלעם קערט זיך אום צוריק אַהיינ
מיט גאָרנישט. דאָס איז אָבער אַ זעלטענער אויסנאַם. בדרך כלל האָט דער
נבֿיא–אַזוי איז די אַלגעמיינע מיינונג–די מאַכט צו בענטשן און צו שילטן, צ
ווירקן אויף די קומענדיקע געשעענישן, איז אין שטאַנד אַ דאַנק זיין נאָענטער
באַציִונג מיט אַ העכערער געטלעכער מאַכט גובֿר צו זײַן דעם נאָטירלעכן סדו
פֿון דער וועלט. אין דער עלטערער צייט שטעלט מען זיך פֿאָר די זאַך מער
פּרימיטיוו, עס זײַנען מאַגישע כּוחות, וואָס שטייען אין רשות פֿון די ווונדער
טוער. שפּעטער ווערט עס מער סובלימירט, דער נבֿיא ווירקט דורך זײַנ
תּפֿילות צו גאָט. בכל אופֿן פֿאַרמאָגט דער נבֿיא אַ גרויסע מאַכט, וועלכע עו
קען אויסנוצן און נוצט אויך אויס לטובת זײַנע קליענטן.

מיר קענען איצט פֿאַרשטיין, וואָס פֿאַר אַ גרויסע רעוואָלוציע עס האָ
געמוזט אַרײַנברענגען אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער נבואה דער פֿאָלק, וואָ
די „אמתע" נבֿיאים האָבן איבערגעריסן פֿון דעם אַבסאָלוט מיט די דאָזיקע מעטאָדן
כּדי צו ווערן פֿרײַ און אומאָפּהענגיק פֿון די קליענטן. זיי אַרבעטן בכלל ני
מער פֿאַר פּריוואָטער פּראַקטיק, און אויף וויפֿל יחידים וועגדן זיך צו זיי אי
זייערע פּערזענלעכע ענינים, זאָגן זיי זיך קאַטעגאָריש אָפּ אָנצונעמען וועלכ
ניט איז האָנאָראַר (פֿגל׳ די געשיכטע פֿון אלישע און נעמן, מלכים ב׳ קאַפּ׳ 5
דאָס ענדערט ממילא דעם כאַראַקטער פֿון דער נבֿואה. דער זעער און בעל
מופֿת ווערט געוויס, ער זאָגט דאָס, וואָס דער קונד פֿאַרלאַנגט פֿון אים. גאָ
אַנדערש דער נבֿיא-האמת, ער וואַרט ניט, ביז מען קומט צו אים, און זאָג
זײַנע נבֿיאות ניט לויט פֿאַרלאַנג, נאָר קומט אַליין, געטריבן פֿון זײַן מאַראַליש
געפֿיל און זאָגט, וואָס זײַן געוויסן דיקטירט אים. ער רעדט ניט אויף באַשטע
לונג פֿון מענטשן, נאָר אין שליחות פֿון גאָט און ברענגט דערפֿאַר ניט קיי
בשורות פֿון ישועות, אויף וואָס עס וואַרט געווײַנטלעך דער קונד, נאָר ע
פּי רובֿ פֿאַרקערט. די נבֿיאי-האמת קומען מוסרן דאָס פֿאָלק און באַזונדערס ד
הערשנדיקע קלאַסן פֿאַר זייערע זינד און שרעקן כּסדר מיט גאָטס שטראָף
להיפֿך צו די עלטערע נבֿיאים, וואָס זאָגן תּמיד צו ישועות און נחמות, מחמו
נאָר דעמאָלט קען מען קריגן דעם געוווּנטשטענעם האָנאָראַר, קריגן די דאָזיקי
נייע נבֿיאים, וועלכע רופֿן זיך נבֿיאי-האמת, דעם צונאָמען אומגליק- אָדע
פּורענויות-נביאים. עס איז פֿאַרשטענדלעך, וואָס דער קליענט, אויף וויפֿל עו
זוכט הילף און טרייסט, און באַזונדערס ווען ער קען באַצאָלן פֿאַר דער קאָנסול
טאַציע, גייט ליבער צום ישועה-נבֿיא. די פֿונקציע פֿון נבֿיא איז דאָך ניט בלוי

פאסיווע, פארויסצוזען, וואס די צוקונפט ברענגט, נאר אין א סך פאלן
אקטיווע, צו ווירקן מיט דער הילף פון געטלעכע כוחות אין דער געווינטשענער
כטונג, ענדערן דעם פארלויף פון די געשעענישן לטובת דעם קליענט. מען
ידט פארקערט אויס, אויף וויפל מענלעך, די פורעניות-נביאים. דער ישועה-
יא רעכנט זיך אבסאלוט ניט מיט קיין מאראלישע פרינציפן, עס איז פאר
ם א פרנסה-ענין, און דאס פאלק האט אין דעם לכתחילה ניט געזען קיין
ום חטא. די אמתע נביאים אקעגן לאזן זיך פירן אין גאנצן און אויסשליסלעך
ן מאראלישע פרינציפן. די דאזיקע שטרענגע מאראליסטן קענען דערפאר
ט פארטיילן קיין ברכות לויטן ווינטש און פארלאנג, נאר שטעלן עס אין
פהענגיקייט פון דער מאראלישער אויפפירונג פון דער געגעבענער פערזאן.
ער נביא מיכה רעדט מיט פאראכטונג פון „די נביאים" וואס פארפירן דאס
אלק, וואס זאגן שלום, ווען מען גיט זיי צו בייסן אין די ציין, און רופן אויס
לחמה קעגן יענע, וואס גיבן זיי ניט עפעס אין מויל" (הנביאים המתעים את
מי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה;
5). די דאזיקע נביאים האבן זיך ניט אפגעשטעלט פאר קיין מיטל צו שאנטא-
שירן דעם עולם, אבי צו פארדינען.

דער קארדינאלער חילוק צווישן די „אמתע" און „פאלשע" נביאים ווערט
יער שארף און קלאר פארמולירט אין א ריי ערטער אין תנ"ך. בעת אחאב
צר מלך פון ישראל גרייט זיך צו דער מלחמה מיט ארם, לאזט ער רופן
לע זיינע נביאים, וועלכע זאגן אים פארויס א גלענצנדיקן נצחון, נאר איין
יינציקער נביא ווערט ניט גערופן — מיכהו בן ימלה: „איך האב אים פיינט,
גט אחאב, ווייל ער זאגט מיר קיינמאל ניט גוטס, נייערט נאר שלעכטס" (כי
א יתנבא עלי טוב כי אם רע, מלכים כ"ב, 8). נאך דייטליכער דריקט זיך
יס ירמיה אין זיין פאלעמיק קעגן דעם ישועה-נביא חנניה בן עזור: „הלוואי
ל דאס אלץ מקוים ווערן, וואס דו זאגסט... נייערט הער נאר דאס דאזיקע
ארט, וואס איך רעד צו דיר און צום גאנצן פאלק. די נביאים, וואס זיינען
צוועז פאר מיר און פאר דיר פון אייביק אן, האבן נביאות געזאגט איבער א סך
נדער און גרויסע קינגריישן, איבער מלחמות, אומגליקן און פעסט. דער
יא אבער, וואס זאגט פארויס שלום, ערשט ווען זיינע רייד ווערן מקוים,
ערט באוווסט, אז גאט האט אים טאקע אויף אן אמת געשיקט" (ירמיה כ"ה,
—9). דער פורעניות-נביא גענייטיקט זיך ניט אין קיין שום באשטעטיקונג,
חמת ער האט ניט קיין שום אינטערעס צו זאגן פאלשע נביאות, ער קריגט
אך ניט קיין שום האנארארי. אנדערש דער ישועה-נביא, ערשט ווען זיין
יאות ווערט מקוים, מיינט ירמיה, קען מען זאגן, אז דאס איז געווען אן
מתער נביא.

די פורעניות-נביאות איז אבער ניט קיין פראדוקט פון דער פערזענלעכער
טימונג פון נביא, פון זיין שווערן געמיט, נאר פון זיין שטעלונג לגבי דעם
נרשנדיקן סאציאלן סדר. די נביאים זיינען בכלל גראד גרויסע אפטימיסטן,

האָבן דעם טיפֿסטן גלויבן אין דעם ענדגילטיקן ניצחון פֿון אמת און גערעכט
קייט, זייער פּעסימיזם איז אַ פּראָדוקט פֿון דער סאָציאַלער ווירקלעכקייט, פֿ
דער פֿאַלשקייט און אומגערעכטיקייט, וואָס הערשט אין דער וועלט. אַ ווייטע
וועג פֿירט פֿון דעם נבֿיא דעם בעל-מופֿת, וואָס שטייט אין דינסט פֿון זיי
קלייענט, צו דעם נבֿיא, וואָס וואַרט ניט, ביז דער קונד קומט צו אים, נאָ
גייט אַליין און זאָגט ניט דאָס, וואָס יענעם געפֿעלט, נאָר וואָס ער געפֿינ
פֿאַר ריכטיק. ניט דער יחיד, נאָר דער כּלל איז דערפֿאַר דער הויפּטאָביעק
פֿון זיין נבֿיאישער טעטיקייט. דער נבֿיא ווערט דערמיט אַ קעמפֿער פֿאַ
סאָציאַלער גערעכטיקייט, אַ וויכטיקער און אַנטשיידנדיקער פֿאַקטאָר אין עפֿנ
לעכן לעבן. זיין פּאָליטיק ווערט אָבער באַשטימט ניט פֿון וועלכע ניט א
פּערזענלעכע אָדער גרופּן-אינטערעסן, וואָס אין זייער דינסט שטייט ער, נאָ
פֿון אַ גרויסן אוניווערסאַלן אידעאַל, פֿון דעם גלויבן אין דער נייטיקייט פֿ
אַ נייעם סאָציאַלן סדר, וואָס איז געבוירן ניט לויטן געזעץ פֿון דעם שטאַרקער
נאָר אויף די פּרינציפּן פֿון אמת און גערעכטיקייט.

וואָס גיט אָבער די נבֿיאים די מעגלעכקייט זיך אַרײַנצומישן אין עפֿנ
לעכן לעבן, פֿונוואַנען נעמט זיך זייער כּוח און השפּעה? עס איז דאָ קודם פ
וויכטיק צו באַטאָנען, אַז די נבֿיאים פֿאַרנעמען ניט קיין שום אָפּיציעלן אַמ
ניט אין די מלוכה-אָרגאַנען, ניט אין דעם אַפּאַראַט פֿון די רעליגיעזע אַ
שטאַלטן. די נבֿיאים שטייען פֿאַרקערט אין דער שאַרפֿסטער אָפּאָזיציע סיי
די באַאַמטע, סיי צו די כּוהנים. אין בית-המקדש און בײַם מזבח האָט דע
נבֿיא ניט קיין שום פֿלאַץ, דאָס נאָרמאַלע רעליגיעזע לעבן געוויטיקט זיך ני
אין זיין דינסט. אין יענע פּרשיות פֿון חומש, ווו עס ווערט אַזוי אויספֿירלע
באַשריבן יעדע קלייניקייט, וואָס האָט אַ שייכות צו דער עבֿודה פֿון די כּוהנ
אין משכן, ווערט אַפֿילו מיט אײַן וואָרט ניט אָנגעוויזן וועלכע ניט איז פֿונ
ציע פֿון די נבֿיאים. די נאָרמאַלע פֿאַרטרעטער פֿון גאָט זיינען דאָ אויסשלי
לעך די כּוהנים און יעדערער, וואָס דערוועגט זיך אַרײַנצומישן אין זייע
קאָמפּעטענץ-ספֿערע (קרח), ווערט שטרענג באַשטראָפֿט. די נבֿיאים זיינען ב
ניט אײַנגעגלידערט אין קיין שום גרופּע, וואָס האָט צו זאָגן אין עפֿנטלע
לעבן, זיי בילדן פֿאַקטיש אַ שיכט פֿון דעקלאַסירטע, אָן אמטן און
אָנערקענטע עפֿנטלעכע פֿונקציעס, און ווערן דערפֿאַר באַקעמפֿט פֿון די לעב
טימירטע דינער פֿון מזבח און קרוין. אויף דעם באָדן איז עס גאָר אָפֿ
געקומען צו שאַרפֿע קאָנפֿליקטן, באַזונדערס צווישן די נבֿיאים און כּוהנים. ד
נבֿיא עמוס ווערט פֿאַרטריבן פֿון דעם קיניגלעכן טעמפּל אין בית-אל. „ג
צוריק אין יהודה, דאָ איז פֿאַר דיר ניט קיין פֿלאַץ", זאָגט צו אים דער כּו
אַמציה (חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה.., ובית אל לא תוסיף עוד להנב
כי מקדש מלך הוא. עמוס ז', 12—13). די נבֿיאים שטויסן זיך אָן, ווי מיר זעצ
אויף גאָר אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד. די הערשנדיקע גרופּעס שרעקן זיך אָפּ
ניט אָפֿ פֿאַר די שאַרפֿסטע רעפּרעסיעס קעגן דער נבֿיאישער אָפּאָזיציע. או

לכע כּוחות האָבן זיך בכן די נביאים געקענט שטיצן אין דעם קאַמף, וואָס
איז אויסגעקומען צו פֿירן? זײַנען זיי געווען אין גאַנצן אַליין, אָדער האָבן
געפֿילט הינטער זיך וועלכע ניט איז שטיצע מצד געווייסע פֿאָלקשיכטן?

וויל מען פֿאַרשטיין די ראָלע פֿון די נביאים אין דער יידישער געשיכטע,
מאָלט איז נייטיק זיך צו באַקענען אַ ביסל געוויקלט מיט אַ אינסטיטוציע,
לכע די פֿאָרשונג האָט ביז אַהער אין גאַנצן פֿאַרזען און וועלכע האָט אין
תן פֿאַרנומען אַ צענטראַלן פּלאַץ אין יידישן עפֿנטלעכן לעבן. אין וויכטיקע
אַנטשיידנדיקע שעהן פֿון פֿאָלקסלעבן זײַנען עס ניט געווען די מלכים און
נים, נאָר—די פֿאָלקס־פֿאַרזאַמלונג, וואָס האָט געהאַט דאָס לעצטע
אַנטשיידנדיקע וואָרט. די פֿאָלקס־פֿאַרזאַמלונג בילדעט דעם אמתן צענטער
רעליגיעזן, פּאָליטישן און סאָציאַלן לעבן, דאָ איז דער אָרט, וווּ עס ווערט
שטימט דער גאַנג פֿון דער יידישער געשיכטע, דאָ האָבן דאָס די נביאים
ונען דעם פּאַסיקן אָרט פֿאַר זייער עפֿנטלעכער טעטיקייט, דאָ האָבן זיי
ירט דעם קאַמף פֿאַר זייערע רעליגיעזע און סאָציאַלע אידעאַלן.

אין דער היסטאָרישער צײַט הערשט כידוע סײַ אין יהודה, סײַ אין
ראל דאָס קיניגטום. עס לאָזט זיך אָבער מיט אַבסאָלוטער זיכערקייט באַ־
זן, אַז די מלכים זײַנען דאָ כּמעט קיין מאָל ניט געווען קיין אומבאַגרענעצטע
רשער, אַז די סיסטעם פֿון דעספּאָטיע און דיקטאַטור, אַ נאָרמאַלע ערשיינונג
די קולטור־געביטן פֿון אַלטן אָריענט, איז אין ישראל און יהודה אַזוי גוט
אומבאַקאַנט. די מאַכט פֿון קיניג איז קודם כּל באַגרענעצט דורכן געזעץ,
לכן ער האָט ניט קיין רעכט צו ענדערן. אַ ספּעציעלער געזעץ רעגולירט
באַשטימט געוויס די מאַכט און די פֿריוויליגיעס פֿון דעם הערשער (פּגל׳
ראל א׳ י׳, 25: „וידבר שמואל אל העם את משפט המלוכה ויכתב
ר וינח לפני יהוה״), דער דאָזיקער קיניגס־געזעץ שטאַמט לויט דער טרא־
יציע נאָך פֿון נביא שמואל, וועלכער האָט געזאַלבט דעם ערשטן מלך איבער
ל. שוין בעת דער גרינדונג פֿון קיניגטום באַגעגענען מיר די פֿאָלקס־פֿאַר־
לונג ווי די העכסטע סווערענע אינסטיטוציע און דעם נביא ווי איר גײַס־
ן פֿירער. אומאָפּהענגיק פֿון קיניג איז אויך די יוסטיץ. פּראַקטיש האָט
ירלעך דער קיניג געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויך אין געריכטס־ענינים.
נציפּיעל אָבער זײַנען די ריכטער אומאָפּהענגיק און האָבן זיך צו רעכענען
טשליסלעך מיטן געזעץ. דער קיניג האָט אין זײַן האַנט בלויז די עקזעקו־
ע און איז דער פֿירער פֿון חיל אין צײַט פֿון מלחמה. די געזעצגעבונג
ט אין דער האַנט פֿון דער פֿאָלקס־פֿאַרזאַמלונג, וועלכע איז אויך אין אַלע
ערע וויכטיקע ענינים די העכסטע סווערענע אינסטאַנץ.

מיר געפֿינען בכן בײַ יידן אין דער אַלטער צײַט די סיסטעם פֿון די־
קטער דעמאָקראַטיע, וואָס איז אונדז אויך באַקאַנט פֿון אַלטן גריכנלאַנד און
. די סווערעניטעט פֿון פֿאָלק ווערט דורכגעפֿירט ניט דורך דער פֿאַרמיט־

לונג פֿון גצקליבענע רעפֿרעזענטאַנטן, נאָר דירעקט דורכן פֿאָלק אַליין אין ד
אַלגעמיינער פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג.

די גאַנצע סאָציאַליסטישע אָרדענונג אין ישראל איז געב
אויפֿן פּרינציפּ פֿון דער פֿרייַער און אַבסאָלוטער פֿאָלקסהערשאַפֿט. די רעגיר
קען בכלל ניט אָננעמען קיין שום אָבליגאַטאָרישע געזעצן פֿאַר די ב־רג
דערצו איז נייטיק דער פֿרייַוויליקער הסכם פֿון גאַנצן פֿאָלק. עס קען בכלל
אָננעמען ווערן קיין שום געזעץ אָן דעם הסכם פֿון באַטראָפֿענעם. קיין ב
גער קען ניט ווערן געצוואונגען עפּעס צו טאָן קעגן זיין ווילן. נאָר ער אַל
קען דורך אַ פּרייַוויליקער התחייבות זיך אָפּזאָגן פֿון געוויסע רעכט, אָננע
אויף זיך געוויסע חובות. די דאָזיקע פֿאַרשטעלונג איז אייגנטלעך אַ סך מ
פֿאַרשפּרייט, ווי מען שטעלט זיך דאָס געווייגטלעך פֿאָר. דער געזונטער גע
פֿון רעכט און גערעכטיקייט האָט קיין מאָל ניט געקענט שלום מאַכן מיט ד
געדאַנק, אַז דער מענטש זאָל זיך מוזן אונטערוואַרפֿן געזעצן, וועלכע זיי
דורכגעפֿירט געווָארן אין גאַנצן אָן זיין ווייסן און ווילן. די אידעע פֿון סאָ
אַלן אָפּמאַך פֿאַרנעמט פּידוע גאָר אַ וויכטיקן אָרט אין דער סאָציאַל־פֿילאָסא
שער שיטה פֿון רוסאָ. אַפֿילו דיקטאַטאָרישע רעזשימען קענען זיך ניט
גאַנצן באַפֿרייען פֿון דעם דאָזיקן פּרינציפּ. אויך די מלוכה פֿאַרלאַנגט פֿון ד
בירגער אָדער דעם באַאַמטן אַ שבועה אין געטרייַשאַפֿט צום רעזשים אָדער
דער פּערזאָן פֿון הערשער, דערמיט ווערט פֿאַקטיש אָנערקענט די סוווערע
טעט פֿון דעם בירגער. און ניט געקוקט דערויף, וואָס די שבועה־צערעמא
איז אין דעם רובֿ פֿאַלן ניט מער ווי אַ פֿאָרמאַליטעט און קיינער האָט ניט
בריר זיך דערפֿון אָפּצוזאָגן, קען ניט געלייקנט ווערן דער סימבאָליש
באַטייט פֿון דעם דאָזיקן אַקט ווי אַ סימן פֿון בירגער־פֿרייהייט און ווי אַ ק
צעסיע לגבי דעם פּרימיטיוון און נאַטירלעכן רעכטסגעפֿיל.

דערמיט דערקלערט זיך דער גרויסער כּוח פֿון דער פֿאָלקס-פֿאַרזאַמל
בייַ יידן אין דער ביבלישער צייַט. ווייל מען דורכפֿירן אַ נייַעם געזעץ אָד
וועלכן ניט איז אַנדערן וויכטיקן מלוכה-אַקט, מוז מען צונויפֿרופֿן דאָס גאַנ
פֿאָלק, וואָס גיט דערויף זיין הסכם און נעמט פֿרייַוויליק איבער די התחיי
עס מקיים צו זיין. די מלוכה ווערט דאָ באַטראַכט ווי אַ פֿרייַוויליקער פֿ
באַנד, און יעדער געזעץ טרעט ערשט אַריין אין קראַפֿט, ווען דאָס פֿא
נעמט עס אָן דורך אַ פֿייערלעכן אַקט פֿון התחייבות, דורך אַ שבועה.
נחמיה קאַפּ׳ ה׳ לייענען מיר וועגן אַזאַ פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג, ווו עס איז ד
אַ שבועה אָננעמען געווָארן דורכצופֿירן דעם שמיטה-געזעץ און צו באַפֿרי
די אָרעמע פֿון זייערע חובות (פּסוק 12). נאָך וויכטיקער איז די באַשרייב
פֿון דער פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג אין נחמיה קאַפּ׳ י׳, ווו דאָס פֿאָלק נעמט א
זיך פֿייערלעך די התחייבות אָפּצוהיטן די תּורה, וועלכע עזרא האָט מיטגעבר
פֿון בבל. די דאָזיקע היסטאָריש אויסערגעווייניקלעך וויכטיקע פֿאַרזאַמל
פֿאַרענדיקט מיט אַ פֿייערלעכן אַקט, וועלכער ווערט פֿאַרפֿיקסירט אין אַ געש

ענעם דאָקומענט, וואָס אויף אים חתמענען זיך אַלע פֿירער און פֿאַרטרעטער
ון פֿאָלק: „ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה... ועל החתום שרינו לוינו כהנינו"
און אויף דעם אַלץ שליסן מיר אַ פֿעסטן בונד און געחתמעט זײַנען אונזערע
ירשטן, כּוהנים און לויים). צוערשט האָט מען פֿאַרזאַמלט זאָס גאַנצע פֿאָלק
ויפֿן פֿאַרזאַמלונגס-פּלאַץ אין ירושלים, ווו מען האָט פֿאַר זיי פֿירגעלייענט די
ורה, און צום סוף איז דורכגעפֿירט געוואָרן די דאָזיקע פֿײַערלעכע צערעמאָ-
יע. אַחוץ דעם געשריבענעם אַקט מיט די חתימות פֿון די פֿאָלקס-פֿאַרטרעטער—
ס איז דאָך ריין טעכניש ניט מעגלעך, אַז דאָס גאַנצע פֿאָלק זאָל חתמענען—
יז זיך מתחייבֿ דאָס גאַנצע פֿאָלק, מענער, פֿרויען און דערוואַקסענע קינדער,
קיים צו זײַן די אָנגענומענע געזעצן: „ושאר העם... נשיהם בניהם ובנותיהם
ל יודע מבין מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבֿועה ללכת
תורת האלהים אשר נתנה ביד משה" (נחמיה י׳ 29—30). די שבֿועה איז דאָ
יט סתם אַ דעקאָראַציע, נאָר אַ נייטיקער יורידישער אַקט, וואָס אָן אים זײַנען
י פֿאָרגעלייגטע געזעצן ניט גילטיק.

אין תנ"ך ווערט פֿאַר אָט דעם אַקט געוויינטלעך גענוצט דער אויסדרוק
רת ברית. שליסן אַ בונד הייסט ניט נאָר באַקרעפֿטיקן אַ פֿרײַוויליקן אָפּמאַך
ווישן צוויי גלײַכע צדדים, די דורכפֿירונג פֿון יעדן געזעץ, פֿון יעדן וויכטיקן
לוכה-אַקט פֿאָדערט די סאַנקציע דורך שליסן אַ בונד. מהאַי טעמא ווערן די
עזעץ-זאַמלונגען פֿון דער תורה אָפֿט באַצייכנט מיטן נאָמען ספֿר-הברית. ווען
ער קיניג יאשיהו באַשליסט דורכצופֿירן אַ ראַדיקאַלע רעפֿאָרם אויפֿן יסוד פֿון
עם דעמאָלט אין בית-המקדש געפֿונענעם ספֿר (זע מלכים ב׳, כ"ב, 8—20),
ערט דאָס גאַנצע פֿאָלק פֿאַרזאַמלט אין ירושלים (כל העם למקטן ועד גדול),
ער קיניג לייענט פֿאַר זיי פֿיר דעם אינהאַלט פֿון ספֿר און דאָס פֿאָלק גיט
ײַן סאַנקציע דורך דעם אַקט פֿון בריוו: „ויקרא באזניהם את כל דברי ספֿר
ברית הנמצא בבית יהוה. ויעמוד המלך על העמוד ויכרות את הברית לפֿני
הוה... ויעמד כל העם בברית" (כ"ג, 2—3). אין ירמיה ל"ד ווערט די דאָזיקע
רית-צערעמאָניע קורץ באַשריבן. דער אָפּמאַך ווערט סאַנקציאָנירט דורך
שותפֿישן קרבן, דאָס פֿלייש ווערט צעטיילט אויף צוויי חלקים, און דאָס
אַנצע פֿאָלק גייט דורך אין מיטן פֿון די צעשניטענע שטיקער (בין הבתרים).
ענוי אַזוי ווערט באַשריבן די ברית-צערעמאָניע אין בראשית ט"ו, ווו עס
ערט דערציילט וועגן דעם געשלאָסענעם בונד צווישן גאָט און אַבֿרהם.
ונדערש ווערט דורכגעפֿירט דער בונדשלוס אין שמות כ"ד (די דערציילונג
ועגן מתן-תורה). דאָס בלוט פֿון קרבן ווערט געטיילט אויף צוויי טיילן, איין
העלפֿט קומט אויפֿן מזבח, די צווייטע העלפֿט שפּריצט משה אויפֿן פֿאַרזאַמלטן
אָלק: „ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת
הוה עמכם על כל הדברים האלה" (שמות, כ"ד, 8). דערפֿון נעמט זיך די
ענטראַלע באַדײַטונג פֿון דעם ברית-געדאַנק אין דער ביבלישער ליטעראַטור.
יט בלויז די וועלטלעכע געזעצן, אויך די פֿון גאָט געגעבענע תורה האָט

געקראָגן געזעצלעכע קראַפֿט ערשט נאָך דעם, ווי דאָס פֿאָלק האָט געגעבן זיי
הסכם. בײַם באַרג סיני ווערט פֿאַרזאַמלט דאָס גאַנצע פֿאָלק, משה פֿרעג
ערשט, צי זיי ווילן אָננעמען די תּורה, נאָך דעם איינשטימיקן ענטפֿער „נעש
ונשמע", לייענט משה די געזעצן פֿאַרן פֿאָלק פֿון א געשריבענע
טעקסט. נאָך דעם ווי די פֿאַרזאַמלטע גיבן צום צווייטן מאָל זייער הסכם, ווער
פֿײַערלעך דורכגעפֿירט די פֿריער באַשריבענע ברית-צערעמאָניע.

די דעמאָקראַטישע טראַדיציעס זײַנען געווען אַזוי טיף אײַנגעוואָרצלט
אין ייִדישן פֿאָלקסלעבן, אַז מען האָט זיך אַפֿילו ניט געקענט פֿאָרשטעלן דע
אַקט פֿון מתּן-תּורה אָן דער סאַנקציע פֿון דער העכסטער סוווערענער אינסטאַנץ-
פֿון דער פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג. אַז דאָס איז ניט בלויז געווען א דעקאָראַטיוו
צערעמאָניע, נאָר אַז אויך די פֿון גאָט געגעבענע געזעצן האָבן זיך לויט ד
דעמאָלט הערשנדיקע פֿאָרשטעלונגען געגייטיקט אין דער אויסדריקלעכער צו
שטימונג פֿון דער פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג, באַווייזט א פּאַראַלעלע דערציילונג אי
יהושע כ"ד. נאָך דער באַצווינגונג פֿון לאַנד כנען פֿאַרזאַמלט יהושע דאָ
גאַנצע פֿאָלק אין שכם—אין דער עלטערער צייט א וויכטיקער צענטער פֿו
פּאָליטישן און רעליגיעזן לעבן—און פֿאַרלאַנגט איצט, דאָס פֿאָלק זאָל באַשלי
זײַן קאָנסטיטוציע, דעם אופֿן ווי דאָס ייִדישע לעבן זאָל געפֿירט ווערן א
דער צוקונפֿט. יהושע דערקלערט מיט דער גרעסטער קלאָרקייט און דייטלעכ
קייט: דאָס פֿאָלק האָט די פֿולע פֿרייהייט צו באַשטימען די יסודות פֿון זיי
לעבן אין דעם נייַעם לאַנד, „בחרו לכם היום את מי תעבדון"—קלייבט זי
אַליין אויס וועמען איר ווילט דינען, זאָל יהוה זײַן אייער גאָט אָדער ווילט
איר דינען צו אַן אַנדער גאָט (כ"ד 15). עס האַנדלט זיך ניט בלויז, ווי ע
ווערט אַגב ווייטער בפֿירוש געזאָגט, ווענן דער פֿראַגע, ווער עס זאָל זיי
דער גאָט פון ישראל, נאָר ווענן דעם גאַנצן רעליגיעזן לעבן-שטייגער או
דער עיקר ווענן דער גאַנצער סאָציאַלער און פּאָליטישער אָרדענונג, ווי דאָ
ווערט געפֿאָדערט לויט די געזעצן פֿון דער תּורה. דרכי מאָל חזרט יהוש
איבער די זעלביקע פֿראַגע. ער ווארנט דאָס פֿאָלק: איר זאָלט וויסן זײַן, א
יהוה איז א שטרענגער גאָט און ער פֿאָדערט א סך פֿון זײַנע פֿאַרערער (לא
תוכלו לעבוד את יהוה כי אלהים קדושים הוא אל קנוא הוא), באַטראַכט זי
ווי עס באַדאַרף צו זײַן, אייידער איר נעמט אָן אַן ענדגילטיקן באַשלוס. דאָ
פֿאָלק ענטפֿערט אויך צום צווייטן און צום דריטן מאָל: „את יהוה אלהינ
נעבד ובקולו נשמע". דעמאָלט ווערט דורכגעפֿירט דער אָפּיציעלער אקט פֿון
שליסן דעם בונד און די געזעצן ווערן שריפֿטלעך פֿאַרפֿיקסירט: ויכרת יהוש
ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם ויכתב יהושע את הדברי
האלה בספר תורת אלהים (25—26). דער פֿרייוויליקער כאַראַקטער פֿון דעמ
אָפּמאַך ווערט דערבײַ באַזונדער אונטערשריכן: „איר אַליין זײַט עדות, אַז איר
האָט אויסגעקליבן יהוה אים צו דינען" (עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם
את יהוה לעבד אותו, 22).

אין דעם זעלביקן שכם איז אויך פֿאָרגעקומען יענע באַקאַנטע פֿאָלקס-
פֿאַרזאַמלונג, וואָס האָט געפֿירט צו דער שפּאַלטונג פֿון דער ייִדישער מלוכה.
נאָכן טויט פֿון שלמה האָט זיך דאָס פֿאָלק פֿאַרזאַמלט אין שכם צו קריינען
ייַן זון רחבֿעם פֿאַר אַ קיניג איבער ישראל. דאָס פֿאָלק פֿאַרלאַנגט דערבייַ פֿון
דעם קומענדיקן קיניג גרינגער צו מאַכן די שווערע שטייַערן, וואָס זייַן פֿאָטער
שלמה האָט אויף זיי אַרויפֿגעלייגט. ווען רחבֿעם זאָגט זיך אָפּ צו דערפֿילן
ייערע פֿאָדערונגען, דעמאָלט זאַלבט דאָס פֿאָלק דעם פֿירער פֿון דער אָפּאָזיציע
רבֿעמען פֿאַרן מלך איבער ישראל.

די פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונגען פֿלעגן געוויינטלעך פֿאָרקומען אין דער צייַט
ון די גרויסע ימים-טובֿים, ווען דאָס פֿאָלק קלייַבט זיך צונויף פֿון גאַנצן
אַנד אין בית-המקדש. די גרויסע פֿאַרזאַמלונג אין דער צייַט פֿון יאשיהו איז
אָרגעקומען פּסח. די פֿאַרזאַמלונג, וואָס אויף איר איז אָנגענומען געוואָרן די געזעצ-
עבונג פֿון עזרא הסופֿר, איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן סוכות. מיר האָבן ליידער
ייניק ידיעות וועגן דעם אופֿן, ווי אַזוי די פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג פֿלעגט ווערן
ונויפֿגערופֿן, ווי עס פֿלעגן דאָרט געפֿירט ווערן די פֿאַרהאַנדלונגען און ווי
פֿט דאָס פֿלעגט פֿאָרקומען. פֿון די בייַשפּילן, וואָס מיר האָבן דאָ געבראַכט—
ון דער מאַטעריאַל איז נאָך ווייַט ניט אויסגעשעפּט — איז על כל פּנים גענוג
לאָר צו זען, אַז מיר האָבן דאָ פֿאַר זיך אַ לעבעדיקע אינסטיטוציע, וועלכע
אָט אין אַנטשיידנדיקע היסטאָרישע מאָמענטן פֿאַרקערפּערט די סוווערעניטעט
ון פֿאָלק.

דאָ, אין דער פֿרייַער פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג איז אויפֿגעקומען און אויפֿגע-
אַקסן די נבֿיאישע באַוועגונג. דער נבֿיא ווי דער קענער פֿון דער געטלעכער
עזעצגעבונג און ווי אַ פֿאָלקסטריבון פֿאַרנעמט דאָ דעם צענטראַלן פּלאַץ. דאָ
ילדעט זיך די געזעלשאַפֿטלעכע מיינונג, דאָ טרעט דער נבֿיא אַרויס מיט
ייַנע פֿאָדערונגען, פֿירט דעם קאַמף פֿאַר זייַנע אידעען. דערפֿאַר פֿאָדערט זיך
ון נבֿיא אין דער ערשטער שורה, ער זאָל קענען אַרויסטרעטן ווי אַ רעדנער.
ער נבֿיא פֿירט אָפֿט די פֿאָלקס-פֿאַרזאַמלונג, פֿאָרמולירט די אַרייַנגעטראָגענע
עזעץ-פּראָיעקטן, פֿאַרטיידיקט די רעפֿאָרם-פֿאָרשלאָגן. אויך ווען דער נבֿיא איז
ער פֿירער פֿון דער אָפּאָזיציע, מוז ער פֿאַרן פֿאַרזאַמלטן פֿאָלק פֿאַרטיידיקן
ון שטעלונג. ווען גאָט באַוויַיזט זיך צום ערשטן מאָל צו משהן און שיקט אים
ט אַ שליחות צו זייַנע ברידער אין מצרים, ענטפֿערט משה: „לא איש דבֿרים
נכי", איך בין ניט קיין רעדנער און קען דערפֿאַר ניט איבערנעמען די פֿונק-
ע פֿון אַ נבֿיא. דאָס זעלביקע טענהט ירמיהו, ווען ער דערהערט צום ערשטן
אָל גאָטס שטים מיט די ווערטער: „נבֿיא לגוים נתתיך", ער שרעקט זיך
ר דער דאָזיקער אַחריות-פֿולער און שווערער שליחות: „לא ידעתי דבר כי
ר אנכי", איך קען ניט ריידן, איך בין נאָך צו יונג. דער רעטאָרישער סטיל
ז איבער דעם טעם כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם גרעסטן טייל פֿון דער
יאישער ליטעראַטור.

אויך וועו עס האַנדלט זיך ניט וועגן ענינים פֿון געזעצגעבונג, איז ז
טעטיקייט פֿון נבֿיא על-פּי רובֿ פֿאַרבונדן מיטן הייליקטום ווי דער פּלאַץ, ו
דאָס פֿאַלק קומט זיך צונויף (פּסל' עמוס ז', 12; ירמיה כ"ו, 2 א"אַנד'). וו
דער נבֿיא ירמיה קען פּערזענלעך ניט קומען אין בית-המקדש, דעמאָל
לייענט זיין פֿריינד ברוך בן נריה פֿון מאַנוסקריפּט (מגילה) זינג וועו
פֿאַרזאַמלטן פֿאַלק (ירמיה לו).

יעדער אַרויסטריט פֿון נבֿיא, בעל-פּה אָדער בכתב, איז מהאי טעמ
אַן ערנצטע געשעענישׂ, אַ וויכטיקע פּאָליטישע אַקציע, וואָס קען האָבן גא
גרויסע פּראַקטישע רעזולטאַטן. וועו מיר לייענען די ספֿרים פֿון די נבֿיאי
מוזן מיר דעריבער תמיד האָבן אין זינען, אַז דאָס זיינען ניט בלויז וועו פֿ
אַ הויכן ליטעראַרישן וועו, נאָר וויכטיקע דאָקומענטן פֿון סאָציאַלן און פּאָל
טישן לעבן פֿון יענער צייט.

די נבֿיאים זיינען ניט די אויסגעקליבענע פֿאַרטרעטער פֿון פֿאַלק, ז
קענען זיך ניט שטיצן אויף קיין שום פֿאַרמעלן מאַנדאַט און זיי אַליין בא
טראַכטן זיך אייגנטלעך בלויז ווי די שליחים פֿון גאָט. אָבער די דאָזיק
סוביעקטיווע איבערצייגונג איז נאָך ווייניק. אויך די אַזוי גערופֿענע פֿאַלש
נבֿיאים טענהן, אַז גאָט האָט זיי געשיקט. דער הערער האָט בכן די בריר
אַליין צו באַשטימען, וועמען ער זאָל גלייבן. די השפּעה פֿון נבֿיא וועגדט ז
דערפֿאַר אין גאַנצן אָן זיינע פּערזענלעכע פֿעיקייטן און מעלות, אָן זיין מאָר
לישן אויטאָריטעט און דער עיקר אָן דעם צוטרוי, וואָס דאָס פֿאַלק שענק
אים. אין דעם זינען קענען מיר באַטראַכטן די נבֿיאים ווי די פֿאַקטישע
פֿאַרטרעטער, ווי טריבונען, וואָס שטייען אויף דער וואַך פֿון די אינטערע
פֿון די אַרעמסטע פֿאַלקסשיכטן, וואָס שיצן די רעכט פֿון אַלע שוואַכע א
באַוווסטע. די עקזעקוטיווע לייגט, ווי מיר האָבן עס פֿריער דערמאָנט, אין
הענט פֿון דעם קיניג און זיינע באַמטע, די פֿאַלקס-פֿאַרזאַמלונג האָט אָבע
דאָס רעכט פֿון קאָנטראָל דעריבער, אויף וויפֿיל די אָנגענומענע סאָציאַל
באַשטימונגען ווערן באמת דורכגעפֿירט, אויף וויפֿיל די מלוכה-אָרגאַנען רע
פּעקטירן די פֿאַלקסגעוועצן. אויך דאָ זיינען עס די נבֿיאים, וואָס רייַדן א
נאָמען פֿון פֿאַלק, פֿאַרמולירן די פּראָטעסטן פֿון די באַוווסטע, טראָגן אַרו
זייער אורטייל ווענן די אָדער יענע מעשׂים פֿון די רעגירונגס-אָרגאַנען. מ
ווייסן ניט, צי האָט פֿאָרמעל אין יידישן מלוכה-רעכט עקסיסטירט אַזאַ באַגר
ווי אַ וואָטום פֿון אומצוטרוי, אין דער פּראַקטיק האָט אַן אומצוטרוי-דערקל
רונג פֿון נבֿיא לגבי דער רעגירונג אָדער דעם קיניג אָפֿט געהאַט אַ גוואַלדיי
ווירקונג. דער אייניציקער מקור פֿון רעכט און לעגיטימער מאַכט איז גאָט.
געוועזן זיינען געגעבן פֿון גאָט און אויך דער קיניג ענגייטיקט זיך אין דע
סאַנקציע פֿון דעם געטלעכן אויטאָריטעט. דער נבֿיא ווי דער שליח פֿון גא
קען זאַלבן און אַראָפּוואַרפֿן מלכים. שאול, דוד, ירבֿעם, יהוא קומען צו ד
מאַכט אַ דאַנק דער מאָראַלישער אונטערשטיצונג פֿון די נבֿיאים. וועו דע

הערשער פירט זיך אויף ניט ווי גאט האט געבאטן, וועלן ער איז עובר אויף די געזעצן און באוועלט דאס פאלק, וועלן דער נביא דערקלערט עפנטלעך, אז גאט איז אומצופריידן מיטן הערשער, אז ער וויל פון אים מער ניט וויסן, פארלירט דער קיניג דערמיט די לעגאלע באזע אין די אויגן פון פאלק. שמואל נעמט צו די מלוכה ביי שאולן און גיט עס איבער דוד (עס איז אמת אז גרויסער ספק, אויף וויפיל דער באריכט אין שמואל א' ט"ו איז היסטאריש, דערמיט פארלירט ער אבער לחלוטין ניט זיין ווערט ווי א וויכטיקער דאקומענט). אחיה השילני נעמט צו די מלוכה איבער די צען שבטים ביי דער דוד-דינאסטיע און גיט עס איבער ירבעם. וועלן יהוא דערהרגעט דעם קיניג יהורם און די אלטע קיניגין איזבל, פארוואפט ער זיך אויף די ווערטער פון נביא אליהו און לעגיטימירט זיך דערמיט אין די אויגן פון פאלק. די שפעטערדיקע רעדאקטארן פון די ספרי-הנביאים האבן ניט אלע מאל פארשטאנען די ריכטיקע באדייטונג פון זייערע ווערטער און האבן גאר אפט דורך קלייניע הוספות און אנדערע שינויים פון טעקסט שטארק געענדערט דעם תחילתדיקן זינען פון זייערע רייד. נאך דעם אונטערגאנג פון ישראל און יהודה האט מען על-פי רוב אויסגעטייטשט אלע שטראפרייד, וואס געפינען זיך אין די ספרים פון די נביאים וויי אן אנזאג אויף די דאזיקע קאטאסטראפעס. דאס איז אבער על-פי רוב א טענדענציעזע אויסטייטשונג, וואס האט ניט קיין אנהאלט אין טעקסט גופא. וועלן מיר לייענען אין עמוס „ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו וקמתי על בית ירבעם בחרב", האבן מיר דא א גאנץ קלארן סטראשונעק נאר לגבי די הייליקטימער און דער דינאסטיע פון ירבעם דעם צוויטן. מיר האבן ניט קיין שום גרונד אנצונעמען, אז דערמיט איז אויך געמיינט דאס גאנצע פאלק, און זען אין דעם א רמז אויפן גלות. א שפעטערדיקער רעדאקטאר האט עס אבער אנדערש אויסגעטייטשט און האט אין פסוק 11, אין דעם באריכט פון עמציה צום קיניג, ווו עס ווערט איבערגעגעבן דער אינהאלט פון עמוסעס רעדע צוגעגעבן די ווערטער „וישראל גלה יגלה מעל אדמתו"—ישראל וועט פארטריבן ווערן פון זיין לאנד. דער כוהן אמציה מעלדעט אבער דעם קיניג ירבעם בפירוש: „קשר עליך עמוס", עמוס האט זיך קעגן דיר אויפגעבונטעוועט, דערפון איז קלאר, אז געמיינט איז בלויז דער קיניג, אבער ניט דאס פאלק. די ציטירטע ווערטער פון עמוס לאזן זיך פארגלייכן מיט די שוין פריער דערמאנטע דערקלערונגען פון אחיה קעגן דער דוד-דינאסטיע און פון אליהו קעגן דער פאמיליע פון קיניג אחאב. רעוואלוציאנערע איבערקערעניש זיינען אין ישראל געווען ניט קיין זעלטענע ערשיינונג, און די נביאים זיינען כמעט תמיד אין א קלענערער אדער א גרעסערער מאס דערביי געווען באטייליקט. נענוי דאס זעלביקע איז געמיינט, וועלן מיר לייענען אין הושע: „ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל". אויך דא רעדט זיך בפירוש וועגן דער יהוא-דינאסטיע, די ווערטער „איך וועל אפשאפן דאס קיניגטום פון בית ישראל" מיינט די דינאסטיע און דאס קיניגטום בכלל ווי א אינסטיטוציע. הושע איז געווען זייער

אַ שאַרפער געגנער פֿון דעם מאָנאַרכישן סדר. אין הושע קאַפּ׳ ג׳, 4 לייענט מיר: „כּי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים". דערמיט איז בלי ספק געמיינט די אידעאַלע צייט, וועט עס וועלן פֿאַרשווינדן אַלע יענע חסרונות אין סאָציאַלן און רעליגיעזן לעבן קעגן וועלכע הושע און די אַנדערע נביאים האָבן אַזוי שאַרף געקעמפֿט דערצו געהערן ניט בלויז די תרפים און די מצבות, נאָר אויך דער גאַנצער קולט פֿון די קרבנות און די היערארכישע אָרדענונג אין סאָציאַלן לעבן, די מלכים און שרים. דאָס זעלביקע איז געמיינט הושע קאַפּ׳ ח׳, 4: „הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי"—זיי האָבן געקריינט מלכים אָן מײַן ווילן, געמאַכט פֿירשטן אָן מײַן וויסן. און קאַפּ׳ י״ג, 11: „אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי". די דאָזיקע פסוקים ווײַזן אונדז דעם נביא הושע ווי אַ שאַרפֿן געגנער פֿון מאָנאַרכישן רעזשים און פֿון דער הערשנדיקער דינאַסטיע.

זייער אינטערוקטיוו איז אין דעם פּרט דער באַקאַנטער פסוק אין ישעיה ז׳: „הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנואל", וואָס איז אַזוי פֿיל און אַזוי פֿאַרשיידן אויסגעטײַטשט געוואָרן פֿון דער יידישער און פֿון דער קריסטלעכער טראַדיציע, און אויך פֿון מאָדערנע פֿאָרשער. ווילן מיר פֿאַרשטיין, וואָס אייגנטלעך איז דער נביא דערמיט אויסן, מוזן מיר קודם כּל קלאָר מאַכן די סיטואַציע, בײַ וועלכער ישעיה האָט די דאָזיקע סודות-פֿולע ווערטער אַרויסגעזאָגט. פֿריער וועלן דערציילט וועגן אַ קאָנפֿליקט צווישן ישעיה און דעם קיניג אָחז. דער נביא לייגט פֿאָר דעם קיניג צו פֿאַרלאַנגען אַ צייכן פֿון גאָט. אָחז וויל דערפֿון ניט וויסן: „איך וויל ניט פֿרעגן און וויל ניט פֿרווון גאָט". אויף דעם ענטפֿערט ישעיה מיט צאָרן: „הערט נאָר, איר הויז דוד, איז אײַך נאָך צו ווייניק, וואָס איר פֿאַרמאַטערט מענטשן, ווילט איר אויך מיד מאַכן גאָט? דערפֿאַר וועט אײַך גאָט אַליין געבן אַ צייכן, די יונגע פֿרוי איז טראָגעדיק און וועט געבורן אַ זון, עמנואל וועט זײַן זײַן נאָמען". די יידישע ווי די קריסטלעכע טראַדיציע זײַנען בלי ספק אויפֿן ריכטיקן וועג, וען זיי גיבן דעם דאָזיקן פסוק אַ משיחישע אויסטײַטשונג. דאָס וווּנדערלעכע קינד, וואָס דאַרף באַלד ווערן געבורן, איז דער קומענדיקער אויסלייזער, דער משיח. אָבער אין וואָס באַשטייט דער צייכן, וואָס איז געמיינט מיט דעם דאָזיקן סטראָשונעק? באַטראַכט מען דעם טעקסט אַ ביסל גענויער, איז ניט שווער צו באַמערקן, אַז דער סטראָשונעק איז געווענדט קעגן דעם קיניג און דער דוד-דינאַסטיע (בית דוד) בכלל. דער נייער הערשער, וואָס ווערט איצט געבורן, וועט באַזײַטיקן די דוד-דינאַסטיע און וועט אײַנפֿירן אַ נײַעם געראָטן סדר. די משיחישע האָפֿענונג איז פֿאָר ישעיה ניט קיין ענין פֿון גאָר אַ ווײַטער צוקונפֿט, פֿאַרקערט ער גלייבט, אַז מיר דאַרפֿן עס דערוואַרטן שוין גאָר אין דער נאָענטסטער צײַט, און ער דערקלערט דערבײַ, אַז די דאָזיקע איבערקערענישן וועט פֿירן צו דעם אונטערגאַנג פֿון דער דוד-דינאַסטיע. אַ פּאָר פסוקים ווײַטער לייענען מיר: „יביא יהוה עליך (על עמך) ועל בית אביך ימים אשר

לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה (את מלך אשור)". (אין קלאמערן זיינען ארײַנגענומען די ווערטער, וועלכע מיר האלטן פאר א הוספה פון א שפעטער-דיקן רעדאקטאר). ישעיה האט דא אין זינען אויסצולייגען דעם קיניג אחז און די דינאסטיע. דאס איז קלאר פון דעם אינהאלט פון גאנצן קאפיטל און נאך מער פון דעם ציטירטן פסוק גופא: גאט וועט ברענגען איבער דיר און דײַן פאטערס הויז אזעלכע צייטן, ווי זיינען ניט געווען, זינט אפרים האט זיך אפגעטיילט פון יהודה. דערמיט איז געמיינט די בילדונג פון דער זעלבשטענדיקער מלוכה פון די עשרת השבטים, ווען די דוד-דינאסטיע האט געקראגן דעם שווערסטן קלאפ און האט פארלארן דעם גרעסטן טייל פון פאלק און לאנד—דאס וועט, הייסט עס, איצט זיך איבערחזרן צום צווייטן מאל. נאכן גלות בבל, ווען מיט דער רעסטאוראציע פון דער דוד-דינאסטיע זיינען געווען פארבונדן אלע האפענונגען פון דער באפרייונג פון ירושלים פאלק, האט מען דעם דאזיקן סטראשונעק פון ישעיה אויסגעטייטשט ווי א רמז אויף דער מלחמה מיט אשור.

אין דער דאזיקער משיחישער נבואה פון ישעיה באגעגענען מיר א מאטיוו, ווען איז אין דער אלטער וועלט געווען שטארק פארשפרייט. דער אנזאג פון דער געבורט פון דעם אידעאלן קיניג און אויסלייזער איז גלייכצייטיק א סטראשונעק קעגן דעם איצטיקן הערשער. ווען קריסטוס איז געבוירן געווארן—ווערט דערציילט אין נייעם טעסטאמענט—זיינען געקומען די שטערנזעערס צום קיניג הורדוס און געפרעגט: „ווּ איז דער נײַגעבוירענער קיניג פון די יידן? מיר האבן געזען זיין שטערן אין מזרח און זיינען דא געקומען אים אפגעבן כּבוד" (מתי, 1). דער מלך הורדוס האט זיך שטארק דערשראקן, דערציילט די לעגענדע, און האט ארויסגעגעבן א באפעל צו טייטן אלע קלייניע קינדער אין בית לחם און דער גאנצער געגנט, כדי צו באזייטיקן דעם קומענדיקן קאנקורענט. נאר דורך גאטס ווונדער איז דער קליינער ישו געראטעוועט געווארן. אן ענלעכן מאטיוו געפינען מיר אין די יידישע טראדיציעס ווען משה רבינו. אין חומש ווערט כידוע דערציילט, אז פרעה דער קיניג פון מצרים האט באפוילן צו דערטרינקען אלע יידישע קינדער. אין תלמוד און בי יוסף פלאוויוס געפינען מיר די ווייטערדיקע דערקלערונג ווען די סיבות פון דער דאזיקער גזרה: די שטערנזעערס פון מצרים האבן תיכף נאך משהס געבורט געמאלדן פרעהן, עס איז געבאלן געווארן דער יידישער אויסלייזער, דערפאר האט פרעה באפוילן צו דערטרינקן אלע יידישע קינדער, בכדי דערמיט זאל אומקומען אויך זייער קומענדיקער העלפער. אבער אויך דער מעכטיקסטער הערשער איז אנמעכטיק קעגן גאטס ווילן. משה איז געראטעוועט געווארן, און דורך וועמען?—דורך פרעהס אייגענער טאכטער. ענלעכע לעגענדעס זיינען אונדז באקאנט ווען דעם גרינדער פון דער פערסישער אימפעריע כורש, ווען דעם לעגענדארן גרינדער פון רוים ראמולוס א"אנד. דער דאזיקער מאטיוו איז דעם יידישן פאלקסמענטש פון ישעיהס צייט געווען גוט באקאנט. ווען דער נביא זאגט,

עס ווערט געבוירן אַ נייַער קיניג, דעמאָלט האָט דאָס פֿאָלק אויסגעצייכנט פֿאַרשטאַנען, וואָס דאָס דאָזיקע „צייכן" באַטרייט. עס איז אַ קריגס-דערקלערונג דער איצט הערשנדיקער דינאַסטיע.

אין ישעיה קאַפּ' כ"ב, 15—24 איז אויפֿגעהיט געוואָרן נאָך אַ ווייכטיקער פּאָליטישער דאָקומענט. דער נביא טרעט דאָ זייער שאַרף אַרויס קעגן שבנא, דעם מיניסטער פֿון קיניגלעכן הויף. אין דעם באַקאַנטן נביאישן סטיל פֿאַרמוירט ישעיה די פֿאָדערונג צום קיניג צו באַזייטיקן דעם מיניסטער שבנא פֿון זיין אַמט און שטעלט אַרויס אין דער זעלביקער ציַיט אליקים בן חלקיהו פֿאַר זיין נאָכקומער: „וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו. והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב לישב ירושלים ולבית יהודה. ונתתי מפתח בית דוד על שכמו". אין שליחות פֿון גאָט דערקלערט ישעיה, אז שבנא מוז פֿאַרלאָזן זיין אַמט און אליקים בן חלקיהו איז די פערזאָן, וואָס איז ראוי צו פֿאַרנעמען זיין אָרט. דער דאָזיקער געטלעכער ווילן איז נאַטירלעך אַ פֿאָדערונג צום קיניג און אַלע יענע אינסטאַנצן, וואָס האָבן צו באַשטימען, צו מאַכן דערפֿון די געהעריקע מסקנות.

פֿאַר וואָס האָבן די נביאים, וואָס האָבן דאָך געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָלע אין סאָציאַלן און פּאָליטישן לעבן, געווען אַקטיוו באַטייליקט און אָפט מאָל אַליין געווען די איניציאַטאָרן און פֿירער פֿון רעוואָלוציאָנערע באַוועגונגען און איבערקערעניש, קיין מאָל ניט געמאַכט דעם פֿרוי צו נעמען אַליין די מאַכט אין די הענט און דורכצופֿירן אַליין די פֿאָדערונגען, פֿאַר וועלכע זיי איז אויסגעקומען אַזוי פֿיל צו קעמפֿן? פֿאַר וואָס זענען מיר קיינמאָל ניט דעם נביא אין דער ראָלע פֿון רעוואָלוציאָנערן דיקטאַטאָר?

די נביאים זיַינען ניט געווען קיין פּאָליטיקער אין דעם זינען, ווי מיר פֿאַרשטייען עס היַינט. דער פּאָליטיקער זעט אין דער מלוכה-מאַכט דעם איינציקן, על כל פּנים דעם וויכטיקסטן מיטל צו ווירקן אין עפֿנטלעכן לעבן, צו רעאַליזירן באַשטימטע פּאָליטישע אָדער סאָציאַלע פֿאָדערונגען, ממילא איז זיַין ווילן, זיַין גאַנצע ענערגיע קאָנצענטרירט אויף דעם איינציקן ציל—איינגעמען די מאַכט. דער נביא אַקעגן גלייבט ניט אין דער אַלמעכטיקייט פֿון מלוכה-אַפּאַראַט, אויך די בעסטע געזעצן און די אידעאַלסטע פּאָליטישע סיסטעם זיַינען נאָך ניט קיין גאַראַנטיע פֿאַר דער רעאַליזירונג פֿון דעם סאָציאַלן אידעאַל. געוויס, דער נביא איגנאָרירט ניט די מלוכה אָדער געזעצן, פֿאַרקערט, מיר האָבן געזען ווי אַקטיוו די נביאים זיַינען געווען באַטייליקט אין מלוכה-לעבן. ערז עט אָבער די אַנטשיידנדיקע גאַראַנטיע פֿאַר דער רעאַליזירונג פֿון אַ גערעכטער סאָציאַלער אָרדענונג ניט אַזוי אין דער ענדערונג פֿון דער פּאָליטישער סיסטעם, ווי אין דער ענדערונג פֿון דער הערשנדיקער מאָראַל סיַ אין פּערזענלעכן, סיַ אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. די מלוכה-מאַכט איז פֿאַר זיי כּלל ניט קיין אידעאַל. וואָס איז שייך די אויסווייניקסטע פּאָליטיק, זיַינען די נביאים דורך און דורך פּאַציפֿיסטן, די שאַרפֿסטע געגנער פֿון מלחמה און אַלערליי באַוואָפֿנונגען. אויך אין דער

וינעווייניקסטער פאליטיק זיינען זיי געגנער פון יעדן מאכט-אפאראט, פון יעדן באנוצן צוואנגסמיטלען. דערמיט פארלירט דער גאנצער מאכט-אפאראט פון דער מלוכה זיין זכות הקיום. די אידעאלע ארדענונג האבן זיך די נביאים פארגעשטעלט, ווי דאס איז צו זען פון די ביבלישע טראדיציעס וועגן דער מדבר-צייט אדער וועגן דער צייט פון די שופטים, אן א צענטראלער רעגירונג און באזונדערס אן א קיניג: „בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה". דער נביא שמואל איז שטארק אומצופרידן, ווען דאס פאלק פארלאנגט פון אים א מלך: איר ווילט פארבייטן די ממשלה פון גאט מיט דער הערשאפט פון מענטשן, דערקלערט שמואל דעם פאלק — און ער מאלט זיי אין די טונקלסטע פארבן א בילד, ווי עס וועט אויסזען דאס יידישע לעבן אונטער דער ממשלה פון דעם קיניג: אייערע זין וועט ער נעמען אין זיין חיל און זיי וועלן לויפן פאר זיין רייטוואגן, אייערע טעכטער וועט ער צונעמען פאר דינסטן, אייערע פעלדער און בעסטע ווינגערטנער וועט ער אוועקנעמען און עס פארטיילן צווישן זיינע דינער, פון אייער שאף און פון דעם גערעטעניש פון אייערע פעלדער וועט ער נעמען מעשר און איר אלע וועט ווערן זיינע שקלאוון (זע שמואל א' ח').

פון דער אנדער זייט האבן די נביאים געפילט, אז לכל הפחות דערווייל איז נאך שווער אויסצוקומען אן א צענטראלער מאכט. אין די סיפורים פון חומש וועגן דער מדבר-צייט ווערט אונדז געגעבן דער אידעאלער טיפ פון דעם נביאישן פירער אין דער געשטאלט פון משה,[1] וואס ווערט דא געמאלט ניט ווי א הערשער, נאר ווי א לערער און דערציער. דערין זעען די נביאים דעם גרונד-חילוק צווישן דער קיניג און דעם נביא. אבער די זעלביקע מדבר-טראדיציעס ווייזן אונדז, ווי אויסערגעווינטלעך שווער עס איז אפילו משהן געווען די דאזיקע אויפגאבע, ווי אפט קלאגט זיך דער נביא פאר גאט, ווי אפט פארלאנגט ער פון גאט, ער זאל אים באפרייען פון דער שווערער משא: „האב איך דען געטראגן דאס דאזיקע פאלק, האב איך עס געבוירן, וואס דו זאגסט צו מיר: טראג עס אין דיין שויס, ווי דער דערציער טראגט דאס זייגקינד (האנכי הריתי את העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחקך כאשר ישא האמן את היונק. במדבר י"א, 12). ניט געקוקט אויף דער אידעאלער לויטערקייט פון אזעלכע נביאישע פירער ווי משה און שמואל, ווילכע האבן קיין מאל קיינעם ניט באזוולט, ניט באנוצט זייער שטעלונג פאר זייערע פערזענלעכע אינטערעסן,[2] איז דאס פאלק אפט שטארק אומצופרידן. די

---

[1] די עלטערע סיפורים וועגן משהן און דער מדבר-צייט שטאמען פון די נביאישע קרייזן און שפיגלען אפ די אידעען און פארשטעלונגען פון דער דאזיקער שיכט.

[2] פגל' די דערקלערונג פון משהן: „לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם" (במדבר ט"ז, 15). דאס זעלביקע זאגט שמואל: „את שור מי לקחתי ואת חמור מי לקחתי" (שמואל א' י"ב, 3).

יידן אין מדבר האָבן נאָך טענות צו משהן, וואָס ער האָט זיי באַפרייט פון דעם שקלאַוון-יאָך אין מצרים און בײַ יעדער געלעגנהייט שרײַען זיי: „ברענג אונדז צוריק אין לאַנד מצרים, פונוואַנען דו האָסט אונדז ארויסגעפירט". דאָס פאַלק איז נאָך ניט דערוואַקסן צו ווערן געפּירט פון נבֿיאים, עס איז נאָך ניט געקומען די צײַט צו פאַרווירקלעכן דעם אידעאַל סדר.

די מלוכה איז בכן אַ בייז, וואָס מען קען לעת-עתה נאָך ניט אויסמײַדן, מיט וואָס מען מוז פאַר אַ געוויסער צײַט שלום מאַכן. עס איז אָבער פאַרשטענדלעך, אַז די נבֿיאים אַליין האָבן ניט געהאַט קיין חשק איבערצונעמען די רעגירונגס-מאַכט אין זייערע הענט. אַפֿילו דער אַבי-הנבֿיאים משה האָט מיט דעם דאָזיקן עם קשה עורף זיך ניט געקענט געבן קיין עצה. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז די נבֿיאים האָבן קאַפּיטולירט וור פאַליטיקער. פאַרקערט, זיי האָבן אַ דאַנק דעם אויף זיך גענומען אַ פונקציע, וועלכע האָט זיי פאַקטיש גאָר אָפּט געזיכערט אַ גרעסערע מאַכט, ווי עס האָט געהאַט דער קיניג. דער נבֿיא וועט די העכסטע קאָנטראָל-אינסטאַנץ, וואָס גיט אַכטונג, אַז די געזעצן זאָלן דורכגעפירט ווערן, דער קיניג און די אַדמיניסטראַציע זאָלן ניט אויסנוצן זייער מאַכט צום שלעכטן, די שוואַכע און די אָרעמע זאָלן ניט ווערן באַעוולט. די דאָזיקע פונקציע איז זיי געווען אַ סך מער צום האַרצן, מער צוגעפאַסט צו זייער בראָוך ווי לערער און דערציער און האָט זיי אויך געגעבן מעגלעכקייט פּראַקטיש צו ווירקן.

די טיילונג פון די פונקציעס אין דער מלוכה אויף אַן עקזעקוטיווע און אַ קאָנטראָל-אָרגאַן איז אין דער געשיכטע ניט קיין זעלטענע ערשײַנונג. דער פאַרלאַמענט האָט אין אַ סך אייראָפּעישע לענדער גאָר אָפּט געהאַט בלויז די פונקציעס פון אַן אָרגאַן פון געזעצגעבונג און קאָנטראָל. די טריבונען אין אַלטן רוים האָבן געהאַט די ספּעציעלע עובֿדה אַכטונג צו געבן אויף די עקזעקוטיוו-אָרגאַנען, זיי זאָלן דורכפֿירן די געזעצן און ניט באַנוצן זייער מאַכט צום שלעכטן. גראָד אַ דאַנק דעם איז דער מאַראַלישער פּרעסטיזש פון די נבֿיאים נאָך געוואַקסן, זיי זײַנען געווָארן אין די אויגן פון פאָלק די באַרופּענע שיצער פון רעכט און גערעכטיקייט. פאַרמעל איז עס די פאָלקס-פאַרזאַמלונג, וואָס האָט זיך צו באַשעפּטיקן מיט די אויפגאַבן פון געזעצגעבונג און קאָנטראָל, זי איז די העכסטע אינסטאַנץ, וואָס האָט צו זאָגן דאָס לעצטע וואָרט. אָבער די פאָלקס-פאַרזאַמלונג גופֿא געוויטיקט זיך אין אַן עלעמענט, וואָס זאָל זי אָנפּירן, וואָס זאָל אַרײַנברענגען איניציאַטיוו, אַרײַנטראָגן אַ סדר אין די פאַרהאַנדלונגען. אַ דאַנק זייער גרויסן פערזענלעכן אויטאָריטעט, זייער מאָראַלישער לויטערקייט, זייערע קענטנישן אויפן געביט פון געזעצגעבונג, זייערע פּעדאַגויטן וויי רעדנער זײַנען די נבֿיאים געווען די אייניקע בראָופענע פאָלקספירער, די אייניקע וואָס זײַנען געווען מסוגל צו פאַרוואַנדלען די פאָלקס-פאַרזאַמלונג אין אַן אַקטיוון לעבעדיקן אָרגאַן, וואָס זאָל ניט בלויז דעקאָראַטיוו רעפּרעזענטירן, נאָר אויך פאַקטיש רעאַליזירן די סוווערענעטעט פון דעם פרייען פאָלק.

די נבֿיאים זײַנען, ווי מיר זעען, געווען ניט סתּם סאָציאַלע אוטאָפּיסטן און ליטעראַטן. זיי שטייען אין פּראַקטישן לעבן, אינטערעסירן זיך מיט די פּראָבלעמען פֿון טאָג, שטעלן זיך קאָנקרעטע און פּראַקטישע צילן. זיי ווערן אָבער פֿון דער אַנדער זײַט אויך ניט פֿאַרזונקען אין פּראַקטיזיזם. דער פֿאַקט, וואָס זיי בילדן אַן אייביקע אָפּאָזיציע, וואָס זיי האָבן קיין מאָל זיך דירעקט ניט באַטייליקט אין דער מאַכט, האָט זיי אָפּגעהיט פֿון אַלע נסיונות פֿון קאָרופּציע און דעגענעראַציע, מיט וועלכע יעדער מאַכט איז פֿאַרבונדן. זיי לאָזן דערפֿאַר אויך קיינמאָל ניט אַרויס פֿון זינען דעם ענדציל, די אוטאָפּיע פֿון אַ אידעאַלן סדר, פֿון געראַכטיקייט און ברידערלעכקייט צווישן אַלע מענטשן, ריכטיקער צווישן אַלע לעבעדיקע ברואים, וואָס גאָט האָט באַשאַפֿן. די דאָזיקע אוטאָפּיע פֿון אחרית-הימים איז דער לייטמאָטיוו און די ריכט-ליניע אין זייער פּראַקטישער טאָגטעגלעכער טעטיקייט. הגם די נבֿיאים האָבן געווירקט אין זייער צײַט און זייערע ווערטער האָבן כּמעט תּמיד אַ שײַכות צו די קאָנקרעטע פֿאַרהעלטענישן און פּערזאָנען פֿון זייער דור, האָבן זייערע ספֿרים אויך נאָך הײַנט ניט פֿאַרלאָרן זייער פֿרישקייט און אַקטואַליטעט. זייער גרויסע ווירקונג אויף זייערע אייגענע צײַט-חבֿרים האָט אַבסאָלוט ניט גצמינערט זייער באַטײַט פֿאַר די קומענדיקע דורות, ווײַל זיי האָבן אויך אין זייער פּראַקטישן ווירקן קיין מאָל ניט אַרויסגעלאָזן פֿון אויג דאָס אייביקע, וואָס גייט אַריבער דעם גדר פֿון אָרט און צײַט.

צו דער ייִדישער פֿאַרברעכערישקייט אין פּוילן: די פֿאַרשיידענע מינים פֿאַרברעכנס *

פֿון פּראָפֿ׳ ל. הערש (זשענעווע)

אינהאַלט

פֿאָרבאַמערקונגען

§ 1. וויסנשאַפֿט און אַקטואַליטעט. — § 2. די פֿריער פֿעסטגעשטעלמע פֿאַקטן בנוגע צו די דרייַ קרימינעלע הויפּט־קאַטעגאָריעס. — § 3. גרופּירונג פֿון די פֿאַרשיידענע מינים און אַרטן פֿאַרברעכנס.

קאַפּיטל I: די צוויי הויפּטראַיאָנען

§ 4. אַן אַלגעמיינע טאַבעלע פֿון דער ייִדישער און ניט־ייִדישער פֿאַרברעכערישקייט אין אַמאָליקן רוסיש־פּוילן און אין גאַליציע. — § 5. וווּ איז די פֿאַרברעכערישקייט שטאַרקער, אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן אָדער אין גאַליציע? — § 6. ייִדישע אין ניט־ייִדישע פֿאַרברעכערישקייט אין ביידע הויפּטראַיאָנען לויט די מינים פֿאַרברעכנס. — § 7. פּאָליטישע פֿאַרברעכנס. — § 8. פֿאַרברעכעריש אויסנוצן די מלוכה־מאַכט. — § 9. פֿאַרברעכנס קעגן לעבן. — § 10. פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער. — § 11. פֿאַרברעכנס קעגן געשלעכט־ און פֿאַמיליע־מאָראַל. — § 12. פֿאַרשיידענע אַרטן גנבֿה.

קאַפּיטל II: די שטאָט וואַרשע

§ 13. די פֿאַרשיידענע מינים און אַרטן פֿאַרברעכנס בייַ ייִדן און ניט־ייִדן. — § 14. די אייגנאַרטיקייטן פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט: די אונטערשטע שורה.

קאַפּיטל III: פֿאַרגלייַך פֿון דער ייִדישער פֿאַרברעכערישקייט אין די פֿאַרשיידענע וואָיעוואָדשאַפטן פֿון אַמ׳ רוס׳־פּוילן

§ 15. אַבסאָלוטע צאָלן. — § 16. רעלאַטיווע צאָלן. — § 17. דער צענטראַל־פּוילישער ראַיאָן און די מזרח־קרעסן.

צום שלוס

§ 18. אַ ים שאלות.

---

* רעפֿעראַט צוגעשיקט צום אַלטוועלטלעכן צוזאַמענפֿאָר פֿון ייִוואָ, אויגוסט 1935.

פֿאַרבאַמערקונגען

§ 1. בעת מיר האָבן מיט עטלעכע יאָרן צוריק געשריבן אונדזער ערשטן אַרטיקל וועגן דער יִידישער פֿאַרברעכערישקייט אין פוילן *, האָבן מיר נאָטירט, אַז נישט געקוקט רעכענען, אַז גאָר אין גיכן וועט די טעמע מיט אַמאָל ווערן אַזוי טראַגיש אַקטואַל. מיר האָבן פֿשוט געזוכט צו באַקענען זיך מיט אַ געוויסן מין דערשיינונגען פֿון דער יִידישער וירקלעכקייט, וואָס אויף זיי האָבן מיר אפֿשר נאָך אַ פּיל קלענערע שליטה ווי אויף אַ סך אַנדערע, און וואָס אין פֿלוג לִיגן זיי גאַנץ ווייט פֿון נאַציאָנאַלע שטרעבונגען, פֿון סאָציאַלע קאַמפֿן, פֿון די אַלטגעלעכע דאָגות פֿון די בריטע מאַסן און פֿון דעם געווײַנטלעכן קריזיס פּראָבלעמען וואָס פֿאַרנעמען זייערע גיסטיקע פּירערס. איז אָבער געקומען די נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטישע איבערקערעניש אין דײַטשלאַנד, און די „פֿאַרברעכער־רישע נאַטור" פֿון דער יִידישער „ראַסע" איז מיט אַמאָל געוואָרן אַן אויסערסט וויכטיק געווער אין נאַציאָנאַלן און פּאָליטישן קאַמף, אַפֿילו ווײַט אויסער די דײַטשע גרענעצן. אָט אַזוי זיך צום וויפֿלטן מאָל אַרויסגעוויזן, אַז „נודנע" אָביעקטיוות פֿאַרשוגגען, וואָס האָבן אויסגעזען צו לִיגן אויף יענער זײַט פֿון די צרות און דאָגות־היום, וואַרפֿן אַ שײַן גראָד אויף אַזעלכע דערשיינונגען, וואָס געפֿינען זיך אין ברענפּונקט פֿון געזעלשאַפֿטלעכן קאַמף, פֿון גיסטיקע שטרײַטן אָדער פֿון טעכנישע זוכענישן. וואָס איז אונדז נוגע, וועלן מיר אויך איצטער ווײַטער פֿירן אונדזער אונטערזוכונג אויפֿן גרונד פֿון די זעלביקע מאַטעריאַלן און מיט דער זעלביקער רויקער, אָביעקטיוויטעט מעטאָדע ווי אין אונדזער ערשטן אַרטיקל — אַזוי ווי דער נאַציזם וואָלט גאָר אויף דער וועלט ניט געווען.

§ 2. ס'איז נאַטירלעך דאָ איבעריק איבערצוחזרן די קריטיק פֿון אונדזערע מאַטעריאַלן אָדער נאָך אַמאָל אָנצווויזן, אויף וויפֿל די פֿאַרשיידענע ציפֿערן זענען צווישן זיך פֿאַרגלײַכבאַר; מיר האָבן זיך אויף דעם שוין גענויער אָפּגעשטעלט אין אונדזער ערשטן אַרטיקל. מיר וועלן בלויז דערמאָנען די וויכטיקסטע פֿאַקטישע אויספֿירן, צו וועלכע מיר זענען דאָרטן געקומען:

א. אין פוילן, ווי אַנדערשוו, איז בײַ דער ניט־יִידישער און אויך בײַ דער יִידישער באַפֿעלקערונג די סך־הכּלדיקע קרימינאַליטעט באַדײַטיק העכער אין די שטעט ווי אין די דערפֿער און די שטעטלעך.

ב. הגם אין פוילן איז די יִידישע באַפֿעלקערונג אויף דרײַ פֿערטל אַ שטאָטישע און די ניט־יִידישע אויף פֿיר פֿינפֿטל אַ דאָרפֿישע, איז פֿון־דעסטוועגן די יִידישע סך־הכּלדיקע קרימינאַליטעט מער ווי צוויי מאָל קלענער ווי די ניט־יִידישע.

---

* „די פֿאַרברעכערישקייט פֿון דער יִידישער און ניט־יִידישער באַפֿעלקערונג פֿון דער פּוילישער רעפּובליק" אין: עקאָנאָמישע שריפֿטן פֿון יִוואָ, II, ווילנע 1932.

ג. פֿון די דרײַ קרימינעלע הויפּט־קאַטעגאָריעס איז איינע, פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט, בײַ די יידן שטאַרקער פֿאַרשפּרייט ווי בײַ די ניט־יידן; די צוויי איבעריקע, די פֿאַרברעכנס קעגן פּערזאָן און קעגן אייגנטום, זענען בײַ יידן אַ סך זעלטענער ווי בײַ ניט־יידן.

ד. אין דער שטאָט ווארשע, ווו אַ יידישע ריין שטאָטישע באַפֿעלקערונג ווערט פֿאַרגלײַכן מיט אַ ריין שטאָטישער ניט־יידישער, ווײַזט זיך צרוים, אַז אַלע דרײַ קרימינעלע הויפּט־קאַטעגאָריעס זענען בײַ יידן אַ סך ווייניקער פֿאַרשפּרייט ווי בײַ ניט־יידן: די יידישע קרימינאַליטעט קעגן מלוכה אין געזעלשאַפֿט איז ווייניקער ווי אַ העלפֿט (43 פּראָצ') פֿון דער ניט־יידישער, קעגן אייגנטום ווייניקער ווי אַ דריטל (30 פּראָצ') און קעגן פּערזאָן בלויז אַ נײַנטל (11 פּראָצ') פֿון דער ניט־יידישער.

§ 3. אָבער יעדע פֿון די דערמאָנטע דרײַ הויפּט־קאַטעגאָריעס נעמט אַרום פֿאַרברעכנס פֿון גאַנץ פֿאַרשיידענע מינים. אַזוי צ"ב צו דער ערשטער קאַטעגאָריע (פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט) געהערן נישט בלויז מלוכה־פֿאַרראָטן, אָנטייל אין נישט־לעגאַלע געזעלשאַפֿטן אָדער ווידערשטאַנד קעגן דער מאַכט, נאָר אויך פֿאַלסיפֿיצירן געלט אָדער דאָקומענטן, נעמען אָדער געבן כאַבאַר, טרײַבן קאָנטראַבאַנדע אד"גל; צו דער צווייטער קאַטעגאָריע (פֿאַרברעכנס קעגן פּערזאָן) געהערן ווי מאָרד, אַזוי אויך שווערע און לײַכטע קערפּער־שעדיקונגען, חילול־הכבוד אָדער פֿאַרברעכנס קעגן געזעלשטלעכער מאָראַל און קעגן פּערזענלעכער פֿרייהייט; צו דער דריטער (פֿאַרברעכנס קעגן אייגנטום) געהערן אי פֿאַרשיידענע מינים גנבֿה, אי האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן, אי אויסנאַרערײַ, אי רויבערײַ. אין יעטווידער קאַטעגאָריע גופֿא קען דער אָנטייל פֿון יידן זײַן אַ גאַנץ פֿאַרשיידענער. ווילן מיר האָבן אַ קלאָר בילד וועגן דער יידישער פֿאַרברעכערישקייט, דאַרפֿן מיר זיך דעריבער נישט באַנוגענען מיט דעם בריטן אײַנטייל אין דרײַ הויפּט־קאַטעגאָריעס און דאַרפֿן ווי ווײַט מיגלעך זיך צוקוקן צו יעדן פֿון די וויכטיקערע מינים פֿאַרברעכנס באַזונדער. דאָס איז טאַקע די אויפֿגאַבע פֿון אונדזער איצטיקן אַרטיקל.

בײַ דער סטאַטיסטישער מעטאָדע איז דאָס אָבער מיגלעך בלויז אין אַ באַגרענעצטער מאָס. די פֿאַרעפֿנטלעכונגען פֿון פּוילישן סטאַטיסטישן הויפּט־אַמט צעטיילן דעם מאַטעריאַל אונדזערן לויט 75 מינים פֿאַרברעכנס 1. אויף

---

1 Statystyka Kryminalna. Osoby prawomocnie skazane i uniewinione w 1924 i 1925 roku. Warszawa 1930. Główny Urząd Statystyczny. אָם די פֿאַרעפֿנטלעכונג, וואָס מיר וועלן ווײַטער כסדר אָנרופֿן: די פּוילישע קרימינאל־סטאַטיסטיק, גיט צוויי קלאַסיפֿיקאַציעס פֿון די פֿאַרברעכנס: אַן אויספֿירלעכע (137 רובריקעס לויט דעם רוסישן קאָדעקס, פֿאַר אַמ' רוס'־פּוילן; 139 לויט דעם דײַטשן, פֿאַר די מערב־פּראָווינצן, און 111 לויטן עסטרײַכישן קאָדעקס, פֿאַר גאַליציע) און אַן אַפּגעקירצטע (75 רובריקעס). די פֿאַרמשפּטע, אײַנגעטיילט לויט זייער רעליגיע און נאַציאָנאַליטעט, ווערן גרופּירט בלויז לויט דער אַפּגעקירצטער קלאַסיפֿיקאַציע. נאָר די אַפּגעקירצטע קלאַסיפֿי־

די זעלטענערע פֿאַרברעכנס קומען אויס, ספּעציעל בײַ ייִדן, גאַנץ קליינע צאָלן. באַטראַכטן מיר די ייִדישע פֿאַרברעכערישקייט לויט די וואָיעוואָדשאַפֿטן, קומט אָפֿט אויס אויף אַ גאַנצער ריי פֿאַרברעכנס אין אַ געוויסן יאָר אַמאָל איין איינציק פֿאַרברעכן, אַמאָל צוויי און אַמאָל גאָרנישט. בײַ אַזעלכע באַדינגונגען איז גענוג, אַז איבער ריין צופֿעליקע סיבות זאָל אַמאָל געשען איין אָדער צוויי פֿאַרברעכנס פֿון אַ געוויסן מין מער ווי געוויינטלעך, הייבט זיך מחמת דעם שוין די קרימינאַליטעט=ציפֿער פֿון אָט דעם מין אויף 100 אָדער 200 פּראָצענט; אָדער ווען איבער צופֿעליקע אומשטאַנדן זאָל אַמאָל פּאַסירן מיט איין אָדער צוויי פֿאַרברעכנס ווייניקער, פֿאַלט אָט די קרימינאַליטעט אַראָפּ ביז קרוב צו נול אָדער אַפֿילו צו נול גופֿא. אויספֿירן געבויטע אויף אַזעלכע קליינע צאָלן קענען אונדז לײַכט אַרײַנברענגען אין גרויסע טעותים. מיר זענען דערי=בער געצוווּנגען זיך צו באַגרענעצן מיט באַטראַכטן נאָר יענע פֿאַרברעכנס (אָדער גרופּעס פֿון פֿאַרברעכנס), וואָס דריקן זיך אויס אין נישט צו קליינע צאָלן, אָדער אַזעלכע, וואָס האָבן אַ באַזונדערס שווערע וואָג (ווי למשל מאָרד אָדער פֿאַרגעוואַלדיקונג) און וואָס איבער זייער שווערער וואָג גופֿא האָבן בכלל גענומען צופֿעליקע אומשטאַנדן אויף זיי אַ קלענערע שליטה. אין דעם לעצטן פֿאַל, טאַקע מחמת דער קליינער צאָל זייערער, וועלן מיר פֿונדעסטוועגן מוזן נאָכקוקן, צי די קאָנסטאַטירטע קלענערע אָדער גרעסערע קרימינאַליטעט איז טאַקע אַ סיסטעמאַטישע דערשײַנונג, וואָס מ'קען באַמערקן אין אַ גאַנצער ריי וואָיעוואָדשאַפֿטן, אָדער בלויז אַן אָרטיקע; צי זי לאָזט זיך באַמערקן בלויז אין איין אַרט פֿאַרברעכנס אָדער אין אַלע (אָדער כּמעט אַלע) אַרטן פֿאַרברעכנס פֿון אַ געוויסן מין. אויב אַ סיסטעמאַטישע, איז שוין ווייניק וואָרשײַנלעך, עס זאָל זײַן אַ צופֿעליקע זאַך, און מיר קענען דערויף בויען; אויב אַן אָרטיקע, אַן איינצלנע, וועלן מיר קיין שום ברייטערע אויספֿירן דערפֿון נישט מאַכן, ביז עס וועלן זיך אָנזאַמלען גענוג נײַע מאַטעריאַלן, וואָס וועלן ווײַזן, צי מיר האָבן צו טון מיט אַ סיסטעמאַטישער דערשײַנונג אָדער מיט אַ געשעעניש, וואָס איז געווען אַרויסגערופֿן דורך צופֿעליקע אומשטאַנדן. אַזוי אָדער אַזוי, הייסט עס, וועלן מיר באַטראַכטן נאָר יענע מינים (אָדער גרופּעס) פֿאַרברעכנס, וואָס זענען מער וויכטיק לויט זייער כּמות אָדער לויט זייער איכות.

מיר וועלן, אַחוץ דעם, אָפֿטמאָל פֿאַראייניקן אין איין גרופּע פֿאַרברעכנס, וואָס האָבן צווישן זיך אַ קרובֿהשאַפֿט, ווען אַפֿילו דער פּוילישער סטאַטיסטישער הויפּטאַמט האָט זיי אָפּגעטיילט איינע פֿון די אַנדערע. מיר וועלן עס טון אין אַזעלכע פֿאַלן: 1) אויב דער גרענעץ צווישן די פֿאַרברעכנס איז נישט

קאַציע וועלן מיר דעריבער קענען אויסנוצן, און זי וועלן מיר כּסדר אַנרופֿן די קלאַסיפֿי-קאַציע פֿון דער פּוילישער קרימינאַל-סטאַטיסטיק. אין אויכנאַמפֿאַלן, ווען אונדז וועט אויסקומען זיך צו פֿאַררופֿן אויף דער אויספֿירלעכער קלאַסיפֿיקאַציע, וועלן מיר עס כּפֿירוש אויסרעדן.

קיין גענוג בולטער, אַזוי אַז עס הענגט אָפּ פֿון צופֿעליקע סיבות, לויט וועלכן פֿאַראַגראַף די פֿ־רברעכערס ווערן פֿאַרמשפּט; 2) ווען די איינצלנע פֿאַרברעכנס זענען צו קליין אין צאָל און ווען בלויז גרופּירנדיק זיי צוזאַמען באַקומען מיר אַ לפֿי־ערך באַדייַטיקע צאָל, וואָס דערלויבט סטאַטיסטישע אויספֿירן; 3) בייַ פֿאַרברעכנס, וואָס מ'דאַרף טאַקע באַטראַכטן באַזונדער, ווען מ'האָט אין זינען די גאַנצע באַפֿעלקערונג פֿון דער מדינה, וואָס זענען אָבער אַזוי צו זאָגן אַ דערגאַנצונג איינע צו די אַנדערע, און וואָס לויט דעם געזעלשאַפֿטלעכן בוי פֿון דער באַפֿעלקערונג קען איינע באַגיין בעיקר דער ייִדישער טייל פֿון דער באַפֿעלקערונג און די אַנדערע בעיקר דער ניט־ייִדישער: אָפּטיילן אַזעלכע פֿאַרברעכנס איינע פֿון די אַנדערע בייַם פֿאַרגלייַכן די ייִדישע קרימינאַליטעט מיט דער ניט־ייִדישער וואָלט געשאַפֿן בלויז קינסטלעכע ציפֿערן אָן אַ רעאַלער ממשות. אַ בולטן בייַשפּיל פֿון אַזעלכע, איינע מיט די אַנדערע צונויפֿגעבונ־דענע, איינע די אַנדערע דערגאַנצנדיקע פֿאַרברעכנס געפֿינען מיר בייַ נעמען כאַבאַר (נומ' 12 פֿון דער קלאַסיפֿיקאַציע פֿון דער פּוילישער „קרימינאַל־סטאַטיסטיק") און בייַ געבן כאַבאַר (נומ' 7 פֿון דער זעלביקער קלאַסיפֿי־קאַציע): אַזוי ווי בייַ די הערשנדיקע פּוילישע באַדינגונגען זענען מלוכה־באַאַמטע כּמעט אויסשליסלעך נישט־ייִדן און די ייִדן זענען פֿאַקטיש דאָס וואָס מ'רופֿט בירגער פֿון אַ צווייטן ראַנג, קומט ממילא אויס, אַז נעמען כאַבאַר קענען כּמעט נאָר ניט־ייִדן און געבן עס דאַרפֿן דערהויפּט ייִדן, זאָגן בייַ אַזעלכע באַדינגונגען, אַז די ייִדישע קרימינאַליטעט אין פֿאַרגלייַך מיט דער ניט־ייִדישער איז בנוגע צו „נעמען כאַבאַר" אַ נישטיקע, וואָלט הייסן אָדער זאָגן אַ טרויִזם אָדער — אויב מ'זאָל עס זאָגן אין דעם זעלביקן זינען, ווי בנוגע צו אַנדערע מינים פֿאַרברעכנס (למשל, אַז בייַ ייִדן איז „רציחה" אַ ווייניק פֿאַרשפּרייטער פֿאַרברעכן) — דאָס וואָלט הייסן שאַפֿן אומפֿאַרשטענ־דענישן. וועלנדיק פֿאַרגלייַכן די גרייס פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט מיט דער ניט־ייִדישער, האָבן מיר דעריבער די חטאים מיט כאַבאַר — נעמען און געבן — געוויינטלעך פֿאַראייניקט אין איין גרופּע.

מיר וועלן אויף אַזאַ אופֿן אונטערשיידן 18 גרופּעס פֿון פֿאַרברעכנס: נייַן קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט, פינף קעגן פּערזאָן, דרייַ קעגן אייגנטום און איין גרופּע פֿון אַלע פֿאַרברעכנס, וואָס זענען נישט אַרייַנגערעכנט געוואָרן אין די 17 איבעריקע. אַחוץ דעם, בייַ די פֿאַרברעכנס, וואָס זענען מער וויכטיק לויט זייער כּמות אָדער לויט זייער איכות, וועלן מיר ספּעציעל אויסטיילן 23 אונטער־גרופּעס: זיבן בייַ פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט, עלף בייַ פֿאַרברעכנס קעגן פּערזאָן און פֿינף בייַ פֿאַרברעכנס קעגן אייגנטום. מיר וועלן בכן אייַנטיילן אַלע פֿאַרברעכנס אין 41 רובריקעס — אַ צאָל, וואָס קען שוין געבן אַ לפֿי־ערך קלאָרן בילד פֿון דער ייִדישער פֿאַרברעכערישקייט אין פּוילן.

קאַפּיטל I. — די צוויי הויפּטראַיאָנען מיט יִידישער באַפֿעלקערונג

§ 4. מיר האָבן שוין געזאָגט אין אונדזער ערשטן אַרטיקל, אַז מ'קען קוים מאַכן דעם סך־הכּל פֿון די געמשפּטע פֿאַרברעכנס אין דער גאַנצער פּוילישער רעפּובליק, מחמת ביז איצט האָט נאָך יעדער פֿון די דרײַ באַשטאַנד־טיילן פֿון פּוילן אַ באַזונדער שטראָף־געזעצבוך: אין די פּראָווינצן, וואָס זענען געווען אונטער דער רוסישער ממשלה איז אין קראַפֿט דער אַמ' רוסישער קאָדעקס, אין קלייַנפּוילן (גאַליציע) דער אַמ' עסטרײַכישער און אין די מערבֿ־פּראָווינצן דער דײַטשער. ווען עס האַנדלט זיך וועגן אײַנצלנע מינים פֿאַרברעכנס, ד"ה אײַגנטלעך וועגן אײַנצלנע פונקטן פֿון שטראָפֿקאָדעקס, וואָלט דער סך־הכּל פֿאַר גאַנץ פּוילן געווײַנטלעך זײַן נאָך מער פֿעלערהאַפֿטיק. וועלן מיר דעריבער אַזאַ סך־הכּל נישט מאַכן און וועלן נעמען יעדן טייל פֿון פּוילן באַזונדער. וועגן די מערבֿ־פּראָווינצן (פּויזן, פּאָמערן און אייבער־שלעזיע) וועט דאָ בכלל קיין רייד מער ניט זײַן, מחמת די צאָל יִידן איז דאָרטן אַ גאַנץ קליינע און נישט קיין זיכערע, די יִידישע פֿאַרברעכערס זענען אַזוי צו זאָגן געצייַלטע מענטשן, און צעטיילט מען זיי נאָך לויט די אײַנצלנע מינים פֿאַרברעכנס, באַקומט מען אַבסאָלוט געניגן גאָר פֿאַרשווינדנדיקע צאָלן און לפּי־ערך צו דער (נישט געניג באַקאַנטער) צאָל יִידישע אײַנוווינער — זייער מסופּדיקע צײַערן. קיין ערנסטע סטאַטיסטיק פֿון דער יִידישער פֿאַרברעכערישקייט איז דאָרטן נישט מיגלעך. זי וואָלט איבעריקנס געהאַט אויך זייער אַ קנאַפּן אינטערעס, ווײַל סוף־כּל־סוף געפֿינט זיך דאָך כּמעט די גאַנצע יִידישע באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן אויסער די מערבֿ־פּראָווינצן. וועלן מיר בכן זיך נענויער אָפּשטעלן אויף די פּראָווינצן, וואָס האָבן אַמאָל געהערט צו רוסלאַנד (די צענטראַלע און מזרחדיקע וואַיוואָדשאַפֿטן) און צו עסטרײַך (די דרומדיקע וואַיוואָ'). פֿאַר די יָאָרן 1924 — 1925 באַקומען מיר טאַבעלע I (ז' 224 — 225) [2].

---

2 אין דער גרופּע I („פּאָליטישע פֿאַרברעכנס") האָבן מיר אַרײַנגערעכנט: מלוכה־פֿאַרראָטן, שפּיאָנאַזש, פֿאַרברעכנס קעגן אינטערנאַציאָנאַלע אָפּמאַכן, אָנטייל אין פֿאַרבאָטענע פֿאַרזאַמלונגען און פֿאַראײַנען, אויפֿרייצן צו פֿאַרברעכנס, אינדיווידועלער און קאָלעקטיווער וויּדערשטאַנד קעגן דער מלוכה־מאַכט (בונט, אומרוען), באַלײַדיקן די מלוכה־מאַכט און אירע פֿאַרטרעטער (דערבײַ איז ווערט צו באַמערקן, אַז פֿאַר „מלוכה־פֿאַרראָט" און „שפּיאָנאַזש" ווערן אָפֿט פֿאַרמשפּט קאָמוניסטן). — אין דער גרופּע III („פֿאַרברעכעריש אויסנוצן די מלוכה־מאַכט") זענען אַרײַן די פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט (צווישן דעם זאָגן פֿאַלשע עדות, פֿאַלש באַשולדיקן עמעצן), געבן כּאַבאַר, נעמען כּאַבאַר און אַנדערע פֿאַרברעכנס פון באַאַמטע. — אין גרופּע IV („פֿעלשן דאָקומענטן, פֿעלש אָדער ווערטפֿאַפּירן") איז נ"ט אַרײַנגערעכנט פֿעלשן אָפּיציעלע דאָקומענטן דורך מלוכה־באַאַמטע — דאָס געהער שוין צו גרופּע III. — די גרופּע V („פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה־מאַנאָפּאָל") באַשטייט פֿון געהיימער בריוערײַ און קאָנטראַבאַנדע. — צו גרופּע VI („אַלגעמיין־געפֿערלעכע פֿאַרברעכנס") געהערן: אונטערצינדן, אויפֿרײַסן בריקן

ט א ב

ייִדן און ניט־ייִדן פֿאַרמשפטע אין 1924—1925 אין די צוויי ה

	מינים פֿאַרברעכנס		צענטראַלע און		
			פֿאַ		
			אַבסאָלוטע צאָל		
נומער	אָנרוף	נומערן פֿון די רוב־ריקעס אין דער פּוילישער קרימינאַל־סטאַטיסטיק	בכלל	ייִדן	ניט־
	קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט:				
I	פּאָליטישע פֿאַרברעכנס	15 ,9 ,6 ,3—1	4.776	533	243
II	פֿאַרברעכנס קעגן חוב פֿון מיליטער־דינסט .	8	807	137	670
III	פֿאַרברעכעריש אויסנוצן די מלוכה־מאַכט . .	13 - 10 ,7 ,5	2.490	318	172
IV	פֿעלשן דאָקימענטן, געלט, ווערטפּאַפּירן . .	33—31	1.474	290	184
V	פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה־מאָנאָפּאָל	18 - 17	2.457	176	281
VI	אַלגעמיין־געפֿערלעכע פֿאַרברעכנס	29 — 27	261	11	250
VII	„קריג־שפּעקולאַציע"	16	829	296	533
VIII	שלעפּעריי און שנאָרעריי	20	716	127	589
IX	„אַנדערע פֿאַרברעכנס קעגן דער אָרדענונג פֿון צוזאַמענלעבן"	26 ,25 ,21 ,19 ,14	3.674	1.011	.663
	קעגן פּערזאָן:				
X	פֿאַרברעכנס קעגן לעבן	40—34	1.603	35	.568
XI	„ „ געזונט און קערפּער . .	46—41	6.826	183	.643
XII	„ „ פּערזענלעכער פֿרייהייט . .	51—49	427	41	386
XIII	„ „ געשלעכט־מאָראַל און פֿאַ־מיליע־געזעצן	59—52	1.071	43	.028
XIV	חילול־הכבוד	60	1.782	135	.647
	קעגן אייגנטום:				
XV	פֿאַרכאַפּן פֿרעמד אייגנטום	63—62	3.063	233	.830
XVI	גנבה	68—64	68.425	3.674	.751
XVII	אויסנאַרעריי	70	2.897	441	.456
XVIII	אַלע אַנדערע פֿאַרברעכנס	30 ,24—22 ,4 69 ,61 ,48—47 75—71	415	35	370
	בסך־הכל . . .	75—1	103.993	7.719	.274

I

ן מיט יידישער באַפֿעלקערונג, לויט די מינים פֿאַרברעכנס

	דרומדיקע וואיעוואָדשאַפֿטן					וואיעוואָדשאַפֿטן	
	פֿאַרמשפּטע						ע
	יערלעך אויף 100 000 איינוווינער		באַסאָלוטע צאָלן			יערלעך אויף 100.000 איינוווינער	
	ניט-יידן	יידן	ניט-יידן	יידן	בכלל		ניט-יידן
79	33,4	26,5	4.598	395	4.993	81	16,0
600	2,1	12,7	292	189	481	132	2,5
190	8,1	15,5	1.121	231	1.352	94	8,2
92	1,3	1,2	176	18	194	156	4,5
111	2,8	3,1	379	46	425	50	8,6
14	2,0	0,27	269	4	273	29	0,94
784	3,4	26,8	470	399	869	360	2,0
143	6,1	8,7	840	130	970	141	2,2
109	20,3	22,1	2.790	329	3.119	245	10,0
33	14,2	4,6	1.959	69	2.028	14	5,9
60	448,4	267,3	61.691	3.977	65.668	18	25,0
26	16,5	4,2	2.267	63	2.330	69	1,5
50	8,2	4,1	1.124	61	1.185	27	3,9
81	53,3	43,1	7.332	641	7.973	53	6,2
60	44,3	26,4	6.094	393	6.487	53	10,6
16	737,8	114,7	101.506	1.707	103.213	37	243,7
132	6,5	8,5	890	127	1.017	116	9,2
48	7,3	3,5	1.007	52	1.059	60	1,4
42	1415,9	593,5	194.805	8.831	203.636	48	391,3

§ 5. ווי געזאָגט, איבער דער פֿאַרשיידנאַרטיקייט פֿון דער געזעצגעבונג און סטאַטיסטישער רעגיסטראַציע, קען מען קיין דירעקטע פֿאַרגלײַכן צווישן דער קרימינאַליטעט אין אַמ׳ רוס׳-פּוילן און אין גאַליציע נישט מאַכן. אויך אויף אונדזער טאַבעלע געפֿינט אָט די פֿאַרשיידנאַרטיקע רעגיסטראַציע איר אויסדרוק אין דעם, וואָס געוויסע מינים פֿאַרברעכנס (דערהויפּט קעגן פּערזאָן און מיסברויכן מיט דער מאַכט) זענען נישט בלויז רעלאַטיוו, נאָר אַפֿילו אַבסאָלוט אָן אַן ערך מער פֿאַררעגיסטרירט אין גאַליציע ווי אין אַמ׳ רוס׳-פּוילן, בעת אַנדערע (למשל פּאָליטישע פֿאַרברעכנס) זענען דאָרטן אַ סך ווייני-קער פֿאַרצייכנט — און דאָס סײַ בײַ ייִדן, סײַ בכלל. פֿונדעסטוועגן דאַרף מען רעכענען, אַז געזעצגעבונג און רעגיסטראַציע זענען נישט די איינציקע סיבות פֿון אָט דעם אונטערשייד צווישן אַמ׳ רוס׳-פּוילן און גאַליציע. אַ ראַיה פֿאַר דעם קען מען זען אין דער פֿאַרשיידענער צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר אַזעלכע פֿאַרברעכנס, וואָס ווערן אָן אויסנאַם געמשפּט (און רעגיסטרירט) לויט אַלע קאָדעקסן. אַזוי געפֿינען מיר פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן לעבן:

	אַבסאָלוטע צאָל			יערלעך אויף 100.000 איינוווינער		ייִדישע קרימינאַלי-טעט אין פּראָצ׳ פֿון דער ניט-ייִדישער
	בכלל	ייִדן	ניט-ייִדן	ייִדן	ניט-ייִדן	
אין אַמ׳ רוס׳-פּוילן. .	1.603	35	1.568	0,85	5,9	14
אין גאַליציע . . .	2.028	69	1.959	4,64	14,2	33

אד״גל. — דער נאָמען פֿון דער גרופּע VII („קריג-שפּעקולאַציע״, אין דער פּוילישער קרי-מינאַל-סטאַטיסטיק Lichwa wojenna) איז ניט גאָר ריכטיק: אַזוי ווי אין 1924 און 1925 האָט פּוילן קיין מלחמה ניט געפֿירט, אַנטהאַלט זי דער עיקר פֿאַרברעכנס קעגן די מאַק-סימום-פּרײַזן וואָס זײַנען באַשטימט דורך דער מאַכט. — די גרופּע IX באַשטייט כמעט אין גאַנצן פֿון דער רובריקע 26 פֿון דער פּוילישער קרימינאַל-סטאַטיסטיק, וואָס איז אַן אמתער מישמאַש פֿון גאַנץ פֿאַרשיידענע פֿאַרברעכנס, ווי למשל: פּרעסע-פֿאַרברעכנס, וווינען אָן פּערזענלעכע דאָקומענטן, אָנריידן צו עמיגרירן, ניט אָפּהיטן סאַניטאַרע פֿאַרשריפֿטן, איינאָרדנען פֿאַרבאָטענע שפּילן, האַנדלען מיט גאָלד און זילבער אָן אַ פּראָבע, און נאָך אַנדערע פֿאַרברעכנס.— די איבעריקע גרופּעס נייטיקן זיך ניט אין ספּעציעלע פּירושים. — מיר מוזן באַזונדער דערמאָנען די רובריקע 9 פֿון דער פּוילישער קרימינאַל-סטאַטיסטיק; זי ווערט דאָרט באַצייכנט „די איבעריקע פֿאַרברעכנס קעגן דער מלוכה-פֿאַרוואַלטונג״; אין דער ווירקלעכקייט באַשטייט זי כמעט אין גאַנצן אין „באַליידיקן די מאַכט״ און (אין גאַליציע) אין אינדיווידועלן „ווידערשטאַנד קעגן דער מאַכט״. אַזוי קען מען פֿעסטשטעלן לויט דער אויספֿירלעכער קלאַסיפֿיקאַציע פֿון דער פּוילישער קרימינאַל-סטאַטיסטיק, אַז אין די יאָרן 1924—1925 האָט אָט די רוב-ריקע אַרומגענומען אין אַמ׳ רוס׳-פּוילן 815 פֿאַרברעכנס, וואָס פֿון זיי זענען 591 אָדער 73 פּראָצענט באַשטאַנען אין באַליידיקן די מאַכט; אין גאַליציע האָט די זעלביקע יאָרן אָט די רובריקע אַרומגענומען 4.761 פֿאַרברעכנס, וואָס פֿון זיי זענען 4.759, ד״ה אַלע הונדערט פּראָ-צענט, באַשטאַנען אין באַליידיקן די מאַכט (62 פּראָצ׳) אָדער שטעלן איר אַן אינדיווידועלן ווי-דערשטאַנד (38 פּראָצ׳); די רובריקע 9 דאַרף דעריבער ניט אָפּגעטיילט ווערן פֿון דער רוב-ריקע 6 (אין אַמ׳ רוס׳-פּוילן „ווידערשטאַנד דער מאַכט״ בכלל, אין גאַליציע „מאַסן-ווידער-שטאַנד דער מאַכט״).

סײַ בײַ ייִדן סײַ בײַ ניט־ייִדן, סײַ אַבסאָלוט סײַ רעלאַטיוו, איז דאָס פֿאַרברעכן קעגן לא תרצח אַ סך קלענער אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן ווי אין גאַליציע. בײַ ייִדן איז אָט דער אונטערשייד צווישן אַמ׳ רוס׳־פּוילן אין גאַליציע נאָך ווײַט גרעסער ווי בײַ ניט־ייִדן: די אַבסאָלוטע צאָל ייִדן פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן לעבן איז אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן צוויי מאָל קלענער ווי אין גאַליציע (35 אַנטקעגן 69) און רעלאַטיוו צו דער באַפֿעלקערונג פֿינף ביז זעקס מאָל קלענער (יערלעך אויף 100.000 אײַנוווינער 0,85 אַנט־קעגן 4,64); אין פֿאַרגלײַך מיט דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט (וועלכע איז אין אַמ׳ רוס׳ פּוילן דאָך פֿיל קלענער ווי אין גאַליציע: 5,9 אַנשטאָט 14,2) איז די ייִדישע קרימינאַליטעט אין אַמ׳ רוס׳ פּוילן אַלץ נאָר צוויי פֿינפֿטל פֿון דעם, וואָס זי באַטרעפֿט אין גאַליציע (14 פּראָצ׳ אָנשטאָט 33). מ׳דאַרף דערי־בער אָנערקענען, אַז הגם אין אַ קלענערער מאָס, ווי דאָס זעט אויס לויט דער סטאַטיסטישער רעגיסטראַציע, איז באמת פֿאַראַן אַ באַדײַטיקער אונטערשייד צווישן דער קרימינאַליטעט פֿון די ביידע גרויסע טיילן פֿון דער פּוילישער רעפּובליק; ספּעציעל בײַ ייִדן ווײַזט אויס צו זײַן די פֿאַרברעכערישקייט אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן אַ סך קלענער ווי אין גאַליציע (זע פֿונדעסטוועגן ווײַטער § 9).

§ 6. נאָר דער הויפּטצוועק פֿון אונדזער פֿאָרשונג איז צו פֿאַרגלײַכן נישט די קרימינאַליטעט אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן מיט דער גאַליציאַנער, נאָר די ייִדישע מיט דער ניט־ייִדישער. און אין דעם פּרט קענען מיר אויפֿן סמך פֿון אונדזער טאַבעלע מאַכן די ווײַטערדיקע פֿעסטשטעלונגען:

א. סײַ אין אַמ׳ רוס׳ פּוילן סײַ אין גאַליציע איז די ייִדישע פֿאַרברע־כערישקייט אַ סך קלענער ווי די נישט־ייִדישע בנוגע צו אַלע מינים פֿאַרברעכנס קעגן פּערזאָן אָן אויסנאַם: סײַ קעגן לעבן, סײַ קעגן געזונט און קערפּער, סײַ קעגן סעקסועלער מאָראַל און פֿאַמיליע, סײַ קעגן פּערזענלעכער פֿרײַהייט, סײַ בנוגע צו חילול־הכּבֿוד. דעם קלענסטן אונטערשייד צווישן דער ייִדישער און דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט געפֿינען מיר דאָ בײַ פֿאַרברעכנס קעגן פּערזענלעכער פֿרײַהייט אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן, ווו די ייִדישע קרימינאַליטעט איז צוויי דריטל פֿון דער ניט־ייִדישער; דעם גרעסטן חילוק געפֿינען מיר אויך אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן — בנוגע צו פֿאַרברעכנס קעגן לעבן: בנוגע אָט דעם שווערסטן מין פֿאַרברעכן קעגן פּערזאָן איז די ייִדישע קרימי־נאַליטעט זיבן מאָל קלענער (14 פּראָצ׳) פֿון דער ניט־ייִדישער. אין גאַליציע, ווו אָט דער מין פֿאַרברעכן איז, ווי מיר האָבן געזען, מער פֿאַר־שפּרייט, איז די ייִדישע קרימינאַליטעט קעגן לעבן נאָך אַלץ דרײַ מאָל קלענער (33 פּראָצ׳) פֿון דער ניט־ייִדישער.

ב. אין די ביידע הויפּטראַיאָנען מיט ייִדישער באַפֿעלקערונג איז די ייִדי־שע קרימינאַליטעט ווידער אַמאָל אַ סך קלענער ווי די ניט־ייִדישע בנוגע צו פֿאַרכאַפּן פֿרעמד אייגנטום (כּמעט אַ העלפֿט פֿון דער ניט־ייִדישער) און באַזונדער בנוגע צו גנבֿה (כּמעט דרײַ מאָל קלענער אין אַמ׳ רוס׳־

פּוילן און זעקס מאָל קלענער אין גאַליציע); דערבײַ דאַרף מען ניט פֿאַרגעסן, אַז מ׳האָט דאָ צו טון מיט יענעם מין פֿאַרברעכנס, וואָס נעמט אַרום די אַבסאָלוטע מערהייט פֿון אַלע פֿאַרמשפּטע אין דער פּוילישער רעפּובליק.

ג. אין ביידע הויפּטראַיאָנען ווײַזן די ייִדן נאָך אַרויס אַ קלענערע קרימינאַליטעט, פֿון איין זײַט, בנוגע צו פּאָליטישע פֿאַרברעכנס [8] און, פֿון דער אַנדערער, בײַ אַלגעמיין געפֿערלעכע פֿאַרברעכנס (אונטער־צינדן, אויפֿרײַסן בריקן אד״גל) און „אַלע אַנדערע פֿאַרברעכנס״, וואָס זענען נישט אַרײַנגערעכנט אין די 17 אָנגערופֿענע גרופּעס פֿון אונדזער טאַבעלע (גרופּע XVIII).

ד. צוויי מינים פֿאַרברעכנס, פֿאַרברעכעריש אויסנוצן די מלוכה־מאַכט און פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה־מאָנאָפּאָל (געהיימע ברויערײַ און קאָנטראַבאַנדע), זענען בײַ ייִדן אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן ווייניקער און אין גאַליציע מער פֿאַרשפּרייט ווי בײַ ניט־ייִדן; פֿאַרקערט, פֿעלשן דאָקומענטן אָדער געלט איז אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן מער און אין גאַליציע ווייניקער פֿאַרשפּרייט צווישן ייִדן ווי צווישן ניט־ייִדן (מ׳דאַרף אָבער ניט פֿאַרגעסן, אַז אין דעם לעצטן מין פֿאַרברעכנס זענען נישט אַרײַנגערעכנט די פֿעלשונגען פֿון אָפֿיציעלע דאָקומענטן דורך מלוכה־באַאַמטע, וואָס זענען כמעט אויסשליס־לעך פֿאַרברעכנס פֿון ניט־ייִדן).

ה. בלויז פֿאַרברעכנס קעגן חוב פֿון מיליטער־דינסט, שפּעקו־לאַציע, אויסנאַרערײַ, שלעפּערײַ און די אומבאַשטימטע געמישטע (IXטע) גרופּע פֿון „אַנדערע פֿאַרברעכנס קעגן דער אָרדענונג פֿון צוזאַמענלעבן״ זענען אין ביידע ראַיאָנען מער פֿאַר־שפּרייט בײַ ייִדן ווי בײַ ניט־ייִדן.

§ 7. דאָס איז אַזוי צו זאָגן אַ רעזומירונג פֿון דער ייִדישער פֿאַרברע־כערישקייט אין ביידע הויפּטראַיאָנען. כדי צו באַקומען אָבער אַ גענויערן באַגריף פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט, וועלן מיר זיך צוקוקן נעענטער צו יעדן פֿון די וויכטיקערע מינים פֿאַרברעכנס באַזונדער. מיר הייבן אָן מיט דער ערשטער גרופּע — די פּאָליטישע פֿאַרברעכנס (זע טאַב׳ II, ז׳ 229).

ווי מיר האָבן שוין געזען לויט דער טאַבעלע I און להיפּך צו דער ווײַט פֿאַרשפּרייטער מיינונג, איז די צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר פּאָליטישע פֿאַר־ברעכנס נישט בלויז אַבסאָלוט, נאָר אַפֿילו אויך לערך צו דער באַפֿעלקערונג צווישן ייִדן קלענער ווי צווישן ניט־ייִדן: די ייִדישע „פּאָליטישע״

---

3 ווי מ׳זעט, די גרעסערע ייִדישע קרימינאַליטעט „קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט״, וואָס מיר האָבן געפֿונען אין אונדזער ערשטן אַרטיקל, איז גאָר נישט דער פּועל־יוצא פֿון אַ גרעסערן ייִדישן אָנטייל אין פּאָליטישע פֿאַרברעכנס, ווי מען מיינט דאָס בכלל. איבעריקנס וועלן מיר די פּאָליטישע פֿאַרברעכנס באַלד נאָך גענויער באַטראַכטן (§ 7).

ט א ב ע ל ע II

פֿאַרמשפּטע אין 1924—1925 פֿאַר פּאָליטישע פֿאַרברעכנס אין די הויפּטראַיאָנען, לויט די אָרטן פּאַרברעכנס *

	צענטער - און מזרח - פוילן				דרום - פוילן			
	צווישן דעם			בסך-הכל	צווישן דעם			בסך-הכל
	מלוכה - פֿאראַם (1)	משפּאַנאוש (2)	פֿאראיינען פֿאראמלונג; אויף ריי̈צן צו פֿאַרברעכנס (15)	מאכט אויף באליידיקן זיך (6,9)	מלוכה - פֿאראַם (1)	משפּאַנאוש (2)	פֿאראיינען פֿאראמלונג; אויף ריי̈צן צו פֿאַרברעכנס (15)	מאכט אויף באליידיקן זיך (6,9)
אַבסאָלוט צאָל פֿאַרמשפּטע . . בכלל . . .	337	93	1.065	3.277	47	50	109	4.786
יידן . . .	77	28	193	235	24	16	1	354
ניט-יידן .	260	65	872	3.042	23	34	108	4.432
פֿאַרמשפּטע יערלעך אויף 100.000 איינוווינער . . בײַ יידן . .	1,9	0,68	4,7	5,7	1,6	1,08	0,07	23,8
„ ניט-יידן.	1,0	0,24	3,3	11,4	0,17	0,25	0,79	32,2
יידישע קרימינאַליטעט אין פּראָצ' פֿון דער ניט-יידישער	194	278	142	50	941	432	9	74
פֿון 100 פֿאַרמשפּטע פֿאַר פּאָליטישע פֿאַרברעכנס . . בײַ יידן . .	14,4	5,3	36,2	44,1	6,1	4,1	0,25	89,6
„ ניט-יידן.	6,1	1,5	20,6	71,7	0,5	0,7	2,3	96,4

* די נומערן אין קלאַמערן בײַ דער באַצייכענונג פֿון די פֿאַרברעכנס ווייזן אָן אויף די רובריקעס פֿון דער פּוילישער קרימינאַל-סטאַטיסטיק.

קרימינאַליטעט איז בלויז פֿיר פֿינפֿטל פֿון דער גיט־יידי־שער (81 פּראָצ' אין אַמ' רוס'־פּוילן און 79 פּראָצ' אין גאַליציע).

ווי מ'זעט אָבער פֿון דער טאַבעלע II, איז דער צוזאַמענשטעל פֿון די פֿאַרמשפּטע פֿאַר פּאָליטישע פֿאַרברעכנס לויט דעם אָרט פֿאַרברעכן בײַ יידן גאָר אַן אַנדערער ווי בײַ ניט־יידן: דער פּראָצענט פֿון די פּאָליטישע, וואָס זענען פֿאַרמשפּט פֿאַר מלוכה־פֿאַררעט און פֿאַר שפּיאָנאַזש איז סײַ אין אַמ' רוס'־פּוילן סײַ אין גאַליציע בײַ יידן א סך גרעסער ווי בײַ ניט־יידן; פֿאַרקערט, דער טייל פֿאַרמשפּטע פֿאַר שטעלן ווידערשטאַנד דער מאַכט אָדער באַלײַדיקן זי איז סײַ אין אַמ' רוס'־פּוילן סײַ אין גאַליציע א סך קלענער בײַ יידן ווי בײַ ניט־יידן; דער פּראָצענט „פּאָליטישע", וואָס זענען פֿאַרמשפּט פֿאַרן אָנטייל אין פֿאַרבאָטענע אָרגאַניזאַציעס און פֿאַרזאַמלונגען און פֿאַר אַגיטאַציע איז אין אַמ' רוס'־פּוילן גרעסער און אין גאַליציע קלענער בײַ יידן ווי בײַ ניט־יידן.

צי ליגט די סיבה פֿון דעם פֿאַרשיידענעם צוזאַמענשטעל פֿון דער מאַסע יידישע און ניט־יידישע פּאָליטישע פֿאַרברעכערס — אין די פֿאַרמשפּטע, איז זייער פּסיכיק און לעבנס־באַדינגונגען, וואָס ברענגען צו דעם, אַז יידן זענען מער נוטה צו געהיימע ווי צו אָפֿענע פֿאַרברעכנס? צי אפֿשר ליגט די סיבה אין די ריכטער, וואָס זענען נוטה אָנערקענען די יידישע מער ווי די ניט־יידישע פּאָליטישע פֿאַרברעכערס פֿאַר שולדיק אין האַרבערע חטאים? צי ווירקן גלײַכצײַטיק ביידע סיבות? — בײַ די באַגרענעצטע מאַטעריאַלן, וואָס מיר פֿאַרמאָגן ביז איצט, זענען אַלע דריי פּירושים געבויט אויף הויל־ע השערות.

בכלל אופֿן דאַרף מען אָבער ניט פֿאַרגעסן, אַז דאָ האַנדלט זיך וועגן גאַנץ פֿאַרשיידענע גרייסן: עפּילו בײַ יידן זענען די פֿאַרמשפּטע פֿאַר מלוכה־פֿאַררעט און שפּיאָנאַזש צוזאַמען נאָך אַלץ א גאַנץ קלײנער טייל פֿון די פּאָליטיש פֿאַרמשפּטע: איין פֿינפֿטל אין אַמ' רוס'־פּוילן און איין צענטל אין גאַליציע; בכלל זענען די פֿאַרמשפּטע פֿאַר מלוכה־פֿאַררעט און שפּיאָנאַזש בלויז 9 פּראָצ' פֿון די פּאָליטישע פֿאַרמשפּטע אין אַמ' רוס'־פּוילן און 2 פּראָצ' אין גאַליציע. אַלע איבעריקע, ד"ה די גרויסע מאַסע פּאָליטיש פֿאַרמשפּטע, געהערן צו די צוויי גרופּעס וו. יידן זענען וויניקער פֿאַרגעשטעלט (ווידער־שטאַנד קעגן דער מאַכט און באַלײַדיקן זי אָדער אָנטייל אין פֿאַרבאָטענע געזעלשאַפֿטן און פֿאַרזאַמלונגען).

§ 8. א צווייטע וויכטיקע גרופּע צווישן די פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט זענען די פֿאַרברעכנס בײַם אויסנוצן די מלוכה־מאַכט (גרופּע III). מיר וועלן דעריבער צו איר אויך זיך נענטער צוקוקן (טאַב' III, ז' 231).

בײַ יידן אין פּוילן, ווי מ'זעט פֿון דער טאַבעלע III, זענען כּמעט נישט בנמצא פֿאַרברעכנס פֿון באַאַמטע — פּשוט מחמת דעם, וויל יידישע

ט א ב ע ל ע III

פֿאַרמשפּטע אין 1924—1925 פֿאַר אויסנוצן די מלוכה־מאַכט אויף אַ פֿאַרברעכערישן אופֿן, לויט די אַיטן פֿ רברעכנס *

		צענטער־ און מזרח־פּוילן				דרום־פּוילן			
			צווישן דעם				צווישן דעם		
		בסך־הכל	פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט (5)	געבן כאַבאַר (7)	פֿאַרברעכנס פֿון באַאַמטע (13—10)	בסך־הכל	פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט (5)	געבן כאַבאַר (7)	פֿאַרברעכנס פֿון באַאַמטע (13—10)
אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרמשפּטע	בכלל . . .	2.490	868	516	1.106	1.352	972	288	92
	ייִדן . . .	318	72	237	9	231	103	124	4
	ניט־ייִדן . .	2.172	796	279	1.097	1.121	869	164	88
פֿאַרמשפּטע יערלעך אויף 1000.000 אײַנוו׳.	בײַ ייִדן . .	7,7	1,7	5,74	0,22	15,5	6,9	8,3	0,27
	„ ניט־ייִדן.	8,2	3,0	1,05	4,10	8,1	6,3	1,2	0,64
פֿון 100 פֿאַרמשפּטע פֿאַר אויסנוצן פֿאַרברע־כעריש די מלוכה־מאַכט	„ ייִדן . .	100	22,6	74,5	2,8	100	44,6	53,7	1,7
	„ ניט־ייִדן.	100	36,6	12,8	50,5	100	77,5	14,6	7,9

* אין דער גרופּע „פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט" זענען ניט אַרײַנגערעכנט די פֿאַרברעכנס פֿון די געריכט־באַאַמטע גופֿא; די לעצטע פֿאַרברעכנס זענען צוגערעכנט צו די „פֿאַרברעכנס פֿון באַאַמטע" (דערין נאַטירלעך אויך נעמען כאַבאַר).

באַאמטע זענען דאָרטן אויך אַ יקר־המציאות. די גרויסע מערהייט (אין אַמ׳ רוס׳־פוילן דריי פֿערטל) פֿון אַלע פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרבראכטע אויסנוצן די מלוכה־מאַכט באַשטייט בלויז אין פֿאַרמשפּטע פֿאַר געבן כאַראַקטער. פֿאַרקערט בלויז ניט־יידן זענען די פֿאַרמשפּטע פֿאַר געבן כאַראַקטער צו זיבעטל (12,8 און 14,6 פּראָצ׳) פֿון אַלע פֿאַרמשפּטע פֿאַר אויסנוצן פֿאַרברעכערישקייט. דערפֿאַר אויך נעמען כאַראַקטער און אַנדערע פֿאַרברעכנס פֿון באַאמטע קומט אויס בלויז ניט־יידן אין אַמ׳ רוס׳־פוילן די אַבסאָלוטע מערהייט פֿון אַלע פֿאַרמשפּטע פֿאַר אויסנוצן פֿאַרברעכערישקייט די מאַכט (אין גאַליציע קומט אויס בלויז די ניט־יידן העכער דריי פֿערטל אויף פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט).

צי שטאַמען צום טייל ניט די הויכע פֿאַרברעכערישקייט פֿון די ניט־יידישע באַאמטע און די מגפּה פֿון געבן כאַראַקטער בלויז יידן פֿון דעם זעלביקן מקור, פֿון דער פֿאַרשיידענער באַציונג מצד דער מלוכה צו דער יידישער און צו דער ניט־יידישער באַפֿעלקערונג?

עס וואָלט געווען אינטערעסאַנט געניעריר צו אַנאַליזירן אונדזער גרופּע IX פֿון דער טאַבעלע I. נאָך דער גרופּע פּאָליטישע פֿאַרברעכנס. איז דאָס אייגנטלעך די גרעסטע גרופּע פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט, סיי בלויז יידן סיי ניט־יידן, סיי אין אַמ׳ רוס׳־פוילן סיי אין גאַליציע. ליידער אָבער געפֿינט זיך אָט דער מישמאַש פֿון פֿאַרשיידנאַרטיקע פֿאַרברעכנס, ווי געזאָגט, כּמעט אין גאַנצן אונטער איין רובריקע 26 פֿון דער פּוליישער קרימינאַל־סטאַטיסטיק. לויט דעם פֿאַראַנגעם מאַטעריאַל איז דעריבער אוממיגלעך צו זען דאָ, וואָס עס איז געווען.

§ 9. מיט דער קאַטעגאָריע פֿאַרברעכנס קעגן פֿערזאָן קומען מיר צו יענע פֿאַרברעכנס, וואָס זענען בלויז יידן אַ סך ווייניקער פֿאַרשפּרייט ווי בלויז ניט־יידן. דערבלויז קען מען מאַכן אַזאַ אַלגעמיינע באַמערקונג (לויט דער טאַבעלע I): וואָס שווערער אַ פֿאַרברעכן, אַלץ קלענער איז די יידישע קרימינאַליטעט אין פֿאַרגלייך מיט דער ניט־יידישער. באַזונדערס בולט זעט מען עס אין אַמ׳ רוס׳־פוילן: די יידישע קרימינאַליטעט בנוגע צו פֿערזענלעכער פֿרייהייט, איז אומגעפֿער צוויי דריטל (69 פּראָצ׳) פֿון דער ניט־יידישער, בלויז חילול־הכּבוד איז די יידישע קרימינאַליטעט אומגעפֿער אַ העלפֿט (53 פּראָצ׳) פֿון דער ניט־יידישער, די יידישע קרימינאַליטעט קעגן סעקסועלער מאָראַל און פֿאַמיליע איז אומגעפֿער אַ פֿערטל (27 פּראָצ׳), קעגן געזונט און קערפּער אַ פֿינפֿטל (18 פּראָצ׳) און קעגן לעבן אין גאַנצן נאָר אַ זיבעטל (14 פּראָצ׳) פֿון דער ניט־יידישער (אויסגערעכנט נאַטירלעך אויף אַ גלייכער צאָל — 100.000 — אײַנוווינער).

נאָר לאָמיר זיך אַ ביסל נענטער צוקוקן צו די וויכטיקסטע מינים פֿאַרברעכנס פֿון אָט דער קאַטעגאָריע. און לאָמיר אָנהייבן טאַקע מיט דעם שווערסטן מין — מיט די פֿאַרברעכנס קעגן לעבן.

ט א ב ע ל ע IV

פֿאַרמשפּטע אין 1924—1925 פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן לעבן, לויט די אַרטן פֿאַרברעכנס

	צענטער- און מזרח-פוילן				דרום-פוילן			
	בכלל- הפל	צווישן דעם			בסך- הפל	צווישן דעם		
		בייוויליקער מאָרד (35)	קינדערמאָרד (36)	ניט-מיילניקייער מאָרד (38)		בייוויליקער מאָרד (35—34)	קינדערמאָרד (36)	ניט-מיילניקייער מאָרד (38)
אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרמשפּטע	1.603	869	197	330	2.028	705	60	1.142
בכלל . . .	35	11	4	13	69	3	2	59
יידן . . .	1.568	858	193	316	1.959	702	58	1.083
ניט-יידן . .								
פֿאַרמשפּטע יערלעך אויף 100.000 איינוווינער . .	0,85	0,27	0,10	0,31	4,6	0,20	0,13	3,9
בײַ יידן . .	5,9	3,23	0,73	1,24	14,2	5,10	0,42	7,9
„ ניט-יידן.								
יידישע קרימינאַליטעט אין פּראָצ' פֿון דער ניט-יידישער . . .	14	8	14	25	33	4	31	49
פֿון 100 פֿרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן לעבן .	100	31,4	11,4	37,1	100	4,3	2,9	85,5
בײַ יידן . .	100	54,7	12,3	20,2	100	35,8	3,0	55,3
„ ניט-יידן.								

די טאַבעלע IV ווײַזט אונדז ערשטנס, אַז סײַ אין אַמ׳ רוס׳־פּויליַן סײַ
אין גאַליציע איז די ייִדישע קרימינאַליטעט קענ לעבן אַ סך קלענע
ווי די ניט־ייִדישע ניט בלויז בסך־הכל, נאָר אויך בײַ יעדער אַרט
פֿאַרברעכנס קענ לעבן באַזונדער. זי ווײַזט אונדז ווײַטער, אַז דער
אונטערשייד צווישן דער ייִדישער און ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט איז
דערבײַ ווײַט ניט גלײַך גרויס בײַ אַלע אַרטן פֿאַרברעכנס: סײַ אין אַמ׳ רוס
פּויליַן סײַ אין גאַליציע איז אָט דער אונטערשייד צום קלענסט
בנוגע צו ניט־ווילנדיקן מאָרד, בײַ הריגה בשוגג; אין גאַליציע
איז די ייִדישע קרימינאַליטעט פֿון אָט דער אַרט 49 פּראָצ׳ און אין אַמ׳ רוס׳־
פּויליַן 25 פּראָצ׳ פֿון דער ניט־ייִדישער. דערנאָך גייט קינדערמאָרד, וווּ די
ייִדישע קרימינאַליטעט איז אין די צוויי ראַיאָנען 31 און 14 פּראָצ׳ פֿון דער
ניט־ייִדישער. לסוף צום שטאַרקסטן איז דער אונטערשייד בײַ
בייזווילקן מאָרד: אין אַמ׳ רוס׳־פּויליַן איז אָט די קרימינאַליטעט
אַ צוועלפֿטל (8 פּראָצ׳) און אין גאַליציע בלויז אַ פֿינף־און־צוואַנ־
ציקסטל (4 פּראָצ׳) פֿון דער ניט־ייִדישער.

לא די, וואָס די קרימינאַליטעט קענ לעבן איז בײַ ייִדן אַ סך אַ סך
קלענער ווי בײַ ניט־ייִדן, נאָר אַפֿילו צווישן די פֿאַרברעכערס
קענ לעבן זײַנען בײַ ייִדן די הורגים בשוגג אַ סך עפֿטער
און די הורגים במזיד אַ סך זעלטענער ווי בײַ ניט־ייִדן.
אין אַמ׳ רוס׳־פּויליַן זענען די הרוגים בשוגג בײַ ייִדן 37 פּראָצ׳ פֿון די
פֿאַרמשפּטע פֿאַרברעכנס קענ לעבן און בײַ ניט־ייִדן בלויז 20; פֿאַרקערט,
די הורגים במזיד זענען די אַבסאָלוטע מערהייט בײַ ניט־ייִדן (55 פּראָצ׳)
און ווינציקער ווי אַ דריטל (31 פּראָצ׳) בײַ ייִדן. אין גאַליציע, צווישן די
פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס קענ לעבן זענען די הורגים בשוגג 55 פּראָצ׳
בײַ ניט־ייִדן און 86 פּראָצ׳ בײַ ייִדן; פֿאַרקערט די הורגים במזיד זענען
דרטן 36 פּראָצ׳ בײַ ניט־ייִדן און בלויז 4 פּראָצ׳ בײַ ייִדן 4.

אָט אַזוי זענען מיר אויך אינעווייניק אין דער גרופּע פֿאַרברעכנס קענ
לעבן די זעלביקע דערשײַנונג, וואָס מיר האָבן פֿריער געזען פֿאַרגלײַכנדיק
די פֿאַרשיידענע גרופּעס פֿאַרברעכנס קענ פּערזאָן צווישן זיך: וואָס שוועכער
אַ פֿאַרברעכן, אַלץ קלענער איז די ייִדישע קרימינאַליטעט אין פֿאַרגלײַך מיט
דער ניט־ייִדישער.

עס איז כּדאַי צו באַמערקן אויך די אַבסאָלוטע צאָל פֿון בייזווילקע

---

4 ווי מ׳זעט, איז אין גאַליציע בײַ ייִדן צומעלף מאָל שטאַרקער, ווי בײַ ייִדן פֿון אַמ׳ רוס׳־פּויליַן (3,9 פֿאַרמשפּטע אויף 100.000 אײַנוווינער אַנטקעגן 0,31) די קרימינאַליטעט פֿון הריגה בשוגג, אָבער בײַ הריגה במזיד איז די ייִדישע קרימינאַליטעט אין גאַליציע נאָך קלענער, ווי אין אמ׳ רוס׳־פּויליַן (0,20 אַנטקעגן 0,27 אויף 100.000 אײַנוווינער). דאָס איז אַ וויכטיקע צורעכט־מאַכונג צו דער גרעסערער קרימינאַליטעט קענ לעבן אין גאַליציע, וואָס מיר האָבן אויבן באַמערקט (§ 5).

אָרדן באַאַנגענע דורך יידן. אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן, אויף אַ יידישער באַפֿעל־
קערונג פֿון אידער צוויי מיליאָן (2.065.000), האָט מען בסך־הכל פֿאַרמשפט
אַר הריגה במזיד 5 ביז 6 מענטשן אַ יאָר (11 אין ביידע יאָרן 1924 — 1925)
ראָר אומגעפֿער איין אייניקן מענטשן אויף 400.000. דאָס גליכן אין גאַליציע
ויף דרײַ פֿערטל מיליאָן יידן (744.000) — צוויי פֿאַרמשפּטע אַ יאָר פֿאַר
יזוויליקן מאָרד; אויך דאָס מאַכט אויס אומגעפֿער איין אייניקער אַזאַ פֿאַר־
ראָכער אויף 400.000 אינוואוינער. כּדי זיך צו מאַכן אַ באַגריף, ווי אויסער־
נווייניטלעך זעלטן דאָס איז, וועט געניג זײַן צו זאָגן, אַז דאָס איז פֿונקט
ווי זעלטן ווי איין ביזוויליקער מאָרד ביי אַ באַפֿעלקערונג
ון טויזנט מענטשן איין מאָל אין פֿיר הונדערט יאָר —
דער פֿינף אַזעלכע פֿאַרברעכנס ביי אַ באַפֿעלקערונג פֿון 1000 מענטשן פֿאַר
ער גאַנצער צײַט פֿון יידישן גלות.

§ 10. מיר מוזן געניאָר באַטראַכטן אויך די גרופּע פֿאַרברעכנס קעגן
עזונט און קערפּער. באיכות, ביי שוועך קערפּער־שעדיקונגען, געפֿינט
זיך אין אוממיטלבאַרער שכנות מיט די פֿאַרברעכנס קעגן לעבן. לויט איר
מות ווידער, לויט דער צאָל פֿאַרמשפּטע, איז דאָס סיי ביי יידן, אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן און נאָך מער אין גאַליציע, די וויכטיקסטע
ון אַלע גרופּעס פֿאַרברעכנס קעגן פֿערזאָן (זע טאַבעלע I). אַחוץ דעם, האָבן
אלע אַרטן פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער וויכטיק ניט די זעלביקע וואָג,
די זעלביקע מדרגה פֿון פֿאַרברעכערישקייט. זיי קענען זיך שטאַרק אונטערשיידן
לויט דער כּוונה פֿון דעם פֿאַרברעכער (בשוגג אָדער במזיד) און ניט וויניקער
אויך לויט דער נאַטור פֿון דעם פֿאַרברעכן גופֿא: עס זענען פֿאַראַן אַזעלכע
שוועך קערפּער־שעדיקונגען, וואָס זענען טאַקע ניט וויכטיק פֿון הרגענען;
עס זענען פֿאַראַן אויך אַזעלכע לייכטע שעדיקונגען, וואָס לאָזן נאָך זיך קיין
שום שפּורן ניט און וואָס זייער ווירקונג באַשטייט מער אין דער גייסטיקער
באַליידיקונג ווי אין דעם פֿיזישן שאָדן פֿאַר דעם געליטענעם. די טאַבעלע V,
אויף וועלכער עס זענען אָנגעגעבן די וויכטיקערע (לויט זייער פּמות אָדער
לויט זייער איכות) אַרטן פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער, גיט אונדז די
מעגלעכקייט זיך געניאָר פֿונאַנדערצוקלייבן אין אָט דער גרויסער און וויכטי־
קער גרופּע פֿאַרברעכנס (טאַב׳ V, ז׳ 236).

מיר קענען דאָ באַמערקן כּמעט די זעלביקע דערשיינונגען ווי ביי די
פֿאַרברעכנס קעגן לעבן:

א) אויך בנוגע צו פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער איז די
יידישע קרימינאַליטעט אַ סך קלענער ווי די ניט־יידישע ניט בלויז
בסך־הכּל, נאָר אויך ביי יעדער אַרט פֿאַרברעכנס באַזונדער.

ב) ביי ניט־יידן ווי ביי יידן, וואָס שוועך דער פֿאַרברעכן, אַלץ
קלענער איז די צאָל פֿאַרברעכערס, די צאָל פֿאַרמשפּטע. ביי יידן אָבער, סיי
אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן סיי אין גאַליציע, פֿאַלט די צאָל פֿאַרברעכנס ביים וווקס

פֿאַרמשפּטע אין 1924—1925 פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער, לויטן די אַרטן פֿ רברעכנס

		צענטער- און מזרח-פּוילן *					דרום-פּוילן **		
		צווישן דעם קערפּער-שעדיקונגען					צווישן דעם קער-פּער-שעדיקונגען		
	בסך-הכל	זייער שווערע (41)	שווערע (42)	לייכטע (43)	ביי מילדערנדיקע אומשטאנדן און ניט-וויילנדיק (45)	בסך-הכל	שווערע (42)	לייכטע (43)
אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרמשפּטע . . . . . בכלל . . .	6.826	162	595	1.388	1.748	65.668	4.564	61.097
ייִדן . . .	183	0	8	20	55	3.977	51	3.926
ניט-ייִדן . .	6.643	162	587	1.368	1.693	61.691	4.513	57.171
פֿאַרמשפּטע יערלעך אויף 100.000 אײַנוו׳ . ביי ייִדן . .	4,4	0	0,19	0,48	1,3	267,3	3,4	263,9
„ ניט-ייִדן.	25,0	0,60	2,21	5,15	6,4	448,4	32,8	415,5
ייִדישע קרימינאַליטעט אין פּראָצ׳ פֿון דער ניט-ייִדישער.	18	0	9	9	20	60	10	64
פֿון 100 פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער . . . . . „ ייִדן . .	100	0	3,3	10,9	30,1	100	1,3	98,7
„ ניט-ייִדן.	100	2,4	10,4	22,1	25,6	100	7,3	92,7

* פֿאַר אַמ׳ רוס׳-פּוילן איז אין דער פּוילישער קרימינאַל-סטאַטיסטיק פֿאַראַן נאָך דרײַ רובריקעס פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער; פֿון זיי די ווײַט וויכטיקסטע לויט דער צאָל פֿאַרמשפּטע איז די רובריק „אַנדערע פֿאַרברעכנס"; אַזוי אָבער ווי איר גענויער אינהאַלט איז ניט גענוג קלאָר, גיט זי ווייניק וואָס צו צו דער רובריק „בסך-הכל פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער".

** פֿאַר דרום-פּוילן שיידט די פּוילישע קרימינאַל-סטאַטיסטיק אונטער בלויז צוויי רובריקעס: „שווערע" און „לײַכטע" קערפּער-שעדיקונגען, און נאָך אַ קליין גרופּקעלע „אַנדערע", וואָס צו איר זענען פֿאַר ביידע יאָר צוזאַמען געווען צוגערעכנט בלויז 7 (ניט-ייִדישע) פֿאַרמשפּטע.

זייער שוואַרקייט אַ סך שטאַרקער ווי בײַ ניט־יִידן. מיר קענען
ריבער דאָ קאָנסטאַטירן נאָך אַ מאָל, וואָס מיר האָבן שוין אַ פּאָר מאָל
ער באַמערקט בנוגע צו אַנדערע פֿאַרברעכנס קעגן פֿערזאָן: וואָס שוו־
ר אַ פֿאַרברעכן, אַלץ קלענער איז די (אַזוי אויך קלע־
רע) יִידישע קרימינאַליטעט אין פֿאַרגלײַך מיט דער
ט־יִידישער. אַזוי זענען מיר אין גאַליציע, אַז בנוגע צו לײַכטע קער־
ר־שעדיקונגען איז די יִידישע קרימינאַליטעט כּמעט צוויי דריטל (64 פּראָצ')
דער ניט־יִידישער, בנוגע אָבער צו שוועריע קערפּער־שעדיקונגען איז
צען מאָל קלענער ווי די ניט־יִידישע (10 פּראָצ'). באַזונדערס בולט
נען מיר עס זען לויט דער קרימינאַל־סטאַטיסטיק פֿון אַמ' רוס'־פּוילן; בײַ
ט־ווילנדיקע קערפּער־שעדיקונגען איז די יִידישע קרימינאַליטעט
ף מאָל קלענער ווי די ניט־יִידישע (20 פּראָצ'); בײַ לײַכטע קערפּער־
ריקונגען איז זי עלף מאָל קלענער (9,3 פּראָצ'); צוועלף מאָל קלענער
פּראָצ') איז זי בײַ שווערע קערפּער־שעדיקונגען; פֿאַר זייער
ערע קערפּער־שעדיקונגען איז (בײַ אַ יִידישער באַפֿעלקערונג פֿון איבער
י מיליאָן) פֿאַר די צוויי יאָר קיין איין יִיד ניט פֿאַרמשפּט געוואָרן
טקעגן 162 ניט־יִידן).

פֿון אַן אַנדער זײַט ווידער, ווײַזט אונדז די זעלביקע טאַבעלע V, אַז
ן אַמ' רוס' פּוילן איז די יִידישע קרימינאַליטעט אַפֿילו
וגע צו „לײַכטע" קערפּער־שעדיקונגען נאָך אַלץ קלע־
ר אַפֿילו ווי די ניט־יִידישע קרימינאַליטעט בנוגע צו
יער שווערע" (0,48 אַנטקעגן 0,60).

אַזעלכע פֿעסטשטעלונגען זענען כּלעבן ווערט, מ'זאָל אויף זיי שטעלן דעם
ערייקן טראָפּ; און ניט בלויז צוליב זייער פּראַקטישן ווערט אין קאַמף
ן אַנטיסעמיטיזם, נאָר אויך פֿון אַ מער אַלגעמיינעם שטאַנדפּונקט: דאָס
ט ביי צוויי פֿעלקערשאַפֿטן, וואָס בײַ דער גאַנצער פֿאַרשיידנקייט פֿון זייערע
נס־באַדינגונגען לעבן זיי דאָך סוף־כּל־סוף אונטער איין פּאָליטישן דאַך,
ען עקסיסטירן אַזעלכע כּמעט אומגלויבלעכע גײַסטיקע אונטערשיידן, איז
יס ווערט, עס זאָל זיך דעריבער פֿאַרטראַכטן דער אַלגעמיינער סאָציאָלאָג,
אָביעקטיווער פֿאָרשער פֿון די מענטשלעכע געזעלשאַפֿטן.

§ 11. מיר וועלן זיך נאָך אַ ביסל אָפּשטעלן אויף אַ דריטן וויכטיקן
פֿאַרברעכנס קעגן פּערזאָן: געשלעכטלעכע און פֿאַמיליע־פֿאַר־
עכנס. דאָס איז אַ געביט, וווּ די קרימינאַל־סטאַטיסטיק איז באַזונדערס
קעדיק, מחמת איבער פֿאַרשטענדלעכע טעמים קומט צום געריכט בלויז
לייַנער טייל פֿאַרברעכנס פֿון דעם מין. די פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿאַרברעכנס
דעם מין זענען ממילא קליין אין צאָל, און פֿון סטאַטיסטישן שטאַנדפּונקט
דאָס ווידער אַ וויכטיקער חסרון. בלית ברירה וועלן מיר פֿונדעסטוועגן

זיך צוקוקן צו דעם, וואָס עס ווייזט אונדז אויך אין פרט די פּוילישע קרימ
נאַל־סטאַטיסטיק (טאַב׳ VI, ז׳ 239).

אויך בנוגע צו די געשלעכט־ און פֿאַמיליע־פֿאַרבערעכנס איז די צא
פֿאַרמשפּט בײַ יידן פֿראָפּאָרציאָנעל צו סך קלענער, ווי בײַ דער איבעריקע
באַפֿעלקערונג: אַ העלפֿט (50 פּראָצ׳) אין גאַליציע און כּמעט פֿיר מאָל קל
נער (27 פּראָצ׳) אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן.

עס איז דעריבער מערקווערדיק, וואָס אויף פֿאַרבערעכנס פֿון א
דעם מין, ווייניקסטנס אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן (פֿאַר גאַליציע איז אַזאַ רובריק
ניטאָ), איז בײַ יידן פּראָפּאָרציאָנעל צוויי מאָל גרעסער אין צאָל ווי בײַ ני
יידן; דאָס זענען די סוטענערן: 0,18 אויף 100.000 איינוו׳ בײַ ניט־יי
און 0,41 בײַ יידן. 40 פּראָצענט פֿון אַלע יידן, וואָס זענען אין אַמ׳ רוס׳־פּוי
פֿאַרמשפּט געווארן פֿאַר געשלעכט־ און פֿאַמיליע־פֿאַרבערעכנס, זענען געוור
סוטענערן (קנאַפּע 5 פּראָצ׳ פֿון די ניט־יידישע פֿאַרמשפּטע פֿון דעם זעלביקן מי

געוויס האָבן מיר דאָ צו טון מיט אַן אַרט פֿאַרברעכן קעגן געשלעכ
לעכער מאָראַל, וואָס איז גלייכצייטיק פֿאַרבונדן מיט האַנדל; עס איז דער
בער נאַרמאַל, אַז בײַ יידן, וווּ דער פּראָצענט באַשעפֿטיקטע אין האַנדל א
22 מאָל גרעסער, ווי בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן, זאָל או
אַ גרעסערער פּראָצענט פֿון די פֿאַרברעכערס קעגן געשלעכט־מאָראַל פֿאַרביב
זייער פֿאַרברעכן מיט האַנדל. פֿון אַן אַנדער זײַט ווידער איז דער „געשעפֿ
פֿון סוטענערן קאָנצענטרירט אין די שטעט, דער עיקר אין די גרעסע
שטעט און אין זייערע פֿאָרשטעט; בײַ איבעריקע גלייכע באַדינגונגען דאַר
מיר דעריבער אין פּוילן בײַ יידן, וואָס זענען אויף דרײַ פֿערטל אַ שטאָטיש
באַפֿעלקערונג, געפֿינען מער אַזעלכע „געשעפֿטסלײַט" ווי בײַ ניט־יידן, וו
זענען אויף פֿיר פֿינפֿטל אַ דאָרפֿישע באַפֿעלקערונג. אמת איז לסוף אי
אַז מיר האָבן דאָ צו טון מיט גאַנץ קלייַנע אַבסאָלוטע צאָלן: 17 יידי
און 48 ניט־יידישע פֿאַרמשפּטע סוטענערן; צופֿעליקע סיבות קענען ז
האָבן אַ גרויסע רעלאַטיוע ווירקונג. נאָר ווי וויכטיק עס זענען נישט אַל
דערמאָנטע אומשטאַנדן, מיין איך פֿונדעסטוועגן, אַז זיי זענען נאָך נישט אַל
די זעלביקע סיבות ווירקן אין אַ גרויסער מאָס אויך אויף געוויסע אַנדע
מינים פֿאַרברעכנס, און פֿונדעסטוועגן — אַחוץ בײַ „קריג־שפּעקולאַציע"
געפֿינען מיר אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן בײַ קיין פֿאַרברעכן ניט אַזאַ גרויסע ר
לאַטיוע איבערוואָג פֿון דער יידישער קרימינאַליטעט לגבי דער ניט־יידיש
(אָפּטמאָל איז די יידישע קרימינאַליטעט נאָך קלענער ווי די ניט־יידי
אַפּילו, ווען זי איז פֿאַרבונדן מיט האַנדל, ווי למשל בײַ פֿאַרברעכנס ק
מלוכה־מאַנאָפּאָל). איך מיין דעריבער, אַז דאָ מוזן נאָך ווירקן ספּעציע
סיבות, אפֿשר לאָקאַלע, אפֿשר צייטווייליקע, וואָס מ׳וואָלט דאַרפֿן אויפֿדע
און, אויב נאָר מיגלעך, — באַזונדערס. איבעריקנס, פֿון די 17 פֿאַרמשפּ
יידישע סוטענערן האָבן 10 (59 פּראָצענט!) געהערט צו אין לאָדזש

ט אַ בּ ע ל ע VI

פֿאַרמשפּטע אין 1924—1925 פֿאַר געשלעכט־ און פֿאַמיליע־פֿאַרברעכנס, לויט די אַרטן פאַרברעכנס *

		צענטער־ און מזרח־פּוילן					דרום־פּוילן			
		צווישן דעם					צווישן דעם			
	בסך־הכל	ניט־נאַטירלעכע סעקסועלע באַציונגען (53—52)	פֿאַרגעוואַלדיקונג (54)	ביגאַמיע (57)	סוטענערייַ (55)	בסך־הכל	ניט־נאַטירלעכע סעקסועלע באַציונגען (53—52)	פֿאַרגעוואַלדיקונג (54)	ביגאַמיע (57)
אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרמשפּטע . . . . . בכלל . . .	1.071	290	203	265	65	1.185	193	167	73
ייִדן . . .	43	6	2	3	17	61	8	12	1
ניט־ייִדן . .	1.028	284	201	262	48	1.124	185	155	72
פֿאַרמשפּטע יערלעך אויף 100.000 אײַנוווינער . . . . . בײַ ייִדן . .	1,0	0,15	0,05	0,07	0,41	4,1	0,54	0,81	0,07
„ ניט־ייִדן.	3,9	1,07	0,76	1,00	0,18	8,2	1,34	1,13	0,52
ייִדישע קרימינאַליטעט אין פּראָצ׳ פֿון דער ניט־ייִדישער	27	14	7	7	228	50	40	72	13
פֿון 100 פֿאַרמשפּטע פֿאַר געשלעכט־ און פֿאַמיליע־פֿאַרברעכנס . . . בײַ ייִדן . .	100	14,0	4,7	7,0	39,5	100	13,1	20,0	1,6
„ ניט־ייִדן.	100	27,6	20,0	25,5	4,7	100	16,5	13,8	6,4

* די רובריקע „ניט־נאַטירלעכע סעקסועלע באַציונגען" נעמט אַרום פּעדעראַסטיע, סאָדאָמיע, בלוט־שענדונג (גלוי עריות) אד"גל. די רובריקע „סוטענערייַ" (sutenerstwo) עקסיסטירט ניט אין דער פּוילישער קרימינאַל־סטאַטיסטיק פֿאַר די דרום־מאָיעוואַדשאַפטן.

וואָיעוואָדשאַפֿט און 4 צו לובלינער. אויף אַלע אַכט איבעריקע וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון אַמ׳ רוס׳־פוילן קומט אויס אין גאַנצן דריי פֿאַרמשפּט יידישע סוטענערן [5].

§ 12. בנוגע צו די פֿאַרברעכנס קעגן אייגנטום האָט מען געקענט דערוואַרטן, אַז די יידישע קרימינאַליטעט וועט זיין באַדײַטיק גרעסער ווי די ניט־יידישע, דערהויפּט איבער דעם ספּעציפֿישן פּראָפֿעסיאָנעלן צוואַמענשטעל פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג, בײַ וועלכער דער האַנדל פֿאַרנעמט אַזאַ אויסנאַמסווײַז גרויסן פּלאַץ. באמת אָבער האָבן מיר שוין לויט דער טאַבעלע I געזען, אַז פֿון די דריי גרופּעס פֿאַרברעכנס קעגן אייגנטום שטײַגט די יידישע קרימינאַליטעט אַריבער די נישט־יידישע (און דאָס אויך אין אַ קנאַפּער מאָס) בלויז אין אײנער: אויסנאַרעריי (אויף 16 פּראָצ׳ אין אַמ׳ רוס׳־פוילן און אויף 32 פּראָצ׳ אין גאַליציע). בנוגע די איבעריקע צוויי גרופּעס, פֿאַרכאַפֿן פֿרעמד אייגנטום (przywłaszczenie) און דערהויפּט גנבֿה, קען מען קאָנסטאַטירן, אַז די יידישע קרימינאַליטעט איז אַ סך קלײַנער ווי די ניט־יידישע. אויף דער גרופּע גנבה דאַרפֿן מיר זיך אָפּשטעלן געזונדיער, מחמת זי נעמט אַרום מער פֿאַרמשפּטע, ווי בכלל אַלע איבעריקע מינים פֿאַרברעכנס צוזאַמען: די מערהייט (51 פּראָצ׳) פֿון אַלע פֿאַרמשפּטע אין גאַליציע און צוויי דריטל (66 פּראָצ׳) אין אַמ׳ רוס׳־פוילן זענען פֿאַרמשפּט געוואָרן פֿאַר גנבה (טאַב׳ VII, ז׳ 242 — 243).

מיר באַמערקן ערשטנס, אַז דער צוזאַמענשטעל פֿון דער מאַסע פֿאַרמשפּטע גנבֿים איז ווײַט ניט דער זעלביקער בײַ יידן און בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג. אמת, סײַ בײַ יידן סײַ בײַ ניט־יידן איז ווײַט די גרעסטע מערהייט גנבֿים פֿאַרמשפּט פֿאַר אײַנפֿאַכער גנבֿה; בעת אָבער בײַ די ניט־יידן נעמט אַרום אָט די אַרט גנבֿה נײַן צענטל פֿון אַלע פֿאַרמשפּטע גנבֿים (88 פּראָצ׳ אין אַמ׳ רוס׳־פוילן און 93 פּראָצ׳ אין גאַליציע), איז דאָס בײַ די יידישע גנבֿים דער פֿאַל בלויז פֿאַר דריי פֿערטל (71 פּראָצ׳ אין אַמ׳ רוס׳־פוילן און 75 אין גאַליציע). באַזונדערס גרויס איז דער אונטערשייד בנוגע צום חלק, וואָס עס באַטרעפֿן די הענדלער מיט געגנבֿעטע חפֿצים; זייער פּראָצענט צווישן די גנבֿים איז בײַ יידן אין אַמ׳ רוס׳־פוילן דריי מאָל און אין גאַליציע פֿינף מאָל גרעסער ווי צווישן די ניט־יידישע גנבֿים: אַ פֿינפֿטל פֿון אַלע יידישע גנבים זענען פֿאַרמשפּט פֿאַר האַנדל מיט גנבֿות אָדער באַהאַלטן זיי, בעת פֿון די ניט־יידישע גנבֿים

---

5 מיר האָבן זיך לענגער אָפּגעשטעלט אויף די 17 יידישע סוטענערן איבער דעם קאָנטראָסט, חאָס דער ארט פֿאַרברעכן שטעלט פֿאַר מיט דער איבעריקער אויסערסט־שוואַכער יידישער קרימינאַליטעט קעגן פֿערזון. מיר מיינען, אז עס וואָלט ווערט זיין אויסצופֿאָרשן אויף די ערטער, דער עיקר אין לאָדזשער וואָיעוואָדשאַפֿט, די סיבות פֿון אַס דער פּלאַג, כדי טאַקע פֿון איר פּטור צו ווערן.

איז בלויז אַ פֿופֿצענטל (אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן) אָדער גאָר אַ פֿינף=און=צוואַנ=ציקסטל (אין גאַליציע) פֿאַרמשפּט פֿאַר אָט דעם פֿאַרברעכן. בײַ די ייִדישע גנבֿים איז אויך צוויי מאָל גרעסער דער (פֿאַר זיך גענומען שוואַכער) פּראָ=צענט רעצידיוויסטן. נאָר אַזוי ווי די קרימינאַליטעט פֿון גנבֿה איז בײַ ייִדן בכלל אַ סך קלענער ווי בײַ ניט=ייִדן, איז די קרימינאַליטעט פֿון גנבֿה=רעצידיוו אַלץ נאָך קלענער בײַ ייִדן ווי בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג: אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן איז זי 86 פּראָצ׳ פֿון דער ניט=ייִדישער און אין גאַלי=ציע בלויז 30 פּראָצענט. אַנדערש איז מיט דער קרימינאַליטעט בנוגע צום האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן: אמת, ניט אין גאַליציע, אָבער אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן שטײַגט אָט די ייִדישע קרימינאַליטעט אַפֿילו אַריבער די ניט=ייִדישע. מ׳דאַרף פֿונדעסטוועגן נעמען דערבײַ אין באַטראַכט, אַז האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן איז געוויינטלעך אַ פֿאַרברעכן פֿון הענדלער און בעת די באַשעפֿטיקטע אין האַנדל זענען בֿײַ ייִדן אין פּוילן 22 מאָל אַ גרעסערער פּראָצענט ווי בײַ דער ניט=ייִדישער באַפֿעלקערונג (34,6 פּראָצ׳ בײַ ייִדן אַנטקעגן 1,5 בײַ נישט=ייִדן), שטײַגט אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן די ייִדישע קרימינאַליטעט פֿון האַנד=לען מיט גנבה אַריבער אין גאַנצן מיט 10 פּראָצענט, און אין גאַליציע בלײַבט זי אַפֿילו מיט 20 פּראָצענט קלענער פֿאַר דער נישט=ייִדישער [6].

אַ זעלטענער מין פֿאַרברעכן איז בכלל גנבֿה פֿון הייליקטימער (świętokradztwo); בײַ ייִדן איז ער אָבער נאָך אַ סך זעלטענער ווי בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג: פֿאַר די צוויי יאָר זענען אין פּוילן אין גאַנצן פֿאַרמשפּט געוואָרן דערפֿאַר צוויי ייִדן, ביידע אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן. זייער

---

6 מ׳וואָלט אייגנטלעך געדאַרפֿט אויסרעכענען ניט די אַלגעמיינע (אין פֿאַר=העלטעניש צו דער גאַנצער באַפֿעלקערונג, ייִדישער אָדער ניט=ייִדישער), נאָר די ספּעצי=פֿישע קרימינאַליטעט, אין פֿאַרהעלטעניש צו דער האַנדלס=באַפֿעלקערונג, ווען די רייד איז וועגן האַנדלען מיט גנבה. פֿאַרגלײַכן די אַלגעמיינע קרימינאַליטעט פֿון האַנדלען מיט גנבֿה בײַ דער ייִדישער און בײַ דער ניט=ייִדישער באַפֿעלקערונג האָט כמעט אַזאַ זינען ווי פֿאַרגלײַכן די אַלגעמיינע קרימינאַליטעט פֿון „פֿאַרברעכנס פֿון מלוכה=באַאַמטע" בײַ דער ייִדישער און ניט=ייִדישער באַפֿעלקערונג (ניט אין פֿאַרהעלטעניש צו דער צאָל באַאַמטע, נאָר צו דער גאַנצער באַפֿעלקערונג). טאַקע איבער דעם האָבן מיר אויבן, אויף דער טאַ=בעלע III, ניט אויסגערעכנט די ייִדישע קרימינאַליטעט אין פּראָצענט פֿון דער ניט=ייִדישער.

בכלל, ווען די רייד איז וועגן פֿאַרברעכנס, וואָס ווערן באַגאַנגען נאָר (אָדער כמעט נאָר) דורך אַ באַשטימטן עלעמענט און ניט דורך פֿאַרשיידענע עלעמענטן פֿון דער באַפֿעלקע=רונג, דאַרף מען אויסרעכענען די ספּעציפֿישע קרימינאַליטעט, נעמענדיק די פֿאַרהעלטעניש פֿון דער צאָל פֿאַרברעכערס צו דער צאָל פֿון אָט דעם ספּעציפֿישן באַפֿעלקערונג=עלעמענט. בלויז בלית ברירה, ווען עס פֿעלט דער נייטיקער סטאַטיסטישער מאַטעריאַל, קען מען אין אַזעלכע פֿאַלן זיך באַנוגענען מיט אויסרעכענען די קרימינאַליטעט אין ערך צו דער גאַנצער באַפֿעלקערונג; מ׳מוז אָבער דעמאָלט אַכטונג געבן, צי באַגייט מען ניט קיין גראָבן פֿע=לער פֿאַרגלײַכנדיק פֿעלקערשאַפֿטן, בײַ וועלכע דער ספּעציפֿישער עלעמענט האָט אַ שטאַרק פֿאַרשיידענע רעלאַטיווע גרייס.

ט א ב

פֿאַרמשפּטע אין 1924—925

		צ ע נ	
		בכך־הכל	אי
אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרמשפּטע	בכלל . . .	68.635	53
	ייִדן . . .	3.674	12
	ניט־ייִדן . .	64.961	41
פֿאַרמשפּטע יערלעך אויף 100.000 אײַנוווינער .	בײַ ייִדן . .	89,0	3,3
	„ ניט־ייִדן.	244,5	5,8
ייִדישע קרימינאַליטעט אין פּראָצ׳ פֿון דער ניט־ייִדישער . .		36	29
פֿון 100 פֿרמשפּטע פֿאַר גנבֿה	בײַ ייִדן . .	100	1,1
	„ ניט־ייִדן.	100	8,3

VII ע

ה, לויט די אַרטן פֿון גנבֿה

ן מזרח-פּוילן				דרום-פּוילן					
דעם				צווישן דעם					
רעצידיוו פֿון גנבֿה (65)	גנבֿה פֿון הייליקטימער (66)	רויבעריי (67)	האנדלען מיט גנבֿות אַדער באַהאַלטן זיי (68)	אייגפֿאַכע גנבֿה (64)	רעצידיוו פֿון גנבֿה (65)	גנבֿה פֿון הייליקטימער (66)	רויבעריי (67)	האנדלען מיט גנבֿות אַדער באַהאַלטן זיי (68)	בסך-הכל
2.13	52	1.037	5.251	103.213	95.900	2.980	3	227	4.103
25	2	40	767	1.707	1.286	93	0	1	327
1.879	50	997	4.484	101.506	94.614	2.887	3	226	3.776
6,1	0,05	0,97	18,6	114,7	86,4	6,3	0	0,07	22,0
7,1	0,19	3,76	16,9	737,8	687,7	21,0	0,02	1,64	27,4
86	26	26	110	16	13	30	0	4	80
6,9	0,05	1,1	20,9	100	75,3	5,4	0	0,06	19,2
3,0	0,08	1,5	6,9	100	93,2	2,8	0,003	0,22	3,7

זעלטן איז אויך בײַ ייִדן רויבערײַ: 40 פֿאַרמשפּטע (אַנטקעגן 997 ניט־ייִדן) אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן און איין איינציקער אַזאַ ייִדישער גזלן (אַנטקעגן 227 ניט־ייִדן) אין גאַליציע. אָט די אַרט קרימינאַליטעט, וואָס איז שטאַרק פֿאַרבונדן מיט געוואַלד קעגן פּערזאָן, איז בײַ ייִדן אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן פֿיר מאָל קלענער (26 פּראָצ׳) און אין גאַליציע 25 מאָל קלענער ווי בײַ דער ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג.

לסוף בנוגע דער ווײַט פֿאַרשפּרייטסטער אַרט פֿאַרברעכן, פּשוטע גנבֿה, וואָס פֿאַר איר איז אין די צוויי יאָר פֿאַרמשפּט געוואָרן אַ מחנה פֿון כּמעט פֿיר טויזנט ייִדן (2.612 אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן און 1.286 אין גאַליציע), איז זי פֿונדעסטוועגן אַ סך ווייניקער פֿאַרשפּרייט בײַ ייִדן ווי בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג: פֿון דריי ביז פֿיר מאָל ווייניקער (29 פּראָצ׳) אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן און אַכט מאָ, ווייניקער (13 פּראָצ׳) אין גאַליציע.

בסך הכּל, ווי מיר האָבן עס שוין אויבן אָנגעמערקט, איז די קרימינאַליטעט פֿון אַלע אַרטן גנבה צוזאַמען בײַ ייִדן אין אַמ׳ רוס׳־פּוילן דרײַ מאָל קלענער (36 פּראָצ׳) און אין גאַליציע זעקס מאָל קלענער (16 פּראָצ׳), ווי בײַ דער ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג.

קאַפּיטל II. — די שטאָט וואַרשע

§ 13. ווי מיר האָבן שוין אויפֿגעוויזן אין אונדזער ערשטן אַרטיקל, האָט די פֿאַרגלײַכונג צווישן דער ייִדישער און ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט דעם וויכטיקן חסרון, וואָס די ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן איז אויף דרײַ פֿערטל אַ שטאָטישע און די ניט־ייִדישע איז אויף פֿיר פֿינפֿטל אַ דאָרפֿישע, בעת מיר ווייסן, אַז די קרימינאַליטעט איז אין שטאָט פֿיל העכער ווי אין דאָרף: מען באַקומט אויף אַזאַ אופֿן אַ פֿאַרגרעסערטע פֿאָרשטעלונג פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט אין פֿאַרגלײַך מיט דער ניט־ייִדישער. מיר האָבן דעריבער באַזונדערס אונטערגעשטראָכן דעם ווערט פֿון דער קרימינאַל־סטאַטיסטיק פֿון דער שטאָט וואַרשע. פֿאַרגלײַכנדיק די העכער 300.000־קעפּיקע ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿון וואַרשע מיט דער ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון דער פּוילישער הויפּטשטאָט, פֿאַרגלײַכן מיר אַ ריין שטאָטישע ייִדישע באַפֿעלקערונג מיט אַ ריין שטאָטישער ניט־ייִדישער, און דער פֿאַרטונקלדיקער איינפֿלוס פֿון שטאָט און דאָרף ווערט אויף אַזאַ אופֿן באַזײַטיקט. דאָס איז וויכטיק בײַ אַלע מינים פֿאַרגלײַכן צווישן דער ייִדישער און ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג [7]; דאָס איז וויכטיק אויך בנוגע צו קרימינאַליטעט. די קרימינאַל־סטאַטיסטיק פֿון דער שטאָט וואַרשע וועלן מיר דעריבער ספּעציעל באַטראַכטן.

---

7 אין דעמאָגראַפֿישן פּרט האָבן מיר דערויף אויפֿמערקזאַם געמאַכט אין ייִוואָבלעטער, סעפּטעמבער 1932, ז׳ 121—122 („שטריכן צו דער דעמאָגראַפֿיע פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין וואַרשע").

טאַבעלע VIII

ייִדן און ניט־ייִדן פֿאַרמשפּטע אין 1924—1925 אין וואַרשע, לויט די מינים פֿאַרברעכנס

	מינים פֿאַרברעכנס	אַבסאָלוטע צאַל פֿאַרמשפּטע			יערלעך אויף 100.000 איינוו׳		ייִדישע קרימ נאַליטעט אין פּראָצ׳ פֿון דער ניט־ייִדישער
		בכלל	ייִדן	ניט־ייִדן	ייִדן	ניט־ייִדן	
	קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט:						
I	פּאָליטישע פֿאַרברעכנס .	846	83	763	13,4	60,9	22
	צווישן דעם:						
	מלוכה־פֿאַראָט	22	7	15	1,13	1,20	94
	שפּיאָנאַזש	16	6	10	0,97	0,80	121
	פֿאַרבאָטענע פֿאַרזאַמלונגען, פֿאַראיינען; אופֿרייצן צו פֿאַרברעכנס	153	37	116	6,0	9,3	65
	ווידערשטאַנד דער מאַכט אַדער באַליידיקן זי . .	655	33	622	5,3	49,7	11
II	פֿאַרברעכנס קעגן פֿליכט פֿון מיליטער־דינסט .	56	23	33	3,7	2,6	140
III	פֿאַרברעכעריש אויסנוצן די מלוכה־מאַכט. . .	233	34	199	5,5	15,9	35
	צווישן דעם:						
	פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט	95	10	85	1,6	6,8	24
	געבן כאַבאַר	40	22	18	3,5	1,4	42
	פֿאַרברעכנס פֿון באַאַמטע .	98	2	96	0,32	7,7	
IV	פֿעלשן דאָקומענטן, געלט, ווערטפּאַפּירן	262	61	201	9,8	16,0	61
V	פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה־מאָנאָפּאָל	59	35	24	5,6	1,9	292

	מינים פֿאַרברעכנס	אַבסאָלוטע צאָל פֿאַרמשפּטע			יערלעך אויף 100.000 אײַנוו׳		ייִדישע קרימינאַליטעט אין פּראָצ׳ פֿון דער ניט-ייִדישער
		בכלל	ייִדן	ניט-ייִדן	ייִדן	ניט-ייִדן	
VI	אַלגעמיין = געפֿערלעכע פֿאַרברעכנס	20	1	19	0,16	1,52	11
VII	„קריג-שפּעקולאַציע" . .	221	70	151	11,3	12,1	93
VIII	שלעפּעריי און שנאָרעריי	156	25	131	4,0	10,5	38
XI	אַנדערע פֿאַרברעכנס קעגן דער אָרדענונג פֿון צו-זאַמענלעבן	1.086	186	900	30,0	71,8	42
	קעגן פּערזאָן:						
X	פֿאַרברעכנס קעגן לעבן .	204	6	198	0,97	15,8	6
	צווישן דעם:						
	בייזוויליקער מאָרד . . .	106	2	104	0,32	8,3	4
	קינדערמאָרד	12	1	11	0,16	0,88	18
	ניט-ווילנדיקער מאָרד . .	51	3	48	0,48	3,8	13
XI	פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער	663	32	631	5,2	50,4	10
	צווישן דעם:						
	זייער שווערע קערפּער-שע-דיקונגען	25	0	25	0	2,0	0
	שווערע קערפּער-שעדיקונגען.	69	3	66	0,48	5,3	9
	לייכטע קערפּער-שעדיקונגען.	53	3	50	0,48	4,0	12
	בײַ מילדערנדיקע אומשטאַנדן און אומגערן	190	7	183	1,13	14,6	8
XII	פֿאַרברעכנס קעגן פּערזענ-לעכער פֿרייַהייט . .	28	4	24	0,64	1,92	33

	מינים פּאַרברעכנס	אַבסאָלוט צאָל פּאַרמשפּטע			יערלעך אויף 100.000 איינוו'		פּראָצענט פון גאַנצן יידישן באַפעלקערונגס־טייל
		בכלל	יידן	ניט־יידן	יידן	ניט־יידן	
XII	פּאַרברעכנס קעגן געזעלשאַפט= און פּאַמיליע= מאָראַל	218	6	212	0,97	16,9	6
	צווישן דעם:						
	ניט־נאַטירלעכע סעקסועלע באַציונגען	54	0	54	0	4,3	0
	פּארגעוואַלדיקונג . . .	24	0	24	0	1,9	0
	ביגאַמיע	41	0	41	0	3,3	0
	סוטענערײַ	19	0	19	0	1,5	0
XIV	חילול=הכּבוד	213	20	193	3,2	11,1	29
	קעגן אייגנטום:						
XV	פּאַרכאַפּן פּרעמד אייגנטום.	488	51	437	8,2	34,5	23
XVI	גנבֿה	6.491	809	5.682	130,3	453,9	29
	צווישן דעם:						
	אײַנפּאַכע גנבֿה	5.348	615	4.733	99,1	377,8	26
	רעצידיוו פון גנבֿה . . .	553	95	458	15,3	36,6	42
	גנבֿה פון הייליקטימער . .	10	2	8	0,32	0,64	50
	רויבערײַ	103	5	98	0,81	7,82	10
	האַנדלען מיט גנבֿות אַדער באַהאַלטן זיי	477	92	385	14,8	30,7	48
XVII	אויסנאַרעריַ	423	77	346	12,4	27,6	45
XVIII	אַלע אַנדערע פּאַרברעכנס.	55	4	51	0,64	4,1	16
	בסך=הכּל	11.722	1.527	10.195	246,0	813,8	30

די טאַבעלע VIII גיט אונדז די מעגלעכקייט פֿעסטצושטעלן בנוגע צ
וואַרשע אַזעלכע פֿאַקטן:

1) פֿון אַלע פֿערציק מינים פֿאַרעכנס, וואָס פֿיגורירן אויף אונדזע
טאַבעלע, איז בלויז בנוגע צו דרײַ די ייִדישע קרימינאַליטעט העכע
ווי די ניט־ייִדישע: דאָס איז ערשטנס בײַ ברעכן דעם מלוכה־מאַנאָפּא
(געהיימע ברויערײַ און קאָנטרעבאַנדע), וווּ די ייִדישע קרימינאַליטעט אי
כּמעט דרײַ מאָל גרעסער ווי די ניט־ייִדישע; דאָס איז צווייטנס, אָבער שוי
אין אַ ווײַט קלענערער מאָס, בנוגע צום חובֿ פֿון מיליטער־דינסט, וו
די ייִדישע קרימינאַליטעט איז אויף צוויי פֿינפֿטל גרעסער ווי די ניט־ייִדישע
דאָס איז לסוף דער פֿאַל בײַ שפּיאָנאַזש (מיט איין פֿינפֿטל גרעסער). דער
בײַ מוז נאָך צוגעגעבן ווערן, אַז אין אַלע דרײַ פֿאַלן האַנדלט עס זיך וועג
קלײנע צאָלן; פֿאַר די אַלע דרײַ פֿאַרברעכנס צוזאַמען זײַנען אין די צוויי
יאָר פֿאַרמשפט געוואָרן 64 ייִדן; בנוגע צו שפּיאָנאַזש (אין גאַנצן 6 ייִדן!
איז די צאָל אַזוי קליין, אַז די גאַנצע איבערוואָג פֿון דער ייִדישער קרימי
נאַליטעט שטאַמט פֿון אײַניקן פֿאַרמשפט: וואָלטן פֿאַרמשפט געוואָר
ניט זעקס, נאָר פֿינף ייִדן, וואָלט אָט די ייִדישע קרימינאַליטעט געווען פֿונקט
גלײַך דער ניט־ייִדישער; אויף דעם סמך פֿון אַזאַ קלייניטשקער צאָל (וואָ
איז קלענער ווי איינס?) קען מען, פֿאַרשטייט זיך, קיין סטאַטיסטישן אויספֿיר
ניט מאַכן.

בײַ אַלע איבעריקע פֿאַרברעכנס איז די ייִדישע קרי
מינאַליטעט קלענער, געווינטלעך אַ סך קלענער ווי די ניט־
ייִדישע.

2) בײַ צוויי מינים פֿאַרברעכנס איז די ייִדישע קרימינאַליטעט כּמעט
גלײַך דער ניט־ייִדישער, אָבער פֿאָרט עפּעס קלענער: דאָס איז בנוגע צו
דער אַזוי־גערופֿענער „קריג־שפּיקולאַציע“ און צו מלוכה־פֿאַראָט.
בײַ מלוכה־פֿאַראָט, ווי פֿריִער בײַ שפּיאָנאַזש, האַנדלט עס זיך וועגן גאַנץ
קלײנע אַבסאָלוטע צאָלן, און די איבערוואָג אויף איין זײַט אָדער אויף דער
אַנדערער הענגט אָפּ פֿון איין אײַניקן פֿאַרמשפט: וואָלט געווען מיט איין
ניט־ייִדישן פֿאַרמשפטן וויניקער, וואָלט פֿאַרשווונדן די איבערוואָג פֿון אָט
דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט. עס איז דערביבער אַ סך ריכטיקער צו זאָגן,
אַז בנוגע צו שפּיאָנאַזש ווי צו מלוכה־פֿאַראָט איז די ייִדישע קרימינא־
ליטעט כּמעט די זעלביקע ווי די ניט־ייִדישע. —

דאָס אָבער וואָס די קרימינאַליטעט פֿון „קריג־שפּיקולאַציע“ (221 פֿאַר־
משפּטע, פֿון זיי 70 ייִדן און 151 ניט־ייִדן) — אייגנטלעך אַ פֿאַרברעכן פֿון
באַשעפֿטיקטע אין האַנדל — איז אין פֿאַרהעלטעניש צו דער גאַנצער ייִדישער
באַפֿעלקערונג פֿון וואַרשע ניט גרעסער, נאָר נאָך אַ ביסל קלענער (אויף 7 פּראָצ')
פֿאַר דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט פֿון זעלביקן מין, איז באמת
מערקוועלדיק.

בײַ קיין איינער פֿון די איבעריקע 35 פֿאַרברעכנס־אַרטן דערגרייכט די ייִדישע קרימינאַליטעט אַפֿילו ניט קיין צוויי דריטל פֿון דער ניט־ייִדישער.

3) העכער ווי אַ העלפֿט ביז צוויי דריטל פֿון דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט איז די ייִדישע פֿאַרברעכערישקייט בײַ אייז פּאָליטישן פֿאַרברעכן, אָנטייל אין פֿאַרבאָטענע פֿאַראיינען, פֿאַרזאַמלונגען און אַגיטאַציע (65 פּראָצ׳ פֿון דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט) און בײַ איין געוויינטלעכן פֿאַרברעכן: פֿעלשן דאָקומענטן, געלט און ווערט־פּאַפּירן (61 פּראָצ׳) — די עטלעכע אויסגערעכנטע פֿאַרברעכנס געהערן אַלע צו דער קאַטעגאָריע פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט.

בײַ קיינער פֿון די איבעריקע 33 פֿאַרברעכנס־אַרטן (צווישן וועלכע עס געפֿינען זיך אויך פֿאַרשיידענע פֿאַרברעכנס קעגן מלוכה און געזעלשאַפֿט) שטײַגט די ייִדישע קרימינאַליטעט ניט אַריבער אַ העלפֿט פֿון דער ניט־ייִדישער.

4) די ייִדישע קרימינאַליטעט אין וואַרשע איז פֿון צוויי ביז דרײַ מאָל קלענער פֿאַר דער ניט־ייִדישער: בײַ גנבֿה פֿון הייליקייטן (50 פּראָצ׳ פֿון דער ניט־ייִדישער קרימינאַליטעט), האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן (48 פּראָצ׳), אויסנאַרערײַ (45 פּראָצ׳), רעצידיוו פֿון גנבֿה (42 פּראָצ׳), דער געמישטער גרופּע „אַנדערע פֿאַרברעכנס קעגן דער אָרדענונג פֿון צוזאַמענלעבן" (42 פּראָצ׳), שלעפּערײַ און שנאָרערײַ (38 פּראָצ׳) און בײַ פֿאַרברעכערישן אויסנוצן די מלוכה־מאַכט (צווישן דעם געבן און נעמען כאַבאַר אד"גל — 35 פּראָצ׳). עס איז באַזונדערס ווערט אונטערצושטרײַכן, אַז אין דעם פּרט פֿון אויסנאַרערײַ און פֿון האַנדלען מיט געגנבֿעטע זאַכן, וואָס מ׳האַלט געוויינטלעך פֿאַר ייִדישע ספּעציאַליטעטן, און וואָס ווײַזן אויס טאַקע צו זײַן מער פֿאַרשפּרייט בײ ייִדן ווי בײַ ניט־ייִדן. ווען מען פֿאַרגלײַכט די גאַנצע ייִדישע באַפֿעלקערונג (וואָס איז דער עיקר אַ שטאָטישע) מיט דער גאַנצער ניט־ייִדישער (וואָס איז דער עיקר אַ דאָרפֿישע), איז אין דער אמתן — ווען מען פֿאַרגלײַכט אַ שטאָטישע ייִדישע מיט אַ שטאָטישער ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג — די קרימינאַליטעט בײַ ייִדן אפֿילו קיין העלפֿט נישט פֿון דעם, וואָס מיר געפֿינען בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג.

5) די ייִדישע קרימינאַליטעט איז פֿון דרײַ ביז פֿיר מאָל קלענער פֿאַר דער ניט־ייִדישער בנוגע צו פֿאַרברעכנס קעגן פּערזענלעכער פֿרײַהייט (33 פּראָצ׳), בײַ חילול־הכּבֿוד (29 פּראָצ׳) און לסוף בנוגע צו דער גרעסטער גרופּע פֿאַרברעכנס — גנבֿה (גנבֿה פֿון אַלע אַרטן צוזאַמען 29 פּראָצ׳; איינפֿאַכע גנבֿה 26 פּראָצ׳).

6) זי איז פֿון פֿיר ביז פֿינף מאָל קלענער פֿאַר דער ניט־ייִדישער בײַ פֿאַרברעכנס אויפֿן געביט פֿון געריכט (24 פּראָצ׳), בנוגע צו פֿאַרכאַפּן פֿרעמד אייגנטום (23 פּראָצ׳) און בנוגע צו די פּאָליטישע פֿאַרברעכנס גענומען אַלע צוזאַמען (22 פּראָצ׳).

אָט אַזוי לאָזט זיך אויס אַ בוידעם פֿון יענער זייער פֿאַרשפּרייטער מיינונג, וואָס מיט איר הערן ניט אויף צו אָפּערירן מיט שנאה אַלע אַנטיסעמיטן און רעאַקציאָנערן און וואָס האָט פֿאַרקערט אַרויסגערופֿן אַזוי פֿיל שטאָלץ בײַ די נאַציאָנאַל־געשטימטע יידישע רעוואָלוציאָנערן, לויט וועלכער די יידישע באַפֿעלקערונג זאָל בטבע זײַן אָן אַן ערך מער רעוואָלוציאָנער ווי די ניט־יידישע. אָט די מיינונג נעמט זיך מסתמא דערפֿון, וואָס די שטאָטישע יידישע באַפֿעלקערונג שטעלט אָפֿט אַרויס מער רעוואָלוציאָנערן ווי די דאָרפֿישע ניט־יידישע. אָבער אין וואַרשע, וווּ עס ווערט פֿאַרגלײַכן אַ יידישע שטאָטישע מיט אַ ניט־יידישער אויך שטאָטישער באַפֿעלקערונג, לאָזט זיך אויס, אַז די יידישע פּאָליטישע קרימינאַליטעט איז אָפֿילו קיין פֿערטל נישט פֿון דער ניט־יידישער. — עס איז כדאי ספּעציעל צו באַמערקן, אַז בײַ אײַן אָרט פּאָליטישע פֿאַרברעכנס, אין פֿרט פֿון שטעלן ווידער־שטאַנד דער מאַכט אָדער באַלײַדיקן זי, איז די יידישע קרימינאַליטעט אין וואַרשע נײַן מאָל קלענער ווי די ניט־יידישע [8].

7) פֿון פֿינף ביז צען מאָל קלענער איז די יידישע קרימינאַליטעט אין וואַרשע בנוגע צו קינדערמאָרד (18 פֿראָצ' פֿון דער ניט־יידישער קרימינאַליטעט), צו הרינה בשוגג (13 פֿראָצ'), לײַכטע קער־פֿער־שעדיקונגען (12 פֿראָצ'), אַלגעמיין געפֿערלעכע פֿאַרברעכנס (אונטערצינדן, אויפֿרײַסן בריקן אד"גל — 11 פֿראָצ') און, ווי געזאָגט, ווידערשטאַנד דער מאַכט (11 פֿראָצ').

8) די יידישע קרימינאַליטעט איז צען מאָל קלענער ווי די ניט־יודישע בנוגע צו פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפֿער געזונטן אַלע צוזאַמען (10 פֿראָצ') און אין פֿרט פֿון רויבערײַ.

9) זי איז פֿון 10 ביז 25 מאָל קלענער (!) בנוגע צו שווער קערפֿער־שעדיקונגען (9 פֿראָצ'), ניט־ווילנדיקע פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפֿער (8 פֿראָצ'), פֿאַרברעכנס קעגן געשלעכטלעכער מאָראַל און פֿאַמיליע געזונטן אַלע צוזאַמען (6 פֿראָצ') און די פֿאַרברעכנס קעגן לעבן אויך געזונטן אַלע צוזאַמען (6 פֿראָצ').

10) די קרימינאַליטעט פֿון בייזווילקן מאָרד איז בײַ יידן אין וואַרשע געווען 25 מאָל קלענער ווי בײַ דער איבעריקער באַפֿעלקערונג (צוויי יידן פֿאַרמשפּטע פֿאַר הריגה במזיד אַנטקעגן 104 ניט־יידן).

11) לסוף פֿאַר אַ ריי שוועריע פֿאַרברעכנס, וואָס פֿאַר זיי זענען אין וואַרשע פֿאַרמשפּט געווָארן 169 ניט־יידן, איז אין די צוויי יאָר קיין איינ־ציקער יוד ניט פֿאַרמשפּט געווָארן; דאָס זעצן: זייער שווערע

---

8 מיר דוכט זיך, אז רעוואָלוציאָנערע שטימונגען און א קרעכץ טון לטובת רעוואָלוציע איז בײַ יידן אפֿשר טאקע מער פֿארשפרייט ווי בײַ ניט־יידן, אבער רעוואָלוציאָנערע מעשים זענען בײַ יידן א סך א זעלטענערע דערשיינונג; און די קרימינאל־סטאטיסטיק האט צו טון נאָר מיט מעשים.

ערפּער־שעדיקונגען (25 ניט־ייִדן), פֿאַרגעוואַלדיקונג (24 ניט־
ן), ניט־נאַטירלעכע סעקסועלע באַציִונגען (54 ניט־ייִדן),
גאַמיע (41 ניט־ייִדן) און — סוטענערײַ (19 ניט־ייִדן). — דאָס וואָס
ן אַזאַ גרויסער שטאָט ווי וואַרשע איז אין די צוויי יאָר קיין ייִד ניט פֿאַרמשפּט
וואָרן פֿאַר סוטענערײַ, שטרײַכט נאָך אַמאָל אונטער דעם לאָקאַלן כאַראַקטער
ן אָט דער פּלאָג אין געוויסע אַנדערע ערטער (ספּעציעל אין לאָדזשער
אָיעוואָדשאַפֿט).

אָט אַזוי זעען מיר, אַז גראָד בנוגע צו די שווערסטע פֿאַרברעכנס (דער־
יפּט קעגן פּערזאָן) איז די ייִדישע קרימינאַליטעט באַזונדערס קליין אין
אַרגלײַך מיט דער ניט־ייִדישער.

12) בסך־הכל, נעמענדיק אַלע פֿאַרברעכנס צוזאַמען, איז די ייִדישע
רימינאַליטעט אין וואַרשע (ווי מיר האָבן עס שוין איבעריקנס געזען אין
ונדזער ערשטן אַרטיקל) אַפֿילו ניט קיין דריטל (30 פּראָצ׳) פֿון דער
יט־ייִדישער.

§ 14. אָט אַזוי ברייט און אַזוי טיף איז דער אונטערשייד אין דער
רימינאַליטעט פֿון דער ייִדישער און פֿון דער ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון
יין און דער זעלביקער שטאָט.

איך האָב ניט ליב, ווען עמעצער זאָגט זיך אַליין שבֿחים; דאָס זעלביקע
ועַן עמעצער זינגט אַ לויבגעזאַנג זײַן אייגענעם פֿאָלק. אָבער, ווי דער עולם
אָגט, אַן אמת מעג מען זאָגן אַפֿילו אַן אייגענעם טאַטן. און אין אַ וויסנ־
שאַפֿטלעכער פֿאָרשונג איז זאָגן דעם אמת ניט בלויז אַ „מעג", נאָר אַ „מוז".—
וילן מיר רעזומירן די אַלע פֿאַקטן, וואָס מיר האָבן דאָ פֿעסטגעשטעלט, מוזן
מיר דעריבער אָנערקענען, אַז די פֿאַרברעכערישקייט איז בײַ דער
ייִדישער באַפֿעלקערונג אַ סך אַ סך קלענער, ווײַט גרינגער
און דערהויפּט אָן אַן ערך ווייניקער ברוטאַל ווי בײַ דער
ניט־ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן.

קאַפּיטל III. — די ייִדישע פֿאַרברעכערישקײַט אין די פֿאַרשיי־דענע וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון אַמ׳ רוס׳־פּוילן

§ 15. אין אונדזער ערשטן אַרטיקל האָבן מיר שוין געזען, אַז די
באַשריבענע אייגנאַרטיקייט פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט, וואָס שיידן זי
אונטער בכּמות און באיכות פֿון דער ניט־ייִדישער פֿאַרברעכערישקייט אין
פּוילן, קען מען קאָנסטאַטירן אויך אין די איינצלנע וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון דער
פּוילישער רעפּובליק. מיר האָבן אָבער גלײַכצײַטיק געזען, אַז עס זענען
פֿאַראַן גרויסע אונטערשיידן אין דער קרימינאַליטעט פֿון דער ייִדישער
באַפֿעלקערונג גופֿא פֿון די פֿאַרשיידענע וואָיעוואָדשאַפֿטן. איצט וועלן מיר
זיך צו דעם צוקוקן נעענטער.

די צאָלן, וואָס זײַנען שייך צו די גאַליציאַנער וואָיעוואָדשאַפֿטן, קענע
ווי מיר ווייסן, ניט פֿאַרגליכן ווערן מיט די ציפֿערן פֿאַר די צענטראַלע א
מזרח=וואָיעוואָדשאַפֿטן. מען קען יאָ פֿאַרגלײַכן די פֿיר גאַליציאַנער וואָיע
וואָדשאַפֿטן צווישן זיך, פּונקט ווי מ׳קען פֿאַרגלײַכן איינע מיט די אַנדער
די צען וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון אַמ׳ רוס׳=פּוילן. די אַרבעט וועגן די גאַליציאַ
דער וואָיעוואָדשאַפֿטן לאָזן מיר אָבער פֿאַר אַן אַנדערן [9]. מיר וועלן זיך ד
באַגרענעצן מיט די וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון אַמ׳ רוס׳=פּוילן (וואָס אין זיי לעב
אַגב דרײַ פֿערטל פֿון דער גאַנצער ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון דער רע
פּובליק).

די אַבסאָלוטע און רעלאַטיווע צאָלן פֿון דער ייִדישער פֿאַרברעכעריש
קייט פֿון אַלע אין באַטראַכט גענומענע מינים אין יעדן פֿון די צען וואָיע
וואָדשאַפֿטן פֿון אַמ׳ רוס׳=פּוילן געפֿינען זיך אויף אונדזער טאַבעלע IX. (מי
האָבן ניט אויסגעטיילט באַזונדער בלויז די רובריקע פֿאַרמשפּטע פֿאַר „פֿאַר
ברעכנס פֿון באַאַמטע" — בסך=הכל 9 מענטשן — וואָס האָט צו ייִדן כמע
קיין שײַכות ניט; אַחוץ דעם, אַזוי ווי פֿאַר „זייער שווערע קערפּער=שעדי
קונגען" איז קיין ייִד אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן אין די צוויי יאָרן 1924—1925 ני
פֿאַרמשפּט געוואָרן, איז ממילא אָט די רובריקע אין גאַנצן אַרויסגעפֿאַלן פֿו
אונדזער טאַבעלע) (טאַב׳ IX, אויף אַ באַזונדער בויגן).

שוין די אַבסאָלוטע צאָלן ווײַזן אונדז, אַז הגם געוויסע מינים פֿאַר=
ברעכנס זענען צווישן ייִדן אין אַלע וואָיעוואָדשאַפֿטן אַ סך מער פֿאַרשפּרייט
ווי געוויסע אַנדערע מינים, אַז אומעטום למשל זענען גנבֿות גענוג אָפֿטע
דערשײַנונגען (אַ סך ווייניקער אָפֿט פֿונדעסטוועגן, — ווי מיר האָבן עס שוין
געזעען, — איידער בײַ ניט=ייִדן) און פֿאַרקערט פֿאַרברעכנס קעגן לעבן, קעגן
געזונט און קערפּער, קעגן געשלעכט= און פֿאַמיליע=מאָראַל זענען אומעטום
זייער זעלטן,— זענען פֿונדעסטוועגן די זעלביקע מינים פֿאַרברעכנס ניט אומע=
טום גלײַך זעלטן אָדער גלײַך אָפֿט. באַשטימטע מינים פֿאַרברעכנס זענען
אויף אַזאַ אַרט בײַ ייִדן גופֿא מער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר געוויסע וואָיעוואָד=
שאַפֿטן און באַשטימטע אַנדערע פֿאַרברעכנס פֿאַר געוויסע אַנדערע געגנטן;
געוויסע וואָיעוואָדשאַפֿטן האָבן אַ באַדײַטיק גרעסערע פֿאַרברעכערישקייט
פֿון אַ גאַנצער ריי מינים, געוויסע אַנדערע האָבן אַ קלענערע פֿאַרברעכע=
רישקייט פֿון כמעט אַלע אַרטן.

אַזוי קענען מיר באַמערקן, אַז אויף דער שטאָט וואַרשע קומט אויס
כמעט אַ פֿערטל פֿון אַלע ייִדישע גנבֿים, וואָס זענען פֿאַרמשפּט געוואָרן
אין אַמ׳ רוס׳=פּוילן (809 פֿון 3.674 = 22 פּראָצ׳), און מער ווי אַ דריטל

---

9 אפֿשר וואָלט זיך דערמיט פֿאַרגומען — טאַקע אויפֿן סמך פֿון נײַע מאַטעריאַלן אויך — עמעצער פֿון די יונגע „אַספּיראַנטן" בײַם ייִוואָ? אויב ווער פֿון זיי איז אַ גאַלי=ציאַנער, וואָלט ער עס געוויס טון מיט אַ באַזונדערן אינטערעס.

ן אַלע יִידישע גנבֿים־רעצידיוויסטן (95 פֿון 253 = 38 פּראָצ'); אויך
צוויי יִידן, וואָס זענען אין גאַנץ פּוילן פֿאַרמשפּט געוואָרן פֿאַר גנבֿה פֿון
ילִיקטימער, געהערן בײדע דער שטאָט וואַרשע. פֿאַרקערט, מיר געפֿי־ען
ָרטן פֿאַר די צוויי יאָר קיין איין פֿאַל ניט פֿון פֿאַרמשפּטע פֿאַר ניט־נאַטיר־
עכע סעקסועלע באַציִונגען, פֿאַרגעוואַלדיקונג, סוטענערײַ, ביגאַמיע.

אין לאָדזשער וואָיעוואָדשאַפֿט געפֿינען מיר, פֿון איין זײַט, אַ סך מער
י אין אַלע אַנדערע וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿאַרמשפּטע פֿאַר פּאָליטישע פֿאַר־
רעכנס (מער ווי אַ פֿינפֿטל פֿון גאַנצן אַמ' רוס־פּוילן) און ספּעציעל פֿאַר
ַרזאַמלונגען, פֿאַראײַנען און אַגיטאַציע (פֿמעט אַ דריטל: 60 פֿון 193=31
ראָצ'); מיר געפֿינען דאָרטן אויך מער ווי אַ דריטל פֿון אַלע יִידן פֿאַר־
שפּטע אין אַמ' רוס־פּוילן פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן חוב פֿון מיליטער־
ינסט (51 פֿון 137 = 37 פּראָצ'). גלײַכצײַטיק געפֿינען מיר אין לאָדזשער
וואָיעוו' די ווײַט גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר פֿעלשן דאָקומענטן,
עלט און ווערטפּאַפּירן (74 פֿון 290 אָדער אַ פֿערטל פֿון אַלע יִידן
פֿאַרמשפּטע אין אַמ' רוס־פּוילן), די ווײַט גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר
טלעפּערײַ און שנאָרערײַ (מער ווי אַ דריטל: 47 פֿון 127 = 37
פּראָצ'), כּמעט אַ העלפֿט פֿון אַלע יִידן פֿאַרמשפּטע אין אַמ' רוס־פּוילן
פֿאַר הריגה במזיד (5 פֿון 11), די אַבסאָלוטע מערהײט פֿון די פֿאַרמעפּטע
פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן געשלעכט־ און פֿאַמיליע־מאָראַל (בסך־הכּל
23 פֿון 43; 4 פֿון 6 יִידן פֿאַרמשפּטע פֿאַר ניט־נאַטירלעכע סעקסועלע באַ־
ציִונגען און 10 פֿון 17 פֿאַרמשפּטע פֿאַר סוטענערײַ), ד"ה מער ווי אין אַלע
9 איבעריקע וואָיעוואָדשאַפֿטן צוזאַמען; דערצו קומט נאָך אויס אויף דער זעל־
ביקער וואָיעוואָדשאַפֿט די גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר חילול־הכּבֿוד
(33 פֿון 135, ד"ה אַ פֿערטל) און פֿאַר פֿאַרכאַפּן פֿרעמד אייגנטום
(58 פֿון 233 אָדער ווידער אַ פֿערטל), ווי אויך די גרעסטע צאָל גנבֿים
נאָך וואַרשע (אַ פֿינפֿטל פֿון אַלע יִידן פֿאַרמשפּטע אין אַמ' רוס־פּוילן פֿאַר
גנבֿות בכלל, פֿאַר אײַנפֿאַכער גנבֿה, פֿאַר רויבערײַ אין אַ פֿערטל פֿון די
גנבֿים־רעצידיוויסטן; די צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן
איז אין לאָדזשער וואָיעוואָדשאַפֿט גרעסער ווי אין וואַלכער ניט איז אַנדער
וואָיעוואָדשאַפֿט).

לובלינער וואָיעוואָדשאַפֿט גייט אין אַ ריי פּרטים באַלד נאָך דער
לאָדזשער. אָבער דעם, געפֿינען מיר דאָרטן די גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר
ווידערשטאַנד דער מאַכט (70 פֿון 235 = 30 פּראָצ'), פֿאַר פֿאַרברעכנס
קעגן לעבן בכלל, קעגן געזונט און קערפּער (47 פֿון 183 = 26 פּראָצ'),
קעגן פּערזענלעכער פֿרײַהײט (16 פֿון 41, אָדער צוויי פֿינפֿטל). — אין קעל־
צער וואָיעוו' געפֿינען מיר די ווײַט גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר „קריג־שפּע־
קולאַציע" (121 פֿון 296 אָדער צוויי פֿינפֿטל) און די גרעסטע צאָל פֿאַר־
משפּטע פֿאַר אויסנאַרערײַ (87 פֿון 441). — אין ביאַליסטאָקער וואָיעוו'

געפֿינען מיר די גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר מלוכה=פֿאַרראָט
שפּיאָנאַזש, מיטלמאָסיקע אָדער קליינע צאָלן פֿאַר אַנדערע פֿאַרברע
און פֿאַר די צוויי יאָר קיין איין פֿאַל ניט פֿון אונטערצינדן אד"גל,
מאָרד במזיד, פֿון קינדערמאָרד, פֿון שווערע קערפּער=שעדיקונגען, פֿאַרגעוו
דיקונג אָדער ביגאַמיע.— ווילנער וואָיעוו' (מען דאַרף אָבער ניט פֿאַרגע
אַז זי ציילט אַ סך אַ קלענערע יִדישע באַפֿעלקערונג ווי די פֿריִער אויס
רעכנטע וואָיעוואָדשאַפֿטן) גיט בכלל קליינע אַבסאָלוטע צאָלן פֿאַרמשפּ
צווישן דעם אויך — להיפּך צו דעם, וואָס מ'וואָלט געקענט מיינען לכתחילה
אַ גאַנץ קליינע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר פּאָליטישע חטא
(16 פֿון 533, אָדער בלויז דרײַ פּראָצענט!) און בסך=הכל איין איינצי
פֿאַרמשפּטן פֿאַר ברעכן דעם חוב פֿון מיליטער=דינסט. קיין איינציק
ייִד איז אין די דערמאָנטע צוויי יאָר ניט פֿאַרמשפּט געוואָרן פֿאַר אונטע
צינדן אד"גל, פֿאַר שלעפּערײַ און שנאָרערײַ, פֿאַר קיין שום פֿאַרברעכן ק
לעבן, ניט במזיד און ניט בשוגג, פֿאַר קערפּער=שעדיקונגען, ניט שווערע
ניט לײַכטע, פֿאַר ניט=נאַטירלעכע סעקסועלע באַציִונגען, פֿאַר פֿאַרגעוואַלד
קונג, סוטענערײַ, רעצידיוו פֿון גנבֿה, רויבערײַ.—אין וואָלינער וואָיעוו' געפֿ
נען מיר די ווײַט גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר געבן כאַבאַר (73 פֿון 37
אָדער אַ פֿולער דריטל) און אויך די גרעסטע צאָל פֿאַרמשפּטע פֿאַר געהי
מער ברויערײַ און קאָנטראַבאַנדע (38 פֿון 176 = 22 פּראָצ') א
גיכער קליינע אָדער גאָר נישטיקע צאָלן פֿאַר אַנדערע פֿאַרברעכנס.—די קלע
סטע צאָלן פֿון כמעט אַלע מינים פֿאַרברעכנס געפֿינען מי
אין נאָוואַרעדקער וואָיעוואָדשאַפֿט. פֿון די 39 מינים, וואָס זענען אוי
גערעכנט אויף אונדזער טאַבעלע, איז די צאָל פֿאַרמשפּטע ייִדן אין נאָוו
רעדקער וואָיעוו' פּונקט נול בײַ גאַנצע 18 מינים, און בלויז איין פֿאַר
משפּטער אין 9 אַנדערע פֿאַלן: איין איינציקער פֿאַרמשפּטער פֿאַר טייט
בשוגג, קיין אַנדער פֿאַל פֿון מאָרד, קיין פֿאַרמשפּטער פֿאַר פֿאַרברעכנס קע
געזונט און קערפּער, קעגן געשלעכט= און פֿאַמיליע=מאָראַל, פֿאַר רויבערײַ
פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן פּערזענלעכער פֿרײַהייט, פֿאַר פֿעלשן דאָקומענטן אָדע
געלט, פֿאַר פֿאַרברעכנס קעגן געריכט און פֿאַר — ווידערשטאַנד דער מאַכט
אויך די ווײַט קלענסטע צאָל גנבֿים (62 פֿון 3,674 אָדער אַפֿילו ניט קיין צווי
פּראָצ' פֿון די ייִדן פֿאַרמשפּטע פֿאַר גנבֿה אין אַמ' רוס'=פּוילן).— פּאָלעסיע
וואָיעוו' שטייט כמעט אין אַלע פּרטים נאָענט צו דער נאָוואַרעדקער.— ד
וואַרשעווער וואָיעוו' שטייט אין פֿיל פּרטים צווישן נאָוואַרעדקער און
פּאָלעסיער פֿון איין זײַט און קעלצער און לובלינער — פֿון דער אַנדערער.

§ 16. די אַבסאָלוטע צאָלן האָבן זיך זייער באַדײַטונג, אָבער זי
קענען לײַכט אַרײַנברענגען אין טעות, מחמת די צאָל פֿון דער ייִדישער באַ
פֿעלקערונג איז אין די פֿאַרשיידענע וואָיעוואָדשאַפֿטן אַ גאַנץ פֿאַרשיידענע.
די גרעסטע צאָל ייִדישע אײַנוווינער געפֿינען מיר (אַלץ לויט דער ציילונג

פֿון 1921) גראָד אין לאָדזשער וואָיִעוו' (327 טויזנט), דערנאָך באַלד גייט די שטאָט ווַארשע (310 טויזנט); די קלענסטע צאָל יִידן געפֿינען מיר טאַקע אין נאָוואַרעדקער וואָיִעוו' (74 טויזנט) און דערנאָך אין ווילנער (92 טויזנט). אין לאָדזשער וואָיִעוו' האָבן מיר צו טון מיט אַ יִידישער באַפֿעלקערונג וואָס איז 4—5 מאָל אַ גרעסערע ווי אין נאָוואַרעדקער. מוזן מיר דעריבער זיך שטיצן אין אונדזערע אויספֿירן ניט אַזוי אויף די אַבסאָלוטע צאָלן פֿון די פֿאַרבּרעכערס ווי אויף די רעלאַטיוו, אויף זייער צאָל אין פֿאַרהעלטעניש צו דער צאָל יִידישע אײַנוווינער אין יעדער וואָיִעוואָדשאַפֿט.

די צאָל יערלעך פֿאַרמשפּטע, אויסגערעכנט אויף 100.000 יִידישע אײַנ־ווינערס פֿון יעדער וואָיִעוואָדשאַפֿט געפֿינען מיר אין דעם צווייטן טייל פֿון אונדזער טאַבעלע IX און פֿאַר די גרעסערע גרופּעס פֿאַרבּרעכנס אין אַ בא־זונדער דיטעלעכער פֿאָרם אויף דער טאַבעלע X: די לעצטע טאַבעלע איז אַזוי געבויט, אַז בײַ יעדן פֿון די אויסגערעכנטע מינים פֿאַרבּרעכנס זענען די צען וואָיִעוואָדשאַפֿטן אויסגעשטעלט אין דער אָרדענונג פֿון זייער קרימינאַ־ליטעט, אָנגעהויבן מיט דער וואָיִעוואָדשאַפֿט וווּ די אָנגערופֿענע קרימינאַליטעט איז שטאַרקער ווי אַנדערשוווּ און געענדיקט מיט יענער וואָיִעוואָדשאַפֿט וווּ זי איז קלענער ווי אומעטום: מ'קען אויף אַזאַ אופֿן באַלד זען, וואָס פֿאַר אַ פּלאַץ יעדע וואָיִעוואָדשאַפֿט פֿאַרנעמט לויט איר קרימינאַליטעט פֿון יעדן מין.

מיר קענען אויף אַזאַ אופֿן מאַכן די וויַיטערדיקע פֿעסטשטעלונגען:

1) בנוגע דער שטאָט וואַרשע: הגם די יִידישע באַפֿעלקערונג פֿון דער שטאָט וואַרשע איז גרעסטע סך־הכּל דיקע קרימינאַליטעט, נעמט זיך אָבער אָט די איבערוואָג בלויז פֿון דעם, וואָס די קרימינאַליטעט פֿון גנבֿה איז אין וואַרשע אַ סך גרעסער ווי אין אַלע וואָיִעוואָדשאַפֿטן פֿון אַמ' רוס־פּוילן. לויטן פֿאַרכאַפֿן פֿרעמד אייגנטום, „קריג־שפּע־קולאַציע" און פֿאַרברעכנס קעגן געזעלשאַפֿט־און פֿאַמיליע־מאַראַל פֿאַרנעמט וואַרשע דעם צווייטן פּלאַץ. לויט דער קרימינאַליטעט פֿון די איבעריקע מינים וואָס זענען אויסגערעכנט אויף אונדזער לעצטער טאַבעלע, פֿאַרנעמט זי, ניט געקוקט אויף איר ריין שטאָטישן כאַראַקטער, געווייניטלעך ערשט דעם דריטן פּלאַץ (קעגן מיליטער־דינסט, קעגן מלוכה־מאַנאַפּאָל, פֿעלשן דאָקומענטן זײַדער געלט, שלעפּעריי און שנאָרעריי, אויסנאַרעריי), אָפּט אַפֿילו דעם פֿערטן זײַדער דעם פֿינפֿטן (פּאָליטישע פֿאַרברעכנס, „אַנדערע פֿאַרברעכנס קעגן זײַדנונג פֿון צוזאַמענלעבן", קעגן לעבן, קעגן געזונט און קערפּער, קעגן פּערזענלעכע פֿרייהייט, רויבעריי, חילול־הכּבוד); אין פֿרט פֿון געבן כּבֿוד און האַנדלען מיט געגנבֿעטע זאַכן פֿאַרנעמט זי איינעם פֿון די לעצטע פּלעצער (דעם אַכטן). בכלל אָבער ווײַזט זי רויס די שטאָט וואַרשע ווי פֿאַר יִידן אַ הויכע קרימינאַליטעט, הגם גאָר ניט אַזאַ הויכע, ווי מ'וואָלט געקענט דערוואַרטן אין אַזאַ גרויסן שטאָטישן צענטער.

2) אַ באַזונדערס הויכע (ווי פֿאַר יידן) קרימינאַליטעט פֿון פֿאַרשיידענע מינים געפֿינען מיר אין לאָדזשער וואָיוואָדשאַפֿט. בײַ אַ גאַנצער רי מינים פֿאַרברעכנס פֿאַרנעמט זי דעם ערשטן פּלאַץ צווישן די וואָיוואָדשאַפֿטן פֿון אַמ׳ רוס=פוילן; דאָס געפֿינען מיר ווי בנוגע צו אַ געוויסן מין פּאָליטישע פֿאַרברעכנס (אַרגאַניזאַציע און אַגיטאַציע) און פֿאַרברעכנס קעגן מיליטער=דינסט, אַזוי אויך פֿון אַן אַנדער זײַט בנוגע צו בייז׳ ווילקן מאָרד, פֿאַרברעכנס קעגן געשלעכט= און פֿאַמיליע= מאָראַל (סוטענערײַ!), פֿאַרכאַפֿן פֿרעמד אייגנטום, חילול= הכּבֿוד, שלעפּערײַ און שנאָרערײַ. לויט אַ גאַנצער ריי אַנדערע פֿאַר= ברעכנס פֿאַרנעמט זי דעם צווייטן פּלאַץ; דאָ געהערן פֿון איין זײַט ווידערשטאַנד דער מאַכט און, פֿון דער אַנדערער, איינפֿאַכע גנבֿה, רעציידיוו פֿון גנבֿה, פֿעלשן דאָקומענטן אָדער גראָב, פֿאַר= ברעכנס קעגן פּערזענלכער פֿרײַהייט.

3) הויך איז אויך די יידישע קרימינאַליטעט פֿון פֿאַרשיידענע מינים אין לובלינער וואָיוו׳. זי פֿאַרנעמט דעם ערשטן פּלאַץ לויטן סך=הכּל פֿאַרברעכנס קעגן לעבן, קעגן געזונט און קערפּער, קעגן פּערזענ= לעכער פֿרײַהייט; דעם צווייטן פּלאַץ בנוגע צו חילול=הכּבֿוד און ווידערשטאַנד דער מאַכט; דעם דריטן פּלאַץ לויט די פֿאַרברעכנס קעגן געשלעכט= און פֿאַמיליע=מאָראַל (סוטענערײַ), געבן כאַראַ, האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן. קליין איז אין לובלינער וואָיוו׳ די קרימינאַליטעט פֿון געהיימער ברויערײַ און קאָנטרעבאַנדע, שלעפּערײַ און שנאָרערײַ, גנבֿה=רעצ׳= דיוו און קעגן חוב פֿון מיליטער=דינסט.

4) קעלצער וואָיוו׳ האָט פֿאַרקערט אַ הויכע קרימינאַליטעט בנוגע צו מיליטער=דינסט (דעם צווייטן פּלאַץ), אַ הויכע אויך בנוגע צו „קריג= שפּעקולאַציע" (ערשטן פּלאַץ), אויסנאַרערײַ (צווייטן פּלאַץ) און קעגן לעבן (צווייטער פּלאַץ — אָבער בלויז צו טייטן בשוגג). אין אַנדערע פּרטים איז איר קרימינאַליטעט גיכער אַ מיטלמעסיקע.

5) ביאַליסטאָקער וואָיוו׳ האָט די העכסטע פּאָליטישע קרימי= נאַליטעט בכלל; זי פֿאַרנעמט אויך דעם ערשטן פּלאַץ לויט דער קרימינא= ליטעט פֿון רויבערײַ און ניט=ווילדיקע קערפּער=שעדיקונגען. אין אַנדערע פּרטים האָט ביאַליסטאָקער וואָיוואָדשאַפֿט אַ מיטלמעסיקע אָדער אַפֿילו אַ גאַנץ קליינע קרימינאַליטעט. ספּעציעל קליין איז די קרימינאַליטעט קעגן לעבן (איין אייניקער פֿאַרמשפּטער און דערצו נאָך פֿאַר טייטן אומגערן).

6) אָן אַ ספֿק אומדערוואַרט פֿאַר אַ סך פֿון אונדז ווײַזט זיך אַרויס לפּי=ערך הויך די יידישע קרימינאַליטעט פֿון פֿאַרשיידענע מינים אין וויל= נער וואָיוואָדשאַפֿט: לויט איר סך=הכּל דיקער קרימינאַליטעט פֿאַרנעמט זי דעם צווייטן פּלאַץ נאָך וואַרשע. זי פֿאַרנעמט דעם ערשטן פּלאַץ לויט דער קרימינאַליטעט פֿון פֿעלשן דאָקומענטן, גראָב אָדער וועגן=

פֿאַפּירן און פֿון האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן; דעם צווייטן פֿלאַץ פֿאַרנעמט זי בנוגע צו געבן כאַבאַר; דעם דריטן בנוגע צו איינפֿאַכער גנבֿה, רעצידיוו פֿון גנבֿה, פֿאַרכאַפּן פֿרעמד=אייגנטום. פֿאַרקערט, זי פֿאַרנעמט, ווידער אומגעריכט, איינעם פֿון די לעצטע ערטער לויט די פּאָליטישע פֿאַרברעכנס; זי פֿאַרנעמט דאָס גלײַכן איינע פֿון די לעצטע פּלעצער אויך בנוגע צו פֿאַרברעכנס קעגן לעבן (0), רויבערײַ (0), שלעפּערײַ און שנאָרערײַ (0), פּערזענלעכער פֿרײַהייט, געשלעכט= און פֿאַמיליע=מאָראַל, חילול=הכּבֿוד.

7) צום קלענסטן איז די ייִדישע קרימינאַליטעט, סײַ בכלל סײַ פֿון דעם מערסטן טייל איינצלנע מינים, אין נאָוואַרעדקער וואָיעוואָדשאַפֿט. בײַ יעדן מין פֿאַרברעכן פֿאַרנעמט זי אויב נישט דעם לעצטן אַז געוויינטלעך דעם פֿאַרלעצטן פּלאַץ. פֿאַר די שווערסטע פֿאַרברעכנס, צווישן דעם אויך פֿאַר פֿעלשן דאָקומענטן, געלט אָדער ווערטפּאַפּירן, ווי מיר האָבן עס שוין פֿאַרצייכנט, געפֿינען מיר בכלל נישט קיין שום פֿאַרמשפּטע במשך פֿון די צוויי יאָר אין נאָוואַרעדקער וואָיעוו׳.

8) אויך פּאָלעסיער און וואָלינער וואָיעוואָדשאַפֿט האָבן אַ גאַנץ קליינע קרימינאַליטעט פֿון די פֿאַרשיידענע מינים, אָבער געוויינטלעך אַ העכערע ווי נאָוואַרעדקער וואָיעוו׳; דערבײַ איז פּאָלעסיער וואָיעוו׳ צום נעענטסטן צו דער נאָוואַרעדקער. וועגן וואָלינער וואָיעוו׳ איז כּדאַי אָבער צו באַמערקן, אַז זי פֿאַרנעמט דעם ערשטן פּלאַץ צווישן אַלע אַמ׳ רוס׳=פּוילישע וואָיעוואָדשאַפֿטן אין פּרט פֿון געבן כאַבאַר און פֿון געהיי=מער ברויערײַ און קאָנטרעבאַנדע; זי פֿאַרנעמט דעם לעצטן פּלאַץ בנוגע צו שפּעקולאַציע, גנבֿה און אויסנאַרערײַ.

9) לסוף קען מען נאָך באַמערקן, אַז די וואַרשעווער וואָיע=וואָדשאַפֿט פֿאַרנעמט לויט איר קרימינאַליטעט אַ פּלאַץ צווישן די צענ=טראַלע און די מזרחדיקע וואָיעוואָדשאַפֿטן און געפֿינט זיך געוויינטלעך נעענטער אַפֿילו צו די לעצטע ווי צו די ערשטע [10]. דער וויכטיקסטער יוצא מן הכּלל איז — אויסנאַרערײַ; אין דעם פּרט פֿאַרנעמט זי דעם ערשטן פּלאַץ; דעם צווייטן פּלאַץ פֿאַרנעמט זי אין פּרט פֿון געהיימער ברויערײַ און קאָנטרעבאַנדע, שלעפּערײַ און שנאָרערײַ און האַנדל מיט געגנבֿעטע זאַכן. זאָל מען אין די אויסנאַמען דאַרפֿן זען די ווירקונג פֿון דער שטאָט וואַרשע אויף איר אומ=מיטלבאַרן אַרום? — מיגלעך איז עס געוויס.

§ 17. עס איז נאָך אינטערעסאַנט צו פֿאַרגלײַכן צווישן זיך דעם גאַנצן צענטראַלן פּוילישן ראַיאָן מיט דעם גאַנצן מזרחדיקן. פֿון איין זײַט

---

10 ווי מיר האָבן געזען אין אונדזער ערשטן אַרטיקל (טאַבעלע IX), איז דער פּראָצענט שטאַטישע אײַנוווינער בײַ ייִדן אין וואַרשעווער וואָיעוואָדשאַפֿט באַדײַטיק קלענער ווי אין אַלע איבעריקע צענטראַל-פּוילישע וואָיעוואָדשאַפֿטן; אין דעם פּרט געפֿינט זי זיך צווישן די צענטראַלע וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון איין זײַט און די מזרחדיקע פֿון דער אַנדערער.

האָבן מיר די זעקס עכט=פּוילישע וואָיעוואָדשאַפֿטן (שטאָט וואַרשע
וואַרשעווער וואָיעוואָדשאַפֿט, לאָדזשער, קעלצער, לובלינער און ביאַליסטאָקער
וועגן ביאַליסטאָקער וואָיעוו׳ קען זײַן אַ פֿראַגע, צו וועלכן פֿון די ביידע
ראַיאָנען זי צוצורעכענען, דערהויפּט ווען די רייד איז וועגן דער ייִדישע
באַפֿעלקערונג; מיר האַלטן זיך אָבער בײַ דער אײַנטיילונג וואָס איז אַמטלען
אָנגענומען אין דער פּוילישער פֿאַרוואַלטונג און סטאַטיסטיק); פֿון דער אַנדער זײַט
האָבן מיר די פֿיר וואָיעוואָדשאַפֿטן פֿון די ליטוויש=רײַסישע „קרעסן" (ווילנער
נאָוואַרעדקער, פּאָלעסיער און וואָלינער). און באמת די טאַבעלע IX, דער
הויפּט איר צווייטער טייל, ווײַזט אונדז, אַז די קרימינאַליטעט פֿון דער
ייִדישער באַפֿעלקערונג איז אין ביידע ראַיאָנען אַ גאַנץ פֿאַרשיידענע, סײַ
לויט איר סך=הכּל סײַ לויט די איינצלנע מינים פֿאַרברעכנס.

בסך=הכּל קענען מיר באַמערקן, אַז די ייִדישע קרימינאַליטעט
איז אין מזרח=ראַיאָן בלויז צוויי דריטל פֿון דער ייִדישער
קרימינאַליטעט אין צענטראַלן ראַיאָן (אויף 10.000 אײַנוו׳ 20 פֿאַר=
משפּטע אין צענטראַלן ראַיאָן און בלויז 13 אין מזרחדיקן).

די קלענערע קרימינאַליטעט פֿון דעם מזרח=ראַיאָן קען מען דערצו נאָן
באַמערקן כּמעט בײַ אַלע מינים און אַרטן פֿאַרברעכנס. לאָזט מע
אָן אַ זײַט ביגאַמיע (וואָס פֿאַר איר זענען בכלל פֿאַרמשפּט געוואָרן אין די צווי
יאָר בלויז דרײַ ייִדן, צוויי אין צענטער און איינער אין מזרח) און אפֿשו
אויך „אַלגעמיין געפֿערלעכע פֿאַרברעכנס" (7 ייִדן פֿאַרמשפּטע אין צענטער
פּוילן און 4 אין מזרח) איבער די קליינטשקע אַבסאָלוטע צאָלן פֿון די פֿאַר=
משפּטע, דעמאָלט געפֿינען מיר בײַ די ייִדן אין מזרחדיקן ראַיאָן אַ גרע=
סערע קרימינאַליטעט בלויז אין פּרט פֿון מלוכה=פֿאַרראָט און שפּיאָ=
נאַזש, געהיימער ברויערײַ און קאָנטרעבאַנדע און געבן
כאַבאַר. די ייִדישע קרימינאַליטעט איז אין ביידע ראַיאָנען די גלײַכע
בנוגע צו פֿעלשן דאָקומענטן, געלט אָדער ווערטפּאַפּירן. —
בײַ אַלע אַנדערע מינים און אַרטן פֿאַרברעכנס איז די
ייִדישע קרימינאַליטעט אין מזרח העכסטנס צוויי דריטל
פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט אין צענטראַלן ראַיאָן.

אומגעפֿער צוויי דריטל איז זי בנוגע צו גנבֿה (בכלל, און אויך
איינפֿאַכע גנבֿה און האַנדלען מיט געגנבֿעטע זאַכן), טייטן בשוגג און
פּאָליטישע פֿאַרברעכנס בכלל. — זי איז אומגעפֿער אַ העלפֿט בנוגע צו
אויסנאַרערײַ, פֿאַרברעכנס קעגן געזונט און קערפּער ווי אויך
סוטענערײַ. — זי איז נאָר אומגעפֿער 40 פּראָצ׳ פֿון דער צענטראַל=
פּוילישער ייִדישער קרימינאַליטעט בנוגע צו פּאָליטישע פֿאַרברעכנס אויפֿן
געביט פֿון אָרגאַניזאַציע, אַגיטאַציע און ווידערשטאַנד דער
מאַכט, ווי אויך אין פּרט פֿון שפּעקולאַציע, רויבערײַ, פֿאַרכאַפּן
פֿרעמד אייגנטום און חילול=הכּבֿוד. — זי איז אומגעפֿער דרײַ

מאָל קלענער בנוגע צו פּאַרברעכנס קעגן לעבן בכלל און ספּעציעל ביזוויליקן מאָרד, בנוגע צו רעצידיוו פון גנבֿה און פּאַרברעכנס קעגן געריכט (פּאַלש עדות זאָגן, פּאַלש באַשולדיקן אד"גל). — די קרימינאַליטעט קעגן געשלעכט- און פּאַמיליע-מאָראַל בכלל איז דאָרטן כּמעט פּיר מאָל קלענער, קעגן מיליטער-דינסט — זעקס מאָל, שלעפּערײַ און שנאָרערײַ — 6 ביז 7 מאָל קלענער. — לסוף פּאַר קינדערמאָרד, פּאַר ניט-נאַטירלעכע סעקסועלע באַציונגען, פּאַר פּאַרגעוואַלדיקונג און פּאַר גנבֿה פון הייליקטימער איז קיין איין יחיד פּאַר די צוויי יאָר אויף די מזרח-קרעסן ניט פּאַרמשפט געוואָרן.

אין פּאַרגלײַך מיט דער יידישער קרימינאַליטעט אין צענטראַל-פּוילישן ראַיאָן איז די יידישע קרימינאַליטעט אויף די מזרח-קרעסן באַדײַטיק קלענער אין כּמות און אַ סך גרינגער אין איכות. די ביידע וויכטיקסטע אייגנאַרטיקייטן פון דער יידישער קרימינאַליטעט (קלענער בכּמות און גרינגער באיכות) זענען אויף אַזאַ אַרט נאָך בולטער אויסגעדריקט אין מזרח ווי אין צענטער; מ'קען זאָגן, אַז די יידישע קרימינאַליטעט גופֿא איז אויף די מזרח-קרעסן מער אַ יידישע ווי אין צענטער פון פּוילן.

פּעסטשטעלנדיק די לעצטע פּאַקטן, האָבן מיר וויניקער ווי אַלץ בדעה פּונאַנדערצובלאָזן פון דאָס נײַ דעם „היימישן אַלטן סיכסוך פון די סלאַווען צווישן זיך", פון „פּוילישע" און „ליטוואַקעס". די אונטערשיידן אין דער יידישער קרימינאַליטעט פון די ביידע ראַיאָנען דערקלערן זיך אין אַ גרויסער מאָס (ווי מיר האָבן עס צום טייל שוין געזען אין אונדזער ערשטן אַרטיקל) דערמיט, וואָס די צענטראַל-פּוילישע יידישע באַפֿעלקערונג איז אַ שטאָטישע באַפֿעלקערונג אין אַ ווײַט גרעסערער מאָס ווי די יידן פון די מזרח-קרעסן (אין שטעט מיט איבער 10.000 אײַנוווינער האָבן אין צענטראַל-פּוילן געווינט 57 פּראָצ' פון דער יידישער באַפֿעלקערונג און אין מזרח-ראַיאָן בלויז 37 — און די שטאָטישע באַפֿעלקערונג האָט דאָך, סײַ בײַ יידן סײַ בײַ ניט-יידן, אַ גרעסערע קרימינאַליטעט). דערצו איז די גרעסערע אָדער קלענערע „שטאָטישקייט" געווײַס ווײַט ניט דער איינציקער פּאַקטאָר, וואָס מען דאַרף נעמען אין באַטראַכט, אויב מען וויל פֿעסטשטעלן די סיבות פון דער פּאַרשיידנאַרטיקער און פּאַרשיידן-גרויסער קרימינאַליטעט בײַ צווויי באַפֿעלקערונגס-מאַסן.

אַ טראָפּן וויסן און אַ ים שאלות

§ 18. מיר קומען אויף אַזאַ אַרט צו אַ גאַנצן לאַבירינט פּראַגעס בנוגע צו דער יידישער קרימינאַליטעט בכלל.

פּונוואַנען נעמט זיך פּאָרט בײַ יידן אַזאַ אייגנאַרטיקע קרימינאַליטעט בכּמות ווי באיכות? וואָס פּאַר אַ ווירקונג האָט בײַ יידן די שטאָט אויף

פֿאַרשיידענע אַרטן פֿאַרברעכנס? וואָס איז אין דער ווירקונג אירער אַ די־רעקטער אָדער אומדירעקטער פּועל־יוצא פֿון דער שטאָט ווי אַזעלכער, פֿון דער שטאָט ווי אַן אָנזאַמלונג פֿון גרויסע מאַסן מענטשן אויף אַ גאַנץ קליי־נעם שטח און וואָס נעמט זיך פֿון דעם אייגנאַרטיקן צוזאַמענשטעל פֿון דער באַפֿעלקערונג אין שטאָט לויט די באַשעפֿטיקונגען, לויט דעם סאָציאַלן מצבֿ, לויט דעם עלטער און געשלעכט? וואָס פֿאַר אַ ווירקונג האָט דער ספּעציפֿי־שער פּראָפֿעסיאָנעלער און סאָציאַלער בוי פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אויף איר קרימינאַליטעט? וואָס פֿאַר אַ ווירקונג האָט די סאָציאַל־פּאָליטישע לאַגע פון ייִדן אין פּוילן אויף די פֿאַרשיידענע מינים קרימינאַליטעט בײַ זיי? ווי ווײַט ווירקן דאָ „לעבן־שטייגער", טראַדיציע, רעליגיע? וואָס פֿאַר אַ ווירקונג האָט דער מינדערהייטס־כאַראַקטער און דערצו דער אייגנאַרטיקער (צע־שפּרייטער און גלײַכצײַטיק פּונקטווײַז קאָנצענטרירטער) כאַראַקטער פֿון דער ייִדישער מינדערהייט? ווי ווײַט ווירקן דאָ בכלל אינערלעכע פּסיכישע פֿאַק־טאָרן און ווי ווײַט באַדינגונגען פֿון דער היסטאָרישער סאָציאַלער סבֿיבֿה?

הײַנט, וואָס פֿאַר אַ צוזאַמענהאַנג קען מען געפֿינען צווישן פֿאַרשיידענע אַרטן פֿאַרברעכנס בײַ ייִדן? און מיט וואָס ווידער דערקלערט זיך דער צוזאַמענהאַנג, וואָס מען קען באַמערקן צווישן געוויסע (אָפֿט איינע פֿון די אַנדערע גאַנץ פֿאַרשיידענע) פֿאַרברעכנס־אַרטן? ווי ווײַט, אין וואָס פֿאַר אַ מאָס און אין וועלכן זינען קען מען אויפֿן סמך פֿון די פֿאַרברעכנס אור־טיילן וועגן דער פּסיכיק, דער מאָראַלישער פֿיזיאָנאָמיע פֿון דער באַפֿעל־קערונג?

ווײַטער, ווי ענדערט זיך מיט דער צײַט די ייִדישע קרימינאַליטעט? און אין וואָס פֿאַר אַ מאָס און אין וועלכער ריכטונג ווירקן אויף דער עוואָלו־ציע פֿון דער ייִדישער קרימינאַליטעט פֿון איין זײַט די אינערלעכע ענדערונ־גען אין ייִדישן לעבן און פֿון דער אַנדערער — די אַנטוויקלונג אָדער צײַט־ווײַליקע ענדערונגען פֿון דער אַרומיקער ניט־ייִדישער סבֿיבֿה?

און קודם טאַקע, ווי ווײַט „פֿעסט" זענען די פֿאַקטן גופא, וואָס מיר האָבן פֿעסטגעשטעלט לויט דער פֿאַראַנענער קרימינאַל־סטאַטיסטיק? ווי ווײַט פֿאַרקערט זענען אונדזערע אָבסערוואַציעס באַאײַנפֿלוסט דורך די חסרונות אין דער עקסיסטירנדיקער סטאַטיסטיק, חסרונות, וואָס אויף זיי האָבן מיר זיך ברייטער אָפּגעשטעלט אין אונדזער ערשטן אַרטיקל? ספּעציעל, וואָס קען בײַ אונדז זײַן די ווירקונג פֿון צופֿעליקע אומשטאַנדן אויף דער צאָל פֿון פֿאַר־שיידענע מינים פֿאַרברעכנס?

אאַז"וו, אאַז"וו.

אַ טראָפּן וויסן — און דערצו נאָך זייער רעלאַטיוון — און אַ ים שאלות. אַ טייל פֿון זיי וועט מען קענען פֿאַרענטפֿערן, ווען מ'וועט האָבן אָנגעזאַמלט נײַע און מער דעטאַליזירטע מאַטעריאַלן וועגן דער ייִדישער קרימינאַליטעט אין פּוילן און אַנדערשווו. אויף אַנדערע וועט וואַרפֿן מער

אָדער ווייניקער ליכט דער פּראָגרעס פֿון אונדזער וויסן אויף אַנדערע געביטן. אָבער דער גרעסטער טייל פֿון זיי וועלן מסתּמא שטענדיק בלײַבן צײַט־און שטרײַטפֿראַגעס, וואָס מען וועט זען צו „פֿאַרענטפֿערן" ניט אָביעק־טיוו, ניט אויפֿן נויטווענדיקן סמך פֿון די פֿעסטגעשטעלטע פֿאַקטן גופֿא, נאָר סוביעקטיוו, לויט דער אייגענער אינדיווידועלער אָדער קאָלעקטיווער „וועלט־אָנשויונג" אָדער „וועלט־אײַנשטעלונג", ד"ה לויט אינדיווידועלע אָדער קאָלעק־טיווע פֿאָראורטיילן.

די שטאַרביקייט בײַ ייִדישע זייגקינדער אין פֿאַרגלײַך צו ניט־ייִדישע

ד״ר פ. שעווּאַכאָווסקי
אומגעקומען אין ירושלים 16.V.1936

די דאָזיקע אַרבעט האָט געהאַט דעם ציל פֿעסטצושטעלן, אויף וויפֿל דער ברית־מילה ווירקט אַלס פֿאַקטאָר אין דער שטאַרביקייט פֿון ייִדישע זייגקינדער. דער רעלײַגיעזער מאָמענט קומט נאַטירלעך ניט אין באַטראַכט. מיר ווילן נאָר בײַ דער געלעגנהייט דערמאָנען, אַז דער דאָזיקער אַקט האָט אַ פּאָזיטיווע באַדײַטונג אין דער פּראַפֿילאַקסיע פֿון סיפֿיליס, קרעפּס פֿון פּענים און אין פֿיל אַנדערע קראַנקייטן. דער יענעיקער, ווצמען אָט דער מאָמענט אינטערעסירט ניט, ווײַל געפֿינען אין דער דאָזיקער אַרבעט אַ אינטערעסאַנטן מאַטעריאַל וועגן דער שטאַרביקייט בײַ ייִדישע קינדער בכלל.

מיר האָבן זיך באַגרענעצט מיט שטודירן די פּראָבלעם בײַ קינדער נאָר אין עלטער ביז 1 יאָר, וועלכער קאָרעספּאָנדירט מיט דעם פּעריאָד וועגן עס קאָנען זיך אַרויסווײַזן די רעזולטאַטן פֿון דעם מל־זײַן. ווי עס איז באַקאַנט, — און דאָס איז די מיינונג פֿון די פּעדיאַטרען, — האָט מען ניט אָבסערווירט די אומגליקספֿאַלן אין אַ דירעקטער און באַלדיקער פֿאָרם, ד״ה באַלדיקער טויטפֿאַל נאָכן מל־זײַן, נאָר אין דער פֿאָרם פֿון אינפֿעקציע דורך דעם מוהל אָדער דורך אַנדערע פּאַסירונגען, וועלכע קענען געפֿינען זייער אויסדרוק אין די נאָענטע חדשים. וועלנדיק, בכן, פֿאַרגלײַכן די שטאַרביקייט בײַ ייִדישע זייגקינדער מיט ניט־ייִדישע מוז מען נעמען אין אַכט, אַז בײַ אַלע סיבות און אומשטאַנדן, וועלכע זײַנען גורם צו שטאַרביקייט בײַ קינדער, וועלכע מען קען אָנרופֿן אוניוואַרסאַלע, געפֿינט מען בײַ ייִדישע מיט איין סיבה מער, און דאָס איז דאָס מל־זײַן. וועגן מיר זאָלן אָננעמען אָט די צוגעקומענע סיבה פֿאַר אַ דעציזידירנדיקן פֿאַקטאָר, וואָלט בײַ ייִדישע זייגקינדער, ספּעציעל בײַ זכרים, באַדאַרפֿט זײַן אַ גרעסערע שטאַרביקייט ווי בײַ ניט־ייִדישע, וועלכע דאַרפֿן ניט איבערקומען אַזאַ אָפּעראַציע און זײַנען במילא ניט אויסגעשטעלט אויף די אַלע געפֿאַרן, מיט וועלכע דער אַקט איז פֿאַרבונדן. פֿאַקטיש שטעלט זיך די זאַך פֿאָר אַנדערש. מיר זעען אויך זייער ווינציק פֿאַלן פֿון סעפּטיסעמיע, פּוריליענטע אינפֿעקציע, ווי מען וואָלט געדאַרפֿט זען, ווי דאָס ווײַזט אונדז די טאַבעלע 1.

טאַבעלע 1

פֿאַלן פֿון סעפּטיסעמיע און פּרילענטער אינפֿעקציע אין וואַרשע

יאָר	ייִדן							קריסטן						
	ביז 1 חודש		1—5 ח׳		6—11 ח׳		ס״ה	ביז 1 חודש		1—5 ח׳		6—11 ח׳		ס״ה
	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳		י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	
1929	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	1	1	4	10
1930	—	—	—	—	1	1	2	—	—	2	1	—	3	6
1931	—	—	2	—	1	—	3	2	2	8	4	2	3	21

ליידער האָבן מיר געפֿונען אין די סטאַטיסטישע יאָרביכער פֿון דער שטאָט וואַרשע ציפֿערן נאָר פֿאַר 3 יאָר. אָבער ווען מיר נעמען אין אַכט, אַז פֿאַר דעם יאָר 1929 זײַנען אין דער שטאָט וואַרשע געבאָרן — 2502 ייִדישע זכרים, אין יאָר 1930 — 2808 און אין יאָר 1931—2221 און פֿאַרגלײַכן די פֿאַלן בײַ ייִדן און בײַ ניט-ייִדן, באַקומען מיר אָט וואָס: אין יאָר 1929—0 אויף 10 פֿאַלן, אין יאָר 1930 — 1 אויף 2 פֿאַלן און אין יאָר 1931 נאָר 3 אויף 12 פֿאַלן, און ביז אַ האַלבן לעבנסיאָר זײַנען נאָר 2 אויף 10 פֿאַלן. אַקעגן אין ערשטן לעבנס-חודש איז בכלל בײַ ייִדישע קינדער נישט בנימצא אין דרײַ יאָר קיין איין פֿאַל פֿון סעפּטיסעמיע אָדער פּורילענטער אינפֿעקציע.

און יעצט וועלן מיר איבערגיין צום עצם ענין פֿון אונדזער אַרבעט,— וועגן דער שטאַרביקייט בײַ ייִדישע קינדער. לויט דער מיינונג פֿון פּראָפֿעסאָר הערש געהער בכלל די שטאַרביקייט בײַ ייִדן אין פֿאַרשיידענע מזרח-אייראָפּעיִשע לענדער צו דער מדרגה פֿון די קולטורעלסטע לענדער אין דער וועלט. אין פּרײַסן זײַנען געשטאָרבן אין זייער ערשטן לעבנסיאָר במשך די יאָרן 1822 — 1840, 13,941 ייִדן, וואָס מאַכט אויס כמעט 1 אויף 5, 7; אַקעגן ניט-ייִדן 2,056,676 וואָס מאַכט אויס כמעט 1 אויף 6. אין באַדען זײַנען געשטאָרבן אין די ערשטע 2 לעבנס-חדשים

	פּראָטעסט׳	קאַטוילן	ייִדן
1טער חודש	8,26	11,26	6,73
2טער „	2,38	3,57	2,38

אין מינכן, אין די יאָרן 1894 — 1905 איז די שטאַרביקייט בײַ קינדער אין זייער ערשטן לעבנסיאָר געווען: בײַ ייִדן 95 0/00 מיט אַ מאַקסימום פֿון 139 און אַ מינימום 27; בײַ ניט-ייִדן 263 0/00 מיט אַ מאַקסימום פֿון 31,9 און אַ מינימום 2,18. אין לאָנדאָן פֿאַר די יאָרן 1896 — 1900 זײַנען געשטאָרבן קינדער אין זייער ערשטן לעבנסיאָר: בײַ ייִדן — 128 0/00 און בײַ ניט-ייִדן 161 0/00. מיר זעען, אַז אין די קולטורעלע לענדער אַפֿילו איז דער פּראָצענט בײַ ייִדן אַ פֿיל קלענערער.

אַ אינטערעסאַנטע סטאַטיסטיק ווײַזט אונדז די טאַבעלע 2, פֿון רוסלאַנד פֿון יאָר 1896, וועגן דער שטאַרביקייט פֿון זייגקינדער אין זייער ערשטן לעבנסיאָר.

טאַבעלע 2

שטאַרביקייט בײַ זייגקינדער פֿון ערשטן לעבנסיאָר אין רוסלאַנד פֿון יאָר 1896

	געשל׳	ביז 1 חודש	1—3 ח׳	3—6 ח׳	6—12 ח׳
פֿון גאַנץ רוסלאַנד	י׳	8,3	6,39	6,26	8,0
	מ׳	8,0	5,58	5,53	7,5
נאָר רוסן . .	י.	8,1	6,8	6,6	8,4
	מ׳	2,7	6,4	5,9	7,8
נאָר ייִדן . .	י׳	2,63	2,4	2,9	5,7
	מ׳	2,62	2,2	2,3	5,0

אין דעם ערשטן לעבנס-חודש זעט מען בײַ רוסישע זכרים 8,1 און בײַ ייִדן 2,63. דער אונטערשייד איז אויך גרויס אין די ווײַטערדיקע חדשים. מיר זעען אין דער רובריק ייִדן אַ לײַכטע איבערוואָג בײַ ייִנגלעך (2,63 קעגן 2,62; 2,4 קעגן 2,2 אאַז״וו), וועלכע איז צו מערקן גלײַכצײַטיק אויך בײַ רוסן. דאָס איז אַ אוניווערסאַלע ערשײַנונג.

עס וועט זײַן אינטערעסאַנט צו זען די שטאַרביקייט פֿון ייִדישע זייג-קינדער אין אַ ריי שטעט, ווו עס וווינען ייִדן אין קאָמפּאַקטע מאַסן. מיר האָבן ידיעות וועגן וואַרשע, לאָדזש און גראָדנע. מיר האָבן געפּרוווט צו באַהאַנדלען די פֿראַגע אויך בנוגע דער שטאָט ווילנע, נאָר ליידער האָבן מיר ניט געהאַט קיין גענוגן מאַטעריאַל.

וואַרשע

די ידיעות וועגן דעם ענין פֿאַר וואַרשע זײַנען פֿון יאָר 1921 ביז 1930, ד״ה אַ פּעריאָד פֿון 10 יאָר, און זײַנען גענומען פֿון די אָפֿיציעלע סטאַטיס-טישע יאָרביכער. בײַם באַנוצן די פּוילישע סטאַטיסטישע אויסגאַבעס מוז מען באַמערקן, אַז עס איז אין זיי ניטא קיין ספּעציעלע רובריק פֿאַר ייִדן, נאָר עס זײַנען אָנגעגעבן קריסטן און ניט-קריסטן. אַן אויסנאַם זײַנען נאָר די יאָרן 1921 און 1922. ווער זײַנען אַלזאָ די „ניט-קריסטן״? אין זײַן אַרבעט „שטריכן צו דער דעמאָגראַפֿיע פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין וואַרשע״ (ייִוואָ-בלעטער 1932, נ׳ 2, ז׳ 123) קאָמענטירט פּראָפֿ׳ הערש אויף אַזאַ אופֿן: „לויט דער פֿאָלקסציילונג אין יאָר 1921, ווו עס זײַנען אָנגעגעבן די צאָלן פֿון פֿאַר-שיידענע רעליגיעזע באַפֿעלקערונג-גרופּעס, זײַנען געווען אין וואַרשע 313,636 נישט-קריסטן, פֿון זיי זײַנען 310,334 געווען פֿון ייִדישן גלויבן, בלויז 93 מענטשן פֿון אַן אַנדער נישט-קריסטלעכן גלויבן און 3209 רעליגיאָנסלאָזע. און אַזוי ווי צווישן דעם איין פּראָצענט רעליגיאָנסלאָזע זײַנען דאָך זיכער פֿאַראַן אויך

אַ רעכט ביסל יידן, וועלן מיר נישט באַגיין קיין גרויסן פּעלער — זאָגט פּראָפֿ׳ הערש — אויב מיר וועלן די „נישט-קריסטן" פֿאַררעכענען פּשוט צו יידן".

די יידישע באַפֿעלקערונג אין וואַרשע איז דורכשניטלעך פֿאַר די 10 יאָר 30,7, ד״ה ווינציקער זוי אַ דריטל פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג. דער פּראָצענט איז געפֿאַלן פֿון 32,5 אין יאָר 1925 ביז 29,8 אין יאָר 1929. אָבער די אַבסאָלוטע צאָל האָט געשטיגט פֿון 323,7 טויזנט אין יאָר 1927 ביז 348,8 אין יאָר 1932. די פֿאַרקלענערונג פֿון פּראָצענט פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג דערקלערט זיך מיט דעם גרויסן צופֿלוס פֿון דער ניט-יידישער באַפֿעלקערונג.

ווען מיר ווילן האָבן אַ פּרעציז בילד וועגן דער שטאַרביקייט אין ערשטן לעבנסיאָר, איז ניט גענוג צו וויסן נאָר די צאָל פֿון דער באַפֿעלקערונג, נאָר עס איז וויכטיק צו וויסן די צאָל פֿון די לעבעדיק-געבאָרענע אין משך פֿון דעם יאָר. אַ געניי בילד וועגן דעם גיט אונדז די טאַבעלע 3. זי וויזט אונדז, אַז פֿאַר די 10 יאָר זײַנען געווען 26,195 לעבעדיק-געבאָרענע יידישע זכרים, וואָס מאַכט אויס 30,93 פּראָצ׳ פֿון אַלע געבאָרענע יינגלעך, און 24,488 לעבעדיק-געבאָרענע מיידלעך, וואָס מאַכט אויס 30,09 פּראָצ׳ פֿון אַלע געבאָרענע מיידלעך. די צאָל פֿון די לעבעדיק-געבאָרענע איז כּמעט פּראָפּאָרציאָנעל צו דער צאָל פֿון דער באַפֿעלקערונג.

טאַבעלע 3

יידישע און ניט-יידישע לעבעדיק-געבאָרענע אין וואַרשע (1921—1930)

יאָר	יידן		קריסטן	
	ז׳	מ׳	ז׳	מ׳
1921	3131	2773	7888	7057
1922	2517	1789	9232	8520
1923	2447	2186	9215	8791
1924	2275	1873	8612	7898
1925	2369	2044	9344	8918
1926	2528	2498	8641	7988
1927	2712	2490	7574	7359
1928	2606	2497	7938	7525
1929	2502	2414	7740	7223
1930	2808	2874	8518	8003
ס״ה	26195	24488	84702	79282

די שטאַרביקייט בײַ זײגקינדער אין וואַרשע לויט עלטער און רעליגיע

	0 ביז 6 טעג				7 טעג ביז 1 חודש				1 ביז 5 חדשים				6 ביז 11 חדשים				ס״ה פֿון עלטער ביז 1 יאָר			
	יידן		ניט-יידן		יידן		ניט-יידן		יידן		ניט-יידן		יידן		ניט-יידן		יידן		ניט-יידן	
	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳
1921	26	31	233	162	71	40	216	160	136	97	544	487	113	126	372	274	346	294	1365	1083
1922	39	31	221	165	76	46	227	167	119	107	779	651	114	105	447	376	348	289	1674	1359
1923	45	39	170	146	61	55	231	158	141	110	669	553	123	104	408	327	370	308	1478	1184
1924	50	46	173	130	72	56	212	162	137	119	669	568	107	89	376	313	366	310	1430	1173
1925	55	40	224	146	61	48	248	188	127	81	707	617	99	79	364	365	342	348	1543	1316
1926	44	42	167	110	47	48	191	143	112	109	623	525	110	95	394	350	313	294	1375	1128
1927	56	49	150	116	67	37	157	120	97	84	559	477	103	105	423	401	323	275	1289	1114
1928	70	48	177	128	53	46	184	132	101	80	483	378	66	39	473	269	290	213	1117	1007
1929	22	13	88	52	44	47	174	128	87	88	541	532	55	61	285	255	261	220	1214	945
1930	12	25	85	58	40	47	161	115	91	71	537	428	71	69	294	227	245	155	1188	911
ס״ה	419	364	1688	1213	592	470	2001	1523	1048	946	6111	5216	969	872	3616	3157	3204	2706	13673	11220

טאַבעלע 5

די שטאַרביקייט בײַ זײגקינדער אין וואַרשע (1921 — 1930) אויף 1000

עלטער	יידן		קריסטן	
	י׳	מ׳	י׳	מ׳
0 — 6 טעג	16,0	11,5	19,22	21,3
7 טעג — 1 ח׳	22,0	20,0	23,62	18,0
1 ח׳ — 5 ח׳	40,0	40,3	72, 1	65,8
6 ח׳ — 11 ח׳	37,0	37,17	42, 6	38,66

טאַבעלע 6

דער פּראָצענט-פֿאַרהעלטעניש פֿון טויטפֿאַלן פֿון יידן זײגקינדער אין וואַרשע
(אויף 1,000 געבוירענע)

עלטער	אַבסאָלוטע צאָל (לויט טאַב׳ 4)				אויף 1000 געבאָרענע			
	יידן		קריסטן		יידן		קריסטן	
	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳	י׳	מ׳
0 — 6 טעג	419	364	1688	1213	24,82	30 ,0	75,12	70, 0
7 ט׳ — 1 ח׳	592	470	2001	1523	29,59	31,59	70,41	68,41
1 ח׳ — 5 ח׳	1048	946	6111	5216	17,15	18,14	82,85	81,86
6 ח׳ — 11 ח׳	969	872	3616	3157	27,08	27,62	72,92	72,92
דורכשניטלעך	757	663	3354	2777	24,66	26,83	75,32	73,30

באַטראַכטן מיר איצט די טויטפֿאַלן בײַ זײגקינדער. ווי עס ווײַזט אונדז די טאַבעלע 4, קומט אויס, אַז אין אַלע אָנגעצייכנטע פּעריאָדן איז די שטאַרביקייט בײַ יידישע קינדער פֿיל קלענער ווי בײַ די קריסטלעכע, אַפֿילו אין דעם פּעריאָד נאָענט צו דער צײַט פֿון ברית, ד״ה פֿון 7 טעג ביז חודש, ווי דאָס ווײַזט די טאַבעלע 5. אין דער צײַט וען בײַ יידישע ייִנגלעך קומען אויס אויף 1000 לעבעדיק-געבאָרענע 22 טויטפֿאַלן, זעט מען בײַ ניט-יידישע 23,62 אויף טויזנט. אַ גענויער בילד גיט אונדז די טאַבעלע 6, וועלכע איז געבויט לויט דער טאַבעלע 4. נעמענדיק אין אַכט, אַז דער פּראָצענט פֿון געבורטן בײַ יידן קאָרעספּאָנדירט צו דעם פּראָצענט פֿון דער באַפֿעלקערונג (עטוואָס מער ווי

30 פּראָצ׳), זעען מיר, אַז דער דורכשניט פֿון דעם שטאַרביקייט פֿאַר די פֿיר פּעריאָדן דערגרייכט בײַ ייִדישע ייִנגלעך נאָר 24,66 אויף 1000 געבוירענע און בײַ מיידלעך עפּעס מער ווי 26,83. מיר זעען אויך אין דער טאַבעלע 6 אַ אינטערעסאַנטע ערשײַנונג, וועלכע גייט להיפּך צו דער אינטערנאַציאָנאַלער ביאָלאָגישער קאָניוקטור, נעמלעך: מיר קאָנסטאַטירן בײַ מיידלעך אַ גרעסערע שטאַרביקייט ווי בײַ ייִנגלעך, און דאָס איז אין אַלע פֿיר פּעריאָדן, אַ זאַך וואָס מען זעט ניט בײַ ניט-ייִדן. מען דאַרף אַלזאָ אָננעמען, אַז אַ דאנק דער קלענערער שטאַרביכקייט בײַ ייִדישע קינדער איז דער נאַטירלעכער צוּוואַקס פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין וואַרשע אַ פּאָזיטיווער.

טאַבעלע 7

געבורטן אין גראָדנע לויט דער רעליגיע

יאָר	ייִדן		קריסטן	
	י׳	מ׳	י׳	מ׳
1922	330	285	294	274
1923	373	203	391	364
1924	331	165	380	366
1925	322	166	428	369
1926	310	124	395	378
ס״ה	1666	943	1888	1751

גראָדנע

די שטאָט גראָדנע מיט איר ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון 22.385, וועלכע מאַכט אויס אַן ערך 49 פּראָצ׳ פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג, איז זייער באַלערעוודיק. מיר זעען נעמלעך אין דער טאַבעלע 7, אַז די צאָל ייִדישע געבורטן ווערט אַלץ קלענער: פֿון 373 געבורטן ייִנגלעך אין יאָר 1923 פֿאַלט זי אין יאָר 1926 ביז 310, און בײַ ביידע געשלעכטער פֿון 576 ביז 434. אַקעגן בײַ ניט-ייִדן האַלט די געבורטיקייט אין וואַקסן: פֿון 568 אין יאָר 1922 ביז 773 אין יאָר 1926. ווען מען זאָל נעמען דעם ס״ה פֿון די געבורטן בײַ ייִדן און ניט-ייִדן פֿאַר די 5 יאָר באַקומען מיר אָט וואָס. בײַ ייִדן 2509 נײַ-געבאָ-רענע, און בײַ ניט-ייִדן 3639 ד״ה מיט 1130 מער; פּראָפּאָרציאָנעל מאַכט עס אויס, אַז אויף 1000 ייִדן זײַנען געבוירן געוואָרן 24,2, אַקעגן בײַ ניט-ייִדן

35,7. מיט וואָס איז צו דערקלערן דאָס פֿאַלן פֿון די געבורטן בײַ יידן? זאָל דאָס זײַן ד׳ שטענדיקע עמיגראַציע פֿון דער יוגנט, אָדער אַנטי־קאָנציעפּציאָנעלע מיטלען. מעגלעך, אַז ביידע סיבות שפּילן אַ באַדײַטיקע ראָלע.

טאַבעלע 8

די שטאַרביקייט פֿון זײגקינדער אין גראָדנע, לויטן עלטער און רעליגיע

יאָר	ביז 1 חודש				פֿון 2טן ביזן 12 חודש				ס״ה ביז 1 יאָר			
	יידן		קריסטן		יידן		קריסטן		יידן		קריסטן	
	ז׳	מ׳	ז׳	מ׳	ז׳	מ׳	ז׳	מ׳	ז׳	מ׳	ז׳	מ׳
1922	9	8	22	31	16	10	39	32	25	28	61	63
1923	8	7	23	30	11	9	41	48	19	16	64	78
1924	18	20	36	28	12	10	43	44	30	22	79	72
1925	13	11	14	13	44	35	66	45	57	46	80	58
1926	13	14	25	15	36	36	66	75	49	50	91	90
ס״ה	61	60	120	117	119	100	255	244	180	162	375	361

אַנדערש זעט אויס די שטאַרביקייט בײַ קינדער אין גראָדנע. ווי מיר זעען פֿון אַ פֿאַרגלײַך פֿון דער טאַבעלע 7 מיט דער טאַבעלע 8, זײַנען אין די 5 יאָר פֿון די געבאָרענע יידישע קינדער אין עלטער ביז 1 חודש געשטאָרבן 9,9 פּראָצענט און פֿון די ניט יידישע 14,5 פּראָצענט; אין עלטער פֿון 1 ביז 12 חדשים — יידישע 11,1 פּראָצ׳ און ניט־יידישע 24,3 פּראָצ׳; אין דורכשניט פֿון יידישע קינדער — 10 פּראָצענט און פֿון ניט־יידישע אין דעם זעלביקן עלטער 15,9 פּראָצענט.

לאָדזש

די יידישע באַפֿעלקערונג אין לאָדזש באַטרעפֿט לויט דער לעצטער צײַלונג 156,155 נפֿשות, און מאַכט אויס 34,5 פּראָצ׳ פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג. די טאַבעלע 9 נעמט אָרום 10 יאָר און איז באַאַרבעט לויט אַלע 12 מאָנאַטן, דאָס איז זייער וויכטיק כּאַר די, וועלכע ווילן האָבן אַ בילד פֿון דער שטאַרביקייט אין די איינצעלנע סעזאָנען פֿון יאָר, ווען עס הערשן פֿאַרשיידענע קלעפּיקע קראַנקייטן. ווען מען זאָל וועלן פֿאַרגלײַכן די פֿאַרהעלטענישׂ צווישן איין שטאָט מיט אַן אַנדערער, מוז מען נעמען דעם ס״ה אין עלטער פֿון איין יאָר, ווײַל די טאַבעלעס זײַנען נישט איינהייטלעך באַאַרבעט אין די סטעטיסטישע אויסגאַבעס.

די שטאַרביקייט פֿון זייגקינדער פֿון לאָדזש לויט עלטער און רעליגיע

י א ר	יאַנואַר		פֿעברואַר		מערץ		אַפּריל		מאַי		יוני		יולי		אויגוסט		סעפּטעמ׳		אָקטאָבער		נאָוועמבער		דעצעמבער	
	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳	יידן	קר׳
1920	69	202	56	145	38	144	28	108	24	121	49	143	64	215	39	198	29	107	26	91	34	89	31	114
1921	35	99	22	92	26	90	21	85	23	88	32	142	27	149	33	184	37	162	26	104	20	96	24	145
1922	33	184	35	175	37	146	21	136	15	131	21	165	58	317	41	207	19	112	21	86	26	102	20	155
1923	34	213	33	186	31	169	29	135	27	178	39	186	48	269	66	281	40	200	21	162	39	119	39	179
1924	57	101	37	147	35	159	21	126	24	191	56	234	60	332	32	171	23	142	27	138	24	138	32	153
1925	37	176	35	176	34	167	31	153	34	179	46	189	40	182	40	216	28	169	29	118	25	108	34	128
1926	30	146	24	106	23	122	26	134	42	152	27	197	48	274	31	187	40	147	20	111	22	121	42	134
1927	44	153	35	132	21	108	16	111	16	107	31	133	35	167	46	207	34	175	29	122	21	94	25	119
1928	31	128	28	98	26	137	20	142	34	152	54	170	42	265	32	180	31	114	24	100	13	75	26	115
1929	26	160	35	160	21	141	24	115	21	126	35	118	38	162	29	180	25	143	20	99	21	102	25	104

ו י ל נ ע

ווי מיר האָבן פֿריער דערמאָנט, האָבן מיר נאָר מאַטעריאַל פֿאַר 2 יאָר, און די פֿאָרשונג וועט מוזן נאַטירלעך דערגאַנצט ווערן. מיר ווילן בײַ דער געלעגנהײַט דערמאָנען די זייער אינטערעסאַנטע אַרבעט פֿון פֿאָרשטאָרבענעם ד״ר שאַבאַד וועגן „געבורטן און שטערבלעכקייט בײַ ייִדישע קינדער״ (פּנקס 1922) פֿאַר די יאָרן 1911 ביז 1920. אָבער עס איז נישטאָ קיין פֿאַרגלײַך מיט ניט־ייִדן.

אין זײַנע אויספֿירונגען קומט דער מחבר צום באַשלוס, אַז די שטאַרבי־קייט בײַ ייִדן בכלל און בײַ קינדער בפֿרט איז אַ פֿיל קלענערע ווי בײַ ניט־ייִדן. די געשיכטע פֿון טויזנטער יאָרן האָט געגעבן ייִדן אַ שטאַרקע אימוניטעט און געמאַכט ווידערשטאַנדספּעיִק קעגן פֿאָרשיידענע קראַנקייטן און די רעליגיע האָט געגעבן אַ ריינעם און אײַנגעהאַלטענעם פֿאַמיליען־לעבן. ביז הײַנטיקן טאָג, ווי אָרעם עס זאָל ניט זײַן די ייִדישע מוטער, איז איר קיין זאַך נישט שווער פֿאַר איר קינד, און זי באַמיט זיך צו שטיל־ן איר קינד מיט אירע ברוסטן. די אויסערגעווײנטלעכע ליבע צום קינד, די קלײנע צאָל ניט לעגיטימע געבורטן, די מינימאַלע צאָל פֿון סיפֿיליטיקער און שיכורים, דאָס זײַנען די סיבות פֿון דער קלײנער שטאַרביקייט בײַ ייִדישע קינדער — ווי עס מיינט ד״ר שאַבאַד. עס בלײַבט אונדז נאָר צו באַשטעטיקן די ריכטיקע טעזן פֿון דעם פֿאָרשטאָרבענעם מחבר.

רעפֿעראַטן און רעצענזיעס

מפתח המפתחות. ביבליוגרפיה של ביבליוגרפיות ישראליות חובר בידי שלמה שונמי... ירושלים, חברה להוצאת ספרים על־יד האוניברסיטה העברית, תרצ"ו [מיט אַ באַזונדערן טיטל: בלאַט אין ענגליש: Bibliography of Jewish Bibliographies], IX*, 399, X, ז'. גרויס־אָקטאַוו.

דאָס בוך האָט דער מחבר פֿאַרטראַכט אין יאָר 1929—30, בעת ער האָט געאַרבעט אין דער ביבליאָטעק פֿון „היברו יוניאָן קאָלעדזש", וווּ ער האָט געהאַט די־מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דער דאָרטיקער רייכער זאַמלונג פֿון ביבליאָגראַפֿי־שער ליטעראַטור וועגן יידישע ענינים, דערנאָנט אין אייניקע ביבליאָטעקן אין אַמעריקע און אייראָפּע, רעדאַקטירט און אויסגעגעבן דעם מאַטעריאַל אין ירושלים, וווּ דער מחבר איז אַ מיטאַרבעטער אין דער נאַציאָנאַלער און אוניווערסיטעטישער ביבליאָטעק. אויסער דעם האָט ער אַ טייל ביבליאָגראַפֿישע ידיעות באַקומען צוגעשיקט פֿון ביבליאָטעקן און ביבליאָגראַפֿן אין אויסלאַנד און אין ארץ־ישראל און אַזוי אַרום זיך באַמיט וווי ווייט מענלעך צו מאַכן דאָס בוך וואָס פֿולשטענדיקער. אויף אַ סך פֿרטים האָט ער געמוזט מוותר זיין דערפֿאַר, וואָס געוויסע ביבליאָגראַפֿישע ידיעות האָט ער באַקומען ערשט נאָך אַ לענגערן ברירואויסבייט.

ווי דער מחבר ווייזט אָן אין דער הקדמה צום בוך, האָט ער דעם טערמין „ביבליאָגראַפֿיע" באַגרענעצט נאָר אויף חיבורים, וואָס אָנטהאַלטן רשימות פֿון ביכער אָדער אַרטיקלען. עס זיינען דעריבער אויסגעלאָזט געוואָרן פֿאַרצייכענישן פֿון מקורים, וואָס מחברים האָבן באַנוצט ביים צונויפֿשטעלן זייערע ווערק. אָן אויסנאַם איז נעמאַכט געוואָרן נאָר פֿאַר סיסטעמאַטישע רשימות וועגן אַ באַשטימטן ענין. דאָס גלייכן זיינען אויך נית פֿאַרצייכנט געוואָרן קיין יערלעכע אירערבלינקן און קלעינערע ביבליאָגראַפֿיעס וועגן אַלגעמיינע יידישע ענינים, אויב עס זיינען נאָר אויסער זיי געווען מער אויספֿירלעכע רייסטערס אויף די זעלבויקע טעמעס.

צום בוך קומט אַ הקדמה אין העברעיש און ענגליש, אַ זוכצעטל פֿון די ענינים (העברעיש און ענגליש), אַ צעטל פֿון אָפּקירצונגען און סימנים. וואָס שייך דער אַיינ־טיילונג פֿון די ענינים האָלט זיך דער מחבר אָן פֿרי דוסט און דיוויז דעצי־מאַלער סיסטעם. די זוכטיטלען, ווידער, קומען אמאָל אין אַלפֿאַבעטישן סדר, אמאָל אין כראָנאָלאָגישן.

די ענינים וואָס קומען אין בוך זיינען: ענציקלאָפּעדיעס, ביבליאָגראַפֿיע פֿון ביבליאָגראַפֿיע, אַלגעמיינע ביבליאָגראַפֿיעס, קאַטאַלאָגן פֿון עפֿנטלעכע זאַמלונגען, קאַטאַלאָגן פֿון פּריוואַטע זאַמלונגען, אַן אויסקלייב פֿון בוכהענדלער־קאַטאַלאָגן,

ביבליאָגראַפֿישע צײַטשריפֿטן, רשימות פֿון צײַטונגען (אינדעקסן), רעליגיע, פֿילאָסאָפֿיע, קבלה, העברעיִשע שפּראַך, תנ״ך, תּלמודישע און מדרש־ליטעראַטור, הלכה, מנהגים, וריספֿרודענץ, תּפֿילות, מוז ק [חזנישע—מ. ק.], דרוש, די ליטעראַטור בײַ יידן („השׂכּרות הישׂראֵלית״), די נײַע העברעיִשע ליטעראַטור, יידיש־דײַטש, יידיש („אשכּנזית־יהודית, יודית״), יידיש־שפּאַניאָליש, יידיש־פֿאָרטוגעזיש, אַנדערע דיאָלעקטן [יידיש־איטאַליענישׂ, יידיש־פֿראַנצויזיש, יידיש־א״אַביש, יידיש־טוניסיש, יידיש־פּערסיש—מ. ק.], יידן און אַנדערע פֿעלקער (דער יוד אין דער וועלט־ליטעראַטור, יהדות און אַנדערע רעליגיעס, אַנטיסעמיטיזם), סאָציאָלאָגיע (דערציִונג, יוגנט־ליטעראַטור, אַרבעטער־באַוועגונג, פֿאָלקלאָר, פֿרויען), סעקטעס (שומרונים, קראים, שבתי־צבֿיניקעס, פֿראַנקיסטן, חסידים), וועלטלעכע ווייסנשאַפֿטן (מאַטעמאַטיק, קאָלעקטאָר, מעדיצין, נאַטור־ווייסנשאַפֿט, לאַנדווירטשאַפֿט), ארץ־יש״ע, ציוניזם און נאַציאָנאַליזם, געשיכטע (געאָגראַפֿיע, ארכעאָלאָגיע, אַנטראָפּאָלאָגיע און עטנאָלאָגיע), ביאָגראַפֿיעס, ביא־ביבליאָגראַפֿיע, פּערסאָנאַלע ביבליאָגראַפֿיעס, העברעיִשע טיפּאָגראַפֿיע, דאָס העברעיִשע בוך (אינקונאַבלען, יקר־המציאותן, קוריאָזן, שאַנצירן, צענזור, אַנונימען, פּסעוודאָנימען, דרוקערטער) און מאַנוסקריפּטן (עפֿנטלעכע זאַמלונגען, פּריוואַטע זאַמלונגען).

צום סוף פֿון בוך קומען מילואים און תיקונים, א זוכצעטל פֿון נעמען און ענינים, א זוכצעטל פֿון נעמען פֿון העברעיִשע ספֿרים (און אַנדערע ביכער מיט יידישע אותיות) און ווייטערדיקע הוספֿות און תיקונים, וואָס זײַנען שוין צוגעקומען, נאָכדעם ווי דאָס גאַנצע בוך איז שוין געווען אויסגעזעצט און אויסגעדרוקט.

בײַ אייניקע נעביטן וואָס קומען אין בוך האָט זיך דער מחבר געהאַלטן אָן געהויפּט באַגרענעצונגען. אזוי, למשל, זײַנען פֿון קאַטאַלאָגן פֿון מוכרי־ספֿרים פֿאַרצייכנט נאָר אזעלכע וואָס האָבן א ביבליאָגראַפֿישן ווערט מחמת זייער פֿאַרנעם אָדער מחמת מחבר. קאַטאַלאָגן פֿון פּריוואַטע זאַמלונגען זײַנען מחמ״ז זייער קולטור־היסטאָרישן ווערט. עס זײַנען אָבער אויסגעלאָזט געווארן העקטאָגראַפֿירטע, ליטאָגראַפֿירטע אָדער ענלעכע קאַטאַלאָגן. אין דער תנ״ך־אָפּטיילונג זײַנען אַרײַן נאָר אזעלכע רשימות וואָס זײַנען ארויס אין בוכפֿאָרם. עס זײַנען אָבער ניט פֿאַרצייכנט געווארן ענלעכע רשימות וועגן נײַעם טעסטאַמענט מיטן אויסנאַם פֿון די, וואָס זײַנען נעשריבן אין העברעיִש אָדער אין אַנדער „יידישן דיאָלעקט״ („בדיאָלקט יהודי״ - א טערמין, וואָס ווערט דורכויס ניט ריכטיק באַנוצט דורכן מחבר!). וואָס שייך ליטעראַטור בײַ יידן זײַנען געבראַכט געווארן נאָר די וויכטיקסטע ביכער, וואָס אַנטהאַלטן באַזונדערע ביבליאָגראַפֿישע רשימות, און טאָקע דערפֿאַר וועלן מיר ווייטער זען, אז דער מחבר האָט דאָ דורכגעלאָזט גאָר א סך, דער עיקר—רשימות בנוגע דער יידישער ליטעראַטור.

אויבט—עטלעכע אָפּגעמיינע באַמערקונגען:

עס איז ניט צו פֿאַרשטיין, פֿאַר וואָס דאַ־פֿן די אָפּטיילונגען אין א ביבליאָגראַפֿישן בוך פֿון י י ד י ש ע ביבליאָגראַפֿיעס זײַן געדרוקט אין אַן אויסנאַמיקער פֿאָרם פֿון לינקס אויף רעכטס און ניט פֿון רעכטס אויף לינקס, ווי אין אַלע אַנדערע יידישע ביבליאָגראַפֿישע ביכער, וואָס זײַנען בײַ אַהער פֿאַרעפֿנטלעכט געווארן. דאָס בוך איז דאָך, לויט די ריד פֿון מחבר אַליין אין דער הקדמה זײַנער, באַשטימט

פֿאַר דעם ביבליאָטעקאַר, וואָס האָט צו טון מיט דער אַרגאַניזאַציע פֿון ייִדישן (אונטערגעשטראָכן—מ. ק.) בוך און קומט אויך באַפֿרידיקן די פֿאָדערונג פֿון די לייענער אין דער נאַציאָנאַלער און אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק אין ירושלים (אונטערגעשטראָכן—מ. ק.), וואָס זוכן מאַטעריאַל וועגן פֿאַרשיידענע ייִדישע טעמעס, ד״ה אַלץ אַזעלכע, וועלכע זײַנען געווײַנט צו דער ייִדישער פֿאָרם פֿון א ייִדישן בוך—טאָ צולײַב וואָס די נײַע דרוקפֿאָרם פֿונעם בוך? פֿאַר נוט־ייִדישע ביבליאָגראַפֿן וועלכע אינטערעסירן זיך מיט ייִדישע ענינים זײַנען דאָך נענוג די ביכלעך פֿון די אָפּטיילונגען, וואָס קומען אויסער אין העברעיש אויך אין ענגליש—טאָ צולײַב וואָס אָט די נאָוואַטאָרישקייט?

נאָך מער טענות קאָן מען האָבן צום מחבר וועגן דער טראַנסקריפּציע פֿון די ייִדישע נעמען און פֿאַמיליע־נעמען, וואָס קומען אין בוך. אין אַלגעמיין האָלט זיך דער מחבר פֿון בוך אָן דער טראַנסקריפּציע־סיסטעם פֿון דער ענגליש־ייִדישער ענציק־לאָפּעדיע, וואָס איז אַרויס אין יאָר 1901—א טראַנסקריפּציע, וואָס איז פֿעלערדיק, און וואָס שייך ייִדיש־שרײַבונגען איז זי פֿון פֿאָנעטישן שטאַנדפּונקט נוט אויסגעהאַלטן כּלל וכּלל. לויט אָט דער סיסטעם שרײַבט אַמאָל דער מחבר „ערשטע״—Erste און „ייִדישע״—Yiddische (נר׳ 12), בעת אין בייידע פֿאַלן איז „sh״ דער צייכן פֿאַר „ש״. בײַ די פֿריוואַט־נעמען פֿון די מחברים ווידער איז שוין דער מחבר אָפּגעטראָטן פֿון אָט דער סיסטעם און זײ „זײַנען אין די קעפּלעך גענגעבן לויט דער אָריגינעלער פֿאָרם אין זייערע הויפּטלענדער״, און לויט איר קומט אויס, אַז דער ייִדישער נאָמען לייזער זאָל אין איין פֿאַל (נר׳ 1137) אויסגעלייגט ווערן „Luzer (i. e. Eleazar)...״ און אין א צווייטן (נר׳ 1907)—Lezer, אָדער מרדכי—איין מאָל (נר׳ 1343)—Mordechai, אַן אַנדערש מאָל (נר׳ 1453, 1529)—Mordecai. די זעלביקע סיסטעם פֿירט דערצו, אַז איין נאָמען מאיר קומט פֿאָר אַזש אין זעקס פֿאַרמען: Meyer (נר׳ 620), Maier (נר׳ 1298), Meijer (נר׳ 1319), Meir (נר׳ 1326, 1361), Meier (נר׳ 1344) אוו Mayer (נר׳ 1358). „ניט אַלע מאָל—שרײַבט דער מחבר אין דער הקדמה—קאָן מען פֿעסטשטעלן דעם וווינאָרט און בירגערשאַפֿט פֿון איינעם, וואָס געהער צו א וואַנדערנ־דיקן פֿאָלק״. דערביבער טאַקע וואָלט זיך דער מחבר געדאַרפֿט האַלטן אָן איין סיסטעם און ניט מאַכן קיין שום הנחות אין אָט די פֿאַלן. אַזא סיסטעם, ווי די אויבן דערמאָנטע, איז זיכער ניט קיין אויסגעהאַלטענע.

די ניט־צוגעפּאַסטקייט פֿון דער ענגלישער טראַנסקריפּציע, וואָס א״ז איינגעפֿירט אין דער Jewish Encyclopedia, זעט זיך נאָך בולטער אַרויס בײַם טראַנסקריבירן ביכער אַדער נעמען פֿון רוסיש אַדער פֿון אַנדערע שפּראַכן, וואָס מען שרײַבט מיט קירילישע אותיות. וואָס פֿאַר א ביכער־קאַטאַלאָג וועט עמעצער באַקומען, וועלן ער וועט, אַשטיינגער, פֿאַדערן דעם קאַטאַלאָג פֿון „Obshchestvo vzaimnago vspomoshchestvo-vania prikashchikov-yevreev״ i t. d. (נר׳ 100)? און אויב שוין יא אָט די סיסטעם—טאָ פֿאַר וואָס שרײַבט דער מחבר א פֿאַמיליע־נאָמען, וואָס הייבט זיך אָן אין רוסיש מיט א „ך״ איין מאָל Gac (נר׳ 1991), אַן אַנדערש מאָל—Harkavy (נר׳ 1305), בעת אין דעם צוויטן פֿאַל וואָלט מען אויך געדאַרפֿט שרײַבן Garkavy? אָדער די שרײַבונג

פֿון פֿאַמיליע-נאָמען Avchinskii—Овцинский (נר׳ 46)? צי וואָלט ניט געווען ריכטי-קער און צוועקמעסיקער, ווען דער מחבר וואָלט געבראַכט די אָריגינעלע שפּראַכפֿאָרם (א סיסטעם, וואָס איז, אַגבֿ, אייַנגעפֿירט אויך אין ביבליאָגראַפֿישן פֿערטליאָר-זשורנאַל „קרית ספֿר״, וואָס גייט אַרויס בייַ דער ירושלימער נאַציאָנאַל-ביבליאָטעק) און דער-מיט אויסגעמיטן די ניט-גענויע טראַנסקריפּציעס?

דאָס זייַנען חסרונות, וועגן וועלכע עס לאָזט זיך דיסקוטירן, אָבער מינערן אַבסאָלוט ניט דעם גרויסן ווערט פֿונעם בוך. דער מחבר האָט זייַן אַרבעט אויסגעפֿירט גרינדלעך און פּינקטלעך ביז גאָר, האָט אַרייַנגעלייגט אַ סך צייַט און מי, געזוכט ווו נאָר עס האָט זיך געלאָזט, כדי צו מאַכן דאָס ווערק ווי ווייַט מעגלעך פֿולשטענדיק. צונויפֿקלייַבן די ביבליאָגראַפֿיעס וועגן יִירישע ענינים, וואָס זייַנען, ווי דאָס יִידישע פֿאָלק, צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גאָרער וועלט—איז ניט פֿון די לייַכטע עובֿדות. דעריבער איז קיין חידוש ניט, וואָס בלעטערנדיק דאָס בוך קאָן מען אַמאָל אָנטרעפֿן אויף בלייזן און לייַכטע טעותן, וואָס זייַנען צום גרעסטן טייל געקומען מחמת דעם, וואָס ניט בייַ אַלע פֿאַלן האָט דער מחבר געהאַט די מעגלעכקייט צו קאָנטראָלירן דעם מאַטעריאַל מיט די אייגענע אויגן. אין אַ סך פֿאַלן האָט ער זיך געמוזט שטיצן אויף דער פֿאַ־לאָזלעכקייט פֿון אַנדערע ביבליאָגראַפֿן און פֿאַרצייכענען דעם מאַטעריאַל אין דער פֿאָרם, ווי ער איז אים אונטערגעטראָגן געוואָרן.

קלאָ־, אַז אַ ביבליאָגראַפֿיש בוך, וואָס האָט צו טון מיט אַזוי פֿיל ענינים, קאָן ניט זייַן פֿרייַ פֿון בלייזן, און זיכער איז נאָך פֿאַראַן וואָס ממלא צו זייַן. דער מחבר ווייַזט אַליין אָן, אַז ער האָט בדעה ווייַטער אָנצוגיין מיטן ווערק און אָפּדרוקן פֿון צייַט צו צייַט צולאַגן און מילואים. ער ווענדט זיך דעריבער מיט דער בקשה צו די אַלע וואָס וועלן זיך באַנוצן מיטן בוך אים געבן צו וויסן וועגן דורכגעלאָזטע זוך-נעמען אָדער פֿעלערן, ווי אויך וועגן נייַ אַרויסגעגאַנגענע ביבליאָגראַפֿיעס אין גבֿול פֿון זייַן בוך.

מיר פֿון אונדזער זייַט וועלן דאָ צוגעבן די ווייַטערדיקע הוספֿות:

1) Dr. Julius Fürst—Geschichte des Karäerthums, Leipzig 1862, p. 183—186: Verzeichnisz der in Zeitschriften zerstreuten und den Karäismus betreffenden Aufsätze mit Einschlusz der von Herrn Pinsker edirten Bruchstücke.

2) Dr. H. J. Zimmels—Die Marranen in der rabinnischen Literatur. Forschungen und Quellen zur Geschichte und Kulturgeschichte, der Anussim. Berlin, 1932, p. 180, י״ב.

3) Israel des origines au milieu du VIII siècle—par Adolphe Lods, Paris, 1932. 603 p. 8°. Bibliographie: p. 567—579.

4) Wladimir W. Kaplun—Kogan—Die Juden in Polen, ein geschichtlicher Überblick, [אָן אָרט אין יאָר. ווייַזט אויס בערלין, 1915?], p. 19: Literatur nachweis פֿון 20 נומערן.

5) שמעון דובנוב—ביבליוגרפֿיה... בעניני שלטון הקהלות בפולין וליטא... אין זייַן אויסגאַבע פֿון „פּנקס המדינה״, בערלין, תרפּ״ה, ז׳ XXXI—XXX.

6) ספר עיר גבורים יכלכל קדוש עיר הוראדנא מראשית ימי הוסדה קדוש בני ישראל מראשית האחזם בה, וציונים לנפשות גדולי ישראל... בכל דור ודור מאת שמעון אליעזר פרידענשטיין. ווילנא, תר״מ, 1880. 108 ז׳—הוספות און תיקונים צור „עיר גבורים״ אפגעדרוקט שלמה זלמן הורוויץ אין זיין „רחובות עיר״, ווילנע, תרנ״א.

7) לוי בהר״ר דובער יונה אוצינסקי—תולדות ישיבת היהודים בקורלאנד משנת שכ״א 1561 עד שנת תרס״ח 1908, בכלל ורבניה, חכמיה וגדוליה בפרט... פיעטרסבורג, תרס״ח 1908. מיט א טיטל אין רוסיש: Исторія Евреевъ въ „Курляндіи. 166, 4 ז׳.

8) שמואל יעווענין—ספר נחלת עולמים יכלכל ציונים לנפשות גדולי ישראל, שרי התורה, אנשי השם, רבנים, גאונים... אשר מצאו להם קבר בעמק הבכה פה וואַרשא... וואַרשא, תרמ״ב, 1882. 112 ז׳.—אין די הערות אונטערן טעקסט ווערן נעבראַכט אויך ביבליאָגראַפישע ידיעות.

9) הרב צבי הלוי איש הורוויץ—עיר ירסלב ורבניה, אין „אוצר החיים״, מאסף לתורת ישראל ולדברי ימי חייו... ערוך בידי הרב חיים יהודה עהרענרייך, ספר חמשי. דעווא, תרפ״ט, מחברת ט—י, ז׳ 203—208.

10) H. Horowitz—Die Jüdische Gemeinde und ihre Rabbiner. MGWJ Jahrg. 74. (1930), p. 10—23.

11) L. Lewin—Beiträge zur Geschichte der Juden in Kalisch. „Festschrift zu Ehren des Dr. A. Harkavy... St. Petersburg 1908, p. 141—176.

12) H. Berger—Zur Geschichte der Juden in Krotoschin. MGWJ 51. Jahrg. (1907), p. 359—380.

13) צבי הלוי איש הורוויץ—לקורות הקהלות בישראל: עיר הרובשוב ורבניה, אין „חצופה להכמת ישראל״, שנה חמש עשרה, בודאפעשט, תרצ״א, ז׳ 87—110.

14) С. А. Бершадскій—Опытъ новой постановки нѣкоторыхъ вопросовъ по исторіи Евреевъ въ Литвѣ и Польшѣ. אין „Еврейская Библіотека“, VII, 1879, p. 1—35. ארומגערעדט דעם ביבליאָגר׳ מאַטעריאַל צו דער געשיכטע פון ירדן אין ליטע און פוילן אין 15—16 י״ה.

15) Исторіографія—גן ארטיקל, געשריבן פון Г. Красный און מ. ווישני צער, אין „Евр. Энц.״, ב׳ VIII, שפאלטן 441—467.

16) ביבליאָגראַפיע. ייִדישע היסטאָריעש ליטעראַטור אין פאַרשיידענע שפראַכן [ייִדיש, העברעיש, רוסיש, אוקראַיניש און פויליש, דייַטש, ענגליש, פראַנצויזיש, שפאַניש און פאָרטוגעזיש, האָלענדיש] פון 1027 ביז 1929 (מערץ).—[„די רשימה איז צונויפגענעמען געוואָרן פון א. מענעס, ח. בראַדיאַנסקי און א. טשעריקאָווער״], אין „היסטאָריש שריפטן״, באנד I, וואַרשע, שפאלטן 821—828.

17) אלי הו טשערי קאָווער—עס זיינען דערמאָנט זיינע היסטאָריאָגראַפישע מאַטעריאַלן וועגן מזרח-אייראָפּע אין אכטן באנד פון Encyclopedja Judaica, אָבער

ס איז ניט געבראַכט זײַן אויספֿידלעכער אַרטיקל „די ייִדישע היסטאָרישע וויסנשאַפֿט
ין מזרח־איירא̇פּע" אין „ייִוואָבלעטער", באַנד 1, 1931, ז' 97—113.

18) מ. באַלאַבאַן—ספֿרים ומקורות (ליטעראַטור וועגן די פֿראַנקיסטן—מ. ק.]
ין זײַן בוך „לתולדות התנועה הפראנקית", חלק ראשון, תל־אָביב, „דביר", תרצ"ד,
' 5—16.

19) יעקב פֿריימאַן—ספֿרי הרי"ה [רבי יהודה החסיד] אין זײַן אַרײַנפיר
ום „ספֿר חסידים", אַרויסגעגעבן דורך יהודה הכהן וויסטינעצקי, צווייטע
ויסג', פֿראַנקפֿורט ב"מ, 1924, עמ' ה'—ט'. דאָרטן (עמ' ט') אויך די אויסגאַבעס פֿון
ספר חסידים".

20) יעקב רייפֿמאַן—תולדות רבינו בחיי (...ואלה הם ספריו הנודעים
נו)—אין „אלמה", מאסף האגודה למדעי היהדות בירושלים, מאסף ראשון, ירושלים,
רצ"ו, ז' 71—73.

21) ה"ש—הנוצרים האשכנזים לומדי הספרות התלמודית במאה השבע עשרה.
ין „האסיף", שנה ג', תרמ"ו, 1886, ז' 267—271.

22) יוסף כהן צדק—דור ישרים, חטר מגזע לוריא ונצר משרשי טרי-
ניש... אין „הגרן", ספֿר ראשון, ז' 1—34 (באַזונדערע פּאַגינאַציע צום סוף פֿון בוך).

23) Guido Kisch—Die Zensur jüdischer Bücher in Böhmen. Beiträge zu ihrer Geschichte. „Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslov. Republik", 2 Jahrg., Prag, (1930), p. 456—490.

דער מאַטעריאַל, וואָס איז נוגע די פֿאָרשונג פֿון דער ייִדישער שפּראַך, ליטע-
אַטור און פֿאָלקלאָר איז צעוואָרפֿן אויף שבעה ימים. נאָך מער: מיר פֿאַרמאָגן נאָך
יט אַפֿילו קיין איין פֿולע ביבליאָגראַפֿיע פֿון ייִדישע ספֿרים, קאָנצענטרירט אין איין
רט. ידיעות וועגן ייִדישע ביכער קומט נאָך אַלץ אויס צו זוכן איבער די אַלגעמיין-
ידישע ביבליאָגראַפֿיעס, און דעריבער איז וויכטיק צונויפֿצוקלײַבן און אינווענטאַרי-
ירן אַלץ וואָס איז נאָר מעגלעך. דאָ איז יעדער זעמדעלע אַן אייגנס, און דעריבער
ארף טאַקע פֿאַרצייכנט ווערן אַלץ, וואָס קאָן נאָר זײַן מאַטעריאַל, פֿון וועלכן דער
אָרשער פֿון דער ייִדישער שפּראַך, ליטעראַטור און פֿאָלקלאָר וועט פֿורעמען זײַן
עבײַ.

וואָס שייך אָט דעם מאַטעריאַל, האָט זיך דעם מחבר ניט אַלע מאָל אײַנגע-
עבן אויפֿצוקלײַבן אים אין אַ געהעריקער מאָס; וואָרעם ניט די ביבליאָטעק פֿון
היברו יוניאָן־קאַלעדזש" און ניט די ירושלימער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק פֿאַרמאָגן
יכטיקע ייִדיש־זאַמלונגען, ווײַל אָט די ביידע אַנשטאַלטן גיבן ניט אָפּ קיין געהעריקן
רט דער אָפּטיילונג פֿון ייִדישע ביכער.

און נאָך עפּעס: צו שטאַרק האַלט זיך דער מחבר אָן דעם ענגליש־יאַהודישן
וגאַנג צו ייִדישער ביבליאָגראַפֿיע, וואָס גיט זיך אָפּ מיט ייִדיש און מיט אַלץ וואָס
יז מיט איר פֿאַרבונדן ניט ווי אַ לעבעדיקן ענין פֿון גרויסן נאַציאָנאַלן באַטײַט,
אָר ווי מיט אַן אָביעקט פֿון סתם־פֿאָרשונג, וואָס איז איר ניט צום האַרצן.

נאך ערנער איז מיט דר ביבליאגראפיע פון ראטן־פארבאנד, וואס זייער טייל־ וויזער חיסרון פילט זיך דאָ זייער שטארק. דאָ איז אבער דער מחבר ניט שולדיק, ווייל באקומען די דאָרטיקע אויסגאבעס קומט אן מיט גרויסע שוועריקייטן. מיר זיינען באקאנט פאלן, וווּ אויף א סך וועגדונגען פון דער ירושלימער נאציאנאל־ביבליאטעק צו דאָרטיקע יידישע קולטור־אנשטאלטן האָט מען אפילו ניט געפונען פאר נייטיק צו ענטפערן.

אויצט—הוספות צו יידיש־ביבליאגראפיע:

24) מאיר־אויסר פינעס—בייַ דער פראנצויזישער אויסגאבע פון זיין חערק (נר׳ 652) זיינען ניט דערמאָנט די יידישע אויבערזעצונג (ד״ר מ. פינעס—די גע־ שיכטע פון דער יידישער ליטעראטור, פארלאג ב. שימין, וואַרשע, תרע״ב, 1911, 2 ב׳, זז׳ 210+210) און די גרינדלעכע רעצענזיע פון בעל דמיון [נדרש שטיף] אין „פנקס״, ווילנע, תרע״ג, שפאלטן 313—348; די אויבערזעצונג אויף רוסיש פון שלמה ווערמעל (מאסקוע, 1913, פ״ג מ. סטאליאר) און אויף דייטש (פון ד״ר העכט).

25) ש. ניגער—די יודישע ליטעראטור—און די לעזערין, אין „פנקס״, ווילנע, תרע״ג, שפאלטן 85—138.

26) Dr. Felix Falk—Die Bücher Samuelis in deutschen Nibelungen-strophen des XV. Jahrhunderts. אין „Mitteilungen zur Jüdischen Volkskunde", 1908, p. 79—85, 97 - 116, 129—150.—„Mélanges אדויס אויך אין פראנצויזיש א״נ bibliographiques sur les livres de Samuel en strophes de Nibelungen... Leipzig 1909. — (די ארבעט איז איינגעלייגט א קורצע נעשיכטע פון דער אלט־יידישער ליטע־ ראטור מיט זייער א רייכער ביבליאגראפיע. דאָרט, ז׳ 79—אויך ביבליאגר. מאטעריאל וועגן דעם יידישן מינען־זינגער זיסקינד פאָן טרימבערג).

27) נ. שטיף—די ארנאניזאציע פון דער יידישער וויסנשאפט. ווילנע, 1925.— די ביבליאגראפישע מאטעריאלן זיינען צעשפרייט אויבער די הערות צום טעקסט. פאר איינוועגס דארף מען אויך דערמאָנען די בראשור

27א) „וואס איז אזוינס יידישע עטנאגראפיע?״, צונויפגעשטעלט פון נ. ווייניג און ח. כאיעס בייַ דער מיטווירקונג פון מ. ווייַנרייַך, ווילנע, 1929.

28) Heinrich Loewe—Die Jüdischdeutsche Sprache der Ostjuden Berlin, Oktober, 1915. 4⁰. Literatur, p. 23—25 (... aus der reichen Litera-tur über das Jüdischdeutsche [wird hier] nur ein kurzer Auszug gegeben...)

29) מאטעריאלן אין די Anmerkungen צום סוף בוך פון זעלביקן מחבר „Die Sprachen der Juden" קעלן, 1911 (דאָרט ז׳ 149—160).

30) Salomo Birnbaum—Praktische Grammatik der Jiddischen Sprache... A. Hartlebens Verlag, Wien u. Leipzig, [יאָר?]. Kurze Bibliographie p. 185—188.

31) אלעקסאנדער הארקאווי—ביבליאגראפיע פון מקורים [אלגעמיינע יידישע ווערטערבוכער.—ווערטערבוכער פון העברעיש־ארמיש עלעמענט. — ווערטער־

ביכער פֿון סלאַנג און גנבֿים-שפּראַך.—הילפֿסמיטלען פֿאַר די העברעיִשע איבערזעצונ-
גען.—ליטעראַטור] אין זײַן: יידיש-ענגליש-העברעיִשער ווערטערבוך, ניו-יאָרק, 1925;
צווייטע, פֿאַרבעסערטע און פֿאַרגרעסערטע אויפֿלאַגע, דאָרט, 1928.

32) ד״ר מאַקס ווַיינרַיִך — שטאַפּלען. בערלין. 1923. [די ביבליאָגר׳
ליטעראַטור איז אַרומגערעדט אינעם ערשטן אַרטיקל „וואָס מיר האָבן און וואָס אונז
פֿעלט״, ז׳ 5—58].

33) אויסער דעם דאַרף פֿאַרצייכנט ווערן דער אַרטיקל פֿון זעלביקן מחבר
„די יידישע שפּראַכפֿאָרשונג אין 17טן יאָרהונדערט״, אין „צַיַיטשריפֿט״, באַנד II—III,
מינסק, 1928, שפּאַלטן [689]—732.

34) דאָס בוך פֿון שטערק-ליצמאַן—„Die Jüdisch-Deutschen Bibel-
übersetzungen״ פֿראַנקפֿורט ב״מ, 1923, 336 זז׳, האָט צוליב זײַן ווויכטיקייט נעדאַרפֿט
אויסגעטיילט ווערן באַזונדער און ניט אין אַנמערקונג צו י. ל. זלאָטניקס „יידישע
איבערזעצונגען פֿון קהלתּ״ (נר׳ 685), און גלַיַיכצַיַיטיק אויך אַנגעוויזן ווערן מ. ווַיינרַיַיכס
גרינדלעכע רעצענזיע וועגן בוך אין „ביכער-וועלט״, צווייטער יאָרגאַנג, 5 №, 1923.

35) מאַקס ערי׳ק—ליטעראַטור צום בבא-באָמאַן. I. צו דער געגנזע פֿון דעם
באָמאַן [9 נומערן], II. ליטעראַטור וועגן אליהו בחור [29 נומערן], אין זײַן בוך:
„וועגן אלטע-יידישן באָמאַן און נאָוועלע. פֿערצנטער—זעכצנטער יאָרהונדערט״, וואַרשע,
1926, ז׳ 59—62.

36) דער זעלביקער—דער „ווויכטיקערע מענדעלסאָן-ליטעראַטור״, אין זײַן „די
קאָמעדיעס פֿון דער בערלינער אופֿקלערונג״, קיעוו-כאַרקאָוו, 1933, ז׳ 41.

37) דער זעלביקער—„ליטעראַטור וועגן די קאָמעדיעס פֿון דער בערלינער
אופֿקלערונג״, דאָרט, ז׳ 69.

38) ז. ריי׳זען—צו דער געשיכטע פֿון דער יידישער השכּלה-ליטעראַטור (צור-
שטיַיער צו א ביבליאָגראַפֿישן סך-הכּל), אין „ייִוואָבֿ-שריפֿטן״, ב׳ I, 1931, ז׳ 193—207.

39) דער זעלביקער—נײַע ארבעטן צו דער געשיכטע פֿון דער השכּלה-ליטעראַ-
טור, דאָרט, ב׳ II, ז׳ 367—389.

40) מענדל פֿראָבסט—די יידישע פּרעסע פֿון נאָר דער וועלט אין פֿאַר-
שיידענע שפּראַכן, אין „ביכער-וועלט״, נר׳ 4—5, 1922, ז׳ 438—443.

41) Mordecai Soltes—The Yiddish Press. An Americanizing
Agency. New-York City, 1925 [אינעם בוך איז פֿאַראַן א ביבליאָגראַפֿיע פֿון דער
ניו-יאָרקער יידישער טעגלעכער פּרעסע, אָנגעהויבן פֿון י׳ 1885 ביז 1923.—די דאָזיקע
ארבעט איז פֿרייַער אָפּגעדרוקט געוואָרן אין 26טן יאָרג׳ פֿון „American Jewish
Year Book״, פֿילאַדעלפֿיע, 1924, ז׳ 165—372, נאָר אַן דער מקוּרים-ליטעראַטור].

42) דניאל טשאַרני—רשימה פֿון דער יידיש-סאָוועטישער פּרעסע ביז צום
זומן מאי 1928, אין זײַן אַרטיקל „פֿון „אמת״ צום „עמעס״, אין „ביכער-וועלט״, נר׳ 3,
מארש, 1928, ז׳ 38.

43) יעקבֿ-שמואל יודעלאָוויטש—אַן איבערבליק איבער דער יידישער

פרעסע אין דרום-אַפֿריקע אין יאָר תרע״ה, אין דעם ראש-השנה-נומער פֿון דעם South African Jewish Chronicle 1915.

44) י. מ. שערמאַן—„... אַ טרוקענע רשימה פֿון די צײַטונגען און זשורנאַלן, וועלכע האָבן דערשײַנט אין דרום-אַפֿריקע פֿאַר די לעצטע 30 יאָר״, אין זײַן אַרטיקל „ייִדישע קולטור-אַרבעט אין דרום-אַפֿריקע״, אין „ליטעראַרישע בלעטער״, נר׳ 82, 27 נאָוועמבער 1925.

45) מאַטעריאַלן צו דער ביבליאָגראַפֿיע פֿון דער ייִדישער פּרעסע אין רומעניע, אין „Publicatiunile Periodice Romanesti“ צוזאַמענגעשטעלט פֿון Hodus און Janescu בוקאַרעשט, 1913 (דערמאָנט פֿון י. שאַצקי אין „פּנקס״, ניו-יאָרק, ב׳ II, נר׳ 1, ז׳ 79).

46) אַ גרויסער חידוש איז, וואָס אין דער אָפּטיילונג פֿון ביבליאָגראַפֿישע צײַט-שריפֿטן פֿעלט אויס די „ביכער-וועלט״, אַרויס אַלע צוויי חדשים אין וואַרשע אין די יאָרן 1922—1924 (פֿון דעם לעצטן י׳—נאָר איין נומער!) און אַלס חודש-זשורנאַל אין די יאָרן 1928 (אַרויס 9 נומערן) און 1929 (8 נומערן). אמת, דאָס איז ניט נאָר קיין זשורנאַל פֿאַר ביבליאָגראַפֿישע פֿראַגן אַליין, ווי ZFHB, אַשטייגער. אָבער אויך דער העברעיִשער „עין הקורא״ איז אַ זשורנאַל פֿון זעלביקן כאַראַקטער, און פֿונדעסטוועגן איז ער פֿאַרצייכנט געוואָרן (נר׳ 348).

47) נחמן מײַזיל—פֿאָרגייער פֿון דער אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע אין ייִדיש (דאָרט—אויך אַ ביבליאָגר׳ רשימה!), אין „ליטעראַרישע בלעטער״, נר׳ 11, צוועלפֿטער יאָרגאַנג, 1935, ז׳ 170—171.

48) י. יאַשונסקי—„Систематическій Указатель Литературы о Сіонизмѣ“ פּט״ב, 1903 (אַלס פֿאַקטישער מיטרעדאַקטאָר מיט ס. יאַנאָווסקין).

49) דער זעלביקער—נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע ליטעראַטור אויף ייִדיש, אין „ביכער-וועלט״, נר׳ 7, וואַרשע, 1928, ז׳ 17—25.

50) משה שטאַרקמאַן—אַמעריקאַנער ייִדישע לוחות (4 נומערן, אויספֿיר-לעך פֿאַרצייכנט), אין זײַן רעצענזיע איבער משה שאַליטס „לוחות אין אונדזער ליטעראַטור״, אין „פּנקס״, ניו-יאָרק, ב׳ II, נר׳ 1, 1929, ז׳ 92—93.

51) ז. ראַטנער—רשימה פֿון די ייִדישע ביכער און זשורנאַלן, וואָס זײַנען אַרויס אין ראַטנפֿאַרבאַנד פֿאַרן 1927 יאָר, אין פּעדאַגאָגישן זשורנאַל „אויף די וועגן צו דער נייער שול״, מאָסקווע, אַפּריל (?), 1928.

52) ליטעראַטור, אַ קורצע רשימהלע פֿון די ליטעראַרישע אויסגאַבן, וואָס זײַנען אַרויס אין ווילנע אין משך פֿון דער מלחמה, אין „ווילנער זאַמעלבוך״, ערשטער באַנד, ווילנע, תרע״ז, 1916, ז׳ 260—261.

53) חײַקל לונסקי—אַ רשימה פֿון דיקס ווערק, וואָס געפֿינען זיך אין דער ווילנער שטראַשון-ביבליאָטעק, אין „אונזער טאָג״, ווילנע, 2 פֿעבראַר, 1923 (איבער-געדרוקט אין זלמן רייזענס לעקסיקאָן, ב׳ I, שפּאַלטן 728—732).

54) ש. ניגער—די ערשטע ווערק פֿון א. מ. דיק (פֿון 1856 ביז 1860), אין „פּנקס״, באַנד II, נר׳ 1, ניו-יאָרק, 1929, ז׳ 1—9.

55) א. ב.—מענדעלע אין דר ״ליטעראַרישע בלעטער״, אין ״ליט׳ בלעטער״, ר׳ 3, דרײַצנטער יאָרגאַנג, 1936.

56) ד. נוסינסאָן—שטיפֿביבליאָגראַפֿיע [54 נומערן] (״אינ דער דאָזיקער ביבליאָגראַפֿיע... גרייט אַריין דר לינגוויסטישע ארבעטן פֿונעם סאָוועטישן פֿאָרשער פֿון שטיפֿ (1926—1933)— —״), אין ״אפֿן שפּראַכפֿראָנט״, זאַמלונג 2, קיעוו, 1935, ז׳ 91—96.

57) Bibliography of Jewish historical writing by Lucien Wolf 1877—1927 [רעדיגירט פֿון] Cecil Roth״ אין „Essays in Jewish History... edited by Cecil Roth״, 1929 [אין: ״יידישער היסטאָריקער געזעלשאַפֿט אין ענגלאַנד״, לאָנדאָן 1930, ז׳ 37—47.

58) בײַ ד״ר חיים ספֿיוואַק (נר׳ 1513) זײַנען ניט פֿאַרצייכנט: 1) Index-Catalogue of the Surgeon Generals Office, U. S. Army, Second Series, Vol. XV pp. 409—410 (Washington, 1911 2) אַ פֿאַרגעסערטע ביבליאָגראַפֿיע איז אַרויס אין „Medical Life״, Jan. 1928 (לויט: יצחק ריבקינד—ד״ר חיים ספֿיוואַק (1861—192 אין ״פּנקס״, באַנד I, העפֿט 3, ז׳ 285—288).

59) ביבליאָגראַפֿישע מאַטעריאַלן וועגן שמואל וויינער, אין ״פּנקס״, ניו־יאָרק, ב׳ II, נר׳ 1, 1929, ז׳ 95—96.

60) Dr. Oskar Donath—ביבליאָגראַפֿיע פֿון זיגפֿריד קאַפּערס וועקע, אין „Archiv für Slavische Philologie״, XXX, 582—585 (לויט: ד״ר י. שאַצקי: אַן חשורוש־שפּיל אין פּראָג מיט 100 יאָר צוריק, אין ״ארכיוו פֿאַר דער געשיכטע פֿון יד׳ טעאַטער און דראַמע״, ב׳ I, ז׳ 161).

61) אלי׳ה שלמאַן—דער רמב״ם אין יידיש (צום 800יעריקן יובילי פֿון רמב״ם), אין ״ליטעראַרישע בלעטער״, נר׳ 13, צוזעלפֿעטער יאָרגאַנג, 1935.

62) מ. צימלינד—וועלק פֿון פּוילישע שרײַבער אין יידיש, אין ״ליט׳ בלעטער״, נר׳ 3, עלפֿטער יאָרגאַנג, 1934.

63) Curt Nawratzki—Die Jüdische Kolonisation Palästinas, München, 1914, XVI, 539 p. Literaturverzeichnis: p. XI—XVI.

64) ביבליאָגראַפֿיע (״די ביכער וועגן ארץ־ישראל און ציוניזם, וואָס זענען דרשינען אין 1915—1919״), אין ״אלטנײַלאַנד״, נר׳ 1, וואַרשע, אַב הרע״ט [24 נומערן], ר׳ 2, אלול הרע״ט [7 נומערן], נר׳ 3 תשרי הרי״פ [5 נומערן], נר׳ 4, חשון—כסלו הר״פ [24 נומערן].

65) צו נר׳ 900—הידיעות על הכתל המערבי... האָט מען געדאַרפֿט צוגעבן חזכיר על הכתל המערבי הונש לועדה המיוחדת של חבר הלאמים״, ירושלם, סיון, תר״ק.

66) שמואל קליין—הולדות הישוב היהודי בארץ־ישראל מהחיזמת ההלמוד ד חנועת ישוב א״י, תל־אביב, תרצ״ה. אויך ז׳ז 270—300 אַ דעסקריפּטיווע רשימה: מקורות, ספֿרות, הערות נוספֿות״.

67) א. דרויאַנוב—[ביבליאָגראַפֿיע פֿון יידיש ווי׳ץ], אין זײַן ״ספֿר הביאיחה החדוד״, הוצאת ״אמנות״, פֿראַנקפֿורט־מאין תרפ״ב, ז׳ 10—11 (אין דער צווייטער וויסנאַבע, תל־אביב, תרצ״ה איז די דשרימה ניט געבראַכט).

68) ש. א. האָראָדעצקי—ביבליאָגראַפיע פון שלמה זלמן חיים האַלבער
שטאַם, אין „הגרן", ספר שני, ז' 121—122.

69) הירש מאַץ—ביבליאָגראַפיע פון ד"ר צמה שאַבאַדס אַרטיקלען אי
„פאָלקסגעזונט" 1923 - 1934, אין „פאָלקסגעזונט" נר' 1—2 (יאַנואַר - פעברואַר)
ווילנע, 1936.

70) מ. ש. גשורי—ביבליאָגראַפיע פון חסידישער מוזיק אין העברעיִש, ייִדיש
און אַנדערע שפּראַכן (צוזאַמען—74 נומערן), אין דעם זאַמלבוך „לחסידים מזמור"
ירושלים, תרצ"ו, ז' קסב—קסו.

זאָלן אָט די הוספות זיין אַ קליינער צושטייער צו דער וויכטיקער אַרבעט, וואָ
דער מחבר פון „מפתח המפתחות" האָט אויפגעטאָן פאַר דער ייִדישער ביבליאָגראַפיע

מ. קאָסאָווער (ירושלים)

אלמה. מאסף האגודה למדעי היהדות בירושלים. ערוך על ידי ד"ר ב. מ. לוין. מאסף ראשון... ירושלים, תרצ"ו. 160 ז' מינ אַ באַזונדער הוספה: „חזון השיר" פון זאַב יעבץ, 42 ז'.

„אלמה" איז די ראָשי-תיבות פון דער געזעלשאַפט „אגודה למדעי היהדות", וואָ
איז פאַראַיאָרן געגרינדעט געוואָרן אין ירושלים מיטן ציל „צו שטאַרקן די וויסנשאַפט
פון יהדות אין גייסט פון דער מסורה" און צו גרינדן אַ וויסנשאַפטלעכן אַנשטאַלט, וו
תורה און וויסנשאַפט זאָלן גיין האַנט ביי האַנט, און דערמיט האָט די „אגודה למדע
היהדות" אַוועקגעשטעלט זיך צווישן דער טראַדיציאָנעלער „ישיבה" און אַלגעמיינעם „אונ
ווערסיטעט". אין די תקנות פון דער חברה זייַנען צווישן אַנדערע צילן אָנגעוויזן אוי
דאָס גרינדן אַן אַקאַדעמיע, פאַסיקע ביבליאָטעקן, אַרויסגעבן פון צייַט צו צייַט וויסנ
שאַפטלעכע זאַמלביכער, אונטערשטיצן געלערנטע וואָס גיבן זיך אָפּ מיט יודאַיקא
דורכפירן השתלמות-קורסן אין יודאַיסטישע און אַלגעמיינע געביטן פאַר ישיבה
בחורים אאַז"וו. פון די אָנגעוויזענע צילן, וואָס די געזעלשאַפט האָט זיך געשטעלט
זייַנען אין ערשטן יאָר דורכגעפירט געוואָרן קורסן מיט אַ דרייַ-יאָריקן לערנפלא
(געלערנט האָט מען תנ"ך, העברעיִש, ייִדישע געשיכטע, ייִדיש רעכט, רעליגיעזע פילאָ
סאָפיע און פעדאַגאָגיק), די גרינדונג פון דער ביבליאָטעק א"נ פון רמב"ם (באַקומע
ביכער פון דער ירושלימער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק, אַ פריוואַטע זאַמלונג פון אַ ווי
נער ייִדן אָפנער און ביכער-מתנות פון פריוואַטע מענטשן) און אַרויסגעגעבן דע
ערשטן זאַמלבוך „אלמה".

אין זאַמלבוך קומען די ווייַטערדיקע אַרטיקלען: א. ח. פריימאַן—די גענעאַלאָ
גיע פון דעם רמב"מס פאַמיליע („שלשלת היחס של משפחת הרמב"ם") מיט אַ גענע
אַלאָגישן טאָוול. ער גיט אָן די ליטעראַטור וואָס האָט אַ שייַכות צו דער פאָרשונג פו
דער מייַמון-פאַמיליע, ברענגט אויסצוגן פון אַראַבישע שרייַבער, וואָס ריידן אין זייער
ווערק וועגן דעם רמב"ם און באַנוצט זיך אויך מיט מאַנוסקריפּטן פון וואַטיקאַן, וואָ
אין איינעם פון זיי ווערט פעסטגעשטעלט דער פאַקט, אַז דעם רמב"מס קבר געפינ

זיך אין טבֿריה. דער זעלביקער מחבר ברענגט אויך „אַ קאַפּיטל פֿון רמב״מס הקדמה צו דער משנה״ נאָך אַן אַלטער איבערזעצונג פֿון אַ כתבֿ־יד, וואָס געפֿינט זיך אין וואַטיקאַן און וואָס שטיינשנייַדער האָט צוגעשריבן צום רמב״מס פּסעוודאָגראַפֿישע חיבורים.

חיים בראָדי, דער פֿאָרשער פֿון דער מיטלעלטערישער העברעיִשער דיכטונג, האָט דאָ אָפּגעדרוקט „אַ נייַעם פֿראַגמענט פֿון ר׳ סעדיה גאונס „אשא משלי״ („קטע חדש מ„אשא משלי״ לרס״ג״) נאָך אַ כתבֿ־יד פֿון קיימברידזש, וואָס גיט צו נייַע שטריכן צום קאַמף וואָס סעדיה גאון האָט געפֿירט קעגן די קראים. בראָדי קומט צום אויס־פֿיר, אַז אָט דער פֿראַגמענט „איז אַ תּמצית פֿון אַ גרעסערן בוך (אפֿשר אין אַראַביש), וואָס אין דעם ווערט אַלץ דערקלערט באַריכות מיט אַ מאַסע פּרטים ביז גאָר״.

וועגן דער באַציִונג פֿון יהודה הלויס „ספֿר הכּוזרי״ צו דער פֿילאָסאָפֿיע שרייַבט אבֿרהם יעקבוס אין זייַן אַרטיקל „היחס של ס׳ הכּוזרי אל הפּילוסופֿיה״. ער גייט אַרויס קעגן די מיינונגען וואָס דוד קויפֿמאַן זאָגט אַרויס אין זייַן בוך „די געשיכטע וועגן דער אַטריבוטן־לערע אין דער מיטלעלטערישער רעליגיעזער פֿילאָסאָפֿיע״, אַז אויף יהודה הלוין האָט געוויירקט דער אַראַבישער פֿילאָסאָף אַל־ראַזאַלי (1059—1111), וואָס האָט אין זייַן בוך „דער חורבן פֿון דער פֿילאָסאָפֿיע״ געפּרוווט באַווייַזן די נישטיקייט פֿון אָט דער לערע.

פֿון דעם גרויסן תּלמיד־חכם און אויטאָדידאַקט יעקבֿ רייפֿמאַן (געשטאָרבן מיט פֿערציק יאָר צוריק), וועלכער האָט געשריבן אַ סך אַרטיקלען אויף טעמעס פֿון דער ייִדישער געשיכטע, תּנ״ך־עקזעגעטיק און העברעיִשער פֿילאָלאָגיע, איז אָפּגעדרוקט אַ ניט־פֿאַרעפֿנטלעכטע ביאָגראַפֿיע פֿון רבינו בחיי (געלעבט סוף דרייַצנטן י״ה אין שפּאַניע), דער מחבר פֿון „כּד הקמח״ (געדרוקט צום ערשטן מאָל אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, רע״ה) און „שלחן ארבע״ (ווענעציע, שע״ו). דער כתבֿ־יד האָט זיך אויפֿגעהיט בייַם לובלינער רבֿ י״ל שפּער און אָפּגעדרוקט האָט אים איצט הרבֿ י. ל. פֿישמאַן, צוגעבנ־דיק עטלעכע באַמערקונגען פֿון זייַן זייַט. רבינו בחיי איז אין זייַן צייַט געווען אַן אַלץ־קענעוודיקער געלערנטער, אַ גרויסער שפּראַכקענער, ווי דאָס לאָזט זיך זען פֿון די פֿיל בלייזן, וואָס זייַנען צעשפּרייט איבער זייַן „פּירוש על התּורה״—מער באַקאַנט א״נ „ספֿר בחיי״ (נעאַפּאָל, רנ״ב). צווישן אָט די גלאָסן ברענגט ער אויך אַ סך „בלשון אשכּנז״ (אין שטערק־לייטצמאַנס „Die Jüdisch-Deutsche Bibel-übersetzungen״ איז ער צווישן די וויכטיקסטע עלטערע מקורים פֿון דער גלאָסן־ליטעראַטור (דאָרט, ז׳ 2—4) ניט פֿאַרצייכנט!), וואָס ער האָט, ווייַזט אויס, געקענט פֿון דעם וואָס ער איז געשטאַנען אין פֿאַרבינדונג מיט „מקובלי אשכּנז״ וואָס האָבן געלעבט אין דער ישיבֿה פֿון רשב״א. אַזוי הערן מיר פֿון ר׳ בחיי גופֿא אין זייַן פּירוש (דאָרט) אויף דער פּרשה נשא: „אמנם קבלת אשכּנז קבלתּי בלחישה הדרה הרודף ירדף והמשכּיל יבֿין״. אַז דער רשב״א ווידער האָט אין זייַן ישיבֿה, וואָס איז געווען אין באַרצעלאָנע, געהאַט תּלמידים אויך פֿון דייַטשלאַנד, ווייסן מיר פֿון זייַנע שאַלות־ותּשובֿות, ווו ער שרייַבט (דאָרט, ה״א, סי׳ שצ״ה) אַזוי: „... ששמעתּי מפּי אנשים הנוגים מאד מאשכּנז היושבֿים עמנו בבֿית המדרש״.

אין די פֿיל באַמערקונגען ווידער, וואָס זײַנען מיט אַ ברייטער האַנט צעשפּרייט נאָכן טעקסט, זעען מיר רייפֿמאַנען דעם ביבליאָגראַף, וואָס פֿאַרלאָזט זיך ניט אויף קיין ידיעות, וואָס האָבן אַ שײַכות צו ספֿרים, ניט קאָנטראָלירט זיי פֿריער. אַזוי פֿאַר־ריכט ער אַ סך טעותן אין „שלשלת הקבלה" און אין שבתי באַס' ביבליאָגראַפֿישן ספֿר „שפֿתי ישנים".

צום סוף פֿון אַרטיקל קומען נאָך אַ פּאָר באַמערקונגען פֿון ביבליאָגראַפֿישן כאַראַקטער פֿון הרב̄ י. ל. כישמאַן, וואָס האָט דעם כתב̄־יד צוגעגרייט צום דרוק.

די איבעריקע אַרטיקלען און נאָטיצן, וואָס קומען אין זאַמלבוך, זײַנען פֿאָרשונ־גען וועגן די מליצות פֿון משלי אין ישעיה, פֿילאָלאָגישע באַמערקונגען וועגן אייניקע העברעיִשע אויסדרוקן, וואָס שטאַמען פֿון אַראַביש, א"אַ פּרט־פֿאָרשונגען.

צום סוף איין אַלגעמיינע באַמערקונג: די אַרטיקלען, וואָס זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט אין זאַמלבוך, וואָלטן גאַנץ רויִק געקאָנט געדרוקט ווערן אין אַ הונדערט יאָר אַרום און אויך דעמאָלט וואָלטן זיי גאָרנישט פֿאַרלאָרן פֿון זייער „פֿרישקייט".

מ. קאָסאָווער (ירושלים)

Aaron Isaacs. Minnen. En judisk kulturbild från Gustaviansk tid. Utgivare: Abraham Brody och Hugo Valentin. Stockholm. Hugo Gebers, Förlag, 1932, 370 p.

[אַהרן איזאַאַקס. זכרונות. אַ ייִדיש קולטור־בילד פֿון דער צײַט פֿון קיניג גוסטאַוו. אַרויסגעגעבן פֿון אַב̄רהם בראָדי און הוגאָ וואַלענטין. שטאָקהאָלם, 1932, ז"ז 370].

אין מײַן רעצענזיע אויף דער דײַטשער אויסגאַבע פֿון אַהרן איציקס זכרונות, אין די „ייִוואָ־בלעטער" (באַנד III, 1932, 268—270), האָב איך געשריבן, אַז מיר נייטיקן זיך אין אַן אַקאַדעמישער אויסגאַבע פֿון די דאָזיקע פּרעכטיקע מעמואַרן, וואָס זאָל אויפֿהיטן דעם אָריגינאַל פֿון דער שפּראַך און ניט געבן מער קיין לאַטײַנישע טראַנ־סקריפּציעס. אַהוץ דעם דאַרף מען אויך פֿעסטשטעלן די היסטאָרישע באַגלייבטקייט פֿון אַהרן איציקס מעמואַרן.

איצט ליגט פֿאַר מיר אַ שוועדישע אויסגאַבע פֿון די דאָזיקע זכרונות, די דאָ־זיקע אויסגאַבע ווערט אַרײַנגעפֿירט דורך אַן אויספֿירלעכער אָפּהאַנדלונג פֿון וואַלענ־טין, דעם באַקאַנטן היסטאָריקער פֿון דעם ייִדישן לעבן אין שוועדן; ווײַטער קומט אַ וויכטיקע פּאָרשונגס־אַרבעט פֿון ד"ר זיגפֿריד זילבערשטיין פֿון ראָס־טאָק וועגן אַהרן איציקס לעבן אין מעקלע:בורג, פֿונוואַנען ער איז, ווי באַקאַנט, געקומען קיין שוועדן; דערנאָך ווערט געבראַכט בראָדיס לאַטײַנישע טראַנסקריפּציע פֿון דעם ייִדישן טעקסט פֿון די זכרונות, געמאַכט דירעקט לויטן מאַנוסקריפּט, אַזוי אַז אַ גאַנצע ריי פֿאַלשע לייענישן פֿון זעליגמאַן, דעם ערשטן אַרויסגעבער פֿון די זכרונות, זײַנען אין דער אויסגאַבע קאָרעגירט געוואָרן; נאָך דעם ווערט געגעבן אַ שווע־דישע איבערזעצונג פֿון די מעמואַרן און צום סוף (ז"ז 322—359) קומט די קרוין פֿון

דעם בוך: אַן אויספֿירלעכער רעגיסטער פֿון די פּערזאָנען, וואָס ווערן דערמאָנט אין די דאָזיקע זכרונות מיט אויסשעפּיקע ביאָגראַפֿישע און גענעאַלאָגישע דאַטעס וועגן זיי.

צום בוך זײַנען צוגעגעבן געוואָרן צוויי וויכטיקע אַרכיוו-דאָקומענטן: אַהרן איציקס אַ פּעטיציע צום שוועדישן קיניג וועגן זײַן רעכט זיך צו באַזעצן אין שוועדן (פֿון 9טן מערץ 1775) און אַן אינטערעסאַנטער בריוו צו דער קהילה אין שטאָקהאָלם, דאַטירט יום א׳ דחול המועד של פּסח תקס״ז לפּ״ק (1807). דער בריוו איז אינטערעסאַנט אויך דערמיט, וואָס אַהרן איציקס שרײַבט זיך אונטער אַהרן ברטצן (נאָך דער שטאָט Treue Brietzen ווו ער איז געבוירן געוואָרן).

ווי באַקאַנט, האָט דער מחבר געשריבן זײַנע זכרונות אין טיפֿן עלטער, צו 70 יאָר. האָט ער ריכטיק איבערגעגעבן די פֿאַקטן? האָט אים דער זכרון ניט פֿאַרפֿירט?

וואַלענטין ענטפֿערט אויף די פֿראַגעס מיט אַן אַנאַליז פֿון די היסטאָרישע דאָקומענטן און פֿאַרגלײַכנדיק זיי מיט די פֿאַקטן, וואָס איציקס דערציילט, קומט ער צום אויספֿיר, אַז זײַן „בלייז אין זכרון איז אויסערגעוויינטלעך קליין״, ד״ה אַז ער האָט ווינציק וואָס פֿאַרגעסן אָדער ניט ריכטיק איבערגעגעבן (ז׳ 29).

אַ זייער וויכטיקע אַרבעט שטעלט פֿאָר די שטודיע פֿון ד״ר זילבערשטיין. פֿון איר דערוויסן מיר זיך, אַז דער באַרימטער מיסיאָנער אַלוף גערהארד טיקסען (Oluf Gerhard Tychsen), פּראָפֿעסאָר פֿאַר העברעיִש אין ראָסטאָקער אוניווערסיטעט און אַרויסגעבער פֿון די באַקאַנטע Bützowische Nebenstunden. (6 vol), איז געווען „באַפֿרײַנדעט״ מיט אונדזער אַהרן איציקס 1769—1766.

טיקסען האָט קאָרעספּאָנדירט מיט אַ סך פּראָמינענטע ייִדן פֿון זײַן צײַט און רווקא אויף העברעיִש. אויף די בריוו שרײַבט ער זיך אונטער טיכזין דאָקטאָר יפּראָפֿעסאָר הפילוספיא. ער האָט אַפֿילו באַקומען פֿון אַ רב̄ אַ חב̄ר-דיפּלאָם (טעקסט אָפּגעדרוקט בײַ: L. Donath. Geschichte der Juden in Mecklenburg 326, 1874. (אַגב̄ ווייס דאָנאַט גאָרניט צו דערציילן וועגן טיקסענס באַציִונגען מיט אַהרן איציקס).

איציקס האָט געוויילט אין Bützow (מעקלענבורגער פּראָווינץ) נאָך דעם ווי ער האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פֿון שמש לעווי שמואל. פֿון זילבערשטיינס אַרבעט לאָזט זיך פֿעסטשטעלן אַפֿילו ווען: דאָס איז געווען אין 1751, אַלזאָ ווען ער איז אַלט געווען 21 יאָר. אַהרן איציקס איז געווען אַ „שוצייִד״. טיקסען האָט זיך משתדל געווען, מען זאָל פֿאַרלענגערן דעם טערמין פֿון זײַן שוצבריוו. (ער פֿלעגט עס טאָן פֿאַר אַנדערע ייִדן אויך: Donath, 318). אין Bützow האָט אַהרן איציקס שוין געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע. ער איז געווען אַ פּרנס-הקהילה. זײַן נאָמען פֿיגורירט אויף די באַשלוסן פֿון דעם גליל-צוזאַמענפֿאָר אין Crivitz (אין 1767), ווו ער ווערט צוזאַמען מיט ר׳ יוספא פרכים אויסגעוויילט פֿאַר אַ נאמן (ז׳ 50).

טיקסען – דערציילט זילבערשטיין — האָט געהאַלטן אַהרן איציקס פֿאַר אַ טיכטיקן גראַווירער פֿון שטעמפּלען און פֿאַר אַ תלמיד-חכם. (איציקס אַ בריוו צו דעם מיסיאָנער, דאַטירט פֿון 23סטן פֿעברואַר 1768, ז׳ 51—52). זילבערשטיינס אַרבעט

פֿאַרפֿולקומט אַהרן איציקס ביאָגראַפֿיע, הגם אייניקע פּרטים, וואָס זײַנען באַקאַנט
טאַקע דורך אים און אויך פֿון אַנדערע, זײַנען דאָ,—מערקווערדיק!—פֿאַרשוויגן געוואָרן.
דער זעלבער זילבערשטיין דערציילט אין אַן אַנדער אָרט, אַז אַהרן איציקס האָט
אין 1766 פֿאַרעפֿנטלעכט אין אַמעקלענבורגער צײַטונג צוויי
לידער. פֿאַר וואָס דרוקט ער זיי ניט איבער און דערמאָנט וועגן זיי שוין ניט אַפֿילו
אין דעם בוך? (זע וועגן דעם וואַלענטינס בוך Judarnas Historia i Sverige,
Stockholm 1924, p. 156).

לויט דעם זעלביקן וואַלענטין קומט אויס, אַז אַהרן איציקס האָט זיך
באַזעצט אין Bützow אין 1755 (ז׳ 153 פֿון זײַן בוך); לויט זילבערשטיינען—
איז דאָס געשען אין 1751.

מיר האָבן נאָך אַנדערע דאָקומענטן, ווו עס פֿיגורירט אהרן איציקס נאָמען.
דאָס זײַנען די פּראָטאָקאָלן פֿון די קהילה־זיצונגען אין שטאָקהאָלם פֿון 1780 און
1793, ווו ער איז געחתמעט: אהרן בן יצחק (זע: H Valentin. Urkunder
till Judarnas Historia i Sverige, 1924, p. 89—91). אין דעם זעלביקן בוך מיט
אַרכיוו־דאָקומענטן געפֿינען מיר אַ קינה אויפֿן טויט פֿון דעם שוועדישן קיניג גוסטאַוו
דעם דריטן—„צו זאָגן פֿון אַלע ייִדן אין לאַנד דעם 6טן יוני 1792". אָט דאָס ליד.
לייענען מיר אויפֿן ערשטן זײַטל, איז פֿאַרפֿאַסט געוואָרן אין העברעיִש פֿון איינעם
מאַרקוס מורא (Marcus Maure) „אויף דער באַשטעלונג פֿון אַהרן איזאַאַקס, דעם
ייִדישן הויף־פֿאַרטרעטער", און איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף שוועדיש. (דאָס ליד
איז אָפּגעדרוקט אין וואַלענטינס זאַמלונג, ז״ז 94—97).

נאָך איז פֿאַראַן מאַטעריאַל (אמת—ווינציק חידושים!) אין דעם זייער שיין
אַרויסגעגעבענעם בוך פֿון Eskil Olàn אונטערן נאָמען: היהודים בשוועדען (!)
Judarna på Svensk Mark, 1924, p. 55—58.[1]

וואָס איז שייך דער טראַנסקריפּציע פֿון דעם ייִדישן טעקסט גופֿא, איז זי
אַ שלעכטע ווי אַלע טראַנסקריפּציעס, ווײַל דער אַרויסגעבער (בראָדי) האָט גראַווי־
טירט צו דער דײַטשער שפּראַך. דערפֿאַר איז זײַן אויסגאַבע פֿון פֿילאָלאָגישן שטאַנד־
פּונקט—ווערטלאָז. אַגב איז פֿאַראַן אויך אַן אונטערשייד אין די לייענישן, ווען מען
פֿאַרגלײַכט זיין טעקסט מיט די טעקסטן פֿון שטיף און דער דײַטשער אויסגאַבע
פֿון Holm.

לאָמיר אילוסטרירן מיט אַ בײַשפּיל: שטיף, למשל, וואָס זעצט איבער פֿון
זעליגמאַנס טעקסט פֿון 1897 שרײַבט אַזוי:

„אַזוי ווי איך בין צום אומגליק כלילה (!) האָב מער קיין קינדער ניט, איז
זאָל דאָס לאחר מותי בלײַבן צום אָנדיינק פֿון מײַן משפּחה" (בערלין, 1922, ז׳ 9).

---

1 אַגב באַמערקט, וועגן ייִדן אין שוועדן האָט געשריבן י. ל. לעוויזאָן, וואָס איז געווע
ראַבינער אין שטאָקהאָלם, אין ז״ב „בכורים" I (1864): „קצור דברי הימים לאחינו ב״י במדינת
שוועדען" (ז׳ 168—174), און אין „בכורים" II (1865): „משפּחת גירי צדק ממדינת שוועדע
(ז׳ 78—88).

בײַ האָלמען לייענט זיך דער זעלבער זאַץ אַזוי:

„Da ich cholilo... kein Kinder nicht habe, so soll dieses leachar mauss zum Andenken zu meiner Mischpocho sein“ (33 ז׳).

אין בראָדיס לייעניש און טראַנסקריפּציע (ז׳ 61 פֿון דער שוועדישער אויס-
אַבע) לייענט זיך דער זאַץ אַזוי:

„Da ich bw“h [בעונותינו הרבים.—י. ש.] kein Kinder nicht habe, so so dis s Leachar Mauthi... zum Andenken zu meins Mischpocho... sein“.

אַזעלכע בײַשפּילן קען מען ציטירן אַ סך. פֿון זיי ווערט קלאָר, אַז אייב
בראָדי, דער לעצטער אַרויסגעבער פֿון אַהרן איציקס זכרונות, האָט געלייענט בעסער
פֿון זעליגמאַנען (רייזען, שטיף און Holm האָבן איבערגעזעצט פֿון זעליגמאַנס טעקסט),
איז ער אָבער באַגאַנגען אַ גרויסן פֿעלער, וואָס ער האָט ניט אָפּגעדרוקט דעם טעקסט
מיט ייִדישע אותיות, ווי דאָס איז אין אָריגינאַל.

בלײַבט די דאָזיקע אַרבעט אַ האַלב אַקאַדעמישע. די פּערסאָנאַליאַ פֿון בוך
לענצנד פֿעסטגעשטעלט, די היסטאָרישע סבֿיבֿה פֿאַכמעניש דערקלערט, אַ סך נײַע ביאָ-
גראַפֿישע פּרטים צוגעגעבן, אָבער דער טעקסט, וואָס איז דאָך די הויפּטזאַך, איז ניט
ייכטיק אָפּגעדרוקט געוואָרן.

מיר זײַנען אָבער אַדאַנק דער דאָזיקער אויסגאַבע שוין אויף אַ האַלבן וועג.
דעם ייִדישן אַרויסגעבער וועט בלײַבן נאָר איין זאַך: באַזאָרגן דעם טעקסט! דאָס
איבעריקע וועט ער קענען אַרויסנעמען פֿון דער בראָדי—וואַלענטין-אריסגאַבע
און פֿון די אַנדערע שוועדישע אויסגאַבעס, וואָס איך האָב פֿריער ציטירט. דעמאָלט
דעלן מיר האָבן אַ ווערטיקע אויסגאַבע פֿון דעם דאָזיקן הן שפּראַכלעך, הן היסטאָריש
אינטערעסאַנטן זכרונות-דענקמאָל פֿון סוף 18טן י״ה.

אַזאַ אויסגאַבע וועט איצט זײַן ניט שווער צו רעאַליזירן!

ד״ר יעקבֿ שאַצקי

פֿון דער רעדאַקציע:

דער דאָזיקער אַרטיקל איז געשריבן איידער עס איז אַרויס דער II באַנד פֿון
דער „אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע“, דובנאָוו-פֿאָנד, פּאַריז 1935, ווו ס׳קומט אויך אַרײַן
אַ נאָטיץ וועגן אַהרן איציקס.

מאַטעריאַלן און נאָטיצן

די מענדעלע־אויסשטעלונג פון ייִוואָ

8טן פֿעברואַר—15טן מײַ 1936

די מענדעלע־אויסשטעלונג פֿון ייִוואָ פֿאָדערט אַ באַריכט ניט נאָר פֿון דער אָרגאַניזאַציע
נעלער און טעכנישער זײַט; מען דאַרף אויך, און קודם־כּל, באַשרײַבן דעם גאַנג, מיט וועלכן מי
האָבן זי געבויט.

עס איז קלאָר, אַז אַ געדענק־אויסשטעלונג פֿאַר אַ גרויסער פּערזענלעכקייט דאַרף ווײַזן דע
גרונט, פֿונוואַנען די פּערזענלעכקייט איז אַרויסגעוואַקסן, די געזעלשאַפֿטלעכע כוחות וואָס האָ
זי אַרומגערינגלט. אָבער ווען מען זאָל לייגן צו שטאַרק דעם טראָפּ אויף דער עפּאָכע, קען אַ מאָ
אויסקומען, אַז פֿאַר אַלע פּערזענלעכקייטן פֿון דער זעלבער עפּאָכע (אין אונדזער פֿאַל אַשטייגער
מענדעלע, לינעצקי, צעדערבוים) וואָלט מען בעצם, מיט געוויסע וואַריאַנטן, געקענט מאַכן די זעלב
אויסשטעלונג. דערבײַ וואָלט געגאַנגען לאיבוד דאָס פּערזענלעכע, וואָס בײַ אַזאַ אינדיווידואַליטע
ווי מענדעלע וואָלט דאָס געווען אַן אָנווער ניט אָפּצושאַצן.

ממילא האָט די פֿאָרמולירונג בײַם אַראַנזשירן די אויסשטעלונג נאָר געקענט זײַן: מענדעל
אויפֿן פֿאָן און אין דער אַרומרינגלונג פון זײַן עפּאָכע. וועגן מענדעלען—אַלץ וואָס עס לאָזט זי
וועגן אים זאָגן און ווײַזן; וועגן דער עפּאָכע—אַלץ וואָס עס איז נייטיק צו פֿאַרשטיין און אָפּצ
שאַצן מענדעלען.

שטעלן די פּערזענלעכקייט אין צענטער איז אַלעמאָל דער שווע־ערער וועג, ווײַל עס
באַשײַמפּערלעך קלאָר, אַז וועגן אַ תּקופֿה אַ גאַנצער איז פֿאַראַן מער מאַטעריאַל איידער וועגן אַ יחי
מעג דאָס זײַן ווער עס וויל. ספּעציעל האַרב ווײַזט זיך אַרויס די אויפֿגאַבע בנוגע מענדעלען.

די ליטעראַטור וועגן אים איז גרויס, דער קאַטאַלאָג אויסשטעלאיינסן אין ביכער, זשורנאַל
און צײַטונגען, וואָס דער אַרכיוו, די ביבליאָגראַפֿישע צענטראַלע און די ביבליאָטעק פֿון ייִוואָ האָ
צוגעגרייט, גייט אין די הויכע הונדערטער. קען זיך דוכטן דעם דרויסנדיקן, אַז אַלץ וואָס מ
דאַרף וועגן מענדעלען וויסן קען מען געוווֹיר ווערן פֿון דער אָ ליטעראַטור. אָבער ווען מען קוק
זיך אײַן אין דעם מאַטעריאַל נעענטער, זעט מען, אַז צום ווײַט גרעסטן טייל זײַנען דאָס געלעגנהיי
אַרטיקלען פֿון אַ פֿאַרשיידענעם ווערט, אין אַ סך אַ קלענערער מאָס קריטישע אַרבעטן ניט צוגעבונ
צו אַ יובילײ אָדער אַ יאָרצײַט. פֿאָרשונגען וואָס זאָלן אויפֿקלערן מענדעלעס לעבנסגאַנג אָדע
שאַפֿונגסגאַנג זײַנען פֿאַראַן געציילטע.

אויב עס איז ניטאָ קיין אָנגעגרייטע אינפֿאָרמאַציע, דאַרף מען זי אַליין זוכן. און זיכע
קען מען נאָך וועגן מענדעלען געפֿינען מאַטעריאַלן אין די מלוכישע און געזעלשאַפֿטלעכע אַרכיוו
בײַם געבוירן ווערן, ווייסן מיר, האָט מען אים ניט פֿאַרשריבן אין די מעטריקעס; אָבער שפּעטע
בשעת ער האָט געדאַרפֿט ווערן אַ לערער אין קאַמענעץ, האָט ער דאָך יאָ אַרויסבאַקומען פֿון קד
אַ פּאַפּירל; האָט מען אים געמוזט הייסט עס אַרײַנשרײַבן אַחר המעשה אין די ביכער. אויב ד
פֿאָטער איז געווען טאַקסע־האַלטער אין קאַפּוליע, שיִער ניט קאַזיאָנער רב, זײַנען פֿונעם פֿאָט

דאָך געוויס פֿאַרבליבן שפּורן אין די אָפֿיציעלע דאָקומענטן; אפֿשר אויך פֿון ברידער און שוועסטער— צי איז דען שייך, אַז אַלע זיבן זײַנען געווען נעלמים? אין קאַמענעץ האָט מענדעלע געהאַלטן עקזאַמען, דערנאָך האָט מען אים באַשטעטיקט פֿאַר אַ לערער, שפּעטער האָט ער זיך אָפּגעזאָגט פֿון זײַן פּאָסטן, ווײַל ער איז אַוועק קײַן באַרדיטשעוו. אין באַרדיטשעוו איז ער געווען אַ כּלל-טוער, האָט געגרינדעט די חבֿרה „משכּיל אל דל", אָנטייל גענומען אין געזעלשאַפֿטלעכן קלוב—דערפֿון מוזן זײַן שפּורן, ניט נאָר אין דער העברעיִשער פּרעסע פֿון יענער צײַט, נאָר אויך אין די אַמטן. שפּעטער אין זשיטאָמיר האָט ער געהאַלטן אין דער ראַבינער-שול עקזאַמען ווי אַן עקסטערן און באַקומען אַן אַטעסטאַט. אין 1875 איז ער געווען מיטגליד פֿון דער קאָמיסיע פֿאַר חדרים און מלמדים בײַם וואָלינער גענעראַל-גובערנאַטאָר און אָנגעשריבן פֿאַר דער קאָמיסיע אַ מעמאָריאַל. ענדלעך קומט דער אַדעסער פּעריאָד. אָנהייבנדיק פֿון דעם אַקט פֿון באַשטעטיקן מענדעלען פֿאַר אַ פֿאַרוואַלטער פֿון דער תּלמוד-תּורה האָט די מאַכט אָפֿט געמוזט האָבן מיט אים צו טון צוליב דער דאָזיקער פֿונקציע זײַנער, שוין אָפּגערעדט פֿון זײַן געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט.

צי איז מיגלעך, אַז די אַלע אַקטן אין אַזעלכע פֿאַרשיידענע מקומות זאָלן אָן אויסנאַם זײַן פֿאַרפֿאַלן געוואָרן? דאָס גלייבט זיך ניט. אָבער דער ייִוואָ קען דאָס דורך אייגענע זוכונגען ניט איבערקאָנטראָלירן, ווײַל די אַלע אַרכיוון, וועגן וועלכע מיר האָבן דערמאָנט, געפֿינען זיך אויף דער טעריטאָריע פֿון ראַטן-פֿאַרבאַנד. און דאָרטן שווײַגט מען. ס'איז אַ פֿליכט פֿון די דאָרטיקע ייִדישע ליטעראַטור-פֿאָרשער דורכצואַקערן די אַרכיוון און אַרויסצוברענגען אויף דער ליכטיקער שײַן דאָס וואָס עס לאָזט זיך. בײַ דעם באַטײַט, וואָס מענדעלע האָט באַקומען איז ניטאָ די קליי-ניקייט וואָס זאָל ניט האָבן קיין ווערדע.

אָבער דערווײַל איז דער מאַטעריאַל ניטאָ, און ניצן אים צו דער אויסשטעלונג האָבן מיר ניט געקענט.

דאָס אייגענע איז אין אַ גרויסער מאָס מיט אַרכיוו-מאַטעריאַלן פֿון ניט קיין „קאַזיאָנעם" כאַראַקטער. מענדעלעס פּערזענלעכער אַרכיוו איז געבליבן אין אַדעס און אַריבער צום דאָרטיקן מענדעלע-מוזיי, אָבער נאָר אַ קליינע צאָל בריוו פֿון דאָרטן איז פֿאַרעפֿנטלעכט אין שטיפֿס אויסגע-צייכנטער אַרבעט אין די קיִעווער „שריפֿטן" 1929. דער אַרכיוו פֿון דער „חבֿרה מפֿיצי השכּלה", מיט וועלכער מענדעלע האָט היפּש געהאַט צו טון אין די זעכציקער יאָרן, געפֿינט זיך אין קיִעווער אינסטיטוט פֿאַר ייִדישער פּראָלעטאַרישער קולטור, אָבער די עפֿנטלעכקייט ווייס דערפֿון בלויז דאָס וואָס א. טשע־יקאָווער האָט פּובליקירט 1913 אין זײַן געשיכטע פֿון דער דאָזיקער חבֿרה. מענדעלעס בריוו צו בינשטאָקן זײַנען פֿאַראַן אין ייִדישן סעקטאָר פֿון דער ווײַסרוסישער אַקאַדעמיע אין מינסק. אָבער פֿון דער בינשטאָק-זאַמלונג איז עד היום פּובליקירט געוואָרן נאָר אַ טייל, און גראָד דער קלענערער; פֿון לאַנג אָן וואַרטן מיר אַלץ אויפֿן המשך.

קיין חידוש ניט, וואָס גאַנצע שטיקער פֿון מענדעלעס לעבן זײַנען נאָך אַלץ פֿאַרצויגן מיט אַ שלייער.

בײַ די אומשטאַנדן איז זייער שווער פֿאַר אַן אויסשטעלער פֿירצוברענגען פֿאַרן עולם מענדעלעס פּערזענלעכקייט מיט דער געהעריקער פּלאַסטישקייט. גענוג צו זאָגן, אַז דער עלטסטער מענדעלע-דאָקומענט וואָס מיר קענען (אַ בריוו צו זײַן שפּעטערדיקער פֿרוי פּעסיע לעווין) שטאַמט פֿון 1857, זײַן ערשטע פֿאָטאָגראַפֿיע פון 1862.

ממילא האָבן מיר אויף דער אויסשטעלונג געמוזט אָנקומען צו אַ סובסטיטוט פֿון אָריגינעלע דאָקומענטן, און דעם סובסטיטוט האָבן מיר געפֿונען אין פּלאַקאַטן.

פּלאַקאַטן ניצט מען פֿאַרשטייט זיך אויף יעדער גוטער אויסשטעלונג. אָבער דאָס רוב̄ איז זייער אויפֿגאַבע צו באַלעבן אַן עקספּאָנאַט, צו ציִען דעם אויפֿמערק צו אַ געוויסן פּונקט. דער מין האָט בײַ אונדז אויך ניט געפֿעלט: מיר האָבן למשל פֿון אַ גאַנצער רײ שרײַבער וועגן מענדעלען געגעבן די פֿאָטאָגראַפֿיעס, און גלײַך לעבן דעם—עפּעס אַ כאַראַקטעריסטישן אויסצוג. אָבער חוץ דעם האָבן מיר נאָך אויסגעפֿאַרטיקט אַ וואָסערע פֿערציק פּלאַקאַטן (און געמעגט האָבן זײַן נאָך מער), וואָס זייער עוב̄דא איז געווען אַ ספּעציפֿישע: ניט אויסטײַטשן אַן עקספּאָנאַט, נאָר ממש פֿאַרבײַטן אים. אָנשטאָט די אָריגינעלע דאָקומענטן וועגן מענדעלעס ערשטע עטאַפּן, וואָס מיר פֿאַרמאָגן ניט, האָבן מיר דאָ אַרויסגעשטעלט גב̄ית-עדותן פֿון מיטצײַטלער, און דער עיקר אויסשניטן פֿון מענדעלעס ווערק גופֿא. לויטן עפֿעקט האָבן מיר געזען, אַז דער געדאַנק איז געווען אַ געראָטענער.

די דאָזיקע פּלאַקאַטן (דאָס רוב̄ אין אַ פֿאָרמאַט פֿון 50×75 צמ, די אותיות אויף זיי 14 צמ די הייך) לאָזן זיך אײַנטיילן אין פֿיר גרופּעס.

די ערשטע גרופּע זײַנען פּלאַקאַטן צו דער ביאָגראַפֿיע אין ענגערן זינען: ווען איז מענדעלע געבוירן געוואָרן; מענדעלעס טאַטע-מאַמע ווי ער אַליין באַשרײַבט זיי; די שטוב פֿון מענדעלעס עלטערן; מענדעלעס השגות צו אַ יאָר צען; נאָכן פֿאָטערס טויט האָט מען מענדעלען אָפּגעשיקט אין דעם דערבײַיִקן שטעטל טימקעוויטש; מענדעלע אין דער סלוצקער ישיב̄ה; מענדעלע אין ווילנע; מענדעלע אויפֿן שיידוועג; פֿון קאַפּוליע קיין קאַמענעץ; מענדעלע בלײַבט אין קאַמענעץ; מענדעלע ווערט אַן אײַנגייער בײַ גאָטלאָבערן; מענדעלע האָט חתונה און גט זיך; מענדעלע האַלט עקזאַמען און ווערט אַ לערער; מענדעלע שאַפֿט זיך אײַן פּאַפּירן; פֿון קאַמענעץ קיין באַרדיטשעוו.

פֿון 1864 פֿליסן שוין די קוואַלן צו מענדעלעס ביאָגראַפֿיע אַ סך רײַכער, די פּאַקטן זײַנען אויך אַ סך מער באַוווּסט; דעריבער איז איבעריק געווען צו פּרעזענטירן די צווייטע העלפֿט פֿון מענדעלעס לעבן אויפֿן זעלביקן פּרטימדיקן שטייגער.

מאַטעריאַל צו די אַלע פּלאַקאַטן האָבן געגעבן מענדעלעס ווערק (קודם-כל „שלמה ר׳ חיימס") און זײַיע אויטאָביאָגראַפֿישע נאָטיצן, אין אַ געוויסער מאָס אויך פּאַפּירנאָס זכרונות.

ווו עס האָט זיך געלאָזן, האָבן מיר אויך געגעבן אילוסטראַציעס; למשל פֿון מענדעלעס שטוב האָבן מיר געקענט ווײַזן אַ קאָפּיע פֿון אַ צייכענונג פֿונעם ראַטנפֿאַרבאַנדישן קינסטלער איזראַיִלסקי און אַ פּלאַן לויט „שלמה ר׳ חיימס". לאָמיר דאָ באָמערקן, אַז די גאַנצע גראַפֿישע און צייכנערישע אַרבעט פֿאַר דער אויסשטעלונג האָט אויסגעפֿירט חיים מוניץ. אַ ספּעציעלן אינטערעס האָט אַרויסגערופֿן בײַ אַלע באַזוכער פֿון דער אויסשטעלונג דער גרויסער פּלאַקאַט „מענדעלעס השגות צו אַ יאָר צען". דער טעקסט איז געווען דאָס באַקאַנטע שטיקל פֿון „שלמה ר׳ חיימס" (יובילײ-אויסגאַבע ז׳ 39, פֿון „שלמהלע, נאָך אַ יונג קינד" ביז „זײַן לעבן איז, ווי דאָס לעבן פֿון טויזנטער אַנדערע שלמהלעך, נאָר פֿון אַ זכר וועגן"). דאָס וואָס שלמהלע האָט געהאַט אַרום זיך, די מענטשן, די בעלי-חיים, די געוויקסן איז געשטאַנען אויף דער רעכטער זײַט פּלאַקאַט, געשריבן און אילוסטרירט גרוי און שוואַרץ; די דמיון-וועלט, אין וועלכער ער האָט געלעבט, פֿאַרנעמט אי אַ גרעסערן פּלאַץ אויפֿן פּלאַקאַט, אי זי איז געגעבן אין לײַכטנדיקע קאָלירן. שלמהלעס געאָגראַ-

פֿישע קענטענישן זײַנען אילוסטרירט דורך דער מאפּע פֿון ארץ־ישׂראל און פֿון די שכנישע לענדער, וועלכע ווערט צוגעשריבן דעם ווילנער גאון.

א צווייטע גרופּע פּלאקאטן איז שייך צו דער מאטעריעלער און סאציאלער סביבֿה, פֿון און אין וועלכער מענדעלע איז געוואקסן. דאָ האָט א סך אויסגעהאלפֿן פּאפּירנע; קאָנפֿראנטירנדיק זײַנע פֿאַרציכענונגען מיט אָנצוהערענישן אין מענדעלעס ווערק, צוגעבנדיק נאָך ידיעות פֿון דאָקומענטן און מעמואַרן פֿון דער תקופֿה, האָבן מיר באַקומען מאטעריאל פֿאַר אזוינע פּלאקאטן: דאָס שטעטל קאפּוליע אין 17טן י״ה; דאָס שטעטל קאפּוליע אין צוויטן פֿערטל 19טן י״ה (1. קאפּוליע און איר שלאָסבאַרג. 2. יידן און ניטיידן לויט די טיילן שטאָט. 3. קאפּוליע האָט געהאט בײַ 3000 אײַנוווינער. 4. די מער פֿאַרשפֿרייטע פֿאַכן בײַ יידן. 5. באַצוינגען מיטן דאָרף. 6. עקסאָרט. 7. די פֿאַרטיילונג פֿון יידן און ניטיידן אין שטעטל. 8. דער שולהויף); די גזרה שקאָלעס; גראָף אוווארָאָן און זײַן בילדונגס־רעפֿאָרם; דער קריזיס אין קאפּוליע צוליב דער קליידער־גזרה אאז״ו. צו א שפּעטערדיקן פעריאָד איז שייך די קאַרטאָגראָם „די פּאָגראָמען פֿון 1881״, וואָס האָט אויך געצויגן א סך אויפֿמערק. אלע פּלאקאטן פֿון דער גרופּע זײַנען געווען רײַך אילוסטרירט, ווי וויט מיגלעך אויך מיט פּאָטאָגראָפֿיעס, און האָבן דעריבער געריכט א קלאָרע שפּראַך. א בולטן קאָנטראַסט צו מענדעלעס שטעטל האָבן ארויסגעבראכט דריי פֿאָטאָגראָפֿיעס פֿון קאפּוליע אין יאָר 1935.

ענדלעך די דריטע גרופּע פּלאקאטן האָט באַלויכטן פֿאַרשידענע זײַטן פֿון מענדעלעס שאַפֿונגסוועג. לאָמיר פֿון זיי דערמאָנען: די געשיכטע פֿון מענדעלעס פּטעוודאָנים (אין מיטן, שטאַרק פֿאַרגרעסערט און אין קאָליר), א מורכ־ספֿרים אין זײַן בויד—פֿון דער מענדעלע־אויסגאָבע פֿון 1888); „דמדו היטב״ פֿאַרן משפט פֿון דער וואַרשעווער צענזור (אַן אינטערעסאַנט שטיקל צענזור־פּראַקטיק—דער דאָקומענט ווערט זײַן פֿובליקירט, צוזאַמען מיט אַנדערע מענדעלע־מאַטעריאָלן, אין קומענדיקן גומער „יהוא־בלעטער״); מענדעלעס ווענ צו יידיש (די דעקלאַראַציע צו דער שפּראַכן־פֿראַגע פֿון דער אויטאָביאָגראָפֿיע אין „ספֿר זכרון״, אין אָריגינאַל און אין א יידישער איבערזעצונג,—געשריבן אין א פֿאַרמאַט 100×140 צמ); מענדעלע ווענען זײַן אייגענעם גאַנג אין שרײַבן (דער טאַן, דער אינהאַלט, דער סטיל); מענדעלע בײַם דעם סוזשעט פֿון אויסגאָבע צו אויסגאָבע; מענדעלעס ווערק וואָקסן פֿון אויסגאָבע צו אויסגאָבע; מענדעלעס פֿיילן א ווערק.

א שטיקל סך־הכּל איז געווען געגעבן אין דער גרויסער קאַרטאָגראָם „די עטאַפּן פֿון מענדעלעס לעבנסווענ״, וואָס איז געהאַנגען אויף דער צענטראַלער וואַנט, ארומגערינגלט מיט א גרויסער צאָל מענדעלע־בילדער פֿון זײַנע לעצטע לעבנסיאָרן. אויף דער קאַרטאָגראָם זײַנען געווען ארויסגעטראָגן אלע שטעט, אין וועלכע מענדעלע האָט ווען עס איז פֿאַרבראכט, בײַ יעדער פונקט געגעבן די געהעריקע יאָרן; די ריכטונג פֿון מענדעלעס אריבערפֿאָרן איז געווען באַצייכנט דורך פֿיילן. א רויטע ליניע אויף דער קאַרטאָגראָם האָט געוויזן דעם גרענעץ צווישן ליטווישן און וואַלינער דיאלעקט. דער אויספֿיר איז געשטאַנען בײַ דער זײַט: „פֿון דער קאַרטאָגראָם איז צו זען, אז ביז 17 יאָר האָט מענדעלע געלעבט אויף דער טעריטאָריע פֿון ליטווישן יידיש, נאָך דעם אויף דער טעריטאָריע פֿון וואַלינער יידיש. די יידישע ליטעראַטור־שפּראַך, ווי מענדעלע האָט זי געשאַפֿן, איז א סינטעז פֿון ליטווישן און וואַלינער יידיש״.

מיר האָבן זיך אזוי באריכות אָפּגעשטעלט אויף די פּלאקאטן, ווארעם דאָס איז א נסיון לגבי די פֿריערדיקע אויסשטעלונגען פון יוואָ, אין וועלכע עס האָבן דאָמינירט געדרוקטע מאטעריאלן, אונטערגעשטיצט, אין א קלענערער מאָס, דורך מאנוסקריפּטן, און נאָך אין א קלענערער

דורך פֿאָטאָגראַפֿיעס. געוויינטלעך האָבן דרוקזאַכן אויך דאָס מאָל פֿאַרנומען דעם הויפּטאָרט, אָבער אַדאַנק די פּלאַקאַטן וואָס האָבן פֿאַרפֿולט אַ גרויסן טייל פֿון די ווענט האָט זיך דער אַלגעמיינער אײַנדרוק געבּיטן. חוץ דעם האָבן מיר טאַקע דאָס מאָל געהאַט די מיגלעכקייט אויסצושטעלן מער מאַנוסקריפּטן אויך, און די צאָל פֿאָטאָגראַפֿיעס איז דערגאַנגען כמעט ביז 150 (בײַ בעסערע מיגלעכקייטן צוצוגרייטן די אויסשטעלונג וואָלט זייער צאָל געדאַרפֿט און געקענט זײַן נאָך גרעסער). לאָמיר דערמאָנען עטלעכע פֿון זיי, וואָס האָבן אַרויסגערופֿן אַ ספּעציעלן אינטערעס: קאַפּוליע אין 1935 (די ייִדישע שול, דער ספּאָרטפּלאַץ, די טעכנישע סטאַציע פֿאַר קינדער); גרשון ראַבינאָוויטש—מענדעלעס ערשטער פֿירער צו השכּלה; מענדעלעס ווילנער קרובֿה לאה ברוידע, די פֿרוי פֿון נחום-חיים ברוידע וואָס האָט אַראָפּגעבראַכט מענדעלען קיין ווילנע; גרויסע, קלאָרע בילדער פֿון גאָטלאָבערן, יהושע מרדכי ליפֿשיצן און צעדערבוימען; דער פּאָליציייִשער יאָגבריוו נאָך קאָוונערן מיט זײַנער אַ פֿאָטאָגראַפֿיע; 10 פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון אַ. גראַנאָווסקיס אויפֿפֿירונג פֿון „מסעות בנימין השלישי" אין מאָסקווער ייִדישן קאַמער-טעאַטער (צוגעשיקט פֿון וואָקס). די ווירוב-לעווסקי-ביבליאָטעק אין ווילנע האָט אויסגעליִען בילדער פֿון ווילנע, לויצק, קאַמענעץ, זשיטאָמיר, באַרדיטשעוו.

דער געדרוקטער מאַטעריאַל—מענדעלעס אייגענע ווערק און אַרבעטן וועגן מענדעלען—איז געווען אַראַנזשירט אין אַ כראָנאָלאָגישן סדר. אין צוויי גלאָזקאַסטנס זײַנען געלעגן די ערשטע אויסגאַבעס, אין אַ דריטן איבערזעצונגען פֿון מענדעלען אין פֿאַרשיידענע שפּראַכן. אויף ווי״ל דער ייִוואָ פֿאַרמאָגט ניט די זאַכן אין זײַנע אייגענע זאַמלונגען, האָבן אים אויסגעהאָלפֿן די שטראַשון-ביבליאָטעק און די אוניווערסיטעטישע ביבליאָטעק אין ווילנע, די סינאַגאָגע-ביבליאָטעק אין וואַרשע און אַ צאָל יחידים, צווישן וועלכע עס דאַרף דערמאָנט ווערן, צוליב דער ווערטיקייט פֿון די צו-געשיקטע אָביעקטן, ש. ניגער.

מיר האָבן אויך געקענט ווײַזן אַ ביסל דרוקזאַכן (אַפֿישן, פּראָגראַמען אאַז״וו), וואָס זײַנען שייך צו מענדעלעס יובילייען, צו זײַן טויט, צו יאָרצײַט-פֿײַערונגען.

דרײַ גלאָזקאַסטנס זײַנען געווען פֿאַרנומען מיט מאַנוסקריפּטן. 1) מענדעלעס עטלעכע דאָקו-מענטן (וועלן זײַן פּובליקירט אינעם קומענדיקן נומער ייִוואָ-בלעטער); 20 בריוו זײַנע צו שלום-עליכמען, איבערגעגעבן דעם ייִוואָ במתּנה פֿון י. ד. בערקאָוויטשן אין נאָמען פֿון שלום-עליכם-אַרכיוו; דרײַ בריוו צו ש. ניגערן, אַ בריוו צו נח פּרילוצקין (מתּנה דעם ייִוואָ פֿון די אַדרעסאַטן) א״אַ. 2) כּתבֿ-ידן פֿון מענדעלעס ווערק; דער כּתבֿ זײַנער און דער אופֿן פֿון איבערמאַכן דעם אָנגעשריבענעם טעקסט זײַנען געווען אַ סורפּריז פֿאַרן גרעסטן טייל באַזוכער פֿון דער אויסשטעלונג. 3) בריוו פֿון מענדעלעס מיטצײַטלער: רעדאַקטאָרן, גוטע פֿרײַנד, קריטיקער.

אַ גרויסן טייל פֿון זײַנע מענדעלע-כּתבֿ-ידן האָט דער ייִוואָ באַקומען נאָך מיט עטלעכע יאָר צוריק פֿון זײַן זון ה׳ מ. אַבראַמאָוויטש אין בריסל. צום סוף פֿון דער אויסשטעלונג האָט ה׳ אַבראַ-מאָוויטש איבערגעגעבן דעם ייִוואָ נאָך אַ צאָל וויכטיקע אָביעקטן וואָס ווערן קוויטירט אין די „ידיעות".

אָבער לאָמיר אויך ניט פֿאַרשווײַגן די חסרונות פֿון דער אויסשטעלונג. איך פֿון מײַן זײַט זע צוויי עיקרדיקע דעפֿעקטן, וואָס מיר דאַרפֿן שטרעבן זיי ניט צו דערלאָזן בײַ ווײַטערדיקע אײַו-אָרדענונגען פֿון דעם מין.

איינער איז שייך מער צו דער טעכנישער זײַט. מיט די פּלאַקאַטן האָבן מיר דערגרייכט אַ סך, אָבער נאָך מער וואָלטן מיר דערגרייכט מיט מאַקעטן; אַן אויסגעבויטער מאָדעל אַשטייגער פֿון מענדעלעס שטוב וואָלט געמאַכט גאָר אַן אַנדער רושם, איידער אַ פּלאַן געציירנט אויף פּאַפּיר.

בכלל וואָלטן געדאַרפֿט זײַן אויף דער אויסשטעלונג מער אָביעקטן ממש, עקספּאָנאַטן פֿון דער מאַטעריעלער קולטור פֿון מענדעלעס צײַט. מיר האָבן געהאַט צו ווײַזן אַ שיינעם מיזרח וואָס איז זיכער העכער הונדערט יאָר אַלט, חוץ דעם האָבן מיר אין אַ פֿײַנעם גלאָזשאַפֿעלע אויסגעשטעלט אַ ביסל אַלטערטימלעכע מזוזות, בשמים-פּושקעס, עטרות. דאָס האָט אַלעמען שטאַרק פֿאַראינטערעסירט. אָבער אויף וויפֿל וואָלט זיך מענדעלעס לעבנס-שטייגער אַנטפּלעקט פֿאַר אונדז בולטער, ווען מיר זאָלן געווען קענען אויסשטעלן אַ לוטשניק, אַ זעקסערנדיקן קופּערנעם הענגלײַכטער און דאָס גלײַכן!

דער צווייטער חיסרון איז שייך צום אינהאַלט פֿון דער אויסשטעלונג. טיילווײַז צוליב דוחק אין פּלאַץ איז ניט געווען אָפּגעשפּיגלט מענדעלע אין דער ייִדישער שול (אַזוי אַז די וואַרשעווער צישאָ-אויסשטעלונג איז אויסגעקומען ווי אַ פּרעכטיקע דערגאַנצונג צו אונדזערער) און אין טעאַטער; עס איז אויך אין גאַנצן ניט געוויזן געוואָרן קיין מאַטעריאַל וואָס זאָל אָפּשפּיגלען די פֿײַערונגען פון 1935—1936 בכל תּפֿוצות ישראל. ווידער אַ מאָל איז דערינען שולדיק דוחק אין פּלאַץ, אָבער בײַ אַ געהעריקער אָנשטרענגונג וואָלט זיך געלאָזט געפֿינען אין בנין פֿון ייִוואָ נאָך אַן אַנדער זאַל אַחוץ דעם ספּעציעלן אויסשטעלזאַל.

נאָך וויכטיקער איז אָפּצוגעבן זיך אַ חשבון, אַז מענדעלעס תּקופֿה איז ניט געווען אָפּגעשפּיגלט ווי ס'געהער צו זײַן. עס איז יאָ געווען געוויזן דער פּרצוף פֿון קאַפּוליע, אָבער אומקלאָר איז געבליבן למשל די עקאָנאָמיש-סאָציאַלע סטרוקטור פֿון באַרדיטשעוו (גלופּסק!) אין מענדעלעס צײַט. דער מאַטעריאַל איז טאַקע זייער אַ קאַרגער, די ייִדישע עקאָנאָמישע פֿאָרשונג ציט גאָר אַליין איר יניקה פֿון מענדעלעס ווערק, אָבער קיין פֿולער תּירוץ איז דאָס ניט. ווײַטער: עס איז געווען געוויזן דער קאַמף אַרום דער בילדונגס-רעפֿאָרם, אָבער ס'האָבן געפֿעלט מאַטעריאַלן וועגן דער אָרגאַניזאַציע פֿון קהל, ספּעציעל וועגן דער טאַקסע, וועגן מיליטער-דינסט אדג"ל. אויך האָט מען געדאַרפֿט לייגן מער אַכט אויף די פֿעדעם וואָס פֿאַרבינדן מענדעלעס אויפֿשטײַג מיט דער רוסישער ליטעראַטור פון זײַן צײַט. פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון טשערנישעווסקין, דאָבראָליובאָוון, טורגעניעוון, שטשעדרינען און עטלעכע אַנדערע זײַנען געווען אָנצוהערענישן, אָבער עס האָט זיך געפֿאָדערט מער.

נאָך אַלעמען אָבער מעג מען זאָגן, אַז אונדזער מענדעלע-אויסשטעלונג איז געווען אַ שיינער אויפֿטו. זי האָט איבערגעלאָזן אַ בלײַבנדיקן אײַנדרוק בײַ דער ווילנער ייִדישער באַפֿעל-קערונג. בײַ 4000 מענטשן זײַנען דורכגעגאַנגען דורך דער אויסשטעלונג, איטלעכער באַזוכער האָט באַקומען אַן עקזעמפּלאַר פֿון אַ פֿירזײַטיק בלעטל: „די וויכטיקסטע פֿאַקטן און דאַטעס פֿון מענ-דעלעס לעבן און שאַפֿן".

ספּעציעל האָבן פֿון דער מענדעלע-אויסשטעלונג גענאָסן די ייִדישע שולן. זיי זײַנען געקומען קלאַסנווײַז אויף עקסקורסיעס און פֿאַרבראַכט דאָ צו עטלעכע שעה. מיר האָבן אויך פּראָקלאַמירט (אַ שאָד, וואָס אַ ביסל צו שפּעט) צווישן דער שוליוגנט אַ קאָנקורס אויף אַ באַשרײַבונג פֿון דער אויסשטעלונג, און פֿאַר די בעסטע 20 אַרבעטן האָבן מיר אויסגעטיילט ביכער-פּרעמיעס. די דאָזיקע קאָנקורס-אַרבעטן זײַנען זייער טשיקאַווע, און עס וואָלט כּדאַי געווען אַרומצוריידן זיי ספּעציעל סײַ מצד שפּראַך סײַ מצד אינהאַלט.

לאָמיר נאָך פֿאַרצײכענען צום סוף, אַז מיט פֿירער איבער דער אויסשטעלונג זײַנען מיר הײַנטיקס מאָל געווען באַזאָרגט אַ סך בעסער ווי אין די פֿריִערדיקע יאָרן, ווײַל מיר האָבן געהאַט אין אונדזער רשות ניט נאָר די שטענדיקע מיטאַרבעטער פֿון ייִוואָ, נאָר אויך די אַספּירַאַנטן. דאָס האָט אַ סך מיטגעהאָלפֿן צו דער אײַנדרינקלעכקייט פֿון דער אויסשטעלונג.

מ. ווײַנרײַך

די מענדעלע-אויסשטעלונג פון די ייִדיש-וועלטלעכע פּאָלקסשולן אין וואַרשע[1]

29סטער פֿעברואַר—15טער אפּריל 1936

א באַריכט און אַן אָפּשאַצונג

I

אין שײַן פֿון די פֿאַרוואָרפֿענע פֿאַר דעם זיידנס פּנימדיקן וועגן האָבן מיר ערשט רעכט דערזען, אַז זײַן גאָרטן, אַרומגעצוימט מיט „געשיכטע", איז פֿאַרוואָרלאָזט געוואָרן ניט מוחל צו זײַן. לאָמיר זאָגן אָפֿן: מענדעלע איז אַרויס פֿון דעם ייִדישן מאָסן-לייענערס באַגריף. זײַנע ווערק האָבן זיך אײַנגעהילט אין געדיכטע, זאָל זײַן פֿאַרהיילטקע, מענטעלעך פֿון שטויב. זעלטן בלויז האָבן זיך אין די פֿרעכטיקסטע ווינקעלעך פֿון גאָרטן געלאָזט הערן טריט, שוואַכע שטימען. דאָס זײַנען געווען די שטימען פֿון די קינדער פֿון די ייִדיש-וועלטלעכע שולן. אָבער קינדער געטרויט מען ניט אַליין צו גיין אין גרויסע גערטנער. זיי קענען נאָך חלילה פֿאַרבלאָנדזשען. עס גייען מיט זיי מיט זיי זיערע דערציִער. און—די לערער גופֿא האָט זיך שוין אָנגעהויבן אויסדוכטן, אַז דער גאָרטן איז צו אַלט פֿאַר אונדזערע ייִנגסטע דורות.

נאָר אָט איז געקומען מענדעלעס יובילײ, און אַדאַנק דעם איז געקומען דער נאָכפֿרעג אויף זײַנע ווערק. זיי זײַנען אַרויסגענומען געוואָרן אויף דער לימיטיקער שײַן בײַם פֿאַרלאָג און בײַ די בוכהענדלער, זיי האָבן אַראָפּגענידערט פֿון די אײבערשטע פּאָליצעס פֿון די ביבליאָטעק-שאָפֿעס. און ווען מען האָט אָפּגעווישט פֿון זיי די דיקע שיכטן שטויב, האָט פֿאַרשמעקט מיט פֿרילינג. און דאָס אײגענע אויך אין אונדזער ייִדישער שול: אונדזערע לערער האָבן אַן עפּן געטאָן פֿאַר די קינדער דעם טויער פֿון אַלטן גאָרטן, האָט אַ שפּרודל געטאָן אַ קוואַל קינדערשע שאָפֿונגספֿרייד.

דאָקומענטירט איז עס מיט אונדזער אויסשטעלונג. אונדזערע שולן זײַנען אַראָפּ, אָבער די אויסשטעלונג איז געווען אַזוי רײַך. געוויס, קינדער האָבן בכלל ליב צײכענען, מאָלן, מאָדעלירן. אָבער זיי באַרבעטן דאָך נאָר דאָס, מיט וואָס זיי זײַנען דורכגענומען, פֿון וואָס זיי ווערן באַהערשט.

וועלכע ווערק האָבן צום מערסטן געווירקט אויף די קינדער?

לויט דער רײַ: מסעות בנימין השלישי, שלמה רב חיימס, פֿישקע דער קרומער, דאָס קעלבל, די קליאַטשע, די טאַקסע.

---

1 א וואַריאַנט פֿון ל. אַליצקיס באַריכט איז געווען געדרוקט, מיטן הסכם פֿון דער רע דאַקציע „ייִוואָ-בלעטער", אין די „שולוועגן", פֿעברואַר—מערץ 1936.

מאַטעריאַלן זײַנען געניצט געוואָרן אַזוינע: א) האָלץ, ב) דיכט, ג) קאַרטאָן, ד) קאָלירט פּאַפּיר און פּאַפּיראָסן־פּאַפּיר, ה) פּלאַסטעלין און ליים, ו) שטאָפֿן, ז) בלײַער און טינט, ח) וואַסער־פֿאַרבן, און ט) קאָלירטע קרײַט.

די עקספּאָנאַטן — אַחוץ די שריפֿטלעכע אַרבעטן, וועגן וועלכע ס׳וועט קומען צו רייד שפּעטער—לאָזן זיך אײַנטיילן אין פֿיר מינים:

א) דעקאָראַטיווע: באַפּוצונגען, וויטראַזשן־אויסשערונגען, וויניעטקעס, פּראָיעקטן פֿון מענדעלע־זשעטאָנען, פּראָיעקטן פֿון הילעס צו מענדעלעס ווערק.

ב) אילוסטראַטיווע: אילוסטראַציעס צו סצענעס, סיטואַציעס און האַנדלונגען, וואָס קומען פֿאָר אין דער ווירקלעכקייט אָדער זײַנען פֿאַנטאַזיעס פֿון די העלדן. צייכענונגען פֿון פּער־זאָנען און בעלי־חיים, רעאַלע און פֿאַנטאַסטישע. מאָלערײַען און צייכענונגען פֿון שטעט און בנינים. מאָדעלן פֿון הײַזער.

ג) מענדעלע־פּאָרטרעטן: אין צייכענונג, פּלאַסטעלין, ליים אד״ג.

ד) פֿרײַע שאַפֿונגען אויף טעמעס וואָס זײַנען געקניפּט מיט מענדעלעס העלדן, פֿון די קינדער אַליין צוגעטראַכטע.

נאָר אויף געציילטע עקספּאָנאַטן וועלן מיר זיך קענען אָפּשטעלן.

צוויי פּרעכטיקע מאָדעלן פֿון הײַזער מיט זייער גאַנצן מעבל, באַפּוץ, שטוב־ און קיך־מכשירים. אין, אַרום הויז—די הויזמענטשן (ליאַלקעס). אַלץ איז ביז די גענויסטע פּרטים אויסגע־פֿאַרטיקט. אַלע זייערע שול־קענטענישן און זייער גאַנצע לעבנס־געניטשאַפֿט האָבן דאָ די יונגע אינזשעניערן אויסגענוצט. דאָ איז אין צוויי נוסחאות געשטאַלטיקט געוואָרן אַ טעקסט פֿון בוך „שלמה רב חיימס״. ביידע שול־קאָלעקטיוון האָבן זיך געהאַלטן פֿרום־געטרײַ בײַם בוכטעקסט. דאָס איז „דעם זיידנס הויז״, „רב חיימס שטוב, ווו מענדעלע האָט פֿאַרבראַכט זײַנע קינדער־יאָרן״.

אַז מען רעדט וועגן די „אַרכיטעקטור״־עקספּאָנאַטן, קומט אויך פֿאַר די אויגן דאָס באַשיי־דענע עקספּאָנאַטל וואָס טראָגט דעם נאָמען „אַ בית־מדרש״. אַ קליין פֿאַרחושכט געבײַעלע, אָן אַ דאַך, פֿון דרײַ ווענט, ווײַל עס וויל ווײַזן דעם אינעווייניק. פֿאַררוקט אַ ביסל אין טונקל פֿון אַ ווינקל, האָט עס געוועקט דערמאָנונגען פֿון אַ קליינשטעטלדיקער קלויז שבת פֿאַרנאַכט בין־השמשות. דער טונקעלער רוים פֿון דעם הילצערנעם געבײַעלע מיטן אָרון־קודשל, בימהלע און בענקעלען האָט באמת געוועקט שטימונג.

דאָס האָבן מיר גערעדט וועגן קאָלעקטיווע שאַפֿונגען. אָבער אויך אינדיווידועלע שאַפֿונגען זײַנען אויף דער אויסשטעלונג געווען פֿאַרטראָטן גאָר אין אַ גרויסער צאָל, און מען קען זאָגן אויף זיכער, אַז אויך בײַ די קינדער־יחידים האָט געקלעקט געדולד און אויסדויער צו דערפֿירן זאַכן צו שלמות.

כאַפּן מיר אַרויס פֿון צענדלינגער צייכענונגען איינע, „שרה״, געצייכנט מיט בלײַער און טינט. מענדעלעס מאַמע, שרה, זאָגט פֿיר פֿון אַ סידור פֿאַר אַ גרופּע ווײַבער. זיי שטייען מיט קאָנצענטרירטע פּנימער, געווענדט צו דער זאָגערין, און זי באַהערשט אירע צוהערערינס.

נאָך אַ בעסערער סימן, ווי שטאַרק די קינדער זײַנען געווען דורכגענומען מיט מענדעלען, איז דאָס, וואָס זיי האָבן געזוכט די רעם—די שטעט, די הײַזער פֿון די העלדן. זיי האָבן געגעבן „מענדע״עס טעריטאָריע״.

און נאך איין בלעטער־צייכענונג ווילן מיר דערמאנען. זי געפינט זיך טאקע אויפן קאלעקטיוון עקסאמענאט „מענדעלע טערימארינ". דער צייכענער, א שילער פון זעקסטן קלאס, גיט אריזיק דעם שמידס קוזשניע, ווי מענדעלע האט פארברענט אין פאנטאזיעס זיצנע קינדערשע האריסטיקע טעג. אבער די קוזשניע איז געוויזן בלויז פון דרויסן. א נידעריק געביי, א בלינדס, בלויז מיט א צעפענטער טיר, אבער דער דאך — א פיראמידע. וווּ האט דער צייכענער געזען אזא קוזשניע? ער וועט זיכער אליין נישט וויסן וויי אזוי דאס צו דערקלערן. אבער עס ווילט זיך גלייבן, אז בלויז א קינד, דערצויגן אין א שוץ וואס וועקט אין אים כסדר דרך־ארץ פאר מענטשלעכער ארבעט, האט זיך געקענט אזוי דורכנעמען מיט א ווערק וואס וועקט אויך דעם אייגענעם דרך־ארץ פאר ארבעט און פאר ארבעטסמענטש.

און אויף וויפל עס איז פאראן טרעפלעכקייט אין די הומאריסטישע און סאטירישע עקספאנאטן, זאל עדות זאגן דאס בילד „בנימין און סענדערל אויפן וועג קיין ארץ־ישראל... מיט דער שיף... וואנדא". נאך אן עקספאנאט פון דעם מין איז צוגעקומען בעת דער אויסשטעלונג גופא: „בנימין און סענדערל אויף דער אויסשטעלונג"; ווונדערן זיך דארט די צווי העלדן: וי קומען מיר אויף דער „וואנדא"—וואנדא איז דאך גאר... א שיקסע?!

איצט וועלן מיר אריבערגיין צו די עקספאנאטן וועלכע „רייסן נישט אזוי די אויגן" — צו די שריפטלעכע.

די באארבעטע ווערק זיצנען דא, פארשטענדלעך, די אייגענע. איבערהויפט: „מסעות בנימין השלישי", „שלמה רב חיימס" און „פישקע דער קרומער". די קינדער האבן אבער אויך א נישטער געטאן אין אנדערע ווערק, א שטייגער „ספר הבהמות".

די אויסשטעלונג ווייזט אונדז פינפערלי ארבעטן:

א) טעקסטועלע: אפגעשריבענע טעקסטן פון די ווערק: זאמלונגען פון שפריכווערטער; נאטור־שילדערונגען; שילדערונגען פון לעבעדיקער נאטור; מאסן־סצענעס; פארטרעטן און כאראקטעריסטיקעס; לעבנס־שטיגער; סאציאלע אומגערעכטיקייט; פאליטיש־עקאנאמישע און געזעלשאפטלעכע קולטורעלע לאגע.

ב) אנאליטישע: סטיליסטישער און שפראכלעכער אנאליז; פארגלייכן; מעטאפערס; העברעיזשע ווערטלעך; אלטפרענקישע ווערטער; העברעיזמען; רוסיציזמען. אינהאלט־אנאליז; טיפן; סאציאלע סביבות; שטרעמונגען; באציונג צווישן יחיד און קהל; אמאליקע דערציונג.

ג) קריטישע: רעצענזיעס. אפהאנדלונגען. מענדעלעס באציונג צום קינד, צום בעל־מלאכה, צו דער נאטור, צו דער באשעפענישע־וועלט, צו זיצנע העלדן, צו קבצנים, צו בעלי־גופים, צו דער השפלה־באווען.

ד) ביאגראפישע און ביבליאגראפישע: מענדעלע־ביאגראפיע. ביבליאגראפיע פון זיצנע ווערק, אפהאנדלונגען און מעמוארן וועגן אים.

ה) פרייע ארבעטן: אין צוזאמענהאנג מיט מענדעלען, מיט זיצנע ווערק, מיט די מענדעלע־פייערונגען, מיט דער מענדעלע־אויסשטעלונג אד"ג.

געשריבן האבן בדרך־כלל די עלטערע קלאסן. בלויז אין די ארבעטן פון דעם מין ה) האבן זיך באטייליקט קינדער אנהייבנדיק אפילו פון 3טן קלאס: „וואס האב איך געהערט ווען מענדעלען"; „אונזער מענדעלע־יום־טוב" אד"ג. אזעלכע ארבעטן האט אין א גרעסערער צאל געגעבן די בית־ליסטאקער מענדעלע־שול, וועלכע איז אויך דער אויסשטעלונג פארטרעטן מיט א ווינקל.

קיין ספק ניט, מענדעלע איז שווער פאר די קינדער איבער דריי טעמים: א) ער שילדערט
א שטיגער לעבן וואס גייט וואס ווייטער מער אזוינע אין דער פארגאנגענהייט; ב) זיין זאץ איז צו
צומצם און דערצו צו גרויס, אז א קינד זאל אים קענען לייכט אויפנעמען; ג) ער ניצט שטארק
עם העברעישן עלעמענט סיי אין ווערטער סיי אין פסוקים. פונדעסטוועגן ווייזן אונדז די שריפט-
עכע ארבעטן, אז מענדעלע איז נאך ביז היינטיקן טאג גאר אין א גרויסער מאס אקטועל פאר דער
ידישער שול. הן מיט זיין שטאך, וואס הגם אין א גרויסער מאס פארעלטערט, ווירקט דאס אבער
דאנק דער קינסטלערישער אויספורעמונג; הן מיט זיין נעמען שכטלונג צו די סאציאלע דיפערענצן
ונעם דעמאקראטיקן יידישן לעבן, דיפערענצן וואס זיינען ניט פארשוווגדן געווארן, נאר פארקערט,
נגעוואקסן ביז קלאסן-אנטאגאניזם און קלאסנקאמף.

נאר אפשר האבן די קינדער דעם מאטעריאל טאקע ניט פארדייעט? נייַן, סיי די קוואליטעט
ון סיי די קוואליטעט פון זייערע ארבעטן דערלאזן ניט אזעלכע ספקות. וואלט מענדעלע שפון
וסא נישט געווען אנצינדיק, וואלט די פסיכולעכקייט פון די צוגרייטונגען צו דער אויסשטעלונג
י ניט מיטגעריסן און אוודאי ניט צוגעשמידט ביזן סוף.

און דערבייַ טאר מען ניט ארויסלאזן פון אויג דעם ויכטיקן מאמענט, אז אויף דער
ויסשטעלונג זיינען פארטרעטן, מיטן אויסנאם פון דער ביאליסטאקער „מענדעלע"-שול, בלויז די
ארשעווער שולן. די קינדער פון די דאזיקע שולן זיינען דאך פון א ספעציעלן מין. די שטאט
ורייט און גוואלדעווע מיט באנומענע קולי-קולות אין זייערע אויערן ארבן; זי רעכט זיי די
ויגן מיט ברענענדיקע קאלירן פון רעקלאמעס און מיט ליכט-באגאסענע אויסשטעל-פענצטער;
אדט אן זייערע געמיטער מיט בילדער פון נויט און קאטאסטראפע און צעאקערט זייערע הערצער
ט גוואלדיק שאפע עמאציעס. ווער עס האט געלייענט כאטש געשייכטע טאגביכער פון די דאזיקע
ינדער, דער וויסט אפצושאצן אין דער גאנצער טראגישער טיף די פסיכיק פון א ווארשעווער
ינד פון דער יידישער ארעמקייט. ובכן: אויב מענדעלעס קינסטלערישע האנט האט באווזיין אפילו
ט דעם נישט-נאכגיביקן מאטעריאל צו באהערשן, איז על אחת כמה וכמה אונדזערע פראווינצער
ינדער. דארט אין דער פראווינץ טראגן דאך נאך גאנצע שטיקער לעבנס-שטייגער דעם צלם-
ענדעלע.

איצט נאך א בליק אין א באשיידן ווינקעלע פון דער אויסשטעלונג—מענדעלע אין פוילישן.
אמת א דערפריענדיקער סורפריז.

עס לויגט זיך אפשטעלן א ווייל צו טומירן, וואסערע ארבעטן האבן די קינדער דא
יסגעשטעלט.

א) פראקאקאלן פון פוילישן-לעקציעס אפגעגעבן מענדעלען.

ב) שפראכלעכע ארבעטן: ספעציפישע אויסדרוקן און ווערטלעך ביי מענדעלען, ווי אזעלכע
אזן זיך נישט איבערזעצן אויף פוילישן; עקוויוואלענטן פאר זיי.

ג) רעצענזיעס אויף קלעמענס יונאשאס איבערזעצונג פון „מסעות בנימין השלישי".

ד) טעקסטפארגלייכן צווישן מענדעלעס אריגינאל און דער איבערזעצונג.

ה) איבערזעצונגען אויף פוילישן פון די קינדער גופא.

ווי די קינדער ברוגזן זיך עס אויסן איבערזעצער, וועלן ער פארפעלט שטיקער, וועלן ער
ז נישט תופס געווסט שטעלן, וועלן ער זעצט שלעכט איבער! ערטערוויז ווייזן זיי אים: אט ווי
ן דארף עס מאכן.

איינע פֿון אונדזערע פּוילישׁ־לערערינס האָט מיר געזאָגט:

לעבעדיקע, פּריידיקע לעקציעס זײַנען דאָס געווען. מיט וואָס פֿאַר א חשק די קינדער האָ
געאַרבעט און ווי זיי האָבן באַנומען די אייגנטימלעכקייט פֿון מענדעלעס סטיל דעמאָלסט וועלן ז
האָבן געזוכט די פּאָסיקע איבערזעצונג אין פּוילישׁ.

עס איז געווען א גליקלעכער אײַנפֿאַל פֿון צישׁא צו באַשטימען פֿאַר וועגווײַזער איבע
אויסשטעלונג־זאַל, אַחוץ די לערער, אויך די קינדער. זיי האָבן אָפּגעשאַצט דאָס אַחריות וואָס מ
לייגט אַרויף אויף זיי, און שטאָלץ זיך א נעם געטאָן פֿאַר דער אַרבעט מיט ברען. זיי האָבן געלערנ
פֿון די לערער און זעלבשטענדיק געזוכט א וועג, ווי אַזוי די אַרבעט דורכצופֿירן. עס האָט זיך ז
אײַנגעגעבן. דער עולם באַזוכער האָט זיך באַוויזן צו זיי מיט פֿולן צוטרוי און גוטגינציקי
מען האָט זיך אַליין געוואונדט צו זיי נאָך אויפֿקלערונגען. זיי זײַנען געווען א שם־דבר: „זיי מא
דאָך עס בעסער פֿון די לערער!" מ'האָט זיי געשאָנקען מתנות.

* * *

דאָס איז געווען די ערשטע שול־אויסשטעלונג אין פּוילן, וואָס זאָל זײַן אָפֿן אַזא לאַנ
צײַט־משך. די טירן פֿון דער אויסשטעלונג זײַנען בריט צעעפֿנט געווארן, און די „גאַס" איז אַהע
אַרײַן, כּדי דעם רושם אַוועקצוטרײַבן מיט זיך צוריק אין גאַס אַרײַן.

גרויס און קליין זײַנען דאָ געווען, פֿון קינדער פֿון פֿינף יאָר ביז עטלעכע אין עלטע
פֿון אַכציק. דאָ זײַנען געווען אַרבעטער און האַנטווערקער, שילער און סטודענטן, שרײַבער א
אַרטיסטן. עס זײַנען געווען „הײַנטועלטיקע" און אַרטאָדאָקסן, יידן און אויך א היפּש צאָל פּאָליאַק
עס זײַנען געווען חבֿרים, פֿרײַנד און שונאים.

די פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראײַנען זײַנען געקומען מיט גרויסע עקסקורסיעס, טיל אַפֿילו מי
אייגענע פּרעלעגענטן. העכער 2.000 באַזוכער זײַנען געקומען מיט עקסקורסיעס פֿון פֿאַרשיידענ
יוגנט־אַרגאַניזאַציעס. עס זײַנען אויך דורכגעגאַנגען דורך דער אויסשטעלונג טויזנטער שולקינדער
דערין אַן אָנדערטהאַלבן טויזנט קינדער פֿון די זעקסטע און זיבעטע קלאַסן פֿון 15 פֿאַווישעכ
שולן, בײַ 500 תּלמידים פֿון פֿאַרשיידענע גימנאַזיעס.

דעם רושם וואָס די אויסשטעלונג האָט געמאַכט האָט מען געקענט אַראָפּלייענען פֿון ד
פּנימער. טיילווײַז איז ער פֿאַרפֿיקסירט אין די אײַנשרײַבונגען אינעם אָנדענקבוך. די פֿאַרשיידנסט
געפֿילן זײַנען דאָ געקומען צום אויסדרוק: באַוווּנדערונג, דרך־ארץ, שטאָלץ, פּריידּ, האָפֿענונג
דאָנקבאַרקייט און אַזוי ווײַטער. נאָר א פּאָר אויסצוגן—און דווקא ניט פֿון „פּראָמינענטע" געסט
אַן ארבעטער: עס פֿרײַט דאָס הארץ צו זען, ווי אונדזערע קינדער ווערן דערצויג
אין גײַסט פֿון די אידעאַלן פֿון יידישן ארבעטער־קלאַס.

א פֿאָטער: איך וואָלט געוואָלט זײַן היינט א קינד און גיין אין אײַער שול... מײַנ
קינדער וועלן שוין גיין נאָר אין אײַער שול.

א שול־קאָלעקטיוו: מיר שילער פֿון א גמינעשול דאָנקען אונדזערע חבֿרים פֿון ד
יידיש־וועלטלעכע שולן פֿאַר דעם תּענוג וואָס זיי האָבן אונדז פֿאַרשאַפֿט מיט דער פּרעכטיקע
אויסשטעלונג. מיר זײַנען באמת אײַנגענומען...

א שילער פֿון א „פּאָוושעכנער" שול: איך באַדויער, וואָס איך בין א שילער פֿו
דער פּאָוושעכנער שול. אָבער ס'איז שוין שפּעט...

אַ לערערין פֿון אַ פּאָוושעכנער שול: איך בין איבערצײַגט, אַז די דאָזיקע
ויסשטעלונג וועט ברענגען צו אַ פֿאַרא־נטערעסירונג פֿון אונדזער יוגנט מיט דער ייִדישער ליטע־
אַטור און קולטור בכלל.

אַפֿילו אַ געוויסער קריסטלעכער גײַסטלעכער, אַ בלעם וואָס איז זיכער געקומען מיט דער
וונה צו שעלטן, האָט בעל־פּרחו געלאָזט פֿון זײַן פֿעדער אין דעם אָנדענקבוך אַרײַן שורות פֿון
נערקענונג און בענטשונג.

די אונטערשטע שורה:

די אויסשטעלונג האָט מאַניפֿעסטירט דעם לעבנס־כּוח פֿון דער ייִדיש־וועלטלעכער שול און
ירע פּעדאַגאָגישע דערגרייכונגען. זי האָט אַרויסגעבראַכט די פֿעיִקייטן און די קינסטלערישע
יגלעכקייטן וואָס דרעמלען אין דעם קינד פֿון דער אַרבעטנדיקער מאַסע. זי האָט געוויזן די
קטואַליטעט פֿון דער ייִדישער קלאַסישער ליטעראַטור פֿאַר אונדזער הײַנטיקער שול און היים און
י פֿעיִקייט פֿון אונדזערע ייִנגסטע דורכצונעמען זיך מיט איר.

ל. אָליצקי

II

די וואַרשעווער מענדעלע־אויסשטעלונג איז אָרגאַניזירט געוואָרן לויט דער איניציאַטיוו און
ויטן פּלאַן פֿון דער צענטראַלער ייִדישער שול־אָרגאַניזאַציע. אָבער זי איז געווען מיגלעך נאָר
ורך דער אָרגאַנישער פֿאַרבינדונג פֿון אונדזער שול מיט דער ייִדישער ליטעראַטור. און ניט נאָר
עגן אַן אידעיִשער און ליטעראַרישער פֿאַרבינדונג רעדט זיך דאָ, נאָר וועגן אַ „שולמעסיקער".

זינט אונדזער שול עקסיסטירט, איז דאָ מענדעלע געלערנט און געשטודירט געוואָרן. אייניקע
אַכן מענדעלעס זײַנען אַפֿילו ספּעציעל רעדאַגירט און געדרוקט געוואָרן צום באַנוץ פֿון אונדזער
ול („מסעות בנימין השלישי", „דאָס קעלבל", „הערשעלע"); גרעסערע און קלענערע פֿראַגמענטן
ון מענדעלען זײַנען רעפּרעזענטירט אין אַלע שול־כרעסטאָמאַטיעס, סײַ פֿאַר ייִנגערע סײַ פֿאַר
לטערע קינדער. די לערער פון ייִדיש האָבן במשך פֿון יאָרן אויסגעאַרבעט זייער צוגאַנג, ווי אַזוי
ו באַאַרבעטן און דערנענטערן מענדעלען צו די קינדער, ווי אַזוי אויסצונוצן זײַנע רײַכטימער
ײַם שפּראַך־ און ליטעראַטור־לימוד. מענדעלע איז געוואָרן אַ שטיק טראַדיציע אין אונדזער שול.
ט דאָ ליגט דער סוד, ווי אַזוי האָט די וואַרשעווער יובֿל־אונטערנעמונג געקענט אַרויסברענגען
יבער צוועלף הונדערט מענדעלע־עקספּאָנאַטן און במשך פֿון זעקס וואָכן באַהערשן די ייִדישע
אַס, אַרויסרופֿן אַזוי פֿיל פֿרייד און אַנטציקונג בײַ העכער צוואַנציק טויזנט באַזוכער.

צו דעם ערפֿאָלג פֿון דער אויסשטעלונג האָבן אין אַ גלײַכער מאָס צוגעטראָגן מענ־
עלע אַליין און די ייִדיש־וועלטלעכע שול. די אויפֿגאַבע פֿון דעם אַרטיקל איז —
עסטצושטעלן, מיט וואָס אייגנטלעך האָט יעדערער פֿון די צוויי „צדדים" מיטגעהאָלפֿן די
ינדער אויסצופֿירן אַזוי פּרעכטיק זייער אויפֿגאַבע.

עס איז קיין שום ספֿק ניט, אַז סײַ די טעמאַטיק און די סוזשעטיק פֿון מענדעלעס ווערק,
ײַ זײַן סטיל און לעקסיקאָן האָבן אין זיך זייער פֿיל עלעמענטן וועלכע ווערן אַלץ מער פֿרעמד
י אונטערוואַקסנדיקע דורות אין אונדזער שול, איבערהויפּט אין דער גרויסער שטאָט וואַרשע.
בער, ווי יעדער גרויסער קינסטלער, פֿאַרמאָגט אויך מענדעלע זייער פֿיל ווערטן פֿון דויערדיקער
אַטור, ער פֿאַרמאָגט אַ גרויסע פֿאַראַלגעמיינערונגס־קראַפֿט; און טעמעס און שילדערונגען, וואָס

זײַנען, דוכט זיך, געווען געבונדן מיט באַשטימטע אומשטאַנדן פֿון צײַט און אָרט, גיבן אויך דע
הײַנטיקן לײענער, אַפֿילו דעם קינד און יוגנטלעכן, גענוג שטאָף פֿאַר טיפֿע איבערלעבונגען או
עסטעטישער הנאה. געוויס וואָלט זיך געפֿאָדערט פֿאַר אונדזער שול אַ ספּעציעלע אויסגאַבע פֿו
מענדעלען מיט געהעריקע קאָמענטאַרן, מיט געוויסע קירצונגען און שטאָף־אָפּקלײַבונגען,—אָבע
בדרך כלל גענומען פֿאַרבלײַבט מענדעלע אַן אַקטועלער לערן־מאַטעריאַל פֿאַר אונדער שול, או
אויב עמעצער איז געווען מסופּק דערין, האָט ער געקענט אין דעם פּרט פֿיל לערנען פֿון דע
אויסשטעלונג.

לאָמיר זיך אָפּגעבן אַ חשבון, מיט וואָס האָט מענדעלע געפֿאַנגען די הערצער פֿון אונדזע
שוליוגנט.

סאָציאַלע מאָמענטן. פֿון די צענדלינגער אַלבאָמען, זאַמלונגען פֿון מענדעלע
טעקסטן, כאַראַקטעריסטיקעס פֿון העלדן, אָפּהאַנדלונגען און נאָך און נאָך, דערזעט מען באַלד, וו
געוואַלדיק עס אימפּאָנירט די קינדער מענדעלעס געפֿיל פֿאַר סאָציאַלן יושר, זײַן מוטיקער רעוואָ
לוציאָנערער טאָן. זייער פֿיל קינדער מאַכן די באַוואָרעניש: „מענדעלע איז ניט געווען קי
סאָציאַליסט". עס איז, בכן, ניט קיין זאַך פֿון זייער „אידעאָלאָגישקייט". מענדעלע רעדט צו זייע
געפֿיל, עס איז אין הסכּם מיט זייער אייגענער יוגנטלעכער פּסיכאָלאָגיע. זיי דערשפּירן די אינע
ווייניקסטע מאָראַלישע קראַפֿט פֿון אָט דעם מענטשן וואָס דערוועגט זיך אַנטקעגנצושטעלן זי
אַ וועלט מיט ייִדן און זיי שלײַדערן אַזעלכע אמתן אין פּנים. שרײַבן צוויי שילער פון זיבעט
קלאַס גראָסער־שול: „מענדעלע האָט פֿאַרמאָגט אין זיך אַ ברויזנדיקע נאַטור וועלכע האָט געזוכ
אומעטום די גערעכטיקייט און אויפֿריכטיקייט. ער האָט ניט געקאָנט פֿאַרטראָגן דאָס איצט עקסיס
טירנדיקע, דאָס שלעכטע, די מיאוסע מידות און טראַדיציעס פֿון פֿאָלק... הויך אויף אַ קול האָט ע
אַרויסגעשריִען דעם וויי פֿון דעם אָרעמען אונטערדריקטן פֿאָלק". אָט די אַקטיווקייט, דער טאָן פֿו
מענדעלעס שרײַבן זײַנען דאָך שטיקער פֿון קינדס נאַטור גופֿא.

אָט ליגט פֿאַר מיר אַ העפֿט וואָס טראָגט דעם נאַיִוון נאָמען: „וועגן עטלעכע געדאַנקע
אין מענדעלעס ‚די קליאַטשע'", פֿון אַ שילערין פֿון דער זיבעטער אָפּטיילונג באָראָכאָוו־שול. אי
דאָס גאַנצע העפֿט אָנגעפֿילט מיט פֿלאַמיקע ציטאַטן פֿון סאָציאַלער נאַטור. שוין דער „אַרײַנפֿיר"
אינעם אַלבאָם פֿאָרמולירט אַזוי מענדעלעס הויפּטגעדאַנק פֿון דער „קליאַטשע": „נידער מיט דע
רעכטלאָזיקייט, ייִדן זײַנען אַזאַ פֿאָלק ווי אַלע איבעריקע. אַלע זייערע צרות און נויט, אַל
זייערע חסרונות שטאַמען פֿון זייער רעכטלאָזיקייט. ס'קומט זיי רעכט, גלײַכע רעכט מיט אַלע
נאַטירלעכערווײַז, נישט צוליב רחמנות נעבעך אויף זיי, אויך נישט צוליב זייער נוצלעכקייט פֿאַ
דער וועלט". און דערנאָך קומען אַ צוויי צענדלינג ציטאַטן פֿון דער „קליאַטשע",—און איר פֿילט, אַ
יעדערער פֿון זיי גיט דער שילערין מאָראַלישע סאַטיספֿאַקציע; זי געפֿינט דאָ גענוג מאַטעריאַ
צו געבן פֿאַרגלײַכונגען מיט הײַנטיקער צײַט און צו לערנען, ווי אַזוי מען דאַרף קענען ליב האָב
און פֿײַנט האָבן.

אין צענדלינגער אַרבעטן, וואָס טראָגן די נעמען: „דער ייִדישער קהל", „דאָס סאָציאַל
לעבן פֿון ייִדן אין קליינעם שטעטל", „דער קהל און זײַן ראָלע", „עקאָנאָמישער מצבּ פֿון ד
קאַבצאַנסקער ייִדן" וכדומה, ברענגען די קינדער צום אויסדרוק זייער אײַנשטימיקייט און צו
פֿרידנקייט מיט מענדעלעס שילדערונגען און אָפּשאַצונגען. מיט באַגײַסטערונג ציטירן זיי זײַנ
כאַראַקטעריסטיקעס פֿון די תּקיפֿים און קאָכלעפֿל. „מענדעלע איז געווען דער ערשטער וואָס האָ

ראָפּגעריסן די מאַסקע פֿון די „שיינע ייִדן" און זיי געוויזן פֿאַרן פֿאָלק ווי זיי שטייען און גייען.
י האָט צונויפֿגענומען די שטיקלעך שפּיגל, ווו ס'שפּיגלען זיך אָפּ די טיילן פֿון ייִדישן לעבן,
ן צונויפֿגעשטעלט איין גאַנצן שפּיגל, ווו דאָס ייִדישע פֿאָלק האָט זיך אין גאַנצן געזען".

מענדעלעס פּרימיטיווע העלדן מיט זייערע אָפֿנהאַרציקע נעמען „שינדער", „פּיאַווקין" אאַז"וו
נען פֿאַר די קינדער פֿאַרשטענדלעך. „זיי פֿלעגן מכּלומרשט זאָרגן פֿאַרן כּלל און טאָן אים
בֿות. אַז אָך און וויי איז שוין געווען צו דער שטאָט, ווו עס האָבן זיך צונויפֿגעקליבן אַזאַ
נדע צבֿועקעס" (אַ שילערין פֿון זיבעטן קלאַס). מיט וואָס פֿאַר אַ טעמפּעראַמענט דאָס איז גערעדט!
קינדער האָבן זיך אָנגעשטעקט פֿון מענדעלעס בײַסיקייט און סאַטירע. ווען זיי דערציילן, ווי
וי די שטאָט-גבֿירים האָבן דערנידעריקט און באַעוולט די בעלי-מלאָכות, די אַרבעטער,—רעדן זיי
גן דעם, ווי מען וואָלט זיי אַליין געטאָן עוולות. עס איז אַ נאַטירלעכע, אַ געזונטע ערשײַנונג.

אָט דער סאָציאַלער עלעמענט האָט עס מענדעלען אַזוי אינטים דערנענטערט צו די קינדער.
האָבן אין אים דערפֿילט אין גאַנצן אַן אייגענעם...

אין אַ געוויסן זינען האָט דווקא דער קאָנטראַסט מיטן הײַנט און מיט דער גרויסער
אָט וואַרשע מיטגעהאָלפֿן, אַז מענדעלעס לעבן-שטייגער זאָל מאַכן אַזאַ שטאַרקן אײַנדרוק אויף
קינדער און זיי סטימולירן צו אַזוי פֿיל אַרבעטן פֿון פֿאַרשיידענע מינים: „טרויעריק וואָלט
ון, שרײַבט אַ שילערין, ווען דאָס שטעטל הײַנט וואָלט אויסגעזען אַזוי, ווי ס'איז געשילדערט
מענדעלען... אַנדערש דענקט מען שוין איצט אויך אין קליינעם שטעטל. דאָס שטעטל איז ווײַט
עק פֿון דער אַמאָליקער טונעיאַדעווקע. ס'זײַנען אַוועק יענע פֿינצטערע צײַטן, ווען דער ייִד
שטעטל האָט... פֿאַרלאָזן זיך נאָר אויף גאָט, ניט גענאָסן פֿון לעבן און געווען צופֿרידן מיט
ן גורל"... אָט דער קאָנטראַסט האָט געשאַפֿן בײַ די קינדער אַ באַזונדערן אינטערעס צו דער
רגאַנגענהייט. ער האָט זיי געהאָלפֿן צו פֿאַרשטיין בעסער דעם הײַנט.

קינסטלערישע מאָמענטן. קינדער זײַנען זייער שעפֿעריש אויפֿן געביט פֿון שפּראַך.
דער האָבן אַ חוש פֿאַר שפּראַך. און עס איז קיין וווּנדער ניט, וואָס די שפֿע פֿון שפּראַכ-
כטימער בײַ מענדעלען האָט זיי אַזוי פֿאַרכאַפּט. זיי דערקענען אין אים, ווי אַ קינד דריקט זיך
ס, „דאָס געשליפֿן פֿ לקסצינגל". אַליין קינדער פֿון פֿאָלק, פֿילן זיי דאָ בחוש די שפּראַך-
סטערשאַפֿט פֿונעם זיידן, פֿילן די ליניע וואָס ציט זיך פֿון פֿאָלק צו מענדעלען און צו זיי גופֿא.
ר ריטם פֿון מענדעלעס פּראָזע איז פֿאַר זיי אַ דערשײַנונג פֿון פֿאָלקס מאַמע-לשון.

די קינדער האָבן געשריבן אַרבעטן איבער „מענדעלעס סטיל". זיי האָבן געזאַמלט פֿאַרשיי-
ע ליטעראַרישע פֿיגורן און סטיליסטישע מערקווערדיקייטן פֿון זײַנע באַזונדערע ווערק. מענדעלעס
זאָס און אייגנאַרטיקער מליצה-שטייגער, זײַנע ווערטלעך און אַפֿאָריזמען האָבן געגעבן די קינדער
געהײַער רײַכן שטאָף.

מענדעלעס נאַטור-באַשרײַבונגען האָבן באַזונדער געפּישופט די קינדער. מיט גרויס התמדה
ן זיי געקליבן זײַנע שילדערונגען פֿון דער נאַטור און פֿון די בעלי-חיים. זיי האָבן באַוווּנדערט
דעלעס ליבע און צוגעבונדנקייט צו דעם וואַלד און פֿעלד, צום קעלבל, צו יעדן ווערעמל.
נדעלע באַשרײַבט זייער קינסטלעריש די בעלי-חיים, איבערהויפּט הינט, קעץ און פֿערד... די
ט איבערהויפּט האָבן בײַ אים אַ גרויס אָרט אין זײַנע ווערק", — שרײַבט אַ שילער פֿון זעקסטן
ס. „מיר זעען אין זײַנע נאַטור-באַשרײַבונגען די ליבשאַפֿט צו זון, צו בלום און אַלץ וואָס די
ור האָט באַשאַפֿן"—שרײַבט אַ צווייטער שילער פֿון זעקסטן קלאַס „כמורנער שול". „מענדעלע

שילדערט די בעלי־חיים מיט יעדער פיטשעוקעלע, פונקט ווי ער מייגט עס נישט קיין בעלי־חיי
נאר מענטשן. עס קומט בכלל אים ארויס דער בעל־חי אזוי נאטירלעך, ווי ער וואלט געשטאנען פא
די אויגן"—שרייבט אן אנדער תלמידה פון א זעקסטן קלאס.

"פויגל, חיה, וואלד און פעלד,
אויך דער בייזער שלעכטער ווינט—
מיט זיי אט פלעגט ער זיך פארנעמען
און שפילן זיך ווי מיט א קליין קינד"—

שרייבט נאך א חבר פון די זעלבע קינדער אין זעקסטן קלאס, אין א ליד אונטערן נאמען "אונדזע
זיידע" (י. יונגהויז).

די קינדער זיינען אלמין נאענט צו יעדן לעבעדיקן נפש און צו דער נאטור. און דע
וואס האט אזוי ליב געהאט און באזונדערס די לעבעדיקע און טויטע נאטור, האט זיי געמוי
נאענט ווערן.

אויפן פאן פון אט די נאטור־שילדערונגען איז מענדעלע טיפע מענטשלעכקייט נאך בולטע
געווארן פאר די קינדער. און ווען צו דעם איז נאך צוגעקומען מענדעלעס באציונג און באהאנדלו
פונעם יידישן קינד, זיין צוגעבונדנקייט צו די גרויסע קינדער—די בעלי־מלאכות פון שטעטל, ז
קינסטלערישע האנטמיסטערס — איז די ליבע צו מענדעלע מצד אונדזער שולקינד גאווארן נא
גרעסער. מענדעלע האט פאר זיי דערשיינט ווי א גרויסער קינדערפרינד. ער איז דער, וואס הא
א וואך אויג פאר "קינדערשע נארישקייטן". ער איז דער פרינד פון אלע — צי ס'א
הערשעלע, צי די הארבאטע, צי דאס קעלבל. ער האט געווייס באלאנגט אלמין צו יענעם טיפ דע
וואקסענע, וועלכע ער האט אזוי גלענצנד באשריבן, פארגלייכנדיק זיי צו קינדער. איז ער ד
אוודאי זיערער, אין גאנצן זיערער... האבן זיי טאקע אט דעם מענדעלע—אין הונדערטער וו
יאנטן פארקערפערט אויף דער אויסשטעלונג. דערפאר האבן זיי עס געגעבן אזא קאלאסאלע צו
פארטרעטן פון מענדעלע, אזוי פיל בילדער און פערד־ און מענדעלעך אויפגעבויט און אין
ארטיגזעצט מענדעלען. ניט קיין באשטעלונגען צו דער אויסשטעלונג זיינען דאס געווען, נ
מתנות, וואס איניקלעך ברענגען צום געבוירנס־טאג דעם אלטן זיידן.

און איצט — וואס האט אונדזער שול מיט איר פעדאגאגיק צוגעטראגן צום ערפאלג פ
דער מענדעלע־אויסשטעלונג?

די אויסשטעלונג איז די אנווענדונג פון פראקטן־מעטאד אין א גרויסן מאסשטא
און דער דאזיקער מעטאד איז פאר אונדזער שול ניט קיין נייס. מיר האבן אים פראקטיקירט א
א סך שולן—סיסטעמאטיש אדער פון צייט צו צייט. ער איז אין גאנצן אין גייסט פון אונדז
אלגעמיינער ארבעט אין שול. די מענדעלע־אויסשטעלונג איז אן עקספעדיציע אין מענדעל
לאנד, אין לאנד פון זיינע העלדן און ווערק, פון זיין תקופה. אזעלכע עקספעדיציע־מעטאדן הא
מיר פראקטיקירט אין אונדזער שול אויפן געביט פון נאטור און עשיכטע, און אויך א
אנדערע לימודים.

די מענדעלע־אויסשטעלונג האט באטייט אן אלגעמיינע מאביליזאציע פון אלע לערער־ א
קינדער־כוחות אויף אינצוגעמען איין פעסטונג. אזא מאביליזאציע איז דער טריומף פון קאלעקטי
ארבעט־פרינציפ, פון זעלבסטדיסציפלין און זעלבסט־פארוואלטונג. א שול אן אזעלכע דערציערי
טראדיציעס וואלט בשום אופן ניט געקענט גיין אויף אזא פארמעסט.

דער ערפֿאָלג פֿון די קינדער־אַרבעטן, פֿון די קינדערשע קאָמפּאָזיציעס איז ניט קיין
זולטאַט פֿון גוט געמאַכטע און גוט אויסגעפֿירטע באַשטעלונגען, אויך ניט פֿון גוט געפֿירטן
טעראַטור־לימוד. דער ערפֿאָלג איז פֿיל גרעסער. די קינדער האָבן דאָ אויף הונדערט פּראָצענט
וסגענוצט די פֿרײַע דערציִונג און די אַרבעט־מעטאָדן וואָס די שול האָט זיי געגעבן אין משך
ן יאָרן. ווי זעלבשטענדיקע בירגער האָבן זיי זיך באַוועגט אויף דער טעריטאָריע פֿונעם מענדעלע־
נד און אַליין געגעבן איניציאַטיוו, אַליין געפֿאָרשט יעדער וויגקעלע און געשעפּט באַפֿרידיקונג
ן זייער אייגענער אויסגעפֿינערישקייט.

עס איז גענוג געווען צו שטעלן פֿאַר די קינדער אַ גרויסע און דרײַסטע אויפֿגאַבע, האָט
ר ציל־באַוווּסטזײַן פֿון דער אַרבעט געוויזן וווּנדער. זיי האָבן זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון: דער כּבֿוד
ן דער ייִדיש־וועלטלעכער שול, די ערנפֿליכט לגבי דעם שעפֿער פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
דערט עס; זיי האָבן זיך געפֿילט ווי שותּפֿים צו אַ גרויסער קולטורעל־נאַציאָנאַלער און אויך
לטור־פּאָליטישער מאַניפעסטאַציע.

אָט דער פֿרײַער גײַסט פֿון אונדזער שול־דערציִונג, ער האָט עס באַפֿליגלט די פֿאַנטאַזיע
ן די קינדער און זיי געמאַכט פֿעיִק זיך אַריבערצוטראָגן אין דער וועלט פֿון בנימינס חלומות
ן אַוועקצוזעצן די צוויי קלאַסישע רײַזנדערס אויף דער שיף „וואַנדאַ", אויף מאָטאָציקלען און
ן אויטאָס. אָט דער פֿרײַער גײַסט האָט עס פֿונאַנדערגעבונדן דעם הומאָר פֿון די קינדער, און
האָבן געגעבן אַזעלכע הערלעכע פּאָרטרעטן פֿון סענדערל די ייִדענע, פֿון בנימינס און סענדערלס
יבער, מאָנטאַזשן פֿון שטעטל און חדר, קאַריקאַטורן אויף די תּקיפֿים און בעלי־טובֿות.

און מערקווערדיק: אויב אין די שריפֿטלעכע אַרבעטן זייערע האָבן זיך די קינדער ניט
קענט באַפֿרײַען פֿון די אײַנפֿלוסן פֿון מענדעלעס וו אָ ר ט, האָבן זיי אָבער דערפֿאַר אין גאַנצן
ן באַפֿרײַט פֿון זײַן אויטאָריטעט אין די צייכענונגען, אויסשערונגען, פּלאַסטעלין־אַרבעטן וכדומה.
קינדער האָבן דאָ געשאַפֿן אַ נײַעם מענדעלע. זיי האָבן אים „פֿאַרשלום־עליכמט". זיי האָבן אים
שטרענגע ברילן אויסגעטאָן, אויסגעגלעט אַ שמייכל אויף זײַן פּנים. עס האָט גערוט איבער די
בעטן אַ ליכטיקייט, קינדישע נאַיִווקייט און אוממיטלבאַרקייט, אמת קינסטלערישער הומאָר. עס
ט זיך געזען אין די אַרבעטן פֿרײַע באַוועגונג, מיט אַן אַרויסקוק אין דער ברייטער וועלט,
ן דער צוקונפֿט.

און בײַ דעם אַלעמען איז געווען פֿאַרטיפֿטקייט, קאָנצענטרירטקייט. פֿאַרגלײַכנדיק די טעקסטן
דער פּוילישער איבערזעצונג מיטן אָריגינאַל, שאַפֿנדיק דעם מענדעלע־„זאָאָ", זאַמלענדיק סיס־
מאַטיש מענדעלעס מעטאַפֿערס, מענדעלעס שפּריכווערטער און בילדער, האָבן די קינדער אַנט־
קלט אַ מערקווערדיקן געפֿיל פֿאַר שפּראַכשיינקייט און שפּראַך־שעפֿערישקייט.

און דער עיקר—זיי האָבן געוויזן אַנטפּלעקונגען פֿון אייגענעם סטיל. סײַ אין צייכענען און
לערײַען, סײַ אין דעקאָראַציע און אַרכיטעקטור איז געווען פֿיל געשמאַק און פֿאַרשטענדעניש,
איז געווען ייִדישער און פֿאָלקסטימלעכער סטיל וועלכער האָט געצויגן אויף זיך די אויפֿמערק־
קייט פֿון קינסטלער. און ניט געווען די „קאַזיאָנשטשינע" פֿון יעדער שול־אויסשטעלונג, דער
רעסענער שאַבלאָן אירער. דאָ איז אַלץ געווען פֿריש, אָריגינעל, פֿרײַ. די מענדעלע־אויסשטעלונג
ניט נאָר אידעיִש און געזעלשאַפֿטלעך, נאָר אויך פּעדאַגאָגיש און מעטאָדיש געווען אַ גרויסער
ומף פֿון אונדזער ייִדיש־וועלטלעכער שול.

העכער 20 טויזנט באזוכער זײַנען געווען אויף דער אויסשטעלונג. און יעדערער פון ז
האָט געפֿילט, אז די אויסשטעלונג איז א סימבאָל פון דעם פֿאָלקישן קאמף פֿאר דער יידיש-וועלט
לעכער שול, אז דאָ איז א גרויסע קולטור-נאַציאָנאָלע דעמאָנסטראַציע, אז דאָ איז געגעבן א נצח
וועג, וי אזוי צו דערנענטערן ליטעראַטור צום לעבן. א נײַער מענדעלע האָט זיך אָנטפֿלעקט פֿא
טויזנטער באזוכער.

די אויסשטעלונג איז געווען דער ניצחון פון יידישן פֿאָלקסקינד. און זי איז געווען דע
נצחון פון אונדזער פֿאָלקסלערער, וועלכער האָט אויפֿגעבויט אונדזער שול און איר פעדאַגאָגיק.

ח. ש. קאַזדאַן (וואַרשע)

תיקונים

צו ד״ר ר. נאָטיק. צו דער געשיכטע פון האַנטווערק בײַ ליטווישע יידן (ב׳ IX, ז׳ 111
שורה 12, 13, 15): אָנשטאָט „לערנינגלעך״—„געזעלן״.

צו ד״ר ח. אַרמיאַן, „ראַסיסטישע „וויסנשאַפֿט״ (ב׳ IX, ז׳ 128, שורה 26, און ז׳ 130
שורה 21)—דאַרף זײַן אָנשטאָט ס—ק.

פֿאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: משה קאַנטאָר

אַרויסג׳: פֿאַר דער געזעלש׳ „פֿרײַנד פון יידישן וויסנש׳ אינסטיטוט״—מ. ווײַנרײַך.

אָבאָנירט דעם אייניקן יידישן **ייוואָ-בלעטער**
ווי סנשאַפֿטלעכן זשורנאַל די
חודש-שריפֿט פון יידישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט
דער זשורנאַל ברענגט אָריגינעלע אַרבעטן, אַרטיקלען, רעצענזיעס, אויף אַל
געביטן פון יידישן און אַלגעמיינעם וויסן פון די אָנגעזעענסטע יידיש
וויסנשאַפֿטלער פון גאָר דער וועלט.
צו יעדן נומער ווערן בײַגעלייגט די ידיעות פון יידישן וויסנשאַפֿטלעכ
אינסטיטוט מיט אינפֿאָרמאַציעס וועגן דער אַרבעט פון ייוואָ און וועגן אויפֿטוו
פון דער וויסנשאַפֿט אין אַלגעמיין.
דער אַבאָנעמענט - פּריז באַטרעפֿט:
אין פוילן — 18 גילדן א יאָר (מען קען דאָס געלט אײַנצאָלן אויך אין 4 ראַטע
צום 1טן יאַנואַר — 6 ג׳, צום 1טן אַפּריל—4 ג׳, צום 1טן יולי—4 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—4 ג׳)
אין אויסלאַנד—70 פֿראַנצויזישע פֿראַנק אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—25 פּ״ק, צום 1ט
אַפּריל—15 פּ״ק, צום 1טן יולי—15 פּ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער—15 פּ״ק).
פֿאַר מיטגלידער פון געזעלשאַפֿטן „פּרײַנד פון ייוואָ״:
אין פוילן — 12 ג׳ (אין ראַטעס: צום 1טן יאַנואַר—4 ג׳, צום 1טן אַפּריל—3 ג׳, צום 1ט
יולי—3 ג׳, צום 1טן סעפּטעמבער—2 ג׳); אין אויסלאַנד—50 פֿראַנצ׳ פּ״ק (אין ראַטעס: צום 1ט
יאַנואַר—20 פּ״ק, צום 1טן אַפּריל—10 פּ״ק, צום 1טן יולי—10 פּ״ק, צום 1טן סעפּטעמבער — 10 פּ״
אַנאָנסן-פּרײַז: אין פוילן: א גאַנצע זײַט 100 ג׳, א האַלבע—50 ג׳, א פֿערטל—30 ג׳
אין אויסלאַנד: א גאַנצע ז׳ 350 פֿר׳ פּ״ק, א האַלבע—180 פּ״ק, א פֿערטל—95 פּ״
אין איינצל-פֿאַרקויף ווערט דער זשורנאַל ניט אַרויסגעלאָזט
Jiwobleter, Żydowski Instytut Naukowy, ul. Wiwulskiego 18, Wilno
P. K. O. 81.396 פּק״א-קאָנטע
אין צפון-אמעריקע אבאָנירט מען די ייוואָ-בלעטער נאָר אין דעם אמעריקאַנער אָפּטיילונג פון ייוואָ אין ניו-יאָר
ociety Friends of the Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, Room 712-16
New York C.

ידיעות

פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

56— | וויל נע | אַפּריל–יוני 1936

דער סיום פון דער ד"ר צ. שאַבאַד-אַספּיראַנטור

דינסטאָג דעם 2טן יוני איז אין זיצונגזאַל פון ייִוואָ פֿאָרגעקומען דער סיום פונעם ערשטן טורנוס פון דער אַספּיראַנטור אויפֿן נאָמען פון ד"ר צ. שאַבאַד. 11 אַספּיראַנטן האָבן אָפּגעגעבן בארייכטן וועגן זייער אַרבעט, ספּעציעל וועגן דער מעטאָדאָלאָגישער זייט, אָדער געלייענט אויסצוגן פון זייערע אַרבעטן. דער זאַל איז געווען פֿאַרפולט מיט לערער, שרייבער און קולטור-טוער.

מ. בלעכער האָט געלייענט וועגן היינריך היינעס השפּעה אויף אַבֿרהם רייזענען,—א קאַפּיטל פון זיין אַרבעט: „היינריך היינעס השפּעה אויף דער ייִדישער פּאָעזיע".

ס. גלי קסאָן האָט דערציילט וועגן זיין אויספֿאָרשונג פון דער פּראָ-ווינצער ייִדישער יוגנט אין ווילנע. פון דער אַרבעטער-יוגנט האָט ער געפֿאָרשט דורך אינטערוויוען און אַנקעטעס דער עיקר די אָרגאַניזירטע אין באַקלייד-פֿאַראיין; וויטער זיינען געזאַמלט געוואָרן פֿאַר אָביעקטן אין גרעסערע צאָלן תּלמידים פון די פֿאַכשולן, חלוצים און ישיבֿה-בחורים.

י. דערעוויאַנסקי האָט פון זיין אַרבעט „די ווילנער ראַבינער-שול 1847—1873" געלייענט א קאַפּיטל וועגן דער באַציונג צו דער שול מצד פֿאַר-שיידענע שיכטן פון דער ייִדישער געזעלשאַפֿט.

ש. טאַפּואַך האָט אויפֿן בייַשפּיל פון איין „ייִדישן לאַנדווירטשאַפֿט-לעכן ישוב אין ווילנער געגנט" באַלויכטן די לאַגע פון די ייִדישע פּויערים און אויך געוויזן די מעטאָדן, ווי אַזוי זי אויסצופֿאָרשן.

ד. לערנער האָט כאַראַקטעריזירט זיין אַרבעט „די ייִדישע געזעל-שאַפֿטלעכקייט אין ווילנע אין 1905". די אויספֿאָרשונג איז געבויט אויף אַרכיוו-מאַטעריאַלן, אויף דער צייטפּרעסע און אויף א גרויסער צאָל אינטערוויוען מיט די אָנטיילנעמער פון יענע שטורעמדיקע געשעענישן.

מ. נאָטיש האָט געגעבן א קאַפּיטל פון זיין אַרבעט „יעקב דינעזאָן, זיין לעבן און שאַפֿן" א"ט „עלעמענטן פון דינעזאָנס וועלטבאַנעם". ער האָט געווייזן מיט ציטאַטן פון בריוו און פון געדרוקטע און ניטגעדרוקטע ווערק דינעזאָנס באַציונג צו די פֿראַגעס פון אָרעם און רייַך, פון גוט און שלעכט.

ש. ז. פּיפּע האָט געלייענט דעם אַרייַנפֿיר צו דער זאַמלונג פון העכער 800 ייִדישע קינדערשפּילן, וואָס ער האָט צונויפֿגעשטעלט אין משך פון זיין אַספּיראַנטור-יאָר.

ח. פֿישטשאַצער האָט דורכגעפֿירט „130 אינטערוויוען מיט עלטערן וועגן דעם אויסוואָל פֿון שול״ און האָט אין איר באַריכט באַרירט סײַ מעטאָדישע פֿראַגעס פֿון אינטערוויו, סײַ אַכטגעבונגען וועגן דעם תּוך פֿון דער שולפֿראַבלעם בײַ ייִדן.

ש. רייזען האָט פֿאָרמולירט די הויפּטפֿראַבלעמען פֿון זײַן אַרבעט: „די עוואָלוציע פֿון די ייִדישע נאַציאָנאַלע פֿראָגראַמען 1897 — 1907״, מאָטיווירנדיק ברייטער דעם אויסוואָל פֿון די גרענעציאָרן.

א. שולמאַן, וואָס האָט געאַרבעט איבער דעם „אויפֿשטיג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע ביז 1900״, האָט כאַראַקטעריזירט די קאָנסטרוואָטיווע ייִדישע פֿרעסע אין אַמעריקע אין די ערשטע יאָרן פֿון דער מאַסנדיקער אימיגראַציע.

ב. שלאָסבערג האָט רעפֿערירט זײַן אַרבעט „עטיודן וועגן דער ייִדישער ערציִשפֿראַך אין דער ערשטער העלפֿט 19טן י״ה״, שטעלנדיק די פֿראָבלעמען פֿון דײַטשמעריש אויפֿן סמך פֿון די ווערק פֿון מענדל לעפֿין, חיים חײַקל הורוויץ, יוסף וויטלין, יוסף פּערל, שלמה עטינגער, י. ב. לעווינזאָן, ישראל אַקסענפֿעלד, הירש רײַטמאַן א״א.

געפֿינט דעם אָוונט האָט קאָנסולטאַנט פֿון דער אַספּיראַנטור מ. ווײַנרײַך וואָס האָט געשילדערט די אַרבעט-מעטאָדן פֿון דער אַספּיראַנטור, פֿון וועלכער עס וועט פֿאַמעלעך אויסוואַקסן אַן אייגנאַרטיקע ייִדישע הויכשול. ער האָט געמאָלדן, אַז די אַספּיראַנטן, וואָס זייערע אויפֿטוען וועלן דערצו באַרעכטיקן, וועלן קוואַליפֿיצירט ווערן ווי ווייסנשאַפֿטלעכע אַרבעטער אויף זייער געביט. אַזאַ דאָקומענט וועט דערווײַל פֿאָרמעל ניט אָנגיין פֿאַר קיין דיפּלאָם, אָבער אין אונדזער אינעווייניקסטער ייִדישער קולטור-סביבֿה וועט די דאָזיקע קוואַליפֿיצירונג זיכער האָבן אַ ממשות.

עס איז באַערט געוואָרן דער אָנדענק פֿון נחום שטיף, צמח שאַבאַד, ברוך פּהן-ווירגילי (דער אייגנטלעכער איניציאַטאָר פֿון דער אַספּיראַנטור) און נחום גערגעל.

געפֿעלט האָבן באַריכטן פֿון 4 אַספּיראַנטן וואָס האָבן געאַרבעט מחוץ ווילנע אָדער זײַנען ניט געווען אין ווילנע יענעם טאָג:

א. איזנבאַך, „ייִדן אין וואַרשעווער פֿירשטנטום״;

י. באַביצקי, „די ייִד׳ לאַנדווירטשאַפֿט אין סטאַניסלאָווער־וואָיעוואָדשאַפֿט״.

מ. לינדער, „דער זעמשערפֿאַך אין ווילנע״.

ר. קאַנטאָר-לישטנשטיין, „די ייִדישע בעקער-אַרבעטער אין וואַרשע״.

סעמינאַרן בײַ דער ד״ר צ. שאַבאַד־אַספּיראַנטור

אין משך פֿון מערץ—מאַי האָט די אַספּיראַנטור אײַנגעאָרדנט די ווײַטערע סעמינאַרן, וואָס האָבן צוגעצויגן זייער אַ גרויסע צאָל צוהערערס פֿון דער ווילנער ייִדישער אינטעליגענץ, פֿון דער יוגנט און ספּעציעל פֿון דער

לערערשאַפֿט, יעקבֿ לעשטשינסקי האָט געלייענט אַ ציקל לעקציעס וועגן דעם עקאָנאָמישן מצבֿ פֿון ייִדישן פֿאָלק נאָך דער וועלט-מלחמה, ד״ר מ. ווייַנרייַך—וועגן פּסיכאָאַנאַליז (דער ציקל איז איבערגעחזרט געוואָרן), ז. רייזען—וועגן די הויפּט-מאָמענט פֿון דער ייִדישער גראַמאַטיק. אַ רעפֿעראַט וועגן פּסיכאָאַנאַליז און דערציונג האָט געהאַלטן בערטע בערז, ריגע.

עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע
באַריכט פֿאַר די לעצטע 10 חדשים

די סעקציע האָט קודם-כּל באַאַרבעט די דאַטעס וועגן דער צאָל ייִדן אין פּוילן אויפֿן סמך פֿון דער לעצטער צייַלונג. די באַאַרבעטונג האָט אַרום-געגנומען אָט די וויכטיקסטע פֿראַגן: 1) די צאָל ייִדן אין פּוילן און זייער ווּוקס פֿאַר די לעצטע 15 יאָר. 2) דאָרפֿמענטשן בייַ ייִדן, באַזונדערס אין מזרח-גאַליציע. 3) דער אָנטייל פֿון ייִדן אין דער פּוילישער שטאָט-באַפֿעלקערונג פֿאַר און נאָך דער מלחמה (פֿון 1900 ביז 1931). 4) ייִדן אין די פּוילישע גרויסשטעט (וואַרשע, לאָדזש, לעמבערג, קראָקע, ווילנע א״אַ) אין די לעצטע 30 יאָר. 5) דער אָנטייל פֿון ייִדן אין דער שטאָטישער באַפֿעלקערונג אין מזרח-גאַליציע— די דאָזיקע אַרבעט, וועלכע אָנטהאַלט זייער אינטערעסאַנטע און גאַנץ נייַע אויספֿירן איבער דעם האַסטיקן פֿאַלן פֿון דעם פּראָצענט ייִדן אין דער שטאָט-באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן, איז געדרוקט אין די „ייִוואָ-בלעטער״, ב׳ IX, 1—3.

די סעקציע האָט אויך באַאַרבעט די פֿראַגע וועגן דער מוטערשפּראַך בייַ ייִדן אין פּוילן. אויך די דאָזיקע אַרבעט איז פֿאַרפֿאַנטלעכט אין דעם דער-מאָנטן בוך „ייִוואָ-בלעטער״.

נאָך אַ וויכטיקע אַרבעט האָט די סעקציע געמאַכט, צונויפֿשטעלנדיק די צאָל ייִדן אין דער גאַנצער וועלט צום אָנהייב 1936. מען האָט געמוזט דערבייַ באַאַרבעטן מאַטעריאַל פֿון 75 מלוכות. זעלבסטפֿאַרשטענדלעך האָט זיך די סעקציע באַדינט מיט מאַטעריאַלן נאָר פֿון ערשטן מקור. די דאָזיקע גרויסע אַרבעט ווערט פֿאַרפֿאַנטלעכט אין דעם לויפֿיקן נומער „ייִוואָ-בלעטער״.

די סעקציע האַלט אויך אין פֿאַרענדיקן אַן אַרבעט וועגן דעם צאָל ייִדישע בעלי-מלאָכות אין פּוילן, לויט באַזונדערע פֿאַכן, און זייער ווּוקס פֿאַר די לעצטע 5 יאָר. (די אַרבעט נעמט אַרום ביז הונדערט טויזנט ייִדישע האַנט-ווערקער-וואַרשטאַטן).

עס זיַינען אויך באַאַרבעט געוואָרן די דאַטעס וועגן דער עמיגראַציע פֿון ייִדן פֿון פּוילן פֿאַר די לעצטע 5 יאָר, בעיקר קיין צפֿון-אַמעריקע—לויט עלטער, געשלעכט, פֿאַנאַציאָנאַל מצבֿ, פֿאַכן-פֿאַרטיילונג אאַז״וו.

די סעקציע האָט אָנגעהויבן דרוקן אַן אַרבעט וועגן ייִדישע סטודענטן אין גאָר דער וועלט. אַ גרויסער טייל איז שוין פֿאַרפֿאַנטלעכט געוואָרן אין די „ייִוואָ-בלעטער״ ב׳ VIII. די אַרבעט גייט אָן ווייַטער.

עס איז אַחוץ דעם באַאַרבעט געוואָרן: באַפּעלקערונגס-באַוועגונג בײַ ייִדן אין פּוילן, דײַטשלאַנד, אונגערן, אַמסטערדאַם א״אַ; דאָס ייִדישע קולטור-לעבן אין ראַטן-פֿאַרבאַנד אאַז״ו.

די ייִדישע פּרעסע ווערט באַדינט דורך דער סעקציע מיט פֿאַרשיידענע אינפֿאָרמאַציעס און ידיעות וועגן די וויכטיקסטע דערשײַנונגען אין ייִדישן לעבן. אַזוי, למשל, בשעת די אַנטיסעמיטישע פּרעסע האָט אויפֿגעהויבן אַ העצע וועגן דעם קליינעם פּראָצענט ייִדן אין דער פּויליש׳ער אַרמיי, האָט די סעקציע פֿאַרעפֿנטלעכט אַ נאָטיץ מיט די אמתדיקע דאַטן וועגן דער צאָל ייִדן אין פּויליש׳ער מיליטער, וואָס האָט אויפֿגעדעקט דעם גאַנצן שווינדל פֿון דער אַנטי-סעמיטישער פּרעסע. ס׳איז אויך פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אַ נאָטיץ וועגן דער מוטערשפּראַך בײַ ייִדן אין פּוילן און אויך וועגן דער צאָל ייִדן אין דער גאַנצער וועלט (איבערגעדרוקט אין זייער אַסך צײַטונגען אין פֿאַרשיידענע שפּראַכן).

היסטאָרישע סעקציע

צו דער געשיכטע פֿון מזרח-ייִדישן ישובֿ אין פֿראַנקרײַך

לויט דער איניציאַטיוו פֿון וויסנשאַפֿטלעכן סעקרעטאַר פֿון דער היסטאָ-רישער סעקציע א. טשעריקאָווער איז לעצטנס געמאַכט געוואָרן אַ פּרווו צו באַנײַען די אַרבעט פֿון זאַמלען מאַטעריאַלן פֿאַר דער געשיכטע פֿון דעם ייִדישן ישובֿ אין פֿראַנקרײַך. עס זײַנען צוגעצויגן געוואָרן אַ רײַ פֿאַראינטערע-סירטע פּרײַנד, עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ קרײַז זאַמלער פֿאַר דעם דערמאָנטן צוועק און ס׳איז דורכגעפֿירט געוואָרן דער ערשטער עפּנטלעכער אָוונט. דער אָוונט איז פֿאַרגעקומען דעם 9טן יוני אין גרויסן זאַל פֿון דער פֿעדעראַציע פֿון די ייִדישע חבֿרות אין פּאַריז אונטערן פּאַרזיץ פון ד״ר שאַרל ראַפּאָפּאָרט, געווען געווידמעט דער געלעגנהייט וואָס אין דעם חודש יוני 1935 זײַנען אויסגעפֿאַלן צוויי וויכטיקע דאַטעס אין דער געשיכטע פֿון מזרח-ייִדישן ישובֿ אין פֿראַנקרײַך: 80 יאָר זינט דער גרינדונג פֿון דער ערשטער חבֿרה („סאָסיעטע") פֿון אײַנגעוואַנדערטע מזרח-ייִדן; 40 יאָר פֿון דער ייִדישער סינ-דיקאַלער אַרבעטער-באַוועגונג אין פֿראַנקרײַך. עס איז געקומען אַ היפּשער עולם. א. טשעריקאָווער האָט מיטגעטיילט וועגן אינטערעסאַנטע דאָקומענטן צו דער געשיכטע פֿון מזרח-ייִדישן ישובֿ אין פֿראַנקרײַך (דערהויפּט פֿון דער זאַמלונג פֿון פּ׳ ז. שײַקאָווסקי). ה. קאַרפּל האָט דערציילט אינטערעסאַנטע זכרונות וועגן „פּלעצל" מיט עטלעכע און פֿופֿציק יאָר צוריק און וועגן דעם ייִדישן קאָסקעטער-סינדיקאַט, וועלכער פֿייערט איצט זײַן 40-יעריקן יובל. ה. הויכגעלערנטער האָט פֿאַרגעלייענט אַ קאַפּיטל זכרונות פֿון דעם אַלטן פֿאַריזער עמיגראַנט משה ראַדינסקי וועגן די ייִדישע אַנאַרכיסטן אין פּאַריז.

ב. אונטערמאַן האָט דערציילט זײַנע זכרונות פֿון ייִדישן פּאַריז מיט עטלעכע און דרײַסיק יאָר צוריק, אַרויסגעזאָגט דערבײַ די מיינונג, אַז די סיבה פֿון דער קולטורעלער אָרעמקייט פֿון ייִדישן לעבן אין פּאַריז איז געלעגן אין דעם, וואָס די ייִדישע אימיגראַנטישע אינטעליגענץ האָט געלעבט באַזונדער און איז צו די איינגעוואַנדערטע ייִדישע קולטור-דאָרשטיקע מאַסן ניט געקומען. י. פּעסקין האָט איבערגעגעבן כאַראַקטעריסטישע עפּיזאָדן פֿון דער אַרבעט פֿון די ייִדישע סאָציאַליסטישע גרופּעס אין פּאַריז בשעת דער וועלט-מלחמה.

אין גיכן ווערט געפּלאַנט אַ צווייטער אָוונט און עס ווערט פֿאָרגענומען אַ אינטענסיווע זאַמלונג פֿון מאָטעריאַלן.

דער ייִוואָ צו פֿרוידס 80סטן געבורנס-טאָג.

דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט האָט דעם 80סטן געבורנס-טאָג פֿון פּראָפֿ׳ זיגמונד פֿרוייד, וואָס געהער צום פֿרעזידיום פֿון ערן-קוראַטאָריום פֿון ייִוואָ, באַצייכנט מיט אַן עפֿנטלעכער וויסנשאַפֿטלעכער זיצונג לכּבוד דעם שעפֿער פֿון פּסיכאָאַנאַליז. עס זײַנען געהאַלטן געווארן רעדעס און ד״ר מ. ווײַנרײַך האָט אָנגעהויבן אַ ציקל לעקציעס ווערן פֿרוידס שיטה אין דעם סעמינאַר בײַ דער ד״ר צ. שאַבאַד-אַספּיראַנטור.

צו פֿרוידס געבורנס-טאָג האָט דער ייִוואָ אויך אַרויסגעגעבן דעם ערשטן טייל פֿון פֿרוידס גרונטווערק „אַרײַנפֿיר אין פּסיכאָאַנאַליז״ אין דער פֿולער ייִדישער איבערזעצונג פֿון מ. ווײַנרײַך. פֿאַר דער ייִדישער אויסגאַבע האָט פּראָפֿ׳ פֿרוייד צוגעשיקט אַ בריוו צום אויספֿיר-ביוראָ פון ייִוואָ. דער באַרימטער געלערנטער שרײַבט דאָ צ״אַ:

„איך האָב זיך שטאַרק דערפֿרייט מיט אײַער ידיעה, אַז דאָס ערשטע העפֿט פון מײַנע „פּאָרלעזונגען״ אין דער ייִדישער איבערזעצונג גייט אַרויס גאָר אין גיכן, און איך האָב מיט גרויס דרך-ארץ געמוען אין האַנט אַרײַן דעם ערשטן בויגן, וואָס איר האָט מיר צוגעשיקט. אַ שאָד, נאָר מער ווי דאָס האָב איך דערמיט נישט געקענט טון. אין יענער צײַט, וען איך בין געווען אַ תּלמיד, האָט מען נישט געלייגט קיין אַכט אויף קולטיווירן די נאַציאָנאַלע טראַדיציע, האָב איך זיך נישט געלערנט לייענען נישט העברעיש און נישט ייִדיש, וואָס הײַנט פֿאַרדריסט דאָס מיר זייער. פֿונדעסטוועגן בין איך פֿאָרט געווארן אַ גוטער ייִד, הגם, ווי איר ווייסט מסתּמא, נישט קיין גלייביקער... אַ האַרציקן דאַנק פֿאַר אײַער טירחא וואָס ווועט אויפֿוועקן דעם אינטערעס צום פּסיכאָאַנאַליז בײַ אַזוי פֿיל אינטעליגענטע מענטשן. — אײַער זייער איבערגעגעבענער פֿרוייד״.

אַלפֿרעד לאַנדויס עזבון אין ייִוואָ

די יורשים פֿון ד״ר אַלפֿרעד לאַנדוי, ערן-מיטגליד פֿון דער פֿילאָסאָפֿישער סעקציע פֿון ייִוואָ, וואָס איז געשטאָרבן אין ווין דעם 27טן מערץ ה״י, האָבן

איבערגעגעבן בתורת מתנה דעם ייִוואָ דעם האַנטשריפֿטיקן עזבֿון פֿונעם נפֿטר און יענעם טייל פֿון זײַן ביבליאָטעק, וואָס האָט אַ שייכות צו ייִדישער און אַלגעמיינער שפּראַך-וויסנשאַפֿט און פֿאָלקלאָר. דער ייִוואָ פֿון זײַן זײַט האָט זיך מתחייב געווען צוצוגרייטן צום דרוק דאָס עטימאָלאָגישע ווערטערבוך פֿון דער ייִדישער שפּראַך, אויף וועלכן דער נפֿטר האָט געאַרבעט אַ גרויסן טייל פֿון זײַן לעבן, און עס אַרויסצוגעבן לויט ד״ר לאַנדויס אייגענע פּלענער.

די גאַנצע שענקונג וואָס איז באַשטאַנען פֿון 5 קאַסטנס און אַ צענדלינג פּאָסטפּעקלעך, איז שוין אָנגעקומען אין ווילנע און איז אויפֿגעשטעלט געווארן אינעם מאַגאַזין פֿון ייִוואָ ווי אַ געשלאָסענע זאַמלונג. דער ייִוואָ איז אויף אַזאַ אופֿן באַרײַכערט געווארן מיט גאָר אַ וויכטיקן האַנטשריפֿטיקן אוצר און מיט אַ גרויסער צאָל מקורים און האַנטביכער אויף אַלע פֿעלדער פֿון דער ייִדישער פֿילאָלאָגיע. די באַאַרבעטונג און אינוועניטאַריזירונג וועט זיך אָנהייבן אין האַרבסט.

די אויסלייג-תּקנות פֿון ייִוואָ אין די ייִדיש-וועלטלעכע שולן

אויפֿן פֿאָרשלאָג פֿון ייִוואָ, אַז אין די ייִדיש-וועלטלעכע שולן אין פּוילן זאָל מען אײַנפֿירן זײַנע אויסלייג-תּקנות פֿון ייִדיש, האָט די הויפּט-פֿאַרוואַלטונג פֿון דער צענטראַלער ייִדישער שול-אָרגאַניזאַציע אויפֿגעזיצט אַ באַראַטונג פֿון לערער, כּדי צו באַאַנדלען די פֿראָגע. די באַראַטונג איז פֿאָרגעקומען אין ווילנע דעם 28טן און 29טן יוני מיטן אָנטייל פֿון די וויטערדיקע פערזאָנען: ש. מענדעלסאָן און ח. ש. קאַזדאַן פֿון דער הויפּט-פֿאַרוואַלטונג; לערער: י. אַראָנאָוויטש, בראָטמאַכער, י. גראָסמאַן, מ. טײַכמאַן, מ. יאָפֿע, נ. מירער, מעלמאַן, נ. סמאָלייאַר, ג. פֿלודערמאַכער, מ. קאַהאַנאָוויטש, י. קאַץ, א. קרוסמאַן, י. ראָטנבערג, מ. רובינשטיין. פֿון דער פֿילאָלאָגישער סעקציע פֿון ייִוואָ האָבן אָנטייל גענומען מ. וויינרײַך, ז. קלמאַנאָוויטש און ז. רייזען.

עס זײַנען דורכדיסקוטירט געווארן אַלע 150 אויסלייג-תּקנות פּונקט פֿאַר פּונקט און אינעם זייט גרעסטן טייל זײַנען זיי אַקצעפּטירט געווארן. בנוגע עטלעכע פּונקטן זײַנען פֿאָרגעלייגט געווארן קלענערע שינויים, וועגן וועלכע דער ייִוואָ וועט אָננעמען באַשלוסן אין פֿאַרשטענדיקונג מיט דער אָנפֿירונג פֿון דער שול-אָרגאַניזאַציע.

צום נײַעם שוליאָר וועלן שוין די אויסלייג-תּקנות פֿאַר דעם ייִדיש-וועלטלעכן שולוועזן אין פּוילן אַרויסגיין אין זייער ענדגילטיקער פֿאָרמולירונג און וועלן וועלן אָבליגאַטאָריש פֿאַר אַלע שולן פֿון דער צישע.

עס איז אויך אָנגענומען געווארן אַ באַשלוס וועגן אַרויסגעבן אַן אָרטאָגראַפֿיש ווערטבוך.

טעקסט-קריטישע אויסגאַבע פֿון שמואל-בוך

ד״ר פֿעלדמאַן (האַג), וואָס האָט זיך בשעתו קונה שם געווען מיט זײַן אַרבעט וועגן דער אַלט-יידישער לִיטעראַטור, ספּעציעל וועגן שמואל-בוך, האָט גאָלאָזט וויסן דעם יִיווָאָ, אַז ער קערט זיך ווידער אום צו זײַן וויסנ-שאַפֿטלעכער אַרבעט און גרייט איצט צו אַ טעקסט-קריטישע אויסגאַבע פֿון דעם שמואל-בוך, אויפֿן יסוד פֿון אַלע באַקאַנטע כתבֿ-ידן און דרוקן פֿון דער דאָזיקער באַרימטער אַלט-יידישער פּאָעמע, וואָס שטאַמט לויט ד״ר פֿאַלקס מיינונג נאָך פֿון 14טן י״ה.

צו דעם 100יעריקן יובֿל פון מענדעלע מוכר-ספֿרים

האָט דער זון פֿון דעם גרויסן שריפֿטשטעלער מ. אַבראַמאָוויטש, בריסל, איבערגעשיקט דעם יִיווָאָ אַ ריי רעליקוויעס, צ״א: דעם עקזעמפּלאַר פֿון „דעם פּרישיוון״, וואָס די אַרויסגעבער, דער יובל-קאָמיטעט, האָבן צוגעטראָגן מענדעלען צו דעם 25יעריקן יובילי פֿון זײַן לִיטעראַרישער טעטיקייט (20 דעצ׳ 1884); דעם אַדרעס פֿון דער חברה פֿאַר קינדער-פֿאַרזאָרגונג אין אָדעס צום זיידנס 75סטן געבוירנסטאָג מיט אַ זילבערנער פּלאַטע אויף דער הילע; פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון מענדעלעס פּרוי; אַ רעפּראָדוקציע פֿון דעם אייגפּאָרטרעט פֿון זיידן, גע-מאָלט פֿון דעם קינסטלער טעפּער קורץ פֿאַר מענדעלעס טויט (דער אָריגינאַל איז פֿאַרלוירן געגאַנגען); אַ פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון מענדעלעס מצבֿה וואָס די אָדע-סער אַרבעטער האָבן געשטעלט אויף זײַן קבֿר צו זײַן 10טן יאָרצײַט; אַ פֿא-טאָגראַפֿיע פֿון דער מצבֿה אויפֿן קבֿר פֿון מענדעלעס פּרוי; מענדעלעס בא-רימטן שטעקן, וואָס מיט אים האָט זיך דער זיידע ניט געשיידט אַ האַלב יאָרהונדערט ביזן טויט, א״א.

בשעתו האָט מ. אַבראַמאָוויטש איבערגעגעבן דעם אַרכיוו פֿון יִיווָאָ אַ ריי כתבֿ-ידן און אָריגינאַל-דאָקומענטן פֿון זײַן פֿאָטער.

פֿאַר דעם יִידישן קונסטמוזיי

דער וויסנשאַפֿטלעכער סעקרעטאַר פֿון דער קונסט-קאָמיסיע בײַם יִיווָאָ, ד״ר אָטטאָ שנייד איז אָנגעקומען קיין ווילנע, וווּ ער אָרגאַניזירט די הכנות פֿאַר דער גרינדונג פֿון אַ מוזיי פֿאַר יִידישער קונסט בײַם יִיווָאָ און אַ פֿאָרש-אַנשטאַלט, וואָס זאָל אויסבויען אַ פֿעסטן יסוד פֿאַר אַלע וויסנשאַפֿטלעכע באַמי-ונגען וועגן דער יִידישער קונסט. ד״ר אָטטאָ שנייד גרייט אויך צו דאָס ערשטע העפֿט פֿון דער קונסט-קאָמיסיע, וואָס וועט דערשײַנען באַלד נאָך דער זומער-הפֿסקה.

ווערטפֿולן וויסנשאַפֿטלעכן מאַטעריאַל האָט די פֿאָרשטאַציע פֿאַר דער יִידישער קונסט-געשיכטע בײַם יִיווָאָ באַקומען פֿון די קהילה-מוזייען אין וואָרמס, בודאַפּעשט און דאַנציג און פֿון דעם באַוווסטן קונסטזאַמלער ה׳ בנימין מינץ, וואַרשע.

וויסנשאַפֿטלעכע פֿאַרבינדונגען

צווייטער צוזאַמענפֿאָר פֿון פוילישע סאָציאָלאָגן

דעם 1טן—3טן נאָוועמבער 1935 איז אין וואַרשע אָפּגעהאַלטן געוואָרן דער צווייטער צוזאַמענפֿאָר פֿון פוילישע סאָציאָלאָגן, צונויפֿגערופֿן פֿון פוילישן סאָציאָלאָגישן אינסטיטוט. די ד"ר צ. שאַבאַד-אַספּיראַנטור ביים ייוואָ איז געווען באַטייליקט אין דעם צוזאַמענפֿאָר דורך די אַספּיראַנטן מג"ר ס. גליקסאָן און מג"ר ב. שלאָסבערג.

צוזאַמענפֿאָר פֿון פוילישע ביבליאָטעקאָרן

פֿון 31סטן מאַי ביזן 2טן יוני ה"י איז אין וואַרשע אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ צוזאַמענפֿאָר פֿון פוילישע ביבליאָטעקאָרן. אויף דער פֿאַרבעטונג פֿון אָרגאַניזיר-קאָמיטעט האָט דער ייוואָ דעלעגירט אויפֿן צוזאַמענפֿאָר די מיטאַרבעטער י. אַניללאָוויטש (ביבליאָגראַפֿישע צענטראַלע), מ. לערער (אַרכיוו) און מ. קאַנטאָר (ביבליאָטעק). דער צוזאַמענפֿאָר איז אויך געווען פֿאַרבונדן מיט ספּעציעלע אויסשטעלונגען פֿון דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק, פֿון דער וואַרשעווער אוניווערסיטעט-ביבליאָטעק, פֿון דער עפֿנטלעכער ביבליאָטעק א"אַ.

„די סאָציאָלאָגישע און סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישע אַרבעטן פֿון ייוואָ"

אין נומ' 1—2 פֿון Przegląd Socjologiczny, דעם אָרגאַן פֿון דעם פוילישן סאָציאָלאָגישן אינסטיטוט, זיינען אָפּגעדרוקט באַריכטן: א) פֿון פוילישן סאָציאָלאָגישן אינסטיטוט, ב) פון דעם אינסטיטוט פֿאַר געזעלשאַפֿטלעכער ווירטשאַפֿט, ג) „די סאָציאָלאָגישע און סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישע אַרבעטן פֿון ייוואָ פֿאַר די ערשטע 10 יאָר פֿון זיין עקסיסטענץ".

ביבליאָטעק און אַרכיוו

מתּנה פֿון שאָקען-פֿאַרלאַג

דער שאָקען-פֿאַרלאַג, בערלין, האָט איבערגעשיקט פֿאַר דער ביבליאָטעק פֿון ייוואָ אַ ריי פֿון זיינע אויסגאַבעס, הויפּטזעכלעך:

H. Cohen—Jüdische Schriften B I—III.

Fritz Baer—Die Juden im christlichen Spanien.

A. Tendlau—Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit.

M. Zobel—Der Sabbat.

Johann Jakob Schudt—Von der Frankfurter Juden Vergangenheit Geschichtenbuch.

E. Olsvanger—Rejte Pomeranzen.

David Koigen—Das Haus Israel.
Aron Bernstein—Vögele der Maggid.
Micha Josef Bin Gorion—Sinai und Gerizim.

ביכער א"א אויסגאבעס צוגעשיקט פֿון מחברים אָדער פֿאַרלעגער

א. נ. שטענצל: צווישן הימל און ערד, בערלין 1936. שרה שנירער, די מאמיס צוואה (דורך „בנות אגודת ישראל", לאָדזש). אַרבעטער-רינג-שול 16: דער נייַער דור, מערץ 1936. הערצבערג, רעליגיעז-עטישער סאָציאַליזם (דורך „דת ועבודה", וואַרשע), 1936. מרכז החלוץ אין פוילן: בחודש זה, נ. בנאַרי, צי קענסטו דעם „החלוץ", וואַרשע 1935; החלטות ותאריכים; קיבוצישע ישובֿים; בראַסלאַווסקי, הכשרה אין פוילן; לקט חמר למושבות קיץ; תרבות וחנוך ב„החלוץ"; אלבום „החלוץ"; למסבה ומועד; חלוצים אויף מושבות; הרשל פינסקר; ליום ההסתדרות; דער אויפֿטו פֿון יונגן דור; סמנריון בכתב—למצב הפוליטי הבין-לאומי. ה. ווײַנטראָב, ראָדעם: פֿינפֿטע וויסנשאַפֿטלעכע קאָפֿיטלען, 1936. הרב ש. מאַלין, ביאַליסטאָק: ספֿר תורת השחיטה והבדיקה. אַלטער עסעלין, אונטער דער לאַסט (פֿ' מ. צעשינסקי, שיקאַגאָ). קק"ל: הקרן הקימת לישראל ובית הספֿר העברי. חיים קליימאַן, בוקארעשט: צווישן פרוט און דניעסטער. ד"ר ע. שטיין, וואַרשע: המדרש ההלנסטי א"א סעפֿאַראַטן פֿון זײַנע אַרבעטן. יהושע פֿערלע, יידן פֿון אַ גאַנץ יאָר. ז. סקאַלאָוו, וויַסע הענט. י. י. זינגער, ברידער אשכנזי (פֿ' ח. בזשאָזאָ). ה. סאַכאַטשאָווער, דאָס נייַע דײַטשלאַנד. אסתר קרייטמאַן, שדים-טאַנץ. ש. האָראָנטשיק, שטאַרקע מענטשן (פֿ' קולטור-ליגע). י. פֿערלאָוו, בלאָנדזשענדע קאַיאַפֿן. בונם העלער, אויפֿן ווינט. הינדע לעווי, שותפֿים. איציק מאַנגער, מגילה-לידער; פֿעלקער זינגען. ז. סעגאַלאָוויטש, דעם וועבערס טאָכטער (פֿ' ח. בזשאָזאָ). שאול סאַפּיר, ניו-יאָרק, A Tale of Two Kings (היסטאָרישער ראָמאַן פֿון דוד המלך און שלמה), נ"י 1935. רעד', „זאַנגען", מאָזעסווייל (אַרגענטינע): „יהדות", בית הספֿר וגן ילדים, בולעטין צום 5 יאָריקן יובילעאום פֿון איר שולע.

*

א. פרידמאַן, ריגע, פֿירט א סיסטעמאַטישע זאַמל-אַרבעט פֿאַר דער ביבליאָטעק און די אַרכיוון פֿון יִוואָ און האָט צוגעשיקט צ"א: „לעתים מזומנות". פֿון אברהם-יצחק ליבערמאַן; ריגער שריפֿטן ליטער' אַלמאַנאַך 1936, אונדזער שפּראַך, כרעסטאָמאַטיע; לערנביכער פאַר אַריטמעטיק, העברעיש, יידיש, די ווערק פֿון מאַרק ראַזומני א"א.

ד"ר לעאָ גאָלדהאַמער, ווין: Jüdische Merckwürdigkeiten פֿון יאָהאַן יאַקאָב שודט, פֿראַנקפֿורט און לייפּציג 1714, 3 בענד אין א פּאַרמעטענעם אײַנבונד.

לאַזאַר עפשטיין, טיענטסין: עקז' פֿון זשורנאַל „ווען הסיוע טאָ פּאָא" („ליטעראַרישער פּיאָניער"), אַרויסגעגעבן אין פּעיפּינג, כינע, מיט אַן אַרטיקל

פֿון מ. אָלגין וועגן מאַקסים גאָרקי און אַן איבערזעצונג פֿון שלום-עליכם אי
כינעזיש מיט אַ נאָטיץ וועגן ש״ע׳ס לעבן און ווערק. ב. יאַנאָוויטש, ביאַליסטאָק
אַ צאָל ביכער און בראָשורן, צווישן זיי אייניקע זעלטענע. רובינשטיין, ווילנע
4 פֿאָטאָבילדער פֿון פֿאַרשיקטע פּ ליטישע אין קראַסנאָיאַרסק, צווישן זי
אַ. ווייטער (1902). הערץ עלקעס („ציפּקין״), ווילנע: גרויסע פֿאָטאָגראַפֿיע פֿו
אַ מאַסן-דעמאָנסטראַציע פֿון „בונד״ אין די אָקטאָבער-טעג 1905 אין סמאָרגאָן,
פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון אַרבעטער-טוער פֿון 1905—6, דאָקומענטן פֿון „פּראַוואָ-
זשיטעלסטווע״. ד״ר טאַמאַרע יאַבראָוו, ווילנע: פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון די קרבנות
פֿון 16 אָקטאָבער 1905 אין ווילנע (אבֿרהם קיסין און סטודענטין טאַניע
פּאָמעראַנץ). קרוגליק, ווילנע: פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון אַ גרופּע ייִדישע פּפּ״ס אין
ווילנע 1904 – 5. פֿון די יורשים פֿון הלל לוריא (וואַרשע, דורך נ. מײַזיל):
2 בריוו פֿון לייזער צוקערמאַן צו הלל לוריא, דאַטירט תרכ״ט, תר״ל, מיט
אַן אָריגינאַל-בילד פֿון ל. צוקערמאַן. ד״ר ש. ביקל, בוקאַרעשט: פּראָגראַמען
פֿון יודישן טעאַטער. משה מרדכי בינשטאָק, קאָלקי בײַ לויצק: פֿאָטאָגראַפֿיע
פֿון אַ מצבֿה. גליקסבערג, ליסאַבאָן: דרוקזאַכן. אינזש׳ באַביצקי, סטאַניסלאַוו:
מאַטעריאַלן וועגן ייִדישער לאַנדווירטשאַפֿט. מ. חסיד, העלסינגפֿאָרס: דרוק-
זאַכן, צײַטשריפֿטן. ל. מלאך: בלעטלעך, לעגיטימאַציעס. י. זילבערבאָרד, לאָדזש:
דרוקזאַכן, פּלאַקאַטן. ק. דרעקסלער—מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פֿון סאַמ-
באָר און פֿאָטאָס. ד״ר ד. לאַזאַר, קראָקע: פּרקי אבֿות מיט ייִדישער איבער-
זעצונג (אָן יאָר און אָרט פֿון דרוק), טעאַטער-מאַטעריאַלן. מ. האַלפּערין, זלאָט-
שעוו: „הצעיר״ 1910. האַננאַ בערמאַן, לאָנדאָן: קאָנטראַקט וועגן איבערזעצן
שלום-עליכמס ווערק אין ענגליש, דרוקזאַכן. י. פֿירשט, טאַרנאָפּאָל: לידער מיט
נאָטן. ז. פֿרידלאַנד, דענעבאָרג: תולדות ישו כ״י, ליד מיט נאָטן, פֿאָטאָס א״אַ.
פֿ. זיגעלבוים: „טויזענד און איינע נאַכט״ ווין 1850. צבֿי הירש גרינהויז,
סוואָיאַטיטש: בריוו פֿון הרבֿ תמרת (אחד הרבנים המרגישים). בנציון ברוקער,
כעלם: דרוקזאַכן, פּלאַקאַטן. מאַרקוס, לאָמזשע: דרוקזאַכן. א. קאָרן, נײַ-סאַנץ:
צײַטשריפֿטן. ד״ר י. גענש, טאַלין: „קהלת משה״ (קאַטאַלאָג), בולעטען פֿון
דער ייִדישער קולטור-פֿאַרוואַלטונג אין עסטלאַנד. ח. גענויער, סאַסאָוו: צײַטשריפֿט
„קול ישראל״ 1874, קונטרס פֿון אַ. מ. מאָהרס „קורות העתים״ 1851, אַ כתבֿ-
יד א״אַ. יוסף לעפֿטוויטש, לאָנדאָן: סדר למספּד על ר׳ נחום סוקולוב; ד״ר ע.
רינגעלבלום, וואַרשע: פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון אַ גרופּע „פּאָווסטאַנצעס״ פֿון 1863,
צווישן זיי איזידאָר שענפֿעלד, תלמיד פֿון דער ראַבינער-שול אין וואַרשע.
אהרן ברישקאָווסקי: זמירות ישראל, ברעסלע 1826, מענדעלסאָן-איבערז׳ פֿון
תהלים 1820. זשיכלינסקי: הגדה, איידקונען 1873, הגדה לקיטת יצחק, וואַרשע
1848, איזראַעליטאַ 1873, 1874, 1875; ה. ר. זילבערבערג, פּלאָצק: חומש
מיט איבערז׳ און באור, „דער קאָרטענשפּילער״ פֿון ע. בלאָשטיין. דוד ערסלער,
וולאָצלאַוועק: טאָגבלאַט „דאָס לעבן״ נומ׳ פֿון 1914, „היום״ 1925, „פֿאָלקס-
שטימע״, „פֿאָרווערטס״ ווילנע, 1907, „פּראָלעטאַרישער געדאַנק״, „המליץ״ 1886.

לע דורך ש. ווינטער, וולאָצלאַוועק). קלוב „קונסט", טיענטסין: סטאַטוטן, ראָגראַם. דוד גלאַטשטיין, קאַלוש: ביבליאָגראַפֿישע רשימה פֿון ייִדישע צײַט-ריפֿטן אין גאַליציע מיט אַ צאָל קעפּלעך זייערע. פֿ. ז. גליקסמאַן, לאָדזש: וואַרשויער ייִדישע צײַטונג" 1867 — 68. ביבליאָטעק אײַזנשלאָס, לאָדזש: נקעטעס, זשורנאַלן Tel Aviv 1919, Tygodnik Nowy 1919. ט. עפּעל-וים און י. לעווענשטיין, וואַרשע: „איינע וואונדערבאַרע רײַזע אַרום די וועלט" ון ע. ד. בערנשטיין, לאָנדאָן 1898. מ. אייגער, טאָמאַשאָוו-מאַז׳: דרוקזאַכן יט אַ ציוניסטישן אינהאַלט. דרוקערײַ לאַנגער, הרובעשויוו: דרוקזאַכן. ב. בראַ-וערמאַן, בילסק-פּאָדל׳: דרוקזאַכן, בריוו פֿון יוגנטלעכע פֿאַר דער יוגפֿאָר. ר״ר ל. פֿאָגעלמאַן, ניו-יאָרק: ייִדישער אויפֿרוף צו די סיים-וואַלן אין נעסוויזש. א. שטרײַט, סטאַניסלאָוו: „צרור פּרחים" פֿון א. קאָוונער, „הגרן", וואַלפּלאַ-קאַטן. אײַזענבאַך, נײַ-סאַנץ: דרוקזאַכן. נ. פּרילוצקי, דרוקזאַכן, ביכער. מאַטע-ריאַלן פֿון דעם אַרכיוו פֿון ייִד׳ אַרטיסטן-פֿאַראיין אין פּוילן. א. זײַנפֿעלד, לעמבערג: טויזענד אונד איין נאַכט, תק״ע (1810); בכורי׳ העתים תקפ״ז; קול העת. מ. וואָלף, בעלז: יורה חטאים לבוב תר״י, חכמת-היד מיט ייִד׳ איבערז׳.

פֿאַר דער פֿאָלקלאָר-קאָמיסיע האָבן צוגעשיקט מאַטעריאַלן:

ד. פּלוצעניק, כמעלניק, (50 רעטענישן א״אַ). י. קאָסאָווסקי, קאָזלוישטשינע; ר. אָלעווסקי, ראַדזישעווע (10 פּורים-שפּילן); עוזר פּיפּע, כפֿר-סבא; נ. און ח. גענויער, סאַסאָוו; ש. קעלנער, פּאָריצק.

צענטראַלע ייִדישע ביבליאָטעק און פּרעסע-אַרכיוו וועגן ייִוואָ

דעם 19טן אַפּריל איז אין ניו-יאָרק אָפּגעהאַלטן געוואָרן די ערשטע יערלעכע קאָנפֿערענץ פֿון דער צענטראַלער ייִדישער ביבליאָטעק און אַרכיוו מיט דעם אָנטייל פֿון פֿאָרשטייער פֿון בילדונגס-קאָמיטעט פֿון אַרבעטער-רינג, נאַציאָנאַלן אַרבעטער-פֿאַרבאַנד, י. ל. פּרץ-שרײַבער-פֿאַראיין, אַמאָפּטייל פֿון ייִוואָ, ייִדישער קולטור-געזעלשאַפֿט, ייִדישן טעאַטער-קלוב, ייִדישער שריפֿטזעצער-יוניאָן א״אַ, ווי אויך פֿון שולן, רעדאַקציעס, פֿאַרלאַגן און יחידים מיטגלידער, בסך-הכל 75 דעלעגאַטן. די עפֿענונגס-רעדע האָט געהאַלטן ש. ניגער, דעם אַלגעמיינעם באַריכט האָט אָפּגעגעבן יעקבֿ לעווין. אין דער עקזעקוטיווע זײַנען אויסגעוויילט געוואָרן: א. האַרקאַווי—ערן-פֿאָרזיצער, יעקבֿ לעווין—סעקרעטאַר, נ. פֿײַנערמאַן (סעקרעטאַר פֿון אַמאָפּטייל פֿון ייִוואָ), מ. עלקין, י. ל. כהן—וויצע-פֿאָרזיצער, י. רובינשטיין—קאַסיר, מ. אונגער, ש. ניגער—פֿאָרזיצער, ב. העריטאָן, א. קאָוונער, י. יאַפֿע, ש. מענדעלסאָן, מ. שטאַרקמאַן, ליפּע לע-רער, יעפֿים ישורין, ב. געבינער, וו. שניידער, ג. לוצקער, רבֿקה לעווין, יעקבֿ מילך—נאמן, ב. דוואָרקין, ח. אַדלער, י. מענדעלסאָן, ה. ערנרײַך, א. מלאכי, ש. בלום, מ. קאַסטאָף, ב. לינדער, ד״ר ה. פֿראַנק.

די קאָנפֿערענץ האָט צ״אַ אָנגענומען אָט די רעזאָלוציע:

„די קאָנפֿערענץ באַגריסט די צענטראַלע פֿאַרוואַלטונג פֿון ייִדי
וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט פֿאַר אירע וויכטיקע אַרבעטן און באַזונדערס פֿ
איר טעטיקייט אויפֿן געביט פֿון זאַמלען די פֿאַרשיידענע אוצרות פֿון ד
ייִדישן לעבן און שאַפֿן איבער גאָר דער וועלט אין דער ביבליאָטעק א
מוזיי אין ווילנע. די צענטראַלע ייִדישע ביבליאָטעק און אַרכיוו אין אַמעריי
וועלן אויך אויף ווייַטער שטיין אין ענגן קאָנטאַקט מיט דער ביבליאָטעק א
ווילנע און וועלן טון אַלץ וואָס מעגלעך אַרויסצוהעלפֿן איר אין איר אַרבעט

אַבאָנירט, פֿאַרשפּרייט די ייִוואָ-בלעטער!

אין 1936 איז דער חודש-זשורנאַל פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט, די „ייִוואָ-בלעטער״, אַרייַן אין 6טן יאָרגאַנג. אין די ביז אַהער אַרויסגעקומענע ביכער פֿון דעם ייִוואָ-זשורנאַל זייַנען אָפּגעדרוקט הונדערטער אַרטיקלען און נאָטיצן אויף די געביטן פֿון געשיכטע, עקאָנאָמיק, סטאַטיסטיק, ליטעראַטור-געשיכטע, טעאַטער-געשיכטע, קונסט-געשיכטע, פּסיכאָלאָגיע, פּעדאַגאָגיק, פֿילאָסאָפֿיע, פֿאָלקלאָר, שפּראַך-וויסנשאַפֿט, ביבליאָגראַפֿיע א״אַ.

די רעדאַקציע פֿון די „ייִוואָ-בלעטער״ האָט אין משך פֿון די יאָרן זינט דער זשורנאַל עקסיסטירט זיך כּסדר געפֿלייַסט אויסצובעסערן אים, זיך אָריענטירן מיט די „ייִוואָ-בלעטער״ ניט אויף אַן ענגן קרייַז פֿאַכמענטשן, נאָר אויפֿן ברייטערן אינטעליגענטן עולם, וואָס זוכט וויסנשאַפֿטלעכע ענטפֿערס אויף די פּראָבלעמען פֿון הייַנט און פֿון נעכטן. אין דער איצטיקער ביטערער צייַט, ווען מיר קענען זיך ניט פֿאַרגינען צו געבן אָפֿטע בענד שריפֿטן פֿון די באַזונדערע סעקציעס, זייַנען די „ייִוואָ-בלעטער״ דער לעבעדיקער פֿאַרבינדער פֿון אַלע ייִוואָ-פֿרייַנד איבער ימען, די טריבונע פֿאַרן שאַפֿנדיקן ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן געדאַנק איבער דער גאָרער וועלט.

די „ייִוואָ-בלעטער״ גייען הייַנט בערך אין צוויי טויזנט עקזעמפּלאַרן אין אַ 30 לענדער פֿון אַלע וועלטטיילן. דאָס איז אָבער זייער ווינציק. טויזנטער פֿרייַנד פֿון דער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפֿט זייַנען נאָך ניט קיין אַבאָנענטן פֿון דעם זשורנאַל. ווען זיי וועלן עס ווערן, וואָלט עס דער רעדאַקציע פֿון די „ייִוואָ-בלעטער״ געגעבן די מיגלעכקייט צו פֿאַרבעסערן דעם זשורנאַל, אים פֿאַרגרעסערן און אַרויסגעבן פּינקטלעך אין דעם פֿאַרנעם, ווי עס האָט זיך געשטעלט פֿאַר אַ שלאָג-אויפֿגאַבע די סעסיע פֿון דער צענטראַלער פֿאַרוואַלטונג (וואַרשע, פֿעברואַר 1936), הייַנו:

100 דרוקבויגן „ייִוואָ-בלעטער״ אַ יאָר!

פֿרייַנד פֿון ייִוואָ, העלפֿט אונדז רעאַליזירן די דאָזיקע וויכטיקע אויפֿגאַבע!

נעמט זיך צו דער אַרבעט פֿאַר די „ייִוואָ-בלעטער״! ווערט אַליין אַבאָנענטן! שאַפֿט אַבאָנענטן וויפֿיל איר קענט! גיט אונדז אויף אַדרעסן פֿון מענטשן, וואָס קענען ווערן אַבאָנענטן!

די וויסנשאַפטלעכע מיטאַרבעטער פון ייִוואָ

אדלער יאַנקל (וואַרשע), אונגער מנשה (ניו-יאָרק), אידעלסאָן מ. אינזש׳ (ווילנע), אייַזנבאַך א. מג״ר (וואַרשע), איינאייגלער קאַרל ד״ר (לעמבערג), איזראַעלסאָן י., אייַזנער ג. (ניו-יאָרק), אַלטבויער מ. (תּל-אָבֿיבֿ), אַלטבערג פּוילינע, אַלטבערג משה (פּלאָצק), אָלקעניצקי אומע (ווילנע), אַנילאָוויטש י. (ווילנע), אַנ—סקי ש., אַנדערסאָן וואַלטער פּראָפֿ׳ (דערפּעט), אַראָנסאָן נחום (פּאַריז), אַריסטע פֿ. מג״ר (דערפּעט), אָרמיאַן ח. ד״ר (לאָדזש), אַשכּנזי ש. (ניו-יאָרק), אָשעראָוויטש מ. (ניו-יאָרק).

באַביצקי יעקבֿ אינזש׳ (סטאַניסלאָוו), באַביצקי ל. מג״ר (תּל-אָבֿיבֿ), באַלאַכאַן מ. פּראָפֿ׳ (וואַרשע), באָקשטיין מערי (ווילנע), באָראָדיאַנסקי ח. ד״ר (בערלין), באָראָוואָי ש. (אָדעס), באַרקין ש. (ניו-יאָרק), באָרנשטיין י. (וואַרשע), בייליַן שלמה (מאָסקווע), בירנבוים נ. ד״ר (שעווענינגען), בירנבוים ש. ד״ר (לאָנדאָן), בלאָך יהושע ד״ר (ניו-יאָרק), בלום ש. (קראָקע), בלעכער משה מג״ר (קראָקע), בעקער רפֿאל ד״ר (אָטוואָצק), בעראַנעק פֿראַנץ ד״ר (ייִנדריכאָוו הראַדעץ), בערנפֿעלד זיגפֿריד ד״ר (ווין), בערנשטיין י. (פּלאָצק), בערנשטיין-ווישניצער רחל (בערלין), בראָס יעקבֿ ד״ר (קראָקע), ברוצקוס בער פּראָפֿ׳ (ירושלים), ברוצקוס יוליוס ד״ר (פּאַריז), ברעזשגאָ באָלעסלאַוו פּראָפֿ׳ (דערפּעט), בריליַנג ב. ד״ר (ברעסלע).

גאָלאַנדסקי מ. (ריגע), גאָלאָמב א. (בן-שמן), גאָלדמאַן אַ. ד״ר (ווין), גאָלדבערג א., גאָלדבערג י. ד״ר (פּאַריז), גאָלדעלמאַן שלום פּראָפֿ׳ (פּראָג), גאַסטער משה ד״ר (לאָנדאָן), גאָרדאָן יעקבֿ ד״ר (ווילנע), גוטמאַן טעאָדאָר ד״ר (בריסל), גוטמאַן מ. י. ד״ר (מינכן), גורעוויטש ג., גיטערמאַן יצחק (וואַרשע), גינזבורג שאול (לינקאָלן), גלאַנץ רודאָלף ד״ר (ווין), גליקסאָן ס. מג״ר (סוּוואַלק), גליקסמאַן י. ד״ר (וואַרשע), געלבער נ. מ. ד״ר (ירושלים), גענש יוליוס ד״ר (טאַלין), גענש נ. ד״ר (דערפּעט), גערגעל נ. ד״ר, גראָמב מלך (פּאַריז), גראַנאָווסקי ראובֿן (ניו-יאָרק), גרונוואַלד מ. ד״ר (ווין), גריטשאַנסקי חנה (ווילנע), גרינבוים ה. (וואַרשע), גריס נח (ביאַליסטאָק).

דאָבין מ. (פּאַריז), דאַווידסאָן יוסף ד״ר (קאָפּנהאַוון), דאַווידסאָן ישראל פּראָפֿ׳ (ניו-יאָרק), דובנאָוו וואָלף (מאָסקווע), דובנאָוו שמעון פּראָפֿ׳ (ריגע), דוקאָר א. ג. (ניו-יאָרק), דיאַמאַנט מ. ד״ר (טשערנאָוויץ), דיקשטיין שמואל פּראָפֿ׳ (וואַרשע), דערעוויאַנסקי י. ד. (ווילנע).

האַבערמאַן א. מ. (ירושלים), האָניק ז. מג״ר (ווילנע), האָראָדעצקי ש. א. ד״ר (בערלין), האַרקאַווי אַלכּסנדר (ניו-יאָרק), הורוויץ מאיר (ניו-יאָרק), הורוויץ ש. (באַסאָווילבאַסאָ), הייַלפּערן ישראל (ירושלים), הייַלפּערין פֿאַלק (ווילנע), הערש ל. פּראָפֿ׳ (זשענעווע).

ב אַכשטיין בערנאַרד ד״ר, וואַסערמאַן י. ד״ר (מינכן), וואָלאָבייטשיק מ. (תּל־אָבֿיב), וואַרשאַווסקי י. מג״ר (וואַרשע), וויינבערט מ. ד״ר (וואַרשע), וויינבערג מ. ד״ר (פּיטסבורג), ווייניג נ. (ווילנע), וויינלעז ישראל (לעמבערג), וויינער ח. (ניו־יאָרק), וויינריב ב. ד״ר (ירושלים), וויינרייך מ. ד״ר (ווילנע), וויינשטיין ב. (ניו־יאָרק), וויסנבערג שמואל ד״ר, וויצמאַן יוליאַן (לאָדזש), ווילטשינסקי ה. אינזש׳ (טשענסטאָכאָוו), ווילנער י. ד״ר (לעמבערג), ווינטער שמואל (וואָלאָזשין), וועבער ה. (קראָקע).

ז אַלקינד בער (ווילנע), זיסקינד נ. ד״ר (ניו־יאָרק), זאַרעצקי א. פּראָפּ׳ (מאָסקווע), זיינפעלד אַברהם (לעמבערג), זילבערצוויג זלמן (ניו־יאָרק), זלאָטניק י. ל. (וואַנקוווער), זשאַגאַרסקי י. (ריגע), זשיטלאָווסקי חיים ד״ר (ניו־יאָרק).

ח חיות ח. (ווילנע), חיות שאול.

ט אַגלייכט י. ד״ר (וויין), טאַפּוך ש. אינזש׳ (ווילנע), טאַרטאַקאָווער אַריה ד״ר (לאָדזש), טווערסקי יוחנן ד״ר (באָסטאָן), טויב ישעיה (קוטנע), טירקעל דוד־בער (פֿילאַדעלפֿיע), טרונק ש. מג״ר (וואַרשע), טשערי־קאָווער א. (פּאַריז).

י אָפּע יודא א. (ניו־יאָרק), יאָפּע מ. (ווילנע), יאָפּע מ. ד״ר (ריגע), יאַרמאָלינסקי אַברהם ד״ר (ניו־יאָרק), יאַשונסקי יוסף (וואַרשע), ידידאָוויטש נ. ש. (גלובאָק), יעווזעראָוו מ. (ווילנע).

כ הן י. ל. (ניו־יאָרק), כּץ י. (ווילנע).

ל אַנדוי אַלפֿרעד ד״ר, לאַנדוי הּ. ד״ר (פּאָניעווועזש), לאַנדוי לעאָ ד״ר, לאַצקי־בערטאָלדי וו. (ירושלים), לובינסקי וו. ד״ר (קאָוונע), לונסקי חיצקל (ווילנע), לייבל דניאל (ניו־יאָרק), ליבערמאַן ח. (וואַרשע), ליבערמאַן ק. ד״ר (בריסל), ליליענטאַל רעגינע, לינדער מ. מג״ר (שניאַטין), ליעסין אַברהם (ניו־יאָרק), ליפֿאָווסקי י. ד״ר (וואַרשע), ליפֿשיץ י. (ניו־יאָרק), לעהמאַן שמואל (וואַרשע), לעהרער לייבוש (ניו־יאָרק), לעוו ח. ד״ר (קראָקע), לעוויטאַטץ י. (ניו־יאָרק), לעווין יהודה ד״ר (ברעסלע), לעווין קורט פּראָפּ׳ (פּשצ״א), לעווין שלמה (ווילנע), לעווין שמואל ד״ר (קאָוונע), לעמכען ק. (שאַוול), לערנער ד. (ווילנע), לערער משה (ווילנע), לעשטשינסקי יעקב (וואַרשע).

מ אָושאָוויטש דוד (לאָנדאָן), מאַהלער רפֿאל ד״ר (וואַרשע), מאַיער גוסטאַוו ד״ר פּראָפּ׳ (בערלין), מאַרגאָשעס יוסף (ניו־יאָרק), מאַרק יודל (קאָוונע), מאַרק נתן פּראָפּ׳ (פּיאַטרא־ניאַמץ), מאַרקוס א. ד״ר (ירושלים), מוניץ חיים (ווילנע), מוקדוני א. ד״ר (ניו־יאָרק), מיזעס מתתיהו (פּרעמיסלע), מייזיל נחמן (וואַרשע), מייזליש ש. (ירושלים), מייזעל יוסף ד״ר (ירושלים), מייטליס י. ד״ר (בערלין), מילל דושאָן (שיקאָגע), מלאכי א. ר. (ניו־יאָרק), מענדעלסאָן יוסף (בוענאָס־אײַרעס), מענעס א. (פּאַריז), מעסטעל י. (ניו־יאָרק), מעריסאָן י. א. ד״ר (ניו־יאָרק), מרגליות ישעיה אינזש׳ (לאָדזש), מרמר קלמן (ניו־יאָרק).

נאַדעל י. ד״ר, נאָטיק רבקה ד״ר (ווילנע), נאַטיש מ. (סוועניציאַן), ניגער שמואל (ניו-יאָרק), ניימגרעשל מענדל ד״ר (ווין), ניימאַן י. מ. (וואַרשע), נעמיראָווסקי מ. (תּל-אָבֿיב).

סאַכאַר מ. (קאָוונע), סאַלאָמאַנאָוויטש פֿר׳ (ווילנע), סאָלטיס מ. ד״ר (ניו-יאָרק), סאַפּיר עדוואַרד פּראָפֿ׳ (ניו-הייוון), סאָסנאָוויק א. (מיאָר), סטאַלעק ראָמאַן (תּל-אָבֿיב), סימכאָוויטש ראָזע (וואַרשע), ספּיוואַק חיים ד״ר.

עטקין ה. (ריגע), עליאָוויטש א. (וואַרשע), עליאַסבערג וו. ד״ר (ווין), עפּשטיין נחמה (ווילנע), ערדבערג ש. (ניו-יאָרק), עריק מאַקס פּראָפֿ׳ (קיעוו), ערנסט ש. (תּל-אָבֿיב), ערנפּרײַז מ. ד״ר (שטאָקהאָלם).

פאָזנער ש. (פּאַריז), פּאַץ גאָלדע ד״ר (ווילנע), פּיפּע עוזר (כּפֿר-סבֿא), פּיפּע ש. ז. (סאָניק), פּישטשאַצער חנה (וויסאָקע ליט׳), פּערלמוטער שלום (ניו-יאָרק), פּראָוואַלסקי מ. (וואַרשע), פּרילוצקי נח (וואַרשע).

צאָגעל דבֿורה ד״ר (לעמבערג), צאָרנבערג ק. ד״ר (נוארק), צישגאָלד ה. ד״ר (באָטאָשאַן), צישערמאַן ח. נ. (ניו-יאָרק), צינקעלשטיין לעאָ (וואַרשע), צרידמאַן פּ. ד״ר (לאָדזש), צראַנק ה. ד״ר (ניו-יאָרק), צרויד זיגמונד פּראָפֿ׳ (ווין), צרומקין אַבֿרהם (ניו-יאָרק), צריימאַן א. פּראָפֿ׳ (פּראַנקפֿורט), צרענק מ. (וואַשינגטאָן).

קאַלעער י. פּראָפֿ׳ (טרייעסט), קוקערמאַן ב. (ווילנע), קינבערג י. ד״ר (לענינגראַד).

קאַגאַראָוו יעווגעני פּראָפֿ׳ (לענינגראַד), קאַהאַן אַב. (ניו-יאָרק), קאַהאַנאָוויטש מ. (ווילנע), קאָוואַרסקי ה. ד״ר (ווילנע), קאַזדאַן ח. ש. (וואַרשע), קאָן פּנחס מגר׳ (ווילנע), קאַנטאָר משה (ווילנע), קאַנטאָר-ליכטענשטיין ראָזע (וואַרשע), קאַנסטאַנטינאָווסקי משה (בוענאָס-אײַרעס), קאַנעל ליובע (ביאַליסטאָק), קאָסאָוור מ. (ירושלים), קאָסקאָוועצקי א. (תּל-אָבֿיב), קאַץ-בלום הילל (קליוולאַנד), קאָראַלניק י. (פּאַריז), קאַרפּף מאָריס י. ד״ר (ניו-יאָרק), קורסקי פּ. (פּאַריז), קליאַטשקאָ ש. (ווילנע), קלינאָוו י. (תּל-אָבֿיב), קלמאָנאָוויטש ז. (ווילנע), קלעפּפיש ב. (וואַרשע), קעלנער לעאָן פּראָפֿ׳, קראָל מ. פּראָפֿ׳ (פּאַריז), קרויס שמואל פּראָפֿ׳ (ווין).

ראָבאַק א. א. ד״ר (קעמבריזש), ראַבינאָוויטש וו. (חיפה), ראַבי-נאָוויטש ישראל (מאָנטרעאָל), ראַבינאָוויטש מיכל (ירושלים), ראָזענטאל אַננאַ (ווילנע), ראָזין א. (בן-אַדיר) (פּאַריז), ראָזענבערג ל. ד״ר (רידזשיינע), ראָזענשיין ל. אינזש׳ (ווילנע), ראַפּאָפּאָרט שאַרל ד״ר (פּאַריז), רובאַשאָוו ז. (תּל-אָבֿיב), רובין י. ד״ר (תּל-אָבֿיב), רובינשטיין שמואל (ווילנע), רודי צ. ד״ר (תּל-אָבֿיב), ריווקינד יצחק (ניו-יאָרק), רייזען זלמן (ווילנע), רייזען שאול (ווילנע), רינגעלבלום ע. ד״ר (וואַרשע).

שאַבאַד יעקב (ווילנע), שאַבאַד צ. ד״ר, שאַליט משה (ווילנע), שאַפּירא פּ. (וואַרשע), שאַצקי יעקבֿ ד״ר (ניו-יאָרק), שאַרגאָראָדסקאַ פּ. ד״ר (ירושלים),

שווייד מאַרק (ניו-יאָרק), שולמאַן אליהו (ניו-יאָרק), שור משה פראָפֿ' (וואַרשע), שטאַרקמאַן משה (ניו-יאָרק), שטערן י. (טישעוויץ), שטיינבוים י. ב. (ניו-יאָרק), שטיינבערג י. נ. ד"ר (לאָנדאָן), שטיף נחום, שטערק ווילי פראָפֿ' (יענאַ), שיפֿער יצחק ד"ר (וואַרשע), שלאָסבערג ב. (ווילנע), שניאורסאָן פֿ. פראָפֿ' (וואַרשע), שנייד אָטטאָ ד"ר (ווילנע), שעווואַכאָווסקי פּסח ד"ר, שערמאַן פֿ. (מאָזנט ווערנאָן), שפּיצער לעאָ פראָפֿ' (סטאַמבול), שפּירן צבי (מיעלעץ).

מחמת דוחק אין אָרט זײַנען ניט אַרײַן די באַריכטן וועגן די ייִוואָ-אַקציעס און די רשימות פֿון בײַשטײַערער. זיי וועלן זײַן געדרוקט אין קומענדיקן נומער.

צענטראַלע, פֿילסעקציע, פּסיכפּעד-סעקציע ווילנע:
Żydowski Instytut Naukowy, Wiwulskiego 18, Wilno
עקאָנאָמיש-סטאַטיסטישע סעקציע:
J. Leschtschinski, Żabia 9/34, Warszawa

היסטאָרישע סעקציע, פאַריז:
E. Tscherikower, 34, Rue Dombasle, Paris (15e)
ניו-יאָרק: Yiddish Scientific Institute, 1133 Broadway, New York
ב'-איירעס: Instituto Cientficc Israelita, Corrientes 2616, Buenos-Aires

Printed in Poland

druk. d. krejnes, wilno, rudnicka 2

PRINTED IN POLAND
DRUK. D. KREJNESA, WILNO, RUDNICKA 2

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

VOBLETER Miesięcznik Żydowskiego Instytutu Naukowego Nr. IX, 4 — 5
The Monthly of the Yiddish Scientific Institute Kwiecień - Maj 1936

TREŚĆ / *TABLE OF CONTENTS:*

J. Lestschinsky
Żydów na świecie
Number of the Jews in the World.

A. Menes
ɔcy a zgromadzenie ludu.
Prophets and the Congregation of the People.

L. Hersch
zestępczości Żydów w Polsce (rodzaje przestępstw).
Jewish Delinquency in Poland (Types of Crime).

P. Szewachowski
ralność niemowląt żydowskich w porównaniu z nieżydowskimi.
Mortality of Jewish Infants as Compared with non-Jewish Ones.

ROZBIORY i SPRAWOZDANIA / *REVIEWS:*

M. Kosower
hunami, Bibliography of Jewish Bibliographies.
a

Dr. J. Shatzky
ı Isaaks Minnen. Autgivare: Abraham Brody och Hugo Valentin.

UWAGI / *MISCELLANEA:*

M. Weinreich
ıwa Jiwo ku czci Mendele Moicher Sforima
Yivo Exhibition in Honor of Mendele Moykher Sforim.

L. Olicki, Ch. Sz. Kazdan
wa świeckich szkół żydowskich ku czci Mendele Moicher Sforima.
xhibition of the Warsaw Jewish Secular Schools in Honor of Mendele Moykher Sforim

renda

yn Żydowskiego Instytutu Naukowego
in of the Yiddisch Scientific Institute

: TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ ŻYDOWSKIEGO INSTYTUTU NAUKOWEGO
Wilno, ul. Wiwulskiego 18